Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

BAĞCILAR BELEDİYESİ

سبيل الرشاد
١٣٣٠

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لكی (٦٥) ، الق آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لكی (١٧) ، الق آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان پلد خانشده نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه بدلی پشیندر .

§

مسلكه موافق آثار مع‌المنونیه قبول اولنور . درج ایدیلمه‌مین یازیلر اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی كوسترلمك شرطیله یتون یازیلر هرهانكی برغزته طرفندن اقتباس اولونه بیلیر .

§

مكتوبلرك ، امضالرك واضح و ادقوناقلی اولمسی و آبونه نمره نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر.

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی رجا اولنور.

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه مجاناً تقدیم اولنور.

دینی ، علمی، ادبی، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 9

Sayı 209-234

05 Eylül 1912 – 06 Mart 1913

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 9
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/9
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-02-1 (9. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

NİSAN 2017 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 9

İÇİNDEKİLER

209. Sayı
23 Ramazan 1330 **- 05 Eylül 1912 -** 23 Ağustos 1328

Sebîlürreşâd Dokuzuncu Cildine Başlıyor,
[Sebîlürreşâd] 3
Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 6
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiye Prensipleri,
M. Şemseddin 6
Edebiyât: Edebiyât Bahisleri, Îcâd, Mevzû',
(Terc. Mehmed Âkif) 7
[Sokullu Mehmed Paşa için], *Şiir*,
Ali Salahaddin 9
Târîh: Kılıç Dini: Onbirinci Bâb, Makkabiler,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 10
Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 11
Terâcim-i Ahvâl: Hıbrî Ali Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at 11
Makālât: Hak 3,
Abdüllatif Nevzad 12
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z [ze] 13
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 6, Beyrut Ahvâl-i Umûmiyyesi,
S[sin]. M. Tevfik 14
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 6: Karlova'da Hayât-ı İslâmiyye,
Aksekili Ahmed Hamdi 17
Dârülhilâfe'de *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi Müdîriyeti'ne,
Yüzbaşı, Nazmi, (Haleb) 19
Sebîlürreşâd ['ın Cevâbı] 19
Konurat Suyu Dâneleri,
Saraybosnalı Semiz-zâde el-Hâc Mehmed, ...19
Sebîlürreşâd ['ın Cevâbı] 19
Matbûât: Afganlılar İran Hudûdunda,
[Sebîlürreşâd] 19

Şuûn:
Dârülhilâfe:
Büyük Bir İslâm Mücâhidinin Teslîmi 20
Davud Mehmed ve Mahdûmu Efendiler 20
Talebe-i Ulûm İmtihânları....20
Hindistan: Osmanlıları İttifâka Da'vet 20
Afrika: Arab Mücâhidîn-i İslâmiyyesinin Arnavudları Sükûn ve İttifâka Da'veti....20
Mısır: Zekâtın Mücâhidîne İ'tâsı....21
Girit: Zulüm, Cinâyet 21
Bulgaristan: İslâm'a Tecâvüz....21
Tenkīd ve Takrîz: *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi*'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif) 21
Âsâr-ı Münteşire: Safahât, İkinci Kitâb, Süleymaniye Kürsüsünde,
[Sebîlürreşâd] 22

210. Sayı

30 Ramazan 1330 **- 12 Eylül 1912 -** 30 Ağustos 1328

[*Sebîlürreşâd*'ın bayram tebriği],
[Sebîlürreşâd] 23
Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 23
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin....24
Edebiyât: Edebiyât Bahisleri, Muhayyileyi İşletmek,
Mehmed Âkif....25
Safahât Şâirine 1,
Midhat Cemal 26
Terbiye ve Ta'lîm: Mekteplerde Tedrîs Olunacak Ulûmun Tertîbi,
M. Şemseddin....28
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 29
Kılıç Dini: Makkabiler,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 29
Terâcim-i Ahvâl: Atpazarî Osman Fazlî İlâhî,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at....31
Makālât: Mekâtib-i Husûsiyye-i İslâmiyye Cem'iyeti,
Kâdî Paşa-zâde Sezâî 31
Bizde Ahlâk,
Halil Fahreddin 32
Siyâsiyât: Rusya'nın Şark'ta Kilise Siyâseti,
Anadoluhisarlı Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 33
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 7, Haleb Ahvâl-i Umûmiyyesi,
S[sin]. M. Tevfik....36
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 7: Filibe'de İki İslâm Muhbirinin Mülâkātı,
Ahmed Hamdi [Filibe] 38
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Müdîriyeti'ne,
***, (Mitroviçe) 40
Sebîlürreşâd ['ın Cevâbı] 40

Matbûât:
Dârülcihâd'da Afganlılar....41
Hindistan'da İttihâd-ı İslâm....41
Şuûn:
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Trablus....42
Derne: Derne'de İtalyanların Hâli....42
Adalar Denizi: İtalyan Hâlet-i Rûhiyyesi....42
İngiltere: İngiltere ve Âlem-i İslâm....42

211. Sayı

07 Şevval 1330 **- 19 Eylül 1912 -** 06 Eylül 1328

Tefsîr-i Şerîf,
M. Fahreddin....43
[A'râf Sûresi 32. Âyetin Tefsîri],
M. Fahreddin....43
Müdâfaât-ı Dîniyye: Teallüm-i Nebî İddiâsına Reddiye Münâsebetiyle,
H. Mehmed Şevket....44
Terbiye ve Ta'lîm: Mekteb Programlarının Tanzîminde Nazar-ı İ'tibâra Alınacak Esâslar,
M. Şemseddin....46
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....48
Kılıç Dini: Makkabiler,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi)....49
Terâcim-i Ahvâl: Hâdimî (Mevlânâ Müftî Ebû Said el-Hâdimî),
Bursalı Mehmed Tâhir....50
Edebiyât: Hak, *Şiir*,
A[ayın]. Nevzad Ayas....51
Safahât Şâirine 2,
Midhat Cemal....51
Makālât: Yine Habîs Eserler Hakkında,
Tâhirü'l-Mevlevî....53
Talebenin Müderrislerden Şikâyeti: Medreselerimiz Hâlâ Bir Yoluna Konmadı,
Mustafa Satvet (Müntesibîn-i İlmiyyeden, Ödemiş)....54
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Osmanlılarda İran Ahvâline Bîgânelik,
Resûl-zâde Mehmed Emin....54
Mekâtîb:
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: 8, Tırnova'da Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye,
[Ahmed Hamdi]....55
Silistre'de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye,
Ahmed Hamdi....57
Sofya Mektubunun Nevâkısını İkmâl,
Ahmed Hamdi....58
Beyrut Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hilâl'in de Bir Donanması Olsaydı,
Hayreddin (Beyrut Muhâbir-i Mahsûsu)....58
Şuûn:
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
İslâm Mücâhidlerinin Son Sözü....60
Trablus'da Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâli....60

Buhara:
Emîrin Seyâhati Hakkında Mülâhazalar 60
Rüşvetsiz Bereket Olmaz 60
Buhâra'da Maârif-perverânın Hamiyyeti 60
Girit:
Girit Hırsız ve Cânîleri 61
Telkīn-i Dîn Münâdîleri 61
İran:
Meclis-i Millînin Küşâd, Adem-i Küşâdı 61
İran'da Rus *Fikir*'i 61
İran'ın Boğulması 61
İran Hükûmetinin Ruslara Yardakçılığı 61
İhtâr,
[Sebîlürreşâd] 62

212. Sayı

15 Şevval 1330 **- 26 Eylül 1912 -** 13 Eylül 1328

Tefsîr-i Şerîf,
M. Fahreddin 63
[Âl-i İmrân Sûresi 103. âyetin Tefsîri],
Mehmed Âkif 64
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 65
Fıkıh ve Fetâvâ: Menşe'-i Hurâfât - İslâmiyet'in Hurâfât Hakkındaki Ahkâm-ı İrşâdiyye ve Tahrîmiyyesi - Rü'yâ,
Ferid 67
Terbiye ve Ta'lîm: Programların Tanzîminde Hükûmetin Hak ve Vazîfesi,
M. Şemseddin 70
Makālât: Marmara Açıklarında Bir İhtisâs,
M. Şemseddin 71
Mekâtîb:
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: 9, Bugünlerde Bulgarların Teaddiyâtı,
Ahmed Hamdi 72
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 8, Haleb-Bağdad Yolculuğu,
S[sin]. M. Tevfik (Bağdad) 75
Sebîlürreşâd Mecelle-i İslâmiyyesi Müdîriyeti'ne,
Hasan Rûhî (Samsun'da Muallim) 76
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: İran Nedir?,
Resûl-zâde Mehmed Emin 76
Bosna Müslümanları: Bosna'da Evkāf-ı İslâmiyye Mes'elesi,
Kolinoviç Hidayet (Bosna-Hersek Muhâbir-i Mahsûsu) 78
Şuûn:
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb 79
Derne 79
Şeyh Senûsî Hazretlerinin Cağbûb'a Muvâsalatı 80
Yemen: İslâm Hâinleri 80
Mısır: Fitrenin Mücâhidîne İ'tâsı Teklîfi 80
Bulgaristan: İslâm'a Taarruz ve Kıtâl 80
Afganistan: Afganistan Emîrinin Dîndârâne Bir Teşebbüsü 80

İran:
Rus Nazarında Şahsevenler 81
Sâlâruddevle'nin Yeni Zuhûru....81
Hâşim Hân Sâidü'l-Mülk Hazretlerinin İrtihâli....81
Hindistan: Dehli'de Câmi' ve Medrese....81
Afrika: Vaday Sultanının Makām-ı Saltanattan Iskātı....81
Marakeş: Fransızlara Karşı....81
Rusya:
Müslümanlarda İntihâb Hazırlıkları....81
İslâm Mekteplerine Tazyîkāt....82
"Nijni Novgorod"da Mescid Binâsı....82
Buhara:
Emîr Hazretlerinin Seyâhati....82
Buhara'da Maârifperverân....82
Zengibar: Zengibarlı Bir Müslümanın Fikri....82

213. Sayı

22 Şevval 1330 **- 03 Ekim 1912 -** 20 Eylül 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 83
Fenniyât: Hıfzu's-Sıhhaya Dâir,
M. Şemseddin (Midilli) 84
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 86
Kılıç Dini: Makkabiler,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 87
Terâcim-i Ahvâl: Mevlânâ Mustafâ-yı Mostârî,
Bursalı Mehmed Tâhir....88
Edebiyât: Safahât Şâirine 3,
Midhat Cemal 89
Makālât: Talebe-i Ulûmun Şikâyâtı: Medreselerin Ahvâli,
H. Feyzi (Talebeden Ödemişli)....90
Süslü Cerîhalar,
Cevdet Fahri (Kanlıca) 91
Rezîl Eserler Hakkında,
Kırımlı Safvetî Kemal 92
Sebîlürreşâd [Rezîl Eserler Hakkında Yorum]
[Sebîlürreşâd] 93
Siyâsiyât: Hükûmet-i Osmâniyye ile İran Beyninde Maddî ve Ma'nevî Râbıtalar,
Resûl-zâde Mehmed Emin 93
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 9,
Bağdad Hükûmetine Dâir Ma'lûmât-ı Târîhiyye
S[sin]. M. Tevfik (Bağdad Muhâbir-i Mahsûsu) 94
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: 10, Ziştovi'de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye,
Aksekili Ahmed Hamdi 96
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Japonya Mikadosu Mutsuhito,
Ahmed Münir (Abdürreşid İbrahim oğlu - Vaside Dârülfünûnu Talebesi - Tokyo) 97
Matbûât: Fransa-Âlem-i İslâm ve Bahr-i Sefîd Hâkimiyeti,
Resûl-zâde Mehmed Emin 99

Şuûn:
Balkanlar:
Fevkalâde Meclis-i Vükelâ 100
Umûmî Seferberlik 100
Devletlere Teblîgât 100
Umûm Kumandan 100
Vesâit-ı Nakliyye 100
Balkan Hükûmetlerinde Umûmî Seferberlik ve Tahşîdât 100
Vapurlara Avdet Emri 100
Romanya'nın Tahşîdâtı 100
Rusya Tahşîdâtı 100
Fırkaların Barışması 100
İslâm Afrika: Şeyh Senûsî'ye Hedâyâ-yı Hazret-i Hilâfetpenâhî 101
Mısır: Hizb-i Vatanî'nin Protestosu 101
Hindistan: Bir İran Gazetesinin Tavsiye-i Birâderânesi 101
Afganistan: Afganistan Haritası ve İngilizlerin Entrikası 101
İran:
Balmoral'da İran Mukarrerâtı 101
Sâlâruddevle'ye İltihâk Eden Yâr Muhammed Han 102
Rusya: Rusya İslâmlarında Hissiyât-ı Milliyye 102
Buhara: Emîrin Rusya Bayramına İştirâki 102
Çin: Rusları Susturmak İçin 102

214. Sayı

29 Şevval 1330 **- 10 Ekim 1912 -** 27 Eylül 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 103
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 104
Makālât: Düşmanın Hücûmunu Beklerken...,
Resûl-zâde Mehmed Emin 105
Eğer Târîh Tekerrürden İbâretse,
Târihirü'l-Mevlevî 107
Harb ve Millet,
Ali Rıza Seyfi (Göztepe) 109
Terbiye ve Ta'lîm: Mekteplerde Hıfzu's-Sıhha ve Terbiye-i Bedeniyye,
M. Şemseddin (Midilli) 109
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 111
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 11,
Bağdad Hükûmetine Dâir Ma'lûmât-ı Târîhiyye
S[sin]. M. Tevfik (Bağdad Muhâbir-i Mahsûsu) 112
Bulgaristan Mektupları 12: Bulgaristan İmparatorluğu'nun(!) Te'sîsi İçin,
Bulgarlar Memâlik-i Osmâniyye'de Ne Roller Oynadılar
Ahmed Hamdi 114
Filibe İslâmlarının Felâketi,
D [Sofya] 117
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Bosna Müslümanları, Bosna'da Evkāf-ı İslâmiyye Mes'elesi 2,
Kolinoviç Hidâyet (Bosna-Hersek Muhâbir-i Mahsûsu) 118

Şuûn:
Balkanlar 119
Hindistan: Hindistan'da Galeyân 121
Japonya: Japonya'dan Bir Nidâ-yı İttihâd 121
Mısır: Hüccâc-ı Beytullâhi'l-Harâm 121
Afganistan: Meşkûk Bir Hüviyet 121
Hindistan'da Miting 122

215. Sayı

07 Zilka'de 1330 **- 17 Ekim 1912 -** 04 Teşrînievvel 1328

Cenk Şarkısı, *Şiir*,
[Mehmed Âkif] 123
Tefsîr-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi 124
İctimâiyât: Muhtekirlerin Pençeleri Altında Kıvranan Köylüleri Düşünelim,
M. Şemseddin (Midilli) 125
Terbiye ve Ta'lîm: Tedrîsât ve Terbiye-i Ahlâkıyye,
M. Şemseddin (Midilli) 126
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 128
İran Târîhçe-i İnkılâbı: 1 Nâsıruddîn Şah Devri,
Resûl-zâde Mehmed Emin 129
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Anadolu Müslümanları,
A[elif]. N. (İstanbul Sultânîsi Muallimi) 131
Makālât: Mefâhir-i Tıbbiyye-i İslâmiyye 1,
Beylerbeyili İbrahim (Sâbık Etfâl Hastahânesi Sertabîbi) 133
"Allâhu Ekber!,
Abdürreşid İbrahim 135
Mekâtîb:
Kosova Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Kosova Cihâda Nasıl "Lebbeyk" Diyor?,
A[ayın]. Z[zel]. (Üsküb) 136
Şuûn:
Balkanlar Muhârebesi 136
Hindistan: Senûsîler Musâlahayı Kabûl Etmeyecekler 138
Afganistan: Afganistan Ordusunda Jimnastik 139
Rusya: İntihâbât ve İslâmlar 139
Buhara: Buhara İslâmlarının Mühim Bir Teşebbüs-i Ticârîsi 139
İran:
Yar Muhammed Hân'ın Mağlûbiyeti 139
Ordu Meclisin Küşâdını İstiyor 139
Tahran Mukadderâtını Londra'dan Bekliyor 139
Vesâik-i Târîhiyye:
Beyânnâme-i Hümâyûn 139
Karadağ'ın İ'lân-ı Harb Muhtırası 140
Devletlerin Bâbıâlî'ye Verdikleri Nota 140
Bâbıâlî'nin Cevâbı 140
Bulgaristan'ın Notası 141
Mezkûr Notaya Melfûf İzâhnâme Mevâdd-ı Âtiyyeyi İhtivâ Etmektedir 141
İnkıtâ'-ı Münâsebât 142

216. Sayı

14 Zilka'de 1330 **- 24 Ekim 1912 -** 11 Teşrînievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
*** 143
Makālât: Farz Olan Cihâd Bu Cihâddır,
Abdürreşid İbrahim 145
Balkanlar İttihâd Etmiş, Osmanlılar Siz de Meydân-ı Şehâmete Koşunuz!,
M. Şemseddin (Midilli) 146
Nâmûs Kavgāsı,
Kādî Paşa-zâde Sezâî 147
Neşîde-i Hamâset, *Şiir*,
Ali Salâhaddin 148
Bahr-i Ahmer'de Komşularımız: İtalya'nın Afrika-yı Şarkī Müstemlekesi ve Somali Memleketi,
Ali Rıza Seyfi 149
İctimâiyât: Mûsikī - Ahlâk Sukūtu,
Edhem Nejad (Manastır) 150
Târîh: İran Târîhçe-i İnkılâbı 2, İnkılâb Mütefekkirîn ve Muharrirleri,
Resûl-zâde Mehmed Emin 152
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 13,
Hıtta-i Irâkıyye Umûr-ı Zirâiyyesi Nasıl İhyâ ve Islâh Olunur? 1,
S[sin]. M. Tevfik (Bağdad Muhâbir-i Mahsûsu) 154
Şuûn:
Balkanlar Muhârebesi 156
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât: Pretoria'da, Amerika'da, İngiltere'de,
Cape Town'da, Saraybosna'da, Rusya'da, Mısır'da, İranlılar Arasında 157
Afrika Cihâdı: Derne'de 158
Mısır:
Şeyh Abdülazîz Çaviş 159
Hüccâc-ı Beytullâhi'l-Harâm 159
Rusya: Duma İntihâbâtı ve İslâmlar 159
İran:
Hükûmetin Yeni Programı 159
Tahran Muhâsarada 159
Vesâik-ı Târîhiyye:
Muhtâriyet Fermânı 159
Muhtâriyet Kānûnu 160
İtalya Emirnâme-i Kralîsi 160
Bulgar ve Sırp Sefîrlerinin Pasaportlarının İ'tâsı (Şifâhî Nota) 160
Hücûm Emri (Hükûmet-i Seniyyenin Teblîğ-i Resmîsi) 160
Yunanın İ'lân-ı Harb Notası 161
Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin Beyânnâmesi 161
Bulgar Kralının Beyânnâmesi 161

217. Sayı

21 Zilka'de 1330 **- 31 Ekim 1912 -** 18 Teşrînievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi 163

Hadîs-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi 165
Makālât: Menâkıb-ı Harbiyye-i Osmâniyye'den Bir Nebze,
Bursalı Mehmed Tâhir 166
Sâf-Derûnluk Mudur Nedir?
Abdürreşid İbrahim 167
Sabır ve Sebât Mûcib-i Zaferdir,
Göriceli Hâfız Ali 168
Hitâb-ı Rûh: Osmanlı dilâverlerine, *Şiir*,
Emin Hâkî 169
Târîh: İran Târîhçe-i İnkılâbı 3, Devr-i istibdâdda me'mûrîn ve nizâm,
Resûl-zâde Mehmed Emin 170
Kılıç Dini, On İkinci Bâb: Büyük Herod,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 171
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 14,
Hıtta-i Irâkıyye umûr-ı zirâ'iyyesi nasıl ihyâ ve ıslâh olunur? 2,
S[sin]. M. Tevfik 172
Matbûât
[Sebîlürreşâd] 174
Avrupa ve İslâmiyet, Aleyhimizdeki planlar karşısında,
[Sebîlürreşâd] 175
Şuûn:
Balkanlarda Cihâd 176
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât:
Hindistan'da 178
Mısır'da 178
İngiltere'de 179
Paris'de: İslâmlar, Osmanlılığı müdafaa için birleşiniz 179
Rusya'da 179
Mezâlim-i Salîbiyye: Bulgar Zulüm ve Vahşeti:
Hudûdlarda 179
Filibe'de 180
Vidin'de 180
Afrika'da Cihâd:
Mücâhidlerin akd-i sulh maddesine cevapları 180
Dîn-i mübîn ile Hilâfet-i hâzıranın i'lâ-yı şânı 180
Derne'de iğtinâm 181
Bingazi meb'ûsları 181
Mısır:
Hüccâc-ı Beytu'llâhi'l-harâm 181
Kufra Vâhası'nın işgāli 181
İran:
Nâibü's-Saltana'nın isti'fâsı 181
Vak'a-i dil-sûz-ı Tûs 181
Salârüddevle'nin mağlûbiyeti 181
Demokratların istihlâsı 181
Rusya: Rusya istibdâdı 181
Çin: Çin baş kaldırıyor 181
Zengibar: Zengibar İslâmlarında ittihâd 181

218. Sayı

28 Zilka'de 1330 **- 07 Kasım 1912 -** 25 Teşrînievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Fahreddin 182
Süleymâniye Kürsüsünden: Millet-i Merhûmeye Hitâben,
Mehmed Âkif 184
Makālât: Osmanlı Menâkıb-ı Harbiyyesinden Bir Nebze,
Mehmed Tâhir (Esbak Bursa Meb'ûsu)....186
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe: Suriye'nin mâzîsine bir nazar,
M. Şemseddin 187
İctimâiyât: Memleketimiz ve memleketler: Islâh-ı Irk,
Hasan Tahsin 188
Osmanlılar, Zehirleniyoruz,
Kādî Paşa-zâde Sezâî....190
Târîh: İran Târîhçe-i İnkılâbı 4: Muzafferüddin Şâh Devri 1,
Resûl-zâde Mehmed Emin 191
Matbûât: İslâmlar ve Harb,
[Sebîlürreşâd] 192
Şuûn:
Balkanlarda Cihâd....193
Müteferrik:
Necid gönüllüleri 194
Hüccâc-ı kirâm ve cihâd 194
Mezâlim-i Salîbiyye: Bulgar Zulüm ve Vahşeti 194
Afrika'da Cihâd 195
Trablus Arabları Salîb'e boyun eğmeyecekler....195
Enver Bey'in telgrafı 196
Toplanan iâne....196
Enver Bey'in isti'fâsı 196
Enver Bey'in gazete neşri....196
Mısır: Cânî propagandacılar....196
Tunus: Ecnebî mu'âmelâtından....196
Rusya: Müslümanlara karşı 196
Hindistan: Sebebi ya ecnebî teşvîki ya bizim miskînliğimiz 196

219. Sayı

05 Zilhicce 1330 **- 14 Kasım 1912 -** 01 Teşrînisânî 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi....197
Makālât: Sabır ve Sebât Dâimâ Mûcib-i Necâttır,
M. Şemseddin (Midilli) 198
Ahkâm-ı Kur'âniyyenin Îfâsı İçin Ulemâ Da'vet-nâme-i Resmî Bekliyor,
***....200
Osmanlı Menâkıb-ı Harbiyyesinden Bir Nebze 12,
Mehmed Tâhir (Esbak Bursa Meb'ûsu)....201
Hutbe ve Mevâiz: Bütün Müslümanlara ve Orduya Hitâben,
Aksekili Ahmed Hamdi....202
Neşretün (Osmanlı Hilâl-i Ahmer'inin gönderdiği beyânnâme), Arapça,
[Hilâl-i Ahmer] 207

Mekâtîb: *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Muhyiddin (Mütekāidînden), Nüzhet (Refîkası) 208
Matbûât: İlk Kazmayı Pâdişâhımız Vurmalı! Müdâfa'a-i Milliyye Mes'elesi,
(Anadolu Sesleri) 208
Şuûn:
Balkanlar Cihâdı 208
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât:
İranîler arasında 209
Hindistan'da 210
İngiltere'de 210
Rusya'da 210
Hârbin'de 210
Zebh-i Kurbân Hakkında 210
Vesâik-ı Târîhiyye:
Ulemâya hitâben cihâd beyânnâmesi 210
Pâyitahtın te'mîn-i âsâyişi hakkında teblîgāt-ı resmiyye 211
Hürriyet ve İ'tilâf Kulüpleri'nin insidâdı hakkındaki beyânnâme 211
İdâre-i Örfiyye Beyânnâmesi'nin İkinci Zeyli 211

220. Sayı

19 Zilhicce 1330 **- 28 Kasım 1912 -** 15 Teşrînisânî 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 212
[Bakara Sûresi 214. âyetin tefsîri],
Aksekili Ahmed Hamdi 213
Makālât: Metâ Nasru'llâh,
*** 214
Vatan Aşkı, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Fethiye Müderrisi, Konya) 215
Du'â, *Şiir*,
İsmail Zühdü 215
Hutbe ve Mevâiz 25, Arapça,
Ali Şeyhü'l-Arab 215
Siyâsiyât: Âlem-i İslâm ve Devlet-i Osmâniyye'ye Karşı İngiltere'nin Siyâseti,
Taha el-Müdevver (Beyrut'ta *er-Re'yü'l-âm* gazetesi sâhibi) 216
Matbûât: Bosna'da *Misbâh* Cerîde-i İslâmiyyesi, Bosna ve Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi,
(Misbâh, Bosna) 217
Çehre-i Meş'ûm-ı İzmihlâl,
(Yeni Asır) 218
Mekâtîb: Ulemâ-yı Kirâmın Vürûdu ile Ordu-yı Osmânî Hayât-ı Nevîn Kesb Etti,
[Hadımköy'den *Sebîlürreşâd* muhbiri] 218
Şehâmet-i İslâmiyye:
Sebîlürreşâd Gazete-i Mu'teberesine,
Belediye Reisi Süleyman ve diğerleri (Mut) 219
Sebîlürreşâd da âtîdeki telgrafı cevaben keşîde etmiştir 219
Dersaâdet'te *Sebîlürreşâd* Gazete-i Mu'teberesine,
Hacı Mehmed (Ahâlîden, Konya, Taşucu) 219
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 219
İslâmlar Darağaçlarında,
(Matin Gazetesi) 219

Sebîlürreşâd['ın yorumu] 220
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda, Irak'ın İhyâ ve Islâhı Hakkında 3,
S[sin]. M. Tevfik 220
Şuûn:
Balkan Cihâdı 221
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât:
Bakü'de 223
İran'da 223
Rusya'da 223
Çin'de 224
Hindistan'da 224
Romanya'da 224
Almanya'da 224
Kafkasya'da 224
Müslümanlar, dindaşlar! 224
Rusya:
Merâsim-i vaz'-ı Hilâl 225
İslâmlarda intibâh 225
Tercümân gazetesi 225
Türkçe'nin imlâsı için 225
İran:
Rusların entrikaları ber-devâm 225
İttihâd ve Terahhum Cem'iyeti 225
Afganistan:
Çok şükür Afganistan'da misyoner yok 226
Afgan Ordusu'nun muzafferiyeti 226
Muhammed Veli Hân Mes'elesi 226
Afgan'da matba'acılık 226
Çin: Avrupalıların çıkardığı müşkilât 226
Bir Ziyâ'-ı Azîm,
[Sebîlürreşâd] 226
Vesâik-ı Târîhiyye: Tevkîfâta dâir idâre-i örfiyyenin beyânnâmesi 226
Beyân-ı İ'tizâr ve Arz-ı Şükrân 227

221. Sayı

26 Zilhicce 1330 **- 05 Aralık 1912 -** Teşrînisânî 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Fahreddin 228
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 230
Makālât: Hasbihâl,
Mehmed Âkif 231
Muhakkık ile Mukallidin Muhâveresi, Birinci Muhâvere, Umûm Müslümanların Ahvâli Hakkında,
**** [Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 231
Felsefe: Mühim Bir Suâl, Millet-i İslâmiyye'ye hitâben Avrupa ulemâsı tarafından,
[Abdullah Quillam] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 234
Mekâtîb:
Stuttgart muhâbir-i mahsûsumuzdan: Avrupa Hükûmât-ı Nasrâniyyesinin
Barbarlığı ve Bir Sadâ-yı İnsânî,
Anadoluhisarlı Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 235

Kafkasya muhâbir-i mahsûsumuzdan: Balkan Muhârebesi'nin Bakü'deki Te'sîrâtı,
Abdülhak (Bakü) 237
Matbûât:
604 numaralı *Tasvîr-i Efkâr*'dan 238
5668 numaralı *İkdâm*'dan 239
25 numaralı *Türk Yurdu*'ndan 239
1121 [numaralı] *Servet-i Fünûn*'dan 239
11368 [numaralı] Tercümân'dan 240
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 240
Şuûn:
Balkan Ehl-i Salîbi'nin İktitâf-ı Semerât Günleri 240
Sir Edward Grey'in vesâyâsı 240
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 241
İslâm'ın ulviyyeti buradan yükselecek 241
Elvâh-ı İntibâh:
Selanik'te esâret bayramı 241
Câmi'lerin kiliseye tahvîli 241
Devlet iken cemâ'at oluyor 241
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât: Bakü'de 241
Çin: Nangin'de Neşr-i İslâm ve Maârif Cem'iyeti 242
Rusya: Âsâr-ı maârif 242
İran: Sa'dü'd-Devle 242
Japonya: Japonya'nın teslîhâtı 243

222. Sayı

02 Muharrem 1331 **- 12 Aralık 1912 -** 29 Teşrînisânî 1328

Yâ Hasreten Ale'l-Mü'minîn,
Said (Müsteşâr-ı Meşîhat-ı Ulyâ) 244
Manastırlı,
Midhat Cemal 245
Büyük Mu'allim,
Ahmed Cevdet (Âşiyân Sâhibi) 246
Matbûât-ı Osmâniyye'nin Kadir-şinâslığı:
Bir zıyâ'-ı elîm *(Tercümân-ı Hakîkat)* 247
İrtihâl-i mü'essif *(Tasvîr-i Efkâr)* 247
Bir zıyâ'-ı mü'essif *(Sabah)* 247
İrtihâl *(Teşrîh)* 247
İrtihâl-i mü'essif *(İkdâm)* 247
Sebîlürreşâd['ın teşekkürü] 247
Edebiyât: Yarası Olmayan Gocunmasın, *Şiir*,
Mehmed Âkif 247
Darbe-i Îkāz, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya) 248
Makālât: Muhâvere: Bir Muhakkık ile Mukallid Arasında 2,
Delîle i'timâd, istidlâlin sahîh ve fâsid yolları
**** [Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 248
Târîh: İran Târîhçe-i İnkılâbı 5: Muzafferüddin Şâh Devri 2,
Resûl-zâde Mehmed Emin 250

Terâcim-i Ahvâl: Şeyh Abdullah Mâzenderânî,
Ebu'l-Fütûh 253
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 15, Kerbelâ ve Necef ulemâsı,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ) 253
Matbûât:
Ecnebîler Bize Ders-i Hayat Veriyor! 255
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 256
Şuûn:
Balkanlar Muhârebesi 256
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât:
Kafkasya'da 256
Rusya'da 256
Hindistan'da 256
Mezâlim-i Salîbiyye:
Selanik'te 257
Arnavutluk'ta 257
Çin-Rusya: Çin-Rusya münâsebeti 258

223. Sayı

09 Muharrem 1331 **- 19 Aralık 1912 -** 06 Kânûnievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 260
Edebiyât: Tesellî-i âtî, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya) 261
İctimâî derdlerimizden: Keyfine Bak, *Şiir*,
Emin Hâkî 262
Felsefe: Avrupa Ulemâsının Suâline Cevâb,
[Abdullah Quillam] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 262
Makālât: Muhâvere: Bir Muhakkık ile Mukallid Arasında,
*** *[Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 263
Osmanlı Menâkıb-ı Harbiyyesinden Bir Nebze,
Mehmed Tâhir (Esbak Bursa Meb'ûsu) 265
Avdet ve Hasbihâl: Hak, kuvvet ise kuvvet de ahlâktır.,
Abdüllatif Nevzad 265
Terâcim-i Ahvâl: Manastırlı el-Hâc İsmail Hakkı Efendi,
[Sebîlürreşâd] 267
Kadir-şinâslık: Zıyâ'-ı Elîm,
(Hüdâvendigâr) 267
Nidâ-yı Teessür, *Şiir,*
Nâzım 267
[Arapça şiir], *Şiir,*
Mehmed Nuri el-Mardinî 268
Fâzıl-i Merhûm Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretlerinin Yazısı,
Manastırlı el-Hâc Hâfız Dâvud (İştib Sâbık Kumandanı, Mütekâid Erkân-ı Harb Mirlivâsı) 268
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 16, Kerbelâ ve Necef ulemâsı 2,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ) 269
Stuttgart Muhâbir-i Mahsûsumuzdan,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 270
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Mehmed Nâdir (Mut Kazâsı Müftüsü) 271

Sebîlürreşâd['ın yorumu],
[Sebîlürreşâd] 271
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi İdâresi'ne,
S. (Romanya, Hırsova)....272
Şuûn:
Balkanlar:
Donanmamızın muvaffakiyeti 272
Yanya'da muzafferiyet 272
Muzâkerât-ı sulhiyye 273
Midilli'de Salîb'in rezâletleri 273
Afrika:
Enver Bey'in teşebbüsâtı....273
Fermân-ı hümâyûn kırâeti....273
Çin: Âleme ibret olduk....273
Tenkīd ve Takrîz: Berlin'de Ticâret ve Sanâyi' Risâlesi,
[Sebîlürreşâd] 273

224. Sayı

16 Muharrem 1331 **- 26 Aralık 1912 -** 13 Kânûnievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 275
Felsefe: *Sebîlürreşâd*'a,
Ahmed Naim....276
Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 1,
Ahmed Naim....276
Avrupa Ulemâsının Mühim Bir Suâline Cevâb,
[Abdullah Quillam] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 277
Hutbe ve Mevâiz: Hutbe 27, Arapça,
Ali Şeyhü'l-Arab....279
Edebiyât: Vatan Mersiyesi, *Şiir*,
Namık Kemal, Deli Hikmet....279
Şi'r-i Şebâb, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya)....281
Terâcim-i Ahvâl: Bir Felâket-i Müştereke,
Şehrî Mustafa Safvet (Fâtih dersiâmı, Fetvâhâne-i Âlî müsevvidi) 281
Makālât: Muhâvere: Bir Muhakkık ile Mukallid Arasında 3,
**** [Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 282
Hasbihâl: Niçin Bütün Sokaklarımız Çıkmaz Olmuş?,
Abdüllatif Nevzad....284
İslâm Diyârında Ecnebî Mekteplerinin Te'sîrât-ı Mefsedetkârânesi,
Vicdânî....285
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 17, Bağdad nakībü'l-eşrâfı hazretleri,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ)....286
Matbû'ât:
Felâh Hilâl'in, Helâk Salîb'indir *(Tasvîr-i Efkâr)* 287
Balkan Ehl-i Salîb'ine İngilizlerin Nasîhati *(Times)* 288
Medeniyet Üstâdlarımıza Küskünlüğümüz! *(İkdâm)*....288
Sanki Efkâr-ı Umûmiyye-i İslâmiyye Var imiş! *(Matin)*....288
Sebîlürreşâd['ın yorumu]....288

Şuûn:
Müzâkerât-ı sulhiyye 288
Sebîlürreşâd 289
Yanya'dan muzafferiyet 289
Donanma-yı Osmânî'nin ikinci muvaffakiyeti 289
İşkodra kahramanları 289
İşkodra kumandanının beyânâtı 289
Sebîlürreşâd 289
Yeni fırkalar 289
Cem'iyet-i Terbiye-i İslâmiyye 289
Sayda'da Neşr-i İlm Cem'iyeti 289
Tenkīd ve Takrîz: ed-Dînü ve'l-İslâm ev ed-Da'vetü'l-İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 289

225. Sayı

23 Muharrem 1331 **- 02 Ocak 1913 -** 20 Kânûnievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Fahreddin 291
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyye'nin Esâsları 2,
Ahmed Naim 293
Avrupa Ulemâsının Mühim Bir Suâline Cevâb,
[Abdullah Quillam] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 295
Terbiye ve Ta'lîm: Maârif Nezâreti'nin Ta'mîmi,
(Maârif Nezâreti) 296
Sebîlürreşâd['ın yorumu],
[Sebîlürreşâd] 297
Edebiyât: Bizden Olmayanlara Değil!, *Şiir*,
Mehmed Fahreddin 297
Makālât: Yâ Hasreten Ba'de Hasretin Ale'l-Müslimîn,
Mehmed Âkif 298
Terbiye-i İslâmiyye Cem'iyeti,
Abdürreşid İbrahim 299
Ne Kadar da Sözcü Olmuşsuz!
Abdüllatif Nevzad 300
Harb mi, Sulh mü?
Abdürreşid İbrahim 301
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 18, Atebât'da Hissiyât-ı İslâmiyye,
S[sin]. M. Tevfik (Necef) 301
Matbûât:
Medenî Nâmussuzluk *[Tan* gazetesinden], ...302
Âlem-i İslâm Mezar Başına Getirildi [Bosna'da *Misbâh* gazetesinden], ...303
Şuûn:
Balkan Muhârebâtı 303
Müzâkerât-ı Sulhiyye 303
İşkodra'da Muzafferiyet 303
Yanya'da Yunan Ordusunun Aczi 304
Yanya Muhâsarasının Ref'i 304
Mallarıyla Nefisleriyle fî Sebîlillâh Cihâda Koşanlar 304
Salîb'in Rezâletleri 304
Drama'da 304

Limni'de 304
Selanik ve Havâlisinde 304
Sakız'da 305
Dedeağaç'da 305
Midilli'de 305
Afrika: Enver Bey'in Afrika'da İslâm Ordusu ve Hükûmeti Te'sîsi 306

226. Sayı

30 Muharrem 1331 **- 09 Ocak 1913 -** 27 Kânûnievvel 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif, ...307
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyye'nin Esâsları 3,
Ahmed Naim 308
Fıkıh ve Fetâvâ: Muhâvere: Bir Muhakkık ile Mukallid Arasında,
**** [Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 309
Edebiyât: Sabah Namazında, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya) 311
Nevha, *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 312
Terâcim-i Ahvâl: Şehîd-i Gayret 1,
Abdüllatif Nevzad 312
Makālât: Garb Medeniyeti'nin İslâm'a Savletleri,
Mehmed Fahreddin 313
Midilli Fâci'aları 1,
***** 315
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 19, Hindistan'da Hissiyât-ı İslâmiyye,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ) 317
Afrika: Derne'de Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyetleri,
el-Mehdevî (Derne) 320
Stuttgart Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Selanik'de Salîb'in Mezâlimi,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 320
Şuûn:
İslâm'ın Kara Günleri:
Müslümanlar Cebren Gavur Yapılıyor 321
Müzâkerât-ı Sulhiyye 321
Sebîlürreşâd['ın yorumu],
[Sebîlürreşâd] 322

227. Sayı

8 Safer 1331 **- 16 Ocak 1913 -** 3 Kânûnisânî 1328

[Âl-i İmrân Sûresi 118-119. âyetlerin tefsîri],
Mehmed Fahreddin 323
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 4,
Ahmed Naim 324
İslâm'da Fen ve Felsefe: Suriye'nin Mâzîsine Bir Nazar,
M. Şemseddin 326
Konya Safahât-ı Hayatından: Alaaddin Tepesi'nde,
İbni Hâzım Naim. 328

Fıkıh ve Fetâvâ: Muhâvere: Bir Muhakkık İle Mukallid Arasında 4
Hurûf, Zâyirce, Cifir'deki Esrâr Hakkında,
*** *[Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 329
İctimâiyât: En Müdhiş Maraz-ı İctimâî: Müskirât, Lu'biyyât,
Aksekili Ahmed Hamdi.....331
Hutbe ve Mevâiz: Hutbe, Arapça,
Ali Şeyhü'l-Arab.....332
Târîh: Afganistan, Emîr Abdurrahmân Hân: Dokuzuncu Fasıl,
Herat'ın Afganistan Hükûmeti'ne İlhâkı,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 332
Makālât: Hasbihâl,
Mehmed Âkif 333
İlk ve Son Ümîdimiz Nereye Bağlı?,
***.....334
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 20, Müessir Bir Konferans,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ).....334
Konya'da Şeref-mukīm Çelebi Efendi Hazretlerine Açık Mektub,
A[ayın]. Ferid 336
Dün Siird'den Aldığımız Telgrafdır,
Belediye Reîsi Hâmid ve diğerleri 336
Matbûât:
Filibe'de İslâm Esirleri Aç ve Çıplak,
(Tunca Gazetesi, Filibe) 336
Japonya'dan Bir Nidâ-yı İttihâd,
(Uhuvvet-i İslâmiyye, Tokyo) 337
Şuûn:
İslâm Avrupa'dan Çekilirken:
Bugünkü Hâl ve Mevki' 337
Bosna ve Hersek:
Bosna ve Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi'nin Maksad ve Vazifesi 337

228. Sayı

15 Safer 1331 **- 23 Ocak 1913 -** 10 Kânûnisânî 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi.....338
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyye'nin Esâsları 5,
Ahmed Naim.....340
Edebiyât, *Şiir*,
Nevzat Ayas 341
Hani Yirminci Asır?.., *Şiir*,
Emin Hâkî.....342
Makālât: Hasbihâl,
Mehmed Âkif 343
Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellefât-ı Osmâniyye,
Bursalı Mehmed Tâhir.....343
Siroz Fâciaları,
[Sebîlürreşâd] 344
Şeyhülislâm Efendi-zâde Nazarında Millet-i İslâmiyye'nin Yegâne Çâre-i Halâsı,
[Sebîlürreşâd] 348

Şuûn:
İslâm'ın Bugünkü Hâl ve Mevki'i 350
Muzafferiyât:
Adalar Denizi'nde 350
Yanya'da 350
Arnavutluk'da 350
Düvel-i Muazzama'nın Müşterek Notası 350
Meclis-i Kebîr-i Ümerâ ve Me'mûrîn 351
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Vâsıtasıyla Huzûr-ı Celîl-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye,
Kıbrıs ulemâsından Rif'at ve diğerleri 351
Dersaâdet'de *Sebîlürreşâd* Vâsıtasıyla Meclis-i Umûmî-i Fevkalâde Hey'et-i Muhteremesine,
Yazıcı-zâde Hakkı (Osmanlı Fabrikası Sâhibi, Edremid) 351
Vesâik-ı Târîhiyye: Düvel-i Muazzama Notası,
Pallaviçini, Gerard Lowther , M. Boumpard, Kirsch[?], Wangenhiem, Camillo Garroni, .351
Âsâr-ı Münteşire: *el-Hidâye,* Dînî, İlmî, Edebî, İctimâî, Aylık Mecmûa,
[Sebîlürreşâd] 352
Revue De Monde Musulman,
[Sebîlürreşâd] 352

229. Sayı

22 Safer 1331 **- 30 Ocak 1913 -** 17 Kânûnisânî 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 353
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyye'nin Esâsları 6,
Ahmed Naim 354
İslâm'da Fen ve Felsefe: Suriye'nin Mâzîsine Bir Nazar,
M. Şemseddin 355
Fıkıh ve Fetâvâ: Muhâvere: Bir Muhakkık İle Mukallid Arasında,
**** [Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 357
Edebiyât: Rü'yâ-yı İstikbâl, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim 360
Hitâb ve İtâb, *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 360
Makālât: Ne Vazîfem 1,
Mehmed Fahreddin 361
Terâcim-i Ahvâl: Şehîd-i Gayret 2,
Abdüllatif Nevzad 363
Matbûât:
Hilâfet-i İslâmiyye'nin Sukūtu Dünyânın Zevâlidir,
[Sebîlürreşâd] 364
Enver Bey - Avrupa,
[Sebîlürreşâd] 364
Şuûn:
Muzafferiyât-ı Harbiyye ve Siyâsiyye:
Akdeniz'de 364
İspeçya'nın Gark Olması 364
Arnavutluk'da 364
Avrupa'da: Almanya'nın İslâm'a Müzâhereti 365
Sebîlürreşâd 365
Âlem-i İslâm'da Tezâhürât 365
Mezâlim-i Nasrâniyye:

Cebren Hıristiyan Yapmak 365
Büyük Bir Zıyâ' 365
Fas: Fransızlara Karşı İ'lân-ı İsyân 365
Vesâik-ı Târîhiyye:
Mâbeyn-i Hümâyûn'da İn'ikād Eden Meclis 365
Beyânnâme-i Resmî 366
Tebeddül-i Vükelâ 366
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn (Mehmed Reşâd) 367
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn (Mehmed Reşâd) 367
Beyânnâme 367
Mühim Bir Telgraf (Edirne Kumandanı Şükrü Paşa) 368

230. Sayı

29 Safer 1331 **- 06 Şubat 1913 -** 24 Kânûnisânî 1328

Hutbe ve Mevâiz: Mev'iza, Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Bâyezid Kürsüsünde,
Mehmed Âkif 369
Konferans: Seyyâh-ı Şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi Hazretleri Tarafından Dârülfünûn Salonunda,
Abdürreşid İbrahim 372
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 7,
Ahmed Naim 374
İslâm'da Fen ve Felsefe: Suriye'nin Mâzîsine Bir Nazar,
M. Şemseddin 377
Edebiyat: Münâcât 1, *Şiir*,
Ahmed Necmeddin 379
Orduya Hitâb!, *Şiir*,
Kemal-zâde Ali Ekrem 379
Mensûre: Öksüz Cenâzeler...,
Nevzat Ayas 379
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 21, Kerbelâ'da On Günlük Muharrem,
S[sin]. M. T[te] (Kerbelâ) 380
Ehl-i İslâm'ın Nazar-ı Dikkatine,
el-Hâc Cemil Müzlâvî (Bağdad, Hayfa) 382
Misyonerler Çalışmakla İntişâr-ı İslâm'ın Önüne Durabilir mi?
[Sebîlürreşâd] 382
Şuûn:
Muhârebe Başladı 382
Şengin'in İstirdâdı 383
Leş'in İstirdâdı 383
Müdâfaa-i Milliyye Cem'iyyeti 383
Şükrü Paşa'ya Seyf-i Mefharet Takdîmi 383
İnegöl'de İâne-i Harbiyye 383
Mekke-i Mükerreme Donanma-yı Osmânî İânesi 383
Mekke-i Mükerreme'de İâne-i Harbiyye 383
Sebîlürreşâd 383
Hindistan: Tezâhürât-ı İslâmiyye 383

Târîh-i İslâm'a Altın Sahîfeler,
[Sebîlürreşâd] 383
Vilâyâtta Müdâfaa-i Milliyye Tezâhürâtı: *Sebîlürreşâd* Gazetesi Vâsıtasıyla Makām-ı Sadâret'e,
Süleyman Sûdî (Bâyezid Meb'ûsu) 384
Vesâik-ı Târîhiyye: Cevâbî Nota,
(Hariciye Nâzırı Said Halim Paşa) 384
Fesh-i Mütâreke Telgrafnâmesi,
[Sebîlürreşâd] 385

231. Sayı

07 Rebîülevvel 1331 **- 13 Şubat 1913 -** 31 Kânûnisânî 1328

Hutbe ve Mevâiz: İkinci Mev'iza, Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Fâtih Câmi-i Şerîfinde,
Mehmed Âkif 386
Tefsîr-i Şerîf,
Aksekili Ahmed Hamdi 391
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 8,
Ahmed Naim 393
Makālât: Herkes Kendi Vazîfesine,
M. Şemseddin 394
Siyâsete Müteallik Âsâr-ı İslâmiyye,
Bursalı Mehmed Tâhir 395
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 22, Harb-i Hâzırın Hindistan'daki Te'sîrâtı,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ) 398
Bazı Hakāyık-ı Mühimme,
[Sebîlürreşâd] 400
Şuûn:
İslâm'ın Bugünkü Hâl ve Mevkii 401
Vaz'iyet-i Hâzıra-i Harbiyye 401
Beyânnâme-i Meşîhat-penâhî 401
Zıyâ'-ı Azîm 401
Tezâhürât-ı İslâmiyye:
Mostar Ahâlî-i İslâmiyyesinin Muâveneti 402
Hindistan Müslümanlarının Muâveneti 402
Balkan Mezâlimi 402
Çin: Çin Müslümanlarının Teşebbüsâtı 402

232. Sayı

14 Rebîülevvel 1331 **- 20 Şubat 1913 -** 07 Şubat 1328

Peygamberimiz Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimizin Doğduğu Gece, *Şiir*,
[Mehmed Âkif] 403
Hutbe ve Mevâiz: Üçüncü Mev'iza, Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Süleymâniye Kürsüsünde,
Mehmed Âkif 403
[Rûm Sûresi 41. Âyet'in Tefsîri]
Mehmed Fahreddin 406

Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 9,
Ahmed Naim 407
İslâm'da Fen ve Felsefe: Beşinci Asr-ı Hicrîde Mısır,
M. Şemseddin 408
Edebiyât: Münâcât 2, *Şiir*,
Ahmed Necmeddin 409
Ey Şark, *Şiir*,
Abdüllatif Nevzad 410
Vardar'la Aramızda...,
Abdüllatif Nevzad 410
Fıkıh ve Fetâvâ: Muhâvere: Bir Muhakkık İle Mukallid Arasında 5
Cifr - Aslı ve Ma'nâsına Dâir,
*** *[Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 411
Terâcim-i Ahvâl: Senetü'z-Zâyiât, Üstâd-ı Muhterem Tokatlı
es-Seyyid Mehmed Şâkir Efendi'nin Zıyâ'-ı Dil-sûzu,
Ahmed Şîrânî (Fâtih Dersiâmlarından) 412
Makālât: Müslümanlık Mâni'-i Tefrikadır,
Tâhirü'l-Mevlevî 413
Merciinin Nazar-ı Dikkatine,
[Sebîlürreşâd] 414
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 23,
Müdâfaa-i İslâmiyyet Hakkında Mühim Bir Eser,
S[sin]. M. Tevfik (Kerbelâ) 415
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
Mehmed Reşid (Ermenek Belediye Reîsi) 417
Sebîlürreşâd [Teşekkür],
[Sebîlürreşâd] 417
Şuûn:
Vaz'iyet-i Harbiyye 417
Hamîdiye'nin Akdeniz'de Cevelânı 417
Girit: İngiltere'nin Tecâvüz-i Hukūk-şikenânesi 417
Suriye: Müslümanların Fransızlara Karşı Nefret ve Husûmeti 418
Afrika: Trablusgarb Hükûmet-i İslâmiyyesi'nin İtalyanlara İ'lân-ı Harbi 418
Aden: Kutba Arablarının İntibâh ve Kıyâmı 418
Fas: Tanca'nın Vaz'iyet-i Beynelmileliyyesi 418
Ricâ-yı Mahsûs,
[Sebîlürreşâd] 418

233. Sayı

21 Rerbîülevvel 1331 **- 27 Şubat 1913 -** 14 Şubat 1328

Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 10,
Ahmed Naim 419
İslâm'da Fen ve Felsefe: Beşinci Asr-ı Hicrîde İbni Heysem,
M. Şemseddin 420
Fıkıh ve Fetâvâ: Muhâvere: Bir Muhakkık İle Mukallid Arasında,
*** *[Reşid Rızâ,* Terc. Aksekili Ahmed Hamdi] 423
Edebiyât: Mensûre: Müslümanların Bayrağı,
M. V. 424

Makālât: Müslümanlık Mâni'-i Tefrikadır 2,
Tâhirü'l-Mevlevî 425
İ'tirâf ve İşhâd,
(Bâyezid Dersiâm Müderrisleri) 426
Bir Katoliğin Tecâvüz-i bî-Edebânesi: Osmanlı Matbûât ve Talebesinin Galeyânı,
Abdürreşid İbrahim 427
Mekâtîb: Toprağımızda Ecnebî Mektepleri,
M. Şadi (Hendese-i Mülkiyye'den, Uşak) 429
Dine Karşı İhmâl ve Tekâsülümüz,
[Sebîlürreşâd] 429
Matbûât: Evlerini Kendi Elleriyle Yıkanlar: "Fitne, uyuyor; uyandırana Allah la'netler etsin",
(eş-Şa'b, Mısır) 430
İ'tirâf,
(Hâşim Nâhid, Tasvîr-i Efkâr) 431
[Maârif nâzırına yazılan mektuptan],
Hüseyin Râgıb (Türk Ocağı) 432
Sebîlürreşâd [Teşekkür],
[Sebîlürreşâd] 432
Şuûn:
Vaz'iyet-i Harbiyye 432
Dârülhilâfe: Rus gemici efrâdının rezâletleri 432
Irak:
Irak'ta Galeyân-ı Hamiyyet 432
Bahreyn'de İânât-ı Harbiyye 432
Maskat: Maskat'ta İngiliz Harb Gemileri 432
Suriye:
Arab Kardeşlerimizin Sadâkat-i Uhuvvetkârâneleri 432
Fransızlar Çatmak İstiyor 432
Yemen: Seyyid İdrîs'in Top ve Eslihayı Teslîmden İmtinâ'ı 433
Trablus ve Bingâzi:
Bingâzi Sahrâsı'nda Emn ü Âsâyiş 433
Bingâzi Hükûmet-i İslâmiyyesi ve Son Nefese Kadar Müdâfaa 433
Yeni İslâm Hükûmetinin Fîzân'da Teşkîlâtı 433
İtalya Hükûmeti'nin Beş Yüz Develik Hedâyâsı 433
İtalyanların Ümîdsizlik ve Hezîmetleri 433
Mısır:
Şükrü Paşa'ya Seyf-i Murassa' Takdîmi 433
Kāhire'de Nümâyişler 433
Kāhire'de Bir Fırka-i Siyâsiyye 433
Mısır İşgāl Ordusunun Takviyesi 434
Trablus - Mısır Şimendüfer Hattı 434
Fransa: Cezâir ve Tunus'ta Ahz-i Asker Muâmelâtının Tevsîi 434
Hindistan:
Hindistan'da Galeyân-ı Hissiyyât 434
Hindistan'da Galeyân-ı Efkâr 434
Geylânî-zâde ve Hind Müslümanları 434
Hind Müslümanları ve İngiltere Hükûmeti 434
Somal: Somal'de Hareket-i İslâmiyye 434
Japonya: Tokyo'da *el-İslâm* Gazetesi 434
Rusya: Çarın Sâdık Tebeası Sıfatıyla 434
Âsâr-ı Münteşire: *Asya Tehlikede,*
[Sebîlürreşâd] 434

234. Sayı

28 Rebîülevvel 1331 **- 06 Mart 1913 -** 21 Şubat 1328

Hadîs-i Şerîf,
Mehmed Âkif 436
Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları 11,
Ahmed Naim 437
İslâm'da Fen ve Felsefe: Beşinci Asr-ı Hicrîde Mısır,
M. Şemseddin 438
Edebiyât: Allah, *Şiir*,
Abdüllatif Nevzad 442
Sabaha Karşı..., *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 442
Mensûre: Beyaz Bayrak Çekilirken...,
Abdüllatif Nevzad 442
Hutbe ve Mevâiz,
Mehmed Fahreddin 443
Makālât: İ'tirâf ve İşhâd Makālesi Münâsebetiyle,
M. Şemseddin 445
Mekâtîb: Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Japonya'da Dârülfünûn Talebesinden Osmanlı Dârülfünûn Talebesine Mektub,
(Vaside Dârülfünûnu nâmına "Yüzbirler") 448
[Mektubun takdîmi],
Ahmed Münir (Tokyo) 449
Aynen*: Sebîlürreşâd* Mecmûa-i İslâmiyyesine,
Hâşim Nâhid 449
Telgraf*: Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine,
Hacı Süleyman, Kunaytıra Belediye Reisi (ve Kunaytıra ileri gelenleri) 449
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine, [Telgraf'ın takdîmi],
Abdülmecid, Ya'kûb, Ömer Fevzi (Kunaytıra) 449
*Sebîlürreşâd['*ın yorumu],
Abdülmecid, Ya'kūb, Ömer Fevzi (Kunaytıra) 449
Matbûât: Balkan Mezâlimi Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 450
Şuûn:
Dârülhilâfe: Kahvehânelerde Lu'biyyâtın Men'i Teşebbüsü 450
Irak: Nifâktan Tevakkī 450
Mısır: Misyonerler İfsâdâtı 450
Rusya:
Osmanlı Mecrûhîn, İâne Komisyonu'na Adem-i Müsâade 450
Cebren Ta'tîl 451
Vesâik-ı Târîhiyye: Taklîb-i Hükûmet Tasavvurât ve Teşebbüsâtı,
[Sebîlürreşâd] 451
YAZAR İNDEKSİ 453

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 9

Sayı 209-234

05 Eylül 1912 - 06 Mart 1913

SEBÎLÜRREŞÂD

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

5 Eylül 1912 | 23 Ramazan 1330 Perşembe 23 Ağustos 1328 | Cild: 9 - Aded: 209

SEBİLÜRREŞAD DOKUZUNCU CİLDİNE BAŞLIYOR

Asırların yığdığı bâr-ı girân-ı mesâib altında inleyen millet-i İslâmiyye, nâ-şekîbâne bir subh-ı felâhın infilâkına dîde-küşâ-yı intizâr iken neyyir-i Meşrûtiyet tulû' etmiş, kalblerde nûşîn bir ümîd-i inşirâh u saâdet uyanmıştı. Kesîf ve ezici bir sehâbe-i cehâlet ile kapalı olan ufk-ı Âlem-i İslâm'da hiç olmazsa bir berk-ı nûr u irfân tevlîd etmek maksadıyle biz de dört sene evvel *Sırâtımüstakīm* cerîdesini te'sîs etmiştik. Asırlardan beri Şark'da ve bütün Cihân-ı İslâmî'de hükümrân olan istibdâd-ı idâre, dindaşları birbirinden ayırmış, kardeşleri yek diğerine düşman etmiş, mü'minleri birbirlerine boğdurmuş, kalem-rev-i İslâm'ı dindaş kanıyla sulamış bir mezbaha-i hûnîne çevirmişti. Furkān-ı Mübîn'in uhuvvetle tavsîf buyurduğu aynı din sâlikleri birbirlerinin efkârından, âmâlinden tamâmıyle bî-haber kalıyorlar; bakā ve idâme-i şevketlerini birbirlerinin imhâsında zu'mediyor ve o yolda çalışıyorlardı. Çünkü İslâm kasabalarını ihâta eden cehâlet sedleri o kadar kesîf, o derece zalâm-engîz idi ki, mâverâsında zuhûr-yâfte olan fâcialardan içindekilerin haberi bile olmuyordu. Bu hâl son asra kadar devâm etti gitti.

Vaktâki Hind'de şevket-i İslâmiyye munkarız olarak yerine bir ecnebî hükûmeti kāim oldu; vaktâki Mısır'da A'râbî Paşa gibi bir bedbahtın çıkardığı iğtişâş İngiltere'nin ümm-i dünyâya nâmzedliğini intâc etti; oralardaki müslümanlar, gözlerini açmaya, fikirlerini toplamaya mecbûr kaldılar, râbıta-i diyânetin ehemmiyetini takdîr ederek merkez-i Hilâfet'e daha rasîn, daha ümîdvâr nazarlar fırlatmaya başladılar. Ne çâre ki, kâbûs-ı istibdâdla fer ü tâbını gāib eden arş-ı Hilâfet, o kadar uzaklara kadar neşr-i şuâ'-i tenvîr edecek bir hâlde değildi. Millet-i İslâmiyye felâkete, Saltanat-ı Osmaniyye inkırâza doğru sürükleniyordu. Bu esnâda [1](وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ) fermân-ı celîlinin icrâsına hükm-i kader sâdır oldu. Müslümanlar esbâb-ı felâketi takdîr ettiler, Osmanlılar çeşm-i intibâhı açtılar. Biz de Âlem-i İslâm'da uyanan nehza-i fikriyyeye bir meş'ale-i tenvîr açmak istedik. İstinâdımız yalnız tevfîkāt-ı Sübhâniyye ve millet-i İslâmiyyede görülen temâyülât-ı i'tilâ olmuştu.

Fâtır-ı Mutlak tevfîkātına mazhar buyurdu, millet-i İslâmiyye iltifâtını ibzâlden çekinmedi, biz de rehgüzârımıza tesâdüf eden hâilleri bir azm-i metîn ile iktihâm etmeyi göze aldırarak işte dört senedir bu yolda bezl-i gayrette bulunuyoruz. Dört senelik koleksiyonlarımızı tedkīk buyuracak erbâb-ı irfânın risâlemizin seneden seneye arzettiği safahât-ı terakkī ve tekâmülü i'tirâfa mecbûr olacaklarında tereddüd etmiyoruz. Geçen sene risâlemizin intizâmını bir kat daha te'mîn etmek esâslarını düşünmüş, mündericâtını tevsî', muhteviyâtını tenvî' etmeyi kararlaştırmıştık. Bu maksada vusûl için memleketimizin en mütebahhir ve en fâzıl sîmâlarından mürekkeb bir hey'et-i tahrîriyye teşkîl ederek tarîk-ı mesâîmizde kat'-ı merâhile başladık.

Sırâtımüstakīm – Sebîlürreşâd bugün dokuzuncu cildin birinci nüshasını kāri'lerinin nazar-ı irfânına arzederek beşinci senesine giriyor. Âlem-i İslâm'ın teâlî ve intibâh-ı fikrîsine çalışmayı en mukaddes bir vazîfe olmak üzere telakkī etmiş olduğumuz cihetle her türlü fedâkârlıkları ihtiyâr ederek bu maksad-ı ulvîye doğru bir hatve daha atmaya azmettik. İki ay mukaddem Hindistan, Türkistan, Afganistan,… Bulgaristan ve Romanya müslümanlarının **[2]** hayât-ı ictimâî ve ilmîlerini yakînden tedkīk etmek, teâruf-i müslimîn esâslarını atmak, südde-i Hilâfet'ten uzakta kalmış olan dindaşların Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet'e olan merbûtiyet-i dînîyye, meveddet-i rûhiyyelerini teşyîd etmek üzere birçok fedâkârlık ihtiyârıyle oralara kadar husûsî muhbirler i'zâmına teşebbüs ettik. Elyevm Hindistan, Afganistan ve Türkistan'a müteveccihen Bağdad tarî-

[1] Âl-i İmrân, 3/159.

kıyle azîmet etmekte bulunan Tevfik Bey ile Bulgaristan muhbirimizin gönderdiği mektuplar kāriîn-i kirâmın elbette nazar-ı dikkatlerini celbetmiş olduklarında şübhe etmiyoruz.

[1](لِتَعَارَفُوا...) fermânı müslümanların birbirleriyle tanışmaları, bilişmeleri, yek diğerlerinin âlâm ve meserrâtından hissedâr olmaları lüzûmunu ihtâr buyurduğu cihetle, bu teşebbüsle o gāye-i mübecceleye doğru ilk hatveyi atmış oluyoruz. Maatteessüf zîr-i livâ-yı Osmanîde bulunan müslümanlar arasında dahi şimdiye kadar [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) hükmünü tecellî ettirecek bir teâruf esâsları kurulmamış olduğundan hâricdeki dindaşların ahvâlinden haberdâr olmak istediğimiz gibi dâhildeki mü'minler arasında da bir râbıta-i fikriyye, muayyen bir gāye-i terakkī ve tekâmüle doğru ilerlemek üzere bir vahdet-i rûhiyye te'sîsine çalışmak istiyoruz. Bu da büyük bir kitle-i münevvere-i İslâmiyyenin neşriyât-ı ilmiyyelerine vâsıta olan Sebîlürreşâd'ın beyne'l-müslimîn intişârına vâbestedir. Fakat bu kadar yüksek bir mefkûreyi yalnız başımıza te'mîn edemeyeceğimizi de i'tirâf etmek lâzımdır.

Bunu bildiğimiz için şu cihâd-ı mukaddesde kāriîn-i kirâmın hiss-i diyânet ü hamiyyetlerine mürâcaat ederek dirîğ-ı muâvenette bulunmamalarını istirhâm etmiştik. Ricâmız her taraftan intizârımızın kat kat fevkında mazhar-ı kabûl ü takdîr oldu. [3](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ...) fermân-ı celîline râm olan muhterem dindaşlarımız risâlemizin neşr ü ta'mîmini mukaddes bir vazîfe telakkī buyurdular. Kemâl-i menn ü şükrânla arza mecbûruz ki, risâlemize evvelce abone olan zevât-ı kirâm, ikişer üçer, hattâ onar, yirmişer, otuzar abone tedârikiyle kitle-i İslâmiyyeye bir sirâc-ı tenvîr olmaya çalışan Sebîlürreşâd'ı beyne'l-müslimîn neşre çalışmak gibi hıdemât-ı mübeccele ibzâlinden çekinmediler.

Müslümanların ilmen, irfânen terakkīleri, hayât-ı ictimâiyye ve medeniyye nokta-i nazarından tekâmülleri, şevket ü azamet-i İslâmiyyenin teâlîsi, azm ü sebât, ittihâd-ı fikir gibi esâsların te'mîni sâyesinde müyesser olacağı şübheden vâreste olduğu cihetle bu gāyeyi ta'kīb eden Sebîlürreşâd ne kadar intişâr u teammüm ederse bu mübeccel mefkûreye vusûl de o kadar kolaylaşır. Lâ-yetezelzel bir îmân, metîn bir kanâatle bu fikre merbût bulunan müslümanların peyâmber-pesend ve sebâtkâr bir azimle yine bu yolda ibzâl-i gayretten geri durmayacaklarına emîniz. Evet, Sebîlürreşâd ne kadar teammüm ederse müslümanlar da birbirlerinin ahvâlinden o derece haberdâr olacaklar, terakkī ve tekâmüle doğru azimkârâne çalışmak fikri aralarında o nisbette intişâr edecek, teâvün ü teâruf esâsları da bu sâyede metîn ve pâyidâr bir sûrette vaz' u te'sîs edilmiş olacaktır.

Avrupalılar binlerce liralar sarfederek ahvâl-i İslâm'a dâir ma'lûmât almak üzere her tarafa hey'etler, muhbirler gönderdikleri hâlde müslümanların kendi kendilerini büsbütün unutmuş olmaları ne kadar acınacak bir hâl olacaktı. Sebîlürreşâd Âlem-i İslâm'ın şu ihtiyâcını te'mîne çalışmak için te'sîs edildi. Fakat tekrar ederiz ki, müslümanların mazhar-ı muâveneti olamaz isek bu kadar ağır bir vazîfeyi yalnız başımıza yüklenmeye dûş-ı zaîfimiz mütehammil değildir.

İngiltere'de, Almanya'da sırf Şark'a, müslümanlara dâir neşredilen gazeteler, risâleler, Fransa'da muntazaman çıkarılan *La Revue du Monde Musulman* ünvânlı mecmûa nazar-ı intibâhımızı açmalıdır. Onlar sırf kendi menfaatleri uğrunda bu kadar fedâkârlıklar ihtiyâr ederek İslâmların hayât-ı ictimâî ve fikrîsini yakından tedkīk etmek istedikleri hâlde merkez-i Hilâfet'te müslümanların teârufuna hâdim bir mecmûanın intişâr edememesi müslümanların denildiği gibi inkırâza mahkûmiyetlerine delâlet etmez mi? Fakat biz son zamanlarda Âlem-i İslâm'da uyanan intibâh-ı fikrîden parlak netîceler çıkacağına kemâl-i itmi'nân ile intizâr ediyoruz. Dînen me'mûr olduğumuz vechile sa'y ü sebât gösterilir, neşriyât-ı ilmiyyeye devâm olunursa Âlem-i İslâm'ın düşmüş olduğu gayyâ-yı cehâletten kurtularak şehrâh-ı saâdet ü tekâmüle gireceğine şübhe etmemelidir.

Bugün kâbûs-ı cehâlet kesîf ve ezici sıkletiyle Âlem-i İslâm'ı muttasıl tazyîk ediyor. Müslümanlar ilmen, serveten, medeniyeten acınacak bir hâlde bulunuyorlar. Garb her gün daha insâfsız bir vaz'iyetle Şark'a yükleniyor, onu bel' etmek, yutmak istiyor. Çünkü Şarklılar câhil kalmış, Garblılar ilm ü ma'rifette, san'at ü ticârette onları fersah fersah geçmişler.

Garblıların esrâr-ı terakkīlerini anlamak, Avrupa medeniyetinin ne gibi şeylerini almaklığımız îcâb edeceğini ta'yîn etmek, ahlâk-ı fâzıla-i İslâmiyyemiz dâhilinde fikren, san'aten, ticâreten ilerlemek için iktizâ eden esâsları tedkīk etmek, Avrupa maârif ü terakkıyâtından müslümanları haberdâr ederek nazar-ı intibâhlarını açmak, şevket-i İslâmiyyenin pâydar olmasını te'mîn edebilmek için kat'iyyen lâzım olduğuna mu'tekıdiz. Bu kanâat, bize, bu yolda tetebbuâtta bulunmak, tedkīkātından risâlemiz vâsıtasıyle Âlem-i İslâm'ı haberdâr etmek üzere mütefekkir ve Şark ve Garb lisânlarına vâkıf, fâzıl bir iki zâtı Avrupa'ya göndermek lüzûmunu hissettirdi. Ba'de'l-îd bu mühim teşebbüse girişeceğimizi kāriîn-i kirâma tebşîr ederiz.

Sebîlürreşâd'ın mesleği kāri'lerince ma'lûmdur: Sebîlürreşâd'ın hiçbir fırka, hiçbir siyâsî cem'iyetle alâka ve münâsebeti yoktur. Onun yalnız **[3]** mukaddes bir mefkûresi vardır: Sebîlürreşâd Âlem-i İslâm'ın intibâh-ı fikrîsine, teâlî-i rûhîsine rehber olmayı, müslümanların ilm ü ma'rifette, sınâat ü ticârette terakkī ve tekâmüllerine, aralarında lâ-yetezelzel bir meveddet-i samîmiyye te'sîsine, Makām-ı Bülend-i Hilâfet'in i'tilâ-yı şân u şevketine çalışmayı bir emel-i mübeccel tanır ve o yolda çalışır.

---

[1] Hucurât, 49/13. Metinde baştaki "lam" harfi unutulmuştur.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] Hucurât, 49/10.

Sebîlürreşâd'ın muhteviyâtı iki kısımdan ibâret olduğu kāriîn-i kirâmın ma'lûmudur: Birinci kısım ilmî ve fennî olup muhtevî olduğu mebâhis tefsîr-i şerîf, hadîs-i şerîf, müdâfaât-ı dîniyye, felsefe, ictimâiyât, fıkıh ve fetâvâ, edebiyât, târîh, ta'lîm ve terbiye, hutbe ve mevâız ve Âlem-i İslâm için nâfi' makālât-ı mütenevviadan ibârettir. İkinci kısım ise siyâsiyât ve hayât-ı İslâmiyyeye tahsîs edilmiştir. Bu kısımda siyâsiyât-ı umûmiyye, siyâsiyât-ı İslâmiyyeden bâhis makāleler, hayât-ı akvâm-ı İslâmiyyeye dâir ma'lûmât, kāriîn ve muhbirlerimizden vürûd eden mekâtîb-i mütenevvia, matbûât-ı İslâmiyye ve şuûn-ı umûmiyyeye dâir ma'lûmât verilmektedir. Risâlemize bir üçüncü kısım ilâvesine de lüzûm gördük. Bu kısımda âsâr-ı münteşire hakkında tenkīd ve takrîzlar bulunacağı gibi İslâm ticâretgâhları ve İslâm âsâr ve erbâb-ı sanâyiine dâir de ma'lûmât-ı lâzime dercolunacaktır. Risâlemizin müntericâtı ve gösterilen rağbet bize ileride hacmini tezyîd edebilmek cesâretini veriyor. Sebîlürreşâd'ın kāri'leri ne kadar çoğalırsa müntericât ve hacmi de o nisbette tevessü' edecektir.

Furkān-ı Mübîn'in ulûm ve fünûnun hâl-i hâzırına nazaran bir tefsîre muhtâc olduğunu i'tirâf etmeyecek bir mütefekkir yoktur. Risâlemiz bu yolda yazılacak tefâsîr-i şerîfeye bir çığır açmaya çalışıyor. Şimdilik ulûm ve fünûna, târîhe, hayât-ı ictimâiyye ve maîşetimize temâs eden bazı âyât-ı celîlenin tercüme ve tefsîrine i'tinâ ediyoruz.

Ehâdîs-i sahîhanın tefrîkıyle efkâr-ı nâsda toplanan şübühâtı tamâmıyle izâle edecek sûrette teşrîhlerine ihtiyâc-ı kat'î olduğu cihetle, ahvâl-i ictimâiyye ve hayâtiyyemize temâs eden ehâdîs ve sünen-i nebeviyyenin aynen tercüme ve tavzîhi bunların hayât-ı câriyyeye tatbîkı husûslarına i'tinâ etmeye gayret edilmektedir.

Sebîlürreşâd neşriyâtında iki mühim noktayı daima nazar-ı dikkatten dûr tutmuyor ve tutmayacaktır: Evvelâ mütefennin geçinen kimselerde dîne karşı uyanan lâkaydî ve şübühâtı esâsından izâle edecek, yerine metîn ve rüsûhlu bir akîde ikāmesine çalışacak, sâniyen fünûn ve felsefeden bî-haber kitleyi tenvîr ederek seviye-i ictimâiyyenin i'tilâsına, ahlâk-ı fâzılanın te'yîdine, cehl ile tev'em olan taassubun izâlesine, ilim ve ma'rifetin intişârına sarf-ı mesâîden geri durmayacaktır.

Sebîlürreşâd ictimâiyâta ve ahlâkıyâta hasrettiği sütûnlarda millet-i İslâmiyyenin hayât-ı müstakbelesi için nâzım vazîfesini görecektir. Râhat döşeğine uzanmış gibi bî-tâb u bî-hûş kalan kitle-i İslâmiyyeyi îkāz ederek hayât-ı ilmî ve sınâîye sevkedecek, milletin hayât-ı âtiyyesini bir mecrâ-yı sâlime rabt, umûmu istîlâ eden kâbûs-ı atâleti ref', mevcûdiyet-i İslâmiyyeyi kemiren emrâz-ı ma'neviyyeyi teşrîh ve tedâvîye gayret gösterecektir.

Felsefe kısmında hikmet-i İslâmiyyeye dâir mebâhis-i mühimmeyi enzâr-ı kāriîne arzedeceği gibi dini müdhiş hücûmlardan kurtarmak için felsefe-i Garbiyye hakkında da tetebbuât-ı amîkada bulunmaya çalışacaktır. Târîh-i felsefeden, felsefenin tarz-ı terakkī ve tekâmülünden, ateizm, pozitivizm, sosyalizm, materyalizm, determinizm, individüalizm… gibi son zamanlarda Avrupa'da pek ziyâde taammüm eden mesâlik-i muhtelifeden kāri'lerini haberdâr edecek, bunların zâhiren rengîn ve cilâdâr fakat hakîkatte çürük olanlarının üzerlerindeki tılâ'-yı muğfili kazıyacak, esâslı ve kat'î bulunanlarıyla esâsât-ı İslâmiyye arasında bir tezâd bulunmadığını, bulunamayacağını meydana çıkarmaya gayret edecektir.

En büyük ihtiyâclarımızdan olan ta'lîm ve terbiye bahsine dâir tetebbuât-ı mühimmede bulunmaya da azmetmiştir. Âlem-i İslâm'ın bugünkü sefâlet-i hâli ta'lîm ve terbiye husûsunda şimdiye kadar ta'kīb edilen usûlsüzlüklerin seyyiesi olduğunda şübhe yoktur. Ana kucağından başlayarak mektep ve medreselerde ve bilâhare muhît-ı ictimâîde evlâd-ı vatana verilen ta'lîm ve terbiyede hiçbir gāye gözetilmediğini anlamayan kimse yoktur zannederiz. Bu yolda usûlsüz ve münferid bir tarzda verilen terbiyenin netâyic-i fecîasını her yerde gördüğümüz cihetle ta'lîm ve terbiye hakkında tedkīkāt-ı lâzimede bulunmaktan geri kalmayacağız.

Kāriîn-i kirâm tarafından vukū' bulan rağbet ve teşvîk üzerine bir de kısm-ı fennî açtık. Sebîlürreşâd'da fenne de ayrıca bir kısım tahsîsi bazı sebükmağzânın fen ile dînin kābil-i te'lîf olamayacağı hakkındaki bî-esâs kanâatlerini çürütmek, hakāyık-ı müsbete-i fenniyyenin esâsât-ı İslâmiyyeyi te'yîd ettiğini göstermek gibi bir maksad-ı ulvîye müsteniddir. Kısm-ı fennîye tabîiyyâta, mebâhis-i hayâtiyyeye, fizyolojiye, hıfzussıhhaya, tabakātü'l-arza… dâir îcâbına göre mebâhis-i mühimme dercedilecektir. Fennin yeni yeni keşfiyât ve muhteraâtından, mühim ve fâideli tatbîkātından ma'lûmât verilecek ve nazariyât-ı fenniyyeye dâir îzâhât-ı lâzime i'tâ olunacaktır. Esâsât-ı fenniyyeden mahrûm olanlarda kudret-i tenkīdiyye bulunamayacağı cihetle dimâğları fennî esâslarla tenevvür eden erbâb-ı akîde, öğrendikleri yarım yamalak bazı mukaddemâta istinâden saçma sapan iddiâlarda bulunan kûteh-bînlerin sözlerindeki kıymetsizliği pek kolay takdîr edebilirler, fennî intikādlarla müddeâlarının çürüklüğünü meydana çıkarırlar, mukni' cevâblarla onları ilzâm ve iskât ederler.

Esâsen hayât-ı maddiyye ile alâkadâr olan mebâhis-i fenniyyenin mechûl kalması mücâdelât-ı maîşet için elzem olan tevâzün-i kuvâyı ihlâl edeceğinden **[4]** hayât-ı ma'neviyyenin teâlîsi daima hayât-ı maddiyyenin zindegî ve tekemmülüne arz-ı iftikār eder. Bunlardan yalnız birisiyle cidâlgâh-ı hayâtta te'mîn-i muzafferiyyet mümkün olamaz. Hakāyık-ı dîniyyeye kat'î vukūfla beraber sâha-i fennin menâtık-ı mestûresine nüfûz edilirse insandaki akîde daha ziyâde rüsûh-pezîr olur. Hayât-ı maddiyyede muzafferiyet esbâbını bize ilim ve fen öğretecektir.

Sebîlürreşâd'ın mebâhis-i sâiresi için ta'kīb edilecek hatt-ı hareket hakkında birinci nüshamızda ma'lûmât-ı lâzime vermiş olduğumuzdan bu cildde dahi aynı esâslar ta'kīb edileceğini arzetmekle iktifâ ediyoruz.

Tevfîk Allah'dan: [1](اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ)

[1] Mü'min, 40/38.

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلاَ يَهْتَدُونَ [1]

Tercümesi

"Hem onlara: 'Allah ne göndermiş ise ona uyunuz', dendiği zaman, 'Biz, daha iyi, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız.' derler; pek a'lâ! Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?"

* * *

Âyet-i kerîme Sûre-i Bakara'ya mensûbdur. Bununla beraber, aynı meâli teblîğ eden diğer âyetler de vardır:

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ. وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ [2]

اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء ... gibi... [3]

Tercüme ettiğimiz nazm-ı celîlin üslûb-ı hakîmine dikkat olunursa görülür ki: Körükörüne taklîd edenleri, yani görenek denilen o "akāid-i bâtıla hülâsasının" kuyruğuna yapışıp gidenleri; Allahu Zü'lcelâl'in lisân-ı şerîatle, lisân-ı fıtratle teblîğ eylediği hakîkatlere karşı gözlerini yumup kulaklarını tıkayanları, Hallâk-ı Azîm, velev itâb ile olsun, hitâbına lâyık görmüyor da, onların hâlini hikâye sûretinde beyân buyuruyor.

Anlayana bundan büyük ibret, görenekçiler için de bu kadar ağır hakāret olamaz.

Hakîkat, gerek dine, gerek dünyaya aid işlerde evâmir-i ilâhiyyeyi dinlememek; kendi aklının, kendi vicdânının hükmünü ibtâl ile başkalarının evhâmına tapınmak kadar saçma bir hareket mutasavver midir?

Emr-i dîni taklîd ile kāim bilmenin seyyiesidir ki, batından batına birer ikişer bid'at, üçer beşer hurâfe mîrâs ola ola bugün akāidimiz, tââtimiz, muâmelâtımız âdetâ hurâfât mecmûası, bid'at yığını haline gelmiş! Dinin şekl-i sahîhini kolay kolay tahattur bile edemiyoruz!

Bugün bir bid'at-ı seyyieyi dinden çıkarıp atmak, dinin en büyük erkânından birini yıkmak demektir; belki ondan ziyâde galeyânı mûcib olur!

Görenek, dinimizi tahrîb ettiği kadar dünyamızı da etmiştir. Zaten Müslümanlık'ta din ile dünya birbirinden ayrılamaz ki. İşte târîh meydanda duruyor. Millet-i İslâmiyye şerîati safvet-i asliyyesiyle muhâfaza ettikçe, hem dini, hem dünyası ma'mûr imiş; o safveti böyle bir sürü bid'atle bulandırınca hüsrândan hüsrâna düşmüş.

Ne garibdir ki: Şarkta, garbda, şimâlde, cenûbda hâsılı dünyanın her tarafında, milletin avam kısmı "Atalarımızdan böyle gördük." velvele-i i'tirâzını her nidâ-yı irşâda karşı en müdhiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken; mütefekkir olması îcâb eden havâs tabakası, atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyyelerini tepeden tırnağa kadar değiştirmek sevdâsında!

Yeniyi iyiliğinden, husûsiyle lüzûmundan dolayı almak; eskiyi de fenâlığı sâbit olduğu için atmak, kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor!

Dini taklîd, dünyası taklîd, âdâtı taklîd, kıyâfeti taklîd, selâmı taklîd, kelâmı taklîd, hülâsa her şeyi taklîd olan bir milletin efrâdı da insan taklîdi demektir ki, kābil değil, hakīkī bir hey'et-i ictimâiyye vücûda getiremez; binâenaleyh yaşayamaz.

Mehmed Âkif

* * *

[5]

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYE PRENSİPLERİ

Memleketimizde ulûm ve maârifin lâyıkıyle intişâr edememiş olmasından herkes müştekî bulunuyor. Yer yer mektepler açılarak maârif ta'mîm edildiği takdîrde bugünkü sefâlet nihâyet-pezîr ve vatan bir gülzâr-ı saâdete münkalib olacağı herkes tarafından bir kanâat-i kat'iyye ile iddiâ ediliyor. Fakat maârif nâmı altında ta'mîmi arzû olunan şeyler acaba neden ibârettir? Hangi nevi' maârif memleketi kurtarabilir? Gelişi güzel birçok mektepler küşâdı, buralarda lâale't-ta'yîn birçok dersler okutturulması bu maksadı te'mîn edebilir mi?

Açılacak mekteplerden gāye ne olacağı ve şâkirdânın ta'lîm ve tedrîsine başlamadan evvel onlara ne gibi şeyler okutacağımızı, tedrîs edeceğimiz mevâddı ne vakit ve ne kadar zamanda ta'lîm edeceğimizi ta'yîn etmek îcâb etmez mi?

Bir hey'et-i medeniyye içinde yaşayacak olan çocuklara ta'lîm ve tedrîsi îcâb eden şeyler, insanların mîrâs-ı ictimâîsi olan "bilgiler" arasından intihâb olunması bir emr-i tabiîdir.

Mevâdd-ı tedrîsiyye bu bilgiler arasından intihâb edildikten sonra her birinin nef'-i nisbîsi yani etfâlin ta'lîminden maksûd olan gāye-i husûsiyye ile olan münâsebeti ta'yîn edilmek iktizâ eder.

Beşeriyetin mîrâs-ı ictimâîsi olan bilgiler yalnız ulûm ve fünûna münhasır değildir. Yemek, içmek, yürümek, kalkmak gibi en basît bilgilerden en yüksek nazariyât-ı felsefiyyeye kadar bir neslin ahlâfına devrettiği ma'rifetlerin kâffesi mîrâs-ı ictimâîde dâhildir. Şu hâlde mîrâs-ı ictimâî nâmı altında cem' ettiğimiz bilgiler mektep ve dârülfünûn programlarının çizdikleri dâire-i mahdûdeyi tecâvüz ve asırdan asıra tahavvül ederler.

Her nesil kendi halefine daha ağır bir hamûle bırakır. Bugün nesl-i hâzıra intikāl eden hamûle-i mîrâs o kadar çoktur ki, en âlim bir zât bile yalnız bir kısmın tafsîlâtına âid cihetleri değil, bir çok fenleri tamâmen bir tarafa bırakmak mecbûriyetinde bulunmaktadır. Ulûm ve fünûnun tevessü' ve tekessürü, sâha-i iştigāli yalnız bir ve nihâyet iki fenne hasretmek ve ancak bu fende ihtisâsa çalışmak mecbûriyetini istilzâm ediyor.

Fakat fennin tek bir şu'besinde tahassus peydâ etmek için diğer şuabât-ı fenniyyeyi ihmâl etmek îcâb etmez mi?

[1] Bakara, 2/170.
[2] Zuhruf, 43/22-23.
[3] A'râf, 7/3.

Bu mahzûrun önünü almak ve şâkirdânı fünûn-ı sâire prensiplerinden olsun haberdâr edebilmek, devre-i ihtisâsı mümkün olduğu kadar geriye bırakmakla mümkün olabilir.

Şurasını da unutmamalıdır ki, ihtisâsı peydâ edilmek istenilen fennin de sâha-i terakkī ve tekâmülde tevessü' edebilmek ihtimâli vardır.

Şu hâlde yalnız bu fenni tamâmıyle elde etmek daha uzun bir müddete tevakkuf etmez mi?

Bu hâle karşı tatbîkı îcâb eden usûl aşağıda arzolunacaktır.

Tedrîs olunacak fünûn intihâb edildikten sonra şâkirdâna her fenden ne nisbette ve ne kadar şey tedrîs edilmek îcâb edeceği mes'elesinin halli iktizâ eder.

Bunu ta'yîn ve takdîr ederek lâzım gelen aksâmı intihâb edebilmek için her fennin "nef'ini" nazar-ı i'tibâra almak lâzımdır.

Bir fennin tedrîsinden hâsıl olacak istifâde fenn-i mezkûrun umûmî prensipleri, okutulacak şâkirdânın gāye-i teallümleri, içinde yaşanılan vasat-ı muhîtînin îcâbâtıyle alâkalıdır.

Bir fen ile o fenni tedrîsden maksûd olan gāye arasındaki nisbettir ki, fenn-i mezkûrun "nef'ini" takdîre hâdim olur. Bu nisbet ta'yîn edildikten sonra içinde yaşanılan cem'iyetin teşkîlât ve ihtiyâcâtına göre tedrîsi îcâb eden kısmın tefrîkı kolaylaşır.

Fakat fâideli kısımlar tefrîk ve intihâb olunurken zaman ve inkişâf-i dimâğīyi de nazar-ı i'tibâra almalıdır.

Her nevi' tedrîs zamanla meşrût ve mukayyeddir. Ta'lîm ve tedrîs noktasından zamanın kıymeti pek yüksektir.

Maamâfîh bu sözle çocuğun bütün sâât-i hayâtını işgāl etmek lâzım olduğu iddiâsında bulunmak istemiyoruz.

Çalışmak için iktizâ eden zaman mahdûddur. Bir âile reisi nasıl kendi masrafını îrâdına tevfîk etmeye gayret ederse biz de her fenden matlûb olan kısımların tamâmıyle tedrîs olunabilmesi için iktizâ eden zamanı takdîr etmeye çalışmalıyız.

Mevâdd-ı tedrîsiyye tefrîk ve intihâb edildiği esnâda şu prensibe riâyet etmek fâideli netâyic tevlîd edebilir:

"Her ilmin tedrîsi için tahsîsi îcâb eden zaman, o ilmin fâidesiyle takdîr ve ta'yîn olunur."

Pek esâslı olan bu düstûr ders programları tanzîm olunurken hiçbir vakit nazar-ı i'tibârdan dûr tutulmamalıdır. Elde edilmesi uzun müddete mütevakkıf olan bir fennin yalnız nazariyât-ı esâsiyyesini tedrîs ederek aksâm-ı fer'iyyesini amelî bir sûrette göstermek daha muvâfıktır.

İngiliz mürebbîleri bu gibi fenler için pek az zaman tahsîs ve talebeye umûmî esâsları gösterdikten sonra aksâm-ı fer'iyyeyi pratik bir sûrette ta'lîm etmeyi tercîh ediyorlar. İngiliz pedagoglarının tasviyelerinin tevlîd ettiği fevâid müstağnî-i beyândır.

Şâkirdânın inkişâf-ı dimâğî ve irâdîsini te'mîn eden fenlere bir hakk-ı rüchân vermeyi de unutmamalıdır.

[6] Ma'lûmât-ı beşeriyyeden çocuğa en ziyâde fâide-bahş olacak fünûnun tedrîsi tercîh olunmak îcâb edeceği arzolunmuştu. Acaba "fâide-bahş" olmak ne demektir?

Fâideli fünûndan maksad en mühim zamanlarda en çok işe yarayan ilimler midir?

Bu fâidenin takdîrinde tedrîs olunacak şâkirdin kendisini de nazar-ı i'tibâra almak îcâb etmez mi?

Bir çocuk için birinci derecede mühim ve lâzım olan şey yaşamak, mes'ûd bir hayat geçirmek, sâniyen hemcinsiyle hüsn-i muâşerette bulunmaktır.

Şu hâlde tedrîs edilecek fünûnun fevâidi de bu nokta-i nazardan takdîr edilebileceğinden mekteplerde ta'lîm ve tedrîs olunacak şeylerin ber-vech-i âtî esâslara müteallik bulunması îcâb eder:

1- Doğrudan doğruya bir ferdin muhâfaza ve bakāsına hâdim olan ilimler.

2- Bil-vâsıta ferdin bakā ve refâhına hâdim olan fenler.

3- Âile teşkîl ve tanzîmine yarayan ma'lûmât-ı esâsiyye.

4- İntizâm-ı ictimâî ve münâsebet-i siyâsiyyenin muhâfazasını te'mîn eden ulûm.

5- Hayâtın ıztırâb-engîz safhalarında insanın hissiyât ve ezvâkını okşayarak azm ü sebâtını takviye edecek şeyler.

En mühim ve en esâslı nokta çocuğun yaşayabilmesi ve muhît-ı ictimâîye tevâfuk etmesi keyfiyeti olduğundan ta'lîm ve tedrîsde bu cihetin daima nazar-ı ehemmiyete alınması lâzimedendir.

Mektebi ikmâl eden bir genç bilâhare nerede ve hangi muhît dâhilinde yaşayacak, ne ile iştigāl edecek, kimlerle muâşerette bulunacak? İşte bunlar taayyün ettikten sonra gāye ma'lûm olacağından tedrîs olunacak fünûnun intihâbı kolaylaşır. Vasat-ı muhîtî îcâbâtına tevâfuk etmek zarûrî olduğundan ta'lîm ve terbiyede vasatın da nazar-ı i'tibâra alınmaması mümkün olamaz.

Vasatın ihtiyâc ve îcâbâtına göre terbiye alamayan bir gencin mevki'-i ictimâîsi dûn bir derecede kalır. Tahsîli kendisine pek az bir istifâde te'mîn eder.

Bir bankerin ilm-i hesâb ve ilm-i hukūkun kısm-ı amelîsini bilmesi kendisi için meselâ Latince veya târîh bilmeden daha ziyâde fâideli değil midir?

Ta'lîm ve terbiyede rehber ittihâz olunacak şey, çocuğun menâfiidir. Menâfi'-i mezkûre ise tedrîsâtın daima îcâbât ve ihtiyâcât-ı muhîtıyyeye muvâfık olmasını istilzâm eder.

Bir mektebe devâm eden şâkirdân kuvve-i zekâiyyece farklı olabileceklerinden programların daima vasat derecedeki zekâlara göre tanzîm olunması zarûrîdir.

Bu yolda müretteb programlara tevfîkan icrâ-yı tedrîsâtta bulunacak muallimler, usanç getirmeksizin birkaç def'a tekrar etmek sûretiyle gabî şâkirdânın da istifâdelerini te'mîn edebilirler.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Îcâd, Mevzû

Îcâd fikrin bir mücâhedesidir ki gerek mevzû, gerek mevzûa âid tevsîât hep o sâyede bulunabilir.

Bir mevzûa zafer-yâb olabilmek yani o mevzûda mündemic meânîyi, nikâtı keşfedebilmek için en birinci şart iyice, etraflıca düşünerek mevzûu hamlıktan kurtarmak, olgun bir hâle getirmektir. Meşâhîrden birinin dediği gibi "Mahzâ mevzû üzerinde lüzûmu kadar i'mâl-i fikr etmediği için bir mü'ellif eserini yazarken müşkilât içinde kalır."

Edîb için herşeyden evvel mevzûunu, kelimenin bütün mânâsıyle hissetmiş olmak lâzımdır. Evet, işin güçlüğü yazmakta değil, yazmaya başlamazdan evvel hissetmektedir. "Ancak iyi hissolunan zeminler iyi tasvîr edilebilir" sözü pek kıymetli bir düstûr-ı edebîdir.

Vaktiyle bir felâket geçirmiş, bir acı görmüş olursunuz; mâzî-i hayâtınızın elîm bir safhası gözünüzün önünden geçer. İşte sizin için bu gibi mevzûları hissetmek kadar kolay bir şey olamaz. Binâenaleyh bunları tasvîr etmek isterseniz fevkalâde bir sûrette muvaffak olursunuz. Lâkin hüner böyle yâd-âşinâ bir mevzûu değil, insan yabancı bir mevzûu intihâb ederek onu kendisine doğru çekip getirmek, temsîl etmek ısındırmaktır; bir hâlde ki o mevzû bütün safahâtıyle görülebilsin, hissolunabilsin.

Eğer yazmaya başladıktan sonra ma'nâlar, fikirler birbirini velyetmek sûretiyle kayd-ı tertîbe girmiyorsa demek, mevzûunuz henüz size râm olmamış, daha kemâle gelmemiş. O hâlde aynı mevzû üzerinde tekrar i'mâl-i fikr etmek, uzun uzadıya düşünmek iktizâ eder; o zamana kadar ki karîhanızda bir cûş u hurûş başlasın da kendinizde bir an evvel yazıp kurtulmak için âdeta bir ihtiyâc hissedesiniz. Evet, hakîkī **[7]** talâkat, hakîkī ilhâm-ı san'at ancak o vakit gelebilir.

Mevzûu meşîme-i karîhada uzun müddet taşımak, cenîn-i sâkıt gibi vaktinden evvel meydana çıkarmaya özenmemek, iyi yazmanın en birinci şartıdır. Maamâfîh işe başlamazdan evvel bu kadar şerâite inkıyâd herkes için kat'î değildir. Öyle edîbler vardır ki sâatlerce hatta günlerce düşünmeden bir şey yazamazlar; sonra öyleleri de vardır ki hurûşa gelmek için mutlaka kaleme sarılırlar. Meselâ meşhûr Rousseau birinci, Chateabriant ikinci zümreye dâhildir.

Bir sa'y-i edebînin kıymeti mevzûu intihâb ettikten sonra bir nevzâd-ı kâmil sûretinde vücûda getirebilmek için karîhada iyice beslemekle kāimdir.

Îcâd mevzûu hissetmekten, o mevzûun hissiyâtınız, hayâliniz üzerinde husûle getirdiği teessürâtı tamâmiyle teblîğ eylemekten ibârettir.

Mevzû dediğimiz mâhiyet bir fikirden ibâret basît birşeydir; eğer hayâl ile his yetişip o fikrin ihtivâ edebileceği menâzırı, alabileceği eşkâli tasvîr ederek besâtetten kurtarmaz, bir kaç kat büyültmezse, söylenecek söz zaten söylenmiş demektir.

Bil-farz yirmi dört sâatten beri kuyuya düşmüş bir adamın hâlini, ihtisâsâtını tasvîr etmek lâzım geliyor. Ne yapacaksınız: Evet, kendinizi o adamın yerinde farz edeceksiniz. Lâkin hiç başınıza böyle bir şey gelmemiş.. Şimdi öyle bir adamın ihtisâsâtını nasıl keşfetmeli? Öyle ya! Meleke-i îcâd bu gibi yerlerde kendini gösterecek. San'at dediğimiz de bundan başka bir şey değil. Ta'bîr-i ma'rûfu vechile başkasının bedenine temessül lâzım.

Şimdi kuyuya düşen adamın hâlini tasvîrden evvel tasavvur için uzun uzadıya düşününüz; o vazîyeti iâne-i hayâl ile gözünüzün önüne getirip o hayâlin etrafında dolaşınız. Zihninize tevârüd edecek meânîyi zabt ediniz. Meselâ: Soğuk, su, karanlık, tedrîcî fakat müterakkī bir sûrette dibe gitmesi, sâatin uzunluğu, bağırdıkça sesin çınlaması, aks-i nidâ, muhîtin sükûn-ı mehîbi, kuyunun aşağıdan yukarıya kocaman bir huni gibi görünüşü, me'yûsâne istimdâdlar, tâb ü tüvânın kesilmesi, acz-i mütezâyid, suyun yüzünde kalmak için uğraşan fakat çabaladıkça dibe doğru giden zavallının beyhûde harekâtı, yukarıda sâf bir semâ, zaman zaman kuş sesleri, hâricde velvele-dâr, lâkayd bir hayat, sonra onların şu bîçâre felâketlerin hâliyle husûle getireceği tezâd.. Daha buna benzer şeyler.

İşte bunların hepsi düşünülerek, sıraya konularak herifin hâli tasvîr edilecek.

Mes'elenin mühim ciheti bir vak'anın bütün müfredâtını inceden inceye tasvîr etmek değil, o tasvîrde canlı, husûsî bir te'sîr hâsıl edebilmektir.

Görülüyor ki san'at-ı tahrîr musırrâne, müstemirrâne bir sa'y ile elde edilen melekeden ibârettir. Büyük dehâlar, yüksek kâbiliyetler bu mecbûriyetten âzâde olsalar bile emin olunuz ki onlar da pek çok çalışmışlardır.

Mevzûun intihâbıyle dest-gâh-ı tahrîre vaz'ı arasında mikdârı eşhâsa göre değişen bir zaman geçer ki, ihtimâl, bir teşebbüs-i edebînin en sevilmez, en çekilmez devresi budur. Bu devrede tahammülü nâ-kābil bir intizâr, bir üzüntü vardır. Bakarsınız hiç bir şey doğmuyor. Artık müfekkirede henüz vücûdu olmayan meânîyi çıkarmak, dimâğın bu duygusuzluğuna, bu atâletine galebe çalmak lâzım gelir ki bu mücâhede-i azîm için tenhâ-güzîn olmak, bütün kuvâ-yı fikriyyeyi bir noktada cem' etmek elzemdir.

Düşündünüz, düşündünüz... Lâkin rûh-ı mevzûu temsîl edecek hayâl-i cemîl bir türlü karşınızda tecellî etmiyor! Sakın metânetinizi, ümîdinizi gāib ederek ye'se düşmeyiniz: Bugün sizden kaçan o hayâl yarın âgūş-ı müfekkirenize gelir, hem de bir gün evvelki mücâhedât-ı fikriyye neticesi olarak pek sâf, pek açık bir sûrette mütecellî olur. Siz de o zaman hemen kaleme sarılarak not almaya başlarsınız.

Mevzûunuz i'tiyâdâtınızdan, muhîtinizden, tarz-ı tefekkürünüzden ne kadar uzak ise azminiz, mücâhedeniz de o bu'd nisbetinde fazla olmalıdır. Mevzûunuzu kafanızda taşıyınız; hem uzun zaman taşıyınız; daima beraber gezdiriniz. Göreceksiniz ki nihayet onu kendinize râm edeceksiniz.

Karîhanın vüs'ati, semâhati ber-mu'tad mücâhede ile, kuvâ-yı fikriyye üzerinde tasarrufla istihsâl edilebilir; yoksa rast gele bir şey olmaz. Hülâsa, his ile hayâli kendine mal etmek, bunların üzerinde nüfûzunu yürütebilmek îcâbeder. Vâkıa kuvve-i muhayyileden hepimiz az çok nasîbedârız; ancak o kuvvetten alabileceğimiz hisseyi büyültmek bize âiddir.

Baktınız ki muhayyileniz harâretten mahrûm.. O zaman münebbihâta mürâcaat ediniz; yani mevzûunuzla münâsebeti olan âsârı okuyunuz. Meselâ tiyatro yazmak, sahneler tertîb etmek, eşhâsı birbiriyle konuşturmak istiyorsunuz değil mi? Meşâhîr-i hâile-nüvîsânın âsâr-ı güzîdesini tetebbua dalınız. Yahud bir orman tasvîr edeceksiniz fakat karşınızda

öyle bir manzara yok. Ne yapacaksınız? İşte böyle bir teşebbüsü başa çıkarmak için kalemi ele almazdan evvel orman tasvîri yolunda yazılmış âsâr-ı muhalledeyi gözden geçiriniz; uyuşmuş olan muhayyilenizi tetebbu' sâyesinde intibâha getiriniz. Bu usûl dâima muvaffakiyeti te'mîn eder.

Kim bilir kaç kere başınıza gelmiştir: Harâret-i hisden, şetâret-i hayâlden mahrûm dimâğınızda en basît bir ma'nâyı, en nâçîz bir fikri bulmaktan âciz kaldınız da artık bundan sonra hiç bir şey yazamayacağım diyerek bir ye's-i amîka düştünüz; âtî-i edebînizden büsbütün ümîdi kestiniz, öyle değil mi? Halbuki biraz sonra, civârınızda yükselen **[8]** bir terâne, bir âheng yahud pîş-i nazarınızda açılan şâirâne bir levha-i temâşâ birden bire sizde bir çok hayâller, bir çok hisler, bir çok fikirler uyandırıverir; muhayyilenizin deminki uyuşukluğu faâliyete inkılâb eder.

Öyledir; bizim mevcûdiyet-i ma'neviyyemizi ta'dîl için çok zamanlar en ufak bir şey bile kâfidir. Lâkin hissimizi tehyîc edecek, hayâlimizi uyandıracak münebbihât arasında hiçbiri mütâlâa kadar müessir olamaz. Çünkü mütâlâa bizim ihtiyacâtımıza tamamiyle tekâbül edebileceği gibi okuyacağımız âsâr içinde rehberimiz olacak, elimizden tutacak sahîfeler buluruz.

Mütercimi
Mehmed Âkif

Mücâhid-i dîn [ü] devlet, sadr-ı şehîd Sokollu Mehmed Paşa'nın yevm-i şehâdetine musâdif Ramazân-ı Şerîf'in onuncu Cuma günü Eyüb'de medfen-i mübâreki önünde icrâ edilen ihtifâl esnâsında Ali Salâhaddîn Bey tarafından okunmuştur:

Ey sâye-i iclâli olan kavm-i necîbin
Bir şems idi âfâkda gûyâ ki rakībin;
Velvâl-i vegāda o senin nâm-ı mehîbin
Düşmanlara bârân-ı belâ olmaya zehrîn
Bir seyf idi, tarrâkası da re'y-i musîbin.

Âmâl-i cihângîrine füshatgeh-i dünya
Dar gelmiş idi, çünkü fütûhâtını cevzâ
İ'lâ için olmuşdu nigehbân-ı muallâ;
Arş olmuş iken süllem-i ikbâline ahrâ
Hâk oldu yine cismine bir âşık-ı şeydâ!

Hûn-âb-ı şehâdet sana ârâyiş-i îmân,
Türbende fürûzân eser-i lem'a-i Rahmân,
Rûhun ki bakā milkine oldukça hırâmân
Türben diyor insanlara ey sâhib-i iz'ân
Dünyâlara lâyık yine dünyâda kalan şân.

Bir kanlı elin hançer-i bî-dâdına kurbân
Oldun, ne fecâat! Buna her kalb-i hurûşân
Hasret saçıyor: Hasret-i hûnâbe-i vicdân!
Perverde-i ihsâna bakın düşman-ı ihsân!
Meczûba bakın kâtil-i hûn-hâr ne insan!

Sen nâzım-ı devlet idin ey sadr-ı felek-câh,
Manzûme-i hilkatde ise nâdirü'l-eşbâh;
Bahriyye de berriyye de i'câzına âgâh,
Şevkınle bizi kabrine cezbeyleyen Allah
Emretmede ihdâ-yı fevâtih bize her gâh.

Ey unsur-ı pâkize-şiyem, der-i şehâmet
Deryâda bile eyledin îsâr-ı celâdet;
Deryâ ki, senin fikr-i amîkından ibâret!
Îcâd-ı maâlîde sana kuvvet ü heybet
Bahşetmiş idi dalgaların savleti elbet!

Bir kal'a-i seyyâre iken bahr ile berde,
Rûhun yine seyyâre gibi seyr ü seferde!
Sen fâtih-i büldân iken ey sadr-ı güzîde,
Elbette Süleymânlara Âsaflara umde
Olmuşdu vücûdun, evet ey rûh-ı remîde.

Düşmanları mâtemlere boğdun o denizde,
Deryâ ki, senin nakl-i fütûhâtına bende!
Her mevcesi bir lahn-ı tarab-zâ-yı güzîde
Olmuş da verir zindegî-i rûhuna müjde?
Kabrindeki zulmet bize bir subh-ı demîde!

Ulviyyetinin şâhidi târîh olan âdem
Mes'ûd yaşar sîne-i milletde demâdem;
Her kûşe-i âlem sana bir makber-i hurrem!
Bir nefha-i i'câz mezârındaki hemdem,
Sen bir fem-i mülhim, ben ise acz-i mücessem.

Ey hâtıralar âlemi, ey fahr-ı ekâbir,
Âtîlere doğru süzülen şanlı me'âsir
Türbende teâlî ediyor evvel ü âhir!
Ta'dâd edemez gerçi meziyyâtını şâir,
Kaldın fem-i devranda fakat yâd-ı mefâhir,

Bir ömr-i müebbed kazanan rûh-ı fazîlet
Hâbit olamaz sâye-i zillet gibi elbet
Vaz' eylediğin dehrde bünyân-ı adâlet
Bir âlem-i umrân ki mezârın buna hüccet!
Sen ölmedin aslâ o ne devlet, ne saâdet!

Her tantana, her debdebenin ferş-i cebînî
Toprakdaki cevher; evet oldur semîni
Nâmûs-ı vatan nâmına saklar da zemîni
Takdîs ederiz hem okuruz seb'-i mesânî
İhlâsımız ey dîn ü vatan hâdimi, dînî.

Ali Salahaddin
Fî 10 Ramazan sene 330 ve fî 10 Ağustos sene 328

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Onbirinci Bâb
Makkabiler

Şimdi târîh-i Mûseviyyet'in bazı en parlak eşhâsına yani Makkabi denilen rüesâ-yı 'âliyye-i rûhâniyyeye kavuşuyoruz. Modi'in şehrinde Mattathias denilen, sinni pek ileri olduğu hâlde hepsi unfuvân-ı şebâbında beş oğula mâlik bir râhib-i Mûsevî var idi. Bu beş oğulun isimleri sıra ile Yahya [John], Simon, Judas Makkabius, Eleazar, Yonathan idi ki, her birinin vatan târîhinde birer nâm u şân tutacakları mukadder olmuştur. Peder-i müttakī olan Mattathias ekseriyâ oğullarına Millet-i Mûseviyye'nin merkezi olan Kudüs-i Şerîf ile Mescidü'l-Aksâ'nın dûçâr olduğu harâbiyetten dolayı arz-ı sûz u güdâz eyler, İbrânîlerin düştüğü mevki'-i tezellülden şikâyet ederdi. Hattâ bu zamanlarda ihtiyar, oğullarına, bu dereke-i mezellette ber-hayât olmaktan ise vatanlarının müdâfaası uğrunda fedâ-yı hayat etmekliğin daha şanlı olduğunu telkīn eylemeyi âdet etmişti*.

Kable'l-Mîlâd 167'nci senede Makedonyalı hükümdar Modi'in şehrine putperestlerin ma'bûdlarına takdîm edilmek üzere kurbanlar göndermiş, ancak Mattathias'ın efkâr-ı umûmiyye üzerinde pek ziyâde sâhib-i nüfûz bir zât olduğunu bildiğine alâmet olarak, müşârun-ileyhe kıymetdâr hediyeler, takdime-i ihtirâmlar da göndermiş idi. Fikr-i aslî de şu idi ki: Böyle sâhib-i nüfûz bir zât hükümdâr-ı hâzırın arzû ve âmâline ser-fürûya meylettirilebilsin. Maamâfîh ihtiyâr-ı asîl, bu hareketi umûmî bir nutkunda gāyet kibârâne reddeyledi.

"Her ne kadar hükümdârın taht-ı tâbiiyyetinde olan bütün milletler ona itâat eylerler ve birer birer cedlerinin dinlerinden ayrılır, o kralın her kumandasına rızâ gösterirler ise de, ben ve oğullarım ve kardeşlerim ancak babalarımızın ma'bedine gireceğiz. Allah bizi, kānûn-ı dînî ve âdât-ı millîmizi unutmak zilletinden muhâfaza etsin! Kendi din ve mezhebimizden ayrılmak nâmına olmak üzere hükümdârın söylediği sözleri **[9]** işitmek istemeyiz ki, biz o dinden ne sağa sapmak isteriz, ne sola!"**

İhtiyâr reîs-i rûhânî böyle söylemekte iken mürted bir Yahudi yeni din üzere kurbanını arzetmek için ma'bed mihrâbına yaklaşmış idi. Bu hâl Mattathias ile oğullarını o kadar mütehevvir etti ki, sâde mürted Yahudiyi değil, hükümdârın murahhas zâbiti olup maiyyetindeki askerlerle yeni şekl-i mezhebi tatbîk ve müdâfaaya me'mûr olan "Apelas" ismindeki me'mûru da katlettiler.

Bu ma'reke içinde ma'bed karmakarışık oldu. Mattathias ise bağırıyordu: "Ta'kīb edin beni, ey nâmûsunu veya dinini sevenler!"

Bu vak'a dolayısıyla müşârun-ileyh ile oğulları bütün mal ve mülklerini geride bırakarak dağlara çekildiler. Bunları hemen birçok ahali ta'kīb etti ve adedleri pek sür'atle mütezâyid oldu.***

Şimdi din ve hürriyet uğrunda kahramanâne bir mücâhede başlamıştı. Benî-İsrâîl'in bu ehl-i kıyâmı hareketlerini şecâatleri derecesinde sıhhat ve mahâretle idâre etmekte idiler. Bir müddet için dağlardaki mevâki'-i müstahkemede kalmışlar, fırsat düştükçe şehirler üzerine hücûm etmişlerdir. Bu vechile putperest maâbidini tahrîb ve ahaliyi resm-i hıtânın icrâsına icbâr ediyorlardı. Ellerine düşen bütün mürtedler mazhar-ı mücâzât olduğu gibi refte refte, düşmanlarının mahv u ma'dûm kılmak istedikleri şerâyi'-i Mûseviyye suhuflarını da elde ettiler, ahalinin ibâdeti için sinagonlar te'sîs eylediler. Çünkü Beyt-i Makdis düşmanın yedinde bulunuyordu. Benî-İsrâîl muhâriblerinin adedi her gün artmakta ise de artık Mattathias (Arab târîhlerinde bu zât "Mititya" nâmıyla yâd olunur.) pek ihtiyâr olup harb u darbın îcâb ettiği faâliyette dûçâr-ı müşkilât olduğundan kumandanlığı oğullarının en şecî'i Yehuda'ya havâle eyledikten sonra 164'üncü sâl-i hayatında vefât etti. Bu zâtın düşmanları kalbinde hâsıl ettiği havf u haşyet o rütbeye vâsıl olmuş idi ki, müşârun-ileyhin maskat-ı re'si olan Modi'in şehrinde ecdâdının makberesine defnolunmasına mümânaata cesâret eyleyemediler.

Pederin vefâtını müteâkıb mevki'-i hükme geçen oğlu Yehuda ef'âli ile gösterdi ki, kendisi de İbrânîlerin kadîm kahramanları Davud, Yûşa', Ced'ûn[?] ve Şem'ûn gibi azîmü'l-iktidârdır.

"Yehuda'ya birâderleri o kadar fedâkârâne muâvenet gösterdiler ki, onun kılıcından kurtulabilen mürtedler etrâfa perâkende olup memleket onların ahvâl-i mekrûhesinden kurtuldu.**** Benî-İsrâîl'in yeni kumandanının gençliği muhârebâtın şiddet ü faâliyetine germî vermiş olmakla beraber ihtiyât ve tedâbîrinden dahi bir şey eksilmemiş idi. Yehuda vech-i tesmiyesi ma'lûm olmayan "Makkabiler" sancağını küşâd ederek harbediyordu. "Makkabi" kelimesi hakkında bazıları *Sifr-i Hurûc*'un bir cümlesindeki kelimâtın (15. Bâb-11. fıkra) yani "mî – kāmu – kā – balim – av: Yahova" kelimelerinin hurûfâtından alınmış olduğunu te'mîn ediyorlar ki, bu cümle; "Ey Rab! İlâhlar içinde kim sana misl olabilir?" demektir. Bazıları da bunun "Den"[?] Kabîlesi'nin sancağı olup İbrahim, İshak ve Ya'kūb (aleyhimüsselâm)ın isimlerinin üç son harfini hâvî olduğu fikrindedirler. Üçüncü kısımda Kumandan Yehuda'nın –meselâ Frankların Charles Martel'i gibi– çekiç ma'nâsına olan lâkabı olduğunu beyân ederler.*****

Bu Yahudi kumandanının şecâati "*Apocrypha*"da şöyle ta'rîf edilmiştir:

"Benî-İsrâîl'in muhârebelerini şen ü şâtır ederdi. Böylece kavmine büyük şân u şeref kazandı. Bir dev gibi göğsü zırhı giyip mükemmel harb âlâtını kuşanırdı ve Benî-İsrâîl'i kılıcıyla muhâfaza ederek gavgā eylerdi. Harekâtında aslan gibi idi ve arslan gibi böğürürdü. Fâsıkları arar, meydana çıkarır, kavmine zahmet verenleri yakardı. Bunun için fenâlar ondan korkar, fâsıklar endîşe çekerdi. Çünkü, îmân ve

---

* *Josephus,* 12. Kitap, 8. Bâb.
** *Makkabiler Suhufu,* 2. Bâb, 19'dan 22'nci fıkraya kadar.
*** *Makkabiler, 1. Kitâb,* 2. Bâb, fıkra 19-22.
**** *Josephus, 12. Kitap.*
***** Milman'ın *Yahudiler'in Târîhi*.

takvâ onun yedinde parlamıştı… Bundan mâadâ Yahudiye şehirlerini dolaşıp münâfıkları mahveyleyerek gazab-ı ilâhîyi Benî-İsrâîl üzerinden çevirdi" (Makkabiler-3. Bâb-2'den 9'uncu fıkraya kadar) –mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Gulâm Haydar Han, Server Han'ın ser-i maktûunu gördükten sonra; "Askerim, Server Han'ı katletti. Sizin de Abdurrahmân Han'ın işini bitireceğinizi, yahud tutup tarafıma göndereceğinizi umarım" meâlinde Sultan Murad'a bir mektup yolladı ve; "Abdurrahmân Han, Bedahşan'da bulunduğu için teklîfinizin icrâsında ma'zûrum." cevâbını aldı.

Ashâb-ı mütâlâanın hâtır-nişânı olsa gerektir ki, Mîr Baba'yı Feyzâbâd'a i'zâm eylemiştim. Birkaç gün sonra müşârun-ileyhe şöyle bir mektup yazdım:

"Türkistan askerine mürâcaat ediniz. İki kuvvet bir araya gelip ehl-i İslâm'ın terakkīsini istemeyen Katagan beyleriyle harbedelim." Mîr Baba; "Kendiniz Feyzâbâd'a gelip ahaliye görününüz; ba'dehû Katagan'a gidelim" cevâbını verdi.

Bunun üzerine –Rustak hâkimi ta'yîn etmiş olduğum– Muhammed Ömer'i bazı sergerde ve iki bin süvâri ile yanıma alıp hareket eyleyerek Ergûye'ye[?] geldim.

Gece yarısı kahvecim beni uykudan uyandırdı:

– "Yarı çıplak bir herif gelmiş. Yanınıza çıkmak için ısrâr ediyor" dedi. Çağırttım. Gelen adam bir kâğıd verdi. Okudum; şöyle yazılmıştı:

"Ben ki, şu arîzayı takdîm ediyorum, Afganlı bir tâcirim. Mîr Baba Han ile bazı sergerdegânın sizi esîr olarak İngilizlere teslîm etmeye karâr verdiklerini, buna mükâfâten de Bedahşan hükûmetinin kendi hânedânlarında kalmasını istediklerini haber aldım. Allah aşkına olsun, Feyzâbâd'a gelmeyiniz!"

Bunu okuyunca zihnim perîşân oldu. Sabaha kadar düşündüm, durdum. Erkenden Mîr Muhammed Ömer'i ve sâir sergerdeleri celb ile mektubu gösterip bu husûsdaki fikirlerini sordum.

[10]– Mîr Baba, kâfir-i ni'met bir herîfdir. Afganlı tâcirin istihbâr ve ihbârı doğru olabilir mütâlaasında bulundular. Mîr Muhammed Ömer ise;

– Mîr ile daima aramızda adâvet cârî olagelmiştir. Binâenaleyh, Feyzâbâd'a gitmek için beni ma'zûr görünüz dedi.

– Re'yinizde müstakilsiniz. Siz avdet ediniz. Ben, Mîr Baba'dan korkmadığımı isbât için gideceğim cevâbını verdim.

Müşârun-ileyh, süvârîlerini alıp Rustak'ı muhâfaza etmek üzere döndü.

Ahvâl ve harekâtından beni haberdâr etmesi için de Serdar Abdullah Han'ı beraber gönderdim. Ba'dehu mütevekkilen alallâh Feyzâbâd'a âzim oldum.

Birkaç fersah tayyederek "Zerkân" denilen dağa yaklaştığımız sıralarda Mîr Baba kumandasında olarak altı bin süvârinin geldiğini gördüm. Maiyyetimdekilere:

– Siz durun; ben, ileri gideceğim! Şâyed bir taarruza uğrayacak olursam hemen ateş edin, emrini verdikten sonra atımı sürdüm. Kemâl-i ihtirâm ile istikbâl ettiler. Bizimkiler de gelip yetiştiler. Birlikte yürümeye başladık.

Yolda Feyzâbâd süvârîlerine:

– "Sizin gāyet iyi binici olduğunuzu işitmiştim. Derece-i fürûsiyyetinizi re'ye'l-ayn görmek isterdim dedim. Süvârîler, bana görünmek için at koşturdular. O esnâda Afgan lisânıyle arkadaşlarıma:

– Mîr Baba'nın etrâfını ihâta edin! emrini verip ortamıza aldırdım.

Bu sûretle Feyzâbâd'a geldik. Kaleyi taht-ı tasarrufa alıp kendi adamlarımdan otuz kişiyi kapıya karakol ta'yîn ettim.

Üç gün sonra Gulâm Haydar Han'dan Mîr Baba'ya bir kâğıd geldi. Gulâm Haydar Han, beni, niçin esîr edip de nezdine göndermediğini Mîr Baba'ya soruyordu.

Buhara emîrinden de yine Mîr Baba'ya bir mektup ile hil'at ve sırma eğerli dört re's at vürûd etti.

Emîr-i Buhara da "Ceneral Gulâm Haydar Han benim muhibbimdir. Feyzâbâd vilâyetini bana teslîm etmeyi de taahhüd eylemiştir. Bunun için Abdurrahmân Han'ı esîr ediniz. Lâzım gelirse katlinden de çekinmeyiniz ki, müşârun-ileyh Rusya'dan kaçtığı cihetle kātili muâhaze ve kısâs olunmayacaktır" diye yazmıştı. Mîr Baba, Allah'dan ziyâde ricâl-i mütemevvile ile onların emvâline mu'tekıd olduğundan emîr ile Gulâm Haydar Han'ı memnûn etmek için Bedahşan ahalisini benim aleyhime çevirmeye çabalıyordu.

Bir gün yanıma gelip:

– Civârda çok keklik var; arzû ederseniz ava çıkalım teklîfinde bulundu. Kabûl eyledim fakat:

– Asker ne vakit hazırlanacak? diye sordum.

– Ahaliye rüşvet dağıtmak için bana bin eşrefî ihsân buyurun! dedi.

– Yanımdaki mebâliğ, İngilizler ile olacak muhârebenin karşılığıdır. Bundan başka rüşvetle toplanacak askerin bana lüzûmu yok cevâbını verdim. Çünkü yanımda Kataganlılardan on bin, Rustaklılardan on bin kişi vardı. Kâbil'e gittiğim gibi de binlerce adam bana iltihâk edecekti. Sonra nakd-i mevcûdum bin eşrefîden ibâret idi. Mîr Baba'nın para dolu sandığı sandıklar ise tüfenk kurşunu ile mâlî idi.

Hülâsa, ava çıkmak için hazırlandık.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

HIBRÎ ALİ EFENDİ

Ulemâ-yı a'lâm ve müellifîn-i zevi'l-ihtirâmdan bir zât-ı maârif-simât olup Kütahyalıdır. Âsârının en büyüğü olan *Hadîkatü'l-Fukahâ*'sının yine kendi tarafından yazılan şerhinde künyesini böyle yazıyor: "Ebû-Muhammed Hıbrî Ali bin Mustafa bin Pîr Muhammed el-Ma'rûf bi-Bülbül-zâde" Ale'l-usûl vatanında ikmâl-i tahsîlden sonra istikmâl-i feyz-i

ulûm maksadıyle seyr ü seyâhat ederek "Kızılhisar"da* ihtiyâr-ı ikāmetle neşr-i ulûma mübâderet eyledi. Burada mâdâme'l-hayât bu vechile imrâr-ı evkāt eyleyip 1080 küsûr târîhlerinde dâr-ı âhirete rıhlet etti. Fezâil-i ilmiyyesine delâlet eden âsârı mütenevvi' olup başlıcaları ber-vech-i âtîdir:

1- *Hadîkatü'l-Fukahâ* Bir cild-i kebîr olarak te'lîf ettiği bu eserini 1052 târîhinde *Telhîsu'l-Fetâvâ ve'ş-Şurûh* ismiyle beş cild üzerine şerheylemiştir ki, bir takımı Manastır Kütübhânesi'nde mevcûddur. Bu şerhin mukaddimesinde künyesini ve "Kızılhisar"da şerhettiğini tasrîh ediyor.

2- *Şifa'ü'l-Ebdâni'l-Merzâ fî-Sırrı Menâfi'i'l-Kur'âni'ş-Şerîf ve'l-Esmâ'i'*[11]l-Husnâ": Kādî Ebûbekir Nesâî'nin *ed-Dürru'n-Nazîm fî-Fezâ'ili'l-Kur'âni'l-Kerîm* ismindeki eserinin şerhi olup nihâyetine lisân-ı dürer-bâr-ı nübüvvetten şeref-sâdır olan ed'ıye-i me'sûreyi ilâve etmiştir.

3- "*Hediyyetü'l-Hıbrî fî-Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî*": İlm-i kelâmdan bâhis bir te'lîf-i güzîn olup bu eserini 1072'de tahrîr ettiğini dermiyân ediyor.

4- *Zübdetü'l-Fiker fî-Ziyâreti Seyyidi'l-Beşer*: Fahr-i Kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimiz hazretlerinin ziyâretleri âdâbından ve kısmen Medîne-i Tâhire fezâilinden bâhisdir.

5- *Ukūdü'd-Dürriyye fî-Şerhi Ferâizi'l-Hıbriyye*: İlm-i ferâiza dâir te'lîf ettikleri metn-i metînin şerhi olup bir nüshası Kütahya Kütübhânesi'nde manzûrum oldu.

6- *Nebzetü'l-Menâsik*: Menâsik-i hacdan bâhis bir eser-i nâfi'u'l-mebâhisdir.

7- *Münyetü's-Sâlihîn*: İlm-i akāide dâir bir te'lîf-i latîfdir.

8- *Şerhu Hadîs-i Erbaîn*

9- *Zuhru'l-Âhire*

"Esîrî" mahlaslı mahdûm-ı fezâil-mevsûmları Mehmed Yusuf Efendi'nin de gayr-i matbû' *Muhammediye Şerhi* vardır ki, bir nüshası Selanik'de mutâlâa-güzârım oldu.

Bursalı
Mehmed Tâhir bin Rif'at

MAKĀLÂT

HAK
– 3 –

4) Spinoza, "hakk"ın binâsını "fâide-i ictimâiyye" esâsı üzerine kuruyor. Hakk-ı tabîî, herşeyi arzû etmek ve herşeyi yapmaktır; en kuvvetli olmak şartıyle. Fakat bir "hâl-i ictimâî"nin tekevvünü, ancak eşhâsın diğer bir kısım hukūku kemâl-i emniyyetle tatmîn edebilmek için kendi haklarının bir kısmından keff-i yed etmeleriyle kābildir. "Cem'iyet"in fâide-i müştereke nokta-i nazarından bütün a'zâsına teslîm ve tazmîn ettiği "hisse-i hürriyyet", "hakk-ı ictimâî"den ibârettir.

Bu nazariye, "hakk"ın ahvâl-i muhtelifeye iksâ edebileceği müsbet şekilleri, "zât-ı hak" ile karıştırıyor. İ'tirâzâta hedef olması, işte bundan dolayıdır.

Her şeyden evvel eğer "hak", fâide-i ictimâiyyeden ve onu te'sîs eden "mukāvelât"dan neş'et ediyorsa bizzat bu mukāvelelere göre tahallüf etmesi de zarûrîdir. Cem'iyet, şahsa bahşettiği hukūku, daima ta'dîl edebilir. Eğer menfaati emrederse bu hakları, intizâ' da edebilir. O hâlde bunlar, esâsen muvakkat şeylerdir. Bundan başka cem'iyet, şahıs hakkında adâletsizlik göstermemeye kādir olamaz zannedilir. Eğer menfaat-i umûmiyye, "bir kişinin halk için ölmesini" iktizâ ediyorsa artık bu zavallı ma'sûm, buna i'tirâz için hiçbir "hakk-ı şahsî"ye mâlik olmayacaktır. Bizzât "cem'iyet"in, mukāvelâtında eşhâsın hakkını tanıması ve ona hürmet etmesi lâzım geleceği kabûl olunabilir mi? Olunursa bununla beraber "ictimâî mukāvele"lerden mütekaddim ve müteahhir ve "fâide-i ictimâiyye"ye karşı müstakil olan bir takım hukūk-ı tabîiyyenin de kabûl edilmesi lâzımdır.

Bundan başka ictimâî mukāvelelerin nüfûzu, hak ve adâletin kendi kendilerini doğurduklarının iddiâ olunmasını farzeder. Filhakīka, şahıs, bu mukāvelâta bir "sebeb-i adâlet" değil, ancak bir "âmil-i intifâ'" bilerek itâat ederse, onları kendi menfaatine kâfî derecede muvâfık görmedikçe mutâiyetine îmân edemeyecektir. "Mutlakiyet" veya "hükûmetsizlik"de efrâd-ı cem'iyyeti def'aten istîlâ eden nazariye işte budur. Diğer taraftan bu nazariyeden şu da çıkıyor ki, bir cem'iyete mensûb olmayan kimse ona karşı hiçbir hak, hiçbir vazîfeye sâhib olamayacaktır. O hâlde herşey "yabancı"nın aleyhinde olarak vaz' olunmuştur. Bununla beraber mukāvelelere hürmet şartıyle cem'iyete dâhil olmak isteyen bir şahıs, "kuvvet"ten başka hiçbir mu'în bulamayacaktır. Öyle bir kuvvet ki, ne dâire-i meşrûiyyete idhâl, ne de bir hak ile tahdîd edilmiştir.

"Hakk"ın mebde'i "hürriyet"tir:

"Hakk"ın mebde'i, vazîfenin mebde'i olan şey'dir. Victor Cousin; "Vazîfe ile hak, kardeştir; müşterek vâlideleri hürriyettir." demiştir. Bu nazariye; "hayır", "hürriyet"den tefrîk olunmamak şartıyle ayn-ı hakīkattir. Filhakīka "hayr"ın gāyesi hürriyeti bir şart-ı zarûrî gibi telakkī eder: Şahsın hakīkī tekemmülü, bizzat kendi tarafından istenilen veya mevki'-i icrâya konulan bir tekemmüldür. O hâlde bize yalnız vazîfemizi yapmakta serbest bulunmak lâzım değildir, onu yapmamakta da serbest bulunmalıyız. Çünkü; insanın kendine rağmen icrâ edebileceği hangi vazîfe tasavvur olunabilir? "Hayr-ı ahlâkī"nin bütün kıymeti, "mes'ûliyet" ve "hürriyet"te tekâsüf eder.

O hâlde şahıs "hayır" yapmalıdır, vazîfenin mebde'i de hayırdadır. Fakat bu husûsda serbest olmalıdır. Kendini ne men' eden bulunmalı, ne icbâr. İşte "hakk"ın mebde'i de buradadır. Hülâsa hak, vazîfemizi yapmak iktidârıdır. Fakat nasıl yapılması lâzımsa öyle, yani kemâl-i serbestî ile. Yahud Kant'ın dediği gibi; "Hak, şahsın muhtâriyetidir." Aynı filozofun şu kāidesi de buna müncerdir: "Öyle bir yol tut ki,

* Kızılhisar: Ağrıboz Adası'nın cenûb nihâyetindeki Karistos şehridir ki, idâre-i Osmaniyye zamanında "Kızılhisar" nâmıyle tevsîm edildiği Kâtib Çelebi merhûmun *Cihân-nümâ* ismindeki eser-i meşhûrunun harîtasında muharrerdir. Sâhib-i tercüme ihtiyâr-ı ikāmet ettiği Kızılhisar'ın bu Kızılhisar olduğunu tasrîh ediyor.
Coğrâfiyyûn-ı Osmâniyyeden bazıları tarafından Mağnisa'nın da "Kızılhisar" ismiyle tevsîm olunduğu ve Ayntâb sancağında yine bu isimle bir nâhiye bulunduğu da coğrafya ile mütevaggıl zevâtın ma'lûmlarıdır.

beşeriyet daima sana bir gāye gibi muâmele etsin, asla bir vâsıta gibi değil." **[12]** Filhakîka gāyesi kendi tekemmülü olan şahıs, hâricî bir gāyeye mahkûm ve fedâ edilmemelidir.

Yine kendimize gelelim:

Garb filozoflarını dinlemeye mecbûrduk, dinledik. Dinledik ve anladık ki, hakka muhtelif adeselerle bakıyorlar. Ve hakku'l-insâf söyleyelim, bazıları "hakk"ın, kuvvetin pençesinde zebûn olmasından korkuyorlar. Felsefenin gāyesi garazsız, ivazsız "hakîkate erişmek"tir. Her hakīkī filozof bunun için çırpınır ve bunun için muhterem olur. Onlar, bağıra çağıra dursunlar, biz bugün hangi nazariyenin hükümrân olduğunu arayalım. Çok yorulmayacağız değil mi? Bütün hâdisât, bütün sergüzeştlerimiz, bugün Garb'da, Şark'da tasaltun eden tarîkat-i siyâsiyyenin "Hak, kuvvettir." düstûruna bağlandığına şehâdet ediyor ve edecek. Bizim buna kızmaya hiç hakkımız yok. Çünkü kızmak hakkımız olabilmek için de kuvvetli olmalıyız. Kuvvetli olmayanın hiçbir hakkı yok:

(لَا حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاّ بِاللهِ)

Abdüllatif Nevzad

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Türk Fırka-i Siyâsiyyesi: Bir memlekette fırak-ı siyâsiyye teşekkülünden bahseden ulemâ-yı Garbiyyûn derler ki: "Cinsiyet üzerine teşkîl olunan bir fırka-i siyâsiyye muhâtaralıdır. Bu şekilde fırka vücûda getirenler diğer ecnâsa mensûb vatandaşlarını muârız ve muhâsım addediyorlarmış gibi bir fikir tevlîd ederler. Binâenaleyh şiddetli buğz u garazı da'vet etmiş olurlar. Kezâlik bir cinsden olan fırka efrâdı diğer cinsden olan fırka efrâdını binâ-yı devletin esâsını dûçâr-ı hatar eden a'dâ sûretinde telakkī eylemek isteyebilir."

Zuhûr edegelen hârikulâde hâlâta ilâveten bir de "Türk fırka-i siyâsiyyesi" teşkîline çalışıldığı anlaşılıyor. Vâkıâ Memâlik-i Osmâniyye'deki akvâm-ı muhtelifeden bazılarının mesâlik-i siyâsiyye ve âmâl-i istikbâliyyeleri ma'lûm olduğundan binâ-yı devleti kuran unsurdan mâadâsı arasında kavmiyet üzerine fırkalar teşkîli –vahdet-i Osmâniyye nokta-i nazarından bâis-i teessüf olmakla beraber– mûcib-i hayret değildir. Fakat Türkler için ayrıca bir fırka-i siyâsiyye teşkîl etmek gibi bir meslekte biz bir fazîlet-i siyâsiyye eseri göremiyoruz. Ale'l-husûs Türkler müslüman bulunmak haysiyetiyle İslâmiyet'in rûh-ı tevhîdine külliyyen muhâlif bir tarzda livâ-yı Osmânî altındaki diğer akvâm-ı müslimeye nümûne-i iftirâk arzetmek gibi bir dalâleti de irtikâb eyleyemeyeceklerine kāni'iz. Türk fırkası teşkîline kalkışanların şahıslarını bilmiyoruz. İhtimâl ki, cümlesi de şâyân-ı hürmettirler. Lâkin kavmimiz arasında böyle fevkalâde bir tahavvül vücûda getirmek kadar kendilerinde kudret görüyorlar ise kendi ehemmiyet-i mevki'iyyelerini biraz mübâlağalı sûrette takdîr etmişler demektir. Maamâfîh teşebbüsleri bazı kimseler için iğvâ-yı şeytânîyi da'vet edecek bir isti'dâdda göründüğünden o bâbda beyân-ı mülâhazaya mecbûriyet hisseyledik. Çünkü biz de ana ve baba cihetiyle aslen Türk kavmindeniz. Binâenaleyh biliriz ki, Türkler, mevki' ve hakk-ı kavmîlerini sıyânet için bir fırka-i siyâsiyye teşkîli gibi tedâbîre tevessül eylemeyi hâtırlarına getirmezler. Eğer maksad Türklerin terbiye-i medeniyye, irfân-ı siyâsîlerinin tezyîdine, ahlâklarının tenzîhine, sıhhat ve refâhlarının te'mînine, teşebbüsât-ı kisbiyyelerinin inşirâhına filâna hizmet ise onun için gayr-i siyâsî cem'iyetler, hey'etler teşkîl olunurdu, herkesin de takdîr ve muâvenetine kesb-i nâiliyyet eylerdi. Hâsılı, biz Türkler her kimin teşvîk ve teşebbüsüyle olursa olsun kendimize mahsûs bir fırka-i siyâsiyye-i kavmiyye teşekkülünü istemezük!

§

Müslüman Zâirlere Mihmân-nüvâzlık: Taht-ı hâkimiyyet-i efrençde kalmış olan bilâd-ı baîde-i İslâmiyyeden bilâd-ı Osmâniyyeye ve ale'l-husûs pâyitahta arasıra bir çok sâhib-i vak' u ilm zâtlar gelip gidiyorlar. Bunların küllîsi de istiklâl-i İslâmiyyenin timsâl-i bâkıyyesi olan Devlet-i Osmâniyye hakkında bir hiss-i muhabbet beslerler. Bunlar meselâ Buhara'dan ve Asya-yı Vustâ'nın diğer mahallerinden niyet-i hacc-ı şerîf ile gelip de acz-i fakrdan dolayı muhtâc-ı iâne-i saltanat olan kimselere benzemezler; az çok cümlesinin de medâr-ı maîşetleri emîndir. Maamâfîh lisân-ı mahallîye gayr-ı vâkıf ve ahvâl-i memlekete külliyyen yabancı olan bu mu'teberân-ı müslime-i ecnebiyye dahi bazı mertebe muâvenete ve âsâr-ı mihmân-nüvâzîye muhtâcdırlar. Birçoğu buraya gelince İslâmiyet hakkında hazz u muhabbeti kat'iyyen mefkūd kesân ile memlû karşı taraf otellerinde imrâr-ı eyyâm ederler de bizden aklı başında, münevverü'l-fikr, sâhib-i hamiyyet bir zâta bile tesâdüf eyleyemezler. Herhangisi Makām-ı Meşîhat'e veya vükelâ-yı ma'rûfeden birine berây-ı ziyâret gitmiş olsa esnâ-yı mülâkātta ya bizimkilerin lisân-ı ecânib bilmemezliğinden dolayı mükâleme icrâ-yı selâm ve beyân-ı hoş-âmedîden ibâret olur veya tercümân hâzır bulunsa bile musâhabet, meselâ muhâdenet-i devleteyn veya uhuvvet-i İslâmiyye hakkında bazı beylik sözlere, hâyîde mülâhazâta münhasır kalır. Bu kabîl züvvâr-ı mu'tebere-i müslimenin milletin tabakāt-ı münevveresi ile hiçbir temâsı vukū'a gelemez. Zâten bizim tabakāt-ı mu'teberemizi teşkîl edenlerin pek çoğu da Garblı züvvâr-ı ecânib hakkında yılıştıkları, edâ-yı muhâdenet ve şevk-ı mülâkāt gösterdikleri hâlde Şarklı ve ale'l-husûs müslüman züvvâr-ı ecânib ile temâsdan mücânebet ederler ya!

Züvvâr-ı müslime ma'rûf olan câmi'leri, türbeleri, müzeyi filânı **[13]** ziyâret eyledikten ve ötede beride tecânüs-i siyâsî-i millîye tamâmen muhâlif türlü türlü efkâr-ı acîbe hisseyledikten sonra umduğunu görmeyerek ve hâlimiz hakkında bir hiss-i teessüf peydâ ederek kalkar gider. Makām-ı Hilâfet hakkında evvelce beslediği efkâr ve hissiyât tezelzüle uğrar, tâbi' olduğu devlet-i ecnebiyyeye şiddetle münkād olmaktan başka kendisi ve mensûb olduğu tâife-i İslâmiyye için ile'l-ebed bir vech-i tesellî bulunmadığı hakkında kuvvetli bir fikir hâsıl eyleyerek yurduna döner. Buraya kadar millet-i Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye hakkında büyük fikirlerle gelip de me'yûsen ve bazen nefretle dönen birçok ezkiyâ-yı İslâm'a tesâdüf eyledim.

Biz kalb kazanmaya pek muhtâcız. Ziyâretçilerimize teshîlât ve muâvenet-i fi'liyye ve ma'neviyye gösterebilecek teşkîlâtımız bulunmalı. Bu husûsâtta şahsî misâfir-perverlikten ziyâde resmî âsâr-ı mihmândârînin kerâmet-i te'sîri bulunur. Evkāf Nezâreti'ne ve Makām-ı Meşîhat'e bu gibi husûsâtta mühim vezâif terettüb eder. Nezâret-i Evkāf yoluna girip bu gibi işlere de yarar gibi olacak idi. Bilmem ki açılan çığırda hükûmet-i hâzıra dahi devâm edebilecek mi? Makām-ı Meşîhat'e gelince: Biz onu bu makūle umûr için maatteessüf hiçbir zaman tedârikli görmedik.

§

Külhânbeyleri Yetiştirmeyelim: Yalın ayak, baldırı çıplak, üstü başı yırtık ve murdâr, eli yüzü kirli bir alay, hayır bir alay değil, bir ordu, çocuklar pâyitahtın memerr-i âmm olan mahallerinde başı boş dolaşıyorlar, koşuşuyorlar, söğüşüyorlar, döğüşüyorlar. Yâr u ağyâr muvâcehesinde bir levha-i zillet ü küdûret teşkîl eden bu çocukların ekseriyet-i azîmesi evlâd-ı İslâmdandır. Bazıları dilenmek, yük götürmek, kundura temizlemek gibi vesîleler ile nâsı iz'âc eder dururlar. Bazıları da gazete satmak için vakit be-vakit izdihâmlı sokaklarda, köprüde haykırarak koşarlar ki, bu da nâmûskârâne birkaç para çıkarıp kūt-ı lâ-yemût tedârik eylemek gayretinden ziyâde tulumbacılığa yeltenmek ve alışmak heves-i külhânîsinden mütevellid bir telâşa benzer. Hey'et-i ictimâiyye arasında bir unsur-ı atâlet teşkîl edegelen bu çocukların hayatları kendilerini irtikâb-ı cerâim ve meâyibe alıştıracak bir isti'dâddadır. Bunları şütûm-ı galîzadan, pislikten sıyânete hâdim olacak biraz okutup birer iş veya san'at sâhibi ettirecek ve hallerine münâsib iş bulacak ve binâenaleyh memleket içinde yetişip insanlar arasına karışacak olan binlerce genci ilel ve avârız-ı bedeniyye ve rûhiyyeden ârî tutacak gayr-ı resmî cem'iyyât ve müessesât-ı hayriyyemiz teşekkül edemediği gibi bu misilli vezâif-i temdîniyye ve ictimâiyye ile mükellef bir dâire-i hükûmet dahi yoktur.

Son senelerde Avrupa'nın memâlik-i müterakkıyyesinde çocuklardan fâideli ve vazîfe-şinâs birer vatandaş, fa'âl birer iş adamı, çevik ve müteşebbis birer asker yetiştirmek için semt semt alaylar teşkîl olunmuştur. İbtidâ İngiltere'de ihdâs edilen bu "çocuk keşşâflar" alayları nesl-i cedîdin ıslâhına burhân olacak netâyic-i hasene ve müfîde verdiğinden bu teşkîlât-ı sıbyâniyye diğer memleketlerce taklîd edildi. Alelhusûs Rusya'da kemâl-i ihtimâm ile tatbîk ve bilâd-ı adîdeye teşmîl olunmuştur. Çocuklar gāyet sâde ve hafîf üniforma lâbis oldukları hâlde vakten ba'de vaktin ta'lîm görerek eknâf u etrâf kasâbât u kurâda geşt ü güzâr ederek ma'lûmât-ı müktesebeleri hakkında idmânlarda bulunurlar. Zâbitlerden, dârülfünûn veya mekâtib-i âliyye talebe-i mümtâzesinden veyâ me'zûnlarından, papaslardan, muallimlerden, tabîblerden, avukatlardan filândan bir çok genç zâtlar da bu sıbyân keşşâf alayları için evkāt-ı muayyenede sergerdelik, muallimlik, mürebbîlik, rehberlik vazîfelerini bil-ihtiyâr deruhde ederler. Halkın tabakāt-ı muhtelifesine mensûb çocuklar da böylece terbiye-i cismâniyye ve fikriyye görerek istikbâl için imtizâclı ve mütecânis bir kitle-i vatandaşân vücûda getirecek kābiliyetleri istihsâl eylerler.

Memleketimiz otuz bu kadar sene bir devr-i atâlet ü meskenet geçirdikten sonra inkılâb netîcesiyle hürriyet-i faâliyyete mâlik olmuş idi. Fakat yapılacak birçok ıslâhât-ı medeniyye ihtiyâclarını birden bire hisseylediği gibi kendisini dâhilî ve hâricî bir çok da müşkilât-ı azîme-i mütetâbia karşısında buldu. Bakalım ıslâhât-ı medeniyye ve ictimâiyye için ne vakit bir fırsat daha bulacağız.

Ç – Ş – Z[ze]

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 6 –

BEYRUT AHVÂL-İ UMÛMİYYESİ

Rıhtım İnşâsı Lüzûmu – Beyrut ileride Avrupa'nın en muhteşem bir limanına, Marsilya gibi bir şehre muâdil olmaya isti'dâdı vardır. Beyrut'un deniz kenârını teşkîl eden sığlıkta kaya ve taş parçaları pek çok ve mebzûl bir hâlde bulunup şehre güzel, tabîî bir rıhtım vazîfesini îfâ eylemektedir. Beyrut'ta bir rıhtım kumpanya ve idâresi bir de komiseri bulunduğu hâlde maatteessüf rıhtımı yoktur. Beyrut kasabasına vapur takarrub ettiği zaman uzaktan kasaba tamâmıyle "anfitiyatr" şeklinde görünüyor. Pek az bir masrafla gāyet metîn ve güzel bir rıhtım inşâsı mümkündür. Ancak bu rıhtımı müslümanlar lâyıkıyle yapamazlar. Çünkü daha bu gibi işlerde bulunmaya alışmadıklarından her hâlde bir ecnebînin muâvenetine muhtâcdırlar. Yalnız münâsib şerâit dâhilinde yerli İslâm, hıristiyan ve ecnebîlerden mürekkeb bir şirket teşekkül ederse zannederim ki, hükûmet dahi bunlara yardım ve muâvenet edebilir. Tasavvur ettiğim rıhtım Beyrut İskelesi'ni teşkîl eden "Port"dan **[14]** i'tibâren deniz feneri vazîfesini îfâ eden "minâre" mevki'ine kadar temdîd edilmelidir. Buraları akşam vakitleri ahalinin mesîre yerleridir. Arabalar buraya biraz müşkilâtla âmed-şüd eder.

Umûr-ı Tanzîfiyye ve Sıhhiyye – Beyrut'un yollarıyla caddeleri fenâdır. Caddelerin bir kısmı, elektrikli tramvay kumpanyası tarafından taşla tefrîş edilmiş ise de tramvay hattı geçmeyen yerler kâmilen tozla mestûrdur. Caddeler sulandığı vakit tozlar çamur hâlini iktisâb ile yazın beyaz ve fâhir elbise giyenleri iz'âc eder.

Beyrut beledîsinin vâridâtı sâir vilâyât-ı Osmâniyyeye nisbeten pek ziyâde olduğu, senevî kırk bin lira kadar mühim bir yekûn teşkîl ettiği hâlde kasabaya hiçbir iyilik yapılmamıştır. Devr-i istibdâdda belediye reisleri sırf vâlinin uşağı ve beledî vâridâtı onların hazîne-i hâssaları makāmında idi. Şimdi ise Nahhas Efendi nâmında ve öteden beri … ile ma'rûf adam beledî riyâsetinde bulunmaktadır. Bu adam on paralık hizmet îfâsına muktedir olmamıştır.

Evvelce Fahri Bey beledî reisi iken cidden büyük hizmetler ederek hükûmet konağı önünde ve kasabanın ortasında güzel ve küçük bir bahçe te'sîs eylemiştir. Bu zât an-asıl Mı-

sırlı olduğu hâlde uzun zamandan beri Beyrut'a muhâceret etmiş ve el-yevm eşrâf-ı mahalliyyeden bulunuyor.

Beyrut ahalisi hânelerinde pek temiz ve hüsn-i tabîatla yaşayıp sokakların pisliğine aslâ ehemmiyet vermiyorlar. Sanki ahaliye bir tealluk ve şümûlü yokmuş gibi caddelerin pisliğinden şikâyet bile etmiyorlar.

Beyrut hâneleri Avrupavârî apartman tarzında binâ edildiği gibi taksîmât ve tefrîşâtı da sâde ve Avrupa tarzındadır. Caddelerde, sokaklarda köpekler pek pis, çirkin bir vaz'iyette bulunmaktadırlar. Beyrut sıhhiye müfettişi bunların birkaçını bidâyeten itlâf ettiği hâlde ahîran ahalinin taassub-ı âmiyânelerinden çekinmeye mecbûr olarak teşebbüsü ikmâl edememiştir.

Beyrut'ta bir de umûr-ı sıhhiyye komisyonu vardır. A'zâlarını teşkîl edenlerin cümlesi doktordur. İçlerinde ecnebî ve yerli hıristiyanlarından olan hekîmler de vardır. Komisyonun a'zâlığını hamiyeten îfâ eden Hastahâne-i Askerî Müdürü Kâimmakām Nazmi Bey pek fa'âl ve çalışkan bir zât olduğu gibi komisyonun riyâsetini îfâ eden Beyrut Sıhhiye Müfettişi Bahâeddin Bey de pek nâmûslu ve fa'âl [bir] zâttır. Maatteessüf belediye dâiresi bu komisyonun mukarrerâtını lâyıkıyle kuvveden fiile çıkarmıyor. Haleb'de ve Şam'da kolera olduğu hâlde Beyrut'ta daha ziyâde eser-i tahaffuz ve teyakkuzun hüküm-fermâ olması lâzım gelirken beledî tarafından ehemmiyet bile verilmiyor. Nitekim ihmâl netîcesinde kolera Beyrut'a gelmiş, bir karıya hücûm etmişse de mikrobunun pek zaîf olması üzerine karı yakasını kurtarmış, ertesi günü karı yerine kocası biriyle konuştuğu esnâda sekte-i kalbden vefât etmiştir. Karının ikāmetgâhı kordon altına alınıp koleranın sirâyetine mümânaat olunmuştur. Sıhhiye komisyonu tarafından iki seyyâr tabîb ta'yîn edilip Haleb'le Şam'dan gelen trenlerin muâyenesine mübâşeret olunmuştur. Hamdolsun, ikinci bir vukūâta sebebiyet vermeksizin koleranın sirâyetine bir mânia çekilmiştir.

İlel ve Emrâz – Beyrut'ta göz hastalığı, topallık illeti pek çoktur. Aynı zamanda emrâz-ı efrenciyye de çoktur. Şimdiden ciddî bir sûrette buna bir çâre düşünülmezse ileride gerek devlet, gerek ahali büyük bir felâkete dûçâr ve azîm bir fedâkârlığa mecbûr olacaklardır. Bu gibi emrâzın önüne hâil çekmek için her şeyden evvel fâhişelerin şehir hâricine tard ü ihrâc edilmeleri muktezîdir. Fâhişeler ise şimdilik tamâmıyle şehrin ortasında ve "Burc" tesmiye ettikleri bir mahalde ve hükûmet konağının yanı başındaki hânelerde ikāmet ediyorlar. Bunların bir kısmı muâyeneye de ehemmiyet vermiyorlarmış. Çünkü mensûb oldukları konsülato me'mûrlarını nasılsa iknâ' etmek sâyesinde me'mûrîn-i Osmâniyyenin elinden kolayca kurtuluyorlarmış. Beyrut'ta her milletten fâhişeler var ise de hamdolsun müslümanlardan pek az kadınların bulunduğunu rivâyet ettiler. Yalnız İngilizlere mensûb fâhişeler yoktur. Çünkü İngiltere Devleti kendi milletini enzâr-ı nâsda âlî göstermek için bu husûsa son derece ehemmiyet vermiştir.

Umûr-ı İnzibâtiyye – Beyrut polis müdürü aleyhinde bir çok sözler söyleniyor ise de hakîkat-i hâlde müdürün afîf olduğunu aleyhinde bulunanlar bile i'tirâf ediyor. Polis müdürü ise, vazîfesine müdâhale etmeyecek olurlarsa zannederim ki, pek güzel îfâ-yı vazîfe edecektir. Polis komiserleri içinde Hacı Âdem Bey isminde bir zâtın da son derece vazîfe-perver ve şâyân-ı terfî' bir zât olduğunu, güzel ve mühim hıdemât îfâsına muvaffak olduğunu işittim. Bu zât tâm ma'nâsıyle müslüman ve vazîfe-perver bir zâttır. Her ne kadar Beyrut polisleri ayda dört yüz guruş kadar maâş alıyorlar ise de bu meblağla sâdıkāne îfâ-yı vazîfe etmek güçtür. Çünkü bir aşçı ile bir arabacı bile Beyrut'ta ancak sekiz yüz guruşla te'mîn-i maîşet ettiği hâlde temizliğe riâyet etmeye mecbûr olan bir polise meblağ-ı mezkûr pek azdır. Emniyet-i Umûmiyye müdürü bu noktaya ehemmiyet verip Beyrut polislerinin maâşını tezyîd ederse zannederim ki, iyi bir iş yapmış olur. Ancak yerli polisler içinde muktedir, afîf, vazîfe-şinâs adamlar pek az bulunuyor. İstanbul'dan gelen polisler ise lisân-ı mahallîye âşinâ olmadıkları cihetle gereği gibi îfâ-yı vazîfe edemiyorlar. Sonra bu kadar az maâşla polis bulmak dahi güçtür. Halbuki Beyrut gibi bir vilâyetin en ziyâde muhtâc olduğu şey polis ve jandarmadır. Hükûmet ancak bu vesîle ile nüfûz-ı ecânibe karşı kendisini kuvvetli gösterebilir.

Hükûmetle ahali beyninde bir râbıta-i kaviyye husûle getirmeye en ziyâde hizmet edecek bir şey varsa Lisân-ı Arabî'ye âşinâ olan me'mûrlardır. Ahali, Arabca bilen me'mûrlara hem hürmet, hem de rabt-ı kalb eder. Bu me'mûrların Arabdan olmalarına ahali ehemmiyet vermezler. Yalnız yetişir ki, lisâna âşinâ olsun. Bu sûretle ahali ve hükûmet me'mûrları beyninde her türlü sû-i tefehhümler izâle edilmiş olur.

Beyrut Ahlâk ve Âdâb-ı Umûmiyyesi – Benim gibi husûsî emeller ta'kīb etmeyen kimseler vicdânına mahkûm adamlar olduklarından pek az yalan söylemeye çalışanlardır ki, gördüklerini ketmetmeye muktedir değildirler. Binâenaleyh Beyrut'daki ahlâk-ı umûmiyyeyi ben bir türlü beğenemedim. Bunun fâsid olduğuna hükmedeceğim. İhtimâl ki, matbûât-ı mahalliyye ile taassub-ı âmiyâneye tarafdâr olanlar benim bu gibi ictihâdâtımı beğenmeyip de sonradan aleyhime hücûm ederler. Fakat hak ve hakīkat öyle şeylerdir ki, hiçbir zaman ketmedilemez; ketmedilse bile her hâlde er geç meydana çıkar.

Îş u İşret – Beyrut ahalisi son derece hevâ, şehvet-perest ve huzûzât-ı nefsâniyyeye münhemik bulunuyorlar. Alenen müskirât kullanmak, âlûftelerle ötede beride muâşeret etmek, bir arabaya binip gezmeyi kâr, ihtimâl ki sermâye-i iftihâr addederler. Ecnebîlerin her türlü âmâl ü efkâr-ı müstakbelesine bir zemîn olan böyle İslâmî bir memleketin yerlilerini daha âlî bir seviyede görmek arzû ediyordum. Çi fâide ki, şâirin (تجرى الرياح بما لاتشتهى السفن) dediği gibi insan her emeline nâil olamıyor.

Fakat Beyrut müslümanları içinde yeni fikirli genç bir tabaka ve cumhûr türemeye başlamıştır ki, bunlar rakı ve müskirât içmekten, kahve ve birahânelerle meyhânelere oturmaktan son derece tevakkī ve ihtirâz ediyorlar. Bunlar, yalnız ticâret ve iktisâdiyâta ehemmiyet vererek tedrîcî bir sûrette kendi saâdet ve salâhlarını te'mîne çalışmadadırlar. Pek yeni teşekkül eden "Cem'iyetü'l-Ahâ'i'l-İslâmî" müskirât isti'mâl edenleri kendi a'zâsı miyânına kabûl etme-

yeceğini programıyla beyânnâmesine idhâl eylemiştir. Bu cem'iyete hükûmet yardım ederse zannederim ki, fesâd-ı ahlâk tohumlarını ta'dîle hiç olmazsa, şimdilik bir dereceye kadar muvaffak olabilir. **[15]** Çünkü bu cem'iyet siyâsetle aslâ iştigāl etmez… Reîsi, nâzırı ulemâ-yı mahalliyyeden ve pek nâmûslu, muhterem kimselerden ibâret olduğu gibi, kendisine intisâb edenlerin hepsi zekî, dîndâr kimselerden ibârettir. *Sebîlürreşâd*'ın kendilerine gönderilmesi reis ve nâzırları tarafından bilhâssa ricâ olundu.

Afyonkeşlik ve Kumarcılık – Beyrut'ta afyonkeşlik ve kumar illetleri de son derecede intişâr etmiş, umûmî bir hastalık hâlini kesbetmişti. Beyrut'taki şiddet-i harâretten kaçıp Cebel-i Lübnan'ın mürtefi', çamlık köylerine ilticâ edenlerin yegâne meşgalesi kumar oynamak ve lehv ü lu'b ile imrâr-ı hayat eylemektir. Nice hânümânlar bu yüzden sönüp gitmiş ve nân-pâreye muhtâc olmuştur. Hattâ bugünlerde tam Beyrut'tan mufârakat edeceğim sırada gazetenin birinde yazıldığına göre –el-uhdetü ale'r-râvî, vebâli söyleyenin boynunda kalsın– kumarcının biri kendi zevcesini rehine koymuştur. Gazete müvezzii, gazetenin bu muhteviyâtını bağıra bağıra satıyordu.

Eyyâm-ı Mübâreke Ehemmiyetsizliği – Beyrut'ta eyyâm-ı mübâreke-i İslâmiyyenin bir kadr ü kıymeti yoktur. Şenlikler, nümâyişler yapılmıyor; yalnız silâh atılıyor ki, pek fenâ bir huydur. Polisler buna güç hâl ile mâni' olurlar. Beyrut'ta ahkâm-ı örfiyye i'lânından evvel ötede beride, umûmhâne ve meyhânelerde keyif için yüzlerce el silâh patladığını nakl ü hikâye ettiler. Fakat Dîvân-ı Harb'in teşekkülünden sonra bu âdet-i mezmûme ister istemez ortadan kalkmış ve zavallı ahalinin yüzü gülmeye başlamıştır. Ahkâm-ı örfiyyenin –bazı şarlatan gazetelerin beyânâtına rağmen– ticârete hiç ziyânı yoktur. Bilakis fâidesi dokunduğunu ve edebsizlere hadlerini tanıttırdığını tüccâr bizzat bana söyleyip devâmını temennî eylediler.

Lokantalar ve Tenbelhâneler – Beyrut ahalisinin çoğu, zengin fakîr kısm-ı a'zamı çarşılarda yemeklerini yiyorlar. Kebâbcı dükkânları ve lokantaların hadd ü hesâbı yoktur. Kahvehâneler dahi daima ahali ile doludur. Gün ortası ve sıcak zamanı bu tenbelhâneler lebâleb dolu bir hâlde bulunmaktadırlar.

Politikacılık – Beyrut ahalisi en ziyâde ticâret ve iktisâdiyâta ehemmiyet verdikleri cihetle siyâsiyâtla pek çok iştigāl etmezler. Ahalinin bu kısmı pek mahdûd, hattâ diyebilirim ki, âmâl-i husûsiyye ta'kîb eden kimselerden ibârettir.

Şu son günlerde İstanbul'da cereyân eden vakāyi'-i siyâsiyyeyi herkes ta'kîb etmektedir. Ajanslar tarafından günde iki üç def'a Beyrut'a telgraf gönderildiği gibi *el-Ahvâl* ile de (Suriye ajansı) ayrıca İstanbul'daki vakāyi'i buraya ihbâr etmektedirler.

Misyonerlerin Mesâîsi – Beyrut'taki misyonerlerle ruhbânlar pek sâkitâne bir sûrette işlerine devâm eylemekte ve suya sabuna bile karışmamaktadırlar. Mekâtib-i ecnebiyye ile âmâl-i ecnebiyye dahi gereği gibi Osmanlıları hissiyât-ı sadâkatten ayırıp kendilerine celb ü istihâle ediyorlar.

El-Ahâ'ü'l-İslâmî Cem'iyeti terakkī edip büyüse bunlara güzel bir mâni' teşkîl edebilir. Yalnız Hükûmet-i Osmâniyye'yi kuvvetlendirmek için daima bu husûsda hasr-ı mesâî eylemeleri îcâb eder. Bu cem'iyetin programına bakılırsa, güzel İslâmî şirketler, bankalar, mektepler te'sîsine çalışacakları gibi, memâlik ve aktâr-ı baîdeye –misyonerler gibi– mübeşşirler dahi göndermek istedikleri anlaşılır. Buna yardım ve muâvenet-i nakdiyyede bulunmak için müslümanlar fedâkârlıkta bulunmalıdırlar.

Konsoloslar – Hâl-i hâzırda ecnebî konsolosları içinde en ziyâde hükûmet-i mahalliyyeye yardım eden İngiliz konsolosudur. Beyrut konsolosu evvelce İzmir'de ceneral konsolosu bulunmuş mücerreb ve umûr-ı siyâsiyyede yed-i tûlâ sâhibi bir zâttır.

Umûr-ı Maârif – Beyrut'ta bir Hind müslümanı tarafından bir mektep te'sîs edilmek isteniliyor. Fransızların, Rusların mekâtibine bakılırsa bir Hind müslümanının te'sîs edeceği mektep elbette müreccahtır. Hiç olmazsa talebelere ulûm-ı dîniyyeleriyle örf ve âdetlerini öğretmeye muvaffak olsa büyük bir vazîfe îfâ etmiş olur.

Beyrut'taki mekâtibe dâir evvelce bir makāle yazmış, bir de cedvel göndermiştim. Şimdi ise ayrı bir şey yazmak istemiyorum. Yalnız Beyrut'u nüfûz-ı ecânibden kurtarmak isteniliyorsa her hâlde maârif-i hakīkıyye-i İslâmiyyeyi tervîce çalışmak lâzım gelir ki, o da, mekâtîb-i ecnebiyyeye kat kat ercah olacak mekâtibin te'sîsiyle maksad hâsıl olur. Bu ercahiyyeti te'mîn etmek için bizimle hem-hudûd olmayan ve memâlikimizde âmâl-i siyâsiyye ve menâfi'-i düveliyye ta'kīb etmeyen Portekiz, Belçika, Danimarka, Hollanda ve sâire gibi bî-taraf ve küçük devletlere mensûb profesörlerin celbiyle Beyrut'ta te'sîs edilecek mekâtib-i 'âliyye ile dârülfünûna muallim ta'yîn edilmelidir ki, bu vesîle ile yerliler çocuklarını ecnebî mektebine vermekten vazgeçsinler. Türkçe'nin ta'mîmi dahi bu sûretle kābil ve mümkün olacaktır.

Bunların hepsinden sarf-ı nazar Beyrut ahalisine kānûna tâbi', âdil ve kuvvetli bir Hükûmet-i Osmâniyye'ye tâbi' olduklarını fi'len göstermelidir.

Eğer bu dediğim şeyler yapılmayacak olursa birkaç sene sonra buraya da Hudâ-nekerde –Trablus gibi– ecnebî bir devlet göz dikmeye başlayacaktır.

Biz ise her felâket akībinde bir ders-i ibret almaklığımız lâzım gelirken maatteessüf daima vâdî-i lâ-kaydîde pûyân olagelmeyi tercîh ediyoruz.

Ahvâl-i Havâiyye – Beyrut'un yaz havası gāyet sıcak ve vahîmdir. Hele deniz kenârında bulunmasından dolayı son derece rutûbetlidir. Gece vakti rutûbet bütün muhîte te'sîr ve ahâlîyi dehşetli bir asabiyet ve rehâvete dûçâr eder. Rutûbet ortalığı öyle kaplar ki, insanı ıslanmışa döndürür. Eğer Cebel-i Lübnan gibi mürtefi' ve serin bir yer Beyrut'a yakīn bir mesâfede bulunmasaydı, Beyrut'ta hiçbir kimse ikāmet etmezdi. Bereket versin ki, yed-i kāhire-i fıtrat Beyrutluların bu zevkine de hizmet etmiş ve onlara cidden İsviçre dağları gibi şâhik ve hoş âb u havâ bir Cebel-i Lübnan yaratmıştır. Beyrut'tan Cebel'e bir sâatte gidilebilir. Şimendüfer dişli nev'inden gāyet yavaş yavaş dağları, zirveleri aşıyor. Beyrutluların yaz esnâsında en ziyâde yayla ittihâz eyledikleri yer Âliye, Aynu Sûfer ve Hamdân mevki'leridir. Buraya yalnız Beyrutlular değil, Mısırlılar, Avrupalılar, Amerikalılar

bile yazı geçirmeye gelirler. Cebel'in Avrupa mevâki'-i sayfiyyesine nisbetle başkaca da ehemmiyet ve meziyeti vardır. Avrupa'nın bu gibi yerlerinde bir insan i'tidâl dâiresinde geçinmek isterse, yine lâ-ekal günde bir-iki lira masraf etmeye mecbûr bulunduğu hâlde, Cebel-i Lübnan'da en güzel bir otelde ikāmet etmek ve yemek içmek de dâhil olduğu hâlde günde yarım liradan ziyâde sarfetmez.

§ Cebel-i Lübnan ahalisinin maîşeti en ziyâde seyyâhlarla yazı geçirmek isteyenlerden te'mîn edildiğinden kendileri için doğrudan doğruya bir liman vazîfesini îfâ edecek bir liman açmasını matâliblerine idhâl eylemişlerdir. Rivâyete bakılırsa Sinabyan Efendi'nin mutasarrıflığa ta'yîni geri kalmıştır. Bari yerine ta'yin olunacak zâtın tamâmıyle ecnebî-perest ve o gibi meşrebde olmayan birisinin nâmzedliği icrâ edilirse nefsü'l-emre daha muvâfık olur. Lübnanlıların matâlibine gelince; kābil-i is'âf olanları kabûl etmek ve olmayanlarını reddetmek her hâlde hükûmetin elinde birşeydir. Avrupa devletleri de buna i'tirâz etmeye o kadar salâhiyetleri olmasa gerektir.

Beyrut'tan Haleb'e

Beyrut'u terkle Haleb'e geldim. Beyrutlular bana karşı son derece nâzikâne ve mükrimâne davrandıkları gibi me'mûrîn-i mahalliyye tarafından da mazhar-ı hürmet ve muâvenet oldum. Kendilerine alenen teşekkürü bir borç addederim.

Haleb'e giden tren gece vakti sâat on bir buçuk (zevâlî) da hareket **[16]** eder ve Cebel-i Lübnan'ın mürtefi' tepe ve dağlarını geçerek sabah vakti erkenden Rayak'a muvâsalet eder. Rayak trenlerin mahall-i telâkīsi ve merkez gibi bir mevki' teşkîl ediyor. Haleb, Şam, Medîne ve Beyrut'tan gelen trenler burada her hâlde tevakkuf etmeye mecbûrdur. Yolcular burada çıkıp yemek içmek ve sâir istirâhatlerini istasyon lokantasında te'mîn ettikten sonra yollarına devâm ve trenden trene nakl-i mekân ediyorlar. Aynı zamanda koleralı emâkinden gelen yolcular bu istasyonda dezenfekte, karantina olurlar. Fakat Rayak'tan sonra irtifâ' inhitâta mübeddel olduğu gibi yolcular Cebel serinliğinden mahrûm ve memâlik-i hârrenin en şiddetli harâretine ma'rûz kalmaya mecbûr olurlar. Hele Rayak'tan Haleb'e doğru giden trenler Baalbek, Aynu Baalbek, Hama, Humus ve Haleb'e varıncaya kadar ateş gibi sıcak bir harârete dûçâr ve içleri yanmaya başlar. Su içmekten insan kendisini zabtedemez bir hâle gelir.

Yemek içmeyi unutur, uyku sersemliğine tutulur. Vagonun içi cehennem gibi olup muşamba üzerine oturmak gayr-ı kābil olur. Ben ise boğulacak bir hâle geldim. Ceketi, yeleği çıkarıp ıslak mendilimi muttasıl göğsüme, boynuma, yüzüme sürmeye ve ayakta gezmeye muztar kaldım. Haleb'e tam akşam vakti sâat yedide vâsıl olarak doğruca sâhibi Şamlı ve müslüman olan ve Türkçe konuşan Amerika Hoteli'ne indim. İnşaallah araba ve arkadaş bulduktan sonra Bağdad yolunu Ağustos sıcağında tayyetmeye muvaffak olurum.

S[sin]**. M. Tevfik**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 6 –

KARLOVA'DA HAYÂT-I İSLÂMİYYE

Sofya'dan avdet ettikten sonra pasaport için Filibe'de üç gün daha ikāmete mecbûr oldum. Netîcede yine bermu'tâd; "Gelmedi." cevâbını alınca dördüncü gün Karlova'ya gitmeye niyet ettim. Karlova Filibe'ye altmış kilometre mesafesi olan bir kasabadır. Bu kasabaya tren gitmez, fakat otomobil ve araba daima gidip gelir. Araba ile gitmek daha güç olduğu cihetle biz otomobil ile gitmeye karar verdik. 24 Temmuz Salı günü ale's-sabâh sâat zevâlî bir buçukta hareket ederek beşte Karlova'ya muvâsalet olundu. Filibe'den Karlova'ya varıncaya kadar birkaç yerde kaplıca ve banyolar olup buralara pek çok kimseler gelmektedirler. Biz bittabi' buralarda eğleşemedik, doğruca Karlova'ya geçerek sâat beşte muvâsalet ettik.

Daha otomobilden inerken ilk nazar-ı dikkatimi celbeden şey bir meydanlıkta dört tarafı yaldız ile yazılı yüksek bir taş üzerinde bir arslan heykeline istinâd eden ve sağ elinde revolver bulunup sol eli nutuk söyleyen bir hatîbin vaz'iyetini andıran dehşetli bir insan heykeli olmuştur. Bilâhare bunun kim olduğunu tahkīk ettim; Bulgaristan'ın istiklâline çalışırken bir gün Sofya'da darağacına asılan meşhûr ihtilâlci "Vasilaki" olduğunu öğrendim. Hâtıra olmak üzere kendi memleketi olan Karlova'da nâmına bir heykel rekzolunduğu gibi başka yerlerde de var imiş.

Karlova'ya vardığım gibi doğruca Vodapat Hoteli'ne inerek o gün bazı zevât ile görüştüm.

§

Ahalisi, Havası, Suyu, Ticâret ve Zirâat:

Buranın ahalisini gāyet insâniyetli gördüm; insana son derece yakındırlar. Çünkü ben yoldan geçerken –daha kim olduğumu anlamadıkları, görüşüp tanışmadıkları hâlde– çağırıyorlar, oturup bir kahve içmemi arzû ediyorlardı.

Buranın havası, suları gāyet güzeldir. Bulunduğu yer balkan eteği olduğu cihetle su gāyet çoktur. Hemen her hânenin içinden su geçiyor. Her evin içinde güzel güzel üzüm asmaları, erik, armut, elma, ceviz, kestane ve sâir yaz meyveleri bulunmakta ve epeyce bir vâridât getirmektedir. Hattâ bir avlunun içinde görmüş olduğumuz büyücek bir kestane ağacının senevî beş yüz guruş getirdiğini söylediler. Bizim yaban eriği diye beğenmediğimiz dağ erikleri burada iki üç guruş eder. Bunu alıp hıristiyanlar rakı yapıyorlarmış. Karlova'da bir şayak fabrikası vardır. Çıkardığı mal ekseriyetle memâlik-i ecnebiyyeye ve bilhâssa Osmanlı ülkesine gitmektedir.

Buralarda ticâret ekseriyetle "gül"cülüktür. Herkesin kendi hâline göre gül bahçesi vardır. Vakti geldiği zaman toplayıp yağını çıkarıyorlar. Gül yağının dirhemi on franga kadar gitmektedir. On on iki okka gül yaprağından bir dirhem yağ çıkıyor. Zirâat da vardır. Kasabanın çarşıları o kadar muntazam değildir.

Burada zikretmekten bir gûne kendimi alamayacağım bir acı hakīkat vardır ki, o da, memleketin servet-i iktisâdiyyesi gayr-i müslimlerde bulunması keyfiyetidir. Daha bi-

rinci mektubumda demiştim ki, seyâhat eden insan bazen pek acı şeylere tesâdüf eder. Hakîkaten burada gezenler için müslümanların hâline, zillet ve meskenetine bakıp da ağlamamak kābil değildir. Rus Muhârebesi'nden mukaddem buralarının ticâreti sırf müslüman ellerinde bulunuyormuş. Hicret zamanında bu güzelim mülkleri meccânen Bulgarlara bırakıp gitmişler. Meccânen diyorum; çünkü bir tarlayı içindeki mahsûlü ile beraber satmışlar. Alan adam vermiş olduğu paraları içindeki mahsûlden almış. Binâenaleyh meccânen bir mülke sâhib olmuş. Bu sâyede evvelce müslümanlara hizmetkârlık edenler efendi olmuş da, bilâhare yine memleketlerine avdet eden müslümanlar o efendilerin hizmetkârı olmuşlar. Onun için gerek zirâat, gerek ticâretin en mühimleri Bulgarlar elinde bulunuyor. Arabacılık, berberlik, kahvecilik ve sâir bunlara müşâbih bir takım şâyân-ı ehemmiyet olmayan san'atlar da bizim müslümanların elinde bulunuyor.

Size şâyân-ı ibret bir şey daha söyleyeceğim. Buraya dört sâat mesâfede Rahmanlı denilen bir köy var. Altmış hâne kadar Bulgara mukābil iki yüz elli hâne müslümanı hâvî olan bu yerde gayr-i müslimlerin on on iki kadar dükkânı, dehşetli mektepleri var da, müslümanların gerek dükkân, gerek mektep nâmına adam akıllı bir şeyleri yok! Hele şükür bu sene bir mektep yaptırabilmişler!

Müslümanların bu hâli atâletten başka neye hamlolunabilir?

§

Buradaki Müslümanlarda da Tefrikacılık:

Buradaki müslümanlar arasında en mezmûm bir şey hüküm-fermâ oluyor ki, o da, tefrikacılıktır. Bilmem ki bu müdhiş illet, bu müzmin maraz müslümanların lâzim-i gayr-i mufârıkı mıdır? Her nereye varsak mutlakā bu maraza tesâdüf ediyoruz!

Bilhâssa burada müslümanların ez-her-cihet geride kalmalarına yegâne sebeb budur. Bunu tasdîk etmeyen hiçbir ferd bulunmamakla beraber yine bu hâle nihâyet verilmiyor!

Müslümanların intibâhı Bulgaristan'ın kat'iyyen işine gelmiyor. Maamâfîh doğrudan doğruya bu intibâha da mâni' olamadığından akîm bırakmak için pek kolay vâsıtalara mürâcaat ediyor. Meselâ aralarına tefrika ilkā ederek bu sûretle onları birbirine hasım ve bi'n-netîce onların hicret ve yek diğerinin teşebbüsâtına mâni' olmaya sebeb oluyor. Bir zâtın ifâdesine göre bu sene belediye intihâbında müslümanların kānûnen dört a'zâ çıkarmaları lâzım gelirken, vatandaşları olan Bulgarlar bilâhare bunları bu haktan mahrûm etmeye çalışırlar. Bunu haber alan müslümanlar kendileri ayrı çalışacaklarını söylerler ve çalışırlar. Fakat intihâbdan bir gün evvel müslümanlardan birkaç dânesinin ayrılıp Bulgarlar tarafına geçmesiyle müslümanlar bütün bütün gāib ederek bir kişi a'zâ çıkarabilirler. Daha sonra da: Ayrı çalıştınız da ne yaptınız? diye Bulgarların hedef-i tahkīri olurlar.

[17] Sonra müslümanların selâmetini düşünen birkaç zât bir araya gelerek bir cem'iyet-i hayriyye açarlar. Mekteplerin ve sâir husûsâtın terakkīsine çalışırlar. Bilâhare araya giren tefrika ile cem'iyetin ismi cem'iyet-i şerriyye olur, a'zâları âtıl bir hâlde kalır, ictimâ' etmez. İşte bunların hepsi gösteriyor ki, bura ahalisinde bir faâliyet uyanıyor. Fakat aralarında bir tefrika çıkar, bütün teşebbüsleri mahveder gider. Artık ümîd, nesl-i hâzır ve âtîdedir.

§

Karlova'da Âsâr-ı İslâmiyye ve Evkāf:

Burada meşhûr Rus Muhârebesi'nden mukaddem dört câmi'-i şerîf ile iki mescid bulunuyormuş. Bunlardan birisi –ki, Ballı Mescid demekle ma'rûftur– esnâ-yı muhârebede harâb olmuş ve fakat geçen seneye gelinceye kadar minâresi duruyormuş. Geçen sene plan mûcebince yol üzerine geldiğinden belediye tarafından hedmedilmiştir.

Diğeri de –ki, Püser Mescidi demekle ma'rûftur– hâlâ mevcûd bulunuyorsa da maatteessüf mahallede İslâm ahalisi kalmadığından kapalı bulunuyor. Maa-hâzâ plan mûcebince bunun da komşularına taksîmi lâzım geldiğinden mahkemeye verilmiştir.

Diğer dört câmi'-i şerîf hâlâ açıktır. Bunların en meşhûru Karlı-zâde Ali Bey'in binâ-kerdesi olan câmi'-i şerîftir. Bu câmi' tek kubbelidir. Yukarısında dört taş direği vardır.

Kapısı üzerindeki taşta şöyle bir yazı hakkedilmiştir: (بنا هذا الجامع الشريف بعون الملك المنان على ابن قارلى الذى لالاء جم سلطان بن سلطان مراد خان فى تاريخ تسعين وثمان مأة) Diğer câmi'lerin târîhleri ma'lûm değildir.

Şurasını da maalesef söylemeye mecbûrum ki; bu muazzam câmi'-i şerîfde imâm da dâhil olduğu hâlde iki kişiden fazla cemâat göremedim.

Muhârebeden evvel Karlova toprağının öşrü ve sâir vergileri tamâmen bu câmi'-i şerîfin vâridâtı imiş. Çünkü Karlova toprağı kâmilen vakıf bulunuyormuş. Bunu bittabi' mütevellîler idâre etmekte imişler. Maa-hâzâ şimdiki hâlde câmi'-i mezkûrun hiç vâridâtı yoktur.

Zîrâ bu vakıfların pek çokları hükûmet tarafından zabtolunduğu gibi han, hamam ve sâire gibi bazı emlâk-i vafiyye de mütevellîler tarafından tahvîl-i mülk edilerek bey' edilmiştir. Hattâ mütevellînin ahfâdı olanların câmi'-i mezkûru bile Bulgarlara bey' etmeye kalktığını ve fakat Bulgarların rû-yı rızâ göstermediklerini duyunca doğrusu bu kadar cür'ete şaşıp kaldım. Kasabanın emlâk-i vakfiyyesi senevî altı yüz frank râddesinde imiş.

§

Karlova'da Maârif:

Biri zükûr, diğeri inâsa mahsûs olmak üzere iki mekteb-i ibtidâiyye ile bir zükûr rüşdiyesi vardır. Zükûra mahsûs olan ibtidâiye ile rüşdiyenin her ikisi de bir binâ dâhilinde bulunuyor. Bir tarafı ibtidâiyye, bir tarafı rüşdiyedir. İnâs mektebi iki muallime tarafından idâre olunuyor. Rüşdiye mektebi de üç sınıflı olarak iki muallim tarafından idâre olunduğu gibi, ibtidâiye de iki muallim tarafından idâre olunuyor. Rüşdiye muallim-i evveli hükûmet-i seniyye tarafındandır.

Mektebin asıl kendi bütçesi altı yüz franktır. Geri kalan masârıfât şimdiye kadar bittabi' ahâlî-i İslâmiyye tarafından idâre olunuyormuş. Geçen sene 1000 frank belediye, 1200 frank da hükûmet-i mahalliye tarafından verilmiştir. Zâten

hak aranacak olursa, hükûmet bu kadar evkāfı zabtettikten sonra bu mekteplere bakmak vazîfesidir. Fakat şimdi hak ve hukūk aranmıyor!

Buralarda âsâr-ı İslâmiyyeden kale, istihkâm, kışla gibi şeyler aranmamalıdır. Mesmûâtıma nazaran Kızılhisar denilen karyenin etrâfı kale imiş. Karlova'ya dört sâat mesâfede Tekye denilen karyenin garb cihetinde bir türbe ve bunun civârında bir mescid ile bir matbah olduğunu ve yüz sene evvel civâr karye ahalisi ictimâ' ederek Cuma namazını ba'de'l-edâ bu matbahdan ahaliye çorba, pilav tevzî' edildiğini ihtiyârlar rivâyet etmektedirler. Maahâzâ matbah el-ân mevcûd olup inhidâma yüz tutmuştur.

Karlova Kazâsı'nın hicret eden karyeleri ber-vech-i âtîdir: Karanlar, Peken Obası, Işklar, Dereli, Karahisar, Köseler, Köleler, Avcılar, Okçular, Doğancılar, Marazanlar, Keşiş Mahallesi, Menteşeli, Kulfallar, Sıkı Ömer Obası, Müderrisli, Dar Obası, Hamidli, Kadirşık, Beyköy. Bu karyeler Güveysi Nâhiyesi'nde olanlardır. Bunlarda şimdi İslâm yoktur. Bunların câmi'leri şimdi bazısı kiliseye tahvîl, bazısı da kançılarya ittihâz edilmiştir. Mezarlıkların bazıları el-ân muhâfaza olunuyorsa da birçokları da harâb edilmiştir. [1](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ)

Aksekili
Ahmed Hamdi

DÂRÜLHİLÂFE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ MÜDÎRİYETİ'NE

Muhterem Efendim!

Bilâd-ı İslâmiyyeden Hind-Çin ve Türkistan-ı Rûsî'de bulunan muhâbirleriniz vâsıtasıyle ma'rûfunuz olan ve başlıca Dîn-i İslâm'ın hâdimi bulunan zevâta irsâl edilmek üzere gazetenizin üç nüshasının birer senelik abone bedelinin bâliğ olduğu elli bir frank nâm-ı âlînize postaya teslîm ve takdîm kılınmış olduğundan lutfen memâlik-i mezkûreden tensîb buyurulacak mahallerle irsâlâtınızın kimler nâmına olacağının izbârı ve ihtirâmâtımızın kabûlü müsterhamdır.

Haleb Mahfil-i Askerîsinden
birkaç zâbit nâmına
Yüzbaşı
Nazmi

Sebîlürreşâd – İş'âr-ı âlîleri vechile *Sebîlürreşâd* Java, Çin ve Hindistan'da ber-vech-i âtî adreslere irsâl edilmeye başlanılmıştır. Müslümanların tenvîr-i fikrîsine çalışmak en mukaddes emelimizdir. İbzâl buyurulan teveccühâta teşekkür ederiz.

1- Java- Batavia şehrinde Cem'iyetü'l-Hayr Reîsi Seyyid Abdurrahmân bin Mehmed bin Şihâb

Batavia/Java

2- Çin: Pekin'de Medrese-i İslâmiyye

Pekin/Chine

3- Hindistan: Bombay'da Hazret-i İmâm Mescid-i Zekeriyyâ

Bombay/India

[1] Haşir, 59/2.

[18] KONURAT SUYU DÂNELERİ

Dün İnegöl'den şöyle bir telgraf aldık:

Deraliyye Bâb-ı Âlî Caddesi'nde Orhan Bey Hanı'nda
Muhterem *Sebîlürreşâd* İdâre-i Aliyyesi'ne

Merkez-i Hilâfet'te, müslümanlar sâyesinde pek zengin olup şimdi de Konurat suyu dânelerini i'lân ile müslümanlara yedirmeye bittabi' pek hasîs meblağ mukābilinde tavassut eden Sabahcıya beyân-ı nefrete ve bu dânelerin hakīkatini bildirip müslümanları îkâz eyleyen hamiyetli müslümanlardan Mehmed Fevzi ile Ahmed İbrahim Efendiler'e muhterem *Sebîlürreşâd* vâsıtasıyle en hâr teşekkürât-ı dâiyânemi takdîme müsâade buyurulmasını istirhâm eylerim efendim.

Saraybosnalı Semiz-zâde
el-Hâc Mehmed

– Sebîlürreşâd–

Sabah, getirilen i'lânların terkîbâtını bilemeyeceği cihetle ibtidâen dercetmekte ma'zûrdur. Fakat hakîkat bildirildikten sonra yine dercetmekte devâm ederse o vakit –hakîkaten pek hasîs bir meblağ hâtırı için– efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeye karşı büyük bir saygısızlık yapmış olur.

El-Hâc Mehmed Efendi'nin galeyân-ı hamiyyeti şâyân-ı takdîrdir. Dinini seven ona hürmet ettirmenin yolunu da bilir. Artık müslümanlar uyuşukluğu terketmelidir.

MATBÛÂT

AFGANLILAR İRÂN HUDÛDUNDA

Afganistan'ın pâyitahtı olan Kâbil'de münteşir *Sirâcü'l-Ahbâri'l-Afgāniyye* cerîde-i İslâmiyyesinden:

Gazeteler, bugünlerde İran'ın cenûb-ı garbî hudûdunda cereyân eden hâdisâtı mevzû'-ı bahs ediyor. Bunların bu husûsdaki neşriyât-ı mütebâyinesi, birçok rivâyât ve işââtın meydan almasına sebeb oluyor. Bazıları diyorlar ki: "Afgan Hükûmeti, Sistan vilâyetini zamîme-i bilâd etmek için intihâz-ı fırsat ediyor." Beşeriyette fermân-fermâ olan "kānûn-ı tenâzü'" mutâbakatına bakarak bu fikri tasvîb edenler de var. Düşünüyorlar ki; "Artık kadîm bir mecdin vârisi olan İran, memleketini muhâfaza edemeyecek bir dereke-i za'fa düşmüştür." Bazıları da; "Afgan askerinin bilâd-ı İrâniyyeye bilâ-mukāvemet duhûlü birçok gizli şeylere delâlet eder" diyorlar. Hâsılı, her ferd kendi evhâm ve farazıyâtı üzerine birçok mutâlâalar binâ ediyor.

Mevzû-ı mes'eleye girişmeden evvel bir kere Sistan vilâyetinin mevki'-i coğrafî ve târîhîsini düşünmek lâzımdır. Bu vilâyet, Horasan'ın cenûbunda kâindir. Arâzîsi pek çoraktır. Nısf-ı garbîsi İran'a, nısf-ı şarkîsi Afgan'a tâbi'dir. Harirud[?], Farahrud[?], Haşrud[?] ve Helmand[?] meşhûr nehirlerindendir.

Târîhin rivâyetine göre bu vilâyet, kable'l-İslâm meşhûr İran Kumandanı Rüstem'in maskat-ı re'sidir. İslâmiyet'ten sonra da Sencerî ve Sicistânî gibi büyük âlimler, meşhûr edîbler yetiştirmiştir. Vaktiyle –Gaznevîler, Gûzîler zamanın-

da– Afganistan idâresinde bulundu. Bir zamanlar da İran Devlet-i Safeviyyesi'nin idâresine geçti. Afganistan nâil-i istiklâl olduğu zaman, havza-i idâresine intikāl ve nihâyet İran ve Afganistan arasında taksîm olundu.

Afganistan'ın Sistan'da asker toplamasına sebeb, Rusya'nın Azerbaycan'daki harekâtıyle Kafkasya'daki tahşîdât-ı askeriyyesi olduğuna şübhe etmemelidir. Rusların Meşhed ve sâir İslâm şehirlerindeki harekât-ı kat'iyyesi, Horasan vilâyetindeki vaz'-ı işgāli, Afganlıları büyük bir musîbete karşı uyanık bulunmaya mecbûr etmiştir. Çünkü bu haller, Sistan vilâyetini de aynı âkıbete dûçâr olmakla inzâr ediyordu. Binâenaleyh o havâlîde kuvvetini ta'biye ederek inde'l-hâce bugünden sîmâ-yı tehdîdini gösteren felâketten korunmak Afgan için derece-i vücûbda idi. İşte birçoklarını Afganlıların harekâtından şübheye düşüren, kīl ü kāle yol açan şey bundan ibârettir. Afganistan'ın hatt-ı hareketi ne büyük bir vücûbun taht-ı te'sîrinde bulunduğunu kāri'lerimizin anlayışlıları anlar."

ŞUÛN

Dârülhilâfe:

Büyük Bir İslâm Mücâhidinin Teslîmi – Mısır'ın ve bütün Âlem-i İslâm'ın medâr-ı iftihârı bulunan efâzıldan Abdülaziz Çaviş Efendi hazretleri tevkîf edilmiştir. Müşârun-ileyh, el-yevm *Hilâl-i Osmânî* gazetesi sermuharrirliğini îfâ etmekte ve makālâtı celb-i enzâr-ı takdîr eylemekte idi. Hâdise-i tevkîf hakkında aldığımız ma'lûmât ber-vech-i âtîdir: Dün sabah Hilâl-i Osmânî idârehânesine iki polis gelir, Abdülaziz Efendi'yi sorar. Gelmediğini anlayınca idârehâneyi muhâfaza altına alarak beklerler. Fâzıl-ı muhterem gelince dört polis, zâbıta idârehânesine kadar götürürler ve idârehânede bulunanları da ihtilâttan men' eylerler. Abdülaziz Efendi bir müddet sonra gelir. Birçok tarassud me'mûrları, polisler ve bu miyânda Mısır'dan sûret-i mahsûsada i'zâm olunan iki sivil me'mûr olduğu hâlde idârehâne ve ba'dehû Kadıköyü'ndeki hânesi taharrî olunur. Tabîî hiçbir şey bulunmaz. Yalnız husûsî birkaç fotoğrafya ile bir iki risâle alınır. Zavallı fâzıl-ı mesâib-zede ise Bâb-ı Âlî'ye gelip bir az aramadan sonra Mısır'dan gelen iki polis de beraber olduğu hâlde "Romanya" vapuruna bindirilip Mısır'a sevkolunduğu dünkü yevmî gazetelerde okundu.

Dârülhilâfe diye buraya sığınan vatanperver İslâm mücâhidlerini himâye edememek gibi bütün efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi rencîde edecek bir hareket ihtiyâr edildiğinden dolayı bütün Âlem-i İslâm nâmına beyân-ı teessüf ve teessür eyleriz.

Davud Mehmed ve Mahdûmu Efendiler – Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin Amerika-yı Cenûbî'deki şuabât reisi ve İngiltere'nin Kab müstemlekesi ahâlî-i İslâmiyyesinden **[19]** olup Osmanlı Hilâl-i Ahmer'ine on beş bin lira-yı Osmanî kadar bir meblağ toplayan ve Osmanlılık'a olan merbûtiyet-i kalbiyyeleri her türlü takdîr ve sitâyişin fevkında bulunan Durbanlı Davud Mehmed ve mahdûmu efendiler bu kere cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tırâza azîmet etmek üzere pâyitaht-ı Hilâfet-i Seniyye'yi ziyâret eylemişler ve geçen gün Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti idârehânesinde kemâl-i tevkīr ü ihtîrâm ile kabûl edilmişlerdir.

Talebe-i Ulûm İmtihânları – Hasbe'l-mevsim medreselerin ta'tîli sebebiyle ve şühûr-ı selâse münâsebetiyle mahâll-i baîdeye gitmiş olan talebe-i ulûmun birçoğunun icrâ-yı imtihânları için mensûb oldukları ahz-ı asker devâirine celb ve iâde edilmeleri mağdûriyetlerini istilzâm edeceği nazar-ı i'tibâra alınarak mûmâ-ileyhimin müdâvim talebeden olduklarını ve târîh-i velâdetleriyle ma'lûmât-ı lâzimeyi muhtevî olmak üzere yedlerine birer vesîka verilerek bulundukları mahallerde en yakın imtihân meclislerinde imtihânlarının icrâsı ve netîcenin vesâik-i mezkûreye derc ve tasdîkı bit-tensîb îcâb edenlere teblîğāt-ı muktezıyye icrâ kılındığı Harbiye Nezâreti'nden bildirilmekle me'mûrîn-i mülkiyyece de ona göre muâmele olunması Dâhiliye Nezâreti'nden ta'mîmen vilâyâta iş'âr kılınmıştır.

Hindistan:

Osmanlıları İttifâka Da'vet – Mesned-i celîl-i Sadâret-i Uzmâ'ya "Miting Reîsi Ya'kûb Han" imzâsıyle Karaçi'den keşîde kılınan telgrafnâmedir: "Burada miting hâlinde müctemi' bulunan müslümanlar muktezıyât-ı vatanperverîye mugāyir bir sûrette hüküm-fermâ olan fırka ihtilâfâtından dolayı ızhâr-ı adem-i hoşnûdî eder ve Dîn-i Mübîn-i İslâm hürmetine olarak nifâk ve iğtişâştan mücânebet ile rây-et-i Osmânî etrâfında zât-ı hazret-i pâdişâhî ile birleşmelerini Osmanlılardan rica eylerler. Aksi takdîrde Hind müslümanlarının hissiyât-ı hayr-hâhâneleri haleldâr olacaktır."

Afrika:

Arab Mücâhidîn-i İslâmiyyesinin Arnavudları Sükûn ve İttifâka Da'veti – "Arnavud kardeşlerimize açık mektup: Bismillâhirrahmânirrahîm. Arnavud kardeşlerimizden bazılarının ayaklanarak râhatı ihlâl ve arş-ı Hilâfeti işgāl etmeye sa'y eylemekte olduklarını kemâl-i teessüfle haber aldık.

Avn-i ilâhî ve rûhâniyet-i Hazret-i Risâlet-penâhî'den başka bir zahîrimiz olmayan şu sırada sizden beklenen, ancak işbu harb-i dînîde kelimetullâhı i'lâ ve biz kardeşlerinizi müşkilâta ilkā eden bir takım gavâilin izâlesi ve vusûlüne sâî olduğumuz maksad-ı mukaddesin hayyiz-i fi'le çıkması için ızhâr-ı âsâr-ı muâvenettir. Onun için sizi [1](وَلَا تَنَازَعُوا) ve [2](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) [3](كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ) âyet-i celîlelerinin ihtivâ eyledikleri evâmir-i ilâhiyye ile amel etmeye da'vet ediyoruz. Allah'ın vahdâniyeti ve Resûl-i Kibriyâ'nın rûhâniyeti hakkına şu kıyâmdan vazgeçiniz ve âkıbeti vahîm olan şu gafletten uyanınız da desâis-i leîmenin netîcesi olarak bilâdımıza isâbet eden musîbetleri teemmül ediniz. Eğer sözümüzü ısgā etmeyecek olur iseniz, sizi Allah'a terkederiz ve elbette Azîz ve Cebbâr olan Hazret-i Hâlık önünde bir mevki'imiz olacaktır.

Umûm mücâhidîn nâmına ve Trablus ahalisi nâmına:

---

[1] Enfâl, 8/46.

[2] Hucurât, 49/10.

[3] Saf, 61/4. Metinde (كَالْبُنْيَان مَرْصُوص) şeklinde yazılmıştır.

Muhammed es-Sa'devî, İbrahim eş-Şerîf, Ferhât el-Kādî, Ferah eş-Şerîf."

Mısır:

Zekâtın Mücâhidîne İ'tâsı – Mısır gazetelerinde okunduğuna göre bu sene Hıtta-i Mısriyye'de bulunan bilumûm ağniyâ ve mütemevvilân mallarının zekâtını Trablusgarb mücâhidlerine tahsîs ve i'tâ edeceklerdir. *el-Alem* gazetesi bu fikrin muhassenâtından bâhis uzun bir makāle neşrederek bu bâbda cem' olunacak mebâliğın Kāhire'de İâne Komisyon-ı Âlîsi veznesine teslîmi lüzûmunu dermiyân eylemiştir.

Girit:

Zulüm, Cinâyet – Şehr-i hâlin üçüncü günü Hanya şehri hâricindeki Plakapiga mevki'inde bir hıristiyan, Cumali Babalaki nâmındaki müslümanı kurşunla elinden ve omuzlarından fenâ hâlde yaralayıp kaçtı. Mahall-i cinâyette ayrık otu devşirmekte bulunmuş olan bir müslime-i zenciyye feryâd etmeye başlamış olmağla ona da bir kurşun atmış ise de isâbet-i mermî ettirememiştir. (*İstikbâl*)

Bulgaristan:

İslâm'a Tecâvüz – "Makedonya'da mezâlim, Makedonya'da mezâlim!" diye kıyâmetler koparanlar, acaba Bulgaristan'da müslüman ehline neler oluyor, bir def'a da bizi işitirler mi? Yine can boğazımıza geldi de yazmadan duramayacağız. Filibe'ye mülhak Karaca[?] karye-i İslâm'ında bir haftadan beri ahâlî-i İslâmiyye son derece râhatsız ve bîzârdır. Ora Bulgar ahalisinden birkaç kişi ahaliye tecâvüz etmekte imişler. Gece sahûr davulunu paralamışlar. Evvelki gece de müslümanlar terâvîh namazından dar kaçmışlar. Şimdi bu büyük İslâm köyünde Ramazan davulu bırakılmadığı gibi ahalide de dehşetli bir korku var. Çünkü epeyce dayak da yemişler. (*Balkan*)

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

Şimdi gelelim müellifin "Muâviye, karıların, çocukların katli için emir verdi." tarzındaki sözüne. Bilinmelidir ki, bu vak'a, yani Büsr bin Ertât'ın Hazret-i Ali tarafdârânına karşı sevki bütün târîhlerde zikrolunan vakāyi'in en meşhûrlarındandır. Bununla beraber onların hiç birinde karıların, çocukların öldürüldüğüne dâir bir rivâyet olmadıktan başka, yukarıdaki iddiâya muhâlif haberler vardır. Müverrih Ya'kūbî diyor ki:

"Muâviye Büsr ibni Ertât'ı yahud İbni Ebî Ertât Âmirî'yi üç bin kişi ile gönderdi. Kendisine dedi ki: "Medîne'den geçerken ahalisini çıkar, korkut! Dâire-i itâatimize dâhil olmayanların malları var ise gasbet! Medînelilere o zannı ver ki, maksadın kendilerini öldürmektir; ne yaparlarsa yapsınlar kurtulamayacaklardır. Mekke'ye girdiğin zaman kimseye ilişme! Yalnız Mekke ile Medîne arasındaki halkı tehdîd et! Sonra San'â'ya geç! Zîrâ orada bize tarafdâr olan bir cemâat var ki, kendilerinden bir arîza aldım. Büsr yola çıktı. Kabâil-i Arabdan hangisine rastgeldi ise Muâviye'nin emrini yerine getirmeden geçmedi." (Ya'kūbî, Cild 2, sahîfe 231)

Şu ibâreden anlaşılıyor ki, işin içinde tehdîdden, halkı vehme düşürmekten başka bir şey yoktur. Lâkin müellif şâyân-ı i'timâd olan târîhî me'hazlerin kendi arzûsunu tatmîn edemediğini görünce "*Ağânî*"ye meylederek kadınların, çocukların katli hakkında verilen emri oradan nakletti. Sonra da Muâviye'nin hilminden, dehâsından **[20]** böyle bir emrin sudûru ümîd edilemeyeceğini ileri sürerek "Muâviye sarâhaten bu emri vermemiştir; ancak Büsr'ü harekâtında serbest bırakmıştır. Büsr ise pek kan dökücü bir herif olduğu için çocukları, ihtiyarları istisnâ etmemiştir." diyor.

Yukarıda söylemiş idik ki, *Ağânî* muhâzarât kitaplarındandır. Vak'a ehemmiyetsiz, rivâyet de latîfe nev'inden olur yahud ciddiyât ile yorulan dimâğı dinlendirmek istenilirse bu gibi eserlere mürâcaatte be'is yoktur. Lâkin mes'ele ehemmiyetli, vak'a da ihtilâflı olup netîcede ya bir tarafın i'tilâsını, yahud diğer tarafın inhıtâtını îcâb ederse o vakit bu gibi eserlere mürâcaat kat'iyyen câiz değildir.

Kaldı ki, *Ağânî* sâhibi Şîî'dir. Muâviye'yi lekeleyecek bir şey oldu mu, isterse en za'îf, en i'timâd olunmaz bir söz olsun, onu bin can ile kabûl eder. Evet, Büsr b. Ertât iki çocuk öldürdü, lâkin bu katl ikiyi aşmadı. Artık müellifin "Büsr hûnhâr idi; çocukları, ihtiyarları istisnâ etmedi." tarzındaki sözü nerede kalır? (Şeyh Şiblî-i Nu'mânî hazretlerinin Büsr bin Ertât'ı bu sûretle müdâfaa etmeleri pek doğru olmasa gerektir.)

Müellif diyor ki: "Muâviye gibi sulhu ile, metâneti ile ma'rûf olan bir adamın zamanındaki ümerânın hâli böyle olursa, artık o şiddeti, o gaddârlığı ile Abdülmelik'in zamanı nasıl olmak îcâb eder! Haccâc'ın mezâlimi hakkında söylenen sözler, velev yüz yirmi bin kişiyi işkenceler altında öldürdüğünü göstersin, istiğrâb edilebilir mi? Ya'kūbî, Cild 4, sahîfe 83"

Evet; Haccâc yüz yahud iki yüz bin kişi öldürdü. Lâkin bu cinâyet Devlet-i Abbâsiyye'nin müessisi olan Ebû Müslim-i Horasânî'ninki yanında pek ehemmiyetsiz kalır. Zîrâ bu beriki altı yüz bin kişi öldürtmüştü.

Müellif eserinde bunu i'tirâf ediyor. Şu kadar var ki "Siyâset öyle îcâb ederdi" diye kıtâli ma'zûr göstermek istiyor. Bu hesâba göre Haccâc daha ma'zûr, daha şâyân-ı afv olmak lâzım gelir. Çünkü Haccâc hâlis Arab olmak i'tibârıyle tabîatinde ğılzat, şiddet vardı. Lâkin Ebû Müslim acem idi; âgūş-ı medeniyyette büyümüş, ahlâk-ı kerîme ile perveriş-yâb olmuş idi!!

Müellif "Abdülmelik Haccâc'dan daha zâlim idi" sûretindeki iddiâsına Ömer ibni Saîd'i öldürmesinden başka bir delîl getirmiyor. Bu hareket bir gadr olmakla beraber el-Mansûr'un Ebû Müslim'e yaptığına nisbetle pek küçük kalır. O Ebû Müslim ki, Devlet-i Abbâsiyye'nin sâhibi, veliyyü'n-ni'meti idi. O olmasa idi, Abbâsîlerin ismi bile anılmazdı. Kezâlik yine el-Mansûr'un İbni Hübeyre'ye olan gadri bu kabîldendir. En ziyâde şaşılacak bir şey var ise o da şudur:

—mâ-ba'di var—

ÂSÂR-I MÜNTEŞİRE

SAFAHÂT

İkinci Kitâb

Süleymaniye Kürsüsünde

Sırâtımüstakīm'de başlayarak geçenki nüshamızda biten bu ictimâî, dînî manzûme kitap şeklinde intişâr etti.

Herkesin anlaması lâzım geldiği için herkesin anlayabileceği bir lisân ile yazılan bu eser evvelâ hafîf, latîf bir mukaddime ile başlıyor: Eski Köprü üzerinden geçerken Halic'in, İstanbul'un, Yeni Câmi'in manzarasını mücmelen tasvîr ediyor. Sonra nazarları İstanbul'un, hattâ bütün Osmanlılığın en muhkem, en muhteşem âbide-i lâhûtîsi olan Süleymaniye Câmii'ne doğru çeviriyor. Şadırvan kapısından başlayarak avluyu, ma'bedin içini, namazını bitirip tesbîh çeken cemâatin hâlini gösteriyor.

Duâyı müteâkıb kürsüye bütün Âlem-i İslâm'ı dolaşmış muhterem bir pîr çıkıyor: "Size va'z edecek değilim; cihân-ı tevhîdin hâlini anlatacağım!" diye söze başlıyor. Âhenk-i beyânıyle rûhları meshûr eden bu ihtiyâr on, on beş sene evvel Sibirya'dan kalkıp Memâlik-i Osmâniyye'ye gelmiş, milleti îkāz için bir hayli uğraşmış, lâkin hükûmetin ta'kībâtından göz açamayarak tekrar Rusya'ya geçmiş. O zamanlar ise Rusya'da gāyet dehşetli bir istibdâd hüküm sürüyormuş. O kadar tazyîka rağmen bu ihtiyâr matbaa açmış, gazeteler, risâleler çıkararak müslümanları uyandırmak için birçok çalışmış. Nihâyet hükûmet matbaasını basmış, kendisi Türkistan'a kaçmış, kurtulmuş. Buralarını Rusya'daki müslümanların ahvâl-i ictimâiyye ve iktisâdiyyeleriyle beraber gāyet etrâflı olarak hikâye ediyor. Sonra Buhâraları, Semerkandları, daha sonra Çin'i, Mançurya'yı, Japonya'yı gördüğü gibi anlatıyor.

İhtiyâr Hindistan'ı gezerken İstanbul'da Kānûn-ı Esâsî i'lân edildiğini haber alıyor. Artık oralarda duramayarak kalkıp buraya geliyor; hürriyeti Osmanlıların nasıl telakkī ettiklerini, inkılâbdan ne sûretle müteessir olduklarını acı bir lisân ile söylüyor. Daha sonra bütün Âlem-i İslâm'ı musâb eden felâketin Osmanlı âfâkını da tehdîd etmek üzere olduğunu etrâfıyle îzâh ediyor. Bu sırada söylediği sözler cemâati cûş u hurûşa getiriyor.

İhtiyar onları teskîn ettikten sonra meydandaki maraz-ı ictimâînin mâhiyetini, edvârını, usûl-i müdâvâtını ber-tafsîl bildiriyor. En sonunda gāyet müessir bir duâ ile kürsüden iniyor.

Eserde bütün Osmanlıların, bilhâssa müslümanların gözlerini dört açacak intibâh levhaları doludur. İki guruşa satılan bu kitaptan birer dâne edinmelerini muhterem kāri'lerimize tavsiye ederiz.

Taşra için yirmi para posta ücreti vardır.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

12 Eylül 1912 | 30 Ramazan 1330 | Perşembe | 30 Ağustos 1328 | Cild: 9 - Aded: 210

Sebîlürreşâd, ıyd-i şerîfi bütün müslüman kardeşlerine tebrîk eder ve âlem-i İslâm için her günün bir ıyd-i sa'âdet-mend olmasını temennî eyler.

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِى السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ [1]

Tercümesi

"Hem göklerde hem yeryüzünde ne kadar ibretler vardır ki, yanı başından, başlarını öte tarafa çevirirler de öyle geçerler!"

* * *

Âyet-i kerîme Sûre-i Yusuf'un son sahifesindedir. Biz müslümanlar Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, birliğini, ezeliyetini, ebediyetini, yakînî bir îmân ile tanımak için; yerleri, gökleri, enfüsü, âfâkı dolduran âyât-ı ilâhiyyeyi nazar-ı ibretle temâşâ etmeliyiz. Onların her birinde tecellî eden azameti başkalarının gözüyle değil, kendi gözümüzle görmeliyiz.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ...[2]

أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللهُ مِن شَيْءٍ...[3]

أَوَلَمْ يَرَ الَّذينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا...[4]

وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا...[5]

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...[6]

...فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ...[7]

قُلْ سِيرُوا فِى الأَرْضِ فانْظُرُوا...[8]

...وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الأَوَّلِينَ[9]

gibi, nazarımızda âlem-i hilkati, şüûn-i insâniyyeti nâmütenâhî bir ibret silsilesi gösterecek âyât-ı kerîme o kadar çoktur ki: Birer birer îrâda kalkışacak olsak, Kitâbullah'ın hemen hemen yarıya yakın mikdarını nakletmemiz lâzım gelir.

Bir zamandan beri, biz müslümanlar, Cenâb-ı Hakk'ın âfâk-ı azametinde olanca mehâbetiyle, olanca vuzûhuyla parlayan âyât-ı bülendini pek lâkayd, pek sersem bir nazarla görmeye alıştığımız gibi; Kitâbullah'ın yukarıda bir kısmını işaret ettiğimiz o müdhiş, o ibret-engîz hârikalarını da aynı basîretsizlikle, aynı tedebbürsüzlükle geçivermek i'tiyâd-ı mühlikine, pek korkunç bir sûrette musâb olduk!

Âlem-i İslâm, asırlardan beridir, göklerin, yerlerin dilinden bir şey anlamaz oldu! Halbuki her zerrenin kalbinde bir manzûme-i şemsiyye mündemic olduğunu gören; maâdinin bile bir devre-i tekâmül geçirdiğini cemâdâtın lisânından duyan urefâsı, ulemâsı vardı. Dest-i kudretin kitâb-ı kâinâta yazdığı sayfaları artık okuyamadıktan başka; gece gündüz okuduğumuz, Kitâb-ı Münzel de neredeyse hiç bize söylemeyecek bir hâle gelecek!

Garbın büyüklerinden biri: "Müslümanlık iki asır içinde âlem-i insâniyyete sayısız hey'et-şinâs yetiştirmiş iken, kilisenin hâkim olduğu on iki asır zarfında biz bir hey'et-şinâs bile çıkaramadık!" diyor.

Nasıl oldu da o şanlı, o irfanlı mâzî bize veda edip gitti? Ya biz bu inhitâtın önüne düşüp sonuna kadar gidecek miyiz? Çoğumuzun sermâye-i hâfızası olan şu âyât-ı kerîmeden olsun ibret **[22]** alarak gözlerimizi açmayacak mıyız?

Kendimize acımıyorsak, bâri, da'vâ-yı intisâb ile lekelemekte olduğumuz şu ma'sûm şerîate acıyalım. Çünkü bi-

[1] Yûsuf Sûresi 105. âyet.
[2] Yûnus Sûresi 101. âyet.
[3] A'râf Sûresi 185. âyet.
[4] Enbiyâ Sûresi 30. âyet.
[5] Yâsin Sûresi 33. âyet.
[6] Rûm Sûresi 22. âyet
[7] Fâtır Sûresi 43. âyet.
[8] Neml Sûresi 69. âyet.
[9] Hicr Sûresi 13. âyet.

zim bu gafletimizi, bu atâletimizi, kitâb-ı kâinâta karşı bu kadar cehâletimizi gören yabancılar, nâhak yere o zavallıyı mahkûm ediyorlar. "müslümanları uyuşturan şuûn-ı hilkate alabildiğine lâkayd bırakan sâik, dinlerinden başka birşey değildir" diyorlar. Heyhât ki din ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!

Mehmed Âkif

FELSEFE

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Onbirinci asr-ı milâdîde, Irak'ta yetişen erbâb-ı fen arasında, İbni Cezle gibi daha pekçok parlak sîmâlar görülüyor.

Ali bin İsa bu nevvâr dimâğlardandır. İbni Cezle bir dâhî-i irfân idi. Ali bin İsa ise bir hârika-i zekâdır.

Arab *fihrist*-nüvisleri Ali bin İsa gibi bir nâdire-i kemâlâtın isminde tereddüt etmiş oldukları anlaşılıyor. Aynı tereddüt âsâr-ı garbiyyede müşâhede edilmektedir.

Terâcim-i ahvâl kitaplarında "Ali bin İsa" ve "İsa bin Ali" nâmında iki isme tesâdüf olunuyor. Bazıları bu iki ismin yalnız bir şahsa âid olduklarını iddiâ ettikleri halde, diğer bazı zevât da bunların ayrı ayrı iki şahıs oldukları iddiâsında ısrâr ediyorlar. Şark terâcim-i ahvâl müelliflerinden Kâtib Çelebi, Cemaleddin el-Kûfî ile bunlardan ahz-ı malumat eden müellifîn-i garbiyye birinci re'yi iltizâm ediyorlar. İbni Ebî-Usaybi'a ve *Fihrist* müellifi Muhammed bin İshak gibi zevât ise bu isimlerin ayrı ayrı iki şahsa âid olduklarını beyân etmektedirler. Cemaleddin kitabında, "İsa bin Ali" ismi altında yalnız bir zâttan bahsederek bunun meşhûr "Huneyn"in şâkirdi ve *Takrîrâtü'l-Kehhâlîn* ünvânlı eserin müellifi olduğunu zikrediyor.

İbni Ebî Usaybi'a ise bu nâmda iki zâttan bahsediyor. Bunlardan, kitabının sekizinci bâbında "Ali bin İsa" nâmı altında bahsettiği zâtı saltanat-ı Abbâsiyye'nin ilk zamanlarına musâdif olarak gösteriyor ve o devrin şa'şaa-i ilmiyyesini i'lâ eden eâzım-ı etibbâ sırasına idhâl ediyor.

Ebî Usaybi'a bu zâtı meşhûr "Huneyn"in tilmîzi ve iki eser-i meşhûrun müellifi olmak üzere kaydediyor.

Onuncu bâbda bahsettiği zâtı ise Irak etibbâsı arasında ta'dâd ediyor. Ve diyor ki: "Ali bin İsa" veya "İsa bin Ali" en muktedir göz tabîblerinden olup *Takrîrâtü'l-Kehhâlîn* nâmı altında şöhret-şiâr olan kıymetdâr kitabın müellifidir. Bu kitap, göz hastalıklarıyla uğraşan etibbâ arasında fevkalâde bir kıymeti hâizdir. Maamâfih eserin kısm-ı amelîsi aksâm-ı nazariyyesinden daha mükemmeldir.

Hicret-i Nebeviyye'nin dördüncü asrı nihâyetini müteâkib irtihâl eylemiştir. İbni Ebî Usaybi'a'nın ber-vech-i meşrûh beyânâtına göre Kehhâl-i şehîr Ali bin İsa'yı "Huneyn"in şâkirdi olarak kabul edemeyeceğiz. Çünkü aralarında bir buçuk asır kadar bir zaman geçmiş oluyor. *Fihrist* müellif-i şehîri Muhammed bin İshak "İsa bin Ali" nâmında bahsettiği zâtı "Huneyn"in şâkirdi ve hayvânâttan istihsâl olunabilecek menâfi'den bâhis bir eserin müellifi olmak üzere tasvîr ediyor.

Şu halde *Fihrist* müellifinin bahsettiği "İsa" nâmındaki zâtın Kehhâl-i şehîr olmadığına i'timâd edebiliriz. Çünkü *Fihrist* Hicret-i Nebeviyye'nin 377 senesine kadar olan zevâttan bahsediyor. Kehhâl-i şehîr ise bu zamandan sonra gelmiştir. Her halde İbni Ebî Usaybi'a'nın beyânâtı vechile "İsa bin Ali" nâmıyla iki tabîbin vücûdunu kabul etmek zaruridir. Zamânen muahhar olan ve göz hastalıklarında ihtisâs-ı tâm sahibi bulunan Ali bin İsa Onbirinci Asr'ın mebâdîsine doğru Irak'ta şa'şaa-pâş-ı kemâl olan eâzımdandır. Burada bahsetmek istediğimiz de bu zâttır.

Ali bin İsa kehhâllikte vâsi' bir sâha-i terakkī açmıştır. Eserini tedkîk edenler, bu büyük sîmânın yaşadığı asrı nazar-ı i'tibâra aldıkları zaman, kendilerini hayret ve tebcîlden alamıyorlar. Avrupa müellifîninden Doktor Lucien ve Mösyö Reiske etibbâ-i İslâmiyye miyânında "Ali bin İsa" nâmında iki kimse bulunduğunu kabul ediyor ve Kehhâl-i şehîre îsâr-ı tekrîmâtta kusûr etmiyorlar. *Takrîrâtu'l-Kehhâlîn*, başlıca üç kısma ayrılmıştır. Birinci fasıl, gözün ta'rîf ve teşrîhine, ikinci fasıl gözde zuhûr eden emrâz-ı hâriciyyeye, üçüncü fasıl ise gözün tabakāt-ı dâhiliyyesine âid emrâza tahsîs edilmiştir. Bu fasılda "kasru'l-basar" hakkında mühim tedkīkāt vardır.

Müellif, kitabın mukaddimesinde, Calinos ve Huneyn gibi etibbânın âsârından pek çok istifâde etmiş olduğunu i'tirâf ediyor.

Kehhâl-i şehîrin bu kıymetdâr kitabı *De Cognition İnfermitatum Oculorum Et Curatione Orum* ünvânı altında Avrupa lisanlarına tercüme edilmiş ve defeâtle tab' olunmuştur.

1845 senesinde Hille Dresden[?] şehrinde Ali bin İsa'nın bu meşhûr kitabından bir parçayı *Alii ben İssa Monitorium Oculariorum Specimen* ünvânı altında neşretmiş ve eserin metn-i Arabîsinin de bilahare neşrolunacağını va'd etmiş ise de maatteessüf bu va'dini infâza muvaffak olamamıştır.

Hille, bu eserine uzun bir mukaddime ile başlayarak burada emrâz-ı ayniyye ve mebhas-i teşrîh ve vezâif-i ayn (ophtalmologie) hakkında bir târîhçe yaptıktan sonra Ali bin İsa'nın kitab-ı eşherinin birinci bâbını kâmilen tercüme etmiş ve ikinci, üçüncü bâbların da birer fihristini derc eylemiştir.

[23] Hille, kehhâlîn-i İslâmiyyeye dair olan tedkīkātını Wüstenfeld'den almış ve pek çok yanlışlıklarda bulunmuştur. Hille'in etibbâ-yı İslâmiyyenin emrâz-ı ayniyye hakkındaki tedkīkāt ve tetebbuât-ı amîkalarına tamamıyla kesb-i ıttılâ' edememiş olduğu anlaşılıyor. Mösyö Sichel 1847 senesi Ağustos'unda neşredilen *Asya* cerîdesinde (*Le Journal Asiatique*) Hille'in hatalarına dair pek mühim tedkīkāt ve beyânâtta bulunmuştur. *Takrîrâtu'l-Kehhâlîn*'in Paris, Dresden ve Florans kütüphanelerinde birer nüshası bulunduğu Doktor Lucien tarafından beyân ediliyor. Ali bin İsa Şark etibbâsı miyânında bir mevki'-i mümtâz ihrâz etmiş eâzımdandır. Avrupa müdekkiklerinin müşârun-ileyhin kitabına verdikleri ehemmiyet, derece-i irfânını pek güzel isbât edebilir.

Onbirinci asr-ı milâdîde Irak'ta yetişen erbâb-ı fen arasında daha birçok mümtâz sîmâlara tesâdüf ediyoruz.

Fakat bunların kütübhâne-i cihâna âsâr-ı mühimme bı-

rakmadan ziyâde, tedrîsât tarîkıyla neşriyât-ı ilmiyyeye çalışmış oldukları anlaşılıyor.

Bunlar miyânında târîh-i tabîî ulemâsından İsa bin Ali bin Hasan el-Asedî[?] nâm zâtı zikredebiliriz.

İsa bin es-Sa'dî, târîh-i tabîînin hayvânât ve bilhassa tuyûr kısmına dair pek mühim tetebbuâtta bulunmuştur.

Bu zat aynı zamanda fenn-i tıbba da müntesib bulunuyordu. Esasen fen ve felsefe ile meşgūl olan ulemâ-i İslâmiyyenin hemen ekserîsi aynı zamanda tabâbetle de iştigāl etmişlerdir.

İbni Sînâ, el-Kindî, er-Râzî, el-Fârâbî hem tabîb hem hakîm, hem de mütebahhirîn-i ulemâdan idiler.

İspanya'nın Escorial Kütüphanesi'nde ve 898 numarada mukayyed olarak Ali bin İsa el-Asedî'nin[?] bir kitabı mevcuttur. Bu kitap takrîben beş yüz sahifeden mürekkeb ve iki kısma münkasemdir.

Birinci kısımda tuyûr-ı cârihadan, onların târîh-i tabîîsinden, tarz-ı terbiyyelerinden, sûret-i mufassalada bahsedilmiştir.

Müellif eserini rengîn bir kalemle yazmış, tasvîrât ve nükât-ı şâirâne ile yazılarına ayrıca bir de kıymet-i şâirâne bahşeylemiştir. Kitabın ikinci kısmında ise ağdiyeden, hıfzussıhhadan, tabâbet-i hayvâniyyeden bahsedilmiştir. İsa bin Ali el-Asedî'nin[?] bu kitabının yazma bir nüshası da İngiltere'de Britanya Müzesi'nde (Musée Britanique) mevcûd ve 1366 numarada mukayyed olduğu beyân olunuyor.

Eseri tedkīk eden Garb uleması, müellifin iktidâr ve tetebbuâtı karşısında arz-ı hürmetten kendilerini alamıyorlar.

İsa bin Ali el-Asedî[?], zamanının en mümtâz erbâb-ı tetebbuundan olduğunu ahlâfa yâdigâr bıraktığı bu kıymetdâr kitap pek güzel isbât etmiştir. Târîh-i tabîî ilminin tedkīkāt, tetebbuât ve tecâribe müftekır bir fen olduğunu müellif daha o zamanlarda takdîr etmiş ve mesâîsini bu hususa hasreylemiştir.

İbni Sînâ gibi bir dâhînin hâkim bulunduğu Onbirinci asr-ı mîlâdî Irak erbâb-ı kemâli arasında bulunan Ebu'l-Hüseyn Abdullah bin İsa'yı derhâtır etmemek kadr-nâ-şinâslık olur.

Bu zât hem-asır bulunduğu mümtâz sîmâlar kadar parlak bir şa'şaa-i kemâle mâlik değilse de *Hazînetü'l-Etıbbâ* nâmındaki kitabı ve etibbâ-yı kadîmenin mesâliki hakkında icrâ ettiği tetebbuâtıyla oldukça bir mevki'-i müstesnâ ihrâz edebilmiştir.

Şark'ın sîne-i irfanında perve[ri]şyâb-ı kemâl olan bu gibi parlak sîmâlar, zengin dimâğlar bugün baştan başa bir feyfâ-yı cehl ü sefâletten başka bir manzara arzedemeyen Irak'ı, bir şükûfezâr-ı irfân ve medeniyet haline getirmişlerdi.

Hıtta-i Irâkıyye'nin yosunlu taşları altında gunûde-i rahmet olan bu dâhîler bugün mezarlarında tedrîsât-ı 'âliyye gürültülerine mukābil birer nevha-i inkırâz dinliyorlar.

Zîr-i sakf-ı irfân-penâhına sığınarak senelerce cihân-ı medeniyyete huzemât-ı ma'rifet neşretmiş âbidât-ı 'âliyyeden, sadâ-yı elem-bahş-ı bûm u gurâbdan başka bir ses duymuyorlar: O medreseler yıkılmış, bu hastahaneler çökmüş, Irak'ı bir gülzâr-ı saâdet haline kalbetmiş olan şems-i irfân müebbeden sönmüş, koca kıt'a vâsi' ve zalâm-engîz bir bâdiye-i vahşet haline geçmiş!...

Şimdi o medreselerin harâbeleri üzerinde o âlimlerin bedbaht hafîdlerinden cılız bir bedevî okuduğu mavallarla –farkında olmaksızın– eski gamgamât-ı tedrîsiyyeyi hatırlatmak istiyor. Sönük âtînin bu tâli'zede evlâdı parlak mâzînin dâstân-ı azametine mersiyeler tanzîr etmeye kalkışarak kadrnâ-şinâs ve âtıl haleflerine bârân-ı nefrîn yağdıran ervâh-ı ecdâdı sanki bu sûretle uyuşturmaya çalışıyor. Heyhat!..

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Muhayyileyi İşletmek

Muhayyileyi işletmek edebiyâtta en mühim bir iştir; çünkü her şey ona tâbi'dir. Evet, edebiyât nokta-i nazarından muhâkeme olunursa, o kadar ehemmiyeti olan, his bile, edîb iâne-i hayâl ile kendisini müteheyyic etmekten başka bir şey değildir.

Hayâl nedir? Eşyayı safha safha bütün müfredâtıyle göz önüne getirebilmek melekesidir. Tahayyülât-ı edebiyyede hâfızanın pek büyük, âdeta yarı yarıya hizmeti vardır. Meselâ Ağustos ayında karlı bir hava tasvîr etmek için ne yapacaksınız? Tabiî hâfızanıza mürâcaata mecbûr kalacaksınız; vaktiyle görmüş olduğunuz o âlemi yazmak için **[24]** hâtırâtınızdan, mahfûzâtınızdan istimdâd edeceksiniz. Zaten bizim dimâğımız evvelce manzûrumuz olan eşbâhın az çok devam etmek yahud ebediyyen kalmak üzere intikāş ettiği bir fotoğrafi makinesidir. Dimâğ dâima serveti artan bir hazînedir ki biz sermâyemizi oradan çekeceğiz. O halde bu hazîneyi mümkün olduğu kadar zenginleştirmelidir.

Bir mevzû ne kadar suûbetle kābil-i temsîl ise o mevzûu hissetmek yani kendine mâletmek için o nisbette fazla bir mücâhede ister. Binâenaleyh öyle mevzûlar intihâbına çalışmalısınız ki ya vaktiyle kendi başınızdan geçmiş yahud iyice nazar-ı dikkatinizi celbetmiş olsun. Böyle yaparsanız o mevzûu gözünüzün önüne getirmek sizin için pek kolay olur, pek kolay hissedersiniz; tevsî' ve ikmâli için mürâcaat edeceğiniz, kullanacağınız mevâd kendiliğinden gelir.

Husûsiyle bu kadar âşinâ bir mevzûu nazar-ı müşâhede önüne getirmek sizde ona karşı bir incizâb hâsıl eder ki o sizi teşcî' eder.

Demek, mevzû intihâbı mes'elesi hayli mühimdir. Her zemin size gelmez. Tevsî' edeceğiniz madde kābiliyet-i edebiyyenizle, kuvâ-yı edebiyyenizle mütenâsib olmalı. İnsan başa çıkarabileceği işi bilmeli. Farazâ, bir zemin hoşumuza gider; onu tevsî' etmek, tasvîr etmek hevesine düşeriz. Fakat işe başlayınca bakarız ki: Yürümüyor, ümîd ettiğimiz netice çıkmıyor! Vâkıa bu mahrûmiyet mevzûu etraflıca düşünmeksizin işe başlamaktan ileri gelirse de, çok zamanlar esasen o mevzûun bizim seviye-i kābiliyyetimizden çok yüksek olmasından neş'et eder. Onun için haddimizi bilmeli, aczimizi nazar-ı insâfdan uzak tutmamalıyız. O halde, hakîkati, başımızdan geçmiş yahud hiç olmazsa müşâhede altına alabileceğimiz zeminlerde aramalıyız.

Hakîkat, hayat, müşâhede her eser-i edebînin şerâit-i esâsiyyesindendir. Bu şerâiti ararsak her zaman bulabiliriz. Hattâ hiç yoktan bir mevzû îcâd edeceğimiz zaman bile işe tabiîlik vermek için hakîkat istinâdgâhımız olmalıdır. Yani hayât-i hakîkıyyeden alınmış olup mevzûumuzu tevsîa imdâd edebilecek vakâyie, ahvâle mürâcaat etmeliyiz. Sonra, görmüş olduğumuz muhîtlerden, tedkîk ettiğimiz şahıslardan istiâne etmeli, onlarla eşhâs ve muhîtât-ı muhayyelemiz arasında bir tetâbuk husûlüne çalışmalıyız.

Meselâ bir hâlet-i rûhiyye, bir şahsiyet arıyorsunuz, değil mi? Yakından tanıdığınız adamları alınız; oldukları gibi gösteriniz; yahud birinden bir çizgi, diğerinden bir çizgi alarak bu cüzlerden bir kül teşkîl ediniz. Garpta yetişen meşâhîr hep bu sûretle muvaffak olmuşlardır.

Hayât-ı hakîkıyye arasında bulunup alınmış bir hâlet-i rûhiyye edîb için öyle metîn bir esastır ki mevzûunu o sâyede pek kolay başa çıkarabilir. Bir sahneyi tasvîr etmek, yahud birtakım eşhâsı muhâvere ettirmek husûsunda suûbete düştüğünüz zaman o hâlet-i rûhiyye imdâda yetişerek güçlüğü bertaraf eder. Öyle ya! Mâdem ki meydanda şöyle bir adam var, mâdem ki siz de onu iyice biliyorsunuz; artık tasvîrine çalıştığınız mevki'de o adamın ne yapabileceğini, ne düşünebileceğini, ne söyleyebileceğini tahmîn için zorluk çekmezsiniz. Bu pek mühim bir şarttır ki dâima dikkat ister.

Sâhrâvî bir manzara tasvîr edeceksiniz öyle mi? Bir köşeye çekilip ezber çalışacağınıza kıra çıkınız; kaleminizi hazırlayınız; meşhûdâtınızı not sûretiyle zabta başlayınız. Yok, hâfızanıza güvenirseniz not almayarak yalnız muhîtinizi nâfiz bir nazarla temâşâya dalınız.

Dessâs, hilekâr bir adam göstermek istiyorsunuz, değil mi? Kıtlığı mı var? Gözünüzü etrafa gezdirerek beğendiğinizi alınız!

Avam arasında muhâvereler yürütmek arzu ediyorsunuz. Halkın arasına karışınız; bir taraftan çenesi düşük adamları, bilhassa kocakarıları dinleyiniz; bir taraftan da söylenen sözleri edâsıyle, telaffuzuyla beraber zabt ediniz.

Size etrâfıyle ma'lûm olan bir muhît intihâbı mes'elesi de kat'î, sağlam neticeler verir. Meselâ elinizde bir hikâye planı var. Lâkin vak'anın güzâr ettiği muhît size mechûl olduğu için o planı tatbîk husûsunda müşkilât çekiyorsunuz. O zaman vak'ayı öyle muhayyel değil, lâkin sizce ma'lûm olan hakîkî bir muhîte nakledîniz; görürsünüz ki planınız derhal muvaffakiyetle tatbîk olunmaya başlar.

Mâdem ki edebiyâtta her şeyden evvel iyi hissetmek lâzım; şâyet en iyi hissedebileceğiniz mevzû kendi şahsınız ise çekinmeyip kendi şahsınızdan da bahsediniz. İşte birçok müellefât-ı edebiyye meydana getiren Rahip Prevost'nun *Manon Lescaut*'su en muhalled eseridir. Çünkü müellif o eserde kendi sergüzeşt-i garâmını yazmıştır. Meşhûr Daudet'nin sırr-ı san'atı, muhîtini gâyet nâfiz bir nazarla şedîd bir müşâhede altında bulundurmasındadır.

Hakîkat, hayat, müşâhede; işte san'at-ı edebiyyeye hâkim olan üç esas. Bütün mücâhedât-ı fikriyye bunlar üzerine istinâd etmek îcâb eder.

Eğer bir eser sırf tatlı tatlı okunmak için yazılıyorsa, hakîkat cerîhadâr edildiği yahud tecârible müşâhedât-ı hayâtiyyeye mugâyir bir şey yazıldığı gibi maksad fevt edilmiş demektir. Meselâ eşhâs-ı ma'rûfe-i târîhiyyeden birinin hayatını zemin ittihâz etmek istediniz; artık o adamı sağlığında hiç bulunmadığı muhîtlerde, memleketlerde gezdirip durmamalısınız. Sonra, vak'anın güzâr ettiği zamanın, mekânın ahvâliyle şerâit-i husûsiyyesini de hiç nazar-ı dikkatten dûr tutmamalısınız.

Mehmed Âkif

[25] *SAFAHÂT* ŞÂİRİNE

– 1 –

"Hasta kafa, hasta kalb" tevsîm ettiğim bizim edebiyâtın alnına Abdülhak Hâmid saâdetli bir sernüvişt yazdı, şiirin fezâ-yı şuûnuna koca bir levh-i mahfûz astı. Onu bir tarafa bırak; ondan sonra Türkçe'de lezzetle okuduğum birkaç şâirden biri sensin Âkif! Öteki erbâb-ı kalemi ancak kıraat ederim. Halbuki Hâmid'le seni işittiğim, dinlediğim dakîkalar olur. Sizlerin kaleminiz dimâğ ve kalbinize, kolunuzun a'sâb u adalâtıyla değil, bizzat merbût. Blaise Pascal insanı ta'rîf ederken; "Mütefekkir bir kamış" diyor. Ben de Hâmid'in, senin ve mümâsillerinin kalemine Pascal'ın nây-ı mütefekkiri diyeceğim.

Eşber'le *Safahât*'ı okurum, sanırım ki, Hâmid'le Âkif'in karîhası dehân olmuş bir rûhdur da bir şeyler söylüyor. Sen bir piyanonun siyah tahtası arasından çıkan beyaz dişler gibi gecenin karanlıkları içinden zıyâları uzanan yıldırımlara kaleminle dokunur, istediğin sadâyı, istediğin zıyâdan çıkarır büyücek bir san'atkâr-ı fıtrîsin.

Sen dere kenarlarında tabîattan girye-i yetîm içerek yetişen sazlara temâs eden ırmaklar gibi her mevce-i hafîfin o tabîat rebâbı üzerinde bir mevce-i mûsikî-i latîf hâsıl ederek mütemâdiyen akmaya mahkûm bir göz yaşısın. Öyle bir girye ki, menbaın kendi gehvâren, mansıbın da kendi makberendir.

Hâmid ise başka fıtrattır. Karanlıkları hem mütefekkir hem mütekellim kılar. Şecerlere, hacerlere te'âtî-i hissiyât ettirir. Sükûn-ı medfende ihtizâz hufre-i zulmette i'tilâ, kamerde nişîb ü firâz, suûd-ı zıyâda hufre-i zıl gösterir. Mahlûkâtı, uçuyorsa yıldırım kanatlı, yürüyorsa, mihver-i arz ayaklıdır. Hülâsa öyle bir şâir ki, fesinin altında birkaç parça kıl ve kemik yerine leyl-i ademler uçar, ehrâm-ı sermediyetler kıyâm eder. Bazen o kadar u'cûbe olur ki, şeytana, cinne, periye, bazen o kadar müteâlî görünüyor ki, ilâhelere benzer. Binâenaleyh o dâhî-i şiirdir, sen şâir-i sanatkârsın. Kehânetim ve kehânete i'tikâdım yok ki, istikbâli göreyim. Fakat öyle görünür ki, bir iki asır sonra seni edebiyâtta şeklen, mevzûan hâsıl ettiğin inkılâb için okurlar. Hâmid'i ise şeklinden dolayı değil, ma'nâsından, şiiriyetinden dolayı hem okurlar, hem ezberlerler.

Onun için sen ve emsâl-i muhteremen iki üç asır sonra ancak milletinizin târîh-i edebiyât kitaplarında yaşarsınız. Hâmid ise tâ kendinde ilâ-yevmi'l-kıyâm muammer olur.

Hâmid'de Hâmid yükselir, sende sanat i'tilâ bulur. Hülâsa aranızdaki fark şudur: O, ibdâ' eder; sen, yaparsın!

§

Şimdi biraz da rekîni olduğun halde tevâzuan "Bir nâzımı, bir müntesibiyim" dediğin edebiyâtımızın ahvâl-i ahîresinden bahsedeyim, ondan sonra da saded-i müttahazeme gireceğim.

Hugo, benim için yıldırımlardan yapılmış bir dağdır ki, ne kadar taş atsalar bir zerresini yıkamazlar. Müfekkirem âhirete komşu mu yaratılmış, yoksa toprağım mezâr-ı kudemâ enkāzından mı alınmış, nedir, Hugo'yla Hâmid için ne kadar, "Öldü, tefessüh etti" deseler ikisinden de geçemem.

Edebiyâtta bu iki dehâya mülâkī olmasaydım, belki bugün edebiyât bana birşeyler söylemezdi.

Hugo'nun iki hafta evvel "*Enlisement*" ünvânlı bir parçasını okudum ki, kum deryalarında mağrûkan ölen bir bedbaht-ı muhayyel tasvîr ediyor. Fakat ne tasvîr!.. İnsan okudukça kendi ayaklarının altında; "Küre'nin bütün câzibe-i merkeziyyesini her zerre-i hâkine cem' etmiş bir mezarın açıldığını görüyorum" vehmine düşer. Vücûdunun her mesâmından bir son nefes çıkıyor sanır. Mezâr-ı câzibedârın her zerresiyle kendi hûn-ı dâfia-nisârının her katresi arasında bir câzibe ve dâfia muhârebesi başladığını duyar!.. Hülâsa bu kadar canlı bir ölüm tasvîrini âsâr-ı edebiyye sahifelerinde değil, eczâ-yı cism ü rûhum olan akribâmın ölüm yataklarının çarşafları kenarında bile okumadım.

Bir bîçâre düşün ki, bir kum deryasına atılmış, toprak kendisine hem maktel, hem makber! Muhîti hem kābız-ı rûhu, hem zâir-i cesedi! Kum mevcâtı içinde hem cesedi hem rûhu medfûn!..

Böyle bir ummân-ı rîk şehîdine acımaz mısın? Bittabi acırsın. Ben de acıdım. Fakat ben fazla olarak hatve-i terakkīsini kendisinin kātili olan bu zavallı ile bizim edebiyât-ı meyyite arasında kara tâli' müşâbeheti, sû-i âkıbet mukāreneti buldum da daha ziyâde teessür hisleri duydum. Edebiyâtımız da tıpkı o ummân-ı rîk şehîdidir ki, terakkī nâmına bir hatve attıkça ecel-i kazâ çehreli bir mezara gömülmüş.

Bak Hugo'nun o parçasını "*Edebiyât-ı Osmâniyye*" ünvânıyla tercüme edeyim de şu ecel-i kazâ levhasının bizim edebiyât-ı munkarızayı ne dereceye kadar hatırlattığını gör.

EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE

"Ayaklarında her adım attıkça bir ağırlık duyar. Birden bire iki üç parmak çöker, çöker. Anlar ki, bir zemîn-i metîn üzerinde değil; etrafını tedkīk etmek için durur.

Birden bire ayaklarına bakar, ayakları gāib olmuş, kumlar örtmüş. Ayaklarını kumdan çeker, geri döner. O zaman daha derin gömülür; kum topuklarına kadar çıkar. Bundan kurtulur, sola doğru atılır: Kum yarı dizlerine kadar çıkar. Sağa atılır; kum dizlerinin üstüne çıkar.

O zaman dehşetler içinde kalarak anlarlar ki, bir rîk-i müteharrikin ummânına düşmüş, altındaki öyle bir muhît-ı mehîb ki, içine düşünce insan yürümekten, balık **[26]** yüzmekten âciz kalır. O zaman omuzundaki yükü –kazâzede bir geminin denize hamûle atması kabîlinden– fırlatıp tahaffuf etmek ister. Fakat artık zamanı geçmiş; kum, dizlerinin üzerine kadar çıkmıştır.

Bağırır, şapkasını*, yahud mendilini sallar: Kum kendisini o nisbette a'mâkına doğru çeker. Eğer sâhil-i selâmet ıssız ve kimsesiz, eğer toprak uzaksa, eğer civarda fedâî-fıtrat kimseler yoksa, iş işten geçmiş demektir. O halde "enlisement"e mahkûm.

Evet, "enlisement"e yani o medfûniyet-i mahûfeye mahkûm demektir ki, medîddir, lâyuhtîdir, şifâ-nâpezîrdir, isti'câl ve imhâl etmesi gayr-i mümkündür. Sâatlerce devam eden, sizi ayak üstünde gezerken, sağ ve sâlim iken, serbest iken gelir yakalar, ayaklarınızdan gelip tutar, çeker. Bir halde ki, teşebbüs ettiğiniz her sa'y, ızhâr eylediğiniz her istimdâd sizi onun a'mâkına biraz daha çekip sürükler, sebât ve mukāvemetinizi tazyîkını teşdîd etmekle cezalandırmak melekesine ve tavrına mâliktir. Dağları, ağaçları, yeşil kırları, sayfiyelerin bacalarından çıkan dumanları, denizlerde yüzen sandallardan yükselen yelkenleri, uçan ve öten kuşların nağmelerini, güneşi, gökyüzünü seyretmek için zaman bırakarak insanı toprağa defneder.

"Enlisement" medd ü cezirden yapılmış bir mezardır ki, yerin dibinden bir yeni hayata doğru yükselir. Her dakîka, galebesi mümteni', bir kefen örer ve giydirir.

Zavallı, oturmaya, yatmaya, sürünmeye, çalışır. Fakat bütün harekâtı kendisini tedfîn eder. Doğrulur, çöker, boğulduğunu hisseder; feryâd eder, ağlar, bulutlara bağırır, kolları bükülür, ümîdi biter işte karnına kadar kumun içinde; kum göğsüne kadar çıkar; artık kendi na'şının nîm bir heykelidir!.. Ellerini kaldırır, mütehevvir enînler fırlatır, tırnakları kumun üzerinde takallus eder, bu kül yığınına istinâd etmek ister, mütehâlikâne hıçkırıklarla ağlar. Kum yükselir, omuzlarına varır, boynuna kadar çıkar: Artık şimdi yalnız çehresi görünür.

Ağzı bağırır, kum onu da doldurur: Artık sükût!..

Gözleri hâlâ görür, kum onu da doldurur: Artık gece!..

Sonra alnı gāib olur, biraz saç parçası kumların üzerinde titrer. Bir el çıkar, kumun sathını deler, kımıldar, gāib olur!..

Bir insanın mağmûm bir silinmesi!..

Victor Hugo

İşte bu parça bizim edebiyâtın tercüme-i hâlidir. İlerlemek emeliyle attığı her hatve kendi kanına girdi. Bir zaman geldi geri dönmek istedi, o da kābil olamadı. Nihayet kendi merkez-i sikleti, kendi mezâr-ı muzlimi oldu, irtihâl etti gitti.

Tabîatın mehâsinine dair bizde birşeyler yazılmışsa tıpkı "Enlisement"la ölen o zavallının mezâr-ı maktel-dîdârına nüzûl ederken kuşları, bulutları, yelkenleri, ağaçları, kırları nazar-ı ihtizâr ile seyretmesi gibidir ki, edebiyâtımız tabîatın en zî-rûh mehâsinini bu kadar meyyitâne nazarlarla temâşâ etti.

Bu, sana gelinceye kadar olup biten şeyler, sen ne yaptın? Şimdi de onu söyleyeceğim.

Midhat Cemal

* Edebiyâtımız bu şapkayı külâh ananâtının izleri henüz alnından silinmeden kafasına geçirmekle mudhikât-ı dehrden olmuştu.

TERBİYE VE TA'LÎM

MEKTEPLERDE TEDRÎS OLUNACAK ULÛMUN TERTÎBİ

Mekâtibde tedrîs olunacak ulûm ve fünûnun tertîb ve tanzîmi hususunda ne gibi esaslara istinâd edilecektir? Acaba tedrîs olunacak şâkirdân mı, yoksa tedrîs edilecek şeyleri mi nazar-ı i'tibâra almak icab eder? Çocuklarda melekât-ı dimâğıyye temrînler ve ta'lîmlerle tedrîcen inkişâf ve terakkī edeceği cihetle bir dersin mebâhisini şâkirdânın melekât-ı dimâğıyyelerine göre tertîb etmek pek tabîîdir.

Fakat, fenlerin ayrı ayrı tanzîmi hususunda tedrîs olunacak mevâddın nazar-ı i'tibâra alınması daha muvâfık olur.

Derslerin tertîbinde fünûn-ı muhtelife arasındaki silsile-i mantıkīnin gözetilmesi zarûrîdir. Meselâ cebir ve hendese dersleri behemehâl ilm-i hesâbdan sonra gösterilebilir. Mukaddemât-ı cebriyye tedrîs edilmeden evvel müsellesât ta'lîmine kalkışılırsa beyhûde yere talebenin dimâğını yormaktan başka hiçbir fâide hâsıl olamaz.

Şu halde başka bir fenne istinâd eden bir dersin tedrîsinden evvel o fennin mebâhis-i lâzimesi gösterilmiş olmalıdır.

Tedrîsâtta tekâmül ve ihtisâs-ı tedrîcî usûlünün ta'kīb edilmesi pek çok fâide te'mîn eder. Ancak bu sâyede şâkirdânın kuvve-i dimâğıyeleri yorulmaksızın esaslı inkişâfâta mazhar olur.

Tedrîsâtta istinâdgâh olan lisân ve kavâid-i lisâniyye, kırâat ve imlâ, mebâdî-i hesâb gibi ma'lûmât-ı esâsiyye ta'lîm edildikten sonra diğer fenlere geçmelidir. Fakat başlangıçta çocuğu bu fenlerde mütehassıs yapmak gibi bir gāye gözetmemek îcâb eder.

Şâkirde ilk evvel o fennin yalnız ma'lûmât-ı umûmiyyesi gösterilmelidir. Verilecek ma'lûmâtın esaslı olmasına da i'tinâ etmek iktizâ eder.

Muallim şâkirdâna tedrîsine yeni başlanılan bir fennin gavâmız ve dekāyıkından asla bahsetmeyerek mantıkī bir usûle tevfîkan en esaslı mebâhis-i umûmiyyesini göstermekle iktifâ etmelidir.

Bu sayede şâkirdânın rehgüzâr-ı teallümününe hafif, fakat emniyet-bahş bir zıyâ neşredebilecek bir menba' ihzâr edilmiş olur.

Bir fenni öğrenmek için evvel be-evvel o fennin ma'lûmât-ı esâsiyyesini elde etmek iktizâ eder. Bu husus da ancak tekâmül-i tedrîcî usûlünün muvaffakıyetle tatbîki sâyesinde mümkün olabilir. Tekâmül-i tedrîcî usûlü tatbîk edildiği takdirde tedrîsâtta ilerledikçe şâkirdânın büyük büyük müşkilâta ma'rûz kalmalarına meydan bırakılmamış olur.

Çünkü evvelce umûmî esasları öğrenilen bir fennin mebâhis-i gavâmıza **[27]** ve dakīkası bilâhare tedrîcen daha kolay ve daha serî' bir sûrette tahsîl olunabilir.

Tekâmül-i tedrîcî usûlü tadrîsâta fazla zaman tahsîsini îcâb eder gibi görülürse de evvelâ zâyi' edilen zaman bilâhare kazanılmak sûretiyle bu mahzûrun önünü almak kābildir.

Fil-hakīka şâkirdâna ilk sene yeni başlanılan bir fennin mebâhis-i esâsiyyesi gösterildikten sonra müteâkıb senelerde evvelki umûmî kadro tedrîcen sıkıştırılmak ve her sene daha ziyâde ta'mîk edilmek üzere fennin gavâmız ve mebâhis-i husûsiyyesine doğru ilerlenirse, emin bir sûrette, nihâyet şâkirdânı o fende mütehassıs yapabilecek bir dereceye çıkılmış olur.

Tekâmül-i tedrîcî usûlüne, her fennin birkaç sene tekrarı gibi zâhirî bir mahzûr gösterilmek kābildir. Fakat iyice düşünülecek olursa zâhiren bir mahzûr görünen bu hâlin bilakis pek büyük fevâid te'mîn edeceği tahakkuk eder.

Terakkī-i tedrîcî usûlü ma'lûmât-ı esâsiyye merkezde olmak üzere şâkirdânın bir fendeki vukūfunu seneden seneye müttehidü'l-merkez dâireler şeklinde tevsî' etmekten ibarettir. Yani talebeye bir fenne dair en evvel umûmî, esaslı ma'lûmât verilir. Ma'lûmât-ı mezkûre ertesi sene daha müdellel olmak üzere tevsî' edilir ve fennin gavâmız ve dekāyıkına nüfûz ettirecek mebâhis tedrîs olunur.

Bu usûl sayesinde fennin en umûmî ve en esaslı kısımları her sene tekerrür edeceği cihetle şâkirdânın dimâğlarında tamamıyla rüsûh-pezîr olur. Talebe her sene daha müdellel esaslara istinâden daha vâsi' bir sâha-i terakkīye doğru ilerler.

Bir mektebe giren şâkirdânın hepsi mektebi ikmâle muvaffak olamaz. Birçok mevânî' haylûletiyle ekserîsinin tahsîlini yarı yolda bırakarak mektebi terke mecbûr kaldığı görülmektedir.

Tahsilini yarı yolda bırakarak sâha-i maîşete atılan böyle bir genç mücâdele-i hayâtta muzafferiyyetini te'mîn edecek ma'lûmât-ı lâzimeden mahrûm kalacağından daima mağlûbiyetten nekbete, nekbetten sefâlete yuvarlanır. Mektep sıralarında sarfettiği mesâînin hiçbir semeresini iktitâf edemez.

Halbuki mektep tedrîsâtı terakkī ve tekâmül-i tedrîcî esaslarına ibtinâ edilmiş olursa yarı yolda tahsîli terke mecbûr kalan bir şâkird, hiç olmazsa, tedrîsi meşrût ve elzem olan fenler hakkında umûmî ve esaslı bir ma'lûmât almış olarak sâha-i maîşete atılmış olur.

Tabîî bu şâkird mektebi ikmâl eden bir genç kadar o fenlerde vukūf ve ma'lûmât sahibi olamaz. Fakat fünûn-ı mezkûrenin büsbütün câhili olarak mektebi terketmekten ise az çok bir ma'lûmât edinmiş olduğu halde âlem-i tahsîle vedâ' etmek şüphe yok ki daha az zararlı bir hâldir.

İhtimâl ki, bu şâkird basit ve umûmî ma'lûmâtından sâha-i hayâtta az çok istifade etmeye bile muvaffak olur. Cem'iyet-i beşeriyye arasına körkütük câhil bir kötürüm atmaktan ise az çok münevver bir topal çıkarmak daha hayırlıdır.

Cem'iyetin reviş-i mesâîsine bâr olacak bir kötürüm onun ahenk-i terakkīsini ihlâl eder. Fakat bir topal ehemmiyetsiz muâvenetlerle çabalayarak tarîk-ı tekâmülde cem'iyeti ta'kîb edebilir.

Lise teşkîlâtı ihtisâs-ı tedrîcî usûlünün muvaffakiyetle tatbîkine pek müsâit bulunduğu cihetle programlarının bu esasa istinâd ettirilmesinin pek ziyade fevâid te'mîn edeceği şüphesizdir.

İsviçre mekteplerinde muvaffakiyetle tatbîk edilen bu usûl sayesinde hayret-bahş netâyic istihsâl edilmektedir.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

—mâba'd—

Afganlılardan birkaçı:

– Mîr Baba, size ihanet ediyor. Adamlarına emir vermiş. Yarın sizi katlettirecekmiş haberini getirdiler.

Bunu işitince adamlarımdan otuzunu yanıma alıp dağa doğru çıktık.

Yolda adamlarıma:

– Daima hazır bulunun. Ben, silâhımı Mîr Baba'ya tevcîh eder etmez siz de nişan alın! emrini verdim.

Takımın dibine yaklaştığımız sırada beş yüz süvari gelip bize iltihâk etti. Mîr Baba'nın piyadeleri harbe gidiyor gibi müsellah idiler.

Etrafta kekliğe benzer bir şey göremediğimiz için dönecektik. Mîr Baba sol tarafımda gidiyordu.

– Bedahşan'dan hareket ettiğim esnada beni tutup İngilizlere teslim eylemek istediğinizi işitmiştim. Eğer böyle bir hizmette bulunmak istiyorsanız, buradan daha iyi bir mevki bulamazsınız diyerek tüfengimi göğsüne dayadım. Arkadaşlarımdan yirmisi de silahlarını Mîr Baba'nın yoldaşlarına çevirdiler.

Zavallı adamlar:

[28]– Bizi öldürmeyin, Mîr Baba'yı istemediğimiz halde siz zorla onu emir ta'yîn eylediniz diye feryâd ettiler. Daha ziyâde üzerlerine varmadık; dönüp şehre geldik. Üç gün sonra Rustak[?] sergerdelerinden birini gönderip Mîr Baba'yı gece oturmasına da'vet ettim. Üç yüz müsellah neferle bizim karakollar:

– Bu kadar adamla gelmiş, makbûl bir hareket değil! Otuz kişi sizinle beraber girsin, maiyyetinizin mütebâkîsi geri dönsün! diyerek duhûlüne mâni' olmuş. Mîr Baba şu mümânaata kızıp Afganlılara söğdükten sonra kapıyı zabtetmek için adamlarına ve ateş borusunu çalmak için de boruzene emir vermiş.

Mîr Baba takımının birinci kapıyı zabtetmeleri üzerine bizimkiler dâhile çekilip ikinci kapıyı kilitlemişler.

Adamlarımdan biri koşarak geldi ve

– Ne duruyorsunuz? Mahvoluyoruz! dedi.

Ben kemerimi çözmüş olduğum halde bol elbise ile oturuyordum. Yalnız cebimde bir revolver bulunuyordu. Derhal sıçradım, yanımdakiler ile kapının yanına gittim. Baktım ki, hâriçte beş bini mütecâviz müsellah adam var. Arkadaşlarıma:

– Bu kadar halk ile muhârebe mümkün değildir. Maamâfîh ben dışarıya çıkacağım. Eğer tanımazdan evvel Mîr Baba'nın boynundan yakalayabilirsem kurtulduk demektir. Buna muvaffak olamaz da katledilirse[m] sizi Allah'a ısmarlarım dedim ve kale kapısını açtırıp çok şükür tanınmadan ilerledim. Mîr Baba'nın yanına yaklaşınca arka tarafından boynunu yakaladım, yenimde gizlediğim revolveri şakağına dayadım ve

– İşte, söğdüğün Afganlılardan biri de benim. Çabuk kılıcını elinden bırak! Yoksa revolveri boşaltacağım! dedim. Mîr Baba

– Siz revolveri çekiniz, ben kılıcı bırakırım! diye feryâd etmeye ve yalvarmaya başladı.

Lâkin ben, boynunu kuvvetlice büktüğümden kılıcını elinden atmaya mecbûr oldu.

– Adamlarına emir ver, kapıdan dışarıya çıksınlar! dedim. Tavsiyemi îfâ etti. Adamlarıma da Afgan lisanıyla;

– Kapıyı elde edin! emrini verdim. Ondan sonra Mîr Baba'ya

– Ben sizi dostâne evime da'vet etmiştim. Niçin böyle düşmancasına hareket eylediniz? diyerek Bedahşan ahalisine döndüm ve;

– Bana mı muâvenet etmek istersiniz, yoksa elimde kımıldanamayacak bir hale gelen bu nâmerde mi? diye sordum.

Ahali, beylerinin kabza-i iktidârımda bulunduğunu görünce;

– Size muzâhiriz! dediler. Bunun üzerine verdiğim emir mûcebince dağılıp evlerine gittiler.

Mîr Baba'yı on nefer süvari ile hanesine götürdüm ve;

– Bana yiyecek hazırlayın! dedim. Yemeği yedikten sonra kalkıp ikāmetgâhıma geldim. Ertesi günü de afiyetle bir uyku çekip selâmetimden dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükrettim.

Burada verilmesi lâzım gelen ma'lûmâttandır ki:

Mîr Baba ile Mîr Muhammed Ömer, öteden beri yekdiğeri aleyhinde bulunurdu. Bunların arasını bulmak için epeyce uğraştım. Nihayet muvaffak da oldum. Mîr Muhammed Ömer, dört bin nefer ile Feyzâbâd'a gelip şehir hâricinde ve "Cevzen"[?] denilen mevki'e kondu.

Her ikisi de; "Tecdîd-i muvâlâtımızdan dolayı birbirimize bazı hedâyâ vermek emelindeyiz. Meclisimizde bulunmanızı istirhâm ederiz." meâlinde birer mektup gönderip beni da'vet etti.

Gittim ve aralarına oturdum. Önümüzde tatlı sofrasıyla büyük bir kelle şekeri duruyordu. Beyler, yekdiğerine hil'at giydirdikten sonra Mîr Baba;

– Mâdem ki iki birader barışıp el ele verdik, şu büyük kelleyi kıralım da aramızda taksim edelim dedi. Maksadı bana ta'rîz olduğu için;

– Bu iş çok müşkildir dedim ve kelle şekerinin kaldırılmasını emrettim.

Birkaç sâat sonra oradan çıktım lâkin, muhâlefete kalkışırlarsa diye düşünüyordum.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

KILIÇ DİNİ

MAKKABİLER

—mâba'd—

Yehuda askerini birçok teşebbüsât-ı şecîânede tecrübe ettikten sonra ve bir çok şehirleri baskın ile zabtedip tahkîm eyledikten sonra düşmanı ile meydan muhârebesinde dahi

tekābül etmeye karar verdi. Samariye valisi Apollonius evvelâ Yehuda üstüne yürüdü ise de külliyyen münhezim oldu ve maktûl düştü. Yehuda düşman-i maktûlünün kılıcını alıp sonraki muhârebâtta hep bunu isti'mâl etmiştir. Müteâkıben mürted Yahudilerle kuvvetini takviye etmiş olan Seron nâm kumandan Makedonyalı maiyyeti ile Apollonius'un intikāmını almaya geldi. Yehuda'nın askeri adetçe az, erzaksız, kuvve-i ma'neviyyeleri az idi. Lâkin Yehuda onları kendi şecâati ile canlandırarak düşmanı kuvvetli Beth-horon geçidinde mağlup etti.

Şimdi hükümdar Antiochus memâlik-i şarkıyyeye, İran üzerine gitmiş olduğundan Arz-ı Filistin'deki umûr-ı askeriyyeyi Lysias'a bırakmış, fillerle mücehhez bir ordu ile Yahudiye diyarına hücum edip Kudüs'ü tahrîb edip ahalisini esir ve millet ve dîn-i Mûseviyye'yi büsbütün ilgā etmek emrini vermişti. Hemen yeni muhâcimler Arz-ı Filistin'de göründüler. Kırk bin piyade ve bin süvari **[29]** kuvvetinde olup ilerledikçe birçok Suriyeliler ile Yahudi mürtedleri de onlara iltihâk ediyordu.

"Şimdi Yehuda ile kardeşleri gördüler ki, felâketler tezâyüd etti ve düşmanlar hudûd-ı dâhile girip ordu kurdular. Yahudiler kralın kendi milletlerini büsbütün mahveylemek üzere emir vermiş olduğunu biliyorlardı. Birbirine dediler ki: "Haydi milletimizin hâl-i harâbîsini i'mâr edelim ve milletimiz, dînimiz için harp edelim!" Sonra harbe hazırlanmak, duâ ve istirhâm etmek için bir yere cem' oldular. O gün oruç tuttular. Eski elbiseler giyip başlarına kül saçtılar. Elbiselerini parça parça ettiler. Yehuda onlara dedi ki: "Silâhlanınız ve cesur insanlar olunuz! Sabaha gavgā için hazırlanınız, bu milletlere karşı ki, bizi ve Beyt-i Makdisimiz'i tahrîb etmek üzere toplanmışlardır. Çünkü milletimizin felâketini ve dînimizin harâbiyetini görmekten ise muhârebede ölmek daha iyidir. Bununla beraber irâde Cenâb-ı Allah'ındır, haydi yerini bulsun!"*

Şimdi düşman ilerliyordu. Aralarında üserâyı satın almak için paralarıyla gelen tâcirler ve üserâyı bağlamak üzere zencirler vardı. Düşman cenerali küçük Yahudi fırkasını habersiz basmak için bir fırsatın mevcûdiyetini tefekkür ettiğinden onların üzerine leylen gizli yollardan bir fırka asker gönderdi. Lâkin Yehuda'nın casusları her tarafta idiler. Yehuda muaskerinde, muhâcimleri gafletle ilerlemeye iknâ' için ateşlerini yanar bırakarak süratle zulmet içinden gidip ayrılan fırka sebebi ile zaîf düşmüş olan asıl düşman ordusu üzerine hücum etti. Gördüğü mukāvemet-i şedîdeye rağmen müstahkem düşman mevki'ini zabt ve orduyu mağlup eyledi.

Yehuda şecî' olduğu derecede tedbirli idi. Askeri de müteşebbis oldukları kadar intizâmlı idiler. Yehuda onları mağlup düşman ordugâhını yağmalamaktan men' etti. Şu vakte kadar ki, ileri gitmiş olan Gorgias düşman ordusunun en güzîde kısmıyla –dağlar arasında âsî Yahudileri aramaktan yorulmuş olarak– avdet etti. Orada ordugâhlarının yanmakta olduklarını hayretle gördüler. Vâki' olan muhârebe kısa, lâkin kat'î idi. Suriyeliler zâyiât-ı azîme ile münhezim oldular. Orduların muhteviyât-ı kıymetdârı İbrânîlerin eline geçti. Bu İbrânîler bir mukābele-i bil-misl-i âdilâne olmak üzere kendilerini alıp satmaya gelen esir tacirlerini esir sıfatıyla sattılar.**

Yehuda ile ordu-yı muzafferi bir sürûr-ı azîm içinde Yahudiye diyarına avdet etti. Yolda eski devirlerde ve Meryem zamanında olduğu gibi muzafferiyet-i vâkı'alarından dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükrâneler tegannî ediyorlardı.

Ertesi sene asıl kumandan Lysias (Arapça kitaplarda Lişiyaves diye muharrerdir.) Suriye'nin merkezi olan Antakya'dan 65.000 kişilik bir ordu ile yürüdü. Yehuda 10.000 kişi ile onun pîşdâr fırkasını münhezim etti. Bunun üzerine Suriye valisi kat'î bir muhârebeye girişmekten korkarak fazla asker toplamak için mevki'ine ric'at eylemiş idi. Bundan sonra harbe bir müddet fâsıla verildi ve Yehuda milletdaşlarına Beytü'l-Makdis'i tathîr etmeyi teklif etti. Benî İsrâîl âdât-ı kadîmelerinin bir teceddüdüne, ibâdet-i asliyyenin böylece tasfiyesine ve milel-i ecnebiyye boyunduruğundan istihlâslarına karşı pek büyük bir meserret hissederek sekiz gün bayram ettiler. Bu kadîm Makkabi bayramını şimdiye kadar Yahudiler "hanunkah" yani ışıklar bayramı diye icrâ ederler.***

Şimdi etraftaki milletler mescidin inşa ve Beytü'l-Makdis'in tathîr olunduğunu duyunca çok canları sıkıldı. Binâenaleyh, aralarındaki Ebnâ-yı Ya'kūb'u mahvetmeyi düşünüp katliâma başladılar. O zaman Yehuda Arabah'daki[1] Edomya'da Evsaoğulları ile cenk etti. Çünkü onlar Benî İsrâîl'i muhâsara etmiş idiler. Onları külliyyen mağlup edip cesaretlerini kırdı, mallarını aldı. Ve ahaliye karşı bir tuzak ve hakāret demek olan Ebanoğulları'nın –ki, daima Benî İsrâîl'e pusu kurarlardı– fenalıklarını hatırladı, onların kalelerini kapadı, önünde ordu kurup hepsini mahvetti ve bütün içindekileri yaktı. Sonra Benî Amon'a geçip ancak orada kumandanları Timotheus olan çok ahali ve kuvvet buldu. Binâenaleyh onlarla en nihayet önünde mağlup edinceye kadar çok muhârebeler etti ve hepsini mahveyledi. Nihayet içindeki şehirler ile beraber Cezar'ı[?] zabtedince Yahudiye memleketine döndü. Sonra Yehuda biraderi Shamoon'a dedi ki: "Adamlarını intihâb et ve Celil diyârına gidip oradaki kardeşlerini tahlîs et! Çünkü benim ile Yonathan, Gilad[?]tarafına gideceğiz! Böylece Yûsuf ile Ahar'ı[?] Yahudiye ahâlisine kumandan ve yanına muhâfızlar bıraktı. Shamoon maiyeti ile Celil tarafına gitti. Kardeşleriyle birçok muhârebe edip onları bozdu. Pitolome[?] şehrinin kapılarına kadar koğaladı. Ve orada putperestlerden takrîben 3000 kişi maktûl düşüp malları iğtinâm edildi. Diğer cihetten Yehuda nâgehân bâdiye tarîkıyla Basura[?] şehri üzerine dönüp şehri zabtedince kılıç ağzı ile bütün nüfûs-ı zükûru i'dâm eyledi, ganâimi aldı, şehri ateşe yaktı. Buradan leylen hareket edip kaleye geldi. Sabah oldukda gördüler ki, orada silâhlı ve ellerinde kaleyi almak için merdivenler ve sair makineler bulunan birçok adamlar var. Yehuda muhârebenin başladığını görünce maiyetine şöyle dedi: "Bugün kardeşleriniz için gavgā ediniz!" Sonra üç bölük olup düşmanın arkasına ilerledi. Duâlarla nidâ etti. O zaman Timotheus'un

* Milman'ın *Yahudiler'in Târîhi,* 10. Kitap.

** *Makkabiler,* 3. Kitap ve 42-60. Fıkralar.

*** Milman'ın *Yahudiler'in Târîhi,* 10. Kitap.

[1] Metinde Arapça (عربة)'ın çoğulu şeklinde (عربتين) yazılmıştır.

askeri onun Yehuda Makkabi olduğunu anlayıp firar ettiler. Yehuda da onları kesretle katl ve i'dâm etti. Bugün onlardan 8.000 kişi öldürmüş idi.

"Müteâkiben Yehuda Masfa[?] üzerine teveccühle hücûm, zabt ve içindeki bütün nüfûs-ı zükûru i'dâm, şehri de ihrâk etti. Kafon[?] şehrini ve Galad diyarının diğer şehrini zabteyledi. Efzun[?] beldesine de hücûm ve nihayet teshîr eyledi. Burada da bütün nüfûs-ı zükûru kılıçtan geçirip şehri harap, emvâl ve eşyayı iğtinâm etti. Ve Yehuda pürşevk u meserret Sion (yani Sahyun) Cebeli'ne gidip Rabb-i Teâlâ'ya şükrâneler takdîm etti. Sonra Yehuda kardeşleriyle gitti. Esavoğulları (yani kabilesi) ile harbedip Hebron'u mahv, şehirleri mahvetti. Kalesini yıktı, kulelerini yaktı. Filistin diyarındaki Azotos[?] Kabilesi üzerine yürüdü, ma'bedlerini yıktı, oyma putlarını ihrâk etti. Kasabaları da yaktıktan sonra Yahudiye'ye döndü..*

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

TERÂCİM-İ AHVÂL

ATPAZARÎ OSMAN FAZLÎ-İ İLÂHÎ

Meşâyih-ı Celvetiyye'den zül-cenâheyn, muhakkık bir zât olup *Tefsîr-i Rûhu'l-Beyân* sâhibi Şeyh İsmail Hakkı merhûmun mürşid-i mükerremidir. Bir müddet maskat-ı re'si olan Şumnu'da, ba'dehû Aydos ve Filibe'de ve daha sonra İstanbul'da irşâd ve tedrîs ile meşgûl oldu. Bu esnada bazı hasûd ve kadr-nâşinâsların sekâmetiyle **[30]** Kıbrıs adası kasabâtından Magosa'ya nefyedilerek "Rûh-ı pâkiyçün azîzin okuyalım Fâtiha" mısrâının delâleti olan 1014 târîhinde irtihâl eyledi. Menâkıb-ı suveriyye ve kemâlât-ı ilmiyyesinin en rûhlu kısımları Hakkı merhumun *Kitâbü'l-Hıtâb*'ının *Şüyûh-ı Selâse* bahsiyle *Silsilenâme-i Celvetî* ve *Tâmmü'l-Feyz* ve *Risâle-i Halîliyye* isimlerindeki eserlerinde mündericdir.

1) *Misbâhu'l-Kalb*: Şeyh-i Kebîr Sadreddîn-i Konevî'nin dekâyık-ı ilm-i tasavvuftan *Miftâhu'l-Gayb* ismindeki eser-i kudsîlerinin şerhidir.

2) *Mir'âtu Esrâri'l-İrfân alâ İ'câzi'l-Beyân*: Hazret-i Sadreddîn'in lisân-ı tahkîk ve tasavvuf üzere yazdığı Fâtiha-i Şerîfe tefsîrine hâşiyedir.

3) *Tecelliyât-ı Berkıyye*: Hazret-i Şeyh-i Ekber'in;

لنا من امره روح وجسم
لنا من جوهر الاشياء وطلسم
لنا فى مجمع الآسماء اسم
فهذا من جنون العشق قسم

matla'lı kasîdelerinin şerhidir.

4) *Hâşiye-i Şerh-i Fusûsi'l-Hikem*

5) Usûl-i fıkıhtan *Tenkîh* hâşiyesi.

6) Usûl-i fıkıhtan *Telvîh* hâşiyesi.

7) Usûl-i fıkıhdan *Risâle-i İmâm Celdeki*[?] hâşiyesi.

8) Fenn-i âdâb ve münâzaradan *Hanefiyye* şerhi.

9) *Hidâyetü'l-Mütebahhirîn* hikmet ve kimyâ-yı atîkten bâhis olup bir nüshası İzmir'de Hatuniye Kütüphanesi'nde manzûrum olmuştur.

10) İlm-i beyândan *Mutavvel* hâşiyesi.

11) Muhtasar *Maânî* hâşiyesi.

İşbu âsârdan yalnız *Hanefiyye* şerhi matbû'dur. Diğerleri İstanbul kütüphanelerinde mevcuttur. Ebyât-ı ârifânelerinden:

Şühûd eylerdi envârı ülü'l-ebsâr olanlar hep
Velî ağyârı men' eyler edip gayret Celâl [yâ] hû

"Atpazarî" şöhreti İstanbul'da Fatih civarındaki Atpazarı semtinde ikâmetlerinden nâşîdir.

Pîrân-ı Tarîkat-i Celvetiyye'den Azîz Mahmûd Hüdâî ile Üftâde-i Burusevî hazerâtına nisbetleri ber-vech-i âtîdir:

Seyyid Affân Fazlî-i İlâhî, ani'ş-Şeyh Zâkir-zâde Abdullah Efendi, ani'ş-Şeyh Zerdâr-zâde Ahmed Efendi, ani'ş-Şeyh Hazret-i Hüdâî ve ani'ş-Şeyh Mehmed Üftâde kaddesallâhu esrârahüm.

Bursalı
Mehmed Tahir bin Rif'at

MAKĀLÂT

MEKÂTİB-İ HUSÛSİYYE-İ İSLÂMİYYE CEM'İYETİ

Sebîlürreşâd'ın Bulgaristan muhabiri bize pek ibret-âmîz ma'lûmât ve havadis gönderiyor. Geçen mektuplarından birinde Bulgaristan'daki, Bulgar Muallimîn Cem'iyeti'nden bahsetmiş idi. Şu cem'iyetin Bulgar milletine ne kadar hizmet etmiş olduğunu düşünüyorum da, vatanımızda dahi böyle bir teşebbüsün ne azîm istifadeler meydana getireceğini anlayarak bundan mahrumiyetimize ağlıyorum.

Ne olur?!.. Bizde de mekâtib-i husûsiyye-i İslâmiyye ittifâk ile bir "Mekâtib-i Husûsiyye-i İslâmiyye Cem'iyeti" teşkîl etse ve kararlaştırılacak muntazam ve müfîd bir program tahtında ta'lîm ve terbiye-i etfâle gayret olunsa emînim ki şu teşebbüsümüz hiç de boşa gitmez… Pek büyük fâideler elde ederiz… Millet-i İslâmiyyenin istikbâli şu teşebbüs ve bu teşebbüsle tanzîm edilecek program sayesinde kendini gösterir.

Hem iddia edebilirim ki, bu teşebbüs kolay bir sûrette hayyiz-i husûle gelir. Meselâ bu sene Dersaadet'te bulunan mekâtib-i husûsiyye-i İslâmiyye ittifâk ederek şu cem'iyetin esas-ı temelini bir kere atsalar… Sonra nizamnameleri, programları ile hepsi de aynı gâyeyi ta'kîb etseler… Eminim birkaç sene sonra İstanbul muhîtinde şâyân-ı hayret tebeddül husûle gelecektir. Şimdi cılız ve miskin olan Millet-i İslâmiyye birkaç sene sonra birer âteşpâre, aynı emeli, aynı gâyeyi ta'kîb eder birer arslan yavrusu kesileceklerdir.

Bu teşebbüs yalnız İstanbul'a şâmil olmakla kalacak değil, netîce-i müstahsenesini gören Anadolu ve Rumeli'deki bütün mektepler de tabîatıyla bu ittifâka dâhil olacaklar ve onlar da aynı gâye, aynı emel-i vatanperverîyi ta'kîb edeceklerdir. Şu gayretin Dîn-i Mübîn-i Muhammedîmiz'e, vatan-ı muazzezimize hıdemât-ı nâfia ibrâz edemeyeceğini kim iddia edebilir?.. Ben bu i'tikâddayım, hâb-ı gaflette pûyân

* *Makkabiler,* 1. Kitap, 7. Bab.

olan Millet-i İslâmiyye bu sûretle uyanabilir, başka türlü değil…

Mektepler sayesinde vatan-ı Osmanî'de görülen şu tahavvül-i azîm artık her biri bir yerde bâr-ı elîm-i esâret altında inleyen milel-i İslâmiyye-i sâirece de nazar-ı dikkatten dûr tutulmayacaktır.

İttihâd ve ittifâkın her yerde mûcib-i selâmet olduğu yakînen derk edilecektir.

Kim bilir?.. Neler, neler ümîd olunmaz bu mektepler sayesinde?!.. Aynı gāye, aynı emel-i terakkīyi besleyen, bir program tahtında âlî fikirler ile techîz edilecek olan nesl-i âtî Millet-i İslâmiyye'nin selâmeti hangi noktadadır bilemeyecek mi?.. O âteşpâre-i celâdet bunu bildiği vakit o da bizim gibi miskin miskin mi duracak?.. Aslâ!.. O selâmete **[31]** erişmek için var kuvvetiyle çalışmayacak mı?.. İhtimal ki, bir gün –biz göremeyiz, ahfâdımız görecek– bu mazlûm Millet-i İslâmiyye'nin ufk-ı mukadderâtında bir güneş arz-ı dîdâr eder. Artık o muzlim dakîkalara nihayet verir… Esâret-i ecnebiyye tahtında inleyen Millet-i İslâmiyye de o şems-i hürriyyetin nurları altında zindegî iktisâb eder, yaşar, ebediyyen hür olarak yaşar…

Ümîd ve hayâl… Pek parlak değil mi?.. Mes'ele-i azîmeye birkaç sözle oluvermiş, bitmiş nazarıyla bakıyorum, değil mi?

Sevgili kāri'lerim! Evet, biliyorum; hepiniz de bu fikirdesiniz. Bu sözlerime "hülya" nâmı veriyorsunuz. Fakat düşünmüyorsunuz ki, hep bu olamamazlık fikri, hep bu korkaklık, hep bu hülya deyip de dudak büküvermekliktir ki, bizi şimdiye kadar hayât-ı teşebbüsiyyeye atılmaktan men' etti, ecnebi boyunduruğu altında inletti.

Neden olmasın?!.. Cenâb-ı Hak isteyen kuluna verir. Biz ise Millet-i İslâmiyye'nin terakkī ve teâlîsini istiyoruz ki, bu nezd-i ilâhîde daha büyük, daha ve daha makbûldür. Bizim bir fena âdetimiz daha var: Maziden ibret almıyoruz da istikbâlden, nokta-i selâmeti ararken, gelecek bir tehlikeden korkuyoruz. Târîhleri okuyoruz. Darma dağın bulunan hükûmât-ı İslâmiyyeden hangi biri, bir danesinden mâadâ bu sahne-i hayhuyda, harîta-i âlemde, sahîfe-i târîhde idâme-i mevcûdiyyet edebildi? O bir tane ki biziz, bizim dahi nokta-i selâmeti aramadığımız takdirde onların yanına, uçuruma yuvarlanmayacağımız ne ma'lûm?.. Hem de o sûretle yuvarlanacağız ki, artık İslâm hükûmeti namı, bütün sahîfe-i târîhten silinecek… Garb tarafında huzur ve rahatla bu sükūt-ı müdhişimiz seyredilirken Şark bütün kan ağlayacak… Fakat eyvâh ki, o ciğer-sûz enînini, enîn-i mâtemini medenîlere(!) dinletemeyecekler.

Ne elîm, ne acıklı hâl değil mi kardeşler?..

Niçin bu hallere sebebiyet verelim? Mâdem ki daha kurtulabilmek ümidi var, neden teşebbüsün büyüklüğünden korkalım? İşte bir Avrupalı mes'elenin büyüklüğünü, tehlikesini nazar-ı ehemmiyyete almıyor da tâ Kutb-ı Cenûbîlere kadar keşfe gidiyor… Maksadı nedir? Âlem-i insâniyyete, beşeriyete hizmet, bir parça da kendine şeref! Biz ise, yalnız kendi mevcûdiyetimiz idâmesini istiyoruz da, niçin esbâbına tevessül etmiyoruz, bilmem!

Haydi biraz cesaret gösterelim, içimizden birkaç kişi çıkalım da şu teşebbüsü mevki'-i fi'le koyalım… Muvaffakiyetsizlikten korkmayalım. Fransızlar "İstemek, muvaffak olmaktır" diyorlar. Hakîkaten de öyledir. İstersek, merâm edersek muvaffak oluruz. Canım dünkü vilâyetimiz olan Bulgaristan'ı gözden kaçırmayalım. İşte *Sebîlürreşâd* muhbiri yirmi sene içinde o muallimîn cem'iyeti sayesinde ne azîm terakkī hatveleri attığını yazıyor. İşte o cem'iyettir ki, bugün Bulgar milletinin seviye-i irfânına göre programlar tanzîm ediyor, telkīn-i ilm ü irfân eyliyor. Ve işte bu sayededir ki, dün bizim idaremizde iken sefil bulunan Bulgar milleti bugün hür ve medenî oluyor.

Zaten bu bizim körlenmiş, paslanmış fikirlerimizi terbiye edecek, bize tehlikeyi ihsâs edecek, nokta-i selâmeti bildirecek mektepten, ilm ve irfândan başka bir şey midir?!.. Elbette hayır!..Bizd

O halde biz mektep sayesindedir ki, muhtaç olduğumuz saâdet ve rahata nâil olacağız, o mekâtib-i husûsiyye-i müttefikanın bir olan gāye ve emelleri sayesindedir ki, biz bu esaretten, bu meskenetten kurtulacağız.

Teşebbüslerin olmayacağına kāni' olmayalım. Emsâl-i adîdesi gözümüzün önünde duruyor. Varsın birden bire husûle gelmesin!.. Bir kere teşebbüs edelim, bir tarafımız eksilecek değil ya!..

Haydi bakalım, ey nesl-i âtîyi dest-i terbiyetine alan muallimîn; bu vazife sizindir! Bir teşebbüs ile vazifenizi îfâ ediniz de, senelerden beri esaret altında inim inim inleyen bu millet, bu mağdûr millet artık kurtulsun!

Kādî Paşa-zâde
Sezâî

BİZDE AHLÂK

Bizim kadar an'anât-ı milliyyesini unutmuş bir millet daha bulmak hemen adîmü'l-imkândır. Altıyüz sene evvel hükûmetin bidâyet-i teşekkülündeki efrâd-ı milletin tabâyi' ve ahlâkı tedkīk olunursa görülür ki, bu kavim fevkalâde cesur olmakla beraber metânet-i ahlâkıyyeye sahip ve an'anât-ı milliyyesini muhâfızdı. Birçok muhârebeler memâlik zabtetmek için değil, belki Osmanlılık'a, Osmanlıların izzet-i nefsine tecâvüz edildiği için vukū' bulmuştu. İşte bu tabâyi'de bulunan bir milletin hemen iki asırda şehrâh-ı terakkīde nasıl hatve-endâz olduğunu ve birçok akvâmı inkıyâda mecbûr ettiğini târîh pek güzel gösteriyor. O zaman Dîn-i Mübîn-i İslâm bu başlar döndürücü terakkīye mâni'(!) olmamıştı. Belki bu fütûhât-ı azîmenin başlıca âmili de Dîn-i Mübîn-i İslâm'dı. Fakat gittikçe ahali bu muhteşem muzafferiyetlerin ve ganâim-i harbiyyenin verdiği servet ü sâmânı sarf u istihlâk edecek yer arıyor ve bunu da sefâhette buluyordu. Osmanlı memleketi tevsî'-i dâire ettikçe sefâhet de olanca kuvvetiyle tevessü' ediyor, efrâd-ı milletin yavaş yavaş ahlâkı bozulmaya başlıyordu. Bu sefâhet efrâd-ı millette olduğu gibi ekâbire de sirâyet etmiş ve hatta dünyayı zabtetmeyi işten bile addetmeyen padişahları da yed-i tahakkümüne almıştı. İşte sefâhetin, sukūt-ı ahlâkın baş gösterdiği bu zamanlarda fütûhât ve terakkī devri yavaş yavaş kapanmaya ve buna mukābil inhıtât devri açılmaya başlamıştı. Zaten

"hikmet-i târîh" de gösteriyor ki, herhangi bir hükûmetin inkırâzı mutlakā efrâdının sukūt-ı ahlâka dûçâr olmasını müteâkıbdır. Mısırlıların, Âsûrîlerin, İranlıların, Romalıların, **[32]** Yunanîlerin mahv u inkırâzı, Sardanapal, Baltazar, Neron gibi târîhte nam bırakan sefih hükümdarların zamân-ı saltanatlarını ta'kīb etmemiş midir? İşte bizde de sükūt-ı ahlâkın ve dindeki mübâlâtsızlığın neticesi olarak efrâd arasına nifâk girmiş ve inhıtât devri de küşâd olunmuştu. Bazı padişahlarımız ahaliyi ıslâh etmek için cidden çalışmışlar, fakat muvaffak olamamışlardı. Evvelden mücessem-i şecâat ve ahlâk olan yeniçeriler bilâhare yaptıkları ahlâksızlıklarla eski hizmetlerini külliyyen unutturmuşlar ve devleti uçurumdan uçuruma, felâketten felâkete sürüklemişlerdi. Nihayet Sultan Mahmud bunları ortadan kaldırarak bir dereceye kadar bu ahlâksızlıkların önünü almış ve memlekette bir inkılâb yapmak istemişti. Bu devirlerde bir dereceye kadar tevakkuf eden inhıtât bilâhare yine olanca kuvvetiyle başlamış ve Abdülaziz'in sefâheti yüzünden milyonlarca borca giren millet Abdülhamid-i Sânî idaresinde de büsbütün borca batmış, idaresizlik yüzünden Osmanlılığı unutacak bir dereceye gelmişti. Bu son devirlerdedir ki, an'anât-ı milliyye unutulmuş, ahlâk bir lafz-ı bî-ma'nâ hükmüne geçmişti.

İşte bunların seyyiesi olarak bugün ahlâkımız fevkalâde sukūt etmiştir. "Bir milletin ahlâkı rağbet ettiği kitapla mukāyese olunur." kāidesine bil-ittibâ' tedkīk olunursa nazarlara pek fecî' ve ye's-âver manzaralar münkeşif olur. Senelerce tetebbuun mahsulü olan bir fennî kitap beşyüz tane bile satılmadığı halde bir iki ahlâksızın kaleminden çıkan ve hele bu son zamanlarda pek moda olan musavvir-i fuhşiyyât kitaplar binlerce satılıyor. Ahalinin bu inhimâkinden istifade etmek isteyen bazı alçaklar da bu yolda yazılmış kitapları neşirden bir an bile hâlî kalmıyorlar. Düşünmüyorlar ki, bunları okuyacak erkeklerle beraber kadınlardır; böyle kitapları okuyan kadınların da ahlâkı bozulur. Bu gibi kitapların nısfı kadınların elinde bulunduğunu söylersek mübalâğa etmemiş oluruz, zannederim.

Tabîî bu satırların efrâd-ı milletin hepsine şümûlü olamaz. Bugün ahaliden öylelerini bilirim ki, böyle kitapları okumak değil, hattâ bunları okuyacak kadar dûçâr-ı zillet olmuş eşhâsın mevcûdiyetini kabul edemez.

Menâfi'-i zâtiyyesi için nâmûs ve haysiyet-i milliyyeyi bir takım hayvâniyyü't-tabîa gazetelerle ayaklar altına alanlar da nâdirâttan değildir. Maatteessüf milletin kendi şeref ve haysiyetiyle oynayan bu gibi gazetelere rağbet etmemesi îcâb ederken yine bunlar günde binlerce nüsha satıyorlar. Çünkü biliyorlar ki, ahalinin zevk alacağı kitap ve gazeteler bu yolda yazılmış olanlardır. Şimdiye kadar intişâr eden bunca kütüb ve resâil-i fenniyye içinde kaç danesi sebât edebilmiştir? Bunlar ağlanacak hep birer hakîkattir. Ahlâksızlık bu kadarla da kalmıyor. Ramazân-ı Şerif'te tâât ü ibâdâtla meşgūl bulunulması evâmir-i dîniyyeden olduğu halde aksi emr olunuyormuş gibi âdî zamanlarda icrâ edilmeyen ne kadar rezâlet, ne kadar ahlâksızlık varsa hep bu mübarek ayda icrâ olunuyor. Muhadderât-ı İslâmiyyeye tecâvüz, envâ'-ı lu'biyyâta rağbet hep bu ayda revâc buluyor. Ramazân-ı Şerif'te namuslu bir kadının câmi'e gitmesi fevkalâde müşkil bir hale geliyor. Bin türlü hakārete dûçâr olmadan sokağa çıkmak heman muhâl hükmüne giriyor. Bütün bunlar sükūt-ı ahlâkın birer timsâl-i mücessemi değil midir? Bu ahlâksızlıklarla beraber din hususundaki mübâlâtsızlık ve hürmetsizlikler de tevessü' ediyor. Geçen akşam bir arkadaşım ile beraber müşâhidi olduğumuz bir manzara cidden yürekleri sızlatacak bir mâhiyeti hâizdi. Çarşı boyunda yatsı ezân-ı şerîfi okunduğu halde tam karşısında bulunan kırâathane lebâleb dolmuş ve buna mukābil câmi'-i şerîfte on iki kişiden başka kimse bulunmuyordu. Kırâathanede bulunan yüzlerce kişi kırâathanede oturmayı câmi'-i şerîfte terâvih namazı kılmaya tercîh ediyorlardı.

Bizde dindeki bu mübâlâtsızlık ve hürmetsizlik, ahlâkımızdaki bu sukūt, an'anât-ı târîhiyyemizi külliyyen ferâmûş varken her gün, her sâat inkırâza doğru koştuğumuzdan şüphe etmeyelim. Karşımızda müdhiş ağzını açmış, Hilâl'i yutmak için fırsat beklemekte olan Ehl-i Salîb'in nâil-i merâm olması zamanının pek yakīn olduğunu unutmayalım. Avrupa dinsiz yaşar, biz yaşayamayız. Avrupa ahlâksız yaşar, biz yaşayamayız. Avrupa an'anât-ı milliyyesini unutur, biz unutamayız. Çünkü onlar Ehl-i Salîb, biz ise Hilâl'in zîr-i cenâhına sığınmış bir kavimiz.

Halil Fahreddin

SİYÂSİYÂT

RUSYA'NIN ŞARK'TA KİLİSE SİYÂSETİ

Takrîben iki asır mukaddem Rus İmparatoru Büyük Petro'nun terkeylediği vasiyetnamesinde; "İstanbul'a ve Hind'e mümkün olduğu kadar takarrub etmeli. Zîrâ bu mevki'lerde hükümdar olan hükümdâr-ı cihândır. Husûl-i maksad için bazı İran, bazı da Türklerle harb ederek onların kesb-i kuvvet etmesine meydan vermemeli. Bahr-ı Siyah havzasının sâhib-i yegânesi olmak maksadıyla, Bahr-ı Baltık'ta olduğu gibi, tersaneler te'sîsiyle Rus bahriyesini tahkîm, ba'dehû İran'ın istîlâsına kuvve-i muazzama ile çalışılmalı. Acem Körfezi'ni ta'kīben tersâne-i cihân olan Hind'e yürüyüp maliyece muhtâc bulunduğumuz İngilizlerin taht-ı esâretinden tahlîs-i girîbân etmek için, oranın zabtına ez-her-cihet gayret etmeli, Türkleri Avrupa Kıt'ası'ndan def' etmek için Avusturya hânedân-ı hükümdârîsiyle uzlaşıp enzâr-ı gıbtasını İstanbul'dan çevirmek için ya onları hükûmât-ı sâirenin biriyle harbe ilkā etmeli veyahud ileride yine ellerinden alınmak üzere **[33]** Avrupa-yı Osmânî'den bir kısmının zabtına mümânaat etmemeli. Ruslar ve Rus Kilisesi kendilerini merkez i'tibâr ederek birleşmiş ve hâl-i i'tizâlde bulunmuş olan Rum kiliselerini makām-ı istinâdda etrafına toplayarak onlar üzerinde umûmiyetle mezhebî bir hükümdarlık için şimdiden ihzâr ve o sayede memâlik-i adûda dost kazanarak maksad ve emele sühûletle vâsıl oluna."

Şu vasiyetnamenin sahîh ve gayr-i sahîh olduğu bizim için müsâvîdir. Yalnız bir hakīkat var ise o da, şu son asırlarda Rusların ta'kīb ettiği politika bâlâda zikrolunan vasiyetnamenin aynı sûrette olduğudur. Ruslar Islav cinsinin cihângîr olmasını ve Memâlik-i Osmâniyye'yi bir hamlede zab-

tetmeyi asırlardan beri zihinlerine yerleştirmiş olduklarından ve Arz-ı Filistin hakkında Rus ile Osmanlılar beyninde teâtî olunan mukāvelenâme yine Petro'nun zamân-ı saltanatına (1719) musâdif bulunduğundan heman vasiyetname mündericâtının sahîh olduğuna kesb-i kanâat etmekte kendimizi haklı göreceğiz. Bu mukāvelenâmede "Her iki hükûmet ve millete mensup efrâd memleketeyn dâhilinde istedikleri mahallerde kemâl-i emniyetle geşt ü güzâr edebilirler. Ruslara, Memâlik-i Osmâniyye'de hiçbir resm ve vergiye tâbi' olmadıkları halde, Arz-ı Filistin ve Mukaddes'de hac ve ziyaret müsaadesi verildiği gibi Memâlik-i Osmâniyye'de mukīm Rus papazları ferd-i vâhid tarafından ta'cîz ve tasdî' olunmayacakları" mündericdir.

Vâkıâ bu –ilk darbe denmeye sezâ– mukāvele ibtidâen pek mu'tedil görülüyorsa da, 135 sene sonra tekmîl Rum Ortodoks Kilisesi'nin muhâfaza ve hâmî-i yegânesi hakkının hükûmet-i seniyye tarafından kabûl ve tasdîkini talep ettiği zaman, olanca şiddet ve acısını bize hissettirmiş idi. Fritz Lorch'un *Suriye ve Kudüs'te Roma ve Ortodoks Kiliseleri*" nâmlı kitabında; "Osmanlı ve Rus münâsebât-ı kadîminde Haliç'te mukīm Rus sefirleri başları bacakları arasına sokulacaklarını bildikleri için Osmanlı arzularının her birini birer mu'cize diye telakkī ettikleri halde, İkinci Katerina zamanından beri Moskofların sûret-i kat'iyyede ciddî müdâhaleleriyle Bâb-ı Âlî'de görünüşleri Osmanlı diplomatlarının hiddetinden tiril tiril titremelerini bâis olurdu…" diyor.

Ondokuzuncu Asır'da (1808-1827) o zamanki patrik Polikarp Arhimandrit Arsine'i kiliselere para tedârik etmek üzere Rusya'ya gönderir. Mûmâ-ileyh 1819 senesinde Çar I. Aleksandros Rus hacılarının Arz-ı Filistin'de emr-i iâşe ve iskânlarının te'mîni için orada bir manastıra eşedd-i lüzûm olduğunu söyleyerek teşvîk ve o zamanki Beyrut Rus Konsolosu Kostantin ile Rus Meclis-i Kebîr-i Rûhânî Reisi Kont Protasud[?] dahi teşvîkāt-ı mezkûreyi himâye ederler. Bunun üzerine o zamana kadar Rusya'dan dökülüp gelen ve Rum Kilisesi tarafından sû-i isti'mâle dûçâr olan meblağı kontrol etmek, bununla beraber Arz-ı Filistin'de Rusların müessesât-ı hayriyyeye başlamaları Ortodoks cem'iyet-i rûhâniyyesi tarafından ne sûretle kabul ve telakkī olunacağını istikşâf eylemek maksadıyla rûhânî bir murahhas gönderirler. Bu murahhas Arhimandrit Orpenski âdî bir yolcu kıyafeti iktisâ ile 1843 senesinde Beyrut'a ayak basar. Bir sene geşt ü güzârdan sonra İstanbul'a avdet ederek Rum Kilisesi aleyhine olarak verdiği mufassal ma'lûmâtın zeylinde "Rumların şüphelerini da'vet etmemek üzere evvelâ Arz-ı Filistin'de bir Rus mektebinin küşâdını, bir de sâhib-i ehl-i ilimden müretteb maiyyetiyle bir Rus piskoposunun irsâliyle orada mevcûd meclis-i rûhânîyi idare etmesini ve maiyyeti efrâdının Lisân-ı Arabî'yi tahsîl ile münasib Rus kitaplarını bu lisana tercüme ve ahaliye meccânen tevzî', maamâfîh Rusya'dan vürûd eden mebâliğin yerli ahali beyninde taksîmine nezâret ile sû-i isti'mâlâtın önü alınmasını, diğer mezhep ruhbanlarına birer nümûne-i imtisâl olacak derecede bir manastır âlimi geçirerek ahâlî-i mahalliyyenin nazar-ı teveccühünü kazanmak ve sair mezhep misyonerleri teşebbüsâtını iptal edecek derecede aleyhine uğraşmak vazifeleriyle muvazzaf olmalarını" tavsiye eder. Bunun üzerine Dersaâdet Rus sefirinin taht-ı nezâretinde teşekkül eden komisyon bir program tertib ederek hükmüne karar ve icrâsına da mûmâ-ileyh Arhimandrit Orpenski ta'yîn olunur. Her ne kadar mûmâ-ileyhin teşebbüsâtına Rumlar tarafından mümânaat olunmak, bir sedd-i azîm çekilmek hususunda azîm bir hareket görülür ve bir takım mücadelenin vukūuna sebebiyet verilirse de bu mücadele içerisinde Ruslar tedrîcen emellerine vâsıl olmakta iken zuhûr eden Kırım Muhârebesi keşfiyyâtlarının kısmen ta'tîline bâis olmuş idi.

1858'de Episkopos Kyrillos Naumov yazdığı bir mektubunda "İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikleri Rumlar elinden alınarak Rus yedine tevdîini teshîl için evvelâ Bulgarları himaye ederek cihet-i mâliyyece Ruslara metbû' bir hale ifrâğ, sâniyen şimdiye kadar Rum kiliselerine edilen muâvene-i mâliyye arz-ı inkıyâdlarına kadar bir müddet-i muvakkate kat' ve Mısır ile Kudüs ahalisine nisbeten Antakya ve civarı ahalisi hareketimize pek müsait bir halde bulunduklarından işe evvelâ oradan mübâşeret olunmasını" tavsiye eder ve harfiyyen icrâ olunarak pek çok muvaffakiyetlere nâil olurlar.

1882 senesinde "Rus İmparatorluğu Kudüs Cem'iyeti" nâmıyla, mevcut tekmîl dîndâr Ortodoksları himaye etmek lâfz-ı zâhirîsiyle müstetir, hakîkatte ise Suriye ve Kudüs'de mevcut Rum kiliselerini mahv ile yerlerine Rus Kilisesi'nin ikāmesi ve bu sayede evvelâ meclis-i ahâlî-i hıristiyâniyyeyi kazanmak, ba'dehû iş kemâle erdikte sühûletle memleketi elde etmek fikr-i fâsidânesiyle Rus Meclis-i Rûhânî-i Hâmîsi Pobyedonoscef[?] tarafından bir cem'iyet teşkîl olunur. A'zâları miyânında imparator, imparatoriçe ve cümle mensûbîn-i hânedân-ı imparatorî ile ser-âmedân-ı rûhâniyye ve cismâniyye bulunduğu gibi vükelâ ve me'mûrîn-i hükûmetten kısm-ı a'zamı da bulunuyordu. Bundan mâadâ Kudüs hakkında te'lîfâtta ve neşriyâtta bulunan sâhib-i eşrâf-ı **[34]** kalemden veya cem'iyete 5000 altın ruble teberrüken i'tâ eden a'zânın adedi 1898 senesinde 4000'i tecâvüz etmiş idi. 1893 târîhinde vilâyâtta dahi şu'beler te'sîs olunarak 1901 senesinde bunların adedi de elliyi tecâvüz etmiş idi.

Cem'iyet-i mezkûrenin muvazzaf a'zâları senevî 25, diğerleri ise on ruble vermeye mecbûr oldukları gibi muvazzaf a'zâlardan her kim yekden 500 ve diğerleri 200 ruble te'diye ettikleri halde senevî hisse-i muayyeneden muâf tutulurlar. Cem'iyetin kendisine mahsus bir bandırası olduğu gibi cem'iyete olan hıdemât-ı hasenenin derecesine göre tunç, gümüş ve altından madalyalar dahi tevzî' olunur. Cem'iyetin vâridât-ı seneviyyesinin mühimmini a'zâlardan vürûd eden hisse-i muayyene teşkîl eder. Sâniyen, teberrükât-ı nakdiyye ve hediyeler, sâlisen büyük perhizin son Pazar'ında kiliselerde toplanılan iâne, râbian dahi kiliseler mülhakātından cem' olunan iâne teşkîl eder ki, on sene zarfında cem' ve sarf olunan meblağın cedveli ber-vech-i âtîdir:

1893'de	614821 ruble
1894'de	680927 ruble
1895'de	858569 ruble
1896'da	855995 ruble
1897'de	914202 ruble

1898'de	832952 ruble
1899'da	995830 ruble
1901'de	419040 ruble
1904'de	590156 ruble
1905'de	318377 ruble

Cem'an yekûn, 10 senede: 7,080,869 rubledir.

Vâkıâ cem'iyet programının maksad-ı aslîsi ifşâ olunmuyorsa da cem'iyet-i mezkûre Rus Meclis-i Rûhânîsi'nden mâadâ hâriciye nezâretine merbût bulunması bâlâda arzeylediğim vechile ne fikre mebnî teşekkül ettiğini kemâl-i vuzûhla bize irâe eyliyor. Her ne kadar Rusların bu teşkîlâtı Rumlar tarafından evvelâ dostâne zan ve kıyâs edilerek pek alkışlarla kabul olunduysa da, ba'dehû çehre-i hakîkati gördüklerinden beynlerinde şedîdü'l-meâl tahrîrî münâzaaların hudûsuna, daha sonra yumruk gavgālarına sebep oldu. Buna mukābil Ruslar o zamana gelinceye kadar Ortodoks kiliselerine maddî muâvenetlerini kat' ile işbu münâzaaya hitâm vermişler ve Rum kiliselerini kendilerine kuzu gibi mutî' eylemişlerdi.

Suriye vilâyetinde mevcut Arab cemâat-i hıristiyaniyyeleri o zamana kadar Rum Kilisesi'ne mutî' bulunurlarken, Ruslar "Rum papasları en büyük kilise mertebelerine suûd ettikleri halde, Suriye'de mevcut bu kadar yerli papazların bulunmasına rağmen, bu mertebelere suûd edemeyip mâdûn derecede kalmaları câ-yı tefekkür ve iştibâhtır" diyerek bir taraftan ahâlî-i mahalliyyeyi teşvik, diğer taraftan mertebe-i âliyyede bulunan Rum Kilisesi mensûbînine bir muâvenet-i nakdiyye lâfzıyla rüşvet verirler; bundan mâadâ ta'kīb ettikleri hedefe bir an evvel vâsıl olmak maksadıyla Suriye ve Kudüs'de mevcut Rum piskoposlarından kendilerine yâr ve dostluk edenlere hizmetleri derecesine mukābil senevî 3000 ilâ 4000 ruble tahsîsât i'tâ ederler idi.

Rusların bu teşebbüsâtına Rus konsoloslarının dahi faâliyet-i ciddiyyeleri inzımâm ederek vilâyet-i Osmâniyyenin her tarafına seyahatler ederek büyük resmî üniformalarıyla kiliselere gidip Rus imparatoru nâmına âyîn icrâ ettirmeleri, îrâd ettikleri nutuklarda ancak himâye-i imparatorî ile Şark Kilisesi'nin ibkāsı te'mîn olunmuş olduğundan imparator hazretlerinin Suriyelilere olan fart-ı muhabbetine bir delîl olmak üzere yağmur gibi yağdırılan hediyeleri tevzî' ve yekdiğerleriyle bil-ittihâd sair mezheblerin teşebbüsâtına muannidâne bir harekette bulunmalarını tavsiye ederek ahalinin hüsn-i teveccühünü Rus lehine kazanmaları ile Rum Kilisesi'nden yüz çevirmelerine sebep olmuşlardı.

Cem'iyet-i mezkûre buna da kanâat etmeyerek Fransızların Şark hıristiyanları üzerindeki hakk-ı himâyesini yed-i gasbına almak için Fransızların yalnız Roma katolikleri muhâfızı olmakla ancak onların memlekette terakkīsini arzu ve himâye ettiklerinden mahvına ramak kalan Şark Kilisesi'nin bakāsını arzu edenler Roma katoliklerinin teşebbüsâtı aleyhine var kuvvetleriyle çalışmalarını ve fikirlerini bir yere cem' ederek âkılâne hareketi ve gözlerini Arz-ı Mukaddes'e atf ile mâzîde nasıl ise istikbâlde dahi şu arâzî-i mukaddesenin hâmî-i muhlisı Ruslar sâyesinde mütedeyyin, sâhib-i mezheb kimselerin elinde kalmasına çalışmalıdır…" meâlinde neşriyâtta dahi bulunurlardı.

1906 senesinde Rusya vilâyetlerinde Cem'iyet tarafından Arz-ı Filistin üzerine 20,000 nutuk îrâd ve 11610 def'a müteferrik neşriyâtta bulunulur. *Arz-ı Mukaddes'ten Bir Çoban Sesi* nâmıyla 200,000 kitap tevzî' olunur. İşte bu gibi neşriyyât ve teşebbüsât Arz-ı Filistin'e olan seyyâhînin adedini sene be-sene çoğalttı; hattâ 1906 senesinde 10,000'e bâliğ olmuş idi.

Bundan mâadâ Cem'iyet Arz-ı Filistin'de mektepler için hârikulâde faâliyetlerde bulunmuştur. Ruslar ilk def'a olarak 1882 Suriye'de bir mektep küşâd ile tedrîse başlar. 1908 târîhinde yani yirmi altı sene sonra adedini 101'e iblâğ ve masârifât-ı seneviyyesine 1,200,000 ruble sarfıyla 10,000'e karîb talebe tedrîs olunur.

Yukarıda dahi arzeylediğim üzere bu müdâvim talebeleri bu mekteplere cem'den maksat mahzâ insâniyete bir hizmet etmek olmadığı kolayca anlaşılır. Zîrâ kendi memleketlerindeki okuyup yazma bilmeyenlerin adedi memleketimizde mevcut ümmîlerin adedinden dûn olmadığından evvelâ kendi memleketlerinde yaptırılması lâzım gelen mekteplerin memleketimiz dâhilinde küşâdları ancak sâf olan memleketimiz ahalisini Ruslaştırmaktan başka bir şey değildir. İşbu mekteplerin dâhilî nizâmnâmelerine bir atf-ı nazar olunacak olursa ilk maddesini; "Tâlibîn-i müdâvimîn gāyetle mu'tekıdâne terbiye ve tahsîl gördüğü gibi i'tikād-ı sahîhaya "Rus Kilisesi'ne" **[35]** vâsi' bir hürmet-i mahsûsa edindikten sonra bâ-şehâdetnâme hurûc eden talebeler Suriye'de mevcut diğer Rus mekteplerine muallimlikle ta'yîn olunacaklardır." teşkîl ettiğini görürüz. Bu muallimlere târîh-i ta'yînlerinden i'tibâren evvelâ 60 frank mâhiye bir tahsîsât verilir; dört-beş sene sonra 100 franga iblâğ olunur ki, Suriye gibi bir mahalde bu meblağ hatırı sayılır bir paradır.

Ruslar senelerden beri uğraşarak İran'da en kadîm Nastûriyân kilisesini tahakkümüne alarak nihayet İran'ı nasıl bu hale getirmeye sebep olduysa Ondokuzuncu Asır'ın evâhirinden bed' ile Anadolu'nun Ermeniler ile meskûn mahallerinde icrâ eylediği propagandalarda, ki sair mezhep misyonerleri tarafından bu derece bir propaganda yapılmamıştır, aynı siyaseti ta'kīb ettiler. Bu da pek az görünerek ilk Ermeni hâdisesinde Rus himâyesine ilticâ eden Ermeniler'i hiçbir vicdanın kabul etmeyeceği bir lisanla "Rus Kilisesi'ne mensup olmadığınız halde sizi kabul etmekte ma'zûruz." diyerek bu hallerinden istifâdeye kal[k]dılar ve 5000'i mütecâviz Ermeni de nâçâr tebdîl-i mezhep etmeye mecbur kaldılar. Ba'dehû Rusya'da mevcut Ermeni kiliselerinin kendi malları olan bütün emvâl-i menkūle ve gayr-i menkūle 1903 târîhinde imparator nâmına zabtolundu. Şimdiki politikası da Şark'ta mevcut Garp kiliselerinden mâadâsını kendi taht-ı tahakkümüne alıp entrikasını güzelce çevirebilmekten başka bir şey değildir.

1902 senesinde Lübnan İmtiyazlı Vilâyeti'ne Rus taraftarı bir valinin intihâbı için devletler beyninde büyük bir teşebbüste bulundu. Her ne kadar Ruslar kendi arzuları aleyhine techîzât ve ihzârât-ı harbiyyede bulunmadan Japonlarla harbetti ve mağlûbiyetiyle neticelendi ise de el-ân Islav ve Bizantin İmparatorluğu hülyâsından vazgeçmeyerek kat'î bir darbe vurmak için ihzârâtta bulunuyorlar. Doğrudan doğruya Dârülhilâfe'ye hücum etmek pek işine elvermediğinden Kafkas ve Suriye cihetlerinden girerek Anadolu'yu

arkasından kavramak istiyor. Osmanlıları yekden taht-ı tahakkümüne alamayacağını aklı kestiğinden Türkler ile Suriyeliler beynine bir adâvet kaması sokarak lüzûmu takdîrinde hıristiyan mezhebine mensup Suriyelileri kendi bandırası altına çekmek istiyor. Rusların keşşâf kolları Suriye'nin tâ cenûp cihetlerine kadar sokuldu. Avrupa devletleri de heman gözlerini kırpmadan bunu nazarlarıyla gâyet müdekkikāne ta'kīb ediyorlar. Bize de bâkī kalan bir şey var ise o da şu satırları okuduktan sonra hiç olmaz ise gözümüzü bundan sonra açmaklık zahmetini ihtiyâr etmektir.

Yukarıdan beri yazmakta olduğum şu satırlardan yegâne maksadım, Avrupa devletlerinin himâye-i mezheb-i hıristiyaniyye nâmı tahtında vatan-ı mukaddesimize nasıl nüfûz ve hulûl ettiklerini, hıristiyan vatandaşlarımız beyninde nasıl tohum-ı fesâd ektiklerini, bununla da dâhil-i vatanda ne gibi münâzaa ve müdâhalelere sebebiyet verildiğini, vatanımıza dühûl ile dâhilî işlerimize müdâhale edebilmek için ne gibi fedâkârlıklarda bulunduklarını âcizâne vatandaşlarıma irâe ile onların bu fedâkârlıklarını kendimize birer nümûne-i imtisâl addedip bizde dahi bu gibi teşebbüsât-ı fedâkârîde bulunarak evvelâ dâhil-i memlekette mekteplerin ve dâru'l-hasenâtın teksîriyle hâricî müdâhalelere bir nihayet vermek, ba'dehû onların memleketimiz dâhilindeki taleplerine mukābil, taht-ı esâretlerinde bulunan bunca milyonlarca müslümanların te'mîn-i hukūkları için biz de mutâlebâtta bulunarak, itfâsına uğraştıkları nûr-ı İslâmiyyet şem'asına yeniden gıda vererek, milel-i hıristiyaniyyenin teşebbüsâtına bir sedd-i azîm çekmek için bir teşvîkten ibarettir.

Yukarıda dahi görüldüğü üzere bu gibi işlerde şehbenderlerin fevkalâde yararlıkları dokunduğundan onların ta'yîn ve tahsîslerinde mahall-i me'mûriyyetlerinin hâl ve mevki'lerine münâsip ve âşinâ kimselerin ta'yînine i'tinâ, hattâ fahrî şehbenderlerin dahi vatan ve millet-i Osmâniyyenin ahvâl-i dâhiliyyesine gereği gibi ma'lûmâtı ve lisân-ı resmî-i Türkî'ye âşinâ olmaları elzemdir. Fahrî şehbenderlerimizin ekserîsi bu mezâyâyı muhtevî olmadıkları gibi, bazı Osmanlı şehbenderliği sâir hükûmetlerin şehbenderlerine meselâ bir İtalyan şehbenderine ihâle olunmuş, hattâ Osmanlı lisânına âşinâ olmadığı gibi vatan ve millet-i Osmânîye dahi vukūfu olmadığından hizmetinden vazgeçelim, mazarratı dokunmayacağında bizi kim te'mîn eder? Herbir işi hükûmete atfetmeyip, millet de hükûmete bir istinâd olarak el birliğiyle vatan için fedâkârlıkta bulunulacak olur ise o vakit vatan, vatanla beraber biz de teâlî ederiz.

Stuttgart'ta Anadoluhisarlı
Mehmed Hayreddin

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA
– 7 –
HALEB AHVÂL-İ UMÛMİYYESİ

Haleb vilâyetinin ahvâl-i ictimâ'iyyesi Memâlik-i Osmaniyye'nin sâir şehirlerine hiç de benzemez. Burası dört yol ağzı bulunduğundan her nevi' yolcuların mahall-i ubûr u mürûrudur. Anadolu'nun, Arabistan'ın, bâdiyenin her tarafından buraya heman her gün yeni yeni adamlar gelir ve biraz sonra geri giderler. Haleb'de en ziyâde münteşir olan Lisân-ı Arabî olmakla beraber Suriye ve Beyrut'a nisbeten Türkçe bilenlerin adedi pek çoktur. Esnafa merâm anlatmak Türkçe bilenler için kolaydır. Hele Bağdad şimendüferi hitâm bulduktan sonra Haleb cidden yeni ve mühim bir devre-i terakkī ve tekâmüle girecektir. Haleb'deki kıyafetlerle elbiseler ise pek ziyâde câlib-i nazar-ı dikkattir. Entarili, abalı, kefyeli ve akalli,[?] gecelikli, hırkalı, **[36]** âbânili, kuşaklı, sarıklı, setre pantollu velhâsıl her çeşit elbise ve kıyafetli kimselere mebzûlen tesadüf edilir. Kürtçe, Çerkesçe lisanlarıyla da mütekellim kimselerin adedi az değildir. Zîrâ buraya Kürdistan'la Kafkazya'dan muhâceret eden Gürcü ve Çerkesler el-ân lisanlarını muhâfaza etmişlerdir. Bu muhacirler on bini mütecâvizdirler. Haleb tamamıyle bir Şark ve Asya memleketi olup, alafrangalıkla frenk âdâb-ı muâşereti henüz buraya İzmir'de, Selanik'te, Beyrut'ta olduğu gibi dal budak salmamıştır.

Haleb sokaklarında nezâfet ve tahâretten eser görülmediği halde hanelerinde ahali temizliğe son derece riâyet ve i'tinâ eyliyorlar. Meselâ beni hanesine akşam taâmına misafir çağıran Haleb eşrâfından *el-Mekniyetü'l-Asriyye* sahibi Seyyid Abdülvedûd Efendi'nin hanesinin dışı ve medhali fevkalâde çirkin ve nâhoş bir şey teşkîl ederken içerisi pek nazîf, tâhir ve temiz, Şark ve Garb tarzında mefrûş idi. Salonu beyaz ve sade somaki taşlarıyla tefrîş edilmiş, parıl parıl parlıyordu. Bize ihzâr ettiği yemekler ise hep Haleb'e mahsus yerli et'ıme-i nefîsesinden mürekkeb idi. Bulgurdan otuz türlü yemek ve köfte yapıldığını hane sahibi söyledi. Hakīkaten yemeğimizde bunun üç dört türlüsü var idi. Haleb'in nefis yağıyla pişirilmiş olan pilav vasf u ta'rîften müstağnî idi.

Haleb'de gâyet kadîm ve eski bir kale vardır ki, el-ân enkāzı tâ uzaklardan nâzırına görünmekte ve târîh-i binâsı ise Hazret-i İbrahim'e isnâd ediliyor. Hakīkat-i hâlde bânîsi mechûldür. Fakat bu kalenin Timurlenk tarafından vaktiyle tahrip edilmiş olduğu kayden sâbittir. Günden güne de duvarları aşınıp yıkılmaktadır.

Bir de Haleb'in cidden âsâr-ı nefîsesinden addedilebilecek "Câmiu'l-Emevî" mescidi güzel ve "arabesk" tarzında yapılmıştır. Câmiin avlusu beyaz, siyah renkli mermer taşlar ile pek dil-nişîn bir tarzda tefrîş olunmuştur.

Haleb eşrâfının haneleri de pek güzeldir. Bu hanelerin içi eski Endülüs tarzında inşa ve te'sîs olunarak bağı, bahçeleri, havuzları, fıskıyeleri pek mergūbdur.

Eskisine nisbetle Haleb'de maârif müterakkī bir halde bulunuyor ise de maatteessüf ta'mîm-i maârife gerek ahali, gerek hükûmet çalışmamışlardır. Bununla beraber müslimlerin yüzde otuzu okumak yazmaya muktedirdirler. Gayr-i müslimlerin ise yüzde kırkı okur yazar kimselerdir.

Haleb'deki maârif her ne kadar bâdî-i emirde mahdûd görünüyor ise de hakīkat-i hâlde tenvîr-i efkâra az-çok hizmet etmiştir. Buradaki hükûmet mektepleri bir lise, bir rüşdî-i askerî, bir rüşdî-i mülkî, bir dârülmuallimîn ile 14 inâs

mektebinden ibarettir. Ahali tarafından da birçok ibtidâî mektepleri küşâd edilmiştir. Fakat ecnebî mektepleri ise Beyrut'ta olduğu gibi burada da fevkalâde ve mükemmel bir sûrette te'sîs edilerek evlâd-ı vatanı kendi mü'esseselerine –rakîbsizlik yüzünden– celbe muvaffak olmuşlardır. Nitekim Haleb'de Fransızların, Alyansların, Ermeni katoliklerin birer mektepleri olduğu gibi, şu son zamanlarda Almanlar tarafından da yeni bir mektep te'sîs edilmiştir. Alyans Mektebi cümlesinden iyi ve müterakkī bir haldedir. Ermeni Mektebi ise i'dâdî derecesindedir. Hasılı hükûmetimizin maârif hakkındaki ihmâl ve rehâveti burada da gereği gibi göze çarpıyor.

Usûl-i idâre-i memleket tamamıyla eskisi gibi ve belki eskisinden hiç farklı değildir. Beyrut, Haleb Vilâyeti'nin tarz-ı idâresini görenler bu sözümü tasdîk ederler. Bulunduğum hotelde ikāmet eden bir Fransıza "Haleb'i nasıl buldun?" suâlime karşı "Tozdan topraktan, pislikten başka hiçbir şey görmedim" cevabında bulundu. Filhakīka bu şehirde belediyeden eser yoktur. Hükûmet konağı da pek biçimsiz yerdedir. Haleb'de Ramazan geceleri tamamıyle İstanbul gibidir. Ahali bütün vakitlerini kahvehanelerde, tiyatrolarda geçiriyorlar. Haleb'de taassub-ı dîniyye çoktur. Yani hiss-i İslâmiyyet müslümanlar beyninde pek iyidir. Tâât ü ibâdâtta bilerek kusûr etmezler. Maatteessüf aynı zamanda Beyrut'ta olduğu gibi açıktan açığa müskirât kullanmak ve umûmhanelere gitmek âdet-i zemîmesi burada da cârîdir. Haleb ahalisi Beyrutlulara nisbeten daha ziyâde hilm ve selâmet-i efkâra mâliktirler. Az söyler, çok dinler kimselere tesadüf ettim.

Haleb masnûât ve mensûcâtına gelince; zannedersem Memâlik-i Osmaniyye'de birinciliği ihrâz edebilir. Eğer Haleb'e Avrupa'dan bir şey celbedilmese, ahali müstağnî olabilir. Sırmalı bürüncekli kumaşlardan tutarak en kaba bez parçalarına varıncaya kadar Haleb'de nefîs sûrette kumaş dokunmaktadır. Haleb'in perdelikleri, ipekli kumaşları, canfesleri, çarşaflıkları, abâları, yaşmakları, alaca topları, yünlü, pamuklu, işlemeli topları cidden nefîs, dayanıklı ve rekābet kabul etmeyecek sûrette ucuzdur. Fakat maatteessüf ahaliyi, dokumacıları, teşvîk için hükûmet tarafından hiçbir teşebbüs icrâ edilmiyor. Sonra ahali de kendi i'mâl-kerdeleri olan san'atlarının tervîciyle Avrupa ve İstanbul piyasalarında satılması için lâzım gelen teşebbüste pek çok ihmâl ediyorlar. Haleb mensûcâtı için Avrupa piyasalarında, Hindistan'da, ötede beride şu'beler küşâd edilirse zannederim ki, büyük fâide ve kâr te'mîn edilebilir. Haleb'in Sabun Hanı'nda mensûcât-ı mahalliyye ile ticaret eden "Hacı Ahmed Muhakkal[?] ve İhvânühû"nun dükkânına bir iki arkadaşla gittim. Bize son derece riâyet ve ikram ettikten sonra Haleb'de yapılan bütün mensûcâtı bize birer birer göstermek lutfunda bulundu. Bize i'mâli hakkında mufassal ma'lûmât verdi. Yapılan şeyler o kadar nefîs ve hüsn-i tabîat dâiresinde yapılmıştı ki, göz bir türlü temâşâdan doyamıyordu. Öyle nefîs ve güzel şeyler gördüm ki, Avrupa'da bile emsâli yapılmıyor. Bu güzel şeylerin yerli destgâhlarla yapıldığına insanın inanmayacağı gelir.

Bu zât Chicago Sergisi'ne vaktiyle kendi destgâhlarında i'mâl ettiği kumaşların nümûnesini göndermiş olduğundan, mazhar-ı takdîr olduğuna delîl olmak üzere kendisine Chicago Sergisi'nin en büyük bir madalyası verilmiştir. Devr-i sâbık hükûmeti madalyayı Hacı'dan alıp on beş sene tevkîf ederek i'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonra kendisine iâde eylemişlerdir. Bu hâl ile memlekette hırfet ve san'at, ticaret ileri gider mi?

Bereket versin geçen sene Nâfia Nezâreti'nce Haleb'de en ziyâde mensûcât i'mâl eden tüccardan birisine verilmek üzere yüz lira mükâfât-ı nakdiyye verilmesi takarrur etmiş ve meblağ-ı mezkûr en ziyâde ve en nefîs iş i'mâl ettiren Hacı Ahmed Muhakkal'a[?] hükûmet vasıtasıyla verilmiş ise de, hacı-i mûmâ-ileyh müstağnî bulunduğu için aldığı mükâfât-ı nakdiyye ile Haleb fukarâsına kömür ve saire almıştır.

Bana kalırsa Haleb'deki sanâyi' ve mensûcâtı tervîc için bir şirket teşekkül edip ma'mûlât-ı dâhiliyyenin Avrupa'da ve sair yerlerde neşr ü ta'mîmine sa'y ü gayret olunmalıdır ki, bu yüzden mühim fâideler te'mîn edilsin.

Haleb ahalisi son derece mükrim ve misafirperver kimselerdir. Bu bir iki gün zarfında bana son derece ikram ettiler. Bu gece iftar için yine bir yere da'vetliyim. Bizi öteye beriye götürüp her şeyi gösteriyorlar. İstediğim tafsîlâtı veriyorlar.

Beyrut'tan Haleb'e kadar ta'kīb ettiğim istasyonları ber-vech-i âtî kaydetmeyi kāriîn için müfîd tasavvur ettiğimden istasyonların isimlerini yazıyorum:

Beyrut Rıhtım İstasyonu – Eski Beyrut Rıhtım İstasyonu – el-Hades – Baîdâ – el-Cumhûr – Gāriyâ – Âliye – Bihamdûn – Savfer – el-Müdeyric – el-Müreycât – Cedetyâ – Sa'd Nâyil – el-Muallaka – Riyâk – Baalbek – Lebve – Râsin-i Baalbek – Kasayr-ı Kuteyne – Humus – Telyîse – Kefr-i Behem – Hamâ – Kumhâne – Kevkeb – Ümmü'r-Racîm – Ebu't-Tuhûr – Tellü'l-Hîn – Hamîdiyye – Vahîmî – Haleb.

Humus–Bağdad şimendüferi muattal bir halde kalmıştır. Zîrâ henüz Devlet-i Aliyye'nin **[37]** siyâset-i hâriciyyesi lâyıkıyla ta'yîn edilmediği cihetle bunun ikmâline i'tinâ edilmemektedir. Eğer İngiltere–Almanya arasında bir münâzaa ve rekābet devri başlarsa herhalde Humus–Bağdad şimendüferinin imtiyâzı Fransızlar veya İngilizler tarafından alınacaktır. Bu hususta ilhâh ve ibrâm etmekten bile çekinmeyeceklerdir. Aksi takdirde Alman–İngiliz münâsebâtı düzgün ve münâsebetli bir sûrette devam ederse o zaman Almanların Bağdad şimendüferine Fransa ve İngiltere tarafından rekābet ve müzâhamet olunmayacağı tabîîdir. Yoksa Almanlara meydan okumak için Humus–Bağdad şimendüferi imtiyâzını İngiltere veya Fransa devletleri alırlarsa Almanların Bağdad şimendüferinin ehemmiyeti kalmaz. Çünkü Humus–Bağdad şimendüferi sekiz yüz kilometre olup Haleb–Bağdad şimendüferi ise bin sekiz yüz kilometreyi mütecâvizdir. Eğer Humus–Bağdad şimendüferi imtiyâzını İngiltere ve Fransa alırsa, Trablusşam'ı liman ve iskele haline ifrâğ ile Bağdad şimendüferinin en birinci istasyonu orası ta'yîn edilecektir.

On dört lira güç hâl ile bir araba buldum. Bugün Bağdad yolunu ta'kīb edeceğim. Şimdilik bu kadar yetişir.

S[sin]**. M. Tevfik**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 7 –

FİLİBE'DE İKİ İSLÂM MUHBİRİNİN MÜLÂKĀTI

Sebîlürreşâd'ın muhterem Hindistan muhbiri elbette Hindistan'a muvâsalet ettiği gibi oradaki ahvâle dair arîz u amîk ma'lûmât-ı mufassala ve nâfia i'tâ edeceklerdir. Fakat *Sebîlürreşâd*'ın muhterem kāri'leri ne bahtiyar ki, Hindistan muhbir-i mahsûsu henüz o uzun yolları kat' ederek Hindistan'a varmaksızın Bulgaristan'da bulunan muhbiri vasıtasıyla oradaki intibâh ve hissiyât-ı İslâmiyyeye dair bugün bazı ma'lûmât elde edeceklerdir.

Geçen gün ale's-sabâh siyah fesli, siyah çehreli, beyaz pantolonlu bir zat gördüm. Bu zât-ı muhteremin bu memleket ahalisi olmadığı sîmâsından nümâyân oluyordu. İngilizce, Almanca, Fârisîce tekellüm ediyor, fakat Fransızca, Türkçe bilmiyordu. İngilizce bilen bir zat vasıtasıyla görüştük. Neticede anlaşıldı ki, Hindistan'ın Kalküta şehrinde İngilizce olarak intişâr eden *Hemrâh* gazetesinin muhbir-i mahsûsu imiş. Kendi kendime; "Tamam fırsattır; iki muhbir yekdiğeriyle görüşmelidir" dedim. Maatteessüf bizim bildiğimiz lisanı o, onunkini biz bilmediğimiz için mes'ele güçleşiyordu. O gün akşam Muradiye Cami'-i Şerîfi kurbünde Uhuvvet Kulübü'nde birleştik. İngilizce ve Almanca bilen iki zat vasıtasıyla Bulgaristan müslümanlarına ait pek çok ma'lûmât aldı. Gece zevâlî sâat bire kadar orada bulunduk. Şimdi de sıra bize gelmişti. Vakit geç olduğu cihetle ertesi gün sâat ikiye bıraktık. İkide Filibe gençlerinden Almanca bilen bir genç ile beraber hotelde buluştuk. Bu genç muhbirin ismi Abdurrahmân, sinni yirmi altıdır ki, sinde beraber bulunuyorduk.

Kendisi İngiltere dârülfünûnunda ikmâl-i tahsîl etmiş ve Halil Halid Beyefendi hazretlerini pek iyi tanıyor.

Biraz görüşüp o gün sâim olup olmadığını sordum. Oruçlu olduğunu söyledi. Ba'dehû şu sûretle söze başladık:

Ben:

– Efendim, Hindistan'da bulunan ihvân-ı dînimiz hakkında zat-ı âlîlerinden bazı şeyler sormak isterim. Bunlara dair biraz îzâhât verirseniz bendenizi pek ziyâde memnun edeceksiniz!

Abdurrahmân Efendi, mütebessimâne gāyet nâzik bir vaz'iyetle:

– Estağfirullah; maal-iftihâr memleketim hakkında bildiğim kadar ma'lûmât verebilirim.

1- Son zamanlarda bazı cerâidde gördüğümüze göre Hindistan müslümanlarında büyük bir intibâh eseri, dehşetli bir faâliyet hissediliyor. Gerek siyaset ve gerek maârif nokta-i nazarından müslümanların intibâhı ne derecededir ve bunlar için cem'iyetler teşekkül ediyor mu?

– Evet! Bugün Hindistan tamamıyla uyanmıştır. Şimdi Hindistan'da iki büyük cem'iyet vardır ki, birisi siyasetle, diğeri de yalnız maârif ile iştigāl eder. Hindistan'daki siyasî cem'iyetin ismi "All India Muslem League", maârifle iştigāl edenin ismi "All India Educational Conference".

2- Bu cem'iyetlerin sûret ve maksad-ı teşekkülleri nedir, a'zâ miyânına dâhil olabilmenin ne gibi şartları vardır?

– Bunların sûret-i teşekkülü: Evvelâ bütün kazâlarda cem'iyet teşekkül ediyor. Bilahare bunlar umûmî bir kongre akdediyorlar. Hattâ her iki cem'iyetin geçen sene de bir kongresi olmuştur.

Bittabi' maârif cem'iyetinin maksad-ı teşekkülü Hindistan'da umûr-ı maârifi ıslâh ederek memlekette maârifi terakkī ettirmektir. A'zâsı miyânına gerek Mısır, gerek Türkistan, gerekse sair yerlerden olsun, herkes dâhil olabilir.

Siyâsî cem'iyetlerin maksad-ı teşekkülüne gelince: Bu cem'iyetin maksadı umûm Hindistan ahalisini tevhîd etmek, onları nokta-i vâhideye toplamaktır. Bunun a'zâsı yalnız Hindistan ahalisinden olmak lâzımdır.

Maârif cem'iyeti birçok mektepler, dârülfünûnlar yapmıştır. Bu dârülfünûnlardan ilâhiyât ve elsine-i sâire ile meşgūl talebeler vardır.

3- Bunlardan başka dînî hey'etler filân var mıdır?

– Evet! Bu iki cem'iyetten başka daha pek çok hey'etler, müteaddid mezhebler vardır. Ez-cümle, bir Nedvetü'l-Ulemâ vardır. Gāyet dehşetli bir cem'iyet-i dîniyyedir ki, müslümanlığın terakkīsi için pek ziyâde çalışıyorlar.

4- Gerek Nedvetü'l-Ulemâ, gerek ilâhiyât mekteplerinde meşgūl olanlar müslümanlık hakkında ne gibi şeyler düşünüyorlar, hâl-i hâzırdaki müslümanlar ile asıl Müslümanlık arasında bir fark görüyorlar mı?

– Hay hay! Müslümanlar ile Müslümanlık arasında büyük farklar görüyorlar ve hem de öyledir. Çünkü müslümanlar, dinin, Müslümanlığın gösterdiği yoldan gidip oradan ayrılmasalardı, bugün dünyanın en azîz, en kavî bir milleti olmaları ve herkesin onların önünde boyun eğmeleri lâzım gelirdi. Hâlbuki böyle mi? Bugün müslümanlar her yerde sefil, her yerde hakīrdir. Gerek Nedvetü'l-Ulemâ, gerek ilâhiyât mekteplerinde meşgūl olanların düşündükleri şey akāyid-i İslâmiyyeye yerleşen hurâfâtı çıkarmak, İslâmiyet'i bir takım hurâfâttan, İsrâiliyâttan kurtarmak, insanları körü körüne taklîd fikrinden vazgeçirmeye çalışmaktır.

Meselâ İslâmiyet "Hiçbir şeyi delilsiz kabul etmeyin." dediği halde şimdiki müslümanlar [1](اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا) diyerek herşeyde mukallid oluyorlar. "Bu böyledir." denildiği gibi hiç ses çıkarmazlar. "Böyle şey olur mu, olmaz mı acaba?" diye düşünmezler. Fakat onlar böyle düşünmüyorlar; "Babamızdan böyle görmüşüz" demiyorlar. Bu gibi mesâili pek çok tedkīk ediyorlar, akla muhâlif olup olmadığını nazar-ı i'tibâra alırlar.

5- İslâmların evvelki şân ve şevketlerini iâde edebilmeleri hakkında fikriniz nedir, ne gibi şeyler düşünüyorsunuz?

– İslâmların şevket-i evveliyyelerini iâde etmeleri için hem maddeten hem de ma'nen terakkī etmeleri lâzımdır. Eğer İslâmlar çalışırlar da şu iki kuvveti beraberce terakkī ettirirlerse o zaman bi-hakkın bunu te'mîn etmiş olurlar. Yok böyle yapmazlar da yalnız maddeten terakkī etmeye bakıp ma'neviyâtı bir tarafa atarlar, yahud maddiyâtı terk **[38]** ederek ma'neviyât vâdîlerinde dolaşırlarsa İslâmlar hiçbir vakit mevcûdiyetlerini gösteremeyeceklerdir. Artık bâtına da lüzûmundan fazla ehemmiyet vermemeliyiz. Bugün İslâm memleketlerine atf-ı nazar edecek olursak görürüz ki, bir tarafta sırf maddiyâta ehemmiyet veriyorlar, ma'neviyâta; "Nere-

[1] Zuhruf, 43/22-23.

desin?" demiyorlar, diğer yerde de maddiyâta göz yumarak ma'neviyâta sarılmak, zâhirden ziyâde bâtına ehemmiyet vermek isterler ki, her iki fikrin hatâ olduğu meydandadır. Zîrâ ma'neviyâtın muâveneti olmaksızın yalnız maddiyât ile iş görülmediği gibi kuvve-i maddiyye olmadan ma'neviyâta da istinâd edilmez. Maa-hâzâ bir takım asılsız hurâfâta da bağlanıp kalmak kâr-ı âkıl değildir. Herhalde düşmanlarımızın terakkıyâtını nazar-ı dikkate almak lâzımdır.

6- Pekâlâ, şimdi İslâmların istikbâli hakkında fikriniz nasıldır? Hâl-i hâzırdan istidlâl ederek ne gibi bir hâl kesbedeceğini ümîd ediyorsunuz?

– Umûmiyetle istikbâl parlaktır! Çünkü her yerde az çok bir fikir hâsıl olmuştur. Herkeste bir endîşe-i istikbâl vardır. Elverir ki, aslı esası olmayan birtakım fikirleri silip yerine doğrularını yerleştirmeli. Bu hususta her sınıf halkın cidden fedâkârlık göstermesi lâzımdır. Bilhassa ulemâ vazifesini takdîr ederek ahaliyi îkāz etmeli, bütün memleketlere seyahatler icrâ ederek müslümanları birbirine tanıtmalı, istikbâl için fikir hazırlamalı.

7- "Hindistan müslümanlarının Makām-ı Hilâfet'e karşı büyük bir merbûtiyetleri var" deniyor. Buna karşı İngiltere hükûmetinin vaz'iyeti nasıldır; Hind müslümanlarının Makām-ı Hilâfet'e olan merbûtiyetlerini kesmek istemez mi?

– Evet! Hind müslümanlarının Makām-ı Hilâfet'e karşı lâ-yetezelzel bir merbûtiyetleri vardır. Çünkü biz yakînen biliyoruz ki, Osmanlı hükûmeti biraz eser-i za'f gösterecek olursa, Hindistan'da İngiliz tehlikesi muhakkaktır.

Sonra İngiltere hiç istemez ki, Hind müslümanları Makām-ı Hilâfet'e merbût kalsınlar. Hattâ İngiltere bize krallık bile teklif etmiştir. Bize diyor ki: "Siz isterseniz ben sizi müstakil bir krallık yapayım; kral da kendinizden olsun; benden külliyyen ayrılın! Fakat, hükûmet-i Osmâniyyeden tamâmen merbûtiyetinizi kesmek, alâkanızı kat' etmek şartıyla! Hem zaten sizin hükûmet-i Osmâniyyeye merbût olmanızda bir ma'nâ yoktur. Zîrâ hilâfet Yemen'dedir; siz oraya merbût olmalısınız!..." İngiltere daima Hindistan'da bu fikri tervîc ettirmeye, Hindlilerin hükûmet-i Osmâniyyeden râbıtasını kesmeye çalışıyor. Onun ta'kîb ettiği siyaset budur.

8- Trablusgarb Muhârebesi Hind müslümanlarına karşı nasıl bir te'sîr yaptı, bundan ne gibi şeyler istintâc ediyorsunuz?

– Trablusgarb Muhârebesi Hindistan müslümanlarının üzerinde pek büyük bir te'sîr hâsıl etmiştir. Onlar buradaki müslümanlardan daha ziyâde müteessirdir. Biz bunu intibâh-ı İslâm fikrini öldürmek, müslümanların kuvvetini kırmak, Âlem-i İslâm'da başlayan eser-i hayâtı mahvetmek için Avrupa tarafından mutasavver olan tedbirlerin bir mukaddimesi olmak üzere telakkī ediyoruz. Eğer bu müşterek tedbirde –maâzallâh– muvaffak olurlarsa İslâmların âtîsi karanlıktır. Maamâfîh bu muhârebenin İslâmlara pek büyük bir fâidesi de olmuştur; İslâmların teyakkuz ve intibâhına büyük bir fâidesi dokunmuştur. Bugün –bir hizb-i kalîl istisnâ edildikten sonra– her taraftaki müslümanlar anlamışlardır ki, Trablusgarb Muhârebesi bir müstemleke değil, bir İslâmiyet muhârebesidir. Bununla beraber hükûmet-i Osmâniyyenin şimdiye kadar olan bu mukāvemet-i dilîrânesi de Avrupalıları pek ziyâde endîşeye düşürdü. Daha doğrusu İslâmiyet aleyhinde beslenen fikirlerin ne kadar yanlış olduğunu, düşündükleri şeylerin tatbîk edilemeyeceğini bu muhârebe fiilen isbât eyledi. Hattâ Hindistan müslümanları Mahmud Şevket Paşa ile Enver Bey'in muzafferiyet ve muhârebenin devamına dair bir telgrafı üzerine âdetâ şenlikler yaptılar. Hülâsa muhârebenin devamı İslâmların aleyhine değil, lehine olmuştur.

9- Hükûmet-i Osmâniyye Trablusgarb'ı İtalya'ya terkedecek olursa Hindistan müslümanları arasında nasıl telakkī edilecek? Ve bunu terketmekte mühim bir mahzûr görüyor musunuz?

– Efendim demincek intibâh-ı İslâm'dan bahsetmiş ve "Bu olmazsa İslâmların hayatı meşkûktür!" demiştik. Fakat burada en mühim bir mes'ele daha vardı ki, hatırıma şimdi geliyor. İntibâh-ı İslâm hususu için kuvvetli bir hükûmet-i Osmâniyyenin vücûdu lâzım olmak ile beraber Şeyh Senûsî hazretleri de bu bâbda bir uzv-ı mühimdir. İntibâh-ı İslâm'ı husûle getirmek için Senûsî hazretlerine iyice sarılmak, hükûmet-i Osmâniyye ile onun arasında kuvvetli bir râbıtanın te'sîsine çalışmak, Osmanlılar ile onun beynindeki turuk-ı muvâsalenin gerisi bulunarak Osmanlılar ondan bi-hakkın müstefîd olmak lâzımdır. Eğer Şeyh Senûsî hazretlerinden Âlem-i İslâm istifade edemezse intibâh-ı İslâm fikri yine ölmüş demektir.

Halbuki bugün Trablus'u vermek Şeyh Senûsî gibi İslâm'ın en mühim bir uzvunu âtıl bırakmak, İslâm'ın ümîd-i istikbâlini mahvetmek demektir. Zîrâ bugün Şeyh Senûsî hazretlerinin Âlem-i İslâm'a olan yolunu bir taraftan Fransa diğer taraftan da İngiltere, Almanya kat' etmiştir. Şimdiki halde açık yalnız Trablus vardır. Eğer Trablus da İtalya'ya verilecek olursa Senûsî hazretlerinin her tarafı kapayarak deniz ortasındaki bir ada gibi sıkışıp kalacak ve binâenaleyh o mühim uzuvdan istifâde edilemeyecektir. İşte gerek İngiltere ve gerek düvel-i sâirenin ta'kîb ettikleri siyaset… Hele İngiltere hiçbir zaman arzu etmez ki, kuvvetli bir hükûmet-i Osmâniyye bulunsun. Maamâfîh bil-külliyye mahvolmaması da İngiltere'nin menâfii iktizâsındandır. Bunun için Trablus mes'elesi gāyet mühimdir. Hele Trablus'u vermek gibi bir fikir bütün İslâmlar üzerinde başka bir te'sîr hâsıl edecektir. Bunun için ben zannetmem ki, hükûmet-i Osmâniyye böyle bir fikirde bulunsun. Hem zaten İtalya buna devam edemeyecektir. Çünkü bu muhârebede İtalya pek büyük ziyân etmiştir. Yalnız bizim için sebat lâzımdır.

10- Efendim gerek Osmanlı hükûmetine karşı olan hissiyât-ı âlî-cenâbınıza, gerek oradaki müslüman kardeşlerimizin ahvâline dair vermiş olduğunuz îzâhâta karşı azîm teşekkürler ederim. Yalnız bir şey daha sormak isterim. Gerçi bunu daha evvel sormak münasip idi, fakat Ramazan olduğu münasebetle zihin toplu olamıyor.

– Evet efendim, buyurunuz!

– Yukarıda Hindistan'daki cem'iyetlerden ve bunların kongrelerinden bahsetmiştik. Bunlar kongrelerde ne gibi mukarrerât ittihâz ediyorlar, lutfen söyler misiniz?

– Efendim her taraftaki cem'iyetin göndereceği murahhaslardan âdetâ bir meclis-i meb'ûsân vücûda geliyor. On-

lar, bil-cümle hâl-i hâzırdaki ihtiyâcât-ı İslâmiyyeyi tedkîk edip düşünüyorlar, ona göre lâzım gelen kararları ittihâz ve bu kararı tatbîke çalışıyorlar. Bu cümleden olarak pek çok mektepler vücûda getiriyorlar.

11- Hindistan'da cesîm dârülfünûnlar var mıdır?

– Hindistan'da üç dâne büyük İslâm dârülfünûnu vardır. Hele bunun biri pek büyüktür. Bunda lâ-ekall şuabât-ı ilmiyyenin her sınıfına mensup üç bin talebe vardır. Hind müslümanlarının merkez dârülfünûnunu teşkîl ediyor. İngiltere'nin "Cambridge" ve "Oxford" dârülfünûnlarına muâdildir. Talebeler orada yiyip orada yatıyorlar. Bu dârülfünûn hükûmetten ayrı olarak sırf müslümanların himmetleriyle vücûda gelmiştir.

12- Ulûm ve maârife karşı kadınlarınız nasıldır? Bu mekteplerde onlar da bulunur mu? Bulunursa ne sûretle bulunurlar?

– Kadınlar bu mekteplere devam etmezler. Maamâfîh onlar evlerde husûsî tahsîl ederek imtihân zamanı mekteplere gelirler, yüzleri mestûr olduğu halde hey'et-i mümeyyize huzurunda imtihân olup giderler.

– Memnun oldum. Demek ki, sizde tesettüre riâyet ediliyor!

– Hay hay! Tesettüre riâyet ederiz!

13- Mekâtibde tarz-ı tedrîs nasıldır? din ile asr-ı hâzır medeniyeti hakkında ne gibi fikirler verirler?

[39]– Mekteplerde, bâ-husûs ulûm-ı âliyye tahsîline mahsus müesseseler medeniyet-i hâzıranın müfîd noktalarıyla dini hem-âhenk olarak yürütürler. Ne dini medeniyet-i hâzıra aleyhine ve ne de medeniyeti din aleyhine isti'mâl etmezler. Hem medenî, hem de mütedeyyin olmak isterler. Maamâfîh din ve ehl-i sünnet mezhebi aleyhinde bazı fırkalar da zuhûr etmeye başlamıştır. Ez-cümle, bir mu'tezilî mezhebi meydan almaktadır. Meselâ ekâbir-i ulemâdan Seyyid Ahmed Han *Kur'ân* üzerine bir tefsîr yaparak Dîn-i İslâm'da mu'cize ve havârik-ı âdât gibi şeyler olmadığını söylüyorlar.

Sonra Seyyid Çerâğ Ali de taaddüd-i zevcâtın, esâretin, talâkın adem-i cevâzına kāil oluyor. Hukūk-ı düvel kavâidinden hâric olan esâreti tecvîz etmediği gibi "Bir kocanın karısını boşaması ile de talâk câiz olmaz." diyor. "Talâkın sahîh olması için kadın ve erkek hükûmete celbolunmalı, eğer müftî sebeb-i ıtlâkına dair erkeğin serdedeceği edilleyi ıtlâkına sebeb-i kâfî görürse müftînin emri üzere ıtlâk eder. Eğer sebeb-i kâfî görülmezse; "Boş ol!" demesiyle boş olamaz!" diye ictihâd ediyor ve; "talâk-ı bâyinin kat'iyyen memnû' olduğu"na hükmediyor.

Yine ulemâdan Seyyid Emîr Ali de, taaddüd-i zevcâtın ayn-ı zinâ olduğuna hükmederek Cenâb-ı Peygamber'i misâl getirenleri şu sûretle reddediyor: "Hazret-i Peygamber'in Ezvâc-ı Mutahherâtı nikâha âid olan kavânîn-i *Kur'âniyye* şeref-nâzil olmazdan mukaddem taht-ı nikâhında idiler." diyor. Bu söylediğim ulemâlar ulûm-ı dîniyye ve usûl-i fıkıh mütehassıslarıdır.

14- Acaba bu fikrin vâsi' bir mikyâsda taammüm edebileceği melhûz mudur, ahalinin bu fikre karşı temâyülleri nasıldır?

– Şimdiki halde tarafdârları yok değil. Bu mezhebin de tervîcine çalışanlar vardır. Fakat bittabi gāyet azdır. Maahâzâ gitgide çoğalmaları melhûzdur. Çünkü her yeni fikrin sahibi bidâyeten az olduğu halde sonra sonra çoğalıp gidiyor.

– Efendim; tekrar teşekkür ederim, memnun oldum! diyerek adreslerini alıp ellerini sıkarak ayrıldım.

Filibe, Ramazan
Ahmed Hamdi

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ MÜDÎRİYETİNE

Beyefendi!

Âlem-i İslâm'ın hâdim-i hakīkīsi olan muhterem *Sebîlürreşâd*'a pek nâçîzâne bir hizmet îfâ etmek istedim: Bura postasına teslîmen iki mecîdiye takdim ettim. Bu para ile altı aylık abone kaydederek en ziyâde muhtâc-ı tenvîr bir yere muhterem risâlenizi irsâl buyurmanızı istirham ederim. Bu mahallin intihâbını zât-ı âlînize bıraktım. Herhalde, umûmî olarak, intihâb edilecek mahallin, İslâm'ın hayatıyla, istikbâliyle en ziyade alâkadar olan zavallı Anadolumuz'da olması fikrindeyim. O mübarek, fakat muzlim cüz'-i vatanda nûr-ı intibâhın parlamaya başladığını görmek kadar bir saâdet tasavvur edemem.

1'den 201 numaraya kadar nüshalarınız mevcuttur. Lâkin iki aydır dolaşmakta olduğumuz için muhterem nüshalarını görmek mümkün olmuyor. Bunu söylemekten maksadım, üç senedir ettiğim istifâdeye mukābil kalbimde birikip kalmış olan bî-pâyân teşekkürâtımı, şu vesile ile zât-ı âlîlerine arzetmektir.

Son bir ricâm daha vardır ki, o da, ilerde *Sebîlürreşâd*'ın terakkīsi uğrunda yapılacak teşebbüse iştirâk için müracaat edilecek kāri'ler arasında bu âcizi de unutmamanızı arzetmektir. Kıymetdâr vaktinizin birkaç dakîkasını işgāl ettiğim için afvınızı istirham eylerim efendim.

İsmimin cerîde ile i'lânını kat'iyyen arzu etmem. Yalnız nereye göndermekte olduğunuzu risâlenizle bildirmek lutfunda bulunursanız pek minnetdâr olurum efendim.

Mitroviçe: ***

* * *

Sebîlürreşâd

İntibâh-ı İslâm hususundaki himmet ve hamiyet-i dîndârâneleri cidden şâyân-ı takdîrdir. Teveccüh-i âlînize teşekkürler ederiz. Arzû-yı âlîleri vechile Anadolu'da Ma'mûretü'l-azîz vilâyeti dâhilinde Malatya Sancağı'nda Akçadağ kazâsı müftüsü efendi vasıtasıyla kazâ-yı mezkûr talebe-i ulûmu ile mütâlaayı arzu eden sair zevât nâmına (209-238) 30 nüsha kaydolunup irsâlâta başlanmıştır.

Beyrut İdhâlât Gümrük Müdüriyeti muâyene me'mûrlarından Bekir Sami Bey'den aldığımız bir mektupta da münasip bir mahalle altı ay gönderilmek üzere otuz beş guruş gönderildiği bildiriliyor. Bu abone de 209 numaradan i'ti-

bâren Bağdad A'zamiye nâhiyesi merkezinde İmâm-ı A'zam caddesinde kâin Terbiye-i İslâm Mektebi'ne kaydolunarak irsâlâta başlanmıştır. Bekir Sami Bey'in hamiyet ve tevecc üh-i âlîlerine beyân-ı takdîr ile arz-ı teşekkür olunur.

MATBÛÂT

DÂRÜLCİHÂD'DA AFGANLILAR

Afganistan'ın Kâbil şehrinde intişâr eden *Sirâcü'l-Ahbâr* cerîdesinin Mısır muhâbiri Gulâm Nakşibend Han-ı Kehhâl-ı Afgânî mezkûr gazeteye yazdığı bir mektupta şu fıkrayı dercediyor:

"Mısır, Şam, Bağdad, Anadolu ve İstanbul'da sâkin olup da pâdişâh-ı muhteremlerinin Trablus ve Bingazi mücâhidlerine muâvenet-i nakdiyyede bulunulması hakkındaki irâdesinden *Sirâcü'l-Ahbâr* vâsıtasıyla haberdar olan Afganlılar, hemşehrilerimiz, vatanda mallarıyla mücâhidîne yardım ettikleri halde; "Biz neye bedenen îfâ-yı muâvenet etmeyelim?" diyerek beşer beşer, onar onar Mısır tarîkıyla meydân-ı harbe azîmet eylediler. Bunlardan yüz elli kadar kimse ile görüştüm. Hattâ İngiliz centilmeni kıyafetinde bir genç ile mülâkī oldum ki, Avrupa serpûşu altındaki çehresinde nûr-ı îmân parlıyordu. Lede't-tahkīk anladım ki, Afganlı bir delikanlı olup berây-ı tahsîl Londra'ya gitmiş ve ikmâl-i tahsîl ile Mısır'a gelmiş. Epeyce mikdâra bâliğ olan nakdiyle eşyasını mu'temed bir zâta tevdî' ile; "Selâmetle dönersem alırım. Nâil-i şehâdet olursam bunları Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne veriniz!" dedikten sonra sâha-i cihâda müteveccihen azîmet etti."

HİNDİSTAN'DA İTTİHÂD-I İSLÂM

Times gazetesinde neşredilen "*Hindistan'da İttihâd-ı İslâm*" ünvânlı makâlede mücmelen deniliyor ki:

"Birçok zamanlar gâh ittihâd-ı İslâm'ın mehâliki istihfâf edilmekle ve gâh hareket-i mezkûrenin ehemmiyeti fevkalâde i'zâm edilmekle geçti. Fakat bu rivâyât ve mütâlâât-ı muhtelife tevâlî ettiği sırada ve husûsiyle birtakım vekāyi'-i ahîrenin te'sîriyle fikr-i mezkûr nâ-mesbûk derecede kuvvet, insicâm ve ehemmiyet kesbetti. Panislamizm'in başlıca menba'ı Avrupa'da ve bilhâssa Osmanlıların, Mısırlıların, Arabların ve Acemlerin ziyâde mikdârda müctemi' bulundukları Paris'tedir. Ta'lîmât, mu'temed adamlar vasıtasıyla mezkûr merkezden irsâl edilmekte, memâlik-i İslâmiyyede tarafdar cem' olunmaktadır. Sultan Abdülhamid ve Mehmed Ali Şah'ın hal'lerinden sonra **[40]** Afgan emîri kendisini Âlem-i İslâm'ın reisi ve mücâhidi addetmeye başlamıştır ki, iddiâsı min-cihetin haklıdır. Zîrâ gerek İstanbul'da hükümrân olan sultan ve gerek Tahran tahtını işgāl eden çocuk fırak-ı siyâsiyyenin, Fas sultanı ile Mısır hidivi de Fransız ve İngilizlerin elinde alet makāmında kalmışlardır. Emîrin biraderi Nasrullah Han ve Kâmil Mollalar müşârun-ileyhi sâlifü'z-zikr tarîka sevketmektedirler. Bir müddetten beri Afganistan'da ve husûsıyle hıdemât-ı askeriyyede bir hayli Türk istihdâm edilmekte ve bu münâsebetle Kâbil ve Kostantıniyye beyninde münâsebât tekessür eylemektedir. Emîr-i Mekke de Medine'de ve Şark-ı Karîb'in bir nevi' merkezi olan Bağdad'da vekiller ikāme etmekte ve şu'be merkezi olan Kerbelâ ve Necef ile de münâsebâtta bulunmaktadır. Bu teşebbüsât ve Avrupa'dan gelen cereyân, ittihâd-ı İslâm hissiyâtını teşdîd eylemektedir. Avrupa düvel-i hıristiyaniyyesinin mevcûd kalan bir iki İslâm devletini de muzmahil ederek memâlik-i mezkûreyi dahi zabt eylemek üzere akd-i vifâk eylediklerine Fas, Trablusgarb ve İran ahvâliyle istidlâl edilmekte ve buna Hindistan ahâlî-i mutîası da i'tikād etmektedir. Âlem-i İslâm'ın asabiyetini tahrîk için bunlardan daha mukni' delâil serdi müşkildir. Ve bu sevâikla ittihâd-ı İslâm fikrinde müdhiş bir teceddüd manzûr olmaktadır. Hindistan müslümanları memâlik-i baîdede cereyân eden vukūâtı kemâl-i dikkatle ta'kīb etmektedirler. Fas ahvâli ve husûsıyle Trablus vekāyii 1897'de Osmanlı–Yunan Muhârebesi'nde olduğu gibi Makām-ı Hilâfet'in muhârib bulunması hasebiyle te'sîrât-ı fevkalâde husûle getirmektedir. Senûsîlerin muhârebeye iştirâki hasebiyle birçokları Afrika'dan Mehdi'nin zuhûruna ve dünyayı istîlâ eylemesine intizâr eylemektedir. Propagandanın en mühim vesilelerinden biri de hacdır. İran umûrunda Rusya'ya mümâşâtımız ve Ruslar tarafından Meşhed'in topa tutulması Hindistan müslümanları beyninde pek fena te'sîr icrâ etmiştir. Hindistan cerâid-i İslâmiyyesi daima Hıristiyaniyet'in İslâm'a tecâvüzlerinden bahsetmekte ve bazı Hind gazeteleri de Hind müslümanlarının hükûmet tarafından terkedildiğinden bahsederek heyecanı tezyîd eylemektedirler.

Kelirga,[?] Acmir ve Şîr-i hind ziyâretgâhlarında Afganistan'dan, Hicaz'dan, Bağdad'dan ve İstanbul'dan gelen veya gönderilen zâirler şiddetli propaganda yapmaktadırlar. Hind müslüman gazeteleri Afgan emîrinden kemâl-i hürmet ve sitâyişle bahsediyorlar ve saray halkı ile müsteşarları cihâd tarafdarı görünüyorlar ki, eğer bir gün emîr şevk ve gayretini yenemeyip bu cereyâna kapılırsa neticenin ne olacağı bilinemez."

Times gazetesi bu makāleden bahsederek diyor ki:

"Bendin muharriri Hindistan'da ve memâlik-i Şarkıyyede derin ve gizli siyâsî ve dînî cereyânlara vâkıf, tecrübe-dîde bir zattır. Muhâkemâtın sûret-i umûmiyyede musîb olduğuna kāiliz. Zannımıza göre yeni Panislamizm eskisinden farklıdır. Eskiden hareket-i mezkûrenin merkezi İstanbul ve müşevvikı sâbık Sultan Abdülhamid idi. Halbuki ittihâd-ı İslâm'ın safha-i ahîresi sûret-i tabîiyyede kendiliğinden tahaddüs etmiştir. Ve şübhesiz daha vâsi' olup; "düvel-i Nasraniyye tarafından Âlem-i İslâm'ın son hatt-ı müdâfaası olan İslâm devletleri üzerine vukū' bulan tazyîk ve tecâvüzden münbais infiâl" ta'rîfiyle tavsîf olunabilir. Temâyülâtı bizzarûre siyâsî olmakla beraber esâsı dînîdir. Hilâl ve Salîb beynindeki muhâlefetin temâdîsi gibi görünmektedir. Bugün Hind müslümanları çâr-aktâr-ı cihândaki din kardeşlerinin ihtirâzâtına iştirâk etmektedirler. Ve bu hâli on beş sene evvel Osmanlı–Yunan Muhârebesi münâsebetiyle olduğu gibi artık ihmâl edemeyiz. Zîrâ Habibullah Han zekî ve liyâkatli

ise de bir "büyük adam" olmadığı gibi cihâd sevk ve idare edecek evsâfa da mâlik değildir. Fiilden ziyâde kavle müstaid görünmektedir. Hindistan müslümanlarının İran ahvâline istintâc sûretiyle İngiltere'nin dahi İslâm aleyhine ittifâk eylediğine muktedir oldukları doğrudur. Ve bu zannı reddetmek müşkildir. Bir fikir Şark'ta intişâr ederse hiçbir hüccetle reddolunamaz. Muhbirimizin siyâset-i hâriciyyemizde bazı tebeddülât ile tehlikenin önünü almak husûsundaki tavsiyesine de iştirâk edemeyiz. Henüz mübhem ve gayr-i muayyen bir tehlikeden ictinâb için Rusya'dan ayrılarak beynelmilel münâsebât-ı siyâsiyyemizi alt üst etmek doğru olamaz."

* * *

ŞUÛN

Osmanlı–İtalya Muhârebesi:

Trablus:

17 Ağustos – Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ olunmuştur: Şehr-i hâlin onyedinci günü sabahı Mısrata kasabası ile iskelesi olan Kasr-ı Ahmed-Mısrata arasındaki yol üzerinde mücâhidîn tarafından kurulan pusuya düşmanın bir tabur kuvveti ile büyük bir otomobili tesadüf ederek öğleye kadar vukū' bulan muhârebede düşmanın istinâd noktasını teşkîl eden Zevrak nâm mevki'i zabtedilmiştir.

Derne:

Derne'de İtalyanların Hâli – Trablus'dan *Débats* gazetesine iş'âr olunuyor: Derne'de hâl ve mevki' el-ân pek vahîmdir. General Trombi'nin[?] yerine kumandanlığa geçen General Rizzoli[?] kuvve-i Osmâniyyenin hatt-ı muhâsarasını kat' için bir hurûc hareketi icrâ eylemek niyetindedir. Çünkü Osmanlı gülleleri şehre kadar vâsıl olmaktadır. Derne'ye kuvvetli mikdarda imdâd gönderilmektedir. General Selce[?] Derne topçularının kumandasını deruhde için Trablus'dan şehr-i mezkûra hareket eylemiştir. Bundan başka ahîran Derne'ye bir alay piyade, iki tabur Alp askeri ve altı batarya top gönderilmiştir.

Adalar Denizi:

İtalyan Hâlet-i Rûhiyyesi – Leryoz'da iki İtalyan neferinin Trablusgarb'a sevkolunmak emrini alınca intihar ettikleri ve Kalimnoz'da da iki İtalyan zâbitinin isyan eyledikleri mahallerinden haber veriliyor.

İngiltere:

İngiltere ve Âlem-i İslâm – Hindistan gazetelerinde okunduğuna göre Bombay valisi Sir George Clark ahîran Puta şehrinde vukū' bulan İslâm Maârif Konferansı'nda îrâd-ı nutk ettiği sırada demiştir ki: "Memâlik-i sâirede bulunan İslâmların mukadderâtından alâkadâr olmanız tabiîdir. Fakat İslâmların mukadderâtı İngiltere'yi dahi ne derece alâkadâr ettiğini daima idrâk ettiğinizi zannetmem. Biz İngiliz-ler Türkiye'nin tamâmî-i mülkîsini müdâfaaten pek çok kan döktük ve para sarfettik ve bilâhare de Türkiye'nin bir buhranlı zamanında tekrar yardım eyledik. Unutmayınız ki, şu menhûs ve lüzûmsuz Trablus Muhârebesi'nin neticesi Türkiye için iğtişâşât ve ihtilâfât-ı dâhiliyyeden daha az hâiz-i ehemmiyettir. Daima hâtıra getiriniz ki, İngiliz diplomasisi ve İngiliz muzâhereti olmasa idi, İran'ın istiklâl ve tamâmiyet-i mülkiyyesi çoktan nihayet bulmuş olur idi. Bugün İran'ın terakkī ve teâlîsine ve müdâhale-i ecnebiyyeden masûniyetine İn: Dgiltere kadar arzûkeş olan hiçbir devlet yoktur. Bizim emel ve arzularımız da sizinkinin aynıdır. Halbuki biz sizin tamamen idrâk etmediğiniz bir takım müşkilât karşısında bulunuyoruz. Binâenaleyh îcâbât-ı asriyyenin bize tahmîl ettiği vazifeleri imkân dairesinde hüsn-i îfâ edeceğimizden emîn ve mutmain olabilirsiniz."

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

19 Eylül 1912 | 7 Şevval 1330 | Perşembe | 6 Eylül 1328 | Cild: 9 - Aded: 211

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ [1]

Tercümesi

"Ey âdem oğulları, her namaz yeri için temiz libâsınızı giyiniz; bir de yiyiniz, içiniz, yalnız israf etmeyiniz; iyi biliniz ki Allah müsrifleri sevmez."

* * *

A'râf Sûresi'ne mensûb olan bu âyet-i kerîmenin nüzûlüne sebep olmak üzere diyorlar ki: "Bazıları Beytullah'ı çıplak tavâf ederler; sonra 'Günâha girerken üzerimizde bulunan libâs ile Allah'ın huzuruna çıkamayız' diye sırtlarındaki esvâbı Mescid'in dışına bırakırlardı. Benî Âmir Kabîlesi de hac günlerinde ağızlarına yağlı yemek koymaz, hemen ölmeyecek kadar bir şey yerlerdi. Müslümanlar onları taklîd etmek istediler. İşte bu emir ile nehiy ondan îcab etti."

Allah'ın kitabına, Peygamberimizin sünnetine, Müslümanlığı doğrudan doğruya aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'den alan Ashâb'ın sîretine, elhâsıl Sahâbeyi kendilerine nümûne ittihâz eden selef-i sâlihin maîşetine bakacak... Lâkin im'ân ile bakacak olursak, pek aşikâr bir sûrette görürüz ki: Dinimiz ifrâtın tefrîtin her nev'inden, her şeklinden âsûdedir; bütün ahkâmında, bütün evâmirinde kemâl-i i'tidâlden başka bir esas gözetmemiştir.

Hakîkat, müslümanların erkekleri için, şıklık nâmına çeyiz katırı gibi donanmak yahud seyyar bir tuhâfiye câmekânı kılığına girmek ne kadar gülünç ise; din nâmına, zühd nâmına da, eski püskü paçavralar içine gömülerek, hem müslümanları, hem Müslümanlığı terzîl etmek o kadar sefil bir harekettir.

Hazret-i Ömer'in Ashâb arasındaki mevkiini hepimiz biliriz. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'den sonra peygamber gelmesine imkân olsaydı Ömer gelecekti. İşte bu sahâbî-i muazzam günün birinde Medine'yi dolaşırken, sokağın kenarına çekilmiş bir adam gördü ki sırtına bil-iltizâm gayet müstekreh bir paçavra yığını geçirmiş; zelîl bir vaziyet ile boynunu yan tarafına eğmiş; mâsivâyı görmekten müteezzî olacak gibi gözlerini de kapamış, duruyor! Halîfe bunu görür görmez: (لاتمت علينا ديننا اماتك الله) "Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hey Allah'ın kahrına uğrayası!" diyerek, elindeki kırbacı herifin omuzuna indirdi.

Zaten aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz de, kudreti varken libâsına i'tinâ etmeyen bir sahâbîye, "Cenâb-ı Hak, sana verdiği ni'metin âsârını senin sırtında görmekten hoşlanır"[2] buyurmuştu.

Vâkıa âyet-i kerîmede "mescid" kaydı vardır ki, bundan mescid hâricinde libâsa i'tinâ edilmeyecek gibi bir ma'nâ çıkabilir. Ancak alt taraftaki [3](قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى...) âyeti işin öyle olmadığını sarâhaten gösteriyor.

İsrâf etmemek şartıyla yiyip içmek mes'elesine gelince, dünyada **[42]** bu kadar sıhhî bir kānûn olamaz. Bu âyet-i kerîme ile [4](اَلْمِعْدَةُ بَيْتُ الدَّاءِ وَالْحَمِيةُ رَأْسُ الدَّوَاءِ وَاَعْطِ كُلَّ بَدَنٍ مَا عَوْدَتَه) Hadîs-i Şerîfi tıbbın hülâsasıdır. Nitekim Hârûnü'r-Reşîd zamanında yetişen gayr-ı müslim bir tabîb, "Müslümanlık Calinus'a bir iş bırakmamış!" demiştir.

Mehmed Âkif

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...[5]

Tercüme-i Meâl-i Münîfi

"Ey Nebiyy-i Ecmel! Ümîd-i nüzûl-i vahyimizle sık sık mübârek yüzünü semt-i semâya, bârgâh-ı icâbetimize çe-

[1] A'raf, 7/31.

[2] Ebû Dâvûd, *Sünen,* Libas 14.

[3] A'râf, 7/32.

[4] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. 2, s. 298.

[5] Bakara, 2/144.

virmekte olduğunu –şüphesizdir ki– görüyor ve arzû-yı vatan-perverâneni biliyoruz. Duân nezd-i ulûhiyyetimizde müstecâbdır. Şân-ı azamet ü kibriyâmıza kasem ederiz ki, seni müştâk ve mütehassir olduğun kıble-i İbrahim'e Beyt-i Mutahhar ve Muattarımıza çevireceğiz. Müsterîh ol! Haydi, güneş-i cemâlini Mescid-i Harâm cihetine çevir!"

* * *

Sultân-ı İklîm-i Nübüvvet ve Hâtem-i Bâb-ı Risâlet (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hazretleri kable'l-hicre "kurret-i ayn"ları olan farîza-i mukaddese-i salâtı Kudüs-i Şerîf'de Mescid-i Aksâ'ya müteveccihen edâya me'mûr idiler. Medîne-i Münevvere'yi kudûm-i risâlet-penânîleriyle mağbût-ı bilâd ü emsâr buyurduktan sonra da on altı ay kadar Sahratullâh'a doğru namaz kıldılar. Bu teveccüh süfehâ-i Yehûd için bâis-i gurûr ve iftihâr oluyordu. Diyorlardı ki: "İşte nübüvvet da'vâsında bulunan zât (sav) bizim kıblemize doğru namaz kılıyor ve dînimizin rüchân-ı fazîletini fi'len tasdîk etmiş oluyor." Bu haksız iddiâ bittabi' kalb-i hümâyûn-ı risâlet-penâhîyi rencîde etmekten hâlî değildi. Zaten hubb-ı vatanla Bathâ'ya ve husûsiyle Ka'betullâhi'l-ulyâ'ya müncezib olan o kalb-i rahmet-penâh kıblenin tahvîli temenniyâtıyle dâmiâ vahy-i Hakk'a muntazır bulunuyordu. O güneş-cemâl, sık sık semt-i semâya tekallüb ediyor, Emînü'l-vahy'in müjde-i icâbetle nüzûlünü bekliyordu. Nihayet Hazret-i Cibrîl bu âyet-i celîle-i icâbeti hâmilen nâzil ve kemâl-i beşâşetle huzûr-ı akdese dâhil oldu. Kâdî Beydâvî merhûm diyor ki: "Âyet-i celîle aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Hazretleri Benî-Seleme Mescidi'nde cemâatle namaz kılarken şeref-bahşâ-yı nüzûl oldu. Namaz içinde Sahratullâh'dan Ka'be-i Ulyâ'ya döndüler. Erkek ve kadın safları becâyiş-i mevki' etti." Hâsılı: Tahavvül-i kıble bir hâdise-i fevkalâde sûretinde vukū' buldu. Hattâ –İmâm Buhârî hazretlerinin *Kur'ân*-ı Sânî olan *Sahîh*i'nde mazbût olduğu vechile– o salâtü'l-kıbleteynde hâzır bulunmuş olan sahâbe-i güzînden Abbâd bin Bişr hazretleri ertesi sabah vakti Mescid-i Kubâ'ya uğradı. Bu hâdise-i tahavvülden haberi olmayan Kubâ ahalisinin kıble-i mensûhaya doğru namaz kılmakta olduklarını görünce yüksek sesle keyfiyeti ihbâr etti. Onlar da namaz içinde Mescidü'l-Harâm'a döndüler.

İşte Medîne-i Münevvere hâricinde "Kıbleteyn" ünvân-ı mefharetiyle müşâr bil-benân olan o mukaddes secdegâh Benî-Seleme Kabîlesi'nin mescidi idi.

İşte size Sultân-ı Serîr-i Levlâk (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz Hazretleri'nin hubbü'l-vatan tecelliyât-ı kudsiyyesinden bir safha-i lâhûtî! Bütün müfessirlerin "hasret ü iştiyâk" ile tefsîrde müttefik bulundukları (تَرْضٰيهَا) nazm-ı celîli vatan muhabbetinde lâhûtiyetin nâsûtiyete ne kadar mültefit olduğuna, bu mahbûbiyetle nâsûtiyetin fahr u mübâhâta ne derece iktisâb-ı hak ettiğine parlak bir delîldir.

Veliyyü'n-ni'met-i Cihân-ı İnsâniyyet ve İslâmiyyet (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz Hazretleri'nin lutfen meşmûl-i nazar-ı muhabbetleri olan Ka'be-i Ulyâ ve kezâ Ravza-i Mutahhara ve Muattaraları bizim için nedir? Biri îmân kadar muazzez, diğeri *Kur'ân* kadar mukaddes! Vatan-ı İslâm'ın hakîkatte şehenşâhı o! Millet-i hanîfin efendisi, veliyyü'n-ni'met-i yegânesi o! Vatan-ı İslâm, Haremeyn-i Muhteremeyn'in sûr-i şevket ü iclâli! Binlerle mesâcid-i ilâhiyyenin, binlerle cevâmi'-i şerîfenin mihrâbları nereye müteveccih? Müslüman isek vatanımızı dinimiz, îmânımız kadar sevelim! Ka'betü'l-ulyâ'nın, Ravza-i Mutahhara-i Resûl-i Kibriyâ'nın sûr-i şevket ü iclâlini muhâfaza uğrunda bir can, bir vücûd olduğumuz halde bilâ-tereddüd fedâ-yı cân ve mal edelim! Zîrâ o sûr çiğnenirse!...

M. Fahreddin

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

TEALLÜM-İ NEBÎ İDDİÂSINA REDDİYE MÜNÂSEBETİYLE

Siyâsiyât ve ahlâktan misâl ityânına ihtiyâc görülmez ise de –çünkü her hafta *Sebîlürreşâd*'ın ilk makālesini teşkîl eden tefsîr-i şerîfi okumak kifâyet eder– yine bir misâl îrâd edelim:

Cenâb-ı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz Hazretleri bir hadîs-i şerîfinde; [1](كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ) buyurmuştur. Siz nasıl olursanız öylece tevellî ve idare olunursunuz. Yani, size göre hükûmet me'mûrları, valiler, idare me'mûrları bulunur. Onlar, sizin başınıza geçer, sizi idare ederler. Kusûru hep kendinizde arayınız… Siyâsiyâtta ne mühim bir düstûr-ı hikmet olan şu hadîs-i şerîfin, **[43]** garîbdir ki, birçoklarımızın nazarında, büyüklüğü tecellî etmez, Avrupa hukemâsından biri böyle bir söz söylerse, ha, işte o zaman o söz hikmet-i mahza olur, hürmetle telakkī edilir.

Meselâ bu hadîs-i şerîf ile Montesquieu'nün; "Her kavim lâyık olduğu hükûmeti bulur." sözü arasında ne fark vardır? Montesquieu, Montesquieu olduğu için sözü her mecliste alkışlarla dinlenir, onunla işhâd olunur. Ama meâlde bir, belki ondan daha iyi bir ma'nâyı müfîd olan bir âyet veya hadîs kāle bile alınmaz. Bu gibi hallerimize ne kadar teessüf etsek yeri vardır!..

* * *

Binbir Hadîs-i Şerîf sâhibi Mehmed Arif Bey merhûmun bu gibi hallerimize âit gāyet hakîmâne olan hasb-i hâlini mes'eleye tealluku olduğundan fâideyi mûcib olacağı mütâlaasıyle aynen dercetmeyi münâsib gördüm:

"Yirmi otuz seneden beri Osmanlı erbâb-ı kaleminin ekserîsi ümmetin lisân-ı ecnebî bilmeyen kısmına Voltaire, Friedrich, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu ve saire gibi bir çok meşâhîrin bazı âsârını tercüme ile bildirdiler. İhvânımızın niyetleri kavmimizi tenvîr ve dâire-i ma'lûmâtını tevsî' esâsına müstenid olup hikmeti her nerede görür isek almak vazîfe-i dîniyye ve medeniyyemiz iktizâsından bulunduğu cihetle onların o bâbdaki mesâîsini hayır ile yâd ederiz. Lutfettiler, himmet ettiler, birçok meşâhîr-i hukemâ ve ulemânın sözleri ve meslekleri ile beynimizde de iştihârına sebep oldular. Elbette herşeyin ilmi cehlinden evlâdır. Kesserallâhu hayrahum.

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 9758.

Lâkin onların âsârını okuyanların içinde dinimizin vâsıta-i teblîği ve îmân ve İslâm'ımızın mâ-bihi'l-beyânı olan lûgât-i Arabiyye'yi bilmeyenlerden* bazıları, dünyada her türlü maânî-i hikemiyye ve mezâyâ-yı münevvireye Garb hukemâ ve felâsifesinin sudûrunu masdar bilerek her fazlı, her ulviyeti onlara tahsîs etmeye kadar çıkıştıkları câ-be-câ nazar-ı teessüfle görülmeye başladı.

Ümmet-i İslâmiyye efrâdından bir âkılın, bir zekî gencin nazar-ı basîreti bu türlü bir galat-ı rü'yetle ma'lûl olursa onun sâha-i i'tikād ve efkârında nasıl münâsebetsiz ve müz'ic şükûk ve tereddüd ve sû-i zan dikenleri beslenip kendisini rahatsız edeceğini başından geçenler pekâlâ bileceklerinden bu bâbda ziyâde söz yazmaya lüzûm yoktur.

Hattâ Ahmed, Mehmed isimlerinde adamlar biliriz ki, ehâdîs-i seniyye-i Seyyidü'l-beşer'den kat'u'n-nazar; "Cenâb-ı Murtazâ kerramallâhu vechehû şu cümle-i vecîze-i hikemiyye ile şu ma'nâda nâtıka-zîb-i kemâl olmuşlar." Yahud; "Muhakkıkīn-i eslâftan Fahr-ı Râzî şöyle demiş, İmâm Gazâlî şu yolda ma'kūl bir düstûr dermiyân eylemiş" diye onlara mukābil Arapça söylenilmiş bazı cümel-i müntahabe dermiyân olunsa, yahud meâlleri tercüme edilse, mâdem ki kelâmın aslı bir müslime isnâd olunuyor, her neden ise mühmel ve ma'nâsız addolunarak artık o sözün o makūlelerin sem'-i kabûlünde yeri, dikkat ve ibrete değeri kalmaz. Haksız bir sû-i zan!

Ancak Friedrich ile emsâlinin bir cümle-i hikemiyyesi veya Montesquieu'nün idâreye, hukūka müteallik bir düstûru bunun hilâfınadır. Onlar ecille-i mücerribînden ve eâzım-ı muhakkıkīnden addolundukları için sözleri fennî bir düstûr kuvvetinde telakkī olunur.

Fakīr mukaddime-i ma'rûza ile vücûdundan şikâyet etmek istediğim çarpıklığın başlıca iki sebepten neş'et etmiş olduğunu zannediyorum: Onun birisi ikbâl ve idbâr gibi akvâma ârız olan ilel-i vaktiyye ve zamâniyyeden nevbet-i idbârın bizde bulunması, ikincisi diyânete hizmet kasdıyle bazı sâf-nihâd ashâb-ı gulüvv ü ifrâtın muhakkıkīn-i İslâmiyye miyânına sokularak bilâ-muhâkeme bilmeyerek söze ve kitap te'lîfine karışmasıdır. Bu ikinci sûrete göre nâkıd basîr olursa temyîz-i hâl kābildir.

Şeâmet-i idbâra tutulmuş olanların kavli serâpâ hikmeti de mutazammın olsa manzûr-ı nazar-ı iltifât olamaz.

Lâkin kuvvet ve ikbâl ashâbına müstenid birinin tasavvurâtı biraz akla mülâyim ve mantıka muvâfık bulunsa, derhal lüzûmundan ziyâde alkışlarla kabul ve tasdîk olunmak ve değerinden çok fazla kıymet verilip mahfil mahfil gezdirilerek o kavînin ulüvv-i kadri bir kat daha teşhîr edilmek, tabîat-i beşeriyyenin mecbûl olduğu acâib-i etvâr cümlesindendir.

Müdekkıkīn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden bir fâzıla mensûb bir düstûr-ı hikmetin bir ecnebî hakîme nisbet edildiği, ve meâli âyât-ı *Kur'âniyye* ve ehâdîs-i nebeviyyede mevcûd veya onlardan muktebes nice cümel-i hikemiyyeye göz yumulup, Voltaire'in ve emsâlinin sözlerine, yine müslümanlar mehâfilinde istişhâd edilmek istenildiği kirâren görülmüş şeylerdendir.

Ez-cümle Montesquieu'nün *Rûhu'l-Kavânîn* ismindeki kitabında; "Her kavim lâyık olduğu hükûmeti bulur" meâlinde söylemiş olduğu bir söz, gûyâ dünyada emsâline destres olunması gayr-i kābil bir düstûr-ı mühim addolunarak Avrupalılardan kat'-ı nazar, ma'raz-ı tahsîn ve istişhâdda müslümanlarımız indinde dahi meclis meclis naklolunur da bu cümle-i usûliyyenin daha bin kat fevkinde parlak ve ma'nîdâr bir ta'bîr ile îrâd buyurulan; [2](كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ) yani; "Bulunduğunuz hale göre tevellî ve idâre olunursunuz." hadîs-i şerîfi kāle bile alınmaz ve bu meâle yakın olan; [3](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) yani; "Kavim, nefislerini tağyîr etmeyince Allah **[44]** onları tağyîr etmez, bozmaz." âyet-i kerîmesi hiç bahse konulmaz. Böyle şeyler gayret-i dîniyye olmasa bile insanın ulüvv-i cenâbına dokunur.

Mecbûr-ı teallümü olduğumuz lisân-ı Arabî'yi bilmediğimizin bu bâbda dahli münker değilse de daha ziyâde Avrupa usûl-i terbiyyesini taklîden perverişyâb-ı vücûd olan gençlere ve hele bazı ihtiyarlara bilmem ne diyeceğiz?

Fakīr zannediyorum ki, bu hallere sebep, asr-ı ahîr i'tikādâtından olmak üzere din ve dünya başka başka tanınmış şeyler olmak hasebiyle müslümanlarca ulemâ-yı dînden addolunan zevâta müstenid âsâr mehâfil ve müsâmerâtımızda yâd olunması, Garb âdâtına ittibâen ayıp ve soğuk düşeceği fikrine zâhib olunmaktan neş'et ediyor ise de, hakīkat-i hâl düşünülünce Avrupalılarca işin öyle olması lâzım gelirse de o lüzûm bizce gayr-i musaddaktır.

Çünkü garblılarca dine ve dinin ulemâsına müteallik âsârın ekseriyâ mantıkla münâsebeti olmadığından onların mevki'-i revâcı kiliselerdir. Bizim ise Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyyeleri'nde ukūl-i münevvere ashâbına karşı saklı gizli bir şeyimiz olmamak cihetiyle küre-i arzın her noktası bize göre ibâdethânedir. Biz, din ve dünyayı tefrîk etmeyiz. Bizde din ve millet ikisi bir şeydir. Bizde milliyet din ile kāimdir, din olmazsa milliyet de olmaz. İşte bu hikmete mebnîdir ki, eâzım-ı eslâfımızın âsârını göğsümüzü gere gere kemâl-i iftihâr ile her yerde istişhâden yâd etmekten korkmayız.

Bir de azîzim, şurayı şöyle bilmeliyiz ki; Şark Şark'tır, Garb Garb'tır. Şark Garb olmaz. Garb'ın usûl ve âdâtı Şark'a gelmez. Biz onların her usûl-i medeniyyetini ihtiyâr edersek mevâni'-i tabîiyyemiz cihetiyle külliyyen onlara münkalib olamayacağız ve olursak bile bombozuk bir sûret kesbedeceğimiz derkârdır.

Farz-ı muhâl olarak onlar olacağımızı tahayyül etsek, bizim yerimizi kim tutacak? Şu âlemde ihrâz ettiğimiz bir mevki'-i siyâsî ve medenîyi niçin gāib edelim? Onlar adam ise biz neyiz? Biz biz olalım, onlar onlar olsunlar. Biz bizliğimiz dâiresinde kesb-i kemâl ve iktidâr edelim.

---

* İşte bu bilmemezlikten mütevellid hatîâtın mutazammın olduğu mes'ûliyeti dahi usûl-i tahsîliyyemizin noksânını bilip de sükût edenlere veya hiç bilmeyenlere hamlederiz. Zîrâ cümlemiz bir mektebin mahsûlü, bir usûl-i tahsîl perverdegânıyız. Biribirimizi biliriz. Anlamamak şartıyla senelerle sarf, nahiv, mantık, maânî, beyân okumuşuz. Ömr-i azîzimizin ehemmiyetli parçasından epeyce mühim bir müddetini o uğurda fedâ ve hebâ edip gitmişiz. Mahsûl nedir? Hiç! (اللهم اصلح حال امة محمد).

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 9758.

[3] Ra'd, 13/11.

Ne hâcet, her mıntıka-i arzın nebât ve hayvanı kendine göredir. Her birinin tarz-ı perveriş ve nümüvvü başkadır. Birisindeki diğerine uymaz. Zor ile uydurulanlar da ehl-i zevk ve vicdân indinde tatsız tuzsuz, kekremsi bir şey olur. Hiç kānûn-ı hilkatin âhenk-i tabîîsinden taklîd ile kurtulmak mümkün müdür?

Şu kadar ki, zamana göre onların âfât-ı semâviyye ve arzıyyeden tarz-ı tahaffuzîsi ve bakā-yı mevcûdiyyetlerinin usûl-i müdâfaa ve idâmesi ne ise, yalnız onun bizim medeniyetimize muvâfık olan yerlerini alarak şekl-i mahsûs ve kadîmimizi muhâfaza edelim.

"Hümü'r-ricâl nahnu'r-ricâl" diyenler Şark'ın dühât-ı ulemâsı değil midir? Her ne ise; gerek tâli'imizin düşkünlüğünden gerek nasıl bir ma'den-i kerâmete mâlik olduğumuzu bilmediğimizden, neden olursa olsun, bugünkü gün meydanda olan tekāsîrimizin ikmâli çâresini arayıp bakıyye-i mevcûdu muhâfaza etmek, bilumum ihvânımızın ulüvv-i himmetine terettüb eden vezâifin a'zamındandır.

Dünyada Müslümanlık şerefini ihrâz edenler, etmeyenler, bir nazar-ı fikret ile meşgūl-i tetebbu' olurlarsa *(اِنَّ الدّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ) nass-ı *Kur'ân*îsinin ledünniyât-ı şâmilesinden feyz-yâb-ı kemâl olarak müslümanların min-haysü't-tevârüs nasıl bir cevher-i girân-kadre mâlik olduklarını anlarlar.

Lafz-ı celîl-i İslâm dâhil-i dâire-i tevhîd olanlara alem olmuş ise de ba'de't-tevhîd İslâmiyet'ten muntazar olan neticede **(اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ) hadîs-i şerîfinin mutazammın olduğu maânî-i celîleyi mâ-dâme'l-hayât rehber-i harekât eylemektir. Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri şu âyet-i celîlede mezkûr olan lafz-ı âlî-i "İslâm"ı bu sûretle tefsîr buyurmuş oluyorlar.

Bir de ***(لاَ ضَرَرَ ولاَ ضِرَارَ فى الاسلام) hadîs-i âlîsinden o âyet-i celîlenin maânî-i kudsiyyesini istifsâr eder isek, tahtından emr-i muâmelât ve diyânâtta bütün nev'-i beşerin dâire-i müfekkiresini tenvîre kâfî bir nûr-ı hikmetin lemeân ettiğini görürüz. Hayru'l-halâik Efendimiz'in bu hadîs-i sâmîsi hukūk-ı ibâd ve salâh-ı saâdet-i hâl-i bilâdı zîr-i cenâh-ı himâyet ü inâyetine alan ve beyne'l-beşer bir uhuvvet-i umûmiyye te'sîsi esâsına müstenid bulunan Şer'-i Şerîf-i Mustafavî'nin kavâid-i asliyyesinden biri olmuştur.

Kezâ; ****(قُلِ اللهَ فَاسْتَقِمْ) düstûr-ı muhtasarının sâdeliği içinde mündemic olan hikmet, öyle bir re'sü'l-mâl-ı fazîlettir ki, hüsn-i isti'mâli halinde bütün benî-beşerin zâhir ve bâtınını saâdet, emniyet ve ticâret râyihasıyla mâl-â-mâl eder.

Deryâ deryâ maânîyi, kitap kitap hakāyıkı, şu vecîz cümlelere derc ile nûr-pâş-ı mesâmi'-i ashâb u ahbâb olan o Nebiyy-i Ümmî Efendimiz, zamîre-i beşerde müstekin[?] husûsiyye-i teftîşin gāyeti veya göreneğe ittibâın neticesi bulunan, hubb-ı hurâfât, meyl-i tavâğīyt gibi benî-nev'imizin rehzen-i ictimâ' ve saâdeti olan şeyler aleyhine enbiyâ-yı sâlifenin a'sâr-ı muhtelifede vahy-âver oldukları suhuf-ı hakāyıkı icmâl etmiş de biz bahtiyarları nâil-i saâdet-i sermediyye edecek esbâbın cümlesini hazırlayıvermiştir. [1](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى. اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

* * *

* İndallah din, İslâm'dır. [Âl-i İmrân, 3/19]

** Müslim odur ki, elinden ve dilinden nâs sâlim ola. [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 3]

Kur'ân-ı Kerîm'de bin âyet-i celîle ahbâr ve kasasa yani târîhe âittir, bin âyet de emsâl ve iberden bâhistir. Ehâdîs-i nebeviyye ise bunlardan başkadır.

[45] Cenâb-ı Peygamber'in ihbâr buyurduğu ulûm yalnız bunlara mı âittir? O kadar çok ki, ta'rîf ve beyân mümkün değil: İttihâd ve ittifâk, emânet ve emniyet, nikâh ve talâk, servet ve ticâret, tedbîr ve terakkī, cihâd ve muhârebe, hak ve hukūk, hilm ve teennî, seyâhat, tıb ve sıhhat, ilim ve ulemâ, ahd ü vefâ, iyâde-i maraz, katl ü kısâs, muâvenet ve meşveret, muharremât ve menhiyyât, vakıf ve vasiyet, ilh. gibi her biri bakā-yı cem'iyyet, dünyevî-uhrevî saâdet emr-i ehemminde bir düstûr-ı hikmet olan binlerce âyât-ı celîle ve ehâdîs-i şerîfe mevcûttur. Artık bunların, insanlardan ta'lîm ve teallüm netîcesi olması imkân hâricidir. Mutlakā hârikulâde ve mâ-fevka't-tabîa bir hâle ihtiyac derkârdır ki, o da Hakk Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri'nin avn ü inâyetidir; başka çâre yoktur.

H. Mehmed Şevket

TERBİYE VE TA'LÎM

MEKTEB PROGRAMLARININ TANZÎMİNDE NAZAR-I İ'TİBÂRA ALINACAK ESÂSLAR

Vatanın mukadderât-ı müstakbelesini dest-i ihtimâmlarına tevdî' edeceğimiz gençlerin ta'lîm ve terbiyelerini bir esâs-ı kavîme istinâd ettiremediğimiz takdirde sarfedilecek emekler beyhûde yere heder olur gider.

Yanlış gāyelere, esassız usûllere tevfîkan terbiye edilecek nesil, bir unsur-ı nâfi' olmaktan ziyâde, bir kitle-i muzırra olabilir.

Memleketin bugünkü sefâlet-i ictimâiyyesi tarz-ı terbiyemizin mevlûdu olduğunu inkâr etmek mümkün müdür?

Hayât-ı âtiyeyi emîn ve rasîn esâslara istinâd ettirebilmek için en evvel nazar-ı i'tinâya alınacak şey, mektep programlarının tanzîm ve tertîbi hususu olduğunda tereddüd edilemez.

Nesl-i âtînin ta'lîm ve terbiyesi için ilk evvel üç şey nazar-ı i'tibâra alınmalıdır:

1- Okutulacak mevâddın intihâbı,

2- Tedrîsâtın zamana, fenler arasındaki münâsebâta, şâkirdânın sinlerine göre tertîb ve tanzîmi,

3- Talebeyi –isti'dâdlarına göre– bir veya birkaç fende mütehassıs yapabilecek bir usûlün vaz' ve tatbîki.

Pedagojinin rûhunu teşkîl eden şu üç mühim mes'elenin halli program tanzîmiyle neticelenir. Tedrîsâtın üssü'l-esâsı programdır. Programlar muntazam ve muayyen bir gāyeye müteveccih olmazlar, şâkirdânın kudret-i dimâğıyye ve

*** Zarar ve mukābele bi'z-zarar İslâm'da yoktur. [(الاسلام) olmaksızın İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Ahkâm, 17]

**** Allah de; sonra da, müstakīm ol. [(قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ، فَاسْتَقِمْ) şeklinde Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 13]

1 Necm, 53/3-4.

kābiliyet-i idrâkiyyeleriyle mütenâsib bulunmazlarsa fâide yerine büyük büyük mazarratlar tevlîd edebilirler.

Genç ve işlenmemiş dimâğlar dâire-i idrâkleri hâricinde karma karış şeyleri tanzîm ve ihâta edemeyeceklerinden isti'dâd ve kudret-i zihniyyeleriyle mütenâsib olamayan ağır ve müt'ib bir yük altında mahvolmak tehlikesine ma'rûz kalırlar.

Mektep programlarının yeniden tanzîmi veya ta'dîl ve ıslâhı mes'elesi gāyet müşkil ve cidden düşünülmeye lâyık bir keyfiyettir:

Mütenevvi' fünûnu, aralarındaki münâsebât gözetilmek üzere, tanzîm etmek, sonra her fennin mebâhisini o fenne ve o fenni tedrîs edeceğimiz şâkirdâna göre tertîb etmek, şüphe yok ki, vâsi' bir vukūfa, medîd bir tecrübeye mütevakkıftır. Yalnız tek bir şâkird için tertîb edilecek ders cetvelinin bile ne kadar müşkil bir iş olduğu düşünülürse, muhtelif kābiliyette bir sürü efrâddan mürekkeb sınıflara, muhtelif muhîtlerde yaşayacak şâkirdlere tatbîk edilmek üzere tanzîm olunacak programların ehemmiyet ve güçlüğü kendiliğinden tezâhür eder. Aynı bir sınıf şâkirdânı arasında parlak zekâda tâlib bulunacağı gibi gabî çocuklar da mevcûd olabilir. Program zekîlere nazaran tertîb edilirse isti'dâdı dûn olan talebe istifâdeden mahrûm bırakılmış olur. Gabî şâkirdâna göre tanzîm edilecek bir program ise müsteid efendilerin istifâde ve ihtiyaçlarını te'mîn edemeyeceğinden programların bil-mecbûriye vasat derecede zekâya mâlik olan talebeye göre tertip edilmeleri zarûrîdir. Şu halde isti'dâdı vasat derecede olan şâkirdâna nazaran yapılacak programda hangi bahisleri ibkā, hangilerini ihraç veya ta'dîl etmek îcâb edecektir?

Mevâdd-ı tedrîsiyyeden lüzûmlu olanları ne ile, fâidesiz ve zâid bulunanları ne sûretle temyîz ve tefrîk olunacaktır?

Sûret-i mutlakada; "Şu fen veya şu bahis lâzımdır, diğeri zâiddir" demek tabîî doğru olamaz. Bu husûsun ta'yîni "gāye"nin ta'yînine vâbestedir. Tek bir çocuğun meslek-i âtîsini –isti'dâdına göre– evvelden ta'yîn ederek ders programını ona göre tertîb etmek bi'n-nisbe kolay bir iştir. Fakat kalabalık bir sınıfın, belki bir neslin âtîsini ta'yîn cidden müşkil bir mes'eledir. Birden bire bu işe girişmek pek büyük bir cür'etkârlık olur.

Okutulacak şeylerden "lâzım" veya daha doğrusu "fâideli" olanlarda mebâhisin ta'yîni ne kadar güç bir mes'ele olduğunu pedagoji ile uğraşan zevât pek güzel takdîr ederler.

Sâha-i hayâtta fâide-bahş ve lâzım olacak şeyleri kâmilen öğrenmek hiçbir ferde nasîb olamaz. Çünkü bu imkân hâricindedir. Demek ki, program tanzîm olunurken lâzımlı olanları değil, elzem bulunan mebâhisi taharrî etmek, evvel be-evvel programa bunları idhâl etmek iktizâ ediyor.

Yalnız fâideli mebâhisi ihtivâ ederek elzem bulunanları mühmel bırakan **[46]** bir program ihtiyaca elverişli değildir. Böyle bir programa tevfîkan icrâ edilecek tedrîsâttan ümîd edilen netâyic istihsâl olunamaz.

Okutulacak fenlerin en ziyâde lâzım ve en çok fâideli olan aksâmını ta'yîn edebilmek keyfiyeti programların tertîb ve ta'dîlinde birinci derecede bâdî-i müşkilât olan bir mes'ele-i mühimmedir.

İkinci derecede müşkilât da tedrîs olunacak fenlerin kendilerinden tevellüd eder. Çünkü bir fenne dâir her gün yeni yeni ihtirâ'lar, keşifler vukū'a geliyor ve bunlar mebâhis-i tedrîsiyyeyi günden güne tezyîd ediyorlar. Bu halin, programa daima ilâvâtta bulunmak, evvelce yapılan tertîbâtı mütemâdiyen bozmak gibi müşkilâta yol açacağı şüphesizdir.

Filhakîka fenlerin fevkalâde bir sür'atle terakkī ve tevessüü netâyici olarak program, tedrîsât-ı esâsiyye ile her gün yığılan ma'lûmât-ı husûsiyye ve keşfiyât-ı cedîde için âdetâ bir sâha-i cidâl ve rekābet olmaktadır.

Mevâdd-ı tedrîsiyye gittikçe artarak evvelce çizilen hudûdu tecâvüz ettiğinden tedrîs için tahsîs edilen zaman bunların kâffesinin okutturulabilmesine müsâid olamıyor. Fennin terakkıyât-ı ahîresine dâir fazla ma'lûmât verilmek istenilirse, talebenin zihinleri doluyor, en ziyâde lâzım ve fâideli olan mebâhisin tedrîsine zaman kalmıyor. Mekteplerimizde ta'kīb ve tatbîk edilen tedrîsât ve programları tedkīk etmek zahmetine katlanacak zevât, genç dimâğların ne kadar müfrit bir faâliyete, ne derece ezici ve fâidesiz meşâğıle ma'rûz bırakılmış olduklarını –yürekleri yanarak– tasdîk ve i'tirâf ederler.

Mevcûd programların bazı yerleri fâide te'mîn edemeyecek kadar mücmel, bazı yerleri ise bilakis lüzûmsuz ve müt'ib tafsîlâtla mâlî oldukları gibi, faâliyet-i zihniyyeyi en ziyâde "hâfıza"ya yükletecek bir tarzda tertîb olunmuşlardır. Bu hâl, programlar için en büyük bir kusurdur. Çünkü şâkirdân mektep sıralarında o derece ta'b ü meşakkatle öğrendikleri mebâhisi mektepten çıktıktan sonra kâmilen unutmak tehlikesine ma'rûz kalıyorlar.

İkmâl-i tahsîl ederek sâha-i hayâta atılan bir genç, pek az bir müddet geçtikten sonra, mektep sıralarında didinerek, yıpranarak öğrendiği şeylerden dimâğında sönük birer iz bile kalmadığını anlıyor. İ'tirâf etmelidir ki, hayatımızın ikinci devresi, zamân-ı tahsîlde öğrendiklerimizi unutmakla geçiyor. Yazık değil mi? O kadar meşakkatler, o derece sa'y ü gayretler bu acı netîce için mi ihtiyâr olunuyordu?!..

Mekteplerimizde şâkirdâna karma karış bir çok şeyler öğretiyor ve bununla iftihâr ediyoruz. Fakat unutuyoruz ki, ilelebed onların zihinlerinde câygîr olacak prensipleri, umûmî ma'rifetleri –maatteessüf– ihmâl ediyoruz. Pek az fâideli bir netîce için, tâze dimâğları ifrât derecede yormak revâ mıdır?

Mekâtibde tatbîk edilmekte olan programların hâsıl ettikleri netâyicin bir blançosu yapılırsa, o kadar zahmet ve meşakkatle öğrenilen şeylerin mektepten hurûcu müteâkıb unutuldukları, cidâlgâh-ı maîşette bunlardan hemen hemen hiçbir istifâde edilemediği hakīkat-i müessifesi meydana çıkar.

* * *

Hayat ve saâdet-i milletle pek derinden alâkadâr olan mektep programlarının tehzîbi için, behemehâl ta'kīb edilecek bir prensip bulunmalıdır. Bu prensip şu iki maddede cem' edilebilir:

1- Her fennin ta'lîm ve tedrîsi için îcâb eden zaman sûret-i ka'iyyede takdîr ve ta'yîn olunmalıdır.

2- Her fennin mebâhisi arasında –muayyen olan gāyeye

göre– lâzım olmayan veya az fâideli bulunan şeyler programdan tarh edilmelidir.

Bu sâyede şâkirdânın zihinlerini yoran ve bilâhare unutulacakları cihetle hiçbir fâideleri olmayan bir yığın lüzûmsuz şeyler programlardan çıkarılmış olur.

Yeni bir keşif, yeni bir ihtirâ' ile her gün tevessü' etmekte olan fenler için de ber-vech-i âtî usûllerin tatbîk edilmesi muvâfıktır:

Programa yeniden idhâl olunacak şeylere mukābil, eskiden mevcûd olanlardan lüzûmsuz veya az fâideli bulunanlar ihraç edilmelidir. Bu sûretle fenn-i mezkûrun tedrîsi için tahsîs edilmiş olan zamanın tezyîdine ihtiyaç messetmez.

Lüzûm ve fâideleri müsâvî görülen mebâhise gelince: Bunlardan umûmî olanların ibkā, münferid ve husûsî bulunanların ihraç edilmesi îcâb eder. Müddet-i tedrîsiyyesi ta'yîn edilmiş olan bir fenne yeniden yeniye keşif ve ihtirâ' edilmiş olan bazı mebâhis-i husûsiyye ilâve edilmek istenilirse evvelâ bunların –muayyen gāyeye göre– hakîkaten fâidedâr ve lüzûmlu olup olmadıklarını takdîr etmek îcâb eder.

Sûret-i ka'iyyede programa idhâli lüzûmu tahakkuk ederse aynı fennin evvelce programda mevcûd olan mebâhisinden umûmî ve esâsı olmayan yani husûsî ve fürûâta âid bulunan kısımlardan daha az fâideli görülen bir bahis ihraç olunmak sûretiyle muvâzene te'mîn olunabilir. Bu sûretle fennin tedrîsi için îcâb eden zamanın tezyîdine lüzûm kalmaz.

Fakat programdan ihraç olunan kısmın yeniden idhâl olunacağına nisbetle daha çok husûsî (particulières) ve daha az fâideli olmasına dikkat etmelidir.

Şâyet bir fennin programına yeniden bazı mebâhis ilâve edilmesi zarûrî olur ve mebâhis-i mevcûdenin tenkīsı muvâfık görülemezse –tabîî o fen kendisi için çizilmiş olan kadroyu taşacağı cihetle– iktizâ eden fazla zaman diğer fenlerden kazanılmak üzere umûmî bir tertîb yapılabilir. **[47]** Ancak bu sâyede teşkîlât-ı tedrîsiyye halelden sıyânet edilmiş olur. Bu sistemin en büyük fâidesi ma'lûmât-ı esâsiyye (notion générale) ile mevâdd-ı fer'iyye (fait particulier) karşılaştıkları zaman hakk-ı tereccühün birinciye verilmesidir. Bu sâyede şâkirdân daima esaslı şeyleri öğrenmiş olacaklardır.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Evvelce Belh'e gönderip neşrettirdiğim beyânnâmeler, bu sırada zâbitândan bazılarının eline geçip; "Sultan Murad İngiliz muhibbidir. Binâenaleyh onunla harbetmek istiyoruz" diye Gulâm Haydar Han'a müracaat olunmuş.

Gulâm Haydar Han'a, bu talebin Sultan Murad'ın vilâyetini zabt ve harekât-ı askeriyyenin beni tehdîde vesîle olacağını düşünerek birâder-zâdesini beş tabur nizâmiye, bin iki yüz süvâri, beş batarya top ile Sultan Murad'ın üzerine sevketti. Bu asker, Taleyhan'a[?] vâsıl olunca süvârîler; "Mîr Sultan Murad'ı te'dîb etmek lâzımdır. Çünkü bize iltihâk ederek İngilizler ile harbeyleyecek olan Abdurrahmân Han'a yol vermemişti" tarzında müşâvere ettiler.

Mîr Sultan Murad, müşâvereyi haber alınca Mîr Baba ile Mîr Muhammed Ömer'e birer mektup gönderip; "Abdurrahmân Han'ı daha ziyâde alıkomayınız. Zîrâ Belh askeri, gerek sizin gerek benim aleyhimize yürüyecektir" dedi. Bunlardan başka; "Katagan'ı teşrîf buyurun. Kabûl ve istikbâlinize âmâdeyim" meâlinde olmak üzere bana da bir kâğıt yolladı.

Mîr Baba ile Mir Muhammed Ömer'e gelen mektuplardan ma'lûmâtım olmadığı için bu kâğıdın meâlinden mütehayyir oldum. Vaktiyle beni kabûl etmeyen bir adam, nasıl oluyor da şimdi de da'vet eyliyordu?

Mektubu getiren, benim tereddüdümü görünce hakîkat-i hâli ve Mîr Baba ile Mîr Muhammed Ömer'e gönderilen mektupların meâlini anlattı.

– Öyle ise yarın hareket edeceğim, dedim.

Mîr Muhammed Ömer, benimle gelmek için hazırlandı. Mîr Baba ise bilâhare geleceğini söyledi. Takımıyla beraber elli at ve elli tüfenk alıp getirmesini müşârun-ileyhe söyledim. Çünkü Şehr-i Sebz'den elli nefer Afganlı gelip bana iltihâk etmişti.

İki gün sonra Bedahşan'a "Kaşim" nâmındaki şehrine geldim ve yol üzerindeki "Ca'fer" adlı köhne bir kalede misafir oldum.

Mîr Sultan Murad'ın murahhası daha ileri gidilmesi için ısrar ediyorsa da dinlemedim ve:

– Mîr Baba ile Rastak[?] süvârîleri gelip yetişmeyince gidemem cevabını verdim.

Bu teennîden maksadım Sultan Murad'ın dûçâr-ı nekâl olarak aklı başına gelmesi idi. Altı gün sonra müşârun-ileyhin Belh askerine mağlûb olarak ıyâli ve sâbık "Kalab"[?] emîri ile kaçtığı haber alındı. Bundan sonra da firârîlerin yanımıza gelmekte oldukları işitildi. Serdâr Abdullah Han'ı kırk süvârî ile istikbâlleri için yolladım ve geldiklerinde de tesellî verip; "Mesned-i iktidâra vusûlümde Katagan hükûmetini yine size tefvîz ederim" dedim.

Ba'dehû müşârun-ileyhe Serdâr Abdullah ile altı yüz süvârî terfîk ederek Taleyhan'a[?] gönderdim ve onların azîmetinden sonra kendim de hareket ederek vâsıl oldum.

Yedinci Fasıl
Afganistan Tahtına Cülûsum Sene 1297

Bâb-ı sâbıkta hikâye edilen vakâyi'in esnâ-yı cereyânında Gulâm Haydar Han Belh askerinin nısfıyla harbe mecbûr olmuştu. Çünkü Serdâr Server Han'ı öldürdüğünden dolayı askerler, müşârun-ileyhe isyân etmişlerdi.

Gulâm Haydar Han, üç batarya top, üç bin nizâmiye süvârîsi, bin redîf piyâdesiyle "Tahtapul"a gitmiş, kıyâm eden asâkir –ceddim ve pederim tarafından beş sene zarfında inşâ olunan– kalede mahsûr kalmıştı.

On iki yaşımda iken bu kale için işittiğim müzâkerâtı kırk

üç yaşında bulunduğum şu sırada tamâmıyle tahattur ettim. O vakit; "Şâyet Kâbil elden giderse hânedân-ı saltanatı muhâfaza için bu kaleyi yapıyoruz" demişler ve gâyet sağlam yapmışlardı. Gulâm Haydar Han, kalenin hâricinde durup dâhilindekiler ateş açtı. İçeriden mukābelede bulundu. Fakat epeyce süren bu harbin netîcesinde gālib-mağlûb belli olmadı. Nihayet dâhildeki asker, dışarıdakilere hitâben:

– Biz âsî değiliz. Lâkin bizim ve sizin pâdişâhzâdenizi öldürdüğü için Gulâm Haydar Han ile Kızılbaşlara muhâlefet ediyoruz diye bağırıştı. Bu sözlerin üzerine hâriçteki asker de kaleye ateş etmesini bırakıp Gulâm Haydar Han ile Kızılbaşlara hamle ettiler.

Gulâm Haydar, iki yüz tevâbii ile "Mezâr-ı Şerîf"e doğru kaçtı ve asker, arkasından kovaladığı cihetle "Abdov" Geçidi'nden "Ceyhun" Nehri'ni geçip Buhara toprağına ilticâ etti. Iyâl ve emvâli ise esâretle askerin eline geçti.

[48] Benim zâbitânımdan iki kişi mahbesten çıkarılıp sergerde ta'yîn edildi. Katagan, Şebergan, Serpul, Ağça beldelerinde bulunan asâkir de bu vak'ayı işitince Gulâm Haydar Han tarafından nasbolunmuş zâbitleri tevkîf ve habs eylediler.

Bu sırada ben, altı bin Rastaklı[?] ve iki bin Kaşemli[?] ile Taleyhan'a[?] vâsıl oldum.

Kunduz'daki asker, Gulâm Haydar Han'ın birâder-zâdesine isyân ettiği esnada tekmîl ümerâ ve zâbitân kaçtığı ve kendisi yalnız kaldığı cihetle Gulâm Haydar Han'ın birâder-zâdesi intihâr ederek yaşamaktan kurtuldu. Ba'dehû bütün asker, nezdime gelip selâm ve ihtirâmda bulundular. Secde-i şükre kapandım.

– İlâhî! Bu vilâyeti küffâr elinden tahlîs etmeye ve onlarla hem-dest-i vifâk olanların cezâ-yı sezâsını vermeye sen muktedirsin dedim.

Kunduz'da kalan askere de; "Hepinizi din kardeşi bildiğim için hatırınızı istifsâr etmek ve benim haber-i selâmetimi size îsâl eylemek üzere Serdâr Abdullah Han'ı tarafınıza gönderdim. Şimdilik ben biraz daha burada oturup para ve erzak tedârikinde bulunacağım" meâlinde bir mektup yazıp Serdâr Abdullah Han ile yolladım.

Asker, Abdullah Han'ın vürûduyla mektubumun vusûlünden gâyet memnun olup şenlikler yaptılar ve salavât-ı şerîfe okuyup Afganistan müslümanlarının İngilizlere gālib gelmesi hakkında duâlar ettiler. Ba'dehû bir cevâbnâme yazıp gönderdiler ki, Taleyhan'a[?] gelişimden dolayı tebrîki ve; "Bizi ecnebî ayağı altında ezilmekten muhafaza için sizi Allah sevketti" meâlini hâvî idi.

Ba'de'l-mutâlâa Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâda bulundum.

Feyzâbâd Beyi Mîr Baba'nın vürûduna iki gün kadar muntazır oldum. Gelmediği için bir mektupla sebebini istifsâr ettim. "Asker size tâbi' oldu; benim gelmeme lüzûm kalmadı" diye cevap yolladı. Behemehâl gelmesi için te'kîd yazdım Bunun üzerine altı bin kişi ile Taleyhan'a[?] gelip bana iltihâk eyledi.

* * *

Ertesi günü Mîr Baba'yı, Mîr Ömer'i, Mîr Sultan Murad'ı sergerdeleriyle çadırıma da'vet ederek:

– Benim ne müşkil bir mevki'de bulunduğumu biliyorsunuz. Cihâd fî-sebîlillâh için geldiğim halde askerimin erzâkı yoktur. Binâenaleyh, bu memleketin ümerâ ve rüesâsı olan sizler, bu husûsta alâ-kaderi'l-imkân yardım etmelisiniz. Kezâlik ahâlî de hâne başına bir koyun, bir kese buğday yahud arpa vermelidir. Bu son iâneleri olacak. Bundan böyle kendilerinden istiâne edilmeyecektir" dedim ve teklîfâtıma ertesi günü cevap verilmesini söyleyerek meclise hitâm verdim.

Serdâr İshâk Han'a da bir kâğıt yazıp; "Meymene[?] tarafına hareketinizden beri ahvâlinizden haber alamadım. Ben burada meşgūl iken siz "Mezâr-ı Şerîf"e gelir de oralarını taht-ı işgāle alırsanız memnûn olacağım" dedim. Bu kâğıt müşârun-ileyhe "Deşt-i Azhoy"da[?] vâsıl oldu. Benim, Bedahşân ile Katagan'a mutasarrıf olduğumu haber alınca derhal kalkıp üç gün içinde Mezâr-ı Şerîf'e geldi. Oraya vürûdunu müş'ir bana bir mektup yazıp maiyetindeki asker için para ve erzak istedi.

Mütercimi

Tâhirü'l-Mevlevî

KILIÇ DİNİ

MAKKABİLER

—mâba'd—

Trablusşam'da tegallüb etmiş bir hükümdâr olan Dimitrius Yehuda'nın gittikçe müzdâd olan şevket ve kuvvetini istirkāb ederek asâkir-i kesîre ile Nikanor nâm kumandanı Benî-İsrâîl üzerine göndermiş ve düşmandan kimseye emân vermemesini emretmiş idi. Evvelce Nikanor mazhar-ı muvaffakıyet olduysa da nihayet "Avesi"de[?] şedîd bir muhârebe vâki' oldu. Maiyyetinde ancak 1000 kişi bulunan Yehuda maiyyetini teşvîk için düşmanın mikdârı çoksa da muâvenet-i ilâhiyyenin ve Hakk'ın kendi taraflarında olduğunu söylüyor ve ilâve ediyordu: "Çünkü, onlar ancak kendi silâhlarına ve şecâatlerine güveniyorlar. Bizim istinâdımız, i'tikādımız ise Allah'dır. O kādir-i mutlak ki, bir anda hem bizim üstümüze hücûm edenleri, hem bütün dünyayı mahveder."*

Her iki taraf da pek şiddetli cenge başladılar. Nikanor ile maiyyetinden pek çokları maktûl oldu. Yehuda münhezim düşmanı ta'kîb ile onlara aslâ emân vermedi. Muzafferiyetini trampetler ile geçtiği bütün şehirlerde i'lân ediyordu. Bu hâl bütün Yahudiye ahâlîsinin tecemmuuna bâis olup düşman-i münhezimin firârîlerine öyle şiddetle hücûm ettiler ki, 9000 kişiden mürekkeb ordudan hiç kimse sağ kalmadı.** Muhârebe bitip avdet ederlerken Nikanor'un cesed-i bî-rûhuna tesadüf ettiler, Allah'a şükrâneler tegannî ettiler. Yehuda cesedin başının ve omuzlarından kollarının kesilmesini emretti ve Kudüs'e getirdi. Burada Yehuda bütün ahâlîyi cem' edip onlara Nikanor'un başını ve kollarını gösterdi. "Ve fâsık Ni-

* *Makkabiler,* 1. Kitap, 7. Bab.

** *Makkabiler,* 2. Kitap, 8. Bab.

kanor'un dilini kopardığı zaman parça parça edip tavuklara vermelerini ve cinnetinin[?] mükâfâtını da Beytü'l-Makdis önüne asmalarını emretti. Bütün ahâlî şükrâneler okuyup; "Kendi mevki'ini tahrîbden muhâfaza eden Rab azîz ve celîl olsun" dediler. Yehuda Nikanor'un başını herkese karşı muâvenet ve lutf-ı ilâhîye bir delîl-i bâhir olmak üzere kulenin üstüne astı."*

Bundan sonra Makedonyalılar tarafından bir diğer istîlâ daha vukūa gelip bunda Yehuda'nın birâderi Eleazar maktûl oldu ve Yehuda Kudüs surları arkasında tahaffuza mecbûr kaldı. Nihayet Yahudiler ile Makedonyalılar arasında bir sulh akdolundu. Ancak bu kısa müddet devam etmiş idi.

Makedonyalıların yeni bir hareket-i istîlâkârâneleri daha görüldü. Buna karşı da Makkabiler ile taraftarları bir asabiyet-i şedîde ile karşı koyarak adedce olan noksânîlerini şecâat ve mahâret-i askeriyyeleri telâfî ve bir takım muvaffakiyâta **[49]** mazhar oldular.** Düşmanın Yahudi askerinden belki yirmi kat fazla olduğu bu kanlı mücâdelâttan birinde Yahudilerin hükümdârı cebhe-i şecâati düşman-ı muhâcime müteveccih olduğu halde telef oldu. Lâkin şevket-i dîniyye ve hürmet-i milliyye uğrunda en azîm şecâatleri, mahâret-i askeriyyeyi göstermiş zevât arasında müebbed ve âlî bir nâm kazandı. Birâderleri Shamoon ile Yonathan hükümdâr-ı maktûlün cesedini bil-müzâkere düşmandan alıp Modin'de pederinin makberesine defneylediler. Eleazar ve Yehuda gibi Mattathias'ın oğlu Johannah da meydân-ı harbde terk-i hayat etti. Sağ kalmış olan Shamoon ile Yonathan da harb meydanında değilse de nihayet sû-i kasd ile terk-i hayat eylemişlerdir.*** Nihayet bu vechile hükûmet "Yohanan Hirkanus"a müntakıl oldu ki, bu zât, memleketini tevsî' ve kuvvetini tezyîd husûsunda fevt-i fırsat etmiyordu. Jordan (Ürdün) Nehri'nin öbür tarafındaki mevâki'den Samga[?] ve Medaya'yı zabtetmiş idi. Ancak onu mutassıb dindaşları, hemşehrileri arasında en yüksek mevki'-i ibcâle koyan husûsî Sayhim[?] mevkiini zabtederek Beytü'l-Makdis'e karşı rakīb bir ma'bed olan Gerizim'i[?] tahrîb etmiş olmasıdır. Ma'bed hâk ile yeksân edilip en küçük bir nişânesi bırakılmamıştır.

"İki yüz seneden beri bu menfûr müessese Kudüs-i Şerîf'e gelen erbâb-ı dîn ü takvânın enzârını râhatsız eylemekte idi. Artık Beytü'l-Makdis lâyık olduğu infirâd-ı ihtirâma mazhar olmuş idi. Sâmiriyelilerin bu ma'bedi her zaman Yahudilerin gözüne ecdâdlarının şân-ı ulûhiyyetine karşı ızhâr edilmiş bir şerîk, bir istihkār gibi çekiyordu. O şimdi artık Beyt-i Makdis-i ilâhînin tekrar rakībsiz sâhibi, himâyet-i ilâhiyyenin mazharı olmuş idiler.****

Hirkanus bundan sonra Edomya üstüne hareket etti. Tebeasının eski düşmanlarını itaate mecbûr, Dîn-i Yehûd'a idhâl ve memleketi teshîr eyledi. Mûmâ-ileyh iki milleti yekdiğerine öyle mezceylemiştir ki, bundan sonra târîhde Edomya millet ve hükûmet-i müstakillesinin ayrıca zikrolunduğuna tesadüf eylemiyoruz. Hirkanus 26'ncı sene-i hükûmetinde bütün kuvâ-yı mevcûdesini Sâmiriye ülke ve şehri üzerine tevcîh edip etrafına surlar ve hendekler çekerek şehri muhâsara altına aldı. Bir sene devam eden muhâsara netîcesinde büsbütün aç kalmış olan mahsûrlar teslîm oldular. Şehir külliyyen tahrîb olunup oraya su yolları ve sâir mecârî çevrilerek şehir ebniyesinin bir tekinden bile nişâne bırakılmadı.*****

Filistin ahalisinin Hirkanus'la hitâm-ı saltanatına yakīn olan vaz' ve halleri Makkabiler İhtilâli'nden evvelkine nazaran büsbütün başka idi.

Babil şehrinin akar suları kenarında oturup ağlayan ahali (yani Benî-İsrail) içlerinde hâiz-i ehemmiyet olanlarının vatanlarına avdet etmesine rağmen her tarafta nâil-i hürriyet ve istiklâl olamamış idiler ve Kudüs-i Şerîf'de temekkün edip Beytü'l-Makdis'in ta'mîr ve tecdîdine çalışan küçük cemâat-i Mûseviyye hâlâ İrânîlerin nüfûz-ı siyâsîleri tahtında bulunuyorlardı. Hattâ mürûr eden oldukça uzun seneler zarfında Yahudiler ihrâz-ı istiklâle teşebbüs edememişlerdi. Hürriyet-i mezhebiyyelerine sûret-i lâzimede riâyet olunduğu müddetçe bir tâbiiyet-i siyâsiyye altında bulunmaya rızâ göstermişlerdi. Yani nefy ü esâretten sonra Yahudilik bir milliyet olmaktan kalarak bir hey'et-i rûhâniyye, bir kilise olmuştu. Onları yekdiğerine rabteden bir vatan-ı umûmî değil, bir dîn-i umûmî idi. Gönüllerindeki vatanperverlik hissiyâtı, Arz-ı Filistin'in arz-ı mukaddes olduğu, binâenaleyh millet-i müntehabe-i ilâhiyyeden başka akvâm olamaması îcâb ettiği düşüncesinden ileri gitmiyordu.******

–mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

TERÂCİM-İ AHVÂL

HÂDİMÎ

(Mevlânâ Müftî Ebû Saîd el-Hâdimî)

Fuhûl-i ulemâ-yı Osmâniyyeden fazl ü kemâl ile ma'rûf bir zât-ı sütûde-sıfât olup 1113 târîhinde Konya mülhakātından Buhâriyyü'l-asl olan büyük pederinin ihtiyâr-ı hicret eylediği "Hâdim"de tevellüd eyledi. Mukaddemât-ı ulûmu peder-i âlîleri ekâbir-i ulemâdan "Kara Hacı" şöhretiyle benâm Mustafa Efendi'den ba'de't-teallüm vâlid-i ekremlerinin tensîbiyle berây-ı ikmâl İstanbul'a gelerek o asrın en benâm fuzalâsından bulunan Kazâbâdî Ahmed Efendi'den parlak bir sûrette ahz-ı icâzeye muvaffak olarak vatanına avdetle tedrîs ve te'lîfe başladı. Az zaman içinde âfâka intişâr eden sıyt-ı fazlı dolayısıyla da'vet-i pâdişâhîye icâbeten ikinci def'a pâyitaht-ı hilâfete gelip ulemâ-yı vakt ile beraber bizzat padişah da hâzır olduğu halde Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'ndeki takrîr eylediği Fâtiha-i Şerîfe tefsîri câlib-i takdîr-i

---

* *Makkabiler,* 1. Kitap, 7. Bab.

** Hausman'in *Yahudiler'in Târîhi.*

*** Bu hâdise *Ahd-i Atîk* ve "Apokrifa"nın tealluk eylediği vakâyi'-i târîhiyyenin hâtimesini teşkîl eder.

**** Milman'ın *Yahudilerin Târîhi*, Onuncu Kitap..

***** Milman'ın *Yahudiler'in Târîhi*.

****** Josephus, *Yahudilerin Âsâr-ı Atîkası*, Kitap 13, Bâb 18.

******* *Roma İmparatorluğu Hükmünde Yahudiler*, Müellifi: Morrison..

umûmî oldu ve taltîfât-ı şehriyârîye mazhariyetten sonra mutayyeben memleketine i'zam olundu.

Memleketinde kirâren i'tâ-yı icâzeye muvaffak olarak 1176 târîhinde dâr-ı bakāya intikāl etti. Mezheben hanefî, tarîkaten nakşbendîdir. Dîdâr-ı Cenâb-ı Nebî (sav) ile müşerref olduğu bir murâkabesinde "Eimme-i İsnâ-Aşere'den İmâm Ca'fer-i Sâdık (ra) nesl-i pâkinden bulunduğu" tebşîriyle mübeşşer oldukları hatt-ı dest-i âlîleriyle muharrer evrâk-ı aliyyelerinde mestûrdur. Yine bu evrâk-ı kıymetdâr arasında; "Pederimin kabr-i şerîfinde murâkabeye varmıştım. Karşımda temessül eyledi. Nasîhat istedim; "İşte beni görüyorsun ya" dedi. "Dünyanın esbâb ve alâikından ârîyim. Bu âlemde onlardan hiç biri fâide vermiyor. Maîşet husûsunda hırs ve tama'-ı mezmûmdan tevakkî ederek Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil ve O'nun ihsânına kāni' ol! Dünyada Hâliku'l-esbâbı unutup ihtiyâcını sebeb-i sûrî olan kula bildirirsen Hak seni en âdî kimseye muhtâc eder. Eğer ihtiyâcını herkesten ihfâ ile ancak Hazret-i Zü'l-Celâl'e arzedersen dünya bile arz-ı rû-yı ihtiyâc eder." buyurdukları da mündericdir.

[50] Âsâr-ı fâzılâneleri ber-vech-i âtîdir:

1) *Metn-i Mecâmi'u'l-Hakāyık fî-İlmi'l-Usûl**
2) *Şerh-i Tarîkat-i Muhammediyye*
3) *Şerh-i Besmele***
4) *Hâşiye-i Dürer*
5) *Şerhun ale'l-Kasîdeti'l-Muzariyye*
6) *Hâşiyetü Aliyy li-Tefsîri Sûretü'n-Nebe'-i Beydâvî*
7) *Risâletun fî-Hakkı't-Tesbîhi ve't-Tahmîd*
8) *Tefsîr-i Kavlihî Teâlâ "Kuli'llâhumme Mâlike'l-Mülk"*
9) *Tefsîr-i Kavlihî Teâlâ "İnne Ba'za'z-Zanni İsmun"*
10) *Risâletun fî-Sülûki'n-Nakşıbendiyye*
11) *Risâletu'n-Nasâyih ve'l-Vasâyâ*
12) *Risâletu'l-Huşû' fi's-Salâh*
13) *Şerhu Eyyühe'l-Veled*
14) *Arâ'isü'n-Nefâyis fî-İlmi'l-Mantık*
15) *Arâ'isü'l-Enzâr ve Nefâ'isü'l-Ebkâr*
16) *Risâletun fî-Mâhiyetü'l-Ulûm*
17) *Keşfu'l-Hader*[?]
18) *Risâletun fi'l-Hadîsi'z-Za'îf*
19) *Risâletü'l-Misvâk*
20) *Risâletü'l-Kahve*
21) *Risâletü'd-Dühân*
22) *Tefsîr-i Sûretü'l-İhlâs*
23) *Risâletun fî-Hakkı'l-İstihlâf*

1160'da vefât eden birâder-i âlîleri Ebî Naîm Ahmed el-Hâdimî'nin âsârından:

1) *Risâletun fî-Hakkı Elfâzı'l-Mecâziyye*
2) *Hâşiyetun ale'l-Mir'ât*

Mahâdîm-i fezâil-mevsûmlarından olup 1213'de Mekke'de irtihâl eden Saîd-i Hâdimî'nin âsârı:

1) *Hâşiyetun alâ-Tefsîri'l-Fâtiha li'l-Beydâvî*
2) *Şerhu'l-Buhârî-i Şerîf ile'n-Nısf*
3) *Şerh-i Kasîde-i Bür'e*
4) *Hâşiyetun ale'l-Hayâlî*
5) *Şerh-i Şemâ'il-i Şerîfe*

1192'de vefât eden Abdullah Hâdimî'nin âsârı:

1) *Şerh-i Mecâmi'u'l-Hakāyık*
2) *Şerh-i Dîbâcetü'n-Netâyic*
3) *Kasîdetü'l-Hemziyye*
4) *Hâşiyetün alâ-Şerhi'l-Besmele*
5) *Hâşiyetün alâ-Hâşiyeti Mîr Ebu'l-Feth*
1) *Tefsîr-i Kavlihî Teâlâ* (Kad Eflaha'l-Mü'minûn…)

Emîn bin Mehmed Hâdimî'nin âsârı:

1) *Şerh-i Menâr*
2) *Hâşiye-i Kâdî Mîr*
3) *Hâşiye-i Müntehâ*

Bursalı Mehmed Tahir

---

* Ulemâ-yı Osmaniyyeden Mustafa bin Mehmed Aydınî tarafından "Menâfi'u'd-Dekāyık" ismiyle Arabiyyü'l-ibâre şerholunduğu gibi Şirvânî Ahmed Hamdî Efendi tarafından dahi "Levâmi'u'd-Dekāyık" nâmıyla tercüme olunan nüshaları matbû'dur.

** Onsekiz fenne tatbîkan muharrer olan bu eser-i kıymetdâr ulemâ-i Mısriyyeden Şeyh Uleyş Efendi tarafından telhîs edilmiştir. Her ikisi de matbû'dur.

EDEBİYÂT

HAK

Âlemin kīl ü kāl-i inkârı,
Ezilir pîş-i haşmetinde senin;
Darb-ı destinle sadme-i dehrin
Sarsılır dehşet-i cefâkârı.

Ey rehâkâr-ı fazl olan kudret;
Fikrim, âvâre-i Celâlin'dir,
Beşeriyyet, lisân-ı hâlindir.
Sana bir tercemân olur "hikmet";

Sana müştâkdır bütün a'sâr,
Sana mersiyyeler okur "âsâr"
Yine "ümmîd"e Sen nigehbansın,

Yine Sen'den meded umar insân,
– Çünki Hak'sın, yegâne Sultan'sın–
Sâde, mehcûr-ı kudret olma bir ân.

A[ayın]**. Nevzad Ayas**

[51] **SAFAHÂT ŞÂİRİNE**

– 2 –

Evvelâ edebiyâta "muhâvere-i tabîiyye"yi sokan senin kalemindir. Hâlâ bu vâdîde sana sânî çıkmadı. Senden evvel bu kadar tabîî muhâvereler ise kimse yazmadı.

Bana Hâmidleri mi gösterecekler? Hâmid, şiir-i mahzın hârikasıdır. Fakat muhâvere-i tabîiyye bahsinde kırâat-güzâr bir u'cûbedir. "Eşber"de ve "Tezer"de, hülâsa Hâmid nâm-ı

müstakbel-şümûlüne âid olan manzûm ve mensûr birçok eserde muhâvere nâmına mevzûn şâibeler, mukaffâ lekeler pek çoktur. Ancak bu lekeler kamerin siyahlıkları gibidir ki, onun –cibâl ve enhârıyle– bir kâinât olduğuna delildir. Çünkü kusûrsuzluğun bir hâdimi de mahdûdluktur. Tabîat bile bir külliyet-i muhîta olduğu için şâhikalarının eteğine hufreler sallanır!..

Ancak ben Hâmid'den bahsederken Garb'ın meselâ "Molière" gibi bir muhâvere-i tabîiyye dâhîsini düşünürüm de Hâmid gözümde onun için küçülür. "Antoine Albalat" Molière'in eserlerinden bahsederken diyor ki:

"Eşhâs-ı vekāyi'in söylediği sözler herbirinin a'mâk-ı efkârından, her birinin ka'r-ı mevcûdiyyetinden çıkar, bunlar kendilerine söylenen sözleri dinlemez ve muhâtablarına cevâb vermezler. Kendi fikirlerini âdetâ kendi ilimleri lâhık olmayacak sûrette o kadar tabîî olarak ta'kīb ve ifâde ederler ki, Molière'i unuttururlar. İşte dehâ!"

Bizde Hâmid böyle midir? Perîşân-kıyâfet bir bedevî kızı bile –âsâr-ı Hâmid'de– söz söyleyecek olsa insan o çehre-i bedâvetin yanı başında Hâmid Bey'in "monokl" ile müzeyyen dîdâr-ı kibârını görür.

Bilmem ki; "Şiire muhâvere sokmakta da ne ehemmiyet olurmuş? Edebiyât-ı sahîha böyle şeylerle yürür mü?" diyecek kadar ukalâ fıtratlı ve cevâhir kıymetli zevâtı asr-ı ahîr yetiştirebildi mi? Edebiyât âsârında muhâverenin ehemmiyeti "tasvîr-description" mertebesindedir. Öyle vak'alar olur ki, hareket-i tasvîriyyesini, şiirdeki birkaç şahs-ı vak'anın dudaklarındaki her ra'şe-i tekellüme medyûn olur. Bâ-husûs bir şeydeki kıymet, istihsâlindeki suûbetle mukāyese edilecekse "muhâvere" bu husûsça da diğer edebiyât sanâyi'ine fâiktir. Çünkü ehemmiyetince her meziyet-i edebiyyeden evvel gelen "muhâvere-nüvîslik" san'ati suûbetçe hepsinden sonra gelir.*

Senin "Seyfi Baba" kadar tabîî sözleri şimdiye kadar hiç biri söyletmedi. Ama mâzînin bu hırmân u hüsrânını âtî telâfî edecekmiş. O kadarını bilmem, meşîme-i müstakbelin evlâd-ı muhtemelesine sözüm yok…

Edebiyâtın Fransa'daki hocaları muhâvere için inde'l-istikrâ iki kısım, iki taksîm kabûl ederler:

Biri şudur: Edebî, muntazam, müretteb muhâvereler.

Diğeri de şundan ibârettir: Beyne'l-halk söylenen sözlerin "fotografik" bir temsîl ve tasvîri. Bu iki kısım iki müntehâdır. Bunlar arasında temâs değil –çünkü o kolay– fakat tevâzün te'mîni çok zorlu bir iştir. Yani muhâvereni hem tertîb edeceksin, hem kitâba uyduracaksın. Hem intizâm-ı edebîsi olacak, hem yine gûyâ eşhâs-ı vak'an onu söylüyor olacak!.. Yani müretteb ve muttarid oluşuna rağmen perîşânlığa âid bir letâfet-i tabîiyye arzedecek! Güç değil mi? İşte buna bil-fi'l ancak sen şu cevâbı verdin:

– Arzu edildikten sonra, hiç güç değil!..

Sözlerimden iştibâh edenler *Safahât*'ın birinci kitabındaki "Hasır" manzûmesini okusunlar da bir dilenci öldüğü zaman –muhârebât-ı âleme karşı İsviçre'nin mevki'i ne ise– bir sâil cenâzesine karşı da mi'desi ve kesesi dolu olan insanların o kadar bî-taraf olduklarını, o ölüden ne kadar lâ-kaydâne ve fakat ne kadar tabîî bahsettiklerini –hasırı satanla alan– arasında geçen muhâvereden anlasınlar. Fakat bir takım zevât hakîkate karşı mutlakā gözlerini –li-ecli'l-iğmâz– kapayıp ağızlarını –li-ecli'ş-şetm– açmak isterlermiş. Elden ne gelir. İnsaniyetin gözündeki perde-i amâ bile tedâvî ediliyor, fakat vicdân-ı beşerdeki ridâ-yı iğmâz hastalığına ilâç yok. Bilmem insâniyet-i alîle hakkındaki bu lutfu fennin keşfiyât-ı âtiyyesinden mi beklemeli? Yoksa ma'lûllerinin haslet-yâb-ı insâf olmalarından mı?

Muhâverenin ehemmiyeti anlaşıldı. Bu ne demektir? Senin Osmanlı nazmına muhâvereyi sokarak hâsıl ettiğin inkılâb-ı kebîr anlaşıldı demektir. Şimdi muhâverenin şerâitı nedir? Sen o şerâite ne kadar riâyet edebildin? Biraz da bunlar üzerinde konuşalım.

Muhâverede mühim şart kısalıktır. Bunu –bazı zevâtı gördüm– karıştırıyorlar. Kısalık bir muhâverenin hey'et-i mecmûasında olacak sanıyorlar. Öyle değil; cümleler kısa olacak. Çünkü her muhâverede her şahıs kendi söylemek ister. Bu böyledir. Ne yapmalı? Muhâtabını uzun uzadıya dinlemek tevekkül ve tahammülünü her insân-ı kâmil ibrâz edemiyor. Fakat buna da ıtlâkı üzere cârî olacak bir kāide-i külliyye mâhiyeti vermek yanlıştır. "Demircilerin ta'tîl-i eşgāli" isminde manzûm bir risâle var; "Coppée"nindir. Hattâ bir gün seninle beraber okumuştuk. On beş mi, on sekiz mi, neyse, tavîlü'z-zeyl ve's-sahâif bir risâle!.. Böyle iken bu manzûmede "François Coppée" evvelâ "grev", sonra "katl" **[52]** yapan bir demirci amelesini mütemâdiyen ve muttariden bir mahkemenin salonunda hâkimlere hitâb ettirir. Hattâ manzûme ünvânından imzâsına kadar demircinin hitâbâtıdır. Ama denilecek ki, Coppée'nin o şiirinde demirci hak kelâmını cevâz-ı edebîden almıyormuş da cezâ mahkemelerinde her maznûna, cinâyet mahkemelerinde her mütteheme kānûnun i'tâ ve hâkimin ibrâz ettiği "müdâfaa-i nefs" salâhiyetinden alıyormuş. Daha iyi ya! Benim de merâmım âsâr-ı edebiyyedeki bu ilcâ-yı mevki' te'sîrini anlatmaktı.

İhtimâl ki, "Süleymâniye Kürsüsünde" va'z eden zâtın uzun söylediğine i'tirâz edecekler bulunur. Bu i'tirâzât-ı mukaddere ashâbına sorarım: Mahkûmiyet ihtimâlinin içinde, bir hey'et-i mehîbe-i hâkimenin önünde sandâlî-i töhmetinden ra'şe-i haşyet içinde kalkan bir demircinin mi sözü kesilemez, yoksa bir ma'bed-i muazzam içinde, bir cemâat-i hâşia önünde, bir kürsî-i hitâbet üzerinde alnında şâibe-i töhmet değil, amâme-i şerîat taşıyan bir diyânet vâizinin mi?..

Ama bu zevât bu sözlere de i'tirâz ederlermiş. Şüphe yok! Bu müsellemdir ki, dünyada herşey –bir hakāyık-ı sâbite-i riyâzıyye, bir de muârızlarımızın dehâlarından başka– herşey i'tirâz götürür.

Namık Kemal Bey'in oğlu Ali Ekrem Bey'le bir gün senin "Meyhâne"ni okuyorduk. İkimiz de bir kusûr arayıp bulmak istedik. Ben şiirinde nakīsa bulmaktan ızhâr-ı acz ettim. Ekrem Bey buldu; "Meyhâne kapısına gelen kadının tatvîl-i kelâm etmesi kusûrdur" dedi. Ekrem Bey'in bu ictihâd ve i'tikādına o zaman olduğu gibi şimdi de musırran muârızım.

---

* Hiçbir şey dialog kadar güç değildir. İyi muhâvere, en son öğrenilebilen bir meziyet-i edebiyyedir. Antoine Albalat, *San'at-i Tahrîr,* sahife 301.

Vâkıâ lisân-ı nazmda Kemal'in dediği gibi "Mufassalât Efendi"lik tahammül edilir mesâibden değildir. Şiir bir şey'-i semâvî olduğuna göre şiirdeki bu nakīsa da âfât-ı semâviyyedendir. Fakat insâf ile düşünmeli ki, senin "Meyhâne" manzûmende söz söyleyen kadın, maîşet ü muâşeretçe dûn seviyelidir. Bâ-husûs bizim memleket mahallâtından birine mensûbdur. Bizdeki "mahalle-perver" kadınların ne kadar "natûk şeyler" oldukları ma'lûmundur. Hele tekrar düşünmeli ki, zavallı kadının bir ayyâş kocası vardır, her gece zevciyet firâşına meyhânelerin hâtırât ve mâyiâtını taşıyıp getirir, kadın maddeten ve ma'nen ateşler saçan bir herîfle, yani bir harîk-ı hânümânsûz ile yekvücûd olup yatmak mecbûriyetindedir. Binâenaleyh o kadın söyler, çok söyler, her şeyi söyler, mütemâdiyen söyler. El-hâsıl söyler, söyler, söyler…

Bilmem ictihâdımda muhtî miyim?

Fransızlarda iyi bir "vodvilist" olan "Labiche" ile dâhî-i müebbed-hayât "Molière" muhâverede muktedâ-yı münferid mâhiyetli iki misâl-i imtisâldir. Vâkıâ sen henüz bize tiyatro âsârı yazmadın. Fakat işte bir perdelik tiyatrolar cesâmetinde ve onların üç dört perdeliği liyâkatinde şiirlerin var. *Safahât*'ın bu ikinci kitabı ise bir fâcia-i manzûme mâhiyetindedir. Ancak sahnesi eksik, eşhâs-ı vak'ası mefkūd. Fakat sen memleketin rezâiline ayrı ayrı şahsiyetler, ayrı ayrı nâtıkalar vermiş, memleketin fecâyi'-i ahlâkıyyesini natûk birer insan gibi söyletmişsin. Ah, bu fecâyi'in ne vakit dili tutulacak?

"Süleymâniye Kürsüsünde" tasvîr ettiğin vâiz –ki başının dışında sarık, içinde Avrupa ve Asya ma'lûmât ve meşhûdâtı olduğuna göre– Abdürreşid İbrahim'dir, uzun bir monolog yapmasa da, meselâ eşhâs-ı vak'a ile karşılaşıp konuşsa –ki arada senin kalem-i san'atin vâsıta olduktan sonra pek kolaydır– kitabın tabîî muhâvereler misâli olan bir tiyatro mâhiyetini alabilecek. Bana öyle gelir ki, bizde hareketli, hayatlı muhâvereleri tiyatro sahîfe ve sahnelerine de senin kalemin bir gün sokacaktır. Bu husûsta milletin istikbâl-i karîbinde bir "Molière", bir "Labiche" vazîfesi îfâ edeceksin.

Kanâatimi sarâhatle söylediğim için muârızlarımın sîne-i ilhâmlarındaki mütedâhil şütûma ruhsat-ı feverân vermelerinden korkulur. Ne beis var! Âdât-ı beldedendir ki, bizde halkın bir kısmı yere, bir kısmı da rast geldiği her cebhe-i ciddiyet-pervere tükürür. Ciddiyeti, hakāretin iskât ettiği bir memleketteyiz. Rezâile cihângîrlik, fazîlet ve metânete de şehâdet rolü isâbet eden böyle müdhiş bir sahne üzerinde susmak daha müfîd idi ama, neyse, bir def'a şakk-ı şefe etmiş bulunduk.

Midhat Cemal

MAKĀLÂT

YİNE HABÎS ESERLER HAKKINDA

Galata'nın bazı meşhûr sokaklarında kurulmuş olan fuhuş sergilerinde ve şenâat panayırlarındaki rezâlet palyaçolarının mülevven ve mülevves çehrelerini andıran bir takım boyalı ve resimli kâğıt parçaları, şu yakınlarda kitapçı, kâğıtçı, tütüncü, tönbekici dükkânlarının tezgâh başlarını pek mebzûl ve murdâr bir sûrette kirletmeye başladı. Dükkânların mevki'-i teşhîrinden ziyâde, alafranga istirâhathânelerin mevzi'-i mahsûsuna asılmaya lâyık olan bu iğrenç tomarlar, hunfesâ tabîatlı esâfil-i hilkatin gözlerini kamaştırıp ağızlarını sulandırsa bile, veba ve koleradan daha müdhiş hastalıklar neşrine hizmet eden kerîh kokularıyla ahlâk ve vicdân erbâbının mi'desini bulandırıp başını döndürüyor.

Vâkıâ bu herzenâmeler –gece vakti sokak ortalarına bırakılıp sabahleyin tanzîfât me'mûrlarının çârûb-ı tathîrinden kurtulmuş necis-pâreler gibi –vakār ve temkîn ashâbının nefret ve istikrâhından başka bir te'sîri mûcib olmazsa da, tarîk-ı hayâtın eğri büğrü taşları **[53]** üzerinde henüz yürümeye ibtidâ eden çocuklar ile tecrübesiz gençlerin yolunu kesmekten ve hiçbir şey yapamasalar bile kunduralarını bulaştırıp üstlerini başlarını kokutmaktan hâlî kalmazlar.

Binâenaleyh kitap nâmına –süprüntü küfesinden boşalmış, yahud patlamış bir mecrâdan tuğyân eylemiş gibi– sâha-i matbûâtı işgāl eyleyen bu mülevvesâtı artık ortadan kaldırmalı. Çünkü gelene geçene karşı ayıptır. Ba'de-mâ da bunları ifrâğ eden menfezleri iyice tıkamalı. Zîrâ milletin şuabât-ı gāfilesine yazıktır.

Ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâd edecek âsârın men'-i intişârı hakkında Matbûât Kānûnu'nda madde-i mahsûsa varken ve yeni basılan eserlerden bilmem kaç nüshasının Matbûât İdaresi'yle müddeî-i umûmîlik makāmına ve sâireye takdîmi usûlden iken acaba bu mel'ûn eserler, basılıp yayılmazdan evvel Matbûât İdâresi'ne verilmedi mi, yoksa idâre-i müşarun-ileyhâca mâhiyet-i habîselerinin tedkīkine tahammül edilemedi mi?

Her iki ihtimâle göre bunların çaresine bakmak zamanı gelmiş ve hattâ geçmiştir. Tezkiresiz lağım açmak memnû' olduğu gibi açılmış bir kârîzi kokusundan yanına varılmıyor diye alâ hâlihî bırakmaktan ziyâde taaffünâtını men' için üzerini kapatmak lazımdır.

İhtimâl ki, ıkına sıkına meydana getirdikleri bu mekrûhâtı bir san'at ve dolayısıyla kendilerini san'atkâr sayacak muharrirleri(!) herkesin icrâ-yı san'at husûsunda serbest bulunması îcâbından bahse kalkışırlar.

O yâdigârlara:

– Evet, öyledir ama, hadd-i ma'rûfu geçmemek şartıyla cevabı verilir ve dellâlân-ı muhabbetin pazar-ı mahsûsunda kemâl-i serbestî ile icrâ-yı san'at ederken bir afîfenin iğfâline teşebbüs eyledikleri takdîrde cezâya çarpıldıkları gösterilerek:

– Siz de kendinizin, yahud müteallikātınızdan birinin hüner ve san'atı olan o yazıları "el-habîsât li'l-habîsîn" hükm-i celîlince kendi aranızda ve hempâyeleriniz miyânında okuyup ızhâr-ı meziyyât ediniz. Fakat umûmhâne fenerlerine benzeyen o kırmızı kaplı fuhuşnâmelerinizi bastırmak ve celb-i enzâr için öteye beriye astırmakla bir takım sâfî-dilâ-nı ıdlâle kalkışmayınız ki, meftûr olduğunuz edebsizliğin son derecesinden de aşağı yuvarlanmış olmayasınız. Demdemâtı hadevî tahkīre terdîfen utanmayan suratlarına fırlatılır.

Mekârim-i ahlâkın itmâmı için ba's buyurulan Peygamber-i Ekber'in ümmet-i merhûmesi arasında bu kadar şenî' mahlûkātın bulunmasına insan hem şaşıyor, hem alıklaşıyor, hem de hânesi muhterik olan birinin "Ev yandı ama, tahta kuruları da kalmadı!" demesini tanzîren "Vâkı'â eski Teftîş ve Muâyene Encümeni, okuduğu kitapları küsgüdük bırakırdı ama böyle muharrirlerin böyle eserlerine müsâade etmezdi" diyeceği geliyor.

بی ادب تنها نه خود را داشت بد
بلکه آتش بر همه آفاق زد

Tâhirü'l-Mevlevî

Talebenin Müderrislerden Şikâyeti:

MEDRESELERİMİZ HÂLÂ BİR YOLUNA KONMADI

İ'lân-ı Meşrûtiyyet'i müteâkıb medreselerimizin bir hâl-i mükemmeliyyet ve intizâma alınarak yeni bir eser-i hayat göstereceğini, hattâ bu husûsta teşekkül eden cem'iyetler ve yazılan makālelerin âsâr-ı fi'lîsini görerek bahtiyâr olacağımızı epeyce ümîd, husûsiyle biz müntesibîn şiddetle intizâr ediyorduk. Maatteessüf bu ümîdlerimizin boşa çıktığını gördükçe me'yûsiyetimiz ziyâdeleşiyor. İşittiğimize göre İstanbul medârisi ıslâh ve terakkıyât-ı hâzıraya göre programlar ilâve ve tekemmülât-ı nevîn-i zamana mutâbık fünûn-ı lâzime idhâl edildiği halde, taşra medârisi eski hâl-i harâbîsinde devâm ve asırların indirdiği darbe-i elem-nâk altında inlemektedir. Bu medreseler vaktiyle kâinâta ulûm ve fünûn saçmış, âgūş-ı ilm [ü] ma'rifette yetişmiş fikr-i münevverler, zekâ-yı fevkalâdeler sâyesinde ulûm ve fünûnun şuabât-ı müteaddidesinde ibrâz-ı kemâl eylemiş, ciddiyet-i tetebbuât, metânet-i ahlâk ve muhâkemât, vüs'at-i ma'lûmât, bereket-i te'lîfât ile şöhretyâb olmuş ve her intisâb ettikleri dâire-i ma'rifette rengîn ve muallâ bir ittisâ'-ı teceddüd ve tekemmül vermiş birçok eâzım-ı ümmet vardır ki, bunların her biri yalnız İslâmlarca değil, Garb'ın en büyük ulemâ ve hukemâsınca bile bir hârika-i hayret-nümâ ve dehâ addolunmakta ve âlem-i medeniyyete ihdâ eyledikleri keşfiyât ve ihtirâât-ı nâfia ise her zaman lisân-ı şükrân ile yâd edilmektedir.

İşte eslâfımızın menba'-ı feyz-i irfân ıtlâkına sezâ-vâr bir hâle koydukları medârisin son zamanlarda almış olduğu hâl-i fecâat-iştimâl bütün mütefekkirîni ağlatmaktadır. Bugün Ödemiş'te otuz küsûr medâris olduğu rivâyet edilmektedir. Esef ile i'tirâf edelim ki, birkaçı müstesna olduğu halde diğerleri lâne-i bûm u gurâb denilecek derecede harâbdır. İçlerinde talebe nâmına ankebûtlar ağ kurmaktadır.

Acaba İslâmların şa'şaa-i satvetleri cihânı tutmasına, pîşgâh-ı şevketleri önünde birçok akvâm ve kabâili gerdân-dâde-i inkıyâd eylemesine sebeb-i hakīkī kim idi? Acaba onlar nereden iktisâb-ı feyz-i irfân etmişler? İlm-i ahlâkı nereden almışlar? Biz o eslâfın ahfâdı, hayru'l-halefi değil miyiz? Ecdâdımızın o kadar fedâkârlıklar, himmetler sarfıyla bize müebbed bir yâdigâr-ı irfân olmak üzere meydana getirdikleri, te'sîs ettikleri bu müesseseleri niçin muhâfaza etmeyelim? Acaba bizde bu dâru'l-irfânları ıslâh ve i'mâr edecek kadar vicdân-ı hamiyyet kalmadı mı?

[54] Ey ulemâ-yı İslâm! Ey müderrisîn-i kirâm!

Sizleri sîne-i feyz-feşân-ı irfânında perverişyâb-ı kemâl eyleyen, nice seneler Şerîat-i Garrâ-yı İslâmiyye'yi muhâfaza ve beyne'l-İslâm hakīkī ittihâdı te'sîs eyleyen medâris harâb oluyor. Kendinize "veresetü'l-enbiyâ" ünvânını takınmak için medârisin ıslâhına herkesten evvel siz ihtimâm edeceksiniz. Şerîat-i Garrâ-yı Mutahhara'nın müdâfaa ve muhâfazası sizin üzerinize vâcibdir.

Eğer siz bu dârü't-tedrîsleri ıslâh eylemez, zamanımızın terakkıyâtıyle mütenâsib dersler ilâve ederek mütefennin, âlim müderrisler, muallimler tutmaz, daha doğrusu hakīkī bir dârülfünûn hâline koymaz, milletin rehber-i selâmeti, pîş-vâyân-ı hidâyeti olacak vâizler, mürşidler yetiştirmez iseniz, biliniz ki, gittiğimiz yol uçurumdur. Memâlikimiz bir zulmet-i cehl içinde pûyân olmakta, İslâmiyet'in bütün ahkâmına bîgâne bir hâlde, a'dâ-yı Dîn-i Mübîn ise her taraftan canavarcasına saldırmakta, ciğergâhımıza kadar hulûl ederek muhadderât-ı İslâmiyyenin, şübbân-ı vatanın akāidini ifsâd için şeytanetkârâne tedbîrler düşünmekte, ellerinden gelen vesâilin her türlüsüne teşebbüs ederek her türlü fedâkârlıktan geri kalmamakta; bilâd-ı İslâmiyyenin her köşesinde mektepler, hastahaneler açarak kitaplar, risâleler, gazeteler neşrederek gençlerimizi iğvâ ve ıdlâl, Nasrâniyet'i tervîc, İseviyet'i neşretmekte iken bizim uyumamız, bunların mesâîlerini akîm bırakacak olan medreselerimizin aldığı hâl-i esef-iştimâle seyirci kalmamız revâ mıdır?

Aramızda zuhûr eden nifâk u şikāk, İslâmiyet'te görülen acz ü meskenetler nereden başlıyor? Esbâb-ı mûcibesi nedir? Şüphesiz dînî hatâlarımız değil mi? Bizim gibi harâmı helâl i'tikād eyleyen, evâmir-i ilâhiyyeye imtisâl, nevâhîden ictinâb eylemeyen, eslâfının kendilerine devr ü teslîm eylediği mebânî-i ilmiyyenin yıkılmasına, harâb olmasına râzî olacak kadar kansızlığa giriftâr olan bizim gibi bir millet, ulemâsındaki ahvâl-i nâ-lâyıkanın ictinâbı lüzûmunu telkīn eylemez, herkeste olduğu gibi "Benim neme lâzım?" diyerek bir tavr-ı lâkaydâne alırsa pek tabiî değil midir ki, daima şahsiyâta, tezvîrâta kapılır, ahlâksızlık içinde boğulur?..

Ey ulemâ-yı İslâm!

Şevket-i sâbıkanızı, eski kuvvet ve miknetinizi gösteriniz! Medâris-i İslâmiyyenin ıslâhı çârelerini düşününüz! Yoksa bâlâda dediğim gibi gittiğimiz yol uçurumdur!..

Ödemiş

Müntesibîn-i İlmiyyeden
Mustafa Satvet

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

OSMANLILARDA İRAN AHVÂLİNE BÎGÂNELİK

Bundan dört sene evvel Fas Devlet-i İslâmiyyesi tarafından Paris'e gelmiş olan sefâret-i fevkalâde hey'et-i murahhasası şehr-i mezkûrda mukīm İran fâzıllarından birisi ile gö-

rüşmüş ve kesb-i muârafe ettikten sonra bilcümle İslâmların mûcib-i hayreti olacak bir sûret-i câhilânede İran'ın katolik veya protestan mezâhib-i hıristiyâniyyesinden hangisine mensûb olduğunu makām-ı tahkîkte sormuşlar idi.

Bu vak'a, en müessif hallerden, en acınacak hakîkatlerden, hem de pek acı hakîkatlerdendir. İslâmları bugünkü zillete uğratan, İslâm memleketlerini müdhiş bir inkırâz ve izmihlâle sürükleyen, haysiyet-i milliyye ve şerâfet-i târîhiyyelerini mahv ile hâricî tasallutlara, ecnebî tecâvüzlerine mahkûm bırakan sebeblerin en ra'nâ bir nümûne-i cehâlet-nümûnudur. İşte bu müdhiş cehâlettir ki, Fas'ı inkırâza dûçâr ettiği gibi, sâir İslâm memleketlerini de, cehâletleriyle mütenâsib, türlü türlü felâketlere uğratıyor.

Fas Âlem-i İslâm'ın en muzlim bir nokta-i ye's ü nevmîdîsidir; ahvâl-i İslâm'ı tahlîle medâr olamaz… denilebilir. Fakat maatteessüf i'tirâf etmelidir ki, Âlem-i İslâm'ın merkez-i irfânı olan Dersaâdet dahi şu âlemi, husûsiyle sinîn-i ahîrede geçirmiş olduğu buhrânını medâr-ı intibâh ve saâdet olacak derecede bilmiyor.

Tabîî, İstanbul Fas Sefâret-i Fevkalâdesi kadar fevkalâde bir dereke-i cehâlette bulunamaz. Maksadımız bu bâbda bir mukāyese yapmaktan da berîdir. Fakat şurasını nazar-ı teemmülden dûr tutmamalıyız ki, İstanbul'un da kendi mevki'ine münâsebet almayan gafletleri vardır. Meselâ şu satırları yazan âciz İran'da büyük bir Türk unsurunun mevcûdiyetini, onların husûsiyât-ı ahvâlini, Kafkasya müslümanlarına âid en sâde ve en basît ihbârât ve ma'lûmâtı yeni bir şey gibi telakkī eden bazı zevâta tesâdüf ettiğim gibi İran'a ve Kafkasya'ya âid bir takım masallar da işittim.

Bence bu hâl –İran ile Osmanlı memleketleri beyninde mevcûd münâsebât-ı ma'neviyye ve târîhiyye nokta-i nazarından– Fas cehâletine karîb bir hâl-i esef-âmîzdir

* * *

İran ve Osmanlı memleketeyn-i İslâmiyyesi birer inkılâb yaptılar. "İnkılâb yaptılar" demek; "Birçok senelerden beri mevcûd olan tarz-ı idâre ve usûl-i hayâtı yıktılar" demektir. Bu memleketlerde yıkılan, onun yerine kāim olan ne idi? Bu tahrîb ve ta'mîrde acaba ne gibi bir muvaffakiyet hâsıl olmuştur? İşte bu cihetleri bilmek üzere memâlik-i İslâmiyyede hâlâ bir teşebbüs **[55]** görülmemiş, bu mes'ele ciddî bir sûrette düşünülmemiştir.

Muhâtabım Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesidir; acaba İran harekât-ı ahrârâne ve ihtilâlât-ı meşrûtiyyet-perverânesinin ne olduğunu, ne gibi safahât geçirdiğini şu efkâr-ı umûmiyye, bir İngiliz yahud bir Fransız kadar biliyor mu?.. Bu suâle; "Hayır" cevâb-ı menfîsini vermek için pek de tereddüd edilmez. Zîrâ Osmanlı matbûâtı, ne Avrupa cerâid-i mühimmesi gibi Tahran ve Tebriz gibi İran nikāt-ı mühimmesinde muhâbirler bulundurmuş, ne de İngiliz müsteşrik-i şehîri Profesör Browne'ın *İran İnkılâbı* gibi koca bir kitap değil, muhtasar bir risâle bile olsun İran hakkında Türkçe bir eser neşredilmemiştir. Osmanlı matbûâtının İran hakkındaki neşriyâtı, en zengin edebiyâta mâlik olan İngiliz matbûâtı ile değil, Fransız, Alman ve hattâ Rus lisânlarında İran ahvâl-i hâzırasına âid intişâr etmiş olan kitaplarla mukāyese edersek bunların yüzde bir misline de Türkçe'de tesadüf edemeyiz.

Evet, Osmanlıyı İran'a ve İran'ı Osmanlıya tanıttıran âsâr –ale'l-umûm memâlik-i İslâmiyye ve Şarkıyyeyi yekdiğere bildirecek âsâr gibi– kat'iyyen yoktur. Tuhaf değil mi ki, şu içerisinde yaşadığımız Yirminci Asır'da, İran ile Devlet-i Aliyye, yekdiğerini iki asır bundan evvel kaleme alınan kitaplar vâsıtasıyla anlar ve o âsâr-ı atîkadan neş'et eden eski tahassüsât ile mütehassis olurlar?!..

* * *

Yeni bir devre-i teceddüde dâhil olan her millet gibi Osmanlılarda da edebiyât, siyâsiyât ve sâir cihetlerce hâlâ birçok ictimâî, siyâsî, ilmî açıklar vardır. Bu açıklardan birisi de İran Mes'elesi'nin Osmanlılarca mechûl kalmasıdır. 10 Temmuz İnkılâb-ı Mes'ûdu'nu müteâkıb meydân-ı matbûâta atılan âsâr miyânında İran nâmına şâir-i meşhûr Eşref merhûmun "İran'da Yangın Var" risâle-i hezeliyyesinden başka bir esere tesâdüf edilemiyor. Gazetelerin İran'a âid verdikleri ma'lûmât ise iktibâsât ve tercüme kabîlinden olup hem de pek nâkıstır.

Hiçbir gazetede "İran Mes'elesi" mes'ele olarak alınıp ta'kīb edilmiyor. Bu bâbda Âlem-i İslâm ahvâliyle tevaggul eden bir iki muharririn ara sıra hissiyât üzerine yazmakta oldukları makālât istisnâ edilince ciddî ve ma'lûmât-ı esâsiyyeyi hâvî yazılar da yok gibidir.

Osmanlı matbûâtında mühim bir açık teşkîl eden bu mes'ele ile iştigāli ehemmiyet-i mes'ele nâmına Osmanlı muharrirîn-i muktediresine âcizâne tavsiye ve bu açığın kapanmasını onların kudret-i kalemiyye ve vüs'at-i ilmiyyelerinden intizâr ederim.

Altı senelik bir inkılâb netîcesinde gāyet fecî' bir sûrette ecnebî müdâhalesinin kanlı ve vicdân-sûz bir cilvesi ile zuhûr etmiş olan İran buhrân-ı hâzırı münâsebetiyle Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesinin bir eser-i telâş ve heyecân göstermesi ve İran ahvâlini bilmek üzere merak etmesi tabîîdir. İşte Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesine bir hizmet-i âcizâne olmak üzere bu bâbda birkaç makāle yazmaya ikdâm ve bir te'sîr-i me'mûl-bahş edeceğini dahi –Osmanlıların İran mukadderât-ı fecîine lâkayd ve bîgâne kalamayacakları esâs-ı muhakkakına nazaran– ümîd ederim.

Resûl-zâde
Mehmed Emin

MEKÂTÎB

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 8 –

TIRNOVA'DA ÂSÂR VE HAYÂT-I İSLÂMİYYE

Tırnova Kasabası nefsü'l-emrde Şimâlî Bulgaristan'ın en mühim kasabâtından olmakla beraber başkaca bir ehemmiyeti de hâizdir ki, o da, şimdiye kadar geçen Bulgaristan'ın krallarına pâyitaht olmasıdır.

Şimdiye kadar birkaç krala makarr-ı saltanat olduğu gibi el-yevm de Bulgar kralları orada taç giyiyorlar. Vaktiyle kül-

liyetli İslâm bulunan bu kasabada el-yevm yüz hane Türk ile yüz hane kadar da İslâm Kıbtîsi vardır. Kasaba bu halde bulunduğu gibi buraya mülhak olan karyelerde dahi İslâm pek az bir sûrettedir.

§

Mektepler ve Evkāf – Buranın mektepleri de bittabi' meskûn bulunan İslâmlar ile kıyâs olunmak lâzım geliyorsa da maatteessüf daha ziyâde mütedennî olduğu görülüyor. Çünkü Tırnova Kasabası'nda iki İslâm mektebi vardır. Bunlardan birisi ibtidâî diğeri rüşdîdir. İbtidâî dört, rüşdî bir sınıflıdır. Bununla beraber zükûr, inâs muhtelit sûrette tedrîs ediliyor. Üç muallim tarafından idare olunmaktadır.

Evkāfa gelince: Bulgaristan'daki evkāfın hakîkati biraz tedkîk edilecek olursa herkesin akılları hayrette kalır; evkāftan çok hiçbir şey yoktur. Fakat nereye gittiği, evkāf namına ne gibi dolaplar döndüğü, kimler yiyor, kimler içtiğine dair de hiç kimsenin dürüst bir ma'lûmâtı yok gibidir. İyice aranacak olursa herkesin evkāftan bir hissesi olduğu görülüyor. Hele hükûmetin oynadığı rollere hiç de akıl ermez. Bunları bilâhare yazacağım makāle-i mahsûsa ile îzâh edeceğim. Tırnovi evkāf-ı İslâmiyyesi yirmi beş seneden beri belediyenin taht-ı idâresinde bulunuyormuş. Bu evkāfın vâridât-ı seneviyyesi yirmi beş bin frank râddesinde olduğu halde belediye tarafından mektep ve câmi'lere edilen muâvenet ancak beş-altı bin frank kadar bir meblağa bâliğ oluyor!!! Sonra parasızlık yüzünden İslâmların mektepleri terakkī edemiyor. Bazen da bütün bütün seddediliyor. Fakat kusûr yine İslâmlarda!?..

§

Tırnova'da Cevâmi' – Tırnova Kasabası vaktiyle İslâmiyet nokta-i nazarından ne kadar mühim bir yer olduğu ber-vech-i âtî zikredeceğim meâbid ve medâris-i İslâmiyye ile de bir kat daha tezâhür ediyor.

Görülüyor ki, bugün yüz hane İslâm'a mâlik olan bu zavallı İslâm kasabası bir vakitler hemen hemen müslümanlarla dopdolu imiş. Fakat ne çâre ki, fıtratın kānûnlarına mugāyir sûrette hareket edildiği için bugün görmüş olduğumuz hâl-i esef-iştimâlde bulunuyor.

Bir vakitler nefs-i Tırnova Kasabası'nda 16 câmi'-i şerîf, 8 mescid, 10 kadar medrese varmış ki, ber-vech-i âtî tafsîlâtına şürû' ediyorum:

1- Bâcdârlık Câmi'i; bu câmi'-i şerîfin binası ahşap imiş. Fakat **[56]** ahşap filân her ne sûretle olursa olsun, şimdiki halde ma'bedlikten çıkarılmış, hükûmet tarafından hedmedilerek arsası satılmıştır.

2- Konak Câmi'-i Şerîfi; bu da hükûmet tarafından hedmedilerek arsası satılmıştır.

3- Câmi'-i Kebîr; bu câmi'-i şerîf kârgîr olarak binâ kılınmış, bir kubbeyi hâvî gāyet mühim bir ma'bed imiş. Kendisinin ehemmiyeti nisbetinde gāyet mükemmel bir de kütübhânesi olup içerisi âsâr-ı nefîse ve mühimme ile memlû ise de maatteessüf Rusların istîlâsı zamanında bu kıymetdâr kütübhânede mevcûd bulunan âsâr-ı nefîse şunun bunun eline geçerek zâyi' olduğu gibi, o güzelim müessese-i İslâmiyye de Bulgar hükûmet-i medeniyyesi(???) tarafından hedm ve tahrîb edilerek arsasına "Sveti Kiril i Metodi"* bir zükûr jimnazyası (i'dâdî) inşâ edilmiştir.

Bu jimnazyaya tahmînen bir buçuk milyon frank sarfolunduğu söyleniyor. İstanbulivistlerin son mevki'i iktidâra geldiği zaman yapılmaya başlanmış ve fakat hitâma Demokratlar erdirmişlerdir. Binâenaleyh bunun pek büyük bir ehemmiyeti vardır.

4- Saraçhâne Câmi'-i Şerîfi: Bu câmi' tuğladan inşâ edilmiş ve oldukça cesâmeti de var imiş. Maa-hâzâ bunun da câmi' halinde kalmasına râzî olmadıkları için Bulgaristan hükûmeti tarafından yıktırılıp arsası üzerine meclis-i idâre binâsı inşâ edilmiştir.

5- Gāzî Fîrûz Bey Câmi'-i Şerîfi: Bu, bir kubbeli ve el-hâletü hâzihî sağlam bir câmi'dir. Fakat ne dersin! Bu zavallı da cemâati değiştirmiş. Çünkü eskiden maâbid-i İslâmiyye olan bu mukaddes makām, şimdi cihet-i askeriyyenin yed-i zabtına geçerek cebehâne ittihâz edilmiştir. "Yemek istemeyenin malını yiyecek bulunur" derler!..

6- Burmalı Câmi'-i Şerîfi: Bu da emsâli misilli hükûmet tarafından tahrîb edilerek arsası satılmıştır.

7- Boyalı Câmi'-i Şerîfi: Bu, Seymen Kara Ali nâm zâta mensûb büyük bir câmi'dir. Maa-hâzâ hükûmet tarafından hedmedilmiştir, fakat arsası el-yevm boştadır.

8- Debbâğhâne Câmi'-i Şerîfi: Bunun altı buzluk, üstü câmi'dir. Bu da emsâli gibi hükûmet tarafından hedmedilmiş ise de arsası boştur.

9- Frenk Hisarı Câmi'-i Şerîfi: Bu da yıkılmış ve fakat minâresi şerefesine kadar el-ân bakī olduğu gibi câmi'-i şerîf yeri de boştur.

10- Köprü Câmi'i: Hacmi küçük bir câmi' ise de İslâmların elinde bulunarak derûnunda edâ-yı salât edildiği cihetle bittabi' kıymeti pek büyüktür.

11- Kayaaltı Câmi'-i Şerîfi: Bu, Feyzi Ağa nâmında bir zâta mensûbdur. Yıkılmış ve yeri boştur.

12- Feyzi Ağa Câmi'-i Şerîfi: Bu câmi' de Bulgar hükûmeti tarafından hedm ve tahrîb edilerek kereste ve taşları Leskovensil(?) Kasabası kurbündeki Petropalof Manastırı'na "bîmârhâne" nakledilmiştir.

13- Pazarlıkyeri Câmi'i: Câmi'ler içinde cidden bahtiyâr olan bir câmi' varsa o da ancak budur. Çünkü vaktiyle her nasılsa yıkıldığı halde bundan yirmi sene mukaddem Çar Ferdinand hazretleri tarafından yeniden binâ edilmiş binâenaleyh el-yevm derûnunda edâ-yı salât ediliyor. "Yeni Câmi'" veyahud "Ferdinand Câmi'i" denilmektedir.

---

* Sveti Kiril Metodi: Bunlar iki kardeştirler. Bunların Bulgarlar indinde pek büyük bir meziyeti vardır. Çünkü Bulgarlar hıristiyan olmazdan evvel yazıları filân yok imiş. Binâenaleyh mühim olan şeyleri çiziler ve çetelelerle işaret ederler imiş. Fakat Hıristiyanlık'ı kabûl ettikleri gibi bittabi' kiliselerde ibâdet kitapları lâzım geliyor. İşte bu müşkili Bulgarlar üzerinden Kiril ve Metod nâmında Selânikli iki birâder izâle ediyorlar. Bulgar hurûfâtını tertîb ve Rumlardan kilise kitaplarını alarak Islavyanca'ya tercüme ediyorlar. Bu iki birâderler Selânik'te doğmuşlardır. Pederleri Bizans hükûmetinin büyük me'mûrlarından "Leo" nâmında biri imiş.
Bulgarlar bunların hizmetine mukābil olmak üzere birçok yerlerde nâmlarına kiliseler, mektepler yaptıkları gibi her sene Mayıs'ın on birinde umûm Bulgaristan'ın her tarafında gāyet büyük şenlikler tertîb ediyorlar. Bundan mâadâ umûm mektepler talebeleri tarafından her yerde büyük nümâyişler icrâ edilmektedir.

14- Kādî Câmi'i: Emsâli gibi bu da yıkılmış ise de arsası boştur.

15- Zencirlipınar Câmi'-i Şerîfi: Emsâli gibi bu da yıkılmış ise de arsası boştur.

16- Tekye Câmi'-i Şerîfi: Bu da Bulgarların gözüne batmış olmalı ki, bir vakitler bir İslâm ma'bedi, bir ma'bed-i mukaddes olduğu halde şimdi askerî kilisesine tahvîl edilmiştir.

§

Tırnova'da Mesâcid – Vaktiyle Tırnova'da sekiz on kadar mescid bulunuyormuş. Maa-hâzâ bugün ancak bir dâne İslâmların elinde olarak içinde edâ-yı salât ediliyor. Mütebâkīsi de hedm illetine kurbân olmuştur. Çingâne Mahallesi denilen mahalledeki iki mescid ile Kayabaş Mahallesi'ndeki iki aded mescid, İmâret Medresesi Mescidi, Kapito Vali İbrahim Ağa Mescidi, Söğütlük Mescidi; bunlar tamâmen yıkılmışlarsa da arsaları boştur. Sonra, Çataklı Mescidi ile Şamlıoğlu Mescidi yıkılmış ve fakat arsaları hükûmet-i Bulgariye tarafından satılmıştır. Çeşmebaşı nâmındaki bir mescid bâlâda zikredildiği üzere lehü'l-hamd İslâmların elinde olup içerisinde edâ-yı salât ediliyor.

§

Tırnova'da Medâris – İmâret Medresesi, Boyalı Medrese, Kayaaltı Medresesi, Orta Medrese, Kumluk Medresesi nâmlarıyla benâm medâris-i İslâmiyye tamâmen yıkılmıştır. Bunların bazıları Gāzî Firûz Bey'in, bazıları da Feyzi Ağa'nın imiş. Bunlardan başka Feyzi Ağa Medresesi nâmıyla meşhûr bir medrese daha var imiş ki, bugün kilisedir.

Kavak Baba nâmında bir zâta mensûb olan Tekye Medresesi de bugün hân olup derûnunda Bulgar âileleri oturmaktadırlar. Daha sonra Tırnova'ya tâbi' Balvan Karyesi'ndeki Balvan Medresesi, Yemen Karyesi'nde bulunan Yemen Medresesi, Soştise Karyesi'ndeki Soştise Medresesi de yıkılmıştır.

Gorna Orahovitsa nâhiyesinde vaktiyle üç câmi'-i şerîf var imişse de hükûmet-i Bulgâriyye tarafından tahrîb edilmiş, binâenaleyh şimdi bir dâne bile yoktur. [1](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ)

Şu acı, hem de pek acı olan hakīkatleri yazarken hemen bilâ-ihtiyâr dedim ki; "Yâ Rabbî! Bir vakitler meâbid-i İslâmiyye ile mahv olan bu mühim memleketlerin bugünkü geçirmekte oldukları bu felâketler nedir? Hani ya *Kur'ân*; "Mü'minler her yerde azîz olacaklar, hiçbir yerde sefâlet, zillet ve hakāret görmeyecekler" diyordu!.. [2](وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ) Hani her yerde mü'minlere nusret edeceğini Kur'an haber veriyordu!.. Bugünkü müslümanların bulunduğu hâl, ihbâr-ı kat'înin tamâmen aksine değil mi?..." Eğer o anda; [3](إِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ) âyet-i kerîmesi hatırıma gelmemiş olsa idi, hemen hemen diyecektim ki; "*Kur'ân-ı Kerîm*'in vaadleri –hâşâ– boşa çıkacaktır."

Fakat bu âyet-i kerîme hatırıma geldiği gibi aklımı başıma toplayarak bunların esbâbını epeyce düşündüm. En sonra yine i'tirâf ettim ki, İslâmlara revâ görülmüş ve el-yevm görülen muâmelelerin sebebi yine İslâmlardır. *Kur'ân*; "Arza, sâlih olan kimseler vâris olurlar. Bir memleketi her kim i'mâr eder, işini yoluna korsa, o memleket onun olur." diye sarâhaten müslümanlara söyleyip dururken, müslümanlara; "Nifâk ve şikāktan sakının. Hepiniz ittihâd ve ittifâk ederek memleketinizin muhâfazası **[57]** için lâzım gelen kuvveti hazırlayın! İnsanları yaşatacak olan şey ilimdir; câhil bir millet daima inkırâza mahkûmdur…" diye bağırırken müslümanlar bu kānûn-i ilâhîye muhâlif sûrette hareket ederek ilme düşman nazarıyla bakarlar, tefrika ve nifâk u şikākı kendilerine mahsûs bir san'at olmak üzere kabûl ederlerse elbette sâhib-i mülk olan Zât-ı ecell ü a'lâ mülkünü o kābiliyetsiz kimselerden alıp da o mülkün muhâfazasına kābiliyeti olanlara vermek husûsunda hiçbir zaman güçlük çekmez. Bununla beraber evvelki mülk sâhiblerini de küfrân-ı ni'met ettikleri cihetle daha dünyada iken esâret boyunduruğu altında uzun bir zaman –sâirlerine ibret olmak üzere– inletir. [4](سُنَّةَ اللهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا)

Bu kānûn-ı ezelîden hâlâ ibret almak istemeyen biz Osmanlı müslümanları da iyice düşünmeliyiz: Eğer gözümüzün önünde cereyân eden bu gibi ahvâl-i müessifeden hâlâ ibret almamakta devâm edersek bu kānûn bizim hakkımızda da tatbîk olunacaktır.

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ… [5]

SİLİSTRE'DE ÂSÂR VE HAYÂT-I İSLÂMİYYE

Silistre Kasabası etrâf-ı erbaası taştan kale ile muhât bir yerdir. Buranın zengin Bulgarları bu kalenin taşlarını alıp hane ve dükkân yaptırmakta oldukları söyleniyor. Birçok yerleri de mahbûslar tarafından hedmedildiği söylenmektedir.

Cenûbunda iki kilometre yakınında taştan ma'mûl ve âsâr-ı atîka idâdına idhâl edilmiş gāyet mükemmel bir ta'biyesi olup Mecidiye Ta'biyesi denilmekle ma'rûftur, el-ân asker tarafından muhâfaza olunmaktadır.

Şimâlinde dahi Türkiye hükûmetinden mevrûs büyük bir askeri kışlası ile bir debboy mevcûttur. El-hâletü hâzihî Bulgarlar tarafından ta'mîr edilerek içerisi asker ile memlûdur.

Sonra, kasabanın en meşhûr nehri bittabi' Tuna Nehri'dir.

Kasabada Türkiye zamanında İslâmlar tarafından binâ edilmiş büyük bir hastahane olup yine el-yevm hastahanedir. Şehr-i mezkûrun en orta yerinde Tahtalı Medresesi demekle ma'rûf ve bir buçuk dekar yeri hâvî Humbalar nâm mahalde bir medrese var imiş ise de bin sekiz yüz doksan iki târîhinde Bulgarlar tarafından hedmedilerek yerine cesîm bir Bulgar mektebi yapılmıştır.

Silistre ahalisi umûmiyetle zirâat ile meşgūl olmakla beraber kısm-ı a'zamı da balıkçı ve kayıkçılıkla meşgūldür. Bu

[1] Haşir, 59/2.
[2] Münâfikûn, 63/8.
[3] Âl-i İmrân, 3/9.
[4] Fetih, 48/23
[5] Âl-i İmrân, 3/26.

cihetle ahalinin kısm-ı küllîsinin maîşeti Tuna Nehri'nde te'mîn olunuyor demektir.

Büyük servete mâlik olan müslüman pek azdır. Maamâfîh te'mîn-i maîşet için yavaş yavaş başka san'atlara da merak hâsıl oluyor. Allah intibâh versin!

Dört sınıflı bir ibtidâî ile iki sınıf üzerine bir rüşdiye vardır. İbtidâiye Bulgaristan başında binâ edilmiş, altı odayı hâvî bir binâdır. Rüşdiyeye gelince, bu ayrı bir mektep binâsı olmayıp Bayraklı Medresesi demekle meşhûr olan medresenin dershaneleridir.

Bundan mâadâ Çayırkapı denilen yerde cesîm bir mektep binâsı varsa da mektep tahsîsâtının fikdânından nâşî mesdûd bulunuyormuş.

Bir de Saraykapısı denilen yerde bir cesîm mektep binâsı varsa da Bulgaristan tarafından zabtolunduğu cihetle elyevm Bulgar çocukları tedrîs ettiriliyor. Burada; "Allah Bulgar hükûmetine insâf versin!" diyelim de geçelim. Bir mektep binâsı da İvaz Paşa Câmi'-i Şerîfi kurbünde var. Fakat mesmûâtıma göre menfaat-perestân-ı ahâlîden Âkif Burhan Ağa nâmında birisi zabtetmiş ve el-hâletü hâzihî öteki beriki istîcâr etmekte imiş.

Sonra iki sınıf üzerine bir de inâs mektebi vardır. Bu mekteplerde altı muallim ile iki muallime bulunur.

Muhârebe zamanında on üç aded câmi'-i şerîf mevcûd imiş. Bilâhare dört dânesi Bulgarlar tarafından hedmedilerek yerleri meydanlık olmuştur. Şimdiki halde dokuz dânesinde edâ-yı salât ediliyor. Bunların bazılarının bânîsi ma'lûm, diğer bazılarınınki ma'lûm değildir.

Evkāfa gelince; burada evkāf-ı İslâmiyye pek çok buhranlar geçirmiş. Bu cihetle gāyet tedennî etmişse de, iki seneden beri muntazaman müzâyedeler icrâ edilerek vâridâtı terakkī ettirilmiş, bu sûretle mukaddemâ on bir bin frank vâridât-ı seneviyyesi olan evkāf-ı İslâmiyye şimdi yirmi üç bin iki yüz otuz franga bâliğ olmuştur.

Kasabanın orta yerinde âsâr-ı İslâmiyyeden kâr-ı kadîm büyük bir cebehâne varsa da Bulgarlar tarafından etrâfı hedmedilmiştir.

Ahmed Hamdi

SOFYA MEKTUBUNUN NEVÂKISINI İKMÂL

Sofya'dan göndermiş olduğum mektupta i'dâdî ve sâir mekteplere âid bazı noksânlar vardı. Çünkü orada ikāmet ettiğimiz müddet bunları tahkīk etmek kābil olmamıştı. Bazıları da hiç hatırımıza gelmemişti. Bilâhare Filibe'ye geldikten sonra tekrar Sofya ile muhâbere ederek tekrar İstatistik Dâiresi'nden işi bit-tahkīk destres olduğum ma'lûmâtı gönderiyorum:

Yedi Sınıflı İ'dâdî Mektepleri: Zükûr ve inâs i'dâdîleri ayrı ayrı olup hepsinin mecmûu 24 adede bâliğ oluyor.

Bunların 13 kadarı liseler olup bizim sultânîlere muâdil bulunuyor. Bu mekteplerde 596 muallim, 121 de muallime vardır.

Muallim ve muallime maâşâtı 2,095,788, masârıf-ı sâire 1,165,129'dur. Şu halde i'dâdîlerin mecmûu masârifâtı 3,260,917 ediyor.

* * *

Dârülmuallimîn ve Muallimât: 5 zükûra mahsûs, 4 inâs için, 9 mecmûu 9010 talebe, 1065 tâlibât. Burada dârülmuallimîne kızlar daha çok devâm ediyorlar.

102 muallim, 32 muallime. Bunların maâşâtı 369,521, masârıfât-ı sâire 219,989, mecmûu 589,510. Dârülmuallimîn muallimlerinden iki dânesi hükûmet tarafından Avrupa'ya kesb-i ihtisâs için gönderilmiştir.

* * *

Dârülfünûn Muallimleri ve Masârifi: Dârülfünûnda bulunan muallimler: Profesör, lektör, asistan, nizâmî muâvin, husûsî muâvin, fevkalâde profesörler ki, yekûn elliden fazladır.

Masârifât şu sûretledir:

Bir profesörün maâşı, senevî	250,252	frank
Asistan ve preparatuarlara	28,621	frank
Husûsî ders mukarrirlerine	25,735	frank
Hizmetçi ve sâir me'mûrîne	50,730	frank
Mektep binâsı kirâsına	46,680	frank
[58] Ta'mîrâta	1,000	frank
Kançılarya masârıfı ve bazı şeyler tab'ı için	21,227	frank
Mefrûşât ve ta'mîri, nebâtât bahçesi ve koleksiyonlar için	11,353	frank
Kütüphane ve edevât-ı tedrîsiyye	36,676	frank
Talebe ve muallimler fennî seyâhatler için	1,588	frank
Hizmetçilere yeknesak elbise	2,810	frank
Masârıfât-ı sâire	3,060	frank

Yukarıda söylediğimiz gibi profesörlerin maâşât-ı seneviyyesi 250,252 franktır. Fakat bittabi' bunların içinde ecnebî profesörleri de var. Maamâfîh ecnebî profesörlere, Bulgaristan hükûmeti ile olan kontratolarını fesh ve ibtâl ve mezkûr profesörlerin dârülfünûnu terketmeleri için 68,830 frank verilmiştir. Demek oluyor ki, ecnebî muallimlere ihtiyaçları kalmamıştır.

Sofya Dârülfünûnu'nda tıp fakültesi yoktur. Bulgarlar tabâbeti Avrupa'da tahsîl etmeyi tercîh ediyorlar. İhtimâl ki, böyle daha ucuz geliyor.

Ahmed Hamdi

Beyrut Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİLÂL'İN DE BİR DONANMASI OLSAYDI...

Ağustos'un on beşi, sabah zevâlî sâat altı idi. Suriye harîtasında bir mevki'-i latîf-i tabîîye mâlik olan Cebel-i Lübnan'ın şevâhik-ı râyihadârından bûse-çîn-i letâfet olarak Deryâ-yı Sefîd'in bir kenâr-ı mînâkârında tal'at-nümâ-yı ma'mûriyyet olan Beyrut şehr-i şehîrine îsâl-i feyz-ı hayat eden nesîm-i dil-nüvâz o muhît-ı şi'r-engîzi nâzân nâzân yelpâzeliyordu.

Semâ, deniz müstesnâ bir levn-i kebûd-ı nazar-firîb ile yekdiğerini kucaklamış bir ufk-ı dûr-â-dûrdan şuâât-ı zertârîsini îsâr eden hurşîd-i âlem-ârâ yavaş yavaş ufk-ı mer'îye takarrub etmekte bulunmuş idi.

Her taraf bir sükûnet-i neşât-hîz-i sihrî[?] içinde gunûde…

Birden bire Re's-i Beyrut cihetinden nümâyân olan kesîf, kasvet-resâ dumanlar bu letâfet-i şa'şaadârı bulandırdı. Müteâkıben tabakāt-ı hevâiyyeye nüfûz ederek tereffu' ettikçe koyu siyah renginden refte refte açık gül levnine münkalib olan ve âkıbet cû'-i ademe ulaşan bu dumanın zîr-i kesâfetinde, denizin sath-ı nîl-fâm-ı sâkitinde âheste reftâr olarak limana doğru ilerleyen ve kalb-i adûnun siyâhî-i fıtrîsine müşâbih bir boya ile boyanmış bulunan birer seyyâr kal'a-i mehîbe-i harbiyye göründü.

Biribirini pruva hattında ta'kîb eden bu muvahhiş, müdhiş sefâin-i harbiyyenin serenlerinde gûyâ ki alâmet-i fârikası olduğu kavmin ye's ü ıztırâbını Trablusgarb mücâhidîninden yediği darabât-ı müdhişenin ilkā ettiği havf u dehşeti hazînâne i'lân eden bandıraları Osmanlılığın celâdet ve mehâbetine serfürû olmuş bî-hareket kıvrım kıvrım bir vaz'iyet-i müteellimâne ile, bir lisân-ı hâl-i me'yûsâne ile ızhâr-ı keder ve mâtem ediyordu.

Birer pûşîde-i siyâh-ı mâtem ile örtünmüş gibi serâpâ karalıklar içinde kalmış sefâin-i mezkûre borda nizâmında limanı abluka etmişler idi. Mürettebâtı harbe müheyyâ bir vaz'iyette top başlarında ve filikalarda müheyyâ-yı hurûc bulunan ve biri bir visamiralin, diğeri bir kontramiralin taht-ı kumandasında Bahr-ı Sefîdimiz'i bî-muhâbâ dolaşan, hâkim-i sevâhilimiz olan iki firkadan ve altı kıt'adan ibâret bu düşman filosu bir gün evvel Hayfa, Yafa Limanları'na uğrayarak bir Alman tüccâr vapuruyla yelken sefâini teftîş ettiği havâdisi resmî ve husûsî sûrette buraya aksetmiş olduğu cihetle halkta i'zâm edilecek bir havf u telâş-ı nâ-meşhûd idiyse de düşmanın kavâid-i medeniyye ve harbiyyeye pek de riâyetkâr olmaması, husûsiyle geçen 11 Şubat bombardımanının hâtıra-i fecîası mûcib-i endîşe oluyordu. Maamâfîh hükûmet, fırka-i askeriyye geceden tedâbîr-i ihtiyâtıyye ittihâz etmiş olduğundan gemilerin görünmesiyle beraber asâkir ve polislerden mürekkeb devriyeler esvâk ve mahallâtı gezmekte, halkı tatmîne ve âsâyişi cidden muhâfazaya hasr-ı gayret etmekte idiler.

Âsâyiş ve intizâm-ı şehir bu sûret-i ciddiyye ile taht-ı te'mîne alınmış bulunmak hasebiyle halk âsûde bir kalb ile limana ve mevâki'-i mürtefiaya koşmuş, mütecessisâne düşmanın harekâtına vakf-ı enzâr etmiş idi.

Düşman filosu ber-vech-i bâlâ borda nizâmında demirlendikten sonra istimbotlarını, bazı sandallarını denize indirmiş, yekdiğeriyle bir muhâbere-i nümâyişkârîye başlamış idi. Bu muhâbere esnâsında top ve mitralyöz ile mücehhez üç istimbotunu birer çeyrek, yarım sâat fâsıla ile Nehr-i Beyrut cihetine sevketmiş idi ki, bundan maksadı karantina hizâlarında lenger-endâz olan üç direkli boş bir "barko"yu teftîş ve zabttan ibâret olduğu bir müddet sonra iki istimbota bağlı olarak abluka hattı dâhiline getirilmekle anlaşılmış idi. Bununla beraber bu teftîş ve taharrî keyfiyeti yalnız mezkûr "barko"ya hasredilmemiş idi. Akşam üstü İskenderiye tarîkıyle gelen Lloyd Kumpanyası'nın "Amphidrite" ismindeki vapurunun tevakkufu için amiral gemisinden işâret flamalarıyla verilen emri mühimsemeyerek yoluna devâm ettiğini gören düşman boş bir top endâhtıyla durdurdu ve iki sâat devâm eden uzun ve müdakkık bir teftîşten sonra limana girmesine müsâade ettiği gibi o sırada İstanbul'dan gelen Rus bandıralı posta vapurunu da işaret ile durdurarak iki çeyrek kadar bir muâyeneden sonra serbest bıraktı.

Bu teftîşâtın icrâsı esnâsında idi ki, visamiral gemisinden ayrılan ve mitralyöz ile mücehhez bulunup önde beyaz bir flama ve arkada İtalya bandırası dalgalanan iki istimbotun limana doğru ilerlemekte oldukları görüldü.

Rıhtım ahali ile lebâleb olduğu cihetle bir vak'anın hudûsü mütefekkirîni endîşenâk ediyordu. Zâten düşmanın maksadı bir hâdisenin tekevvününe sebebiyet verdirmek olduğu gemilerdeki faâliyetden, harekât-ı bî-pervâsından anlaşılıyordu. Bereket versin ki, Osmanlıların metânet-i ahlâkıyyesi alâmet-i teslîm ve dehâlet –bilmem ta'bîr doğru mu?– olan beyaz flamayı hâvî düşmanın o küçük müfreze-i teftîşiyyesini taarruzdan masûn bıraktırdı. Kemâl-i hazm ü lâkaydî ile herkes seyrediyor, bir nazar-ı istihzâ bile fırlatmıyordu.

İstimbotlar limana dâhil oldukları vakit mürettebâtının çehrelerinde rû-nümâ olan âsâr-ı havf ve cebânet acınacak bir halde idi; sîmâlarında kan nâmına bir şey görünmüyor, korkudan elleri ayakları titriyor idi.

Düşmanın bu nümâyişden de merâmı rıhtımda bağlı bir İngiliz iştibini[?] muâyeneden ibaret idi. Muâyene sür'atle, telâşla icrâ olundu.

Zevâlî sâat altı râddelerinde idi ki, yukarıda beyân ettiğim "barko"yu yedekte alan bir harb sefînesi borda nizâmından ayrılarak rivâyete göre Rodos'a götürmüş.

Vaktâ ki gece oldu, denizin sath-ı râkidinde, kamerin envâr-ı şa'şaadârı altında birer heyûlâ-yı siyâh gibi yatan zırhlılar bütün ışıklarını söndürmüş, sâkit, nâim bir halde sabahı buldular.

Sabah zevâlî sâat yedide kontramiral gemisinden keşîde edilen bir işâreti müteâkıb gemilerde gāyet batî ve Re's-i Beyrut'a doğru bir hareket görüldü. Bu esnâda işâret-i muhtelife teâtî olunuyor, bacalarından kesîf dumanlar çıkıyor, mürettebât vazîfe başında görülüyordu. –Bu ilk manevrada nâzım vazîfesini visamiral gemisi îfâ ediyordu.– Muahharan kontramiral sefînesinden verilen bir işâret üzerine "torpieur" mütevassıt bir meşy ile yine borda **[59]** nizâmında duran diğer gemilerin vasatından geçerek bir nokta-i merkeziyye teşkîl etti. Ba'dehû visamiral gemisiyle diğerleri bunun etrâfında bir kavis çizdikten ve mezkûr amiral gemisi hafîf bir seyir ile ilerledikten sonra "torpieur" aynı sür'atle hareket ederek nâzım yani pîşdâr oldu. Diğer dört zırhlı dahi borda hattında arkasına düştü. Filo bu tertîb üzere ve seyr-i mütevassıt ile ufka takarrub ettikçe hacimleri küçülüyor, dumanları sath-ı semâda hafîf bulutlar husûle getiriyordu ki, arkalarından nigerân olan gözlerde, o muhabbetli kalblerinde okunan ma'nâ-yı belîğ ve müessir:

"Âh! Bizde de bir donanma olsa idi, düşman denizlerimizde bu derece hâkim olamaz, izzet-i nefsimiz böyle münkesir kalmazdı"dan ibâret idi.

Beyrut Muhâbir-i Mahsûsunuz

Hayreddin

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi

İslâm Mücâhidlerinin Son Sözü – 14 Eylül 1912 târîhiyle Dehîbât'tan makāmât-ı âliyyeye keşîde edilen telgrafnâmedir: "Hukūk-ı vataniyye ve şâhâne-i Osmâniyyemize zerre kadar halel verecek –gazetelerde okuduğumuz– sulh müzâkerâtını ve müdâvele-i efkâr-ı siyâsiyyeyi bütün mevcûdiyetimizle reddederiz. Düşmanın bir tek şartını kabûl etmeyeceğiz. Gālibiyet ve muzafferiyet-i mütevâliyyenin bizde olduğuna umûmun kanâati mevcûd ve gayr-i münkerdir. Cebîn düşman gayret-i vataniyyemiz sâyesinde bazı deniz kenârlarında donanmasının himâyesi altında hâlen mahsûr ve makhûrdur. Vatanın selâmeti, Osmanlılık nâm-ı mübeccelinin muhâfazası uğurunda bir milyonu mütecâviz İslâm Trablusgarblılı bütün vücûd ve mesâîmizi ebediyyen muhârebeye vakfettik. Tek nefere varıncaya kadar temdîd-i muhârebeye ahd ü mîsâk eyledik. Allah aşkına, vatan muhabbeti nâmına bizi bırakmayınız. Düşmanın bütün mesâîsine rağmen hukūk-ı mevrûse-i Osmâniyye ve hukūk-ı vataniyyemizi, hiçbir halel îrâs ettirmeyerek, bi-temâmihâ muhâfaza buyurunuz. Muhârebe ile meşgūl olduğumuz cihetle oraya kadar gelmekliğimize ve uğraşmamıza imkân yoktur. Târîh-i Osmânînin safvetini Hudâ-nekerde lekedâr edecek hâlin vukūuna meydan vermeyiniz. Muâhedât-ı düveliyye ve kavânîn-i medeniyye hılâfına bi-gayri hakkın taarruz edilen vilâyetimizin kurtarılmasına ve zâlim düşmanımızın tardına cihandaki umûm İslâm ve Osmanlıların ve hukūk-ı ma'deleti seven düvel-i ecnebiyyenin bile bezl-i mechûd eyleyecekleri derkârdır. Bir azm-i metîn ile takdîm kılınan bu istirhâm-ı vatanperverânemizin kabûl ve icrâ buyurulacağını ümîd ve tebşîrinize sabırsızlıkla tazarru' eyler ve netîce-i haseneyi bekleriz, fermân.

Fasato Kazâsı'ndan Abdullah Bârûnî, Ahmed Arabî, Yusuf Cerîs, Ömer, Ahmed Arabî, Ömer bin Selîm, Ömer el-Hâdimî, Ahmed İzzeddin, Mustafa Şakir, Saîd bin İzzet, Muhammed İyâz Mes'ûd Efendi, Ahmed bin Muhammed, Seyyid Berkūs, Muhammed bin Saîd, Süleyman Süveyah, Ali Şerîf, Ali el-Keddânî, Sâlim bin Kāsim, Ebû-Beşîr, Yahya el-Bârûnî, Ahmed el-Bârûnî, Ahmed el-Meksî, İbrahim Ebu'l-Abbâs, Mes'ûd Âbidân, Seyfân Muhammed, Mustafa Sâfî, Muhammed es-Suâvî, Ahmed Elyân, Muhammed Âyidân, Muhammed Yunus, Süleyman Saîd, Abdullah Salih, Ali Âbâze, Âbâze Seyfân, Ali Muhammed, Ali Safer, Şa'bân İnhâdî, Yunus Yehliful, Arabî Ahmed, Ameliş[?] Ali, Halil, Şeyh Ahmed, Dervîş Süleyman, Kâmî Saîd, Ömer bin Ali, Ali Ahmed, Fâzıl Ömer, Tâcir Ali, Şefeta,[?] Abdullah, Ebû-Şedre Halîfe."

Trablus'da Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâli – Sahne-i harbden *el-Alem*'in muhâbiri yazıyor: "Yirmi gün evvel "Garyan"dan Azîziye'ye geldim. Maksadım geçen ayda pek az vukūât olduğu için Aziziye'de (…), Zanzu'da, Fındık'da, Buğşîr'de[?] bulunan mücâhidînin ahvâlini görmekti. Lehü'l-hamd cümlesini arzu edildiği gibi gördüm. Adedleri kâfî olduğu gibi meserretleri de yerindedir.

Düşmanlar harb için yeni bir usûl ittihâz ettiler ve hâlâ da onu muhâfaza ediyorlar. Ölüler gibi istihkâmât dâhilinde –bazı mücâhidlerin harbe da'vetlerini îmâ eder harekât-ı müteaddidelerine rağmen– iltizâm-ı sükûn ve râhattır. Mücâhidlerin İtalyanlara karşı tecâvüzî bir harekette bulunmak için cesâretleri günden güne tezâyüd ediyor. Hattâ bu günlerde istihkâmâtın dâhiline girip oradaki hayvanları önlerine sürmek sûretiyle almaya kadar vardılar.

Kendi gözlerimle gördüm: Otuz mücâhid önlerinde İtalyanlardan aldıkları dört inek, dokuz koyunu üzerlerinde İtalyan elbisesi, ellerinde İtalyan fenerleri olduğu hâlde istihkâmâttan dönüp ordugâha gidiyorlardı.

Bugün Seydî Abdülcelîl'de hafîf bir müsâdeme vukū' bularak düşmanın inhizâmı ve filonun himâyesi altına ilticâsı ile netîcelendi.

İki gün evvel Garyan'a mühimmât-ı harbiyyeyi hâmil birçok deve vâsıl oldu. Bu develer esliha ve cebehâne ve sâireyi hâmil olduğu halde Fîzân'dan dârülharbe gelen birkaç bin develik bir kāfileden müfrezdir.

İtalyanların mücâhidîne tevzî' etmekte oldukları düzme evrâk-ı matbûanın ihtivâ eylediği züll ü meskenet ibâreleri, düşmanın son derece müzâyakada olduğu ve kuvve-i ma'neviyyesinden bir eser kalmadığı istidlâl olunuyor. Bu evrâk mücâhidînin şevk ve neşâtını arttırmakta ve vatan-ı muazzezlerine muhabbet ve irtibâtlarını takviye eylemektedir."

Buhârâ:

Emîrin Seyâhati Hakkında Mülâhazalar – Emîr hazretleri Cenûbî Buhârâ'da icrâ etmekte olduğu seyâhatinden avdet etmiştir. Emîrin bu seyâhatine bir ma'nâ-yı siyâsî verilmektedir. Türkistan-ı Çinî'de vâki' olan iğtişâşâttan dolayı Ruslar gerek Çin, gerek Afgan hudûduna asker tahşîd ediyorlar. "Cenûbî Buhârâ'da Rus asâkiri az görüldüğünden işbu sevkıyâtından ora ahâlîsinin heyecân ve galeyâna geleceği düşünülmüş ve emîr hazretlerinin seyâhatine bu nokta-i nazardan lüzûm görülmüştür." diye bir fikir vardır.

Rüşvetsiz Bereket Olmaz – Rus Hükûmeti ile Buhârâ Emâreti beyninde vâki' olan muâhede vechile Rus mîrâbları (irvâ ve iskā me'mûrları) her sene muayyen bir müddet zarfında Buhârâ arâzîsini de irvâ ve iskāya ahden mecbûrdurlar. Fakat takarrur etmiş bir teâmül üzere Rus mîrâbları külliyetli bir rüşvet almayınca Buhârâ mezâri'ine su vermezler. Bu sene rüşvetin te'diyesinde biraz te'hîr vukū' bulduğundan Buhârâ pamuk zürrâ'ı külliyetli hasârâta uğramıştır.

Buhârâ'da Maârif-perverânın Hamiyyeti – Dört beş aydan beri Yeni Buhârâ'da neşredilmekte olan Fârisiyyü'l-ibâre *Buhârâ-yı Şerîf* gazetesi ahîren sermâyesizlik yüzünden dolayı mahkûm-ı ta'tîl iken Buhârâ maârif-perverânı tarafından teşkîl olunan bir şirketin hamiyeti sâyesinde tekrar neşriyâta başlamıştır. Gazetenin her numarasında İstanbul muhâbir-i mahsûsu tarafından mufassal mektuplar neşrediliyor.

Girit:

Girit Hırsız ve Cânîleri – Şehr-i hâlin on beşinde birkaç silâhlı **[60]** Rum Hanya Ovası'ndaki Aksilo Famara mevkiine giderek ve Ağa-zâde Şâkir Bey'in çobanlarını bağlayarak 56 koyun gasb ve sirkat etmiştir.

§ Hanya Matbaa-i Vilâyet Müdürü Kalerki'nin zevcesi, Atina Eytâmhânesi'nden almış olduğu bir öksüz kızı dayak altında itlâf eyledikten sonra bu cinâyeti hükûmete sezdirmeksizin gömdürmüş ise de ba'dehû iş komşular vâsıtasıyle meydana çıkmış olmağla kātil kadın tevkîf edilmiştir.

Telkīn-i Dîn Münâdîleri – Girit'te birçok hıristiyanın levha-i hâtırlarından "ve'l-ba'sü ba'de'l-mevt" akîdesi silinmiş ve bu yüzden birçok cinâyât ve sirkatler vukū' bulmakta bulunmuş olmağla köylere telkīn-i dîn münâdîleri çıkarılmasını Venizelos'un mürevvic-i efkârı olan *Greeks* gazetesi tavsiye ediyor. (Girit - *İstikbâl*)

İran:

Meclis-i Millînin Küşâd, Adem-i Küşâdı – İran'dan alınan husûsî haberlere nazaran, efkâr-ı umûmiyyede hissedilen adem-i emniyyet ve ara sıra ızhâr olunan şikâyetlerden dolayı hükûmet bir ân evvel meclis-i millînin küşâdına lüzûm görüyor. Fakat diğer taraftan intihâbâtın tamâmıyle kendi lehine netîceleneceğinden emîn olmadığı için menfaatini teahhurda buluyor. Shuster Mes'elesi ve Rus ültimatomlarından sonra İran hükûmeti şiddetli sûrette Rus ve İngiliz sefâretlerinin taht-ı nüfûzuna girdiğinden, her bir mes'elede onların tarz-ı telakkīlerini nazar-ı i'tibâra almak mecbûriyet-i elîmesindedir. İntihâbât mes'elesinde dahi bu mecbûriyet bütün an'anâtıyle hissediliyor. Ruslar esâsen meclis-i millînin küşâdı aleyhindedirler. İngilizler ise bilakis meclisin vücûdunu kendi nüfûzlarıyla o kadar da münâfî görmüyorlar. Ruslar hattâ Mehmed Ali Mirza'yı tekrar İran tahtına iclâstan sarf-ı nazar etmemiş gibi bir vaz'iyettedirler. Rus mahâfil-i siyâsiyyesine merbût olan müteneffizîn yakın bir zamanda Mehmed Ali Mirza'nın tekrar İran'a avdet edeceğinden bahsediyorlar. İşte bu sûretle İran kabinesi iki ateş içinde kalmıştır. Meclisin küşâdını mahâfil-i milliyye karşısında iâde-i haysiyyet etmek üzere elzem görüyor. Aynı zamanda meclisin "fazla vatanperver" olmak ihtimâlinden de titriyor. Zîrâ öyle bir meclis Rusların hoşuna gitmeyecek ve zavallı memleketin başına yeni entrikalar açılmasını mûcib olacaktır.

İran'da Rus *Fikir*'i – Ruslar Tebriz'de icrâ ettikleri mezâlimi müteâkıb *Fikir* nâmında bir gazete te'sîs ettiler. Rusların istîlâsı üzerine makām-ı hükûmete getirilen mürteci' Samed Hân ile Rus konsülatosunun tahsîsâtıyla neşredilen bu gazete evvelce bir Ermeni'nin taht-ı idâresinde neşrolunuyordu. Anlaşılan İslâm müctehidlerinin kanlı cenâzelerinin âşûrâ gibi bir yevm-i mukaddeste teşhîr edilmesinden mütevellid olan heyecân o kadar müessirmiş ki, Ruslar muzmerr-i fâsidlerini setretmek kasdıyle neşrettirmek istedikleri bir paçavranın müdürlüğü rezâletini deruhde eden alçak bir müslüman bulmakta evvel emirde dûçâr-ı müşkilât olmuşlar. Fakat biraz sonra istedikleri alçağı bulmuş ve "Dervartanyan" ism-i şûmunu "Mîrzâ Hasan" imzâ-yı leîmi ile tebdîl etmişlerdir.

Tabîî mekteplere Kazaklar yerleştiren, matbaaları yıkıp yakan Rusların gazete te'sîsi fikrine düşmelerinde ne gibi bir "sâik-ı medenî" olduğunu anlamak güç değildir. Bunlar istemişler ki, icrâ ettikleri faâliyetten yerli ahâlînin hoşnûd olduğunu Avrupa'ya karşı iddiâ etsinler ve bunun delîl-i maddîsi olarak "İran efkâr-ı umûmiyyesi tercümânı" olan "yerli bir gazetenin ahbâr ve mutâlââtını bâ-telgraf aktâr-ı âleme yaysınlar." Nasıl ki Rus nîm-resmî telgraf ajansı "Agence Petersburg" öyle yapıyor. Tahran gazetesi *Âfitâb* tarafından "küfür" sûretinde okutmaya lâyık görülen bu *Fikir*-i Rus, bakınız veliyyü'n-ni'meti olan zâlimlerin bir memleket-i İslâmiyyeye karşı ettikleri sû-i kasdda ne gibi bir lisân-ı leâmetle takdîr-hân oluyor. *Fikir*'in son gelen nüshalarından birinde nefret-engîz böyle bir cümle okuyoruz.

"Tefaddulât-ı ilâhiyye ve teveccühât-ı hazret-i hüccet-i asr ecl-i ilâh-ı ferceden olarak a'lâ-hazret imparator-ı devlet-i behiyye-i Rus biz ahâlîye karşı raûf ve mihribân oldukları gibi asâkir-i zafer-nümûnu dahi dîde-i İslâm'ı ihyâ ediyorlar!"

Zannedilmesin ki Tebriz bu paçavraya lâzım gelen muâmeleyi esirgiyor. Tebriz'den yeni gelen birisinin rivâyetine nazaran devr-i meşrûtiyette neşrolunan gazetelerin müvezzi'leri *Fikir* gazetesinin daha müsâid bir şartla teklîf edilen tevzîini reddetmişler. Hâlî sokaklarda tesâdüf eden *Fikir* müvezzi'leri dahi ahâlî tarafından darb ve tahkīr ediliyor ve ellerindeki gazeteler alınarak yırtılıyor. Ve bu "Samed Hân – Rus" idâresinin sıfat-ı kâşifesi olan bilâ-muhâkeme asılmak, kafası kırılmak, yüzü kulağı, eli ayağı kesilmek gibi en şedîd mücâzâta ma'rûz kalmak ihtimâline rağmen cesâret olunuyor. Bu husus, nefretin derece-i şiddetini gösterir, zannederiz.

Fikir gazetesinin Osmanlı ahvâline dâir verdiği ma'lûmât tamâmıyle bir takım kara haberlerden ibârettir ki, bunu mahsûs yaptığı şüphesizdir.

İran'ın Boğulması – Sâbık İran Mâliye Müşâviri Amerikalı Morgan Shuster'in ne gibi tazyîkāt-ı siyâsiyye netîcesinde İran'dan kaldırılmasını kāri'lerimiz hâtırlarlar. Ahîren mûmâ-ileyh Shuster İngilizce olarak İran husûsunda mükemmel bir eser neşreylemiştir. Eser-i mezkûr 400 sahîfe olup müteaddid resimlerle müzeyyendir. Kendi umûr-ı ıslâhiyyesinde Rus ve İngiliz siyâsîleri tarafından dûçâr olduğu müşkilâtı sened ve vesâik üzerine müstenid olarak birer birer beyân ediyor. Kitabın ünvânı *İran'ın Boğulması*'dır. Filhakīka bu kitabı okurken insan bu zavallı memleket-i İslâmiyyenin âlem-i temeddünün gözü önünde nasıl zâlimâne ve fecî' bir hâlde boğulduğunu ra'nâ görüyor. Kitap Londra'da basılmıştır.

İran Hükûmetinin Ruslara Yardakçılığı – Tahran'dan alınan mektuplara nazaran, ahîren Şahseven akvâmıyla vâki' olan müsâdemâtta Rus kuvâ-yı askeriyyesi, mütevâliyen inhizâma uğradığından, İran hükûmetinin tavsiyesi üzerine Ruslar harekât-ı ta'kībiyyenin ta'tîlini muvâfık bulmuş ve Şahsevenlerin te'dîbi husûsunu İran kuvâ-yı dâhiliyyesine bırakmışlardır. Sipehdârın Tebriz'e vürûduyla Şahsevenlere karşı lâzım gelen tedâbîr-i iskâtiyye ittihâz edileceği Ruslarca ümîd olunuyor.

İHTÂR

Muhterem kāri'lerimiz! Abonelerini hep ilk numaradan i'tibâren kaydettirdikleri cihetle Sebîlürreşâd'ın üç ve dördüncü nüsah-ı matbûası da kalmadı. Maamâfîh sipârişin teahhur etmemesi maksadıyle ilk numaradan abone olanlara mevcûd nüshalar gönderilmekte ve eksik kalan numaralar da abone sahiplerinin adresleriyle beraber bir tarafa işâret edilmektedir. Bilâhare ne mikdâr tab'ı lâzım geleceği anlaşıldıktan sonra basılıp hemen gönderilecektir.

§ Mektuplarda imzâ yanına abone sıra numarasının her halde yazılması unutulmamalıdır. Çünkü binlerce abone içinde bazen isimlerin yekdiğerine müşâbeheti hasebiyle hurûf-ı hecâ tertibîyle de bulunması müşkil ve vakit zıyâını mûcib oluyor. Bu sebeple mektubun muâmelesi de teahhur ediyor. Onun için mektuplarda abone sıra numarasının her halde işâret olunması, imzânın açık, muhtelif sipârişlerin rakam sırasıyla yazılması recâ olunur.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

26 Eylül 1912 | 15 Şevval 1330 | Perşembe | 13 Eylül 1328 | Cild: 9 - Aded: 212

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ [1]

Tercüme-i Meâl-i Münîfi

"Onlar görmüyorlar mı ki, her sene türlü türlü belâlara, musîbetlere dûçâr oluyorlar. Sonra da –gariptir ki– ne nifâk u şikāklarından nedâmet ve tevbe ediyorlar, ne de üzerlerinden eksik olmayan felâketlerden ibret alıyorlar."

* * *

(فى كُلِّ عَامٍ) terkîb-i celîlindeki istiğrâk, hakīkī değil, örfîdir. Musîbetler, nifâk u şikākın devâmı müddetiyle mukayyeddir. Nifâk u şikāk devâm ettikçe belâlar mübâreği!... (مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ) nazm-ı kerîmi "bir veya iki kere" demek değildir. Belki murâd-ı ezel kesret ve tenevvu'-ı masâibdir. (يَتُوبُونَ) kelime-i celîlesinin mâder-i iştikākı "fitne"dir. "Fitne" mihnet ve belâ mâ'nâsınadır. "Fitne" şirk ve küfür ma'nâsına da müsta'meldir. "Fitne" hayât-ı ictimâîyi –az-çok– ihlâl eden akvâl ve ef'âl-i mefsedet-engîzâneye de denir. "Fitne"nin kahr u gazab-ı ilâhîye de ıtlâkı câizdir. Nitekim [2](ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ...أى عذابكم) Yani: "Ey mahbes-i cahîme girmeye bi-hakkın liyâkat gösteren cânîler! Şimdi fitnenizi tadınız! Dünyada irtikâb ettiğiniz türlü türlü fitne ve fesâdların cezâ-yı sezâsını görünüz de fitnekârlık, fesâd-engîzlik nasıl olurmuş anlayınız!"

Müsebbeb olan azâb-ı ilâhî sebeb olan fitnenin ismiyle tevsîm buyuruluyor. Allâme Kādî merhûm ve fâzıl Ebussuûd rahimehumallâh; (والفتنة اشد من القتل) nazm-ı hakîminde "Fitne"yi; "İnsan dûçâr olduğu mihnet. Meselâ öz vatanından çıkarılmak, evini barkını, bütün mâmelekini, o baba yurdunu, o nene ocağını düşman eline bırakıp yağmur gibi göz yaşları dökerek hicrete mecbûr edilmek. İşte bu felâket katilden daha dehhâştır, daha tahammül-sûzdur. Çünkü insan öldürülmekle kurtulur. Bütün âlâm-ı cismâniyye ve ıztırâbât-ı vicdâniyye iki dakīkalık bir sekerât-ı mevt ile kat'iyyen nihâyet bulur. Fakat vatandan ihraç musîbeti öyle değil; o âteş-i hicret kalbde yanar durur." diye tefsîr ve îzâh ediyorlar. Bir daha tekrar edelim: Katilden eşedd olan fitne vatandan çıkarılmak, hicrete icbâr olunmak... Unutmayalım! Tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyet-i celîle Asr-ı Saâdet'teki Medîne-i Münevvere münâfıkları hakkında hikmet-efzâ-yı nüzûl olmuştur. O zümre-i şikāk u nifâkı levm ü takrî' ediyor.

O –içlerinden bilâhare îmân etmiş olanlar müstesnâ– bedbahtları kalblerinde besledikleri nifâk, kîn ve adâvet İslâmlar aleyhine fitneler uyandırmaya, fesâd âteşleri yakmaya teşvîk ve tahrîs ediyor. Sonra o âteş-i fesâdın alevlerini Allah'ın sarsar-ı kahr u gazabı kendi üzerlerine götürüyor; onları yakıp kavuruyor.

Bu âyet-i celîle vâzıh bir lisân-ı hikmetle söylüyor ki, nifâk u şikāk insanları maddeten-ma'nen kahr u tedmîr eden en müdhiş bir maraz-ı ahlâkīdir. **[62]** Bu ma'nevî ve rûhî hastalığın cem'iyyât-ı beşeriyye arasındaki tahrîbât-ı hâilesi koleradan müdhiş, tâûndan mühlik, vebâdan bî-emândır.

Bu hıred-sûz hakīkate binlerce senelik târîh-i beşeriyyetin her sahîfesi nifâk u şikākın, fitne ve fesâdın kurbânı olmuş olan milletlerin hûn-âlûd birer şâhid-i inkırâz ve izmihlâli iken yine ne hayrettir, ne hikmettir, ne garâbettir ki, emrâz-ı sâriyye-i maddiyyeden mütevahhiş ve tahrîbât-ı hânümân-sûzundan mütedehhiş olup def' u ref'i için fart-ı telâş ve ehemmiyetle vesâit-i tehaffuziyye ve tedâbîr-i şedîde-i sıhhiyye ittihâz eden, daima çâreler bulmaya, ilâçlar, serumlar îcâdına çalışan insanlar tâûn-ı şikāka, vebâ-yı nifâka sevdâzede bir âşık gibi meftûn olurlar. O cellâd-ı insâniyyeti, o kātil-i cem'iyyeti kalblerinde, dimâğlarında beslerler. Maraz-ı maddînin savletinden bütün kuvvetleriyle alabildiklerine dünyanın bir ucundan diğerine kaçarken ondan bin kat müdhiş, bin kat mühlik olan bir maraz-ı ma'nevî-

[1] Tevbe, 9/126.

[2] Zâriyât, 51/14. Birinci kısım âyet, ikinci kısım ise fitnenin azap anlamında olduğunu açıklar.

nin âğūş-ı câzibedârına(!?) can atarlar. Ona bile bile teslîm-i rûh ederler!! İşte insanlardaki tenâkus-ı aklî! Dalâl-i vicdânî! Amâ-yı idrâkî!

Fakat ey pek zavallı akl-ı sakīm! Sen hey'et-i ictimâiyye-i milliyyenin nasıl bir kehfü'l-emân-ı hayat olduğunu bilmem niçin anlamıyor, yahud –daha doğrusu!– niçin anlamak istemiyorsun? Sen o cem'iyetten çık! O sîne-i şefkat-perverden ayrıl! O âğūş-ı vefâ-küsterden çekil! Bir dağ başına git! Bir orman içine dal! Hattâ âileni de birlikte götür! Bir ağaç kovuğunda, bir mağara içinde dağdağasızca mes'ûdâne,(?) bahtiyârâne yaşa!! Nasıl?... Mümkün değildir; muhâldir. Bu teklîf bî-meâldir. Çünkü fıkdân-ı idrâke dâldir. Öyle mi? Bir daha öyle mi? Âferîn bu idrâk-i muhâle! Demek o sence herşeyden muazzez olan hayatının muhâfızı, o kitle-i uhuvvet! O muhterem cem'iyet! O sîne-i şefkat! O âğūş-ı insâniyyet! O mahvolursa senin de kıymetli hayatın, sevgili canın mahvolur gider. Ya bu hakīkati idrâk ediyorsun da sîne-i şefkatinde efrâd-ı âilenle saâdetin bütün ma'nâsı içinde yaşamakta olduğun o –sence hayatın kadar kıymetdâr, canın kadar muazzez olan– cem'iyetin hayatını neden düşünmüyorsun? O mukaddes hayatı düşünmek aynıyle kendi öz canını düşünmek değil mi? İşte bir dağ başına çekilmenin, bir ağaç kovuğunda, bir mağara içinde yaşamanın imkânsızlığını iddiâ eden ve bu teklîfin ma'nâ ve meâlsizliğini hande-i istihfâf ile omuz silkerek söyleyen sensin!

Gerçi bu âyet-i celîle on dört asır evvelki münâfıkīn hakkında nâzil olmuştur. Fakat bak! İbret gözüyle bak ki, mütevâlî fitnelerden, mütenevvi' belâlardan, musîbetlerden, felâketlerden bahsediyor. Mahşer dolusu dulları, yetîmleri, yerleri sarsan, gökleri inleten feryâd ü figānları, sonra kaht u galâları, tûfân-nümûn boraları, doluları, memleketleri altını üstüne getiren zelzeleleri haber veriyor. Bunların hepsi (يَتُوبُونَ) nazm-ı celîlinin mâder-i iştikākı olan "fitne" lâfz-ı âmmının dâire-i şümûlü dâhilinde. Gûyâ şimdi şeref-nüzûl etmiş de bizi gösteriyor. Bizi levm ü tevbîh ediyor. Bizim vasf-ı hâl-i felâket-meâlimiz oluyor. Bizi tevbeye, tezekküre, insâfa, uhuvvete, selâmete da'vet eyliyor. Veyl!.. O ümmete ki, Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Mübîn gibi her emri ayn-ı ni'met, her nehyi mahz-ı hikmet olan bir menba'-ı kavânîn-i insâniyyeti, bir me'haz-i desâtîr-i medeniyyeti, bir mürşid-i şâhrâh-ı selâmet ü saâdeti omuzundan fırlatıp arkasına atsın da sonra yine selâmet-i hâl ve saâdet-i istikbâl umsun! Umsun, umsun!!

M. Fahreddin

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَاناً وَكُنتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ [1]

Tercümesi

"Hepiniz birden Allah'ın kitabına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız; Cenâb-ı Hakk'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayınız: Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, o sizin kalblerinizi birleştirdi de onun lutfu sâyesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar Cehennem uçurumunun kenarında idiniz, O sizi oradan kurtardı; işte, doğru yolu bulasınız diye Allah âyetlerini size böylece bildiriyor."

* * *

Âyet-i celîle Âl-i İmrân Sûresi'ne mensûbdur.

كِتَابُ اللهِ هُوَ حَبْلُ الْمَمْدُودِ مِنَ السَّمآءِ إِلِي الْاَرْضِ حَبْلُ اللهِ هُوَ الْقُرْآن [2]

gibi ehâdîs-i sahîhaya bakılınca âyet-i kerîmedeki Hablullâh'ın *Kur'ân* olduğu anlaşılır. Bundan maksad İslâm'dır, diyenler de olmuştur. Zaten bu iki tevcîh birbirinden ayrı değildir ki. Öyle ya, *Kur'ân* İslâm'ın kitabı, İslâm ise o kitabın meâl-i müstetâbıdır.

[63] Cemâat-i müslimînin hem dünyada perişan, hem ukbâda mahkûm-i hüsrân olmaması için -her ne sûrette, her ne mâhiyette olursa olsun- tefrikayı intâc edecek bütün hareketlerden bizi nehyeden âyet yalnız şu tercüme ettiğimizdir, zannına düşmeyelim.

وَأَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ... [3]

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ... [4]

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ... [5]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ... [6]

gibi daha bir çok âyât-ı şerîfe ile nâmütenâhî ehâdîs-i münîfe, hep ya aynı gāye-i vahdete sevk edecek birer emri, yahud o gāyetten uzaklaşmamak hakkında birer nehyi tazammun ediyor.

Ne hâcet! Bu evâmirin, bu nevâhînin hiç biri olmasa, edâsıyle me'mûr olduğumuz ferâiz, ta Çin surlarına yaslanmış bir Moğol ile Şar Balkanı eteklerinde dolaşan bir Arnavut arasında, en sağlam bir uhuvvet râbıtası vücûda getirecek mâhiyeti hâiz değil mi? Târîh-i İslâm'a azıcık vukūfu olanlar Ensâr'ın Muhacirîn'e karşı ne büyük fedâkârlıklar gösterdiğini bilirler. Evet, semâhatin, insâniyetin bu derecesi o vakte kadar vukūa değil, hatıra bile gelmemişti! Halbuki zamân-ı câhiliyyette bunlar birbirinin hasm-ı cânı idiler. Muhtelif kabîleler arasındaki kanlı muhârebeler bitmek tükenmek bilir takımdan değildi. Nitekim Evs ile Hazrec tam yüz yirmi yıl birbirini boğazlamıştı. İşte asırlarca süren bu müdhiş muhâsamâta hâtimeyi Müslümanlık verdi. Kabâil yekdiğerine karşı hasm-ı cân iken feyz-i İslâm ile birden bire yâr-ı cân oldu. Artık bu tekarrür eden sulhün, teessüs eden uhuvvetin sâye-i saâdetinde pek bahtiyar bir hayata nâil olan Cezîretü'l-Arab sâkinleri putperestlik levsinden sıyrılarak sâha-i nûrâ-nûr-ı tevhîde yükselmek sûretiyle hayât-ı bâkıyyelerini de te'mîn eylediler.

İşte âyet-i kerîmede bir üslûb-i imtinân ile beyân buyurulan; her zaman yâda alınması emr olunan ni'met bu ni'met-i uzmâdır.

[1] Âl-i İmran, 3/103.

[2] Müslim, *Sahîh*, Fezâ'ilü's-Sahabe, 37; Tirmizî, *Sünen,* Menâkıb, 31.

[3] Enfâl, 8/46.

[4] En'âm, 6/153.

[5] En'âm, 6/159.

[6] Hucurât, 49/10.

Müslümanlık ırk, renk, lisan, muhit, iklim i'tibârıyle birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet altında cem' eden yegâne râbıta iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu râbıtaya dört el ile sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine şaşmamak elden gelmez! Bu kadar hükûmât-i İslâmiyye hep tefrika yüzünden mahvoldu; hem bir çoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ intibâha gelmiyoruz; hâlâ milleti nâmütenâhi parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz!

Ey cemâat-i müslimîn, aklınızı başınıza alınız; gayret-i kavmiyyeyi bir tarafa bırakınız. Râbıta-i dîni biraz daha ihmâl edecek olursanız, iyi biliniz ki, târumâr olur gidersiniz. Hem o perişanlıktan sonra bir daha dünyada cem'iyet yüzü göreceğiniz olmadığı gibi, ferdâ-yı kıyâmette de huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'e çıkacak yüzünüz kalmayacaktır. Zîrâ bakınız, Peygamberimiz sallallâhu aleyhi vesellem Efendimiz Hazretleri ne buyuruyorlar:[1]

Mehmed Âkif

HADÎS-İ ŞERÎF

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلىّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ

Bu hadîs-i şerîf *Sünen-i Ebî-Dâvud* hadîslerindendir. [Kitâbü'l-Edeb, 120] Râvîsi Cübeyr bin Mut'im radıyallâhu anhdır. Ma'nâ-yı şerîfi:

"Asabiyet da'vâsına kalkışan, onu tervîc ve teşvîk eden bizden değildir. Asabiyet üzerine kıtâle girişen de bizden değildir. Kezâlik asabiyet da'vâsı üzerine ölen de bizden değildir."

"Bizden değildir." demek olan (لَيْسَ مِنَّا) va'îd-i şedîdini hâvî olan ehâdîs-i münîfe-i nebeviyye biz müslümanların sûret-i mahsûsada nazar-ı dikkat ve ehemmiyetini celbetmeye sezâdır. Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in "Bizden değildir." diyecek derecede tevbîh ve takrî'ine lâyık olanlar; "Acaba Dîn-i İslâm'ın dâire-i hıfz u emânına dâhil midirler?" diye bi-hakkın şüphe edilebilir. Husûsât-ı sâirede olduğu gibi din husûsundaki cehlimiz de bir dereceye varmıştır ki, bu derece şedîd olan tehdîdden bile haberdâr değiliz. İnsan kütüb-i hadîsin sahâyif-i kudsiyyesini karıştırırken her adım başında öyle tenbîhlere, öyle tevbîhlere tesâdüf ediyor ki, mehbıt-ı vahy olan Zât-ı Celîl-i Risâlet-penâhî'nin nizâm-ı ictimâ'-ı benî âdemi te'mîn edecek külliyyât ve cüz'iyyât-ı umûrun hiç birini ihmâl etmemiş olduklarını görerek veleh ü hayretle karışık bir itmi'nân ile şu'le-i îmânındaki kuvvet tezâuf ediyor. Ve ahkâm-ı Dîn-i Mübînimiz'in sâika-i nâdânî ile lâyık görüldüğü gaflet ü nisyâna bakarak Âlem-i İslâm'ın bu günkü hâl-i perîşândan daha dûn bir derekeye nasıl olup da sukût etmediğine şaşıyor.

Bu hadîs-i şerîfde mevzû'-ı bahs olan nehy-i şedîd ve kat'î müslimînin hânümân-ı bakāsını yıkmak, beynlerinde kanlı mücâdelâta yol açmak şânından olan "iltizâm-ı asabiyyet" hakkındadır. "Asabiyet" kendi asabesini, akrabâsını himâye maksadıyle diğer kimselere tecâvüz etmek ma'nâsına gelir ki, Beyhakī'nin Vâsile bin el-Eskaf'dan rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte; [2](الْعَصَبِيَّةُ أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ) "Asabiyet, kavmine zulm üzere yardım etmendir." diye ta'rîf buyurulması da buna şâhiddir.

Dîn-i İslâm, dâhil-i dâire-i necâtı olanlar beyninde bir müsâvât-ı tâmme te'sîs etmiştir. Bütün müslümanlar kardeştir. Lisân-ı Şerîat'te nerede **[64]** (اخ) [ah] kelimesi vârid olmuş ise maksûd uhuvvet-i dîniyyedir, uhuvvet-i nesebiyye değildir. Dinimiz bizi müsâvâta o derece alıştırmak istemiştir ki, îmânımızın kemâlini nefsimiz için arzu ettiğimiz hayrât ve saâdâtı bütün mü'min kardeşlerimiz için de bilâ-ziyâde velâ-noksân arzu etmemize ta'lîk etmiştir. [3](المؤمِنُ مرآةُ المؤمِنِ) mısdak-ı celîlince bir mü'min diğer mü'minin âyînesidir, âdetâ nüsha-i diğeridir. Bütün müslümanların milyonlarca eşbâh içinde rûh-ı vâhid olması terbiye-i İslâmiyyenin en büyük gāyesidir. Âbâ vü ecdâdı, evlâd ü akāribi, kavm u kabîleyi, unsur u milliyeti diğer müslimîne tercîh etmek hissi bu rütbe imtizâc-ı ervâhın acaba neresine sığar? Meşârik u mağâribde sâkin olan müslümanlar –rûh-ı Şerîat'e muvâfık bir terbiyeleri varsa– yekdiğerine nazaran yalnız müslümandırlar, kardeştirler. Kiminin Arab, kiminin Türk, kiminin Acem, kiminin Hindli olması hiçbir vech ile aralarına ilkā-yı nifâk u şikāk edemez. Her biri; "müslümanlar şöyle böyle olsun!" der de, hiç biri; "Benim kavmim şöyle olsun, böyle olsun!" diyemez. Kendisi için, akārib ü hîşânı için, kavm u kabîlesi için arayabileceği saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyenin âmme-i müslimîne âid olmasını arzu etmeyen müslüman yoktur. Bir müslüman hiçbir vakitte kendi kavm u kabîlesinin sûret-i mahsûsada saâdet-mend olmasını temennî edemez; ederse, henüz kalbi halâvet-i îmândan nasîbedâr olmamış demektir. Ve bu hadîs-i şerîfin mazmûn-ı münîfine nazaran ona âdetâ müslüman demek bile câiz değildir.

[4](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ) "Ey nâs! Biz sizi erkek ile kadından yarattık. Adedinizi çoğaltıp –mahzâ birbirinizi tanıyasınız diye– sizi bir takım şuûb ve kabâile ayırdık. Şüphesiz en kerîminiz nezd-i ilâhîde en ziyâde sâhib-i takvâ olanınızdır." âyet-i kerîmesi âbâ vü ecdâdın, şuûb u kabâilin, tehâlüf ü akvâmın nazar-ı İslâm'daki vaz' u menziletini bize pek sarîh olarak gösteriyor. Âyet-i kerîmeden anlıyoruz ki, bu teferruk ve inkısâm tanışmak ve sıla-i rahme medâr olmak içindir. Nitekim Tirmizî'nin Ebû-Hüreyre radıyallahu anhdan rivâyeten tahrîc eylediği bir hadîs-i şerîfde; (تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ، فَإِنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ فِي الأَهْلِ، مَثْرَاةٌ فِي المَالِ، مَنْسَأَةٌ فِي الأَثَرِ) [Ebvâbü'l-Birr ve's-Sıla, 1979] "Ensâbınıza dâir sıla-i erhâma kifâyet edecek kadar ilim edininiz! Zîrâ sıla-i rahm ehle muhabbete, malın ziyâdesine, ecelin gerilemesine sebebdir." buyuruluyor ki, teallüm-i ensâb ile mükellefiyetimiz yalnız sıla-i rahme yarayacak mikdâra maksûrdur. Uzun boylu âbâ vü ecdâdı sayıp tefâhur etmek ise maksad-ı Şer'-i Şerîf'e külliyyen mugāyirdir. Zîrâ bütün kabâil ü akvâm bir

[1] Mehmed Âkif Bey, aşağıdaki yazının başındaki hadîs-i şerîfe işaret ediyor.

[2] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 120.

[3] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 56.

[4] Hucurât, 49/13.

anadan, bir babadan müteşa'ib olduğu cihetle beynlerinde rüchân ve tefâvüt yoktur. İnsanlar arasında medâr-ı imtiyâz olacak bir tefâvüt-i hakīkī varsa, o da, derece-i takvâdadır. Müttakī olan kimse –Arab olsun, Acem olsun– fâsıkdan, kâfirden indallâh efdaldir. İşte o kadar! Nitekim Beyhakī'nin Ukbe bin Âmir radıyallahu anhdan rivâyet ettiği bir hadîs-i sahîhde; [1](لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِالدِّينِ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ) "Hiçbir kimsenin diğer kimse üzerine fazl ü meziyeti yoktur. Tefâzul yalnız din veya amel-i sâlih ile olur." buyurulmuştur.

Habl-i ilâhî ile i'tisâma mâni' olan teferruka meydan vermemek için te'sîs-i müsâvât eden bir müslimi –hem-ırk veya hem-nesebi olmasından dolayı değil– mahzâ müslüman olduğundan dolayı sevmek, himâye etmek, hayr-ı İslâm'ı nef'-i zâtî ve kavmîye tercîh etmek haslet-i celîlesini kalblerimize yerleştirmek maksad-ı kudsîsiyle vârid olan ehâdîs-i şerîfe o kadar çoktur ki, zikr u îrâd etmekle bitiremeyiz. Yalnız, haccetü'l-vedâ'da îrâd buyurulan o meşhûr hutbe-i celîlenin şu fıkralarını zikr ile iktifâ ederiz:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، إِلَّا بِالتَّقْوَى، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟ ، قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ [2]

Ma'nâ-yı şerîfi: "Ey nâs! Âgâh olunuz ki, Rabbiniz birdir. Âgâh olunuz ki, babanız da birdir. Biliniz ki, hiçbir Arabînin Acemî, hiçbir Acemînin de Arabî üzerine, kezâlik hiçbir siyah renklinin siyah olmayana, hiçbir siyah olmayanın da siyah renkli üzerine fazl ü rüchânı yoktur. Meğer ki, takvâ ile ola. En kerîminiz nezd-i ilâhîde en takī olanınızdır. Söyleyiniz; teblîğ ettim mi?" Buna karşı; "Evet, Yâ Resûlallâh!" denilince; "Öyle ise hâzır olan gāib olana bu sözümü teblîğ etsin!" buyurdular.""

Hadîs-i şerîfin ma'nâsı üstünde muhtâc-ı şerh u tafsîl değildir. Anâsır hakkındaki siyâset-i Şer'iyye meydanda iken dinin kavâmı, cem'iyet-i İslâmiyyenin medâr-ı bakāsı teferruk u şikākı nefye maksûr iken bir müddetten beridir "Arab, Türk, Arnavud" gibi kelimelerin sahâif-i siyâsette yer bulması İslâm'ın son ilticâgâhı olan vatan-ı azîzimizi gözbebeği gibi sıyânet hissiyle kalbi lerzişdâr olan bîçâre müslümanların kalbinde nasıl bir te'sîr bıraktığını öğrenmeyi kāri'lerimizin vicdânına terkediyoruz. Hiss-i tedeyyünden, muhabbet-i Resûl'den teberrî etmedikçe böyle bir da'vâ-yı câhileye kıyâm edemeyeceği şüphesiz olan züamâ-yı teferruk u inhilâlin hâline teessüf etmek hâtırımızdan geçmez. Çünkü bu züamâ-yı teferruk u inhilâl zâten ribka-i İslâm'ı gerden-i tâatten atmadıkça bu milleti göz göre göre hufre-i helâke sürüye sürüye götürmeye çalışmazlardı. Bizim acıdığımız, bunların ma'lûmât-ı siyâsiyyesine aldanan cühelâ-yı kavimdir ki, bilmeyerek, anlamayarak hem dinlerinden çıkıyor, Nebîyy-i Zîşânları'ndan teberrî ediyor, hem de saâdet-i dünyeviyyelerini mahvediyorlar. Bizim ağladığımız, bu son İslâm yurdunun da diğerleri gibi maâzallâhi teâlâ inkırâza yüz tutarak nâm-ı İslâm'ın düşman ağızlarında hakīr u zelîl olması, şevket-i **[65]** İslâm'ın bî-nişân olarak yalnız târîh kitaplarının mevzûâtı miyânında kalmasıdır.

Kavm u unsur nizâı! Dîn-i İslâm'ın işte bunun kadar buğzettiği, bundan ziyâde nefret ettiği şey yoktur. Ensâb u ahsâb ile tefâhur bir kavm u kabîleye intisâb gibi âdât-ı câhiliyyeyi kökünden kesmek için Sâhib-i Şerîat sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in neler söylediğini, bu câhilâne asabiyetler için ne türlü gazap buyurduklarını bilsek, tüylerimiz ürperir. Übeyy bin Ka'b radıyallahu anhden rivâyeten İmâm Ahmed ile Tirmizî'nin tahrîc ettikleri hadîs-i şerîfte bakınız ne buyuruluyor: [3](إِذا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَزَّى بِعَزَاءِ الجاهِلِيَّةِ فأَعِضُّوهُ بِهَنِ أَبِيهِ وَلَا تَكْنُوا) "Bir kimsenin câhiliyet âdeti üzere 'yâ li-fülân' diyerek kavm u kabîlesine intisâb ederek istimdâd ettiğini görürseniz, ona; 'babanın bilmem nesini ısır!' deyiniz ve bu sözü açık açık söyleyerek kinâye tarîkına sapmayınız!" Hayâ ve nezâhette muallim-i âlem olan Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'ce İslâm'a intisâbı bırakıp da kavm u kabîleye intisâb etmenin ne kadar çirkin olduğunu anlayınız ki, böyle yapan herife karşı kinâye ile ifâde-i merâmdan bile bizi nehyetmiş ve hattâ âbâ vü ecdâdını makām-ı tefâhurda ta'dâd eden bir kimse hakkında kinâyesiz olarak bu ta'bîri aynen isti'mâl buyurmuşlardır.

Ebû-Hüreyre radıyallahu anh rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfte kavm u kabîle nizâ'ının âkıbet-i fecîasını bize gösteriyor:

[4](إِذَا قَالَتْ نِزَارُ: يَا نِزَارُ، وَقَالَتْ أَهْلُ الْيَمَنِ: يَا قَحْطَانُ، نَزَلَ الضرر، وَرُفِعَ النَّصْرُ، وَسُلِّطَ عَلَيْهِمُ الْحَدِيدُ) "Nizâr evlâdı; 'Yetişin ey Nizâr evlâdı!' Yemenliler de: 'Yetişin ey Kahtân evlâdı!' dedi mi, hemen zarar nâzil olur, nusret-i ilâhiyye ref' olunur. Cümlesine de kılıç taslît olunur."

Bidâyet-i fütûh-ı İslâm'da muhârebâta iştirâk eden Benî-Süleym Kabîlesi'nden Kubeysa nâmında bir zât diyor ki: "Hureybe denilen mevki'de Utbe bin Gazvân'ın ordusunda bulunuyordum. Utbe (orduyu toplamak için olacak); "Yâ ashâbe Sûreti'l-Bakara!" diye nidâ etti. Öteden biri de; "Yâ Âle Şeybân!" diye bağırdı. Bu bağırtıyı duyunca hemen üzerine yürüdüm. O ise mızrağını bana doğrultup; "Savul önümden!" dedi. Elimdeki yay ile mızrağını kendimden uzaklaştırıp sakalına yapıştım ve Utbe'nin huzûruna götürdüm. Utbe o adam hakkında Ömer'e bir kâğıt yazdı. Cenâb-ı Ömer cevâbında; "Böyle câhiliyet da'vâsı etmişken onu benim yanıma göndermiş olaydın cellâd karşısına koyup boynunu ururdum. Zîrâ buna lâyıktır. Fakat mâdem ki haps ile iktifâ etmişsin, artık öldürme de yanına çağır ve yeniden ahd ü bey'at al da salıver." diye yazdı."

İslâm'ın müessisleri, vasf-ı azametini târîhlerde okuduğumuz şu binâ-yı muazzamı Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) eser-i telkīni olan böyle bir siyâsetle te'sîs ettiler. Biz ise hâlâ Türklük, Arablık, Arnavudluk gāileleriyle hem kendimizi, hem kâinâtı bî-huzûr ediyoruz. En son naklettiğimiz hadîs-i şerîfin mısdâkınca, ne olduğumuzu, ne olacağımızı şaşıracak kadar zarara uğradık. Nasr

[1] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Riyad, 2003, c. 7, s. 132.
[2] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Riyad, 2003, c. 7, s. 132.
[3] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 568.
[4] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 403.

u zafer kokusunu da artık almaz olduk. Nasr tecellî etse bile fâidesinden mahrûm oluyoruz. İnzârın son kısmı kalıyor ki, o da, mütehakkıktır. Zîrâ yekdiğerimizi boğazlamaktan çekinmiyoruz. Cenâb-ı Hak cezâ-yı amelimiz olarak seyf-i kahrı üzerimize taslît etmiştir. Aklı başında olanları düşündürecek yalnız bir nokta var: Acaba kendi kılıçlarımız düşman kılıçlarının araya girmesine meydan bırakacak mı?...

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

MENŞE'-İ HURÂFÂT – İSLÂMİYET'İN HURÂFÂT HAKKINDAKİ AHKÂM-I İRŞÂDİYYE VE TAHRÎMİYYESİ – RÜ'YÂ

Emîn Raûf imzasıyle aldığımız bir mektupta şu yolda idâre-i lisân ediliyor:

"Ma'lûm ya bizde kökleşmiş bazı i'tikādât vardır: Yolda önüne şu çıkarsa uğur, bu çıkarsa muzır; rü'yâda şunu görürsen zengin olacaksın, bunu görürsen başına felâket gelecek; bu kabîlden mâni'-i teşebbüs ve terakkī şeyler. Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyye'nin bu husûsdaki nokta-i nazarı nedir? Bu yolda ebâtîle i'tikādı nâhî Kitap ve Sünnet'te ne gibi ahkâm-ı münciyye var? Bu cihetlerin îzâhı… ilh."

Emîn Raûf Beyefendi'yle bu bâbda biz de tamâmıyle hemfikiriz. Filhakîka akvâm-ı sâire gibi bizde de Dîn-i Mübîn nâmına sicill-i hurâfâta geçirilmiş birçok ebâtîl vardır ki, insan bunları gördükçe, işittikçe ağlamak mı, yoksa gülmek mi lâzım geleceğini cidden ta'yînden âciz kalıyor. Nûr-ı hak ve hakīkatle tenvîr-i meslek edemeyen edvâr-ı câhiliyyetin mevârîs-i meş'ûmesinden olan bir takım i'tikādât-ı bâtılanın beyne'l-ümem taksîminde maatteessüf bizim hissemize de birçok şeyler isâbet etmesi gāyet tabîî idi. Fakat öyle isâbet ki, bizim için mahz-ı musîbet olmuş.

Emîn Raûf Beyefendi'nin suâline cevap vermeden evvel öteden beri insanları te'sîrine zebûn eden akāid-i bâtılanın menşe'ine dâir bir iki söz söylemek istiyoruz. Vâkıâ söylenecek sözlerin pek o kadar sadede tealluku yoksa da sırası gelmiş iken söylenilmesinde de bir mahzûr olmasa gerek. Şu hâlde verilecek cevap kendilerine, cevap münâsebetiyle yazılacak diğer sözler de diğer kimselere âid olmuş olur.

Enfüsî ve âfâkī her türlü hâdisâtın esbâb-ı mûcibesini anlamak hiss-i **[66]** fıtrîsiyle mecbûl olan insanlar vâdî-i tedkīkāta, doğru yoldan gitmişler ise doğru neticeler elde etmişler, yanlış yoldan gitmişler ise yanlış netâyice destres olmuşlardır. Fakat ister istifâde edilsin ister edilmesin, âlemde hiçbir sa'y heder olmaz. Bir nokta-i nazara göre heder olmuş gibi görünen bir sa'y, diğer bir nokta-i nazara göre aslâ heder olmamıştır. Fikrimizi müeyyid misâl pek çoktur.

Meselâ bir zaman insanlar maâdin-i hasîseyi altına kalbetmek sevdâ-yı hâmına düştüler. Hasîs ma'denleri altına kalbedeyim derken kimya potalarında nice altınları mevâdd-ı hasîseye kalb ve tahvîl ettiler! Fakat yine sa'yleri heder olmadı; muhâle masrûf olan bu mesâî bugün cihân-ı insâniyyeti altınlara garkeden fenn-i sahîh-i kimyânın menşe'-i zuhûru oldu.

Kezâ evâilde âsâr-ı süfliyyeyi müessirât-ı ulviyyenin te'sîrinde arayıp yeryüzünde zuhûr eden hâdisâtın kâffesini ecrâm-ı semâviyyenin tedbîr ve tasarrufuna atfettiler. Bu sâika-i hatâ-âlûdun delâletine ittibâ' ile gözlerini füshat-sarây-ı âsmâna tevcîh ederek her biri kendi hesâbına medârında sâir olan yıldızların harekâtını tedkīka başladılar. Fakat maksad tamâmıyle başka olduğu için tedkīkāt-ı nazariyyeleri inkişâf-ı hakīkat kadar tevsî'-i hayâle de hizmet etti, tedkīkāt-ı nazariyyelerinin tatbîkāt-ı ameliyyesi vâdî-i hurâfâta yol açtı, o devirlerin âlimleri tarafından ilm-i nücûm nâmına lâ-yuad hurâfât mecmûaları te'lîf edildi. Bu sûretle âlem-i insâniyyet vehim deryâsında boğuldu. Lâkin insanların birçok mahâzîri mutazammın olan bu mesâîleri yine heder olmadı. Zîrâ ilm-i nücûm kendi cinsinden diğer bir fenn-i ulvînin, hey'et-i cedîdenin esâsını vaz' etti. Bu fenn-i celîl de, kendisini kubbe-i semâ gibi tahayyül olunan fânûs-ı nesîmînin içinde mahbûs zanneden tâir-i kudsî-i fikreti bulunduğu tengnâ-yı ıztırâbdan tahlîs ile ona nâmütenâhî bir sâha-i cevelân gösterdi.

Fakat çi fâide; fenn-i nücûmun istihâlât-ı tekâmüliyyesi şimdiki dereceye gelinceye kadar dünyanın her tarafında birçok bakāyâ-yı istihâliyye bıraktı ki, binlerce dest-i mesâî hâlâ onları temizlemeye, süpürmeye muvaffak olamıyor.

Kimyâ-yı mevhûmun dâire-i hurâfâtı nisbeten mahdûd kalmakla beraber nücûmunki alabildiğine tevessü' etti. Nücûm, lâ-yuad hurâfâtın, lâ-yuad ebâtîlin ümm-i velûdu oldu. Lisân-ı Yunanî'de hikâye, masal ma'nâsını tazammun eden "istorya" lâfzıyle Lisân-ı Arab'da efsâne ve hurâfe ma'nâsını ifâde eden "ustûre" ve "esâtîr" kelimelerinin Yunan Lisanı'nda yıldız ma'nâsını mutazammın olan "asteron" kelimesinden müştak olmaları şecere-i ensâb-ı ekâzîbin kökü ilm-i nücûm olduğuna delâlet eylemektedir.

Hattâ bizim "târîh" kelimesi de "istorya" kelimesinin muharrefidir; vech-i tahrîfin tahrîri i'lâl şeklini alacağından tafsîlinden sarf-ı nazar olundu.

İlm-i nücûm vâdîsinde ilk hatveyi atan Keldânîlerdir. Bu ilim Keldân'dan İran'a, İran'dan Hind'e, Hind'den Mısır'a, Mısır'dan Yunanistan'a, oradan da bütün Avrupa'ya intikāl etti. Husûf ve küsûfun müneccimler tarafından kable'l-vukū' ihbârı bu ilmin sıhhati hakkında kimsede şübhe bırakmadı. Avâm u havâs o gibi hâdisât-ı semâviyyenin ta'yîn-i vakitdeki isâbet-i kat'iyyeyi görüp nücûmun meshûru oldu. Müneccimlerin her sözü herkes tarafından nass-ı münzel gibi telakkī edildi. Mürûr-ı zaman ile ilm-i nücûma hayâtın hâkimi, nâzımı nazarıyle bakıldı. Müneccimler hükümdarların müşâvir-i hâssu'l-hâssı oldular. Hükümdarlar onların haber verdikleri her şeyde tahallüf nâ-pezîr bir isâbet tevehhüm ederek, semâ-yı gayb-ı Hüviyyetten istirâk-ı sem' eden bir takım şeyâtîn-i insin dildâde-i hurâfâtı, zebûn-ı tahakkümü oldular. Her teşebbüslerinde onlardan re'y sordular. Harbi onların re'yleriyle i'lân, mebânîye onların re'yleriyle tarh-ı bünyân ettiler. Müneccimlerin vakt-i muhtârı mu'zamât-ı umûra inhisâr dâiresinde kalmadı. Meselâ izdivâc akdi, iz-

divâca müteallik bazı levâzimin icrâsı gibi şeylerle esvâb biçmek, tıraş olmak, hamama girmek, tırnak kesmek, sefer veya nakl-i hâne etmek gibi zarûriyyâtın kâffesinde de vakt-i muhtâr arandı. İş bu dereceyi bulduktan sonra birçok yalanlar, birçok hurâfeler meydan aldı. Bu efsûnları, bu efsâneleri hâvî lâ-yuad zâyirçeler, takvîmler tertîb, mülhameler bilmem neler te'lîf edildi. Herkes tarafından bu eserlere kütüb-i semâviyyenin zeyli, belki de mütemmimi nazarıyle bakıldı.

Kezâ ilm-i nücûmun telkīni ile teammüm eden efsâneler yalnız o ilme münhasır kalmayıp mürûr-ı zaman ile bunlardan başka ilimler, başka âlimler de zuhûr etti. Meselâ menâbi'-i hurâfâtın en mühimlerinden olan Roma "ogur"-ları, yani mütetayyirleri bu kabîldendir. Latince bir kelime olan bu "ogur" lafzıyle Türkçe "uğur" kelimesi beynindeki müşâbehet câlib-i dikkattir. Uğurdan yahud uğursuzluktan bahseden bu kâhinler kuşların uçmasından, kaçmasından, ötmesinden, susmasından birçok ahkâm istinbât ettikleri gibi husûf ve küsûfdan, ra'd ü berkden, kuyruklu yıldızlardan da türlü ma'nâlar, türlü hükümler çıkarırlar idi. O zaman sahne-i hurâfâtta en mühim rolü icrâ eden de hâlâ o vazîfe uhdesinden sâkıt olmayan puğu kuşu idi. Lisân-ı Fârisî'de baykuş ma'nâsını ifâde eden "âgûr" lâfzıyla Latince "ogur" kelimesi beynindeki müşâbehet de şâyân-ı mülâhazadır.

(Baykuşun ism-i meşhûru olan "bûm" lafzı elfâz-ı mütevârideden, yani hem Arabî hem de Fârisî'dir.)

Âhû vezninde "âgû" ve şubu vezninde "ogu" kelimeleri de baykuşun esmâ-i Fârisiyyesindendir. Bu isimlerin de "uğur" lafzıyle münâsebeti vardır. Eski Romalıların "ogur"-lardan başka bir de "aruspis"leri var idi. Bunlar ma'bedlerde zebh olunan kurbanların ahşâ-yı batniyyelerine bakıp onlardan türlü ma'nâlar çıkarırlar idi. "Aruspis"ler ahşâ-yı **[67]** hayvânâttan başka arzî, semâvî diğer hâdisâttan da istihrâc-ı ahkâm ederler idi. Hâlâ koyunların kürek kemiğine bakıp ahkâm çıkarmak o devirden kalma saçmalardandır.

Roma'nın "sibil" (cybil) denilen kâhinelerini de unutmayalım. Roma halkı daima bu kadınlara müracaat ederler, onlar da keşf-i istikbâle dâir âlem-i gaybdan aldıkları ma'lûmâtı tekerleme sûretinde îrâd ettikleri bir takım cümel-i mübheme ile mürâcaatkârâna teblîğ eylerler idi. Bunlardan biri Roma'nın ahvâl-i müstakbelesine âid istihrâcâtı hâvî bir zâyirçeyi İmparator I. Tarquinius'a satmış, fakat bu eser "Capitole" Yangını'nda yanmış idi.

Hâtiflerin de ta'mîm-i hurâfâta büyük hizmetleri oldu. Herhangi bir şey için ma'bûdlara mürâcaat eden kimselere onların cevaplarını teblîğe vâsıta olan bu adamlar, bir zamanlar Asya-yı Suğrâ ile Yunanistan'da, İtalya'da nâm vermişler, avâm u havâssı kabza-i teshîrlerine almışlar idi.

Hülâsa gāibden haber vermek da'vâsı insâniyet kadar kadîmdir.

Dünyanın hiçbir yeri yoktur ki, orada bir kâhin, bir hâtif, bir müneccim, bir falcı zuhûr etmiş olmasın. Bundan dolayı ezmine-i kadîmeyi tahtieye aslâ hakkımız yoktur. İçinde bulunduğumuz Yirminci Asr-ı medeniyyette bile yüz binlerce adamların gaybdan haber vermek san'atiyle te'mîn-i maîşet ettikleri görülüp işitilmektedir. Hattâ bunlardan sâdır olan garâibe bugün en âkıl, en münevver geçinenlerimiz bile inanmaktan, nazar-ı hayretle bakmaktan kendilerini alamıyorlar.

Manyetizm, ispirtizm, ipnotizm, telepati gibi şeyler yavaş yavaş bir devr-i kehânet açacak gibi görünmektedir. Ancak edvâr-ı kadîmedeki usûl-i kehânetle şimdiki usûl-i kehânet beyninde bir fark varsa o da, şimdi kâhinlerin daha kāide-perverâne hareket etmeleri, tedkīkāt-ı vâkıalarından istinbât eyledikleri netâyici bir fenn-i mahsûs sûretinde tedvîne çalışmalarıdır.

İşte akvâm-ı sâirenin dûçâr oldukları illet-i kehânetin sirâyetinden bittabi' kavm-i Arab da muhâfaza-i nefs edemedi. Menşe'-i hurâfât olan ulûm-ı garîbe onlar nezdinde de büyük bir rağbete mazhar oldu. Devr-i câhiliyyette Arabistan'da da birçok kâhinler, arrâflar, müneccimler, falcılar zuhûr etti. Binâen-aleyh Arablar da hurâfât deryasına daldılar. Hurâfât-ı Arabiyyenin en meşhûru oklarla tefe'ül usûlü demek olan "ezlâm"dır. Arablar bir işe teşebbüs edecekleri zaman iki ok alıp bunların üzerine emir ve nehyi mutazammın iki kelime yazarlar, sonra bunları bir kabın içine koyup lâ-ale't-ta'yîn birini alırlar idi. Emir veya nehy yazılmış olan oklardan hangisi tesâdüf ederse onun muktezâsı vechile hareket ederler idi.

Arabların bir de "sânih" ve "bârih"[?] tefe'ülleri var idi ki, şekil i'tibâriyle Emîn Raûf Beyefendi'nin; "Yolda giderken insanın önüne şu çıkarsa uğur, bu çıkarsa muzır" sözünün aynı idi. Arablar sayd ü şikâra gittikleri zaman şikâr avcının sol tarafından zuhûr edip sağ tarafına geçerse ona "sânih" derler, onunla teyemmün ederler, aksi taraftan zuhûr edecek olursa ona "bârih" derler, onunla teşe'üm eylerler idi!

Roma'nın "ogur"ları gibi Arablar da kuşların, husûsiyle baykuşun ötmesinden ahkâm çıkarırlar idi. Bu da pek tabîîdir. Çünkü dünyanın her tarafında hüküm-fermâ olan hurâfâtın menşe'leri bir olmak hasebiyle bunlar ya birbirinin aynı, yahud melezidir. Nitekim zamanımızda mevcûd olan falcı karılarla yaşlı nineler, huddâm sâhibi hocalar eski kâhinlerin ahfâd u ahlâfından başka bir şey değildir.

Arabların daha pek çok hurâfeleri var idi. Hepsinin ta'dâdı pek uzun olacağından tatvîlden ihtirâz olundu.

Vaktâki Şems-i İslâm ufk-ı Bathâ'dan zuhûr ile zulmet-âbâd-ı dalâl âvârelerine tarîk-ı hakk u hakīkati gösterdi, bu gibi ebâtîl ile halkı bir kat daha ıdlâl eden yâve-fürûşânın başlarına kat'î bir darbe-i tenkîl indirdi. Hepsinin efkârı fâsid, güftârı kâsid olduğunu halka bildirdi.

Hattâ Cenâb-ı Hakk Habîb-i Zîşânı'nın bile umûr-ı gaybiyyeye muttali' olmadığını; [1](قُلْ لَا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدى خَزَائِنُ اللهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا اَقُولُ لَكُمْ اِنّى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ) âyet-i kerîmesiyle nâsa bildirerek gayba vukūf iddiâsında bulunan herze-vekîllerin da'vâ-yı kâzibelerini kat'î bir hükm-i ilâhîsiyle ibtâl etti.

Âyetin ma'nâsı şudur: "Yâ Muhammed; sen de ki: Ben size; Allah'ın hazîneleri benim yed-i tasarrufumdadır; ben gaybı bilirim! demiyorum, meleklik iddiâsında bulunmu-

[1] En'âm, 6/50.

yorum! Ben, ancak bana vahyolunan şeylerin muktezâsına tebaiyyet ediyorum."

Hele; [1](وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ) âyet-i kerîmesi gaybdan haber vermek iddiâsında bulunanların lisân-ı fazâhatlerini seyf-i sârim gibi dibinden kesip attı. Sûre-i Mâide'ye mensûb olan; [2](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) âyet-i kerîmesiyle şarap, kumar, asnâm-ı mansûbe ve tefe'ül-i sihâm da tahrîm buyuruldu.

Tetayyüre gelince: Bu kelimenin madde-i asliyyesi kuş ma'nâsına olan tayrdır. Tetayyür teşe'üm ma'nâsına mevzû' ise de bazen teyemmün ma'nâsını da ifâde eder. Arablar bir işe mübâşeret edecekleri zaman teffe'ülen bir kuş uçururlar imiş. Kuş sağ tarafa giderse fâl-i hayr, sol tarafa uçarsa fâl-i şer addederler imiş.

Ebû-Hüreyre'den naklolunan bir hadîs-i şerîfde; [3](لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ، وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ، وَفِرَّ مِنَ المَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الأَسَدِ)" buyurulup **[68]** sirâyet-i maraz, tetayyür, baykuş veya Safer'le teşe'üm gibi şeylerin aslı faslı olmadığı nâsa bildirildi. Hadîs-i şerîfdeki (عَدْوَى) yani sirâyet-i marazın inkârı mutlak değildir. Bunun delîli de hadîsin nihâyetindeki; "Arslandan nasıl kaçarsanız meczûmdan yani miskîn illetiyle musâb olan kimseden de öyle kaçınız!" emridir. Bazı emrâzın sârî olduğu fıkra-i âtiyeden de anlaşılır: Bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerine bazı kimseler gelip; "Yâ Resûlallâh! Bulunduğumuz mahalde vebâ zuhûr etti; ne yapalım?" diye sordular. Cevap olarak; "Oradan tebâüd ediniz; zîrâ hastalarla ihtilâtınız helâki mûcibdir!" buyurdular.

[4](اِنَّ قَوْمًا شَكَوْا اليه صَلَّى الله عليه وسَلّم وبَاءَ ارضهم قَالَ تحولوا لان من القرف التلف) Karf demek, hastalarla ihtilât demektir.

Hâlâ bazı kimselerin Safer ayıyla teşe'üm etmeleri zamân-ı câhiliyyetten müntakıl bir fikr-i fâsiddir.

Fakat hadîs-i şerîfdeki Safer kelimesinin ma'nâsında ihtilâf vardır. Bazıları; "Arablar Safer ayının hulûlüyle teşe'üm ettiklerinden hadîs-i şerîfdeki Safer kelimesi ma'lûm olan Safer ayıdır." diyorlar. Bazıları da safer kelimesine bir takım kimselerin karınlarında vücûdunu tevehhüm ettikleri mevhûm yılan ma'nâsını veriyorlar. Gûyâ yılan acıkınca insanın karnını ısırır imiş!

Safer kelimesi ister o ma'nâya olsun ister bu ma'nâya, hadîs-i şerîfde ikisinin de aslı olmadığı beyân buyuruluyor demektir. "Hâme"ye gelince: Bu kelime yukarıda söylediğimiz vechile ezmine-i kadîmeden beri sahne-i hurâfâtta câdû-yı şe'âmet rolünü îfâ eden meşhûr aktörün yani baykuşun ismidir. Arabların bu kuş hakkında garîb i'tikādları var idi. Gûyâ mezarda meyyitin kemikleri çürüyüp baykuş olur imiş. Baykuş olduktan sonra kabirden çıkar, bazı kimselerin vefâtını haber vermek için hânesinin damına konar imiş!

Diğer i'tikād ise gûyâ kātili ele geçirilerek intikāmı alınamayan maktûlün rûhu baykuş sûretine temessül edip; "Bana su verin, bana su verin!" diye feryâd eder, kātilinden intikām alındıktan sonra feryâdına nihâyet verir imiş.

İnsanların hürriyetini tahdîd, vehmini tezyîdden başka bir şeye yaramayan bu gibi ebâtîlin kâffesine hadîs-i sâbıkla sûret-i kat'iyyede nihâyet verildi. Kara bulut gibi müfkerlere müstevlî olan zılâl-i evhâm ve hayâlât bu sûretle dimâğlardan def' edildi.

Hazret-i Âişe bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinden; "Kehânetin aslı var mıdır?" diye suâl buyurmuşlar idi. Hazret-i Peygamber; "Hayır, aslı yoktur!" buyurdular. Arabistan'da sîga-i mubâlağa ile "arrâf" denilen bir takım kâhinler daha var idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri buyururlar ki: "Bir adam bir arrâfa mürâcaat edip de ondan bir şey suâl eyleyecek olursa, kırk gece namazı kabul olunmaz." [5](عَن حفصة قَالتْ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ أَتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ، لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً) Revâhu Müslim.

Nücûma gelince: Onun da aslı faslı olmadığı ve derece derece küfre kadar vardığı şu hadîs-i şerîf ile sâbittir: [6](عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اقْتَبَسَ بَابًا مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لِغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللَّهُ فَقَدِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ الْمُنَجِّمُ كَاهِنٌ والكاهنُ ساحرٌ والساحرُ كافرٌ)

Yukarıdan beri söylenen sözlerden anlaşılacağı vechile Emîn Raûf Beyefendi'nin suâl ettiği şeylere dâir Kitap ve Sünnet'te bir şey varsa o da bu gibi türrehâta kat'iyyen ve kātıbeten inanmamak lâzım geldiğinden ibârettir.

El-yevm birçok kimselerin harekât ve sekenâtını takyîd eden o gibi i'tikādât-ı bâtılanın kâffesi edvâr-ı câhiliyye yâdigârıdır. Bu i'tikādâtın İslâmiyet'le aslâ alâkası, münâsebeti yoktur! Hâl böyle iken en ziyâde hüsn-i zan olunan, ilmiyle irfânıyla temeyyüz ve iştihâr eden birçok büyük adamlarımız kulak çınlamak, göz seğirmek gibi şeylerden istinbât-ı ahkâm ile onlara dâir birçok eserler yazmışlar, ekser kimseler de bu eserlerin muhteviyât-ı sehîfesine i'tikādı ifrâta vardırarak neşvelerini, metânetlerini gāib etmişlerdir.

Hele ekâzîb-i nücûma i'tikād şer'an menhî iken mülûk-i İslâmiyyeden ekserîsinin hurâfât-ı müneccimîne kuvvet-i îmân derecesinde bir i'tikād ile mu'tekıd olmaları şâyân-ı hayret zaaflardandır.

Rü'yâya gelince: Rü'yânın hak olduğu nusûs-ı kātıa ile sâbittir. Hazret-i Yusuf'un ma'lûm olan rü'yâsıyla Cenâb-ı Peygamber'in Mescid-i Harâm'a tebşîr-i duhûllerini mutazammın olup Sûre-i Fetih'de beyân buyurulan rü'yâ-yı sâdıkaları, bidâyet-i nübüvvetlerinde altı ay kadar rü'yâ-yı sâdıka ile mazhar-ı vahy-i ilâhî olmaları rü'yânın esâsen hak olduğunda kat'iyyen şübhe bırakmamak lâzım gelir.

Bir gün Cenâb-ı Peygamber; "Nübüvvetten ancak mübeşşirât kalmıştır." buyurmuşlar idi. Meclis-i risâlette hâzır bulunanlar; "Mübeşşirât nedir?" diye kendilerinden suâl ettiler. Cevâb olarak; "Rü'yâ-yı sâlihadır!" buyurdular. Diğer bir hadîs-i şerîfde; "Rü'yâ-yı sâliha nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüzdür." buyurulmuştur. Rü'yâ hakkında daha pek çok ehâdîs-i nebeviyye vardır.

Fakat şurası ma'lûm olmalıdır ki, enbiyâ, evliyâ ve asfiyânın gördükleri rü'yâlar ile boğazına kadar ednâs-ı mâsivâya batan, mi'desini helâl ve harâmdan birçok şeylerle doldurduktan sonra firâş-ı atâlete can atan kimselerin rü'yâ-

[1] En'âm, 6/59.

[2] Mâide, 5/90.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Tıb, 19.

[4] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 792.

[5] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Âdâb, 35. Rivayet eden (حفصة) değil, (صفية) olarak geçmektedir.

[6] Hatîb et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh,* 1985, Beyrut, c. 2, s. 1296.

sı beyninde hakîkat ile hayâl arasındaki fark-ı azîm kadar fark vardır. Ekseriyetin gündüzki hülyâsı ne ise geceki rü'yâsı da odur. Böyle rü'yâlara ne ehemmiyet vermeli, ne de ta'bîr ve te'vîli ile izâ'a-i vakt etmeli. Şunun bunun gördüğü rü'yâların sıdkındaki za'fdan kinâye olmak üzere; "Görülen rü'yâlar nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüzdür." buyurulması, binâen-aleyh **[69]** herhangi bir rü'yânın bize gelinceye kadar kuvvetinin bir çoğunu gâib etmesi husûsunun gâyet tabîî bulunması, gördüğümüz rü'yâlara ne dereceye kadar i'timâd câiz olduğunu pek a'lâ göstermektedir. Habâyâ-yı âlem-i gaybı tenvîr ile sâhibini bazı serâire muttali' kılmak husûsunda bir lem'a-i ilâhiyye olması iktizâ eden rü'yânın, hissemize isâbet eden kısmı, anlaşılıyor ki gâyet az, gâyet zaîfdir. O lem'a-i za'fiyyeden istifâde feyzi de harekât ve sekenâtını muktezâ-yı şer'-i envere tevfîk eden asfiyâ-yı ümmete göre olup yoksa müslümanlığını yalnız isminin yed-i emânetine tevdî' ile İslâmiyet'in kâffe-i levâzimine vedâ' eden kimselere göre değildir. Rü'yâ-yı sâdıka ki, âlem-i gaybı tenvîr eden bir lem'a-i ilâhiyyedir. O lem'a, erbâb-ı zühd ü takvâ için bu kadar zaîf olursa abede-i nefs ü hevâ için ne kadar zaîf olmak lâzım gelir bilemem. Şu hâle nazaran ekseriyet tarafından görülen rü'yâların yüzde doksan dokuzunun hattâ yüzünün hadîs-i nefs ve adğās-ı ahlâm kabîlinden olduğuna hükümde tereddüd etmek hatâ, böyle sıhhati yüzde yüz meşkûk olan şeylerle izâa-i vakt ise sözün kısası şiâr-ı humakādır. Biz sıdk u savâbı rü'yâdan evvel kendi nefsimizde aramalıyız. Yakazadaki ef'âl ü harekâtımız bizi vâdî-i selâmete îsâlden baîd iken uykudaki evhâm ve hayâlâtımızdan kerâmet ve selâmet beklemek kelimenin bütün ma'nâsıyle abesdir. Daha doğrusu rü'yâ ile hülyâ ile uğraşacak zamanlarda değiliz. Uhdemize terettüb eden en mühim vazîfe yakazadaki ef'âlimizi tesdîd ile adam olmaya çalışmaktan başka bir şey değildir.

Hâtif-i gayb-ı saâdetken nevâ-yı hikmeti
Dinlemezler bir hakîmin nağme-i irşâdını.
Hüccet-i nahs u saâdet addederler sonra da
Karganın pervâzını, yâ baykuşun feryâdını.

Ferid

TERBİYE VE TA'LÎM

PROGRAMLARIN TANZÎMİNDE HÜKÛMETİN HAK VE VAZÎFESİ

Menâfi'-i umûmiyyenin muhâfaza ve müdâfaasına âid olan husûsâtta insanlar siyâsî bir takım gruplara ayrılmış olduklarından bu hey'etlerin zât-nümânelerine (representant) yani hükûmetlere terbiye-i umûmiyye için bir hakk-ı te'sîr verilmiştir.

Fakat prensip i'tibâriyle ta'lîm ve terbiyeden gâye, hükûmet değil, efrâd olduğu şübhesizdir.

Maamâfîh hükûmet efrâd üzerine bir takım kānûnlar, usûller, mecbûriyetler tarh etmek hakkını hâizdir. Evet, her ferd hükûmete sormaksızın istediği gibi düşünmek, öğrenmek ve hissetmek hakkına mâliktir. Bu, herkesin hukūk-ı tabîiyyesindendir.

Fakat, ferdlerin bu husûsda dâire-i salâhiyyeti –hey'et-i ictimâiyyenin te'mîn-i intizâmı için– efrâd-ı sâirenin salâhiyetleriyle tahdîd edilmiştir. Herhangi bir hükûmet bu tahdîd hakkına mâliktir. Maamâfîh gāyet sâde ve basit olan bu prensip pedagojiye tatbîk edilmek istenildiği zaman pek çok müşkilât zuhûr ediyor.

Ta'lîm ve tedrîs mes'elesiyle fennî ve ilmî bir sûrette ilk iştigāl eden Eflatun'dan i'tibâren zamanımıza kadar gelip geçmiş olan pedagoji erbâbının efkâr ve vasâyâsı arasında bir nokta-i i'tilâf bulmak hakīkaten müşkil bir keyfiyettir.

Hükûmetler, efrâdın ta'lîm ve terbiyesine, hey'et-i umûmiyyenin ve bi'n-netîce kendilerinin menâfi'-i meşrûasını muhâfaza için müdâhale ederler.

Bu menfaat ferd için olduğu gibi hükûmet için de evvelâ yaşamak, sâniyen devâm edebilmek husûsunun te'mîninden ibârettir.

Hükûmet te'sîrât-ı hâriciyyeye karşı kuvvetli bulunmak, dâhilen de milletin hayat ve saâdetini muhâfaza edebilmek için memlekette metîn bir kuvvet te'mîn ve te'sîs etmek ister.

Hâric ve dâhile karşı kavî ve heybet-nümâ görünmek bir hükûmet için fevkalâde hâiz-i ehemmiyyet bir keyfiyet olduğundan hükûmetler zîr-i idârelerinde bulunan kavimlerin ta'lîm ve terbiyelerine yalnız nezâret etmekle iktifâ edemezler. Menâfi'-i vataniyye, âhenk-i dâhilî ve tehlike-i hâriciyyeyi nazar-ı i'tibâra alarak ensâl-i âtiyyenin ta'lîm ve terbiyesine doğrudan doğruya müdâhale edebilirler ve etmelidirler. Çünkü refâh ve saâdet-i umûmiyye bunu istilzâm eder. Şu hâlde mekâtib-i resmiyyede olduğu gibi mekâtib-i husûsiyyede de ders programlarını tanzîm ve tedrîsâtı kontrol etmek bir hükûmetin vezâif-i esâsiyyesindendir. Bu sebebe mebnîdir ki, hey'et-i ictimâiyyenin menâfiini efrâdın menâfiiyle tevfîk etmek ve nesl-i âtîyi bu esâsa göre ta'lîm ve terbiye ettirmek hükûmetin akdem-i vazâifi sırasında ta'dâd edilmektedir.

Millette her ferd bir kuvvettir. Bir çocuk ta'lîm ve terbiye görmez veya bir hey'et-i ta'lîmiyye vazîfesini ihmâl eder veyahud genç dimâğları milletin saâdet ve refâhını, âhenk-i umûmîsini ihlâl edecek sûrette yanlış yollara sevkederse hükûmet kuvâ-yı mürekkebesinden bir kısmını zâyi' etmiş olur.

Şu hâl hükûmetin anâsır-ı hayâtiyyesinden bir veya birkaçının meflûç kalmasını veyahud yanlış yola sapmasını intâc eder. Hükûmetin bu gibi bir hâle meydan bırakmaması menâfi'-i umûmiyye îcâbâtındandır.

Cihanda her ferd kendi hayatına hâkim ise de bu husûsdaki hürriyeti içinde yaşadığı cem'iyetin menâfi' ve âhengini ihlâl etmemekle mukayyed olduğundan her hükûmet idâresini deruhde ettiği halkı, evlâdlarına ibtidâî bir tahsîl vermeye icbâr etmek hakkını hâizdir. Hükûmetin bu müdâhale **[70]** ve icbârı mantıkī ve meşrû' bir haktır. Aynı esbâba mebnî hükûmet, müstakbelde ana olacak kız çocuklarının da vezâif-i terbiyyelerini bi-hakkın îfâ etmeye hazırlanmalarını te'mîn ve teshîl etmek mecbûriyetindedir.

Şu hâlde tedrîsât-ı umûmiyyeye âid programların tertîb

ve tanzîmi mes'elesi hükûmetçe en ziyâde hâiz-i ehemmiyyet mevâddan olmalıdır.

Hükûmet tedrîsât-ı umûmiyyeyi, milletin anâsır-ı kudret ve şevketini muhâfaza ve tezyîd edecek bir istikāmete sevk mecbûriyetinde bulunduğundan şübbân-ı vatanın ta'lîm ve terbiyesinde muntazam ve temdînî bir disiplin ta'kīb edilmek üzere iktizâ eder.

Hükûmetin mevki'-i ictimâî ve şevket-i hâriciyyesi ancak bu sâyede mazhar-ı teâlî olacaktır.

Bu nokta-i nazardan programların tanzîminde ulûm-ı dîniyye, hıfzussıhhaya ve ahlâk derslerine i'tinâ edilmek elzem olduğu gibi, vatana sadâkat ve muhabbet gibi doğrudan doğruya hükûmet ve hey'et-i ictimâiyyenin menâfiiyle alâkadâr olan tedrîsâta da ehemmiyet vermek kat'iyyen elzemdir.

Çünkü ferdin bakā ve muhâfaza-i şahsiyyesi hıfzussıhha-i bedeniyye ve hıfzussıhha-i ahlâkıyyeye âid temrînât ve tedrîsâtla te'mîn olunur.

Beden ve rûhumuzu te'sîrât-ı mühlikeye mukāvemet edecek tabîî ve iyi bir hâle getirmek için riâyet ve tatbîk edilmesi iktizâ eden kavâidin hepsi "hıfzussıhha" terkîbinin tahtında mündemicdir.

Kavâid-i mezkûreyi nazarî bir sûrette tedrîs etmekten hemen hiçbir fâide me'mûl olamayacağından amelî temrînlerle beden ve rûhu emrâz-ı müdhişeye müsteid olamayacak bir hâl-i zindegîye getirmek lâzimedendir.

Makālât-ı âtiyyede bu husûsa dâir daha ziyâde tafsîlâta girişeceğiz.

M. Şemseddin

MAKĀLÂT

MARMARA AÇIKLARINDA BİR İHTİSÂS

Hidîviye Kumpanyası'nın İsmâiliye Vapuru Bizans havzasının kesîf sislerini yararak İstanbul'dan, Şark'ın bu hâkime-i câzibedârından yavaş yavaş uzaklaşıyordu.

Vapur dumanlarından mütehassıl kesîf ve heybetli bir sütre altında gizlenen Sarayburnu'nu geçtik.

Osmanlılığın mâzî-i şa'şaadârına birer âbide-i ebednümûn olan Ayasofya ve Sultan Ahmed minâreleri o sütre-i zılâlin ötesini berisini çâk ederek sanki ulviyet-i İslâmiyyeye birer nazîre teşkîl ediyorlardı.

Üsküdar ve Salacak'ın, seneler geçtikçe germ ü serd-i zamanın daha akūr, daha amansız silleleriyle döküle döküle hüzün-bahş ve mâtem-nümâ bir manzara arz eden köhne ahşap binâları, simsiyah bir küme hâlinde korkunç ve sefâlet-âlûd hey'etiyle tedrîcen nazardan gāib oluyordu. Kalbde derin bir ye's ü nevmîdî tevlîd eden bu manzara, Tıb Fakültesi'nin, âtî-i vatanı rengârenk nûrlara garketmeye çalışan bu menba'-ı irfânın ümîd ü tesliyet saçan gurûr-engîz ihtişâmı yanında bir zıll-i zâil gibi sönüp gitmese idi İstanbul'a vedâ' edenler, şübhesiz ki, ebedî bir dâğ-ı derûn ıztırâbıyle pür-ye's ü hırmân inleyerek çekilip giderler!..

Fakat Tıbbiye'nin der ü dîvârından taşan genç ve vakūr seslerin tevlîd ettiği gulgule-i telâtum Marmara'nın feşâfeş-i emvâcıyla hem-âhenk-i vifâk olarak, sanki âfâka zinde ve fa'âl bir âlemin, münevver ve nevvâr bir kitle-i şebâbın peyâm-ı tesliyetini îsâl etmek sûretiyle ye's-zede kalblere bir rûh-ı inşirâh-bahş nefh ediyordu.

Ey kitle-i şebâb! Sizden, sizin a'mâk-ı rûhunuzdan koparak bedbaht ve hasta vatanın en hücrâ, en ziyâde unutulmuş izbelerine kadar erişen bu sadâ-yı tesliyet ve ümîd olmasaydı, köhne Bizans'ın hâyuhûy-ı felâket-engîzi aşk-ı vatanla titreyen kalblerde ne gird-bâdlar, ne kasırgalar koparacaktı. Sizin vakūr ve zengin dimâğlarınızdır ki şu mâzî-i pür-miheni bir fecr-i saâdetle teâkub ettirecektir. Anadolu'nun, merhametsiz pençeler altında yıllarca inleyen bu bedbaht mâder-i vatanın Marmara ile leb ber-leb-i meveddet olan sâhillerinden istikbâle bir çehre-i behîc arzeden mektebinizdir ki, âfâk-ı vatanı kaplayan sehâbe-i cehl ü sefâleti ebediyyen tardedecek mâhlara, âfitâblara matla'-ı irfân-nisâr olacaktır.

Emîn olunuz ki, payitaht-ı saltanattan ayrılan vatandaşlarınızın kalblerindeki cerîhalar, dâr-ı irfânınızın sakf-ı pür-i'tilâsından taşan nefahât-ı ümîd ile tesliyet-yâb oluyor. Bu hasta vatanın iltiyâm-nâ-pezîr addedilen yaralarını ancak sizin ve sizin gibi çalışan genç kardeşlerinizin dest-i ihtimâmâtı sarıp tedâvî edecektir.

Vapur Marmara'ya açılmış, artık İstanbul'un yüksek minâreleri bile gözden gāib olmuştu. Salona inerek elimdeki kitabın mütâlâasına koyuldum. Yanımda oturmakta olan bir zât da gazete okuyordu.

Deniz yolculuğunun bahşettiği hiss-i ihtiyâc ve serbestî, bir müddet sonra bizi lâubâlî birer dost hâline getirmişti. Müsâhabe pek tabîî olarak maârif ve mekteplere intikāl etti.

"Şu dört senede ne yapıldı?" suâline karşı pür-hicâb bilâ-ihtiyâr başımı eğdim. O, devâm ederek dedi ki:

– Biz Ermeniler bu dört senede maârif-i milliyyemizin terakkīsi, Anadolu ve Kürdistan'daki unsurumuzun teâlî ve tekâmülü için pek çok çalıştık, bir çok işler gördük.

Başlıca iki hey'et teşekkül etti. Unsurumuzun en münevver dimâğları **[71]** tarafından idâre olunan bu hey'etlerden biri milletimiz arasında maârifin, diğeri de sanâyi' ve ticâretin terakkīsine hasr-ı mesâî ediyor.

Efrâd-ı milletten her şahıs kudret-i mâliyyesi nisbetinde bu hey'etlere mâhiye birer mikdâr iâne vermeyi taahhüd etmiştir.

En fakirler bile sevine sevine ayda hiç olmazsa birer guruş vermekten çekinmiyorlar. Zenginlerin ise ibrâz ettikleri semâhati bir lisân-ı minnet ve sitâyişle yâd etmeye mecbûrum.

İ'lân-ı hürriyyetten beri bu hey'etler tarafından Anadolu'da ve vilâyât-ı Şarkıyye'de yetmiş seksen kadar muntazam mektepler açıldı, birçok sınâathâneler, müteaddid ticâret evleri teşkîl olundu.

Bîkes çocuklar bu mekteplere, garîb yiğitler o sınâat ve ti-

cârethânelere alındı. Yılmaksızın, yorulmaksızın çalışıyorlar. İstikbâlden emîniz!..

A'mâk-ı rûhumdan kopan hiss-i gıbtaya galebe edemedim. Pek derinden gelen şehekāt-ı telehhüf hançereme sığamıyordu.

Yâ Rab! Millet-i İslâmiyyeyi kaplayan kâbûs-ı cehâleti yırtacak, bu müdhiş sehâbe-i atâleti parçalayacak gayûr ve münevver hey'etler bizde de teşekkül etmeyecek mi? Edemeyecek mi?!.. Mücâdele-i hayâtta esbâb-ı galebeyi te'mîne hasr-ı mesâî eden vatandaşlarımızın gayretlerinden olsun bir ibret alamayacak mıyız?

Güneş, bu neyyir-i tâbân Marmara'nın âsumâna peyveste olan uzak ufuklarına son bûse-i vedâ'ı fırlatırken, ben de, birkaç dakîka evvel bu vatandaşla aramızda cereyân eden müsâhabenin rûhumda kopardığı hicâb fırtınaları, gıbta sarsarları arasında kıvranıyor, inliyordum.

Sırıtkan dişlerini açarak benimle acı acı istihzâ eden ye's ve nevmîdîye, benim bu ebedî düşmanıma galebe etmeye çalıştım. Fakat efsûs!..

فریاد بسی کردم وفریاد رسی نیست
کویا که درین فیروزه کسی نیست

M. Şemseddin

MEKÂTÎB

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 9 –

BUGÜNLERDE BULGARLARIN TEADDİYÂTI

Bundan evvel göndermiş olduğum husûsî bir mektupta bayramdan sonra tekrar Sofya'ya, oradan da Plevne'ye gideceğimi söylemiştim. Fakat bugün –maatteessüf– o fikirden sarf-ı nazar ederek veche-i azîmeti başka taraflara çevirdim. Çünkü Bulgaristan'ın şimdiye kadar müslümanlar hakkında ta'kîb etmekte olduğu meslek-i ma'lûma bugünlerde daha ziyâde ehemmiyet veriliyor.

Herkesçe ma'lûm bir hakîkattir ki; Bulgaristan'ın tahrîkâtıyle Makedonya'da her zaman bomba ve saire gibi cehennem makineleriyle bir takım münâsebetsizlikler zuhûr etmektedir. Bunun âmil-i yegânesi Bulgaristan olduğu hâlde seyyiesini zavallı hükûmet-i Osmâniyye ve bilhassa müslümanlar görmektedir.

Bulgarlar bomba atarlar, yine Osmanlılar zâlim; vahşi olurlar, Osmanlıların bu zulmünden Bulgarları kurtarmak için Avrupa'dan istimdâda kalkışırlar, mitingler yaparak kıyametleri koparırlar.

İşte bu günlerde Bulgarlar yine böyle bir vaz'iyet aldılar. Bunun da sebebi Koçana vak'a-i ma'hûdesidir. Koçana Vak'ası üzerine Bulgarlar galeyâna geldiler, her taraflarda mitingler tertîb ederek; "Türkiye'ye i'lân-ı harb!" diye bağırdılar, kıyameti kopardılar.

Burada en ziyâde ahaliyi galeyâna getirenler her vesile ile müslümanları tahkîr etmekten bir hazz-ı ma'nevî duyan bazı hasîs gazetecilerdir. Bunlar daima câhil ahalinin hissiyatından istifade ederek onları muhârebeye teşvîk etmektedirler. Koçana hâdise-i ma'lûmesi üzerine Bulgar gazeteleri öyle heyecân-âmîz makāleler neşrettiler ki, o makāleleri görenler, değil Bulgar, hâlis bir müslüman olsa bile yine hükûmet-i Osmâniyyeye karşı kendisinde –insâniyet nâmına– zarûrî bir buğz u adâvet, bir hiss-i intikām duymamak kābil değildir.

Meselâ *Kotra*[?] gazetesi Koçana Vak'ası'nın fotoğrafını gazetesine geçiriyor, fakat nasıl? Her insanın yüreklerini sızlatacak bir tarzda! O levha gösteriyor ki, zâlim Osmanlılar(?) vahşîlere yakışacak bir hareketle ma'sûm Bulgarları parça parça ediyorlar; kasaphane gibi Bulgarlar yerlere serilmiş, seller gibi kan akıyor. Bu gazeteleri tevzî' eden müvezzi'ler sokaklarda pek acı, pek cânhırâş bir sadâ ile koşa koşa bağırmaktadırlar.

Daha makāleyi okumadan evvel o musanna' levha her sâhib-i hamiyyetin kalbinde bir hiss-i intikām uyandırıyor. Bu sûretle burada bulunan müslümanlara karşı bir takım mezâlim revâ görülüyor. Bu vak'a üzerine ma'lûmü'l-esâmî bazı gazetelerin neşriyât-ı nifâk-cûyâneleri üzerine her tarafta mitingler tertîb edildi, hattâ büyük bir mitingde bizzat kendim de bulundum. Burada îrâd-ı nutk edenler Osmanlıların zulmünden, Bulgarların mazlûmiyetinden bahsettiler, Bulgarları bu zulümden(?) kurtarabilmek için hükûmet-i Osmâniyyeye karşı i'lân-ı harb etmek lâzım geldiğini anlattılar. Orada bulunanlar da umûmen; "İsteriz!" sadâsını ayyûka kadar çıkardılar. İstihbârât-ı mevsûkama nazaran –âdetleri vechile– miting esnasında bazı mahalde müslümanlara hakāret bile edilmiş. Şurasını da haber verelim ki, miting günleri hiçbir müslüman dışarı çıkamaz, mitingcilerin gözlerine görünemez. Görünürlerse mahvoldukları gündür! Zihî medeniyet!..

Ehibbâdan bir zâtın ifadesine göre mahalledeki Bulgar çocukları da İslâm çocuklarına karşı; "Yakında hepinizi keseceğiz!" diye tehdîd ve tahvîf etmeye başlamışlar. Maahâzâ birkaç gün geçtikten sonra Bulgarların i'lân-ı harb edemeyecekleri tebeyyün etmişse de ma'hûd gazetelerin neşriyât-ı garazkârâneleri müslümanlar aleyhinde pek fena fikirler uyandırdı. Bulgaristan'da fesli, sarıklı her kimi görürlerse Osmanlı hafiyesi diye ithâm ederek derdest edip hiç olmazsa yirmi dört sâat olsun tevkîf ediyorlar.

Geçenlerde Karlova'ya gittiğim zaman bizim için de haylice ta'kîbât icrâ edildiği gibi, oradan müfârakat ettikten sonra da taharrî olunduğumu bilâhare Filibe'ye gelen ehibbâdan bir zâttan haber aldım.

Bu def'a da Sofya ve Plevne'ye gideceğimi haber alan birçok ehibbâ kat'iyyen o tarafa gitmemek hakkında tavsiyede bulundukları gibi bugünlerde Dersaâdet'ten **[72]** buraya avdet eden ve İstanbul'da mühim bir gazete ile münâsebetdâr olan bir zâtın hudûddan geçip de buraya gelinceye kadar ta'kîb olunduğunu bizzat kendinden öğrendim.

6 Eylül'de Osmanlı Mekteb-i Harbiyye talebelerinden bir efendi de kendi başına gelen bir macerayı anlatıyordu: Bu efendi Varna tarîkı ile Sofya'ya geliyor. Orada bunu fes ile

gördükleri gibi hemen tevkîf ederler. Ba'dehû getirip nereden geldiğini suâl ederler. Bu efendi de kendisi Bulgar tebeası olduğu hâlde böyle tahkîr edilmesine canı sıkılarak; "Cehennemden geliyorum!" cevabını verir. Bittabi' Bulgar tebeası olduğu anlaşılarak bırakılır.

Yine aynı târîhde Edirne Sultânîsi müdâvimlerinden bir efendi de bir vak'a anlattı ki, bunlara gülmekten ziyâde insanın ağlayacağı geliyor. Çünkü bu efendiyi iyi tanıyorum; kendisi daima Bulgarların en mühim merkezinde bulunuyor. Kimin mahdûmu olduğu herkesçe ma'lûm. Bu böyle olduğu hâlde Ramazan içinde bunu birkaç def'a istintâk dâiresine celbederek kim olduğu suâl edilmiş. En sonra bunun da canı sıkılarak; "Osmanlı hafiyesiyim!" demiş. Bunun üzerine bırakılmış ise de elinde bulunan pasaportunu da oraya bırakarak; "Bir daha beni aramayın!" cevabını vermiş.

Yine bu cümleden olmak üzere Ramazan münasebetiyle Bulgaristan'da bulunup bu kere Sârimbey tarîkıyle Dersaâdet'e avdet etmekte olan birkaç vâiz efendiyi de Tatarpazarcık İstasyonu'nda Osmanlı hafiyesi diyerek tevkîf ediyorlar. Bilâhare hüviyetleri tahkîk edilerek bunların Ramazan hocası olduğu anlaşılmış ise de tahliye edilip edilmediğine dâir henüz ma'lûmât alamadım.

Müslümanların bu hukûkunu muhâfaza edecek olan en ziyade müftîler ise de pek çok yerlerdeki müftîlerin iktidârsızlığı kendilerini her türlü teşebbüsden men' ediyor.

Yine bu cümleden olmak üzere Rusçuk'da bulunan Osmanlı konsolosunun Bulgarlar tarafından görmüş olduğu hakâret de bilhâssa şâyân-ı kayddır. Bir iş zımnında Osmanlı konsolosu Bükreş'e geçmiş. Bilâhare avdetinde vapurdan iner inmez jandarma ve gümrük kolcuları tarafından en âdî bir efrâda bile yapılması tecvîz edilmeyen bazı hakâretler edilerek üzeri taharrî edilmiş. Bunun üzerine şehbender bu vak'ayı protesto ederek mahall-i me'mûriyyetini terketmiştir.

Yine bu cümleden olarak Filibe Cemâat-i İslâmiyye Sandığı Emîni Hilmi Bey, Filibe'ye gelen Hamdi Efendi isminde bir muallim de hafiyelik ile ithâm olunup bir müddet tevkîf edilmişlerdir.

Hâsılı, ma'lûmâtları herkesçe ma'lûm olan birkaç gazetecinin velvelesiyle ortaya çıkan "muhârebe!" sadâları bir buhrân-ı iktisâdîye sebebiyet verdiği gibi, bilhâssa müslümanlara karşı revâ görülen mezâlim ve taaddiyâtın teşdîdine de sebeb olmuştur. Bütün ağızlarda deverân eden sözlerin hülâsası şunlardır: Osmanlılar, hat boylarına, köprü başlarına bombalar yerleştiriyorlarmış!... İşte zavallı müslümanların hayâlinden bile geçmeyen bir iftirâ ki, müslümanlara pek pahalıya mal oluyor…

Avrupa nazarında kendilerini mazlûm, ma'sûm, Osmanlıları zâlim, vahşî gösteren Bulgarların zulm ü taadiyâtına ufacık bir misâl olmak üzere Burgaz'da tahaddüs eden bir vak'ayı da burada zikredeceğim:

Burgaz'ın en güzel mevki'i olan rıhtım boyunda mühim bir câmi'-i şerîf bulunuyordu. Rıhtımdan çıkıldığı gibi göze çarpan bu câmiin orada bulunması Bulgarların pek o kadar işine gelmediği cihetle bunun buradan kaldırılıp da başka bir tarafa nakledilmesi ve o mahallin Bulgarlara verilmesine mukâbil 3400 Napolyon para vererek bunun yıkılması için uğraşıyorlardı. Çoktan beri bu husûsa dâir Burgaz ile Sofya arasında muhâberât cereyân ediyor ise de, câmiin buradan kaldırılarak başka tarafa nakledilmesi ve bilhâssa Ramazan'a yakın bir zamanda böyle mühim bir ma'bedhâneyi hedmetmek müslümanlar üzerinde pek fenâ bir te'sîr bırakacağı, lâzım gelen mevâki'-i mühimmeye bildirildiği cihetle hedminden sarf-ı nazar edilmişti.

Fakat geçenlerde vukū' bulan hareket-i arz dolayısıyle yalnız minâresinde biraz sakatlık vukū'a geldiğini gören Bulgarlar, derhâl câmi'-i şerîfi kordon altına alarak ahaliyi orada edâ-yı salâttan men' ederler.

Bilâhare müftî efendi, İslâm meb'ûslarından Murad Bey, ahâlî-i mahalliyyeden Ali Efendi namında üç kişi Ramazan-ı şerîfde edâ-yı salâta müsâade edilmesi için Burgaz'dan kalkıp Sofya'ya kadar giderek birçok yere mürâcaat etmişlerse de matlûbları is'âf edilmeyerek geriye avdete mecbûr olmuşlar. Ramazan-ı şerîfde terâvîh namazını pek fenâ bir mahalde kıldıktan sonra hiç olmazsa bayram namazını kılmak için olsun müsâade verilmesi için tekrar Sofya'ya mürâcaat etmişler. Bunun üzerine Sofya'dan Burgaz hükûmetine bayram namazı için müsâade edilmesine emir verilmiş ise de, bu emir bayramdan evvel teblîğ edilmeyerek ahali mektep binasında sıkışa sıkışa salât-ı îdi edâ ettikten sonra –hükûmet-i mahalliyye mes'ûliyeti üzerinden atmak için– Sofya'dan gelen emri müslümanlara teblîğ etmiş.

Doğrusu ya bu adamlar tilkiden de kurnaz değil mi? Şimdi câmi'-i şerîfin yıkılması için herhâlde karar verildi. Fakat bu işte başka bir cihet daha var ki, müslümanlara revâ görülen mezâlim tam ma'nâsıyle orada nümâyân oluyor: Hareket-i arzdan mukaddem 3400 Napolyon verdikleri hâlde şimdi; "Bu câmi' nasıl olsa yıkılacak diyerek 2300 Napolyon veriyorlar ve câmi' yapmak için lâzım gelen mahal için de evvelce namaz kılınan bir mescidi gösteriyorlar, 2300 Napolyona buraya bir câmi' yapın teklîfinde bulunuyorlar.

İslâmlar bu kadar alenî bir haksızlığa karşı bil-mecbûriyye rızâ gösteriyorlarsa da Bulgarlar bu kadarla da kalmazlar. Şimdi bu mescidin yerine müslümanların câmi' yapacaklarını duyan Bulgar ahalisi galeyâna gelerek; "Hâlâ müslümanlara câmi' mi yaptırılıyor?" diyerek orada bulunan tabutu kırıp attıkları gibi câmi'-i şerîfin içine birkaç rakı şişesi de atarlar.

Bunun üzerine zavallı mağdûr müslümanlar bu cinâyetin müsebbiblerini buldurmak için mahalli hükûmetine mürâcaat ediyorlarsa da hükûmet; "Bu mütecâvizlere karşı tahkîkât icrâ ederiz!" diyerek İslâmları başından savar, onlar da me'yûsen giderler.

Bir misâl daha: Kahvenin birisinde eâzım-ı ümmetten Namık Kemal merhûm ile şehîd-i hürriyet Midhat Paşa merhûmun resmi bulunuyormuş. Bulgarlar gelerek kahveciye; "Bunları buradan kaldırın!" der. Kahveci de; "Niçin?" suâlini îrâd eder. Bunun üzerine; "Bunlar sizin mahvolmanıza sebeb olacaktır ve zâten sizin kesilmek zamanınız da yaklaştı!" diyerek bir takım tecâvüzâtta bulunurlar. Daha neler, neler…

Şimdi biz erbâb-ı insâfın vicdânlarına mürâcaat ederek diyoruz ki: "Bütün Avrupa'ya karşı kendilerini mazlûm,

ma'sûm gösteren Bulgarların ma'sûmiyeti nerede? Bulgarların müslümanlara karşı revâ gördükleri bu kadar mezâlim ile bir eşkıyâ çetesinin tecâvüzâtı arasında ne fark var?

Zavallı müslümanlara her türlü tecâvüzât, vahşet, zulüm revâ görülür de medenî Avrupa(?) yine ses çıkarmaz, yine Bulgarlar mazlûm, müslümanlar zâlim mevki'inde gösterilir; zihî medeniyet!??

Acaba İslâmlar bir kilisenin hedmini hayâllerinden geçirecek olurlarsa neler olur? Kıyametler kopar, değil mi? Biz hiç kimseden pervâ etmeyerek ileride daha pek çok vesîkalar ile Bulgaristan'ın müslümanlara karşı ta'kîb etmekte olduğu mesleğin neden ibâret olduğunu ve bundan çıkacak olan netâyici enzâr-ı âmmeye koyacağız. Dünyanın her köşesinde bulunan müslümanların hâlinden herkesi haberdâr etmeyi kendisine bir vazîfe-i dîniyye bilen *Sebîlürreşâd* bu husûsda her türlü fedâkârlığı da gözüne aldıracaktır; [1](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ)

* * *

[73] İTALYANLAR İLE MÜLÂKĀT

Gerek Sofya'da, gerek Filibe'de ikāmet ettiğim müddetçe –evvelce söylediğim vechile– Metrepol Hoteli'nde kaldım. Fakat bilmem ki tesâdüf müdür, yoksa nedir, her iki hotel de Memâlik-i Osmaniyye'den tardolunan İtalyanlar ile memlû bir hâlde idi. Hattâ Filibe'deki hotelde geldiğim sıralarda İtalyan gazete muhbirleri de var idi.

Bunlar ile ara sıra bazı şeyler konuşuyor idiysem de pek o kadar uzun konuşmazdım. Bir gün merak ederek bunlar ile arîz u amîk görüşmek ve Trablusgarb Muhârebesi'ne dâir fikirleri ne merkezde olduğunu anlamak istedim. Bir gün baktım ki, bize komşu odanın önüne çıkmış gazete okuyor. Hemen ben de çıkıp; "Nasıl, sulha âid birşeyler var mı?" dedim. Bizim komşu gülümseyerek; "Hayır! Hayır!" cevabını verince, ben; –Bakalım ne diyecek?– diye; "Bizim gazeteler yazıyor; birkaç güne kadar sulhun esâsı kararlaşacak. Hattâ bugün bu mes'ele için bizim hey'et-i vükelâ ictimâ' bile edecek!.." dedim.

Bunun üzerine İtalyan sevinmeye başladı. Bu esnâda biri daha geldi. Ona da bu haberi söyledim. Fakat o, hiç düşünmeyerek; "Şimdi kābil değil, sulh olamaz; daha çok vakit bu iş devam edecektir!" dedi. İşte bunun üzerine aramızda şöyle bir muhâvere cereyân etti:

Ben:

– Sizce nasıl ümîd olunuyor? Bu yakınlarda devleteyn arasında sulh kābil mi, değil mi?

İtalyan:

– Biz değil, herkes biliyor ki, şimdi sulh kābil değildir. Daha bunun arası pek ziyâde uzayacaktır. Çünkü İtalya'nın hâl-i hâzırdaki teklîfini kabûl ederek sulha girişmek hâl-i hâzırda bulunan Osmanlı kabinesi için gayr-i kābildir. Eğer böyle bir sulha girişecek olursa milletin i'timâdını gāib edecek ve ihtimâl ki, millet galeyâna gelerek ihtilâl bile çıkaracaktır. İşte bu gibi mülâhazalara binâen Osmanlı kabinesi sulha girişemeyecektir. Maa-hâzâ bu kabineye zahîr olacak bir meclis-i meb'ûsân gelir de onlar karar verirlerse, o zaman belki olabilir. Bunun gayri sulh kābil değildir. Fakat hükûmet-i sâbıka mevki'-i iktidârdan sukūt etmeseydi, o zaman daha çabuk, ihtimâl ki, şimdiye kadar sulh olacaktı.

– Sen ne söylüyorsun? Bizde ekseriyetle bunun aksi düşünülüyor. Bizde ekseriyet diyor ki; "Eğer hükûmet-i sâbıka mevki'-i iktidârda olsaydı, kābil değil, sulh olmayacak, yani Trablus verilmeyecekti. Fakat onlar mevki'-i iktidârdan sukūt edip yerine şimdikiler geldiği için sulh olacak, yani Trablus verilecektir. Siz bunun aksini söylüyorsunuz.

– Eğer dâhilden ihtilâl zuhûr etmeyeydi, hükûmet-i sâbıka mevki'-i iktidârdan düşmemiş olsaydı, aradan pek çok geçmeden İtalya hükûmeti Osmanlıların dilediği gibi sulha girişmeye mecbûr olacaktı. Binâenaleyh o sûretle sulh kābil olarak arası pek o kadar uzamayacaktı. Fakat şimdi bu kābil değildir.

– İtalya hükûmetini icbâr edecek sebebler ne gibi şeylerdi?

– Bunun başlıca birkaç sebebi vardır: Bir kere İtalya iflâs etmek derecesine gelmiştir ki, kendisine bankalar bile para vermemeye başladılar; milyonlarca borca giriftâr oldu. Gerçi sizin de yok değil! Bankalar size de vermezlerdi, fakat siz zâtî mesârif etmiyorsunuz ki! Bizim her şeyden fazla olarak bir de o kadar zırhlılarımız vardır ki, deniz üzerinde geziyorlar. Bunların hepsi dehşetli para istiyor. Daha sonra Memâlik-i Osmaniyye'den tard olunanlara ayda yüz doksan, iki yüz frank kadar para da sarf olunuyor. Bunların cümlesi İtalyan kesesinden veriliyor. Fakat sizin ne kadar mesârifiniz var?!!

Bir sebeb daha vardır ki, o da, Osmanlı askerindeki azm ü sebât, fedâkârlık, itâat.

Ben bir İtalyan olduğum hâlde diyorum ki: "Dünyada Osmanlı askeri gibi sabırlı, azim ve metânet sâhibi asker hiçbir yerde görmedim. Değil bizde, başka devletlerde bile Osmanlı askerleri gibi asker olmadığını söylüyorlar. Bunu herkes i'tirâf eder. Zîrâ hiçbir yerde görülmez ki, bir asker iki sene, üç, dört, beş, hattâ îcâbında altı, yedi sene askerlik etsin de, ihtilâl çıkarmasın! Eğer sizin dâhil-i memâlikinizde iğtişâş çıkmayarak i'lân-ı harbden beri gösterdiğiniz sebâtta biraz daha devam edeydiniz, İtalya askerinde iğtişâş muhakkak idi. İşte bunun içindir ki, İtalya akd-i sulha mecbûr olacaktı. Fakat şimdi İtalya yeniden ümitlendi. Kendisinde zuhûrundan korktuğu bir hâli sizde gördü. Binâenaleyh kolay kolay sulha râzî olamaz. Bunun için muhârebe devam eder; tâ ki, kendi dediğini yaptırıp Trablus'u alıncaya kadar…"

– Sen ne söylüyorsun? Osmanlı kabinesi Trablus'u İtalya'ya resmen terk etse bile Arablar kendi memleketlerini bir ferd kalmayıncaya kadar müdâfaa edeceklerdir. Biz buna tamamen kāni'iz. Hattâ bütün Suriye ve Mısır gazeteleri buna dâir uzun makāleler neşrediyorlar. Trablus ve Bingazi Arabları; "Mukaddes vatanımızdan bir karış yer vermeyeceğiz!" diye bar bar bağırıyorlar, protestolar ediyorlar.

– Eğer muhârebe meydanında olan birkaç kişi buraya çağırılacak olursa, İtalya, Arabları bir günde kandırır. Zîrâ

[1] Rum, 30/47.

orada muhârebeyi idâre edenler birkaç Osmanlı zâbitinden ibârettir. Eğer onlar bugün buraya gelsinler de bakın İtalya Arablara ne roller oynar! İtalya için onları kendisine celbetmek bir günlük mes'eledir. Binâenaleyh onlar yalnız başlarına muhârebeye devam edemezler.

– Böyle mezelletle dönecek zâbit esâsen oraya gitmezdi. Sinyor dostum; yine hülyâya dalma! Bu mes'elede mücâhidîn arasında ayrılık ihtimâli yoktur. Ya hep birlikte ölecekler, ya hep birlikte ile'l-ebed şân ve şerefle yaşayacaklar!..

Ahmed Hamdi

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 8 –

HALEB–BAĞDAD YOLCULUĞU

10 Ağustos târîhiyle Meyadin kazasından infikâkle ertesi günü Sâlihiye'ye vardığımızda buradaki konakta büyük bir kâfileye rast geldik. Hanın etrafında Uneyze kabîlesinin bir kısmı çadır kurup ağnâm ve mevâşîleriyle beraber bulunuyordu. Gece vakti ise Ebûkemâl'e yetişip sabah vaktine kadar istirahat eyledik. Burası kaymakamlık ise de umrân ve medeniyetten pek bî-behre ve bî-nasîb bir hâldedir. Sabahleyin buradan mufârakat ederek akşama doğru Nühye[?] mevki'ine geldik. Buradan gelirken yol esnasında Bağdad Valisi Cemal Beyefendi'ye tesadüf ettik. Müşârun-ileyhin maiyyetinde otuz kırk kadar jandarma süvari zâbitân ve neferlerinden mürekkeb bir alay var idi. Ertesi günü Ane'ye muvâsaletle kaymakamın nezdine gittim. Mûmâ-ileyh devr-i sâbıkda Kastamonu'ya teb'îd edilmiş bulunduğundan benim menfâ refîkım idi. İftardan sonra hanesine gidip bazı eşrâf-ı mahalliyye ile hâkim efendiye takdîm eyledi. Ane'den Hadise'ye ve buradan Bağdad mevkiine doğru hareket ettik. Hadise Fırat Nehri kenarında ve gâyet iyi bir mevki'de bulunuyor ise de Bağdadî[?] da hiçbir şey –tek bir fersûde handan başka– yoktur.

Ertesi günü sabah vakti hareketle Hit'e eriştik. Burası da kaymakamlıktır. Fakat hüsn-i tabîat ve nezâfetten eser bile yoktur. Bura ahalisi o kadar nezâfete riâyetsiz adamlardır ki, kesâfet için bir mükâfât verilmek lâzım gelse **[74]** zannederim ki, birinciliği mutlakā bu kasaba ahalisi ihrâz eder. Bu kazâda çarşı nâmıyla birkaç ufak dükkân bulunmakta ise de içinde yiyeceğe dâir hiçbir şey bulamadık. Fırat kenarında bulunan bu kazâ az bir himmetle cennet gibi bir yer hâline ifrâğ olunabilir. Gece yarısı buradan kalkıp ertesi günü ikindi vakti Ramadi[1] kazasına ulaştık. Bu kazaya bir de "Duleym" kazası ta'bîr olunuyor. Hit'e nisbetle burası hemen hemen Paris ve Londra'ya benziyordu. Herşeyden evvel ahalisi nîm-uryân olmayıp gāyet temiz ve mevsime yakışacak sûrette elbise ile mülebbes bulunduktan mâadâ, çarşı ve pazarlarında yiyeceğin her türlüsü bol ve mebzûl idi.

Hıtta-i Irâkıyye'yi ileride irvâ ve iskā edecek olan sed ameliyâtı buradan bed' edilmiş ve beş-altı sâatlik mesafeye kadar temdîd edilmiştir. Günde bin kadar amele çalışmakta ve kemâl-i fa'âliyyetle işin ileri götürülmesine dikkat olunmaktadır. Ameliyâta nezâret eden Mühendis Sir William Wilcox bizzat iş başında bulunup i'tâ-yı evâmir ve ta'lîmât ile iştigāl ediyordu. Mühendislerin ikāmeti için dört bin liradan fazla bir kıymetle yapılmış bir de "köşk" vardır ki, bu köşkü mühendisler bizzat yaptırıp içinde beytûtet ediyorlar. Bundan mâadâ mühendislerin yiyecekleriyle sâir malzemelerini vakti vaktinde tedarik etmek için maiyyetlerine bir istimbot verilmiştir.

Ahâlî-i mahalliyyenin ifadesine bakılırsa bütün bu ameliyatın fâidesiz olduğu ve yapılan masrafların cümlesinin ifnâ edileceği gösteriliyor ise de, hakîkat-i hâl büsbütün başka olup bu bâbda edeceğim tahkîkāt ve tedkîkāt ile ameliyât-ı mezkûrenin nereye kadar varıldığını ayrıca bir makāle ile kāriîn-i kirâma arzedeceğimi va'd ile bu husûsda şimdilik daha ileriye gitmekten sarf-ı nazar ediyorum.

Ramadi kazasında gereği gibi hükûmet-i Osmâniyyeyi temsîle çalışan bir kimse varsa o da polis me'mûrudur. Başka me'mûrların ahali nazarında o kadar kıymet ve meziyetleri yoktur. Bu kazada ise medeniyet ve hüsn-i tabîat farklı ve mütekaddim olduğu gibi merkez-i kazada ayrıca da bir bâb rüşdî mektebi vardır. Yalnız teessüf olunur ki, buralarda öyle muktedir, mütefennin me'mûrlarla muallimler her nedense gönderilmemiştir. Hıtta-i Irâkıyye'ye gönderilen me'mûrların –sâirlere nisbeten– daha ziyâde mâhir, müdebbir, afîf olmaları lâzım iken maatteessüf bu cihete o kadar ehemmiyet verilmediği derhâl anlaşılıyor.

Ramadi'den hareketle ikinci konağımız olan Fellûce[2] – nahiye merkezine– ya geldik. Burası zirâat ve felâhatle, umrâna o kadar kābiliyeti vardır ki, burayı görenlerin cümlesinin taht-ı tasdîkindedir. Fırat suyu lâyıkıyle arâzîyi iskā ve irvâ ediyor. Fakat usûl-i felâhat ve zirâatin henüz devre-i ibtidâîde bulunması yüzünden matlûb dâiresinde istifâde edilememektedir.

Kasaba Fırat suyunun her iki tarafında teşkîl olunduğundan ara yerde bir de köprü vardır. Ancak sırat köprüsü üzerinden kolaylıkla geçmek daha ziyade ihtimal dâhilindedir. Öyle perîşân ve berbâd bir köprü üzerinden geçen arabalardan ayrıca beşer guruşluk bir resm-i mîrî istîfâ edilmekte olduğunu söylersem taaccüb olunmamalıdır. Halbuki metîn ve muhkem bir köprü yapılıp buraya birkaç bin lira masraf edilecek olursa hem âbirîn ve mârrînin istirâhatlerini, hem de kasabanın az bir zamanda fevkalâde bir sûrette ma'mûr olmasını te'mîn eder. Hıtta-i Irâkıyye o kadar çok şeylere muhtâcdır ki, bunların hiç birisini henüz hükûmet yapmadığı gibi ahâlî-i mahalliyyeyi sa'y ü amele da'vet eylemeyi dahi unutmuştur.

Ahâlî-i Irâkıyyenin tamamı değilse bile, yüzde doksan dokuzu henüz meşrûtiyet ve hürriyetin ne olduğunu bilmediklerinden, yalnız hükûmetten adâlet ve müsâvât beklemekle iktifâ ederler. Buralarda ise icrâ-yı adâlet etmekle zavallı fukarâları mütegallibenin, müteneffizânın –ki her biri bir derebeyi kadar sâhib-i nüfûz ve kuvvettir– şerrinden kurtarmak pek kolay ve âsândır. Buralarda pek ciddî ve âdil ve demir kadar metîn bir ahlâka mâlik bulunan me'mûrlara ihtiyâc

[1] Metinde (رماوی) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (قلوجه) şeklinde yazılmıştır.

vardır. Böyle me'mûrların biraz –müstebid diyemeyeceğim için– şiddet ve metânetle mütehassıs olmaları lâzım gelir ki, ahaliyi en ziyâde memnun eden ve hükûmetin kuvvetini kendilerine gösteren nokta bundan ibârettir. Hülâsa-i kelâm şunu demek isterim ki, Hıtta-i Irâkıyye'ye ayrı ve şiddetli bir kānûn ile "âdil ve şedîd" me'mûrlar elzemdir. Buraya gönderilen valilerle me'mûrlar, gerek ahâlî-i mahalliyyeye ve gerek kabâil-i mebhûseye –siyâset ve hikmet-i hükûmet nâmına– o kadar yalan söylemişlerdir ki, hükûmet-i Osmâniyyeyi yalancı, dolandırıcı, metânetsiz bir hükûmet hâline getirmeye ve ahali nazarında onu bu sûretle tanıttırmaya bâis olmuşlardır. Birkaç aile reisiyle görüştüğüm esnada para kuvvetiyle hükûmete her şeyi yaptırmanın pek kolay olduğunu ve valilerle mutasarrıfların, kāimmakāmların ağzından o kadar yalan işitmişlerdir ki, artık hükûmete bir türlü emniyetleri kalmadıklarını söylediler.

Buralara gönderilecek me'mûrların, allâme, fehhâme kimselerden olmaları o kadar muktezî değil ise de, afîf ve metîn ve salâbet-i vicdâniyyeye mâlik olmaları her hâlde mutezîdir.

Haccâc bin Yusuf es-Sakafî'nin Hıtta-i Irâkıyye'ye vali ta'yîn edildiği akībinde ahaliye hitâben îrâd ettiği hutbeyi târîhde okuyanlar ma'rûzât-ı bîtarafânemin hakīkatini derhâl idrâk ve tasdîk buyururlar.

Çöllerde, feyfâlarda hükûmeti temsîl edecek olan kimseler hâl-i hâzırda jandarmalardır ki, bunların da adedi pek kalîldir. Bir kaza merkezinde bulunan bir polis hem vazîfesini, hem de adliye müddeî-i umûmîliği vazîfesini de îfâ edecek. Halbuki bir refîk ve muâvini yoktur. Bana kalırsa ya bu kazalarda adliye teşkîlâtına derhâl mübâşeret eylemeli veyahud bu gibi vezâifle mütevazzıf bulunan me'mûrîn-i inzıbâtıyyeye birer refîk ta'yîn olunmalıdır.

Felluce'den yola çıkıp Ağustos'un onsekizinci günü olan Cumartesi günü sâat iki alaturkada Bağdad'a muvâsalat eyledim.

Bağdad
S[sin]**. M. Tevfîk**

SEBÎLÜRREŞÂD MECELLE-İ İSLÂMİYYESİ MÜDÎRİYETİ'NE

Efendim!

İ'tikādımca intibâh-ı İslâm âsârından olmak üzere şu günler ara sıra erbâb-ı hayr u hasenâttan bazı zevâtın münâsib mahallere gönderilmek için abone olduklarını okumakta, bundan dolayı sürûr-ı bî-pâyân duymaktayım.

Niğde'de Bor kazasında Sarraf Muharrem Efendi nâm zât mecelle-i İslâmiyyemizin cidden âşıklarındandır. "Sarraf" lakabı olup kendisi fukarâ-yı sâbirîndendir. Maatteessüf ümmî olan bu zât mütedeyyin, sahî, muhibb-i ilm ü ulemâdır. Dinini ve vatanını hakīkaten sever, sevmesini bilir. Kendisi pek âkıl ve fatîn yaradılmış olup ilimden, fenden ve her şeyden bahseder ve ettirir. Rüşdiyeye müdâvim bir oğlu var: Necib. Necib okur, kendisi dinler. Necib yarım okur, kendisi tamam dinler, tamam anlar. Bir dinler, başkalarına on anlatır. Kendisiyle yarım sâat, bir sâat musâhabet eden bir zât Muharrem Efendi'yi ulûm u fünûn-ı âliyyeyi tamâmen tahsîl etmiş fuzalâdan zanneder.

Kendisinden hülâsatü'l-hülâsa bahseylediğim bu zât, elhak, şâyân-ı teâvün olduğundan ashâb-ı hayr u hasenâttan ihsân edilecek abonelerden birini de mûmâ-ileyhe i'tâ buyurmanızı hâlisan li-vechillâh ricâ ederim efendim.

Samsun'da Muallim
Hasan Rûhî

[75] HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

İRAN NEDİR?

Birkaç zamandan beri gazetelerde ve dillerde bir "İran" kelimesidir dolaşıyor. Her tarafta İran'dan bahsolunuyor. Telgraflar oradaki fecâyii ihbâr ediyorlar. "Zavallı İran" diye herkes teessüf etmektedir…

Bu İran nedir ve neresidir?..

Acemistan diye yâd edilen bu memleket satvet ve salâbet-i târîhiyyesiyle rub'-ı meskûna hâkim olmuş, şarktan Çin hudûduna, garbdan Afrika, Mısır ve Yunan sevâhiline, şimalden Bahr-ı Hazer sevâhil-i şimâliyyesine ve cenûbdan Hindistan sâhillerine kadar yayılmış idi. Hâl-i hâzırda ise sath-ı coğrafîsi Fransa memleketinin üç misli (1,645,000) zengin bir kıt'aya mâliktir. Şimâlden Aras nehri, Bahr-i Hazer cenûbî sâhilleri, Türkistan hudûdu boyunda Rusya memleketi, şarktan Afganistan ve İngiliz Belûcistanı, cenûbdan Bahr-ı Muhît-ı Kebîr ve Basra Körfezi (Halîc-i Fars), garbdan Memâlik-i Şarkıyye-i Osmâniyye ile hem-hudûddur.

İran ahalisi başlıca iki kısma ayrılır. Bunlardan bir kısmı Farslar (Fersler), diğer kısmı da Türklerdir. Bu iki unsur-ı mühimden başka Kürdler, Arablar, Ermeniler, Lûrlar ve sâir bir takım ufak anâsır ve akvâm dahi mevcûddur. Fakat bunlar nazar-ı ehemmiyyete alınmayacak derecede azdırlar.

İran'ın nüfûsu on milyona karîb tahmîn ediliyor. Bundan üç milyona karîb bir kısmı göçebe ve aşîret hâlinde yaşar. Mütebâkī yedi milyon ahali zirâat ve ticâretle imrâr-ı maîşet ederler. Mahsûlât-ı zirâiyyeden başlıcası meyve, pirinç, pamuk ve afyondur. İran ticareti dahi şâyân-ı ehemmiyet bir derecededir. Yirmiden ziyâde memâlik-i ecnebiyye ile münâsebât-ı ticâriyyede bulunur. İran ma'mûlâtından halının cihanca bir mevki'-i bülendi vardır. İran ticaretinin senevî idhâlât ve ihrâcâtı 371,456,369 franklık bir yekûn teşkîl eder. İran münâsebât-ı ticâriyyesine âid umûmî bir mülâhaza ve mutâlâayı meraklılarına teshîl için 1325 Osmanlı sene-i mâliyyesine tesâdüf eden "Tahako yıl"* İran sene-i mâliyyesine âid gümrük istatistikinden bil-iktibâs âtîdeki cedvelin dercini münasib bulduk.

Ziraat ve ticâretten mâadâ bakır işleri, nessâclık ve diğer bir takım el san'atlarıyla beraber hayvan beslemek ve çobanlıkla vakit geçirmek dahi göçebe ve aşiretlerin adedleri kadar kābil-i ehemmiyyettir.

---

* Eski Türk takviminde senelerin birer hayvan nâmına izâfetle ism-i hâsları vardı ki, şimdiki hâlde de İran ile Afganistan takvimlerinde bu hâle riâyet edilmektedir. "Tahako yıl" tavuk senesi demektir.

Mikdâr-ı İdhâlât (Karan)*	Esâmî-i Hükûmât	Mikdâr-ı İhrâcât (Karan)	Esâmî-i Hükûmât	Mecmû'-ı İdhâlât ve İhrâcât	Esâmî-i Hükûmât
226,580,980	Rusya	262,523,064	Rusya	489,104,049	Rusya
153,326,467	İngiltere Memâliki	41,803,773	Memâlik-i Osmâniyye	184,898,948	İngiltere Memâliki
16,989,464	Memâlik-i Osmâniyye	31,572,481	İngiltere Memâliki	58,793,235	Memâlik-i Osmâniyye
13,272,789	Fransa ve Müstemlekâtı	9,281,830	İtalya	21,027,593	Fransa ve Müstemlekâtı
9,963,164	Almanya	7,754,804	Fransa ve Müstemlekâtı	12,051,897	İtalya
7,540,464	Avusturya-Macaristan	5,594,550	Çin	10,806,286	Almanya
4,330,092	Belçika	4,781,176	Umman	7,549,998	Avusturya-Macaristan
3,915,223	Afganistan	2,962,644	Afganistan	6,877,897	Afganistan
2,770,067	İtalya	2,552,967	Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika	6,094,239	Çin
916,337	İsviçre	1,378,655	Mısır	5,530,793	Umman
749,617	Umman	843,122	Almanya	4,401,010	Belçika
634,297	Felemenk	203,301	Maskat	2,890,299	Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika
499,689	Çin	147,564	Çin	1,382,355	Mısır
337,332	Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika	70,918	Belçika	919,929	İsviçre
268,462	İsveç	28,120	Zengibar	649,351	Felemenk
221,010	Zengibar	14,054	Felemenk	311,380	Maskat
108,079	Maskat	9,534	Avusturya-Macaristan	268,462	İsveç
3,700	Mısır	3,592	İsviçre	249,130	Zengibar
350	Norveç			147,714	Yunan
150	Yunan			250	Norveç

* Karan, iki guruştur.

[76] Yarım milyondan dûn bir adedi Yahudilere, Ermenilere ve Zerdüştîlere çıkarıldıktan sonra İran ahalisi tamamıyle müslüman ve mezhebce –ale'l-ekser– Şiîdirler. Ehl-i sünnet olanları da vardır.

Bir Avrupalı müdekkıkın tahmîni üzerine İran arâzîsinden kısm-ı a'zamı kābil-i zer' olduğu hâlde ancak yüzde iki hissesi zirâat edilir. Bu arâzî-i mezrûa, cüz'î bir kısmı müstesnâ olarak, tamâmıyle "erbâb", "mellâk" ve "hân" denilen mütegallibe ve derebeylerin yed-i inhisârındadır. Zürrâ'ın bilâ-vâsıta kendi eydî-i istifâdelerinde olan mezârî' ale'l-ekser Tahran havâlîsinde vâki'dir. Zîrâ burası merkez-i hükûmet olmak hasebiyle bir parça derebeyler istîlâsından masûn kalmıştır. Menâbi'-i serveti muhtekir ve tama'kâr derebeyleri arasında taksîm ile taht-ı inhisâra alınmış olan bu memleket, böyle bir keyfiyet-i iktisâdiyyenin iktizâsı olan bir idâre-i sakīmenin zebûnu olmuştur. Bu usûl-i idâre derebeylik usûlünden ibârettir. Şah, kendi mahallerinde küçük birer şah kesilen derebeylerinin menâfiini müdâfaa etmek üzere şâhenşâh olmuş, âdetâ memleketin büyük feodali gibi telakkī edile gelmiştir. Memlekette tabakāt-ı nâsın, me'mûrîn-i devletin, kezâ derebeylerinin, makām-ı saltanatın hakk u salâhiyetini ta'yîn eden ve tabakāt-ı ictimâiyyenin yekdiğerine karşı münâsebâtını ta'yîn kılan yazılı bir kānûn, i'lân-ı meşrûtiyyete kadar, yoktu. Küçük feodaller (mütegallibeler) kendi vilâyetlerinde, büyük feodal (şah) da bütün "memâlik-i mahrûse"de istediklerini yapabilirler idi. Hülâsa, hükûmet "lâ-yüs'el ammâ-yef'al"in tam ma'nâsıyle "otokratik" bir hükûmet idi.

* * *

İran üç bin seneden ziyâde bir an'ane-i târîhiyye ile müftehir memâlik-i şarkıyyedendir. Hele efsânelerde altı bin yıl yaşadığı iddiâsına da tesadüf edilir.

Bu uzun ömründe İran büyük fütûhâta, şanlı günlere, azametli iktidârlara mâlik olduğu gibi birçok def'a dehşetli inkırâzlara, hûnîn hücûmlara, vahîm hezîmetlere dahi ma'rûz kalmıştır. Târîh-i te'sîsi esâtîr ve efsânelerle muhât olan bu memleket dünyanın en kadîm bir mümessil-i temeddünüdür. Şimdiye kadar burada yirmiye karîb sülâle-i hükümdârân saltanat etmişlerdir.

Mevki'-i coğrafî nokta-i nazarından hudûd-ı tabîiyyeye mâlik olmayan bu memleket her dâim hücûmlara ma'rûz kalmış, gerek şarktan, gerekse garbdan gelen cihangîrlerin pây-ı istîlâ ve galebeleri altında çiğnenmiş, ezilmiştir. Fakat bu kadar muhâcemâta karşı, İran, yine milliyetini muhâfaza etmiş, maddeten mağlûb olduğu hâlde kendi fâtihlerine bir galebe-i ma'neviyye çalmış ve bu sâyede her vakit kaybetmiş olduğu istiklâlini iâde edebilmiştir. İran'ın şu ahvâl-i rûhiyyesine tercümân olarak müverrihîn ve münakkıdînden bazıları; "İran kendi gāliblerine galebe çalan bir memleket-tir." demişlerdir. Bu galebenin kable'l-İslâm bir nümûne-i muhteşemini Demirci Kâve İhtilâl-i Millîsi teşkîl eder.

Esâtîr-i kadîmeye müstenid şu an'ane-i millî ber-vech-i âtî tasvîr edilmektedir:

"Arabistan Şibh-cezîresi'nden, Maskat'tan bir unsur hurûc etmiş, İran'ı istîlâ etmiş. Şu müstevliyân-ı Arab yılana perestiş ederlermiş. Yılanperestlerin padişahı olan Dahhâk zulüm ve dehşeti ile ma'rûf imiş. İşte bu zâlim, adl ü re'feti ile meşhûr olan İran Şahı Cemşîd'i tahtından devirmiş, İran'ı âteş-i zulm ü bîdâd ile yakmaya başlamıştır. Kadîm İranîler öküzü takdîs ederlerdi. Dahhâk'in avene-i dâllesi ise şu mukaddes ve ahâlîce muazzez olan hayvanları hep alır ve telef ederlerdi. Bundan başka Dahhâkîler ma'bûdları

olan yılanlara günde birer İranlı çocuğunu kurban keserlerdi. Her gün kur'a üzerine birer İranlı âilesi sevgili evlâdının itlâfıyla dil-hırâş oluyordu. Zulm ü i'tisâf hadd-i gāyesini bulmuştu. Zerdüşt Mezhebi'nin mensûbları şiddetle ta'kīb ediliyor, emlâki müsâdere, emvâli târâc, evlâd [ü] ahfâdı da katl olunuyordu.

"İşte İranîlerce îd-i millî sayılan Nevrûz günü Kâve denilen bir demircinin evvelce büyük ve sonra küçük oğlunu alarak götürmüşler ve yılanlar nâmına kurban olarak kesmişlerdi. Gayretli pedere vurulan bu darbe-i fecî' İran hissiyât-ı vatanperverânesini tahrîk eder. Sevgili ciğerpârelerinin itlâfıyla dilhûn olan demirci peşkirini bir sopa ucuna takar, dini, milliyeti ve namusu tahkīr eden Dahhâk hükûmetine karşı i'lân-ı isyân eder. Başına cansipâr bir ordu toplar, saraya hücûm eder. İran tahtının gāsıbı olan Dahhâk'i katl ile Cemşîd-i Âdil'in hafîdi, İran tacının sâhib-i hakīkīsi, Ferîdûn'u kendi taht-ı mevrûsuna ik'âd eder. O vakte kadar henüz genç olan Ferîdûn Dahhâk'in korkusundan dağlarda yaşarmış."

A'sâr-ı kadîmesinde böyle bir an'anât-ı kahramanâneye mâlik olan İran ba'de'l-İslâm dahi şanlı an'anelere mâliktir. Bu devre-i târîhde dahi İran cihân-ı İslâmiyyet ve insâniyyette bir safha-i şân ü şerâfet sâhibidir. Hele İslâmiyet'ten sonra İran'ın meşîme-i feyyâzından doğan dâhiyân-ı ilm ü edeb ile'l-ebed İran'ın medâr-ı fahr u mübâhâtı olacaklardır.

Muharrirînden birisi; "Arablar İslâmiyet'in müvellidi, İranîler mürebbîsi, Türkler de müdâfi'idir" demiş idi. Muharrir-i muhterem, erbâb-ı ilm ü tedkīka mechûl bir hakīkati keşf değilse de, milel-i İslâmiyyenin İslâmiyet'e ne derecede alâkadâr olduklarını ta'rîf için pek münâsib bir ta'bîr bulmuşlardır.

Evet, İslâmiyet ve Âlem-i İslâm'ın en büyük mürebbîleri addedilen Râzî, Beydâvî, Fîrûzâbâdî, İbni Sînâ, İbni Hâcib, Zemahşerî, Gazzâlî gibi İslâmiyet'in birer rükn-i rekînî olan fuzalâ-yı benâm hep İran'ın yetiştirmiş olduğu muallimlerdir.

İran târîh-i ahîrinde Nâdir Şah gibi bir dâhiye-i zaman dahi nazar-ı tetebbu'a çarpıyor. İran'ın tehlikeli bir zamanı idi; Afganlar pâyitaht-ı memleket **[77]** olan Isfahân'a kadar gelmişlerdi. Böyle vahîm bir hâlde Horasan taraflarında Nadirkulu nâmında bir râhzen zuhûr eder. Evvelce bir gönüllü, sırasıyle işgüzâr ve cesûr bir kumandan sûretiyle memleketi helâkten kurtarır. Ba'dehû Sülâle-i Safeviyye'den sonuncusu ve sû-i ahlâkından nâşî menfûr-ı millet olan Şah Tahmasb'ı hal' ile iktidârı kendi eline geçirir ve bilâhare makām-ı hükümdârîye geçerek Nâdir Şah olur.

Nâdir Şah İran'ı taht-ı istîlâlarına alan ecnebîleri tamamıyle tardeder; fakat bununla da kalmaz, Hindistan'a kadar gider. Teshîri birçok fâtihlere sühûletle müyesser olmayan o zengin kıt'aları İran harîtasına dâhil eder. Bir taraftan dahi muâsırı olan Büyük Petro'ya ültimatomlar gönderir.

Bir azm-i âhenîne mâlik olan Nâdir'in mezâyâ-yı nâdiresi yalnız sâhib-i seyf olmasıyla da kalmıyor idi. İttihâd-ı İslâm'ı tevhîd-i mezâhib şeklinde elzem görerek bu husûsda kendi fikrini Osmanlı sultanlarından muâsırı sultan hazretlerine dahi bildirmiş idi. Nâdir Şah'a Avrupa müverrihleri Şark Napolyonu derler.

* * *

İran üdebâsının Şark âleminde, husûsıyle cihân-ı İslâm'daki mevki'-i bülendleri dahi hiçbir vakit nazar-ı dikkat ve tetebbu'dan dûr tutulmamalıdır. Firdevsîler, Molla-yı Rûmîler, Sa'dîler, Hâfızlar yetiştirmiş olan bu memleket o dühât-ı kalemin yükseklikleri sâyesinde Lisân-ı Fârisî'yi ihyâ ederek onu Şark'ın Fransızcası mevki'ine is'âd ettirmişlerdir. Bu büyük edebiyâtın Osmanlı edebiyâtına ettiği te'sîr ma'lûmdur. Bir vakit Devlet-i Osmâniyye'nin muharrerât-ı resmiyyesi Fârisî olduğu gibi Yavuz Sultan Selim'in Fârisîce inşâ ettiği eş'ârı da meşhûrdur. Namık Kemal Bey, Türklerin o büyük şâir-i âteş-zebânının yazılarında, Yunanlıların Homeri'ne mukābil olan *Şehnâme* sâhibi Ebu'l-Kāsım Firdevsî'nin rûhu ve onun selâset-i inşâ ve mehâbet-i şi'riyyesi tezâhür etmektedir: Namık Kemal merhûmun *Şehnâme*'yi ezber bildiği ma'rûf-ı havâstır.

Hülâsa, Yunanistan medeniyeti ve Yunan kavmi Avrupa âlem-i hıristiyâniyyesince ne gibi bir şöhrete sâhib ise, Şark ve Âlem-i İslâm'ca da İran öyle bir an'ane-i târîhiyyeye mâliktir.

Resûlzâde
Mehmed Emin

BOSNA MÜSLÜMANLARI

BOSNA'DA EVKĀF-I İSLÂMİYYE MES'ELESİ

İstanbul'dan hareketimde Bosna müslümanlarının ahvâli hakkında yazmasını deruhde ettiğim silsile-i makālâta evkāf-ı İslâmiyyeden başlıyorum. Çünkü evkāf mes'elesi Bosna müslümanlarının hayât-ı dîniyyesi nokta-i nazarından en ziyâde ehemmiyet verilecek bir mes'eledir. Biz öyle bir ruhbânî hükûmetin taht-ı idâresindeyiz ki, kendisinden terbiye-i dîniyyemize hâdim hiçbir harekete intizâr edemeyiz. Bu husûsda sarfedilecek himmet ancak kendimiz tarafından sarfedilebilir. Bizim az nüfûsumuz nazar-ı i'tibâra alınarak düşünülecek olursa bu husûsda dehşetli rakîblerimize karşı bir şey yapamayacağımız vârid-i hâtır olabilir. Çünkü cüz'î servetimiz ancak kūt-i lâ-yemût geçinmemize kâfîdir. Binâenaleyh menâbi'-i husûsiyyeden umûr-ı dîniyye ve milliyyemizin emr-i muhâfazası için pek cüz'î fedâkârlıkta bulunabilir.

Eğer Bosna'da bugünkü mebzûliyetiyle evkāf-ı İslâmiyye bulunmamış olsa idi, bura müslümanlarının diyânet nokta-i nazarından halleri pek perîşân olurdu. Bunun için evkāf mes'elesini her şeye takdîm etmek sebebsiz olmadığını siz de i'tirâf edersiniz. Size evkāfın bugünkü hâlini tavsîf etmeden evvel hükûmet tarafından ne sûretle idâre edildiğini ve bu idâreden iktitâf edilen semerâtın ne mikdârda bulunduğunu yazayım da eskisi ile yenisini mukāyese edip iyiliğe müteveccihen hareket ettiğimizi anlayasınız.

Hükûmetin evkāf-ı İslâmiyyeyi ne sûretle idâre ettiğini nizâmnâme-i mahsûsasından ber-vech-i âtî iktibâs ediyorum.

Hükûmet, evkāf-ı İslâmiyyeyi 1894 senesine kadar muvakkat kānûnlarla idâre ediyordu. 1894 senesinin Hazira-

nı'nda evkāfın idâresi için esâslı bir kānûn tertîb edildi. Bu kānûnla idâre-i kefiyyeye bir renk-i kānûniyyet verilmiş oluyordu.

Kānûn-ı mezkûr mûcebince evkāf-ı İslâmiyye iki hey'et tarafından idâre ediliyordu. Bunların biri "Evkāf Emâneti" hey'eti olup umûr-ı evkāfda vazîfe-i teşrîiyyeyi îfâ ederdi. İkinci hey'et "Evkāf Hey'et-i İdâresi" olup birincisinin mukarrerâtı mûcebince idâre-i umûr vazîfesiyle mükelleftir. Bu iki hey'ete, kaza evkāf emânetleri ile müstakil evkāf mütevellîleri tâbi'dir.

Yukarıki fıkra ile evkāf teşkîlâtının bir iskeletini yaptım. Şimdi bu iki hey'etten birincisinin ne sûretle teşkîl edildiğini ta'rîf edeyim:

Bu hey'et yirmi bir a'zâdan teşekkül eder. Reîsi imparator nasbeder. A'zâ-yı sâireyi Bosna-Hersek Nezâreti ta'yîn eder. Bu yirmi a'zâdan biri evkāf kâtib-i umûmîsi, diğeri evkāf müfettişi-i umûmîsi, dördü meclis-i ulemânın dört a'zâsı, ikisi mahkeme-i temyîz-i şer'înin iki rüknü, on ikisi dahi üç sene için her sancak eşrâfından ta'yîn edilen zevâttan ibârettir. Fakat bu on iki zât müddetlerinin munkazî olması üzerine tekrar ta'yîn olunabilirler. "Evkāf Emâneti" a'zâsı vazîfelerini bilâ-ücret îfâ ederler. Yalnız reis, müfettiş ve kâtib-i umûmî hey'et-i idâre a'zâsı sıfatıyle "evkāf kasa"sından muhassasât-ı **[78]** mahsûsa alırlar. A'zâ-yı hâriciyyenin dahi her gidip gelişte harcırâhları evkāf kasasından tesviye edilir.

"Hey'et-i Emânet" reis tarafından lâ-ekall senede bir def'a, o da son baharda, ictimâ'a da'vet edilir. Lüzûmu hâlinde birkaç def'a da'vet dahi salâhiyeti dâhilindedir.

"Evkāf Emâneti" ber-vech-i âtî umûru halletmekte salâhiyetdârdır.

1– Gerek müstakil evkāf ve gerek "evkāf ihtiyât kasası"nın mâ-melekini umûr-ı nâfiada isti'mâl için lâzım gelen mukarrerât ve müzâkerâtta bulunmak.

2– Şerîat-i Muhammediyye'nin müsâid olduğu kadar evkāf-ı müstakillenin veyahud "evkāf ihtiyât kasası"nın emlâki karşılık gösterilerek istikrâzâtta bulunmak veyahud onları diğer birisine temlîk etmek için müzâkerât ve mukarrerâtta bulunmak.

3– Vakıfnâmelerde münderic bulunan mutâlebâtın icrâsı için vâridâtın usûl-i sarf ve isti'mâli için mukarrerâtta bulunmak, vakıf idâresinin mesârifine karşılık göstermek ve onları umûr-ı maârif-i İslâmiyyeye tahsîs etmek vezâifi cümlesindendir.

4– Müstakil evkāf ile evkāf ihtiyât kasasının senelik muvâzene-i umûmiyye lâyihasını tanzîm etmek.

5– Evkāf ihtiyât kasası ile sâir müstakil evkāfın mesârifât-ı seneviyyelerini tedkîk etmek.

6– Evkāf hey'et-i idâresiyle kaza evkāf emânetlerinin ve sâir müessesât-ı evkāfın tarz-ı idâresini taht-ı nezâret ve teftîşinde bulundurmak kendi vazîfesidir.

7– Evkāf nizâmnâmesinin tebdîli için hükûmet-i mahalliyyeye teklîfâtta bulunmak dahi kendi salâhiyeti dâhilindedir. –mâba'di gelecek hafta–

Bosna-Hersek Muhâbir-i Mahsûsunuz

Kolinoviç Hidayet

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

7-8 Eylül – Düşman bugün ale's-sabâh sefâin-i harbiyyesinin himâyesinde üç alay piyâde, bir alay süvârî ve üç bataryadan ibâret bir koluyla Abdülcelil'den sâhil boyunca Seyyid Bilâl ve Cebel'deki Sayyâd hurmalığına ve sâhil istihkâmâtının himâyesinde Birinci Kol cânibdârı olmak üzere gördüğü tazyîk üzerine üç piyâde alayı, bir alay süvârî ve beş batarya topa iblâğ eyledi. İkinci bir koluyla Ma'mûre Tepesi dâhil olduğu hâlde Zanzur hurmalığının cenûb kısmından taarruz etmiştir. Muhârebe gurûba kadar devam etmiştir. Birinci koluna Haşeşân[?] ve Mâye'deki[?] kuvvetimiz, ikinci koluna Sâniyet-i[?] Benî-Âdem kuvvetiyle takviye edilen Sâniyetü'l-Gandî[?] kuvveti mukābele etmiştir. Birinci kola altı yüze karîb telefât verdirilmiştir ve ric'ate mecbûr edilerek yalnız sâhildeki Seyyid Bilâl Tepesi düşmanın taht-ı işgālinde kalmıştır. Bu koldan bir mülâzım, bir neferi esîr edilmiştir ve yüz küsûr tüfenk ile yirmi sandık cebehâhe, üç ester ve bir esb iğtinâm olunmuştur. İkinci cânibdâr kumandanının şafakla beraber bir batarya ile işgāl ettiği bir tepeyi asker ve mücâhidînin vukū' bulan muhâcemât-ı şedîdelerine karşı toplarının kamalarını alarak ve yirmi cesed ve altı ester lâşesi bırakarak terk ve tahliyeye mecbûr olmuş ise de yeniden ahz-ı kuvvet eden düşman tekrar taarruza geçerek toplarını istir[d]âd eylemiş ve bilâhare akşama doğru tepeyi ve mevâki'-i sâireyi terk ile Kırkkarış ve Abdülcelil'e çekilmiştir. Düşmanın işbu koldaki telefâtı dahi beş yüz tahmîn edilmektedir. Bu koldan dahi bir İtalyan neferi esir edildiği gibi pek çok çanta ve eşya ve sâireden başka iki yüz elli kadar tüfenk iğtinâm olunmuştur. Haşeşân[?] ve Mâye[?] mıntıkasında maa-mecrûhîn yüz kadar ve Zanzur mıntıkasında yüz kadar şehîd ile biri zâbit sekizi nefer ve ikisi rüesâ-yı meşâyıhdan olmak üzere iki yüz elli kadar mecrûhumuz vardır.

Derne:

1 Eylül – Eylül'ün birinci günü İtalyanlar fecirle beraber mevâki'imizi büyük ve küçük çaplı toplarla şiddetli bombardımana başladılar. Sabah sâat on buçuktan ikiye kadar devam eden bombardımanı müteâkıb bir livâ kadar tahmîn olunan bir kuvvetle Derne Vâdîsi'nin şarkındaki istihkâmlardan ve denizden bir kuruvazörün ateşi himâyesinde ilerlediler. Aynı zamanda garb cihetinde ve istihkâmlardan dokuz yüz metre mesafede bulunan Şîd Abdullah Tepesi'ndeki postamız üzerine kezâ üç kol ile taarruz ettiler. İleri karakol bölüğü ve kısm-ı küllîsi ile takviye olunan bu postamız düşmanı buradan geri tardetti ve altı tüfenk alındı. Gündüz sâat altıya kadar devam eden bu muhârebede bizden Afganlı iki gönüllü şehîd, bir nizâmiye ve bir muhâfız neferi mecrûh olmuştur. Düşmanın daha ziyâde zâyiâtı olması muhtemeldir.

4 Eylül – Dört Eylül Salı günü sabahı kamerle beraber İtalyanların Derne'nin on kilometre ve şarkına doğru işgāl ve tahkîmine devam ettikleri sâhil mevâkiine hücûm edildi. Muhârebe gece geç vakte kadar on beş sâat devam etmiş ve İtalyan mevkiinin merkezindeki tahkîmât işgāl edilmiş ise de bilâhare kuvve-i külliyye-i imdâdiyye vürûduyla beraber cenâhlardaki mevâkiin ve sefîne-i harbiyyenin şiddetle ateşleri altında tahliyesine mecbûriyet hâsıl olmuştur. Düşman müdâfaa-i mutlakada kaldı. Bu muhârebede bizden bir mülâzım ile nizâmiye ve milis efrâdından yüz kadar şehîd ve bir binbaşı ve bir mülâzım hafîf sûrette ve bir topçu çavuşuyla nizâmiye ve milis efrâdından yüz kadar mecrûh vardır. Mecrûhîn miyânında Senûsî meşâyıhından Seyyid Hamîd de bulunmaktadır. İtalyanlardan Yirmiikinci Alay'ın onbaşılarından Onbaşı Cardino Castanito esîr ve yüz on tüfenkle bir çok eşya ve techîzât-ı askeriyye iğtinâm olunmuştur. İtalyanların zâyiâtı zâbit ve nefer olarak iki yüzden fazla tahmîn edilmektedir.

Şeyh Senûsî Hazretlerinin Cağbûb'a Muvâsalatı – *el-Alem* gazetesinin Bingazi'de bulunan muhâbirinin 13 Eylül-i Efrencî târîhinde keşîde ettiği telgrafnâmenin telhîsen tercümesidir:

Sâdât-ı Senûsiyye'nin Üstâd-ı Ekberi Seydî Ahmed eş-Şerîf hazretleri Ramazan'ın yirmialtıncı günü Cağbûb'a muvâsalat buyurmuşlardır. Müşârun-ileyhin müddet-i seyâhatleri pek uzun sürmüştür. İkāmetgâhları olan Kufra'dan Cemâziyelâhir'in yirmi sekizinde hareket etmişler ve Şaban'ın on beşinde Câlu'ya vâsıl olmuşlardır.

Bundan sonra Ucele ve Kuteymir[?] ve Şahra[?] mevki'lerine de uğra**[79]**yarak tamam kırk beş günde Cağbûb'a gelebilmişlerdir. Bu seyâhatin ne kadar mevâni'-i tabîiyye içinde yapıldığı ve ale'l-husûs su cihetindeki müşkilât düşünülürse Şeyh hazretlerinin İslâmiyet ve Osmanlılık uğrunda ne büyük fedâkârlık ihtiyâr buyurmuş oldukları anlaşılır.

Şeyh hazretlerine karşı icrâ edilen merâsim-i istikbâliyyeyi tasvîr kābil değildir. Bu merâsim fevkalâde ihtirâmkârâne ve samîmî idi. Urbân arasında bu gibi merâsimde silâh atmak bir an'ane olduğundan birçok kurşunlar atmışlar ve buna karşı Şeyh hazretleri; "İtalyanların göğüsleri bu kurşunlara daha lâyıktı." buyurmuşlardır. Bundan sonra nutuklar teâtî edilmiş ve câmi'-i şerîfde bir hatim kırâet edilerek Şeyh hazretleri ceddi ile pederlerinin makberelerini ziyaret buyurmuşlardır.

Şeyh hazretleri el-yevm kırk iki yaşında bulunuyorlar. Kendileri orta boylu, kara gözlü, buğday çehrelidir. Bazen urbâna mahsûs elbise ve bazen da kıyâfet-i Mısriyyeyi telebbüs ederler. Arkalarında mavi kadifeden yapılmış ve üzerine sîm tellerle perde-i şerîfenin bazı beyitleri yazılmış bir cübbe bulunur. Dâimî sûrette bellerinde iki küçük mavzer revolveri vardır. Ata bindikleri vakit de sağ taraflarına eğri ve son derecede keskin bir kılıç ve arkalarına "Lil" cinsinden gümüşlü bir Fransız tüfengi almaktadırlar. Kendileri târîh-i İslâm'da sâhib-i ihtisâs oldukları gibi ahvâl-i İslâm'a müteallik bütün vekāyie de vâkıftırlar. Fikirlerini her vakit gāyet selîs bir ifâde ile îzâh buyurmaktadırlar. Devlet-i Osmâniyye'nin ta'kîb edeceği tarz-ı siyâsetin dâhilde neşr-i adâlet ve hârice karşı da muntazam bir ordu ve donanmaya mâlikiyet olması lâzım geleceği fikrindedirler.

Muhârebe hakkındaki fikirlerine gelince: Müşârun-ileyh ne nâm ve sûretle olursa olsun Trablus ve Berka'da İtalya'nın bir hakkı olmadığı ve bunun hiçbir İtalyan kalmayıncaya kadar mücâhededе devâma urbânı terğīb ve teşvîk ediyorlar.

Eğer arzu edilirse sahne-i harbdeki kuvve-i hâzıranın iki üç misline iblâğı her vakit pek kolay olduğu hakkında te'mînât-ı kâfiyye de vermişlerdir. Müşârun-ileyh, sadrazam paşadan Hilâfet-i İslâmiyye ve hükûmet-i Osmâniyyenin şân ve şerefiyle gayr-i mütenâsib bir muâhede-i sulhiyyeye vaz'-ı imzâ etmeyeceklerini ümîd ve intizâr eyliyorlar. Şeyh hazretlerinin bakıyye-i seyâhati henüz ma'lûm değildir. Şimdilik bir müddet istirâhat buyuracaklar, ondan sonra seyâhat programını kararlaştıracaktırlar.

Yemen:

İslâm Hâinleri – Yemen Kuvâ-yı Umûmiyye Kumandanı Ahmed İzzet Paşa hazretlerinden Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne mevrûd 28 Temmuz 328 târîhli telgrafnâme hülâsasıdır: Eşkıyâ-yı İdrîsiyye geçen Çarşamba ve Perşembe günleri bir top daha ilâvesiyle iz'âcâta devâm etmişlerse de münhezimen ric'ate mecbûr edilerek eşkıyâya meşâyihden iki kişi ve bir topçu çavuşu dâhil olmak üzere elli kadar telefât verdirilmiş ve İmâm ile Seyyid İdrîs arasında Cebel-i Râz-ı Huveynî cemâ'âtte harb devâm etmekte olup Ared[?] mevkiinde İmâm mühim bir galebeye nâil olmuştur.

Mısır:

Fitrenin Mücâhidîne İ'tâsı Teklîfi – *el-Alem* gazetesiyle neşrolunan bir makālede bütün Âlem-i İslâm'ın bu seneki fitrelerini Trablusgarb'da İslâm uğruna bezl-i hayat eden mücâhidîne vermeleri teklîf olunmuş, birçok taraflardan bu teklîf kabûl edilerek fitreler mücâhidîne gönderilmiştir.

Bulgaristan:

İslâm'a Taarruz ve Kıtâl – Ziştovi'den 9 Eylül târîhiyle *Balkan* gazetesine şu mühim telgraf çekilmiştir: Ziştovi'ye mülhak Çavuşköy ahâlî-i İslâmiyyesine dün akşam Bulgarlar tarafından bir baskın verilerek kahr ile müslüman evlerine girmişlerdir. Telef ve cerh edilenlerin zâyiâtı henüz ma'lûm değildir. Tafsîlât postadadır. Nizâmı dâiresinde yazabilirsiniz.

Süleyman Rüşdü

Balkan diyor ki: Makedonya'da olsun Bulgaristan'da olsun, bir Bulgarın burnu kanarsa kıyametler kopar. Fakat Toyran'da dökülen müslüman kanlarını, yahud şimdi şu zavallı Bulgaristan müslümanlarının kanını bakalım kim sorup kim arayacak?

Afganistan:

Afganistan Emîrinin Dîndârâne Bir Teşebbüsü – Afganistan Emâret-i İslâmiyyesi pâyitahtında neşrolunan *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesinin son gelen nüshası Afgan emîri

hazretlerinin huffâz-ı *Kur'ân* yetiştirmek üzere mühim bir teşebbüsde bulunduklarını bildiriyor. Emîrin irâdesi üzerine Afganistan'ın on bir şehrinde bilhâssa hâfızîn-i *Kur'ân* tedrîs etmek için birer medrese te'sîs edilecek, her sene bu medreselerden yetişecek zevâtın adedi 116 kişiye bâliğ olacaktır. Kâmil bir hâfız olarak medreseden me'zûniyet istihsâl eden bir talebe hazîne-i devletten senevî bir maâş alacaktır. Müddet-i tahsîlinde ise her talebenin mesârifi dahi hazîne-i devletten te'diye edilecektir. Emîr hazretlerinin bu teşebbüsü, cidden şâyân-ı takdîrdir.

İran:

Rus Nazarında Şahsevenler – Rus gazetelerinin neşriyâtına nazaran Şahseven tavâifi ahîren üç kısma ayrılarak bir kısmı Mugan Sahrâsı'na, bir kısmı köylere, bir kısmı da dağlara gitmişler. Şahsevenler son def'a olarak Ruslara karşı müttehid bir harekete karar vermiş ve mağlûbiyete dûçâr oldukları takdîrde de Osmanlı hudûduna ilticâ etmeyi taht-ı karâra almışlarmış.

Rusların Şahsevenler'den az çok tokat yedikleri vâki'dir. Fakat buna ara sıra Rusya matbûâtının Osmanlı nâmını dahi zî-medhal göstermekte gizli bir maksadları vardır ki, bu da, kendilerinin gerek Azerbaycan'da, gerek Kafkasya hudûdunda tahşîd etmekte oldukları kuvâ-yı askeriyyeye zorla da olsa "muhikk"(!) bir sebeb bulup göstermek emelinden ibârettir.

Sâlâruddevle'nin Yeni Zuhûru – Bir zamandan beri izi gâib olmuş olan Sâlâruddevle birden bire zuhûr etti. Telgraflar geçen hafta zarfında merkûmun evvelâ Hemedân'ı zabtettiğini, sonra da Kirmanşah'da hezîmete uğradığını haber verdiler. Bir aralık kendisinin derdest edildiğine dair bir takım havâdis şuyû' bulduysa da maatteessüf teeyyüd etmedi.

Hâşim Hân Sâidü'l-Mülk Hazretlerinin İrtihâli – Ahîren Rusların Tebriz'de ayaklandırdıkları fecâyi' netîcesinde vatanından Dârülhilâfe-i İslâmiyye'yi sâir İran mültecîleri gibi bir me'men ittihâz eden Hâşim Hân Sâidü'l-Mülk hazretleri mübtelâ olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak irtihâl-i dâr-ı bakā etmişlerdir. Sâidü'l-Mülk hazretleri altmış yaşında bir pîr-i vatanperver idi. İran mücâhidîn-i muhteremesinin işgüzâr zâbitânından olup devre-i meşrûtiyyette göstermiş olduğu hidemât-ı sâdıkânesinden müstebidlerin gazabına uğramış idi. Allah rahmet eyleye!

Hindistan:

Dehli'de Câmi' ve Medrese – Hindistan gazetelerinde okunduğuna göre Dehli şehri sekenesinden Hacı Abdurrahmân Efendi nâm zât Hindistan hükûmetine mürâcaat edip İngiltere kral, kraliçesinin Hindistan seyâhat-i ahîresi ve Dehli'nin pâyitaht olması hâtırası olmak üzere şehr-i mezkûrda bir câmi'-i şerîf ile bir medrese inşâ etmek arzusunda bulunduğunu ve bunların emr-i idâresi de kendi ve âilesi tarafından deruhde edileceğini bildirmiştir. Mûmâ-ileyh bunun için **[80]** hükûmetten bir mahal terk ve hibe edilmesini taleb etmiş ve aksi takdîrde bu mahallin bedelini kendi te'diyeye hâzır bulunduğunu beyân etmiştir.

Afrika:

Vaday Sultanının Makām-ı Saltanattan Iskātı – Fransa Hey'et-i Seferiyyesi Kumandanı Miralay Largoux[?] Vaday sultanını makāmından def' ve ıskāt eylediği, müşârun-ileyhin yerine bir diğeri ta'yîn olunmayacağı için Vaday Sultanlığı fîmâba'd zıyâ'-ı mevcûdiyyet ettiği, Kabîle Reîsi Abdülkerim Mesârif-i Umûmiyye Müfettişliği'ne ta'yîn olunduğu 21 Eylül'de Paris'den çekilen bir telgrafta bildiriliyor.

Bir Fransız hey'et-i seferiyyesi kumandanının bir hükûmet-i İslâmiyye emîrini makām-ı saltanattan ıskāta cür'et edecek kadar kudret göstermesi ne derece bâis-i teessür ve teellüm ise, İslâmiyet'e hakāret nâmına âdî bir miralay tarafından oynanan bu fâci' siyâset oyununun gûyâ hiç de ehemmiyeti yokmuş bir hâdise-i ictimâiyye gibi matbûât-ı İslâmiyyenin sütûnları arasında oldukça güçlükle bulunabilecek kadar ince harfle ve ehemmiyetsiz bir sütûna dercedilmesi ve bu bâbda hiçbir teessüf beyân olunmaması o nisbette mûcib-i telehhüftür.

Farz-ı muhâl olarak bir hey'et-i seferiyye-i İslâmiyye Çetine'ye gitse de Karadağ kralını ıskāt etse!... Bizce bunun tasvîri değil a, tasavvuru bile muhâlât-ı hâiledendir. Çünkü bütün Hıristiyanlık yanardağlar gibi üzerimize yıkıldığı dakīka-i felâkettir.

Lâkin İslâmlara gelince hâl bütün bütün aksine! Husûsiyle bu bedbaht emîri ıskāt eden cür'et ve kuvveti veren şeylerden biri de Hilâfet-i İslâmiyye'nin Trablus'daki hâl ve mevki'-i hâzırıdır.. Can evinden vurulmuş olan bu mukaddes cüz'-i vatan sağ oldukça cenûbundaki Vaday Saltanat-ı Muhammediyyesi de yaşamaya ahdetmişti. Eyvah!.. İslâmların kansızlığına, hissizliğine! Yaşamak istemiyoruz vesselâm!

Marakeş:

Fransızlara Karşı – Marakeş'de Fransızlara karşı livâ-yı isyân kaldırmış olanlar üç büyük şeyhdir. Şimâlde er-Rûğî,[?] şarkta Ebû-Hamâra,[?] Cenûbî Marakeş'de el-Heybâ. Bunlardan en mühimmi olan el-Heybâ hakīkī bir mehdî ve büyük bir evliyânın oğludur. Arablar arasında keşf ü kerâmâtıyle müştehirdir. Esâsen ecnebî istîlâsı ve akīdesi aleyhdârânındandır. Cenûbî Marakeş tamâmıyle onun evâmirine mutî'dir. Geçenlerde Marakeş şehrini işgāl etmiş idi. Hâl-i hâzırda Marakeş'de mevcûd Fransa askeri kırk bini tecâvüz ediyor. Fakat bunlar ekseriyetle Şimâlî Marakeş'de uğraşıyorlar. Cenûbî Marakeş'e doğru ise dört binden fazla bir kuvvet gitmemiştir. Fransız gazeteleri böyle cüz'î bir kuvvet ile el-Heybâ üzerine gidilemeyeceğini yazıyor. Binâenaleyh bu seferin te'hîr edilmesi lüzûmunu tervîc ediyorlar.

Rusya:

Müslümanlarda İntihâb Hazırlıkları – Rusya'da dördüncü Duma intihâbâtına başlanmıştır. Rusya İslâmları dahi Duma intihâbâtı münâsebetiyle faâliyete başlamışlardır. Bakü'de intihâb zamanına mahsûs propaganda yapmak üzere *Bakü Hayatı* nâmında bir gazete neşredilmeye başlamıştır.

İslâm Mekteplerine Tazyîkāt – "Uralsk"da vâki' Tuhfetü'l-Lîn(?) taht-ı idâresinde vâki' kız ve erkek çocuklara mahsûs müslüman mektebinde polis idâresi tarafından taharriyât icrâ edilerek "Muallimü'ş-Şerî'a", "Hesâb Muallimi" ve "İlm-i Eşyâ" gibi birkaç ders kitapları zabtedilmiştir.

"Nijni Novgorod"da Mescid Binâsı – "Nijni Novgorod" Rusya'nın meşhûr ticâretgâhlarındandır. Burada her sene büyük umûmî pazarlar olur. Birçok İslâm tüccârları dahi buraya gelirler. İşte bu İslâm tüccârlardan bir hey'et toplanarak ferâiz-i İslâmiyyeyi edâ etmek üzere "Nijni"de bir mescid inşâ etmek husûsunda teâtî-i ârâda bulunmuş ve bu husûsda müsbet bir netîceye geldiklerinden ilk hatve olarak kendi ceyb-i fütüvvetlerinden üç bin ruble (353 lira-yı Osmânî) iânede bulunmuşlardır.

Buhara:

Emîr Hazretlerinin Seyâhati – *Buhârâ-yı Şerîf* gazetesinde okunduğuna nazaran emîr hazretleri îd-i fıtırdan sonra yakında Rusya vilâyetlerinden "Yalta"ya gideceklermiş. Anlaşılıyor ki emîr hazretleri de pederinin isrine ıktifâen her sene Rusya'yı ziyâreti bir vazîfe-i mahsûsa telakkī etmeye başlıyorlar!..

Buhara'da Maârifperverân – *Buhârâ-yı Şerîf* refîkımız Buhara erbâb-ı servetinden birisinin bir medrese inşâsı için külliyetli bir meblağ vakfettiğini haber verdikten sonra, vâkıf-ı mûmâ-ileyhin hüsn-i niyyet ve hamiyyetine karşı ibrâz-ı teşekkür ederek, şu kadar ki, Buhara'da birçok medreselerin vücûduyla yeni bir medreseye o kadar ihtiyâc olmadığını, halbuki usûl-i cedîde üzere tahsîl-i ibtidâî hakkında bir mektep bulunmadığından buna daha ziyâde ihtiyâc hissedildiğini nazara alarak, vâkıf-ı mezkûra medrese yapacağına mektep yaparsa daha münâsib bir iş işleyeceğini tavsiye ediyor.

Zengibar:

Zengibarlı Bir Müslümanın Fikri – Rahmetullahi'l-ezkiyâ-yı Veli el-Hoca nâmındaki Zengibarlı bir müslüman Kāhire'de münteşir *el-Alem* gazetesi vâsıtasıyle neşretmiş olduğu gāyet mufassal bir makālede Âlem-i İslâm'ın nikāt-ı mühimmesini, ale'l-husûs makāmât-ı mübârekeyi yekdiğere rabtedecek büyük bir şebeke-i hadîdiyye inşâsından bahsediyor. Zengibarlı kardeşimizin fikrince: İttihâd-ı İslâm fikrinin fi'len te'yîdi ve Âlem-i İslâm'ın maddî ve ma'nevî takarrubu için Medîne-i Münevvere'den Horasan'da Meşhed-i Rızâ'ya kadar bir demiryolu inşâ etmeli ki, bu hat, Kudüs-i Şerîf, Kerbelâ ve Necef gibi nikāt-ı mukaddeseden geçmeli. Hatt-ı mezkûrun inşâsı ise bir İslâm şirketi tarafından yapılmalıdır. Bu şirketin 1001 mütevellîsi, 20 milyon İngiliz lirası sermâyesi ve her sehminin de birer İngiliz lirası kadar bir kıymeti olmalı. Hatt-ı mezkûrun tûlü 3000 İngiliz mili ve arzı ise 6 kadem olmalı. Yüz sehim alan bir müslim, şirketin müdîrîn-i ihtiyâtıyyesinden addedilmeli. Şirketin eshâmı yalnız müslümanlara satılabilmeli ve ancak onların nezdinde rehn edilebilmeli. Asâkir-i İslâmiyye, milel-i İslâmiyye ile değil, ecnebîlerle olan bir muhârebeye sevkedildiklerinde hatt-ı mezkûr idâresi kendilerini meccânen nakletmeye mecbûr olmalı. Hicaz Demiryolu iâne-i müslimîn ile inşâ edildiğinden ve bu nokta-i nazardan umûm İslâmların malı sayıldığından o da işbu idâre-i İslâmiyyeye ihâle olunmalı, Bağdad Yolu da tedrîcen mezkûr şirket tarafından ele geçirilmelidir.

Nikāt-ı esâsiyyesi ber-vech-i bâlâ zikrolunan lâyiha-i mufassalasında, Rahmetullah Efendi bu sûretle 70 sene sonra Âlem-i İslâm'da mevcûd hutût-ı hadîdiyyenin kâmilen İslâmlar elinde bulunacağını ümîd ediyor.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

3 Ekim 1912 | 22 Şevval 1330 | Perşembe | 20 Eylül 1328 | Cild: 9 - Aded: 213

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ[1]

Tercümesi

"Bir de, belânın öylesinden sakınınız ki: O hiç bir zaman yalnız içinizden zâlimlere isabet etmez; sonra, bilmiş olunuz ki Allah'ın azâbı yamandır."

* * *

Bu âyet-i kerîme "Ey mü'minler, Allah ile Peygamber'in size hayat verecek olan da'vetine icâbet ediniz..." meâlindeki

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ...[2]

âyet-i kerîmesinin altındadır; her ikisi de Sûre-i Enfâl'e mensubdur. "Belâdan sakınınız" demek, o belâyı getirecek sebeplerden sakınınız... demektir ki, bu sebeplerin en başlıcası fitne lafzının medlûlüdür.

Şimdi, bu iki âyet-i celîleden şu hakîkat sarâhaten anlaşılıyor ki: Her biri cemâat-i müslimîn için sermedî bir hayat olan evâmir-i ilâhiyyeyi yerine getirmeyecek; geldiği zaman kurunun yanında yaşı da yakıp kül eden, salgın musîbetleri başımıza getirmemenin çaresine bakmayacak olursak, helâkimiz muhakkaktır.

Ne yapalım, kānûn-i ilâhî böyle: Kurunun yanında yaş da yanıyor. Beş on kişinin uyandırdığı fitne yangını binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca hânümânın külünü havaya savurmaktan geri kalmıyor. Evet, bir nâmerdin hırsına koca bir memleket kurban oluyor; bir münâfıkın yüzünden cemaatler, cem'iyetler târumâr olup gidiyor. Hakîm şâir Ziya Paşa merhûmun dediği gibi, Kahhâr-ı Zü'l-celâl,

Bir mülkü bir harîs-i sitemkâr için yıkar;
Bir kavmi bir münâfık ile târumâr eder.

Pekâlâ! Böyle bir, iki, beş, on, yirmi, elli, yüz... Hatta bin hatta bir kaç bin suçlunun cezâ-yı amelini geride kalan milyonlarca bî-günâha çektirmek, adâlet-i ilâhiyyeye sığar mı? Bu suali ukde-i hâtır etmek bile haramdır. Çünkü Hallâk-ı Hakîm, bu âlem-i hilkat için, hiç bir zaman değişmeyecek bir takım kānûnlar vaz' etmiş; o kānûnların mâhiyetini, ebediyetini, lisân-ı şerîatle bütün mükellef olan insanlara bildirmiş; hem onların bizim hayatımıza, bizim selâmetimize tealluk eden kısmını iyice anlayabilmemiz için gāyet basît, gāyet vâzıh bir sûrette tertîb eylemiş; sonra, yine bizim selâmetimiz nezd-i rahmânîsinde pek matlûb olduğu için "Sakın bu kānûnların gösterdiği yoldan ayrılmayınız, zîrâ mahvolursunuz." ihtârını daima tekrarda bulunmuş... Artık biz kalkar da Allah'ın evâmirine kulak vermez; Allah'ın gösterdiği yolu tutmaz; bilakis bizi helâk uçurumlarına doğru götürmek isteyen bir şirzime-i fesâdın bile bile arkasına düşersek; adâlet-i ilâhiyye için bizi te'dîb etmemek kābil olur mu?

وَلاَ تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ...[3]

"Zâlimlere dayanmayınız, yoksa yanarsınız." tehdîdi gibi erbâb-ı zulme yaklaşmadan nehy eden; **[82]** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا[4] إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ) ihtârı gibi basîret, ihtiyât tavsiyesinde bulunan âyât-ı kerîme ne kadar çoktur!

Yazıklar olsun ki kendilerinin pek sağlam müslüman olduklarına kāil olan çoğumuz bu tehdîdlerden, bu ihtârlardan zerrece müteessir, hatta haberdâr değil! Hayatlarını bizim ölümümüzde arayan yabancı milletlerle yabancı hükümetlerin aramıza serpiştirdiği nifâk, fesâd, kavmiyet, cinsiyet, ırk da'valarını; hülâsa vahdet-i milliyyemizi perîşân edecek her türlü esbâb-ı izmihlâl tohumlarını bir an evvel büyütmek, bir an evvel mahsûl verecek devre-i kemâline getirmek için

[1] Enfal Sûresi 25. âyet.
[2] Enfâl Sûresi 24. âyet.
[3] Hûd Sûresi 113. âyet.
[4] Hucurât Suresi 6. âyet. Meâli: "Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse..."

o kadar faâliyet gösteriyoruz ki: Hayrına, hakîkī menfaatine karşı o kadar lâkayd, o derecede kalp görünen Müslüman cemâatlerin kendi şerlerine, kendi ziyânlarına gelince nasıl olup da bu kadar çalışkan kesilmelerine akıl bir türlü ermiyor!

Ey cemâat-i müslimîn, Allah için olsun geliniz, bu tefrikalara, bu kavmiyet, bu lisan, bu bilmem ne gürültülerine nihayet veriniz.

Çünkü tehlike olanca şiddetiyle her taraftan yüz göstermeye başladı. İbret almak için mâzîye dönüp bakmaya artık ne hâcet var, ne de vakit! İyice görüyorsunuz ki, bu kanlı dedikodulara; bu sırf dedikodudan çıkan kıtâllere biraz daha devam edecek olsanız, siz de, sizinle beraber şu son hükûmet-i İslâmiyye de -iyâzen billlâh- evvelkilerin uğradığı âkıbet-i fecîaya uğrayacak. [1](اَللّٰهُمَّ اِهْدِ قَوْمِي فَاِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونْ)

Mehmed Âkif

FENNİYÂT

HIFZU'S-SIHHAYA DÂİR

Mikropların keşfi, mikropların eşkâli, bünyeleri, hareketleri

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ [2]

(Furkān-ı Mübîn)

Mahdûd zekâsı, noksan havâssiyle kendini hâkime-i cihân addeden zavallı beşer, vücûdunu kemiren, bedenini envâ'-ı emrâza dûçâr eden bir cihan dolusu mevcûdât-ı uzviyyenin vücûdundan daha pek yakın bir zamanda haberdâr olabilmiştir.

En müdhiş hayvanları, en müfteris kaplanları, en kavî arslanları, en cesîm gergedanları pîş-i iclâlinde zebûn bırakan mağrûr insanlar, yıllarca bu gayr-i mer'î uzviyyât-ı sagīrenin müdhiş hücûmlarından kendilerini kurtaramamışlar, kemâl-i acz ve tevekkül ile kazâya rızâdan başka bir şey yapamamışlardır.

En hûnîn muhârebâttan ziyâde telefâta bâdî olan bu gayr-i mer'î ordular bir anda binlerce kahramanları hâk-i helâke serdikleri hâlde cihanları titreten hükümdârlar bile bunların müdhiş hücûmlarına karşı kendilerini müdâfaadan âciz kalmışlardır. Bu acz, evvelki kadar şedîd olmamakla beraber, el-ân bâkīdir.

Onyedinci asrın mebâdîsinde ihtirâ' olunan bir âlet, bizi başka bir âlemin vücûdundan haberdâr etmiş, erbâb-ı fenni o zamana kadar meçhûl kalmış olan bir cihân-ı diğer huzûrunda engüşt ber-dehân-ı hayret bırakmıştı.

Hurdebîn dediğimiz bu âlet sâyesinde idi ki, tabîiyyûndan Hollandalı "Leeuwenhoek" 1676 senesinde menkū'ât-ı nebâtiyyeyi muâyene ederken bunların içinde zî-hayât bir takım uzviyyât-ı sağīre bulunduğunu keşfedebilmişti.

Hollandalının bu keşfi, erbâb-ı fenne bî-pâyân bir sâha-i tedkīk u tetebbu' açmış oldu. Artık ulemâ-yı tabîiyye bu yeni âlemde keşfiyyât-ı cedîdeye hasr-ı mesâî etmeye başlamışlardı. Bunların cihân-pesend mesâîleri meşhûr Pasteur'un keşfiyyâtıyle tetevvüc eyledi. Ve o günden i'tibâren emrâz-ı müntinenin müsebbibleri bu mikroplar olduğu tahakkuk eyledi.

Basil (bacille) ve bakteri (bactérie) isimleriyle de yâd edilen bu uzviyyâta, çıplak gözle görülemeyip ancak hurdebînle müşâhede edilebildiklerinden nâşî, "Sedillo" nâm zât tarafından "mikrop" nâm-ı umûmîsi verilmiştir.

Bakteriler tufeyliyât arasında hayvânât ve insanlara müstevlî olan en müdhiş ve en tehlikeli emrâzın tohumunu teşkîl ederler.

Bakteriler de mantarlar gibi mevâdd-ı uzviyye üzerinde veya zî-hayât hayvânât bedenlerinde yaşarlar. Mevâdd-ı uzviyye üzerinde yaşayanlara saprofit (saprophyte) ve hayvânât bedenlerinde teayyüş edenlere de tufeyliyât (parasite) nâmı verilmektedir.

Bakteriler alelâde klorofilden mahrûm bulunuyorlar. Ulûm-ı tabîiyye ulemâsı bunları tek hücreli eşniye[?] (algues) sınıfına mensûb nebâtâtın bir şu'besi miyânına idhâl ediyorlar.

Nebâtiyyûndan Mösyö Kohn (Cohn), bakterilerin klorofilden mahrûm olduklarına bakarak bunları mantarlar sınıfına idhâl etmeyi teklîf etmiş ise de bu teklîf tabîiyyûnun mazhar-ı kabûlü olamamamıştır.

Evvelki makālelerin birinde beyân etmiş olduğumuz vechile mikroplar havada, suda, tabakāt-ı sathiyye-i arzıyyede velhâsıl her yerde mebzûlen bulunurlar. Hurdebîn denilen âlet sâyesindedir ki, "âlem-i suğrâ"yı teşkîl eden bu mahlûkāt-ı acîbenin vücûdundan haberdâr oluyoruz.

Şekil 1
Hava dâhilindeki tozlar, mikroplar, isporlar, mevâdd-ı uzviyye kırıntıları

Mikroskoplarla muâyene ve tedkīk ederek teneffüs ettiğimiz havâ-yı nesîmînin bî-pâyân mevâd ile mâl-â-mâl olduğunu pek güzel anlayabiliriz. Hurdebînlerle muâyene edilen havâyı nesîmînin arzettiği manzara Şekil 1'de görülebilir:

[83] Hurdebînlerle tedkīk edilecek olursa hava dâhilinde bulunan tozların, kum, kömür, pamuk ve bez kırıntıları, nebâtât ve böcek parçacıklarıyla deri, kıl ve mevâdd-ı sâire enkāzından ibâret oldukları ve bunların arasında mikroplar, isporlar ve mantarların da mebzûlen bulundukları anlaşılır.

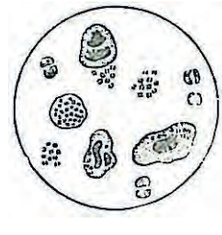

Şekil 2
Belsoğukluğu mikropları (gonocoques)

Mikropların Eşkâli – Bakteriler başlıca üç şekilde bulunurlar:

1- Kürevî, müdevver veya beyzî birer huceyre şeklinde bulunan mikroplardır ki, bunlara mikrokokos (microcques) nâmı verilmektedir.

[1] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* 2003, Bombay, c. 3, s. 45, nu: 1375.
[2] Müddessir, 74/31.

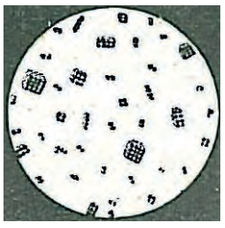

Şekil 3
Saprofit mikropları
(sarcines)

Mikrokokosların bazıları tek ve münferid birer huceyre hâlinde bazıları da çift olarak birleşmiş bir şekilde bulunurlar. Şekil 2'de görüldüğü vechile belsoğukluğu illeti tevlîd eden mikroplar (gonocoques) bu sûretle çift olarak birleşmişlerdir.

Mikrokokoslardan saprofit mikropları (sarsinler: sarcines) ise Şekil 3'de görüldüğü üzere bir küme hâlinde tecemmu' etmiş bulunurlar.

Mikrokokosların bir nev'i de yekdiğeriyle birleşerek âdetâ bir zencir teşkîl ederler. Şekil 4'de görülen istreptokokoslar (streptocoques) bu sûrette bir silsile teşkîl edecek tarzda birleşirler.

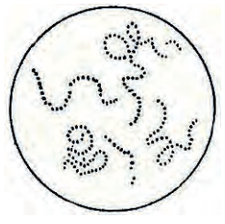

Şekil 4
İstreptokokoslar

Mikrokokosların bir kısmı da bir pelte yığını manzarası arzedecek sûrette toplanmış bulunuyorlar.

Şekil 5
İstafilokokoslar

Şekil 5'de görülen istafilokokoslar (staphilocoques) bu sûretle tecemmu' etmişlerdir.

2- Ufak çubuk şeklinde bulunan bakterilerdir ki, bunlar batone (batonnet) nâmı altında yâd edilirler. Şekil 6'da görülen bakteriler şarbon hastalığını tevlîd eden mikroplar olup ufak çubuk şeklinde bulunurlar.

Batonelerin bazıları da uç uca birleşerek uzun bir çubuk manzarası arzederler. Şekil 7'de görülen basiller bu nev' batonelerden ibârettirler.

Şekil 6
Şarbon hastalığı mikropları

Şekil 7
Basiller

Batonelerin bir takımları da uzun ve münferid hayt hâlinde bulunurlar. Leptotriksler (leptothrix) gibi.

3- Virgül şeklinde kıvrılmış halezonî mikroplardır ki, "vibrion" nâmı altında yâd olunurlar. Şekil 8'de görülen mikroplar bu nev' vibriyonlardan ibarettirler.

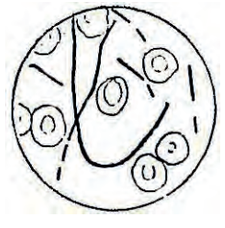

Şekil 8

Daha uzun olup halezonvârî defeâtle kendi üzerine kıvrılmış olan mikroplara da ispiril (sprilles) ismi verilmektedir.

Maamâfîh mikropları şu üç şekilde cem' etmek kat'î bir tasnîf değildir. Çünkü bu şekiller sâbit değillerdir. Bir mikrop te'sîrât-ı muhtelife altında şu üç şekilden herhangi birini alabilir.

Binâenaleyh ilk def'a tedkîk edilen bir mikrobu görünüşüne nazaran şu sınıflardan birine idhâl etmek doğru olamaz.

Mikroplar gâyetle küçük uzviyyât oldukları için bunların mesâhası husûsunda vâhid-i kıyâsî olarak bir milimetrenin binde biri kabûl edilmiştir.

Bakterioloji fenninde bir milimetrenin binde biri denilecek yerde bir "mi" [μ] denilir (Rumca bir harf ismi).

Meselâ; "Verem basili bir milimetrenin binde birinin 3 ilâ 6'sı kadar bir tûle mâliktir." denilecek yerde; "Verem basili 3-6 mi [μ]) tûlündedir." denilir.

Bakterilerin tûlleri –ale'l-ekser– arzlarının 3 veya 4 misli kadar olabilirler.

Mikropların ekserîsi levnden ârî iseler de içlerinde menekşevî, **[84]** kırmızı, mavi, yeşil veyahud sarı bir levn arzedenler de bulunduğu bakterioloji erbâbının beyânâtından anlaşılıyor.

Mikropların Bünyesi – Bakteriler de sâir huceyrât-ı nebâtiyye gibi hâricen bir gışâ' ile mazrûf bir takım huceyrelerden ibârettirler.

Bazılarında bu hâricî zarf şişerek âdetâ bir tabaka-i helâmiyye[?] teşkîl eder ki, o vakit buna zoogle (zooglée) nâmı verilir.

Hâricen bu sûretle bir gışâ' ile mestûr olan bakteri huceyresinin dâhilî habevî[?] nescde[?] madde-i musavvere-i ûlâ (protoplazma: protoplasma) denilen maddeden ibâret olup bunun kısm-ı merkezîsinde de pek nâdir olarak "nüve" müşâhede olunmaktadır.

Protoplazmayı ihâta eden gışânın ekseriyâ selülozdan mürekkeb bulunduğu erbâb-ı fen tarafından beyân edilmektedir.

Bakterilerin Hareketi – Bakterilerden bazıları bir hareket-i mahsûsa ızhâr ediyorlar. Hurdebînle muâyene edilerek mikropların bu hareketlerini müşâhede etmek kābildir.

Şekil 7'de görüldüğü vechile ehdâb-ı mütehezzizeye mâlik olan mikroplar bu sâyede tebdîl-i mahal edebilmektedirler. Ehdâb-ı mütehezzizeden mahrûm olan mikroplarda ise hareket eseri müşâhede olunamaz.

Bazı mikropların hareket ettiklerini müşâhede eden tabîiyyûndan bazı zevât bunları zümre-i hayvâniyye miyânına idhâl etmek istemişlerse de bu husûsda yanılmışlardır. Çünkü bakterilerin umûmiyetle eşniye[?] sınıfına mensûb nebâtâttan bulundukları kat'iyyen anlaşılmıştır. Bakterilerden bazılarının hareket edebilmeleri mücehhez oldukları ehdâb-ı mütehezzize sâyesinde vukūa gelmektedir.

Midillili **M. Şemseddin**

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Bu sırada beyler ve sergerdelerden; "Arzunuza imtisâlen teheyyüâtta bulunduk. Tarafınıza nakid olarak üç yüz bin rupiye gönderdik. Bizi düşman-i hâricînin elinden kurtaracağınıza binâen size alâ-kaderi'l-imkân imdâd ve muâvenetten geri durmayacağız. Lâzım olduğu takdîrde tekrar para da yollayacağız" diye cevâblar geldi.

Hanâbâd kalesiyle mevâki'-i sâirede erzâk iddihâr etmelerine dâir emir verdim. İshak Han'a da; "On iki bin deve gönderecek olursanız, zahîre yükletip iâde edeceğim" meâlinde bir mektup yazdım. Bu esnâda Taşgargan[?] ahalisinden "Yar Muhammed Han" nâmında bir tâcir nezdime gelip bazı hedâyâ takdîm etti. Bu kadar ahali içinden bir şahsın çıkıp da bana hediye getirmesine taaccüb eyledim. Fakat çok geçmeden anladım ki, sâbık Belh Valisi Lûytâb[?] hazîne-i devletten dört bin Rus altını, on bin Buhara altını, altmış bin Kâbil rupiyesi ve beheri yüz rupiye kıymetinde iki bin varaka-i nakdiyye aşırmış, birkaç bin eşrefî altınıyla bu şahsa emanet bırakmış, o da mes'eleyi bana anlatmak için kalkıp yanıma gelmiş.

Gulâmım Ferâmurz'u –ki, şimdi Herat sipehsâlârıdır– mûmâ-ileyhe terfîk ederek Taşgargan'a[?] gönderdim. Ferâmurz, gidip o paraları getirdi.

* * *

Ertesi günü, nevrûzun ilki idi. Emîr Şîr Ali Han zamanında Türkmenler tarafından esîr edilmiş altı bin Afgan kadın ve kızının teberrüken âzâd ve teallukātlarına teslîm olunmalarını emreyledim.

Mîr Baba Han, bu hükmü icrâ etmeyerek benim murahhaslarımı hapse atmış ve;

– Şimdilik bu âciz kadınların ıtlâkında müsâmaha edersek, Abdurrahmân Han, yakında İngilizlere açacağı harbde öyle sıkıntılara uğrayacak ki, bunlar hâtırına bile gelmeyecek! demiş. Hattâ bu husûsda ısrar eden murahhaslarımdan birkaçını i'dâm etmiş. İçlerinden biri, kendini nehre atıp boğuldu zannettirmek sûretiyle hayatını kurtarmış. Ba'dehû dervîş kıyâfetine girip tanınmaksızın yanıma kadar gelebilmiş.

Bu fecîayı haber aldığım gibi fenâ hâlde müteessir oldum. Derhâl Mîr Baba ile müşâvirlerini habsettirip Feyzâbâd hükûmetine Mîr Muhammed Ömer'i Rustak hükûmetine de birâderini geçirdim ve esîrleri bil-ıtlâk âileleri nezdine yolladığım gibi haremimin Şuğnan'da mahbûs bulunan birâderlerini de kurtarıp milletime şu kadar bir hizmette bulunmaya muvaffak olduğumdan Cenâb-ı Hakk'a şükrettim.

Ertesi gün Kunduz'a vâsıl oldum. Oradaki asker, vürûdum üzerine yüz bir pâre top atmak sûretiyle merâsim icrâ ettiler ve gelişimden fevkalâde mesrûr oldular.

Mahzâ beni memnûn etmek emeliyle –evvelce aleyhimde bulunmuş olan– ümerâdan iki yüzünü huzûruma getirip katilleri için izin istediler. Matlûblarına rızâ göstermediğim gibi o adamları tahliye ettirdim.

Bir gün sonra da topçuların resm-i geçidini seyrediyordum ki, biri geldi, selâm verdikten sonra ayaklarıma kapandı. Müteaccibâne kaldırdım. Baktım ki, Nâzır Haydar'ın oğlu Muhammed Server Han imiş ki, Semerkand'da iken beni bırakıp gitmişti. Müşârun-ileyhin kelimât-ı i'tizârını dinledikten sonra;

[85] – Seni afvettim! dedim.

– Size takdîm olunmak üzere Kâbil'den bir arîza getiriyorum demesi üzerine de yanıma alıp çadırıma gittim.

– İngiltere sefîrinin kâğıdı diyerek verdiği mektubu açıp okudum ki, şu sûretle yazılmıştı:

"Muhibb-i muhteremim Serdâr Abdurrahmân Han! İhtirâmât-ı resmiyyemin teblîğinden ve müjde-i selâmetinizin temennîsinden sonra arzolunur ki:

İngiltere Devleti, sâlimen Katagan'a vürûdunuzdan dolayı mahzûz olmuştur. Rusya'dan ne sûretle mufârakat ettiğinizi ve şimden sonra ne yolda hareket eyleyeceğinizi öğrenmekle de memnûn olacaktır.

Muhibbiniz
Griffin

Bu mektubu mutâlâa edince düşündüm; İngilizlerle ilk müzâkeremde askerimle meşveret etmeksizin cevâb yazmayı muvâfık görmedim. Çünkü bir takım fesedenin; "Abdurrahmân Han, memleketi teslîm için İngiltere ile muhâbere ediyor!" diye bir şâyia çıkarmasından korkuyordum. Maâzallah böyle bir şâyia, beni mahvetmek için kâfî idi. Bundan başka milletimin hârice karşı bana ne derece iktidâr bahşeylediğini de anlamak istiyordum. Binâenaleyh çadırdan çıkıp mektubu yüksek sesle askerin muvâcehesinde okudum ve;

– Ümerâ ve zâbitânın bu mektuba cevâb yazmak husûsunda bana muâvenette bulunmalarını arzu ederim. Zîrâ yeni dostlarımla müşâvere etmeksizin bir iş görmesini istemiyorum. Lihâzâ hepiniz birer cevâbnâme kaleme alıp bana getiriniz! dedim.

İki gün mühlet istediler. Üçüncü günü de yüz kadar müsvedde getirip verdiler ki, bazılarının meâli ber-vech-i âtî idi:

"Ey İngilizler! Memleketimizden def' olup gidin! Gitmediğiniz takdîrde ya sizi çıkaracağız yahud bu uğurda canımızı fedâ edeceğiz!"

"Sizinle müzâkereye girişmezden evvel Afganistan'da îkâ' ettiğiniz zarar ve hasârı tazmîn eylemelisiniz!"

"Toplarımızı ve kalelerimizi harâb ettiğinizden dolayı 500.000 rupiye tazmînât vermelisiniz. Yoksa Peşaver'e kaçıp kurtulacak bir nefer İngiliz bırakmayız. Nitekim eskiden de yapmıştık!"

"Ey gaddâr kâfirler! Hindistan'ı hîle ile aldınız. Şimdi de Afganistan'ı oraya ilhâk etmek istiyorsunuz. Biz kuvvet kesbeylediğimiz gibi sizi def' edeceğiz! Sonra da sizinle harbeylemek üzere Rusya Devleti bize muzâhir olacak!"

Hülâsa, bu muzahrafâtı nezdime getirdiler. Hepsini de âvâz-ı bülend ile okudum. Ba'dehû:

– Ben de bir cevâb yazayım. Hem; "Bilâhare başkasıyla bil-müşâvere yazmış dememeniz için sizin yanınızda tahrîr edeyim" diyerek kâğıd kalem aldım ve muvâfık bir cevâb

ilhâm etmesini Hâlik-ı Kâinât hazretlerinden temennî eyleyerek Afgan ve Özbek kavimlerinden müteşekkil yedi bin askerle [askerin] muvâcehesinde şu satırları yazdım:

"Serdar Abdurrahmân Han tarafından muhibb-i muhteremi, Büyük Britanya Sefîri Griffin sâhibe selâm ve ihtirâm ihdâsından sonra beyân olunur ki:

Muhabbetnâmenizin vusûlüyle sâlimen Katagan'a vürûdumuzdan dolayı beyân-ı meserret buyurulmasına mahzûz oldum. Rusya'dan ne sûretle hareket ettiğimi soruyorsunuz.

Cevâb vereyim ki, Rusya devletinin Türkistan Valisi General Kaufmann'ın ruhsatıyle yola çıktım. Maksad-ı yegânem ise; milletimi müşkilât-ı azîmeden tahlîs eylemektir vesselâm!"

Bu cevâbnâmeyi alâ-melei'n-nâs okuyup:

– Nasıl, beğendiniz mi? diye sordum.

– Biz, din ve memleketimizin muhâfazası için sizin emriniz altında cenk etmeye hâzırız. Fakat mükâlemât-ı resmiyye usûlünü bilmediğimizden dilediğiniz gibi yazmakta sizi muhtâr bırakıyoruz. Mâdem ki siz bu cevâbı muvâfık ve sahîh bulup yazdınız, biz de onun sıhhatine kāiliz, diyerek bana gayr-i mahdûd bir iktidâr verdiler ve sözlerini; "Yâ Çehâr-yâr!" nidâsıyle te'yîd eylediler.

Cevâbnâmeyi tebyîz ettirip Muhammed Server Han'a verdim. Müşârun-ileyh dört gün tevakkuftan sonra Kunduz'dan Kâbil'e azîmet etti. Ben de âheste âheste "Çârîkâr" yolunu tuttum. Bir taraftan da Kâbil'de bulunan İngiliz ümerâsına; "Sizinle müzâkerede bulunmak üzere Çârîkâr'a geliyorum." diye şifâhî haberler yolladım.

1297 Cumâdelulâsı'nda Kâbil'e gidip umûr-ı saltanatı elde etmeme dâir Griffin sâhibden bir mektup geldi. Cumâdelulâhire'de şu cevâbı yazıp gönderdim:

"Azîz dostum!

"İngiltere devletinden evvelden beri ümîdim ziyâdedir. Sizin de dostluğunuzun sıhhatine hükmediyorum. Afganistan ahalisinin âdet ve tabîatını siz pek iyi bilirsiniz ki, bir şahsa tamâmıyle mutmain olmayınca o şahsın kendi lehlerinde çalışacağına inanmazlar. Binâenaleyh Afganlılar, benim Kâbil'e gitmeme müsâade etmezden evvel şu suâllerin cevâbını almak istiyorlar:

1) Memleketimin hudûdu neresi olacaktır?

2) Kandehar da Afganistan hudûduna dâhil olacak mıdır?

3) Bir İngiliz yahud bir Avrupalı Afganistan'da kalacak mıdır?

4) İngiltere Devleti'nin bir düşmanı var da beni ona karşı isti'mâl edecek midir?

[86] 5) İngiltere Devleti bana ve memleketimin ahalisine ne yolda menfaat te'mîn edecektir?

6) Bu menâfi' mukābilinde ne gibi hizmet bekleyecektir?

"Bir muâhedenâme tanzîmi için bu suâllerin cevâbını milletime vermek, re'y-i muvâfakatlerini istihsâl eylemek lâzımdır. Şu şartla bir muâhedenâme tanzîm edilecek olursa ben ve milletim bir gün müttefikan İngiltere devletine hizmet eyleyebileceğimizi eltâf-ı ilâhiyyeden ümîd ederim."

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

KILIÇ DİNİ

MAKKABİLER

–mâba'd–

Halbuki Yuhanan Hirkanus'un devre-i hükûmetinin nısf-ı ahîrinde büsbütün başka bir hâlete tesâdüf ediyoruz. Yahudiler elli senelik bir mücâdele-i mütemâdiyeden sonra sadece bir hey'et-i fenniyye hâlinden yeniden bir hey'et-i milliyye şekline girerek Arz-ı Mukaddes'in hudûd-ı kadîmesine tekrar sâhib oluyor, denilebilir ki, bu hükümdârın taht-ı idâresinde âdetâ Hazret-i Dâvûd ve Süleyman devrindeki şevket ü saâdeti iktisâb etmişlerdi. Bu muvaffakıyyât ise kısmen ahvâl ve zamanın tesâdüfât-ı husûsiyyesine istinâd etmekten hâlî değildir. Ancak evvelâ istiklâl-i dînî, sonra istiklâl-i siyâsîsini kazanmış olan bu İsrâiliyyûn hey'et-i mahdûde-i dîniyyesinin şecâat ü sebâtı her türlü tahsîn ve takdîrâta kesb-i liyâkat etmiştir.

Hirkanus kable'l-Mîlâd 105 târîhinde ve 31'inci sene-i saltanatında vefât etti. Yerine oğlu Aristobulus kāim oldu. Bu adamın müddet-i hükûmeti kısa olmakla beraber birçok fenâlıklar yapabilmek için kifâyet etmişti. Meselâ; vâlidesini zindana atmış, açlıktan öldürmüştü. Biraderlerinden üçü de zindana konulup biri saray dehlizinde katlolunmuştu. "Aristobulus" yaptığı hûnrîz fecîalardan müteessir olarak ağzından kan kusmuş, kan dolu leğeni götüren hizmetçi dehlizde biraderinin tam katlolunduğu noktada ayağı takılıp düştüğünden iki biraderin kanı yekdiğerine karışmıştır. Bu hâl saray halkının feryâd[ı] te'sîriyle hükümdâr tarafından istihbâr olununca öyle müdhiş bir azâb-ı vicdânîye tutulmuştur ki, hemen orada terk-i hayat etmiştir. Merkūm ancak bir sene hükûmet etti. *Josephus*'un 13'üncü kitabında denilir ki: Edomya Hıttası'nın büyük kısmını Yahudiye diyârına ilhâk ve ahâlîsini nefy ü tenkîl tehdîdi altında hıtânı ve sâir merâsim-i dîniyye-i Yahûdiyyeyi kabûle icbâr etmiştir…"

Bu hükümdârı ta'kīb eden birâderi İskenderyanus[1] da tahta çıkınca küçük kardeşini katleylemişti. Gazze şehrini muhâsara etti. Şehir arz-ı teslîmiyyet edince Benî İsrâîl hükümdârı askerini gāret husûsunda serbest bıraktığından "müdhiş bir hücûm vâki' oldu…" İskenderyanus şehri baştan başa yakıp yıkmış ve bir harâbe hâlinde terkeylemiştir.

Hükûmetinin 18'inci senesinde (ihtimal kable'l-Mîlâd 86) "İskender tebeası tarafından Beytülmakdis'de pek fenâ bir tahkīre dûçâr oldu." Tabernacle yani (mangal) bayramında Yahudiler âdetleri üzere ellerinde taşıdıkları çiçeklerden ona atıp kendisini "köle" ve sâir bu gibi münâsebetsiz ünvânlarla yâd ettiler. Mûmâ-ileyh bundan ziyâde mütehevvir olup kendisine muârız bulunan tebeasından 6.000 kişiyi katlettirdi*…

İskender Arabları mağlûb Moabiler ile Gladileri harâcgüzâr ve Amathus'u tahrîb etti. Yalnız bir aralık Arabistan hükümdârı Ubeyd tarafından mağlûb edilip müşkîlât-ı azîme ile Kudüs'e avdet etti. Bu hâli Ferîsîler tarafından

* *Josephus,* 13. Kitab

[1] Alexander Jannaeus.

çıkarılan ve altı sene devâm eden bir isyân ta'kîb eyleyip böylece 50.000 Yahudi mahv u i'dâm olundu. (Ferîsîlere Arablar "Rabbâniyyîn" derler. Muhâlif fırkaları "Sadûkî" yani "Karâiyyîn"dir.)

İskender evvelâ mazhar-ı muzafferiyyet olmuş idi. Lâkin âsîler muahharan Suriye hükümdârı Dimitrius'dan imdâd aldıklarından dağlara ilticâ etti. Ancak hissiyât-ı milliyyenin bir inkılâb-ı nâgehânîsi netîcesinde millet onun tarafına döndüğünden Dimitrius mecbûr-ı ric'at edilmiş, tekrar memlekete sâhib olan İskenderyanus muzafferen ve esîr aldığı rüesâ-yı ihtilâliyyûn ile Kudüs'e yürümüştür. "Hükümdâr Kudüs'de bunlara pek müdhiş zulümler yaptı. Nezâret-i vâsiası olan bir kulede odalıklarına bir zıyâfet tertîb edip huzzârın eğlenmesi için hem-mezhebi, tebeası olan sekiz yüz Yahudinin çârmîha gerilmesini ve aynı zamanda hepsinin evlâd ü ıyâlinin boğazlanmasını revâ gördü."

İskender son zamanlarda îyş ü işrete dalmış olduğundan hastalanıp yirmiyedinci sâl-i hükûmet ve kırkdokuzuncu sene-i hayatında vefât etti.

Yerine zevcesi Aleksandır[a] geçti. Bunun da vefatında muhârebât-ı dâhiliyye tekrar meydana çıktı.

Mezbûrenin iki oğlu, Hirkanus ile Aristobulus tâc ü taht kavgāsına düşmüşlerdi (kable'l-Mîlâd 63).

Aristobulus mağlûb olup Kudüs'e firar etti. Kardeşi onu burada muhâsara etti. Muhâsara esnasında Hirkanus'un tarafdarları Onias isminde erbâb-ı vera' u takvâdan bir ihtiyâr zâta Aristobulus aleyhinde va'z u nasîhatte bulunmasını ricâ ettiler. İhtiyâr tereddüd ediyordu. Lâkin müteaddid def'alar ısrâr edildiğinden ahalinin ortasında durarak dedi ki: "Ey Kādir-i Mutlak olan hükümdârlar hükümdârı, ki hâdimîn-i dîni ma'bed-i mukaddesde şimdi mahsûr bulunuyorlar, sana istirhâm ederiz ki, her iki taraf-ı muhâsımeynden hangisi yekdiğerinin mahviyetini istiyor ise onun duâsı ind-i rabbânînde kabûl olmasın!.." Onias bunu söyler söylemez bir takım Yahudiler üzerine hücûm edip taşlar atarak öldürdüler. [*Josefhus*-13. Kitâb-22. Bâb]

İki kardeşin arasındaki mücâdelenin halli için Roma Generali Pompey'e (Pompeius) mürâcaat olundu. Bu mürâcaatin netîcesi olarak Pompey Yahudiye Hıttası'na bir ordu sokarak Kudüs'ü zabtetti, Roma hükûmetine rabteyledi. Aristobulus esîr sıfatıyla Roma'ya götürülüp kayserin Roma'ya hâkim olduğu vakte kadar orada kaldı. Kayseri mevki'-i iktidâra gelince ona serbestîsini iâde ve iki lejyon (alay/fırka) Roma askeri terfîk edip Suriye Kıt'ası'nı taht-ı itâatte tutmak üzere gönderdi. Lâkin Pompey'in tarafdârları pek az sonra merkūmu zehirleyerek öldürdüler. Böylece Hirkanus, daha doğrusu Antipater mevki'-i hükûmeti muhâfaza etti ise de Romalılara tâbi' bir prensten başka bir şey değildi. Aristobulus'un oğlu "Antigonus" râyet-i isyânı kaldırıp Galil'i (yani Celîl-Halîl) Hıttası'na yürüdü ise de burada Anti-pater'in küçük oğlu Hirodes tarafından mağlûb edildi. Bunun üzerine Hirodes Yahudiye diyârına Romalılar tarafından vali nasbolundu. Antigonus topladığı bir ordu ile harben Kudüs'e muvâsaletle şehre girdi. Şehir muhâlif fırkalarla çalkanıyordu. Ve Büyük bayram için gelen ahali de muhâlif fırkalardan birini iltizâm ederek şûriş ve mukātelâtı tezyîd ettiler. Antigonus tarafdârları Beytülmakdis'[i] zabtetmiş, Hirkanus **[87]** tarafdârları sarayı işgāl eylemişti. Ve her gün vukūa gelen mukātelelerle sokaklar kan içinde idi.*

Hirodes muhâlif fırkaları böyle yekdiğeriyle çarpışmaya bırakarak doğruca İtalya'ya gitti ve Augustus ile Antonius'un dostluğunu kazanıp "Yahudiye" kralı nasbolundu.

Yeni kral Roma asâkir-i muâvinesinin muâveneti ile Kudüs üzerine geldi. 6 bin süvârî, 11 alay piyâde ve bir takım Suriye [asâkir-i] muâvinesi ile şehri muhâsara etti. Mahsûrlar bir şecâat-i azîme ile mukābele ettiler. Lâkin nihâyet muhâsırlar bütün kuvvetleriyle hücûm edip Kudüs'ü zabtettiler. Muzaffer ordu her tesâdüf ettiklerini kadın, erkek, çocuk, ihtiyar demeksizin kılıçtan geçirdiler. Bu hâl gerek sokaklarda, gerek evlerin içinde aynı şiddet ve dehşetle vukūa geldi. Beytülmakdis'de artık kendisine ilticâ edenleri muhâfaza edecek bir melce'-i âlî addolunmamış idi. "Bu zaman hâdis olan perîşânîyi, katl ü işkence sahnelerini ta'rîf edebilmek mümkün değildir. Fikr-i intikām ile coşmuş olan asker şerâit-i insâniyyenin zerresini bile düşünmediler.**

Antigonus zencir-bend olduğu hâlde Roma'ya Antonius'a götürülmüş, sonra da "Hirodes'in rüşvetleri yüzünden Antakya'da başı kesilmiştir. Antigonus'un maktûliyeti ile yukarıdan beri gelen hânedân-ı hükümdârî munkarız olmuş (kable'l-Mîlâd 36), 126 sene hükûmete sâhib bulunmuştur. Yahudi milletine ve dîn-i millîye ettiği hizmetlerle kesb-i mümtâziyyet etmiştir.

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

TERÂCİM-İ AHVÂL

MEVLÂNÂ MUSTAFÂ-YI MOSTÂRÎ

Ashâb-ı fazîlet ve ebrâr-ı ümmetten bir zât-ı âlî olup Bosna kıt'asında "Yoyo" lakabıyle ma'rûf idi. 1061 târîhinde Mostar'da tevellüd eyleyip sinn-i farka vusûlünde mukaddemât-ı ulûmu fuzalâdan olan pederi Yusuf Efendi'den ba'de't-ta'lîm 1088 senesinde İstanbul'a gelerek o asrın benâm ulemâsından ve mevâlîden Salih ve Tirevî Kara Bekir ve Arab-zâde gibi zevâttan ikmâl-i tahsîl eyledi. Bu esnada yani 1104 târîhinde memleketi müftîsi Hasan Efendi'nin vukū'-ı vefâtına mebnî vatandaşlarının da'vet ve iltimâslarına tebean Mostar Müftîliği'ni kabûl ederek mâ-dâme'l-ömr tedrîs ve te'lîf ile bil-iştigāl 1119'da âzim-i dâr-ı cinân olarak Mostar'daki makābir-i müslimîne defnedildi. Mufassalca tercüme-i hâli Arabiyyü'l-ibâre olmak üzere kāinbirâderi olan müderrisînden "Obyaç" lakabıyle mülakkab İbrahim Efendi tarafından yazılmıştır ki, ber-vech-i âtî iki vefât mısra'ları o tercüme-i hâlden menkūldür.

1119 { قد انتقل ينابيع العلوم جمعاً
ارتحل به شان الكمال

* Milman'ın *Yahudilerin Târîhi*, Onuncu Kitab.

** [Dipnot metninin yazılması unutulmuştur.]

Âsâr-ı fâzılâneleri:

1) *Miftâhu'l-Husûl fî-Şerhi Mir'âti'l-Usûl*

2) *Risâletün fi-İlmi'l-Âdâb el-Müsemmâ bi-Hülâsati'l-Âdâb* (İlk müellefâtı olup her ikisini de ikmâl-i tahsîline karîb te'lîf etmiştir.)

3) *Şerhu'ş-Şemsiyye fi'l-Mantıki el-Müsemmâ bi-Şerhi'l-Cedîd*

4) *Şerhun alâ-Enmûzeci'z-Zemahşerî fi'n-Nahv el-Müsemmâ bi-Fevâidi'l-Abdiyye*

5) *Şerhun alâ-Kasîdeti'l-Lâmiyye fi'l-Kelâm el-Müsemmâ bi-Bedri'l-Maâlî fi-Şerhi'l-emâlî*

6) *Hâşiyetun alâ-Şerhi Kasîdeti'l-Lâmiyye li'l-Fâzıl Karabâğî*

7) *Hâşiyetun alâ-Şerhi'r-Risâleti'l-Adudiyye fi'l-Vaz' li'l-Fâzıl Isâm*

8) *Şerhun ale'l-Müftî fi'l-Usûl el-Müsemmâ bi-Fethi'l-Esrâr*

9) *Şerhun alâ-Müntehab fi'l-Usûl el-Müsemmâ bi-Müntehabi'l-Usûl*

10) *Şerhun ale'r-Risâleti'n-Nesefiyye fi'l-Ferâiz*

11) *Risâletün fi'l-Ferâiz el-Müsemmâ bi-Lübbi'l-Ferâiz*

12) *Mecâlisü Latîfetün fi'l-Mev'iza el-Müsemmâ bi-Nefâisi'l-Mecâlis*

13) *Şerh-i Manzûme-i Şâhidî el-Müsemmâ bi-Hallihî[?] Manzûme* (1110 târîhli müellif hattıyle muharrer olan nüshası fuzalâ-yı askeriyyeden Bağdâdî İsmâîl Paşa hazretlerinin kütübhânelerindedir.)

14) *Şerhun ale't-Tehzîb fi'l-Mantık ve'l-Kelâm li'l-Allâme Sa'deddîn Taftazânî (*Âhir-i te'lîfâtı olup 1118'de müelleftir.)

15) *Şerhu Lübbi'l-Ferâiz* (Dîbâçesinde dokuz günde te'lîf ettiğini beyân ediyor.)

16) *Hâşiyetun alâ-Şerhi'l-Âdâb li'l-Fâzıl Mes'ûd-i Rûmî*

17) *Şerhun alâ-Risâleti's-Semerkandiyye fi'l-Âdâb*

18) *Şerhun Kebîr alâ-Risâleti Hülâsati'l-Âdâb*

19) *Şerhun Sağîr alâ-Risâleti Hülâsati'l-Âdâb*

20) *Şerhun ale'l-Menkabe fi'l-Âdâb*

21) *Hâşiyetun ale-l-Fevâidi'l-Müberrî(?) fi'l-Âdâb*

22) *Hâşiyetun alâ-Şerhi'l-Allâme fi'l-Âdâb*

23) *Ta'lîkātun alâ-Hâşiyeti Şeyhi'l-İslâm el-Herevî ale'l-Muhtasar fi'l-Me'ânî*

24) *Şerhu İsagoci fi'l-Mantık* (Âsârından yalnız bu eseri matbû'dur.)

25) *Şerhun alâ-Dîbâceti'l-Muhtasar fi'l-Maânî*

Bunlardan başka mutâlâa ettiği kütüb-i mütenevvianın ekserîsine ta'lîkātı olduğu gibi okuduğu kitaplardan altmış küsûrunu da istinsâh ettiği terekesinde görülmüştür.

Teehhül etmişse de evlâdı olmamıştır. Vefâtına bâdî olan maraz-ı sûrîsi temennîsi vechile üç gün devâm etmiştir. Türbesi el-yevm ziyâretgâh-ı mü'minîndir. Rahmetullâhi aleyh.

Bursalı

Mehmed Tahir

[88]

EDEBİYÂT

SAFAHÂT ŞÂİRİNE

– 3 –

Şiirlerinden biri için pis bir kelimenin mevcûdiyeti vesîle-i i'tirâz olmuştu. Vâkıâ muhâverenin kaba, sefîl, harc-ı âmm olması memnû'dur.* Henry Monnier gibi meziyeti yalnız her rast geldiği muhâvereyi yazmaktan ibâret kalan muharrirler okunmaz. Fakat bu nükteye dikkat etmeli! Henry Monnier'nin değeri, kıymeti ancak avâmın kaba lisânına tercümân olmasından ibâret kalıyor. Halbuki ben yukarıda iddiâ ettiğim gibi, aşağıda isbât eyleyeceğim ki, senin "Safahât", "teşbîh" ve "tasvîr" gibi iki şu'be-i edebde de muvaffaktır. Hattâ bir nokta-i nazardan münferriddir bile.

Şu "pis kelime" bahsi ufacık hacmine nisbetle mi'de de büyücek dâire-i ihtilâl hâsıl eden sinekler kabîlindendir. Şunu halledelim: Belâgati en ibtidâî kavâid-i edebiyye kitapları bile; "muktezâ-yı makāma göre söz söylemek" diye ta'rîf ederler. Frenkler edebiyâtı mâzîmizde olduğu gibi nefs-i emmâre-i eâzım eğlencesi olmaktan müteâlî gören bir nazarla fen olarak tetebbu' ediyorlar. Öyle iken onlar da bu ta'rîfin tatbîkāt-ı mütekâmilesinden başka bir şey göstermiyorlar.

Waterloo harbinde Napoleon askeriyle İngiliz askeri tekābül ederler. Bir rivâyete göre İngiliz cenerallerinden Colville, rivâyet-i uhrâya göre Fağlant[?] Fransızlara teslîm teklîf eder. O zaman Napoleon'un ma'rûf generallerinden Cambronne:

– Has…!** cevâbını verir.

Bu pis kelime, mübeccel muârızlarımızın gayr-i nezîh, edebgüzâr ve kim bilir ne gibi sıfatlarla tavsîf buyuracakları bu kelime, Waterloo harbinden daha ziyâde şöhret kazanmıştır. Hele Hugo hâkim-i a'sâr-ı âtiyye olan o talâkatiyle bu kelimenin medhini bitiremez. "Cambronne bu kelimeyi bir kılıç arar gibi aradı." der. (Rouget de Lisle*** Marseillaise'i nasıl bir nefha-i ilâhiyyenin kendisine nüfûzuyle bulduysa, Cambronne da bu kelimeyi o sûretle ibdâ' etti." der.)

Düşünmelidir: Hugo "merd" kelimesi gibi "Has… oradan!" diye tercüme edilebilen bir kelimeyi mahsûl-i ilhâm olmakta bir milletin Marseillaise gibi bir neşîde-i hürriyyetine teşbîh etmiştir.

Hülâsa; "Her makāmın bir makāli vardır!" Hakîkatlerin bu kadar basîtlerini olsun unutmamalı.

Bu muhterem muârızlara göre acaba General Cambronne İngiliz paşasına:

– Muhterem paşa hazretleri; Fransız ordusunun zimâm-ı idâresini yed-i devletinize teslîm etmek nâmûs-ı çâkerânemize dokunur!" kabîlinden tahte's-sıfr burûdetleri hâvî ve bed-mestler mecâlisinde teâtî edilen kelimât-ı hulûs-âyâta müşâbih bir nezâket-i mudhike nümûnesi mi tefevvüh etmeli idi?

---

* Antoine Albalat, San'at-ı Tahrîr, sahife 307

** "Merd" kelimesi lûgaten pis bir ma'nâya gelir ise de burada selîka o yolda tercümesini îcâb eder.

*** Bir zâbittir ki, Marseillaise'in hem güftesini hem bestesini yaptı. "Louvre" Müzesi'nde "Rouget de Lisle Marseillaise'i terennüm ederken" ünvânıyle bir levha var. Millet böyle olur!.. Bir de bizim hürriyet semâîlerini ve kāillerini düşünün!..

İşte Köse İmam'ın;

"Hani bir sâye-i şâhâne çekip her …. yer." mısrâındaki kelime de Cambronne'un sözü kabîlindendir. Dört sene evvel sâye-i şâhâne deyip harîm-i iffetlere giren, ceplere giren, vicdânlara giren, kafaların içine giren ellerin ve ağızların yaptığı şeyler… yemek değildi de ne idi? Âtînin vak'a-nüvîsi bu rezâili yazarken ihtimâl ki, bu kadar mel'anetler karşısında ra'şe-i isyân göstermeyen târîhin o mukavvâ çehresine, o kâğıd kalbine tükürür de o rezâili tasvîr için bundan daha şenî' bir kelime arar.

Düşün Âkif. Üç asırlık sevâbık-ı fâhire ve üç asırlık da sevâbık-ı fâtire bizi hâlâ terbiye edememiş. Elimizdeki râyet-i istiklâli isteseler belki vereceğiz de boynumuzdaki boyun bağıyı "Terk-i edebdir!" diye vermeyeceğiz!

§

"Teşbîh" bahsine gelelim: Teşbîh için de şerâit var. Ca'lî olmayacak, zevk-ı selîme mugâyir olmayacak, "hakîkī teşbîh" (image vraie) olacak. Hülâsa şekl-i ifâdesi birçok, fakat mâhiyeti münferid olan iki şart vardır. Biri "hakîkī"lik, biri de "şekli nev'ine münhasır"lık, "orijinal" dedikleri.

Senin edebiyâtta san'at-i kâşifen "teşbîh"cilikten ziyâde "tasvîr"ciliktir. Bununla beraber teşbîh-nüvîs şâirlerimizdensin de. Hele o kadar orijinal teşbîhlerin var ki, bir misli Avrupa edebiyâtında mevki'-i lâ-yemût kazanır. "*İstibdâd*" ünvânlı *Safahât*'ın birinci kitabında bir bedîan var; orada muharrir-i mûcidi olduğun şu dört mısrâ'ın kārii ol;

Nasılsa bedrin o akşam nigâh-ı sîmîni,
Tarassud etmek için sanki evlerin içini;
Dikildi safha-i mînâda semt-i re'simize,
*Tavansız evlere yâ Rab ne hoş bir âvîze!**

Sen de burada ayı âvîzeye teşbîh ediyorsun. "Pascal" da, "Lamartine" de, "Leconte de Lisle" de güneşi lambaya teşbîh ediyorlar.

[89] Fakat sen kamere "âvîze" diyorsun ki, şu sıfat en evvel hâtıra bir "sakf-ı tealluk" getiriyor. Bu hâtıra geldikten sonra onu "tavansız evler"e asmakla misâlsiz bir orijinalite gösteriyorsun. Bir de onların teşbîhlerine bak:

– Güneş Hakkında–

§ Bu şa'şaadâr zıyâ, kâinâtı tenvîr etmek için konulmuş "ebedî bir lamba" gibi…

Pascal

– Ay Hakkında–

§ Ufka asılmış altın bir lamba gibi kamer kenâr-ı ufukta sallanıyor.

Lamartine

– Ay Hakkında–

§ Sarı benizli kamer bulutu tenvîr ederek "mağmûm bir lâmba" gibi hazîn hazîn irticâc ediyordu.

Leconte de Lisle

"Ay" yahud "güneş" deyince hâtıra münâsebet-i nûr u zıyâ ile mutlakā lamba, meş'ale filân gibi bir şey gelir. Binâenaleyh ne aya, ne güneşe meş'al, lamba demek bir teşbîh-i nâdirü'l-vücûd sayılamaz. Şimdi ortada dört adam var ki, –Âkif, Pascal, Lamartine, de Lisle– dördü de ayı lambaya benzetmiş. Ancak o üç Garb san'atkârı teşbîhlerine orijinalite bahşetmek için biri lambayı "mağmûm", diğeri "zerrîn" bir diğeri de "müebbed" sıfatlarıyla söylemiş. Sen ise ona hem âvîze demiş, hem de onu tavansız evlere asmışsın. Seninki "tavansız bir eve asılmak" gibi ilk def'a söylenmiş bir tezâdı tazammun ettiği için ötekilerin teşbîhine fâiktir.

"Süleymâniye Kürsüsünde"de nazar-ı dikkate –kāri'in kalbinden nebeân eden göz yaşı gibi– asılıp kalan pırlantaların var. Onları da gelecek makālemde tedkīk edeceğim.

Midhat Cemal

* *Safahât*, Birinci Kitab, sahife 150.

MAKĀLÂT

Talebe-i Ulûmun Şikâyâtı:

MEDRESELERİN AHVÂLİ

Muhterem *Sebîlürreşâd*'ın 7 Şevvâl târîhli nüshasında "Medreselerimiz Hâlâ Bir Yoluna Konmadı" ünvânı tahtında bir makāle manzûrum oldu. Makāleye –sâika-i meslekle– kemâl-i iştiyâkla başladımsa da olanca teessür ve telehhüfle bitirdim. Çünkü bu ve emsâli yazılar –maatteessüf– iltiyâmnâ-pezîr bir cerîhayı kurcalamaktan, kanatmaktan başka bir şey'e yaramıyor.

Evet, şimdiye kadar "Islâh-ı Medâris" ünvân-ı mefhareti altında ne yazılmadık yazılar, ne de doldurulmadık sütûnlar kaldı. Fakat şâyân-ı teessüf ki, son zamanlarda "moda" sırasına geçen lâfzenlik, ağız kalabalığı bu uğurda yazılan kıymetli yazıları da dürüp toplayıp yanına aldı ve binâenaleyh onları netîcesiz ve sırf bir "moda" hükmünde bıraktı. Ne yazık!..

"Netîcesiz" dedim; çünkü, günlerce gazeteleri işgāl eden o yazılardan biz, hiçbir semere göremedik. Belki "eski tas, eski hamam" olmakta kaldık. Delîl mi isteniyor?

Söylenmişti ki: "Talebeler, câmi'lerde değil, husûsî dershânelerde tedrîs olunsun. Bu sâyede âteş-i ilm ü ma'rifetle çırpınan kalpler, sevdâ-yı tahsîlle vatan ve akāribini terkedip diyâr-ı gurbeti ihtiyâr eden o zavallı gençler okumuş olduğu dersten lâyıkıyle istifâde etsin. Câmi' kapısından girince gürültüden alıklaşmasın." Hani ya?!. Bu sözler ne netîce verdi?

Ciddiyetle arzu edilmişti ki: Ucu bucağı olmayan müddet-i tahsîliyyenin nihâyetinde talebeye bir menfaat, bir gāye gösterilsin. Bu sâyede henüz tahsîlin nâ-kābil-i tahammül tazyîkı altından kurtulan o bîçâreler bir de derd-i maîşet önünde kıvranmasın. Belki vakitlerini tetebbu' ve mütâlaaya hasrederek birçok âsâr-ı müfîde meydana getirerek gençlerin, ebnâ-yı zamanın enzâr-ı dikkat ve ibretine vaz' etsin. Acaba bu çırpınmalar ne fâide verdi?

Kalemler yekdiğeriyle müsâbaka edercesine haykırmışlardı ki: Dürûs-ı mütenevvia bir hoca ile değil, her ders ayrı ayrı hocalar –mümkün mertebe– mütehassıslar vâsıtasıyle okunulsun ve bu sûretle medreselerimizden kıymetdâr uzuvlar yetişsin. Tâ ki o mübârek müesseselerin mâzîde olduğu gibi hâlde de, istikbâlde de meşher-i nûr-ı irfân olduğu

anlaşılsın. Evet, medreselerin feyyâz bir hurşîdin meşrik-ı lemeânı olduğu bütün âleme isbât edilsin. Nerde ya?!

Muvakkat bir zaman için herşey söyleniyor. Kalemler cûş u hurûşa gelerek sahâif-i matbûâtı tezyîn ediyor ve müştâkīn-i ilm ü fazîlete bir sabâhu'l-feyz-i saâdet gibi nûrlar serperek neşve-mend-i iftihâr ü ümîd ediyor. Fakat birden bire sönüp mahvoluyor. O zamanı da bir zaman-ı sükût ü sükûnet ta'kīb ederek o canlanmak üzere bulunan şübbânı elem deryâlarına garkediyor.

Mustafa Satvet Efendi'nin "İstanbul medârisi ıslâh ve terakkıyât-ı hâzıraya göre programlar ilâve… taşra medârisi eski hâl-i harâbîsinde devâm… eylemektedir." Sözüne gelince: Kendisini talebinde haklı gördüm. Çünkü ta'lîm ü teallümün zamana muvâfakati bir takım desâtîr ü tecârible sâbittir. İşte Dozy Târîhi ve emsâli. Eğer bu hezeyânnâmeleri –lisân bilmemekle– erbâbı okuyup anlayamazsa ve binâenaleyh hakīkati meydana koyamazsa yazık olmaz mı? Şübhe yok ki bunlar, inkâr kabûl etmez bir hakīkattir.

[90] Fakat hem-mesleğimize te'mîn edelim ki; İstanbul medârisi taşranınkinden farklı değildir. Fünûn-ı cedîde mes'elesi ise bi-temâmihâ [1](تسمع بالمعيدى…) meseline mutâbıktır. Zîrâ "fünûn-ı cedîde" tahsîline tahsîs olunan günde bir sâat kadar bir zamanın ne sûretle geçtiğini ve beş-altı aylık bir tahsîl zamanında –hem haftada bir ders olmak şartıyle– üç dâne kitâbet muallimi değiştiği ve bir kısım dersin beceriksiz ellerde bulunması görülecek olursa şübhesizdir ki, işitirken hissolunan lezzet duyulmaz olur. Hele imtihân usûlü her türlü ta'rîfin fevkındedir. Bakınız nasıl:

Mümeyyizler, muallimler büyücek bir dershâneye girerek avluda kalan talebeden birini çağırıyor. Sabahtan beri ayak üzerinde ve taşların üstünde duran ve bir an evvel girmezse daha akşama kadar duracak olan talebe koşuşuyor, içlerinden yalnız biri muvaffak oluyor ve böylece devâm ediyor. İçerideki temyîz mes'elesini ise hiç sorma. Peki, böyle mi olmalı? Niçin işten anlar müfettişler imtihânlarda dolaşmıyor? Talebenin; "Yazık bizim sa'yimize! İmtihân böyle mi olur?" diye feryâdına meydan vermeli mi?

Fakat meslekdaşların bu ahvâle karşı yalnız için için ağlayarak sâmit ü sâkit durması, kimseye bess-i şekvâ eylememesi beni i'câb ediyor. Bana kalırsa; [2](وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ) sırr-ı celîlini nazar-ı dikkat ve ibret önünde tecessüm ettirerek hak ve onu talep yolunda her türlü isnâda katlanmalı, bütün talebe-i ulûm –gerek taşradakiler gerek buradakiler– ittifâk ederek el birliğiyle hukūk-ı meşrûamızı aramalı, haksızlığa karşı sükût etmemeliyiz. Zîrâ söyleyecek yerde sükût meskenettir. Şu kadar var ki, bütün âmâl ve harekâtımız hüsn-i niyyete makrûn olsun.

Ey ma'şer-i esâtîz, ey bize bakmaya borçlu olanlar! A'mâk-ı rûhumuzdan kopan bir feryâdla size hitâb ediyoruz: Siz –ki, hâdim-i şerîat, hâfız-ı dîn ü diyânet, emîn-i ümmetsiniz– bize bakmaz, bizi yuvarlanmakta olduğumuz bu varta-i helâkten tahlîs etmez, zemîn ü zamana muvâfık derslerle ta'lîm etmezseniz, emîn olunuz ki, dünyâda, ukbâda mes'ûl olursunuz! Biz çok şeyler istiyoruz, siz birini vermiyorsunuz; sözlerimizi nazar-ı insâfa almıyorsunuz. Biz, şimdilik kemâl-i enîn ile:

الهى! تركنا فى قبور العطالة
وليس لنا صحت وليس مخلص
الهى! بقينا فى ظلام الجهالة
فاكرم الينا فضل علم واخلاص

diyerek iştikâ eyliyoruz. Fakat olanca iştihâmızla temennî ediyoruz ki, bizi fiilen tekzîb edesiniz.

Fâtih Talebeden Ödemişli
H. Feyzi

SÜSLÜ CERÎHALAR

Şu elîm senelerde devletin rûh-ı siyâsîsi hâricî ve dâhilî birçok insâfsız düşmanların zehirli tırnaklarıyla eziliyorken.. ve bunlar –az-çok– efrâd-ı milletçe teşhîs ü ta'yîn edilmiş iken mukaddes perdeler arkasında öyle pençeler ve hançerler var ki, bize bütün vâzıh ve yakīn çehresiyle görünmüyor.. Bu kanlı ve paslı hıyânet âletleri, ne kadar yazık ki, bütün milletlerin nûr-ı hayâtı ve berât-ı medeniyyeti olan ilm ü irfân, tahrîr ü tıbâat yaldızlarına, renklerine sarılıyor… Teşkîlât-ı meşrûtiyyesi olan devletlerde "matbûât" kuvveti, "teşrîî, icrâî, adlî" kuvvetlerden sonra hayât-ı milliyye üzerinde en müessir ve en muhterem bir kuvvettir… Yirminci asrın medeniyet-i ma'neviyyesini bu kadar nûrlarla, feyizlerle besleyen ve yükselten.. bugün bizde –eseflerle söylüyorum– sû-i isti'mâl edilen "matbûât kuvveti"dir…

Ve yine bizde her kuvvetten ziyâde mahrûm-ı terakkī ve cılız kalan bir şey varsa o da bu kuvvettir.

Yevmî gazetelerde her gün şahsî ve hırs-âlûd müşâtemelerle, şâibelerle sislenen tefekkür başları –ümîdlerle, heyecanlarla– kütübhâne camlarına kadar kalkarsa.. yine hazîn ve acı bir latme-i ye's ü hırmân ile kırılıyor, düşüyor… Hayat ve kitaplar.. dimâğında bir gayr-i mufârık sahîfesi açan herkes, mevki'-i ihtirâma bu büyük kelimeleri yazmalıdır…

İşte bu kuvvettir ki, bu feyz u irfân yapraklarıdır ki, Osmanlılığın gençliğini istikbâle, münevver ve temiz olmasını şiddetle istediğimiz bir istikbâle kurtarıcı, yaşatıcı nefesleriyle teşyî' edecek…

Bugün kitaplar, devletlerin en temiz, en mukaddes râyât-ı irfân u i'tilâsı iken bizde ne elîm, ne meş'ûm cereyânlara –kirli, fakat ma'sûm– vâsıta oluyorlar…

Bir yerde dediğim gibi:

"Otuz üç perdeli bir devre-i siyâh-ı enînden sonra mu'tekıd ve şanlı ordumuz önde çektiği bir meş'ale-i nevvâr ile bulutlu ölüm karanlıklarını delerek, yırtarak.. eski Bizans'ın pek kirli ve fesâd-âlûd tanıdığımız temelleri üzerine –mübeccel ve hayrhâh ellerle, emellerle– kurulan Osmanlı Devleti'nin o daima şan ve zafer nûrlarıyla parlayan defter-i safahât-ı hayatının en öldürücü ve karanlık bir yaprağını geldi, yırttı. Var olsun! Yani istibdâd yıkıldı, binâ-yı hürriyyet kuruldu; zulm ü cehâlet karardı, adl ü kemâlât parladı.. Öldü ve dirildi.. Vatanımızın, meselâ, bütün âsâr-ı umrân

[1] "Muaydî'yi işitmen, onu görmenden hayırlıdır" anlamındaki Arap atasözüne işaret eder.

[2] Mâide, 5/54.

ve tezyîn gibi, ne maârifi, ne kemâlâtı, ne ilmi ve –ma'nâ-yı muhîtıyle– ne zıyâsı vardı…

O zaman bütün eğlenceleriyle, sefâhetleriyle, fakat bütün cehâletiyle ve ebkemliğiyle İstanbul ve bütün memleket, semâsı örtülü bir geceye benziyordu…

[91] İşte bu gelen, getirilen hürriyeti biz öyle telakkī ediyorduk ki, o, bütün bu siyahlıkları ezecek, eritecek ve vatanın semâ-yı cehlinde küme küme irfân ve terakkī yıldızları uçacaktı…

Lâkin biz hürriyeti –bu kudsiyet-i ma'nâsıyle– hakīkaten tercüme edebildik mi?.. İnce ve korkak: "Evet!" Fakat gür ve cesûr: "Hayır!"

Hayır!.. Çünkü, biz bu hürriyeti ve bu rehâyı, şimdiye kadar idârî kayıdlarla galeyân ederek taşamayan o mâzî –enîs ve an'aneli sefâhetlerimize, ahlâksızlıklarımıza birer mecrâ-yı mücellâ olarak kabûl ettik…

Bugün isimlerini bile yazmaktan teeddüb ettiğim bu fesâd ve şenâat yapraklarının her bir satırı, yarın için hayât-ı ahlâkıyyemizin bir dereke daha tenezzül etmesini intâc eden süslü birer cerîhadır… Bu kitaplar, sevgili yetîm vatanımızda –emîn olalım ki – ziyâ yerine zulmet, hayat yerine ölüm neşr ü îsâr ediyorlar…

Hem bunlar kitap ve sahîfe değil, öyle zehirli iğnelerdir ki, birer tarafları gençliğimizin –genç beylerimizin, genç kızlarımızın– dest-i telezzüzünde, lâkin vicdân-ı ma'sûm ve gāfilinde, ve birer uçları devletimizin kalb-i mecrûh ve mâtemindedir.

Bunu bugün değilse yarın, o zehirli iğnelerin son, siyah kanları –Allah esirgesin!– makbere-i mevt ü izmihlâle damlarken anlayacağız...

Çünkü bütün insaniyeti kavânîn ve irâdât-ı adl ü hakīkatine munkād ü esîr eden büyük târîh, ma'nevî bir mukaddes parmağıyla ezilmiş, parçalanmış medeniyet harâbelerini göstererek ciddî ve müheykel beyânıyle bize bağırıyor ve diyor ki:

Ahlâksız bir millet, nâmzed-i harâbdır!..

Hükûmetin kuvve-i idâriyyesi bu kitapları ve bu neşriyyât-ı muzırrayı men' u tenkîle salâhiyetdâr değilse milletin azm ü metânet-i ahlâkıyyesi bunları redd ü tezyîf edecek kadar büyük ve temizdir…

Muhterem vâizlerimiz –bizimle el ele– halkı bunlardan tebrîd için irşâdâtta bulunmalı ve muazzez pederler, velîler de… Cem'iyet-i beşeriyyenin –az bir zaman için– kendilerine tevdî' ettiği irfân ve zekâ incilerini bu hevâ-yı mesmûm muhîtinden uzaklaştırmalıdır…

Öyle değilse… Bu nâmûslu ve sâf milletin mahfaza-i dimâğ ve tefekkürüne feyz ve nûr akıtmakla vazîfe-i vicdâniyye ve ictimâiyyesini îfâ edecek olan kalemlerimiz hâlâ böyle fesâd ve şenâat çizgileri karalayacak ve hâlâ bunlara teveccüh ve iltifât tebessümleri gösterecek ferdlerimiz bulunacaksa… Târîhin dîvân-ı ithâm ü muâhazesi karşısında, İslâmlık ve Osmanlılık'ın –hadîd ü muğber– hitâb-ı ma'nevîleri önünde verilecek, yalancı ve riyâkâr, cevâblar hazırlayalım…

Eylül 1328, Kanlıca
Cevdet Fahri

REZÎL ESERLER HAKKINDA

Pek çok def'alar söylenildi, bin telehhüfler, sad-hezâr hayflarla haykırıldı ki, bu millet ahlâka, ahlâk-ı fâzılaya nâil olmak çârelerini taharrî yolunda bütün mevcûdiyetini, olanca vüs'at-i iktidâr ve kuvve-i müfekkiresini sarfetmelidir. Şu son zamanlarda pek ziyâde çığırından çıkmış olan ahlâk-ı necîbemizi bütün bütün gāib olmuş görmekten tevakkī ve tehâşî eylemelidir.

Evet kemâl-i teessürle i'tirâf etmeliyiz ki, bugünkü ahlâk ve seviye-i idrâk ü irfânımız bir dereke-i süflâ-yı hîçîye doğru sürüklenmek isti'dâdını gösteriyor. Neden saklayalım?! Ne için ulu orta söyleyivermeyelim?! Ahlâk nâmına, irfân ve iz'ân nâmına tefâhur edecek, gurûrlanacak bir derecede değiliz. Ne erkeklerimizde, ne de kadınlarımızda onu düzeltmek, metîn ve rasîn esâslara rabteylemek fikri uyanamadı, bir türlü uyanmak emârelerini de gösteremedi. Bu vâdîde çalışanlarımızın, çalışmak isteyenlerimizin teşebbüsât-ı lâyıka ve muhıkkaları bir dâire-i mahdûdiyyette kaldı. Onlar bir taraftan metn-i metîn-i ahlâk için teşmîr-i sâk-ı gayret etmekteler iken diğer taraftan bârân-ı belâ gibi yağdırılan darbeler, bî-muhâbâ edilen i'tirâzlar o temelleri de yıktı, harâb etti. Onun içindir ki, bugün elimiz böğrümüzde vâlih ü hayrân kaldık ve daha da şaşacağız ve didineceğiz!! Bir kere maârifimize bakalım; yok… Seviye-i irfânımıza güvenmek isteyelim, o da yok.. San'at ve ticâretimizi ele alalım, o hiç yok... İstinâd etmekliğimiz lâzım gelen noktalarımız: Ahlâk ve irfân… O da yukarıda söylediğimiz gibi ağlanacak bir râddede… O hâlde ne yapmalıyız? Başımızı taşlara çarpa çarpa ölmeli miyiz; hayır!? Bu millet yaşayacaktır ve yaşamak için mevcûdiyetini muhâfaza etmektedir. Fakat yaşamak için de bir sâik-ı ma'nevîye muhâcız: İşte o da ahlâk... Üçyüz bu kadar seneden beri mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'neviyyesini muhâfaza etmekte olan bu millet-i necîbe üç-beş erâzilin, beş-on yardakçının bâzîçe-i ihtirâsı olamaz; ihtirâsât-ı nefsâniyye yolunda, on paralık bir istifâde uğurunda koca bir milletin, ahlâkını bozmak için irtikâb edilen, edilmekte olan hıyânet ve denâetlere artık tahammül edilemez.

§

Bugün, meydân-ı istifâdeye vaz' olunan, binlerce liralar sarfıyle eyâdî-i istifâzaya tevdî' kılınan ciddî, ahlâkī eserler kütübhânelerimizin câmekânlarında gubâr-ı nisyâna atılmış duruyor; göz nûrları dökülerek ve milletin istikbâl-i irfânı düşünülerek bunca fedâkârlıklar ihtiyârıyle yazılan târîhlere, hissî ve ictimâî eserlere el bile sürülmüyor; yazık... Öbür yanda birkaç gürûh-ı erâzilin üç beş guruş kapmak için yazarak **[92]** pâzâr-ı sefâhete çıkardıkları hezeyânnâmeler kapışılıyor. Öyle bir satış, bir rağbet-i mecnûnâne ki, insanın ahlâk nâmına, terbiye-i medeniyye nâmına ağlayacağı geliyor. Bu türrehâtnâmeler için matbûât sütûnlarında görülen tel'înler, protestolar kâr etmiyor. Yazan, satan utanmıyor; okuyan aslâ...

İsimleri işitilirken bile erbâb-ı vicdân ve terbiyetin yüzlerini kızartan bu menhûs ve müstekreh resimli kitapların arkası ne vakit kesilecek, yerlerine ne vakit ciddî ve ahlâkī eserler

kāim olacak yâ Rabbî?! Ahlâk-ı umûmiyyeye tecâvüz şeklini alan bu uygunsuzluklar ne vakit hükûmetin nazar-ı dikkat ve basîretine ilişecek...

İşte hep düşündüklerimiz, büyük bir heyecân ve endîşe içinde beklediğimiz şeyler…

Bugün mektep çocuklarından tutunuz da bir kısım züppe taslaklarına varıncaya kadar ellerinde *Kanlı Zifâflar, Fâhişeler, Gıcırtılar. Heyecanlı Dakīkalar* ve daha bilmem *Anahtar Delikleri* filânlar… Halbuki bugün eyâdî-i iftihârımızda birer güldeste-i maârif gezdirmeliyiz. Hattâ gümüşlü bastonlara, lüzûmsuz âlâyişlere mukābil ellerde, kollarımızda hazâin-i irfân taşımalıyız. Bu milletin i'lâ-yı şân u şerefine yaranmalıyız. Yoksa bu hâk-i pâk-i vatana misk ü anber-i edeb ü irfân tohumu yerine ısırgan zerreleri ekersek esfelü's-sâfilîn-i zevâle doğru gittiğimiz gündür. Acaba o zavallılar, *Karyolada İntizâr Dakīkaları*nı yazmak rezâletini irtikâb eden genç beyinler bilmiyor ve anlamıyorlar mı ki, bu millet artık bir terbiye-i irfân ve kemâle muhtâcdır!! Bunları derketmek hâssasını hiç de tatmamışlar mıdır ki, bir memleketin i'tilâ-yı şükûh u şevketi muhâfaza-i hüsn-i ahlâk sâyesindedir! Bu gibilere ne için iğmâz-ı ayn edildiğini, kānûn-ı mahsûsunda böyle edânîyi tecziye ve teşhîre müteallik mevâdd-ı mahsûsa var iken devâir-i âidesinin neden bu husûsda müsâmahakârâne davrandığını anlamak istiyoruz. Çünkü:

Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir!

Kırımî
Safvetî Kemal

* * *

SEBÎLÜRREŞÂD

Kaplarının üzerinde açık saçık resim bulunan kitabların ahlâk-ı umûmiyyeyi berbâd etmekten başka bir netîce vermeyeceğini anlayan hükûmetin bu gibi eserler hakkında ta'kībât-ı kānûniyyede bulunacağı haber alındı.

Şimdiye kadar milletin nâmûsuna, iffetine hücûm ederek elinde ahlâk-ı sâfiyyesinden başka sermâyesi kalmayan o bîçâreyi büsbütün bitirecek mâhiyette birçok eserler meydana çıktı. Bunların hakkında acı tatlı bir hayli sözler söylendi. Kemâl-i esefle i'tirâf etmeliyiz ki, o sözlerin hiç te'sîri görülmedi.

Geçenlerde idârehânemize taşradan muhterem bir zâbit gelerek yana yakıla şöyle bir vak'a anlattı: "Demin kitâbcıların birine uğradım, yeniden ne gibi ciddî eserler çıktığını sordum. Kitâbcı bir derin göğüs geçirdikten sonra; "A efendim, ciddî eseleri kim arıyor ki yazan, basan bulunsun? Biz kitâbcılar artık … gibi eserler yazdıracak adam arıyoruz! Yoksa iflâs edeceğiz. Karşımdaki, yanı başımdaki komşularım benim gibi düşünmedikleri için o dediğim kitaplardan yazdırıp yazdırıp boyuna satıyorlar. Biz eski kafalı adamlardan olduğumuz için; "Ayıptır, millete yazıktır" diye sinek avlayıp duruyoruz... İşte bu sözleri söyleyen nâmûslu bir Ermeni kitâbcısı idi."

Muhterem kāri'lerimizden bu mes'eleye dâir pek çok mektuplar alıyoruz. Hattâ bir tânesinde o gibi eserlerin kimler tarafından yazılıp hangi matbaalarda hangi kitâbcılar ma'rifetiyle bastırıldığı gāyet mevsûk olmak üzere ber-tafsîl gösterilmişti. Gerek o eserleri yazan, gerek basan adamları teşhîr etmek bizim için gāyet kolaydır. Ancak biz şimdilik bu vâsıtaya mürâcaat etmeyeceğiz. Yalnız daha nâmûskârâne bir sûrette para kazanmaya çalışmalarını kendilerinden hem ilk hem son def'a olmak üzere ricâ edeceğiz. İnsâf etsinler de hem milletin, memleketin selâmeti, hem kendilerinin muhâfaza-i haysiyyeti nâmına olsun bundan böyle ticâretin şu nâ-meşrû', şu sefîl tarzını bıraksınlar.

Gazetelerimiz de rast geldikleri kitap i'lânını sütûnlarına geçirmesinler. Zîrâ, tabîî bilmeyerek, bir sürü mülevves âsârın revâcını te'mîn ediyorlar. Evet, bilmeyerek ediyorlar. Yoksa hiçbir gazete sâhib-i imtiyâzının vücûdunu tasavvur edemeyiz ki, beş on guruşluk i'lân ücreti için tutsun da mensûb olduğu millette nâmûs, ahlâk nâmına ne varsa kökünden temizleyecek bu gibi murdârlıklara dellâl olsun.

SİYÂSİYÂT

HÜKÛMET-İ OSMÂNİYYE İLE İRAN BEYNİNDE MADDÎ VE MA'NEVÎ RÂBITALAR

Evet, târîhi, an'anâtı, ma'neviyâtı ile bütün Şark Âlemi'ne merbût olan İran, din, cinsiyet, âdât ve 300 fersah tûlünde büyük bir hudûd ile Memâlik-i Osmâniyye'ye her memleketten daha ziyâde merbûttur.

Şark'da hissiyât henüz büyük bir ehemmiyete mâliktir. Bu ehemmiyet mesâil-i siyâsiyyede de rol oynamaktadır. Fakat bu hissiyâttan başka millet ve devletleri yekdiğerine rabt ve takrîb ile fasl u tefrîk kuvvetini hâiz şerâit-ı maddiyye dahi İran ile Osmanlıyı yekdiğere kâmilen merbût kılacak ve bu iki memleket-i İslâmiyyeyi muhabbet-i mütekābileye mecbûr edecek bir mâhiyettedir.illetleri yekdiğerine yaklaştıran, beynlerini te'lîf eden ve hüsn-i **[93]** münâsebâtlarını te'yîde hâdim kılan birkaç esâslar vardır:

Bunlardan birincisi, ticâret ve menâfi'-i iktisâdiyyedir.

İran ile Osmanlı ticâreti ve menâfi'-i iktisâdiyyeleri nazar-ı dikkate alınır ve bu cihâtın keyfiyet-i hâliyye ve müstakbelesi tedkīk edilirse İran pazarının gāsıb eller inhisârına geçmesiyle Osmanlı ihrâcât-ı müstakbelesine vârid olacak darbelerin ne kadar vahîm olacağını şimdiden tasavvura almamak, bu husûsda dûr-endîşâne düşünmemek kābil değildir.

Şerâit-i vedâdiyye-i milelden iştirâk-i dîn ü âdât bir âmil-i müessir addedilmektedir:

Eyyâm-ı kadîmede bir eser-i cehâlet ve gaflet olarak hodkâmân-ı kavm, kendi ihtirâsât-ı zâtiyyelerini ta'kīb maksadıyle bu iki milletin arasına birçok ihtilâfât-ı mezhebiyye sokmuşlardır. Azıcık bir hareket-i terakkī-perverâne ile şu münâferete nihâyet verilebilir.

Hâl-i hâzırda ise bu iki millet anlamak üzeredirler ki, *Kur'ân'*ı, Ka'be'si, Peygamberi, kıblesi bir olan müslümanlar arasında hiçbir mübâyenet yoktur. Zâten inkılâbât-ı ahîre artık o gafletleri meydandan kovmakta, ahrâr-ı tarafeyn şu

ciheti tashîh için uğraşmaktadırlar. Bugün İran'daki tasavvurât, tahayyülât, telakkıyât on sene bundan evvelki gibi değildir. Herşeyde olduğundan ziyâde bu mes'elede de bir inkılâbın –bir inkılâb-ı fikrînin– kesb-i muvaffakıyyet ettiği görülüyor.

Devre-i Meşrûtiyyet'te neşredilen İran matbûâtı, îrâd olunan nutuklar, mev'izalar tedkîk edilirse hep Mirza Aga Hân-ı Kirmânî'nin şu eş'ârındaki maksad-ı vifâk-cûyâne ve ittihâd-perverâne meydana çıkar:

همی خواستم تا که اسلامیان،
بوحدت ببندند یکسرمیان؛
همه دوستی باهم افزون کنند،
زدل کین دیرینه بیرون کنند؛
مر اسلامیان رافزاید شرف؛
نفاق وجدائی شو دبر طرف؛
شودترك ایران وایران چو ترك،
نماند دوئی درشهان سترك؛
زد لها زداین ایده کینه زود،
نکویند سنی وشیعی که بود؟..

İştirâk-i dîn ü âdât; bu, kavî bir râbıta-i ma'neviyyedir. Avrupalılar bundan oldukça istifâde ediyorlar. Terakkıyât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyeleri İran ve Osmanlı memâliki derecesinde olan devletler ise bundan daha sühûletle müntefi' olabilirler.

Tevhîd-i lisân ve ırk dahi devletleri yekdiğerine rabteden vesâil-i ciddiyyedendir:

İran kitle-i İslâmiyyesinin mühim bir kısmını (üç milyondan fazla) Türk unsuru teşkîl eder. Şimâlî İran, Azerbaycan kısmı, hep Türkçe tekellüm ederler. İran Türkleri Osmanlı ve Rus hudûdları boyunda sâkin olduklarından hem Kafkasya'da, hem Memâlik-i Osmâniyye'de yaşayan kendi hem-cinsleriyle komşu olduklarından bu memleketlerle birçok münâsebât-ı ticâriyyede bulunuyorlar. Osmanlı vilâyât-ı şarkıyyesi i'mâr edilir, turuk u maâbir inşâ edilirse, ticâret ve sınâatte müteşebbis ve gāyet faâl olan İran unsuru Osmanlılar ile daha ziyâde münâsebât-ı medeniyyede bulunacak, bu iki devletin menâfi'-i müştereke ve müstakbelesinin te'mînine hasr-ı gayret edebileceklerdir.

Şerâit-i mühimme-i mezkûreden biri de memleketlerin mevki'-i coğrafîleridir:

Osmanlı memâlik-i vesîası şarkan Basra, Bağdad, Musul, Van ve Erzurum vilâyetleri ile üç yüz fersah, uzun bir hat boyunda İran ile hem-hudûddur. Bugün İran hükûmeti hem-dîn ve hem-cins olduktan başka tecâvüzî bir vaz'iyet alacak hâlde de değildir. Böyle bir hâle gelinceye kadar Osmanlı hudûd-ı şarkıyyesinin mühimmât-ı tedâfüiyyesi de tabîî tekmîl edilmiş olacaktır. Şimdi İran hükûmeti yerinde şu memleket-i İslâmiyyeyi 1907 İ'tilâfnâmesi'yle kendi beynlerinde taksîm etmiş olan İngiliz ve Rus hükûmetleri birleşecek olurlarsa, hudûd-ı şarkıyyemizde değil İran serbâzı Rus Kazakı ile Hindistan sipâhîsi ahz-i mevki' ederse, Türkiye'nin vaz'iyet-i sevku'l-ceyşiyye ve askeriyyesi bâdî-i endîşe olmaz mı? Hâl-i hâzırda hudûdlarının muhâfazası için yüz binlerce asker silâh altında bulundurmak mecbûriyetinde kalan bir hükûmet elbette ki bu husûsu nazar-ı ihmâl ile görecek bir hâlde değildir. Bu kadar vâsi' bir hudûdu Rus ve İngiliz kuvâ-yı müttehidesine karşı müdâfaa etmek ne kadar maddî ve askerî mesârifât altına girileceğini kestirmek için pek de dûr-bîn olmaya lüzûm yok. Bu, bir kere düşünüldü mü: İran'ın mevki'-i coğrafîce Osmanlı ülkesine ne kadar merbût olduğu, bu memleketlerin mukadderât-ı siyâsiyyesinin yekdiğeri için birer hayat ve memât mes'elesi teşkîl ettiği anlaşılmamak kābil değildir.

Ta'dâd ettiğimiz bütün vesâilden mâadâ efrâd ve akvâmı yekdiğerine samîmî bir sûrette merbût kılan mühim bir sebeb daha var ki, o da, müşterek bir düşmanı bulunmaktır:

Karşılarında bir düşman-ı umûmî bulundukça, menâfi' ve âmâl-i husûsiyye ikinci derecede kalmalıdır. Aralarında irs da'vâsı olan efrâd-ı âile veya hudûd münâkaşası olan erbâb-ı mezâri', terekelerinin veyahud tarlalarının müşterek ve umûmî bir düşman tarafından gasbedildiğini görünce, düşmana karşı tevhîd-i hareket ederek –muvakkaten olsun– kendi beynlerindeki gavgā ve münâkaşaları terkeylemeleri muktezâ-yı akl ü hikmettir.

İran ve Osmanlı memâlik-i hem-civârı husûsî olarak birçok menâfi'-i müştereke sâhibi olduklarından başka, umûmî ve müşterek düşmanlara **[94]** dahi ma'rûzdurlar. Bunlar da, iki yüz seneden beri memâlik-i İslâmiyyeye karşı ihtirâslar perverde eden, her kaç senede bir gerek İran ve gerek Osmanlıya i'lân-ı harb ederek mütevâliyen bu memleketlerden birer kıt'a koparan ve kuvâ-yı müdhişeleriyle her iki devletin pâyitahtlarına kadar hücûmlarını îsâl eden bir tehlike-i berriyye ile, Âlem-i İslâm'ın dostu sıfatıyle geçinen, muhabbet ve meveddetini gerek İran ve gerek Osmanlıya pek ağır fiatlara satmış olan dehşet-i bahriyyeden ibârettir ki, onların müttehid ve müttefik bir kuvvet şeklinde icrâ-yı merâm ve tatbîk-ı âmâle karâr vermeleriyle erkân-ı memâlik-i İslâmiyye, içinde bulunduğumuz tezelzülât-ı müessifeye uğratılmıştır.

Resul-zâde
Mehmed Emin

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA
– 9 –
BAĞDAD HÜKÛMETİNE DÂİR MA'LÛMÂT-I TÂRÎHİYYE

Bağdad hakkında yazacağım makālelerden evvel bu memleketin ahvâl-i târîhiyyesinden mufassal bir sûrette bahsetmeye mecbûrum. Ancak bu yolda kāriîn-i kirâma bu memleketin ehemmiyeti husûsunda bir fikir verebilirim. Yüz otuz iki sene-i hicriyyesinde Abdullah es-Seffâh tarafından te'sîs olunan hükûmet-i Abbâsiyye merkezi için Bağdad şehrini binâ eden hulefâ-yı Abbâsiyyenin ikincisi Ebû-Ca'fer el-Mansûr bir taraftan Bağdad binâsıyle, diğer taraftan hilâfgîrlerini mahvetmekle iştigāl ederek hükûmeti pek metîn ve rasîn bir esâs üzerine binâ eylemiştir.

Bunun ibtidâ-yı hükûmeti yüz otuz altı târîhinde ve vefâtı yüz elli dokuz senesindedir ki, müddet-i hilâfeti yirmi üç senedir.

Vefâtından sonra oğlu Muhammed el-Mehdî câlis-i taht-ı hilâfet olup pederi Mansûr'un mahbûslarını ıtlâk ile ızhâr-ı mehâsin-i ahlâk etmiştir.

Yüz altmış dokuzda Muhammed el-Mehdî'nin vefâtıyle yerine oğlu Mûsâ el-Hâdî ve müşârun-ileyh dahi bir sene kadar hilâfette kalarak vefât etmesiyle biraderleri Harun er-Reşîd cülûs etmiştir.

Harun er-Reşîd, hulefâ-yı Abbâsiyyenin erşedi olup şehzâdeliği zamanında mahâret-i askeriyye ve fazîlet-i ilmiyyesini dâire-i İslâmiyyetin hâricindeki akvâma bile anlatmış eâzımdan olmasıyle, zamanı Devlet-i Abbâsiyye'nin devr-i istîlâsı demektir. Hükûmeti bir taraftan Hindistan ve Çin, diğer taraftan Kafkas ve Mâverâünnehr'e îsâl ettirdi. Bu zât-ı âlî terakkıyât-ı medeniyye ve ilmiyyeye dahi tevsî'-i mülk etmesi kadar hizmet etmiştir. Halîfe-i müşârun-ileyh cesûr, vakūr, âlim ve halîm idi. Sâyesinde evc-i a'lâya yetişen hânedân-ı Bermekî'yi yine kendisi mahveylemiştir. Bu kazıyyenin esbâbı hakkında târîhlerin beyân ettikleri rivâyât pek muhtelif ise de hakîkat-i hâl hükûmete iştirâk fikrine düştüklerini hissetmesinden münba'is olmuştur. Müşârun-ileyh ordusuyla beraber devlet-i İrâniyye memâlikinden olan Tûs –ki hâl-i hâzırda Meşhed ve Horasan diye yâd ediliyor– şehrinde iken vefât eylemiştir.

Yüz doksan bir senesinde müşârun-ileyhin vefâtı haberi merkez-i hilâfet olan Bağdad'a gelmesiyle beraber yerine oğlu Emîn câlis-i taht-ı hilâfet olmuş ve yüz doksan sekiz senesinde mesned-i hilâfeti tezyîn eden Me'mûn er-Reşîd bir taraftan tevsî'-i mülk ile meşgūl olarak Girit ve Sicilya adalarını ve sâir memâlik-i mühimmeyi pederinin devr-i istîlâsına ilâve eylemiş ve diğer taraftan kütüb-i Yunâniyyeyi lisân-ı Arabîye tercüme ettirerek fünûn-ı Yunâniyyenin memâlik-i İslâmiyyede neşr ü ta'mîmine hizmet etmiştir. Müşârun-ileyh âlim, fâzıl, müdebbir bir zât idi. Ehl-i Beyt ile Abbâsîler arasındaki zıddiyet ve münâfereti dahi hüsn-i sûretle ittihâd ü ittifâka çevirdi. Hattâ İmâm Ali er-Rızâ (ra) hazretlerini bir meclis-i umûmîde kendine velîahd etmekle Ehl-i Beyt hakkındaki safvet-i kalbini isbât eyledi.

İmâm-ı müşârun-ileyh daha evvelce irtihâlleri mülâbesesiyle iki yüz on yedi senesinde müşârun-ileyh Me'mûn'un vukū'-ı vefâtında hilâfet için da'vet olunan oğlu Abbas amcası Mu'tasım'ın hayatında hilâfeti kabûl etmeyeceğinden bahisle vukū' bulan i'tizârı üzerine Harun er-Reşîd'in üçüncü oğlu bulunan müşârun-ileyh Mu'tasım makām-ı hilâfete geçmiştir.

İki yüz yirmi sekiz senesinde Memâlik-i İslâmiyyeye tecâvüz eden Kayser-i Rûm yani Bizans hükûmeti ile muhârebe ederek gālib olmuş ve Amûriyye Kalesi'ni de almıştır.

İki yüz yirmi yedi senesinde vefât eden Mu'tasım yerine oğlu el-Vâsik Billâh hilâfete geçmiş ve bunun dahi iki yüz otuz sekiz senesinde vukū'-ı vefâtı üzerine el-Mütevekkil Alallâh lakabıyle mülakkab biraderi Ca'fer taht-ı hükûmete sâ'id olmuştur.

İki yüz kırk yedi senesinde vefâtıyle yerine oğlu el-Mustansır Billâh ve onun altı ay hilâfetinden sonra el-Müstaîn Billâh halîfe olmuştur. İki yüz kırk sekiz senesinde makām-ı hilâfete geçen bu zâtın dahi ahîren vukū'-ı vefâtıyle yerine el-Muiz Billâh, Samarrâ'da makām-ı hilâfete geçti.

Mu'tasım'ın zamanından beri Samarrâ kasabası merkez-i hilâfet ittihâz edilip vüzerâdan en mu'teber ve muktedir bir zât dahi Bağdad hükûmetine me'mûr edilmek âdet hükmüne girdi. Bunun dahi vefâtıyle yerine el-Mühtedî Billâh iclâs edildi.

El-Mühtedî dahi iki yüz elli altı senesinde vefât ederek yerine geçen el-Mu'temid Billâh vak'-ı hükûmeti muhâfaza eylemiş ise de bu halîfe-i gayûrun zamanı bazı muhârebât ve gavâil ile geçmiştir. İki yüz yetmiş dokuz senesinde vukū'-ı vefâtı cihetle el-Mu'tezıd Billâh Ahmed bin el-Muvaffak makām-ı hilâfete cülûs eyledi. Bunun zamanında şimdiki Necid sancağı cihetinde zuhûr eden Karâmit, hükûmet-i Abbâsiyyeyi bir zaman işgāl eylemiştir. Bunlar Hicaz cihetine pek çok tasallut etmiştir.

Mu'tezıd'ın iki yüz seksen sekiz senesinde vefâtı vukūuyle yerine oğlu el-Müktefî Billâh serîr-i hilâfete kuûd etti ve Karâmita ile biraz uğraştı.

İki yüz doksan beş senesinde bu dahi vefât etmesiyle el-Muktedir Billâh Ebu'l-Fazl Ca'fer bin Ahmed el-Mu'tezıd hilâfete geçti.

Hâsılı hulefâ-yı müşârun-ileyhimin halefleri birer birer makām-ı hilâfeti ihrâz ve işgāl ederek el-Müstazhir Billâh Bağdad'ın sûruyla şehrini ta'mîr eylemiştir.

En-Nâsır Lidînillâh hulefâ-yı Abbâsiyye içinde maârife ve ta'mîr-i mülke hizmet edenlerin birincilerinden ma'dûddur. Selâtîn-i Eyyûbiyyeden Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin İslâmiyet'e ettiği hıdemâtı bu halîfenin zamanına tesâdüf eylediği gibi, Hîve[1] pâdişâhı olan Kutbeddîn Sultan Muhammed istîlâ ve tasallut fikriyle Bağdad'a gelmiş ise de askerinin uğradığı şiddetli soğuklar ve karlar Bağdad'a vusûlüne mâni' olmuştur. Avdetleri de Cengizlilerin zuhûruna ve seylâb-ı belâ gibi Asya'ya hücûm ve istîlâlarına tesâdüf ederek hükûmeti Cengiz eline düşerek mahvolmuştur.

Hîve saltanatı bu sûretle Cengizliler eline düştüğü gibi, diğer taraftan birçok mahalleri en-Nâsır Lidînillâh Devlet-i Abbâsiyye'ye ilhâka himmet eylemiştir. El-Mustansır Billâh zamanında Bağdad'da umûmî kütübhâneler, medreseler, dârussınâalar misilli âsâr-ı âliyye te'sîs olunduğu gibi, müşârun-ileyhin in'âm ve ihsânları dahi bilcümle müverrihîn tarafından yâd u takdîr olunmuştur.

El-Müsta'sım Billâh hulefâ-yı Abbâsiyyenin sonuncusu ve altı yüz elli altı **[95]** senesinde Bağdad'daki Hilâfet-i Abbâsiyye Müsta'sım'ın vefâtı ve Hülâgû'nun Bağdad'ı istîlâ etmesiyle munkarız olmuştur.

Bu hânedân-ı hilâfetten Mustansır Billâh altı yüz elli sekiz senesinde Mısır'da isbât-ı neseb ederek Mısırlılar tarafından kendisine bey'at edilmiş ve Abbâsîlerin bu ikinci hükûmeti selâtîn-i ızâm-ı Osmâniyyeden Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin Mısır'ı istîlâları zamanına kadar bir hilâfet-i rûhâniyye üzere devam eylemiştir.

Hülâgû tahrîbât-ı vâkıasından sonra Bağdad'ı terketmiş ve zimâm-ı hükûmeti İbni İmrân nâm şahsa tefvîz eylemiştir.

[1] Metinde (جنوه) şeklinde yazılmıştır.

İbni İmrân denilen adam şimdiki Bağdad'a tâbi' olan Horasan kazâsı merkezi olan Ba'kūbe kasabası'nda "âmil" yani kāimmakāmın hizmetinde bulunan edânîden biri olduğu hâlde Bağdad'ın muhâsarât ve muhârebâtında Hülâgû ordusuna Horasan kazâsından zehâir ve me'kûlât tedârikince hizmeti sebketmesiyle Bağdad'ın hükûmeti bu hizmetine mükâfâten kendisine verilmiştir. Bundan sonra Bağdad vâlîliği vüzerâ-yı Tatariyyeden Cohan(?) Şemseddin Muhammed nâm zâta tevcîh edilip bu adam Hülâgû'nun tahrîbâtını alâ-kaderi'l-imkân ta'mîre sa'y eylemiştir.

Bu zavallı adam hükûmet-i Tatariyye tarafından bir aralık azl ve habs edilmiş ve yerine Abdülmelik nâmında birisi ta'yîn kılınmış ise de muahharan iâde-i me'mûriyyet ettirilmiş ve en sonra Baydu Oğul Han tarafından katledilmiştir.

Baydu Han'dan sonra Bağdad vilâyeti etibbâdan ve Millet-i Mûseviyye'den Sa'düddevle'ye tefvîz edilip ahali ise bunu hazmedememeleriyle az müddet içinde katlolunmuştur.

Bundan sonra "Şekerci Muhammed" Bağdad vâlîliğinde bulunmuştur. El-hâsıl Hülâgû'nun altı yüz elli altı senesinde başlayan Bağdad hükûmeti bir takım nâ-ehil vâlîler tarafından sû-i hâl ile idâre olunarak nihâyet yedi yüz otuz sekiz senesinde Hülâgû hükûmetinden rehâyâb olmuştur.

Hükûmet-i Tatariyyenin dûçâr olduğu muhârebât-ı dâhiliyye devâmına meydan vermeyerek târîh-i mezkûrda Bağdad'da munkarız oldukları misilli yedi yüz kırk senesinde asıl makarr-ı saltanatları bulunan Tebriz'de dahi munkarız olmuşlardır.

Bağdad Muhâbir-i Mahsûsunuz
S[sin]**. M. Tevfik**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 10 –
ZİŞTOVİ'DE ÂSÂR VE HAYÂT-I İSLÂMİYYE

Ziştovi kasabası; Varna, Sofya Hattı inşâsına kadar pek çok zamanlar Tuna sâhilinin en mu'tenâ bir ticâretgâh iskelesi imiş. Bununla beraber bu kasabaya mülhak olan karyelerin her birisinde ashâb-ı servet ü hayrât tarafından inşâ olunmuş pek çok cevâmi'-i şerîfe mevcûd olduğu hâlde bugün hemen kâmilen denecek derecede Bulgaristan hükûmeti tarafından tahrîb olunmuştur.

Yalnız tahrîb olunmakla kalsa, zavallı müslümanlar buna da râzî olacaklar; çünkü onlara göre bir lutuftur.

Fakat iş yalnız tahrîb edilmekle bırakılmıyor; hem tahrîb ediliyor, hem de onlara âid olan evkāf, hükûmet malı gibi me'mûr-ı mahsûs tarafından hazîne nâmına satılıyor.

Bulgaristan'ın her kasaba ve karyesinde bu zulüm, bu haksız tecâvüzât, bu kānûn-şikenâne muâmelât cârî olduğu hâlde makām-ı âidi tarafından hiçbir türlü ses çıkarılmıyor!!!

Ziştovi kasabasında vaktiyle on dört cevâmi' ve mesâcid-i şerîfe mevcûd olduğu hâlde bugün ancak yedi adedi mevcûd denecek bir hâlde. Bâkīsi tahrîb edilmiştir.

Bunlardan ikisi esnâ-yı harbde hedm ve tahrîb edildiği gibi, kasabanın en mu'tenâ ve şerefli bir yerinde bulunan ve İhsâniye nâmıyla be-nâm olan câmi'-i şerîf de Bulgar hükûmeti tarafından hedmedilerek yerine tiyatro binâsı inşâ olunmuştur ki, bir vakitler abdestsiz içeri girilmesine müsâade edilmez iken bugün içerisinde kadın-erkek boklu ayak[?] dansediyor da hâlâ İslâmların donmuş olan kanlarında bir eser-i intibâh bile hissedilmiyor.

Velişan Câmi'-i Şerîfi de takrîben bundan on beş sene mukaddem duvarlarının harâbiyeti bahâne edilerek komisyon-ı mahsûs tarafından hedmolunmasına icbâr edilmiş ve bu sûretle hedmedilerek enkāzından mahalle-i mezkûrenin diğer bir mevkiinde küçük bir câmi'-i şerîf inşâ edilmiştir ki, bu da hilâf-ı kānûndur. Zîrâ bin dokuz yüz dokuz senesi imzâ edilen protokol ahkâmınca aynı mâhiyeti hâiz bir câmi' inşâ edilmesi lâzımdır.

Kışla Câmi'-i Şerîfi demekle ma'rûf olan ma'bed-i mukaddesin kurbünde bulunan mektep ve medrese ile câmi'-i şerîfin minâresi hükûmet tarafından hedm ve tahrîb edilerek câmi'-i şerîfin binâsıyle tahmînen üç bin metre murabba'ındaki avlusu –ki, ekser mahalli İslâm makābiri imiş– askerlere ta'lîmgâh ve depo ittihâz olunmuştur.

Bulgarlar yalnız câmi'leri zabtetmekle de kalmayarak İslâm mekteplerini de zabtetmektedirler. Çünkü burada muhârebeden mukaddem İslâmlar tarafından inşâ edilmiş bir mekteb-i rüşdî var imiş. Bu mektep, Bulgaristan'ın teşekkülünden beri belediyenin elinde bulunuyor ise de bugün Bulgarlara "jimnazya" i'dâdî olduğunu kemâl-i teessüfle görüyoruz.

Hasan Efendi Mescidi demekle ma'rûf olan mescid-i şerîf yirmi sene mukaddemine gelinceye kadar hükûmet-i Bulgariyye tarafından depo ittihâz edilmiş, ondan sonra da ticâret mektebinin inşâsı esnâsında askerler tarafından hedmedilerek enkāzı alınıp arsası da mektep avlusuna ilhâk olunmuştur.

Bu mescidin kurbünde bir de medrese bulunuyorduysa da o da emsâli misilli tahrîb olunmuştur.

İskele Câmi'-i Şerîfi de sonradan yanmış. Diğer birisi de yol üzerine gelerek inhidâmına sebebiyet vermiş, bu sûretle hedmedilerek enkāzı vakfa alınmış ve arsası bil-fürûht bedeli alınmıştır.

Bazı câmi'ler yıkıldığı hâlde yerine yapılanların hükûmet tarafından yapıldığı zannedilmesin; yukarıdan beri inşâ edildiğini söylediğimiz cevâmi'-i şerîfe ashâb-ı servet ü hamiyyetin hayatlarında bırakmış oldukları sülüs-i mâlları ve ahâlî-i hamiyyetdânın iânesi ile meydana gelmişlerdir.

Ziştovi kasabasına âid evkāf-ı İslâmiyyenin vâridât-ı senevîsi 6500 frank kadar bir yekûne bâliğ oluyorsa da bunun üç bin beş yüz frangı eimme ve müezzinlere ve sâir sarfiyâtına, bâkīsi de terhînen vakıf nâmına istikrâz olunan on bir bin frankın re'sü'l-mâl ve güzeştesine verilmektedir.

Ziştovi'de İslâmların üç ibtidâî mektebi vardır. Maa-hâzâ geçen sene ders ibtidâsında maârif büdçesinin muzâyakasından nâşî birisi kapanmıştır. Diğer ikisi de zükûr birinci ve ikinci seneleriyle inâs üçüncü senelere kadar şâkirdân ve tâlibât bulunuyor.

Evvelce dört sınıflı bir de mekteb-i rüşdî olduğu hâlde birkaç seneden beri muzâyaka-i mâliyyeden nâşî mikdâr-ı

kâfî muallim bulunmadığı cihetle iki sınıfa indirilmiştir. Mekteb-i rüşdînin bulunduğu yerde üçüncü ve dördüncü sene ibtidâî zükûr şâkirdânı bulunmaktadır.

Ziştovi kasabasına âid olarak vermiş olduğum şu kadarcık ma'lûmâtı mütemmim ve Bulgarların, vatandaşları olan müslümanlara bi-gayri hakkın revâ gördükleri mezâlim ve taaddiyâta ufacık bir levha olmak üzere bu günlerde bu kasabaya mülhak Çavuş**[96]**köy âhâlî-i İslâmiyyesi hakkında icrâ edilen vahşetlerden de biraz bahsetmek isterim.

Evvelâ şurasını bilmek lâzımdır ki, Bulgaristan'da müslümanlar hakkında ta'kîb etmekte olduğu yegâne siyâset her türlü vesâita –velevki en hasîs olsa bile– mürâcaat ederek onları hicrete mecbûr ve bu vesîle ile ellerinde bulunan mal ve emlâklerini yok bahâsına zabtetmektir.

Çavuşköy ahalisini de bu sûretle hicrete mecbûr etmeyi düşünmüş olmalılar ki, zikredeceğim vahşeti tasmîm ederek mevki'-i fi'le koymaya muvaffak olmuşlardır.

Vak'a mâh-ı hâlin dokuzuncu Pazar günü akşam yani yatsı namazını müteâkıb zuhûr etmiştir. Maamâfîh daha gündüzden böyle müdhiş bir vak'anın zuhûr edeceği şâyi' olarak İslâmları pek dehşetli bir korku istîlâ eder. Çünkü bu vak'a birden bire meydana gelmiş değildir. İki hafta mukaddem köyün kenârında bulunan İslâm Kıbtîlerinden birkaç hânenin başına da gelmişti.

Bulgarlar orada bulunan birkaç hâne İslâm Kıbtîsine aslı ve esâsı olmayan bir şey'i bahâne ederek bir gece hücûm ederler, kapı ve bacalarını yıkarak evlerini târumâr ederler.

Nizâm ve insâniyetin hilâfına olarak bu zavallılara edilen zulüm ve tahkîre karşı bîgâne kalmayı mugâyir-i insâniyyet telakkî eden müslümanlar bu vahşeti köy muhtarına arzederler. Fakat aldıkları cevâb nasıl olsa beğenirsiniz? "Bakalım sizin başınıza da neler gelecektir!!!"

Bundan sonra birkaç gün geçer, vak'anın zuhûr edeceği gece İslâmlar ferâiz-ı İslâmiyyeden olan yatsı namazını edâ etmek maksadıyle câmi'-i şerîfe giderek ferâiz-ı ilâhiyyeyi ba'de'l-edâ bazı komşuları tarafından bir hücûm-ı nâgehânîye ma'rûz kalarak sopa ve sâir şeyler ile fenâ sûrette darbolunurlar.

Bu haydûd, vahşî canavarlar burada bedbaht İslâmları bir sûret-i gaddârânede ezdikten sonra bununla da iktifâ etmeyerek İslâm mahallelerine saldırırlar, mektebin camlarını kırarlar, edebsizcesine bazı İslâm evlerine girerler. Hâsılı sabahlara kadar sokaklarda kudurmuş köpekler gibi silâh atarak zavallı müslümanları, bilhâssa kadın, çoluk ve çocukları havf u hirâse düşürürler. Bunun üzerine *Reç* ve *Otro* gazeteleri gibi şarlatan, haydûd körükçüler ile bunların körüğüyle ateş alıp ortalığı yakıp kavuran, medeniyet ve insaniyet nâmına müslümanlara her fenâlığı yapmaktan çekinmeyen bir kısım Bulgarlar müstesnâ olduğu hâlde bittabi' hükûmet-i mahalliyye vazîfesini îfâ ederek mücerred vak'ada zî-medhal olan birkaç Bulgarı tevkîf ederler.

Fakat benim i'tikādıma göre Bulgaristan'da yaşayan, vatanları hakkında hüsn-i niyyetten başka bir his ile mütehassis olmayan müslümanlara huzûr ve râhat bırakmak istemeyen *Reç* ve *Otro* gibi müfsid gazeteler bâkī oldukça bu gibi fenâlık hiçbir vakit eksik olamaz. Bugünlerde muhârebe hazırlıkları gāyet dehşetli gidiyor. Eğer Keşof kabinesi isti'fâ ederse yüzde doksan dokuz muhârebe muhakkaktır. Bundan sonra yazacağım yazıları İstanbul'da yazmaklığım lâzım.

Aksekili

Ahmed Hamdi

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

JAPONYA MİKADOSU MUTSUHİTO

16 Temmuz, gece sâat biri 30 dakīka geçe Japonya Mikadosu (İmparatoru) Mutsuhito hazretleri Japonya'nın pâyitahtı Tokyo'da vefât etti.

Mutsohito hazretleri yalnız âile-i imparatorîyi değil, bütün milletini, hattâ pek çok mesâilde denebilir ki, bütün Şark'ı yetîm bıraktı. Müşârun-ileyhin umûr-ı idâredeki iktidârı, siyâsetteki mahâreti, husûsan hükümdârân arasındaki i'tibârı Japonya'yı pek çok devirler mes'ûd yaşatacak kadar sağlam bir temel vücûda getirdi idi. Müşârun-ileyh tahta cülûsunda Japonya'yı artık yağı kurumuş, sönmeye meyyâl bir kandîl hâlinde bulmuştu. Vefâtında ise onu her nevi' terakkıyâtın pek yüksek derecelerine kadar îsâl edip artık ne rûzgâra ne de başka te'sîre kapılmakla kolay kolay ziyâsını bile tenkīs etmez bir "lüks" hâline koyup bıraktı.

Müşârun-ileyh 1852 sene-i mîlâdîsinin 3'üncü Teşrînisanisi'nde tamâm Avrupa devletlerinin, ticâret-i ecnebiyye için, Japonya kapılarının açılmasını musırran taleb ettikleri bir devirde dünyaya gelmişti. Japonya'nın o günkü hükûmeti Avrupalılar'ın bu taleblerini reddetmişti.

Nihayet 1852 senesinde pek çok ictihâdları te'sîrsiz kaldığından Avrupa devletleri arasında bazıları şems-i tâli'i cebr ile ticâret-i ecnebiyyeye açtırmak istemişlerdi. Evvelen mesâfenin bu'diyyeti, sâniyen bazı entrikalar sâyesinde bu mes'ele yine mesdûd kalacağı bir sırada Amerikalı Amiral Perry yedi harb gemisi ile Şimura[?] Limanı'na vürûd ile ticâret-i ecnebiyyeye kapıları açmalarını Japonya'dan taleb etti. Japonyalılar cüz'î bir tereddüdden sonra Amerika ticâretine birkaç ticâret limanlarına duhûl ile orada ticâretle iştigāle müsâade etmeye râzî oldu. Bir sene sonra Rus amirallerinden Putyatin dahi aynı şerâit dâhilinde bir müsâade istihsâl etti.

Ahali ve genç Mikado bu hâlden son derece endîşeye düştüler. Avrupalılar ile yeni münâsebete başlandığına cidden müteessif idiler. Memleketin dâhilinde her taraftan isyân ateşleri göründü. İmparator ile umûr-ı idâreyi elinde bulunduran ve makarr-ı idâresi Tokyo'da (o zaman Yedo denirdi) bulunan Nokogawa[?] Sülâlesi nâmındaki derebeyliği arasında büyük ihtilâflar zuhûr ederek 1817 senesine kadar devam etti. Âkıbet genç ve müteşebbis Mikado'nun galebesi ile nihâyet buldu. Kokogawa[?] Derebeyliği'nin askerini ıslâh için bulundurulan birkaç Fransız zâbitânı da memleketten tard ve fitnekârların büyüklerinden oldukları isbât olundu.

1867 senesi 7 Teşrinisânî'de Mikado Ordusu gālibiyet alayları ile sevine sevine imparatorlarını tahta iclâs, bütün

shogun (derebeylik)leri lağv ile Japonya'yı gayr-i kābil-i taksîm ve yalnız imparatora tâbi' bir devlet olarak i'lan ettiler.

Mutsohito hazretlerinin tahta cülûsları ile Japonya'da yeni devre-i siyâsî, devre-i terakkī ve refâh dahi başlıyor. O günden i'tibâren Japonya İmparatorluğu, etrafındaki muzır otlardan tathîr edilen bir fidan gibi baş kaldırıyor. Mikadonun cülûsu Japonya'yı eski Çin âdetlerinden teb'îd ve devre-i terakkī ve temeddüne duhûl için bir kapı vazîfesini görmektedir.

1868 senesinde imparatorun müşâvirlerinden Okubo nâm zât son derece islâhât tarafdârı bir zât olup idâre-i atîka ile tamâmen kat'-ı alâka etmek için kaç asırlardan beri Japonya İmparatorluğu'nun pâyitahtı ittihâz olunup gelen Kyoto'dan Yedo (şimdi Tokyo)ya hicreti orada yeni usûl ve yeni tarz üzere imparatorluğun te'sîs olunmasını muvâfık bularak gāyet uzun ve mühim bir lâyiha takdîm ediyor.

Genç imparator ecdâdının bin seneden ziyâde bir müddet bilâ-mufârakat yaşadığı Kyoto'yu terk edip de bir derebeyliğin makarr-ı idâresi bulunan, o zaman pek çirkin olan Yedo'ya hicreti hiçbir türlü kabûl edemeyeceğini ve böyle bir hicretin, yeni bir ihtilâle bile vesîle olabileceğini beyân ve böyle bir hareketten korktuğunu Okubo'ya söylüyor. Lâkin fikrinde musır kalan müşâvir genç imparatoru iknâ' için lâyihasını daha tatvîle ihtiyâc hissediyor. Sonra lâyihasının Garb medeniyetinden bahisle onun müfîd noktalarını memlekette tatbîk için fezânın[?] hür olması, yani eski imparatorluk âdetlerinden tamâmen âzâde ve yalnız Mikado'yu dinleyecek bir meydanın vücûdu lâzım olduğunu ve bunun ise yalnız **[97]** kılıç kuvveti ile zabtolunmuş Yedo'da yapılabileceğini, ihtiyâr ve âdet-perest küberâ ise Kyoto'da kalacağından bu ıslâhâta mâni' olamayacaklarını beyân ediyor. Vatanını ıslâh ve râh-ı medeniyyete is'âd ehass-ı âmâli olan genç ve gayûr imparator bu fikirden gāyet memnûn olarak teklîfi kabûl ediyor.

Bu karâr Kyoto ahâlîsi ve saraylılar arasında büyük bir galeyân vücûda getirdi. Âkıbet hicret günü gelmişti. Binlerle ahâlî saray etrâfında toplandı. İmparatoru göz yaşlarına boğula boğula Kyoto'da kalmaya da'vet ediyorlar, binlerce sene ecdâdının makarr-ı hükûmeti olan arz-ı mukaddesi terketmemesini ricâ ediyorlar, âkıbeti fenâ olacağını söylüyorlardı. Lâkin demir gibi sert ve dönmez fikirli imparator milletinin göz yaşlarını cehâletlerine atfederek yola çıktı.

İmparator Kyoto'dan mufârakatinden sonra evvelâ Osaka şehrine gidip birkaç ay kaldıktan sonra Yedo'ya gidip ismini Tokyo'ya kalbetti ve birkaç vakit de orada kaldıktan sonra tekrar Kyoto'ya gelip Prenses Haruko (İlkbahar Prensesi) ile izdivâc etti. (13 Eylül 1868 sene) İzdivâc merâsiminden sonra makarr-ı hükûmeti olan Tokyo'ya avdet etti ve Kyoto ile alâkasını büsbütün kat' etti. Tokyo'ya avdetle tamâm yerleşince hemen ıslâhâta başlamak için zamanının meşhûr ıslâhât-perver siyâsîlerinden Yafo[?], Otubo[?], İto[?] ve Furi[?] gibi zâtları kendine takrîb ediyor.

İmparatorun genç ve yorulmak bilmez hevesi, müşâvirlerinin dehâsı sâyesinde her gün türlü türlü eski âdetlere müstenid kānûnlar ortadan kalkar, yavaş yavaş kavî ve mühim esâslar üzerine müstenid bir gül fidanı gibi yeni toprak üzerinde sağlam genç imparatorluğun güneşi doğmaya başladığı görünüyordu.

1869 senesi Kânunisânî'sinin beşinde İngiltere, Rusya, Amerika Cemâhîr-i Müttefikası, Almanya ve Hollanda sefirleri pâyitahtta kemâl-i tantana ve debdebe ile birinci def'a hûzura kabûl edildiler. Pek az bir müddet zarfında da süferâ-yı mezkûre memleketin terakkıyât ve teceddüdâta ne kadar hâhiş ile sarıldığını görerek hükûmetlerine gönderdikleri raporlarda Japonya'nın râh-ı teceddüddeki sür'atini tasvîrde kelime bulamazlardı. Aradan pek az zaman geçtiği hâlde imparator bütün Düvel-i Muazzama ile pek samîmî bir râbıta te'sîs etmeye muvaffak olmuştu.

1872 senesinde Garb devletlerinin şehzâdelerinden Japonya'yı ziyâret edenlerin birincisi olmak üzere Rusya prenslerinden Aleksi Mutsuhito'yu ziyâret ve Rusya hânedânının en büyük nişânlarından birini takdîm etti. Birkaç sene sonra da Prusya prenslerinden Henry Prusya imparatorunun gönderdiği nişânı takdîm için geldi. Biraz sonra da Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika Reîs-i Cumhûru Grant Tokyo'ya gelip imparatoru ziyâret etti.

Mutsuhito'nun cülûsu zirâatte de yeni terakkıyâta sebeb oldu. Nüfûz-ı siyâsînin shogun (derebeyi)lerinden Mikado'ya intikāli ile beraber mezkûr shogunların emlâki de imparatora intikāl etmişti. Bu vechile siyâsî ve mâlî iktidârı yed-i idâresine aldıktan sonra feodalizm zamanında arâzîsiz kalmış fukarâ-yı zürrâa, işletebilecekleri mikdârda arâzî tevzî' olunmasını emretmekle imparator avâmın ve husûsen köylülerin ve asker takımının kalbini kendine celbetmiştir. Ve 1868 senesinde bir fermân neşrederek zürâın hukūkunu ve arâzî-i mezrûanın sâhiblerinin mâl-ı meşrûu olduğunu tasdîk ve te'kîd etmiştir. Böylece bütün zürrâ' ufak arâzî sâhibleri nâmını ahzetmişlerdir. Zürrâa taksîm olunan bu arâzîden bir nevi' bedel dahi alınmayıp imparatorun iânesi nâmı tahtında meccânen velâkin işletilmek şartı ile bilâ-müddet verilmiştir.

İmparatorun en büyük ehemmiyet atfettiği mesâilden biri de, dâhili usûl-i idârenin eski derebeylikleri usûlünden ihrâcı ile kānûnlar mûcebince ve müsâvât üzere idâresi olmuştur. 1871 târîhinde 8 a'zâlı Şûrâ-yı İmparatorî Meclisi ve 10 nezâretli kabine teşkîl olunmuştur.

Mezkûr 1871 târîhi gāyet büyük ve mühim umûrun mebde'i, târîhidir. Sene-i mezkûrede Budha mezhebi dîn-i resmî olarak i'lân edildiği gibi, resmen her nevi' imtiyâzât lağvolunarak müsâvât i'lân olunuyor, darbhâne ve posta te'sîs olunuyor, birinci demiryolunun inşâsına başlanıyor.

1873 târîhinde de imparatorun emri ile çiçek aşısı kullanılması, me'mûrîn-i hükûmetin Avrupa usûlünde elbise giymesi, uzun Çin usûlüne müşâbih saçların kesilmesi, mekteplerin yeni usûlde te'sîs ve mehâkimde her nevi' darb ve sâir bunun gibi cezâların lağvı, hıristiyanların âyîn-i dînîlerinin men' olunmaması emrolunuyor.

Aynı senede mâliye ıslâhâtı için pek büyük gayretler sarfolunuyor. Aynı zamanda bu büyük teşebbüsler sırasında pek çok ufak ıslâhâttan da geri kalınmıyor. Bu nevi' büyük ıslâhât programı tatbîk edildikçe, eski usûl-i idâre zamanın-

dan kalma bazı ahâlînin menâfii mutazarrır oluyor, beylerin ve ağaların iktidârları tenâkus ediyordu. Bir gün gelip de tamâm kuvvetten düşeceklerini hisseden mezkûr takım hükûmetin gidişini avâma fenâ göstermekte te'ahhur etmiyorlardı. Bu hâli hisseden genç hükümdar, pek vaktinde bir fermân neşrederek yakın vakitte kānûn-ı esâsînin i'lân olunacağını, memlekette usûl-i meşrûtiyyetin tatbîkine başlanılacağını i'lân etti. Usûl-i meşrûtiyyetin tatbîkine 1890 senesinde ibtidâr olunacağını da akîbinde neşrettiği bir fermân ile tekrar te'kîd etmişti.

Kānûn-ı esâsînin te'lîf olunması meşhûr Prens İto'ya[?] (Japonlar bu zâtı vatanlarının Bismarck'ı addederler) havâle olunmuştu.

1889 senesinde 11 Şubat'ta mikado hazretleri usûl-i meşrûtiyyetin te'sîsini bir fermânla i'lân ve en evvelâ kendisi kānûn-ı esâsîye sâdık kalacağına yemîn etmiştir. Hemen intihâbâta ibtidâr olunmuştur ve 1890 senesi ibtidâsında Japonya Meclis-i Meb'ûsânı'nın birinci ictimâı imparator tarafından küşâd olunmuştur. (Japonya Kānûn-ı Esâsîsi'ni yakın vakitte tercüme edip takdîm edeceğim.)

Müteveffâ vatanının mevki'-i siyâsîsini pek iyi anladığından umûr-ı harbiyye ve bahriyyenin de ıslâh ve kemâle îsâli için pekçok vakit ve gayret sarfetmiştir.

Meclis-i meb'ûsân kabinenin bahriyeyi ıslâh için taleb ettiği gāyet ağır bir bütçeyi reddettiği zaman, imparator hükûmet me'mûrînine bir hitâbnâme neşrederek maâşlarının onda birini donanma iânesi olarak vermelerini teklîf etmişti.

(Mezkûr hitâbnâmede usûl-i meşrûtiyyete ne kadar riâyetkâr olduğunu gösterecek bir mühim noktaya tesâdüf olunuyor: Hitâbnâmede kendisinin de bir hükûmet me'mûru olduğunu ve binâenaleyh en evvel kendisi donanma iânesi olarak aylığının onda birini teberru' ettiğini i'lân ediyordu.)

İmparatorun bu teklîfi memnûniyetle kabûl olunarak pek cüz'î bir müddet zarfında Japonya'nın şânına lâyık bir iktidârda satvetli bir donanma vücûda getirilmiştir.

Aynı zamanda umûr-ı harbiyyenin ıslâhı için Golc Paşa gibi birkaç muktedir ecnebî zâbitleri çalıştırılmakta, memâlik-i Garbiyyeye gürûh gürûh zâbitan gönderilmekte, memleket dâhilinde top ve tüfenk fabrikaları, tersâneler vücûda getirilmekte idi. Ticâret ve sınâatin terakkıyâtına da imparator büyük ehemmiyetler vermekte, müteşebbis tüccâra pek büyük iânelerde bulunmakta, tahrîs ve tergīb için hiçbir şeyi esirgememekte idi.

Bu vechile "Büyük Islâhât Devri" lâkabına müstahık 25-30 senelik Japonya hayât-ı siyâsîsi artık kolay kolay sarsılacak devreyi atlatmış Düvel-i Muazzama idâdına dühûle nâmzed bulunuyordu.

Mutsuhito'nun devr-i saltanatı iki parlak gālibiyet ile de tezyîn olunuyor: 1894 senesinde Japon ordusu Çin'i ve 1905 senesinde Rusya'yı mağlûb ederek artık hakīkaten Düvel-i Muazzama idâdına dâhil olmuştur.

İşte şu kadar muvaffakıyetlerin yegâne hâdimi olan müteveffâ Mutsuhito **[98]** hakīkaten Japonya İmparatorluğu'nun ikinci müessisi nâmına müstahıktır. Çünkü umûr-ı idâredeki bugünkü mükemmeliyet, mütevâlî gālibiyetler, maddî ve ma'nevî terakkıyât ve servet-i umûmiyye yalnız müşârun-ileyhin netîce-i sa'yidir.

Her ne kadar bazı Garb seyyâhları müşârun-ileyhe bazı isnâdâtta bulunuyorlar ve meşrûtiyetle kābil-i te'lîf olmayan bazı evâmirini gösteriyorlarsa da, bu nevi' taarruzât yalnız Garblılara âid bir taassub iftirâsı olduğunu zannediyorum.

Efrencî Eylül'ün on üçünde müşârun-ileyhin cenâzesi milyona karîb bir cemm-i gafîr tarafından Tokyo İstasyonu'ndan Kyoto'daki makberesine teşyî' olunmuştur.

Tokyo Vaside Dârülfünûnu Talebesinden
Ahmed Münir
Abdürreşid İbrahim oğlu

MATBÛÂT

FRANSA – ÂLEM-İ İSLÂM VE BAHR-İ SEFÎD HÂKİMİYETİ

Paris Journal Bahr-ı Sefîd hâkimiyeti mes'elesi hakkında yazdığı uzun bir makālede bu hâkimiyetin istihsâli zımnında Fransa hükûmeti tarafından şimdiye kadar sarfedilen mesâî ile irtikâb olunan hatîâtı ta'dâd eyliyor. *Paris Journal* Bahr-i Sefîd'de en büyük rolün Fransa'ya teveccüh etmekte olduğunu, Fransız krallarının öteden beri anlamış olduklarını ve bunun netîcesi olarak bütün siyâsetlerini İslâmiyet cihetine tevcîh eylediklerini ve nitekim Birinci François ile Dördüncü Henry Osmanlı pâdişâhının dostluğunu arzu eyledikleri gibi Ondördüncü Luois'nin de Fas'a sefîrler i'zâm eylediğini ve hattâ Napoleon'un da Mısır seferi esnâsında İslâmların muâvenetiyle İskenderiye İmparatorluğu'nu vücûda getirmeyi tasavvur ettiğini söyledikten sonra Bahr-ı Sefîd'de Fransız hâkimiyetinin bir vedîa-i mukaddese şeklinde hükûmetten hükûmete intikāl eylediğini beyân ile diyor ki:

"Ecdâdımız tarafından çizilen yolu ta'kīb husûsunda hisseylediğimiz arzû-yı dâimîye ve Fas'da himâye te'sîsi için Afrika-yı Vustâ'da bulunan en zengin Fransız müstemlekelerinden birinin fedâ edilmesine rağmen Fransa'nın Bahr-ı Sefîd'de ta'kīb ettiği siyâsetin nâzik bir devre geçirmekte olduğu bedîhîdir. Bu keyfiyet yirmi seneden beri siyâseten göstermekte olduğumuz râbıtasızlıktan ve mes'ele-i İslâmiyyeye külliyyen adem-i vukūfumuzdan neş'et eylemiştir. Fransa tarafından bu tarîkte iki azîm hatâ irtikâb edilmiştir: Bunlarda biri İstanbul'da Fransız nüfûzu yerine Alman nüfûzunun teessüsüne müsâade edilmesinden, diğeri de İtalyanların Trablusgarb ve Bingazi'yi istîlâ eylemelerine imkân vermekliğimizden ibârettir.

Fransa'nın ilk vazîfesi Osmanlı dostluğunu muhâfaza etmek olmalıydı. Makām-ı Hilâfet'in Osmanlıların elinde bulunduğu unutulmamalıdır. Makām-ı Hilâfet muazzam bir kuvvet teşkîl eylemekte ve dört yüz milyonu mütecâviz insanın vicdânını idâre etmektedir. Bütün hıristiyanların enzârı "Roma"ya ma'tûf olduğu gibi bütün İslâmiyet'in nazarları da İstanbul'a müteveccihtir. Afrika-yı Fransavî de bu kānûn-ı

müşterekin hâricinde değildir. Havâlî-i mezkûrede bulunan ahâlî-i İslâmiyye her sabah ve akşam taht-ı Osmânî'de bulunan hükümdârın devâm-ı hayâtı için duâ eyliyor. Bunu men' etmeyi istemek muhâli arzu eylemek demektir. Bir de Fransa hakk-ı tefekkür ve i'tikādın serbestîsini bütün âleme i'lân eylediğinden tebea-i İslâmiyyenin i'tikādâtına ne gibi bir esâsa müsteniden hâil olabilir? Artık engizisyon mevcûd değildir. Engizisyonun icrâât-ı müdhişesini yeniden te'sîs eylemek temennîsinde bulunanlar bunların harâbiyetten başka bir netîce vermediğini târîhin tedkīkıyle anlayabilirler.

İslâmiyet'te mevcûd olan fevkalâde esâsât-ı hasene bu dinin fenâ bulmasını arzu eylemekliğimize mâni'dir. Tezâhür eylediği şekil ne olursa olsun hiçbir zaman gāye-i hayâlîyi öldürmemek lâzımdır.

İtalyanlara Trablus ve Bingazi'de serbestî-i hareket bahşeylemek sûretiyle istikbâlde başımıza müşkilât-ı azîme zuhûr etmesine sebebiyet veriyoruz. İtalya birçok senelerden beri şiddetli nasyonalizm buhrânı içinde çırpınıyor. İtalya en kuvvetli devletlerin samîmiyetini te'mîn husûsunda hissettiği temâyülât-ı hafiyye sâikasıyle Prusya ile ittifâk etmiş ve hükûmet-i mezkûreyi taklîden İtalyanlar birçok hırs ve tama'lara kapılmışlardır. İtalya kuvvetinin mütemâdiyen tezâyüdünü ve kendi lehinde ve Fransa zararına olarak eski Roma İmparatorluğu'nu vücûda getirmeyi tasavvur etmektedir. Kartaca ve Manuba hâdiselerini ta'kīb eyleyen gerginlik devresinde İtalya matbûâtından bazılarında görülen makālât bu bâbda hiçbir şübheye mahal bırakmamaktadır. Binâenaleyh İtalya'nın Afrika'daki Fransız müstemlekâtı kurbünde teessüsüne müsâade eylemek sûretiyle kendimize gāyet mu'acciz bir komşu hazırlamış olduk. İtalyanlar Tunus ve Cezâyir'in Kostantin Vilâyeti'ni daha şimdiden doldurmakta ve vilâyât-ı mezkûrede bulunan yerlilere birer hâkim gibi muâmeleye kalkışmaktadırlar. Yerli ahâlî harekât-ı vâkıadan hiddetlenerek bunu Fransa'nın za'fına hamleylemekte ve Trablus'da bulunan mezhebdaşlarının İtalyan esâretine düşmek üzere olmalarını da Fransa'nın hatâsına hamletmektedirler."

Paris Journal Almanya ve İtalya'nın, Fransa'nın Bahr-ı Sefîd'deki nüfûzunu izâleye çalışmakta olduklarını ve Almanya'nın Osmanlı buhrânından bil-istifâde İtalyanlar ile İslâmlar arasında te'lîf-i beyne sa'y eylediğini söyledikten sonra Fransa'nın bu rekābetleri izâle için taht-ı nüfûzunda bulunan ahâlî-i İslâmiyyenin celb-i kulûbuna çalışmasını ve ahâlî-i mezkûreye karşı âdilâne ve müstakīmâne bir siyâset ta'kīb ederek bunların âdât ve ihtiyâcât ve hukūkuna riâyet eylemesini tavsiye eyliyor.

ŞUÛN

Balkanlar:

Fevkalâde Meclis-i Vükelâ – Ahvâl-i hâzıranın kesbettiği ehemmiyete mebnî evvelki gün Meclis-i Vükelâ zevâlî sâat on buçukta fevkalâde ictimâ' ederek geç vakte kadar müzâkerâtta bulunmuştur.

Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan hükûmetlerinin hükûmet-i Osmâniyyeye karşı umûmî seferberlik karârını verdiklerine dâir sefârâttan vârid olan telgrafnâmeler üzerine müzâkerât cereyân eylemiş ve Düvel-i Muazzama'ya Balkan ahvâlinin iktisâb eylediği vahâmetin mes'ûliyeti kat'iyyen Türkiye'ye teveccüh etmeyeceğinin ve Türkiye'nin kat'iyyen sulh u müsâlemet tarafdârı olduğunun teblîği tezekkür edilmiş ve hükûmet-i Osmâniyyenin ittihâz eyleyeceği hatt-ı hareket uzun uzadıya mevzû'-ı bahs olarak îcâbât-ı muktezîyyesinin îfâsı lâzım gelenlere emir verilmiştir. Bilcümle hudûd-ı Osmanînin vaz'iyetine dâir Harbiye Nezâreti'ne vârid olan telgrafnâmeler meclisde harbiye nâzırı tarafından görülerek Erkân-ı Harbiyye Reîsi Hâdî Paşa'ya tedâbîr-i muktezîyyenin serîan icrâsı emredilmiştir.

[99] Umûmî Seferberlik – Osmanlı ordusunun umûmî seferber hâline vaz'ı Meclis-i Vükelâ'da tekarrur eyleyerek irâde-i seniyyeye iktirân eylemiştir

Devletlere Teblîgāt – Balkan hükûmetlerinin aldıkları vaz'iyet-i muhâsemâtkârâneye karşı hükûmet-i Osmâniyye mecbûr olduğu tedâbîri ittihâz etmekle beraber son derecede müsâlemetkârâne bir siyâset ta'kībi fikrinde bulunduğu ve şâyet Balkan hükûmetleriyle bir harb-i müessif zuhûr edecek olursa Türkiye'nin kat'iyyen mes'ûliyet kabûl edemeyeceğini ve mes'ûliyetin tamâmiyle müsebbibleri olan Balkan hükûmâtına teveccüh eylediği beyânıyle Düvel-i Muazzama'ya teblîğāt-ı umûmiyye icrâ kılınmıştır.

Umûm Kumandan – Hâl-i seferberîye vaz' olunan kıtaâtın umûm kumandanlığına Ferîk Abdullah Paşa'nın ta'yîn edildiği haber alınmıştır.

Vesâit-ı Nakliyye – Hükûmet bütün vesâit-ı nakliyyeyi ve ez-cümle Osmanlı sefâinini taht-ı nezârete alarak bunları sevkıyât-ı askeriyyeye tahsîs etmiştir.

Balkan Hükûmetlerinde Umûmî Seferberlik ve Tahşîdât – Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan hükûmetleri umûmî seferberlik emirlerini vererek hükûmet-i Osmâniyyeye karşı hudûdlarda tahşîdâtta bulunuyorlar.

Vapurlara Avdet Emri – Osmanlı denizlerinde bulunan Yunan ve Bulgar vapurlarına hemen avdet etmeleri için emirler verilmiştir.

Romanya'nın Tahşîdâtı – Romanya hükûmeti Bulgaristan hudûdunda tahşîdâtına germî ile umûmî seferberlik i'lânı karârını vermiştir.

Rusya Tahşîdâtı – Rusya da bir kısım redîflerini silâh altına alarak Garb hudûduna sevkıyâta başlamıştır.

FIRKALARIN BARIŞMASI

Memleketimizdeki siyâsî fırkaların rüesâsı birer beyânnâme yazarak hükûmete el birliğiyle yardım etmeye karâr verdiklerini, vatanın hâricî düşmanlarına karşı durmak için hiçbir fedâkârlıktan geri durmayacaklarını i'lân edeceklermiş.

Zâten fırkalardan biz de başka türlü bir hareket beklemiyorduk. *Sebîlürreşâd* kendisinin kat'iyyen bî-taraf olduğunu şimdiye kadar ta'kīb ettiği meslek ile kāri'lerine anlatmış, hem o meslekte sonuna kadar sebât edeceğini sırası geldikçe söylemiştir. Ancak vatanın ma'rûz olduğu böyle vâsi' bir hücûm karşısında diğer matbûât arkadaşlarımızın da artık

fırka tarafdârlığına, tehlike atlayıncaya kadar olsun, vedâ' etmelerini an-samîmi'l-kalb niyâz ederiz.

Gazetelerin birbirlerine karşı kullanmakta oldukları ağır lisân dün hayli i'tidâl kesbetmiş idi. Bununla beraber yine arada hiss-i infiâle kapılmaktan kalemlerini büsbütün alamıyorlar! Gerek fırkaların, gerek o fırkalara mensûb gazetelerin tamâmıyle birleştiği hâric nazarında sâbit olur olmaz, tehlikenin onda dokuzu atlamış demektir. Zîrâ Osmanlıların düşmandan yılar, muhârebeden çekinir bir millet olmadığı; "Harb isteriz!" yaygaralarıyla Avrupa âfâkını çınlatan düşmanlarımızca pek ma'lûmdur.

Düşmanlarımız –şâyed bu hâzırlıkları kuru patırtı değilse– şu zanda aldanıyorlar ki; Arnavutluk kıyâmları, fırka münâzaaları bizi yabancı bir düşmanın hücûmuna karşı birleşmeyecek kadar birbirimizden ayırmıştır. Heyhât! Hudûdda ilk silâh patlar patlamaz râbıta-i İslâmiyye ile ebedî bir sûrette birleşen şu kahraman unsurlar el ele verip soluğu muhârebe meydanında alacaklardır. Bize vatandaşlık râbıtasıyla merbût olan gayr-i müslim unsurlardan beklediğimiz, hem kemâl-i itmînân ile beklediğimiz hareket de aynı fedâkârlık, aynı fedâîliktir.

Başka hükûmetler sulh istedikçe sulha tarafdâr olmak nasıl en sarîh evâmir-i *Kur'â*niyyeden ise, harb arzusu gösteren düşmana karşı harbetmek de Kitâbullah'ın ahkâmındandır. Şimdiye kadar harb için değil, sulhu muhâfaza için ordumuzu ta'lîm ettik, tahkîm ettik, levâzımını ikmâl ettik. Ama düşmanlarımız harbedecekmiş, pek a'lâ! Dökülecek kanlardan ne huzûr-ı Şerîat'te, ne de huzûr-ı insâniyyette aslâ mes'ûl değiliz. [1](رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا)

İslâm Afrika:

Şeyh Senûsî'ye Hedâyâ-yı Hazret-i Hilâfetpenâhî – *el-Alem* Gazetesi'nin sahne-i harbde bulunan muhâbirinin Sîve[?] İstasyonu'ndan keşîde eylediği telgrafnâmede taraf-ı eşref-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'den Senûsîlerin şeyh-i kebîri eş-Şerîf Ahmed hazretlerine ihsân buyurulan ve bir kılıç, murassa' nişân-ı Osmânî, altın sâat ve bir sandık ipek kumaştan ibâret olan hedâyâ-yı seniyyeyi hâmil hey'etin Cağbûb'a muvâsalet ederek hedâyâyı şeyh hazretlerine takdîm eyledikleri ve hedâyânın şeyh hazretleri nezdinde fevkalâde memnûniyet ve şükrânı mûcib olarak yâdigâr-ı minnetdârı olmak üzere şeref-i hümâyûna elli kişilik büyük bir zıyâfet keşîde edildiği bildirilmiştir.

Mısır:

Hizb-i Vatanî'nin Protestosu – Efrencî Eylül'ün 17'nci günü İngilizlerin Mısır'ı işgāl ettikleri güne tesâdüf ettiğinden Hizb-i Vatanî Hey'et-i İdâresi'nin verdiği karâr üzerine Hizib Vekîli Ali Fehmi Bey İngiltere Hâriciye Nâzırı "Sir Edward Grey"e bir telgraf keşîde ederek İngiliz devletinin hilâf-ı teahhüd olarak hâlâ Hıtta-i Mısriyye'den çıkmadığını protesto etmiştir.

Hindistan:

Bir İran Gazetesinin Tavsiye-i Birâderânesi – Kalküta'da neşrolunan Fârisiyyü'l-ibâre *Hablü'l-Metîn* gazetesi, ki en eski bir gazete olup İrânîlerce büyük bir ehemmiyetle okunuyor, son gelen nüshalarından birinde Memâlik-i Osmaniyye'ye hasretmiş olduğu başmakālesinde Osmanlı siyâsiyyûnuna; "İran fâcia-i elîminden ibret almaları"na dâir bir tavsiye-i birâderânede bulunuyor ve makālesini Firdevsî'nin şu beytiyle bitiriyor:

ببین دوز من راستی پیشه کن
توهم از چنین دوز اندیشه کن!

Afganistan:

Afganistan Haritası ve İngilizlerin Entrikası – *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesi Londra muhâbir-i mahsûsundan aldığı bir mektuba istinâden Afganistan maâdininin harîtasını yapmak üzere celbolunan İngiliz mühendislerinin hükûmet-i mezkûreye **[100]** verdikleri harîtadan başka kendi hükûmet-i metbûalarına daha mükemmel diğer bir harîta takdîm ettiklerini ve mükâfât olarak İngiltere'den 36 bin İngiliz lirası aldıklarını yazıyor.

İran:

Balmoral'da İran Mukarrerâtı – Çend günden beri gazeteler Rus Hâriciye Nâzırı Sazanof'un Londra seyâhati ile meşgüldürler. Sazanof Balmoral'da İngiliz kralı hazretlerine misâfir olarak Sir Edward Grey ile müzâkerât-ı mühimme-i siyâsiyyede bulundu. Taht-ı müzâkereye alınan mesâilden en mühimmi de İran Mes'elesi olmuştur. Ma'lûmdur ki, 1907 İngiliz-Rus İ'tilâfnâmesi mûcebince İran, Rus ve İngiliz menâtık-ı nüfûzu diye iki kıt'aya ayrılmıştır. Hâl-i hâzırda Rus mıntıkası farzedilen kıt'a Rus asâkiri taht-ı işgālindedir. Kazvin, Erdebil, Tebriz, Urmi, Hoy ve Meşhed gibi nikāt-ı mühimmede min-haysü'l-mecmû' on beş bine karîb Rus askeri vardır. Asâkir-i merkūme muvakkat olarak İran'a sevkedilmiş ve sevkedildiği zaman da Rus hükûmeti tarafından zemîn ve zaman müsâid olduğu gibi geri çağırılacağına âid beyânât-ı resmiyyede bulunulmuş idi. Fakat beyânnâme-i mezkûru müteâkıb asâkir-i mevcûdenin geri çekilmesi şöyle dursun, bilakis mütemâdiyen kuvâ-yı cedîde sevkedilmiştir. Arasıra asâkir-i mevcûdenin bir kısmı geri istenilmişse de, sonradan birer bahâne ile tekrar iki misli olarak İran'a dönmüştür. Bu cihet, –Hindistan'ı Rusların takarrubundan muhâfaza etmek siyâsetini İngiltere için hayat ve memât siyâseti telakkī eden– İngiltere mahâfilinde asabiyeti mûcib olduğu gibi, diğer tarafdan Rusların İran mesâilinde İngilizlere karşı aldıkları bir tavr-ı lâkaydîleri dahi ayrıca İngiliz mütefekkirlerini düşündürüyordu. Ahîran İran vakâyiini hâvî olarak neşrolunan *Mâî Kitâb*'a bakılacak olursa, görülür ki, her mes'elede İngiltere diplomasisi Ruslara karşı ser-fürû etmeye, her dâim Rusların mukāvemetine, İngiltere nüfûz ve menâfiinin Ruslar tarafından imhâline uğramıştır. Rus ve İngiliz devletleri beyninde İran mesâil-i dâhiliyyesi husûsuna âid teâtî olunan bütün muharrerât-ı resmiyyede büyük bir burûdet hissedildiği görülüyor. İşte bu burûdetin izâlesi ve i'tilâf-ı mezkûrun daha samîmî bir takım esâslar üzerine vaz' olunması için Balmoral'da 1907 İ'tilâfnâmesi ta'dîl edilecekmiş. Acaba bu ta'dîlin netîcesi ne olacak? İrânîler bu ta'dîlden ne bekleyebilirler?

Ma'lûm olduğu üzere Ruslar her nasıl olursa olsun, şâh-ı

[1] Bakara, 2/250.

mahlû' Muhammed Ali Mirza'yı tekrar makām-ı saltanatta görmek isterler. Bunun için de İngiltere'yi iknâa çalışıyorlar. Fakat İngiltere Devleti Sir Edward Grey'in parlamentoda resmen beyân ettiği üzere bu fikrin cidden aleyhindedir. Sonra İngilizler Rusların Şimâlî İran'dan çıkması tarafdârıdırlar. Aynı zamanda meclisin vücûdunu da elzem görüyorlar. Halbuki Ruslar böyle düşünmüyor; onlar meclisi kendi menâfi'leriyle te'lîf ettiremiyorlar. İngiltere gazetelerinin neşriyâtına bakılırsa bu ta'dîl İran'ın lehine olacakmış. Ta'dîl netîcesinde gerek Ruslar, gerek İngilizlerce şimdiki İran hükûmetinin muâvenetine karar verilecekmiş. Bu nokta-i nazardan bir müddetten beri Paris'de bulunan İran Nâibü's-saltanatı Nâsırulmülk hazretlerinin dahi Sazanof'un Londra'ya geldiği bir zamanda Londra'ya seyâhat etmesini ma'nîdâr görüyorlar.

Telgraflar Balmoral'da İran'ın taksîm edileceği mes'elesini tekzîb ettikten sonra Mösyö Sazanof'un Nâsırulmülk'ün tekrar İran'a avdetini taleb ettiğini haber veriyorlar, ki bu da pek ma'nîdârdır.

İ'tirâf etmeliyiz ki, bir milletin kendi mukadderâtını diğer devletlerin tesâdüm-i menâfiinden beklemesi oldukça elîm bir vaz'iyettir. Bakalım bu vaz'iyet-i elîmeye Balmoral mülâkātı ne gibi bir elem daha zammedecektir? Fakat bir nokta-i nazara göre ihtimâl ki, Balmoral mülâkāti İran'ın âlâmını biraz tahfîf eyler. Çünkü bu aralık İngilizlerin menfaati onu iktizâ etmektedir. Osmanlı siyâsetinde vâki' olan tebeddülât İngilizlere daha yüksek konuşmak fırsatını veriyormuş, diye bir fikir de vardır.

Sâlâruddevle'ye İltihâk Eden Yâr Muhammed Han – Ahîren Sâlâruddevle'ye İran meşrûtiyet-perverânından Demokrat Fırkası'na intisâbıyle ma'rûf olan Yâr Muhammed Han nâmında birisinin dahi iltihâk ettiğini yevmî gazetelerde neşrolunan telgraflar bildiriyor. Biz bu haberin Dersaâdet'te bulunan İran mültecîlerince ne yolda telakkī edildiğini merâk ederek tahkīk ettik. Netîcede Yâr Muhammed Han'ın hakīkaten meşrûtiyet yolunda hidemât-ı mühimmesi sebkettiğini, fakat bu sonuncu hareketinin meşrûtiyet-perverânca hiç de tasvîb edilmeyip bilakis nazar-ı nefretle görüldüğünü öğrendik. Buradaki İran meşrûtiyet-perverleri, gerek demokratlar olsun, gerek sâirleri olsun, Sâlâruddevle gibi mürteci'lerle teşrîk-i mesâî etmeyi meslek-i meşrûtiyyetten irtidâd gibi telakkī edip vatanperverlik esâsına mugāyir görüyorlar. İran hükûmet-i hâzırasınca ta'kīb olunan siyâseti pek de tasvîb etmedikleri hâlde, kendileriyle hasbihâlde bulunduğumuz İrânîler hükûmeti zaafa uğratacak ve umûr-ı dâhiliyyeyi muhtell edecek her teşebbüs-i ihtilâl-perverâneyi iyi nazarla görmüyor. Hele Sâlâruddevle gibi bir hâin-i vatanla teşrîk-i mesâî edenlere la'net okuyorlar.

Rusya:

Rusya İslâmlarında Hissiyât-ı Milliyye – Rusya'dan aldığımız mektuplardan anlıyoruz ki, mütevâliyen Âlem-i İslâm üzerine icrâ olunan muhâcemât netîcesi olarak Rusya İslâm gençliğinde şedîd bir hiss-i milliyet ve İslâmiyyet uyanıyor. Rusya inkılâbât-ı dâhiliyyesi zamanlarında İslâm gençleri ale'l-ekser inkılâb-ı mezkûrun i'lân etmiş olduğu "hürriyet, müsâvât ve uhuvvet" efkâr-ı ahrârânesinden(!) mülhem olarak milliyet-perverlik ve ittihâd-ı İslâm gibi efkârı bir netîce-i taassub [telakkī] ediyorlar idi. Şimdi ise bilakis o efkârın inkılâb günlerine mahsûs birer hayâl-i müzehhebden ibâret olduğunu görerek aldanmış olduklarını i'tirâf etmektedirler.

Buhara:

Emîrin Rusya Bayramına İştirâki – Büyük Napoleon'un Moskova'da mağlûbiyetinin yüzüncü sene-i devriyyesi olmak münâsebetiyle geçen Ağustos'un 27'nci günü bütün Rusya'da icrâ edilen şenliklere Buhara emîri hazretleri dahi sûret-i resmiyyede iştirâk eylemiş ve Buhara kurbünde vâki' Kâkân Sarayı'nda büyük bir zıyâfet vermiştir.

Çin:

Rusları Susturmak İçin – Pekin'den Rus gazetelerine çekilen telgraflardan anlaşıldığı vechile Pekin kabinesi fevkalâde sûrette in'ikād eden bir celsesinde, Çin ordusunun Ruslara karşı koyacak bir hâlde olmadığını ve Dış Moğolistan'ın da bizzat gayr-i münbit arâzîden ibâret olduğunu nazara alarak mahzâ Rusları susturmak için arâzî-i mezkûrenin Ruslara verilmesini esâsen taht-ı karâra almıştır. İşbu fedâkârlıkla Çin hükûmeti Rus diplomasi[si]nin teveccühünü celb ile Moğolistan'da yaptığı entrikalarından kendisini vazgeçirmek istiyormuş. Fakat zavallı Çin gāfil ki; "İştihâ diş altındadır!"

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

10 Ekim 1912 | 29 Şevval 1330 | Perşembe | 27 Eylül 1328 | Cild: 9 - Aded: 214

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ فِى الْأَذَلِّينَ. كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِى إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ [1]

Tercümesi

"İyi biliniz ki, Allah ile onun Peygamberine karşı gelenler yok mu, işte onlar en zelîl mahlûklar sırasındadır. Ben de, Peygamberlerim de mutlak onları mağlûb edeceğiz, diye Allah ezelde yazdı; Allah ise murâdından, kābil değil, döndürülemeyen bir Kādir-i Zü'l-celâl'dir."

* * *

Sûre-i[2] Mücâdele'ye mensûb olan şu iki âyet-i celîle, Kitâbullâh'ın en müdhiş parçalarındandır. Ancak, aslındaki rûh-ı şiddete dâir ufacık bir fikir verecek kadar olsun, tercümesine elimizdeki lisanın şîvesi müsâade etmiyor. Yoksa, edebiyâtıyle uğraşmak sayesinde Arabın selîka-i beyânına ülfet peydâ edenler için, bu müeyyed, bu müekked tehdîd-i ilâhî karşısında tir tir titrememek kābil olamaz.

Evet, nazarımızı mâzîye doğru çevirirsek: Cenâb-ı Hakk'ın gösterdiği yolu tutmayan, peygamberlerin sözüne kulak vermeyen milletlerin, sonunda, ne ağır bir zillete mahkûm olduklarını, ne acıklı bir sefâlet içinde çalkanıp gittiklerini görürüz.

Hayır hayır! Mâzîleri karıştırmaya, uzaklara gitmeye hâcet yok. İşte hâl de bize nâmütenâhi ibret levhaları gösterip duruyor: Hani müslümanların eski şevketi, eski saâdeti? Hani onların eski sâmânı, eski izzeti.

Bir zamanlar Merkez-i Hilâfet dünyanın mültecâsı iken, ne zillettir ki, bugün adeta mültecî mevkiinde bulunuyor! Bir zamanlar sıyt-ı şevketimiz cihanı titretirken, ne rezalettir ki, şimdi Bulgarlar bile bizi korkutmak ümîdine düşüyor!

Eğer aklımızı başımıza almazsak; eğer Kitâbullâh'a dört elle sarılmazsak; eğer aramızdaki nifâklara, şikāklara hâtime vermezsek; eğer Türkü Arnavuda, Arabı Kürde düşman tanıtmak siyâset-i mecnûnânesinden vazgeçmezsek; eğer Müslümanlık'ta atâletin, meskenetin harâm olduğunu hâlâ anlamak istemezsek; eğer bu dîn-i mübînin cehl ile pâyidâr olamayacağına an samîmi'l-kalb iman etmezsek; eğer bütün kuvvetimizle düşmanlarımızdan daha kuvvetli olmaya çalışmazsak; eğer memleketimize garbın rezâil-i medeniyyeti yerine fennini, san'atını sokamazsak... Ne olacağız bilir misiniz? El iyâzü billâh milletlerin maskarası, Müslümanlığın yüz karası!

Kahhâr-ı Zü'l-celâl'in dest-i intikāmı –hamd olsun– alnımıza [3](ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ) nişânesini, o esâret-i ebediyye, o mahkûmiyet-i sermediyye damgasını henüz vurmadı. Lâkin kavânîn-i fıtrata karşı biraz daha isyân edecek olursak, o alâmet-i hizlân nâsiyelerimize vurulacak; hem ferdâ-yı mahşere kadar silinmemek üzere vurulacak!

[102] Evet, cebheleri o dâğ-ı hizlân ile kararan millet, ne kadar çalışsa, bir daha âsûde bir çehre ile insâniyetin huzûruna çıkamıyor. Biz pek kat'î, pek sarîh olan bu vaîd-i ilâhînin başkaları hakkında tahakkukunu gördük. Kitâbullâh'ın en açık mu'cizelerinden biri şudur ki: Başkaları dediğimiz o zavallı millet eski hatâlarını ta'mîr, eski günahlarını tathîr için sonradan alabildiğine çalışmış, alabildiğine uğraşmış iken, kābil değil mahkûm olduğu hüsrân-ı müebbedden kurtulamadı; hem imkânı yok kurtulamayacak.

Şarktan, garbdan, şimâlden, cenûbdan hâsılı her taraftan hücûma hazırlanan tehlike-i sarîhaya karşı sabrını, metânetini ele alması; cümlesinin birden [4](... رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا) terâne-i lâhûtî-i hamâsetiyle hudûd boyuna koşması, cemâat-i İslâmiyyedeki rûh-ı ilâhînin ye's-fersâ bir tecellîsidir.

Eğer yaşamak istiyorsak bu ruhu öldürmeyelim. Yani vahdet-i İslâmiyyeyi târumâr edecek hareketler şöyle dursun, tahrîklerden bile Allah'a sığınalım. Şu son hükûmet-i

[1] Mücâdele, 58/20-21.

[2] Metinde (صورت) şeklinde yazılmıştır.

[3] Bakara, 2/61.

[4] Bakara, 2/250.

İslâmiyye ağyâra karşı yekpâre bir kitle, mersûs bir bünyân halinde kaldıkça, bütün dünya bir araya gelse devrilmek değil kımıldanmaz bile!

Ey cemâat-i müslimîn, siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lâzsınız, ne Çerkessiniz! Siz ancak bir milletin efrâdısınız ki o millet-i muazzama da İslâm'dır. Müslümanlığa vedâ' etmedikçe kavmiyet da'vâsında bulunamazsınız; kavmiyet gayretine düştükçe de müslüman olamazsınız.

Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimizin bin üç yüz bu kadar sene evvel ümmetine bildirdiği bu hakîkati hâtırınızdan çıkardığınız gibi, dünyanız azab, ahîretiniz ise büsbütün harâbdır. [1](..وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُواْ)

Mehmed Âkif

HADÎS-İ ŞERÎF

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَاسْأَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ مَا تُبْتَلَونَ مِنْهُمْ وَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّهُمْ، وَنَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهُمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَفَشَّلُهُمْ أَنْتَ، ثُمَّ الْزَمُوا الْأَرْضَ جُلُوسًا، فَإِذَا غَشُوكُمْ فَانْهَضُوا وَكَبِّرُوا[2]

Bu hadîs-i şerîf Hâkim'in *Müstedrek*'inde mezkûr olan ehâdîs-i şerîfedendir. Râvîsi Hazret-i Câbir (radıyallâhu anh) dır.

Tercümesi: "Düşman ile karşı karşıya gelmeyi temennî etmeyiniz de Allâhu Teâlâ'dan âfiyet ve selâmet taleb ediniz. Zîrâ düşmanlarınızın eliyle ne gibi ibtilâlara giriftâr olacağınızı bilemezsiniz. Onlarla karşılaştığınız vakitte de; "Ey onların da, bizim de Rabbimiz olan Allâhu Azîmü'ş-şân! Bizim de nâsiyelerimiz, onların da nâsiyeleri Sen'in yed-i kudret ve tasarrufundadır. Onları hacîl ü şermsâr edecek de ancak Sen'sin!" diye duâ ediniz. Ondan sonra yerinizde oturup sebât ediniz! Üzerinize yürüdüler mi, hemen kalkınız ve tekbîr alınız!"

Yine buna karîb olan diğer bir hadîs-i şerîfde de; [3](فَإِنْ لَقِيتُمُوهُمْ فَاثْبُتُوا وَأَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ , فَإِنْ أَجْلَبُوا وَصَيَّحُوا فَعَلَيْكُمْ بِالصَّمْتِ) "Onlara mülâkî olduğunuz vakitte ise sebât ediniz ve zikrullâhı çokca ediniz. Onlar eğer gürültü, yaygara ederlerse siz sükûtu iltizâm ediniz" buyurulmuştur.

"Devlet harb açmak üzeredir" deniliyor. Düşmanlarımız her taraftan hücûma hazırlanmış, nâmûs-ı İslâm'ı kesredecek tekâlîf-i şâkkada bulunuyormuş. Her gün; "Silâh patlayacak!" diye intizârdayız. Böyle bir sırada cihâdın fezâilini, Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz hazretlerinin terğîbât-ı kudsiyyelerini kāri'lerimize bildirmek îcâb ederse de mâye-i bakāsı hubb-ı cihâd ile yoğurulmuş, nesîm-i hayâtı istinşâk ettiği günden son nefesini verdiği âna kadar sâmiası menâkıb-ı cihâd ile dolmaktan hâlî kalmamış bir kavme cihâdın fezâilinden bahsetmeyi zâid görmüyor, bununla beraber şimdi kābil-i ihmâl addedebiliyorum.

Bu hadîs-i şerîfi bugün ihvân-ı müslimînimizin pîş-i enzâr-ı ibretine arza sebeb –doğrusunu söyleyeyim– geçen hafta içinde dört beş gün geceli gündüzlü İstanbul sokaklarını çınlatan şamatalar, nümâyişler, mitinglerdir. Hükûmet idâre-i örfiyye mührünü ağzımıza basıncaya kadar hep bir ağızdan; "Harb isteriz! Düşmanlarımız kahrolsun!" dedik durduk. Düşmanlarımızın mağlûbiyetini, makhûriyetini, gazab-ı ilâhîye uğramasını temennî etmeye, gece gündüz bunun için Bârgâh-ı Ehadiyyet'e kemâl-i tazarru' u ibtihâl, inkisâr-ı kalb ile arz-ı niyâz eylemeye diyecek yok. Fakat harb istemek işte görüyorsunuz ki, revân-ı pâk-i Muhammedî'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) râzî olacağı temenniyâttan değildir. Bâhusûs yerleri gökleri birbirine katan bu nümâyişler rûh-ı İslâmdaki ciddiyete hiç de muvâfık değildir. Nümâyiş! İşte size sâmia-i İslâm'ın hiç de hoşlanmadığı bir kelime. "Nümâyiş"in zımnında az çok sahtekârlık mündemicdir. İslâm'ın en ziyâde nefret ettiği şey ise sahtekârlıktır ki, din ve akīdeye tealluk ettiği vakitte onu "nifâk" tesmiye etmiştir. Tam müslümanca hareket edecek isek ya göründüğümüz gibi olmalı, ya olduğumuz gibi görünmeliyiz. Hiçbir noksânımız, düşmanlarımızı ümîdlendirecek hiçbir aybımız olmadığı zamanlarda olduğumuz gibi görünmeli, fakat şarlatanlığa, boş boğazlığa hamledilebilecek ef'âl ü harekâtın **[103]** kâffesinden tevakkī etmeliyiz. Kavî, azimkâr, sâbit-kadem, şecî', hiçbir musîbetten yılmaz cengâver ve bahadırlar olduğumuzu ise şehir kaldırımlarında değil, meydân-ı kârzârda göstermeliyiz.

"Düşmanlarımız bizi iğzâb için böyle yapıp dururken biz sükût mu edelim?" diyeceksiniz. Hayır, sükût etmeyelim; fakat onlara vakār ve sekînetle mukābele edelim. Hem emîn olunuz ki, takınacağımız vakār ve sekînet kulûb-ı a'dâya hiç ummadığınız bir havf u haşyet verir. Hem anlamam, onların her yaptığını yapmaya neden lüzûm görüyoruz? Vâkıâ; [4](جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ) "Küffâra mallarınızla, nefislerinizle, dillerinizle mücâhede ediniz!" diye diğer bir emir vârid olmuştur. Fakat mücâhede; "Düşmanlarımız kahrolsun!" yahud; "Şöyle keseriz, böyle asarız!" demekle hâsıl olmaz. A'dâyı cidden tehdîd edecek, kalblerini korkutacak, sözlerimiz varsa söyleyelim. Yoksa onlara cevâb ve mukābelelerimiz, fiilimiz olsun, meydân-ı harbdeki sebât ve celâdetimiz olsun!

Miting akdine fikren muhâlif değilim. Çünkü o, milletin gayr-ı resmî bir meclis-i meşveretidir. Millet orada –ifrâta varmamak, devletin siyâsetini bozmamak, selâmetini tehlikeye ilkā etmemek şartıyla– bazı metâlibini, bazı arzularını bir şekl-i muayyene koyarak hükûmete arzedebilir. Lâkin hatîbler bî-ma'nâ temeddühât ile şer'an menhî olan tafra-fürûşâne sözlerle, Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in zemmettiği şakâşık-ı hitâbetle, teşedduk-ı zemîm ile meclisin ciddiyetini ihlâl ve müctema'larda gülünç nümâyişlerle i'lâ-yı kelimetullâh uğrunda çalışanları, techîz-i cüyûş ile meşgūl olanları bî-huzûr etmemelidir. Davullarla, zurnalarla, bayraklarla, meş'alelerle kahramanlığımızı öğerek sâatlerce sokak sokak dolaşacağımıza, sesimiz kısılıncaya kadar bangır bangır bağıracağımıza, iş zamanıdır, çalışalım;

[1] Âl-i İmran, 3/103.

[2] Hakim en-Nisaburi, *Müstedrek,* Beyrut, 1990, c. 3, s. 40.

[3] Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ,* Lübnan, 2003, c. 9, s. 258.

[4] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Cihâd, 18.

tedârikli farzettiğimiz düşmanlara karşı tedârikli bulunmaya uğraşalım. Bu, ordumuzun her ma'nâsınca bir ceyş-i usret olacağını bilerek ona göre hazırlanalım. Ciddî hazırlık ise bizim böyle mâlâ-yağniyât ile uğraşmamıza mâni'dir. Hülâsa aklımızı başımıza alalım. Kavvâl olacağımıza fa'âl olalım.

Harb istemek bahsine gelince; bunda da rehberimiz fâtiha-i makāl ittihâz ettiğimiz hadîs-i şerîf-i nebevîdir. Cihâdı namazdan sonra efdal-i âdât addeden; [1](اجتنبوا الكَبائِرَ السَّبْعَ الشِّرْكَ بِاللهِ وقَتْلَ النَّفْسِ والفِرارَ مِنَ الزَّحفِ) "Kebâirin yedisinden de ictinâb ediniz: Allah'a şerîk ittihâz etmek, katl-i nefs etmek, esnâ-yı harbde firâr etmek… ilh." hadîs-i şerîfi mantûkunca saff-ı vegādan firârı şirk ile, katl-i nefs ile beraber ta'dâd edecek kadar bir zenb-i azîm addeden, hattâ sâliklerini adedleri kesîr iken iki kat, kalîl iken on kat fazla düşmana karşı sebât ve mukāvemeti vâcib kılan bir din ile mütedeyyin olduğumuz hâlde likā-yı adûyu temennîden acaba neden men' olunuyoruz? Bunun cevâbı Saîd bin Cübeyr (radıyallâhu anh)ın rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîftir: [2](كَان النّبى صلى اله عليه وسلم اذَا سَافَرَ يكثر ان يسأل الله العافية فقال له بعض اصحابه يا نبى الله تكثر ان تسأل الله العافية و نحن بين خيرتين اما ان يفتح علينا و اما ان نستشهد، فقال اخشى عليكم ما بين ذلك يعنى الهزيمة) "Nebiyy-i muhterem (sallallâhu aleyhi ve sellem) sefere çıktıkları zaman Cenâb-ı Allah'dan ziyâdece âfiyet talebinde bulunurlardı. Ashâbından biri; 'Yâ Nebiyyallâh! Cenâb-ı Allah'dan ziyâdece âfiyet talebinde bulunuyorsun. Halbuki biz iki şey arasında muhayyeriz; ya nâil-i feth olur ya şehîd oluruz!' deyince Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz hazretleri –hezîmeti kasd buyurarak–; 'Ben sizin için bu ikisinin arasındaki şeyden korkarım!' buyurdular."

Hâsılı şerefimize nakīsa verecek, şân-ı İslâm'ı tezlîl edecek teklîfler karşısında metîn olalım. Sâha-i İslâm'ı zilletten tebriye edelim. Bu teklîfleri –mücâhede-i lisâniyye kabîlinden olduğu için– kemâl-i unf ile reddedelim. Zîrâ rûh-ı İslâm ma'nâsı zilletten müteezzî olur. Bunu hiçbir vakitte kabûl etmez. Fakat nümâyişlerden de vazgeçelim. Zîrâ sahtekârlık değilse bile, Rabbim muhâfaza etsin, şaşkınlık alâmetidir. Sokak sokak dolaşarak; "Kahrolsun fülân! Mahvolsun fülân!" diyeceğimize esbâb-ı galebemizi ağır başlılıkla teemmül edelim, çalışalım. Bir taraftan da düşmanın makhûriyetini, İslâm'ın mansûriyetini evkāt-ı hamsede secde başında, münkesir bir kalb ile, derûnî niyâzlarla Cenâb-ı Hayru'n-nâsırîn'den taleb edelim. Ve isr-i celîl-i nebevîye ıktifâen; [3](اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الكِتَابِ، وَمُجْرِيَ السَّحَابِ، وَهَازِمَ الأَحْزَابِ، اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ) "Ey bize kitap gönderen, bulutları yürüten, ahzâb-ı mukātilîni kaçıran Allâhu Azîmü'ş-şân! Onları münhezim ve bizi onların üzerine mansûr et!" duâsını tertîl edelim. Çünkü; [4](وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ) âyet-i kerîmesine nazaran nusretin ne tarafta olacağı ma'lûm değildir. Ve; [5](اَنَا عِندَ المنكسرة قلوبهم من اجلى) hadîs-i kudsîsine nazaran fî-sebîlillâh münkesir olan kalblerden sâdır olmuş nusret duâsının –sâir duâlar gibi– bârgâh-ı kabûle kurbiyeti ziyâdedir. Düşmanın üzerine mîâdı gelmedikçe atılmayalım; fakat atıldığımız, düşmana mülâkī olduğumuz zaman da; [6](فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ) hadîs-i şerîfine îmân ederek sabr u sebât edelim. Ve cennetin kılıç gölgeleri altında olduğunu bilelim.

24 Eylül 328
Ahmed Naim

[1] Suyûtî, *Câmiu'l-Sağîr*, 145.
[2] Müttaki el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 471.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 112.
[4] Âl-i İmrân, 3/126; Enfâl, 8/10.
[5] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. 1, s. 230.

[104]

MAKĀLÂT

DÜŞMANIN HÜCÛMUNU BEKLERKEN…

Başta Bulgaristan olmak üzere Balkan hükûmât-ı sagīresi bize i'lân-ı harb edecekler!..

Bu haber İstanbul'u büyük bir heyecâna getirdi. Geçen hafta İstanbullular büyük bir galeyân-ı hamiyyet içinde; davul-zurna, âteşîn nutuklar, samîmî ve hâr alkışlar ve bî-tâbâne bir sabırsızlıkla Balkan devletciklerinin müttehid ültimatomlarını beklediler… Geçen Cuma günü İstanbul sokakları birer meşher-i hamâset kesilmişti. Muhtelif fırkalara mensûb nâtıklar aynı beyânâtta bulunuyor, muhâlif ve muvâfık hepsi yek-âvâz olarak:

"Yaşasın harb, yaşasın Osmanlılar!"

diyordular, ertesi günü vilâyâttan gelen telgraflar bütün Memâlik-i Osmâniyye'nin dahi İstanbul'un asır-dîde meydânlarını çınlatan işbu nidâ-yı hamiyyetle hem-âvâz olduklarını gösteriyordu. Ve zannederim ki, bu nidâlar yalnız Memâlik-i Osmâniyye'ye inhisâr etmiyor, can kulağımla Hindistan, Afganistan, İran ve Kafkasya gibi Türkistan, Buhara, Kırım, Kazan, Mısır, Tunus gibi memâlik-i İslâmiyyenin dahi Merkez-i Hilâfet'te ibrâz olunan işbu heyecânlarla hem-galeyân olduğunu ve oralardaki erbâb-ı hamiyyetin harîm-i ma'neviyyetinden kopan; "Ey Âlem-i İslâm'ın son nokta-i ümîdini yed-i idârelerinde bulunduran kardeşler, Allah aşkına, îcâb eden dirâyet ve hamiyeti esirgemeyiniz" meâlinde bir sayha-i îkāz dinliyorum. Çünkü Trablusgarb Muhârebesi üzerine Âlem-i İslâm'da görünen heyecân-ı ma'nevî, Dersaâdet'teki fırka mübârezâtı üzerine Hindistan'dan çekilen intibâh-âver telgraflar, memâlik-i İslâmiyyeden Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sandığı'na gönderilen paralar bu husûsda pek de nîkbîn olmayan yüreğime az çok bir hassâsiyet vermiştir.

Âh, yed-i kudretimde olsaydı da geçen Cuma günü İstanbul'un almış olduğu o şekl-i mehîbi aynıyle aktâr-ı âleme, husûsıyle memâlik-i İslâmiyyeye göstereydim. Hem arzu ederdim ki, Hürriyet ve İ'tilâf ile İttihâd ve Terakkī'nin ayrı ayrı yaptıkları mitingleri bir hey'et-i müttehide şeklinde gösterebileydim!..

Evet; bence Osmanlılar, bilâ-fark-ı meslek ü millet, vatan-ı müşterek yolunda yek-vücûd olduklarını âleme bildirmek istedikleri zaman, yek-vücûdluğa zerre kadar şübhe îrâs eden her şeyden sakınmalı idiler.

"Vatan mes'elesinde Osmanlılar müttefiktir."

[6] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 112.

sözünü Hürriyet ve İ'tilâf nâtıka-perdâzlarıyla İttihâd ve Terakkī hatîbleri yan yana ve bir mitingde beyân etmiş olaydılar, tezâhürât-ı milliyyeyi ma'nen dû-bâlâ etmiş olurlardı. Böyle müttehiden, müttefikan, ayrılık gayrılık ızhârına meydan vermeden en ciddî ve en samîmî fırka nümâyişlerinin şâhid-i mes'ûdu olacağımızı da elbet ki ümîd ederiz. Saâdet-i memleket ve menâfi'-i millet îcâb ederken, bunu gayûr, vatan-perver Osmanlılardan beklemek çok değildir, zannederim.

* * *

Âlem-i İslâm Üzerine Hücûmun Biri Bitmeden Diğeri Hazırlanıyor!

Marakeş'in Fransızlar elinde, İran'ın Ruslar pençesinde inlediğini, Trablusgarb'ın İtalyan şakîlerinin hücûmuna ma'rûz kaldığını, bu kere de Balkan hükûmât-ı sagīresinin bize karşı şımardıklarını ve onları şımartan Düvel-i Muazzama'dan bazılarının vâki' olan teşvîkātını görünce, müslümanların:

"Acaba bir Harb-i Salîb karşısında mıyız?.."

diye düşünmeleri tabîîdir. Bu suâle müsbet bir cevâb vermek için zâhirde birçok esbâb ve delâil vardır. Fakat içimizde mes'elenin böyle olmayıp da diğer sevâik-ı bâtıniyyesi olduğunu söyleyenler ve öyle düşünenler de az değildir.

İsbât-ı müddeâ etmek üzere tarafeyn bir takım delâil serdediyor ve herkes kendi nokta-i nazarından hakāik-ı siyâsiyye ve ictimâiyyeyi husûsî bir sûrette tahlîl ediyor. Tarafeynin delâilini nazar-ı dikkate almamak kābil değildir. Fakat bu böyle olmakla beraber, tabîî umûmî bir hücûm karşısında bulunduğumuzu içimizde inkâr eden bir kimse de yok!..

Evet, mâhiyetinde ihtilâfımız olsa da, keyfiyetinde hepimizin müttehid olduğu müdhiş bir hücûm karşısındayız! Bazımızca bu, Hıristiyanlık'ın İslâmiyet'e, bazımızca Garb'ın Şark'a, bazımızca da Kapitalizm'in Feodalizm'e karşı bir hücûmundan ibârettir!

Tabîî bunları arayıp araştırmak fâidesiz değildir. Zîrâ üzerimize gelen belânın neden ibâret olduğunu ve ne gibi kuvvetlere mâlik olduğunu öğrenmeliyiz ki, ona göre de çâre düşünelim. Maraz teşhîs olunmayınca ilâc ta'yîn edilemez.

Fakat biz ictihâdât-ı siyâsiyyemizde maatteessüf ihtilâfâtı o dereceye vardırdık ki, vâki' olan hücûmların umûmu[mu]za değil, muayyen bir takım hey'etlerimize karşı icrâ edildiğine bile zâhib olduk.

İran'da bulundum. Bu zavallı memleket-i İslâmiyyenin bir gazetecisi olmak haysiyetiyle az çok âlâm ve mesârına iştirâk ettim. Orada muârızları için; "Filân fırka ser-i kâra gelirse memleket mahvolur!" diyen bir fırkayı gördüm ki, zimâm-ı hükûmet ellerinde iken Ruslar'ın Tebriz'de ikinci bir fâcia-i Kerbelâ ayaklandırdıklarını gördüler ve İran hukūk-ı hükümrânîsini muhil bir takım şerâit-i vahîmeyi mutazammın Rus ültimatomunu kabûl etmek mecbûriyet-i elîmesinde kaldılar. Nasıl ki onların yerinde "fazla vatanperver" telakkī edilen diğer İran fırka-i siyâsiyyesi olaydı, bundan daha iyi bir netîce hâsıl edilebileceği de müşkûk idi…

[105] İstanbul'a geldim. Doğrusu, İran'daki ihtilâfât-ı ictihâdiyyenin aynıyle burada da hüküm-fermâ olduğunu müşâhede ettiğim için pek müteessif oldum. Buradaki mübârezât-ı siyâsiyye o kadar İran'dakine benziyordu ki: "İtalya, Devlet-i Aliyye'ye değil, muayyen bir cem'iyete i'lân-ı harb etti." diye düşünenler bile oldu. Sonra böyle bir ithâm altında kalanlar da: "Muârızlarımız İtalyanlarla teşrîk-i mesâî ettiler" gibi neşriyâtta bulundular.

Böyle ihtilâfâtın netîcesi de Devlet-i Muazzama-i Osmâniyye'yi o kadar zaîf gösterdi ki, hattâ Balkan devletleri bile meydan okumaya başladılar. Ma'lûm olduğu vechile Balkan hükûmât-ı sağīresinin uyuşulmaz, barışılmaz birçok menâfi'-i mütezâddeleri vardır. Bunların bütün bu mütebâyin menâfi' miyânından bir nokta-i i'tilâf bularak aleyhimize müttehid bir harekete karar vermelerine kendilerinden, hattâ sığındıkları Düvel-i Muazzama'dan ziyâde müsâade eden nedir, biliyor musunuz? Biz ve bizim ihtilâfât-ı dâhiliyyemizdir! Onlar bizi ihtirâsât-ı siyâsiyye ile âlûde, yekdiğerimizle barışmaz düşman gibi gördüler ve bu hâlimizle ma'nen ve maddeten zaîf olduğumuza hükmettiler. Pek az noktalarda uyuşabilen Balkan devletlerinin ittihâd-ı askerîsini tahrîs eden bizim hâlimizdir.

Evet, maraz müzminleşmeyince tedâvîsine lüzûm görmeyen Şarkī rûhumuz ancak şimdi anlıyor ki, ihtilâfât-ı ictihâdiyyeyi; "Biz olmasak memleket mahvolur!" düstûruna rabtetmek büyük bir hatâdır. Hem bazen cinâyetler kadar mes'ûliyetli olan hatâlardan!..

Bugünden i'tibâren bu muzır ihtilâflar kalksın ve bu hafta içinde bezlettiğimiz beyânât-ı vatan-perverâne fevkalâde mevâki'de söylenilmesi moda olan muvakkat sözlerden ibâret olmasın! Çünkü bilmeliyiz ki, bugün Cebelü't-Târık Boğazı'ndan tâ Ceyhun Nehri sevâhiline kadar Âlem-i İslâm'ı kanlı darbelerine ma'rûz kılan hamleleri her bir nokta-i nazardan tahlîl edersek, nihâyet bize karşı müdhiş bir hücûm olması keyfiyetinde iki re'yimiz olamaz. Hepimiz, işbu muhâcemât-ı gaddârâne ile dil-hûnuz; bu muhâcimlerde kimseye rahm u mürüvvet yoktur. Maâzallâh fırsat bulurlarsa, hepimizi bir derecede ezecek, çiğneyeceklerdir! Bir zelzele, bir tûfân, bir sâika-i âsmânî nasıl bir âbid ile bir fâsıkı tefrîk etmezse milliyetimizi, dinimizi tehdîd eden bu kanlı hücûmlar da –eğer müttehid olmazsak– içimizden fırka ayırmayarak hepimizi öyle ezecektir!

Hücûmların önünü almak üzere tedâbîr-i ihtiyâtiyyeden bahsolunur, bu husûsda muhtelif nazariyeler serdedilirse anlarım; fakat muhâcemât bir emr-i vâki' şeklini alınca, artık yaşamaya azmetmiş milletler için yalnız bir şey kalıyor ki, o da:

Bir ferd-i vâhid gibi kıyâm etmek, muhâcimîne karşı koymaktır!

* * *

Seferberlik i'lân edildikten sonra sunûf-ı muhtelife-i millette gözüken vatan-perverâne heyecânlar, Osmanlılarda böyle "bir ferd-i vâhid" gibi kıyâm etmek rûhunun sönmediğini maa'l-mesâr gösteriyor. Hudûda sevkolunan asâkir-i İslâmiyye ve Osmâniyyenin tavr-ı dilâ[ve]rânesini seyredince insanın kalbine bir inşirâh geliyor. Osmanlı nâm-ı celâdetini târîh-i ceng ü vegānın dîbâce-i mefhareti eden şanlı Osmanlı-İslâm kahramanlarının heykel-i mehîb ü dehhâşı nazar-ı hayâlde bir resmî geçit yapıyor; sâir memâlik-i İslâ-

miyyenin müdâfaasız bir hâlde düşmanlar elinde inleyerek zebûn kaldığından hâsıl olan inkisâr bir ümîd ü iftihâra mübeddel oluyor. Ve insanın bilâ-ihtiyâr bağıracağı geliyor ki:

Yaşasın Osmanlılar, yaşasın Osmanlı askeri!..

Resûl-zâde
Mehmed Emin

EĞER TÂRÎH TEKERRÜRDEN İBÂRET İSE…

İskambil kâğıdlarından yapılmış oyuncak binâlar gibi yekdiğerine dayanmak sûretiyle durabilen ve mevcûdiyetlerini sivrisinekler misilli vızıltılarıyla sımâh-ı medeniyyete haber veren bazı hükûmetçikler, nasılsa başlarından büyük bir harekete cür'et göstermişler.

Farelerin toplanıp da kedinin boynuna çıngırak takmasını kararlaştırdıkları gibi bu dağ sıçanları, bu tarla köstebekleri, bu ada tavşanları da Osmanlı arslanlarıyla uğraşmak için beynlerinde –hayır, "beynlerinde" demeyelim; belki bunlarda beyin varmış gibi anlaşılır!– aralarında bir ittifâk akdetmişler.

Av'aveleriyle bütün Avrupa'yı bîzâr ettikleri hâlde hudûd başlarında barınacak bir in, sığınacak bir kovuk taharrîsinden geri durmayan bu Balkan mahlûkātı, azıcık âkılâne davransalar da şu mecnûnâne teşebbüste bulunmazdan evvel bir kere olsun târîhlerini okusalar ve tercüme-i hâl-i makhûriyyetlerini mümkün mertebe öğrenseler olmaz mıydı?

İhtimâl ki, kafalarını kaplayan fikr-i azamet, gözlerini kapatan hırs-ı menfaat ilcâsıyle buna muvaffak olamamışlardır. Biz kendilerine bu husûsda insâniyetkârâne bir hizmet îfâsı için teker teker değil, el birliği ve kümeler, sürüler teşkîli ile üzerimize ettikleri akūrâne savletler netîcesinde hûnhâr dişlerinin nasıl kırıldığını, cân-şikâf pençelerinin ne yolda söküldüğünü ber-vech-i âtî yazıyoruz…

Eğer târîh, tekerrürden ibâret ise… Lutf-i ilâhî ile bu seferin de bizim için şanlı bir muzafferiyet, onlar için de kanlı bir hezîmet olacağında şübhe etmesinler.

* * *

Hicret'in 758'inci senesi idi ki, Orhan Gāzî'nin ferzend-i necîli, Osmanlıların serdâr-ı bî-adîli olan Gāzî Süleyman Paşa merhûm, maiyyetini **[106]** teşkîl eden bir hizb-i kalîl –eşheb-i hamâsetine dar görünen Anadolu ovalarından– havârik-nümâ bir sûrette Rumeli'ye geçmiş ve Gelibolu, Bolayır, Malkara, İpsala, Tekfurdağı sâhalarında semend-i şecâatini oynatmaya başlamıştı.

Vâkıâ bu şanlı fütûhâtın daha mebdeinde, yani henüz 760 sene-i hicriyyesinde iken o bârika-i celâdet, ondan iki ay sonra da Orhan Gāzî gibi bir hükümdâr-ı âlî sîret ufûl etti. Fakat Murâd-ı Hudâvendigâr misilli bir pâdişâh-ı âlî-iktidâr, saltanat-ı Osmâniyye evrengine yeni bir revnak verip Rumeli fütûhâtına devâm olundu. Çorlu, Çatalburgaz, Keşan, Dimetoka, Edirne beldeleri alındığı gibi Zağra ve Filibe de Memâlik-i Osmâniyye idâdına girdi.

Hilâl-i Osmânînin Balkanlar'a doğru neşr-i envâr etmesinden –o taraflarda hükûmet süren– Bulgarlar ile Sırplar, yarasalar gibi huylanıyorlar, şa'şaa-i satvetlerini subh-ı kâzib kadar parlayan fürûğ-ı haşmetlerini karanlıkta bırakacak olan o seyyâre-i ihtişâmı söndürmek, ziyâ düşmanı bulunan gözlerini tervîc için, incilâ-yı ma'rifete henüz mazhar olan o cihetleri, yine zulmet-âbâd-ı cehâlete döndürmek istiyorlardı.

Bir taraftan da –Hazret-i İsa'nın vekâlet-i mutlakası dâiyesinde bulunurken Ümmet-i Muhammed'in katl-i âmmıyle bile teşeffî-i sadrı mümkün olamayan– Papa Beşinci Urban cenâbları, yeni bir Ehl-i Salîb teşkîli için –peder-i mukaddesîleri olduğu– hıristiyanları Osmanlılar, yani müslümanlarla harbe teşvîk ediyor, günâhlarını çıkarmak bahânesiyle zavallı adamların kendilerini günâha, fikirsiz başlarını da belâya sokuyordu.

Bu teşvîk-ı mukaddes(!) üzerine Macar Kralı Louis d'Anjou [I. Lajos!], Sırbiye prensleri Vukašin ve Uglješa, Bosna Kralı Tvrtko, Bulgar Çarı Shishman, Ulah Voyvodası Mircea gibi sergerdeler birleştiler ve 60.000 kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusuna doğru sokulmaya başladılar.

Rumeli Muhâfızı Lala Şahin Paşa bu karga derneğine, bu kurt sürüsüne, bu Balkan çetesine karşı istikşâf icrâsı için 4000 süvârîden, yani muhâcimlerin on beşte birinden ibâret bir kuvvet sevketti.

Bu kuvvetin serdâr-ı ebed-iştihârı bulunan Hacı İlbeyi seylâbe-i tuğyân gibi Meriç Ovası'nı kaplayan düşman kalabalığını uzaktan gördü. Çokluktan kaçmak, tehlikeden geri dönmek Osmanlıların şiâr-ı merdânegîsine mugāyir olduğundan Hacı İlbeyi de bilâ-zafer avdeti nâmûs-ı fütüvvetine yediremedi. Binâenaleyh bekledi.

Gecenin zulümâtı etrâfı istîlâ etmiş, bilhâssa müttefikīn ordugâhına kâbûs-ı belâ gibi çökmüştü ki, sadâ-yı ra'dı boğuk, ziyâ-yı berkı donuk bırakan demdemât-ı muvahhişe ve şa'şaât-ı müdhişe ile oraları çın çın ötüyor, parıl parıl parlıyordu. Çünkü, kahraman Hacı İlbeyi ile rufekā-yı cân-sipârı "Allah Allah" nidâsıyle düşman ordugâhına hücûm etmiş, uykudan ziyâde şarâbın sekr-i meş'ûmuyla sızmış ve bayılmış olan düşmanın gözünü açmasına meydan vermemişti.

(النَّوْمُ أَخُ الْمَوْتِ)[1] sırrını yakînen anlayan bu koca ordudan birkaç sâat zarfında leşler ile çadırlardan başka bir şey kalmadı. Zîrâ; duranlar kılıçtan, davrananlar Meriç'ten geçti.

Bu kanlı ve şanlı muhârebenin vukū' bulduğu yere de "Sırp Sındığı" denildi (767).

* * *

Kosova Melhame-i Kübrâsı da millet-i muazzama-i Osmâniyyenin menâkıbnâme-i dilâverânesini bi-hakkın tezyîn eden mefâhir-i uzmâdandır ki:

Ber-mu'tâd aleyhimize ittifâk eden Sırplar, Macarlar, Ulahlar, Boşnaklardan mürekkeb yüz bini mütecâviz kalabalığa karşı Allah'ın nusreti, Murâd-ı Hudâvendigâr'ın himmeti, bilhâssa Şehzâde Yıldırım'ın gayretiyle 791 senesi Şabanı'nın on beşinci Salı günü kazanılmıştı. Yalnız yirmi bin kadarı zırhlı şövalyelerden müteşekkil olan bu düşmanın bir kısmı, sâikalar yağdıran Yıldırım'ın dehşetli gürzüyle tepelenmiş, bir kısmı da yine Şehzâde Ya'kūb Çelebi'nin hârâşikâf olan mızrağı ucunda can vermişti. Zırh-pûşu olmayan a'dâ ise bazısı yalın kılıç saldıran Osmanlı kahramanlarının pîş-i gazanferânesinde ser-fürû etmiş, bazısı o âteşîn hücûm-

[1] Beyhâkî, *el-Ba's ve'n-Nuşûr,* Beyrut, 1986, c. 1, s. 257.

lara yol vermek için orta yerinden ayrılmış, şemşîr-i celâdetle başının koparılmasını istemeyenler de rişte-i esâretle ellerinin bağlanmasına rızâ göstermişti. Şimdiki küçük Sırbistan'ın o vakitki büyük(!) kralı Lazari de hâk-i helâke serilmiş ve âr-ı mağlûbiyyeti, yüzünü telvîn eden kanıyla ızhâr eylemişti.

* * *

Bu şanlı zaferden biraz sonra, yani 798 senesinde Macar Kralı Sigismund şiddetli bir hülyâ hastalığına tutulmuş ve yeni bir ittifâk akdiyle Osmanlıları Rumeli'den çıkarmak vehmine kapılmıştı. Fi'l-vâki' teşebbüsâtta bulundu. Ulah Voyvodası Mircea ile Fransa, Almanya, Belçika, Felemenk, Lüksemburg, İsviçre, Venedik, Rodos şövalyelerinden mürekkeb bir cemm-i gafîr teşkîl etti.

Her boydan, her soydan, her ilden ve her dilden teşekkül eden bu zırhlı ordusu, Tuna'yı geçip Niğbolu Kalesi'ni sardı ve birkaç gün içinde o arslan yuvasını teslîm olacak sandı. Fakat bilmiyordu ki o yuvada Doğan Bey gibi bir arslan muhâfız bulunuyor, Yıldırım misilli bir kahraman da imdâda geliyordu.

Kale pîşgâhında sarhoşâne tafra-fürûşlukta bulunan müttefikler, pek az zaman içinde tozu dumana katan bir fırtına koptuğunu, gözler kamaştıran şimşekler çaktığını, kulaklar patlatan tarrâkalar husûle **[107]** geldiğini görüp işittiler. Çünkü Osmanlı ordusu gelmiş, çünkü Osmanlı kılıcı faâliyete başlamıştı.

Müsâdemenin bidâyetinde Sigismund hafiyyen bir kayığa binip mütenekkiren seyâhate(!) çıktı. Nihâyetinde ise başlarında Burgonya Dukası Korkusuz Jean olmak üzere bir alay şövalye rüesâsı esâretle şehriyâr-ı mücâhidin huzûruna çıkarıldı.

Bu mağrûr cengâverlerden bir kısmı, bir daha Osmanlılar aleyhinde silâh kullanmamak üzere yemîn ettikleri için afvolundu. Hattâ bu miyânda afvedilen Comté de Nevers:

"– Yemîninden dolayı seni afvetmekle beraber yine meydân-ı harbde karşıma çıkmak için sana izin veriyorum. Git; adam topla, tekrar gel!" müsâadesine Korkusuz Jean ise:

"– Sana yemîn ettirmek istemiyorum. Memleketine gidince yine benimle çarpışmak fikrine düşersen bilâ-tereddüd gel; beni memnûn edersin! Çünkü ben, harb ve fetih için doğmuş bir adamım!" teklîfine uğramıştı.

* * *

Bu muzafferiyetten 49 yıl sonra, yani 847 senesinde idi ki, Pâdişâh-ı Osmânî Murâd-ı Sânî ile Macaristan ve Lehistan Kralı Ladislas arasında "Segedin Muâhedenâmesi" tanzîm olunmuş, ahkâmı on sene mer'î tutulacağına dâir *Kur'ân* ve *İncil* üzerine yemînler edilmişti.

Türkçe ve Macarca yazılıp teâtî edilen bu muâhedenâmelerin daha tamâmıyle mürekkebi kurumadan, yani teâtîsinin on dokuzuncu günü Ladislas cenâbları tarafından hükümleri nakzolunup Osmanlılar aleyhine teşebbüsâta kalkışıldı. Çünkü Papa Dördüncü Eugenius'un Macaristan Vekîli Kardinal Julianus Cesarini:

"– Müslümanlara karşı edilen yemînin şerîat-i Îseviyye indinde hükmü yoktur!" tarzındaki iftâsı(!) üzerine Almanlar, Lehler, Çehler ve sâireden mürekkeb olup meşhûr Janos Hunyadi'nin kumandasında bulunan kesretli bir ordu ile Ladislas hareket etti ve ilerleyerek Varna'ya kadar geldi.

Murâd-ı Sânî, askeriyle meydân-ı harbe yetişti ve düşman tarafından hükmü nakzedilmiş olan muâhedenâmeyi, bir mızrak ucuna saplatıp şanlı sancağımızın yanına diktirdikten sonra müsâdemeye başladı.

Gîr ü dâr esnâsında Karaca Paşa gibi fedâkâr bir serdâr nâil-i şehâdet olduysa da, Koca Hızır nâmındaki bir kahraman da Kral Ladislas'ın başını tâcından ve hattâ gövdesinden ayırdı.

Kralın re's-i maktû'unu gören ordusu kaçıp kurtulmaktan başka çâre bulamadı. Janos Hunyadi'nin teşvîkāt u teşcîâtını da bittabi' dinlemedi.

Mağlûb kumandan ise münhezim askerine ittibâ' etmeye mecbûr oldu ve ta'kîbine çıkan Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa'nın elinden güç ile kurtuldu.

Müftî-i mâcinliği ile muâhedenâmeyi nakzettirmiş olan kardinal cenâbları, papadan satın aldığı cennete çekildi(!). Çünkü rufekā-yı ıdlâli ile zemîn-i helâke serildi. (7 Receb 848)

* * *

Bundan dört sene sonra Janos Hunyadi, dûçâr olduğu mağlûbiyetin intikāmını almak için yine müttefiklerden bir ordu teşkîl ederek Kosova Sahrâsı'na kadar indiyse de mukābelesine gelen Osmanlı ordusuyla üç gün çarpışıp 17000 maktûl verdikten sonra firâra karâr verdi.* (4 Şaban 852)

* * *

Telhîs ve icmâl sûretiyle yazdığımız şu vakāyi'dan anlaşılıyor ki, Osmanlı Devlet ve milleti, [1](تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى) hey'etinde bulunan düvel-i müttefikanın vakit vakit hücûm ve tecâvüzüne uğramaktan hâlî kalmamış ve bunlara karşı "bünyânun mersûs" ta'rîf-i *Kur'ân*îsine mâ-sadak bir hareket-i müttehidâne ile mukābele ve galebe etmekten geri durmamış, her tecâvüzü def' ederek her seferinde bir zafer kazanmış. İşte o devleti, o muazzam milleti teşkîl eden kahraman, muzaffer mücâhidler bizim ecdâdımız idi. Şimdi bizimle uğraşmak için birleşenler de ecdâdımıza mağlûb olan müttefiklerin ahfâdıdır.

Fıtrat değişir sanma, bu kan yine o kandır

hükmü bir hikmet ise, ecdâdımızın damarlarında cevelân eyleyen hûn-ı şecâat bize, titrettikleri yüreklerde donup kalmış olan hûn-ı cebânet de a'dâmıza mîrâs kalmıştır.

Binâenaleyh her iki kan hasîsa-i fıtriyyesini gösterecek ve lutf-ı ilâhî ile bu sefer de bizim için şanlı bir muzafferiyeti, onlar için de kanlı bir hezîmeti intâc eyleyecektir.

[2]نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ

Tâhirü'l-Mevlevî

---

* Merkūm 863 târîhinde ve bizzat Fâtih Sultan Mehmed'in cerîhadâr olduğu Belgrad seferinde yaralandı ve ondan müteessiren 1456 târîh-i mîlâdîsinde vefât etti.

[1] Haşir, 59/14.

[2] Saf, 61/13.

HARB VE MİLLET

Korkunç volkanlar semâ-pâye dağların çelik kayalardan örülmüş bağırlarını âteşîn dişleriyle paralayarak yakınlarını uzaklarını alevlerle saracağı, ma'mûreleri kül ummânlarına, gülistânları âteşîn cûybârlarına, nermîn ve beyâz bulutları kan dalgalarına boğacağı zaman bu azm-i mehîbini tabîate **[108]** ifhâm eder, o koca cibâl-i müteselsile tahte'l-arz vurulan korkunç darbelerle sallanmaya başlar, a'mâk-ı türâbda fezânın bütün yıldırımları, ru'ûdu bağırır, muhîte bir mehâbet-i gayr-i tabîiyye düşer; sonra, evet, pek az sonra o feverân-ı dehhâş(!) artık devlerin, gûl ordularının bir zerresini zabtedemeyecekleri o cûşânî-i mehîb!

İşte Osmanlı milletinin son günlerdeki tezâhürât-ı harbcûyânesi o korkunç volkanların semâ-pâye dağları parçalayacaklarını, o vaktin pek yakın olduğunu îmâ eden dehşet-engîz alâmetlerdir. Osmanlıların, İslâmlığın düşmanları titresinler bu feverândan; a'mâk-ı milliyyetimizde kaynayan bürkân-ı hamiyyete, deryâ-yı hûna icrâ-yı tazyîk eylemek isteyenler korksunlar bu cûşânîden!! Hem-dîn ve hem-hamiyet olan büyük milletlerin kalb-i müşterekine vurulmak istenen hıyânet çekiçleri daha hedefe yaklaşamadan orada kaynaşan deryâ-yı âteşînde erir ve kül, kömür olur.

Bunu târîh-i âlem korkunç harflerle tekrar tekrâr yazmıştır: Bunu hattâ kendilerinde senelerden beri biriktirdikleri kuvvetleri pek büyük gören etrâfımızı sarmış, uzaklarımızı almış kan düşmanlarımız, can düşmanlarımız ve din düşmanlarımız biliyor, hissediyor; hattâ milletimizin kalb-i umûmîsinde kaynaşan ummânın çağıltılarını duyuyor; paralayıp taşmak, ezip aşmak için sevâhil-i muhîtayı nasıl mütehevvir darbelerle döğdüğünü görüyor ve tereddüd ediyor.

Lâkin bizde yanında ölümün meserret addolunacağı bir korku var. Şübheleniyoruz; acaba içimizde bu reşk-i gülistân-ı vatanı baştan başa ya kendimize ya düşmanlarımıza bir kabristân-ı fesîh yapmak isteyen, mehîb ve pür-hamiyet Osmanlı milletinin içinde bazı titreyen, lâkin hıyânet ve cebânette kavî eller mi var ki, kalb-i müşterek-i millînin üzerine bir pençe-i şeâmet gibi kapanarak düşmanlarımıza ondaki kuvvet ve feverânı göstermemek, ra'd ü berk-ı tehevvürü işittirmemek istiyor ve böylece onlara cesâret ve târîh-i Osmâniyyeye müebbed bir zillet vermeye çalışıyor? Eğer böyle ise, eğer şems-i tâbân-ı nâmûsumuzda akrebler bir şâibe bırakmak istiyorlarsa, tebşîr ederim; bu cihânda zillet ve intikām-ı hevl-engîz-i millet, âhirette kahr-ı bî-pâyân-ı Ehadiyyet onlara pençesini uzatmıştır; titresinler!..

Titresinler, bu milletin intikāmından ki, vakār ve nâmûsunu yerlere düşürmemek için aylarla muhâsarada kalan bir kalesine sığınmış bir iki bin evlâd-ı fedâkârı düşmana âr-ı teslîmiyyeti kabûl etmemiş, silâh taşımaya muktedir olan herkes evvelâ kendi çocuğunu, hemşîresini, zevcesini keserek kara toprağa gömdükten sonra bayramlık elbiselerine bürünmüş, yalın kılıç yüz bin kişilik düşman ordusuna saldırıp şehîd olmuştur! Bu âna kadar böyle ve bundan daha âlî fiâtlara mukābil muhâfaza edilmiş, kanlı asırların yalnız kahramanlara hürmetkâr omuzlarında taşınarak bugünkü İslâmlara, Osmanlılara teslîm edilmiş olan o hazîne etrâfında dolaşan kara yüzlü hırsızların yalnız bî-hayâ elleri kesilmeyecek, bütün İslâmiyet'in, Osmaniyet'in sâtûr-ı adâlete mülevves vücûdlarını da târîhin kilâb-ı tahkīrâtı ağzına parça parça atıp bırakacaktır!

Bosna-Hersek'te ağlayan, Sırbiye, Bulgaristan vahşetgâhlarında erkekleri şehîd, kadınlarının ırzı hetkolunan, Sibirya çöllerinde hayvânât-ı vahşiyye gibi döğülen, söğülen, Afrika-yı Şimâlî çöllerini kendilerinin ve düşmanlarının kanıyla sulayan bedbaht eczâ ve efrâdı da dâhil olduğu hâlde bütün hey'et-i mehîbe-i İslâmiyyet buna ahdetmiştir…

Bugün İspanyol vahşilerinin bir cennet gibi buldukları ve melekler gibi va'dler vererek girdikleri kara tâli'li Endülüs'ün târîh-i encâmını gören İslâmlar içinde, "Erkek gibi müdâfaa edemediğin vatanın için karı gibi ağla!" hitâbına tahammül etmeyi tasavvur edebilen bir ferd yoktur.

Bugün yalnız Osmanlılığın değil, vatandaşlar, İslâmiyet'in son tecrübe-i tâli'ini yapıyoruz. Bunu en âlimimizden en câhilimize kadar hissetmekteyiz. Osmanlı milleti bir ayağını Asya-yı Suğrâ'nın kenâr-ı şimâlîsine, diğer ayağını Avrupa'nın cenûb-ı şarkîsine atmış, kāmet-i bülendiyle İslâmiyet'in son güreşini güreşecek! Bilmek, sormak isteriz; te'yîd-i hakk u hamiyyetle sıkılmış yumruğumuzu tutmak isteyen kimdir?

Mütehevvir bekler iken arkamızda milyonlarca çocukların, bâkirelerin, alîl ve ihtiyârların şehîk-ı endîşesini, ezânsız kalmış minârelerin enîn-i hazînini, kefensiz şehîdlerin nefehât-ı ervâhını, bütün Âlem-i İslâmiyyet'in pâye-i Ehadiyyet'e yükselen zemzeme-i münâcâtını duyuyoruz nihâyet! Evet nihâyet Ka'betullâh'dan, Ravza-i Kudsiyye-i Nebî'den gelen bir esîr-i lâhûtî ile ihâta olunu[yo]ruz. Sorarız ki: Bizi bu gazâ-yı ekberden men' etmek isteyen kimdir?

Muhtazar-ı nâ-ümîdden âb-ı bakāyı, mahkûm-ı cahîm-i müebbedden cinân-ı safâyı, teşne-i hidâyetten râh-ı Kibriyâ'yı çalmak isteyenleri millet bilmek istiyor…

Makābir-i enbiyâyı karıştırmaya çalışan düşman süngülerini sînesine saplatmak, Kitâbullâh'ı çiğnemek isteyen ayaklara şehîdden kalelerle mâni' olmak ile yaşamış, nice şevketli asırlar ancak bu feyz ile fenâda bakā sırrına mazhar olmuş olan Osmanlılar, İslâmlar artık bir adım geri gitmek istemiyor… Çünkü artık arkada din ve nâmûsun sığabileceği kadar yer yok! Hepimiz bir uçurumun kenârındayız; libâs-ı dîn ve nâmûsu düşman ayaklarına bıraktıktan sonra yarın huzûrullâha üryânî-i seyyiât ve zilletimizle mi çıkacağız?

İleriye, düşmana; çünkü iyi biliniz:

"Önümüz düşman ise arkamız deryâdır!"

24 Eylül 328, Göztepe

Ali Rıza Seyfî

[109] TERBİYE VE TA'LÎM

MEKTEPLERDE HIFZU'S-SIHHA VE TERBİYE-İ BEDENİYYE

Nesl-i âtînin ta'lîm ve terbiyesi mes'elesi nazar-ı i'tibâra alındığı zaman hıfzu's-sıhha ve terbiye-i bedeniyye derslerinin lüzûm ve ehemmiyetini unutmamak îcâb eder. Mektep-

lerde ideal, vatana bedenen dinç, fikren münevver, rûhen fezâil-i necîbe ile pîrâyedâr gençler yetiştirmek olmalıdır. Esâsen ta'lîm ve terbiyeden maksad da budur. Bu cihetten mekâtib programlarında hıfzu's-sıhha ve terbiye-i bedeniyyeye ayrı ayrı sâatler tahsîs edilmesi şâyân-ı şükrândır.

Fakat, acaba bu sâatlerden matlûb fevâidi te'mîn edebilecek sûrette istifâde mümkün oluyor mu?

Gençliği bî-emân pençeleri altında zebûn bırakan metânetsizlik, seciyesizlik, za'f-ı bünyevî ve hasta mizâclık gibi alâim-i bârize yüreklerimizi dâğdâr-ı teellüm ederken böyle bir iddiâda bulunmaya bilmem cesâret edilebilir mi?

Hıfzu's-sıhhanın lüzûm ve ehemmiyeti hakkında ne kadar ıtnâb-ı makāl edilse becâdır. Kalem-rev-i Osmânînin değil hücrâ ve uzak mahallerinde, nefs-i pâyitahtta bile hıfzu's-sıhha kavâidinin tatbîkine karşı derin bir lâ-kaydî görüldüğünü kemâl-i teessüfle i'tirâf etmeliyiz. Bu lâ-kaydîye karşı i'lâ edilecek sadâ-yı îkāz her hâlde fâideden hâlî olamaz.

Geçen sene Dersaâdet'te zuhûr eden kolera az bir müddet zarfında tevessü' ederek herkesi tedhîş edecek kadar telefâta bâdî olduğu hâlde ahalinin tathîrât ve nezâfete i'tinâ etmek lüzûmu –suver-i muhtelifede icrâ edilen propagandalara rağmen– tamâmıyle takdîr edememiş oldukları ma'lûmdur. Alelâde içilen suları kolera zamanında kaynattıktan sonra içmek pek o kadar masraflı ve müşkil bir iş değildir. Elverir ki, bu lüzûm takdîr edilebilsin!

Mekteplerde tedrîs edilecek hıfzu's-sıhha dersleri şâkirdâna bu husûsda kat'î ve sarîh fikirler verebilmelidir ki, her şâkirdin i'lâ edeceği sadâ-yı îkāz u intibâh, kendi âilesine bu lüzûmu takdîr ettirecek kadar bir te'sîr icrâ edebilsin! Hıfzu's-sıhha tedrîsâtını yalnız mekâtib-i tâliyyeye hasretmek de doğru ve ma'kūl bir usûl olamaz. İbtidâî ve rüşdî programlarına dahi hıfzu's-sıhha dersleri ilâve edilmelidir. Fakat bu kısım mekâtibde tedrîs edilecek hıfzu's-sıhha bittabi' mekâtib-i tâliyyede olduğu gibi gösterilemez.

Rüşdî ve ibtidâîlerde hıfzu's-sıhha dersleri fennî olmaktan ziyâde amelî ve tatbîkī bir tarzda icrâ edilmelidir. Talebenin zihnine ilkā edilmek istenilen bir mes'ele ufak ufak hikâyeler sûretinde tertîb edilmiş olursa hem daha te'sîrli olur, hem de çocuk o şeyi aslâ unutmaz.

Kitleyi tenvîr edebilmek, milleti kaplayan kâbûs-ı lâ-kaydîyi parçalamak için âileler arasında okunmak üzere eğlenceli bir tarzda yazılmış hıfzu's-sıhha kitaplarının neşr ü ta'mîmi de bu husûsda der-hâtır edilebilecek tedâbîr cümlesinden sayılabilir. Son zamanlarda rengârenk resimler, nâ-şenîde isimler altında intişâr ederek memlekete vâsi' bir mikyâsda sefâlet-i ahlâkıyye tohumları neşreden romanlar yerine nezâhet-i kalemiyyeleriyle iştihâr etmiş erbâb-ı iktidâr tarafından hıfzu's-sıhhaya riâyetsizlik seyyiesi olarak âileler arasında zuhûra gelen acıklı sahneleri, müellim fâciaları musavvir tedâbîr-i sıhhiyyeye âid vesâyâ-yı lâzimeyi câmi' âile romanları yazılsa zannedersem memlekete şâyân-ı takdîr bir hizmet-i vataniyye îfâ edilmiş olur.

Halkımızda ciddî ve ilmî kitaplardan ziyâde roman ve hikâye gibi âsâr mütâlâasına daha ziyâde bir rağbet olduğu kābil-i inkâr değildir.

Şu rağbetten bu sûretle istifâde etmeye çalışmak pek ma'kūl ve şâyân-ı tahsîn bir hareket olacağı şübhesizdir. Bu sâyede erbâb-ı ismetin necâbet-i ahlâkıyyeleri sıyânet edilmiş olacağı gibi kavâid-i hıfzu's-sıhhadan bî-haber kitlenin tedâbîr-ı sıhhiyyeye âid birçok şeylere kesb-i vukūf etmeleri de taht-ı te'mîne alınmış olur.

Bu yolda yazılmış nâfi' ve ciddî romanlar sefâlet-i ahlâkıyye yuvaları olan cicili bicili varak-pârelerin eyâdî-i rağbetten sukūtlarını intâc etmek gibi ayrıca bir fâide daha te'mîn edeceklerini de der-hâtır etmelidir.

Mekteb-i Tıbbiyye me'zûnlarının genç ve fedâkâr dimâğları bu uğurda da yorulmak zahmetine katlanırsa, cihân-pesend mesâîlerini bir iklîl-i nevîn ile de pîrâyedâr etmiş olurlar.

* * *

Mekteplerde hıfzu's-sıhha ilmî ve amelî olmak üzere iki nokta-i nazardan ta'kīb edilmelidir:

İlmî hıfzu's-sıhha, şâkirdâna, vücûdun ne sûretle tağziye ve tenmiye edileceğini, emrâz ve te'sîrât-ı hâriciyyenin nasıl ve ne yolda bedeni tahrîb ettiklerini, sârî hastalıkların tarz-ı intikāl ve intişârlarını, bunlardan tahaffuz ve tevakkī etmek için ne yapmak iktizâ edeceğini velhâsıl bedeni zinde ve sağlam yapabilecek vesâit ve ma'lûmâtı öğretmelidir.

Amelî hıfzu's-sıhha ise idmanlar, mu'tedil ve muntazam temrînlerle bedene kuvvet ve metânet vererek emrâz ve te'sîrât-ı hâriciyyeye karşı vücûdun sağlam ve mücehhez bulunmasını te'mîn ettirir.

Amelî hıfzu's-sıhha yani jimnastik a'zâ-yı bedeniyyenin takviyesi için yapılan harekât-ı muayyeneden, usûlî temrîn ve mümâresât-ı bedeniyyeden ibârettir.

Terbiye-i bedeniyye sâyesinde adelât tenemmüv eder; mefâsıl hareket-i mütemâdiyye-i muntazama ile daha ziyâde işlek bir hâle gelir.

[110] Harekât-ı bedeniyye aynı zamanda echize-i dâhiliyyenin de daha faâl bir sûrette îfâ-yı vazîfe etmelerini te'mîn eder. Netîcede iştihâ açılır, fi'l-i hazm daha sühûletle vukū'a gelir, harekât-ı nefesiyye intizâm ve sür'at peydâ eder, kalb kuvvetlenir, deverân intizâm kesbeder, kilyeler kandan ayrılması îcâb eden mevâddı daha ziyâde bir faâliyet ve i'tinâ ile ifrâz ederek kanı mevâdd-ı muzırradan tamâmıyle tasfiye ederler.

Jimnastik adalâtın takviyesini mûcib olacağı gibi bilcümle a'zâ ve echizenin intizâm ve faâliyetle îfâ-yı vazîfe etmelerini de te'mîn eder.

Bedeni takviye ve sıhhati muhâfazaya hâdim olan terbiye-i cismâniyyenin mekteplerde sûret-i muntazama ve dâimede tatbîki elzemdir.

Terbiye-i bedeniyye için birçok usûller mevcûd olup başlıcaları Alman, Fransız ve İsveç usûlünde jimnastiklerdir.

Alman usûlü jimnastiğin müessisis Mösyö Jahn'dır. Almanyalı Jahn'ın efkârından mülhem olarak 1815 senesinde Miralay Amoros Fransa'da usûlî jimnastiğin esâsını vaz' etmiştir.

Askerlik âlemi için şâyân-ı tavsiye olan bu usûl bilhâssa orduya zinde, sağlam bünyeli, kavî gençler yetiştirmek gāyesine ma'tûf idi. Esâsı hemen hemen aynı zamanda Mösyö Ling tarafından vaz' edilmiş olan İsveç jimnastiği daha muntazam, daha mu'tedil ve daha şümûllü olduğu için çok geçmeden her tarafta Alman ve Fransız usûlü jimnastikler yerine kāim olmuştur.

İsveç jimnastiği o zamandan i'tibâren mütemâdiyen ta'dîl ve ıslâh edile edile nihâyet bugünkü hâl-i mükemmeliyete getirilebilmiştir. İsveç jimnastiği fennî ve sıhhî olduğundan tabâbette, askerlikte ve bilhâssa mekteplerde fevkalâde bir rağbete mazhar olmuş, a'zâ ve echize-i bedeniyyenin ayrı ayrı neşv ü nemâlarını te'mîn, bünyeleri takviye etmeye hâdim bulunduğu tahakkuk etmiştir.

İsveç jimnastiği adalâtı hayret-bahş olacak derecede kuvvetli birer pehlivân, birer kahraman yetiştirmekten ziyâde sıhhat-i bedeniyyeleri mükemmel, uzuvları mütekâmil, dinç ve sağlam birer ferd yetiştirmiştir.

İsveç usûlü, daha ziyâde fennî ve sıhhî olduğu cihetle mekteplerde jimnastik derslerinin bu usûle tevfîkan tatbîk edilmesi îcâb eder.

Esâsen hemen umûmiyetle memâlik-i müterakkıyye mekteplerinde usûl-i mezkûre tatbîk edilmektedir.

İngiltere'de ispor merâkı umûmî olduğundan çocuklar âğūş-ı mâderden i'tibâren terbiye-i bedeniyye mümâreselerine başlarlar. İşte bu sâyededir ki, İngilizler meşhûr-ı cihân olan metânet-i adeliyye ve zindegîye mâlik olmuşlardır.

Fransa bahriyesinde terbiye-i bedeniyye muallimi bulunan Mösyö Georges Hébert esâsı Amoros tarafından kurulmuş olan Fransız jimnastiğini pek çok ta'dîlâta uğratmış, buna İsveç usûlünden bir çok şeyler ilâve etmiştir.

Joinville Jimnastik Mektebi'nde el-yevm Hébert usûlü ta'kīb edilmektedir. Mekteplerimizde terbiye-i bedeniyye mümâreseleri için kabûl ve tatbîk edilecek en iyi usûl evvelce de tekrar edildiği üzere İsveç jimnastiğidir.

İsveç jimnastiğinin mekteplerimizde tatbîk edilmesine karşı en büyük mânia usûl-i mezkûreye hakkıyle vâkıf muallimlerin nedreti ve daha doğrusu hemen hemen fikdânı keyfiyetidir.

Dersaâdet Dârülmuallimîn'inde Selim Sırrı Bey tarafından yetiştirilmekte olan efendilerin istikbâlde bu ihtiyâcı kısmen telâfî edebilmeleri me'mûldür.

Fakat, bütün ümîdlerimizi mahdûdü'l-aded bu gençlere rabtederek medîd bir intizârda bulunmak bugünkü mekteplerin ihtiyâcını izâle edebilir mi? Bugünkü ihtiyâcın izâlesi için müsta'celen başka tedbîrlere mürâcaat etmek îcâb etmez mi? Esâsen terbiye-i bedeniyye mümâreselerinin yalnız mekteplere hasrı keyfiyeti de doğru değildir. Husûsî cem'iyet ve kulüplerin bu uğurda çalışmalarına ihtiyâc-ı kat'î vardır. İspor hayatında şanlı bir mâzî ile müftehir bulunan Osmanlıların bugünkü meskenetleri nesl-i hâzırı titretmeli, tedhîş etmeli değil midir? Irkın uzun bir müddetten beri sürüklenmekte olduğu inhizâl ve inkırâzın müdhiş felâketler tevlîd etmeyeceğine bizi kim iknâ' edebilir? Bugünün gençleri bu ağır mes'ûliyetten huzûr-ı târîhde pek güç tebrie-i zimmet edebilirler.

Frenklerin "Bir Türk kadar sağlam" (İl est fort comme un Turc) darb-ı meselinin sıhhati hiç olmazsa nesl-i âtî hakkında tahakkuk edebilsin.

Mekteplerde, âileler arasında, muhît-ı ictimâîde bu gāyeye vusûl için sarf-ı mesâî edilmek lâzımdır.

Midilli:
M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Tevfîk-ı Rabbânî ile ahali fevc fevc gelip mâlen ve bedenen maiyyetimde hizmet edeceklerine dâir söz veriyorlardı ki, Pençşîr'den Çârîkâr'a geldiğim vakit takrîben 300.000 gāzî bana iltihâk eylemişti. Ben, bu kadar halkı bana tâbi' kıldığı için Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ediyordum, **[111]** onlar da beni müstakbel pâdişâhları tanıyıp memnûn oluyorlar ve:

– Hâlisan-lillâh maiyyetinizde İngiltere ile harbedeceğiz diyorlardı. Bu sözlere teşekkürle beraber;

– İngiltere ile şimdilik muhâlefetin lüzûmu yok. Çünkü İngilizler, beni Afganistan saltanatına da'vet ediyorlar cevâbını veriyordum.

1297 Recebi'nde Griffin sâhibden bir mektup geldi ki, ber-vech-i âtî suâllerimin cevâbını hâvî idi:

"Suâllerinize karşı Hindistan Devleti'nin cevâblarını size teblîğ etmek bana emrolundu.

Evvelâ: İngiltere Devleti müsâade etmeyince düvel-i sâireden hiç birinin Afganistan'a hakk-ı müdâhalesi olmayacaktır. Afgan hükûmetinin politika umûruna karışmayacaklarına dâir Rus ve İran devletleri söz vermişlerdir. Şu hâlde Kâbil hükümdârı, İngiltere'den başka bir devlet ile politika münâsebâtında bulunamayacaktır. Eğer düvel-i hâriceden biri, Afganistan umûruna müdâhale eder ve bu müdâhale hükümdâr için teaddî ve tecâvüzü mûcib olursa İngiltere Devleti Afganistan emîrine muâvenet ve lâzım geldiği takdîrde devlet-i mütecâvizeyi def' eyleyecektir. Fakat bunun için Afgan emîrinin hârice karşı İngiltere Devleti'nin re'yi mûcebince hareketi meşrûttur.

Sâniyen: Afgan memleketinin hudûdu hakkında arzederim ki İngiltere Devleti'nin taht-ı tasarrufunda bulunan Peşenk ve Sibi'den mâadâ Kandehar vilâyeti de müstakil bir hükümdâra tefvîz olunmuştur. Binâenaleyh İngiltere Devleti, Afganistan'ın garb ve şimâl taraflarında olup emîr-i sâbık Muhammed Ya'kūb Han ile kararlaştırılmış olan hudûdun tecdîd ve tebdîli hakkında müzâkereye girişmek istemez. Bunlardan gayri memâlikte İngiltere Devleti size iktidâr-ı kâmil verir ve Herat'ın tasarrufu hakkında sizi te'mîn edemezse de ikdâm ve gayretinizle orasını taht-ı tasarrufunuza alacak olursanız ona da rızâ gösterir. İngiltere Devleti, Afganistan'ın umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale etmesini ve dâhil-i memâlikte bir İngiliz sefîri ikāme eylemesini taleb etmez. Yalnız iki devlet arasında teshîl-i muhâbere ve te'mîn-i muhâdene için tarafından müslüman bir vekîlin Kâbil'de oturmasını arzu eder."

Bir hafta sonra muhtasar bir cevâb yazıp Kandehar'ın Afganistan'dan ayrı tutulmasına râzî olmadığımı bildirdim ve mütevekkilen alallâh Kûhistan tarîkıyle Çârîkâr'a dâhil oldum.

Yanımda hadsiz hesâbsız mücâhidîn bulunduğundan İngiliz askeri telâşa düşüyor, İngiltere'ye muhâlif bulunan civâr

serdârları her gün gelip bana iltihâk ediyor, bizzat gelemeyenler de ya mektubla yahud başka vâsıta ile ızhâr-ı muhabbet ve temennî-i muvaffakiyet eyliyordu.

1297 Şabanı'nda Çârîkâr'da bulunan Afgan serdâr ve sergerdeleri beni Afganistan hükümdârlığına kabûl eyleyerek hutbeyi nâmıma okuttular. Çârîkârlılar da; "Allah bize müslüman bir hükümdâr ihsân etti" diye sevindiler.

Çârîkâr'da bu haller vukū' bulduğu sırada Kâbil'de de Griffin sâhib, bir meclis teşkîl ederek İngiliz me'mûrları ve Afgan serdârları huzûrunda benim mevki'-i emârete geçtiğimi resmen beyân etti.

Yine bu ay içinde İngiliz askerinin Meyvend'de Serdâr Muhammed Han tarafından fenâ hâlde bozulduğuna dâir Kâbil'de mukīm İngiliz me'mûrlarına bir telgraf geldi.

Griffin sâhib, bu haberi aldığı gibi bir süvârî müfrezesiyle Kâbil'e dört fersah mesâfede vâki' Zaka'ya gelip benimle görüştü.

Müzâkeremiz üç gün sürdü. Müşârun-ileyhe

– Mukarrerâtımızı bir kâğıda yazıp bana veriniz ki, ahaliye göstereyim dedim. Teklîfimi kabûl ile şu yolda bir varaka tahrîr ve i'tâ etti:

"Hindistan valisi, İngiltere Devleti'nin da'veti üzerine Kâbil'e azîmetinizden dolayı memnûndur. Âmâl-i dostânenize nazaran ve taht-ı iktidârınızda müstakil bir devlet te'sîsinden bu memleket ahalisine fevâid-i adîde melhûz olması mutâlâasıyle İngiltere Devleti zât-ı vâlâlarını Afganistan emîri tanımaktadır.

Vali tarafından beyâna me'zûnum ki; İngiltere Devleti, taht-ı hükûmetinizde bulunan bir vilâyetin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale etmek ve sefâret tarîkıyle memleketinizde bir İngiliz me'mûru ikâme eylemek fikrinde değildir. Lâkin devleteyn arasında te'mîn-i muhâdenet için Kâbil'de bir müslüman vekîl bulunduracaktır. Zât-ı vâlâları, Kâbil hükümdârına karşı İngiltere Devleti'nin alacağı tavrı tahrîren taleb etmiştiniz. Kezâ vâlî tarafından beyâna me'zûnum ki; İngiltere Devleti, düvel-i sâirenin Afganistan umûruna müdâhale etmelerini kabûl eylemediği ve İran ile Rusya'nın müdâhaleden muhteriz bulunacaklarına dâir söz verdikleri cihetle zât-ı vâlâları, İngiltere'den başka bir devlet ile politika münâsebâtı te'sîs edemeyeceksiniz. Şâyed düvel-i sâireden biri Afganistan'a müdâhale eyleyecek ve müdâhale tecâvüz derecesine varacak olursa o vakit İngiltere Devleti zahîr ve müdâfi'iniz bulunacaktır. Maamâfîh sizin de devlet-i müşârun-ileyhâya karşı kemâl-i sadâkatiniz meşrûttur."

Griffin sâhib, İngiliz me'mûrlarının hareketinden evvel Kâbil'e giderek kendileriyle vedâ'laşmamı ve General Roberts ile Kandehar'a, kezâ Sir Donald Stewart ile Peşaver'e gidecek olan askerin selâmetini te'mîn etmemi tavsiye eyledi.

– "Îcâbına bakarız!" diyerek serhadde kadar askerin sâlimen gideceğine dâir te'mînât verdim ve:

– General Roberts mümkün olduğu sür'atle Kandehar'a hareket etsin. Ondan sonra ben de Kâbil'e giderim, General Stewart'a vedâ' ederim! dedim.

1297 Ramazanı'nda General Roberts bir tabur askerle Kâbil'den Kandehar'a azîmet etti. Serdâr Şemseddîn Han-zâde Serdâr Muhammed Azîz Han'ı birkaç me'mûr ile bu askerin teşyî' ve tesyîrine ta'yîn ettim ve esnâ-yı râhda hiçbir tecâvüze uğramamaları için tenbîhâtta bulundum.

Bu sâyede General Roberts, sâlimen Kandehar'a vâsıl oldu. Serdâr Muhammed Eyüb Han da Ramazan sonlarında bozulup Herat'a firâr etti.

Sir Donald Stewart ile Griffin sâhib, Ramazan ibtidâsında Peşaver'e azîmet eylediler. Hareketlerinden biraz evvel gidip bir çeyrek kadar görüştüm.

Musâhabemiz dostâne ve resmiyetkârâne cereyân etti. Fakat söz **[112]** arasında Afganistan Tophânesi'ne âid olup o esnâda Şîrpûr'da bulunan otuz topun, kezâ İngilizlerin memleket emvâlinden tahsîl ederek askerin erzâk ve istihkâm masrafı hesâbına geçirdikleri takrîben 1.900.000 rupiyenin bana teslîmiyle İngilizlerin Kâbil'de yaptıkları yeni kalelerin alâ-hâlihî bırakılmaları kararlaştı. Ba'dehû müşârun-ileyhimâ ile vedâ' ederek ayrıldım. İşte İngiltere hakkındaki teşebbüsüm şu sûretle netîcelendi. Bil-istihkāk vârisi ve sâhibi olduğum Afganistan tahtına cülûsum vukū' buldu.

Bundan sonra memleketimin te'mîn ve tanzîmine ve terakkī ve teâlîsine çalışmaya başladım. Lâkin bu kolay bir iş değildi.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA
11
BAĞDAD HÜKÛMETİNE DÂİR MA'LÛMÂT-I TÂRÎHİYYE

—geçen nüshadan mâba'd—

İlhânî Hükûmeti – Tatarlardan sonra İlhânîler Bağdad vilâyetinde icrâ-yı hükûmet edip Şeyh Hasan İlhânî ve oğlu müstakillen Bağdad hükûmetine geçtiler. Köleleri Mercan ise efendilerinin Tebriz'e müsâferetleri üzerine dâiye-i saltanat ve istiklâle düşmüş ve Bağdad'da temekkün ederek efendileriyle muhârebe etmiştir. Nihâyet mağlûb olduktan sonra Sultan Üveys tarafından mazhar-ı afv olmuştur.

Bağdad'da el-yevm mevcûd ve meşhûd olan "Mercan Câmi'i" ile evkāf-ı azîmesi bâlâda nâmı yâd olunan zâtın ihyâ-kerdesidir. Yedi yüz yetmiş altı senesinde Sultan Üveys'in vefâtıyle yerine oğlu Sultan Hüseyin geçti. Bunun zamanında birçok muhârebât-ı dâhiliyye hudûs eyledi. Nihâyet bu zât vefât edip kardeşi Sultan Ahmed yerine geçmiştir. Sultan Ahmed gayûr ve mukdim olduğundan dâhilî felâketlere nihâyet verip küçük birâderiyle de barışarak hükûmetini takviyeye muvaffak olduktan sonra seylâb-ı belâ-yı Timur'a uğramıştır.

Timur'un türemesine tesâdüf eden bu zaman Asya'nın her tarafı huyûl-i Tatariyye ile pây-mâl edildiği gibi Sultan Ahmed'in hükûmetini ve Bağdad'ı dahi istîlâ eylemiştir.

Bu istîlâ üzerine Sultan Ahmed, Mısır hükûmetine ilti-

câ etti. Timur ise, Emîr Mes'ûd'u Bağdad'da terkederek Asya-yı Suğrâ ve Vustâ'nın tamâmî-i istîlâsına başladı. Timur'un meşgüliyet-i dâime-i harbiyyesinden ve hükûmet-i Mısriyye'nin iâne-i askeriyyesinden bil-istifâde Sultan Ahmed yine Bağdad'a gelerek Timur'un vâlîsi bulunan Emîr Mes'ûd'u tardedip eski hükûmetini tekrar alabildi.

Timur vak'adan haber almasıyla ikinci def'a olarak Bağdad'a hücûm etmiş ve Sultan Ahmed artık duramayarak o vakit Avrupa ve Asya kıt'alarında tevsî'-i hükûmet-i Osmâniyye ile meşgûl olan Yıldırım Sultan Bâyezîd Han hazretlerine ilticâ eylemiştir. Bu ilticâ üzerine Sultan Bayezid ile Timur'un araları açılmaya başladı.

Ahîran Timur, kendi hafîdi Mirzâ Bekir'i Bağdad ve Basra vâlîliğine ta'yîn etti ise de Yıldırım vak'a-i ma'lûmesinden sonra Sultan Ahmed, yolunu bulup ümerâdan Karakoyunlu diye meşhûr olan Kara Yusuf ile ittifâk ederek yine Bağdad'a gelmişler ve Mirzâ Bekir ve sâir ümerâ-yı Timuriyye ile müteaddid muhârebelerle Bağdad hükûmetini üçüncü def'a olmak üzere ele geçirmişlerdir. Muahharan hükûmet-i Timuriyyenin dûçâr-ı za'f olması maddesinden bil-istifâde Azerbaycan'dan dahi Timurluları çıkarmak fikriyle Sultan Ahmed ve Kara Yusuf pek çok çalışmışlardır.

Bunların ikisi arasında rekâbet ve adâvet hâsıl olmasıyla bir muhârebede Sultan Ahmed'in bozulması ve ele geçmesi cihetiyle Kara Yusuf tarafından i'dâm ile hükûmet-i İlhâniyyeye artık hâtime çekilmiştir.

Karakoyunlu Hükûmeti – Bu vak'adan sonra sekiz yüz üç senesinde Bağdad hükûmeti Karakoyunlu Kara Yusuf'a intikāl etmiş ve bu zât bütün himmetini Timurluların Azerbaycan'da te'sîs ettikleri hükûmetin mahvına sarfeylemiştir. Kara Yusuf Bağdad'ı merkez-i hükûmet ittihâz etmeyip Bağdad hükûmetini oğlu Emîr Şâh Mahmûd'a tefvîz eyledi

Bunun birâderi Emîr İspar[?] ile münâzaa ve muhârebe ederek sekiz yüz otuz yedi senesinde hilâfgîrleri tarafından tutulup i'dâm olunmasıyla yerine birâderi Emîr Şâh Muhammed Bağdad hükûmetine geçti. Bunun ve selefinin birâderi Emîr İspar[?] bu kıt'ada muhârebe ve mukātele ve nihâyet Emîr Şâh Muhammed'i tardederek Bağdad hükûmetini yed-i zabtına geçirdi.

* * *

İşte Bağdad hükûmeti bu sûretle sekiz yüz yetmiş iki târîhine değin Karakoyunlular elinde olduğu hâlde Timur'un ümerâsından Kara Osman'ın kölesi olup Diyarbekir vâlîsi bulunan ve Akkoyunlu denilen Hasan-ı Topal'ın o zaman Asya'da hükmünü şiddetle icrâ eden tavâyif-i mülûkün münâzaâtından istifâde ile hükûmet-i Timuriyyeyi ve Karakoyunlular hükûmetini dahi ber-vech-i muharrer sekiz yüz yetmiş iki senesinde dâire-i saltanatına idhâl etmiştir.

İşbu Hasan-ı Topal tevârîh-i Osmâniyyede "Uzun Hasan" şöhretini alan Diyarbekir hükümdârıdır. Bağdad hükûmeti târîh-i mezkûrdan dokuz yüz on dört sene[si]ne kadar Akkoyunlular tarafından idâre olunduğu hâlde Şâh İsmâîl-i Safevî'nin türemesiyle ve Akkoyunluların memâlikini zabtetmesiyle ta'dîlât-ı ahîre dahi dâhil-i hesâb edilir ise Akkoyunluların cümle-i memâlikinden bulunan Bağdad hükûmetini dahi târîh-i mezkûrda istîlâ eylemiş olur.

Şâh İsmâîl dahi Bağdad'ın tahrîbâtında Hülâgû ve Timur'un üçüncüsü olmuştur.

Safeviye Hükûmeti – Dokuz yüz on dört senesinden Şâh İsmâîl'in târîh-i vefâtı olan dokuz yüz otuz senesine kadar Bağdad hükûmeti Şâh İsmâîl'in vâlîleri tarafından idâre olunmuşken Şâh İsmâîl'in vefâtından sonra Muslu[?] Kabîlesi'nden türemiş olan Zülfikār nâm şahsın Kelhur Aşîreti'nden gördüğü muâvenet ve muzâheret üzerine şimdiki Luristan taraflarını istîlâ ettikten sonra Bağdad'ı dahi zabt u teshîr etmiş ve istiklâlini muhâfaza etmek için hutbeyi eâzım-ı selâtîn-i Osmâniyyeden Kānûnî Sultan Süleyman Han hazretleri nâmına okutmuş ve sikke darbettirmiştir.

Bağdad hükûmetinin Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniyye'ye munzam olması işte bu vechile Zülfikār tarafından Sultan Süleyman Han hazretlerine olan itâat yüzünden hâsıl olmuş ve bu inkıyâd ise Saltanat-ı seniyyenin himâyesiyle Şâh İsmâîl'in halefi olan Şâh Tahmasb'dan tahlîs-i hayat u hükûmet etmek mutâlâa-i âkılânesine müstenid bulunmuştur.

Bu zât gāyet cesûr ve gayûr bir vâlî olmasıyla Bağdad'ın ma'mûriyetine hizmet etmiş ise de Şâh Tahmasb dokuz yüz otuz altı senesinde Bağdad'ı muhâsara etmiştir.

Zülfikār'ın ettiği gayûrâne mukāvemet, Şâh Tahmasb'ın hareket-i **[113]** vâkı'ası için dâimî nedâmet olmuş ise de Zülfikār'ın iğvâ ve ıtmâ' edilen birâderleri tarafından yatağında katl ü i'dâm olunması Şâh Tahmasb'ın Bağdad'ı istîlâsına sebeb olmuştur.

Zülfikār Sultan Süleyman'a arz-ı itâat ve inkıyâd ettikten sonra bu sûretle Şâh Tahmasb'ın tecâvüzünden ahz-i intikām için müşârun-ileyh Sultan Süleyman Han hazretlerinin İran ve Bağdad seferini müstelzim olmuştur.

Şâh Tahmasb'ın asâkir-i Osmâniyyeye mukābele edememesi cihetle şimdiki Kürdistan ve Tebriz cihetleri Memâlik-i Osmâniyye'ye zamîme olduğu gibi Bağdad şehri dahi bilâ-muhârebe istîlâ edilmiştir. (Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâmdâr 941) Sultan Süleyman Han hazretlerinin Bağdad'ı teşrîflerinde söylenen târîhtir.

Dokuz yüz kırk bir senesinde Bağdad hükûmeti ikinci def'a olarak kemâl-i sühûletle Memâlik-i Mahrûse'ye ilâve olunmuştur.

Bağdad'dan Basra'ya kadar olan memâlik ve ahali dahi Bağdad'a ittibâ'an arz-ı itâat ve inkıyâd ettiler. Sultan Süleyman Han hazretleri Şâh İsmâîl tarafından mübâşeret olunup itmâm edilmeyen Kâzımiye Âsitâne-i Âlîsi'ni ve el-yevm bu âsitânede mevcûd olan ve içinde Cuma namazı edâ edilmekte bulunan câmi'i binâ ettirdikleri gibi Kerbelâ ve Necef-i Eşref'e gidip Atebât-ı Âliyât'ı da ziyâret eylediler.

Şimdiki Hüseyniye şehri müşârun-ileyh hazretlerinin eser-i mülûkâneleri ve Şeyh Abdülkādir-i Geylânî kuddise sırruhu'l-âlî hazretlerinin evkāf-ı mevcûdesi yine müşârun-ileyh hazretlerinin eser-i mürüvvet ve inâyetleridir.

Bundan sonra Bağdad ve Basra vilâyetlerindeki ahali ve kabâil tamâmıyle Bağdad hükûmetine arz-ı itâat ve inkıyâd etmemişler ise de hükûmet-i Osmâniyye buralarda gereği gibi teessüs etmiştir.

1017 senesinde bölükbaşılarından Ahmed Tırıloğlu[?]

Mehmed hurûc ederek Bağdad'ı zabteylemiştir. Merkūmun terbiyesine Devlet-i Aliyye tarafından me'mûr buyurulan Nasûh Paşa askerini dahi ric'ate mecbûr etmesiyle istiklâl bulmuş iken Mehmed Çelebi nâmında bir zât tarafından katledilmiş ve yerine birâderi Mustafa Bağdad vâlîliğinde i'lân-ı istiklâl etmiştir.

Bağdad hükûmetini bunlardan tahlîse me'mûr buyurulan Çıgala-zâde Vezîr Mehmed Paşa bazı aşâyir-i Irâkıyye ile bil-ittifâk merkūm Mustafa'yı harben kaçırmış ve 1019 senesinde Kādî-zâde Âlî Paşa'yı Bağdad vâlîliğine ta'yîn ederek bu sûretle Bağdad hükûmeti yine idâre-i âdile-i hükûmete rücû' etmiştir.

Vüzerâdan Yusuf Paşa'nın Bağdad vâlîliği zamanında ve 203 târîhinde Bağdad yeniçerilerinden Bekir Subaşı tegallüb ederek vâlîye muhâlefet ve nihâyet muhârebeye mübâderetle şimdiki Köprübaşı'nda edilen muhârebede vâlînin şehîd olması Bekir Subaşı'nın Bağdad hükûmetini zabt ile istiklâl bulmasına sebeb olmuştur. Merkūmun hilâfgîrleri hakkında ettiği muâmelât-ı gadriyye pek sûzişli addedilebilir. Bu hâl Sultan Murad Han-ı Râbi' hazretlerinin ahd-i saltanatlarının evâiline musâdif idi.

O esnâda Bağdad Vâlîliği Süleyman Paşa'ya tevcîh ve Bağdad'ın tahlîsi için de Hâfız Ahmed Paşa ordu kumandanlığına ta'yîn olunmuştur. Bekir Subaşı, bunlara bir taraftan mukāvemet, diğer taraftan ordu-yı hümâyûnun muhâcemâtına tahammül edemeyeceği mutâlâasıyle o vakit İran Şâhı Şâh Abbâs'a arz-ı inkıyâd ve taleb-i imdâd ile mürâcaat etmiştir. Şâh Abbâs dahi Bağdad hükûmetini elde etmek için asâkir-i imdâdiyye irsâliyle bunların Hanekin'e vusûllerine kadar Hâfız Ahmed Paşa ile Bekir Subaşı arasında vukū' bulan muhârebâtta gālibiyet, âsî Bekir tarafında kalmıştır.

İran'ın asâkir-i imdâdiyyesinin vürûduyla Hâfız Ahmed Paşa'nın ric'ati lâzım geldiğine ve Bağdad'ın İrânîler eline geçmesini tecvîz etmediğine mebnî vakt-i merhûnunda îcâbât-ı hâliyyeye göre muâmele olunmak üzere muvakkaten Bekir Subaşı'yı Bağdad Vâlîliği'ne bit-ta'yîn kendisine o vaktin usûl-i idâresi hükmünce vâlîlik emrini vermiş ve Bağdad'ı İrânîlere teslîm etmemek için vesâyâ-yı tahrîriyye bil-icrâ kendisi Diyarbekir cihetine avdet etmiştir. Hâfız Ahmed Paşa'nın bu tedbîre avdeti üzerine filhakīka Bekir Subaşı İrânîleri Bağdad'a kabûl etmedi. Muâmele-i vâkı'ası Şâh Abbâs'ın gücüne giderek bizzat gelip Bağdad'ı muhâsara etti. Bekir Subaşı ilk önce biraz mukāvemet etmiş ise de ahîran kendi katliyle Bağdad'ın tekrar Safevîler eline geçmesine sebeb oldu. Şâh Abbâs ise sâirleri gibi Bağdad'ı istîlâ ettikten sonra kimseye fenâlığı dokunmadığı Avrupa müverrihînince de musaddaktır.

Sultan Murad Han-ı Râbi' hazretleri Bağdad'ın tahlîsi için Hâfız Ahmed Paşa ve muahharan Hüsrev Paşa'yı me'mûr buyurmuşlar ve senelerle pek çok çalışmışlar ise de bir türlü muvaffak olamadıklarından 1047 senesinde bizzat Bağdad'ı teşrîf ile İrânîlerden memleketi geri almıştır.

Müşârun-ileyh hazretleri İmâm-ı A'zam ve Şeyh Abdülkādir-i Geylânî hazerâtının âsitâne ve kubbelerini ta'mîr ve evkāf ve vezâif-i sâirelerini tahdîd ve tecdîd buyurdukları gibi, İran Devleti'yle de bir muâhedenâme akdedip muzafferen Dersaâdet'e avdet buyurmuşlardır.

1156 senesinden 1193 senesine kadar Bağdad vilâyeti Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye cânibinden mansûb vülât-ı ızâm tarafından idâre olunmakta idi.

Ba'dehû Bağdad ve Basra vilâyetleri birleştirilerek Kölemen Süleyman Paşa'ya tevcîh olunmuştur. Süleyman Paşa kendisi köle olmasıyla ondan sonra yine Kölemenlerden biri vâlî olmuştur. O vaktin îcâbâtına göre makām-ı vilâyete geçenlere Kölemenlerin son vâlîsi olan Davud Paşa'nın azline kadar Saltanat-ı seniyye fermân irsâliyle vâlî ta'yîni âdet hükmüne girmiş idi.

1246 senesinde meşhûr Laz Ali Rıza Paşa Bağdad Valîsi olmasıyla Kölemenleri kâmilen def' ederek artık Bağdad vilâyeti dâire-i intizâma girmiş ve hiçbir sadmeye uğramadığı gibi git gide merâtib-i hâliyyeyi iktisâba başlamıştır..

Bağdad Muhâbir-i Mahsûsunuz
S[sin]. **M. Tevfik**

Bulgaristan Mektupları:

– 12–
BULGARİSTAN İMPARATORLUĞU'NUN(!) TE'SÎSİ İÇİN BULGARLAR MEMÂLİK-İ OSMÂNİYYE'DE NE ROLLER OYNADILAR?

Bulgaristan'da iki aydan fazla bir seyâhat icrâ ederek orada bulunan İslâmların ahvâline ve Bulgarlar tarafından İslâmlara edilen mezâlim ve Osmanlılar aleyhine çevirilen fırıldaklara dâir epeyce tedkīkātta bulunduktan sonra İstanbul'a geldim. Şimdiye kadar göndermiş olduğum mektuplar –öyle zannediyorum ki– Bulgarların müslümanlara karşı icrâ ettikleri vahşetleri âlem-i medeniyyete karşı isbât etmeye kâfîdir. Gerek onları ve gerek bundan sonra neşredeceğim vesâikı okuyanlar Osmanlıları vahşetle ithâm etmek isteyen Bulgarların mâhiyet-i habîselerini anlamakta aslâ tereddüd göstermeyeceklerdir. Evet! Kāriîn-i kirâm görecekler ki medeniyet gavgāsı yapan Bulgarlar medenî değil, en vahşî bir hayvân-ı müfterisdirler. Bulgarlar için müslüman öldürmek, onların ırzlarını pâymâl etmek, en mukaddes ma'bedlere taarruz etmek hiç nev'indendir. Bunu şimdiye kadar göndermiş olduğumuz mektuplar maa-ziyâdetin isbât ettiği cihetle bugünkü makālemizde bahsedeceğimiz bu gibi şeyler değildir. Biz bugün Osmanlılıkla pek büyük alâkası olan bir mes'eleyi îzâh ederek Bulgaristan'ın Memâlik-i Osmaniyye'de şimdiye kadar oynamış olduğu rollerden ve bunun netâyic-i hâsılasından bahsetmek istiyoruz.

Bugün Bulgaristan Muhârebesi'nden, Makedonya'daki Bulgarların hukūkundan, oradaki Bulgarların zulüm gördüğünden, daha doğrusu Osmanlıların Bulgarlara zulüm, **[114]** işkence yaptıklarından bahsediliyor ve bi'n-netîce Düvel-i Muazzama'nın müdâhalesi taleb olunuyor. Fil-vâki' Makedonya'da sâir vatandaşlarıyla beraber Bulgarlar da dinamit ateşleriyle yakılıyor. Fakat bunları yapanlar kimlerdir? Herkesin kalbini dil-hûn eden bu gibi vakāyi' ne gibi teşeb-

büsât sâyesinde husûle geliyor? İşte biz buralarını tedkîk etmek istiyoruz.

Ma'lûmdur ki, Bulgarların bir Eksarhhâne teşkîlâtı vardır. Acaba Bulgarlar tarafından böyle bir teşkîlâtın sebebi nedir? Bunun teşkîlâtı ne sûretle oluyor, bunun mevki'-i siyâsîsi nedir, bundan ne fâide te'mîn edilecektir?

Eksarhhâne, Bulgarların Rumeli'deki Patrikhâne kiliselerinden ayrılması bahânesiyle vâki' olan ihtilâlleri, gürültüleri üzerine İstanbul'da bir Eksarhhâne teşkîl olunmuş ve Rumeli'nin münâsib yerlerinde Bulgar kiliseleri te'sîs ve Bulgar metropolitlikleri ve metropolit vekâletleri küşâd edilmişti. Bulgaristan'ın hîn-i istîlâsına kadar bu Eksarhhâne umûm Bulgar kiliselerinin hâmîsi ve âmir-i yegânesi bulunuyordu.

Bulgaristan oluncaya kadar bu ünvânı taşıdığı gibi Bulgaristan olduktan sonra da hâlâ bu sıfatı muhâfaza ediyordu. Hattâ o kadar ehemmiyet verildi ki, Bulgaristan'da bulunan İsveti Sinod Meclisi Riyâseti bile eksarh efendinin uhdesinde kaldı. Şu hâlde Bulgar kiliselerine âid umûr ve husûsda Sinod meclisinin ittihâz etmiş olduğu mukarrerât behemehâl Eksarhhâne'nin tasdîkine vâbeste idi. Bu kadar ehemmiyeti hâiz bulunan Eksarhhâne ile İsveti Sinod arasında mühim bir ihtilâf zuhûr ettiği bundan iki ay mukaddem evrâk-ı matbûâtta görülmüştü. Daha o zaman Sofya'dan göndermiş olduğum bir mektupta bu mes'elenin hakîkatine dâir uzun bir makāle yazacağımı va'detmiştim. Şimdi o va'dimi îfâ ediyorum demektir.

İsveti Sinod ile Eksarhhâne arasında zuhûr eden bu ihtilâfa bazı Bulgar siyâsiyyûnu da iştirâk etmişti. İsveti Sinod Meclisi'nin bu gürültüden maksadı şu idi:

Eksarhhâne'nin vazîfesi yalnız Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan Bulgar kiliselerinin reisi olarak kalmak ve binâenaleyh Bulgaristan kiliseleri üzerindeki âmiriyetini kat' eylemek. İsveti Sinod Meclisi'nin bu teşebbüsâtı üzerine Bulgar milletinde hâsıl olan galeyân Sinod Meclisi aleyhine yaptıkları miting ve protestolar ile ma'lûmdur. Bulgar milletinde hâsıl olan bu galeyân ve yapılan mitingler netîcesinde bittabi' bu mes'eleye kapanmış nazarıyle bakılarak sûret-i zâhirede ihtilâf ref' edildi.

İsveti Sinod ile Eksarhhâne arasında zuhûr eden bu ihtilâfın sebebi tedkîk edilecek olursa netîcede şâyân-ı ehemmiyet bir mes'ele daha meydana çıkıyor.

Ma'lûmdur ki, Rusya imparatoru kendisini –lâ-teşbîh– bir Ortodoks halîfesi göstermek ve bütün dünyadaki Ortodoks kiliselerinin hâmîsi sıfatını alarak Memâlik-i Osmâniyye'deki milyonlarca Ortodoks ve Islav milletlerine hâkim olmak ve bu sâyede Devlet-i Aliyye'yi tazyîk edebilmek, daha doğrusu umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale için çâreler hazırlamış olmak üzere geçen sene Eksarhhâne'nin lâğvıyle umûm Ortodoks kiliselerinin patrikhâne nezâretine tevdî'i, patrikhânenin de bizzat Rusya imparatorunun himâyesine verilmesi teklîfinde bulundu.

Rusya hükûmeti bu teklîfi de bittabi' hod be-hod icrâ etmek istemez ve istemedi. Belki bunun da bir vakt-i münâsibini gözleyip duruyordu. Vaktâ ki Kral Ferdinand'ın resm-i tetevvücü merâsimi icrâ edilmek istenildi, bittabi' bu merâsime iştirâk etmeleri için bütün hükümdârân da'vet olunduğu gibi bu miyânda Rusya imparatoru da da'vet edildi. Fakat Rusya hükûmeti bu da'vete doğrudan doğruya iştirâk etmedi. Çünkü Bulgaristan'ın bu da'vetine karşı Rusya hâriciye nâzırı Rusya'nın bu resme iştirâk etmesi için Eksarhhâne'nin lağvedilmesi teklîfinde bulunuyordu.

Rusya hâriciye nâzırının bu teklîfine karşı Bulgaristan cevâb-ı red veremediği gibi kabûl ile de karşılanmadı. Fakat Rusya'yı da gücendirmemek için oldu olacaktı vaadleriyle avutuluyor. İşte Eksarhhâne'nin İsveti Sinod'dan kat'-ı irtibâtı nümâyişleri bu resm-i tetevvücün takarrubü hasebiyle oluyordu.

* * *

Eksarhhâne'nin vazîfesi nedir? Eksarhhâne teşekkül edeliden beri Bulgar kiliselerini tensîk ve Bulgar mekteplerini ihyâ etmeye çalışıyordu. Maa-hâzâ Eksarhhâne'nin vazîfesi yalnız bununla da bitmiş olmuyor. Bunları bi-hakkın îfâ etmekle beraber aynı zamanda Bulgar unsurunu himâye(?) etmek perdesi altında İstanbul'da bulunan Düvel-i Muazzama süferâsı nezdinde etmediği teşebbüsât-ı gayr-i resmiyye de kalmıyor. Hattâ Rusya hükûmetinin hücûm ve Rumeli Kıt'ası'nı istîlâsı zamanında bile Eksarhhâne Düvel-i Muazzama elçilerini Rumeli Kıt'ası'nda Bulgaristan'ın bir hükûmet te'sîs edebilmesi husûsunda iknâ' edebilmiştir. Evet; bu kıt'a üzerinde behemehâl bir Bulgaristan hükûmeti te'sîs edeceklerini Düvel-i Muazzama süferâsına söylemiş ve onları iknâ' edebilmişti.

Zâten Rusya'nın büyümesinden daima korkan Düvel-i Muazzama için bu gāyet muvâfık bir plan idi.

Diğer taraftan Eksarhhâne'nin bu gibi harekâtına minnetdâr olan Bulgaristan, Eksarhhâne'yi kendisine rabtederek bir şu'be-i hükûmeti makāmına koymuş bu şu'benin ve bu vâsıta ile Avrupa-yı Osmânî'deki o muhteşem Bulgar mekteplerinin, Bulgarlığa âid husûsât-ı sâirenin te'mîn-i terakkīsi için hükûmet bütçesinden senevî beş milyon frank tahsîs etmiştir. Fakat Eksarhhâne mesârifâtı, kiliseler ve me'mûrîn-i fevkalâde tahsîsâtı bu yekûna dâhildir zannolunmasın! Çünkü onlar Bulgaristan bütçesinden ayrı bir kalem teşkîl ederler.

Bulgaristan'ın bu kadar mühim bir mesârifi ihtiyâr ile bu kadar teşkîlâtta bulunması elbette boşuna değil; Bulgar hükûmeti yapmış olduğu bu mesârifât ve bu teşebbüsât-ı fevkalâdeye mukābil ileride bir şey bekliyor ki, o da, daima Bulgar milletinin hayâl hânesinden ileriye geçmek ihtimâli olmayan Büyük Bulgaristan İmparatorluğu'nun teşekkül etmesi!

İşte bu gibi hülyâlar ile zihinleri memlû olan Bulgaristan'ın tevsî'-i memâlik husûsundaki hevesât-ı tahayyül-perverânesi, Eksarhhâne'nin de yine bu maksadın hâdimi olmak üzere Avrupa-yı Osmânî Bulgarlarını mektepler ve suver-i sâire ile hazırlamış bulunması, Rusya'nın nazarında bir gün gelip de altı asır evvelki Bulgar İmparatorluğu'nun vücûd bulması ihtimâlâtını ve binâenaleyh Rusya'nın o zamanki gibi Bulgar ordusuna yine mağlûb olması faraziyâtı imparator hazretlerini endîşeye düşürmüş olmalı ki, resm-i tetevvüc için vukū' bulan da'vetten bil-istifâde Eksarhhâne'nin vücûdunun kaldırılması ile Bulgar İmparatorluğu'nun(?) teşkîli

ihtimâlâtının da mahvolması ve binâenaleyh Bulgaristan'ın Rusya hükûmetini daima bir hâmî gibi telakkî etmesini istedi. Hakîkaten Rusya hükûmeti için bu düşünce pek doğrudur. Çünkü, Rusya ister ki, Bulgaristan ve sâirleri daima kendisini bir hâmî, bir peder tanıyarak istediği politikayı ta'kîb etsinler. Bunun içindir ki, Rusya hiçbir zaman Bulgaristan'ın pek de büyümesini arzu etmez. Fakat bu teklîfe karşı Bulgar milleti durmadı, mitingler ile kıyâmeti kopardı.

* * *

Görülüyor ki, Bulgaristan hükûmeti ta'kîb etmekte olduğu gāye-i hayâlîye vâsıl olmak emel-i hayâl-pesendânesiyle her türlü teşebbüsâttan geri durmuyor, kendisinden pek büyük fedâkârlıkları ihtiyâr ediyor.

Memâlik-i Osmâniyye'de hükûmetin i'dâdîlerinden daha mükemmel Bulgar i'dâdîleri, ticâret mektepleri vücûda getirdiği gibi, Bulgar ile meskûn olan en ufak kasabalarda da hükûmet-i Osmâniyyenin rüşdiyesinden daha mükemmel rüşdiyeleri vardır. Çünkü hükûmet-i Osmâniyye rüşdiyeleri bir-iki muallim tarafından idâre olunduğu ve ekseriyâ bunların da gayr-i muktedir ellere tevdî' kılındığı hâlde Bulgarlarınki müteaddid ve muktedir muallimlerin yed-i tedrîsine tevdî' kılınmıştır.

[115] Avrupa-yı Osmânî'de en ufak bir Bulgar köyünde bile i'dâdî tahsîli görmüş yahud dârülmuallimînden me'zûn –fakat bizim dârülmuallimîn me'zûnları gibi değil– bir veyahud iki muallim tarafından idâre olunur muntazam birer ibtidâî mektebi vardır.

Bu muallimlerin beherine beş, altı, yedi lira maâş veriliyor. Bilâhare bu kadar maâş ile de bırakılmayarak tezyîd ediliyor. Hattâ on liraya kadar çıkarıldığı da söylenmektedir.

Bulgaristan'ın kendi memleketindeki mekteplerden başka bir de Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan Bulgar mekteplerine sarfetmiş olduğu bu kadar paralar acaba nereden geliyor?

Acaba mahalli vakıflarından mı? Ahali iânesinden mi? Hayır, hayır! Bunun hiç birisinden değil! Çünkü biz pek a'lâ biliyoruz ki, Makedonya'daki Bulgarların vakıfları kendi kiliselerinin idâresine bile kâfî olmadığı gibi bir mektep hademesi maâşını bile te'mîn edemez.

Şu hâlde hükûmet-i Osmâniyyenin taht-ı idâresinde bulunan bir ülkede, muallimîn-i İslâmiyyenin bile alamadığı bu maâşât ne sûretle tedârik ediliyor?

Zannedersem bu suâlin cevâbı daha makālemizin bâlâsında verilmişti. Makedonya'daki Bulgar mekteplerinin idâresi için Sofya bütçesinden senevî beş milyon frank hediye edildiğini söylemiştik.

Daha tuhafça bir şey ilâve edelim mi? Makedonya'da muallimlik eden Bulgarlardan hattâ umûm Bulgar müessesâtı me'mûrlarının maâşlarından tevkîfât icrâ olunur, sonra bu paralar yine Makedonya'daki Bulgar mekteplerinin idâresine sarfedilir.

Bulgaristan hükûmeti nezdinde Makedonya'daki mektepler ile Bulgaristan'daki mektepler arasında hiçbir gûnâ fark gözetilmez.

Makedonya'nın en hücrâ bir köyünde muallimlik etmek ile Sofya'da muallim olmak beyninde gāye i'tibârıyle hiç fark yoktur. Meselâ bir Bulgar beş yahud yedi sene Türkiye'deki Bulgar müessesâtında hizmet eder, sonra gelir, sekiz sene de Bulgaristan'da istihdâm edilir. Bunu müteâkıb hakk-ı tekāüde mâlik olur, Bulgaristan hükûmeti tarafından tekāüd maâşı verilir. Çünkü Bulgaristan Nizâmnâmesi'nce onbeş sene hizmet etmiştir. Ama, bu hizmet gerek Memâlik-i Osmâniyye'de olsun gerekse Bulgaristan'da olsun, mâdem ki Bulgar müessesâtında, Bulgarlık gāye-i âmâline sebketmiştir, nerede olursa olsun, hakk-ı tekāüde mâliktir. Çünkü kese hep birdir.

Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan Bulgar müessesâtında onbeş sene hizmet eden bir muallim veya me'mûrların tekāüdiyesiyle, müddet-i me'mûriyyetini Bulgaristan'da îfâ eden bir me'mûrun tekāüdiyesi arasında hiçbir fark yoktur.

İşte bunun içindir ki, en muktedir Bulgar muallim ve me'mûrları Makedonya'ya giderek orada Bulgar âmâline hizmet ediyorlar. Mektepler ve suver-i sâire ile ahaliyi Bulgar âmâline temâyül ettirerek hükûmet-i Osmâniyyeye karşı her türlü müşkilât îkā' etmekten, îcâbında cehennem makineleri isti'mâl ederek ecânibi müdâhaleye da'vet ve bu sâyede büyük bir Bulgar İmparatorluğu teşkîl etmek fikrini ta'mîm etmekten bir dakîka bile hâlî kalmıyorlardı.

* * *

Şu kadarcık tafsîlâtı aldıktan sonra Eksarhhâne'nin taksîmât-ı dâhiliyyesi hakkında da biraz îzâhât verelim:

Bu ta'dâd ettiğimiz şeylerden fazla olarak Eksarhhâne Bulgarlar için daha pek mühim işler görüyor.

İstanbul'da yaşayanlar bilirler ki, Şişli'de Eksarh Efendi'nin makām-ı resmîsi olmak üzere muhteşem bir saray var. Bu sarayın bahçe kapısında siyah elbise-i resmiyyeyi hâmil bir nöbetçi dâimî sûrette duruyor. Bu saray ittisâlinde cesîm bir konak vardır ki, orada, Eksarhhâne me'mûrları işlerler.

Eksarh efendinin biri rûhânî diğeri cismânî olmak üzere iki meclisi vardır. Bu meclis a'zâlarının beherinin maâşı yirmi, yirmi beşer liradır.

Bundan sonra Eksarhhâne, maârif idâresi, dâire-i rûhâniyye, evkāf dâiresi nâmıyle üç müstakil kısma ayrılıyor.

Bu dâirelerin her birinin birer müdürü ve müteaddid kâtib ve evrâk me'mûrları vardır. Bu müdür ve me'mûrların maâşâtı da sekiz liradan yirmi beş liraya kadardır.

Bunlardan başka olarak Eksarhhâne'nin nezâretlerde işlerini ta'kîb etmek için kapıkethüdâsı nâmıyle iki me'mûru daha vardır ki, bunlar da hukūk me'zûnlarıdır.

Bu taksîmâttan sonra Eksarhhâne altı metropolitliğe ayrılıyor. Metropolit efendiler şahsî olarak 30 liradan altmış liraya kadar maâş alıyorlar. İkāmetgâh, dâire, hademe, kâtib… maâşâtı buna dâhil olmadığı gibi atı, arabası mevcûd metropolitler de vardır.

Metropolithâne başkâtibleri derece-i hizmetlerine göre yirmi liraya kadar maâş alırlar. Bir metropolithânede bir başkâtib, iki kâtib, bir evrâk me'mûru, bir Türkçe kâtibi mevcûddur. Türkçe kâtibleri çok kere kapıkethüdâlığı vazîfesini de görürler. Yani metropolithâne, kilise, mektep, vakıf ve sâire ne gibi millî işler varsa, onların rü'yetleri için metropolit efendi nâmına olarak devâir-i hükûmette teşebbüsât-ı şifâhiyyede bulunur ve bu işleri ta'kîb ederler.

Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan metropolitlerin o kadar ehemmiyeti vardır ki, hükûmet-i Osmâniyye tarafından Bulgar müessesâtına dâir her ne yazılacak olursa, mutlakā metropolit efendiye mürâcaata mecbûrdur. Meselâ; mektep umûru için, ne vâlî, ne maârif müdürü Bulgar mektep müdürüne bir tahrîrât yazamaz. Eğer yazacak olursa tahrîrât iâde olunur. Çünkü Bulgar mektepleri Bulgar müessesâtındandır. Binâenaleyh bu gibi husûsâtta Metropolit Efendi'ye mürâcaat etmek lâzımdır.

Dahası var: Metropolit efendiler ara sıra bulundukları şehirlerde ecnebî konsoloshânelerini ziyâret ederler. Bittabi' ekseriyâ söz mülhakāttaki Osmanlıların Bulgarlara türlü mezâlim icrâ ettiklerine dâir oluyor. Bu sûretle Osmanlılar vahşî, Bulgarlar mazlûm; Osmanlılar kurt, Bulgarlar kuzu mevki'inde tecessüm ettirilir, Bulgarların attıkları bombaların fâilleri müslümanlar bildirilir.

Metropolit bu yolda olduğu gibi metropolithâne başkâtibleri de konsoloshâne tercümânlarının parasız ajanslarıdır. Başkâtibler tercümânlar ile her gün mülâkāt ederler; kâtibler, Bulgarların mazlûmiyetine dâir yalan yanlış toplamış oldukları ma'lûmâtı tercümânlara günü gününe ihbârda kusûr etmezler.

* * *

Metropolitlerin, Bulgar olan kazâlarda birer de vekîli vardır. Bunlar da metropolit efendinin imtiyâzâtını aynen hâizdirler. Bunların da ayrıca maâşâtı, birer ikişer kâtibleri, devâir-i mahsûsaları vardır. Bunların hepsi pek külliyetli para ile olacağına şübhe yoktur.

Fakat, Makedonya'daki bir Bulgar muallimine veyahud bir Bulgar papasına "maâşâtını nereden aldığını" suâl edecek olursan; "Metropolithâneden" cevâbını verir.

Metropolit Efendi'ye; "Bu kadar milyonlarca mesârifâta karşılık olmak üzere ne gibi vâridâtınız vardır?" diye sorulacak olursa; "Mesârifât-ı umûmiyye Eksarhhâne'den geliyor." cevâbını verir.

Aynı suâl Eksarh Efendi'ye de vâki' olursa; "Efendim; ma'lûm ya, Bulgaristan Evkāfı mesârifât-ı umûmiyyenin on binde bir cüz'ünü te'mîne kâfî değildir. İşte bunun için Bulgaristan'da bulunan bir cem'iyet-i hayriyye(?) bize muâvenet-i insâniyyede bulunuyor; bu paraları onlar gönderiyor" deyip işin içinden çıkar.

Görülüyor ki, Bulgaristan hükûmeti kendi memleketinde olan binlerce tebea-i İslâmiyyenin hukūk-ı meşrûalarını gasbederek evkāf-ı İslâmiyyeyi zîr-i idâresine **[116]** geçiriyor, mekâtib-i İslâmiyyeyi parasızlık yüzünden mahv u harâb ediyor, İslâmların ma'neviyâtını öldürecek her türlü teşebbüsât-ı gayr-i meşrûada bulunuyor, diğer taraftan da Makedonya'nın hayâtını te'mîn için evkāf-ı İslâmiyyeden gasbettiği milyonlarca parayı oraya sarfediyor. En muktedir me'mûrunu orada istihdâm ediyor. Sarfettiği milyonlar sâyesinde hükûmet-i Osmâniyyeye her türlü müşkilâtı îkā' ve her türlü matâlibini tervîce mecbûr ediyor.

Çünkü Bulgarların kendilerince kat'iyet-i riyâzıyye gibi muhakkak bir şey varsa, o da, Bulgar İmparatorluğu te'sîs etmek için behemehâl hükûmet-i Osmâniyyeye Makedonya'da dedikleri ıslâhâtı yaptırmaktır.

Eğer Bulgarlar bu kadar para, ihtilâl sâyesinde Avrupa'nın müdâhalesi ile Makedonya'da istedikleri ıslâhâtı yaptırabilirlerse onlar için hayâlhânelerinde temerküz eden Büyük Bulgaristan'ın mukaddimesi hazırlanmış demektir. Binâenaleyh bu mukaddimeden sonra da sıra imparatorluğun(?) i'lânına gelecektir.

İşte Bulgarların; "Makedonya'da ıslâhât isteriz!" filân demekten maksadı hep bu gāyeye vusûl içindir; bundan başka hiçbir şey değildir. Şu hâlde çoktan beri ta'kīb edilmekte olan bu teşebbüsât-ı fevkalâdeye karşı hükûmet-i Osmâniyyenin alacağı vaz'iyeti de, kāriîn-i kirâm takdîr etmelidirler.

Ahmed Hamdi

Sofya'dan Yazılıyor:

Ahvâl-i ahîre münâsebetiyle İstanbul'a avdeti îcâb eden Bulgaristan muhâbir-i mahsûsumuz Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin tevkîl ettiği zât tarafından dün Sofya'dan aldığımız mektuptur:

FİLİBE İSLÂMLARININ FELÂKETİ

Bugüne kadar Filibe'de idim. Şimdi Sofya'ya geçiyorum. Zîrâ burada hayattan emîn değilim. Bu üç gün zarfında Filibe ve havâlîsinde İslâmlara revâ görülen mezâlim beşerin tahammülü fevkındedir. Bunları tafsîlâtıyle yazmayı bir kitap te'lîfine terkediyorum. Burada yalnız vakāyi'in birer hülâsasını göstereceğim.

Eylül'ün onyedinci günü ba'de'z-zuhr İslâmlar koyun gibi hapishânelere doldurulmaya başlandı. Asker devriyeleri tarafından tevkîf edilenler hapishâneye götürülünceye kadar kamçı, tüfenk dipçiği, kılıç arkası ve şamardan da geçirildi. Akşamdan tevkîf edilenlerden yirmi dört sâatte iki def'a ekmek parası toplanıldığı hâlde bir habbe bile getirilmedi. Yüzlerce müslüman yirmi dört sâat aç ve uykusuz asker kasaturalıları tehdîdi altında bulunduruldu. Def'-i hâcet husûsunda gösterilen suûbet netîcesinde üstüne başına edenler bile bulundu.

Çoluk çocuk sokaklarda, zavallı İslâm âileleri havf u hirâs u dehşet içinde! Ağlayan, sızlayan, aç kalan çoluk çocuğun figānını dinleyen bile yok.

Müftî-i belde sıfat-ı me'mûriyyetten bil-istifâde mevkūfînden âzâde kalarak İslâmları kurtarmak için mutasarrıf, mevki' kumandanı ve Sofya nezdinde müessir teşebbüsâtta bulunmuş, en sonunda da; "Ya beni de kapayın, yahud o ma'sûm müslümanların serbestîsini iâde edin; yahud ki, onların mücrimiyetini müş'ir ellerine tevkīf müzekkiresi verin ki, herkes kabâhatini bilsin!" yollu müddeayâtı yirmi dört sâat netîcesinde mevkūfîni tahliyeye muvaffak olmuştur.

Mevkūfînin ilk tutulanlarından Edhem Rûhi, Ahmed Fâik ve mektep Müdürü Halil Zeki Beyler olup hapishâneden kumandana müteaddid mektuplar göndererek bu zulme nihâyet verilmesini, hiç olmazsa harb esîrlerine edilen muâmeleye mazhar olmalarını iddiâ eylemişler. Bunun üzerine de kumandan bizzat mevkūf bulundukları askerî kışlasına gelmiş. Mûmâ-ileyhim bu müddeayâtı tekrârla ya tahliye

yahud mücrimiyet karârlarını iddiâ eylemiş, bu muâmelenin Bulgaristan için bir leke olduğunu medeniyetle kābil-i te'lîf olmadığını söylemişlerdir. İstihbârât-ı mevsûkaya nazaran Filibe'de tevkîf olunan müslümanların adedi 1572 imiş. Erkeklerin hapishânede süründüğü yirmi dört sâat zarfında asker İslâm evlerini dolaşmış, sandıkların en hücrâ köşelerini bile taharrî eylemişlerdir. Taharrî edilen bütün İslâm hânelerinde ancak birkaç aded eski silâhdan başka bir şey bulunmamıştır.

Mülhakāttan alınan haberlere göre bu muâmele Filibe'ye mülhak İslâm köylerinin hepsinde tatbîk olunmuş bazılarında Osmanlı idâresi zamanından eski silâhlar ve av tüfenkleri bulunmuştur. Darb ve işkence muâmelesinin burada da cârî olduğunun tekrârına lüzûm yoktur.

Eylül'ün onsekizinci günü belediye ittisâlindeki bir İslâm kahvesinin camları, kapısı, âlât ve edevâtı redîf efrâdı tarafından kırıldığı gibi aynı günde de Musallâ Câmi'-i Şerîfi kapı ve pencereleriyle içindeki levhalar ve kandiller kırılmış ve ittisâlindeki imâm efendinin hânesine tecâvüz olunarak eşyâsı su kuyusuna atılmıştır.

Eylül'ün 19'uncu günü gecesi devriye sıfatlı üç süvârî Tepe Mahallesi'nde Köseoğlu Ahmed Ağa'nın hânesine tecâvüz etmiş, Ahmed Ağa'nın para kesesini almakla iktifâ etmiştir. Karşıyaka'da Eşref Ağa'nın çiftlik mevki'indeki bostan, burçak ve mısırları yağma edilmiş, kulübesi yakılmış ve [E]şref Ağa da darbedilmiştir.

Yine aynı gecede eşrâfdan Hüseyin Bey'in hânesinde gece yarısı iki asker kapısına geliyor, kapıyı kırıyor ve:

– Haydi bre Türk, kız kardeşini çıkar! diye bağırıyor. Hüseyin Bey'in figānı üzerine karşı komşusu Garovif yetişip kurtarıyor.

19 Eylül'de Karlovalı iki İslâm genci Karlova'ya sevkolunmak üzere bagajlarını bir talikacıya veriyor. Bunlar da talikanın arkasından gidiyor. Yolda beş altı asker nâmzedi İslâm gençlerini demir küskü ile başından vuruyor ki, biri tehlikeli sûrette vuruluyor ve hastahâneye naklolunuyor.

Hacı Hasan mahallesinde ihtiyâr Halil Ağa 19 Eylül'de akşam **[117]** orduevi önünde asker tarafından çizme ile döğülmüş ve hâl-i ihtizârdadır.

Kezâ aynı mahallede aynı zamanda Hacı Yaşar Efendi mahdûmu Mustafa Efendi döğülmüştür.

Filibe'ye mülhak ve İstanimka demekle ma'rûf kasabadaki İslâm evleri yağma edilmeye başlanmıştır. Bununla beraber hareketim ânında Nuri Ağa'nın dükkânı kırılıp malları yağma ediliyordu. Bulgarlar bura müslümanlarına pek fenâ nazarla bakıyorlar. Zavallılar evlerden çıkamıyor ve nevâle tedâriki için bil-mecbûriye kalpak giyerek bu sûretle âilelerine ancak ekmek tedârik edebiliyorlar. Edhem Ruhi Bey'in kapısına jandarma ve asker ikāme edilip ihtilâttan men' edilmiştir. Bu münâsebetle *Balkan* gazetesi de ta'tîl-i eşgāl eylemiştir. Vesâit bulursam inşâallâh cereyân-ı vakāyi'i sırasıyla yazacağım. Bu mektubumun bütün cerâid-i Osmâniyye tarafından nakl ve dercini ricâ ederim.

Sofya: **D.**

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BOSNA MÜSLÜMANLARI

BOSNA'DA EVKĀF-I İSLÂMİYYE MES'ELESİ

– 2 –

Evkāf Hey'et-i İdâresinin Sûret-i Teşekkülü ve Vezâifi – Evkāf hey'et-i idâresi ber-vech-i âtî zevâttan teşekkül eder: Evkāf hey'et-i emâneti reisi, evkāf müfettişi, evkāf kâtib-i umûmîsi ve diğer umûr-ı evkāfı tedvîr ile mükellef olan zevât. Hey'et-i idârenin aynı zamanda emânet a'zâsı olmayan erkânı hükûmet-i mahalliyye tarafından ta'yîn edilirler. Bütün hey'et-i idâre evkāf kasasından muhassasât alır.

Evkāf hey'et-i idâresi ber-vech-i âtî umûru icrâya mecbûrdur:

1- Evkāf hey'et-i emânetinin mukarrerâtını icrâ etmek.

2- Re'ye'l-ayn bazı evkāfın emlâkini taharrî ve bulunanlar defâtire ve her vakfın mâ-vudia-lehine sarfedildiğini teftîş etmek.

3- Kazâ evkāf emânetlerinin icrâātını taht-ı teftîşte bulundurmak.

4- Her vakfın mütevellîsini, emlâki tarz-ı idâre ve vâridâtı ma-vudia-lehine sarfedip etmemesi nokta-i nazarından teftîş ve nezâret altında bulundurmak.

5- Reîsü'l-ulemâya müstahdemîn-i dîniyye ve vakfiyyenin nasb u ta'yîni için teklîfâtta bulunmak. Mütevellîleri olmayan evkāfa mütevellî ta'yîni için reîsü'l-ulemâya teklîfât-ı mahsûsada bulunmak vazîfeleri cümlesindendir.

6- Mütevellî ve diğer me'mûrîn-i vakfiyyenin üzerinde vazîfe-i teftîşlerini îfâ etmek.

7- Evkāf ihtiyât kasasının emlâkini idâre, vâridâtını cibâyet ve hey'et-i emânetin karârı mûcebince isti'mâl etmek.

8- Senevî muvâzene-i umûmiyye lâyihasının tertîbi ve senelik bilançonun kat'ı vazîfeleri cümlesinden olduğu gibi evkāfın usûl-i idâresi için nizâmât-ı cedîdenin tanzîmi dahi vazîfeleri sırasındadır.

* * *

Yukarıki satırları mutâlâa buyuran zevât-ı kirâm umûr-ı evkāfın oldukça yolunda tedvîr edilebileceğini zan ve tahmîn ederler. Ben bu hatâyı ta'mîr için bir de hükûmetin umûr-ı evkāfa derece-i müdâhalesi salâhiyeti gösteren madde-i âtiyyeyi ber-vech-i âtî tercüme edeyim:

Hükûmet-i mahalliyye evkāf-ı İslâmiyyeye nezârette salâhiyetdârdır. Bunun için kendisi tarafından bu husûsda merci' olmak üzere dâimî bir müfettiş ta'yîn edilir. Hükûmet tarafından ta'yîn edilen müfettiş hey'et-i emânetin her ictimâ'ında hazır bulunmak vazîfesiyle mükelleftir, fakat sâhib-i re'y değildir. Hey'et-i emânetin ictimâa da'veti için evkāf reisi daima hükûmet-i mahalliyyeden istîzâna mecbûrdur.

Bütün mukarrerâtın mer'iyyü'l-icrâ olması için hükûmet tarafından ta'yîn edilen müfettiş vâsıtasıyle hükûmet-i mahalliyyeye arz ve kabûl ettirilmeleri lâzımdır.

Hey'et-i idârenin mukarrerâtı mer'iyyü'l-icrâ olabilmek için hükûmet müfettişi tarafından tasdîk ve kabûl ettirilmeleri lâzımdır. Eğer müfettiş arzu ederse hey'et-i idârenin her

muâmelesini ta'tîl eder ve hükûmet-i mahalliyye karâr-ı ahîrine havâle eder.

Bu son madde-i kānûniyye ile evkāf idâresinin ne kadar sıkı ve müstebiddâne bir teftîş altına vaz' edildiği müşâhede edilir.

Yirminci Asır'da millete karşı mes'ûl bir idâre ile gayr-i mes'ûl bir idâreden hangisinin şâyân-ı tercîh olduğunu muhâkeme etmek zannedersem pek lüzûmsuz olacaktır.

Bu sözlerimize karşı evkāf idâre-i sâbıkasında da bir nevi' mes'ûliyet bulunduğunu ityân edeceklere şunu söyleyebiliriz ki:

– Evet; eski evkāf idâresi de mes'ûl idi. Fakat evkāfını idâre ettiği millete karşı değil, belki menfaatleri bizim mazarratımızda olan hükûmet-i mahalliyye erkânı huzûrunda hâiz-i mes'ûliyyet idi.

Böyle bir mes'ûliyetin bâdî-i mazarrat veyahud menfaat olacağını erbâb-ı insâf takdîr etsin.

Makālemin baş taraflarında menâbi'-i husûsiyyeden umûr-ı dîniyye ve milliyye için bir şey te'mîn edilemeyeceğini söylemiştim.

Fakat buna sebeb olarak dediğim gibi yalnız kıllet-i servet olmayıp belki bura ahâlî-i müslimesinin ihtiyâc-ı zamanı adem-i idrâkleridir. Çünkü servetçe bizden kat kat dûn olan Katolik hemşehrilerimiz menâfi'-i milliyyelerini **[118]** te'mîn için bizden çok fazla ibrâz-ı himmet ediyorlar. Fakat bu cihet Bosna müslümanlarının hamiyetsizliğine isnâd edilemez. Çünkü Osmanlı–İtalya Muhârebesi esnâsında 250 bin kron meblağı Hilâl-i Ahmer için toplayan 600 bin nüfûslu bir millet hiçbir zaman hamiyetsiz olamaz. Eğer kendisine millî teşkîlâtının Hilâl-i Ahmer derecesinde ehemmiyetli olduğu îzâh edilecek olursa aynı himmet ve hamiyeti göstereceği derkârdır.

Bosna müslümanlarının umûr-ı milliyyelerine bu kadar lâkaydî ile beraber hükûmet-i mahalliyye ile hem-dest-i vifâk olan evkāf idâre-i sâbıkasının seyyiât ve sû-i isti'mâlâtı o kadar haddi aştı ki, en nihâyet pek lâkayd olan Boşnakların bile nazar-ı dikkatini celbeyledi. Sû-i isti'mâlât her ne kadar bizi maddeten mutazarrır etmiş ise de intibâhımıza başlıca sebeb yine odur.

* * *

Bu bir iki makāle ile *Sebîlürreşâd*'ın muhterem kāri'lerine Bosna'da evkāf-ı İslâmiyyenin muhtâriyetten evvel ne sûretle idâre edildiğini yazdığımız gibi, gelecek makālede dahi eski idâre altında yapılan sû-i isti'mâlâtı alâ-vechi'l-ihtisâr yazacağız. Alâ-vechi'l-ihtisâr diyoruz; çünkü ale'l-infirâd sû-i isti'mâlâtı ta'dâda başlarsak *Sebîlürreşâd*'ın bütün bir nüshasını doldurmak lâzım. Bunu vely edecek makālelerde dahi sû-i isti'mâlâtın mûcib olduğu hareket-i milliyye ile onun mûcib olduğu fevâid zikredilecektir.

Ba'dehû "Evkāf ve Maârif-i İslâmiyye Muhtâriyeti" Nizâmnâmesi îzâh ve üç senelik muhtârî evkāf idâresinin gösterdiği terakkıyât îzâh olunacaktır. Bundan sonraki makālâtım Bosna'daki İslâm müeessesât-ı sıhhiyye ve hayriyyesine âid bulunacaktır. Münâsebet düştükçe diğer hem-civârımız olan milletlerin bu husûsdaki mesâîleri hakkında da bast-ı makāl edilecektir.

Bosna-Hersek Muhâbir-i Mahsûsunuz
Kolinoviç Hidâyet

ŞUÛN

Balkanlar:

Balkan ahvâlinin ahîren almış olduğu hâd şekli, bunun umûmî seferberliği iktizâ ettirdiğini, Balkan hükûmât-ı sağîresinin bize karşı takındıkları tavr-ı tehdîd-âmîzden dolayı hükûmet-i seniyyenin ittihâz ettiği tedâbîr-i askeriyyenin ilk teşebbüsâtını geçen hafta yazmıştık. Bu hafta ise İstanbul başka bir âlem geçirdi. Herkes harb istiyor, bütün millet harbe hazırlanıyordu. Ahali âdetâ bir hamiyet müsâbakasına girişmiş gibi ibrâz-ı hamâset etmekte idi. Kimi gönüllü yazılıyor, kimi Hilâl-i Ahmer'e kaydolunuyor, kimi nakden iânâtta bulunuyor, fırkalar barışıyor, hammâllar, arabacılar, vapur kumpanyaları hep hükûmete mürâcaat ediyor, seferberlik husûsunda hükûmete muâvenet edeceklerini, her türlü fedâkârlıktan geri durmayacaklarını i'lân ediyorlar; hamiyetli İslâm kadınları bile Hilâl-i Ahmer'e mürâcaatle kendilerinin hastagân ve mecrûhîne hizmet etmek üzere meydân-ı muhârebeye gönderilmelerini istiyorlar… Öyle bir cûş u hurûş ki, düğünden farkı yok. Bütün bu meâsir-i hamiyyeti ber-tafsîl yazmak için maatteessüf *Sebîlürreşâd*'ın hacmi müsâid değil. Maamâfîh bugünlerin vakāyi'i târîhî bir ehemmiyeti hâiz olduğundan, onların en zübdelerinin günü gününe sebt ve derci münâsib görülmüştür.

19 Eylül Çarşamba:

Bugün muvâfık, muhâlif bütün İstanbul gazeteleri müttehidü'l-lisân olarak baş makālelerini seferberliğe hasr ile Osmanlılığa şâyeste bir lisân-ı hamâsetle hükûmete zahîr olduklarından, Osmanlıların vatan husûsunda müttefik bulunduklarından bahsettiler.

Bugün artık Balkan hükûmetleri nezdinde mukīm süferâ-yı Osmâniyyeden vürûd eden telgraflara nazaran harb vukūu ihtimâlinin mehâfil-i umûmiyye-i siyâsiyyede kuvvetli görüldüğü bildiriliyor.

20 Eylül Perşembe:

Gazeteler daha şiddetli bir lisânla yine bu mes'eleden bahsediyor, şımarık Balkan çocuklarına iyi bir ders verilmesini hükûmetten taleb ediyorlar. Mehâfil-i siyâsiyyede artık ahvâlin gayr-i kābil-i ictinâb bir cereyâna girdiği ve harbin muhakkak olduğu beyân ediliyor.

İttihâd ve Terakkī Merkez-i Umûmîsi, hükûmet-i hâzıra ile olan ihtilâfâtını unutarak müzâheret mesleğini ta'kībe karar verdiğine dâir bir beyânnâme neşrediyor.

Yunan ve Bulgar vapurlarının hârice çıkmamaları için Boğaz kumandanlarına emirler veriliyor.

Bütün Dârülfünûn şuabâtı, Dârülmuallimîn, Mühendishâne, ticâret gibi mekâtib-i âliyye talebesi pür-galeyân-ı hamiyyet, sancaklarla, millî şarkılarla nümâyişlere başlıyor,

Harbiye Nezâreti'nde, Bâbıâlî'de nutuklar îrâd ediliyor, kemâl-i intizâm ve meserretle Saray-ı Hümûyûn'a kadar gidiliyor, "bu hamiyet-kârâne tezâhürât" şevket-penâh efendimiz hazretlerini de "garîk-ı lücce-i iftihâr" eyliyor, talebe meserret gözyaşları dökerek; "Yaşasın Pâdişâhımız!" sadâsını göklere çıkarıyor. Sefârethânelerin ziyâretinden sonra matbûât idârehânelerine gidiliyor, muharrirler ve talebeler tarafından mütekābil nutuklar îrâd ediliyor… Gece yarılarına kadar bugün böyle sürûr ve nümâyişlerle geçiyor.

Vilâyâtta da aynı sûrette tezâhürât-ı vatan-perverânede bulunulduğuna dâir telgraflar tevâlî ediyor.

21 Eylül Cuma:

Bugün ise Osmanlılığın kalb-i vatan-perverânesi bütün kuvvetiyle cûş u hurûşa geliyor. Evvelâ Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın, sonra İttihâd ve Terakkī'nin delâletiyle Sultan Ahmed Meydanı'nda büyük mitingler akdolunuyor, bütün esnâf cem'iyetleri ellerinde bayraklar olduğu hâlde akın akın Sultan Ahmed Meydanı'na toplanıyorlar, nutuklar îrâd olunuyor, bir taraftan Hürriyet ve İ'tilâf alayla, nümâyişle Saray-ı Hümâyûn'a azîmet ediyor, diğer taraftan İttihâd ve Terakkī davullarla, millî şarkılarla Fâtih'e şitâbân oluyor, tekbîrlerle Türbe-i Fâtih (rahimehullâh) ziyâret ve devr olunduktan sonra yine nümâyişlerle Saray-ı Hümâyûn'a gidiliyor, zât-ı şâhâne tarafından "milletin mansûr ve muvaffak olması" için duâlâr ediliyor, binlerce ahali; "Pâdişâhım çok yaşa!" terâneleriyle ızhâr-ı hissiyât ve şâdmânî ediyor, yine muzıkalar ve davullarla sefârethânelerde ve Beyoğlu sokaklarında nümâyişler yapılıyor. Bugün de böyle bütün İstanbul halkı tarafından gece geç vakitlere kadar harb lehinde büyük nümâyişlerle, pür-galeyân tezâhürât ile geçiyor.

[119] 22 Eylül Cumartesi:

Bugün Balkan hükûmetleri tarafından i'lânı beklenilen harb yine edilmiyor. Herkes sabırsızlanıyor. Diğer taraftan ise Bâbıâlî Düvel-i Muazzama nezdindeki süferâsı vâsıtasıyle düvel-i müşârun-ileyhime icrâ ettiği teblîgātta; "hükûmet-i Osmâniyyenin mesleği daima sulhun idâmesi husûsuna ma'tûf bulunduğunu ve Balkan hükûmetlerinin aldıkları vaz'iyet-i harb-cûyâneye mukābil tahşîdâta mecbûriyet hâsıl olduğundan şâyed düvel-i müşârun-ileyhim tarafından muhârebeye mâni' olmak ciheti ihtiyâr edilir ise –hükûmet-i Osmâniyyece esâsen Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafında ıslâhât icrâsı mukarrer olduğundan– Balkan hükûmetlerinin devletin mesâil-i dâhiliyyesine müdâhale sûretinde vâki' olacak beyânâtına aslâ havâle-i sem'-i i'tibâr etmeyeceğini" bildiriyor.

Osmanlı–İtalya murahhasları arasında kararlaştırılan esâsât-ı sulhiyye ile Balkan hükûmât-ı ma'lûmesinin aldığı vaz'iyete karşı hükûmet-i Osmâniyyece ittihâz olunacak mukarrerât hakkında müşâvere-i husûsiyye icrâsı için A'yân a'zâ-yı kirâmı Dâire-i A'yân'da toplanmak istiyor, fakat ekseriyet hâsıl olamadığı için bir karâr ittihâz edilemiyor.

23 Eylül Pazar:

Bugün dahi geçen günler gibi efkâr-ı umûmiyye harb bekliyor. Bir taraftan seferberliğe dahi kemâl-i germiyetle devâm olunuyor, diğer taraftan Bâbıâlî'de Rusya ve Fransa sefîrlerinin teşebbüsâtı üzerine Rumeli'de ıslâhât-ı lâzimeyi tatbîk etmek üzere tedâbîr ittihâz olunuyor.

Bugün ictimâ' eden Meclis-i Vükelâ'da; "Rumeli'de icrâ edilecek ıslâhâta dâir 1880 senesinde hükûmet-i Osmâniyye ile hükûmât-ı sâire murahhaslarından mürekkeben ictimâ' eden kongrede ittihâz ve kabûl edilen lâyihanın suver-i tatbîkıyyesine dâir uzun müddet müzâkerât cereyân ediyor ve netîcede mezkûr lâyihanın Rumeli Vilâyâtı'nda âtîde dercolunan şekil dâiresinde serîan tatbîkine karâr verilerek Düvel-i Muazzama ve Balkan hükûmâtı nezdinde bulunan süferâ-yı Osmâniyyeye teblîğ-i keyfiyyet olunuyor:

Hükûmet-i seniyyece Rumeli Vilâyâtı'nda mevki'-i icrâya vaz'ı Meclis-i Vükelâ'ca kararlaştırılmış olan ıslâhât, Berlin Muâhedesi'nin Yirmiüçüncü maddesi mûcebince 1880 sene-i mîlâdîsinde me'mûrîn-i Osmâniyye ve ecnebiyyece bil-müzâkere ihzâr edilmiş olan ve anâsır-ı mevcûdenin kâffesine sûret-i mütesâviyyede tatbîk olunacak pek esâslı ıslâhâtı câmi' bulunan Vilâyât Nizâmnâmesi'nin hâvî olduğu mevâddı dâiresinde muvakkat bir lâyiha-i kānûniyye ile mevki'-i icrâya vaz' olunacaktır."

Bundan başka Koçana'daki kıtâl mes'elesinden dolayı Dîvân-ı Harb-i Örfî tarafından –maatteessüf– bir İslâm da i'dâma mahkûm edildiği matbûâta teblîğ olunuyor.

24 Eylül Pazartesi:

Bugün Bâbıâlî'nin dünkü mukarrerâtını gören halk birden bire ne olduğunu ta'yîn edemiyor. Hayretten ye'se, ye'isden hayrete düşüyor. Bir gün evvelki şevk ve neş'eye mukābil bugün bütün sîmâlara bir zulmet çöküyor. 33 sene hâkān-ı mahlû'un bile tatbîk etmemeye muvaffak olduğu bu 23'üncü maddenin tatbîkine karâr vermek mecbûriyetinde bulunacak kadar bir tazyîkin vukūunu bir türlü halk zihnine sığdıramıyor. Nihâyet Dârülfünûn talebesi galeyâna geliyor, büyük bir ictimâ' yapıyor. Heyecânlı bir müzâkereden sonra müttefikan ittihâz ettikleri karâr mûcebince âtîdeki telgrafnâme kaleme alınarak Makām-ı Sadâret'e keşîde ediliyor:

"Huzûr-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye: Te'sîrât-ı ecnebiyye altında ve ıslâhât nâm-ı muğfilânesi ile vatan-ı mukaddesin zararına ve hâkimiyet-i Osmâniyyenin tezelzülüne bâdî olacak her türlü taahhüdât-ı meş'ûmeyi bütün kuvvetimizle reddeder ve şân-ı Osmânînin müebbeden müdâfaasını hükûmetten taleb ile bu husûsda kendisine muzâhir olduğumuzu beyân ve heyecânât-ı hamiyyetle müctemi' olan binlerce münevver gencin Dârülfünûn'da serîan cevâba intizâr ettiğini arzeyleriz.

Umûm Dârülfünûn Şuabâtı ve
Mülkiye Mühendis Mektepleri Talebesi"

Keşîde olunan telgrafnâmeye bir hayli zaman cevâb beklenilmiş ise de hiçbir şey zuhûr etmeyince umûm Dârülfünûn müttefikan matlablarını Bâbıâlî'de tekrar etmeye karâr vererek büyük bir kāfile hâlinde dışarı çıkarak Bâbıâlî'ye geliniyor, şiddetli nümâyişlerde bulunuluyor. Bahriye nâzırı çıkıp teskîne gayret ediyor, fakat bir türlü talebe mutmain olamıyor. Nihâyet Sadrazam Paşa teşrîf mecbûriyetinde kalıyorlar. Güç hâl ile talebe teskîn ve te'mîn olunabiliyor. Talebe kemâl-i intizâm ve vakārla Bâbıâlî'yi terkediyor, önlerinde

Dârülfünûn'a mahsûs sancak ve vatan şarkıları terennüm ettikleri hâlde avdet eyliyorlar. Yarın tekrar ictimâ' etmek üzere karâr veriliyor.

Diğer taraftan ise hükûmet Rumeli ve İstanbul Vilâyetleri'yle Çatalca Sancağı dâhilinde idâre-i örfiyye i'lân ediyor.

25 Eylül Salı:

Bugün İttihâd ve Terakkī muhâlefet bayrağını açıyor, *Tanîn* hükûmete karşı ateşler püskürüyor, muvâfık gazeteler ise te'vîl yollarını tutuyorlar. Fakat onlarda da gizli bir ye's, gizli bir infiâl hissediliyor.

İhtimâl ki, dünkü nümâyişin te'sîriyle hükûmet efkâr-ı umûmiyyeye karşı îzâhât i'tâsına kendini mecbûr görüyor olmalı ki, âtîdeki teblîgātı gazetelerle neşrediyor:

"Meclis-i Vükelâ'ca tedkīk ve müzâkere edilmekte olan ıslâhât hakkında yalan yanlış bazı zehâblar hâsıl olduğu anlaşılmaktadır. Evvelâ: Islâhât-ı lâzime henüz tedkīk ve müzâkere edilmektedir. Sâniyen: Esnâ-yı tedkīkātta şimdiye kadar tevârîh-i muhtelifede yapılan kavânîn ve nizâmât ve levâyihin hepsi nazar-ı mutâlâadan geçirilmektedir. Sâlisen: Islâhât-ı lâzimeyi hâvî kaleme alınacak lâyiha-i kānûniyyenin tanzîminde ihtiyâcât-ı memleketin ve hukūk ve menâfi'-i esâsiyye-i Osmâniyyenin, husûsan Kānûn-ı Esâsî ahkâmının nazar-ı dikkate alınması umûr-ı tabîiyyedendir. Râbian: Yapılacak lâyiha-i kānûniyyenin Kānûn-ı Esâsîmiz mûcebince Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân'ın nazar-ı tedkīk ve tasvîbine arzolunacağı derkârdır. Binâen alâ-zâlik yanlış ve nâkıs ma'lûmâta bakarak ahalimizin müteessir ve müteheyyic olmasına kat'iyyen mahal yoktur."

Fakat halktaki galeyânın teskîni mümkün mü? Öğleye doğru bin türlü rivâyetler, kīl ü kāller deverâna başladı. Hattâ büyük nümâyişlere kadar bile varılacağı söylendi. Tamâmıyle artık herkes derin bir ye's ve nevmîdî[ye] düştüğü sırada gazeteler Karadağ'ın i'lân-ı harb ettiğine dâir ilâveler neşr eder etmez, bir ân içinde dimâğlara küşâyiş geldi, bütün ye's ve kederler zâil oldu, herkes iki gün evvelki neş'e ile sevinmeye başladı, elinden gelen fedâkârlığı îfâya şitâbân oldu. Bir-iki günlük muvakkat infiâller, ihtilâflar yine unutuldu. Şimdi bütün millet yek-âvâz olarak; "Yaşasın vatan, yaşasın hükûmet-i Osmâniyye, yaşasın harb!.." diye bağırıyor, gülerek, sevinerek vazîfe başına koşuyor.

26 Eylül Çarşamba:

Bugün i'lân-ı harbden –muvâfık, muhâlif– bütün gazeteler beyân-ı memnûniyyet ediyor; milleti müttehiden hudûda şitâbân olmaya, zafer, şan, şeref ihrâzına da'vet ediyorlar. Balkan hükûmetlerinin de i'lân-ı harbine veya doğrudan doğruya hücûmlarına intizâr ediliyor. Herkesin yüzünde bir neş'e, kalbinde bir galeyân var. Bütün gözlerde nûr-ı ümîd lemeân ediyor. Askerler güle güle meydân-ı cihâda koşuyor, trenler muttasıl asker, mühimmât taşıyor. "*Sabah*"ın husûsî bir menba'dan istihbârına nazaran, Osmanlı askeri kahraman Arnavudlarla beraber Berane muhâsarasını ref' ediyor, Karadağ hudûdundan iki sâat kadar içeri giriyorlar. Osmanlılığın, İslâm'ın şanlı, zaferli günleri hulûl ediyor. Yâ Rabbî; milletimizi ittihâd ü ittifâkta sâbit, nusret ve zaferde dâim eyle! [1](نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ)

[1] Saf, 61/13.

[120] Hindistan:

Hindistan'da Galeyân – *Agence Reuters*'e Kalküta'dan yazılıyor: "Balkanlar'daki hâl ve vaz'iyet münâsebetiyle Bengal müslümanları arasında büyük bir heyecân hüküm-fermâdır. Aralarında birçok Hindûlar da bulunan cesîm bir ictimâ'da pek şiddetli ifâdelerle karârlar ittihâz edilmiştir. Hatîbler müslüman hükûmetlerini mahvetmek için hıristiyan devletleri arasında bir komplo mevcûd olduğunu beyân etmişlerdir. *İncil* tâbi'lerinin, *Kur'ân* tâbi'lerine düşman olduğunu ilâve eylemişlerdir. Ve; "Lâkin hiçbir devlet İslâmların yaktığı ateşi söndüremez; Viyana sûrları önünde aks-endâz olan "Allâhu Ekber!" nidâsı yine dünyânın en uzak yerlerinde işitilecektir!" demişlerdir.

Japonya:

Japonya'dan Bir Nidâ-yı İttihâd – Japonya'nın pâyitahtı olan Tokyo'da İngilizce neşrolunan *Uhuvvet-i İslâmiyye* gazetesi bir makāle neşrederek Âlem-i İslâm'ın hâl-i hâzırından bahsediyor. Avrupa'nın ne gibi vesâille memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm etmekte olduğunu, milel-i İslâmiyye beynine nifâk soktuğunu, Avrupa gazetelerinin İslâm ve Âlem-i İslâm'a âid garazkârâne neşriyâtta bulunduğunu ber-tafsîl beyân ettikten sonra, bütün milel-i İslâmiyyeyi –Osmanlı, İran, Afgan ve Hindistan ahalisini– ittihâda da'vet ediyor ve Avrupa muhâcemât-ı hâne-ber-endâzına karşı ittihâd-ı İslâm'dan başka çâre kalmadığını samîmâne beyân ediyor, nihâyet diyor ki: "Bugün bil-cümle tavâif-i İslâmiyyeye, bize en son bir tarîk-ı necât olarak bâkī kalan Hilâfet-i Osmâniyye'nin ahvâlini düşünmek vâcibdir!"

Mısır:

Hüccâc-ı Beytullâhi'l-Harâm – Süveyş Kanalı'ndan bu sene Hicâz'a âzim olan hüccâc-ı kirâmın adedi, *el-Alem* gazetesinin Kanal İdaresi'nin istatistikine istinâden verdiği ma'lûmâta nazaran, Eylül'ün sekizine kadar 658 kişiden ibâret imiş ki, bunlardan 34'ü Mısırlı, 431'i Osmanlı, 114 Britanya tebeası, 77 Rusyalı, biri de Felemenklidir.

Afganistan:

Meşkûk Bir Hüviyet – Afgan hükûmetinin nîm-resmî gazetesi *Sirâcü'l-Ahbâr* refîkımızin son gelen nüshasında hâl-i hâzırda şehrimizde bulunup kendisini *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye* gazetesi muhâbir-i fahrîsi" diye bildiren Muhammed Veli Han Efendi'ye âid mûcib-i hayret ve teessüf bir haber okuduk ki, hakîkat-i hâlin keşfine hizmet etmek kasdıyle aynen tercümesine lüzûm gördük. *Sirâcü'l-Ahbâr*'ın Kāhire muhâbiri şöyle yazıyor:

"Hind hükûmeti ser-hafiyyelerinden bir şahsın Afganistan ile hem-mezhebleri beyninde ne gibi bir revâbıt ve esrâr mevcûd olduğunu öğrenmek üzere İstanbul'a âzim olduğunu öğrendim. Böyle bir teşebbüsün müsebbibi de muayyen ber-vehm ü hayâl olmuştur. Bu şahsın ismi Muhammed Veli Han Seyyid Mahmudoğlu'dur. Fakat iltibâsa mahal kalmamak üzere ihtâr edelim ki, bu Seyyid Mahmud Seyyid Mahmud Paşa değildir. Bu bir Seyyid Mahmud'dur ki, "Etek"[?] denizi sâhilinde "Yağistan"da[?] bulunuyor… Böyle bir Afganlının geleceğini haber alınca, doğru şimendüfer mev-

kıfine gittim. Biraz intizârdan sonra katar geldi, misâfirler indiler. Mezkûr şahsı alâmât-ı mahsûsasıyle ki, bana yazmışlardı, onların miyânında buldum; ileri giderek kendisini selâmladım. Başında şapka vardı. Benimle Urdu Lisânı'nca konuşuyordu. Fârisîce, Afgānîce, İngilizce ve Arabca da (Arabî nahvı) biliyordu. Evvel emirde ne kadar çalıştımsa da bir şey keşfedemedim. Mecbûr kalarak arkasından İskenderiye'ye gittim. Orada tam yirmi dört sâat kendisiyle beraber bulundum. Artık arkadaşlardan biri vâsıtasıyle kafasını üzüm suyuyla tütsületmekten başka bir çâre bulamadım. Şöyle ki: "Ümmü'l-habâis" "Ümmü'l-matâlib" olarak nâme-i a'mâlini elime verdi. Anlaşıldı ki, herif (Foreign Office) Hâriciye Nezâreti'nde Mike Mahen'in zîr-i idâresinde çalışıyor. Afganistan'ın bil-cümle ahvâline vâkıftır; sefîr sâhib ve büyük küçük Hindistan'da bulunan bil-cümle Afganlıları iyice biliyor. Mebzûlâne sarfetmek, kendisini İslâm dostlarından göstermek, bu sûretle bir takım esrâr elde etmek için kendisine birçok para verilmiştir. Şahs-ı mezkûrun nezdinde türlü türlü mülkî ve askerî Afgan (okunamamıştır)[1]ları vardı. Birkaç sandık dahi bir elbise ile dolu idi."

Bâlâdaki mektubu dercettikten sonra *Sirâcü'l-Ahbâr* diyor ki: "Bu gibi sâhtekârlıkların önünü almak için muhbirimiz Afgan devleti tarafından gayr-ı resmî olarak birisinin dâimî sûrette Dersaâdet'te bulundurulmasını elzem görüyor."

§ *Sirâcü'l-Ahbâr*'ın işbu fıkrasını tercüme ettikten sonra bu husûsa âid *Yeni Gazete*'de münderic bir fıkraya tesâdüf ettik ki, onu da aynen naklediyoruz:

"**Hindistan'da Miting** – Kâbil'de münteşir *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesinin Kāhire muhâbirinin, el-yevm Dersaâdet'te bulunan Hind gazeteleri muhâbiri Muhammed Veli Han hakkında bir takım neşriyyât-ı garazkârânede bulunduğunu duyan Hindistan ahâlî-i müslimesi Aligarh Mekteb-i Âlîsi me'zûnlarından Nüvvâb-zâde Emîrullah Han'ın taht-ı riyâsetinde gāyet muhteşem bir miting akdederek muhâbir-i mûmâ-ileyhin külliyyen hilâf-ı hakīkat olan neşriyâtını tel'în ettiklerini ve Muhammed Veli Han'ın ma'rûf bir İslâm mücâhidi ve müslümanların emn ü i'timâdını hâiz bir zât-ı âlî-kadr olduğu Peşaver'den Ali Abbâs Hohdî[?] imzâsıyle Makām-ı Sadâret'e telgrafla bildirmişlerdir."

Fakat bizce, Muhammed Veli Han Efendi kendisini aynı zamanda Afganlı ve *Sirâcü'l-Ahbâr* İdâresi'nce ma'rûf birisi gibi bildirmemiş olaydı, haklarında vâki' olan neşriyyâta pek de ehemmiyet vermemek kābil olurdu. Sonra mâdem ki miting Nüvvâb-zâde Emîrullah Han'ın taht-ı riyâsetinde vâki' olmuş, o hâlde neden Makām-ı Sadâret'e çekilmiş telgrafı kendisi değil de Ali Abbâs Hohdî[?] nâmında diğer birisi imzâ ediyor? Bir de; "Hakīkaten böyle bir miting akdedilmiş mi?" diye insana bir tereddüd geliyor. İşte Muhammed Veli Han Efendi'nin hüviyeti husûsunda vicdânen bir re'y-i kat'î vermek için sarîh cevâblar isteyen birtakım suâller ve mülâhazalar!...

§ Hindistan'da münteşir *Zemîndâr* gazetesi dahi *Sirâcü'l-Ahbâr*'ın bâlâdaki fıkrasını naklettikten sonra kendi tarafından meâlen âtîdeki satırları ilâve ediyor:

"Bu haberi *Sirâcü'l-Ahbâr*'da okuyunca dünya gözümüzde karardı; teessürümüzden az kala boğuluyorduk. Şu adamı biz müfrit bir İslâm muhibbi addediyor, gazetemize gönderdiği muhâberât ve makālâtı memnûniyetle dercediyorduk. Meğerse bu, şeytânî bir maksada hizmet ediyormuş. Binâenaleyh bugünden i'tibâren mezkûr Muhammed Veli Han'ın bize gelip de vesâik-ı lâzime ile kendinin bu isnâdâttan müberrâ olduğunu isbât edinceye kadar idâremizin kendisiyle hiçbir alâkada bulunmayacağını i'lân ederiz."

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

[1] Bu not derginin aslında mevcuttur!

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

17 Ekim 1912 | 7 Zilka'de 1330 | Perşembe | 4 Teşrînievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 215

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'nin kahraman askerlerimize armağanı:

CENK ŞARKISI

Yurdunu Allah'a bırak, çık yola;
"Cenge!" deyip çek ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git,
Bak ne diyor cedd-i şehîdin? İşit:
"Durma, git evlâdım... Uğurlar ola.

Durma, git evlâdım; açıktır yolun...
Cenge sığansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun.
Uğurun açık olsun, uğurlar ola.

Yerleri yırtan sel olup taşmalı!
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!
Sendeki coşkunluğa el şaşmalı!
Haydi git evlâdım, uğurlar ola.

Yükselerek kuş gibi Balkanlar'a,
Öyle satır at ki kuduz Bulgara:
Bir daha Osmanlıya güç sırtara!
Git de gel evlâdım... Uğurlar ola.

Düşmana çiğnetme bu toprakları;
Haydi, kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola."

"Balkan"ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamâm vakti... Uğurlar ola.

Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmaz içinden kanar!
Hangi taşın kalbini deşsen: Mezâr!
Gör, ne mübârek yer... Uğurlar ola.

Eş hele bir dağları örten karı:
Ot değil onlar, dedenin saçları!
Dinle: Şehîd sesleridir rüzgârı!
Durma levend asker, uğurlar ola.

Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi,
Saldırınız düşmana arslan gibi.
İşte Hudâ yâveriniz, hem Nebî.
Haydi git, haydi, uğurlar ola.

[122] **TEFSÎR-İ ŞERÎF**

قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ[1]

Tercümesi:

"Habîbim; onlara de ki: "Eğer babalarınız, evlâdlarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, kavim ve kabîle, akrabâ ve teallukātınız, kazanmış olduğunuz mallarınız durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâretleriniz, hoşunuza giden evleriniz… sizlere, Allah ile Peygamber'inden ve O'nun uğrunda cihâddan ziyâde sevgili ise, Allah tarafından gelecek belâya intizâr edin! Hem iyi biliniz ki, Allah, emrinden çıkan milleti kurtarmaz!"

* * *

Sûre-i Tevbe'ye mensûb olan bu âyet-i kerîme pek ziyâde şâyân-ı teemmüldür. Zîrâ bu nass-ı kat'î-i ilâhî biz müslümanların hâl-i hâzırda geçirmekte olduğumuz safahât-ı muhtelife ile tamâmen münâsebetdârdır.

Bununla beraber nezd-i ilâhîde makbûl, dâreynde mes'ûd olmak neye mütevakkıf bulunduğunu da bu âyet-i kerîme ta'yîn ediyor. Bu nass-ı celîl dikkatle düşünülecek olursa, bir zamanlar şân ve şevketleri bütün dünyâyı tir tir titretmiş olan biz müslümanların bugünkü hâl-i perîşânda bulunarak herkesin hedef-i tahkīri, her gün yeniden yeniye bir musîbete, bir belâya giriftâr olmamızın esbâb-ı hakīkıyyesi pek celî bir sûrette tezâhür eder. Zâten biz müslümanlar *Kur'ân-ı Kerîm*'in ahkâm-ı sarîhasına muhâlefet ettiğimiz için değil midir ki, hiçbir vakit başımızdan belâlar, musîbetler, türlü türlü felâketler eksik olmuyor!

Kur'ân-ı Kerîm'in, kānûn-ı fıtratın ahkâm-ı lâ-yetegayyerine boyun eğmediğimiz içindir ki; Kahhâr-ı Zü'l-Celâl bazılarımızı doğrudan doğruya ecânibin dest-i tezallümü altında inil inil inletiyor, bazılarımızı da kaht u galâ ile, sâikalarla, müdhiş zelzelelerle, yangınlar, muhârebelerle terbiye ediyor da, yine bizde –maatteessüf– zerre kadar olsun, bir eser-i intibâh, bir ibret görülmüyor!

Hiçbir kere elimizi vicdânımızın üzerine koyup da bu felâketlerden müteessir olarak kusûrumuzu i'tirâf, bunların esbâb-ı tedâfüiyyesini taharrîye şitâb etmiyoruz; Allah ne buyuruyor, Peygamber ne emrediyor, kulak vermiyoruz.

Meselâ, tercümesi sadedinde bulunduğumuz şu âyet-i kerîmeye dikkat edilirse her yerde müslümanların zillet, esâret vâdîlerinde yuvarlanmalarının esbâb-ı hakīkıyyesi pek a'lâ anlaşılmış oluyor. Çünkü bu nass-ı ezelî, ana-baba, evlâd, kardeş, kadın, kavm ü kabîle, mâl, ticâret ve meskene olan muhabbeti, Allah, Peygamber, din, vatan muhabbetine tercîh edip de "din"in, vatanın muhâfazası için lâzım gelen muâveneti mâlen, bedenen, kalemen, fikren îcâb eden yardımı terkedenler hakkında pek şiddetli bir tehdîd-i ilâhîdir. Bu tehdîd-i ilâhî, bu itâb-ı ezelîyi teemmül ettikçe insanın bütün a'sâbı ihtizâz ediyor, rûh-ı beşer derin bir mülâhazaya varıyor.

Ana-baba ki, insanların bâis-i hayâtıdır, elbette bunlara karşı her insanda fıtrî bir muhabbet, dâimî bir hürmet bulunmak lâzımdır. Bu lüzûma vicdân-ı beşer şehâdet ettiği gibi, [2](وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا) kānûn-ı fıtrîsi de bu şehâdeti te'yîd eder.

İnsanın evlâda, kardeşe de müfrit bir muhabbeti vardır ki, bu da tabîî bir şeydir. Zîrâ evlâd insanın doğrudan doğruya kendisinden kopma bir cüz'ü olduğu gibi, kardeş de kendinin geldiği asıldan gelmiştir. Bu cihetle bir uzvu makāmındadır. Husûsıyle bunlara karşı da ibrâz-ı muhabbet etmek şer' ile müeyyeddir.

İnsanın zevcesine, akraba, teallukātına, kavm ü kabîlesine de büyük bir muhabbeti olacağı şübhesizdir. Çünkü bunlardan evvelkisi insanın ser-yoldaşı, ikincisi de min-cihetin kardeşleridir. Bununla beraber ekseriyâ insanın müreffehen yaşaması akrabâ ve teallukāt, kavim ve kabîle iledir. İşte bunun içindir ki, onlara insanın muhabbeti zarûrîdir.

İnsanın kazanmış olduğu mâla, ticârete, mâlik olduğu meskenlere de tabîî bir muhabbeti olacağı derkârdır. Çünkü bunlar olmayınca insan hiçbir emeline nâil olamaz, dünyâ ve âhiret saâdetinden mahrûm kalır. Hattâ öz hayatını bile muhâfaza edemez. Meşhûr kelâmdır: Mal canın yongasıdır, derler. Şu hâlde bunların hepsi insanın ihtiyâcât-ı zarûriyye-i hayâtiyyesindendir. Binâenaleyh bunlara karşı ebedî bir muhabbeti vardır.

Fakat bu ta'dâd ettiğimiz şeyler insanın ihtiyâcât-ı zarûriyye-i hayâtiyyesinden olmakla beraber bunlar hiçbir vakit yalnız başına insanın maddî ve ma'nevî saâdetini te'mîn edemez. Bunların fevkinde bir şey daha vardır ki, beşeriyeti mes'ûd eden ancak odur: "Din" yani Cenâb-ı Hakk'ın peygamberler **[123]** vâsıtasıyle teblîğ etmiş olduğu ahkâm-ı ilâhiyye.

Allah'ı, peygamberi, ahkâm-ı *Kur'âni*yyeyi karşımıza aldığımız vakit, ana-baba, evlâd, kardeş… gibi şeylerin "hiç"den başka ne gibi bir mevki'i olabilir? İşte bunun için Hakîm-i Zü'l-Celâl hazretleri diyor ki: "Gerçi sizde babaya, evlâda, kardeşe… karşı bir meyl-i tabîî bulunmamak kābil değildir. Fakat bunlara olan meyl ve muhabbetiniz, Bana, Peygamber'ime, teblîğ etmiş olduğum kānûn-ı ezelîye olan muhabbetinizden fazla olmasın! Din ve onun muhâfızı olan vatan için bunların hepsini fedâ edin! Eğer böyle yapmazsanız, Ben, size yardım etmem! Bu sûretle dünyâda başınızdan felâketler eksik olmadığı gibi, âhirette de azâb-ı elîmden yakayı kurtaramazsınız!"

Evet; nezd-i ilâhîde sevgili olmak, dünyâ ve âhirette saâdet ve selâmete nâil olmak isteyenler, Allah, peygamber, din, vatan muhabbetini herşey üzerine tercîh ederler; dini, vatanı uğrunda babasını, evlâdını, kardeşlerini, bütün mal ve menâlini, kavm ü kabîle muhabbetini, hissini fedâ eder de yine kalbi müsterîh olur. Çünkü onun indinde en sevgili şey din, vatandır.

Bir milletin efrâdı din, vatan muhabbetini herşey üzerine tercîh ederse o millet ölmez, yaşar; dünyâda, âhirette

[1] Tevbe, 9/24.

[2] İsrâ, 17/23.

saâdet ve selâmete erer. Zîrâ onların yardımcısı Allah'dır. [1](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُم...) Eğer bir milletin efrâdında din, vatan hissi kalmaz, babaya, evlâda, kardeşe, kadınlara, kavim ve kabîle, akrabâ ve teallukāta, mal ve emlâke, saraylara olan muhabbetini, din, vatan muhabbetine tercîh ederse, dini, vatanı muhâfaza etmek için mâlen, bedenen, kalemen, fikren muâvenette bulunmazsa, o miletin başından her türlü felâketler, musîbetler eksik olmaz; musîbetin birisi gitmeden öbürüsü yetişir. En sonra o millet de makbere-i mezellete yuvarlanıp gider. [2](سُنَّةَ اللهِ الَّتى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْديلًا)

Aksekili
Ahmed Hamdi

İCTİMÂİYÂT

MUHTEKİRLERİN PENÇELERİ ALTINDA KIVRANAN KÖYLÜLERİ DÜŞÜNELİM

İctimâî dertlerimiz o kadar çok, o kadar mütenevvi'dir ki, bunları teker teker düşünmek isteyen basîretkâr bir dimâğ bile âteşîn buhrânlar içinde şaşırır kalır.

Filhakîka hangi tarafa bakılsa nazara hûnîn bir sahne-i fecâat, sönük bir levha-i sefâlet çarpar. Hangi yaranın üzeri açılmak istenilse o uzvun kangren hâline gelmiş olduğu görülür. Kişver-i Osmânînin hangi cihetine gidilse ma'nen, maddeten marîz, kötürüm bir kitlenin enîn-i âlâmından başka âsâr-ı hayat duyulmaz.

Uzak yılların topladığı yığın yığın felâket molozları altında didinen bugünkü bedbaht neslin, seylâbe-i zamanın yeni yeni hücûmlarıyla ağır balçıklar, kesîf kumların rehgüzâr-ı istîlâsına sukût ederek nefes-i vâpesînini bile râhat alamayacak bir hâle gelmiş olduğu müşâhede olunur.

İnsan bu hâli görünce, bu fecîalara muttali' olunca bu tâli'siz milletin ezelden felâkete mahkûm edilmiş olduğuna hükmedeceği gelir.

Şanlı bir milletin acz-zede evlâdı, zinde ve mes'ûd bir ırkın hasta ve sefîl ahlâfı görülmek istenilirse bir feyfâ-yı sefâlet olan bedbaht memleketimizi gezmelidir.

En büyük şehirlerden en küçük kasabalara, en kalabalık beldelerden en izbe köylere varıncaya kadar hiçbir mahal, hiçbir kasaba, hiçbir köy, hiçbir kulübe bulunmaz ki, orada ictimâî dertlerimizden bir veya birkaçının buhrân devresine girmiş olduğuna kanâat edilmesin. Bu dertler bugünden tedâvî edilmez, o yaralar ihtimâmkâr ve mâhir ellerle vaktiyle sarılmazsa hastalık müzmin, yara da kangren hâline girer. Sonradan koparılacak telâşlar, yapılacak tedbîrler, edilecek tedâvîler hiçbir fâide te'mîn edemezler.

İctimâî dertlerimiz teşrîh edilmeli, ictimâî yaralarımız çözülmelidir ki, tedâvîleri esâsları aranılabilsin. Gizlenen bir hastalığın şifâyâb olması şöyle dursun, belki mürûr-ı zamânla bütün bütün vahâmet-engîz bir devreye girmesi muhtemeldir.

Mevcûdiyetimizi kemiren, varlığımız bünyâdını sarsan hastalıklar o kadar çok, o kadar mütenevvi', o derece karışıktır ki, en muktedir, en hâzık sosyologlar bile bunları birbirlerinden mümkün değil tefrîk edemezler.

Maamâfîh bütün bu fenâlıkların yegâne bir menba'ı, bütün bu hastalıkların tek bir sebebi vardır. Bu menba' kurutulur, o sebeb izâle edilirse hastalıklar da tedrîcen şifâyâb olmak isti'dâdını alabilirler. Evet, emrâz-ı ictimâiyyemizin yegâne menba'ı cehl, sefâlet-i milliyyemizin sebeb-i hakīkīsi cehl, bütün felâketlerimizin menşe'-i esâsîsi yine cehldir.

Kitle tenvîr edilmedikçe, köylülerin fikri açılmadıkça, ümîd-i felâh beslemek kadar abes bir şey olamaz. Köylüye, onun anlayacağı bir lisânla her hakīkat tekrar tekrâr söylenilmeli, ihtâr edilmeli, muzır ve tehlikeli yollara saptığı görülünce, önüne geçmeli, o yolda yürümekten kendisini men' etmeli. Köye her şeyden evvel muntazam mektep açmalı. Buralara hem çocuklarını, hem babalarını kurtaracak, tenvîr edecek fedâkâr muallimler göndermelidir.

Cehl sebebiyle değil midir ki, cihânın en münbit ovalarını, en mahsûldâr mezraalarını, en feyyâz nehirlerini hâvî olan Anadolu bugün bir harâbezâr-ı sefâlet hâlinde bulunuyor.

[124] Cehl sebebiyle değil midir ki, ticâret-i bahriyye-i âleme merkez-i ihrâcât olmak isti'dâdını hâiz olan limanlarımızda Osmanlı bayrakları yerine ecnebî sancaklarını hâmil gemiler dolaşıyor.

Cehl sebebiyle değil midir ki, memleketin gencîne-i serveti olan ormanlar ahali tarafından cayır cayır yakılıyor.

Yine cehl sebebiyle değil midir ki, pek çok kıymetdâr ma'denler, pek mebzûl petrol menba'ları Anadolu'nun sîne-i metrûkünde gömülü kalıyor.

Yine bu menfûr sebeb sâikasıyle değil midir ki, bîçâre köylülerimiz senelerce didinerek, çırpınarak çalıştıkları hâlde kūt-i lâ-yemûtlarını bile tedârikten âciz bulunuyorlar, semere-i sa'ylerini başkalarına iktitâf ettiriyorlar.

Köylülerimizin ne oldukları bellisiz, tâbiiyetleri meşkûk, seciyeleri bozuk, ahlâkları rezîl bir takım insâfsız erbâb-ı ihtikârın pençe-i kahhârları altında ezilmekte oldukları nâ-kābil-i inkâr bir hakīkattir. Bu menfûr meslek sâyesinde birçok âileler söndürerek, birçok hânümânlar yıkarak az bir müddet zarfında mâl-ı Kārûn'a mâlik olmuş, bî-pâyân servet ü sâmân iktisâb etmiş nice nice derbederler gösterilebilir.

Anadolu'nun en hücrâ köşelerine kadar sokulmuş olan bu acîb mahlûkların en ziyâde kazanç te'mîn ettikleri mahal, İzmir vilâyetidir.

Arâzîsinin Hudâ-dâd kudret-i inbâtiyyesi, köylülerinin tervîc-i merâmlarına müstaid bir hâlde bulunmaları, memleketin Avrupa ile muntazam vesâit-ı iştirâke mâlik bir limanla müntehî olması gibi esbâb-ı muraccaha, bu gibi tufeyliyâtın İzmir vilâyetine daha ziyâde bir hâhişle toplanması için kifâyet etmiştir.

Bu herîfler, gûyâ perverde ettikleri fevka'l-had muhabbet ve samîmiyetin îcâbâtı olduğundan bahisle sûret-i haktan görünerek köylülere mahsûl idrâk etmeden evvel bol bol paralar ikrâzından çekinmezler.

Köylü şehre indiği zaman onu arkasına takarak Kramer gibi şehrin en müzeyyen, en mükemmel birahânelerine gö-

[1] Muhammed, 47/7.
[2] Fetih, 48/23.

türür, içirir, eğlendirir. Hânesine da'vet eder, ziyâfet verir. En sadîk, en iyi kalbli bir dostu olduğuna dâir sâf köylüye iğfâl-kârâne bir lisân-ı şeytanetle te'mînâtta bulunur.

Bu gibi mel'anetlerle köylünün kalbini teshîr eder. Ona birçok masraf kapıları açar; lüzûmlu lüzûmsuz pek çok masraf ettirir. Bir köylünün işine yaramayacak bir çok şeyler iştirâsına sevkeder ve bilâ-tereddüd bütün bu masrafları te'diyeden çekinmez. Buna mukābil köylüden istediği şey, fâiz-i mürekkebi de üzerine zam edilmek şartıyle mahsûl zamanında ödenmek üzere birkaç satırlık bir senedden, ehemmiyetsiz bir kâğıddan ibârettir.

Köylü böyle bir sened vermekte aslâ tereddüd etmez ve işte o zaman, kendinin ve evlâdının vesîka-i felâketi olan o kâğıda imzâ attığı zaman, köylü kendi kendinin fetvâ-yı mahvını imzâlamış olur.

Fakat zavallı köylü bunun farkında bile olmaz. Bilakis kendinin ve âilesinin sebeb-i iftihârı olan bu herîfe ebediyyen minnetdâr kalır. Şehirde sürdüğü zevkli ve dil-rübâ sâatlerin hâtırât-ı müsahharıyle pür-meserret ve inşirâh köye avdet eder.

Zavallı adam! Sırtlan kadar hâin, yılan kadar insâfsız, şeytan kadar mel'ûn olan bu sefîlin şeytanetleri seni ne felâketlere, ne girdâblara sürüklediğini farketseydin, farkedecek kadar amâ-yı cehlden kurtulmuş olsaydın koşa koşa bu mel'ûnun dâm-ı iğfâline düşeceğine ondan bir yılan kadar ürker, bir sırtlan kadar korkar, bir şeytan kadar nefret ederdin. Fakat, heyhât!.. Köyüne avdet eden bu bîçâre bağında, tarlasında, bahçesinde aylarca çalışır, âilesiyle, çocuklarıyla birlikte didinir, uğraşır, râhat ve huzûr yüzü görmez. Güneşin âteş-i harâreti karşısında yanar kavrulur. Nihâyet, bu kadar metâibi müteâkıb bütün bir senelik sa'yin mükâfâtı olan mahsûlü elde eder. Zavallının yüzü gülmeye başlar.

Vâ esefâ ki, çok geçmeden bu tatlı hülyâdan uyanır, hakîkatin merâret-i âlâmını duyar, kendisi tarlasında, bağçesinde çalıştığı, yıprandığı, yandığı zamanlarda şehirdeki kâşânesinde, müdebdeb arabalar, mutantan konaklarda, eğlenceli tiyatrolarda perî-peykerlerin hâr ve nûşîn âgūşları arasında zevkler, safâlar sürmüş olan eski dostunun –lâşeye üşmüş kartal gibi– başı ucuna dikildiğini görür. Bir acz-i mütevekkilâne ile semere-i sa'yini bu herîfin dendân-ı ihtirâsâtına teslîm eder. Elleri koynunda hâsir ve zelîl, yalın ayak, çırçıplak çocukları, yıpranmış, güneşin karşısında yanmış, kararmış perîşân zevcesiyle, kulübe-i ahzânına döner.

Maamâfîh bütün bu mahsûlü o sefîl muhterise teslîm etmekle beraber yine borcdan kurtulmuş olmaz. Bir senelik sa'yi ancak borcunun fâizini kapatabilmiştir. Halbuki sene-i âtiyye mahsûl zamanına kadar köylü yiyecek, giyecek gibi mübrem ihtiyâclara ma'rûzdur. Zavallı, ihtiyâcât-ı mübremesini tesviye edebilmek için çâresiz yine bu dostun kîse-i semâhatine ilticâ etmekte muztar kalır. Şehre iner, yine istikrâz başlar. Bu def'a dûş-ı zaîfine yüklenen daha ağır bir borcun yorgunluğunu, bir-iki günlük şehir hayatının zevk-i nûşîni ile izâle etmeye çalışır. Daha ziyâde ihtiyârlamış, daha ziyâde sarsılmış olduğu hâlde sendeleyerek köyüne avdet eder.

Bu sûretle seneden seneye borç çoğalır. Bütün bir âilenin bir senelik mesâî-i mütemâdiyyesi artık borcun fâizini bile tesviye edemeyecek bir hâle gelir. O vakte kadar tatlı dilli, rahîm kalbli, beşûş sîmâlı iyi bir dost olan herîf birden bire değişir, surat ekşir. Merhametten eser kalmaz; muâmele bârid bir şekil alır.

[125] Borçların tamâmen tesviyesi için köylü sıkıştırılır, tehdîd edilir. Eski dostluğa hürmeten biraz daha para verileceği va'diyle tarlanın veya bahçenin kendi üzerine devredilmesi lüzûmu ortaya atılır. Maamâfîh muhabbet-i kadîme pâyidâr olduğundan tarla veya bahçede yine köylünün çalışmasına müsâade edileceğine söz verilir.

Aç ve bî-ilâc kalmış, boğazına kadar borca dalmış olan köylü sevk-i ihtiyâcla bi'z-zarûre dostun bu teklîfine muvâfakat gösterir. Âbâ vü ecdâdından mîrâs kalan, o zamana kadar bütün bir nesli besleyen tarlayı veya bahçeyi, bu insâfsız muhtekire satmaya mecbûr kalır. Kendi hâlinde marabacılık etmeye başladılar. Bu arâzîden başka sûretle daha çok istifâde edebileceğini hissettiği gün, evvelki dostluğu, köylünün senelerce olan hizmetini ayaklar altına alarak bîçâreyi büsbütün koğar.

Vaktiyle bağ, bahçe, arâzî, emlâk sâhibi olan bu zavallı elleri böğründe âilesiyle beraber sefîl ve perîşân sokaklara düşerler. Bütün bir âile bu sûretle mahv u harâb olur gider.

Ne fecî' âkıbet!..

Her gün binlerce misâlleri görülen bu fecî'alara bir çâre düşünülmezse emîn olmalıdır ki, çok geçmeden Anadolu'da emlâk ve arâzî sâhibi bir İslâm kalmayacaktır. Bugün sefîl ihtirâslar peşinde mest ü medhûş koşanlar bu hâle bir çâre düşünmez, köylülerimizin tenvîrine, çalışmasına, onlara doğru yollar göstererek bu gibi sefîl muhtekirlerin pençe-i hûn-âşâmından kurtarmazlarsa yarın ayıldıkları zaman kendilerini pek fecî', pek dil-sûz manzaralar karşısında bulacaklardır.

O vakit koparılacak;

Eyvâh ne yâr, ne diyâr kaldı!

vâveylâsının hiçbir fâidesi olamaz.

Midilli: **M. Şemseddin**

TERBİYE VE TA'LÎM

TEDRÎSÂT VE TERBİYE-İ AHLÂKIYYE

Bir hey'et-i ictimâiyyenin rükn-i i'tilâsı, kendisini teşkîl eden ferdlerin fezâil-i hulkıyyece olan tekâmülleridir. Necâbet-i hulkıyyeden mahrûm bulunan ferdler, ne kadar münevver, ne derece tahsîl görmüş, ne nisbette vâkıf-ı san'at bulunmuş olurlarsa olsunlar, hey'et-i ictimâiyye bu ferdlere istinâden bir âheng-i tâmla teâlî ve terakkī edemez.

Zâhiren muhteşem ve debdebedâr görünse bile hakīkat-i hâlde arzettiği haşmet ve kuvvet zâhirî ve sûrîdir. Görülen şey bir cilâ-yı muğfilden ibârettir. Böyle bir hey'et, çürümüş, kof ve herem-dîde, fakat üzeri boyanmış bir binâya benzer. Vehle-i ûlâda nazar-rübâ ve muazzam bir şekil arzeder. Fakat içine girilip her taraf tedkīk edilir, üzerindeki cilâ-yı muğfil kazılırsa köhnelik bütün uryânlığı, bütün çürüklüğü ile meydana çıkar.

O zaman bu muazzam binâ şiddetli bir sarsara, kuvvetli bir zelzeleye mukāvemet edemeyecek bir hâlde çürük ve temelsiz olduğu anlaşılır. Germ ü serd-i zamânla bünyâdı sarsılan, temelleri çürüyen, bölme duvarları vaz'iyet-i şâkūliyyelerini gāib eden köhne ve asır-dîde bir binâ telvîn edilmekle yenilenmez. Yine şiddetli bir rîh-ı sarsar onu temelinden sarsar, belki de büsbütün yıkar, harâb eder.

Efrâdı terbiye ve ma'lûmât-ı ahlâkıyyeye bîgâne olan milletler de aynıyle böyle bir binâya müşâbihdirler. Şiddetli bir ihtilâc-ı dâhilî, kuvvetli bir bâd-ı hâricî onu sarsar, devirir. Şu hâlde herşeyden evvel, hattâ ilimden, kemâlden, evet, herşeyden evvel efrâd-ı millete fezâil-i necîbe-i ahlâkıyyenin öğretilmesi, temrîn edilmesi îcâb eder.

Fakat fezâil-i ahlâkıyye nerelerde ve kimler tarafından öğretilecektir? Vehle-i ûlâda bu suâle; "Mekteplerde ve muallimler tarafından öğretilecektir" cevâbı verileceğine emînim.

Mekteb ve muallimînin terbiye-i etfâl husûsunda en büyük âmillerden bulunduklarını îzâh ve i'tirâf etmiştik. Fakat çocuğun terbiye ve ahlâkından münhasıran ve birinci derecede mes'ûl olan mektepler değildir.

Bir çocuk mektebe devâm edebilecek bir sinne gelinceye kadar bütün zamanını âşiyâne-i âilede, âğūş-ı mâderde geçirir.

Çocuğun melekât-ı rûhiyyesi her şey'i kabûle müstaid bulunduğu bu zamanda, ananın babanın, hemşîrenin ve birâderlerin, eve gelip giden komşuların, komşu çocuklarının, uşakların, hizmetçilerin, velhâsıl çocukla temâsda bulunan herkesin, bu ma'sûmun ahvâl-i rûhiyyesine az-çok bir te'sîri olur.

Te'sîrât-ı mezkûrenin tekerrürü çocukta temâyülât-ı ahlâkıyyenin esâslarını ihzâr eder. Bir çocuğun bedenen, rûhen te'sîrât-ı hâriciyyeden en ziyâde müteessir, mutazarrır olduğu zaman bu devredir. Maatteessüf çocuğa en az ehemmiyet verilen, bir insandan ziyâde bir oyuncak, bir eğlence gibi telakkī edilen zaman yine bu devredir.

Bu devrede çocuğun iktisâb edeceği temâyülât-ı hulkıyye –bilâhare mekâtib ve muhît-ı ictimâîde gösterilen ihtimâmlara, parlak örneklere rağmen– ile'l-ebed kökleşir kalır.

İlm-i ahlâk uleması, "huy"u, kesret-i tekrar ile husûle gelmiş bir meleke sûretinde ta'rîf ediyorlar. Çocuğun bu melekeyi iktisâba en ziyâde müstaid bulunduğu zaman ise unfuvân-ı tufûliyyettir.

[126] Şu hâlde, temâyülât-ı ahlâkıyyenin esâsları bu devrede kurulduğu cihetle terbiye-i hulkıyyeden birinci derecede ebeveynin mes'ûl olması iktizâ eder.

Çocuk mektebe devâm etmeye başladığı zamanlarda bile hayatının en çok zamanını âilesi arasında geçirir. Çocuğun ibtidâî ve rüşdî mekteplerde günde beş-altı sâatten ziyâde kalması muvâfık olmadığından yirmi dört sâatin mütebâkī zamanını âile yuvasında geçirmesi iktizâ eder. Maamâfîh mektep ve muallimlerin terbiye-i hulkıyyeye olan te'sîrâtı da az ehemmiyetli değildir. mektep çocuğa yeni yeni temâyülât veremese bile çocuğun evvelce iktisâb etmiş olduğu fenâ huyları ta'dîl, iyi şîmeleri tenmiye edebilir. Fakat mektebin bu husûsdaki mesâîsi müsmir ve müessir olabilmek için âile ve muhît-ı ictimâînin de mekteble tevhîd-i âmâl, tevhîd-i mesâî etmiş olması lâzımdır.

Birinin yaptığını diğeri bozarsa, çocuğun bir seciye-i sâbite iktisâb edebilmesine ihtimâl verilemez.

* * *

Mekâtibde ma'lûmât-ı ahlâkıyye dersleri ma'lûmât-ı medeniyye dersleriyle birlikte tedrîs edilmektedir.

Aynı usûl Fransa mekâtibinde de cârîdir. Fakat ma'lûmât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı medeniyye fenleri müstakil birer ders olduklarından biz de tedkīkātımıza o nokta-i nazardan devâm edeceğiz. Ma'lûmât-ı medeniyye dersleri birçok husûsda ma'lûmât-ı ahlâkıyye ile nikāt-ı müşterekeye mâlik olduklarını i'tirâf ederiz. Dürûs-ı medeniyyenin memleketin teşkîlât-ı umûmiyyesi, efrâd-ı millete teveccüh eden vezâif-i mahsûsaya âid ma'lûmât-ı esâsiyyesi, ilm-i ahlâkın vatandaşlık vezâifi, vatandaşları hükûmete rabt eden münâsebât-ı ahlâkıyye, efrâdın hukūku gibi esâsâtına tevâfuk ettiği şübhesizdir.

Esâsen ma'lûmât-ı medeniyye ve ma'lûmât-ı ahlâkıyye arasındaki şu münâsebet bunların bir ders sûretinde gösterilmesine sebeb olmuştur.

Fakat biz tedkīkātımızı daha esâslı yürütebilmek için bunlardan ayrı ayrı bahsetmeyi daha münâsib görüyoruz.

* * *

Tedrîsât-ı ahlâkıyye ile terbiye-i ahlâkıyyenin birbirlerine karıştırılmamaları îcâb eder. Terbiye-i ahlâkıyye, yalnız ahlâk derslerine değil, tedrîsâtın kâffesine nüfûz edebilmelidir. Tedrîsât için muhassas olan zamandan terbiye-i ahlâkıyyeye ayrıca bir vakit ta'yîn edilemez. Fakat muallimînin bütün tedrîsâtına –gerek doğrudan doğruya ve gerek bil-vâsıta– terbiye-i ahlâkıyye esâsâtı girmelidir.

Ders zamanlarında, teneffüs vakitlerinde, her yerde, her ânda terbiye-i ahlâkıyye temrînâtına devâm etmek iktizâ eder.

Kırâet dersleri, talebeye ezberlettirilecek ufak ufak manzûm parçalar daima terbiye-i ahlâkıyye nazar-ı i'tibâra alınarak intihâb edilmelidirler. Hüsn-i hat modelleri bile terbiye-i ahlâkıyyeye hizmet edebilirler. Hele hesâb mesâili bu husûsda muallime pek güzel vesîleler ihzârından geri kalmaz: Filhakîka talebenin zihinlerine kanâatkârlık, fikr-i i'tikād, hiss-i merhamet gibi mezâyâ-yı ahlâkıyye esâslarını yerleştirmek için hesâb mes'eleleri pek muvâfık vesîleler hazırlar. Teneffüs zamanlarında, oyun vakitlerinde, şâkirdânın terbiye-i ahlâkıyyelerine pek derin te'sîrât bırakılabilir. Fakat bu te'sîrâtı bırakabilecek kadar pedagojiye ve psikolojiye vâkıf muallimler, mubassırlar ister.

Genç dimâğların terbiye-i ahlâkıyyesinde en müessir âmiller, mektep dâhilinde mubassırlar ve mektep hâricinde ebeveyn ve efrâd-ı âiledir.

Bu husûsda muhît-ı ictimâînin de te'sîrâtını ehemmiyetsiz telakkī etmemelidir. mektep mubassırları fezâil-i ahlâkıyyenin birer timsâli olmaları îcâb ettiği gibi, şâkirdânın ahvâl-i rûhiyyesine nüfûz edebilecek bir nazara, onların kusûrlarını –izzet-i nefislerini zedelemeksizin– ta'dîl edecek bir iktidâr ve meziyete mâlik olmaları iktizâ eder.

Fikrimce, mekteplerde herşeyden ziyâde mubassırların evsâf-ı lâzimeyi câmi' zevâttan olabilmelerine i'tinâ edilmelidir.

Mubassırların mekâtib-i âliyye me'zûnları arasında intihâbları elzem ise de maatteessüf şimdilik bu hâl mümkün olamadığından hiç olmazsa tedrîsât-ı tâliyyeyi ikmâl etmiş, ahlâk ve etvârı mazbût zevât arasından seçilmeleri lâzımdır.

Mubassırlık pek âlî, pek mukaddes, pek mühim bir vazîfe olduğu hâlde bizde ehemmiyetinin lâyıkıyle takdîr edilememesi şâyân-ı teessüfdür.

Nesl-i âtînin terbiye-i ahlâkıyyesinden mes'ûl olan zevâtın ne kadar iktidâr ve mezâyâyı câmi' olması iktizâ edeceğini –gāyet basît düşünenler bile– takdîr ederler.

Mubassırların harekâtı, şâkirdâna karşı olan tavr ve muâmeleleri, onların dimâğlarında pâyidâr izler bırakırlar.

Mubassır her hareketi, her muâmelesi, her sözüyle şâkirde fezâil-i ahlâkıyyenin bir nümûnesini göstermelidir. Şâkirdân arasında hiss-i uhuvvet ve samîmiyyetin teessüsüne, birinci derecede hizmet edecek mubassırlardır.

Mubassır lede'l-îcâb şâkirdânın dersce olan müşkillerini de halledebilmelidir. Talebe ile en ziyâde temâsda bulunan mubassırlardır. Şu hâlde talebenin melekât-ı rûhiyyesine en çok te'sîr icrâ edenlerin de yine mubassırlar olması iktizâ etmez mi?

Mubassır, basîretkâr bir psikolog, tecrübe-dîde bir pedagog olmalıdır.

Mubassır talebenin kalbini kırmaksızın, izzet-i nefsini zedelemeksizin, rûhunu incitmeksizin kusûrlarını ıslâh, huylarını ta'dîl edebilmelidir. **[127]** Bu da bu husûsda derin bir vukūfa, vâsi' bir ma'lûmâta, sebâtkâr bir azme, uzun bir tecrübeye mütevakkıfdır. Üç-dört yüz guruş bir maâşla bu gibi evsâf ve mezâyâyı câmi' adam bulmak bittabi' muhâldir.

Mubassırlık için bol tahsîsât i'tâsından çekinmemelidir. Fakat bu tahsîsâtı almaya bi-hakkın lâyık zevât intihâbı da en mühim bir mes'ele olduğunu unutmamalıdır.

Mubassırlığı lâyık olduğu dereceye ıs'âd etmelidir ki, erbâb-ı fazîlet ve iktidâr seve seve bu vazîfeyi der-uhde etsinler.

Makālât-ı âtiyyede münâsebet düşürdükçe bu mühim mes'ele hakkında daha ziyâde teşrîhâta girişilecektir.

Midilli: **M. Şemseddin**

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

Sekizinci Fasıl: Umûr-ı Hükûmetin Tanzîmi

Afganistan tahtına cülûs ettikten sonra ve İngilizlerin hareketlerini müteâkıb tanzîm-i umûra ibtidâ eyledim. Taht-ı hükûmetimde her şehirden büyük ve ehemmiyetli olanlara gāyet değerli zevâtı, bilâd-ı mütevassıtaya oldukça kābiliyetli kimseleri ta'yîn ettim.

Her şehire ta'yîn ettiğim me'mûrîn ve yaptığım teşkîlât şunlardan ibâret idi:

Hâkim, kâtib, hey'et-i kalemiyye; kādî ve müftî; zâbıta me'mûru, polis idâresi; ticâret idâresi ve ticâret meclisi. Memleketin vâridât ve gümrükler ile askerî masrafına bakmak üzere idâre-i mâliyye.

Bil-umûm vilâyâttaki kabâil ve tavâif rüesâsına emirnâmeler yollayıp âsâyişi muhâfaza etmeleri ve ahaliye müşfikāne muâmele eylemeleri lüzûmunu bildirdim. Bu sûretle hareket ederlerse eltâf-ı mülûkâneden nâil olacaklarını söyledim.

Rusya'da bırakmış olduğum haremimle oğullarım Habîbullah ve Nasrullah Hanları getirmek üzere sâdık adamlarımdan birini gönderdim. Kezâ Kahdehar'da bulunan akrabâ ve teallukātımı getirip Kâbil'de iskân ettim.

Molla Atîkullah Sâhib-zâde'nin kerîmesi olan bir kız ile –ki, vâlidesi akrabâmdan idi– 1297 Zilhiccesi'nde izdivâc eyledim. Bu izdivâc, amcam Serdâr Yusuf Han'ın hânesinde ve müşârun-ileyhin vâsıtasıyle vukū' buldu. Çocuklarımın en küçüğü olan Muhammed Ömer Han da bu kadından dünyaya geldi. Hülâsa az müddet içinde vâlidemi, hemşîremi, zevcelerimi, çocuklarımı ve bütün âile ve teallukātımı nezdime celb ve cem' ile on iki sene süren âvârelik zahmetinden sonra bana bu ni'met ve ikbâlimi ihsân eyleyen Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar ettim.

* * *

Memlekette isyân ve ihtilâl emâreleri peydâ olmaya başladığından me'mûrîn-i hafiyye ta'yîn ederek halkın akvâl ve ef'âli hakkında rapor vermelerini emreyledim. Bu sâyede bana dost ve sâdık bulunanları anlayıp kendilerine dostâne muâmele ettim. Efkâr-ı hasmâne perverde eyleyenleri, fitne ve fesâd muharriki olanları da siyâsetgâha gönderdim.

Müteveffâ Şîr Ali Han'ın bendesi olan bazı ulemâ ile âsî sergerdelere kendi fiillerine göre ukūbât-ı şedîde icrâ ettirdim.

Bütün zamanımı bunlarla geçiriyor ve evâmir-i lâzimeyi –başkalarının beceremeyeceğini bildiğim için– kendi elimle yazıyordum.

En ziyâde beni düşündüren iki nokta vardı. Biri; asker ve sâirenin maâş ve masrafı için lâzım olan nakid para yoktu. İkincisi; silâh, cebehâne ve mühimmât-ı harbiyye mevcûd değildi.

İhtiyâc-ı evveli te'mîn için bir darbhâne te'sîs ettim ki, el mengeneleriyle gümüş üzerine sikke basıyordu. Çünkü o vakit sikke makineleri olmadığından el makineleriyle i'mâlâta mecbûr idik. Lâkin hamd ü senâ olsun ki, şimdi Avrupa darbhânelerinde kullanılan makinelere mâlikiyetle müftehirim. Sırası geldiği gibi bunlardan bahsedeceğim.

İngiltere Devleti bana, Kalküta Darbhânesi'nde basılmış biraz para vermişti. Bunları erittirip yüzde altı nisbetinde bakır karıştırttıktan sonra Kâbil rupiyesi bastırttım. Gümüş iştirâ olunarak yüzde altı bakır ilâvesiyle yeniden sikke basılmasını da me'mûrlarına emrettim. Bu sâyede epeyce bir menfaat husûle geldi.

Hükûmet-i sâbıka zamanında bazılarının istikrâz, bazılarının yağma, bazılarının da emânet sûretiyle aldıkları mebâliğin iâdesi hakkında beyânnâmeler neşrettirdim. Çok-

ları getirip teslîm eylediler. Getirmeyenlerin icbârı için de me'mûrlar tavzîf ettim.

Vâridât-ı memleketin ta'yîni, bakāyânın kâmilen tahsîli zımnında muhâsebe idâresi teşkîl eyledim. Nâgehânî bir hâdise vukū'unda âmâde-i müdâfaa bulunmak üzere mühimmât-ı harbiyye ve levâzim-i nakliyyenin lüzûmu kadar cem' ve ihzâr olunmasına emir verdim.

İkinci ihtiyâcın te'mîni için de, memlekette makine bulunmamasına rağmen mümkün olduğu kadar el ile tüfenk ve fişenk yaptırıp top döktürmeye, gülle i'mâl ettirmeye başladım. Bereket versin ki, pederimin taht-ı riyâsetinde ve benim nezâretim altında ceddimin yaptırmış olduğu el ile işleyen fabrikalar –cüz'î olmakla beraber– hâlâ bâkī idi onların ıslâh u tevsî'iyle i'mâlâta başladım.

[128] Vaktiyle ahalinin hükûmet silâhhânesinden yağma etmiş olduğu yahud kendi malı bulunup da satmak istediği silâhların bedeli verilerek alınması hakkında bir emir ısdâr ettim. Bu tedbîr ile az müddet içinde epeyce silâh ve mühimmât iştirâ olundu.

Müteveffâ Şîr Ali Han ümerâsından değerli birkaç zât ile Rusya'ya azîmetimden evvel hizmetimde bulunan ehliyetli zâbitanı iş başlarına geçirip askerî teşkîlâtı yaptım.

Hükümdâr-ı esbak zamanından beri bir usûl câri idi ki, ahaliyi cebren askere alırlardı. Bunu kaldırıp herkesin meyl-i kalbîsi ile askere girmesini şart koydum. Her tarafta kışlalar, hastahâneler ve askerî mektepler te'sîs ettirdim. Yolcuların te'mîn-i seyâhati için yollara muhâfızlar ikâme eyledim. Bilâ-havf seyr ü sefer eylemeleri husûsunda memleketimin tüccârına te'mînât verip tezyîd-i ticâret için teşvîkātta bulundum.

Yollar yapmaları, misâfirhâneler binâ etmeleri, hülâsa her vechile yolcuların istirâhatlerini te'mîn eylemeleri hakkında hükûmet mühendislerine emirler verdim.

* * *

Hükûmetin bir şekl-i sahîh-i intizâm kesbetmesi için ibtidâ-yı saltanatımdan i'tibâren ne kadar ve ne yolda çalıştığımı ta'rîf eylemekten âcizim. Fakat Afgan hükûmetinin benden evvelki hâli ile şekl-i idâresine dâir biraz îzâhât vereyim:

Fıkarât-ı meşhûredendir ki:

Bir zât, birkaç amele çağırmış, müstevfî ücret verip; "Filân târîhe kadar bana bir bağ dikin; etrâfına duvar çevirin!" demiş. Herîfler parayı alıp yemişler. Vakt-i muayyenin hulûlünde de o zâtı alıp işlenmiş bir arâzîye götürmüşler; "İşte ısmarladığınız bağ!" demişler. Bağ sâhibi bakmış ki kuru topraktan başka bir şey yoktur:

– Hani üzüm kütükleri? suâlinde bulunmuş.

– Kütüklerden başka herşey hâzır! cevâbını vermişler.

– Bağın sulanması için ark açılmamış demiş.

– Arktan başka herşey hâzır! mukābelesinde bulunmuşlar.

– Etrâfa duvar çekilmemiş; hattâ zemîni bile sürülmemiş! i'tirâzına kalkışmış. Yine;

– Duvardan, nadastan başka herşey hâzır! cevâbını almış.

İşte Afganistan devleti de tıpkı bu hâlde idi: Herşey hazırdı, fakat lâzım olan hiçbir şey yoktu!

Kâbil ile şark ve cenûb hudûdlarının tertîb ve tanzîmine başladığım ânda Serdar Abdullah Han-ı Tûhî'yi Bedahşan hükûmetine, şimâl ve garb cihetlerini muhâfaza ile beraber evâmir-i sâdıram mûcebince hareket etmeleri için amca-zâdem Serdar Muhammed İshak Han'ı da Serdar Abdülkuddûs Han ile Türkistan vilâyetine gönderdim.

Memleketimin cenûb ve şark cihetleri İngilizlerin elinde ve onlar tarafından Kandehar vâlîsi olan Vali Serdar Şîr Ali Han'ın taht-ı tasarrufunda idi. Bir müddet sonra İngilizler, vâlî-i müşârun-ileyhi Kandehar'dan Karaçi'ye gönderdiler ve 1298 senesi Cumâdelûlâsı nihâyetlerine doğru Kandehar'ı bit-tahliyye bana teslîm eylediler. Ben de orasını Afganistan vilâyâtı idâdına idhâl ettim.

İngilizlerin Vâlî Şîr Ali Han'ı Kandehar'dan teb'îd etmeleri esbâb-ı âtiyyeden münbais idi:

1– Muhammed Eyyûb Han Kandehar'a hücûm etmek için Herat'ta tehyiât-ı lâzime ve tedârikât-ı kâfiyyede bulunmuştu. Şîr Ali Han'ın ise müşârun-ileyhe karşı duracak kuvveti yoktu. Zâten evvelce de mukābelede bulunup adem-i iktidârı belli olmuştu.

2– Kandehar ahalisiyle sâir İslâm cemââtı Ali Şîr Han'ı sevmiyordu. Çünkü müşârun-ileyh pek ahlâksız bir adam idi. "İhtilâl çıkacak da beni öldürecekler!" diye daima korku çekerdi.

3– Kandehar'ın Afganistan'dan ayrı tutulmasına ben de rızâ göstermemiş ve bu maddeyi kat'iyyen imzâlamamıştım. Zîrâ Kandehar, ecdâdımın memleketi ve Afgan hükümdârlarından bazılarının pâyitahtı idi.

Esbâb-ı mesrûde sevkıyle Şîr Ali Han'ın teb'îdi ve memleketin bana teslîmi esnâsında epeyce tereddüd göstermekle beraber kabûl ettim. Tereddüdüm ise bazı mütâlâalardan ileri geliyordu:

Evvelâ; biliyordum ki, Kandehar'ın tanzîm-i umûruna meydan vermeksizin Eyyûb Han hücûm ederek beni mukābeleye ve Kâbil'den uzaklaşmaya mecbûr eyleyecekti.

Sâniyen; Eyyûb Han ile harb için hareket ettiğim gibi daha inkılâb hâlinde bulunan Kâbil'de iğtişâş çıkacaktı.

Sâlisen; Kandehar olmayınca Afganistan saltanatı, burunsuz bir surat yahud kapısız bir kale gibi kalacaktı. Bense ecdâdımın pâyitahtını tasarruf husûsunda terâhî gösterecek derecede korkak ve cür'etsiz bir adam değildim.

Binâenaleyh işin fevâid ve mazarrâtını düşünüp mevki'imin muhâtaralı olduğunu anlamakla beraber mütevekkilen alâllah Kandehar'ı kabûl ettim ve Serdar Hâşim Han'ı vâlîlikle oraya i'zâm eyledim.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[129] İRAN TÂRÎHÇE-İ İNKILÂBI

1
NÂSIRUDDÎN ŞAH DEVRİ

Mîrzâ Takī Han'ın Mağdûriyeti – Kānûn-hâhların Bâbîlik'le İthâmı– Sefâhet ve İsrâfât –Reji Vak'ası– Nâsıruddîn Şah'ın Keyfiyet-i Katli

Her nokta-i nazardan menâfi'leri yekdiğerine uyan İran ve Osmanlı Memâlik-i İslâmiyyesi'nin tâli'leri de birdir.

Türkiye'de mezâlim-i Hamîdî canlar yakarken, İran dahi Nâsıruddîn Şah gibi bir müstebiddin taht-ı zulm ve istibdâdında inliyordu. Hakan-ı mahlû'un mezâlimi ebu'l-ahrâr merhûm Midhat Paşa gibi bir dâhî-i vatan-perverin teb'îdi ve şehâdeti ile başlanmış idi. Nâsıruddîn Şah dahi İran ricâl-i vatan-perverânından Mîrzâ Takī Han emîr-i kebîrin katli ve onun te'sîs-kerdesi olan Şûrâ-yı Devlet'in ilgāsıyle icrâât-ı keyfiyyesine germî vermiştir. Mîrzâ Takī Han merhûm ıslâhât-ı terakkī-perverânesiyle ma'rûf olan eâzım-ı ricâldendir. Maksadı İran'da kānûnî bir hükûmet idâresi vücûda getirmek idi. İlk def'a olarak Avrupavârî hey'et-i vükelâyı teşkîl eden ve umûr-ı devletin idâresini ayrı ayrı nezâretlere taksîm eden o olmuştur. Şah-ı müstebiddin meyl ve tabîati hilâfına olarak Mîrzâ Takī Han Avrupa'ya talebeler i'zâm ediyor, Tahran'da dahi ulûm-ı cedîdeyi tedrîs etmek üzere mektepler te'sîs ediyordu. Hâl-i hâzırda mevcûd olan Tahran Dârülfünûnu dahi o vezîr-i maâlî-zamîrin âsâr-ı terakkī-perverânesindendir.

Bütün bu gibi ıslâhâtının rûh ve esâsı olmak üzere Sadrazam Mîrzâ Takī Han daha büyük bir proje ile de uğraşıyordu. O da, gerek vatanın, gerek vatan efrâdının hukūk ve vezâifini mübeyyin kānûn mecelleleri meydana getirmekten ibâret idi. Emîr-i kebîrin maksadı otokratik usûl-i keyfiyyesini ilgā etmek, onun yerine kānûnî bir istibdâd, işlek bir bürokratizm vaz' etmek idi. Asıl felâketini mûcib olan da bu fikri oldu. O büyük vatanperverin bu büyük fikri henüz genç olan Nâsıruddîn Şah'a başka bir yolda te'vîl edildi. "Sadrazam, iktidâr-ı hükümdârîyi takayyüde uğratmakla şahsî bir takım ağrâz besliyor!" diye ithâm edildi. Bunun üzerine şübhelenen pâdişâh azlini ve Kâşân'a teb'îdini irâde etti. Sonra verilen evâmir-i hafiyye üzerine mesmûmen katlolundu. (1267 sene-i hicrî)

* * *

Mîrzâ Takī Han emîr-i kebîrin katlini müteâkıb Nâsıruddîn Şah bir devre-i vehm ü cinnet geçiriyor. Tac u tahtının daima erbâb-ı "fesâd" tarafından ma'rûz-ı helâk olduğundan korkuyor. Bunun için de her dâim tedâbîr-i tahaffuziyyede bulunuyor. Bu müdâfaa-i nefsi birçok erbâb-ı zekânın katl-i nefsini, teb'îd ve habsini mûcib oluyor. Erbâb-ı fazl ü maârifde kānûn-perestlik emeli duyularak vesâil-i muhtelife ile i'dâm ediliyorlar.

"Kānûn yolunda şehîd olan erbâb-ı nâmûsun haksızca dökülen kanları ahali üzerine sû-i te'sîr etmesin!" diye Nâsıruddîn Şah pek elverişli câniyâne bir usûl de bulmuş idi: Şah bu gibi mezâlimini hep din nâmına irtikâb ediyordu. İrânîleri kendine maddeten esîr etmek için şah, halkın ma'neviyâtına icrâ-yı nüfûz eden bir takım münâfık mollalardan muzâheret ve muâvenet görüyordu. O vakitler İran'da Bâbîlik tekessür etmek üzere idi.

Nâsıruddîn Şah sûret-i haktan görünerek İslâm'ı müdâfaa etmek bahâne-i zâhirîsiyle Bâbîlere i'lân-ı harb etti. Ve sınıf-ı rûhâniyyûnun kâmilen teveccühünü kazanmak üzere Bâbîlere karşı gāyet şiddetli davrandı. Mezheb-i cedîde sâlik olanları katl-i âmma kadar vardı. Rüesâ-yı Bâbiyyeyi türlü türlü işkencelerle i'dâm ettirdi. Meselâ ser-âmedân-ı Bâbiyyeden Süleyman Han'ın bedeninde mumlar yaktırarak kendisini bir sûret-i fecîada öldürttü. Bu cinâyetler avâmın alkışları içinde icrâ ediliyordu. Fakat aynı zamanda i'tikādât-ı vicdâniyyeye karşı ittihâz olunan bu gibi tedâbîr-i zecriyyenin netîce-i mün'akisesi dahi görülmekte idi: Mazlûmiyetleri onlara mütefekkirîn nezdinde bir ma'neviyet bahşediyordu. Fakat Bâbîlik töhmetiyle birçok Bâbî olmayanlar da öldürülüyordu. Zamanının ta'bîrince kendilerine "kānûn-hâh" nâmı veren ahrârdan birçokları da; "Bâbî rüesâsındandır." diye alâ-mele'i'n-nâs i'dâm edilir, işkencelere uğratılıyor idiler. Louislerin, Charlesların aleyhine kıyâm edenlerin Katoliklik'in düşmanı olduklarını, Sultan Hamîd'e karşı hareket edenlerin Şerîat'i istemediklerini, mukadderât-ı memleketi şahların keyfi değil kānûnun ta'yîn etmesini taleb edenlerin de Bâbî olduğunu iddiâ etmişler! Tuhaf değil mi?..

Dini, şahların istibdâdına vesîle olmak dereke-i inhıtâtından kurtarmak, şahların keyfî idârelerini kavânîn-i medeniyye ile takyîd etmek isteyen "kānûn-hâhlar" ale'l-ekser Bâbîlikle müttehem oluyorlardı. Halbuki içlerinde Bâbîliğin cidden muârızı, fikren düşmanı olanlar, memleketin halâsı için herşeyden evvel siyâsî bir inkılâba lüzûm gördüklerinden, Bâbîliği hattâ muzır bilenler, onunla mübâreze edenler de az değil idi.

* * *

Erbâb-ı vicdânın vücûdu gibi memleketin menâbi'-i servet ve i'tibâr-ı mâlîsi dahi büyük bir helâke ma'rûz idi. Ahaliden türlü türlü vesîlelerle toplanan beytülmâl şahın israfât-ı bü'l-hevesânesine sarfolunuyordu. Şah, ezvâk-ı bâhiyyesinin esîri, temâyülât-ı garâmiyyesinin dest-gîri idi. Ahlâk-ı redîeden bir şah hissesi alan bu erkek üç yüzlük bir kadın sürüsüne horozluk ediyor idi. Bir ordu teşkîl eden saray kadınlarına, onların maiyyetine me'mûr huddâm **[130]** ve câriyelere mahsûs olmak üzere bil-cümle köşk, sayfiye ve saraylarda husûsî dâireler yapılmış idi. Şimdiki hâlde Nâsıruddîn Şah'dan kalma hangi bir köşk ve saraya bakılırsa ilk nazarda göze çarpan işbu haremhânelerdir. Sefâhet-i hümâyûnun hadd ü gāyesi yok idi. Şahın sevgili bir hayvanı ricâl-i memlekete tefevvuk edercesine bir tertîbâta mâlik idi. Şöyle ki; kendine mahsûs dâiresi, hademesi, karakolları, kâtibleri, arabaları, evâmir ve ferâmîni, afv u kahrı olan huzûr-ı mülûkânede şefâat etmek salâhiyetine mâlik bulunan bir "gurbe-i hümâyûn", "Berber Han" nâmında bir kedinin gebermesi üzerine ekdâr u âlâm-ı şehenşâhînin derece-i teessürü rivâyât-ı ma'rûfedendir. Bir başvekîl kadar debdebe ve celâle mâlik olan kedinin tabîblerin tedâvîsine rağmen telef olması üzerine şaha ârız olan dalgınlığı ancak "Menîçe"[?] nâmında bir çocuğun muhabbeti teskîn edebilmiştir.

Nâsıruddîn Şah'ın sefâhetine misâl olmak için "kerbe-i[?] hümâyûn" hikâyesiyle kifâyet ediyoruz. Sâir sefâletlerinden bahse ise ne makālemiz, ne de vaktimiz müsâiddir. Fakat bu kadar bilmelidir ki, devre-i Nâsırî İran târîhinin en muzlim bir devresidir. Bütün İran'da şah ve her vilâyette dahi o vilâyetin şâh-ı mutlakı olan derebeyleri tasavvura gelmeyen mezâlim îkā' ediyor, reâyâ dedikleri zahmetkeşleri "abd-i zer-harîd"

(köle) telakkī ederek istedikleri muâmeleyi esirgemiyor, istedikleri işkencelerin tatbîkinde bir ân tereddüd etmiyor idiler. Kuvve-i teşrîiyye, icrâiyye ve kazâiyyeyi ellerinde bulunduran ve aynı zamanda da mellâk bulunan bu derebeyleri, bu şehzâdeler, hanlar kendilerini neûzü billâh halkın ufak bir rabbi gibi telakkī ediyordular. Zâten onlar şahı "zıllullâh", kendilerini de o "zıll"dan bir parça addediyorlardı. Bu Allah gölgesi iddiâsına kalkışanlar halkullâhın başına cehennem ateşleri savuruyorlardı. "Beyâr" dedikleri cebrî usûl üzerine köylüleri kendi tarlalarında, bedava olarak istihdâm ediyor ve istedikleri meşâkta kendilerini kullanıyorlardı. Birçok derebeyliklerinde "hakk-ı bekâret" diye bir resm dahi vardı ki, bu resmin bazı hanlıklarda zifâf gecesinden evvel han sarayına gidip bizzat edâ etmesi rivâyeti mubâlağalı olsa da, tâ son zamanlara kadar nakden edâ edilmesi usûlünün bir çok köylerde mevcûd olduğu şekk ü şübheden ârîdir. Bu yolda vâki' olan fâciaların te'sîrâtı ve bazı uzak vilâyetlerde bir takım bakāyâsı şimdi de devâm ediyor ve her zaman "Kaçar"ların istibdâdına la'netler okutturuyor.

* * *

İbtidâ-yı cülûsunda mesârifinden fazla vâridâtı hâiz olan İran hazînesini israf ederek, Nâsıruddîn Şah bilâhare memleketi satmaya teşebbüs etti. 1892 sene-i mîlâdîsinde İran tönbekisini bir İngiliz kumpanyasının taht-ı inhisârına verdi. Ecnebîlere verilmiş olan bu imtiyâz ilk def'a olarak Nâsıruddîn Şah'a bir darbe indirilmek fırsatını teşkîl ediyordu. Dâimî sûrette makām-ı hükûmetle mübâreze etmekte olan rûhâniyyûn bu fırsattan istifâde ettiler. O vaktin en nüfûzlu müctehidlerinden olup Bağdad civârında vâki' Samarra'da sâkin olan Mîrzâ Hasan Şîrâzî hazretleri reji tönbekisinin tahrîmine fetvâ vermesiyle kumpanya aleyhine boykotaj i'lân edildi.

Mîrzâ Hasan hazretlerinin fetvâsı bütün memlekete yayıldı. Bir yevm-i muayyende bütün İran'da, ufak kasabalara varıncaya kadar, nümâyişler oldu. Kalyânlar (nargileler) terkedilip herkeste mevcûd olan nargileler bir sûret-i nümâyişkârânede parça parça edildi, kırıldı. Şah bu nümâyişlerin önüne geçmek istedi. Tahran ulemesâsından boykotajı tervîc edenlerin başında olan Mîrzâ Hasan Aştiyânî'nin nefyine irâde çıktı. Bu irâde üzerine ahali galeyâna gelerek saraya hücûm etti. Serbâzların (askerlerin) müsellâh olarak mukābele ettiklerine bakmayarak heyecâna gelen Tahran ahalisi saray muhâfızlarıyle kanlı müsâdemelere devâm ederek verdiği telefâta rağmen ric'at etmedi. Şahı tehdîdde bulundular. Bunun üzerine ma'hûd imtiyâzın feshini mübeyyin irâde sâdır oldu. Ahali ancak o zaman teskîn edilebildi. (1309 hicrî/1892 mîlâdî)

"Reji Mes'elesi" diye meşhûr olan bu vak'a İran târîh-i inkılâbında hareket-i milliyyenin ilk hatvesi gibi telakkī ediliyor. Keyfiyet-i icrâsı bir takım desâyis-i siyâsiyyeden hâlî kalmayan ve ilk nazarda bir feverân-ı taassub gibi nazara gelen bu vak'a birçok nevâkısıyle beraber mühim bir te'sîr bırakmıştır. Bir kere istibdâdın esâsına bir darbe vuruldu. Sultan Azîz zamanında, Rus Sefîri İgnatiyef'in âlet-i desâyisi olan Sadrazam Mahmud Nedim'in azlini istemek üzere saraya karşı hücûm eden softalar vak'asına pek müşâbih olan bu vak'a artık istibdâdın pek de müdhiş bir kuvvet olmadığını ezhâna telkīn etti ve bu sûretle kānûn-hâhların teşvîkāt-ı siyâsiyyelerini teshîl ve netâyicini tesrî' etmiş oldu.

Burasını dahi nazar-ı tedkīktan dûr tutmamalıdır ki, mes'ele-i mezkûrede müctehidlerin fetvâsına böyle parlak bir muvaffakıyet kazandıran sebeb ahalinin mezâlim-i Nâsırîden bıkması olmuştur.

Reji heyecânı, usûl-i inkılâbı bilmeyen, siyâsî pîşdârları mefkūd ü maktûl olan bir millet-i mazlûmenin kıyâmı idi ki, esbâbı kâmilen müheyyâ olaydı, daha me'mûl bir netîce verebilir idi, İran'ı sapmış olduğu tarîk-ı inkırâzdan o vakit bile inhirâf ettirirdi.

* * *

Reji Vak'ası netîcesinde nüfûz-ı ma'nevîsinin kırıldığı ve mutâlebe-i milliyye karşısında ser-fürû ettiğine karşı Nâsıruddîn, ser-i tâcdârını birkaç sene daha muhâfaza edebildi. 1313 sene-i hicrîsi Şah târîh-i cülûsunun ellinci senesini tekmîl etmek üzere idi. Nâsıruddîn Şah kendisinin **[131]** serîr-i saltanatta hüküm-fermâ olduğunun yarım asırlık sene-i devriyyesini mutantan olarak îfâ ettirmek istiyordu. Tahran devâir-i resmiyyesi jübile istihzârâtı ile meşgūl idi. İki def'a Avrupa seyâhati yaparak Avrupa tâcdârlarıyle görüşen Şah, bu kere, jübile ünvânıyle olsun, hükümdârları veyahud kendi nâmlarına gönderecekleri büyük elçileri pâyitahtında görmek istiyordu. Fakat İran'ın ilk fedâîsi Mîrzâ Rızâ-yı Kirmânî'nin attığı intikām kurşunu şahın bu arzusunu yüreğinde bıraktı. Tahran civârında vâki' Şah Abdülazîm Türbesi'ne giderken Mîrzâ Rızâ tarafından atılan revolver kurşunu müstebiddin son dakîkasını teşkîl eyledi (1313 Zilka'de).

Mîrzâ Rızâ-yı Kirmânî'nin âilesi Kirman vâlîsinin mezâlimine dûçâr olmuş, kendisi dahi Tahran'dan adâlet ararken bir çok mağdûriyetlere uğramış ve sonra meşhûr Seyyid Cemâleddîn Afganî'nin huzûrunu derkederek ondan gördüğü teşvîkāt üzerine, intikāma karâr vermiştir. Mîrzâ Rızâ-yı Kirmânî'yi kāriîn-i kirâma başka bir makāle ile ta'rîf edeceğiz.

Resûl-zâde
Mehmed Emin

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ANADOLU MÜSLÜMANLARI

Öteden beri Anadolu içinde köy köy dolaşarak memleketimizi lâyıkıyle tanımak arzu ederdim. Geçenlerde müddet-i ta'tîliyyeden bil-istifâde Anadolu'nun iki mühim vilâyetinde ufak bir seyâhatte bulundum. Maksadım Anadolu'da yaşayan ahalinin mâhiyet-i rûhiyyelerine nüfûz edebilmek, terakkīlerine engel olan mevâni'i bizzat görüp tedkīk eylemek olduğu için gezdiğim yerlerde köylülerle mümkün mertebe münâsebet peydâ etmeye, bunların maddiyât ve ma'neviyâtının teşkîl ettiği muhît-ı mahsûsa mümkün mertebe nüfûz eylemeye çalıştım. Fakat tasavvur edemediğim acıklı manzaralar karşısında bulundum, taşra me'mûrîninde ümîd

etmediğim lâ-kaydî ve cehâlet gördüm. Meşhûdâtımı nakilden maksadım Anadolu'nun maddeten terakkī edememesinin ve ma'nen günden güne tedennî eylemesinin kısmen esbâbını irâeden ibâret olduğu için me'mûrînden hiçbirinin şahsını bittabi' hedef ittihâz etmiyorum. Fakat Anadolu'nun hâlâ hayvan muâmelesi bile lâyık görülmeyen mahrûm-ı irşâd, sefîl köylüleri sâyesinde maâş alan me'mûrlarımızın velî-ni'metlerine karşı vazîfelerinde bu derece tekâsül eylemelerinden mütevellid vebâl ve günâhı düşündükçe mütefekkir geçinen bu adamların hamiyet ve muhabbet-i vataniyyelerinde şübhe etmemek elden gelmiyor. Vâkı'â bu me'mûrların az-çok okumuş(!!) olan kısmına kendi vazîfesizliklerini ta'dâd eder, bunun ne derece hamiyetsizlik olduğunu teşrîh ederseniz, derhâl size hükûmet-i merkeziyyenin haklarını muhâfaza etmemelerini, merkeze vâki' olan iş'ârâtın tervîc edilmediğini öne sürer ve kayd-ı maîşetle pek zebûn ve salâhiyeti pek mahdûd bulunan me'mûrînden bundan fazla iş beklemek abes olacağını ma'raz-ı müdâfaada serdeylerler. Fakat vicdân, hufra-i izmihlâle düşmek üzere olan bir milletin kuvve-i umûmiyyesini idâreyi der-uhde eyleyenlerde fikr-i fedâkârî görmek ve vatanın, milletinin saâdetine hizmet yolunda me'mûrînde, bilhâssa me'mûrîn-i mülkiyyede istihkār-ı menfaat ulüvv-i hasletini bulmak arzu ediyor. Bir taraftan perîşân, sefîl, senelerce zulmün pençesinde kalmış ahali, diğer cihette herşeyden evvel maâşından birkaç para artırarak ma'zûlen veyahud tekāüd olarak İstanbul'a avdetinde kemâl-i zevkle yaşamaktan mâadâ bir şey düşünmeyen me'mûrîni karşı karşıya görür de insan bu memleketin âtîsinden nasıl me'yûs olmaz?...

* * *

Haydarpaşa'dan trenle hareket eden bir seyyâh Eskişehir'e kadar menâzır-ı tabîiyyenin letâfeti karşısında hoş bir hayat geçirir. Kuvve-i hayâliyyesi olmayanları, daima ciddî düşünenleri bile tehyîc eden, şuradan buradan bildiği bir-iki kıt'ayı tabîatin feyzlerine ithâfen söylemeye mecbûr eyleyen bu yerlerde ara sıra eksik olmayan ve Anadolu'nun içindeki sefâleti seyyâhîne tebşîr ve ihtâr eden manzaraları insan nazar-ı müsâmaha ile görüyor. Fakat Eskişehir'den tren hareket edip de gerek Ankara cihetinde gerek Konya cihetinde ovaya düştünüz mü, yaratıldığı gibi kalmış, belki köy denilen köstebek yuvalarından mürekkeb mecmûaların nazara çarpması dolayısıyla letâfet-i tabîiyyesi ihlâl olunmuş vâsi' arâzîye baka baka nazarınız usanır, şimendüfer içinde sıkılırsınız. Anadolu muhîtinin sükûnet-i mevtâîsi te'sîrinden olmalı ki, bizim şimendüferlerimiz Avrupa ve Amerika trenlerinin menkūl olan sür'at-i seyrine nazaran araba denecek derecede âheste-reviş oluyor. Tren, bâ-husûs böyle yeknesak bir manzara arasından, yavaş yavaş ilerledikçe âdetâ yürümüş kadar kendinizi yorgun bulursunuz.

Koca Anadolu'nun pek cüz'î kısmını kat' eyleyebilen hutût-ı hadîdiyyenin müntehâlarında yaylı denilen arabalara binerek Vustâ Anadolu'ya doğru yola koyulunca yeni yahud pek eski bir âlem içinde kendinizi bulursunuz. Hayvânât-ı bakariyyesi keçi kadar küçülmüş, insanları senelerin bâr-ı sefâleti altında fazîlet-i hulkıyyesini gāib etmeye yüz tutmuş, alâim-i vechiyyeleriyle kâinâttan müştekî bir tavır almış olan bu pek eski dünyada feyz-i tabîat bile hakāret görmekte, mahvedilmeye çalışılmakta olduğunu farkedersiniz.

Köy denince hatırlara ne gelir? Avrupa'nın, İsviçre'nin köylerini görmüş, seyâhat kitaplarında okuyarak ma'lûmât edinmiş olanlar bir de **[132]** Anadolu'ya gidip aynı nâmda olan köstebek yuvaları(!!) mecmûalarını görsünler. Anadolu köyleri denilince önünde hâneleri sathının beş-on misli bir mezâr ile gâh yerin üstünde, gâh yerin altında tavsîfe imkân bulunmayan –kendi ta'bîrlerince– damlardan müteşekkil mecmûa hâtıra gelmelidir. Yerin üstündekiler lâ-ale't'ta'yîn taş yığınından müteşekkil duvarla üzeri toprakla mestûr dar bir yerdir ki, isterseniz buna canlı insanların mezârı, isterseniz hayvânâtla insanlar arasında müsâvât i'lân olunmuş bir mülkte bu ikincilere mahsûs birer ahır diyebilirsiniz. Yerlerin altındaki sefâlethânelere ise "in" ıtlâk eylebilirsiniz. Beni, bu gibi umrânsızlıktan ziyâde müteessir eden iki noktadır ki, bu mülkün âtîsi i'tibârıyle amîk düşüncelere garketti: Biri bugünkü köylülerin teşekkülât-ı bedeniyyelerindeki zaaf, diğeri ma'neviyetlerindeki nakīsa, ahlâklarındaki sukūt. Türklerin vücûdca, bünyece ırk-ı beşerin arslanı denecek derecedeki şehâmeti düşünülür, onların ahfâdının yüzlerindeki sarılık, harekâtta gösterdikleri batâet ve miskînlikle tecellî eden za'fiyet-i uzviyyeleri mukāyese edilirse bu evlâdın o babalardan olduğuna âdetâ şübhe hâsıl oluyor.

Köylülerin ahlâklarındaki sukūt daha müdhiştir. Hangi köye gittimse ihtiyârlarından şu feryâdı işittim: "Çocuklarımız ahlâksız oldu; ne ana, ne baba dinliyor. Köyümüzde katl, cerh, imtizâcsızlık günden güne ziyâdeleşiyor. Merbûtıyet-i dîniyye kalmadı, havf-ı ilâhî azaldı. Atâlet, bin-netîce sirkat umûr-ı âdiyyeden oldu."

Mehâkimin cerâim sicillâtıyle tebeyyün eden bu düşkünlük o câhil, o sefîl muhîtte rezâleti intâc ediyor. Yirmi yirmibeş sene evvel bir köylünün hâtırına gelemeyecek derecede şenî' cerâim bugün icrâ ediliyor.

İşte maddeten, ma'nen bu zavallı yurtların bu derece sukūta uğramasının ve hâlâ böyle tedennîde devâm eylemesinin sebebi hükûmetin bakımsızlığıdır. Anadolu'nun her hâliyle şimdiye kadar burada yaşayan insanların îkāz edilmediği, hattâ insanca muâmele görmedikleri anlaşılıyor. Bugün köylülerde bütün o sefâlet, o fezâhat içinde irşâdı kabûl edebilecek bir fıtrat, bir cevher kalmıştır. Eğer o cevherden istifâde ederek bu muhîti yükseltemezsek memleketin âtîsinden ümîd kesmek lâzımdır.

Kıyâfetim onların nazarlarını okşayacak bir hâlde olmadığı hâlde gittiğim köylerde büyük pederim derecesinde müsinn olan zavallı aklı başında köylüler birer birer etrâfımı aldılar, hiç sormadan bile dertlerini teşrîh eylediler, bî-pervâ çâre-i necâtlarını sordular. Hepsi hükûmetten şikâyet ediyorlardı. Diyorlardı ki: "Evet; bugün sefîliz, ahlâksızlık köyümüzde teammüm etmiştir. Fakat bunların sebebi hükûmettir, me'mûrîn-i hükûmettir. Cânîleri tutmuyorlar; filânı öldüren hâlâ köyümüzde geziyor. Onun dûçâr-ı mücâzât olmadığını, belki şerrini artırdığını gören diğeri de yapıyor. "Allah'a âsî oluruz" diye korktuğumuzdan sesimizi çıkarmıyoruz. Hükûmet bizi düşünmeli. Biz, birer birer herşeyi

merkez-i hükûmette ta'kîb edemeyiz. Merkezle buranın arası kırk sekiz sâattir ki, hemen her zaman oraya gidecek, şikâyet eyleyecek hâlde değiliz. Senenin yalnız dört ayında yüz para yevmiye ile çalışan bir köylü şehre gidip gelmek masrafını ihtiyâr edemez. Köyümüzde zenginler hırs ile bizim mal sâhibi olmaklığımızı istemiyor; bize istedikleri gibi muâmele ediyor, ekinimizi yediriyor, hayvanımızı elde etmek için herşeyi yapıyor. İhtikârın, hîlekârlığın envâ'ını tatbîk eyliyorlar; hükûmet hiç ses çıkarmıyor. Biz, şehirde, hükûmet dâiresinde insan muâmelesi görmüyoruz. Me'mûrlar bizim anlamadığımız dille bizim yapamayacağımız muâmelelerin icrâsını teklîf eyliyor. Üzerimize yüklenen vergi ağırdır. Askerlik dolayısıyla çocuklarımız çalışacak yaşta köyde kalmıyor. Fakat yine hükûmetimizin emrine itâate borçluyuz. Yalnız bilmeyiz, Allah'ın gazabına mı uğradık ki, hükûmet bize bakmaz oldu!"

Sonra taraf taraf gelen o zavallılar bana gâh tarlalarının lâyıkıyle mahsûl vermediğinden bunun çâresini, gâh kendi sefâletlerini, ahlâksızlıklarını izâle eyleyecek esbâbı soruyorlardı. Beni öyle aşk ile dinliyorlardı ki, o safvetteki, o samîmiyetteki ulviyeti tebcîl etmemek elden gelmez.

Kendi kendime hükûmetin, daha doğrusu me'mûrların bu bîçârelerin saâdetine, dolayısıyla memleketin selâmetine bu kadar lâkayd kalmalarından müteessiren bizzat me'mûrîn-i hükûmetin hâlini tedkîke azm ile vilâyet, livâ, kazâ merkezinde tetebbuâta koyuldum. Bugün netîce-i tedkîkātım karşısında bu zavallı yurdumuzun âtîsi için müdhiş bir bed-bînî hâsıl ettim. O zaman, artık; "Zavallı köylüler! Bu me'mûrlar ki sizin sefâletiniz, kendi sefâhet ve cehâletleriyle müftehirdir; imdâd beklemeyiniz!" dedim.

Size lâ-ale't-ta'yîn bir livâ me'mûrîninin hâlini îzâh edeyim: "Ahvâl-i iktisâdiyye" cümlesinin ma'nâsını anlamayacak derecede câhil bir mutasarrıf, köylülerin cehâletinden, sefâletinden istifâde ile zengin olmuş pek bayağı insanlardan mürekkeb olan, sırf şuradan buradan topladığı paralar dolayısıyla eşrâftan denilen kimselerle her gün tulû'-ı şemse kadar kumarla meşgūl bir muhâsebeci, ma'tûh bir tahrîrât müdîri, kezâlik kumara müdâvim bir evkāf müdîri, câhil, vazîfesini takdîrden âciz ve aynı zamanda sefîh ve kumarbâz zirâat ve baytar me'mûrları, tamâmıyle mürtekib yerli küçük me'mûrlar.

Cihet-i adliyye miyânında nâdiren me'mûr sıfatı verilebilecek muktedir zâtlara tesâdüf kābil ise de, ekseriyet i'tibârıyle onlar da ya mürtekib, ya câhildir.

[133] Öyle muhâsebeci vardır ki, livânın vâridât-ı umûmiyyesinden gāfil, öyle merkez-i livâya merbût köyleri gezmekten sarf-ı nazar, kazâlarının isimlerini bile müşkilâtla ta'dâd edecek derecede câhil.

Bu me'mûrlara ne tavsiye etseniz size ızhâr-ı cehl eder yahud beyân-ı lâ-kaydî eyler. Mektebsizleri hacer kadar gayr-i müteessir, mekteblileri memlekete bîgâne ve o nisbette âtıl.

Bunların yegâne ma'rifetleri ahali arasına nifâk sokmaktır. Kendi i'tikādlarınca, vazîfelerinin hüsn-i îfâsı sabahleyin hâne-i âsafânelerinden dâire-i hükûmete gitmek, orada kâğıd havâle ve imzâsından sonra akşam avdetle evlerinde me'mûrîn ve eşrâf denilen en ahlâksız mahlûklarla şaklabanlık etmekle hâsıldır. Dâire-i me'mûriyyetlerinin hudûdunu gezip ihtiyâc-ı mahallîyi anlamak, anlamak istemek pek fazla bir faâliyettir ki, –kendi ta'bîrlerince– merkez-i hükûmetin menfaatlerini gözetmediği bir sırada buna tevessül hamâkat olur.

İş bilmez, câhil adamlardan mürekkeb olan Anadolu me'mûrîni aynı zamanda lâkaydliğiyle zâten sefîl ve bîçâre olan ahali için bir belâ oluyor.

Bu haller karşısında insan; "Yâ Rab! Bu memleketin me'mûrlarına insâf vererek dimâğlarına ma'lûmât aşılayarak bir hârika, bir mu'cize göster!" demekten kendisini alamıyor.

İkinci bir makāle ile köylerdeki mekteplerle buralardaki ahalinin sûret-i irşâdı hakkında vârid-i hâtır olan mütâlâayı yazacağım.

İstanbul Sultânîsi Muallimlerinden

A[elif]**. N.**

* * *

Sebîlürreşâd

Sebîlürreşâd da inşâallah bu bâbdaki mülâhazâtını bildirecektir.

MAKĀLÂT

MEFÂHİR-İ TIBBİYYE-İ İSLÂMİYYE

– 1 –

Asya'nın hâver-i şarkîsinden tulû' eden İslâmiyet ki, esâsı nev'-i beşeri zalâm-ı cehâletten kurtarmak, gāyesi insâniyeti medeniyetin mertebe-i kusvâsına irtikā ettirmektir; işte bu dîn-i âlî bir zamanlar Şark'ın sâf ve fakat dalâlet ve hayâlât vâdîlerinde sâir olan fikr-i bâtılını tehzîb, Garb'ın zulmetler içinde dâir bulunan vahşiyâne etvârını tebdîl eyleyerek vaz' ettiği hakāyık-ı maddiyye ve ma'neviyye, açtığı şehrâh-ı medeniyyet ile cihânda tebeddülât-ı azîme îkā' eylemiştir.

Az vakit zarfında sâliklerini fikren insâniyetin evc-i ikbâline, tab'an medeniyetin mertebe-i gāyesine îsâl eden Dîn-i İslâm kıtaât-ı âlemi servet-i ilmiyye ve insanları hürriyet-i fikriyye ile meşhûn etmiştir.

İşte bu dekāyık-ı ulviyye ile mâlî olduğu içindir ki, medeniyet-i hâzıranın kesbettiği mertebe-i bâlâ her zamanda, her iklîmde İslâmiyet'in saçtığı tohumun semerât-ı nâfiasıdır.

Evet! Bugün memâlik-i mütemeddine ve müterakkıyyenin kâşâneleri, sanâyii, maddî terakkıyât-ı gûn-â-gûnu tezyîn-i uyûn eylemekte ise de, terakkıyât-ı ahlâkıyye ve ma'neviyye nokta-i nazarından Avrupa İslâmların derecesine hâlâ vâsıl olamamıştır.

Bugün medeniyet-i hâzıranın mûcidi olmak iddiâsıyle mağrûr olan Avrupalılar Şark'ın fezâil-i ma'neviyyesi hakkında hiçbir sûrette şakk-ı şefe etmeye muktedir olamaz. "El-fazlu li'l-mütekaddim" fehvâsınca medeniyet-i hâzıranın, felsefenin, ahlâkıyâtın vâzı'ları Voltaireler, Rousseaular,

Montesquieuler olmayıp İbni Sînâlar, İbni Rüşdler gibi allâmeler, İbni Haldûnlar gibi erbâb-ı siyâsettir.

Târîh-i medeniyyet tedkîk edilirse terakkıyât-ı ilmiyye ve teceddüdât-ı fikriyye husûsunda akvâm-ı İslâmiyyenin ibrâz eyledikleri gayretler bütün dehşet ve azametiyle nazarlarımızı işgāl eder.

Cihanın enzârında tahakkuk eylemiştir ki, Dîn-i Mübîn-i Ahmedî'nin zuhûruyle envâr-ı medeniyyet nasıl bir kuvve-i hârika ile lem'a-nisâr olmaya başlamış ise aynı zamanda müslümanlar bir elde çerâğ-ı ilm ü ma'rifet, diğerinde mîzân-ı adâlet olduğu hâlde Asya'dan hurûc ile Avrupa ve Afrika memâlikinde hüküm-fermâ olan zulmet-i cehl ü nâ-dânîyi ref' ederek kıtaât-ı mezkûreyi müstağrak-ı envâr-ı medeniyyet eylemişlerdir.

Kurûn-ı Vustâ'nın âfâkını istîlâ etmiş olan zalâm-ı cehâlet sırf mücâhidîn-i şecâat-karîn-i İslâmiyânın himmetleriyle kalkmış, nûr-ı ilm ü ma'rifet Şark'ın mahzen-i ilm ü irfânı olan Rey, Bağdad, Semerkand'dan âsumânını sehâb-ı kesîf-i cehâlet istîâb etmiş bulunan İtalya, Sicilya, İspanya ve Fransa'ya idhâl edilmiştir.

Kurûn-ı Vustâ'da bahr-ı bî-pâyân-ı cehâlette pûyân olan Avrupa, milel-i kadîme medeniyeti bakāyâsından da istifâdenin yolunu bulamamıştı. Akvâm-ı kadîmenin âsâr-ı ilmiyyesini bile ancak İslâmlar Avrupa'ya tanıttılar. Büyük Friedrich'in; "Târîh denilen fen ne zamandan ibtidâ eder?" suâline cevâben, bir hakîm müverrih tarafından; "Hurâfâtın mürûrundan sonra başlar" denildiği gibi terakkıyât-ı sahîha-i tıbbiyye de ancak edvâr-ı kadîmenin sürükleyip getirdiği hurâfât-ı tıbbiyyenin nihâyet bulduğu günden i'tibâren terakkīye yüz tutmaya başlamıştır.

Fenn-i mezkûr nice asırlar mestûr bulunduğu zalâm-ı hayâlâttan kurtularak Şark ve Garb müderrisliği ünvân-ı fâhirini ihrâz eylemiş bulunan hukemâ ve etibbâ-yı İslâmiyyenin dest-i fâzılânesiyle yeniden ihyâ **[134]** olunmuştur. Mîlâdın dokuz, on, onbir, oniki asırlarında ilm-i celîl-i tabâbet hukemâ-yı İslâmiyyenin himmetleriyle pek ziyâde terakkī ederek Afrika'nın sevâhil-i şimâliyyesiyle bütün Avrupa memâlikine intişâr etmiştir.

İspanya'nın Endülüs hıttası Arabların fethinden mukaddem garîk-ı leyle-i cehâlet iken Târık bin Ziyâd ve Mûsâ bin Nusayr taraflarından câ-be-câ rekzolunan a'lâm-ı muzafferiyyeti müteâkıb şu'le-i ilm ü ma'rifet ser-â-pâ İspanya, Portekiz, Fransa'da lem'a-nisâr olmuştur.

Ezmine-i mutavassıtada Avrupa sefâlet ve cehâletin mâtem-engîz pûşîde-i siyâhına bürünerek ilm ü fen, hırfet ü san'at nâmına habbe-i vâhideye mâlik olmadığı zamanlar sanâyi'-i İslâmiyyenin husûle getirdiği âsâr-ı nefîse memâlik-i efrenciyye pazarlarında pek ziyâde revâcda idi.

Şam, Kurtuba, Gırnata, İşbiliye, Tuleytula'nın evânî-i sîm ü zeri, akmişe-i nefîsesi Avrupa memâlikinin her tarafına sevkolunur idi. Şimdi Avrupa emtiası Şark'da nasıl revâcda, halk beyninde ne yolda moda ise Milâd'ın on, onikinci asırlarında bilâd-ı mezkûre-i İslâmiyye fabrikaları mahsûlâtı frenk ricâl ve nisâsı tarafından son derece mazhar-ı rağbet olmakta idi.

İşte cehd ü ikdâmları dünyâyı hayrette bırakan İslâmlar fünûn u sanâyi'de bu derece ileride iken memâlik-i ecnebiyye akvâmı edyân u mezâhib-i Hıristiyaniyye ihtilâfât u münâzaâtıyle ihtirâsât-ı siyâsiyyeden göz açamayarak cehl ü nâdânî içinde bî-mecâl kalmış idi.

Vaktâ ki, medeniyet-i İslâmiyye cânib-i Şark'tan nâhîd-i fazîlet gibi tulû' ederek memâlik-i efrenciyyeyi envâr-ı saâdet-âveriyle zıyâdâr, bil-umûm akvâm u milel-i muhtelifeyi adâlet, hürriyet-i vicdân, emniyet-i mâl u cân ile bahtiyâr, ezmine ve a'sâr-ı kadîmenin sürükleyip getirdiği envâ'-ı hurâfâtla perîşân olan fikirleri teskîn ederek bilâd ü emsârı ma'mûr u âbâdân eyledi; Garb'ın müfekkiresi de küşâyiş bularak kendisinde "ilm ü fenn"e meyl ü heves uyanmaya başlayabildi.

Binâenaleyh frenkler bundan sonra Bağdad, Şam, Endülüs dârülfünûnlarına Avrupa'dan talebe gönderip terakkıyât-ı ilmiyye, sanâiyye ve tıbbiyyeden hisse-yâb-ı ma'rifet olmaya yüz tuttular.

Mîlâd-ı Hazret-i İsa'nın sekiz yüzüncü senesinden bin dört yüz doksan iki târîhine kadar akvâm-ı necîbe-i İslâmiyye siyâset âleminin fermân-fermâsı oldukları gibi cihân-ı ilm ü fennin de yegâne hâkimi idiler.

Kurûn-ı Vustâ'da değil yalnız Avrupa'ya, bütün âleme bi-hakkın şân u şeref veren millet ancak Ümmet-i İslâmiyye olup fenn-i tıb, edebiyât, felsefe, coğrafya, târîh, seyâhât, hayvânât, nebâtât, kimyâ, cebir, hendese, fenn-i mi'mârî ve sâirede binlerce mütehassıs zevât yetişerek ulûm u fünûn-ı mezkûreyi âdetâ yeniden te'sîs edercesine tedvîn etmişlerdir ki, bunların halka-i tedrîsinde diz çöken Avrupa talebesi memâlik-i efrenciyyede teslîm-i rûh eylemiş bulunan medeniyetin ihyâsına bâis olmuştur.

Medeniyet-i İslâmiyye târîh-i Hicret'in yüz otuz sekiz senesinden i'tibâren iki büyük merkeze mâlik idi ki, bunların birisi Bağdad, diğeri de İspanya'nın Endülüs hıttasında kâin Kurtuba belde-i meşhûresi idi. Bağdad Dârülfünûnu beş yüz sene çâr aktâr-ı âleme neşr-i zıyâ-yı ma'rifet eylemiştir.

Fünûn-ı tıbbiyyede asrımızda bile hükmü cârî bir çok nazariyâtı, emrâz-ı sâriyyeden çiçek ve kızamık gibi hastalıklar hakkında en mükemmel âsârı, ameliyât-ı cerrâhiyyeyi, fenn-i tedâvî ve müfredât-ı tıbbı ve uyuz illetinin sebebi olan "Sarcoptes" namındaki küçük böceği, verem illetinin sârî olduğunu etibbâ-yı İslâmiyye keşfetmişler, hem öyle bir zamanda keşfetmişlerdir ki, hurde-bînin değil ismi, hayâli bile zihinlerde teressüm etmemiş, Garb'da âlem-i tabâbet nâmında ciddî bir eser meydana gelmemiş, bütün Avrupa'nın emvâc-ı müdhişe-i cehâlet içinde mahv u nâ-bûd olmasına ramak kalmış idi.

Hukemâ ve etibbâ-yı İslâmiyyenin âsâr-ı metrûkesi Avrupa'da Arabların inkırâzından sonra asırlarca tedrîs edilmiştir. Ez-cümle Endülüs'ün şevket ü azamet-i ilmiyyesi erkânından olup Kurtuba'nın mehd-i irfânında perverişyâb-ı kemâl olan dâhî-i şehîr Ebu'l-Kāsım'ın fenn-i cerrâhîye dâir âsârı Fransa'nın Montpellier ve İspanya ve İtalya'nın birçok dârülfünûnlarında dört yüz sene tedrîs edilmiştir.

Sâbık Etfâl Hastahânesi Sertabîbi
Beylerbeyili İbrahim

"ALLÂHU EKBER!"

İslâmiyet en büyük, en mukaddes bir kelimedir. Müslümanlar her emr-i azîm karşısında bulundukları zaman; "Allâhu Ekber!" der, işe başlar, mütevekkilen alallâh sebât eder. Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd da bu gibi müslümanlara Kudret-i Samedâniyyesi'yle imdâd eder. Bizim bildiğimiz budur; her mü'min-i muvahhidin akîdesi de budur, bildiği de budur!

Biz ne Napoleon gibi; "Para! Para!" diyebiliriz, ne de asr-ı hâzır devletleri gibi esliha-i cedîde ve mühimmât-ı adîdeye bel bağlayabiliriz. Bizim yegâne melce'imiz, yegâne ümîd-gâhımız Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'in Kudret-i Samedâniyyesi, Hazret-i Fahru'l-kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât Efendimiz'in imdâd-ı rûhâniyyesi olabilir. Eğer biz buna kemâl-i sıdk u hulûs u muhabbetle i'timâd edecek olursak –şübhe yoktur ki ediyoruz; bütün kalblerimiz ile buna şehâdet ederiz– o hâlde zerre kadar şübhe olunamaz ki, nusret-i ilâhiyye de bizimledir. İşte nass-ı celîl-i *Kur'ân*:

(اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّى مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ مُرْدِفِينَ)[1] mazmûn-ı münîfi: "Mâdem ki siz Rabb'inize karşı istiğâse ediyor, güveniyorsunuz; duânız makbûldür, düşmanlarınıza karşı Ben size rûhâniyet-i **[135]** Samedâniyyem ve gürûh gürûh teâkub u tevâlî eden melâike-i mürdifîn ile imdâd ediyorum."

Elhamdülillâh umûm müslümanlar, yüz milyonlarca müslümanlar Cenâb-ı Hak'dan istimdâd ediyorlar. Hiç şübhe ve tereddüd olunamaz ki, nusret-i ilâhiyye de bizimledir. Şu hâlde bizim için telâş olunacak bir şey yoktur. Kemâl-i itmi'nânla vazîfemizde sebât edelim. Bizim için emr-i ilâhî böyledir.

Ey müslümanlar! Ey can arkadaşları Osmanlılar! Biz yakînen bilmeliyiz ki, her ferd için, her sınıf halk için her zamana mahsûs birer vazîfe vardır. Bugün lâf u güzâf ile kendimizi iğfâl, ihvânımızı rencîde etmek zamanı değildir. Bugün her ferd-i Osmânî vazîfe başında bilfi'l isbât-ı vücûd ederek sebât ü metânet göstermek zamanıdır. Düşmanlarımız karşımıza çıkmıştır. [2](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُم فِئَةً فَاثْبُتُوا) emr-i celîli bize sebât ü metânet vazîfesini ta'yîn eylediği gibi, vazîfemizi îfâ edecek olursak Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd; [3](سَاُلْقِى فِى قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ) nass-ı celîli ile düşmanlarımızın kalblerine korku ve endîşe ilkâ edeceğini de vaad buyurmuşlardır.

Bugün bize muhârebeyi kazanmak için terettüb edecek vazîfelerden biri de; ricâl-i devletin ve bilhâssa Pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin fermânlarına ve evliyâ-i umûra itâat etmektir. Hazret-i Fârûk radıyallâhu anh Sa'd bin Ebî-Vakkâs'ı diyâr-ı Fars'a gönderdiği zaman asâkir-i İslâm'a hitâben söylediği nutkunda; (نتيجة الحرب فى السمع والطاعة) buyurmuşlardır. Bize terettüb edecek vazîfe; herkes kendi başına bir diplomat ve ma'lûmât-furûşluk etmeyip, evliyâ-i umûra kemâl-i hulûs-ı niyyet ile itâat etmektir. Eğer biz ricâl-i devlet vezâifine müdâhale etmeyip her ferd-i Osmânî kendisine terettüb eden vazîfede sebât ederse kat'iyyen emîn olabiliriz ki, nusretullâh bizim iledir. Aksi hâlde; kahveci, bakkâl, na'lband, boyacı, süpürgecilere varınca diplomat olur da herkes kendi kafasıyla giderse, neûzü billâh hâlimiz hüsrândadır.

Bir haftadır bir çoklarımız; "Muhârebe olmayacak!" diye kıyâmetler kopardık. Şimdi de bir takımlarımız yine aynı vaz'iyette; "Muhârebe olup da gâlib gelecek olsak bile hiç bir şey kazanmak ihtimâlimiz yoktur!" gibi sözler ile efkâr-ı umûmiyyeyi ümîdsizliğe sevkediyor. Halbuki bu endîşeler tamâmıyle bizim vazîfemiz hâricinde evliyâ-i umûra âid mesâildendir. Harb i'lân olunacak ama ne sûretle ve ne zaman i'lân olunur, bunları ta'yîn eden mahâfil var, adamlar var. Harb olup bi-iznillâh muzaffer ve mansûr olarak a'dâlarımızın merkezlerine kadar dayandıktan sonra sulh mes'elesini müzâkere edecek zaman gelirse, yine ricâli müzâkere eder. Artık bu mes'eleler de Direklerarası'nda hallolunamaz ya!

Bizim vazîfemiz tekrar edelim; "sem' u tâat"tir. Hâl-i hâzıra göre sebât ü metânet, daha ilerisini evliyâ-yı umûra terkederek Cenâb-ı Hakk'a duâ etmektir. Fahr-i Kâinât Efendimiz esnâ-i muhârebede bütün esbâbına tevessül ettikten sonra da; [4](اللهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي، اللهُمَّ آتِ مَا وَعَدْتَنِي، اللهُمَّ إِنْ تُهْلِكْ هَذِهِ الْعِصَابَةَ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْضِ) diyerek Cenâb-ı Allah'a tazarru' ederdi. Bizler ki bugün aynı hâlde bulunuyoruz, hiç olmazsa ma'neviyâtımızı muhâfaza edelim, o şanlı ma'neviyâtımız ki, vaktiyle dünyaları titretmiştir ve hâlâ titretmektedir. Bizim için bugün en büyük vazîfe budur; biz kendi vazîfelerimizi bildikten sonra, evliyâ-yı umûrumuz da vazîfelerinde tereddüd etmezler. Bugün vazîfe sebât ü metânettir; iki hafta sonra da Filibe'de sebât ederiz. Kabûl etmezlerse Sofya'da sebât ederiz; o zaman sebât etmeyenleri ettiririz… Bir kere; "Allâhu Ekber! İleri, arş!" desinler, sonrası; [5](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُم); emr-i katîdir!

Abdürreşid İbrahim

MEKÂTÎB

Kosova Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

KOSOVA CİHÂDA NASIL "LEBBEYK" DİYOR?

İslâm kuvveti, Osmanlı mikneti! Bin türlü tecrübeleriyle henüz bir hisse-i kanâat, bir huzme-i îmân kazanmak istemeyen, ibtilâdan ibtilâya koşan miskîn düşmanlarımız, bu kudsî düstûr-ı âhenîn-sûr karşısında bin birinci def'a olarak yine bir tâli' denemek sevdâsına düştüler; "Ne olur, ne olmaz!" dediler. Ne olup ne olmayacağını âtî-i karîb onlara bütün kudret-i belâğat, satvet-i fesâhatiyle gösterecek inşâallah!..

Sandılar yahud kandılar ki, Müslümanlık, Osmanlılık teşettüt-i kulûb yüzünden, anlaşamamazlık hummâsından tâm kābil-i hazm u bel' bir derece-i nadca erdi; hemen el uzatmalı, koparmalı ve yutuvermeli. Hayır, aldandınız ey Balkan'ın taş beyinlileri, aldandınız! Hem bu sefer pek yaman, pek bî-emân aldandınız! Müslümanlar, birbiriyle gav-

[1] Enfâl, 8/9.
[2] Enfâl, 8/45.
[3] Enfâl, 8/12.
[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 18.
[5] Muhammed, 47/7.

gālı olabilirler, birbirleriyle boğuşabilirler, hattâ birbirlerini boğazlayabilirler fakat, hiçbir zaman kalblerinin âheng-i darabânı birbirlerini tekzîb etmez! Onlar bire kāildirler; birlik için uğraşırlar ve birdirler. Hele bu vahdet-i kudsiyyeye pâk bakan bir kör göz gördüler mi, onu bu birlik, bu aşk-ı ehadiyyet uğurunda öyle bir çıkarırlar ki… Ve bu ameliyye-i hakîmâne, izâle-i amâ için o kadar hayr-hâhâne olur ki, musâbları da cizye-i emânı şükrânlarla edâya şitâb ederler!

Bu âkıbet-i şifâ-kâr uzak değildir; kulûb-ı selîme, ukūl-i müselleme buna îmân ediyor!

* * *

Üsküp'te dün tertîb edilen, hayır, kendi kendine kaynayan, fışkıran ihtifâl-i muazzam-ı millîyi, *Sebîlürreşâd* kāri'leri, yevmî cerîdelerde okudular; bu haşr-âsâ heyecân-ı kudsî-zebânın gāye-i ictihâdını teblîğ eden telgrafnâmeyi de yüreklerinin en derin bir zâviye-i tebcîline sakladılar. Bunu bilirim; fakat bu mahşer-i necâib ve maâlînin tebcîlkâr bir müşâhidi, gördüklerini dindaşlarına telkīn etmek **[136]** isteyen, yüreğinin feverân-ı şükrânını tesbît etmek emeline münkād olan heyecânkâr bir matâli'i sıfatıyle söyleyeceklerim, dinleteceklerim var:

Cuma günü namazdan evvel bütün dükkânlar kapanmış, yaşamak için ölmüştü. Sultan Murad Câmi'-i Şerîfi leb-â-leb cemâatle dolmuştu. Avluda târîhî sancaklar ihzâr ediliyordu. Namazı müteâkıb, burada müctemiîne vahdetin lüzûmu teblîğ olundu, kalblere lâhûtî bir duâ ile bârân-ı sekînet yağdırıldı. Gökler, münkād-ı huzû' olarak derhâl "Allah, Allah, Allah" nidâlarıyla sancaklara vaz'iyet-i amûdiyye verildi ve bundan sonra hareket başladı. Artık câmi'-i şerîfden iktibâs-ı nûr u kuvvet eden cem'iyet, ilerledikçe kabarıyor, bütün sokaklar bir seyl-i galeyân u heyecân içinde yüzüyordu. Tekbîr sadâları, Hudâ'dan isti'tâf-ı avn u hidâyet ederek havanın âğūş-ı tesellümünde infilâk ediyor, gürlüyordu. Bu müteharrik azamet ü ihtişâm, telgrafhânenin önünde tevakkuf etti. Bütün vilâyâta, Kosova mülhakātına keşîde edilmek üzere yazılan telgrafnâme, ziyy-i ulemâda bir zât-ı muhterem tarafından okundu ve bir tûfân-ı tasvîb içinde ecniha-i berka tevdî' olundu. Ben burada söylenen sözlerin, tebârüz eden avâtıf-ı asîlenin huzûr-ı feyz u kudsiyyetinde efkâr u hissiyâtımın talâkat-i heyecânına hüviyet-i ma'neviyyemi bütün bütün terketmiş, bir ân, bir ân-ı mes'adet, hayır olmadı, ifâde edemedim, nâ-kābil-i ta'rîf bir ân yaşamaya başlamıştım. Kolay kolay ağlayamam; bütün heyecânlarım, tekâsüf eder kalır. Âh, bu sefer de böyle olacaktı! İçin için emn ü itmi'nân yaşları dökecektim; iki Arnavud, iki ihtiyâr kahraman, gözyaşlarımı câzibe-i safvet ü merdânegîsiyle yerinden çekti kopardı: Artık ağlıyor, sevine sevine, güle güle ağlıyordum!

Buradan dâire-i askeriyyeye geçildi; halkın teşnegî-i cihâdı Müşîr İbrahim Paşa hazretlerine teblîğ olundu. Muhterem paşa reşâşe-i beyânlarıyle harâret-i hissiyâtı teskîn ettiler. Sonra hükûmet konağına teveccüh edildi; kalblerin samîmiyet-i meyelânı oraya da tevdî' olundu.

Artık kāfile çarşı yolunu tutmuş, köprüye dayanmıştı. Demir köprüden geçmek mukarrerdi. Azvâ-i heyecân her tarafa serpilecek, sonra istasyona gidilerek kahraman Üsküp redîfleri teşyî' olunacaktı. Fakat bundan evvel bir şey yapılacaktı: Düşman konsoloshânelerini, o mülevves …leri âvâz-ı tahkīr ü tezyîf ile yıkamak, boğuncaya kadar sulamak lâzımdı; o da oldu.

Ben kāfileden evvel istasyona yetişmiştim. Kahraman askerlerimizi küme küme toplanmış, silâhlarına yaslanmış buldum. Bu kitle-i necâbet arasında dolaşmak, beni o kadar tes'îd ediyordu ki… Sîmâlar, behîç ü pür-ümîd, şâtır u müntakım. Her nefer bir mücessem "kuvve-i ma'neviyye". Bünyelerin tekâmül-i levendânesiyle ma'neviyetin a'zamiyet-i dilîrânesi o kadar parlak bir şa'şaa-i fevz ü zafer va'dediyor ki… Tevfîk-ı Hak da daima bu imtizâc-ı âdilin zahîri değil midir?

Asker kabına sığamıyor; o kadar teşne-i harbdir, o kadar nigehbân-ı cidâldir. Yalnız asker mi ya? Siz vazîfe-i askeriyyesi olmayan halktaki neşve-i cihâdı, çâlâkî-i himmeti bir görseniz… Sâde bugün 1800 gönüllü yazıldığı işitildi. Yâ Rab! Bütün bu muvahhid ü müttehid kalblerin Sen muînisin!

Halk, istasyonda askere bütün şevkini, bütün neşvesini, bütün avâtıf-ı ulüvv-i cenâbını, hamiyetini döktü… Asker, bütün bu tezâhürât-ı sâmiye-i hamiyyet ile mahfûf olarak vazîfe başına şitâb ediyor:

Arş yiğitler, vatan imdâdına!

Tekrâr etmekten o kadar haz duyuyorum ki: Halk, millet; teşne-i cihâddır! Hele Bulgarlara karşı öyle bir gayz-ı müntakım var ki, hemen herkes bu vicdânî galeyânı teskîn için oraya koşmak, orada öldürmek istiyor!

Şimâlî Arnavudluk'ta 15'ten 75 yaşına kadar kahraman Osmanlılığın bir hamiyet-i müsellaha kesilerek hudûda şitâba hâzırlandığını dün Osmanlı Ajansı teblîğ etti: Yaşasın koca Osmanlı Arnavudlar, sâf yürekli kahraman müslümanlar…

Size o kadar çok yazmak, o kadar çok anlatmak istiyorum ki, bu aşk-ı teblîği ne yazsam teskîn edemeyeceğim gibi geliyor. Şu iki terkîb, size bütün müslümanlığın, Osmanlılığın tercümân-ı fuâdı olabilir:

Ya kelime-i şehâdet, ya kelime-i bakā!

Üsküp **A**[ayın]**. Z**[zel].

ŞUÛN

BALKANLAR MUHÂREBESİ

27 Eylül, Perşembe:

Kimsenin intizâr etmediği bir küstahlıkla Balkan hükûmetlerine ön ayak olan Karadağ'ın i'lân-ı harbini müteâkıb herkes Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan'ın da i'lân-ı harb edeceklerini ümîd etmiş, artık tatlı tatlı bir cihâd vukū' bulacağını Osmanlı göğüslerini kabartan bir hiss-i kable'l-vukū'-ı muzafferiyyetle intizâr eylemişti. Fakat bugün Karadağ'ın i'lân-ı harbinden iki gün geçtiği hâlde Bulgardan mulgardan haber yok. Bu adem-i vuzûh harb için çırpınan yürekleri pek çok sıkıyor, sîmâlar hep bu tazyîk-ı derûnîyi gösteriyor.

Karadağ hudûdundan gelen haberler düşmanın adem-i muvaffakıyetini bildiriyor. Fakat Osmanlıların asıl istedikleri Bulgar muhârebesidir ki, bir türlü i'lân olunmuyor.

Akşam üzeri, İngiltere, Almanya ve Rusya sefîrlerinin Fransız Sefârethânesi'nde toplandıkları, ahvâl-i hâzıra husûsunda mühim bir müzâkerede bulundukları haberi şâyi' oluyor. Bu, ezhânı daha ziyâde bir intizâra ma'rûz kılıyor. "Acaba Düvel-i Muazzama ne yolda bir karâr ittihâz edecek, ne gibi bir teklîfte bulunacaklar?" diye herkes bekliyor. Geç vakit Osmanlı Ajansı, akşam sâat altıya doğru Meclis-i Vükelâ nihâyet bulduğu bir sırada, Avusturya Sefâreti baştercümânının Bâbıâlî'ye gelerek beş devlet süferâsı nâmına süferânın en kıdemlisi olan Marki Pallaviçini tarafından bir nota verdiğini teblîğ ediyor. (Bu nota kısm-ı mahsûsumuzda mündericdir.)

Bugün Bâbıâlî karşısında yapılan Dârülfünûn nümâyişine iştirâk ve nümâyiş-i mezkûru tertîb ve teşvîk etmiş oldukları töhmetiyle birkaç kişi, ez-cümle *Tanîn* muharrirlerinden iki kişi taht-ı tevkîfe alınıyor.

28 Eylül, Cuma:

Bugün gazeteler hep Düvel-i Muazzama'nın mes'eleye müdâhale etmek arzusuyla Bâbıâlî'ye vermiş oldukları müşterek notadan bahsediyorlar. *Tanîn* şedîd bir lisân-ı itâbla müdâhalenin aleyhine yazıyor; 23'üncü maddenin dirilmesinden korkuyor; "Yarın 61'inci maddenin de bu maddeyi ta'kîb etmeyeceğine ve aynı hakk-ı müdâhalenin Anadolu-i Şarkî hakkında da dermiyân edilmeyeceğine acaba bizi kim te'mîn edecektir?" diye endîşe ediyor. Diğer gazeteler de devletlerin umûr-ı dâhiliyyemize müdâhaleye hakları olmadığını beyân ve Bâbıâlî'nin kendi vazîfesini hüsn-i îfâ edeceğini, her türlü ecnebî kontrolünün reddolunacağını ümîd ediyorlar. Herkes muztaribâne Bâbıâlî'nin vereceği cevâbı bekliyor; Bulgaristan'la kemâl-i tehâlükle intizâr olunan harbin i'lân edilip edilmeyeceği de Bâbıâlî'nin vereceği cevâba bağlı. Bugün Cuma olması münâsebetiyle Bâbıâlî devâiri ta'tîl olduğundan cevâb verilmiyor. Fakat bir ân ta'tîle uğramayan bir faâliyet varsa, o da sevkıyât-ı askeriyye. Her taraftan akın akın askerler, gönüllüler gidiyor. Sirkeci İstasyonu bir meşher-i hamiyyet teşkîl ediyor. "Pâdişâhım çok yaşa!.." ed'iye-i hâlisânesiyle hem-âvâz olarak ordu âzim-i semt-i cihâd **[137]** oluyor, hamiyetli ahali dahi sevgili ordusunu samîmî alkışlar ve duâlarla teşyî' ediyor.

29 Eylül, Cumartesi:

Kabine bugün de devletlere verilecek cevâbın müzâkeresiyle tevaggul ediyor. "Acaba Bulgaristan'la harb olacak mı, olmayacak mı?" diye ezhân-ı umûmiyye hâlâ tereddüdden kurtulamıyor. Fakat bugün kısm-ı mahsûsumuzda aynen dercolunan beyânnâme-i hümâyûn Devlet-i Aliyye'nin hukūk-ı hükümdârîsini müdâfaa etmek üzere müheyyâ-yı harb olduğunu bütün metânetiyle gösteriyor. Ahali sevgili Halîfe'leriyle hem-âvâz olarak şanlı askerlerinin, İslâm mücâhidlerinin muzafferiyeti için duâlar ediyorlar.

Bulgar vahşetine uğrayan zavallı Bulgaristan'da sâkin İslâm kardeşlerimizden büyük bir kāfile-i mazlûmîn bugün İstanbul'a vârid oluyor.

30 Eylül, Pazar:

Efkâr-ı umûmiyye heyecânla bekliyor: "Acaba hükûmet Düvel-i Muazzama'ya ne cevâb verecek?" Meclis-i Vükelâ bugün sâat üçte sadrazam paşanın taht-ı riyâsetinde ictimâ' ediyor. Bu meclisde verilecek cevâbın esâsı karârlaştırıldığı rivâyet olunuyor. Almanya sefîri Bâbıâlî'ye geliyor, Hâriciye nâzırıyla bu mes'ele husûsunda görüşüyor. Avusturya'nın askerî bir takım hâzırlıkları haberleri geliyor. Atina, Belgrad, Sofya Osmanlı sefâret me'mûrlarının avdet harc-ı râhlarının tesviyesi için evâmir-i lâzime i'tâ kılınıyor. Muhârebe alâimi tezâyüd ediyor. Şâyân-ı kayddır ki, muhârebe alâimi tezâyüd ettikçe ahalinin şevki artıyor, pür-ümîd kesiliyor. Balkan şımarıklarının küstahlığının Osmanlı kahramanları için muhârebeyi bir ihtiyâc-ı tabîî hâline koyduğu âşikâr oluyor. İdâre-i örfiyye nümâyişlere müsâade etmiyor ise de, cihâda koşan askerlerin şarkıları, gönüllülerin pür-şetâret ve heyecân sokaklardan akın etmeleri âdetâ pâyitahtı nümâyişler kadar pür-hayât ve galeyân gösteriyor.

Bugün muhârebe mesârifâtı olarak altı milyon lira kredi te'sîsi için lâyiha-i kānûniyyenin tanzîmi taht-ı karâra alınıyor.

1 Teşrînievvel, Pazartesi:

Bugün vicdânlara bir küşâyiş geliyor. Ufk-ı siyâset tavazzuh ediyor. Bâbıâlî cevâbını veriyor, devletlerin arzû-yı müdâhalesini reddediyor. Bir taraftan da Harbiye Nezâreti'nden resmî olarak Karadağ hudûdundan ilk haber-i muzafferiyyet ber-vech-i âtî matbûâta teblîğ olunuyor:

"Berane'deki müsâdemât hâlâ devâm ediyor. Gosine, Plava istikāmetlerinde ilerlemek isteyen Karadağlılar, oradaki askerin şiddetli mukāvemetine uğramışlardır. Şimâlden Akova üzerine ilerleyen Erkân-ı Harb Binbaşı Mümtaz Bey kumandasındaki müfreze, Karadağlılara büyük zâyiât verdirmiştir. İpek ve Rogova müstahfız efrâdı Berane ve Gosine'ye yetişmişlerdir. Gosine'deki müsâdemât muvaffakıyetle devâm ediyor. Berane'ye müretteb kuvâ-yı muvazzafanın son aksâmı yetişmek üzeredir. Karadağlıların Tuz istikāmetinde ilerleyen kısm-ı küllîsi Tuz'daki müfrezenin şiddet-i mukāvemetine uğramıştır. Burada pek kanlı müsâdemât vukū'a gelmiş, asâkir-i şâhânenin gösterdikleri şecâat büyük takdîrlere şâyân görülmüştür. Son alınan haberlere nazaran Tuz'da müsâdemât hâlâ devâm ediyor. Dağlıların göl ile deniz arasında ilerleyen kuvvetleri Tranya[?] cihetindeki müfrezemiz tarafından def' edilmiştir."

Husûsî haberler dahi Karadağlıların 120 maktûl ve 400 mecrûh verdiklerini te'mîn ediyor.

İstihbârât Kalemi birkaç gün evvel İtalya ile cereyân eylemekte bulunan sulh müzâkerâtının munkatı' olduğuna dâir neşriyâtı tekzîb ediyor!

Zevâlî sâat bir buçukta zât-ı şevket-simât-ı Hazret-i Pâdişâhî Harbiye Nezâreti'ni teşrîf ve nezâret meydanındaki Karârgâh-ı Umûmî'yi ziyâret buyuruyorlar. Asâkir-i şâhâne ile Türk, Arnavud, Çerkes ve sâir anâsırdan teşekkül eden gönüllü taburları, Osmanlı Ordusu'nun kumandan-ı a'zamı karşısında geçit resmi icrâ ediyor ve Halîfe hazretlerinin mazhar-ı taltîf ü iltifâtları oluyorlar. Mevkib-i hümâyûn

Bâbıâlî, Dîvân Yolu caddelerinden geçtiği sırada bütün ahali saf-beste-i ihtirâm olarak büyük Halîfe'lerini alkışlıyorlar, mazhar-ı iltifât-ı şehriyârî oluyorlar. Karârgâhdan dönerken zât-ı şâhâne istasyonu teşrîf ediyor, muhârebeye giden askerleri bizzat teşyî' buyuruyor. Asker; "Pâdişâhım çok yaşa!" bağırıyorlar…

Akşam üzeri vaz'iyet daha ziyâde kesb-i vuzûh ediyor. Herkesde bir sevinç duyuluyor. Bulgaristan sefîrinin Bâbıâlî'ye bir nota vererek; "Makedonya'ya muhtâriyet verilmeyince Balkan devletlerinin muhârebeye mecbûr kalacakları" yolunda bir teblîgātta bulunduğu şuyû' buluyor. *Yeni Gazete* kapısında asılan işbu ma'lûmâtı pür-tehâlük okuyarak defterlerine kaydedenler; "Ha böyle…" diye yollarına devâm ediyor ve etvârlarından vazîfe başına koştukları anlaşılıyor. Akşam çıkan gazeteler sefîrin böyle bir nota vermediği, fakat Sofya maslahatgüzârımıza Bulgar hükûmeti tarafından Balkan hükûmetleri nâmına böyle bir nota verildiği bildiriliyor. Hülâsa bugün herkes seviniyor. Çünkü Karadağ hudûdundan muzafferiyet haberleri geliyor; Düvel-i Muazzama'ya Osmanlılığın şân u şerefiyle mütenâsib bir cevâb veriliyor. Zât-ı Şâhâne gerek karârgâhı teşrîfleri, gerek istasyonda meydân-ı gazâya giden askerleri teşcî' etmeleriyle millete ümîdler veriyor ve en nihâyet beklenilen şey kesb-i vuzûh ediyor: Bulgarla muhârebe… Zâten bugün muhârebe husûsunda en ihtiyât ve i'tidâl ile beyân-ı fikr eden gazeteler de; "Artık isterse harb olsun" diye yazıyorlardı.

2 Teşrin, Salı:

Bugün bütün gazeteler müttehidü'l-lisân olarak Bâbıâlî'nin mâhirâne icrâ etmiş olduğu siyâsetin medîha-hânıdırlar. Evet bütün nümâyişler ve isti'câllere karşı Bâbıâlî metânetini muhâfaza etmiş, arada on gün kazanmış, meydân-ı harbdeki vaz'iyetimizi düşmanlarımızın bağrını delecek sûrette tebdîl etmiş, efkâr-ı umûmiyye-i âleme de Balkan hükûmetlerinin maksadı ıslâhât olmadığını ra'nâ göstermekle Osmanlıların haklı olduklarını isbât eylemiştir. Düvel-i Muazzama'nın müşterek notası, Bâbıâlî'nin ona verdiği cevâbı, Bulgar hükûmetinin maslahatgüzârımıza verdiği nota –ki, bugünkü gazetelerde neşredilmiştir– hep bunu gösteriyor. (Bu vesâik-ı târîhiyye kısm-ı mahsûsumuzda mündericdir.) Bâbıalî'nin bu hüsn-i idâre-i siyâsetinden herkes müteşekkir bulunuyor… Hattâ "Cenîn=*Tanîn*" de râzî ve müteşekkir!

Bugün Harbiye Nezâreti Karadağ hudûdu muhârebâtına âid ikinci teblîğ-i resmîsini gazetelere veriyor. Muhârebâtın pek kahramanâne ve hûn-rîzâne olduğu anlaşılıyor. Bizimkiler Karadağ dâhilinde ibrâz-ı besâlet ediyorlar. Gayûr zâbitlerimizden Binbaşı Salahaddin ve Kemâl Beyler'le Kumandan Sa'deddin Bey'in şehîd olmaları gāzîlerimizde bir hiss-i rekābet, aynı zamanda bir azm-i intikām u celâdet tevlîd ediyor.

Sırp hudûdunda çetelerle müsâdemât devâm ediyor ve muvaffakıyetin daima asâkirimiz tarafında olduğu haberleri geliyor.

Yunan sefîri tarafından Bâbıâlî'ye tevkîf olunan Yunan gemilerinin 48 sâat zarfında tahliye talebine dâir bir nota veriliyor.

Bugün yine fevkalâde olarak Hey'et-i Vükelâ Bâbıâlî'de ictimâ' ile Balkan hükûmetleri tarafından sefârât-ı Osmâniyyeye müştereken teblîğ edilen notaya karşı hükûmet-i Osmâniyyenin ahzedeceği vaz'iyet hakkında müzâkere ediyorlar, nota mündericâtının küstâhâne olduğunu nazara alarak böyle bir notaya cevâb vermeyi hükûmet-i Osmâniyyenin şeref ü haysiyetiyle mütenâsib bulmuyorlar. Hâriciye nâzırı tarafından üç Balkan devletleri nezdinde olan süferâmıza telgraf keşîde edilerek münâsebât-ı siyâsiyyenin inkıtâ'ıyle avdet eylemeleri teblîğ ediliyor.

Taht-ı tevkîfde olan Yunan gemilerinin tahliye edilmesini taleb eden Yunan **[138]** notasına cevâb verilmeyeceği taht-ı karâra alınıyor. Atina'da Girit meb'ûslarının Yunan Meclis-i Meb'ûsânı'na kabûl olunmaları haberi ve Yunan Başvekîli Venizelos'un; "Bundan sonra Yunan ile Girit'in yalnız bir meclis-i meb'ûsânı olacağını" i'lân ettiğini telgraflar iş'âr ediyor.

3 Teşrînievvel, Çarşamba:

Bugün inkıtâ'-ı münâsebât gazetelerle i'lân edilince herkes artık Balkan ahvâlinin kesb-i vuzûh ettiğinden, akşama, sabaha resmen i'lân-ı harb edileceğinden emîn görünüyor. Yalnız gazeteler; "Neden Bulgarlar teşebbüs-i harb-cûyânelerinde te'hîr gösteriyorlar?" diye ahalimizle beraber merak ediyorlar. Herkese öyle geliyor ki, Bulgaristan seferberliğini lüzûmu derecesinde bitirememiştir. Maamâfîh harbin muhakkak olduğu artık vâreste-i şektir.

Acaba muhârebe yalnız Balkanlar'a münhasır kalacak mı? Efkâr-ı umûmiyyeyi işte bu nokta meraklandırıyor. Rusya tahşîdâtından, Avusturya hâzırlıklarından herkes birer ma'nâ çıkarmak istiyor. "Balkan muhârebâtı netîcesinde bir Rus–Avusturya muhârebesi mi olacak? Yahud her türlü mesâil-i gâmızada kendilerine âid olunca bir tarîk-ı i'tilâf bulabilen Avrupa diplomatları harbin Avusturya'ya sirâyetini men' edecekler mi?" diye düşünenlerimiz, muhârebe başlasa bile diplomasimizin uhdesinde büyük ve ağır bir vazîfe olduğunu teslîm ediyorlar. "Muhârebeyi asker yapacak, fakat diplomatlar bitirecektir. Askerlerimiz kadar diplomatlarımız da mâhir olmalıdır" diye gazeteler beyân-ı fikr ediyorlar.

Karadağ ve Sırp hudûdundan bugünkü gazetelerde resmî veya gayr-ı resmî bir ma'lûmât alınmaması intizârı mûcib oluyor.

Hindistan:

Senûsîler Musâlahayı Kabûl Etmeyecekler – "Şeyhu Meşâyihı Zevâyâ es-Senûsîn Ahmed el-Îsâvî" imzâsıyle *el-Alem* Gazetesi'ne Bingazi'den çekilen bir telgrafda Seyyid Ahmed eş-Şerîf hazretlerinin İtalya kumandanına kendilerinde bulunan üserâya mukābil oradaki üserânın terkedilmesine dâir ricâda bulunduğunu tekzîb ile erâcîfden ibâret olduğunu beyân ettikten sonra Seyyid Ahmed eş-Şerîf hazretlerinin şu sözleri de ilâve ediyor:

"Bu bizim için mümkün değildir. Zîrâ biz çok kereler

Senûsî mensûblarını cihâda teşvîk ve düşman-ı bî-emânımız olan İtalya'yı memleketimizden def' etmek için son noktaya kadar mücâhede edeceğimizi i'lân ettik. Biz musâlahayı da kabûl edemeyiz. Hepimiz şehîd olup da bir kişi kalsa yine vatan-ı azîzimizden bir karış yerin sulh ile gitmesine râzî olmayacaktır. Binâenaleyh bunun hilâfına olarak neşrolunan şeylerin hepsini İtalyanlar tarafından tereşşuh eden bir takım erâcîfden olmak üzere telakkī etmelidir."

Afganistan:

Afganistan Ordusunda Jimnastik – Afgan Devlet-i İslâmiyyesi asâkir-i nizâmiyyesinin ihrâz ettikleri mahâret-i askeriyyeyi ihvân-ı dîne göstermek ve aynı zamanda terbiye ve eytâm ve etfâl-i fukarâ için bir iâne toplamak maksadıyle mahsûs bir dâire dâhilinde askerin jimnastik oyunları icrâ etmesi ve ahalinin muayyen bir para mukābilinde gelip de jimnastiği temâşâ etmeleri için emîr hazretlerine mahsûs bir istid'â verdiklerini ve işbu istid'âlarının emîr hazretleri tarafından takdîr ve tasvîb olunarak tatbîk edildiği *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesinde görülmüştür.

Rusya:

İntihâbât ve İslâmlar – Bugünlerde Rusya dördüncü Duma intihâbâtıyla meşgūldür. Hükûmet üçüncü Duma'da az çok hükûmete muhâlefet etmiş olan sâbık meb'ûsları tekrar Duma'ya intihâb ettirmemek için türlü türlü vesâil ile çalışmaktadır. Ez-cümle kānûnen hakk-ı intihâbdan mahrûm ettirmek maksadıyle meşhûr üçüncü Duma İslâm meb'ûslarından Maksûdof'un, "Liyâkat-i mâliyyeyi hâiz değil" diye ismini müntehibciler listesinden tayyettirmiştir. Fakat ahâlî-i İslâmiyye işbu karâra rağmen yine de mûmâ-ileyh Maksûdof'u müntehib-i sânî olarak intihâb etmekle hükûmetin işbu karârını nazar-ı i'tibâra almamışlardır. Mûmâ-ileyh Maksûdof'un bu sûretle tekrar meb'ûs intihâb olunması kabûl veya redd olunacağı mes'elesinin de Duma'da halledileceği ümîd olunmaktadır. Maksûdof üçüncü Duma'da Müslüman Fırkası'nın riyâsetini ihrâz ve Rusya İslâmları menâfi'inin müdâfaası yolunda îrâd buyurdukları hamiyetkârâne nutuklarıyle kesb-i temeyyüz etmiş değerli zekâlardandır.

Buhara:

Buhara İslâmlarının Mühim Bir Teşebbüs-i Ticârîsi – Buhara İslâm tüccârlarından bir hey'et Buhara'da elektrik fabrikası te'sîs etmek üzere bir şirket-i İslâmiyye te'sîs etmişlerdir. Şevvâl'in onbeşinde in'ikād eden şürekâ ictimâ'ında sermâye-i esâsî olarak 200.000 ruble 24.000 lira-yı Osmânî toplanmış. Bu meblağ mezkûr fabrikayı te'sîse kâfî olacak derecededir. İlâve olarak 100.000 ruble 12.000 lira dahi ihtiyât sermâyesi toplanılmaktadır. Yukarıdaki teşebbüs-i ticârîyi tebşîr eden *Buhara-yı Şerîf* refîkımız, Avrupa erbâb-ı servetinin müessesât-ı iktisâdiyye ve ticâriyye sâyesinde ne gibi terakkıyâta nâil olduklarını kaydettikten sonra Buhara İslâm tüccârânını şâyân-ı tebrîk, teşebbüslerini bir nümûne-i imtisâl buluyor. Ecânibin esîr-i iktisâdîsi bulunduğumuz böyle bir zamanda İslâmlar beyninde zuhûra gelen faâliyet-i iktisâdiyyeyi terakkıyât-ı İslâmiyye nâmına alkışlayan *Sebîlürreşâd* dahi Buhara Elektrik Şirket-i İslâmiyyesi'ni ez-cân u dil tebrîk ve bunu Buhara İslâmlarının bir eser-i intibâhı telakkī eder.

İran:

Yar Muhammed Han'ın Mağlûbiyeti – Ahîren Sâlâruddevle'ye iltihâk eden ve bu iltihâkı İran ahrârınca meslek-i meşrûtiyetten irtidâd gibi telakkī edilen Yar Muhammed Han ve yârânının, Kirmanşah civârında mütehaşşid Şahzâde Ferman Fermâ'nın taht-ı kumandasında olan hükûmet asâkiriyle Sâlâruddevle nâmına harbettikleri ve hükûmet asâkirinin muzafferiyetiyle netîcelenen bu muhârebede büyük bir mağlûbiyete uğradıkları, Yar Muhammed Han'ın da katledildiği İran Sefârethânesi'ne keşîde olunan bir telgrafdan anlaşılmaktadır.

Ordu Meclisin Küşâdını İstiyor – Sâlâruddevle ve Yar Muhammed Han'ı ta'kîbe me'mûr olan devlet asâkiri nâmına Kirmanşah'dan keşîde olunan bir telgrafda Ermeniler, Bahtiyârîler, Nizâmîler ve Mücâhidlerden ibâret olan zâbitân ve rüesâsı hükûmetin verdiği va'dinin îfâ olunmasını ve bir ân evvel meclisin küşâdını istemişlerdir.

Tahran Mukadderâtını Londra'dan Bekliyor – Son Posta ile gelen Tahran Gazetesi *Âfitâb*'ın baş makāleleri Balmoral Mülâkātı'na hasredilmiş. Mezkûr mülâkātta Nâibü's-saltana Nâsırulmülk hazretleriyle İran Paris Sefîri ve Maârif Nâzırı Mümtâzü's-saltana'nın dahi hâzır olduklarını yazdıktan sonra, ihtimâl ki, İran'ın bu iki "mümtâz diplomatı" Sir Edward Grey ile Sazanof'u İran menâfi'i ve istiklâli husûsunda daha emniyet-bahş bir karâr ittihâzına iknâ' edebileceklerini ye's-âlûd bir ümîdle beyân etmektedir. Bu makāleleri okumak hazîn… Hazîn olduğu kadar da ibret-engîzdir…

* * *

[139] VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

Târîh-i harbin vesâik-ı resmiyyesini teşkîl edecek neşriyâtı tesbît etmek üzere vesâik-ı târîhiyye diye bir kısım ayırıyor ve bu hafta zarfında neşrolunan vesâikı ber-vech-i âtî dercediyoruz:

Beyânnâme-i Hümâyûn

Harbiye Nezâreti'nden bil-umûm mevâki'-i askeriyyeye teblîğ kılınan beyânnâme-i hümâyûn sûretidir:

Devlet-i Aliyyemiz'in sulh-perverliği cihânın ma'lûm u müsellemidir. Osmanlılar her milletin hukūkuna riâyet ederler; her milletin de bil-mukābele hukūk-ı Osmâniyyeye riâyet etmesini isterler. Osmanlıların hiçbir hükûmet hakkında sû-i nazarı, sû-i niyyeti yoktur. Binâ-berîn kendi haklarında da sâir hükûmetlerin şiâr-ı musâfâta mugāyir harekâtta bulunmamalarını taleb etmek haklarıdır.

Osmanlılar hiçbir kavmin saâdetini, terakkıyâtını ihlâl etmemek arzusundadırlar; kendilerinin saâdetine, terakkıyâtına da diğerlerinin hâil olmasını tecvîz etmezler.

Memleketimizin muhtâc olduğu ıslâhâtın, ale'd-devâm musâdif olduğumuz gavâil-i azîmeye rağmen, bi-hasebi'l-imkân peyderpey icrâsıyle ahalimizin istikmâl-i esbâb-ı

saâdet ve istirâhatine çalışmakta olduğumuz hâlde vatan-ı azîzimize gözlerini diken ve terakkıyât-ı tedrîciyyemizin devâmı emel-i gayr-i meşrû'larının husûlünü gittikçe daha ziyâde tas'îb edeceğini bilen küçük komşularımız ıslâhât ve terakkıyâtımızın inkişâfına mâni' olmak ve gavâilimizden istifâde etmek sevdâsına düşerek tevhîd-i efkâr ve vilâyât-ı mütecâviremize tevcîh-i sevdâ-enzâr eylemişlerdir.

Osmanlıların celâdet-i âlem-pesendânesine bi'd-defeât cilvegâh olan Bulgaristan ve Sırbistan ve Yunanistan ve Karadağ hayâl-perestânının akvâm-ı Osmâniyyenin muhâfaza-i vatan için altı yüz bu kadar seneden beri fedâ ettikleri canlarını düşmanlarına ne kadar bahâlı vermiş olduğundan tegâfül ve memâlikimizin aksâm-ı sâiresinden baîd iki eyâletimizin bir devlet-i muazzama ile bir seneyi mütecâviz müddetten beri başlı başına kahramanâne harb etmekte bulunduğundan da tecâhül ederek serhadlerimize kuvâyı askeriyye sevkine kalkışmalarına binâen nigehbân-ı şecâat-ünvân-ı memleket ve hâmî-i hamiyyet-nişân-ı nâmûs-ı millet olan asker evlâdımın silâh altına cem'ine mecbûriyet hâsıl olmuştur.

Binâen alâ-zâlik şimdilik birinci ve ikinci müfettişliklerinde bulunan nizâmiye ve redîf ve müstahfız kıtaâtının tamâmen ve üçüncü müfettişlik dâhilindekilerin kısmen hâl-i seferberîye vaz'ını irâde ettim.

Âbâ vü ecdâdınızın, sizin saâdetiniz için mübârek kanlarıyla yoğurdukları, sizin istirâhatiniz için azîz canlarını fedâ ederek bugüne kadar hıfzettikleri hâk-i pâk-i vatanın müdâfaası vazîfe-i mukaddesesi bugün size âiddir.

Her zerresi âbâ vü ecdâdınızın eczâ-yı mübâreke-i vücûdundan mürekkeb olan o mukaddes toprakları, âbâ vü ecdâdınızın makber-i münevverlerini düşman ayağı altında çiğnetmemek, evlâd ü ahfâdınızın mülk-i meşrû'unu tecâvüzâttan muhâfaza etmek uhdenize mütehattim bir zimmet-i mukaddesedir.

Düşmanlarımız serhadlerimize toplanıyorlar. Bütün mukaddesâtımızı pâmâl etmeye, âbâ vü ecdâdınızın mîrâsını elinizden almaya, evlâd ü ahfâdınızın saâdetini mahveylemeye hâzırlanıyorlar. Ecdâd-ı izâmınız gibi sizin de kemâl-i şecâatle vatanı muhâfaza, nâmûs-ı milleti müdâfaa için hudûda hemen şitâb ile mâder-vatana uzatılacak dest-i tecâvüzü seyf-i celâdetinizle keserek şanlı âbâ vü ecdâdınızın onlar gibi sitâyiş-i cihâna lâyık hayru'l-halefleri, birâderleri olduğunuzu âleme göstereceğinizden ve ecdâd-ı pâk-ervâhınızın dâstân-ı hamâsetine menâkıb-ı muzafferiyâtınızı ilâve edeceğinizden emînim. Cenâb-ı Hak sizi daima mansûr, Osmanlıları fütûhâtınızla mesrûr etsin!

Târîh-i intişârı 28 Eylül 1328 İmzâ-yı Hümâyûn
Mehmed Reşâd

* * *

Karadağ'ın İ'lân-ı Harb Muhtırası

Karadağ hükûmet-i kraliyyesinin hükûmet-i Osmâniyye ile zuhûr eden birçok sû-i tefehhümleri ve ihtilâfâtı bir sûret-i dostânede halletmek sarfeylediği mesâînin netîcesiz kalmasından dolayı müteessifim.

Metbû'-ı mufahhamım haşmetlü Kral Birinci Nikola hazretlerinden aldığım müsâade üzerine zât-ı fahîmânelerine arzeylerim ki, bugünden i'tibâren Karadağ hükûmet-i kraliyyesi Saltanat-ı Osmâniyye ile olan bütün münâsebâtını kat' ile gerek asırlardan beri tanınmamış olan kendi hukûkunu, gerek Saltanat-ı Osmâniyye dâhilinde bulunan kardeşlerinin hukûkunu istihsâl vazîfesini Karadağlıların silâhlarına terketmiştir.

İstanbul'dan mufârakat ediyorum. Hükûmet-i kraliyye Karadağ'da bulunan Osmanlı me'mûrlarına pasaportlarını verecektir.

25 Eylül, 8 Teşrînievvel, 1912 İmzâ: Plamnah

* * *

Devletlerin Bâbıâlî'ye Verdikleri Nota

Zîrde vâzı'u'l-imzâ olan Avusturya ve Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya sefîrleri Bâbıâlî tarafından ıslâhât icrâsı hakkında alenen izhâr edilen emel ve niyeti Düvel-i Hamse'nin sened ittihâz ettiklerini ve Avrupa-yı Osmânî'nin lüzûm gösterdiği ıslâhâtı ve bunun ahalinin hayr u nef'i yolunda sâha-i fi'le îsâlini te'mînen ittihâzı îcâb eden tedâbîri Berlin Muâhedenâmesi'nin 23'üncü maddesinin ve 1880 Kānûnu'nun rûhuna tevfîkan Bâbıâlî ile hemen müzâkere edeceklerini Bâbıâlî'ye ihbâra hükûmet-i metbûaları tarafından me'mûr edilmişlerdir.

Âzâde-i beyândır ki, ıslâhât-ı mezkûre hükûmet-i Osmâniyyenin tamâmiyet-i mülkiyyesine halel getirmeyecektir.

Pallaviçini, Gerard Lowther, Boumpard,
Kirsch[?], Wangenheim
Dersaâdet 10 Teşrînievvel 1912-27 Eylül 1328 Rûmî

* * *

Bâbıâlî'nin Cevâbı

Bâbıâlî bu notaya cevâben Teşrin'in birinde sabahleyin sâat dokuz buçuk râddelerinde zîrdeki notayı Avusturya-Macaristan Sefâreti'ne tevdî' etmiştir:

Nota Metni:

Hükûmet-i metbûaları tarafından me'mûren Avusturya ve Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya sefîrleri hazarâtı tarafından mâh-ı cârînin onuncu günü Bâbıâlî'ye vukū' bulan teblîgāta cevâben zîrde vâzı'u'l-imzâ Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin umûr-ı hâriciye nâzırı, sefîrler hazarâtının da bizzat müşâhede ettikleri vechile, hükûmet-i seniyyenin zâten Avrupa-yı Osmânî vilâyetlerinin lüzûm gösterdiği ıslâhâtı kabûl ve idhâli lüzûmunu teslîm eylemiş olduğunu kendilerine tahattur ettirmekle kesb-i fahr eyler.

Hükûmet-i Osmâniyye bu ıslâhâtı her türlü müdâhelât-ı ecnebiyye hâricinde icrâya azmettiği ve ıslâhâtın bu şerâit dâiresinde icrâsı Memâlik-i Osmâniyye'nin bu cüz'ünün sekenesini teşkîl eden anâsır-ı gayr-i mütecânise arasında Kānûn-ı Esâsî-i Osmânî'nin rûh-ı hürriyet-perverânesi dâhilinde âhenk ve imtizâcı te'mîn ederek memleketin saâdetine ve inkişâf-ı iktisâdîsine hâdim olmaktan hâlî kalmayacağını tahmîn eylediği cihetle ıslâhât-ı mezkûreyi kemâl-i kanâat ile nazar-ı i'tibâra almıştır.

Şurası şâyân-ı kayd ü işârettir ki, vilâyât-ı mezkûrenin ahvâl-i dâhiliyyesini ıslâh yolunda şimdiye kadar vukū' bulan

teşebbüsât-ı muhtelife muntazar olan semerâtın **[140]** kâffesini i'tâ etmemişse bu teahhurun en başlı sebeblerinden biri şübhe yok ki, maksadları neden ibâret olduğu âşikâr bulunan tahrîk ve ifsâd menba'larından tevellüd eden sû-i kasdların ve cinâyetlerin bâis olduğu hâl-i teşevvüş ve iğtişâştır.

Böyle olmağla beraber hükûmet-i seniyye ahvâl-i mübreme ilcâsıyle Düvel-i Muazzama'nın icrâsına lüzûm hissettikleri teblîgāttaki niyet-i dostâneyi takdîrde geri kalmamıştır. Netîcesinde âlem-i medeniyyet için her türlü vesâit-ı i'tilâf-cûyâne ile önü alınmak iktizâ eden bir takım mesâib-i azîmeyi behemehâl tevlîd edecek bir müsâdeme tehlikesine mâni' olmak üzere Düvel-i Muazzama tarafından sarfedilen mesâîye hükûmet-i seniyye ez-cân ü dil iştirâk eder.

Bu noktada hükûmet-i Osmâniyye Düvel-i Muazzama'nın çâre-i hallini taharrî ettikleri mes'ele-i müdhişe karşısında kendilerinin vazîfe-i insâniyet-perverânelerini teshîl edecek sûrette daha evvel davranmış olduğu zannındadır.

Filhakîka, hükûmet-i seniyye Berlin Muâhedenâmesi'nin bir çok mevâddının gerek metn-i muâhedenâmeye, gerek rûhuna mugāyir bir sûrette tatbîk ve bu sûretle menâfi'-i Osmâniyye birçok husûsâtta ihlâl edilmiş olduğunu kāle almak ve mezkûr muâhedenâmenin 23'üncü maddesinin diğer maddelerden ziyâde ne dereceye kadar el-hâletü hâzihî bir kıymeti kaldığını tedkīk etmek istemeyerek 1880 Lâyiha-i Kānûniyyesi'ni hey'et-i mecmûa-i târîhiyyesiyle ilk devre-i ictimâiyyede Kānûn-ı Esâsî-i hükûmet mûcebince Meclis-i Meb'ûsân'a ve tasdîk-ı hazret-i şehriyârîye arzetmeye kendiliğinden karâr vermiştir.

Bu kānûn kabûl ve i'lân edilir edilmez me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'nin mû-şikâfâne bir sûrette tatbîkına bezl-i ihtimâm edeceklerine Düvel-i Muazzama mutmain olabilirler.

Az çok bir usûl dâiresinde yapılan ve diğer bir tarz-ı idâreye hâs olan eski ihmâl ve teallülâttan hükûmet-i meşrûta-i hâzıra-i Osmâniyyenin sûret-i kat'iyyede ıslâhâta karâr vermiş olmadığını ve mâzînin hatâlarını ber-taraf etmeye gayr-i kādir bulunduğu hükmünü çıkarmak ve bu bâbda ızhâr edilen bazı şübheleri vesîle addederek gerek memleketin, gerek ahalinin menâfi'iyle gayr-ı kābil-i te'lîf başka tedbîrler aramak cidden pek haksız olur.

* * *

Bulgaristan'ın Notası

Bulgaristan hükûmeti tarafından müttefikleri nâmına Sofya Osmanlı maslahatgüzârına tevdî' edilen notanın metnidir:

Zîrde vâzı'u'l-imzâ Bulgaristan hükûmeti reîs-i vükelâsı ve hâriciye nâzırı Türkiye maslahatgüzârından âtîdeki nota ile mevâdd-ı melfûfesini hükûmet-i seniyyeye iblâğ eylemesini ricâ ile kesb-i şeref eyler:

Düvel-i Muazzama'nın Avrupa-yı Osmânî'de vücûda getirilecek ıslâhâtı bizzat ellerine alacaklarına dâir düvel-i müşârun-ileyhim nâmına Avusturya ve Rusya hükûmetleri tarafından Balkan hükûmâtı nezdinde vukū' bulan teşebbüse rağmen Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan hükûmetleri Saltanat-ı Osmâniyye dâhilinde bulunan hıristiyanların sefâletten kurtarılması ve Avrupa-yı Osmânî'de sükûn ve âsâyişin tamâmî-i te'mîni ve şimdiye kadar Bâbıâlî tarafından ekseriyâ bilâ-sebeb bir takım muâmelât-ı nâ-revâ ve keyfiyyeye hedef olan Balkan hükûmâtı ile saltanat-ı müşârun-ileyhâ arasında metîn ve dâimî bir sulh ve müsâlemet te'sîsi için yegâne çârenin esâslı bir takım ıslâhâtın cidden ve tamâmen tatbîkinden ibâret olacağını hükûmet-i müşârun-ileyhâya beyânın daha münâsib olacağı mutâlâasında bulunmuşlardır.

Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan hükûmetleri, hâdisât-ı ahîreden dolayı bu teşebbüslerine Karadağ'ın da iştirâk edememiş olmasından dolayı müteessif bulundukları hâlde Bâbıâlî'yi Düvel-i Muazzama ve hükûmât-ı Balkaniyye müttehiden Berlin Muâhedesi'nin yirmi üçüncü maddesinde mastûr olan ve ahâlînin milliyet-i ırkıyyeleri, vilâyetlerin muhtâriyyet-i idâriyyeleri, vâlîlerin Belçikalı ve İsviçreli olmaları, vilâyetlerin bir meclis-i müntehaba mâlik bulunmaları, jandarma ve serbestî-i tedrîsât, milis teşkîlâtı esâsına istinâd eden bir takım ıslâhâtı ihzâr ve bunları İstanbul'da bulunan Düvel-i Muazzama süferâsı ile hükûmât-ı Balkaniyye elçilerinin kontrolü altında kemiyet-i mütesâviyyede müslüman ve hıristiyan a'zâlardan mürekkeben teşekkül edecek bir komisyon ma'rifetiyle derhâl tatbîke tevessül eylemeye da'vet ederler.

Hükûmât-ı mezkûre ümîd ederler ki, Türkiye işbu nota ve ona melfûf îzâhnâmede zikredilen mevâddı kabûl ve altı ay zarfında tamâmen mevki'-i tatbîke vaz' edecek ve delîl-i muvâfakat olmak üzere seferberlik emrini geriye alacaktır.

İmza: Keşof

Mezkûr Notaya Melfûf İzâhnâme Mevâdd-ı Âtiyyeyi İhtivâ Etmektedir:

1- Saltanat-ı Osmâniyye dâhilinde bulunan akvâmın muhtâriyet-i milliyyelerinin işbu hakkın tevlîd edeceği netâyic ile birlikte tanınması.

2- Osmanlı parlamentosunda her milletin kendi mikdâr-ı mevcûdiyyetiyle mütenâsib meb'ûslara mâlik olması.

3- Hıristiyanlarla meskûn vilâyetler dâhilinde hıristiyanların her türlü me'mûriyetlerde istihdâmı.

4- Hıristiyan cemâatlerine âid mekâtibin her sûretle hükûmet mekâtibi ile müsâvî tutulması.

5- Bâbıâlî tarafından ba'demâ vilâyâtın mâhiyyet-i ırkıyyelerini tağyîr için hiçbir sûretle muhâcir iskânına teşebbüs edilmeyeceğinin taahhüd edilmesi.

6- Hıristiyan efrâdın hizmet-i askeriyyelerini mahallinde îfâ etmeleri ve hıristiyan askerlerinin kadrolarının hıristiyanlardan teşkîli. Kadrolar teşkîl edilinceye kadar hıristiyanlardan asker alınmaması.

7- Avrupa-yı Osmânî vilâyâtında jandarma teşkîlâtının İsviçre ve Belçika jandarma zâbitânı idâresi altında tensîkı.

8- Hıristiyanlarla meskûn olan vilâyât için kezâlik İsviçreli ve Belçikalı vâlîler ta'yîni ve sûret-i ta'yînlerinin Düvel-i Muazzama tarafından tasdîki ve bunların maiyetlerine devâir-i intihâbiyye tarafından intihâb edilmiş mecâlis-i umûmiyye ta'yîni.

9- Sadâret'e mülhak ve mikdârca müsâvî hıristiyan ve müslüman a'zâdan mürekkeb bir meclis-i âlî tarafından işbu ıslâhâtın tatbîkātına nezâret edilmesi.

Düvel-i Muazzama süferâsı ile Balkan hükûmetleri elçileri bu meclisin icrâātını ta'kîbe salâhiyetdâr olacaklardır.

* * *

İnkıtâ'-ı Münâsebât

Hükûmet-i seniyye tarafından Teşrînievvel'in 2'sinde Düvel-i Muazzama kabinelerine teblîğ edildiği telgraf ki Osmanlı Ajansı tarafından neşredilmiştir:

Bulgaristan ve Sırbistan tarafından Avrupa-yı Osmânî vilâyâtına seferberlik emrinin geri alınmasına dâir bize verilmiş olan notadan Düvel-i Muazzama elbet haberdâr olmuşlardır. İşbu notanın bizim tarafımızdan bir cevâba değeri olmadığı için Sofya ve Belgrad'da bulunan süferâmızın derhâl her türlü münâsebât-ı siyâsiyyeyi kat' ile İstanbul'a avdet eylemeleri için teblîgāt icrâ kılınmıştır. Öyle zannederiz ki, muhâfaza-i sulh için sarfeylediğimiz mesâî Düvel-i Muazzama nezdinde mazhar-ı takdîr olacak ve Avrupa'nın mevcûdiyetinden tecâhü ile devletlerin tavassutlarını bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya bize teveccüh etmiş olan Balkan hükûmetlerinin düvel-i müşârun-ileyhime karşı gösterdikleri hürmetsizlik anlaşılacaktır.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

24 Ekim 1912 | 14 Zilka'de 1330 | Perşembe | 11 Teşrînievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 216

TEFSÎR-İ ŞERÎF

يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقيتُمُ الَّذينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ
وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ
مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصيرُ[1]

Tercüme-i Meâl-i Münîfi

Ey mü'minler! Din ve vatan düşmanlarınızla meydân-ı harbde karşılaştığınız, tertîb-i sufûf ederek fî-sebîlillâh cihâda başladığınız vakit sakın a'dânıza –kesretleri mukābeleyi imkânsız bırakacak dereceyi bulmadıkça– arka çevirmeyiniz, ölümden korkup da kaçmayınız ki, beyhûdedir. Ölüm, –vakt-i merhûnu gelince– sizi en metîn kale burçları içinde de olsanız yine bulur. Ondan kaçıp kurtulmak muhâldir. İşte bu hakīkati derpîş ederek merdâne ve mütevekkilâne sebât ediniz! Kemâl-i şecâat ü kahramanî ile hasmınız üzerine saldırınız! Her kim o gazâ gününde, o er meydanında –sâhte ric'at ve tebdîl-i mevzi' gibi letâifü'l-hıyel müstesnâ olmak üzere– düşmen-i dîn ü vatanına arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın kahr u gazabına rucû' etmiş olur! Onun yeri cehennemdir! Ne dehşetli zindân-ı lehîb-efşândır o!

* * *

(زَحْفًا), Beydâvî merhûm bu kelime-i celîlenin kesretten müsteâr olduğunu söylüyor. (الزحف) aslen masdardır. Çocuk kıçı üzerine yavaş yavaş sürünerek yürümesine lisân-ı azbü'l-beyân-ı Arabda (زحف الصبى) denilir. (متزحفين) te'vîliyle tarafeyn saflarından hâl olması da câizdir. Şu hâlde ma'nâ; "A'dânızla karşılaşarak yekdiğerinize doğru ağır ağır hatvelerle yaklaştığınız vakit…" sebkinde olur.

O dakīkada iki taraf da ölüme doğru gitmekte oldukları endîşesiyle bir tûfân-ı heyecân içinde titrerler. Vücûdlar kuvvet ve metânetlerini gaybetmeye, adımlar gittikçe ağırlaşmaya başlar. Herkes birbirine sokulur, saflar sıkışır. Hatvelerin batâetinden yürüyüş teessür-engîz bir şekl-i mahsûs göterir. Saflar –heyeât-ı mecmûaları i'tibârıyle– sanki yürümüyorlar da kıçları üzerine sürünüyorlar zannolunur.

[1] Enfâl, 8/15-16.

Bu tarz-ı reftâr, –ateşsiz, tarrâkasız esliha-i basîtanın müsta'mel bulunduğu– bizden pek uzak bir mâzîye âid olmakla beraber hâlet-i rûhiyye aynıyle yine odur. Çünkü istikbâline koşulan, der-âgūş olunan, pençeleşilen ölümden başka bir şey değildir. İşte dünya ile âhiret arasındaki mesâfe-i muhayyelenin pek kısaldığı, âdetâ yekdiğeriyle temâs ettiği o demdedir ki, vâhime çıldırıyor. Olanca şiddetiyle akla hücûm eder. Susturmak, şaşırtmak, sâhibini ric'ate, firâra mecbûr etmek ister. İnsan tûfân-hîz bir buhrân-ı tereddüd içinde kalır. Akıl, meziyetini o ânda gösterir. Hayatın, hayât-ı nâmûs, hayât-ı şeref ve haysiyyet, hayât-ı cem'iyyet ve milliyyet, hayât-ı istiklâl olduğunu, hayât-ı ferdin ehemmiyetsizliğini anlatmaya çalışır. Vâhime kabarıp çırpındıkça ona; "Çıldırma! **[142]** Sebât et! Tâ ki, ya muzafferiyetle memdûh, ya ki şehâdetle müsterîh olasın!" der.

اقول لها اذا جشأت وجاشت
مكانك! تحمدى او تستريحى
لادفع عن مأثر صالحات
واحمى بعد عن عرض صحيح

Hakkı kabûl etmemek, hakkına râzî olmayarak kan dökmek, kardeşini öldürmek insanlara "Kābil"den kalma bir yâdigâr-ı zulm ü vahşettir. İnsanın hamîr-i mâye-i fıtratında o vahşet ateşinden bir damla bulunuyor. O mâye kevser-i sahîh-i irfân ile tartîb u ta'tîr olunmaz, o katre-i lehîb-i vahşet söndürülmez de kendi hâline bırakılır, kendi nefsine arz-ı teslîmiyyet ve esâret ederse, savlette, vahşette sibâ'-ı müfteriseyi bile geride bırakır. Bir vahşîyi alınız; ona kıravatıyla, gantıyla, silindir şapkasıyla muhteşem(!) bir libâs-ı medeniyyet iksâ ediniz, eline de bir baston veriniz! Fakat o yine vahşî, yine hûnhârdır, değil mi? O yine insanlara saldırır, paralar, gebe kadınların karınlarını yarıp cenînlerini çıkarır, ayakları altında ezer, bedbaht anası can alıp verirken o kanlı dişlerini sırıtarak güler. Cenîn-i bî-rûhun üzerinde hora teper. Öyle ise munsıfâne i'tirâf edelim ki, medeniyet, sırf maddî değil, ma'nevîdir. Medeniyet, fazîlet-i irfân, ulüvv-i vicdândır. İşte insan o zaman şâyân-ı tebcîl hakīkī bir insan olur.

İnsana bu –ma'nevî ve hakīkī– kisve-i zerrîn-i irfânı iksâ eden ancak "din"dir. Ezelî makbûl-i Hak olan din ise "İslâm"dır. Emîn olalım ki, bu din gelmese idi, insanlar birbirini paralamakta yırtıcı hayvanları geçerlerdi. Binâenaleyh silsile-i hayât-ı beşer de daha ikinci halkasında kopar giderdi. İnsanın ihtirâsât-ı nefsâniyye, iğtizâbât-ı vahşiyyâne ve müfterisânesi önüne geçen, o çılgın hayvâniyetin ağzına licâm-ı hâkimiyyeti takıp zabteden ancak "din"dir, "Dîn-i İslâm"dır.

Dîn-i hak, mütedeyyinlerini bi-gayri hakkın katl-i nüfûsdan, sefk-i dimâdan şiddetle men' eder. Hattâ en âdî bir haksızlığına, bir tecâvüze bile kat'iyyen râzî olmaz. Dîn-i hak, mütedeyyinlerini bir lüzûm, bir mecbûriyet görülmedikçe harbden de zecreder. Herhangi bir kavil veya fiilde şâibe-i bîdâd vardır, din onun aleyhindedir. Nazarında fâili mes'ûldür, mahkûmdur. Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'in müfessiri olan lisân-ı akdes-i Risâlet'ten hikmet-efzâ-yı sünûh u sudûr olan; (لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ العَدُوِّ، وَسَلُوا اللهَ العَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا) "Şecâat ve kuvvetinize mağrûr olup da düşmanla harbi arzu etmeyiniz! Fakat mecbûriyet görüp de yüz yüze geldiğiniz vakitte sabr u sebât ediniz! İşte o zaman hasm-ı dîn ü nâmûsunuzla şîrâne, kahramanâne çarpışıp ihkāk-ı hak ve ibtâl-i bâtıla çalışınız!" (*Buhârî*, Kitâbü'l-Cihâd, [112]) hadîs-i şerîfi burhân-ı celîdir.

Görülüyor ya, İslâmiyet'te durup dururken düşmana kılıç çekmek hem de tahrîmen memnû'dur. Sell-i seyf için mutlak bir mecbûriyet, bir lüzûm, bir hikmet olmalı! Düşman terk-i silâh ettiği ânda seyf-i İslâm niyâmına girer. Şu hadîs-i şerîfi okuyalım: "Sahâbe-i güzînden (radıyallâhu an-ecmaihim) Mikdâd bin Amr el-Kindî –ki, Bedr-i Kübrâ harb-i ebediyyü'l-iştihârını kazanan arslanlardandır– diyor ki: Veliyyü'n-ni'met-i cân u cihânımız aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hazretlerinden sordum: "Anam babam yolunuza fedâ olsun yâ Resûlallâh! A'dâ-yı dînden biriyle karşılaşıp harbettik. Esnâ-yı mukātelede bir elimi kılıçla vurup düşürdü, derhâl bir ağaca ilticâ ederek; "Ben, İslâm oldum; Allah'a îmân ettim!" dedi. Şimdi bunu ba'de'l-İslâm öldürebilir miyim, ne buyurursunuz?" "Hayır; öldüremezsin!" "Pekî Veliyyü'n-ni'met Efendimiz; fakat o beni bir elden mahrûm etti de sonra kabûl-i İslâm ettiğini de söyledi." "Hayır; öldüremezsin! Eğer öldürürsen kātil olursun! Çünkü o, seni öldürmeden evvel senin menzilendedir; senin gibi mü'min oldu. İslâmiyet'te hakk-ı hayâtı bütün müsâvâtıyle, bütün meziyyâtıyle, bütün fezâiliyle iktisâb etti. Sen de, o ihtidâ etmezden evvelce bulunduğu menziledesin. Yani, öldürdüğün hâlde o şehîd olur, sen de mahkûm-ı kısâs bir cânî." (*Buhârî,* Kitâbü'l-Magāzî, [112]) Gerçi bu hâdisede selâmet-i hayat İslâm kaydıyle mukayyed ise de [1](لَا اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ) nazm-ı celîli a'dâ-yı tevhîdi seyf ile İslâm beyninde tahyîr hükm-i icbârîsini ref' ettiğinden, şu hâlde seyf-i İslâm terk-i silâh eden düşmanın tepesine kalkmıyor. Belki niyâm-ı sulh u müsâlemetine giriyor.

Binâenaleyh İslâmiyet'e "kılıç dini" demek kadar garazkârâne bir iftirâ, bir bühtân-ı azîm olamaz. Hakīkat güneşten daha bedîhî iken buna cevâb vermek tenezzülü bile zâiddir.

İslâmiyet, hakīkatü'l-hakāyık-i ezeliyyeyi kabûl ettirmekle me'mûrdur. Redd ü istikbâr edenlerden de tahaffuza mecbûrdur.

İslâmiyet, kimsenin hukūkuna tecâvüz, hayâtına sû-i kasd etmemiştir. Bilakis daima tecâvüze ma'rûz kalmış, daima sû-i kasd görmüştür. Cihâd ile me'mûriyeti işte bu sebebe mebnîdir. İslâmiyet, muârızlarının mezheblerine, i'tikādlarına karşı lâkayd ve gayr-i mütenezzil kaldığı kadar, a'dâsı ona karşı hiçbir zaman ve mekânda lâkayd bulunmamış, bulunamamıştır. El-yevm mü'min ve mu'tekidlerini cebren ve ikrâhen Salîb'e secde ettirmek âmâli onların kalblerinde bir ateştir ki, daima yanar ve yakar, durur.

Bunların İslâmiyet'e ezelî ve ebedî adâvetlerini *Kur'ân-ı Kerîm* bize şu âyât-ı celîlesiyle haber veriyor: [2](وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ) "Resûl-i muhterem! Ne Yehûd, ne de Nasârâ senden ebediyyen râzî olmazlar; sana besledikleri kin ve adâvetlerini mümkün değil teskîn ve onları kendinden irzâ edemezsin! Tâ ki, onların milletlerine ittibâ' ve dinlerine irtidâd etmedikçe!" [3](وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا) "Onlar sizinle daima muhârebe ve mukātele ederler. **[143]** Tâ sizi –eğer ellerinden gelse– dininizden çıkarıp kendi dinlerine reddettirinceye kadar! –Ve tevcîh-i diğerle: Mücerred sizi dininizden çıkarmak ve kendilerine benzetmek için." [4](اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ) "O a'dâ-yı dîn-i Hak size galebe çalarlar, sizi der-zencîr-i esâret ve mahkûmiyyet ederlerse, aleyhinizde besledikleri gayr-i kābil-i ta'dîl gayz-ı muzmerlerini derhâl ızhâr ederler. Size dest-i vahşet ve iftirâslarını uzatırlar. Cebren evlerinize dalıp ırz ve nâmûsunuzu pâmâl-i hayvâniyyet ederler. Sizin Allah'ınıza, Peyâmber'inize, *Kur'ân*'ınıza, Ka'be'nize, bütün mukaddesât-ı dîniyyenize ağız dolusu sebler, düşnâmlar istifrâğ ederler. Ve bütün rûh-ı Salîb-perestâneleriyle sizin küfr ü irtidâdınızı – "Âh!.. Şu müslümanlar, dinlerini bırakıp da bizim mezhebimizi kabûl etseler, bizimle birlikte Salîb'e tapsalar…" diye– temennî eder dururlar."

İşte bu sebebe mebnîdir ki, *Kur'ân-ı Kerîm* de biz mü'minlere cihâdı emreder. Hayât-ı hakīkıyyemiz olan mukaddes dinimizin muhâfazası için bizi er meydanına götürür, cennetin şehâdet kapılarını açar, bize zevk-ı fânîye bedel bir naîm-i ebedî gösterir.

Hattâ bize fenn-i harbin, ta'biyenin lâ-yetegayyer planlarını da öğretmek lutf-ı mahsûsunda bulunur. İşte tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyet-i celîledeki – [5](اِلَّا) (مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ)– cümle-i istisnâiyyesi! Ta'biye ne kadar teceddüd etse, letâifü'l-hiyelden bin bedâyi' îcâd olunsa yine sâhte ric'at ve tebdîl-i mevzi' hareketleri esâs olarak bâkīdir. Sonra da düşman karşısında adem-i sebât ve firârın cezâsını kahr u gazabı, mahbes-i cahîmi olmak üzere ta'yîn eder.

Ta'biye âyet-i celîlenin içinde olduğu gibi askerî cezâ kānûnnâme-i ilâhîsi de onda, düşman önünden kaçanlar *Kur'ân-ı Kerîm*'i ayaklarıyla çiğnemiş olurlar. Kitâbullahı ha

[1] Bakara, 2/256.

[2] Bakara, 2/120.

[3] Bakara, 2/217.

[4] Mümtehine, 60/2.

[5] Enfâl, 8/16.

düşmana çiğnetmiş, ha bizzat üzerine basıp ezmiş, ne farkı vardır? Bu gibilerin tevbeleri indallâh pek güç câ-yı kabûl bulur. Çünkü cinâyetleri şahsî değil, dînîdir, millîdir, koca bir milletin hayatına sû-i kasddır.

Öylesinin ne cenâzesi yıkanır, ne de namazı kılınır. Allah'ın makhûr u mağdûbun-aleyhi olan bir cânî-i dîn ü *Kur'ân*'ın âkıbet-i hâli dünyâ ve âhiret hüsrânından başka bir şey olamaz.

Hakīkī müslüman, düşman karşısından –bin canı olsa fedâ eder de yine– firâr etmek cinâyet-i uzmâsını irtikâbdan Allahı'na sığınır.

***

MAKĀLÂT

FARZ OLAN CİHÂD BU CİHÂDDIR

"Cihâd"ın ma'nâsı en büyük zahmet ve meşakkat demektir ve bu ma'nâ i'tibârıyle efdal-i a'mâldir. [1](خير الاعمال احمزها) hadîs-i şerîfi dahi bunu te'yîd eder.

Muhârebe her ne sûretle, her ne gibi esbâba mebnî olursa olsun, emîrü'l-mü'minîn fermânıyle ta'yîn olunmuş kumandan tarafından muhâsımîne karşı açılmış bir cihâddır ki, müslümanlar üzerine farz olan cihâd da budur. Yalnız derece-i farziyyet de ayniyet ve kifâyet derecesinde ikiye taksîm olunur. Müdâfaaya kâfî derecede bir sevâd teşkîl etmek farz-ı kifâye ise de, düşman kuvveti bize tefevvuk ettiği gibi farz-ı ayndır.

Bu farz, farz-ı kat'î olup hiçbir te'vîl götürmediği gibi, hiçbir gûnâ ma'zeret de kabûl etmez; her mü'mine farz olur. Nerede bulunursa bulunsun, kimin tebeası olursa olsun, gelip cihâd ordusuna iştirâk etmesi farzdır. Ulemâ-i İslâm'ın bazı te'vîller ile beyân-ı ma'zeret etmeleri hiçbir zaman ma'zeret-i şer'iyye olamaz.

Ordumuzda hıristiyanların bulunması kat'iyyen cihâda mâni' olamaz. Vatan evlâdı herhangi cins ve mezhebden olursa olur, vatan hukūkunu müdâfaa noktasından bizimle birleşebilirler. Fakat cihâd yine cihâddır.

Düşmanlarımız bugün Makedonya hıristiyanları hakkında ıslâhât istedikleri hâlde, kendi tebealarından olan müslümanları cayır cayır kesiyor, fitne îkāz ettiler bahânesiyle i'dâma mahkûm ederek resmen kurşuna diziyorlar; ma'sûme müslüman kadınlarını, kızlarını dağlara aşırmak sûretiyle tahkīr ettikten sonra vahşetleriyle iftihâr da ediyorlar. Medenî Avrupa süferâ ve ateşemiliterleri bunları ra'ye'l-ayn müşâhede ettikleri hâlde hiç seslerini çıkarmayıp daima bizden hıristiyan kardeşleri için ıslâhât istiyorlar. Kral Ferdinand kendisinin Hıristiyanlık'ı himâye için meydana atıldığını resmî beyânnâme ile i'lân ediyor. Bunlardan hiç birini onlar kendileri gizlemedikleri hâlde, bizim için iğmâz etmek neden îcâb ediyor?

Bize vatandaşlık da'vâsında bulunan malisörler, aynı zamanda dindaşları olan a'dâlarımıza muâvenet ve bize hıyânet ediyorlar.

Nefs-i Petersburg'da müşteşir *Rech* gazetesi (daha i'lân-ı harb olmadan) Sırbiye hudûdunda bulunan asâkir-i Osmâniyye hıristiyan efrâdından yedi yüz şu kadar neferin firâr ederek Sırbiyeli hıristiyan kardeşlerine iltihâk ettiklerini yazıyor. Bunların hepsine karşı gözlerimizi nâfile kapamayalım, kendi kendimizi aldatmayalım. Kimsenin maksadı ıslâhât filân değil; herkes kendi menfaatini te'mîn için bahâne arıyor. Arada mağdûr, mazlûm bir millet var ise, yine bîçâre müslümanlardır.

[144] Şimdi bizim için mühim olan bir şey var ise, elhamdülillâh ortada cihâd var; buna şükredelim! Zîrâ bizim hayatımız, bizim selâmetimiz, istikbâlimiz hep buradadır. Hazret-i Allah; [2](وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) buyurmuş. Cumhûr-ı ulemâ ve müfessirîn de; (ای بترك الجهاد) diye tefsîr etmişler; yani cihâdı terkederseniz kendinizi tehlikeye atmış olursunuz. Pek doğru tefsîrdir. Küre-i arzda mevcûd müslümanların kâffesi (Osmanlı müslümanlarından mâadâ) cihâdı terkettikleri zamandan i'tibâren inkırâz ve esârete mahkûm olmuşlardır.

Bugün cihâd i'lân olunması te'mîn-i hayat demektir. Bu böyledir. Ve bu böyle olduğunu da umûm ehl-i İslâm hissetmiş olduğunda şübhe yoktur. İ'lân-ı harb daha olunmadan dünyânın en hücrâ köşelerinde müslümanlara varınca te'sîr etti; Amerika'dan gönüllüler geleceği ihbâr olundu, Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafında arslan yavruları hudûdlara koştular, a'yân ve eşrâfımız kîse-i hamiyyetlerini açtılar, dört yüz seneden beri silâh isti'mâl etmemiş Sibirya Tatarlarından hattâ on sekiz adam gönüllü kaydolunarak hudûda kadar gittiler. Moskova Dârülfünûnu son sınıf talebesinden büyük bir âileye mensûb Ârif Efendi Kerîmî, mektebini terkederek ordumuza iltihâk etmek niyetiyle Dârülhilâfe'ye geldi ve bugün de hudûda gitmek üzeredir.

Rusya'dan daha birçok dârülfünûn talebesi, Hilâl-i Ahmer için de muhadderât-ı İslâmiyyeden Moskova Tıb Fakültesi tâlibâtı geleceği ayrıca istihbâr olunmuştur.

Bunlar hep hayata şitâb demek olup müslümanların da öyle zannolunduğu gibi kuru patırtılara pabuç çıkarmayacaklarını gösteriyor.

Yine Şerîat-i Garrâ'-i Mutahharamız'ın ta'lîmâtı ile bizim adâletten başka bir mesleğimiz yoktur. Bu kere de düşmanlarımıza karşı ihkāk-ı hak ettikten sonra yine bizimle beraber hıyânet etmeyerek bir vatanda yaşamak isteyenlere kardeş nazarıyle bakar ve hukūk-ı meşrûalarına da tamâmıyle riâyet ederiz. Maamâfîh cihâd yine cihâddır. Her mü'min-i muvahhid malını, canını fedâ etmekten kat'iyyen çekinmez. Muhârebe tevessü' ettikçe, cihâdın farzıyeti bütün müslümanlara taammüm eder.

Şimdiden netîce-i harbden bahsetmek abes ise de, niyetimiz doğru, kalbimiz hâlis oldukça Allah'ın nusreti bizimledir. Cihâd bu cihâddır. Artık hiçbir bahâne ile bunun önüne durulamaz. Cihâd bu cihâddır.

Abdürreşid İbrahim

[1] Benzer şekilde, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 459.

[2] Bakara, 2/195.

BALKANLAR İTTİHÂD ETMİŞ, OSMANLILAR SİZ DE MEYDÂN-I ŞEHÂMETE KOŞUNUZ!

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ[1]

Furkān-ı mübîn

Daha dün şanlı Osmanlıların seyf-i hamâseti altında lerzedâr-ı hirâs olan Balkan'ın derbeder şımarıkları, bugün gûyâ ittihâd ederek cihânı şehâmet ve şecâati karşısında vâlih bırakan bir millete, mâye-i asliyyesi hûn-ı hamâsetle muhammer olan bir devlete meydan okumak cinnetine tutulmuşlar!..

Bulgaristan'ın teşvîkıyle Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ittihâd etmiş, Balkanlıların an'anedâr-ı hâssa-i mümeyyizeleri olan velveleler, yaygaralarla bütün cihân-ı insâniyyete karşı karâr-ı intihârlarını mağrûrâne i'lâna yeltenmişler!

Farelerin arslanlara meydan okumasını andıran bu gürültülere mukābil Osmanlıların vakūr ve necîb tahaşşüdleri, bîçâreleri bu heyâhây-ı sermestîden yakında uyandıracaktır. Ahmaklar düşünmüyorlar ki, nûr-ı ilâhî nefesle söndürülemez!

Söner mi "Sön!" deyivermekle nûr-ı nâ-mütenâhî;
Nefesle kābil-i itfâ mıdır çerâğ-ı ilâhî?

İslâmiyet'in timsâl-i i'tilâsı olan Hilâl, kuzgunların hazîz-ı ihtirâsından pek yüksektir.

Halîfe ordusu, bu ketîbe-i şân, serserîler yığınından, çobanlar derneğinden yılar mı? Kükremiş arslanlar, kudurmuş kelblerden hiç çekinirler mi?!...

Asırlarca secdegâh-ı muvahhidîn olan vâsi' bir kıt'anın ebediyyen nûr-ı tevhîdden mehcûr kalmasına rızâ-yı Rabbânî tealluk eder mi?

Hiç şübhe yok: İslâmiyet'in rû-yı arzda istinâdgâh-ı yegânesi olan Saltanat-ı Osmâniyye ebediyyen pâyidâr olacaktır.

Balkan serserîleri ne dolaplar çevirirlerse çevirsinler, onların her türlü mel'anetlerine rağmen Dîn-i Mübîn'in hâris-i zî-şevketi olan hilâfet-i İslâmiyyenin fer ü tâbı günden güne artacak, Hilâl'in sâyegâh-ı şân u şükûhu bir gülbün-i saâdete munkalib olacaktır.

Balkan çılgınları iyi bilsinler ki, müslümanlar artık hâb-ı gafletten uyandılar. [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) sırrı tecellî etti. Osmanlılar yek-dil ü yek-cân oldular. Tehlike-i vataniyye karşısında fırka mücâdeleleri ortadan kalktı. Vatan evlâdları birbirlerine sarıldılar, bir bünyân-ı müşeyyed hâlini aldılar. Nûr-ı ilâhî onların dimâğlarını kaplayan kâbûs-ı cehâleti tedrîcen dağıtıyor; kalblerine ittihâd, fikirlerine i'tilâ, rûhlarına hamâset hüzmeleri îsâr ediyor!...

[145] Avrupa'nın şımarık, Balkan'ın derbeder serserîleri bu hareketleriyle kendi mevcûdiyetlerine hâtime çekeceklerdir.

Artık Osmanlıların uğradıkları haksız hücûmlar, ma'rûz kaldıkları insâfsız muâmeleler gayretullâha dokunacak bir dereceyi buldu.

Hak ayaklar altında çiğneniyor, haksızlık takdîs ediliyor. Rû-yı gabrânın bir ma'reke-i zulm ü tecâvüz olmasına meydan veriliyor. Livâ-i Muhammedî'nin, küre-i arz'a Vahdâniyet-i Samedâniyye'nin yegâne bir timsâl-i maâlî-nümâsı olan bu mukaddes sancağın parçalanmasına çalışılıyor!..

Sefîller! Âyetullâh sizin mülevves ellerinizle yırtılır mı? Hâlik-ı Kâinât, Bârgâh-ı Rubûbiyyeti'ne sığınarak meydân-ı vegāya atılan muvahhidîni me'yûs bırakır mı?

Emânât-ı mukaddese-i peygamberînin vâris ve muhâfızı olan Saltanat-ı Osmâniyye'nin muhteşem orduları, derbederler derneğinden yılarlar mı?!..

Sefîller! Titreyiniz! Karşınıza dikilen binlerce muvahhidînin şemşîr-i hamâsetinden mel'ûn kellelerinizi kurtarmak için kaçacak, saklanacak delikler arayınız! Ma'reke-i cihâda atılan Osmanlı dilâverleri kalben, vicdânen mazhar-ı galebe olacaklarına emîndirler.

Mücâhidîn; [3](يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ. بِنَصْرِ اللهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ) tebşîr-i Yezdânîsi'ne mazhar olduklarına kanâat etmişlerdir.

Evet, bugün erbâb-ı tevhîd ve îmân nusret-i ilâhiyyenin kendi taraflarında tecellî edeceğine mutmain bulunuyorlar. Bunun için dîdâr-ı Rabbânî'ye koşar gibi, nûşîn bir inşirâh-ı kalbî ile sevine sevine harbe, ma'reke-i cihâda atılıyorlar. Ey gürûh-ı şakā! İttihâdınızla, ittifâkınızla Rumeli'de Osmanlı şevketinin, Halîfe devletinin ufûlünü ihzâr edeceğinize mi kāni'siniz!

Budalalar! Bilmiyor musunuz; şimdiye kadar Osmanlıların şehâmet-nümâ hücûmlarından anlayamadınız mı ki, cünûd-ı muvahhidîn, ilâhlarının [4](كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً) nüvîd-i Sübhânîsi'ne mazhar olmuşlardır.

İttifâk ediniz, ittihâd ediniz, ne yaparsanız yapınız! Karşınıza dikilecek muazzam bir kitlenin, muhteşem bir ordunun, ya gāzî, ya şehîd olmak arzû-yı mü'minânesiyle meydân-ı ma'rekeye atılan arslan yürekli mücâhidînin savletinden yine kurtulamayacaksınız! Livâ-i Muhammedî yine teâlî edecek! Osmanlı ordusu [5](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ) gülbangiyle yine kişver-i a'dâyı baştan başa istîlâ edecek! Bekleyiniz! Yakında:

"Tutar dünyâyı hep gülbank-i kûs-ı nusret-âvâzı"

* * *

Ne çabuk unuttunuz! Târîhlerinizi açınız! Siz vaktiyle de Osmanlılara karşı yine ittihâd etmiştiniz. Bu ittihâdın netîcesini yine size târîhleriniz pek güzel tasvîr eder!..

Osmanlıların büyük pâdişâhı Sultan Murad-ı Evvel zamanında idi. Tıpkı şimdiki gibi, o vakit de iki yüzlü bir plan çeviren Bulgar Kralı Sisman bir taraftan hâk-i pâ-yı saltanata arz-ı ubûdiyyet ettiği hâlde diğer taraftan Sırbistan Kralı Lazari ile Osmanlılar aleyhinde hafî bir ittifâk akdetmişti. O zaman da tıpkı bugünkü gibi, diğer bir düşmanla harbettiğimizden cesâret-yâb olarak Osmanlıları Rumeli'den çıkarmak istemiştiniz.

Biz o târîhlerde Rumeli'ye yerleşememiş idik. Maamâfîh büyük pâdişâhımızın emriyle Sadrazam Ali Paşa kumandasında gönderilen Osmanlı dilâverlerinin çek-â-çâk-i tîgı

---

[1] Tevbe, 9/32.

[2] Hucurât, 49/10.

[3] Rum, 30/4-5, metinde âyetin en son kelimesi sehven (الحكيم) yazılmıştır.

[4] Bakara, 2/249.

[5] Rum, 30/47.

şaşırtmış, ka'ka-i rimâhı aklınızı dağıtmış, ma'reke-i vegāyı kaplayan gird-bâd-ı tevsen-i mücâhidîn gözlerinizi kör etmişti. Daha ilk hamlede âsâr-ı hezîmet göstermiş, Osmanlıların âsumânlar titreten gulgule-i tehlîli karşısında dikiş tutturamayacağınızı anlayarak karârı firâra tebdîlden başka bir çâre-i halâs bulamamıştınız!

Müttefik ordularınız şîr-i jiyân hücûmuna ma'rûz kalmış çakal sürüleri gibi uluyarak târumâr olmuş, Bulgar Kralı Sisman 791 senesinde mücâhidîn-i Osmâniyyenin dest-i esâretine düşmüştü.

Müttefiklerden Sırp Kralı Lazari ise aradığı belâsını Kosova Sahrâsı'nda bulmuş, bir kahramanın seyf-i meslûlüyle adem-âbâd-ı fenâya yuvarlanmıştı.

Melhame-i cidâlde ne kadar bî-emân iseler, aceze ve üserâya karşı da o derece şefîk olan Osmanlılar, sizin kökünüzü kazıyacak, sizi sahne-i şuûndan büsbütün silecek bir kudret ve şevketi hâiz iken buna tenezzül etmemiş, yılanı koyunlarında beslemekten çekinmemişlerdi?!..

Nânkörler! Bir kere bugün Bulgaristan'da, Sırbistan'da bulunan bedbaht İslâmlara revâ gördüğünüz zulümleri, denâetleri gösteriniz; bir kere de Osmanlıların cihânı titrettikleri zamanlarda size karşı göstermiş oldukları ulüvv-i cenâb ve necâbeti pîş-i nazara alınız da, bir şemme insâf ve hayânız varsa utanınız, yerlere geçiniz!

* * *

Balkan serserîleri! Unutmamanız îcâb eden târîhin bu sahîfelerini der-hâtır ediniz. Rumeli'de henüz tamâmıyle te'yîd-i saltanat etmemiş oldukları bir devirde bile müttefik ordularınızı târumâr eden Muradlar'ın, Yıldırımlar'ın, Fâtihler'in, Süleymanlar'ın kahraman evlâdları beş-altı asır sonra bu kıt'ayı size teslîm ederler mi? Osmanlılar baştan başa ecdâdlarının hûn-ı hamâsetleriyle sulanmış olan Rumeli'yi, her taş altında babalarının bir hâtıra-i şehâmeti gizlenen sevgili vatanlarının bu dil-nişîn parçasını bugün sizin ihtirâsâtınıza terkederler mi sanıyorsunuz!

Bekleyiniz; titremeyiniz, kaçmaya hâzırlanmayınız! Pek güzel tanıdığınız Muradlar'ın, Fâtihler'in evlâdları düğüne koşar gibi yine meydân-ı vegāya geliyorlar.

Karşınızda, sizin müttefik ordularınıza tekābül etmeye koşuyorlar. Mukaddes **[146]** vatanlarını, muazzam nâmûslarını muhâfaza için hudûda, harbe, o meydân-ı kâruzâra şitâb ediyorlar.

Kanlarıyla, canlarıyla nâmûslarını, nâmûs-ı millîlerini, şereflerini, şeref-i askerîlerini, sizin gibi sefîl düşmanların rezîl taarruzlarından kurtaracaklar!..

Osmanlılar korku nedir bilmezler. Hakka hürmet ederler fakat, haksızlığa aslâ, evet, aslâ tahammül edemezler. Yaşarlarsa şanlarıyla, şerefleriyle yaşarlar. Aksi takdîrde onların nazarında yerin altı da üstü de birdir. Zilletle yaşamaya, şehâmetle ölmeyi bin kat tercîh ederler.

Osmanoğulları zulme nefret ederler; fakat zâlimleri ezmekte vicdânî bir haz duyarlar. Sulha meftûndurlar, âsâyişe perestiş ederler; fakat sevgili vatanlarını bombalarlar, çetelerle bir harâbezâr-ı hûnîne çevirmek isteyenlere, nâmûsları kadar muazzez, dinleri kadar mukaddes olan vatanlarına, bu mahbûbe-i vicdânlarına yan gözle bakmak isteyen sefîllere bârân-ı belâ gibi gülle yağdırmaktan çekinmezler.

Babalarının yurdunu, analarının yuvasını çiğnemek hevesine kapılanların ayaklarını kırmaktan ihtirâz etmezler.

Harbi sulh için, vatanlarını tecâvüz-i a'dâdan kurtarmak için takdîs ederler. Osmanlıların izzet-i nefisleri, şeref-i askerîleri, şehâmet-i kavmiyyeleri kadar âlîdir. Bunu rencîde etmek cesâretinde bulunanların vay hâline!

Satvet-i Osmâniyye yıldırımları düşmanlarını her hâlde kahreder ve edecektir.

* * *

Osmanlı kahramanları! Yıldırım'ın, Murâd-ı Evvel'in, şanlı Selîm'in muhterem evlâdları! Hâzır olunuz! Büyük pâdişâhımız sizi vatanın muhâfazasına da'vet ediyor. Halîfe-i Resûlullâh bilâd-ı İslâmiyânın tecâvüz-i a'dâdan kurtarılmasını sizin hamâsetinizden, sizin cihânları titreten şecâatinizden bekliyor.

Rûh-ı Akdes-i Muhammedî bâlâ-yı semâdan, kurb-i mele'-i a'lâdan size [1](اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا) müjde-i nusretini tekrar teblîğ ediyor. Ervâh-ı şühedâ arş-ı muazzam etrâfına toplanmış, sizin şehâmet-i hizberânenizi alkışlamaya hazırlanıyor. Ecdâdınızın rûhları mezârları başına üşüşmüş, makābir-i muvahhidînin düşman ayaklarıyla çiğnenmesine meydan verilmemesini sizden niyâz ediyorlar. İslâmiyet; mukaddesât-ı dîniyyenin, maâbid-i âliyyenin himâyesini sizin hamâsetinizden bekliyor. Ka'betullâh'ın, Merkadd-i pür-nûr-ı Peygamberî'nin, Mescid-i Aksâ'nın muhâfaza-i kudsiyyetleri sizin keskin kılıçlarınıza, metîn bâzûlarınıza mevdû'dur.

Arş, ey muhteşem Osmanlı dilâverleri! Arş ileri! Fevz ü felâh, nusret ü muvaffakıyet sizindir!.. [2](نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ) Peygamber-i Zîşân'ımızın [3](الجَنَّةُ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ) tebşîrini der-hâtır ederek meydân-ı cihâda koşunuz!

Muhterem mücâhidler! Biliniz ki, cennete, dîdâr-ı Hudâ'ya ancak kılıçlarınızın gölgesi altından yol bulabileceksiniz!

Rû-yı arzda mü'minler, bâlâ-yı semâda melekler muvaffakıyâtınızı alkışlamaya müheyyâ bulunuyorlar! Bunu düşünerek vatanın hudûdlarına, süğûr-ı İslâmiyyenin muhâfazasına koşunuz!

Ey kahramanlar; haydi hudûda! Arş ileri! Son karârınız; "Ya gāzî, ya şehîd! Ya ölüm, ya vatan!" olsun!...

Zînet-i hâk-i şehâdet olmasun bir tîğ-zen;
Şân-ı Osmânîyi dil-hâh üzre i'lâ etmeden

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فى سَبِيلِ اللهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللهِ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ. يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ. خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا اِنَّ اللهَ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ [4]

3 Teşrînievvel 1328 Midilli: **M. Şemseddin**

NÂMÛS KAVGĀSI

Târîhimiz dikkat ile tedkîk edilirse görülür ki, bu millet, millet-i Osmâniyye tâ bidâyet-i teşekkülünden şu güne gelinceye kadar daima gavâil-i gûnâgûna ma'rûz kaldı. Fakat

[1] Fetih, 48/1.
[2] Saf, 61/13.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 112.
[4] Tevbe, 9/20-22.

hepsinde de öyle şâhâne muzafferiyâta, öyle şanlı fütûhâta nâil oldu, düşmanlarını öyle bir hezîmet-i kâmileye, öyle bir ric'at-i kahkariyyeye giriftâr etti ki, Osmanlılık, âlemde cesâretçe, şecâatçe bâlâ oldu, müstesnâ oldu. Değil yalnız düşmanlarımız, hattâ bütün âlem dedi ki:

"Osmanlılarda bu kuvvet-i İslâmiyye var oldukça onlar devrilmez bir kal'a-i âhenîndirler; onlarla harbetmek, –kendi ta'bîrlerince– kamere havlamaktan başka netîce veremez."

Hilâl'in Salîb'e gālibiyetini bildiren bu i'tirâf maatteessüf adûlarımızı, dâire-i sükûna ircâ' edemedi. Belki onların kalbinde Osmanlılık'a, bilhâssa Hilâl'e karşı öyle kîn, öyle garaz uyandırdı ki, teskîn-i hırs için daima fırsata muntazır oldular.

Ne vakit ki bir keşmekeş-i dâhilîye ma'rûz kaldık, daha doğrusu nifâk ile şikāk ile hârice karşı îfâsına mecbûr olduğumuz vazîfelerimizi unuttuk, ân-ı intikāmın vürûduna hükmeden düşmanlarımız bu sevgili ve muazzez vatanımızı çiğnemeye, insâfsızcasına parçalamaya kalkıştılar.

Osmanlılar ise mukaddes tanıdıkları, dedelerinin kanlar, canlar saçarak fetheylediği vatanlarını öyle kolay kolay düşman eline teslîm etmek kahbeliğini irtikâb edemezlerdi, etmediler. Hem bilakis **[147]** öyle kahramanâne müdâfaa ettiler ki, o nifâk u şikāk âvânında bile vatanlarına karşı, muttasıf oldukları meziyetlerini gösterdiler.

Bugün iyice dikkat edersek, yine aynı düşmanlar hayatımızı taksîr ve mevcûdiyetimizi tehdîd etmek istiyorlar. Kalbi hamiyet-i vataniyye ile sızlayan hiçbir Osmanlının kabûl edemeyeceği teklîflerde bulunarak haysiyetimizi çiğniyor ve bizi dâimî bir zillet altında yaşamaya da'vet ediyorlar.

Yirminci Asır'da medeniyetten dem vururken, orada kadınlarımızı, kardeşlerimizi boğuyorlar, öldürüyorlar. Kurûn-ı Vustâ'da İslâmiyet'e karşı meydan alan kîn şimdi yine aynıyle kendisini gösteriyor; "Daha ne vakte kadar Hilâl Avrupa toprağında, âlem-i medeniyyet sâhasında temevvüc edecek?" diye birbirlerini teşvîk ediyorlar ve bir Hilâl ve Salîb muhârebesi çıkarmak istiyorlar.

Osmanlılar şimdiye kadar, çalışmak lâzım gelen bu asr-ı medeniyyette sulh u sükûna ne derece tarafdâr olduklarını akvâliyle, ef'âliyle bi'd-defeât isbât ettiler.

Fakat nâmûslarının, mevcûdiyet-i milliyyelerinin muhâfazası zımnında adûlarına nasıl karşı koyacaklarını da gösterdiler.

Esâsen başka türlü hareket edemezlerdi. Şimdiye kadar tekerrür eden bu nevi' iz'âclardan artık bıkmış usanmış idiler. Daha dün bir vilâyetlerini teşkîl eden bu şımarıkların, son bir darbe ile mevcûdiyetlerine hitâm vermek için ettikleri sabır hadd-i lâyıkını bulmuş ve geçmiş idi.

Bundan böyle Osmanlılık zillet ile değil, şân ile şeref ile yaşayacak ve hukūkunu pâymâl ettirmeyecektir.

Hilâl yine Avrupa'da, hattâ Avrupa'nın göbeğinde temevvüc ede ede bizden bu muzafferiyetleri bekleyen Cenâb-ı Hakk'a şükrâneler yollayacaktır. Evet, o livâ-yı mukaddes altına toplanan ehl-i tevhîd Allah'ın İsm-i Celâl ü Azameti'ni zulmet-i şirk ile kararan Balkanlar'dan semâlara yükseltecek, bütün o zalâm-âlûd ovaları, vâdîleri nûr-ı tevhîde garkeyleyecektir. İşte bizim için zafer, şân budur. Bununla ne derece sevinir, göğsümüzü kabartırsak, Yirminci asr-ı medeniyette çalışmak için lâzım olan sulh u sükûnu ihlâl edenlere ve ettirenlere de o derece nefretler yağdırırız.

Osmanlılık âlemi bugün, tamâmıyle sulh u silm dâiresinde terakkī etmek istiyor. Fakat efsûs ki, bizim kanımıza susamış olan adûlarımız, gözümüzü açtırmak istemiyorlar.

Anlayalım ve bilelim ki bu adûlar, bir değil, iki değil, bütün âlemdir. Ahfâdımıza bu terbiyeyi verelim ve onlara diyelim ki:

"Evlâdlarımız şu gördüğünüz şa'şaa-i medeniyyet sizin gözlerinizi kamaştırmasın! Onun altında hep kîn, hep garaz, hep levs, hep riyâ gizlidir. Sen bunları bil ve bunlara rağmen bu milleti sev, bu dini sev, bu mukaddes ve muazzez memleketi sev!"

Kādî Paşa-zâde
Sezâî

NEŞÎDE-İ HAMÂSET

Kalkın ey ehl-i vatan, bezl-i ser ü cân edelim,
Düşmen-i rû-siyehi hâk ile yeksân edelim,
O celâdet ne imiş âleme i'lân edelim,
Hûn-ı cevvâlimizi unsur-ı cûşân edelim,
Râyet-i şânımızı şehîr-i perrân edelim.

§

Atalım tefrikayı, kitle-i yek-cân olalım,
Vatanın derdi büyükdür, ona dermân olalım,
Hepimiz seyl-i hurûşân gibi pûyân olalım,
Düşmenin sâha-i âmâline tûfân olalım,
Şühedâ ma'şerinin rûhuna kurbân olalım.

§

O hamiyyet denilen cevherimiz bir iklîl,
Bu da Osmanlıların şânını tebcîle delîl.
Yükselen gulgul-i tekbîrler, âvâz-ı rahîl
Sadr-ı İslâm'daki feyzi ederler temsîl;
Yek-zebân âyet-i Feth'i edelim hep tertîl.

§

Çehreler kalb ile hem-hâl birer kâşif-i râz,
Cihet-i câmia-i vahdet-i eyler ibrâz.
Dîdeler şimdi sühan-sâz-ı serâir-perdâz…
Yükselen gulgule-i rûhlar âvâz-ı niyâz;
Ediyor Arş-ı İlâhî'ye duâlar pervâz.

§

Çiğneyip rîk-i beyâbân gibi düşmenleri hep
Ne imiş gösterelim, anlatalım onlara harb;
Harbdir şân-ı hamâsîmizi i'lâya sebeb,
Kılma düşmanlara yâ Rab bizi ehdâf-ı leheb
Vatana göz dikenin gözleri çıksın yâ Rab!

§

Berk-ı hâtif gibi sür'atle geçen ömre necât
Veremez havf u hazer emr-i mukadderse memât.
Mahv ile anlaşılır gâh-ı hayâtı isbât!
İzzet-i nefs ile kāim şeref-i hissiyât,
Yaşamakdansa zelîlâne ölüm ayn-ı hayât.

§

Merd-i meydân-ı şehâmetdeki kandır yaşatan
Koca bir milleti her katresi bir rûh-ı revân.
Cebhe-i mecd ü şeref eldeki seyf-ı bürrân,
Sıyt-i velvâlimize ma'rekeler sûr-ı cihân;
Dökülen hûn-ı şehâdetde fürûzân îmân.

Ali Salâhaddin

[148]

–Bahr-i Ahmer'de Komşularımız–

İTALYA'NIN AFRİKA-YI ŞARKÎ MÜSTEMLEKESİ VE SOMALİ MEMLEKETİ

Afrika'nın şimâl-i şarkîsinde ve Bahr-ı Ahmer sâhilindeki Arabistan Hıtta-i Osmâniyyesi karşısında "Eritre" nâmıyle yâd olunan müstemlekesi ile Yemen ve Hicaz vilâyetlerinin mevki'-i siyâsîleri, inzibât u âsâyişi arasında o kadar mühim ve karîb bir münâsebet vardır ki, şurada birkaç söz söylemeyi zâid addeylemiyoruz.

Filhakîka; "İtalyanların yirmi üç, yirmi dört sene evvel buralara yerleştikleri zamandan beri Osmanlı Devleti'nin Bahr-ı Ahmer'de yed-i yemîn-i icrââtı bükülmüştür" denilse sezâdır. Çünkü İtalyanlar, Bahr-ı Ahmer'in karşı yakasına fuzûlî sûrette yerleşmekle kalmamış ve dost, nâmûslu bir komşu olacağı yerde Bahr-ı Ahmer'deki kontrabandcı, eşkıyâ, serserî merâkib-i bahriyyenin bütün şübheli ve kānûn-ı Devlet-i Aliyye'den firârî Arab senbûklarının hâmî-i mütegallibi kesilmiştir. Filhakîka İtalyanların kendilerine büsbütün yabancı ve umûmiyetle İslâm olan bu sâhilde hükm ü nüfûzlarını tevsî' eylemek, yavaş yavaş kendisinin pek de fâidesiz bir komşu olmadığını hıristiyanlar hakkında harekât-ı tecâvüziyyede bulunsalar da hiç de muhabbet beslemeyen Arablara ifhâm edebilmek için bundan serîu't-te'sîr, sehlü'l-icrâ bir manevrası yok idi. Müstemlekâta mücâvir bulunan ve civâr ecnebî müstemlekâtında meskûn ahali ile hem-ırk bulunan Bahr-ı Ahmer, Trablusgarb, hattâ Basra gibi mevâki'de bulunmuş olanlar yerli sefâine seve seve kendi sancağını, yahud bandırayı çektirebilmenin ne kadar mühim ve sağlam bir mukaddime-i muvaffakıyyet, vâsıta-i hulûl ü te'essüs olduğunu pek a'lâ bilirler. Bu da o sancağı çeken sefâinin haklı haksız başka devletlerin müdâhalât u taarruzâtından emîn bulunacağını –lâkin bil-kuvve değil bilfi'l, emsâl-i müessire ile– isbât ve irâe ile olabilir. İtalya'nın kendi bandırası altına ilticâ etmiş sefâini müdâhalâtına karşı koruyacağı bir hükûmet olmak üzere Bahr-ı Ahmer'de bir biz zavallılar bulunuyorduk. O zamanki zillet-i siyâsîmize, amâ-yı tegāfül ü cehâletimize karşı da bu vazîfenin îfâsı pek kolaydı. Bahrî nümâyişlere, şedîd protestolara bile pek nâdir hâcet görülür, İtalya'nın bir îmâsı Bahr-ı Ahmer sevâhilindeki bahriye, berriye kumandanlarını, en büyük mülkiye me'mûrlarını "sızıltıya meydan verildiği" itâbıyle hükûmet-i Hamîdiyyenin şerrinden titretmeye kâfî gelirdi. Halbuki şimdi de olduğu gibi o zamanlar Bahr-ı Ahmer'de Arab senbûku (yelkenli sefînesi) demek, ya silâh, ya esîr, ya tönbeki, ya riyâl kontrabandcısı ve Arab gemicisi demek kaçakçılık ile deniz haydûdluğu hudûdu arasında bir şahsiyet idi. Yemen'de bu kadar kanlı kıyâmları büsbütün kanlandıran son sistem esliha ve cebehâne hep bu Arab sünbûkları ile idhâl olunuyor. Uzun ve mechûl, mühlik Hicaz, Yemen sevâhilinin Urbân-ı âsiyye ile meskûn merâkizine rahatça çıkarılarak içeri gönderiliyordu. Buna ilâveten yeni İtalya müstemlekesi sâhili de bir Avrupa esliha, müskirât, cebehâne deposu hâline getirilmiş, bu ticâret birçok beş parasız elleri altınlar ile doldurmaya başlamıştı. Bizim Osmanlı gambotları o reviş-i âhesteleri ile beraber zâbitân ve efrâdın gayret ve mesâîsi ile hangi tönbeki yüklü, hangi cebehâne dolu sünbûğun bordasına yanaşmaya muvaffak olabilseler direğinde İtalya bandırası dalgalanıyor, evrâkından hîlesi anlaşılarak tutulup Hudeyde Limanı'na getirilse hemen bu hareketlerinden dolayı İtalya konsolosu şahsiyetinde bir da'vâcı hükûmetin yakasını kavrıyordu. Devr-i Meşrûtiyyet'te hâdis olan ma'hûd İtalya sünbûğu mes'ele-i acîbesi de bunun en ehven bir nümûnesi olduğundan ve zâten makālemizin mevzûuna münâsebeti olmadığından bu bahsi bırakalım da bir zaman Yemen'deki İmâm Yahyâ'nın maiyyetindeki mübârizler ile bahren geçip istîlâ edeceği söylenilen ve bir-iki ay mukaddem de Somali sultanı (daha doğrusu Somali kabâili imâmlarından biri) tarafından dûçâr-ı tecâvüz olacak iken İngiltere'nin mümânaatıyle masûn kaldığı evrâk-ı havâdisde okunan Eritre müstemlekesinin mevki'ini ve sergüzeşt-i siyâsiyyesini anlayalım:

(İmâm Yahyâ'nın öyle elli altmış bin kişilik bir ordu ile bir-iki sünbûka dolup da mukābil Bahr-ı Ahmer sâhiline geçebilmesi İtalya'nın Bahr-ı Ahmer kuvve-i bahriyyesi şimdikinin onda biri bile olsa bittabi' bir hayâl-i hamiyyet-kârânedir. Somali sultânîlerine gelince, bu husûsda biraz aşağıda bahsedeceğiz.)

Eritre müstemlekesi Bahr-ı Ahmer'in Afrika yakasında sâhilen 18° // 02′ arz-ı şimâlîde kâin Kasr Burnu'ndan Bâbü'l-Mendeb Boğazı'nda ve 12° // 30′ arz-ı şimâlîdeki Dümeyre Burnu'na kadar ve sâhilin imtidâd-ı kâmili 670 mildir. Bütün müstemlekenin mesâha-i sathiyyesi 88.500 İngiliz mîl-i coğrafîsine bâliğ olur. Kısm-ı a'zamı bedevî olan 450.000 kadardır. Halbuki 1899 senesinde 327.502 yerli ve 2014 Avrupalı ta'dâd olunmuş idi. Müstemlekenin mühim limanı olan Musavva' sekiz bini mütecâviz nüfûsa mâlik olup bunun bin kadarı Avrupalıdır. Mütebâkīsi kâmilen Arabdır ve bu mikdârlara asâkir-i muhâfıza idhâl olunmamalıdır. Müstemlekenin merkez-i idârîsi Asmara beldesidir. Eritre kelimesi lisân-ı mahallîye mensûb olmayıp 1890 ve 1901 seneleri arasında ısdâr olunan emr-i kralî mûcebince müstemlekeye izâfe olunmuştu. Sûret-i idâresi merkez-i hükûmetinden nîm-muhtârdır. Kendi bütçesiyle idâre olunur.

2 Mayıs 1889 târîhli "Oka"lı[?] ahidnâmesi ve müteâkıben 1889 **[149]**[1] İ'tilâfnâmesi netîcesinde Habeşistan Kralı Menelik Hamarat[?] ile şimâlindeki kıt'ayı ve sâhili İtalyanlara terketmişti. Bu aralık İtalyanlar Kassala (Kesale)'yı da işgāl edip Mısır hükûmeti nâmına rehin addeylediler (1894-17 Temmuz).

1895'de İtalya hükûmeti ile Habeşistan arasında zuhûr eden bir harb netîcesinde İtalyanlar Tigre arâzîsini de müstemlekelerine ilhâk eylediler. Ancak bu muvaffakıyâtın neşvesi pek az devâm etti. Çünkü 1896 Martı'nın birinci günü İtalyan ordusu Adva mevki'inin şark tarafında cihânca meşhûr ve İtalyanların çehre-i bî-hayâ-yı askerîsinde müebbed leke olan müdhiş, zelîl bir mağlûbiyete dûçâr oldu. Bu acz-i mağlûbiyet içinde Adisababa'da aynı sene imzâladığı muâhede hükmünce Meârib, Blesa,[?] Muna[?] nehirlerinin

[1] Metinde sehven "151" yazılmıştır.

cenûbuna düşen bütün arâzîyi Habeşistan hükûmetine terk ve iâdeye mecbûr oldu. Bu Adva muzafferiyeti Habeşistan için gāyet şanlı bir fâide-i siyâsiyye daha te'mîn etmiştir ki, bu da, ba'de-mâ Habeşistan'ın istiklâl-i tâm ve hukūk-ı kâmile-i siyâsiyye sâhibi bir hükûmet addolunmasıdır.

Eritre müstemlekesi ile Hıdîviyet-i Mısriyye'nin ona muttasıl Sûdan arâzîsi beynindeki hudûd ise 16 Nisan 1901 Ahidnâmesi, 1898, 1899, 1901 Protokolleri ve yine 1901 İ'tilâfnâmesi ahkâmınca Sevâkin'in cenûbundaki sâhilde sâlifü'z-zikr Kasr Burnu'ndan Bereke'ye, ba'dehû Kassala'nın 13 mil şarkında Siderat'a ve buradan da cenûba doğru 120 milde Aratbara'ya[?] müntehî olur.

Habeşistan ile İtalya ve İngiltere arasında 15 Mayıs 1902 ve Habeşistan ile İtalya arasında 10 Temmuz 1900 Ahidnâmeleri'yle Eritre müstemlekesinin hudûdu hem Sûdan, hem de Habeşistan tarafından dûçâr-ı ta'dîl olmuştur.

Beş-altı sene evvel müstemleke bütçesi 9.600.000 lire (yirmibeş lire 120 guruştur) tevâzün etmişti. Nefs-i müstemleke vâridâtı üç buçuk milyon İtalyan frangına bâliğ olabilirse de noksânı İtalya hükûmeti i'tâ ediyor.

Eritre'nin iklîm-i hârrı ve bilhâssa suyun nedreti hasebiyle mezrûâttan sûret-i lâzimede istifâde edebilmek için irvâ ve iskā ameliyâtına lüzûm görülüyor. Filhakîka mer'âlar çoktur. Lâkin o mevâki'de yaşayanlar hep akvâm-ı bedeviyyedir. Hayvânâttan deve, öküz, koyun ve keçi bulunur. Mahsûlât başlıca koyun eti, deri, tereyağdır. Gerek Musavva' civârında ve gerek Dahlak adacıklarında inci çıkarılır. Çıkarılan incinin kıymet-i senevîsi 250 bin ve sadefinin kıymeti 800 bin İtalyan frangına bâliğ olmaktadır.

1898'de hep İtalya tebeasından mürekkeb bir inci saydı kumpanyası Musavva' hükûmeti ile İtalya'nın kara sularında inci saydetmek ve mevâki'-i muayyeneye inci istiridyesi ekmek için mukāvele etmiş.

Merkez-i müstemleke olan Asmara'nın 6 mil uzağında bir zamandan beri altın ma'deni işletilmeye çalışılıyor idi.

Musavva''dan Asmara'ya ve mevâki'-i sâireye askerî şimendüfer hutûtu inşâ olunmuştur.

Burada adedleri epeyce bol olan Somali sultanlarının bazılarının İtalya ile mevcûd sergüzeştlerinden, sergüzeşt-i siyâsîlerinden de hiç olmazsa bir-iki kelime velâkin kederle bahsedelim: Evvelâ şurasını söyleyelim ki, Somali akvâm-ı İslâmiyyesi Afrika-yı Şimâlî'nin bir sâhibsiz köşesinde azîm bir hıtta-i vesîaya dağınık, kabâil-i müteaddide[ye] münkasemdir ve Somali arâzîsinin bir parçası Habeşistan, bir parçası İngiltere, bir parçası Fransa ve bir parçası da İtalya elinde yahud taht-ı himâyesinde(?) bulunuyor. Binâenaleyh hepsinin vakâyi'-i siyâsiyyesini o nâmlarla zikretmek lâzım ise de biz burada mevzûumuza göre İtalya'ya âid kısmını derpîş ettik.

1889 senesinde Somali sâhilinde 5° // 33′ arz-ı şimâlîden 2° // 30′ arz-ı şimâlîye kadar mümtedd olan Obya[?] Somali sultanı İtalya taht-ı himâyesine dâhil olmuş idi. Beş-altı ay sonra bu himâye dâiresi 5° // 33′ arz-ı şimâlîden 8° // 03′ arz-ı şimâlîye kadar yukarılara kadar tevsî' edilmiş, bu da Mecreteyn[?] Kabâil-i Somaliyyesi sultanı ile yapılan muâhedenâme sâyesinde mümkün olmuştur. Bu muâhede mûcebince Mecreteyn[?] sultanı arâzî-i mütebâkıyyesi hakkında İtalya'nın muvâfakati olmaksızın başka hiçbir devletle doğrudan doğruya muâhede yapamamayı da kabûl etmiş idi. 1901 Ağustosu'nda bu muâhede diğer bir ahidnâme ile te'kîd olundu. 1892'de Somali sâhili 180 mil dâhile mümted olmak ve Barave, Merka, Mogadişu ve Vahşih[?] limanlarını hâvî bulunmak üzere doğrudan doğruya Zengibar Sultanı tarafından İtalya'ya terkolunmuş 1893'de İtalyanlar tarafından bilfi'l idâresine başlanmıştır.

Afrika-yı Şarkī'de İngiltere ile İtalya mıntıka-i nüfûzlarının hudûdu 24 Mart 1891'da ve 5 Mayıs 1894'de ta'yîn ve tecdîd olundu. Bu hudûd Cûba[?] Kanalı'nın ağzından 6'ıncı arz-ı şimâlî dâiresine kadar çıkıp buradan şarka zivâye-i[?] kāime ile kırılarak 95'inci derece-i tûl-i şarkîye vâsıl ve ba'dehû şimâle teveccühle Nîl-i Ezrak (Mâî Nîl'e) müntehî olur.

Yalnız İtalya hükmündeki Somali Hıttası 100 bin mîl-i İngilizî murabba'ı vüs'ate ve takrîben 400 bin nüfûsa mâliktir!

Ali Rıza Seyfî

[150] # İCTİMÂİYÂT

MÛSİKĪ – AHLÂK SUKŪTU

Serlevhamız nazarların dikkatini celbetmekten hiçbir vakit hâlî kalmayacak ve; "Mûsikī ile sükūt-ı ahlâkın birbirleriyle ne münâsebeti var?" denilecektir. Her yerde mûsikīnin ahlâkın tasfiyesine hizmet ettiği iddiâ olunurken, sükūt-ı ahlâkı mûsikīde aramak abes olmaz mı?..

Evet, mûsikī iyi ahlâkın yaratılması için çok kere mühim bir müessir olmuştur. Mektepler mûsikīyi bir terbiye âmili olarak kabûl etmiştir. Bu bâbda mûsikī büyük bir mevki' kazanmıştır. Fakat bugün bizdeki mûsikī, bizdeki şarkı ve türküler o meziyetten tamâmıyle hâricdir. Memleketimizde mûsikī bugün yüz kızartacak bir şekil aldığını i'tirâf edelim.

Memleketin terbiye-i umûmiyyesini âileler, muhît doğurur. Mektepler efrâdı, âilelerin küçük rükünlerini terbiye eder, insan eder. Mektepler bu husûsda büyük ve kıymetli bir müessirdir. Müessirdir ama, muhîtın, âile terbiyesinin çok kere mektep terbiyesini, terbiye-i esâsiyyeyi de ihlâl eylediği müşâhede edilmiştir.

Mektepler çalışır; mütemâdiyen bir maddenin ıslâhı, çocuğun terbiyesi için mütemâdî gayret sarfeder, yorulur. Sonra çocuk muhîtinde râst geldiği bir şeyden, ebeveynin ihmâl eylediği bir maddeden tamâmıyle bozulur; mektebin bütün mesâîsi hebâ olur. Terbiye-i umûmiyyenin, istikbâlin, hâlin kahramanı addedilen mektep müdhiş bir emel sukūtu karşısında kalır…

Bunu çok mektep, çok hoca hissetmez ve ağlamaz, ağlayamaz. Fakat sa'yini, fedâkârlığını, muhît-ı husûsînin kırdığını görüp ağlayan asîl mektepler, hocalar da eksik değildir.

Bugün kalkalım, İstanbul'u, büyük şehirlerimizi mahalle mahalle dolaşalım. Köylere kadar varalım. Neler görür ve neler işitiriz. Gördüklerimiz acı hakīkatlerdir. Onların tedkī-

kini bir tarafa bırakalım. İşittiklerimizden biri de mûsikîdir. O mûsikî ki, bütün mevcûdiyeti, bütün mâhiyeti ile ictimâî yaralardır.

Bir genç kız, bir genç erkek çocuk ağzı ile bağırır, bir şarkının, bir avâm türküsünün alçak ve yüksek âvâzeler ile güftesi kulağımıza erişir. Ağızlarda gezen bu güfteler, hep söyleyenlere ahlâksızlık, âdîlik ta'lîm eder.

Vâlide, peder, komşu bir türkü, bir şarkı söyler, mırıldar; çocuk bunu dinler, bütün inceliğiyle öğrenir, o da söyler. Bu şarkı da kendisine sükût-ı ahlâk tavsiye etmiştir.

Bunları genç kız da söyler. Babasının, annesinin, halasının, bütün büyüklerinin, akrânlarının, karîblerinin işiteceği sadâ ile söyler. Onlar da işitir, kemâl-i sükûnla, belki de memnûniyetle dinlerler, alkışlarlar. Neyi alkışlıyorlar? Neyi dinliyorlar?.. Bu şarkılar yüz kızartmıyor mu? Genç kızı utandırmıyor mu?.. Ebeveyn bunu nasıl dinliyor?...

Şu muhakkak ki, bugün bu açık şarkılara hiç ehemmiyet verilmiyor. Bunları dinlemek ahvâl-i âdiyyeden addolunuyor. Sonra o ebeveyn başka husûsâtta asabîleşiyor. Kendi müsâadesiyle ahlâksızlık öğretiyor da, sonra bu müsâadesinin netîce-i tabîiyyesine hiddet ediyor, taassub gösteriyor…

Bu şarkılardan birkaçını ta'tîl münâsebetiyle İstanbul'da, Rumeli ve Anadolu'nun bazı yerlerinde bulunduğum esnâda topladım. Bunları burada yazmakla bu sahîfeler kirlenmez zannederim. Şarkıların bütün rezîllik ifâde eden satırlarını okuyalım da ona göre mazarratını takdîr edelim.

İşte biri:

Adalar sâhilinde bekliyorum
Yârim seni serîan istiyorum
Her dâimki yerinde bekliyorum
Beni şâd et sevdiğim başın için
Haniya da o mis gibi leylâklar
Sararıp solmak üzre yapraklar
Bana mesken olunca topraklar
Beni şâd et sevdiğim başın için…

Bir diğeri:

Böyle de kaş, böyle de göz
Böyle de gözler kimde de var.
İnce saz, düz rakı
Naz ü edâ bizde de var…

Diğeri:

Elif üstünde mimler!
Yaktı beni o diller..
Benim yüreğimde sensin,
Senin yüreğinde kimler?..

Diğeri:

Aman aman fındık
Ne güzel de kırdık
Ceviziçi badem şam fıstık
Kara kara kaşlar
Üzüm gibi gözler
O beyaz gerdandan öpmeli!

Diğeri:

Çek deveci develerini yokuşa aman
Gül memeler birbirine tokuşa aman
Haydi elma yanaklı, haydi kiraz dudaklı…

Diğeri:

Elmalıya yangınım aman
Cilvesine baygınım aman
Her hâli hoşuma gidiyor.
Aklımı başımdan alıyor.
Aman güzel elmalı
Gönlüm sana sevdâlı
Pek hoşuma da gitti,
Ah seni nasıl sarmalı?..

Diğeri:

Oğlan yaylı, kız vidalı(!!)
Dayanamıyorum gayri
Ben askere gidiyorum,
Helâllaşalım gayri…

Diğeri:

Kaldı ateşler içinde yine sevdâlı serim;
Nereden gördü seni kahr olası dîdelerim?
Görsem ar[t]ar sitem, görmesem artar kederim;
Nereden gördü seni kahr olası dîdelerim?

Diğeri:

Sînemi sad pâre kıldı tîr-i müjgânın heman
Merhamet kıl nazlı yârim hâlim oldu pek yaman
Kanma ağyâra efendim, lütfuna geldi zaman
Merhamet kıl nazlı yârim hâlim oldu pek yaman.

[151] Diğeri:

İpek gömlek yetişir, entârini at,
Tenezzül eyle, gel âgūşuma yat!..

Daha neler, neler… Dikkat ediniz; bunları genç kızlar, kadınlar, delikanlılar söylüyor. Umûmî yerlerde tegannî ediliyor. İşte bizde sukût-ı ahlâka çalışan mûsikî!.. Bütün bu ta'tîl seyâhatimde gençler ağzından bu şarkîları, bu besteleri, bu güfteleri dinledim; müstesnâları pek az, pek ender…

Bu sefîl mûsikî terbiye-i milliyyemizi öldürüyor, bozuyor. Ahlâk-ı millîmizi i'dâm eden biziz; hâricden bize bunun için gelen nümûneler yoktur! Biz intihâr eyliyoruz. Bu kadar açık saçık şarkılar Avrupa'da da yoktur. Daha açıkları var ise de âile arasına giremez, o süflî yerlerde, ayyâşlar arasında kalır…

Ahlâkın sukūtu, ölmesi terbiye-i umûmiyyeyi de hançerliyor. Fikir, bedende ahlâkla beraber dolayısıyla uçuruma yürüyor, herşey fenâ buluyor…

Biz asıl böyle kökten bozulan şeyleri terbiye eylemeliyiz. Cebr ile, zor ile halkı iyi ahlâklı ve dîndâr yapmanın imkânı yoktur. Vâsi' bir programla çalışmaya başlamalı. Böyle çalışmaz isek hep felâket…

Polis efendiler sokakta açık gezen kadınları istedikleri kadar çevirsinler. Şeyhülislâm efendi istediği kadar emir versin, beyânnâme neşretsin, cezâ i'lân olunsun! Te'mîn ederim ki, hiç bunların bir fâide ve ehemmiyeti yoktur.

Maraz esâslı ve ilerlemektedir. Biz marazın asıl tedâvîsi ne ise onu düşünmüyor, hastalığı cebr ile korkutuyoruz. Böyle üstün körü âdî tedbîrler ile İslâmiyet'in uğradığı ve

uğramakta olduğu sukūt-ı ahlâkī tedâvî edilemez. Yüzlerce mektepler, kız mektepleri, âileler, vâlideler, babalar arasında va'z u nasîhatler, insâniyeti düşünür, İslâmiyet'i düşünür ve bunlar için çalışır kadın ve erkekten mürekkeb ciddî cem'iyetler bu işi ıslâh eder. Hükûmet için, vatandaşlar için, ulemâ için yapacak budur. Bu şarkılar nasıl bir ahlâksızlık propagandası, propagandacısı ise biz tedâvîciler onlardan daha kuvvetli propaganda te'sîs eylemeliyiz. Çâre-i felâh bu!..

Sakın mûsikīnin lüzûmsuzluğunu, ale'l-umûm; "Mûsikī ahlâksızlığı mûcibdir!" dediğim anlaşılmasın. Bütün dünyâda olduğu gibi muharrir-i nâçîz bile mektebimde mûsikīyi bir esâs-ı terbiye olarak kabûl ettim. Mekteplerde tatbîk edilen mûsikī çocuğa, gence iyi ahlâk, metânet, şecâat, vatanperverlik, askerlik hissi, sa'y ü gayret hissi, mesleğe muhabbet hissi, teâlî hissi, dîndârlık hissi veriyor…

Fransızlar bugün kendilerini ölümden, muzlim bir istibdâddan kurtaran Marseillaise'e medyûn-ı şükrândırlar. Marseillaise Fransızlara vatanperverlik dersi verdi, vatanı halâs fikri verdi, şecâat ü metânet verdi…

Bizde de 324 inkılâb-ı ahîrinden sonra böyle vatanî şarkılar, terbiyevî şarkılar tanzîm olunmaya başladı. Mekteplere girdi. Hattâ cümlesinden büyük istifâdeler elde edildi. Lâkin bunların adedi ne bizim istediğimiz kadar, ne de beriki ma'yûb şarkıların vücûdunu setredecek kadar…

İnsanlar mûsikīye muhtâcdırlar. Hissi, inceliği terbiye eden, yorgunluğu, meşâğıl-i dimâğıyyeyi gideren mûsikīdir. Fakat bize hizmet edecek bu mûsikī, dediğim gibi nezîh ve vatanî olmalıdır. Âhlar oflar ile inleyerek şehvet va'deden mûsikī parçalarını öldürmeye çalışmalı, onların nâzım ve bestekârlarını la'netle yâd eylemeliyiz.

Manastır
Edhem Nejad

TÂRÎH

İRAN TÂRÎHÇE-İ İNKILÂBI

– 2 –

İnkılâb Mütefekkirîn ve Muharrirleri

Şeyh Cemâleddîn – Mîrzâ Mülküm Han – Mîrzâ Aka Hân-ı Kirmânî ve arkadaşları – Üç gazeteci – Mîrzâ Abdurrahim ve Hacı Zeynelâbidîn.

Nâsıruddîn Şah'ın bütün şiddet ve mezâlimine rağmen memlekette bir fikr-i teceddüd ve inkılâb perverde ediliyordu. Şah her ne kadar Bâbîlik töhmetiyle halkullâhı kestirmiş, kırdırmış idiyse de fikr-i terakkī-perverâneyi tamâmıyle bitirememiş, onu ciddî ve fedâkâr mürevviclerden mahrûm bırakamamıştı. Devr-i Nâsırî'nin bütün zulmet ve kesâfetlerine rağmen ara sıra erbâb-ı fikr u dehâ birer şihâb-ı sâkıb gibi parlıyor ve ufûl ediyorlardı. Fakat bütün ufûllerine rağmen sitâreler gitgide bollaşıyor, az çok sebât gösteriyor, İran-ı kadîmin ufk-ı târîkine nûr-ı teceddüd saçıyorlardı.

Silsile-i makālâtımızda ihtiyâr ettiğimiz usûl-i ihtisâra nazaran biz bu "sitâre"lerden ancak İran İnkılâbı'na, efkâr-ı ahrârânesine en ziyâde icrâ-yı te'sîr etmiş olanlarını kaydetmek, mücâhedât-ı fikriyye ve hıdemât-ı kalemiyyelerinin ehemmiyetini göstermekle iktifâ edeceğiz:

* * *

İran efkâr-ı ahrârânesinin ilk evvel meydân-ı mücâhedeye atılan mütefekkirlerinin başında Seyyid Cemâleddîn-i Afgânî hazretleri geliyor.

Şeyhin İttihâd-ı İslâm fikri mürevviclerinden olduğu ma'lûmdur. Bu fikrin son şeklinin müessisi addedilen Cemâleddîn hazretleri Nâsıruddîn Şah zamanında iki def'a mâbeyn-i hümâyûnda bir makām-ı bülend ihrâz eylemiş, hayâlât-ı terakkī-perverânesinden dolayı İran'dan tardedilmiştir. İlk teb'îdini müteâkıb Nâsıruddîn Şah Avrupa'da seyâhat ettiği esnâda müşârun-ileyhle Münih'de görüşmüş, kendisini makām-ı vekâlete ta'yîn edeceğini vaad ile mevkib-i hümâyûnuyla beraber Tahran'a celbetmiştir. Şeyh ikinci def'a Tahran'a geldikten sonra tekrar nakz-ı ahd eden Şah'ın gazabına uğramış ve katline irâde-i şâhî sâdır olmuştur. İ'dâmdan evvel tam ma'nâsıyle uryân olarak şeyh bir katıra bindirilerek Tahran sokaklarında teşhîr edilmiştir. Fakat Fransa Sefâreti'nin müdâhalesi üzerine katlinden vazgeçilmiş, tekrar İran'dan teb'îdi cihetine gidilmiştir.

Memâlik-i İslâmiyyede dâhilen kānûnî ve âdil birer hükûmet te'sîs eylemek, ecânibe karşı da müttehid ve müttefik bir Âlem-i İslâm vücûda getirmek gāyesine fedâkârâne hizmet eden bu büyük adam, gerek İran'da, gerek **[152]** Memâlik-i Osmâniyye, Mısır ve Hindistan'da birçok tarafdâr kazanmış idi. Fakat tarafdârânından ziyâde –daha doğrusu tarafdârânından daha kuvvetli– düşmanları da türemiş idi. Bu düşmanlar sırasında Nâsıruddîn Şah, dolayısıyle Sultan Hamîd olduğu gibi, İngiltere devleti de var idi. Bu sonuncu düşmanın tazyîkı yüzünden muhterem mücâhid bütün dünyâda râhat yüzü göremedi. İttihâd-ı İslâm fikrini tervîc etmek üzere Arabca neşrettiği *Urvetü'l-Vüskā* nâm risâle-i mevkūtesi İngiliz hükûmetinin ta'kībât-ı şedîdesine ma'rûz kaldı. Bundan dolayı Şeyh Cemâleddîn gazetesini ne Mısır'da, ne Londra'da, ne de Paris'de neşredebildi. Mısır'da, Paris'de diplomatik vesîlelerle maksadına destres oldu. *Urvetü'l-Vüskā*'nın Paris'de 17'nci nüshasında tevkīf edilmesiyle geniş bir nefes çekmiş olan İngiliz hükûmeti Londra'da dahi Şeyh hazretlerini İngiltere hürriyet-i matbûâtından tuhaf bir entrika vâsıtasıyle mahrûm edebildi. Şöyle ki: Bütün Londra'da hurûf-ı Arabiyyeye mâlik ve Arabca gazete tab'ına yararlık gösteren bir dâne matbaa varmış. Seyyidin gazetesi de orada tab' edilmeye mecbûr. İngiliz hükûmeti matbaacıya hulûl eder, *Urvetü'l-Vüskā* tab' edilmemek şartıyle matbaaya külliyetli sipârişâtta bulunur. Bu vesîle ile *İttihâd-ı İslâm* gazetesi de ta'tîle uğrar.

Bu mücâhid-i bî-pervâ, hapislere nefiylere, tahkīr ve işkencelere bakmayarak şâyân-ı takdîr bir metânetle kendi mesleğini ta'kīb eylemiş, fikrinin tervîcinde bir ân tekâsül etmemiştir. Hattâ zindânlarda olduğu zamanlar bile. Meselâ Necef ulemâsına yazmış olduğu gāyet müessir bir hitâbesini Osmanlı mahbeslerinin birisinden göndermiş. İşbu mektu-

bunda Şeyh, Necef ulemâsını Nâsıruddîn Şah'ın istibdâdı ile mübârezeye, bu vesîle ile de "beyza-i İslâm'ı" muhâfazaya da'vet etmiştir.

Câmi'u'l-Ezher'de ıslâhât yapıp ulûm-ı cedîdeyi oraya idhâl eden, Nâsıruddîn Şah'ın kātili Mîrzâ Rızâ-yı Kirmânî'yi teşcî' kılan, Mösyö Renan'ın "İlim ve İslâm" nâm konferansına mukābele ederek muârızının; "Bu şeyhi görünce İslâm bahâr-ı temeddününün İbni Sînâ gibi şükûfeleri pîş-i çeşmimde tecessüm ediyor" yollu kıymetdâr bir ihtirâm ve takdîrine mazhar olan, bil-cümle âsârında büyük bir İslâm memâlik-i müttehidesi ve cihâd-ı umûmî gāyesini âteşîn bir sûrette ta'kīb eden bu İslâm mücâhid-i a'zamı, Nâsıruddîn Şah'ın katlolunması üzerine İran hükûmetinin tahrîki ve Sultan Hamîd'in – "Şahı katlettiren bir adam sultanı da katlettirir" korkusuyla– içirtmiş olduğu "kahve-i şehâdet"le meydân-ı mübârezeden çekilip da'vet-i Hakk'a lebbeyk-zen-i icâbet olmuştur (hicrî 1314).

Seyyid her ne kadar "Afgânî" diye meşhûr ise de, an-asıl İran'da Hemedân kazâsında vâki' Esedâbâd karyesindendir.

* * *

İran efkâr-ı münevvere erbâbına bir rûh-ı isyân ve inkılâb nefheden Seyyid Cemâleddîn'i Mîrzâ Mülküm Han gibi bir muharrir-i siyâsî ta'kīb etmiştir. Mîrzâ Mülküm Han Isfahan'da vâki' Culfa kasabası Ermenilerinden ihtidâ etmiş olan Ya'kūb'un oğludur. Mîrzâ Mülküm Han daha amelî, daha yakın ve daha kābil-i tatbîk bir emel yolunda meydân-ı mücâhede ve mübârezeye atılmış da memleketin kavânîn-i mazbûtaya muhtâc olduğunu kendine hâs olan sâde, tekellüfsüz, ulvî bir tarz-ı inşâ-yı nevînle neşr u beyâna başlamıştır.

Mîrzâ Mülküm Han Farmasonların teşkîlâtına karîb "kānûn-hâh"lardan müteşekkil bir cem'iyet-i hafiyye dahi tertîb etmiştir. Cem'iyet-i mezkûrenin ismi "Âdemiyet" olduğu gibi a'zâsına da "âdem" lâfzı ıtlâk olunurdu. Cem'iyetin nizâmnâmesi olmak üzere Mülküm Han tarafından *Usûl-i Âdemiyyet* diye bir risâle de kaleme alınmıştır.

Mîrzâ Mülküm Han âsâr-ı müteaddidesi ve "Kānûn" rûznâmesiyle İran'da herkesden ziyâde bir fikr-i siyâsî uyandırdığı hâlde, gāyet diplomat bir adam olduğu için o derece mâbeynin kahr u gazabına dûçâr olmayıp her vakit devlet me'mûriyetinde ve ekseriyâ siyâsî me'mûriyetlerde bulunmuştur. Şöyle ki; Berlin Kongresi'nde İran meb'ûsu olmuş, uzun müddet Londra Sefâreti'ni işgāl eylemiş ve nihâyet dört sene evvelisi Roma sefîri olduğu hâlde vefât etmiştir.

Mîrzâ Mülküm Han İslâm elif-bâsının ıslâhıyle de uğraşmıştır. Kendisi îcâd etmiş olduğu elif-bâ ile nümûne olmak üzere birkaç kitap dahi bastırmıştır. Elif-bâsını vaktiyle Osmanlı Devleti'ne dahi takdîm etmiş, bu husûsda imtiyâz taleb eylemiş, fakat Encümen-i Maârif tarafından reddedilmiştir.

Fars muharrirîn-i ahîresi arasında Mîrzâ Mülküm Han tarz-ı inşâda müceddid addedilip nesr-i Mülküm nümûne-i imtisâl olmuştur. Mülküm Han maânîyi seci' ve kavâfîye fedâ edip efkârı, mübâlağa, elfâz-ı müselsel[e] içinde boğan dehşetli bir inhitâta ma'rûz kalan nesr-i Fârisîyi ale'l-âde ihyâ etmiştir. Kısa cümleler, mubâlağasız, sâde, mukāyese ve teşbîhlerden ibâret olan Mülküm Han inşâsı İran gençlerince en makbûl, en müstahsen, en müessir bir tarz-ı tahrîr ü beyândır.

Bu tarz-ı nevîn-i dil-pesendle yazmış olduğu *Peltik[?] Devleti*, *Tanzîmât*, *Şeyh ve Vezîr* gibi âsârı İran mütefekkirîn, muharrirîn ve inkılâbcılarına icrâ-yı te'sîr etmiştir.

* * *

Fikr-i inkılâbın en dehşetli, en âteşîn müessirlerinden biri de âdât ve ahlâk-ı rezîlenin, evhâm ve hurâfâtın, din nâmına icrâ olunan maskaralıkların, mâni'-i terakkī ve teâlî olan akīdelerin münekkıd-i bî-emânı, Mîrzâ Aka Hân-ı Kirmânî cenâblarıdır.

Mîrzâ Aka Han'ın âteşîn bir rûh-ı pür-feverân-ı inkılâbla yazılmış olan **[153]** âsârından yalnız İran târîhine âid manzûm ve mensûr birer kitâbı ahîran tab' olunmuşsa da sâir âsâr-ı münekkıdânesi bu vakte kadar tab' edilmemiştir. Zîrâ şerâit-ı mevcûde-i ahlâkıyyenin tahammül edemeyeceği bir şiddetle yazılmıştır. Maamâfîh, gayr-i matbû' olduğu hâlde, istinsâh edilerek elden ele gezen nüshaları tenbîh-i efkâra az hizmet etmemiştir. Bu kadar cesûrâne yazılan âsârdan menfaatten ziyâde zarar geldiğine kesb-i kanâat edenler varsa da, Mîrzâ Aka Han'ın azamet-i rûhunu ve icrâ etmiş olduğu te'sîrini inkâr etmek güçtür. Din nâmına icrâ olunan maskaralıkları tenkīdden ibâret olan *Sad Fasl*'ı ile millî hikâyeler ve romanlardan ibâret olan birkaç eserini okumaya muvaffak oldum da öyle bir cesâret, öyle bir rûh-ı inkılâb ve isyânı takdîr etmemek elimden gelmedi.

Mîrzâ Aka Hân-ı Kirmânî güzel bir nâsir olduğu kadar iyi şâirdir de. Kasâid-i vataniyyesi kısmen matbû'dur. Bu kasîdelerinin birinde bir sâika-i dûrbînâne ile, şâir, İran'ın bugünkü felâketini o zaman bile görmüş, demiştir ki:

بایران مباد آنجنان روز بد،
که کشور به بیکانکان اوفتد.
نخواهم زمانی که این نو عروس،
بیفتد بز یر جوانان روس.
بکیتی مباد آنکه: این حوردیس،
شود همسرلردی ازانکلیس.

Nâsıruddîn Şah'ın katlini müteâkıb İran Dersaâdet Sefîri Alâülmülk'ün tavassutuyle Mîrzâ Aka Hân-ı Kirmânî ve iki arkadaşı –Hacı Mîrzâ Hasan-ı Tebrîzî ile Şeyh Ahmed Rûhî– Sultan Hamîd hükûmeti tarafından İran hükûmetine teslîm edildiler ve tahte'l-hıfz Tebriz'e gönderildiler. Sonra velîahd-ı saltanat (şimdiki şâh-ı mahlû') Muhammed Ali Mîrzâ'nın emri üzerine bu üç mücâhidi şehîd ettiler (hicrî 1314).

Bu üç arkadaş tûl müddet İstanbul'da ikāmet etmiş ve kâtiblikle geçinmişlerdir.

Hacı Mîrzâ Hasan Han ile Şeyh Ahmed Rûhî'nin gayr-i matbû' olmak üzere birçok eserleri vardır. Bunlar da Mîrzâ Aka Han'ın âsârı gibi ahlâkıyâta dâir olup mezâlim-i istibdâdı tenkīd yolunda yazılmıştır.

* * *

Bunlardan daha mu'tedil, fakat daha müessir olmak üzere diğer bir kısım muharrirîn de vardır ki, fikr-i teceddüd ve inkılâba pek çok hizmetler etmişlerdir. Bunlar miyânında gazeteci olarak üç kişi vardır: Biri Hindistan'da Kalküta'da

neşrolunan Fârisîce *Hablü'l-Metîn* gazetesi Sâhibi Celâleddîn el-Hüseynî'dir. Bu zât İrânîlerce en ziyâde okunan sâhib-i azm ü sebât muharrirlerdendir. Yirmi seneden beri neşretmekte olduğu haftalık *Hablü'l-Metîn*'i ile İran'da iyi bir cereyân vücûda getirmiştir. İran ahrârının ekserîsi *Hablü'l-Metîn*'den mülhem olmuş, fikr-i meşrûtiyyeti ondan öğrenmişlerdir. Hâl-i hâzırda Fârisîce neşrolunan gazeteler miyânında *Hablü'l-Metîn* en eski bir gazetedir. Şiddetli bir vatanperver, harâretli bir "İttihâd-ı İslâm" tarafdârıdır.

Vaktiyle Dersaâdet'te neşrolunan *Ahter* gazetesiyle Mısır'da çıkan *Perveriş* gazeteleri dahi İran devr-i intibâhının birer âmil-i müessiri olmuşlardır. *Ahter*'i Tebrizli Muhammed Tâhir Bey, *Perveriş*'i ise Mîrzâ Muhammed Ali Han Perveriş hazretleri [ya]zıyorlardı. Muhammed Tâhir Bey'in gazetesini Sultan Hamîd kapattı. Bu zât şimdi de Dersaâdet'te bulunuyor. Vaktiyle Osmanlı Encümen-i Maârifi'nin a'zâlarından idi. Mîrzâ Muhammed Ali Han Perveriş ise vefât etmişlerdir. Merhûm gāyet sehhâr bir kaleme mâlik olup inşâda erbâb-ı iktidârdan, sebâtta ashâb-ı metânetten sayılıyor. Vatanın mazlûmiyetini, istibdâdın kasâvetini, İran'ın ihtişâm ve satvet-i târîhiyyesini tasvîr eden birçok güzel parçaları vardır ki, erbâb-ı zevkın hâfızalarında münakkaştır.

* * *

İran inkılâbına icrâ-yı te'sîr eden muharrirîn ve mütefekkirîn tedkīk olundukta iki zât daha müdekkıkın nazar-ı dikkatini celb ve kendilerine karşı insanda bi-hakkın bir hiss-i tebcîl ve ihtirâm tevlîd ederler. Bunlar da Tebrizli Mîrzâ Abdurrahîm-zâde ile Meragalı el-Hâc Zeynelâbidîn hazretleridir. Birincisinin *Kitâb-ı Ahmed* veyâ *Sefîne-i Tâlibî*'si, ikincisinin *Seyâhatnâme-i İbrahim Bey*'i son yarım asırdaki İran edebiyâtının şâhkârını teşkîl ederler. Bu iki kitap İran'da âsâr-ı cedîdeden en ziyâde okunan eserlerdir. *Kitâb-ı Ahmed* müsâhabe yollu yazılmış ulûm-ı muhtelifeden ma'lûmât-i ibtidâiyyeyi gāyet selîs bir tarz-ı beyânla ifâde eder, sevile sevile okunur. Ta'lîm ve terbiye nokta-i nazarından büyük bir kıymeti hâiz olan bu kitâb, İran'ın sebeb-i tenezzülünü, memâlik-i ecnebiyyenin hikmet-i terakkīsini vâzıh delîllerle gösteriyor. *Kitâb-ı Ahmed*'i okumamış bir İranlıya az tesâdüf edersiniz. *Seyâhatnâme-i İbrahim Bey* ise roman-vârî yazılmış bir eser-i kıymetdârdır. İran usûl-i istibdâdını, cehâletini, fesâd-ı ahlâkını san'atkârâne bir sûrette tenkīd eder ve Avrupa usûl-i idâresi kabûl olunmayınca İran'a necât olmadığını şekk ü şübheye meydan bırakmadan kāri'lerine hissettirir. Devr-i istibdâdda İran'a dühûlü memnû' idi. Fakat memnû'iyetine rağmen kitâbı az kimse okumamıştır.

Gerek Abdurrahim Efendi, gerek Hacı Zeynelâbidîn Efendi iki sene evvel birincisi Kafkasya'da vâki' Timurhan Şura şehrinde, ikincisi de Dersaâdet'te bu dâr-ı fenâya vedâ' eylemişlerdir.

Abdurrahim Efendi'nin *Kitâb-ı Ahmed*'den başka ilm-i hey'ete, hikmet-i tabîiyyeye, ictimâiyyât ve târîhe âid sâir eserleri de mebzûldür.

Tabîî İran devre-i inkılâbının mütefekkir ve muharrirleri yalnız bunlar değildir. Fakat biz, en meşhûrlarını zikrettik.

Resûl-zâde
Mehmed Emin

[154] # MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA
—13—

HITTA-İ IRÂKIYYE UMÛR-I ZİRÂİYYESİ NASIL İHYÂ VE ISLÂH OLUNUR?

1

Ecdâdımızın kanıyla yoğrulmuş hâk-i pâk-i vatanımızı daima parçalamaya çalışan düşmanlardan muhâfaza etmek için denizde kuvvetli bir donanmaya, karada büyük bir orduya muhtâcız. Ordularımızdaki birkaç yüz bin askeri güzelce beslemek, giydirmek, ellerine en yeni toplar, tüfenkler vermek, en yeni îcâd olunmuş zırhlılar satın almak için devlet ve milletimizin milyonlarca liraya ihtiyâcı vardır. Kezâlik ahalimizi râhat yaşatmak, kolaylıkla çok para kazandırmak için nâhiyelere, köylere varıncaya kadar yapılması lâzım gelen şose ve demiryolları da yüzbinlerce, milyonlarca liralar ister.

Acaba devletimiz bu milyonlarca liraları ne sûretle ve nereden tedârik edecektir? Devletimiz ya vâridâtından fazla olan masârıfâtını kapatmak için gümrüklerinin vergilerinin her senelik hâsılâtını rehin vererek ve ecnebîlere yüz suyu döküp boyun eğerek ağır fâizlerle ödünç para alır, yahud ahalinin vergilerine zam ederek onları ağır bir yük altında bırakır, yahud ticâret ve sanâyi'i, zirâati ilerleterek onlardan fazla vâridât çıkarmaya, bu sûretle açığı kapatmaya çalışır.

Şimdiye kadar devletimizin mesârifi vâridâtından daima çok olduğu için devletimiz masrafının fazlasını Avrupalılardan aldığı paralarla ödemiş ve senelerden beri milyonlarca borç altına girmiştir.

Geçen sene devletimizin bütün vâridâtı yirmi sekiz milyon Osmanlı lirası tuttuğu hâlde mesârifi otuz altı milyon liraya vardığından bu açığı kapatmak için Almanlardan on milyon lira ödünç almaya mecbûr olmuştur.

Bir devletin borcunun çoğalması i'tibârının gitgide azalmasına sebeb olacağından bilâhare karşılık gösterecek vâridât bulamayacağımız için daima borç ile geçinemeyeceğimiz gibi, Allah esirgesin, borçlarımızı da veremeyecek bir hâle geldiğimiz vakit hazînemiz de ecnebîlerin boyunduruğu altına girer.

Devletimiz ödünç para almaya muvaffak olamayınca ya masrafını son derece kesmeye, yahud çiftçilerin, esnâfın sırtlarına ağır ağır vergiler yükletmeye mecbûr olur.

Devlet masrafını indirirse düşmanlara karşı hâzır bulundurması îcâb eden iki üç yüz bin kişilik askeri besleyemez; beylik gemiler, tayyâreler tedârik edemez; şoseler, demiryolları yaptıramaz; memleketleri i'mâr eyleyemez; me'mûrlarına muntazaman aylık veremez… İşin fenâlığı istibdâd devrinde olduğu gibi yine fukarânın başına gelir. Devlet masrafını kısaltmayıp da vergileri artıracak olursa zâten gelirleri az olan ve pek az nafaka ile geçinmeye mecbûr bulunan rençberler, esnâflar bu ağır yükün altında kalkamayıp büsbütün ezileceklerdir.

Şu hâlde gerek ecnebîlerden ödünç para almakla, gerek vergileri artırmakla elde edilecek vâridât ahalinin zararına olacak ve milleti sefâlete doğru sürükleyecektir. Şimdi yalnız devletin zirâat, ticâret ve sanâyi'in ilerlemesinden ve ahalinin zengin olmasından kazanacağı para kalır. Hazîneye vâridât getirecek sanâyi' en ziyâde büyük fabrikalardır. Memleketimizde tezgâhla işleyen san'atler zâten esnâfın karnını zor doyurduğu için devlete büyük vâridât bırakamaz. Hepimiz pek a'lâ görüyoruz ki, yiyeceğimiz, giyeceğimiz eşyânın çoğu, hattâ başımızdaki fesden ayağımızdaki kunduraya, iğneden ipliğe kadar hepsi yapılmış olarak Avrupa'dan geliyor. Avrupalılar bizden pamuğu, yünü, keteni, keneviri guruş mukābili olarak kantarlarla, ipeği okkalarla aldıkları hâlde bunları elbise ve sâire hâline getirerek mecîdiye ve lira mukābilinde bize dirhemlerle satıyorlar. Bizim bunların hiç birisini yapmak için fabrikamız olmadığı gibi yapılsa da devletin artırmaya muvaffak olamadığı gümrük resmi bu râddede kaldıkça bizim fabrikaların Avrupalılarla rekābet etmek, onlardan ucuz mal satmak ihtimâli yoktur. Bundan anlaşılıyor ki, devletimiz şimdiki hâlde sanâyi'den büyük bir vâridât bekleyemez. Ticârete gelince: İhtiyâcımız nisbetinde yollarımız, şimedüferlerimiz, fabrikalarımız, limanlarımız olmadığı için ticâret bizde Avrupa'ya nisbetle pek geride kaldığı gibi hâl-i hâzırda mevcûd olanı da hemen hemen maatteessüf ecnebîlerin elindedir.

Şu sözlerden anlaşılmıştır ki, Avrupalılar ticâret ve sanâyi'de bizden fersah fersah ileride oldukları için onlara bu husûsda az zamanda yetişmek kābil değildir. Aramızdaki fark o kadar büyüktür ki, bugün bile onlar buhar kuvvetini bırakıp elektrik sür'atiyle ilerledikleri hâlde biz hâlâ deve adımıyla gidiyoruz. Binâenaleyh bir tarafdan memleketimizin kābiliyeti derecesinde ticâret ve sanâyi'in de terakkīsine çalışmakla beraber bu dünyâda Osmanlı olarak yaşamak, yani düşmanlara ve ecnebîlere esîr olmamak için her hâlde başlıca zirâatin terakkīsine bütün mevcûdiyetimizle çalışmaklığımız iktizâ eyler.

Fakat, evet büyük bir teessüfle denilebilir ki: Eyyâm-ı ümrânında rüsûm-ı beytülmâl öşür ve nısf-ı öşür nisbetinde istîfâ edildiği bir zamanda elli beş milyon lira veren bu Hıtta-i Irâkıyye bugün nısf, sülüs, rubu', humus nisbetinde **[155]** istîfâ edile gelmekte olduğu hâlde nısf milyon lira bile vâridât vermediği nazar-ı i'tibâra alınırsa nasıl bir ihmâlin zebûnu olduğu anlaşılır.

Irak, Cenâb-ı Hakk'ın küre-i arzda yarattığı arâzî-i zirâiyyenin bir timsâlidir. Irak dünyada akan en mebzûl sulara, hârikulâde kuvvet-i inbâtiyyeye muhtereât-ı cedîdeden olan her türlü makinelerin tatbîk ve teşebbüsüyle dünyada en müsâid, müstevî bir satha, hafîf milli ve teşekkülât-ı tabîiyyenin zirâate en elverişli bir sûrette arâzîli bir türâba ve tabakāta mâliktir. Hele iklîm nokta-i nazarından bilâd-ı bâride ve hârrenin yetiştirdiği ve yetiştiremediği birçok eşcâr ve nebâtât-ı müfîde ve sanâiyyenin neşv ü nemâsına müsâid bir mıntıkada bulunması her türlü terakkıyâta sebeb olan mevâdd-ı ibtidâiyyenin bir mahzeni olduğuna şübhe getirilemez.

İşte bu kadar hazâin-i tabîiyye[ye] mâlik ve yüz kırk bir milyon dört yüz bin küsûr dönümden yalnız dört yüz bin küsûr dönüm, o da gāyet âdî bir sûrette zirâat edilip mütebâkī kalan yüz kırk bir milyon dönüm topraklarımız saban değmemiş, ekilmemiş bulunduğu hâlde birçok ihtiyâcât-ı zarûriyyemizi ecnebîlerden tedârik etmekliğimiz ve bunlarla geçinmekliğimiz bizim için yazık, günâh değil midir? Bu hâl bizi ağlatmazsa yüzümüzü kızartmaz mı?!

Zirâatin memâlik-i ecnebiyyede ilimle, fenle büyük büyük makinelerle yapıldığı hâlde memleketimizde ma'lûmâtsızlıktan, irfânsızlıktan "Nûh zamanından kalma" aletlerle yapılmasından ileri geliyor. Avrupa'da çiftçiler ma'mûr köylerde, güzel köşklerde oturdukları, bol ve nefîs yemekler yedikleri, velhâsıl pek zengin ve pek râhat geçindikleri hâlde acınarak denebilir ki: Köylülerimiz âdî kulübelerde çırıl çıplak bir hâlde bütün sene yoksuzlukla yaşarlar! Niçin bizim çiftçiler de elleriyle, sırtlarıyla za'îf ve cansız (gerd) [?]–zirâat– hayvanlarıyla gördükleri hizmetleri cansız makinelere gördürerek birçok zahmet ve meşakkatten kurtulmasınlar? Niçin güzel giyinip iyi yiyerek râhatça yaşamasınlar? İşte hep bunlar birer birer devletin, milletin enzârına vaz' ve arz edilecek mevâdd-ı mühimme-i hayâtiyyedendir.

Değil memleket-i Osmâniyyenin; dünyanın en mühim ve mümtâz bir kıt'a-i zirâiyyesi olup Irak ve Cezîretü'l-Arab dâhil olduğu hâlde Musul hudûdundan tâ Basra'nın müntehâ-yı hudûduna kadar ufak devletlerden birkaç hükûmet kıt'asına muâdil olan bu kıt'a dâhilinde terakkıyât-ı zirâiyye nâmına şimdiye kadar ne yapıldı? Hiç! Halbuki iklîm ve isti'dâd-ı tabîî nokta-i nazarından bu kıt'anın pek mâ-dûnunda ve zirâate kābil arâzînin mecmûu bu kıt'anın arâzîsine muâdil gelemeyen Anadolu ve Rumeli'nin hemen umûm vilâyâtında, hattâ livâ ve kazâlarında birçok zirâat mektepleri, nümûne çiftlik ve tarlaları, ipek böceği dârü't-tahsîlleri, süthâneler, her nevi' âlât ve edevât-ı zirâiyye depoları, zirâat bankaları, bağcılık mektepleri, aygır depoları, hayvanât-ı bakariyye hârâları, velhâsıl şuabât-ı zirâatin umûmuna âid terakkıyâtı nazar-ı i'tibâra alınarak hattâ Avrupa'ya birçok talebeler gönderilmiştir. Bu hıtta-i cesîmeye ise ne yapıldı? Yine hiç! İnsanın ani'l-yakīn bu hâli görüp de müteessir olmaması, feryâd etmemesi mümkün olmuyor.

İşte Devlet-i Osmâniyye'nin bir bütçesi kadar vâridât vermeye müsta'id olan bu kıt'a-i hârikulâde zirâat nokta-i nazarından böyle bir yokluk, bir perîşânlık içinde yuvarlanıp giderken biz ecnebîlere boyun eğerek, yüz suyu dökerek elimizi uzatıp haysiyet-i milliyyemizi rahnedâr, menâfi'-i iktisâdiyyemizi inhisâr altına vererek para istikrâz edip vâridât vermeyen, menâfi'-i maddiyye te'mîn etmeyen yerlere sarfediyoruz. Ve asıl hayât-ı milliyyemizi parlatacak, servet-i umûmiyyemizi tezyîd, hazînemizi zengin edecek ve bizi ecnebîlerin ribka-i esâretinden kurtaracak böyle bir kıt'a-i cesîmenin terakkıyât-ı zirâiyyesini şimdiye kadar hiç nazar-ı ehemmiyete almamışız. Buna ne kadar teessüf edilse sezâdır.

Bağdad Muhâbir-i Mahsûsunuz
S[sin]. **M. Tevfik**

ŞUÛN

BALKANLAR MUHÂREBESİ

4 Teşrînievvel, Perşembe:

Bugün de öğleye kadar harb i'lân edilmedi. Herkes intizâr ediyor. Gazeteler Poinkare'nin bir konferans teşebbüsünü haber veriyorlar. Bu haber ezhânı yine meraklandırıyor. "Acaba Düvel-i Muazzama mes'ele bu râddeye geldikten sonra bizi harbden alıkoyacaklar mı? Devlet-i Aliyye bu konferans mes'elesini nasıl telakkī edecek?" diye yine meraklar artıyor. Ufk-ı siyâset sehâbedâr oluyor. Diğer taraftan İtalya ile sulhün imzâ edildiğini Osmanlı Ajansı haber veriyor. Bu habere nazaran hâkimiyet-i Osmâniyye Trablus'da bâkī kalmak şartıyle bir muhtâriyet-i idâre i'lân olunacak, zât-ı şâhâne tarafından bir nâibü's-sultân ta'yîn edilecek. Fakat Balkanlar muhârebesini bir gāye-i millî telakkī eden, hükûmet-i Osmâniyye için hayât-memât mes'elesi addeden efkâr-ı umûmiyye, diğer bir zamanda olsaydı heyecânlarla telakkī edeceği bu sulh haberini kemâl-i sükûnet ve i'tidâl-i demle karşılıyor. Hele bu sulhün böyle gāileli bir zamanda vukū' bulmasının mûcib-i memnûniyyet bile olduğu hissolunuyor. Bir taraftan sulh, fakat diğer taraftan harb olmak şartıyle. Hükûmet-i Seniyye bugün Bulgar ve Sırp sefîrlerinin pasaportlarını kendilerine tevdî' ediyor, biran evvel hudûd hâricine çıkmalarını taleb ediyor; bu sûretle Bulgaristan ve Sırbistan'a karşı harb i'lân olunuyor. Fakat –nedense– Yunanistan sefîrinin pasaportu verilmiyor. Yunan Sefîri Griparis Bâbıâlî'ye geliyor, Hâriciye nâzırıyla mülâkāt ediyor. Bu husûsta birçok dedikodular çıkıyor, türlü türlü te'vîlâtlar oluyor; "Neden Yunan'a i'lân-ı harb olunmamış?" diye merak olunuyor.

Akşam Harbiye Nezâreti'nden Bulgar ve Sırp hudûdunda olan ordu kumandanlarına **[156]** hücûm emri veriliyor. Artık harb başlamıştır. Bugün de Romanya vapuruyla Bulgar mezâliminden kurtulan birçok Bulgaristanlı İslâm kardeşlerimiz Dersaâdet'e geliyorlar. Dûçâr oldukları teaddiyâtı yana yakıla naklediyorlar.

5 Teşrînievvel, Cuma:

Bugünkü gazeteler hep harbden ve Osmanlılığın menâkıb-ı askeriyyesinden bahsediyorlar. Sîmâlarda bir beşâşet, kalblerde bir inbisât duyuluyor. Çünkü artık i'lân-ı harb edildiğini, an'anât-ı askeriyye-i Osmâniyyeden olan hücûm emri verildiği müjdesini herkes haber almıştır. Bulgaristan ve Sırbistan sefâretlerine teblîğ olunan şifâhî i'lân-ı harb notası gazetelerle i'lân olunuyor. Osmanlılığın vakār ve haysiyetiyle mütenâsib bu notayı herkes alkışlıyor.. İtalyanlarla sulhün kat'î olduğu da bugünkü neşriyâtla artık te'eyyüd ediyor. Boğaz'ın torpillerden tathîrini, İtalyanların tekrar İstanbul'a döneceklerini ve Banco di Roma'nın, İtalya Sefârethânesi'nin açılacağını gazeteler haber veriyorlar. Trablusgarb'a muhtâriyet veriliyor, bu husûsta tertîb edilen kānûn-ı mahsûs gazetelerle i'lân olunuyor, Trablusgarb'da okunacak fermân-ı hümâyûn da neşrolunuyor. (Bunlar kısm-ı mahsûsumuzda mündericdir) İtalyanların taht-ı işgālinde olan adalar tahliye edileceği, İtalyanlarla teşrîk-i mesâî eden Şeyh İdrîs'in mazhar-ı afv-ı âlî olduğu i'lân olunuyor… Dün vapur bulunmadığı cihetle şehrimizde kalan Bulgar ve Sırp sefîrleri bugün gidiyorlar. Sefârethânelerin armaları iniyor. Diğer tarafdan Yunan'ın da müttefiklerinden geri kalmayarak resmen i'lân-ı harb ettiği haberi geliyor. Akşam gazeteleri hudûdlardan muzafferiyet haberleri getiriyorlar. Fakat resmî olarak henüz bir haber yok. Zâten bu kadar çabuk esâslı ve ciddî bir harbe de intizâr edilemez.

6 Teşrînievvel, Cumartesi:

Bugün başkumandan vekîli olan Harbiye nâzırının ordu-yı hümâyûna hitâben tastîr buyurdukları beyânnâme neşrolunuyor. Beyânnâmedeki metânet ve vakār, lisânındaki kuvvet ve ciddiyet, mürâât eylediği usûl-i nezâket ve insâniyet takdîrâtı mûcib oluyor. Gazeteler beyânnâme husûsunda sitâyişkârâne makāleler yazıyorlar. Büyük heyecân ve alkışlarla beyânnâme askerlere karşı okunuyor. Askerî mütehassıslarından bazısının gazetelerle neşrolunan re'ylerine nazaran büyük bir meydan muhârebesini ancak bir hafta sonra beklemelidir.

Bugün Dârülfünûn talebesinden 400 kadar gönüllü Harbiye Nezâreti'ne gidiyorlar, taburlara kaydolunuyorlar.

7 Teşrînievvel, Pazar:

Bugün gazeteler, Kral Ferdinand'ın hurûb-ı salîbiyye taassubuyle yazılan, dînî ve ırkī hissiyâtı gıcıklandıran, "Hilâl'e karşı bir Salîb harbi" i'lân eden beyânnâmesini neşrediyor ve şiddetli tenkîdâtta bulunuyorlar. (Yirminci asr-ı medeniyetinin nümûne-i mâ-fi'z-zamîri olan bu mühim vesîka-i târîhiyye kısm-ı mahsûsumuzda mündericdir.) Matbûât-ı Osmâniyye mütemeddin(!) hıristiyan kralının beyânnâmesini Avrupa'ca taassub(!) telakkī olunan İslâm Halîfesi'nin beyânnâmesiyle mukāyese ediyor ve pek haklı olarak taassubun hangi tarafta olduğunu Avrupa'nın gözüne sokuyorlar.

Bütün hudûdlarda harb olduğu resmen i'lân olunuyor. Karadağ hudûdunda ufak bir kasaba olan Tuz Karadağ'ın sür'atle i'lân-ı harb ettiğinden dolayı tahkîm edilememiş olduğundan şanlı bir müdâfaadan sonra sukūt ediyor. Fakat diğer hudûdlarda Osmanlı ordusu muzafferiyet kazanıyor, evvelki gün öğleden sonra Kırcaali'nin şimâlinde "Aydoğmuş" ve "Köseler" istikāmetinden ilerlemek isteyen Bulgar kuvvetleri asâkir-i Osmâniyye tarafından def' u tard edildiği, mukābil bir taarruz ile Bulgarların Harmantepe Karakolu zabtolunduğu resmen matbûâta teblîğ olunuyor. Yine resmî ma'lûmâta göre, Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanması Varna Limanı açığında tesâdüf ettiği Bulgar torpidolarını limana ilticâya mecbûr ediyor, Bulgarların milis ve muntazam askerlerinden mürekkeb bir kuvvet Kırkkilise'nin şimâlinden Malkoçlar istikāmetinde hudûdu geçmeye çalışıyor, fakat askerimiz tarafından geriye tardediliyor, nikāt-ı hâkime işgāl olunuyor. Sırbistan'ın Düvel-i Muazzama'ya verdiği yeni nota mündericâtı gazetelerle i'lân olunuyor. Bu notada Sırbistan ırk ve dindaşlarını Türk mezâliminden(!) kurtarmak üzere silâha sarılmaya mecbûr olduğunu ve bu musâraada hıristiyanların teveccühünden ümîdvâr olduğu-

nu beyân ediyor. Osmanlı Atina Sefâreti erkânı bugün şehrimize vârid oluyorlar. Birçok Yunan tebeası şehrimizden def' olup gidiyorlar. Varna ve Burgaz Limanları Osmanlı donanması tarafından abluka olunuyor.

Rusya'da Kiev şehrinde Avusturya konsulatosuna karşı şiddetli bir nümâyiş vukū' bulduğunu, nümâyişçilerin konsulatoyu yağma ederek Avusturya bayrağını yaktıklarını telgraflar iş'âr ediyor. Bu haber ahalimizce harbin Rusya-Avusturya'ya sirâyet edeceğine, bu iki düvel-i muazzamanın yekdiğerleriyle çarpışacağına bir emâre gibi telakkī ediliyor.

"Cenîn" Gazetesi bugün hakan-ı mahlû'un muhârebeden dolayı Selânik'ten kaldırılarak İstanbul'a getirileceği ve burada taht-ı tevkīfde bulundurulacağı karârına karşı i'tirâz ediyor, hakan-ı mahlû'un İstanbul'da bulunmasını muhâtaralı görüyor.

8 Teşrînievvel, Pazartesi:

Bugün gazetelerde neşredilen husûsî telgraflardan, Edirne taraflarında Osmanlı-Bulgar hudûdunda asâkir-i muzaffere-i Osmâniyye ile Bulgar kıtaât-ı askeriyyesi arasında vukū'a gelen muhârebe-i şedîdede düşmandan dört yüz süvârî askerinin pusuya düşerek kâmilen telef olduğu, Sırp hudûdunda düşman kıtaâtının zâyiât-ı azîmeye uğratılarak püskürtülmekte olduğu, Lika'nın zabtedildiği, Kurşunlu'da muhârebe[ye] devâm olunduğu, Yunan hudûdunda dahi muhtelif nikātta müsâdemeler vukū'a geldiği anlaşılıyor.

Gayr-ı resmî haberler Preveze Limanı'nın Yunanlılarca abluka altına alındığını dahi bildiriyorlar. İzmir yolunda hat me'mûrlarının her hâlde mücâzâtsız kalmaması iktizâ eden ihmâlleri yüzünden bir askerî tren ile posta treni beyninde müessif bir müsâdeme oluyor, yüz kadar telef ve mecrûh oluyor.

9 Teşrînievvel, Salı:

Bugünkü gazeteler donanma-yı hümâyûnun Bahr-ı Siyâh'daki faâliyeti hakkında resmî ma'lûmât neşrediyorlar. Donanmamızın Varna Limanı'ndaki mebânî-i askeriyyeyi tahrîb ettiği, bombardımanın el-ân devâm ettiği, düşman istihkâmâtı mukābelesinin za'fa uğradığı bildiriliyor. Karadeniz'deki filo kumandanından alınan diğer bir telgraf dahi limandan çıkmak isteyen üç Bulgar torpidosunun dûçâr-ı hasâr olarak limana avdete mecbûr edildikleri bildiriliyor. Bulgaristan hudûdunda Hanlar mevki'i mukābilinde sâhte bir ric'at netîcesinde düşmanın bir girîveye düşürüldüğü, kendilerine mühim bir zâyiât verdirildikten sonra iki toplarının iğtinâm edildiği Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ olunuyor. Diğer resmî bir ma'lûmâta göre de bütün Rumeli hudûdunda muhârebât vâki' olduğu haber veriliyor. Fakat büyük meydan muhârebesi hâlâ yok. Buna bir iki gün daha intizâr olunacak.

Bugün İngiltere hükûmetinin i'lân-ı bî-tarafî eylediği akşam gazeteleriyle i'lân edildiği gibi İngiltere Sefîri Sir Lowther hazretleri dahi Hâriciye Nâzırı'nı konaklarında mülâkāt ederek devlet-i metbûsının Balkanlar Muhârebesi dolayısıyla bî-taraf kalacağını teblîğ ediyor.

10 Teşrînievvel, Çarşamba:

Büyük bir intizârla beklenilen büyük meydan muhârebesinin bugünkü haberlerle **[157]** artık başlanmış olduğu tebeyyün ediyor. Resmî olarak Osmanlı Ajansı âtîdeki telgrafı neşrediyor: "Meriç dârü'l-harekâtında harekât-ı taarruziyyeye ibtidâr eden ordumuz bugün öğle vakti Tunca'nın şarkında tesâdüf ettiği düşmanın kuvâ-yı külliyyesine taarruz etti. Hâlâ devâm eden şiddetli bir muhârebe başladı. Muhârebenin tarz-ı cereyânı ordu-yı hümâyûna muvâfıktır."

Aynı zamanda husûsî telgraflara nazaran; Maraş ve civârında asâkir-i Osmâniyye ile Bulgarların otuz bin kişilik kuvveti arasında dokuz sâat devâm eden kanlı bir muhârebede düşmanın; "Valeli mayka= Aman anacığım!" feryâdıyle mühim bir kısmı telef oluyor, kalanları firâr ediyor. Ta'kīb olunarak Çirmin Karaağacı'nda topçu ve piyâdelerimiz tarafından mahvediliyor, birçok esîr alınıyor. Kırkkilise istikāmetindeki fırkamız da Malkoç'tan düşman arâzîsini beş sâat tecâvüz ediyor, Edirne'yi muhâsara maksadıyle düşman tarafından getirilen dört muhâsara ve yedi serî' ateşli topları i'tinâm ediyor, bir binbaşı ile bir çok da neferât esîr alıyor… Cisr-i Mustafapaşa'ya mücâvir Kādıköyü'nde de gāyet şiddetli bir sûrette devâm eden müsâdeme netîcesinde Bulgar asâkiri nısfına karîb zâyiât vererek münhezimen ric'at ediyor. Bu muhârebede de düşmandan top ve hayli mühimmât iğtinâm olunuyor… Tunca nehrinin cihet-i garbiyyesinde Hasköy ve Kireççi karyeleri civârında Bulgar süvârîsinden bir bölük kâmilen mahvediliyor… Vaysal[?] mevki'inde vukū' bulan müsâdemede de Bulgarlardan iki mitralyöz iğtinâm ediliyor. Sırbistan, Karadağ, Yunanistan hudûdlarında da mühim muzafferiyetler tevâlî ediyor.

Harbin cihet-i askeriyyesi böyle heyecanlı dakīkalar geçirdiği bir zamanda şuûn-ı siyâsiyye de merâk-engîzdir. İngiltere'den başka Düvel-i Muazzama'dan hiç birisi usûlden olan bî-taraflığını resmen henüz i'lân etmediler. "Acaba ne olacak?" diye mülâhazalar, mütâlâalar yürütülüyor. Düvel-i Muazzama bî-taraflıklarını i'lân için yekdiğerine karşı meşkûk bir tavır takınan Rusya ve Avusturya'yı bekliyorlarmış. Onlar da, gālibâ serbestî-i hareketlerini muhâfaza etmek üzere bî-taraflık i'lânında pek de kat'î bir karâr veremiyorlar.

ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT

Pretoria'da:

Pretoria Cemâat-i İslâmiyyesi tarafından Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne telgrafla ve Millî Banka ma'rifetiyle beş yüz elli İngiliz liralık bir kıt'a havâlenâme keşîde edilmiş ve İslâm'ın gālibiyeti inâyet-i Samedâniyyeden niyâz ve istirhâm olunmuştur.

Amerika'da:

Amerika'da bulunan birçok Arnavudlar bir ictimâ' akdederek zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'ye arz-ı sadâkat ve vatandaşlarına tavsiye-i ittihâdı hâvî bazı mukarrerât ittihâz ederek bunları bir telgrafla Washington sefîrine teblîğ eylemişlerdir. Sefîr mukarrerât-ı vâkı'adan dolayı kendilerine teşekkür ettikten sonra mezkûr telgrafnâme sûretini Hâriciye Nezâreti'ne göndermiştir.

İngiltere'de:

Londra Cemâat-i İslâmiyyesi tarafından Balkan hükûmetlerinin hükûmet-i Osmâniyyeye karşı ahzetmiş oldukları vaz'iyet hakkında protestoda bulunmak üzere bazı mukarrerât ittihâz edilmiştir.

Cape Town'da:

Makām-ı Sadâret'e 11 Teşrînievvel 328 târîhiyle Cape Town'dan Abdülmecid Han Sir Grew[?] imzâsıyle âtîdeki telgrafnâme keşîde edilmiştir:

"Cape Town müslümanları hükûmet-i Osmâniyyeye karşı olan ihtisâsât-ı samîmiyye-i hayr-hâhânelerini te'kîden arz ve izhâr ederler ve Devlet-i Aliyye'nin ihrâz-ı gālibiyyet ile şân u şeref-i İslâm'ı muhâfaza etmesini temennî eylerler, fermân."

Saraybosna'da:

İslâm Teşkîlât-ı Müttehidesi'nin nâşir-i efkârı olan *Zaman* gazetesi müttefik Balkan devletleri aleyhine şiddetli bir makāle neşretmiştir. Bu gazete Balkanlar'da muhâsamâtın başlamasını büyük bir meserretle alkışlıyor ve Türkiye'nin komşularına galebe edecek kadar kuvvetli olduğunu isbât edecek zamanın çoktan hulûl etmiş olduğunu ve Balkan hükûmetlerinin bu harbini, müslümanların, İslâmiyet aleyhine yeniden Ehl-i Salîb muhârebâtı açması nazarıyle baktıklarını ve bütün İslâmların İslâmiyet'i müdâfaa için kıyâma hâzır ve âmâde bulunduklarını beyân eyliyor.

Rusya'da:

Balkan Muhârebesi'nin i'lânı Rusya İslâmları beyninde büyük bir heyecânı mûcib olmuştur. Birçok Rusya mekâtib-i âliyyesinde ikmâl-i tahsîl etmekte olan müslüman talebeleri gönüllü olarak dârü'l-cihâda gelmek için hâzırlanıyorlar. İlk gönüllü olarak dâhilî Rusya müslümanlarından dârülfünûn talebelerinden Ârif Bey Kerimof Efendi şehrimize vâsıl olmuştur. Bu hamiyetli gencin beyânâtına nazaran gerek Kafkasya'dan, gerek dâhilî Rusya'dan birçok gönüllüler daha geleceklerdir.

Mısır'da:

Makām-ı Zarûrette Muâvenetten Güzel Ne Var? – Bu sernâme ile yazdığı mühim bir makālesinde *el-Alem* gazetesi i'lân-ı harbi müteâkıb Yunanlıların ne gibi bir şevk u tehâlükle gönüllü yazıldıklarını ve iâne-i harbiyye olmak üzere para topladıklarını misâl olmak üzere kaydettikten sonra; "Neden biz Mısırlılar iânede bulunmayalım?" diye Mısır İslâmlarının hissiyât-i dîniyye ve hamiyyetlerini tahrîk ediyor. Devlet-i Aliyye'nin bedenen Mısırlıların muâvenetine ihtiyâcı olmadığını ve şanlı Osmanlı asâkirinin şımarık Balkanlılara haklarını verdirmekte kâfî geldiğini kaydederek böyle bir zamanda Devlet-i Aliyye Mısır'dan ve bütün İslâm kardeşlerimizden muâvenât-ı mâliyye intizâr ettiğini beyân ile; "Zarûret var iken muâvenet ne güzeldir" diye kāri'lerini böyle bir muâvenet-i müessireye teşvîk ediyor. Böyle bir muâvenetin ne kadar sehlü'l-icrâ olduğunu ve aynı zamanda ne kadar büyük netîceler verebileceğini de gazete kaydetmeden geçmiyor. *el-Alem*'ce her bir Mısırlı beşer guruş verecek olursa en az Mısır'da 10 milyon İslâm var ki, bu yüzden 50.000.000 guruş toplanılabilir. Refikımız makālesini samîmî ve hâr da'vetlerle bitiriyor ve diyor ki: Bu muhârebe Âlem-i İslâm'ın ve belki bütün Şark'ın mukadderâtına merbût olduğundan her İslâm, her Şarklı ona iştirâk etmelidir. Bir Mısırlının lüzûm-ı iştirâkini ihtâr etmek ise zâiddir.

İranlılar Arasında:

Tercümân-ı Hakīkat'in Çarşamba günü çıkan nüshasında; "Düvel-i Muazzama'dan birinin teşvîkıyle İran Devlet-i İslâmiyyesi hükûmet-i Osmâniyyeye müşkilât çıkaracakmış" meâlinde neşretmiş olduğu bir haber şehrimizde bulunan İranîler miyânında büyük bir heyecânı mûcib olur. Hemen sefârethâneye koşarak neşriyât-ı mezkûrenin ne gibi bir esâsa mübtenî olduğunu pür-telâş tahkīk ederler. Sefârethâne de, böyle şeye imkân olmadığı, *Tercümân-ı Hakīkat*'in hilâf-ı hakīkat neşriyâtta bulunduğu te'mîn ve bundan dolayı da sefîr hazretlerinin müteessif olduğu mürâcaat edenlere beyân edilir. Bunun üzerine İranîler geceleyin *Yeni Gazete, Tanîn ve İkdâm* idârehânelerine giderek böyle bir havâdisin aslı faslı olmadığını beyân etmişlerdir. Ertesi günü de gazetelerle bunun bir sû-i tefehhümden ibâret olduğu beyân olunmuştur.

§ Aldığımız mevsûk habere göre Dersaâdet'te bulunan İran tüccârı iâne-i harbiyye olarak aralarında para toplamaya teşebbüs etmişler, daha ilk günlerde 100 lira kadar bir meblağ toplayabilmişlerdir.

[158] Afrika Cihâdı:

Derne'de:

Mücâhidîn-i muhtereme-i İslâmiyyeden Bingazi Kumandan ve Mutasarrıfı Enver Bey tarafından Derne'den Mısır Fevkalâde Komiserliği'ne keşîde olunup Mısır gazetelerinde neşrolunan telgrafların tercümesidir:

8 Teşrînievvel – 8 Teşrînievvel'de İtalyanlar bir alay ve Eritre askerinden dört tabur ile Derne'ye musallat olmak üzere intihâb ettiğimiz merkeze garb tarafından ve diğer bir alay ile Seyyid Abdullah'ın hazîresinin bulunduğu el-Harâbe'ye(?) diğer bir cihetten hücûm ettiler. Bunun üzerine aramızda büyük bir müsâdeme vukū' bularak tam on iki sâat imtidâd etti. Bu müsâdemede yüzbaşı rütbesinde bir zâbit ve bir nefer-i nizâmiyye şehîd ve bir mülâzim ile bir nefer-i nizâmiyeden ve mücâhidîn-i Urbândan on iki kişi mecrûh düşmüş ve bir küçük zâbit ile iki onbaşı gāib olmuştur. Netîcede el-Harâbe[?] mevki'ini istîlâ eylemişlerdir.

9 Teşrînievvel – 9 Teşrînievvel'de mezkûr mevki'i işgāl eden düşmanın askeri cenûba doğru ilerleyerek hatt-ı ric'atimizi kesmek istediler. Bu sebeble de aramızda büyük bir müsâdeme cereyân etmiş ve bütün gün imtidâd eylemiştir. Bu netîcede düşmanlar cenûba doğru beş kilometre mesâfede kâin Sefûh'u[?] dahi işgāl eylediler.

10 Teşrînievvel – Bugün düşman yeni işgāl eylediklerî yerlerden bize hücûm ettiler. Kuvvetleri on iki tabur, üç cebel bataryası, iki tabur süvârî ve bir tabur topçu ve dört tabur Eritre askeri idi. Aramızda cereyân eden müsâdeme geceye kadar imtidâd eylemiş ve netîcede düşman pek fenâ

bir hâlde mağlûb olarak fevkalâde zâyiât verdikten sonra istîlâ eyledikleri ve toplarının bulunduğu sâhile ric'ate mecbûr olmuşlardır. Elimize düşen ganâyim arasında birinci alaya müteallik bir takım evrâk ile birçok esliha vardı. Bini[?] Alayı'nın Elliikinci Bölüğü efrâdından Terry Geovanni nâmında bir neferi esîr ettik. Bu müsâdemede bizden yalnız beş zâbit ve içlerinde bir çavuş bulunduğu hâlde topçulardan yedi nefer hafîf sûrette cerholunmuş ve milisîden[?] bir nefer şehîd olmuştur.

Düşmanın altı piyâde taburu ile iki bataryası merkeze doğru ilerlemek istemişlerse de bu hâli görünce zerre kadar bir tecâvüzde bulunmadan geri dönmüşlerdir.

§ 7 Teşrînievvel'de İtalyanlar Bumba[?] Sâhili'ne bir tabur piyâde indirmişlerse de gönderdiğimiz kuvvet oraya muvâsalat etmezden evvel bile mezkûr taburu gemilere ircâ' eylemişlerdir.

Aynı günde ve iki gün sonra Susa[?] sularında birkaç kruvazör durmuş ve sâhile bir çok gülleler atmış ise de bu gülleler zerre kadar bir te'sîr yapmamıştır.

Mısır:

Şeyh Abdülazîz Çaviş – Hükûmet-i seniyye tarafından Mısır hükûmetine teslîmi birçok kîl ü kāli mûcib olan *el-Hilâlü'l-Osmânî* sâhib-i muhteremi meşâhîr-i üdebâ-yı Arabdan Şeyh Abdülazîz Çaviş hazretlerinin Mısır mahkemesince berâetine hükmedilerek bilâ-te'hîr Hıtta-i Mısriyye'den çıkmak şartı ile sebîlleri tahliye edilmiş ve Salı günü sabahleyin Dersaâdet'e vâsıl olmuşlardır.

Hüccâc-ı Beytullâhi'l-Harâm – *el-Alem* gazetesinin yazdığına nazaran iki hafta bundan evveline kadar Kanal'dan geçmek üzere 4 bin ve nefs-i Mısır'dan dahi 3 bin huccâc-ı kirâm semt-i Hicâz'a âzim olmuşlardır.

Rusya:

Duma İntihâbâtı ve İslâmlar – Geçen nüshamızda Rusya Devleti'nin Duma intihâbâtında menâfi'-i milliyyelerini gözetmek üzere çalışan İslâmları tazyîk etmekte olduğuna bir nümûne olarak muhterem Maksûdof'un isminin müntehabîn listesinden ihrâc eylediğini yazmıştık. Bu kere daha aynı tazyîk netîcesi olarak intihâbât hakkında yazmış olduğu başmakālesinden dolayı Kazan'da münteşir *Vakit* sermuharririnin de habsedildiği Rusya gazetelerinde okunmuştur.

İran:

Hükûmetin Yeni Programı – İran hükûmeti Balmoral'da kararlaştırılacak olan Rus ve İngiliz notasının kendisine verilmesini karşılamak maksadıyle İran ıslâhâtına âid olmak üzere müstakil bir program tertîb etmiştir.

Tahran'daki sefîrleri vâsıtasıyle Rus ve İngiliz devletlerine teblîğ olunan bu program âtîdeki fusûlü hâvîdir:

1) İsveç zâbitânı taht-ı kumandasında teşkîl olunan jandarma ve polis vâsıtasıyle memleketin âsâyiş-i dâhilîsinin te'mîni. 2) İran işlerinde alâkadâr olmayan küçük Avrupa devletlerinin birinden celbolunan zâbitân kumandası tahtında olarak 28.000 kişilik bir ordu teşkîli. 3) Devleti menâbi'-i vâridâtın taht-ı zımanında yakın bir zamanda iki milyon rublelik bir avans almak şartıyle 50.000.000 rublelik bir istikrâz akdi. 4) Hazar Deryâsı'nı, Basra Körfezi ile vasledecek bir şimendüfer imtiyâzının beynelmilel bir kumpanyaya i'tâsı. 5) Meclis-i millînin küşâdı, İran arâzîsinin ecnebî asâkirinden tathîri, Samed Han'ın Azerbaycan Eyâleti umûruna kat'-ı müdâhalesi ve Şahseven iğtişâşâtının İran hükûmeti eliyle hâtime-pezîr olması vesâitıyle haysiyet-i hükûmetin te'mîni.

Bunlara ilâveten İran hükûmeti Rus ve İngiliz hükûmetlerinden şâh-ı sâbık Muhammed Ali Mîrzâ'nın tekrar İran'a avdet edemeyeceğinin bilhâssa te'mînini ricâ ediyor.

Tahran Muhâsarada – Bu hafta telgraflar İran'dan gāyet müessif bir haber getirdiler. Şah-ı sâbıkın birâderi, şekāvetleriyle şöhret bulan Sâlâruddevle birçok hezîmetlerden sonra tekrar Tahran civârına kadar gelmeye muvaffak olmuş ve Kostantinopol Ajansı'nın istihbârâtına nazaran 800(!) süvârîyle Tahran'ı taht-ı muhâsaraya almıştır. Tahran'da idâre-i örfiyye i'lân edilmiş ve şehre hâkim olan mevâki' ve istihkâmâta top vaz' edilmiş ve levâzim-i müdâfaaya tevessül olunmuştur.

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

Muhtâriyet Fermânı

Trablus ve Bingazi Muhtâriyeti Hakkında Fermân-ı Âlî Sûretidir:

Trablusgarb ve Bingazi eşrâf ve a'yân ve ahâlîsine tevkî'-i refî'-i hümâyûnum vâsıl olıcak ma'lûm ola ki; hükûmetim bir tarafdan memleketinizi müdâfaa için muhtâc olduğunuz muâvenet-i müessireyi îfâ etmek imkânsızlığında bulunduğu ve diğer tarafdan sizin saâdet-i hâzıra ve âtiyyenizi düşündüğü ve gerek sizler ve gerek âileleriniz için dâî-i mazarrât ve devletimiz için mûcib-i muhâtara olan bir harbin devâmını ber-taraf etmek istediği cihetle memleketinizde sulh ve saâdet-i hâli takrîr ve tecdîd etmek ümniyesine ve hukūk-ı hükümrânîmize ibtinâen size muhtâriyet-i tâmme bahş ve i'tâ ediyorum. Memleketiniz kavânîn-i cedîde ve nizâmât-ı mahsûsa ile idâre edilecek ve bunların ihtiyâcât ve âdâtınıza muvâfık olması için ihzârına **[159]** vasâyâ ve irşâdâtta bulunmak sûretiyle tarafınızdan muâvenette bulunulacaktır. Eâzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz'den Evkāf-ı Hümâyûnumuz nâzır-ı esbakı olup Birinci Rütbe Osmânî ve Mecîdî Nişân-ı Zîşânları'nı hâiz ü hâmil olan iftihâru'l-eâlî ve'l-eâzım muhtâru'l-ekâbir ve'l-efâhım Şemseddîn Bey dâmet maâlîhi taraf-ı hümâyûnumuzdan nezdinize nâibü's-sultân ünvânıyle ta'yin edilmiş ve memleketinizdeki menâfi'-i Osmâniyyenin emr-i muhâfazası müşârun-ileyhe tevdî' olunmuştur. Müşârun-ileyhe tevdî' ettiğim vekâletin müddeti beş sene olup bu müddetin hitâmında taraf-ı pâdişâhânemizden müşârun-ileyhin vekâleti tecdîd edilecek, yahud halefi nasb u ta'yîn kılınacaktır. Ahkâm-ı celîle-i şer'-i şerîfin müstemirran mer'iyeti aksâ-yı makāsıd-ı şâhânemiz olduğundan bu maksadı te'mîn için lâzım gelen kādî taraf-ı şâhânemizden nasb u ta'yîn olunacak ve kādî-i müşârun-ileyh dahi îcâb eden nüvvâb-ı şer'iyyeyi ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîkan ulemâ-yı mahalliyye miyânında ta'yîn eyleyecektir. Kādî-i

müşârun-ileyhin maâşı tarafımızdan ve nâibü's-sultân ile diğer bilcümle me'mûrîn-i şer'iyyenin maâşâtı vâridât-ı mahalliyyeden te'diye kılınacaktır. Tahrîran fi'l-yevmi'l-hâmis min-Şehri Zi'l-ka'deti'ş-şerîfe li-sene selâsûn ve selâse mi'e ve elf.

* * *

Muhtâriyet Kānûnu

Trablusgarb ve Bingazi'nin muhtâriyet-i idâresi hakkında kānûn sûretidir:

Madde 1- Trablusgarb ve Bingazi kıt'alarına muhtâriyet-i tâmme verilmiştir.

Madde 2- Trablusgarb ve Bingazi kıt'aları kavânîn-i cedîde ve nizâmât-ı mahsûsa ile idâre edilecek ve bu kavânîn ve nizâmâtın ihtiyâcât ve âdât-ı mahalliyyeye muvâfık olması için ihzârına vasâya ve irşâdâtta bulunmak sûretiyle ahâlî-i mahalliyye tarafından muâvenette bulunulacaktır.

Madde 3- Trablusgarb ve Bingazi kıt'alarına taraf-ı pâdişâhîden nâibü's-sultân ünvânıyle ricâl-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'den bir zât ta'yîn ve mezkûr kıt'alardaki menâfi'-i Osmâniyyenin emr-i muhâfazası kendisine tevdî' olunacaktır. Nâibü's-sultânın müddet-i vekâleti beş senedir. Bu müddetin hıtâmında taraf-ı şâhâneden nâibü's-sultânın vekâleti tecdîd yahud halefi nasbedilecektir.

Madde 4- Ahkâm-ı celîle-i şer'-i şerîfin müstemirran icrâsı zımnında taraf-ı hümâyûndan kemâ-kân kādî nasbolunacak ve kādî-i müşârun-ileyh dahi îcâb eden nüvvâb-ı şer'iyyeyi ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîkan ulemâ-yı mahalliyye miyânından ta'yîn eyleyecektir.

Madde 5- Kādînın maâşı Hazîne-i Celîle-i Mâliyye'den ve nâibü's-sultanın ve kādîden mâadâ bilcümle me'mûrîn-i şer'iyyenin maâşâtı vâridât-ı mahalliyyeden te'diye olunacaktır.

Madde 6- Bu bâbda ahâlî-i mahalliyyeye hitâben bir fermân-ı âlî ısdâr olunacaktır.

Madde 7- Bu kānûnun icrâ-yı ahkâmına Meşîhat-i İslâmiyye ile Dâhiliye ve Mâliye Nezâretleri me'mûrdur.

Bu kānûnun Meclis-i Umûmî'nin ictimâ'ında kānûniyeti tasdîk ettirilmek üzere muvakkaten mevki'-i icrâya vaz'ını irâde ederim.

Fî 5 Zilka'de sene 1330 ve Fî 3 Teşrînievvel sene 1328

Mehmed Reşâd

Harbiye Nâzırı Nâzım	Şûrâ-yı Devlet Reîsi Kâmil	Şeyhulislâm Cemâleddin	Sadr-ı A'zam Gāzî Ahmed Muhtâr
Ticâret ve Nâfia Nâzırı Mustafa Reşid	Hâriciye Nâzırı Gabriel	Adliye Nâzırı Abdülhalim	Dâhiliye Nâzırı Dâniş
Evkāf Nâzırı Mehmed Fevzi	Maârif Nâzırı Said	Mâliye Nâzırı Abdurrahmân	Nâfia Nâzırı ve Bahriye Nâzır Vekili Sâlih
Telgraf ve Posta ve Telefon Nâzırı Sabri			

* * *

İTALYA EMİRNÂME-İ KRALÎSİ

İtalya cerîde-i resmiyyesinde neşrolunmuştur:

Trablusgarb ve Bingazi'de tamâmen te'sîs-i sükûn maksadıyle mevâdd-ı âtiyye emrolunur:

1- Gerek bilfi'l muhârebâta iştirâk etmiş veya sâir bir sûretle muhârebeden dolayı bir cürüm ihtiyâr eylemiş olan bütün Trablusgarb ve Bingazi ahalisi için kâmilen afv-ı umûmî i'lân edilmiştir.

2- Trablusgarb ve Bingazi sekenesi evvelce olduğu gibi ba'demâ da husûsât-ı mezhebiyyede serbestî-i tâmma mâlik olacaklardır. Câmi'lerde Halîfe'lerinin ismi zikrolunacak ve zât-ı Hazret-i Pâdişâhî tarafından nasbolunacak zât kendisinin vekîli addedilecektir.

Hukūk-ı evkāf kemâ-kân mahfûz olduğu gibi Meşîhat-i İslâmiyye tarafından nasbedilecek kādîlerle, ahâlî-i müslimenin muâmelâtına bir sûretle müdâhale edilmeyecektir.

3- Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî tarafından nasbolunacak me'mûr Trablusgarb ve Bingazi'yi İtalya hâkimiyetine vaz' eden 25 Şubat 1912 târîhli kānûndan sonra kıt'a-i mezkûrede mevcûd olan tebea ve menâfi'-i Osmâniyyenin de muhâfaza vazîfesini hâiz bulunacaktır.

4- Neşredilecek diğer bir emirnâme ile de içinde a'yân ve eşrâf-ı mahalliyye de bulunacak ve her iki vilâyetin umûr-ı idâresine âid ve âdât ve ahlâk-ı mahalliyyeye muvâfık hürriyet-perverâne nizâmât vaz' u te'sîsine me'mûr olacak komisyonunun a'zâsı ta'yîn edilecektir.

* * *

BULGAR VE SIRP SEFÎRLERİNİN PASAPORTLARININ İ'TÂSI

(Şifâhî Nota)

Hâriciye Nezâreti Kalem-i Mahsûs müdürü Teşrînievvel'in 4'ünde sabahleyin Bulgaristan ve Sırbistan Sefâretleri'ne azîmet etmiş ve Osmanlı Ajansı'nın teblîğine göre iki sefîre teblîgât-ı âtiyyede bulunmuştur:

Bulgaristan (Sırbistan) Sefâreti'ne

"Bulgaristan (Sırbistan) hükûmetinin umûm ordusunu hâl-i seferberîye vaz' etmesi ve kuvvetini hudûd-ı hâkānîde tahşîd eylemesi ve bütün hudûd boyundaki istihkâmât ve mevâki'e her gün hücûmlar vukū' bulması, hükûmet-i Osmâniyyenin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale olunması ve Bulgaristan (Sırbistan) hükûmetinin şâyân-ı kabûl olmadıktan başka akla sığmaz bir takım mutâlebât ileriye sürmesi hükûmet-i Osmâniyye ile Bulgaristan (Sırbistan) beyninde hükûmet-i Osmâniyyenin daima muhâfazasına arzûkeş bulunduğu sulh ve müsâlemetin devâmını gayr-ı kābil bir hâle getirmiştir.

Binâenaleyh Bulgaristan (Sırbistan) sefîri ile sefâret erkânının pasaportlarını almaya ve kābil olduğu kadar sür'atle Osmanlı toprağını terkeylemeye mecbûr bulundukları ihbâr olunur."

* * *

HÜCÛM EMRİ

(Hükûmet-i Seniyyenin Teblîğ-i Resmîsi)

"Devlet-i Osmâniyye'nin muhâfaza ve idâmesine sâî ol-

duğu meslek-i müsâlemet-perverâneye Bulgaristan ve Sırbistan hükûmetleri tarafından umûmî seferberliğe kıyâm ile hudûd-ı Osmânîye sevk ve cem' ve bütün hudûd boyundaki kalelerimize ve mevâki'-i sâireye külle yevmin taarruz olunması ve hükûmet-i seniyyenin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhaleye ve kabûle gayr-i şâyân ve nâ-ma'kūl müddeeyâta kalkışılması Saltanat-ı Seniyye ile Bulgar ve Sırp hükûmetleri beyninde devâm-ı sulhü derece-i istihâleye getirdiğinden Bulgaristan ve Sırbistan sefîrleriyle maiyyetlerinin pasaportlarını ahz ve Memâlik-i Osmâniyye'den tebâ'üde müsâraat etmeleri zımnında Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden mezkûr sefîrlere dün teblîgāt icrâ edilmiş ve gerek Bulgarlara, gerek Sırbistan'ın ber-devâm olan taarruzât ve tecâvüzâtına müstaînen billâh artık mukābele olunması için ordu-yı hümâyûna evâmir-i lâzime verilmiştir."

* * *

[160] YUNANIN İ'LÂN-I HARB NOTASI

Yunan Sefîri Griparis tarafından Hâriciye Nâzırı Noradunkyan Efendi'ye teblîğ edilen notanın metni:

"Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan hükûmetleri nâmına verilmiş olan müttehidü'l-meâl notaya Bâbıâlî'ce bir cevâb verilmemiş olduğu gibi aynı zamanda Sırp mühimmât-ı harbiyyesinin ve Yunan vapurlarının tevkīfi ve bunlardan başka hükûmet-i Osmâniyye tarafından her türlü hukūk-ı düvel kavâidi hilâfında kat'-ı münâsebet edilmiş olması mülâbesesiyle ahvâl-i siyâsiyye pek ziyâde kesb-i vehâmet etmiş olduğundan Yunanistan hükûmet-i kraliyyesinin maatteessüf silâha mürâcaat zarûretinde kalmış olduğunu beyân eylerim."

Griparis

* * *

OSMANLI HARBİYE NEZÂRETİ'NİN BEYÂNNÂMESİ

Asâkir-i Berriyye ve Bahriyye başkumandanı bulunan metbû'-ı a'zam ve efham Pâdişâhımız Efendimiz hazretlerinden şeref-telakkī ettiğim emr u fermân-ı hümâyûn mantûk-ı âlîsi vechile size, yani şecî' Osmanlı ordusuna bu vechile tevcîh-i hitâb ediyorum:

Ey zâbitân ve efrâd!

Asırlardan beri vatanımız için bu kadar mühim bir sâat hulûl etmemiştir! Kendileriyle sulh u müsâlemet üzere ve hattâ dostâne yaşamaktan başka bir şey istemediğimiz komşu hükûmetler her gûne kāide-i adâleti ve kâffe-i hukūku ayak altına alarak ve Avrupa Düvel-i Muazzaması'nın nasâyih ve ihtârât-ı vâkı'alarına ehemmiyet vermeyerek sulh u müsâlemetin muhâfazası emrindeki mesâîmizi hükümsüz bırakmak için bize küstâhâne meydan okudular. Bütün millet onların bu vaz'-ı cür'etkârlarını kemâl-i nefret ü istihkār ile telakkī etmiş ve bunu mütecâsirlerin yüzlerine çarpmak husûsunu size tevdî' eylemiştir.

Ey zâbitân ve efrâd! Bu hakāretin intikāmını almak ve devletimizin şeref ve nâmûsuyle hukūk-ı mukaddesesini müdâfaa etmek ve şanlı Osmanlı ahlâfının meziyâtına halel gelmediğini ve onların an'anât-ı kahramanânesiyle her hal ü kârda gösterdikleri şecâat ü besâleti ve vatanın selâmeti uğrunda bî-hadd ü pâyân fedâkârlıklarını tamâmıyle muhâfaza ettiklerini kâinâta karşı isbât etmek sizlere kalmıştır! Ecdâdınızdan bir avuç şüc'ân vaktiyle Anadolu'dan Rumeli yakasına geçerek bu iklîm-i azîmi fethetmiş ve onların şanlı evlâdı dahi şimdiye kadar vukū' bulan her bir muhârebede kahramanca hareketle bütün cihânın takdîr ve hayretini celbederek sizler için imtisâle şâyân bir çok nümûne ve misâl göstermişlerdir. Karşınızdaki düşmanlar fezâil-i askeriyyece sizin dûnunuzda bulunduklarından Allah'ın avn ü inâyetiyle onlara şiddetli bir ders vermek sizin için vazîfe-i hamiyyettir. Memleket size güveniyor!

Fakat hayâtınızı tehlikeye ilkā ederek müdâfaa eyleyeceğiniz maksad fevkalâde muhıkk ve mukaddes olmakla beraber şurasını hâtırdan çıkarmayınız ki, avn-i Hak'la mağlûbiyet şânından olmayan bir şecâatten başka sizce ibrâz edilmesi lâzım gelen bir nümûne-i imtisâl daha vardır. O da insâniyete karşı ibrâz edeceğiniz nizâm ve intizâm ile âmirlerinize itâat-i mutlakadan ibârettir. Bilâ-mûcib ve gaddârâne kan dökülmemeli! Ma'sûm ve âcizlere, nisvân ve sıbyâna ve üserâya karşı tecvîz-i i'tisâfât edilmemeli! Silâhı olmayan efrâd-ı ahâlînin mal ve canı ve her kavmin kendince muhterem olan mebânî-i rûhâniyyesi muhâfaza edilmeli! Amirlerine itâat için sizinle harb eden ve külliyyen muhârebeyi tel'în eyleyen ve size dest-i muhâdeneti uzatmayı cana minnet bilen bir takım iğfâle uğramış bîçârelere merhamet olunmalı. Osmanlıların en müterakkī milel ü akvâm mertebesinde bulunduklarını ve hakkāniyet-i düveliyye esâsâtıyle efkâr-ı insâniyyet-perverânenin nihâyetü'l-emr ihrâz-ı galebe edeceğine derece-i nihâyede i'timâd ettiklerini sizi pek az tanıyan âlem-i medeniyyete karşı isbât etmelisiniz. Ey vatanın şecî' müdâfi'leri! Umûmî tehlike karşısında her vakitten ziyâde müttehid olarak ve vazîfenizi bilerek ilerleyiniz! Marş ileri! Biliniz ki, Cenâb-ı Hakk'ın yardımı, bütün bir milletin rûhu sizinle beraberdir. Arkanızda ise cesâretinizin mükâfâtını icrâ, ihtiyâcınızı tesviye, yaralarınızı tedâvî, âilelerinize muâvenet için her türlü fedâkârlığı ihtiyâra hâzır, sâdık ve merhametli yürekler vardır. Marş ileri! Mefâhir-i zaferle ve en mukaddes bir vazîfenin îfâ ve ikmâliyle bütün âile ve akrabânızı ve cümle vatandaşlarınızı mesrûr ve minnetdâr ediniz. Cenâb-ı Allah cümlemize tevfîkını refîk etsin!

Fî 7 Zilka'de 330 ve Fî 5 Teşrînievvel 328

Ordu-yı Hümâyûn Başkumandan Vekîli Birinci Ferîk
Harbiye Nâzırı
Nâzım

* * *

BULGAR KRALININ BEYÂNNÂMESİ

Kostantinopol Ajansı ber-vech-i âtî teblîğ etmiştir:

"Yirmibeş senelik zamân-ı hükûmetim esnâsında daima Bulgaristan'ın terîk-i tekemmülde ilerleyerek terakkī ve teâlî eylemesi ve saâdet ve muzafferiyeti için sarf-ı mesâî eyledim. Bulgar milletinin bu yolda ilerlemesi arzusunda bulunuyordum. Fakat şimdi Bulgar milletinin bu hâl-i sulh ve

saâdetinden ferâgatle büyük bir muammâyı sûret-i kat'iyyede hall için silâha sarılmak devresi hulûl etti.

Rilo[?] ve Rodop dağlılarının[?] arka cihetinde bulunan kan ve din kardeşlerimiz halâs-yâb olmamızın 35'inci senesi olmadığı [?olduğu] hâlde kābil-i tahammül bir hayât-ı insânîye nâiliyetle mes'ûd olamadılar. Bulgaristan ve Düvel-i Muazzama tarafından bu netîcenin elde edilmesi maksadıyle sarfedilen bunca mesâî bugüne kadar Türkiye'deki hıristiyanlara hukūk-ı beşer kavâidi altında yaşayabilmek saâdetini bahşedemedi.

Bugünkü sâkinâne sûrette geçirmekte olduğumuz hayâtı büyük bir hıristiyan halâskârına medyûn olduğumuz için bu Balkan esîrlerinin sadâ-yı iştikâları ve milyonlarca hıristiyanların âh u enîni kalbimizi titretmemesi kābil değildir. Onun için halâskârımız olan Büyük Çar'ın mesâî-i mukaddesesinin nihâyetine kadar ta'kīb olunması zımnındaki beyân-ı mu'cizini Bulgar Milleti der-hâtır eylemelidir.

Muhâfaza-i sulh hakkındaki arzularımız tükenmiştir. Şimdi Türkiye'deki ahâlî-i hıristiyâniyyeye dest-i muâvenetimizi uzatmak ve dindaşlarımızın hayat ve saâdetlerini te'mîn için silâha sarılmaktan başka bir çâremiz kalmamıştır.

Türkiye'deki anarşi hayât-ı millîmizi bile tehdîd etti. İştip ve Koçana hâdiselerinden sonra hükûmet-i Osmâniyye te'mîn-i adâletle felâket-zedeleri terfîh etmesi hakkındaki mutâlebelerimize kuvve-i askeriyyesini seferberliğe da'vetle cevâb verdi. İşte uzun müddetten beri muhâfaza ettiğimiz sabr u sükûn bu sûretle dûçâr-ı tezelzül oldu. Hissiyât-ı insâniyye-i hıristiyâniyye, taht-ı tehdîdde bulunan kardeşlerimizin muâvenetine şitâb vazîfe-i mukaddesesi, Bulgaristan haysiyet ve şerefi beni vatanın müdâfaası için hâzırlanan oğullarımızı silâh altına da'vet vazîfe-i mücbiresine sevketmiştir. Maksadımız büyük ve mukaddestir.

Düvel-i Muazzama'nın kâffesinden mazhar-ı müzâheret ve himâye olacağımıza büyük bir i'timâdımız olduğu için Bulgar milletine Türkiye'de bulunan hıristiyanların hukūkunu muhâfaza için i'lân-ı harb edildiğini beyân eyler ve cesûr Bulgar ordusunun Türk toprağına doğru ilerlemesini emrederim. Bizimle beraber düşman-ı müştereke karşı Bulgaristan'ın müttefiki olan Yunanistan, Sırbistan, Karadağ da mücâdele etmektedir. Salîb'in Hilâl'e karşı olan bu mücâdelesinde adâlet ve terakkīyi sevenlerin mazhar-ı teveccühü olacağız.

Bu teveccühâttan emîn olan bahâdır Bulgar askeri peder ve ecdâdının ve halâskârı olan Rus'un harekât-ı kahramanânesini der-hâtır ederek muzafferiyetten muzafferiyete gitsin; ileri! Cenâb-ı Hak muînimiz olsun!"

(Bu beyânnâme kralın imzâsını ihtivâ etmekte olup altında da nâzırların imzâsı bulunmaktadır.)

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

31 Ekim 1912 | 21 Zilka'de 1330 | Perşembe | 18 Teşrînievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 217

TEFSÎR-İ ŞERÎF

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ خَرَجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ وَقَاتِلُوا فى سَبيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَميعٌ عَليمٌ[1]

Tercümesi

Habîbim, bilmiyor musun o kimselerin hâlini? Ki sayıları binlere bâliğ olduğu hâlde -memleketlerine tecâvüz eden düşmanın hücûmuyla gelmesi muhtemel olan –ölümden korktukları için memleketlerini bırakıp kaçtılar da Allah onları yine öldürdü, sonra da tekrar diriltti; şurası da muhakkaktır ki: İnsanların hepsine Allah'ın ihsanı pek çoktur, lâkin insanların çokları bu ni'metin kadrini bilmezler. Bir de siz Allah uğrunda düşmanlarınızla çarpışın! Hem iyi biliniz ki: Allah hem işitir, hem bilir.

* * *

(اَلَمْ تَرَ), (اَلَمْ تَعْلَم) ma'nâsınadır. Bu sûretle îrâdının vechi, mahkiyyün-anh olan emrin vuzûh ve tahakkukta mer'î mertebesinde bulunmasıdır. (اُلُوفٌ) kesretten kinâyedir. (مُوتُوا), (أماتهم الله بأمكان العدو) demektir. Bununla beraber buradaki (مُوتُوا) ile (احيا) kelimeleri de –aşağıda mufassalan îzâh edileceği üzere– ma'nâ-yı tabîilerinde müsta'mel değildir. "Fî sebîli'l-lâh mukātele" i'lâ-yı kelimetullâh, muhâfaza-i vatan, sıyânet-i hukūk-ı müslimîn için olan mukāteleden e'amdır.

Kitâbullâh'ın içinde insan bazen öyle parçalara tesâdüf eder ki onlardaki nezâhet-i uslûb, selâset-i beyân, ihtivâ ettigi hakāik-i kat'iyye… lisân-ı azbü'l-beyân-ı Arab'a vukūfu olanları vâlih ü hayrân bırakır; derin derin tefekkürlere sevk eder. İşte tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz şu âyetler de bu cümledendir. Zîrâ bunlardan daha evvelki âyetlerde efrâd-ı insâniyyenin kendi şahsına, ehl-i beytine tealluk eden ahkâm-ı ilâhiyye beyân buyuruluyorken buraya gelince birdenbire uslûb değişiyor, şiddet kesb ediyor; hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin mevcûdiyetini muhâfaza, istiklâlini idâme, hukūk-ı meşrûalarını sıyânete, istiklâllerine nihâyet vermek isteyen mütecâvizlere karşı alacakları vaziyete müteallik ahkâm; daha kat'î, daha müessir bir sûrette takrîr ve teblîğ ediliyor. İşte bunun içindir ki bu uslûb üzere âyetin vürûdu insanda pek şiddetli bir te'sîr bırakıyor.

Evet, ahkâm-ı şahsiyye sarâhaten zikir edilecek yerlerde çok **[162]** kere işaretle iktifâ olunur. Çünkü şahıs kendisine tealluk eden şeyleri işlemek için te'kîde hâcet görmez, hevâyı nefsânîye iyi geldiği cihetle hemen onunla amel etmeye kalkışır; fakat menfaat-i umûmiyyeye tealluk eden ahkâm böyle değildir. O gibi ahkâmı –pek az kimseler müstesnâ olduğu hâlde– hiç kimse anlamaz. Bilmek istemez. Binâenaleyh menfaat-i umûmiyyeye müteallik olan ahkâm takrîr edilirken onunla âmil olmayanların çokluğu nisbetinde ehemmiyet verilerek o ehemmiyeti ifâde edecek bir te'kîd, bir sarâhat-i kat'iyye, bir uslûb-ı müessir ile îrâd etmek lâzımdır; ki muhâtab gözünü açsın, basîretle istimâ' etsin. İşte bunun içindir ki bu âyet-i kerîmeler pek celî bir beyân, gāyet dehşetli bir uslûb ile zikr ediliyor.

Bu uslûb-ı nezîhi îzâh, kudret-i fâtıranın bu lâ-yetegayyer kānûnunu her hâl ve zamana tatbîk etmek için rûh-ı âyetle kābil-i te'lîf olmayan bir takım kısas ve hikâyâtı, asl u esâsı olmayan İsrâiliyâtı nakl ü hikâye edecek değiliz. Biz yalnız bu nass-ı ezelîyi kıyâmete kadar tevâlî edecek olan hâdisât-ı dehrin bir mir'ât-ı tecellîgâhı olması nokta-i nazarından tedkîk edeceğiz.

Eğer fikrimizi rûh-ı âyetle biraz temas ettirecek olursak pek çok hakāik-i ictimâiyye tecellî ediyor. Nihâyet ulûm-ı ictimâiyyenin de üssü'l-esâsı *Kur'ân* olduğunu tasdîka mecbûr oluyoruz. Bu sûretle fikr-i beşer tasdîk ediyor ki: Her asırda gelecek hey'et-i ictimâiyyenin saâdet ve selâmetini te'mîn edecek maârif-i lâ-tuhsâyı ihtivâ eden bir kitap varsa o da Furkān-ı Hakîm'dir.

Bu âyet-i kerîmeler bize pek büyük bir hakīkati her zaman vukūu muhtemel bir vak'a-i mühimmeyi haber veriyor; ölümden korkarak memleketlerini düşmana bırakıp kaçan kimselerin hâlini tasvîr ediyor. Maa-hâzâ onların ade-

[1] Bakara, 2/243-244.

dini, milletini, memleketlerini ta'yîn etmiyor. Binâenaleyh siyâk-ı âyetten mütebâdir olan bir hakîkat-i kat'iyye varsa o da şudur:

Din, vatan düşmanları ile muhârebe ederken düşmanın hücûm etmesiyle gelecek ölümden korkarak düşmandan pek çok efrâda mâlik olan bir millet, bir ordu tam ma'nâsıyla izhâr-ı şecâat etmez, düşmana mukāvemet etmeyerek hayât-ı şahsiyyelerini ölüme tercîh ederler, düşmanın kurşunuyla ölmemek için memleketi terk edip düşmandan firâr ederlerse Allah o milleti düşmana terbiye ettirir. Düşman cesârete gelerek o orduyu takîb ve tenkîl eder, bazılarını öldürür, bazılarını da esir alır. Bu sûretle –düşman– muhârebede gālib mevki'inde kalır. Kaçmaları sebebiyle mağlûb olanların istiklâl-i millîlerini mahv eder, onları her sûretle kendisine itâate mecbûr kılar. Ribka-i esâretine geçirir. Berikiler de pek uzun bir zaman bu esâret, bu zillet, bu meskenet vâdîlerinde yuvarlanıp mahv u perîşân olurlar. Kaçtıkları ölümden daha bed-ter bir musîbet, bir felâket-i uzmâya dûçâr olurlar. Akılları başlarına gelip de istiklâl-i millîlerini iâde edinceye kadar bu felâketten kurtulamazlar…

İşte nazm-ı celîlde vâki' olan (مُوتُوا) emr-i sübhânîsi bu hakîkati sarâhaten bildiriyor. Çünkü buradaki (مُوتُوا) emri emr-i tekvînîdir, emr-i teşrî' değildir. Evet, sünnet-i ilâhiyye bu yolda cârîdir. Hiçbir vakit tebeddül etmemiş, etmesi de mümkün değildir. [1](وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبدِيلاً) rûh-ı âyetle fikrimizi temâs ettirirsek buradaki mevt ile hayâtın ma'nâ-yı hakîkîleri murad olmadığı pek âşikâr bir sûrette anlaşılır. Zîrâ bu nazm-ı celîlden, maksad-ı ilâhî düşmanın kurşunuyla gelecek ölümden kaçanlar hakkında cârî olan sünnet-i ilâhiyyeyi beyândır.

Zaten bu her zaman görülen bir hakîkattir ki: Bir millet düşman ile muhârebeye girdiği vakit düşmana karşı korkaklık gösterip kaçarsa düşman bundan cesâret alarak var kuvvetiyle firârîlerin üzerine hücûm eder. Onları tenkîl, kuvvetlerini ifnâ, istiklâl-i millîlerini mahv ü izâle ederek onları perîşân bir hâle getirir. Her vechile kendisinin emrine inkıyâda âmâde kılar. Bu hâle gelen bir millete diri demekten ise "meyyit-i müteharrik" demek daha evlâdır. İşte bunun içindir ki bu hâle gelen milletleri *Kur'ân* "ölü" mesâbesinde addediyor. Bu âyet-i kerîmedeki hayâta gelince; o da cezâyı amelleri olarak inkırâz çukuruna düşen bir milletin bu hâl üzere birçok zamanlar sefâlet çektikten sonra akıllarını başlarına alarak evvelki şân ve şevketlerini, istiklâl-i millîlerini iâde etmeleridir.

Hayât ile mevtin bu ma'nâya ıtlâkı pek çok yerlerde vürûd etmiştir.

(ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ…)[2]، (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اسْتَجيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ…)[3]، (اَوَ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشى بِهِ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا…)[4]

Tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede şâyân-ı dikkat ve ibret bir nokta daha vardır: (مُوتُوا) emrinin fâ, (احيا) ile vâki' olan haberin de (ثم) ile atf olunması. Âyet-i celîlenin bu uslûb üzere vürûdu sarâhaten gösteriyor ki: Düşmanın hücûmuyla gelecek ölümden firâr edenler, kaçmak ile yakayı kurtaramazlar. Bunlar kaçtıkca korkmuş oldukları ölüm kendilerini pek seri, ibret-nümâ bir seyr ile takîb edecek; hem de bunların firâr etmeleri yalnız kendilerinin ölmelerine sebeb olmayacak, belki mensûb oldukları millet de onların firârı netîcesi olarak düşmana mağlûb olarak pek serî' bir sûrette makbere-i mezellete sukūt edecek, müddet-i medîde inkırâz vâdîlerinde sersem sersem dolaşacak, mevcûdiyetine indirilen bu darbeden kurtulub tekrar hayat buluncaya kadar pek uzun zamanlar mürûr edecek!!..

İşte bu âyet-i kerîme hey'et-i ictimâiyyenin idâme-i hayâtı için alacakları vaz'iyeti ta'yîn ediyor, muhârebe yerinde düşmandan kaçanların âkıbet-i vahîmesini nazar-ı ibretimize koyuyor.

Hülâsa: Her gün gözümüzün önünde tevâlî eden mesâib-i dehrden **[163]** ibret almayanlar, ta'kîb olunan meslekteki hatâları ta'mîre çalışmayanlar, düşmanın kurşunuyla gelecek ölümden korkarak firâr edip de memleketi a'dâ-yı dîn ü vatana teslîm edenler, dünyâda en müdhiş bir ölümle ölecekleri gibi, huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde de bu amellerinden dolayı rezîl ve rüsvây olarak en büyük cezaya çarpılacaklardır. Bunda şübhe etmek vahdâniyet-i ilâhiyyede tereddüde düşmek kadar azîm bir cinâyettir.

(قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقيكُمْ…)[5]، (اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فى بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ…)[6]

Zâten dünyâda bir milletin nâmûs-ı istiklâli, şahsiyet-i ma'neviyyesi perîşân olmak kadar bir ölüm tasavvur olunur mu?

Nâmûs-ı istiklâli mahv olduktan sonra yaşamaktansa ölmek daha ehvendir. Hayât-ı hakîkıyye ancak düşmanın tecâvüzünden mahfûz olan hayât-ı milliyyedir Binâenaleyh hakîkaten yaşamak isteyenler hayât-ı milliyyelerini muhâfaza için hayât-ı şahsiyyelerini istihkār ederler. Onun uğrunda malını, evlâdını, hayâtını feda etmekten çekinmezler. Bunun içindir ki bu hayâtı mahv etmek isteyen düşmanlarla cihâdı Cenâb-ı Hak emr ediyor. Üzerimize farz kılıyor, ondan istinkâf edenlerin özürleri pek de makbûl olamayacağını bildiriyor. [7](وَقَاتِلُوا فى سَبيلِ اللهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ سَميعٌ عَليمٌ)

Fî sebîli'llâh mukātele, mücâhede; i'lâ-yı kelimetu'llâh için, memleketin, müslümanların her tarafda zâyi olan hukūk-ı meşrûalarının muhâfaza ve müdâfaaları için açılan muhârebeden e'amdır. Çünkü memleketin saâdet ve selâmeti te'mîn edilmedikçe i'lâ-yı kelimetu'llâh olmayacağı derkârdır. Bunun için düşman evvelâ memleketi mahv etmeye çalışıyor. Bir kere bu maksada nâil olduktan sonra tedricen "din"i de ayaklar altına alacağı şüphesizdir. Şu hâlde hem dini hem dünyâyı muhâfaza için düşman ile merdâne çarpışmaktan başka çâre yoktur. Ve olamaz. Bu sebebden mücâhede, mukātele ile emr olunuyoruz.

Bundan sonra Cenâb-ı Hak kendisinin (سَميعٌ عَليمٌ) olduğunu zikr etmesiyle daima bizi murâkabe altında bulundur-

[1] Ahzâb, 33/62.
[2] Bakara, 2/56.
[3] Enfâl, 8/24.
[4] En'âm, 6/122.
[5] Cuma, 62/8.
[6] Nisâ, 4/78.
[7] Bakara, 2/244.

duğunu ve binâenaleyh muhârebeden evvel lâzım gelen istihzârâtta bulunmayarak tamâm vaktinde bu emr-i mutlaka imtisâl etmeyen korkakların özürleri, nezd-i sübhânîde hiçbir zaman mazhar-ı kabûl olamayacağı, serd edecekleri ilel ve a'zârın ind-i ilâhîde kusûrdan başka bir şey teşkîl edemeyeceğini de mü'ekkeden haber veriyor.

(هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ)[1]، (وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ)[2]، (وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)[3]، (وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ...)[4]

Aksekili
Ahmed Hamdi

HADÎS-İ ŞERÎF

يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمُ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أُفُقٍ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ قِلَّةٍ بِنَا يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: «أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ تَكُونُونَ غُثَاءً كَغُثَاءِ السَّيْلِ، تُنْتَزَعُ الْمَهَابَةُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيَجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ» قَالو: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: «حُبُّ الْحَيَاةِ وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ»[5]

Tercümesi

Bir sofradaki insanlar yek-diğerini –buyurun buyurun diye– nasıl da'vet ediyorsa, sizin üzerinize her tarafdan hücûm ve sizi memleketinizden çıkarmak için de bütün milletler, devletler birbirlerini öylece da'vet etmeleri yakındır. Biz (ashâb) sorduk: – Yâ Resûlallâh! O zaman biz pek mi az olacağız?.. Buyurdular ki: – Hayır, hayır! O zaman siz pek çok olacaksınız; fakat –maa't-teessüf– sellerin üzerinde gelerek köşede bucakta kalan çörçöp gibi pek dağınık bir hâlde olacaksınız. –Bunun için– düşmanlarınızın kalbinden korku gidecek, sizin kalbinize vehn yerleşecek... Vehn nedir? Sorduk: – Hayâtı, yaşamayı sevmek, ölümden korkmaktır, buyurdular.

* * *

Müsned-i Ahmed bin Hanbel'de mezkûr olan şu hadîs-i sahîh keşf-i istikbâle dair şeref-sudûr eden ehâdîs-i şerîfenin en mühimlerinden ve binâenaleyh mu'cizât-ı bâhire-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî'dendir. Bununla beraber bir vakitten beri müslümanların geçirmekte oldukları mühlik safhaların ledünniyâtını da pek açık bir lisân ile nazar-ı ibretimize arz ediyor.

Bir şu hadîs-i şerîfe, bir de her tarafda bulunan müslümanların başındaki kanlı felâketlere, sonra da düvel-i ecnebiyyenin müslümanlara karşı almış oldukları vaziyet-i mahûfâneye nazar-ı im'ân ile bakacak olursak bin üç yüz bu kadar sene evvel bir yetîm-i emînin lisânından sudûr eden bu kelâm-ı belâğat-ittisâmın dünyânın diplomatlarını, bütün ukalâ ve hükemâsını hayretler içinde bırakan pek dehşetli bir hakîkati ihtivâ ettiğini görür, ve bir ümmîden –mâ-fevka't-tabî'a bir kuvvetin yardımı olmaksızın– bu gibi hikmetin sudûr etmesi imkân hâricinde olduğunu tasdîk etmekte hiç güçlük çekmeyiz.[6] (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى. اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى) Bilmem ki sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediyye'ye bundan daha büyük bir mu'cize, daha kuvvetli bir delîl aramaya hâcet var mı?

[164] Bin üç yüz bu kadar sene evvel bir emînin lisânından şeref-sudûr eden şu kelâm-ı mu'ciz; düvel-i ecnebiyyenin müslümanlar hakkında besledikleri emel-i hod-pesendâneyi, perde arkasında oynamak istedikleri müdhiş rolleri, bir zaman gelip de perde yırtılarak hafî emellerin meydân-ı aleniyyete çıkacağını, bunların esbâb ve ledünniyâtını pek güzel haber veriyor.

Her vakit sırası geldikçe söylüyor ve yine söyleyeceğiz ki: Bütün insanların dünyevî ve uhrevî saâdet ve selâmetini te'mîn eden bir dîn-i hakīkīye mensûb olan müslümanların her milletten yüksekte bulunmaları lâzım gelirken bugün aksine olarak küre-i arzın her köşesinde bulunan müslümanların zillet ve esâret vâdîlerinde yuvarlanmalarının esbâbı ahkâm-ı İslâmiyyeden pek bî-haber olarak âdetâ yabancı mevki'inde bulunmalarıdır. Zannedersem bunu teslîm etmekte hiçbir mütefekkir tereddüd göstermeyecektir.

Çünkü Cenâb-ı Peygamber (sav) efendimiz hazretlerinin fem-i saâdetlerinden şeref-sudûr eden şu hadîs-i şerîf, bir zaman gelip de düvel-i ecnebiyyenin hepsi müslümanlara hücûm ve bu hücûma âdetâ birbirlerini teşcî' ve da'vet edeceklerini, yemek sofrasındaki kimselerin yemeği taksîm ederek birbirlerine "buyurun" dedikleri gibi müslüman memleketlerini taksîme çalışacaklarını haber veriyor. Fakat yalnız bunu haber vermekle iktifâ ediyor mu? Hayır. Aynı zamanda bunun esbâbını ve onun zımnında bu gibi felâketlerden kurtulmamızın çaresini de göstermiş oluyor.

Evet, Cenâb-ı Peygamber (sav) bu hadîs-i şerîfde düvel-i nasârânın müslümanlara karşı alacakları vaz'iyeti haber verdikten sonra onların o vaz'iyetine sebeb olmak üzere de iki şey gösteriyor: Birisi müslümanların dağınık, parça parça olmaları, diğeri de bunun netîcesi olarak kalblerine za'af ve fütûr ârız olması, hayât-ı şahsiyyeye –velevki meskenet içinde olsa bile– fazlaca ehemmiyet vererek hayât-ı hakīkıyyeden gāfil bulunmaları, hayât-ı hakīkıyye için hayât-ı şahsiyyelerini feda etmekten çekinmeleridir.

Binâenaleyh şu hadîs-i şerîf sûret-i kat'iyyede ifâde ediyor ki: Bir millet yaşamak, mevcûdiyet-i hayâtiyyesini muhâfaza edebilmek için vahdet-i milliyyesini muhâfaza etmek lâzımdır. Eğer bir milletin arasındaki revâbıt-ı ictimâiyyeye za'af târî olur, inhilâl ederse o millet dağılır, parça parça olup her birisi bir tarafda kalır. Selin üzerinde gelerek her birisi bir tarafda kalan çöpler gibi hiçbir sûretle mevcûdiyet gösteremezler. Bunun netîcesi olarak kalblerine za'af ve fütûr gelir. Etraflarında ağızlarını açıp yutmaya çalışan düşmanlar bunu fırsat bilerek onları mahv etmeye, harita-i âlemden vücûdlarını kaldırmaya teşebbüs ederler. Bu hakīkati dîn-i mübîn-i İslâm, pek çok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile biz müslümanların nazar-ı ibretlerine koyduğu hâlde biz maa't-teessüf bu gibi hakāyıktan gāfil bulunduğumuz içindir ki bugünkü hâl-i esef-iştimâle geldik. Bununla beraber hâlâ bunları anlamak istemiyoruz.

[1] Âl-i İmrân, 3/138.
[2] Yâsîn, 36/17.
[3] Âl-i İmrân, 3/139.
[4] Rum, 30/4.
[5] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 22397.
[6] Necm, 53/3-4.

(وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُواْ)[1]، (وَلاَ تَنَازَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ)[2]، (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)[3]، (إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ، يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ، فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ، والتفرقة عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ)[4]

İşte bunların hepsi bir milletin mevcûdiyetini nasıl muhâfaza edebileceğini sarâhaten gösteren bir takım kavânîn-i lâ-yeteğayyerdir ki bunlara muhâlefet etmek pek vahîm haller intâc eder.

Müslümanlar kudret-i fâtıranın bu lâ-yeteğayyer kānûnlarına tam ma'nâsıyla inkıyâd ettikleri zaman a'dâ-yı dîn ve vatan onların –yalnız– nâm-ı bülendini işitmekten bile tirtir titrerdi. Târîh-i İslâm'ı açıp bakacak olursak bu hakîkati pek güzel idrâk ederiz. Ez-cümle Tebûk Vak'ası bunun şâhid-i bî-nazîridir.

Malumdur ki; bir vakitler Suriye, Mısır… gibi memâlik zîr-i idâresinde bulunan Herakliyus Medîne-i Münevvere'ye kadar giderek İslâm'ın Nebîsi ile muhârebe edip İslâmiyeti ortadan kaldırmaya niyet eyledi. Bunu kuvveden fi'ile çıkarmak için de başına iki yüz bin kadar asker toplayarak Medîne üzerine yürüdü. Cenâb-ı Peygamber bunu haber alınca otuz bin sahâbe ile karşı çıktı. Fakat düşman daha yolda iken korkmaya başladı, İslâmların yüzünü bile görmeden memleketine dönüp kaçtı. Peygamberimiz Tebûk denilen yere geldiği zaman düşmandan eser bile görmeyerek geriye döndü. İslâmlardaki kuvve-i ma'neviyye düşmanı geriye püskürttü. İşte sahâ'if-i târîhiyyenin her fıkrası bu gibi vekâyi'in birer canlı şâhididir.

Vaktâ ki İslâmlar sonradan sonraya ahkâm-ı İslâmiyyeden tebâüd etmeye başladılar, aralarında nifâk ve şikāk meydan aldı; o günden itibaren vahdet-i milliyyelerine za'af târî olarak hey'et-i ictimâiyye arasındaki râbıtalar çözüldü. İslâmların her birisi bir köşede sıkışıp kaldı. Bu sûretle kalblerine vehn, korkaklık ârız oldu. Herkes kendi hayât-ı şahsiyyesini muhâfaza etmek kaydına düştü. Bunun üzerine etrafda müterakkıb-ı fırsat olan düşmanlar gözlerini dört açmaya müslümanları ortadan kaldırmak için bir takım planlar kurmaya hazırlandılar. Her nerede İslâm hükûmeti varsa birer desîse ile onların mevcûdiyetine hâtime çekmeye başladılar. Daha dün İslâm'ın sağ ve sol kanadları mesâbesesinde olan Fas, İran hükümetleri de bu fikrin uğruna kurban olup gittiklerini herkes biliyor. Lâkin bununla iş bitmezdi. İslâmiyet'i mahv etmek için kanadlarını kırıp da vücûdu sağlam bırakmak doğru olamazdı. İşte bunun için düvel-i nasârâ yakînen biliyorlardı ki: Ta'kîb ettikleri gāyeye vâsıl olmak için –Hilâfet-i İslâmiyye'nin gövdesi, yegâne mümessili olan– Osmanlı Hükûmeti'nin de **[165]** mevcûdiyetine nihâyet vermek lâzımdır. Bu hakîkati idrâk eden düvel-i nasârâ var kuvvetlerini buraya sarf ettiler. Nihâyet bunların beş tanesi Hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı alenen ilân-ı harb cür'etinde bulundu. Tercüme ve îzâhı sadedinde bulunduğumuz hadîs-i şerîfde beyân buyurulduğu vechile üzerimize hücûm etmek için birbirlerine da'vetiyeler gönderdiler. Memâlik-i İslâmiyyeyi kendi aralarında taksîme karar verdiler. İşte her gün her saat gönderilen da'vetiyeler, edilen müzâkereler bunu pek âşikâr gösteriyor. Artık gizli kapaklı hiç bir şey kalmadı demektir.

Fakat bunlar bu fikirlerinde muvaffak olabilecekler mi? Bunu da yine hadîs-i şerîf ta'yîn ediyor. Eğer biz müslümanların dağınık olmasından, aralarındaki sûrî ihtilâflardan cesâret alan düşmanlarımıza bunun aksini bil-fi'il isbât eder, küre-i arzda bulunan müslümanların bir kütle-i muvahhide olduğunu gösterir, bunların emellerini akīm bırakmak için bir ferd kalmayıncaya kadar hayât-ı şahsiyyemizi istihkār ederek ölüm meydanına sevine sevine gidersek –nasıl ki bu muhârebe fikirlerinde ne kadar aldandıklarını, müslümanlar onların tahayyül ettikleri gibi olmadığını bil-fi'il isbât etmiştir– o zaman ta'kîb ettikleri gāyeye vâsıl olamayacaklarını derhâl anlayacaklar, bundan sonra müslümanlar da bir saâdet yüzü göreceklerdir. Bugün gerek Osmanlıların mümessili olan kabineye, gerek o kabineye müzâhir olan bütün efrâd-ı milletin uhdesine pek büyük bir vazife terettüb ediyor. Kabine ta'kîb ettiği siyâsette daima cesâret ibrâz ederek Osmanlıların tam ma'nâsıyla yaşamaya niyet ettiklerini ve binâenaleyh bu azmlerini hiçbir şeyin tevkīf edemeyeceğini, Avrupalılar tarafından haklarında beslenen imhâ-yı tedrîcî usûlünün pek yanlış olduğunu bil-fi'l âlem-i insâniyete karşı göstermelidir.

Efrâd-ı millete gelince: Onlar da her ne kadar zâhiren dağınık olsalar da hakīkatte bir vücûd gibi olduklarını birinin uğruna cümlesinin fedâ-yı câna hâzır ve âmâde bulunduklarını bütün dünyâya bil-fi'il ilân etmelidir. O vakit emîn olalım ki Avrupalılar bu çıkmaz sokağı ta'kîb etmekten vazgeçeceklerdir.

Şu hâlde mücâhedeye devâm edelim, ölüme koşa koşa gidelim, hayât-ı şahsiyyemizi değil, hayât-ı hakīkıyye-i milliyyemizi düşünelim. [5](الحَقّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه), [6](وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا…)

Aksekili
Ahmed Hamdi

MAKĀLÂT

Osmanlıların bil-umûm muhârebâtta istihkār-ı mevt edercesine ibrâz ettikleri âsâr-ı besâlet [7](الفضل ماشهدت به الاعداء) mantûkunca a'dânın bile müsellemidir. Ecdâdımızın muhârebât-ı sâbıkada gösterdikleri hamâset ve fedâkârlıktan târîh kitaplarını gözden geçirip bazılarını nakl ettim. Mesleklerine tevâfuk eden sâir gazete ve resâile nakl ü derci husûsunda müdürleri bulunan zevât muhtârdırlar.

Bursalı **Mehmed Tâhir**

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Enfâl, 8/46.
[3] Âl-i İmrân, 3/105.
[4] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 22029.
[5] (الإِسْلاَمُ يَعْلُو…) şeklinde, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 79.
[6] Âl-i İmrân, 3/139.
[7] "Fazilet, düşmanın da (sende) gördüğü şeydir."

MENÂKIB-I HARBİYYE-İ OSMÂNİYYE'DEN BİR NEBZE

-1-

Zamanında fevkalâde metânetli olan Hereke Kal'ası düşmanın merkez-i ictimâ'ı idi. Kendisine güvenen ve Osmanlı kılıcından kurtulan düşmandan sekiz dokuz yüz kişi oraya tahassun ederek asâkir-i İslâm'ın harekât-ı harbiyyesine mânialar peydâ etmekten hâlî kalmazlardı. Sultân Osman-ı Gāzî İzmit fethine azm eyledikleri sırada bir yüz kadar müntehab dilâver ile kahramanân-ı meşâhîrden Gāzî Ali Bey'i –guzât-ı Osmaniyyeden Timurtaş Paşa merhûmun pederidir– Hereke'nin zabtına irsâl buyurdular. Gāzî-i müşârunileyh oraya varır varmaz kal'anın metânetine, düşmanın kesretine, ma'iyyetindeki bahadırların kılletine bakmaksızın hemen ayağı tozuyla:

– Dinini, devletini seven arkamdan ayrılmaz.

Diyerek yalın kılıç kal'aya doğru hücûm eyler. Şân meydanlarında kimseden geri kalmamayı vecâib-i hamiyyetten bilen Osmanlı bahadırları dahi arkasından ayrılmazlar ve dört saat zarfında kal'ayı feth ederler.

Gāzî Ali Bey'in hücûm sırasında sağ gözüne bir ok isabet eder. O timsâl-i şecâ'at ise gözüne saplanmış olan oku eliyle çekip atar. Böyle bir fâcia ile azminde fütûr göstermekten başka yanında bulunan genç bir gāzînin telaşını görünce:

– Noldun yiğit! Bir başa bir göz elvermez mi? İki gözü olub da biriyle arkasına bakmaktan ise bir gözle bir yürek sâhibi olub ileri bakmak daha hayırlıdır.

Sözüyle latîfe-senc-i besâlet olarak onu da teşcî' eder.

-2-

Asıl ismi Hüseyin iken nehâfet-i vücûdiyyesiyle beraber her önüne gelen pehlivanı yenmekte ve zimâm-ı idâresini ele aldığı fırkayı daima gālib etmekte olduğundan dolayı beyne'l-guzât "Timurtaş" ünvânını ihrâz buyurmuş olan Timurtaş Paşa ise mülkümüzde her askerin vücûduyla iftihar edeceği ümerâdan olup mevki'lerinin sarplığı cihetiyle zabtları hayli müşkil olan Rumili kal'alarını ancak şecâ'ati sayesinde feth etti. Bu cümleden olarak Pirlepe Kal'ası'na hücûm ettiği sırada ibtidâ kale burcuna bayrağı elinde olarak kendisi ipek kemend ile çıktı ve bade'l-feth:

– Burca çıkıncaya kadar çiğnediğim şehîdlerin yedisi akrabamdan idi, demişti.

-3-

Yıldırım Bayezid Han devrinde Anadolu muhârebâtındaki asâkirden bazıları hücûm ile dâhil oldukları bir mahalde gāyet güzel bir duhter-i tâbende-ahteri kayd-ı esârete giriftâr edip emvâl-i ganîmenin nuhbesi olmak hasebiyle Timurtaş Paşa merhûma takdîm olunur. O mücâhid-i zî-şân-ı iffet-nişân ise gūyâ asâkir-i merkûme bu meh-pâreyi gerek şehvet elinden kurtarmak ümidiyle getirdiklerini işrâbla işbu tavır ve hareketlerinden dolayı bir sûret-i fevkalâdede tatyîb ederek derhâl mezbûrenin zevc-i meşrû'unu buldurmuş ve kendisine teslîm etmiş olduğu sırada:

– Zevcenizin ırzı askerimizin iffeti sâyesinde kurtulduğunu bil! **[166]** Sözüyle te'kîd-i iffet eyleyip hitâb etmiştir.

-4-

Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin ettikleri seferlerinden birinde askerlere bazı mertebe usanç gelip harbden bıkmış ve bazı mertebe yolsuz hareketler, münasebetsiz nümâyişlerde bulunmuş olduklarından şehriyâr-ı zafer-şiâr derhâl yeniçeri ağasını celb ile cezâ-yı sezâsını verdikten ve ümerâ-yı saireyi harem-gâh-ı zafer-iktinâhları önüne da'vet eyledikten sonra:

– İşte bakınız terbiyesizlerin bundan böyle görecekleri muamele budur. Ben dîn-i mübînin izzeti için çalışıyorum. Bu yolda ihrâz-ı şân ve galebeye çalışacağım. İhrâz-ı şân ve galebe ise askerin çokluğuna değil terbiye ve şecâ'atine menûttur.

Tehdîd-i fa'âlânesiyle ordusunda terbiye-i askeriyyeyi te'yîd eylemiştir.

-5-

Fâtih Sultan Mehmed Han hazretleri Edirne ordugâhını İstanbul'a nakl eylediği sırada îrâd buyurduğu bir nutukta:

– Ölüm adama bir def'a gelir, korku ise ölüm gelene kadar temâdî ettiğinden her an bir ölüm acısı hissettirir ve'l-hâsıl korku ölmekten hem zor, hem acıdır. Fıkrasını dermiyân buyurmuştur.

-6-

Belgrad muhârebesinde Fâtih Sultan Mehmed Han hazretleri yaralandığı cihetle Ordu-yı Osmanîde bir dereceye kadar bozgunluk alâmeti görüldüğünden hemen Hazret-i Fâtih tekrar atını meydana sürüp:

– Askerler! Düşman mermiyâtı korkanlarla saklananlara erişir. Demincek biraz saklanır gibi oldum, derhâl beni buldu. Bakın şimdi göğsümü geriyorum, önünde geziyorum da bana gelmiyor. Sanki mermiler de benden korkuyor. İşte her cesûrdan da böyle korkarlar. Ecsâm-ı ulviyyeye mevâdd-ı süfliyye erişemez.

Yolunda bir hitâbet-i besâlet-intisâbla sâ'ika gibi tekrar muhârebeye girişmiş ve şâhid-i dil-ârâ-yı muvaffakiyeti derâğūş etmiştir. –devam edecek–

Bursalı
Mehmed Tahir

SÂF-DERÛNLUK MUDUR NEDİR?

Avrupa'da medeniyet dedikleri ma'nâsız bir söz var: "Civilise" kendilerince iki paralık ehemmiyet ve kıymeti hâiz olmayan şu kelimeyi bize o kadar büyük tanıtmışlardır ki biz her zaman bütün harekâtımızı bu kelimeye tatbik etmek sevdasında bulunuyoruz. Daha muhtasarı bütün ömrümüzü, menâfi'-i şahsiyye ve milliyyemizi şu kelime uğrunda feda ediyoruz, bilerek bilmeyerek hep medeniyet, medeniyet! Olur mu, yakışır mı?... diyoruz.

Hâlbuki o bizim hocalarımız olan zevât ki bize bu kelimeyi ta'lîm etmişlerdir, kendileri bizim hakkımızda yalnız bizim hakkımızda değil, nerede za'îfi bulurlarsa umûmen o za'îfler hakkında canavardan daha vahşi oluyorlar. Bu o kadar âşikâr bir şeydir ki bunu isbât için ehl-i basîret delîl

bile aramazlar. İster milletler namına ister efrâd namına mülâhaza olunsun, bu böyledir. En mütemeddin İngilizlerin, Fransızların Hindistan'da, Mısır'da, Tunus'da revâ gördükleri kavânîni, kendileri dahi hem-cinslerine, hem-dinlerine karşı isti'mâl olunduğunu görürlerse kıyametleri koparırlar. Efrâda gelince en mütemeddin ademlerin hatta en meşhur profesörlerin miyânında dahi kendi biraderine hatta pederine karşı dünyâ malı için en büyük denâetleri irtikâb edenler yüzlerce, binlercedir. Ekser medeniyetini muhâfaza edenler de medeniyetten değil, ellerine fırsat geçmediğinden bir fenalıkta bulunamıyorlar. Ben bu bâbda müşâhedâtım olarak binlerce muameleler ile misal gösterebilirim, fakat sahife müsâ'id değil.

Şimdi biz bu kelimeyi o kadar büyütmüşüz ki bütün beliyyât bize şu yüzden gelmiş ve gelmektedir. Biz hâlâ medeniyet diyoruz: Bıyıklarımızı yukarı çekeriz medeniyet, sofralarımızda tabak şakırdısı medeniyet, parlak çizme medeniyet, Tokatlıyan'da düşüp kalkmak medeniyet, daha bilmem ne hep medeniyet…. Bunların hepsinden iğmâz edelim, bugün harb zamanında düşmanlarımız bizim köylerimizi yakıyorlar, komitecileri vasıtasıyla bombalar attırıyorlar, bîçâre za'îflerimizi asıp kesiyorlar, bilâhare bizim teba'amızdan olanlarını dahi papasları vasıtasıyla iğvâ ederek bizim aleyhimize sevk ediyorlar. Kırkkilise tahliyesi zamanında daha Bulgar askeri oralara gelmeden Kırkkilise'de sâkin bizim sâdık! teba'amız olan Bulgarlar, o şaşırma telaş içinde can kurtarmak için firâra dökülmüş ahâlî-i müslimeyi daha kendi hânelerinde iken katl ü nehb ve yağma etmeye başladıklarını, Kırkilise'yi (kendi rivayetine göre) en sonra terk etmiş askerî ekmek müte'ahhidi (…) ağzından dinledim, daha o dakīkalarda bizim tarafdan bu hainlere mukābil medeniyet namına lütuf ile muamele edilirmiş. (Âh medeniyet canımızı yakıyor)

Daha o zaman Kırkkilise'de baba, otuz beş bin askere ekmek veriyormuş. Baba diyor ki: "Askerimiz o edebsizleri terbiye edecekti, fakat yirminci asrın medeniyeti müsâ'id değilmiş!"

İlâhî yâ Rabbî, ne kadar basîretsizlik? Bütün seyyi'ât bize yine medeniyet hülyasıyla geliyor. Harb meydanında dahi medeniyet beslemekteyiz.

Ben burada Avrupa medeniyetinden Ruslara âid olan bir kısmını kâri'în-i kirâma arz ederek nazar-ı dikkatlerini celb edeceğim:

Rusya payitahtı olan Petersburg'da münteşir nîm resmî olan *Novye Vremya* gazetesi ser-muharriri Balkan Muhârebesi'nden bahs ettiği sırada Rus asâkirinin zâbitlerine ve neferlerine hitab ederek diyor ki:

"Ey Hıristiyanlık hâmîleri! Islavlık ve Hıristiyanlık uğrunda **[167]** size diyorum: Balkan'da bulunan din kardeşlerinize insâniyet düşmanı olan Türkler hücûm etmişlerdir. Nerede bir hıristiyan görseler orada kesip kanını içiyorlar. Bugün İstanbul dâhilinde hıristiyan bırakmadılar. Siz de gidiniz, din kardeşlerinize yardım ediniz. Türkleri nerede görürseniz orada intikam alınız."

İşte bizim hasımlarımızda medeniyetin derecesi.

Bunu Avrupa'nın en mütemeddin en munsıf bir feylesofu bile okuduğu zaman diyeceği söz: "Harb zamanıdır olur ya!"

Bu kadar sarîh yalanları alenen nîm resmî gazetelere kadar derc ederler, biz de bunlara bil-mukābele hemen medeniyet tavsiye ederiz.

Ben bilemiyorum, buna ne diyelim: Hurde-bînlik midir, nedir? Yahud idâre-i maslahat mıdır?

Ben demek isterim ki: Bunlar hep bizim Avrupalılara karşı lüzûmundan ziyâde sâf-derûn, lüzûmundan ziyâde perestişliğimizden tevellüd etmiş fenalıklardır.

Bulgarlar kendileri için lâzım olan Ruslara da tamâmıyla i'timâd edemiyorlar. Biz ise her râst gelen şapkalıya i'timâd ediyoruz. Bulgarlar muhârebeden iki hafta mukaddem bütün şimendüfer hattını kendi ellerine aldıktan sonra bize âid olan lokomotifleri, vagonları da alıkoydular, biz ise sevkiyâta başladıktan sonra kâfi derecede lokomotiflerimizin olup olmadığını anlayabildik, bunu da onların medeniyetlerine i'timâden hatâya haml ediyoruz.

Hâlâ o medeniyete îmân ve i'tikād ediyoruz, hâlâ o medeniyet nâmına ale'l-amyâ harekette devâm ediyoruz. Bu nedir yâ Rabbî? Bu ne derece amâ'? Basîretimiz tamâmıyle bağlanmış. Bu derecede teğāfül, bu kadar da tesâhül ve tekâsül… Ben bilemiyorum ne gibi ta'bîr kullanayım… Artık sükût edeceğim.

Abdürreşid İbrahim

اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ[1]

1331

SABIR VE SEBÂT MÛCİB-İ ZAFERDİR

Âyât-ı furkāniyyenin her nazm-ı belîği yüzlerce nikât ve mezâmîni, binlerce serâir ve hikemi indimâc eylediği bil-cümle ehl-i tevhîdin taht-ı teslîmindedir.

Şems-i tâbân-ı İslâm'ın meşrık-ı Bathâ'dan tulû' ile âfâk-ı âlemiyâna eşi'a-pâş-ı intişâr olmaya başladığı zamanda daha dîde-i huffâşânelerini kamaştırmakla âteş-i kîn ve hasedden kalbleri yana yana büryân-ı dûd-efşâna dönen, binâberîn o şu'le-i nevvâre-i tevhîd ve hidâyetin mahv u itfâsına çalışan a'dâ-yı bed-tînete karşı mücâhidîn-i kirâmı teşcî' ve seyl-i hurûşân-ı belâ gibi müdhiş ve mehîb olan düşmanın ordusu karşısında muvahhidinin pâ-yi temkîn ve metânetlerini tesbît husûsunda şeref-nüzûl eden âyât-ı celîle-i furkāniyyenin bir nazm-ı dil-nişîn-i mu'ciz-beyânı da (اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ) tesliyet ve tebşîrini ihtivâ eyleyen şu menşûr-ı muhteşem-i ilâhîdir.

Evet, her hangi hükûmet-i İslâmiyyenin sâha-i terakkī ve ikbâlde hatve-endâz-ı i'tilâ olmaya başladığını gören Salîbiyyûn envâ'-ı hiyel ve desâyisle dâhilen iğtişâş ihdâsına, hâricen binlerce mevâni' ve müşkilât îcâdına koyularak indirâs ve izmihlâle çalışageldikleri gibi birkaç asırdan beri Hilâfet-i uzmâ-yı İslâmiyyeyi de ihtivâ eylemek sûretiyle üç yüz altmış milyon ehl-i İslâm'ın ser-tâc-ı iftihârı olan binâenaleyh

[1] Enfâl, 8/66.

bütün ümmet-i nâciye-i Ahmediyyenin kutb-ı mu'azzam-ı hidâyeti bulunan şu hükûmet-i muazzama-i Osmaniyyenin hilâl-i nûr-efşân-ı tekbîrini inhisâf-ı ebedîye uğratmak fikr-i iblîsânesiyle şedd-i nitâk-ı vifâk eden Salîbiyyûn-ı mütecâvizenin hakkımızda ne gibi mekâyid, desâyis ihtirâ' ve isti'mâl eyledikleri birçok vekâyi'-i târîhiyye ile müsbet ve el-ân ef'âl ve harekât-ı rûz-merresiyle meşhûddur.

Bu kadar seneden beri bir âteş-i zulüm ve i'tisâf içinde yanıp kavrulan Hükûmet-i Osmâniyye'nin i'lân-ı meşrûtiyet ferdâsında anâsır-ı Osmâniyyenin kardeşcesine hüküm süren muhâdenet ve muvâlâtını çekemeyen Balkan hayâl-perestânı daha o dakīkadan beyne'l-anâsır bir nâ'ire-i şikāk u nifâk iş'âline çalıştı. Âsâyiş-i dâhilîyi bozmak vâhime-i bâtılesiyle her tarafa cehennemî bombalar ilkāsına başladı. Fakat daha ezelden bir fıtrat-ı ulviyye, bir seciye-i hâriku'l-âdeye mâlik olup bir şu'leden volkanlar, bir aşîretten cihânlar teşkîline muvaffak olan meyl-i ma'âlî ile müştehir Osmanlılar sulh ve salâh emr-i mu'tenâsına temâyül ile bu kadar cinâyât-ı vahşiyâniyyeye daima sabır ve sükûnla mukābele etmek istedi.

Amma her zerre-i hâki âbâ vü ecdâdımızın hûn-gül-gûn-i şehâdetleriyle muhammer, ormanlardaki ağaçların her biri, ovalardaki otların her teli yine o muhterem şühedâmızın kemikleriyle neşv ü nemâ bulmakta olduğunu düşünen şu evlâd ve ahfâd, o eslâf-ı mutahharenin zürriyyât-ı tayyibesi olduğu için elbette dil-sûz ve cihân-güdâz vâveylâlar koparmakta olan mukaddes mâder-vatanımızın dâmen-i pâk-i ismeti a'dâ-yı nâ-be-kârın pâ-mâl-i huyûl-i züll ü hakāreti olmamak için kendi vücûd-ı âhenînlerini siper edip eyledikleri ahd ü mîsâk vesîlesiyle hâk-i pâk-i Osmânîye şirzime-i hâine-i a'dâyı tecâvüz ettirmemek için şübhe yok ki hûn-ı necâbet ve celâdetlerini seve seve dökeceklerdir.

Nûr-ı âftâb-ı İslâm'ın itfâ ve imhâsını arzu eden Salîbiyyûn İttihâd-ı İslâm fikrini büsbütün akîm bırakmak için bilâ sebeb dört bin senelik kadîm bir hükûmet-i İrâniyye'nin mukāsemesine, sâhib-i saltanat ve şevket bir Fas'ın, kendi derdiyle kavrulan bir Vaday hükûmetinin, bunun gibi aktâr-ı sâirede bulunan bil-cümle hükûmât-ı sağīre-i İslâmiyyenin birer sûretle zabt **[168]** ve istimlâkine teşmîr-i sâk-ı mekîdet eyledikleri gibi bir takım vâhî esbâb dermiyânıyla hudûd-ı Osmâniyyeye ikide bir de tahşîd-i kuvvetle meyyâl-i harb ve cidâl görünmeleri de hep nûr-ı pâk-i İslâm'ı itfâ maksadından başka bir şey değildir.

Ey Osmanlılık ünvân-ı fâhiriyle i'lân-ı mübâhât eden anâsır-ı İslâmiyye! Şu dört küçük hükümetin zâhirde Rumeli'yi parçalamak gibi bir arzuda oldukları görünüyorsa da hakîkat-i hâlde altı yüz senelik bir hükûmet-i muazzama-i Osmaniyyenin daha açığı edyân-ı saireye adedce bir gālibiyet-i kāhire gösteren dîn-i âlî-i İslâm'ın imhâsına bir mukaddime-i meş'ûme ihzâr ediliyor. Fakat ey kalbleri hubb-ı vatan ve dîn ile memlû olan mücâhidîn-i kirâm, emîn olunuz ki eğer siz sabır ve sebât ederseniz esnâ-yı harbde ellerinize düşen düşman devletlerinin ihtiyâr ve der-mânde ricâline, nisvânına, etfâline merhamet ederseniz, o canavar-ı hûn-rîzlerin sıbyân ve muhadderâtımıza ettikleri denâ'et ve fezâhatlarına karşı siz secâyâ-yı ulviyye-i İslâmiyyeyi izhâra gayret ederseniz; (اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ) nazm-ı belîğ-i samedânîsinin sarâhaten tebşîr eylediği üzere bizim taburumuzun onların iki taburuna, onların kuvâ-yı mecmû'asına bizim nısf bahadırımızın gālib geleceği muhakkaktır.

İşte bundan emîn olalım ki mübarek vatanımıza uzatılmak istenilen eyâdî-i tasallut mübârizîn-i ümmetin hüsâm-ı kātı'-ı cihângîrânesiyle kesilecektir. Ve bu şanlı gālibiyet-i İslâmiyyeye yine şeref-hulûlü takarrub etmekte olan sâl-i cedîd-i Hicrî'nin –Muharremü'l-harâmı "(اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ)=1331" nazm-ı celîl-i kahhârânesi üzere parlak târîh olacaktır. Binâberîn her mü'min-i muvahhid mâder-vatanın nâmûs-ı mübeccelini vikâyede yek-dil ve müttehid olmalı ve bir itmi'nân-ı tâm ile muzafferiyet-i kat'iyye-i karîbeye –avn-i Hak'la– intizâr eylemelidir.

[1](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ) fermân-ı teşcî'-ünvân-ı Hudâ muktezâsınca sabır ve sebât edelim. Zîrâ sabır ve sebât mûcib-i zaferdir. [2](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ)

Göriceli Hâfız Ali

HİTÂB-I RÛH

Osmanlı dilâverlerine

Aç dîde-i im'ânını ey sevgili millet…
Kāne susamış düşmanımız eyledi savlet
Hem vermeliyiz el ele hem etmeli gayret
Gayret yaraşır bizlere Osmanlıyız elbet
Bayram günüdür gösterelim haydi meserret

Dağlar mı durur azmimize merd-i metîniz
Ecdâdımızın vârisiyiz hâdim-i dîniz
Din ü vatanın hıfzına bir hısn-ı hasîniz
Gayret yaraşır bizlere Osmanlıyız elbet
Bayram günüdür gösterelim haydi meserret

Envâr-ı şecâ'at saçılırken gözlerimizden
Düşman şaşırır hey'et-i dehşet-verimizden
Kan aksa açılsa yaralar her yerimizden
Gayret yaraşır bizlere Osmanlıyız elbet
Bayram günüdür gösterelim haydi meserret

Ervâh uçuşur şevk ile fevk-ı serimizde
Dünya titirer pâ-yi sebât-âverimizde
Yatsak da kefensiz olarak makberimizde
Gayret yaraşır bizlere Osmanlıyız elbet
Bayram günüdür gösterelim haydi meserret

Emin Hâkî

[1] Muhammed, 47/7.

[2] Muhammed, 47/7.

TÂRÎH

İRAN TÂRÎHÇE-İ İNKILÂBI

—3—

Devr-i istibdâdda me'mûrîn ve nizâm

Me'mûriyet ticâreti ve tevlîd ettiği haksızlıklar – nefersiz zâbitler, alaysız mîr-alaylar – İran Kazak Livâsı

Vekâyi'-i inkılâbiyyenin tafsîline girişmezden evvel kable'l-meşrûtiyet İran'da hüküm-fermâ olan hükûmet-i müstebiddenin ne gibi bir hâlde olduğunu muhtasaran olsa da kāri'lerimize anlatmayı fâideli bulduk. Bu husûsda **[169]** vereceğimiz ma'lûmâttan muhterem kāri'lerimizce İran ahrârının ne gibi bir usûl-i idâre aleyhine isyân ettikleri anlaşılacaktır.

213 numaralı "*Sebîlü'r-Reşâd*"da İran'ı ta'rîf ederken İran hükûmet-i sâbıkasının "lâ yüs'elü ammâ yef'al"in tam ma'nâsıyla bir hükûmet-i zâlime olduğunu beyân eylemiştik. Şimdi ise bu hükûmet-i zâlimede me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyenin keyfiyet ve salâhiyetlerine âid bir takım ma'lûmât vermek isteriz:

Avrupa milletlerinin ve az çok Avrupa usûl-i idâresiyle tedvîr olunan Avrupalı olmayan diğer memleketlerin bildikleri teşkîlât-ı idâriyye İran devre-i istibdâdına tamâmıyla yabancı bir keyfiyet idi. Burada ne yazılı bir kānûn, ne de mu'ayyen bir usûl ve nizâma tâbi tutulan me'mûrîn var idi. "Bürokratizm" dedikleri şeyden İran'da bir nümûne bulamazdınız. Müstebid İran'daki me'mûrîn-i devlet sadr-ı a'zâmdan, vüzerâdan tutarak tâ küçük köy âmirlerine kadar hepsi birer müste'cirler idi. Makām-ı vezâret, hükûmet ve diğer me'mûriyetler liyâkat ve sebk-i hidemât üzerine müstenid olmayıp müzâyedeye çıkarılıyor, her kim fazla verirse o ta'yîn olunuyordu. Bu usûl her ne kadar resmen ilân olunmuyor idiyse de fi'len tatbîk ediliyor. Birçok te'âmül ve sevâbıka nazaran ayrı ayrı me'mûriyetlerin mikdâr-ı takdîmîsi ta'ayyün ediyordu. Her bir mevâdd-ı ticâriye gibi takdîmîlerin piyasasında da terakkī ve tenezzül keyfiyeti vukū' buluyordu.

Vüzerâ, hükkâm her ne kadar resmen fermân-ı şâhî üzerine ta'yîn olunuyorlar idiyse de hakīkatte bunlar verdikleri para mukābilinde sadr-ı a'zamın tecvîzi üzerine me'mûriyetlerini satın almış oluyorlar idi.

Tabîî birçok rakîblere karşı müzâyedeyi kazanmış olan bir vezîr hasârâtının nereden tazmîn edileceğini biliyordu. Vezîr tarafından ta'yîn olunacak valiler, hâkimler ve sair me'mûrlar dahi me'mûriyetlerini "takdîmî" mukābilinde almak mecbûriyetinde idiler. Demek ki vezir aldığını satıyordu. Ve her bir tâcir gibi zararına da satmıyordu. Sonra bir vilâyetin valiliğini almış olan vali makarr-ı hükümetine geldikte kazâ, kasaba ve köy me'mûriyetlerini müzâyedeye koyuyor, harâc ediyordu. Tabîîdir ki en sonra bütün bu ticâretlerin acısını zavallı raiyyet denilen ahâlî çekiyordu. Âmirine takdîm etmiş olduğu meblağ-ı mu'ayyen mukābilinde vilâyeti ahâlîsiyle beraber satın almış olan me'mûr ahâlîyi soymaya başlıyordu. Bu sûretle seneden seneye ahâlî üzerine tahmîl olunan vergiler çoklaşıyor idi.

Böyle bir usûlün şanından olan zulüm, ta'addî, irtişâ hadd-i gāyesini buluyordu. Mahallî me'mûrların zulmünden vukū' bulan şikâyetler merkezî me'mûrlar, vezirler, hatta şâhlarca bile nazar-ı i'tinâya alınmıyordu. Alınmak da kābil değil idi. Çünki ahâlînin menâfi'i gözedilecek olursa artık kimse vali olmak üzere külliyetli para vermez, topdan me'mûriyet satan tüccârlar da ziyan iderlerdi. Mu'ayyen bir müddet için mu'ayyen bir eyaleti icâre etmiş olan valinin müddet-i icâresi inkızâ ederse yahud vezirin, şâhın gadabına uğrayarak azl olunursa, diğer bir valinin ta'yîniyle sâbık vali tarafından ta'yîn olunan bütün me'mûrlar yeniden te'mîn-i makām etmek yani yeni müzâyedeye dâhil olmak mecbûriyetinde idiler. Buna göre de her bir me'mûr kendisini muvakkat addederek fırsattan bil-istifâde mümkün olduğu kadar fazla para toplamaktan başka diğer bir şey düşünmüyordu. Valiler, hâkimler te'mîn-i makām etmek üzere eyalet ve vilayetlerce ta'yîn olunan vergilerin mikdârını tezyîd etmeye gayret ediyorlardı. Her bir vilâyetin resmî vergisi olan "Mâliyyât-ı Dîvânî"sinden başka bir de "Tefâvüt-i amel" nâmıyla gayr-ı resmî vergisi var idi. Bu gayr-ı resmî olan tefâvüt-i amel yıldan yıla tezâyüd ediyordu. Hatta birçok merâkizde "tefâvüt-i amel" asıl vergiyi kat kat geçiyordu. "Tefâvüt-i amel" isminden anlaşıldığı gibi bir valinin takdîm etmiş olduğuyla diğer bir valinin takdîm ettiği âidât-ı mahalliyyenin tefâvütünden ibâret idi. İlân-ı meşrûtiyetten sonra "Mâliyyât-ı Dîvânî" ve "Tefâvüt-i amel" namıyla vergi usûlünde mevcûd olan bu senâ'iyyet kaldırılarak vergiler tevhîd edildi.

İşbu muhtasar teşrîhden anlaşıldığı vechile İran müstebidlerince idâre-i memleket ancak celb-i nukūddan ibâret idi. Amma bu celb-i nukūd, milleti sefîl bırakacakmış, hukūk-ı beşeriyyeden tecrîd edecekmiş, bunları nazar-ı i'tibâra alan yok. Milleti sefil bırakmak belki de bir siyaset ve hikmet-i hükûmet iktizâsından idi. Kaçar Hânedânı'na mensûb şâhlardan birisinin "Bizim idâme-i hükûmet etmemiz için on evin bir ekmeğe muhtâc olması pek muvâfıktır" dediği meşhurdur.

İşte bütün iktidârları fazla para vererek me'mûriyet alan ricâl-i devletin bütün mahâretleri de mümkün olduğu kadar ahâlîyi fazla soyabilmekten ibâret idi. Gāye bu olduktan sonra erbâb-ı miknet ve servetin kendi mülkiyetlerinden emîn olmamaları lâzım geliyordu. Hakīkaten de öyle idi. Muhtelif bahanelerle ithâm olunan tüccârın emlâk ve nukūdunun zabt ve müsâdere edildiği vekâyi'-i rûz-merreden olduğu gibi en hafif mücâzât da müsâdere-i emvâlden ibâret idi. Bu husûsda yalnız ahâlî değil me'mûrlar dahi hâiz-i emniyet değil idiler. Küçük bir me'mûrdan büyük bir valiye kadar herkes her dakīkada kendisinden kuvvetli birisinin gadabına uğrayabilmek korkusuyla lerzân idi. Hatta sadr-ı a'zamların bile bu husûsda emniyetleri yok idi. Çok olurdu ki onların şah tarafından emlâki müsâdere ediliyordu ve bütün imtiyâzları ellerinden çıkıyordu. Hülâsa, herkes daha kuvvetlisine ezilir, daha za'îfini eziyordu. Bunun netîcesinde İran müdhiş bir takım fecâyi' ve mezâlime sahne oluyordu.

[170] Me'mûriyetin ve usûl-i idârenin böyle bir esas üzerine te'sisi ve vergilerin böyle zâlimâne bir tarzla istîfâsı

ahâlî beyninde efkâr-ı umûmiyyede hükûmete karşı adâvet-kârâne bir his tevlîd eylemişti. İranîler, meşrûtiyetten evvel hüküm-fermâ olan hükûmeti, hükûmet-i zâlime ve gayr-ı meşrû'a, devlet me'mûrlarını da zalemeden addediyorlardı. Devlet vergilerini mümkün oldukça vermemek vezâif-i mezhebiyyeden sayılırdı. Böyle bir telakkīyi Şîa ulemâ-yı mezhebiyyesi bil-iltizâm tervîc ediyorlardı. Ahali beyninde "İyi insan me'mûr olmaz" diye zebân-zed olan darb-ı mesel zihinlerde rüsûh bulmuş idi.

* * *

Memleketin umûr-ı askeriyyesi de iyi bir hâlde değil idi. "Takdîmî" vatanın müdâfaa-i hukūk ve hudûduyla muvazzaf olan bu kuvveti de altüst etmekte idi. Nâsıruddin Şah'ın evâil-i saltanatında İran askeri Avusturya'dan celb olunan zâbitân vasıtasıyla tanzîm olunmuş ve Avrupa-vârî bir nizâm teşkîl olunmuş idi. Sonraları Kâmrân Mîrzâ'nın sipehsârlığı zamanında takdîmî usûlü buraya da girdi. Zabitler artık liyakatlere ve sâbıka-i hizmetleri üzerine değil, takdîm ettikleri para mukābilinde rütbelere ta'yîn ve terfî' olunuyorlar idi. Hazîne-i devletten kâğıd üzerinde mevcûd olan yüz bin kişilik bir ordunun bütün masârıfı ahz olunuyor, fakat hakīkatte ise neferlerin adedi günden güne tenâkus ediyordu. Çünkü âidât-ı resmîsinin birkaç mislini takdîmî veren zâbit kendisini ızrâr etmemek için neferlerin aded-i hakīkīsini aded-i resmîsinden azaltmak mecbûriyetinde idi. Ve bu sûretle mesela hazîne-i devletten bin neferin maaşını alan bir binbaşı hakīkatte ise bin nefere mâlik değil idi. Neferlerin şehriyyesini zâbitler vermiyor, kendileri der-ceyb ediyorlardı.

Sonra iş o râddeye gelmişti ki Harbiye Nezâreti nizâmî rütbeleri harâca çıkarmış birçok rütbeler satmış idi. Öyle ki memâlik-i mahrûse-i İrâniyyede nefersiz zâbitler, alaysız mîr-alayların hadd ü hesâbı yok idi. Bir fevc (tabur)un kumandanlığını almış olan bir sâhib-i mansıb (zâbit) ölür ise tabur babasının malı imiş gibi kumandanlık irsen veled-i erşedine intikāl ediyordu. Kumandanları beşikte olan taburlar var idi. Resmî geçid taklîdleri yapılırken bülûğa ermeyen zâbitlerin taburlar, bölükler başında bulunduğu görülüyordu. Eski zamandan beri rütbelerini muhâfaza eden birçok "Emîr-i tümenler", "mîr-i pencler" şimdi de vardır. Emîr-i tümen on bin askerin emîri demektir. Asr-ı Nâsıruddin Şâhî'de resmen yüz bin asker mevcûd idi. Bu sûretle bütün İran'da ondan ziyâde emîr-i tümen olmamak lâzım gelirken ihtimal ki böylelerinin sayısı yüzden de fazladır. Hele beş bin askerin emîri addedilen mîr-i pencler belki beş yüz kadardır. Daha aşağı rütbeli zâbitleri sayacak olursanız neferden ziyâde zâbit bulursunuz. Belki de mevhûm bir nefere beş zâbit gelir.

İşte menâfi'-i hasîse-i şahsiyyeden dolayı böyle mudhik bir dereke-i rezâlete indirilen İran nizâmı her kısım-ı mezâyâya vedâ' ediyordu. Nikāt-ı askeriyyede mevcûd olan kal'alar, istihkâmlar, toplar, her sene hazîne-i devletten tahsîsâtları alındığı hâlde harâb oluyordu. Toplar çürüyor, zahîreler bitiyordu.

* * *

Nâsıruddin Şah Avrupa'ya seyahat ettiğinde Kafkasya'da Ruslar tarafından kendisine karşı icrâ olunan resm-i istikbâlde Rus Kazak Alayı bir resmî geçid yapmış, Şah'ın hoşuna gitmişlerdi. İşte Kazakların kıyâfet-i zâhireyyesinden hoşlanan Şah hemen Rus ricâliyle müzâkereye girişir ve Rus hükümetiyle akd ettiği bir mukāvelenâme mûcebince Rus zâbitleri Tahran'da bir "İran Kazak Alayı" teşkîline başlıyorlar. Tahran'ın merkezinde vesî' bir meydan Kazak Alayı'na tahsîs olunuyor. Büyük bir kışla yapılıyor. Rus kumandanı, Rus muallim zâbitleri taht-ı kumandasında teşkîl olunan bu Kazak Alayı İran'ın yegâne mu'allem ve muntazam kuvve-i askeriyyesini teşkîl ediyor. Fakat Rus zâbitânı taht-ı terbiyesinde teşkîl olunan bu kuvve-i askeriyye bittabi' İran'ın merkezinde bir ecnebi müessese-i askeriyyesinden başka bir şey olamıyor. Bu husûs târîh-i inkılâba âid vereceğimiz tafsîlâttan da anlaşılacaktır. Hâl-i hâzırda dahi İran'ın yegâne kuvve-i mun[ta]zama-i askeriyyesini işbu Rus-İran Kazak-hânesi teşkîl etmektedir.

İran Kazak Alayı'nın ta'rîfi ayrıca bir makāleye muhtâc olduğundan bu kere bu kadarla iktifaâ ediyoruz.

Resûl-zâde **Mehmed Emin**

KILIÇ DİNİ

ON İKİNCİ BÂB
BÜYÜK HEROD

Herod'un rakîbsiz mevki'-i hükümdârîye su'ûdu işte böyle olmuştur. Maamâfih mevki'i müşkil ve gayr-ı şâyân-ı i'timâd idi. Mahâret ve şiddetinin son derecesine mürâcaata mecbûr oluyor. Binâenaleyh: Müstebidlerin daima mürâcaat ettikleri vesâit-i zâlimâneye mürâcaatı meşrû' görüyordu. Mevki'-i iktidâra gelir gelmez Antigonus tarafdârı olan rüesâ-yı ahâlîden kırk beş kişiyi i'dâm edip emvâlini zabt etti. Bundan başka birçok meşâhîri daha katl etmiş idi. Mahzâ kıskançlık sebebi ile hükümdar Aristobulus'un torunu genç Aristobulus'u güya kazâen boğdurmuş, amcası Yosef'i, ba'dehû seksen yaşındaki hükümdar-ı sâbık Hirkanus'u katleylemiştir. Müteâkiben zevcesi Meryem dahi tîğ-i gadr ü ihtiyâle dûçâr oldu.

[171] Bu son cinayet Herod'un vicdânında pek müdhiş, gayr-ı kābili't-ta'rîf bir azâb-ı vicdânî vücûda getirmiş idi. Hatta ekser zamanlar bunun elem-i tahammül-güdâzına dayanamayarak güzel zevcesi Meryem'in kanının "intikām!" diye bağırdığını söylerdi.* Biraz vakit geçmiş idi ki: Kasden boğdurulan Prens Aristobulus'un validesi Alexsandra da bu cabbârın sû'-i zannına kurban olduğu gibi daha birçok katl-i âmlarla nihâyet Hirkanus silsile-i hükümdârîsine de hâtime çekildi.

Hükûmetinin 18'nci Hirodes Kudüs'de nâm-ı ilâhîye bir ma'bed'-i cedîd (yeni bir Beytü'l-makdis) inşâsı fikrine düşmüş. Bunun eskisinden daha mu'azzam ve muhteşem olmasını murad etmiş idi. Sekiz sene müddet bu uzun iş için çalıştı ve nihâyet mabedi nâm-ı ilâhiyyeye bir takım

* *Josephus,* 15. Kitap, 9. Bâb.

merâsim-i muhteşeme ile vakf eyledi. Bu hâl umûm ahâlî tarafından büyük bir meserretle telakkī edilmiş, hükümdarın emr-i diyânette gösterdiği bu gayret ve himmetinden dolayı hakkında bir takım medh u senâlar dermiyân olunmuştur. Lâkin Herod'un son seneleri ilk senelerinki kadar müdhiş ve mü'ellim bir fâcia-i aile ile kararmış, müzeyyen, âlî sarayları tekrar velvele-i katl ü i'dâm, nâle-i mâtemle aks-endâz olmuştur. (Milman'in *Yahudilerin Târîhi*, Josephos). Bu gayr-ı tabîî, gayr-ı insânî hükümdar oğullarından ikisini bazı husûsattan dolayı ithâm ile idâma mahkûm eylemişti. Tiro isminde ihtiyâr bir askerî sergerdi bu zulme karşı beyân-ı muhâlefet eylediklerinden mûmâileyh ile üç yüz tarafdârı katl olundu. İki oğlu da boğduruldu.

Kudüs'de hükümdârın zerrîn bir kartal heykelini Beytü'l-Makdis yakınına vaz'a müsâade etmesi üzerine ahâlî arasında şedîd bir isyan zuhûr ettiyse de rüesâ-yı usât tutulub diri diri yakıldı. Herod'un oğullarından biri daha (Antipater), pederinin emriyle katl edildi. Ve aynı senede (katl-i ma'sûmîn) denilen hâdise vâki' oldu. Yani Kudüs'e yakın bir karyede mu'ayyen bir sinden aşağı olan çocuklar katl edildi. Herod gāyet müstekreh bir hastalık ile hükûmetinin 37'nci senesinde bin ıztırâb içinde terk-i hayat eyledi.

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

MEKÂTÎB

Hindistân muhâbir-i mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA: 14

Hıtta-i Irâkıyye umûr-ı zirâ'iyyesi nasıl ihyâ ve ıslâh olunur?

– 2 –

Irak'ın terakiyâtını mûcib mevâddı nazar-ı dikkate almadan akdem mazarratıyla Irak'ı mahv eden üç muzır hâlâtın def'i çaresine tevessül olunmalıdır. Bunlardan:

1) Gark; 2) Susuzluk; 3) İhâlât

Evvelâ: Gark – Irak'da bir beliyye-i sûz-nâk varsa o da garktır. Bütün senelik mesâî-i hayâtiyyesini, sermâye-i mevcûdesini, zahîre-i istikbâlini teşkîl eden mezrû'âtının ânî ve mahdûd bir zamanda müdhiş suların savletine ma'rûz kalarak bir iki saat zarfında mahv olduğunu gören bir melâk veyâ bir zâri' acaba ne hâle gelir?

Geçen 327 senesinde yalnız Bağdad ve civarıyla Kerbela'yı istîlâ eden garkdan tanzîm edilen istatistik mûcebince tahminen 180 bin liralık mezrû'ât hasârâtı vukū' bulmuştur. İşte binlerce zürrâ' bu beliyye-i cân-sûza ma'rûz olarak bunun tekerrürüyle Irak'da gördüğümüz sefalet ve perîşânî vücûda gelmiştir. Bağdad'dan uzak çöllere gidilmesin, şehrin burnu dibindeki arâzî-i vâsi'a nazar-ı i'tibâra alınsın, yüz binlerce hektar vüs'atindeki bu arazinin hâlî, ziraatsiz kalması garkdan, gark endişesinden başka bir şey midir? İşte en evvel bu âfet-i müdhişenin önünü almak iktizâ ediyor. Buna âid tedâbîr-i mükemmelenin irâesini umûr-ı miyâhiyye mühendislerine terk etmekle beraber umûmî sûrette Vilkoks tarafından tanzîm edilen projenin tatbikine değin cedâvil-i adîdenin küşâdı ve her sene nâkıs ve mübâlâtsız sûrette güya tahkîm edilen süddeler için masârıfâtta fedâkârlıktan çekinmemek şartıyla ciddî erbâb-ı himmet ve ihtisâsın ta'yîn ve tavzîfi ve kendilerine mes'uliyet tahmîli ile bu cihetin emniyet-i kat'iyye altına aldırılması lâzımdır.

Sâniyen: Susuzluk – Irak'da suyun fevkalâde mebzûliyetine karşı bu kelimenin buraya derci pek ayıb düşüyorsa da ne çâre ki me'mûrîn-i hükümetin tedbirsizliği, mübâlâtsızlığı bu hakîkati acı bir sûrette erbâb-ı zirâate hissettirmektedir. Ahalinin bu ihtiyacının kendi sa'y ve ittifâklarıyla muâvenet-i mütekābileleriyle def'i mutasavver ise de ancak yine hükümetin mübâlâtsızlığıyla pûyân oldukları cehâlet ve irfânsızlık, aralarında ihtilâf ve mübâyenet-i efkâr vücûduyla me'rib-i şahsiyyelerinin tervîci gibi mevânî' mevcûd olduğundan masrafsız, meşakkatsiz humus gibi bir resm istîfâ eden hükûmet menfa'atçe en ziyâde alâkadâr olduğundan bu ahvâle bîgâne kalmayacak ve kalmamalıdır. Sekiz on seneden beri bütün bir liva halkını mahv u perîşân eden ve yüz binlerce zıyâ' ve telefe bâdî olan Hille Kanalı için vâkı'â hükûmet çalışıyor ise de bunun ne vakte kadar daha ikmâl olunacağı ma'lûm olmadığından o kanal üzerinde kalmış olan bunca bağ ve bağçeleri ve ahâlînin atşını teskîn edecek râddede bir hafriyât-ı muvakkate ile îcâb eden suyun celbi için fedâkârlığın icrâsı her hâlde elzemdir.

[172] Hille Kanalı'ndan mâadâ susuzluktan kavrulan Kerbela'nın Hüseyniye, Divaniye'nin Reşadiye, Bakuba'nın Halis, Bağdad'ın Rıdvaniye, Ebû Gureyb gibi birçok enhâr-ı cesîmenin kuraklıktan her sene yüz binlerce liranın zıyâ'ına bâdî olmaktadır. Bu cümleden olmak üzere geçen sene Halis Nehri'nin suyunu te'mîn için i'mâli iktizâ eden Uveyce süddesinin inşasında bir jandarma kumandanıyla kāimmakām arasında hâsıl olan ihtilâfdan dolayı nehir su alamamış ve umûm hâsılât-ı sayfiyye ile eşcâr-ı müsmire kuruyarak o mevsimde tutulan istatistik mûcebince seksen bin liradan fazla zâyiât ve telefât vukū' bulmuştur.

Yine Divaniye'nin Reşadiye Kanalı üzerinde teşvikāt ve terğîbât-ı azîme ile ahâlîye celb ettirilen yirmiyi mütecâviz motorla müteharrik tulumbalarla birçok arazi ziraatinden sonra bu esnâlarda suların inkıtâ'ı yüzünden tahminen on iki bin liralık hâsılât-ı sayfiyye kuruyup kavrulmaktadır. İşte bunun gibi birçok enhâr daha ta'dâd olunabilir. Bunun için umûr-ı miyâhiyye mühendislerine iktizâ eden fedâkârlıkları bilâ-imhâl bezl ve gösterececkleri planlar mûcebince iktizâ eden ameliyât ve hafriyât serî'an tatbîk edilmelidir. Çünkü bu beliyyelerin esbâbından biri de imhâl ve tatbîk zamanının geçirilmesidir.

Sâlisen: İhâlât – Muhâsebe-i vilâyetin fazla vâridât göstereceğim diye gayret-keşliği çok kere değil, daima A'şâr Nizâmnâmesi'nin gösterdiği müddeti geçirerek ihâlâtı te'hîr ve muhtekir mültezimlere tefvîz ile zürrâ' ekinlerinin tarlalarda sonbahar ve kışlara kadar kalıp envâ'-ı âfât ve zararların vukū'uyla hâsılâtlarının kemiyet ve keyfiyeti, fark-ı tedennîsi yetmezmiş gibi bir de mültezimlerin zavallı çiftçiler hak-

kında revâ gördükleri envâ'-ı eziyetler ve işkencelerde dâimü'l-vukū' olmasıdır. İşte mazarrât-ı selâseden birisinden olan bu ihâlâtın mevki' ve hâsılâtın cins ve idrâkine göre çiftçileri her türlü zarardan vikāye edecek bir mevsim ve zamanda icrası ve bunun hilâfına sebebiyet veren me'mûrlara –şimdiye kadar görülmeyen– mes'ûliyet ve mücâzâtın tatbîk edilmesi lâzımdır.

* * *

İmdi mazarrâtın def'ini mûcib mevâddın zikrinden sonra mûcib-i umrân ve terakkī olan mevâddı zikir edelim:

1- Emniyet-i taksîm-i arâzî, temlîk – Emniyet denilince ziraatten başka bir şey hâtıra gelmesin. Emîn olunuz ki tasavvur buyurulan top tüfenkle vücûda gelecek emniyet gāyet mahdûd ve kasîr bir zaman için bir emniyet ve âsâyiş olduğu, uzağa gidilmesin, nefs-i Irak'da birkaç senelik vukū'ât nazar-ı dikkate alınırsa buna iyi bir delîl teşkîl edebilir. Çiftiyle çubuğuyla kendi mülk ve arazisinde çiftçilik eden hiçbir zürrâ'ın eşkıyalık ettiği görüldü mü? Hayır! Meğer ki hayâtı merbût bulunduğu araziye tecâvüz edile; o vakit ihtilâl hâzır. Bu da bir şey değildir. O hâlde memlekette bir emniyet-i dâime ve hakīkıyye vücûda getirmek ve ahâlîde bir vataniyyet-i hakīkıyye görmek istersen her bir ferdi arza merbût etmeliyiz. Bu merbûtiyet her bir köylü veya aşîret efradına maa-aile, ailesine göre Irakca müte'âref olan bir feddân araziye sırf sâhib edilmesidir.

Zürrâ'ın mâlik olduğu veya sûret-i âharla zer' ve imar ettiği araziden bi-hakkın istifade etmesi ve bu sûretle kemâl-i hâhişle araziye merbût olması fevkalâde hâiz-i ehemmiyet bir haldedir. Kendi nam ve hesabına çiftçilik etmeyen bir köylü hiçbir vakit bütün hâhişiyle çalışmaz. Sa'yin hadd-i a'zamîsini hiçbir vakit sarf eylemez; zürrâ' dahi tekessür eylemez. Ziraatin sanâyi'-i muhtelifede isti'mâl edilen mevâdd-ı ibtidâ'iyyenin kısm-ı a'zamını husûle getirmekte olmasına nazaran zirâ'î milletlerin nüfusu daima terakkī etmekte ve bu sûretle kesb-i kuvvet eylemektedir. Nüfusun kısm-ı küllîsi zürrâ'dan mürekkeb olan memâlikte sulh ve asayiş o nisbette takarrur etmiş olur. İşte zürrâ'ımızı teksîr etmek istersek her hâlde ziraat edecekleri araziye sâhib eylemeliyiz. Cihât-ı mezkûre esbâb-ı muhtelife-i mahalliyyeden dolayı nazar-ı dikkate alınmayarak zürrâ'ın şehirlere hicrete mütemâyil bulunduğu mahallerde ziraatin metrûk kalarak tedennîsi memleket için azîm felâkettir. Şehirlere hicretin tezâyüdü bittabi' araziyi işletecek kuvvetin tedennîsini mûcib olacağı gibi arâzî-i vesî'anın metrûk kalmasıyla devletin mutazarrır olacağı ve fiât-ı istihsâliyyenin tezâyüdüyle mahsûlâtın gālî fiâtla fürûhtunu mûcib olacağı ve ameliyyât-ı zirâ'iyyenin fena ve nâkıs olarak icrası ve arazinin tedennî-i kıymetini ve'l-hâsıl muhîtin ahvâl-i iktisâdiyyesine göre vukū'a gelecek mehâzîr-i adîdeden dolayı memlekette umrân ve terakkī mefkūd ve onun yerine fakr u zarûret kāim olacağı âşikârdır.

Bağdad şimendüfer inşââtına bir def'a mübâşeret edilsin, ma'rûzât-ı sâbıka tamâmıyla vukū'a geleceğine kat'iyyen şübhe edilmesin. Umûm zürrâ' değilse kısm-ı a'zamı ecîr sıfatıyla arazisinde çalıştığı için orayı terk ederek fazla kazanmak emeliyle şimendüfer ameleliğine sülûk edecektir. Hâlbuki efrâd re'sen araziye mutasarrıf olsa dört-beş sene yek-diğerini müteâkib hâsılât almasa bile bir senede bunu ziraatten te'mîn edeceği ümidiyle kat'iyyen arazisinden infikâk edemez. Ta'dâd olunan mehâzîrden hiçbiri vâki' olmadığı gibi bil-aks matlûb tamâmıyla vücûda gelmiş olur. Aşâyir ve nüfûs-ı gayr-ı muharrereye tevzî' olunacak arazide bazı mühim nikāt nazar-ı dikkate alınmazsa matlûbdan tebâ'üd edilmiş olur. Bu nikâtın en mühimmi nüfus ve mes'ele-i askeriyyedir. Çocuğunu aşı için aşı me'mûruna götüren bir bedevî çocuğunun ismini vermekten imtinâ'ı hep bu iki noktadan ileri geliyor. Yirmi sene sonra evladının askere alınmasına korku izhâr eden bir bedevî on beş, yirmi veya **[173]** otuz seneye kadar askerlikten muâfiyet şartıyla iskâna muvâfakat etmeyeceği pek bedîhîdir. Hâlbuki âtîde ta'rîf olunacak şerâit dâhilinde bunları iskâna sa'y edilse tasavvur olunan zamandan az bir zaman zarfında kendiliklerinden askerliğe geleceklerdir:

a- Bilâ-şart u kayd araziyi tevzî' etmek (şimdilik askerlikten muafiyet, arzda her sûretle tasarruf etmek)

b- Tevzî' esnasında herkesin yedine –arkasına arazisinin haritasını muhtevî- bir tapu varakası vermek. (Tevzî' edilen arazi her şahsın ailesine göre tevzî' edileceğinden burada tabiatıyla bir nüfus kaydı icra edilmiş olacağından matlûbun bir şıkkına varılmış olur.)

c- Bağdad Vilâyeti Divaniye, Kerbelâ, Bağdad, Horasan, Kuveyt gibi beş mıntıka i'tibârıyla bu beş mıntıkanın her birinin merkezinde her türlü küçük âlât ve edevât-ı cedîde-i zirâ'iyyeyi muhtevî bir nümûne tarlasıyla bir Ziraat Bankası müesseselerinin vücûda getirilmesi ve Ziraat Bankası'nın zîr-i idâresinde bir âlât ve edevât-ı zirâ'iyye deposu, bir de hubûbât anbarının bulundurulması yeniden ziraate başlayan her bir zürrâ'a kefâlet-i müteselsile ile kendisine lüzûm görülecek âlât ve edevâtı bir sene zarfında ekip yiyeceği tohumu tefrîk sûretiyle vermelidir. Çünkü aşâyirimiz içinde kût-ı yevmîsine mâlik olmayanlar yüzde doksan dokuzu teşkîl eder.

Teşkîl olunacak bu müessesâtı bütün ziraat fen me'mûrlarının taht-ı nezâret ve idârelerinde bulundurmalı. Bunlar tarafından âlât ve edevât-ı cedîde ile usûl-i zirâat ve harâset gösterileceği gibi nümûne tarlasında usûl-ı cedîde ve fen dairesinde ziraatin ve garsiyyâtın icrası irâe edileceği ve her sene binlerce eşcâr-ı müsmire ve nebâtât-ı müfîde fidanları yetiştirerek ahâlîye meccânen tevzî' edileceği ve bunlar miyânında bilhassa ipek böcekleri beslemek için tut fidanları ve dünyâca ehemmiyet-i azîmesi görülen zeytin ağaçlarını yetiştirerek kezâlik ahâlîye tevzî' edileceği ve'l-hâsıl yeniden ziraate ibtidâr ile tavattun edecek zürrâ' dünyânın en yeni tarz ve en nâfi' usûl-i zirâatiyle başlayacak ve buna pek az zaman zarfında ülfet ve istînâs hâsıl edecektir. Husûsiyle işbu zürrâ'dan birinci seneden beşinci seneye kadar yalnız nısf öşr ve beşinci seneden onuncu seneye kadar nısf-ı öşürle kendilerine karzan verilen âlât ve büzûrât esmânı mukassatan îfâ edilir. Onuncu seneden evvel umûm bu kabîl zürrâ' oldukça dayama ve döşeli muntazam bir hâneye, bağ ve bağçeye, birçok koyun, inek ve hayvanlara mâlik ve bil-cümle âmâl-i müstakbelesinin matla'-ı âftâb ve on senelik mesâî-i cân-siperânesinin mahzeni olan arza büyük

bir merbûtiyetle bağlı olacağından kendisini o saâdete nâil eden hükûmete değil asker vermek mal, evlâd ve ıyâlini kurban etmekten bile çekinmeyeceği âşikârdır. İhtimal ki bazıları bu müsâadâtı pek ifrâtlı bulurlar. Lâkin emîn olunsun ki Irak'ın mecd-i kadîmini iâde için bu usûlden başka bir tarîk yoktur. Bugün ta'kīb edegeldiğimiz tarîk nazar-ı i'tibâra alınırsa nasıl bir sukūtla gerilediğimiz anlaşılır.

2- Merkez-i vilâyette bir motor deposu teşkîli – Teşkîl olunacak depo diğer menâtıkta teşkîl olunacak âlât-ı zirâ'iyye deposundan daha vâsi' mikyâsda bulunmalıdır. Burada Irakça en ziyâde revâc bulup her husûsda tefevvuk eden gaz motorlardan vâsi' mikdârda tekāsîtle ahâlîye fürûht edilmelidir. Mezkûr motorlar şu son zaman zarfında o kadar ta'ammüm ve tevessu' etti ki hârikulâde denmeye sezâdır. 327 senesinde en ziyâde motor vürûd ettiği ve adedi istatistikçe elli iki olduğu halde 328 senesinin ilk dört mâhında 117 tulumba vürûd eylediği ve Eylül'de teslîm edilmek üzere yalnız bir kumpanyanın kırk dört tulumba daha sipariş eylediği nazar-ı i'tibâra alınırsa her halde bu hârikulâdelik teslîm edilir.

Tecrübeten sâbit olduğuna nazaran tulumba vasıtasıyla vukū' bulan iskā her hâlde iktisâdca kerdlerden daha tasarruflu ve suhûletli ve birçok teferruât ve meşâkk ü mezâhimden kurtulduktan mâadâ kerd vasıtasıyla ancak yirmi senede gars ve teşcîri matlûb olan bir araziyi üç dört senede kâmilen gars ve az bir zaman zarfında o bağ ve bağçelerin umûmu kābil-i istismâr bir hâle getirilmiş olur. Bu makinelerin muvaffakiyet-i azîmesi hakkında şübhe götürecek Irak'da kimse yoktur denilebilir.

Fırat ve Dicle'nin ve şu'abât-ı enhârın her iki yakalarında vâki' binlerce kürûd ashâbı bu makinelerin iştirâ ve isti'mâline fevkalâde müştâk ve heveskârdır. Bu heveskârlığa haylûlet eden iki sebeb vardır: Biri emniyetsizlik, diğeri fakr u zarûrettir.

Şu son senede Divaniye ve Semave'de emniyetin takarrur etmesiyle ne kadar muktedir zürrâ' varsa hep bu makinelerin celbine teşebbüs eylemiş ve eylemektedir. Divaniye Kanalı'na bir buçuk sene zarfında beşten yirmi iki beygir kuvvetine kadar yirmi aded gazlı motor kurulduğu ve Avras ve Semave için daha o kadar sipariş edildiği bir bürhân olamaz mı?

İkincisi fakr u zaruret ki bu en mühim bir sebebdir. Irak'ın kısm-ı a'zam ahâlîsini teşkîl eden zürrâ' hep buna ma'rûzdur. Bunların her birisi birden beş bekreye kadar ancak bir kerde mâliktir. Bu sınıf zürrâ' yekden elinde hiçbir vakit yirmi lira bulmadığı için tabîî makine celb eyleyemez. İşte hükümetin en birinci vazifesi bu gibi zürrâ'a yardım etmektir.

Bu husûsda hükûmet bunlara nasıl yardım edebilir? Hükûmet; doğrudan doğruya fâide ve muhassenâtı en ziyâde müşahede ve ahâlî isti'mâl ile alıştığı makinelerden büyük bir kemiyet celbiyle kefâlet-i müteselsile ve uzun va'de ile bu gibi zürrâ'a satmak üzere arz olunan depoyu te'sîs **[174]** eder veyahud usûl-i âtî ittihâz edilirse daha muvâfık olur zannındayım:

Bağdad'da bu makinelerin müteaddid envâ' ve tüccârı vardır. Bunlardan Dubleks, Plakston, Horonzbi, Victoria Rustov, Broktör, Vizel… envâ'ı mevcûddur. Birkaç senelik tecrübe netîcesi ile en ziyâde rağbet-i umûmiyye Horonzbi makinesine temâyül edip şimdiye kadar Bağdad'a vârid makinelerden yüzde sekseni yalnız bu makinelerden, yüzde yirmisi diğer nevi' makinelerden olduğu nazar-ı dikkate alınırsa bil-umûm evsâf ve havas nokta-i nazarından diğer makinelere müreccah olduğu ve mâdem ki bu kadar envâ'-ı makine arasında rekābet mevcûddur, her hâlde mezkûr makinelerin fîâtı hadd-ı aslîsine vardığı anlaşılır. Horonzbi makinesinin şu havas ve mezâyâsına ilâveten bâyi'i Blocy-Kerry Kumpanyası tarafından kıymetinin sülüsü nisbetinde peşînen ve bakiyyesi bir seneye mukassatan verilmek gibi bir sühûlet bahş eylemesi bu makinenin revâcını tezyîd eylemiştir. İşte zürrâ'ın kısm-ı a'zamı peşînen bu sülüs kıymetin edâsından âciz olduğu için mütehassirâne eli böğrü üzerinde kalarak meşâkk-ı azîme ve usûl-i atîka üzerinde çok zamanda az fâide istihsâliyle uğraşmaktadır. İmdi hükûmet merkezde teşekkül edecek bankanın sermayesini diğer menâtıkta teşkîl olunacak banka sermayesine nisbeten on on beş bin lira fazlasıyla teşkîl eder ve bu gibi zürrâ'a makinenin sülüs-i kıymetini idâre edecek olursa bu zürrâ' elinde beş parası olmaksızın hükümetin ve kumpanyanın bu müsaadeleri sayesinde bir makineye sâhib olarak hutuvât-ı serî'a ile ahvâl-i zirâ'iyye ve iktisâdiyyesini ıslâh eylemiş ve fabrikacının göstermiş olduğu müddet dâhilinde hem makinenin hem de hükümetin hakkını îfâ etmiş olur. Hele hükûmetin zürrâ' hakkında bu gibi lütufda bulunacağını ta'yîn eden fabrikacı makine için peşinen aldığı bu sülüsü rub'a tenzîl ve bir senelik müddeti bir sene üç aya temdîd edeceğine tamâmen ümidvârım. Burada nazar-ı dikkate alınacak mühim bir mes'ele vardır. O da hükûmet tarafından sâir devâirde olduğu gibi kumpanyalar beyninde münakasa açmak usûlü ta'kīb edilmemelidir. Ta'kībine teşebbüs olunsa birçok mehâzîrin tevellüdü mümkündür. Burada bu makinelerden daha pek ucuz makine mevcûd ise de az zamanda bozulması, işledilmesi su'ûbetli bulunması, makine envâının ta'addüdüyle her nev'e mensûb ayrı ayrı makinistlerin istihdâmı vesâire. Hâlbuki bâlâda arz olunduğu üzere birkaç sene sarfiyât netîcesi bu makinelerin kıymetini hadd-i aslîsine îsâl eylediğinden bu cihete atf-ı nazar etmeyerek diğer cihetten daha büyük teshîlâtın talebiyle teessüs edecek banka ile bu kumpanya arasında bir râbıtanın vücûda getirilmesi ve müştereken saâdet-i ahâlînin te'mînine çalışılması daha büyük fevâid tevlîd eder.

MATBÛÂT

Dârülhilâfe'nin yevmî gazeteleri içinde yegâne hakīkī İslâm müdâfi'i olan *Hilâl-i Osmânî* cerîdesi tekrar intişâra başladı. Mücâhid-i a'zam Şeyh Abdülaziz Çaviş hazretleri Hilâl ve Salîb hakkında müdhiş makāleler yazıyor. İşte 17 Teşrînievvel târîhli başmakālesinden bir kısmını nakl ediyoruz. Bütün kāri'lerimizin, bütün müslümanların Dârülhilâfe'nin bu yevmî hakīkī İslâm gazetesini muntazaman ta'kīb etmelerini tavsiye ederiz.

AVRUPA VE İSLÂMİYET

Aleyhimizdeki planlar karşısında

… Avrupa devletlerinin kendileri de hükümdarları ile beraber İslâm âleminin vücûdunu ortadan kaldırmak için alenen beyânâtta bulunuyorlar. Bu husûsta bize karşı açıktan açığa dost görünenlerle yüzümüze karşı gülerek dostluk gösterenler aynı mâhiyettedir. Âh! Bilsek, zavallı İslâmiyet bugün ne hâlde bulunuyor!.. Irak ulemâ-yı kirâmından bir zâtın dediği gibi "Fas ile İran tayr-ı İslâm'ın sağ ve sol kanadları mesâbesinde idi. Onu kopardılar, Osmanlı âleminden hiçbir hareket görmeyince asıl vücûdun da bî-his kaldığı zannını besleyerek nihâyet son darbelerini de Hilâl'in beyaz ve nermîn sînesine havale ettiler. Kana boyadılar.

İtalya ile sulh daha akd olur olmaz –ki eğer bazı hafî sebebler olmasaydı İslâm âlemi hiçbir zaman bu ebedî zillete tahammül etmez ve hıristiyan bayraklarının muvahhidîn başları üzerinde dalgalanmasına razı olmazdı– işte bu musâlaha daha akd olunur olunmaz bir de baktık ki İngiltere, Senûsîliğin mehdi ve İslâm ümmetlerinin ka'belerinden biri olan Kufra'yı istîlâya hazırlanıyor. Bunun için Senûsîlerin birinci makarrı olan Cağbub'u alması lâzım gelir ki bu sûretle İngiliz nüfûzu Sellum'un şimâlinden Kufra ve cenûbuna kadar imtidâd edebilecekti. Şimdi zavallı İslâmlar her taraftan hıristiyan alayları ile kuşatılarak başlarında yine Salîbî bayraklar gölge salmaya başladığı zaman ne yapacaklardır? İtalya'ya teslîm ve hükmüne râm olmamak için birbirlerine söz veren, yemin edenler, ayn-ı zamanda şimâlden İtalya askerleri üzerlerine yürüdüğü, şark ve cenûbdan da İngiliz kıt'aları ilerlemeye başladığı zaman ne yapacaklardır?:

Avrupa bütün bu harekâtı gelişigüzel yapmıyor. Bilakis bunların hepsi mu'ayyen bir plan dâhilinde mürettebtir. Bunun için evvelâ İslâm'a her tarafdan hücûm etmiş birer birer perîşân ettikten sonra hepsini birden pençesine geçirmeye çalışmış. Artık bugün İslâm âleminin tâ kalb-gâhına, en aslî merkezlerine tecâvüz etmek üzere bir taraftan Şîîlik diyârını eline geçirdiği gibi diğer tarafdan hilâfet tahtını sarsmak, İslâm'ın en metîn rüknünü devirmek istiyor. Sonra Afrika sahrâsının **[175]** vâhaları arasında müteceddid bir İslâm gençliğinin tulû'unu görmekten korkarak derhâl askerini topluyor, Senûsî merâkizi üzerine yürüyüş etmek için hazırlanıyor.

Bundan evvel ise Balkan hükûmetlerinin siyasî zenbereklerini kurmuş, onları aç kurtlar gibi Hilâfet'in şehâmetli arslanı üzerine saldırmış bununla bize son ölümlü darbelerini vurarak Avrupa'dan çıkmak ve (hafizana'llâh) dûçâr olacağımızı bütün kalbleriyle arzu ettikleri hezîmetten sonra ferîh ve fahûr Bosphor sahillerine yayılmayı düşünüyor. Rusların Ayasofya hakkında perverde ettikleri hülyâlar ise Fâtih'in ma'neviyeti imdâdıyla altun Hilâl'in rûhânî ışıkları sâyesinde ademin a'mâkına gömülüyor gibidir.

İşte Avrupa'nın yirminci asr-ı medeniyeti icabından olmak üzere aynı zamanda Afrika, Asya ve Avrupa müslümanlarının kanları dökülüyor, rûhları uçuruluyor. İşte yine o yirminci asrın mürüvvet ve merhameti iktizâsından olmak üzere Sırbiye askeri Osmanlı hududunda ansızın dâhil oldukları köylerde birçok ma'sûm kanları dökmekten istihyâ etmiyor, pâkîze kızların ırzlarına tasalluttan cehennemî bir zevk duyuyorlar. Evet, işte o Avrupa medeniyeti öyle istilzâm ediyor ki Bulgaristan kendi teba'ası olan müslümanlara tecâvüzle kulaklarını koparmak, burunlarını kesmek, ırzlarına geçmek, mallarını soymak, nihâyet bütün bu azabdan kurtulmak isteyen zavallı insanları muhâceretten men' etmekten korkmuyor. Bunlar böyle iken beri tarafda bizim hıristiyan teba'ası, aramızda canlarından emîn bir hâlde ticâret ediyor, her türlü refâha mazhar bir hâlde vatanın ni'metlerinden istifade ediyor. Onlardan birine bizim taraftan azıcık sert bir lakırdı söylense derhâl üzerimize keskin kılıçlar, hâin kurşunlar, müdhiş dinamitler savrulup yağmaya başladığı gibi mutaassıb Avrupa bize karşı ağzından çıkan türrehâtı, elinden gelen şenâati yapmakta bir dakîka tereddüd etmeyecek, hemen askerlerini toplayarak "Barbar Türkler, vahşi müslümanlar hıristiyanları boğazlıyorlar, kesiyorlar, öldürüyorlar, başıbozuklar her tarafı harabeye çevirdiler!" feryadıyla Ehl-i Salîb seferleri teşkîl edeceklerdir! Balkan hükûmetlerinin insâniyet kardeşleri milliyet ortakları, menâfi' yoldaşları olan zavallı teba'alarına karşı yüzleri kıbleye teveccüh ettiğinden kalbleri Allah'ı tevhîd eylediğinden başka hiçbir sebeb olmadığı hâlde revâ gördükleri zulmü tecvîz eden şey Avrupa'nın babalık hisleri değil de nedir?

Bulgar Kralı Ferdinand'ın Osmanlı Devleti'ne karşı harb ilân ettiği gün verdiği beyânnâmede "Salîb'in Hilâl'e karşı yürümekte" olduğu fikri bütün Balkan hükûmetlerinin kalbinde târîhî bir intikām hâlinde gizlenmiş bir şeydi. Bugün onu zâhire çıkarmakla müslümanları Avrupa'dan süpürmek(!) için ellerinden ne gelirse hiç birisini yapmaktan çekinmemelerini, ihtâr ediyor. Ferdinand bunları söylediği hâlde Avrupa kollarını bağlamış, sâkinâne duruyor, hatta gözleri, sözleri, işaretleri, hareketleriyle onları teşvîk ediyor, gizlice kışkırtıyor, kendilerine akıl öğretiyor, plan hazırlıyor, yol gösteriyor, ellerinden tutuyor.

Avrupa Bulgar Kralı'nın sözlerini kemâl-i huşû' ile dinlediği hâlde mu'azzam Halîfemiz Sultan Reşâd-ı Hâmis hazretleri böyle bir kelâmda bulunmuş olsalardı nasıl bir istikbâl göreceklerdi? Onların kendileri mutaassıb oldukları hâlde bizi taassub ile onların kendileri zâlim oldukları hâlde bizi zulüm ile ithâmdan, vahşîlik, barbarlık, nîm medenilik gibi sıfatlar ilhâkından geri kalmayacakları şüphesizdir.

Avrupa Ferdinand'ın nutkuna Sırplar ile Yunanlıların girdikleri Osmanlı mülkünde irtikâb ettikleri şenî'alara karşı sâkit ve lâkayd kalırken Emîru'l-mü'minîn hazretlerinin ve Harbiye nâzırının Osmanlı askerine verdikleri nutukta za'îfler, ihtiyârlar, kadınlar ve çocuklara karşı merhamet ve insâniyet, asâlet ve necâbet dâhilinde muâmele olunması lüzûmu bildiriliyor. İslâm'ın ulvî telkînâtını icmâl eden bu beyânnâme neşr olunarak bütün âlemin nazarlarına ma'rûz kaldığı hâlde hıristiyan âlemi, bu kadar şefîk ve rahîm müslüman esâslarıyla, Bulgar Çarı'nın ne şimdiki ne gelecek âlem huzûrunda utanmadan i'tâ ettiği cehennemî nasîhat beynindeki farkı görmemek için gözlerini kapıyor.

İşte biz müslümanların hıristiyan ümmetler karşısında ehemmiyet ve haysiyetimiz bu derekededir. Zîrâ biz onlar nazarında taksîm olunacak bir mal, tevzî' olunacak bir üc-

retten başka bir şey değiliz. Onlar bizim şimdiye kadar bir türlü nefsimizde tedârik ve temsîl edemediğimiz meziyet ve vasıfları hâiz olmadıkları hâlde biz onların bu hareketleri karşısında nasıl bir vaziyet alacağız?

Onlar ictimâî bir hey'etin esaslı şartlarından en birincileri, şeref ve azamet ve kudretin unsurlarından en mühimleri olan ilim ve kuvvet ile cerbezeyi bir yere cem' etmiş oldukları hâlde biz el-ân ne yapıyoruz?

Herifler aralarındaki maddî ve ma'nevî rekâbet ve garazları unutmuş, bütün bunları hatırlarından çıkararak aleyhimize ittihâd etmiş, saflarını toplayarak üzerimize teveccüh etmiş oldukları hâlde biz ne yapıyoruz?

Düşman milletler üzerimize köpekler gibi saldırdıkları, bizi paralamak için boğuştukları hâlde biz ne yapıyoruz!

Mülkümüz, servetimiz, bütün ecnebi ve düşman ellerine geçtiği hâlde biz bütün dünyâda hâmîsiz, mu'însiz kalmış öksüz bir hey'et gibi ne yapıyoruz?

Artık yetişir, mahv oluyoruz, Hilâl ile Salîb arasında asırlardan beri devâm eden bu çarpışmalarda biz mütemâdiyen geriledik.. Eğer **[176]** bundan sonra da fırka ihtilâflarını bırakmaz, siyasî mesleklerimizi unutmaz isek hilâl [helâk] ve izmihlâl uçurumuna yuvarlanacağımız kat'î ve muhakkaktır.

Artık son merhalemizde olsun o Allah'ın gālib arslanı emîru'l-mü'minin Hazret-i Ali'nin sözünü der-hâtır edelim: Adamcağızın biri emîre sormuş: Muâviye'nin askeri bâtıl tarafında iken nasıl oldu da "hakk"a galebe edebildiler? Büyük halîfe cevâben buyurmuşlardı ki: "Onlar bâtıl idiler amma ittihâd ettiler, muzaffer oldular, biz hak tarafında idik amma tefrikaya düştük, mağlûb olduk."

Artık elimizde ne kadar servet, vücûdumuzda ne kadar kan ve can varsa hepsini Allah uğrunda feda edelim. Görmüyor muyuz Rusya ile Avusturya orduları son kalan İslâm hey'etini de mahv etmek üzere muhârebe meydanına şitâbân olmak için harîsâne çırpınmaktadırlar.

Düşmanlarımız karşısında kelime-i İslâm'ın te'yîdinden, Osmanlı mülkünün ebediyyen ibkāsından başka hiçbir gāyeye rabt-ı kalb etmeyerek ittihâd edelim. Aramızda ne kadar nifâk u şikāk varsa cümlesini terk ederek birleşelim, yek-vücûd olalım. Zîrâ biz tevhîd ümmetiyiz. Cenâb-ı Hak da Kitâb-ı Kerîm'inde bize aynı şeyi emir buyuruyor. Bâkī Allah mü'minlerin yardımcısıdır.

ŞU'ÛN

BALKANLARDA CİHÂD

11 Teşrînievvel, Perşembe:

Bugün resmî bir habere göre, Kumanova havalisinde tahaşşüd eden ve Garb Ordusu'na mensûb bulunan kuvâ-yı Osmâniyye Sırbistan'ın Morava vadisinden ilerleyen ordu-yı aslîsi üzerine taarruz ediyor. Vukū'a gelen şiddetli muhârebede dört fırka tahmin olunan düşman ordusu telefât-ı külliyye vererek kat'î bir mağlûbiyete dûçâr oluyor. Kâmilen ric'at ediyor, kuvâ-yı muzaffere-i Osmâniyyenin düşmanı ta'kīb eylediği tebşîr olunuyor. Bu haber ahâlî beyninde sevinçlerle karşılanıyor. Müjde-i muzafferiyyeti herkesden evvel ikinci tab' sûretiyle derc-i sütûn etmiş olan *İkdâm* kapan kapana satılıyor. Akşam üzeri *Takvîm-i Vekâyi'*in resmî bir ilâvesi dahi *İkdâm*'daki haberi aynen neşr ediyor.

Bugünkü gazeteler Almanya ile Fransa devletlerinin bî-taraflık i'lân ettiklerini, İtalya'nın da ilân-ı bî-tarafî etmek üzere devletlerle müzâkerede bulunduğunu ihbâr ediyorlar. Romanya hükûmeti de Rusya Devleti'nin alacağı vaziyet tavazzuh etmediğinden bî-taraflık i'lânını te'hîr ediyor.

12 Teşrînievvel, Cuma:

Bazı gazetelerin evvelce vermiş oldukları müsta'cel ve biraz da mübâlağalı haberlerle muhârebe şaka imiş gibi üç gün sonra ordumuzun Filibe'de resmî geçid yapacağını fazla bir gururla bekleyen efkâr-ı umûmiyye bugün büyük bir muzafferiyet haberine muntazır iken teblîgāt-ı resmiyye Şark ordumuzun bir plan iktizâsı olarak Tunca şarkından hududu tecâvüz eden Bulgar ordusunu açılmaya mecbûr, dûçâr-ı tevakkuf ve düşmana vakit gayb ettirdikten sonra, netîcesi meşkûk bir muhârebe-i kat'iyyeye girişmekten ictinâb ile intizâr ettiği takviye kıtaâtı üzerine muntazaman çekildiğini ihbâr ediyor. Bu ric'at haberi askerlikten anlamayan, bütün arzusu daima hücûm ve muttasıl galebe haberleri dinlemek olan ahâlîmiz üzerine sû'-i te'sîr ediyor ve kendisince mübhem bulduğu bu teblîgāttan endîş-nâk oluyor. Bundan da içimizdeki düşmanlarımız istifâde ediyorlar. Bir an muhîtimizi kendi ifsâdâtlarından hâlî bırakmayan fesâdcılar alâkadâr olan mehâfilden aldıkları meş'ûm haberleri bin türlü mübâlağalarla neşr ediyor. Efkâr-ı umûmiyyeyi endîşelere sevk ediyorlar. Şark Ordusu hakkında türlü türlü mübâlağalarla neşr olunan sanî'alar ahâlînin telâşına sebeb oluyor, herkes pür-telaş şuraya buraya sokuluyor, ahvâlin künh ü hakîkati neden ibâret olduğunu öğrenmek istiyor. Rumeli-Bulgar hududunda, Kırkkilise ve Edirne civarındaki muhârebât vukū' bulduğundan oralarda sâkin acezeden ihtiyâr, kadın, çoluk çocuk muhâceret ederek bugün şehrimize geliyorlar. Muhâcirlerin bu sûretle vürûdlarından istifâde eden meş'ûm ağızlar yalanlarını hakîkate benzedebilmek sûretiyle kuvve-i ma'neviyyemizi kırmaktan ibâret olan maksad-ı cinâyet-kârânelerine müsâ'id bir şerâit bulur gibi görünüyorlar. Bir takım gazetelerin evvelce vermiş oldukları mübâlağalı muzafferiyet haberleri de şimdi hakîkatin hâlâ intizâr edilen bir hâlde olmadığını gören efkâr-ı umûmiyyemizi inkisâra uğratmakta alâkadâr olduğu herkesçe hissediliyor.

13 Teşrînievvel, Cumartesi:

Bugün çıkan gazeteler dünkü teblîgāt-ı resmiyyeden, meş'ûm ağızların neşr etmiş oldukları ye's-âver tefsîrâttan dolayı muztarib olan efkâr-ı umûmiyyeyi tenvîre çalışıyorlar. Maamâfîh efkârın müteheyyic olduğunun hâlâ devâm ettiği alâimiyle hissolunuyor. Herkes dolaşıyor, tecessüs ediyor. Diğer taraftan Saray-ı Hümâyûn'da Balkan hükûmetleriyle vukū' bulan muhârebenin safahâtı ve îcâb edecek tedâbîrin sûret-i ittihâz ve icrası zât-ı Hazret-i Padişâhî'ce bilinmek arzu buyurulması üzerine vasatî saat iki buçuktan sonra umûm vükelâ, a'yân ve ulemânın bir kısmından mürekkeb

fevkalâde bir meclis in'ikād ediyor. İctimâ altı saat kadar imtidâd ediyor. Müzâkerât hâl-i harb ve sâir bazı mesâil-i mühimme hakkında cereyân ediyor. Mevki'-i harbde bulunan Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa ile muhâbere olunuyor. Harbin safahât ve tarz-ı cereyânı hakkında ma'lûmât alınıyor, son dereceye kadar bezl-i gayretle ittihâz-ı tedâbîr kılınması ve şân-ı askerînin muhâfaza edilmesi karâr-gîr oluyor. Bundan başka hey'et-i vükelâ mevki'-i harbde bulunan Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'dan geç vakit tekrar telgrafla ma'lûmât taleb ediyor. Ordunun şimdi vaz'iyeti tedâfü'î olduğu ve ileride tecâvüzî vaz'iyette bulunacağı, ordunun hâli yolunda olduğu kuvvet-i kalbiyye ile te'mînen iş'âr olunuyor.

Yunan hududundan da mûcib-i memnûniyet bir haber geliyor. Teblîğ-i resmî: Düşmanı içeri çekip kahr etmek üzere Loros kıtaâtında bil-iltizâm cihet-i askeriyece boş bırakılıp düşman tarafından işgāl edilmiş olan Komcadis ve Gribova tepelerinde Teşrînievvel'in onuncu akşamı asâkir-i Osmâniyye tarafından dilîrâne vukū' bulan hücûm üzerine kâmilen istirdâd edilerek düşmana küllî telefât verdirildiği, ta'kībine şiddetle devâm olunduğu bildiriliyor. Yunan filosunun Adriyatik sevâhilinde geşt ü güzâr ederek adem-i muvaffakiyetle netîcelenen bir takım harekâtta bulunduğu da gazetelerin neşriyâtından anlaşılıyor. Kırkkilise muhârebâtında mecrûh düşen gāzîlerimizden bir mikdâr bugün şehrimize getiriliyor, hastahanelere tevzî' olunuyor. O havâlîden gelen muhâcirîne dahi câmi'lerde yer verilerek kendilerine ekmek ve yemek tevzî' olunuyor.

14 Teşrînievvel, Pazar:

Bugün bütün gazeteler müttehiden ahîren İstanbul'a ilkā olunan inkisâr-ı rûhiyyenin izâlesine hâdim, metânet ve sebâtı telkīn eder makāleler neşr ediyorlar. Öğleden **[177]** sonra resmî olarak Kırkkilise'nin istirdâdı haberi de vârid oluyor. Bu haberde Kırkkilise taraflarında vukū'a gelen muhârebâtta Mîralay Hilmi Bey fırkasının pek büyük yararlık gösterip kendi fırkasının mevcûdu nisbetinde düşmana telefât verdirdiği, düşmanın Kırkkilise'den tebâ'üd ettirildiği Edirne vilâyetinden vârid olan telgraflara istinâden bildiriliyor. Diğer bir teblîğ-i resmîde dahi kuvâ-yı umûmiyye-i Osmâniyyenin muntazam bir hâlde ileri harekâtına ibtidâr eylediği ihbâr olunuyor. Edirne'den çekilen husûsî bir telgrafta düşmanı mikdâr-ı küllî telefata dûçâr ederek Kırkkilise'ye girmiş olan Hilmi Bey fırkasının her ta'rîf ve tavsîf fevkinde olan hidemât-ı kahramanânesinin Edirne'de büyük bir meserret husûle getirdiği söyleniliyor. İlâve olarak Kırkkilise mıntıkasındaki ahvâlin gāyet müsâ'id bir şekil aldığı da ayrıca te'mîn olunuyor. Vekâyi'i daha ciddîce ta'kībe başlayan halk müsterih ve memnûn oluyor.

15 Teşrînievvel, Pazartesi:

Alınan husûsî telgraflarda Maraş mevki'inde Papastepe nâm mahalde Teşrînievvel'in 13'nde vukū' bulan bir müsâdemede üç bölük Bulgar süvarisinden birinin kâmilen telef edildiği, düşmandan üç mitralyöz alındığı görülüyor. Çöke Nahiyesi'nde de mühim müsâdeme vukū'a gelerek düşmanın telefât-ı külliyyeye dûçâr olduğu, firâr eden düşmandan birkaç topla bir hayli manliher tüfengi iğtinâm edildiği bildiriliyor. Tamraş civarında düşmanın Osmanlı dilâverleri tarafından muhâsaraya alındığı da anlaşılıyor. Edirne'nin metâneti te'mîn olunuyor. Her gün olduğu gibi bugün de meydân-ı harbe külliyetli asker gidiyor. Bir tabur kadar fedakâr Kürd gönüllüleri mehîb bir sûrette, nümâyişlerle, millî şarkılarla Harbiye Nezâreti'ne gidiyorlar. Rumeli'den gelen muhâcirînin ekseriya lüzûmsuz yere bir takım tevehhümlere kapılarak ihtiyâr-ı muhâceret ettikleri, bazı me'mûrîn-i mülkiyenin bu gibi ahvâlin önünü alacaklarına kendilerinin terk-i mevki' etmeleriyle daha ziyâde mûcib-i heyecân oldukları Dâhiliye Nezâreti'nce haber alındığından 12 Teşrînievvel târîhiyle Edirne, Selanik, Kosova, Manastır ve Yanya vilâyetlerine bâ-telgraf vukū' bulan şedîdü'l-meâl bir ta'mîmnâmenin sûretini neşr ediyorlar. Ta'mîmnâmede züll-i firârı ihtiyâr eden me'mûrîn-i mülkiyye tekdîr edilerek hizmet-i muvakkatelerini pek cüz'î bir bedel ile îfâ eden askerler firâr ettikleri zaman kurşuna dizilmek gibi bir cezâ-yı elîme dûçâr edilirse devlet ve milletin perverde-i inâyeti olup müstevfî maaşlarla hâli terfîh ve istikbâli te'mîn edilen me'mûrîn-i mülkiyyenin bilâ-sebeb havf ve haşyete kapılarak ahâlîye karşı mükellef oldukları vezâifi büsbütün unutarak firâr etmeleri ne derecede bâis-i hacâlet ve vicdânen, kānûnen ne mertebe bâdî-i mes'ûliyyet olduğu meydanda olduğunu ihtâr ediyor ve böylelerinin "azl edilmekle beraber şiddetle tecziye edileceklerinin ve şu hacâlet-engîz harekât-ı menfûrelerinin sicill-i ahvâllerine geçirilmesinin devletçe mukarrer bulunduğu" makām-ı tehdîdde bildiriliyor.

İki günden beri yek-diğerleriyle sık sık görüşen düvel-i muazzama süferâsının dün akşam Avusturya Sefârethânesi'nde ictimâ' ederek uzun müddet görüştükleri haberi düvel-i muazzamanın muhârebâtı tevkīf etmek maksadıyla müdâhale edecekleri şâyiasına biraz kuvvet veriyor. Fakat gazeteler böyle bir müdâhale mes'elesinin Avrupa'da mevcûd olmadığını, olursa Devlet-i Aliyye'nin her türlü müdâhaleyi reddeceğini yazıyorlar. Bugünkü hey'et-i vükelâya, ahîren ordugâha giderek avdet eden Salih Paşa da iştirâk ediyor. Ordunun vaziyet-i ahîresi hakkında tafsîlât-ı mükemmele i'tâ eyliyorlar.

16 Teşrînievvel, Salı:

Bugün, Harbiye nâzırının karargâh-ı umûmîden çekmiş olduğu bir telgraf gazetelerle neşr olunuyor. Bu telgrafda Bulgar ordularının Teşrînievvel'in 9'ncu günü Kırkkilise'de vâki' olan muhârebede iyice zedelenmiş olduğu cihetle henüz iâde-i intizâma muvaffak olmadığından ileri harekâtına başlayamadığı, Şark Ordu-yı Hümâyûnu'nun da o günden beri geceli gündüzlü mesâî ile kuvvetlerini teksîr ve takviye etmekle iâde-i intizâma çalıştığı cihetle yakında büyük bir muhârebenin me'mûl bulunduğu bildiriliyor. Bir manevra icabı olarak ordumuzun ric'ati üzerine Serfiçe'yi işgāl eden Yunan Ordusu'na ahîren Osmanlı Cenûb Ordusu'nun tehâcümî harekât icrâsına ibtidâr ederek Yunan Ordusu'nu Serfiçe'de mağlûb ettiği ve cenûba doğru ta'kīb ile Kırkgeçit mevki'ine kadar püskürttüğü ve bu muhârebâtta elde edilen Yunan üserâsından bazılarının Selanik'e getirildiğini gazetelerin husûsî muhâbirleri iş'âr ediyor. Bugünkü gazeteler meydân-ı harbden 9 zâbitle 219 mecrûhun şehrimize geti-

rildiğini, bunların miyânında mensûb olduğu kıt'a ile harbe iştirâk eylemiş olan ve meydân-ı muhârebede sebât ve mukāvemet göstererek mecrûh olan Şehzâde Abdülhalim Efendi'nin İstanbul'a geldiği de yazılıyor. Bugünkü gazeteler 24-25 Eylül târîhli İdâre-i Örfiyye beyânnâmesinde zikr edilen mıntıkada geceleri vasatî saat ondan sonra sokağa çıkmanın memnûiyyeti, aynı zamanda umûma mahsûs mevâki'in mesdûd bulunacağını ve sâir mevâddı müş'ir evvelce neşr olunan mevâdda zeyl olmak üzere İstanbul Muhâfızlığı'ndan ve Birinci Kolordu Kumandanlığı'ndan bir beyânnâme neşr olunuyor. Gazetelerin gayr-ı resmî olarak verdiği ma'lûmâta nazaran Kırkkilise'den husûle gelen havf u halecâna sebebiyet veren ve vazîfe-i askeriyyelerinde liyâkatsizlik gösteren elli üç kadar zâbit ve neferlerin Harbiye nâzırının emri üzerine Dîvân-ı Harb tarafından muhâkeme edilerek kurşuna dizildikleri anlaşılıyor.

Bir iki günden beri hey'et-i vükelâda tebeddülât olacak diye neşr olunan mesmû'ât bugün Kamil Paşa Sadâret alayının icrasıyla kesb-i tavazzuh ediyor. Efkâr-ı umûmiyyenin böyle müşkil bir anda hiç ihtimal vermediği bir buhrân-ı vükelâ mevcûd olduğu meydana çıkıyor. İsti'fâ vermeyeceğini defa'âtle zikr etmiş olan Gāzî Muhtar Paşa isti'fâ veriyor, Sadrıazam Kamil Paşa ile Şeyhü'l-İslâm Cemaleddin Efendi nâmına tastîr olunan hatt-ı hümâyûn merâsim-i mahsûsa ile Bâbıâlî'de kırâet olunuyor. Bugün Bulgar üserâsından bir kısım şehrimize vârid oluyor ve Harbiye Nezâreti'nde yerleştiriliyor.

17 Teşrînievvel, Çarşamba:

Bugünkü gazeteler vâki' olan tebeddül-i vükelâdan bahs ediyorlar. İngiliz siyasetinin mürevvici olan gazeteler bu pîr-i siyâsetin İngiltere krallarının mevrid-i eltâf ve ihtirâmâtı olduklarından bir lisân-ı iftihârla îrâd-ı makāl ederek Kamil Paşa'nın Bâbıâlî'ye girmesiyle 34 senelik medîd bir müddet zarfında mensî bir hâlde kalan İngiltere siyâset-i münciyyesinin dahi Bâbıâlî'ye dâhil olmasını sitâyişlerle alkışlıyorlar. *Hak-Tanîn* ise bu tebeddülün memleketin böyle müşkil bir anında vukū' bulduğunu, ecnebi bir tehlike karşısında unutulması elzem olan dâhilî ihtirâsât-ı siyâsiyyenin unutulmadığına bir delîl-i müessif gibi görüyor ve Kamil Paşa'nın makām-ı Sadâret'e gelmesini İttihâd ve Terakkī Fırkası'nın tehlike-i vataniyye karşısında ittihâz etmiş olduğu meslek-i fedâkârâne ve ferâğat-kârâneye mukābil rakîblerinin, mevki'-i iktidâra gelmek için pek hatarlı dakîkalardan bile muhterisâne istifâde ettikleri şeklinde tefsîr ediyor. Maamâfîh "muhârebe inşâallâh Osmanlıların galebesiyle netîcelensin, ondan sonra Allah kerîm!" diye bu bâbda söyleyeceği sözleri diğer bir zamana ta'vîk ediyor, bugün ise dünkü siyasetinden ayrılmıyor. Meydân-ı muhârebeden gelen haberler sâha-i harbdeki vaz'iyetin tebeddül ettiğini gösteriyor. Şark Ordu-yı Hümâyûnu'nun tedâfü'î vaz'iyetten çıkarak tehâcümî bir vaziyet aldığı, bütün hat boyunca büyük bir muhârebe başladığı Ordu-yı Hümâyûn Başkumandanlığı Vekâlet-i Celîlesi'nden vârid olan telgraflardan anlaşılıyor. Harb devâm ediyor. Netîce-i harb büyük bir intizârla bekleniliyor. Muhârebe-i mezkûrenin Vize-Babaeski'de vâki' olduğu da gazetelerin ifadesinden anlaşılıyor. Üsküb civarında Sırplarla muhârebe devâm ediyor, Yunanistan hududunda Yanya'da Osmanlı askerinin muzafferiyetine dair haberler vârid oluyor.

[178] Bugün öğleden sonra Şark Ordusu hakkında vârid olan resmî haberlere göre: Vize'de ve cebhede, Edirne'nin garb cihetinde, Cisr-i Mustafapaşa kolunda Bulgarların püskürtüldüğü, ehemmiyetli telefâta dûçâr edildiği anlaşılıyor. Dünden beri âteş-i intizâr ile yanmakta olan gönüller biraz ferahlanıyor. Selanik'den Hâkān-ı Mahlû'un Almanya'nın maiyyet vapuruyla İstanbul'a gelmekte olduğu haberinin bile o kadar ehemmiyet vereni yok. Bütün düşünceler, bütün nazarlar Şark Ordusu'nun muvaffakiyetinde. Çünkü bu meydan muhârebesinin netîcesi devletin hayât-memât mes'elesi olduğunu herkes anlıyor.

ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT

Hindistan'da:

Hindistan dâhilinde Delhi müslümanları bir miting akd ederek asâkir-i Osmâniyyenin muzafferiyâtı temennisinde bulundukları gibi hâk-i pây-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye bir telgrafnâme keşîde ederek arz-ı ta'zîmât eylemişlerdir.

§ Hindistan müslümanları nâmına "Hilâl-i Ahmer" idâresi'ne çekilen bir telgrafda düşman menâbi'inden Kırkkilise ric'ati üzerine heyecân-engîz bir şekilde neşr olunan telgraflardan Hind müslümanlarının fevkalâde endîş-nâk oldukları beyân edilerek kendilerine bir an evvel haber verilmesi ricâ edilmiş. Hilâl-i Ahmer tarafından dahi kardeşlerimizin ibrâz ettikleri tezâhürât-ı uhuvvete karşı beyân-ı teşekkür edildikten sonra hâl ve mevki'de bâdî-i endişe bir şey vukū' bulmadığı bildirilmiştir.

§ Bombay ve Dehli'deki müslümanlar tarafından büyük ictimâ'lar akd edilmiş ve Hilâl-i Ahmer menfa'atine 375.000 frank iâne derc edilmiştir.

Mısır'da:

Mısırlı biraderlerimiz büyük bir himmetle "Hilâl-i Ahmer" ve "Harb İânesi" olarak iâneler topluyorlar. İâne verenler miyânında *el-Alem* refîkımız de erbâb-ı hamiyyetten Ömer Tosun Paşa hazretleri tarafından altı bin İngiliz lirası verildiğini maa'l-memnûniyye okuduk. Bu büyük hamiyet-perver zât İtalya-Osmanlı muhârebesi ilân olunduğu zaman dahi beş bin İngiliz lirası harb iânesi teberru' etmişlerdi.

§ Trablusgarb muhârebesi esnasında Mısır Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne toplanan ve on altı bin Mısır lirasına bâliğ olan iâneden kalan mebâliğin Balkan Muhârebesi dolayısıyla orada teşkîl olunacak Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne devri mukarrer olduğu ve Balkan Muhârebesi için hıtta-i Mısriyye'nin her tarafından iâne komisyonları teşkîline ibtidâr olunduğu gibi Mısır'dan birçok gençlerin dahi gönüllü olarak dâru'l-harbe azîmet etmek üzere bulundukları Mısır gazetelerinde okunmuştur.

§ Mısırlı vatandaşlarımızdan yüz elli kadarının Ordu-yı Hümâyûn'da gönüllü sıfatıyla ibrâz-i hidemât eylemek üze-

re Dersaâdet'e müteheyyi'-i azîmet oldukları Kâhire gazetelerinde okunmuştur. Bu değerli hamiyet-kârlar Mısır'ın en mu'teber ve muhterem ailelerine mensûbdurlar.

§ Mısır'ın genç vatanperverânından olup Derne mücâhidîni ile beraber mücâhid-i muhterem Enver Bey'in ma'iyyetinde pek mühim harekât-ı vatanperverâne ibrâz etmiş olan Kâhireli Muhammed Hilmi, Seyyid Şemmar, Kasım Barufî, Muhammed Derviş efendiler gönüllü olarak Balkan hududlarında harb etmek için Dârülhilâfe'ye vâsıl olmuşlardır.

İngiltere'de:

Teşrînievvel-i Rumî'nin 12'nci günü İngiltere'de Oxford'da şarklılardan mürekkeb bir miting akd edilmiştir. Mitinge Seyyid Haydar Rıza riyâset eylemiştir, mitingin kâtib-i fahrîsi Seyyid Al-i İmrân tarafından gönderilen mektup mündericâtına nazaran mitingde ittifâk-ı ârâ ile kabûl edilen mukarrerât ber-vech-i âtîdir:

1- Oxford'da akd edilen Şarklılar Mitingi Türkiye'nin vahşi ve gayr-ı insânî bir hücûm ve harb ile meşgûl olduğu bir sırada kendisine haksız yere ilân edilen bu ikinci harbe karşı şiddetle protesto eder ve şiddetli hissiyât-ı nefretini beyân eyler. Miting, büyük devletlerin ve büyük medenî milletlerin böyle münferid ve medenî bir devlet arazisine diğerlerinin tecâvüzât-ı zâlimânesi karşısında ittihâz ettikleri hatt-ı hareketten dolayı da müteessif ve mütehayyir olur. Anlaşılıyor ki Avrupa tarafından Hilâfet-i İslâmiyyenin zararına müttehid bir gayret mevcûddur. Miting, âlem-i insâniyetin menâfi'i nâmına böyle muhârebelere ve kıtâllere müsâade edilmemesi fikrinde olduğunu ilân eyler.

2- Miting tekmîl hissiyât-ı hayr-hâhâne ve temenniyât-ı muhibbânesini bî-emân düşmanlarıyla vukū' bulan muhâseme-i hâzırasında zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye ve büyük İslâm devletine arz eder. Miting yenilmez Osmanlı Ordusu'nun kuvvetine i'timâd-ı tâmmını beyân ile Osmanlı Ordusu'nun şân ve şerefini tezyîd edecek her nevi' muvaffakiyâtı temenni eyler. Miting bil-umûm müslimînin ve bil-cümle şark akvâmının Türkiye'ye müzâheretlerini taleb eder.

3- Bu mukarrerât bütün milletlerin matbûatına gönderilecek ve Hükûmet-i Seniyye'ye de tebliğ olunacaktır.

Paris'de:

İslâmlar, Osmanlılığı müdafaa için birleşiniz – Bu serlevha ile Paris'den umûm Dârülhilâfe matbûâtına irsâl edilmiştir. "Bugün –yani 1330 senesi Şevvâl'inin yirmi sekizinci günü– Paris'de mukīm bil-cümle genç müslümanlar akd-i ictimâ' ettiler. En mukaddes ve en meşrû' hukūku pâymâl edilmek istenilen Hükûmet-i Osmâniyye'yi bu altı asırdan beri kanının bahâsına Makām-ı Hilâfeti müdâfaa eden bu yegâne hükûmet-i İslâmiyyeyi adâlet-i beşeriyyenin müsâade eylediği mertebede müdâfaaya azm ü cezm ile çalışmaya yemin eylediler.

Avrupa hükûmetlerinden bazılarının asr-ı hâzır efkâr-ı felsefesiyle ve vicdân-ı insâniyyet ile kābil-i te'lîf olmayan tavır ve hareketleri biz müslümanları bu yirminci asır Salîbiyyûnuna karşı mü'ellim bir sûrette sıyânet-i nefse, muhâfaza-i hayâta mecbûr kılıyor.

Buna kat'iyyen kâni'iz ki Hükûmet-i Osmâniyye'yi müdâfaa ile bir taraftan Avrupa'nın pek fuzûlî olarak iltizâm ve kendisine istinâd ettiği, diğer taraftan pek acıklı bir sûrette çiğnediği hürriyeti, adâleti, insâniyeti müdâfaa etmiş oluyoruz.

Bu müessif hakīkatlere îmân-ı tâm ile mu'tekıd olduğumuz içindir ki dünyânın bütün müslümanlarına hitâb ediyoruz ve diyoruz ki: Mâzî-i müşterekiniz nâmına ve bütün bunların fevkinde olan hukūk-ı mübeccele-i insâniyyet nâmına birleşiniz, metîn, kavî bir azm ile birleşiniz.

Ey mü'minler!

Bu, cihan-ı İslâmiyyet için bir imtihandır, bir hengâme-i cihâd ve mübâreze-i hayâttır. Yaşamak veya ölmek için açılmış bir cihâddır ki o meydân-ı cihâdın semâsı ya muhteşem mâzîmizden nişan veren bir hûrşîd-i saâdet ile ebediyen münevver olacak veya –Allâhım bizi muhâfaza eyle– kubbe-i zalâmı altında uyûn-ı celâdete kan ağlatacak bir mezar ihzâr edecektir.

Bu cihâdı biz açmadık bize açtılar. Çünkü müslümanız. Demek ki şâyân-ı töhmet ve nekbetiz.

İ'dâm-ı ebedîmiz için verilmek istenilen hükm-i insâniyet-şikenâneye karşı birleşelim, cesâret ile hamâset ile birleşelim. Adâlet-i Hazret-i Kibriyâ'ya rûhâniyet-i Cenâb-ı Peygamberî'ye istinâd ile birleşelim de a'dâmızı kahr ve hayâtımızı, namusumuzu kurtaralım. Zîrâ necâtımız için bundan başka çeremiz yoktur."

Rusya'da:

Rusya gazetelerinin Balkan hükûmât-ı müttefikası lehine ve İslâm aleyhindeki **[179]** neşriyât-ı garaz-kârâneden, Osmanlılara karşı ibrâz ettikleri hissiyât-ı adâvet-kârâneden müteessir olan Rusya İslâmlarının matbûâta göndermiş oldukları protestonâmeyi (*Ruskiye Vedomosti*) gazetesi neşr etmiştir. Mezkûr protestonâmede Rus matbûâtının böyle bir lisân-ı taassubkârâne kullandığından şikâyet edilerek 20 milyon Rusya teba'ası müslümanın hissiyât-ı dîniyye ve ırkiyyesinin nazar-ı müsâmaha ile görülmesine beyân-ı hayret edilmiştir.

MEZÂLİM-İ SALÎBİYYE

BULGAR ZULÜM VE VAHŞETİ

Hudûdlarda:

Geçen gün makarr-ı vahşet ve cinâyât olan Bulgaristan hududuna yakın havâlîden alınan ma'lûmât bütün müslümanlara gözyaşları dökdürmüştür. Bulgarların edvâr-ı evveliyye-i vahşeti andıran zebânîlikleri bu havâlîyi bî-günâh İslâm'ın al kanlarına boyamıştır. Ağızlarından kan kusan bu kudurmuş Bulgar kātilleri ser-hadler üzerindeki İslâm köylerinde ne kadar beygir bulmuşlarsa alarak, nerede bir silah görmüşlerse çalarak ekseriya hıristiyanlarla karışık köylere kahbe harâmîler gibi girerek senelerden beri fuhş ve meskenet içinde tefessüh etmiş olan ihtirâslarını teskîn için yamyamlar gibi hücûm ederek etrâfı kanlara gark etmişlerdir.

Mevsûk zevâttan dinlerken insânlığa Bulgar eliyle sürülen bu kanlı lekelerden utandık. Edebsiz Bulgar haydudları köylere yaklaşınca karyede sâkin olan hıristiyanlar istikbâllerine mütehassir meserretlerle koşarak kendilerine iltihâk etmekte ve İslâm hâneleriyle kesilecek eşrâfı, ırzı hetk edilecek ma'sûmları, yakılacak camileri ve mektepleri gösterirler. Bu havâlînin pek çok yerlerindeki Osmanlı köylerinde vahşi Bulgarlar köylüleri katl ve i'dâm, emlâkini yağma etmişlerdir.

Filibe'de:

Filibe'den alınan haberlere göre Bulgarlar Filibe'deki İslâm mu'teberânını toplayarak İmâm Mehmed Efendi'nin hânesine doldurmuşlar, ön kapısına da iki jandarma ikâme etmişlerdir. Küçük bir evden ibâret olan mezkûr mahalle tıkılan birçok İslâm tüccârânının çektikleri müzâyaka her türlü tahammülün hâricine çıkmıştır. Kümese istif edilir gibi birbiri üzerine itile kakıla zorla sokulan bu bî-çâreler ekmek vermemek sûretiyle işkenceye ma'rûz edilmektedir.

Bir tarafdan bu bî-çâreler en mazlûm esirlere edilen cinâ'î muâmelelerle yavaş yavaş teleflerine çalışırken diğer taraftan güya Filibe'deki kudurmuş Bulgarların kasaturalarından sıyânet ve İslâm erkânının hayâtını muhâfaza maskesi altında bu bî-çâreler en mazlûm esirlere edilen cinâ'î muâmelelerle yavaş yavaş açlıktan susuzluktan mevte mahkûm ediliyor. Öte taraftan da müdâfaasız kalmış olan evlerine Bulgarlar süngülerle girerek zevce ve kerîmelerinin iffet ve namuslarını lekedâr etmeye teşebbüs etmektedirler.

Filibe gençlerinden birinin hânesine Bulgar yüzbaşılarından biri girerek zavallıya işkence etmeye ve derhâl zevcesini çıkarıp kendisine teslîm etmesini zavallı gencin göğsüne rovelver dayayarak emr eder. Bir taraftan da çoluk çocuğu karşısında tokatlamaya başlar. Bîçâre genç hânesinin arkasındaki pencereden kendini hâlî bir arsaya atarak başı açık, yalın ayak kaçar ve kendini bekleyen felâketi görmemek için gayb olur. Bu genç el-ân bulunamamıştır.

Vidin'de:

Vidin Bulgarlarının vahşet ve canavarlıklarından yakalarını kurtarmaya muvaffak olan birçok İslâm gençleri Romanya tarîkıyla İstanbul'a gelmişlerdir. Bu gençlerden dinlediğimiz menâkıb-ı zulm ve ezâ Bulgaristan'da hüküm-fermâ olan Bulgar ahvâl-i rûhiyyesini bütün sefâlet ve merâretleriyle gösteriyor.

Vidin'in büyük tüccârlarından Sadeddin Ağa'nın mağazalarına vukū' bulan hücûm esnasında yazıhanesindeki para kasası kırılarak içinden güya hükûmet nâmına! altmış bin frank para alınır. Bu gasb kâfî değilmiş gibi bir-iki gün içinde asker için iki bin çuval un ihzârına mecbûr tutulur. Ve en büyük değirmenlerin bile böyle iki gün içinde iki bin çuval un yetiştirmesi müstahîl olduğu herkesçe ma'lûm bulunduğu hâlde Bulgarlar Sadeddin Ağa'yı muhâli icraya icbâr eylerler. İki gün sonra bu kahhâr sipariş başa çıkarılamadığından dolayı Sadeddin Ağa tevkîf edilir. Değirmenleri bütün hayvanâtı ve arabaları gasb edilir ve değirmenin o vakte kadar çıkardığı unlar da yağma edilir.

Vidin Mekteb-i Rüşdîsi talebesi ders esnasında iken kırk jandarma tarafından basılır. Bin şetm ve sille arasında çocuklar sokağa atıldıktan sonra muallimleri casuslukla ithâm edilerek tevkîf olunur ve hapse sevk edilmezden evvel o zamana kadar kudsiyet-i vezâife karargâh olan dershânelerde bî-rahmâne döğülürler. Muallimler süngüler altında hapse götürülürken mektebin bütün evrâkı kaldırılarak hükûmete irsâl edilir ve muallimlerin casusluklarını! te'mîn edebilecek evrâk-ı muzırra taharrîsine çalışırlar. Beş on gün ezâ ve cefâdan sonra muallimlerden yalnız birisi casuslukla ithâm edilerek mahkeme-i askeriyeye tevdî' edilir.

Vidin'in eşrâfı her türlü mezâlime ma'rûz bırakıldıktan sonra askerî kışlalarına sırtlarında odun taşımaya mahkûm edilmiştir. Gençlerin pek çoğu bir takrîb arkalarına yükletilen odunları atarak firâr etmişler ve Tuna boyunda mezâhim-i gûnâ-gûndan sonra canlarını bu kıblegâh-ı İslâm'a atmaya muvaffak olmuşlardır.

Afrika'da Cihâd

Mücâhidlerin akd-i sulh maddesine cevabları – Bu serlevha ile *el-Alem* gazetesi Trablusgarb'daki muhâbirinin gönderdiği telgrafı neşr ediyor. Telgrafın tercümesi ber-vech-i âtîdir: "İtalyanlar "Ma'mûre"ye girmek üzere dört alayla Seyyid Abdülcelil'den çıkarak bir ileri hareket yaptılar. Bu esnâda Urbân [tarafından] üzerlerine şiddetli bir hücûm icra edilmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar fena hâlde münhezim olmuşlar. Ve bin beş yüz maktûl ve birçok mecrûh ile altı top ve bir hayli silah ve cephâne bırakarak sahile firâr eylemişlerdir. Seydi Bilal'den dahi İtalyanlar "Ceyar"a doğru üç alayla hareket etmişlerse de Urbân tarafından üzerlerine vâki olan hücûm netîcesinde birçok maktûl ve mecrûh vererek sahile firâr eylediler. Bunlardan iki zâbit esir ve birçok esliha ve cephâne iğtinâm edilmiştir. Mücâhidlerden yirmi şehid ve altmış mecrûh düştü. Mezkûr gazete devlet ile İtalya arasında akd olunan sulh şerâitini neşr ediyor ve bu münasebetle İtalyanlar ancak Arabların kendilerine mutâva'at ettiklerini gördükten sonra sevinmelidirler" diyor.

Dîn-i mübîn ile Hilâfet-i hâzıranın i'lâ-yı şânı – Enver Bey'in Derne'den Bakbak İstasyonu'ndan 16 Teşrînievvel'de *el-Alem* gazetesine gönderdiği telgrafın tercümesidir: "Bazı Mısır gazetelerinin benim Trablusgarb'da Hilâfet-i Arabiyye te'sisine sâ'î olduğuma dâir hayâlhânelerinin mahsûlü olmak üzere vâki olan neşriyâtlarını kemâl-i teessüfle okudum. Akıl ve mantıkın kabûl edemeyeceği **[180]** işbu neşriyyât din ve vatana irtibâtları olmayan bazı müfsidlerin dimâğlarında nebe'ân eden tohm-ı nifâktan başka bir şey değildir. Bütün âlem bilsin ki ben her şeyden evvel müslümanım ve aynı zamanda hür bir Osmanlıyım. Yegâne maksadım dîn-i mübîn ile Hilâfet-i hâzıranın i'lâ-yı şânı cihetine ma'tûf ve münhasırdır. Hayâtımı ancak bu gāyeye vakf etmişim, başka hiçbir şey değildir. Onun için neşriyât-ı vâkı'anın tekzîbini rica ederim. Vâkı'â neşriyât-ı vâkı'anın zerre kadar kıymeti yok ise de buna kat'iyyen ihtimâm edilmemek lâzım gelir. Fakat vatan ve İslâm'ı mahva ve ecânibe hizmete vakf eden erbâb-ı gāyâtın mâhiyetleri ma'lûm olmak üzere işbu tekzîbi göndermeye lüzûm gördüm."

Derne'de iğtinâm- Bingazi'den keşîde olunup Mısır gazetelerinde münderic bir telgrafta 1 Teşrînievvel-i Efrencî târîhinde Derne şarkında mücâhidler ile İtalyanlar arasında vukū' bulan bir müsâdemede esir edilen neferin ifadesinden esnâ-yı mukātelede yarısı beyaz ve yarısı kırmızı olarak mücâhidlerin eline geçen bayrağın Eritre asâkirine âid olduğunun istidlâl olunduğu, 9 Teşrînievvel vak'asından sonra mücâhidlerin İtalyanlardan birçok çadır, eşya iğtinâm eyledikleri, İdrisiyye karyesinde yalnız kendilerinin icra ettikleri müsâdeme mevki'inde altmış İtalyan cenazesi buldukları ve şu hâlde İtalyanların zâyiâtının tasavvur edildiğinden fazla bulunduğu bildirilmiştir.

Bingazi meb'ûsları – Bingazi'den Dâhiliye Nezâreti'ne gelen telgrafnâmede Yusuf Şetvan Bey ile Ömer Mansur Paşa'nın Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî'ye meb'ûs intihâb edildikleri bildirilmiştir.

Mısır:

Hüccâc-ı Beytu'llâhi'l-harâm – *el-Alem* gazetesinin yazdığına göre işbu Teşrînievvel'in ibtidâsına kadar bu sene Süveyş Kanalı'ndan geçen hüccâcın sayısı 10.521 kişiye bâliğ olmuştur. Ki bunlardan 5.221 Mısırlı, 4.889 Osmanlı, 209 Rusyalı, 173 Britanyalı ve 29 da sâir memleketlidirler.

Kufra Vâhası'nın işgāli – Mısır gazeteleri Kufra Vâhası'nın asâkir-i Mısriyye tarafından işgāli mutasavver olduğunu ve bu gāyeyi hayyiz-i fi'ile îsâl etmek üzere Mısır Ordusu zâbitânından bazısının Sellûm Limanı'na gönderildiğini yazıyor. Şeyh Senûsî hazretlerinin başlıca zâviyesi Sellûm'da bulunmakta olduğundan Kufra Vâhası'nın asâkir-i Mısriyye tarafından işgāli –eğer doğru ise– ahvâl-i hâzırada ehemmiyet-i mahsûsayı hâizdir.

İran

Nâibü's-Saltana'nın isti'fâsı – Bir müddetten beri İran'dan infikâk ederek Avrupa'da ikāmet etmekte olan İran Nâ'ibü's-Saltanası Nâsıru'l-Mülk hazretlerine İran Hükûmeti tarafından "Bilâ-te'hîr İran'a avdet eylemesi veyahud makām-ı niyâbetten isti'fâ eylemesini" mutazammın bir telgraf çekildiğini, bunun üzerine dahi Nâsıru'l-Mülk hazretlerinin isti'fâ ettiği keyfiyeti ecnebi gazetelerinde görülmüştür. Nâ'ibü's-Saltana Nâsıru'l-Mülk'ün halefi olmak üzere âtîdeki eşhâs nâmzed olarak gösteriliyor. Aynü'd-Devle (Kaçar şâh-zâdelerinden), Müstevfi'l-Memâlik (Sadr-ı esbak) Sa'dü'd-Devle (şah-ı mahlû' zamanında hâriciye nazırı olmuştur) Alâ'ü's-Saltana (Hâriciye nazır-ı lâhıkı) Zıllu's-Sultan (Şah-ı mahlû'un amcası) Rus ve İngiliz devletlerinin Sa'dü'd-Devle'yi iltizâm edeceklerine ihtimal veriliyor.

Vak'a-i dil-sûz-ı Tûs – Ruslar bikā'-ı müteberrike-i İslâmiyyeden olan meşhed-i İmâm Rıza radıyallâhu anhda yapdıkları mezâlimi musavvir, Tebriz'de îkā' ettikleri vahşetlerden bâ'is işbu ünvân ile Hacı Hüseyin Kulu Tebrizî tarafından Fârisiyyü'l-ibâre bir risâle neşr edilmiş ve meccânen tevzî' edilmiştir. Risâleye ahrâr-ı İraniyyenin Ruslar tarafından maslûben i'dâmlarını musavvir birkaç fotoğraf dahi derc edilmiştir.

Salârüddevle'nin mağlûbiyeti – Tahran kurbünde vâki Kerec'de Salârüddevle ile İran jandarmaları miyânında vukū' bulan bir müsâdeme Salârüddevle'nin inhizâmıyla netîcelenmiştir. Salârüddevle yârânından 20 süvari esir edilerek Tahran'a getirilmiştir. Tahran havalisinde dahi Salârüddevle'nin bir takım ufak müfrezeleri görünüyor. Son ma'lûmâta nazaran Salârüddevle Tahran'ın 14 fersah yakınındadır. Ma'lûmât-ı resmiyyeye nazaran Salârüddevle'nin kuvveti ufak çetelere inkısâm eylemiş ve müteaddid cihetlerden icrâ edecekleri hücûmlarla pâyitahtı taht-ı tedhîşte bulunduracak sonra def'aten şehre dâhil olacak, muvaffakiyet hâsıl olmadığı takdîrde de düvel-i ecnebiyye sefârethânelerinden birine iltica edecekmiş, en son vârid olan diğer bir telgrafa nazaran Salârüddevle'nin kuvveti Kazvin ve Mazenderan semtine çekilmişlerdir. Ma'lûmât-ı resmiyyeye ibtinâ'en Salârüddevle'nin üç yüz süvariyle beraber bizzat Mazenderan'a gittiği ve Mazenderan'da yeni müsâdemâta intizâr edildiği de te'mîn ediliyor.

Demokratların istihlâsı – Sâbık meclis azâsından ve İran Demokrat Fırkası'nın ser-âmedânından Kum beldesine nefy olunanları hükûmet ahâlî nazarında iâde-i haysiyet etmek üzere Tahran'a celb eylemiş ve meclis intihâbâtını resmen i'lân eylemiştir.

Rusya:

Rusya istibdâdı – Kafkasya'da, Bakü kitâbcılarından Mîrzâ Ağa Ali-zâde Efendi'nin beş sene müddetle Sibirya'ya nefy edilmek üzere taht-ı tevkîfe alındığını Bakü'den yazılan mektuplar iş'âr ediyor. Bu İslâm kitâbcısının cürmünü üç sene evvelisi İstanbul'dan mahzâ fürûht için celb etmiş olduğu Türkçe kitaplar teşkîl ediyor. Hâlbuki celb olunan kitaplar Rus sansürünün müsâadesi üzerine mahall-i fürûhta vaz' edilmişti.

Çin:

Çin baş kaldırıyor – Rusya gazeteleri Pekin'den almış oldukları havâdisi böyle bir ünvân tahtında neşr ediyorlar. Bu neşriyâttan Çin kabinesinin Rusya'nın şark-ı karîb işlerinde meşgūl olacağına nazaran bir tavr-ı tehdîd-âmîz alarak devlet-i müşârun-ileyhânın bil-külliyye Moğolistan'dan keff-i yed etmesini, ba'demâ Çin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale edemeyeceğini taht-ı te'mîne almak maksadıyla Rusya'ya karşı müşkilât açmak niyetindedir.

Zengibar:

Zengibar İslâmlarında ittihâd – Zengibar İslâmları miyânında mevcûd olan ihtilâfât-ı mezhebiyyenin vahdet-i İslâmiyye esâsına mugāyir olduğunu, bu gibi ihtilâfât-ı muzırranın İslâmları ne derecede zaîf düşürdüğünü hisseden Zengibar ulemâ ve havâssı mezâhib-i muhtelife beyninde mevcûd olan mübâyeneti ref' etmek yolunda bezl-i mechûd ederek geçen ıyd-i fıtırda müttehiden îfâ-yı farîza-i salavât eylemişler ve müttehid oldukları hâlde hutbe-i îdiyyeyi dinlemişlerdir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

7 Kasım 1912 | 28 Zilka'de 1330 | Perşembe | 25 Teşrînievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 218

TEFSÎR-İ ŞERÎF

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ. ثُمَّ اَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِه وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعذَّبَ الَّذينَ كَفَرُوا وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ [1]

Tercüme-i Me'âl-i Münîfi

Şân-ı azamet ve celâline kasem, ki Allâhu ekber sizi Bedir ve Hayber gibi gazâ meydânlarında ve bilhassa Huneyn sâha-i gîr u dârında a'dâ-yı tevhîd üzerine nusret ve muzafferiyet-i tâmme ile i'zâz ve ibcâl buyurdu. Hani –biliyorsunuz yâ!– o yevm-i Huneyn'deki çokluğunuz sizi mağrûr etmişti de harbe girince ne o çokluğunuz, ne de hiçbir meziyet ve kudretiniz fâide vermedi. Korktunuz, Allah'ın yeri o vüs'atıyla beraber size dar geldi, şâyân-ı hayret bir vâhime-i havf u hirâs ile düşmana arka çevirdiniz. Resûl-i zî-şânımı bırakıp kaçtınız! Sonra Allah, Resûl-i muhteremi ve mü'min kulları üzerine sekînet ve mekânet inzâl buyurdu, sizin göremediğiniz cünûd-ı gaybiyye göndererek a'dâ-yı tevhîd olan kâfirleri kahr u tedmîr etti. İşte bu mağlûbiyet ve makhûriyet de o kâfirlerin cezâ-yı sezâlarıdır.

* * *

Huneyn Muhârebesi gazavât-ı celîle-i Muhammediyye'nin en mühimlerinden biri olmakla cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'de mezkûr ve târîh-i dîn-i İslâm'ca meşhûrdur. Bu Huneyn Gazâ[sı] Mekke-i Mükerreme'nin fethini müteâkib vukū' bulmuştur. Beyt-i ilâhînin sath-ı muallâsı livâü'l-hamd-i risâlet-penâhîyi (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) âğūş-ı tahassürüne aldıktan sonra idi ki Tâif civârında bulunan Hevâzin ve Sakīf ismindeki iki mütemerrid kabîlenin hadleri bildirilmek lüzûmu tahakkuk etti.

Fâtihân-ı Bathâ'dan on iki bin arslan hareket emrini aldı ve mu'în-i cihân-kıymet-i risâlet-penâh-ı a'zamî ile yola çıktı. Düşmanın bütün kuvveti dört bin muhâribden ibâret idi. Mücâhidîn-i ashâbdan bazısı hâ'iz oldukları üç misli *tefevvuk*-ı adedîlerine bakarak gurûr getirdi. Ve "Biz bu fâ'ikiyet-i mutlaka ile kat'iyyen mağlûb olmayız. Her hâlde şâhid-i zafer bize arz-ı cemâl edecektir" diye nusreti kesretlerinden istedi. Bu haksız gurûr, bu nisyân-ı Hak gayretu'llâha dokundu. Huneyn sâhasında tarafeyn safları karşılaştı. Harb başladı. Tam kızıştığı bir hengâmda mücâhidîn-i ashâbın cesâretleri kırıldı. Bir vâhime-i mağlûbiyet zihinlerini istîlâ etti. On iki bin kişi kendilerinin ancak üçte biri nisbetinde olan düşmandan yüz çevirdiler, çil yavrusu gibi dağıldılar.

Kumandan-ı a'zam (sallâ'llâhu aleyhi ve sellem) efendimiz hazretlerinin nezd-i hümâyûnlarında yâr-ı gārlarıyla daha birkaç fedâ'îden başka kimse kalmadı. İşte o müşkilü'l-iktihâm dakīka-ı hatar-âlûdda cenâb-ı eşca'u'r-rüsül efendimiz **[182]** hazretleri –ric'at değil– arslanları utandıracak bir şecâ'atle düşman üzerine yürüdüler ve:

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ المُطَّلِبْ[2]

"Ben, Allah'ın hak peygamberiyim. Şân-ı celîl-i risâletim yalandan münezzeh ve müberrâdır. Siz –ey a'dâ-yı dîn-i hak! –bilirsiniz ki ben seyyid-i sâdât-ı Kureyş Abdülmuttalib'in torunuyum. [3](أَلآن قَدْ حمى الوَطِيس) İşte asıl şimdi âteş-i harb alevlendi. Kahramanlık nasıl olurmuş şimdi görürsünüz!" buyurdular.

Amm-i muhterem-i Nebevî Hazret-i Abbâs bin Abdülmuttalib (radıya'llâhu anhümâ) firâr eden ceyş-i ashâbı vazîfe başına da'vet etmek emrini aldı. Yüksek sesle:

– Ey Allah'ın mü'min kulları! Ey Şecere-i Rıdvân altında Resûlullâh'a bey'at eden kahramanlar! Dönünüz, gazâ meydanına cennetin şehâdet kapıları önüne geliniz. Allah'ın Resûl-i zî-şânı sizi vazîfe başına da'vet ediyor!...

Diye çağırdı. Bu sırada kalbleri sekînet-i ilâhiyye ile kabarmaya, kuvve-i ma'neviyye ile tâze hayat almaya başlayan ashâb-ı güzîn dört taraftan:

– Lebbeyk!.. Lebbeyk!...

[1] Tevbe, 9/25-26.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 52.

[3] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 1776.

Nidâ-yı icâbetiyle ufukları sarsarak, kulakları çınlatarak koştular, geldiler. Saflarını yeniden tertîb ettiler. O hînde nüzûl eden melâ'ike-i kirâm da önlerinde saflar bağladılar. Fakat onlar bu cünûd-ı gaybiyyeyi göremiyorlardı. Harb yeniden başladı. İslâm'ın dîn-i hakkın galebe ve muzafferiyet-i tâmmesi, a'dâ-yı *Kur'ân*'ın mahv u izmihlâliyle hitâm buldu. El-hamdü li'llâhi alâ nusretihi li-dînihî ve li-resûlihî.

Bu âyât-ı celîlenin sebeb-i vürûdu hâs olmakla beraber hükm-i münîfi âmdır. Sahâbe-i güzîni Bedir ve Hayber gibi mevâtın-ı kesîrede mansûr eden Cenâb-ı Hayru'n-nâsırîn bizi de Trablusgarb, Bingazi, Derne gibi gazâ meydânlarında –bir avuç olduğumuz hâlde– havârık-i'câz-ı nusretiyle büyük bir düşmana karşı mansûr ve muzaffer buyurdu. Şimdi ise bu nesîm-i zaferin vezânı te'ehhur ediyor. Huneyn sâha-i harbini tanzîr ediyoruz.

Çünkü biz de müşârun-ileyhim hazerâtı gibi çokluğumuza, hamâset ve şecâ'at-i fıtriyyemize mağrûr olduk. A'dâmızı küçük ve za'îf görerek istihkār ettik. Üçüncü hatve-i savletimizde kalbgâhlarına gireceğimizi pek bâlâ-pervâzâne bir lisân-ı azamet ve ceberût ile söylemekten çekinmedik. Hülâsa: Gālibiyet ve muzafferiyeti Allah'tan değil, çokluğumuzdan, kendi kuvvet ve kudretimizden istedik. Küstâhlığımız gayretu'llâha dokundu. [1](وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) sırrı tecelli-sâz oldu.

Allah buyuruyur ki: [2](اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِى يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِه وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) "Eğer Allah size yardım ederse size gālib gelebilecek hiçbir kuvvet bulunamaz. Yok eğer sizi mahzûl, mağlûb ederse ondan sonra size kim nusret edebilir? –Mü'minler –bütün kuvâ-yı maddiyye vesâit-i lâzıme-i harbiyyeyi i'dâd ve ihzâr ettikten sonra ancak Allah'a tevekkül ederler. Yardımı, muzafferiyeti Allah'tan isterler" buyuruyor.

[3](وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) cümle-i intihâ'iyyesinin mutlak olmadığına delîl ve [4](وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِه عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللهُ يَعْلَمُهُمْ) Ey mü'minler! İstitâ'at ve tâkatinizin yettiği derecede serî'an ve âcilen kuvvet i'dâd ve ihzâr ediniz. Bilhassa hayvan terbiyesine biniciliğe kemâl-i itinâ ve ehemmiyetle çalışınız. Bu kuvvetin benim ve sizin düşmanlarınızı terhîb ve tenkîl edecek derece-i kemâlde olmasını emr ediyorum. Düşmana ta'arruz ve tecâvüz edebilecek derecede i'dâd-ı kuvvete muktedir iken bunun hâl-i tedâfü'îde bırakılmasını kat'iyyen nehy ve tahrîm ediyorum. Hem de bu kuvvet yalnız a'dâ-yı hâliniz için olmayacak. A'dâ-yı istikbâlinizi de nazar-ı dikkate alınız! Onların bugünkü dostluklarına bakıp da aldanmayınız! Siz onları bilmezsiniz. Fakat Allah onları bilir. Ta'cîl ediniz! Fırsatı düşmana kaptırmayınız!" âyet-i celîlesidir.

İşte görülüyor ki: Tevekkül bütün esbâb-ı maddiyye ve ma'neviyyeye tevessülden, îcâb eden kuvveti bütün ma'nâsıyla i'dâd ve ihzârdan sonradır. Yoksa kuru tevekkül değil. Öyle ma'nâsız tevekkülü kabûlden, öylesine yardımdan, himâyeden şân-ı ulûhiyyet münezzeh ve müte'âlîdir.

Biz –mü'minler– bu âyet-i celîlenin hükm-i 'âcilini infâz ettik mi? Fakat şimdi bunu tenkīd edecek zaman değildir. O vaktiyle gerekti. El ele vererek ittihâd edip üzerimize saldırmış olan dört düşman karşısındayız. Bugün Hilâfet-i Muhammediyye'nin hayat ve memât arasında bulunduğunu dört yüz milyonluk âlem-i İslâm'ın kıblegâh-ı îmânı olan o mukaddes makām-ı tevhîdin tezelzül etmekte olduğunu düşünecek andayız. Kalbinde zerre kadar cevher-i îmân taşıyan her mü'min nâmûs-ı Hilâfet, hayât-ı İslâmiyet nâmına fedâ-yı câna mecbûrdur. Ve illâ da'vâ-yı îmân kuru bir sözden ibârettir.

Düşünelim! Hem de başımızı ellerimiz arasına alıp düşünelim. Hilâle, yani tevhîd-i ilâhîye, *Kur'ân-ı Kerîm*'e karşı teslîs nâmına i'lân-ı harb eden düşmanlarımızın gāye-i emeli nedir? Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'ni kiliseye tahvîl ve kubbesine Salîb-i a'zamı takmak…!

Bu müdhiş maksaddır ki düşman-ı *Kur'ân*'ı bütün kîn ve gayzıyla, bütün şevk-i Salîb-perestânesiyle üzerimize canavarlar gibi saldırmaya tahrîs ediyor. Binâenaleyh serîr-i hilâfet-i Muhammediyye'nin sukūt etmek, sancağ-ı Resûlullâh'ın düşman ayağı altında çiğnenip parçalanmak tehlikesinde bulunduğunu takdîr edelim.

[183] Ya Rumeli'de binlerce câmi'lerimizin tarrâka-i hedm ve tahrîbine, kiliseye, gazinoya, tiyatroya, operaya tahvîline nasıl tahammül edeceğiz? Ya beş altı milyon müslümanın katl-i âmmına nasıl râzı olacağız? Bakiyyetü's-süyûfun çırılçıplak hevl-i cân ile firârlarını nasıl soğukkanlılıkla seyr edeceğiz? Bu bed-bahtlar nereye kaçacak? Hangi toprağa ilticâ edecek?

Rumeli elden gittikten, makām-ı celîl-i Hilâfet'e Salîbli bandıra rekz olunduktan sonra acaba Anadolu elimizde bırakılacak mı? Rumeli'deki avâmil ve müessirât-ı fesâd Anadolu'da yok mu?

Sakın! Sakın! Rumeli'den koğulacak kadar ihtikār eden, alçalan bir millet Anadolu'da değil, hattâ Suriye'de, hatta Haremeyn-i Muhteremeyn'de bile yaşamak hakkına mâlik olamaz. Eğer o hakk-ı hayâta mâlik ise işte Rumeli! Bugün câmi'leri düşman süvarilerine ahır, kadem-hâne olmakta, ırz ve nâmûs-ı İslâm al kanlara bulanmakta, hâmil kadınların karınları yarılarak bî-günâh cenînleri çizmeler altında ezilmekte olan bed-baht Rumeli! Zavallı vatan-ı İslâm!..

Eğer hakk-ı hayâta mâlik isek ya bu İslâm mülkünü Ehl-i Salîb ordularının pençe-i vahşetinden kurtaralım. Ya hepimiz bu mukaddes maksad uğruna tâ son neferimize kadar vatan-ı İslâm'ın ayağı ucunda can verip kefen yerine al kanlarımız içinde fecî', fakat şanlı bir gurub levhası vücûda getirelim. Yâhûd ki bu dünyadan başka bir âleme, başka bir küreye hicrete hazırlanalım! Fakat heyhât!...

Yazık âlem-i İslâmiyet'e! Yazık "Müslümanım elhamdü lillâh" deyip de Saltanat-ı Muhammediyye'nin can alıp can vermekte olduğu böyle bir dakīka-i hevl-engîzden kanı ateşlenmeyen, kalbi sızlamayan, gözleri ıslanmayan ölülere!

Ey Anadolu ahâlî-i İslâmiyyesi! Ey ecdâdları Viyana kapılarına kadar dayanan, bütün Avrupa devletlerini kılıçlarına boyun eğdiren müslümanlar! Rumeli elden gidiyor! Rumeli şehîd oluyor! Rumeli kefensiz çıplak musallâ taşına

[1] Âl-i İmrân, 3/126.
[2] Âl-i İmrân, 3/160.
[3] Âl-i İmrân, 3/122 ve muhtelif âyetlerde.
[4] Enfâl, 8/60.

konuyor. Namazını kılacak ancak ecdâd-ı fâtihânın ervâh-ı mübârekesidir. Artık hâkimiyet-i *Kur'ân* âlem-i İslâm'a bütün bütün vedâ' ederek sidreye çıkıyor, Allah'ına gidiyor.

Ey Arablar! Ey Anadolu'da, Rumeli'de milyonlarca mü'minlerin hâdîleri olan kahraman Arablar, Haremeyn-i Muhteremeyn bugün mâtemler içinde, ervâh-ı mukaddese-i enbiyâ Ravza-i Mutahhara'yı ta'ziye ediyor. Ka'be-i Muazzama'nın sath-ı mu'allâsı, Salîbli bandıra rekzi endîşesiyle titriyor, âlem-i İslâm'ı yardıma da'vet ediyor. İşte bugün Cibrîl fevk-ı İslâm'da [1](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ) âyet-i celîlesini girye-i teessür dökerek okuyor. Devlet-i Osmâniyye-i İslâmiyye'nin –Lâ kaddera'llâh!– münkariz olması felâketi ne demektir? Hicâz hâk-i pâkinin, Haremeyn-i Şerîfeyn'in de esâreti, esâret-i ebediyyesi demektir. Koşunuz! Allah ve Resûlullâh'a yardıma, din uğrunda, *Kur'ân* uğrunda hepimiz el ele verip düşman karşısına gidelim. Tâ Çatalca'dan sedîr-i Hilâfet'e kadar bütün ovaları, dağları, dereleri dolduralım, yek-pâre bir insan kal'ası vücûda getirelim. Hukûkumuzu bütün gayretiyle müdâfaaya çalışan hükûmetimize canlarımızla, bütün mallarımızla zahîr olalım. Gayr-ı müslim vatandaşlarımızın ve ecnebî müsâfirlerimizin tamâmî-i hukûkuna ri'âyette de kusûr etmeyelim. Ya nâmûs-ı Hilâfet'i kurtaralım yahud ki ölelim de makām-ı akdes-i Hilâfet'in felâket-i sukūtunu görmeyelim.

Ey zengin müslümanlar! O servetlerinizi karılarınızla, kızlarınızla, gelinlerinizle beraber düşmana peşkeş vermek için saklamıyorsunuz değil mi? Öyle ise ne tutuyorsunuz? Ne duruyorsunuz? Daha ne bekliyorsunuz? Ne umuyorsunuz? Bunları meydân-ı hamiyyete dökünüz! Hükûmetin kuvveti, zenginlerin serveti, milletin hamiyeti, ordusunun şecâ'at ve satvetidir. Allah [2](مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِه) "Hasîslik eden kendi nefsine karşı hasîslik etmiş olur" buyuruyor. Evet, bugün dininin, vatanının selâmetinden servetini esirgeyen kendi öz hayatından esirgemez olur. Yarın düşman gelip de zincir-i esâreti boynuna takınca o serveti gözü önünde tamâmen alır da bir parasını bile kendine vermez. O hâlde bu servetlerin, bu hazînelerin sizce ne fâidesi var? Bunlar bugün size dostluk edemezse bunun cezâsı olarak yarın düşmanlık edeceğini şimdiden takdîr ediniz! "Ak akçe kara gün içindir" mesel-i hakîmânesini düşününüz!

Bugün herkes hâline göre nakden ve bedenen dine, *Kur'ân*'a, vatana, hükûmete yardım etmekle mükellefdir. Ne duruyoruz?

Ey Ordu-yı İslâm! Hilâfet-i Muhammediyye'nin namusu, hayât-ı hâkimiyet ve saltanatı sizin tüfenklerinize, sizin süngülerinize, sizin toplarınıza, sizin kuvvet-i îmânınıza istinâd ediyor. Rûh-ı Resûlullâh sizin fevkınızde hareketinizi hatve hatve teftîş ediyor. Bütün âlem-i İslâm'ın yaşlar akıtan gözleri size mün'atif! Son ümîdleri sizin huzûrunuzda diz çökmüş. "Allah aşkına! Allah aşkına! İleri! İleri!" diye yalvarıyor!

Ey Ordu-yı İslâm! Düşününüz! Düşman ölüm değildir. Düşman ecel değildir. Asıl ölüm düşmandan firârda, memleketi düşmana teslîmdedir. Düşman da candır. Onda da can korkusu var. Eğer siz hayâtı ecdâdınız gibi istihfâf, mevti dedeleriniz gibi istihkār ederek düşmanınıza arslanlar gibi hücûm eder, "Allahu ekber! Allahu ekber!" zemzeme-i velvele-dârıyla saldırırsanız, şübhesizdir ki o kaçar, vatanımızdan çıkar. Siz onun toprağını çiğner, başını ezersiniz! Göğsünüz iftihâr-ı muzafferiyetle kabarır! Alnınız âsumân-ı şerefe yükselir. Allah sizden memnûn olur. Resûlullâh sizden mahzûz kalır.

Bakınız! Şu hadîs-i şerîfi dikkatle okuyunuz! Sonra da vicdânınızdan yükselecek sadâ-yı irşâdı dinleyiniz! [3](وَلَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ، وَلَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ) "Ümmetime ağır gelmese, bana besledikleri muhabbet-i îmânı ağlatmasa ben hiçbir vakit saff-ı harbin gerisinde bulunmak istemem. İsterim ki saff-ı harbin ilerisine atılıp fî sebîlillâh şehîd olayım. Sonra yine dirileyim **[184]** yine şehîd olayım, yine dirileyim yine şehîd olayım." İşte şehâdetin kadr-ı bâlâ-terîni! Koca bir Peyâmber-i A'zamı bile kendisine tâ bu rütbe meftûn-ı visâli ediyor. Bu dört günlük hayâtın nihâyeti ölüm değil mi?

Haydi ey ceyş-i İslâm! Siz de Huneyn gāzîlerini tanzîr ediniz! Onlara itâb eden *Kur'ân* size de itâb ediyor. Allah aşkına! Allah aşkına! Bu mezellet önünde bir değil, bin can olsa yine taşınmaz. Otuz milyon müslümanı düşmana esîr bırakacak kadar da mı hissimiz yok? Hâşâ! Hâşâ! Öyle ise ileri! Allah için, Resûlullâh için, *Kur'ân* için, İslâm için, vatan için ileri! Düşman elinde esîr kalan yüz binlerce kadınları yüz binlerce ma'sûmları kurtarmak, Hilâfet-i celîleyi, Anadolu'yu, Arabistân'ı, Hicâz'ı, Ravza-i Mutahhara'yı, Ka'be-i Muazzama'yı Ehl-i Salîb istîlâsından muhâfaza etmek, indallâh ve inde Resûlillâh dünyâ ve âhirette mel'ûn olmamak için ileri! İleri! Allah mu'înimizdir. İleri!

Fahreddin

(Dinin, vatan-ı Hilâfet'in muhâfazasını arzu eden bütün İslâm matbûâtının bu makāleyi nakl etmeleri ricâ olunuyor.)

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDEN

MİLLET-İ MERHÛMEYE HİTÂBEN

Vaktiyle okumayanlar şimdi okusun:

Bir de İstanbul'a geldim ki: [Bütün] çarşı, pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyyet var!
Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsülü hülyâ ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhâneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahâlîsini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört geçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrâfını yüzlerce hödük!

[1] Muhammed, 47/7.

[2] Muhammed, 47/38.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 25.

Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak:
– Yaşasın!
– Kim yaşasın?
– Ömrü olan.
– Şak! Şak! Şak!
Ne devâirde hükûmet; ne ahâlîde bir iş;
Ne sanâyi', ne maârif, ne alış var, ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: Zâbıta yok, râbıta yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.
"Zevk-i hürriyyeti onlar daha çok anlamalı"
Diye mekteplilerin mektebi tekmil kapalı!
İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.
Kör çıban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya... İster temiz, ister kirli;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.
Dalkavuk devri değil! Eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohmunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit
Bularak, [fuhş] ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dine beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Bilemem Asya sizin şıklar için pek mi sapa?
Hakk'a tefvîz ile üç dâne yetişmiş kızını;
"Analık ilmini öğretmek için" baldızını
Taşıyanlar bile var[mış] Paris'e yüksünmeyerek...
İş büyük, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!

Şüphesiz yıktı o hülyâları meşhûdâtım...
Ben fakat kendimi bir müddet için aldattım:
Galeyandır... Galeyan geldi mi kalmaz mantık...
Su bulanmazsa durulmaz... Hele sabret azıcık...
İyi, ammâ ne kadar beklemiş olsan, işler
Eskisinden daha berbâd, iyileşmek ne gezer!
Vatanın tâkati yoktur o kadar ihmâle:
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle.
Ey cemâat, uyanın, elverir artık uyku!
Yok mudur sizde vatan nâmına hiçbir duygu?
Düşmeden pençe-i hizlânına istikbâlin,
Biliniz kadrini hürriyyetin, istiklâlin.
Söyletip başka memâlikteki mahkûmîni..
[185] *Hâkimiyyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.*
Yoksa, onsuz ne şu dünyâ kalır İslâm'a, ne din...
Kuşatır millet-i mahkûmeyi hüsrân-ı mübin.
Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize!
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez!
Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.
Siz bu da'vâda iken yoksa, iyâzen-billâh,
Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh!
Diye dursun atalar: "Kal'a, içinden alınır."
Yok ki hiçbir işiten... Millet-i merhûme sağır!
Bir değil mahvedilen devlet-i İslâmiyye...
Girdiler aynı siyâsetle [bütün] makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.
Bırakın eski hükûmetleri, meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezâyir, gitti!
İşte Îrân'ı da taksîm ediyorlar şimdi.
Edecekler. Bu da gâyetle tabî'î. Zîrâ
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Mevlâ.
Müslüman, fırka belâsıyle zebûn bir kavmi,
Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?
Ey cemâat, yeter Allah için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!
Arzı oynattı yerinden yıkılırken Îran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!
Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber'den,
Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musîbetten acı?
Sizden elbette olur rûh-ı Nebî da'vâcı.
Ey cemâat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak.
Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti;
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfîl'in?
Etmeyin... Memleketin hâli fenâlaştı... Gelin!
Gelin Allâh için olsun ki zaman buhranlı;
Perdenin arkası –Mevlâ bilir amma– kanlı!
Siz ki son lem'a-i ümmîdisiniz İslâm'ın,
Dayanın gayzına artık medenî akvâmın!
Şimdilik sulha sebep ordunuzun kuvvetidir;
Bir de vaz'iyet-i mülkiyyenizin kıymetidir.
Bu tezebzüble o kuvvet de fakat sarsılacak...
Çünkü isyanları bastırmaya me'mûr ancak!
Ordu mâdâm ki efrâdını milletten alır;
Milletin keşmekeşinden nasıl âzâde kalır?
Öyledir, memleketin hâli düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, asker de ahâlîye döner!
Durmasın sonra kazan kaldıradursun ordu...
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu!
Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.
Öyle meşbû'-i şehâdet ki bu öksüz toprak:
Fışkıran otları bir sıksa adam kan çıkacak!
Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefîl,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!

Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mîrasyedi sâil kovulur her kapıdan!
Göçebeyken koca bir devlete kurmuş bünyâd...
Çerge hâlinde mi görsün sizi kalkıp ecdâd?
"Çerge hâlinde..." dedim... Korkarım ondan da tebâh:
Saltanat devrilecek olsa, iyâzen-billâh,
Öyle iğrenç olacak âkıbetin manzarası,
Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası!
Azıcık bilmek için kadrini istiklâlin,
Bakınız çehre-i meş'ûmuna izmihlâlin:
Yarılıp sanki zemin uğrayıvermiş, yer yer
Bin sefîl ordu ki efrâdı: Bütün âileler.
[186] *Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;*
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak!
Geziyor çiğneyerek bunları yüzlerce köpek;
Satılık cevher-i nâmûs arıyor: Kâr edecek!
Sen işin yoksa namaz kılmak için mescid ara...
Kimi câmi'lerin artık kocaman bir opera;
Kiminin göğsüne haç, boynuna takmışlar çan;
Kimi olmuş balo vermek için a'lâ meydan!
Vuruyor bando şu karşımda duran minberde;
O, sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde,
Dişi, erkek, bir alay boklu ayak dans ediyor;
İşveler, kahkahalar kubbeyi gümbürdetiyor!
Avlu baştan başa binlerce dilenciyle dolu...
Eski sâhipleri mülkün kapamışlar da yolu,
*El açıp yalvarıyorlar yeni sâhiplerine!**
.....
.....
.....
Bu sizin ağlamanız benzedi bir dîgerine:
Endülüs tâcı elinden alınan bahtı kara,
Savuşurken, o güzel mülkü verip ağyâra,
Tırmanır bir kayanın sırtına, etrâfa bakar.
Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüt ovalar,
Başlar ağlatmaya bîçâreyi hüngür hüngür!
Karşıdan vâlide sultan bunu pek haklı görür,
Der ki: "Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla;
Şimdi, hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla!"

MAKĀLÂT

OSMANLI MENÂKIB-I HARBİYYESİNDEN BİR NEBZE

Pâdişâh ve serdârlarımız askere nasıl kuvve-i ma'neviyye veriyorlardı?

– 7 –

Muhârebede düşmanın dâneleri etrâfa geldikçe dehşetten yüzü koyun yerlere kapanan askerlere Hazret-i Fâtih'in: "Put-perestler! Demir parçasına secde ediyorsunuz" hitâb-ı itâb-âmîzi hemen hitâbet ve hamâset-i askeriyyeye ünvân ittihâz olunsa becâdır.

* Bir zamandan beri için için ağlayan cemâat bu levhanın karşısında feryâdını zabt edemedi. Ma'bedin içi bir mahşer-i giryân hâlini aldı. O hay u huy arasında ihtiyârın, bir müddet, ne söylediği işitilemedi. Nihâyet, o da beş on dakîka beklemeye mecbûr oldu.

-8-

Osmanlı serdârlarından birine "Süvarinin silahı mı yoksa atı mı mukaddemdir?" deyu îrâd olunan suâle cevâben "At süvarinin canı, silâh canın muhâfazasıdır. Can olmayınca silâha ne lüzûm kalır?" demiş.

-9-

Sânî-i mülûk-ı Âl-i Osmân Sultân Orhan Hân hazretlerinin hengâm-ı saltanatında Şehzâde Süleyman Paşa'nın Rumeli kıt'asına sokulup da Akdeniz Boğazı'nın kilidi mesâbesinde olan Gelibolu'yu ve sâir mevki'leri zabt edişinden İstanbul İmparatoru (Bizanten) devletinin Osmanlı elinde mahv olacağını aklı kesmekle teşebbüsât-ı vâkı'asından bir semere-i müfîde hâsıl edemeyeceğini idrâk ederek Osmanlıları Rumeli kıt'asından sürmek üzere asâkir-i bî-şümâr ile müttefikîn ordusunun gelmekte olduklarını merhûm-ı müşârun-ileyh haber almağla rü'esâ-yı asâkiri toplayıp şu vechile bir hutbe-i müessire îrâd eyledi:

"Ey mücâhidler! Böyle bir ecnebî memâlikinde bizim gibi kalîlü'l-aded mücâhidlerin az vakit içinde mazhar olduğumuz bunca fetih ve zafer mücerred hüsn-i niyyetimize mükâfâten imdâd ve tevfîk-i ilâhî semeresi olduğunda iştibâh yoktur. Şimdi üzerimize gelen asker eğerçi kesretlidir, dehşetlidir; lâkin bizi bu âna kadar düşmanlarımıza gālib eden avn-i Rabbânîden ümîdimiz münkatı' değildir. Ma'lûmdur ki emelimiz i'lâ-yı kelimetullâhi'l-ulyâ ve fî sebîlillâh şehâdettir. Bu bizim için saâdet-i ukbâdır. Şâyed bu aralıkta benim vefâtım vukū' bulursa olmaya ki düşmandan yüz çeviresiniz. Zîrâ bilirsiniz ki şerîat-i İslâmiyyede 'Firâr ani'z-zahf' kebâir-i zünûbdandır."

Serdâr-ı müşârun-ileyh bir gün kazâ ölümüne uğramış ve müttefikîn ordusu dahi dağlar gibi gelip çatmış idi. Osmanlı Ordusu kendilerinin ez'âf-ı muzâ'afı olan bu ordunun karşısında hezîmete yüz tutmuş iken serdâr-ı merhûmun birkaç gün akdem îrâd eylemiş olduğu hutbesini nâm-dârân-ı rü'esâ yâd ve tahattur ederek bir gayret-i fevkalâde izhâr etmeleriyle bi-tevfîkihî te'âlâ Osmanlı Ordusu mazhar-ı muzafferiyet olduktan başka bu vukūât Âl-i Osman'ın Rumeli kıt'asında temekkün ve temellüküne bir mukaddime-i muazzama olmuştur.

-10-

Bin yüz elli senesi Nemçeli tarafından muhâsaraya alınan Banaluka kal'ası imdâdına giden Ordu-yı Hümâyûn'un serdâr-ı âlî-tebârı bulunan zât Ordu-yı Hümâyûn'un on misli bulunan düşman ordusuna bir buçuk sâat kadar takarrüb edip bil-cümle asker ve ümerâ ile lâzım gelenlere "Ağalarım, babalarım, yiğitlerim" diyerek ayrı ayrı iltifâttan sonra cümlesine hitâben şu vechile bir hutbe îrâd eder:

"Ey gāzîler!

Bugünde ben dahi sizinle beraber Cenâb-ı Bârî'nin bir abd-i âciziyim. İşte bugün dîn-i mübîn yoluna kurbân olacak, veliyyü'n-ni'metimiz, bâ'is-i istirâhat ve âsâyişimiz pâdişâh-ı İslâm efendimizin uğruna baş ve can fedâ edecek gündür. **[187]** Düşmana zafer, sebât-ı kadem ve şiddete sabır ve metânetle olageldiği mücerreb ve mukarrerdir. Göreyim sizi, dîn-i Muhammedî yolunda ne gûnâ hizmet ve pâdişâh uğrunda ne vechile izhâr-ı şecâ'at edersiniz…"

Bu nutkun şiddet-i te'sîriyle o gün asker-i İslâmda görülen şecâ'at-i fevkalâde bir muzafferiyet-i azîmeyi intâc eylemiştir.

-11-

Kanije Kal'ası'nın hengâm-ı muhâsarasında düşman askerinin kemâl-i şiddetle kal'aya hücûmlarına dâir hazırlıklar görmekte olduğu gāzî-i meşhûr Tiryâkî Hasan Paşa merhûm hissetmekle umûmen askeri bir yere cem'le bir âlî dîvân tertîb ederek şu mukaddimât ile mücâhidîni teşcî' eyledi:

"Ey gāzîler!

Düşmanın harekâtında hücûm emâreleri görülüyor. Matyos'un ordusuyla beraber buraya gelişine bakılırsa serdarımız ya onların dediği gibi mağlûb olmuş veyâhûd benim zannım gibi sefer mevsimi geçtiğinden bu kal'ayı sizin gayretinize emânet bırakarak meştâya dönmüş. Hakīkat-i hâl her hangisi olursa olsun biz burada serdar için harb etmiyoruz. Elhamdü lillâh Müslümanız. Mukābelemize gelen düşmanla vazîfe-i cihâdı icrâ etmek üzerimize farzdır. Pâdişâh kuluyuz. Velî-ni'metimiz olan halîfe-i İslâm'ın bir kal'ası değil, bir avuç toprağı için canımızı fedâ ederek yediğimiz ekmeği kendimize helâl etmek cümlemize vâcibdir. Milletimiz ser-haddin emniyetini bizden bekliyor. İki kavim arasında açılan meydân-ı mübârezenin karârını bizim gayretimiz verecek. Üç aydır aç kaldık, yasdık yerine kılıca yaslandık. Bu kadar ihvânımız gözümüzün önünde şehîd oldu. İçimizde yara yemedik insan kalmadı. Gülleler içinde yuvarlandık. Bu kadar himmetin, bu kadar gayretin netîcesini bugün göreceğiz. Elhamdü lillâh cümleniz bilirsiniz ki düşman karşısında vefât edenlerimiz şehîd olur, kalanlarımız gerek dünyâda ve gerek âhirette necât ve selâmet bulur. Ben bu düşmanın hücûmunu bilirim. Bir kere yüzü dönerse mağlûb olduğu gündür. Yerlerinizde sebât edin, ilk hücûmundan yılmayın. Ondan sonra bi-avnillâh nusret bizimdir…"

Deyu ağlayarak ak sakalı üzerine inci tanesi gibi yaş döktü. Ve guzât-ı muvahhidînin selâmetine hayr-duâlar eyledi. Nihâyet ferdâsı günü düşman hücûma ibtidâr eyledi. Dört def'a siperlere çıkmış iken yine tard olundular. Yedi sâat şiddetli bir hücûmdan sonra düşman ric'at edip asâkir-i İslâmiyye siperlerden dışarı fırlayarak az bir zaman içinde Hasan Paşa'nın huzûruna rivâyet-i sahîha üzere on sekiz bin kelle getirdiler. Mecrûhları buna kıyâs oluna.

Esbak Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

FELSEFE

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Suriye'nin mâzîsine bir nazar

Beşeriyetin bazen temdîni, bazen de hûnîn-i ihtirâslarına bir sâha-i tesâdüm ve cidâl olan Suriye kıt'ası, terakkıyât-ı fikriyye ve tekâmülât-ı rûhiyyenin mehd-i evvelîni sayılır.

Arab târîhlerindeki Şam ve âsâr-ı garbiyyede görülen Suriye (Syrie) ismi; kadîmen şimdiki Beyrut ve Haleb vilâyetleriyle Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının işgāl ettiği arâzî-i vesîaya ıtlâk olunurdu. Asya-yı Suğrâ'nın âğūş-ı samîmisine atılmak istiyormuş gibi şimâle doğru ilerlemiş olan bu kıt'a-i gabrâ, şarkan el-Cezîre ve Berru'ş-Şâm'ın hâr ve âteşîn vâdîleriyle ihâta edilmiştir.

Garb cihetinden ise kurûn-ı ûlâ perilerine mev'id-i visâl olan Akdeniz'in mevecât-ı nevâzişiyle nûşîn bûselere müstağrak olmaktadır. Cenûb taraflarında ise Tûr-ı Sînâ ve Sahrâ-yı Tih'e kadar imtidâd eder.

Eskiden beri Suriye nâmı altında yâd edilen bu kıt'a, bazı yerlerinde en münbit, en mahsûldâr arâzîyi, bazı taraflarında çorak ve bî-pâyân kum çöllerini, bazı cihetlerinde ise yüksek ve karlarla mestûr şâhikaları câmi'dir.

Nehrü'ş-Şerî'a, Nehru'l-Âs, Nehr-i İbrahim gibi enhârla reyyân olan Suriye, ekālîm-i muhtelifede neşv ü nemâ bulabilen her nevi' nebât ve eşcârı yetiştirebilmek isti'dâdını hâizdir. Vâ esefâ ki ahâlîsinin cehâlet ve bedâveti yüzünden en rengîn bir ma'mûre olmaya nâmzed bulunan bu kıt'a-i behiştînin ekser tarafları bütün bir harâbe-zâr-ı sefâlet, bir feyfâ-yı akāmet hâlini almıştır. Şark ve cenûb taraflarının riyâh-ı âteşînine güzergâh olan bî-pâyân kum çöllerine mukābil, şimâl ve garb cihetlerinde yüksek ovalar, münbit vâhalar, dâimî karlarla mestûr tilâl ve cibâl vardır.

Bahr-i Sefîd ve resânı ise cihânın en zengin, en ticâretgâh bir buk'ası olmaya müsta'id bir iklîm-i dil-rübâdır.

Târîh-i Suriye ahâlî-i kadîmesini, akvâm-ı Sâmiyye'den addetmektedir. Kadîm Suriyeliler aynı cinsden, aynı ırktan oldukları hâlde tabîat, tarz-ı hayât, sûret-i maîşet ve derece-i medeniyyetçe aralarında pek büyük farklar olmadığı tedkīkāt-ı târîhiyyeden anlaşılıyor. Aynı farkların bâriz izlerini bugün bile müşâhede etmek kābildir. Bu farkların arâzînin vaz'iyetinden, muhît ve iklîmin tahavvülünden neş'et etmiş olduklarına hükm etmekten başka çâre yoktur.

Fi'l-hakīka hudûdunu yukarıda çizmiş olduğumuz Suriye kıt'ası kadar tahavvülât-ı iklîmiyye arz eden memleketler pek nâdirdir. Deniz sevâhilinde yaşayan insanlar tabîatıyla temeddüne, ticârete daha ziyâde müsta'id bulunurlar. Münbit ovalarda zirâat veya çobanlıkla imrâr-ı hayat eden insanlarla kayalıklarda meskûn cibâl halkının veya çöllerde dolaşan bedevîlerin tabîat, tarz-ı hayât, sûret-i maîşetce birbirlerinden farklı olacakları şübhesizdir.

Muhîtin tabâyi'-i akvâm üzerine olan te'sîri cidden şâyân-ı ehemmiyettir. Soğuk ve yâbis bir iklîm azm ü şiddeti artırır, çalışmak arzuları uyandırır, maksada vusûl için insandaki fikr-i sebâtı takviye eder. **[188]** Hâr bir iklîm ise bil-aks insana rehâvet getirir, meyl-i zevk ve atâlet tevlîd eder. Dağlık yerlerde yaşayanlar sükûtî, sebâtkâr ve kanâatkâr olurlar. Ovalarda perverişyâb olanlar gāyet şen, adalarda ve sevâhilde meskûn olanlar ise cesûr ve fa'âl olurlar.

Târîh-i temeddün tedkīk edilirken akvâmın kābiliyet ve tekâmül-i medenîsi husûsunda te'sîrât-ı muhîtiyyenin pek mühim bir âmil olduğunu i'tirâf etmemek mümkün olamaz.

Suriye'nin ahâlî-i kadîmesi hakkında târîh bize kat'î ve sarîh ma'lûmât veremiyor. Suriye'ye dâir ma'lûmât-ı târî-

hiyyeyi –keşf edilen âsâr-ı atîka henüz pek noksân ve gayr-ı kâfî olduğundan– ancak kütüb-i İbrâniyye'de bulabiliriz. Fakat âsâr-ı İbrâniyye'nin lebâbeb bir dâstân-ı esâtîr olduklarını da unutmamak îcâb eder.

Müverrihînin tahmînine nazaran mîlâd-ı Îsâ'dan evvel yirminci ve on beşinci asırlar arasında Asya dağlarından garba doğru akın eden kabâil arasında Suriyelilerin mensûb oldukları akvâm-ı Sâmiyye de bulunuyormuş. Târîh, milel-i kadîmeden Babilîler, Asurîler, Fenikeliler, İbrâniler ve Mısrîlerle akvâm-ı hâzıradan Yahudiler, Suriyeliler ve Arabları akvâm-ı Sâmiyye miyânına idhâl ediyor.

Suriye ezmine-i kadîmeden beri pek çok milletlerin cidâlgâh-ı muhâcemâtı olduğu cihetle hâricden oralara koşan kavimlerin ahâlî-i asliyye ile tesâlübleri, Suriye halkının secâyâ-yı ırkiyyelerince tahavvülât-ı mühimmeye sebeb olmuştur.

Bu hâl tedkīk-i ensâb husûsunda pek çok müşkilâtı dâ'î olmaktadır. Kadîmen Suriye'nin şimâl taraflarında Süryanîler, Filistin cihetlerinde ise evvelâ Amalika ve ba'dehû İbrânîlerin yerleşmiş oldukları muhakkakât-ı târîhiyyedendir.

Süryanilerle İbrânîlerin işgāl ettikleri mahaller arasındaki arâzîde ise Fenikelilerin meskûn oldukları ma'lûmdur. Şarkta medeniyet-i kadîme esâslarının Keldânîler, Fenikeliler ve Asurîler tarafından atılmış olduğu muhakkaktır.

Fi'l-hakîka beşeriyet, cihânda hüküm-fermâ bir kudret-i azîmenin mevcûdiyetini ilk evvel buralarda hissetmiş, ecrâmın harekâtını bu yerlerden tarassud etmiş, edebiyâtın ilk sânihalarını bu iklîmlerde duymuş, o sânihaları bize kadar nakl ettirecek usûlleri, hurûf ve eşkâli yine bu diyârlarda keşf etmiş, târîhin, hey'etin, riyâziyâtın esâslarını bu memleketlerde vaz' ve te'sîs eylemiştir. Kadîm Asya, mehd-i beşeriyyet olduğu gibi aynı zamanda ulûm ve medeniyetin de hâce-i evvelînidir.

Fenikelilerin terakkıyât-ı bahriyye husûsunda göstermiş oldukları muvaffakiyât Sayda ve Sur şehirlerinden çıkarılan âsâr-ı kadîme bugün bize veleh-bahş olacak kadar muazzam ve musanna'dır.

Fenikelilerin Cebel-i Târık'dan geçerek Ümidburnu'nu dolaşmak şartıyla Afrika'yı devr etmiş oldukları zannediliyor. Her hâlde o zamanlarda bir vahşet-zâr-ı cehâlet olan Yunanistan-ı Kadîme ilk cürsûme-i irfânı atanların Fenike akvâmı olduğu muhakkaktır.

Fenikeliler, Mısrîlerle Keldanîlerin hiyeroglif, hiyeratik ve hatt-ı mîhîlerindeki müşkilâtı ber-taraf ederek kendilerine mahsûs bir yazı îcâdına muvaffak olmuşlardır.

Fenikelilerin elif-bâsı savtî ve yirmi iki harfden mürekkebti. Bugünkü akvâm-ı medeniyye elif-bâlarının esâsı Fenike elif-bâsı olduğu şübhesizdir.

Filistin taraflarında sâkin olan İbrânîler ise fikr-i vahdâniyyet lem'alarıyla cihân-ı küfr ü sanem-perestîyi zulümât-ı kesîfeden kurtarmaya çalışmışlar idi.

Görülüyor ki kadîm Suriye fikr-i ulûhiyyet ve fikr-i medeniyyetin en evvel şa'şâa-nisâr-ı tevellüd olduğu bir buk'a-i latîfedir.

Hayli zamanlar Asurîlerin, Babilîlerin, İbrânîlerin cidâl-gâhı olan Suriye; Keyhüsrev zamanında kısmen İranîlerin zîr-i istîlâsına geçmiştir.

Makedonyalı İskender, müdhiş bir kasırga gibi Avrupa'dan Asya'ya geçerek Dârâ Hükûmeti'ne hâtime verdiği zaman Suriye'yi de istîlâ eylemişti.

Bir kasırga kadar cihânı sarsan İskender yine bir sarsar kadar pâydâr olabilmiş, vefâtını müteâkib kumandanları arasında zuhûr eden cidâl hükûmette Suriye kıt'ası da Selefkîlerin yed-i idâresine geçmişti.

Selefkîlerin zamân-ı hükûmetinde Suriye'de âsâr-ı umrân ve terakkī yüz göstermiş ise de Mîlâd'dan 64 sene evvel Romalıların müdhiş ve muhrib hücûmları bu hükûmeti mahv ve Suriye'yi bir harâbe-zâra çevirmiştir.

Romalılar zamanında idi ki Hazret-i Îsâ neşr-i dîne başlamış ve Arz-ı Filistin'de Hıristiyanlığın ilk cürsûmeleri bu sûretle atılmıştır.

Midilli: **M. Şemseddin**

İCTİMÂİYÂT

Memleketimiz ve memleketler:

ISLÂH-I IRK

Muhîtimi hüsn-i muhâkemeye muvaffak olabildiğim andan beri milletim hakkında a'mâk-ı kalbimde bir endîşe-i âteşîn olup kalmış düşünceler son birkaç gün zarfında yeni bir nefha-i elemle alevlendi.

Burada vicdânları yakan siyâsiyyât ihtirâslarından bahs edecek değilim. Burada memleketimizi kavuran maraz-ı ahlâkīden bahs eylemeye de cesâretim yok. Lâkin bir doktor olmadığım hâlde geçenlerde bed-baht Anadolu'nun evlâdını sıhhat ve metânetle büyütmüş ve böyle şöhret-şi'âr **[189]** olmuş köşelerinden geçerken arslan gibi İslâm unsurunun düşmüş olduğu "zillet-i sıhhiyye" beni ağlayacak hâle getirdi. "Zeybek gibi" ta'bîrini bülend-kāmet merdler, dürüst endâmlar, ser-bâz şahsiyetler için îcâd ettiren iklîmlerde, yurdlarda en menfûr bir cehâlet, en menfûr hastalıkları "kader-i umûmî" hâline getirmiş, altmış yaşındaki redîf yüzbaşısının yanında yeni nefer bir kademden fazla kısa duruyor; frengi en umûmî, binâenaleyh en tevahhuş, edilmeyen hastalık. O kadar ki: Mübtelâsına soruyorum da mütevekkil ve lâ-kayd "Mayasıl hastalığı!" deyip geçiyor… Halbuki: Bulunduğum İslâm köyünden bir saat mesâfede hıristiyan vatandaşlarla meskûn bir köy daha var, mektepler, kiliseler, metîn fikirli, ahâlîye rehberlik eden –hattâ Avrupa dârülfünûnlarında tahsîl etmiş– genç muallimler, tüvânâ yiğitler, mes'ûd, zengin, canlı bir muhit!

Şu sözlerim ile biliyorum ki: Mechûl bir şey'i i'lâm etmiş olmuyorum. Birçok hamiyetli kalbler, muktedir kalemler Anadolu'nun bu hâlinden matbûâtta sızlandı. Rûhlarımıza bir tılsım-ı elem ve iştirâk işlemek istedi. Lâkin yazık! "Kestanenin çıktığı kabuğu beğenmemesi" hâlet-i rûhiyyesine gelmiş olan kısım mütefekkirimizde korkuyorum ki benim gibi kaba kaba söyleyenleri bile anlayacak reviş-i tahassüs yok.

Ben şu satırları yazarken önümde büyük İngiliz milletinin, o milletinden bir cüz'-i hamiyet-mend ve mütefekkirîn nümûne-i teşebbüsü duruyor. Ahvâl-i sıhhiyyesi bizden yüz def'a fazla olan, köylüleri bizim köylülerimizin yanında profesör geçinebilecek kadar kendilerini koruyabilen, hükûmet tarafından bizim aklımıza gelmeyecek vesâit ve mü'essesât-ı sıhhiyye ile korunulan bu millet içinde şöyle bir mü'essese var. Zannederim ki hakîkī vatan-perver Osmanlılar bunu –bir ibret olmak üzere– görmeyi hiç olmazsa –bedî'a-i san'at addolunan – *Cem* gazetesini okumaktan fazla zahmet addetmezler.

İngiliz mütefekkirîninden Hanry Formen diyor ki:

"Bugün İngiltere bir intihâr-ı millî, bir 'katl-i nefs-i cinsî' muvâcehesinde bulunuyor. 1877 senesinden beri mikdâr-ı tevellüd bir nisbet-i müdhişe ile düşüyor, binâenaleyh bir çâre istiyoruz. Kuledeki nöbetci böyle bağırıyor. Sebeb-i sâlif ve İngiliz ırkının Afrika-yı Cenûbî harbinde dûçâr olduğu felâketler* mes'elesinin bütün ehemmiyetiyle nazar-ı dikkate alınmasını îcâb ettiriyor! Bu ahvâle karşı vesâit ve tedâbîr-i hâzıra-i tıbbiyenin adem-i kifâyetini hisseden müteveffâ (Sör Fransis-Galtin) bir –ta'bîr câiz ise– yeni "fenn-i etfâl" tedvîn etmişti ve şöyle ta'rîf ediyordu: (Irk-ı müstakbelin salâhını yahud sukūt ve inkırâz-ı sıhhîsini mûcib olan şerâit-i ictimâiyyenin tedkīk ve tetebbuudur). Bu zât hakīkī bir peder, hakīkī bir vâlide gibi yalnız servet-i fikriyyesini bu maksada fedâ ile kanâat etmeyerek servet-i maddiyyesinin büyük bir kısmını da terk eylemiş ve bu vechile İngiliz milletinin şerefi, saâdeti, azameti uğruna büyük bir nâm bırakmıştır. Müteveffânın te'sîs ettiği mü'essese-i salâhı birçok gazetelerde görülüp bilindiği vechile (Ojenik) Cem'iyeti tesmiye etmesinin sebebinden sarf-ı nazar bugün Londra'da bir mü'essese-i hayriyye olduğunu herkes bilir. Ben de herkes gibi bu mü'essesenin maksadını, gāyesini okuduğum zaman sadece gülmüş idim. Lâkin orada çalışan âlî nâsiyeleri, yapılan işi, fedâkâr İngiliz kadınlarını gördüğüm zaman –bed-endîşliğime rağmen– dedim ki: (Evet, İngiltere'ye en nâfi' iş, İngiltere'nin en nâfi' tetebbuât-ı fenniyyesi burada yapılıyor.)

"Binâenaleyh: Milletin hattâ beşeriyetin bu gibi müessesât-ı mühimmeye karşı istihkāran omuz silkmelerine taaccüb etmek îcâb etmez. Bizi îkāz için felâketlerin timsâl-i mu'ayyenleri lâzımdır. Titanik batmalı ki tahlîsiyye sandallarının lüzûmu anlaşılsın, bir İngiltere'nin ordusu şevketini, şerefini muhâfazaya gayr-i kâfî bulunduğunu beynimize koymak için îcâb eyler ki bir Transval muhârebesi açılsın!

"Milletimizdeki şu kayıtsızlığa karşı bu iki felâketi misâl getirdiğimden dolayı cidden müteessifim. Lâkin demokratik olan memleketlerde –bilhassa bizim İngiltere'de– bir felâket oldu mu bunları bir misâl getirmek ve sebebi olarak "Ah işte ricâl-i hükûmetimizin nazar-ı dikkate alacağı mes'ele!" cümlesini ilâve etmek âdet olmuştur. Müessese-i mezkûre bu zillet-i teşebbüs-kârâneyi bir tarafa atıyor, İngiliz milletine bağırıyor ki: Bu mes'ele yalnız ricâl-i hükûmetin nazar-ı dikkate alacağı bir mes'ele değil, bütün efrâd-ı milletin her sâat ve her dakīka nazar-ı dikkate alacağı bir mes'ele, husûlüne kendisinin çalışacağı bir gāyedir! Ve bu gāye ise büyük küçük el birliği ile milletin tamâmiyet-i sıhhiyyesini, metânet-i milliyyeyi muhâfazaya çalışmakta vazîfedâr olmaktan ibârettir. Profesör Piyersin diyor ki:

"Temel taşı ancak budur. Ve ancak bu temel taşı üzerinedir ki: Bir millet binâ olunabildiği gibi o milletin bir zaman te'sîs eylediği imparatorluk muhâfaza olunabilir…!"

Fi'l-hakīka Profesör Piyersin'in mesâîsine ve mevâ'idine karşı adem-i i'timâd ile, bed-endîşi ile mütehassis olanlar şübhesiz Napolyon'un meşhûr suâlini soracaklardır: "Bu profesör Piyersin bu ana kadar ne yaptı? Ve işlediği ma'den nedir?"

Evvelâ işlenilen ma'dene âid bir söz: O ma'den bütün bizden ibâretiz. Her büyük mektep, her hastahâne, her bîmâr-hâne, her mahbes, her mecma'-ı mesâî, her âile ve her ferd bu ma'deni teşkîl ediyor… Kısacası, **[190]** sen ve ben! Beşeriyet ve bit-tab' buna dâhilen İngiltere beşeriyeti düşüncelerde dâhil!

Profesörün nazar-ı dikkati birkaç sene evvel Bredford semtindeki âilelerde nisbet-i tevlîd veya mikdâr-ı tevellüdün tenezzülüne celb edilmiş idi.

Profesör diyor ki: Bu semtte altmış sene evvel her müte'ehhil kadın vasatî dört senede bir çocuk doğururken şimdi on senede bir doğuruyor imiş. Açık hesâb ile son altmış sene zarfında nisbet-i tevellüd nısfına inmiş. Burada harita ile istatistik ile profesörün ve ma'iyyetindeki hamiyetli zevâtın vâsıl oldukları netâyic-i mü'ellimeyi hikâyeye hâcet yok…"

Muharrir tenâkus-ı nüfûsa âid, maamâfîh tabî'î İngiltere'ye âid bazı ma'lûmât-ı ihsâiyye verdikten sonra muhtelif şehirlerdeki amele hayatının buna olan te'sîrâtını, amele-i nesciyye ile hadîdiyye hakkında İngiltere parlamentosunda beyân-ı efkâr eden muhibb-i beşeriyyet zevâtı zikr ediyor.

Garîbdir, Profesör Piyersin amelenin ihtiyârlığında hükûmet tarafından göreceği mu'âvenete âid kānûn için i'tirâzan diyor ki: Amelenin muhtâc-ı mu'âvenet olduğu zaman asıl çocuklarının henüz genç bulunduğu, ma'îşet ve tahsîlinin peder boynuna bâr olduğu zamanlardır. Yoksa zâten rehîn-i zevâl olan ebeveyn çocuklarını tahsîlsiz, câhil, çapkın, ayyâş büyüttükten ve cem'iyet-i beşeriyyeye bir takım a'zâ-yı muzırra yâdigâr eyledikten sonra edilen iânenin ne fâidesi olur?

Yine profesör tedkīkātına müsteniden diyor ki: "Ebeveynin ilk ve ikinci çocukları mutlaka diğerlerinden cılız, husûsiyla hastalığa müsta'id bulunuyorlar. Acaba niçin? Acaba baba ve ananın cerâim-i sıhhiyyesi bu zavallılara mı isâbet ediyor? Fi'l-hakīka ilk çocuklar içinde dâhîler, büyük meziyetler yok değildir. Yalnız bedenî hastalıklar ilk evlâdlara daha ziyâde musallat. Meselâ veremi nazar-ı dikkate alırsak birinci çocuğu ikinci çocuğa nazaran iki misli ma'rûz-ı teessür bulduk. Yani melhûz olan 66 ihtimâle karşı 112 görüldü. Sonra ikinci çocuğun melhûz 64 ihtimâline karşı 80 çıktı. Yine garîb değil midir ki: İkinci çocuktan sonra erkām mühim bir tehâlüf arz ediyor, hesâbâtımıza nazaran 58 ihtimâl bildiğimiz üçüncü çocukta ancak 40 bulduk. Tedkīkā-

* Zavallı Anadolu! Yemenler, Arnavudluklar, Balkanlarda kar, yağmur altında müsebbiblerinin yakasına huzûr-ı ulûhiyyetde sarılmak üzere şehîd giden yiğitler!..

tımız bizi bir âilenin 6'ncı çocuğuna sevk eylediği zaman 32 ihtimâl vardı. Bil-fi'il ve bit-tecrübe bulduğumuz isti'dâd-ı teverrüm ancak 12 çıktı.

Tedkīkāt-ı mütemâdiyye ve muntazamamız şâmil olduğu muhît-i vesî'de bizi cinâ'î, cinnetî ve sâir emrâz-ı ahlâkiyye husûsunda da mühim netâyice îsâl etti. Âdetâ anladık ki: Bizim peri masallarında daima en küçük prensin mazhar-ı muzafferiyet olması* hayâl-i şâ'irden ibâret değildir. Büsbütün yeni bir "ilm-i hayât" fenni isbât ediyor ki: Büyük kardeşlerin küçük kardeşlere karşı ümîd-i muvaffakiyeti yoktur…"

Profesör, hatta bize de kemâl-i samîmiyetle âid ise de teşrîhi şimdilik îcâb eylemeyecek birçok mebâhis dermiyânından sonra yalnız İngilizlere değil, bize de ibret olmak lâzım geleni şu ma'lûm sözleri ilâve ediyor:

"Fennin isbât ettiği vechile ebeveynin za'fiyeti, cinneti, temâyülât-ı ahlâkiyyesi çocuklarına sirâyet ettiği gibi sıhhat ve metânet-i vücûdiyye de tevârüs eder. Ve pederlerin, vâlidelerin hatâlarının cezâlarını hakīkaten çocukları, çocuklarının çocukları çeker!"

"Fi'l-hakīka hükûmetimizin hüsn-i niyetinden emîn olabiliriz, ancak şu da ma'lûmdur ki: Hükûmetler iyi olduğu hâlde bile ancak bazı hayvanât-ı ehliyyenin bi'n-nisbe istirâhatini te'mîn edebilir. Biz, millet, izzet-i nefsimizi bilmeli ve kendi kendimizin devâ-yı derdini bulmalıyız! Felâketin büyüğü ma'lûl-i sıhhî ve ahlâkī ebeveynin bu illetlerini ensâl-i hâzıra ve âtiyyeye de neşr etmeleri ve mümâsillerini halk eylemeleridir. Bu intişâr-ı elîm kuyûdumuza nazaran nesl-i hâzırda yüzde yirmi beş nisbetinde, lâkin çocuklarımızda yüzde elli olacak. O hâlde şimdiden yüzde yirmi beşi bir fikr-i ıslâh ile ta'kīb etmek gerekmez mi?"

Yukarıda söylediğimiz gibi mes'ele-i asliyye, kısm-ı mütefekkirimizi İngilizler gibi bir milletin nasıl düşündüğüne ve kendi kendisini ayramaktaki sa'yinin bizde bir ibret teşkîl etmesine mevkūf.

Onlar böyle çalışırsa biz bed-baht Osmanlılar, cebhe-i mes'ûliyetimizde frengiden dökülen milyonlarca kardeşlerimiz duran bu hey'et-i gāfile, Allah'a inanıyorsak huzûr-ı ilâhîde inanmıyorsak huzûr-ı tabîat ve beşeriyyette nasıl hicâbsız duruyoruz bilmem?

Hasan Tahsin

OSMANLILAR, ZEHİRLENİYORUZ

Şu bulunduğumuz dereke-i sefâlete bizi düşüren esbâb pek çoktur. O kadar çok ki insân, teşrîh-i âlâm için hangisinden başlayacağını bilemiyor…

Bugün bizi, toplarıyla, tüfenkleriyle lerzedâr, ihtirâ'larıyla keşifleriyle vâlih ü hayrân bırakan âlem-i medeniyyet: "Bir milletin ahlâkı, o milletin nâzım-ı terakkıyâtıdır." diyor. Ve bu sözüyle de pek büyük bir hakīkatini meydana koyarak bizlere, ilimce, fence, onlardan pek geri kalan Osmanlılara bir çâre-i fevz ü felâh göstermiş oluyor.

Fi'l-hakīka müdhiş bir sukūt-ı ahlâkīye uğradık, her türlü **[191]** vazîfemizi, mahzûzât-ı nefsâniyyemize kurbân ettik… Hâlbuki terakkī, te'âlî için vazîfenin huzûzâta takdîmi lâzım, lâ-büd idi…

Lâkin büyük bir hakīkati unutuyoruz: Ma'lûmdur ki milletlerin terakkī ve te'âlîsi bir takım avâmil ve te'sîrâta tâbi'dir. Bu avâmil ve te'sîrâtı milletlerin yaşadıkları muhît dâhilinde aldıkları terbiye-i ibtidâiyyeden husûle gelir ki o terbiye ne kadar ciddî, âtî ile ne kadar alakadâr olursa millet için de o derece müsmir olur. Aks-i takdîrinde o millet hırmân ve hüsrândan başka bir şeyi ele geçiremez.

Osmanlılığın hâl-i hâzır-ı ictimâîsine atf-ı nazar edersek görürüz ki ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâ'iz bazı cihetler maa't-teessüf çoğumuzun nazar-ı dikkatini celb edemiyor. Ve işte bu felâkettir ki daima bizi tedennîye doğru yıldırım sür'atiyle götürüyor.

Emîn olalım ki vatan düşman-ı hâricî ile uğraşırken dâhilde onu tatlı zehirlerle tesmîm eden adüvler var. Fakat efsûs, bunu hissedemiyoruz.

Bu adüvler, mektepler; nice âmâl-i hâinâneye binâen te'sîs edilen ecnebî mektepleridir. Bunlardan Fransızlar Fransız, İngilizler İngiliz, Almanlar Alman âmâlini tervîc için çalışıyorlar. Ve bunların içinde bir kisve-i dînîye bürünenler de Osmanlılığın, tebdîl-i efkâr ve hissiyâtına çalışıyorlar. Evet, bütün acılığıyla açıkça söylüyorum, İslâmları Hıristiyan yapmak istiyorlar, uğraşıyorlar, hem bunları, bu emellerini mekteplerinde kemâl-i şiddetle tatbîk ediyorlar.

Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Mûsâ'ya Tûr-ı Sînâ'da verilen ve bilâhare Hazret-i Îsâ tarafından hıristiyanlara teblîğ edilmiş olan evâmir-i aşere bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb, hıristiyana da, müslümana da tedrîs olunuyor. Kilise evâmirinden bahs olunuyor ve hep bunları ezberlemeye, öğrenmeye zavallı müslümanlar icbâr olunuyor. Zavallı yavrular… Bu milletin yegâne ümîdi olan zavallı kuzular.. Sizin için ne felâket teşkîl ediyor bunları öğrenmek değil mi?... Bir parça itâatten inhirâf etseniz, o alçakların o ifrîtlerin gazabı altında titrersiniz… Cevâb vermeseniz, kîn, garaz hepsi hepsi sizin üzerinize teveccüh eder. Sizi mutazarrır etmek hattâ hattâ istikbâlinizi mahv edebilmek için bir fırsat kaçırılmaz. İslâm, İslâm ile iki dakīka yalnız görüşemez, muktedir olsalar sizin hânenizle olan irtibâtınızı bütün bütün kesmek isterler… Zavallı İslâmiyet.. Senin mukadderâtında bunlarda mı yazılı idi? Seni tatlı zehirlerle de mi tesmîm edeceklerdi, zehirleyeceklerdi de seni müdâfaa edecek hiçbir ehl-i îmân bulunmayacak mıydı? O sevgili Peygamber'in şefâ'atinden mahrûm kalmamak, Cenâb-ı Hakk'ın gazabını celb etmemek için, seni kurtarmaya, o müşriklerin mülevves ellerinden kurtarmaya koşacak bir evlâdın, bir tek evlâdın olmayacak mıydı? Heyhât!...

Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdıma
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdâdıma

* * *

Fransızların o büyük muharriri Victor Hugo çocuklar için:

* Garîb demeyeceğim şâyân-ı dikkatdir ki bizim masallarımızda "bir pâdişâhın üç oğlu varmış…" diye başlar ve meselâ hepsi yedi başlı ejderi öldürmeğe gider, ancak en küçüğü fetânet ve şecâ'atiyle muvaffak olur.

"Bugün dirsek vurup geçtiğiniz bir şâkird ihtimâl ki bir Bismarck'dır."

Diyor ve bu sûretle çocukların ne büyük vazîfeleri dûş-i tahammülüne aldıklarını ve hâl-i hâzırda ümîdin kimlerde bulunduğunu göstermiş oluyor.

Bizde şimdiye kadar çocukların bu kıymeti takdîr edilemedi. Ebeveyn, çocuklarının kendilerinden pek sonra bir zaman için doğduğunu ve onlara o zaman için gıdâ vermek lâzım geldiğini anlayamadılar. Evet, anlayamadılar da mülkümüzde birkaç Reşid Paşa, birkaç Bismarck yetiştirebilmek için çocuklara yaşamak ve vatanı yaşatmak hissi telkîn etmediler. Belki mini mini ciğer-pârelerini ecnebîlerin dest-i menhûsuna terk ettiler.

Osmanlılar, artık başımızı ellerimiz arasına alarak derin derin düşünmek zamanı çoktan hulûl etti. Osmanlılığı öldürmek istemiyorsak çocuklarımıza Osmanlılık hissi telkîn edelim. Ve onları vatan için, tehlikelerden dönmez bir yüz, bükülmez bir kol olarak yetiştirelim. Zîrâ yarın mukadderât-ı milleti, mukadderât-ı dîni mukadderât-ı memleketi ele alarak İslâmların şânını, şerefini i'lâ edecek, onları bu beliyyelerden kurtaracak onlardır. Yalnız onlardır. Bütün ümîd-i selâmet onlardadır.

Hâlbuki o hissi ona bir ecnebî telkîn edemez, etmez. Fakat bir vatandaş, bir Osmanlı tabîatıyla bu vatana rabt-ı kalb etmiştir. O, onun izmihlâlini, inkırâzını istemez…

Pek iyi tanıdığımız bu acıları, vatandaşlarımızı îkâz için burada tekrar ettik. Yine bağırıyoruz:

"Osmanlılar zehirleniyoruz, çocuklarımızı istikbâlde gayr-ı kābil-i istifâde bir âlet hâline koymak için uğraşıyorlar, onların o körpe dimâğlarını tesmîm ediyorlar. Bu acılıkları hissedelim de artık vazîfe-i vicdâniyyemizi bilelim."

Kādî Paşa-zâde Sezâî

[192]

TÂRÎH

İRAN TÂRÎHÇE-İ İNKILÂBI

– 4 –

Muzafferüddin Şâh Devri

1

İsrâfât-İstikrâzât-İmtiyâzât

Nâsıruddin Şâh'ın katlini müteâkib İran an'ane-i hânedânîsinden olmak üzere Tebrîz'de bulunan Velî-ahd-i saltanat Muzafferüddin Şâh kemâl-i sür'atle hareket ederek pâyitahta geldi ve 1313 sene-i hicriyyesinde Zi'l-hicce ayının 25 [inde] tahta cülûs eyledi.

Nâsıruddin Şâh devrini, İran'ın en mezâlim-kâr bir devr-i târîhîsi, diye ta'rîf ettik. Muzafferüddin Şâh devri, teslîm etmelidir ki o kadar zulüm ve vahşete mazhar olmadı. Fakat bu devir dahi İran târîhinin en sefîl günlerini teşkîl eder. Fi'l-hakīka Muzafferüddin Şah'ın devr-i saltanatı İran'ın en sefîl bir devr-i inhitâtıdır, denilse haksızlık olmaz.

Bedenen alîl idâre-i şahsiyyeden mahrûm olan bu zavallı Şâh, oldukça müsrif ve lâübâlî idi. Hazîne-i devlette masârıfâtın üç misli bir vâridât bile olsaydı yine Şâh'ın israfâtına gelemez idi. Nâsıruddin Şah'dan sonra böyle müsrif bir ele geçen İran hazînesinin hâli düşünülsün. İran mâliyesi Muzafferüddin'in bir aylık israfâtına devâm edemez idi.

Muzafferüddin Şâh'ın israfât-ı lâ-kaydânesini musavvir pek mebzûl ve meşhûr olan hikâyelerden birkaçını dinleyelim:

Zât-ı şâhâne bazen devleti mücevherâtın mahfûz bulunduğu dâireye gider, orada girân-bahâ inci hokkalarını mu'âyene ederler idi. Çok def'a böyle bir merakı da mâbeynciler tarafından tahrîk ediliyordu. Mâbeyn hîle-gerânı tarafından kasden çürük iplere dizilmiş olan inci sübhaların zât-ı mülûkânece saçılan daneleri ise Şâh, iki parmağı arasına alarak, "Bu senin, bu senin, bu da senin" diye ma'iyyetindekilere atıyor, sıçratıyordu.

Sadr-ı a'zam tarafından kendisine senevî 30 tümen tahsîs etmek üzere kaleme alınan bir fermân sûretinin imzâsını bekleyen bir me'mûra, zât-ı şâhânelerinin 30 tümen fazladır, ayda 10 tümen alacaksın diye bir "kiyâset-i mâliyye" ibrâz ettikleri de meşhûrdur.

Bu kabîl lâübâliyâne israfâtın masalları hadsiz hesâbsızdır. Bir def'a da hoşuna giden bir çocuğa kasr-ı hümâyûnlarından en a'lâsının i'tâsını hâvî bir fermânını zamanın sadr-ı a'zamı vaktinde yetişerek yırtmıştı.

Merhûm müsrif olduğu kadar halîm idi de. Fermânlarının yırtılmasına, evâmirinin icrâ edilmemesine kızmaz idi. Her istenilen şeyi vermeye müheyyâ olduğu gibi her istediğinin de mutlaka sûret-pezîr olması kaydında değil idi.

Muzafferüddin Şâh'ın şu irâdesizliği ve israfından bil-istifâde etrâfında olan tama'kâr ve hâin ricâl-i devlet, bedâva servet sâhibi olmak arzusuyla Şâh'ı daima bezl ü israfa teşvîk eder ve nukūd-ı devleti bir sûret-i haydûdânede yağmâ ederlerdi.

* * *

Müdhiş bir sûrette israf olunan hazîne-i devlet artık hevesât-ı mülûkâneye tahammül getirecek hâlde değil idi. Hâlbuki para lâzım idi. Mâbeynciler para tahsîli için yol aradılar. Kendilerince külliyetli bir para menba'ı buldular. İstikrâz. İşte ilk def'a olarak 1900 sene-i mîlâdiyyesinde Rusya devletinden 22,5 milyon rublelik bir istikrâz yapıldı.

Sarây ihtiyâcâtından bil-istifâde Rus diplomasisinin teşvîki üzerine icrâ olunan bu istikrâz:

1- Ruslardan mâadâ diğer devletlere borçlu kalmamak üzere "Reji mes'elesinden" dolayı İngiliz kumpanyasına vârid olan hasârâtın tazmîni için işbu istikrâzdan 2 milyon tümenin İran hükûmetince te'diyesi

2- İstikrâz-ı mezkûrun 75 sene zarfında te'diye edileceği on seneye kadar te'diye olunmadığı takdîrde, işbu karzın te'diyesinden evvel başka bir devletten İran hükümetinin istikrâz yapamayacağı,

3- Fâris Eyâleti ile Basra Körfezi limanlarından başka bütün İran gümrüklerinin âidâtının doğrudan doğruya Rus

bankasına gideceği ve müddet-i istihlâki 75 sene olan istikrâzın tekāsît-ı seneviyyesi çıkarıldıktan sonra fazla âidâtın İran Hazînesi'ne iâdesi

4- Mezkûr gümrüklerin âidâtı istikrâz-ı ma'hûdun tekāsît-ı seneviyyesini ödemeyeceği takdîrde İran gümrüklerinin Rus kontrolü tahtına alınacağı, bununla da maksad hâsıl olmazsa gümrüklerin Rus tarafından idâre edilmesi gibi haysiyet-şiken şerâit üzerine akd edilmiştir.

Bu istikrâzı müteâkib 1902'nci sene-i mîlâdiyyesinde aynı şerâitle 10 milyon ruble diğer bir istikrâz dahi akd edildi.

Bu da kâfî gelmeyerek birkaç sene sonra mütevâliyen 1904 senesinde 190.000, 1905 senesinde de 100.000 ki mecmû'u 290.000 İngiliz lirası %6'la İngiliz Hindistan Hükûmeti'nden istikrâz edildi. Hazar Denizi'ne dökülen şimâlî İran enhârının sayd-ı mâhîsi inhisârını edinmiş olan Rus kumpanyasının hakk-ı imtiyâz olarak İran Hazînesi'ne te'diye etmekte olduğu âidât-ı seneviyyesi o kâfî gelmezse İran Posta ve Telgraf İdaresi'nin âidâtı, o da kâfî gelmezse Faris Eyâleti ile İran-ı Cenûbî limanları gümrükleri dahi bu istikrâzlara karşılık tutuldu. Hâlbuki Rus balıkçı kumpanyasından alınan para karşılık teşkîl etmek için **[193]** bâliğan mâ belağ kifâyet edecek bir derecede idi. Fakat İngiliz dûr-bînliği sâyesinde mezkûr mukāvelede kayd ettirilen "kâfî gelmezse" kaydı tam ma'nâsı ve bütün kuvvetiyle icrâ-yı te'sîr etmektedir. Mukāveleyi imzâ eden İran "ricâl ve siyâsiyyûnu"nun ihtimâl ki ma'nâsız telakkī etmiş oldukları "kâfî gelmezse" şimdi İran hükûmetini menâbi'-i mezkûreyi diğer bir istikrâza karşılık göstermekten men' ediyor. İngilizler menâbi'-i mezkûre bizim istikrâzımıza karşılıktır diye protesto ediyorlar.

Resmen akd olunan işbu istikrâzlardan başka Muzafferüddin Şâh zamanında diğer sûretlerle dahi istikrâzlar akd edilmiştir. Hesâb-ı cârî olarak İngiliz bankasından (Bank-i Şehenşâhî) %9'la 700.000 İngiliz lirası. Rus bankasından (Bank-ı İstikrâzî) –sahte ve bâtıl hesâblar dâhil olduğu hâlde– 10 milyon ruble. Bunlardan mâadâ İran teba'ası tüccârından dahi hadd ü hesâbı nâ-ma'lûm birçok şahsî istikrâzlar edilmiştir.

Memleketin istiklâlini tahdîd, haysiyetini tenkīs, şeref ve namusunu ihlâl ile tahsîl olunan bu paralar hemen eğlencelere sarf edilmiş gitmiştir. Şöyle ki: Avrupa seyâhatinde pederi Nâsıruddin Şâh'ı taklîd eden Muzafferüddin Şâh resmen akd ettiği üç istikrâzdan gelen paraları üç Avrupa seferinde israf eylemiş, bitirmiş idi.

Mu'âsırları olan muharrirîn-i medîha-serâdan bazıları gerek Nâsıruddin gerek Muzafferüddin Şâhların seyâhatlerinin Avrupa temeddününün İran'a celbi için vâki' olduğunu iddiâ etmişlerse de, bî-tarafâne yürütülen tahkīkāt ve tedkīkāt-ı târîhiyye şu taçlı seyyâhların tuhfe olarak İran'a getirdiklerinin çocuk oyuncağı bir takım lüzûmsuz şeylerden hâric bir şey olmadığını teslîm etmekten başka bir hüküm veremez.

* * *

İstikrâzlarda ta'kīb olunan "siyâset-i mâliyye" diğer husûsâtta da cârî idi.

Devleti bu ağır ve haysiyet-şiken şerâitlerle akd olunan istikrâzlara ma'rûz edecek kadar za'f-ı mâlîye dûçâr eyleyen Muzafferüddin, para bulmak siyaseti nokta-i nazarından şerâit-i muzırrayı hâvî birçok imtiyâzât dahi i'tâ eylemiştir. Bu husûsta hatta pederi Nâsıruddin Şâh'ı da geçmiştir.

Ancak 75 sene sonra İran'a teslîm edilmek şartıyla inşâ olunan "Enzeli-Tahran" yolu, kezâ 99 sene müddetine i'tâ olunan "Culfa-Tebriz" şosesi imtiyâzını Ruslara veren, İran'da demiryol inşâ edilmemek için Nâsıruddin Şah'ın vermiş olduğu taahhüdü bir on sene daha temdîd kılan düşman-ı muhâribimiz bulunan Karadağ mesâha-i sathiyyesi kadar bir arâzîyi şâmil Azerbaycan vilâyetlerinden Karadağ'da mevcûd bil-cümle ma'âdinin hakk-ı istifâdesini vilâyet dahilindeki ormanlar ve enhârın istifâde edilebilmesi şartıyla Ruslara tevdî' eden, Rusları İngilizlere karşı ihrâz-ı muvaffakiyet ettirmek kasdıyla İran emti'a-i ticâriyyesinin bile zararına olarak İran Gümrük Reîsi Belçikalı Mösyö Nevez'in tertîb eylediği "Rus-İran Gümrük Ta'rifesi" gibi birçok İran menâfi'ine muzır olan muâhedâtı imzalayan Muzafferüddin Şah olmuştur.

Yine Muzafferüddin Şâh zamanındadır ki Reji Mes'elesi'nden sonra Rus-perestliği iltizâm eden ve bu perestişi ile meşhûr olan Sadr-ı a'zam Emînü's-Sultân'ın mesâîsi sâyesinde Rus nüfûzu İran sarâyını istîlâ eylemiş ve Şimâlî İran'da vâki' menâbi'-i servet ağlebiyetle Rusların yed-i intifâ'ına hatta –bir dereceye kadar– yed-i inhisârına geçmiştir.

Esâsı Nâsıruddin Şâh zamanında vaz' edilmiş ve Rus zâbitleri kumandasında teşekkül etmiş olan İran Kazak Livâsı'na dahi Muzafferüddin Şâh devr-i saltanatında imtiyâzât-ı mahsûsa verilmiştir. Hâl-i hâzırda mezkûr Kazakhâne'nin İran pâyitahtında müsellah bir Rus menâfi'i müdâfi'i mü'essesesi hâlini aldığı da imtiyâzât-ı ahdiyye-i mezkûreden ileri gelmektedir.

Muzafferüddin devrinin diğer husûsâtını da başka bir makālemize bırakalım.

Resûl-zâde Mehmed Emin

MATBÛÂT

İSLÂMLAR VE HARB

Hindistan ekâbir-i ricâl-i siyâsiyyesinden Emîr Ali hazretleri *Times* gazetesinde bâlâdaki ser-levha ile yazdığı bir mektupta Balkan kralları tarafından neşr olunan beyânnânelerde ta'assub-ı dînîye mürâcaat edilmesi mezkûr gazete tarafından takbîh olunduğundan dolayı beyân-ı memnûniyyet ediyor ve *Times* gazetesinin bu takbîh-i muhikkının Türkiye aleyhinde gerek İngiltere'de ve gerek Hindistan'da saçılan tohm-ı fesâda rağmen İngiliz efkâr-ı umûmiyyesi üzerine hüsn-i te'sîrden hâlî kalmayacağından bahsettikten sonra diyor ki:

"Şâyân-ı teessüf ahvâldan olarak Büyük Britanya ahâlîsinin bir rub'u yani yüz milyonu mütecâviz kısmı dîn-i İslâm'a mensûb oldukları ve bunların en mukaddes hissiyâtı kendi halîfeleri olan zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin nüfûz ve te'sîrinin ve şeref ve haysiyetinin muhâfazasına ma'tûf bulunduğu ve

Türkiye'ye karşı vukū' bulan her nevi' haksızlıkların ve Türkiye'nin dûçâr olduğu felâketlerin kendileri için de bir felâket teşkîl ettiği lâyıkı vechile İngiltere'de ta'akkul ve teyakkun olunmuyor. Maamâfîh İngiltere'de nice kadın ve erkekler vardır ki muhârebe-i hâzıraya nazar-ı nefretle bakmakta ve Balkan hükûmetlerinin kendi harekât-ı hak-şinâsânelerini ma'zûr ve muhik göstermek için Hıristiyanlık hissiyâtına mürâcaat etmelerini tel'în ve takbîh eylemektedirler. Böyle iken teessüf olunur ki şu yirminci asır Ehl-i Salîb seferine İngiltere'nin de iştirâki arzu ve teşvîk ediliyor."

Emîr Ali hazretleri ba'dehû Rus muharrirelerinden Madam Novikof tarafından *Times* gazetesinde neşr olunan bir mektubu mevzû'-ı bahs edip mûmâ-ileyhânın bundan otuz beş sene evvel de İngilizlerin hissiyâtını Türkiye aleyhine çevirmeye pek çok gayret etmiş olduğunu ve bu def'a dahi tekrar aynı vazîfenin îfâsına karâr **[194]** vermiş göründüğünü beyânla mektubuna şu sûretle hitâm veriyor: "Madam Novikof'un mensûb olduğu memleketin bir asırdan beri boğmaya çalışmış olduğu bir millete karşı neşriyât-ı hak-perestânede bulunması mümkün değildir. Lâkin İngilizler "Acaba Türkiye'ye râhat yaşamak için meydan verildi mi?" diye kendi kendilerine suâl etmelidir. Türkiye her ne zaman kānûn ve nizâm idhâline teşebbüs etmiş ise Rusya ateş ve kılınç ile üzerine yürümüştür. 1829, 1849, 1856 ve 1877 târîhlerini, 1886 senesindeki Yunan ta'arruzunu ve 1911 senesi İtalyan tecâvüzünü ve şimdi Balkan hükûmetlerinin açtıkları "Harb-i mukaddesi"! ve bunlardan mâadâ arada sırada Makedonya köylerine saldırılan ihtilâlci ve bombacı çetelerini ve bunların beyne'l-ahâlî îfâ ettikleri dehşet ve îkā' eyledikleri tahrîbâtı İngilizler tahattur edebilirler."

ŞU'ÛN

BALKANLAR CİHÂDI

18 Teşrînievvel, Perşembe:

Bugün İstanbul bir yevm-i intizâr geçiriyor. Heyecansız, velvelesiz; fakat asabî bir yevm-i intizâr. Babaeski-Lüleburgaz-Vize sâhasında başlayan muhârebenin devâm ettiği geç vakit haber alınıyor.

19 Teşrînievvel, Cuma:

Bugün de intizârla geçiyor. Sabah ve akşam trenlerle birçok mecrûh gāzilerimiz geliyor.

20 Teşrînievvel, Cumartesi:

Bugün sabahleyin, gazeteleri okuyan kāri'îne bir inşirâh geliyor. Herkesi büyük bir intizâr ve endîşeler içerisinde bırakan Şark Ordusu'na âid neşr olunan teblîgāt-ı resmiyye ordumuz için müsâ'id bir vaz'iyet hâsıl olduğunu gösteriyor. Başkumandan Vekîli Nâzım Paşa'nın çektiği telgraftan Şark Ordusu'nun birleştiği, Pınarhisar'ın istirdâd, düşmanın hatt-ı ric'ati tehdîd edildiği ordumuzun ilerlediği maa'l-mesâr öğreniliyor.

21 Teşrînievvel, Pazar:

Ordu-yı Hümâyûn'un vaz'iyetine dâir bugün de iyi haberler geliyor. Teblîğ-i resmî Babaeski ve Lüleburgaz kollarının da ilerlemek üzere emir aldıklarını iş'âr ediyor. Karadağlıların İşkodra, Yunanlıların Karaferye cihetlerinde münhezim oldukları ihbâr olunuyor.

22 Teşrînievvel, Pazartesi:

Bugün İstanbul hiç de intizâr eylemediği bir haber işitmekle hüzünlere dalıyor. "Tâli'-i harbin mütehavvil olup her noktada birden ihrâz-ı zafer etmenin her zaman kābil olmadığı ve harbi kabûl etmiş olan bir millet için kâffe-i netâyice kemâl-i sebât ve metânetle tahammül etmenin, unutulması vahîm bir vazîfe olduğu" mukaddimesiyle başlayan İstihbâr Kalemi "İşkodra ve Yanya cihetlerindeki asâkir-i Osmâniyyenin müdâfa'ât-ı mevki'iyye göstermekte olduklarını, fakat Vize ve Lüleburgaz taraflarında bulunan Şark Ordusu'nun müdâfaa-i lâzımeyi daha ziyâde suhûlet ve muvaffakiyetle îfâ edebilmek üzere Çatalca hatt-ı müdâfaasına nakl-i mevki' etmek tasmîminde bulunduğunu, menâfi'-i vataniyyenin son mertebe-i imkâna kadar te'mîn-i muhâfazasına çalışılması mukarrer ve tabîî olduğunu" teblîğ ediyor. Bu habere karşı; metânetini muhâfaza etmekte olan İstanbul halkı birden bire son derece mükedder oluyor, bütün sîmâları ye'is ve kîn ile mümtezic bir düşünce kaplıyor. Vatanın, Hilâfet'in hatta dinin tehlikede olduğu görülüyor. Önde bir Ebû Ubeyde, bir Hâlid bin Velîd olsa herkes meydân-ı cihâda koşacak gibi pür-heyecân. Semâ bulutlu, fakat öyle bir bulut ki kandan, alevden ibâret. Sanki büyük bir yangının alevleri güneşin önüne geçmiş, onun ziyâ-yı sîmînini siyâh-âlûd bir humrete kalb eylemiş. Bütün ufuklar elektriklerle mahmûl, zulmet-feşân, boğucu bir rüzgâr kalbleri yakıyor. Kulaklar bin nevha-i mâtemle meşbû'. Rumeli'de zebh edilen İslâmların, karınları zehirli süngülerle deşilen kadınların âvâze-i istimdâdları tâ buralara kadar aks ediyor. Herkesin kalbi yaralı, düşüncesi büyük, Hükûmet de her türlü tedâbîr-i sâ'ibede bulunmaktan geri kalmıyor. İnşâallah yarın bulutlar dağılır, güneş yine nurlarını saçar, ümîdler serper. Diğer taraftan Hariciye Nâzırımız Noradonkyan Efendi bütün düvel-i muazzama süferâsıyla görüşüyor.

23 Teşrînievvel, Salı:

Bugünkü gazetelerde Şark Ordusu'nun bütün hat boyunda meşgūl-i müdâfaa olduğu okunuyor. Bâbıâlî'nin süferâ-yı Osmâniyye'ye tahrîrât-ı umûmiyye gönderdiği anlaşılıyor. Bâbıâlî işbu tahrîrâtında i'lân-ı harbten evvel hükûmet-i erba'anın tavır ve mesleklerini izah ve muhârebenin safahât-ı hâzırasını beyân ederek, "Bize gayr-ı müsâ'id bazı safahâtın zuhûr-yâfte olmasını, yani sevkiyatımızın henüz ikmâl edilmemesinden ileri geldiğini" göstererek "şân ve şeref ve haysiyeti nâmına muhârebeye devâm için sevkiyâtını ikmâle çalıştığını" bildirmiştir. "Ancak esâsen müsâlemet tarafdârı olduğu ve isâle-i dimâyı arzû etmediği cihetle sulhun tesviye cihetini kabûl eylemekte bulunduğu ve buna bir zemîn-i muvâfık bulunursa muvâfakat eyleyeceği" de beyân olunuyor. Devletlerin cevâbına intizâr olunuyor.

Düvel-i muazzama donanmalarından birer kruvazörün Boğaziçi sularına duhûlüne müsâade edildiği, bu husûsta irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî sâdır olduğu bildiriliyor. İtalya Hükûmeti de dâhil olduğu hâlde mikdârı altıya bâliğ olan süfün-i mezkûre bugün limanımıza girmeye başlıyorlar. İngiliz donanmasının hâzırlıklarına âid de haberler neşr olunuyor.

Bugün zât-ı hazret-i pâdişâhî Nişântaşı'nda te'sîs buyurdukları Vâlide Hastahânesi'ne azîmet buyurarak mecrûhîn-i guzâtı taltîf buyuruyorlar.

Bugün trenlerle 700'ü mütecâviz mecrûh gâzi nefer daha şehrimize geliyorlar. Karârgâh-ı Umûmî'ye teşrîf buyurmuş olan velî-ahd-i saltanat hazretleri bugün avdet ediyorlar.

24 Teşrînievvel, Çarşamba:

Şark Ordusu vaz'iyetinde tebeddül vukū' bulmadığını gazeteler neşr ediyorlar. Lâkin Çatalca ve daha önlerde bulunan ordunun kuvve-i ma'neviyyesinin iyileştiğine, düşmanla her hâlde kat'î bir muhârebe daha yapmak istediğine, kırk, elli bin İslâm cengâverin daha orduya iltihâk ettiğine dâir husûsî haberler yeniden kalblere lakīd[?] bahş ediyor. Diğer taraftan da Garb Ordusu'ndan muzafferiyet haberleri geliyor. Teşrînievvel'in 10'nda Yunan ordusunun ric'at ettiği ve Soroviç'in istirdâd edildiği anlaşılıyor. Pirlepe şimâl-i garbîsinde dahi Sırplarla olan muhârebenin Osmanlılara müsâ'id bir tarzda vukū' bulduğu ihbâr olunuyor. Yanya dârü'l-harekâtında da düşmanın bir hayli telefât vererek Beşpınar havâlîsine püskürtüldüğü iş'âr olunuyor.

Müteferrik

Necid gönüllüleri – Necid'de (Âl-i es-Su'ûd) kabâilinden hükûmetin her emredeceği yere gitmek ve harbe iştirâk eylemek üzere Necid ümerâsı ma'rifetiyle yüz kırk bin müsellah fedâî cem' edildiği ve bunların alacakları emir üzerine nezdlerinde **[195]** bulunan bir hayli Arab atlarıyla birlikte İskenderun'a ve oradan Dersaadet'e gelecekleri *el-Mukattam* gazetesinin İskenderiye muhâbiri tarafından bildirilmiştir. Yaşasın mes'ûd alınla İslâmiyet uğrunda canını fedâ eden müslümanlar!..

Hüccâc-ı kirâm ve cihâd – Evlâd-ı Arab'ın yalnız gençlerinde değil, bütün kırk yaşını mütecâviz ihtiyârları miyânında dahi bir hamâset-i intikām-cûyâne müşâhede olunuyor. Hindistan ve Buhara hüccâc-ı kirâmından bir cemm-i gafîr Mekke-i Mükerreme'ye müheyyâ-yı azîmet bulundukları hâlde Balkan hükûmâtının Devlet-i Osmâniyye'ye karşı i'lân-ı harb ettiğini haber almaları ile kendi pîşvâyân-ı dîniyyelerinden bu mevki'de hac ile cihâdın hangisinin daha ziyâde efdal olduğunu suâl etmişler, ulemâ-yı mûmâ-ileyhim cevâben bu sırada cihâdın, hacdan daha vâcib ve efdal olduğuna dâir fetvâ vermişlerdir. Bu sebeble mezkûr hüccâc Sekizinci Kolordu Riyâseti'ne mürâcaat ederek gönüllü sıfatıyla meydân-ı harbe i'zâm edilmelerini taleb etmişlerdir. Bâdiye a'râbından bir cemm-i gafîr de gönüllülere iltihâk etmiştir. Suriye aşâyirinden Rüvele Aşîreti Şeyhi Reşîd Dûhî kendi aşîretinden sekiz yüz mücâhid ile meydân-ı harbe azîmete karâr vermiştir.

(el-Mukattam)

MEZÂLİM-İ SALÎBİYYE

BULGAR ZULÜM VE VAHŞETİ

Bulgaristan'dan hayatlarını pek güçlükle kurtararak Romanya'ya firâr edebilmiş olan dindaşlarımız yazıyorlar: Bulgaristan'da yaşamak felâketine uğrayan bed-baht İslâmlar artık son günlerini geçirmekte, mezar başında bulunmaktadırlar. Bugün Bulgaristan'ın kanlı bir selhhâneden hiç farkı yoktur.

Bulgaristan'da altı yüz elli binden ziyâde müslüman bu dakīkada âh ü enîn içinde feryâd edip inlemekte, âlem-i medeniyyetin istimdâdını beklemektedir. Burada İslâmlara tasavvurun fevkinde hâtır ve hayâle gelmez, engizisyon mezâlimine rahmet okutturacak mezâlim yapılmaktadır. Bulgaristan ahâlî-i müslime-i mazlûmesi bıçak altında kurbanlık koyunlar gibi her sâat ölümlerini beklemekte ve birbirlerine vedâ' etmektedirler. Kasaba ve köylerde İslâm kadınlarının namuslarına tecâvüz ediliyor. Hergün yüzlerce İslâmlar parça parça ediliyor.

Silistre, Kurtpınar, Yellipınar taraflarında namuslarına tecâvüz edilmedik İslâm kızı kalmadı.

Geçende Pravadi'de üç müslüman sokak ortasında şehîd edildi. Plevne'de sekiz İslâm'ı koyun boğazlar gibi boğazladılar ve câmi'-i şerîfi ateşe verip çatır çatır yaktılar.

Şumnu'da şose hattı üzerinde parça parça edilmiş yüzlerce İslâm cesedleri bulundu.

Sofya'dan beş İslâm erkek ile bir kadın casuslukla ithâm edilerek i'dâm edildiler.

Saraybosna'dan memâlik-i Osmâniyyeye gitmek üzere vapura râkib olan üç müslümanı vapurda bulunan vahşî Bulgar nizâmiye askerleri Tuna'da boğdular.

Bütün bu cinâyât-ı vahşiyye hükûmetin gözü önünde yapıldı.. Hükûmet karîben vukū'a gelmesi pek muhakkak olan umûmî bir ta'arruz ve kıtâlden İslâmları muhâfaza edemeyeceğini alenen söylemekten çekinmiyor.

Vidin Mekâtib-i İslâmiyye Müdürü Mehmed Mâhir Bey kardeşimiz şübhe üzerine tevkīf edildi. Huzûr-ı Hak'da İslâm olmaktan başka bir cürm ü cinâyeti olmadığı hâlde kurşuna dizileceği söyleniyor. Bu cihân-değer gencin tevkīf ve felâketi umûm Bulgaristan müslümanlarının kalblerini parçalıyor.

Düvel-i muazzama bu yirminci asr-ı medeniyette Balkan'daki Bulgar vahşîlerinin yaptıkları cinâyât-ı vahşiyyeye karşı el-ân sükût edecek midir?

* * *

İslâm kanı içmek için insânlıktan tecerrüd eden müfteris Bulgarların zalâm-ı vahşet-engîzinden tahlîs-i nefs etmek ümîdiyle tâbi'iyet-i Osmâniyyeyi hâiz birçok İslâmlar terk-i dâr u diyâr eylemektedir.

Ahîren İstanbul'a gelen bu mağdûrîn-i İslâmiyyeden aldığımız ma'lûmâta göre Filibe'de gerek sokaklarda ve gerek hânelerde iki İslâm'ın görüşmesi şiddetle men' edilmiştir. Sokakta iki müslüman birbirine selâm verecek olsa her hatvede kendilerini ta'kîb eden kanlı Bulgar gözleri derhal bî-çâre İslâmları sû'-i kasd için sözleşiyorlar diyerek tevkîf eder ve polis karakoluna götürülünceye kadar yollarda bin cevr u cefâ edilir.

El-yevm Filibe'de pek çok İslâm esnâfı süngü altında cebren ve angarya olarak Bulgar ordusu nâmına gece gündüz işletilmektedir. Günde yirmi iki sâat çalıştırılan zavallı İslâmlara ekmek ve su bile verilmediği gibi ekseriya bî-tâb kalanlar dahi süngü ile dürtülerek son katre-i mesâîsini îsâr edinceye kadar işlemeye mecbûr edildiği pek fecî' vekāyi' tasvîriyle bildiriliyor.

Bu esnâf esâsen kazanabildikleri yevmiye ile evlâd ü ıyâlini iâşeye mecbûr ve muhtâc-ı mu'âvenet İslâmlardan ibârettir. Binâenaleyh bunların Bulgarlar tarafından bilâ-inkıtâ' yevmiyesiz ve ekmeksiz çalıştırılması, bütün Bulgaristan kaht ü galâ içinde boğulduğu böyle bir zamanda ailelerini sefâlet ve açlık içinde perîşân kalmaya mahkûm etmiştir.

Filibe'den aldığımız mevsûk haberlere göre bütün Bulgaristan müftîleriyle Sofya'da Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden teblîğ edilen emirnâmelerde bundan sonra İslâmlara hiçbir yerde tecâvüz edilmeyeceği ve burunlarının bile kanatılmasına meydan bırakılmayacağı ve mütecâsirlerin derhal kurşuna dizilmesine karâr verildiği bildirilmiş ve bu emirnâmenin ahâlî-i İslâmiyyeye derhal ta'mîmi tavsiye edilmiştir. Maamâfîh İslâmlardan emilebilecek kan şimdiye kadar akıtılmış olduğu için bu emirnâme İslâmların ahvâl-i rûhiyyesi üzerinde hiçbir te'sîr husûle getirmemiş ve bütün İslâmları boğan ye'is ve nevmîdî zerre kadar eksilmemiştir.

İslâmları senelerce bâr-ı sefâlet ve ihtiyâc altında bırakacak olan vahşî ve resmî Bulgar soygunculuklarını ta'kîb eden bu istihzâ-âmîz tesellî-i himâyetkârâneyi müteâkib ikinci bir emirnâme neşr olunarak mahall-i ikāmetini terk edecek olan İslâmların emvâl ve emlâki gasb edileceği ve binâenaleyh hiçbir müslümanın bulunduğu mahalli kat'iyyen terk etmemesi lüzûmu şedîden ihtâr edilmiştir.

Bu cihetlerde artık silâh, sopa kullanacak, hattâ bir çocuğa çıkışacak kudrette Bulgar kalmadığı için İslâmlar hakkında tevâlî eden menâkıb-ı mezâlim ve vahşetten artık bir haber alınamamaktadır.

* * *

Kudurmuş Bulgarların hâlâ bî-çâre, her türlü himâye ve mu'âvenetten mahrûm İslâmlar hakkında revâ gördükleri mezâlim artık her türlü kavâid-i medeniyye ve insâniyyenin fevkine çıkıyor. Yanan câmi'ler, bombalarla tahrîb edilen mektepler, katl ü i'dâmlar, yağmalar bugün el-ân devâm ediyor. Nasılsa firâr edebilmiş bir Bulgaristan gencinden yevmî gazetelerin son def'a aldığı bir mektup yine bütün müslümanlara gözyaşları döktürdü.

Geçen hafta Cuma namâzını edâ etmekte iken câmi'-i şerîfe hücûm eden Bulgarlar müftîyi darb ve tehdîde başlamışlardır. Giriftâr oldukları mezâlimden bî-zâr kalan eşrâf, askerî kumandanına mürâcaatla bu mu'âmele-i nâ-revânın yapılmaması hakkında istirhâmâtta bulunmuşlardır. İstirhâmât-ı vâkı'aya: "Bizim asker hududa gidince siz burada kalan Bulgar kadınlarını serbestçe kesmek ve buna mümâsil düşüncelerinizi, bu maksadınızın husûlü için konferanslar akd ettiğinizi haber alan asker boş yere tehdîd ve darba kalkışmaz. Çekiniz, cezâ-yı sezânızdır" sözleriyle cevâb verilmiştir. İşte bu sözler nihayet bir çobandan başka bir şey olmayan bir Bulgar zâbiti ağzından çıkıyor. Bulgarlar önlerine gelen İslâm mekteplerine **[196]** girerek kız arıyorlar. Ekmek, kavun, karpuz daha doğrusu bulunması gayr-ı kābil bir takım mütâlebâtta bulunarak darba başlıyorlar. Yapılan işkenceler tahammül-fersâdır. Bütün bu vekāyi'-i müdhişe arasında en mühim bir fâci'a vardır ki hakîkaten insanın tüyleri ürperiyor, hânelere girilmeye başlanıldığı günün akşamı Müftî Vekîli Eşref Efendi bizzat askerî kışlasına sürüklenerek bir alay vahşîler hânesine girmişler. Zavallı müftînin kızları Nâzıme ve Efrûze hânımların belki imdâd yetişir ümîdiyle teslîm olmamaları yüzünden çektikleri dayanılmaz bin türlü işkeneceler arasında bikrlerini izâle etmişlerdi. Settâr, Hacı Hüseyin, Hacı Mehmed, Kara İsmail, Razgradlı İbrahim ve şürekâsının hiçten 2500 Napolyon paralarını almışlardır. Ve'l-hâsıl hiçbir İslâm kalmamıştır ki Bulgarların kahr u gasbından ezilmiş olmasın. Bütün bu vekāyi' zavallı gencin mektubunda yeminlerle te'yîd ve tasdîk olunuyor.

AFRİKA'DA CİHÂD

Trablus Arabları Salîb'e boyun eğmeyecekler – *el-Alem* gazetesinin 30 Teşrînievvel-i efrencî nüshasından: "Dün vârid olan bir telgraf bütün âlem-i İslâm için fevkalâde sürûr-âmîz bir haberi mübeşşir idi. Bu telgrafta başlarında kahraman kumandanları bulunduğu hâlde Trablusgarb ve Bingazi'de bulunan Arabların hemen kâffesi son neferleri mahv oluncaya kadar Trablusgarb istiklâlini sûret-i kat'iyyede müdâfaa ve bu husûsta ilâ nihâye sebât ve metânet etmeye azm ü cezm ettikleri, devleteyn arasında akd olunan sulhün kendilerini muhârebede devâm etmekten aslâ men' edemeyeceği haber verilmektedir. Mücâhidlerin azim ve kuvvetlerini ve fevz-i azîme nâiliyetleri hakkındaki emel ve ümîdlerini bir kat daha takviye ve tezyîd eden birkaç sebeb vardır ki onlar da İmâm Senûsî hazretlerinin muhârebede devâm edilmesi hakkında emir ısdâr ve bu husûsta bilumûm kabâile hitâben beyânnâme neşr etmesidir. Bundan başka mücâhidler, şimdi muhtâc oldukları zehâir, esliha ve mühimmât-ı harbiyyeye bâliğan mâ belağ mâlik bulunmaktadırlar. Bütün mücâhidînin mukātelede devâmda son derece ısrâr etmekte ve musâlaha-i vâkı'ayı hiçbir sûretle kabûl eylememekte bulundukları ve zâbitândan kısm-ı a'zamının Hükûmet-i Osmâniyye'nin hizmetinden isti'fâ ile son dakīkaya kadar muhârebeye iştirâk etmeye ahd ü mîsâk eyledikleri ve İtalyanların sahne-i harbde evvelkinden daha ziyâde dûçâr-ı metâ'ib ve mezâhim olmakta ve askerlerinin ileriye bir adım atamamakta oldukları ilâveten bildiriliyor.

Telgrafın mündericâtı bundan ibâret olup Arabların şecâ'atinden ve zâbitân-ı Osmâniyyenin ikdâm ve gayretin-

den esâsen beklenen bu idi. Bütün âlem-i İslâm, Trablus mücâhidlerinin bu ulvî sebât ve ısrârını alkışlayacak ve onların bu asîl hareketlerinden feyz ve cesâret alacaktır."

Enver Bey'in telgrafı – Bakbak, 19 Teşrînievvel: Bazı gazeteler Senûsî Şeyhü'l-meşâyihi Seyyid eş-Şerîf hazretlerinin kerîmesiyle izdivâcımı yazmış, bu yalanın tekzîbini ricâ ederim.

Enver

Toplanan iâne – Trablusgarb harb iânesi olarak Mısır Iâne Komisyonu'nca 24 Teşrînievvel-i efrencî târîhine kadar cem' olunan mebâliğ hakkında *el-Alem* gazetesinde ahîren neşr olunan istatistikte iâne-i mezkûrenin 105.428 Mısır lirasına bâliğ olduğu gösterilmiştir.

Enver Bey'in isti'fâsı – *Liberte* gazetesinin istihbârına nazaran Trablus'ta bulunmakta olan Enver Bey zâbitlikten isti'fâ eylemiştir.

Enver Bey'in gazete neşri – *el-Mukattam* gazetesinin İskenderiye muhâbiri yazıyor: "Enver Bey İtalyanlar tarafından Trablusgarb'ta intişâra başlayan gazeteye karşı Bingazi'de bir gazete çıkarmak üzere İskenderiye'deki ehibbâ ve eviddâsından birisi vâsıtasıyla bir matbaa âlât ve edevâtı sipâriş etmiştir. Bunun üzerine buraca îcâb eden âlât ve hurûfât mübâya'a edilmiş ve tedârik olunan iki mürettib ile yola çıkarılmıştır. Mürettiblere yol masrafıyla beraber peşîn olarak bir aylık verildi. Burada Enver Bey hakkında türlü türlü rivâyetler deverân ediyor. Bunlardan bahs etmekten şimdilik sarf-ı nazar ile müşârun-ileyhin hüsn-i niyyet ve maksadını te'yîd edecek zuhûrâta intizâr ediyoruz. Bununla beraber şurasını da söylemekten bizi hiçbir şey men' edemez: Enver Bey Devlet-i Aliyye'nin İtalya ile akd ettiği sulhü adem-i kabûlde urbân ile birlikte müttefiktir ve Trablusgarb hâricindeki mühim kabâil ile gâyet mühim bazı mevâd hakkında müzâkerâta başlamıştır."

Mısır:

Cânî propagandacılar – *el-Alem* gazetesinin İskenderiye muhâbiri tarafından i'tâ olunan ma'lûmâta nazaran İskenderiye'de hıristiyanlardan bir me'mûrun hıristiyanları İslâmlar aleyhine teşvîk ve ihtilâle da'veti mutazammın bir beyânnâme tab' etmekte olduğu İskenderiye a'yânından bir zât tarafından re'ye'l-ayn müşâhede olunarak vâki' olan teşebbüsât üzerine mezkûr beyânnâme tâbi'i tevkîf ve tab' olunan nüshalar zabt ve müsâdere ve matba'a derhâl sedd ü bend edilmiştir.

Tunus:

Ecnebî mu'âmelâtından – Beyrut'ta neşr olunan *el-Belâğ* gazetesi Tunus İslâmlarına karşı Fransa hükûmetinin revâ gördüğü ahvâl-i müteaddiyâneden bir nümûne olarak Tunus'tan aldığı bir mektuba istinâden İstanbul'a gönderilen mektupların açıldığını Suriye cihetlerine olan muhâceretin Fransa Hükûmeti tarafından teşvîk edildiğini yazıyor.

Rusya:

Müslümanlara karşı – Rusya'dan Bağdad'a birçok İslâm ahâlînin hicret etmiş oldukları, hicretlerinin de hükûmetçe kendilerinden taleb olunan mükellefiyet-i askeriyye kānûnuna adem-i rızâ gösterdiklerinden ve bundan dolayı kuvâ-yı müselleha-i hükûmetle müsâdemeye kadar vardıklarından ileri geldiğini ve nihâyet firâr ederek işbu memlekete ilticâ ettikleri *el-Belâğ* gazetesinde görülmüştür.

Hindistan:

Sebebi ya ecnebî teşvîki ya bizim miskînliğimiz – Bombay'dan *Ajans Reuter'e* yazılıyor: "Hindistan'daki İslâm mehâfilinin birçokları Türkiye'ye iâne-i harbiyye olarak toplanılan üç milyon rublenin inşâsı tasavvur edilmekte olan bir dârülfünûna sarf olunmasını istiyorlarsa da böyle bir dârülfünûn te'sîsi için zuhûr eden hareketin riyâsetinde olup da el-yevm Moskova'da bulunan Ağa Hân müslümanları Balkan hükûmetlerine karşı harb etmekte olan Hükûmet-i Osmâniyye'ye mu'âvenete bezl-i mesâîye da'vet ederek bir dârülfünûn te'sîsi tasavvuru diğer bir tarafa bırakılmasını tavsiye etmektedir.

Londra: 4 Teşrînisânî-Kostantinopol"

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

14 Kasım 1912 | 5 Zilhicce 1330 | Perşembe | 1 Teşrînisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 219

TEFSÎR-İ ŞERÎF

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرينَ. وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ [1]

Tercümesi

Zannediyor musunuz ki muhârebede sabır ve sebât göstermedikçe, Allah uğrunda düşmanla merdâne çarpışmadıkça cennete gireceksiniz? Hâlbuki siz mülâkī olmazdan evvel her hâlde ölüm, şehâdet istiyordunuz; şimdi ise istemiş olduğunuz şeyi yakînen görüyorsunuz da onu hayretlerle karşılıyor, ona yakın varmak istemiyorsunuz?...

* * *

Âyet-i kerîme sûre-i Âl-i İmrân'a mensûbtur. Sebeb-i nüzûlünü de şu sûretle beyân ediyorlar: Hazret-i Peygamber Bedir Muhârebesi'nde tâm ma'nâsıyla muzaffer olarak avdet ettikten sonra Cenâb-ı Hak şühedâ-yı Bedr'in nâil olduğu sevâbı haber verince herkes "Âh bir muhârebe daha olsa da şöyle yapsak, böyle etsek…" diye gurûr gösterip muhârebe meydânlarında kanlarının son damlasına kadar çarpışacakları ahdinde bulunurlar. Bilâhare Uhud Gazvesi i'lân edilince Cenâb-ı Peygamber bütün ashâb-ı kirâmı cem' ederek müşâvere eder, kendisi Medîne'den dışarı çıkmayarak düşmana karşı tedâfü'î bir vaz'iyet alınması tarafdârı olduğunu söyler. Sahâbenin büyüklerinden birçokları da bu fikri musîb görürler. Ma'a hâzâ birçok sahâbe, gençler, şühedâ-yı Bedr'de bulunmayanlar her hâlde tecâvüzî bir vaz'iyet alınmasını, Uhud'a kadar gidilmesini ısrâr ederler. Zâten şimdiye kadar "Âh bir muhârebe..!" diyenler daha ziyâde galeyâna gelerek bağırıyorlardı. Bunun üzerine hârice çıkıldı, Uhud denilen mevki'de muhârebe-i meşhûre vukū' buldu. Netîcede elli kadar tîr-endâzın Serdâr-ı A'zam Efendimiz'in evâmir-i celîlesine muhâlefet etmeleri, bulundukları mevki'de sabır ve sebât göstermeyip emvâl-i ganâ'ime koşarak ordu-yı İslâm'ın inhizâmına sebebiyet vermeleriyle İslâmlar mağlûb oldular. En meşhûr pehlivânlardan Hazret-i Hamza bu muhârebede mertebe-i şehâdeti ihrâz ettikleri gibi sevgili Peygamberimizin sinn-i şerîfleri de şehîd olmuş, mübârek re's-i sa'âdetleri yarılmıştı.

Bunun üzerine ordu-yı İslâm'a za'f u fütûr ârız oldu. Cesâretleri kırıldı, kalblerini me'yûsiyet istîlâ etti, bu ye's ü fütûrun izâlesi için [2](وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ) âyet-i kerîmeleri şeref-nâzil olduğu gibi, muhârebeyi görmezden evvel "Muhârebe isteriz! Ya ölüm, ya zafer…!" diye bağırıp da bil-fi'il muhârebe başladığı zaman sözlerinde sebât etmeyenlere, düşmandan yüz çevirip ordunun inhizâmına sebebiyet verenlere hitâben de **[198]** (اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ…) tehdîd-i ilâhîsi nâzil olmuştur. Evet, bu nass-ı ezelî diyor ki: Ey Uhud muhârebesinden evvel "Âh bir muhârebe olsa da düşmanlarımızı şöyle yapsak, böyle mahv etsek" diyenler, işte evvelce mülâkī olmasını arzu etmiş olduğunuz ölümü şimdi bil-fi'il görüyor, müşâhede ediyorsunuz! Evvelce bunu isteyen siz değil miydiniz? Ya şimdi ne oluyor da size dehşet veriyor? İstediğinizi görünce size niçin za'f ü fütûr ârız oluyor, niçin me'yûs oluyorsunuz? İstemiş olduğu bir şey ile mülâkāt insanı niçin ye'se düşürsün? Hem bu yakışır mı? Biliniz ki sizde müşâhede edilen bu hâlet-i rûhiyye, kavlinizi tekzîb ediyor; "Allah uğrunda mücâhede ederek ölünceye kadar sabır ve sebât göstereceğiz" sözlerinizin kalbinizden olmadığını, şehâdeti, cennet ve cemâl-i ilâhî ile müşerref olmayı hayât-ı fâniyyeye tercîh etmediğinizi iş'âr eder. Hâlbuki Allah, kavle değil, fi'ile bakar. Sizden bil-fi'il mücâhede, sabır ve sebât görmedikçe cennetlerine idhâl etmez. Kanımızın son damlasına kadar akıtacağız, deyip de muhârebe meydanını bırakıp kaçmakla istemiş olduğunuz muzafferiyet, cennetlere nâiliyet sizden ne kadar uzak.

Bu nass-ı ilâhî Uhud Muhârebesi'nde hâzır olanlar hakkında nâzil olmuşsa da hükmü umûmîdir. Binâenaleyh muhârebeden evvel "Ya ölüm, ya zafer..!" diye ölüm, şehâ-

[1] Âl-i İmrân, 3/142-143.

[2] Âl-i İmrân, 3/139.

det temennî edip de bil-fi'il harb i'lân edildikten sonra fikirlerine za'f ü fütûr ârız olarak muhârebeye girmek istemeyenler, arzu ettikleri şehadetten firâr ile ordu-yı İslâm'ın inhizâmına sebebiyet verenler hakkında en dehşetli bir tehdîd-i ilâhî, gāyet müdhiş bir tevbîh-i sübhânîdir. Bununla beraber sa'âdet-ı dâreynin öyle zannedildiği gibi kolayca tahsîl edilemeyeceğini de sarîh bir lisân ile anlatıyor.

Bu nazm-ı celîl, Hâlik'ın ne büyük bir kānûnuna, ne kat'î bir düstûruna tercümân oluyor. Hakîkaten insanlar dünyâda sa'âdet ve selâmete, âhirette fevz ü felâha erişmek için tam ma'nâsıyla mücâhede etmek, ta'kīb ettiği gāyeye vâsıl oluncaya kadar tesâdüf edilmesi zarûrî olan müşkilâta cân-siperâne göğüs germek, şedâid-i ahvâle karşı sabır ve sebât göstermek lâzımdır. Yoksa meydanda hiçbir şey yok iken bir tâkım ümîdlerle, fahr ve gurûrlarla, ölçüsüz kantarsız sözler, bî-ma'nâ yaygaralarla orada burada bağırmak, düşmanı istihkār ederek yalnız kendi kuvvetine mağrûr olmak, fi'iliyâta geldiği gibi za'af ve tereddüde düşmek, görmüş olduğu cüz'î müşkilâtı iktihâm edemeyerek işi yarı yolda bırakıp kaçmakla iş olmaz, matlûba erilmez. Bu kabîl kimseler (يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فى قُلُوبِهِم…) sırrına mâ-sadak olurlar.

Hem ne hâcet; insanların dünyâ ve âhirette hüsrândan necâtı ebediyen kendisine menût kılınan îmân rûhun itmi'nânına, kuvâ-yı rûhiyyenin mu'tekadâtına kemâl-i inkıyâdına makrûn olan tasdîk değil mi? Hâlbuki mücâhede bi'n-nefs, mücâhede bil-mâl da bunun bir cüz'ünden ibâret sayılıyor. Binâenaleyh hakîkaten mü'min olabilmek için tam ma'nâsıyla mücâhede etmek lâzımdır. [1](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِه ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فى سَبِيلِ اللهِ اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ)

İş görmek isteyenler kavvâl olmaktan ziyâde fa'âl, ciddî olmak lâzımdır; eğer insan ta'kīb ettiği gāyeye vusûl için tâm ma'nâsıyla mücâhede eder, her türlü mihen ve meşakkate tahammül gösterirse maksadına vâsıl olacağında kat'iyyen şübhe edilmemelidir. Çünkü kānûn-ı ilâhî bu yolda cârî olmuştur. Her kim mücâhede eder, sabır ve sebât gösterirse netîcede muzafferiyet onundur.

(وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا…)[2]، (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)[3]، (اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)[4]، الآية (اَفْضَلُ اْلاَعْمالِ الجِهاد…)[5]، (الصَبْر مِفْتَاح الفرج…)[6]، (مَنْ صَبَرَ ظَفَر…)[7]، الحديث.

İşte bu kadar âyât-ı ilâhiyye, ehâdîs-i nebeviyye sarâhaten bildiriyor ki: insan hem dünyâda, hem âhirette fevz ü felâha nâil olabilmek için mutlaka mücâhede etmek, sabır ve sebât göstermek lâzımdır. Yoksa vakt-i hazarda ya gāzî, yâ şehîd diye bağırmakla iş olmaz. Hem ne hâcet ölümü temennî iyi bir şey midir, bunu Hazret-i Peygamber sarâhaten nehy etmiyor mu? [8](لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ مَا تُبْتَلَونَ بِهِ مِنْهُمْ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَرَبُّهُمْ وَنَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ ثُمَّ الْزَمُوا الْأَرْضَ جُلُوسًا، فَإِذَا غَشَوْكُمْ فَانْهَضُوا وَكَبِّرُوا)= "Din, vatan düşmanlarıyla karşı karşıya gelmeyi temennî etmeyiniz de Allahu te'âlâdan âfiyet ve selâmet taleb ediniz, zîrâ düşmanlarınızın eliyle ne gibi ibtilâlara giriftâr olacağınızı bilemezsiniz, onlarla karşılaştığınız vakitte de 'Ey onların da bizim de Rabbimiz olan Allah-ı azîmü'ş-şân! Onları hacîl ve şerm-sâr edecek de ancak sensin' diye du'â ediniz. Ondan sonra yerinizde oturup sabır ve sebât gösterin. Üzerinize yürüdüler mi, hemen kalkınız ve tekbîr alınız."

Şu hadîs-i şerîfi biraz te'emmül edenler bunun ne büyük bir hakîkati ihtivâ ettiğini anlamakta zerre kadar müşkilâta tesâdüf etmezler. insan hiçbir vakit düşmanla mülâkī olmayı arzu etmemeli, fakat bir kere yüz yüze geldi mi o zaman da kat'iyyen geriye dönmemeli, ölünceye kadar orada sabır ve sebât göstermeli. [9](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا…) [10](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ)

Hülâsa; tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz şu âyet-i kerîme bütün mü'minlere bir hakîkat-ı kat'iyye takrîr ediyor. Bil-cümle müslümanlara tenbîh ediyor ki: Kavlen birçok vaadlerde bulunup da fi'liyâta geldiği gibi vaadlerini îfâ etmeyenler indallâh mu'âteb, inde'n-nâs muhakkardırlar. Hakîkat, azıcık düşünülürse görülür ki: Sözünü tutmamak, ahdini yerine **[199]** getirmemek kadar sevimsiz, bununla beraber mühlik bir i'tiyâd olamaz. Efrâdı bu nakīsa ile ma'lûl olan cemâ'at için helâkten kurtuluş yoktur. Böyle yapmak nezd-i ilâhîde pek fenâ bir şeydir. İşte *Kur'ân*: [11](اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فى سَبِيلِه صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ)= "Ey îmân eden kimseler, yapamayacağınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz? Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz inda'llâh ne kadar çirkin oluyor! Allah o kimseleri sever ki: Parçaları birbirine kaynamış yek-pâre binâyı andırır, saflar hâlinde fî sebîli'llâh gazâ ederler."

Aksekili
Ahmed Hamdi

MAKĀLÂT

SABIR VE SEBÂT DAİMA MÛCİB-İ NECÂTTIR

Mihr-i münîr-i risâlet hıtta-i Hicâz'da neşr-i nûra başlar başlamaz etrâfa intişâr eden şu'âtın hafîf huzmeleri diyâr-ı Şâm'a kadar intişâr etmişti. O zamanlarda Suriye'de bulunan Roma Şark İmparatoru Herakliyus Arabistan'ın âteşîn surreleri şevâhikinden taşan dehşet-bahş şâyiaların tevâlîsiyle müte'ezzî oluyor, ahvâlden istidlâlen bilâhare kendi tâc ve saltanatının da tehlikeye ma'rûz kalacağını hissediyordu. Bu esnâda Mekke'den Şâm'a İbni Süfyan riyâsetinde bir kervan gelmiş olduğunu istihbâr edince müşârun-ileyhi

[1] Hucurât, 49/15.
[2] Ankebut, 29/69.
[3] Bakara, 2/153.
[4] Zümer, 39/10.
[5] Benzer şekilde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hac, 4.
[6] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1590.
[7] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmu'd-Dîn,* Beyrut, Dârülma'rife, c. 4, 67.
[8] Taberânî, *ed-Duâ,* Beyrut, 1413, c. 1, s. 328.
[9] Enfâl, 8/45.
[10] Enfâl, 8/15.
[11] Saf, 61/4.

huzûruna celb ederek ahvâl-i peygamberî hakkında uzun uzadıya tahkīkāt ve istifsârâtta bulunmuştu. İbni Süfyan o vakit henüz nâil-i hidâyet olmamıştı. *Buhârî-i Şerîf* mü'ellif-i muhteremi Herakliyus ile İbni Süfyan'ın muhâverâtına dâir tafsîlât-ı mühimme vermektedir: Muhâvere esnâsında İmparator, İbni Süfyan'a arada vukū'a gelen muhârebâtta Mekkelilerin mi, yoksa Muhammedîlerin mi galebe etmekte olduklarını suâl etmiş, İbni Süfyan tarafından (الحرب بيننا وبينه سجال)= "Netîce-i harb aramızda nöbetleşedir" cevâbı verilmişti. İbni Süfyan'ın bu sözü o zamandan beri beyne'l-Arab bir darb-ı mesel hükmüne geçmiştir. Bugün her Osmanlı bu darb-ı meseli der-hâtır etmelidir. Müşrikîn-i Mekke ile riyâset-i Muhammedîde bulunan muvahhidîn orduları arasında vukū'a gelen muhârebâtta tâli'-i harb evvelce bazen onlara, bazen de ordu-yı İslâm'a teveccüh eyliyordu. Fakat netîce-i harbin muvahhidîn ordusuna müsâ'id olacağı muhakkaktı ve fi'l-hakīka öyle oldu.

Hicret-i Nebevî'nin sekizinci senesinde idi ki livâ-i Muhammedî kemâl-i şân ve şevketle Mekke surlarında mevcenümâ-yı mehâbet olmaya başlamış ve ordu-yı İslâm galebe-i kâmileye mazhar olmuştu.

Evvelce îfâ-yı hac ve ziyâret-i Ka'be maksadıyla Mekke-i Mükerreme'ye müteveccihen Medîne-i Münevvere'den hareket etmiş olan muvahhidîn, müşrikîn-i Kureyş'in mümâna'atları netîcesinde Mekke'ye girememiş ve emr-i peygamberî üzerine ric'ate mecbûr olmuşlardı. Bu hâl, ahvâl-i harbiyye ve dekāyık-ı siyâsiyyeye hakkıyla vukūf peydâ edemeyen bazı zevât arasında kīl ü kāli mûcib olmuş, ye's-âmîz şâyialara meydan açılmıştı.

Fakat çok geçmeden ikinci bir seferde [1](إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا) fermân-ı Yezdânîsiyle erbâb-ı tevhîde nusret-i Yezdânî tebşîr buyurulmuş ve az bir himmetle feth-i Mekke müyesser olduğu gibi düşman orduları da tamâmen kahr u tenkîl edilmişti.

Bugün ordu-yı Osmanî de aynı hâlde bulunuyor, bazı vekāyi'-i harbiyye hiçbir zaman bizi me'yûs ve nevmîd etmemelidir. Kavî bir îmân, lâ-yetezelzel bir itmi'nân ile; netîce-i harbin bizim lehimizde olacağına inanmalı ve bu yolda çalışmalıyız.

Kat'iyyen emîn olmalıdır ki Osmanlı Ordusu hiçbir zaman Bulgarların hücûmlarından yılmaz. Bulgarların akūrâne saldırmalarına karşı Osmanlı askerinin ibrâz-ı metânet edemeyeceğini düşünmek, Osmanlıları tanıyanların zihninden bile geçmez. Çünkü bu hâl cihânları sarsan şân-ı askerîmiz için ebedî bir züldür. Osmanlı Ordusu buna tahammül etmez. Yıldırımların, Selîmlerin evlâdları melhame-i cidâli düşman lâşeleriyle mâl-â-mâl etmedikçe cihâddan yüz çevirmez. Düşmanı kahr u tenkîl etmedikçe seferden dönmez. Vatanına tecâvüz edenleri mahv etmedikçe, harbden avdet arzuları besleyemez. Böyle olduğunu bildiğimiz, Osmanlı dilâverlerinin, muvahhidîn kahramanlarının bu haslet-i necîbeye mâlik olduklarına kāni' olduğumuz hâlde, herkesin vâkıf olamayacağı bazı esbâb sâikasıyla düşmanın süğūr-ı İslâmiyyeyi tecâvüz etmesinden niçin, evet niçin me'yûs olalım.

[1] Fetih, 48/1.

Müttefikīn ordularının Rumeli'ye tecâvüzleri ilk def'a vukū' bulmuyor. Bugün meydân-ı rezmde Allah yolunda, muhâfaza-i vatan sevdâsında, müdâfaa-i nâmûs uğrunda her ân, her dakīka fedâ-yı câna âmâde bulunan kahraman kardeşlerimizin ecdâdı Rumeli'yi kaç def'alar bu gibi müttefikīn derneklerinin istîlâsından kurtarmışlardı. Baştanbaşa bir dâstân-ı zafer olan şanlı târîhimizi niçin okumuyoruz. Niçin unutuyoruz. Niçin arzumuza muvâfık netîce vermeyen ufak vak'alardan heyecâna düşüyoruz?

Osmanlılar meydân-ı cenk ü cidâlde mağlûb olmazlar. Bizi mağlûb eden şey, hissiyâta fazla mahkûmiyettir.

Arzu ettiğimiz, istediğimiz şeyler der-akab hâsıl olmayınca birden bire, derin bir ye'se, bî-pâyân bir nevmîdîye dûçâr oluyoruz. Bir millet için felâket zamanlarında bundan büyük düşman olur mu?

Bâr-ı mesâ'ib ve felâket altında ezile ezile tâb u tüvânı kesilen, şehâmet-i ırkiyyesiyle müştehir bir Arab edîbi:

وتجلدى للشامتين اريهم التى لريب الدهر لا اتضضع

[200] demişti. Biz niçin bugünkü hâle karşı düşmanları memnûn ve ümîdvâr, dostları mahzûn, me'yûs bırakacak bir tavr-ı nevmîdî alıyoruz.

Secâyâ-yı kavmiyyemizi mi gāib ettik, eltâf-ı ilâhiyyeden mi ümîdimizi kesdik? Fütûr, ye'is kadar bir milleti mahv eden musîbet olamaz. Târîh-i beşeriyyette bir tebeddül-i azîm icrâ eden, Fâtih'in ilk devr-i saltanat[ın]da millet-i Osmâniyye yine böyle bir hücûm karşısında bulunmamış mıydı. O zamanlar da Sultân Murâd inzivâya çekilerek taht-ı saltanatı henüz pek genç olan mahdûmuna terk etmesini fırsat addeden Ehl-i Salîb orduları Rumeli'ye hücûm etmiş, Osmanlıları bu diyârdan sürüp çıkarmak sevdâ-yı mecnûnânesine kapılmamışlar mıydı. Fakat bu hücûmlara, bu ahd-şi[ke]nliklere karşı, mefâhir-i milliyyemizi şânlı ve fevka't-tasavvur şehâmetlerle ebediyyen yaşatan ecdâdımız aslâ fütûr göstermemiş, eli silâh tutan her ferd-i Osmanî namus-ı millîyi, vatan-ı Osmanîyi kurtarmak için hudûd boylarına uçmuştu.

Osmanlılar cihânları hayretlerde bırakacak hârikalar göstermekte yektâ değiller midir? Düşmanlarımız bile bu hakīkati i'tirâf etmiyorlar mı? Bugün biz niçin bu hârikaları göstermeyelim. Bugün niçin, eslâfımız gibi, azim ile sebât ile, kahramanâne metânetle düşmanlarımızı kahr u tenkîl etmeyelim.

Bugün vatan cidden tehlikede.

Osmanlılar târîh-i mevcûdiyyetlerinin en buhrânlı bir zamanını geçiriyorlar. Böyle bir zamanda bilâ-tefrîk herkes, evet kadın, erkek, çocuk, ihtiyâr herkes elinden geldiği kudret-i mâliyye ve bedeniyyesinin müsâ'id olduğu derecede vatanı kurtarmak için çalışmaya mecbûrdur.

[2](حُب الوطن من الايمان) hikmetini unutmamak îcâb eder. Düşman geliyor diye vatanlarını, köylerini bırakıp İstanbul'a koşmak, vazîfe başını terk edip bir köşeye sıvışmak Osmanlılık şânına yaraşmaz. Çocuk, kadın ve ihtiyârların, harbe kudretleri, muhâribleri mu'âvenetleri olamayanların çekilmesine bir şey denilemez. Fakat düşman karşısında çarpışan askerlere bir bardak su yetiştirebilecek kadar bir kudreti

[2] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1102.

hâ'iz olanların öteye beriye sıvışmaları afv edilmez bir cinâyet, Allah'a, Peygamber'e, dîn-i mübîne karşı azîm bir hıyanettir. Bulgar ve Yunan bombacılarının nasıl çalıştıklarını hem-ırklarının te'mîn-i muzafferiyetlerine, canlarıyla, mallarıyla, evet bütün mevcûdiyetleriyle ne yolda bezl-i mesâî ettiklerini, ne kadar vahîm tehlikelere atıldıklarını görerek bir ibret ve gayret olsun almıyor muyuz? Çeşm-i intibâhımızı açmak için daha ne bekliyoruz. İşte bugün uçurumun başında bulunuyoruz.

Rızâ-yı Bârî'yi celb, rûh-ı Muhammedî'yi şâdân edecek âsâr-ı hayat ve gayret göstermezsek uçuruma yuvarlanmak muhakkaktır. Ye'is ile, beyhûde laklakalarla, hükûmeti, vazîfedârân-ı askeriyyeyi işgāl edecek saçma sapan tenkīdlerle harb kazanılmaz.

Evvelâ; bu harbde gālib geleceğimize –fakat her ferd uhdesine terettüb eden vazîfeyi bi-hakkın îfâ etmek şartıyla– îmân etmeliyiz. Sâniyen; ufak tefek vak'alar, hoşumuza gitmeyen hâdiseler, hatta vahîm felâketler pâ-yi azm ü sebâtımızı sarsmamalıdır. Bizi hiçbir zaman ye'is ve nevmîdîye düşürmemelidir. Ma'nâsız heyecânlar, lüzumsuz telâşlara tutulmak kadar mağlûbiyeti ihzâr eden bir hâlet-i rûhiyye olamaz.

Biz sözlerimizle, işlerimizle ve'l-hâsıl her hareketimizle hudûd başında düşmanlarla çarpışan kardeşlerimize nümûne-i merdânegî olmalı kendilerine peyâm-ı azm ü sebât göndermeliyiz.

Meydân-ı cenk ü cidâle cennete koşar gibi bir şevkle atılan Osmanlı kahramanları şeref-i askerîlerini, şehâmet-i kavmiyyelerini, dâstân-ı zaferlerini, yakında; evet inâyet-i Bârî, imdâd-ı rûhâniyyet-i Ahmedî ile yakında pek parlak muvaffakiyetlerle tetvîc edecekler, bütün kâinâtı hayretlere düşürecek hârikalar göstereceklerdir.

Biz, uhdemize terettüb eden vezâifi cân-siperâne, fakat sükûnetle telâşsız, heyecânsız bir sûrette îfâya çalışalım. Kahraman ordularımızın levâzımât ve ihtiyâcâtının vakt ü zamanıyla te'mînine sarf-ı makderet edelim. Onlar da tevfîk-i Bârî'ye istinâden [1](نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ) gülbângıyla a'dâ-yı müttefikayı; leşker-i aramram olsalar bile; inâyet-i Bârî ile târ-mâr edeceklerdir. Buna şübhe etmeyelim.

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ[2]

Midilli: **M. Şemseddin**

AHKÂM-I KUR'ÂNİYYENİN ÎFÂSI İÇİN ULEMÂ DA'VET-NÂME-İ RESMÎ BEKLİYOR!

Biz müslümanlarda garîb bir hâlet-i rûhiyye vardır. Kendimize teveccüh eden vazîfeyi bizzat takdîr ederek îfâya şitâb olmak bizde hiç görülmemiştir. Vezâif-i ictimâiyye şöyle dursun, vezâif-i şahsiyyede bile bu hâlet-i rûhiyye hükümrândır. Çalışmak, esbâb-ı hayâtiyyeyi te'mîn etmek, herkesin doğrudan doğruya şahsına teveccüh eder bir vazîfedir. Öyle iken çalışmıyor, atâleti terk etmiyor, meskenetle, zilletle mahv olup gidiyoruz. Vezâif-i ictimâiyyede ise kendimizi büsbütün daraya çıkarmışız. Bu hâl gitgide o dereceye varmış ki vezâif-i dîniyyenin bile îfâsında bir da'vet-i resmiyye bekliyoruz. Zannederim, minârelerde mü'ezzin da'vet etmese namâzı bile edâda kendimizi ma'zûr göreceğiz. Bu hâlet-i rûhiyye memleketin yalnız avâm tabakasında değildir. Ümmetin rehberi olacak zevât bile îfâ-yı vazîfe husûsunda teblîğ-i resmî bekliyor.

İşte ulemâ-yı kirâm! Da'vet-nâme-i resmî tastîr edilmedikçe hiçbirinin daru'l-cihâda azîmeti görülmedi, işitilmedi. Düşünmeli, rehber-i **[201]** ümmet olacak zevâttaki hâlet-i rûhiyyeyi görmeli. Düşmanlar hududu geçti. İslâm memleketlerini yaktı, harâb etti. Binlerce ma'sûmları öldürüp, mahv etti. Yapmadığı şenâ'at, icrâ etmediği fezâhat kalmadı. Rumeli'de yüzlerce ma'bed-i tevhîd zulmet-i küfr ile doldu, kubbelerine hilâl-i tevhîd yerine salîb-i teslîs takıldı. Minârelerinde ezân-ı Muhammedî yerine çanlar çalınıyor. Ehl-i salîb orduları bunlarla da kanâ'at etmeyerek Merkez-i Hilâfet'e yürüyor. On üç asırdan beri devâm eden Hilâfet-i celîle-i Muhammediyyeyi kaldırmak, emânât-ı celîle-i Peygamberiyyeyi mahv etmek, *Kur'ân*ları yakmak için canavarlar gibi saldırıyor, Dârülhilâfe'nin tâ kapılarına kadar dayanıyor da bizim ulemâ-yı kirâm meydân-ı cihâda azîmet için da'vet-nâme-i resmî bekliyor!

Demek *Kur'ân-ı Kerîm*, istediği kadar [3](وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ) diye müslümanlara hitâb etsin, teblîğ-nâme-i resmî olmadıkça hiç kimse kendini bu fermân-ı ilâhîye muhâtab addetmeyecek, cihâdın kendisine farz olduğunu kabûl eylemeyecek. Öyle mi? Ey ulemâ-yı dîn, söyleyiniz, ahkâm-ı şerîat böyle mi? Siz ki şerîat-ı ilâhiyyeyi hiçbir levme-i lâ'imden havf etmeyerek harfiyyen ümmete teblîğ ile me'mûrsunuz, ne için etmiyor, neden meydân-ı cihâda azîmet için da'vet-nâme-i resmî bekliyorsunuz? Daha düşman gelmeden mi *Kur'ân*'ın hükmü kalkacak? Belki hükûmet bazı esbâb-ı siyâsiyyeden dolayı sizi cihâda da'vet etmekte ma'zûr olabilir, fakat siz vazîfe-i dîniyyenizi takdîr ederek daha harb başlar başlamaz umûmunuz birden meydân-ı cihâda dökülerek başlarınızda Kur'an, ellerinizde livâ-yı tevhîd, tekbîrlerle ordu-yı İslâm'ı teşcî' edecek, Kelimetu'llâh'ı i'lâ edecek değil miydiniz?

Sizi hükûmet men' etmek şöyle dursun, bil-aks resmen da'vette biraz mahzûr-ı siyâsî var zannında bulunduğu için, bu vazîfe-i dîniyyenizi kendi kendinize takdîr ettiğinizden dolayı size müteşekkir kalırdı. Hâlbuki siz ne vazîfe-i ictimâ'iyyenizi takdîr ettiniz, ne farîza-i dîniyyenizi îfâ eylediniz. Onun için Allah'ın indinde en şedîd bir mes'ûliyete dûçâr olacağınız gibi, ümmetin nazarında da hiçbir mevki'-i haysiyet ve ihtirâmınız kalmayacak. Bunu olsun bâri takdîr ediniz de henüz vakit varken telâfîye çalışınız, vazîfenizi îfâya şitâb ediniz.

* * *

Osmanlı Ordusu'nun Kuvve-i Ma'neviyyesi

Bu muhârebe müslümanlar için pek büyük bir felâket oldu. Fakat birçok hakîkatlerin anlaşılmasına da sebeb oldu. Bizi Avrupalılaştırmaya çalışan mütefekkirînimizin en ziyâde tutuldukları şey din idi. Bu asırda ta'assub-ı dînî olur

[1] Saf, 61/13.
[2] Şuarâ, 26/227.
[3] Bakara, 2/218.

mu? diye münâsebet düştükce ta'rîzâttan geri kalmıyorlardı. Sonra düşmanların din nâmına i'lân-ı harblerini, ordularının önünde Salîb be-dest papasları görünce ne kadar yanlış düşündüklerini anladılar. Ne çâre ki bizim ordumuzun ruhu gāib olmuş, şîrâzesi bozulmuştu. Eskiden ordumuz "Ya gāzî ya şehîd" der, i'lâ-yı kelimetu'llâh için canını fedadan zerre kadar çekinmez, fî sebîli'llâh şehâdeti en büyük bir sa'âdet addederdi.

Onun için ordu-yı İslâm'ın bu kabîl ric'ati hiçbir zaman görülmemişti. Fakat o zaman her neferin fikrinde, hareketinde başka bir gāye var idi. Birçok akvâm-ı İslâmiyyeyi aynı sancak altına toplayan ve canını fedâ ettiren o gāye-i mukaddese idi. Bizim neferlerimiz hiçbir zaman toprak kavgası nedir bilmemiş, "Türklük ideali" nedir anlamamış idi. Her ne zaman harbe çağrılmışsa "Haydi Mehmed, dînin müdâfaasına!" diye da'vet edilmişti. Hiçbir vakit o, toprak kavgasına çağrılmamış, hiçbir zaman ona "Haydi ey Türk oğlu Türk" denilmemişti. Şimdi anlamadığı bir hitâba ma'rûz kaldı. Onun için emelsiz, gāyesiz hareket etti, netîcede ne olduğunu o da bilemedi. Onunla beraber bütün cihân da hayrette kaldı.

Cenâb-ı Hakk'a binlerce şükür ki mütefekkirîn ile efrâd-ı ümmet arasında açılan hufreye millet bütün bütüne gömülmeden bu hakîkat anlaşıldı. Ordunun şîrâzesi toplanmaya, rûh-ı kadîmi nefh edilmeye başlandı. İnşâallah Cenâb-ı Hak nusret ihsân buyurur.

§ Sonra İslâm için hiç gurûr câiz olmadığı hâlde, pek ziyâde atıldı, tutuldu. Nusretu'llâhdan değil, çokluktan, yahud falan filan kavimden beklenildi.

Koskoca bir Türk İmparatorluğu! Dünkü Balkan hükûmetlerine hiç mağlûb olur mu? denildi. Olmamak lâzım gelir amma Allah'ı unutup da çokluğa, imparatorluğa güvendiğimiz için Allah mağlûbiyet acısını tattırdı. Ma'amâfîh bu hakîkat de anlaşıldı. Gazetelerde hiç kāle alınmayan "avn-i Hak'la", "inşâallah" sözleri görülmeye başladı. Netîcede zafer yine İslâm'a müteveccih olacağı eltâf-ı ilâhiyyeden me'mûldür.

* * *

Tefrikanın Sonu Memâttır

Sonra millet fırkalara bölündü, her fırka diğerinin düşman-ı cânı kesildi. Gitgide akvâm-ı İslâmiyye arasına tefrikalar sokuldu. Millet son derece ihtirâsâta düştü. Pek ziyâde azgınlaştı. Ne büyük yangınlardan mütenebbih oldu, ne zelzelelerden uslandı, ne de emrâz-ı sâriyyeden tedehhüş etti. O dereceye geldi ki "falanı, filan yerde görmekten ise gavuru orada görmeye râzıyım" denilmeye başladı, bu hâl nihâyetü'l-emr gayretu'llâha dokundu, millet bir cezâ-yı umûmîye kesb-i istihkāk etti. Millet kendini toplamak için Allah da öyle bir belâ verdi ki ne fırka kaldı, ne ihtirâs, ne meclis kaldı, ne kulüb. Bâkī kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş. [1](وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ)= "Nizâ'ı, çekişmeyi bırakınız. Zîrâ sonra şevketiniz gider, rüzgârınız esmez olur" hakîkati tecellî-sâz oldu.

[202] Anlaşılan daha bir çok hakîkatler var ki sırası gelince onlar da arz olunur. Hemen Cenâb-ı Hak kusûrlarımızı afv ederek bu kadarla iktifâ etsin. Dîn-i mübîni, Hilâfet-i celîleyi daha büyük musîbetlerden muhâfaza buyursun.

***

OSMANLI MENÂKIB-I HARBİYYESİNDEN BİR NEBZE

-12-

Sadr-ı esbak Reşid Paşa merhûmun Mora muhârebelerinde düşmanın yapmış oldukları tabyaların ahz u zabtına azîmet ve niyet olunmuş ve hücûm ve iktihâma asker hâzırlanmakta iken Arnavud askeri ser-gerdelerinden Viş Vasyar Ağa askerin ilerisine çıkıp:

"Askerler!

Bu tabyaları almaya, ve yürüyüşten yüz çevirmemeye azm ü niyetiniz var mıdır? Eğer sahîh niyetiniz varsa bu maksad öyle uzaktan tüfenk ve tabanca atmakla hâsıl olamaz. Bu maksada ancak kılınçlarımızı ve bıçaklarımızı düşmanların kafasına eriştirmek ile nâil olabiliriz. Onun için işte ben tüfengin de tabancanın da taşlarını attım ve kılıncımı da çektim. Siz de bana taklîd eyleyiniz…"

Yollu îrâd-ı kelâm ile askerin urûk-ı şecâ'atlerini tehyîc ve tahrîk ve "Allah Allah" deyu düşmana en evvel hücûm ederek derhâl asker dahi ta'kīb eylemekle tabyalar ile pek müşkil görünen mahalleri dahi kemâl-i suhûletle zabt eylemişlerdir ki yiğitlik olursa bu kadar olur. Tüfenk ve tabancanın terkiyle böyle merdâne düşmana hücûm eylemek millet-i muhterememize mahsûs bir haslet-i celîle-i makbûle olduğundan sırasına göre bu gibi hareketlerden istifâde olunmuştur.

-13-

Eslâf-ı izâm tarafından hengâm-ı muhârebede pek çok kimseler açıktan açığa vücûdlarını ifnâ ve fedâ eylemişlerdir. Eğerçi bu husûsa misâl yazmak lâzım gelirse bu makāleye sığmaz. Târîhlerimizin her parçası böyle fedâkârlıklar ile müzeyyendir. Ez-cümle Kanije Kal'ası'nın muhâsarasının on beşinci günü kuşluk vakti kal'a derûnunda esîr bulunan bir İslâm neferi Serdâr'ın attığı gülleden açılan deliği kapamak üzere hizmete gönderildiği sırada cebhânenin kapısını açık bulmuş ve şevket-i İslâm'ı i'lâ için her nasılsa eline geçirebildiği bir yanık fitili bin kantardan mütecâviz barutun içerisine bırakarak düşmandan üç binden ziyâde adamı îsâl-i nâr-ı cahîm edip kendisi dahi din ve devleti uğrunda şu kadar fedâkârlığı ihtiyâr ile ihrâz-ı sa'âdet-i uhreviyye eylemiştir. (Mevlâ rahmet eyleye) İşte şecâ'at, yiğitlik, kahramanlık, fedakârlık böyle olur.

-14-

Bunun diğer bir nev'i daha vardır. Şöyle ki kal'a-i mezbûreyi Serdâr muhâsara ettiği zaman düşman âciz kalarak ordu-yı İslâm'a elçi gönderdiler. Fakat kal'a teslîm oluncaya kadar ser-hadd-i İslâm'ın meşhûr gāzîlerinden Peçuylu Koca Sinan Çavuş merhûmu rehin tarîkiyle istediler.

[1] Enfâl, 8/46.

Serdâr ise düşmanın nakz-ı ahd etmek ihtimâlini mütâlaa ederek istinkâf eyledi. Bu madde Sinan Çavuş merhûmun mesmû'u oldukta kükremiş arslan kesilerek kemâl-i gazabla serdâr-ı merhûmun huzûruna gelerek ve eteğine sarılarak "Paşa, yarın Allah'ın huzûrunda senin böyle eteğine sarılacağım. Senden da'vâ edeceğim. Sana bir kal'a veriyorlar da benim gibi bir ayağı çukurda bir ihtiyârı mı rehin etmeye kıskanıyorsun?" diyerek şecâ'at ve kahramanlığı izhâr eyledi. Hatta meclisde serdar ve sâirleri dehşetinden ağlamaya başladılar. Serdar dahi mütevâzı'âne; "Hakkın var babacığım. İktizâ ederse ben de rehin olarak giderim. Yürü Hak mu'înimiz olsun" kavliyle muvâfakat gösterdi. Ve târîhde muharrer olduğu üzere şürût-ı lâzımeye tatbîkan Kanije Kal'ası feth olundu.

-15-

Rumeli kıt'asında bulunan müslümanları sürüp çıkarmak üzere yüz binden mütecâviz müttefikīn ordusu on bin kadar mevcûd bulunan İslâm ordusu üzerine seyl-i belâ gibi akın akın gelmekte olduklarını Başkumandan Lala Şahin Paşa merhûm haber almakla ümerâ-yı askeriyyenin en kıdemli ve tecrübelisi olan Gāzî Hacı İlbey'i bir mikdâr asker ile keşşâf sûretinde ileri gönderir.

Müttefikīn ordusu ise Rumeli'nde mikdâr-ı cüz'îden ibaret bulunan mücâhidîni hiçe sayarak ve âdetâ müslüman ordusuna gālib geleceklerine kendilerince yakīn hâsıl ederek sermest-i bâde-i gurûr oldukları hâlde Meriç Nehri boyuna yayılmış olduklarını Gāzî-i müşârun-ileyh fırsat ittihâz etmekle zikr-i âtî eski hud'a ile hâb-ı girân-ı mestîde olanları uyarmıştır. Şöyle ki geceye kadar kat'â kendini göstermeyip nısfe'l-leylde mevcûd-ı ma'iyyeti bulunan cüz'î bir askeri güzel ve müsta'id zabitlere taksîm edip her bir kısmını düşmanın etrâf-ı erba'asına uzaktan ta'yîn ederek cümlesinin vakt-i ma'lûmda sadâ-yı "Allah Allah" ile düşman ordusuna hücûm ve ric'at eylemelerini tertîb eder ve hulûl-i vakt-i ma'lûmda mücâhidînin hücûm ile "Allah Allah" feryâdları düşman ordusunu şaşırıp tâ be-sabâh birbirlerini kılıçtan geçirmiştir ki mahall-i mezkûr el-yevm "Sırbsındığı" nâmıyla yâd olunmaktadır.

Esbak Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

[203] HUTBE VE MEVÂİZ
BÜTÜN MÜSLÜMANLARA VE ORDUYA HİTÂBEN

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فى سَبيلِ اللهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ[1]

Tercümesi

"Ey ehl-i îmân! Genç, ihtiyâr; fakīr, zengin; sağlam, hasta; silâhlı, silâhsız; binekli, bineksiz; evli, bekâr… Hepiniz çıkın da Allah uğrunda, dînin, vatanın muhâfazası için mücâhede edin; bu sûretle uğraşmak, eğer bilirseniz, sizin için durmaktan hayırlıdır."

[1] Tevbe, 9/41.

Bu âyet-i kerîme sûre-i Tevbe'ye mensûbdur. İnsan *Kur'ân-ı Kerîm*'e nazar-i im'ân ve basîretle bakarsa ondaki her kelime erbâb-ı ukūlü hayretler içinde bırakacağını, hem nazmı, hem de ma'nâsı mu'ciz olduğunu tasdîka mecbûr oluyor. Bu âyet-i kerîmedeki "hifâfen" ve "sikālen" kelimeleri bu mevki'de öyle müdhiş bir ma'nâ ifâde ediyorlar ki bunların yerine her hangi bir kelime getirilse kābil değil bu ma'nâyı ifâde edemez. Bunun içindir ki müfessirîn-i izâm hazerâtı bunların ihtivâ ettiği ma'ânî-i celîleyi ta'yîn etmek husûsunda pek büyük müşkilât karşısında bulunuyorlar. Bazıları "şebâben ve şüyûhan" diye tefsîr ediyor, bazıları "fukarâ ve ağniyâ" diye; bazıları da "rükbânen ve müşâten" ile bir kısmı "neşâtan ve gayr-ı neşât", "Sıhâhan ve marâzan"… diye tefsîr etmişlerdir. Binâenaleyh bunun hepsini toplayacak olursak genç, ihtiyâr, fakīr, zengin, hayvanlı, hayvansız, sağlam, hasta, silâhlı, silâhsız, evli, bekâr, ehl [ü] ıyâline bakacak kimse olsun olmasın herkesin üzerine cihâdın farz olduğunu görürüz.

Ma'lûmdur ki bu âyet-i kerîme Tebük Muhârebesi'nde nâzil olmuştu. Sebeb-i nüzûlü de şu sûretle izah ediliyor.

Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Mekke-i Mükerreme'yi feth ettikten sonra idi ki Bizanslılar ile Hıristiyan Arabların Suriye hududunda asker topladıkları ve bunların Herakliyus'un kumandasıyla Medîne'ye doğru hücûm edecekleri haberi işâ'a edilmişti. Bunun üzerine müslümanlar cihâd ile emredildi. Hâlbuki o zaman müslümanlar pek yorgun, sıcaklar gāyet şiddetli, vakit dar, düşman pek çok efrâda mâlik olduğu hâlde müslümanlar pek az, kezâlik erzâk husûsunda da gāyet güçlük çekecekler idi. Bununla beraber Medîne'nin de tam yaşayacak bir zamanıydı. Şu ta'dâd ettiğimiz esbâbdan dolayı müslümanlar Medîne'den çıkıp da uzak yerlere muhârebeye gitmeyi pek arzu etmediler. Bunun üzerine

يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فى سَبيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرَضيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَليلٌ. اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَليمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَديرٌ [2]

"Ey ehl-i îmân! Size ne oluyor ki: Allah, dîn, vatan uğrunda düşmanlarınızla mücâhedeye koşun denildiği vakit gitmekten imtinâ' ediyorsunuz. Düşman ile çarpışmak istemiyorsunuz? Yoksa hayât-ı dünyâyı, ezvâk-ı fâniyyeyi hayât-ı âhiretten, ni'am-ı sermediyyeden ziyâde mi seviyorsunuz?!! Eğer böyle ise bilmiş olun ki âhiret ni'metlerine, hayât-ı uhreviyyeye nisbetle, dünyâ ni'metleri, hayât-ı şahsiyye hiçtir. Eğer siz düşmanla muhârebe, mücâhede etmekten kaçarsanız Allah dünyâ ve âhirette size pek büyük azâb edeceği gibi sâhib olduğunuz memleketleri de sizden alıp başka bir millete verir. Hem de bu –memleketin sizden çıkıp da başkasının eline geçmesi– ne Allah'a, ne Peygamber'e hiç zarar vermez. Belki zarar ve ziyânını yine siz çekersiniz. Bir de şurasını iyi biliniz ki Allah her şeye kādirdir."

İşte (اِنْفِرُوا…) âyet-i kerîmesi de bu vakit nâzil oldu. Birinci âyette harbden kaçanlar yalnız tehdîd ile iktifâ ediliyor. (اِنْفِرُوا…) âyet-i kerîmesinde ise doğrudan doğruya herkesin

[2] Tevbe, 9/38-39.

cihâd etmesiyle emrolunuyor. Evvelce muhârebeye gitmekten çekinenler bu âyet-i kerîmeler nâzil olduktan sonra İslâmiyet'in i'tilâ-yı şân u şevketi için emvâlini satarak iâne vermiş, bu sûretle on bin süvari, yirmi bin piyade ve on bin deve cem'ine muvaffakiyet hâsıl olmuştu. Hazret-i Peygamber bu kuvveti cem' ettikten sonra arkasında yeşil bir libâs olduğu hâlde ordunun serdârlığını deruhde ederek yola çıkmıştı. Fakat yolda âteşîn rüzgârlardan, bî-pâyân çöllerden, tahammül-sûz bir harâretten, yakıcı bir susuzluktan başka bir şeye tesâdüf edilmemişti. Resûl-i Ekrem mücâhidînin şevk ve gayretini tahrîk ederek Tebük'e kadar gelmiş, düşmandan –korkusundan geriye dönüp kaçtığı için– eser bile görülmeyince Cerba, Ezrah, Eyle, Aylât ve Dûmetü'l-Cendel şehirlerini taht-ı tâbi'iyyete almıştı.

Şimdi âyetin bu sûretle nüzûlü ve bunu müteâkib ashâb-ı kirâmın emvâlini satarak muhârebeye koşmaları gösteriyor ki mücâhede îcâbında bütün efrâd-ı millet üzerine farz-ı ayndır. Binâ'enaleyh âyet-i kerîmeye mensûh demeye hâcet yoktur.

Gerçi cihâdın farz-ı kifâye olanı da vardır, bazılarının muhârebeye gitmesiyle cümlesinden sâkıt olur, cihâda iştirâk **[204]** etmeyenler günâhkâr olmazlarsa da bu düşmanın bilâd-ı müslimîne ta'arruz etmemesiyle meşrûttur. Fakat düşman bilâd-ı müslimîne tecâvüz, orasını feth ü istîlâ ederse o zamandan i'tibâren küre-i arzda bulunan bütün müslümanlara cihâd bil-icmâ' farz olur. Binâ'enaleyh bunu îfâ etmeyenler huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde mes'ûl ve mu'âteb olurlar.

Bugün her müslüman dînini, ırzını, namusunu muhâfaza etmek için meydân-ı mücâhedeye atılmak lâzımdır. Bil-fi'il silâh alarak muhârebe meydanına gitmeye muktedir olanlar bi'l-fi'il muhârebeye girmeli, bedenen mücâhede etmeli, buna kādir olamayanlar mâlen mu'âvenette bulunmalı, hem mâlen hem bedenen mücâhedeye muktedir olanlar her ikisini de yapmalı, bunun her ikisine de kādir olmayanlar kalemen, fikren mücâhede etmelidir. Hâsılı efrâd-ı İslâmiyye ve Osmaniyyenin her birisi gücü yettiği kadar, elinden geldiği sûrette mücâhede ederek son nefese kadar sabır ve sebât göstermek üzerlerine farzdır. Bu ânda hiç kimse tarafından serd edilecek ma'zeret câ-yi kabûl bulamaz. [1](جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ) el-hadîs.

Bugün öyle vahîm bir dakîkada bulunuyoruz ki; bu dakîka-i hevl-engîzde ana, baba, evlâd, kardeş, mal ve emlâk… düşünmeye hiçbir kimsenin hakkı yoktur. Bu dakîkada umûm müslümanların bütün Osmanlıların düşüneceği bir şey varsa o da: Dîn, vatandır. Bu iki kelime-i mukaddese uğrunda bugün her şey fedâ edilmelidir. Eğer böyle olmazsa hem dünyâda rezîl ü rüsvây hem de yevm-i kıyâmette gazab-ı ilâhîye dûçâr oluruz.

Bakınız! Hazret-i *Kur'ân* ne diyor: [2](قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللهُ بِاَمْرِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ) Me'âl-i münîfi: "Habîbim, dînin, vatanın muhâfazası için lâzım gelen mu'âvenet mâlen, bedenen, fikren, kalemen …. Îcâb eden yardımı dirîğ edenlere de ki: Eğer babalarınız, evlâdlarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, kavim ve kabile, akrabâ ve teallukātınız, kazanmış olduğunuz mallarınız, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâretleriniz, hoşunuza giden evleriniz… sizlere Allah ile Peygamber'inden ve onun uğrunda cihâddan ziyâde sevgili ise –ya'ni bunları Cenâb-ı Hak ve Resûlü'nden ve cihâddan ziyâde seviyor da her ma'nâsıyla cihâda koşmazsanız– Allah tarafından gelecek belâya intizâr edin! Hem iyi biliniz ki Allah emrinden çıkan milleti kurtarmaz."

Ey ehl-i İslâm, ey ma'şer-i müslimîn!

Elimizi vicdanımızın üstüne koyarak şu âyet-i kerîmeye dikkat edelim. Bu kānûn-ı ilâhînin ma'nâsını dikkatle te'emmül edelim! Çünkü bu nass-ı ezelî, baba, evlâd, kardeş, kadın, kavim ve kabile, mâl, ticâret ve meskene olan muhabbeti Allah, Peygamber, dîn, vatan muhabbetine tercîh edip de dînin, vatanın muhâfazası için lâzım gelen mu'âveneti; mâlen, bedenen, kalemen, fikren îcâb eden yardımı terk edenler hakkında pek şiddetli bir tehdîd-i ilâhîdir. Bu tehdîd-i ilâhî, bu itâb-ı ezelîyi te'emmül ettikçe insanın bütün a'sâbı ihtizâz ediyor. Zîrâ bu âyet-i kerîme bu gibi kimselerin dünyâ ve âhirette hüsrân-ı azîm içinde kalacaklarını açıktan açığa bir lisân-ı tehdîd ile beyân ediyor.

Şu hâlde nasıl oluyor da düşman-ı bed-nâm Pâyitaht-ı Mu'allâ-yı İslâm'ın kapısı önüne geldiği hâlde, biz hâlâ kanımız kurumuş, hissimiz gāib olmuş gibi duruyoruz? Nasıl oluyor da zenginlerimiz hâlâ kîse-i hamiyyetlerinde ne varsa dökmüyorlar? Yoksa bizim zenginlerimizde Fransa kadınları kadar da mı hamiyet yok? Nasıl oluyor da her eli tutan, her ağzı söyleyen cihâd fî sebîli'llâha koşmuyor? Bugün Sofya'da bulunan mağazalar, ticârethâneler tekmîl seddedilerek muhârebeye koşuyorlar da biz hâlâ keyfimizi icrâ ederek salına salına ticârethânelerimize koşuyoruz. Nedir bu kadar kayıdsızlık? Âh… biz ne kadar hissiz, ne kadar kansız, bir millet imişiz!

Ey ma'şer-i İslâm! Siz söyleyin! Allah'ı, Peygamber'i, Hazret-i *Kur'ân*'ı karşımıza aldığımız vakit, ana, baba, evlâd, kardeş, mal ve emlâk gibi şeylerin hiçten başka ne gibi bir mevki'i olabilir. Bugün düşmanlarımız *Kur'ân-ı Kerîm*'i ayaklar altına almak için vatan-ı mukaddesimize bir savlet-i akūrâne ile hücûm etmiş, var kuvvetiyle ilerlemek istiyor, eğer ma'âzallâh vatan giderse, makbere-i İslâm'ı kara yüzlü düşmanlar çizmeleriyle çiğnerlerse, o zaman dîn kalır mı, İslâmiyet pâyidâr olur mu? Ka'be-i Muazzama'mız olan câmi'lerimiz, medreselerimiz, mekteplerimiz mahv u perîşân olduktan, gözlerimizin önünde kimisi tiyatro kimisi meyhâne, kimisi kiliseye, meşîhat-i İslâmiyyemiz de kim bilir neye kalb olunduktan, o bizim secdegâhımız olan minberlerde abdestsiz girilmesini tecvîz etmediğimiz mukaddes makāmlarda dans edildikten sonra mı gözlerimizi açacağız? O zaman açsak bile ne fâide hâsıl olur?

O zaman yüz babamız, bin kardeşimiz, yüzlerce evlâdımız, sayısız kavim ve kabîlemiz, milyarlarca servet ü sâmânımız olsa kaç paralık fâide te'mîn edebilir? En mukaddes, en azîz olan dînin cevher-i nâmûsun pâ-mâl-i tahkīr olunduktan sonra yaşamanın ne fâidesi olur? Bugün zavallı Bul-

[1] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Cihâd, 18.
[2] Tevbe, 9/24.

garistan müslümanlarının başındaki kanlı felâketleri geçirmekte oldukları vahîm dakîkaları görmüyor muyuz?

İşte bunun için bu âyet-i kerîmeye dikkat etmeli, bilenler bilmeyenlere bunun ma'nâsını anlatmalıdır!

Ey ehl-i İslâm!

Bilmiş olun ki: Bir milletin vatanı mahv olduktan sonra yavaş yavaş dîni de elden gider. Bunun için Hazret-i Peygamber bakınız **[205]** ne buyuruyor: [1](حُب الوطن من الايمان) "Vatanı sevmek îmândandır; îmândan bir cüz'dür" Fakat vatana muhabbet etmek ağızdan "vatanımı seviyorum" demekle olamaz. Kuru kuruya "vatanıma muhabbetim var" demekle hubb-ı vatan olduğu tasdîk olunamaz. Çünkü ma'lûm olduğu üzere îmân "ikrâr bil-lisân, tasdîk bil-kalb"-den ibârettir. Binâenaleyh kalbinde îmân olmayan kimsenin lisânen Kelime-i Şehâdet getirmesinde ehemmiyet yoktur. Mâdem ki Resûl-i Ekrem efendimiz vatana muhabbeti de îmândan cüz' kılıyor, şu hâlde vatanı sevmek yalnız lisânen vatanıma, memleketime muhabbetim var demekle olmaz. Belki kalben vatana karşı muhabbet beslemek, vatan hissini kalbinin en derin köşesinde muhâfaza ve bu sûretle vatanı her türlü ta'arruzdan vikâye etmek, her ne sûretle olursa olsun düşmanın tecâvüzüne meydan vermemek ve bunun için her türlü esbâb-ı müdâfaayı hazırlamak ve bil-fi'il müdâfa'ât-ı vataniyyede bulunmak ile olur.

Ey ihvân-ı dîn!

Bizim için îmândan daha azîz, îmândan daha büyük, ondan daha kıymetli bir şey var mı? Zannedersem "var" diyecek bir mü'min tasavvur olunmaz. Çünkü hakîkaten mü'min-i kâmil olan kimse dünyâda ancak dîni, ırzı, namusu için yaşar. Onun uğrunda her türlü fedâkârlığı, ölümü gözüne alır. Dînine, ırzına, namusuna kıl kadar leke gelmemek için kendi hayât-ı şahsiyyesini, öz evlâdlarını, kıymetli mâllarını fedâ eder de yine kalbi mesrûr olur. Binâenaleyh vatana karşı beslemiş olduğu muhabbet de bu nisbette olmak lâzımdır. Çünkü Cenâb-ı Peygamber vatanı o kadar takdîs etmişler ki: Vatana muhabbet etmek îmândan cüz'dür demişler. Vatana muhabbet etmek dînin a'zam-ı rüknü olan îmândan cüz' olduğunu sevgili Peygamberimiz bize haber verirse artık hakîkaten mü'min, tâm ma'nâsıyla müslüman olanlar kalbinde îmân kuvveti, Allah, Peygamber aşkı olanlar vatanı muhâfaza uğrunda malını, evlâdını, hayâtını fedâ etmekten niçin çekinsinler?

Ey cemâ'at-i İslâmiyye!

Biz müslümanlarca pek kıymetli olan dînimizi, ırzımızı, namusumuzu muhâfaza edecek bir şey varsa o da ancak vatandır. Vatan selâmette olursa, vatana düşman tecâvüz edemezse, vatanı kara yüzlü düşmanlar pis, mülevves ayaklarıyla kirletemezlerse sevgili, her şeyden kıymetli olan dînimiz de selâmet bulur, ırz ve namusumuz da tecâvüzden masûn kalır.

Ey mü'minler!

Hiss-i vatan hakkında başka bir şey mülâhaza etmeye hâcet yoktur. Biz yalnız şu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı münîfini tamâmıyla anlamaya çalışmalıyız! Çünkü en azîz, dünyâ ve âhirette bizi sa'âdete erdirecek yegâne i'timâd ve i'tikâd ettiğimiz bir şey varsa o da îmândır. Hubb-ı vatan da şu azîz îmânımızdan bir cüz'dür. Şu hâlde bu hadîs-i şerîf sarâhaten gösteriyor ki: Vatanı himâye ve muhâfaza uğrunda ne derece çalışacak olursak îmânımızı, dînimizi de o nisbette kuvvetleştirmiş oluruz. Bu ise sa'âdet-i dünyeviyye ve uhreviyyemizi himâye demek olacağında aslâ ve kat'â şübhe yoktur. Binâenaleyh Allahını, Peygamber'ini, dînini, îmânını, ırzını, namusunu sevenler bugünkü günde vatanın selâmeti için her şeyini hatta hayâtını bile fedâ etmekten çekinmemelidirler. Bunun aksine olacak her bir hareket dînsizlikten, Allah'a karşı isyân etmekten başka hiçbir şey değildir. Çünkü vatan parça parça olup düşmanların kucağına düşerse işte o zaman ne dîn kalır, ne îmân, ne ırz kalır, ne namus. Belki hepsi düşmanın çizmesi altında mahv olur gider. Zîrâ düşmanın vatanımıza hücûm etmekten başlıca maksadı dîn-i İslâm'ı mahv etmektir.

Bütün düşmanlarımız bu gâyeyi ta'kîb ediyorlar. Şimdiye kadar kaç tane İslâm hükûmeti mahv edilmişse hep bu fikrin kurbânı olup gitmişlerdir.

Son zamanlarda Hilâfet-i İslâmiyye'nin yegâne mümessili Osmanlı Hükûmeti olduğu cihetle düşmanlarımız var kuvvetleriyle onun üzerine hücûm etmeye başladılar. Avrupa'dan, Afrika'dan çıkarılmasına karâr verdiler. Bu karâr netîcesi olarak şimdiye kadar Avrupa'nın bir çok yerlerinden sürüp çıkardıkları herkesin ma'lûmudur. Yine bu karârın netîcesidir ki Afrika'dan da çıkarılmak üzere geçen sene gayr-ı meşrû' bir sûrette İtalya'yı üzerimize saldırdılar. Afrika'da Osmanlı Hükûmeti'ne nihayet verdikleri gibi Avrupa'daki kalan yerleri de elimizden almak üzere dört tane kelbi üzerimize hücûm ettirdiler. Avrupalıların Osmanlıları Afrika ve Avrupa'dan çıkarmaktan maksadları yalnız tevsî'-i arâzî etmektir zannolunmasın, onların en birinci emelleri İslâmiyet'i mahv etmek, *Kur'ân-ı Kerîm*'i ayaklar altına almak, Ka'be-i Muazzama'yı hâk ile yek-sân etmektir.

Bunu anlamak için vaktiyle her birisi bir İslâm memleketi olup el-yevm Teslîs'in pâ-yi kahrı altında inil inil inleyen İslâm memleketlerine atf-ı nazar etmek kâfidir. Vaktiyle yüzlerce vilâyeti müştemil olan Endülüs Devlet-i İslâmiyyesi bugün nerede? O koca İslâm memleketinin yerinde bugün kaç tane İslâm var?

Bir vakitler altı yüz câmi'-i şerîf, beş yüz hastahâne, sekiz yüz medreseyi ihtivâ eden ve Devlet-i Emeviyye-i İslâmiyye'nin pâyitaht-ı mu'allâsı olan Kurtuba şehrinde, Gırnata'da bugün kaç tane İslâm var acaba? Hâlbuki Endülüs'ün teslîmi günü bile Gırnata şehrinde üç milyon nüfûs-ı İslâmiyye bulunduğu târîhen mazbûttur.

Ey müslümanlar!

Bu kadar câmi'ler, bu kadar medreseler, milyonlarca müslümanlar ne oldu, biliyor musunuz? O bizim abdestsiz bile girmeye hayâ ettiğimiz câmi'ler kiliseye, tiyatroya, meyhâneye tebdîl edildi. O kadar medreseler hayvan **[206]** ahırı oldu. Milyonlarca müslümanı tedrîcen mahv ü perîşân ettiler. Resmen ve cebren dînden çıkarıp hıristiyan yaptılar.

Avrupa devletlerinin zîr-i esâretine geçen hangi İslâm memleketi var ki orada yavaş yavaş İslâmlar tanassur ettirilmiyor? Avrupalılar bir memleketi istîlâ ederken hürriyet-i dî-

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1102.

niyye, hürriyet-i mezhebiyyeye ri'âyet edeceklerini söylerler, fakat sonra hiç birisine ehemmiyet bile vermezler. Çünkü asıl maksad İslâmiyet'i mahv etmektir.

O kadar uzağa gitmeye de lüzum yoktur. Daha bizden henüz ayrıldıkları cihetle mevcûdiyetlerine hâtime çekilmemiş olan Bulgaristan müslümanlarının hâline atf-ı nazar etmek de bizim için pek büyük hakāyıkın tecellîsine hizmet edebilir! Vaktiyle Bulgaristan'ın pâyitahtı olan Sofya şehrinde 35 câmi'-i şerîf ile 30 kadar mescid olduğu hâlde son zamanlarda ancak –o da gāyet harâb– bir câmi'-i şerîfden başka hiçbir şey kalmamıştı. Bunlardan bazıları kiliseye tahvîl edilmiş bazıları da meyhâne, tiyatro olmuştur. Bî-çâre müslümanlar namâz kılacak bir yer bile bulamıyorlar. Bulsalar bile serbest kılamıyorlar, ön safta namâz kılarken arkalarında Bulgarlar hora tepiyorlar. Onlarla istihzâ ediyorlar. Bunu gidip bizzat gördüğüm için hilâfına kat'iyyen ihtimâl vermiyorum. İ'lân-ı harbden beri Bulgaristan'da bulunan bed-baht müslümanlar ne hâlde bulunuyorlar?

O vahşî haydûd Bulgarlar dokuz yaşında olup henüz sinn-i bülûğa vâsıl olmamış olan kızların bile namusuna ta'arruz etmiyorlar mı? Muhadderât-ı İslâmiyyenin cevher-i nâmûsunu pâymâl etmediler mi? "İslâm kadınlarının gençleri kucağa, ihtiyârları ocağa" diye şarkılar söylemiyorlar mı? Mukaddes câmi'lerimizin bazıları hedm ve tahrîb, bazıları da kiliseye tahvîl edilerek kubbelerinin üzerine çanlar asılmıyor mu? Bunlar hergün gözümüzün önündeki şeyler olduğu hâlde maksad İslâmiyet'i mahv etmek değildir diye kendimizi nasıl teselli ederiz? Her gün gazeteler bar bar bağırıyorlar, Müslümanlık ortadan kalkmalıdır diye feryâd ediyorlar.

Ben misâl olmak üzere bunlardan bir tanesini burada kari'în-i kirâma arz etmek istiyorum: Rusya Hükûmeti'nin pâyitahtı olan Petersburg'da çıkan nîm resmî *Novye Vremya* gazetesinin 16 Eylül sene 327 târîhli nüshasında Budapeşte'den şöyle bir telgraf vardı:

"Bundan sonra İslâmiyet'i müdâfaa etmek pek fazladır. O İslâmiyet ortalıktan kalkmalı, medeniyet nokta-i nazarından İslâmiyet'in bekāsı değersizdir. Zîrâ İslâmiyet medeniyetin düşmanıdır. Müslüman pâdişâhlığı artık sukūt etmeli (mahv olmalı). Zîrâ bunlardan hiç birinde dâhilen pâdişâhlık denilecek bir şeyler yoktur…!"

Ey ehl-i kıble!

Avrupalıların her türlü ef'âl ve harekâtı bize karşı nasıl bir fikir beslediklerini âşikâr bir sûrette gösterdiği için buna dâir fazla söze lüzum görmüyorum. Binâenaleyh biz hâlâ pûyân olduğumuz gafletten uyanmaz ve bizim için bu kadar icrâ edilen haksızlıklardan ibret almazsak millet-i İslâmiyyenin âtîsinden korkulur. Bir seneden beri mühim bir memleketimize hücûm eden bir düşman ile merdâne çarpıştığımız hâlde netîcesinde –avn-i samedânî ile hiç de mağlûb olmadığımız hâlde– Afrika'dan çekilmemize karâr verildi. Bunu müteâkib de Avrupa'dan çıkmamıza verilen karâr mevki'-i tatbîka konulmak isteniyor!!

Fakat emîn olunuz ki: Eğer Hükûmet-i Osmâniyye'yi Avrupa'dan çıkaracak olurlarsa o zaman Asya'da da bırakmazlar. Ma'âzallah İslâmiyet de mahv olup gider. Çünkü bu def'a Avrupa'dan çıkmamız pek vahîm bir tehlikeyi mûcib olacak, bu âdetâ İslâmların Endülüs'ten çıkarılmalarına benzeyecektir. O zaman da İslâmları çıkaran Ferdinand nâmında bir kâfir-i bî-dîn idi. Binâenaleyh bugün üç yüz altmış milyon nüfûs-ı İslâmiyyenin hayâtı taht-ı tehlikede bulunuyor. Onların hepsi Osmanlı müslümanlarından ümîd-i necât bekliyorlardı. İşte bunun içindir ki: Avrupalılar da Osmanlıları mahv etmeye çalışıyorlar. Çünkü bir kere Osmanlı bayrağı aradan kalktıktan sonra âlem-i İslâm'ın tam ma'nâsıyla ümidi kesileceği şübhesizdir. Hattâ İngiliz gazeteleri bile Osmanlıları mahv etmedikçe Hindistan müslümanlarının ümidi kesilmez. İngiltere hükûmetine munkād olmazlar diye alenen makāleler neşr ediyorlar. İşte bunun içindir ki bu şânlı bayrağı kuvvetleştirmeye çalışan kahramanların nâmları kıyâmete kadar târîhin en parlak sahifelerinde bâkī kalacaktır.

Ey Osmanlı müslümanları!

Bu dalmış olduğumuz fenâ uykudan ne zaman uyanacağız, artık yeter! Biz Osmanlılar nazar-ı intibâhımızı açmalıyız! Hiç olmazsa mâzîmizden târîhimizden ibret alarak rûh-ı pâk-i eslâfdan mahcûb olmalı ve eski muzafferiyetimizi göz önüne getirmeliyiz! Biliriz ki bu vatan-ı Osmanînin her avuç toprağı binlerce şühedâ kanıyla yoğrulmuştur. Hep feth ettiğimiz yerler can bahâsınadır, şimdi hâ'ifâne, miskînâne eydî-i a'dâya teslîm mi edeceğiz?...

Zâten i'lâ-yı kelimetu'llâh için, dînin, vatanın muhâfazası için malımızı, canımızı fedâ edeceğimize dâir Cenâb-ı Hak bizden vaad almadı mı? (اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فى سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا…) âyet-i kerîmesi bu yolda vermiş olduğumuz vaadi göstermiyor mu? Elimizde, evimizde bulunan Kitâb-ı mukadesde bu gibi âyât-ı kerîmeyi her gün görüp işitirken, o Kitâb-ı mukaddes bizlere hitâben: Müslümanlığı muhâfazaya çalışmadıkça, onu düşmanlarının tecâvüzünden kurtarmadıkça sizin için iki cihânda râhat yoktur diye nidâ edip dururken nasıl olur da biz hâlâ pûyân olduğumuz gafletten uyanmıyoruz?...

[207] Ey Osmanlı Ordusu!

Bugün Kosova sahrâsında düşmanın süngüleri, pis mülevves çizmelerinin pâ-yı tahkīri altında bulunan; dînin, vatanın selâmeti için düşman ile merdâne çarpışırken şehîd olarak bir hayât-ı câvîde nâil olan Osmanlıların büyük pâdişâhı Hudâvendigâr Sultân Murâd Hân hazretlerini düşünün! Vaktiyle Anadolu'yu zîr-i idâresine aldıktan sonra Rumeli'ye geçerek oranın da fethine mübâşeret eden meşhûr Sazlıdere Muhârebesi'nden sonra Edirne'yi feth edip onu ikinci pâyitaht i'lân eden bu cesûr Osmanlı pâdişâhı bizim ecdâdımızdan değil mi? Bizler de o büyük ecdâdlarımızın ahfâdı değil miyiz?

Dünyaları hayretler içinde bırakan, kayserleri tir tir titreten Rumeli fütûhât-ı müdhişesini yapan o büyük pâdişâhımız bugün düşman askerlerinin süngüleri arasında, mülevves çizmeleri altında âh ü enîn ediyor, bizden imdâd taleb ediyor. "Ey benim ahfâdlarım koşun, beni bunların elinden kurtarın" diye feryâd ü figān ediyor. Gözlerini dikmiş, boynunu bükmüş de yalvarıyor.

Ey mu'azzam Osmanlı Ordusu, ey Osmanlılar!

Bu kadar fütûhât ile dünyâları yerinden oynatan bu muhterem pâdişâhın Miloş Kapiloviç nâmında bir Sırplı tarafından Kosova sahrâsında şehîd edilen bu büyük ecdâdımızın bugün düşmanlar içinde bulunmasına nasıl râzı oluyoruz? Eğer biz onların hayru'l-halefi olduğumuzu bil-fi'il isbât edemez, o muhterem şehîdin türbe-i mukaddesesini hâin, nâ-merd, canavar düşmanlarımızın elinden kurtaramazsak onların ahfâdı olduğumuzu nasıl iddiâ edebileceğiz? Rûz-ı cezâda onların huzûruna hangi yüz ile varabileceğiz? Fâtihlerin, Selîmlerin, Murâdların, Yıldırımların … ruhlarını şâd etmek istersek bu mukaddes vatanı murdâr ayaklarıyla kirletmek isteyen alçak düşmanlara haddini bildirmeliyiz. Eğer biz dünyalara meydan okuyan Viyana kapılarına kadar gidip dayanan ecdâdımızın ahfâdı isek ya bir ferd kalmayıncaya kadar bu mukaddes topraktan alçak düşmanlarımızı sürüp çıkarmalıyız, yahud bir müslüman kalmayıncaya kadar bu uğurda şehîd olmalıyız da nâ-merd düşmanın vatanımızı çiğnediğini bâri gözlerimiz görmesin. Belki o zaman ecdâdımızın huzûrunda söz söylemeye biraz hak kazanmış oluruz. İşte biz de sizin gibi bu vatanı müdâfaa ederken şehîd olduk demeye hak kazanır, sonra da huzûr-ı ilâhîde ölünceye kadar vatanını müdâfaa edenlere Cenâb-ı Hakk'ın vereceğini vaad etmiş olduğu ni'metleri taleb etmeye yüzümüz olur. Yok eğer göz göre göre bu vatanı düşmanlara çiğetirsek dünyâda en sefîl bir mahlûk sırasına geçeceğimiz gibi âhirette de Allah'ın en büyük azâbına ma'rûz kalacağız.

Hem ne hâcet ölümden ölüme fark yok mudur? Vatanı müdâfaa uğrunda şânlı bir ölüm ile ölmek pek çok hayâta gıbta-fermâ olduğunu bilmiyor muyuz? Binâenaleyh bu kadar mukaddes, bu derece mu'azzez olan memleketimizi muhâfaza uğrunda bütün malımızı, canımızı fedâ etmek bizim için servet sâhibi olup da miskînâne, zelîlâne yaşamaktan daha hayırlıdır. Gözümüzün önünde bu kadar muhadderât-ı İslâmiyyenin nâmûs-ı ismeti lekedâr edildikten, yüzlerce câmi'ler kilise olduktan, milyonlarca müslümanlar cebren Hıristiyan edildikten sonra yaşamak "va'llâhi'l-azîm bi'llâhi'l-kerîm" bizim için züldür. Bu sûretle yaşamaktan toprak altına girmek bin kat hayırlıdır.

Ey Ordu-yı İslâm!

Siz bugün bil-fi'il meydân-ı harbde düşmanın karşısında saf bağlamış o düşman-ı bed-nâm tarafından dîn-i İslâm'a, hazret-i *Kur'ân*'a, vatan-ı mukaddese doğru vezân edip gelecek olan kıvılcım ateşlerine vücûdlarınızı siper ediyorsunuz. Öyle ise bakınız! Muhâfazası için can verdiğiniz hazret-i Kur'an sizlere karşı ne diyor: [1](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ.وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) "Ey mü'minler! Dîn, vatan düşmanlarınızla fî sebîli'llâh mücâhede ederken muhârebe meydânlarında karşılaştığınız, safları tertîb ederek düşmanla uğraşmaya başladığınız vakit sakın a'dânıza arka çevirip de kaçmayınız! Her kim muhârebe meydanından firâr ederse gazab-ı ilâhîye müstahak olur. Cenâb-ı Hak dünyâda o gibileri rezîl ü rüsvây eylediği gibi, âhirette de âsîler, cânîler için hâzırlamış olduğu cehennem âteşleri içinde yakar."

Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki meydân-ı muhârebede düşmandan korkarak arkaya dönüp kaçmak en büyük günâh, pek azîm bir cinayettir. İşte bunun içindir ki: Hazret-i Peygamber (sav) bir hadîs-i şerîfinde [2](اجتنبوا الكَبائِرَ السَّبْعَ:) buyurmuş ve binâenaleyh esnâ-yı harbde firar etmeyi Allah'a küfür, bilâ-sebeb insan öldürmekle beraber ta'dâd ederek ekber-i kebâirden saymıştır. Şu hâlde meydân-ı muhârebeden firâr edenlerin cezâsı Cenâb-ı Hakk'ın birliğini inkâr derecesinde şedîddir.

Ey ordu-yı İslâm, ey dînin, vatanın müdâfaası için muhârebeye koşan şânlı asker!

Siz biliniz ki muhârebede düşmana karşı arka çevirip firâr etmek dîn-i İslâm'ı, hazret-i *Kur'ân*'ı ayaklar altına alıp parça parça etmek demektir. Çünkü bir neferin muhârebeden kaçması memleketin –ma'âzallah– düşman eline girmesine sebeb olur.

Bakınız hazret-i *Kur'ân* ne diyor:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ [**208**] لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ[3]

"Habîbim, bilmiyor musun o kimselerin hâlini ki sayıları binlere bâliğ olduğu hâlde –memleketlerine tecâvüz eden düşmanın hücûmuyla gelmesi muhtemel olan– ölümden korktukları için memleketlerini bırakıp kaçtılar da Allah onları yine öldürdü, sonra da tekrar diriltti. Şurası da muhakkaktır ki; insanların hepsine Allah'ın ihsânı pek çoktur. Lâkin insanların çokları bu ni'metin kadrini bilmezler. Bir de siz Allah, dîn, vatan uğrunda düşmanlarınızla merdâne bir sûrette çarpışın muhârebe edin! Hem iyi biliniz ki Allah hem işitir, hem bilir."

Ey Ordu-yı İslâm!

Allah aşkına, dîn, vatan hürmetine bugünkü günde hepinizin gözleri bu âyet-i kerîmenin, bu kānûn-ı ilâhînin ma'nâyı şerîfine mün'atif olsun! Allah'ın bu lâ-yetegayyer kānûnu sarâhat-ı kat'iyye ile gösteriyor ki: Dîn, vatan düşmanları ile muhârebe ederken düşmanın hücûm etmesiyle gelecek ölümden korkarak, düşmandan pek çok efrâda mâlik olan bir millet, bir ordu tam ma'nâsıyla izhâr-ı şecâ'at etmez, düşmana mukāvemet etmeyerek hayât-ı şahsiyyelerini ölüme tercîh ederler, düşmanın kurşunuyla ölmemek için memleketi terk edip düşmandan firâr ederlerse Allah o milleti, o orduyu düşmana terbiye ettirir. Düşman cesârete gelerek var kuvvetiyle firârîlerin üzerine hücûm eyler, onları ta'kīb ve tenkîl eder, bazılarını öldürür, bazılarını da esîr alır. Bu sûretle –düşman– muhârebede gālib mevki'inde kalır, kaçmaları sebebiyle mağlûb olanların istiklâl-i millîlerini mahv eder, onları her sûretle kendisine itâate mecbûr kılar, ribka-i esâretine geçirir. Berikiler –kaçanlar– da pek uzun bir zaman bu esâret, bu zillet, bu meskenet vadilerinde yuvarlanıp mahv ü perîşân olurlar. Kaçtıkları ölümden daha bedter bir musîbete, bir felâket-i uzmâya dûçâr olurlar. Akılları başlarına gelip de –eğer o zamana kadar düşman mevcûdiyetlerine nihayet

[1] Enfâl, 8/15-16

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,*145.

[3] Bakara, 2/243.

vermezse– istiklâl-i millîlerini iâde edinceye kadar bu felâketten kurtulamazlar…

Binâenaleyh meydân-ı muhârebeden firâr edip de düşmanın cesâretini artıranlar –gerek zâbit, gerek nefer– memleketi a'dâ-yı dîn ve vatana teslîm edenler, dünyâda en müdhiş bir ölümle ölecekleri gibi, huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde de bu amellerinden dolayı rezîl ü rüsvây olarak en büyük cezâya çarpılacaklardır. Bunda şübhe etmek vahdâniyet-i ilâhiyyede tereddüde düşmek kadar azîm bir cinayettir ki: Buna müslüman olan hiçbir ferd tahammül edemez. Hem ne hâcet! İnsan kaçmakla ölümden kurtulabilir mi? Vakit gelince nerede olsak yine bizi bulur. [1](قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ) [2](اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فى بُرُوجٍ مُشَيَّدَة...) ,(مُلَاقيكُم...

Ey muhterem zâbitân-ı Osmâniyye!

Siz de muhârebede düşmanlarımıza galebe etmek için Osmanlı zâbitânına mahsûs bir fezâ'il-i ahlâkiyye ile efrâd-ı askeriyyenin hüsn-i zannını kazanın. Sakın! Sizden zerre kadar sû'-i zannı mûcib ef'âl ve harekât sâdır olmasın. Çünkü büyüklerden sudûr eden en ufak bir kusûr gāyet büyük gözükür. Binâenaleyh vatanın, dînin, kurtulması evvelâ Allah sonra da dirâyet ve fetânetinize, sizin süngülerinize, tüfeklerinizden çıkacak kurşuna baktığı bu dakīkada efrâd-ı askeriyyenin sû'-i zannını mûcib olacak zerre kadar dînî bir kusûrda bulunmamanız lâzımdır ki (البادى اظلم) sırrına mazhar olmayasınız!

Ey şânlı Osmanlı askerleri!

Sizin de vazîfeniz zâbitânınızın, başınızda bulunan âmirlerinizin her sûretle emrine inkıyâd etmektir. Bakınız! *Kur'ân* sizlere ne emrediyor: [3](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اَطيعُوا اللّٰهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) Allah'a, peygambere, âmirlerinize, zâbitlerinize… itâat edin! Eğer siz Allah'ın cennetlerine sâhib olmak isterseniz be-heme-hâl zâbitânınıza itâat edin. Öl dedikleri yerde ölün. Eğer böyle yapmazsanız Allah sizi dünyâda rezîl ü rüsvây ettiği gibi, yevm-i kıyâmette de cehennem âteşleriyle yakar. Hasire'd-dünyâ ve'l-âhire olursunuz.

Ey Ordu-yı İslâm!

Eğer siz i'lâ-yı kelimetu'llâh, muhâfaza-i vatan için muhârebeye girdiğiniz vakit *Kur'ân-ı Kerîm*'in evâmir-i kat'iyyesinden inhirâf etmez, düşmana arka çevirmeyerek mücâhedenizde azm ü sebât ederseniz emîn olunuz ki sizin bir neferiniz düşmanın on neferine bedel olur. Bu sûretle düşman ne kadar çok olursa olsun size mağlûb olarak kaçacaktır. İşte kat'iyyetinde şübhemiz olmayan kānûn-ı ilâhî böyle diyor: [4](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

Aksekili
Ahmed Hamdi

نشرة

«ارسلتها الجمعية الهلال الاحمر العثمانى تستنهض بها حمية حجاج بيت الله الحرام، ونحن نستنهض بها حمية كافة اهل الوجود والايمان»

بسم الله الرحمن الرحيم

«وتعاونوا على البر والتقوى»، «ان تنصروا الله ينصركم ويثبت اقدامكم» يا حجاج بيت الله الحرام وزوار سيد الانام.

نحمد الله الذى هدانا بالدين وجعل العز بجهاد اهل الحرب الباغين [**209**] الظالمين ونصلى ونسلم على من كسرة سنة فى نصرة دين الله ومفغلت كبد عمه انتقامًا من احياء الله.

وبعد فانا اول مانطلبه من الله لكم بلوغ مأمولكم سالمين والرجوع الى اوطانكم غانمين ثم نقول لكم والحزن قد زلزل جناننا والحسرات تكاد تمنعنا، ابتهلوا ابتهلوا وتضرعوا الى الله القوى القدير فى ذلك المنسك والقويم اول بيت اسس على التقوى والمقام المقدس مرقد علم الهدى بقلوب خاضعه وافئدة خاشعه بان يؤيد مركز الخلافة الاسلامية وحامى بيضة الشريعة المحمديه السلطان العادل سلطان البلاد والعباد وخليفة الهادى الى سبيل الرشاد امير المؤمنين «محمد رشاد» وينصر جنوده المحاربة المرابطة فى ساحة الجلاد وحدود البلاد، فقد تألب عليه عصب من الاعداء الذين اعتادوا ان يعملوا سرًا وعلانية على زلزلة مقام الخلافة والله من ورائهم محيط، «يريدون ان يطفوا نور الله بافواهم ويأبى الله الا ان يتم نوره.»

فان اليونان والبلغار والصرب واهل الجبل الاسود اتحد وامع بعضهم البعض واتخذوا الفساد واراقة الدماء ونهب العباد ديدنا ولم يألو جهدًا فى اغواء السزج من الرعايا فى ولا ياتنا الغربية وكلما رؤا الدولة الاسلامية مشغولة ببعض الخطوب يبثون عصابات الاشقياء ويقتلون الرجال والنساء والاطفال بالقنابل وينشرون فى جرائد اوروپا اعمالهم الفظيعة ويستدونها الى المسلمين املاً فى استجلاب مساعدة الدول الاوروبية على توسيع ممالكهم بانتقاص ممالكنا، وفى هذه الايام لما وجدوا مركز الخلافة فى شغل شاغل بالمصيبة الدهماء والحرب العقيمة حرب طرابلس الغرب طمعوا اطمع اشعب فى نوال خيالهم القديم فساقوا الى حدودنا خيلهم ورجلهم واتفق اربعتهم على محاربتنا ظنًا منهم ان قناتنا قد لانت وشو كتنا قد كسرت ولكن خاب ظنهم فان حكومتنا قالت.

لايسلم الشرف الرفيع من الاذى
حتى يراق على جوابنه الدم

وخفت خطاها وارسلت جيوشها وفرسان الحرب الى ساحة الوغى، وهرول المسلمون والعثمانيون الى نصرة الحق والزود عن الاوطان. وهاهم اليوم يقارعون الاعداء المحاربين وجهًا لوجه بالمدافع والبنادق والسيوف.

ولايخفاكم ان المحاربة فى هذا الزمان ليست كالمحاربة فى الازمان السالفه لاسيما وان برد هذا الفصل بشكل جيشًا من الامراض هوا نكى من جيش العدوّ اللدود وحيث ان ديننا المبين يأمر بالمواساة ونبينا الكريم صلى الله عليه وآله قال «المسلمون كالبنيان يشد بعضهم بعضا» وقال صلى الله عليه وسلم «لايكمل ايمان المرء حتى يحب لاخيه المسلم كما يحب لنفسه» وقال صلى الله عليه وسلم ما معناه «المؤمنون كالجسد الواحد اذا اشتكى منه عضو تداعى لهالباقى بالحمى والسهر.»

وحيث ان العالم المتمدن فى اوروبا قد اتحذ عادة حسنة وهى تشكيل الجمعيات لاسعاف ومداواة جرحاء الحرب.

لاجرم ان كنا نحن اولى بهذ العمل منهم مقتضى اوامر ربنا ونصوص نبينا فاعتمدنا على الله تعالى وعلى كرم المسلمين ومن يحب على الخير من الناس اجمعين. فشكلنا هذه الجمعية وسميت بالهلال الاحمر العثمانى لتصرف قواها وعناياتها فى ارسال الاطباء والعلاجات وآلاة المداواة الى ساحة الحرب. ومن البديهى ان من يعلمان اربعة دول تحارب دولتنا العثمانية يستطيع ان يقدر مقدار الجر حاء والمرضاء الذين يصبحون فى حاجة الى المعالجة وانه عدد غير قليل ولهذا رأينا من الواجب الذين ان لا تكونوا محرومين من الاشتراك بالمدافعة عن حياض الخلافة. وليست المدافعة منحصرة فى امتشاق الحسام بل تكون ببذل المال ايضاً كما قال تعالى

[1] Cuma, 62/8.
[2] Nisâ, 4/78.
[3] Nisâ, 4/59.
[4] Enfâl, 8/45.

«وجاهدوا باموالكم وانفسكم» وهذا المال لاستحصال وسائل رفع الآن لام والاسقام عن المجاهدين فلذا ندعوكم الى بذل المال اعانة لهذه الجمعية التى اخذت على عاتقها القيام بهذا العمل العظيمة فايدته.

واعلموا ان كثيراً من الدول الاجنبية عرضوا الاشتراك فى مساعدتنا بمثل هذا العمل. وانا نعيذكم بالله وآياته ان لا تكونوا احجم منهم عن هذا العمل المبرور بل كونوا على يقين بالن بذل المال فى هذا السبيل افضل من سيل كثيرة سواه فاننا نخاف ان تقاعدنا عن التناصر يحل علينا وعيده صلى الله عليه وسلم المصرح فى قوله «وحجوا قبل ان لا تحجوا» فالبدار البدار يا رواد الثواب واولى الالباب الى قوله تعالى «وتعاونوا على البر والتقوى» وقوله تعالى «واحسنوا ان الله يحب المحسنين» وهذا هو القرض الحسن والله سبحانه وتعالى يقول «وبشر الذين آمنوا وعملوا الصالحات ان الهم جنات تجرى من تحتها الانهار» «ومن يقرض الله قرضاً حسناً يضاعفه له» وقال صلى الله عليه وسلم ما معناه ان الله سبحانه وتعالى يقوم يوم القيامة وحين الحساب «عبدى عبدى استعطمتك فلم تطعمنى فان عبدى المسكين استطعمك فلم تطعمه» وهانحن قد استطعمناكم لمن يجودون بارواحهم فى سبيل الذود عن هذه الدولة الباقية للمسلمين على وجه الكرة الغبراء وفى هذا فليتنافس المتنافسون والله ولى توفيقنا وتوفيقكم الى ما فيه الخير لنا ولكم فى الدين والدنيا وصلى الله وسلم على نبينا وشفيعنا الذى انزل الله عليه فى كتابه المجيد «وجاهدوا باموالكم وانفسكم» وقوله تعالى «ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم بان لهم الجنة يقاتلون فى سبيل الله فيقتلون ويقتلون وعداً عليه حقاً فى التوراة والانجيل والقران ومن اوفى بعهده من الله فاستبشروا ببيعكم الذى بايعتم به وذلك هو الفوز العظيم» صدق الله العظيم والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.

MEKÂTÎB

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Efendim

Cihâda bedenen veya mâlen mu'âvenet her müslim için farzdır. Udhiyyede vâcib olan irâka-i dem olup hakku'llâhtır. Binâenaleyh şu hâlde hem farzı, hem de vâcibi îfâya kudretimiz bulunmadığından ileride si'a-i hâlimizde **[210]** vâcibi de iskāt etmek niyetiyle mukaddem olan farzı îfâ için tedârik edebildiğimiz iki kurban bedeli olan iki buçuk lirayı iâne-i cihâdiyye olmak üzere Harbiye Nezâreti'ne teslîm ettik. zaman ve ahvâl münâsebetiyle ictihâdımıza pek çok ihvânın iştirâkine ümîdvârız.

Mütekāidînden Refîkası
Muhyiddin **Nüzhet**

MATBÛÂT

İLK KAZMAYI PÂDİŞÂHIMIZ VURMALI!

Müdâfaa-i Milliyye Mes'elesi

İstanbul matbûâtının ekseriyet-i azîmesi birkaç günden beri Müdâfaa-i Milliyye Teşkîlâtı'ndan bahs etmekte oldukları cihetle bu husûs taşralarda dahi pek büyük bir hâhiş uyandırmış ve böyle bir teşkîlât vukū'unda şehrimiz ve civar kasabât ve kurâdan dahi pek çok kimselerin nakden ve bedenen hemen bu emr-i azîme iştirâk edecekleri görülmekte bulunmuştur.

Avrupa'da bir müessese-i âliyyenin vaz'-ı esâsında hâzır bulunan kralların, imparatorların ilk temel yerinin kazmasını kendi elleriyle vurdukları daima görülür. Sevgili Halîfemizin kumandan-ı a'zam efendimiz hazretlerinin dahi bütün vatanın müdâfaa, hayat ve memâtına tealluk eden şu mes'elede te'sîs edilecek hutût-ı müdâfaa istihkâmâtının ilk kazması yed-i mü'eyyed-i hümâyûnla vurulduğu günün haftasına kalmaz Çatalca'dan beş kat müstahkem mevâki' hemen inşâ olunmuş görülecektir. Şehriyâr-ı âlî-tebâr efendimiz ise sinn-i şâhânelerinin adem-i müsâ'adesine mebnî meydân-ı harbe gidemedilerse bu emr-i mühim ve azîmi îfâ buyuracaklarında aslâ şübhe ve tereddüdümüz yoktur. İş buraya geldi de bu şekle girdi mi? İstanbul surları hâricinde kendi erzakıyla çalışacak yüz binlerce halk mevcûd olacaktır.

İstanbul matbûâtına karşı nasîhat vermek haddimiz değildir. Acaba muhârebe târîhinden i'tibâren ta'kīb edilecek hatt-ı hareket hakkında İstanbul matbûât erkânı beyninde olsun müzâkere ettiler mi? Şübhesiz ki hayır!..

Böyle acı ve târîhî dakīkalar geçirdiğimiz zamanda halkın en ziyâde kuvve-i ma'neviyyesine hizmet edecek matbûâttır. Matbûât erkânı dediğimiz gibi bir kere toplansa idi; ta'kīb edilecek hutût-ı harekâtı ta'yîn etse idi, şimdiye kadar yek-diğerine mübâyin neşriyât ve havâdisle halkı bu derecelere kadar sükūt-ı hayâle uğratmazlardı!

Heyhât!... ki onlar arasında da el-ân bir ittihâd görülemiyor. Hâlâ yek-diğerinin bacağına ip takmadan, yalanlarını dehlemekten, birbirlerine hased etmekten aslâ hâlî kalmıyorlar!

Bugün bil-ittihâd zât-ı hazret-i pâdişâhîyi, arz ettiğimiz müdâfaa-i milliyye mes'elesine müttefikan bir da'vet ve buna muvaffakiyet, dünyâyı bir pâdişâhlığa az gören hakanlarımızın kabirlerini, Emânât-ı Peygamberî'yi muhtevî olan makāmât-ı mukaddesenin kapılarını Bulgar çizmeleriyle çiğnetmemeye sebeb olur. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

(Anadolu Sesleri)

ŞU'ÛN

BALKANLAR CİHÂDI

–Bu hafta bir devre-i tevakkuf ve intizârla geçmiştir–

25 Teşrînievvel, Perşembe:

Edirne kuvâ-yı müdâfaasının şanlı bir sûrette müdâfaa eylediği ve hücûm eden düşmanı târumâr ederek püskürttüğüne dâir resmî bir haber neşr olunuyor. Bâbıâlî'de Sadr-ı a'zam nezdinde akd-i ictimâ' eden ümerâ-yı askeriyyenin harbe devâm etmek üzere karâr verdikleri haber alınıyor. Şark Müretteb Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa bugün İstanbul'a geliyor. Hariciye nâzırının da'veti üzerine beş devlet-i muazzamanın süferâsı bugün Bâbıâlî'ye geliyorlar.

Bâbıâlî'den avdetlerinde hey'et-i süferâ Avusturya Sefârethânesi'nde ictimâ' ederler. Sadr-ı a'zam tarafından sûret-i resmiyyede kendilerine memleketin emn ü âsâyişi hakkında te'mînât veriliyor. Ve bed-hâhâne erâcîfe ehemmiyet vermenin şâyân-ı teessüf olduğu beyân olunuyor. Fransa'nın Leon Gambeta zırhlı kruvazörü limanımıza muvâsalat ediyor, 21 pâre top endahtıyla resm-i selâmı îfâ eyliyor. Almanya'nın Vineta kruvazörü de bugün geliyor.

26 Teşrînievvel, Cuma:

Bugünkü gazeteler müttehidü'l-lisân Müdâfaa-i Milliyye'den bahs ediyor ve ahâlînin hamiyet-i dînıyye ve milliyyesini tahrîk ediyorlar. Bugün bir teblîgât-ı resmiyye Edirne'nin metânetini, Edirne mıntıkasında muzafferiyâtın tevâlî ettiğini, Edirne Vilâyeti'nden makām-ı sâmî-i Sadârete 24 Teşrînievvel târîhiyle mevrûd telgrafnâmeye istinâden i'lân ediyor. Manastır Vilâyeti'nden çekilen diğer bir telgrafta Soroviç havalisinde Sırplarla olan müsâdemâtta askerlerimizin ihrâz-ı muvaffakiyet eylediğini ihbâr eyliyor. Nâzım Paşa'nın 25 Teşrînievvel târîhiyle çekmiş olduğu diğer bir telgrafta bir düşman süvari keşif bölüğünün Tekfurdağı'na altı kilometre mesafede görülerek kuvâ-yı askeriyyemiz tarafından tard olunduğu bildiriliyor. Bugün dahi Bâbıâlî'de ümerâ-yı askeriyyeden mürekkeb bir encümen-i fevkalâde akd olunuyor. İtalya bandırasını hâmil Emanuel Filibreto nâm zırhlı ile Avusturya bandıralı Aspern nâm zırhlı kruvazörleri de bugün limanımıza geliyorlar. Bugün mevki'-i harbde esîr düşen düşmanlardan bir kısmı Dersaadet'e getiriliyor. Birçok Rusya müslüman gönüllüleri Sivastopol'dan vapurla şehrimize geliyor. Doğruca Harbiye Nezâreti'ne mürâcaat eyliyorlar.

27 Teşrînievvel, Cumartesi:

Edirne'den yine muzafferiyet haberleri geliyor. Edirne valisinden makām-ı Sadârete gelen resmî telgraflarda: "Edirne mevâki'-i müstahkemesinin garb cebhesiyle Maraş mıntıkasında 25 Teşrînievvel sabah vasatî sâat sekizden akşam saat yediye kadar devâm eden muhârebe yarım saat fâsılayı müteâkib be-tekrâr başlayıp gece sabaha kadar ve 26 Teşrînievvel'de dahi bütün gün kemâl-i şiddetle devâm ettiğini ve Maraş'da asâkir-i Osmaniyye'nin süngü hücûmlarına düşmanın mukāvemet edemeyip telefât-ı külliyye verdikten sonra bir hâl-i perîşânîde ric'at eylediğini, düşmandan yüzlerce Manliher tüfengi ile bir hayli cebhâne iğtinâm olunduğu; Garb Cebhesi'nde de şiddetli top ateşi düşman bataryalarını sükûta mecbûr ettiği, cenûb cihetinde dahi düşmanın telefât-ı kesîre ile püskürtüldüğü ve bu 39 saatlik kanlı muhârebenin cidden ve hakîkaten Osmanlı târîhine zîb-âver olacak derecede parlak muzafferiyâtla netîcelendiği" tebşîr olunuyor. Ricâl-i askeriyye bugün de Bâbıâlî'de ictimâ' ediyorlar.

[211] 28 Teşrînievvel, Pazar:

Bugünkü gazetelerle hükûmet tarafından "Asâkir-i Osmaniyyenin Çatalca hatt-ı müdâfaasına çekilmek lüzumunu his ile orada ikmâl-i tahşîdât etmekte bulunduğunu ve bunun pâyitahtın kapısı önünde bir muhârebe bulacağından ibâret olduğu ve bu sûretle de heyecân ve halecânlara sebebiyet verebileceği nazar-ı i'tibâra alınarak her türlü vekāyi'in önü alınmak üzere tedâbîr-i zâbıta ve siyâsiyye ittihâz edildiği" beyân edildikten sonra âsâyiş-i memleketi ihlâl etmek kasdıyla bed-hâhâne şâyialar neşr eden fesedenin şiddetli mücâzâta dûçâr edileceği resmen teblîğ olunuyor. Ve "hükûmet-i hâzıranın istinâd ettiği selâmet-i vatan emel-i millîsinden ahz-ı kuvvetle ve faâliyet-i azîme ile harekete âzim ve her türlü tereddüdden sâlim" olduğu i'lân olunuyor. Bâb-ı Meşîhat'ten dahi Çatalca'da ictimâ' etmekte bulunan efrâd-ı askeriyyeye anlayacakları lisân ile nesâyih-i lâzıme ve müessire îfâsıyla ordu-yı hümâyûnun takviye-i ma'neviyyâtı ve efrâdın tezâyüd-i şevk ve gayretleri için ulemâdan yüz kadar natûk ve nâfizü'l-kelim zevâtın Hadımköyü'ne i'zâmları hey'et-i askeriyyece bil-ittihâz, Meclis-i Vükelâca tensîb olunan karâr iktizâsından olduğu vechile Bâb-ı Fetvâca Dersaadet'teki müderrisîn-i kirâm ile ricâl-i ilmiyyeden evsâf-ı mezkûreyi câmi' zevâtın ordu-yı hümâyûn karargâhına âzim olacakları i'lân olunuyor. Ulemâ-yı müşârun-ileyhimden elli zât bugün karargâha gidiyorlar. Meydân-ı harbden peyderpey Dersaadet'e gelen muhâcirîn arasında kolera hastalığı vukū' bulduğundan bugünden i'tibâren pâyitaht koleralı i'lân edilerek tedâbîr-i sıhhiyeye tevessül olunuyor. Bugün de düvel-i muazzama süferâsı Avusturya Sefârethânesi'nde ictimâ' ediyorlar. A'yândan Müşîr Fuad Paşa, Bahri ve Veli paşalar Çatalca'ya azîmet ediyorlar.

29 Teşrînievvel, Pazartesi:

Tekfurdağı civarında düşmanın bir bataryası donanmanın top âteşiyle mahv ü perîşân edildiği Donanma Kumandanlığı'ndan bildiriliyor. Çatalca'ya azîmet etmiş olan hey'et-i askeriyye ve a'yân Dersaadet'e dönerek hâl-i ictimâ'da bulunan hey'et-i vükelâya dâhil oluyor. Hâl ve mevki' ve vaz'iyet-i harbiyye hakkında îzâhât ve ma'lûmât veriyorlar. Bugün mütâreke akd olunacak diye bir şâyia deverân ediyorsa da asılsız olduğu ma'lûm oluyor.

30-31 [Teşrînievvel] Salı, Çarşamba:

Selanik valisi Dersaadet'e hareket ediyor. Rumeli hakkında bir çok husûsî haberler alınıyor. Fakat gazetelerde bu bâbda bir şey münderic değildir. Herkes hayret ve intizâr içindedir. Bütün ümîdler Allah'a, Çatalca ordusuna kalmıştır.

ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT

İranîler arasında:

Tüccâr ve teba'a-i İraniyyeden mürekkeb teşekkül eden komisyon vâsıtasıyla mecrûhîn-i guzât-ı Osmanî için iâne cem' edilmekte olduğunu evvelce yazmış idik. İran Sefîr-i Kebîri İhtişâmü's-Saltana Mîrzâ Mahmud Hân hazretleri vilâyât-ı şâhâne kâr-perdâzlarına dahi telgrafnâmeler keşîdesiyle oralarda mukīm teba'a-i İraniyyece de iâne cem' edilmesini iş'âr ve kaviyyen tavsiye buyurduklarından Basra'da mukīm teba'a-i İraniyyeden derhâl altmış Osmanlı lira-

sı cem' ve şehr-i mezkûrda mukīm Hilâl-i Ahmer Cem'iyet-i muhteremesine tevdî' kılındığı Basra Başkârperdâzlığı'ndan Sefâret-i Kübrâ'ya vârid olan telgrafnâmede bildiriliyor.

İran Sefîr-i Kebîri İhtişâmü's-Saltana Mîrzâ Mahmud Hân hazretleri Perşembe günü İran Muzafferiye Hastahânesi'ne azîmetle tedâvî edilmekte olan mecrûhîn-i guzât-ı Osmaniyyeyi ziyâret ve bil-umûm mecrûhînin hâtırlarını istifsârla vatan-ı mukaddesleri hakkında îfâ eyledikleri hidemât-ı müftehire-i askeriyyelerini tebrîk ve şekerleme ve sigaralar tevzî'iyle cümlesini taltîf buyurmuşlardır.

Hindistan'da:

Times gazetesinin Kolombo muhâbiri Seylan ahâlî-i İslâmiyyesinin muhârebe-i hâzıra münâsebetiyle büyük bir miting akd ederek beynlerinde Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti için on bin rupiye iâne topladıklarını yazıyor.

Peşâver ulemâsı mahalli câmi'-i şerîfinde muhârebe-i hâzırada Osmanlı Ordusu'nun ihrâz-ı muzafferiyet etmesi için ed'iye-i me'sûre tilâvet eylemişlerdir. Ba'dehû büyük bir miting akd olunarak bir Hilâl-i Ahmer Hey'eti teşkîli için îcâb eden tedâbîre tevessül edilmiştir. Bundan Kalküta'da dahi ahâlî-i İslâmiyye Hilâl-i Ahmer için şimdiye kadar on bin rupiye iâne vermiştir. Birkaç güne kadar meblağ-ı mezkûrun kat kat tezâyüd edeceği şüphesizdir. El-yevm bütün Hind ahâlî-i İslâmiyyesi Balkan Muhârebesi'nin bütün safahâtını kemâl-i dikkatle ta'kīb etmektedir.

Karaçi ahâlî-i İslâmiyyesi dahi aynı günde iki muhtelif noktada miting akd ederek muhârebe-i hâzıra münâsebetiyle Devlet-i Osmaniyye hakkında teveccühât-ı samîmâne izhâr etmişler ve ba'dehû Osmanlı silâhlarının muzaffer olması için du'âlar tilâvet eylemişlerdir. Müteâkiben Hilâl-i Ahmer için iâne cem'ine başlanılmış, 1685 rupiye toplanmıştır. Bu esnâda yedi yaşında bir kızcağız parmağındaki yüzüğü çıkararak Hilâl-i Ahmer'e ihdâ etmiştir.

(Zî Muhammedân)

İngiltere'de:

Manchester Şehbenderliği'nden gelen husûsî bir mektuptan muktebes:

"Manchester Şehbenderhânesi en meşgūl ziyâretcileri en çok bir dâiredir. Dün gāyet ulvî bir hâl karşısında bulundum.

Sabah Şehbenderhâneye geldikte ihtiyâr pejmürde kıyâfetli yorgun bir Arab'ın merdiven üzerinde oturmuş, bana intizâr eylemekte olduğunu gördüm. Ben vatanına iâde için gelmiş bir Arab zannettim. On mil öteden mâşiyen Manchester'e gelen bu pîr-i muhterem alnının teri ile kazanmış, iktisâd etmiş olduğu iki İngiliz altınını bana uzattı ve Hilâl-i Ahmer'e göndermekliğimi ricâ etti. Hüviyetini tahkīk ettim. Hindistanlı bir müslüman imiş…

İhtiyâr, halîfe-i mu'azzam pâdişâhımız efendimiz hazretlerine du'âlar eylemeye ve memleketimizin selâmetini bütün sâfiyet-i vicdâniyyesiyle temennî etmeye başlamıştır. Bu Hindli müslümanın Makām-ı Hilâfet'e karşı beslemekte olduğu hüsn-i merbûtiyyet ve ibrâz ettiği hamiyyet karşısında birkaç katre memnûniyet yaşları döktüm."

Rusya'da:

Rusya müslümanlarından yüzü mütecâviz mücâhid Balkanlar harbine iştirâk etmek üzere gönüllü olarak Cuma günü Sivastopol'dan vapurla şehrimize gelib, doğruca Harbiye Nezâreti'ne mürâcaat eylemişlerdir.

Hârbin'de:

Hamiyetli Hârbin müslümanları geçenlerde Trablusgarb Muhârebesi'ne iâne olmak üzere 200 ruble göndermişlerdi. Bu kere de Harbin'in genç, münevver ulemâsından İmâm İnâyetullah Efendi ve Dağıstanlı Seyyid Tâhir Efendi hazerâtının tergībât-ı diyânet-perverâneleri netîcesi olarak 600 ruble cem' ile yine Trablusgarb muhâriblerine yahud diğer muvâfık bir mahalle sarf olunmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Meblağ-ı mezkûrun bu sırada en muvâfık mahall-i sarfı Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyyesi Iâne Komisyonu'na vermek olduğu düşünülerek, Şehremâneti'nde mün'akid mezkûr komisyon veznesine tevdî' ve makbûzu bil-ahz Harbin'e irsâl olunmuştur.

Zebh-i Kurbân Hakkında

"Udhiyyede vâcib olan irâka-i dem olup bu da hâlis hakku'llâh olduğu **[212]** cihetle bilâ-zebh kurbânın aynını ya bedelini tasadduk veyâhûd mücâhidînin umûruna sarf için i'tâ şer'an vâcibi iskāt etmeyeceğinden zebh edilerek vâcibi edâ ve îfâdan sonra kurbânın cülûd ve luhûmunu ve o cülûd ve luhûmunun bedellerini ve vâcib olmayıp da müteveffâ ebeveyn ve akrabâ ve teallukātı için veyâ suver-i sâire ile tatavvu'an zebh edilecek kurbânların bedelâtını emr-i hayr-ı mezkûra i'tâ etmek câiz ve meşrû' olduğu bu bâbda efvâh-ı nâsda dâir ve bazı evrâk-ı havâdisde mebsût bazı makālât üzerine lede's-suâl Fetvâhâne'den ifâde kılınmasına ve maksad-ı aslî hem zebh-i karâbîn ile îfâ-yı vecîbe-i şer'iyye hem de asâkir-i şâhâne guzât ve mecrûhînine iâne fezâ'ilinin cem'inden ibaret olmasına nazaran zebh edilecek karâbîn cülûd ve luhûmunun bu emr-i hayra harc ve bir sûret-i mü'teminede tevzî'i zımnında Evkāf-ı Hümâyûn nâzırı paşa hazretlerinin riyâseti tahtında Donanma Iânesi Komisyonu'ndan ve Bâb-ı Fetvâ ile Şehremâneti'nden birer a'zâ bulunmak üzere bir encümen teşkîli ile îcâb-ı hâlin müzâkeresi Meclis-i Vükelâca tensîb kılınmıştır."

(İstihbârât)

VESÂİK-İ TÂRÎHİYYE

Ulemâya hitâben cihâd beyânnâmesi

Makām-ı Meşîhat-ı Ulyâ Müsteşârlığı'ndan teblîğ edilmiştir:

Etrâfımızı ihâta eden düşmanların askerlerini teşvîk ve teşcî' için bütün rü'esâ-yı rûhâniyyeleri Salîb be-dest olarak ordularında çalışmakta oldukları hâlde bizim ulemâ tarafından henüz böyle bir vazîfenin îfâsından teğāfül edilmesi aslâ ve kat'â câiz olamayacağı cihetle min indi'llâh mev'ûd olan nusret ve muzafferiyetin bir ân evvel asâkir-i Osmaniyye cânibinde nümâyân olması için ulemâ-i kirâm tarafından dahi bu yolda bir cihâd icrâsı ve zâten her biri bir gazanfer olan efrâd-ı Osmaniyyenin kuvve-i ma'neviyyelerinin takviye ve i'lâsı farz mertebesine vâsıl olmuştur.

Şu vazîfe-i mühimme ve mukaddeseye iştirâk için kendisinde ehliyet ve kudret-i kâfiye mevcûd olan ulemâ-i dînin içlerinden münâsibleri intihâb ve i'zâm kılınmak üzere hemen Bâb-ı Fetvâ'da Ders Vekâleti'ne mürâcaata şitâbân olmaları kemâl-i ehemmiyetle i'lân olunur.

26 Teşrînievvel 328

* * *

Pâyitaht'ın te'mîn-i âsâyişi hakkında teblîgât-ı resmiyye

Matbûât-ı Dâhiliyye Müdüriyeti'nden:

Balkan hükûmât-ı erba'asıyla başlanılan harb muktezâ-yı takdîr-i ilâhî olarak henüz istenildiği gibi karîn-i muvaffakiyet olamamış ve bu cümleden olmak üzere Şark Ordusu Çatalca hatt-ı müdâfaasına çekilmek lüzumunu his ile orada ikmâl-i tahşîdât etmekte bulunmuştur. Bu hatt-ı müdâfaa Pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'nin kapısı mesâbesinde olduğu cihetle pîşgâhında düşman ordusu bulunması Pâyitaht'ın huzûr ve âsâyişi i'tibârıyla hâ'iz-i kemâl-i ehemmiyettir. Şimdi Çatalca'nın sûret-i lâyıkada esbâb-ı müdâfaasını istikmâl ne derece şâyân-ı i'tinâ ise Pâyitaht kapısındaki bir muhârebenin yüzde on muvaffakiyetsizlik ihtimâli bile o kadar câlib-i nazar-ı dikkat olmak tabîî bulunduğundan Hükûmet-i Seniyye'ce bir taraftan kâffe-i vesâit-i müdâfaaya mürâcaatta zerreten-mâ kusûr edilmeyerek hukūk ve menâfi'-i memleketin muhâfazasına bezl-i makdûr olunmak, diğer taraftan da pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti ümniyyesine ma'tûf tedâbîr-i siyâsiyyeye tevessül eylemek tarîki ihtiyâr olundu. Bi-havlihî te'âlâ Pâyitaht-ı Osmanî'nin masûniyeti esbâbı istihsâl edilmekte olup ancak bunun birinci derecede mütevakkıfün-aleyhi herkesin kemâl-i huzûr ve sükûn ile meşâğıl-i zâtiyyesine hasr-ı efkâr ederek ahvâl-i âdiyyede mazarratı kalîl olan ef'âlden bile tevakkī etmesi emr-i mühimmidir. Hâl böyle iken makâsıd-ı mahsûsa ta'kīb eden bazı eşhâsın ihtirâ' ve bazı sebük-mağzların neşr ettikleri yalan yanlış şâyi'ât ile şehrin âsâyiş-i âtîsi hakkındaki emniyete za'f tarayân etmesi Hükûmet-i Seniyye'ce nazar-ı müsâmaha ile görülemez. Hatta bu türlü işâ'ât-ı musanna'a te'sîriyle Avrupa sefirleri tarafından devlet-i metbû'aları teba'asına emniyet-bahş olmak üzere Dersaadet limanına muvakkaten sefâin celbi iltimâs edilmiş ve taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den kâffe-i tedâbîr-i te'mîniyye müttehaz olmakla beraber is'âf-ı iltimâs muvâfık görülmüştür. Mesrûdât-ı ânife ile tamâmen anlaşılır ki bugün an-kasdin veyâ an-cehlin bir takım havâdis-i kâzibe ihtirâ'ıyla tahvîf-i kulûba ve tahdîş-i ezhâna çalışmak vatan-ı Osmanîye karşı büyük bir hiyânet ve belki bir cinayettir. Binâenaleyh istihlâs-ı vatanı üssü'l-harekât ittihâz ve bütün dikkat ve gayretini bu noktaya rekz eden hükûmet-i hâzıra bu türlü şâyi'âtı îcâd ve bilir bilmez tekrar ve neşr edenler hakkında mücâzât-ı şedîde icrâsını ve her ne nâm ve sûretle olursa olsun tehyîc-i ezhânı ve ihlâl-i sükûn ve huzûru intâc edecek bil-cümle teşebbüsât ve harekâta karşı tedâbîr-i kat'iyye ittihâzını kararlaştırmıştır. Hükûmet-i hâzıra istinâd ettiği selâmet-i vatan emel-i millîsinden ahz-i kuvvetle faâliyet-i a'zamiyye ile harekete âzim ve her türlü tereddüdden sâlimdir. Şu hakîkat umûma ma'lûm olarak ona göre hareket edilmek ve erbâb-ı matbûât da gazetelerinde lisân-ı ciddiyyete yakışmaz makālâttan tevakkī eylemek üzere keyfiyet beyân ve i'lân olunur.

28 Teşrînievvel 328

Hürriyet ve İ'tilâf Kulüpleri'nin insidâdı hakkındaki beyânnâme

Altı yüz senelik Osmanlı saltanatının Avrupa hey'et-i düveliyyesi a'zâlığından çıkarılması muhâcemâtıyla en nâzik bir devreye giren ve mukadderâtı evvelâ irâde-i ilâhiyye, sâniyen kendi süngüsüne istinâd eden bu millet-i muazzamanın efrâdı arasında şu sırada fırka hayâtı tefrika hayâtıyla tefsîr edilebileceği ve bir fırka-i siyâsiyyenin avâmil-i faâliyetinden olan intihâbât ile parlamento meşâğiline ahvâl-i harbiyye yüzünden el-hâletü hâzihî imkân görülmediği cihetle ictihâda bedel cihâda hürmet ve teslîmiyet-i kâmile göstermek vaz'iyetinde bulunduğumuz bit-takdîr akdemce bir fırka-i siyâsiyye teşkîliyle bizi meydân-ı mücâhedeye sevk eden avâmil ordunun siyâsiyyâttan ve politikacılardan (velev pek geç olsun) kurtulması sûretiyle zâ'il olduğundan Cenâb-ı Hakk'ın bu millet-i necîbeyi muhârebe-i hâzıradan selâmetlerle çıkarması du'âsıyla Hürriyet ve İ'tilâf'ın siyâsi programı vakt-i merhûnunda açılacak olan Meclis-i Meb'ûsânımızın a'zâ-yı muhteremesine emânet edilerek bu dakīkadan i'tibâren memlekette hâl-i tabî'înin avdetine kadar mü'essesât-ı siyâsiyyemizin seddiyle bütün Osmanlıların hassâsiyyet-i fedâkârîlerini lâzıme-i harbin yüksek bir parmak ile işâret eylediği hizmet-i vataniyyeye hasr ve tevcîh etmeleri tavsiye ve beyân olunur.

Fî 28 Teşrînievvel 328

Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası Reîs-i Sânîsi

Sadık

İdâre-i Örfiyye Beyânnâmesi'nin İkinci Zeyli

1- 24-25 târîhli İdâre-i Örfiyye Beyânnâmesi'nin son fıkrası mülgādır. Yani fırak-ı siyâsiyye kulüplerde ictimâ' memnû'dur.

2- Hastahâne hâline ifrâğ olunan kulüplerde mecrûhînin umûr-ı sıhhiyesiyle hizmetine me'mûr olanlardan gayrı kimse bulunamayacak, yalnız evkāt-ı mahsûsada mecrûhîni ziyârete gelenler kulüplere girebileceklerdir.

3- Kulüplerin emr-i muhâfazasıyla mükellef olan müstahdemîn memnû'iyyet-i vâkı'adan müstesnâdır.

30 Teşrînievvel 328

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

28 Kasım 1912 | 19 Zilhicce 1330 | Perşembe | 15 Teşrînisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 220

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ[1]

"Başkalarının hesabını sizden sormazlar; siz kendinize bakınız."

Meâlinde olan şu hitâb-ı ilâhî doğrudan doğruya biz müslümanlara aid iken, yazıklar olsun ki, hiç birimiz o emri yerine getirmiyor; en kıymetli zamanlarımız, o, nefsimizi murâkabe altında bulundurmakla geçecek saatlerimiz, günlerimiz hatta ömürlerimiz, hep başkalarının hatasını araştırmakla başkalarının fenalığını sayıp dökmekle heder olup gidiyor!

Gerek cemâat-i müslimînin, gerek o cemâatten bir ferdin hayrı için teklîf edilen işlere karşı: "Neme lâzım! Ne üstüme vazife!" cevâb-ı miskinânesini atalar sözü gibi aynen tekrar ediyoruz; cennetlik vücûdumuzu azıcık yormak şöyle dursun, ağzımızı bile açmıyoruz da mes'ele Zeyd'in, Amr'ın harekâtını muâhezeye gelince, olanca faâliyetimizi, olanca talâkatimizi sarf etmekten asla geri durmuyoruz!

Yeryüzünün dörtte üç bölüğünü kaplayan müslümanların yine dörtte üç bölüğü hiç bir eser-i hayat göstermiyor. Bu bîçârelerin âleme, şüûn-i âleme afal afal bakan gözleri "Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim!" meâlini en açık bir beyân ile anlatıp duruyor. Geride kalan ekalliyetin fırıl fırıl dönen nazarları ise, başkalarının nekāisiyle uğraşmaktan baş alıp da bir kerecik olsun kendi muhîtine, kendi şahsına in'itâf edemiyor! Hülâsa, ekseriyet tefritin, ekalliyet ifrâtın kurbanı olup gidiyor.

Müslümanlık dîn-i fıtrî, dîn-i ilâhî, hem en son dîn-i ilâhî olmak i'tibâriyle bir dîn-i i'tidâl iken, nasıl oluyor da bizler hiç mu'tedil bir hatt-ı hareket ta'kîb edemiyoruz? Bunun cevabı pek kolaydır: Çünkü Müslüman nâmı altındaki cemâatin kısm-ı a'zamı, İslâm'ın şekl-i sahîhinden alabildiğine gāfil. Dünyada, ukbâda bizi insanların en mes'ûdu sırasına geçirmeyi kâfil olan böyle bir dini, cehlimize kurban ettik; hâlâ da ediyoruz. Yazıklar olsun.

Şerîati hâl-i hâzırına getirince, artık hiç birimizde intibâhdan eser kalmadı; ahlâk-ı fâzılanın ismini bile unutmak derekelerine düştük. Evet, haydi mâzîden ibret almıyoruz; çünkü gözümüzle görmedik. Haydi zamanımızda, fakat başka iklimlerde yaşayan dindaşlarımızın felâketinden mütenebbih olmuyoruz; çünkü zavallıların kaynayıp gittiği adem girdâbları bizim denizlerimizden uzakta bulunuyor. Lâkin şu bizim kendi gözümüzün önünde geçen, kendi başımızın üstünde dönen fecîalardan olsun ibret almak yok mu?

Osmanlı müslümanları pek iyi bilmelidirler ki: Dört taraftan muhât olduğumuz felâkette, her ferdin evet bilâ istisnâ her ferdin bir hisse-i mes'uliyeti vardır. Eğer herkes gerek kendi nefsine, gerek Halik'ına, gerek dindaşlarına, vatandaşlarına karşı îfâ ile mükellef bulunduğu vazifeleri ihmâl etmiş olmasa idi, bu musîbetler, bu belâlar kābil değil başımıza gelmeyecek idi.

Başkalarını muâheze edivermekle kimse vicdanı huzurunda **[214]** mes'ûl olmaktan, mahkûm olmaktan kurtulamaz. Biz dört sene evveline gelinceye kadar geçen zamanı susup oturmakla; şu dört seneyi de oturup muttasıl söylemekle heder ettik. Efrâdının bütün a'zâsı atâlete mahkûm kalarak, yalnız çenesi işleyen bir millet elbette yaşayamaz.

Biz sâir milletlerden o kadar geri kalmış idik ki, aradaki mesafeyi tayy edebilmek için her ferd uhdesindeki vazîfeden başka bir de fedâkârlık hissiyle mütehassis olacak idi. Heyhât, bizler o vazîfeyi bile külliyen ihmâl ettik. Büyük, küçük bütün efrâdın vazîfesi muâhezeye, intikāda inhisâr etti.

Memleketin en hamiyetli, en dirâyetli, en doğru düşünen, en doğru söyleyen mahdûd bir kaç evlâdına münhasır kalmak şartıyle, muâheze, intikād, selâmet-i milletin yegâne çaresi olabilirse de, bu hak taammüm ettiği gibi, o devâ salgın bir hastalık kadar büyük rahneler açar. Nitekim açtı. Şimdi hayât-ı milleti kökünden sarsan emrâz-ı ictimâiyye içinde en dehşetlisi musâb olduğumuz intikād hastalığıdır.

[1] Mâide 5/105.

Eslâf "Söz ayağa düşmesin!" derler, hem bu sukūttan pek korkarlarmış. Ancak onlar bir çok mütefekkir kafaları da ayak sırasında görürlermiş. O şiddet pek fazla idi; lâkin hiffetin bu kadarı da aynı âkıbeti husûle getirir. Nitekim getirdi. Şimdi yapılacak şey bundan böyle olsun ağzımızı değil, gözümüzü açarak, kusurlarımızı yakından görerek onları ikmâle; Allah'a, ibâdullaha karşı mükellef olduğumuz vazîfelerimizi hakkıyle îfâya çalışmaktır. Ye'sin manâsı yoktur.

Mehmed Âkif

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللهِ اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللهِ قَرِيبٌ[1]

Tercümesi

"Zannediyor musunuz ki: Sizden evvel geçen ümmetlerin dûçâr oldukları mihen ve meşakkate siz de mübtelâ olmadıkça cennete girecek, nâil-i mükâfât olacaksınız? Onlara o kadar müdhiş musîbetler, vicdân-hırâş felâketler isâbet etti, o kadar sarsıldılar ki peygamberleri, onunla beraber bütün ehl-i îmân olanlar "Nusret-i ilâhiyye ne zaman erişecek?" deyinceye kadar sâhil-i selâmete çıkamadılar. –İş bu dereceyi bulunca hemen tebşîr-i sübhânî erişti– biliniz ki nusret-i ilâhiyye yakındır."

* * *

(اَمْ) Zeccâc'ın kā'il olduğu, Şeyh Muhammed Abduh'un da îzâhı vechile istifhâm-ı mücerred içindir. Binâenaleyh ıdrâba haml etmek pek de doğru değildir. Şu hâlde âyetin mâ-kablinde bir mahzûf gözetmek lâzımdır. (لَمَّا) isbât mukābilinde te'kîd-i nefy içindir. Ma'a hâzâ daha birçok tevcîhâtta bulunuyorlarsa da en muvâfık olanı budur. (الْبَاْسَاءُ): Nefs ve beden hâric olarak insâna isâbet eden felâkettir. Malı gasb edilmek, memleketinden çıkarılmak, hayatı taht-ı tehdîde alınmak, menâfi'-i müslimîne mümâna'at eylemek gibi. (الضَّرَّاءُ) insanın bedenine isâbet eden şeydir. Emrâza mübtelâ olmak, mecrûh ve maktûl düşmek gibi. (زلزال) fi'l-asl hareket demektir. Ma'a hâzâ burada, uğradığı müdhiş felâketlerden havf ve hirâse düşerek yürümekte ve söylemekte son derece muztarib olarak ayağı ve lisânı hemen kayıp yıkılmak derecesine geldiği gibi yine kendisini toplar gibi olmak, büyük bir tehlikede bulunmaktır ki: Hendek Vak'ası'nda da müslümanların bu mertebede olduğunu وَزُلْزِلُوا[2] زِلْزَالًا شَدِيدًا) âyet-i kerîmesi haber veriyor.

* * *

Âyet-i kerîme Sûre-i Bakara'ya mensûbdur. Sebeb-i nüzûlünde ihtilâf ediyorlar. Bazıları Uhud Muhârebesi'nde, diğerleri Hendek Muhârebesi'nde, bir kısmı da Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye hicret edildiği zaman nâzil oldu diyorlar. Ma'a hâzâ hangi vak'ada nâzil olduğunu tedkîk etmeye hâcet yoktur. Bizim bu nass-ı ilâhîden anlayacağımız bir hakîkat varsa o da bunun bol bol Müslümanlık da'vâsında bulunmakla hemen nâil-i mükâfât oluruz, i'tikādında bulunanlara karşı bir itâb-ı ilâhî olduğu; bununla beraber a'dâ-i dîn ü vatanla çarpışmakta olan müslümanları a'dâya karşı son nefese kadar mukāvemet etmeleri lüzûmunu takrîr etmesidir.

Hicret zamanında müslümanlar pek çok mihen ve meşakkat gördükleri gibi Uhud ve Hendek muhârebelerinde de pek ziyâde sıkılmışlardı. Hele Hendek Vak'ası'nda her taraftan a'dâ-yı dînin hücûm etmeleri, bununla beraber münâfıkların da vaadlerinde hulf etmeleriyle asâkir-i İslâmiyyeye o kadar felâket isâbet etti; fikirleri, re'yleri o kadar tezelzüle uğradı, onların hey'et-i umûmiyyesi o kadar sarsıldı ki tasvîri gayr-ı kābildir.[3] (اِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَا. هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا) Bu kadar şiddeti görünce Müslümanlık da'vâsında bulunan birçok münâfıklar[4] (مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ اِلَّا غُرُورًا) diyerek firâra bile tasaddî etmişlerdi. İşte bu gibiler hakkında (اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ...) itâb-ı ilâhîsi nâzil oldu. Bu nass-ı ezelî, bu itâb-ı sübhânî diyor ki: Sizden evvel de bir takım ümmetler geçti, onlar da hakkı müdâfaa uğrunda –a'dâ-i **[215]** dîn tarafından– bî-nihâye müşkilâta tesâdüf ettiler, kuvve-i mâliyye ve nüfûs-ı umûmiyyeleri pek çok hasâra uğradı, memleketlerinden çıkarılıp hayatları taht-ı tehdîde alındı. Bu müdhiş felâketlerden havf ve hirâse düşerek ne yapacaklarını şaşırdılar. Düşmanın kuvveti her taraflarını o kadar ihâta etti ki hiçbir taraftan nişâne-i zafer görülmez oldu. İş bu derece vehâmet kesb edince onların peygamberleri, elçileriyle beraber ehl-i îmân olanlar da Cenâb-ı Allah'a rabt-ı kalb ederek bârgâh-ı ulûhiyyete tazarru' ve niyâz etmeye başladılar. Aman yâ Rab, nusret-i ilâhiyyeni tesrî' et! diye yalvardılar. Allah da onlara nusret edip dîn, vatan düşmanlarını mağlûb, perîşân, mü'minleri gālib kıldı. Şu hâlde zannediyor musunuz ki siz de onların gördüğü lâ-tuhsâ mihen ve meşakkate, tahammül-sûz felâketlere giriftâr olup da sabır ve sebât göstermedikçe yalnız da'vâ-yı İslâmiyet'le cennete girecek, nâil-i mükâfât olacaksınız? Eğer böyle zannediyorsanız ne kadar aldanıyorsunuz! Zîrâ mükâfât-ı ilâhiyyeye nâil olmak, Allah uğrunda her türlü felâketlere sabır ve sebât ile mukābele etmekle olur. Sünnet-i ilâhiyye bu yolda cârîdir…!

Daha bu me'alde pek çok âyât-ı sübhâniyye vârid olmuştur ki bunların hepsi yalnız Müslümanlık da'vâsında bulunmakla nâil-i mükâfât olacağız i'tikādında bulunan, binâenaleyh tam ma'nâsıyla Allah'a rabt-ı kalb ederek müdâfaa-i hak yolunda maddî ve ma'nevî tesâdüf edeceği müşkilâtı iktihâm edemeyenler hakkında pek dehşetli bir tehdîd-i ilâhîdir.

(اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ...)[5]، (اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ...)[6]، (اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ. وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ...)[7]،

Eğer safahât-ı târîhiyye tetebbu' edilecek olursa müdâ-

[1] Bakara, 2/214.
[2] Ahzâb, 33/11.
[3] Ahzâb, 33/10-11.
[4] Ahzâb, 33/12.
[5] Âl-i İmrân, 3/142.
[6] Tevbe, 9/16.
[7] Ankebut, 29/2-3.

fi'-i hak olanlar her zaman müdhiş felâketler karşısında bulunmuşlardır. Nice peygamberân-ı izâmın çarmıhlara çekildiğini, birçoklarının bıçkılar ile baştan aşağı yarıldığını görüyoruz. Sadr-ı evvel müslümanları da aynı felâketleri gördükleri gibi, bugün de dehşetli müşkilât karşısında bulunuyorlar.

Ma'a hâzâ bunlardan me'yûs olmamalı, zîrâ asr-ı evvel müslümanlarının başlarına gelen felâketlere nisbetle bunlar hiç demektir. Hakîkaten mü'min olup da Allah'a rabt-ı kalb edenler daima yorulmaz bir azim ile yürümeli, hukûk-ı müslimîni muhâfaza için her türlü mihen ve meşakkate göğüs gerip son nefese kadar sabır ve sebât göstermelidir.

Evet, bugün müslümanların kuvve-i mâliyye ve nüfûs-ı umûmiyyesi o kadar zâyi'âta uğradı ki bunu tasvîr etmek bile imkân hâricindedir. Çünkü böyle zâyi'ât, bu misillü felâket yakın zamanlarda hiçbir yerde görülmüş değildir. Bununla beraber mütefekkirlerimizin fikirleri, re'yleri de o kadar mütezelzil, o kadar muztaribdir ki millet-i İslâmiyyeyi müdhiş felâketten tahlîs ederek sâhil-i selâmete çıkarmak için hangi mesleğe sülûk, hangi fikri iltizâm, nasıl bir yol ta'kîb edilmesi lâzım geldiğinde cidden müşkilât çekiliyor. Çünkü millet-i İslâmiyyenin selâmet-i âtîsi için hangi yol iltizâm ve ta'kîb edilecek olsa daha yarıya varmadan bir tehlike baş gösteriyor, korkunç mâni'alara, hâtır ve hayâle gelmeyen müdhiş engellere tesâdüf ediliyor. Binâenaleyh oradan dönerek başka bir yolun ta'kîb olunması tasavvur ediliyor. Bu kere de vechе-i azîmet bu tarafa çeviriliyor. Biraz yürüdükten sonra bu yolun da nihâyeti bataklık olduğu hissedilerek buradan da ric'at ediliyor. Bunun için bu mesâil-i muazzamayı fasl ü hal etmek husûsunda akıllar vâlih ve hayrân, fikirler mütezelzil, müteredded olup kalıyor.

Bu mesâil-i mu'dileyi kolayca halledecek esbâb ise ordu-yı İslâm'ın tâm ma'nâsıyla muzaffer olarak mukaddes yurdumuzu çiğneyen düşmanları hudûd hâricine çıkarıp atmaktır. Bu ise yalnız kuvve-i maddiye ile, efrâdın kesretiyle olmaz. Bununla beraber kuvve-i ma'neviyyeden de istimdâd etmek lâzımdır. Binâenaleyh bugün bütün müslümanlar Allah'a rabt-ı kalb edip dergâh-ı ulûhiyyete el açmalı, bârgâh-ı ehadiyyetten tazarru' ve niyâz eylemeli. Vaad etmiş olduğu nusret-i ilâhiyyenin ta'cîl ve tesrî'i için Kādir ve Kayyûm hazretlerine yalvarmalı. O zaman emin olmalıyız ki min indi'llâh mev'ûd olan nusret-i ilâhiyye bir gün evvel asâkir-i İslâmiyye tarafında nümâyân olacaktır. [1](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ) [2](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ)

Aksekili
Ahmed Hamdi

MAKĀLÂT

METÂ NASRU'LLÂH?

Ehl-i Salîb ordularının Arnavudluk'ta, Rumeli'de icrâ ettikleri mezâlim, engizisyon cinâyetlerini bile geçti. Milyonlarca insan yurdundan çıkarıldı. Yüz binlerce ma'sûm soğuk kaklara, çamurlara döküldü. Bî-nihâye ırzlar pâ-mâl edildi. Bütün İslâm mal ve menâlleri yağmâ olundu. Çocuk, kadın demeksizin İslâmlara katl-i âmlar yapıldı. Hattâ ma'sûmlar diri diri gömüldü, açlıktan öldürüldü. Yiyecek ekmek, yatacak yer, def'-i hâcet edecek mahal kalmadı. Müslümanlara karşı icrâ edilen bu mezâlim-i vahşiyâne o dereceye getirildi ki milyonlarca efrâddan hiçbir âile bu musîbetten âzâde kalamadı. Endülüs ahvâl-i fecî'asını bile geçti. Ehl-i Salîb ordularının zulüm ve vahşetlerini cerâid-i yevmiyye yazmakla tüketemiyor, gelen muhâcirler anlatmakla bitiremiyor. Bunları istiklâlin kadrini takdîr etmeyen âlem-i İslâm'ın enzâr-ı intibâhına aynen nakl etmek isterdik. Fakat ne çâre ki sahifeler mahdûd. Cildlerle kitaplar bile **[216]** bunu istî'âb edemez. İşte yirmi birinci asrın kanlı çehre-i cellâdı! Bütün kâinât görsün.

Vâkı'â bu kadar mezâlim cezâsız kalmayacak, fakat ne çâre ki milyonlarca İslâm sokaklarda, çamurlarda kaldıktan, yüz binlerce ma'sûmlar mahv olduktan sonra. Yoksa bu derece vahşet onların da yanlarına kalmaz. Buna emîn olmalı. Çünkü adâlet-i ilâhiyye buna müsâ'id değildir. Bu kadar İslâm ma'mûrelerini bî-günâh ma'sûmları Balkan Ehl-i Salîb'ine, canavar sürülerine mahv ettiren Avrupa zanneder mi ki bunun bin kat fevkinde mesâ'ibe dûçâr olmayacaklardır? İnşâallah âlem-i İslâm yakında o günleri görecektir.

Kim bilir ne kadar büyük günâhlar, evâmir-i ilâhiyyeye, kavânîn-i fıtrata karşı ne müdhiş isyânlar irtikâb etmişiz ki bu derece elîm bir felâkete, o nisbette dehşet-nâk bir musîbet-i umûmiyyeye dûçâr olduk. Târihlerde bir kavmin bir diyârın bir anda mahv olduğunu görüyorduk da anlayamıyorduk. İşte şimdi bütün bir kıt'anın bir ay içinde ufûlünü, izmihlâl-i elîmini gördük. Bu, bütün cihân için, bütün âlem-i İslâm için ne büyük ibrettir! Bilmeli ki kavânîn-i ilâhiyye müslümanların hâtır-ı şerîfi için hükmünü değiştirmez.

Bunu i'tirâf etmeliyiz ki biz kendi ef'âlimizle bu hallere giriftâr olduk. [3](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) Bize büyüklüğünü takdîr ettiren o ilâhî kānûnlar; zâlimler, kâfirler için de ne müdhiş hükümleri muhtevîdir! Biz göreceğimizi gördük, zulmün, vahşetin, engizisyonun envâ'ına dûçâr olduk. Şimdi sıra bunun mürtekiblerine, müşevviklerine gelmiştir. Bu kadar ma'sûmların enîni fezâlarda mahv olur gider mi zannediyorsunuz? Elbet bu mülkün, bununla beraber bütün kürelerin, bütün insanların bir sâhib-i hakîkīsi, bir sultân-ı azîmi, bir hakîm-i âdili, bir kāhir-i zü'l-celâli vardır. Zannediyor musunuz ki o mâlikü'l-mülk ve'l-melekût, barbar Avrupa'nın cehennemlerini yine kendileriyle doldurmayacaktır? Onları bir anda mahv için Allah esbâbını yine o zâlimlere kendi elleriyle hazırlatmıştır. İnşâallah yarın, yarın olmazsa öbür gün be-heme-hâl intikām-ı ilâhînin dehşetini göreceğiz. Yoksa hepimiz Hazret-i Mûsâ gibi bağırırız:

– اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ![4]

Hayır, hayır. Bizim için ye'is olamaz. Mü'minlere ye'is yakışmaz. Biz kalbimizi o Rahîm-i Zü'l-cemâl'e döndürerek tâ'ib ve müstağfir tazarru' edelim, günahlarımızın afvını istirhâm eyleyelim. Emîn olunuz ki teveccühümüz tâm, sıdkımız

[1] Ahzâb, 33/12.
[2] Muhammed, 47/7.
[3] Rad, 13/11.
[4] A'râf, 7/155.

bütün olursa o Tevvâb-i Rahîm kabûl eder. Bunlar, hep birer cilve-i ilâhiyyedir, intibâh için birer ders-i azîmdir. Allah zât-ı zü'l-celâlini tevhîd edenleri mahv edecek de teslîs edenlere mi dünyâyı bırakacak? Hâşâ. Azâb-ı elîm onlar için yakındır. Elverir ki biz muvahhid-i tâm olalım.

Ey müslümanlar! Geliniz, hep bir ağızdan:

– مَتٰى نَصْرُ اللهِ![1]

Diye ref'-i âvâz edelim. Bakalım bu cihân-ı lâ-yetenâhî bir Semî' ve Mucîb'den hâlî mi? Elbette değildir.

***

[1] Bakara, 2/214.

VATAN AŞKI

Bir vâlide, tek oğlunu -bu validelerde
bilmem ki neden dîn ü vatan aşkı ziyâde?-
Gönderdi gönüllü olarak harbe geçen gün;
Yok kendisine bir bakacak âdemi, ol gün,
Titrer eli, yok tâkati, artık yaşı yetmiş;
Vaktiyle gönüllü yazılıp askere gitmiş,
En sonra şehîd olmuş olan zevci küçük bir
Evlâd bırakıp: "Ben gelemem belki… Yetiştir,
Bir kavga olursa bunu gönder" diye gitmiş.

Balkan bize harb açtığını şimdi işitmiş,
Tek oğluna: Yavrum!... diyerek ağlar iken o
Kalbindeki arzusunu hisseyleyen oğlu:
"Ben anlıyorum, anneciğim, harb haberinden
Mahzûn oluyorsun; onu duydum da bugün ben,
Geldim sana! İşte, vatan evlâdı bugün bak,
Hep sahne-i harbe koşuyorlar, bize durmak…
Düşmanların en istediği sevdiği bir şey.
Sen kaldığımı istemiyorsun sanırım, ey
Rikkatli ve ey bağrı yanık anneciğim! Sen
Hiç ağlama, bu şanlı düğündür; pederimden
Ayrıldığın anda bilirim ağlamıyordun;
Gelmişti telâşla eve bir gün, ona sordun:
"Yâ hû! Yine baş kaldırıyormuş Yunan; öyle
Harb var da niçin söylemiyorsun, neye böyle
Bî-çâre kadınlar gibi evde duruyorsun,
Hâlâ şu silâhı asılı durduruyorsun?!."
Bu sözlerine karşı peder: "Ben de onun'çün
Geldimdi telâşlı yarın olmazsa, öbür gün…"
Derken ne için ağlamıyordun?
– Aman oğlum
Durma!... İçerimden sana ben şöyle diyordum:
"Gençtir, acaba gitmemek ister mi ki?!" Oh! Sen
Arzu ediyormuşsun onu söylemeden ben!
Etmişti baban işte bana böyle vasiyyet
Zâten babanın oğlusun Allah'a emânet!
Koş durma hemen cenk yerine, Balkan'a can at;
Düşmanlara Osmanlılığı, merdliği anlat;
Şu yurdumuzu Bulgar'a çiğnetme, cihâd et;
Git kavgaya, git de babanın ruhunu şâd et.
Gâzî olarak avdet edersen ne meserret!
Dîn ü vatan uğrunda ölürsen ne sa'âdet!..

Ayrılmış idi ertesi gün vâlidesinden
Bir dânecik evlâdı, sabah gün doğuyorken.

Gördüm o zavallı kadını oğlu gidince
Mahzûn…-Nasıl olsa bu kadın kalbi pek ince,
Pek nâzik olur- gözlerini mendile sildi,
Taşmakta olan yaşlarını zabt edebildi.
Allâh'ına el açmış idi, yalvarıyordu;
Kalbiyle, bütün safvet-i rûhuyla diyordu:
-El açtım İlâhî sana, dîvânına durdum!
Yâ Rab! Vatanı düşmana çiğnetme!... O yurdum,
Dursun, vatan uğrunda şehîd olsun o oğlum,
El açtım İlâhî sana, dîvânına durdum.

Konya: Fethiye Müderrisi
İbni Hâzım Naim

[217]

DU'Â

–harb münâsebetiyle–

Rabbim, cebînimizde var azlâl-ı ma'siyet,
Âsî ibâdının dili muhtâc-ı mağfiret…

Parlat ziyâ-yı merhametinle kulûbunu..
Rabbim, garîb ibâdının afv et zünûbunu..

Mihrâb-ı izzetinde eder secde kulların;
Bî-kes kalan yetîmlerin, âvâre dulların
D
Dûr etme bir niyâzını, yâ Rabbi, afvına…
Ma'bedlerin celâleti, gufrânı hakkına

Bahş et Hilâl ü kuvvet-i İslâm'a i'tilâ,
Rabbim, cünûd-ı hasmı harâb et bu sâhada…

Dînin bu hakk-ı haşmeti yükselsin, ölmesin,
Kātillerin cebîni çamurlarda titresin…

Rabbim, sufûf-ı düşmanı et kahr u pür-sücûd..
Rabbim, Salîb'e verme sakın fırsat-ı su'ûd!...

İsmail Zühdü

HUTBE VE MEVÂİZ

– 25 –

الحمدلله الذى سهل عظائم الامور لأهل الغرائم. الحمد لله الذى انجدالدين بأهل النجدة اهل المكارم. الحمد لله الذى نبه العقول ليقوم العقلاء باللازم. الحمد لله الذى له الخلق والامر بيده تمام النظام. اشهد ان لا اله الا الله الملك الديان الذى على دينه يغار. واشهد ان سيدنا محمدا حفظ الدين ووصي بحفظه ابناء الاسلام الاطهار. اللهم صلى وسلم على هذا النبى مادامت السموات ومادام للذين اعوان وانصار. وعلى آله اصحاب الكمال واصحابه اهل الكلام. =اما بعد فيا عباد الله= ارى القلوب فى عماء والاعمال فى شقاء فمتى يفيق هؤلاء العباد. ارى رجال الفسوق فى السوق على غير حياء ومن هنا شاع الضلال وذاع الفساد. ارى حانات الخمور وبيوت الفجور

بين المساجد والدور كثرت وبهذا تلفت الامة وضعفت البلاد. ارى الاسلام فى نزول وسواه فى طلوع فأين اهل الغيرة اين العاملون بالأحكام. قلب النظر فى الامم امةً امةً ثم عد لأمة الاسلام وانظر تر العجب العجاب. انظر لأى امة شئت تجدها فى فضة وذهب ونحن فى انفضاض وذهاب. انظر لأى ملة اردت تجدها بالعمل تزداد فى العمران ونحن بالكسل تزداد فى الخراب. تأمل تجد كل قوم فى التئام ونحن فى انشقاق وانفصام. سر فى البلاد تجد هذه الدولة تخترع فى الآلات ونحن تخترع فى القيل والقال والكذب والزور. طف على العباد تجد تلك المملكة تفتح بالقوة البلاد ونحن نفتح بالجهل زجاجات الخمور. سح فى الاقطار تجد اساطيل الدول فى البحار تدور ونحن فى الحانات صفوف الكؤس تدور. قم الى معامل الغرب تجد القوم بالصنائع تهتم ونحن فى معامل اللهو بالنقص فى اهتمام. كنا نغار على صوت المرأة فصرنا لانغار عليها وهى فى الطريق تتلوى وتتلون. كنا نعمل بقوله تعالى خذوا زينتكم عند كل مسجد فصرنا للذهاب للفساد نتزي ونتزين. كنا ندعوا الى الفلاح قصرنا فى معاقرة الراح ومعانقة الملاح نتفانا ونتفنن. كنا نحج الى بيت الله فى العمر مرة قصرنا نحج الى بلاد الافرنج فى كل عام. دينك ايها المسلم مديده لترفعه من مكان سقطته فقم وخذبيده. دينك سالت بالمعاصى جراحه فكن مرهماً لجراحه وكن سندا لسنده. دينك قل سلام على الدنيا ان بقيت وهو باق على انحطاطه وكمده. قم حاسب نفسك على مامضى واتق الله يجير ما انكسر = قام رجل الى على رضى الله عنه وقال اخبرنا عن الفتنة وهل سألت عنها رسول الله صلى الله عليه وآله فقال رضى الله عنه لما انزل الله سبحانه قوله = الم احسب الناس ان يتركوا ان يقولوا امنا وهم لايفتنون = علمت ان الفتنة لاتنزل بنا ورسول الله صلى الله عليه وآله بين اظهرنا فقلت يا رسول الله ماهذه الفتنة التى اخبرك الله بها فقال يا على ان امتى سيفتنون من بعدى فقلت يا رسول الله او ليس قلت لى يوم احد حيث استشهد من المسلمين من استشهد و حيزت غيرة الشهادة فشق ذلك على فقلت لى ابشر فان الشهادة من ورائك فقال لى ان ذلك لكذلك فكيف صبرك اذا فقلت يا رسول الله ليس هذا من مواطن الصبر ولكن من مواطن الشرى والشكر وقال يا على ان القوم سيفتنون بعدى بأموالهم ويمنون بدينهم على ربهم ويتمنون رحمته ويأمنون سطوته ويستحلون حرامه بالشبهات الكاذبه والاهواء الساهيه فيستحلون الخمر بالنبيذ والسحت بالهدية والرباء بالبيع فقلت يا رسول الله بأى المنازل انزلهم عند ذلك بمنزلة ردة ام بمنزلة فتنه فقال بمنزلة فتنه = هذا وان فى هذا الحديث لعبرة لمن يعتبر فاعتبروا يا اولى الابصار.

Ali Şeyhü'l-Arab

SİYÂSİYÂT

ÂLEM-İ İSLÂM VE DEVLET-İ OSMÂNİYYE'YE KARŞI İNGİLTERE'NİN SİYÂSETİ

Çok def'alar Dersaadet gazetelerinin bazılarında şu fıkraya tesâdüf ediyorum: "İngiltere'nin maksadı Devlet-i Osmaniyye'nin tamâmiyet-i mülkiyyesi ve mahfûziyet-i hâkimânesidir"!!

[218] Ben bu yaldızlı, fakat pek büyük bir gurûr ve basiretsizlikle yazılmış olan bu misillü fıkralara rast geldikçe hayretten, fart-ı ta'accübden kendimi alamıyorum. Zîrâ politika âlemince aleyhimize çevirilen ne kadar siyâsî entrikalar varsa kâffesi ya İngiltere'nin gizli desâ'isinden yahud onun ale'l-ekal rızâ ve muvâfakatiyle husûle gelmiş bulunduğundan pek ziyâde eminim.

Ben İngiltere ile Devlet-i Aliyye'nin muhâdenetini hattâ ittifâk veyâ i'tilâflarını –İslâmiyet nokta-i nazarından– tervîc edenlerdenim. Fakat zîrde beyân edeceğim bazı siyâsî noktalara nazaran İngiltere'nin bize karşı hele bugünlerde almış olduğu vaz'iyet-i hafiyye-i diplomatikiyye dolayısıyla, bütün âlem-i İslâm'ı icfâl, belki de muztarib ve mükedder kıldığını irâe edeceği cihetle, gerçi evvelki ictihâdımı –Hilâfet'e karşı ittihâz eylediği siyâset-i hafiyyesinin ta'dîli şartıyla– değiştiremezsem de yalnız İngiltere'nin mülkümüzün bazı taraflarında çevirttiği ve çevirtmekte bulunduğu "siyâset-i dîniyye" entrikasını bazı gazetecilerimize tavzîh edip bundan sonra İngiltere'yi o mevki'-i bâlâ-pervâzâneye, mülk-i Osmaniyânın hâmîsi mevki'ine ıs'âd edecekleri zaman biraz reviyet ve i'tidâl ile yazmalarını tavsiye edeceğim.

Ma'lûmdur ki İngiltere yüz milyona karîb müslümana i'lân-ı hâkimiyyet etmektedir. Her ne kadar bu dehşetli yekûnü teşkîl eden müslümanların idâre-i dâhiliyyesi Londra'nın taht-ı nüfûzuna dâhil olmakta ise de ma'nen taht-ı hâkimiyyetine alamamıştır. Bunlar ma'neviyâtlarıyla Dersaadet'teki makām-ı mu'allâ-yı Hilâfet-penâhîye teveccüh ve i'lân-ı irtibât etmektedirler.

İngiltere, müslümanların işbu hâlet-i rûhiyyelerine vâkıf oldukça, dehşetli bir asabiyete uğruyor. İnfi'âlinden kendini arasıra tutamayarak besbelli Saltanat-ı Osmaniyye başına bir takım meşâkil-i müdhişe-i siyâsiyye îkā' edip günden güne Makām-ı Hilâfet'i sarsıyor ki bir gün gelsin de ma'âzallah bu büyük düşmanını, rakîb-i menfûrunu ortadan kaldırsın! Ve taht-ı hâkimiyyetinde bulunan mârrü'z-zikr 100 milyon Müslümanın gerek maddeten gerek ma'nen Londra'dan gayrı bir cihete alâka ve irtibâtları kalmamasını taht-ı te'mîne alsın. Çünkü imparatorluk –Hind İmparatorluğu– başka bir sûretle emniyet-i tâmme altına alınmaz!

İngiltere vaktiyle bu entrikaları hafî bir sûrette icrâ etmekte iken bu son zamanlarda pek açık ve alenî olan bu politikasını Mısır ve Suriye muhîtlerinde tecellî ettiriyor.

İngiltere Almanya'dan korktuğu için müstemlekâtını pek kavî ve metîn râbıtalarla, bu son zamanlarda re'sen Londra'ya bağlattırılmasına pek büyük faâliyetler gösteriyor. Fikirden dahi çıkarmamalıdır ki İngiltere, rakîb-i siyâsîsi olan Almanya'dan ne kadar korkuyorsa, "vahdet-i İslâmiyye" fikrinden daha ziyâde korkuyor. Zîrâ İngiltere hükûmeti âlem-i İslâm'ca bugünlerde vahdete doğru görmekte olduğu faâliyet-i fevkalâdeden dolayı pek ziyâde endîş-nâkdir. İşte İngiltere şimdilik İslâmların semere-i mesâîsini, vahdete doğru attıkları hatveler karşısında bir adüvv-i bî-emân gibi durarak, müslümanları vahdete sevk ve teşvîk etmekte bulunan âmiller ne ise onları ortadan kaldırıp mahv ü perîşân ediyor ve müslümanları Makām-ı Hilâfet'e rabt eden bevâ'is-i rûhiyyeyi eziyor.

Bu sebebledir ki Mısır'da çıkan ne kadar Müslüman gazeteleri varsa –ki İslâmları daima vahdete ve Makām-ı Hilâfet'e irtibâtlarını teşvîk eden hizbü'l-vatanî gazeteleridir– hepsini bir takım vâhî esbâbdan dolayı ta'tîl ettirmiştir.

Bu sebebledir ki daima Mısır'dan Suriye'ye husûsî adamlarını gönderip Türklerin çürük idâresinden (!) İngilizlerin idâre-i âdile ve müstakīmânesinden bahisle Suriye ahâlîsi beyninde propagandalar çevirtiyor.

Bu sebebledir ki İtalya'yı Trablusgarb'ın istîlâsına, Balkan hükûmetlerini, Makedonya'yı Türklerin elinden almasına teşvîk ediyor, yahud ettiriyor.

Bu sebebledir ki Cezîretü'l-Arab'da yani Umman, Kuveyt ve Irak cihetlerinde bazı kabile reislerine silâhlar tevzî' edip Devlet-i Aliyye aleyhine i'lân-ı isyân ettiriyor. Daha neler söyleyeyim?!!...

Hattâ bir iki gün evvelisi Beyrut'a bir İngiliz kruvazörü gelir. Bazı temâşâger ahâlî kruvazöre giderler. İngiliz zâbitânından bazısı bir iki Müslüman zâ'irlerine şu suâli sorarlar:

– Acaba buradaki hıristiyanların hâli nasıldır?

Onlar cevaben: İyidir, derler. Zâbit tekrar sorar: – "Onlar Fransa'yı bizden daha ziyâde severler (!) Fakat müslümanlar nasıl bizi sevmezler mi?" der…

Acaba İngiltere'nin gerek Makām-ı Hilâfet'e ve gerek müslümanlarına karşı ittihâz eylediği bu garîb siyâsete mukābeleten bizim Dersaadet'teki bazı Müslüman gazetecilerimizin İngiltere'ye "İngiltere Devlet-i Osmaniyye'nin hâmîsi" süsünü vermeye hakları var mıdır?

İngiltere –bizim bu gazetecilerimizin iddialarına göre– Devlet-i Osmaniyye'nin tamâmiyet-i mülkiyyesini muhâfaza etmeyi deruhde etmiş ise, acaba Mısır'ı ne için şimdiye kadar tahliye etmiyor da Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyet-i mülkiyyesine ri'âyet etmek istemiyor? Mısır Eyâleti'ni yavaş yavaş Devlet-i Aliyye'nin zîr-i hâkimiyetinden tahlîs ile memleket[in]e ilhâk etmesi acaba o tamâmiyet-i mülkiyyenin muktezıyâtından mıdır?

Daha garibi vardır ki İngiltere hükûmeti Mısır'da nüfûz ve murâkabe-i fi'iliyyesi altına yeni bir hilâfetin te'sîsi için bütün kuvvet ve desîselerini isti'mâl eylediğini işidiyoruz!!

Trablusgarb ve Balkan muhârebelerindeki Mısır'ın bî-taraflığı esâsını kuran İngiltere işbu âmâl-i siyâsiyyesini kemâl-i vuzûhla meydana çıkarıyor.

[219] Hâtime-i makāl olarak şunu da ilâve edeyim ki, artık biz İslâmlar vehmiyâttan hakāika intikāl etmekliğimizin zamanı hulûl etmiştir zannındayım. Zararımıza gece gündüz çalışmakta olan düşmanlarımızın kucaklarına bu derece müte'âmiyâne, bu kadar da mütehâlikâne atılmayalım. Basîretkâr davranalım. Gazetecilerimizin bu kadar lâ-kaydâne hareket etmeleri İngilizleri pek memnûn kılıyorlar! Fakat menâfi'-i İslâmiyye bizim cehlimiz sâyesinde târmâr oluyor. Allah bizim akıllarımıza basîret versin.

Yevm-i Arefe Beyrut'ta *er-Re'yü'l-âm* gazetesi sâhibi
Taha el-Müdevver

MATBÛÂT

Bosna'da *Misbâh* Cerîde-i İslâmiyyesi

Bosna-Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi'nin nâşir-i efkârı olmak üzere Bosna'da *Misbâh* nâmında Arabî hurûfuyla Türkçe ve Boşnakça on beş günde bir risâle neşr olunmaya başlamıştır. Cem'iyet-i mezkûrenin esbâb ve sûret-i teşekkülü hakkında âtîdeki fıkarât *Misbâh*'ın mülâhazâtıdır, ki perâkende ve şîrâzesiz ulemâ-yı İslâmiyyenin enzâr-ı intibâhını celb eder ümidiyle nakli muvâfık görülmüştür.

Bosna ve Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi

Münferiden yapılamayan birçok şeylerin müctemi'an yapılması kābildir. Meselâ bir kişinin kaldıramayacağı bir cismi, birkaç kişi bir araya gelip müttehiden sarf-ı kuvâ ederlerse o cismi istedikleri gibi oynatırlar. Bir fikrin ta'mîmi, bir gāyenin ta'kībi de böyledir. Efrâd, fikir ve maksadlarını tevhîd ederek müttehiden o maksadın husûlü için sa'y ü gayret ederlerse muvaffak olacakları muhakkaktır. Binâenaleyh ictimâ'ın, ittihâdın lüzûmu aklen sâbittir. Dîn-i mübîn-i İslâm ziyâdesiyle akl-ı selîme mutâbık olmakla gerek dînî gerekse dünyevî husûsâtın kâffesinde ittihâd ve ictimâ'ın lüzûmunu beyân buyurmuş ve gûnâ gûnâ şirketler usûlünü vaz' eylemiştir. Cümle ehl-i îmânın kardeş olduğunu, bir maksad uğrunda sa'y ü gayret eylemeleri lüzûmunu dermiyân etmiştir. Fakat bu nüktenin fehm ü idrâki husûsunda ukūl, muhteliftir. Tab'-ı beşer, muhtâc-ı irşâd, muhtâc-ı îkāz bir fıtratta yaratılmış olmakla mürşide, rehbere ihtiyâc vardır. Bu ihtiyâcı, irsâl-i rusül hikmetini, ulemânın verese-i enbiyâ olmasının keyfiyetini tedkīk edenler tamâmıyla anlar.

Demek ki ehl-i İslâm'a rehber olacak, onları dînî ve dünyevî husûsâtta îkāz ve irşâd edecek ulemâdır. Ulemânın bu husûstaki vazîfesi ise gāyet ağır, fevkalâde müşkil olmakla bu zamanda münferiden îfâsı, âdetâ müstahîl olmuştur. Binâberîn ulemânın birleşmesi, yek-vücûd ve yek-zebân olarak bu ağır vazîfenin îfâsına şitâbân olması lüzûmu vardır.

Bu lüzûmu ilk evvelâ Hind ulemâsı hissetti. Bundan on sene mukaddem "Nedvetü'l-Ulemâ" nâmıyla bir cem'iyet teşkîl ettiler ve o taraflardaki ehl-i İslâm'ın teyakkuz ve intibâhlarına pek çok hizmet ettiler ve ediyorlar. Bu cem'iyetin Urdu ve Arab lisânıyla tab' edilir mecmû'a ve kitapları pek çoktur. Bundan mâadâ "Lekehnu"da muntazam medreseleri var ki buradan çıkan talebe, vâ'iz olmak üzere Hindistan'ın her tarafına hattâ Afrika'ya bile gönderiliyor.

Geçen sene Mısr-ı Kāhire'de buna mümâsil ve "Cem'iyetü'd-Da'veti ve'l-İrşâd" nâmı altında bir cem'iyet te'essüs etti. Bu cem'iyet bir de "Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd" nâmıyla altı sınıf üzerine müretteb bir medrese açtı ki buradan çıkan talebenin bir kısmı, muhtâc-ı irşâd olan ehl-i İslâm'ın irşâdıyla tevaggul edeceği gibi diğer kısmı da muhtâc-ı da'vet olan akvâmın yanına gidip dîn-i İslâm'ın fezâ'ilini bildirerek neşr-i İslâm ile uğraşacaktır.

Bosna-Hersek ulemâsı, muhît ve mekân i'tibârıyla çoktan beri birleşmeye, yek-vücûd olarak çalışmaya dînen mecbûr idi. Zîrâ medreselerimiz, mekteplerimiz, bunlardaki tedrîsât ziyâdesiyle muhtâc-ı ıslâh olduğu gibi daha mühim bir mes'ele vardır ki o da resmî mekâtib-i umûmiyyedeki tedrîsât-ı dîniyye-i İslâmiyyenin pek nâkıs olmasıdır. Bu tedrîsât-ı dîniyye, esâslı bir tensîkāta muhtâcdır. Bunun için kütüb ve resâ'il ihzâr eylemek, medâris ve mekâtibimizin noksânını ikmâl eylemek lüzûmunu millet-i İslâmiyyemize anlatmak îcâb eder. Bu kolay bir şey değildir. Bunu bir iki

kişi îfâ edemez. Böyle mühim bir maksadın tervîci, hissiyât-ı necîbe-i İslâmiyyenin beyne'l-müslimîn neşr ü ta'mîmi için bütün e'imme, muallimîn, müderrisîn, hükkâm-ı şer'-i şerîf, hülâsa umûm ulemânın çalışması lâzımdır ki bir fâide tasavvur olunabile.

İşte birleşmenin vücûbunu derk eden Bosna-Hersek ulemâsından birkaç zat, sene-i câriyye Muharremü'l-harâmının on dördünde –şehr-i Saray'da– toplandı. "Bosna ve Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi" nâmıyla bir cem'iyet te'sîsine karâr verdi. Bunun için lâzım gelen nizâmnâmenin tertîbini "Encümen-i Muvakkat'e" havâle eyledi. Encümen-i Muvakkat dahi nizâmnâmeyi yapıp lâzım gelen mahalde tasdîk ettirdi ve sâl-i hâl-i Arabî Şevvâl'inin on altıncı Cumartesi günü için da'vet olunan ulemâ toplandı, îcâb eden Hey'et-i İdâre'yi intihâb eyledi ve cem'iyet resmen teşekkül etti. Hemen Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd bu cem'iyeti ve umûm ehl-i İslâm'ı muvaffak bil-hayr eylesin.

ÇEHRE-İ MEŞ'ÛM-I İZMİHLÂL

Yarılıp sanki zemîn, uğrayıvermiş yer yer
Bin sefîl ordu ki efrâdı: Bütün aileler,
Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;
[220] *Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak*
……
Avlu baştan başa binlerce dilenciyle dolu..
Eski sâhibleri mülkün kapamışlar da yolu,
El açıp yalvarıyorlar yeni sâhiblerine!

(Safahât: Süleymâniye Kürsüsünde)

Selanik'i Yunan Ehl-i Salîb ordusu bilâ-harb işgâl ettikten sonra da intişârına devâm eden bir müslüman gazetesinin* hükûmet-i cedîdeye, mülkün yeni sâhiblerine karşı neşr ettiği istirhâmnâmesinin aynen nakli muvâfık görülmüştür. İstiklâlin kadrini bilmeyenler, esâreti hayâta tercih edenler bu zavallı kardeşlerimizin düşman elindeki hâlini görsünler de yaşamak için ölmek lâzım geldiğini anlasınlar.

Yaşamak güçleşti

"Memleketimizin her tarafını gezip görenler tasdîk ederler ki tecemmu' eden nüfûs-ı kesîreyi kat'iyyen bu memleket idâre edemez. Yunan, Bulgar, Sırp asâkir-i nizâmiyye ve topçuları ve silâhlarını teslîm etmiş olan Osmanlı askerleri üç vilâyet mülhakātından muhâceret edip gelen nüfûs-ı kesîre ve'l-hâsıl memleketin hâric ve dâhilini geçilmez bir hâle ifrâğ etmiştir.

Fırınlarda ekmek bulmak mümkün olamıyor. Bütün fırınların kapılarına Rumca bir varaka ta'lîk olunarak "askerîye âiddir" ibâresi bugün ma'a'l-istiğrâb meşhûd oluyor. Bu mes'eleyi alâkadâr olanlara suâl ederiz? Bütün fırınlar askere âid olduktan sonra ahâlî, muhâcirîn ve sâire ne ile tegaddî edeceklerdir. İki günden beri bizzat fırınları gezip ekmek almaya muvaffak olamayanlar, aç kalan aileler lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır. Bir müslüman gazetesi olmak münâsebetiyle her hangi bir sebebden muztarib olanlar bi-hakkın idârehânemize mürâcaatla feryâd ediyorlar. Biz de bu zavallılara verecek cevap, tesliyet edecek bir nokta bulamıyoruz.

Hükûmetten çend def'a ricâ ve istirhâmda bulunduk, yine ricâ eder ve nazar-ı dikkat ve i'tinâ-perverîlerini celb ederiz. Hakîkaten câmi'lerde, sokaklarda yatmaya mahkûm bî-çâre muhâcirîn âilelerinin hâl-i esef-iştimâlleri şâyân-ı merhamet bir derecededir. Bu muhâcirler yiyecek ekmek ve hattâ def'-i hâcet edecek bir mahal bulamıyorlar. Ma'âzallah bu sûretle memlekette bir sârî hastalığın zuhûru da müsteb'ad değildir.

Gerek memleketin gerekse asâkir-i müttefikanın selâmeti nokta-i nazarından memleketten bu izdihâmın ref'i çaresine bakılmak, muhâcirîni yerlerine sevk ve i'zâm etmek, asâkirin bir kısmını münâsib mahallere sevk ile bî-lüzûm izdihâmın tehvîni çarelerine lütfen himmet etmek Hükûmet-i Yunaniyye'nin vazîfe-i mukaddesesidir.

Biz öyle zannederiz ki hükûmet bunun çâre-i âcilini bulacak ve her hâlde selâmet-i umûmiyyenin te'mînine sa'y edecektir.

Ma'îşet bahsine gelince, memleketimizde mevcûd fırınların kâmilen askere tahsîs edilmesi ve ahâlînin ma'îşeti husûsunun nazar-ı dikkate alınmaması bittabi' anarşiyi mûcib hâlâttandır.

Ma'lûmdur ki açlık hiçbir şeyle kābil-i tedâvî olamaz. Aç olan bir şahıs da her mahalle ta'arruz eder. Memleketin âsâyişi muhtel olur. Binâenaleyh hükûmetin bu bâbda da nazar-ı dikkat-i aliyyesini celb ederiz.

Mevcûd fırınların bir kısmının askere, bir kısmının da ahâlîye tahsîs edilmesi ve hangilerin askere ve hangilerinin ahâlîye muhassas olduğunun matbûât vâsıtasıyla umûma i'lânıyla bu hâl-i esef-engîze bir nihâyet verilmesini tekrar ale't-tekrâr hükûmetin adâlet ve mürüvvetinden bekleriz."

(*Yeni Asır*)

MEKÂTÎB

Âtîdeki mektup geçen hafta Çatalca Muhârebesi'nden evvel Hadımköy'de bulunan muhbirimiz tarafından gönderilmiş olup matbûât-ı yevmiyye ile neşr edilmiş idi:

ULEMÂ-YI KİRÂMIN VÜRÛDU İLE ORDU-YI OSMÂNÎ HAYÂT-I NEVÎN KESB ETTİ

Müsteşâr-ı Meşîhat-ı Ulyâ tarafından ulemâ-yı İslâm'a hitâben Cihâd Beyânnâmesi neşr olunduğuna dâir telgrafnâmenizi görenler pek memnûn ve ümîdvâr oldular. Dün akşam da ulemâ-yı kirâm geldiler. Pek hüsn-i te'sîr gösterdi. İleride bulunan orduya, fırkalara azîmet ettiler. Ulemânın buraya vürûdu ordu-yı İslâm'da derîn bir te'sîr husûle getirip kuvve-i ma'neviyyeye hayât-ı nevîn bahş etmeye başladı. Efrâd düşmandan dönmeyeceklerine ve yüz çevirmek isteyenleri düşmandan evvel geberteceklerine yemîn bittalâk ettiler. Efrâd nazarında ulemânın pek büyük ehemmiyeti vardır. Ulemâ-yı kirâm kendi ehemmiyetlerini, vazîfe-i

* *Yeni Asır gazetesi.*

ulviyyelerini takdîr ederek daha bidâyet-i harbde meydân-ı harbe şitâbân olsalar imiş, pek büyük fâideler, muvaffakiyetler istihsâl edilecekti. İşte delili meydanda, efrâd, ulemâyı ashâb-ı amâ'imi görünce bütün urûk-ı dîniyyeleri galeyana geldi. Herkes Allah uğrunda, İslâmiyet uğrunda canımız fedâ, diye bağırıyor. İnşâallah ordumuz yakında nasıl bir millet ordusu olduğunu gösterir.* Fakat gelen ulemâ azdır. Ulemâ yalnız hükûmetin i'zâmını beklememelidir. Bedeninde biraz kudret gören bütün ulemâ meydân-ı harbe şitâbân olmalıdır. O vakit ordunun kuvve-i ma'neviyyesi cihânı hayretler içinde bırakır.

Zâten bu bâbdaki farziyeti herkesten evvel ulemâ bilir, ve inda'llâh, inde'n-nâs herkesten evvel onlar mes'ûldür. Çünkü vazîfe-i teblîğ onlara âid olduğu gibi; ümmete pîşvâ olmak da onların vazîfe-i mühimmesidir. **[221]** Böyle olursa nusret-i ilâhiyyeden kat'iyyen ümîdvâr olabiliriz. Zîrâ [1](إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ)= "Eğer siz Allah'a nusret ederseniz, o da size nusret bahş eder." Allah'a nusret; *Kur'ân*'ı, İslâmiyet'i müdâfaa için hayâtını, malını, bütün mevcûdiyetini fedâ etmektir. Herkes canını fedâ etse bütün ümmet hayâtını kazanır. Onun için ulemâ-yı kirâm kat'iyyen ihmâl göstermemelidir. Hükûmetimizin bu bâbda ittihâz ettiği tedâbîr inşâallah yakında hüsn-i te'sîrini gösterecektir. [2](وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ)

ŞEHÂMET-İ İSLÂMİYYE

Mut'taki vatanperverân-ı ümmet tarafından cerîdemize âtîdeki telgraf çekilmiştir:

***Sebîlürreşâd* Gazete-i Mu'teberesine**

"Kanımız, dînimiz, îmânımız vardır. *Sebîlürreşâd* ashâb-ı îmânı da'vet ediyor. Kazâmızdan mevki'-i harbe giden henüz yüzde bir raddesindedir. Lehü'l-hamd ilel ve emrâzdan sâlimiz. İlk işârette harekete âmâdeyiz. Cevâbınızı telgrafhânede bekliyoruz." 4 Teşrînisânî 328

Eşrâftan
Yakub, Abdurrahmân, Ali, Emîn

Miting Reîsi Müftü Nâdir Ahmed — Belediye Reîsi Süleyman

***Sebîlürreşâd* da âtîdeki telgrafı cevaben keşîde etmiştir.**

Şehâmet-i İslâmiyyenizle rûh-ı peygamber şâdândır. Ahkâm-ı İslâmiyyeyi teblîğ, hükûmetin evâmirine inkıyâd, vazifemizdir. 5 Teşrînisânî 328

Sebîlürreşâd

* * *

Dün de Taşucu'ndan şu telgrafı aldık:

Dersaâdet'te *Sebîlürreşâd* Gazete-i Mu'teberesine

Livâmız dâhilinden dahi asker gitmemiş gibidir. Hükûmetimizin her emrine âmâde bulunduğumuzu dînimiz, îmânımızla ahd ü mîsâk ettik. Lehü'l-hamd ilel ve emrâzdan sâlimiz. Cevâbınıza makine başında muntazırız.

Konya: Taşucu — 13 Teşrînisânî 328
Ahâlî-i mahalliye nâmına
Hacı Mehmed

Sebîlürreşâd

Bu muhterem imzâ sâhibini yakından tanıdığımız için telgrafnâmesinden ne kadar mütehassis ve müte'essir olduğumuzu ta'rîf edemeyiz. Evvelisi hafta Huneyn Gazve-i celîlesi üzerine yazdığımız makālenin –lütf-i Hak ile– te'sîr-i belîğini bütün Anadolu ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından mitingler akd olunmak, idârehânemize âteşîn telgraflar keşîde edilmek sûretiyle ibrâz ettiğini görmekle eşk-rîz-i şükrân ve mahmidet olduk. Biz şu hakîkat-i ulviyyeyi anladık ki: Allah ve Resûlullâh uğrunda mal ve canını güle güle fedâyı câna minnet bilen böyle milyonlarca evlâd-ı Muhammedî varken Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye bütün şa'şaa-i şevket ve iclâliyle yaşayacak. Kıyâmete Ahkadar yaşayacak. (اللهم كثر عددهم وعجل مددهم لدينك وكتابك آمين!)

İSLÂMLAR DARAĞAÇLARINDA

Matin gazetesinin Mustafapaşa muhâbiri 17 Teşrînisânî târihiyle yazıyor:

…Öğleden sonra saat iki râddelerinde Dîvân-ı Harb a'zâsıyla yirmi kadar jandarma neferi, etrâf hâneleri halkı ve harb muhâbirleri boş kalan bir İslâm hânesinin bahçesinde toplandılar. Bir dakīka zarfında ipleri ağacın en sağlam dallarına bağlayıp iskemle yerine mahkûmların ayakları altına eski fıçılar koydular. Eğer o fıçılar ile biraz ötede tehî bir hâneden buldukları ip bulunmasa idi bağçede bulunanların idâm için hazırlık görmekte olduklarını kimse fikrinden geçirmeyecekti. Hava gāyet güzel idi, sonbahar güneşi beyâz şu'ââtı ile etrâf dağlarını tenvîr edip bu fecî' ve cân-hırâş manzaraya yukarıdan, pek yüksekten temâşâger oluyor idi. Mahall-i mezkûrdan yüz metre ötede büyük bir câmi'in beyâz minâresi havanın mâi tabakaları içinde heybet-nümâ oluyordu. Minârenin üzerinden Bulgar askeri, beyaz elbiseli Salîb-i Ahmer Cem'iyeti a'zâsı, Bulgar kızları bu manzarayı temâşâ ediyorlar, aşağıda tecemmu' eden halk muhârebeden ileride cereyân edecek mükâleme-i siyâsiyyeden bahs edip bu fecî' manzarayı nazar-ı dikkate almak bile istemiyorlardı. Polis komiseri darağacına son bir nazar-ı teftiş atf etti ve her şeyin hâzır olduğunu görerek jandarmalara hânede mevkūf olan mahkûmeynin meydân-ı siyâsete getirilmeleri emrini verdi. Bir müddet sonra Ahmed ve İsmail'i uzaktan gördüm, nasıl idâma mahkûm olanlar bunlar mıdır? Büsbütün lâ-kayd bulunan, titremeyen, cüz'î bir eser-i heyecân ve halecân göstermeyen bu adamların idâma mahkûm olduklarına, biraz sonra darağacına çıkacaklarına inanmak kābil mi? Ahmed ipin sallanmakta olduğu ağaca lâ-kayd bir na-

* Nasıl ki gösterdi ve inşâallah bundan sonra daha gösterecek.
[1] Muhammed, 7/47.
[2] Âl-i İmrân, 3/126; Enfâl, 8/10.

zar atf ettikten sonra parlak gözlerini bize gösterdi, heyecandan ârî olan bu kalbin vatan muhabbeti ile meşhûn olduğu âşikârdı. Bu gözlerin biraz sonra ebediyyen kapanacağına bir türlü inanmak istemiyordum. Onlar da hayat vardır, bana öyle geliyor ki garîb ve nâgeh-zuhûr bir hâdise hükm-i idâmın infazına mâni' olacaktı. İki dakîka evvel jandarmaların hükm-i idâmı teblîğ ettikleri zaman Ahmed ve İsmail yemeklerini henüz bitirmişler idi. Hiçbir heyecân ve halecân hissetmediler, hiçbir söz söylemeksizin sîmâlarında alâim-i telâş göstermeden derhal ayağa kalkarak kelepçeleri urulmak için ellerini arkalarına götürdüler, şimdi ağaca doğru geliyorlar. Yolda tecemmu' eden cem'-i gafîr arasında kendi yollarını bizzat açtıklarını gördüğüm zaman kalbimden müdhiş bir teessür hissettim. Kānûnen idâm karârnâmesinin Dîvân-ı Harb tarafından ta'yîn edilen me'mûr-ı mahsûsun okuması îcâb eder. İdâmnâme altı büyük sahifeden ibâret olup kırâeti yirmi dakîka kadar devâm etti. Bu esnâda ben muttasıl ihtiyâr Ahmed'in yüzüne bakarak bir eser-i heyecân aramaya gayret **[222]** ediyor idim. Bu adam, bu dinç ihtiyâr ömründe korku hissetmemiş olduğu gibi şu fecî' ölüm karşısında dahi hiç titremiyor, korkmuyor, heyecân göstermiyor, bu derece metânet ve cesârete tesâdüf etmediğimi i'tirâf ederim. Mahkûmlar idâmnâmeden hiçbir şey anlayamadılar, onlar muttasıl etrâfa bakıp halkın heyecânını, telâşını seyr ederek mevti istihkār ettiklerini açıktan açığa göstermek istiyorlar idi. Nihâyet idâmnâmenin kırâeti hitâm buldu. O esnâda Ahmed Dîvân-ı Harb a'zâsına hitâben metîn bir sadâ ile "Ölmezden evvel hiç olmazsa son namâzımızı kılmaya müsâ'ade etmenizi istirhâm ederim" dedi.

Komiser cevaben "Ne istiyorsanız söyleyiniz, ma'a'l-memnûniyye kabûl edeceğim" diyerek ellerini çözmeye emir verdi. O esnâda gāyet müessir bir manzara karşısında bulundum. Ömrümde böyle bir manzaraya tesâdüf etmedim ve ilâ nihâye bunun te'sîri bâkī kalacaktır. İsmail biraz ötede endîş-nâk bir hâlde durmuş iken ihtiyâr Ahmed darağacına yaklaşarak yeri iyice tedkīk edip ağaç parçalarını, tozları bir tarafa attı, otları yerden kopardı, bu hareketi fevkalâde garîb olup yanımda bulunan bir Avrupalı bana hitâben: "Ömrümde böyle manzaraya tesâdüf etmemiş idim, bu ihtiyâr beni beht ü hayrette bıraktı" dedi. İhtiyâr mahkûmun şu hareketini görenler âdî birşeyle meşgūl olduğuna zâhib olacaklardı. Gûyâ bağçede çalışıp şimdi öğle namazını kılmaya hazırlık görüyordu. Bu hazırlıkları gördükten sonra ihtiyâr jandarmalara hitâbet:

– Âbdest almak için bana biraz su verir misiniz? dedi.

Jandarmalardan biri su getirmeye gittiği zaman Ahmed tekrar namâzgâhını tedkīk ederek yeniden ağaç dallarını toplamaya, otları koparmaya başladı. Beş dakîka sonra jandarma bir kova su getirdi. Ahmed hiçbir eser-i telâş göstermeksizin yüzünü, ayaklarını, ellerini dikkatle yıkadı, ağzını çalkaladı ve kendi eli ile kovayı jandarmaya iâde ettikten sonra namazgâhına avdet etti. Bu dakîka pek ulvî, pek müessir bir dakîka idi. İhtiyârın bu hareketini, metîn vaz'iyetini görerek heyecân ve ta'accübümü setr edemiyordum. Ne mukaddes, ne ulvî bir manzara!... İşte ihtiyâr tekrar yeri temizliyordu. Bütün nazarlar ona ma'tûftu. Bahçede amîk bir sükûnet hüküm-fermâ olup temâşâgerân nefes bile almak istemiyordu. Ahmed diz çöker, yeri öper, ba'dehû ellerini yayarak ayağa kalkar, tekrar zemîn-i niyâza zânû-zede olur, yine ayağa kalkar. Dudakları arasında son du'âyı ediyordu. Birkaç metre uzakta aynı manzara hüküm-fermâdır, İsmail de halkın hayret ve ta'accübü karşısında son namâzını kılıyordu. Bu manzara yirmi dakîka kadar devâm etti. Uzakta, Edirne etrâfında vakit vakit atılan topların gürültüsü havanın en yüksek tabakalarını inletiyor. Ahmed namâz kıldıktan sonra jandarmalara hitâben:

– Şimdi hâzırım, dedi.

Ba'dehû kuşağının içinde bir gümüş saat, bir kurşun kalem, bir tütün tabakası ve daha sâir şeyler çıkararak jandarmaya teslîm ettikten sonra,

– Haydi artık vakit kalmadı, ben hâzırım, dedi.

Fakat İsmail henüz namâzını bitirmemiş olduğu için biraz beklemeye mecbûr oldular. Birkaç dakîka sonra Ahmed de hâzır idi. Jandarmalar derhâl mahkûmları beyâz bezlere sardılar, yüzbaşı halka hitâben:

– Haydi gidelim, şimdi hükm-i idâm icrâ edilecek, dedi.

Halk derhâl bir tarafa hücûm ettiler. Jandarma ağaçtan asılan ipi ihtiyâr Ahmed'in boynuna geçirdi. Diğer bir nefer de İsmail'in boynunu bağladı, bir dakîka sonra mahkûmların ayakları altında bulunan fıçıları bir tekme ile öteye yuvarladılar.

Heyhât! Şimdi iki vücûd boşlukta sallanıyordu!

Sebîlürreşâd

Bütün Bulgaristan'ı hâk ile yeksân etmek sûretiyle bu vahşetlerin intikāmını almadıkça kınına sokulan İslâm kılıcına yazıklar olsun! Dünkü gaydacılara karşı mağlûb olduktan sonra bir daha onu belde taşımaktan utanmalı, onunla beraber yerlere gömülmelidir.

Hindistan muhâbir-i mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

IRAK'IN İHYÂ VE ISLÂHI HAKKINDA

– 3 –

4- Merkezde teşkîl olunacak nümûne çiftliği diğer merâkizdeki nümûne çiftliklerinden daha vâsi' ve hiç olmazsa 10-15 bin dönüm vüs'atinde olması ve tarz-ı cedîd üzere buharlı müteharrik favolar, harâset makineleriyle sâir makine ve âlât-ı mühimme-i zirâ'iyyenin celb ve tatbîki.

5- Hıtta-i Irakiyye'de suver-i muhtelifede îfâ edilegelmekte olan usûl-i cibâyet o kadar azîm ve müşkil, o kadar ağırdır ki bu sebeble zirâat günden güne tedennî ve inhitât, belki inkırâza doğru gitmekte ve umûr ve mu'âmelât-ı hükûmeti tezyîd ve işkâl etmekte olduğundan be-heme-hâl bu mehâzîrin def'i için bütün bu mu'âmelâtı tevhîd ile bir kāide-i muntazama tahtına almak Irak'ın en müessir mevâdd-ı hayâtiyyesinden biridir. Bunun için bir sûret-i serî'ada "kadastro" yani arâzînin mesâhası üzerine maktû' bir resm vaz'

etmek îcâb eder. Bugünkü usûl ile yapılan cibâyet zâhiren öşür ve humus ve sülüs ise de hakîkat-i hâlde zürrâ'ın hâsılât-ı sâfiyesinin hemen yüzde yetmiş râddesinde olduğu ednâ bir tedkîk neticesinde anlaşılır. Hâlbuki arâzînin kurbiyet ve bu'diyet ve kuvve-i inbâtiyyesini ve sâir havâss-ı hikemiyye ve kimyeviyye ve fizyolojiyyesini nazar-ı i'tibâra alarak maktû' bir resme tâbi' tutulursa her ne kadar mu'ayyen **[223]** bir satıh için dûn bir resm verir ise de bu usûl sâyesinde zürrâ'ın umûm arâzîsini zirâat etmek mecbûriyetinde bulunacağından vereceği umûm rüsûm hâl-i hâzıra göre iyi bir yekûn teşkîl etmiş olur.

Kadastronun tatbîka bir mukaddime olmak üzere her sene sarf edilen yüz binlerce guruşla mühendis ve zirâat me'mûruyla erbâb-ı hibreden bir hey'etin ta'yîni ile kazânın mükemmel bir kadastro haritası alınır ve usulü dâiresinde arâzî kadastroya rabt ve maktû' bir resme tâbi' kılınırsa her sene gerek ahâlîye ve gerek hükûmete birçok müşkilâtın zuhûruna sebebiyet veren bu zer'a ve masârıfât ve ihtilâsât-ı dâimeye nihayet verilir ve aynı zamanda bu kadastro hakkında hem bir fikir edinmiş ve hem de diğer mahallerde tatbîk için bir düstûru'l-amel olmuş olur.

6- Hıtta-i Irakiyye'de mütefennin çiftçi yetiştirmek ve ashâb-ı arâzî evlâdlarını usulü dâiresinde zirâatin icrasına alıştırmak için Musul, Bağdad ve Basra vilâyetlerinden talebe kabûl etmek üzere Bağdad mıntıkasında teşekkül edecek nümûne çiftliğine merbût ve yüz elli talebeyi istî'âba kâfî üç sınıf olmak üzere i'dâdî derecesinde bir Zirâat Ameliyât Mektebi'nin küşâdıdır.

7- Bu hıttada ta'kîb olunacak terakkıyât ve mü'essesât-ı zirâ'iyyenin iktişâfât ve ihtirâ'ât-ı ahîre üzere olmasını te'mîn için tahsîl ve tecrübe görmüş erbâb-ı fenden birkaç zâtı ahvâl-i iklîmiyye ve coğrafîsi bu hıttaya pek yakın ve son zamanda husûsât-ı zirâ'iyyede dünyanın en müterakkî ve ileri gitmiş memleketi olan Amerika-yı Vüstâ'ya i'zâm ve orada en elzem şu'abâtta pratik ve mü'essesât-ı muhtelife-i zirâ'iyyeyi gördükten sonra yine burada en aşağı üç sene hizmet etmenin şart ittihâz olunmasıdır.

8- Menâfi'-i iktisâdiyye ve siyâsiyye-i Osmaniyyeye halel gelmemek şartıyla memlekete menâfi'-i azîme te'mînine bâdî hâlî arâzînin muhtelif şirketlere li-ecli'l-i'mâl tevzî'idir.

9- Zirâat Sergisi'nin te'sîsi - Müterakkî memleketlerin esbâb-ı terakkîsi olan tevzî'-i i'mâlden sonra değil, belki akdem iki mühim nokta vardır ki bu da teşhîr-i emti'a ve mükâfâttır. Memleketimizde hâsılât-ı nefîse ve makbûlenin vücuda gelmemesi, birçok sanâyi'-i zirâ'iyyemizin revâc bulmaması hep bundan münba'istir. Ma'rifet iltifâta tâbi'dir. Müşterisiz metâ' zâyi'dir. Binâenaleyh zirâatimizin ve sanâyi'-i zirâ'iyyemizin terakkîsi için her hâlde bunun enzâr-ı umûmiyyeye teşhîri ile en güzel ve makbul, nefîs ve mebzûl hâsılât yetiştirenlerin mesâî-i memdûha ve mü'essesât-ı müfîde ve cedîde te'sîs edenlere mükâfât i'tâsı için merkez-i vilâyâtta birkaç mevsimde küşâd edilmek üzere umûm şu'abât-ı zirâ'iyye için bir zirâat sergisinin te'sîsidir.

10- Bir dârü't-tahsîl te'sîsi- Mevki'-i ictimâî-i iktisâdîde büyük bir mevki' ihrâz eden ipek böceğinin mehd-i zuhûru hıtta-i Irakiyye'dir. Yakın bir zamana kadar bu mahsûl hıtta-i Irakiyye'nin en mühim ve mebzûl hâsılâtından idi. Bugün ise âsârına tesâdüf olunamamaktadır. Binâenaleyh bu mühim san'at-ı zirâ'iyyenin ihyâsı için ya merkez-i vilâyette veyâ Horasan kazâsında bir harîr dârü't-tahsîli te'sîs eylemek pek mühim ve derece-i elzemiyettedir.

ŞU'ÛN

BALKANLAR CİHÂDI

1 Teşrînisânî, Perşembe:

Bir teblîğ-i resmîyle Bigados şimâlinde kâin Dragon köyü civarıyla Değirmentepe ve Cerrâh Çiftlik tepelerine tahaşşüd eden ve bir fırka tahmîn edilen düşman askeri üzerine yedi bin beş yüz metreden dokuz bin metreye kadar gāyet muvaffakiyetli grup ateşi icrâ edilerek külliyetli telefât verdirilmek sûretiyle sırtların arkasına def' ve tenkîl edildikleri Hamidiye süvarisinin 31 Teşrînievvel târihli raporları üzerine i'lân olunuyor. Bugün kırkı zâbit olmak üzere 1400 zu'afâ-yı askeriyye şehrimize getiriliyor.

2 Teşrînisânî, Cuma:

Bugünkü gazetelerle Bâbıâlî'nin doğrudan doğruya düvel-i müttefika ile sulh müzâkeresine girişdiğinin muhakkak olduğu ihbâr olunuyor. Selanik'in sukūtu da ancak bugün gazetelere geçiyor. Turgud Reîs süvarisinden Bahriye Nezâreti'ne gelen 1 Teşrînisânî târîhli telgrafnâme vechile dün ba'de'z-zevâl saat üçte Celeb köyünde bulunan düşman kıtaâtına bombardıman edilerek düşmanın inhizâmı resmen bildiriliyor. Bugün sabah Sadr-ı a'zam hazretleri Rusya Sefârethânesi'ne giderek sefîr hazretleriyle yarım saat kadar mülâkāt buyuruyorlar. İspanya sefîne-i harbiyyesi (Renarhta) kruvazörü dahi bugün limanımıza dâhil oluyor.

3 Teşrînisânî, Cumartesi:

Resmî olarak İşkodra valisinden alınan âtîdeki telgraf neşr olunuyor: "22 Teşrînievvel târîhinde, Kakarik Tepelerine doğru ilerleyen yedi taburdan mürekkeb bir düşman kuvvetine kıtaâtımız tarafından hücûm edilmiştir. Düşman Boyana Nehri karşı sâhiline firâr edip meydân-ı harbde yüz kadar maktûl bırakmış, bütün toplarını ve birçok piyade mühimmâtını terk etmiştir. Düşmandan iğtinâm edilen eşyâ arasında Ceneral Çoroviç'in bütün evrâkı, çadırı, kılıncı ve üniforması bulunmuştur." Bugün İttihâd ve Terakkī Fırkası'na mensûb olanlardan birçoğunu hükûmet tevkîf ediyor.

4 Teşrînisânî, Pazar:

İşkodra'nın kahramanâne müdâfaasına âid ümîd-bahş haberler geliyor. Öğleden sonra ve geceleyin alınan gerek resmî, gerek gayr-ı resmî haber asâkir-i Osmaniyyenin nikāt-ı muhtelifede muvaffakiyât ve muzafferiyâtını tebşîr ediyor. Çatalca hutût-ı istihkâmiyyesinin ilerisinde tecavüze tasaddî eden Bulgar asâkirinin men'i ve birçok toplarının tahrîb edildiği gibi; Garb Ordusu'nun da Yunanlıları mün-

hezim etttiği, Nasliç'i, Kayalar'ı istirdâd eylediği, Serfiçe'ye doğru ilerlediği, İşkodra'daki kuvâ-yı Osmaniyyenin de kahramanâne müdâfaadan geri durmadığı, Karadağlıları külliyâtlı telefâta uğrattığı, son müsâdemelerden birinde birçok esliha, levâzım ve eşyâ-yı sâire iğtinâm eylediği; Edirne'nin de kahramanâne mukāvemette ber-devâm olduğu ve ahîren icrâ olunan şiddetli bir hücûm hareketiyle düşman kuvâ-yı askeriyesinin büyük zâyi'âta uğratıldığı iş'âr olunuyor. Ye'se mağlûb olan ahâlîmizin sîmâlarında bir parça lem'a-i ümîd parlıyor.

[224] 5 Teşrînisânî, Pazartesi:

Memleketin ahvâline gayr-ı vâkıf ve havf u telâşa mağlûb olan ecânibin mürâcaât-ı hâ'ifânelerine nihâyet vermek ve kendilerine kuvvet-i kalb olmak üzere sefâret ve konsoloshânelerine muhâfaza-i emniyet için asker ihrâcı hakkında sefârât-ı ecnebiyye tarafından vukū' bulan iltimâs Hükûmet-i Seniyyece mücerred kendilerini tatmîn maksadıyla tervîc edilmiş olduğu beyânât-ı resmiyye ile anlaşılıyor. Nâzım Paşa'dan gelen telgraf dünkünden daha hafif olmak üzere bugün dahi bütün Çatalca hattı boyunca top muhârebesi devâm eylediği ve bazı nikātta ilerlemeye teşebbüs eden düşman piyadelerinin geri püskürtüldüğü bildiriliyor.

6 Teşrînisânî, Salı:

Hadımköy'ünde Başkumandan Vekîli Nâzım Paşa hazretlerine keşîde buyurulan telgrafnâme-i hümâyûnun gāzîlerimize hitâb ettiği metn-i teşcî' ve tahsîni bugünkü gazetelerle neşr olunuyor. Bugün Ordu-yı Hümâyûn Başkumandanlığı Vekâleti'nden makām-ı sâmî-i Sadârete çekilen telgrafnâmelerden, sabahtan beri şiddetli bir sûrette icrâ olunan topçu muhârebesinin muvaffakiyetle devâm eylediği, hatt-ı müdâfaanın merkezi ilerisindeki düşman piyadelerinin topçu ateşimizin te'sîriyle ric'ate mecbûr edildikleri gibi bir kısım bataryalarının da iskât edildiği; sol cenâhımız merkezine Bulgarlar tarafından saat 3 ve 35 dakīkada edilen ta'arruzun def' olunarak düşmana yalnız orada 40 nefer yirmi zâbit telefât verdirildiği ve iki mitralyöz iğtinâm olunduğu, dün dahi sağ cenâhta bulunan kıtaât-ı Osmaniyye'nin cebhesine ilerleyen düşmanın telefât-ı külliyye ile geriye püskürtüldüğü gibi sabahleyin mezkûr kıtaâtın sol cenaha doğru ilerlemeye kıyâm eden düşman piyadesi de kezâ zâyi'ât-ı külliyyeye dûçâr edilerek def' edildiği ve bugün de top muhârebesinin bütün cebhede devâm ettiği ihbâr olunuyor.

7 Teşrînisânî, Çarşamba:

Büyükçekmece'de Donanma-yı Hümâyûn Kumandanlığı Vekâleti'nden gelen tahrîrâta istinâden donanmanın o taraflardaki hidemât-ı meşkûresi ve musîb endahtlarıyla düşmanı iz'âc ettiği gazetelerle neşr olunuyor. Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'nın çektiği bir telgrafta: Bütün Çatalca hatt-ı müdâfaası boyunca üç günden beri icrâ edilmekte olan top ve tüfenk muhârebesinin dün dahi muvaffakiyetle devâm ederek merkezden ilerlemeye teşebbüs eden düşman piyadelerinin geri püskürtüldüğü gibi bazı bataryalarının da iskâtı ve cenâhda iki mitralyözünün zabt olunduğu, merkezde kâin bir Osmanlı tabyasının da dün akşam gurûb-ı şemsle beraber bir hurûc hareketi icrâ ederek tabyanın karşısındaki siperlerindeki düşmanın münhezim olarak kısm-ı a'zamının itlâfıyla yüz tüfenk ile bir hayli mühimmâtın da zabt edildiği bildiriliyor.

8 Teşrînisânî, Perşembe:

Gazetelerle neşr olunan resmî telgraflar evvelki gece düşmanın kâmilen Papasburgaz sırtlarına çekildiğini ve Çatalca İstasyonu civarındaki sırtlarda düşmanın Sofya'daki Birinci Fırkası'nın Birinci Prens De Batenberg Alayı'na mensûb bulunduğu apoletlerinden anlaşılan beş yüzü mütecâviz maktûlü olduğu birçok tüfenk, şapka ve zâbit kılıncı iğtinâm olunduğunu ve tutulan üserânın ifâdesine göre düşmanın üç günden beri aç olduğu, asâkir-i hümâyûnun kuvve-i ma'neviyyesi pek iyi bulunduğunu bildiriyorlar. Turgud Reîs Süvarisi'nden gelen resmî telgrafta Terkos civarında donanmanın ateşi himâyesinde Terkos müfrezesinin düşmanı Ormanlı cihetine ve Karaburun'dan on mil şimâle kadar sürdüğü haber veriliyor. Diğer resmî telgraflardan dahi dün düşmanla ciddî muhârebât icrâ edilmeyip sağ ve sol cenâhlarda hafif top ve tüfenk ateşi te'âtî edildiği, düşmanın hatt-ı müdâfaadan uzaklara çekildiği anlaşılıyor.

Balkan Hükûmât-ı Müttefikası'nın Devlet-i Osmaniyye ile müzâkerât-ı sulhiyyeye girişmesinin kendi beynlerinde takarrur ederek Rusya'nın Dersaadet sefîri vâsıtasıyla Bâbıâlî'ye bildirildiği ve Bulgaristan tarafından bugün karargâha murahhaslar gönderileceği de yazılıyor.

9 Teşrînisânî, Cuma:

Bugünkü gazetelerle Bulgaristan reîs-i vükelâsı tarafından şerâ'it-i mütârekeyi hâvî Bâbıâlî'ye irsâl olunan şerâ'it şâyân-ı kabûl görülmediğinden ve esâsen şerâ'it-i mütârekenin müzâkeresine başkumandan vekili me'mûr bulunduğundan düvel-i muhâsıma murahhasları icrâ-yı ta'dîlâta salâhiyetdâr iseler kendileriyle bil-müzâkere kābil-i kabûl olacak şerâ'it-i mütârekenin karârlaştırılarak bildirilmesi ve ma'kūl ve mu'tedil şerâ'it dermiyânıyla mütâreke vukū'una kadar müsteniden bi-tevfîkihî te'âlâ harbe devâm olunmasının vekâlet-i müşârun-ileyhâya teblîğ edildiği resmen teblîğ olunuyor. Diğer resmî bir telgrafta dün gece dokuz kırkta Kalikratya civarında donanmanın düşmanı püskürttüğü bildiriliyor.

10 Teşrînisânî, Cumartesi:

Dünkü günde düşman ile sol cenâhta cüz'î top âteşi icrâ edildiğini, merkezde düşman tarafından Mekteb-i Harbiyye tabyasına tek tük endâht icrâ edilmiş olduğu ve oradan mukābele olunduğunu, sol cenâhın da göndermiş olduğu keşif kolları vâsıtasıyla düşman tarafından bırakılan bir hayli esliha ve eşyâyı topladığını, düşmanın Büyükçekmece Köprüsü'nü topa tuttuğunu, donanma tarafından mukābele olunarak iskât ettirildiğini, hatt-ı harbin bazı nikātında hafif top âteşi te'âtî edildiğini müş'ir Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'nın resmî telgrafları neşr olunuyor.

11 Teşrînisânî, Pazar:

Bugün mütâreke ve sulh müzâkerâtının başladığı gazetelerle i'lân olunuyor. Bulgarlar tarafından murahhas olarak

Sobranya Reîsi Danef, Bulgaristan Başkumandan Vekîli Savof, Bulgar Erkân-ı Harb Reîsi Miçef'lerin ta'yîn edildikleri ve Devlet-i Aliyye murahhası olarak da: Başkumandan Vekîli Nâzım Paşa'dan mâadâ Ticâret Nâzırı Reşid, Devlet-i Aliyye'nin Berlin Sefîri Osman Nizamî Paşa ve Erkân-ı Harbiyye Reîs Vekîli Hâdî Paşa'ların ta'yîn edildiğini Osmanlı Ajansı istihbâr eyliyor.

12 Teşrînisânî, Pazartesi:

Bugünkü gazeteler gayr-ı resmî müstahberâta atfen Yanya ve Selanik havâlîsinde muhârebâtın devâm eylediğini ve Osmanlı, Bulgar murahhaslarının sahne-i harbe vâsıl olduklarını yazıyorlar. Selanik'te Yunan asâkiri tarafından ahâlî-i mahalliyyeye zulüm ve işkence yapıldığı için Almanya tarafından Selanik'e gönderilen sefine-i harbiyyenin karaya asker ihrâcıyla âsâyiş-i beldeye nezâret etmeye başladığını ihbâr eyliyorlar.

13 Teşrînisânî, Salı:

Balkan muhârebâtının ilk günlerinde dârülfünûn talebesinin Bâbıâlî önüne toplanıp da "Harb isteriz" diye yaptıkları nümâyişi teşvîk ve tertîb töhmetiyle İttihâd ve Terakkī Fırkası erkân ve a'zâsı miyânında icrâ olunan tevkīfât hakkında idâre-i örfiyye tarafından gazetelerle bir beyânnâme neşr olunuyor. (Vesâik-ı târihiyye kısmında mündericdir.) Osmanlı ve Bulgar murahhaslarının da Bahşayiş köyünde bir çadırda ictimâ' ederek müzâkerât-ı ibtidâiyyede bulunurlar, fakat Bulgarlar Edirne'nin teslîmini istiyor, Osmanlılar da bu talebi kat'î sûrette reddeyliyorlar. Müzâkerâtın münkatı' olmayacağı söyleniyorsa da cereyân-ı hâl bunun pek de mümkün olamayacağını gösteriyor

[225] ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT

Bakü'de:

Bakü Osmanlı Şehbenderhânesi tarafından Hilâl-i Ahmer menfa'atine açılmış olan iâne defteri münâsebetiyle Bakülü İslâm biraderlerimizin ibrâz etmekte oldukları âsâr-ı uhuvvet vârid olan husûsî mektuplardan anlaşıldığı vechile hakîkaten şâyân-ı kayd u tezkârdır. Mektuplarda şehbenderhânece toplanılan paranın ne mikdâr teşkîl eylediğine dâir sarih bir rakam gösterilmiyorsa da her hâlde külliyetli bir mikdarda para toplanılmış olduğu tahmîn ediliyor. Asıl ma'rifet paranın mikdârında değil, bu münâsebetle ibrâz olunan tezâhürât-ı ma'neviyye-i İslâmiyyededir. Anlaşılan Bakü'de ve mülhakātında Hilâl-i Ahmer iânesine zengin, fukarâ, köylü, şehirli, amele, erkek, kadın herkes iştirâk etmektedir. Muhtelif esnâf-ı ahâlî tarafından şehbenderhâneye iâne vermek üzere gelen erbâb-ı hamiyyet tarafından mûcib-i teessür bir takım tezâhürât vâki' oluyor. Fukarâ, zengin, ihtiyâr, çocuk, kadın biriktirdikleri paraları Hilâl-i Ahmer'e veriyorlar. Hele köylülerin amelelerin takım takım şehbenderhâneye gelerek aralarında topladıkları paraları teslîm ederek fart-ı teessürlerinden ağlamaları, Şehbender Efendi'nin de onlarla beraber eşk-rîz-i teessür olmaları ne kadar büyük, ne kadar samîmî bir "uhuvvet-i İslâmiyye" manzarası teşkîl ediyor.

İran'da:

Tahran'da neşr olunan *Âftâb* gazetesi Balkanlar muhârebesi münâsebetiyle yazmış olduğu "İran ve Osmanlı" ünvânlı bir makālesinde son seneler zarfında dînen, târihen yek-diğerine merbût olan bu iki İslâm memleketinde vukū' bulan vekāyi'-i siyâsiyye miyânında bir mukâyese yaparak "Osmanlılarda Şeyh İdrisler varsa bizde de Rahîm Hanlar vardı" diye bir müşâbehet-i tâmme buluyor, memâlik-i Osmaniyyenin şimdiki hâlde Avrupa düvel-i Hıristiyaniyyesi tarafından tazyîk edildiğini de tâm İran'ın Rus ültimatomları zîr-i tehdidinde ezildiği günlere benzetiyor. Ve sonra böyle müşkil zamanlarda memâlik-i İslâmiyyenin yek-diğerine yardım etmelerinin taht-ı vücûbda olduğunu dermiyân ederek kemâl-i telehhüf ve teessüfle İran'ın dûçâr olduğu felâket-i mü'essife-i ma'lûmesinden dolayı kendisiyle hem-hudûd olan komşu İslâm devletine ma'a't-teessüf maddeten mu'âvenette bulunamayacağını ber-âverde-i lisân-ı teessür ederek, ma'amâfîh böyle bir anda bütün İranîlerin ma'nen Osmanlılarla beraber, onların âlâmıyla müte'ellim, meserretleriyle mesrûr olduklarını birâderâne ve samîmâne beyân ediyor.

Rusya'da:

Rusca gazetelerin "Hilâl" ve "İslâmiyet" aleyhine müfteriyâne ve adâvetkârâne neşriyatlarına karşı müslümanların protesto ederek 20 milyon Rusya İslâmları hissiyatının nazar-ı i'tibâra alınması lüzûmundan bahs etmiş olduklarını telgraflar haber vermiş, *Sebîlürreşâd* da bunu derc eylemişti. Bu kere aldığımız Rusca gazetelerde protestonâmenin aynına tesâdüf ederek ber-vech-i âtî tercüme ediyoruz:

"Balkanlarda Islav hükûmetlerinin Osmanlılara karşı i'lân etmiş oldukları muhârebeden beri her gün neşr olunan Rusca matbûâtta –meselâ *Ruskoya Slovo* gibi– hürriyet-perver telakkī olunan gazetelerde bile muhâlif-i beşeriyyet hissiyâtla telkīn olunan bir takım neşriyâta tesâdüf olunuyor.

Gazeteler mütevâliyen eski mecmû'a-i tevârîhten birçok ünvânları meydana çıkararak beyne'l-ahâlî vahşiyâne hissiyâtı gıcıklıyorlar. Balkan devletlerinin Osmanlılara karşı i'lân etmiş oldukları harb, düşman-ı beşeriyet olan bu muharrirlerin kalemleriyle "Salîb ile Hilâl'in târihî bir muhârebesi" şekline vaz' olunuyor.

Rusya'da Hilâl'e ihtirâm eden 20 milyon İslâm vardır. Bu ahâlî müslümanlara karşı fırlatılan hissiyât-ı adâvet-kârâneyi –ki her taraftan reddolunarak Rus milletinin kalbgâhına saçılıyor– tâm bir dikkatle ta'kīb ediyor.

"Bu teşvîkāt milletin bazı tabakātı arasında ne gibi te'sîrât icrâ ediyor? Acaba bu hâl, "mü'essif bir sû'-i tefâhüm" diye yâd olunan vukū'âta meydan vermez mi? Acaba bu vakte kadar sulh ve salâh, uhuvvet ve i'timâd mevcûd olan muhîtlere bu neşriyât, nefret ve adâvet sokmaz mı?

Rusya'nın esâs-ı azametini; *Tevrât*'a, *İncil*'e yahud *Kur'ân*'a tâbi' olanı tefrîk etmeksizin bütün Rusya dâhilinde yaşayan milletlerin müttehidâne ve birâderâne yaşamalarında gördüğümüzden; İslâm aleyhinde vâki' olan her ta'rîzâtı, bâ-husûs "Hilâl"e karşı muhârebe etmek üzere "Salîb"in

da'vet olunmasını hem mugāyir-i hakîkat hem de fevkalâde muzır buluruz.

Biz öyle tasavvur ediyoruz ki Rus erbâb-ı ma'ârifi ve münevver kısmı müslümanların esbâb-ı heyecânını takdîr eder ve sesini ahâlî beyninde münâferet-i dîniyye tevlîd eden gayr-ı lâyık nümâyişlere karşı yükseltir. Rus efkâr-ı umûmiyyesine mürâcaat ederek, biz zîrde vaz'-ı imzâ eden müslümanlar, onun mu'âvenetini bekler ve ümîd ederiz ki halkın hissiyât-ı muzlimini ünvân-ı yevm edenleri utandırır."

Erkek ve kadın 37 imzâ

Çin'de:

Trablusgarb cihâdı münâsebetiyle hamiyet-i İslâmiyyelerini ibrâz ederek mu'âvenet-i nakdiyyede bulunmuş olan Kaşgar ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Balkan Muhârebesi iânesi olarak *İkdâm* matba'ası vâsıtasıyla 338,25 lira ve 14 guruş Harbiye Nezâreti'ne gönderilmiştir. O kadar uzak bir mahalden bu kadar çabuk bir eser-i uhuvvet gösteren Kaşgarlı kardeşlerimizin işbu tezâhürât-ı hamiyet-mendâneleri kendilerinde uhuvvet-i İslâmiyye hissinin ne derece âlî olduğuna bürhân-ı celîdir. Var olsunlar.

Hindistan'da:

Bombay'dan *Times* gazetesine iş'âr olunduğuna göre Hindistan'ın her tarafında Türkiye hakkında İslâmların hissiyât-ı teveccühkârânesine dâir haberler vürûd etmektedir. Hilâl-i Ahmer nâmına iâne cem'i için birçok mitingler akd olunmaktadır. Sir Korimbol İbrahim Bombay'da akd olunan büyük bir mitinge riyâset ederek mezkûr mitingin İngiliz bayrağı altında yaşayan akvâm-ı muhtelife arasında mevcûd vifâk ve ittihâda delîl-i celî olduğunu beyân etmiştir. Hindular ile Parsîler dahi mitingde hâzır bulunup mebâliğ-i cesîme i'tâ etmişlerdir. Diğer nâtıka-perdâzlar muhârebe-i hâzıraya Balkan hükûmetleri tarafından bir reng-i mezhebî verilmesinden dolayı beyân-ı teessüfle Türkiye'nin Kudüs'deki mesleği ile Balkan Hükûmât-ı Müttefikası tarafından ta'kîb olunan mesleğin birbirine taban tabana zıd olduğunu söylemişlerdir. *Times of İndia* gazetesi Hind müslümanlarının İngiltere'ye pek büyük bir i'timâdları bulunduğunu beyân etmiştir. Bu cümleden olarak memâlik-i Osmaniyye'nin muhâfaza-i tamâmiyet-i arziyye için İngiltere'ye mürâcaat edilmesine mitingde karâr verilmiştir.

Romanya'da:

Dobruca'nın Köstence Sancağı ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından 30.000 frank râddesinde iâne cem' olunduğu gibi, İslâm hanımları tarafından da birçok gömlek, don, çorab ve sâire guzât-ı İslâmiyyeye ihdâ edilmiştir. Iâne dercine devâm edilmekte olduğu da müstahberdir.

Almanya'da:

Almanya'nın Stuttgart şehrinde bulunan ve arasıra *Sebîlürreşâd*'a mühim mektuplar ve makāleler gönderen Hayreddin Beyefendi ile orada bulunan diğer beş altı Osmanlı tarafından iki buçuk lira-yı Osmanî iâne derc edilip cerîdemiz vâsıtasıyla Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne gönderilmiştir.

[226] Kafkasya'da:

Müttefik Balkan ordularıyla müttehid hıristiyan efkâr-ı umûmiyyesinin Hilâfet-i İslâmiyye'ye karşı açtıkları harb-i salîb Kafkasya İslâmları miyânında fevkalâde bir heyecânı mûcib olmuştur. İşbu heyecânın bir delîl-i zâhiri ve siyâsîsi olmak üzere Kafkasya vilâyetlerinde intişâr etmiş olan âtîdeki intibâhnâmeyi kelimelere âid cüz'î bir şîve tağyîriyle derc ediyoruz:

Müslümanlar, dindaşlar!

Bugün sahne-i âlemde bil-cümle milel ve akvâmın enzâr-ı tahkîr ve istihzâsı altında İslâm âlemi fâci'a-i elîminin son perde-i dil-hırâşını gam ve ekdâr-ı bî-nihâye ile bitirmek üzeredir.

Bu vakte kadar kendilerini mütemeddin addeden Avrupalı yamyamlar İslâm âleminin cemî' a'zâsını eziyor ve her gûne tahkîrden çekinmiyor idiler. Ümîdvâr idiler ki, âlem-i İslâm'ın kalbi menzilesinde olan Hilâfet-i Osmaniyye nâ-hoş insan gibi bu kadar darbelerden sonra çâr nâ-çâr devâm edemeyip mahv ve nâ-bûd olacaktır. Lâkin i'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonra onlar kendilerinin yanılmış olduklarını, Hilâfet-i Osmaniyye'nin yeniden kuvvetlendiğini görerek dehşete geldiler. Ve âlem-i İslâm'ın gitgide terakkī edeceğini teyakkun ettiler. Hayâl-i bâtıllarına göre müslümanlar hakkında revâ gördükleri ezâ, cefâ ve hıyânetlerin cezâsını tadacaklarını düşündüler. Ona göre Trablus, Bosna-hersek, şimdi de Balkan mes'elesini çıkarıp her taraftan toplar, tüfenkler, bombalar, hançer ve nîzelerini alarak âlem-i İslâm'ın kalbine sapladılar. Onu parçalamak ve tamâmen pâymâl ve muzmahil etmek istiyorlar.

Dindaşlar! Biliniz ve âgâh olunuz ki bizim yegâne ümidimiz ve yegâne çâre-i necâtımız Türkiye'nin tamâmiyet-i mülkiyyesi ve onun terakkīsindedir. Eğer biz şimdi de kendimizin evvelki hissizliğimizden vazgeçmezsek, şimdi de aklımızı kullanmazsak, bu yüzden dünyanın gözü önünde hakk-ı insâniyyet, İslâmiyyet ve milliyyetimizi gāib edip ağyâra ecîr, tâbi' ve âdetâ esîr olacağımız şekk ü şübheden ârîdir.

Bizim bu kadar hamiyetsizlik ve faâliyetsizliğimize cehâlet ve uyumak dahi demek olmaz. Zîrâ böyle gürültüler uyuyanı değil, ölüyü bile ayıldır. Anlamıyoruz demek de olmaz, çünkü bunda anlaşılmaz bir şey yok. Bu husûsta büyükten küçükten, köylüden, hattâ bedevîden her kimden sorulsa kat'iyyen İslâm mahv oluyor, Müslümanlık gidiyor diye cevap verecektir. Şurasını da biliniz ki ahlâfımız bizim bu kadar hissizliğimize, bu kadar atâletimize la'net-hân olacaklar ve bizden sonra başlarına Avrupa vahşîleri tarafından ne kadar zulüm ve cefâlar gelecek olursa, sebebi bizler olacağız, la'netler bize gelecektir. Bu vakte kadar *Kur'ân*-ı azîmü'ş-ânın [1](وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ) âyet-i kerîmesine –ki bizim şimdiki hâl-i esef-iştimâlimizi nazar-ı i'tibâra alarak nâzil olmuştur– itinâ etmeyip gaflet etmişiz ve cemî' dünyâ ilimlerinden, cihâda hazırlıktan vazgeçmiştik. Hiç olmazsa bu hâl-i esef-iştimâlden sonra can ve malımızı fedâ ile kendimizi dîn ve milletimizi varta-i helâk ve felâketten halâs edelim. Eğer şimdi de can ve malımızı düşünüp öz şeref ve haysiyetimiz uğrunda fedâ etmezsek, gelecekte hıristiyanlara ve bizlere gālib olanlara şerefsizlik ile vereceğiz.

[1] Enfâl, 8/60.

Şerefsiz hayâttan ise şeref ile ölmek daha büyük şereftir. Bir bakınız hıristiyanlara ki etrâf-ı âlemden gönüllüler, paralar, iâneler gönderiyorlar. Amerika gibi uzak bir memleketten işlerinden, kesblerinden el çekip İslâm'ı mahv etmek için binlerle geliyorlar. Biz ise mu'âvenete gitmiyoruz, para göndermiyoruz değil, birbirimizi telef edip, ıyş ü işretle meşgûl oluyoruz. Paralarımızı onların fâhişeleri için sarf ediyoruz. Hıristiyanlar bu muhârebeye "Salîb ile Hilâl" muhârebesi isim vermişler. Hâlbuki bizim civânlarımız kendilerini onların kadınlarının âğûşuna atıp var yoklarını da onların zînetlerine sarf ediyor, ceblerine döküyorlar. Eğer böyle giderse biz kendimizin bî-ârlığımızda devâm edersek, hâl aksi olup da sonra onlar bizim ırz ve namusumuza el atacaklar. Ey gayretten dem vuran kesler. Gayretiniz nerede kaldı? Bir kelime küfürden ötürü öz dîn kardeşini öldürmeye hazırsın. Şimdi neden ikdâm etmiyorsun? Ve gayretini göstermiyorsun? Cemî' âlem bilir ki bu muhârebeyi Hilâfet-i İslâmiyye'ye mâlik olan Türkiye'ye açan Balkan'ın küçük ve ufak hükûmetleri değildir. Zîrâ şîr ne kadar za'îf olsa da çakallar ve tilkiler öyle yakın gelmeye cür'et edemezler. Bu işleri işleyen insâniyet ve İslâmiyetin düşmanı ve "jandarma-i âlem" lakabı ile mülakkab olan şimâl …sı Rusya Hükûmet-i müstebiddesidir ki her gün ne kadar levâzım-ı sıhhiyye, etibbâ, iâneler ve gönüllü adıyla bölük bölük nizâmîler gönderiyor.

Şu saatte Bulgar, Sırp ve Karadağlıların nizâmî saflarında hadsiz, hesâbsız Rus zâbitleri ve topçuları mübâreze etmektedir. Osmanlıların mağlûbiyeti hakkında çekilen telgrafların ekseri mechûldür. Bu sûretle onlar bir taraftan Rusya'dan harbe gidenlere cür'et vermek, diğer taraftan da müslümanları korkutmak istiyorlar. Âlem-i İslâm'ın başına gelen belâların ekserine belki de hepsine işbu … ve … hükûmet-i müstebidde sebeb olmuştur. Diğer memleketlerde İslâm kardeşlerimiz can ve mal ve kasem ile mu'âvenette bulundukları hâlde biz Rusya müslümanları neden bir cemâd gibi donmuşuz?

Elbette müslüman olan kimseler, hiss-i dîn ve milliyeti olan şahıslar beyza-i İslâm'ı dîn ve milletini bu kadar dûçâr-ı sefâlet ve giriftâr-ı rezâlet görünce gayret-i milliyye ve hamiyet-i dîniyyesi heyecana gelip *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânın dîn-i Ahmedî ve livâ-yı Muhammedî'nin istikāmet ve istidâmeti yolunda vârid olan;

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِى بَايَعْتُمْ بِه وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ[1] [**227**]

âyet-i vâfî-hidâyesi müfâdınca can ve mallarını dirîğ etmezler. Edenler hâin-i millet ve düşman-ı dîn ve bî-gayrettirler.

İşte gülzâr-ı vatan mahv oldu istibdâdla,
Bizden istimdâd eder her zerre bir feryâdla,
Pençeleşmek muktezî gaddârla, bî-dâdla,
Zulm ü istibdâd devri derd-i ye's eyyâmıdır
Arkadaşlar kan dökün, kan dökmenin hengâmıdır.

Müsâvât-ı İslâmiyyenin Merkezî Komitesi

[1] Tevbe, 9/111.

Rusya:

Merâsim-i vaz'-ı Hilâl – *Vakit* gazetesinin neşriyatına nazaran Ural Vilâyeti'nde Uyalpazarı'nda yeni binâ olunan bir câmi'in kubbesine Hilâl vaz' etmek münâsebetiyle muhteşem bir merâsim vukū' bulmuştur. Hilâl vaz' edilmezden evvel iki bin kadar huzzâra karşı mahalle imâmı tarafından belîğ bir hutbe îrâd edilmiştir.

İslâmlarda intibâh – Rusca gazetelerin neşriyatına nazaran Rusya İslâmları icrâ edilmekte olan dördüncü Duma intihâbâtına büyük bir ehemmiyet veriyor. Müslüman pîşvâları tarafından intihâbâtta müslümanların menâfi'ini gözetmek üzere mevâdd-ı âtiyye esâs olarak kabûl edilmiştir:

1- müslümanların bugüne kadar dûçâr olduğu haksızlıktan kurtarılmaları için tûl müddet imtidâd eden uykudan ayılmaları ve memleketin hayât-ı siyâsiyyesine iştirâk eylemeleri elzemdir.

2- Bunun için de kendi aralarından azim sâhibi dindaşlarını intihâb eylemelidirler ki onların Duma'daki metînâne müdâfaaları sâyesinde nâil-i mükâfât olabilsinler. Kendi dindaşlarından intihâb eylemek kābil olmadığı takdîrde de programları Rusya'da sâkin olan milel-i muhtelifenin hukūk-ı milliyyesini taht-ı te'mîne alan fırak-i siyâsiyye nâmzedlerine i'tâ-yı re'y etmelidirler.

3- Gerek efrâdın gerek milletlerin hürriyet ve müsâvâtları uğrunda mücâhedât ile hürriyet-i edyânı te'mîn,

4- Ancak bu şerâ'itin tatbîkiyledir ki müslümanların asırlardan beri dûçâr oldukları tazyîkāt kalkar, müslüman cemâ'ati dâire-i temeddüne, milletlerin dâire-i uhuvvetine dâhil olur.

***Tercümân* gazetesi** – 30 seneden beri Kırım'da, Bağçesaray'da İslâm muharrirlerinden İsmail Bey Gaspirinski Efendi'nin taht-ı idâresinde evvelce haftada bir, bir müddet sonra üç def'a neşr edilmekte olan *Tercümân* gazetesi ba'demâ yevmî olarak intişâr edecektir. Gazete Rusca kısmını tevsî' ederek Rus gazetelerinde İslâmlar aleyhine olan neşriyâta karşı mübâreze ve münâkaşa etmek emelindedir.

Türkçe'nin imlâsı için – Kapkayef nâmında birisi *Yıldız* gazetesiyle neşr etmiş olduğu bir makālede Türkçe imlâsının muhtelif muharrirler tarafından muhtelif şekilde yazıldığından şikâyet ederek bu nakīsa ve intizâmsızlığın ilgāsı ve mu'ayyen bir usûl-i imlânın ittihâzı için müslüman ulemâsından müteşekkil bir kongre ictimâ'ına lüzûm görüyor.

İran:

Rusların entrikaları ber-devâm – Ruslar Şâh-ı mahlû' Muhammed Ali Mîrzâ'yı tekrar tahta ik'âd ettirmeyince râhat olmayacaklar gibi görünüyor. Son haberlere nazaran Rus siyâsî ajanslarının tahrîkiyle, fi'ilen Rus asâkir-i nizâmiyyesinin taht-ı tehdîdinde bulunan Tebriz'de, ahâlîden bir kısmı câmi'lere toplanarak Muhammed Ali Mîrzâ'yı istediklerine dâir karâr ittihâz etmiş ve işbu karârlarını bâ-telgraf Tahran Hükûmeti'ne bildirmişlerdir.

İttihâd ve Terahhum Cem'iyeti – İşbu nâm ile Tahran'da bir cem'iyet teşkîl olunarak yetîm ve bî-kes çocukların emr-i i'âşe ve terbiyetini deruhde eylemiştir.

Afganistan:

Çok şükür Afganistan'da misyoner yok – Avrupa siyâsiyyûnunun memâlik-i şarkiyyeyi istîlâ hakkında perverde ettikleri emellerine Hıristiyan misyonerlerin ne sûretle pîşdârlık ettiklerine dâir yazmış olduğumuz bir fıkrayı pek samîmâne ve birâderâne iltifatlarla iktibâs eden "*Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgâniyye*" refîki-i muhteremimiz ilâve olarak Afganistan'ın ecânibe karşı mesdûd bulunması hasebiyle Avrupa misyonerlerinden mahfûz kaldığına şükrediyor.

Afgan Ordusu'nun muzafferiyeti – Evvelce Afganistan'da bir ihtilâl-i dâhilî vukū' bulduğunu gazeteler yazmışlar idi. Son posta ile gelen *Sirâcü'l-Ahbâr*'da Ceneral Muhammed Yar Hân'ın taht-ı kumandasında i'zâm olunan Afgan Ordusu'nun muzafferen Kâbil'e döndüğünü ve der-zincîr olarak birçok âsîlerin pâyitahtına getirildiğini okuduk. Kâbil ahâlîsi orduyu büyük heyecanlarla istikbâl eylemiştir.

Muhammed Veli Hân Mes'elesi – Geçende pâyitahtımızda bulunan Muhammed Veli Hân nâmında bir Hindli müslüman hakkında Afganistan gazetesinin neşr etmiş olduğu mûcib-i şek bir havâdisi tercüme ve nakl eylemiş idik. İşbu havâdis bit-tab' Hindistan matbûâtına da geçmiş, birçok kīl ü kāle sebebiyet vermiştir. Hindistan gazetelerinin iki fırka olarak kısmen Muhammed Veli Hân'ın lehinde, kısmen aleyhinde icâle-i kalem ettiklerini duyan "*Sirâcü'l-Ahbâr*" işbu ihtilâfâta nev'ammâ kendinin sebeb olduğuna teessüf ederek diyor ki: "Sıhhat-ı ihbârâtına son derece emîn olduğumuz Kāhire muhâbirimizden almış olduğumuz havâdisi Muhammed Veli Hân'ı kat'iyyen tanımadığımız hâlde, Afganistan'a âid olduğu için, dercine lüzûm görmüştük."

Afgan'da matba'acılık – Henüz devre-i ibtidâiyyesini geçirmekte olan Afgan matbûâtının yegâne mümessili olan *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesi ehemmiyet-i matbûâttan bahs ederken Afganistan matba'alarının târihini ber-vech-i âtî telhîs ediyor: Emîr-i esbak-ı merhûm Şîr Ali Hân zamanında bir tane el makinesi getirilerek posta pulu ve diğer bu kabîl evrâk tab' olunuyordu. Şimdi o matba'adan hiçbir eser kalmamıştır. Cennet-mekân Emîr Abdurrahmân Hân zamanında taş basması Afgan'a dâhil olmuş, bu matba'a dahi evrâk-ı resmiyye, posta pulu ve bu gibi matbûât-ı resmiyyenin tab'ına münhasır olmuştur. Asr-ı ferhunde-i Emîr Habîbullah Hani'de ise taş basması matbûât-ı husûsiyyede kullanıldığı gibi geçen sene "*Sirâcü'l-Ahbâr*"ı da tab' eylemiştir. Taş basmasının tevessü'ünü müteâkib hemen hurufât basması da Afganistan'a dâhil olmuş ve aynı zamanda çinkograf makinesi de ihzâr edilmiştir.

Çin:

Avrupalıların çıkardığı müşkilât – Avrupalıların memâlik-i şarkiyyeyi "vahşetleriyle" takbîh ettikleri gibi, temeddüne dâhil olmak istedikleri zaman da kendilerine karşı bin türlü müşkilât çıkarmalarıyla göstermiş oldukları ikiyüzlü politika Çin hayât-ı siyâsiyyesinde de bütün an'anâtı ile tekrar edilmektedir. Rusca gazetelerin Pekin'den almış oldukları telgrafa nazaran düvel-i muazzama süferâsı umûmî bir ictimâ' akd ederek neticede müttefikan Boxer vukū'âtı tazmînât-ı harbiyyesi te'diye edilmedikçe Çin memlahiyyelerinin hükûmet tarafından yeni bir istikrâza karşılık gösterilemeyeceği ihtâr edilmiştir.

* * *

[228] BİR ZIYÂ'-I AZÎM

Necef'de bulunan Hindistan muhâbir-i mahsûsumuz Tevfik Bey'den aldığımız telgrafdır: "Milyonlarca Ca'ferî kardeşlerimizin müctehidi bulunan Âyetullah Molla Abdullah Mazenderânî hazretleri müslümanların dûçâr bulundukları hâlde müte'essiren vefâtla bugün müslümanları derin hüzün ve keder içinde bırakmıştır. 11 Teşrînisânî 328, Necef. Tevfik." Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'aten.

Merhûmun tercüme-i hâli hakkında gelecek nüshamızda tafsîlât verilecektir.

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

Tevkīfâta dâir idâre-i örfiyyenin beyânnâmesi

"Şehr-i Eylül-i Rûmî'nin 24'ncü Pazartesi günü harb isteriz âvâzesiyle Bâbıâlî'ye hücûm eden cemm-i gafîr miyânında Dârülfünûn talebesinden ziyâde İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti erkân ve murahhaslarından ve sivil kıyâfetli bazı ümerâ ve zâbitândan isimleri mazbût birçok kimselerin mevcûd bulunduğu ve bunlardan bazılarının "memleketi sattınız" yolundaki ifâdâtından şu ictimâ'ın mahzâ hukūk-ı vataniyyeyi muhâfaza kasdıyla olmayıp ancak hükûmeti devirmek için bir ihtilâl îkā'ı maksadıyla tertîb olunduğu Polis İdaresince yapılan ve el-yevm hey'et-i tahkīkiyyece tedkīk edilmekte bulunan tahkīkāt-ı evveliyye evrâkı mündericâtından müstebân olduğu gibi dârü'l-harbe gönderilen asâkir-i Osmaniyyenin gerek hîn-i sevklerinde buraca ve gerek mevâki'-i harbiyyeye mahsûs adamlar i'zâmı sûretiyle oraca "hükûmet memleketi satıyor harb etmeyiniz" yolunda bazı türrehât-ı müfsidâne ile iğfâl ve kuvve-i ma'neviyyelerinin ihlâline çalışmış olduğu ve Cem'iyet-i mezkûre murahhaslarından olup el-yevm derdest-i taharrî bulunan ve şimdilik zikrine lüzûm görülmeyen bir şahsın başkumandan-ı akdes efendimiz hazretleriyle vekîlleri Harbiye nâzırı ve daha bazı ricâl-i efham aleyhlerinde bomba ve suver-i sâire ile sû'-i kasd icrâsı için fedâî kayd edildiği kezâlik Polis İdâresi'nin derdestine muvaffak olduğu eşhâsın i'tirâflarıyla meydana çıkarıldığı Dîvân-ı Harb'e mevdû' evrâk mütâlaasından anlaşılmış ve Cem'iyet-i mezkûrenin bir uzv-ı müessir ve âmili olup Bâbıâlî'ye tehâcüm edenler miyânında bulunmasına mebnî Dîvân-ı Harb'e gönderilmek üzere Birinci Kolordu Kumandanlığı canibinden celbi için i'zâm kılınan inzibât-ı askerî me'mûrunu bir sûret-i hâinânede katl ve itlâf eden ihtiyât zâbitânından Yüzbaşı Canbolad'ın hareket-i câniyânesi dahi tasavvurât ve tasmîmât-ı mütecâsirâneyi te'yîd etmiştir.

Sırf menâfi'-i şahsiyye sevkiyle düşman ordusunun pâyitaht önünde bulunduğu bir sırada ma'âzallahi te'âlâ Hükûmet-i Osmaniyye'nin bekāsını tehlikeye ilkā edecek teşebbüsât-ı hâinâneye cür'etle maznûn bulunanlar hakkın-

da müsâmahakârâne ve memleketin selâmetine ve daha doğrusu hayât, memâtına tealluk eden bu misillü mesâil-i mühimmede müterediddâne hareket ayn-ı cinâyet ve ihânet olacağı şüpheden berî bulunduğundan işbu tertîbât ve teşebbüsâtta te'sîr ve müşâreketleri olması maznûn bulunanlar hükûmet-i askeriyyece bir tedbîr-i ibtidâî olarak taht-ı tevkîfe alınmışlardır.

Dîvân-ı Harb'in şahsiyât ve ihtirâsât ile kat'iyyen münâsebeti olmayıp hedef-i enzâr ve icrââtı ancak âsâyiş ve emniyetin ve selâmet-i memleketin muhâfazasından ibâret olduğu cihetle tevkîfât-ı vâkı'ayı İttihâd ve Terakkî'ye mensûb olanlar celb ve tevkîf olunuyorlar tarzında neşriyât ile tağlîta çalışanların işâ'ât-ı garazkârânelerine aslâ ihâle-i sem'-i i'tibâr olunmamalıdır. Hattâ taht-ı tevkîfe alınanlardan haklarında delâil-i kâfiyye görülemeyenlerin hitâm-ı tahkīkāta kadar kefâlete rabtıyla sebîllerinin tahliyesine müsâra'at olunması da bunun delîlidir. Binâenaleyh ef'âl ve harekât-ı şahsiyyeden emîn olanların her hangi cem'iyete veyâ fırkaya mensûb olur ise olsun mutma'innâne ve müsterîhâne kendi işleriyle ve vazifeleriyle meşgūl olmaları ve çend günden beri taharrî olundukları hâlde bulunamayan muhtefî veyâ firârîler dahi ifâdât ve teşebbüsât-ı hâinânede zî-medhal oldukları hâlde bilâ-havf ve ihtirâz Dîvân-ı Harb'in adâletinden emîn olarak arz-ı teslîmiyet eylemeleri lâzım gelir."

13 Teşrînisânî 328

BEYÂN-I İ'TİZÂR VE ARZ-I ŞÜKRÂN

Geçen hafta îd-i celîlü'l-kadr-i adhâya şeref-müsâdif olmak münâsebetiyle mecmû'amız neşr olunamadı. Bu adem-i intişârın muhterem kāri'lerimizden birçoklarını, dûçâr-ı ta'tîl olmuş olmak endîşesiyle telâşa düşürdüğünü aldığımız müteaddid mektuplardan anladık. Mecelle-i dîniyyemiz hakkındaki teveccüh-i âmme-i dîn-perverânenin bu derece-i bâlâ-terîninden dolayı da Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân ve mahmidet ettik. Rehber-i yegânesi yed-i yemîn-i takdîsinde tuttuğu Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'den başka bir şey olmayan ve her türlü tefrika cereyanlarından ba'de'l-meşrıkayn ve'l-mağribeyn uzak duran bir hâme-i tevhîdin kırılamayacağına sînemizdeki îmânız kadar mutma'inniz.

Yalnız bu münâsebetle şunun da arzını lâzımeden addederiz ki abone bedelâtından birçok matlûbumuz kalması bizi oldukça müşkil bir mevki'-i ıztırârda tazyîk edeceği tabî'îdir. Bütün silsile-i âmâlimizin nokta-i ictimâ'ı olan dîn ve milletimize hizmet ise ancak teâvün-i umûmî ile olabilir. İhvân-ı dîn bize tesviye-i deyn ve ibzâl-i mu'âvenette ne kadar kerîm olurlarsa biz de o nisbette kuvvet bulur ve faâliyet-i maddiyye ve ma'neviyyemizi cûşân ve hurûşân görürüz. Aksi takdîrde binler değil, hattâ milyonlara mâlik olup da bu uğurda fedâ etsek yine günün birinde tehî-dest kalmak, mecbûr-ı sükût olmak zarûrîdir.

Harb-i hâzır yüzünden Rumeli'de binlerce abonelerimizden henüz abone bedellerini te'diye edememiş olanların bu sırada tesviye etmek iktidârından mahrûm olduklarını inkâr edemeyiz. Fakat bu yüzden tevellüd eden zararın derecesini sâir kāri'în-i kirâmımızın vicdân-ı takdîrlerine terk ederek gerek abone bedellerinin sür'at-i mümkine ile irsâlinde, gerek yeni yeni aboneler tedârikinde muzâ'af lütf u himmetlerini hizmet-i mukaddesemizin devâmı nâmına ricâ ederiz.

*SEBÎLÜRREŞÂD'*IN ABONE ŞERÂ'İTİ:

	Seneliği	Altı Aylığı
Memâlik-i Osmâniyye'de	65	35
Memâlik-i Ecnebiyye'de	17	9 Frank

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

5 Aralık 1912 | 26 Zilhicce 1330 | Perşembe | 22 Teşrînisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 221

TEFSÎR-İ ŞERÎF

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللهُ وَعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِه حَتّٰى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

Me'al-i münîfi

Nâm-ı Afuvv u Gafûruna kasem, ki Allahu ekber ve ecel size vaad eylediği nusret[1] ve muzafferiyeti –Uhûd Dağı önünde izin ve irâdesiyle Resûl-i celîlü'l-kadrinin ta'biye ettiği mevzi'leri tutarak kemâl-i sebât ve mekânet ve fart-ı şecâ'at ve besâletle a'dânıza seyf-i tevhîdi sıyırarak harbe başladığınız vakit– ihsân etti. Müşrikîn-i Kureyş'e pek a'lâ galebe çalmış, dûçâr-ı kahr ve inhizâm etmiştiniz. Tam muzafferiyet-i kat'iyyeyi iktitâf edeceğiniz vakit hasmınızın meydân-ı harbde bıraktığı emvâl-i ganâim sizden bir kısmınızın gözlerini kamaştırdı. Hırs ve tama' damarlarını kabarttı. İhtilâfa düştünüz. Münâza'aya başladınız. Kumandan-ı a'zam ve akdesinizin –gālib ve mağlûb her iki hâlde de– ayrılmamanızı sûret-i kat'iyyede emrettiği yeri o sevdiğiniz nusrete mazhar olmuşken terk ile ona da, bana da âsî oldunuz, sizden bir kısmınız dünyâyı, ganimeti, bir kısmınız da âhireti, rızâmı, o ebedî iltifâtımı istedi. Sonra Allah yüzünüzü hasm-ı makhûrunuzdan çevirip sizi ibtilâ'en mağlûb etti. Kasem o Erhamü'r-râhimîne, ki yine size acıdı da isyânınızı afv u safh buyurdu. Allah, hakîkī mü'min kullarına fazl-ı azîm sâhibidir.

* * *

Tercüme ve îzâhı sadedinde bulunduğumuz şu âyet-i celîlenin sebeb-i nüzûlüne kendisi nâtık bulunuyor: Bedr-i Kübrâ'da üç yüz on dört şîr-i jiyân-ı tevhîde pek fâhiş bir sûrette mağlûb olan süfehâ-i Kureyş gayr-ı kābil-i teskîn bir lehîb-i gayz u tecennün içinde yanıp kahr oluyorlar, âr ve hicâblarından –husûsiyle nisvân-ı Arab karşısında– yerlere geçiyorlardı. Be-heme-hâl bu mağlûbiyetin intikāmını almak daha doğrusu mutlakâ, mutlakâ nûr-ı tevhîdi söndürmek… İşte bunların beyinlerini kemiren, dimâğlarını parçalayan hamiyyet-i câhiliyye!

Senesinde yine bir ordu techîz ettiler. Dâru's-Selâm yolunu tuttular. Medîne-i Münevvere'nin bir saat kadar semt-i şimâlîsindeki Uhud Dağı'nın nikāt-ı hâkimesinde mevzi' tuttular. Cenâb-ı rahmeten li'l-âlemîn (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretleri de mücâhidîn ashâblarıyla mukābelelerine çıktılar. Cebelin pîşgâhına muvâsalatlarında evvelâ sâha-i harbi nazar-ı teftişten geçirdiler. Ordu-yı hümâyûnlarının alacağı vaz'iyete göre sol cenâhlarında düşmanın hatt-ı ric'atini tehdîd etmeye müsâ'id bir mevki' keşf ederek derhâl oraya kuvvetlice bir müfreze tertîb ve i'zâm buyurdular. Ordu-yı hümâyûn –ister gālib, ister mağlûb– o noktanın zinhâr terk olunmaması lüzûmuna dâir müfreze kumandanına emr-i kat'î verdiler.

Harb başladı. Mev'ûd-ı ilâhî olan şâhid-i nasr u zafer muvahhidîne arz-ı cemâl etti. Taşları, ağaçları kendilerine ma'bûd ittihâz **[230]** edinen, insâniyetlerini cemâdâtın bile dûnunda gören o bed-baht müşrikler seyf-i meslûl-i tevhîd önünden –zulmetin nurdan firârı gibi– bütün ağırlıklarını bırakarak, ellerindeki silahlarını atarak kaçıyorlardı. Âdetleri vechile birlikte getirip de Uhud'un yüksek bir noktasında harbi seyr etmekte olan kadınların hevl-i cân ile kaçışları erkeklerinin hacâlet ve iftizâhlarını ikmâl ediyor, hadd-i gāyesine vardırıyordu.

İşte bu esnâda mezkûr müfreze efradından bir kısmını meydân-ı harbde câ-becâ yığılıp kalan eşyâ ve emvâl-i ganâim tahrîs etti. "Ordumuz düşmanı bozdu, kaçırdı. Meydân-ı zafer livâ'ü'l-hamd-i İslâm'ı der-âğūş etmekle bahtiyâr oldu. Artık bizim için burasını muhâfaza etmek lüzûmu kalmadı. Gidelim, biz de hisse-mend-i ganâim olalım" dediler. Kısm-ı diğer ise başlarında kumandanlarıyla beraber "Hayır! Biz, zât-ı akdes-i cenâb-ı risâlet-penâh-ı a'zamîden (aleyhissalâtü vesselâm) ordu-yı hümâyûn gālib, mağlûb burasını harbin netîce-i kat'iyyesine kadar muhâfaza etmek

[1] Âl-i İmrân, 3/152.

emr-i kat'îsini aldık. Mümkün değil mevki'imizi velev bir adım atmak sûretiyle terk ile Allah ve Resûl'e âsî olamayız" diye şiddetle reddettiler. Vâ esefâ, ki hırs-ı ganîmetle gözleri kararmış, muvâzene-i idrâkleri sarsılmış olan mu'ârızlara söz anlatmak mümkün olamadı. Meğer bunların hareketlerini bir düşman süvari keşif kolu karşıdan tarassud etmekte imiş. Hâlid bin Velîd gibi pek zekî ve mâhir bir kumandana mâlik olan bu düşman süvarisi o mühim noktanın boş kaldığını görünce derhâl ordu-yı hümâyûnun arkasına geçti ve yağmâ ile meşgûl olan guzât-ı İslâm'a ansızın yıldırım-vârî hücûm etti.

Efsûs!... Gālib iken mücerred söz dinlememek, emre itâat etmemek yüzünden mâtem-engîz bir felâket-i mağlûbiyyet yüz gösterdi!

Eyvâh!... Sinn-i sa'âdet şehîd düştü. Yazık! Cemâl-i bâkemâl-i Muhammedî al kanlara boyanarak bütün ervâh-ı enbiyâ ve asfiyâyı, bütün sükkân-ı semâvât ve illiyyîni girye-bâr-ı teessür ve telehhüf etti. Sahâbe-i güzînden yetmişe karîb mücâhidîn bu itâatsizliğin kurbânı oldular, bî-rûh yerlere serildiler. Ya sevgili amm-i muhterem-i resûlün, Cenâb-ı Hamza'nın pek vahşiyâne ve müfterisâne vukū'-ı şehâdetleri… O ne musîbet-i uzmâ oldu!

İsm-i a'zam-ı ilâhîye kasem ederim ki o günün bu nâme'mûl felâketine her zerre-i kâinât ağlıyordu. O müdhiş kargaşalıktan fırsat bulan melâ'în-i Kureyş vücûd-ı kudsiyyet-nümûd-ı cenâb-ı Muhammedîye oklar, mızraklar, taşlar yağdırıyorlardı. Yâ Rab! Nasıl kıyıyorlardı! Nasıl ellerini kurutmuyor, mel'ûn vücûdlarını kahr u gazab yıldırımlarınla mahv etmiyordun? Ashâb-ı güzîn hazerâtı ekseriyetle kaçıyor, herkes can kaydıyla ne tarafa gittiğini bilmiyordu. Cenâb-ı Talha bin Ubeydullah radıyallâhu anh veliyyü'n-ni'met-i cihân-ı vücûd efendimizin üzerine kapanmış, o oklara, o taşlara karşı siperlik vazîfesini yapıyor, o darbeleri hayâtıyla def'a çalışıyordu.

Her şey oldu bitti. Vech-i mukaddes sargılar içinde, mücâhidîn-i ashâb kanlara, cerîhalara, mâtemlere müstağrak olarak Medîne-i Münevvere'ye avdet buyuruluyordu. Evlâdsız kalan bağrı yanık analar, kocalarından ebediyyen mahrûm olan gelinler, kadınlar, babalarını gayb eden yetîmler reh-güzâr-ı sa'âdette boyunları bükük, gözleri eşk-i mâtem dökerek duruyorlar, gayr-ı ihtiyârî inliyor, titriyorlardı. Of! Evet, sen de ağla! Îmânın varsa sen de bu azîm musîbeti iki katre gözyaşınla ta'ziye eyle! Deme ki: Bu pek uzak, on dört asırlık bir mâzî-i adem-âlûda âid bir mâcerâ-yı felâket! Zîrâ veliyyü'n-ni'met-i îmân ve İslâm'ın Ravza-i Mutahhara ve mu'attarasında haydir. Husûsuyla ümmetinin bugünkü şu musîbetinden teessüfler, telehhüfler içinde muztaribdir.

İşte hâtır ve hayâlden geçmez bu azîm musîbet bize mücerred emre itâat etmemek yüzünden geldi. Bu adem-i itâat ise bütün şümûl-i ma'nâsıyla her birimize âiddir. İslâmiyet da'vâsında bulunan her ferdin cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'e karşı –mevki'ine göre– şahsî, ictimâî, siyâsî birçok vezâifi vardır. Çünkü İslâmların kānûnu, kānûn-ı üssü'l-esâsı ancak o Kitâb-ı mecîddir. Mü'minlerin mürebbi-i rûh ve vicdânı odur. İnsâniyet onda. Cem'iyet onda. Medeniyet onda. Terakkī ve teceddüd onda. Nusret, sa'âdet onda. Her şey onda. Şâh-râh-ı hayâtımızın misbâh-ı nûr-efşânı o.

İnsâf edelim! Şu Trablus harbiyle bu meş'ûm harbin arasındaki maddî, ma'nevî farkları mukâyese eden vicdânımızı dinleyelim! Onlar niçin mansûr? Biz neden makhûr? Sebebi ne? Elbette sebebsiz değil. Onlar adem içinde vücûd gösterdiler. Biz ise bil-aks vücûd içinde ademler îcâd ettik. Ben, demek istemiyorum ki: Silâhsız, kuvvetsiz düşmana karşı çıkılır. Ben iddiâ etmiyorum ki sopalarla a'dâya hücûm edilir de muzafferiyet kazanılır. Kuvvet iki kısımdır: Maddî, ma'nevî. Ne rûh vücûdsuz tecellî eder, ne de vücûd rûhsuz yaşar. Fakat işte bize Trablusgarb mefâhir-i muzafferiyyâtı gayr-ı kābil-i i'tirâz bir sûrette isbât ediyor ki evvelâ kuvvet nâmına lâzım olan rûh-ı îmân ve İslâm'dır. Demir parçalarından, mevâdd-ı işti'âliyye ve infilâkiyyeden evvel lâzım olan i'timâd ale'llâh, istihfâf-ı hayât, istihkār-ı mevttir.

Evvelâ lâzım olan hubb-ı diyânet ve milliyet, sevdâ-yı vatandır. Bunlar olmazsa top, tüfenk, cebhâne hiçtir. İslâmiyet üssü'l-esâsı üzerine terbiye-i fikriyye ve rûhiyyeden mahrûm olan; dîn, millet, vatan ne demek olduğunu bilmeyen, o esâs-ı celîlü'l-kadr üzerine askerlik görmeyen, itâat ve mahâret-i askeriyye sözlerini işitmeyen bir insanın nazarında hayvanî, cemâdî bir hayâttan başka nenin kıymeti olur? Ben görüyordum: Hisli bir asker beline kadar çamur denizine girmiş, topu kucaklamış çıkarmaya bütün kuvvetiyle çalışır ve gözlerinden döktüğü âteşîn yaşlarla Allah'ından istimdâd eder, kuvvet isterken beride "Allah ve Resûlü aşkına dînin, namusun varsa gel de yardım et şu topu düşmana **[231]** bırakmayalım. Düştüğü çamurdan çekip kurtaralım!" ricasına muhâtab olan insan kıyâfetli bir hayvan, başını öteye çevirip kaçıyordu.

Dereke-i hayvâniyyetin dûnunda bulunan o bed-baht bilmiyor ki o dakîka-i firârında ne dîni kalıyor, ne îmânı, ne de nikâhı. Bilmiyor ki o anda İslâmiyet'e, milletine Bulgar'dan daha düşman! Daha hâin! Daha mühîn! Bilmiyor ki biri çıkıp da öldürse kātili gāzi, kendisi mürted hükmünde. Ne cenâzesi yıkanır, ne namâzı kılınır, ne de makbere-i İslâm'a defni câiz değil. Zemzemle yıkansa yine murdâr. Ka'be'nin içine gömülse yine cîfe.

İslâmiyet'te askerlik, aynıyla itâat-i mutlaka demektir, âmirinin bir işâretine derhâl fedâ-yı cân ile icâbet demektir.

Buhârî-i Şerîf'in *Kitâbü'l-Ahkâmı*'nda: Zât-ı akdes-i cenâb-ı risâlet-penâhî tarafından me'mûren Yemen cihetine i'zâm buyurulmuş bir müfreze kumandanı ma'iyyeti efradının derece-i itâatlerini anlamak maksadıyla ca'lî bir hiddet gösterir. Odun toplamalarını, sonra âteşlemelerini emreder. Vaktâ ki odun yığını alevlenir, semâya doğru sütûnlar teşkîl eder. "Cenâb-ı Peyâmber efendimiz bana itâat etmenizi emir buyurmadı mı? Haydi emrediyorum: Şu âteşe atılınız!" der. Efrâd-ı ashâb yek-diğerine bakışırlar. Âteşe atılmak meyli gösterilince "Ben sizin derece-i itâatinizi tecrübe ediyorum.. demek gerçekten âteşe atılmanızı emretsem kabûl edeceksiniz. Âferîn! Memnûn oldum" sözüyle emrinin ciddî olmadığını anlatır.

İşte yarı cihânı sultân-ı tevhîd nâm-ı akdesine feth eden kahramanân-ı İslâm mâ-fevklerinin emrini âteşe atılmak râddesine kadar ta'zîz, takdîs ederlerdi.

Şimdi herşey oldu geçti. Birçok esbâb-ı maddiyye ve ma'neviyye bizi daha dünkü çobanımıza karşı mahcûb etti. Ma'amâfîh me'yûs olmayalım. Zâten İslâmiyet'te ye'sin mevki'i yoktur. Allah'ın rahmetinden me'yûs olan müslüman değildir. Âlem-i İslâm içinde değil mülkünün bir parçasını, hattâ bütününü gayb etmiş ve üç dört def'a yeniden te'sîs-i hükûmet ve saltanata muvaffak olmuş e'âzım-ı mücâhidîn var. Târîh-i İslâm bu gibi süyûf-ı meslûle-i kahr u celâl ile iftihâr etse yeri vardır. Biz bu avuç açtığımız felâketlerden cidden mütenebbih olarak aklımızı başımıza toplayalım. El ele verip ittihâd ederek kemâl-i nedâmetle Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'e inâbet edelim. Durmayalım. Bir sa'y-i ez'âf-ı muzâ'afla telâfî-i mâ-fâta çalışalım. Lâkin tekrar ederim: Rehber-i yegânemiz Hazret-i *Kur'ân* olsun. Gönlümüz nûr-ı îmân ile, dimâğımız rüşd ve irfân ile dolsun. Dînimizin, kemâl-i ehemmiyetle âmir-i terakkī ve teceddüd olduğunu bilelim. Anlayalım. Maârif-i İslâmiyyeye dört el ile sarılalım. Köylerimize mektepler yapalım. Rûhumuzda güneşler doğsun. Zalâm-ı cehâleti ebediyyen koğsun. Bakınız o zaman Osmanlı milleti yine nasıl devr-i istîlâlar îcâd eder! Bakınız bugün kendilerini gālib zannederek bizi istihfâf eden düşmanlarımız nasıl pîş-i şevket ve iclâlimizde zânû-zede-i ta'zîm ve ibcâl olur. İşte o zaman Cenâb-ı Hak bizi afv eder ve üzerimize ebvâb-ı rahmetini açar.

Haydi ihvân-ı dîn umûmen bil-ittihâd sa'y ve gayrete! وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ ,(وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّى رَحيمٌ وَدُودٌ)[1] (اللهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ)[2]

Felekten intikām almak demektir ehl-i idrâke,
Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten.

Mehmed Fahreddin

HADÎS-İ ŞERÎF

ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهُمُ اللَّهُ عز وجل: رَجُلٌ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتْلُو كِتَابَ اللَّهِ تعالى وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ صَدَقَةً بِيَمِينِهِ يُخْفِيهَا مِنْ شِمَالِهِ وَرَجُلٌ كَانَ فِي سَرِيَّةٍ فَانْهَزَمَ أَصْحَابُهُ فَاسْتَقْبَلَ الْعَدُوَّ.[3]

Bu hadîs-i şerîf kütüb-i sıhâhdan Tirmizî'nin İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîftir. Ma'nâ-yı münîfi:

"Üç kimseyi Allahu te'âlâ azze ve celle sever: Biri geceleyin (teheccüde) kalkıp Kitâbullâh'ı tilâvet eden, biri sağ eliyle sadaka verip sadakasını sol elinden saklayan, üçüncüsü de bir ordugâhda bulunup da arkadaşları kaçtıkları hâlde düşmanı karşılayarak mukāteleye devâm eden kimse."

Bu hadîs-i şerîf bir mü'minin evvelen; Hâlikına, sâniyen; ebnâ-yı nev'ine, sâlisen; vatanına yani dârü'l-İslâm'a karşı olan vezâifini îmâ eden cevâmi'u'l-kelim-i Ahmediyyedendir. Bir mü'min Hâlikına, Rabbine karşı ta'zîm ve ibâdetle mükelleftir. Fakat ibâdât-ı mefrûzasını edâdan sonra hâb-ı nûşînini terk edip gece yarılarında teheccüde kalkan ve gerek namâzda, gerek ayrıca Kitâbullâh'ı tilâvet ederek münâcât-ı Rahmân ile dem-güzâr olanın hâli başkadır. Dînimizin binâ-yı rasîni "ta'zîm li-emri'llâh", "şefkat alâ halkı'llâh" olduğuna göre muhtâcîne bezl-i mu'âvenet her müslimin muktezâ-yı diyânet bildiği vecâ'ibdendir. Ancak bu mu'âveneti her türlü tasannu' ve tefâhurdan âzâde olarak gizli ve hasbî yapanlar elbette diğerlerine râcihtir. Cihâd kâfil-i bekā-yı İslâm **[232]** olan erkân-ı mühimme-i dîndendir. Her harbde müslimînin def'-i sâ'il edecek mikdârı bakiyye-i efrâd-ı müslimîn üzerindeki farzı iskāt ederler.

Harbe iştirâk edenler daima lâ-ekal za'fları mikdârındaki kuvvetlere karşı sebât ve mukâvemetle, ya ölmek ya nâil-i feth olmakla mükellefdirler. Firâr etmeleri e'âzım-ı kebâ'irdendir. Mehâbet-i İslâm'ı kulûb-ı a'dâya çâresiz ilkā edecek olan bu hükm-i şer'îye teba'iyyet edenler elbette bu ümmetin gözbebeği sayılacak bahtiyârândandır. Lâkin arkadaşlarının inhizâmına karşı kalbinde âteş-i hamâset dü-bâlâ olup da yine düşmana saldıranlar ya ölüp rezâlet-i inhizâmın netâyicini görmemek veya sağ kalıp nâil-i feth olmak azm-i şedîdiyle kendilerini âteşe atanlar elbette kendilerine bu hayât-ı müste'ârı bahş eden Allah-ı azîmü'ş-ânın en sevgili kulları miyânına dahil olurlar.

Câhili ve gāfili olduğumuz şerîat-ı mutahhara-i Ahmediyye işte böyledir. Dînimiz sulh ve selâm dîni olduğu hâlde cihâdı ferâ'iz-i dîniyyenin ilk saffına idhâl etmesi yine İslâm'ın pâydâr olabilmesi içindir. Sâhib-i şerîat İslâm'a İslâmdan başka dost olamayacağını cihâd hakkındaki evâmiriyle bildirdi. Nitekim bin üç yüz senelik tecrübe de bunu gösterdi. Müslümanların dünyâda dostları varsa elbette yine müslümanlardır. O da tabî'î hâl-i tefrikada olmadıkları, birbirini yemedikleri zamân. Biz hakāyık-ı dîniyyenin kâffesinden gaflet ettiğimiz gibi bu kadar basît bir hareketten de gaflet etmişiz. Hem kendi aramızda tohum-ı nifâk ve tefrika ekmekten hâlî kalmıyoruz, hem esbâb-ı müdâfaamızı tehiyye ve tedârikten fârig duruyoruz.

İşte nümûnesi meydanda! Harbden evvelki tefâhurât-ı mağrûrânemiz iki hafta içinde bütün Rumeli'yi düşmanın murdâr ayağına çiğnetmekten, zu'afâmızın mal ve can ve ırzını düşmana gasb ve hetk ettirmekten, mesâcidimize Salîb astırmaktan men' edemedi. Bugün kendini bilen bir müslüman kızarmadan, hayâ etmeden insanlar içine karışıp gezemiyor. Edirne, İşkodra, Yanya, Çatalca müdâfa'âtı, eğer nasîb ise bundan sonraki muvaffakiyetler bile düne kadar havze-i İslâm'a dâhil olan ekser Rumeli vilâyâtının dûş-ı fahrinde râyet-i İslâm'ın, sevgili Hilâl'in temevvüc ettiğini ihtimâl ki artık görmeyecektir. Bunun sebebi?... İdâresizlik, vakitsiz tecâvüz, erzâk noksânı, esliha ve cebhâne fıkdânı, cebânet, efrâd ile zâbitân arasında emniyetsizlik ve imtizâcsızlık, her ne derseniz deyiniz, hülâsası (وَاَعِدُّوا لَهُمْ...)[4] emr-i celîline muhâlefetten ibârettir. Biz şerîatsız müslüman olmak istiyoruz. Şerîatsız müslüman olmanın da en ehven âkıbeti işte böyle büyük bir rezâlettir.

Ma'amâfîh bizde bir bakiyye-i îmân, bir gayret-i dîn kalmış ise hezîmetlerimizin tefâsîl-i esbâbını, bunlardan kimlerin ne râddeye kadar mes'ûl olacağını âtîde düşünelim

[1] Hûd, 11/90.
[2] Yûsuf, 12/87.
[3] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü Sıfati'l-Cenneti, 25.
[4] Enfâl, 8/60.

de bu hadîs-i şerîf-i nebevî mûcebince bir hamle-i hamâset daha gösterelim. Mülk-i İslâm'ı tamâmen kurtarmak müyesser değilse bile hiç olmazsa namus-ı İslâm'ı kurtaralım. Mağlûbiyet hâlinde bile düşmanımıza mühlik bir unsur-ı celâdet olduğumuzu gösterelim. Namusu kurtardıktan sonra da neşâ'id-i muvaffakiyât ve muzafferiyât-ı sâbıka ninnileri ile kendimizi uyutmaktan vazgeçelim. Edirne'nin, İşkodra'nın, Yanya'nın, Çatalca'nın bize ihdâ ettiği şanlı hâleleri bir tarafa atalım da Kırkkilise, Kumanova, Lüleburgaz hezimetleri, Selanik fâci'a-i rezâleti bizi her an îkâz etsin. Bugünlerin yâd-ı hüzn-efzâsı kalbimizi dağlasın. Bu isimler anıldıkça beynimiz yansın. Bunların esbâb ve avâmilini araştırıp kitaplar dolusu vesâik toplayalım da bu vesâika en âlimlerimizden tutunuz da en câhillerimize kadar cümlenin sîne-i ihtimâmında pek büyük bir pâye-i i'tinâ verelim. Şübhesiz çok hatâlarımızı dinmez, yorulmaz bir azim ve sebât ile tashîh edelim. Gevezelik devresini kapayalım da artık işe başlayalım. Zîrâ artık mevzû'-ı bahs olan namustur. Bakiyye-i mülkümüzle beraber elden gidecek olan dindir.

Ahmed Naim

MAKĀLÂT

HASBİHÂL

Evet, yâr-ı canım Fahreddin gibi Kemal'in o düstûr-ı hikmetini ben de ihtâr edeceğim; ben de tekrar edeceğim:

Felekten intikām almak demektir ehl-i idrâke,
Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten.

Ey cemâat-i müslimîn! Şu son İslâm yurdunu çepçevre kuşatan kanlı felâketler yok mu? İşte onlar bizim kendi yüzümüzden, evet, hiç kimsenin değil, hep bizim kendi yüzümüzden meydana geldi. Zannederim ki bu hakīkati düşünemeyecek kadar sersem; daha doğrusu ortadaki fecî'aların karşımıza geçip mel'ûn mel'ûn sırıtan sebeplerini göremeyecek derecede kör değiliz. Öyle ise her birimiz yalnız yüreğinin yandığını değil, vicdanının da nedâmet azâbıyla kıvrandığını hissediyor demektir.

Eğer bütün müslümanların vicdanındaki bu nedâmet duygusu diğer hissiyâtın hepsine galebe etmiş ise istikbâli olsun kurtarmak kābildir. Yok, hâlâ şunu bunu mahkûm edivermekle işin içinden sıyrıldık zannına kapılarak eski inadımızdan, eski şikākımızdan, eski nifâkımızdan vazgeçmezsek bugünü daha yarından arayacağımıza hiç şüphe etmemeliyiz.

Tutulan yolun bugünkü uçuruma çıkacağını bundan senelerce evvel bize söyleyenler, hem pek kat'î söyleyenler oldu. Lâkin biz onlara inanmadık; nasihatlerine kulak vermedik. Hattâ bîçârelerin herbirini birer sûretle ithâm ettik! Ne ise, mâzîyi bir tarafa bırakalım. Çünkü **[233]** olan oldu. "Kırk nasihatten bir musîbet yeğdir." derler. Biz bir değil, binlerce musîbet gördük; hâlâ da görüyoruz. Bâri bundan sonra olsun gözlerimizi açalım; bundan böyle olsun aklımızı başımıza alalım.

Ey cemâat-i müslimîn! Dökülen kanlar, yakılan canlar, söndürülen hânümânlar, kül olan sâmânlar, pâymâl edilen ırzlar, ayaklar altında kalan namuslar, düşman ayağıyle çiğnenen yurtlar, sefâletlerin en müdhişi içinde ölümünü bekleyen dullar, yetimler, kadınlar o kadar çok, o kadar çok ki hepsini şöyle dursun, binde birini düşünebilecek beyin için çıldırmamak kābil değil!

Artık Allah için olsun birbirimizle uğraşmaktan vazgeçelim. Artık bu fırkalara, bu mel'ûn tefrikalara nihayet verelim. Biliyorsunuz ki şarkta, garpta, şimâlde, cenûbda ne kadar müslüman varsa hepsi mahkûm; hem de mahkûmiyetlerin en zelîli, en sefîli ile mahkûm! İşte o zavallıların şimdilik dinlerini olsun muhâfaza edebilmeleri de şu hükûmet sâyesindedir. Maâzallâh bu hükûmet, bu son müslüman hükûmeti de yıkılacak olursa Rusya'daki, Çin'deki, Hind'deki, Cava'daki elhâsıl dünyanın her yerindeki yüzlerce milyon müslüman artık dinine sahip olamayacak. O zaman biz yalnız kendi vebâlimizi değil, dört yüz milyon ibâdullahın vebâlini de yükleneceğiz! Ne dünyayı görecek gözümüz, ne huzûr-ı Rabbü'lâlemîn'e çıkacak yüzümüz kalmayacak!

Bakınız birbirimizle uğraşa uğraşa ne hâle geldik! Bakınız dahilî muhârebât ile askerimizi ne hâle getirdik! Öyle ya, Allah'dan sonra yegâne istinâdgâhımız olan o koca orduyu senelerden beridir isyan bastırmaya; memlekette kol kol olmuş tefrika yangınlarını söndürmeye mecbûr etmek ıztırârında kalmasaydık, hiç askerimiz için böyle bir muvaffakiyetsizlik tasavvur olunabilir miydi?

Ey cemâat-i müslimîn! Bizi düşmanlarımızın kuvve-i külliyesi perişan etmedi; belki onların talî'aları başımıza bu felâketi getirdi. O talîa ne idi biliyor musunuz? Ordularından –senelerce– evvel hudûdumuzun dahiline soktukları tefrika idi. Biz gözümüzü açıp onu tepelemedikten başka bilakis bütün kuvvetimizle ona zahîr olduk. Kendi süngümüzü kendimize çevirdik! Bugün biz kendimizin, kendi seyyiâtımızın mağlûbuyuz.

Ey cemaât-i müslimîn! Hükûmeti kendi hâline bırakınız, harp mi edecek, sulh mü yapacak, hangisi hayırlı ise ona karar versin. Yalnız, gelin bizler kendi aramızda ebedî bir sulh akdedelim. Yoksa bu hâl ile yaşamanın imkânı kalmadı. Birbirimizle barışmazsak; harb-i hâricî biter bitmez dâhilî muhârebâta –bermu'tad– devam edersek; şu felâketlerden de ibret alarak el birliğiyle çalışmazsak; Allah'ın dest-i intikāmı esâret-i ebediyye damgasını alnımıza vuracaktır. Bugünkü nedâmetimiz bize pek âlâ müfîd olabilir. Lâkin bundan sonraki, maâzallâh son peşîmânlık olur ki hiç fâide etmez. [1](رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً)

Mehmed Âkif

MUHAKKIK İLE MUKALLİDİN MUHÂVERESİ

Birinci Muhâvere

UMÛM MÜSLÜMANLARIN AHVÂLİ HAKKINDA

İslâm'da Selef ve Halef – Islâhât İçin Hangisinin Mesleğini İhtiyâr Etmeli – İnsan-ı Medenî, İnsân-ı Mantıkī – Hâlihâzırda müslü-

[1] Bakara, 2/201.

manların Bedbahtlığı – Bunun Üzerine Delîl – Coğrafya Kitaplarıyla Gazetelerin Mevsûkiyeti –Kâfirlerin Rivâyeti– Tevâtür - Fesâd-ı zaman ve Kıyâmetin Yakın Olması - Eşrât-ı Saat Hakkında Mervî Olan Şeylerde Şübhe - Millet-i İslâmiyyenin Mübtelâ Olduğu Marazın Sebebi Şerîati Terk Etmek Olduğu - Mehdî Çıkmadıkça müslümanların Gayr-ı Kābil-ı Islâh Olması Fikri - Kıyâmet Ne zaman Kopacak - Mehdîyi İnkâr - İslâm'ın Islâhı Tevhîd-î Mezâhib İledir.

Bu ünvân ile neşr edeceğimiz silsile-i makālâtta millet-i İslâmiyyenin sa'âdet ve selâmeti için çalışan; bulundukları şu hâl-i esef-iştimâlden tahlîs edilerek ıslâh olunması için mübtelâ olduğu tekālîd-i hâdiseden çıkarak Kitâb-ı Azîz'in, sünnet-i sahîhanın, sîret-i selefin gösterdiği yola iktisâr ve tekâlîfi teksîr ile onları ezhân-ı beşerin kabûl edemeyeceği bir tarzda ibrâz, gulüv fi'd-dîn gibi halefin ziyâde etmiş bulduğu şeyin hepsini hazf ederek dînin hâl-i aslî ve besâtat-ı evveliyyesine rücû' vâcib olduğuna zâhib olan bir muhakkık-ı zî-fünûn ile pek çok zamanlardan beri milletin mübtelâ olduğu belâ-yı taklîdi muhâfaza etmek tarafdârı olup Kitab ve Sünnet'le amel yalnız müctehidîne mahsûs ve onların münkarız olmasıyla başkasının da vücûdu muhâl olmasına, kütüb-i müte'ahhırînin kütüb-i mütekaddimînden hayırlı ve cem'iyetli, tahsîl i'tibârıyla da gāyet müfîd, son derece nâfi' olduklarına mu'tekıd olan bir mukallid ihtiyâr vâ'izin muhâveresini kāri'în-i kirâma arz edeceğiz. İlmen, fennen, fikren yek-diğerine taban tabana zıd olan şu iki zâtın muhâveresi biz müslümanlara pek büyük hakīkatler anlatacağından on dört on beş kadar makāle teşkîl edecek olan şu muhâvereleri nihâyete kadar dikkatle ta'kīb etmeleri kāri'în-i kirâma hâlisâne olarak tavsiye olunur.

Bir gün biraz fıkıh bilip vâ'izlikte kesb-i şöhret eden bir ihtiyâr hâce ile ulûm-ı dîniyye ve fünûn-ı hâzırayı tamâmen kendisinde cem' eden, bununla beraber sa'y ve gayreti sâyesinde hem zengin, hem de büyük bir me'mûriyet sâhibi olan –zâten böyle olmasa fâzıl ihtiyâr bununla muhâvereye tenezzül bile etmezdi– genç bir muhakkık bir tarafta bulunuyorlardı. Şeyh-i mukallid, genç muhakkıka doğru teveccüh etti. Bir de baktı ki gāyet mağmûm. Sanki nefsine, malına, ehl ü ıyâline bir musîbet gelmiş gibi yüzünde alâim-i hüzn zâhir oluyordu. Bunun üzerine "Şeyh-i mukallid" dedi di:

– Sana ne oluyor? Zîrâ bugün seni evvelki gibi görmüyorum. Ben **[234]** senin gibi kimselerin bir takım şeye ihtimâm edip gamnâk olmasına ta'accüb ederim. Hamd olsun vücûdun sağlam, Allah ilim, servet, mansıb gibi şeyleri cem' etmeye muvaffak kılmış, daha neye merak ediyorsun?

Muhakkık: –Efendim müsâ'adenizle esbâbını anlatayım. Ma'lûmdur ki ben insanım. Halbuki insan demek kendisinin sa'âdetiyle mes'ûd, felâketiyle müte'ellim olduğu bir milletin uzvu olduğunu bilen ictimâî bir mahlûk demektir. Hâlbuki ben mensûb olduğum milleti bütün milletlerin dûnunda, hepsinden bedbaht görüyorum. Şu hâlde nasıl olur da bu kadar bedbaht, bu derece hızlân içinde olan bir vücûdun a'zâsı mes'ûd, müsterîhu'l-kalb olabilir?

Mukallid: –Senden bu gibi sözleri işittiğime teessüfler ederim. Çünkü sen bu sözlerinle hem mantıkan, hem de dînen büyük hatâ etmiş oldun! Mantıkan irtikâb ettiğin hatâ şu ki: İnsanı ulemâ-i mantıkça mecma'un-aleyh olan "hayvân-ı nâtık" ta'rîfinden başka bir şey ile ta'rîf ettin. Dînen de hatâ ettin. Çünkü bütün müslümanları insanların en dûnunda gösterdin. Bununla müslümanları gıybet ettiğin gibi beyne'l-İslâm mecma'un-aleyh olan "Muhammed ümmeti hayır üzerinedir" sözüne de muhâlefet etmiş oldun.

Muhakkık: –Maksadımız envâ'ın, ecnâsın mâhiyetlerini tahdîd etmek değil ki insanın ta'rîf-i mantıkīsini zikr etmeye lüzûm hissedelim. Biz ancak ictimâî bir mevzû'da idâre-i kelâm etmek istiyoruz. Binâenaleyh insan hakkında söylemiş olduğum kelâm inde'l-mantıkī sahîh değilse, ulûm-ı ictimâ'iyye ulemâsı indinde sahîhtir.

Sonra gıybet ettin diyorsun ki bu da doğru değildir. Zîrâ ben bi-husûsihî bir insanı zemm ü tahkīr etmedim ki gıybet olsun.

Bu asırda ümmet-i İslâmiyyenin gāyet geri, en bedbaht olduğu ise şekk ü şübhe götürmeyen bir hakīkattir. Bu hakīkati teslîmde tereddüd gösterenler, ahvâl-i âlemden hiçbir şeye vâkıf olmayanlar, memâlik-i İslâmiyyeye kimler hâkim olduğunu, İslâmların dûçâr olduğu fakr u zilleti, her tarafta onlara edilen tahammül-sûz işkenceleri anlamayanlardır. Hâlbuki onlar o kadar durmuş, o kadar geride kalmışlar ki sanki hepsi akıl ve iz'ândan mahrûm bir sürü behâyim, yahud hiss ü şu'ûrdan nasîbi olmayan bir yığın cemâddır. İcmâ' nâmını verdiğimiz bir takım esâssız sözlerin hâtırı için mahsûsât-i yakīniyyeyi tekzîb etmemiz mantıktan istifâde ettiğimiz aklın, fikr-i sahîhin şânına lâyık mıdır?

Mukallid: –Sen bütün müslümanların hâlini gidip görmedin ki onlar hakkında serd etmiş olduğun şey sahîh olabilsin!

Câiz ki bizden uzak olan memleketlerde şevket ve sâmânı yerinde kuvvetli İslâm hükûmetleri vardır. Ma'amâfîh bu sözüm İslâmların ilmen, mâlen başka milletlerden aşağıda olduğunu teslîm etmem üzerinedir. Hâlbuki bu da doğru değildir. Çünkü bazı kavimler var ki müslümanlar onlardan daha ganîdirler. İlme gelince; gayr-ı müslimlerin elindeki şeylere ilim ıtlâk olunmaz ki müslümanların ilmen geride olduğunu ileriye süresin.

Muhakkık: –İlm-i coğrafya ile her tarafa giden gazeteler gerek bilâd-ı müslimîn, gerek başka bilmediğimiz birçok yerleri bize parlak bir sûrette temsîl ediyor. O kadar ki daima gözümüzün önünde gibi onlardan hiçbir şey bizden gizlenemiyor. Fakat ben seni öyle görüyorum ki buradaki servet ve ilim gibi gözünün önünde olan şeyi bile bilmiyorsun. Binâenaleyh bu bâbda seninle münâkaşaya girişmekte ma'zûrum. Çünkü benim garazım müslümanların en bedbaht, gāyet miskîn olduklarına dâir sende bir kanâat hâsıl ederek bunu aramızda cereyân edecek mübâhaseye esâs ve kāide kılmaktır.

Mukallid: –Sıhhatine coğrafya kitaplarıyla gazete sözlerinden başka delîlin olmayan sözlere nasıl olur da kanâat ederim? Hâlbuki delîl olarak îrâd ettiğin şeylerin her ikisi de kendilerine i'timâd câiz olmayan kizb-i mahzdır. Çünkü bunların mahall-i sudûru keferedir. Kâfirin rivâyeti ise gayr-ı makbûldür.

Muhakkık: –Kâfirin rivâyeti vâdî-i küfürde, küfrü isbât, muhâlefeti ibtâle tealluk eden yerde makbûl değildir. Fakat yalan söylemekte fâide olmaz da garaz ve menfa'ati doğru söylemekte olursa o zaman kâfirin sözüne i'timâd olunur. İşte coğrafya ile gazete de bu nev'dendir. Çünkü bunlardan hem kendisi, hem de mensûb olduğu kavim fâide görecektir. Binâenaleyh akıl hükmeder ki bunları yazan gerek nefsini, gerek milletini aldatmamak için daima doğruyu arayıp bulmaya mecburdur. Bununla beraber bu gibi mevzû'larda doğruyu aramaya mecbur olduklarını bize gösteren daha bazı sebebler de vardır. Meselâ; bu vâdide yazı yazanlar yazdığı şeyin tab' olunarak birçok kimselerin ona muttali' olacağını ve binâenaleyh doğru yazmadığı takdirde elsine-i intikāda düşeceğini hiçbir vakit hatırdan çıkaramazlar. Müslümanlar hakkında hâsıl ettiğim kanâate bu iki vecihden daha kavî bir delil var ki o da ilm-i yakīni ifâde eden tevâtürdür. Çünkü en mühim coğrafyaların bu husûsta verdiği ma'lûmât ile cerâid-i meşhûrenin ahbârı, memâlik-i medeniyyenin umûmunda bulunan ajans şirketleri, telgraf havâdisleriyle müttefiktirler. Şurası da ma'lûmdur ki: Tevâtürün ruvâtında dîn şart değildir. Ancak tevâtürde şart olan –kütüb-i usûlde görüldüğü vechile– bâliğ olan kimsede ilm-i yakīn hâsıl olmaktır.

Mukallid: –Tevâtürde ruvâtın kizb üzerine ittifâk etmemesi lâzımdır. Hâlbuki bu şartın tahakkuku için rivâyet ettikleri şeyde ruvâtın bir garaz ve menfa'ati bulunmamak lâzımdır. İlm-i coğrafya mesâiline nisbetle bu şart, –söylediğin vechile– her ne kadar tahakkuk ediyorsa da ajansların, postaların verdiği ma'lûmât hakkında tahakkuk edemez. Zîrâ onların râvî ve müvezzi'leri için bir takım siyâsî garazlar vardır.

[235] Muhakkık: –Ben onların her söylediğine doğru nazarıyla bakıp da onları her hâlde garaz ve hevâdan tebri'e etmek istemiyorum. Lâkin onlardaki garazın hakīkati gizleyeceği de tevehhüm olunmamalıdır. Ancak onların yapabileceği şey, i'tizâr ve telattuf gibi bazı tasarrufâttan ibârettir. Transval Muhârebesi'nde İngiliz Reuter Ajansı'nda gördük ki İngilizlerin Boerleri bütün bütün mahv ettiğini haber veriyordu.

Yalnız şirket-i vâhideye i'timâdda bu kadar bir mahzûr olabilirse de garazları, siyâsetleri yek-diğerine taban tabana zıd olan muhtelif ajansların, her tarafa cerâid neşr eden postalar ile beraber müttefikan verdiği ma'lûmâta ne diyeceksin?

Mukallid: –Cerâidin, falanın sıdkından kat'an nazar sana karşı şu hakīkati teslîm ediyorum ki bugün bil-cümle müslümanlar pek fenâ bir hâldedir. Zîrâ şimdi âhir-i zamândır. Bu gibi hallerin hepsi de kıyâmet alâmetlerindendir. Kıyâmetin kopacağında ise hiç şübhe olmadığı cihetle bu fenâlıklar günden güne tezâyüd edecek, hattâ o kadar ki yeryüzünde hiçbir mü'min kalmayacak. Ancak hayırsızın hayırsızı kalacak. Kıyâmet de o fenâ insanların üzerine kopacak. Binâenaleyh bugün müslümanların bulunduğu hâl-i esef-iştimâle karşı ihtimâm etmek, ıslâhına çalışmak onun için me'yûs olmak ma'nâsız şeydir. Çünkü bunlar Hazret-i Peygamber'in ihbârının mısdâkıdır ki izâlesi muhâldir.

Muhakkık: –İşte seninle müzâkere etmek istediğim şeyin bazısı da budur. Zîrâ ahbâr-ı cerâid ve coğrafyanın sıhhati hakkında sende ne kadar şübhe varsa benim de birçok kitaplarda kıyâmetten evvel vukū'u rivâyet edilen alâmât-ı kıyâmet hakkındaki şübhem ondan daha ziyâdedir. Bu bâbda vârid olduğu zikr edilen ahbârın mütûn ve esânîdi, onlardan makbûl ve gayr-ı makbûl olanları hakkında mübâhase etmek bu meclisde mümkün değildir. Lâkin nasıl olursa olsun bulunduğumuz şu hâl-i esef-iştimâlin hepsi için bir sebeb olduğu gibi her maraz için de bir devâ olacağını inkâr edemeyiz! Çünkü hey'et-i ictimâ'iyye de eşhâs gibi bazı esbâb dolayısıyla maraza mübtelâ olur, ma'a hâzâ onda hayâttan cüz'î bir eser bulundukça şifâ-yâb olmasından ümîd kesilmez. Şu hâlde ey üstâz! Umûm millet-i İslâmiyyeyi istîlâ eden maraz-ı müzminin esbâbı ve çâre-i tedâvîsi hakkında fikrin nedir?

Mukallid: –Bunun sebebi amelen, hükmen şerîati terk etmektir. Bunun için hiçbir türlü ilâc da yoktur. Zîrâ kıyâmet yakındır. Bu ise –yukarıda sana söylediğim vechile– ancak şirâr-ı nâs üzerine patlayacaktır. Şu kadar ki: Hem dîni, hem dünyâyı ifsâd eden selâtîn, hükkâm, şerîatle hükm eder de insanları onunla amele ilzâm ederlerse cerîhalar biraz kesb-i âfiyet eder, ahvâl-i İslâmiyye biraz iyiliğe doğru yüz çevirir ki bu da Mehdî çıkmadıkça mümkün değildir. Ma'amâfîh bazı sulehâ beni tebşîr etti ki Mehdî bu asırda çıkacak, kıyâmet de on beşinci asır evvellerinde kopacaktır. Hatta bunun üzerine [1](لَا تَأْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً) âyet-i kerîmesiyle de istidlâl olunuyor. Çünkü "bağteten" kelimesinin hurûfu ebced hesabıyla 1407'ye bâliğ oluyor.

Bir de [2](ان أساءت أمتى فلها يوم وان أحسنت فلها يوم ونصف) hadîs-i şerîfi vardır ki o da bir delîl-i diğerdir. Zîrâ "yevm" inda'llâh bin senedir. Hamd olsun İslâmlar fenâ gitmediler de onun için bini geçti. Fakat nısfının âhirinde kıyâmetin kopacağı şübhesizdir.

Muhakkık: – "Müslümanların za'fına sebeb dîn ile ameli, şerîatle hükmü terk etmeleridir", sözünü ben de kabûl ediyorum. Lâkin ben bunu başka türlü anlıyorum. "Şerîate rücû' etmek ancak Mehdî kuvvetiyle olabilir" sözüne gelince bunu kat'iyyen kabûl edemem; çünkü bunun sıhhatine mu'tekıd değilim. Ben diyorum ki bu i'tikād müslümanların pek büyük derdinden, en mühlik emrâzındandır.[3]

Müslümanları ıslâh edecek bir kelime varsa o da bütün mezheb ihtilâflarını kaldırarak esâs-ı İslâmiyet'te olduğu gibi müslümanları bir yola sevk etmektir.

Mehdî fikrinden daha garîb bir şey var ki o da kıyâmetin zamân-ı vukū'unu âyetle istidlâl etmektir. Çünkü *Kur'ân* ile hadiste ma'lûm olmayan bu gibi istidlâlâta kat'iyyen doğru nazarıyla bakılamaz.

(Bunu müteâkib bir gün sonra yine birleşmek üzere yek-diğerinden ayrılıp herbirisi makāmlarına gitti.)

***

[1] A'râf, 7/187.

[2] (إن أحسنت أمتي فلها يوم، وإن أساءت فنصف يوم) şeklinde Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2799.

[3] Metinde paragrafın son iki cümlesinde takdim tehir vardır.

FELSEFE

MÜHİM BİR SUÂL

Millet-i İslâmiyye'ye hitâben Avrupa uleması tarafından

Avrupa ulemâsından bir zât bazı cerâidde ulemâ-yı İslâmiyyeye suâl-i âtîyi îrâd etmiştir:

"Şerîat-i Muhammediyye'nin şerâyi'-i sâlifeyi nesh etmesi, bundan sonra onun hiçbir şerîatle nesh edilmeyeceği, bununla beraber şerîat-i Muhammediyye'nin kâffe-i şerâyi'in ercah ve efdali olması ne ile sâbit ve bu bâbda fennî, aklî delîl nedir?"

Cevâb*

Havanın gāyet sâf, cevv-i semânın buluttan hâlî, parlak **[236]** olduğu bir gecede yüzümüzü şu fezâ-yı lâ-yetenâhîye çevirip de nazar-ı im'ân ve basîretle baktığımız zaman ne gibi şeyler görürüz. Vehle-i ûlâda şu fezânın en uzak yerlerinden gözlerimizde lâyih olacak şey, kendilerine mahsûs kānûn-ı mürettebe kemâl-i inkıyâd ile daima muvazzaf oldukları vezâifi edâ ve her birerlerinin etrâfında manzûme-i şemsiyyemiz gibi pek çok seyyârât devr eden binlerce şümûs değil mi?

Sonra gecenin o, ma'lûm olan müddeti münkazî olduğu gibi de güneşin meşrık tarafından tulû' ederek insanlar üzerine pek yüksekten serî' bir sûrette neşr ettiği ziyâları, enzâr-ı nâsa mütevâliyen arz ettiği bedâyi'-i mahlûkātı görmüyor muyuz?

Kezâlik avâlim-i ulviyye ve ecrâm-ı semâviyyeye nisbetle ancak bir zerre mesâbesinde olup üzerinde sâkin olduğumuz şu küreye atf-ı nazar ettiğimiz gibi ne göreceğiz? Ağaçlar, meyveler, çiçekler, denizler, nehirler, dağlar, bikā', çukur yerler, sahrâlar, ma'âdin, tuyûr ve vuhûş, haşerât, nebâtât, cemâdât, bürkânlar gibi binlerce eşyadan mürekkeb bir kütle değil mi?

Bunun teşkîl ettiği ecnâs ve eşkâl o kadar muhtelif, havâs ve ahkâm o kadar müteğāyir, nef' ve zarar o derece mütebâyindir ki: Ukūl-i beşer o kadar terakkī etmiş, derecât-ı âliyye-i kemâle ermişken yine bunun künhünü fehm etmekten âciz, hakīkatini idrâkten kāsırdır.

Çok vakit olur ki: Cevv-i semâ gāyet parlak, hava sâkin, durgun bir hâlde iken birden bire şiddetli rüzgârlar esmeye başlar, bu rüzgârlar bulutları yerinden sıçratıp üzerimize getirir. Etrâfımızı yağmurlar ihâta eder. O dereceye gelir ki âdetâ her tarafımız deniz hâlini alır. Usûl ve kavâid-i fenniyye dâiresinde şu hâdise-i cevviyyenin esbâbı tedkīk ve tefahhus, husûlünün illeti teftîş edildiği gibi görülüyor ki: Şemsin harâreti küre-i arzın rutûbetine temâs ediyor, bu hararetten bit-tesehhun müte'essir olan eczâ-i ratba yani ebhire a'mâk-ı arzdan cevv-i havaya yükselerek orada tezâ'uf ve tekâsüf ederek gitgide bulut parçaları hâline geliyor. Bilâhare bir, bârân-feşân hâlini alıyor, bir de –bütün ecsâmda olduğu gibi– o kıt'aların da bazısı müsbet, bir kısmı da menfî elektriği hâmil bulunacağında şübhe yoktur. İşte bunun içindir ki bulutların birbirine dokunmalarından havada bir savt hâsıl oluyor ki buna ra'd (şimşek) derler.

Yine deniyor ki: Şu tahavvülât ve terekkübât-ı cevviyye üzerine terettüb eden gāye, ancak her bir katresi ifâza-i hayat ile yeryüzünü tezyîn, nebâtâtı, bunca mezrû'âtı irvâ ve iskā, bütün sükkân-ı basîta-i hayvâniyyeye tâze tâze hayat bahş eden rahmetin husûlüdür. Eğer biz şu fezâ-i lâ-yetenâhîdeki acâ'ib ve garâ'ibi kâfî derecede beyân, sadra şifâ verecek bir sûrette îzâh edecek olursak mücelledât-ı azîme meydana getirmek lâzım geleceğinden bu kadarla iktifâ ederek sadede, maksad-ı aslîye rücû' ediyoruz:

Buraya kadar zikr etmiş olduğumuz bunca masnû'ât-ı kevniyyeyi müşâhede ettiğimiz zaman acaba hâtırımıza ne geliyor?

Her şeyden evvel kalbimize hutûr edecek şey bu bî-nihâye masnû'ât-ı kevniyyeyi deryâ-yı ademden sâha-i vücûda izhâr ederek bunları kavânîn-i tabî'iyyeye, halelden, teğayyürden masûn olan kavâid-i fıtrata münkād kılan ona serfürû ettiren, bunların hepsini havâs ve serâ'ir-i tabî'iyyeden bir hâssa ile mümtâz kılan, kezâlik onlar üzerinde şu te'sîrât-ı

---

* Bu cevâbı veren zât Abdullah Quillam Efendi'dir ki kendisi mühtedi bir İngilizdir. Bugün yarım asrı mütecâviz bir sinde bulunan bu zâtın biri Ahmed, diğeri Muhammed isminde iki mahdûmu da vardır. Kendisi Veselyan mezhebi ashâbı arasında doğmuş ve pek çok zamanlar onlara va'z u nasîhat etmiştir. Ekseriya riyâziyâta ehemmiyet veriyor, ona dâir tedkīkātta bulunuyordu. 1883'de hastalığa dûçâr olarak bir sene kadar esîr-i firâş olup kaldı. Bunun üzerine tebdîl-i hava için Cenûbî İspanya'ya kadar bir seyâhat icrâ etti. Cebel-i Tarık'ta ve Tanca'da bir mikdâr ikāmet ederek orada iken müslümanlarda gördüğü şiddet-i ihlâs İslâmiyet hakkında tedkīkātta bulunmak hevesini uyandırdı. Dîn-i İslâm'da görmüş olduğu muhassenât bunu son derece İslâmiyet'e cezb etti. Bilâhare İngiltere'ye avdetinde İngilizceye tercüme olunmuş bir Kur'an alarak tedebbür ve im'ân ile okudu. Gerek *Kur'ân*'ı gerek İslâmiyete dâir yazılan mü'ellefât-ı sâireyi tedkīk etmeye koyuldu. Nihâyet karâr verdi ki: Hak dîn dîn-i İslâm'dır. Bununla beraber bu kadarla da iktifâ etmeyerek her hangi dîne mensûb bir müdekkık bulursa edyân-ı sâire hakkında mübâhasâtta bulunuyor. Edyân-ı sâire hakkında tedkīkātta bulundukça dîn-i İslâm'ın hak dîn olduğuna kanâati ziyâdeleşiyordu. Bunun üzerine dîn-i İslâm ile müşerref olmaya niyet eylediyse de sâhib-i aile olması kendisiyle murâdı arasına haylûlet ettiği cihetle iş güçleşiyordu. Bunu bazı azîz ehibbâsı anlarlar, onlara da i'tikād-ı Teslîs'ten vazgeçerek mezheb-i tevhîdi kabûl edeceğini anlatır ise de onlar râzı olmazlar. Şâyed Teslîs'i sevmiyorsa Hıristiyanlığın Teslîs'i reddeden mezhebini kabûl etmesini tavsiye ederlerse de iki yol ortasında durmaktan ise birini terk etmek evlâdır diye cevâb vererek dîn-i İslâm'ı kabûl edeceğini aile ve akrabasına söyler, kelimeteyn-i şehâdeteyni ikrâr edip müslüman olur. Bunu her ne kadar istihfâf eden bulunduysa da hiç kimsenin levm ve istihfâfına kulak vermeyerek kendi kavmini de da'vet etmekten hiçbir vakit hâlî kalmadı. Bugüne gelinceye kadar mücâhede-i diyânet-perverânesiyle pek çok kimseler müslüman oldular.

Bilâhare kendisine ittibâ' eden müslümanlarla sözü birleştirip namaz kılmak için bir câmi'-i şerîf yaptılar. Şimdiki hâlde İngiltere'de Liverpool şehrinde mukīm olup dîn-i İslâm'ı neşr etmeye çalışıyor. Bugüne kadar İslâmiyet hakkında pek mühim eserler yazmıştır ki *Kılıç Dini* nâmındaki eser-i mühimmi yine bu sahifelerde Ali Rıza Seyfi Bey tarafından tercüme olunmaktadır.

Fâzıl-ı muhterem Abdullah Quillam Efendi hakkında şu kadarcık ma'lûmât vermekle verese-i enbiyâ olduklarını iddiâ etmekten aslâ çekinmeyenlere enbiyâya vâris olmak nasıl olduğunu göstermek istiyoruz. İngilizceye tercüme olunan *Kur'ân-ı Kerîm*'i okumakla müslüman olan bir İngiliz ulemâsı İslâmiyet'in ulviyyetini bütün dünyaya anlatmağa çalışıyor, o yolda pek mühim eserler neşr ediyorken kendilerine verese-i enbiyâ, hâdim-i şerîat süsü veren pek çok zevât da kahve köşelerinde vakit geçirmekle verese-i enbiyâ olduklarını zannettiklerine binlerce teessüf! E[elif]. C.

tabî'iyyeyi her an muhâfaza eden kim olduğunu bilmeye çalışmak değil mi? Ne şübhe!

Bu havâtır-ı kalbiyye ta'kīb olunup bil-etrâf te'emmül olunursa kalben, vicdânen tasdîk, lisânen ikrâr ederiz ki gerek meşhûdâtımız olan şu masnû'ât-ı kevniyye, gerek muttali' olup anlamadığımız daha pek çok mahlûkāt-ı sâirenin kâffesi ancak bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un âsâr-ı bâhiresinden başka bir şey değildir.

Bu tasdîk ve iz'ân bizim kulaklarımızı pek yüce bir sadâ ile dolduruyor. Maddî ve ma'nevî bize anlatıyor, bildiriyor ki: Bizim bu kâinât, bu kadar lâ-yetenâhî âyât-ı beyyinât arasında arz-ı endâm etmemiz **[237]** bir dest-i kādirin, bir kudret-i fâtıranın eseri olduğu gibi bunların cümlesi de fa'âlün li-mâ yürîd olan Hallâk-ı hakīkīnin vücûdu üzerine delâlet eden birer bürhân-ı celîdir.

Fâ'il-i hakīkī olan Zât-ı ecell ü a'lâ hazretlerini bu sûretle idrâk ettikten sonra hiss-i vicdânî bizi başka bir şeyin hakīkatini, üzerinde sâkin olduğumuz, yaşadığımız küre-i arzın ne sûretle tekevvün ettiğini taharrîye sevk ediyor. Bu def'a da münhasıran fenne mürâcaat etmek lüzûmunu hissediyoruz. Evet, teşekkülât-ı âlem hakkındaki nazariyât-ı fenniyye bize gösteriyor ki: Mûcid-i hakīkī, Hallâk-ı ezelî şu küreyi buhârdan îcâd ederek onu mâyi'-i nârî hâline ifrâğ eylemiş. Küre-i arz, pek çok zamanlar mâyi'-i nârî hâlinde kalarak daima neşr-i harâret ediyordu. Bu sûretle gitgide bundaki harâret tenâkus etmeye, tenâkus ettikçe teberrüde, teberrüd ettikçe tekâsüfe, daha sonra kışr bağlayarak tekādüm-i eyyâm ile tasallüb etti.

Arz bu sûretle tasallüb ettikten sonra evvelâ nebâtât, sonra mahlûkāt-ı sâire halk olunmaya başlıyor. Yılların te'âkubu, a'sârın mürûr etmesiyle mahlûkāt-ı nebâtiyye ve hayvâniyye de tebeddül ediyordu.

Arzın salâbetinin tezâyüdü, harâretin tenâkusuna sebeb olduğu gibi tenâkus-ı harâret de daima kuvve-i inbâtiyyenin teğayyür, madde-i hayâtiyyenin tebeddülüne sebeb oluyordu. İşte bu teğayyür dolayısıyladır ki usûl-i hilkat, kavânîn-i tabîat daima ihtilâf ediyordu.

Evet, bu iddiâ tamâmen doğrudur. Hattâ arzın bidâyet-i tekevvünündeki mahlûkāt için mebde'-i tekevvünden birçok asır sonraki âlemde yaşamak nasıl mümkün değilse a'sâr-ı ahîrede vücûda gelen mahlûkāt için de mebde'-i tekevvünde ta'ayyüş etmek dâire-i imkânın hâricindedir. Çünkü suda ta'ayyüş eden mahlûkāt toprakta, topraktaki de suda yaşamak isti'dâdını hâ'iz değildir. Hülâsa evkāt ve ezmânın tebeddül, hâl ve mekânın teğayyür etmesiyle tabâyi'-i mahlûkāt da daima şeklen ve mâhiyeten tebeddül ediyordu.

Şurası da muhakkaktır ki; mevcûdâtın her iki kısmı –nâmî, câmid– tekevvün etmek, neşv ü nemâ bulmak, tekemmül etmek, bekā ve fenâ bulmak husûslarında her hâlde bir kānûn-ı tabî'îye tâbi'dir. Binâberîn şu mevcûdâtın hilkatte göstermiş olduğu tekâmülün husûlü de ânîdir zannolunmamalı, belki bunların hepsi tedrîcî bir sûrette hâsıl olmuştur. Bununla beraber gāye-i kemâle vâsıl olduğu gibi zevâl bulması, bunlara da fenâ ârız olması şübhe götürmez umûr-ı muhakkakadandır. Çünkü gāye-i kemâle eren her şey nihâyet bulur.

Bu zevâle lisân-ı şer'de "kıyâmet" ıstılâh-ı hükemâda ise "inkırâz" ta'bîr olunur. Fakat zevâle, inkırâza uğrayan her şey sonradan yine tekevvün eder. Çünkü hiç bir şey yoktur ki onun eczâsı külliyen mün'adim olsun. Ancak bizim mahv oldu zannettiğimiz şeylerin yalnız şekli tebeddül, mâhiyeti teğayyür ediyor, başka değildir.

Bir de tekevvün, tenemmüv, maraz, mevt gibi ahvâl-i tabî'iyye-i tedrîciyye hayvanât ve nebâtâta nasıl ârız oluyorsa öylece ecrâm-ı semâviyyeye de ârız oluyor. Buna –her şeyin tedrîcen kemâl bulup sonra da zevâle ermesine– erbâb-ı fen kānûn-ı tekâmül nâmı veriyorlar ki Fransızlar "évolution" İngilizler de "evolution" diyorlar.

Şuraya kadar beyân olunan mevâd hakkında sâ'il-i fâzılın tedkīkāt-ı amîka ve vukūf-ı tâmmeleri olduğu cihetle mes'eleyi bundan ziyâde îzâh ederek bahsi ıtnâba lüzûm görmüyorum. Ancak bu kadarcık olsun beyâna lüzûm hissettiğim, sâ'ile karşı vereceğim cevâbın esâs ve maslahat i'tibârıyla bu mesâ'ile tevakkuf etmesi, halbuki mütevakkafun-aleyh ma'lûm olmadıkça mütevakkafı isbât etmek de mümkün olmayacağıdır. Binâenaleyh asıl bahse rücû' ediyorum.

–mâba'di gelecek haftaya– Mütercimi: Aksekili
Ahmed Hamdi

MEKÂTÎB

Stuttgart muhâbir-i mahsûsumuzdan:

AVRUPA HÜKÛMÂT-I NASRÂNİYYESİNİN BARBARLIĞI VE BİR SADÂ-YI İNSÂNÎ

Fransızların meşhûr roman muharriri Pierre Loti geçenlerde *Figaro* gazetesinde bâlâdaki ünvân ile âlem-i Hıristiyânîye atf-ı sadâ ederek bugünlerde Osmanlı müslümanları aleyhinde yazılmakta olan nâ-müstahikk bir takım havâdislere karşı onları müdâfaa ve himâyeye çalışıyor. Muharrir-i mûmâ-ileyhin bu gibi makālelerinden Osmanlı ve İslâmiyet muhibbi olduğu anlaşılarak yek-nazarda ya galeyân-ı muhabbetle yahud menâfi'-i şahsiyye te'sîriyle yazılmış olduğu vârid-i hâtır olur ise de Pierre Loti'yi tanıyanlar mûmâ-ileyhin bu gibi te'sîrât ile müte'essir bir vücûd olmadığını ve zîrde muharrer makālesi nazar-ı bî-tarafî ile kırâet olunacak olur ise mûmâ-ileyhin mevcûd olan yüz binlerce hakīkatten ancak bir nebzesini bu sırada Avrupa nazar-ı insâfına vaz' etmekle kifâyet ettiğini i'tirâfa mecbur kalır. Ma'lûm olduğu üzere ibtidâ-yı muhârebeden beri Sofya'dan sûret-i dâimede vürûd etmekte olan havâdisler, Osmanlılar esnâ-yı ric'atte tesâdüf ettikleri köyleri ve şehirleri ihrâk ve bu mahallerde mütemekkin ahâlî-i Hıristiyaniyyeyi ez-cümle Bulgarları kadın, erkek, çoluk, çocuk cümlesini katl ettiklerini işâ'a ediyor. Buna karşı mûmâ-ileyh Pierre Loti Osmanlıları müdâfaa ve himâye etmek mecbûriyet-i vicdâniyyesinde kalarak âtîdeki makāle-i mühimmeyi neşr etmiştir.

* * *

[238] "Osmanlılar katl ediyorlar… Mağlûb bir muhârib aleyhinde bu cümle-i ithâm şu son günlerde hemen Avrupa gazetelerinin cümlesinde görünmeye başladı. Her ne kadar Sırp ve Bulgar aleyhlerinde dahi nâdiren ve gāyet kapalı sûrette bu gibi ithâmâta tesâdüf ediliyor ise de sûret-i teleffuzu ile gazete sütunlarında verilen mevki'ler bu havâdislerin ehemmiyetten ârî olduğunu îmâ ettiriyor idi.

Acaba geçen 1911 senesi Teşrînievvel'inde Trablus vâhalarında İtalyanların oynadıkları oyunlara böyle bir cümlenin "İtalyanlar katl ediyorlar" isti'mâli lâyık ve müstahık değil mi idi? Eğer bu kıtâl Osmanlılar ve İslâmlar tarafından vukū' bulmuş olsa idi, bir dereceye kadar şâyân-ı afv görülebilir idi. Çünkü İtalyanlar i'lân-ı adâvet etmeden bir haydûd gibi üzerlerine düşmüş ve böylece İslâm memleketlerinin istîlâsına kalkışmış idi. Lâkin muharebenin devâmıyla za'f ve aczlerine i'tikād-ı tâm hâsıl eden İtalyanlar nihâyet zulüm ile o bîçâreleri mağlûb etmek için ora ahâlî-i İslâmiyyesini katl etmediler mi?

Son Çin seferinde Tungçu ve Tiensin şehirleri Boxer isyânında o bîgünâh, o bîçâre ahâlînin meskenleri, bütün mâ-melekleriyle beraber mahv u perîşân edildiklerini, mâllarını gasb ve gāreti için Avrupalıların dipçikler altında bîçârelerin hayatlarına hâtime çektiklerini kendi gözümle gördüm. O zaman da Avrupa gazeteleri yazmalı idi ki: "Şu'le-i medeniyyetin tenvîri için Avrupalılar şimdi aksâ-yı şarka geldi. Avrupalılar katl ediyorlar." Acaba Avrupalılar orada icrâ ettikleri bu kıtâlin ne gibi bir ma'zeretle şâyân-ı afv bir hâl olduğunu iddiâ edecekler? Avrupalıların Çin'de ettikleri bu gibi kıtâli Hunlar bile yapmamıştı.

İngilizler Hartum'da binlerce bî-günâh dervîşleri katl etti. Transval Muhârebesi'nde Boer merkez ordugâhının bir hiss-i insâniyet ile müte'essir olmadan mahv edilişi İngilizlerin üzerinde ebedî bir kan lekesi bırakmadı mı? Biz Fransızlar Cezâyir'i istîlâ ettiğimiz zaman kadın, erkek, çoluk, çocuk demeyerek bir kısmını katl, kısm-ı diğerini âteşler yakarak dumanıyla boğmadık mı?

Şu birer birer saydıklarım hakīkatin ancak on binde biridir. Eğer târîhin bu kısımlarını açacak olur isek bu gibi daha nicelerinin nazar-ı insâfımıza tesâdüf edeceğini göreceğiz. Ezmine-i kadîmede bu kıtâl-i beşer körkörüne bir vahşetle ne derece dehşetle hükmünü icrâ ettiyse bu dediğimiz yirminci asr-ı medeniyette belki daha müdhiş hükmünü icrâ etmektedir.

Bîçâre müslümanlar dört taraftan aleyhlerine kaldırılan haydûd milletlerin salıverdikleri bir takım canavarları katl ettikleri eğer hakīkat ise Avrupa medeniyeti icrâātına kıyâsen hadd-i a'zamı olarak gāyet hafif bir cezâ ile ithâm olunmaları lâzım gelir.

Avrupalı olarak pek çok kimseler tanır ve bilirim ki eğer onlar Osmanlıların yerinde, bu gibi mahal ve mevki'lerde bulunmuş olsalardı hâsıl olan azgınlıklarından önlerine tesâdüf edenlerin cümlesini katl edeceklerine sûret-i kat'iyyede emînim.

İslâmların hıristiyanlara karşı hissettikleri kîn ve adâvetin müsebbibi yine biz olduğumuz anlaşılması müşkil bir şey değildir. Nasıl olur da göz göre aleyhlerinde bulunalım, mahvlarına uğraşalım da kalblerinde bize karşı bir adâvet peydâ olmasın? Hıristiyan nâmı tahtında yaşayan bütün milletler İslâmiyet aleyhine gerek hafî gerekse celî ittifâklar, ittihâdlar yaparak gün be-gün mahvlarına uğraşıyor. Biz Fransızlar zavallı bîçârelerin ellerinden Cezâyir'i, Tunus'u, Fas'ı aldık. İslâmların sâdık bir dost zannettikleri İngilizler emniyeti sû'-i isti'mâl ederek Mısır'ı haydûdâne ellerinden aldı. Acemistan ise hemen hemen hıristiyan boyunduruğuna girdi. İtalyanlar Trablusgarb taraflarını kan ile boyadı. Asr-ı hâzır, medeniyete yakışmayan bir canavarlıkla bî-günâh bu kadar İslâmların telefine sebeb oldu. Hıristiyanların en küçük bir adamı bile İslâmları bir esîr, bir köle gibi isti'mâl etmek için kendinde bir salâhiyet hissediyor.

Zavallı müslümanlar! Sizin iyi günlerinizde size sâdık bir dost gibi görünmeye yeltenenler şimdi lisânlarını değiştirerek sizi bir takım haksız fenalıklarla ithâm etmeye kalkıştılar. Size te'mîn ettiği sadâkatten dönerek sizi yalnız başınıza terk eyledi. Avrupa düvel-i muazzamasından bazıları sizin dostunuz olduğunu ve ancak sizin sâhib-i şevket ve kudret olmanıza gayret ettiğini söylerken şimdi hem lisânlarını, hem de yüzlerini çevirdikten mâadâ Osmanlıların korkak olduklarını da iddiâ ettiler. Lâkin ben yalnız şu son cümleye şununla mukābele edebilirim ki: Osmanlıların mağlûbiyetleri ile beraber Makedonya ve Arnavudluk arâzî-i vâsi'asını dolduran yüz binlerce Sırp, Bulgar ölüleri bu iddiânın aksini isbât etmez mi? Bununla beraber şunu da i'tirâf etmelidir ki: Plevne kahramanlarının o zamânki şecâ'at-i dilîrânesi ile 1897 Yunan Muhârebesi'nde düşmanlarını hemen hemen mahv u perîşân eden o dilâverlerin şecâ'atine, en nihâyet Trablusgarb'da bine karşı bir mesâbesinde olan o yavuz mücâhidlerin gösterdikleri o hâriku'l-âde yararlıklara karşı muhârebe-i hâzırada gösterdikleri hezîmet artık onların o Osmanlılar olmadıklarını iddiâ etmekte kendimizi bir derece haklı görür isek de, nazar-ı bî-kaydî ile bakılmayacak bir nokta vardır ki o da bir şevk ve şetâretle meydân-ı harbe atılmaları ve düşmana karşı şîrâne göğüs vererek sevine sevine harb ettikleri, bununla beraber rehberlerinin kendilerine tabîat-i sânî ittihâz ettikleri lâ-kaydî yüzünden bilâ-şikâye açlıktan öldükleridir.

Şunu da bilâ-tereddüd i'tirâf etmeliyiz ki: Osmanlıların böyle bir hezîmete dûçâr olmalarına sebeb ancak yine biz Avrupalılarız. Bizde mevcûd bulunan **[239]** o evhâm-ı bâtıla kemâl-i sür'atle onlara da sirâyet etti. Askerlerin kısm-ı a'zamının herkes için mukaddes olması lâzım gelen i'tikādlarına halel târî oldu. Zâbitlerin ekserîsi mesleklerini ihmâl ederek politikaya giriştiler. Bizim ispirto ise orada pek büyük bir rol oynadı. Bu hezîmetlerin bütün ma'nâsıyla tekmîl mes'ûliyetleri kendilerine âid olan kumandanlar da bu musîbete mübtelâ olmuşlardı. Bundan başka i'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonra irtikâb ettikleri bir günâh daha var ki o da kendi re'âyâlarını askere almalarıdır. Osmanlı ordusuna alınan Hıristiyan askerler Sırp, Bulgar ve Rum milletlerinden olduklarından onların kendi hem-mezheb ve milletdaşlarına kurşun atmayacakları şübheden vâreste idi.

Osmanlıları iyice tanımadan, hattâ memâlik-i Osmaniyyede dahi aslâ bulunmadan Garbî Avrupalıların Osmanlılar

hakkında bir sû'-i zan beslemeleri câ-yı ta'accüb ve teessüftür. Bunun için herkesi şununla te'mîn edebilirim ki: Osmanlı müslümanlardan mâadâ dünyâda daha sevimli, temiz yürekli, samîmî ve ahlâk-ı hamîdeye mâlik bir kavim yoktur. Bununla beraber bunların içerisinden bizim mekteplerimizde tahsîl ve terbiye görmüş ve bizim Paris bulvarlarında ahlâkını ve i'tikādını bozanları tefrîk ve istisnâ etmelidir. Asıl çekirdek Osmanlı, insan nâmına lâyık ve müstahık ancak onlardır. Şarkta yaşamış ve el-ân yaşamakta olan Avrupalı tüccâr ve me'mûrların, sıfat-ı rûhâniyye ile orada mevcûd olan misyoner ve papazlarımızın, hem-şehrîlerimizin her hangi birisine: Şarkta mevcûd akvâm miyânında hangisinin şâyân-ı takdîr ve hürmet olduğunu suâl edecek olsak; bilâ-istisnâ verecekleri cevâbı burada size aynen beyân edeyim:

Ellerinde Salîb olduğu hâlde çan sadâları altında bir âyîn-i rûhânî ile muhârebeye giden vahşetleriyle müştehir kaba ve riyâkâr Bulgarların, vahşetleriyle onlara tekaddüm eden hattâ hıristiyan denmeye nâ-sezâ Sırpların, mukaddes *İncil*'de bile şâyân-ı istihfâf görülen kavm-i Rum'un kabalıklarıyla İslâmların hayât-ı necîbânesini mukâyese etmek eser-i tecâhüldür. O koyu yeşil servi ağaçlarını ve beyâz minareleriyle câmi'lerini muhît, sulh ve müsâlemetiyle herkes için emîn olan o Anadolu köyleri ne kadar sevimlidir. Şâhâne denmeye sezâ olan nasıl tabî'î bir yaşayış derûnunda mahfûzdur. Âh bu adamlar ya zürrâ', yahud kanâ'atkâr olarak bir san'atkârdır ki her gün kemâl-i şevk ve muhabbetle kendilerine mahsûs bir sükûnetle beş def'a yıkanır, o güzel câmi'lerine giderek huzûr-ı Rabbü'l-âlemîne müteveccih ve mütevekkil olurlar. Akşamları ise ya o hay huy-ı gıll ü gışdan ârî kahvelerine gider, yahud cedlerinin mezâr taşları üzerine oturarak ya ecdadının mâzîdeki kahramanlıklarından yahud istikbâlde Cenâb-ı Hakk'ın ihzâr eylediği ömr-i lâ-yenkatı' tasavvurlarına düşerler. Fakīr ve za'îflere merhamet, ebeveyne ve ihtiyârlarına ta'zîm ve hürmet eden bu müslümanlar gibi dünyanın hiçbir köşesinde daha başka bir kavim bulunmaz. Barbarlık ile ithâm ettiğimiz bu asîl insan olan müslümanlara asıl biz barbar Avrupalılar merhamet edip onları her zarar ve ziyandan, her fenalıktan muhâfaza edelim. Hiç olmazsa bâkī kalanlarını barbarlar eline teslîm etmeyelim."

* * *

İşte bizim barbar olduğumuzu iddiâ eden Avrupalılar miyânında böyle hakîkati görür ve i'tirâf eder zâtlar da bulunuyor. Bizim himâye ve muhâfaza olunmaklığımız ile insâniyetin mahv olunmaması için tavsiyede bulunuyor. Lâkin âlemin merhametine ilticâ ve bu gibi tavsiyelere muhtâc olmaktan ise başımıza gelen felâketlerden mütenebbih olarak ıslâh-ı nefs etsek olmaz mı? Bizi Avrupalılaştırmayı arzu eden zâtlara mûmâ-ileyhin bu makālesi bir ibret olmalıdır. Biz İslâmlığımızdan çıktığımız ve Avrupa ahlâk-ı mezmûmesiyle ahlâklaştığımız için felâketlerin bize vürûd ettiğini anlatıyor. Vâkı'a bundan maksad Avrupa'ya gitmemek ve Avrupa'da yaşamamak demek olmayıp ancak oraya gidildiği hâlde İslâmlığı muhâfaza ederek maksadın husûlüne çalışmak demektir. İçimizden en büyük ricâlimiz dahi müddet-i medîde Avrupa'da bulunuyorlar. Lâkin milliyetlerini muhâfaza ederek bulunuyorlar. Maksad milleti medenî etmek ise Avrupa'dan ahlâk-ı zemîmeden ve vatan ile millete tatbîki gayr-ı kābil olan şeylerden ictinâb ederek milletin ihtiyâcı olan şeyleri sevk etmek ile olur. Ve'l-hâsıl mûmâ-ileyh Pierre Loti'nin şu makālesi gibi bizce de şöhreti olan pek çok zevâtın bugünlerde makāleleri neşr olundu. Sırası geldikçe intibâhımız için onları dahi tercüme edeceğim. İnşâallah bu bir dânecikle maksad ve emelim husûle gelir. Mütenebbih olmaklığımız için vakit gāib etmeye zamanımız müsâ'id değildir. Çünkü kendine acımayana kimse acımaz.

Stuttgart'ta Anadoluhisarlı
Mehmed Hayreddin

Kafkasya muhâbir-i mahsûsumuzdan:

BALKAN MUHÂREBESİ'NİN BAKÜ'DEKİ TE'SÎRÂTI

Âlem-i İslâm'ın son istinâdgâhı olan Devlet-i Osmaniyye'nin, İtalya gibi büyük bir devletle bir sene döğüştükten sonra nâgehânî bir sûrette Balkan müttehid hükûmetlerinin hücûmlarına ma'rûz kalması, Kafkasya müslümanlarının merkez-i ma'neviyeti olan Bakü'de bir sâika te'sîri yaptı. Arada dindaşlık, ırkdaşlık gibi kavî râbıtalar var iken böyle bir sâ'ika te'sîri hâsıl eden anâsır-ı berkıyyenin mevcûd olacağı da tabî'îdir.

Zemîn ve zaman müsâ'id olursa Müslümanlığın mevcûdiyetine karşı i'lân-ı husûmet eden düşmanlar üzerine atılacak kadar bir eser-i heyecân gösteren bura müslümanlarını Rusça Panislavist gazetelerin İslâmiyet'e karşı kullandıkları lisân-ı husûmet ve istihzâ oldukça iğdâb etmektedir. İşbu teessürlerini müslümanlar Rusya efkâr-ı umûmiyyesine i'lân ediyorlar. **[240]** Meselâ; dâhilî Rusya İslâmlarının neşriyât-ı ma'hûdeye karşı pâyitaht gazeteleri vâsıtasıyla neşr etmiş oldukları protestoyu bu kere Bakü müslümanlarının *Kaspi* gazetesiyle neşr eyledikleri i'tirâznâme ta'kīb eyledi. Muharrirler, doktorlar, hukūk-şinâslar, mühendisler, muallimler, tüccâr ve milyonerler tarafından imzâ olunan işbu protesto, kendilerine liberallik süsü verdikleri hâlde Rus hissiyât-ı dîniyye ve hasîsesini Osmanlılık ve Müslümanlık aleyhine tahrîk eden Rusça gazeteleri "Zıdd-ı Beşer" ünvânına lâyık görerek, Balkan muhârebâtına giden "Salîb-i Ahmer" etibbâ ve hastabakıcılarına "Bir Hıristiyan, bir Islav, bir Elen mecrûh bulundukça Osmanlı mecrûhlarını tedâvî etmeyin" diye hitâb edecek kadar "teşvîkāt-ı şeytâniyye"de ileri giden Moskof muharrirlerine beyân-ı nefretle, Rusya'da bulunan yirmi milyon müslümanın ihmâl edilmeyecek bir kuvvet olduğunu tezkâr ediyor.

Gazeteler vâsıtasıyla kānûn dâiresinde neşr olunan bu gibi mektuplar ve makālelerden başka hafî sûrette bir takım müheyyic varakalar da neşr olunuyor. Fakat bu mektuptan maksad Bakülüler miyânında ibrâz olunan tezâhürât ve teessürâtın amelî ve maddî cihetlerini göstermektir. Zîrâ ma'lûmdur ki bugün düşmanla çarpışan gāzîlerimiz ve doğ-

rudan doğruya düşmanın hücûmlarına ma'rûz kalan kardeşlerimiz, bütün Islavlığın, bütün bir feverân ve tarafgirlik gösterdikleri bir zamanda kendi ırkdaşlarının kendileriyle hem-derd bulunduklarını duyunca kuvâ-yı ma'neviyyeleri artar, şânlarından ve vazîfelerinden olan sebât ve mukāvemetlerinde daha azimkâr, daha ümîdvâr olurlar.

Müslümanlar doğrusu bu kadar gayr-ı müsâ'id şerâ'it tahtında Kafkasya müslümanlarının bir ân-ı felâkette bu derece bir eser-i hamâset göstereceklerini, galeyân-ı hamiyyet ibrâz edeceklerini çokları ümîd etmiyordu. İbrâz olunan hassâsiyet birçok bed-bînleri hayrân etmektedir. Şimdi her mahfilde, her dükkânda, her ticârethânede ve her bir köşede ancak muhârebeden konuşuluyor, sûzişli lisânlarla âtîdeki suâller te'âtî olunuyor: "El-iyâzü bi'llâh Saltanat-ı Osmaniyye bir felâket-i kat'iyyeye uğrarsa, hâlimiz ne olur? Müslümanlığı kim himâye eder? Ecânibe karşı ne yüzle bakarız?"

Gazete idârehâneleri önünde öyle hazîn ve müessir levhalar seyr ediliyor ki… gazete satılan mevki'ler gece saat on ikiye kadar İslâm ahâlî ile doluyor. Tâm bir asabiyetle havâdis bekleniliyor. Gazeteler çıkıyor. Fakat bir ye's ve inkisâr getiriyor. Müslümanların yüzünü güldürecek havâdis yok... Zâten çekilen telgraflar hep mübâlağalı ve tarafgîrâne… Osmanlılığın mağlûbiyetini müş'ir fenâ havâdislerin sîmâlarda tevlîd eylediği neş'esizliği kalem ta'rîf edemiyor. Tevâlî eden mağlûbiyet havâdisi miyânında İşkodra, Edirne ve sâir muzafferiyât-ı Osmaniyyeye âid hoş haberler üzerine hâsıl olan beşâşeti seyr eylemek ne kadar tatlı…

Size birkaç misâl-i müessir daha: Fukarâ bir gazete müvezzi'ine "Hamiyetin yok mu neden Hilâl-i Ahmer'e iânede bulunmuyorsun?" diye, birisi tevcîh-i itâb eder. Bu itâbdan şiddetli sûrette kızan müvezzi' asabî bir sûrette cebinden beş ruble mukābili bir Şehbenderhâne makbuzu çıkarır. "Ben hamiyyetsiz değilim, işte Hilâl-i Ahmer'e verdiğim paranın makbuzu! İnşâallah yine kazanır, veririm" diye kendisini müdâfaa eder.

İhtiyâr bir mü'ezzin hayli zamandan beri biriktirdiği 32 rublesini Şehbenderhâne'ye getirerek Kemal Bey'e teslîm, ma'amâfîh az olduğunu lisân-ı i'tizârla beyân eder. Şehbender Bey kendisine acaba ne kadar kaldığını sorunca "60 kapikim* bâkī kaldı. Allah kerimdir" der. Şehbender Bey her ne kadar paradan bir hissesini kendisine alıkomasını ısrâr ederse de mü'ezzin kabûl eylemez, hemen teslîm eder, gider.

Bura Osmanlı Şehbenderhânesi tarafından Hilâl-i Ahmer nâmına bir defter açılarak iâne dercine ibtidâr olundu. Bu münâsebetle gerek hâricde, gerek Şehbenderhâne'de vâki' olan tezâhürât hakîkaten şâyân-ı kayddır. Zenginlerden tutarak fukarâya kadar kadın, erkek herkes iâne vermeye şitâb ediyor. Mevki'-i ictimâîleri iktizâsı, değil ahvâl-i âlemden kendi mahallelerinden de bî-haber olan kadınlarımız, analarımız bile âsâr-ı hayat gösteriyorlar. İhtiyâr kadınlar bin arzu ile senelerden beri biriktirdikleri paralarını Hilâl-i Ahmer'e teberru' ediyorlar. Neft ocaklarında çalışan müslüman ameleler binlerce ruble toplayarak Şehbenderhâne'ye getiriyorlar. Iâne vermek üzere etraftan gelen köylüler Şehbenderhâne'de kesret-i teessürlerinden ağlıyorlar. Şehbender Efendi Kemal Bey dahi böyle bir me'âsir-i samîmiyyete karşı teessürünü zabt edemeyerek köylülerle beraber ağlaşıyorlar. Emr-i ma'âşları gündeliklerine bağlı olan me'mûrîn ve ticârethâne müstahdemîni dahi aylıklarını alır almaz Şehbenderhâne'ye koşuyorlar.

Birçok Kerbelâ ve Necef züvvârını da işittim ki niyetlerinden vazgeçerek yolculuğa sarf edecekleri mebâliğin Hilâl-i Ahmer'e verilmesini tercîh eylemişlerdir.

Bu sene Bayram'da kurbân bedellerinin Hilâl-i Ahmer'e verilmesi yolunda beyne'l-ahâlî ciddî bir propagan vardır. Birçoklarının bu propagana imtisâl edecekleri de ümîd olunuyor.

Hâtime olarak bunu da yazmadan geçemeyeceğim ki ecnebi gazetelerin vukū'ât-ı harbiyye üzerine teblīğ eyledikleri mübâlağalı mağlûbiyet havâdislerinden ziyâde, hâlâ Osmanlı kardeşlerimiz miyânında tefrika mevcûd olduğu haberleri bura müslümanlarını dil-hûn ediyor. Buna karşı fevkalâde müte'essiftirler ve lisân-ı hâl ile bütün Osmanlı dindaşlarının kulaklarına bir nidâ-yı tazarru'la işittirmek istiyorlar ki:

– Arkadaşlar, Allah aşkına! Mevcûdiyetimiz tehlikede…

Bakü, 29 Teşrînievvel **Abdülhak**

* * *

[241] MATBÛÂT

Harb-i hâzır zâhiren İslâmların mağlûbiyetini gösteriyorsa da hakîkat-i hâlde müslümanlar kendini gālib addedebilirler. Eğer zâhiren gālib gelseydik mestî-i galibiyetle tuttuğumuz yolu bırakmayacak, için için bizi yiyen emrâz-ı ictimâ'iyye günün birinde bütün Müslümanlığı, Hilâfet'i bir anda mahv edecek idi. Bu harb ise Osmanlılığın belki bütün âlem-i İslâm'ın intibâhı için pek kıymetli bir âmil oldu. Çok adamlar vardır ki sözle, nasîhatle hakîkati kabûl etmezler. İşte biz müslümanlar bütün ümmetçe bu hâlde idik. Şimdi bu ser-encâm herkese tehlikeyi gösterdi. Hakîkati anlattı. Her şahıs, her sınıf efrâd-ı İslâmiyye haline göre bundan hisse-yâb-ı intibâh oldu. Tutulan yolun çıkmaz olduğunu hacısı da, hocası da, avâmı da, havâssı da, müceddidi de, muta'assıbı da gördü ve anladı. İşte İslâmiyeti hiç kāle almayarak, ale'l-ıtlâk "Avrupalılaşalım" diye diye fenâ fi'l-Avrupa olan matbûât-ı Osmaniyye'nin aldığı hisse-i intibâhın nümûneleri:

604 numaralı *Tasvîr-i Efkâr*'dan:

Üssü'l-esâs-ı mevcûdiyyeti Osmanlıların, bir ayağını Avrupa'ya atmış olan hâkimiyetlerine merbût olan Şark Mes'elesi, umûmen Hıristiyan olan Avrupa nazarında hülâsatü'l-hülâsa olarak Hilâl ve Salîb'in cidâl ve nizâ'ından ibâret bir maddedir. Avrupa'nın lisân-ı ilim ve siyâsetinde daha cârî bir ifâde ile bu Şark Mes'elesi için (İslâmiyet'in inhitât ve irticâ'ı, Hıristiyanlığın galebe ve irtifâ'ı) sûretinde bir düstûr bile vaz' edilmiş bulunuyor.

Avrupalıların şarkı ve Şark Mes'elesi'ni tarz-ı telakkīleri

* Bir kapik, beş paradır.

sûret-i umûmiyyede İslâmiyet ve Îseviyetin cidâlinden ibâret olmak sûretindedir. Avâmmı bu tarz-ı telakkîye sathî bir ma'rifet-i ta'assubkârâne ile sâlik, havâssı ise bu telakkiyât-ı âmiyâneden Hıristiyanlığın muhâfazası nâm ve hesabına, fakat makāsıd-ı husûsiyye-i siyâsiyyeyi tervîc eylemek kasd ve garazı ile istifâdeye münhemik bulunuyorlar. Uzağa gitmeye ne hâcet, daha dün bize Balkan hükûmetleri bir Ehl-i Salîb muhârebesi i'lân etmediler mi ve el-yevm hemen bütün Avrupa bu Ehl-i Salîb'in temenniyât ve takdîrât-ı muzafferiyâtı ile pür-cûş u hurûş değil mi?..

Bir tavr-ı riyâ ile bize dostâne bir çehre gösteren Avrupalılar, tamâm-ı mülkîmizden bahisler ederler, ıslâhâttan demler vururlar, bunların hiçbiri doğru değildir. Doğru olan şey, onların daima el altından esbâb-ı za'fımızı ihzâra çalışmakta ve mülkümüzün inkısâmı kolaylığını te'mîne yol aramakta olmalarıdır.

Ne garîb!... Şu dört senelik devre-i Meşrûtiyetimizde bile dâhilen ve hâricen bize göz açtırmayanlar yine bu Avrupalılar değil mi? Acaba Yemen kıyâmını teşvîk ve ihzâr eden kim? Acaba Suriye ovalarında bizi uğraştıran sevâ'ik nereden? Acaba İtalya tamâmiyet-i mülkiyye düstûr-ı ma'hûduna vâzı'u'l-imzâ mı değil idi? Bugün Balkanlardaki müsâdemeler, düvel-i muazzamanın şu'bede-bâzlıklarından başka bir şey mi?...

Zavallı biz ise hâlâ ıslâhât yaparak Avrupa'nın gözüne gireceğiz mâlîhulyâsı ile dem-güzârız!...

Islâhât yapacağız. O bizim evvel ve âhir vazîfemiz. Fakat Avrupa'nın gözüne girmek!... Bırakın o mâlîhulyâyı.. Belki dikkat edin ki Avrupa sizin ıslâhât ve terakkıyât-ı medeniyyenize mâni' olmasın, önünüze hâ'iller dikmesin.

Ma'amâfîh Avrupa'nın ser-mestâne idâme ettiği bu ta'arruzât da min cihetin bize menfa'at-i azîme ihzâr eyleyecek mâhiyettedir. Biz kavmiyet-i Osmaniyye ve ümmet-i İslâmiyyemizin kābiliyet-i temeddün ve terakkīsinden kat'-ı ümîd etmek şöyle dursun, belki o kābiliyeti Avrupalıları gölgede bırakacak bir şa'şaa-i bâlâ-gîr-i kemâl ile izhâra ibrâz-ı iktidâr eyleyeceklerinden emîniz.

Her hâlde Hilâfet-i İslâmiyyeyi câmi' olan Osmanlılığın kābil-i ihmâl bir kemiyet olmadığının anlaşılacağı zaman uzak değildir.

* * *

5668 numaralı *İkdâm*'dan:

Fransa matbûâtı, hatta Fransa hükûmeti muhârebe-i hâzıra münâsebetiyle Osmanlılar için, Devlet-i Osmaniyye için en çirkin hakāretlerde bulunuyorlar. Başvekîl Poincaré güyâ muâhedâta müsteniden hıristiyan vatandaşlarımızın hâmîsi olduğunu ileri sürerek şâyed onlara bir ta'arruz vukū'a gelirse Bâbıâlî'yi mes'ûl tutacağını resmî, aynı zamanda bilâlüzûm alenî takrîrlerle âleme bildiriyor.

İlâhî! Biz Fransa irfânıyla, Fransa kemâlâtıyla perverde olduk, fakat mektep sıralarında o bülend-mertebe hâcelerimizden öğrendiğimiz Fransa ne kadar başka idi, ne derece âlî-cenâb idi, gālibden ziyâde mağlûba müşfik, menâfi'-i hasîseyi daima muhakkır idi. Sorbon'da Ladisler, ulûm-ı siyâsiyye mektebinde Soreller Fransızlığı en mevsûk târîhi ile en hakīkī an'anâtı ile tasvîr ederken fikrimizi, kalbimizi teshîr ediyorlar, Fransa iştiyâkı Fransa muhabbeti ile doldurуyorlardı.

İşte biz Fransayı böyle tanıdık, böyle öğrendik, fakat şimdi gördüğümüz, işittiğimiz Fransa'ya hiç benzetemiyoruz. Benzetemediğimiz için irfândan, idrâkten hattâ insanlıktan bile me'yûs olarak: [1](ویا نفس جدی ان دهرك هازل) diyoruz.

Fransa bu hissiyâtta, bu hâlette iken revâ mıdır ki yüzlerce talebe-i Osmaniyye hâlâ Paris kaldırımlarını çiğnesin, dursun?

* * *

25 numaralı *Türk Yurdu*'ndan:

İkinci büyük noksânımız, bazılarımızın dînde mübâlâtsızlığı, çoğumuzun dîn şeklinde teccellî ettirilen koyu ta'assubudur… Dîn, ta'assub değildir. Dîn, bir cem'iyetin ma'neviyetlerinin en yüksek noktasıdır.

Dînsiz bir ferd husûsî hayatında ne kadar bahtsız ise, dînde mübâlâtsız bir cem'iyet daha çok bahtsızlığa mahkûmdur. Bizi mübâlâtsız kılan birçok mezhebî cereyanlardan başka garblılaşmanın da büyük bir te'sîri olmuştur. Bunun karşısında avâmımızın daima okşanan ve okşandıkça kabarıp yakıcı ve kırıcı bir hâle gelen ta'assubu vardır. Bu ta'assubu, menfa'atleri nâmına mürteci'ler, mürteci'lerden kor[k]dukları için Hürriyetçiler okşadılar. Ta'assub yerine sağlam dînî bir akîde olmuş olsa idi, yine bu kadar hasîs bir mevki'a düşmezdik.

Biz, Türkleri (Osmanlıları demek istiyor) mü'min, mu'tekıd ve mütedeyyin görmek isteriz. O kadar ki dîn ve i'tikād nâmına karınlarını şişirenler gizlendikleri irticâ' mevki'inde kısık sesleri, yere eğilen yüzleriyle kalsınlar.

İnsâniyet gāyesi, teferrüd etmek isteyen bazı sivri akıllıların kör kör baktıkları bir yalancı fecirdir. Daha yirminci asır böyle asılsız gāyelerden belki yirmi bin asır daha uzaktır! Bize insâniyet masalları söyleyenler, zevklerini fedâ edemeyenler, zarûret ve sefâletten korkanlardır. Bâzûsuna güvenen kimse yoktur ki zararlı çıkacağını hissettiği bir oyunda kolu bağlı dursun.

[242] Bize bilmeyerek büyük fenalık edenlerden bir takımı da Tanzîmâtcılardır. Bunlar vatanlarını, Avrupa'ya beğenilmekle kurtaracaklarını tasavvur ettiler. Memleketin asıl rûhunu bıraktılar da garbın gözüne girmek için kenarları süslemekle uğraştılar. Sa'yleri fâidesiz oldu. Çünkü göze girmediler.

Hatâlarımız arasında mühim bir mevki'i de taklîdciliğimize ayırmak lazımdır. Tanzîmâtcılığımızdan biri; garbı o kadar taklîde özendik ki avâmımızdan, avâmımızın rûhundan büsbütün ayrıldık. Avâmımızın yabancısı olacak kadar değiştik. Onun için avâm, bize hattâ düşman nazarıyla bakıyor. Bizi hiç beğenmiyor, bizden nefret ediyor.

* * *

1121 [numaralı] *Servet-i Fünûn*'dan:

Zavallı medeniyet, bîçâre insâniyet! Sen gālibâ daha çok

[1] Metinde (وبالنفس جدی ان وهرك هازل) şeklinde yazılmıştır.

asırlar bu dünyâda te'essüs eylemeyeceksin! Ne elîm inkisâr-ı hayâldir ki medeniyet ve insâniyetin mü'essisleri addeylediğimiz iki büyük milletler, yani İngilizler ile Fransızlar bile esâsât-ı hak ve medeniyeti unuttular. Sırf ağrâz-ı milliyyeleri ve menâfi'-i hasîseleri uğruna bize karşı her türlü kizb ve iftirâyı kabûl ediyorlar. Yirminci asrın pîşvâ-yı terakkīsi olduklarını unutup kurûn-ı vüstâya lâyık beyânât ve neşriyât-ı ta'assubkârânede bulunuyorlar. Londra'da, Paris'de matbûât Salîb nâmına ref'-i âvâz etmekten çekinmiyor!... Sonra da "medeniyet"ten, "insâniyet"ten dem vuruyorlar! İnsâniyet, bütün Balkan kıt'asının mezbahaya dönmesine müsâ'id midir? Medeniyet, merkez-i medeniyet addedilen Londra ve Paris'in büyük gazetelerinde Ehl-i Salîb i'lânı mıdır?

* * *

11368 [numaralı] Tercümân'dan:

Bugün hemen birçok mütefekkirlerimiz Avrupalılaşmadıkça medenî bir hayâta sâhib olamayacağımız i'tikādında bulunuyor. Bu husûsta ortaya mu'ayyen ve mukarrer bir teceddüd ve terakkī programı konmuyor. Hâlbuki mübhem uknûmlar üzerine bir cem'iyetin müstakbel hayâtını binâ etmek kadar zararlı bir şey yoktur.

Garbı, bazen belki bir garblı mütefekkirden daha iyi tanıdığımız oluyor, fakat kendimizi, kendi kābiliyet ve mâhiyetimizi tanıyamıyoruz.

Öyle zannediyoruz ki bu hakīkati her bir sâlim vicdân i'tirâf eder.

Bir milletin asıl kuvveti kendisindedir. Kendi kuvvetini tanımayanlardır ki yaşamak için başkalarının mu'âvenetini dilenir. Ve bu yüzden büyük bir milletin şerefini küçültür, onu tezlîl eder. Hâlbuki şerefsizlik ve zillet, milletler için mahv ile beraberdir.

Evet, artık yeter! Bizi senelerden beri çürük nazariyeleriyle ilimlerine kandıranların ictimâiyât ve siyâsiyâtımız için verdikleri ve verecekleri dersleri istemiyoruz. Biz bir müslüman teceddüdünü istiyoruz. Garbdan çok muhtâc olduğumuz ilmî nazariyeleri, ancak Müslümanlığımızın millî teceddüdüne âlet olarak kullanacağız.

Sebîlürreşâd

İşte matbûât-ı Osmaniyyenin bu kabîl beyânâtta bulunması mühim bir tahavvüldür. Bunu da vücûda getiren hiç şübhesiz harb-ı hâzırdaki mağlûbiyetimizdir. Bu, adedi mahdûd gazetelerden her şeyi öğrenmeye muhtâc olan ümmet-i İslâmiyye için böyle müslüman ağzına yakışır mütâlaalar, mülâhazalar işitmek ne kadar büyük bir mazhariyettir! İnşâallah artık hakīkat anlaşılmıştır. Kütle-i ümmet yirminci asrın ne olduğunu gördüğü gibi, mütefekkirînimiz de terakkī ve sa'âdete hangi yoldan gidilebileceğini keşf etmişlerdir inşâallah. Ma'amâfîh âtiyen bu mesleklerinde sebât edip etmeyecekleri hakkında henüz kat'î bir i'timâd hâsıl olamaz. وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا)[1]

[1] İsrâ, 17/67.

ŞU'ÛN

BALKAN EHL-İ SALÎBİ'NİN İKTİTÂF-I SEMERÂT GÜNLERİ

14 Teşrînisânî, Çarşamba:

Mütâreke maksadıyla taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den ve Bulgaristan Hükûmeti cânibinden ta'yîn olunan murahhaslar bugün Çatalca'da bil-ictimâ' (kemâl-i nezâketle) müzâkerâta ibtidâr ettikleri resmen teblīğ olunuyor.

15 Teşrînisânî, Perşembe:

Tarafeyn murahhasları bugün de müzâkerâtla meşgūl olmuşlardır.

16 Teşrînisânî, Cuma:

Müzâkerât bugün de devâm ediyor. Hüsn-i sûretle netîceleneceğine dâir ümîdler geliyor.

17 Teşrînisânî, Cumartesi:

Bahşayiş köyünde devâm eden müzâkerât netîceye iktirân ediyor. Tarafeyn murahhasları sulh şerâ'it-i esâsiyyesini kararlaştırdıktan sonra müzâkerâta devâm edilebilmek için on günlük bir mütâreke akdine lüzûm görülüyor.

18 Teşrînisânî, Pazar:

Tarafeyn murahhasları miyânında kararlaştırılmış olan mütâreke protokolü berây-ı tasdîk atebe-i ulyâya arz olunuyor. İrâde-i seniyyesi şeref-sâdır olarak Ticâret Nâzırı Reşid Paşa protokol sûret-i musaddakasını hâmilen Hadımköyü'ne azîmet ediyorlar. Mütâreke metni tarafeyn murahhasları tarafından mütekābilen imzâ olunmuşsa da Bulgar Başmurahhası Ceneral Savof mezkûr protokolün bir def'a da müttefiklerine teblīğ edilerek onların da muvâfakatına iktirân eylemesi lâzım geldiğini dermiyân eyleyerek bu maksadın te'mîni için 48 saat mühlet i'tâsını istiyor.

19 Teşrînisânî, Pazartesi:

Mütârekenin tasdîkini hâvî Belgrad ve Çetine'den cevâb-ı muvâfakat geliyor. Yalnız Yunan Devleti'nin cevâbı bekleniyor.

20 Teşrînisânî, Salı:

Bugün dahi Bahşayiş köyünde müzâkerât-ı sulhiyyeye devâm olunuyor.

21 Teşrînisânî, Çarşamba:

Osmanlı Ajansı'nın istihbârât-ı mevsûka ve husûsiyyesine nazaran mütâreke müzâkerâtı dün akşam netîce-pezîr olmuş ve ol bâbdaki protokol bir taraftan Osmanlı ve diğer taraftan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ hükûmetleri beyninde akd edilmiştir. Yunanistan mütârekeyi imzalamamıştır.

Sir Edward Grey'in vesâyâsı – Karşı gazetelerinde okunduğuna göre Salı günü Londra Sefîri Tevfik Paşa ile İngiltere Hâriciye Nâzırı Sir Edward Grey arasında vukū'a

gelen mülâkātta Sir Grey İngiltere'nin politikası ancak **[243]** muhâfaza-i sulh ve müsâlemet husûsuna ma'tûf olduğunu, bu sırada sulh [u] salâhın pek ziyâde arzu edildiğini, çünkü harb-i hâzırın devâmı bütün Avrupa'yı ateşe verebileceğini söylemiştir.

Sebîlürreşâd

Osmanlılar harbi kendileri açmadılar. Bil-akis harbten tevakkī husûsunda imkânın son noktasına kadar çalıştılar. Bu meş'ûm harbin planları bilhassa Bulgaristan tarafından senelerden, belki bidâyet-i te'essüsünden beri tertîb olunmakta, vakt-i merhûnu beklenmekte olduğu avâm-ı siyâsiyyûnca bile ma'lûm bir hakīkattir.

Bulgaristan'ın şu son senelerde beklediği bir şey varsa o da müttefikleriyle ittihâd ederek vatanımıza birden saldırmak, bizi şaşırtıp maksadını büyük mikyâsta istihsâl etmek idi.

Nihâyet o nâ-me'mûl emeline de nâil oldu. Fakat Sir Edward Grey cenâbları bu kadar sevdikleri sulh ve müsâlemetin muhâfazasına bir ay evvel elbette muktedir idiler. İsteseydiler tek bir sözle harbi men' edebilirdiler.

Harb i'lân olununca *Times* ve *Daily News* gibi Britanya hükûmet-i muhteşemesinin tercümân-ı efkâr ve âmâli olan gazeteler statükonun mahfûz bulunduğundan, tarafeyn muhâriblerden hiç birinin bunu ihlâl edemeyeceğinden, edilmesine kat'â meydan verilmeyeceğinden bahs olundu. Vaktâ ki tâli'-i harb bize çehre-i abûsunu göstermeye, dört müttefik düşmanlarımız hudûdlarımızı çiğneyerek vatanımızın yaralı sinesini çizmeleriyle ezmeye başladılar; derhâl lisân değişti, statüko ve hattâ tamâmiyet-i mülkiyemize istihzâlar savruldu.

Osmanlılara karanlıklar, giryeler, mâtemler yağdıran o meş'ûm günlerde pek sâkit ve lâ-kayd görünen bu büyük dimâğ-ı siyâset ne oluyor ki şimdi de birden bire bir tufân-ı telâş ve heyecana düşüyor. Lisân-ı resmî ile sefirimize sulh ve müsâlemet emrediyor? "Harb-i hâzırın devâmı bütün Avrupa'yı ateşe verebilecek…" imiş!! Demek Avrupa sulh ve müsâlemeti şerefine biz o ateşe yanalım, biz vatanımızı dünkü tâbi'lerimize terk ederek intihâr edelim! Bu mu arzu olunuyor? Hayır, zâten Osmanlıların mağlûb olmadıkları ve nâgâh yaralanan arslan gibi sayyâdları üzerine kahhârâne hücûma hâzırlandığı için olmalıdır ki bu kadar tehdîd-âmîz bir lisân-ı âmiriyetle velev inkırâz ve izmihlâl bahâsına sulh ve müsâlemetin iştirâsı tavsiye olunuyor.

Bu mülkün ezelî bir sâhib-i kibriyâsı vardır. Bakalım onun irâde-i kahr u celâli bu ârzû-yı mütehakkimâneyi mürevvic midir? Yoksa…

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ[1]

İslâm'ın ulviyyeti buradan yükselecek – Yemen Kumandanı İzzet Paşa hazretleri esnâ-yı avdetinde Eskişehir'de kendisini ziyârete gelen *Hakīkat* gazetesi muharririne Yemen ahvâli hakkında şâyân-ı memnuniyet ma'lûmât verdikten sonra, söz Balkanlara intikāl edince muharririn suâline, İzzet Paşa hazretleri:

– "Hay hay! **İslâmiyetin ulviyyeti burada yükselecek,** Osmanlılığın şevket ve haysiyeti buradan i'lâ edilecektir. Kat'iyyen me'yûs olmayınız! Osmanlılık pâydârdır ve ebediyyen yaşayacaktır." cevâb-ı ulvîsini vermiştir.

ELVÂH-I İNTİBÂH

Selanik'te esâret bayramı – Cerâid-i yevmiyyenin muhâbir-i mahsûsları yazıyor: Bu sene İslâmlar pek çok hazîn bir bayram geçirdiler. Bir taraftan istîlâ-yı ecânibin verdiği ye's ve fütûra diğer taraftan mütemâdî ta'arruzât iltihâk edince İslâmların çehrelerinde böyle beşâşetli günlerde görülmesi mu'tâd sürûr ve neş'eden aslâ eser kalmamıştı. Bütün câmi'ler muhâcir asker ve sâire ile dolduğundan bayram namâzını edâ edecek yalnız iki câmi' kaldığı cihetle müftî-i beldenin cemâ'at-i İslâmiyyeyi bu câmi'lere edâ-yı salât-ı ıyde da'vet zımmında gazetelerle neşr ettiği fıkra bu hüznü bir kat daha arttırdı. Sokaklarda bayram günlerinde görülen kalabalıktan eser yoktu. Ne top atıldı, ne resm-i kabûl oldu, hülâsa pek acı bir bayram geçirdik.

Câmi'lerin kiliseye tahvîli – Horatacı Sultân Câmi'i de kiliseye tahvîl edilmiştir. İsmail Paşa Saint Katrin, İkişerefe Câmi'i Saint Michel, Sultân Murâd Câmi'i Saint David isimlerini almış ve kiliseye tahvîl olunmuşlardır.

Devlet iken cemâ'at oluyor – Selanik'de müftî efendinin teşebbüsü üzerine bir cemâ'at-i İslâmiyye hey'eti teşekkül etmiştir. Bu hey'et müftî efendi, Osman Adil, Ahmed Kapancı, Belediye Reîsi Hacı Tevfik ve Hulusi beylerle diğer bazı zevâttan terekküb eylemektedir. İlk teşebbüs olmak üzere muhâcirîn-i İslâmiyyeye mu'âvenet zımnında sarf-ı mesâîye başlanmıştır.

ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT

Bakü'de:

Bakü ricâl ve ulemâ-yı İslâmiyyesi tarafından Moskof gazetelerinin harb-i hâzır dolayısıyla İslâmiyet aleyhinde kullandıkları lisân-ı adâvet ve tahkīre karşı âtîdeki i'tirâznâme Kafkasya gazeteleri vâsıtasıyla neşr edilmiştir:

"Balkan yarım adasında ilk top patlamasıyla târîh-i mübâreze-i beşeriyyette yeni bir safha-i hûnîn açıldı.

Bu kadar insan telefâtına sebebiyet vermiş olan işbu azîm Balkan yangınında, milliyet ve cinsiyet merbûtiyetinden dolayı, Rus milleti kendi hem-cinsi olan Balkan millettlerine izhâr-ı muhabbet ve temâyül etmemezlik edemezdi. Tabî'î bu muhabbet yalnız sözlere münhasır kalmayıp maddî ve ma'nevî tezâhürâtı da mûcibdir. Fakat câ-yı teessüfdür ki Rus ma'ârif-mendânının ilk saflarını işgāl eden adamların miyânında bile öyle budalalar bulundu ki kendi muvâzenetsizlikleri netîcesinde bir tarafa muhabbet ibrâz etmeyi diğer tarafa vahşiyâne bir şiddet ve hiddet göstermekten ibâret bildiler.

Bahsimiz *Ruskoya Slovo* ve onun muharrirlerine âiddir.

[1] En'am, 6/18.

Salîb-i Ahmer Cem'iyeti'ne ve hastabakıcı kadınlara mürâcaatla "Bir Bulgar, bir Yunan, bir Sırp ve bir Karadağ yaralısı sarılmamış kalınca Osmanlı yaralılarını sarmayın" diye tavsiyede bulunan işbu gazetenin neşriyâtına vicdansızlık ve vahşetten başka bir isim bulamıyoruz.

Hıristiyanların Cenâb-ı Hakk'a el kaldırıp da Balkan derelerini müslüman cenazeleriyle doldurmak, Balkan dağlarını müslüman kanıyla boyamak için du'âda bulunmalarına Hudâ-nâ-şinâslıktan başka bir sıfat vermek kābil mi?

Medeniyete bir leke, bir şeyn olan bu gibi temennîlere, du'âlara lisân-ı safvet ve samîmiyet cevâz verir mi?

Bunların hepsini, biz Rusya müslümanları sükûtla karşıladık, tahammül ettik, ko kanlı fâci'alar, kana susamış olanların vicdânını boyasın! Dedik; **[244]** fakat mes'ele yan yana sulh ile yaşayan iki milletin arasına ihtilâfât-ı dîniyye salmak râddesine gelince bittabi' artık dayanamaz idik. Balkan devletleri muharebesinin dînî bir takım tahrîkâta sebeb olacağını kim tasavvur edebilirdi? Tabî'î yüz senelerden beri Ruslarla sulhan yaşamakta olan Rusya müslümanları işbu tahrîkâta karşı lâ-kayd kalamazlar idi. Bâ-husûs ki kendilerini terakkī-perver göstermek isteyen gazeteler vâsıtasıyla Rusların en ileri gelen erbâb-ı maârifi bile Müslüman milleti, Müslüman dîni aleyhine teşvîkāt-ı adâvetkârâneye ön ayak oldular.

Dînî ta'assubların gevşediği yirminci asırda, husûsiyle yirmi milyon müslüman teba'aya mâlik Rusya memleketinde ihtilâfât-ı dîniyyeyi bir vesîle-i tahrîk olarak kullanmanın zamanı geçtiğini tahmîn etmek hakkımız idi. Maa't-teessüf görüyoruz ki kendilerine en büyük ünvânlar takınmış olan bir takım erbâb-ı fesâd zehirli yazılarıyla hissiyât-ı muzlimeyi gıcıklıyor, âlemi velveleye, herc ü merce dûçâr etmek istiyorlar. Tabî'î biz bu kabîl muharrirlerin neşriyâtından bizzat hiç de korkmayız. Fakat korktuğumuz bir şey varsa o da böyle neşriyâtın gayr-ı muntazar bir takım vukū'ât-ı mü'essifeye meydan verebilmesi ihtimâlidir. Bunun için adâletine mutma'in olduğumuz Rusya vicdân-ı umûmisine! mürâcaat ederek neşriyât-ı ma'lûmede bulunan muharrirlerin lâyık oldukları cezâyı kendilerinden esirgemediğini taleb ederiz."

Bakü müslüman Tiyatro Kumpanyası şehir valisine mürâcaatla Namık Kemal Bey'in "*Vatan*" nâm piyesinin vâridâtı Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne âid olmak üzere vaz'-ı sahne-i temâşâ edilmesi için müsâ'ade istediği Bakü gazetelerinde görülmüştür.

Çin:

Nangin'de Neşr-i İslâm ve Maârif Cem'iyeti – Nangin'den "*Vakit*" refîkımize yazıyorlar: "Bura İslâmları adeden Pekin İslâmlarından az değildirler. Müstahdemler ve muallimlerin ekseri İslâmlardandır. Fakat bura İslâmları oldukça müterakkīdirler. Son Çin vukū'âtı onlara biraz hayat verdi. Biraz bundan mukaddem mahallî İslâm maârif-mendânı ma'rifetiyle Nangin'de İslâmlar miyânında maârif ve İslâmiyet neşr etmek maksadıyla "Neşr-i Maârif ve İslâm" nâmında yeni bir cem'iyet teşekkül etti. Cem'iyetin maksadı risâleler neşr eylemek, ihsâsât-ı milliyye ve maârif-i umûmiyyeyi tevsî' etmek, ta'assub-ı câhilâne ile mübâreze, fukarâ ve mesâkîne yardım etmek ve sâiredir. Cem'iyet henüz ibtidâ-yı teşekkülünde olduğu hâlde İslâmlara hayli fâidesi dokundu. Birkaç mektep daha açıldı. Hongo, Şanghay, Siçvan ve diğer Çin İslâm memleketlerinde dahi birer şu'be küşâd etmek emelindedir. Neşr-i İslâm ve Maârif Cem'iyeti tarafından neşr-i efkâr etmek üzere murahhas-ı umûmî olarak Nureddin Efendi intihâb edilmiştir. Nureddin Efendi şehirleri, köyleri dolaşıyor ve şu'beler teşkîl ediyor. Müslümanlar cem'iyetin maksadını hüsn-i telakkī ediyorlar."

Rusya:

Âsâr-ı maârif – Ahîren Rusya İslâmları miyânında maârife büyük bir inhimâk gösteriliyor. Kasabalara, köylere varıncaya kadar mektepler açılıyor. Bu kere dahi Bakü vilâyeti kazâlarından Kuba havâlîsinde Lakar kasabası zenginlerinden Feyzullah Efendi'nin ma'rifetiyle bir mektep binasının yapılmak üzere olduğu Bakü gazetelerinde görülmüştür.

İran:

Sa'dü'd-Devle – Balmoral mülâkātının netîcesinde Devlet-i Aliyye'ye karşı Balkan yangınının kundağı vaz' edildiği gibi evvelce âteşe verilmiş olan İran Devlet-i İslâmiyyesi'nin umûr-ı dâhiliyyesine kendilerince mutasavver bir şekil vermek üzere dahi bazı planlar çizildi. Bu planların neden ibâret olduğu gitgide anlaşılıyor. Üzerindeki perde-i hafâ sıyrılarak arz-ı endâm etmeye başlıyor. İran ricâlinden olup Meclis-i Millî'nin ilk devre-i in'ikādında meb'ûs olarak büyük bir nüfûz kesb eden sonra meclisin bombardımanını müteâkıb Şâh-ı mahlû'un da'vetine icâbetle makām-ı sadâreti ihrâz eyleyen, meşrûtiyet-perverânın ihrâz-ı muvaffakiyyeti üzerine İran'dan teb'îd olunan Sa'dü'd-Devle tekrar İran'a dönerek makām-ı sadârete nâmzed oluyor. Sa'dü'd-Devle'nin Tahran'a vürûdunu haber veren bir ecnebi gazetesi İran'dan ber-vech-i âtî bir telgraf neşr ediyor:

"Avrupa'dan buraya vârid olan haberlerden anlaşıldığı vechile şimdiki hâlde Avrupa'da bulunan Şâh-ı sâbık Muhammed Ali Mîrzâ'nın Sadr-ı a'zamı Sa'dü'd-Devle'nin İran'a avdeti Balmoral mülâkātında taht-ı karâra alınmış imiş. İran'ı idâre etmek ve âsâyişi te'mîn eylemek üzere Rus ve İngiliz devletlerince Sa'dü'd-Devle yegâne bir şahıs olarak kabûl edilmiştir. Tabî'î şimdiki İran kabinesi Sa'dü'd-Devle'nin avdeti aleyhinde idi. Sadr-ı a'zam Samsâmü's-Saltana ancak bura İngiltere sefirinin ısrarıyla müşârun-ileyhi da'vet eyledi. Şimdi, ki Sa'dü'd-Devle Tahran'a vârid olmuştur. Samsâmü's-Saltana isti'fâ etmeye karâr verip, yeni kabineyi Sa'dü'd-Devle teşkîl edecektir. Sa'dü'd-Devle kendisinin Rus ve İngiliz tarafından ta'yîn edildiğini gizlemiyor. Zimâm-ı hükûmetin Sa'dü'd-Devle'nin yedine geçmekle birçok tebeddülâta intizâr olunuyor. Şâyi'âta göre Rus ve İngiliz devletleri İran umûr-ı dâhiliyyesine âid olmak üzere yeni bir program hazırlıyorlar. Sa'dü'd-Devle'nin nâ'ibü's-saltana ta'yîn edilmesine dahi ihtimâl-i kavî vardır." Sa'dü'd-Devle Rusya'dan geçerken kendisine mahsûs bir vagon tahsîs edilmiştir. Bakü'den geçerken de *Birje Viye Vedomosti* gazetesinin muhâbiriyle vukū' bulan mülâkātında: "Kendisinin tamâmıyla Rus ve İngiliz kabinelerinin âmâli üzerine icrâ-yı hükûmet edeceğini" ve muhâbirin: "Şâh-ı mahlû'un İran'a

avdeti ihtimâlinin vârid olup olmadığı" hakkındaki suâline de: "Ahâlî isteyecek olursa tabî'î Şâh'ın İran'a gelebileceğini" söylemiştir.

Japonya:

Japonya'nın teslîhâtı – Her ne kadar cerîdemizin vazîfesi âlem-i İslâm'a âid şu'ûnu toplamak ise de bütün şarka âid olan ve dolayısıyla İslâm âlemine merbûtiyet-i azîmesi bulunan vekāyi'-i mühimmeyi kayd etmeyi de muvâfık buluyoruz. İşte bu gibi şu'ûn-ı şarkiyyeden birisi de Japonya'nın teslîhâtına âid Rusça gazetelerde müsâdif olduğumuz havâdistir:

Japonya gazeteleri bugünlerde Başvekil Markiz Say Ondozy'ye Bahriye nâzırı tarafından Japonya kuvâ-yı bahriyyesini tezyîd etmek için bir lâyiha-i kānûniyye verildiğini haber veriyorlar. Yeni lâyiha-i kānûniyyece taleb edilen tahsîsât 400 milyon yene bâliğ mühim bir yekûn teşkîl etmektedir ki altı sene zarfında Maliye Nezâreti'nden te'diye edilmesi matlûbdur. Fakat Maliye Nâzırı Yamamoto'nun i'tirâzına nazaran altı sene müddetin on seneye tebdîl edilmesi ihtimâli de vardır. En çok tahsîsât 1917, 1918 senelerine âid oluyor ki 60 milyon yenden ibârettir.

Yeni lâyihaya göre Japon kuvâ-yı bahriyyesi birkaç fevkalâde büyük filo teşkîl edecek. Bunun ne gibi bir maksada ma'tûf olduğu da devletçe bir sır teşkîl etmektedir. Yalnız ma'lûm olan burasıdır ki husûsî (dritnotlar filosu) vücûda getirilecektir ki hey'et-i mecmû'ası: Her biri (30.000) otuz bin ton ağırlığında sekiz dritnottan büyük sefineler ve (27.000) yirmi yedi bin ton büyük sekiz zırhlı top çeker olacaktır. Bu dritnotlardan, büyük sefînelerden birisi derdest-i inşâdır. 20 tane de tahte'l-bahr sefine, bir o kadar da torpidogeçer inşâ edilecektir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

12 Aralık 1912 — 2 Muharrem 1331 — Perşembe — 29 Teşrînisânî 1328 — Cild: 9 - Aded: 222

YÂ HASRETEN ALE'L-MÜ'MİNÎN!

Şübhesizdir ki her şey kıymetini fıkdânı zamanında hissettirir. Görülmez mi fevk-ı re'simizde neşr-i envâr ederken mevcûdiyetine karşı lâ-kayd bulunduğumuz ve belki harâretinden müte'ezzî göründüğümüz güneş gurûb edip de âfâk siyâh-pûş-ı mâtem olunca fıkdânı kalbimize nasıl bir kâbûs-ı ye's gibi müstevlî olur. Nasıl nûr-ı nazarımız önüne çekilen perde-i siyâhı yırtmak, muhîtimizi görebilmek için o koca hûrşîd-i cihân-efrûza bedel ufacık bir kandîle muhtâc kalırız. İşte bugün erbâb-ı basîret cihân-ı ma'nevî-i fazîlet ve ma'rifetin kesîf bir zulmet içinde kaldığını görmekle dil-hûn. Çünkü o cihânın mihr-i münîr-i ulviyyeti bağteten ufûl etti. Üzerine çöken karanlık sanki bir libâs-ı mâtem-nümûn oldu.

Âh… Bugün cihân-ı İslâmiyyet, sezâvâr-ı ta'ziyyettir. Bugün kürsî-i şerîat, muhtâc-ı tesliyyettir.

Hakîkat! Bugün, değil makarr-ı celîl-i Hilâfet, değil muhît-i Osmâniyyet, bütün âfâk-ı İslâmiyyet için bir yevm-i musîbet ıtlâkına şâyestedir.

Evet! Çünkü bugün vefât eden Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretleridir. Evet! Çünkü bugün bu fenâ âlemine gözlerini yumarak ebediyyen vedâ' eden bir mefhar-i ulemâ, bir pîşrev-i fudalâ, bir muktedâ-yı urefâdır.

Efsûs! Bugün muhterem vücûdu kara topraklara karışan, o mu'azez nâmını yetîm, müsemmâsız bırakan bir gencîne-i şerîat, bir hazîne-i cevâhir-i fazîlet ve yavâkīt-ı ma'rifettir.

Bir âlimin vefâtı yalnız cihân-ı nâsût-ı insâniyyeti değil, belki âlem-i lâhût-i melekiyyeti girye-bâr-ı teessür ve teessüf eder. Ulemânın nezd-i ulûhiyyetteki kadr ü kıymetinin büyüklüğüne delîl-i şân ve şeref olarak [1](إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰؤُا) âyet-i celîlesi kâfîdir.

Me'âl-i münîfi: "Cenâb-ı Allah'dan –kulları miyânında– kemâl-i havf ü haşyet ancak ulemâ-yı dîne hâs bir meziyettir."* İlim ki eşref-i sıfât-ı ilâhiyyedendir. İşte bu nûr-ı ezele bir ma'kes-i mu'allâ ve mücellâ olan ancak sudûr-ı ulemâ, kulûb-ı asfiyâdır. Avâmm-ı nâs uykudadır. Ulemâ ise onların hâris ve hâmîsi, hâfız ve nigehbânıdır. Avâmm-ı nâs ra'iyyedir. Ulemâ da onların râ'îsidir. Avâmm-ı nâs atşândır. Ulemâ onların sâkīsidir. Avâmm-ı nâs emânet-i Hak'dır. Ulemâ onların emînleridir. Avâmm-ı İslâmiyet taraf-ı Hak'tan, cânib-i risâletten ulemâya emânettir. [2](العلماء أمناء الله على خلقه) hadîs-i şerîfi bu müdde'âmızın şâhid-i mu'ciz-beyânıdır.

Elvermez mi ki: "İlim, hayât… cehl ise mevttir." Yetişmez mi ki: "İlim, izzet ve rif'at… cehl ise zillet ve meskenettir." Bilinmez mi ki: "İlim, sa'âdet… cehl ise musîbettir."

Binâenaleyh ulemâyı ta'zîm; hayâtı, hayât-ı izz ü sa'âdeti, hayât-ı ikbâl ve iclâli, hayât-ı hürriyet ve ulviyeti tekrîmdir.

Bugün her mü'min-i selîmü'l-vicdânın fikrinde hayâli, rûhunda melâli ebediyen bâkī kalacak olan merhûm-ı müşârun-ileyh hazretleri emsâli fudalâ miyânında gerçekten temiz ve belki teferrüd etmiş denilebilir.

Hayâtını ilm-i dîn ve şerî'ate hasr etmiş, meftûr olduğu şiddet-i **[246]** zekâ ve fart-ı dehâsıyla bahru'l-ulûm ıtlâkına bi-hakkın şâyeste idi.

Lisân-ı beyânındaki talâkat, hâme-i irfânındaki belâğatla müsâbakat ediyor. Huzûr-ı fezâ'il-neşûrunda zânû-zede-i ta'zîm olan binlerce şâkirdân-ı îmân ve îkānı her birinden başka başka hazz-ı azîm alıyor, ne kadar ne kadar müstefîd oluyordu.

Kütübhâne-i dîn-i İslâm'a ihdâ ettiği muhalledât-ı âsârı ilâ kıyâmi's-sâ'a nâm-ı fazîlet ve ma'rifet-güsterini hayır ile yâd ettirecek "Manastırlı İsmail Hakkı" nâm-ı bülendi dünyâlar durdukça yaşayacaktır.

İşte merhûm-ı müşârun-ileyh hazretlerinin o dil-firîb, o

[1] Fâtır, 35/28.

* Bu ma'nâ, "el-ulemâ'" kelime-i celîlesinin "yahşâ" fi'iline fâ'il olduğuna göredir. Bir de sultânü'l-müctehidîn, hâtemü't-tâbiîn Cenâb-ı İmâm-ı A'zam hazretlerinden menkūl kırâete göre –ki "Allah" ism-i celâli "yahşâ" fi'iline fâ'il, "el-ulemâ'" nazm-ı celîli de mef'ûl sûretindedir– me'âl-i âlîsi: "Cenâb-ı Hak ibâdı miyânında en ziyâde iltifâtı, rızâsı ulemâya mebzûl ve meşmûldür." Artık ulüvv-i menzilet-i ulemânın derece-i bâlâ-terîni –eğer mümkün ise– tasavvur olunsun.

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 8320.

cân-perver sadâ-yı irfânıdır ki, sâmi'amızı çınlatmakta, bütün vücûdumuzu lerze-nâk etmekte olan aks-i hüznüyle kalem mürekkeb yerine eşk-i siyâh-ı mâtem döküyor.

O ne şe'âmet-engîz ân-ı hayat idi ki, cenâb-ı üstâdın musîbet-i irtihâli haberini aldık. Sanki tepemizde bin yıldırım birden patladı. Ne olduğumuzu şaşırdık, neye uğradığımızı bilemedik.

Zavallı *Sebîlürreşâd!* Sen artık o muhterem üstâdın sarîr hâmesine ma'kes-i ihtizâz olamayacaksın. Artık sahîfelerin o leâlî-i hikmetten o sütûr-ı ma'rifetten ebediyen mahrûm kalacak. Senin için yegâne medâr-ı tesliyet hazret-i üstâdın yâd-ı nâmından revân-ı pâkine ihdâ-yı fevâtihden ibâret olacak.

Kāri'lerine söyle, sirişk-i mâtem-nümûnunla haber ver ki; âsmân-ı şerîatin bu ziyâ-nisâr hûrşîd-i irfânı artık ufûl etti. "Fâzıl-ı şehîr Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretleri" vatanının, milletinin bu son felâketlerine tahammül edemeyerek kimseye haber vermeksizin aramızdan ansızın çekilip gitti.

Bugün vicdân-ı İslâmiyyet lisân-ı hâl ile "Yâ hasreten ale'l-mü'minîn" feryâdıyla firkat âteşleri içinde yanıyor. İhvân-ı fudalâsından makālât-ı ta'ziyet ve tesliyet bekliyor.

Nitekim daha şimdiden birçok makālât-ı fâzıla almaya başladık. Bunları, vürûdu muntazar diğer makālâtı sırasıyla neşr ederek büyük bir farîza-i dîniyye ve vicdâniyye îfâ etmiş olacağız i'tikādındayız.

İşte *Sebîlürreşâd* hey'et-i tahrîriyyesi bütün tahassüsât ve teessürâtıyla cenâb-ı üstâdın rûh-ı pâkini takdîs ve ulüvv-i nâmını tebcîl ve tekrîm ederek âile-i keder-dîdesini ve mehâdîm-i kirâmını o mecrûh kalbinin en samimî te'ellümâtıyla ta'ziyeye müsâra'at eyler. (هر كه آمد ميرود انا اليه راجعون)

Rahmetu'llâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

Üstâd-ı merhûmun esâs tercüme-i hâli ile el yazısı inşâallah gelecek haftaki nüshamızda derc olunacağı gibi, hazretin fezâ'il ve mehâsini, menâkıbı, ilim ve irfânı, te'lîfât ve mücâhedâtı, hidemât-ı İslâmiyyesi, hülâsa hayât-ı şahsiyye ve ilmiyyesi hakkındaki meşhûdât, ihtisâsâs ve mülâhazâta dâir gerek hey'et-i tahrîriyyemizin ayrı ayrı yazmakta oldukları makālelerin, gerek efâzıl-ı ümmet ile müstefîd-i fazl ü irfânı olmuş kadir-şinâs talebe-i muktediresi ve meftûn-ı kemâlâtı olan kāri'în-i muhterememiz tarafından gönderilmiş ve gönderilecek makālât ve mekâtîbin cümlesi inşâallah peyderpey neşr olunacaktır.

Revveha'llâhu rûhahû ebeden

Âlem-i İslâm'ın bir kevkeb-i dırahşânı ve kürsî-i va'z u irşâdın yegâne sâhib-kırânı olan üstâd-ı muhteremimiz fâzıl-ı şehîr Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin ufûl-i nâgehânîlerinden dolayı hisseylediğim teessürât-ı kalbiyyeyi tasvîr edemem. Bu zıyâ'-ı elîmin kulûb-i sâfiyye-i ümmette husûle getirdiği te'ellümât-ı azîme dahi tasavvurun fevkindedir. (باقى همه اوست جمله فانى!)

Merhûm-ı müşârun-ileyh akā'id-i metîne-i İslâmiyye ve ahkâm-ı mübeccele-i dîniyyeye seng-endâz-ı ta'arruz ve ta'rîz olan mülhidîn ve münâfıkīn ile nihâyet-i ömrüne kadar kālen ve kalemen mu'âraza ve mücâhedeye devâm ve berâhîn-i vâzıha ve delâ'il-i kātı'a ile husamâsını ilzâm eyleyerek asrımızda kâşâne-i ilm ü irfânın bir rükn-i rekîni ve şerîat-i garrâ-yı Ahmediyye'nin bir müdâfi'-i metîn ü mekîni olduğunu bi-hakkın isbât eylemiştir.

Sûret-i mufassalada tercüme-i hâlini tahrîr ile nâil-i ecr-i vefîr olacak zevât tarafından ale'l-müfredât sebt ü ta'dâd edilecek olan âsâr ve mü'ellefât-ı aliyyeleri kendilerinin terakkıyât-ı hâzıra ve îcâbât-ı asriyyeyi lâyıkıyla takdîr ederek ol vechile tenvîr-i efkâra bezl-i mâ-hasal-i iktidâr eylediğine delâlet edeceğinden bütün ihvân-ı dîn için yegân yegân mütâlaa edilmelidir.

Mezra'a-i âhiret olan şu dünyâ-yı fânîde hidemât-ı mukaddese-i dîniyyeye vakf-ı hayat ve ahlâk-ı fâzıla-i Muhammediyye ile tahliye-i zât ü sıfât eden merhûm-ı müşârun-ileyhin rûh-ı pür-fütûhlarına karşı hemîşe "revvaha'llâhu rûhahû ebeden" du'âsını îrâd ve rûhâniyyet-i üstâdânelerinden istimdâd eylerim.

Müsteşâr-ı Meşîhat-i Ulyâ
Said

* * *

MANASTIRLI

Talebesi arasında o kütübhâne-i seferberi bu tek kelimenin havsala-i ifâdesi istî'âb ederdi. Biz talebesi, hepimiz kendisini aramızda böyle yâd ederdik ve bu tek kelimenin muvâcehe-i îrâdında herkesin cebhe-i bâtınına me'âl-i ta'zîm intıbâ' ederdi.

Manastırlı'yı Mekteb-i Hukūk'un ve Ayasofya ma'bedinin kürsileri vâsıtasıyla tanıdım. Ayasofya minber-i mevâizinin üzerinde kāid olan irfân ile Mekteb-i Hukūk kürsî-i tedrîsinin üzerinde oturan zekâ arasında azîm mesâfe vardı. İnsan Manastırlı'yı Ayasofya ma'bedinde dinlerken semâya yakın bir yerden kendine sesler gelirdi. Bir takım esvât-ı **[247]** garîbe ki hufre-i ilhâda yıldırımlar yağdırır, şâhika-i cihân-ı İslâm üzerinden güneşler işrâk eder. Hülâsa ağzından sehâ'ib-i rahmet mehâbet-i rûhâniyyesiyle bir takım efkâr-ı âliyye ma'bed kāliçelerinin üzerinde oturan saff-ı sâmi'înin cibâh-ı sâmitesine nüzûl eylerdi. Hâlbuki Mekteb-i Hukūk kürsî-i tedrîsinde manzara-i beyân derhâl değişirdi. O büyük irfân asâ-yı tevâzu'una dayanarak zirve-i kemâlâtından iner, tâ bizim bulunduğumuz zemîn-i munhatt-ı idrâke kadar iner, bize ufak tefek kelimeler, hatta bazen ma'nîdâr sükûtlarla hattâ bazen bir kelime gibi şekline iddihâr-ı ma'nâ eylemiş olan parmaklarının işâretleriyle "vesâyâ", "ferâ'iz" mebâhisinin akd-i gavâmızını çözer, "ferâ'iz" mesâ'ilinin zülf-i jûlîde-i Arab'a benzeyen her ukde-i i'mâ-yı nikâtı arasından her tartarmarı üzerinden gāyet selîs bir şâne-i beyân geçirir, bazen "usûl-i fıkıh" kitabının metîn ve müt'ib bir târ u pûd-ı semâvî ile i'mâl edilen sahâyif-i âhenînini şâne-i ifâdâtının hallâl-ı ibhâm olan dişleriyle lime lime ederek bütün talebesini bir refref-i şûh-ı harîrî karşısında bulundururdu. O zaman o sütûr-ı gāmıza ve muzlime ferişte-i felsefe-i İslâm'ın zülf-i latîf-i siyâhını andırır ve biz onun arasında bin şems-i nühüfte-i nikâtın harâret ve letâfet-i ilmiyyesini bulur, sermest-i ebedîsi olurduk.

Mülkiye'de, Hukūk'ta, Tıbbiye'de, Harbiye'de ve daha sâir bir takım mekteplerde Manastırlı muallimdi. Öyle iken, Mekteb-i Hukūk'ta üç sene mütemâdiyen bir gün –hasta olduğu zamanlar müstesnâ– derslerine lâ-kaydliğini îmâ eden bir te'ehhur-ı devâmı görülmezdi. Ta'bîr câiz görülsün, âdetâ Avrupa'nın buhar ile müteharrik vesâit-i nakliyesine yakışan bir ıttırâd-ı vürûd ile tam dakîka-i mu'ayyenesinde derse girer, sadede temâs etmeyen mebâhis-i lâübâliyâneyi daima civâr-ı vakārından teb'îd eden bir ciddiyet-i muallimâne ve âlimâne ile o günkü bahsin takrîrine başlardı. Ve derse geldiği zaman aksakalının üzerindeki ter danesiyle, esnâ-yı tedrîsde ma'âlî-i İslâm'a dâir îrâd ettiği sözler üzerine içinde bir âsmân-ı teessür tebellür eden bir katre gözyaşı yine o lihye-i pâk üzerinde halef-selef olurdu. Kim ne derse desin, devr-i sâbıkın o zaman belki bütün memâlik-i mahrûse-i şâhâne ahâlî-i sâdıkasınca makbûl, hatta me'kel olan mezâlim-i fazîhasına âid olarak kalbinde bir ummân-ı infi'âl taşıyan Manastırlı, derste menâkıb ve mefâhir-i İslâm'ı yâd ve ta'dâd etmek sıraları geldikçe devr-i sâbık halîfe-i zâliminin eyvân-ı emînine yarısı gözyaşından, yarısı sükût-ı ma'nîdârdan ma'mûl bir taşı sessiz sadâsız fırlatır ve o zaman gözleri kalbindeki ummân-ı azîm-i infi'âlin girdâbları gibi karanlık bir renk bağlardı. Bu sözleri mübâlağa-i tilmîzâneye haml etmeyin. Biz kendisinin lisân-ı hâline ecnebi olmayan talebesi, hocamızın bu bî-esvât ve elfâz isyân-ı mübâreki karşısında çok bulunduk.

O ne mehâbetli ve muhterem bir tevâzu' idi. Talebesi arasında me'âsir-i sa'y, âsâr-ı isti'dâd gösterenlere âdetâ ehibbâ mu'âmelesi eder, kendilerini kibâr bir zarâfetle daima taltîf eyler –ve şimdi o gülüşü düşündükçe ağlıyorum– elini öpdüğümüz zaman hicâb-ı mütevâzı'âne ile gözlerini kapar ve mahcûb bir tebessüm-i müteşekkirle bir şey söylemeksizin birçok şeyler söylerdi.

İşte bir hafta evvel önümden giden tanımadığım bir yeşil sarığın yine tanımadığım beyaz bir sarığa "Manastırlı İsmail Hakkı Efendi ölmüş" cümle-i lâ-kaydıyla ve *Sabah* gazetesinin demevî yüzüyle, *İkdâm*'ın esmer ve lenfâvî çehresinin "Evet, Manastırlı ölmüş" kabîlinden bir bâride ile gurûbunu âlem-i İslâm'a haber verdikleri seyyâre-i sa'y ü kemâl, bu kadar mütevâzı' bir insandı.

Mekteb-i Hukūk'ta biz, birkaç arkadaş en samîmî ve ka'r-nâ-yâb hürmetlerimizi ancak iki üstâdın, Sadr-ı a'zam-ı esbak İbrahim Hakkı Paşa ile Manastırlı İsmail Hakkı Efendi merhûmun derslerinde duymuştuk. Çünkü ancak bu iki adamın şahsında bir mü'ellifin mütercemini değil, yüzlerce mü'ellif-i âlimin hazm u temsîl ve efkâr-ı mahsûsa ile tezyîn olunmuş sahâyif-i ilmiyyesini okuduk. Hâfızasının metânetine hayrandım. Talebesi içinde iki müntehâ olan çok âtıllarla çok mukdimleri isim ve cisimleriyle tanımak ve onları gördüğü zaman –dehânı kadar natûk olan gözünün ma'nâlı nazarlarıyla– yâ fart-ı sa'ylerine ma'tûf bir lem'a-i handedâr-ı tergīb, yahud ifrât-ı atâletlerine âid bir şerâre-i muğber göstermek mu'tâdı idi.

Bir hafta evvel süllem-i âhiretin dünyâya sarkmış ilk kademe-i bâridesi gibi duran Fâtih seng-i musallâsında bir cenâze değneğinin üstüne ittikâ eden amâme, altından lâyu'ad telâmîz-i müfîde ve müstefîde yetiştirmek husûsunda, medâris-i mâziyye-i İslâm'ın nûrânî kubbeleri kadar feyyâz idi.

Midhat Cemal

* * *

BÜYÜK MUALLİM

İrtihâl-i elîmini gazetelerde okuduğum zaman inanmak istemediğim muallim-i muhteremimiz Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin aramızdan ebediyen ayrıldığını düşündükçe kalbimden bir katre-i hûn aktığını hisseder oldum ve emînim ki benim gibi müşârun-ileyhi yakından tanıyanlar değil, huzûr-ı irfânında ders okuyan bütün şâkirdleri, yalnız kendisine hâs bir talâkat-ı pür-halâvet ile verdiği va'zlarında bulunan sâmi'în-i müslimîn, neşriyât-ı âlimânesinden müstefîd binlerce Osmanlı kārî'leri de me'yûs ve mükedder olmuşlardır.

Rahmet-i Hakk'a vâsıl olan üstâd-ı merhûm; yalnız sunûf-ı ulemânın değil, bütün hey'et-i ictimâ'iyye-i Osmâniyyenin medâr-ı iftihâr ve ibtihâcı olan e'âzım-ı memleketten idi. Müşârun-ileyhin –pek sevdiği– bu memlekete hidemâtı cidden büyüktür. Kırk seneden ziyâde devâm eden mevâiz-i dîniyyesi mekteplerdeki tedrîsâtı, zamanımızdaki ziyy-i ulemâdan bulunan zevâttan **[248]** hiç birine nasîb olmayan bî-nihâye neşriyâtı o nâm-ı muhterem ve mu'azzeze kalb-i umûmî-i millette lâ-yemût bir penâh-ı ihtirâm ve muhabbet te'mîn etmiştir.

İsmail Hakkı Efendi merhûm; sû'-i idâre-i devletin vatanı bir inkırâza doğru götürdüğünü yalnız anlamakla kalmayarak, yalnız müte'essifâne yerinde durmayarak, bir inkılâb-ı siyâsî ve ictimâî için bütün irfân ve kemâlâtıyla çalışmış, hayâtta bunu yegâne bir gāye bilmiştir. Va'azları, dersleri, kitapları hep bunun parlak birer şâhidleridir. İmânım kadar kāni'im ki mesâlik-i ilmiyyede bulunan her ferd vatanı için onun gibi çalışmış olsaydı bu memlekette daha serî' ve daha mes'ûd bir inkılâb vücûda gelirdi!

Merhûmun mevâizindeki kudret-i beyân ve halâvet-i ifâdeyi unutmamak bütün kadir-şinâs müslimlerin bir vazîfesi olmalıdır. Ayasofya'daki ma'bed-i İslâm'ın kubbelerinde o müessir ve tatlı sadâ hâlâ tannândır.

Mekâtib-i Mülkiyye, Dârülfünûn'un hukūk ve âliye şu'beleri, mekâtib-i Harbiyye'nin yetiştirdiği binlerce evlâd-ı memleket hep merhûm-ı müşârun-ileyhden ta'allüm-i diyânet ve ma'rifet etmişlerdir. Gençlerin ta'lîm ve tedrîsi husûsunda bu memlekette merhûm kadar çalışmış kimse gösterilemez.

Dört buçuk seneden beri *Sırât-ı Müstakīm* ve *Sebîlürreşâd* gazeteleriyle olan neşriyâtı yakın ve uzak umûm aktâr-ı İslâmda okunmuş, o kıymetdâr makālâtta münderic nikāt-ı hak ve hakīkate yüz binlerce kari'în-i müslimîn celb ve cem' olunmuştur ki Risâlet-penâh efendimizin bizim için en büyük düstûr-ı ictimâî olan [1](خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ) kelâm-ı kudsiyyet-me'âline mazhar olmuştur. İşte âlem-i İslâm bu zıyâ'-ı azîm ile bugün bi-hakkın mü'ellim ve şâyân-ı ta'ziyettir.

[1] Fahreddin Râzi, *Mefâtîhü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, c. 23, 350.

Biz nâçîz şâkirdleri ise onun huzûr-ı irfânında geçirdiğimiz her dakîka için birer asırlık hürmetle mütehassis ve fakat şu ân irtihâlinde pâyânsız bir kederle mükedderiz.

Âşiyân Sâhibi
Ahmed Cevdet

MATBÛÂT-I OSMÂNİYYE'NİN KADİR-ŞİNÂSLIĞI!

Bir zıyâ'-i elîm

Hey'et-i İlmiyye-i Osmâniyye'nin âb-rû-yi iftihârı Manastırlı İsmail Hakkı Efendi sekte-i kalbden, bu sabah Anadoluhisarı'ndaki yalısında irtihâl-i dâr-ı na'îm eylemiştir. Rahmetu'llâhi te'âlâ.

Merhûm-ı mağfûrun-ileyh eyyâm-ı şebâbını tahsîl ve tedkîk-i ahkâm-ı şerâyi' ile imrâr eyledikten sonra kenz-i lâyefnâ-yı irfânından pek çok halk müstefîz olmuştur.

Merhûm-ı müşârun-ileyh bir dakîkasını bile boş geçirmemiş idi. İlme derin bir aşk-ı lâhûtî ve mesleğine bir cezbe-i sübhânî ile merbût idi. Memleketine muhabbeti, vatanına hizmeti, bir hizmet-i mukaddese-i dîniyye bilir idi. Bütün mesâî ve mevâizinde bu vatan aşkı bir tecellî-i mahsûs ile incilâ-pezîr olurdu. Zıyâ'ı âlem-i ilmî-i İslâm ve hey'et-i mübeccele-i Osmâniyye için telâfî nâ-pezîr bir zıyâ'-ı elîmdir.

Cenâzesi yarın Anadoluhisarı'ndaki yalısından müstefîd-i fezâ'il ve irfânı olan bir cemm-i gafîrin eydî-i ihtifâli üzerinde kaldırılacaktır.

İrtihâlinden dolayı müşârun-ileyhin mehâdîm-i necîbesini ve bütün hey'et-i ilmiyye-i İslâmiyyeyi ta'ziye ederiz.

(*Tercümân-ı Hakîkat*)

* * *

İrtihâl-i mü'essif

Hey'et-i İlmiyye-i Osmâniyye'nin bir rükn-i mühim ü fâzılı, Meclis-i A'yân a'zâsından Dârülfünûn-ı Osmânî Tefsîr-i Şerîf muallimi Manastırlı İsmail Hakkı Efendi dün sekte-i kalbiyyeden irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiştir.

Cenâb-ı Hak mazhar-ı mağfiret buyursun.

Gāyet büyük bir kıymet-i dîniyyeyi hâ'iz olan mevâiz-i müteaddidesiyle merhûm-ı müşârun-ileyh efkâr-ı nâsı gāyet selîm bir dâire-i münciyyeye imâle etmeye sa'y ü gayret eylemiş ve tedkîkāt-ı mükemmele-i şer'iyyesine müstefîd-i füyûz-ı irfânı olan müstemi'lerini dil-beste ve hayrân eylemiş idi.

Cenâzesi bugün bir cemm-i gafîrin eydî-i ihtifâlinde olarak Anadoluhisarı'ndaki sâhilhânesinden çıkarılarak istimbotla Unkapanı'na ve oradan Fâtih Câmi'-i Şerîfi'ne nakl edilerek salât-ı Cum'a'nın edâsından sonra şâyân buyurulan müsâ'ade-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî üzerine câmi'-i şerîf-i mezkûr hazîresine defni mukarrer bulunmuştur.

(*Tasvîr-i Efkâr*)

* * *

Bir zıyâ'-ı mü'essif

A'yân a'zâsından Dârülfünûn tefsîr-i şerîf muallimi Manastırlı İsmail Hakkı Efendi dün sabah sekte-i kalbden irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiştir. Na'ş-ı gufrân-nakşının bugün Anadoluhisarı'ndaki sâhilhânesinden istimbotla Unkapanı'na ve oradan Fâtih'e nakl edilerek Cum'a namâzını müteâkib şâyân buyurulan müsâ'ade-i seniyye-i Hilâfet-penâhî üzerine Fâtih Câmi'-i Şerîfi hazîresine defni mukarrer bulunmuştur.

İsmail Hakkı Efendi memleketimizde feyz ü irfân nâmına birçok eser bırakmış ve halka-i tedrîsinden pek çok zevat yetiştirmiş efâzıldan olup zıyâ'-ı vâkı'ı bittabi' teessüflerle telakkī olunacaktır.

Cenâb-ı Hak efrâd-ı âilesine sabr-ı cemîl, ecr-i cezîl ihsân buyursun.

(*Sabah*)

* * *

İrtihâl

Meclis-i A'yân a'zâsından Manastırlı İsmail Hakkı Efendi irtihâl-i dâr-ı bekā eylediği mesmû'umuz olmuştur. Aile-i keder-dîdesine sabr-ı cemîl ve ecr-i cezîl temennî eyleriz.

(*Teşrîh*)

* * *

[249] **İrtihâl-i mü'essif**

A'yân a'zâsından ve Dârülfünûn tefsîr-i şerîf muallimi Manastırlı İsmail Hakkı Efendi dün sabah sekte-i kalbden irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiştir.

Na'şı bugünkü Cum'a günü Anadoluhisarı'ndaki sâhilhânesinden istimbotla Unkapanı'na ve oradan Fâtih'e nakl edilerek Cum'a namâzını müteâkib şâyân buyurulan müsâ'ade-i seniyye-i Hilâfet-penâhî üzerine Fâtih Câmi'-i Şerîfi hazîresine defn edilmek mukarrer bulunmuştur.

(*İkdâm*)

Sebîlürreşâd

Fâzıl-ı merhûm İsmail Hakkı Efendi hazretleri için, her biri o kıymetli sütunlarında üçer, beşer, yedişer satırlık yer bırakmak sûretiyle dünyânın hiçbir tarafında görülmemiş bir fedakârlık gösteren matbûât-ı Osmâniyye'ye bütün âlem-i İslâm nâmına teşekkürler olunur!

EDEBİYÂT

YARASI OLMAYAN GOCUNMASIN

Yâr-ı cânım Hoca Fahreddin'e

Ümîdin her zaman hâ'ib; nasîbin dâimâ nekbet;
Hayâtın geçti hüsranlarla ey gün görmeyen millet!
Ne devletsiz başın varmış, ne mel'un tâli'in, hayret!
Mü'ebbed bir hayat ummuş da içmiştin... Fakat seyr et:
Nasıl zehr oldu birden diktiğin sahbâ-yı hürriyyet!

Meğer altüst olurmuş en mu'azzam arş-ı istiklâl;
Meğer pâ-mâl edermiş en bülend akvâmı izmihlâl;

Meğer birden ölürmüş altı yüz yıl beslenen âmâl:
Ufuklar, bak, adem renginde zulmetlerle mâl-â-mâl…
Ne beklerdik, nasıl çıktın sen ey ferdâ-yı istikbâl!

Bu istikbâli rü'yâmızda görseydik, inanmazdık!
"Sabah olmuş" dedik, sezmekle bir âvâre aydınlık.
Ne haybettir: Değilmiş fecr-i kâzibler kadar sâdık!
Câhîmi bin hatar kat kat yığılmış, gel de yırtıp çık!
İlâhî! Bir ışık göster, bunaldık büsbütün artık.

* * *

Fakat hey şaşkın, istimdâd için Hak'dan yüzün var mı?
Kitâbu'llâh'a yüksekten bakan gözler de ağlar mı?
Muhakkar gördüğün kuvvet bugün bir bak, muhakkar mı?
Demezdin, rûhu Kur'ân'ın o lâ-kaydiyle muztar mı?
Ya sen muztar kalır, feryâd edersen, aldırırlar mı!

Evet, sen böyle bir ferdâ-yı mahşer-hîzi ummazdın.
Haberdâr eyleyenler oldu; güldün. Pek de kurnazdın!
Kudurmuşdan beter bir hâle geldin, durmadın azdın!
Düşen ma'sûma çıkmak gayr-ı kābil bin çukur kazdın:
Gömüp ahlâkı, artık fuhş için bahnâmeler yazdın!

Utanmak bilmiyorsun, anladık, lâkin ne isterdin:
Şu milletten ki levsiyyâtı bir "meslek" deyip verdin?
İbâdullâhı saptırdın, fakat bir yol mu gösterdin?
Görürsen nerde bir namus, fuhş-âbâda gönderdin;
Sezersen kimde nâ-merdâne bir fıtrat, kanat gerdin.

Bıyık kırpık, sakal yontuk da tırnaklar birer parmak;
Yıkanmaz bir surat; sol gözde beyzî cam, fakat parlak;
Hamamsız ensenin sırtında bir yağ var: Kayar yavşak!
Şu, kalçınlarla kıvrık pantalon altında, kıskıvrak
Seken Osmanlı centilmende hiçbir duygu yok mutlak...
Utanmak ver, yeter, kābilse Allahım, utandırmak!

Mehmed Âkif

DARBE-İ ÎKĀZ

Son felâket bize gösterdi bugün pek müdhiş!
İbret-âmîz olacak pek acı bir sûrette;
Ne görünmez, ne derin hufre-i muğfil var imiş
Ne büyük tehlikeler sahne-i hürriyyette!...

Oluyor beş sene… Biz ni'met-i hürriyyetten
Ne gibi fâide gördük, ne terakkī ettik?..
Meşveret memleketin lâzıme-i feyzi iken
Onu biz anlamadık, sû'-i telakkī ettik.

Seni ey dilber-i hürriyyet evet! Anlamadık;
Seni alet ederek türlü fenâlıklara biz
Vatanı vartalara böyle düşürdük de yazık!
Şimdi âh öyle kadınlar gibi âciz âciz

Duruyor, bekliyoruz bir de ümîd-i imdâd
Bizi mahv eylemeye uğraşan insanlardan.
Ne büyük zül sana bu! Âh hayırsız ahfâd!
Ne tenezzül sana bu!... Yaptığın işlerden utan!

[250] *Ne mi yaptın? Vatanın bağrını al kanlarla*
Boyadın, kalbine: Câmi'lere haçlar taktın;
Nice bî-çâre kadınlar, nice insanlarla
Bî-kesânın yerini, yurdunu yıktın, yaktın.

Nice ma'sûm analar kaldı yazık meskensiz
Nice iffetleri rencîde edilmiş kızlar!..
Nice dul, kimsesiz, öksüz; nice ma'lûl âciz!..
Yâd edildikçe ciğer parçalanır, kalb sızlar.

Biz mi yaptık acaba bunları? Hep biz yaptık:
Kendimiz ayrılarak onları birleştirdik;
Muttasıl birbirimizle boğuşurken artık
Unutup hepsini düşmanlara fırsat verdik.

Rûh-ı hürriyyeti biz anlamadık; birleşerek
Vatanın feyz ü te'âlîsi nasıl kābilse
Vererek el ele ancak onu bulmak, bilmek
İçin uğraşmak evet, lâzım iken… Kim ne dese

Duymadık, dinlemedik; onlara: "Hürriyyet var!"
Diye bir neşve-i mestî ile söğdük, saydık;
Garaz u menfa'at uğrunda koşarken nâ-çâr,
Nâ-ümîd hâle getirdik vatanı işte yazık.

Bu felâket, bu elîm tecrübe-i zehr-âkîn
İşte bir darbe-i îkāz!... Eğer biz bundan
Uyanır ibret alırsak, o zaman belki emîn
Oluruz, belki sa'âdetle yaşar hasta vatan!

Konya: **İbni Hâzım Naim**

MAKĀLÂT

Muhâvere

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA

–2–

Delîle i'timâd, istidlâlin sahîh ve fâsid yolları

Kıyâmetin Kopacağını *Kur'ân* İle İstidlâl – Bu İstidlâlin Tarîki ve İbtâli – Delîlsiz Sözün Adem-i Kabûlü – Mesâil-i İ'tikādiyyedeki Edillenin Kat'iyyeti – İctihâdın Men'i Usûl-i Dînde Olmayıp Ancak Fürû'da Olduğu – Selefin İcmâ'ı Karşısında Tevakkuf – Mukallidlerin İ'tikādda İctihâd İddiâsı – Mukallidin Îmânında Hilâf – [1](ان للقرآن ظاهراً و باطناً) Hadisi – Hazret-i Îsâ ile Muallim Arasındaki Hikâye – Kıyâmetin Zamân-ı Vukū'una Evâil-i Süverdeki Hurûfla İstidlâl – Bu İstidlâlin Butlânı – Tefsîrde İbni Abbâs'tan Rivâyet Olunan Şeylerin Ekserîsinin Adem-i Mevsûkiyyeti – Evâil-i Süverden İstinbât Hakkında Bazı Şîadan Bir İki Hikâye.

İhtiyâr mukallid ile genç muhakkık bir gün sonra ictimâ' edeceklerine dâir yek-diğerine verdikleri sözü yerine getirmek için mübâhaseye tekrar avdet ettiler. Şeyh muhâvereyi açıp münâzarayı taleb etti de dedi ki:

[1] Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn,* Beyrut, c. 1, s. 99.

[Mukallid]: – Geçen mecliste kelâmına cevap vermemekliğim aczimden, yahud o sözler bana kanâat verdiğinden değildir. Ancak onların bazılarında cevap vermezden evvel her hâlde istîzâhı lâzım olan ebhân ve gumûz gördüm ki o da: Müslümanların za'fına illet-i ûlâ yahud bazılarının dediği gibi illetü'l-ilel ancak şerîati terk etmek olduğunda benim murâd ettiğim ma'nâdan başka bir şey anlamaklığındır. Çünkü bu o kadar açık bir mes'eledir ki anlamakta ihtilâfa mahal olmak kat'iyyen sahîh değildir. Bir de görüyorum ki Mehdî'yi inkâr ediyorsun. Hâlbuki bunu senden evvel –İbni Haldun gibi inkârına ehemmiyet verilmeyen bazı kimseler müstesnâ olduğu hâlde– inkâr eden hiçbir müslüman yoktur. Yalnız İbni Haldun'un Mehdî'yi inkâr ve onun hakkında vârid olan esânîd-i hadîse ta'n ettiğini ..... Paşa merhûmdan işitmiştim. İbni Haldun ise âlim değil, ancak bir müverrih idi.

Sonra sen; kıyâmetin yakın olduğunu da inkâr ettin. Hâlbuki bu, çocukların, kadınların bile anladığı bedîhî, gayr-ı kābil-i inkâr bir mes'eledir. Bir de âyetin, hadîsin kurb-ı kıyâmet üzerine delâletine de râzı olmuyorsun ki Kitap ile Sünnet'te muğayyebâttan haberler olduğunu inkâr ediyorsun demektir.

Serd ü ityân ettiğin bu kadar hatâ-âlûd sözler sanki az gelmiş gibi en nihâyet gayr-ı kābil-i ta'mîr bir kelâm daha söyledin ki denizlerin suyu ile tathîr edilse yine temizlenmeyecek, ona kâfî gelmeyecek. İşte o da "mezâhibi tevhîd ederek müslümanları bir yola sevk etmeli" sözündür. Mezâhibe münâfî olan bu yolun ma'nâsını ben anlamıyorum. Zîrâ ma'lûm bir hakîkattir ki ehl-i tasavvufun hepsi mezâhib-i erba'aya tâbi' idiler, hattâ aktâb-ı erba'anın (radıyallahu anhüm) bile cümlesi Şâfi'î idiler. Yalnız Şeyh Abdülkādir –indirâsa yüz tutan mezheb-i Hanbelî'yi ihyâ etmek için– bilâhare oraya rücû' etti. Eğer Kutub Şa'rânî'nin "Bu aktâb hazerâtı, keşifleri sâyesinde, ayn-ı şerîate muttali' oldular da mertebe-i ictihâda su'ûd ettiler" sözünü makām-ı i'tirâzda öne sürecek olursan bil ki bu i'tirâz senin aleyhine hüccet olur. Çünkü onlar ayn-ı şerîate muttali' olmalarıyla gördüler ki e'imme-i mezâhibin cümlesi **[251]** musîbdirler. Onların ihtilâfı ise ayn-ı rahmettir. Bunun içindir ki: Bu ıttılâ'dan sonra mezâhibi ne kendileri terk ettiler, ne de insanlara terk ile emrettiler. Binâenaleyh geçen meclisteki beyânâtının her kelimesi uzun uzun teşrîhâta muhtâcdır.

İşte bunun için kitaplara mürâcaatla onlardan naklî deliller istihzâr ederek zihninde yerleşip temekkün eden bu şüphelerden seni kurtarmak için münâzaranın te'hîri tarafdârı olmuştum.

Muhakkık: – Ben şu münâzaramızda hak ve hakîkatin lâyıkıyla zuhûr edebilmesi için lüzûmu derkâr olan bir şart dermiyân ediyorum ki o da yek-diğerimizi münâkaza, mu'âraza ile değil, ancak sened-i kavî, bürhân-ı celî ile kabûl etmektir. Mes'ele-i i'tikādiyye üzerine ikāme edilecek olan bürhân-ı şer'î ise ancak nass-ı kat'î-i *Kur'âni*yye yahud hadîs-i mütevâtir olmak lâzımdır. Zîrâ haber-i âhâd her ne kadar sahîh olsa bile delâleti zannîdir. Zan ise bâb-ı i'tikādda dalâldir.

Cenâb-ı Hak buyuruyor: [1](اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا) Derece-i tevâtüre varmayan ehâdîs-i sahîha ile mesâil-i i'tikādiyyede ihticâc bil-ittifâk sahîh olmayınca sana ne oluyor ki ulemânın sözleri sulehânın tebşîrâtı ile ihticâca kalkıyorsun? Bunlar adem-i kabûle daha lâyık değil mi?

Mukallid: – Hakîkaten inkârı gayr-ı kābil bir kavl-i usûlî söyledin Fakat onunla amel müctehidînin vazîfesidir. Ben anlıyorum ki sen müctehidlik iddiâ ediyorsun. Binâenaleyh bu da'vâdan dolayı ben senin dîninden korkarım. Çünkü her kim re'yinde müstebid olursa hatâ eder. Cenâb-ı Hak [2](فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) buyuruyor ki pek dehşetli bir tehdîddir.

Muhakkık: - Âyet aleyhine hüccettir. Çünkü bu âyet tasrîh ediyor ki azâb-ı ilâhî ancak kendisine âyât-ı beyyinât gelip de ona im'ân-ı nazar onunla amel etmeyenleredir. Binâenaleyh bu va'îd başıboş gezen âtıl, câhil kimselere şâmil olduğu gibi mukallidlere de şâmildir. Bir de ictihâdı men' edenler ancak fürû'da men' ettiler. Usûl-i dînde taklîde gelince; bunun hakkında söylenen sözlerin en ehveni; îmânında ihtilâf vardır.

Hattâ bazıları îmânının adem-i sıhhati hakkında icmâ' bile nakl ediyorlar. Münâzara edeceğimiz mesâilin en ehemmiyetlisi ictihâd ve taklîd bahsi olduğu hâlde senin delilsiz, taklîd ile beni ilzâm etmen münâzaradan kaçmak, onu terk etmektir.

Mukallid: – Ben, i'tikādımda mukallid olmadığım gibi hiç kimseyi de i'tikād husûsunda taklîd ile emr etmem. Ancak ben diyorum ki: Bir müctehid için ictihâdında e'imme-i erba'a, İmâm Eş'arî, Mâturîdî ve bunların etbâ'ı olan ulemâya muvâfık olmak vâcibdir. Eğer böyle olmazsa kâfir yahud mübtedi' yahud dâll-i fâsık olur.

Muhakkık:- Mukallid olmadığını iddiâ edip de ictihâdda taklîdi şart edenlerin hâline ta'accüb ederim. Eğer dinden olması üzerine selefden icmâ' vâki' olan dâireden çıkmamak vâcibdir demiş olsaydın cidden seni teslîm ederdim. Çünkü umûm sadr-ı evvel ricâlinin bulunduğu dâireden hurûcu mü'eddî olan ictihâd, İslâm'ın mâ-verâsında bir ictihâddır. Hâlbuki bizim kelâmımız dîn-i İslâm dâiresindeki ictihâddadır.

Hem ne lâzım; bir mes'elede e'imme arasında hilâf bulunması o mes'ele hakkında hiçbir şey üzerine icmâ' olunmadığına bir delildir. Ne zaman ki böyle olursa o mes'eleye nazar edenlere –birisine muvâfık diğerine muhâlif olacağını nazar-ı dikkate almayarak– kendisine kanâat veren delili almak vâcibdir. Zâten bir müctehide tâbi' olmak onun delilline tâbi' olmak demektir. Hâlbuki delile tâbi' olması için de bundan başka ma'nâ yoktur.

Ulûm-ı dîniyye ile iştigāl eden çok kimseler vardır ki akāidi delîl ve bürhân ile biliyorum da'vâ-yı vâhîsiyle nefsini aldatıyor. Onlar zannediyorlar ki: Mesâil-i i'tikādiyyedeki edilleden göz yumarak yalnız falan veyâhûd filanın yazdığı kitâbı okumakla îmânında vâki' olan ihtilâftan yahud Senusî ve başkaların mukallidin küfrü üzerine hikâye ettikleri icmâ'dan kurtuluyorlar.

Mukallid: – Ben ictihâd ve taklîd mes'elesini tahrîre girişmezden mukaddem hesâb-ı ebced ile bunun emsâli işârât-ı *Kur'âni*yye, evâil-i süverin delâletinden kıyâmetin ne za-

[1] Yûnus, 10/36.

[2] Bakara, 2/209.

man kopmasına istidlâl etmekteki re'yine vâkıf olmak istiyorum. Çünkü ben senin kelâm-ı sâbıkından istişmâm ediyorum ki sen; işârât-ı *Kur'âniyye* ve evâil-i süverin delâletine i'timâd, kalblerinin nûrâniyyeti, safâ'-i bâtınları ile bunları *Kur'ân*'dan istihrâc eden ehl-i keşfe muhâlif olan zâhir-perestlerdensin.

Eğer benim söylediğim şu delâletleri teslîm edersen ben de dermiyân ettiğin şartı kabûl ederim.

Muhakkık:- Benim dermiyân ettiğim şart şu delâletlere de şamildir. Binâenaleyh bunlar üzerine hüccet ikâme ettiğin takdîrde hiç şübhe yok ki ben ona her hâlde ser-fürû edeceğim.

Mukallid:- İşârât-ı *Kur'âniyye* şu hadîs ile sâbittir: [1](ان للقرآن ظاهراً و باطناً و مطلعاً) Delâlet-i hurûfa gelince: Bu da enbiyâ-i sâbıkīn indinde ma'rûf idi. Çünkü ben Kısas-ı Enbiyâ'da gördüm ki Hazret-i Îsâ aleyhi's-selâm üç yaşında yahud yedi aylık iken vâlidesi teallüm için bir muallime götürdü –şurası da hafî olmasın ki beşikte iken tekellüm ederdi– muallim ile Hazret-i Îsâ arasında şu muhâvere cereyân etti:

Muallim: - Ebced de! Îsâ: Sen biliyor musun ki ebced nedir? Muallim darb etmek isteyince Hazret-i Îsâ dedi ki: Muallim efendi beni döğme eğer sen bilmiyorsan bana sor da ben sana tefsîr edeyim! Muallim: Tefsîr et!

Îsâ: "Elif" Âlâ'ullâh, "Be" Behcetü'llah; "Cim" Cemâlu'llah; "Dal" **[252]** Dînu'llâh; demektir.

Hevvez "He", Cehennemin şiddeti; "Vav" Ehl-i nârın azâbı; "Ze" Cehennemin zifîridir.

Hutti: "İstiğfâr edenlerden günâhlar silindi, demektir.

Kelemen –Allah'ın kelimeleridir ki onlar tebdîli kabûl etmez, demektir.

Karaşet: Onları cem' edip haşr etti, demektir.

Muallim dedi ki: Ey kadın! Çocuğunu al. Bu zâten biliyor. Binâenaleyh muallime ihtiyâcı yoktur.

Hiç şübhe yoktur ki nakl etmiş olduğum bu hikâye, kabûlü vâcib bir ta'lîm-i ilâhîdir.

Dînimizde bunu te'yîd eden daha bazı şeyler de vârid olmuştur. İbni Abbas'tan rivâyet olunuyor ki "Elif-lam-mim"in tefsîrinde şöyle demiş: el-Elif âlâ'ullah ve'l-lâm lütfuhû ve'l-mîm mülkühû. "Elif lam ra" "Hâ mim" "Nun"un tefsîrinde de şöyle diyor: Bunların mecmû'u Allah'ın er-Rahmân ismidir. Yine ondan rivâyet olunuyor ki "Elif-lam-mim"de şöyle demiş: (انا الله اعلم) İşte bu da delâlet ediyor ki harf, evâil-i kelimâttan me'hûz olmak câiz olduğu gibi ortasından, âhirinden almak da câizdir. Yine ondan rivâyet olunuyor ki: (ان الالف من الله واللام من جبرائيل والميم من محمد) Yani *Kur'ân* Allah'tan lisân-ı Cebrâ'îl ile Hazret-i Muhammed'e (sav) nâzil olmuştur. Ebced hesabına gelince: O da ….

Muhakkık: - Aman biraz müsâ'ade et de işârât-ı *Kur'âniyye* ve hurûf-ı müfredenin delâleti bahsinden fârığ olalım. (ان للقرآن ظاهراً و باطناً) hadîsi ki "zâhiren ve bâtınen"de rivâyet olunuyor. Bunu inkâr edemem ki ashâb-ı sünenden İbni Hibbân rivâyet eyliyor. Fakat İbni Hibbân cerh husûsunda gāyet mütesâhil idi. Onun için bunun hadîs rivâyet ettiği kimselerin pek çokları mat'ûndur. Bazı kimseler de bu hadîsin mevzû'ât-ı bâtıniyyeden olduğunu i'tikād ediyorlar. Hem rivâyeten sahîh olan şeyin hepsi vâki' ve nefsü'l-emrde sahîh olabilir mi? Şununla beraber ki ulemâ zâhiri lafız yahud tilâvet, bâtını da te'vîl, yahud fehm ile tefsîr ettiler.? Bazı ulemâ da zâhir, helâk-i evvelîni ihbâr bâtın da va'zü'l-âhirîn olduğuna kā'ildir.

İbni Nakîb de [2](إِلَّا أَنْ يؤتى اللَّهُ رَجُلًا فَهْمًا فِي الْقُرْآنِ) hadîsine işâret ederek şöyle diyor: Zâhir, ulemânın anladığı ma'ânî-i elfâz; bâtın da ondaki esrârdır ki ehl-i hakāyika zâhir olur.

Hâlbuki delâlette mazbût olan tarîkler bulunmadıkça bunun sahîh olmasına bir delîl de yoktur. Bazı ulemâ da "hadd"i helâl ve harâmın ahkâmı, matla'ı da va'd, va'îdi ihbâr; yahud had, Cenâb-ı Hakk'ın murâd ettiği ma'nânın müntehâsı, matla' da kendisiyle ma'rifetine tevassul olunan şeydir, diyorlar. Binâberîn hiçbir kimse demiyor ki hadîs senin zikr ettiğin ma'nâlara delâlet etsin. Seyyidünâ Îsâ'nın muallim ile olan mükâlemesine gelince: Bu sahîh değildir.

***

(İkinci muhâvereden daha var)

TÂRÎH

İRAN TÂRÎHÇE-İ İNKILÂBI

– 5 –

Muzafferüddin Şâh Devri

– 2 –

Vilâyât-ı Mühimmede Adaletsizlik ve Ahâlîdeki Adem-i Memnûniyyetin Tezâyüdü – Harekât-ı Ahrârâne – İ'lân-ı Meşrûtiyyet –Şâh'ın Vefâtı ve Beyne'l-Ahâlî Mazhar Olduğu Muhabbet

Şâh'ın irâdesizliğinden nüfûz-ı devlete umûmî bir za'f târî olduğu hâlde Tebriz ve Şiraz gibi vilâyât-ı mühimmede dahi husûsî bir takım münâsebetsizlikler oluyordu. O vakit Velî-ahd-i saltanat Muhammed Ali Mîrzâ ale'l-usûl Tebriz'de hükûmet ediyor ve Azerbaycan'ın idâresini yed-i iktidârında bulunduruyordu. Velî-ahd şiddetli bir istibdâd gösteriyor, ahâlîyi olmayacak gadrlara dûçâr ediyordu. Muzafferüddin Şâh'ın israfâtına rağmen oğlu Muhammed Ali Mîrzâ hisset-i tab'ıyla meşhûrdur. Velî-ahdliği zamanında bütün maksadı mümkün olduğu kadar fazla para biriktirmekten ibâret idi. Te'mîn-i muvaffakiyyet etmek üzere kullandığı vesâilin meşrû'iyyetine de pek ehemmiyet vermezdi. Bundan dolayı Tebriz'de icrâ etmedik münâsebetsizlikleri kalmamıştı. Hattâ velî-ahd-i saltanat Tebriz'in –belki de umûm İran'ın– mühim bir maraz-ı ictimâîsini teşkîl eden galâ-yı es'ârdan istifâde tarîkine sapmış, şehrin muhtekirleriyle gizli bir mu'âmele yapmıştı. Muhammed Ali, muhtekirlerin ahâlîye karşı icrâ ettikleri gadrdan iğmâz-ı ayn ediyor ve külliyetli bir "hakkü's-sükût"a nâil oluyordu. Şâh-ı mahlû'un tercüme-i hâlini ber-tafsîl yazacağımızdan burada Tebriz'de velî-ahd olduğu zamandaki icrâātını muhtasaran geçeceğiz.

Muhammed Ali Mîrzâ pederi gibi alîlü'l-mizâc ve za'î-

[1] Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn,* Beyrut, c. 1, s. 99.

[2] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'd-Diyât, 21.

fü'l-bünye değil, gāyet sert ve şiddetli bir tab'a mâlik idi. Ahâlîyi oldukça tazyîk ediyordu. Kimseden bir sadâ çıkmasın diye Sultân Hamid'i taklîden Tebriz'de mükemmel bir hafiye teşkîlâtı vücûda getirmiş idi. Bu teşkîlât-ı müstebiddâneden dolayı kimse evinde, kendi ailesi dâiresinde bile, velî-ahdin idâresi aleyhine konuşamaz idi. Çünkü velî-ahde jurnal edilmeyeceğine emniyet edemezdi. Velî-ahd ise müfteris, hûnhâr, seffâk idi. Hattâ ahrârdan Mîrzâ Aka Hân ile iki arkadaşlarının kafalarını bizzat kendisinin kesdiği meşhûrdur.

İşte Azerbaycan böyle seffâk bir dimâğın idâre-i keyfiyyesi taht-ı tazyîkinde ezilir, dâimî bir kaht u galâ içinde inliyor, velî-ahdin himâyesine sığınan muhtekirlerin müteğallibelerin pâ-yi ihtirâsı altında hırpalanıyor idi.

Tebriz böyle bir tâli'-i gaddârın zebûnu iken Şiraz dahi Muzafferüddin **[253]** Şâh'ın diğer bir oğlu (son harekât-ı irticâ'iyyede Muhammed Ali Mîrzâ'ya refâkat eden) Şücâ'ü's-Saltana'nın mezâlimine meydan olmuştu. Kaçâriyye'den evvel hükümdarlık eden Kerîm Hân Zend zamanında ahâlîce satın alınan birçok arâzîyi Şâh-zâde; "Bu arâzî emlâk-ı mîriyyedendir" diye kendine tahsîs etmek üzere gasb ediyordu. Makām-ı i'tirâz ve şikâyete gelenlere karşı da gāyet müessir bir cevâbı vardı. Darb ve tenkîl. Bu yolda Cenûbî İran'da dâimî bir kargaşalık ve adem-i memnûniyyet hüküm-fermâ idi.

Memleketin sâir vilâyetlerinde dahi derebeyleri ve şâh-zâdeler her istediklerini yapıyorlar, olmayacak adâletsizliklerde bulunuyorlar idi. Her tarafta bir adem-i memnûniyyet mevcûd idi. Hükûmet-i merkeziyyeye giden tazallümler sarây entrikaları sâyesinde Şâh'a kadar varamıyordu. Varsa bile esbâb-ı ma'lûmesine nazaran fâidesiz kalıyordu. Ahâlî usanmış, bıkmış, adem-i memnûniyyet hadd-i gāyesini bulmuş idi. Ekser vilâyetlerde açlık ve sefâlet şiddet gösteriyor, savlet ediyordu. Fakat istimdâd edilecek bir merkez kalmamıştı. Şâh zevk u safâsıyla meşgūl idi. Sarâyın da para bulmak ve beyhûde israf etmekten başka bir emel ve düşüncesi yok idi. Mâbeyndekilerin bir istikrâz yapıp da kendilerine bir hisse çıkarmaktan başka ne bir tedbîrleri ne de bir siyâsetleri kalmıştı. Gülistan Sarâyı'nda değil Şiraz, Tebriz veyâ diğer uzak vilâyetlerden gelen enînleri, nefs-i Tahran'da yükselen nâle ve figānları bile işitmiyor, dinlemeye vakit de bulamıyorlar idi. Hâl ve mevki' öyle bir şekl-i garîb almıştı ki kimse kendi can, mal ve namusundan emin değil idi.

İran'ın tüccâr tabakası diğer esnâf tabakātına nisbetle daima muhterem tutulmuştur. Muzafferüddin Şah zamanında tüccâr tabakası da nâ-memnûn idi. Evvelen: Rüsûmât Dâiresi Reîsi Mösyö Nevez tarafından mukaddemâ yazdığımız gibi Ruslarla akd ettiği gümrük ta'rifenâmesiyle İran tüccarının menâfi'-i maddiyyesi hasâr-zede olmuş idi. Sâniyen: Belçikalı mezkûr Mösyö Nevez'in tüccâr tabakasına karşı fi'ilen icrâ eylediği bir takım tahkīr-âmîz harekât tüccârın adem-i memnûniyyetine az hizmet etmedi.

* * *

İşte bütün bu münâsebetsizlikler, bütün bu uygunsuzluklar Kaçar Sülâsesi'nin daima milleti katl ü gāretten ibâret olan haydûdâne politikasına hâtime çekmek fikrini neşr edenlere müsâ'id bir şerâit hazırlıyordu. Bu progandayı yapanlar meslekleri îcâbı memâlik-i ecnebiyyeye seyâhat eden, memâlik-i mütemeddine teşkîlâtından hoşlanan tüccâr, erbâb-ı sa'y ü amel ile sayıları mahdûd urefâ ve samîmî bir hiss-i diyânetle mütehassis dîn ulemâsından bazıları idi. Memâlik-i ecnebiyyede neşr olunan Fârisîce gazetelerin de bu husûsta büyük bir hisseleri vardır. Kafkasya Türkçe İslâm matbûâtının te'sîri de inkâr olunamaz. Fârisîce gazetelerden en ziyâde müessir olanı en ziyâde yaşayan –geçen makālemizde dediğimiz gibi– Hindistan'da neşr olunan *Hablü'l-Metîn*'dir. *Hablü'l-Metîn* meslek-i hâricîce gāyet sebât-kâr bir hatt-ı hareket tarafdârı olduğu gibi umûr-ı dâhiliyyeye âid neşriyâtında o kadar istikāmet göstermemekle beraber yine İran istibdâdı aleyhine kullanılan avâmilin en müessirlerinden biri addedilebilir.

1904 sene-i mîlâdîsinde mevki'inin Avrupa'ya bu'diyetinden dolayı sezdirmeyerek birçok terakkıyâta nâil olabilen "Şems-i şârık" memleketi bütün nûrâniyyetiyle tulû' eyledi. "Dübb-i ekber"in aksâ-yı şark soğuklarında mevsim-i şitâyı râhat râhat geçirmek istediği bir zamanda gözlerini kamaştırdı. Aklını şaşırttı. Şâ'irliğe ne lüzûm var: Herkesin bildiği "Rus-Japon" muhârebesi vâki' oldu. Ruslar mağlûb oldular. Japon muzafferiyâtını müteâkib Rusya'da ihtilâlât-ı dâhiliyye başladı. Rusya inkılâbı İran efkâr-ı ahrârânesine vesî' bir meydân-ı inkişâf verdi. Erbâb-ı inkılâbın cesâretlerini tezyîd eyledi. Şimâlî İran'dan Kafkasya'ya birçok amele geliyor. Yalnız Bakü'de ekseri amele olduğu hâlde 60 bine karîb İranlı vardır. Rusya'da olan İran tüccârları ve İran amelelerinin Rusya inkılâbından müte'essir olmamaları kābil değil idi. İşte İranîler –merkezi Kafkasya'da olmak üzere– bir ihtilâl cem'iyeti teşkîl etmiş ve faâliyete başlamışlar idi. Kafkasya'da ve diğer Rusya memleketlerinde amelelik eden İranlılar vatanlarına avdet ederken istibdâd me'mûrîn-i hudûdiyyesinin çalamayacağı bir zahîre götürüyorlardı. Fikr-i inkılâb ve hürriyyet.

Dâhilî İran'da dahi bir takım gizli komiteler teşekkül etmiş ve Kafkasya'da teşkîl olunan ihtilâl fırkasının şu'beleri az çok ta'ammüm etmiş idi. Tahran'da ve Tebriz'de "Şeb-nâmeler"* neşr ediliyor, bu sûretle hafî komiteler izhâr-ı vücûd ediyorlardı. Mezkûr şebnâmelerde hükûmetin sû'-i idâresi tenkīd olunuyor, sarây haşerâtının entrikaları halka bildiriliyor. İran'ın ihtişâm-ı târîhiyyesinden fakat böyle giderse münkarız olacağından bahs olunuyor, ahâlînin hissiyât-ı vatan-perverânesi gıcıklanıyordu. Gitgide şebnâme propagandası tevessü' ediyor, vilâyâta dahi sirâyet eyliyordu.

* * *

Nihâyet Tahran çarşıları kapandı. Esnâf ve tüccâr ta'tîl-i eşgāl eylediler. Hükûmet aleyhine büyük bir nümâyiş-i siyâsî icrâ edildi. İnkılâb, alâ'imini gösterdi. Hafî komiteler yavaş yavaş isbât-ı vücûd eylemeye başladılar. Tahran halkı dehşetli bir izdihâmla sarây önüne geldiler. Sû'-i idâreden bıktıklarını beyânla adâlet taleb ettiklerini bildirdiler. Artık vâhî bir hayâl gibi telakkī olunan mes'ele ilkā ettiği bütün

* İntibâhnâmelere İran'da "şebnâme" derler. Mezkûr varakalara geceleyin şehir uyuduktan sonra sokaklara saçıldığından "gece mektubu" ma'nâsına olan işbu ünvân ahâlî tarafından verilmiştir.

dehşetiyle bir emr-i vâki' idi. Harekât-ı ahrârâne başlamış idi.

[254] Vehle-i ûlâda şu hareketin ciddiyyetini takdîr edemeyen sarây, Sadr-ı a'zam Aynü'd-Devle'nin şiddetleri sâyesinde erbâb-ı nümâyişin kuvve-i cebriyye ile dağıtılmalarını emreyledi. Sipehdâr'ın* taht-ı kumandasında olan bir müfreze-i askeriyye nümâyişçilere karşı âteş açtı. Önde giden ve sinesini kurşunlara siper eyleyen bir Seyyid ile diğer birkaç kişi öldürüldü. Nümâyişciler dağıldılar. Fakat bu bir inhizâm değildi. Nümâyişler yine tekrar edildi. Ahrâr İngiltere Sefârethânesi'ne tahassun eylediler ve müsted'ayâtları kabûl olunmayınca "best"den** çıkmayacaklarını i'lân ettiler.

Best-nişînlerin adedi günden güne artıyordu. Çârşûlar da kapalı idi. Şehrin hayâtı durmuştu. Nihâyet asıl intizâr olunan şey istenildi: Mütehassınlar "meşrûtiyet isteriz" diye beyân-ı zamîr eylediler.

Çok geçmedi ki Muzafferüddin Şâh milletin metâlibine teslîm oldu. Kānûn-ı Esâsî i'lânını mübeyyin bir irâde sâdır oldu. Bu yevm-i târîhî 1324 sene-i hicriyyesi Cumâde'l-âhiri'nin 14'ncü gününe ve Temmuz-ı Rûmî'nin 23'ne müsâdif idi.

Meşrûtiyet istemek üzere "best"de oturanlar yalnız Tahran'a mahsûs değil idi. Tebriz, Reşt, Meşhed ve Isfahan gibi nikāt-ı mühimmedeki İngiltere konsülatoları dahi meşrûtiyet-perverânla dolu idi. İ'lân-ı hürriyeti mübeşşir olan irâde-i hümâyûn sâdır olunca gerek Tahran'da gerek vilâyetlerdeki mütehassınlar sefârethâne ve konsülatolardan çıktılar.

Şâh i'lân eylediği hürriyetin, te'mîn ettiği meclis-i adâletin ne olduğunu lüzûmunca takdîr edememiş idi. Her türlü mütâlebâta suhûletle teslîm olan Şâh, milletin metâlibini is'âfa da fazla kan dökülmeye meydan vermeden râzî olmuştu. Meclis-i Millî i'lânını müteâkib hükûmetçe tanzîm olunan nizâmnâme-i intihâbât neşr edildi. Ve hemen intihâbât başladı. İran târîhinde ilk def'a i'lân olunan bu usûl-i intihâb, târîh-i umûmîde ilk evvel mevcûd olan intihâbâta müşâbih sınıfî bir sistem üzerine istinâd ediyordu. Bütün İran 162 vekîl (meb'ûs) gönderecek ve her sınıf kendi meb'ûsunu ayrı ayrı intihâb edecek idi. Meselâ ulemâ-yı dîn, şehzâdegân, tüccâr, esnâf ve sâir tabakāt-ı nâs ayrı ayrı kendi meb'ûslarını gönderiyorlar idi. İntihâb olunacak meb'ûsânın sınıfı olmasından başka nizâmnâmede bir adem-i tenâsüb dahi gözedilmişti: Bütün memleketin çıkaracağı 162 meb'ûstan 64'ünü yalnız Tahran dâire-i intihâbiyyesi çıkarıyor ve bu 64 meb'ûsun mevcûduyla meclis resmen iftitâh ve in'ikād edebiliyordu.***

Tahran intihâbâtı bittiği gibi Meclis-i Meb'ûsân'ın resm-i iftitâhı vukū' buldu. (18 Şa'bân 1324 hicrî) Bu fi'l-hakīka İran târîhinde misli görülmemiş mutantan bir gün idi. Şâh'ın hey'et-i vükelâ, ricâl-i memleket, ulemâ ve süferâ-yı ecnebiyyenin huzûruyla resm-i selâm icrâ edilmiş ve toplar endahtıyla meclisin ifti[tâ]hı i'lân olunmuş idi. O gün Tahran bir îd-i millî geçirmiş, sokaklar millî bayraklarla donatılmış ve geceleyin bütün pâyitaht şehr-âyîn olmuştu.

Meclisin iftitâhını müteâkib Meclis-i Millî tarafından tanzîm olunan 51 maddeyi hâvî Kānûn-ı Esâsî Muzafferüddin Şâh tarafından imzâ edildi. İşbu Kānûn-ı Esâsî mûcebince İran'da temsîl-i millet usûl-i idâresi ve esâsı hürriyetler te'mîn ediliyor idiyse de hükûmet ile saltanatın dâire-i salâhiyet ve iktidâr-ı kānûnîleri ta'yîn olunmuyordu.

Kānûn-ı Esâsî'nin imzâ ve i'lânını müteâkib Muzafferüddin Şâh dûçâr olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak Zi'lka'de'nin nısf-ı ahîrinde vefât etti

* * *.

Vefâtına az bir müddet kaldığı bir zamanda i'lân-ı meşrûtiyet etmiş olan Muzafferüddin Şâh milletin samîmî bir muhabbetine mazhar olmuştu. Meşrûtiyeti i'lân eyledikten sonra Şâh âdeten Avrupa hükümdârları gibi yapayalnız denilecek derecede birkaç ma'iyyetiyle sâde bir sûrette Tahran sokaklarını dolaşıyor, çarşılara çıkıyor, ahâlînin alkışlarına mazhar oluyor, hayr-du'â işidiyor ve bundan oldukça hazzediyordu.

Avâm Muzafferüddin Şâh'ı târîhin az yetiştirdiği nevâdirden addederek büyük bir kalb-i ra'ûfa mâlik olduğuna îmân ediyordu. Şahsına karşı ahâlî beyninde itmînânlar, îmânlar hâsıl olmuştu. Heyecân-ı **[255]** millînin daha yükseği, fevki tasavvur edilemiyordu. Meclis-i Millî'nin önünde ictimâ' eden ahâlî miyânında "Zinde bâd İmparator-ı Asya" (Yaşasın Asya İmparatoru) diye bağıranlar olmuştu.

Tabî'î bu kadar sevdiği pâdişâhının ölümünü İran ahâlîsi büyük bir teessürle karşıladı. Bütün İran Şâh'a nevha-ger oldu. Her yerde rûh-ı pür-fütûhuna Fâtihalar okundu. Hakkında hâtırlara güzel hâtıralar nakş edildi. Mâteminde sıcak gözyaşları döküldü.

Resûlzâde
Mehmed Emin

---

* Sipehdâr, ahîren meşrûtiyet-perverlere iltihak etmiş, Tahran'ın fâtihlerinden addolunmuş ve meclis tarafından teşkîl olunan kabineye riyâset etmiştir.

** İran'da mine'l-kadîm bir "best" âdeti cârî idi. Best demek bir yere sığınmak, tahte'l-lafz tercüme edilirse, kapanmak demektir. Best, memlekette kānûnen kimsenin hukūku te'mîn olunmadığından hükkâm ve cebâbirenin te'addîyâtına karşı ihtiyâcât-ı ictimâ'iyyenin tevlîd eylediği bir vak'a-i ictimâ'iyyedir. Memlekette mevcûd olan makāmât-ı müteberrike, ulemâ ve müctehidîn evleri, ricâl ve a'yânın konakları ta'arruzdan masûn birer me'men idi. Hükûmetin ta'kībâtından firâr eden bir müttehem bu gibi me'menlerden birine fürce-yâb-ı duhûl olursa, o artık "best"dedir, yani emândadır. Onu oradan cebren almak an'ane hükmünü almış olan âdâta muhâlefettir. Ekseriya da böyle bir muhâlefet irtikâb edilemez. Sonraları İran'daki sefârethâneler ve ecnebi konsülatolar dahi işbu "best" hakkından istifâde eylemiş sefârethâne ve konsülatoların masûniyeti dairesine "hakk-ı best"i dahi dâhil eylemişlerdir ki bu sûretle bir sefârethâne bir konsülatoda, makāmât-ı müteberrike, yahud bir müctehid evi kadar "best" olmuştur. Nihâyet evvelce mevcûd olan "best" usulü gevşemişse de "konsülato bestleri" bir şekl-i hukūkī alarak oldukça kök salmış ve bu sâyede "best mes'elesi" İran inkılâbında mühim bir rol oynamıştır. Şu ehemmiyet-i mahsûsasına nazaran makālelerimizin birinde "best"in İran inkılâbında ihrâz etmiş olduğu ehemmiyet ve îfâ ettiği rolünden de bahs edeceğiz.

*** İlk devre-i meşrûtiyyette intihâb olunacak 162 meb'ûstan ancak 140 kişi gelmiş ve bu sûretle Tahran meb'ûsları meclisin takrîben nısfını teşkîl eylemişler idi.

TERÂCİM-İ AHVÂL

ŞEYH ABDULLAH MÂZENDERÂNÎ

İran Hükûmeti'nin teşebbüsât-ı teceddüd-kârânesine fırsat bırakmayarak kanlı ve fecî' mezâlim-i gûnâ-gûnüyle bütün İslâmları dâğdâr eden, Rus Hükûmeti'nin Tebriz'de salb ettiği ulemâlar, tahrîb ettiği hânmânların târîh-i hüzn-âlûdu bugünlere tesâdüf ediyor. Bu her zaman yâd olunsa gerektir…

İranîler geçen senenin Muharrem'inde hem imâmları, hem hânmâ[n]ları, hem Tebriz'de, Reşt'te salb edilen pîşvâları için hüzn-âlûd bir devre-i musîbet geçirdikleri günlerde idi ki telgraflar Necef ulemâsının mütehassisi ve müctehidîn-i İraniyyenin en mütefekkiri olan merhûm Şeyh Muhammed Kâzım Horasanî'nin haber-i vefâtını teblîğ ettiler. Müşârun-ileyh Necef'ten ma'iyyette bir kāfile-i ulemâ olduğu hâlde İran'a müheyyâ-yı azîmet iken mechûl bir sebeble füc'eten vefât etmiş idi… İran'ın mevcûdiyet-i İslâmiyyesini birçok pençelerin hamalât-ı mühlikesinden kurtarmaya çalışan Şeyh Muhammed Kâzım'ın refîk-i azimkârı hayatında olduğu gibi kendisinden sonra da müctehidîn-i be-nâmdan Şeyh Abdullah Mâzenderânî idi…

Bu iki zât Rusların İran'a ilk ân-ı tecâvüzünden beri, âtînin muzlim bir mübhemiyetle muhât olduğunu bildikleri için imkân dâhilinde ne yapmak lâzım idiyse yapdılar. Ve hiçbir mesâî-i intibâh-kârâneye mürâcaat etmekten geri durmadılar. Fi'l-hakîka Necef nâhiye-i mukaddesesinden neşr olunan müteaddid fetvâları ve nasîhatnâmeleriyle ister İran'da olan peyrevân-ı dînîleri, ister âlem-i İslâm'ın nikāt-ı sâiresinde tanıyanları miyânında mühim bir tebeddülât-ı teceddüd-hâhâneye sebebiyet verdiler…

İran târîh-i inkılâbı her ne zaman yâd olunsa bu iki müceddid-i mütefekkirin İslâmları Avrupalılaşmak için değil, İslâmlaşmak ve bir alâka-i metîn-i uhuvvetle yek-diğerlerine rabt etmek için gösterdikleri mesâî-i dûr-endîşâneleri zâhir olur…

Kendine mâlik olamayan, kendi hevesât-ı nefsâniyyesini mağlûb edemeyen, İran'da ve husûsuyla Necef ve Kerbelâ'da mütemekkin bir takım zühd ve takvâ entirikalarıyla ulemâdan geçinenlerin te'vîlât-ı dîniyyeye müsteniden îkā' ettikleri nifâk-âmîz müşkilâta rağmen bu iki zât mukteziyât-ı asrı nazar-ı dikkate alarak, İslâmiyetin istikbâlini düşünerek müslümanlara bir rûh-ı teceddüdün nefhi için ellerinden gelen fedakârlıktan çekinmediler. Fakat ne çâre ki İranîler hakkında her tecâvüzü câiz gören, onların izzet-i nefsini, hukūkunu, şeref-i istiklâlini –evtân-ı İslâmiyyenin sâirlerinde olduğu gibi– mu'tenâ-bih addetmeyen Rus ve İngiliz hükûmetleri İran'ın yüzünü hayat yollarını bağlamak ve o hükûmet-i İslâmiyyeyi can bulmadan ezmeyi kendilerine bir vazîfe-i mukaddese! Addetmişlerdi… İranîlerin şevk-i teceddüd-hâhânelerine bir darbe indirmek için İraniyânın değil, bütün tarafdârân-ı nâmûsun nefretini celb eden Şâh-ı mahlû'un İran'a avdetini ahd etmişlerdi.

İran'ın mehâbet-i siyâsiyyesini, yani Rusların İran umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale ile İran'ın şevket ve nüfûzunun kesrini, İranîlerin cebren irticâ'a doğru sevk etmesini, mukadderât-ı dîniyyelerine tecâvüz eylemesini, Meşhed-i İmâm Rızâ'nın tahrîbini, Âşûra gününde Sikatü'l-İslâm'ın ve birçok ulemâ-i izâmın salb etmesini, hâsıl-ı kelâm Rusların irtikâb ettiği bu bî-nihâye fecâyi'i müşâhede eden bu iki kalb-i zî-hayât erimiş ve vicdânları daralmıştı…

İran'ın ekseriyetini teşkîl eden gāfiller ise bu iki rehber-i ıslâhın mesâî-i diyânet-şi'ârânelerini takdîr etmemekte ve İran'ın ittihâd ve ittifâka muhtâc olduğu bir zamanda tereddüdler ve ictihâdât-ı dîn nâmıyla ihtilâflar göstermekte idiler…

Artık boğulan bu hassâs kalbler geçen sene ve bu sene İran'ın ve bütün alem-i İslâm'ın dûçâr olduğu ıztırâbâttan muztarib idiler. Şeyh Horasanî geçen senenin vekāyi'-i mesâ'ib-meşhûnundan müte'essiren vefât ettiği gibi halefini de bir gün bu ıztırâbât-ı elîme göçürecekti. İşte bugün, İslâmiyet'in mâcerâ-yı hüzn-âmîzinden dil-hûn olan Şeyh Abdullah Mâzenderânî de selefinin intikāl ettiği dâr-ı bekāya göçtü. İranîlerle beraber bütün hassâs İslâmiyânı da garîk-i telehhüf etti.

Rahmetu'llâhi aleyhi[mâ] rahmeten vâsi'aten.

Ebu'l-Fütûh

MEKÂTÎB

Hindistan muhâbir-i mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 15 –

Kerbelâ ve Necef ulemâsı

Hıtta-i Irakiyye'de mevcûd olan mezâhibin başlıcalarından biri de **[256]** "Caferî" mezhebidir. Bu mezhebe mütemessik olanların adedi milyonlara bâliğdir. Her ne kadar tahrîr-i nüfûsa nazaran –henüz Irak'ta lâyıkı vechile tahrîr-i nüfûs mu'âmelesi icrâ edilmemiştir– bir milyonu tecâvüz etmiyor ise de hakîkat-i hâlde Caferiyyü'l-Mezheb olanların adedi her hâlde tahmînî olarak dört milyonu mütecâvizdir. Tahrîr-i nüfûsa dâhil olan Şîîler, yalnız vilâyet, livâ, kazâ ve nâhiyelerde resmen ikāmet ve tavattun edenlerden ibâret olup, göçebelik ve sahrâ-neverd olan kabâil-i –Şî'iyyü'l-mezheb olanlar– Arab henüz tahrîr-i nüfûsa dâhil değillerdir. Hıtta-i Irakiyye Şîîleri, Bağdad, Kerbelâ, Necef, Kâzımiye, Samarra ve sâir Bağdad vilâyetine tâbi' mahallât ile Basra'da mutavattın bulunmaktadırlar. Bu mezheb müntesiblerinden hiçbir yer hâlî değildir. Hattâ diyebilirim ki hıtta-i Irakiyye'deki Şîîlerin aded ve idrâk noktasından fevkalâde ehemmiyetleri vardır.

Bu Şîîlerin cümlesi Necef, Kerbelâ ve Samarra'da bulunan İranî ve ulemâ-yı Caferiyye'nin nüfûzları altında bulunmakta ve tamâmıyla onların evâmir ve nevâhîleriyle davranmaktadırlar. Şi'îler üzerine bu ulemâların nüfûzları o kadar çoktur ki bugün ulemâ-yı müşârun-ileyhim onları istedikleri gibi –ârzûları vechile– çevirmeye muktedir bulunuyorlar.

Bir Şîî ister Arab, ister Acem, Kürd, Türk her hangi unsura merbût olursa olsun, ulemâ-yı müşârun-ileyhimin evâ-

mirine harfiyyen –dîn ve mezheb noktasından– itâat etmeye mecbûrdur. Hiçbir dîn ve mezheb mütemessikleri kendi rü'esâ-yı rûhâniyyelerine Şîîler kadar merbût ve mutî', hattâ mukayyed bir millet yoktur. Şîî ve Caferî âlimleri, meşâyihleri –dîn şeyhleri– âlim, mütefakkih bulunmağla beraber âbid ve zâhid kimselerdir. Bu zevât-ı muhtereme aslâ umûr-ı dünyeviyyeye i'tinâ ve ehemmiyet vermeyerek daima ta'abbüd ve tezehhüd ile halkı hidâyet ve irşâda, ilkā-yı mevâiz ve nesâyih ile iştigāl ederler. Bir Caferiyyü'l-mezheb âlimi müddet-i hayatında üç dört kat' sâde, basit ve cüz'î bir para ile tedârik edilebilecek elbise ile telebbüs ve kanâat ettiği gibi, gece, gündüz yemeği de birkaç kaşık et suyuyla çorbadan ibârettir.

Bu müctehidler ekseriyet-i ârâ ve sâir ulemâların tasdikleriyle pâye-i ictihâda vâsıl olurlar. İctihâd pâyesine altmış yaşından sonra yetişilir. O zaman umûr-ı dîniyye hakkında kendi nokta-i nazarını yazar ve mukallidler peydâ eder. Mukallid –kāfın fethiyle ve lâmın kesriyle– müctehidi taklid ve ona teba'iyyet eden kimsedir ki taklid olunan müctehide dahi mukalled –kāf ve lâmın fethiyle– denir.

Derece-i ictihâdı ihrâz eden müctehidin arkasında akşam sabah namâz kılındığı gibi her gün rahle-i tedrîsinde de yüzlerce, binlerce tullâb tahsîl-i ulûm-ı dîniyye eylerler.

Müctehidin geçineceği umûr-ı ma'âşı (hakku'l-imâm) ta'bîr eyledikleri etrâf ve eknâf-ı bilâd-ı Caferiyye ile Caferiyyü'l-mezheblerden gönderilen (zekât-ı) emvâlden hâsıl olur. Fakat bu gelen paralar az zan ve tahmîn olunmasın, bil-aks her sene on binler ve yüz binlerce liralar teşkîl eder. Bu paralar her ne kadar müctehide gönderiliyor ise de hakîkat-i hâlde yalnız kendisine değil bil-umûm fukarâ ve zu'afâya, tullâba kendi ma'rifetiyle dağılmak için isbâl olunur.

Bu (Câmi'u'ş-şerâ'it) olan müctehid bu emvâl-i mevrûdeyi zühd ve salâh, diyânet ve vera' ile muttasıf ve tahsîl-i ulûm ile iştigāl eden tullâb-ı ulûm ile son derece fukarâ ve za'îfü'l-hâl bulunan eytâm ve erâmile, fukarâ ve zu'afâya tevzî' eyler. Kendi ma'îşetini idâre edecek kadar bir meblağı da ayrıca kendisine saklar.

Ahvâli bâlâda arz u beyân olunan bu müctehidlerin adedi Necef ve Kerbelâ'da, Samarra'da çok olmayıp bil-aks pek mahdûd ve ma'dûddur. Necef'tekiler içinde en ziyâde vüs'at-i ilm ve şöhreti hâ'iz olan yegâne müctehid el-Hâc Molla Abdullah-ı Mâzenderanî, Kerbelâ'da ise Seyyid Sadr-ı Isfahanî ile el-Hâc Şeyh Hüseyin-i Mâzenderanî Hâyirî ve Samarra'da ise Şeyh Muhammed Takî-i Şirazî nâm zevâttır ki adedleri altıyı, yediyi tecâvüz etmiyor. İmdi bu yedi zâta cihân-ı İslâmiyet'teki seksen milyon Şîî ve Caferiyyü'l-mezheb kimseler kör körüne mutî' ve münkād, mukayyed ve merbût bulunuyorlar. Bunların ısdâr eyledikleri bir emir veyâ bir fetvâya bütün peyrev ve mu'tekıdları tarafından itâat edilir. Bunlara yine mürîd ve etbâ'ı tarafından gün hafta yoktur ki binlerce mektuplar, istiftânâmeler, suâller, istîzâhlar vârid olmasın. Vürûd eden es'ile ve resâ'ile ulemâ ve müctehidîn-i müşârun-ileyhim hazerâtı birer birer kemâl-i tedkīk ve tetebbu' netîcesine şâfî, vâfî cevâb i'tâ edip kendi mürîd ve mukallidlerinin müşkillerini hallederler.

Necef'te, Kerbelâ'da, bütün atebâtta ulemâ-yı Şîiyye ve Caferiyyenin hâneleri, selâmlıkları birer mahkeme-i de'âvîden ibârettir. Bu mehâkimde pul resm[i], ihzâriyye ücreti, kaydiyye parası, mübâşir ve icrâ me'mûru ma'âşâtı yoktur. Müctehid bizzat hâkim olduğu gibi, uşağı da mübâşirlik vazifesini icrâ eder. Müctehidin nezdine şikâyet ve iddiâ için hergün birçok kimse –zükûr ve inâs– mürâcaat eder ve da'vâsını hall ü fasl ettirir.

Hiçbir müretteb ve müzeyyen mahkemeye müzâkere odasına mâlik –ve muhtâc– olmayan bu müctehidler yalnız de'âvî-i hukūkiyyeyi fasl ve halle teşebbüs edip, sâir münâza'ât, cezâ ve cünha işlerine bakmazlar. Bu mahkemelerde bey', şirâ, îcâr, vekâlet, kefâlet, musâlaha, rehin, emânet, nikâh, talâk ve buna müteallik her ne kadar de'âvî-i fıkhiyye ve hukūkiyye varsa cümlesi tesviye ve rü'yet olunur. Bir müctehid tarafından verilen hüküm –ki memhûr bir hükümnâmeden ibârettir– diğer bir müctehid nezdinde istînâf olunamaz. İkinci müctehid, birincinin verdiği hükmü tasdîk etmese bile, artık hiçbir kimsenin itirâzı kalamaz. Çünkü müctehidlerin **[257]** verdikleri hükümde hâtır, gönüle ri'âyet edilmediği gibi, rüşvet ve irtikâbın da vukū' bulmayacağına her Şîî kāni' olduğundan mahkûmun gerden-dâde-i itâat ve inkıyâd olmasından başka bir çâresi kalmaz. Bu müctehid mahkemeleri tarafından hiçbir rüsûm taleb olunmadığı gibi hüküm için de bir şey taleb edilmez.

Henüz mahkemeye mâlik bulunmayan bazı İran konsoloshânelerinde vukū' bulan de'âvî bu gibi müctehidîn hazerâtına havâle edilip verilen hükmü konsolos icrâ eder.

Bâlâda câmi'ü'ş-şerâ'it müctehidlerden sonra ikinci derecede ulemâ dahi vardır ki bunların da hürmet ve i'tibârları az değildir. Ancak mukallidleri yoktur. Müctehidler ise namâzlarını –Necef'te, Hazret-i Ali; Kerbelâ'da Hazret-i Hüseyin; Kâzımiye'de Hazret-i İmâm Mûsa el-Kâzım; Samarra'da İmâm Hasan el-Askerî e'imme hazerâtının merâkıd-ı şerîfeleri medfûn bulunan (darîh-i şerîf)in hâricindeki sahanlarda kılar ve ders ve mev'izalarını da orada îfâ ve icrâ ederler.

Hâl-i hâzırdaki müctehidler son derece diyânet ve meşrûtiyet-perver zevât olup, gerek İran, gerek Osmanlı meşrûtiyetini son derece te'yîd ve halka teba'iyyet eylemeleri lüzûmunu etrafıyla tefhîm eylemişlerdir.

Hıtta-i Irakiyye'deki İran müctehid ve ulemâlarının himmet-i âliyye ve mesâî-i meşkûreleri sayesinde bütün Caferiyyü'l-mezheb kabâil ve aşâyir meşrûtiyete hürmet ve i'tibâr eylemektedirler. Bunların telkīnâtına ve iftâlarına karşı bed-hâhânın telkīnât ve iğvâları para etmemiş ve en sonra gereği gibi kabâil beyninde meşrûtiyet muhabbeti yerleşip kökleşmiştir. Bu sene on Temmuz resm-i geçidine iştirâk eden bütün kabâil ve aşâyir şeyhlerinin Bağdad İttihâd ve Terakkī Klübü'nde beyân ettikleri hissiyâtları hep bu müctehidlerle hıtta-i Irakiyye'de mevcûd olan genç ve sâir meşrûtiyet muhiblerinin telkīnâtından ileri geldiği her türlü iştibâhdan âzâdedir.

Kerbelâ

S[sin]**. M. Tevfik**

MATBÛÂT

ECNEBÎLER BİZE DERS-İ HAYAT VERİYOR!

Geçen gün *İkdâm* cerîdesine Beyoğlu'nda mukīm Fransızlar tarafından müteaddid imzâlarla gönderilen mektûb-ı hayât-âmûzdur:

"Muharrir efendi

Bir müddetten beridir Fransa politikası aleyhinde mücâhede ettiğinizi görüyoruz. Sizi en ziyâde teessür ve heyecana getiren şey, hıristiyanlar aleyhinde irtikâb edilecek ef'âl-i kabîhadan Türkiye'yi mes'ûl tutmak yolunda olan Fransa iddiâsı olduğu görülüyor.

Fransız olduğumuz için kendi memleketimiz olan Fransa aleyhindeki makālâtınızdan mükedder olmamaklığımız mümkün olmuyor. Fakat her şeyden mukaddem adâlet ve insâf tarafdârı olduğumuzdan sizin bu husûsta hakkınız bulunduğunu teslîm ve i'tirâfa da mecbûr oluyoruz.

Biz, birçok seneden beri Türkiye'de sâkin bulunuyoruz. Hattâ memâlik-i Osmâniyye'yi baştan başa dolaştık. Tecrübe ve müşâhedemize müsteniden şimdi alenen beyân etmek mecbûriyetindeyiz ki Avrupa sizin hakkınızda hakīkaten mugāyir-i şi'âr-ı adâlet mu'âmele ediyor. Siz, merd ve namuskâr adamlarsınız. Siz, ecnebilere fenalık yapmaktan, tecâvüz etmekten kat'iyyen uzaksınız. Buna tabîatiniz müsâ'id değildir.

Biz samîmî teessürâtımızla size beyân ediyoruz ki siz, kendi âğūşunuzda her nev' yılanlar besliyorsunuz! Bu sözlerimizle, Osmanlı teba'asının o kısmından bahs etmek istiyoruz ki bunlar, mümkün olduğu kadar çok para kazanmak için Osmanlı olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu dûçâr-ı tehlike olunca, bunlar kalben merbût oldukları tâbi'iyete geçerler ve her ne vâsıta ile olursa olsun size alçakcasına ihânet ederler.

Bizim Türkler* hakkında, hakīkī Türkler (ya'ni hakīkī Osmanlı müslümanları) hakkında pek büyük teveccühümüz vardır. Eğer nesâyih-i dostânemizi kabûl ederseniz size şu nasihatleri veririz.

Bundan sonra ciddiyetle çalışınız, sanâyi'de, ticârette, zirâatte terakkī etmeye gayret ediniz. Havâyic-i zarûriyyenizden olan mevâddı evvelâ kendiniz i'mâl ediniz. Sizin harâbînize bâ-husûs harâbî-i ma'nevînize hemen sebeb-i yegâne olan o sâhte Osmanlılardan, hiçbir şey satın almamak husûsunda ittihâd ediniz.

Hattâ bir gün Asya'ya çekilmek mecbûriyetinde kalırsanız, bu eşhâsı aranıza kabûl etmeyiniz.

Zavallı Türkler (müslümanlar) kendi memleketinizi kendiniz terakkī ettiriniz… Eğer siz, bir gün İstanbul'u elden kaçırmak mecbûriyetinde kalırsanız, ne kadar kimseler, bâ-husûs Rumlar, –ki sizin hakkınızda o kadar tefevvühâtta bulunurlar– size pek ziyâde teessüf-hân olacaklardır. Onlar kendi kendilerine şu sûretle söyleneceklerdir: "Âh nerede o iyi zamanlar ki burada Türkler icrâ-yı saltanat ediyorlardı. O zamanlar ki her şey bize müsâ'id idi. O zamanlar ki biz istediğimiz kadar para kazanıyorduk"

Zekîler, en aklı başında olanlar pek a'lâ bilirler ki onlar için ne Bulgarlarla, ne diğerleriyle o kadar râhat ve refâh içinde yaşamak mümkün olmayacaktır. Bunlar, memleket-i asliyelerine avdet etmek husûsunu da aslâ hatırlarına getirmezler. Zirâ bilirler ki orada açlıktan telef olacaklardır.

Hakīkaten şâyân-ı teessüfdür ki imparatorluğunuz ahâlîsi yalnız Türklerden (müslümanlardan) ibaret değildir… Zîrâ o sûrette sizi daha iyi tanımak ve sizi daha çok takdîr etmek mümkün olacak idi.

Eğer siz bidâyette meselâ İstanbul'u feth ettiğiniz zamanlarda diğer milletlere o kadar imtiyâzât bahş etmemiş ve memleketinizde kalmak isteyenlerin Müslüman olmalarını taht-ı mecbûriyete almış olsa idiniz, şimdi bulunduğunuz hâle düşmeyecek idiniz.

Her ne olursa olsun, biz yüksek sesle beyân ediyoruz ki âlem sizin hakkınızda haksızlık ediyor. Avrupa sizi aslâ tanımıyor ve sizin hakkınızda, sizin düşmanlarınızın kâzib raporları ve merviyyâtı üzerine i'tâ-yı hükm etmek cür'etinde bulunuyor.

O kadar zamandan beri Türkiye'de imrâr-ı hayat eden biz Fransızlar, size en samîmî hürmet ve teveccühlerimiz hakkında i'tâ-yı te'mînât eder ve bugün içinde bulunduğunuz buhrân-ı müsîbet-engîzden mümkün olduğu kadar en az zararla tahlîs-i girîbân etmenizi samîm-i kalbimizle temennî eyleriz.

[258] Hâmiş - Bu makālemizin gazetenize dercine ve eğer ārzû ederseniz onun cerâid-i ecnebiyye ile dahi neşrine, kemâl-i memnûniyetle size i'tâ-yı me'zûniyet ediyoruz."

* * *

İşte Fransızların sahte Osmanlı diye tavsif ettiği Rumların Osmanlılıkla istihzâları ve taht-ı Osmânîye karşı küstâhlıkları:

Taht-ı Osmânî'de Patriklik Tahtı!

Rumca *Neo Logos*'un 19 Teşrînisânî başmākalesinden:

"Gerek istibdâd zamanında, gerek oligarşi idâresinde daima dûçâr-ı tecâvüz ve ta'kībât olan Yunan ırkına daha mes'ûdâne bir istikbâl tahayyül eden şarkın büyük reîs-i rûhânî ve millîsi, şark Ortodoks kilisesinin semâsındaki büyük ve ziyâdâr yıldız, geçen Salı günü nâ-be-mevsim ve fakat şânlı bir sûrette ufûl etmiştir.

Zîrâ bu ufûl, bir taraftan Jön Türk idâresinin inhidâmı, diğer taraftan yeni bir devr-i hayat küşâd eden ahvâl ve şerâ'it-i fevkalâdenin hudûsü sırasında vukū' bulmuştur. Öyle ahvâl ve vekāyi' ki büyük reîs-i rûhânînin birçok senelerden beri içinde yaşadığı acılar ve ümîdsizliklerden mâadâ bir şey görmediği ahvâlden pek farklıdır.

Bu yıldız, ihtimâl ki gayr-ı kābil-i husûl ve fakat cesûr ve kuvvetli hayâlinin halk eylediği tatlı rü'yâlar ve ümîdler arasında sönmüştür.

Bu re's-i azîm ve mütefekkir son günlerde realizimden uzaklaşmayı severdi. Hâlbuki ra'iyyesinin, kilise imtiyâzâtının dûçâr-ı tahkīr ve tecâvüz olduğu zaman realizmi kendileriyle görüşenlere tasviye ederdi.

* Ecnebilerin "Türk" ta'bîrinden maksadları, anâsır-ı gayr-ı müslimenin mâadâsı olan Osmanlı müslümanlarıdır.

Ortodoksluğun bu re's-i mübecceli patrikliği zamanında birçok zehirler, acılar içmiş ise de son günlerde ümîd ile mâl-â-mâl yeni bir âlem içinde yaşamak bahtiyârlığından da mahrûm kalmamıştır. Şimdiye kadar târîhî ve zulüm-dîde olan patriklik tahtında oturanlar ta'kîbâttan, tahkîrâttan, felâketlerden ve tecâvüzlerden başka bir şey görmediler. Hayât-ı dünyeviyyelerinde bir şu'le-i ümîd müşâhede etmediler, fakat Yovakim velev ki necm-i hayatının esnâ-yı gurûbunda olsun, lem'a-i ümîdini görmüş, kalbi bir hazz-ı vicdânî ve rûhânî ile mütehassis olduğu hâlde terk-i hayat etmiştir."

Sebîlürreşâd

Cür'etin, küstâhlığın bu derecesi dünyânın hiçbir yerinde görülmemiştir. Bu sözleri İstanbul'da idâre-i örfiyye altında çıkan bir gazete yazıyor. Osmanlı müslümanları yukarıdaki mektubla bu makāleyi kemâl-i dikkat ile okumalı ve ibret almalıdırlar. Bî-çâre Osmanlı müslümanları bin felâket, bin musîbet içinde kıvranıyor; Rumluğun re's-i mübecceli ise kalbi bir hazz-ı vicdânî ve rûhânî ile mütehassis olduğu hâlde terk-i hayat etmiş! Ne doğru söz, ne acı hakîkat! Yaşasın ittihâd-ı anâsır! Şak, şak, şak.

Bu hakîkatleri bundan daha bin üç yüz bu kadar sene evvel bildiren işte iki düstûr-ı *Kur'ân*:

1) وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ[1], (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا)[2]

2) (وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ)[3]

Fakat biz, bu lâ-yeteğayyer kānûnların, bu desâtîr-i ictimâ'iyye ve kavânîn-i hayâtiyyenin hiç birine ri'âyet etmedik. Nizâmsız, kānûnsuz kâinât yaşayamadığı gibi milletler, cem'iyetler de yaşayamaz.

Kur'ân'ı yalnız namâz, oruç kitâbı addettik. Binlerce evâmir-i ictimâ'iyye ve hayâtiyyenin hiç birini nazar-ı ehemmiyete almadık. Âkibet (فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)[4] sırrına mazhar olduk. Müteaddid devletler te'sîsine kifâyet edecek kadar kıt'alarımız ufûl ettikten, yüz binlerce kardeşlerimiz mahv olduktan sonra da müslümanlar uyanmayacak; Kitab'ını, kānûn-ı hayâtını anlayıp onunla âmil olmayacak mı? O, bilir! Artık her şey anlaşıldı. Toplarla, tüfenklerle bütün hakāyık kesb-i vuzûh etti. Bundan ötesi izmihlâl-i mutlaktır.

Yâ Kur'ân yaşayacak, yâ millet mahv olacak!

Hem şunu da bilmeli ki *Kur'ân*'ın yaşaması bizim vücûdumuza mütevakkıf değildir.

مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ[5]

Biz dînden yüz çevirirsek Allah öyle bir kavim getirir ki kendisi onları, onlar da ma'bûd-ı mutlaklarını severler. Bu mübârek kavim, mü'minlere karşı rahm, lâkin düşmanlara karşı şedîd olup fî sebîli'llah mücâhede edecek, lâ'imin levminden aslâ pervâsı olmayacaktır. İşte bu mazhariyet Cenâb-ı Hakk'ın inayetidir ki istediğine verir. Allah vâsi'dir, alîmdir.

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Enfâl, 8/46.
[3] Bakara, 2/120.
[4] İsrâ, 17/16.
[5] Mâide, 5/54.

ŞU'ÛN

Balkanlar Muhârebesi

Mütâreke akdini müteâkib mukaddemât-ı sulhiyye ile uğraşılmış ve bu hafta Londra'da teşkîl olunacak müzâkerât-ı sulhiyyeye murahhas ta'yîniyle iştigāl olunmuştur. Devlet-i Aliyye tarafından Osmanlı Ajansı'nın tebliğine nazaran Bahriye Nâzırı Salih, Zirâat ve Ticâret Nâzırı Reşid ve Berlin Sefîri Osman Nizamî paşalar ta'yîn olunmuşlardır. Bulgarlar tarafından dahi Başvekîl ve Hariciye Nâzırı Keşof, Bulgar Başkumandanı Ceneral Savof ve Bulgar Maliye Nâzırı Todorof ta'yîn olunmuşlardır.

Âlem-i İslâm'da Tezâhürât

Kafkasya'da:

"*Novye Vremya*"nın Kafkasya muhâbiri, Balkan muhârebâtının Kafkasya İslâmları üzerine icrâ etmiş olduğu te'sîrden bahs ederek: "Burada büyük bir heyecân var, arâzî ve emlâk sâhibi ve büyük sermâyedârlar, amele ve bütün müslüman ahâlînin ittihâd-ı İslâm nâşirleri taht-ı te'sîrinde olup Türkiye'nin dûçâr olduğu müşkilâtı Rusya Devleti'nin entrikasına haml ile Rusya aleyhine büyük bir cereyân-ı fikrî, kîndâr bir hiss-i adâvet perverde ediyorlar." diye devâir-i hükûmeti teyakkuz ve intibâha da'vet ediyor.

[259] Rusya'da:

Rusya'da neşr olunan bil-cümle İslâm gazeteleri Kurban Bayramı münâsebetiyle yazmış oldukları makālelerini Balkan muhârebâtına hasr ederek Hilâfet-i İslâmiyye'nin böyle ma'rûz-ı muhâcemât olduğu bir zamanda, müslümanlara bayram değil mâtem lâzımdır, diye muhtelif ta'bîrlerle samîmî bir hiss-i uhuvvet-i İslâmiyye izhâr eylemektedirler. İnsan derûnî bir acı hissiyle yazılan bu satırları okudukça bütün felâket-i hâzıraya karşı bir ümîd-i istikbâl menba'ı olan şu "hiss-i uhuvvet"i görmekle cidden tesliyet-yâb oluyor.

Hindistan'da:

Lahor şehrinde münteşir *Pîse-i Ahbâr*'ın yazdığına göre: Dehli, Allahâbâd ve diğer birkaç şehir ulemâsı tarafından neşr edilmiş olan fetvâ müslümanlar üzerine büyük bir te'sîr icrâ etmiştir. Fetvâ şundan ibârettir:

"Her kimin zimmetinde zekât, sadaka ve hayrât-ı sâire varsa Devlet-i Osmâniyye Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne i'tâsı takdîrinde zimmetinde bulunan ferâ'iz ve vâcibât sâkıt olur."

Bu fetvânın neşri müslimîn üzerine büyük bir hüsn-i te'sîr icrâ etmiş ve hattâ bazı zevât kurbân zebh etmeyip bedelâtını iâneye terk eylemişlerdir.

Bu husûsta Londra'da bulunan Emîr Ali hazretleri tarafından da Hindistan müslümanlarına hitâben bir telgrafnâme keşîde olunmuş, bu da büyük bir hiss-i gayret ve hamiyyet uyandırmıştır. Diğer taraftan Ağa Hân tarafından keşîde edilen bir telgraf kezâlik büyük bir te'sîr icrâ eylemiştir.

Iâneye kemâl-i germî ile devâm olunmakta ve hattâ birçok hamiyet-mend Hindular yani putperestler tarafından bu emr-i hayra iştirâk edilmekte ve vatandaşlarının şu teşebbüsü müslümanları pek ziyâde mesrûr eylemektedir. Hindistan'ın vüs'at-i arâzî ve kesret-i nüfûsundan nâşî iâne derc ve cem'inde bazı müşkilâta tesâdüf olunduğundan bazı mütefekkirîn ve rü'esâ-yı Hindistan tarafından bil-cümle kurâ ve kasabâtta iâne komisyonları teşkîli karârgîr olmuştur. Bu teşebbüsâta İngiliz Hükûmeti tarafından hiçbir mümâna'at gösterilmemesi mûcib-i teşekkür olmaktadır. Bir taraftan iâneye devâm olunduğu gibi Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye için hîn-i hâcette bir istikrâz hakkında da bazı teşebbüsât vukū' bulmaktadır.

MEZÂLİM-İ SALÎBİYYE

Selanik'te:

Muhâbir-i mahsûsların yazdığına göre: Şehir dâhilinde âsâyiş tamâmen mefkūd ve anarşi hüküm-fermâdır. Vardarkapı hâricinde Yenimahalle'de İslâm Kıbtîlerinden birinin zevcesini civardaki mezarlığa götürerek namusunu pâymâl ettikten sonra koyun gibi kesmişler ve başı bedeninden ayırarak cesedi bırakmışlar ve ser-i maktû'unu alıp götürmüşlerdir.

Yine Vardarkapı hâricinde Göriceli Vasil'in hanında ikâmet eden, Gevgili ve Yenice ahâlîsinden olup asker elbisesini çıkararak hayatlarını muhâfaza için orada barınan on bir kişinin –gece saat yedide yerli Bulgarları önde olmak üzere birkaç Bulgar askeri gelerek– üzerlerindeki nükūd ve eşyâ-yı mevcûdeyi aldıktan sonra hepsini bağlamışlar ve Soğukpınar mevki'ine götürüp türlü türlü işkence ve azâb ile katl etmişlerdir.

Bulgar mezâlimi son derecededir. Selanik'in bir saat dışarısında Güvezne yolu İslâm na'aşları ile mâl-â-mâldir. Bunlar Selanik'te bulunan muhâcirîn olup memleketlerine gitmek üzere Yunan Hükûmeti'nden aldıkları kâğıtlara istinâden yola çıkmışlarsa da orada Bulgarlar tarafından itlâf olunmuşlardır.

Poroy'da iki yüz İslâm selhhânelere götürülerek koyun boğazlanırcasına kesilmiştir. Bu bî-çârelerin emlâkı hakkında iki üç kişi huzûrunda gûyâ alım-satım mu'âmelesi yapılıyor. Ve ellerinden sened alınarak paralar yedlerine sayılıyor. Bî-çâreler hey'et huzûrundan çıktıklarında dışarıdaki cellâdlar evvelâ ellerinden paraları alır, sonra selhhâneye götürerek katl ediyorlar.

Siroz'da katl-i âm icrâ edilerek beş yüz kişinin kanı beyhûde heder edilmiştir.

Selanik'teki umûm Türkçe gazetelerin intişârı Hükûmet-i Yunaniyye tarafından men' edilerek matba'aları önüne asker ikāme olunmuştur.

Bir taraftan köylerine gönderilen İslâm muhâcirîn yolda Yunan, Bulgar çetelerinin hedef-dâne-i hıyâneti oluyor, kendilerine kimse dest-i mu'âveneti uzatmıyor. Yunan medeniyeti[ni]n ne demek olduğunu, nasıl kanlı bulunduğunu yakından görmek mukadder imiş, boynumuz bükülmüş duruyoruz.

İslâm ticârethâneleri el-ân kapalıdır.

Bulgarlar önlerinde meydânı boş bularak ve her geçtikleri yerlere belâ-yı musîbet yağdırarak Cum'a-i Bâlâ'dan bed' ile Selanik'e kadar bil-umûm ma'mûreleri mahv ve harâb etmişlerdir. Binlerle nüfûs-ı İslâm'ı çoluk çocuk bir arada câmi'ler içerisinde diri diri ihrâk bi'n-nâr eylemişlerdir.

Demirhisar Kazâsı'nın Petrova ve Yeterna karyeleri ahâlî-i İslâmiyyesini, şakī-i meşhûr Sandanski zükûrunu bir câmi'e ihtiyâr kadınlarla seyyibleri diğer bir câmi'e doldurarak bin beş yüzü mütecâviz nüfûs-ı İslâm'ı gazla ihrâk ettikten sonra genç kız ve kadınları Menlik cihetine sevk eylemiştir.

Avrethisarı Kazâsı'nın Kerküd karye-i İslâmiyyesi içinde aynı hâli Bulgarın muntazam askeri icrâ etmiş, burada da altmış kadar genç kadın ve kız mechûl bir tarafa sevk edilmişlerdir.

Aveathisarı'nın cesîm Karadağa Nâhiyesi'ndeki İslâmlar müdhiş işkencelerle mahv edildiler. Soroviç mıntıkasında ne kadar kurâ-yı İslâmiyye varsa hepsi aynı dehşet ve fecâ'atin kurbânı oldular. Bu ahvâl Selanik umûm konsoloslarının ma'lûmudur.

Selanik şehri dâhilinde de yapılmadık rezâlet bırakılmadı.

Yunan Hükümeti Selanik'i işgālinin ikinci günü 760 kadar deyn-i âdî için mevkūflardan hıristiyanları terhîs etmiş, müslümanları mevkūfen bırakmıştı. Bunların üzerine üç dört yüz de üserâ-yı harbiyye-i İslâmiyye ilâve edilerek tamâm on gün bir dirhem ta'yîn verilmemiş ve bî-çârelerin uzun gün uzun gece ekmek diye feryâdları mahallâtımızdaki insanları hayatından bî-zâr etmiş, evlerden toplanan ekmekler bin müşkilât ile bu bî-çârelere tevzî' edilmiştir.

Hiçbir hakīkati yazdırmazlar. İşte Makedonya'ya müsâvât ve adâlet sevkine kalkan müttehid orduların getirdiği medeniyet!. Ekseriyeti hâ'iz bulunan nüfûs-ı İslâm'ı tamâmen mahv etmek için yapılmadık fezâhat ve cinâyet bırakmıyorlar. Ya alenî katl-i âm, yahud açlıkla, sefâletle itlâf! Acaba İstanbul'da mukīm düvel-i muazzama süferâsı 20'inci asr-ı medeniyette icrâ edilen bu vahşetleri görüp anlamak istemeyecekler mi?

Arnavudluk'ta:

Paris'ten *Neue Freie Presse* gazetesine iş'âr olunuyor:

Buradaki makāmât-ı resmiyyeye Sırplar tarafından işgāl olunan arâzî sekenesine son derecede vahşiyane mezâlim icrâ olunduğuna dâir resmî ve nîm resmî birçok havâdis ve ma'lûmât vârid olmuştur. Arnavud ahâlîye karşı icrâ olunan bu mezâlimin asıl sahneleri Üsküb, Kumanova, ve Verşiça havâlîsindedir. Vâsıta-i müdâfaadan mahrum İslâm Arna-

vudlar Sırp asâkiri tarafından zâlimâne katl edilmiş ve cesedleri Vardar Nehri'ne atılmıştır. Bir Fransız, Sırplara ne kadar az mukāvemet edilmiş ise de onların katl-i âmları o kadar şedîd olduğunu ve katl-i âm edilenlerin ekserisi kendini müdâfaadan âciz kimseler bulunduğunu re'ye'l-ayn müşâhede etmiştir.

[260] Londra'dan *Neue Freie Presse* gazetesine iş'âr olunuyor:

Draç'tan *Daily Telegraph* gazetesine keşîde olunan bir telgrafnâmede Prizrin havâlisinde Sırpların katl-i âm icrâ eyledikleri mültecilerin ifâdesinden anlaşıldığını beyân eylemiştir.

Pana'dan vârid olan haberlere nazaran Sırplar oradaki üserâ-yı Osmâniyyeyi kâmilen katl etmişlerdir. Draç'daki İslâmlar Sırpların şehr-i mezkûra duhûlünde âilelerin muhâfaza edilmesini Avusturya konsolosundan ricâ eylemişlerdir.

Çin-Rusya

Çin-Rus münâsebeti – Âlem-i İslâm siyâseti nokta-i nazarından fevkalâde şâyân-ı ehemmiyet vekāyi'den birisi de Çin-Rus münâsebât-ı siyâsiyyesidir ki son günlerde gāyet merâk-engîz bir safhaya dâhil olmakta ve muhârebe emâreleri ibrâz etmektedir. Anlaşılan (Şark hırsızları hey'et-i siyâsiyyesi) sû'-i kasdını memleket-i âsmânîden* dahi esirgemek istemiyor. Çin-Rus münâsebâtı, şarkın en büyük imparatorluğu ve dünyânın en kalabalık bir pâdişâhlığı olan bu memlekette dâhilî ihtilâller başlayalı beri zuhûra gelmiş ve kendisini bir hayât-ı medeniyye ihrâzına azm etmiş olan – vaktiyle milel-i garbiyyenin olduğu gibi şimdi de– milel-i şarkiyyenin düşman-ı bî-emânı vaz'iyetine koyan Rusya Çin'de bir takım entrikalar çevirmeye başlamıştır. Geçen sene Çin memleketini gāyet müşkilâtlı bir zamanda yakalayarak Moğolistan'a muhtâriyet verdirmesiyle mukaddime hâzırlamış, bu kere dahi nev-îcâd Moğolistan Hânlığıyla akd etmiş olduğu i'tilâfnâmesiyle tahkîm-i mevki' etmek istemiştir. Ber-vech-i âtî derc ettiğimiz işbu i'tilâfnâmenin mevâddından doğrudan doğruya Moğolistan'ın Rusya himâyesi altına duhûlü ve aynı zamanda Çin Devleti'ne müstakbelen büyük bir tehlike-i siyâsiyye hâzırlanmakta olduğu anlaşılıyor.

İşte 1912 senesi 21 Teşrînievvel târîhli akd olunan **Rusya-Moğolistan İ'tilâfnâmesi'nin metni:**

"Bütün Moğol milletinin kendi memleketinin târîhen te'essüs etmiş olan husûsiyyâtını muhâfaza eylemek ârzû-yı umûmîsi üzere Çin asâkir ve hükkâmı Moğolistan arâzîsinden koğularak, (Cebzun-Damba-Hotohta) bütün Moğol milletinin hükümdârı i'lân edildi. Bu sûretle Moğolistan'ın Çin ile olan münâsebât-ı kadîmesi münkatı' oldu. Husûsât-ı ânifeye ve aynı zamanda dahi Rus ve Moğol milletleri miyânında eskiden beri mevcûd olan meveddet-i mütekābileye ve Rus-Moğol ticâret-i mütekābilesinin tâbi' olacağı intizâm ve kavânînin kat'î sûrette ta'yîn edilmesi lüzûmuna nazaran Rusya Hükûmet-i İmparatoriyyesi'nin vermiş olduğu salâhiyetle, sarây müşâvir-i hakīkīlerinden İvan Korostofsef ve Moğol milletinin hükümdârı, hey'et-i hükûmeti ve Moğol hânlarının tevkîli üzerine: Moğol hey'et-i nüzzârının reisi ve 10.000 alemin hâmisi (Sayin-Nevin-Hân Namnan-Sörün), salâhiyet-i kâmile ile dâhiliye nâzırı (Çin-Süzüktü-Sin-Van Lama Serin-Çimit); (Erdeni-Daysin-Van-Han) rütbesinde (Dorçejihan); Harbiye nâzırı (Erdeni-Dalay-Sezyun-Van Humbo Sörün); Maliye Nâzırı (Toşeto-Sezbo-Van Çak-Dorcab) ve adliye nâzırı (Erdeni-Sezyon-Van Namsarây) âtîdeki mevâd üzerine akd-i i'tilâf eylediler.

1- Moğolistan İdâre-i Mümtâzesi'nin te'mîn-i muhâfazası, Moğolistan millî asker ihzâr edeceği, Çin asâkiri Moğolistan'da bırakılmayacağı, Moğolistan arâzîsinin Çinliler tarafından isti'mâr edilmeyeceği için Rusya Hükûmet-i İmparatoriyyesi Moğolistan'a yardım edecektir.

2- Moğol hükümdârı ve Moğol Hükûmeti Rusya teba'ası ve Rusya ticaretine sâbıkı vechile kendi mülkiyetlerinde olan arâzîden istifâde etmelerine müsâ'ade eyledikleri gibi, işbu mukāvelenâmeye zamîme olan raporda zikr olunan bil-cümle imtiyâzât-ı mahsûsayı dahi te'mîn edeceklerdir.

Rusya teba'asının istifâde etmekte oldukları imtiyâzât ve hukūk fevkinde diğer bir devlet teba'asına bir türlü imtiyâzât verilemeyeceği de kendiliğinden âşikârdır.

3- İleride Moğol Hükûmeti Çin veyâhûd diğer devletlerle te'sîs-i münâsebât edecek olursa sonradan akd olunacak muahedeler Rus Devlet-i İmparatoriyyesi'nin müsâ'adesi inzimâm etmeyince işbu i'tilâfnâme ve raporu nakz edemezler.

4- İşbu i'tilâfnâme-i vidâdiyye imzâ edildiği günden i'tibâren mahall-i tatbîka vaz' olunacaktır.

İ'tilâfnâmeye zamîmeten tanzîm olunup da tarafeyn murahhasları tarafından imzâ olunan Rusya teba'asının Moğolistan'daki hukūk ve imtiyâzât-ı mahsûsalarını mübeyyin olan raporun bir sûreti de yakında neşr olunacaktır.

[* * *].

Daha Nisan'ın 13'nde idi ki Rusya Hariciye nâzırı Duma muvâcehesinde vermiş olduğu beyânâtında, Rusya diplomasisinin Çin Devleti'nden Moğolistan istiklâlinin kabûl ve tasdikini taleb cihetine ma'tûf olduğu anlaşılıyordu. Hâriciye nâzırının işbu beyânâtından anlaşıldığı sûretle Rusya Çin'den esâsen üç şey istiyordu: Moğolistan'da Çin idâresinin te'sîsinden sarf-ı nazar eylemek, oradaki Çin asâkirini kaldırmak, Moğolistan arâzîsinde Çin teba'asının isti'mârını men' etmek.

Bit-tabi' Çin Hükûmeti işbu metâlibi reddeyledi. Moğollar da Çin'de te'essüs eden hükûmet-i cumhûriyyeyi tanımadılar, isyân ederek Çinlileri koğdular, i'lân-ı istiklâl eylediler. Şimdi işbu i'tilâfnâme i'lân edilince Çin Hükûmeti tehlikeyi takdîr ederek kendi hukūk-ı hâkimiyyetini müdâfaa etmek üzere teşebbüsâta germî verdi ve artık Moğolistan mes'elesi Rus ve Çin süngüleriyle halledileceğini muhtemel görerek tedâbîr-i askeriyyeye başladı.

* Çinliler kendi memleketlerini vatan-ı semâvî addettikleri gibi, imparatorlarını da veledü's-semâ i'tikād ederler.

Gazetelerin verdiği ma'lûmâta nazaran Rusya hududuna sevk edilmek üzere 500 bin Çin askeri taht-ı silâha alınıyor ve her tarafta Rusya aleyhine mitingler teşkîl olunup küllîyetli iâneler toplanıyor ve gönüllüler kayd olunuyor. Diğer taraftan Ruslara karşı Japonya ile Çin devleteyn-i şarkiyyesinin dahi akd-i ittifâk-ı askerî etmiş olduklarına âid bir havâdis çıkmıştır ki bu havâdis Petersburg mehâfil-i siyâsiyyesini düşündürmektedir.

Rusya diplomasisi şimdi Moğolistan'la akd etmiş olduğu i'tilâfnâmeyi Çin'e tasdîk ettirmek istiyor. Bu husûsa âid olmak üzere Pekin'den *Russkoye Slovo*'ya çekilmiş olan bir telgraf oldukça ma'nîdârdır. İşbu telgrafta deniliyor ki: Çin Hâriciye nâzırı Rusya sefîrinin memlekette Rus aleyhinde teşvîkātın artması hakkında almış olduğu bir muhtıra üzerine Rusya Sefârethânesi'ne gelip medîd bir mülâkāt netîcesinde, te'yîd edildiği vechile, Rus-Moğol İ'tilâfnâmesi'ne Çin için daha az mûcib-i tahkīr bir şekil verilmesi taht-ı karâra alınmıştır. İ'tilâfnâme-i mezkûr şekl-i matlûb üzere tahrîr olunduktan sonra Çin Hükûmeti'nce dahi tasdîk edilecekmiş. İşbu şekl-i tahrîr hakkında ısrâr eden Çin Hükûmeti mes'eleye bir şekl-i makbûl vererek efkâr-ı umûmiyyenin teskînine muvaffak olabileceğini ümîd etmektedir. Ma'amâfîh Ruslara karşı heyecân sükûnet-pezîr olamıyor. Gazeteler Moğolistan'ın Çin'e 722.000.000 lien [yuan] borcu olduğunu ve bu borcun da Ruslardan alınması lüzûmunu beyân ediyorlar.

Çin Hükûmeti (Kâlkān) kuvâ-yı askeriyyesine 15 bin asker daha ilâve eylemiş ve birinci, ikinci ve dördüncü fırkalara dahi Kâlkān'a gitmek üzere emr-i hafî vermiştir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

19 Aralık 1912 | 9 Muharrem 1331 | Perşembe | 6 Kânûnievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 223

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [1]

Tercümesi

"Ey iman eden kimseler, sebât gösteriniz, hem düşmanlarınızdan fazla bir sebât gösteriniz; dâima da muharebeye hazır bulununuz; bununla beraber, Allah'dan her zaman korkunuz ki felâh bulasınız."

* * *

Bu âyet-i celîle Âl-i İmrân Sûresi'nin sonundadır. (اصْبِرُوا) "ısbirû" (صَابِرُوا) "sâbirû" emirlerinin ne olduğunu iyice anlayabilmemiz için sabrın mâhiyet-i hakîkıyyesini düşünmemiz îcâb ediyor. (وَالْعَصْر) "Ve'l-Asr" Sûre-i şerîfesini tefsîr ederken de söylemiştik: İnsan için en büyük fazilet sabırdır. Melekât-ı ahlâkıyyenin hiç biri, bu meleke-i fâzıla ile boy ölçüşemez. Onun için Kitâbullah'da sabır kadar çok zikredilen, sabır kadar sık emr olunan bir seciye daha yoktur. Sahâbe-i Kirâm radıyallahu anhüm Efendilerimizden hiç birinin Sûre-i Asr'ı okumadan arkadaşına vedâ' etmediği ma'lûmdur. Bunun hikmeti de insanın hüsrandan yakayı kurtarabilmesi için hakka, sabra dört el ile sarılmaktan başka çare olmadığını birbirine ihtâr etmektir.

İyi ama sabır nedir? Heyhât! Biz müslümanlar sabır kelime-i kudsiyyesinin medlûlüne sahip olmak şöyle dursun, vâkıf bile değiliz! Evet, sabır lafzı anıldığı gibi, zihnimizi meskenete, mezellete yakın bir mefhûm kaplar. Bize göre sabır sûret-i mutlakada "katlanmak" demektir. Neye katlanmak? Her şeye... Daha doğrusu katlanılmayacak şeylere! Meselâ zelîl olmaya, hakāret görmeye, dövülmeye, sövülmeye; hülâsa şeref-i insâniyetimizi lekeleyecek musîbetlerin hepsine.

Aman yarabbî! Kur'an ne söylüyor, biz ne anlıyoruz! Sabır katlanmak değil, göğüs germek demektir. Neye göğüs germek? Evet sonunda, katlanılmayacak acılara katlanmak ıztırârına mahkûm olmamak için, önceden her türlü şedâide, her türlü mezâhime mertçesine, insancasına göğüs germek. Allah yolunda, hak yolunda, din uğrunda, millet uğrunda rahatını, uykusunu, malını, canını feda edivermek yok mu? İşte sabır budur. Yoksa, bu fedâkârlıkların semtine yanaşmayarak miskin miskin oturmak; sonra da hissesine düşecek rüsvâlığı "Kader böyle imiş! Tahammül etmeli..." diye hazma çalışmak, hiç bir zaman sabır ile te'lif olunamaz.

Ne hâcet! Zemahşerî gibi ekâbir-i müfessirîn, sabra "tekâlîf-i şer'iyyeyi hakkıyle edâ etmek" ma'nâsını veriyorlar. Öyle ya, teklîf külfet maddesinden geldiği için, şerîatin bütün tekâlîfi ufak, büyük birer fedâkârlık ihtiyârını istilzâm eder. Lâkin bir kere, o fedâkârlığın kabûlü yüzünden elde edilecek saadeti; bir kere de terki dolayısıyle baş gösterecek felâketi düşünmeli!

[262] Şerîatin en birinci teklîfi ilim değil midir? Pek a'lâ! Tahsîl-i ilim için az fedâkârlık, yani az sabır mı ister! Lâkin evvelâ ilmin, gerek bugünkü hayât-ı fânîde te'mîn eylediği menâfii, gerek yarınki ömr-i câvidânîde vereceği mevkii düşünürsek; sonra cehâletin hem dünyada, hem ukbâda ne büyük bir hacâlet, ne yaman bir rezâlet olduğunu gözümüzün önüne getirirsek: Dinin o teklîfini külfet-i mahz olsa bile yine bin can ile kabul etmemiz lâzım gelmez mi?

İşte sabır demek ulûm-ı nâfiayı tahsîl için her türlü sıkıntıya tahammül etmek demektir; yoksa cehâletin sürükleyip getireceği mülevvesât içinde boğulup gitmek değildir!

Son zamanlarda Müslümanlığı ya büsbütün ortadan kaldırmak yahud ötesini beri ederek şerîatte bir teceddüd husûle getirmek isteyenler türedi. Biz bu adamların söylediklerini işittik; yazdıklarını okuduk. "Dini kaldırmalı!" diyenlerin dünyadan; "Teceddüd husûle getirmeli" fikrini besleyenlerin de dinden alabildiğine gâfil olduklarına iman ettik.

Evet, bu adamlar milyonlarca halkın hissiyâtına, harekâtına hâkim olan rûh-ı ezelîyi görmeyecek kadar gaflet göstermeselerdi: Dini kaldırmanın ne lüzûmunu, ne de imkânını tasavvur edemezlerdi. Kezâlik şerîatin hüviyet-i hakîkıyyesine dâir azıcık ma'lûmât edinmiş olsalardı: Dine yeni-

[1] Âl-i İmran 3/200.

lik sokmak şöyle dursun, onun en eski yani en sahîh şekline rücû' etmek ihtiyâc-ı mübremini gözleriyle görürlerdi.

İşte onların bu gafleti, bu cehâleti de hep deminden beri anlatmak istediğimiz seciye-i mübâreke-i sabrın fıkdânındandır. Öyle ya, demek ki bu adamlar ne milleti tedkîk edecek, ne de şerîati anlayacak kadar fedâkârlık gösteremeyecek, ne de şerîati anlayacak kadar fedâkârlık göstereme-mişler!

Bir zamandan beridir, dillerde "karakter" sözü dolaşıp gidiyor. "Azim, sebât, seciye, metânet" gibi elfâz ile tercüme edilen bu kelimenin tam mukābili "sabır"dır. Öyle ise artık bu ümmete Alman, İngiliz, Fransız milletlerinin ahlâkıyle mütehallik olmayı tavsiyeden vaz geçelim de ona ma'âlî-i İslâmiyyeyi öğretmeye çalışalım.

En büyük, en metîn ahlâk-ı hakīkī müslümanlarda; en müebbed desâtîr-i ahlâkıyye ise hakīkī Müslümanlık'tadır. (وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ)[1] tarzındaki tekrîm-i ilâhîye mazhar olan Resûl-i Muhterem sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz secâyâ-yı fâzılanın bir timsâl-i fevka'l-hayâli idi. O Zât-ı Akdes'in mekteb-i terbiyyetinde yetişen Ashâb-ı Kirâm'ın da nasıl kâmil, nasıl mükemmel birer insan oldukları hepimizin ma'lûmudur. Bu hakīkatleri yalnız bizim kitaplar yazmıyor; Frenklerin oldukça insaflıları da i'tirâf ediyor; "Gündüzün bütün mâ-melekini kapısına gelen muhtaçlara veren Muhammed'in akşama tek hurmadan başka yiyeceği kalmamıştı. Onu da en son gelen fakīre tasadduk ederek geceyi Âişe (rd) ile birlikte aç olarak geçirdi" diyor.

Sadedimize dönelim: Âyet-i celîle bizi sabra da'vet ediyor; hem de düşmanlarımızın göstereceğine kat kat fâik bir sabra da'vet ediyor. Biz şimdiye kadar Kur'an'daki evâmir-i ilâhiyyeyi dinlemiş, muktezâsınca hareket etmiş olaydık, bugün mâzîmizi hasretle yâd etmezdik; nâmûs-ı dîni, nâmûs-ı şerîati düşmanın murdâr ayaklarına çiğnetmezdik; işte (رَابِطُوا) "harbe hazır bulununuz", [2](وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) "düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız" tarzındaki açık, kat'î emirlere kulak vermediğimiz için, bütün âlem-i İslâm bir sahne-i kıtâl oldu.

Evet, kuvvet hazırlamak hayli fedâkârlık ihtiyârına mütevakkıf idi, hâlâ da öyledir. Lâkin o kuvveti elde etmek için ne kadar külfetler, ne kadar zahmetler varsa biz hepsini iktihâm edecek, hepsine göğüs gerecek idik.

Zîrâ Kur'an'ın emrettiği sabır işte o idi. Yoksa vatan-ı İslâm'ın şu elîm felâketi karşısında kulaklarımızı sarkıtıp oturmak değil!

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْراً وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ [3]

Mehmed Âkif

EDEBİYÂT

Tesellî-i âtî

Âtî bize mechûl… Evet, âtî bize gerçi
Bir umk-ı adem, bir ebedî leyle-i hîçî,
Bir leyl-i mukassî gibi muzlimse de; lâkin
Ondan bize bir fecr-i emel doğması mümkün...
Âtî bizim üşkûfe-i âmâlimizi hep
Bir fecr-i ziyâ-bâr ile tâbân ve müzehheb,
Handân-ı tarâb etsin, evet, belki de me'mûl;
Yırtılsın, açılsın evet o setre-i mechûl…
Me'mûl… Fakat, o doğacak fecr-i münîrin
Envâr-ı füyûzâtı, senin şu'le-i fikrin.
Sensiz doğamaz ufk-ı emelden bize bir şey.
Son lem'a-i ümmîdisin ey nesl-i cedîd, ey
Şübbân-ı vatan! Sen şu bakāyâ-yı izâmın;
Titrer sana ervâhı o ecdâd-ı izâmın.
Hak'tan bize ey parlayacak lem'a-i kudsî!
Sensin evet ancak şu zılâl-ı gam ü ye'si
[263] *Sensin silecek, kaldıracak nâsiyelerden;*
Ferdâ-yı ümîdin bize bir revzenisin sen.
Bir bak bütün enzâr-ı teveccüh sana ma'tûf…
Her şey sana.. Peymâne-i irfânına meshûf..
Ey medresenin hücre-i tazyîki içinde
Mahkûm-ı atâlet kalan ey nesl-i güzîde!
Bu millete sen meş'al-i irşâd olacaksın
Bu millete sen melce'-i imdâd olacaksın;
Sen meskeneti, gafleti artık atacaksın;
Dînin bize emrettiğini anlatacaksın;
Fikr-i medenîyi bize telkīn edeceksin;
Sen milletin âtîsini te'mîn edeceksin.
Halk rûh-ı diyânetten uzaklaşmış, onun kalk,
Hangi harekâtı uyuyor dînine bir bak!
Göster ona sen hikmet-i teşrî'ini dînin,
Eşkâl-i hakīkıyyesini dîn-i mübînin.
Bir bak ne görürsün: O müsülman geçinenler
Bir kitle-i cehl ü asabiyyet.. ve serâser
Bir acz ü sefâlet yığını: Ağlanacak hâl..
Doymak, uyumak, onlar için gāye-i âmâl.
Dînin yalınız ismini duymuş, o kadarcık;
Bir bilgisi yok dînine, dünyâsına lâyık.
Göster ona dînin ne demek olduğunu sen;
Göstermek onu boynuna borçtur; bu vazîfen
Bilsen ne büyüktür, ne mukaddes ve ne 'âlî!..
Şu âlem-i İslâm'a biraz fikr-i te'âlî,
Fikr-i medeniyyet verebilse yine kâfî:
Noksânının ikmâl ve telâfîsine kâfî
Bir duygu demektir; verebilsen sen o hisle
Bir rûh-ı teyakkuz ona, o kitle-i cehle
Te'mîn ediyorsun demek âtîyi; fakat sen
Bu gāye-i ulviyyeyi ta'kīb edeceksen
Evhâm ü hayâlât ile imhâ-yı tefekkür,
İmrâr-ı hayat etmeyecek; fikr-i tenevvür
Peydâ edeceksin. Bize bu dîn-i mübînin
İ'lâsı için, bak senin eslâf-ı güzînin
Binlerce eserler yazarak eylemiş ithâf,
Elbet onu görsün, okusunlar diye ahlâf.
Sen hâşiye-i mantık ile uğraşıyorken,
Bir gāye-i mechûle peşinde koşuyorken,
Bizde ne kadar eski ve nâfi' âsâr
Varsa okumuş onları müsteşrıklar.

[1] Kalem, 68/4.
[2] Enfâl. 8/60.
[3] Bakara, 2/250.

Sen onları tedkīka koyul; onları öğren;
Şu memleket ü millete nâfi' ne kadar fen
Varsa onu tahsîle çalış, Çîn'e kadar git;
Aç, fecr-i dimâğınla şu zulmetleri mahv et!
Kaldır şu zavallı vatanı düşdüğü yerden.
Garbın oku, âsâr-ı terakkīsini, öğren,
Öğren, çalış artık bugün, âtî sana mevdû'
Bil, hepsi, senin sa'yine, irfânına mevdû'!..

Konya
İbni Hâzım Naim

Ictimâî derdlerimizden:

KEYFİNE BAK!

Kardeşim Aksekili Ahmed Hamdi'ye

Şekerli bir… Çınaraltı… bir aldık, aylıkçı!...
– Hasan şu tavlayı ver, bak demin yenildi Hacı..
– Evet, onun "zarı" bilmem ki hep bozuk gidiyor!
Bugün de beş kere "mars" oldu pek merâk ediyor.
– Neden merâk edeyim? Boşboğaz…
– Yalan mı Hacım?!..
– Getir şu tavlayı dırlanma haydi, çünkü açım!..
Oyun bu.. daldı mı insan yemek, memek nerede?...
Tamâm otuz senelik bir oyunculuk serde
Olunca; böyle olur.
– Şübhesiz..
– Beyim buyurun
– Hasan değiştiriver, zar kırık bununla oyun
Olur mu?..
– Sahi kırıkmış!..
– Ne dersin Osman Bey?..
– ?...
– Ayol bugün ne kadar çok düşündünüz..
– Hâ… şey…
Sabahleyinki havâdis biraz biçimsizdi…
Canım sıkıldı da..
– Lâkin düşündüğün şimdi,
Tuhaf değil mi? Tabî'î cerîdedir, dolacak!
Çatalca nerde, bizim kahve nerde! Keyfine bak…

Emin Hâki

* * *

[264] ## FELSEFE

AVRUPA ULEMÂSININ SUÂLİNE CEVÂB

–221'den mâba'd–

Şurası da muhakkaktır ki nev'-i insanın meşhûdumuz olan bu âlemde zuhûru şu mahlûkātın tekevvün ve teşekkülünden sonradır, bununla beraber mevcûdâtın efdali, hilkaten, tab'an, maddeten, ma'nen onlara müreccah olduğuna da şübhe etmemelidir. Hem de muktezâ-yı kānûn-ı tekâmül zirve-i kemâle irtikā etmek cihetinden de ekmel ve etemdir. Çünkü zâhiren cirm-i sağīr olan bu mahlûk, hakīkatte âlem-i kebîrdir.

İnsan, mecmû'a-i garâ'ib, câmi'u'l-ezdâd, secâyâ-yı kudsiyye ve hasâ'il-i behîmiyyenin merkezi, hayr u şerrin mahall-i sudûru, ünsiyet ve vahşetin menba'ıdır. Binâenaleyh insan her ne kadar tab'an medenî olarak halk olunmuş ise de hayvâniyeti muktezâsı kānûn-ı tabî'îye tâbi' olması zarûrîdir. Şu hâlde nev'-i beşeri şerden, fenâlıktan men' edecek bir sâik bulunmazsa kendi başına hazîz-i zilletten, dereke-i vahşetten evc-i izzete, zirve-i bâlâ-yı sa'âdete urûc etmeye kādir olamaz. Hâlbuki insanlar bidâyet-i hilkatte tıbkı hayvânât ve behâ'im-i sâire gibi vahşet halinde idi: Vücûdu üryân, siyâb-ı gafleti iktisâ etmiş, refâkatine cehl ü amâyı almış, sabah ve akşam geziyor, bitmek tükenmek bilmeyen sahrâlarda dolaşıyor; hakāik-ı eşyâyı anlamaz, iyiyi kötüyü fark etmez, şehevât-ı nefsâniyyeye mağlûb olmuş, o nereye çekerse oraya gidiyor; geceyi gündüzü yalnız güneşin tulû' ve gurûbundan anlar; uyku nedir, anlamaz, yemek, içmek, kalkmak, oturmak ne gibi şeyler olduğunu idrâk etmezdi.

Küre-i arzın mevâki'-i muhtelifesinde dolaşıyor, müteaddid yerlerde geziyor, ma'a hâzâ nerede gezdiğini, kendisinin ne olduğunu, nerede bulunduğunu da idrâk edemezdi. Evet, denizleri, kuşları ve sâir hayvânât-ı vahşiyyeyi müşâhede ediyordu. Fakat mâhiyet cihetinden hayvânât ile nebâtât, nebâtât ile cemâdât, cemâdât ile insan arasında hiçbir fark göremiyordu.

Acaba insan o devirlerde şu fezâ-i nâ-mütenâhîde her gece gözlerine görünen bî-nihâye ecrâm-ı ulviyyenin teşkîl etmiş olduğu o manzara-i acîbeyi gördüğü vakit hayâlinde bir şey mi tasavvur ederdi? Yâhûd kamerin hilâl sûretinde başlayıp tekâmül ederek bedir hâline, bundan sonra bit-tenâkus tekrar evvelki hey'etine avdet etmesi nazar-ı dikkatini mi celb ederdi? Yoksa husûf ve küsûf hakkında im'ân-ı nazar edip bunların mâhiyetini mi tasavvur ederdi? Hayır, hayır! Bunların hiç birisi onun hayâlinden geçmezdi. Şu hâlde o vakit insan hangi şeyi tasavvur ediyor, ne gibi bir mes'ele üzerinde tefekkür ediyordu? O zaman insan kendisinde olan açlık beliyyesini def' etmek için her tesâdüf ettiği hayvânât-ı za'îfeyi parçalayıp yemekten başka bir şey düşünmüyor, kendisinden kavî olanların karnına girmemek için firâr etmek, onların pençesinden gizlenmek için mağaralara, ağaç koğuklarına ilticâ etmekten başka bir şey tefekkür etmiyordu. Tasavvur ve tefekkürü yalnız bunlarda değildi, belki bununla beraber şehevât-ı nefsâniyyesi galebe ettiği gibi teskîn-i şehvet için tesâdüf ettiği kimseler ile akd-i mu'ârefe etmeyi de tasavvurdan çıkarmazdı. Hâsılı ihtiyâcât-ı hayvâniyyeyi kazâ, şehevât-ı nefsâniyyesinin emrini îfâ etmek için yapabildiği her şeyi icrâda tekâsül göstermezdi. Hattâ bu uğurda öz kardeşini bile katl edip parçalamaktan çekinmezdi.

Mâdem ki iş bu merkezde idi, o hâlde âlem-i insâniyyetin emr-i maâşında tarîk-ı müstakīme hidâyet, hayâtını ihlâl edecek avârızdan siyânet, her umûr ve husûsta, vazîfe-i ta'lîmiyyede en doğru usûle irşâd, kendisinin hayvânât-ı sâire üzerine rüchânını beyân edecek –kānûn-ı tabîatten başka– diğer bir kānûna muhtâc olduğu bilâ-şübhe tahakkuk ediyor. Çünkü insan hayvan olduğu cihetle daima hevâsına ittibâ', te'âtî-i hîle, kizb, zulüm, te'addî gibi ahlâk-ı mezmûmeye meyyâldir. Binâenaleyh insan başıboş bırakılacak olursa hâl-i vahşetten ebediyyen ayrılamaz. Lâkin kendisi için menfa'atli olan şeylere hidâyet edecek bir hâdî,

savâb olanları gösterecek bir mürşid hâsıl olursa secâyâ-yı kudsiyyesinin fezâ'il-i ihtirâsât-ı behîmiyyesi üzerine galebe etmesiyle derecât-ı medeniyyenin zirve-i bâlâsına irtikā edeceği muhakkaktır.

Akıl ve şu'ûru yerinde olan her ferd bu mesrûdâttan bilâ-şübhe anlar ki: insan için hâl-i hâzırda görmekte olduğumuz bu kadar terakkıyât-ı azîme, gün be-gün meşhûdumuz olan iktişâfât-ı hakīkıyye, ukūl-i beşeri hayretler içinde bırakan bunca ihtirâ'ât, insanı sâir envâ'-ı hayvânât üzerine mümtâz kılan sâni'-i muhtârın âsâr-ı bedî'asını idrâk etmek meziyeti, ancak kānûn-ı tabîatin fevkinde bir kānûn, onun gayrı bir sâ'ik ile husûle gelebilir. İşte bu kānûna hükemâ kānûn-ı medenî, ehl-i şer' de dîn diyorlar.

Bu kānûn-ı medenî ve dînîyi te'sîs etmek için de Fâ'il-i Muhtâr hazretleri; beşeriyetin sa'âdet ve selâmeti için çalışacak, vefret-i akl, cevdet-i fikr, hüsn-i tasavvur ile bulunduğu asrın insanlarına fâ'ik olduğu gibi, hiss-i vicdânî, ittibâ'-ı hak, iltizâm-ı hakīkatte de onlara rüchânı olan bir takım kimseleri ihtiyâr eyledi.

İşte bu ricâl-i kirâm kendilerinde olan iktidâr, kendilerine mahsûs isti'dâd ile mütenâsib olan sâdık hisleri, doğru fikirleri, ta'bîr-i diğerle onlara bahş edilen vahy-i ilâhî, ilhâm-ı rabbânî mikdârınca, nev'-i beşeri zaman ve mekânın îcâbı, hâl ve maslahatın iktizâ ettiği **[265]** şeylere sevk ve irşâd ile onları tedrîcen hâl-i vahşetten tahlîs ederek görmekte olduğumuz şu hâl-i makbûle, ahlâk-ı kâmile-i müstahseneye îsâl ettiler.

Bu ricâl-i kirâm hazerâtının her birisine ıstılâh-ı hükemâda mü'essis-i medeniyyet, lisân-ı şer'de nebî ıtlâk olunur. Binâen alâ zâlik şu hakīkat de tezâhür ediyor ki: Fen ile şer' yek-diğerine mukārindir, yek-diğerinden iftirâk edemez. Hem şerîat fünûn-ı şettâ mecmû'ası olduğu gibi fünûndan tahallüf de etmez, fen ise bundan ancak bir şu'bedir.

Meselâ: Insanları tarîk-ı hidâyete sevk, onlara medeniyeti te'sîs ve ta'lîm etmek için gelen nebî ve mü'essis-i evvelin îfâ etmeye çalıştığı en birinci vazîfe insanları üryân, her tarafı açık olarak yeryüzünde dolaşmaktan men', hayvânât-ı sâire gibi tesâdüf ettikleri her şeyi yemekten nehy etmek olmuş ve bu husûsta son derece sarf-ı gayret ederek onları velevki ağaç yapraklarıyla olsun tesettüre, yine o yapraklardan ekl ettirmeye kādir olabilmiştir. Zîrâ o zaman hiç şübhe yok ki cem'iyet-i beşeriyye levâzımât-ı medeniyye ve zarûriyât-ı insâniyyenin cümlesinden mahrûm bulunuyorlardı. O zaman fabrikalar yok, sanâyi' ve ticâret ma'lûm değil ki çuha, keten ve mensûcât-ı sâireden elbise yapmakla emretsin!

Bundan sonra mürûr-ı zaman ile efkâr tevessü' ederek insanlarda ta'lîm ve ta'allüme kābiliyet hâsıl oluyor, umûr-ı haseneyi ma'rifet, menâfi'i fehm etmeye kesb-i isti'dâd ediyorlar.

Bunun üzerine gelen ikinci nebî –ki bunun gelmesine âlem-i insânîde ihtiyâc görünüyor– kendisinden evvel geçen nebînin vaz' ettiği kānûnu tevsî', evvelâ idrâk etmekten âciz oldukları umûru onlara ta'lîm, onların anlamaları için sarf edeceği sözleri evvelkilerden daha vâsi' bir sûrette telkīn ediyordu. Bu nebînin devrinde bulunan insanlar o dereceye irtikā ediyorlar ki nebiyy-i evvelin ümmetinin bulunduğu hâl-i vahşeti tahattur ettikçe istihzâ ile gülmekten kendilerini alamazlardı. Çünkü tekemmülât-ı arziyye, terakkıyât-ı zamâniyyeden fikirlerde hâsıl olan intibâh nebiyy-i sânînin birçok ahkâmı teblîğ ve telkīn etmesine müsâ'ade ediyordu.

Bundan sonra geçen müddet zarfında efkâr-ı beşer daha ziyâde tevessü' etmesiyle nebiyy-i diğerin gelmesine intizâr olunuyor. Bu zaman gelen nebî –idrâk-ı beşerin za'fı sebebiyle– evvelki nebîlerin teblîğe muvaffak olamadıkları birçok ahkâmı teblîğ ederek insanları daha ziyâde irşâda muvaffak oluyor. Ma'a hâzâ bu enbiyâ-i kirâmdan her birerlerinin zamanında kendilerine teblîğ edilen ahkâmı telakkī etmek için fikirlerinde kābiliyet ve isti'dâd olmayan kimseler yok değildi. Bunlar teblîğ edilen ahkâmı kabûl etmeyerek zillet ve vahşeti hoş görüyor, inâd ve temerrüdden mücânebet etmiyorlardı. İşte sahâ'if-i târîhiyye ve kütüb-i mukaddesede küffâr nâmı verilen kimseler bunlardır.

Daha bir zaman geçtikten sonra gelen dördüncü bir nebî ile artık âlem tenevvür ediyor, bu nebî insanlara hayvânâtı taksîm edip bir kısmını binmeye, diğer kısmını yemeye ayırdığı gibi muzır olanların öldürülmesini, bunlardan hiçbir şeye yaramayanların da kendi hallerine bırakılmalarını emrediyor..

İşte şu tertîb üzere birbirini müteâkib nebîler gelerek nev'-i beşeri tedrîcen meşhûdumuz olan terekkiyât-ı azîmeye îsâl ettiler.

Vaktâ ki Hazret-i Mûsâ'nın kudümüyle sâha-i dünyâ teşerrüf etti. Dâire-i temeddün evvelki peygamberlerin zamanına nisbetle pek ziyâde tevessü', cem'iyet-i mütemeddinenin efrâdı da tekessür etti. Medeniyet, intizâm terakkī ederek ticâretler, san'atlar meydana geldiği gibi, Hazret-i Îsâ zamanında da bittabi' daha ziyâde ileri gitti. Şu hâlde denebilir ki bu nebîlerin zamanı evvelkilere kıyâs olunmaz derecede mütefevvik idi. Ma'amâfîh bu sûretle terakkī evvelki nebînin nâkıs olduğunu iktizâ etmediği gibi onun şerefini de ihlâl etmez. Çünkü yukarıda da söylediğimiz vechile enbiyâ-yı izâm hazerâtı insanların kuvve-i akliyye ve derece-i tefehhümüne münâsib olan ahkâmdan başkasını teblîğ etmiyorlardı. Kezâlik bir peygamberin zamanında bir şeyin emri yahud nehyi ihmâl edilip de ondan sonra gelen peygamberin onu nazar-ı dikkate alması nebiyy-i evvelin zamanında o şeyin mübâh, yahud harâm olduğuna haml etmek de doğru değildir. Şu hâlde bunu neye haml edeceğiz diyeceksiniz değil mi?

Evet, nebiyy-i evvelin o mevâd hakkında hiçbir şey söylememesi, o zaman ondan daha ehem bir şeyin teblîği, zarar ve ziyân cihetinden ondan daha büyük bir maddenin def'i ile meşgūl olmasından nâşîdir. –mâba'di var–

Mütercimi: Aksekili
Ahmed Hamdi

MAKĀLÂT

Muhâvere

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA

–ikinci muhâvereden mâba'd–

Tefsîrde İbni Abbâs'tan rivâyet olunan şeye gelince:

Zâten bunun pek çokları mevzû'dur, sahîh değildir. Çünkü bu, Kelbî, Süddî, Mukātil bin Süleyman gibi hadîs vaz' etmeyi kendilerine iş edinen kezzâbîn, vazzâ'în tarîkıyla mervîdir. Bunu Hâfız Süyûtî zikr ettiği gibi Şeyhü'l-İslâm İbni Teymiye de ondan evvel söylemiştir. Belki İmâm Ahmed bin Hanbel'in –rahmetu'llâh– (ثلاثة كتب ليس لها أصل؟ المغازى، والملاحم) kavlinden yegâne maksad, bu gibi yalancıların İbni Abbâs'tan ettikleri rivâyet, naklettikleri tefsîrdir.

Bazı muhaddisîn de; Ahmed bin Hanbel bu sözüyle içinde kasas ve hikâyât **[266]** ziyâde, nâkılinde adâlet mefkūd bulunmasından dolayı gayr-ı mu'temed olan şu ma'ânî-i selâsedeki kütüb-i mahsûsayı murâd ediyor diyerek bunların tefsîrini de bu kabîlden zikr ettiler. Hattâ Kelbî'nin tefsîri hakkında Ahmed bin Hanbel'den (من اوله الى آخره كذب لا يحل النظر فيه) dediğini de naklediyorlar. Sonra yine diyorlar ki tefsîrinde ehâdîs-i mevzû'a nakleden müfessirlerin tefsîrinin adem-i mevsûkiyyeti bil-me'sûr sâbittir; Sa'lebî, Vâhidî, Zemahşerî, Beyzâvî'nin tefsîrleri de bu kabîldendir.

Kur'ân'ı hurûf ile tefsîr hakkında nakil sâbit olmadığını muhaddisîn-i kirâm hazerâtı kütüb-i mevzû'âtta merfû'an beyân ederek bunu, millet-i İslâmiyyede fiten ve fesâd vâki' olduktan sonra mübtedi'anın vaz' ettiği şeylerle temsîl ettiler.

Meselâ: "Ha-mim-ayın-sin-kaf" nazm-ı celîlinin tefsîrinde "Ha" Ali ile Muâviye'nin muhârebesine "mim", Mervânîlerin "ayın" Abbâsîlerin, "sin" Süfyânîlerin velâyetine; "kaf" da Mehdî'nin kudretine işârettir dediler.

Bir de "ayın" azâbu'llâh, "sin" sünnet ve cemâ'at, "kaf" da âhir-i zamanda çıkacak olan fenâ bir kavimdir dediler. Ulemâ diyor ki: Bunun hepsi mevzû'dur, bâtıldır.

Rivâyeten bâtıl olduğunda bu kadarla iktifâ ederiz. Dirâyeten bâtıl olduğuna gelince: Maktû' olan hadîsin delâleti nasıl sahîh olabilir? Bu delâlet için ma'rûf olan ne bir had vardır, ne de resm. Zîrâ her bir harf; o harflerin bulunduğu her hangi kelimeden olursa olsun alınmak mümkündür. Çünkü bunları ahz etmek için ne vaz'î, ne aklî, ne de tab'î hiçbir kāide yoktur. Bu sûrette bu harflerle îmân üzerine istidlâl olunduğu gibi küfür üzerine istidlâl etmek de sahîh olur. Bazen felâha bazen de hüsrâna işâret olunur. İşte görüyorsun ki bu kabîl şeyler, *Kur'ân*'ın onlardan münezzeh olması vâcib olan hezeyândandır.

Mukallid: –Bu îzâhâtı hem güzel yaptın hem de isâbet ettin. Bundan sonra evâil-i süverdeki hurûftan hüküm çıkarmak için başka bir usûl daha vardır ki, o da şu hurûfları cem' ederek mecmû'undan yahud mükerreri ba'de'l-hazf geriye kalandan kelâm terkîb etmektir. Bu hurûfun mühmel yahud mu'ceminden bir takım umûr-ı gaybiyye istinbât eden insanlar vardır. Fakat ben bu husûsta sana karşı itâle-i kelâm etmek istemiyorum. Çünkü sen zannımın fevkinde vâsi' fikirli, geniş mütâlaalı bir müdekkik olduğun hissolunuyor. Binâenaleyh bu bâbda fikrin nedir?

Muhakkık:– Bu tarîk de evvelkiler gibi fâsiddir. Bunu anlatmak için Şâm'da tahaddüs eden bir vâkı'a-i latîfeyi zikr edeceğim ki o da şudur:

Bazı gulât-ı revâfız bu hurûftan mükerreri ba'de'l-hazf (صراط على حق نمسكه) cümlesini istinbât ederek bununla Hazret-i Ali radıyallâhu anhın risâlete Hazret-i Muhammed (sallâllahu aleyhi ve sellem)den ehak olduğunu istidlâl eder. Sonra bu cümle ile istidlâl edilmekte olan ma'ânî-i fesâdiyye ümerâ-yı askeriyyeden birinin sâmi'asına kadar gider. Bunu işitince artık ne yapacağını şaşırır, ortalık kendisine dar gelir. Kudret ve tâkati kalmaz. Bunun üzerine bir hîle ile bu cümleyi ehl-i sünnet mezhebine muvâfık bir tarza tahvîlini taleb ederse de buna çâre bulamaz. Bilâhare bunu bir zât bazı zekî ulemâya delâlet eder, o âlim-i fâzıl da ona şunu yazar:

"İşittim ki; bazı râfıza Kitâb-ı Mecîd'in evâili ile oynayarak kendi tahmîn ettiği gibi halt edip me'lûfunu tağyîr, ma'rûfunu tenkîr etmiş, sonra da bundan (صراط على حق نمسكه) ibâresini istinbât ederek bununla Ali radıyallâhu anh, risâlete Muhammed (sallâllahu aleyhi ve sellem)'den daha lâyıktır" fikr-i fâsidi, mu'tekad-ı kâsidi üzerine istidlâl etmiş.

Ona karşı cevâb olarak deriz ki: Ne zaman evâil-i süveri aramızda hüküm ittihâz edip de senin zu'm-ı fâsidin vechile onlardan bir takım hükümler istihrâc edecek olursak hiç şübhe yoktur ki daima evâil-i süver, eşirrâya karşı hıyâr-ı ümmete yardım eder, mutlaka ashâb-ı cennet ile ehl-i nâr beynini temyîz eder. İşte evâil-i süver! *Kur'ân*'a, ondaki fesâhat ve belâğata, i'câz ve beyâna muhâtab olanlara lisân-ı hâl ile söylüyor ki:

يحق لسامعك نصرطه ناصرطه مسك على حق
ما سعى لحق كنصرطه لطه كم سعى نصار حق

Bu istinbât Şîîler için kadîmdir, ancak onlardan mu'tedil olanlar bununla Ali'nin nübüvvete değil hilâfete ehak olduğunu istidlâl ediyorlar. Allâme-i Âlûsî de "Elif- lâm-mîm"in tefsîrinde şöyle diyor: "Zarâ'ifdendir ki bazı şîa bu hurûf ile Hazret-i Ali (kerremallâhu vechehû)'nun hilâfetine isti'nâs ettiler. Çünkü bunların mükerreri atıldıktan sonra geriye kalandan (صراط على حق نمسكه) ibâresi istihrâc olunmak mümkündür. Ey Sünnî! Sen de bu hurûflar ile bulunduğun mezhebi isti'nâs edebilirsin. Zîrâ bunlardan mükerrer atıldıktan sonra Şîîye hitâb ve onu tezkîr edecek bir şey çıkarmak mümkündür ki o da şudur: (طرق سمعك النصيحة) İşte bu, harf be-harf onların zikr ettiğinin mislidir. İstersen (صح طريقك مع السنة) dersin. Zannedersem bu daha iyi, daha latîftir"…!

Mukallid:– Bunu da iyi îzâh ettin! Ben zannetmem ki hesâb-ı cümeli bütün bütüne inkâr edesin. Zîrâ bu kadîm bir isti'mâldir. Ebî Âliye radıye anhdan rivâyet olunuyor: Bu zât hadîs-i Yehûd ile istidlâl ederek evâil-i süverin akvâmın müddet ve ecellerine delâlet ettiğini söylüyormuş. Hadîs-i Yehûd da şudur: Hazret-i Peygamber'in yanına Yahudiler geldiği gibi onlara yalnız "elif-lâm-mîm [yani] el-bakara"yı okudu. Onlar da hepsi bu kadar zannederek "müddeti yetmiş bir sene olan bir dîne nasıl dâhil oluruz" dediler. Hazret-i Peygamber tebessüm etti. Dediler ki başka var mı? Peygamber dedi ki "elif-lam-mim-sad, elif-lam-ra, elif-lam-mim-ra" Yahudiler dediler ki: Hepsini karıştırdın, binâenaleyh hangisini alacağımızı şaşırdık.

[267] Evâil-i süverdeki hurûftan istinbât-ı ahkâma bu hadîsin delâlet etmesinin vechi ise onların istinbât ettikleri ahkâmı bilâ-i'tirâz ikrâr ederek alâ vechi't-tertîb "elif-lam-mim-sad" ve sâirlerini de kırâete mecbûr olmasıyla sâbittir.

***

OSMANLI MENÂKIB-I HARBİYYESİNDEN BİR NEBZE

-16-

Hazret-i Fâtih'in eyyâm-ı saltanatlarında Mora'ya vukū' bulan seferde Vezîr-i a'zam Mahmud Paşa talî'a fırkasıyla azîmet eyledi. Lâkin asâkir-i İslâmiyyenin vusûlünden evvel Frenkler Mora'ya çıkıp Germe hisârını ta'mîr ve tahkîm ettikten sonra Mora muhâfızı bulunan Sinan Bey'in kapanmış olduğu Gördos Kal'ası'nı muhâsara eylemişlerdi. Sinan Bey fenâ hâlde sıkılıp şâyed bir müddet daha tedâfü'î hareketle mahsûr kalacak olsa kal'ayı düşmanın istîlâ edeceğini anladığından huda'-ı harbiyyeye sülûk ile bir gece yüz kadar güzîde Osmanlı dilâverini bağteten Frenklerin kal'a halkının hârice hücûm etmek ihtimâlini hiç bir vakitte hâtırlarına getirmedikleri ve vezîr-i a'zam ordusunun karîb bir mahalle geldiği ma'lûmları olduğu cihetle geceleyin üzerlerine gelen askerin sadr-ı a'zam ordusu olduğuna zâhib olarak bu evhâm ile yüz kadar asâkir-i İslâmiyyenin müdâfaasına muktedir olamayıp münhezim ve perîşân oldular. Bu aralık Mahmud Paşa dahi vâsıl olarak Germe hisârını bi's-suhûle teshîr ve Frenkleri ta'kîb ve tedmîr ettiğinden bunların bakiyyetü's-süyûfu güç hâl ile sefînelere binip savuştu.

-17-

Sultân Süleyman Hân-ı Kānûnî hazretleri Rodos Kal'ası'nın fethi için külliyetli askerden müretteb olarak kal'a-i mezkûre üzerine bir ordu sevk buyurmuşlar ise de ahz u teshîri hayli müddet uzamış olması askerin me'yûsiyetini mûcib olup yolsuz hareketlere tasaddî ve mücâseret eylemiş olmaları infi'âl-i şehriyârîyi müstelzim bulunarak on beş bin asker istishâbıyla ordu-yı hümâyûnlarına iltihâk ve kal'a-i mezkûre pîşgâhını teşrîf buyurarak vusûlleri günü orada mevcûd askerlerinin eslihalarını ba'de'n-nez' huzûr-ı şehriyârânelerine celb ile bil-istishâb getirdikleri müsellah asker ile asâkir-i mezkûrenin etrâfını kuşattıktan sonra:

- Eğer siz er ve erkek olmuş olsanız idi size silâhlarınız ile huzûruma gelmeye ruhsat verir idim. Çünkü silâh taşımak ancak şecî' ve cesûr erkek adamlara yaraşır. Siz şimdiye kadar silâhınızın hakkını veremeyip silâh taşımaya liyâkatsiz bir takım avrattan korkak adamlar olduğunuzu harekât-ı vâkı'anız isbât etti. Hayf size olsun ki etrâfınızı bahr ihâta etmemiş ve kaçmaya bir yer bulunmuş olsa idi hasmı görmezden evvel şimdiye kadar firâr ederdiniz. Sizleri te'dîb ve emsâlinizi terhîb edecek vechile cezâ-yı mâ-yelîkınızı icrâ edeyim de hâlinizi görünüz.

Deyü ol askere bir tavr-ı münfa'ilâne ve gazûbâne ile hitâb buyurduklarında mezkûr müsellah bulunan asker tenbîh olundukları vech üzere derhâl hâmil oldukları palalarını çekip bunların üzerlerine hücûma ibtidârda fermân-ı şehriyârîye müterakkıb olmuşlar ve ol hâlde hâzır olan vüzerâ-yı izâmdan biri Hudâvendigâr-ı müşârun-ileyh hazretlerinin ayaklarına kapanıp cürm ü kabâhatlerinin afvını niyâz ve temennî ve artık uğur-ı pâdişâhîde can fedâ ederek hizmet eyleyeceklerine tekeffül ve şehâdet eyledikte:

– Artık cezâlarının icrâsını şimdilik te'hîr ve kabâhatlerinin kâmilen afvı husûsunu Rodos Kal'ası'nın a'dâdan ahz u fethine ta'lîk ettim.

Deyü emir ve fermân buyurmuş olduklarından asâkir-i merkūme bir elden himmet ile kal'a-i mezkûrenin feth ü teshîri müyesser olmuştur.

Esbak Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

AVDET VE HASBİHÂL

"Hak", "kuvvet" ise "kuvvet" de "ahlâk"tır

Geçen ta'tîl, Üsküb'e gitmezden evvel "*Hak*" ünvânıyla yazdığım silsile-i makālâtta Avrupa halkının efkârını idâre eden feylesofların "hak" üzerine yürüttükleri mütâla'ât-ı muhtelifeyi cem' ve telhîs etmiş ve nihâyet bunların içinde "kuvvet"in tahakküm ve teğallübüne kāil olmayanlar bulunmakla beraber bugün garbda –bâ-husûs şarka– Müslümanlığa âid mesâilde– nâfiz ve faysal-ı umûr olan nazariyye; "hak, kuvvettir" düstûrundan ibâret olduğu için bizim de böyle düşünenlere "hakk"ımızı ancak "kuvvet"imizle teslîm ettirebileceğimizi, binâenaleyh kuvvetlenmek, daima kuvvetlenmek lâzım geleceğini arz etmek istemiştim. Müteâkiben vaktiyle yine garbın bu düstûru sâyesinde bir hüviyet-i siyâsiyye kazanabilen Avrupa'daki küçük, fakat derd-mend-i ta'azzüm ve tecebbür komşularımız "hak" diye ortaya atıldılar, biz de "hak" diye feryâd ediyorduk. Bizim ve onların da'vâ-yı hak-hâhımız Avrupa'nın vicdân-ı siyâsîsinde akisler bırakıyordu.

Artık vakti gelmişti. Senelerden beri Şark Mes'elesi'ni halletmek için bir siyâsînin hüceyre-i dimâğiyyesinden öbürüne atlayan ve gizlenen her penâhında –müddet-i müsâferetine göre– yal ü bâl, kerr ü fer kazanan, cemâl ve kemâl ile tarâvet-yâb olan garbın düstûr-ı sâl-dîdesi "hak=kuvvet" mu'âdile-i adl-fermâsı ortaya fırlatıverdi. Şimdi "hak" diye bağıran ağızlar "harb, kuvvet" diye haykırmaya başlamıştı. Harb oldu, kuvvetler, –kısmen– çarpıştı ve "hak, kuvvettir" düstûru kim bilir kaç bininci, milyonuncu def'a olarak câ-yı tatbîk buldu.

* * *

Hoca merhûmun dediği gibi "yorgan gitti gavga bitti." **[268]** Elimizden zorla yorganımızı almak istediler, üzerimize birden saldırdılar. (Yorgan bizim hakkımızdır) diyorduk, onlar "Hayır, bizim" diyorlardı. Döğüştük, boğaz boğaza geldik. Boğazımızı sıktılar, biz de durmadık.. Lâkin bir kere yorgan da ellerine geçmiş oldu. Şimdi düşüneceğimiz mes'ele: Biz yorganı vermeyeceğiz, döğüşeceğiz dediğimiz zaman boyu-

muzu, bosumuzu, gücümüzü, kuvvetimizi ölçmüş, denemiştik, kendi kendimize "Bu dünkü kapı kullarımıza yorgan mı? Bir karışını bile vermeyiz. Ellerindeki bile bizim hakkımızdır. Biz onu geri almaya bakalım" diyorduk. Hesâbımız yanlış mı idi? Hayır, bin kere hayır… Biz "hak, kuvvettir" düstûrunu başımızdan gelen geçen derdlerle iyice anlamıştık. Dişimizden, tırnağımızdan arttırdığımızı, hele dört seneden beri bu uğurda sarf ettik. Askerimiz vardı, bu askerin topu, tüfengi, elbisesi, her türlü levâzımı vardı… Hemen hemen hiç eksiği yoktu. Hele karşımızdakilerden bir kalır yerimiz mi vardı? O hâlde bize ne oldu? Mâdemki kuvvetimiz vardı, hak da bizim olacaktı, gālib gelecektik. Bu netîcenin tahmîn hilâfında çıkması iki sebepten ileri gelebilir:

(1) Hakkımız yokmuş. (2) Kuvvetimiz yokmuş.

Birinci şık, şâyân-ı ihmâl olmamakla beraber bizi pek ziyâde işgāl edecek, tereddüdlere düşürecek bir mâhiyette değildir. Çünkü her hâlde ortada bir hakkımız vardı. Biz, Rumeli'yi kanımız bahâsına kazanmıştık. Ekseriyet-i nüfûsu müslüman halk teşkîl ediyordu. İyi kötü idâre edip duruyorduk. Kendi başımıza bıraksalar, bizi şaşırtmasalar ne yapıp yapacak nihayet güzel bir idâre kuracaktık. Her hâlde gözümüz açılmıştı. Âh asıl komşularımızı yıldıran da bu olmadı mı yâ?!..

Hâsılı hakkımıza kimsenin diyeceği yoktu, Avrupa bile "sizin burada bir hakkınız yok, beyhûde kan dökmektense buradan yavaş yavaş çekilmenin yoluna baksanız…" sözünü açıkça söyleyemedi.

İkinci şık: İşte bizi asıl düşündürecek cihet budur. "Kuvvet" deyince, anlaşılıyor ki biz, hep toplar, tüfenkler dritnotlar, tayyâreler düşünmüşüz. Trablusgarb'da bir seneden beri bu nevi' vesâit-i harbiyyenin en mükemmeliyle mücehhez bir orduyu aczden acze düşüren kuvveti hiç düşünmemişiz.

Ben, Üsküb'te, Kumanova'dan ric'at edip de Üsküb'te de dikiş tutturamayan askeri gözlerimle görünce; sukūttan bir buçuk ay sonra İstanbul'a geldiğimde o nevi'den birçok menâkıb-ı fezâhat ile kulağım, kalbim dolunca artık bizdeki yoksulluğun maddî olmadığına îmân ettim.

İşte bunun için söze "hak kuvvet ise kuvvet de ahlâktır" diye başladım. Bizde olmayan kuvvet, "ahlâk" ile tefsîr olunan kuvvettir.

Açıkça derdimizi anlatacak ve dinletecek zaman bu sefer de gelmediyse artık kıyâmete kadar gelmez, beyhûde beklemeyelim. Sırbiye –Macaristan– Romanya tarîkiyle İstanbul'a gelirken yollarda Avrupa halkıyla olan temâslarım, müşâhedât ve hissiyâtım, bir de kendi hakkımızda bildiklerim, kendimizde gördüklerim yan yana gelince: Bürhân-ı hissî ile birçok fezâ'il ve mekârim-i İslâmiyyenin Avrupa'ya geçtiğini birçok fezâyih ve seyyi'âtın da bizim diyâra tehecc ür ettiğini anladım. Bizi bu hâle getiren avâmil-i felâketin başlıcası ahlâksızlık olduğuna bi-hulûsi'l-bâl i'tikād edelim. (بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ)[1] diyen Peyâmber-i fezâ'il-perver, o "huluk-ı azîm"; bu gün ümmeti olmak da'vâsında bulunan şu mütefessihü'l-ahlâk kitle-i mevtâ-misâli hiç şübhe yok kabûl etmez. Müslümanız diye yok yere Allah'ı aldatmaya kalkışmayalım. Kādir-i mutlak, aldatılmaz olduğunu işte bize gösterip duruyor. Peygamber (إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ، أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ)[2] (Cenâb-ı Hak, bu kitâbla bir takım akvâmı mazhar-ı terakkī, diğer bir takımlarını da dûçâr-ı inhitât eder) buyuruyor. Biz ikinci takımdan olacak gibiyiz. Bu gidiş onu gösteriyor. Şahsî fazîletlerin en büyüğü "ma'rifet-i nefs"dir.

من عرف نفسه فقد عرف ربه
رحم الله امرء اعرف قدره ولم يتعد حده

Bu haslet, cem'iyetler için de bir fazîlettir. Bir millet, her şeyden evvel kendini tanımak fazîletini kazanmalıdır. Ma'a'l-elem, bizim ilk dereke-i cehâletimiz buradan başlar. Artık mâzînin mefâhiri ile oyalandığımız yeter. Çürümüş kemiklerden imdâd beklemek ayıbtır, günahtır. "Ziyâret-i kubûrda gördüğümüz tekâsür, bizi yoldan çıkarmasın, oyalamasın" Harbden sonra korkulan en büyük felâket "sen yaptın, ben yaptım" diye birbirimize girmektir. Tâlî müsebbibleri, evliyâ-yı umûr bulsun, onun vazîfesi budur. Millete teveccüh edecek vazîfe de kendi hisse-i mes'ûliyyetini araştırmak, hatâlarını tashîh etmektir. Çünkü işin doğrusu bu felâkette her ferde hey'et-i ictimâ'iyyedeki mevki'ine göre bir hisse-i itâb düşer. Hiç kimse bundan kurtulamaz. Millet, bunu takdîr ettiği dakīkadan i'tibâren halâsa doğru yürümeye başlamış demek olur. Böyle olmaz da her ferd yine lâ-yuhtîlik abâ-yı pür-riyâsına bürünürse veyl bu ümmete…

Fahru'r-rüsül buyuruyor ki: (إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ، أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الحَدَّ)[3] "Sizden evvelkilerin sebeb-i helâki şu oldu: İleri gelenlerden biri hırsızlık etti mi, ağızlarını açmazlardı, kimsesiz biri böyle bir cür'ette bulundu mu dûçâr-ı cezâ ederlerdi." Tam bizim hâlimiz… Senelerden beri "kānûn, kānûn, adâlet…" diye feryâdımızın işte rûh-ı me'âli… Fakat biz, bu fazîlet-i medeniyyeyi, kendimizde, âilemizin içinde tatbîka **[269]** başlarsak hâricte de bekleyebiliriz. Kendimizde olmayan fazîletleri cem'iyetten beklemeye hakkımız yok.

Bir de hiç istemeyerek, dört senedir şu memleketi için için yiyen bir derde cerr-i kelâm edeceğim: Bu memlekette siyâsî fırkalar varmış. Bunların sunûf-ı muhtelife erbâbından mensûbîni de bulunuyormuş. Uzaktan seyircisi olduğum bu mudhikenin bir fâci'aya müncer olacağına kemâl-i îmânım vardı. Çünkü doğrusunu söyleyeyim, kendini pekiyi tanıtan memleketimizde böyle bir şey olmadığını, bunun vatanımıza iftirâ olduğunu zâhirde görünen şeylerin birer döner dolaptan ibâret bulunduğunu pek a'lâ kestiriyordum. Hâdisât, bunu isbât ettiği, son felâket artık bu da'vâlarla uğraşanları hayâya da'vet eylediği hâlde avdetimde hâlâ pâyitahtta "fırka" kelimesinin efvâh-ı enâmda mecâl-i kīl ü kāl bulduğunu görmek bed-bahtlığına da ma'rûz kaldım. Böyle şeylerle uğraşan tavâ'if-i âtıla düşünmeli ki bu kara yüzlü izmihlâlin baş sebebi, o bî-ma'nâ da'vâdır. Hâsılı, bundan sonra olsun artık herkes vazîfesi başına koşmalıdır. Vazîfe hissi bizde pek çok hakāretlere uğradı ve bu yolsuzluk, ahlâksızlığa yol açtı. Peygamberimizin buyurduğu gibi artık "cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere rücû' edelim." En büyük düşmanımız olan

[1] Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ,* Beyrut, 2003, c. 10, s. 323.

[2] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü Salâtü'l-Müsâfirîn, 47.

[3] Buhârî, Sahîh, Kitâbü Ehâdîsü'l-Enbiyâ, Hadîsü'l-Gār.

ve yek-diğerinin vâlid ve mevlûdü bulunan (sû'-i ahlâk ve cehl)e i'lân-ı harb edelim. Felâh, bu muhârebede kazanılacak zaferdedir.

Abdüllatif Nevzad

TERÂCİM-İ AHVÂL

MANASTIRLI EL-HÂC İSMAİL HAKKI EFENDİ

Mütekā'idîn-i askeriyyeden Sancakdâr Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin sulbünden 1263 sene-i hicriyyesinde Manastır'da tevellüd etmiştir. Mukaddemât-ı ulûmu Manastır'da ibtidâî mektebinde ve kısmen cevâmi' ve medârisde gördükten sonra Dersaadet'e gelerek evvelâ merhûm Mustafa Şevket Efendi'den tahsîl-i ulûm-ı Arabiyye'ye ibtidâr, ba'dehû huzûr-ı hümâyûn mukarrirlerinden Tikveşli el-Hâc Yusuf Ziya Efendi hazretlerinden tederrüsle tekmîl-i nüsah ederek icâzetnâme ahz etmiş ve ondan sonra Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde tedrîse başlayarak üç yüz sekiz sene-i hicriyyesi Cumâde'l-âhiresi evâhirinde dürûs-ı mürettebeyi hadd-i hitâma îsâl ile i'tâ-yı icâzet eylemiştir.

1291 sene-i hicriyyesi Ramazân'ında Dolmabahçe Vâlide Sultân Câmi'-i Şerîfi'ne vâ'iz ve şeyh ta'yîn olunmuş ve ondan sonra mu'tâd olan silsileyi kat' ederek Ayasofya Câmi'-i Şerîfi vâ'izliğine irtikā etmiştir. 292 sene-i hicriyyesinde Mekâtib-i Askeriyye Nezâreti'nce Eyüb Rüşdiye-i Askeriyyesi Arabî muallimliğine ta'yîn ve 302 senesinde Mekteb-i Hukūk'ta ilm-i fıkıh tedrîsine me'mûr edilmiş olup 307 senesi ibtidâsında uhdesine Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn akāid-i İslâmiyye muallimliği ihâle edilmiştir. 309 senesinde Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne ilm-i tefsîr ve hadîs ve kelâm muallimliğine ta'yîn edilmiş olup 318 senesinde te'sîs ve küşâd olunan Dârülfünûn Ulûm-ı Âliyye Şu'besi ilm-i tefsîr-i şerîf muallimliği de ilâveten uhdesine tevcîh kılınmıştır. Bilâhare Ulûm-ı Âliyye Şu'besi'ne ilâve edilen hikmet-i teşrî' dersi de uhdesine verilmiştir. 325 senesinde de Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye akāid-i dîniyye muallimliğine ta'yîn olunarak birkaç sene tedrîsâtta bulunmuştur. 324 Zi'l-ka'de'sinde uhdesine Meclis-i A'yân a'zâlığı tevcîh buyurulmuştur. Ahîren Evkāf Nezâreti'nce te'sîs olunan Medresetü'l-Vâ'izîn'de ilm-i tefsîr-i şerîf tedrîsini de deruhde etmiş idi.

Merhûm-ı müşârun-ileyh Arabî ve Fârisî ve Türkçe lisânlarında kitâbet ve tekellüm ettiği gibi Bulgarca da tekellüm eder idi.

Akāid-i İslâmiyyeye dâir *Mevâ'idü'l-İn'âm fî Berâhîni Akāidi'l-İslâm* ve menâkıb-ı Ebî Hanîfe'ye âid iki cildden ibâret *Mevâhibü'r-Rahmân*, maddiyyûna karşı hakāik-ı İslâmiyyeyi müdâfaa için on sekiz cüz' üzerine müretteb *Risâle-i Hamîdiyye*, akāid-i İslâmiyyeye dâir *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*, nikâha dâir *Mesâilü'n-nikâh fî Vesâili'l-Felâh*, muhtasarca ilm-i kelâmdan bâhis olmak üzere *Telhîsu'l-Kelâm*, Doktor Dozy'nin *Târih-i İslâmiyyet* nâm kitabına karşı reddiye olmak üzere *Hak ve Hakīkat* nâm eserleri tahrîr ve neşr etmiştir. Risâlemizde ve sâir bazı cerâid-i yevmiyyede muhtelif makāleleri de vardır.

Üçüncü rütbeden Osmânî ve Mecîdî nişânlarını hâmil idi. Merhûm-ı müşârun-ileyh rüteb-i resmiyye-i ilmiyyeden hiç birini hâ'iz değil idi.

Kadir-şinâslık:

ZIYÂ'-I ELÎM

A'yân a'zâsından Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin sekte-i kalbiyyeden irtihâl-i dâr-ı bekā buyurdukları bu hafta zarfında vârid olan pâyitaht gazetelerinde okundu. Bu haber-i mü'essif Bursa mehâfil-i ilmiyyesinde pek derin teessür uyandırdı. Müşârun-ileyhi tanıyanlar meftûn-ı kemâlâtı, bizzat şeref-yâb-ı mülâkāt olamayanlar ise bilhassa i'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri *Sırâtımüstakīm* ve *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyeleriyle vukū' bulan neşriyât-ı mürşidâneleri hasebiyle mebhût-ı fazl u irfânı idiler.

İsmail Hakkı Efendi hazretleri bâ-husûs ulemâ-yı dîniyye yetiştirmekte pek mümsik davranan asr-ı ahîrde yetişmiş ve hakāyık ve gavâmız-ı dîniyyeyi lâyıkıyla tetebbu' ve tefahhus ve medeniyet-i garbiyyeyi de lâzımı vechile tedkīk etmiş erbâb-ı dehâdan nâdiru'l-vücûd bir zât-ı sütûde-sıfât olduğundan vefâtı âlem-i İslâm için cidden büyük zâyi'âttandır.

Bursa: *(Hudâvendigâr)*

[270]

NİDÂ-YI TEESSÜR*

Ey kâinât-ı âfile-i fazl u ma'rifet!
Mâtem tutar: Zıyâ'na.. irfân-ı memleket!..
Rûhum, teessürât-ı ufûlünle: Zâr, zâr...
Mûnis nigâh-ı feyzinin: Envârı.. Tâbdâr!..
Sarsıntılar mı hep bu muhîtin mukadderi?..
Güldürmüyor.. Hudâ; bu muhît-i mükedderi!..
Çeşmân-ı şevkın: Ufk-ı ma'âlî-kevâkibi,
Gaybûbetinle! Ağlayacaktır.. Hevâ gibi!.
(Encüm kadar meşâ'il-i ilm)in ki: Hâtıren..
Âvîze-i semâ gibi: Sönmez mü'ebbeden!...

Nâzım

أغاب العقل من بلبال بالى ام الدنيا ارادت بارتحال *
أ أرض الله اهتزت ودكت ام انكب السمآء على الرجال
أزلزلة القيمة قد اتتنا ام الساعة قامت بارتجال
أذا الرد الشديد من هموم أمن كافور ثلج فى الجبال
أ اعيننا تبكى بالدموع ام السحب تقاطر بالتوال
أم الدهر قد ثكلت لشمس غدت وقت الصباح كالهلال
أم انضمت بنا الا فلاك حتى جنوب القطب لاصق بالشمال
أوجه الارض حفت بالظلام ام الاعين عمى من ملال
أيرثى الناس للبدر المنير ثوى بالترب كالتبر الصقال
فمن حرق الفوأد نرى جميعا احاط الجو طلمات الضلال
نعم ان غايت الشمس مع البد رحف الارض عتمات النكال
فشمس الاهتدآء والعلوم وبدر الانقيآء والجمال
لقد افلت (بقسطنطين) وجت دموع الحزن من عين الاهالى
هو الفاضل معدن كل بر هو المحمود فى كل الخصال
هو السامى الشهير فى الدهور هو الممدوح فى كل الفعال
اذا ماماج ميم العلم منه افاض فوه انواع اللئالى
هو النحرير عمان المعانى حقى الاسم فى عين الجمال
فاسماعيل حاز كل علم بليغا كان فى كل المقال

* Üstâz-ı fezâil-pîrâmız Manastırlı İsmail Hakkı Efendi merhûm için..

ولو سحبان يوماً قدرأه لعد مثله فى كل قال
فسبحان الذى اعطاه نطقاً فصيحا سائغا مثل الزلال
حرمنا ايها الاخوان طرا من الدرس المعلى بالنوال
فنوحوا حسرة واشكوا غراما اصاب الكل من هجر الوصال
وقولوا جملة يارب فارحم ب(غفران) اتى تاريخ فال

Mehmed Nuri el-Mardinî

FÂZIL-I MERHÛM MANASTIRLI İSMAİL HAKKI EFENDİ HAZRETLERİNİN YAZISI.[1]

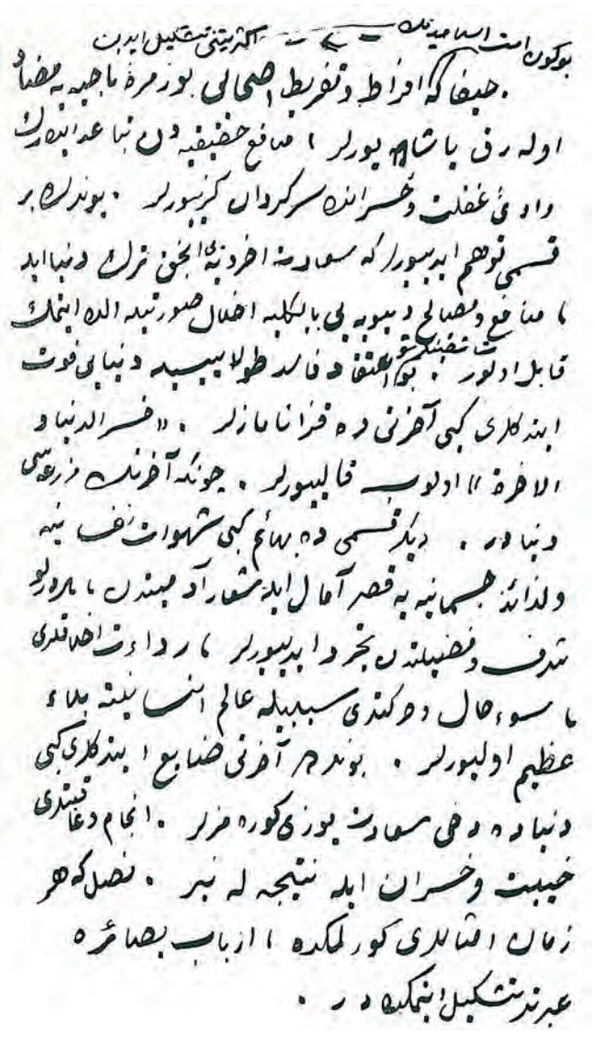

Fâzıl-ı şehîr-i cennet-masîr Hacı İsmail Efendi hazretleriyle Manastır'da merhûm Hâfız Yahya Efendi'den Eski Câmi'deki mekteb-i ibtidâîde ve ba'dehû Hamzabey Mahallesi'ndeki Mekteb-i Feyziyye'de merhûm Debreli Hacı İbrahim Efendi'den tahsîl görmüş olduklarımızdan miyânemizde hâsıl olan muhabbet-i hakīkıyye mertebe-i gāyede idi. Hâfız Yahya Efendi merhûm Dersaadet'de tahsîl görmüş olan Debbâğ İsmail Efendi'nin zânû-zede-i ta'allümü olmağla *Kur'ân-ı Kerîm*'i tilâvette ve hüsn-i hatta yektâ idi. Hacı İbrahim Efendi merhûm ise Vidinli merhûmun birinci mücâzlarından olmağla fazl u kemâli mertebe-i bâlâda idi.

Hacı İsmail Efendi hazretleri hîn-i şebâbında esbak sulehâ-yı ümmetten ve hattâ mazanna-i kirâmdan Müftî-i esbak merhûm Hacı Mustafa Efendi hazretlerinden sarf ve nahiv görüp daha on sekiz yaşında iken Manastır'da Hacı Salih Câmi'i'nde ikindileri *Rûhu'l-Beyân*'dan Ramazân-ı şerîfde va'za çıkmış ve sâmi'îni engüşt ber-dehân-ı tahsîn ve du'â etmiş, hattâ herkes mâşâallah diyerek enzâr-ı felâket-disârdan sakınmaya kadar varmış idi.

Müftî-i esbakın irtihâli üzerine Haydar Gāzî Medresesi'ne gidip **[271]** merhûm Süleyman Efendi'den tederrüsâtta bulunduysa da onun da irtihâlinde Ohri müftüsü iken Hamzabey Mahallesi ahâlîsinin âsâr-ı hamiyyeti olarak i'tâsını taahhüd eyledikleri şehrî altı yüz guruş maâşla Debreli merhûm Hacı İbrahim Efendi'nin müderrisliğine geldiği Feyziye Medresesi'nde okutmaya başladığı Celâl, mantık, sarf, fıkıh derslerinden fâzıl-ı şehîr-i merhûm Tasavvurât dersine oturmuş idi. Kendisinin zekâ-yı fevkalâdesi müderris ve muallîminin hallâl-i müşkilâtlığına bil-inzimâm sarf okuyan bizim gibilerin derste şürekâ arasında bit-tekevvün kulak misâfiri olduğumuz suâl ve cevâblar hâtırıma geldikçe hâlâ lezzet-yâb oluyorum.

Fakat dehâ-yı muhterem kabına sığmayarak o vakit İstanbulca şöhret-yâb olan Şevket Efendi merhûmun halka-i fâzılânelerinde bulunmak şerefine nâiliyet emeliyle Debreli merhûm gibi bir fâzıl-ı bî-nazîrin rahle-i istifâzasından ayrılmak fedakârlığına katlanarak efâzıl-ı ulemâdan Şerîf Bey Medresesi müderrisi merhûm Tâlib Efendi-zâde Abdurrahmân Efendi'yle beraber Dersaadet'e gelmişler idi.

Muharrir-i âciz Mekteb-i İdâdî-i Askerî'ye bi'd-duhûl Mekteb-i Harbiyye'ye naklen İstanbul'a geldiğimde fâzıl-ı merhûmun Cuma geceleri arasıra medresesine giderdim, o da bazen misâfereten mektebe gelirdi. Hele bir gece Hazret-i Mehdî'nin geleceği hakkında aramızda bir bahis açılıp bu bâbdaki âsârı tetebbu'an Fâtih Câmi'-i Şerîfi mü'ezzinleri sabah ezânını okumaya başlayınca kendimize gelebildik. Hattâ o vakit uyutmayan Mehdî mes'elesine mahlûl nazarıyla bakarız, diye gülüşürdük.

Yine bir gece pencere içinde Fransızca mükâleme kitabı Olondorf'u gördüğümde: "Hocam bu nedir?" dedim. Merhûm-ı mağfur: "Sizin Fransızca biliyoruz deyü caka etmenize karşı ben de Fransızca öğreneceğim" dedi.

Mektebden erkân-ı harb yüzbaşılığıyla çıkıp Üçüncü Ordu'ya me'mûriyetimde Feyziye Medresesi'nden naklen Şerîf Bey Medresesi müderrisi merhûm Hacı İbrahim Efendi'nin dersine devamla nahiv, mantık ve cüz'iyyât, fıkıh ve dört buçuk sene de şerh ve hâşiyeleriyle kelâm ve fenn-i belâ-

[1] "Hayfâ ki bugün ümmet-i İslâmiyyenin ekseriyetini teşkîl eden ifrât ve tefrît ashâbı bu zümre-i nâciyyeye muzâd olarak yaşamıyorlar, menâfi'-i hakīkıyyeden tebâ'üd ederek vâdî-i gaflet ü hüsrânda ser-gerdân geziyorlar. Bunların bir kısmı tevehhüm ediyorlar ki sa'âdet-i uhreviyyeyi ancak terk-i dünyâ ile menâfi' ve mesâlih-i dünyeviyyeyi bil-külliye ihlâl sûretiyle elde etmek kābil olur. Bu şaşkınlar şu i'tikād-ı fâsid dolayısıyla dünyâyı fevt ettikleri gibi âhireti de kazanamazlar. "Hasire'd-dünyâ ve'l-âhira" [Hac 11] olup kalıyorlar. Çünkü âhiretin mezra'ası dünyâdır. Diğer kısmı da behâ'im gibi şehevât-ı nefsâniyye ve lezâ'iz-i cismâniyyeye kasr-ı âmâl ile şi'âr-ı âdemiyetten, her türlü şeref ve fazîletten tecerrüd ediyorlar. Redâ'et-i ahlâkları, su'-i hâl ve hareketleri sebebiyle âlem-i insâniyyete belâ-i azîm oluyorlar. Bunlar da âhireti zâyi' ettikleri gibi dünyâda dahi sa'âdet yüzü göremezler. Encâm ve âkıbetleri haybet ve hüsrân ile netîcelenir. Nasıl ki her zaman emsâlleri görülmekte erbâb-ı basâ'ire ibretler teşkîl etmektedir."

ğat okuyup o esnâda arasıra yaz Ramazânlarında merhûm-ı müşârun-ileyh Manastır'a gelip İshâkiye Câmi'i'nde va'z ederdi. Hasbe'l-mevsim iki saat kadar süren dersleri ezber olarak, fakat tedkīkāt-ı mûşikâfâne icrâsıyla takrîr eder ve her dersin mü'eddâsı başka başka olurdu. Gördüğümüz bu hâriku'l-âdelik şürekâdan her birerlerimizi hayrette bırakır, takdîr ve du'â-hân olurduk. Hattâ bir gün hocamız merhûm Debreli, câmi'in bir köşesinde oturup iki saat kadar ders dinledikten sonra "yaşasın yaşasın, takvâdan girdi, takvâyı eledi, bildirdi, çıktı" buyurup kemâlât ve fezâ'il-i hazreti takdîr ve du'â eylemiş idi.

Ve'l-hâsıl fezâ'ili, mehâsini, menâkıbı, ilim ve irfânı şâyân-ı hayret bir derecede idi. Min gayrı haddin müdîriyyeti ve riyâziye muallimliğiyle mübâhî olduğum Medretü'l-Vâ'izîn'de bir seneden beri hazret-i merhûm *Siyelkûtî*'yi bil-iltizâm müdekkıkāne ve müşkilât-hallâlâne *Kādî Beyzâvî*'yi tedrîsâtıyla talebe efendilerin istifâde-i vâkı'aları bekāyı nâmına ve rahmetle yâd olunmasına kâfîdir.

Geçen gün yerine muallim intihâbı için medresemiz muallimîni bil-ictimâ' müte'essirâne esnâ-yı müzâkerede Usûl-i Fıkıh Muallimi sâbık Meb'ûs Hamdi Efendi Târîh-i Edyân Muallimi Ahmed Midhat Efendi'ye hitâben: "Her kim intihâb olunursa olunsun, merhûmun yerini tutacak adam bulunmaz" diye bi-hakkın büyük kadir-şinâslık göstermiştir. Hemen Cenâb-ı Mennân kendisini garîk-i rahmet-i rahmân ve efrâd-ı âilesiyle ehibbâsına da sabr-ı cemîl ihsân buyursun, âmîn.

Med[re]setü'l-Vâ'izîn Müdîri
İştib Sâbık Kumandanı Mütekā'id Erkân-ı Harb
Mîr-livâsı Manastırlı el-Hâc
Hâfız Davud

MEKÂTÎB

Hindistan muhâbir-i mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA
–16–

Kerbelâ ve Necef ulemâsı
–2–

Nâzım Paşa hıtta-i Irakiyye'ye vâlî ta'yîn olunup, Bağdad'a muvâsalatı akībinde şakāvet ve isyân ile devlet ve milleti maddeten ve ma'nen ızrâr edenlerin müstahıkk-ı mücâzât olup olmadıklarını bütün ulemâ-yı Irakiyye'den istiftâ eylemiş ve herkesten evvel ulemâ-yı Caferiyye devlet ve millete zararları dokunan kabâil ve aşâirin şiddetle te'dîb ve tecziye edilmeleri lüzûmuna dâir fetvâ vermişlerdir. Bunu haber alan kabâil, artık uslu ve râhat oturup, edeb ve terbiye dâiresinde davranmak lâzım geldiğini güzelce takdîr etmişlerdi. Nâzım Paşa'nın zamân-ı velâyetindeki emn ü âsâyişin idâmesi ulemâların fetvâsından münba'is olmuş idi. Çünkü gerek Sünnî ve gerek Şîî olan kabâil kendi ulemâlarının fetvâları bir racül-i idâre tarafından alındığına vâkıf olunca, artık kıpırdayamayacaklarını gereği gibi bilmişlerdir.

Beş altı ay evvel İranîleri cihâda da'vet etmek ve kendisi bizzat önlerine düşmek üzere Necef'ten İran'a hareket etmek üzere bulunan merhûm Hüccetü'l-İslâm Âyetullah Muhammed Kâzım el-Horasanî hazretleri birden bire vefât etmeseydi, Rusya Hükûmeti'nin İran'daki vaz'iyeti bugün bu şekil ve tarzda olmayacaktı.

Bu zâtın İran ve Osmanlı meşrûtiyetine pek parlak hizmetler ettiğini bugün dünyâ bilir. Hattâ İngiltere'nin Cambridge Dârülfünûnu Elsine-i Şarkiyye profesörlerinden Edward Brawn kendi te'lîf-kerdesi olan *The Revolution of Persia* (*İnkılâb-ı İran*) eserinde bu zâtın bir fotoğrafıyla bütün mu'âmelât-ı meşrûtiyet-perverânesini derc ve neşr eylemiştir. Bî-taraf bir İngilizin senâ ve medâyihini bile kazanan bu büyük zâtın vefâtı ahîren hem Osmanlı, hem İranlılar için pek büyük ve fevkalâde zâyi'ât kabîlinden olmuştur.

[272] Şimdi bu zâtın hem oğlu, hem de bütün a'mâl ve ef'âl-i hasene ve hayriyyesinde yegâne muâvin ve refîkı bulunan Aka Mîrzâ Mehdî –Âyetullah-zâde– bî-çâre Necef'te Meşrûtiyet-i Osmâniyye ve İraniyye'ye en son ve dehşetli darbeyi urmak isteyen bir münâfıka –ki bu adamın ahlâk-ı seyyi'e ve tabâyi'-i müstebiddânesiyle ne yolda para mukābilinde Rusya Devleti'nin İran'daki politikasını tervîc ettiğini, kendi peyrevânı bulunan kabâil-i Arabiyye'yi de Meşrûtiyet-i Osmâniyye aleyhinde bulundurmaya sâ'î olduğunu… edille ve berâhîn-i kaviyye ve metîne ile ayrı bir makālede beyân ile ricâl-i hükûmetin nazar-ı dikkatlerini celb edeceğim – karşı ne kadar sebât ve metânet gösterdiği hâlde, Hükûmet-i Osmâniyye tarafından kendisine kuru bir iltifât edilmemiştir.

Evet, merhûm Muhammed Kâzım el-Horasanî'nin mahdûmuna her Osmanlı ve İranlı ile'l-ebed medyûn-ı şükrândır. Var kuvvetiyle, bütün mevcûdiyetiyle kelimenin bütün ma'nâsıyla te'yîd-i meşrûtiyetle, pederinin –Arab ve Acem– etbâ'ını Meşrûtiyet'e boyun eğmeleri lüzûmunu bildiren bu zâta ben ve ben fikirde bulunan bütün Osmanlı kardeşlerim tarafından, muhterem ve bütün müslümanlarla âlem-i İslâm'a îfâ-yı hidemât-ı celîle ile iştihâr eden sevgili *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesinin safahâtı üzerinde, alenî teşekkürâtımı takdîm eder ve kendisini tebcîl eylerim.

Bu zât ile pederini kandırmak ve elleriyle eteklerini öpmek için Rusya'nın Bağdad Ceneral Konsolosu bizzat Necef'e gelip mülâkāt talebinde bulunduğu hâlde gerek merhûm Âyetullah-ı Horasanî ve gerek oğlu Aka Mîrzâ Mehdî aslâ ehemmiyet vermeyerek, konsolosla görüşmeyi bile İslâm'a zül telakkī ederek red cevâbını vermekte zerre kadar tereddüd göstermediler. Fakat ma'a't-teessüf buradan koğulan Rusya me'mûr-ı siyâsîsi diğer bir ahlâksız, dînsiz, îmânsız birini bulup kendi efkâr-ı sakīme ve müfsidânelerini onun vâsıtasıyla tervîc etmekte müşkilât çekmediler. Bu zâtı bâlâda söylediğim gibi ayrı bir makāle ile bütün Osmanlılara, müslümanlara gösterip la'netlerle yâd ettireceğim.

Metâ'-ı küfrü ni'met-i celîl-i dîn-i İslâm'a tercîh eden böyle bir tâğī, bâğī ve kâfiri la'netlemek bile azdır. Bu mel'ûnun İslâmiyet'e vurduğu ve el-ân vurmakta devâm, ısrâr ve ta'annüd etmekte olduğu darbe o kadar dehşetlidir ki şimdiden Hükûmet-i Osmâniyye bunu telâfî etmeyecek olursa sonra hıtta-i Irakiyye'yi ecnebilerin nüfûzu altında görmek felâketine olacaktır.

Caferiyyü'l-mezheb olan ulemâların evlâd ve ahfâdları ise, içinde bulunduğumuz asrın terbiyesiyle mütenevvir ve şu'ûn-ı hâzıraya tamâmıyla vâkıf bulunduktan mâadâ, müstakbel için kendilerini matlûb dâiresinde şimdiden hazırlamaktadırlar. Bu genç ulemâ-zâdeler içinde öyle mütefekkir ve münevverü'l-fikr kimseler görüyorum ki cidden Sünnîlik, Şîîlik ihtilâfâtını ileride pek sarîh ve sâde bir sûrette halle muvaffak olacaklarını ümîd ederim. İhtimâl ki âlem-i İslâmiyyet içinde siyâsî ve dînî bir ittihâd ve ittifâkın husûlüne de nâil olurlar.

Bu ulemâ-zâdeler, yalnız ulûm-ı Arabiyye ve dîniyyenin tahsîliyle iştigāl etmeyip, ulûm ve fünûn-ı cedîdeyi de öğrenmeye uğraşmaktadırlar. Bunlar el-yevm intibâh-ı İslâm için Irak, Mısır, İran, Tunus ve Cezâir, Hindistan ve Avrupa gazetelerine hemen her gün makāleler yazıp gönderiyorlar. Kerbelâ'da, Necef'te bunların hem-fikirleri gittikçe çoğalmaktadır. Necef'te ve Kerbelâ'da yeniden mekâtib-i husûsiyye te'sîsine de muvaffak olmuşlardır. Kerbelâ'daki Hüseyniyye, Necef'teki Aleviyye, Kâzimiyye'deki Uhuvvet mektepleri bunlarla bu gibi zevât-ı kirâmın mahsûl-i mesâîleri ve eser-i maârif-perverîleri telakkī olunmaya şâyândır. Fırsat ve vesîle düştükçe ref'-i şikāk ve nifâka, cem'-i kelime-i tayyibe ve tevhîd-i müslimîne bezl-i himem ve mesâî-i fevkalâde eyliyorlar. Bunca himem-i masrûfe sâyesinde bugün hıtta-i Irakiyye'de Şîîlerle Sünnîler beyninde ciddî ve hakīkī bir ittihâd ve âhenk hâsıl olmuştur diyebilirim. Bu bâbda Sünnîler de aynı zamanda çalışmakta kusûr etmiyorlar. Hele Bağdad'ın A'zamiyye Nâhiyesi'nin ilerigelen fazîlet-mend mütefekkirleri de bu husûsta cehd ve yardım eylemişlerdir. Ez-cümle A'zamiyye Mektebi Müderrisi Seyyid Abdülhâdî Efendi'nin bu bâbdaki hidemât-ı meşkûresi herkesce vâzıh ve âşikârdır. Cenâb-ı Hak bunların, bu hakīkī İslâm hâdimlerinin mesâî-i cemîlelerini meşkûr ve müsmir buyursun, âmîn! Bana kalırsa hükûmet-i meşrûtamız bunlara maddî yardım ve mu'âvenet eylemelidir ki devletin de millete zahîr ve mu'în olduğu anlaşılsın.

Caferî ve Şîî ulemâlarının Trablusgarb'a İtalyan hâinlerinin tecâvüzü akībinde bil-umûm Şîîlere, müslümanlara hitâben neşr eyledikleri evâmir ve fetâvâ cümlenin ma'lûmu olsa gerektir. Bundan başka iki ay evvel tekrar İtalyan düşmanımıza karşı kanlarının son damlası kalıncaya kadar mukāvemet ve muhârebe edilmesi lüzûmunu mutazammın fetâvâ ve evâmir-i dîniyye ısdâr eylediklerinden mâadâ, Senûsî hazretlerine hitâben dahi ayrıca bir beyânnâme ve bir mektup tahrîr ve tastîr ile cümlesi tarafından imzâ ve tahtîm edilerek Trablus'a gönüllü olarak azîmet eden sâbık Necef Kāimmakām-ı hamiyyet-mendi Yüzbaşı Aziz Beyefendi'ye terfîkan göndermişlerdi. Bu âciz muharrir, Aziz Beyefendi'ye Beyrut'ta tesâdüfle kendileriyle bu husûsta az çok te'âtî-i efkâr ve hissiyâta muvaffak olmuş idim. Trablus'a olan seferini vaktiyle *Sebîlürreşâd*'a ihbâr ve derc etmeyi nefs-i maslahata muhâlif bulduğum için sükūt ihtiyârına mecbûr idim. Şimdi ise hamd olsun iş işten geçmiş ve artık –her hâlde– Aziz Bey savb-ı maksûda muvâsalat etmiş olduğu cihetle bu noktayı neşr ve ifşâ etmekte bir be'is göremüyorum. Hâsılı bütün bu vekāyi'i zikr etmekten maksadım Şîî ve Sünnî ulemâlarının himmet ve mesâî-i meşkûrelerini bast u îzâh eylemekten ibârettir.

Makālât-ı âcizânemi okuyan kardeşlerimin de bu zevât-ı kirâm hakkında hayır-du'âlar eylemelerini ricâ ederim. Bana kalırsa bu kadarla iktifâ edilmemeli. Belki İstanbul ve Anadolu'da bulunan ihvânımızın, Osmanlıların teşvîk-âmîz ve tebrîki muhtevî telgraf ve mektupları ara sıra bura ulemâlarına gönderilmelidir ki cümlemizin aynı fikirde bulunduğumuzu anlasınlar.

Hindistan müslümanları, her sene kendi şu'ûnât-ı dîniyye ve kavmiyyelerini tezekkürle kendi nevâkıslarını ikmâl için, günlerce temâdî eder bir kongre teşkîline muvaffak olmuşlardır. İngiltere hükûmeti bunlara karşı aslâ mümâna'atta bulunmamıştır. Biz de –Şîî, Sünnî– böyle kongrenin akdine teşebbüs edersek, zannetmem ki Hükûmet-i Osmâniyye bizi bu maksadımızdan men' etsin. Zîrâ usûl-i meşrûtiyet dâiresinde her ferd, her unsur, her millet hürriyet-i kavl ü fi'ile mâlik bulunduğu cihetle kendi şu'ûnları hakkında te'âtî-i efkâr etmek hakkına mâlik bulunuyorlar. Hindistan'da olduğu gibi işbu kongrenin her sene dînî bir merkezde icrâsı pek münâsibdir. Meselâ bir sene Şâm-ı Şerîf'te, ertesi sene Mekke veyâ Medîne'de, üçüncü sene Kerbelâ veya Necef'te, hâsılı böylece her sene bir yerde ictimâ' ile ittihâd ve uhuvvete, ref'-i şikāk ve nifâka, tevsî'-i ma'lûmât ve neşr-i maârife tensîk-i fürû'ât ve kütüb-i dîniyye ile iştigāl ve himmet edecek olursak –ve Türkî, Arabî, Fârisî– üç lisân ile ileride intişâr edecek olan– *Sebîlürreşâd*'ı kendimize mürevvic-i efkâr olmak üzere ittihâz edersek zannederim ki hem âlem-i İslâmiyyetin tenvîrine, hem de Hükûmet-i Osmâniyye'ye hizmet etmiş oluruz.

Hâsılı ne zamana kadar korku içinde imrâr-ı hayat edelim, artık yetişir, Avrupa bizi er geç taksîm edecektir –zâten taksîm etmiş, hattâ parçalamıştır– Fas ile İran'ın inkırâzı, Rusya'nın İran'daki tecâvüzâtıyla, Fransa'nın Fas'taki vaz'iyeti bu ma'rûzâtıma birer şâhid-i âdil teşkîl etmez mi? Elimizde kalan yegâne Hükûmet-i Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye'nin de inkırâzına kalkışınca Avrupa'ya karşı ses, sadâ çıkarmayalım mı?! Vicdân, İslâmiyet, insâniyet, vatanperverlik bunu bize emrediyor mu?! Biz de biraz düş[ma]nımıza meydan okuyalım. Hudâ bilir ki bütün müslümanlar bize her türlü yardımdan geri kalmazlar. Müslümanlar artık hâb-ı girân-ı gafletten uyandılar. Bugün uyumuyorlar. Hissiyâtları uyanmış, **[273]** ne yapmak lâzım geldiğini pek a'lâ bilirler. Artık, Reval, el-Cezîre, Potsdam, Porbaltık mülâkātlarının ne için hâsıl olduğunu bilirler. Bugün Kerbelâ'da, Necef'te, Bağdad'da öyle mütefekkir, mütebahhir kimseler vardır ki Avrupa'nın âmâl ve niyâtına tamâmıyla kesb-i vukūf etmiş, ne yapılmak lâzım geldiğini de bilirler. Yalnız işbu ulemâ arasında –diken gibi– bulunan münâfıkların çâresine bakmak bugün hem millet-i Osmâniyye hem de Devlet-i Aliyye üzerine farz ve vâcibdir. Ve mâ aleynâ ille'l-belâğ.

Kerbelâ **S**[sin]. **M. Tevfik**

Stuttgart muhâbir-i mahsûsumuzdan:

Geçenlerde Pierre Loti'nin neşriyâtını göndermiş idim. Bununla beraber bu gibi neşriyâtta bulunanlar pek çok olduğundan tabî'î cümlesinin nazar-ı âcizîye tesâdüfü kābil değildir. Tesâdüfî olarak okuduğum gazeteler ve umûmiyet-

le Almanların fikirleri pek lehimizdedir. Hattâ harb-i hâzırın bu sûretle netîcelenmesine hiç birisinin ne aklı eriyor, ne de fikri. Osmanlıların her muhârebede gösterdikleri yararlıkların bu def'a aksi zuhûr etmesi Pierre Loti'nin yazdığı gibi sivilizasyonu kendimize rehber ettiğimize atf olunuyor. Muhârebenin cereyânı dahi bize bunu isbât ediyor. Bununla beraber teveccüh Osmanlılar üzerindedir.

Bulgarların kuvveti hemen büsbütün kesr olmuş olduğundan eğer Çatalca civârında Osmanlı tarafından bir tecâvüz vukū' bulacak olursa Osmanlıların pek çok kazanacakları gün gibi âşikârdır. Hattâ bizim böyle bir tecâvüzâta çalışmadığımıza dahi şaşıyorlar. Bulgarların muhârebede olan telefâtı 96 bini mütecâviz olduğu hemen muhakkak gibidir. Mecrûh ve hastegânı dahi buna dâhil edecek ve Makedonya'da kıt'alara gönderilen askerleri dahi mevcûd olan 220 binden tarh edecek olursak el-ân Çatalca ve civârında bulunan Bulgarların ne mikdâr askeri olduğu meydana çıkar. Bundan mâadâ bu el-ân mevcûd olanlar dahi asıl sinn-i askerîden dûn olanlar ile müsin olanlardan ibârettir ki asıl çekirdek askerlerin kıymetinde değillerdir.

Geçen hafta bura gazetelerine uzun bir makāle yazarak neşri için bir telgraf ajansına verdim. Bugün yarın neşr olunacaktır. Bunda Avrupa devletlerinin aleyhimizde olan harekâtını bir sûret-i mülâyimânede ta'dâd ederek yüzümüze gülüp bir takım vaadlerde bulunarak vakt-i merhûnunda bu vaadlerini icrâ etmediklerini, hattâ Berlin Muâhedenâmesi'nin ahkâmı icrâ olunmadığı gibi Avusturyalıların Hersek ile Bosna'nın zabtı zamanında mütebâkī Avrupa'daki memâlik-i Osmâniyye'nin tamâmî-i muhâfazası hakkında bir vaad vermiş olduklarını, son İtalyan ve Osmanlı konferansında İtalyanlar da bunu tasdîk ve taahhüd eylediklerini, hattâ kable'l-harb Avrupa devletleri yek-diğerleriyle te'âtî-i efkâr ederek Balkanlarda hudûdların muhâfazasını ve tevsî'-i dâire edilmemesini taht-ı karâra almışlar idiyse de Kırkkilise ric'atinin vukū'u akîbinde bunu taht-ı karâra alan devletler Balkan küçük hükûmetlerinin bu galebe ve muzafferiyeti üzerine zabt etmiş oldukları mahalleri tekrar iâde etmeleri için kimse onları tazyîk edemez diye şâyialaların çıkışından tevsî'-i dâire edilmemek hakkındaki karârların yalnız Osmanlılar hakkında olduğunu, böyle olmasa bile Osmanlılar bundan başka bir şey düşünemeyeceklerini… mümkün mertebe îzâh ettim. Ve bunun netîcesi olarak dedim ki; Avrupa hükûmetlerine karşı Devlet-i Aliyye'nin taahhüd ettiği kapitülasyonları ortadan kaldıracak olursa, acaba Avrupa devletleri ne vicdânla Osmanlıları taahhüdâtını bozduğu için ithâm edebilirler? Kendileri taahhüdlerini tutmadıkları hâlde Türkiye tutmamış, ol hâlde Türkiye dahi mes'ûl olamaz. Şâyed Avrupalılar tarafından tazyîk olunacak olursak o vakit bizim yüzümüze gülenlerin dahi dostumuz olmadığını bize anlatacaktır. Avrupa milletleri içerisinde ahlâk ve tabîatlarının yek-diğerlerine olan müşâbeheti için gāyetle mütemâyil bulunduğumuz bir devlet varsa o da Almanlardır. Bunun için Almanlardan dahi pek çok tahsîl ettik ve bunun cümlesine mukābil iktisâdî pek büyük kazanç te'mîn ederek teşekkürâtımızı îfâ eyledik. Osmanlılar Avrupa'dan tard olunmakta… Eğer bu mes'ele hakīkī olacak olursa ülke bizim elimizden, kazanç da Almanlar elinden çıkacağı şüphesizdir. Eğer Almanlar bu kazancın tasğīrini arzu etmezlerse, iyi günlerde dostum diye öğündüğü Osmanlılara kötü günlerinde dahi elini uzatarak hattâ eli silahlı olmasına dahi hâcet kalmadan bir yolunu ve tarîkini bularak yardım etmelidir…

Bu makāle inşâallah güzel bir te'sîr yapar. Biz vatanımızdan günlerce ba'îd bir mesafede bulunduğumuz hâlde âcizâne onun menâfi'ine çalışırken; gülzâr-ı vatanın her dem taze çi[çe]kleriyle ta'tîr-i meşâm eden, havâ-yı sâffını teneffüs eden evlâdları hâlâ nifâktan kurtulamayıp birbirleriyle uğraşmaları, kalbinde zerre kadar hamiyet-i İslâmiyye ve vataniyyesi olan her ferd el ele verip hayât-ı milliyyeyi müdâfaaya şitâb edecek yerde tuhaf tuhaf harekâtta bulunmaları… Bilseniz biz garîbü'd-diyâr vatandaşlarınızı ne kadar me'yûs ve müte'essir ediyor. Muhterem vatandaşlar! Artık bundan sonra da nifâk ve şikākı terk etmez, el birliğiyle dînin, vatanın müdâfaasına çalışmazsak bu cidâl-i hayâtta te'mîn-i mevcûdiyet ma'a't-teessüf mümkün olamayacaktır.

Stuttgart **Mehmed Hayreddin**

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Kalbleri meveddet-i dîniyye ve muhabbet-i İslâmiyye ile meşbû' olan ufacık kasabamız rü'esâ ve eşrâfı miyânında muhâfaza-i dîn ve vatan için cân-siperâne îfâ-yı vazîfe eden asker evlâd ve kar[de]şlerine bir hediye-i nâçîz olmak ve bu vesîle ile bir hizmet-i müftehirede bulunmak üzere ashâb-ı hamiyyet tarafından don, gömlek, pamuklu yelek celb ve cem' edilmesi ve kendi kurbânları **[274]** luhûmunun kendi elleriyle kavurma yapılması ve öz gāzî evlâdlarına takdîm kılınması karârlaştırılmış idi. Bayramın ikinci günü idi; kāimmakām bey, hâkim efendi ve bütün eşrâf kurbânları birer birer hükûmet civârındaki pınar başına getirildi. Bir du'â edilerek kurbânlar zebh edilmeye başlandı. Hep bir ağızdan bârgâh-ı ehadiyyete îsâl kılınan tekbîr sadâları vicdânı yerinden oynattı, tüyleri ürpertti. Zebh edilmeye, kurbân olmaya lâyık olan kendileri iken min tarafi'llâh bu hayvancıkların kendi nefslerine fedâ ve bedel olduğunu herkes biliyor, lisânları tekbîr-hân, gözleri melûl melûl zebîhaya nigerân, eşk-i teessür seyelân ediyordu. Muhâfaza-i dîn ü vatan için bu hayvancıklar gibi kendileri de ölmek, kurbân olmak için seviniyordu. Zebh işi hitâm buldu, büyük küçük eller, kollar sığanmaya, bir faâliyet-i fevkalâde ile etler doğranmaya, kavurma yapılmaya başlandı. Bu işe kāimmakām ve hâkim efendiler tarafından da bil-fi'il iştirâk edildi. Temiz ve nefîs olmasına gāyet dikkat edildi. Otuz iki saat gayret olunarak üç yüz otuz iki kıyye kavurma ihzâr ve tenekelere konarak ağızları lehimlendi. Bununla beraber kasaba ve kurâdan 638 aded gömlek, 734 aded don ve 279 aded pamuklu yelek tedârik edilerek Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne takdîm edilmek üzere makām-ı kāimmakāmîden Karaman Kāimmakāmlığı'na irsâl kılındı. Hamiyet-i İslâmiyyesi coşan zevât kurbân derisi ve iâne-i nakdiyye cem'i için kurâya şitâb ettiler. Bi-mennihi'l-kerîm cem' ve irsâlinde bunların da ayrıca iş'âr

kılınacağının arzıyla işbu varakanın cerîde-i İslâmiyyelerinin bir köşesine dercini istirhâm eylerim.

Mut Kazâsı Müftîsi
Mehmed Nâdir

Sebîlürreşâd

Biz emîniz ki, rehberlik edenler olsa, bütün müslümanlar hak yolunda her türlü fedâkârlıktan çekinmezler. Fakat ne çâre ki millete rehber olması lâzım gelen ulemâ ve müftîler rehbere muhtâc bir hâlde bütün müftîlerimiz müşârun-ileyh Mehmed Efendi hazretleri gibi olsaydı neler olur, neler yapılabilirdi… Allah cümlemizi hâb-ı gafletten îkāz eyleye!

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ İDÂRESİ'NE

Efendim

Bulgaristan'da gördüğümüz zulüm ve i'tisâfât üzerine bir buçuk mâh mukaddem Romanya toprağına ilticâya mecbûr olmuştuk.

Bundan on beş gün mukaddem askerî mu'âyenesi için Bulgaristan'a gitmiştim.

Bulgarlar İslâm gençlerini mu'âyene edip pederlerinin servetlerine göre vergi alırlar. Bu sene askerî vergisi geçen senelere nisbetle iki kat daha fazladır.

Mu'âyeneyi müteâkib tebdîl-i hüviyet ile dîn ve milliyetimi saklayarak Bulgaristan'ın birçok kasabalarını dolaşmaya ve oralarda yaşamak felâketine ma'rûz kalan dindaşlarımızın hallerini gözlerimle görmeye muvaffak oldum.

Bulgaristan müslümanları bugün ecnebî boyunduruğu altında yaşayan âlem-i İslâm'ın en bî-kes ve en şâyân-ı merhamet bir kısmını teşkîl etmektedirler.

Bu zavallıların bu dakîka Allah'tan başka hâmîleri yoktur.

Oradaki kardeşlerimize edilen fenâlıkları, yapılan katl-i âmları böyle bir sütûnla değil cildler dolusu yazı yazmakla bitirmek kābil değildir.

Bulgar Vahşeti

Bulgaristan'ın mahkûm-ı esâretinde yaşayan bî-çâre İslâm kardeşlerimize Bulgarlar tarafından edilen zulüm ve te'-addiyât artık tüyleri ürpertecek bir râddeye varmıştır.

Orada her an dayağa, ta'arruz ve kıtâle ma'rûz bulunan sefâletten inleyen kardeşlerimize insana değil, vahşî hayvanlara bile revâ görülemeyecek mezâlim yapılmaktadır.

Bulgaristan'da seferberliğin i'lânından beri katl edilen ma'sûm ve bî-günâh İslâmların hadd ü hesâbı yoktur.

Ağlamaktan yalvarmaktan zâlimler müte'essir olmadılar. İslâmlarla meskûn olan köy ve kasabalar bugün birer mezâristân hâlini aldılar.

Şehîd ve katl edilen İslâmların geride dul kalan âile ve çocuklarının hallerini görmek en gaddâr kalbleri bile ağlatmak için kâfîdir.

Bulgaristan müslümanlarının medâr-ı iftihârı olan ve münevverânını teşkîl eden bir hayli gençleri şübhe üzerine tevkîf edilerek zindanlarda dayak ve korku altında tecennün ettiler.

Bulgar haydûdları sokaklarda hükûmetin gözü önünde kāfile kāfile gezmekte ve mâllarımızı yağmâ ile vâlidelerimizin, hem-şîrelerimizin namuslarına tecâvüz etmektedirler.

Deliorman taraflarında birçok bî-günâh İslâmları kurşuna dizdiler.

Razgrad'a mülhak Kalava karyesinde yüzden ziyâde İslâm'ı üçer üçer bağlayıp kassâbhânede koyun keser gibi kesdiler.

Pravadi'ye tâbi' Muradlar karyesindeki İslâm mu'teberânını gazlayarak yaktılar.

Silistre'deki cevâmi'-i şerîfe askere mahsûs domuz yağı debboyluğuna tahvîl edildiler.

Kezâ Silistre'nin Satırlı Câmi'-i Şerîfi müezzini Hâfız Mehmed Efendi'ye Bulgar nizâmiye askerleri câmi'de, o makām-ı mukaddesde bin türlü işkenceler ederek dîn-i mübînimizle eğlendikten ve zavallıyı süngüleriyle secdeye yatırttırıp tüfek dipçikleriyle pek çok döğdükten sonra minâreden aşağı atarak bî-çâreyi hayatından kat'-i ümîd edilecek sûrette cerh etmişlerdir.

Bulgaristan'ın her taraflarında İslâmlara gece gündüz angarya işlettirilmektedir.

Meydân-ı harbden gelen Bulgar mecrûhları Ceneral Radko Dimitreyef'in **[275]** emri üzerine üserâ-yı Osmâniye'nin birçoğunu kesdiklerini ve Kırkkilise civârında bir köy mektebinde otuz, kırktan ziyâde İslâm yavrularını muallimleriyle birlikte parça parça ederek İslâmlardan iyi intikām aldıklarını kemâl-i iftihâr ve gurûr ile hikâye etmektedirler.

Bulgaristan'ın kurâ ve kasabâtı mecrûhîn ile dolmuştur. Ticâret kâmilen durmuş, sefâlet daha şimdiden her tarafta başgöstermiştir.

Tâli'-i harbin Osmanlılara yâver olmaya başlaması Bulgaristan'da pek fenâ bir te'sîr hâsıl etmiş ve derhâl muhârebe aleyhinde şiddetli bir cereyân başlamıştır.

28 Teşrînisânî 1912 Romanya: Hırsova

S.

ŞU'ÛN

Balkanlar:

Donanmamızın muvaffakiyeti – Başkumandanlık Vekâlet-i Celîlesi'ne Donanma-yı Hümâyûn Kumandanlığı'ndan vârid olan 3 Kânûnievvel 328 târîhli telgrafnâme sûretidir:

"Bugün kable'z-zevâl sekizi yirmi geçerek Boğaz'dan hurûc edilerek düşmanla temâs vâki' oldu. Yedi bin beş yüz elli metreden üç bin iki yüz metreye kadar âteş te'âtî edildi. Zâbitân ve efrâd tarafından metânet ve şecâ'at-i fevkalâde ibrâz olunmuştur. Bir buçuk saat devâm eden muhârebede Averof'a üç dört mermî isâbet etmiş ve başındaki yirmi dörtlük taret ile sancak baş omuzluğundaki on dokuzluk tarette âteş kesilmiştir. Düşmanın diğer sefâini ehemmiyetsiz bir iki endâhttan sonra açılmıştır. Ba'dehû muhârebe yalnız Averof ile devâm etmiş ise de o da diğer sefâini alarak Pire cihetine doğru açılıp firâr etmişlerdir. Bi-hamdi'llâhi te'âlâ sefâinimizde bir gûnâ hasâr olmadığı ma'rûzdur."

Yanya'da muzafferiyet – Garb Ordusu Kumandanlığı'ndan gelen telgrafnâmenin sûretidir:

"Yanya'nın şarkındaki Kunduracı ve Presko hattında Yunanlılarla iki günden beri cereyân eden muhârebe-i şedîde-

de düşmana telefât-ı külliyye verdirilerek tenkîl edildiği ve iki piyade alayı ve bir cebel bataryası ve bir hayli eşkıyâdan mürekkeb bir düşman kolunun dahi Papas Köprüsü'nde Kız Ağa Hânı istikāmetinde münhezimen ric'at ettirildiği gibi Ayaseranda'ya ihrâc edilmiş olan düşmanın kuvâ-yı muntazamasıyla eşkıyâsı ve bir cebel bataryasıyla bir mitralyöz bölüğünden ibâret kuvvetleri üzerine tarafımızdan icrâ edilen şiddetli bir ta'arruz ile işbu düşman müfrezesi de perîşân ve birçok telefâta dûçâr olmuş ve Seranduz ile Himara istikāmetinde ta'kībine devâm olunmakta bulunmuştur."

Müzâkerât-ı sulhiyye – Osmanlı ve düvel-i müttefika murahhaslarından mürekkeb sulh konferansı Pazartesi günü Londra'da Saint James Sarâyı'nda ilk ictimâ'ını akd etmiştir. Bu ictimâ'da Sir Edward Grey tarafından beyân-ı hoş-âmedî olunmuş ve müzâkerât üzerine bir nutuk îrâd edilerek tarafeyn yek-diğerine takdîm kılınmakla iktifâ edilmiştir. Salı günü murahhaslar müzâkerât-ı sulhiyyeye ibtidâr etmek üzere birinci celseyi akd eylemişlerdir. Osmanlı murahhasları aldıkları ta'lîmât mûcebince Yunan hükûmeti tarafından mütâreke protokolü imzâ edilmedikçe hükûmet-i mezkûre murahhasları ile sulh müzâkerâtına girişemeyeceklerini teblîğ eylemişlerdir. Bunun üzerine müzâkerât-ı sulhiyyeden evvel bu mes'ele-i müste'hirenin tedkīkine karâr verilmiştir.

Midilli'de Salîb'in rezâletleri – *Anadolu* gazetesi muhâbiri yazıyor: İslâmlara yapılan hakāretler, tezyîfler gayr-ı kābil-i ta'dâd ve tavsîftir. Birçok müslümanların başlarından fesleri alınarak çamurlara atılıyor, nezâhet-i lisâniyyemize yakışmayarak zikrinden sarf-ı nazar eylediğimiz bir takım şütûm-ı galîza savruluyordu.

Birkaç edebsiz Kışla Câmi'i'ne giderek burada zikrinden te'eddüb ettiğimiz bir sûretle pisledikten ve başka bir câmi'in mihrâbı üzerine bir put vaz' ettikten sonra Tekke denilmekle ma'rûf bir yerde medfûn olan bir zâtın sandukasındaki örtüleri kâmilen almışlardır.

İşgālin dördüncü gününde çarşı câmi'inde mü'ezzin ezân okuduğu ve birkaç İslâm edâ-yı farîza-i salât için câmi'de bulunduğu bir sırada birkaç gönüllü ile Yunan neferâtı câmi'e girerek mü'ezzini minâreden indirmişlerdir. Bunun üzerine ahâlî pür-heyecân esbâbını sorduklarında ezânın hıristiyanları katl-i âm etmek için telkīnâtta bulunduğunu söyleyerek cemâ'ati dışarıya çıkarmışlar ve câmi' kapılarını kapamışlardır.

Afrika

Enver Bey'in teşebbüsâtı – *İstanbul* gazetesinde okunmuştur. Roma'dan iş'âr olunduğuna nazaran Enver Bey'e Lozan Musâlahanâmesi'ni tasdîk ve Bingazi kıt'asını asâkir-i Osmâniyye'den tahliye ettirmek için şimdiye kadar vâki' olan mesâî akīm kalmıştır. Enver Bey Kahire'ye gönderdiği me'mûrlar vâsıtasıyla irsâl eylediği beyânnâmede Bingazi'nin İtalyanlar tarafından işgālini gayr-ı mümkin kılmak üzere kemâ fi's-sâbık hâricdeki İslâmların mu'âvenet ve müzâheret-i lâzımede bulunması lüzûmunu i'lân eylemiştir.

Enver Bey Ordu-yı Osmânî'den isti'fâ edip alâkasını kat' eylemiş olduğundan şimdi Bingazi kıt'asında bir hükûmet-i muhtâriyye teşkîl etmektedir. Müşârun-ileyh Bingazi'nin inkişâf ve terakkīsini te'mîn ve şekl-i idâresini ıslâh için tedâbîr ve teşebbüsât-ı lâzımeye tevessül ve her tarafa me'mûrlar ta'yîn ve yeni vergiler tarh eylemiştir. En son ittihâz eylediği tedbîr Bingazi kıt'asına vâki' olacak idhâlât üzerine yüzde on gümrük vaz'ıdır.

Aynı zamanda Derne'deki İtalya mevâki'ine hücûmlar yeniden başlamıştır. Her gece İtalya karakolları asâkir-i muhâfızayı silâh başına da'vet etmektedir. Müşârun-ileyhin fevkalâde bir nüfûzu hâ'iz olması idâre-i cedîde için azîm menâbi'-i vâridât te'mîn eylemiştir. Mısır'dan mütemâdiyen kervânlar geliyor. Bir İslâm komitesi i'ânât cem' etmekte ve mütemâdiyen Enver Bey ile münâsebâtta bulunmaktadır.

Fermân-ı hümâyûn kırâeti – Trablusgarb'dan vukū' bulan iş'ârâtta Kânûnievvel-i Efrencî'nin sekizinci Pazar günü Trablusgarb Eyâleti Nâibü's-Sultânı Şemseddin Paşa hazretlerinin dâire-i aliyyeleri balkonundan keyfiyet-i nasblarına dâir şeref-sâdır olan fermân-ı hümâyûnun merâsim-i mahsûsa ile kırâet edildiği bildirilmektedir. Akīb-i kırâette yirmi bir pâre top endâht olunarak merâsim-i lâzıme-i ihtirâmiyye îfâ olunmuştur.

Çin:

Âleme ibret olduk – Çin ser-âmedân-ı ahrârından (Sun-Yat-Sen)in reîs-i cumhur (Yu-An-Şikay)a bir mektup yazarak Osmanlı vukū'âtından bir ders-i ibret almak lâzım geldiğinden Şark-ı Karîb'i taksîm ettikten sonra Avrupalıların tabîatıyla Şark-ı Aksâ'ya da el atacaklarından, binâenaleyh Japonya ile Çin'in tedâfü'î bir ittihâd yapmaları lüzûmundan bahs ettiğini Moskof gazeteleri bâ-telgraf Pekin'den haber almışlardır. Sun-Yat-Sen mezkûr mektupta: Biz, Osmanlıların bugünkü müşkilâtımızı kendi kuvâ-yı milliyyemize güvenemeyip de Avrupa muvâzene-i siyâsiyyesinden istifâde etmek tarîkiyle muhâfaza-i istiklâl eylemek emelinde oluşumuz gibi büyük bir hatâ-yı siyâsîye haml eyliyor ve diyor ki: Avrupalıların **[276]** te'mîn eyledikleri statükonun hâ'iz-i ehemmiyet olmadığı Osmanlı vukū'âtıyla sâbit olduktan sonra Moğollara yek-diğerleriyle ittihâd etmemek, tecrübe edilmiş bir hatâ-yı mühliki tekrar etmek demektir. Sun-Yat-Sen'e göre ittihâd-ı Moğol fikrine Tokyo'da dahi fevkalâde merâk ediyor ve izhâr-ı teveccüh ediyorlarmış.

TENKİD VE TAKRÎZ

Berlin'de

TİCÂRET VE SANÂYİ' RİSÂLESİ

Bu hafta, bâlâdaki ünvân ile Berlin'de intişâr etmeye başlayan Türkçe bir risâlenin ilk nüshası idârehânemize geldi. Alıp her tarafını okuduk. Müslümanlar için mütâlaasını pek fâideli bulduk. Onun için bu risâleyi mümkün mertebe kāri'lerimize tanıtmayı bir vecîbe addeyliyoruz.

Bu risâlenin nâşiri, İzmirli Mehmed Naci Bey. Muktedir, mütefennin bir vatandaşımız; hamiyyetli, hüsn-i niyyet sâhibi bir dindaşımız. Burada çalışmış, sonra Avrupa'ya gidip tahsîlini orada ikmâl eylemiş, şimdi de öğrendiklerini, gördüklerini vatandaşlarına, dindaşlarına bildirmeye başlıyor. Ne mübeccel emel, ne mukaddes hizmet!

İslâmlarda fikr-i ticâretin, fikr-i sanâyi'in uyanması, ta'ammüm ve terakkī etmesi için garbın âlem-i ticâret ve sanâ-

yi'i hakkında bize bir fikr-i tâm vermek maksadıyla muhterem vatandaşımız birçok masraflara katlanmış, bir hayli fedâkârlıklar ihtiyâr etmiş. Acaba bu hizmet takdîr olunacak mı? Acaba buna mukābil, Osmanlılar, müslümanlar bu risâlenin idâme-i hayat etmesi, ilerlemesi için mu'âvenette bulunacak, kadir-şinâslık gösterecekler mi? Bundan sarf-ı nazar, kendi istifâdeleri, kendi sa'âdetleri için bunu alıp okuyacaklar mı? Hiç şübhe etmeyiz ki vatanını seven, milletinin terakkīsini ârzû eden her çalışkan zât bu risâleyi okuyacak; garbın hayret-fezâ ticâret ve sanâyi'i hakkında bir fikir edinerek fakr u esâretten kurtulmak, bir insan gibi yaşamak için ya bir ticârethâne te'sîs etmeye, ya bir fabrika yapmaya çalışacak, kendi için bu nasîb olmazsa, ihvânına, vatandaşına olsun yapdırmaya gayret edecektir.

Risâlenin müdîri diyor ki: "Ey vatandaş! Senin sa'âdet ve istirâhatini te'mîn etmek; seni de garblıların yükseldikleri mertebeye îsâl etmek fikriyle garbın merkezinde, fünûn ve sanâyi'in menba'ında bu risâlemi neşr ediyorum. Abonman esmânının ne kadar az olduğuna dikkat edersen anlarsın ki risâlem senin paran için değil; hakīkaten senin istirâhat, terakkī ve sa'âdetin içindir.

Ey vatandaş! Sen benim risâleme abone olmakla ve onu okumakla terakkī eder, yahud mes'ûd olurum zannetme…! Sen her şeyi unut, ne var ise unut, bütün dost ve bildiklerini teşvîk et ve onlarla bir olarak ufaktan başlayarak fabrika yap çalış… Göreceksin ki bizi mes'ûd ve zengin, mu'azzez ve mukaddes vatanı tahlîs edecek sen ve senin gibileri olacaktır.

Sana fersahlarla uzak, garbın bir köşesinden söylenen şu samîmî sözleri dinle, biraz da kendin ve mu'azzez, mukaddes vatanın için çalış!"

* * *

Ne samîmî, ne vatandaşça nasîhat! Ey bî-çâre müslüman! Seni "Avrupalılaştırma"ya çalışanlardan şimdiye kadar böyle samîmî bir nasîhat, böyle nevâzişkâr bir hitâb işittin mi? Elbet işitmedin. Çünkü onların maksadı: Senin hakīkaten terakkī, hakīkaten sa'âdetin değil. Belki onların emeli: Senin tedennî, senin nekbetindir. Senin bir cevherin, cevher-i fazîletin var, onlarda ise bu kalmamıştır. Onu sende çok görüyorlar. Senin de kendilerinin bulunduğu hazîza sükūtunu istiyorlar. Karşına "muslih", "müceddid" diye çıkıyorlar. Nikābını kaldırsan ne "müfsid" olduğunu pek ayân göreceksin.

Bî-çâre müslüman, hayrettesin. Takdîr ediyorsun ki kudretçe, kuvvetçe, servetçe geridesin. İlerlemek, ileride bulunan milletler gibi olmak istiyorsun. Fakat sana yol göstermek üzere ortaya çıkanlar, yegâne mahfûz kalan cevherin, cevher-i nâmûs ve fazîletin bahâsına sana pîşvâlık, sana dellâllık etmek istiyorlar.

* * *

– Acaba îmânımla, acaba şu ecdâdımdan intikāl eden inâs-pâre-i ismetimle o evc-i terakkīye ermek mümkün olmaz mı? diyorsun.

– Hayır, diyor, olamaz. Çünkü din bir an'anedir ki insanı geri çekiyor. Hem an'anâtı muhâfaza, hem terakkī nasıl olur? İffete gelince: O, boş, i'tibârî bir şeydir. Taş ile elmas hadd-i zâtında birdir. Fakat sen ona kıymet veriyorsun. O hâlde kadının çarşafını atmadıkça daima bu hâl-i pestîde kalacaksın!..

O zaman ye'se düşersin, hayrette kalırsın, nevmîd olursun. Ben diyorsun, bunları fedâ edemeyeceğim, bütün neslim, bütün milletim mahv olsa da..

[* * *]

Hâlbuki ey cevher-i îmân ve iffet sâhibi Müslüman! Ye'se düşmeye, nevmîd olmaya mahal yok. Onun kolalı yakalığına, kırpık bıyığına, tek gözlüğüne, yahud sivri sakalına aldanma. Bunlar zâhirî bir düzgündür ki hüviyet-i hakīkıyyesini gizleyerek seni bend etmek için yapılmıştır. Sen, onun ne dün başladığı nağme-i iffet-şikenden müte'essir ol, ne de yarın başlayacağı irtidâddan ye'se düş. Sen, onu, onları süründükleri hazîz-i dalâlette çiğneyerek geç; pâ-yı azminde seni leyle-i zifâf masallarıyla, pür-nifâk sözleriyle, yazılarıyla sarsmak isteyen o münâfıklara bir lahza bile atf-ı nigâh etmeyerek yürü. Önünde hiçbir mâni', hiçbir hâil yok. Îmânın bir meş'al-i hidâyet, namusun bir cevher-i fazîlet. Bunları babanın sana yegâne sermâye bıraktığı bu cevherleri muhâfaza ederek gāib olan kudret ve kuvvetini, ticâret ve san'atini bulmaya gücün yettiği kadar çalış. Avrupa'da değil, Amerika'da olsa almaya şitâb et.

Onlar sana "Avrupa-perest"likten, "Avrupalılaşma"dan bahs ediyorlar. Fakat sözlerinde, yazılarında ne bir şemme-i fen ve san'at var, ne bir samimiyet ve hüsn-i niyyet! Sen Avrupalı bir tâcir, Avrupalı bir çiftçi, Avrupalı bir san'atkâr gibi ol. Fakat Avrupalı bir dînsiz, Avrupalı bir ahlâksız gibi olma.

* * *

Tâcir-i Avrupa, san'atkâr-ı Avrupa ne olduğunu anlamak için o âlem içinde hayat yıpratan, o âlemden bildiğini sana öğretmek isteyen senin gibi bir îmân ve iffet sâhibi kardeşini dinle! Bak, garb milletleri gibi yükselmek için ne îmânını yıkmaya çalışır, ne karından, hem-şîrenden bahs eder. Sana diyor ki:

"Ey vatandaş! Fabrika yap, çalış! Kendin için, mu'azzez, mukaddes vatanın için çalış!."

* * *

Bu risâle fenne, ticârete âid fâideli makālelerden başka ale'l-umûm sanâyi'de müsta'mel makinelerin tarz-ı isti'mâlini de resimlerle ta'rîf ve tavzîh ediyor. İlk nüshasında münderic makāleler:

Ticâret-i bahrî-Askerlik nokta-i nazarından tayyârelerCevv-i havâya girebilir miyiz?- Panama Kanalı kaça mal olacak?- Meskûkât-ı İslâmiyye- Öğüdücü ve parçalayıcı makineler: Taş kırıcılar, ayırma makineleri, mistavî değirmenler, sapan değirmeni, nakliye makineleri, şekilleriyle beraber.

Nüshası üç guruş. Abonesi: Altı aylığı 15, seneliği 30 guruş. Şu'beleri İstanbul'da Bâbıâlî civârında Ebussuûd Caddesi'nde Mahmud Bey Matbaası'nda Hakkı Mahmud Bey; İzmir'de: Kemeraltı Caddesi'nde Vatan Kütübhânesi.

Bu müfîd risâlenin, ilk nüshasında olduğu gibi, daima bize münhasıran garbın fünûn ve ticâretinden, sınâ'atinden bahs etmesini ve bu meslek-i müstahsende sâbit-kadem olarak devâm ve terakkī etmesini temennî eyleriz.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

26 Aralık 1912 | 16 Muharrem 1331 | Perşembe | 13 Kânûnievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 224

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا
وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ.
أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا
أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا
لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِى الصُّدُورِ [1]

Tercümesi

"Zulme daldıkları için helâk ettiğimiz ne yurtlar var ki: Üstü altına gelmiş yatıyor; ne kuyular var ki: Başında, ne yüksek kal'alar var ki: İçinde, kimseler yok! Acaba bunlar yeryüzünde hiç dolaşmıyor mu ki: Düşünecek kalbleri yahud görecek gözleri olsun? Şu hakîkat iyi bilinmelidir ki: Gözler kör olmaz; lâkin asıl göğüslerdeki kalbler kör olur."

* * *

Bu iki âyet-i kerîme [2](يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَىْءٌ عَظِيمٌ) sûretindeki tehdîd-i mehîb ile başlayan Hac Sûresi'ne mensûbdur.

Kitâbullah'ın duygusuzlukla, görgüsüzlükle ithâm ettiği kimseler, doğrudan doğruya Mekke müşrikleri ise de; göçmüş milletlerin dâstân-ı izmihlâlini, çökmüş memleketlerin lisân-ı hâlinden işitip ibret almak ihtiyacı her devrin, her tavırdaki insanları için pek tabîîdir. Zîrâ târihin bir tekerrür-i dâimîden ibaret olduğuna, çünkü kānûn-ı fıtratın asla değişmediğine yakîn derecesinde bir itmînân edinebilmek için, aynı hareketlerin aynı âkıbetler husûle getirdiğini görmek, fakat gözle görmek, hem pek çok defalar görmek lâzım gelir. Bu ise ancak (سِيرُوا فِى الْأَرْضِ) fermân-ı ilâhîsine imtisâl ile kābil olabilir.

Lâkin heyhât! Zamanımızdaki müslümanlar, hatta dünyayı dolaşsalar, göreceklerinden ne öğrenecekler ki –Asr-ı Sâadet'de yaşayan müşrikler gibi– bîçârelerin asıl kalb gözleri alabildiğine kör! İşittiklerinden ne belleyecekler ki, zavallıların asıl can kulakları alabildiğine sağır!

Hakîkat öyle! İsterse her adım başında bin ibret-âmîz levha, isterse her zerre-i mevcûdun yüreğinden bin dehşet-engîz sayha yükselsin... Nazarlar için seçilmez bir karaltıdan başka görgü, kafalar için anlaşılmaz bir gürültüden başka duygu yok!

Yarabbi, şu en elîm hüsranlar, en vahîm buhranlar içinde çalkanıp duran İslâm'ın intibâhı için ta'mîk-ı nazar, tedkīk-ı haber devresi ebediyyen gelmeyecek de, bu ümmetin uyanması sabâh-ı mahşere mi kalacak?

Ey cemâat-i müslimîn, artık Allah için olsun uyanınız; kalb gözünü, can kulağını böyle sımsıkı kapamayınız! Bir millet ne hâle geliyor da **[278]** topraklara seriliyor; bir vatan nasıl oluyor da ayaklar altında kalıyor; bunu görünüz, anlayınız! Hâlâ mı duygusuzluk? Hâlâ mı görgüsüzlük? Etmeyiniz! Sonra şu başımızdaki felâket yok mu, işte ondan bedterine, hem Allah göstermesin, bin kat bedterine ma'rûz kalacağız! O zaman, hayât-ı milletten eser kalmayacak; o zaman nâmûs-ı İslâm büsbütün mahvolacak; o zaman haremserây-ı tevhîdi en murdar ayaklar çiğneyecek; o zaman şerîatin o ma'sûm nâsiyesi, küfrün mülevves eliyle yerlerde sürüklenecek!

Haydi biz, duygusuz mahlûklar, bu zilletlerin, bu rezâletlerin hepsine katlanalım; "Üç buçuk günlük hayatın ne değeri var!" diye kendimize tesellî verelim de cemâdâtın bile dayanamayacağı haybetler, hüsrânlar içinde geberip gidelim! Lâkin çocuklarımızı, torunlarımızı düşünmeyecek miyiz? Her halkası bir batından teşekkül edecek o canlı silsile-i sefâletin kıyâmete kadar la'netine hedef olmaya da katlanacak mıyız?

Haydi buna da aldırmayalım, buna da katlanalım! Heyhât! Şu "üç günlük!" hayatın arkasında bitmez tükenmez bir hayat var ki bu gidişle o, bizim için nâ-mütenâhî bir devre-i azabdan başka bir şey olmayacak! Acaba orada ne yapacağız? Dünyada iken hayât-ı şerîatı, nâmûs-ı milleti bile bile

[1] Hacc, 22/45-46.
[2] Hacc, 22/1.

heder eden biz sefiller, huzûr-ı ilâhîye hangi yüzümüzle çıkacağız?

Ey cemâat-i müslimîn, görüyorsunuz ki duracak zaman değil: Çünkü zaman durmuyor! Haydi bakalım, hüsrân-ı mübînden kurtularak yaşamak, İslâm'ı da yaşatmak istiyorsanız durmayınız:

اِسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...[1]

Mehmed Âkif

FELSEFE

SEBÎLÜRREŞÂD'A

"Terbiye-i Ahlâkıyye" ünvânıyla bundan dört sene evvel in'ikād eden beyne'l-milel kongre, bu sene Ağustos'ta ikinci def'a olarak Lahey'de in'ikād etti. İlk mecma'-ı ilmîde isbât-ı vücûd etmemiş bulunan Hükûmet-i Osmâniyye'nin bu def'a olsun murahhas göndermesi ve şarkta terbiye-i ahlâkıyyenin istinâd ettiği esâsları mübeyyin bir raporun da murahhaslara tevdî' edilmesi resmen ricâ olundu. Bu taleb-i resmîde şark terbiyesi hakkındaki ma'lûmâtın vaktiyle Korfulu bir Yunanlı tarafından yazılmış muhtasar bir esere münhasır olduğu da tasrîh edilmişti. Maârif Nezâreti bu da'vete icâbet edeceğini bildirdi. Ve matlûb olan raporun ihzârını fakîre havâle etti. Raporun bir dereceye kadar ihzârına tarafımdan ihtimâm edildi ise de kongrenin eyyâm-ı in'ikādına karîb bir zamanda kabinenin tebeddülü eserin ikmâlini de, taraf-ı hükûmetten murahhas i'zâmı mes'elesini de akīm bıraktı.

Avrupalılara okutmak mülâhazasıyla kaleme alınan bu müsveddât-ı nâ-tamâmın mütâlaasından bazı ihvân-ı dînin de müstefîd olabileceği me'mûl olduğundan bunları aynen *Sebîlürreşâd*'ın sîne-i hıfz ü hirâsetine tevdî' ediyorum. Kāri'în-i kirâmın zevkine uygun düşerse mâ-ba'dını da ikmâle inşâallahu'r-rahmân vesîle olur.

Ahmed Naim

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

–1–

Medeniyet-i garbiyyenin el-yevm hâ'iz olduğu mevki'-i hâkimiyyet Avrupa akvâmını bu hâkdânın her noktasında akvâm-ı sâire ile zarûrî bir temâs-ı dâimîde bulundurmakta olduğundan beyne'l-milel teârüf ihtiyâcı günden güne kesb-i şiddet etmektedir. Şarkıların Avrupalıları, Avrupalıların şarklıları gereği gibi tanıması husûsunun hayât-ı akvâmın en mübrem levâzımından addedileceği devre çoktan beri hulûl etmiştir. Avrupalı olmayan akvâm içinde müslüman nâmı altında müctemi' ve Bahr-i Muhît-i Kebîr ile Bahr-i Muhît-i Atlasî arasında yek-pâre bir vücûd gibi mütemekkin yüzlerce milyon râddesinde bir kitle-i azîme-i akvâm vardır ki elsine ve elvânı ve sırf mahallî olan bazı ehemmiyetsiz i'tiyâdâtları i'tibârıyla yek-diğerinden ayrı isimlerle yâd olunmakla beraber yine dîn ve âyîn ve –yine dînlerinden muktebes– etvâr ve âdât nokta-i nazarından beynlerinde pek sıkı ve umûmî bir râbıta mevcûddur. Bu kitle-i azîme-i beşerin en büyük kısmı Avrupa müsta'mirlerinin zîr-i idâre-i hâkimânesinde bulundukları cihetle bu akvâmın –dînleri kadar– ahlâk ve âdâtlarının mübtenî olduğu esâsları bilmek, öğrenmek yine o müsta'mirlerin menâfi'i iktizâsındandır.

Vâkı'â bir asrı mütecâviz zamandan beridir bir taraftan müsteşriklerin hazâ'in-i âsâr-ı İslâmiyye içinden iktibâs-ı nefâ'isle uğraşması, diğer taraftan müsta'mirlerin gerek ticâret ve gerek idâre-i memleket gibi vesâ'il ile milel-i mahkûme sırasına geçmiş akvâm ile hâl-i temâsta bulunması, bir taraftan da Avrupa ve Amerika hâricinde neşr-i *İncil*'e çalışan du'ât-ı dînin tedkīkāt-ı gayret-keşânesi şark ile garb arasında dolmaz zannolunan uçurumu epeyce doldurmuştur.

Bu asr-ı ahîr-i nûr ve ma'rifet yorulmak bilmeyen mücâhidîn-i ilm ü hakīkati sâyesinde emr-i te'ârüfde a'sâr-ı sâbıkayı fersah fersah geçmiş olduğundan vaktiyle "Sarazenler"le "Türkler" hakkında tedâvül eden acîb ve garîb rivâyât-ı bî-ma'nâdan eser kalmamıştır diyebiliriz. Avrupalılarca müslümanların müşrik, hasâ'is-i insâniyyeden mahrûm, tahrîb-i bilâd ve ta'zîb-i ibâd ile müsahhir-i belâ-yı âsmânî diye telakkī edildikleri zamandan* lehü'l-hamd pek uzak bulunuyoruz. Efkârdaki bu tahavvül-i azîmin sebebini her şeyden evvel fikr-i ilmînin, fikr-i tenkīdin bil-cümle ma'lûmât-ı beşeriyyeye sârî bir hâle gelmesinde, hiçbir hakīkati delîlsiz tasdîk etmek şânından olmayan menâhic-i ilmiyyenin sunûf-ı mütefekkirînin kâffesi beyninde intişâr eylemiş bulunmasında aramalıdır. Biz müslümanlar aşk-ı hakīkatle ser-â-pâ meşbû' olan bu mesâî-i celîlenin ne derece minnetdâr ve şükr-güzârı isek, âtî-i insâniyyet hakkında da kalblerimiz **[279]** o derece lebrîz-i emeldir.**

Garb mütefekkirîninin ahlâk ve âdât-ı şarkiyyeyi tasvîr için vücûda getirdikleri mücelledât-ı adîdenin tetebbuu biz şarklılar hakkında epey sahîh bir fikir edinmeye hâdim olmakta ise de mü'elliflerin tehâlüf-i enzârı daima bazı mühim cihâtın lâyıkıyla tenevvür etmesine mâni' olduğundan bize âid levha-i tasvîrin yine bizim elimizle tersîm edilmesi elbette fevâid-i azîmeyi mûcib olur. Binâenaleyh bu risâlede memâlik-i Osmâniyyede ahlâk ve âdâbın ve âdât ve meşâribin ne şekilde ve ne gibi esâslara müstenid olduğu beyân olunacak ve burada serd edilecek hakāyık pek cüz'î farklarla bütün âlem-i İslâm'a muntabık şeyler olacağından bu eser iki başlı bir fâide te'mîn etmiş olacaktır.

Her yerde olduğu gibi kavâid-i ahlâkiyyeyi, vâcibât-ı insâniyyeyi, hayât-ı beşeri tanzîm eden mu'âmelâtın kavânîn-i nâzımesini insanlara ilk ta'lîm eden dîndir. Akvâmı sırr-ı menzil-i sa'âdet ve terakkīye îsâl etmek şânından olan bu kavâid ve kavânîn hangi kavmin dîninde daha

[1] Enfâl, 8/24.

* Hanry Ducastry'nin "İslâm" nâmındaki eserine bakılsın.

** İ'lân-ı harbden birkaç ay evvel kaleme alınmış olan bu satırların Avrupa sınıf-ı mütefekkirînine karşı meşbû' olduğu hüsn-i zan ve samîmiyyeti bugün kendi hesâbıma mühim bir mikdârda iskonto etmeye mecbûrum. Zîrâ son felâketlerimiz Avrupa'nın müslümanlara karşı rû-yı fettânette taşıdığı nikāb-ı riyâyı yırtıp atmış ve a'sâr-ı ahîre-i medeniyyetin garblıların yalnız dimâğlarını terbiye edip ruhlarını, kalblerini kurûn-ı vüstâ beyt-i muzliminden tahlîs edebilmekten henüz pek uzak olduğunu isbât eylemiştir.

mufassal ve sarîh ise o kavim sahne-i şu'ûn-ı âlemde daha pâydâr ve âmme-i nev'-i beşer hakkında daha lütufkâr izler bırakmıştır. Kezâlik bu kavâid ve kavânîn her hangi kavimde matlûb olan derece-i sa'âdeti tekeffülden kāsır kalmış ise dînin bu cihetteki noksânını o kavmin ukalâsı, felâsifesi ikmâle çalışmıştır. Efkâr-ı felsefiyyenin hayât-ı akvâm üzerindeki te'sîrât-ı azîmesi gayr-ı münker olmakla beraber enzâr-ı ehl-i tedkīkte hafî kalmayan mühim bir nokta vardır ki o da nazariyyât-ı felsefiyyenin –avâm-ı nâsın tekâmül-i zihnîsine hâdim oldukları hâlde– teshîr-i kulûbda ve mesâlik-i ahlâkiyyeyi a'mâk-ı ervâha kadar rekz ü infâzda dîn ve akīde mertebesinde izhâr-ı hâkimiyyet edememeleridir. Nazariyyât-ı felsefiyyenin tehâlüfü ile beraber felsefenin hürriyet-i tefekkür ve istidlâle açtığı şehr-râh-ı vâsi' bu hâkimiyyete tabîatıyla mâni'dir. Târîh-i nev'-i beşerin her sahîfesi bize gösteriyor ki havâs ve avâmı hayrân eden fazîletlerin, veleh-bahş-i ukūl olan a'mâl-ı hayriyyenin edvâr-ı inkişâfı daima akīde ve îmânın râsih olduğu zamanlara tesâdüf etmiş ve akāyidin infisâh devrelerinde ise daima rezâ'il ve kabâyih cem'iyete hükümrân olagelmiştir.

Mebnâ-yı istikrârı dîn üzerine mü'esses olmayan sırf akla müstenid kavâid-i ahlâkiyye, belledikleri nazariyyâtın sıdkına bir îmân-ı kavî derecesinde kā'il olan zümre-i mütefekkirîn için belki düstûru'l-amel olabilir ise de –ki bu zümrenin azlığına delîl aramak bile zâiddir– hevâ-yı yek-rûzesini bir hayât-ı pâydâra değişmeyi işten bile saymayan avâm-ı nâs için –ki nâsın ekseriyet-i uzmâsını teşkîl eden bunlardır– hiçbir vakitte vâcibü'l-ittibâ' olmak fazîletini hâ'iz olamaz. Kavâid-i ahlâkiyyenin en kavî mü'eyyidâtı dîndedir. Vesâyâ-yı ahlâkiyyenin en büyük hârisi, hâmîsi bir Kādir-i mutlakın yevm-i âhirette ibâdını ten'îm veyâ ta'zîb edeceği hakkındaki îmân-ı kavîdir.

Bilâd-ı İslâmiyyede de ahlâkın üssü'l-esâsı dîn-i celîl-i Muhammedî'dir. Mehâsin-i ahlâkın, fezâ'ilin ale'd-derecât en pest tabakāttan en âlî mehâfile kadar bil-cümle sunûf-ı halk arasında neşr ü ta'mîmine sebeb olan şerîattir. Müslümanlar rezâ'il ve mesâvîden tahallî ve fezâ'il ve mehâsin ile tahallî için "kitâb" ve "sünnet"ten başka menba'-ı feyz ü ilme arz-ı iftikār ve Hazret-i Peygamber'in (sallâllahu aleyhi ve sellem) dest-i terbiyetinde yetişen ashâb-ı güzîn ile onların perverdeleri olan tâbiînden başka rehberlere, nümûnelere i'tibâr etmemişlerdir.

Hind ile Yunan'ın bir aralık İslâm eline geçen metrûkât-ı felsefiyyeleri müslümanlarda ahlâkın seyr-i umûmîsine te'sîr i'tibârıyla hiçbir iz bırakmamıştır. Vâkı'â Hind'in *Kelîle ve Dimne*'si İbnü'l-Mukaffa'a, Eflatun ile Aristo'nun kütüb-i ahlâkiyyesi Farabîlere, İbni Sinalara, İbni Miskeveyhlere, Tusîlere, İbni Rüşdlere bazı eserler ilkā etmiş ise de bunlardaki desâtîr-i ameliyye *Kur'ân* ile hadîsin seyl-i hurûşân-ı vesâyâsına karşı isbât-ı vücûd edemeyecek kadar ruhsuz görünmüş ve kulûbu terbiye etmek hâssası yalnız menba'-ı nübüvvetten sâdır olan evâmir ve nevâhî ile bunları düstûru'l-amel ittihâz eden erbâb-ı fazîlet ve ma'rifete münhasır kalmıştır.

Fi'l-hakīka dîn-i İslâmdaki hikmet-i ameliyyenin muhtevî olduğu tafsîlât-ı hurde-sencâne bir nazar-ı insâf-perveri hayrete ilkā edecek derecede kesîrdir. Dîn-i İslâm hakīkaten dîn-i ahlâktır. *Kur'ân*'ın her hangi âyeti tedkīk edilse ya mantûkunda ya mefhûmunda insanları râh-ı hidâyet ve fazîlete sevk edecek, sa'âdete mâni' ahvâl ve ef'âlden tahzîr eyleyecek irşâdâtı keşf etmekte güçlük çekilmez. *Kur'ân-ı Kerîm*'in erbâb-ı tetebbu'a girân gelecek, içinden çıkılamayacak bir şeyi varsa o da münhasıran ahlâk ve âdâba müteallik olan âyât-ı kerîmeyi intihâb ve tasnîf etmek müşkilâtından ibârettir. Bu da *Kur'ân*'dan, dîn-i İslâm'dan en mühim garaz ve gāyenin tahsîn ve tasfiye-i ahlâk-ı beşer olmasındandır. Hazret-i Peygamber hakkında *Kur'ân*'da vârid olan en büyük senâ ve ta'zîm [1](وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ) âyet-i kerîmesidir ki "Şübhesiz sen mehâsin-i ahlâkın pek büyük bir mertebe-i âliyyesini hâ'izsin" demektir. Hazret-i Resûl-i ekrem (sallâllahu aleyhi [ve] sellem) de kendi gāye-i bi'setini [2](بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) hadîs-i şerîfi ile ta'yîn ediyor ki "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamâmlamak için ba's olundum" demektir. Zevce-i tâhiresi Hazret-i Aişe'ye: "Resûlu'llâh'ın ahlâkını bize ta'rîf et" denildiği zaman: "Onun ahlâkı *Kur'ân*'dan ibâret idi" cevâbını veriyor.

[280] Böyle bir da'vâ-yı azîm ile ortaya çıkan bu dîn, zuhûrundan matlûb olan gāyeye bir rub' asır içinde vâsıl olmuş ve târîh-i âlemde hâdis olan en büyük inkılâbı vücûda getirmiştir. *Kur'ân*'ın hâvî-i fezâ'il ve mâhî-i rezâ'il olmasından, o Peygamber-i zî-şânın tatbîkātta rehberlik etmesindendir ki ashâbı içinde fezâ'ilde her biri bir kavme sermâye-i iftihâr olacak bunca e'âzım-ı insâniyyet zuhûr etmiştir. Dînimizin mebnâsı, rûhu ahlâk-ı hasene ile tahalluktan ibâret olduğu ve maksûd olan bu gāye-i âliyyeye vusûle medâr olacak teferru'âtın hiç biri ihmâl edilmediği içindir ki yeryüzünde bu kadar az bir müddet içinde bu hayret-fezâ inkılâb vukū'a gelmiştir.

Ahmed Naim

AVRUPA ULEMÂSININ MÜHİM BİR SUÂLİNE CEVÂB

-223'den mâ-ba'd-

Meselâ: Bir nebînin zamanında hamrın adem-i tahrîmi, yine nebiyy-i âharın zamanında hem-şîresini nikâhtan nehy vârid olmaması onların indinde şürb-i hamrın makbûl olduğuna, kız kardeşini nikâhta be'is olmadığına haml etmek câiz değildir. Belki onların hakkında nehy vârid olmaması o zamânki insanların kuvve-i akliyyeleri bu gibi umûrun mazarratını idrâk etmek isti'dâdında olmadığı cihetle o zaman harâm kılınacak olursa aralarında bir fitne-i azîme tahaddüs ederek pek çok nizâ'a, şiddetli mukāteleye müncer olacağındandır. İşte bunun içindir ki bunların harâm olduğu söylenmemiş, onu işlemekten men' olunmamışlardır.

Bu sözümüzden enbiyâ-yı izâmın cümlesini irfân ve fazîlet i'tibârıyla tarak dişleri gibi müsâvî olduğunu i'tikād ediyoruz zannedilmesin. Çünkü derece ve mertebe i'tibârıyla bazısının diğer bazısı üzerine efdal ve müreccah olduğu

[1] Kalem, 68/4.
[2] Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ,* Beyrut, 2003, c. 10, s. 323.

gayr-ı kābil-i inkâr bir hakīkattir. Zîrâ zamanın teceddüdü insanlarda olan kuvâ-yı müdrikenin tevessü' ve tenemmüvüne büyük bir vâsıtadır. Binâenaleyh buradan anlaşılıyor ki daima sonra gelen nebîlerin evvelkilerden daha mütekâmil olacağı gayr-ı kābil-i iştibâh bir hakīkat-i kat'iyyedir.

Çok kimseler vardır ki kendisini ihâta eden evhâma kapılarak şu iddiâda bulunurlar: A'sâr-ı ahîrede gelen insanlardan bazı kimseler görüyoruz ki onlardaki hamâkat, besâtat asr-ı evvelde gelen bazı insanlara nisbetle daha ziyâde, daha büyüktür.

Onlara cevâben biz de deriz ki: Evet, bu doğrudur, fakat bizim iddiâmızı nakz edemez. Çünkü hüküm daima ağlebedir. Bil-farz bir beldede vahşetin hüküm-fermâ olması diğer memleketlerde medeniyetin adem-i vücûdunu nasıl iktizâ etmiyorsa bu da aynıyla ona benzer.

Zîrâ bugün dünyâda medeniyetin terakkī edip de medeniyetten mahrûm bir memleketin adem-i vücûdu medeniyetin umûmiyet i'tibârıyla terakkī etmesi demek olup, hiçbir tarafta vahşet kalmamıştır demek değildir. Binâenaleyh asr-ı hâzırda a'sâr-ı mütekaddimeden ziyâde vahşîlerin bulunması hiç de ba'îd değildir.

Vaktâ ki vücûd-ı mukaddesi nev'-i insanın evc-i bâlâyı medeniyyete terakkī ve i'tilâsına vesîle-i uzmâ, vâsıta-i kübrâ olan Hazret-i Muhammed (sav) meşhûdumuz olan sâha-i âlemi teşrîf ettiler; –hâriku'l-âde bir sür'at-i berkıyye ile– beşerin muhtâc olduğu levâzım-ı zarûriyyeyi, meşrû' bir tarîk dâhilinde ikmâl, mahlûkātı merâtib-i sa'âdetin kusvâsına îsâl eyledi.

Her kim vicdânının karşısına geçip de Hazret-i Muhammed (sav)den evvelki insanların hâl-i esef-iştimâline, pûyân oldukları dalâlet ve sefâhete nazar-ı im'ân ve basîretle bakar, bir de ondan sonraki hallerine, onun asrında vâsıl oldukları terakkıyât-ı azîmeye nazar ederse iki hâl beyninde yer ile gök arasındaki mesâfe nisbetinde azîm bir fark göreceği şübhesizdir.

Evet, Hazret-i Muhammed (sav) insanlara hâlikını tanıttırıp onları kendileri gibi mahlûk olan esnâma, güneşe, yıldızlara, âteşe ve daha bunlara mümâsil bazı şeylere ibâdet etmekten men' edip tarîk-ı fevz ü necâta hidâyet etti; bu husûsta yapılacak da'vet bittabi' bazen lütuf ve ikrâm ile bazen unf ve gılzetle oluyordu. Çünkü bir kısım anûd insanlar Hazret-i Peygamber'i bu da'vetten vazgeçirmek için bazen tehdîd bazen de onunla muhârebe ediyorlardı. Hazret-i Peygamber ise bunların bazılarına teşvîk, diğer bazılarına da tahvîf ve terhîb ile görünüyor. Hâl ve maslahatın îcâbâtı üzere mu'âmele ediyordu.

Bundan sonra pek az bir zaman zarfında envâr-ı medeniyet-i İslâmiyye aktâr-ı âlemin her köşesinde parlamaya, vardığı yerleri vahşetten tahlîse muvaffak oldu. Hattâ bu kadar az bir zaman içinde etbâ'ının tekessür etmesi, her tarafa neşr-i envâr-ı füyûzât ederek medeniyetin mertebe-i ulyâsına vâsıl olmaları bütün erbâb-ı ukūlü hayretler içinde bırakıyor. Fakat tedkīkāt-ı amîka netîcesinde görülüyor ki: Bunun sebebi İslâm'ın evâmir ve nevâhîsinin îcâbât-ı akla muvâfık, muktezâ-yı hikmete mutâbık olmasından başka bir şey değildir.

İşte her kelimesi ayn-ı hikmet olan *Kur'ân*. Her kim o tarafa teveccüh eder, yahud ondaki i'câza, uslûb-ı ifâdesindeki bedâyi'a im'ân-ı nazar ederse üzerinden bin üç yüz bu kadar sene mürûr ettiği hâlde bugün söylenmiş, bu zamanın ihtiyâcı için nâzil olmuş olduğunu hükmetmekte muztar kalır. Çünkü suhûleti ile beraber belîğ, mûciz olmasıyla beraber de tam ma'nâsıyla merâmı müfîddir. Zamân-ı nüzûlündeki kelâmlara lehçe ve uslûb cihetinden nasıl mutâbık görülüyorduysa, her zamanki uslûb-ı kelâma da muvâfıktır. San'at-ı kitâbet ne kadar terakkī ederse onun belâğatı da o nisbette takdîr olunacak, erbâb-ı ukūl için mezâyâ-yı *Kur'âniyye* anlaşılacaktır.

[281] Ve'l-hâsıl *Kur'ân*-ı bâhiru'l-beyânın fesâhat ve belâğati o kadar hutabâ ve büleğāyı âciz, bütün fusahâyı hayretler içinde bıraktığı gibi ihtivâ ettiği ahkâm-ı celîle de sa'âdet-i dâreyni kâfildir. Eğer *Kur'ân-ı Kerîm*'in muhtevî olduğu ahkâm ile o ahkâmın her birerlerinin müştemil olduğu hüküm ve menâfi'i tedkīk edecek olursak ahlâkını tehzîb etmek, kemâle ermek, yaşamak için beşeriyet ne gibi şeylere muhtâc ise onların hepsini câmi' olarak buluyoruz. Görüyoruz ki; daima ahlâk-ı hasene, secâyâ-yı âliyye, dünyâ ve âhirette beşeriyetin sa'âdetini te'mîn edecek şeylerle emrediyor. Bunu isbât etmek için ber-vech-i âtî evâmir-i *Kur'âniyyeden* bir nebze zikr ediyorum:

Adâlet, tevâzu', hüsn-i mu'âşeret, te'âvün, hüsn-i huluk, mâlâ-ya'nîyi– dünyâ ve âhirete fâidesi olmayan şeyleri– terk, ni'metin kadrini bilmek, emr bil-ma'rûf nehy ani'l-münker, aralarında gerginlik olan iki kişiyi barıştırmak için çalışmak, vâlideyne ihsân, tahsîl-i maârif için teşvîk, iktisâb-ı ma'îşet için sa'y ü gayret, hastanın hâl ve hâtırını sormak, nasîhati kabûl etmek, cehlini i'tirâf, ehl-i ilme ihtirâm, hakka ittibâ', her umûrda iltizâm-ı te'ennî, bî-kes yetîmleri taltîf, muhtâcîne mu'âvenet, hayrı, şecâ'ati, afv ü ihsânı sevmek, nezâfete, tahârete i'tinâ etmek, ulü'l-emre itâat, hayât-ı ictimâ'iyye uğrunda hayât-ı şahsiyyeyi istihkâr etmek, hilim, sabır, gadr edip aldatmamak, sehâvet, hukūkunu bilmek, müşkilât-ı umûrda sebât göstermek, kanâat, emâneti muhâfaza etmek, bilmediğini öğrenip bilmeyeni öğretmek, istikāmet, iffet, sıdk, mürüvvet, hulûs-i niyyet, ulüvv-i himmet, kusûrunu i'tirâf, hakkı iz'ân, insâf ile mu'âmele, re'fet, ırz ve namusunu sıyânet, hayr üzerine delâlet, fasl-ı da'vâ, hezlden mücânebet, nefsini tehzîbe çalışmak, sıla-i rahm, dostluğu muhâfaza, va'dini yerine getirmek, borcunu ödemek, başkalarıyla istişâre, iltizâm-ı hakīkat, büyüklere hürmet, küçüklere merhamet ve bunların gayrı bir takım umûr-ı müstahsenedir.

Bir de o kitâb-ı mu'azzamın nehy ettiği şeylere atf-ı nazar edelim.

İşte onlar da âlem-i insan için mazarratı, fenâlığı tecârib-i adîde ile sâbit olan bir takım ef'âl-i kabîha ve mesâvî-i ahlâktır. Zinâ, livâta, şürb-i hamr, ekl-i ribâ, zulüm, gadr, tekebbür, hased, buğz, kîn, hırs, yalancılık, gıybet, nemîme, irtikâb, rüşvet, sû'-i niyyet, katl-i nefs, inâd, vâlideyne âsî olmak, boş yere çok söz sarf etmek, fenâlığa meyl etmek, riyâ, korkaklık, zâlime tavassut, hîle,

"Sonu gelecek hafta"

Mütercimi: Aksekili
Ahmed Hamdi

HUTBE VE MEVÂİZ

HUTBE
– 27 –

الحمدلله الذى يعلم الخفى والصريح. الحمدلله الذى يجازى على المليح والقبيح. الحمدلله الذى يرأف بالمريض والصحيح. الحمدلله الذى حكم وهوا العلى الحكيم. استغفره واشهد ان لا اله الا هو رب المواهب. واشهد ان سيدنا محمداً واسيلة المطالب. اللهم صلى وسلم على هذا النبى البهى المناقب. وعلى آله وصحبه اهل النهيج القويم. = اما بعد فيا عبد الله = لك فى كل جمعة موعظة وتذكير ولكنك لا تتعظ ولاتتذكر. تسمع الخطب وترى الخطوب فلا بالخطب ترجع ولافى الخطوب تتفكر. يموت الحى ويبلى الجديد وانت كانت ميت لا تحس ولاتتأثر. تنام وتصحو والنفس لاهية والجسم فى الشهوات مقيم. انت احد ابناء الاسلام فماذا قدمت من الاعمال اليوم الوعيد. انت احد المصدقين بيوم الأخذ بالنواصى فعلى ماذا ارتكبت والعذاب شديد. انت احد اصحاب الفكر فبماذا حاسبت نفسك قبل الوقوف بين يدى الملك المجيد. انت احد اهل التييز فلماذا ادخلت نفسك فى اهل الجحيم. هل حسبت ان تعدد الملاهى يعد من اضاف المزايا. هل سمعت ان سالكاً فى طريق الموبقات لم يقع فى مهاوى الرزايا. هل رأيت احداً عصى الله ولم يسلط عليه انواع البلايا. هل طننت ان التقدم يكون والفعل ذميم. اين اعتبارك بمن حوى مال قارون فأصبح القبر يحويه. اين عملك بمقتضى الايمان الذى تدعيه. اين علامة تأثير الوعظ الذى ناتيه. اين خوفك من الحساب الشديد والعذاب الاليم. اين حقوق الاسلام فالعمر ضاع والعمل قليل. اين حب الدين نعم الصاحب نعم الخليل. اين الزاد فالرحيل قرب والسفر طويل. اين التقوى فالحياة بغير تقوى عدم. اتق الله فالاسلام كان يفتخر بأبطاله فصار يندب اهله. اتق الله فالمسلم الذى كان لا تفزعه اسود الغرب فصار فى الشرق ترهبه النمله. اتق الله فالدين شكاوبكى ولكنك من سؤالقلب فى غفله. اتق الله ان الله غفور رحيم. = روى مسلم عن ابى هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم = بادروا بالأعمال فتناً كقطع الليل المظلم يصبح الرجال مؤمناً ويمسى كافراً ويمسى مؤمناً ويصبح كافراً يبيع دينه بعرض من الدنيا = صدق رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم.

[Burada *Sebîlürreşâd*'ın 38 (220). sayısının 217. sayfasında yer alan Hutbe ve Mevâiz başlıklı Arapça hutbedeki tashih hataları yer almaktadır. İlgili sahifede düzeltme yapıldığından buraya alınmamıştır.]

Ali Şeyhü'l-Arab

[282] # EDEBİYÂT

93 felâketi üzerine edîb-i a'zam Namık Kemal'in şâ'ir-i mağfûr Deli Hikmet'le beraber söylediği vatan mersiyesidir:

VATAN MERSİYESİ

Âh yaktık şu mübârek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu, âteşlerini
Kapadı gözde olanlar çıkacak gözlerini
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Kendimizden neden olduk bu kadar me'yûs
Gidelim dâdına Allah için ehl-i nâmûs
Sönüyor şem'-i emel işte kırıldı fânûs
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vardı tâ Ka'be'ye Zemzem gibi hûn-âb akıyor
Yerdeki hûn-ı şehîdânı bu hasret yakıyor
Yine erbâb-ı hevâ seyrine çıkmış bakıyor
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Serilip hâk-i hakārette vatan can veriyor
Yetişin son nefesimdir gelin imdâda diyor
Sevgili vâlidemiz âkıbet elden gidiyor
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Bu vatandır dağıtan âleme ilm ü edebi
Bundadır Beyt-i Harem, Mescid-i Aksâ-yı Nebî
Ne belâ çektik ise hep bu vatandır sebebi
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatanı çiğnedi geçti vatanın ağyârı
Merhamet kaldı sana İki Cihân Hünkârı
Gidiyor sevgili Kur'ân'ını hıfz et bâri
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Düşünün rûz-i zuhûrundaki şânlı demini
Doldururken şühedâsı bu fenâ âlemini
Tutacak bir çocuğu kalmadı mı mâtemi
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Beslemişken bu kadar âdemi ihsânı ile
Gitti bî-çâre vatan ağlayarak şânı ile
Yaz bu mersiyyeyi tâşa şühedâ kānı ile
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Silmedik bunca yetîmin gözünün yaşlarını
Taşa topraklara sürdük o güzel başlarını
Vatanın bağrına vurduk vatanın taşlarını
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Bir zaman âlem-i ikbâlde sultân olduk
Câmi'-i âlem idik şimdi perîşân olduk
Âh bir kan içenin keyfine kurbân olduk
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatanın nekbetine, derdine can mı dayanır
Düşmanın görse gözü yâre gibi kan boşanır
Bu kadar zulmden insan değil İblîs utanır
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Gidiyor âhirete âh ederek şanlı vatan
Yalınız kaldı tesellî bize bir pâre kefen
Hıfzı uğrunda denizler gibi kan dökmüş iken
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Iyd kurbânı mıdır kesdiğimiz kurbanlar
Ka'be'yi yıkmak için mi dökülür hep kanlar
Müslümânım diyene rahm ediyor şeytânlar
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Hûn-i ma'sûm-i şühedâyı görün çıktı dize
Bakın Allah için insâf ile târîhimize
Bu hakāret, bu ezâ lâyık olur muydu bize
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Yalınız bir küçücek kızlar imiş evlâdı
Onların kanı idi girye-i istimdâdı
Girmedi âh kulağına yine feryâdı
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Ey vatan genç idin eyvâh tükendin bittin
Bizi hâinlere, nâ-merdlere muhtâc ettin
Bunca öksüzlerini kimlere koydun gittin
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Bu felâket yakışır mı yüreği dağlılara
Hançer-i zulm urulur mu bu eli bağlılara
Tepelettin bizi yâ Rab Karadağlılara
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Eyledik kesbimize hep vatanı sermâye
Biz bu hizmetle mi geldik bu fenâ dünyâye
Yüzümüz kalmadı Allah'a da istid'âye
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

İşte can verdi vatan, dînine, hürriyyetine
Buyurun kanlı musallâya Hudâ hurmetine
Hakk'a karşı duralım er kişi niyyetine
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Kimdir iclâlini, tekbîrini âyîn edecek
Kabirde dîninin a'dâsı mı telkīn edecek
Şu mübârek vatanı kalmadı tekfîn edecek
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Ne mürüvvet dile bizden, ne vefâ ümmîd it
Ey vatan, yârelerin tiftiğini kendin dit
Göğsünü bağrını aç mahkeme-i mahşere git
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

[283] *Vatan evlâdına Moskof gibi rahm etmediler*
Hastaya bakmadılar yareliye gitmediler
Dittiler etlerini tiftiğini ditmediler
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vâr iken meşverete milletin isti'dâdı
Kime verdi bakınız devlet-i istibdâdı
İşte tahkīr ediyor makbere-i ecdâdı
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Bulunaydı seni bizler gibi üç dane seven
Yüzüne bakmaya da kasd edemezdi düşmen
Etini, beslediğin halk yedi, âh vaten
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatanın cevher-i nâmûsunu biz mi satalım
Ne revâ böyle cehâlet döşeğinde yatalım
Hâlik'a karşı duracak kimseye taş mı atalım
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Doymadık gözlerimiz kan ile olsun dolsun
Babalar ağlaya dursun analar saç yolsun
Yüzümüz yerde sürünsün başımız taş olsun
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatanın yâreledi sînesini düşman eli
Girye-i mâtem imiş tâli'imiz tâ ezelî
Kerbelâ'da dökülen hûn-ı şehîdân-ı Ali
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Vatan eyvâh hakīr oldu perîşân oldu
Düşman İstanbul'a girdi bu dahi şân oldu
Memesinden dökülen süt yerine kan oldu
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Böyle ma'sûm ölenin kabri kılıçla açılır
Kabrin üstündeki taştan bile kanlar saçılır
Böyle kanlar saçılırken ne yürekle kaçılır
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

Ey vatan, hasretini ıyd-i visâl eyle bize
Bâri rü'yâda görün arz-ı cemâl eyle bize
Sütünü, ni'metini gayrı helâl eyle bize
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

ŞİʼR-İ ŞEBÂB

"Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebâb?"
Süleymaniye Kürsüsünde

Hâlâ yine (şehvet), yine tervîc-i fazîha!..
Kalkmış demek artık aradan şimdi utanmak.
Hâlâ o cinâyet!.. Kanıyorken vatanın, bak,
Cângâhına dün açtığımız kanlı cerîha!

Ey genç, o akan kanları sen dindirecekken,
-Bil-aks- ona bir zehr-i te'ellüm saçıyorsun;
Düşmanlara bir darbe-i kahr indirecekken,
Sen millete bir devr-i felâket açıyorsun!

Her yer bize bir sahne-i dil-sûz-ı fecâ'at,
Bir çehre-i ye's-âver-i gam arz ediyorken,
Hâlâ kaleminden dökülen: Katre-i (şehvet);
Hâlâ hevesâtın ile uğraşmadasın sen!

Millet kırılırken, şu vatan parçalanırken,
Bir hiss-i teessür bile göstermeyen ey genç!
Bak yazdığın âsâra: Nasıl pis,ne de iğrenç!
Artık o edebsiz kalemi kır, edeb öğren!

Bir milletin âyînesi, âyîne-i hissi,
Âheng-i tesellîsi demektir: Edebiyyât;
Fikr-i beşerin meşrıkı, âmâlinin aksi,
Mir'ât-ı tecellîsi demektir: Edebiyât.

A'sâbı uyuşmuş, kurumuş millete bir his,
Bir rûh-ı teyakkuz verecekken.. Bize heyhât,
(Şehvet), daha bilmem ne mülevves, ne kadar pis
Hisler veriyor şi'r-i şebâb ü edebiyyât!..

Siz yaptığınız artık edebiyâtı oyuncak;
Bunlarsa edeb, ümmet-i merhûmeye hüsran!
Millette ne din duygusu kaldı, ne de ahlâk,
Hep işte bu hâin, bu edebsiz yazılardan!.

Konya **İbni Hâzım Naim**

* Geçen hafta (Şehvet) ser-levhalı bir manzûme-i edebiyye neşr eden risâle-i edebiyyeye (!)

[284]

TERÂCİM-İ AHVÂL

BİR FELÂKET-İ MÜŞTEREKE

İhtimâl ki şu ünvânı görüp hakîkatten bî-behre olanlar istiğrâb ederler. Lâkin erbâb-ı nasfet ve iz'ân bilâ-tereddüd teslîm ederler ki 26 Zi'l-hiccce sene 330 târîhine tesâdüf eden Cuma gününde âzim-i bâğ-ı cinân olan ekâbir-i fudalâdan ve dühât-ı ulemâ-yı müslimînden asrımızın allâme-i yegânesi fâzıl-ı şehîr, muhakkık-ı bî-nazîr üstâzü'l-esâtize Mevlânâ Ma'nâstırlı el-Hâc İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin ufûl-i ebedîsi yalnız âile-i muhtereme-i keder-dîdesine hâs bir felâket olmayıp belki bütün âlem-i İslâm için bir felâket-i müşterekedir. Çünkü üstâz-ı merhûm ulûm-ı akliyye ve nakliyyeyi hârika bir sûrette câmi' ve mevâhib-i ilâhiyye ve secâyâ-yı insâniyyeye dâir ve müteallık bulunan ulûm ve maârife kemâ yenbagī âşinâ bir fâzıl-ı deryâ-dil olup a'zam-ı bilâd-ı İslâm ve muhît-i ricâl-i ulemâ-yı a'lâm olan belde-i İstanbul'da her vechile teferrüd etmiş bir zât-ı fezâ'il-simât idi.

Nutk-ı âlîlerindeki belîğâne nizâm ve takrîr ü tahrîrlerinin edâsındaki insicâm pek mükemmel olduğu gibi şîrîn ve hem de metîn idi. Matlûb ve müdde'âsını isbât için sevk ettiği berâhîni lüzûmu kadar îzâh eder ve sadedden hârice çıkmazdı. Ta'assub ve hak-nâ-şinâslıktan be-gâyet mücânib idi.

Mecâlis-i ilmiyye ve mevâiz-i dîniyyelerine müdâvim olanlar ahlâk-ı redî'eden tahallî ve füyûzât-ı fazl ü maârif ile tahallî ederler idi. Bit-tesâdüf uğrayan erbâb-ı takdîr dahi gayr-ı ihtiyârî olarak derhâl ku'ûd ile hâline göre müstefîd ve müstefîz olduğu gibi kalbinde dahi o muhterem sîmâ-yı nûra gayr-ı kābil-i ta'rîf bir incizâb ve muhabbetle kalkar idi.

(Bu abd-i âciz dahi o meclis-i feyz-i lâmi'a unfüvân-ı şebâbımdan beri devâmla bî-nihâye istifâde ve meslek-i celîl-i ilmiyyeye sülûk şerefine nâil olup o müfessir-i zamanın Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde güzîde-i talebe-i ulûmdan bir cemm-i gafîre kemâl-i tahkīkāt ve tedkīkāt ve fünûn-ı şettâya tatbîkāt ve zâtına mahsûs mehâbet ve vakār ile tedrîs buyurdukları *Tefsîr-i Beyzâvî*'den sûre-i celîle-i Lokmân ve evâil-i sûre-i celîle-i Nisâ derslerinde bilâ-fevt hâzır bulunup gavâmızı halle dâir takrîrât-ı üstâzânelerini zabt ve sebt ile ilm-i celîl-i tefsîrde bir meslek-i sahîh gördüğümden samîmî bir dâ'îsi olmakla müftehirim)

Merhûm-ı müşârun-ileyh hazretleri ömrünü hayâtını dîn-i celîl-i İslâm'a hizmet ve tedrîs-i ulûm-ı şerîate hasr edip müdâfi'-i dîn-i mübîn-i Ahmedî olduğu âsâr ve makālâtıyla sâbittir. Bâ-husûs güzîde-i nefâ'is ıtlâkına bi-hakkın şâyân bir gevher-i safâ-âver-i sudûr-ı ehl-i îmân olduğu vâreste-i arz ve ifhâm olan merhûmun *Risâle-i Celîle-i Hamîdiyye* tercümesi bu bâbda bir bürhân-ı bâhirdir.

Sît-i fazl ü kemâli dünyâyı tutmuş olup mahzâ eser-i hased olarak hakkında edilen kāl ü kīl, şeref ve şöhretine

nakîsa îrâsı şöyle dursun, cihet-i uhrâ mülâhazasıyla erbâbı indinde meziyet ve ulviyetini tezyîd eyler. Kāle Ebû'l-Esved ed-Dü'elî:

حسدوا الفتى اذلم ينالوا سعيه – فالقوم اعداه له وخصوم

Hased ulemâ beyninde daha ziyâde görünmektedir. Binâenaleyh Mezheb-i Mâlikî'de onların yek-diğerleri aleyhinde şehâdetleri kabûl olunmaz.

Abdullah bin Abbas radıya anhümâ Rabbü'n-nâs hazretlerinin kelimâtın[dan]dır: Ulemânın sözlerini dinleyiniz, ancak birbirleri aleyhinde vukū' bulan kelâmlarına havâle-i sem' ü i'tibâr etmeyiniz, çünkü onlardaki tehâsüd ve tebâğuz herkesten ziyâdedir.

Hülâsa üstâz-ı merhûmun şân-ı âlîlerine lâyık bir sûrette medh ve sitâyişlerinde hâme-rân-ı makāl olmak haddimden hâric olduğunu kemâl-i ciddiyetle i'tirâf eder ve (سقى الله مرقده شأبيب الرضوان – واسكنه اعلى فراديس الجنان) du'âsıyla hatm-i kelâm eylerim.

Fâtih ders-i âmlarından ve
Fetvâhâne-i Âlî müsevvidlerinden
Şehrî Mustafa Safvet

MAKĀLÂT

Muhâvere:

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA
– 3 –

Kıyâmetin Yakın Olması İ'tikādının Te'sîri – Arabların Ebced Hesâbını Başkalarından Almaları – Bu Hesâbın İsti'mâlinde Mazbût Olan Tarîk – E'imme-i Erba'anın Târîhi – Bunun Kur'ân'da Bulunduğunu İnkâr – Sünnî ile Şîînin Münâzarası – Geçen Muhâveredeki Hadîs-i Yehud Hakkında Mübâhase ve Onun Adem-i Sıhhati – Evâil-i Süverdeki Hesâbı Mütekellimînin İnkârı – Süryanî ve Melâike Lügati – Hesâb-ı Ebcedin Sıhhatinde İttifâk – Kıyâmet ve Ondan Mukaddem Zuhûr Edecek Alâmâtı Evliyânın Keşfi – Âhiretin Coğrafya ve Haritası – Kıyâmet ve Şerâiti Hakkında Ehâdîs – Dünyânın Ömrü – Ömr-i Dünyâ Hakkındaki Ehâdîs-i Mevzû'a ve Münkere ve Bunu Vaz' Edenlerin Maksadı – Bu Husûsta Birkaç Söz.

İhtiyâr vâ'iz ile genç muhakkık muhâvereye avdet ettiler. Bu def'a her ikisi de delîl-i sahîh bulunmadıkça yek-diğerinin sözünü kabûl etmeyeceklerinde müttefik bulunuyorlardı. Bahis yine, kıyâmetin yakın olması ve bunu isbât etmek için serd ve ityân edilen edillenin tarîkleri mes'elesinde idi.

Çünkü kıyâmetin yakın olduğuna, ondan evvel de beheme-hâl dînin dûçâr-ı za'f olacağına, müslümanların parça parça olarak her biri bir tarafta mahv olup gideceklerine dâir her asırda vücûdu eksik olmayan câhil vâ'izlerin kopardıkları feryâdlar, budalaca sadâlar dolayısıyla **[285]** bu mes'ele müslümanları pek fenâ bir sûrette mutazarrır ediyor, onları sa'y ve amelden alıkoyup her türlü zillet ve meskenete, en basit, pek fenâ bir ma'îşet-i hayâtiyyeye râzî olmakta ber-devâm kılıyordu. Binâenaleyh muhâvereye şu sûretle mübâşeret olundu:

Muhakkık: - Ben de tasdîk ediyorum ki cümel-i hesâbiyye denilen şey kadîmdir. Hem Arablara bu hesâb, Süryanîlerle, İbranîlerden intikāl etmiştir. Lâkin bu hesâbın bazı umûra delâleti ne aklîdir, ne de tabî'îdir. Ancak muvâza'a ve ıstılâh tarîkıyladır.

Gerek Arablar, gerek başkaları için her hangi bir kelimeyi alıp onun aded-i hurûfunu hesâb ve onunla bir milletin mevcûdiyet ve istiklâlinin devâm ve bekāsını tahdîd ile hükmetmeyi tashîh edecek müttefekun-aleyh bir ıstılâh yoktur. Hattâ diyebilirim ki: Lügatte keşf-i istikbâle delâlet edecek gerek hesâbî, gerek gayr-ı hesâbî rumûz bile yoktur. Nihâyet bu husûsta mümkün olan bir şey varsa o da buna dâir mevzû' ve mustalah olan bir usûl ile bu hesâbdan istifâde etmektir ki bu ıstılâh-ı mevzû'u bilenlerden başka hiçbir kimse, onu anlayamaz.

Mesela: (ارخ) maddesinden mürekkeb olan elfâz-ı mahsûsadan sonra bulunmasıyla ta'ayyün eden bir kelimeden yahud kelâmı zikr ederek cümel-i hesâbiyye vâsıtasıyla aded-i hurûfundan hâsıl olan yekûn ile tevkīti, bilinmesi istenilen şeyin vücûda geldiği seneyi beyân etmek gibi. Bunun da öyle bir ibâre ile zikr edilmesi lâzımdır ki: O ibâre her kime söylenirse ondan maksûd olan ma'ânî anlaşılsın. E'imme-i erba'a (rahimehumu'llâh) hazerâtının târîh-i tevellüdleri, vefâtları, müddet-i hayâtlarını beyân zımnında bazı kimselerin söylemiş olduğu ebyât-ı âtiyye de bu kabîldendir:

تارخ نعمان يكن سيف سطا — ومالك فى قطع جوف صبطا
70 150 80 — 79 179 90

والشافعى صين بير ند — واحمد بسبق امر جعد
54 204 150 — 77 241 164

فخذ على ترتيب نظم الشعر — ميلادهم فموتهم فالعمر

Eğer ebyât-ı sâbıkadan maksadın ne olduğunu bildiren beyt-i ahîr olmamış olsaydı o beyitleri okuyan, işiten kimseler maksadı tamâm anlayamazlardı. Binâenaleyh bu hesâbın delâleti sahîh olamaz. Sahîh olmayan bir şeyi erbâb-ı ukūlün kasd etmesi ise hiç de doğru değildir. Çünkü bu, lağvdır, bâtıldır. Şu hâlde nasıl olur da bu gibi lağviyyât, bâtıl olan şey Kitâb-ı İlâhî'ye muzâf kılınmak sahîh olur?!

Bu, hem alâmet-i nakstır, hem de [1](طسم. تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ) nazm-ı ilâhîsi ile tavsîf edilen beyânât-ı *Kur'ân*iyyeye münâfîdir. Eğer "Tâ-sîn-mim, Ha-mim" gibi evâil-i süver-i *Kur'ân*iyyede bulunan şu hurûflar mu'ammâ olsalardı *Kur'ân-ı Kerîm*'in ehass-ı evsâfından olan "mübîn" vasf-ı şerîfi ile vasl olunup bitişmezlerdi. Hem ne hâcet!

Zâten ilm-i kelâm ulemâsı da *Kur'ân*'da insanların anlamadığı rumûz ve mu'ammâ nev'inden bir kelâmın mevcûdiyetini inkâr ve bunu naklî, aklî delîller ile istidlâl ediyorlar.

Binâenaleyh bir takım kıssa-gûyânın, tahrîf-i hakāyıka çalışan deccâllerin sözlerine karşı "dîn"i muhâfaza, akāid-i İslâmiyyeyi himâye eden ilm-i kelâm ulemâsının kelâm-ı hikmet-âmîzlerini terk etmek mukallid için nasıl sahîh olabilir?

Sana ebced hesâbıyla verilen hüküm hakkında bazı üdebâ miyânında cereyân eden bir latîfeyi zikr edeceğim.

[1] Şuarâ, 26/1-2; Kasas, 28/1-2.

"Hamd" nâmında bir Şîî Bağdad üdebâsından birisiyle bir mes'ele hakkında münâzarada bulunur. Hamd kendi da'vâsını –senin yukarıda kıyâmetin zamân-ı vukū'unu [1](لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً) nazm-ı celîli ile istidlâl ettiğin gibi– hesâb-ı ebced, ve oraya muvâfık olan bazı kelimât-ı *Kur'âniyye* ile ihticâca kalkışır. Şîîye karşı edîb der ki: –Bu gibi istidlâli kabûl ediyor musun? Şîî: –Evet. Edîb: – Öyle ise sen "kelb"sin. Çünkü ebced hesâbıyla "hamd"in hurûfu 52 olduğu gibi "kelb"in de böyledir. Şîî: – İsm-i sahîhim Ahmed'dir. Edîb: – Öyle ise sen "ekleb"sin. Bunun üzerine Şîî son derece mahcûb olarak münâzarayı bırakır.

Geçen mecliste Yahudi hakkında rivâyet olunduğunu zikr ettiğin hadîse gelince: Bu sahîh değildir. Bunu naklettikleri şeylerin hakîkatini taharrî etmeyen müfessirler İbni İshak'ın *Siyer*'i gibi gayr-ı makbûl olan siyer ve mağāzî kitaplarından almışlardır. Bu gibi kitaplardaki şeylerin ekserisi mu'temed olmadığını sana bildirmiştim. Bu bâbda *İhyâ'ü'l-Ulûm Şerhi*'nde bir fıkra gördüm ki hülâsası şudur:

"Süheylî diyor ki: Mükerreri hazf ile evâil-i süverdeki aded-i hurûf şu ümmetin müddet-i bekāsına işâret olsa gerektir. Hâfız İbni Hacer diyor ki: Bu bâtıldır, şâyân-ı i'timâd değildir. Çünkü İbni Abbas (rd) sûret-i kat'iyyede ebced hesâbından nehy, bu hesâbın bir nevi' sihir olduğunu işâret etmiştir ki pek de ba'îd değildir. Zîrâ şerîatte bunun aslı ve esâsı yoktur."

Haydi teslîm edelim ki Yahudi hakkında mervî olan hadîs rivâyeten sahîhtir. Fakat bu sûrette yukarıda benim muhtasaran zikr ettiğim ve fakat İmâm Râzî gibi bazı mütekellimîn ve müfessirinîn tafsîlâtı vech ile bunu dirâyeten tedkīk ederiz. Binâenaleyh yine senin zikr etmiş olduğun ma'nâya delâlet etmez. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallâllahu aleyhi ve sellem)in Ahtab'ın oğulları olan Yâsir ile Hayy'a verdiği cevâbdan maksad-ı âlîsi onların anladığı delâleti ibtâl, şübhelerini izâle etmek olsa da câizdir. Zîrâ biliyor idi ki onların maksadları setr-i hakîkat ile galat ve şübhede bırakmaktı. Hattâ verilen cevâb üzerine maksad-ı telbîskârânelerini tasrîha mecbûr olduklarından Hayy (قد ليس علينا امرك يا محمد) demişti.

[286] Mukallid: –Söylemiş olduğun şeylerin bazıları kendi aleyhine hüccet oluyor ki o da "hesâb-ı cümelin aslı olan ebced Süryanî lügatinden alınmıştır" kavlindir. Hâlbuki Süryanî lügati, melâikenin lügatidir. Şu hâlde *Kur'ân*'da lügat-i melâikeden bir şey bulunup da umûr-ı gaybiyye üzerine delâlet etmesi ve bunu anlamak da enbiyâ, evliyâ gibi melâikenin kelâmını anlamakta güçlük çekmeyen havâss-ı ümmete mahsûs olmasında ne mâni' vardır? Mevlânâ kutbü'l-gavs Şeyh Abdülaziz Debbâğ (kaddesallâhu sırrehû) dan rivâyet olunuyor ki: Dîvân-ı bâtınî ehl-i Süryanî lügatinden başkasıyla tekellüm etmezlermiş. Çünkü bunun bir harfi, bilhassa evâil-i süverde bulunanlar pek çok ma'nâya delâlet ettiği cihetle gāyet muhtasardır. İhtimâl ki bunu *ez-Zehebü'l-İbrîz* kitabında görmüşsündür!

Muhakkık: –Ben Süryanî ile melâikeyi kasd etmiyorum. Ancak Süryanî'den maksadım târîhte hâl ve şânları ma'lûm olan bir sınıf insanlardır. Onlar Cumartesi'ne Ebced, Pazar'a Hevvez, Pazartesi'ne Hutti, Salı'ya Kelemîn[2], Çarşamba gününe Sa'fas, Perşembe gününe Karaşet, Cuma'ya da Arûbe derlerdi. Süryan, bu kelimâtı kendilerince ma'rûf olan hurûf-ı hecâyı müştemil olarak vaz' etti. Arablar da onlardan alarak lügat-ı Süryâniyyede bulunmayıp da Arablarda olan diğer hurûf-ı hecâdan mü'ellef iki kelime daha ilâve ettiler ki onlar da "Sehhaz, Dazzag"dır. Bunlara revâdif, yani levâhık nâmı verdiler. Bu hurûf ile yapılan hesâbın merâtibini zabt etmek husûsunda da Süryanîlere muvâfakat ettikleri gibi kendi lügatlerinden ziyâde ettikleri harflerin hepsini mâ-kabline yüzer aded ziyâde etmekle onların üzerine ziyâde eylediler. Meselâ (se) 500, (hı) 600 ilh. Bu sûretle cem' ve hesâb etmek harf-i ahîr (gayın)ın onlarca merâtib-i adedin nihâyeti olan bine muvâfık gelmesine müsâ'id bulundu. Bazı müverrihler Arablarda haftanın günlerini Süryanîler gibi tesmiye ediyorlardı zu'munda bulunmuşlardır.

Melâike'ye gelince: Bunlar benim i'tikādıma göre bizden nihân olan âlem-i rûhânîdirler, bunları meşhûdumuz olan âlem-i maddîye kıyâs etmek sahîh değildir. Yâhûd usûliyyûnun dediği gibi kıyâs ma'a'l-fârıktır. İnsanların ilminin ihâta edemediği, çalışmalarıyla hakîkatine vâsıl olamadıklar her şey hakkında âlimü'l-gayb olan Cenâb-ı Hakk'ın kavlinden başkası makbûl değildir. Hâlbuki melâike-i kirâmın insanlar ile bizim anladığımız tarzda mükâleme ve muhâtabalarına dâir ben nass-ı kat'î bilmiyorum.

Dîvân-ı bâtınî ehlinden zikr etmiş olduğun şeye gelince: Eğer bana muvâfakat edersen şimdi onu tedkīk ile uğraşmayarak ümmet-i İslâmiyyenin emrâzı hakkındaki mufassal bahse terk edip burada yalnız şu kadar söylemekle iktifâ edeceğim: Onlardan zikr etmiş olduğun şey o mesâil üzerine hüccet-i kat'iyye, beyyine-i şer'iyye olamaz. Eğer bana muhâlefet ediyorsan senden nass-ı kat'î taleb ediyorum.

Mukallid: –Ben, mevcûd, müşâhed olan vekāyi' ve şu'ûnun ehemmiyetini senden ziyâde takdîr ederim. Çok def'alar işittim ki şöyle diyordun: "Mevcûdâta mutâbık olmayan, hakîkat-i vekāyi'i temsîl etmeyen şeyler yalnız hayâl, nüfûsun evhâm ve vesâvisinden bir vesvesedir ki bunları çıkarıp atmak, ehemmiyet vermemek vâcibtir. Bu gibi şeylere mübtelâ olanlarca bunlar her ne kadar ilimden ma'dûd ise de nefsü'l-emrde cehlden başka bir şey değildir. Ancak Nebiyy-i ma'sûmun âlem-i gaybdan ihbâr ettiği şeyler aklen câiz olmak şartıyla mevki'-i mübâhaseye çekerek başkasını da ona kıyâs etmeksizin doğrudan doğruya teslîm olunur."

Ben buraya naklettiğim şu sözlerini kendi aleyhine hüccet kılacağım: Talebemin birisi mektebe girip târîh okumaya başladı. Târîhe o derece harîs idi ki hattâ bir gün o kadar harîs olma diyerek uzak durmasını bile söyledim. Çünkü târîh mütâlaa etmek Şîîliğe, seyyidünâ Muâviye'ye buğz etmeye mü'eddî olduğunda kanâatim vardı. Fakat senin târîh ile ihticâc edip onu âdetâ fıkıh gibi i'tibâr ettiğini gördüğümden o talebemi çağırıp târîhte cümel-i hesâbiyye ile istidlâl ederek isâbet eden kimse var mı? diye sordum. Dedi ki: Evet bazıları [3](الم. غُلِبَتِ الرُّومُ) kavl-i şerîfinden 583'de müslümanların Beyt-i Makdis'i feth edeceklerini istihrâc

[1] A'râf, 7/187.

[2] Ebcedde "kelemen" şeklindedir.

[3] Rûm, 30/1-2.

etmişler ve dedikleri gibi de oldu. Ben bu vak'ayı işittiğim gibi aleyhine târîh ile istidlâl etmek de hâtırıma geldi. Fakat ben ümîd ediyordum ki müverrihlerin sözüyle kendi re'yim üzerine ihticâc olunmaz da aleyhime çıkar. Bilâhare bunu ulemâ-i Hanefiyye'den bazılarına söyledim. O zât da dedi ki: "Bu rivâyet *Bahr*'da mezkûr ve ibâresi de şudur. (Mukallid cebinden bir kâğıd çıkarıp okudu ki, hülâsası şudur: Şeyh ve üstâzımız Ebû Cafer bin ez-Zübeyr Ebi'l-Hakem ibni Barcan'dan şunu hikâye ediyordu: İbni Barcan (الم. غُلِبَتِ الرُّوم...) kavlinden o zaman nasârânın yed-i istîlâsında bulunan Beyt-i Makdis'i müslümanların feth edeceklerini, bu fethin zamanını, gününü istihrâc etmiştir. İbni Barcan Beyt-i Makdis'in fethi hakkında ta'yîn ettiği zamandan evvel vefât etmişse de ta'yîn etmiş olduğu zamanda müslümanlar fethe muvaffak olmuşlardır." Binâenaleyh hesâb-ı cümele i'timâd ve onunla amel etmek ta'ayyün ediyor.

Muhakkık: –Görüyorum ki sen, yek-diğerimizin da'vâsını ancak delîller ile kabûl edeceğimize dâir yaptığımız ittifâkı unutuyorsun!

Bir kitapta da'vânın zikr olunup da onu ulemâdan birinin teslîm etmesi bir şey hakkında delîl olabilir mi? Ebu'l-Hakem'in istihrâc ettiği şeye gelince: Yukarıda bunun için delâleten mazbût bir vecih ma'rûf değildir, demiştim ki aynı ile buraya da cevâbdır. Binâenaleyh beni tekrara mecbûr kılma! Evet, ilm-i sahîh ancak mevcûdâtın isbât ettiği şeydir. Târîh de insanın ilminden hikâye olunuyor. Fakat târîhin bize isbât edeceği şey vekāyi'-i cüz'iyyedir. Biz de aklın bahş edeceği kavâid-i umûmiyye **[287]** ile o vekāyi'a hüküm veririz. Ebi'l-Hakem'in rivâyetinin sıhhati takdîrinde onun sıhhati bize kavâid-i umûmiyye isbât etmez, yine o bulunduğu ebhâm ve gumûzu muhâfaza eder. Belki onu tesâdüfe haml etmek daha karîbdir.

Mukallid: –Evliyâdan keşif tarîkiyle sâbit olanlara ne diyeceksin?

"Muhakkıkin cevâbı gelecek hafta"

HASBİHÂL

NİÇİN BÜTÜN SOKAKLARIMIZ ÇIKMAZ OLMUŞ?

Temeli mektep sıralarının dûş-i metînine kurulan arkadaşlıkları, senelerin sâha-i rîkistânında cûşân seyl-i şu'ûn ekseriyetle aşındıramaz. Nâhin-i zamana meydan okuyan bir meveddet-i rasîne ile mütelâsıku'l-fu'âd olduğumuz bu nevi' arkadaşlardan biriyle geçenlerde buluştuk. Müdâvelesi mu'tâd olan "Nasıl oldu, geçmiş olsun, hele kurtuldunuz" gibi sözler cevâblarıyla beraber birer kıvılcım gibi tutuşup söndükten sonra arkadaşım yavaş yavaş sandalyesini ilerleterek bana doğru yaklaştı, başını başıma doğru uzattı, ağzını kulağıma tevcîh etti ve bir sır tevdî' edenlerin tavr-ı ketûmunu takınarak:

– Azîzim, dedi, muhârebe başlar başlamaz tanıdığım bir Bulgar bana dedi ki: "Efendi, bu muhârebe ilim ile cehl arasında oluyor. Galebenin hangi tarafta olacağını siz takdîr ediniz." Adamcağız doğru söylemiş. Bulgarın isâbet-i hükmünü pek müdhiş bir sûrette tasdîk eden hâdisâtın huzûr-ı belâğatında diyecek bir şey bulamadığım için derin bir şehîk ve zifîrin lerziş-i hüsrânıyla başımı salladım kaldım!

Ben bu hakīkati daha basît, daha sâde-gû bir ağızdan da dinlemiştim:

Üsküb'de şehrin bir kenarında bulunan Hilâl-i Ahmer Hastahânesi'nin önünde duruyordum. Kumanova'da bozgun vererek dönen askerlerden bir nefer; tüfenginin refâkat-i emînesine yaslanarak başı önde hastahânenin yanından geçerken müstahdemînden bazılarının kuyudan su çektiklerini gördü, yanımıza geldi, su istedi. "Bu su, bulanıktır; içeriden iyi su getirelim" demeye kalmadan kovayı yakaladı. "Biz çamurlu su da içeriz, çamurda da yatarız, ölürüz de… Hepsi bizim için" yollu bir serzeniş savurduktan sonra içmeye başladı. Atş-ı infi'âlini teskîn ettikten sonra biraz söyletmek istedim., "Nasıl oldu, bu ne hâl, bu ne geliştir?" diyerek derdini deşmeye koyuldum.

– Onlarda, dedi, "fen" var. Ne yaptı, yaptı toplarıyla bizi kavurdu. Fen; efendi, fen. Hergün yeni bir iş çıkarıyorlar. Bize gelince köyümüzde bugün şöyle böyle yarım yamalak, çalışırız, yarına "Allah kerîm" der, yata kalırız.

Konya Vilâyeti'nin Alâiye havâlîsindeki seviye-i endîşeyi sâf bir edâ ile teblîğ eden bu sözlerle, bir Mekteb-i Hukūk me'zûnunun ağzından çıkan ve İstanbul'un cevf-i idrâkinde infilâk eden yukarıki iniltileri; şimdi yan yana getiriyor ve arkadaşımın –bilmem ne için, yoksa bâdî-i hicâb olduğundan mı öyle yaptı?– tavr-ı kitmân-pezîrindeki za'f-ı ma'nâyı da hesâba katarak vatanımızda (من الباب الی المحراب) "müdhiş hakīkat"in artık tamâmıyla mazhar-ı iktinâh olduğuna kanâat etmek istiyorum.

* * *

Evet bunda kimsenin şübhesi kalmadı. Bu memleket, toptan, tüfenkten, her şeyden evvel irfân ister. Biz Avrupa'nın satvet-i ilmiyyesi karşısında böyle pest-pâye kaldıkça dünyânın kuvâ-yı maddiyyesi elimize teslîm olunsa yine onlarla boy ölçüşemeyeceğiz. Boğulup kalacağız.

Hamden li'llâh memleketimiz, bu hakīkatin pîşgâhında olsun ihtilâfa düşmedi, bir ittifâk-ı tâm ile "câhiliz, öğrenmeye ihtiyâcımız var" dedi. Lâkin bundan ilerisi için binlerce başlı ejder-i ihtilâf boynunu uzattı: Kimi: "Şunu öğrenelim. Şöyle olalım" diyor. Kimi: "Hayır, o öğrenilecek şey değildir; zamanı geçti, necât öbür taraftadır" Da'vâsını müdâfaa ediyor, kimi: "İkinizde de isâbet yok. Kurtulmak isterseniz bizim sözümüzü tutunuz" diye haykırıyor ve bu silsile-i ihtilâfât teselsül vâdîlerine doğru yuvarlanıyor. Nihâyet bu nizâ'-ı kīl ü kāl-âmîz hiçbir semere-i hilâf doğuramıyor, akāmet-i mutlakaya mahkûm kalıyor.

Cism-i vatanın muhtelif cihetlerine, muhtelif istikāmetlerde saplanan bu da'vâlar, iki muhassala-i kuvâya ircâ' olunabilir: İfrât ve tefrît. Bu iki kuvvet, aynı derece-i te'sîrde olmak üzere muhtelif cihetlerde, fakat aynı istikāmette memleketin rûh-ı terakkīsi üzerine musallat olmuştur. Musallat olmuştur diyorum. Çünkü mevlûd-ı mihanikîsi bir adem-i hareketten, bir atâletten ibârettir. Biraz daha açık söyleyelim: Bu iki kuvvetten biri "dîn" nâmına ref'-i livâ etmiştir. Eğer müdâfaasını deruhde ettiği mâhiyet-i mukaddeseyi iyi anlamış olsaydı,

karşısındaki mukāvemete galebe edecek ve atâlet, hareket-te münkalib olacaktı. Bizde bu "fıkdân-ı idrâk", bu "ifrât", ta'assub ile ifâde olunuyor.

İkinci kuvvet bütün bütün ser-bâz ve mu'anniddir: "Teceddüd" nâmına birinci kuvvete mu'âkis bir veche-i te'sîr tutmuş gidiyor. Fakat derece-i zindegîsi, ötekinden fazla olmadığından –bereket versin– müvellid-i hareket olmuyor. Bu hareket, i'tikādımızca birinciden az zararlı "menfî" olmayacaktır. O hâlde bizim nokta-i nazarımıza göre müsbet ve sâlim bir hareket, ancak bu kuvvetlerin mütevâzî, yek-cihet icrâ-yı te'sîr etmeleriyle tekevvün edebilecektir: Ne zaman "dîn" nâmına icrâ-yı te'sîr edenlerle bir "âmil-i teceddüd" olarak işe sarılanlar birbirlerine mûnis **[288]** bir "hadd-i i'tidâl"e yaklaşırlar ve müştereken îfâ-yı amel ederlerse o zaman müstakīm bir hareket başlayacak ve cism-i vatan; şeh-râh-ı necâta doğru ilerleyecektir. Ve yine işte o zaman: Bütün bugünkü çıkmaz sokaklar çıkar olacaktır. Ve illâ felâ.

Abdüllatif Nevzad

İSLÂM DİYÂRINDA ECNEBÎ MEKTEPLERİNİN TE'SÎRÂT-I MEFSEDETKÂRÂNESİ

Hakīkī bir İslâmiyet müdâfi'i olduğunu bütün fi'liyyâtıyla tecellî ettiren muhterem *Sebîlürreşâd* "Sezaî" imzâsıyla neşr ettiği makālelerle İslâmiyet'in hakīkaten pek acıklı bir yarası ve dolayısıyla sebeb-i sukūtumuz olan emrâz-ı ictimâ'iyyemizden en mühimmi üzerine parmağını koymuş oluyor.

Bu zamana kadar matbûâtımızda sayha-i vicdânlarımızın ma'kesi olacak bir vâsıta bulamamaktan nâşî sükût etmek mecbûriyet-i elîminde kalıyorduk. İslâmiyet'i, milliyeti müdâfaayı yegâne vazîfe bilen muhterem *Sebîlürreşâd* sadâ-yı vicdânîmizi sem'-i millete îsâl etmeye vâsıta olacağını yine bu makālelerle bize i'lân etmiş oluyor. Artık biz de teessürât-ı derûniyyemizi milletimizin bu uyuşukluğuna için için ağlamakla değil; herkese işittirmek için bağırmakla teskîne uğraşacağız. Zannederim ki samîmî bir hissin tercümânı olduğu şübhesiz bulunan bu makāleler benim gibi birçok kimselerin de sızlayan kalblerini kanatmıştır.

Bu dînin, bu milletin, bu vatanın pâydâr olması, bütün mevcûdiyetlerini bunlara hasr edebilecek bir nesl-i âtî yetiştirmeye mütevakkıftır.

Târîhi tedkīk edip görmüyor muyuz ki bir milletin yaşaması efrâdının yıkılmaz bir i'tikād-ı dîniyye, sarsılmaz bir metânet-i ahlâkiyye, herşeye tercîh olunacak bir muhabbet-i vataniyyeye mâlikiyetleriyle kāimdir. Yine târîh bize göstermiyor mu ki bugün kiminin yalnız ismi mevcûd kiminin adı da mefkūd bir takım hükûmât ve milel-i muhtelifenin mahv u inkırâza uğramalarına sebeb hep bu esâsâtı gāib ettikleridir. Zîrâ metânet-i ahlâkiyye ve dîniyyesini gāib eden bir milletin mutlaka mahkûm-ı zevâl olduğu bütün âlemce teslîm edilmiş bir hakīkattir.

Bugün hepimizin şâhidi olduğu acı bir hakīkat mevcûddur ki o da dînimizdeki, ahlâkımızdaki za'ftır.

Emrâz teşhîs edilirse tedâvîsi kolaydır, deniyor. Niçin biz bu hakīkate ittibâ' ile hareket etmiyoruz? İşte marazımız maraz-ı müdhişimiz, mevcûdiyetimizi kemiren, yiyen yaramız meydanda. Fakat.. Bin teessür ve teessüfle söylüyorum ki biz bu marazı tedâvîye değil, onu devre-i tedâvînin hâricine sürüklemeye çalışıyoruz. Evlâdlarımızı bu marazın müdhiş birer mikrobu olarak yetiştiriyoruz. Onlara ne dîn, ne milliyet, ne vatan, ne de Osmanlılık hissi almaya müsâ'ade etmiyoruz. O his ile mütehassis olmalarına mâni' oluyoruz.

Çünkü ümîd-i istikbâlimiz olan etfâlimizin yaşamak için hâ'iz olmaları îcâb eden bütün hislerini inkişâf etmeden boğarak yerine kendi zehirlerini akıtanları ve kemâl-i azm ve cesâretle bu hıyânetleri irtikâbdan çekinmeyenleri görmüyoruz. Bunlar memleketimizde ekmeğimizle, suyumuzla beslediğimiz ve birer mü'essese-i ilm ü irfân nâmıyla te'sîsine müsâ'ade ettiğimiz ecnebi mektepleri, mefsedet-hâneleridir. Bütün mevcûdiyetleriyle aleyhimize çalışan bu düşmanlarımız; daha fikr-i ibtidâîsi inkişâf ettirilmeden âğūşuna atılan beş yaşındaki zavallı ma'sûmcağızın hissiyâtını, hissiyât-ı dîniyye, milliyye ve vataniyyesini tebdîle yorulmaz bir faâliyetle uğraşıyorlar. Bunların yalnız bununla da kanâat eylemediklerini ve daha kāle, kaleme alınmayacak ne gibi fecâyi' irtikâb ettiklerini ra'nâ biliyoruz.

Esâsen kisve-i levs ve riyâya bürünen kimselerden başka ne beklenirdi? Başka neye çalışacakları ümîd edilirdi? Bir def'a insâf edip zavallı ma'sûm yavrucaklarımızı âğūşuna atmaktan çekinmediğimiz bu kimselerin mâhiyetini öğrenmeye çalışalım. Memleketlerindeki mevki'-i ictimâîlerini anlayalım. Birer mürebbî(!) olarak telakkī ettiğimiz bu adamların kimlerden devşirme olduğunu görelim de âtîde dînimizin, milletimizin, vatanımızın yegâne müdâfi'leri olacak çocuklarımızı ona göre bu mülevves kalblere, bu siyâh ellere teslîm etmeye cesâret edelim. Aynı mü'esseselerde bulunan fakat fikr-i ibtidâîsini tarsîn etmiş olan efendilerden soralım ve anlayalım. Çocuklar, husûsiyle en küçükleri neler yapmaya mecbûr tutuluyor bilelim.

Bildiklerimden şimdilik birkaçını medâr-i intibâh olur ümidiyle zikr ediyorum. Kadıköy Frerler Mektebi'nde bulunan fakat tahsîl-i ibtidâîsini Türk mekteplerinde alan dîni, milleti hakkında pek güzel bir fikir peydâ ettikten sonra oraya giren bir efendinin büyük bir teessürle naklettiği, benim de ağlayarak dinlediğim şu sözler bizlere ne acı felâketler gösteriyor:

"Görseniz ne acıklı levhalar karşısında bulunuyoruz. Bizim mekteplerimizde hocalarımız akāid-i dîniyye derslerinde adedleri son derece kalîl olan gayr-ı müslimlere arzu ederlerse sınıftan çıkabileceklerini ihtâr etmeyi âdetâ bir vazîfe bilirlerken, burada ekseriya sınıfın kısm-ı a'zamını teşkîl eden İslâmlar sınıfı terk etmemek mecbûriyetindedir. Asıl can alacak nokta ise bu usûlün fikr-i ibtidâîden mahrûm küçük İslâm çocuklarının bulunduğu sınıflarda cereyân etmesidir. Vallâhi ben bile Peygamber'imizi unutmaya, peygamber olarak yalnız Hazret-i İsâ'yı tahayyüle başlar gibi olmaktan korkuyorum. Çünkü Peygamber'imizin ismine hasretiz, halbuki üç sûretli ilâhın menâkıbıyla kulaklarımız doluyor."

Şimdi düşünelim. Güzel bir tahsîl gördükten sonra oraya girdiğini söylediğimiz bir efendi böyle düşünürse ar-

tık o, yavrucaklar nasıl düşünür ve nasıl düşündürülmeye mahkûm edilmiş olur.

Yine mezkûr mektebde cereyân eden vak'alardan biri:

"Osmanlı Hıristiyanlarından bir çocuk başına fes koyarak mektebe gelir. Bu **[289]** tabîî Frer'in nazar-ı dikkatini celb eder. Bir lisân-ı tezyîfle çocuktan ne vakit müslüman olduğunu sorar.(!) … Çocuk müslüman olduğu için değil, Osmanlı bulunduğu için fes giydiğini bir Osmanlıya yakışacak sûrette anlatırsa da mektebin müfettişleri ve müdîri tarafından gördüğü tazyîk üzerine fesi çıkarmak mecbûriyetinde kalır ve çıkarır. Fakat kiliseye giden İslâm çocuklarına ne vakit hıristiyan oldukları sorulmaz(!)…."

Ey millet! Bâ-husûs ey garb terbiyesi almakla müftehir zevât-ı kirâm! Size bütün sadâ-yı vicdânımla haykırır ve sizden sorarım ki: Bir milletin ümîd-i istikbâli, vâris-i istiklâli olan çocuklarında hissiyât-ı dîniyye ve vataniyye, an'anât-ı milliyye ve târîhiyye duygusu uyandırılmaz, daha dînini, dîninin kudsiyetini takdîrden mahrûm, lisânını, lisân-ı mâder-zâdını tekellümden âciz bir zavallı, evet! Bî-günâh zavallı bir yavrucak bir ecnebi dest-i terbiyetinde(!) bırakılır da onun dîni, onun hissi, onun duygusu ile meşbû' ettirilirse vahdâniyet-i ilâhiyye ve kudsiyet-i peygamberiyye hakkındaki tenmiye edilmeyen zihni fikr-i Teslîs ile zehirlendirilir, İslâmiyet, milliyet muhabbetlerinden mahrûm olan, daha İslâmlığını, milliyetini öğretmeden koynumuzdan attığımız yavrucağız meselâ bir Fransız, bir Alman, bir İngiliz olarak yetiştirilirse hangi düşünce ile o garbdan aldığınız tahsîl ve terbiyenin hangi salâhiyetiyle yaşamak hakkını hâ'iz olduğumuzu iddiâ edebileceksiniz?... Bunlar, ind-i âcizânemde bu cinâyetler hep fikr-i teceddüd-perverâne hülyâsıyla irtikâb ediliyor. Fakat teessüf, teessüf ki vatan için yetiştirmek ümidiyle o, mü'esseselere atılan bu çocuklar bilâhare onun başına birer belâ-yı mübrem olacak, onun an'anesini, onun mâzîsini, onun dînini unutacak, fazla olarak onunla da istihzâ edecektir. Çünkü kendisi o hislerden mahrûmiyet gibi bir bed-bahtlığa giriftârdır.

Evet! Ben de isterim ki ma'rifet ve ilim ve irfânca bizden fersah fersah ileride bulunan Avrupa'dan ders alalım. Lâkin ibtidâ dînimizi, milliyetimizi, vatanımızı öğrenelim ve onu sevelim. Sevmeyi bilelim. Gayr-ı kābil-i tağyîr bir rasânet-i fikriyye, bir i'tikād-ı dîniyye peydâ edelim. Yoksa bütün esâslarımızı yıktırmak bahâsına aldığımız o ilim ve ma'rifet bizi zillet ve sefâlet altında vatansız, yurtsuz olarak Allah'ın, Peygamber'imizin la'net ve nefretleri içerisinde bırakmaktan başka bir şeye yaramayacağını düşünelim. Beş, sekiz yaşındaki o ma'sûm yavrucağımızı meselâ: Bir Fransız mü'essese-i mefsedetine atmaktan korkalım. Aks-i takdîrde bu memleketin muhtâc olduğu nesl-i âtî yetiştirilmemiş, bu vatan, bu mukaddes vatanımız, dînimiz izmihlâl ve inkırâza sürüklenmiş olur.

Sefîl menfa'atimizin haykırmasına bakmayarak, vicdânımızın enînini dinleyelim. Menâfi'-i mülk ü milleti menâfi'-i şahsiyyemize fedâ etmeyelim. Çünkü bunun netîcesi hüsrândır. Böyle bir millet hiçbir vakit yaşamak hakkını hâ'iz olamaz ve yaşayamaz. Çünkü yaşatmazlar. Biz ise bu milleti, millet-i İslâmiyyeyi mahva, izmihlâle değil, bu dînin nûr-ı pertev-efşânını zulmet-i şirk ve zilletle kararan kalblere îsâle çalışmakla me'mûruz. Fakat, efsûs; ki îfâsına mecbûr olduğumuz bu vazîfe-i mukaddese bizler, biz müslümanlar tarafından icrâ edilmedikten başka onun dehşetli adüvleri tarafından yavrularımızın dimâğlarının, kalblerinin fikr-i İseviyyet telkīniyle siyahlandırılmasına bile acınacak bir lâ-kaydî ile bakmaktan sıkılmıyoruz. Efsûs, yine efsûs ki mesâ'ibden mesâ'ibe, nekbetten nekbete, hattâ zilletten zillete ma'rûz kaldığımız hâlde mütenebbih olmuyoruz. Fakat, korkalım: Devre-i intibâhı geçiriyoruz.

Vicdânî

MEKÂTÎB

Hindistan muhâbir-i mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 17 –

Bağdad nakībü'l-eşrâfı hazretleri

Hıtta-i Irakiyye sâir memâlik-i Osmâniyye ve İslâmiyyeden ziyâde emâkin ve meşâhid-i şerîfe ve müteberrikeye mâliktir. Buralarda vaktiyle dîn ve mezheb nâmına tedeyyün ve temeddüne hizmet eden zevât-ı kirâm hazerâtının meşâhid-i müberrekelere mevcûd ve bütün âlem-i İslâm'ın ziyâretgâhı vâki' olmuştur. Çehâr aktâr-ı cihândan, bil-cümle avâlim ve muhît-i İslâmîden buraya berây-ı ziyâret her sene yüz binlerce –Şîî, Sünnî- züvvâr akın akın vürûd edip hıtta-i Irakiyye ile tenbel ve irfânsız ahâlîsinin rızk u ma'îşetlerine, refâh ve sa'âdetlerine yardım ederler.

Bağdad'da kâin Şeyh Abdülkadir el-Geylanî hazretlerinin merkad-ı şerîfini ziyâret etmek için Hindistan'dan gelen Hindlilerin hadd ü hesâbı yoktur. Bu zâ'irler beraberlerinde gerek mezâr-ı şerîfe ve gerek post-nişîni ve evlâdı olan Bağdad nakībine birçok hedâyâ ve nefâ'is dahi takdîm etmekde kusûr eylemezler. Bu yüzden Bağdad nakīblerinin emlâk ve servetleri gitgide çoğalmış ve el-yevm husûsî sâmânlarıyla nüfûzları o kadar büyümüştür ki bunu ta'rîf ve tasvîr etmek için bir iki satır ve sahîfe değil, âdetâ büyük bir kitap yazmak îcâb eder. Bağdad nakībinin vâridâtı günde yarım okka altınla iki kıyye gümüşten ibâret olduğunu bütün Bağdad ahâlîsi söylüyor. Bu paraların cümlesi nakīb efendi hazretlerinin husûsî sandıklarında hıfz ve iddihâr olunuyor.

Bağdad Vilâyeti muhîti içinde her nereye gidilse ve emlâk ve akār ve arâzî nâmına her ne göze çarpsa mutlaka ya nakīb efendinin veyâhûd evlâd ve ahfâdıyla kardeşlerinin malı olduğu derhâl anlaşılır.

Bunca vâridât-ı lâ-tuhsâdan bu ana kadar bu necîb âilenin bir bâb mekteb-i ibtidâî bile açmadıklarını söylersem, ihtimâl ki kāri'lerimiz izhâr-ı ta'accüb ederler. Hâlbuki Bağdad nakībleri ârzû etmiş olsaydılar bugün Bağdad'da **[290]** yüzlerce mektep açtıktan başka bir de memlekete büyük bir dârülfünûn dahi te'sîs edebilirdi. Hindistan müslümanlarının Şeyh Abdülkadir ile evlâd ve ahfâdına olan hulûs ve sadâkat-ı kalbiyyeleri o kadar samîmî ve derindir ki nakīble-

rin emriyle canlarını bile fedâ etmekten çekinmezler. Nakîb efendilerin nüfûzu Hindistan'ı serteser kapladığı hâlde intibâh-ı İslâm ile te'âlî-i müslimîn hakkında Hindli mürîdlerine harf-i vâhid bile telkīn eylememişlerdir.

İntibâh-ı İslâm'ın lüzûmuyla Trablus ve Bingazi'deki İtalyan münâfıklarına karşı bütün müslümanların muhârebe ve mücâhede eylemeleri lüzûmuna dâir Necef ve Kerbelâ'daki ulemâ tarafından Senûsî hazretleriyle Hindistan müslümanlarına hitâben müteaddid fetâvâ ve evâmir-i dîniyye ısdâr olunmuşken nakîb efendi hazretlerinin bu bâbda en ufak bir teşebbüsü görülmedi.

Bağdad'a gelen ve Şeyh Abdülkadir el-Geylanî kuddise sırru[hu]'l-azîz hazretlerinin merkad-ı şerîfelerini ziyâret bütün züvvâr-ı İslâmiyye ve Hindiyye tarafından müşârun-ileyhin hafîdi bulunan nakîb efendiyi kendi nüzûr hedâyâlarını takdîm edip elini öpmekle teberrük ederler. Nakîb efendinin en âdî bir iltifâtına nâil olan bir Hind Müslümanı onu medâr-ı şeref ve iftihâr addederek Hindistan'a avdetinde her yerde ve herkese nakl ü hikâye eyler.

Geçenlerde Bağdad'da kazandığım bir muhib ile beraber nakîb efendi hazretlerinin ziyâret-i âlîlerine şitâbân olarak dest-i âlîlerini öpmeyi kendime bir vazîfe bildim. Hazret-i Geylanî kuddise sırruhûnun karşısında bulunan nakîb efendinin konağına doğru araba ile gittik, müşârun-ileyhin eline öpdükten sonra mübârek ağız ve dudağından çıkacak olan beyânât-ı kerîmâneden istifâde etmek ve îrâd buyuracakları me'âlî ve hikemiyyâtı lâyıkıyla istimâ' edebilmek için karşılarında ve pek yakın bir yerde ahz-ı mevki' eyledim. Lütfen hakkımda ibrâz-ı iltifât buyuran bu zât-ı âlînin yaşı altmışa yakın, şişman ve mülahham vücûdlu, belli kaşlı, kırsakallı ve kısa boyunlu bir zât-ı âlîdir. Lisân-ı mâder-zâdları olan Arabîye vâkıf olmakla beraber Türkçe ve Fârisî lisânlarına da pek bî-gâne değildir.

Kim olduğumu, nereden geldiğimi, nereye gideceğimi istîzâh ve cevâb vermekliğim üzerine, meşâğil-i kesîrelerine binâen kendilerine her taraftan gönderilen gazeteleri mütâlaaya vakitleri olmadığını ve fakat *Sebîlürreşâd*'ın dînî ve hakîkī bir İslâm cerîdesi olduğunu işittiğini söylediler. Bundan sonra İstanbul'un ne hâlde olduğunu ve siyâsiyyâtın ne merkezde cereyân eylemekte bulunduğunu benden sorunca, üç Temmuz târîhinde Dersaadet'ten infikâk ettiğimi ve vukū' bulan hallerin hiç birisinden vukūf ve ma'lûmâta mâlik olmadığımı kendilerine arz eyledim. Bir aralık müşârun-ileyh bir fırkayı medhe, diğer bir fırkayı zemm ü kadha mübâderetle birisinden muğber ve diğerinden memnûn olduğunu ifâde-i âlîlerinden anladım. Bir saat kadar huzûr-ı âlîlerinde meks ve ârâm ettiğim hâlde evvelce umduğum hayât-ı ilmiyye ü hikemiyye ile İslâmiyet'in şu'ûnundan hiçbir kelime işitmeyince, kendi tasavvurât ve tahayyülâtımca yanılmış olduğumu pek güzel anladım. Hâsılı kemâl-i ye's ile müşârun-ileyhin eline öpüp çıktım.

Nakîb-i müşârun-ileyhin emrine tâbi' ve idâreleri altında re'sen on bin kişiden ziyâde adam vardır. Bunların cümlesi kendi zirâat ve felâhatiyetle umûr-ı şahsiyyesinde kullanılan kimselerdir ki istediği gibi onları evirip çevirmeye muktedirdir. Nakîb efendi esnâ-yı sohbetinde Hükûmet-i Osmâniyye'nin sebâtsızlığından kinâye olarak merhûm pederleri tarafından vaktiyle söylenmiş olan bir sözü bana ve huzzâra anlattı. Reviş-i hâlinden nakîb efendiyi hükûmetten gayr-ı memnûn buldum. Bunun sebebini pek bî-taraf kimselerden tedkīk ettiğimde, müşârun-ileyhin el-ân biraz eski kafaya hizmet etmek istediklerinden memlekete nâfi' hizmetler etmek isteyen Nâzım Paşa ve selefi Cemal Beylerin icrââtından o kadar mahzûz olmadığını bana bil-etrâf söylediler. İşte Bağdad nakībi!

S[sin]**. M. Tevfik**

MATBÛÂT

FELÂH HİLÂL'İN, HELÂK SALÎB'İNDİR

– Şimdi Osmanlılara terettüb eden son vazîfe nedir?

– Bir azm-i müşkilât-ber-endâzâne ile her türlü mühlikâtı iktihâm edecek sûrette izhâr-ı mevcûdiyyet ve irâe-i satvet!...

Bir telgrafnâme, bir sefîr-i hamiyyet-semîrimizin lisân-ı hamâsetinden sâdır olan kelimât-ı azm-perverâneyi bir Moskof gazetesine iblâğ eyliyordu. Osman Nizamî Paşa, bir Osmanlı murahhasına –ki sıfat-ı askeriyyeyi hâ'iz büyük bir diplomattır– yakışacak bir lisân ile Parisli bir diplomata: "Biz sulhu imzâya değil, Türkiye'nin muhârebeyi muzafferâne temdîde müheyyâ olduğunu ifhâm için gidiyoruz" demiştir. Fransız gazeteleri Osman Nizamî Paşa'nın bu kavlinden, Devlet-i Osmâniyye'nin Almanya tarafından teşcî' ve teşvîk olunduğu ma'nâsını istihrâc ediyorlar. Fransızlar ne düşünürlerse, nasıl tefsîr ve hükmederlerse düşünsünler, istedikleri hükmü versinler şurasını umûm Avrupa ile Fransızlar da bilmelidirler ki bugün Avrupa'da nehirler gibi kan akıtmadıkça Osmanlılar bu kıt'ada olan hukūk-ı temellüklerinden vazgeçmezler. Mâdem ki en dost görünen ve en medenî bir çehre ile insâniyetten dem vuran Avrupalılar, o dostluğun, o çehrenin istitâr ettiği maskeyi atarak ta'assub-ı Salîb-perestânenin îcâb ettiği sîmâ-yı işmi'zâz-âlûd ile Müslümanlığı mahva şitâbân olmuşlardır. Ve bize bir rîş-hand-i istiskāl ibrâzıyla maksadlarını anlatmaktadırlar. Müslümanlar da (البادی اظلم) kaziyyesini kendilerine ihtâr ile beraber uhde-i hamiyyet ve celâdetlerine terettüb eden vezâif-i vatan-perverâneyi îfâda tereddüd etmeyeceklerdir.

Biz Rumeli'ne seksen kişiyle geçtik. Sekiz kişi kalıncaya kadar düşmanlarımızla savaşmadıkça orayı terk edemeyiz. Avrupalılar iyi bilmelidirler ki uyur bir arslan olan bu kahraman kavmi, nâ-kesâne bir takım tehdîdlerle îkāz ve iğdâb edecek olurlarsa Balkanların menâ'atine mağrûr olan sibâ'-ı vahşete barınacak bir kaya koğuğu bile kalmaz. Bugün Bulgarlar rast getirdikleri müslümanları koyun gibi yatırıp kesiyorlar. Sırp vahşîleri çocukları şişlere geçirip âteşte yakıyorlar. Yunan palikaryaları dest-i mülevvesleriyle Selanik'te yüzlerle Müslümanın **[291]** perde-i ismetini çâk eyliyorlar. Avrupalılar medeniyet perdesi arkasındaki sahne-i vukū'âtta oynanan bu hâ'ileyi bir sürûr-ı şevk-efzâ ile temâşâ eyliyorlar. Yalnız orasını düşünemiyorlar ki eğer meydân-ı kâr u zâr bir tiyatro yani lu'betgâh-ı vegā ise, her tiyatroda ol-

duğu gibi orada da manzara değişebilir. Bugün kendilerine meserret-bahş olan ef'âl-i zâlimâne, ef'âl-i müntakimâneye münkalib olunca, o şevk ve meserretler bir anda zâ'il olarak yerine âh-ı nedâmetler kāim olur. İşte Salîb'in Hilâl ile mücâdelesinden hâsıl olacak netîce budur. Çünkü Hilâl nûrânî ve rûhânî bir işârettir ki tulû'u hayr u meserrete beşârettir. Salîb ise zulmânî ve şeytânî bir âlettir ki vücûdu nekâl ve ukūbete alâmettir.

Emîn ve mutma'inniz ki felâh Hilâl'in, helâk Salîb'indir.

Tasvîr-i Efkâr

* * *

Balkan Ehl-i Salîb'ine İngilizlerin Nasîhati

Times'in başmakālesinden:

"Osmanlılar teklîf olunacak şerâ'it-i ma'kūleyi reddedecek olurlarsa Avrupa'daki mevcûdiyetlerini ve bir devlet i'tibârıyla bütün istikbâllerini tehlikeye düşürmüş olacaklardır.

Müttefikler için yapılacak ilk şey, dârü'l-harbde muvaffakiyetlerini intâc eden vifâk ve ittihâdlarını muhâfazadan ibârettir. Ancak bu sâyede maksadlarını te'mîn ve semerât-ı zaferlerini istihsâl edebilirler. Müttehiden hareket etmedikleri hâlde kazandıkları yerlerden bir fâide hâsıl olmayacak ve kurtardıkları vilâyetlerde zâten uzun müddetten beri hüküm-fermâ olan anarşinin başka bir şekli başgösterecektir."

* * *

Medeniyet Üstâdlarımıza Küskünlüğümüz!

İkdâm gazetesinin başmakālesinden:

"Yazık ki Türkler bu âna kadar Fransızca ile ve Fransa ile meşgūl olmuşlar. Evlâdlarına Fransızca'yı tahsîl ettirmişler, mekteplerine Fransızca tedrîsâtını ilâve etmişler. Bir takım papas mekteplerine bile Türkler Fransızca okunduğu için gitmişler. Hep Fransız medeniyetinden, Fransız ilminden hissedâr olmaya çalışmışlar. Fransızca tahsîli için evlerine mürebbiyeler almışlar, âdetâ ma'nen Fransa'nın tâbi'i olmuşlardır. Mütercimler bile Fransızca kitapları Türkçe'ye nakletmişler, Fransa'nın te'sîrâtını tâ çocuklardan, kızlara varıncaya kadar zihinlere yerleştirmişlerdir. Şimdi bizim Fransa'dan gördüğümüz mu'âmeleye bakın: Mösyö Poincare felâket-dîde olanlara Fransa'nın yardım etmek âdeti olduğunu söylemiş idi. Fakat Fransa erbâb-ı neşriyyâtından gördüğümüz yalnız i'tisâfât!... Rumeli'de bütün ehl-i İslâm paraları alındıktan sonra lâ-yenkati' katl ediliyorlar da yine bu gazeteler bir şey yazmıyorlar. İstanbul'da şöyle böyle olacak denildiği zaman koşan Fransızlar Rumeli'de hiçbir hâmî görmeyen bî-çâre müslümanlar için neden bir ses çıkarmıyorlar? müslümanların uğradıkları mezâlimi bugün yalnız bir rivâyet etmiyorlar. Artık konsoloslar da raporlarını yazıyorlar. Bütün hakāyık göz önünde. Rumeli'de istatistik ile sâbit olan yüzde altmış derecesindeki ahâlî-i İslâmiyye yüzde yirmi derecesinde bile kalmayacak. Kavala gibi Dedeağaç gibi sâhillerde, Doyran gibi şimendüfer güzergâhlarında bulunan yerlerde kıtâlin bu derecesi işlenir ise Fransız matbûâtı daha içerilerde bulunan ve âlem-i insâniyyete sesini hiç de işittiremeyen müslümanlar hakkında neler işlendiğini takdîr edemez mi?"

* * *

Sanki Efkâr-ı Umûmiyye-i İslâmiyye Var imiş!

İstanbul'dan *Matin* gazetesine iş'âr olunuyor:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun hudûd-ı müstakbelesi hakkında şimdiden tahmînâtta bulunmak mümkün değilse de Edirne'nin terki şartıyla müsâlahanın hâric ez-imkân olduğu şimdiden iddiâ edilebilir. Zât-ı şâhâne, Osmanlı murahhaslarının azîmetinden mukaddem müşârun-ileyhimi kabûl ile: "Edirne'nin hudûd-ı hâkānîmiz dâhilinde kalması ârzû-yı kat'î-i şâhânemizdendir" buyurmuşlardır. Edirne şehri, Şam, Bursa, Bağdad gibi makām-ı Hilâfet-i Uzmâ'nın bir mâlikâne-i mu'azzezesi olduğundan efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye bu şehrin terkini bir türlü hazm edemez."

Sebîlürreşâd **–** *Matin* gazetesinin muhâbiri bize fazla hüsn-i teveccüh göstermiş. Bu gidişle efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye! Edirne değil, maâzallah Ka'be bile Ehl-i Salîb'e terk olunsa yine hazm edecek!...

ŞUÛN

Müzâkerât-ı sulhiyye – Cumartesi günü vukū' bulan sulh müzâkerâtı ictimâ'ında Osmanlı murahhasları aldıkları ta'lîmâta tevfîkan kılâ'-ı mahsûreye erzâk sevki talebinde bulunmuşlar, bu teklîf kabûl olunmadıkça müzâkerât-ı esâsiyyeye devâmda ma'zûr olduklarını bildirmişlerdir. Murahhaslarımızın bu teklîfi müttefikīn murahhasları tarafından şâyân-ı kabûl görülmeyerek reddolunmuş; bu mes'elenin mütâreke protokolünde halledildiğinden müzâkerât-ı sulhiyye esnâsında bunun tekrar mevzû'-i bahs olamayacağı iddiâ edilmiştir. Bunun üzerine murahhaslarımız yeniden Bâbıâlî'ye arz-ı keyfiyet ile ta'lîmât taleb edeceklerini bildirmişlerdir.

Bâbıâlî ba'de'l-müzâkere murahhaslarımıza yeniden gönderdiği ta'lîmâtta; Hükûmet-i Osmâniyye'nin Yunanistan'ın sulh müzâkerâtına iştirâkine muvâfakat gösterdiği ve sulh ve müsâlemet müttefiklerce de arzu edildiği takdîrde kılâ'-ı mahsûreye erzâk irsâline meydan bırakılması insâniyeten de lâ-büd olduğu yolunda beyânâtta bulunularak erzâk irsâli mes'elesinin müzâkerât-ı esâsiyye-i sulhiyyeye takdîmen tekrar hallini taleb eylemeleri bildirilmiştir.

Osmanlı ve düvel-i müttefika murahhaslarından mürekkeb sulh konferansının Pazartesi günü vukū'a gelen ictimâ'ında müzâkerât pek az bir müddet devâm etmiştir. Düvel-i müttefika murahhasları bilâd-ı mahsûreye erzâk gönderilmesi talebinin kabûl veyâhûd adem-i kabûlünü mevzû'-ı bahs etmek istemediklerinden Osmanlı murahhasları tarafından dermiyân olunan teklîfe tevfîkan şerâ'it-i esâsiyyelerini beyân etmişlerdir.

Reuter Telgraf Ajansı'nın teblîgātına nazaran müttefikler tarafından dermiyân olunan metâlibin Marmara sâhilinde vâki' Tekfurdağı'nın şarkından Bahr-i Siyâh'taki Malatra Körfezi'ne kadar temdîd edilecek bir hattın garbında vâki' (Gelibolu şibh-i cezîresi müstesnâ kalmak şartıyla) bil-cümle arâzînin ve Adalar Denizi'ndeki cezâir-i Osmâniyyenin terk ve Girit üzerindeki hukūk-ı Osmâniyyeden de ferâgat olunmasını muhtevî bulunmaktadır. Müttefiklerin şerâ'iti Os-

manlı delegeleri üzerinde azîm bir sû'-i te'sîr hâsıl etmiştir. Osmanlı hey'et-i murahhasası şerâ'it-i mezkûrenin tedkîkı için bir mühlet taleb eylemeleri üzerine konferans Cumartesi gününe te'hîr olunmuştur.

Sebîlürreşâd **–** Bakalım Hilâfet-i Celîle-i İslâmiyye, Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye bu teklîfi kabûl zilletine katlanacak mı? (اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ خَرَجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللهُ مُوتُوا...)

[292] Yanya'dan muzafferiyet – (Resmî) Beş günden beri Yanya muhîtinde cereyân ve devâm etmekte bulunan kanlı muhârebelerde avn ü inâyet-i Hak'la bugün sabahleyin kıtaâtımız karşısında bulunan Yunan kuvvetini def' ve tenkîl ederek Matolaks Boğazı'nı geçmiş ve diğer cihetinden de Lolaç istikāmetinde kemâl-i muvaffakiyet ile ilerlenerek düşman kuvvetinin püskürtülmesi sûretiyle ihrâz-ı gālibiyyet edildiği Garb Ordusu Kumandanlığı'ndan mevrûd 6 Kânûnievvel sene 328 târîhli telgrafnâmeden müstebân olmuştur.

Bundan başka kat'iyyen te'eyyüd eden haberlere göre kuvâ-yı Osmâniyye yeni bir muzafferiyete daha mazhar olmuştur. Bu muzafferiyet gāyet ehemmiyetli olup Yunanlılar fenâ hâlde bozgunluk vererek çekilmişlerdir.

Donanma-yı Osmânî'nin ikinci muvaffakiyeti – Pazar günü keşif maksadıyla hurûc eden hafif bir filo Bozcaada'daki Yunan bandırasını âteşe tutup Osmanlı bayrağını rekz ettikten sonra Yunan Donanması'nı da mecbûr-ı ric'at etmiş ve muzafferen Çanakkale'ye avdet eylemiştir. [1](وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ)

İşkodra kahramanları – İşkodra'daki kuvâ-yı Osmâniyye ilerleyerek Karadağlıları perîşân etmişlerdir. Sırplar Yunan sefâin-i nakliyyesiyle Draç'da Karadağlılara kuvâyı muâvine yetiştirmeye mecbûr olmuşlardır. Sırplar dahi İşkodra önünde telefât-ı azîme vermişlerdir. Şingin'den Draç'a yalnız bir kāfilede 350 mecrûh sevk edilmiştir. Arnavudlar Oravezerit'te ve Leş'deki Sırp asâkirine sevk olunan bir erzâk kāfilesini zabt ve müsâdere etmişlerdir. İlbasan'daki Sırp kuvve-i askeriyyesi mahall-i mezkûru tahliyeye mecbûr olmuştur.

İşkodra kumandanının beyânâtı – *Neue Freie Presse* gazetesinin istihbârâtına nazaran İşkodra Kumandanı Hasan Rıza Paşa Londra Konferansı'nda şehrin teslîmi taht-ı karâra alınsa ve Bâbıâlî de teslîm edilmesi için emir verse bile şehri yine Karadağlılara teslîm etmeyeceğini konsoloslara bildirmiştir.

Sebîlürreşâd **–** Çok şükür İslâm'ın yüzünü ak edecek birkaç kumandanımız var imiş.

Yeni fırkalar – Müceddidîn fırkasından başka *Jön Türk* gazetesinde okunduğuna göre Hukūk-ı Beşer, Ahâlî, Demokrat, Muhâfazakâr ve Islâhât-ı Umûmiyye nâmlarında müteaddid fırkalar teşekkül edecek imiş. Felâket-i ahîreden ne güzel ders-i intibâh almışız! Maksad milleti bütün bütün izmihlâle uğratmak ise böyle fırkalar teşkîl edeceğine hepimiz birer kazma alarak bir gayret-i umûmiyye ile son kalan şu kulübeyi de yıkıp işin içinden çıkalım. Bunun en kestirme yolu budur.

Cem'iyet-i Terbiye-i İslâmiyye – Mısır Meclis-i Kavânîni a'zâsından olup Hilâl-i Ahmer Riyâsetiyle Dersaadet'e gelen Muhammed Şerey'î Paşa hazretlerinin delâletiyle ve münhasıran anâsır-ı İslâmiyyenin ta'lîm ve terbiyesi, tehzîb-i ahlâk ve tenvîr-i efkârı ve'l-hâsıl İslâmiyet'in, âlem-i medeniyyet ve insâniyyetin kusvâ-yı kemâle îsâli maksadıyla iştigāl etmek üzere bir Cem'iyet-i Terbiye-i Hayriyye-i İslâmiyye te'sîsi maksadıyla Pera Palas Oteli'nin bir salonunda ictimâ' vukū' bulduğu ve işbu ictimâ'da Şerey'î Paşa hazretlerinin da'veti üzerine Sadr-ı esbak Hakkı Paşa, a'yândan Prens Said Halim Paşa, Bank-ı Osmanî Meclisi a'zâsından Nuri Bey, Basra Vâlî-i esbakı Mardinîzâde Arif Bey, Başmüdde'î-i Umûmî Hakkı Bey, Bingazi Meb'ûsu Yusuf Şetvân Bey, Şeyhü'l-İslâm Efendizâde Muhtar Bey, Gümülcine Meb'ûs-ı sâbıkı İsmail Bey, İsmail Müştâk Bey, a'yândan Şerîf Haydar Beyefendi'nin mahdûmları Şerîf Abdülmecid, Muhyiddin ve Abdülvehhab Beyler, Derviş Paşazâde Ahmed Paşa, Hakkı Bey, Emîr Şekîb Arslan Bey, Nureddin Ferruh Bey, Kemal Bey ve zevât-ı sâire hâzır bulunduğu, ictimâ'ın bidâyetinde teşkîli tasavvur olunan maksadın gāyesine dâir bir nutuk îrâd edildiği ve işbu esâs hâzırûnca müttefikan kabûl olunarak buna göre programı kaleme almak ve ictimâ'-ı âtîde arz etmek üzere bir komisyon teşkîl olunduğu cerâid-i yevmiyyede okunmuştur.

Sayda'da Neşr-i İlm Cem'iyeti – İdârehânemize gönderilen programdan anlaşıldığına göre Sayda'da "Sayda'da Neşr-i İlm" isminde bir cem'iyet te'essüs etmiştir. Bu cem'iyetin maksadı, mekâtib-i ibtidâiyyenin terakkīsine çalışmak ve bunu te'mînen kendi hesâbına en yeni usûl-i ta'lîm ve terbiyeye kesb-i vukūf etmek için dârülmuallimînlere talebe göndermek olacaktır. Bundan başka vâridâtı çoğaldıkça fakīr talebenin mekâtib-i âliyyeye irsâlini, mütevassıt hâlde bulunanların da imdâdına yetişmeyi deruhde edecektir. Cem'iyetin umûr-ı siyâsiyye ile aslâ alâkası bulunmayacaktır.

Sebîlürreşâd artık "neşr-i maârif"ten başka bir ümîd-i necâtı kalmayan memleketimizin her tarafında bu nevi' cem'iyetlerin teşekkülünü an-samîmi'l-kalb temennî eder ve genç Saydalıların başladıkları emr-i mebrûrda hüsn-i muvaffakiyetlerine du'â-hân olur.

TENKİD VE TAKRÎZ

ED-DÎNÜ VE'L-İSLÂM EV ED-DA'VETÜ'L-İSLÂMİYYE

Bu ünvân ile gāyet nefîs bir kitap neşr olunmuştur. Kitabın mü'ellifi (Muhammed el-Hüseyin Âl-i Kâşifi'l-Azza en-Necefî)'dir. Müşârun-ileyh Şîî ulemâsındandır. Müslümanlık ve akāid-i İslâmiyye hakkında yazılan bu kitabın hâ'iz olduğu kıymet ve ehemmiyeti göstermek için yalnız

[1] Âl-i İmrân, 3/126; Enfâl, 8/10.

birinci cüz'ünün ihtivâ ettiği mebâhis-i mühimmeyi yazmakla iktifâ edeceğiz: Evvelâ; gāyet belîğ bir mukaddime ile İslâm'ın, müslümanların hâl-i hâzırını tasvîr ediyor. Şu mukaddimeyi beş sâniha ta'kīb ediyor:

1- Edyân, intişârı, ilim ve amel, seyf kaleme mütevakkıf bulunduğu, müslümanların hâl-i hâzırını temsîl.

2- Şeref ve sa'âdet.

3- Şeref ve sa'âdeti tahsîl etmek için nasıl çalışacağı.

4- Musannifin hâli, çok zamandan beri felsefe-i rûhiyye, fünûn-ı Arabiyye ile iştigāli.

5- Hükemâ, onların mü'ellefâtı, İslâm'ın ulviyyetini göstermek için müslümanların çalışmadığı, nasârânın âdâb-ı münâzaradan çıkmaları. 27 sahîfe teşkîl eden beş sânihayı isbât-ı Sâni' hakkında bir mukaddime; daha sonra isbât-ı Sâni', tevhîd-i Bârî, adl-i amelî, adl-i i'tikādî; kazâ ve kader bahsi ve bunun ehemmiyetine dâir birer fasl-ı müstakil. 224 büyük sahîfeyi hâvîdir. İbâresi uslûb-ı edebî üzeredir. Sayda'da İrfân Matbaası'nda tab' olunmuştur. Bu cüz'ün fîâtı on iki kuruştur.

Biz kitâbı henüz tekmîl-i mütâlaa edememiş isek de her hâlde kitabın değeri muhtevî olduğu mebâhisi gözden geçirmekle anlaşılıyor. Bilhassa isbât-ı Sâni' bahsinde gāyet mühim tedkīkātta bulunması, kazâ ve kadar mes'ele-i mühimmine dâir 60 sahîfe tahsîs etmesi eserin ehemmiyetini bir kat daha arttırmıştır. Yalnız tarz-ı tahrîri yukarıda söylediğimiz vechile dînî ve amelî olan kitaplardaki usûlden ziyâde edebî kitaplardaki usûle muvâfıktır. İnşâallah vakit buldukça bazı yerlerini tercüme edeceğiz. Bizim ulemâmızın da dalmış oldukları hâb-ı gafletten uyanarak mensûb oldukları millete bu gibi âsâr-ı nâfi'a ihdâ etmelerini temennî ederiz.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

2 Ocak 1913 | 23 Muharrem 1331 Perşembe 20 Kânûnievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 225

TEFSÎR-İ ŞERÎF

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمٰى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ[1]

Meâl-i Münîfi

Ey mücâhidîn-i İslâm! Bedr-i kübrâ harbinde müşrikîn-i Kureyş üzerine ibrâz ettiğiniz galebe ve muzafferiyet-i tâmmenizle fahr ü gurûr ediyorsanız aldanıyorsunuz. Çünkü siz a'dânızı sırf kendi kudret ve kuvvetinizle öldürmediniz; belki onları Allah –seyf-i kahr ü celâliyle– öldürdü. Ey Nebiyy-i Ecmel! Sen de mübârek elinle avuçladığın o kumlu taş yavrularını vücûh-ı a'dâya doğru attığın vakit kendi kudret ve mahâretine müstenid remy-i isâbet sûretiyle atmış olmadın. Belki Allah attı. Bu da ancak mü'minleri galebe ve zafer gibi bir ni'met-i uzmâya nâiliyet ve âyât-ı azamet ü kibriyâsını onlara göstermek lutf-ı bî-bahâsına mazhariyet hikmetine mebnîdir. Bilmiş olunuz ki Allah, bârgâh-ı merhamet-penâhına yükselen niyâz ve istirhâmları, tazarru' ve istimdâdları işitir; kalblerde, vicdânlardaki esrâr-ı niyyât ve makāsıdı bilir. Sûre-i celîle-i Enfâl.

* * *

İndallâh makbûl-i ezelî olan dîn-i celîl-i İslâm –ki müessis-i cem'iyyet, muallim-i insâniyyet, nâzım-ı kavânîn ve desâtîr-i medeniyyettir– Cenâb-ı ebi'l-beşerden beri yekdiğerini münâkız bir çok suver ve eşkâl-i i'tikādiyye ile ma'rûz-ı tahrîf ve tağyîr kaldıktan sonra nihâyet hâk-i pâk-i Hicaz'da, Beyt-i İlâhî'ninin harîm-i akdesinde bütün ârâyiş-i hakīkatü'l-hakāyıkıyla tecellî-sâz oldu. Mâ-fevka'l-idrâk, mâ-fevka't-tabî'a bir kudret-i i'câz-nümûn ile tek başlarına meydân-ı da'vet ve hidâyete atılan Sultân-ı ekālîm-i nübüvvet ve hâtem-i bâb-ı risâlet aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri Mekke-i Mükerreme'de tam on üç yıl uğraştılar. Bunca mühâcemât, hatta en yakın akrabâlarından gördükleri mühînâne, nâmerdâne bir çok ta'arruzât ve tecâvüzâta len-yetezelzel bir pây-ı âhenîn-i sebât ile müdâfaa-i hakk u hakīkat ettiler. O taştan masnû', ağaçtan ma'mûl âlihât-ı bî-hayâtlarını bir vaz'-ı şîrâne ile tezyîf ederek yüzlerine çarptılar.

Bu fâtiha-i bi'set, tarîk-i Hakk'a da'vetin, ka'be-i hakīkate hidâyetin birinci safhası idi. Pâdişâhlar pâdişâhı vâlî-i a'zamına tebdîl-i mevki' etmesi emrini verdi. Medîne-i Münevvere'ye o esrârengîz emr-i ilâhî ile hicret buyuruldu.

A'dâ-yı tevhîd o vücûd-ı ulviyyetin, o ma'nâ-yı kudsiyyetin o bütün âlemlere rahmetin ardına düştü. Akıllarınca güyâ İslâmiyeti şehîd edecekler, mühr-i münîr-i tevhîdi söndürecekler idi!

İşte Bedr-i kübrâ sâha-i ebediyyü'l-iştihârı bu akūrâne savlet-i eşrâkin maktel-i kahr u dimârı oldu. [2](سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ) müjde-i ezelîsi işte bu meydân-ı gîr u dârı işâret ediyor, bu sâhayı dolduran ecsâd-ı bî-rûh-ı müşrikîni gösteriyordu.

Tarafeyn safları henüz telâkī etmemiş, henüz kılıçlar çekilmemiş idi, veliyyü'n-ni'met-i insâniyyet ve İslâmiyyet aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri zât-ı hümâyûnlarına mahsûs yapılmış olan sâyegâhlarında secdeye kapanmışlar; dökülmek üzere bulunan kanların, sönecek hânümânların, kocasız kalacak dulların, babasız kalacak saçı bitmemiş yetimlerin **[294]** mes'ûliyeti kâmilen o azgın Bû-Cehillere, o çılgın Bû-Leheblere, o cinnet-i işrâk ile kudurmuş Utbelere, Şeybelere âid olmakla beraber yine fart-ı şefkat ve merhametleri mübârek gözlerini ağlatıyor, inci daneleri gibi iri iri yaşları döktürüyordu.

Ey… O ne ân-ı pür-heyecân idi! Secdegâh-ı Muhammedî o mukaddes yaşlarla ıslanıyor, küre-i arz kahr u gazab-ı ilâhîden korkusundan titriyordu. Celâl-i Muhammedî bir mertebe-i istiğrâka geldi, ki (اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ، اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ الْيَوْمِ) =Yâ Rabbi! Nusretini ahd, mazhariyeti va'd buyurdun. İşte ben bu ahd ü va'dini bu dakīkada kemâl-i ciddiyyet ve ehemmiyyetle niyâz ve istirhâm ederim. Zirâ bu gün bizim mağlûbiyetimiz İslâmiyet'in, tevhîdin

[1] Enfâl, 8/17.

[2] Kamer, 54/45.

şehâdetidir. Allahım! Eğer ma'bûdiyet-i sıfat-ı ezeliyyenin tecellîsini istemiyorsan…. (*Buhârî,* [Kitâbü'l-Megâzî 3] Gazve-i Bedr-i Kübrâ) Du'â-yı müstecâbı mukaddes ağızlarından ateşler, alevler gibi saçıldı. Bu mehîb sadâ-yı celâl ile serâpâ lerze-i mücessem kesilen yâr-ı gârları Cenâb-ı Sıddîk-ı a'zam aleyhi rıdvânullâhi'l-ekber hasbüke yâ Resûlallah= Aman ya Resûlallâh kâfî! Kâfî! Demekte bir ıztırâr-ı rûh içinde kaldı.

Of..! Biliyor musunuz? (اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ)'dan maksad-ı âlî-i Muhammedî ne idi? Bu Allah'ına bir imtinân mı idi? Hâşâ! Bu, nusret-i Hakk'dan, va'd-i muzafferiyetten endişe miydi? Kellâ! Bu, Rûh-ı a'zam-ı Ahmedî'nin öyle bir bârika-i celâli idi, ki eğer Hazret-i sânî-i Bu'l-Beşer'in (لاتذر على الارض من الكافرين دياراً ربّ!) şeklinde tecellî etmiş olaydı artık bilmem küre-i arz, yalnız küre-i arz değil, bütün avâlim, sademât-ı kahr u celâl-i Hakk ile ne olurdu!

Hülâsa: Harbe başlandı; ceyş-i İslâmiyet'in pek şanlı bir galebe-i kat'iyyesiyle hitâm buldu. İşte o dakîka-i muzafferiyyet idi, ki hayât-ı dînin, şevket-i tevhîdin ilk temel taşı kondu. Bu harb, istiklâl-i dînî ve millîmizin –âdetâ– vaz'-ı esâsı demek oldu.

Öyle nâzik bir an, o kadar hatar-nâk bir vaz'iyet, ki mağlûbiyet de kat'i, gālibiyet de.

Ordû-yı hümâyûnun –üç yüz on dört kişiden ibâret olan– mevcûdu düşmanın kesret-i eslihanın mükemmeliyetine nazaran öyle bir meydan muhârebesine kat'iyyen müsâ'id değildi. Bu, ancak bir pîşdâr, bir talî'a olabilirdi. Bundan kat'-ı nazar, mühr-i İslâmiyyet henüz mühtedîlerinin, kalblerini tenvîr etmekte olmasından bu yeni mü'minlerin karşılarına çıkan düşmanları miyânında pederleri, biraderleri, amcaları, amca-zâdeleri, hâsılı yakından, uzaktan akrabâları bulunuyordu. Asabiyet-i milliyye ve unsuriyyesiyle teferrüd etmiş olan bir kavim efrâdının ikiye ayrılıp da yekdiğerine karşı kılıç sıyırmaları, birbirlerini öldürmeleri –düşünülsün– kolay bir şey midir? Bir mücâhidin, amcasını bir darbede yere serip de göğsü üzerine çıkması, "Amcana kıyar mısın?" suâl-i müsterhimânesine karşı "Evet! Çünkü sen müşriksin, ben elhamdülillâh muvahhid ve mü'minim. Aramızı İslâmiyet fasl etti. Sen levs-i işrâk içinde kaldıkça benim amcam olamazsın. Bâtılı inkâr, hakkı ikrâr edersen işte o zaman amcam ve mutâ'ımsın." cevâb-ı reddini vermesi –tasavvur olunsun– ne kadar müşkilü'l-icrâ bir emrdir!

İşte Bedr-i kübrâ gāzîlerinin şân-ı mücâhidânelerini i'lâ eden, nâm-ı celâdet ve uluviyyetlerini ilâ yevmi'l-kıyâm bütün âlem-i İslâm'ın vicdân-ı takdîs ve tekrîminde yaşatan bu uluvv-i hiss-i fedâkârî, bu sıdk-ı vefâ-şi'ârîdir. Bu fazîlet-i sahîha-i tevhîd-perestânedir, ki mücâhidîn-i Bedri nezd-i celîl-i risâlet-penâhîde birinci saff-ı iltifât ve nevâzişte bulunduruyordu. Yine bu meziyet-i celîledir ki (اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ) =Siz, ki benim uğrumda mal ve canınızı fedâ ile mebnâ-yı İslâmiyet'in müessisleri olmak gibi mümtâz ve müstesnâ bir hizmet der-uhde ve hakkıyla îfâ ettiniz; artık istediğinizi işleye bilirsiniz. Ben sizi mazhar-ı afv ve mağfiret buluyorum.* *(Buhârî,* [Kitâbü'l-Megâzî, 49]) Müjde-i ilâhî-sine nâiliyetle mes'ûd ve bahtiyar etti. Radıyallâhü anhüm ve an ihvânihim ecma'în.

İşte insanlarca uluvv-i himmetin, fedâkarlığın aksâ-yı imkânına vâsıl olmuş bu azîmü'n-nefs kahraman şîr-dillerin şu hârika-i muzafferiyyetleriyle cüz'î iftihâr etmeleri, yahud –daha doğrusu– meyl-i iftihâr göstermeleri derhal bir âyet-i itâbın şeref-nüzûlünü mûcib oluyor.

Müşârun-ileyhim hazerâtı, ki der-uhde etmiş oldukları bu müşkilü'l-iktihâm vazîfeyi îfâ etmişler. İslâmiyet'in yüzünü ağartmışlar; Allah ve Resûlullâhın en parlak teveccühlerine, en kıymettâr iltifâtlarına nâil olmuşlar iken yine fahr u mübâhâttan memnû'.

Çünkü mü'minler, husûsiyle mü'min-i kâmiller pek a'lâ bilirler ki; mahlûk, ef'âlinde istiklâl-i tâmmı yoktur. İnsan, kâsib.. Allah, hâlıktır. Insanın muvaffakiyeti Allah'ın irâdesine bağlıdır. Murâd-ı Hak olmayınca insan ne kadar çalışsa, ne kadar çırpınsa, ne kadar didinse yine nâfile. Rızkı diye ağzına kadar götürdüğü lokma ânî ve gayr-i ihtiyârî bir irti'âş-ı yed ile yere düşer; topraklara bulanır, karıncalara nasîb olur.

Düşmana sekiz on hatveden mermi atılır; tam kalbi üzerine çarpar. Tebdîl-i seyr ile cildi üzerinden dolaşarak arkasından, medhalin hizâsını göstererek çıkar gider. Güyâ lisân-ı hâl ile: "Eğer bunun eceli gelmiş, ben de o vazîfe-i imâteyi îfâya me'mûr olmuş olaydım, içeri **[295]** girer, kalbi parçalayıp çıkar giderdim. Lakin işte görüyorsunuz ya cild üzerinden bir nısf dâire çizip gitmekten başka bir şey yapamadım" der! İnsan, silsile-i şuûn ve hâdisâta çeşm-i basîretle baksa ibret alacak, garîk-i veleh ü hayret olacak ne hikmetler görür! Ne âyât-ı kudret ve azamet karşısında bulunduğunu anlar!

Insanı gayyâ-yı haybet ve hüsrâna düşüren gurûrudur. Gurûrun girdiği yerde sürûr olmaz.

İşte biz! Ordumuzun kesret ve mükemmeliyyetine mağrûr olduk. O kadar ki Allah'ı unuttuk. İçimizde öyle mest-i mey-i gurûrlar bulundu ki "inşâallâh!" cümle-i şartıyye-i tazarru-kârânesiyle istihzâ etti. Daha denizi görmeden paçaları sıvamanın ve seyr fi'l-hayâl sûretiyle serâb-ı gurûra dalmanın ne büyük bir cinâyet-i vicdâniyye ve ahlâkıyye olduğunu Allah, bize gösterdi.** Bu, başka değil, illâ o taşkın, o pek şımarık, pek bâlâ-pervâzâne gurûrumuzun cezâsı oldu. Ya sonra Çatalca melhamesindeki o âhen-dilâne sebâtımız ne idi! Çünkü vicdânımız münkesir, rûhumuz mecrûh, başımız sîne-i acze doğru meyl etmiş, lisân-ı umûmî gayr-i ihtiyârî "Aman yâ Rab! İşte bu dem-i vâpesîn-i hayâtımızdır. Bizi otuz beş senelik âzâdlımıza rezîl etme, İstanbul'umuzu, dört yüz milyonluk koca âlem-i İslâm'ın kıblegâh-ı îmân ve vicdânı olan hilâfet-i mukaddese-i Ahmediyye'nin serîr-i

* Mücâhidîn-i müşârun-ileyhimden Hazret-i Suheyb hakkında lisân-ı akdes-i Muhammedî'den aleyhissalâtü vesselâm mesmû' ve menkûl olan şu medîha-i celîleyi dikkatle okuyalım: (نعم العبد صهيب!) Suheyb ne iyi bir zâtdır. (لو لم نجف الله لم يعصه) el-hadîs. (اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ…) İltifât-ı Samedânîsine nâil olan bahtiyârân-ı mücâhidîn miyânında bulunmakla beraber öyle şımarıklıkdan, serkeşlikden uzakdır. Allah'ın en mutî' bir kulu, Resûlünün en fedâkâr bir bendesi olmakla hâmid ve şâkirdir."

** Fransızlar 1870 seferinde "Gökler yere düşse süngülerimizle tutarız!?" derecesinde bir cinnet-i gurûr geçirirken Almanlar bilakis tevâzu', mahviyet gösteriyor, ma'bedlerinde Allah'dan nusret istiyorlardı. Sonra ne oldu?...

mu'allâsını düşmana teslîm etme! İşte senin himâyetine sığınıyor, senin bârgâh-ı merhametine yüzlerimizi çeviriyoruz! Nusret.. Allahımız! Muzafferiyet.. Meded-resimiz!" diye gözlerimizden yağmur gibi yaşlar dökmemizin bir delîl-i afv ü mağfireti idi.

Harbi bidâyetinden beri bizzat ta'kîb edenler bu son kavgada askerimizin gösterdiği sebât ve menânet karşısında "Acaba bunlar Kırkkilise'de, Vize'dekiler midir?" diye bir sayha-i hayret koparmaktan kendilerini men' edemediler.* Insanın meydân-ı harbdeki i'tidâl ve sekîneti, şecâ'at ve hamâseti, mermilerini hedefe isâbeti kendi malı değil, Allah'ındır. Yalnız bunlar mı ya? Kendisi de onun değil mi?

Şimdi bir de mini mini, hani o yetîm gibi cılız, za'îf kalan, bunca feryâdlara, bunca irşâdlara rağmen bir türlü enzâr-ı ehemmiyyeti üzerine celb edemeyen donanmamızı der-hâtır edelim. Vücûd içinde fecî' bir adem şekli gösteren deniz kıtaâtı nihâyet bir feverân-ı dînî ve millî ile harbe hazırlandılar. Ümerâ, zâbitân ve efrâd umûmen abdest alarak Çanakkale'nin ufuklarını sarsan zemzeme-i tekbîr, ve tehlîl ile meydân-ı hamiyyet ve şehâdete atıldılar. En samimî bir ismet-i vicdân, bir teslimiyet-i rûh ile muzafferiyeti meşiyyet-i ilâhiyyeden niyâz ettiler. Ekseriyetin bedbînlik ve ümîdsizliğine rağmen ilk hamlede mansûr ve muzaffer oldular.

Koca ordumuzun muvaffakiyetsizliğine karşı birkaç teknemizin şu galebesi Cenâb-ı Hakk'dan bize öyle sitemli bir müzâheret-i hayât-bahşâdır, ki lisân-ı îmân ve irfân bunun hakk-ı şükrânının edâdan âcizdir.

Ah… Eğer donanmamıza ordumuza verdiğimiz ehemmiyetin beşte birini olsun ayırmış, hâtırı sayılır dokuz on Turgut, Barbaros, Salahaddin, Kılıç Arslan, Selîm-i Evvel, Fatih, Köprülü, Sokullu, Tiryaki Hasan Paşa, Selîm-i Sâlis, Girit, Selanik, Kosova, Manastır Zırhlı ve zırhlı kruvazörleri almış olaydık……!

Eyvah bu bâzîçede bizler yine yandık!
Zîrâ, ki ziyân ortada bilmem ne kazandık?

Mehmed Fahreddin

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYE'NİN ESÂSLARI

– 2 –

Vezâif-i ahlâkıyyeden herbirinin nazar-ı İslâm'daki mevki'ini tafsîl etmeden evvel şerîat-i Muhammediyyece fezâilin nasıl bir mevki'-i bâlâ ve müstesnâda, rezâilin nasıl bir dereke-i pestî ve izdirâda tutulduğunu göstermek fâideden hâlî değildir.

Evvelce de söylediğimiz gibi Resûl-i ekrem sallalâhü aleyhi vesellem vazîfe-i risâlet ve da'vetinin rükn-i aslîsi mehâsin-i ahlâk olduğunu [1](بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) yani: "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için ba's olundum" hadîs-i şerîfi ile tasrîh buyurdukları gibi hüsn-i ahlâka verdikleri ehemmiyeti Allah ile münâcât ederken bile ihmâl etmeyip namazın başlangıcında [2](اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ) Yani "Ya Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zîrâ en güzel ahlâkı bildirecek ancak sensin! Ya Rab! Fena ahlâkı benden uzak tut. Zirâ ahlâkın fenâsını benden uzaklaştıracak ancak sensin" buyururdu. Çok kere de: [3](اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ) Yani: "İlâhî senden sıhhat, âfiyet (yani dîn ve dünyâya tealluk eden şurûrdan selâmet), bir de hüsn-i ahlâk dilerim" diye bârgâh-ı ahadiyyete arz-ı niyâz ederdi. Bir gecede tâ be-sabah [4](اللَّهُمَّ حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي) Yani: "İlâhî sen benim halkımı, sûretimi güzel yarattın. Hulkumu da, sîretimi de güzelleştir" diye du'â buyurmuşlar. Kendisine "Ya Resûlallah! Bütün gece du'â ve niyâzın hep hüsn-i huluka dâir idi! denilince,

[**296**] إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ يَحْسُنُ خُلُقُهُ حَتَّى يُدْخِلَهُ حُسْنُ الْخُلُقِ الْجَنَّةَ، وَيُسِيءُ خُلُقُهُ حَتَّى يُدْخِلَهُ سُوءُ خُلُقِهِ النَّارَ، وَإِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ لَيُغْفَرُ لَهُ وَهُوَ نَائِمٌ[5]

Yani: "Abd-i müslim ahlâkını güzelleştire güzelleştire nihâyet onu hüsn-i ahlâkı cennete sokar. Kezâlik ahlâkını çirkinleştire çirkinleştire nihâyet onu sû-i ahlâkı cehenneme sokar. Abd-i müslimin öylesi var ki uykuda iken bile nâil-i mağfiret olur" buyurmuşlar.

Âişe radıyallâhü anhâ ahlâk-ı risâlet-penâhîyi kendisinden suâl eden zâta: "Sen hiç *Kur'ân* okumuyor musun? Resûlullâh sallallâhü aleyhi vesellemin ahlâkı *Kur'ân*'dan ibaret idi. Onu *Kur'ân-ı Kerîm* şu gibi âyetleriyle te'dîb etmiştir" diyerek âtîdeki âyât-ı kerîmeyi misâl olarak îrâd etmiştir.

(خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)=Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden rû-gerdân ol." Sûre-i Âl-i İmrân âyet 197.[6]

(اِنَّ اللهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَايتَائِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ) =Şüphesiz Allahu te'âlâ adli, ihsânı, yakın olanlara atâyı emr; sözün ve fiilin kötüsünden, kötülükten, te'addîden nehy eder." Sûre-i Nahl âyet 90.[7]

(وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ) =…Bir de başına gelen şeye sabr et ki bu sabrın, azm edilecek şeylerdendir." Sûre-i Lokman âyet 17.[8]

(وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ)=…Dûçâr olduğu zulme sabr edip afv eden kimsenin îmânı ise daha âlîdir. Zirâ bu azm edilecek şeylerin en mühimlerindendir." Sûre-i Şûrâ âyet 42.[9]

(فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) = Öyle ise sen onlara afv u safh ile mu'âmele et. Zirâ Allâhu te'âlâ ihsân edenleri sever" Sûre-i Mâide âyet 13.[10]

(وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَكُمْ) =…Bir de onlar afv u safh ile muâmele etsinler. Siz Allah'ın size mağfiret ettiğini istemez misiniz?" Sûre-i Nûr âyet 22.

---

* Hatta bir ecnebî ateşemiliteri "Çatalca Muhârebesi'nde Allah müslümanlarla beraber idi." diyor.

[1] Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ,* Beyrut, 2003, c. 10, s. 323.

[2] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü's-Salâtü'l-Müsâfirîn, 26.

[3] Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, Kâhire, 1999, c. 1, s. 29.

[4] Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, Kâhire, 1999, c. 1, s. 29.

[5] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 11, s. 62, nu: 8186.

[6] Metinde "198" yazılmıştır.

[7] Metinde "92" yazılmıştır.

[8] Metinde "16" yazılmıştır.

[9] Metinde "41" yazılmıştır.

[10] Metinde "16" yazılmıştır.

(ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذی بَیْنَکَ وَبَیْنَهُ عَدَاوَةٌ کَاَنَّهُ وَلِیٌّ حَمیمٌ) =Yâ Muhammed! Seyyieyi kendisinden iyisi ile yani hasene ile def' et. Kendisiyle aranızda adâvet olan kimse bir de bakarsın ki sana müşfik bir dost gibi oluvermiş." Sûre-i Fussilet âyet 34.

(لِلْمُتقِین. الَّذینَ یُنْفِقُونَ فِی السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْکَاظِمینَ الْغَیْظَ وَالْعَافینَ عَنِ النَّاسِ وَاللهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنینَ) =… O müttakîler için ki yüsr-i hallerinde de, üsr-i hallerinde de infâk ederler; Gayzlarını zabt ederler. Halkı afv ederler. Allah da zâten böyle ihsân edenleri sever." Sûre-i Âl-i İmrân âyet 134.[1]

(اجْتَنِبُوا کَثیرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا یَغْتَبْ بَعْضُکُمْ بَعْضًا) =Zannın çoğundan sakınınız. Zîrâ zannın bir takımı günahdır. Bir de tecessüs etmeyiniz. Birbirinizi de gıybet etmeyiniz." Sûre-i Hucurât âyet 12.

Bütün ümmet-i Muhammediyye'nin hâdîsi, müktedâsı olan zât-ı akdes-i risâlet-penâhînin muttasıf oldukları mehâsin-i ahlâkı ve kemâlât-ı veleh-fezâyı tafsîl etmek belki bizi saded hâricine çıkarır. Bu bahsi yevm-i vilâdetinden dem-i vâpesîn-i irtihâline kadar bil-cümle ahvâl ve şemâilini bütün tafsîlâtıyla kayd ve zabt eden müellifîne bırakalım da yalnız ale'l-ıtlâk mekârim-i ahlâka terğîb ve teşvîk ve rezâil ve mesâvîden tahzîr ve tenfîr için kendilerinden menkūl olup zîver-i hâfıza-i ehl-i İslâm olan bazı ehâdîs-i seniyyeyi burada zikr etmekle iktifâ edelim:

(حُسْنُ الخُلُقِ خُلْقُ الله الأَعْظَمِ)[2] = "Hüsn-i huluk Allahu te'âlânın yarattığı en büyük şeydir."

(مَکَارِمُ الأَخْلاَقِ مِنْ أَعْمَالِ الجَنَّةِ)[3] = "Mekârim-i ahlâk cennet amellerindendir." Yani duhûl-i cennete vesîle olan amellerdendir.

(الخلق وعاء الدين)[4] = "Ahlâk dînin kabıdır." Yani bir kimsedeki dînin derece ve mâhiyeti ahlâkının derece ve mâhiyetiyle mütenâsibdir.

(مَا مِنْ شَیْءٍ یُوضَعُ فِی الْمِیزَانِ أَثْقَلَ مِنْ حُسْنِ الخُلُقِ وَإِنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الخُلُقِ لَیَبْلُغَ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ وَالصَّلاَةِ)[5] = "İnsanın mîzân-ı a'mâline konacak hüsn-i huluktan daha ağır hiçbir şey yoktur. Zirâ hüsn-i ahlâk sâhibi olan kimse savm ve salât sâhibinin derecesini elbette bulur."

(رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الدِّینِ التَّوَدُّدُ إِلَی النَّاسِ، واصْطِنَاعُ الْخَیْرِ إِلَی کُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ)[6] = "Dînden sonra aklın başı halka kendini sevdirmek ve her hangi bir iyiye veya kötüye karşı hayrı ibzâl etmektir."

(عَلَیْکَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ، فَإِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا أَحْسَنُهُمْ دِینًا)[7] = "Hüsn-i huluka yapış, zîrâ insanların en iyi ahlâklıları, dîni en iyi olanlarıdır."

(الإسلام حسن الخلق)[8] = "İslâm hüsn-i huluktan ibârettir."

(مَا حَسَّنَ اللهُ خُلُقَ رَجُلٍ وَخَلْقَهُ فَتَطْعَمَهُ النَّارُ)[9] = "Allahu te'âlâ bir kulunun hem halkını, hem sûretini, hem de hulukunu, sîretini güzel yaratıp da ateşe yedirmez."

(کَرَمُ الْمَرْءِ دِینُهُ ، وَمُرُوءَتُهُ عَقْلُهُ ، وَحَسَبُهُ خُلُقُهُ)[10] = "İnsanın keremi dînidir. Hasebi hüsn-i ahlâkıdır. Mürû'eti de aklıdır."

(إِنَّکُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِکُمْ، وَلَکِنْ یَسَعُهُمْ مِنْکُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ) = "Siz bütün halka mallarınızla iyilik etmeye yetişemezsiniz. Öyle ise güler yüzlülükle, hüsn-i ahlak ile yetişiniz."

(إِنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ اسْتَخْلَصَ هَذَا الدِّینَ لِنَفْسِهِ، وَلَا یَصْلُحُ لِدِینِکُمْ إِلَّا السَّخَاءُ وَحَسَنُ الْخَلْقِ، فَزَیِّنُوا دِینَکُمْ بِهِمَا)[12] = "Allah te'âlâ bu dîni hâlis olarak kendi dîni kılmıştır. Halbuki dîninize sehâ ile hüsn-i huluktan başkası yakışmaz. Öyle ise siz de gaflet etmeyiniz de dîninizi bu iki şey ile tezyîn ediniz."

[297] (أَحَبِّکُمْ إِلَیَّ وَأَقْرَبِکُمْ مِنِّي مَجْلِسًا یَوْمَ القِیَامَةِ أَحَاسِنَکُمْ أَخْلَاقًا، وَإِنَّ أَبْغَضَکُمْ إِلَیَّ وَأَبْعَدَکُمْ)[13] = "İçinizden en ziyâde sevdiklerim, kıyâmet gününde yeri bana en yakın olanlarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır."

(أَکْمَلُ الْمُؤْمِنِینَ إِیمَانًا أَحَاسِنُهُمْ أَخْلَاقًا , الْمُوَطَّئُونَ أَکْنَافًا , الَّذِینَ یَأْلَفُونَ وَیُؤْلَفُونَ , وَلَا خَیْرَ فِیمَنْ لَا یَأْلَفُ وَلَا یُؤْلَفُ)[14] = "Mü'minlerin îmânca en kâmilleri ahlâkı en iyi olanlarıdır ki bunlar kendileriyle hoş geçinilir, nâs ile ülfet eder ve kendileriyle ülfet edilir kimselerdir. Ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet mümkün olmayanda hayır yoktur."

(إِنَّ الله تَعَالَی یُحِبُّ مَعَالِيَ الْأُمُورِ وَیَکْرَهُ سَفَاسِفَهَا)[15] = "Allah te'âlâ ahlâkın ma'âlîsini sever. Bayağılarını sevmez."

(الْیُمْنُ حُسْنُ الْخُلُقِ)[16] = "Uğurluluk hüsn-i huluktan ibârettir."

(لَا عَقْلَ کَالتَّدْبِیرِ، وَلَا حَسَبَ کَحُسْنِ الْخُلُقِ)[17] = "Tedbîre benzer akıl, hüsn-i huluka benzer haseb yoktur."

(ثَلَاثٌ مَنْ لَمْ تَکُنْ فِیهِ أَوْ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ فَلَا تَعْتَدَّنَّ بِشَیْءٍ مِنْ عَمَلِهِ: تَقْوَی تَحْجِزُهُ عَنْ مَعَاصِي اللهِ، أَوْ حِلْمٌ یَکُفُّ بِهِ السَّفِیهَ، أَوْ خُلُقٌ یَعِیشُ بِهِ فِي النَّاسِ)[18] = "Bir kimsede üç şeyin hepsi veya hiç olmazsa yalnız biri bulunmazsa a'mâl-i hasenesinden hiç birine i'tibâr etmeyiniz. Bu üç şey de: Allah'a ma'siyetden onu men' edecek bir takvâ, sefîhe karşı gelebilecek bir hilim, beyne'n-nâs kendisini hoş geçindirecek ahlâk-ı hasenedir."

(سَعَادَةِ الْمَرْءِ حُسْنُ الْخُلُقِ ومن شقاوته سوء الخلق)[19] = "İnsanın sa'adeti hüsn-i ahlâktır. Sû-i ahlâk ise alâim-i şakāvetdendir."

(إن المسلمِ المُسَدّدَ لَیُدْرِکُ درجةَ الصوَّام القوام بآیات الله، بحسْنِ خُلُقه، وکَرَمِ ضَرِیبته)[20] = "Şüphesiz doğruluğuna giden müslüman hüsn-i ahlâkı ve kerem-i seciyyesi sâyesinde dâimî savm ve salât ile meşgūl olan kimsenin derecesini bulur."

---

1 Metinde "128" yazılmıştır.
2 Suyûtî, *Câmiu's-Sahîh,* 6461.
3 Suyûtî, *Câmiu's-Sahîh,* 12047.
4 Suyûtî, *Câmiu's-Sahîh,* 6692.
5 Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Birr, 62 (2003).
6 Beyhâkî, *Şuabu'l-Îmân,* 7705.
7 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 20, s. 144.
8 Gazzâlî, *İhyâu Ulûmu'd-Dîn,* Beyrut, Dârülma'rife, c. 3, 52.
9 Beyhâkî, *Şuabu'l-Îmân,* 7678.
10 İbn Hibbân, *Sahîh,* Beyrut, 1988, c. 2, s. 233.
11 Benzer şekilde, Beyhâkî, *Şuabu'l-Îmân,* 7695.
12 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 18, s. 159.
13 Tirmizî, *Sünen,* Kitâbü'l-Birr, 71 (2018).
14 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 544, 1231.
15 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 10, s. 372.
16 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, Kâhire, 1999, c. 1, s. 36.
17 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'z-Zühd, 24.
18 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, Kâhire, 1999, c. 1, s. 33.
19 İkinci cümlesi olmaksızın, Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, Kâhire, 1999, c. 1, s. 36.
20 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 6648.

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ عَظِيمَ دَرَجَاتِ الْآخِرَةِ، وَشَرَفَ الْمَنَازِلِ،)[1](وَإِنَّهُ لَضَعِيفُ الْعِبَادَةِ، وَإِنَّهُ لَيَبْلُغُ بِسُوءِ خُلُقِهِ أَسْفَلَ دَرَجَةٍ فِي جَهَنَّم وانه لعابد = "Şüphesiz bir kul hüsn-i ahlâkı sâyesinde ibâdeti az olduğu hâlde derecât-ı âhiretin en büyüklerine ve menâzil-i âhiretin en yükseklerine nâil olur. Sû-i ahlâkı sebebiyle de âbidler zümresinden ma'dûd iken cehennemin en aşağı derekâtını bulur."

سوء الخُلق يُفْسِدُ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الْخَلُّ الْعَسَلَ و حسن الخلق يُذِيبُ)[2](الْخَطيئة كَمَا يُذِيبُ الْمَاءُ الْجَلِيدَ = "Sirke balı nasıl bozarsa sû-i huluk da ameli öylece ifsâd eder. Hüsn-i huluk ise güneş karı erittiği gibi günâhları eritir."

(سوء الخُلق شؤمٌ وشراركم اسوأكم خلقاً)[3] = "Sû-i ahlâk uğursuzluktur. En kötüleriniz de en fenâ ahlâklılarınızdır."

(لَا يَزَالُ الْعَبْدُ مِنَ اللَّهِ بَعِيدًا مَا مُشِيَ خَلْفَهُ)[4] = "Bir kul ahlâkını fenâlaştırdığı müddetçe Allahu te'âlâdan hep uzak kalır durur."

مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا لَهُ تَوْبَةٌ إِلَّا صَاحِبُ سُوءِ الْخُلُقِ فَإِنَّهُ لَا يَتُوبُ مِنْ ذَنْبٍ)[5](إِلَّا عَادَ فِي شَرٍّ مِنْهُ = "Her şeyin bir tevbesi vardır. Yalnız fenâ ahlâkı olanın tevbesi yoktur. Zirâ o hiçbir günâhdan tevbe etmez ki daha fenâsına giriftâr olmasın."

Hazret-i Peygamber sallallâhü aleyhi veselleme biri: "Hüsn-i huluk nedir?" diye sormuş. [6](أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ، وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ) "Sana darılan kimse ile görüşmen, seni mahrûm edene atâ kılman, sana zulm edeni afv etmendir" buyurmuşlar.

Biri de Resûlullâh sallallâhü aleyhi vesellemin önünde, sağ tarafında, sol tarafında durarak ayrı ayrı üç kere: "Yâ Resûlallâh, dîn nedir?" diye sormuş. Üçünde de: "Hüsn-i huluktur" cevâbını almış. Buna da kanâ'at etmeyerek bir kere de arka tarafına geçip "Yâ Resûlallâh dîn nedir?" diye sorunca Hazret-i Peygamber-i zîşân artık arkaya dönerek: "Yâ hu! Anlamıyor musun? Gazab etmemektir" buyurmuşlardır.

Bir diğeri de: "Yâ Resûlallâh, bana nasîhat et" demiş. [7](اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ) =Nerede bulunursan bulun, Allah'dan kork" buyurmuşlar. "Daha nasîhat et" demiş. (أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُهَا) =Seyyieden sonra hemen bir hasene işle ki onu mahv edesin." buyurmuşlar. Yine: "Daha nasîhat et" diye istirhâmda bulununca (خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ) =Halka ahlâk-ı hasene ile mu'âmele et" cevâbını almış.

Kezâlik: "A'mâlin efdali hangisidir?" suâline "huluk-ı hasendir" cevâbını vermişlerdir.

Bir gün huzûr-ı âlîlerinde bir kadından bahs edilirken: "Her gün oruç tutar, bütün gece namaz kılar. Yalnız şu kadar var ki ahlâkı fenâdır. Diliyle komşularına eziyet eder" demişler. Buna karşı da: "O kadında hayır yoktur. Ehl-i cehennemdendir." cevâbını vermişlerdir.

Ahmed Naim

[Burada "42. nüshasındaki tertîb sehvleri" başlığı altında tashihler yer almaktadır. İlgili yerlerde düzeltmeler yapıldığından buraya alınmamıştır.]

AVRUPA ULEMÂSININ MÜHİM BİR SUÂLİNE CEVÂB

–224'den mâba'd–

Hud'a, müdâhene, çok gülmek, istihzâ etmek, sırrı ifşâ, insanların ayıblarını araştırmak, ni'metin kadrini bilmemek, atâlet, buhl, isrâf başkasına iftirâ, müzevirlik, hıyânet, borcunu inkâr, insanların malını gayr-i meşrû' bir usûl ile alıp yemek, bildiğini öğretmemek **[298]** mağrûr olmak, başkasının hukûkunu gasb etmek, hak şehâdeti gizlemek, yalan yere şehâdet etmek, başkaların hâlini araştırmak, sû-i zan, kumar oynamak, tefâhür etmek, tartmış olduğu şeyi noksân yapmak, ta'âmı ihtikâr edip vaktinde dest-i mu'âveneti uzatmamak, yekdiğeriyle düşman olup muhabbeti kesmek, ötekinin berikinin ırzına, namusuna sebb etmek, ahdi nakz, va'dinde hulf etmek.

Daha bunlardan başka *Kur'ân*'da pek çok ahkâm vardır ki onlardan bazıları devletin siyasetine, memleketin i'mâr ve terakkīsine tealluk ettiği gibi bir kısmı da teba'a-i devletin emn ü râhatını zâmin olup, sözden ziyâde bil-fi'l, bit-tecrübe menâfi'-i azîme ve fevâid-i cesîmesi zâhir olan ahkâm-ı celîledir. Kezâlik *Kur'ân*'da bir kısım ahkâm daha vardır ki onlar da taksîm-i mevârîse, her hak sâhibine hakkını vermeye tealluk eder.

Velhâsıl *Kur'ân-ı Kerîm* bunlar ve bunlara mümâsil daha nice ahkâmı ihtivâ ediyor ki onlar sâir kütüb-i mukaddese-i semâviyyede mezkûr değildir. Akıl ve iz'âna mâlik olanlar bilirler ki: Şerîat-i Muhammediyye'nin bütün ahkâmı fikrin ihâta edebileceği nisbette açık olduğu gibi kendisine ittibâ' edenlerin kâffe-i hukûkunu da –hayyen ve meyyiten– zıyâ'dan muhâfaza etmeyi tekeffül etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de daha ne kadar ahkâm-ı gāmıza, ma'ânî-i dakīka vardır ki ulûm ve fünûnun bu kadar terakkī ettiği şu zamanda bile onların üzerindeki nikāb kaldırılıp da ne oldukları keşf edilemiyor. Anlamak şöyle dursun nazar-ı dikkatimizi bile celb etmiyor. Bunun başlıca sebebi ise ukūl-i beşerin onları anlamaya kâfî gelmemesidir, ma'a hâzâ hiç şüphe yoktur ki: Efkâr-ı beşer derecât-ı kemâle doğru terakkī edip ulûm ve fünûnun dâiresi tevessü' ettikçe onlar da inkişâf edecektir.

Meselâ küre-i arzın müteharrik olduğunu fennen anlamak ancak, zamanımıza pek yakın olan bir asırda müyesser olabilmiştir. Halbuki *Kur'ân-ı Kerîm* bu hakīkatin üzerindeki perdeyi bin üç yüz bu kadar sene evvel kaldırmıştır; fakat o asırlarda o hakīkat-i mekşûfeyi bile görecek göze mâlik olmadığımızdan pek çok zaman geçtikten sonra görebildik. Sonra *Kur'ân-ı Kerîm* hıfzussıhha ve esbâbına mürâ'ât ci-

---

[1] Metnin sonundaki (وانه لعابد) olmaksızın, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 1, s. 260.

[2] Benzer şekilde, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 10, s. 319.

[3] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1510.

[4] ed-Dulâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Beyrut, 2000, 2/553.

[5] Metinde (مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا لَهُ) yerinde (ان لكم شئ توبة), (عَادَ) yerinde (وقع) vardır. Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr,* Beyrut, 1985, c. 1, s. 333.

[6] Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 1, s. 53.

[7] Tirmizî, *Sünen,* Kitâbü'l-Birr, 55 (1908).

hetinden düşünülürse onun bir kānûn-ı tıbbî olduğunu, ümem-i mâziyye ve kurûn-ı hâliyyenin ahvâli nokta-i nazarından tedkīk edilirse hakāyık ile meşhûn bir târîh-i umûmî olduğunu görürsek *Kur'ân*'ı alıp onda olan kısas ve hikâyâtı oku! Bak ki onları nasıl belâğatin en a'lâ bir derecesi olan bir tarz-ı bedî', bir üslûb-ı mu'ciz ile îrâd ediyor. Ondaki tarz-ı ifâde nüfûs-ı beşeriyyeye o kadar te'sîr bırakır ki Arabca, Türkçe, Fransızca ve daha sâir lüğatlerde yazılan resâil-i ahlâkıyye, kütüb-i târîhiyye, rivâyât-ı edebiyyenin hiç birisinde onun bir misline tesâdüf edemezsiniz. O kadar îcâzıyla beraber hakīkati öyle tasvîr eder ki âdetâ o hakīkat, gözünün önünde tecessüm eder de onun hakîm ve alîm bir zâttan sudûr eden kelâm-ı mu'ciz olduğunu bâhiren i'lân eder.

Kur'ân'da mevcûd olan mebâhisin kısm-ı a'zamı sâir kütüb-i mukaddesede yoktur, ki bu da zarûrî bir şeydir. Çünkü hiç şüphe yok ki o asırda bunlardan daha ehem mevâddın beyânı, daha elzem umûrun ıslâhıyla iştigāl edildiği cihetle o asırda bulunan insanları bu gibi mebâhis ile teklîf etmek mürşidin vazîfesinden değildi, belki o zaman beyân edilmiş olsaydı o ahkâmı hiç birisi anlamazlardı.

Ma'a hazâ *Kur'ân*'daki metâlib-i âliyye, fünûn-ı kesîre de el-ân hiç kimse tarafından hakkıyla anlaşılamamıştır, daha pek çok esrâr ve hükm-i *Kur'âni*yye vardır ki mürûr-ı a'sâr ile anlaşılacaktır. Yukarıda bir kâ'ide-i fenniyye zikr ederek sana söylemiştim ki: Kānûn-ı tekâmül tedrîcîdir, ânî değildir; binâenaleyh şurası da bi'z-zarûre ma'lûm olmak lâzımdır ki kānûn-ı tekâmül de bi-nefsihî *Kur'ân* gibi bir kitâba muhtâcdır; Nebiyy-i evvelin şerîati ikinci bir nebî, onunki de üçüncüsü ile ikmâl olunup Hazret-i Musa'ya kadar böyle geldi ve onunki de şerîat-i İsa ile ikmâl olunduğu gibi, şerâyi'-i sâbıkanın küllîsi de ancak Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi vesellemin şerîati ile öylece ikmâl olundu.

Şimdi şu tafsîlâttan müstebân oluyor ki şerîat-i Musa kendinden evvelki şerâyi'den ercah, ekmel; kezâlik İsa'nınki de şerîat-i Musa'dan ekmeldir. Binâenaleyh şerîat-i Muhammediyye'nin de bil-cümle şerâyi'-i sâlifeden ekmel ve efdal olacağında kat'iyyen tereddüd göstermemelidir; çünkü *İncil*'in zuhûru *Tevrat*'dan sonra olduğu cihetle fazla olarak onun bir çok ahkâmını da şâmil bulunacağı şek götürmez bir hakīkattir. Bunun içindir ki Tevrat'dan ercahdır, *Kur'ân*'a gelince: O da aynı sebebden nâşî *İncil*'den ercah ve ekmeldir.

Eğer bu kaziyyenin aksini alır da Tevrat'ın *İncil*'e, yahud *İncil*'in *Kur'ân*'a müraccah olmasını iddia edersek mürûr-i aman ve tekādüm-i eyyâm ile akl-ı beşer de bir ric'at-i kahkarî ile dûçâr-ı teahhura uğradığına kāil olmuş oluruz ki bizden sudûr edecek böyle bir mantıksızlık nev'-i beşere karşı büyük bir zulüm, afvı nâ-kābil bir ma'siyet irtikâb etmektir. İşte buraya kadar serd ettiğim esbâbdan dolayıdır ki sonra gelen evvelkini nesh ediyor; yine bu kā'idenin îcâbâtındandır ki: Şerîat-i Muhammediyye şerâyi'-i sâbıkanın hepsini nâsih, kendisi bundan sonra hiçbir şerîatle mensûh değildir; ahkâmı ile'l-ebed bâkīdir.

Çünkü bir şerîatin başka bir şerîatle nesh edilmesi havâyic-i zarûriyye-i beşeriyyenin tekessür ve tevessü' ederek vakt ü zamana münâsib bir sûrette beşerin o ihtiyâcını def' etmek için o şerîatin ahkâmı kâfî gelmemekle olur. Hâlbuki havâic-i zarûriyye-i beşeriyye ne kadar tekessür eder, ne nisbette ziyâdeleşirse yine şerîat-i Muhammediyye'den daha vâsi' bir şerîate ihtiyâc mess etmez.

[299] *Kur'ân-ı Kerîm*'in ihtivâ ettiği aksâmın bir kısmını enzâr-ı ibrete vaz' ettim. Eğer onları biraz teemmül edersek görürüz ki dâire-i ihtiyâc ne kadar tevessü' ederse etsin ahkâm-ı *Kur'âni*yye'nin hâricinde kalmak mümkün değildir.

Akl-ı beşer ne kadar âsâr-ı terakkī gösterip tekemmül ederse etsin yine şerîat-i İslâmiyye'nin müştemil olduğu ahkâm-ı celîlenin hudûdu hâricine çıkabilmek ihtimâli mefkūddur, binâenaleyh her asırdaki insanlar için ona ittibâ' etmek bir zarûret hükmünü alır, akl-ı beşer için bundan kurtuluş yoktur.

Mevâdd-ı sâbıka takarrur ettikten sonra şurası âşikâr ve muhakkaktır ki: *Kur'ân* pek muhkem bir nizâm-ı Rabbânî, ezelî bir kānûn-ı ilâhîdir. Bunun için her zaman ona ittibâ', her yerde ahkâmıyla amel etmek dâ'î-i sa'âdet, kâfil-i fevz ü felâh, ondaki ahkâma muhâlefet etmek de hüsrân-ı azîm, zillet ve meskenete bâ'is olmaktan başka bir şey değildir; işte yukarıdan beri beyân olunan ilel-i ma'kūle ile anlaşıldı ki *Kur'ân* kat'iyyen başka bir şey ile nesh edilemez, onu getiren zât da hâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîndir. [1](وَاللّٰهُ يَهْدى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

—son—

Mütercimi: Aksekili
Ahmed Hamdi

TERBİYE VE TA'LÎM

MAÂRİF NEZÂRETİ'NİN TA'MÎMİ

Maârif Nezâreti'nden bilumûm maârif müdüriyetlerine teblîğ edilmiştir:

Medeniyet-i garbiyye ile medeniyet-i şarkiyyemizin târîh-i temâs ve telâkīsi olan takrîben bir asırlık zamandan beri hükûmet-i seniyyece garbın hazâin-i ma'rifeti diyârımıza nakl etmekle ancak temîn-i bekā ve miknet kābil olabileceği takdîr edilmiş ve bu maksadı istihsâl için memâlik-i şâhânenin her tarafında derecât-ı muhtelifede mekâtib-i adîde küşâd olunmuştur. Hükûmetin te'sîs ettiği bu dârü'l-ulûmların yetiştirdiği erbâb-ı irfânın adedi nefsü'l-emrde istiksâr edilemeyecek râddede bulunmakla beraber sâbıkına nisbetle hakīkaten mühim bir yekûna bâliğ olmuştur. Maamâfîh şurası da maattessüf i'tirâf olunur ki terakkī-i maârif için masrûf olan mesâî ve bu mesâîden iktitâf edilen semerât ihtiyâcât-ı asriyemizin kat kat dûnunda ve şehrâh-ı terakkī ve temeddünde Avrupa akvâmı şöyle dursun devletimizin bazı eczâsı üzerinde teessüs eden yeni komşu devletlerle bile hem-inân olmamıza gayr-i müsâid bir derekede kalmıştır. Bunun esbâb-ı asliyyesi de mekâtibin programlarını tertîb ederken hedef-i ta'lîm ve terbiyenin yanlış intihâb edilmesi ve gāyât-ı tahsîlin gāye-i âmâl-i milliyyeye tevfîk olunmaması ve mekâtibimizin esâsen vakitiyle en mübrem adde-

[1] Bakara, 2/213.

dilen me'mûr yetiştirmek ihtiyâcı gözedilerek açılmış bulunması ve memâlik-i sâirede müttehaz usûllerin memleketin ihtiyâcâtına muvâfakat yahud adem-i muvâfakati tedkîk edilmeksizin kabûl olunması maddeleri olup bunun netîcesi olmak üzere mekâtibde ikmâl-i tahsîl ile çıkanlar kendilerini ve idârelerini te'mîn edecek bir mesleğe intisâb edemedikleri gibi maârif-i cedîdeyi iktisâb edenlerle buna muhtâc olanlar arasında dahi bir adem-i emniyyet ve i'timâd hâsıl olmuş ve milletin ihtiyâcât-ı hakîkıyye-i dîniyye ve ahlâkıyyesini câmi' bir hedef-i mu'ayyen aranmaması sebebiyle terbiye-i matlûbe-i dîniyye ve ahlâkıyye münhasıran ailelerin eyâdî-i ihtimâm ve i'tinâsına terk edilmiştir. Binâenaleyh terakkī-i maârifi bi-hakkın te'mîn etmek üzere tedrîsâtın evlâd-ı vatana fâide-bahş olacak sûrette icrâsıyla bunların istikbâl-i memleket için feyzdâr ve rûhu rûh-ı millet ile hem-âhenk bir unsur-ı faâliyet olması ve bu adem-i emniyyet ve i'timâdın izâle kılınması zımnında lâzım gelen mesâî ve ikdâmâtı ibzâlde dakîka fevt etmemek hizmet-i maârife vakf-ı vücûd eden bil-cümle me'mûrîn ve muallimîn ve müstahdemînin dûş-ı himmet ve hamiyyetine mevdû' vezâif-i mübeccele-dendir. Milletin hâl ve âtîsi ile alakadâr olup hayat ve bekāsının nigehbân-ı yegânesi bulunan bu hizmet-i mukaddesede dâmen-dermiyân-ı gayret olmak için fîmâ ba'd gözedilecek hedef-i aksâ dîn ve dünyâca muhtâc olduğumuz ulûm-ı asriyyenin kâffesini tedrîcen ve ma'kūl ve mantıkī bir sûrette tevzî' olunmuş olarak derecât-ı muhtelifedeki mekâtib-i mütenevvi'a programlarına idhâl etmekle beraber mekteplerimizi her türlü tasannu'dan hâlî birer terbiyet-gâh hâline koymaktan ibârettir. Zirâ bu memleket ilimsiz ve dînsiz pâyidâr olamayacağı gibi taklîd ile nâfi' semereler istihsâl edilemeyeceği de hakāyık-ı müberhenedendir. Binâenaleyh programlarımız bi-tevfîkihî te'âlâ peyderpey ihtiyâcât-ı hâliyye ve âtiyyemize göre ta'dîl ve ıslâh edilerek semerât-ı matlûbe-i ilmiyye bahş edinceye kadar evvelâ terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyyeye kemâl-i ehemmiyyet ve ciddiyyetle i'tinâ ve dikkat, meslek-i ta'lîm ve terbiyenin şedîden muhtâc olduğu vakār ve ciddiyetine kat'iyyen halel getirilmeyecek sûrette hareket edilmesi, sâlisen üstâz ve mürebbî sıfatını hâiz olanların mesâî-i fi'liyyesi yalnız telkīnât-ı kavliyyeye münhasır kalmak kâfî olmadığından terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyye husûsunda herkese bir nümûne-i fazîlet ve mekteplerimizin birer enmûzec-i terbiyet olması kemâl-i ehemmiyetle tavsiye olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Maârif Nezâreti'nin bu teblîğnâmesi –denilebilir ki– memleketimizde ta'kīb olunması en hayırlı olan terbiye ve ta'lîm esâslarının bir fezleke-i belîğü'l-edâsıdır. Fi'l-hakīka "Bu memleket dînsiz ve ilimsiz pâyidâr olamayacağı gibi, taklîd ile nâfi' semereler istihsâl edilemeyeceği de hakāyık-ı müberhenedendir." Bunun böyle olduğuna îmân etmemek; iz'ânsızlığın, basîretsizliğin en büyük nişânesi olur. Şu kadar ki bu "Belâğ-ı mübîn" ile Maârif Nezâreti'nin vazîfesi hitâm bulmuştur denemez. İyi düşünenler, aynı zamanda iyi de yapmalıdırlar.

[300]

EDEBİYÂT

BİZDEN OLMAYANLARA DEĞİL!

Hem-derd ve hem-vicdânım Akif'e

Çekilmiş şöyle tenhâ bir yere eyyâm-ı nekbetde;
Bunalmıştım o mevt-âlûde kabristân-ı kesretde
Ne bir hem-derd ü hem-dem… Varsa uzletgâh-ı vahdetde
Enîsi olmayınca âdeme zindân, cennet de.

Vatan mecrûh, ufuklar sarsılır âh-ı müdâmından;
Alevler püskürür, kanlar saçar her bir mesâmından.
O milyonlarla evlâdın: Havâssından, avâmından
Meded yok… Sanki râzî cümlesi hâlin devâmından?

Vatan sevdâsı insanlar için bir hiss-i fıtrıyken;
O mecnûnâne sevdânın esîr-i bî-karârıyken!
Esâret mi dedim? Yok yok medâr-ı iftihârıyken,
Vatan; namusu, ırzı, mâder-i şefkat-nisârıyken.

Vatan dendikçe rûhum gaşy olur fart-ı garâmından,
Geçer o varlığından, kâinâtın subh u şâmından;
Vatan kadri nedir? Çık hârice bâbü's-selâmından:
O hicranlar haber versin sana şevketli nâmından.

O mihnet-gehde vicdânım koyuldu şöyle feryâda:
Bu lâ-kaydî nedir bizde? Vatan çağrırken imdâda.
Vatan elden giderse yok vatan evlâd ü ahfâda;
Şerefli bir liyâkat (!) haşre dek la'net ile yâda.

Bizimçün yok mu Allah'ım uyanmak hâb-ı gafletden?
Bizimçün ibret almak yok mudur bunca felâketden?
Bizimçün tevbe etmek yok mu zilletden, atâletden?
Kırıp el birliğiyle kurtulup kayd-ı esâretden.

Değil miydik o biz kim Doksan Üç harbinde kahr olduk!
Çırıl çıplak edip terk-i diyâr, İstanbul'a dolduk!
Ne açlıklar, ne mihnetlerle kabristâna yol bulduk!
Bütün milletçe girdik mâteme eyvâh… Saç yolduk.

O Ruscuklar, Vidinler, Sofyalar Bulgar'a mâl oldu;
Büyük bir Bulgaristan şekline girdi ne hâl oldu!
Tutun kim bu felâket bâ'is-i her kīl ü kāl oldu;
Fakat bâd-ı hevâ gitti, bize kanlı vebâl oldu!

O Bulgar işte şimdi âdem oldu çıkdı meydâna,
Otuz yılda..? Evet! Hayret verir elbette insâna.
Ne zannettin! Çalışdı iktisâb-ı ilm ü irfâna,
Yetişti hîlede, her mel'anetde fikr-i Şeytân'a!

O günlerde meğer biz kalkmışız, göz açmışız hayret!..
Meğer etmiş teşekkül zulme karşı -etme!- cem'iyyet:
Ya isyân-ı umûmî(?) ya ki istihsâl-i hürriyyet;
Eğerçi aslı varsa doğrusu ya pek büyük himmet!

Evet, endîşe-nâkim aklımız, iz'ânımız nerde?
Tereddüd etmeyim mi? Rüşdümüz, irfânımız nerde?
Bizi birleştiren, millet eden Kur'ân'ımız nerde?
Bu kansızlık, bu hissizlik içinde cânımız nerede?

Kimi dehrî, tabî'î ! Ba'zımız meftûn-ı kavmiyyet;
Silinmiş mürde kalbinden diyânet, hubb-i milliyyet.
Kimi cehl ü ta'assubla kararmış gözleri: Cinnet..!?
Nasıl mümkün olur bunlar için teşkîl-i cem'iyyet?

Nihâyet işte herkes hürr-i mutlak: Bî-inân oldu,
Yazık bir inhilâl-i ictimâî… Pek yamân oldu!
Cihan güldü bize, bu kavgamız ammâ ne şân oldu?
Zelîl olduk, rezîl olduk da a'dâ kâmrân oldu!!

Mehmed Fahreddin

MAKĀLÂT

YÂ HASRETEN BA'DE HASRETİN ALE'L-MÜSLİMÎN

Aman yâ Rabbî! Müslümanların çilesi dolmak bilmeyecek mi? Âlem-i İslâm'ın başından musîbet hiç eksilmeyecek mi? Bir yandan vatanın en kıymetli parçaları birer birer elimizden çıkıyor; öbür taraftan milletin en güzîde evlâdı aramızdan çekilip çekilip gidiyor!

Hangi derdimize ağlayalım? Hangi felâketimizin mâtemini tutalım? Manastır'dan üç beş gün sonra Manastırlıyı gāib eden vatan-ı Osmânî bugün de Ahmed Midhat'ın arkasından ağlıyor. Yâ hasreten ale'l-müslimîn! Yâ hasreten ba'de hasretin ale'l-müslimîn!

Manastırlı kim idi? Müteahhirîn-i ulemânın en büyüklerinden idi. Şu son zamanlarda Şeyh Muhammed Abduh diyâr-ı Mısır'ın: Mevlânâ Hüseyin Cisr Suriye'nin; Şeyh Emin Kürdistan'ın en büyük hakîmi, en meşhûr ulemâsı olduğu gibi Manastırlı da bu diyârın en mütebahhir bir âlim-i nihrîri idi.

[301] Manastırlı altmış beş sene imtidâd edebilen hayatının elli senesini ulûm-i İslâmiyyeye vakfetmiş; bütün ömrünü okumakla, okutmakla geçirmiş bir vücûd-ı muhterem idi.

Manastırlı irfânındaki azamet, hâfızasındaki kudret, muhâkemâtındaki isâbet, mesâîsindeki ciddiyet, zekâsındaki faâliyet i'tibâriyle pek nâdir yetişen fıtratlardandır. Manastırlı kadar muntazam çalışmış; Manastırlı kadar çok okumuş; Manastırlı kadar çok okutmuş; Manastırlı kadar zamanını az israf etmiş ekâbiri, biz, İslâm'ın, zamân-ı câhiliyyeti olan bu devirde değil, edvâr-ı mâziye-i ma'rifetimizde bile o kadar mebzûl göremiyoruz.

Manastırlının hücre-i mesâîsi pek zengin bir kütüphâne idi. Gecelerini hep orada okumakla, yazmakla geçirir, gündüzlerinin yarısını şehir kütüphânelerinde, yarısını da mekteplerde, tatil günlerini ise câmi kürsîlerinde imrâr ederdi.

Manastırlı ulûm-ı İslâmiyyenin herbirine ayrı ayrı çalışmış, hem senelerce çalışmış idi. Kemâl-i im'ân ile mütâlaa ettiği, kenarlarına kendi mütâlaalarını ilâve eylediği nefâis-i ma'rifetin yalnız isimlerini saymak bile akıllara hayret verir!

Manastırlı mütâlaa yahud münâkaşa ettiği mebâhis-i ilmiyyeyi o mebâhisin mütehammil olduğu lâkin hiçbir bâhisin mütehammil olamayacağı derecelerde ta'mîk ederdi. Onun için derslerinden mübtedî talebe pek o kadar müstefîd olamazdı. Lâkin müntehî talebe de Manastırlı gibi bir üstâd-ı muhakkık bulamazdı. Mevâizine gelince, onlardan hem havâs, hem avâm büyük büyük istifâdeler ederdi.

Meclisi ise pek latîf idi. Ancak bilemem, okumaktan, okutmaktan yorgun düştüğü için midir, nedir, husûsî mahâfilde söylemekten ziyâde söyletmeyi isterdi. Her meslek erbâbını hürmetle kabûl eder; hepsini de istiskāl etmeksizin dinlerdi.

Manastırlı garp lisânlarına vâkıf değil idi. Lâkin Mısır'da basılan âsârı birer birer ta'kīb ettiği için, cihân-ı medeniyyetteki terakkıyât-ı ilmiyyeyi, edebiyyeyi, inkılâbât-ı fikriyyeyi o vâsıta ile günü gününe haber alırdı.

Manastırlı ulûm-ı İslamiyyenin herbirinde ihâta-i külliyye sâhibi olmakla beraber kendisinin en ziyâde zevk aldığı, en ziyâde uğraştığı fen, fenn-i celîl-i tefsîr idi. Tâ İbni Abbâs'dan zamanımıza gelinceye kadar kaç ma'rûf müfessir yetişmiş ise, Manastırlı onların hepsini bilir, hepsini pek yakından tanır idi.

Manastırlı'nın ulemâ arasındaki iştihârı bundan otuz sene evvel başlar: Felsefe-i İslâmiyyedeki ihtisâsıyla bi-hakkın iştihâr etmiş olan Mevlânâ Hâfız Şâkir Efendi merhûm ile Manastırlı arasında bir mes'ele-i ilmiyye bir "amd, kasd" mes'elesi hâdis olmuştu. Da'vânın nasıl bittiğini, hakkın hangi tarafta kaldığını hâlâ bilmiyorum. Yalnız şurası hatırımdadır ki: O sırada biz rüşdiye mektebi sıralarında oturuyorduk. Hâfız Şâkir Efendi merhûmu o vakitler yedi yaşından yetmişine kadar bilmeyen yoktu. Henüz o kadar iştihâr etmemiş bir İsmail Efendi'nin çıkıp da Şâkir Efendi Hoca ile münâkaşaya girişmesi biz çocukların bile hayretini hatta hiddetini mûcib olmuş idi!

Biz tabiî evvelâ mes'eleyi anlamak îcâb edeceğini ufacık beynimize uğratmadan Şâkir Efendi Hoca'yı haklı çıkarıverdik. Akşam eve gider gitmez merhûm pederimle de aynı mes'ele üzerine konuştuk. Babam benim İsmail Efendi merhûma olan hücûmumu görünce: "Oğlum, daha sen bu gibi mesâili anlayamazsın. Vâkıa Şâkir Efendi yetişmiş bir büyük hocadır. Lâkin İsmail Efendi de yetişiyor, çünkü alabildiğine çalışıyor." demişti.

Manastırlı'nın umûm arasında iştihârına ise *Risâle-i Hamîdiyye* tercümesi sebep olmuştur. Bu tercüme de Ahmed Midhat Efendi'nin sâyesindedir. Zîrâ Manastırlı merhûmu bu hayırlı işe sevkeden o zâttır...

* * *

Zavallı Midhat! Sen ne kadar hayırlı işler vücûda getirdin! Ne kadar hayırlı işlere delâlet ettin! Senin elli beş yıl süren hayât-ı faâliyyetin milletin hayrına âid meşkûr, mebrûr hizmetlerle doludur.

Varsın, o hizmetlerin şükrânesi olarak bu kadir-nâ-şinâs millet seni tahkīr etsin, terzîl etsin, tekfîr etsin! Havâs senin o büyük nâmına timsâl-i cehâletler diksin; avâm senin o açık nâsıye-i îmânına doğru küfürler savursun!

Sen bu millete hocalık ettin; sen bu millete okuyup yazmayı öğrettin; sen bu millete kütüphaneler dolusu nâfi' eser yazdın. İçimizde senin eserini okumamış, senden birçok şey öğrenmemiş kimse yoktur.

Seni nasıl techîl ediyorlar ki, ömrün çalışmakla geçti?

Seni nasıl tekfîre kalkışıyorlar ki müdâfaalarını bütün cihân okudu?

Yaşın yetmişbeşi bulmuş, vücûdun alabildiğine yıpranmış iken milletin salâhı için, yirmibeşlik delikanlılardan ziyâde çalışıyordun. Nihayet gittin, Darüşşşafaka'daki öksüzlerin kucağında can verdin. Bezl ettiğin mesâî Allah indinde ne derecelerde meşkûr imiş ki: Böyle evliyâullâha bile nâdir nasîb olur bir hâtime ile huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'e gittin!

* * *

Midhat'ın Darüşşafaka avlusuna çıkarılan cenâzesini üç dört yüz yetim ihâta etmiş idi. Tezkiye vazîfesini fahru'l-ulemâ Hâlis Efendi hazretlerine tevdî' ettiler. Bir taraftan ihtiyarlığı, **[302]** diğer taraftan geçende geçirdiği hastalıktan kalan dermansızlığı sebebiyle ayakta durmaya mecâli olmayan o nihrîr-i muhterem de asâsına dayanarak cenâzenin önüne geldi; göz yaşları arasında boğulan bir sesle: "Ey cemâat-i Müslimîn! Bu adam şehîddir. Şehâdetine huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'de ben şâhidim." dedi. Kısa lâkin müessir bir duâdan sonra çekildi. Ben ömrümde o kadar hazîn, o kadar samimî bir tezkiye görmemiştim.

لعمرى ما الرزية فقد مال،
ولا فرس يموت ولا بعير؟
ولكن الرزية فقد حر؟
يموت لموته خلق كثير.

Mehmed Âkif

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE CEM'İYETİ

Bu mukaddes cem'iyet meydana çıkar çıkmaz âlem-i matbûâtta dahi bir mevki' işgāl ederek güft ü gû ve dedikodulara da ma'rûz olduğu gibi senâ ve şükrân ile de yâd olundu.

Hiç şüphe yoktur ki esâs i'tibâriyle bu cem'iyet-i mukaddese hakkında zerre îmânı olanlardan bir ferd bedbîn olamaz. Bu husûsda söz söylemek bile fazladır. Fakat biraz fikir ve mülâhazaya mâlik olanlarda bu gibi mühim bir mes'ele karşısında büsbütün "ceffe'l-kalem" sükûn da edemezler. Zîrâ bu mes'ele netîce i'tibâriyle bütün âlem-i İslâm'a âid bir mes'ele olduğu cihetle her mü'min-i muvahhid böyle bir cem'iyetin ibtidâ-i teessüsünde gāye-i maksada muvaffakiyeti ümîdini takviye ve te'mîn edecek esbâbın mükemmeliyetini arzu ve temennî eder. Çünkü bîçâre müslümanların bu gibi müesseseleri takdîr etmekle beraber birkaç defalar da ağızları yanmış ve müteşebbislerin adem-i ehliyyet ve ihmâlâtından dolayı sa'yleri akīm kaldığını dahi reye'l-ayn müşâhede etmişlerdir.

İşte şu ciheti nazar-ı i'tibâra alarak olabilir ki eşhâsa bile i'tirâz edenler bulunur ve ihtimâl ki bazı i'tirâzâtında haklı dahi olabilirler. Çünkü bu gibi cem'iyetlerin matlûba muvâfık cereyânını te'mîn için eşhâsın maddeten ve ma'nen gāyet büyük te'sîri vardır. Bu cihet kat'iyyen ve kimsenin hâtırı için iğmâz olunamaz.

Zannederim her umûrumuzda kendilerine taklîdi iltizâm etmekte olduğumuz Avrupalıların da bu gibi müesseselerde evvel be-evvel nazar-ı i'tibâra aldıkları cihetler, bu cihetlerdir. Hatta misyoner cem'iyetlerinin bile hükümdârân aileleri zîr-i himâyelerinde te'sîs olunması adetâ bir an'ane şeklini almıştır. Bundan başka bu gibi umûmî cem'iyetlerin –bilâ istisnâ– ibtidâ-yı teessüsünde müessislerin şahsıyla müessesenin te'mîn-i gāyesi arasındaki münâsebeti ararlar, aramak da bir emr-i zarûrîdir. Bilhâssa te'sîrât-ı ma'neviyye daima eşhâs ile kāimdir. Bir fesli ne kadar âlim olursa olsun câmi'lerde va'z edecek olursa, İstanbul muhîtinde ma'rûf –ve isimleri de üzerinde– sürücü hocalar kadar te'sîr edemez. Bu hakīkati i'tirâf etmek icâb eder.

Ben, cem'iyet-i mezkûre ricâli beyninde bir iki adam istisnâ olunursa, hiç birini şahsen tanımıyorum. Şu hâlde benim sözlerim hiçbir şahsa âid olmayıp yalnız müessisler hakkında ehliyetin lüzûm ve te'sîrini arz etmektir.

Bunun için böyle beyân-ı mütâlaada bulunmayı da yine vezâif-i İslâmiyye'den addederek cesaret ediyorum. Belki efrâd-ı cem'iyyete ayrıca ihtirâm etmekle beraber kendilerinin âdâb-ı İslâmiyye ile mütehallık olacaklarına hüsn-i zan ederek bu ciheti nazar-ı i'tibâra almalarını bilhâssa tekrar tavsiye ediyorum.

Rûh-ı mes'ele: Müessislerin mekârim-i ahlâkına merbût olacağını inkâr edecek kadar ta'annüd tasavvur edemem.

Benim gibi bir âciz bu kadar ma'rûzâtta bulunursa, ashâb-ı iktidâr ve erbâb-ı yesâr daha fazla matlûbâtta bulunabilirler. Ümîd ederiz ki cem'iyet ricâli dahi bu gibi beyân-ı mütâlaâtta bulunanlara "güft ü gû, dedikodu" nazarıyla bakmayarak, bilâkis sözlerine havâle-i sem'-i i'tibâr ederek, savâb görüldüğü takdîrde fikirlerinden dahi istifâde eylerler.

Ben şurada biraz daha ileri giderek demek isterim ki: Bugün "Terbiye-i İslâmiyye Cem'iyeti" te'sîsi için tecemmu' etmekte olan zevât-ı kirâm efrâd i'tibâriyle [1](حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا) emr-i celîline bil-imtisâl, her biri şimdiden kendilerini yoklamalı ve bu cem'iyete kendileri tarafından gösterebilecekleri maddî ve ma'nevî menfaati düşünerek tasavvur etmeli de, kendisinde adem-i ehliyet hissedenler bu âna kadar meclislerinde müşâvir sıfatıyla bulunmuşlarsa da, bundan sonra devâm edemeyeceklerini daha şimdiden beyân etmeli ve çekilmelidirler.

Ben tekrar edeceğim: Bugün biz, umûmen ehl-i İslâm ve bilhâssa ulemâmız, terbiye-i dîniyyeye son derecede muhtâcız, bu ihtiyâcımızı son dört sene zarfında geçirdiğimiz tecârib-i adîde isbât etmiştir. Şu hâlde bu mühim ihtiyâcımızı def' etmek için yegâne medâr olabilecek "Terbiye-i İslâmiyye Cem'iyeti" te'sîsine teşebbüs edecek zevât-ı kirâm ve hazerât-ı izâm hiçbir noktasında ihmâl etmeyip esbâb-ı mükemmele ile teşebbüs etmelidir, (baştan savma) nümâyişler, millet-i İslâmiyye'nin istikbâline sed çeker ciddî teşebbüslerdir ki daima semeredâr olur.

Ecnebîleri ürkütmek mes'elesine gelince, bu bir Çarşamba karısı olup yine bizim a'dâmız tarafından bize telkīn olunmuştur. Ma'lûmât-furûşlarımız da bu gibi ma'nâsız ve mantıksız sözler ile Tavukpazarı'nda bedesten açmışlardır.

Ah keşke bizde ecnebîleri ürkütecek kadar bir haysiyet bulunsa… Ah canımı fedâ ederim. Öyle düvel-i muazzamayı ürkütecek kadar bir meziyete mâlik olanlar var ise, hiçbir

[1] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü Sıfati'l-Kıyâme, 25 (2459),

dakîka gizlenmesin, çıksın meydana! Birinci mürîdi benim. Avrupalılar bizden kat'iyyen ürkmezler, zîrâ onlar **[303]** bizi, bizden dahi iyi bilirler. "Terbiye-i İslâmiyye Cem'iyeti" ricâline arz-ı ihtirâm ve haklarında hüsn-i zan etmekle beraber teşebbüslerinde muvaffakiyetlerini temennî eyler, kemâl-i metânetle sebât ederek sa'y ü gayret etmelerini tavsiye ederim.

Abdürreşid İbrahim

NE KADAR DA SÖZCÜ OLMUŞUZ!

Bugünkü düşkünlüğümüz; öğünmekten ziyâde döğünmeyi bize yakışık aldırıyor. Geçenlerde söz arasında bir defa daha münâsebet düşmüştü de söylemiştik, yine tekrar ediyoruz:

"Ma'rifet-i nefs; şahsî olduğu kadar ictimâî bir fazîlettir."

İnsan için birinci kademe-i ma'rifet, budur. Oradan yüksele yüksele "ma'rifet-i Rab" makāmına kadar erişmek müyesser olur. Mebde-i hareket bu nokta olmazsa hilkat-i nüfûsdan beri akıl ve vahyin müte'âzıden beşeriyete tavsiye edegeldikleri bir hakîkate yüz çevirildiği anlaşılır. Kendi kendimizin câhili iken birdenbire merâtib-i tâliyye-i ma'rifete sıçramaya kalkışırsak ya ayağımız burkulur, yeniden işe başlamak kaygısıyla geriye döneriz; yahud basîretimizi acelemizin kurbânı ederiz, sîne-i nefs-i nâtıkadan düşürürüz; ve bu hâlde basîretsiz bir yolcunun urza-i tesâdümü olduğu mehâlikten başka bir gāye-i hareket beklemek hakkımız olamaz.

Uzun sözün kısası bizim gibi dereke-i evvelîn-i cehâlette bulunan cemâ'ât; öğrenmeye, uyanmaya niyet eder etmez işe kendinden başlamalı, mâhiyet-i hâliyye ve mâziyyesini güzelce istiksâ etmeli, "ne idim, ne oldum, ne olacağım?" suâllerini "lâ-raybe fîh" cevâblarla habl-i metîn-i yakîne bağladıktan sonra kendine göre biçilmiş bir kaftanla basîrâne ve mütebassırâne yola çıkmalıdır.

* * *

Biz böyle mi yaptık, böyle mi yapıyoruz ya? Aslâ, en kara câhili olduğumuz şey, kendi hüviyetimizdir. Bu "hüviyet" kelimesini istediğiniz kadar evsâf ile takyîd ediniz: Dînî, millî, ilmî, ictimâî, ahlâkī hüviyetimiz. Bunların hepsinde yine birinci derecede isbât-ı nâdânî edecek biziz, biz zavallı amâzedegân-ı cehliz!

Bu, –halkın dediği gibi– cepden çıkarma bir söz, bir da'vâ-yı mücerred, bir isnâd-ı mâ-lem yekün değildir; her "müdrike"nin serâ-perde-i hâdisât arasından pek a'lâ temâşâ edebileceği bir şems-pâre-i hakîkattir: İçimizden –her hangi şu'be-i ma'rifette olursa olsun– bir müdde'î-i ihtisâsı şöyle güzelce bir yoklayınız: En uzağı bulunduğu şey; en yakını bulunduğu mâhiyettir, bizzat kendi, kendi havâss-ı umûmiyyesidir; bir dîn âlimini anlamaya çalışınız: En ziyâde anlamaktan uzak olduğu, hiç olmazsa amelen mütebâ'id düştüğü kendi "mâhiyet-i dîniyyesi"dir. Bir siyâsîmizi öğrenmeye uğraşınız: En ziyâde câhili bulunduğu ilim ve târîh-i siyâset, mensûb bulunduğu dîn ve milletinkidir. Bir edîbimizle hasbihâl ediniz, zavallı yana yakıla size kendi i'tirâf edecektir: En ziyâde elem-zede-i cehli olduğu müslüman-Osmanlı rûh-ı edebiyâtı, fikir ve hissidir.

Biz, böyle böyle haberimiz olmaksızın kendimizden pek uzak düşmüşüz; seyl-i şuûn içinde yuvarlanırken etrâfdan kendimizle beraber ne gibi evsâf ve hasâil toparlayıp götürdüğümüzden haberimiz yok. Çünkü çoktan beri kendimizi tanımak fazîleti ile aramız açık olduğu için bu secâyâ-yı munzamayı hissedemez bir hâle gelmişiz.

Ara sıra kendimize geldiğimiz olmamış değil. Fakat ne hâlimize bakmışız, ne istikbâlimize; gözümüz hep arkada kalmış: Senelerden beri menâkıb-ı âbâ vü ecdâd ile minder çürütmüşüz. Halbuki -Allah için olsun söyleyelim- onların rûhu bundan, epeyce zamandan beri, müte'ezzî olmaya başladı. Zâten haklarında râyegân gördüğümüz nu'ût-ı şeref ve necâbet; pek de bir ma'rifet-i müteyakkıne mahsûlü değildir. Daha ziyâde kuru tesellîdir! Ne zaman bize bir çehre-i inzâr gösterseler: Şöyle başımızı arkaya çevirerek, "Geride altı yüz senelik bir ummân-ı şân u şeref var. Meziyyât ve fezâil-i kavmiyyemiz ise mahsûd-ı e'âlî ve esâfildir. Ne gam bize.. ebed-müddet bir miknete yaslanmışız. Çıkacak cana ezâ ne revâ!" demişiz. Halbuki biraz da başımızı önümüze eğsek ve dervîş-nihâd dedelerimizin yaptığı gibi bir murâkabe-i hod-sencâneye dalsaydık âlem-i ma'nâ; bize müşmeiz ve dürüşt bir yüz gösterecek ve çehremize indireceği tevbîh sillesi ile biraz ileriyi görmemizi tavsiye edecekti! Esefler olsun ki biz siyer-i ecdâdı da iyi bilmediğimiz için onların yolunu da tutamadık, kendimize göre bir çığır da açamadık. Bu karârsızlık, gāyesizlik –ki kendini bilmezliğin mevlûdudur– "işsiz"liğe, bu da "sözcü"lüğe müncer oldu.

Hakîkat; o yüzden başımıza üşen seyyiât ve mesâibin en sefîl ve alîli; "sözcü"lük olmuştur.

"Sözcü"lük, akîm ve müstehlik milletlerin en birinci ve en fenâ hâssiyyetidir: Onlar, daima söylerler, söylerler, duymazlar ve doyamazlar. Bütün vesâyâ, desâtîr-i hayâtiyye ve ictimâiyye her ağızdan bir hisse-i ârâm kapmış, fakat hiçbir şahsiyetin hâkim-i harekâtı olamamıştır: Kāil, pek çoktur; hemen herkes söyler, bir nâsıh-ı kül kesilir. Fakat âmil; pek azdır. Esâsen âmiller, bu "sözcü"lük âleminde ağızlarını açmaya fırsat bulamazlar ki… maamafîh tenezzül de etmeseler yeri vardır!

İşte biz böyle bir derde mübtelâyız: Dört seneden beri şifâhî ve tahrîrî "sözcü"lük uğurunda sarf edilen emek ve ekmek; iş yolunda sarf edileydi meydanda şu felâket demimizde elimizden tutacak ya fazla birkaç mektebimiz, ya bir iki fabrikamız olurdu. Halbuki biz dört **[304]** senedir hemen hep bir ağızdan bağırıyor, söylüyoruz. Güyâ istibdâd devrinde mütemâdiyen "dedikoducu"luk sanatını tahsîl ile uğraşmışız.

Ne güzel buyurulmuş: [1](علامة إعراض الله تعالى عن العبد اشتغاله بما لا يعنيه) "Allah'ın kendinden yüz çevirdiğine alâmet; kulun hiçbir işe yaramayan şeylerle, dedikoducululukla uğraşmasıdır."

Hakk'ın bizden yüz çevirdiğine başka delîl arıyorsak o da var, onu da gösterdi; hem gözümüze soka, soka…

Abdüllatif Nevzad

[1] Gazzâlî, *Eyyuhe'l-Veled,* Beyrut, 1959, (Yayınlayan Tevfik Sabbağ), s. 3.

HARB Mİ, SULH MÜ?

Böyle bir suâl ortaya atıldığı zaman, umûm Osmanlı ve bilhâssa müslümanlar tarafından verilecek cevâb: (Bir ekalliyet-i nâkısa istisnâ olunursa) harbdir. Filhâkîka a'dâmızın Londra Sulh Müzâkeresi'ne vakit kazanmak için bir hud'a olarak tâlib olduklarını bilmez derecede gāfil değiliz, a'dâmız o vakti kazanmış ise biz de kazandık, hiç farkı yoktur, belki bizim için daha ziyâde menfa'atdâr olabilir.

Mâdem ki Çatalca Muhârebesi'nde tâli'-i harb bize teveccüh etmiştir, mâdem ki zâyi' olunacak bir haysiyet var ise izâ'a olunmuştur, mâdem ki bize son darbenin vurulması için de karâr verilmiştir, mâdem ki Avrupa e'âzım-ı ricâli hak ve hakîkati bertaraf ederek bütün mevcûdiyetleriyle her şeyi fedâ ederek bizim vücûdumuzu küre-i arzdan kaldırmaktan başka bir siyâset ta'kîb edemiyorlar, mâdem ki bugün bize müzâheretleri kendi menâfi'-i siyâsiyyelerinden belki kendileri için hayat mes'elesi olduğu her nevi' şüpheden ârî olan devletler bile bizim felâketimiz uğrunda kendi hayatlarını tehlikelere ilkā ederek ve her menfa'atlerinden vazgeçerek sükûtu ihtiyâr etmiştir, mâdem ki umûm Hıristiyân devletleri bil-ittifâk bu gāyeye kadem-nihâde olmuştur; artık bizim için bundan sonra Allah'dan ve kendimizden başka bir zahîr tasavvur olunamaz.

Bugün Avrupa gazeteleri, resmî ve gayri resmî asırlardan beri gizlemekte oldukları adâvetlerini tamâmıyle meydana attılar, hiç sıkılmayarak söyleyeceklerinin hepsini söylediler. Daha doğrusu biz mütezellilâne büzüldükçe onlar göklere kadar sıçradılar: Salîbleri nâmına söylediler, Meryemleri nâmına söylediler, İsaları nâmına söylediler; alenen ve cehren de söylediler, gizli ve lastikli olarak da söylediler; büyüğü de söyledi, küçüğü de söyledi; diplomatı da söyledi, şâiri de söyledi; hocası da söyledi, şâkirdi de söyledi…

Artık iş buralara vardıktan sonra hiç şüphe olunamaz ki, netîcede ne yapacaklarını dahi kararlaştırmışlardır. Ve yapacaklarının numûneleri de meydandadır: Usturumca, Midilli, Selanik, Dedeağaç vak'aları ve Arnavudluk'da anâsır-ı İslâmiyyeye yapılmış olan vahşetler, istikbâlde umûm ehl-i îmân hakkında revâ görülecek kan deryâlarının ufacık numûneleridir.

Şu halleri tamâmıyle nazar-ı i'tibârdan geçirdikten sonra bize iki yol kalır: Biri Yehudi mesleğine sülûk ederek her zilleti ihtiyâr ve her ne derlerse (eyvallah) diyerek itâ'at etmek, diğeri de târîh sahîfelerinde altınlar ile kayd ve zabt olunacak bir eser bırakmak niyetiyle meydana atılmak. Lakin bu sûrette âzim, fikrinde müstakil, laf anlamaz, söz dinlemez, ecnebî lisânı bilmez, ben, benim diyecek bir rehbere ihtiyâcımız var.

İşte şu adam ortaya çıkmalı. Umûm ümmet-i Muhammed arkasında lebbeyk der, hâzır olur. Namusumuz dâiresinde merdâne ölmek ebedî bir hayâttır. On sene sonra ölmek ile on sene evvel ölmek arasında fark pek azdır. Her nevi' ıslâhât va'd ederek sulhü ihtiyâr etmek, on sene sonra ölümü, şimdiden kabûl etmek demektir. Mü'min-i muvahhid olan bir diplomatın, bir kumandanın son sözü budur: (Allâhuekber.) Ey mü'minler! Namus dâiresinde ebedî hayâtı ihtiyâr edelim. Ey "Lâ ilâhe illallâh" diyenler! Allah ve i'lâ-yı kelimetullâh uğurunda ileri vesselâm.

Abdürreşid İbrahim

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 18 –

ATEBÂT'DA HİSSİYÂT-I İSLÂMİYYE

Balkan hükûmetleriyle Devlet-i Aliyye arasında husûle gelen muhârebe âdetâ Nasrâniyet'le İslâmiyet'in birbiriyle çarpışmak istediklerini açıktan açığa gösteriyor. Bunu bilmeyen, anlamayan hemen kalmamıştır. Balkan Şibh-i Cezîresi'nde alevlenen ateşin ne sûretle intıfâ-pezîr olacağını hiç kimse bilmiyor. Bunu bilmemekle beraber işin netîcesine hemen bütün müslümanlar intizâr ediyorlar.

Muhârebe başlangıcındaki muzafferiyetlerin müjdesi cümleyi şâdân ve mesrûr ettiği hâlde, son haberler herkesi dilhûn eylemiştir. Hele Hindistân'dan buraya mün'akis olan Royter Ajansı'yla Hind gazetelerinin mündericâtına bakılırsa, bütün Rumeli Vilâyât-ı Osmâniyyesi'nin Balkan asâkiri tarafından istîlâ olunduğunu ifhâm etmektedir. Sırbistan ordusuyla asâkir-i Osmâniyye beyninde vukū' bulan bir müsâdemede bizim altı bin telefât vermiş olduğumuzu mezkûr gazetelerle ajans neşr etmişlerdir. Bu gibi fenâ haberlerin nîm mütemeddin ve bâdiye-nişîn olanlar üzerine ne kadar sû-i te'sîr hâsıl eylediğini ta'rîf etmeyi zâid görüyorum.

Fakat bereket versin ki ahâlînin necâbet-i fıtriyye ve ahlâkıyyeleriyle devlete olan sadâkat ve irtibâtları sû-i tefehhüm husûlüne meydan bırakmıyor, eşrâf ve a'yân-ı mahalliyyenin selâmlıklarında –ki her biri ayrıca büyük bi mecma' teşkîl ediyor– **[305]** her ağızdan teessüf ve teessürle âh ü figān işitilmekte ve devlet ve millete yardım ve mu'âvenet için bir his ve sâik-ı tabî'î hâsıl olmaktadır.

Meselâ Kerbela'da, Hazret-i Hüseyin radıyallâhü anh hazretlerinin sahn-ı şerîfinde bundan akdem teşekkül eden bir ictimâ'da binlerce ulemâ, sâdât-ı kirâm, eşrâf-ı mahalliyye, ahâlî ve bilcümle tüccâr ve esnâf toplanarak müteaddid kimseler tarafından îrâd olunan hamâsî, müessir, hissî nutuklar kırâet ve îrâd olunduktan sonra İmâmî kardeşlerimizin en muhterem ve nüfûzlu ulemâları imzâlarıyla bilcümle Şiîler ağzından atabe-i hümâyûna bir telgraf çekilerek bütün müslümanların harb ve cihâda müheyyâ bulundukları arz ve beyân olunmuştur.

Telgrafın cevâbını kemâl-i intizâr ile bekledikleri sıralarda Sadrazam Paşa hazretleri tarafından hükûmet-i Osmâniyye'nin teşekkürât-ı samîmesinin ulemâ-yı müşârun-ileyhime arz ve takdîmi zımnında Kerbelâ Mutasarrıfı Reşîd Paşa'ya doğrudan doğruya gönderilen telgraf ahâlînin hissiyât-ı dîndârâne ve hamiyyet-perverânelerini bir dereceye kadar teskîne sebeb olmuştur.

Binâenaleyh teblîğāt-ı mezkûre akîbinde maddî i'ânât cem'ine hükûmet tarafından teşebbüs olunmuş ve beledî dâiresinde mutasarrıfın riyâseti tahtında teşekkül eden komisyona kemâl-i hâhişle ahâlî-i mahalliyye iâne takdîmine başlamışlardır.

Bu ana kadar Bağdad ve mülhakātında toplanan i'ânâtın mikdârı büyük bir yekûn teşkîl etmiştir.

Bu kadarla iktifâ etmeyerek, vesîle düştükçe, ziyâret günleri esnâsında ve her cemâ'at namazı akîbinde dîn ve devletin te'âlîsiyle arslan askerlerimizin muzafferiyet ve muvaffakiyetleri için müctehidîn-i kirâm ve ulemâ-yı a'lâm tarafından hayır du'âlar edilmekte ve bu sûretle avâtıf ve hissiyât-ı İslâmiyyelerini alenen beyân buyurmaktan geri kalmamaktadırlar.

Bağdad, Kâzımiye, Kerbelâ'da bu gibi du'âlar olunduğu misillü Necef'de de bu yolda du'â ve nutuklar Hazret-i Ali kerremallâhü vechehû efendimizin sahn-ı şerîflerinde îrâd olunmuştur.

Ez-cümle Necef'deki Ahrâr-ı İrâniyye tarafından şu bir iki sene akdem te'sîs olunan (Alevî ve Murtazavî) mektepleri talebesi sûret-i mahsûsada ve her biri bir günde sahna gelerek gāyet fasîh ve belîğ du'âlar, neşîdeler, nutuklar mezkûr talebe tarafından kırâet edilmiş ve huzzârı garîk-ı telehhüf ve teessür eylemişlerdir.

Hele Kerbelâ'da, bayram gününde îfâ-yı tebrîkât için hükûmet konağına gelen İranîlerin te'sîs-kerdeleri olan (Hüseynî) Mektebi talebesinden biri tarafından îrâd olunan nutuk, o kadar huzzâra te'sîr eylemiş idi ki, hüngür hüngür ağlatmıştı.

Bayramın dördüncü günü mutasarrıf-ı livâ nezâketen mekteb-i mezkûra giderek mektep heyet-i müessise ve ta'lîmiyesiyle talebeye iâde-i ziyâret eylemiş ve kendilerine beyân-ı teşekkür eylemiştir.

Geçen sene Rusların Muharrem ayı esnâsında İran'ın en birinci eyâlâtından ma'dûd olan Azarbeycan'ın makarr-ı hükûmeti olan (Tebriz) şehrinde kendi hunhâr ve vahşî Kazakları vâsıtasıyla icrâ ettikleri vahşet ve mezâlim üzerine bilcümle Şi'îlerin mukalledi bulunan Ayetullâh Muhammed Kâzım El-Horasânî hazretleri, İranîleri cihâda da'vet etmek için İran'a müteheyyi-i azîmet bulundukları sırada nâgehânî bir sûrette işbu dünyâ-yı fânîyi terkle dâr-ı ukbâya müteessiren rıhlet buyurmalarına sebebiyet verildiği gibi, bu sene dahi Balkan hükûmetlerinin Devlet-i Aliyye'ye karşı ittihâz eyledikleri vaz'iyet-i intikām-cûyâne üzerine Necef müctehidîn-i kirâmından Ayetullâh Şeyh Abdullah el-Mâzenderânî hazretleri birden bire râhatsızlanarak, Selanik'in sukūtu haberi neşr edilmesi akîbinde teessürlerinden terk-i câme-i hayât-ı müste'âr ederek sarây-ı câvidânî yolunu ta'kîb buyurmuşlardır.

Gerek merhûm Muhammed Kâzım el-Horasânî ve gerek Şeyh Abdullah el-Mâzenderânî hazerâtı daima Osmanlı ve İran Meşrûtiyeti lehinde icâle-i kalem, serd-i makāl, hasr-ı vücûd ve bezl-i nefs etmekle bu ana kadar kesb-i iştihâr ve idrâk-i mesûbât eyledikleri herkesin taht-ı tasdîkindedir. İntibâh-ı İslâm ile cem'-i kelime-i tevhîd uğurunda bu zevât-ı kirâmın mesâî-i haseneleri şâyân-ı teşekkür ve imtinândır.

İstıtrâd – Selanik'in sukūt ettiği haberi Kerbelâ'ya mün'akis olduğu günde İran tüccâr ve ahrârından "Hacı Aka Mehdî" nâmında bir gayûr ve hamiyetli, dîndâr müslüman kendi konağına gitmiş ve ağlaya ağlaya terk-i hayat eylemiştir."

Hâsılı Devlet-i Aliyye ve dolayısıyla İslâmiyet'in hâl-i hâzırda dûçâr olduğu ıztırâbâttan bilcümle hıtta-i İrâkiyye ahâlîsiyle Şi'îleri ta'rîf ve tavsîf kabûl etmeyecek derecede müteessir bulunmaktadır.

Bu günlerde ise ziyâret günleri olduğundan Kerbelâ ve Necef kasabaları etrâf ve eknâfdan ziyâret için vürûd eden züvvâr ile doludur. Bu sene yalnız İran'dan seksen bin adam buralara gelmişlerdir. Sâir züvvârla beraber cihât-ı muhtelifeden gelenlerin adedi yüz bini mütecâvizdir. Hâneler, evler, hânlar, çarşı ve pazarlar, sokaklar lebâ-leb doludur. Her cemâ'at namazı akîbinde asâkir-i Osmâniye'nin nusret ve zaferyâb olmalarına binlerce halk ve züvvâr tarafından hayır du'âlar ediyorlar. Herkesin a'mâk-ı kalbinde ma'nevî ve ıztırârî bir keder vardır. Kimsenin yüzü gülmüyor. Teessür, tehassür, hüzün ve keder cümle müslümanları ağır bir kâbûs altında ezmektedir.

Bununla beraber âsâyiş hüküm-fermâdır. Vâlî-i vilâyet geldi; fermânı okundu. Fermân akîbinde tahrîrât müdiri vâlînin nutkunu da okudu. Herkes yeni ta'yîn olunup Bağdad'a –oldukça– salâhiyetle muvâsalat eden vâlînin icrâātına intizâr ediyor. İran'dan bir çok cenâzeler dahi buralara getirilerek bir çok defniye parası kendilerinden istihsâl olunmuştur. Bu sene suların fıkdânından zirâ'at gereği gibi hâsıl olmadığından az çok kıtlık vardır. Herşey pahalıdır.

Hıtta-i Irâkiyye kabâili de vergilerin ağırlığıyla kendilerinden istenilen bakāyâdan hükûmete karşı nâ-hoşnûd bir vaz'iyette bulunuyorlar. Hatta hükûmete karşı müttehiden davranmaya ittihâd bile etmişlerdir.

Bazı arâzî mesâili üzerine Âl-i Şeylî kabîlesiyle Bin Zerîh kabîlesi beyninde büyük hûn-rîzâne bir müsâdeme vukū' bulmuş ve tarafeynden bir çok maktûl ve mecrûh düşmüştür.

Bağdad vâlîsinin Basra'ya nâgehânî bir sûrette harekete müheyyâ bulunduğu şâyiası bugün Necef'de deverân ediyor. Basra'da âsâyişin mefkūd bir hâlde bulunduğunu herkes söylüyor. Birkaç İngiliz harb gemilerinin de Basra Körfezi'ne geldiği söylenmektedir. Bu şâyiaların ne dereceye kadar mevsûk olduğu bir türlü kestirilememekte ve fakat herhâlde tevâtürden ibâret bulunduğu müsellem bulunmaktadır.

Necef Muhâbir-i mahsûsunuz

S. M. Tevfîk

MATBÛÂT

MEDENÎ NÂMUSSUZLUK

Osmanlı murahhasları, Avrupaca Balkanlar Harbi ibtidâsında ortaya çıkarılarak her hâl ü kârda statikonun muhâfaza edileceğini muhtevî bulunan düstûr ve karâra istinâden,

eğer biz Balkanlıların arâzîsini istîlâ etse idik, netîcede bizim arâzî-i müstevleyeyi işgâl etmekliğimize bittabi' müsâ'ade olunmayacağını ve binâenaleyh şimdi dahi Avrupa'nın muktezâ-yı şerefi bu düstûrdan mümkün mertebe az ayrılmakta bulunduğunu beyân etmelerine **[306]** karşı, *Tan* gazetesi diyor ki:

Bunlar vâhî mantıklar! Avrupaca ittihâz ve i'lân olunan o karâr elbette Devlet-i Osmâniye aleyhine ve Balkan akvâm-ı Hıristiyâniyyesi lehine idi. Elbette Osmanlılar, hükûmât-ı müttefikanın arâzîsini istîlâ etselerdi, oralarını işgâl edip kalmalarına müsâ'ade olunmaz idi. Fakat kaziyye ber-aks olunca, Balkanlıların işgâl ettikleri arâzîlere sâhib olmaları da yine Avrupa'nın evvelce ittihâz ettiği karârda zımnen mündemic ve son yüz senelik Avrupa siyâseti iktizâsından idi. Bunu Osmanlılar evvelce bilmeliler, binâenaleyh Balkanlılar ne istiyorlarsa vermeli idiler. Şimdi ise pek tabî'î olarak: Veyl mağlûblara!.....

ÂLEM-İ İSLÂM MEZAR BAŞINA GETİRİLDİ

Bosna-Hersek Cem'iyet-i İlmiyesi'nin nâşir-i efkârı olan Bosna'da münteşir *Misbâh* gazetesinden:

Âlem-i İslâm, bin seneye yakın bir müddet zarfında mühim, pek mühim bir eser-i hayat gösterdikten sonra atâlete düştü. Evvelki neşât, faâliyet, azm ü cehd ve ictihâd yerine uyuşukluk, meskenet, tevekkül-i mezmûm kāim oldu. Fabrikalar, ma'meller, ticâret, sınâat lafızları unutuldu. Tenbelhâne, sefâhethâne açmak moda hükmüne girdi. Hikâyât-ı vâhiye, ihtirâ'ât-ı mühimme yerine geçti. Âlem-i Nasrâniyyet ise kendini topladı. Sa'y ü gayret sâyesinde pek mühim ihtirâ'âtta bulundu. Vesâit-i maddiyyede âlem-i İslâm'a fâik olduğunu anladı ve binâenaleyh anlatmaya kalkıştı. Bu iki âlem arasında yeniden müsâdemât başladı ve üç yüz seneyi mütecâviz vukū' bulan her müsâdemede âlem-i İslâm zarar etmeye, dûçâr-ı ziyân olmaya mecbûr oldu. Bunu hisseden âlem-i Nasrâniyyet, düvel-i Nasrâniyye maddî, ma'nevî vesâitle ehl-i İslâm üzerine yüklendi. Azar azar onu mahv eylemek için lâzım gelen vesâiti istihzâr eyledi. Ve asırlar geçtikçe, Avrupalıların ta'bîri vechle "medeniyet ilerledikçe" ehl-i İslâm aleyhine hücûmlar da tekessür, teşeddüd ediyordu.

İşte Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin, Türkiye hükûmetinin dûçâr olduğu ve ma'rûz olmakta bulunduğu hücûmlar ehl-i İslâm'ın mahvı maksadından ileri geldiği pek açıktır. Çünkü bütün ehl-i İslâm'ın ümîd-i necâtı Devlet-i Aliyye'dir. Bütün âlem-i İslâm'ın kalbi Devlet-i Aliyye'dir. Müslümanların müslüman olarak bekāsı, Osmanlı hükûmetinin bekāsıyla bağlıdır. Binâenaleyh âlem-i İslâm, Osmanlı hükûmetinin, Hilâfet-i muazzamanın terakkī etmesini, kuvvetli olmasını an-sâmimi'l-kalb ister; Devlet-i Osmâniyye'nin ma'nen, maddeten te'âlî eylemesini arzu eyler. Bunu bilen, bunun ehemmiyetini takdîr eden a'dâ-yı dîn-i İslâm, her tarafdan, her cihetten Türkiye aleyhine yürüdü; onu vesâil-i terakkīden, esbâb-ı kuvvetten mahrûm bırakmak için her gûnâ hîle ve desîselere sarıldı; kuvvetsiz, za'îf kalması için dâhilen, hâricen gavâil ihdâsına çalıştı. Ve işte gördüğümüz vechile muvaffak da oldu.

Osmanlı Hükûmeti bir takım imtiyâzlarla sarmak –kapitülasyon zencirleriyle bağlamak ba'dehû Türkiye umûr-ı dâhiliyesine karışarak iğvâât, ifsâdât ile bazı akvâmı, onun idâresinden fekk ettirip bu gibi mevâni'-i terakkīden âzâde ve serbest bırakmak, ve her gûnâ terakkīlerine sa'y ü gayret eylemek ve nihâyet bunları Türkiye aleyhine musallat etmek, düvel-i Nasârâ'nın cümle-i mesâîsindendir. Bu vahşî canavarlar, bu medenî vahşîler tarafından binlerce bî-günâh ehl-i İslâm'ın katlini, yüz binlerce müslümanın pâmâl edildiğini işiten ve hattâ gören medenî Avrupa düvel-i Nasârâsı, ehemmiyet vermiyor. Halbuki Devlet-i Osmâniyye âsâyiş-i dâhilîsini açıktan açığa ihlâle çalışıp tutulan ve taht-ı tevkīfe konulan bir hıristiyan için kıyâmetler koparıyor. Binlerce sıbyân-ı İslâmiyye'nin ezildiği limanlara bir kayık bile göndermeye tenezzül etmeyen Avrupa devletleri, İstanbul'a koca koca zırhlılar gönderiyor. Ve bu tenâkuzlarını doğru göstermek için âleme karşı "Türkler barbardır, hıristiyanları kesecekler, şöyle yapacaklar…" diye yaygara ediyorlar. Halbuki müslümanlar hıristiyanları keseydiler Endülüs'de, Macaristan ve Sırbistan'da ehl-i İslâm'dan eser kalmadığı gibi Türkiye'de de hıristiyandan bir eser kalmamak îcâb edeceğini biliyorlar. Lakin maksad, ehl-i İslâm'ın istinâdgâhı olan Türkiye'yi mahv eylemek, veya hiç olmazsa daha ziyâde za'fa uğratmak olmakla her şeyi tecvîz ediyorlar.

"Bir musîbet bin nasîhatten iyidir derler" bâri bundan sonra ehl-i İslâm, müteyakkız, mütenebbih olsalar; nifâk, tefrikadan vazgeçip el birliğiyle Hilâfet-i İslâmiyye'nin terakkī ve te'âlîsi için sa'y ü gayret eyleseler; safdilâne, sâde-derûnâne bulunmasalar; yaldızlı zehircilerini yutmamaya gayret etseler…

ŞUÛN

Balkan Muhârebâtı

Müzâkerât-ı Sulhiyye – Sulh Konferansı altıncı defa olarak Cumartesi günü sâat on birde Osmanlı Başmurahhası Reşid Paşa'nın riyâseti tahtında ictimâ' etmişlerdir. Osmanlı murahhasları Balkan hükûmetlerinin mutâlebâtına karşı Babıâlî'nin teklîflerini teblîğ etmişlerdir. Edirne'yi Osmanlı havza-i hükûmetinde bırakan bir hatt-ı hudûd, merkezi Selanik olmak üzere Makedonya ve cenûbî Arnavudluk muhtâriyeti, Bulgaristan'a bir mahrec-i iktisâdî (Kavala Limanı) verilmesi, tashîh-i hudûd, Girit'den mâadâ adaların hâkimiyet-i Osmâniyye altında kalması. Balkan murahhaslarınca işbu teklîfât kābil-i kabûl görülmediğinden Bâbıâli'den ta'lîmât ve müsâ'adât-ı cedîde almak üzere konferans Pazartesi'ne ta'lîk olunmuştur.

Pazartesi günü yedinci ictimâ' Bulgar Murahhası Danef'in taht-ı riyâsetinde vukū' bulmuştur. Osmanlı murahhasları hükûmet-i metbû'alarından intizâr etmekte oldukları ta'lîmâtın pek geç geldiğini ve şifrelerin hemen kısmen gayr-i kābil-i hal bir hâlde bulunduğunu beyân ederek ictimâ' Çarşamba gününe te'hîr olunmuştur.

İşkodra'da Muzafferiyet – İşkodra'dan vârid olan telg-

rafnâmelere nazaran Osmanlı ordusu yeni bir muzafferiyet ihrâz eylemiştir. İşbu muzafferiyet netîcesinde muhâsaranın ref' edildiği ve Karadağlıların kat'î bir inhizâma uğradığı da ayrıca bildiriliyor.

Yanya'da Yunan Ordusunun Aczi – Yanya'dan vârid olan bir telgrafnâmede Yanya cihetindeki Yunan ordusu yekdiğerini müteâkib uğradığı mağlûbiyetler neticesinde perîşân bir hâle gelmiş, Atina'dan tekrar kuvâ-yı imdâdiyye taleb eylemiştir. Mezkûr Yunan ordusu kumandanı kuvâ-yı imdâdiyyenin pek yakın bir zamanda vurûd etmediği takdîrde Osmanlı ordusuna mukāvemetten büsbütün âciz kalacağını da Atina'ya iş'âr eylemiştir.

Yanya Muhâsarasının Ref'i – Evvelki gün Yanya'dan me'mûrîn-i âidesine gelen bir telgrafda Yanya'da erzâk mebzûl bulunduğu ve askerin kuvve-i ma'neviyyesi yerinde olduğu gibi hatt-ı muhâsaranın da ref' edildiği bildirilmiştir.

Mallarıyla Nefisleriyle fî Sebîlillâh Cihâda Koşanlar – Trabzon ulemâ ve eşrâfının himemât-ı vatanperverânesiyle teşkîl olunan gönüllü taburlarının iki kāfilede olarak sevk edildiği ve bu bâbda müteşekkil komisyon reisi müftî-i vilâyet fazîletli Ahmed Mâhir Efendi'nin de birlikte azîmet eylediği Trabzon Vilâyeti'nin iş'ârından anlaşılmış ve ahîren mezkûr taburlar Dersaâdet'e vâsıl olarak mevki'-i harbe sevk olunmuştur. Bidâyet-i harbden beri iâne-i harbiyye ve hedâyâ-yı şitâiyye tedârik ve i'tâsında ve Hilâl-i Ahmer nâmına iâne cem'inde meâsir-i hamiyyet-kârâneleri meşhûd-ı **[307]** nazar-ı şükrân olan Trabzon ahâlîsinin bir de böyle gönüllü taburu cem'iyle mevki'-i harbe sevki yolunda vâki' olan himmet ve mesâîleri cidden tebcîle şâyân tezâhürât-ı necîbe-i vatanperverâneden bulunmuş olduğu Harbiye Nezâreti'nden teblîğ olunmuştur.

SALÎB'İN REZÂLETLERİ

Drama'da:

Drama'dan *Jön Türk* gazetesine yazılıyor: Bulgarların Drama'ya duhûlü üzerine ilk yaptıkları şey, iki büyük câmi'i kilise hâline tahvîl etmekten ibâret olmuştur. Bulgarlar minâreleri, minberleri tahrîb etmişler ve duvarlar üzerinde mahkûk olan âyât-ı *Kur'ân*iyye'yi silmişlerdir.

Bulgarlar Drama'da Osmanlı tebaasından olup vaktiyle Makedonya'da harekâtta bulunan ma'hûd komiteci çetelerine mensûb bir takım milletdâşlarını bulmuşlardır. Bulgar ordusu Osmanlı arâzîsine nüfûz ettiği gün bunlar orduya mülâkī olmuşlar ve etrâf ve civârın za'îf nikātını göstermek için rehberlik vazîfesini deruhde etmişlerdir. Bulgar askerleri hânelere cebren giriyor, erkek ve çocukları katl ediyor ve ihtirâsât-ı hayvâniyyelerini teskîn için haremlere nüfûz eyliyorlardı. Kadınlar namuslarını muhâfazaya teşebbüs ettikleri takdîrde derhâl en zâlimâne işkencelere ma'rûz kalıyorlardı.

Muhâcirînden birinin ifâdesine nazaran gözleri önünde zevci, kardeşi ve yedi yaşında çocuğu katl edilmiş olan bir kadın bu hâle rağmen bu bâğīlerin teklîfât-ı vahşiyânesine mukāvemet etmiş ve kendini müdâfaaya çalışmıştır. Kadın bir asker üzerine hücûm etmiş ve fakat asker hiddetle kendinden geçerek kadının memelerini kat' eylemiş ve karnından kılıncıyla katl etmiştir. Kadın hâmil bulunduğu için Bulgar askeri iki katlı bir cinâyet irtikâb eylemiştir.

Limni'de:

Karşı gazetelerinde okunduğuna göre Limni Yunan me'mûrîni mezkûr adayı işgāl ettikten sonra müslüman ahâlî hakkında şimdiye kadar görülmemiş bir takım mezâlim icrâ eylemişlerdir. Ahâlî-i İslâmiye İzmir'e gönderdikleri raporlarda sekiz yüzü mütecâviz bîçâre İslâmların dûçâr edildikleri vahşiyâne ezâ ve cefâları anlatmışlardır.

Selanik ve Havâlîsinde:

Selanik'den *Sabah* gazetesine yazılıyor:

Bulgar ve Yunan istîlâsından sonra bilhâssa Selanik ve mülhakātının kesb ettiği manzara-i felâket hakîkaten en katı kalbleri ağlatacak, en kuru gözlere sirişk-i mâtem döktürecek bir derecededir. Bir tarafdan yanmış, yıkılmış, harâb olmuş âşiyânlar, bir tarafdan hayâtına, malına, hattâ namus ve ismetine tecâvüz olunmuş bir kitle-i evlâd-ı vatan… İşte her tarafda göreceğiniz acı ve feci' levhalar.. Bu memlekete medeniyet ve hürriyet neşr etmek iddiasında bulunan medeniyetten bî-behre kanlı ordular, kirli ayaklar nereye girmişlerse İslâm nâmına ne varsa mala, cana, namusa, me'âbide, bütün mukaddesât, hattâ makābire kadar el uzatmaktan, ayaklarıyla bunları çiğnemekten çekinmediler. Sözlerim meşhûdâta müstenid olduğu için zerrece mûcib-i şübhe ve tereddüd olmamalıdır.

§ Bulgarlar nereye girmişlerse katliâmı esâs meslek ittihâz etmişlerdir. Bunların bilhâssa Siroz'da, Ustrumca'da, Kılkış'da ve Selanik köylerinde îkā' ettikleri zulüm ve vahşet cidden akıllara hayret verecek derecede büyük ve dehşetnâkdir. 11 Teşrînievvel 328 târîhinde işgāl ettikleri Ustrumca kasabasında İslâm olarak ancak pek cüz'î kimseyi sağ bırakmışlardır. Bu canavarlar Ustrumca'ya kumandan ta'yîn ettikleri Jivan'ın emriyle bir günde beş yüz doksan bir İslâm ve iki Mûsevî'yi ellerini bağlamak ve çırçıplak teşhîr ederek umûmunu bir gecede katl ve ifnâ etmişlerdir. Köylerde Haci Manof çetesi tarafından iki yüzü mütecâviz İslâm kurşuna dizilmiştir. Radovişte'de İslâm'dan erkek olarak hemen hiç ferd kalmamıştır. Doyran'da yalnız eşrâfdan iki yüz İslâm süngülerle katl edilmiş ve Siroz katliâmında beş yüz altmış kadar müslümanın kanı akıtılmıştır.

Karyelerde, kasabalarda sağ kalan bir kısım müslümanlar bütün mevcûdlarını fidye-i necât olarak vermek veyahud cebren tanassur eylemek sûretiyle tahlîs-i nefs etmişlerdir. Yalnız Ustrumca kazâsında tanassur etmiş dört karye ahâlîsi vardır.

Bu alçaklar yalnız katliâm ile de kalmayarak erkeksiz kalan kadın ve kızların namus ve iffetlerine tecâvüz etmiş ve bunları köyden köye dolaştırarak ve çarşaflarını yırtarak teşhîr etmekten de utanmamış, hattâ bir çok yerlerde on beş, on sekiz yaşlarındaki İslâm kızları bu hâinlere cebren ve kahren şarâb sâkīliği etmiştir.

§ Bidâyet-i harbden beri Selanik Rumeli için bir dârü'l-emân addolunuyor ve düvel-i müttefika orduları ka-

sabalarımızı birer birer zabt ettikçe ahâlî-i mahalliye-i İslâmiyye fevc fevc Selanik'e geliyordu. Şehrin düşmana târîh-i teslîmi olan 26 Teşrînievvel'de Selanik'de mevcûd muhâcirîn seksen bini tecâvüz etmişti. Bu bîçâreler ötede beride kendilerine ancak birer melce' bulabilmişken hükûmet-i hâzıra bunların her birini birer sûretle kahr etmek için vesîleler ihdâsından çekinmedi. İbtidâen muhâcirînin te'mîn-i iâşeleri için yevmî verilmekte olan ekmek Yunanîlerin işgālini müteâkib kesildi. Sefâlet ve açlık bu zavallılara öyle dehşetli bir sûrette savlet ediyordu ki belediye açlıktan ölenleri defn etmekte bile dûçâr-ı müşkilât oluyordu. Yevmî lâ-ekall elli altmış kişi açlıktan ve soğuktan ölüyor ve bunlara ciddî bir mu'âvenet edilemiyordu. Bu kadar felâket azmış gibi âhiren hükûmet-i Yunaniyye bunları şehirden tard ve teb'îde ve Büyük Karaburun ve Limbet civârında rekz edilen çadırlarda ikāmeye karâr verdi. Bu karâr icrâ olundu. Bir kısım muhâcirîn nakl edilmeye başlandı. Fakat nasıl!.. Bu zavallılar âdetâ mezara gönderiliyordu. O harâb çadırların altında öldürücü bir rutûbet ve yakıcı bir soğuk, bu her şeyden, altından ve üstünden mahrûm olan felâketzedeleri birkaç gün içinde öldürmeye kifâyet ediyordu. Bereket versin ki bazı erbâb-ı hamiyyet hükûmet nezdinde şiddetli teşebbüsâtta bulunarak bu nakliyâtın önünü aldı.

Fakat bununla felâket bitmiş değildir. Şimdi zavallı muhâcirîn her gece şehirde Bulgar ve Yunan askerinin ta'arruzâtına hedef oluyor. Ellerinde olan beş on kuruşu da bu asker kıyafetli haydudlar alıyor ve hattâ bu medenî şehrin göbeğinde bütün cihânın gözü önünde kimsesiz kadınların üzerlerine de savlet olunuyor. Ah ey medeniyet, eğer sen henüz varsan, sen eğer doğmuş ve henüz yaşıyorsan gel, gör, şarkın bu en güzel ve en ma'sûm halkı kimler olduğunu ve asıl kātil ve hâinlerin ve yırtıcı canavarların hangileri bulunduğunu bir ara.. Fakat hayır sen yoksun, medeniyet, sen vücûdu olmayan bir şey, bir serâbsın.

§ Selanik'den gelen yolcular hikâye ettiler: Selanik'de Kazancılar içinde Papuççu İbrahim isminde, namuslu, kendi hâlinde, gürbüz bir delikanlı bir gün bir Bulgar zâbiti bu zavallının dükkânına gelir, ve kendisine gāyet güzel bir İslâm hanımı bulup getirmesini, iki güne kadar bu emrini îfâ etmediği takdîrde fenâ halde peşîmân olacağını söyler ve ölümle tehdîd eyler. Bîçâre İbrahim, ne yapacağını şaşırır, evine gider, uğradığı felakete karşı ağlamaktan başka çare bulamaz. Bu halden endîşe-nâk olan zevcesine, akrabâsına işi anlatır. Onlar da ağlamaya başlarlar. Nihâyet Bulgar zâbitinin o teklîf-i rezâlet-âlûduna tahammül edemeyen İbrahim ertesi gün mutfak bıçağıyla boynunun şah damarlarını kesmek sûretiyle intihâr eder. La'net zâlimlere!

Kolniche Çaytunğ gazetesinin Bulgar ve Yunan mezâlimine dâir Selanik'den **[308]** aldığı uzun bir mektuptan:

Ayasofya Câmi'i kilise hâline tahvîl edilmiş olup Bulgar asâkiri ile mâlâ-mâl bulunmaktadır. Şehrin başlıca caddelerinde Yunan ve Bulgarlar asâkiri ve bir çok kirli komiteciler sokakları doldurmaktadır. Yunan asâkiri bütün gün arabalarla, Bulgar asâkiri de hayvanla gezmektedirler. Bulgarlar Ayasofya Câmi'indeki âsâr-ı nefîseyi de tahrîb eylemişlerdir. Şehirde yağma ve gāretin, kadınlara ta'arruzun hadd ü hesâbı yoktur. Bir çok küçük yaşta çocuklar dahi şehîd edilmişlerdir. Kadınlara vukū' bulan ta'arruza Yunan zâbitânı da iştirâk eylemiştir. Şehirde yetmiş bin kadar Bulgar ve Yunan bulunduğu nazar-ı dikkate alınırsa bu ta'arruzun derecesi tezâhür eyler. Osmanlı asâkirine karşı teslîm protokolü ahkâmına kat'iyyen ri'âyet edilmediği gibi hastahânelerdeki mecrûhîn dışarı atılmıştır.

Selanik kurbunda vâki' bir karyede bütün ahâlî, erkek, ihtiyâr kadın ve çocuk katl edilmiş, çocukların ecsâdı açılarak içlerine taş ve pislik atılmıştır. Yalnız genç kızlar berhayât bırakılmıştır. Bu mezâlimi irtikâb eden Bulgarlar çocukların esbâb-ı şehâdeti için "ileride bunlar da Türk (ya'ni müslüman) olacaklar" demişlerdir.

Kolniche Çaytunğ muhâbiri mektubuna şu sözlerle hâtime veriyor: "Bütün bu sahneler gözüm önünde tecessüm ediyor. O zaman yirminci asr-ı terakkīdeki bu Salîb muhârebesinin her hıristiyanı hicâba düşürmesi lâzım geldiğini kendi kendime i'tirâf eyliyorum. Biz dehşetli bir ta'assub karşısında bulunuyoruz. Fakat bu ta'assub Hilâl tarafında değil, Salîb cihetindedir."

Sakız'da:

İzmir'e muvâsalat eden Sakız polis me'mûru hikâye ediyor: "Asâkir-i Yunaniyye ancak donanma toplarının himâyesiyle karaya çıkabilmişlerdir. O zamana kadar ihtiyâtlı ve sâkin gibi kalmış olan cezîrenin Osmanlı (!) Rumları karaya asker çıkınca derhâl fırsattan bil-istifâde müslümanlara hücûma başlamışlardır. İcrâ ettikleri mezâlim ve çapulculuk kurûn-ı vustâ vahşetlerine rahmet okutacak dereceye vardı. Kal'a hâricinde tecâvüze uğramadık hiçbir müslüman hânesi kalmadı. Bir çok ma'sûmlar şehîd edildi. İnsanlar az geldi de portakal ağaçlarını bile baltalarla yerlere yıktılar. Düvel-i muazzama-i mütemeddine! konsolosları bütün bu rezâletlerin, bu zulümlerin şâhidi olmuştur."

Dedeağaç'da:

Dedeağaç'dan gönderilen bir mektuptan: Dedeağaç Rumeli'de emsâli görülmedik bir vahşete ma'rûz kaldı. Namusuna ta'arruz edilmedik kadın, kesilmedik erkek, yağma edilmedik ev, soyulmadık İslâm kalmadı. Yalnız Dedeağaç ve mülhakātında şühedânın mikdârı üç bin beş yüz kişiye bâliğ olduğu konsolosların resmî raporlarıyla müsbettir. Daha meydanda olmayan bir çok âileler bu hesâbdan hâricdir. Me'mûrîni angarya alarak sokakları temizlemek, şimendüferlere maden kömürü taşımak ve sâire gibi bir takım hidemât-ı süfliyyede kullanıyorlar. El-yevm mütâreke olduğu hâlde bu hâl cârîdir. İslâmları himâye edecek yoktur.

Midilli'de:

Midilli mekteb-i ibtidâî müdîri Receb Naci ve Pilman mal Müdîri Hüseyin Hüsnü Efendilerin *Ahenk* gazetesi muharririne karşı beyanâtından:

İslâmlar en çok ta'arruzları yerli Rum edebsizlerinden görüyorlar. Yunanlılar ise ekser cevâmi'-i şerîfeye ta'arruz etmişlerdir. Câmi'lerde, minârelerde her gün Yunan askerleri, yerli Rumlar görülüyor. Kale içindeki câmi'-i şerîfde bir hayli tahrîbât da yaptılar, levhaları, camları kırdılar. Sakal-ı

şerîf ziyâretini yerlere attılar. Câmi'leri kiliseye tahvîl etmek isteyip bu maksatla câmi'lere e'izze-i Nasârâ'ya nisbetle bir takım isimler, ünvânlar da vermişlerdir.

§ Midilli'den İzmir'de *Köylü* gazetesine yazılıyor:

Sarlıca şeyhi; hiçbir suçu ve kabâhati yok iken elleri arkasına bağlanarak şehre getirildi; yolda Yunanlılar, bu zavallının sakalını yoldular, tüfenk dipçikleriyle yaşayamaz bir hâle getirdikten sonra hapse tıktılar.

İdâdî Mektebi civârında sahâbe-i kirâmdan bir zâta âit olduğuna i'tikād edilen bir türbe tahkīr edilerek yıkılmış ve içindeki lihye-i sa'âdet parçalandıktan sonra, oraya istavroz dikilerek orası Ortodoks ma'bedi hâline getirilmiştir.

Ele geçirdiklerini dipçik, süngü ve lobut darbesi altında pestil etmişler, yüzlerine tükürerek üzerlerine binmişler, ihtiyârların sakallarını yolarak ağızlarına istavroz dokundurmuşlardır.

Bu yağmadan ve vahşetten sonra zavallı müslümanlar ölü hâlinde ve âdetâ sürüklene sürüklene Midilli'ye getirilerek karanlık, rutûbetli, havasız bir yere tıkıldılar. Erkekler bu sûretle mu'âmele gördükten sonra vahşet ve gadr sırası kadınlara geldi. Kalonya ve Polihnit civârında tekmîl kadınlar ve kızların elbisesi soyularak anadan doğma hale getirildi ve sonra vahşî bir hayvanlık, kudurgan bir canavarlıkla zavallıların namus ve ismet hazînelerine de tecâvüz edildi.

Hattâ bir çok İslâm kızlarını bazı hıristiyan evlerine bile aşırdılar. Kadınlarımız ve kızlarımız çırçıplak edildikten sonra teşhîr edilmişlerdir.

Afrika:

Enver Bey'in Afrika'da İslâm Ordusu ve Hükûmeti Te'sîsi – El-yevm şehrimizde bulunan mücâhid-i muhterem Enver Beyefendi Berlin'deki ehibbâsından bir zâta yazdığı ve bir sûreti *Frankfurter Zeitung* gazetesinde intişâr eden husûsî bir mektubunda diyor ki:

"İlk tasavvurâtımın hilâfında olarak müsta'celen Bingazi'yi terk etmek mecbûriyetini hisseyledim. Çünkü Bingazi'de iken Dersaâdet'den aldığım mektuplarda memleketime Bingazi'den ziyâde orada hizmet edebileceğim beyân olunuyordu. Fakat bir buçuk seneden beri kumanda ve idâre ettiğim ve kendilerine karşı pek amîk âsâr-ı muhabbetle mütehassis bulunduğum kavm-i Arabı da İtalyanlara teslîme vicdânım bir türlü râzı olamadığından onların da kemâl-i muvaffakiyetle mukāvemette bulunmalarını te'mîn edecek her türlü tedâbîri ittihâz ve istikmâl eyledikten sonra Bingazi'den ayrıldım. Bingazi'de neşr-i maârifi te'mîn için bir çok mekâtib te'sîs eylediğim gibi iki bölük jandarma ve topçu ve süvari ve piyade ve mitralyözden mürekkeb bir kuvve-i askeriyye teşkîline de muvaffak oldum. Orada kalan rüfekām başladığımız işleri idâme edeceklerdir. Şeyh Senûsî hazretleri de İtalyanların gönderdikleri hedâyâyı red sûretiyle emr-i cihâdda devâma azm eylediklerini yeniden isbât etmişlerdir."

Enver Bey tarafından Berlin'de Doktor Yek'e gönderilen mektupta münderic bulunan ma'lûmât-ı âtiyye de Berlin gazetelerinde görülmüştür: "Benim bilcümle teşkîlât-ı mâliyem için şehrî 9000 lira masârıf îcâb ediyor idi. Bu masârıfa karşı memleketin vâridâtı 10,000 liradır. Sâhildeki şehirler mahsûr bulunduğundan her türlü me'kûlât Mısır'dan gelmektedir. Her ay Mısır'dan yirmi beş bin liralık me'kûlât geliyor. Me'kûlâttan yüzde yirmi beş ve diğer emti'adan yüzde elli gümrük alındığından şehrî gümrük rüsûmundan 8500 lira hâsılât oluyor. Deve ihrâcâtına bir resm vaz' eylemiş olduğumdan bundan dahi 2500 lira vâridât-ı şehriyye hâsıl oluyor. Sellum-Bingazi yolunu otomobil nakliyyâtına küşâd ettiğimden beri bilcümle münâkalât lâyıkıyla kontrol edilmekte ve vâridât tezâyüd eylemektedir. Yevmî ihtiyâcât için 10,000 liralık evrâk-ı nakdiyye mevki'-i tedâvüle vaz' eyledim. Bingazi'den azîmetimden mukaddem 5000 liralık evrâkı geri alıp nakde tahvîl ettirdim. İskenderiye'de dahi 5000 lira bıraktım. Bu meblağ dâd ü sitedi teshîl için şeyhlere verilecektir. Bundan başka Bingazi'de hükûmet veznesinde altın olarak 10,000 lira vardır."

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

9 Ocak 1913 | 30 Muharrem 1331 | Perşembe | 27 Kânûnievvel 1328 | Cild: 9 - Aded: 226

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ

مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Âl-i İmrân, 3/26]

Tercümesi

"Yâ Muhammed, de ki: Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; senin elindeki yalnız hayırdır; sen, hiç şüphe yoktur ki, her şeye kādirsin."

* * *

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşiyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından fışkırır mâtem!

İlâhî, "Mâlikü'l-mülk'üm" diyorsun... Doğru, âmennâ.
Hakīkī bir tasarruf var mıdır insan için? Aslâ!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsranlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven
Ne yerler dinliyor, yâ Rab, ne gökler rûhum inlerken!

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
Diyorduk: "Bir buçuk milyar!" Meğer tek bir nefer yokmuş!
Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!
Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş!

İlâhî, altı yüz bin müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan; birer candı!

Sabâhü'l-hayr-ı hürriyyet, İlâhî, leyl-gûn oldu;
Karanlık bir hezîmet her taraftan rû-nümûn oldu!

[310]

Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukūtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu!

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salîb'in devr-i istîlâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkākı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!

İlâhî, Şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sînemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!

Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin -hâşâ- zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle?

*
* *

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kānûn-ı sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkādı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!..

Mehmed Âkif

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYE'NİN ESÂSLARI

– 3 –

A'mâl-i mefrûza-i dîniyye ile ahlâkın nazar-ı İslâm'da yekdiğerine karşı münâsebâtını tavzîh için ta'dâd ettiğimiz misâller kifâyet eder. Bir de asıl îmân ile ahlâk beynindeki nisbeti ta'yîn edecek bazı emsile îrâd etmeliyiz ki ma'âlî-i ahlâk ile ittisâfın dîn-i İslâmca nasıl bir farz-ı mütehattim olduğu tamâmıyla tecellî etsin. Binâenaleyh âtîdeki ehâdîs-i nebeviyye hakkında enzâr-ı dikkati celb ederiz:

الْإِيمَانُ بِضْعٌ سَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَرْفَعُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ[1] = "İman yetmiş bu kadar şu'be (nev)dir. Efdali Lâ ilâhe illallâh demek, ednâsı güzergâh-ı nâsdan ezâ verecek bir şeyi ref' etmektir. Hayâ da îmânın bir şu'besidir."

أَشْرَفُ الْإِيمَانِ أَنْ يَأْمَنَكَ النَّاسُ وَأَشْرَفُ الْإِسْلَامِ أَنْ يَسْلَمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِكَ وَيَدِكَ وَأَشْرَفُ الْهِجْرَةِ أَنْ تَهْجُرَ السَّيِّئَاتِ[2] = "İmânın eşrefi halkın senden emîn olmasıdır. İslâm'ın eşrefi halkın senin dilinden elinden selâmette olmasıdır. Hicretin de eşrefi seyyiâtı terk etmekliktir."

أَفْضَلُ الْإِيمَانِ أَنْ تُحِبَّ لِلَّهِ، وَتُبْغِضَ فِي اللَّهِ، وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِي ذِكْرِ اللَّهِ عز وجل وَأَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَتَكْرَهَ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ، وَأَنْ تَقُولَ خَيْرًا أَوْ تَصْمُتَ[3] = "İmânın efdali Allah için muhabbet, Allah için buğz etmen; lisânını zikrullâh ile çalıştırman; kendin için her neyi seversen başkaları için de onu arzu etmen; kendin için her neden hoşlanmazsan başkaları için de o şeyin husûlünü arzu etmemen; bir de ya hayır söyleyip ya sükût etmendir."

والذِي نَفْسِي بِيَدِه لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسه من الخير)[4] = "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allahü azîmü'ş-şâna kasem ederim ki hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayırı kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olmaz."

لا يستكمل عبد الإيمان حتى يحب لأخيه مايحب لنفسه وحتى يخاف الله في مزاحه وجده)[5] = "Bir kul kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemedikçe; mizâhında da ciddinde de Allah'dan korkmadıkça îmânı kemâlini bulmuş olmaz."

لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدَ الْإِيمَانَ حَتَّى يَحْسُنَ خُلُقُهُ، وَلَا يَشْفِي غَيْظَهُ، وَأَنْ يَوَدَّ لِلنَّاسِ مَا يَوَدُّ لِنَفْسِهِ، لَقَدْ دَخَلَ الْجَنَّةَ رِجَالٌ بِغَيْرِ أَعْمَال ولكن بالنصيحة لاهل الاسلام)[6] = "Bir kul ahlâkını güzelleştirmedikçe, gayzını yenmedikçe, başkaları için kendi nefsi için istediğini arzu etmedikçe îmânı kâmil olamaz. A'mâl-i sâliha işlemeden yalnız ehl-i İslâm'ın hayırhâhı olmakla cennete nâil olmuş nice kimseler vardır!"

إن الرجل لا يكون مؤمنا حتى يكون قلبه مع لسانه سواء ويكون لسانه مع قلبه سواء ولايخالف قوله عمله ويأمن جاره بوائقه)[7] = "Bir kimsenin kalbi diliyle beraber, dili de kalbi ile beraber olmadıkça, sözü işine muhâlif olmaktan kurtulmadıkça, komşusu şerrinden emîn olmadıkça mü'min olmaz."

Bu gibi ehâdîs-i şerîfeye atf edilecek ednâ bir dikkat gösteriyor ki **[311]** bizde vezâif ve hukūk-ı ahlâkıyye evâmir-i dîniyye ile mümtezicdir, ahlâk ile âdetâ şey'-i vâhiddir.

Hiçbir emr-i ahlâkī yoktur ki emr-i dînî ve emr-i îmânî olmasın. İmânın yetmiş bu kadar şu'besinden her biri anlaşılıyor ki birer emr-i amelîdir, birer vâcib-i dînîdir. Bir amel-i lisânî olan Lâ ilâhe illallâh kelime-i tayyibesini söylemek nasıl îmândan bir cüz'-i mühim ise, güzergâh-ı nâsdan eziyet verecek bir şeyi ref' etmek, meselâ bir taş parçasını ortadan

[1] Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 1, s. 87.
[2] Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr,* Beyrut, 1985, c. 1, s. 28.
[3] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 22132.
[4] Benzer şekilde, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 17.
[5] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 43.
[6] (ولكن بالنصيحة لاهل الاسلام) ibaresi olmaksızın, Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 10, s. 422.
[7] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 40.

kaldırıp bir kenara atmak da îmândan bir cüzdür. Bir müslüman namazını, orucunu, zekâtını, haccını nasıl bir vazîfe-i dîniyye ola[ra]k tanırsa muhâfaza-i sıhhatini de, âilesini infâk etmeyi, ebnâ-yı nev'ine güler yüz göstermeyi de birer vazîfe-i dîniyye olarak beller, katl-i nefs, şurb-i humr, kumar, zinâ, kazf yani lisânen birinin namusuna tecâvüz, başkasının malını gasb nasıl birer ma'siyet ise, nasıl harâm ise, gıybet etmek, mâlâyâ'ni söylemek, sıhhate muzır bir şey yemek, mideyi ifsâd etmek, edeb ve terbiyeye muhâlif etvâr ile kendi haysiyetini kırmak da, nefsini bi-gayri hakkın idlâl etmek de birer ma'siyettir, harâmdır.

Dîn-i İslâm insana yalnız Hâlik'a karşı mükellef olduğu vezâifi ta'lîm etmekle kalmıyor. Hayât-ı maddiyye ve ma'neviyyemize muhtâc olduğumuz şeylerin –ta'bîr-i ma'rûfuyla dîn ve dünyâmızın– her türlü dekāyıkını bize öğretmiş bir dîndir. Namaz ile orucun yanı başında daimâ ebnâ-yı nev'imize muvâsât, sâhib-i hakkın hakkını edâ, bazı hukūkundan ferâgati teshîl eden bir uluvv-i cenâb hakkındaki vasâyâ lâ-yu'addir. Kavânîn-i medeniyyemizin icrâ-yı ahkâmı da vezâif-i dîniyyemizden bir cüz'-i mühimdir. Ahvâl-i şahsiyyemiz akla durgunluk verecek teferru'ât ve tafsîlât ile ta'yîn edilmiştir. Efrâd-ı âilenin, zevceynin, komşuların, ehibbânın yekdiğere karşı hukūk ve vezâifi bütün incelikleriyle teşrîh ve bütün müslümanlar beyninde hakīkī bir uhuvvet tesîs edilmiştir. Bir müslüman bilâd-ı İslâmiyye'nin neresine gitse yabancılığını duymaz. Bilakis yabancılığı kendisi hakkında fazla bir muvâsâtı câlib olur. Daima bir farz-ı dînî olarak kendisine mu'âvenet için uzanan ellerin eksik olmadığını görür. (وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ)[1] "Bir kul kardeşinin mu'âvenetinde bulundukça Allahu te'âlâ ona yardımcıdır." gibi bir va'd-i nebevîyi duyan hiçbir müslüman tasavvur edilemez ki sefâlette kalmış bir kardeşinin tahlîsine şitâbân olmasın.

Kuvâ-yı rûhiyye-i insâniyyenin her birini ayrı ayrı emsâli gayr-i mesbûk bir hadd-i kemâle îsâl edecek vech ile terbiye etmeyi kâfil olan böyle bir dînin yalnız başına bir medeniyet-i uzmâ vücûda getirmesi istib'âd edilemez. Filhakīka dînimiz bu medeniyeti vücûda getirmiş, hem de yalnız başına, diğer akvâm-ı medeniyenin felsefesinden istiâne etmeksizin vücûda getirmiştir. Müslümanlar evâmir-i dîniyyelerine pek ziyâde sarıldıkları edvârda pek müşa'şa' bir medeniyet-i hayra-bahş ile âlem-i insâniyyete hâdim oldular. Yine mecd-i sâbıklarına rücû' için vâcibât-ı ahlâkıyyelerine karşı takındıkları tavr-ı ihmâl ve lâ-kaydîden ferâgat etmelidirler.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

Muhâvere:

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA

Üçüncü muhâvereden mâba'd

Muhakkık: –Bu suâle karşı cevâbım: Ulemâ-yı usûliyyînin "Evliyâdan sudûr eden şey kendilerine hüccet olabilirse de başkasına hüccet olamaz" kavilleridir. Sonra bazı şeyler hakında ehl-i keşifden nakl olunan şeylere nazar edecek olursak bir çoklarının yalan olduğunu görüyoruz.

Mukallid: –Haydi teslîm edelim, ki senin dediğin gibidir; bu sûrette kizbi zâhir olanların onlardan olmadığı ihtimâli vardır. Yahud bunlar salâh-ı hâl ile velâyetle iştihâr edip de makām-ı keşf-i kâmile vâsıl olmayanlardan menkūldür. Fakat İmâm-ı Şa'rânî gibi "mevkıf"e "cennet"e ve "cehennem"e muttali' olanlar, bunları müşâhede edip görenler kezâlik Şeyhülekber Muhyiddîn İbni Arabî gibiler, zannetmem ki, bir şeyin vukū' bulacağını haber versinler de sonra vakti gelince dedikleri gibi çıkmasın!

Muhakkık: –Biz âhireti görmedik ki Şa'rânî'nin mevkıf denilen yerin mevki'-i coğrafîsine, oranın ahvâline dâir zikr ettiği şeyleri, sırât, mîzân, cennet, cehennem için resm etmiş olduğu haritayı oraya tatbîk edelim; biz bu gibi şeyler için Kitâb, Sünnet, akıl, hikmetten hiçbir delîle tesâdüf etmedik. Ne kadar şâyân-ı istiğrâbdır ki: Sizin şeyhlerinizin ekserîsi dünyânın en meşhûr, gāyet menfa'atli olan coğrafyasından i'râz edip onu inkâr ediyorlar, âlemi ondan soğutmaya çalışıyorlar da âlem-i gaybdan olduğu cihetle görülmek ihtimâli olmayan âhiret için haritalar çizip coğrafyalar tertîb ederek ona rağbet gösteriyorlar, onu bi-hakkın teslîm ediyorlar.

İmâm-ı Şa'rânî'nin kitaplarında kıyâmetten evvel vukū' bulacak fiten ve melâhime dâir verilen haberlerin bazısı, yahud küllîsi Şeyh Muhyiddîn bin Arabî'nin kitaplarından menkūldür; bunun tasrîhine göre Mehdi onun zamanında mevcûd imiş. Hattâ aralarından ceryân eden bir vak'ayı da zikr ediyor. Ondan nakl ettiği kelâmlarında işârât, rumûz da mevcûddur. O işârât ve rumûzdan iştihâr edenlerden biri de şudur: (Cim, Fe, Hı) geçtikten sonra Mehdi çıkar. Bu hurûf ebced hesâbıyla 683'dür. Binâenaleyh **[312]** Mehdî'nin zuhûru karn-ı sâbi'in intihâsından evvel vukū' bulacak demektir; halbuki şimdi biz on dördüncü asırda bulunduğumuz hâlde Mehdi ile mülâkāt etmek şerefinden hâlâ mahrûm bulunuyoruz. Eğer bu şâhidlerle de kanâ'at etmezsen ben bunu pek çok misâller ile kuvvetleştireceğim.

Mukallid: –Ben bunların hepsinden sarf-ı nazar ederek yalnız kütüb-i mu'teberede rivâyet edilen ehâdîse atf-ı nazar edeceğim; gerçi bu ehâdîsin hepsi, her müslime i'tikādı vâcib, inkârı küfrü müstelzim olacak derece mütevâtir değilse de hadîsin sıhhati kendisince müsellem, doğru olduğuna kalbi mutmain olanlara nisbetle mütevâtir gibi olur; binâenaleyh onlara mazmûn-ı hadîsi i'tikāddan başka çare yoktur.

Senin de kütüb-i hadîsi tekmîl mütâlaadan geçirdiğini, bununla beraber olanlardan yalnız rivâyeti sahîh olanları kabûl ederek öbürlerine ehemmiyet vermediğini bildiğim için ümmet-i İslâmiyye'nin âhiret günleriyle bir buçuk gün ömrü olacağını beyân eden hadîs-i şerîfe mürâcaata mecbûriyet hissettim. Hîn-i mürâcaatımda gördüm ki: Ebû Davud, Sa'd ibni Ebî Vakkâs'dan şöyle rivâyet ediyor: Resûlullâh dedi ki: (إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا تَعْجِزَ أُمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أَنْ يُؤَخِّرَهُمْ نِصْفَ يَوْمٍ) Sa'd'a nısf-ı yevmin ne kadar olduğu sorulduğunda beş

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'z-Zikr, 11.

[2] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Melâhim, 18.

yüz sene diye haber verdi. Her ne kadar (ان أساءت أمتى فلها يوم وان أحسنت فلها يوم ونصف)[1] hadîsinin tahrîcine vâkıf olamadıysam da iyice biliyorum ki onu bazı ulemâ-yı sâlihînden telakkī eylemiştim. Ma'a hazâ sened-i sahîhini bulacağıma da ümid varım.

Muhakkık: –Ebû Davud bazı kere zu'afâdan da hadîs rivâyet ettiği vardır; onun için hadîs rivâyet ettiği kimselerin çoğu mat'ûndur. Haydi teslîm edelim ki bu hadîs sened i'tibâriyle sahîhdir, fakat vâki' ve nefsü'l-emre muhâlefetine ne diyeceksin? Eimme-i muhaddisîn nefsü'l-emre muhâlefetin alâmât-ı vaz'dan olduğunu söylüyorlar. Çünkü vâki' ve nefsü'l-emre mutâbık olmayan kelâm kizbden başka bir şey değildir. Şân-ı nübüvvet ise kizbden müberrâ, bî-esâs şeyleri söylemekten münezzehdir.

Eğer "Vâki' ve nefsü'l-emre mutâbık olmaması te'vîl mümkün olmadığı vakit olur, halbuki burada te'vîl mümkündür; zirâ ilm-i usûlde tekarrur ettiği vechile a'dâd için mefhûm yoktur" diye i'tirâzda bulunursan cevâben derim ki: Bu te'vîl, hadîs nasıl rivâyet olunursa olsun, kendi istidlâlini ibtâl eder.

Mukallid: – *Sahîhayn*'nda görüldüğü üzere Peygamberimiz sallallâhü aleyhi vesellem şöyle buyuruyor: (أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ)[2] Hâlbuki müddet-i dünyâ Hazret-i Âdem'den Peygamberimize (sav) gelinceye kadar 5500 sene olunca –nasıl ki bu, kütüb-i tefsîrin bazılarıyla Kısas-ı Enbiyâ'da mansûsdur.– bunun sülüsü bin dokuz yüz seneye yakın bir zaman olmak lâzımdır. Asr ile mağrib arası –husûsiyle evvel-i nehâr savm ve bunun emsâli pek çok ahkâmın icrâsında olduğu gibi muktezâ-yı şer' olarak sabahdan i'tibâr ettiğimiz sûrettir– sülüsden tenkīs olunur.

Şimdi müddet-i dünyâ yedi bin senedir, dediğimiz gibi –nasıl ki yukarıda zikr olunan bazı kitaplarda da böyle vârid olmuştur– "5500"e "1500" daha ilâve etmek iktizâ eder ki bu da takrîben asr ile mağrib arasındaki miktârdır. Bu sûrette mecmû'u 7000 sene olarak bazı nusûs, diğer bazısına muvâfık gelir. Bazen, yahud çok kere bizim takrîbî dediğimiz şey indallâh tahdîdî olur da o bâbdaki nusûsun muvâfakati onu takviye eder. Bunun bana göre erbâb-ı mükâşefeden olması muhtemel olan o âlim-i sâlihin istinbâtını te'yîd etmesi kıyâmetin bağteten, yani 1407'de gelmesinden murâd da onun mukaddimâtı, intişâr-ı dalâl, Mehdi gibi alâmât-ı kübrânın zuhûru olması da sahîhdir. Şu hâlde evvelki sözüm doğrudur.

Muhakkık: –Ya üstâz! Şurasını iyice bil de ma'lûm olan bir hakīkatle beni muâheze etme! Asr-ı evvelde bir çok kimseler kendilerine hüccet ikāme edilmeksizin, dîn-i hak olduğunu gayr-i mu'tekıd oldukları hâlde kendiliklerinden zâhiren İslâmiyet'i kabûl etmişlerdi; bunların sûret-i haktan görünerek İslâmiyet'i kabûl etmekten maksadları ise akāid-i İslâmiyyeyi ifsâd, ahkâm-ı İslâmiyye arasına esâsât-ı dîniyyeden olmayan bir takım hurâfât, esâsât-ı şer'iyye ve ahkâm-ı akliyye ile gayr-i kābil-i tevfîk İsrâiliyyât idhâl ederek millet-i İslâmiyyenin ahlâkını alt üst etmek ve bu sûretle müslümanlar beyninde dâimî bir fitne ateşinin îkādına sebebiyet vermekti. Kendilerinin mevsûk, mu'temed kimseler olduklarına dâir halkta bir kanâ'at hâsıl etmek, bu sûretle maksad-ı müfsidânelerine vâsıl olmak için rivâyet ettikleri şeyleri kabûl ettirmek için de ahkâm-ı İslâmiyye'ye temessük etmek husûsunda son derece hulûskârlık gösteriyorlardı.

Bunların bazıları müslümanları âteş-i ye's içinde bırakmak, fütûhât-ı celîle, İslâm'ın mecd ü şerefini muhâfaza, râyet-i İslâmiyye'nin dünyânın her tarafında temevvüc ile bütün dünyâya hâkim olması için efrâd-ı İslâmiyye'de görülen himmeti kırmak, yahud onları "dînleri hakkında bir takım şüpheye düşürmek maksad-ı mel'ûnânesiyle dîn-i İslâm'ın ömrü pek az olduğunu, pek yakın bir zamandan sonra nihâyet bulacağını İslâmlara telkīn ediyorlar, onları iknâ'a çalışıyorlar; bu maksadlarına kolayca vâsıl olabilmek için de Kitâb, Sünnet'ten yeni bir tarîk bularak iddia-yı bâtıllarını o sûretle istidlâle kıyâm ediyorlar ki o da yukarıda butlânını beyân ettiğimiz usûldür.

Bu husûsda yekdiğerine mu'ârız pek çok hadîs de vaz' ettiler. Muhaddisîn-i muhakkıkīn radıyallâhü anhüm hazerâtının tedkīkāt-ı diyânet-perverâneleri sâyesinde bu sahte hadîslerin bazıları meydana çıkıp mevzû' oldukları anlaşıldıysa da bir kısmının ruvâtında görülen hulûskârlık –maatteessüf– bunları da aldattı; râvîsinde sûret-i **[313]** zâhirde görülen vera' u takvâ hadîsin mevzû' olduğuna hüküm etmeye mâni' oldu.

Mevzû', yahud za'îf olduğu tasrîh edilenlerden birisi de: (عند رأْس مِائَةِ سَنَةٍ يَبْعَثُ اللَّهُ ريحاً بَارِدَةً تَقْبِضُ رُوحَ كُلِّ مؤمن)[3] hadîsidir ki bazı muhaddisîn bâtıl olduğunu söyledikleri gibi vâki' ve nefsü'l-emr dahi sûret-i kat'iyyede bunu tekzîb etmiştir. İbni Adî diyor ki: "Bu hadîsde bazı günâ za'f vardır; lakin Hâkim bunu *Müstedrek*'inde ihrâc ve tashîh eylemiştir."

Ebî Sa'îd'den merfû'an Müslim'in rivâyet ettiği: (لَا تَأْتِي مِائَةُ سَنَةٍ، وَعَلَى الْأَرْضِ نَفْسٌ مَنْفُوسَةٌ الْيَوْمَ)[4] hadîsi de bu ma'nâdadır. Câbir'den olmak üzere edilen diğer bir rivâyette ise kasem ile te'kîd olunuyor. Bu hadîs te'vîle daha yakındır; çünkü ulemâ: Bununla ara sıra mevcûdiyetine nihâyet verilen milletler maksûddur, diyorlar.

Bâtıl olduğunu sûret-i kat'iyyede beyân ettikleri hadîslerden biri de: (لا يُولَدُ بَعْدَ مِائَةِ سَنَةٍ مَوْلُودٌ لِلَّهِ فِيهِ حَاجَةٌ)[5] hadîsidir. İmâm Ahmed diyor ki: Bu, sahîh değildir; nasıl sahîh olabilir ki bir çok eimme bundan sonra tevellüd etmiştir. Sonra: (زِينَةُ الدُّنْيَا سَنَةَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَةٍ)[6] hadîsleri vardır ki İmâm-ı Nevevî bunların bâtıl olup asl u esâsı olmadığını söylüyor; zâten ben de kıyâmetin zamân-ı vukū'unu tahdîd eden hiçbir hadîsin sıhhatine mu'tekıd değilim.

[1] (إن أحسنت أمتي فلها يوم، وإن أساءت فنصف يوم) şeklinde Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 2799.

[2] Buhârî'nin *Sahîh*'inde benzeri olmakla birlikte, bu şekliyle, Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 5911.

[3] Buhârî, *Târihü'l-Kebîr,* Haydarabad, c. 2, s. 101-102.

[4] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü Fezâilü's-Sahâbe, 53.

[5] el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid Menbau'l-Fevâid*, Kahire, 1994, c. 8, s. 159.

[6] el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid Menbau'l-Fevâid*, Kahire, 1994, c. 7, s. 257.

Çünkü *Kur'ân* kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmek Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olduğunu tasrîh ediyor: [1](يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْئَلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ) Eğer "bağteten" nazm-ı celîli ile maksad-ı ilâhî kıyâmetin vaktini tahdîd etmek, kopacağı günü ta'yîn etmek olsaydı ondan evvel ve sonra hasr için bir ma'nâ bulunmazdı. Bu ma'nâda olarak şeref-nâzil olan âyât-ı ilâhiyye pek çoktur.

Sahîhayn'da mezkûr olan hadîse gelince: Bu, geriye kalan ömr-i dünyânın, binler, yahud milyonlarla sayılacağına delâlet eder. Çünkü ömr-i dünyânın yedi bin sene olmasını tahdîd ediyor diye zikr etmiş olduğun şeyler İsrâiliyyât'dan başka bir şey değildir; binâenaleyh onlara i'timâd etmek câiz olmaz. Ancak bu bâbda şâyân-ı i'timâd olan şey tabakātü'l-arz ve oradaki âsâr-ı insâniyye hakkında icrâ edilen tedkîkāt ve tetebbuât-ı ilmiyye ile sâbit olan zamândır ki: O da binlerle değil, milyonlarca sene ile takdîr olunuyor. Hem buna [2](بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ) hadîsi de münâfî değildir. Sebâbe, vüstâ ile işâret etmesi de takrîb-i nisbî murâd edildiğindendir.

Mukallid: – *Sahîh-i Müslim*'de mezkûr olan [3](لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ الْخَلْقِ) hadîs-i şerîfine ne diyeceksin? Bir bu hadîs-i şerîfe bak, bir de bugün müslümanların mübtelâ oldukları fesâd-ı ahlâk, dînleriyle amelden i'râz etmelerini mülâhaza et! Göreceksin ki bugünkü müslümanlar hadîs-i şerîfde beyân edilen şirâr-ı nâsdan başka bir şey değildir.

Muhakkık: –Niçin bunu zikr ediyor da *Sahîh-i Müslim*'in Ebû Hüreyre'den naklen rivâyet ettiği [4](لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ الْمَالُ وَيَفِيضَ، حَتَّى يَخْرُجَ الرَّجُلُ بِزَكَاةِ مَالِهِ فَلَا يَجِدُ أَحَدًا يَقْبَلُهَا مِنْهُ، وَحَتَّى تَعُودَ أَرْضُ الْعَرَبِ مُرُوجًا وَأَنْهَارًا) yahud [5](تَبْلُغُ الْمَسَاكِنُ إِهَابَ أَوْ يَهَابَ) hadîsini unutuyorsun? Hâlbuki ehâb, Medîne-i Münevvere'nin hâricinde bir buk'adan ibârettir. Demek ki ümrân-ı belde o nisbette terakkī ve tevessü' ederek ehâb denilen yere kadar bâliğ olacak. Hani bu gün Cezîretü'l-Arab'da o isti'dâd görülüyor mu? Bu gidişle olacağı da yok. (Muhakkıkın bu cevâbı üzerine gelecek muhâverede bu bâbda daha bazı teşrîhâtta bulunacaklarını va'd ederek ayrılıp gittiler.)

***

EDEBİYÂT

SABAH NAMAZINDA

– Hazret-i Fahreddin'e–

Bir ses beni seherde uyandırdı hâbdan;
Gönlüm, gözüm açıldı o ulvî hitâbdan.
Bir ses.. İlâha yükselecek bir hurûş-ı rûh;
Râkid kulûbu coşturacak mevce-i fütûh.
Yâ Rab, nedir o sayha-i tevhîd ü ittihâd?!
Can, karşısında, vecde gelir; canlanır cemâd!
Vermekde kâinâta o âvâze-i niyâz.
Bir lerze-i tazarru' u haşyet, bir ihtizâz.
Dikkatle dinledim, o semâvâtı inleden
Gülbank-i arş-ı a'zam inermiş minâreden.
Bilmem minâre miydi o ulvî sütûn-ı dîn
Bir minber huddâmı ki yoksa? Muvahhidîn
Ondan gelen hitâbı işittikçe, başka bir
Zevk u huzûr-ı hâtır ile dinlemekdedir,
Her şeyde bir sükût u sükûnetle bir huzûr..
Susmuş bütün avâlim o âvâzı dinliyor.
Dikkatle dinledim, dedi: Haydi ibâdete;
Haydi felâha; Haydi salâh u sa'âdete!
Dikkatle dinledim, diyor: Artık, yeter, uyan!
İnsan onu duyar da uyanmaz mı uykudan?
Kalkdım yatakdan, ettim icâbet o da'vete,
Abdest alınca koştum eriştim cemâ'ate.
Sünnet bitip imâma eder etmez iktidâ;
Gaşy etti rûhumu yeniden tatlı bir sadâ:
"Allâhuekber!.." işte o âvâze-i celâl
Verdi bütün cemâ'ate bir hiss-i ibtihâl.
Bir öyle his ki artık unuttuk alâikı;
Bir öyle hiss-i havf u tazarru' ki: Hâlik'ı
Görmekteyiz gibi bizi bir cezbe-i huzû'
Bir ra'şe-i mehâfet u haşyetle bir huşû'.
Aldı. Biraz geçip yeni bir tatlı zemzeme
Yükseldi, başka bir feverân verdi kalbime.
Câmi'de bir inilti, bir âvâz-ı lerzedâr:
[314] *Etti imâm tilâvet-i Kur'ân'a ibtidâr.*
Neydi o anda duyduğum âsâr-ı inşirâh?
Neydi o anda, rûhumu sermest eden ferâh?
Etmez miyim bu ma'bed-i feyyâza incizâb;
Ruhûm alır durur iken ezvâk-ı bî-hisâb?
İnsana hep o yerdedir âlemde inşirâh,
Rahmet, mukārenet, şefekat, mağfiret, felâh.

Kıldık namâzı, el açarak Rabb-i izzete
Yalvardım, ağladım o karîbü'l-icâbete:
Ey kâinâta bahş-ı vücûd eyleyen İlâh!
Bahş eyle müslümanlara bir fikr-i intibâh!
Mahv eyle sen şu âlem-i İslâm'ı kaplayan
Deycûr-ı ye's ü kasveti; Yâ Rabbi, ağlayan
Dullar için, yetîm kalan yavrular içün,
Rahm eyle müslümanları çiğnetme büsbütün!
Çokdur günâhımız bizim elbet; fakat senin
Bi-had muhît-i afvına nisbetle zerrenin
Olsun mu hükmü? Ey büyük Allah biz sana
Geldik, dehâlet eyliyoruz bâb-ı lütfuna.
Rahm eyle ey İlâh'ımız öksüz kalanlara;
Bahş et zafer, zafer dileyen müslümanlara.
Çiğnetme dîn-i pakini a'dâ-yı dînine!
Kırdırma müslümanlarını mülhidînine!

Konya: **İbni Hâzım Naim**

[1] A'râf, 7/187.
[2] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü't-Talâk, 24.
[3] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-İmâre, 53.
[4] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Küsûf, 18.
[5] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Fiten, 15.

NEVHA!

Nedir bu tâli'-i muzlim, bu nekbet ey millet!
Neden hasâr-ı demâdem bu mülk için âdet?
Meâl-i hatt-ı siyâh-ı cebînimiz mi aceb,
Zıyâ'-ı dâimi ayn-ı esef ile rü'yet?
Bu olsa keşke de, ayn-ı esefle baksaydık..
Giderdi pîş-i nazardan gışâve-i gaflet.
Nedir bu gafletimiz, cehlimiz, atâletimiz;
Neden bu mertebe olduk esîr-i süfliyyet?
Bugün utanmalıyız biz, o şanlı mâzîden..
Bugünkü şeyne yabancı o şân-ı pür-satvet.
Hani o, Avrupa'nın öptüğü der-i âlî?
Hani o hâkim-i âlem-erîke-i haşmet?
Hani denizlere âmir şebîhi Barbaros'un:
Hani Sokullu'ya benzer müdebbir-i devlet?
Hani sâikalar yağdıran suyûf-ı gazâ?
Hani o kişver alan fârisân-ı zî-heybet?
Hani o ilim ü edebde vahîd olan ulemâ?
Hani o fenn ü hünerde efâdıl-ı san'at?
Hani o mülk-i vesî' vü refâh ü asâyiş?
Hani o kadr ü şükûh ü vakār u haysiyyet?
Nedir bu bizdeki derd ü belâ-yı rûz-efzûn?
İlâhî! Yok mu bizimçün nihâyet-i haybet?
Ne eski şan, ne şecâ'at, ne fen, ne san'at var;
Vatansa olmada hayfâ ecânibe kısmet!
Yetişmiyor içimizde nedense bir fâzıl!
Belâya bak: Yetişenler de eyliyor rıhlet!
Vatanla bir gidiyor ınkırâza fikr ü zekâ:
Ufûlü Midhat'in işte bu kavle bir hüccet.
Yazık o mihr-i mesâî gurûb edip gitti;
Yerinde kaldı kapanmaz amîk bir zulmet!
Çalıştı nısf asırdan ziyâde, neşr etti
Cihân-ı gaflete bir çok meâsir-i gayret,
Uyandırıp şu vatanda mütâlaa hevesi
Şu halk-ı âtıla etti hakîkaten hizmet.
Geçirdi ömrünü yazmak, okutmak üzre bütün;
Erişdi mektep içinde hayâtına gāyet.
Revân-ı pâki bulup iltikā-yı rûhânî,
Hudâ makāmını kılsın hadâik-ı cennet.
Dem-i vefâtını (Gufrân) irâe etmededir;
1331
Bu nükte olsun ilâhî beşâret-i rahmet.

Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

ŞEHÎD-İ GAYRET

– 1 –

Fâzıl hocamız Halis Efendi hazretleri "Ey cemâ'at-i müslimîn! Bu adam şehîddir. Şehâdetine huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde ben şâhidim." diye merhûmu tezkiye ederken hiç şüphe yoktur ki bu memleketin bütün hâssa-i îkāna, sıhhat-i nazar ve im'âna mâlik kulûb-ı selîmesine tercümân olmuştur.

Midhat; bu çorak toprakta yetişti, bu çorak toprağa ifâza-i kābiliyyet için elli beş senedir çalıştı, hiç durmaksızın çalıştı, aşk ile çalıştı: Denebilir ki bizde, son zamanlarda vazîfe hissini onun kadar iyi anlamış ve iyi tatbîk etmiş pek az kimse tanınmıştır.

Hiç hâtırımdan çıkmaz; bir gün merhûm, Dârülfünûn kürsîsinde bir münâsebetle "Vazîfe; namus demektir. Vazîfesini tanımayan namussuz demektir." diye söze başlamıştı; bunu o kadar gür ve hadîd bir ses ile, o kadar kat'î ve müsbit bir edâ-yı iz'ân ile ifâde etmiş idi ki hâlâ onun halâvet-i tanîni, zevk-i teyakkunu şebeke-i ihsâsâtımdan bir türlü yakasını kurtaramamıştır; Mithat bununla elli beş, altmış beş senelik bir hayât-ı verzişin pâk ve mutarrâ bir fezlekesini yapmış oluyordu: Filhakîka merhûm; vazîfesini namusu, namusunu vazîfesi tanırdı. Bunun içindir ki o, aslâ bir "namussuz" olamadı; çünkü aslâ vazîfesini tahkīr etmedi, aslâ vazîfesinden ayrılmadı ve nihâyet onun uğurunda canını fedâ etti, onun şehîdi oldu. Kemâl'in büyük bir sitâyişhânı, evsâf-ı mezâyâsı olan Midhat; müşârun-ileyhin:

Vazîfe can ve tendendir mukaddem
Bize ef'âlimizdir rûh-ı a'zam

Düstûr-ı vicdân pesendine kendi ta'bîrince "bel bağlamıştı."

Merhûm, bize hayır ile zikrine vesîle olacak pek çok fezâil-i ahlâkıyye, secâyâ-yı güzîde bırakarak gitti: (اثر المرء عمره الثانى) derler, onun bir çok, kütübhâneler dolusu eserleri vardır; fakat bunların en büyüğü, en ebed-peymâsı o nezîh ve insâniyet-pîrâ fıtratıdır, bu kubbede şükrânkâr akisler tekvîn edecek olan "hoş sadâ"larıdır: Gayret, en mu'annid ve mukāvim bir gayret, metîn ve mücâdil bir halk, namus ile müterâdif bir aşk-ı vazîfe. İşte Midhat ve Midhat'in hayât-ı ahlâkıyyesini der-âgūş eden necîb hasletler… **[315]** Ebu'l-alâ' el-Ma'arrî, o hakîm-i ilâhî-nevâ:

اولو الفضل فى اوطانهم غرباء

diyor. Midhat da bunun mâ-sadak-ı hükmü oldu. Bütün fazîletlerine meziyetlerine, Hüdâ-peyvend ve peyâmber-pesend gayretlerine rağmen kendi vatanında "garîb" oldu. "Tağrîb" de edildi: Edîb-i fıtrat-edâmız Âkif Beyefendi'nin ta'bîrince "Haniya, zavallı hasbeten lillâh, hiç yoktan hakāret gördü!" Fakat pest ve bî-haber muhîtlerden, bazı irfân bî-vâyelerinden, mütesallifînden, küffâr-ı ni'metten üzerine sıçrayan tahkīrlere, tezyîflere, hattâ "söküntü"lere verdiği son cevâb pek sârim, pek rahmânî oldu ve belki bu sûretle dimâğlarına, kalblerine zevk-i telehhîlerini fedâ edemeyen bazı bîçâre ağızlara bir licâm-ı insâf takarak memlekete son bir hizmet daha görmüş, son bir yâdigâr daha bırakmış oldu: Midhat, gitti, Darüşşafaka'da sîne-i yetâmâda, âgūş-ı vazîfede, kelime-i şehâdeti, kuvvet-i imânına, safvet-i kalbine işhâd ederek can veriverdi!

Evet merhûmu tahkīr ettiler, tekfîr ettiler; fakat birinciler; memleketi bugünün seviyye-i ma'rifetine –ne kadar nâçîz olursa olsun– irkā edenlerin en yorulmaz ve daha ziyâde

hasbî "işçisi", "hâce-i evvel"i "Midhat" olduğunu hâtırlamak istemediler; ikinciler, mağfûru dîne hiyânet ile, küfr ile ithâm etmek peşinde koşan o bir nevi' "işsizler" ise daha derin bir "küfrân-ı ni'met" gayyâsına düştüler: Çünkü kendilerinin, dirîğ-i îmân buyurdukları Ahmed Midhat kadar bu dîne hizmet edemediklerinden mütegâfil davrandılar; bunu hiçbir kimseyi ne dilgîr, ne de dilsîr etmek için değil, fakat "âlim-i dîn" olmaya nâmzed gençlerimizin huzûr-ı basîretine bir takdime-i intibâh olmak üzere arz ediyorum. Yoksa benim için bu eski derdleri deşmek, pek tâb-şikendir, hiç olmazsa nâhoş bir meşgaledir.

Filhâkîka mağfûr-ı müşârun-ileyh, *Müdâfaa*'ları *Nizâ'-ı İlm ü Dîn*'i *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*'si gibi ecell-i âsârıyla *Risâle-i Hamîdiye*'nin tercümesine delâlet gibi delâil-i hayrâtıyla bu dîne mahmûdü'l-avâkıb hizmetler etmiştir; inkılâbı müteâkib bunları tetvîc edecek nevvâr ve inkılâbkâr bir hayra daha delîl olmak istedi; zikrâ li'l-âlemîn olan *Kur'ân-ı Mübîn*'in tefsîrine olan ihtiyâc-ı azîmi anlatmak, bu gibi mu'zamât-ı mesâilde hakk-ı kelâmı dâire-i inhisârlarına kapayarak "nefs-i mütekellim vahdeh" geçinmek isteyenlere derdini dinletmek istedi; ber-mu'tâd tahkîr olundu, techîl olundu ve nihâyet Arabca'da isbât-ı cehl etmek üzere imtihâna da'vet olundu. Merhûm ihtimâl istenildiği kadar Arabca bilmezdi; fakat bu hod nâ-sencâna da'vete tenezzül-i icâbet de gösteremezdi!

Abdüllatif Nevzad

MAKĀLÂT

GARB MEDENİYETİNİN İSLÂM'A SAVLETLERİ

Şevket-i İslâmiyye âsâr-ı tedennî ve inhitât gösterdikçe garbın o karanlık, o bî-ma'nâ medeniyet-i Salîbiyyesi beslediği ezelî kin ve gayzı bütün bütün feverân ederek olanca şiddet-i tehevvürüyle İslâmiyet'e savlet ediyor; fart-ı mestî ile muvâzene-i idrâkini gayb etmiş bed-zebân bir sarhoş gibi ağzına gelen en şenî', en fuhş-âlûd tahkīrleri, düşnâmları savuruyor.

Evvelâ şunu söyleyelim ki: Lisân-ı medeniyyet; lisân-ı edeb ve fazîlet, lisân-ı ma'rifet ve insâniyyet, lisân-ı nâmûs ve haysiyyettir. Lisân-ı medeniyyet öyle iğrenç levsiyyât-ı kelâmdan, şeref ve haysiyet-i insâniyyeti terzîl edecek müstekreh elfâzdan müteberrîdir.

Medeniyet, mâder-i insâniyyetin bütün evlâdlarını –bilâ-istisnâ– tekrîm ve tebcîl eder. Hepsini âgūş-ı muhabbet ve şefkatinde siyyân tutar. Eğer bu iddiamız bedîhî değil de nazarî ise işte onun da delîl-i vâzıhı: [1](وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ... الآية) = Şân-ı azamet ve kibriyâmıza kasem, ki biz âdem oğullarını mazhar-ı tekrîm ve teşrîf ettik." nazm-ı celîl-i Samedânîsidir.

Şimdi insâf olunsun, ridâ-i medeniyyete bürünmüş garb, o şa'şaa-i kemâlât-perverâne, o ihtişâm-ı ma'rifet-küsterânesiyle beraber lisân-ı medeniyyetten İslâmiyet aleyhine çirkâb-ı sebb ü düşnâmlar saçıyor. Müslümanları câhil, âciz, seyf-i kahrı altında zebûn gördüğü için İslâmiyet'in kalbine kadar sokuluyor. Üzerine zehirler döküyor, rûhunu tesmîm ediyor. İşte garb edebi! Garb nezâheti! Salîb medeniyeti!

İslâmiyeti medîd bir devr-i fütûh-ı cihângîrâne içinde bütün ârâyiş-i şevket ü iclâliyle yaşatmış olan o mesûd a'sârın büyük müslümanlarına, o bahtiyar mâzînin hakīkī kahramanlarına karşı lisân-ı Salîb acaba niçin bir sükût-ı ebkemâne gösteriyor, neden böyle bed bed homurdanamıyordu? Evet! Çünkü medeniyeti maddî kuvvetten, zâhirî şevket ve azametten ibâret zanneden Salîb, o müdhiş kuvvet-i İslâm, o cihânı lerze-nâk-i havf u hirâs eden şevket ve azamet-i tevhîd karşısında dizlerinin bağı çözülmüş, zemîn-i acz ü meskenete düşmüştü. Sonra gelen müslümanlar hayâtı unuttular. Hayât-ı şevket ve iclâllerine karşı lâ-kayd kaldılar. Kendilerini hayâtın derk-i esfel-i hayvâniyyetine attılar.

Salîbîler ise bilâkis bir gayret-i müfrita ile çalışarak yükselmeye, kuvvetçe yani kuvâ-yı maddiyyece tefevvuka başladılar, ve nihâyet işte İslâmiyet'i –cehâlet, atâlet ve meskenetleriyle!– verem eden biz on dördüncü asrın müslümanlarını **[316]** kitâb-ı insâniyyet ve medeniyyetten sildiler. İnsâniyet onların! Medeniyet onların! hayat onların! Sa'âdet onların!

Biz zavallılara ise hayvâniyet! Vahşet! Dünyâdan hicret! Mevt-i umûmî! Mezâr-ı felâket! Gayyâ-yı adem!

Geçen gün *İntihâb-ı Efkâr* cerîde-i İslâmiyyesi sâhib-i muhtereminin *Grafik Gazetesi'nin Marifetleri* serlevhası altında neşr ettiği bir başmakāleyi okuyan hakīkī mü'minlerin –zâten felâket-i harbin açtığı derin, iltiyâm nâ-pezîr yara ile kanamakda olan– kalbleri yeniden sızlamaya, inlemeye başlamıştır.

Garb medeniyeti tâûn gibi bedbaht Rumeli'ye müstevlî olan müttefikīn ordularının yarım milyondan ziyâde müslümanın hûn-ı nâ-hakkından vücûda getirdikleri kırmızı denizlere, yaktıkları hânümânlarının Allah'ın güneşini setr eden alevli dumanlarına karşı gözlerini yumar, saçlarından sürükleyerek Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan içlerine götürdükleri, cebren ve kahren nâsıye-i ismetlerine Salîb damgası basarak kurûn-ı ûlâ esâretlerini ihyâen paylaştıkları, ırz ve namuslarını pâymâl-i şehvet ve hayvâniyyet ettikleri binlerce müslüman kızlarının, gelinlerinin, genç zevcelerinin dünyâyı sarsan feryâd ve vâveylâlarına kulaklarını tıkar, bütün bu canavarlıkları, bu yamyamlıkları hoş görürler de yine biz ehl-i tevhîde ta'assub, yani vahşet, barbarlık kan içicilik isnâdından hiç de yüzleri kızarmaz.

Biz kimlerden insâniyet, rikkat-i kalb, teessür-i vicdân, teellüm-i rûh ümid ediyoruz? Salîbiyyûndan mı? Hakk u hakīkat nâmına hiçbir şey tanımayan, tanımak istemeyen bu indiyyûndan mı? Heyhât….!!

Bunlara "Hakk"ı tanıttıracak, "Hakk"ın huzûr-ı ulviyyetinde boyun eğdirecek ancak kuvvet ve şevkettir.

"Hakk"a İslâmiyet'den başka hiçbir hakīkat bil-ihtiyâr arz-ı ınkıyâd ve teslîmiyet etmez.

Garb matbûât-ı medeniyyesinin bu şeâmet-engîz şemâtetleri o kadar velveledâr, ki sâha-i harbde atılan top tarrâkalarını bile bastırıyor; bir derecede ki sâmi'â-i İslâm'ı, uğultularıyla sağır ediyor.

Maamâfîh Osmanlı cerâidi de sükût etmiyor. O medeniyet-perverâne şetimlerin (!), o insâniyet-küsterâne düş-

[1] İsrâ, 17/70.

nâmların (!) cevâbını edeb ve namus dâiresinde vermeye çalışıyor. Fakat bunlar miyânında –i'tirâf edelim ki– hâme-i tevfîk-i ilâhî mümtâz ve müstesnâ bir mevki'-i âlî-i diyânet ve milliyette teferrüd ediyor.

Bakınız, garb medeniyet-i Salîbiyyesinin İslâmiyet'e isnâd ve iftirâsından mahzûz olduğu ta'assubu fâzıl-ı müşârun-ileyh ne kadar hak-gû, ne kadar hak-perest bir lisân-ı hakîkatle yüzlerine çarpıyor: "Frenklerin ahlâk-ı iffet-ber-endâzâne ve âdât-ı ….. şikenânelerini hüsn-i telakkī edip de onları tatbîk-i ef'âl etmişizdir. Bizi "kankan" oynayamamakla, kadınlarımızı mestûr gezdirdiğimizden veya makarr-ı zükûr olan yerlerde muhtelit bir hâlde bulundurmadığımızdan ve zevcelerimizle kızlarımızı balolara götürmediğimizden dolayı barbar, nâ-kābil-i ıslâh addediyorlar. Binâenaleyh böyle bir kavmin Avrupa'nın en mühim bir noktasında ifsâd-ı hevâ etmekten başka meziyyeti yoktur; ve binâenaleyh bu kıt'adan def' ve tardı vâcibât-ı medeniyyedendir diyorlar.

Bunu açıktan açığa söyleyenler görüldüğü gibi en ciddî addedilen bazı matbûât-ı mühimmenin ibtidâ-yı harbden beri ittihâz etmiş olduğu tarz-ı neşriyyât pek acı bir sûrette devâm etmektedir."

İşte görülüyor ya: Biz müslümanların Avrupa Divân-ı âlî-i(!) medenîsi huzûrunda bulunduğumuz mevki'-i cinâyet ve mahkûmiyyetimiz! Eğer kadınlarımızı –aramızda türeyen misyoner şâkirdlerinin ta'bîr-i frengâneleri vechile– kurûn-ı ûlâ çuvallarından çıkarıp nîm üryân bir libâs-ı medeniyyetle kollarımıza takarak "kankan" oyunlarına iştirâk etsek namu[s]suzluğu, fuhşu, –Frenklerin kendi ıstılâhlarınca– rezâlet-i medeniyyeyi adem-i rızâ ve muvâfakat, cebr ve şiddetle tefsîr ederek balolar vererek oyunlara da'vet etsek, kadınlarımızı, kızlarımızı âgūş-ı şehvet ve hayvâniyyetlerine atsak işte o zaman Avrupa kıt'asında yaşamaya liyâkat göstermiş olabiliriz! Frenklerin bize iksâ etmek istedikleri ve muvaffak olamadıkları için Avrupa havâ-yı sâf-ı (!) medeniyyetini ifsâd ile ithâm eyledikleri libâs-ı zerrîn-i (!) terakkī ve tekâmül işte bu! Nasıl… Libâs-ı nezîh-i İslâmiyyet'i çıkarıp silindir şapkasıyla, tek gözlüğüyle bu kisve-i medeniyyete bürünebilir miyiz? Kucağımıza fino köpeğini alıp kadınlarımızla kol kola gezebilir miyiz??

Başta "Ayasofya" olmak üzere bütün câmi'lerimizi, o garîb, o yetîm me'âbid-i tevhîdi kiliselere tahvîl ve kubbeleri üzerine Salîbler rekz, minarelerine çanlar vaz' ederek tamâmıyla onlara benzeyebilir miyiz???

İşte asıl derdleri bu! Bunlar olmadıkça nâfile! Bin kere nâfile! Bizim bu Salîbîler nazarında en büyük, en gayr-i kābil-i afv cinâyetimiz! İslâmiyetimiz! Nâmûs-ı ismetimiz! Mekârim-i ahlâkımızdır. Nisvânımızın tesettürü, o ridâ-i hürriyet ve ismet hücûmlarının ilk hedefini teşkîl ediyor; kale-i İslâmiyyet'in burc-ı nâmûs ve ismeti zabt olundu mu artık kale onların demektir.

Şimdi hakîkī bir mü'min, nâmûs-ı ismet kadrini bilir bir muvahhid, tâhirü'n-neseb, ibnü'n-nikâh bir insân-ı âkıl olup da [1](وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ) = "Yahûd ve Nasârâ senden ebediyyen râzı ve memnun olmazlar; ta ki onların milletlerine ittibâ', dîn-i hakkı bırakıp onların mezheblerine irtidâd etmedikçe, câmi'leri yıkıp kilise yapmadıkça, boynuna Salîb takmadıkça." [2](وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا) "O a'dâ-yı tevhîd size hücûmdan, sizinle mukāteleden mümkün değil vazgeçmezler; tâ ki sizi dîninizden –eğer muktedir olabilseler– döndürünceye kadar." **[317]** [3](اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ) = "Ey mü'minler! Düşmanlarınız size galebe çalarsa derhâl dostluk maskesini atar, çehre-i adâveti gösterirler; cellâd pençelerini üzerinize uzatırlar. Kanlı dişlerini sırıtırlar. Size etmedik fenâlık, yapmadık işkence ve ukūbet bırakmazlar. Ne ırzınız kalır, ne namusunuz; ne canınız, ne malınız, ne dîniniz, ne *Kur'ân*'ınız, ne câmi'leriniz, ne kabristanlarınız; 'Âh… Şu müslümanlar bizim gibi Allah'ın birliğini, Cenâb-ı Muhammed'in aleyhissalâtü vesselâm risâletini, *Kur'ân-ı Kerîm*'i inkâr etseler de bize benzeseler…!' diye bütün ihtirâs-ı Salîb-perestâneleriyle temennî ederler." Âyât-ı kerîmesini bütün kuvvet-i îmân ve gayret[4] ile tebcîl ve tekrîm etmemek mümkün mü?

İşte bin üç yüz sene evvel şeref bahş-ı nüzûl olan bu âyât-ı celîle! İşte on dördüncü asır-ı hicrî Salîbiyyûnunun temennîleri! Vahşetleri! İ'tisâfları! Hûnhârlıkları!

Hazret-i Fâzıl'ın tavsîfi vechile (çıktığı kabuğu beğenmeyen kestane)ye benzeyen misyoner şâkirdleri garbın medeniyet-i vahşiyye ve hayvâniyyesi perestişkârları beylerimiz hâlâ akıllanmasınlar! Hâlâ Frenklere hoş görünmek maksad-ı rezîlânesiyle o güzelim diyânet-i mukaddese-i İslâmiyyemizi, o muhterem milliyet ve medeniyetimizi, o necîb ve nezîh, o sâf, o mukaddes ahlâk-ı İslâmiyyemizi zemm ü kadh etmeyi kendilerine bir şeref, bir mefharet, bir lâzıme-i medeniyyet, bir farîza-i ma'rifet bilsinler dursunlar! Avrupa ukalâsı bize tefessüh etmiş nazarıyla bakarlarsa –maatteessüf– isâbet etmiş olmazlar mı? İşte vücûd-ı millet üzerine serpilmiş Frengi çıbanları! Bu müstekreh çıbanlardan o zavallı vücûd-ı millet kangren olmaz, tefessüh etmez de ne olur?

Karılarıyla beraber Frenkleşen bu medeniyet-i garbiyye fasîlesine sorarız: Sefâhetten, namus ve hayâyı istihfâf ve tahkîrden karılarını kurûn-ı ûlâ nisvânı gibi nîm üryân Frenklere takdîmden başka ne meziyet, ne fazîlet, ne ma'rifet gösteriyorlar? Söylesinler! Göstersinler. Vücûd-ı millette tamâmıyla kangırenleşmiş, kesilip atılması zamanı çoktan gelip geçmiş bir uzv-ı Frengî değil mi?

Bizim İngiliz kadar şevket-i bahriyyemiz, Almanya kadar satvet-i berriyyemiz olaydı da Hazret-i Fâzıl'ın dediği gibi* –Abalı gebeli bulunaydık, yine edvâr-ı cihângîrî içinde şân ve şevketimizle yaşasaydık o zaman bu tatlısu Frenk-perestişkârları ne diyebilirlerdi?

Yoksa bizi böyle bir şevket-i bahriyye, böyle bir satvet-i berriyyeyi i'dâd ve ihzârdan, bütün mülkümüzün hazâin-i lâ-tefnâ-yı tabî'iyyesini sînesinden almaktan, vatanımızı en küçük köylerine kadar şimendüferle örümcek ağına çevirmekten, fabrikalar, tersâneler, havuzlar, tüneller, velhâsıl medeniyetin bütün bedâyi'-i maddiyyesini vücûde getirmekten dînimiz mi men' ediyor? Kadınlarımızın tesettürü

[1] Bakara, 2/120.

[2] Bakara, 2/217.

[3] Mümtehine, 60/20.

* *Nümûne-i Edebiyât*: Koçi Bey bahsinde

[4] Metinde (عرنى) şeklinde yazılmıştır.

mü hâil oluyor? Hâşâ! Bilakis kemâl-i ehemmiyyetle emr ü fermân buyuruyor. Bize –emirlerini dinlemediğimiz için– sitemler, infi'âller yağdırıyor. "Belâlar mübâreki!!" diyor. Fakat biz adam olmak istemiyoruz. Biz yaşamak istemiyoruz. Biz bil-ihtiyâr ölüme koşuyoruz.

Bir insan intihâr edebilir; fakat bir millet nasıl kendine sûikasd eder Allahım?!

Mehmed Fahreddin

MİDİLLİ FÂCİ'ALARI

– 1 –

Hilâl'in zîr-i himâyet-i şefkat-kârîsine gireliden beri muttariden ve mütemâdiyen gördükleri âsâr-ı nevâziş ve iltifât, her an, her dakīka mazhar oldukları müsâ'adetkâr mu'âmele sâyesinde, hür ve serbest bir hayât-ı mes'ûd ve haşmet nümûn içinde perverişyâb olan Midilli ahâlî-i hıristiyâniyyesi, Yunan gemilerinin cezîre önlerinde görünmesi üzerine o vakte kadar kalblerinin en derin, en korkunç köşelerinde gizlemekte oldukları kânûn-i vahşet birden bire feverân etmiş, bir gün evvel kardeş gibi görüştükleri, bir gün evvel her birinden âsâr-ı meveddet ve hürmetten başka bir mu'âmele görmedikleri zavallı tâli'siz İslâmlar hakkında; târîh-i beşeriyyetin karanlık, vahşet-nümâ devirlerini bile gölgede bırakacak mezâlim icrâsından kendilerini alamamışlardır. Kalbinde zerre kadar hiss-i insâniyyet, rûhunda sönük bir şu'le derecesinde nûr-ı irfân ve ma'rifet bulunan her insanın ebedî nefretlerle yâd edeceği hûnîn ve dehşet-engîz safhaların zuhûrunu bir sîmâ-yı beşûşâne ile temâşâ eden ve bu temâşâdan ihtimâl ki derin ve nûşîn bir zevk-ı sibâ'âne duyan Midilli ekâbir-i (!) hıristiyâniyyesi cihân-ı medeniyyet huzûrunda –eğer varsa– titremeli, yerlere geçmelidir.

Daha bir gün evvel Midilli burclarında telâtum eden Hilâl, kudret-i fâtıranın en feyyâz avâtıfına müstağrak olan bu güzel adaya behiştî nûrlar, himâyetkâr ve şefîk huzmeler saçarken, İslâm, hıristiyân her ferd, bilâ-tefrîk-i dîn ü mezheb kardeş gibi geçinirken, daha doğrusu Osmanlı hükûmeti hıristiyan vatandaşlar hakkında her husûsda İslâmlar derecesinde ve belki daha ziyâde mülattıf ve müsâ'id bir hareket ta'kīb ederken, bir gün sonra memleket kuvve-i işgāliyyeye terk ve teslîm edilince, bir tûfân-ı kıyâmet-nümûn kopmuş, ortalık herc ü merc olmuş, İslâmların mukaddesâtı, malları, canları, namusları serseri palikaryaların bâzîçe-i hevesât ve ihtirâsâtı olmuş, en barbar insanların, en hûnhâr cânîlerin bile tüylerini ürpertecek tecâvüzât ve mezâlim İslâmlar hakkında mubâh görülmüş, Osmanlı hükûmetinin biraz lüzûmundan fazla olan mu'âmelât ve teshîlât-ı lutufkârîsi, ahâlî-i İslâmiyye'nin şefîk ve samîmî mu'âvenetleri sâyesinde her biri birer Kārûn derecesinde servet ü sâmân iktisâb **[318]** etmiş olan münevver (!) ekâbir-i (!) hıristiyâniyye bu mezâlimi beşâşet-nümûn bir sîmâ-yı lâ-kaydî ile ve belki müstahsin nazarlarla temâşâ edecek kadar sefîl bir derekeye sukūt etmişler! Şeref-i insâniyyeyi ebediyyen kanlı lekelerle telvîs edecek i'tisâfâtı takdîr ve teşcî' etmekten hayâ etmemişlerdir! Beşeriyet-i münevvere için bundan daha rezîl bir denâet, bundan daha sefîl bir redâet tasavvur olunabilir mi?

Yunanîlerin Midilli fâcialarıyla enzâr-ı medeniyyeye arz ettikleri elvâh-ı hakīkat-nümâyı bir sükûn-i amîk ile temâşâ eden, Salîb'in bu derece hûnîn ve bî-emân mezâlime âlet edilmesine mütehammil olan Avrupa efkâr-ı münevveresi, şân-ı irfân ve medeniyyeti ne mertebe tenzîl, ne derece terzîl ettiklerini acaba bir an için olsun düşünmüyorlar mı!?..

Dilber adaların, serseri mevcelerin âfâka bir zemzeme-i âhenkdâr ithâf ederek okşadığı güzel sâhilleri, bugün bir renk-i hûnîne bürünmüş, zulüm altında ezilen, kahr ile öldürülen ma'sûmların vâveylâ-yı tazallümü, enîn-i telehhüfü, küre-i nesîmi lerzedâr etmiş olduğu hâlde Avrupa'nın –şarka karşı pek hassâs olan– bâsıra-i intikādı, sâmi'a-i terahhumu güyâ hiçbir şey olmamış gibi bütün bunları ebediyyen görmemek, işitmemek istiyor.

Dün bu bedbaht topraklar, o dil-nişîn sâhiller sîne-i pür-tarâvet ve şefkatte sâkin ve âsûde yaşayan vatandaşlara her dakīka birer bûse-i âmîziş ve bahtiyârî ithâf ederken, bugün müfteris hâinlerin, hûnhâr haydûdların akıttıkları ma'sûm kanlarıyla reyyân, parçaladıkları tâli'-zede cesedleriyle bir mezâristân-ı fecâ'ate inkılâb ediyor. Artık rengîn ufuklarında elhân-ı âsûdegî yerine, mâtem-zede dulların feryâd-ı istimdâdı, hazîne-i ismetleri yağma edilmiş muhakkar kızların vâveylâ-yı istirhâmı, öksüz yetîmlerin girye-i nâlânı telâtum ediyor.

Her tarafdan pîrâmen-i arşa kadar yükselen gulgule-i tezallüm, birer ismet ocağı olan her evden kopan feryâd-ı terahhum, yağma ve târumâr edilmiş, yıkılmış, her kulübeden derinden derine işitilen muhteriz enînlerin mevcât-ı hâifi, bizi, zavallı bedbaht şarklıları uzak senelerden beri haksızlık ile, zulüm ile hıristiyanlara tecâvüzle ithâm eden cebbâr ve anîd Avrupa'nın sımâh-ı merhametinde –pek yazık ki– bir ma'kes bile bulamıyor. En ufak bir vak'a, sırf iktisâdî bir hâdise münâsebetiyle Midilli önlerine donanmalarını göndererek nümâyişler, tehdîdler, tarziyeler, tazmînler taleb eden medenî ve müte'azzım Avrupa, yirminci asr-ı medeniyyete ebediyyen şeyn olacak katliâmları lâ-kaydâne seyr ediyor, müfteris ve hûnhâr canavarların kanlı pençeleri, bî-emân ve namussuz elleri altında parçalanan, didiklenen binlerce ma'sûmların, namusları pâymâl edilen tâli'siz bâkirlerin imdâdına şitâb, hiç olmazsa bu hâin sırtlanlara (artık elverir!..) hitâbını tevcîh etmeyi bile an'anâtıyla(!) bî-taraflığıyla(!) mütenâsib görmüyor.

Bilakis müterakkī Avrupa'nın şarka ders-i medeniyyet veren, bu husûsda bizi insâfsızca, haksızca ithâmlar altında ezen ihtirâs-âlûd matbûâtı kanlı haydudların âsmânlar titreten harekât-ı fecî'a-nümûnlarını birer dâstân-ı zafer şeklinde tasvîr etmekten utanmıyor, hayâ etmiyorlar.

Acaba cihânda muta'assıblardan, sefîl menfa'at perestlerden başka bir de hissiyât-ı âliyye ile meşhûn vicdânlar bulunduğu hakkındaki kanâ'at esâssız ve çürük müdür? Acaba bu gibi bir kanâ'at sırf bir hayâl-i nîkbînî eseri midir?! Acaba denildiği gibi sefîl ve muhteris Avrupa fevkinde ma'neviyet-i beşeriyyenin i'lâsına hâdim, kahır ve zulme düşman, ismete hürmetkâr, fecî'adan müteneffir, medenî bir Avrupa var mıdır?! Varsa şark-ı karîbi al kanlara boyayan,

ma'sûm ve bî-günâh ahâlîyi yersiz, yurtsuz, aç, susuz, bırakan zulümlere, yağmalara, îkā' edilen fecî'alara bir nihâyet vermek için namuskâr vicdânlarda neden şimdiye kadar bir bârika-i isyân, hassâs kalblerde bir sarsar-ı terahhum kopmadı ve kopmuyor?

Yoksa bütün Rumeli ve adalardaki tali'siz ve kimsesiz müslümanlar bir tane kalmayıncaya kadar boğazlandıktan sonra mı medenî Avrupa'dan bir sadâ-yı nefret duyulacaktır! Heyhât!.. Zulmü bu derece himâye edenlere medenî nâmını vermek kadar şân-ı beşeriyyete bir şeyn olur mu?

* * *

Îd-i adhânın ikinci günü idi, neyyir-i cihân-tâb, sanki o günün bir rûz-ı mâtem olduğunu anlatmak istiyormuş gibi ufk-ı şarkı istîlâ eden kesîf bulutlardan kurtulamadığından vakit ilerilemiş olmakla beraber ortalık nîm muzlim bir hâlde idi. Maamafîh sokaklarda fevka'l-mu'tâd telaşlı telaşlı öteye beriye koşuşmalardan o gün kıyâmet-engîz hâdisât zuhûr edeceği istidlâl olunabiliyordu.

Fi'l-hakîka az bir zaman sonra bu telaşların esbâbı anlaşıldı. Haftalardan beri vatandaşların, bî-sabr u ârâm intizâr etmekte oldukları Yunan Donanması Midilli Limanı'na gelmişti.. Vatandaşlar (!) çılgın bir neş'e ve şetâretle sevâhile hücûm ediyorlar, "zito!" sadâları âfâkı titretiyor, kadın, çocuk, ihtiyâr, alîl, hasta her kim varsa ellerinde birer Yunan bayrağı olduğu hâlde iskeleye şitâb ediyorlardı. Sâat-i felâket an be-an tekarrub ediyordu. İslâm mahallâtı hizâsına gelen bir harb sefînesi toplarını İslâm evlerine tevcîh ederek ateş etmeye müheyyâ bir vaz'iyet almıştı. Şehrin teslîmi hakkındaki teklîf kabûl edilmiş olduğundan alafranga sâat dokuz râddelerinde Yunan askerlerini hâmil birkaç kayık iskeleye yaklaşmaya başladı. Sâhillerden, evlerden, dükkânlardan yükselen zito sadaları kiliselerin çan sesleriyle birleşerek küre-i nesîmi sarsarken, birden bire patlayan dehhâş silâh sesleri ortalığa büsbütün kıyâmet-nümûn bir haşyet veriyordu. Her biri birer silâh mahzeni olan hıristiyan evlerinden patlayan bu silâhlar Yunanlıların tebrîk-i kudûmü ve i'lân-ı şâdmânî **[319]** için atılıyorlardı.

Bu meserret ü şâdmânî arasında bilâ-hâdise Yunan askerleri karaya çıktılar. Bu esnâda i'lân-ı hâkimiyyet için gemilerden atılan top sesleri, aynı zamanda zavallı İslâmlara sâat-i felâketin hulûlünü de ifhâm etmişti. Bu aralık kahhâr bir tâli' sevkiyle rıhtım civarında bulunmuş olan silâhsız bedbaht bir İslâm, yerli vatandaşlar tarafından atılan kurşunlarla Yunanîlerin tes'îd-i kudûmüne ilk kurbân-ı vahşet oldu. Bu andan i'tibâren artık devre-i dehşet başlamış; Akdeniz perilerine işvegâh-ı garâm olan bu güzel ada, tüyleri ürpertecek, rûhları titretecek, kalbleri parçalayacak, dimâğları meflûc bırakacak korkunç ve kanlı fâci'alara meşher-i mezâlim olmaya nâmzed olmuştur

Yunan bayrağını hâmil bir asker karaya ayak bastığı esnâda kurbân-ı gadr olan bedbaht bir müslümanın dökülen hûn-ı ma'sûmu bu dil-rubâ adanın, bu zümürrüdîn sâhillerin, o şükûfedâr ovaların bundan sonra akıtılacak binlerce İslâm kanlarıyla bir renk-i la'l-gûn iktisâb edeceğine delâlet ediyordu. Fi'l-hakîka bu ilk kurban yere serildikten sonra cesâret-yâb olan, âciz ve ma'sûmları parçalamak için hûnîn dişlerini sırıtan vahşî palikaryalar kan içici sırtlanlar gibi İslâm mahallâtına hücûm ediyorlar, dehhâş bir gulgule-i esvât sokakları dolduruyordu. Tâli'siz İslâmlar dehşet içinde ne olduklarını, ne olacaklarını bile takdîr edemiyorlardı. Kalabalık bir serseri alayı yağma ve gârete koyulmuştu. İlk hamlede telefonlar kırıldı. İskele civârındaki polis dâiresi yağma ve tahrîb edildi. Alay kudurmuşcasına adliye dâiresine, hükûmet konağına hücûmla evrâk ve defâtiri parça parça ederek sokaklara atıyorlardı. Silâh taharrîsi, Türk askeri bulunduğu iddiası ve serseri yerli vatandaşların rehberliği ile girilmedik hâne, yağma edilmedik ev kalmadı. Gece yarısı İslâm evlerine hücûm etmek, kadınların, çocukların vâveylâ-yı istimdâdı arasında hâne sâhiblerini tüfenk dipçikleri altında hapishânelere götürmek ahvâl-i âdiye sırasına girmişti.

Vatandaşlar(!) Yunan askerini zil zurna sarhoş ettikten sonra önlerine düşerek geceleri belâ-yı mübrem gibi İslâm mahallâtına götürüyorlar, ve artık silsile-i fecâyi' başlıyordu. Ortada bir hükûmet yoktu. İslâmlara revâ görülen zulümden, hakāretten, yağmadan, katilden hiç kimse me'sûl olmuyordu. Dirilere yapılan bu kadar mezâlim kâfî gelmemişti. Tahrîbât makābire, türbelere, câmi'lere kadar teşmîl edilmeye başladı. Ashâb-ı kirâmdan bir zâtın makberi olmak üzere tanılmış olan bir türbeyi yağma, ve lihye-i sa'âdeti parçaladıktan sonra kiliseye tahvîl ettiler.

Ezân-ı Muhammedî okunması men' ve câmi'ler seddedilerek anahtarları metropolide teslîm olundu. Hüsn-i hâli, vera' u takvâsı ile ma'rûf ihtiyâr bir zâtın sakalları yolundu. Elbiseleri parçalandı. Sopalar, süngüler altında hapse gönderildi. Şehirde hakāret görmedik, hapse tıkılmadık kimse kalmamıştı. Vatandaşlar(!) dünkü gün meclis-i idârede yan yana oturdukları İslâm eşrâfını bilâ-sebeb ve sırf tahkîr ve terzîl etmek gayret-i behîmesiyle ellerini kollarını bağlayarak, tüfenk dipçikleri altında sürükleye sürükleye, kendilerinin kapısının bile nerede olduğunu bilmedikleri hapishânelere tıkmak, cânîlere mahsûs zindânlara atmak gibi ta'zîbâtla zevk-yâb oluyorlardı!... Balkan müttefiklerinin harekâtını tahsîn ve teşvîk eden, bu ittihâd ve hücûmu muhıkk ve meşrû' gören Avrupa efkâr-ı medeniyyesi için ne rengîn manzaralar!... Yirminci asrın nâsıye-i temeddününe takılacak ne parlak pırlantalar!...

Girit'de Makedonya'da şimdiye kadar İslâm kanı içmekle vakit geçirmiş olan bir sürü vahşîlerin, kuvve-i işgāliyye tarafından teslîh edilen yerli şakîlerle birlikte İslâm köylerini basarak yiyeceklerini, içeceklerini, elbiselerini hatta arkalarındakilerini bile soymak şartıyla yağma ettikten sonra ma'sûm ve tâli'-zede köylüleri, yedi yaşından yetmiş yaşına kadar toplayarak ellerini kollarını bağlayıp tüfenk dipçikleri, kasatura darbeleri altında yalın ayak, baş açık köy köy dolaştırmaları, yolda sırf bir eğlence olmak üzere içlerinden güçlü kuvvetli gördüklerini kurşuna dizmeleri, veya boğazlamaları, evlerde kalan kadın ve kızların ırzlarına tecâvüz etmeleri, bâkir ve ma'sûm kızları çırıl çıplak sokaklarda dolaştırmaları, içlerinden hoşlarına gidenlerin namuslarını pâymâl etmeleri acaba Avrupa'nın intizâr ettiği âsâr-ı medeniyyeden midir?

Nefs-i Midilli kasabasında mezâlimden kurtulmuş bir ferd, tahrîbâttan âzâde kalmış bir ma'bed, yağmaya uğra-

mamış bir hane kalmamıştır. Bunlardan bir kaçını zikr edersek diğerlerine dair bir fikir edinmek kābil olur. Midilli'de İslâmlar tarafından inşâ edilmiş olan Çınarlı Câmii Yunanîler tarafından yağma ettirilmiş, kıymetdâr kütüb-i ilmiyyeyi muhtevî olan kütübhâne tahrîb edilmiş, lihye-i sa'âdet parçalanarak sokağa atılmıştır. Turunclu Câmi'-i şerîfine de ayrı sûretle hücûm ve yağma etmişlerdir. Kale Câmii'ne hücûm eden Yunanîler, ma'bedde bulabildikleri eşyâyı yağma ettikten sonra mesâhif-i şerîfeyi parçalamış ve yapraklarıyla tüfenklerini silmişlerdir. Midilli'nin en kadîm eşrâfından olan Halim Bey'in biraderinin hanesi bile gündüz konsolosların gözleri önünde yağma edilmiş, ev sâhibi yerinden kımıldanmayacak bir hâle gelinceye kadar darb edilmiştir. Mütemeyyiz bir aileye vukū' bulan tecâvüzden, bîkesler hakkında revâ görülen mezâlimin derece-i şiddetini mukāyese etmek mümkündür. Bire nâhiyesi eşrâfından yetmiş yaşında Hasan Bey kendi adamıyla birlikte Giritli bir papas tarafından hükûmete götürülmek üzere kaldırılmış, esnâ-yı râhda **[320]** her ikisi de *İncil*-i şerîfin "Bir karıncayı bile incitmeyiniz!" emrinin hâmili ve Hazret-i İsa'nın vekîli olan bir rûhânî tarafından pek fecî' bir sûrette boğazlanmışlardır.

Polihnit nâhiyesi eşrâfından Hacı Paşazâde Abdurrahmân Bey, İsmail nâmında diğer bir gençle birlikte boğazlanan bir müslümanın dem-i vâpesîn-i mevtini seyr etmek için bilâ-sebeb katl edilmişlerdir. İsmail'in genç ve bedbaht haremi, kucağında yavrucağı olduğu halde canavar kalbli bu hûnhârların ayaklarına kapanarak zevcinin tahlîsini niyâz etmişse de merhametsiz cânîler bîçâre kadını da boğazlamak vahşetini göstermişlerdir.

Mistiğna'da yağma için Abdullah Bey'in çiftliğine koşan Rumlar çiftlik kahyâsı İbrahim Ağa'yı pek fecî' bir sûrette parçalamışlardır. Ağra'da tahsîl-i ilm ile meşgūl Hâfız Yusuf Efendi ile zevcesi, tüyleri ürpertecek, rûhları titretecek bir sûret-i fecî'ada hançerle parça parça edilmişlerdir.

Balçık karyesinde tarlasından avdet etmekte olan iki çiftçi o esnâda o civârdan geçen Yunan asâkiri tarafından silâh ve nişân tecrübesi yapmak için katl edilmişlerdir. Gelmiye'de erkekleri bağlayarak hapse tıktıktan sonra kadınlara hücûm ederek ırzlarına tecâvüz eylemişlerdir. Ağza'da İsmail Teke nâmında bir zât zevcesiyle birlikte boğazlanmışlardır. Mustafa isminde bir ihtiyâr da süngü darbeleri altında teslîm-i hayat eylemiştir. Cezîrenin en kalabalık İslâm karyesi olan Çömlekköyü bir hâne kalmamak üzere yağma ve tahrîb edilmiş, ulemâdan ma'rûf ve ihtiyâr iki zât huzûrunda karyenin gençleri boğazlandıktan sonra kendilerinden fidye-i necât olarak iki bin lira istemişlerdir. Zavallılar bütün mal ve servetleri yağma edilmiş olduğundan taleb edilen bu parayı vermedikleri cihetle elleri kolları bağlanılarak sopalar altında dağa kaldırılmışlardır. Gāyet kalabalık olan bu karyede elân ölüm yatağında inleyen üç dört kişiden başka hiçbir ferd kalmamıştır.

Teplonya, Misetopo köylerinde de aynı fecâyi' bütün dehşetiyle hükümrân olmuştur. Vahşîler (Lizbor) karyesinde bir kadının boynundaki zînet altınlarını kesip almak isteyerek hançerle hem altınları, hem de bîçârenin memelerini barbarca bir vahşetle kesmişlerdir.

* * *

Bütün bu fâci'alar ortada iken, Avrupa matbûâtı Türkiye'ye medeniyet sokmaya me'mûr olan Balkanlıların harekâtına dâir sütunlar dolusu dâstân-ı zafer yazmakla vakit geçiriyorlar!...

Zavallı medeniyet! Bu gün senin nâmına pür-iftihâr ve gurûr İslâmlar hakkında irtikâb edilen hiyânetler, cinâyetler, zulümler, kahırlar ile'l-ebed sahâif-i târîhde nâ-kābil-i izâle mülevves bir leke olarak kalacaktır…

Acaba yirminci asr-ı medeniyyet kurûn-ı vustânın Ehl-i Salîb devirlerine Piyer Lermitlerin nâm-ı ta'assub-âlûdlarına, engizisyonların hâtıra-i dehşet-nümûnuna bir iklîl-i zafer mi takdîm etmek istiyor?

Men'-i mezâlim cem'iyyetleri nerede? Şeref-i insâniyyet ayaklar altında eziliyor; irfân evleri basılıyor, mektepler, ma'bedler yağma ediliyor, insanlar boğazlanıyor, namuslar hetk olunuyor, vâveylâ-yı ma'sûmîn küngüre-i âsmânı titretiyor. Güyâ çiğnenilen zulüm, öldürülen yılan, kâinâtı lerzedâr eden sayhalar ise bir nefha-i istiğrâk-bahş imiş gibi bütün cihân-ı medeniyyet bu fecî'aların sâkin ve sâkit, bir temâşâ-geri gibi duruyorlar. Lâ-kaydâne bu mezâlimi seyr ediyorlar.

Bedbaht asr-ı medeniyyet! Nesl-i müstakbelin huzûr-ı adline, dökülen ma'sûm kanları, hetk edilen bâkir ismetleri ile şâibedâr olan iğrenç târîhinle mi çıkacaksın! Zavallı medeniyet!...

***

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 19 –

HİNDİSTAN'DA HİSSİYÂT-I İSLÂMİYYE

Dün Necef'den Kerbelâ'ya döndüm. İran şehzâdelerinden olup eben an ceddin burada ihtiyâr-ı tavattun eden Mecdülulemâ hazretleri nezdinde birkaç gün için misâfir oldum, bu aile burada mutavattın olduktan sonra tâbi'iyet-i Osmâniyyeyi kabûl ederek bir çok emlâk ve akār satın alarak yerlileşmişlerdir. Müşârun-ileyhin Hindistan'da iki kardeşi vardır ki sekiz sene evvel tahsîl için oraya gitmişlerdir. Bunların biri bu sıralarda birkaç hafta vakit geçirmek ve akrabasını görmek için buraya gelmiş ve ism-i âlîsi Ahmed Hân'dır. Esnâ-yı musâhabette Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi'nin Osmanlılar hakkındaki hissiyâtını sordum. Bana vâfî ve kâfî tafsîlât verdiler. Mesmû'âtımı ber-vech-i âtî kayd ediyorum:

– Pederimin kız kardeşini, –teyzemi– vaktiyle büyük Aka Hân teehhül etmiş ve şimdiki Aka Hân (Sultân Muhammed Şâh) hazretleri ondan dünyâya gelmiştir.

Aka Hân'ın Hindistan'da, Zengibar'da, Suriye'de –husûsiyle Cebel-i Âmil'de– Mısır'da bir çok mürîdleri vardır ki müşârun-ileyhe her tarafdan hedâyâ ve nüzûr ve ona mümâsil şeyler hemen her gün takdîm olunmaktadır.

Aka Hân ailesi, nesebleri sahîh olan sâdâttan olup, Mısır'da senelerce icrâ-yı hilâfet eden Hulefâ-yı Fâtımiyye sülâlesinden ma'dûd bulunuyorlar.

Bu aile yüz sene evvel İran'ın Kirman Vilâyeti'ne tâbi' Mahallât Şehri'nde ikāmet ederlerken ahîren büyük pederlerinin nüfûzundan havf ve haşyet eden Feth Ali Şâh (Kaçar şahlarındandır) mezkûr ailenin reisi bulunan Şâh Halilullah'ı öldürmüş ve bu irtikâbını örtmek için kendi kızını İsmetü's-Saltana'yı **[321]** maktûlün oğlu olan Hasan Şâh'a Kirman Vâlîliği'yle beraber vermişti.

Hasan Şâh Kirman Vâlîliği'nde iken hem pederinin intikāmını almak, hem de saltanatı Kaçar'dan kendi nâmına –Safevîler gibi– nakl ettirmek için i'lân-ı isyân etmiş ve üzerine hükûmet-i İrâniyye tarafından asker sevk olunmuştu. Müşârun-ileyh İran hudûduna pek yakın bulunan Belücistan'a gelmiş ve ol zaman İngiltere ile hâl-i harbde bulunup mağlûb olan yerlileri İngilizlerle görüştürmesiyle kendisini İngilizlere sevdirmiş ve kendisini İngilizlerden taleb eden İran şâhına teslîm edilmemesini te'mîn eylemişti.

Ahîren Büyük Aka Bombay'a gelmiş ve mürîdlerinin her türlü sahâbet ve yardımına mazhar olmuştur.

Zât-ı alîniz, Bombay'a gittikten sonra bu aile hakkında tahkīkāt-ı amîka icrâ edip ve cerîdenize îcâb eden ma'lûmât-ı mükemmeleyi vereceksiniz. Benim maksadım ise hâl-i hâzırdaki Aka Hân'ın iktidâr ve vaz'iyet-i siyâsiyye ve İslâmiyyesi'nden size bahs etmektir ki, sizin de işinize gelen bu olsa gerektir.

İngilizler indinde fevkalâde bir sûrette nüfûz ve hürmete mâlik olan Aka Hân hazretleri Hindistan'daki bilumûm cemâ'ât-i İslâmiyye'nin riyâsetini der'uhde ve kabûl etmiştir. Müşârun-ileyhin her cem'iyet üzerine nüfûzu vardır. Müşârun-ileyhin imzâsı, haberi olmadıkça Hindistan'da hiçbir teşebbüs icrâ edilemez. Bu zâtın himmeti sâyesinde Hindistan'ın müteaddid şehir ve kasabalarında mekâtib-i âliye-i İslâmiyye, cevâmi' ve mesâcid, me'âbid ve hastahâneler, tekyeler ve ona benzer bir çok âsâr-ı hayriyye inşâ ve te'sîs olunmuştur.

Kendisinin Osmanlılara son derece irtibât ve muhabbeti vardır. Bu irtibâtını bi'lfi'l vesâil-i şettâ üzerine ibrâz eylemiştir. Meselâ Yunan Muhârebesi'nde, Hicaz Demir Yolu i'mârında, İtalya-Trablusgarb Muhârebesi esnâsında kendisi mebâliğ-i külliyye iâne verdiği gibi ayrıca Hindistan'dan müteaddid Hilâl-i Ahmer cem'iyyetleri teşkîl etmiş ve mezkûr cem'iyyât tarafından meydân-ı harbe doktor, eczâ ve sâir malzemeyi mecrûhîn-i Osmâniyye için göndermeye vesîle olmuştur.

Şimdi ise Osmanlı-Balkan muhârebesi için Osmanlılara mebâliğ-i azîme iâne vermiş ve Hindistan'ın bir çok şehirlerinde defterlerinin küşâdını emr etmiştir. İşte Aka'nın irtibâtı bundan ibâret olup, Londra'ya seyâhat buyurdukları esnâda veliyy-i ahd-i saltanat Yusuf İzzeddin Efendi hazretleriyle de görüşmüştür.

Muhârebe başladığı zaman, ben Hindistan'da ve Bombay şehrinde idim. Müslümanlar son derece mahzûn ve müteessir idiler. Çünkü henüz Trablus-İtalya Muhârebesi sulha mübeddel olmuş ve şerâit-i sulhiyyenin neden ibâret olabileceğini anlamak için herkesde bir merak uyanmıştı. Şerâit-i sulhiyye daha imzâ edilirken, birden bire harb-i hâzır alâimi görünmeye başlaması üzerine Hind müslümanları son derece kızmaya başladılar. Çünkü bu muhârebeyi Avrupa'nın gevşekliğiyle İslâmiyet'e olan buğz ve nefretlerinden nâşî olduğunu tahmîn ediyorlardı. Yoksa bu kadar serî' bir sûrette Balkan hükûmât-ı sağīresinin Devlet-i Aliyye'ye karşı i'lân-ı harb edebilmelerini zannetmezlerdi. Bununla beraber Osmanlıların Avrupa'da ve karada düşmanla karşı karşıya gelmelerini herkes arzu ediyordu. Çünkü bi'n-netîce gālib ve muzaffer olacaklarına dâir bütün Hindilerde bir itmi'nân ve kuvvet-i kalb mevcûd idi. İ'lân-ı harb akībinde Hind müslümanlarında yine emsâli nâ-mesbûk bir heyecân hâsıl olarak, eskisi gibi i'ânât dercine, nutuklar îrâdına, mitingler akdine başladılar.

Bombay'da, Puna'da, Haydarabad'da, Kalküta'da, Hindistan'ın hemen her tarafında bu heyecan görülmeye başladı. Müslümanların bu hissiyâtına, putperestler, Hindûlar, Mecûsîler bile iştirâk ettiler. Akd olunan mitinglerle verilen konferanslar pek nüfûzlu ve muhterem zevâtın riyâsetleri altında idi. Bu gibi mecâmî'a, ictimâ'lara yüz binlerce halk koşup geliyorlardı. Bana kalırsa bu ana kadar herhâlde Hindistan'da harb iânesine mahsûs olmak üzere bir milyon lira toplanmıştır. Zîrâ herkes kendi kesesinin ağzını açıp isteğiyle para veriyordu. Bunu sırf İslâmiyeti sıyânet ve muhâfaza için yapıyorlardı. Çünkü yeryüzünde müstakil bir devlet-i İslâmiyye olmak üzere yalnız Devlet-i Aliyye'nin bâkī kalmış olduğunu bilirlerdi.

Hattâ Bombay Hali'nde verilen büyük bir konferansda hatîblerden biri: "Avrupa devletleri i'lân-ı Meşrûtiyyet sâyesinde Osmanlıların az müddet zarfında ileri gittiklerini ve yavaş yavaş ittihâda bütün müslümanları da'vet eylemekte olduklarını açıktan açığa görünce bunu çekemeyerek hemen her gün devlet ve millet-i Osmâniyye başına envâ'-ı belâ yağdırmayı vazîfe edindiler. Devr-i sâbıkta Devlet-i Osmâniyye'nin vâridâtı on yedi milyon lirayı tecâvüz etmezken, akīb-i Meşrûtiyyet'de otuz milyona bâliğ oldu. Böylelikle Osmanlı toprağı gün be-gün ma'mûr ve Osmanlı milleti de o sâyede servet ve miknet sâhibi olup devletlerine maddî ve ma'nevî her türlü yardım ve mu'âvenetten geri kalmayacaklardı. Millet, her şeyden evvel devlete bir mükemmel donanmanın lüzûmunu hisseder etmez donanma için iâne vermeye başladılar. Bu vesîle ile Osmanlılar az zaman içerisinde birkaç parça harb gemisi satın alabildiler. Osmanlı kuvâ-yı askeriyyesi yoluna konuldu. Avrupa'ya, Amerika'ya talebeler i'zâm olundu. Her tarafda bir yenilik, bir dirilik, bir neşe, bir hareket-i ilmiyye ve edebiyye görüldü. Böylelikle Osmanlılar birkaç sene gavâil-i dâhiliyye ve muhârebât-ı hâriciyyeden emîn ve sâlim bir sûrette şehrâh-ı terakkī ve te'âlîye devâm etmiş olsalardı şüphe yoktur ki on sene sonra Japonya gibi kendilerini toplayacak ve eski zamanlar gibi Avrupa'ya meydan okuyacaklardı. Avrupa, yahud daha doğrusu düvel-i Mesîhiyye İslâmların, Osmanlıların bu yolda pek ileri gitmelerini çekemeyerek yollarına, terakkīlerine karşı büyük bir mâni' teşkîl etmeyi nefsü'l-emre, planlarına

daha muvâfık buldular; muhârebe-i hâzıra ile İtalya Harbi bu fikirlerin mahsûlünden başka bir şey değildir." demişti.

İngilizlerin vaz'iyet-i hâzıralarına gelince, İngiltere Devleti çokca İslâm tebe'aya mâlik büyük bir devlet olmak mülâbesesiyle zîr-i idâresindeki İslâmların hissiyât-ı dîniyyelerini cerh etmemek ve mehmâ-emken fikirlerini kendisinden çevirmemek için Devlet-i Aliyye ile bâtınen değilse bile zâhiren hoş geçinmeye bir dereceye kadar mecbûrdur. Evet, İngiltere Devleti buna mecbûrdur. Diyebilirim ki başka çâresi de yoktur. Bu sözümü şununla isbât ederim ki, el-yevm Hindistan putperestleri beyninde İngiltere'nin tarz-ı idâresiyle, İngilizlerin azamet ve gurûr-ı ahlâkıyyelerine karşı azîm bir hiss-i nefret ve işmi'zâz uyanmış ve bu kadarla iktifâ edilmeyerek, gitgide bu hissiyât, husûmetkârâne bir hâle ve keyfiyete her nasılsa münkalib ve mübeddel olmuştur.

Hindûlar, bilhâssa Bengalalılar açıktan açığa İngilizlerden hazzetmediklerini i'lân ve sû-i idârelerini tenkîde başladılar. Binâenaleyh, her şeyden evvel kendi çocuklarına istedikleri terbiyeyi verebilmek için, husûsî, millî mektepler açtılar, bu gibi husûsî ve millî müesseselerde vatanperver muallimler tarafından perverişyâb olan çocuklarda tabî'î ve gâyet ahlâkī bir hiss-i vatanperverâne –istiklâl– hâsıl olmuş ve tevâlî-i leyâl ve eyyâm ile bu muhabbet ve hâssiyet gittikçe büyüyürek kesb-i kuvvet eylemiştir.

Pek sağlam bir terbiye ve tahsîle mâlik olan Hindûlar, azar azar menâbi'-i serveti elde etmeye ve az bir müddet içinde mal ve servet sâhibi olmaya muvaffak oldular.

Hindûlar terakkī ettikçe İngilizlere rekābet etmekte kusûr eylemediler. Şu'abât ve fürû'-ı umûrun hemen her noktasında İngilizlere müzâhamet etmekten geri kalmadılar. Hukūk-ı mağsûbelerini açık mektuplarla matbûât vâsıtasıyla her fırsat düştükçe mutâlebe ettiler. Yerli bulundukları cihetle, Londra'dan gelen beyaz İngilizler gibi büyük me'mûriyet ve makāmât-ı âliyeye me'mûr ta'yîn ve nasb olunmadıklarından dolayı şikâyet ettiler. Hâsılı İngilizlerin mezâliminden, vergilerinin çokça tahsîl edilmesinden, her şeyden, her an ve zamanda şikâyet ve protesto ettiler.

Bunların metâlib ve şikâyât-ı muhıkkalarına kulak asmayan İngilizlerden Hindû **[322]** unsuru son derece küstü, yavaş yavaş hükûmet-i mahalliyye aleyhinde yazılar yazmaya, matbûâtları sahîfelerinde yazı yağdırmaya ve bundan da bir fâide terettüb etmediğini görünce gizli komite ve cem'iyetler teşkîline ve daha sonra, münevverü'l-fikr, tahsîl ve terbiye görmüş, muktedir ve fa'âl ve kudret-i kalemiyyeye mâlik olan gençlerini Fransa'ya, İsviçre'ye, Avrupa'nın en hür ve serbest memâlikine gönderip oralarda İngiltere Hükûmet-i hâzırasının Hindlilerle Hindistan hakkında tatbîk ve ta'kīb eylemekte oldukları vahşet ve mezâlime dâir neşriyyâtta bulundurdular.

Bu cereyân büyüdükçe büyüdü. En sonra dehşet-nümûn bir hâle geldi. Hindistan'daki Hindû gençleri dinamit ve bomba vâsıtasıyla İngilizleri itlâfa koyuldular. Hükûmet bu bombacıların hakkından gelemedi. Çünkü her nerede birisini yakaladıysa, ertesi günü on tanesi daha çıktı. Bengaleliler, Hindûlar güpe gündüz İngiliz postasını, posta hânesini soydular. Kalb akçe i'mâline teşebbüs ettiler. İngilizlerin Hindistan için i'mâl ve tahsîs ettikleri banknotları taklîd ettiler. Hâsılı İngilizlerin başına çıkarmadık belâ, ezâ bırakmadılar.

Hele Londra Meclis-i A'yân a'zâsından Sir Körzen Vili nâmında bir İngiliz asîlzâdesini öldüren bir Hindû, ifâdesi müstantık tarafından zabt edilirken "Evet, bu adamın kusûru İngiliz olmaktan ibâret idi. Ben, bunu bilerek, aklım başımda olarak itlâf ettim. Bana garazı, marazı olmamakla beraber, memleketimizi bi-gayri hakkın zabt ve istîlâ eden İngiliz unsurundan bulunduğu cihetle kendisini öldürdüm. Zâten bir İngiliz öldürmeyi ahd ü mîsâk etmiştim. Binâenaleyh maksadıma nâil oldum. Şimdi her ne isterseniz yapınız. Çünkü müsterîhü'l-hâtır ve fâriğü'l-bâl olarak bu cihân-ı fânîyi terk ediyorum." demişti."

İngilizler her ne yaptılarsa bunun ağzından bir şey kapamadılar, şerîk-i cürmü anlayamadılar. Bu sûretle Hindistan'da da her gün birer ikişer İngiliz öldürmeye başladılar. Hâsılı Hindistan'ın evvelce makarr-ı hükûmetini teşkîl eden Kalküta şehirini İngilizlere zindân eylediler. İngilizlerin Bengale ve Kalküta eyâletindeki kuvvet ve nüfûzları fevkalâde bir za'fa dûçâr oldu. Artık orada icrâ-yı hükûmet edemeyecek bir hâle düştüler. İşte İngiltere kralı Hindistan'a Hind imparatoru tâcını giymek için geldikleri esnâda, hem Hindûlara bir darbe vurup hükûmeti düştüğü girdâb-ı za'fdan tahlîs etmek, hem de zımnen müslümanlara bir mücâmelede bulunmuş olmak için Hindistan'ın en kadîm memâlikinden olup yüzlerce sene Hindistan'ın târîhî payıtahtı olan Dehli şehrini Hindistan için merkez-i hükûmet ittihâz ettiğini i'lân eyledi.

Binâenaleyh İngilizler kendi menfa'at-i idâriyyelerini hâl-ı hâzırada Hindistan'daki İslâm Hindlilerle hoş geçinmekte gördükleri cihetle müslümanlara fazla imtiyâz vermekte ve hürmet etmektedirler. İslâmları putperestlerle ittifâk ve ittihâd etmemeye teşvîk ve tergīb ediyorlar. Hattâ İslâmların aklına şunu sokmuşlardır ki, günün birinde putperestler İngilizleri Hind'den koğup i'lân-ı istiklâl etmeye muvaffak oldukları anda Hindûlar bütün Hind müslümanlarını keseceklermiş! Her ne hâl ise şimdilik müslümanların hâl ve mevki'leri İngilizler indinde metîn ve mahfûzdur.

Bundan başka Devlet-i Aliyye'nin siyâsetini Hindistan'da lâyıkıyla yürütebilecek muktedir, lisân-âşinâ şehbenderlerin, Hindistan'ın müteaddid şehirlerinde bulunması lâzım iken maatteessüf Bombay'dan başka bir yerde bugün Devlet-i Aliyye'nin muvazzaf bir şehbenderi yoktur.

Bu şehbenderlere bol tahsîsât vermek îcâb eder ki kendi devletinin haysiyet ve şerefini hem İngilizlerin, hem de Hindlilerin nazarında vikāye ve muhâfaza edebilsin. İngiltere devletinin Bağdad konsoloshânesine tahsîs ettiği ma'âş ve tahsîsâtın üçte birini, Devlet-i Aliyye Bombay'daki şehbenderine vermiyor. İngiltere'nin Irak'da, Irak'a tâbi' livâlarda bile birer konsolosu varken, el-yevm Osmanlıların Hindistan'ın en birinci şehirlerinde bile me'mûr-ı siyâsîleri yoktur.

Hâsılı Devlet-i Aliyye'nin idâre-i siyâsiyyesinde büyük büyük hatâ ve yanlışlar var ki, bunlar ıslâh edilmedikçe Devlet-i Aliyye düvel-i siyâsiyye sırasına dâhil olamaz. Hindis-

tan'a gittikten sonra daha çok şeylere vâkıf olacağınız tabî'îdir. Size tam ma'lûmât verecek zevâta tavsiye vereceğim."

29 Zilhicce sene 1320 / 26 Teşrînisânî sene 328

Kerbelâ: Muhâbir-i mahsûsunuz

S[sin]**. M. Tevfik**

Afrika

Derne'de Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyeti – Dün Derne'den Bakbak tarîkiyle ve Haleb vâsıtasıyla idârehânemize âtîdeki telgraf çekilmiştir:

Bakbak, 21 Kânûnievvel 328.– Vaktiyle Bingazi'de İtalyanları hurûc hareketine icbâr etmek üzere şehrin civârında bulunan Ayn-ı Zâra Suyu seddedilmişti. Bundan mutazarrır olan İtalyanlar nihâyet şehr-i Efrencî'nin birinci günü hurûc ettilerse de 280 kadar maktûl ve mecrûh ve pek çok tüfenk kazma kürek bıraktıktan sonra münhezimen firâr ettiler. Bizden beş şehîd yirmi üç mecrûh vardır. Her mücâhidînin şevk ve gayreti tavsîf edilemez derecededir.

Muhbiriniz el-Mehdevî Derne

Sebîlürreşâd **–** (اَللّٰهُمَّ انْصُر مَنْ نَصَرَ الدّٖين)

Stuttgard Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SELANİK'DE SALÎB'İN MEZÂLİMİ

Selanik'de mukīm Almanlardan biri vatan-ı aslîsi olan Stuttgard şehrinde bir dostuna irsâl eylediği bir mektubu mûmâ-ileyh burada münteşir *Tagablatt Gazetesi*'ne vererek insâniyet nâmına mündericâtının neşr olunmasını ricâ eder. Mektuba şu yolda başlıyor:

Selanik şehr-i azîminin Yunanîler tarafından mukāvemet görmeksizin teslîm alındığını tabî'î gazetelerde okuyarak ma'lûmunuz olmuştur. Maamafîh bu günkü yazacağım havâdis ile daha buna mümâsil yevmiye vukū' bulmakta olan vahşet Avrupa gazetelerine henüz etrâflıca nakl olunmadığından ma'lûmâtın dahi olmadığı zann-ı kavîsindeyim.

"Koni Karl Kimnasyum" Mektebi sıralarında oturduğum, diğer bir takım meşhûr Yunanîler ile beraber Horaz ve Homerin medeniyet-i Yunaniyyeyi nasıl âleme intişâr ettiklerini tahsîl ettiğim esnâda derûnumda hâsıl olan bir hiss-i hürmet yerine bir gün gelip de değil yalnız bu adamların hafîdlerine, hattâ Rum nâmı ile be-nâm her nesneden son derece nefret edeceğimi hiçbir vakit hâtırıma getirmemiş idim. İşte bu nefretin bende nasıl peydâ olduğunu şuracıkta sana muhtasarca beyân edeyim:

Şu geçen son günlerde şehrimizde icrâ olunan kassâblığı der-hâtır ettikçe bizzat gördüğüm şu vahşeti yazmak için kalemim ve şu vahşeti görüp de vazîfe-i insâniyyet olan mu'âveneti te'sîr-i havf ile icrâ edememekten mütevellid derûnumda hâsıl olan bir hiddet-i şedîdeyi teskîn için olmalıdır ki kalbim beni anlatmaya icbâr ediyor. Bu vahşeti icrâ edenler ale'l-ekser Rumlardır. Husûsiyle gālib Yunan askeri –ta'bîr-i hakīkī ile– "vahşî hayvanlar" icrâ ediyorlar. Yalnız Türkler ve Musevîler değil, hattâ biz Avrupalılar bile bu nizâmsız ve intizâmsız çete denmeye sezâ askerlerin vahşetinden emîn değiliz. Kırkkilise muzafferiyeti üzerine herkesin kalbinde hâsıl olan rağbet yerine şimdi ikrâh ve nefret yerleşti. Çünkü Bulgarların da terbiye ve intizâmdan çıktıkları her gün müşâhede olunmaktadır. Hâl-i hâzıra kadar medenî zannında bulunduğumuz bu Balkan hıristiyanlarının bu derece vahşîlerden daha vahşî olduklarını gördükçe insan bunlara hıristiyan millet **[323]** demeye teeddüb ediyor. Vâkı'â zâbitânın bu vahşetin önüne bir sed çekmeye çalıştıklarını îmâ eder harekâtı görülüyor ise de icrâ-yı vahşette mahall-i vak'adan savuştuklarını da gördükçe zâhirî olduğuna kanâat hasıl ediliyor. Zâbitlerin de birer birer kendi tarafından katl ve itlâf olunduklarını görüp işittikçe bunların bile ma'iyyetleri üzerinde aslâ bir nüfûzu kalmadığına insan kâni' oluyor. Bu hâlde insâniyete nâ-lâyık şu hâlâtın önünü almak için bir teşebbüsde bulunmak da hayâtı tehlikeye ilkā etmek demektir. Bu gürûhların vahşetinden hiçbir şey emîn değildir. Zîrâ tilki kadar hırsız oldukları gibi yalnız kan dökmeye olan şiddet-i iştiyâklarından insanları öldürüyorlar. İşte buna misâl olarak gözümle gördüğüm fecî' umûmî bir Rum eğlencesini sana nakl edeyim:

Bir gün bilâ-mukāvemet teslîm olan müslüman esîrlerinden kısm-ı a'zamı, sâhilde müslümanlar tarafından denize atılan mavzer tüfenklerini çıkarmaları için sâhile nakl olundular. Bîçârelerin ekserîsi yüzme bilmediklerinden imtinâ' ettiklerini gören bu barbarlar zavallıları süngü, kasatura ve dipçikle epeyce derin olan denize sürdüler. Kasden şu nâ-kābil-i tahammül dehhâş ölüme terk olunan bîçâre ana ve baba evlâdlarının sûret-i müdhişede boğulduklarını gören şu vahşî canavarlar bir alâim-i meserretle diğer esîr müslümanları bilâ-hiss-i merhamet kasaturalarıyla denize sürüyorlardı. Kırkı mütecâviz bîçârelerin şu sûret-i fecî'ada hayatlarına hâtime çekildiğini gören Selanik Fransız konsolosu her ne kadar bu vahşet aleyhine protesto ettiyse de bunun üzerine galeyâna gelen şu vahşîlerin barbarlıklarına şimdi de kendisi hedef olduğunu görünce hiç olmaz ise kendi hayâtını kurtarmak için ale'l-acele konsoloshâneye firâra mecbûr oldu.

Yine bir gün ihtiyâr bir kadın nâdirü'l-emsâl tasvîr gibi güzel olan torunu kızcağız ile bir câmi'den çıkarak hânelerine gitmekte iken üzerlerine hücûm eden birkaç Rum askerlerinin fikr-i gasbına karşı yavrusunu muhâfaza zımnında son derece müdâfaaya çalışan bîçâre kadıncağız bu hûnhâr canavarların kasaturalarıyla kancıkcasına arkasından vurularak kanlara boyanmış olduğu halde yere serildi. Büyük vâlidesinin müdhiş sûrette telefini gördüğü hâlde yardım, ve iâneden âciz kalan o sâhib-i ismet bîçâre kızcağız şu fâci'ayı bilâ-his seyr etmekte olan ahâlîden istimdâd yollu acı acı feryâd ü figāna başladı ise de bu yürekleri parçalayan tazarru'una karşı cümlesi birer mermer sütûn imiş gibi bilâ-hareket durarak bîçârenin o canavarlar tarafından sürüklenircesine götürüldüğüne seyirci olup kaldılar. Lakin nereye götürüldü? Ancak Cenâb-ı Hak bilir. Mûmâ-ileyhâ Selanik büyük tüccârlarından birisinin kerîmesi olup her ne kadar

ailesi tarafından taharriyâtta bulunulduysa da bîçâreden şimdiye kadar el-ân ne bir haber alınmış, ne de bir nişâne görülebilmiştir.

Geçen Pazar günü birkaç Bulgar zâbiti çarşı başında bulunan bir kahvehânede sokakta dolaşan köpeklere revolver ile nişân alıp atmak sûretiyle bir eğlence tertîb ederler. Bu eğlencede iki müslüman çocuğu sûret-i müdhişede yaralanır. Bir de müsin adamcağız telef olur. Nasıl azîzim güzel medenî bir eğlence değil mi? Ale'l-husûs hâneler taharrî olunduğu esnâda telef edilen ma'sûm kadın erkek müdâfaasız bîçârelerin adedi alaylar teşkîl eder. Hattâ şimdi bile şüpheyi dâ'î harekette bulunan bir kimse mutlak be-mutlak hem de an-karîb bütün kuvvetiyle îmân ettiği Hakk'ına ve Peygamber'ine kavuşacağını zihnine koymalı. Çünkü Yunan ve Bulgar kurşunları müslümanlar için i'mâl olunmuş olduğundan parmakları da sûret-i dâimede tetikte bulunuyor.

Azîzim! Bir def'a tefekkür et. Yumruklarını cebinde saklamaya mecbûr kalan biz, sâhib-i hüsn ü terbiye olan kimseler bu canavarlıklara karşı nasıl tahammül eder. Edilen protestolar şimdiye kadar bî-semere kaldığı gibi bundan böyle de adem-i nüfûzu meşkûk değil, hemen hakīkīdir. Çünkü ba'demâ insan kendi hayatından emîn değildir. Dün ba'de'z-zuhr hânesinde ikāmet eylediğim bir Çerkes familyasının küçük kerîmesi sokakta hânesi önünde piyade kaldırımı üzerinde top oynamakta iken serî'ü's-seyr gelmekte olan bir Yunan süvarisi kasden hayvanını piyade kaldırımı üzerine sürerek bîçâre kızcağızı hayvanın nalları altında ezer. İşte bu gibi vukū'ât-ı yevmî yüzlerce vukū' bulmaktadır. Bu hâle karşı biz ecnebîler burada bî-nüfûz ve iktidâr bulunuyoruz. Avrupa ise ne işitiyor, ne de görmeye tenezzül ediyor."

[* * *]

Şu sâhib-i vicdân bir Alman bu mektubu sâbık kendi mektep refîkıne yazıyor. Bu hâlde bir garaz üzerine tertîb olunmuş masnû' bir havâdis olduğuna hiçbir vicdân hükmedemez. Bu zât-ı muhterem de bizim gibi, insâniyeti ve medeniyeti kabûl ettirmeye bizi icbâra çalışan Avrupalıların mu'âvenetini çağırıyor. Vâ esefâ ki o da bizim gibi ne işiden ve ne de gören olmadığını i'tirâfa mecbûr kalıyor. Bulgarlar henüz Çatalca istihkâmâtına gelmeden İstanbul'da bulunan ecnebî dostlarımız, zannettikleri ve hiçbir vakit görmedikleri mezâlim ve barbarlığımızdan havf ederek te'mîn-i hayâtları için mensûb oldukları hükûmetlerden mu'âvenet taleb eylediler. Her hükûmet birer ikişer zırhlılarını gönderdiler. Pâyıtahtımıza asker çıkardılar. Lakin değil yalnız bir ecnebînin, hattâ bu musîbeti başımıza da'vet eden o bizim levantinlerden birinin bile burnu kanamadığını gördüklerinde mahcûben askeri tekrar gemilerine çekmeye mecbûr kaldılar. Selanik'de vukū' bulan şu muğāyir-i şi'âr-ı insâniyyet ve medeniyyet halleri görüp işittikleri, hattâ kendi tebe'aları bile istimdâd ettikleri hâlde acaba hükûmât-ı mezkûre İstanbul'a çıkardıkları askerleri şu mezâlimin önüne bir sed çekmek üzere niçin Selanik'e çıkarmaları için kalblerinde bir insâniyet duygusu hissetmediler? Eğer orada ecnebîlerin hayâtı muhâtarada olmadığını bir ma'zeret olarak beyân edecek olsalar, kendi teba'alarının yazmış olduğu şu mektup onu sûret-i kat'iyyede cerh ediyor. İstanbul'da da hayatları tehlikede değil idi. İnsâniyet ve medeniyeti eczâ-yı Hıristiyâniyyenin birer uzvu olduğunu iddia eden âlem-i Hıristiyâniyyet ellerinde Salîb, önlerinde râhibleri bulundukları hâlde bu def'a da Trakya'da, Makendonya'da ve Arnavutluk'da tamâmıyla bunun aksini, barbarlıkla ithâm olunan Türkler husûsiyle İslâmlar her yerde olduğu gibi hattâ 1897 Osmanlı-Yunan Muhârebesi ile bu def'a da tamâm ma'nâsıyla barbarlığın aksini isbât ettiler. Bunun üzerine insâniyet ve medeniyetin hangi tarafda tecemmu' ve temerküz etmiş olduğunu bî-taraf fikirlerin hükmüne terk ederim.

Bu iki maddenin yalnız Hıristiyanlığa mahsûs bir hâlet olduğunu iddia etmek esâsen bir cehâlettir. Çünkü Ehl-i Kitabın cümlesi bu meziyet ile memzûcdur. Zâten Kitâbullâh insâniyet ve medeniyetin beyne'l-beşer intişârı hakkında peygamberlere nâzil olmuş olduğundan bunun inhisârını iddia etmek ellerindeki kitapları te'vîl etmek demektir. Eğer akvâm-ı Hıristiyâniyye hâl-i hâzırdaki ellerinde bulunan kitaplarına bile hakkıyla mütâba'at edecek olsalar asıl o zaman sulh ve müsâlemetin değil yalnız Avrupa'da hattâ **[324]** dünyâda bile kat'iyyen takarrür edeceğinde kimse şüphe etmesin. Geçen Trablus Muhârebesi'nin sebeb-i zuhûru bir millet-i Hıristiyâniyye olduğu gibi muhârebe-i hâzıranın müsebbibi de yine bir millet-i necîbe-i Hıristiyâniyyedir. Lakin şuna iki kere iki, dört olduğu gibi i'tikād etmelidir ki: Akvâm-ı Hıristiyâniyye'nin akvâm-ı sâire üzerinde dîn ve mezheb ile memzûc insâniyet ve medeniyet maskesi altında tatbîk ettikleri mezâlim ve muğāyir-i insâniyyet, ve hakkāniyyet haller hiçbir vakitte mücâzâtsız kalmaz ve kalmayacaktır. Cenâb-ı Hak müntekımdır.

Stuttgard **Mehmed Hayreddin**

ŞUÛN

İslâm'ın Kara Günleri:

Müslümanlar Cebren Gavur Yapılıyor – Bulgar gazeteleri bî-pervâ yazıyor: *Dinevenik Gazetesi* Bulgar askerlerinin, Cuma-i Bâlâ'da mukīm ahâlî-i İslâmiyye'den dört yüz yetmiş kişiye cebren dîn-i İslâm'ı terk ettirdiklerini yazıyor. Bazı gazetelerin rivâyetine nazaran tazyîkāt-ı vâkı'aya karşı mukāvemet edemeyerek kerhen tanassur eden kadın ve erkeklerin isimleri değiştirilip Hıristiyan isimleriyle tesmiye edilmişlerdir. Kadınların yüzlerindeki peçeler kaldırılmıştır. Câmi' imâmı Ferdinand ismiyle tesmiye edilmiş ve tesmiye merâsiminde Bulgar Kaymakamı Lancilof hâzır bulunmuştur.

Müzâkerât-ı Sulhiyye – Çarşamba günü yedinci sulh konferansı Venezilos'un taht-ı riyâsetinde in'ikād etti. Osmanlı murahhasları Bâbıâlî'den aldıkları ta'lîmâtı Balkan murahhaslarına teblîğ eylediler: Hükûmet-i Osmâniyye'nin Edirne Kalesi bizde kalmak üzere Edirne Vilâyeti'nin garbındaki arâzînin müttefiklere terkini kabûl ve Arnavudluğu düvel-i muazzamanın re'y ve karârına terk ederek adalardan hiç birinin Yunanistan'a verilemeyeceğini ve yalnız Girit Adası hakkında Bâbıâlî ile düvel-i muazzama arasında bir

sûret-i hal elde edileceğini bildirdiler. Bu teblîgâtı müteâkib ictimâ' te'hîr edilmiş, müttefikîn murahhasları 90 dakîkalık bir müzâkereden sonra müzâkere salonuna girerek, Bâbıâlî'nin Edirne Vilâyeti'nin garbındaki arâzîyi terk eyleyeceği hakkındaki şerâitini bir sened ittihâz ettiklerini ve bu vilâyette icrâ edilecek tahdîd-i hudûd mes'elesinin yalnız Bulgaristan ile Türkiye arasında değil, fakat Türkiye ile müttefikîn arasında müzâkeresini arzu eylediklerini beyân eylediler, bu husûs Osmanlı murahhasları tarafından kabûl olundu. Bunun üzerine Balkan murahhasları Edirne hudûduna âit olan haritanın kendilerine verilmesini istediler. Bâbıâlî'den yeniden ta'lîmât alınmak üzere konferans Cuma'ya ta'lîk olundu.

Sekizinci konferans Cuma günü Karadağ başmurahhasının riyâseti altında in'ikād etti. Karaağaç Limanı hizâsına kadar Edirne Vilâyeti'ni kale ile beraber dâhil-i memâlik-i Osmâniyye'de bulunduran bir harita Osmanlı murahhasları tarafından müttefikîn murahhaslarına takdîm olundu! Müteâkiben Balkan murahhasları ictimâ' salonunu terk ederek husûsî sûrette akd-i ictimâ' ederek netîce-i müzâkerâtta Osmanlı murahhaslarına bir ültimatom takdîmine karâr vermişlerdir. Bir buçuk saat sonra in'ikād eden celsede Balkan murahhasları Osmanlı murahhaslarına ber-vech-i âtî kat'î ve şedîdü'l-meâl bir ültimatom teblîğ eylediler:

"Balkan murahhasları, Osmanlı murahhaslarının Pazartesi günü zevâlî sâat dörde kadar nikāt-ı âtiyye hakkında kat'î bir cevâb vermelerini taleb ederler:

1. Edirne Vilâyeti'nin, Edirne Kalesi müttefikîne kalmak şartıyla tashîh-i hudûdu.

2. Cezâir-i Bahr-i Sefîd'in müttefikîne terki.

3. Girit üzerindeki hukūk-ı hâkimiyyet-i Osmâniyye'den ferâgat."

Osmanlı murahhasları, tekrîr-i muhâsamâtı ihtâr eden bu kat'iyyü'l-müfâd ültimatoma karşı: "Pazartesine gitmeye ne hâcet! Biz [bu] husûsdaki cevâblarımızı yarın da verebiliriz" sûretinde mukābele etmişlerdir.

Tarafeyn arasında karârgîr olduğu vech ile sulh konferansı Cumartesine ta'lîk olunmuştur.

Cumartesi günü Londra'da Sırb hey'et-i murahhasası Mösyö Novakoviç'in taht-ı riyâsetinde in'ikād eden onuncu sulh konferansında, murahhaslarımız henüz Bâbıâlî'den ta'lîmât alamadıklarını beyân ederek, ictimâ'ın Pazartesi gününe te'hîrini taleb eylemişler ve Balkan murahhasları bu talebi is'âf etmişlerdir.

Royter Telgraf Ajansı'nın ihbârına göre Pazartesi günü in'ikād eden sulh konferansında Osmanlı başdelegesi Reşid Paşa tarafından şu yeni teklîfler teblîğ edilmiştir:

"1. Hükûmet-i Osmâniyye nefs-i Edirne dâhil olmamak üzere şehr-i mezkûr şimâlinden de daha bir kısım arâzî terkine muvâfakat edecektir.

2. Hükûmet-i müşârun-ileyhâ kendisinden başka hiçbir ada daha istenilmemek şartıyla Girit Cezîresi üzerindeki hukūkundan da ferâgat eyleyecektir."

İşbu teklîfât-ı cedîdenin teblîğini müteâkib Osmanlı heyet-i murahhasası salondan dışarı çıkmıştır. Balkan delegeleri orada kalmışlar ve on dakîka kadar müzâkerâtta bulunduktan sonra ber-vech-i âtî cevâblarını tanzîm eylemişlerdir:

"Osmanlı murahhaslarının teklîfleri müttefikler tarafından geçen celsede dermiyân olunan metâlibe tevâfuk etmediği gibi yeni teklîf olunan bu esâs üzerine icrâ-yı müzâkerât da müncerr-i i'tilâf olacak bir mâhiyette bulunmadığından Balkan hükûmât-ı müttefikası murahhasları konferansı ta'tîl mecbûriyetinde kaldıklarını beyân ederler."

Osmanlı delegeleri salona avdet edince bu ictimâ'a riyâset etmekte olan Novakoviç müttefiklerin sûreti bâlâda münderic cevâblarını kırâet ederek fi'l-hakîka celseyi ta'tîl eylemiştir.

Reşid Paşa gayr-ı kat'î olan bu müzâkerât esnâsında Edirne'ye erzâk sevk ve idhâlinden bahs etmek istediğini, fakat celsenin ta'tîli buna mâni' olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine müşârun-ileyhe verilen cevâbda bu mes'elenin geçen celselerin birinde mevki'-i tezekküre konmuş ve mes'ele-i mezkûre daha mütâreke esnâsında halledilmiş bulunduğundan konferansın bununla iştigāl edemeyeceği teblîğ edilmiş olduğu bildirilmiştir.

SEBÎLÜRREŞÂD

Yazıklar olsun bizim gibi insan diye yeryüzünde gezen canlı mezar taşlarına! Yüz binlerce kardeşlerimiz aylardan beri çenber-i küfrün tazyîk-i kesîfi altında inledikleri hâlde imdâdına yetişmeye kudretimiz yok. Gün doğar, işimizin başına koşarız; akşam olur, çorbamızı içer, bâlîn-i istirâhate uzanırız. Ya o bîçâreler… Kanlı gözyaşlarıyla bir avuç unlarını karıştırır, bin tefekkürle bir lokmasını ağzına götürürler. Sabah olur, bahtı siyâh muhîtleri gün görmez; akşam olur, semâlarında hiçbir hilâl tulû' etmez. Bütün nasîbler kesîf bir zulmet, uzun bir intizârdan ibâret. Bîçâreler, diğerleri gibi siz de kaçmadınız, İslâmiyet'in namusunu muhâfaza için hayatlarınızı fedâ ederek, kalelere kapandınız. Zannettiniz ki arkanızda bulunan milyonlarca halk ya sizinle beraber olacak, ya sizi Salîb'in zâlim pençesine teslîm etmeyecek! Fakat heyhât!.. O milyonlarca tevehhüm ettiğiniz halk çörçöpden başka bir şey değil imiş! Evet, bu milyonlarca çörçöp yığını nice kardeşlerinin engizisyon zulümleri içinde boğazlandıklarını, ne kadar hemşirelerinin namus ve ismetleriyle beraber çamurlar içinde mahv edildiklerini gördüler ve hâlâ görüyorlar da yine hayatlarına zarar gelmemek için elleri bağlı meskenetlerini, mezelletlerini terk edemediler ve edemiyorlar. Yâ Rabbi, cebîn, hayat düşkünü milletlerin nâsıye-i hüsrânlarına vurduğun zillet ve meskenet damgası ne yaman imiş! Gördüğümüz mu'amelelere vahşî kavimler bile tahammül etmez. Yazıklar olsun Osmanlıyım! Bâ-husûs müslümanım! diyen her ferde! Yazıklar olsun taşıdığımız silâhlara! Yazıklar olsun kefenlerini başlarına dolayan ölülere! İyi ki Bulgar ısrârını Edirne'ye hasrediyor da Dârülhilâfe-i Muhammediyye'yi, bütün Anadolu'yu da istemiyor. Ya istese ne olacak? Sulh-ı umûmî şerefine kurban değil mi? Yazıklar olsun!... Yazıklar olsun!... Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini!

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

16 Ocak 1913 | 8 Safer 1331 | Perşembe | 3 Kânûnisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 227

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم

يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَاْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ. هَا اَنْتُمْ اُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّه وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ اِنَّ اللهَ عَليمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ[1]

Meâl-i Münîfi

Ey mü'minler! Sakın dindaşlarınızı bırakıp da a'dâ-yı dîninizi dost, mahrem-i esrâr ittihâz etmeyiniz! Onlar sizi fesâda, şikāk u nifâka düşürmek, sizi yaşatmamak için ellerinden gelen her hiyânet ve ihâneti yapmakta bir an ihmâl etmezler. Onlar daima sizin helâkinizi bütün mevcûdiyet ve samîmiyetleriyle temennî ederler. Görmez misiniz: Size karşı besledikleri buğz u adâvetlerini gizleyemiyorlar da, ağızlarından taşıyor. Artık rûhlarını yakan o âteş-i kîn ü husûmetin kânûn-ı kalblerinde ne yaman bir lehîb-i dûzahî olduğunu lisanlarından saçılan kıvılcımlarıyla takdîr ediniz. Biz, size şu en vâzıh delâili beyân etmek lutf-ı mahsûsunda bulunuyoruz. Eğer siz de söz dinleyecek, öğüt alacak cevher-i akl ü idrâk varsa elbette din düşmanlarınızı dost edinmez, onlara tevdî'-i esrâr etmezsiniz. İşte siz –ey müslümanlar!– o safvet-i kalb, o ismet-i vicdân ashâbısınız, ki onları seversiniz. Hâlbuki onlar hiç de sizi sevmezler. Çünkü siz kavânîn-i ilâhiyyem olan bütün kütüb-i semâviyyeye inanır, bütün peyâmberleri tasdîk edersiniz. Onlar sizinle yüz yüze gelince "Biz de sizin gibi bu vatanın öz evlâdından bu milletin sâdık efrâdındanız. Biz bunu tasdîk ederiz." derler; vaktâ ki ayrılır giderler, ardınızdan –fart-ı husûmet ve adâvetlerinden kudurmak derecesinde bir cinnet-i tehevvürle– parmaklarını ısırırlar. Sen de onlara "âteş-i kîn ü gayzınız içinde cayır cayır yanıp kül olunuz!" de. Şüphesizdir ki Allah sîneler içindeki esrâr-ı hissiyâtı, makāsıd ve niyyâtı bilir.

* * *

[1] Âl-i İmrân, 3/118-119.

Meâl-i celîlini lisânımıza nakle çalıştığımız şu iki âyet-i kerîme hâl-i felâket-meâl-i ictimâî ve maraz-ı millîmizi beyân husûsunda o kadar ulvî bir vuzûh-ı tâm gösteriyor, tedâvî emr-i ehemminde o derece müessir bir devâ-yı şâfî tavsiye ediyor, ki insân-ı âkıl hemen şimdi şeref-bahş-ı nüzûl olduğuna kāil olmak istiyor.

İşte hakîkat, bütün kanlı, ateşli fecâyi'iyle, feryâd ve vâveylâsıyla meydanda! Düne kadar vatandaş maskesiyle yüzümüze gülen, Osmanlı nâmıyla müftehir ve mübâhî(!) görünen Rumeli ve adalardaki yâdigârlar meydân-ı harbde ayağımız kayınca en merhametlisi en insâfsız, en hissiz, en kansız, en vicdânsız bir cellâd kesildi; en za'îfi kim bilir kaç bedbaht müslümanı yatırıp koyun gibi kesdi! Yavrucaklarını kuzu gibi boğazladı! En namuslusu kim bilir kaç müslüman kızının, gelininin, karısının iffet **[326]** ve ismetini pâmâl-i şehveti etti! Salîb'in Tevhîd aleyhine beslediği âmâlinin en mukaddes addettiği işte bu! Kıyâmete kadar bu! Sen bir Ehl-i Salîb'i muhib ve mahrem-i esrâr ittihâz eder de sonra hancer-i gadri altında ciğerpârelerinle kıtır kıtır kesilir, kerîmelerinin, zevcenin saçlarından sürüklenerek gözünün önünde nikāb-ı ismetinin parçalandığını görürsen hiç kimseye kabâhat bulma. Belânı kendi ayağınla aradın! Felâketini öz ellerinle ihzâr ettin! Zavallı sâf-derûn müslüman! Bu son müdhiş felâketten olsun ibret al, aklını başına devşir de kendi dindaşlarından başka kimseyi dost, mahrem-i esrâr ittihâz etme! Dînine, *Kur'ân*'ına, ırz ve namusuna, hayâtına düşman olanlardan sakın! Sakın! Yoksa senin de âkıbetin böyle fecî' olacağına şüphe etme! Yaşamasını bilmeyen elbette ölür.

Allah, bize insan, sâhib-i akl ü iz'ân, müslüman diye hitâb ediyor, öğüt veriyor. Allah'ın bu güzelim nasîhatlerini dinlemediğimiz, emîrlerine, nehiylerine kulak asmadığımız, dudak bükerek omuz silkdiğimiz için bakın ne hâle geldik!? Viyana surları dibinden tâ İstanbul'a kadar her zerre toprağı ecdâdımızın kanlarıyla yoğurulmuş olan yarı cihân mülkü elimizden çıktı. Her parçasından bir Salîb kişveri, bir Teslîs

hükûmeti bir Hıristiyan saltanatı vücûda getirildi. Nihâyet işte son parçayı da verdin. Yüz binlerce dindaşlarımızın başları kesilir, kanları dereler gibi dökülürken biz karşıdan taştan katı bir kalb, demirden pek bir yürek, ölüden soğuk bir hissizlik, bir hareketsizlikle seyr ettik durduk. Ölenler yine bahtiyar. Eyvâh… bu zavallıların esîr edilen Islav nesline hizmete mahkûm olan bedbaht kızlarına, bîçâre zevcelerine! Kara yazılı gelinlerine!

Vicdânına mürâcaat et: Senin kızın, karın, gelinin böyle cebren alınsa ırz ve namusun gözünün önünde pâmâl edilse ne olursun? Ne yaparsın? Hiç ehemmiyet vermez, karşıdan bakar durur musun? Yoksa serâpâ âteş-pâre-i hiddet ve asabiyyet, hamiyyet ve gayret kesilerek kurtarmaya mı çalışırsın? Güzel amma sen yalnız başına bir şey yapamazsın; o hâlde… Evet, o hâlde feryâd ve istimdâd edersin değil mi? İşte o bîçâreler de dünyâyı sarsacak feryâd ve istimdâd ettiler de kimse imdâdlarına koşmadı. Bilmiş olmalısın, ki yarın senin de canhırâş feryâdlarını kimse dinlemeyecek. İmdâdına koşmayacak. İnsâf et de düşün: Parmağı kesilen bir adamın canı yanmaması, bütün vücûdunda acısını duymaması, of…! dememesi kābil mi? Ya hiçbir eser-i hareket ve teessür göstermez, heykel-i câmid gibi dururs a buna ne derler? Meyyit…!

İşte bir millet bir vücûda benzer. A'zâ-yı efrâdından her hangi bir uzuv kesilecek olursa acısını derhâl bütün a'zâ duyar, feryâd eder. Etmezse o millet ölü demektir. Ölünün yeri ise mezardır.

Cenâb-ı Hak Kitâb-ı mecîdinde hakīkī mü'minlerin medh u senâsı emrinde [1](وَالَّذينَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْىُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ) = "O hakīkī mü'min kullarım, ki bir kısmı din düşmanlarının tecâvüzât-ı bâğiyânesine ma'rûz kalınca bütün ihvân-ı dînleri yardımlarına, ahz-i sârlarına koşarlar. Düşmanlarını kahr u tenkîl ederler." (Sûre-i celîle-i Şûrâ [âyet 39]) buyuruyor. Yine *Kur'ân*-ı hakîmden (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ شَديدُ الْعِقَابِ) = "Birbirinize birr ü takvâ üzerine yardım ediniz. İsm ü udvân üzerine mu'âvenetten sakınınız. Allah'dan korkunuz. Bilmiş olunuz, ki Allah'ın ikābı pek şiddetlidir." (Sûre-i celîle-i Mâide [âyet 2])

Buhârî-i Şerîf, Kitâbü'l-Edeb'den [nu: 27] (تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، كَمَثَلِ الجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا) = "Mü'minleri birbirine meveddet ve âtıfette bir vücûd gibi görürsün a'zâ-yı bedenden birine elem isâbet edip de sızlamaya, yanmaya başlayınca sâir a'zâ-yı vücûd nasıl aynıyla müteellim olur, baş ağrır, göz ağlar, uykuyu kendine harâm ederse işte mü'minler de öyledir." Bu bâbda daha ne kadar âyât-ı celîle, ne kadar ehâdîs-i şerîfe istersiniz! Biz yaşamak, fakat insan gibi yaşamak istiyorsak Hazret-i *Kur'ân*-ı hakîme dört el ile sarılalım; okuyalım; anlayalım. Ahkâm-ı evâmir ve nevâhîsini hırz-ı cân edelim. İslâmiyet izzettir, zillet değil. Şevkettir, meskenet değil. Hürriyettir, esâret değil. Hâkimiyettir, mahkûmiyet değil. Ma'rifettir, cehâlet değil. Dünyâda zilleti ihtiyâr edip de zelîl yaşayan zelîl ölür, zelîl haşr olur. Zelîllerin yeri cennet mi? Cennet mekân-ı ezillâ mı? Hâşâ! (وَمَنْ كَانَ فى هٰذِهِ اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبيلًا) = "Her kim bu dünyâda kör ise o âhirette de kör ve selâmet yolunu gayb etmişlerin en bedbahtıdır." (Sûre-i celîle-i İsrâ [âyet 72]) Âyet-i celîlede "a'mâ"yı gördüğümüz gözsüzleri sanmayalım. "A'mâ"dan murâd ezel, amâ-yı basîret, yani kalbsizlik, rûhsuzluk, vicdânsızlıktır. Hiçbir şey bilmez, hiçbir şey düşünmez. Yalnız hayvânî bir hayât, behîmî bir mevcûdiyet. Yaşasın da isterse sefâhetin, zillet ve meskenetin derk-i esfelinde… hâlık tanımaz. Ferdâ-yı haşrdan, mahkeme-i kübrâdan anlamaz. Kör yaşar, kör ölür. Binâenaleyh kör haşr olunur.

Ferdâ-yı kıyâmette kendisini ni'met-i rü'yetten mahrûm bulunca şaşacak; [2](رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصيرًا) = "Yâ Rab! Beni niçin kör olarak haşr ettin? Hâlbuki ben dünyâda kör değildim; görür idim." diye feryâd edecek! İşte alacağı cevâb: [3](كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى) = "Hayır, belki sen daha dünyâda iken kör idin, çünkü bizim âyât-ı vâzıhâtımız sana gösterildiği vakit körlükten geliyor, görmek istemiyordun; onları kalbinden siliyor, unutuyordun. İşte bu şimdiki körlüğün o şımarıklığının **[327]** cezâsıdır. Te'âmî ve tenâsînin azâbı olmak üzere nâr-ı cahîmde unutulmuş gibi kal da anla!"

Mü'min isek Allahımıza itâ'at ve inkıyâd edelim. Âyât-ı vâzıhâtını kalb gözümüzle okuyalım, sâmi'a-i rûhumuzla dinleyelim. Bütün emirleri, nehiyleri, nasîhatleri, tavsiyeleri bizim sa'âdet ve selâmetimiz içindir. Mü'minlerin dostları, mahrem-i esrârları ancak ve ancak kendileridir. Binâenaleyh birbirimize sarılalım, yekvücûd olalım. Düstûrumuz Cenâb-ı *Kur'ân*-ı hakîm olsun. insan gibi yaşamak istiyorsak insanca çalışalım, şu Japonya'dan ibret alalım ibret! Bir noksânı varsa o da tevhîdidir. Çalışmak böyle olur. Terakkī buna derler. Yoksa bizim gibi hakk-ı hayatından, hayât-ı dînî ve istiklâl-i millîsinden livâ-i hâkimiyyetinden, vatanlarına sâhib ve mutasarrıf olmaktan kendi ihtiyârlarıyla vazgeçenler mezâr-ı inkırâzlarını kendi öz elleriyle kazarlar. Allah bize akl-ı selîm, vicdân-ı hakîm versin!

Mehmed Fahreddin

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 4 –

Üçüncü makālenin son cümlesinden felsefenin bu asr-ı âlî-i nûr ve ma'rifette bi-hakkın hâiz olduğu mevki'-i bâlâ-yı hükümrânîyi istihfâf ma'nâsı çıkarılmamasını bilhâssa ricâ ederiz. Felsefenin Avrupa medeniyet-i hâzırasını te'sîs etmekte ne büyük hizmetler ettiğini inkâr edecek değiliz. Yalnız şunu demek istiyoruz ki ta'ammümü inhitât-ı ahlâkīye bâ'is olmak isti'dâdını gösterip duran bazı mesâlik-i felsefiyye şöyle dursun, vazîfe mebdeini akl üzerine te'sîs ile "hak, hayır, hüsn" gibi mebâdî-i âliyyeyi gāye-i kemâl edinen nazariyyât-ı sâlime bile âmme-i nâsın kulûbunu istîlâ husûsun-

[1] Şûrâ, 42/39.

[2] Tâhâ, 20/125.

[3] Tâhâ, 20/126.

da dînin gösterdiği kudret-i hâkime ile henüz rekābet edememektedir. Şu ma'nâca ki vahye îmân kaydından âzâde kalmak isteyenler miyânında kā'ide-i ahlâkīyi sırf akıldan istinbât ile "vazîfe" ve "mes'ûliyet-i vicdâniyye"yi kendilerine –amelî olarak– düstûr-ı hareket ittihâz edebilenlerin adedi henüz pek azdır. Dîn-i İslâm ise en sâlim, en metîn bir felsefenin mebâdî-i ahlâkıyyesinden hiç birini ihmâl etmeksizin levâzım ve müstetbi'âtının kâffesini âkıl, gabî; zengin, fakīr; âlim, câhil; vazî', şerîf bütün esnâf-ı beşer arasında aynı kuvvet ve nüfûz ile neşre başlayalı on üç buçuk asır oldu. Vezâif-i ahlâkıyyenin beyne'l-İslâm din boyasına boyanması mâhiyet-i akliyyesini hiçbir vakitte zedelememiş ve hiçbir vakitte beyne'l-İslâm akıl ile din arasında korkulacak bir cidâl ve münâza'a zuhûr etmemiştir.

Çünkü dînimizin mebnâsı mebâdî-i akliyyedir. Dîn-i İslâm aklı hâiz olduğu pâye-i rif'atten hiçbir vakitte tenzîl etmiş değildir. Peygamberimiz sallallâhü aleyhi vesellem: [1](دينُ المرء عقله ٱلعَقْلُ ولا دينَ لمن لا عقْلَ لَه) = "İnsanın dîni aklıdır. Aklı olmayanın dîni de yoktur." buyuruyor. Aklın hücec-i ilâhiyyeden biri olduğuna bütün ulemâ-yı İslâm ittifâk etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bizim mebâdî-i akliyyemizde aklın ibâ edeceği bir şey yoktur. Bunu anlamak için mesâlik-i felsefiyye-i ahlâkıyye içinde en sâlim ve rûh-ı İslâm'a en muvâfık bulduğumuz Rasyonalistlerin mebâdîsini ele alarak bunların bizim mebâdîmize ne kadar muvâfık olduğunu göstermeyi fâideden gayr-i hâlî addediyoruz.

* * *

Felsefe-i kadîme ve cedîdede ahlâk için keşf ü ta'yîn edilen mebâdînin en mühimmi "ihtiyâr = Liberte"dir. Bu münâsebetle müslümanların kadere = Predestination, prescience îmân etmeleri husûsunu mevzû'-ı bahs etmekten kendimizi alamayız.

Filhakīka müslümanlar kadere îmân ettikleri için dûçâr-ı muâheze oluyorlar. Ve bu sebebden dolayı müslümanlarda a'mâlin bir kıymet-i ahlâkıyyesi bulunmadığına kāil olanlar eksik değildir. Hâlbuki biz müslümanların kadere ne vech ile îmân ettiğimiz anlaşılamamış i'tikādındayız.

"Meslek-i cebr" ile tercüme edebileceğimiz "Fatalism" nazariyesine medâr-ı ta'n olacak vech ile sâlik olan bazı mezâhib-i felsefiyye ve nazariyyeyi unutup da bu lafz ile yalnız medlûl-i İslâm beyninde o kadar şiddetli bir râbıta tasavvur etmek ve ne zaman İslâm hâtıra gelse cebri de derhâl hâtıra getirerek müslümanlara bir hisse-i teşnî' çıkarmak havsalamızın bir türlü alamadığı bir haksızlıktır. Edyânın hiç biri bu bahsin gavrine varamamış iken takdîr ve ihtiyâr mes'elesini müslümanlar kemâl-i ciddiyetle mevzû'-ı bahs etmiş ve vücûd-ı sânî'i müsbit olan ve olmayan ekser mesâlik-i felsefiyye cebri kendilerine mebde' ittihâz etmişken edille-i sem'iyye ve akliyyeyi araya getiren, din ile felsefeyi barıştıran ulemâ-yı mütekellimînimiz irâde-i cüziyyeyi isbât ederek da'vâyı bugünkü Rasyonalist ahlâkıyyûnun matlûbu dâiresinde halletmişlerdir. Binâenaleyh hâzır sırası gelmişken müslümanlar hakkındaki böyle bir zann-ı bâtılı tashîh etmek bizim için en büyük vazîfedir.

[1] Benzer şekilde, Münâvi, *Feyzü'l-Kadir,* H. 1356, Mısır, c. 4, s. 528, nu: 6159.

O hâlde cümlenin ma'lûmu olsun ki müslümanların kadere olan îmânları a'mâl ve niyyâtlarının kıymet-i ahlâkıyyesini tenkīs edecek mâhiyette değildir. Müslümanlar hem kadere îmân ederler, hayır ve şerrin hâlıkı Allâhu te'âlâ olduğuna kāil olurlar; hem de taraf-ı Hak'dan kendilerine gösterilen şehrâh-ı sa'âdet ile tarîk-ı şakāvetten hangisine sâlik olsalar kendi ihtiyârlarıyla sülûk ettiklerini i'tikād ederler. Biz, tarafgîrlik şevâibinden mütecerrid her ferd-i âkılın dekāyık-ı mâ ba'de't-tabî'a (Metaphysique)ye girmeksizin şöyle bir muhâkeme yürütebileceğini istib'âd etmeyiz: Dünyâda hiçbir din **[328]** tasavvur edilemez ki bir tarafdan ef'âl-i beşeriyyenin lâzım-ı gayr-i müfârıkı olan mes'ûliyet (Responsabilite) vasfını insandan selb etsin de diğer tarafdan yine ısdâr-ı evâmir ü nevâhî etsin. Eğer insan meslûbü'l-ihtiyâr ise hüsn-i tedbîr ihtiyârdan başka ma'nâsı olmayan kavânîn ve evâmir-i dîniyye neye yarar? Eğer insan gayr-i mes'ûl bir mahlûk ise vücûbun, hürmetin, ibâhanın ne ma'nâsı kalır? Bir insan muhtâr değilse ona ibâha ve hazar nasıl teveccüh eder? Fi'ilinde ne kıymet kalır ki hüsn ü kubh ile tavsîf edebilelim? Sâlih ile şerîr beyninde ne fark kalır? Herhangi dîn, sâliklerinden mes'ûliyet fikrini ref' ederse karâr-ı i'dâmını kendisi vermiş olur. Hâlbuki biz i'tikādâtâ, ibâdâta, mu'amelâta, ukūbâta, ahlâkıyâta dâir dîn-i İslâm kadar evâmir ve nevâhîsi kesîr bir din bilmediğimiz gibi, hill ü hürmet beynindeki hudûdu onun gibi ta'yîn etmiş; nizâm-ı beşerin mâ-bihi'l-kıyâmı olan en âlî ve en dakīk ma'âlî-i a'mâlden tutunuz, ma'îşet-i beşeriyyenin nâzımı olan silsile-i ef'âl ve harekâtın en hakīr görülenlerine kadar her şeyi nazar-ı ehemmiyyete alarak "şunu yap, bunu yapma" demiş bir din tanımıyoruz. Nüfûs-ı beşeriyyeyi tehzîb etmeyi ecel-i makāsıd edinmiş, mekârim-i ahlâkı itmâm için teessüs eylemiş ve bundan dolayı da hâssaten insanda kuvve-i irâdiyyenin terbiyesini hedef ittihâz etmiş bir din nasıl olur da insanı meslûbü'l-ihtiyâr addederek kendi bünyân-ı bekāsını temelinden yıkar?

A'mâl ve niyyâttan mes'ûliyeti sarâhaten müş'ir olan âyât-ı kerîme ile ehâdîs-i nebeviyye pek çoktur. Misâl olarak bir kaçı hakkında celb-i enzâr-ı dikkat ederiz:

– (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ) = "Her kim bir zerre mikdârı hayır işlerse onu bulur, her kim de bir zerre mikdârı şer işlerse onu bulur." Sûre-i Zülzilet âyet [7-8].

– (قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِه فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلًا) = "Sen onlara de ki: Her birimiz kendi niyetine, istediği yola göre amel eder. Hangimizin tuttuğu yol hidâyete akreb ise onu da Rabbiniz daha iyi bilir." Sûre-i İsrâ âyet 84.[2]

– (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) = "İnsan çalıştığı şeyden başkasını bulamaz." Sûre-i Necm âyet 39.[3]

– (مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِه وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِه مِنْهَا) = "Her kim hars-i âhireti isterse ona ziyâdesiyle beraber veririz. Her kim de dünyâ harsini isterse ona ondan veririz." Sûre-i Şûrâ âyet 20.[4]

[2] Metinde "86" yazılmıştır.
[3] Metinde "40" yazılmıştır.
[4] Metinde "20" yazılmıştır.

– (وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ) = “Sen onlara de ki: Hakkı bildirmek Allah’dan. İsteyen îmân eder, isteyen kâfir kalır.” Sûre-i Kehf âyet 29.[1]

– (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِه وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ) = “İyi amelde bulunan kendi nefsine, kötü amelde bulunan ise kendi zararına çalışmış olur. Ondan sonra da Rabbinize ric’at edersiniz.” Sûre-i Câsiye âyet 15.[2]

– (لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ) = “Allâhu te’âlâ yaptığından mes’ûl olmaz. Hâlbuki onlar mes’ûl olurlar.” Sûre-i Enbiyâ âyet 23.

– (اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) = “Bir kavim kendilerinde olanı tağyîr etmedikçe Allâhu te’âlâ onlarda olanı tağyîr etmez.” Sûre-i Ra’d âyet 11.[3]

– (ذٰلِكَ بِاَنَّ اللهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) = “Allâhu te’âlâ bir kavme in’âm ettiği bir ni’meti, o kavim kendilerinde olanı tağyîr etmedikçe tağyîr etmez.” Sûre-i Enfâl âyet 53.[4]

Bir de şu ehâdîs-i şerîfeye bakalım:

– (كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)[5] = “Her biriniz çobandır. Ve sürüsünden mes’ûldür.”

– (مَنْ نُوقِشَ الحِسَابَ عذب (وفى رواية اخرى) يَهْلِكْ)[6] = “Her kim yevm-i kıyâmette sıkı bir muhâsebeye tutulursa azâb olunur, diğer rivâyette helâk olur.”

– (لَا تَزُولُ قَدَمُ ابْنِ آدَمَ يَوْمَ القِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ، عَنْ عُمُرِهِ فِيمَ أَفْنَاهُ، وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَ أَبْلَاهُ، وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ، وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ)[7] = “Kıyâmet gününde âdem oğlu beş şeyden suâl olunmadıkça Rabbinin huzûrundan ayrılmaz. Ömründen sorulur ki onu ne ile ifnâ etti. Gençliğinden sorulur ki onu ne ile yıprattı. Malından sorulur ki onu nereden kazandı ve nereye sarf etti. Bir de öğrendiği şey ile ne türlü âmil oldu diye suâl olunur.”

Şu âyet-i kerîme hakkında da ayrıca celb-i dikkat ederiz:

– (فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ) = “Elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz ümmetleri mes’ûl edeceğimiz gibi mürselîni de mes’ûl edeceğiz.” Sûre-i A’râf âyet 6.[8]

Görülüyor ki dîn-i İslâm mes’ûliyet kā’idesini gāyet sarîh ifâdât ile gāyet metîn bir sûrette vaz’ ve tesîs etmiştir. Bize “tarîk-i hak ve sa’âdet zâhirdir. Size gün gibi âşikâr ettim. Hangisini isterseniz ihtiyâr ediniz. Ona sülûk ederseniz nef’i size, ondan udûl ederseniz zararı yine size râci’dir” diyor. Hem de işin en câlib-i dikkat ciheti bu mes’ûliyetten kimsenin kurtulamamasıdır. Akīde-i ehl-i İslâm’a göre enbiyâ-yı izâm dahi –bâlâdaki âyetlerden sonuncusunun müfâdına nazaran– mes’ûldür. Mehbıt-i vahy olan, her emir ve işâreti ümmetince mutâ’ olan bir nebiyy-i zî-şân da gerek ef’âlinden, gerek vazîfe-i risâleti teblîğ edişinden mes’ûldür. Peygamberimiz efendimiz sallallâhü aleyhi vesellem hazretleri Haccetü’l-vedâ’da îrâd buyurdukları uzun hutbeye ara sıra fâsıla vererek huzûrundaki cemâ’at-i kübrâya: “Hele söyleyin. Teblîğ ettim mi?” diye **[329]** soruyorlardı. Ve her def’asında “Evet!” cevâbını alınca bârgâh-ı izzete tevcîh-i hitâb ederek “Şâhid ol Yâ Rab!” buyuruyorlardı. Mes’ûliyetin bundan celî burhânları daha ne olabilir?

Ahmed Naim

İSLÂM’DA FEN VE FELSEFE

SURİYE’NİN MÂZİSİNE BİR NAZAR

Roma imparatorlarından Augustos zamanında idi ki Beytüllahm’da Hazret-i İsa kadem-zen-i âlem-i vücûd olmuştu. O devirlerde Suriye kıt’ası Roma imparatorları tarafından mansûb procuratörler vâlîler tarafından idâre ediliyordu. Ahâlî bu vâlîlerin bar-ı girân-ı mezâlimi altında kıvranıp duruyorlardı. Hazret-i İsa neşr-i dîne başladığı zaman, koca Roma İmparatorluğu siyâseten şevket ve azametin evc-i bâlâsını geçmiş, inkırâz devresine tamâmıyla başlamıştı. Roma’nın zîr-i idâresinde bulunan kıtaâtta ve bilhâssa nefs-i Roma’da ahlâk-ı umûmiyye büsbütün bozulmuş, her

---

[1] Metinde “28” yazılmıştır.

[2] Metinde “14” yazılmıştır.

[3] Metinde “11” yazılmıştır.

[4] Metinde “55” yazılmıştır.

[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü’l-Cum’a, 10.

[6] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü’l-İlm, 36.

[7] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü Sıfati’l-Kıyâme, 1.

[8] Metinde “5” yazılmıştır.

* Epikür felsefesi bir meslek-i lâ-übâlî ta’lîm eder. Bu mesleğin müessisi felâsife-i Yunâniyye’den Epikür nâmındaki zâtdır. Epikür’ün Sisam’da tevellüd ederek Atina’da Kisenokrat (Xenocrate)dan tahsîl etmiş olduğu zannolunuyor. Kable’l-mîlâd (893-963) senelerinde ber hayat olan bu zât ma’rifet-i beşeriyyenin menba’-ı yegânesi ihsâsât olduğu iddiasında bulunmuştur. Epikür’ün ahlâk bahsindeki fikri şu sözlerinden istihrâc olunabilir: (Ahlâk, mes’ûd ve bahtiyâr olmak san’atından ibâretdir.) Şu hâlde Epikür’e nazaran hayır, dâimî mahzûziyet demek olur. Muvakkat ve gayr-i pâyidâr mahzûziyetleri Epikür hayr-ı mahz addetmiyor. Epikür bütün ma’lûmât-ı beşeriyyenin havâs vâsıtasıyla kazanıldığını iddia eylemiş ve demiştir ki: “Umûmî fikir, yekdiğere benzeyen bir çok ihsâsâtın bir anda tahatturundan başka bir şey değildir.”

Epikür her mevcûdun maddeye ircâ’ edilebileceğini söyler ve maddenin halâda dâimî bir harekete mâlik olan atomlardan müteşekkil olduğunu iddia eylerdi.

Epikür’e nazaran insanın bahtiyarlığı zevk u safâdan ibâret olup ezvâk hâricinde olan her şey ma’nâsız ve abesdir. Sisamlının ahlâk hakkındaki bu fikri, talebeleri tarafından pek ziyâde ileri götürülmüş ve bilâhare pek çok ahlaksızlıklara yol açılmıştır. Bir halde ki: Zevk u safâya âit olan her şey insan için mübâh görülmüş, bir bezm-i îş ü nûş içinde güzerân edemeyen hayatlar heder addedilmiştir. Fezâil denilen şeyler, esâssız ve gāfil avlamak için ortaya atılmış mübhem ta’bîrât mesâbesine indirilmiştir. Epikür, ezvâkı rûhânî ve cismânî olarak iki nev’e ayırmış ve tahsîl-i ulûmu ezvâk-ı rûhâniyye müsebbiblerinden olmak üzere ta’dâd eylemişti. Hâlbuki Epikür’ün halefleri tahsîl-i ulûmu büsbütün bir tarafa bırakmışlar, sefâhetde edebsizlik derecesine çıkmışlar, namus, şeref gibi şeyleri hiçe saymışlar bütün ma’nâsıyla ihtisâsât-ı hayvâniyyenin esîri olmuşlardır. Epikür’ün ahlâfa intikāl eden yegâne eseri *Mebâhis-i Tabî’iyye* nâm kitabının bazı cüzlerinden ibâretdir. Epikür felsefesine mensûb olanlar, hayâtca bir zevk, bir inşirâh duymak için ba’zan fezâile de mürâcaat edilmesi lüzûmunu tavsiye etmişlerdir. Fakat bu mürâcaatın sırf hayât-ı nûşâ nûşca bir tahavvül husûle getirmek gāyesine müstenid olmasını ihtâr etmeği de unutmamışlardır.

yerde Epikür mesleği son derece revâc bulmuştu*. Romalıların mezhebleri karma karış bir şey idi. Yunanîlerle ihtilâttan sonra bunların akîde ve âyinlerini de kendi dinlerine karıştırmışlardı. Hâlbuki mezâhib-i Yunâniyye'de en büyük, en mukaddes tanılan ma'bûdlara bile, en şenî' seyyiât-ı ahlâkıyye, en kabîh rezâil-i müstehcene isnâd edilmiş olduğu esâtîr-i Yunâniyye'nin mütâlaasından anlaşılıyor. Bit-tabi' bu gibi mezâhibe sâlik olan eşhâsda da fezâil-i ahlâkıyye bulunmaz ve bulunamazdı.

Fi'l-hakîka Romalılarda da –bilhâssa ınkırâz devreleri başladıktan sonra– her türlü fezâil-i necîbe, her nevi' mezâyâ-yı hulukıyyenin büsbütün unutulmuş olduğu anlaşılıyor.

Esâsen Romalılar zabt ettikleri memâlik ahâlîsinin mu'tekadât ve âyinlerinden hoşlarına gidenleri aynen kabûl ederlerdi. Bu hâl Romalıların mezheblerinde o derece zıt, o kadar münâsebetsiz mu'tekadâta yol açmıştır ki bunlara inanmakta bugün bir çocuk bile bi-hakkın dûçâr-ı tereddüd olabilir. Roma'da da aynı hâl görülmüştür: Rüesâ-yı rûhâniyye bile bu garîb akîdelere, bu acîb âyinlere aslâ inanmamışlar, dinsizliklerini her hareketleriyle i'lândan çekinmemişlerdir. Bir âyîn-i dînî icrâ ederken bunun garâbetine karşı kendileri bile gülmekten men'-i nefs edemezlerdi.

Hazret-i İsa neşr-i dîne başladığı zaman, koca Roma İmparatorluğu baştan başa dinsizlik, ahlâksızlık ateşi altında kavrulup yanıyordu.

Ekseriyet-i tebe'a, ki zulüm ve kahr altında eziliyor, mahv oluyordu; kendilerine medâr-ı tesliyet olacak bir akîde-i sâbiteden bile mahrûm bulunuyorlardı. En ziyâde zulm ü te'addîye ma'rûz kalan insanlar ise ekseriyeti teşkîl eden kitle ve bilhâssa üserâ sınıfı idi. İ'tisâf ve mezâlimin en ziyâde hüküm sürdüğü kıtaâttan birisi de Suriye idi.

Hazret-i Musa'nın telkînâtından inhirâf etmiş, yüzlerce peygamberânın tâb-fersâ mesâîlerine rağmen tarîk-ı hidâyete sülûk edememiş olan Benî İsrâîl, daha evvel uğradıkları müteaddid felâketlere zamîmeten Romalılar tarafından da pek fena ve gaddârâne mu'âmelelelere ma'rûz kalıyorlar ve bir halâskâra dört gözle intizâr ediyorlardı.

Hicret-i Nebeviyye'den (622) sene evvel bu halâskâr gelmiş fakat telkînâtı hoşlarına gitmemiş olduğundan –diğerleri gibi– bunun da düşman-ı bî-emânı kesilmişlerdi. Zulm ü tecâvüz altında ezilen Yehûdiler intizâr ettikleri halâskârın Hazret-i Davud ve Süleyman gibi düşmanlarını kahr edeceğini ümîd ediyorlardı. Hâlbuki Hazret-i İsa "Sağ yanağınıza tokat atana kemâl-i hilm ile sol yanağınızı da takdîm ediniz. Düşmanlarınızı seviniz, size adâvet besleyene iyilik ediniz" sözleriyle icrâ-yı nesâyihe başlamış olduğundan Yehûdiler inkisâr-ı hayâle uğramışlardı. Ahbâr-ı Yehûd ise bu telkînâtı menâfi'-i zâtiyyelerine muvâfık görememişlerdi. **[330]** Fakat, Hazret-i İsa mağdûr, zulm-dîde, sefâlet-zede avâm için bir reşâşe-i tesliyet saçmıştı.

Roma hiçbir zaman insana bir (mevcûd) nazarıyla bakmamış, onu daima bir (şey) gibi telakkî eylemişti. Zirve-i haşmet ve azametine, ıztırâbât-ı beşeriyyeye rahm ü şefkat âsârı göstermemek sûretiyle i'tilâ eylemiştir. Roma boyunduruğu altına giren akvâmdan bazılarının refâh ve sa'âdet yüzü görmeleri sırf bir tesâdüf eseridir. Roma'nın temdînî görünmesi de kasda mukârin bir hareket değildi. Roma hiçbir zaman isteyerek bir hiss-i temdîni perverde etmemiştir. Bütün harekâtında yegâne gâye, istîlâ, gasb ü gâretten başka bir şey değildi. Roma hiçbir vakit; hattâ inkişâf-ı fikrî başladıktan sonra bile; kânûn nazarında bütün insanların müsâvî olabilmesi hakîkatini anlayamamıştı.

İhtirâsât ihtişâm ve ta'azzum; ara sıra; Roma'yı merhametli göstermiş ise de hiçbir vakit kendisinde âsâr-ı lutufkârî tecellî edememiştir. Roma'nın tebe'asına olan zulm ü te'âddîsinin şiddeti düşünülürse Hıristiyanlığın esbâb-ı intişârı pek kolay anlaşılır. Hıristiyanlığın arz-ı Filistin'de zuhûru devrinde Roma'nın dîn-i kadîmi olan Paganizm (paganisme)* büsbütün bir garâbet ve za'fiyet peydâ eylemişti. Paganizm'e bir sistem, bir din demek câiz ise; diyebiliriz ki; bu sistem her türlü prensipden, her nevi' teşkîlâttan mahrûm bulunuyordu. Rüesâ-yı rûhâniyyeden her birinin ayrı ayrı birer ma'bûdu vardı. Hiç biri halkın ma'neviyâtına hâkim olmak üzere bir hey'et-i siyâsiyye teşkîl edememişlerdi. Vazîfeleri âyinlere riyâsetten ibâret kalıyordu.

Paganizm, bedbahd ve zulm-dîdelere tesliyet bahş olacak hiçbir va'dde bulunamıyordu. O, bütün sa'âdetlerin ancak dünyâ yüzünde iktisâb edilmesini tavsiye ediyordu. Âhiret hakkında hiçbir va'd ve va'îdde bulunmuyordu. İntihârı, bedbahtlığa karşı, cesur kimselerin son mürâcaat edecekleri yegâne çare gibi tavsiye ediyordu.

Hâlbuki Hıristiyanlık âteşîn teheyyücâtı, hâr akîdesiyle, hayât-ı dünyâda mükâfât, âhîrette sa'âdet-i sermedî veya azâb-ı ebedî va'd ve va'îdleriyle rûhlarda derin te'sîrler bırakabilecek bir şekilde gelmişti. Bu sebebe mebnîdir ki Hazret-i İsa ve havâriyyûnun da'vetlerine en evvel en ziyâde bedbaht, en çok zulüm-dîde kimseler icâbet etmiş, Hıristiyanlık en ziyâde sefîl ve fakîr sunûf arasında intişâr eylemiştir.

Siyâsî bir fikre mebnî Hıristiyanlığı kabûl eden Roma İmparatoru Kostantin zamanından i'tibâren dîn-i İsa bir kudret-i kâhire iktisâbına başlamıştır.

Kostantin, mağlûb olacağını hissettiği bir muhârebede sancaklar üzerine Hıristiyanlığın alâmet-i fârikası olan salîbi ta'lîk etmek sâyesinde askerinin ekseriyetini teşkîl eden Hıristiyanların teveccühünü kazanmış ve netîcede galebe-i kâmileye mazhar olmuştu. Bunun üzerine Kostantin neşr ettiği meşhûr Milan fermânı ile Hıristiyanlığı kabûl eylediğini i'lân eylemiştir.

Kostantin ile beraber hırs-ı câh düşkünleri birçok putperestler de zâhiren imparatorun bu yeni dînine girmişlerdi. Hâlbuki bu adamlar rûhen, kalben henüz putperest idiler. Eski akîdelerine benzetmek için Hıristiyanlığa putperestlikten bir çok şeyler ilâve etmeye başladılar.

Hıristiyanlığın Roma putperestliği ile karışmasına başlıca iki sebeb gösterilebilir:

Birinci sebeb, Kostantin hânedânının nazariyât ve menâfi'-i siyâsiyyeleri, ikinci sebeb de yeni dînin intişâr edebilmesi için onu putperestlerin kabûl ve hüsn-i telakkî edebilecekleri bir şekle sokmak arzusudur. Hıristiyanlığın Roma memâliki hâricinde aslâ hüsn-i kabûl görememiş olması da

* Paganizm, bir çok ma'bûdlar kabûl eden bir dîn, bir mezheb demektir. Romalıların dîni gibi

ayrıca cây-ı dikkattir. Esbâb-ı hakīkıyyenin bunlardan ibâret olduğu Kostantin'in riyâkâr ve münâfıkāne mesleğinden pek güzel anlaşılabilir.

Fi'l-hakīka Hıristiyanlığın mukaddes e'âzımından addolunan bu zâlim hükümdâr* dîn-i yesû'u kabul etmekle beraber aynı zamanda putperestlere karşı da cemîleler, tevecciihler ibrâzından çekinmemiş ve Hıristiyanlığa putperestlik âdât ve âyinlerinden birçok şeyler karıştırmıştır. Hıristiyanlık nerelerde intişâr etmiş ise ora ahâlî-i kadîmesinin eski dînlerine âit hurâfeleri, âyinleri kabûl eylemiştir. Roma ve Yunan esâtîri, Mısır âliheleri –yalnız isimleri değişmek üzere– tedrîcen ve kâmilen Hıristiyanlığa girmiştir.

Esâsen Kostantin'in darbe-i şemşîrinden havfen Hıristiyanlığı kerhen kabûl eden kavimler, eski akīdelerini de aynen yeni dînlerine getirmişler idi. Bizzât Kostantin bile akīde-i evveliyyesini aslâ unutamamıştır. Kenise müverrihlerinden bir zât bu hâli şu sûretle tasvîr eylemişti: "Semâî şebnemlerden hâsıl olarak gizli kanallarla reyyân olan sâf ve berrâk bir menba'; mecrâsı uzun ve dolambaçlı büyük bir nehir hâlini aldıktan sonra; bi'z-zarûre geçtiği arâzîdeki toprakların rengini iktisâb edeceği gibi; Hıristiyanlık da aralarında intişâr ettiği kavimlerin mu'tekadât ve an'anât-ı mâziyeleriyle karışa karışa revnâk ve sâfiyet-i asliyyesini külliyyen gāib eylemiştir.)

Asıl Hıristiyanlık'da vukū'a gelen ilk ta'dîlât doğrudan doğruya **[331]** Mûseviyyet'in te'sîrâtından neş'et etmiştir. Hıristiyanlık bu te'sîrâttan kolay kolay kurtulamamıştır. Hattâ bizzat Havâriyyûn arasında bile te'sîrât-ı mezkûre hakkında mübâyenet-i efkâr zuhûra gelmiş olduğu anlaşılıyor. Hazret-i İsa'nın ilk şâkirdleri Havâriyyûn tamâmıyla İbrânî kalmışlardı. Esâsen Hazret-i Yesû' dîn-i Musa'yı itmâm için gelmiş olduğunu söylemişti. Bu sebebden ilk Hıristiyanlar, hitân icrâsına ve dîn-i Musa ahkâmına ri'âyet etmeye i'tinâ eylemişlerdi. Fakat Hazret-i İsa'dan 49 sene sonra Kudüs-i şerîfde ictimâ' eden ilk Konsil buna mu'ârız bir karâr vermiştir. Bunun üzerine o vakte kadar Yahudî sinagoglarının teşkîlâtına merbût olan kilise teşkîlâtı değiştirilerek büsbütün başka bir şekle konuldu.

Havâriyyûn; Hıristiyanlığa duhûl için; Hazret-i İsa'ya îmânla Hıristiyâniyet'in alâmet-i kabûlü olan vaftiz icrâsını kâfî görüyorlardı. Hâlbuki bilâhare Hıristiyanlığa pek çok hurâfeler sokulmuştur.

Hıristiyanlığın ilk nâşirleri Yahudîler olmuştur. Maamafîh Hıristiyanlık Yahudîler arasında pek az intişâr edebilmiştir. Yahudîlerden İseviyeti kabûl edenlerin pek az olmasına başlıca iki sebeb gösterilebilir:

Evvelâ Yahudîlerin avâm sınıfı Hazret-i İsa'nın saltanat-ı dünyeviyye talebinde olduğu hakkında ahbâr-ı Yehûd tarafından iğfâl edilmişlerdi.

Sâniyen, az bir müddet sonra Hıristiyanlık büsbütün başka bir kisve-i nevîn almış, husûsiyle "akīde-i teslîs" Yahudîlerin an'aneleriyle aslâ tevâfuk edememişti. Bu iki sebebe mebnîdir ki o zamânki Yahudîler ta'assub derecesinde bir gayretle dîn-i aslîlerine sarılmışlar vahdâniyet-i ilâhiyye akīdesini bir akīde-i milliyye gibi telakkī eylemişlerdi. Paskalya (Paque) hakkındaki mücâdeleler, Yahudîliğin Hıristiyanlığa icrâ etmiş olduğu te'sîrâtın son izleri gibi telakkī olunabilir.

İznik (Nicee) Konsili'nin bir karârı bu mücâdeleye nihâyet vermişti. Esâsen Kostantin'in devre-i saltanatından evvel, Yahudîlerden Hıristiyanlığı kabûl edenlerin arkası kesilmişti.

M. Şemseddin

* Kostantin kendi oğlu Kirispos'u öldürtmüş olduğu gibi henüz on iki yaşında bulunan yeğeni Piçinyatos'u da i'dâm ettirmiştir. Zevcesi Favusta'yı ise kaynar su içine attırarak gözünün önünde barbarâne pişirtmek sûretiyle itlâf eylemiştir.

Konya Safahât-ı Hayatından:

ALAADDÎN TEPESİ'NDE

"Safahât" sâhib-i muhteremi Mehmed Âkif Bey'e

Geçende hayli sıkıldım. Benimse bir ukde
Sıkınca kalbimi, bir türlü evde, medresede,
Medâr-ı tesliye bulmaz da rûh-ı bîzârım,
Çıkar, kederden uzak bir muhît-i şevk ararım.
Fakat, bu yerde elemden, sümûm-ı gamdan uzak,
Teneffüs eyleyecek bir havâ-yı sâf aramak,
Evet, muhâli temennî demek.. Bizim şehrin,
Muhîti kalbe kasâvet veren bu köhne yerin
Nedense mevki'i vâreste her letâfetden,
Hayâtı okuyacak neşvezâr-ı hilkatden.
Yukarıda bir tepe vardır ki tırmanıp yalnız
Onun esintili sırtında, bir hava alırız.
Soğukdu gerçi fakat bakmadım, biraz tepeye
Çıkar da hüznümü ta'dîl eder miyim ki diye;
Elimde şemsiye çıktım; aman, sokaklardan
Geçilmiyor; ne kadar çok çamur! Düşen, kalkan
Arar mısın! Bereket versin elde şemsiyemin
Dokundu yardımı; zirâ dayanmasam, mümkün
Değil akan o çamurlardan öyle atlayamaz,
Yuvarlanırdım; onun işte yardımıyla biraz
İlerledim, tepeye çıktım; orda sanki hava
Alıp ferâhlanacaktım! Fakat o yerde, daha
Ziyâde rûhumu rencîde eyleyen bir hâl
Görünce dalmışım artık, garîk-i ye's ü melâl:
Şu yanda: Câmi'in altında bir sâ'at uzayan
Mahalleler.. ne dedim? Yok! O, bir mezaristân;
Ki dâr u gîr-i ma'îşetde bî-mecâl-i nizâ',
Yatıp durur ederek sa'ye, hisse, fikre vedâ'!
Serâbı deşmeye benzer şu bir yığın toprak
İçinde bir hareket, bir hayât-ı şevk aramak!..
Öbür tarafda fakat muntazam, letâfetdâr
Hıristiyanlara mahsûs olan binâlar var.
Bakın, şu, onların ancak iânesiyle vücûd
Bulan müessese: mektep, nasıl hayât-efzûd!..
Ne intizâm ve tekemmül!.. O bir avuç millet

Bakın, nasıl çalışıp gayret eyliyor! Hayret!..
Neden o makbere olsun bizim mebânîmiz?
Yazık, yazık! "İki günlük hayât-ı fânîmiz
İçin o, çok bile!" fikriyle böyle makhûruz;
Mezara dip diri girmek, gömülmek istiyoruz.
Nedir şu bizdeki gaflet, nedir bu süfliyyet?!.
Şu mehd-i saltanatı kaplamış keder, kasvet.

Bu hasbihâl ile me'yûs idim.. Hemen bir adam:
Ki bildiğim hocalardan biriydi, verdi selâm;
Oturdu; şimdi tabî'î kelâma mecbûruz:
Aman hocam, nereden böyle? Hiç görüşmüyoruz,
Nasılsınız? Gibi üç beş lakırdıdan sonra
Deşildi derd-i siyâset, o bahse geldi sıra:
Ne havâdis, ne yalan! Var yine? Ben, hiç gazete
Okumam; hepsi yalan! Doğrusu bir kaç hafta
Çıkmadım bir yere; pek râhatım.. insan ne kadar
İhtilât etse, o nisbetde merakı artar.
Gazete.. Çok şükür Allah'a ki bak bunlara ben
Vermedim şimdiye dek on para olsun, zâten
Onu almak bile câiz değil.. Öyle yalana
Vermeyin bir para; hem söyleyiniz de alana:
Almasın bir daha; zirâ o bey', bâtıldır.
O "Azans mı" nedir? Onları birkaç hınzır
Küfre uyudurarak sonra da artık burada
O yalanlar, hezeyânlar basılırmış kağıda.
İşte bunlar bize hep gösteriyor ki: Sâ'at
Pek yakın.. etmeli Allah'a ibâdet, tâ'at!
"Çıkıyor her ne ki gelmişse haberde bir bir."
Bunların hepsi alâmât-ı kıyâmetdendir.
Bu felaketleri millet, görecekdi zâten:
Pek yakın, çünkü kıyâmet; yalnız mağribden
Doğuverseydi güneş, bir de…
– Hocam, Lutf ediniz!
Oradan doğdu güneş çokdan evet, görmediniz
Sanırım; hem de diyorlar ki: O Ye'cûc, Me'cûc
Dâbbetü'l-arz denilen şeylerin envâ'ı hurûc
Eylemiş Rumeli'de, kalmış ahâlî bî-hûş;
Yerler alt, üst oluvermiş de kıyâmet kopmuş.
İçerim titriyor –er geç– o belâ-yı meş'ûm,
Şu kalan yurdu da çiğner diye pek korkuyorum!

Konya: **İbni Hâzım Naim**

[332]

FIKIH VE FETÂVÂ

Muhâvere:

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA
– 4 –
HURÛF, ZÂYİRCE, CİFİR'DEKİ ESRÂR HAKKINDA

Hurûf, Zâyirce, Cifirdeki Esrâr – Okursan Mesrûr, Tecrübe Edersen Mahzûn Olursun – Esrâr-ı Hurûf; müslümanlar ile müslümanlara Mahsûs Olan Eşkâl-i Hurûfda mı Mahsûr – Allah'ın, Bazı Nâsı Diğer Bazısıyla Def'i – Hutût-ı Arabiyye'nin İhtilâfı; Esrâr Bunların Hangisinde Olduğu – Bu Umûru Çıkaranlar Bâtıniyye Tâifesi Olduğu- Eşkâl ve Aded-i Hurûf Üzerine Mebnî Akāid-i Dürzî'nin Usûlü Hakkındaki Keşfü'l-Hakāık Risâlesi – Bu Risâledeki Garâib ve Acâib- Bâtıniyye ve Sûfiyye Mezhebleri – Hurûfdaki Menâfi'i Tecrübe – Hurûfda Görülen Menâfi'in Esbâbı – Vehm – Nefse Te'sîr – Târîhin Fâidesi.

İhtiyâr mukallid ile genç muhakkık yine muhâvere ve mübâdele-i efkâr için birleştiler; genç muhakkık müslümanların emrâz-ı ictimâ'iyyesine tealluk eden mes'ele, ve bunun sûret-i tedâvîsi hakkında idâre-i kelâm; ictihâd ve taklîd husûsundaki re'yini, İslâmiyet'in bir tarîkten ibâret olup – bundan evvel de işâret edildiği üzere– İslâmiyet'de ihtilâf ve tefrika câiz olmadığını ihtiyâr mukallide îzâh etmek istedi. Şeyh bunun fikrini anlayınca ondan kaçınarak hemen şu sûretle söze başladı:

Mukallid: – Geçen muhâveremizde esrâr-ı hurûfu, hastalara şifâ vermek hâcetleri kazâ etmek husûsunda bu hurûfun yapmış olduğu te'sîrâtı sana zikr etmeyi unutmuştum.

Hâlbuki bu te'sîr, vâki' ve nefsü'l-emrdeki tecrübe-i sahîha ile müsbettir. Binâenaleyh bunu kat'iyyen inkâr edemezsin! Çünkü sen muttasıl söylüyorsun ki ilm-i sahîh ancak mevcûdâtın şehâdet, tecrübe-i sahîhanın te'yîd eylediği şeylerden ibârettir. İşte "cifir, zâyirce" de böyledir; zirâ ilm-i cifr ve zâyirce vâsıtasıyla ulemâ-i ârifîn bir takım umûr hakkında ihbârâtta bulundukları hâlde onların hepsi de dedikleri gibi zuhûr etmiştir. Geçen muhâveremizde burasını sükût ile geçiştirmemin sebebi bunlar hakkında mazbût turuk-ı ilmiyye olduğunu bilmiyordum; bunun için hesâb-ı cümelde söylediğin şeyi bunlar hakkında da söyleyiverirsin diye korktum. Fakat, senden ayrıldıktan sonra (zâyirce, esrâr-ı hurûf, evfâk) ilminde yed-i tûlâ sâhibi olan iki şeyhe –birisi mağribli diğeri Mısırlı– mürâcaat ettim; onlar bana haber verdiler ki: Muğayyebâtı anlamak, mechûlâtı istihrâc etmek için bu ulûma mahsûs usûl-i sahîha-i mazbûta vardır, binâenaleyh bu ilim, mazbût bir kā'ideye mâlik olmayan hesâb-ı cümel gibi değildir.

Muhakkık: – Çok insanlar vardır ki: Bu gibi sözlere aldanarak kütüb ve elsinede bu evfâk ve hurûfun, mücerreb, sahîh olduğuna dâir deverân eden şâyi'âtı tasdîk ettiler de "Deyrebî" ve başkalarının yazdığı şeyleri bizzat kendi nefislerinde tecrübeye mecbûr oldular; fakat bu kadar tecrübeden elde ettikleri fâide nedir? Hiç değil mi? Çünkü defe'ât ile yapmış oldukları tecrübenin netîcesi –darb-ı mesel hükmüne giren– şu kā'ideyi vaz' etmek oldu: "Okurken ferah-yâb olur, fakat tecrübeye geldi mi hüzün ve mâtem

içinde kalırsın." Evet, ilmi te'yîd eden tecrübeye –muttarid olmak, ma'lûm ve mu'ayyen bir sebeb bulunmadıkça hiçbir zaman tahallüf etmemek şartıyla– ben de i'tibâr ederim.

Bir de o tecrübe sebebiyle o ilmi herkesin kolaylıkla anlayabilmesi lâzımdır. Ma'a hâzâ biz görüyoruz ki: Zaman geçtikçe ilim nâmı verilen bu gibi şeyler, insanların malını bâtıl bir sûrette yemeye çalışan; adedleri mahdûd Deccâller elinde mahsûr kalıyor.

Eğer bunlara mahsûs ilme müstenid bir usûl-i sahîh olsaydı, ulûm ve fünûn-ı hakīkıyyenin terakkī etmesiyle bunlar da terakkī ve te'âlî ederdi; lakin görüyoruz ki ulûm-ı sahîha terakkī ettikçe bunlar tedennî, ma'ârif-i hakīkıyye ileri gittikçe bunlar geride kalıyor. Hattâ o kadar ki Avrupa ve Şimâlî Amerika'nın bir çok yerlerinde bu müsellimler mahv oldu; nâm ve şânı ortadan kalktı. Şu hâlde bunlar ilm-i sihr, ilm-i tılsımın fürû'undandır.

Mukallid: – Artık sus! Çünkü bu ulûm, hurûfda olan bu esrâr, hurûf-ı Arabiyye'nin içinde mahsûr, müslümanlara mahsûsdur. İşte bunun içindir ki bu ulûm yalnız sulehâ-i müslimîn ellerinde görülebilir; bu ulûmdan onlar istifâde eder. Binâenaleyh Avrupa'da bulunmaması, onların bu ulûm ve esrârı inkâr etmelerinden dolayı senin gibilerin de inkâr etmesi doğru olmaz. Bazı kimselerin tecrübe edip de yapamadıklarına gelince: Bunun esbâbı şartına tevessül etmemeleridir; zirâ bunu yapmak için ya ehline ma'lûm olan riyâzat-i mahsûsayı îfâ etmeli yahud Cenâb-ı Hakk'ın bu ulûm ve esrârı bahşetmiş olduğu şeyhden me'zûn olmalı. Binâenaleyh tecrübenin hâl-i ıttırâdda bulunması, hiç bir vakit tehallüf etmemesi için bu sebeblerin bulunması lâzımdır. İşte bu kelâm, yukarıda sebeb-i ma'lûmun hâricinde tecrübenin adem-i tehallüfüne, daima muttarid bulunmasının vücûbuna dâir dermiyân ettiğin şarta da tevâfuk ediyor.

Hem bütün bilâd-ı İslâmiyye'de şu tecâribin sıhhatine dâir tevâtür var; sen bunu inkâr etmeye kādir misin? Bunların sıhhatine dâir daha söylemediğim bir çok şeyler de var; şurası da muhakkaktır ki: Bunlar her hangi bir meclisde zikredildiyse sıhhatine dâir pek çoklarının şehâdet ettiğini işittim: Kimi hastasının şifâyâb olduğunu, bazıları da mühim bir işi görüldüğünü, bir kısmı da belâdan kurtulduğunu anlattı. Zâten böyle olmasaydı kâinât fesâda varırdı. [1](وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ).

Muhakkık: – Şeyhim! Görüyorum ki âyât-ı *Kur'ân*iyye'yi mevzi'inin gayrısına **[333]** vaz' etmekten başka bir ictihâdın da kalmadı. Çünkü (وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ) âyet-i kerîmesi Hazret-i Davud'un Câlût'a karşı olan muhârebe, ve Davud'un Câlût'a karşı mansûr ve muzaffer olması siyâkında nâzil oldu. Nasıl ki kendilerine muhârebe açanlara karşı nefislerini müdâfaa etmek için müslümanların cihâd ile me'zûn olmaları hakkında da [2](وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللهِ كَثِيرًا) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştu. Burada sebebin husûsunu bırakıp da umûm-ı lafzı i'tibâr etmek de doğru değildir. Zirâ esrâr-ı hurûf mes'elesi bulunduğumuz haddin hâricindedir; şu hâlde buna bir vech-i sahîh aramak lâzım gelirse o da ümmetin ukūlünü, ahlâkını, a'mâlini ifsâd eden bu gibi i'tikādât-ı hurâfiyyeyi benim gibilerin def' edip atmasıdır.

Biz yine mevzû'a dönelim. Bu esrâr, hurûf-ı Arabiyye'ye mahsûs demek, esrârın hurûf-ı Arabiyye için ma'rûf olan eşkâl-i mahsûsa içinde mahsûr olmasını iktizâ eder; halbuki hurûf-ı Arabiyye el-ân pek muhtelifdir: Çünkü şarkta bulunan Arabların, Türklerin, Acemlerin yazısı, Garbdakilerin yazısına muğāyirdir; bu asırda bulunan ahâlînin yazıları ile sahâbe, tâbiîn zamanında mütedâvil olan hatt-ı Kûfî arasında ise eşkâl i'tibâriyle hiç de müşâbehet yoktur.

Şu bida' ve hurâfâtın millet-i İslâmiyye'de nasıl zuhûr ettiğini bilenler, eşkâl-i hurûfa mahsûs esrâr olduğunu iddia edenlere ta'accüb etmezler. Eğer târîhe muttali' olsaydın urefâ-yı ümmete göre bedîhiyyâttan olan şu hakāyıka karşı itâle-i kelâm etmeye beni bırakmazdın.

Bu misilli bida' ve hurâfât, Bâtıniyye tâifesinin fiten ve fesâdındandır, Bâtıniyye tâifesi ise millet-i İslâmiyye arasına fiten ve fesâd tohumu eken fırak-ı dâllenin en şiddetlilerindendir. Hattâ onların ekmiş olduğu fesâd tohumu yüzünden tahaddüs eden belâ-yı azîm bugüne kadar neşv ü nemâ bulmakta ber-devâmdır. Bunların en sonları da (Bâbiyye), (Bahâiyye) fırkalarıdır. Bunların bid'atleri de diğerleri gibi müteşâbihâta, belki de gulât-ı mutasavvife ile Bâtıniyye beyninde olan iştibâha karşı tasavvufu ileri getirmek, kisve-i tasavvufa bürünmekle revâc bulmuştur. İşte bu esrâr, sulehâ-yı ümmete; yahud onlardan me'zûn olanlara mahsûsdur dediğin de budur.

Onların saçmış olduğu bida' ve hurâfât tohumundan isâbet eden serpintiler müslümanlar arasında yapacağı kadar ifsâdâtı yaptı. Bizzât Bâtınîlere gelince: Onların indinde hurûf, harfin eşkâli, adedleri, yekdiğerine tenâsübleri, tehâlüfleri, tabîatleri –Sûfiyye mezhebine sülûk eden cehele-i müslimînin zannettikleri gibi– "dîn"in yalnız esrâr-ı kemâliyyesinden ma'dûd değil, belki bunlar "dîn"in usûlünden, kavâid-i esâsiyyesindendir; hattâ bu kavâid ve esâs üzerine olan kelâmlarını bile –(İsmâiliyye) fırkasının reisi olan (Hasan Sabbâh) ile diğerlerinin yaptığı gibi– ilm-i nücûm, ilm-i hesâb ile mezc ettiler.

Hem ben tavâif-i Bâtıniyye'ye dâir Arab târîhlerinde tesâdüf ettiğim ahbâr ve rivâyât ile iktifâ etmek de istemedim. Belki bundan başka Avrupa müverrihlerinin keşf edip meydana koydukları şeylerin bir çoklarına da vâkıf olduğum gibi "Dürzî, Nusayriyye" tâifesine mahsûs olarak yazılan bazı kitablarda vâkıf olduğum şeyleri de bu bâbdaki tedkīkātıma ziyâde ettim. "Dürzî, Nusayriyye" mezhebine âit olmak üzere yazılan bu kitaplar âdetâ kokuları muhâfaza etmek için yapılan hokkalar, kıymetli eşyâ gizleyecek sandıklar gibidir; onlara göre bu kitapları rüesâ-yı dînden başka hiçbir kimse ne tab' edebilir, ne içinde yazılı olan şeylere muttali' olabilir.

Mukallid: – Ricâ ederim; şu gizli kitaplardan bazı şeylere beni de muttali' kıl, göster.

Muhakkık: – Bu kitapları âriyet vermek gibi bir semâhati

[1] Bakara, 2/251.
[2] Hac, 22/40.

hiçbir kimseye karşı ibrâz edemem; fakat söylediğim sözlerin sıhhatine dâir sende yakîn hâsıl etmek için o kitaplardan sana birkaç cümle okurum.

Muhakkıkın okuduğu cümleler gelecek haftaya kaldı.

***

İCTİMÂİYÂT

EN MÜDHİŞ MARAZ-I ICTİMÂÎ:

Müskirât, Lu'biyyât

...اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ ... رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ[1]) (*Kur'ân*-ı Hakîm...) Rakı şarap içmek, kumar oynamak..! Ancak a'mâl-i şeytâniyyeden bir takım murdâr şeylerdir; binâenaleyh fevz ü felâha, sa'âdet ve selâmete ermek isterseniz şeytânın tesvîl ve tezyîni ile husûle gelmiş olan bu müstekreh şeylerdir vazgeçiniz; bu gibi denâet-i ahlâk ile muttasıf oldukça sizin için çâre-i necât yoktur.

Kānûn-ı fitrî olan *Kur'ân*-ı kerîmin bütün evâmir ve nevâhîsi tedkīk edilecek olursa onların ne kadar büyük hikmetleri ihtivâ ettiği anlaşılır. *Kur'ân*, bin üç yüz sene evvel hamrı, kumar oynamayı ve daha bunlara mümâsil heyet-i ictimâiyyenin hayâtını tehdîd eden birçok şeyleri nehy etmiş, fevz ü felâhın bunları terk etmekde olduğunu pek şiddetli bir sûrette beyân etmiştir.

Hakīkaten insan biraz aklını başına alıp da düşünecek olursa şu iki illeti –müskirât, lu'biyyât– emrâz-ı ictimâ'iyyenin en mühlikleri sırasında görüyor. Çünkü kumar, nice buğz ve adâvetler îkā', ne kadar adamlar, servetler telef etmiş, ne kadar hânümânlar söndürmüştür. Âlemde nice bin mefâsid ve şürûr tevlîd eden ümmü'l-habâis –müskirât– da **[334]** ne kadar âlâm ve emrâza sebeb olmuş, ne kadar canlara kıymış, ne kadar aileleri mahv ü perişan eylemiş, nice eytâm ve arâmil bırakmış, nice insanları biribirinin canına kasd ettirip sûzişli fecî'alara bâdî olmuştur. Bunun için Cenâb-ı Münezzilü'l-*Kur'ân*; kumar ile hamrın gāyet fenâ olduğunu bildirdikten sonra ümidvâr-ı felâh ve necât olmak üzere onlardan tehâşî ve mücânebet edilmesini şiddetle emrediyor.

Vâ esefâ ki gece ve gündüz evlerinde, ellerinde bulunan Kitâb-ı azîz, bu evâmir ve nevâhîyi müslümanlara daima telkīn edip dururken; bu müzmin, mühlik illete her milletten ziyâde müslümanların mübtelâ olduğunu görüyoruz.

Emîn Hâkî Bey *Keyfine Bak* serlevhasıyla yazmış olduğu manzûmede İstanbul'da bulunan halkın hâlet-i rûhiyyesini pek açık bir tarzda tasvîr ediyordu. Ne kadar doğru! Fakat bu maraz yalnız buradakilere mahsûs değil; bu öyle müdhiş bir marazdır ki: Her tarafdaki müslümanlara sirâyet etmiş, hiç birisi de bu marazdan tahlîs-i girîbâna muvaffak olamıyorlar.

Evet, bu maraz yalnız Osmanlı müslümanların da değil! bugün ecnebî boyunduruğu altında inil, inil inleyen müslümanlar da bu hâlde. Bu sene *Sebîlürreşâd* nâmına Bulgaristan kasabalarında dolaşırken müslümanlar ile Bulgarların hâlini tedkīk ediyordum. Görüyordum ki Bulgarlar menâfi'-i milliyye ve vataniyyesi uğurunda gece ve gündüz alabildiklerine çalışıyorlar; müslümanlar da akşama, sabaha kadar tenbelhâne olan kahvelerde lu'biyyât ile vakit geçiriyorlar. Oraca hâl [ü] vakti yerinde olup fakat ismini tasrîh etmek istemediğim bir müslümanın bir gecede kumar yoluna bir Bulgar'ın eline üç yüz lira takdîm ederek kahveden çıkıp gittiğini söylersem pek de ta'accüb etmeyin!

Dahası var: Bir köylü amca bir merkebe üzüm yükleterek pazara getiriyor, orada birkaç kuruş mukābilinde onu satıyor; pek a'lâ değil mi? Evet, çünkü ticâret... Fakat oradan aldığı beş on kuruş parayı nereye sarf ediyor? Sırtına, başına bir elbise mi alıyor; yoksa her ne sûretle olursa olsun levâzım-ı beytiyyesinden bir noksânını ikmâle mi sarf ediyor? Hayır, hayır! Bunların hiç birisine değil. Onun sarf edeceği yer ma'lûm: "Köçekler"e...! Evet, bütün namus ve ismetini beş on kuruşa satıp kahvelerde alâ melei'n-nâs oynayan Bulgar fâhişelerine... Gündüzden üzüm, yahud karpuz satılır. Akşam oldu mu arkadaşına haydi bakalım! Nereye...? Köçeklere... Para var mı? Olmaz mı... Bugün bir yük üzüm sattım. Ben de birisine bir merkeb yükü elma verdim. Haydi... Öyle ise bir keyif yapalım! diyerek bu sûretle bir sürü köylü toplanıp giderler; gündüz aldığı beş kuruşu akşam Bulgar kızlarının mülevves nâsiyesine yapıştırırlar.

Hiç hâtırımdan çıkmıyor: Bayram akşamı idi; lokantaya gidip iftâr ettikten sonra Hotel Metropol'ün –Filibe'de ikāmet ettiğim yer– önünde birkaç dakīka kadar tevakkuf edip geleni, geçeni seyr ettim. Hotel ile karşı karşıya bir de kahve –köçekhâne– var. Geceleri dışarıdakiler görmesin diye penceresine perde çekiyorlar. İçinde Bulgar fâhişeleri oynuyor. Bu üç dakīka zarfında köçeklere giren koca külahlı, beyâz sakallı müslümanların adedi otuz beşe bâliğ oldu; bunlar bir tarafdan köçeklere akın ediyorlarken diğer tarafdan Bulgarlar bunlar ile istihzâ ediyorlar: "Yarın baryamdır, baryamın şerefine Türkler bâde-nûş olacaklar" diyorlardı. Ben bunları gördükçe kendi kendime hayret ediyor, ve (اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ...!) âyet-i kerîmesini hâtırlıyordum.

Fakat bilmem.. Bulgarlar Çatalca'ya geldiği hâlde hâlâ İstanbul kahvelerinde lu'biyyât ile iştigāl edenlere nisbetle onların yaptığı daha ehvendir, der misiniz? Zannetmem; çünkü onlar bizzat esâret zencirinin altında bulunuyorlar.. Ya, Bulgarlar Çatalca'ya geldiği zaman, değil top sesi, hattâ Bulgarların kendi sesleri bile işitilecek derece yakın olan Hadımköyü'nde; "Ver tavlayı, kaldır iskanbil kağıdını" diyen erbâb-ı îmânı (!) daraya mı çıkaracağız?

Zavallılar, meşrûbât-ı rûhiyyenin te'sîriyle her şeyi unutmuşlar da kendilerini, Sofya, Filibe, Varna önlerinde zannederek. "Keyfine bak!" havasını söyleyip gidiyorlar.

Vahdâniyet-i ilâhiyyeye olan i'tikādım gibi i'tikād ediyorum ki: Müslümanları istîlâ eden bu müzmin marazların âcilen tedâvîsi çaresine gidilmezse pek yakın bir âtîde mevcûdiyetimiz harîta-i âlemden ebediyyen silinip gidecektir; hem bunda hiç şüphe edilmemelidir.

Çünkü târîhin şehâdetiyle sâbittir ki meskenete, atâlete mahkûm, fesâd-ı ahlâka mübtelâ olan akvâmın kuvvet ve saltanatları zâil, heyet-i mücteme'aları mahv ü muzmahil ol-

[1] Mâide, 5/90.

muştur. Şân u şevketin bir kavmin sahîfe-i mevcûdiyetinden tayy edilmesi ancak fezâil-i ahlâkıyyeye ri'âyet edilmemesinden neş'et eder. Fezâil-i ahlâkıyye her nevi' sa'âdet ve ikbâlin kuvve-i mevcûdesidir; onunla refâh ve âsâyiş tecellî eder, onunla vifâk u ittihâd zuhûr eyler. Fesâd-ı ahlâk ise; daha ilk hücûmda efrâd-ı cem'iyyet beynindeki râbıta-i hubb ü müvâlâtı fekkedeceğinden mübtelâlarını kendi silâhlarıyla i'dâm eyler. Bir milletin ahlâkı bozulunca i'tikād bozukluğu da onu ta'kīb eder; fesâd-ı i'tikād ise mûcib-i felâket-i dâreyn olur.

Ahlâk iledir salâh-ı âlem, ahlâk ile kāim nizâm-ı âlem

Aksekili Ahmed Hamdi

[335] HUTBE VE MEVÂİZ

HUTBE

الحمد لله وان اتى الدهر بالخطب القادح واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له علم السرائر كلها وله الا حاطة بكل شئٍ والغلبة لكل شيئٍ واشهد ان سيدنا محمداً عبده ورسوله ارسله بأمره صادعاً فأدى الرسالة والكفار لذلك كارهون اللهم صل وسلم عليه وعلى آله الذين بهم كان نصر هذا الدين وسلم تسليماً كثيراً. اما بعد ايها المسلمون الغافلون. من سار فى الارض ونظر تواريخ الامم علم انه ما انهدم بناء ملك الالشقاق ونفاق حصل فيه او استبداد فى الرأى او اهمال فى اعداد القوة والدفاع عن الاوطان او تفويض الاعمال لمن لا قدرة له على القام بها وبذلك يكون الجور فى الحكم والاختلال فى النظام فيحل غضب الله بالخاطئين وهو احكم الحاكمين. ايها المسلمون النائمون. لو اعتبرنا بالحوادث المبكية دماً التى احاطت بالممالك الاسلامية لعلمنا ان فينا من حاد عن اوامر الله وضل عن الصراط المستقيم ثم اتبع النفس الامارة بالسوء. ذلك بأن الله لم يك مغيراً نعمة انعمها على قوم حتى يغيروا ما بأنفسهم وان الله سميع عليم. ايها المسمون الضاحكون. هل طاب لكم الذل وانتم ابناء الاسلام وفيكم القرآن ام اكتفيتم بالانين والاسف والخمول. هذا والله ليس هذا اليوم القفلة والفتور ولكنه يوم النهضة والانتباه لدفع ماحل بالبلاد هذا يوم التعاضد لجمع قلوب المسلمين على توحيد الكلمة التى بها يكون خلاص العباد والبلاد هذا يوم التفكر وامعان النظر فيما يلزمنا حالاً واستقبالاً للحياة الطيبة وذلك لايكون الا باصلاح النفوس والتخلق بالاخلاق المحمدية واصلاح الاعمال بالسعى المأمور به شرعاً واتقان الصنائع والزراعة والاستعدادات الحربية براً وبحراً وقد امر الله ورسوله بذلك ومن انكر ذلك فقد خسر الدنيا والآخره هذا وحيث كان الامر كذلك فعلى العلماء الراسخين وهم روح الامة وهم –ياحسرتا!– بقليل بين المسلمين ان يهتموا لتنبيه الغافل ويعلموا الجاهل ويحذروا جميع المسلمين سوء العاقبة لأن الغرب اليوم بالمرصاد لبلع الشرق. لاسمح الله تعالى. والاجانب متفقين على اخذ المسلمين فى قبضتهم والحكم بهم كيف ماتسول لهم انفسهم الظالمه ومدنيتهم الكاذبه اذاً يتحتم على كل مسلم ان يهتم للمدافعة عن نفسه ودينه وعرضه وماله ووطنه ويبذل جهده بكل ما امكن مادة ومعناً ويدخر ذلك ليوم تجزى فيه كل نفس بما كسبت. فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يعمل مثقال ذرة شراً يره. ايها القوم. لاحياة لمن كان عاجزا او مسكيناً او ساكتاً عن حقوقه وحقوق دينه واوطانه والعجز لايكون الامن الجبن فاتقوا الجبن. لعلكم تنصرون وتفلحون. واعلموا ان الجبن هو الذى قطع روابط الامم. هو الذى يغلق ابواب الخير فى وجوه الطالبين. هو الذى يسهل على النفوس تحمل الذل والرضى بالمعيشة السفيلة. هو الذى يلبس النفس عاراً لا عار بعده. هو الذى يسقط الملوك من عرش العظمة ويذهب بالدول فى وادى الانحطاط والانقراض الابدى. الجبن، لايسكن فى قلب مؤمن يؤمن بالله ورسوله حقاً الجبن. سبب خيانة الخائنين فى الحروب. الجبن، هازم الجيوش ومنكس الاعلام. الجبن هو الذى يبسط يدا المرتشى لأخذ الرشوة وارتكاب كل فظيعة فلهذا وجب الآن على ورثة الانبياء وهم العلماء العاملون ان يقوم موا بالفريضة وهى: الأمر بالمعروف والنهى عن المنكر. ويعظوا الخلق على الدوام والمؤمنون بما ورثوا عن اسلافهم وبما فى قلوبهم من اثار العقائد لايحتاجون الا لقليل من التنبيه. وذكر فان الذكرى تنفع المؤمنين. اخوانى انى ادعوكم للمسابقة الى معالى الامور فى الاخلاق والاعمال التى سيقنا بها الاجانب والدفاع عن حوزة الاوطان وصيانة الشرف وان لم يستفزكم ذلك فليستفزكم تصور الشقاء المنتظر – لا قدر الله– الذى رأيتم بوادره ونعوذ بالله ان تدرككم اواخره واعلموا ان الله فى عزة جبروته لن يدعكم على ما انتم عليه. حتى يعلم الصادقين منكم ويعلم الصابرين.

Ali Şeyhü'l-Arab

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

Dokuzuncu Fasıl
Herat'ın Afganistan Hükûmeti'ne İlhâkı

Evvelce de hikâye eylemiştim ki Kâbil tahtına geçtiğim sıralarda kat'iyyen râhat edememiş ve gûnâ-gûn müşkilâta uğramaktan hâlî kalmamıştım. Henüz Kâbil'de yerleşmemiş ve tehiyyât-ı lâzimede bulunmamıştım ki cenge gitmeye, hem de vatanımda mütemekkin olan akvâm ve ahâlî ile harb etmeye mecbûr olmuştum.

Muhammed Eyüb Han İngilizlere mağlûb olduktan sonra vaktini tedârikât-ı harbiyye ile geçirmiş ve başına haylice kalabalık toplamıştı. Bu def'a Herat'dan kalkıp Kandahar'a doğru yola çıktım.

Mukaddemâ da söylediğim vechile er, geç bu muhâtaraya düşeceğimi biliyordum. Bazı haller de müşârun-ileyhe yardım ediyordu. Ez-cümle: Onun askeri, eslihası, edevât ve mühimmât-ı harbiyyesi benimkinden ziyâde idi. Fazla olarak da bir takım câhil mollalar "Abdurrahmân Han İngilizlerin dostudur. Onunla harb eden gāzî olur" diye fetvâ vermişler ve bir takım kimseleri aleyhime ayaklandırmışlardı.

Muhammed Eyüb Han'ın on iki bin mu'allem askeri vardı ki zevât-ı âtiyyenin kumandasında bulunuyordu:

[336] Hüseyin Ali Han Sipehsâlâr, Nâib Hafîzullâh Han, Nâib Sâlâr, General Tâc Muhammed Han veled-i Arslan Hân-ı Gayacâî, Serdar Muhammed Hasan Han, Muhammed Azim Han'ın torunu Sultan Can-zâde Serdar Abdullah Han, Nurhân, Serdâr Abdüsselâm Hân-ı Kandehârî, Kādî Muhammed Sa'îd-zâde Kādî Abdüsselâm.

Muhammed Eyüb Han; Muhammed Yakub Han-zâde Musa Cân'ı, Şîrdil Hân-zâde Hoşdil Han ve birkaç bin askerle Herat'da bırakmıştı.

Tarafımdan Herat'a me'mûr olan Serdar Şemseddîn ve Haşim Hanlar, Gulâm Haydar Hân-ı Tûhî Sipehsâlâr, Serdar Hoşdil Han-ı Kandehâî-zâde Muhammed Hasan Han, (hâlâ Herat vâlîsi bulunan) Kādî Sadeddin Han kumandasında olmak üzere yedi tabur nizâmiye piyadesi, iki batarya top, dört tabur nizâmiye süvarisi, yedi tabur redif piyadesi, üç bin vilâyetî süvarisini Eyüb Han'ın askerine karşı sevk ettiler.

1298 Receb'i sonlarında iki asker "Kârîz" nâmındaki mevki'de birleşip şiddetli bir müsâdemeye başladı. Kandehârîler, şecî'âne harb ettiklerinden Eyüb Han'ın süvarilerini bozup ric'ate mecbûr eylediler. Fakat düşman zâbitlerinden seksen kişi kaçıp kurtulmalarına imkân kalmadığını görünce bil-ittifâk bizim ordunun kıblegâhına hücûm etmeleriyle bizimkiler bir avuç askere karşı duramayıp gālib iken mağlûb oldular ve Kandehar'a doğru dolu dizgin kaçtılar.

Bu harbde Eyüb Han'ın ümerâsından Serdar Abdullah Hân ile birkaç zâbit maktûl olmuştu.

Eyüb Han gelip muhâlefet görmeksizin Kandehar'a girdi.

Bizim me'mûrlardan Haşim Han ile Gulam Haydar Han (Kelat) tarafına Serdar Muhammed Hasan Han da Mekke'ye firâr etti.

Serdar Şemseddîn Han, Kandehar'da Mescid-i Hırka'ya girip tahassun eyledi. Muhammed Eyüb Han, müşârun-ileyhin çıkması için emân verdi, fakat mescidden çıkar çıkmaz katl etti.

Haber-i inhizâmı alınca bizzat Kandehar'a gitmeye mecbûr oldum. Büyük mahdûmum Habîbullah Han'ı Kâbil hükûmetine Sipehsâlâr Perv[â]ne Han'ı da asker kumandanlığına ta'yîn ederek yanımda Gulam Haydar Hân-ı Sarhî ve Gulam Haydar Hân-ı Tûhî ile on iki bin asker olduğu hâlde yola çıktım. Tûhî ve Ândere ahâlîsiyle tavâif-i sâireden de yirmi bin kişi bana iltihâk eyledi.

Hülâsa: Ale'l-acele hareket ve birkaç gün içinde Timiryan Kal'ası'na muvâsalat ettim ki bu kal'a, Kandehar'dan bir fersahlık mesâfede kâindir.

Muhammed Eyüb Han, Kandehar'a rub' fersah bu'dunda ve Hayl-i Molla İlm denilen mevki'de bulunan ordusunu bırakıp şehre gitti.

1298 Ramazan'ı sonlarında iki asker, eski Kandehar Şehri'nin karşısında tekābül eyledi. Lakin bazı esbâb dolayısıyla Muhammed Eyüb Han'ın askeri kuvve-i ma'neviyyesini gayb etmişti. Çünkü: Eyüb Han, şehirden çıkıp önümü keseceği yere ordugâha bile gelmedi. Kendisi bana ta'arruz edeceği yerde mevki'-i hamleyi bana bıraktı, bu münâsebetle de korkaklığını askerine anlatmış oldu. Sonra da harbin ibtidâsından sonuna kadar ordudan yarım mil kadar uzakta bulunan Çihlzine Dağı'na çıkıp muhârebeyi oradan seyr etti. Lede'l-îcâb hücûm emrini vermek için çıktığı dağın arkasına yedi bin süvari gizlediği hâlde korkusundan ve şaşkınlığından o kuvveti isti'mâl eyleyemedi.

Müşârun-ileyhin cebânetine rağmen sergerdeleriyle askerleri, dilîrâne harb ettiler. Eski Kandehar Dağı'nın tepesine ta'biye edilmiş olan topları da iyi iş gördü.

Muhârebe iki saat kadar sürdüğü hâlde feth ve nusretin hangi tarafa teveccüh edeceği bilinmiyordu. Bizim asker, sağ ve sol cenâhlardan ilerleyip düşmanı bozdular ve ta'kîbe koyuldular. Kıblegâh ise benim kumandam altında bulunan ve huzûrumla kuvvet-i kalb iktisâb eyleyen hâssa taburundan bin neferden teşekkül ediyordu. Bir an oldu ki bunlar da ileri atıldılar. Yanımda bir kişiden başkası kalmadı.

Mukaddemâ ma'iyyetimde iken geçenki harbde Muhammed Eyüb Han'a tâbi' olan dört taburda bu sırada benim tarafıma dönüp silâhlarını Eyüb Han askerine çevirdiler. Zâten ben mevki'-i hükûmete geçmezden evvel ta'lîm görmüş olan askerin âdeti bu idi; bir muhârebede hangi tarafı gālib görürlerse derhâl ona mu'âvenete başlarlardı.

Nihâyet Eyüb Han'ın askeri de, kendisi de Herat'a müteveccihen firâr etti. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

HASBİHÂL

Ramazan mollasının biri köylüye, geceleri [1](وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) duraklı âyetlerle terâvih kıldırmış; gündüzleri de *Mızraklı, Kırk Sual, Kara Davud* gibi yaşını başını çoktan almış eserlerden va'z etmiş.

Lâkin bayram gelince heybesini işlemeli çamaşırlarla, kesesini fıtralarla, zekâtlarla doldurmak şöyle dursun, cemaatin fukara-yı şâkirîn kısmı yalnız adamcağızın selâmetine duâ, ağniya-yı sâbirîn zümresi ise sadece kendilerini duâdan unutmamasını ricâda bulunmuş! Belânın büyüğüne bakın ki: Bîçâre molla o aralık heybesini de çaldırmış!

[337] Şu bir ay süren geceli gündüzlü ibâdâtın nezd-i Bârî'de terâküm etmiş ecrini alabilmek için kıyâmeti beklemeye değil a, gelecek üç ayların vürûduna kadar pineklemeye bile tahammülü olmayan mollacağız bu saygı yoksulu cemaatten öfkesini almak istemiş:

"Ey köylü dayılar! Beni bütün Ramazan çalıştırdınız; bu gün on para vermedikten başka heybemi de çaldınız. Lâkin ettiğiniz yanınıza kaldı zannetmeyiniz. Ben Kadir gecesi terâvih kıldırırken size âyeti mahsûs yanlış okudum." demiş.

Köylüler hep bir ağızdan: "Hoca düşündüğün şeye bak! Sen bize âyeti yanlış okudunsa, biz de namaza abdestsiz durduk!" cevabını vermiş.

* * *

Fransızların ne iyi gün dostu, ne müslüman düşmanı olduklarını yeni öğrenen Osmanlı ulemâsı: "Artık mekteplerimizden Fransızcayı nefyetmeliyiz; artık Paris'deki talebelerimizi geri almalıyız. Böyle yaparsak intikamımızı almış, herifleri kahretmiş oluruz" demeye başladılar. Şimdi, şu kuruntularımıza karşı Fransızlar da kalksalar da tıpkı demin söylediğimiz köylüler gibi biz zavallılara deseler ki:

"Yaptığınız işe bakınız! Biz lisanımızla sizin hayrınıza değil, mahvınıza çalıştık; memleketimize gönderdiğiniz gençlerinize ise hiç bir şey öğretmedik! Evet, fesini, heybesini

[1] Bakara, 2/25 ve muhtelif âyetlerde.

bırakan pek çok oldu. Lâkin buradan işe yarar bir meta' götürebilen hiç denecek kadar az!"

Acaba yine bizim ukalâmız şöyle bir cevaba karşı ne diyebilecekler? İşte ben bunu merak ediyorum.

Mehmed Âkif

İLK VE SON ÜMİDİMİZ NEREYE BAĞLI?

Bir sürü dolambaçlı sözlerin arasından dolaştırdıktan sonra:

– Doğrusu ya birader, hiç mi hiç ümidim kalmadı, ne yapsan nâfile…

Diyerek meşiyyet-i sem' ve ısgāmı bir çıkmaz sokağa dayayanlara doğrusu canım çok sıkılır oldu. Öyle ya, son asır içinde hep iniş aşağı gidiyoruz, hep tekmeleniyoruz, hep yenip bitiriliyoruz diye ellerimizi koltuğumuzun altına koyarak, miskîn miskîn:

"Olan oldu, biz bir daha belimizi doğrultamayız, gideyim, şöyle kuytu bir kenara çekileyim de kendi başımın çaresine bakayım, gayri bu milletten hayır gelmez."

Nakarât-ı gedâyânesiyle artık her şeyden ümîdi kesmek, yumruklandıkça kanburlaşmak, kanburlaştıkça yuvarlanmak mı yaraşır?! Hayır yaraşmaz, fakat nedense bazı yufka yüreklilerin için için ümîdleri kavrularak güçten kuvvetten düşecek bir hâle gelir gibi oldukları mahsûs oluyor. Hâlbuki en büyük felaketler, en büyük ümîdleri doğurur; bir millet, ümîdiyle beraber olur; ümîd, yürekten kaçtı da, ye's korkunç ve ürkünç çehresiyle tepeye çökerek i'lân-ı istiklâl etti mi… İşte o zaman hakîkaten her şey oldu, bitti, son nefes yaklaştı demek olur. O hâlde bu "ümîd" denilen şeyde bir sır, bir iksir var ki insana can, kan veriyor. Ye's de onun yerine konmaya daima müheyyâ bir baykuş; nereye, hangi milletin başına konarsa vay hâline…

* * *

Biz hamd olsun kendimizi "ümîd"den ye'sin âgūşuna atacak bir dereke-i musîbete düşmediğimiz gibi uğradığımız ve daha uğrayacağımız tasallutlar, tecebbürler ne kadar insâfsız, ne kadar yüreksiz olursa olsun dînimizin bize telkîn ettiği kudsî ve itmi'nân-bahş vesâyâ tamâmıyla ye'se mâni'dir. Hattâ "ye's" dînimizde büyük bir günâhdır; çünkü Allah'a, nefse i'timâdsızlık, "kunût" kapılarını açar, izzet ve rif'at kapılarını kapar.

Bizim ümîdimiz aslâ kesilmemelidir; bütün ümîdlerimizin başı ma'rifet san'at ve bunların sağlam meyve vermelerini te'mîn edecek çelik gibi sâf ve metîn bir ahlâktır; o hâlde bütün dileklerimiz, Ma'ârif Nezâreti'nin üstüne yığılmıştır; bizi, kurtaracak insan gibi yaşatacak insan içine çıkmaya yüz göz verecek o nezârettir. O bize doğru yolları gösterecek, bu yollardan geçmenin usûlünü, adımlarımızın nasıl atılması lâzım geleceğini anlatacak, yeni yeni temeller atacak, sa'âdetler kuracak, o ekecek memleket biçecek. Maârif Nezâreti'nin vazîfesi hem pek nâzik, pek ince, hem de pek çoktur. Nezâret, *Sebîlürreşâd*'ın geçen haftaki nüshasında münteşir "Ta'mîmnâme"siyle ta'lîm ve terbiye husûsunda pek doğru, hayırlı bir yol tutmak üzere bulunduğunu gösteriyor. *Sebîlürreşâd*'ın dediği gibi o ta'mîmnâme hakîkaten enhâ-yı ta'lîm ve terbiyenin en sağlamlarını câmi' bir fezleke-i belîğu'l-edâ idi, bir belâğ-ı mübîn idi.

Maârif Nezâreti bu teblîğnâmede en mühim esâslara temâs ediyor: "Medeniyet-i garbiyyenin lüzûm-ı iktibâsı.

Hükûmetce müesses dârü'l-ulûmların yetiştirdiği erbâb-ı irfânın ihtiyâca nisbetle kifâyetsizliği ve bu sûretle bazı eczâ-yı memâlikimiz üzerinde teşekkül eden yeni hükûmetlerden bile dûn bir mertebede kalmış olmamız.

Maârîf âlemimizdeki durgunluğun, semeresizliğin sebebleri.

Şimden sonra terbiye ve ta'lîmde yürünmesi lâzım gelen müsbet yollar: Bu memleket ilimsiz ve dinsiz pâyidâr olamaz; taklîd ile de nâfi' semereler istihsâl edilemez.

[338] Programlar, ıslâh edilecek; terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyye, irfân binâsının temel taşı olmalı.

Muallimlik ve mürebbîlik vazîfelerini der'uhde ederek avâmil-i ictimâ'iyyenin en mühim, en mes'ûliyetlisini yüklenenler, yalnız "sözcü" olmamalı, söylediklerini kendileri de yapmalı.

Bunlar, gāyet mühim mes'elelerdir. Bilhâssa programlarımızın müteveccih bulunduğu ve bulunması lâzım gelen gāye, ilim ve dîn, terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyye, muallimlerin fazîlet-i ilmiyyesi mesâili pek ziyâde ta'mîka mütehammil mebâhisdendir; binâenaleyh bu esâslar üzerine "teşrîh" kabîlinden bazı mülâhazât-ı kâsırâne bast ve temhîdine gayret olunacaktır.

***

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 20 –

MÜESSİR BİR KONFERANS

Geçenlerde Necef'deki Murtazavî Mektebi'nde, geçen sene vefât eden müctehid-i merhûm Horasânî kuddise sırruhû ve tâbe serâhu hazretlerinin sene-i devriyye-i vefâtı münâsebetiyle bir ictimâ' akd edilmişti. Bu meclisin teşkîline başlıca mağfûr-ı müşârun-ileyhin en samîmî muhib dostlarından Badkûbeli El-Hâc Mirzâ Muhammed Rahîm hazretleri tarafından himmet edilmişti. İctimâ'a gündüzün sa'ât yedi alaturkadan ona kadar başlanmış ve huzzârı istikbâl ile mevâki'-i mahsûsalara yerleştirmek için müteaddid kimseler ta'yîn olunmuştu. Gelenlere sigara, çay, şurûb, kahve ikrâm edilip herkesin teşekkürât-ı amîkasını celbe sa'y ediliyor idi.

Saat on râddelerinde Murtazavî Mektebi talebesinden bir genç efendi tarafından merhûmun menâkıb-ı ber-güzîdesiyle mezâyâ-yı ilmiyyesini hâkî Fârisiyü'l-ibâre mensûr bir nutuk okundu. Onu müteâkib diğer küçük bir efendi, aynı meâlde bulunan bir kasîdeyi kemâl-i fesâhat ve belâğatle tilâvet ederek huzzârın sâmi'alarını taltîf ve teşnîf eyledi. Minber-i hitâbete çıkan üçüncü zât ise Hazret-i Ali

efendimiz kerremallâhü vechehû hazretlerinin sahn-ı şerîfinde küçük çocuklara *Kur'ân*-ı mecîd ve elif-bâ dersleri veren İranî bir zât idi. Bu zât cidden güzel ve şümûllü bir kasîde-i Fârisiyye okudu. Merhûmun mezâyâ-yı ilmiyye ve fıkhiyyesinden, ilm-i usûl ve kelâmdaki mahâret-i fevkalâdesinden, talâkat ve fesâhatinden, huzûr-ı fikrinden, safvet ve selâmet-i kalbiyyesinden, semâhat ve şecâ'atinden, hâsılı bütün secâyâ-yı mahmûdesini birer birer medh ü sitâyiş ettiği gibi, merhûm-ı müşârun-ileyhin İran'dan Necef'e yeni muvâsalat eden mahdûmu Hacı Mirzâ Ahmed'in kudûm ve muvâsaletiyle, meclisde hâzır bulunan ve benim tam yanımda oturan Aka Mirza Mehdi hazretlerini de bu vesîle ile senâ ve tahmîd edip huzzârın takdîrlerine mazhar oldu.

Ortalık biraz dindikten sonra bu ictimâ'ın husûlüne çalışan Belbele hazretleri bizzat kürsî-i hitâbeti teşrîf etti. Elinde tuttuğu not kağıtlarına pek seyrek ve ara sıra mürâcaat ediyordu. Müşârun-ileyh kendisine mahsûs bir halâvet-i edâ ve metânet-i sadâ ile not tuttuğu nutku kelime kelime, cümle cümle gāyet fasîh ve belîğāne elfâz ile îrâd ediyordu. Hudâ bilir, bana uzaktan öyle geliyordu ki ağzından inci saçıyordu. Âlem-i medeniyyetten, ulûm-ı asriyye ve cedîdeden pek uzak ve mehcûr kalan Necef gibi bir kasabada böyle nâtık ve hatîblerin mevcûdiyetine ben bir türlü inanmak istemiyordum. Zirâ burası İstanbul, Mısır, Avrupa bilâd-ı mütemeddinesi gibi olmayıp, pek nâdir, hattâ ender olarak böyle konferanslar veriliyor. Buna ne hâcet! Daha konferans kelimesinin ma'nâ-yı hakīkīsini bilmeyenler pek çoktur. Her ne kadar konferansın Arabcası muhâdara ve konferans vermenin de karşılığı ilkāü'l-muhâdarât ise de, Arabcasının da ne olduğunu bilmeyen avâm buralarda pek çoktur.

Hâcı-i müşârun-ileyh hazretlerinin Rusyalı ve Badkûbeli bulunması i'tibâriyle, Avrupalı olduğu yek-nazarda anlaşılır. Bunun için bir Avrupalı kadar asr-ı hâzırın şüûnât-ı müterakkıyyesine vâkıf bulunduğu gibi, ulûm-ı dîniyye ve fıkhiyyeyi, ilm-i kelâm ve usûlü senelerce tahsîl ederek ictihâd pâyesini çoktan ihrâz eylemiş bir zât-ı celîlü's-sıfâttır.

Necef ve Kerbelâ'da mukīm olup neşr-i ulûm ve ifâzâtta bulunan ekser müctehidîn-i kirâmdan müteaddid icâzetnâmeler tahsîline muvaffak olmuş ve el-yevm kendisi bizzat Necef'de ikāmetle Murtazavî Mektebi'ni te'sîs ile müslüman çocuklarının tenvîr-i efkârına hizmet etmeyi mukaddes bir vazîfe-i nazîfe telakkī etmiştir. Mektebin masârıf-ı te'sîsiyyesini kendi cebinden tesviye ettiğini arz edersem, bu zâtın ne derece sâhib-i semâhat bir zât-ı âlî olduğu anlaşılır.

Bu kadarla da iktifâ etmeyerek, Necef'de bir de kütübhâne ve kirâathâne-i İslâm teşkîliyle âlem-i İslâm'da neşr olunan matbûâtın celbiyle buralarda okutturulmasını te'mîn etmiştir.

Müşârun-ileyh ittihâd-ı İslâm tarafdârı olup, bu uğurda pek çok çalıştığı için bir aralık Ruslar tarafından pek şiddetle ta'kīb ve tazyîk olunduğu gibi, maskat-ı re'si olan Rusya'ya avdet etmesiyle, ora müteneffizânıyla da muhâbere etmemesi esbâbı Ruslar tarafından istikmâl edilmiştir.

Bu zâtın pederi Rusya'da servet sâhibi olup, ulûm-ı dîniyye tahsîli için Necef'e gelen bu çocuğuna vaktiyle bir mikdâr akçe tahsîs eylemişti. Hacı Mirzâ Muhammed Rahîm ise muktesıdâne davranarak, birkaç yüz lira biriktirmiş ise de ahîren Osmanlı ve İran inkılâbât-ı ahîresi esnâsında, Meşrûtiyet uğurunda mebâliğ-i mezkûreyi sarf etmiştir.

Hâsılı müşârun-ileyh el-yevm hıtta-i Irâkiyye İslâmları arasında zühd ve vera' ve diyânet ve takvâ ile tanınmış âlim, fâzıl, ulûm-ı cedîdeye –lâ-siyyemâ İslâm'a tealluk eden aksâm ve furû'a– vâkıf bir zâttır. Umûr-ı siyâsiyyeden de bî-behre ve nasîb değildir. Zirâ Rusların, öteden beri müslümanlar hakkındaki sû-i niyyetlerine gereği gibi pek yakından vâkıf olup, İran işlerinde Rusların oynamış oldukları rollerle, çevirdikleri entrikaların hakāyıkına lâyıkıyla muttali'dir.

Hacı hazretlerini sevmeyen veyahud daha doğrusu çekemeyen bazı kimseler, kendisinin Necef'de Rusya hafiyesi ve Ruslara jurnal vermekte olduğunu iddia ediyorlar. Bu iddialarına delîl olmak üzere, Ruslar aleyhinde açıktan açığa bulunan ve el-ân Rus tâbi'iyyetini muhâfaza eden Hâcı-i müşârun-ileyhe Rusya hükûmeti tarafından hiçbir gûnâ tecâvüz vukū' bulmadığını –yegâne şâhid olarak– ileri sürüyorlar. Diğerleri de müşârun-ileyhin te'sîs-kerdesi olan Murtazavî Mektebi'nin mutlakâ Rusların parasıyla te'sîs ve idâre olunduğunu ve bunu sırf kendi siyâset ve politikalarını ileri götürmek için ihtiyâr olunduğunu söylüyorlar ise de, hakīkaten bu sözlerin hakīkatten aslâ yeri olmadığı cây-ı tereddüd bile değildir.

Çünkü bu zât, Rusları açıktan açığa tenkīd ettikten başka, kendi mektebinde de daima Ruslar aleyhinde telkīnâtta bulunduğu bence sâbittir. Böyle bir müessese Rusya politikasını tervîc edemeyeceği cihetle Ruslar da budalacasına her yere **[339]** ve herkese para vermezler. Rusya politikası tabîatiyle Necef'de dal budak salmış ve bunun esbâbı ise kağıt üzerine konulamayacak ve tafsîlâtıyla herkese söylenemeyecek bir şekil ve mâhiyette bulunmaktadır. İnşâallâh ileride bu hakīkati tafsîlâtıyla Dersaâdet'e geldiğimde evvelâ re's-i kârda bulunanlara şifâhen arz edeceğim. Bir netîceye destres olmazsam o zaman bildiklerimi efkâr-ı umûmiyyeye arz eyleyeceğim bedîhîdir.

İşte muhtasaran bâlâda tercüme-i hâlini zikr ettiğim zât âlem-i İslâm'ın mecd ve azamet-i târîhiyyesini, vaktiyle vukū' bulan fütûhât-ı İslâmiyyeyi, müslümanların şehâmet ve celâdetlerini, âlem-i İslâm memâlikini teşkîl eden eski ve yeni coğrafya beynindeki fark ve mübâyeneti, âlem-i İslâmiyet'in tedennîsine bâ'is olan esbâbı, âsâr-ı bâhireleriyle Müslümanlığın te'âlîsine hizmet eden, fudalâ, şu'arâ, hukemâ, etibbâ, müneccimîn, hey'iyyûn-ı İslâmiyyeyi, âlem-i İslâmiyet'de teessüs eden medâris-i âliyeyi, rasadhâneleri, dârü'l-ilmleri, hastahâneleri, hâsılı İslâmiyet'in an'anât-ı târîhiyyesini birer birer vasf u ta'dâd ederek, târîhin en karanlık ve muntazam noktalarını kendi vukūf ve ma'lûmâtıyla –âdetâ bir ziyâ-yı elektirikī ile– huzzâra beyân ve ta'rîf etmiş ve onlara debdebe ve dârât-ı İslâmiyye hakkında gāyet mufassal bir fikir vermiştir. En sonra hatîb-i müşârun-ileyh kadîm ve cedîd İslâmiyet'le müslümanlar beynindeki tefâvüt ve tebâyünü göstererek, eskilerin ne kadar fa'âl ve himmet sâhibi olduklarını, yenilerin ise son derece tenbel ve tenperest bulunduklarını, kendi ata ve babalarından elde ettikleri ulviyet ve şerefi muhâfaza etmeksizin cehâlet yüzün-

den zâyi' ve berbâd eylediklerini hayret-engîz bir lisân ile mevcûd bulunanlara tefhîm, ve hiç olmazsa bundan sonra rehâvet ve atâlet vâdîlerinde daha ziyâde pûyân olmamalarını sûzişli istirhâmlarla taleb ederek, hatm-i makāl dolayısıyla düvel-i İslâmiyyeye, bilhâssa Devlet-i Aliyye'ye, asâkir-i İslâmiyye'nin muzaffer olmalarına, hayır duâlar ettikten sonra mevki'-i hitâbetten inmiştir.

Hacı hazretleri, kendi âteşîn nutkuyla huzûr üzerine büyük bir te'sîr icrâ ettiğini reye'l-ayn müşâhede ettim. Müşârun-ileyhin beyânât-ı hakāyık-ihtivâsını ısgā ve istimâ' etmek için Necef müctehidîn-i kirâm ve ulemâ-yı a'lâm hazerâtı ihtiyâr-ı zahmet edip mahall-i ictimâ'a teşrîf buyurmuşlardı.

Hacı Mirzâ Muhammed Rahîm elli yaşına yakın bulunduğu halde cevvâl bir fikre, fa'âl bir dimâğa mâlikiyetle kendi pâyesinde bulunanlara ez-her cihet tekaddüm eder, yorgunluğun ne olduğunu bilmez bir zât olduğunu da dermiyân edersem mübâlağa etmiş olmam. Hâsılı âlem-i İslâmiyet bu gibi zevâttan büyük istifâdeler te'mîn edebilir zannındayım.

Kerbelâ: Muhâbir-i Mahsûsunuz

S[sin]. **M. Tevfik**

KONYA'DA ŞEREF-MUKİM ÇELEBİ EFENDİ HAZRETLERİNE AÇIK MEKTUB

Efendim

Müttefik Balkanlılarla ettiğimiz harbde yaralanıp yahud hastalanıp hastahânelere gelen mecrûh gāzîlerimizi hükûmet ve Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti kābil olduğu kadar hastahânelerinde veyahud hastahâne hâline sokulan sâir müessesâtta tedâvî ettiler.

Ma'lûm-ı âlîleri olduğu vechile ecnebî memleketlerinde de Hilâl-i Ahmer'imiz gibi Salîb-i Ahmer vardır. Fakat Salîb-i Ahmerlerin mu'âvinleri Hilâl-i Ahmer'imizin mu'âvinleri gibi az değil, pek çoktur. Hem onların mu'âvinleri evvelden çalışmış yaralılara hastalara tıb fenlerinin en son usûlleri vechile bakmayı bilir kimselerdir, ki bunlar da hemen umûmiyetle ruhbândır. Hâlbuki bizim de birçok tarîklerimiz ve o tarîklerin de birçok dedeleri vardır. Lakin dede efendilerimiz arasında yaralılara ve hastalara tıb fenni dâiresinde bakacak maatteessüf hemen hiçbir kimse yoktur.

Gönül zât-ı âlînizin memleketimizdeki dede efendiler arasından tıb fenninin hastalara ve yaralılara bakmak kısmını öğrenmeye hevesli olanlarından bir tabur teşkîl edilmesine himmet buyurmanızı, yahud tekmîl dede efendileri böyle mühim, elzem ve insâniyete hâdim bir işe teşvîk buyurmanızı görmek istiyor.

Bâkī ihtirâmâtımın kabûlü efendim.

A[ayın]. **Ferid**

DÜN SİİRD'DEN ALDIĞIMIZ TELGRAFDIR

Dersaâdet'de *Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyesi* vâsıtasıyla

Sadrâzam Kamil, Hâriciye Nâzırı Noradonkyan paşalar hazerâtına

Evrâk-ı havâdisde görülen Ermeni anâsırının vahdet-i Osmâniyye'den ifrâzı temennî bil-muhâldir. Yüzlerce senelerden beri âbâ ve ecdâdlarının kanlarıyla yoğurulmuş Kürdistân'ın aşâir ve kabâilini bir menfa'at uğurunda ifnâ etmek de temennî bil-muhâldir. Bu kıt'a-i mahrûsede kardeşcesine geçinmekte olan anâsır-ı muhtelifeyi göz göre biri birine düşman ettirmek ve bu hülyâ üzerine bunca ebnâ-yı beşerin müstakbellerini dahi ihlâl eylemek münâfî-i siyâset ve medeniyyettir. Binâenaleyh aradaki bir takım bed-bînâne rivâyâtın red ve tekzîbi umûm ahâlî nâmına kemâl-i tehâlükle muntazardır fermân. 1 Kânûnisânî 328.

Belediye Reîsi Hâmid	Eşrâfdan Mehmed
Nakībü's-Seyyid Ali	Eşrâfdan Reşid
Müftî Halil	Eşrâfdan İdâre A'zâsı Sıdkı
Diyarbakır-Siird Meb'ûs-ı esbakı Abdürrezzâk	

MATBÛÂT

FİLİBE'DE İSLÂM ESİRLERİ AÇ VE ÇIPLAK!

Filibe'de münteşir *Tunca Gazetesi*'nin 25 Kânûnievvel sene 1328 târîhli nüshasından aynen:

İnsâniyet kelimesinde yardım ma'nâsı mündemic bulunduğu ukelâ da, nukelâ da pek kolay isbât olunabilir. Cenâb-ı Hak zekâtı, erkek ve kadına farz olduğunu *Kur'ân*-ı kerîminde pek çok yerlerde bildiriyor. Emr ediyor. Üzerimize borç kılıyor. Acaba bunda hikmet-i ilâhî nedir?

Allâhü a'lem İslâm'ın şartlarından biri olan zekât, fakīr ve garîbin, yetîm ve esîrin, alîl ve marîzin, açlık ve çıplaklıktan ve binâen aleyh zül ve suâlden ve hattâ ye's-i intihârdan ve ecel-i kazâdan vikāyesini te'mîn etmek için olmalıdır.

Böyle olunca bugün bi-hükmi'l-kader Filibe'ye gelen üserâ-yı İslâmiyye'nin her ne kadar üç-dört bin râddesinde ise de ancak bin kadarı baştan aşağı kadar yalnız Filibe değil bütün Bulgaristan İslâmlarının yardımına muhtâc olduğu iyânen görünmektedir. Her ne kadar bu bîçârelerin bazılarına Filibe İslâm evlerinden birer **[340]** ikişer kat çamaşır verildi ise de bunlar kâfî olmadığı görülüyor.

Hergün; *Kur'ân-ı Kerîm*'in bize [1](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) âyet-i celîlesiyle kardeşiniz diye hitâb ettiği o bîçâre İslâmlardan ikişer, üçer beşer danesi üzerlerine otuzar santimlik birer eski çuval olsun bulamadıklarından ölüp ölüp gidiyorlar.

Buna râzî olmak, üç beş kuruşun bir İslâm'dan tatlı olduğuna kāni' olmak demektir.

Hükûmet ekmeğini veriyor yatacak yer buluyor, hastaları hastahâneye gönderiyor. Bize yalnız muhtâc olanların örtü ve kısmen çamaşırları kalıyor ki bu da o derece göz dolduracak kadar bir yekûn teşkîl etmez. Murâd edilirse yapılabilir.

Servet denilen şey! İşte böyle zamanlarda sâhibini azîz eyler. Meşhûr sözdür "Ak akçe kara gün içindir" derler. insan hayatında böyle kara günlere ancak bir kere tesâdüf eyler.

[1] Hucurât, 49/10.

Ey kesesi az çok din kardeşlerine müsâid olan İslamlar: Emvâlinden, âilesinden haberi olmayan şu garîblerin yalnız örtü ve bitten halâsları için birer kat çamaşıra olan ihtiyâçlarını tehvîn için her müslüman elinden geldiği kadar gayret eylesin.

Cenâb-ı Hak, bî-pâyân olan hazînesinden verdiği ni'meti bu gibi fevkalâde ahvâlde esirgemeyenlere yüz mislini, bin mislini vereceğini va'd buyuruyor. Ve'l-hâsıl biz Bulgaristan müslümanları bu mağdûrîne karşı bîgâne kalmayıp mümkün olduğu kadar yardım edecek olursak vazîfe-i insâniyye ve İslâmiyyemizi îfâ etmiş oluruz.

JAPONYA'DAN BİR NİDÂ-YI İTTİHÂD

Japonya'nın pâyitahtı olan Tokyo'da intişâr eden *Uhuvvet-i İslâmiyye* gazetesi, İslâm'ın hâl-ı hâzırı hakkında yazdığı bir makâlede şöyle diyor:

"Avrupa, türlü türlü hîlelerle, vesîlelerle İslâm memâlikine hücûm ediyor, İslâm milletleri arasına muhtelif sûretlerle nifâk ve tefrika sokuyor; Avrupa matbûâtı da İslâm ve âlem-i İslâm hakkında bol bol garazkârâne neşriyyâtta bulunuyorlar."

Uhuvvet-i İslâmiyye garbın bütün insâfsızca tasalludâtını sayıp döktükte sona:

"Artık bütün müslümanlar, Osmanlılar, İranlılar, Afganlılar, Hindliler… ittihâd etmelidirler. Avrupa'nın evlere musallat olan haydûdları andıran bu savlet-i bâğıyânesine karşı bundan başka çare yoktur. Bugün bütün müslümanlar, yegâne bâb-ı necâtımız olan Hilâfet-i İslâmiyye'nin geçirmekte olduğu halleri endişelerle telakkî ederek onun etrafında toplanmaya çalışmalıdır."

Diyerek sözü kesiyor.

ŞUÛN

İslâm Avrupa'dan Çekilirken:

Bugünkü Hâl ve Mevki' – Yüz milyon İslâm'ı ribka-i esâretinde tutan bir devletin pâyıtahtında in'ikâd etmekte olan sulh konferansı on günden beri munkatı' olduğu hâlde murahhaslarımız hâlâ orada pinekleyip durmaktadır. Ehl-i Salîb murahhaslarının istiskâllerine bile ma'rûz kalmış iken hâlâ o ka'be-i halâskârîden ayrılamamaları pek derin bir incizâbla oraya rabt-ı kalb ettiklerini gösteriyor. İslâm'a, Allah'dan, ve kendinden başkasından meded beklemek yakışmaz. Yaşamak kuvveti varsa, tevfîk-i ilâhîyi te'mîn etmişse yaşar; yoksa mahv olur gider. Bu, bütün milletler için de böyledir. Sünnet-i ilâhiyye, kānûn-ı fıtrat bunun bir üçüncü yolunu göstermemiştir. Dünkü telgraflar Sir Edvar Grey'in hâtır-ı şerîfi için murahhaslarımızın te'hîr-i azîmet ettiklerini bildiriyorlardı. Bugün bunun, yarın ötekinin hâtırı için günler geçip duruyor. Edirne için ise leyte, le'alle ile geçen her gün, bir hayâta bedeldir. Gün geçtikçe eyyâm-ı ma'dûde-i hayâtı son nefese doğru koşuyor! Ehl-i Salîb'in maksadı da bu olduğu için Sulh Konferansı, Süferâ Konferansı diye millet-i Osmâniyye ve ümmet-i İslâmiyye'nin hükm-i i'dâmını imzâlamak için toplanan hey'etler işi aylarca savsakladıktan sonra şimdi de kelimelerle oynamaya başladılar: "İnkıtâ'" değil imiş de "ta'tîl" imiş. Öyle ya, bütün Avrupa düvel-i Nasârâsı kendilerine zahîr oluyorken kurşun, gülle sarfına; can fedasına ne hâcet! Düvel-i müttefika bu sigortalı hücûmlarıyla alabildiklerini aldılar, alamadıklarını da düvel-i muazzama sulhen kendilerine takdîm edecek. İşte şimdi düvel-i müttefika bâkī emellerinin te'mîn-i husûlünü babalarının sâtûr-ı siyâsetlerine terk ederek kemâl-i emn ü istirâhatle yan geliyorlar. Biz ise kendi ellerimizle seng-i mezâr-ı millete hakkettiğimiz [1](إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) kitâbesinin yeşil mi, kırmızı mı diye boyanacak rengini ta'yîn etmekle meşgûlüz. Merd milletler ölürken bile şân ile ölür; biz ise yaşarken de zillet içinde, ölürken de zillet içinde. Mes'ûliyetsiz hey'et-i ictimâ'iyyenin âkıbeti böyle olur. (فریاد ازین نوع وجود عدم آلود).

Bosna ve Hersek

Bosna ve Hersek Cem'iyet-i İlmiyyesi'nin Maksad ve Vazîfesi – Nizâmnâmesinin ikinci maddesinde muharrer olduğuna göre: "Cem'iyetin maksad ve vazîfesi, bütün Bosna-Hersek ulemâsını yekvücûd ederek kuvâ-yı müctemi'a-i ilmiyye ile beyne'l-müslimîn ma'ârif-i mukteziyye ve bâhusûs maârif-i dîniyyenin tevsî'ine, hissiyât-ı İslâmiyye'nin takviyesine, vezâif-i dîniyyenin icrâsı bâbında teşvîkāt-ı lâzime îfâsına, münâfî-i İslâm harekât ve i'tiyâdâtın men'ine, zaman ve mekân ve ale'l-husûs cehâlet sâikasıyla ahâlî-i İslâmiyye arasına giren muzır ve müstakbeh bida' ve âdâtın ref'ine çalışmak ve bir de şubbân-ı İslâmiyye'ye yek-nesak ve rûh-ı İslâm'a muvâfık, ta'lîm ve terbiyenin verilmesi, ve sınıf-ı ulemânın menâfi' ve haysiyetlerini muhâfaza ve ilmiyenin lâyık olduğu dereceye te'âlî eylemesi husûsuna sa'y ü gayret eylemektir.

Bundan mâadâ cem'iyet, azâsından fakīr olup bir gûnâ tekāüde mazhar olamayanların eytâm ve erâmiline mu'âvenet edeceği gibi fevkalâde hallerde bizzat bu gibi a'zâsına da dest-i mu'âvenet uzatacak, ale'l-husûs mekâtib-i husûsiyye ve mekâtib-i umûmiyye muallimlerinin ve bilcümle eimme ve müderrislerin terfîh-i halleri için bilcümle vesâit ile çalışacaktır.

Cem'iyet, cem'iyet-i ilmiyye olarak hiçbir fırka-i siyâsiyyeye mensûb olmamakla beraber Bosna-Hersek ehl-i İslâm'ı hakkında fâideli gördüğü ârâ ve teşebbüsâtı –hangi tarafdan çıktığını nazar-ı i'tibâra almayarak– tervîc etmeyi vazîfe bilecektir.

İkinci maddenin birinci fıkrasında serd olunan maksadın husûle gelmesi için cem'iyet: Evvelâ: Nâşir-i efkârı olmak, makālât-ı müfîde ve lâzım gelen nesâyihi muhtevî bulunmak üzere bir mecmû'a neşr edecek; sâniyen: Dînî, ilmî kütüb ve resâil tab' ve neşr edecektir."

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

[1] Bakara, 2/156.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

23 Ocak 1913 | 15 Safer 1331 | Perşembe | 10 Kânûnisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 228

TEFSÎR-İ ŞERÎF

يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَاْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ[1]

Tercümesi

Ey mü'minler! Kendinizden başkasını sırdaş ittihâz etmeyiniz; onlar sizi fesâda vermek, sizi mahv u perîşân etmekte güçlük çekmezler; onlar daima helâkinizi, zarar-ı şedîd ve meşakkat-i azîme içinde bulunmanızı temennî ederler; artık, size olan buğz u adâvetlerinin şiddeti ağızlarından taşan kelâmlarından anlaşıldı, ma'ahâzâ kalblerinde gizledikleri husûmete nisbetle bu pek ehvendir; eğer düşünüyorsanız, bu hakîkati pek çok âyât ve alâmât ile size bildirdik.

* * *

(بطانة), (بطانة الثوب)'den me'hûzdür; vech-i bâtın demektir. Nasıl ki vech-i zâhire de "zıhâret" denir. Burada, kendilerine esrâr tevdî' olunacak; millet-i İslâmiyye'nin şuûnu, muhâfaza-i hukūku, düşmanlarına mukāvemetleri husûsunda re'yleri ve amelleriyle istiâne olunacak kimseler demektir. (من دونكم) "min gayriküm" demektir. (يألونكم), (الو)'den müştaktır; za'f ve taksîr ma'nâsınadır. (خبال)'in ma'nâ-yı aslîsi hayvana ârız olarak onu âlâm ve ıstırâb içinde bırakan fesâddır; (مخ) da icrâ-yı te'sîr ederek musâb olan kimselerin ihtilâl-i şuûrunu mûcib emrâz gibi. (عنتم) meşakkat-i şedîde; (بغضاء) buğz-ı şedîd.

* * *

Âyet-i kerîme Âl-i İmrân Sûresi'ne mensûbdur; sebeb-i nüzûlünde ise müfessirîn-i kirâm ikiye ayrılmışlardır. İbni İshak, Abd bin Humeyd, allâme-i müfessirînden İbni Cerîr'in ibni Abbâs'dan rivâyet ettiklerine göre bu âyet-i celîle bidâyet-i İslâm'da; İslâmiyet'in en şiddetli düşmanı olan Yehûdiler ile, zâhirde müslüman görünen ve fakat nefsü'l-emrde İslâmiyet'in mahv u izmihlâli için çalışan münâfıklar hakkında nâzil olmuştur. Ecille-i müfessirînden İmâm Fahrüddîn-i Râzî hazretleri de şöyle diyor: Bu âyet-i kerîme, müslümanların düşmanı olan umûm kâfirler ile münâfıklar hakkında nâzil olmuştur; âyetin mâ-ba'dinin münâfıklara muhtass olması evvelki âyetin umûmuna münâfî değildir. Çünkü bir âyetin evveli âm, âhiri hâs olduğu vakit, âhirin husûsu evvelin umûmuna mâni' olmayacağı usûl-i fıkıhda musarrahdır. Müte'ahhirîn-i müfessirînden Muhakkık-ı Şehîr Mısır Müftîsi merhûm Şeyh Muhammed Abduh hazretleri de âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında İbni Cerîr'in kavlini ihtiyâr etmişlerdir.

Biz sebeb-i nüzûlünün hâs, yahud âm olduğuna bakmayarak yalnız âyet-i kerîmenin tarz-ı ifâdesine nazar-ı dikkati celb etmek istiyoruz.

Bu nass-ı ilâhî mü'minleri kendilerinden başkasını sırdaş ittihâz etmekten, umûr-ı idârelerinde başkalarına esrâr tevdî' etmekten nehy **[342]** ediyor; bununla beraber esrâr tevdî' olunması câiz olmayanların kimler olduğunu da (لَا يَاْلُونَكُمْ ... وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ...) evsâf-ı celîlesiyle izâh buyuruyor. Bu evsâf-ı celîle ister "bitâne"nin sıfatı olsun, isterse makām-ı ta'lîlde bulunsun, herhâlde esrâr tevdî' olunması câiz olmayan kimseleri beyân ediyor.

İnsan, bu kānûn-ı ezelîyi ta'mîk-ı nazarla mütâlaa edecek olursa, bütün mahlûkāt üzerinde cârî ve herkesce ma'lûm olan pek bedîhî bir hakîkat-i kat'iyye takrîr ettiğini anlamakta hiç güçlük çekmez. Çünkü mahlûkāt üzerinde cârî olan en tabî'î bir kānûn varsa o da bütün mahlûkātın daima hem-cinsini, hem-meşrebini, hem-mesleğini sevmesidir; her mahlûk mutlakâ kendi cinsine meyl ve muhabbet eder; bunun kadar tabî'î bir şey olamaz.

Bütün mahlûkāt böyle olunca eşref-i mahlûkāt olan insanda bu hasletin daha ziyâde olacağı vâreste-i îzâhdır. insan daima hem-cinsine, hem-mezhebine… meyl eder; onların menâfi'i için çalışır. insan hem-mezhebini bırakıp da kendisine külliyen mugāyir olan kimselerin âmâline hizmet

[1] Âl-i İmrân, 3/118.

etmek için mutlakâ hayvâniyet derekesinden dûn bir mertebede bulunmak lâzımdır; kānûn-ı fıtrat, nâmûs-ı tabîat behemehâl bunu îcâb eder. [1](فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْديلَ لِخَلْقِ الله...).

İşte bâlâdaki âyet-i celîlenin de bize telkīn etmiş olduğu hakīkat budur. Çünkü bu âyet diyor ki: Ey mü'minler, dindaşlarınızı bırakıp da a'dâ-yı dîninizi mahrem-i esrâr ittihâz etmeyiniz! Onlar daima hem-cinslerinin menâfi'ine çalıştıklarından sizi mahv etmek için ellerinden gelen her hiyânet ve ihâneti yapmaktan bir an geri kalmazlar…

Hücec-i ictimâ'iyyenin en kuvvetlilerinden olan şu nass-ı ezelî hey'et-i ictimâ'iyye-i beşeriyyenin ne gibi avâmil ve müessirâtın taht-ı te'sîrinde idâme-i hayat edebileceklerini, ne gibi esbâbın sevkiyle vâdî-i izmihlâle yuvarlanacaklarını pek sarîh bir lisân, pek kat'î bir ifâde ile beyân ediyor. Yaşamak, mevcûdiyet-i milliyyesini muhâfaza etmek isteyen milletler; daima kānûn-ı fıtratın, nevâmîs-i tabîatin ahkâmına tevfîk-ı hareket etmek mecbûriyetindedirler. Kānûn-ı fıtrattan inhirâf eden milletler daima mahkûm-ı inkırâzdır; bakınız müfessirîn-i müte'ahhirînden bütün dünyâca ilm ü irfânı müsellem olan Muhakkık-ı Şehîr Mısır Müftîsi merhûm Şeyh Muhammed Abduh hazretleri nasıl düşünüyor:*

"Diyorlar ki: Memleket, devlet, muhkem kalelerle, müdhiş istihkâmlarla, muntazam ordularla, son sistem esliha-i nâriyye ile muhâfaza olunur. Evet, biz de teslîm ederiz ki memleketi, devleti sıyânet için herhâlde bunlar elzemdir; bunlara mâlik olmayan bir millet yaşamak hakkını hâiz değildir. Fakat, şu hakīkat de unutulmamalıdır ki; lüzûmu zarûrî olan bu kal'alar, bu istihkâmlar, bu esliha-i cedîde kendi kendine ne memleketi muhâfaza edebilir, ne de devleti tehlikeden kurtarabilir."

Bunların memleketi, devleti muhâfaza edebilmesi için bir şart vardır ki, o da lüzûmu zarûrî olan bu gibi levâzımât-ı harbiyyeyi sulh ve müsâlemet zamanlarında hüsn-i muhâfaza, muhârebe zamanlarında da hüsn-i sûretle isti'mâl edecek tecrübe-dîde, re'y ve hikmet sâhibi vatanperver zevât-ı muktedire, adam akıllı me'mûrlar elinde bulundurmaktır.

Hattâ bu kadar da kâfî değildir; bununla beraber memleketin şuûnunu, umûr-ı dâhiliyye, siyâset-i hâriciyyesini tedvîr, refâh ve sa'âdet yollarını te'mîn, binâ-yı mülkü kavâid-i adl üzerine terfî', ra'iyye-i devleti hudûd-ı şerîat önünde tevkīf, sonra da memleketin memâlik-i sâire-i ecnebiyye ile olan; revâbıt-ı siyâsiyye, ictimâ'iyye, iktisâdiyyesini murâkabe altında bulundurup aralarında olan münâsebâtı muhâfaza, hattâ memâlik-i sâireye karşı memleketin siyâsetini en yüksek bir mevki'e çıkaracak, hazm ve tedbîr erbâbı, mahâret ve dirâyet ashâbı bir takım ricâl-i muktedire lâzımdır.

Lakin bu vezâif-i mühimmeyi herkes îfâ edemez; bunu îfâ etmek, mukadderât-ı milleti dûş-ı kifâyetine almak için kalbi vatan muhabbeti ile, bütün evlâd-ı vatana karşı şefkat ve merhametle memlû olmalı; hamiyyet-i vataniyye nefsinde darabân etmeli; mesâlih-i mülke temâs edecek en ufak bir zararla kendisi elem-nâk olmalı. Eğer memleketin umûr-ı dâhiliyye, siyâset-i hâriciyyesi kendilerine tevdî' edilen kimselerde yukarıda ta'dâd olunan sıfât-ı fâzıla bulunursa o vakit vezâif-i mevdû'alarını lâyıkı vechile îfâ ederek onu halelden sıyânet ederler.

İşte memleketi, devleti muhâfaza edecek, tehlikeden kurtaracak burûc-ı müşeyyede, kılâ'-ı menî'a, kuvve-i gālibe ancak bu evsâf ile muttasıf olan ricâl-i hükûmettir.

Herhangi bir memlekette bulunan hâkim, vâlî, mutasarrıf… mülhakāta birer mektup yazarak oradan hiç zahmetsiz bir çok asker, iâne… cem' etmeye muvaffak olabilir; fakat bunu yapmak için yukarıda ta'dâd ettiğimiz evsâfın bulunması, kendi zarûrât-ı hayâtiyyesi kadar memleketin ihtiyâcâtını düşünmesi lâzımdır. Bir de memleketin umûr-ı dâhiliyye, siyâset-i hâriciyyesi kendilerine tevdî' edilecek kimseleri intihâb husûsunda kānûn-ı fıtrata ittibâ', nâmûs-ı tabîate mürâ'ât etmek de lâzımdır; çünkü âlem-i insânîde vukū' bulan her nevi' hatâların esbâbı nazar-ı tedkīkten geçirilirse mutlakâ kānûn-ı fıtrattan meyl, mahlûkāttaki sünnet-i ilâhiyyeden inhirâf etmekten başka bir şey olmadığı tezâhür eder.

Gayr-i kābil-i teğayyür olan kānûn-ı fıtrat, bize gösteriyor ki: Bir insanın vatana, evlâd-ı vatana olan muhabbeti, şefkat ve merhameti o kimsenin vatana olan merbûtiyeti nisbetinde olur; evlâd-ı vatan içinde rüsûh bulmuş bir asla mâlik, onlar ile cinsiyet, meşreb, mezheb alâkasıyla **[343]** kaynamış olan kimselerin vatana karşı olan muhabbeti ile bu nisbette alâik-ı vataniyyesi olmayan kimseler elbette müsâvî olamaz.

Binâenaleyh memlekette veliyyü'l-emr üzerine vâcib olan bir şey vardır ki, o da iş tevdî' edeceği kimse, ya lâ yetezelzel bir cinsiyet ile veliyyü'l-emre, memleketine merbût; daima evlâd-ı vatanın sa'âdetinden başka bir şey düşünmediği cihetle her vechile onların hürmet ve muhabbetini, tevkīr ve ihtirâmını kazanmış bir kimse olmalı; veyahud böyle bir cinsiyet ile beraber veliyyü'l-emr olan zât ile de "dîn" de ictimâ' etmeli. Veliyyü'l-emrin bu iki kimseden başkasına iş tevdî' etmesi kat'iyyen câiz olamaz. İşte şu câmi'a-i din ve cinsiyettir ki her me'mûru menâfi'-i mülk ü millete bütün samîmiyet-i rûhiyyesiyle rabt eder.

Ecânibe gelince: Onlar sâhib-i mülke ne dînen, ne de cinsen muttasıl, merbût olmadıklarından onların memlekette bulunmaları bir evde bulunan ecîr gibidir. Bir ecîrin düşüneceği şey yalnız istîfâ-i ücrettir. Ev bir takım felâketten masûn kalmış, yahud sel alıp götürmüş, yahud hareket-i arzdan müte'essir olmuş o bunları düşünmez. İşte memlekete alâik-ı cinsiyye, alâik-ı dîniyye ile merbût olmayan ecnebîler de böyledir. Onlar yalnız kendi menâfi'-i hasîselerinin te'mînine bakarlar; cinsen, dînen merbûtiyetleri olmayan bir memleketin ne olup ne olacağını kat'iyyen düşünmezler, düşünemezler. Memleket nasıl olursa olsun; fakat, elverir ki kendilerinin menfa'atleri muhtel olmasın. Ecânibin bir evde bulunan ecîre benzemeleri de vazîfelerinde sâdık olmalarıyla mukayyeddir; vazîfe-şinâs olmayanlar ise bir ecîr kadar da bu memleketi düşünemezler. Çünkü onlar işlerini bitirdikleri gibi doğruca vatan-ı aslîlerine gideceklerinden daima mensûb oldukları vatanın şuûnunu hem-cinslerinin menâ-

[1] Rûm, 30/30, metinde (فِطْرَتَ) kelimesi yerine sehven (سنة) yazılmıştır.

* *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm li'ş-Şeyh Muhammed Abduh,* Cild: 4, Sahîfe: 84.

fi'ini düşünürler. Bu memleket evc-i izzete tereffu' edecek, yahud esfel-i sâfilîn-i zilleti bulacak devlet, millet ınkırâz vâdîlerinde sürüklenecek onlar buralarını hiç nazar-ı i'tibâra almazlar. Onlar bulundukları yerde daima mensûb oldukları milletin menâfi'-i siyâsiyye ve iktisâdiyyesini temhîd ve tervîc için çalışır –nasıl ki memâlik-i İslâmiyye'de bulunan ecânibin hâli de tamâmen böyledir; gerek doğrudan doğruya kendi menfa'atleri için memâlik-i İslâmiyyeye koşanlar, gerek İslâmlara hizmet etmek maksadıyla celb edilenlerin hiç birisinde sadâkat görülmüyor; onların hepsi daima İslâmları aldatmak, İslâmlara hiyânet etmek, onların arasında fitne ve fesâd koparmaktan başka hiçbir şey düşünmezler.– Bu hakîkati görmemek için kör, işitmemek için sağır olmalı. [1](اَفَلَمْ يَسيرُوا فِى الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَ… سيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمين…).[2]

İşte târîh!

Her kim ümem-i mâziyenin ahvâlini bize temsîl, mahlûkātta, şuûn-ı ibâdı tasrîfde cârî olan sünnet-i ilâhiyyeyi hikâye eden tevârîhi tetebbu' ederse görür ki: Bir devletin terakkī ve te'âlî etmesi daima umûr-ı devlet ve milleti; vatan ve millete sâdık efrâda tevdî' etmesi sâyesinde olduğu gibi; mahv u izmihlâl uçurumlarına sürüklenip gitmesine de unsur-ı ecnebînin, vatan ve millete merbûtiyet-i tâmmesi olmayan yabancıların devletin mehâmm-ı umûrunda, yüksek yüksek me'mûriyetlerde istihdâm edilmeleri sebeb olmuştur. Bu, her devlette harâb ve izmihlâl alâmetidir; husûsiyle o mehâmm-ı umûrda istihdâm olunan ecânib ile devlet arasında birçok zamandan beri münâfese ve rekābet olup bununla kanları mezc olunmuş tînetleri acîn hâline gelmiş bulunursa o zaman izmihlâl daha serî' olur.

Evet, bazı ahlâk ve secâyâ-yı tabî'iyyede, avârız-ı hâriciyye sebebiyle fesâd ârız olduğu gibi ebnâ-yı din ve milletin hamiyyetinde za'f u fütûr hâsıl, şefkat ve merhameti üzerine noksân târî olur; bunun netîcesi olarak e'âzım-ı ümmetin mesâlih-i memlekete ihtimâmları tenâkus eder. Eğer ulü'l-emr olan zât da bunları hakkıyla îfâ-yı vazîfeye sevke kādir olamazsa o zaman bu ricâl-i millet menâfi'-i husûsiyyelerini ferâiz-i âmme üzerine takdîm ederler. Binâenaleyh ümmetin nizâmında halel vâki' olarak fitne ve fesâd zuhûr eder. Fakat bu sûretle hâsıl olan zarar, memleketin mehâmm-ı umûrunda ecnebîleri istihdâm etmek yüzünden vukū' bulan zarar u ziyândan pek hafîf, telâfîsi ondan pek kolaydır..!

İşte bunun içindir ki: Bugün şark ümerâsına, onların içinden de bilhâssa ümerâ-yı müslimîne teessüf etmek için kendimizde bir hak görüyoruz:

Zirâ bugün ümerâ-yı müslimîn bütün umûr ve husûslarını; kitâbet, idâre, himâye gibi her işlerini ecnebîlere teslîm, bilcümle husûsda onları tevkîl etmişlerdir. Hattâ bu kadarla da iktifâ etmeyerek evlerinin içindeki husûsî hizmetleri bile ecnebîlere tevdî' ettiler. Fakat, bu ecnebîlerin memleketlerine olan hırs ve tama'ları anlaşılarak mürebbîleri olan ecânib ile müslümanların cenk etmek zamanı pek yakındır. Çünkü bit-tecrübe ma'lûm olmuştur ki: Bunlar daima emânete hiyânet, i'zâz olundukça ihânet, ihsâna isâet, tevkīre tahkīr, ni'mete küfrân, lokmaya tokat, kendilerine mümâşât edenlerin üstüne çıkmak, yaklaşmak arzu edenlere kaçmak, i'timâd edenlere hud'a ile mukābele ederler.

Ey ümerâ-yı şark, ey ümerâ-yı müslimîn! Nakz u teğayyürden masûn olan ahkâm-ı ilâhiyye ile tedeyyün edecek zaman hâlâ gelmedi mi? Ey müslüman ümerâsı! His ve vicdânınıza mürâcaat edecek zaman hâlâ mı hulûl etmedi? Havâdis-i eyyâmın irşâd, mesâib-i zamanın delâletiyle amel edeceğiniz vakit gelmedi mi? Hem kendi eliniz, hem de a'dânızın elleriyle evlerinizi tahrîb etmekten vazgeçmek zamanı yaklaşmadı mı?

Ey ümerâ-yı ızâm; şurasını yakînen biliniz ki siz onları ne kadar sevseniz onlar sizi o nisbette tahkīr ederler. [3](هَا اَنْتُمْ اُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُم… **[344]** "Artık şimdiye kadar ta'kīb ettikleri yalanın ne olduğunda hiç şüphe kaldı mı?. [4](اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا)

Ey ümerâ-yı İslâm! Biraz da evlâd-ı vatan, ihvân-ı dînînize doğru müsâra'at ve mübâderet ederek ecânibe gösterdiğiniz teveccühün birazını da onlara çevirin; en azîm hayr ve menfa'ati, en büyük yardımcıyı evlâd-ı vatan, ihvân-ı din içinde bulacaksınız. Artık, bundan sonra olsun sünnet-i ilâhiyyeye ittibâ', sapmış olduğunuz girîve-i dalâlden kurtulmak, o esfel-i sâfilîne bir daha yuvarlanmamak için evâmir ve nevâhî-i Sübhâniyyedeki hikmet-i bâliğaya mürâ'ât ediniz! Bu felâketlerin esbâbını hâlâ görmediniz mi? Anlamadınız mı? Hissetmediniz mi? Bu gaflet, bu basîretsizlik ne zamana kadar devâm edecek? [5](اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ).

Aksekili Ahmed Hamdi

FELSEFE

Ahlâk-ı İslâmiyye'nin Esâsları

– 5 –

Dîn-i İslâm'ın te'sîs ettiği mes'ûliyet –her akl-ı selîmin bilâ-tereddüd kabûl edeceği– mes'ûliyet-i şahsiyyedir. Hiçbir kimse diğerin amelinden mes'ûl olmaz. Muâhaze ve itâba uğramaz. Bundan dolayıdır ki dîn-i İslâm âbâ ve ecdâdın ma'siyetinden evlâd ve ahfâdın mes'ûl olmasını mutazammın olan ma'siyet-i asliyye Péché originel* nazariyesini pek açık reddediyor. Âtîdeki âyât-ı kerîmeyi bir kere okuyalım!

– (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى) = "Günâh işlemek şânından olan hiçbir kimse diğerin günâhını yüklenmez."

[1] Hac, 22/42

[2] Neml, 27/69, metinde (الْمُجْرِمينَ) kelimesi yerine sehven (الاولين) yazılmıştır.

[3] Âl-i İmrân, 3/119.

[4] Âl-i İmrân, 3/119.

[5] Bakara, 2/156.

* Hıristiyanlar Âdem aleyhisselâmın ma'siyetinden dolayı bütün benî Âdem'in giriftâr-ı la'net ve müstehıkk-ı azâb-ı âhiret olduğuna ve Hâlik-ı zîşânın İsa aleyhisselâmın mazharından bu âlem-i kevn ü fesâda karışarak kendini salb ettirmek sûretiyle ebnâ-yı Âdem'e fedâ ettiğine kāildirler. İşte "ma'siyet-i asliyye" Âdem aleyhisselâmın bütün evlâdını belâ-yı sermedîye giriftâr eden zellesinden ibâret olmuş olur.

Sûre-i Zümer âyet 7, Sûre-i Fâtır âyet 18, Sûre-i En'âm âyet 164, Sûre-i İsrâ âyet 15.[1]

– (قُلْ اَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَاِنْ تُطيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبينُ) = "Sen onlara de ki: "Allah'a ve Resûlüne itâ'at ediniz, eğer i'râz ederseniz Resûlün emr-i teblîğde kendisine tahmîl olunan mes'ûliyet ancak kendisine emr-i itâ'atte de size tahmîl olunan mes'ûliyet ancak size râci'dir. Maamâfîh eğer ona itâ'at ederseniz hidâyeti bulursunuz. Resûl ise size karışmaz. Onun vazîfesi yalnız açıkça teblîğ etmekten ibârettir." Sûre-i Nûr âyet 53[2].

– (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ اِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَميعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)[3] = "Ey îmân edenler! Siz kendinize bakınız. Siz hidâyet yolunda olduktan sonra dalâlette kalanların sapıklığından size zarar gelmez. Hepinizin merci'i Allah'dır. Yaptığınız şeyleri işte o zaman size birer birer o bildirir." Sûre-i Mâide âyet 105.

– (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزى وَالِدٌ عَنْ وَلَدِه وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِه شَيْئًا)[4] = "Ey nâs! Rabbinizden sakınınız. Öyle bir günden de korkunuz ki hiçbir peder evlâdına bedel hiçbir mükâfât ve mücâzâta ma'rûz kalmaz. Hiçbir mevlûd de kendi pederinden dolayı hiçbir mükâfât ve mücâzât görmez." Sûre-i Lokman âyet 33.

– (تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ)[5] = "İşte onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Kazandıkları kendilerine, sizin de kazandığınız kendinizedir. Onların yapmış oldukları şeylerden de siz mes'ûl olmazsınız." Sûre-i Bakara âyet 134.

Dîn-i İslâm mes'ûliyetin bir kimseden diğer kimseye ta'diyesini yalnız işlenilmiş amelin, hayır ve şerrin başkasına sârî olmasına kasr ediyor ki bundaki isâbet de muhtâc-ı îzâh değildir. Sûre-i Nahl'in 25.[6] âyet-i kerîmesinde:

– (لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ) = "Tâ ki onlar kıyâmet gününde kendi günâhlarını kâmilen yüklendikten mâadâ bir de anlamadan, dinlemeden ıdlâl ettikleri kimselerin günâhlarını yüklensinler. Böylelerinin günâhı ne fenâ günâhdır!" buyuruluyor.

Kezâlik bir hadîs-i şerîfde: (مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فلَهُ أَجْرُهَا وأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فله وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا الى يوم القيامة)[7] = "Her kim iyi bir âdet ihdâs ederse hem bu sünnetin ecrine, hem de ümmet onunla âmil oldukça onların ecri mikdârınca ecre nâil olur. Her kim de fenâ bir âdet ihdâs ederse kıyâmet gününe kadar hem kendi amelinin günâhına, hem de onunla âmil olanların günâhına giriftâr olur." buyuruluyor.

Diğer bir hadîs-i şerîfde de: (إذَا مَاتَ اِبنُ آدم اِنْقَطعَ عَمَلُه إلاّ مِن ثلاث صدقةٍ جاريةٍ أو علمٍ يُنتفع بِهِ أو ولدٍ صَالِحٌ يَدْعُو له)[8] = "Âdemoğlu öldüğü vakitte ameli münkatı' olur. Yalnız üç şeyde münkatı' olmaz. Biri sadaka-i câriyye (ya'ni köprü, mescid, hastahâne, mektep ve emsâli **[345]** hayrât), diğeri kendisinden intifâ' olunan bir ilim üçüncüsü de kendisine hayır du'â eden bir veled-i sâlih."

Diğer bir hadîs-i şerîfde de (الدّالّ عَلَى الخَيْرِ كَفَاعِلِهِ وَالدّالّ عَلَى الشر كَفَاعِلِه)[9] = "Hayra delâlet eden kimse o hayrı işleyen, şerre delâlet eden kimse de o şerri işleyen gibidir." diye vârid olmuştur.

Görüyorlar ki gerek zikrolunan âyet-i kerîme ve gerek müte'âkıben îrâd edilen ehâdîs-i nebeviyyenin hiç birinde başkasının ameliyle müsâb veya mu'âkab olacağı gösterilen kimseler esâsen amelden hâlî değildirler. Her birinin kendilerinden başlayıp âhara te'addî ve sirâyet eden birer amelleri vardır. Bir kere kendilerinden mes'ûliyet-i zâtiyyeleri tahtında sâdır olmuş birer fi'l-i hayr ve şer vardır. Sonra bu fi'iller birini hayra sevk etmek, birinin iktisâb edeceği hayra mâni' olmak, bir sünnet-i hasene veya şeye ibdâ' etmek, ta'lîm-i ilm etmek, ba'de'l-mevt pâyidâr olacak bir sadaka-i câriyye te'sîs etmek, a'mâl-i hayriyyesi başkalarına sârî bir evlâdın hüsn-i terbiyesine i'tinâ etmek gibi şeyler olduğuna nazaran nef' ve zararları bittab' çok zaman temâdî ediyor. Binâenaleyh bu nef' ve zarar temâdî ettikçe onlara müteretttib sevâb ve ıkâbdan yani mes'ûliyetten münşî-i evvellerinin de hissedâr olması pek tabî'îdir, pek muhıkdır.

Ahmed Naim

EDEBİYÂT

(وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ)[10] "Biz onlara aslâ zulüm etmedik; lakin onlar, kendi kendilerine zulmettiler, durdular." *Furkān-ı Hakîm.*

(لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)[11] "Ne yaptın?" vardı!"

Mehmed Âkif

Ne yaptım? Yaptığım şeyler, serâpâ züll ü hüsrandı;
Basîretler, akıllar bir dalâl-i hisle doğrandı;
Fezâil fitnelerden fışkıran yangınla hep yandı.
Hakîkat, bâtılın sehpâ-yı i'dâmında sallandı,
Görenler, baktı geçti, hakkı yükselmiş güler sandı.

Çalışmak, oldu çokdan herkesin merdûd u menfûru.
Niçin uğraşmalı, tağyîre imkân var mı makdûru?
Yazılmış alna: insan tâli'in makhûr ve mağdûru;
Bu dünyâ istemezmiş, öyle çokluk merd-i gayyûru;
Ne yapsın çare yokmuş… Bekliyorlar gālibâ "Sûr"u!

[1] Metinde âyetler "Zümer 9", "Fâtır 19", "İsrâ 26" olarak verilmiştir.
[2] Metinde âyet numarası "53" olarak yazılmıştır.
[3] Metinde âyet numarası "104" olarak yazılmıştır.
[4] Metinde âyet numarası "32" olarak yazılmıştır.
[5] Metinde âyet numarası "128" olarak yazılmıştır.
[6] Metinde âyet numarası "27" olarak yazılmıştır.
[7] Benzer şekilde, İbn Mâce, *Sünen*, İftitâhü'l-Kitâb, 15.
[8] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* c. 1, s. 99, nu: 277.
[9] Hadisin sadece ilk cümlesi için bkz. Tirmizi, *Sünen,* Ebvâbü'l-İlm, 14; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 22360.
[10] Nahl, 16/118.
[11] Necm, 53/39.

Bütün efkârımız, a'mâlimiz dinden uzak düştü,
Dalâletler, fezâhatlerle hem-akdâm olup üşdü.
Sadâkat, istikāmet ağlamış dünyâya küsmüştü.
Ta'affüf, inlemiş sîmâ-yı fahşâya tükürmüştü.
Avâkıb-bîn olan gözler yaşarmış, çünkü: Görmüştü!

Riyâlar, mefsedetler, doyma bilmez ihtirâslar var,
Vatanmış, pek azîzmiş… Öyle şeyden var mı hiç anlar?
"Alırlarmış, olur ya, isteyenler varsa: Alsınlar!"
Diyen haller, tavırlar, şimdi miskinlerle bir ağlar!
Yetiştin bağy-i te'dîbe nihâyet ey büyük Kahhâr!

Nedir hürriyyet anlar zannederdik millet Allahım!
Der oldu bir de baktık, dünkü erzel "Ben de bir şâhım!".
Bugün mahcûbdur yükselmeden, yerlerdedir âhım!
– Ne yüzle yalvarır insan da der Yâ Rab özür-hâhım!–
Nasıl ben rahm ü şefkat beklerim. Heyhât, gümrâhım.

Meğer pek dûr imiş, bizden evet ma'nâ-yı hürriyyet.
Meğer lâfdan ibâretmiş, bütün da'vâ-yı hürriyyet.
Meğer sersem edermiş bizleri enhâ-yı hürriyyet.
Demek beyhûde olmuş, hep bizim kavgâ-yı hürriyyet.
İlâhî! Korkarım derler, bütün iğvâ-yı hürriyet.

Senin kānûnların, sünnetlerin âdildir ey Hallâk!
Bütün münkād-ı emrin varlığım: Pür vecd ü istiğrâk.
Senin âyâtına mir'âtdır enfüs ü âfâk.
Üli'l-ebsâr için yokdur bütün bunlarda bir iğlâk.
İlâhî! Olmasın İslâm için, "mahv olma" istihkāk!

İlâhî! Zulmü tervîc eylemekden şânı ber-tersin
Sitemkârâne "mü'mindir" demez, la'netler eylersin.
Bak ey bîçâre millet, artık Allah'dan ne beklersin?
Senin ehliyyetin yokken nasıl tutsun zafer versin?
Sen ey kudretli Allahım büyüksün adle rehbersin!

İlim yok hâkimiyyet cehle kalmış şer de kök salmış
Sefâhet sa'yi boğmuş üstelik bak sît ü şân almış
Fazîlet mevki'inden düşmüş insâniyyet alçalmış
Diyânetden edebden dem vuranlar varsa abdalmış
İlâhi akl ü iz'ân ver beyinler tam takır kalmış!
[346]
Açılsın gözler artık, çıkmasın yollar adem-gâha.
Bugün şunlardır insanı eden îsâl-i şehrâha:
Diyânet, ma'rifet, san'at, tenezzül etmemek câha,
Yakışmaz başka haslet şimdi bir kavm-i meded-hâha.
Zaman, rahm etmiyor, aldanmıyor bin âh ü eyvâha.

*Tahammüller gerek tebdîl yokdur sünnetullâha!**

Nevzat Ayas

* (وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا) [Ahzâb, 33/62].

HANİ YİRMİNCİ ASIR?...

Medeniyet Zangoçlarına

*Yine dün bir alay "olmağla, bulunmağla"** gibi,*
Hezeyanlarla yoruldum da "Aman yâ Rabbi!.
Bize ciddiyyeti ibrâz edecek bir ferd yok
Varsa gönder görelim yoksa gidiş pek bom ..k"
Diye şekvâ ediyorken telefon vurdu:
– Alo…
– Mutasarrıflığa elkāb (!) yazalım mı?..
– Ya hu?..
– Bunu kim sorduruyor?..
– Anlamadım?..
– Kim soruyor?...
*– Mümeyiz*** bey soruyor.*
– Bilmiyorum,
Dur, dur, dur:

Mutasarrıflığa, "rahmetli efendim" deyiniz.
Diyerek, nâkılı astım yerine bak işimiz,
Kalmamış öyle ya!.. Elkābı (!) düşünmek sırası?.
Oluyorken koca bir memleket, el maskarası…

Eve geldim mi? O gün çektiğim âlâm-şedîd
Pîş-i çeşmimde eder her biri bir "resm-i geçid"
Geldim akşam yine müstağrak-ı deryâ-yı keder...
Hâh, nâ-hâh okudum bir, iki pejmürde eser.
Belki ta'dîl-i teessür ederim zu'muyle…
Okudum; anlamadım, sevdiğim âsârı bile.

– Yatsıdan sonra gelinmez ama derdleşmek için
Sizi tasdî'a karâr..
– Yo… buyurun, hâne sizin.
Bilseniz hâlet-i rûhiyyemi mecnun gibiyim;
Hele anlat bakalım var mı havâdis?..
– A beyim...
Onu hiç sormayınız düştüğümüz, pek mühlik:
Görünen, hufreyi biz kendimiz ihzâr ettik.
Gülüyor Avrupa tedkīk ederek ahvâli,
Yine uslanmıyoruz; hufre-i izmihlâli
Muhteris ellerimizle kazıyorken, elbet..
Bırakırlar mı? Hazır ortada a'lâ fırsat.
– Ne desen doğru birâder! Yalınız Avrupa'nın
Bize gösterdiği vaz'iyete, bir "kahbe kadın"
Bile; merdâne değildir.. diye ısrâr etse
Böyle bir haklı sözü reddedemez bir kimse.
– Müşterek bir "nota" dostâne imiş (!)
– Hem ne kadar (!)…
Bundaki maksadı etfâl-i sebak-hân anlar.
Koca bir devleti tehdîd ediyorlar resmen
"Hani yirminci asır" Türklere barbar (!) derken

Emin Hâkî

** Muharrerât-ı resmiyede müsta'mel kelimâtdandır.
*** "Mümeyyiz" müşedded ise de ekser kâtibler şeddesiz telaffuz ederler. A. H.

MAKĀLÂT

HASBİHÂL

Vaktiyle Kemal'e demişler ki:

"Hayatını kurtarmak ümidiyle çarpınıp duran, gâh sağına, gâh soluna başvuran şu zavallı millet için ilerde bir felâket muhakkak görünüyor. Fakat acaba o devre-i felâket ne vakit gelip çatacaktır?"

Bu suâle karşı Kemal şu hikâyeyi söylemiş:

"Kır serdarının biri karışık bir rüya görmüş. Gecelediği yer de köy odası imiş. Sabahleyin uyanmış, ocak başında tabanlarını kızdıran köy kodamanlarına, "içinizde düş yoracak adam var mı?" demiş. Onlar da Halil ammiyi sağlık vermişler.

– Ha bakalım Halil ammi, şu benim düşümü yoruver.

– Hayırdır İnşâallâh.

– Rabbim hayırlar versin. Bu gece altıma bir hayvan çektiler, bindim. Lâkin ne idi bilmiyorum. At mı desem, eşek mi desem, katır mı desem... Sürdüm gittim, vâkıa bir yerlerden geçtim. Ama farkında değilim: Tarla mı desem, çayır mı desem, bağ mı desem, bahçe mi desem... Derken karşıma iki üç kişi çıktı. Bunlar kimdi? Pek tanıyamadım: Bildik mi desem, yabancı mı desem, hayırlı mı desem, hayırsız mı desem, dost mu desem, düşman mı desem... Uzaktan bir karaltı belirdi. Sanırım büyücek bir yapı idi. Fakat iyi seçemedim: Han mı desem, hamam mı desem, kışla mı desem, mescid mi desem.

Halil ammi zimmî gibi ümmî olmakla beraber gāyet zekî bir adam imiş. Bu "desem"lerin daha pek çok uzayacağını görünce tâkati kalmamış: "Anladım oğlum anladım. Allah senin belânı verecek. Çünkü bu gidiş onu gösteriyor! Ama bugün mü desem, yarın mı desem, yoksa öbür gün mü desem... orasını kestiremeyeceğim!" demiş.

* * *

Hikâye o kadar açık ki: Hiç îzâha tahammülü yok; bizim hâlimize o derecede uygun ki: Daha iyisi bulunamaz. Evet mesleksizliğin, **[347]** basîretsizliğin bu mertebesi insanı felâket uçurumundan başka bir yere götürmez. Kullandığı vâsıtayı, geçtiği yolu, karşısına çıkan adamı tanımayan, hatta tanımak lüzûmunu duymayan; rast gelen yolu tutmakta, rast gelen gāyeye doğru yürümekte tereddüd etmeyen kır serdarı kafalı bir millet için âkıbet hayırlı çıksaydı, yanlış bir iş olurdu.

Mehmed Âkif

FEZÂİL-İ CİHÂD HAKKINDA MÜELLEFÂT-I OSMÂNİYYE

Cihâd, ki tahakkuk-ı vücûbunda her mü'min için bir emr-i ma'rûfdur; bunun fezâili hemen herkesçe icmâlen ma'lûm hükmündedir. Ancak gazevât ve şehâdete müteallik akāid-i mukaddesenin te'sîr-i lâhûtîsiyle hâiz-i şeref-i girân-bahâ olan cihâd ne gibi ahvâlde farz-ı kifâye ve hangi husûsâtta farz-ı ayndır? Sebeb ve hikmeti nedir? İstitâ'at-i bedeniyye ve mâliyyeye mâlik olanlara emr eylediği vezâif-i iştirâkiyye ile bu bâbda gösterilecek i'tinâ-yı fedâkârânenin te'mîn edeceği mehâsin ve mesûbât neden ibârettir? Bunlardan imtinâ' ve tebâ'üd vukū'u hâlinde tevellüd edecek te'sîrât ve ukūbât, ne dereceye kadar varabilir; az çok bu ahkâma teşmîl-i vukūf edilmek elzemdir. Âyât-ı kerîme ile memdûh-ı ilâhî ve ehâdîs-i nebeviyye ile mazhar-ı tebcîl-i nâ-mütenâhî olan cihâd; dîn, namus ve vatan gibi revâbıt-ı mu'azzezenin hıfz u te'yîdine müteallik olduğu için ehl-i îmânın o ahkâmı istiknâh ve iktisâb etmekten kasr-ı himmet etmesi aslâ revâ görülemez. Mes'ele-i cihâda dâir dermiyân edilecek bir bahis, îrâd olunacak bir kelâm lisân-ı kudret olan âyât-ı kerîme-i *Kur'âniyye*'den iktibâs-ı feyz edilmek ve nâşir-i hikmet bulunan ehâdîs-i celîle-i Risâlet-penâhî'den istinâre olunmak sûretiyle mevzû' ve gāyesinin ulviyyeti nisbetinde müzeyyen ve müdellel olur ise maksûd olan te'sîr-i belîğî husûle gelir. Bunun hâsiyet-i müessiresi en ziyâde îrâd-ı nutk u hitâbetle teşrîh-i mezâyâsına girişildiği vakit rû-nümâ olur. Sâir furûzât-ı İslâmiyye gibi farz-ı cihâd hakkında da öğrenilmesi vücûb-ı kavî derecesinde bulunan ma'lûmât ve vezâif-i meşrû'anın neşr u ta'mîmi ne mertebe muhassenât-ı âliyyeyi dâ'î olacağı vâreste-i tasvîrdir. Binâenaleyh ricâl-i ilmiyyenin cevâmi'de va'z u nasîhat esnâsında bu mebhasde mündemic ahkâm ve dekāyık-ı kudsiyyeyi kulûb-ı mü'minîne nakş u ilkā edecek sûrette şerh ve tebyîn eylemeleri, arada sırada ihtilâs-ı vakt ile bu bâbda te'lîf-i âsâr ile de ta'mîm-i fevâid etmeleri hakīkaten bir vecîbe-i hamiyyet ve diyânettir. Gerçi hukūk-ı düvelde hukūk ve îcâbât-ı harbe dâir mebâhis-i mühimme mevcûd ise de herkesin bunlara tahsîl ıttılâ' etmesi muhâl ve mes'elenin maddî ve ma'nevî aksâmı hakkında kütüb-i fıkhiyyede ve bazı resâilde münderic ebhâs ve ma'lûmât-ı mütenevvi'a ve vecâib-i dîniyye ve vataniyyenin idrâk ve ihâtasına ve semerât-ı mübeccelesinin te'mîn-i husûlüne hakkıyla hâdim olacağı bir burhân-ı zî-kemâldir. Hazâin-i âsâr-ı Osmâniyye'den müstefîd olduğum sırada müellifîn-i Osmâniyyemizin ulûm ve fünûnun her kısmında tetebbuât ve neşriyyât-ı irşâd-kârânede bulundukları gibi emr-i cihâd hakkında da icrâ-yı ta'mîkāt ve tetebbuâttan geri durmamak ve bu bâbda da ahlâfa bir hayli âsâr-ı güzîde bırakmak[mış] olduklarını nazar-ı şükrân ve minnetle gördüm. Bunların tedârik ve mütâlaası ihvân-ı dînin tezâyüd-i istifâdelerine ve bu mebhasde daha ziyâde tenvîr-i efkâr ve güftâr etmelerine medâr olur mülâhazası zihnime tebâdür etti. Binâenaleyh bunların müellifleriyle beraber ber-vech-i zîr arz-ı esâmîsini lâzıme-i kadr-şinâsî ittihâz eylerim.

1. *Tercüme-i Siyer-i Kebîr* 1238'de Aydın'da vefât eden Hoca Münîb Efendi tarafından tercüme olunan bu eser-i âlî ve cesîmin ekser-i mündericâtı fezâil-i cihâd ile buna âid mevâdd-ı lâzımeden bâhis olup matbû'dur.

2. *Risâle-i Fezâil-i Cihâd:* 901'de İstanbul'da vefât eden Hatîb-zâde Muhyiddîn Efendi tarafından müellefdir.

3. *Risâle-i Fezâil-i Cihâd:* 920'de İstanbul'da vefât eden Kirmastili Yusuf Efendi tarafından müellefdir.

4. *Risâle-i Fezâil-i Cihâd:* 1026'da Hicaz'da vefât eden Manastırlı Kādî Mahmûd Efendi tarafından müellefdir.

5. *Risâle-i Fezâil-i Cihâd:* 1070'de Mısır'da vefât eden Konevî Nuh Efendi tarafından müellefdir.

6. *Mühimmâtü'l-Gāzî fî Meyâdîni'l-Megāzî:* Alay Müftîsi Kayseriyeli Mehmed Fikri Efendi tarafından müellef olup matbû'dur.

7. *Risâle-i Fezâil-i Cihâd:* 1311'de İstanbul'da vefât eden Gümüşhâneli Hacı Ahmed Efendi tarafından müellef olup matbû'dur.

8. *Neylü'r-Reşâd fî Emri'l-Cihâd:* 1156'da tarîk-ı hacda vefât eden Mirza-zâde Salim Efendi tarafından matbû'dur.

9. *Fezâil-i Cihâd:* 1008'de Dersaâdet'de vefât eden Şâir-i meşhûr Abdülbâkī Efendi tarafından,

10. *Râyâtü'n-Nasr ve'l-İrşâd:* 1272'de Köstendil'de vefât eden Müftî Mehmed Şem'î Efendi tarafından,

11. *Seyfü'l-Cihâd fî Nasri'l-İbâd:* 1318'de Dersaâdet'de vefât eden Edirne Müftîsi Mehmed Fevzi Efendi tarafından, matbû'dur.

12. *İmâdü'l-Cihâd-Fezâilü'l-Cihâd:* Derviş Ali bin Mustafa-yı Bosnavî tarafından müellefdir.

13. *Nehcü'r-Reşâd fî Emri'l-Cihâd:* Müftî Ahmed Hıfzî Efendi tarafından matbû'dur.

14. *Teşvîkātü'l-Ciyâd fi'l-Gazv ve'l-Cihâd:* 1130'da vefât eden Abdürrezzâk bin Abdülfettâh-ı Lâdikī tarafından,

15. *Fezâil-i Gazâ-Menâkıb-ı Cihâd:* Ali Gālib Bey tarafından matbû'dur. **[348]**

16. *Kevkebü'l-Mes'ûd fî Kevkebeti'l-Cünûd:* 1264'de vefât eden Sahhâflar Şeyhi-zâde Mehmed Es'ad Efendi tarafından matbû'dur.

17. *Düstûrü'l-Mücâhidîn li-izzi'd-dîn:* Ferîkān-ı kirâm mütekā'idlerinden Kayseriyeli Mustafa Hilmi Paşa tarafından matbû'dur.

18. *Tahrîzu'l-Mücâhidîn:* Fuzalâdan Hanyalı Ahmed Efendi tarafından.

19. *Risâle-i Cihâd-ı Kebîr:* 1151'de İstanbul'da vefât eden Sâhib-i kütübhâne Cârullah Veliyyüddîn Efendi tarafından.

20. *Fezâil-i Remy:* İbni Rûşen demekle meşhûr Şeyh Muhammed Hatîb tarafından.

21. *Risâle-i İrşâdiyye-Fezâil-i Cihâd:* Mithat Paşa Vapuru İmâmı Hacı Abdülmecid Hâmid Efendi tarafından.

22. *Tarîkatü'l-Cihâd:* 1706'da vatanı olan Mora'nın Teb-İstefe Şehri'nde vefât eden Atina Müftîsi Pertevî Ali Efendi tarafından.

23. *Hikmetü'l-Garrâ' fî Fezâili'l-Gazâ':* Hoca Münîb Efendi tarafından.

24. *Terğībü'l-Mücâhidîn ilâ Nikâyeti A'dâi'd-dîn:* Asr-ı Mecîd-hânîde Şeyhî Alaybaşı İmâm Mustafa Âsım bin Mehmed.

Bursalı Mehmed Tâhir

SİROZ FÂCİALARI

Medenî Avrupa'nın hakkı çiğneyerek meydana çıkardıkları Balkan piçleri yirminci asırda veliyy-i ni'metlerine, Neronları rahme getiren, şeytanlara bâdî-i hicâb olan kanlı lekelerle mülevves bir târîh, bir târîh-i fecî'a-nümâ arz etmekle gālibâ tahdîs-i ni'mete çalışıyorlar.

Medeniyetin perestişkârı, insâniyetin hâmî-i şefîkı, zulmün düşman-ı bî-emânı olduğunu her an, her vesîle ile şarklılara karşı bir gurûr-ı müte'azzımâne ile i'lân eden Avrupa ise bu gaddâr şakîlerin mel'ûn cinâyetlerini görmemek, işitmemek istiyormuş gibi onların anîd bir hâmî-i şekîmedârı tavrıyla muttasıl Şark'a yüklenmek, Şark'ı ezmek, Hilâl'in şa'şaa-i bakıyyesini de büsbütün söndürmek azm-i kat'îsini gösteriyor.

Garb'ın kürsî-i pür-ihtişâmından Şark'a ders-i medeniyyet vermek hülyâsıyla dem-güzâr olan, bizi cehl ile, barbarlıkla ithâm eden medenî Avrupa(!)nın setre-i temdîn altında ne kesîf bir gayz-ı ta'assub beslediğine Salîb nâmına açılan şu melhame-i hûnîn pek sûzişli bir vesîle-i tezâhür olmuştur.

Öyle ya! Dört gün evvel Rumeli'de –yine bu kanlı şakîlerin teşvîkıyle– zuhûr eden hâdiseleri müslümanlara atf ederek bizi her gün bir sûretle anîd ve cebbâr bir tavır ile tehdîd ve tazyîk ve matbûât sütûnlarında Türklere karşı en galîz şütûmlar savurmakla izhâr-ı kîn eden medenî Avrupa, bugün Salîb nâmına irtikâb edilen hetk-i ırzları, katliâmları, yağma ve tahrîbleri samût u sabûr, lâl ü ebkem yalnız temâşâ ediyor ve ihtimâl ki bu fecî'aları temâşâdan; tiyatro sahnelerinde ma'sûm mahbûsîni vahşî hayvanlara parçalatarak zevk-yâb olan kurûn-ı mâziyye insanları kadar olsun; bir hiss-i teessür duymuyor, duyamıyor. Bu fecî'aları tel'în edecek kadar hissiyât-ı âliyye ile muttasıf olan birkaç âlî vicdândan feverân eden sadâ-yı nefrîn ise Balkanlıların dâstân-ı zaferleri hakkında mevcedâr-ı i'tilâ olan gulgule-i şâpâş arasında sönüp gidiyor.

Bedbaht insâniyet! Sen yirminci asırda; binlerce ma'sûm çocukların, tâli'siz genç kızların, herem-dîde ihtiyârların sırtlan yürekli bir sürü cellâd elinde parçalanmasına tahammül edecek, nevha-i ma'sûmîni duyamayacak, şeytanları ürküten cinâyetleri alkışlayacak bir dereke-i sefîleye mi sukūt etmeliydin?.. İnsâniyetperver Avrupa'nın ulvî vicdânları nerede? *Times*ler, *Tan*lar, *Figaro*lar, *Daili Mail*ler niçin sükût ediyorlar. Niçin mazlûmları tahkīr, zâlimleri tebcîl etmek derekesine düşüyorlar.

Acaba mâtem-zede ma'sûm bir kitle-i insâniyyenin enîn-i vâpesînlerini işitmemek için sımâh-ı merhametlerini sımsıkı kapamakla vicdânî bir teessür olsun hissetmiyorlar mı? Medeniyet pîşdârı olduklarını i'lândan fâriğ olamayan bu münevver (!) insanlar ensâl-i müstakbelenin huzûr-ı adlinde ne kadar vazî' bir derekeye sukūt ettiklerini düşünerek kızarsınlar!

Aman yâ Rab! Meğer hırs, menfa'at gibi alçak hisler beşeriyeti her türlü mezâyâ-yı necîbeden soyacak kadar bir kudret-i sehhâre gösterebilir imiş!

Meğer cihâna adâlet, müsâvât ve uhuvvet esâsât-ı âliyyesini ta'lîm iddiasında bulunan bir kısım matbûât, politikacılığın pek sefîl ihtirâslarıyla fezâil-i insâniyye ve îcâbât-ı ahlâkıyyeyi çiğneyecek kadar küçüklüklere tenezzül edebilirmiş!

Hayır, hayır, biz bir insan olmak sıfatıyla beşeriyetin bu kadar mülevves çamurlara bulanacağına kāni' olamıyor ve buna inanmak istemiyoruz. Efsûs ki vukū'ât hergünkü cilveleriyle bizim bu akîdemizi sarsıyor, kuvvetten düşürüyor.

Maamafîh yine biz muhteris, menfa'at-cû Avrupa fevkinde hissiyât-ı necîbe, fezâil-i beşeriyye ile mütehallî bir

de mütefekkir Avrupa bulunduğuna kanâ'at ediyoruz. İşte bu kanâ'attir ki bize şu satırları yazdırıyor. Polat kadar sert, suhûr kadar bî-his olan kalbleri bile parçalayacak şenâ'atlerle mâlâ-mâl bir silsile-i hûnîn teşkîl eden (Siroz) fecâyi'ini **[349]** bu yüksek vicdânlı insâniyetperver erbâb-ı medeniyetin enzâr-ı takbîhine arz ediyoruz.

Balkan mezâlimini, Balkanlarda dökülen kanları, yakılan hânümânları, boğazlanan ma'sûm insanları Salîb'in bir muzafferiyeti şeklinde pür-gurûr alkışlayan sefîl politikacıların bî-his vicdânları bu fecî' levhalardan da müte'essir olmayacağını bilmez değiliz.

Onlar her tarafı kaplayan bu yığın yığın ecsâdın, nehirler teşkîl eden bu ma'sûm kanlarının aç, perîşân sürünen bu insan sürülerinin manzara-i dilhırâşı karşısında yine aslâ bir hiss-i teessür ve merhamet göstermeyeceklerdir.

Çünkü köyleri, kasabaları, vâdîleri yaylaları dolduran cesedler İslâm idiler. Akıtılan ma'sûm kanları, müslüman çocukları, İslâm kadınlarıdır. Yoksullukla, açlıkla, hastalıkla telef olmaya mahkûm olan bu bir sürü insanlar, Salîb'in ribka-i himâyesinden hâric müslümanlardır!

Onların yalnız müslüman olmaları, kendilerinin ahkâm-ı medeniyyeden hâric tutulmalarına, insan sayılmamalarına yegâne ve kavî bir sebebdir.

Dîn-i İsa'nın tezallüm-nümâ bir timsâl-i şefkati olması îcâb eden Salîb'in, ma'sûm kanlarından müteşekkil havzalara atılması bile bunların kîn-i intıfâ-nâ-pezîrlerini söndüremedi, hâlâ da söndüremiyor!... Balkan hükûmetlerinin hıristiyanların tahlîsi (!) için açtıkları bu harb-i meş'ûmda irtikâb edilen şenâ'atler medeniyet-i Hıristiyâniyye nâmına ebedî bir leke olup kalmayak mıdır. Medenî Avrupa kendi dînlerinin vesîle-i zulm ü kahr olmasına daha ne vakte kadar tahammül edeceklerdir! Bütün insanlara bir hilm-i şefakatkâr ta'lîm eden, bir karıncanın bile incitilmesini en büyük bir günâh sûretinde gösteren Hazret-i İsa nâmına irtikâb olunan fazîhalar şüphe yok ki cezâsız kalmayacak, bir gün pek müdhiş bir aksi te'sîr gösterecek, bugün pîrâmen-i Arş'a kadar yükselen vâveylâ-yı ma'sûmîn fezâ-i bî-pâyân içinde boş yere sönüp gitmeyecektir.

وَسَيَعْلَمُ الَّذينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ[1]

* * *

Siroz ve Mülhakātında Bulgar Mezâlimi

Bu hafta idârehânemize hüviyetleri bizce ma'lûm zulm-dîde iki dindaş mürâcaat ederek Bulgarların Siroz ve mülhakātında irtikâb ettikleri hûnîn fecî'aların nakliyle kalblerimizi pür-hûn, dimâğlarımızı dağdâr-ı te'ellüm eylediler.

En hâin sırtlanlardan daha hûn-rîz olan Bulgar cânîlerinin kanlı pençelerinden bir takrîb kurtulup İstanbul'a gelebilmiş olan bu bedbaht müslümanları dinlerken a'mâk-ı sînemizden kopan hıçkırıkları zabt edemeyerek, şehekāt-ı elem-nâkimizle onların hemdem-i eşk-bârı olmuştuk. Bu hûnîn fecî'alar o kadar dehhâş, o nisbette sibâ'âne bir tarzda cereyân etmiş ki, insan, vicdân ve merhamet denilen mezâyâ-yı beşeriyyeden büsbütün tecerrüd etmiş, şeytan tînetli, yılan kalbli bu bir sürü u'cûbe-i mezâlimle (beşer) nâmı altında birleştiğini görerek insan olduğuna peşîmân olacağı, insâniyet nâmına la'netler, nefretler yağdıracağı geliyor.

Vatanın bedbaht bir parçasında, Rumeli'nin zümürrüdîn balkanlarında, adaların rengîn gülistânlarında, İslâmların yirminci asırda Salîb nâmına uğradıkları bu müdhiş kahırlar, o bî-emân zulümler bütün milletin hâfıza-i intikāmında daima sızlar bir cerîha hâlinde kalmalı ve kalacaktır. Bugün mülevves çamurlar altında çiğnenen nâmûs-ı milleti yarın yükseltmek, yükseltebilmek, hûnîn pençeler arasında ezilen ma'sûm dindaşları, hâin canavarların mülevves kucaklarında titreyen müslüman kızlarını kurtarmak, bu zulümlerin intikāmını almak, alabilmek için kalblerimiz daha serî' darabân etmeli, rûhlarımız daha cevvâl ve hassâs olmalı, damarlarımızda ecdâdımızın hûn-ı hamâseti daha ziyâde bir faâliyetle cevelân etmelidir.

Yirminci asr-ı medeniyetin bu fecî'a-dîde bedbahtları (Siroz) istîlâsını, Siroz katli'âmmını bize şu sûretle nakl eylediler:

Teşrînievvel'in yirmi üçüncü Salı günü akşamı Bulgarların Siroz'a yaklaştıkları haberi bir sür'at-i berkıyye ile her tarafa şâyi' oldu. Esâsen Siroz, Bulgar istîlâsına uğrayan mülhakāttan vürûd etmiş olan muhâcirîn ile mâ-lâ-mâl idi. Bu haber üzerine me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyye şehri terk ve Selanik'e müteveccihen hareket ettiler.

Bulgarların tab'-ı hûn-rîzlerini pek güzel takdîr eden, mültecîlerin naklettikleri menâkıb-ı hûnîn ile pür-dehşet ve hirâs olan ahâlî o geceyi korkunç bir kâbûs-ı telâş içinde geçirdiler. Ertesi Çarşamba günü ânât-ı müdhişeye bir sahne-i fecî'adâr olacaktı. Fi'l-hakîka o gün, kan içiciliği ile meşhûr Bulgar eşkiyâsından (Zankof) ma'iyyetindeki on beş şakî ile Siroz'a dâhil olarak şehri tesellüm etti. Zankof yerli Bulgarlarla birlikte Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri ahâlî-i İslâmiyye'nin silâhlarını toplamakla meşgūl oldu. Toplanılan silâhlar yerli Bulgar ve Rumlara tevzî' olunuyordu.

Teşrînievvel'in 27. Cumartesi gün General (Kovaçef) idâresinde olarak Nevrekop'dan beş bin Bulgar askeri şehre girdiler. General, şehirde bulunan müstahfız zâbitân ve efrâd-ı Osmâniyye'nin hükûmete celb edilmesi emrini verdi. Bu vesîle ile müsellah eşkiyâ, İslâm evlerine hücûm ederek topladıkları beş altı bin İslâm'ı hapishânelere doldurdular. Bedbaht İslâmlar bu sûretle hapishâneye doldurulduktan sonra saat sekiz buçukta insâniyet için ezelî bir leke olarak sahâif-i târîhi telvîs edecek hûnîn safhalar başladı. Generalin emriyle; yüz yirmi bedbaht İslâm; o gün hükûmet içinde kurşuna dizildiler. General, tüyleri ürperten bu kanlı manzarayı bir zevk-ı sibâ'âne ile temâşâ ediyor, zemîn-i mezâlimde al **[350]** kanlar içinde çırpınan bu bedbaht şehîdlerin can çekişmelerini seyrederek eğleniyordu. Ortada hiçbir sebep yok iken mücerred yerli şakîlerin teşvîkıyla irtikâb edilen bu fazîhanın kurbân-ı gadri olanlar arasında, henüz unfüvân-ı şebâbetine doyamamış gençler bulunduğu gibi, herem-dîde ak sakallı bir çok ihtiyârlar da vardı. Sirozca ma'rûf, Sarışaban'dan Gāzillili tütün tüccârı Hüseyin Efendi ile biraderi, Müderris Emin Efendi, Berber Tahsin Efendi, Hacı Hüsnü Efendi-zâde Haydar Efendi gibi zevât da bu miyânda zümre-i şühedâya iltihâk eylemişlerdir.

[1] Şuarâ, 26/227.

Fecâyi' bununla hitâma ermedi. Bu hûnîn vak'a, bilâhare zuhûr edecek olan kanlı hâdiselerin bir mukaddimesi idi. Fi'l-hakîka bu vak'adan sonradır ki ebediyen kulûb-ı İslâmiyye'yi yakacak hûnîn melhameler, insâfsız katliâmlar tevâlî eylemiştir. Generalin emriyle Bulgar askeri, yerli Bulgarlar kudurmuş canavarlar gibi çarşılara, İslâm mahallerine hücûma başladılar. Aman yâ Rab! O ne müdhiş manzara idi. Bir kıyâmettir koptu. Zavallı İslâmların vâveylâ-yı ma'sûmîni künbed-i âsmânı titretiyor, canhırâş sadâlar ortalığa dehhâş bir gulgule salıyordu. Koşanlar, ölenler, düşenler, bağıranlar, al kanlar içinde sürüklenenler, kadınların nevehâtı, çocukların bağrışmaları hiç, evet hiçbir şey bu kudurmuş canavarları durduramıyor, müte'essir edemiyordu. Onlar muttasıl kesiyorlar, vuruyorlar, öldürüyorlar, parçalıyorlar!.. Ve yine muttasıl doğruyorlardı. Aman ya Rab! O ne hâldi, o ne müdhiş manzara-i hûnîn idi!

(Bu esnâda nâkıl o manzara-yı müdhişeyi tekrar görüyormuş gibi bir lerze-i nefret ve hirâsla silkindi. Derin derin işitilen hıçkırıklar boğazını tıkamıştı. Bir feverân-ı telehhüfle doğruldu. Müste'idd-i seyelân olan eşk-i teessür bârân misâl gözlerinden akıyor ve bizi de ağlatıyordu. Ra'şedâr bir (oof!...) çektikten sonra yine sözüne devâmla:)

Evet, bu öyle müdhiş bir manzara idi ki yâdı bile bugün tüylerimi ürpertiyor, kalbimi parçalıyor, rûhumu lerzedâr ediyor. Târîh-i beşeriyyetin silinmez bir lekesi olan bugünde çarşıda, pazarda, handa, dükkânda, evde, otelde ihtiyâr, genç tesâdüf edebildikleri bin iki yüz (1200) İslâm'ı, bin iki yüz bedbahtı bir sûret-i fecî'ada doğradılar, katl ettiler. Katliâm pek müdhiş, pek insâfsız idi. Evvelce Bulgarlar tarafından hapishâneye tıkılmış olanlarla ötede beride; bodrumlarda, kuyularda, tavan aralarında; saklanabilenlerden başka bir ferd kurtulamadı.

Sokaklar, parçalanmış, doğranmış, kesilmiş, vurulmuş, İslâm cesedleriyle lebâ-leb dolmuştu. Cenâzeler tamâm üç gün sokak ortalarında kaldı. Cânîler artık öldürecek kimse bulamayıncaya kadar cinâyetlerinde devâm ettiler.

Fecâyi' bununla da bitmemişti. Selanik'de Yunanlılara teslîm olan efrâddan olup memleketlerine avdetlerine müsâ'ade edilen dört yüz (400) Osmanlı askeri, General (Kovaçef)in emriyle piyade kışlası arkasında, hâinâne kurşuna dizildiler. Katliâm Cumartesi günü akşamına kadar bütün insâfsızlığı bütün dehşeti ile devâm eyledi.

Hapishâneye tıkılmış olan İslâmlar mahalli Rum eşrâf ve metropolidinin şefâ'atiyle Pazar günü saat dörtte tahliye edildiler. Katliâmdan sonra yağma ve tahrîb başladı. Bulgar askeriyle yerli hıristiyanlar, çarşılara atıldılar. İslâm dükkânlarının kapıları kırıldı. Ne buldularsa bir habbe bırakmamak üzere yağma ettiler. Siroz'da beş yüz kadar İslam mağazası vardı. Kâffesi yağma edildi. Yalnız Bezzâz Mehmed ve Tuhâfiyeci Veysel Efendilerin dükkânları yağmadan kurtulabildiler. Mehmed Efendi'nin dükkânına komşuları tarafından (haç) konulduğundan ve Veysel Efendi'nin dükkânı ise içinde bulunan Rum'un dükkânın kendisine âit olduğunu iddia etmiş olduğundan yağmadan kurtulabilmişlerdir.

Dükkânlar yağma edildikten sonra yerli Hıristiyanlardan her biri yanına birkaç Bulgar askeri alarak İslâm evlerine ta'arruz ve yağmaya başladılar. Hiçbir hâne bu yağmadan kurtulamamıştır. Bulgar askerleri evlerde bulabildikleri para ve zî-kıymet mücevherâtı aldıktan sonra mütebâkī eşyâ ve erzâk yerli hıristiyanlar tarafından toplanılarak kendi hânelerine nakledildiler. Yağma esnâsında hapishâneden çıkarılan eşrâf ve ulemâ-i mahalliyyeden bir çokları pek fecî' hakârâte ma'rûz kalmışlardır.

Meşâhîr-i ulemâdan, vera' ve ittikāsıyla ma'rûf Topal Ovalı Müderris Hâfız Hasan Efendi'nin hânesine giren şakîler, evi tam takır soyduktan sonra mücerred İslâmların en büyük âlimine en şenî' hakāreti yapmak için müşârun-ileyhin sakallarını yoldular, elbiselerini don ve gömleğe varıncaya kadar soyarak anadan doğma çırıl çıplak yaptıktan sonra dipçikler, tükürükler altında sokak sokak dolaştırdılar.

Yine ulemâdan Çilingir-zâde Ubeydullah ve Mekteb-i İ'dâdî Ulûm-ı Dîniyye Muallimi Abdullah Efendilerin hâneleri yağma olunduktan sonra bîçâreler süngüler, dipçiklerle bî-tâb ü tüvân kalıncaya kadar darb edildiler, tecâvüzât-ı sibâ'ânenin envâ'ına ma'rûz kaldılar. Sarıkları parçalanarak boğazlarına takıldı.

El-yevm Siroz sancağı dâhilinde katliâmdan kurtularak kalabilen İslâmlarda yiyecek, giyecek nâmına hiçbir şey kalmamıştır. Hepsi aç, susuz, çırıl çıplak her an, her dakîka ölüme intizâr ediyorlar.

Eşrâfın çiftlikleri yağma edildi. Ekserîsinin binâlarını bile yaktılar. Şimdi Siroz ve mülhakātında hiçbir kimse ne fes, ne de sarık giyebiliyorlar. Sokağa çıkabilenler, başlarına Bulgar (şobara)ları giymek mecbûriyetindedir. Eşrâfdan Âkıl Bey ile Meb'ûs-ı sâbık Nâşid Bey, damadı Cevdet Bey, ulemâdan Müftî-zâde Esad Bey, Rum mu'teberânından **[351]** bazılarının hânelerine ilticâ etmek sûretiyle tahlîs-i nefs edebilmişlerdir.

Meb'ûs-ı sâbık Derviş Bey''i aramak bahânesiyle İslâm mahallâtını süngülü Bulgar askerleri muhâsara ettiler. Ve Müftî İsâmeddîn Efendi'nin hânesini bu vesîle ile yağma ederek eşyâ ve nukūd nâmına hiçbir şey bırakmadılar.

Bulgarlar Siroz'a girdikleri zaman zâbitândan (Ustuyef) nâmında bir zâlimi mutasarrıf yapmışlardı. Bu gaddâr, tamâm bir buçuk ay icrâ-yı mezâlim ettikten sonra yerine Bulgaristan'ın Atina Sefîr-i sâbıkı (Hamamciyef) isminde diğer bir hâin geldi. Daha sonra (Volkof) isminde bir de vâlî-i umûmî gönderildi. İslâm eşrâfı can ve mâllarının muhâfazası için Vâlî (Volkof)a mürâcaat ettikleri zaman kendilerine "Canınızı kurtarmayı düşününüz, mal kaygısı ne lâzım!" cevâbıyla Bulgaristan'ın ta'kīb ettiği meslek-i siyâseti anlatmış oldu. Siroz fecâyi'ini eşkiyâya isnâd eden medenî Avrupa hükûmetlerinin kulakları çınlasın!.. Generaller ve daha doğrusu Kral Ferdinand hükûmeti Rumeli'deki İslâmları kökünden kazımak mesleğini ta'kīb etmemiş olsalardı eşkiyâ bir kimseyi bile öldüremezlerdi. Hem ne lâzım, gerek eşkiyâ ve gerek askere İslâmları katl ve mâllarını yağma etmeyi emreden bizzat Avrupa'nın tebcîl ettiği medeniyet ordularının kumandanları, generallerdir, bunları gözümüzle gördük, kulağımızla işittik!

Ferdinand'ın oğlu Prens Boris'in emriyle bir İslâm köyü tamâmıyla yakıldı. Ahâlîsi kadın; erkek çocuk bir tane kalmayıncaya kadar barbarâne boğazlandılar!...

Eski Câmi' nâmıyla ma'rûf Sultân Murad Hüdâvendigâr Câmi'-i şerîfi'nin minâreleri yıkılarak kiliseye tahvîl edildi. Şimdi bu ma'bed-i kudsînin bâlâ-yı künbedinde ezân-ı Muhammedî yerine çan sesleri tanîn-endâz oluyor. Diğer cevâmi'-i şerîfenin kilimleri, şamdânları, Ka'be örtüleri Sofya'ya gönderildi. Bazılarının tahtaları Bulgar askerleri tarafından sökülerek yakıldı. Şimdi bu câmi'ler ahır hâline kalb edilerek içlerine hayvanlar bağlanılmaktadır. Meşhûr Mevlânâ Bedreddîn-i Simâvî hazretlerinin türbesi abdesthâne yapıldı.*

Bulgar cânîleri, dirileri öldürmek, ma'bedleri tahrîb etmekle de iktifâ edemediler. Makābir-i İslâmiyye bile bu kalbsiz barbarların tahrîbâtından kurtulamadı. Mezar taşları, ve sandukalar kâmilen kırıldı. Mezarları hâk ile yeksân edildi.

Siroz'da henüz kaçıp kurtulamayan bedbaht ve bî-kes İslâmların, erkekleri katl edilen kadınların ahvâl-i pür-fecâ'atini size hakkıyla anlatabilmek için kelime bulamıyorum. Aç, susuz, sefîl, perîşân, her gün her gece cânîlerin hücûmlarına ma'rûz binlerce sefâlet-zede âileler, bu müdhiş cehennemden kurtulmak, kurtarılmak için titriyorlar, yalvarıyorlar.

Hilâlin zîr-i şefkatinde, hizmetkârlık, uşaklık etmeyi bile cana minnet biliyorlar. Hükûmetimizin kendilerini yılan kalbli bu hâinler elinden kurtararak Anadolu'ya nakl etmek teşebbüsünde bulunmasını ağlayarak sızlayarak niyâz ediyorlar.

Siroz fecâyi'i böyle! Mülhakāta gelince: Kazâ ve köylerin bir kısım ahâlîsi evvelce Siroz'a hicret etmişlerdi. Bu bedbahtlar da Siroz'da aynı fecâyi'e daha müdhiş bir sûrette ma'rûz kalmışlardır. Mutasarrıf (Ustuyef) ile Polis Müdîrliğine irtikā eden Eşkiyâ Reîsi Zankof muhâcirînin kasaba ve köylerine avdet etmeleri emrini ısdâr ve i'lân eylediler. Kâfile-i muhâcirîn Bulgar eşkiyâ ve asâkiri arasında şehirden çıkarılarak meydân-ı i'dâma sevk edildiler. Şehirden uzaklaştıktan sonra bu kâfile-i mahkûmîn miyânındaki erkekler, çocuklarının, kadınlarının âsmânlar titreten feryâd ü figānı karşısında kâmilen doğranıldılar. Kadınlarla henüz sinn-i temyîze vâsıl olamayan çocukların başlarına haç konularak tanassur ettirdiler. Zorla Hıristiyan yapılan bu zavallılar, elân Bulgar cânîlerinin pençe-i hûnîni altında eziliyorlar. Şimdi size kazâların ahvâl-i fecâyi'-nümâsına dâir kanlı vak'aları nakl edeyim:

Bulgarlar (Petriç) kazâsına girdikleri zaman, hüsn ü ânı, tenâsüb-i endâmı ile meşhûr beş yüz kadar bâkir İslâm kızlarını toplayarak hükûmet konağına doldurdular. Namus ve ismetini cânî pençelerin hâin ihtirâslarından kurtarmak için bu tâli'-zede kızlardan bir iffet-i mücesseme kendisini hükûmet konağı pençeresinden atarak intihâr etti. Cevher-i nâmûsunun kanlı dişler arasında parçalanmasını görmekten ise ölümün âgūş-ı bâridine atılmayı cana minnet bildi! Bedbaht kız! Bugün pîrâmen-i arşa i'tilâ eden rûh-ı ismetin, nevehât-ı cân-güdâzıyla şüphe yok arş-ı berîni bile lerzedâr etmiştir. Emîn ol ki sen ölmedin! Bugün yaralanmış bir şîr gibi karşısındaki sansarlara âteş-i kîn ve intikām püsküren bir milletin kalb-i ihtirâmında ebediyyen yaşayacaksın!... Analarının âgūş-ı şefkatinden gasb edilerek hükûmet konağına cem' edilen bu beş yüz İslâm kızı kardeşlerinin, bedbaht analarının vâveylâ-yı enîndârı arasında (hediye) olarak Sofya'ya gönderildiler. Petriç Kazâsı'na tâbi' bütün İslâm köylüleri tanassur ettirildiler.

Menlik kazâsındaki bütün İslâm köyleri ihrâk edildi. **[352]** katliâmdan kurtulan İslâm kadın ve çocukları Bulgar hânelerinde hizmetçilik ve uşaklıkla istihdâm ediliyorlar.

Katliâmın en ziyâde şiddet ve dehşeti Razlık kazâsında vukū'a gelmiştir. Razlık'da, erkek, kadın ve çocuk nâmına hiçbir İslâm kalmamıştır. Bulgarlar bu bedbahtları kâmilen câmi'lere, evlere doldurup sûret-i fecî'ada ihrâk eylediler.

Nevrekop kazâsında, kasaba dâhilinde ancak otuz kadar müslüman hânesi kalmıştır. Diğerleri kâmilen yakıldılar. Câmilere ise bomba koyarak ber-hevâ ettiler. Fakat Nevrekop köylüleri Bulgarca iyi bildiklerinden bunlar katliâmdan kurtulabildiler. Cümlesi tanassur ettirildi. Gençler askere alınarak Bulgaristan'a sevk edildiler. Kızlar, yerli Bulgarlara tezvîc edildi. Ahâlîsi tanassur ettirilen köyler miyânında Satofça, Platina ile Dospat havâlîsini ta'dâd edebiliriz.

Cuma-i Bâlâ kazâsı da Nevrekop'un ma'rûz kaldığı tahrîbâttan kurtulamamıştır.

Demirhisar kazâsına mülhak bütün İslâm köyleri kâmilen katliâm edildiler. Ahâlîsi sırf İslâm'dan ibâret olan Tuzculu Karyesi'nde bugün tek bir müslüman kalmamıştır. Bunların arâzî ve hâneleri Bahtiyâr Çiftliği'ndeki Bulgarlara bahş ve tevzî' edildi. Vetirna Karyesi'nde bir günde iki yüz elli (250) İslâm boğazlanmıştır. Köyde şimdi dört beş kişi kalabilmiş ve onlar da tanassur etmiştir. Aşağı Poroy, Yukarı Poroy nâhiyeleriyle, Matişa, Şogova köylerindeki İslâmlar kâmilen katl edildiler. Bugün Demirhisar mülhakātında hiçbir İslâm kalmamıştır. Yalnız Poroylu Salim Bey tanassur etmek ve hemşiresini de bir Bulgar eşkiyâ reisine tezvîc etmek sûretiyle katliâmdan kurtulabilmiştir.

Kâmilen tanassur eden birkaç İslâm köylerinin imâmlarını papas yaptılar. Demirhisar'daki müslümanlar evlerinin kuyularına atılmak sûretiyle öldürülmüşlerdir. Tahkīk etmek isteyenler, bedbahtların na'şlarını bugün bile kuyularda bulabilirler.

Zihne kazâsı ahâlîsinin kısm-ı küllîsi Rum idi. Bunlar da Bulgarlara bakarak İslâmları aynı sûretle boğazlamışlar, kadınları ve çocukları Hıristiyan yapmışlardır. Zihne'de on beş ferdden mürekkeb olan bir âileden yalnız bir kişi kaçarak kurtulabilmiş, diğerleri kâmilen gaddârâne boğazlanmışlardır. Tanassur ettirilen İslâmlar, edvâr-ı mâziyenin putperest âyînlerini andıracak merâsime tâbi' tutuluyorlar: Hangi köy

* Bedreddîn-i Simâvî Türk ulemâsı arasında bir hârika-i fazîletdir. Ahlâfa intikāl eden âsâr-ı âliyyesi kadr-i kemâlâtının büyüklüğünü her an isbât eder birer âbidât-ı muhallede sayılır. Son asırda yetişen Avrupa hukemâsının pâye-i irfânına Bedreddîn daha o devrelerde irtikā etmişti. Telkīnât-ı âliyyesini ihâta edemeyen tilmîzânı müşârun-ileyhin bâdî-i felâketi olmuşlardır. Bedreddîn tedkīk ve tetebbu' edilecek bir dehâ-yı kemâlâtdır. Şimdiye kadar Osmanlı müverrihlerinin yanlış ithâmâtı altında istihâle eden bu sîmâ, ümîd olunur ki kadir-şinâs ve mütetebbi' zevâtın himmetleriyle reng-i aslîsinde tanılacakdır. Bulgar şakîleri, müşârun-ileyhin türbesine karşı gösterdikleri hürmetsizlikle ilim ve fenne olan derece-i irtibâtlarını isbât etmişlerdir. E'âzıma perestiş eden, Bedreddîn'in efkâr-ı hakîmesini alkışlayan Avrupa mütefekkirlerinin kalbleri acaba bu hâlden olsun bir ıztırâb hissetmeyecek mi? M.Ş.

kadın ve çocukları Hıristiyan yapılacaksa, evvelâ çarşafları çıkarılarak Deccâl alayını andırır bir nümâyişle kiliseye sevk olunuyorlar. Memleketin bütün genç ve ihtiyâr Bulgar erkekleri huzûrunda bu kadıncağızlar anadan doğma çırıl çıplak soyulduktan sonra yine bu kalabalık önünde papaslar tarafından zeytin yağlı bir suya sokularak vaftiz âyîni icrâ ediyorlar. Bu âyîni müteâkib zavallı kadın artık Hıristiyan olmuş addediliyor. Vaftiz edilen İslâm kızları Hıristiyan gençlerine tevzî' olunuyor ve bu sûretle Salîb'in perestişkârânı çoğaltılıyor. Düğünlerde İslâm kızlarına, genç kadınlarına şarâb içirilerek Bulgar gençleriyle hora tepmeye mecbûr tutuluyorlar. Cebren tanassur ettirilen müslümanların perhîzi bozmamaları için Bulgarlar kendilerini gece yarılarına kadar sıkı bir nezâret tahtında tutuyorlar.

Siroz Sancağı dâhilinde yetmiş iki bin (72000) İslâm vardı. Yetmiş iki bin İslâm'dan cebren tanassur ettirilenlerle beraber bugün ancak yirmi bin kişi kalabilmiştir. Mütebâkī elli iki bin (52000) bedbaht Bulgarlar tarafından vahşiyâne boğazlamışlardır.

Hıristiyânlığın halâskârî olan Bulgar cânîlerinin Salîb nâmına icrâ ettikleri mezâlimden işte bir levha-i fecâ'at! Âlem-i Hıristiyâniyet, yirminci asırda din nâmına revâ görülen şu kanlı fâci'alardan acaba utanıp sıkılmayacak mı?

(Bu fecâyi'i bütün matbûât-ı İslâmiyye'nin nakl etmeleri ricâ olunuyor.)

ŞEYHÜLİSLÂM EFENDİ-ZÂDE NAZARINDA

MİLLET-İ İSLÂMİYYE'NİN YEGÂNE ÇÂRE-İ HALÂSI

Şeyhülislâm Cemâleddîn Efendi hazretlerinin mahdûm-ı âlîleri ve Terbiye-i İslâmiyye Cem'iyeti Kâtib-i Umûmîsi Ahmed Muhtâr Beyefendi, Saltanat-ı Osmâniyye'nin felâket-i inkırâzdan kurtularak bir hayât-ı nevîn iktisâb edebilmesi için tatbîki îcâb eden tedâbîr-i sâibeye âid bu hafta *İkdâm* gazetesinde bir makāle neşr etmişlerdir.

Muhtâr Beyefendi, daha evvel yine *İkdâm*'da intişâr eden iki makālesiyle "Avrupalılaşmak" lüzûmunu iddia etmiş ve bu yol ta'kīb edilmedikçe bizim için inkırâz ve izmihlâlden kurtulmak mümkün olamayacağını samîmî bir lisân-ı teessürle tasvîr eylemişti.

Fakat bu makālelerde ne sûretle Avrupalılaşacağımıza dâir bir şey söylenmemişti. Bu haftaki makāle, bize bu yolu madde be-madde tasrîh ediyor, gösteriyor. Muhtâr Bey'in mütâlaasına nazaran, Saltanat-ı Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye'nin felâket-i izmihlâlden tahlîsi için serî'an tedâbîr-i âtiyyenin tatbîki lâzım imiş. Müşârun-ileyh tedâbîr-i mezkûreyi madde madde ber-vech-i âtî ta'dâd ediyorlar:

"Evvelen – Hukūk-ı esâsiyye mütebahhirîn-i ulemâsından Fransız Muallim Esmen, Hükûmât-ı Müttehide-i Amerika Kānûn-ı Esâsîsi'ne dâir te'lîfât-ı güzîn sâhibi İngiliz Brays gibi üç dört zât celb ederek ve bunlara hukūk-şinâs ve ulemâ-yı ricâl-i devletten birkaç zât da terfîk ile "saltanat-ı meşrû'a" esâsına mübtenî ve bu mülk ü milletin ihtiyâcâtına bi-hakkın muvâfık bir kānûn-ı esâsî tanzîm ve tasdîk-i cenâb-ı pâdişâhîye iktirân ettirip der-akab mevki'-i tatbîke koymak.

[353] Sâniyen – Fransa'nın Cezâyir vâlî-i sâbıkı Mösyö Junar ve İngiltere'nin Hindistan ve Kap müstemlekeleri vâlîliklerinde bulunmuş olan Lord Mento ve Lord Kromer gibi iki üç zât getirip bunlara ahvâl-i vilâyâta cidden vâkıf ve müteaddid vâlîliklerde bulunmuş lisân-âşinâ birkaç zât terfîk ile vilâyâtın ahvâl-i husûsiyyesine muvâfık ve devletin vahdet-i siyâsiyyesine ednâ mertebe halel getirmeyecek bir sûrette ve (adem-i merkeziyet) esâsına mübtenî bir vilâyât kānûnu tanzîm ve tasdîk-i hümâyûna iktirân ettirerek hemen tatbîkine mübâşeret eylemek.

Sâlisen – Birinci komisyona ahvâl-i ictimâ'iyyemize ve halkımızın derece-i ilm ü kābiliyetine muvâfık bir intihâb-ı meb'ûsân kānûnu ile vükelâ-yı devletin mes'ûliyet-i siyâsiyye ve cezâiyyelerine dâir bir kānûn ve ikinci komisyona da nasb ve azl, terfî' ve terakkī-i me'mûrîne dâir bir (statut des fonctionnaires) tanzîm ve tasdîk-ı hümâyûna iktirân ettirip mevki'-i tatbîke vaz' eylemek.

Bu üç kānûn, kānûn-ı esâsînin eczâ-yı mütemmimesinden ma'dûd ve bir müddet tatbîk olunup tebdîl ve ta'dîlleri lüzûmu bit-tecrübe ta'yîn ve tahakkuk eylemedikçe ve ta'dîllerine a'yân ve meb'ûsânın sülüsân-ı ekseriyetiyle karâr verilmedikçe lâ-yeteğayyer olmalıdır.

Râbi'an – Harbiye ve Bahriye nezâretlerini dünyânın birinci devlet-i bahriyyesi olan İngiltere ve ikinci devlet-i askeriyyesi olan Fransa'da olduğu gibi sivillere tevdî' eylemek, fakat ordunun ve mekâtib-i askeriyyenin tensîk ve ıslâhı için salâhiyet-i kâmile ile ve ordularda bil-fi'l ta'lîm ve terbiyeye nezâret ve teşkîlâtı icrâ ve mekâtibde muallimlik etmek üzere istediği kadar erkân-ı harbiyye ve sunûf-ı muhtelifeden zâbit celbine me'zûn olmak şartıyla gāyet nâmdâr bir general ve bahriye için de aynı şerâit ile şöhretli bir amiral getirmek.

Hâmisen – Jandarmanın ıslâh ve tensîkını, ta'lîm ve terbiyesini ve ma'iyyeti hakkında azl ü tebdîl, taltîf ve terfî' salâhiyetini hâiz olmak üzere ma'rûf bir jandarma generaline tevdî' etmek ve generale kendisine merbût ve tâbi' olmak ve muallim ve müfettiş sıfatıyla her vilâyet merkezinde ikāmet eylemek üzere büyük rütbede mikdâr-ı kâfî zâbit celb eylemek hak ve salâhiyetini vermek.

Sâdisen – Nâfi'a ve Zirâ'at nezâretlerine bu nezâretlerin tekmîl umûr ve mu'âmelâtını tensîk ve bütün imtiyâzât ve ihâlâtın şerâit ve mukāvelâtını tedkīk eylemek, vilâyât me'mûrîn-i nâfi'a ve zirâ'iyyesinin ahvâl ve icrââtlarını teftîş için i'zâm etmek üzere lüzûm gördükleri kadar me'mûrîn-i fenniyye celb edebilmek salâhiyetini hâiz olmak üzere gāyet şöhret-şi'âr birer mütehassıs celb etmek.

Sâbi'an– Posta ve Telgraf Nezâreti'ni Müdîriyet-i Umûmiyyeye tahvîl ile bu müdîriyet-i umûmiyyeye ve Rusûmât Müdîriyet-i Umûmiyesi'ne salâhiyet-i vâsi'a ile birer mütehassıs celb ve ta'yîn etmek ve bunlara lüzûm gördükleri kadar me'mûrîn-i fenniyye celbine me'zûniyet vermek.

Sâminen – Avrupa'da tanılmış büyük bir pedagog –terbiye-i etfâl âlimi– celb ile –İstanbul ve vilâyât mekâtibini teftîş için istediği kadar mütehassıs getirmeye me'zûn olmak

üzere– Mâ'ârif Nezâreti'mizin baştan başa tensîk ve ıslâhını ve usûl-i terbiye ve tahsîlimizin tebdîl ve tekmîlini salâhiyet-i kâmile ile bu zâta terk eylemek.

Tâsi'an – Frengi ve ısıtma gibi emrâz-ı müdhişenin izâlesi ve nesil ve ırkımızın mahv u izmihlâlden tahlîsi için ittihâzı lâzım gelen tedâbîri ta'yîn ve tatbîk eylemek üzere bir heyet-i tıbbiyye teşkîl ve bunun riyâsetine Dâhiliye Nezâreti müşâviri olarak celb edilecek nâmdâr bir ecnebî mütehassısını –istediği kadar müfettiş celbine salâhiyeti olmak üzere– ta'yîn eylemek.

Âşiren – Pek büyük ve pek şöhretli bir mâliye mütehassısı celb ile umûr-ı mâliyyemizin baştan başa ıslâh ve tensîkını –diğerleri gibi istediği kadar müfettiş ve şu'abât müdîri celbine me'zûn olmak üzere– salâhiyet-i kâmile ile bu zâta tevdî' etmek.

İhdâ a'şâr – Avrupa'nın büyük pâyitahtlarından yahud Bombay ve Kalküta gibi Hindistan'ın büyük şehirlerinden birinde polis müdîr-i umûmîliği hizmetini îfâ eylemiş gāyet nâmdâr bir zât celb olunarak İstanbul polisinin tensîk ve ıslâhına –salâhiyet-i kâmile ve lüzûm gördüğü kadar müfettiş ve muallim getirmeye me'zûn olmak şartıyla– me'mûr ve şehrimiz belediyesinin hidemât-ı sıhhiyye ve tanzîfiyye ve sâiresini tertîb ve tanzîm için yine bir çok nikāt-ı nazardan ale'l-husûs ahâlînin ahlâk, mişvârı ve i'tiyâdâtı cihetiyle İstanbul'a müşâbih bulunan Kalküta ve Bombay gibi büyük şehirlerin birinin idâresinde bulunmuş büyük bir mütehassısı –yine istediği kadar mühendisler ve sâir fen me'mûrları celbine salâhiyeti olmak ve re'y ve tedbîri tamâmen nâfiz ve makbûl bulunmak şartıyla– Şehremâneti Müşâvirliği'ne ta'yîn eylemek.

İsnâ aşer – Hâriciye ve Adliye nezâretlerine büyük birer hukūk-şinâs müşâvir celb etmek ve adliye müşâvirinin riyâseti altında bir komisyona ticâret ve hukūk ve sâir kānûnlarımızı ihtiyâcât-ı zamana muvâfık bir sûrette ta'dîl ettirmek.

Sâlis aşer – Müşâvir-i Sadâret ünvânını hâiz olmak ve daima sadrâzam ile müşâvere ve mübâhase etmek ve bütün müşâvirîn ve mütehassisînin mu'âmelât ve icrâātını taht-ı murâkabede bulundurmak ve bunların metâlib ve tekâlîfini derece-i nihâyede tedkīk ederek hey'et-i vükelâya arz eylemek üzere pek nâmdâr ve haysiyetli bir siyâsî celb eylemek.

Râbi' aşer – Bu müşâvir ve mütehassıslar celb edilip cümlesi îfâ-yı vazîfeye başlayarak işlerimizi ve ahvâlimizi tamâmen anladıktan ve ihtiyâcâtımızı bi-hakkın tedkīk eyledikten sonra herbirinin tertîb ve tanzîm edeceği lâyihalar mûcebince ordu ve bahriye ve jandarma ve umûr-ı nâfi'a ve zirâ'iyye ve sıhhiye ve sâire için def'aten ve âcilen yapılması iktizâ eden husûsâta sarf olunmak üzere mâliye müşâvirinin nezâreti altında; elli altmış milyon liralık bir istikrâz akd ederek bu hey'et-i müşâvirîn ve mütehassisînin nezâreti altında bütün bu levâzım ve umûrun tedârik ve îfâsına mübâşeret olunmak. (Böyle yapılırsa Avrupa elli altmış milyon değil yüz milyon lira ikrâz eder.)"

Şeyhülislâm Efendi-zâdenin Avrupalılaşmaktan maksadları ne olduğunun hakkıyla anlaşılabilmesi için, kâri'lerin bu maddeleri tekrar okumalarını tavsiye ederiz.

Öyle ya! On sekiz seneden beri mukadderât-ı memleketi idâre eden hey'etler arasında bulunarak kemâl-i şân ü şerefle makām-ı fetvâyı işgāl etmiş olan bir zâtın necl-i nebîli için rûh-ı idâredeki fenâlıkları iyiden iyiye anlayamamak mümkün müdür? Bâ-husûs Muhtâr Beyefendi'nin daha mektep çağında iken; bu bedbaht memlekette; senelerce sırasıyla kaymakamlık, mutasarrıflık ve vâlîliklerde bulunarak iktidâr ve reviyyeti, tecrübe ve dirâyeti ile temâyüz eden zevâtın işgāl edeceği Şûrâ-yı Devlet a'zalığında bulunmuş olduğundan sû-i idâreyi pek yakından görüp takdîr etmiş, ve bu memleketin niçin ve ne yolda inkırâza sürüklendiğini pek güzel anlayabilmiştir. Binâenaleyh Muhtâr Beyefendi'nin vatanın yegâre çâre-i halâsı olmak üzere tavsiye ettikleri tedâbîr-i mühimme herhâlde dikkatle ve tekrar tekrar okunulmaya lâyıktır. Hasta adamın tedâvîsi için, şimdiye kadar gelip geçmiş Osmanlı siyâsîlerinin, bilhâssa dört seneden beri muhtelif levn ü şekilde ortaya atılan Bismark yamaklarının bulamadıkları ilâcın mâhiyeti ale'l-âde bir def'a okumakla mümkün değil anlaşılamaz.

İkdam'daki makāleden müstebân olduğuna göre Muhtâr Bey'in keşf ettiği (Avrupalılaşmak) usûl-i nevîni, bugün bir kısmını istemeyerek **[354]** terk ettiğimiz vatanın kısm-ı diğerini de isteye isteye bir ecnebî müsta'meresi yapmak demekmiş! Biz ise, Terbiye-i İslâmiye Cem'iyeti kâtib-i umûmîsi ve şeyhülislâm efendinin mahdûm-ı âlîleri beyefendinin Avrupalılaşmaktan maksadları, ahlâk-ı dîniyye ve an'anât-ı milliyyemizi muhâfaza etmek şartıyla memleketimizde Avrupa ilim ve irfânını neşre çalışmak gibi bir fikir olacağını zannetmiştik. Meğerse yanılmışız. Müşârun-ileyhin beyânâtından anladık ki, kendi mütâlaalarınca "Avrupalılaşmak" mukadderât-ı memleketi, bu memleketle aslâ bir münâsebeti olmayan, bu yaralı vatanda yeniden açılacak cerîhalardan yüreği hiçbir vakit sızlamayacak olan, bilakis burada bulundukça memleketin zararına bir takım âmâl-i siyâsiyye ta'kîb etmeleri muhtemel bulunan alay alay ecnebîlere tevdî' etmekten ibâretmiş!

Biz Avrupa irfânından, Avrupa tarz-ı idâresinden, Avrupalı mütehassıslarından istifâde etmeyelim demek istemiyoruz. Biz de, Dârülfünûn kürsîlerinde, nâfi'a ve zirâ'at dâirelerinde, polis ve jandarma tensîkına me'mûr zevât arasında Avrupalı erbâb-ı ihtisâs görmek istiyoruz. Çünkü memleketin buna kat'î ihtiyâcı var. Fakat, şimdiye kadar emile emile, menâbi'-i hayâtiyyesi kurumuş olan bu bedbaht vatana sürü sürü ecnebîler doldurarak ma'nen, maddeten bir Avrupa müstemlekesi yapılmasına bir türlü akıl erdiremiyoruz. Bir takımlarının bu vatanda büyüdükleri, bu tâli'siz vatana merbût oldukları hâlde mahâfil-i esrâr-ı devlete nüfûz eder etmez bir çok ihânet irtikâb ettikleri hakkında binlerce şevâhid varken ecnebî bir siyâsîyi Sadâret müşâviri sıfatıyla Bâbıâlî'ye sokarak, menâfi'-i Hilâfet ve saltanatı, esrâr-ı siyâsiyye-i devleti bunun dest-i emânetine tevdî' etmek bilemeyiz ne fecî' netâyic tevlîd eder.

Biz, senelerce saray ve Bâbıâlî'de mühim bir rol îfâ etmiş olan ve bu def'a uzun müddet Avrupa'da ikāmet ederek pek derin ve vâkıfâne tetebbuâtta bulunması îcâb eden Muhtâr Bey'den, memleket ve muhîtce şâyân-ı kabûl ve tatbîk ve bir şeyhülislâm efendinin necl-i necîbine lâyık tedâbîr-i sâibe beklerdik!

Bir de, her dâire için Avrupa'dan sürülerce Frenk celbi tavsiye edildiği hâlde, en ziyâde muhtâc-ı ıslâh olan Bâb-ı Meşîhat'in unutulması bize pek garîb geliyor! Acaba şeyhülislâm efendi-zâde buranın ıslâhı hakkında ne gibi tedâbîr düşünüyorlar?..

(Muhtâr Bey'in vesâyâsını mütâlaa ettikten sonra kâri'lerin tefsîr kısmımızdaki Şeyh Abduh merhûmun mütâla'ât-ı amîkalarını gözden geçirmeleri tavsiye olunur.)

ŞUÛN

İslâm'ın Bugünkü Hâl ve Mevki'i – Nihâyet Avrupa yüzündeki medeniyet maskesini attı; altından iki bin senelik jenk-i dalâl ve küfrüyle katmerleşmiş, nasırlanmış olan çehre-i cellâdânesi bütün kerâhet-i gûlyânesiyle kendini gösterdi; şimdiye kadar bütün cihândaki mezâlim ve menâkıb-ı merdüm-hârânesini kayd eden târîh-i insâniyyet, fotoğrafını almak için bundan menfûr, bundan vahşet-engîz sîmâ-yı hakîkîsini bulamaz.

[1](الكفر ملة واحدة) dedikçe gözümüze "Yirminci asır medeniyetini!" sokanlar, işte bugün bu hâil-i hakāyık-ı ahvâli görüp ibret-bîn olsunlar. Müslümanları yekdiğerine bağlamakta olan yegâne râbıtayı, râbıta-i i'tisâm bil-*Kur'ân*ı za'îfletmek, çürütmek için bize karşı diyânete ehemmiyet vermez gibi görünen Avrupa, bugün –nûr-ı ilâhîyi söndürmek maksadıyla– Salîb bayrağı altında küçük, büyük baştan aşağı öyle bir sûrette i'tilâf ve ittifâk ettiler ki bütün kâinât temelinden sarsıldı, bütün âlem-i İslâm zelzeleye tutuldu. Avrupa'nın dört küçük vahşî hükûmeti kasaplık vazîfesini der'uhde ederek Rumeli'yi mazlûm kanlarıyla boyadılar, âteş-i tûfânlarıyla cehennemler îcâd ettiler. Altı büyük medenî! devleti ise tamâm müslümanlar kendini topladığı sırada bütün siyâset-i gaddârâneleriyle Bâbıâlî'ye yüklendiler. İşte yirminci asra lâyık bir Ehl-i Salîb! Görülüyor ki bütün cidâller Tevhîd ile Teslîs'in, nûr ile zulmetin, hak ile bâtılın çarpışmasından ibârettir. Ne çâre ki müslümanlar, bu cidâl-i ezelîyi lâyıkıyla derpîş-i mülâhaza eylemedikleri için cihân zulmet-i küfrün istîlâsına ma'rûz kaldı. Ma'ahâzâ bu da –cezâ-yı amelimiz olmak üzere– bir cilve-i Sübhâniyyedir. [2](وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ) Eyyâm-ı gālibiyet ve mağlûbiyet insanlar arasında tedâvül edip durmaktadır. Bugün cihân, İslâmiyet için insâniyet için bir leyl-i muzlimdir. Fakat bu karanlık gecenin elbet bir sabâhü'l-hayrı vardır. Gece olur, arz zulmet içinde kalır; fakat güneş batmaz. Zulmet-i küfr âfitâb-ı tevhîdi imhâ edemez. Bu cidâlde en büyük şeref, nûr-ı hakîkat müdâfi'leri tarafındadır. O hâlde müslümanlar, Allah'ın kendilerine tevdî' ettiği vazîfenin azamet ve ulviyetini takdîr ederek artık uyansınlar, zulmetleri parçalayarak cihân-ı beşeriyyeti nûr-ı Tevhîd ile doldursunlar, muşa'şa' ve müntakim bir istikbâle hâzırlansınlar.

Muzafferiyât

Adalar Denizi'nde – Hamîdiye kravözörü zâbitân ve efrâd-ı şecâ'at-nihâdı büyük bir kahramanlık göstererek tek başına denize açılmış, Yunanlıların bir üssü'l-bahrîsi olan Şira Adası'nı önünde nâgehânî arz-ı endâm-ı mehâbet ederek kömür depolarını, barut ve elektrik fabrikalarını bombardıman ile tahrîb etmiş, Makedonya'nın kumandanı nâmındaki mu'âvin kruvazörü batırmaya mecbûr etmiştir. Diğer Yunan adaları önünde de bazı nümâyişler yaptıktan sonra Portsaid'e azîmetle zahîre ve erzâk alarak Bahr-i Ahmer'e müteveccihen hareket etmiştir.

§ Bir tarafdan Hamîdiye ortalığa dehşet saçarken diğer tarafdan donanmamız kuvve-i külliyyesiyle boğazdan hurûc ederek Bozca ile Limni adaları arasında Yunan donanmasıyla çarpışmış, Averof'u fenâ hâlde zedelemiş, düşmanın birkaç torpidosunu batırdıktan başka diğer zırhlılarında da mühim hasârât îkā'ına muvaffak olmuş ve düşman donanmasını mecbûr-ı firâr etmiştir. Lehü'l-hamd donanmamız ehemmiyetsiz hasârâtâ dûçâr olarak bazı şühedâ ve mecrûhîn ile sâlimen Çanakkale'ye muvâsalat eylemiştir. Allah cümlesinden râzî olsun. [3](وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فى سَبيلِ اللهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ).

Yanya'da – Osmanlı Ajansı'nın iş'ârına göre Selanik'den vârid olan bir telgrafnâmede Yunanlıların Pizani'de yeni bir hezîmete uğradıkları bildirilmektedir. Bu hezîmet-i kat'iyye Selanik'de bulunan bütün Yunan asâkiri üzerinde fevkalâde bir sû-i te'sîr hâsıl ettiği gibi son derecede kuvve-i ma'neviyyelerini kırmıştır. Beşinci Alay vapurlara irkâbı emrine itâ'at etmemişler, bunun üzerine emr-i vâkı'ın icrâsından bi'z-zarûre sarf-ı nazar olunmuştur. Yunan askeri miyânında firâr, pek sıklaşmıştır.

[355] Arnavutluk'da – İbtidâ-yı muhârebede Ehl-i Salîb ordularına karşı ümîd edildiği vechile mukāvemet göstermeyen Arnavudlar ecnebî istîlâsının ne olduğunu anladıktan; canları pırasa gibi doğrandıktan, hâneleri tahrîb, mâmelekleri yağma edildikten, isimlerini ağızlara aldırmadıkları âilelerinin iffet ve namusları canavar Sırb neferlerinin pâmâl-i şenâ'ati olduktan sonra akılları başlarına gelmiş; şimdi hepsi ittihâd ederek Osmanlı ordu kumandanının etrâfına koşmuşlar, büyük bir kitle teşkîl ederek her tarafda Sırblara hücûmlara, tecâvüzlere başlamışlar, taraf taraf muvaffakiyetler te'mîn etmişlerdir. Cenâb-ı Hak yardımcıları olsun.

* * *

Düvel-i Muazzama'nın Müşterek Notası – Müzâkerât-ı sulhiyyenin inkıtâ'ından beri hâzırlanmakta olup Bâbıâlî'nin intizâr etmekte olduğu müşterek nota, yani Saltanat-ı Osmâniye'nin i'dâmı hakkındaki i'lâm nihâyet Cuma günü Bâbıâlî'ye birlikte gelen düvel-i muazzama süferâsı tarafından Marki Pallaviçini yediyle Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye ve Hilâfet-i Celîle-i İslâmiyye'nin Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi'ye merâsim-i mahsûsa ile teblîğ olunmuş ve müte'âkiben sefîrler Bâbıâlî'den müfârakat etmişlerdir. Noradonkyan Efendi notayı müstashiben Sadrâzam Kamil Paşa hazretlerine götürmüş, açıp mütâlaa etmişler, mündericât ve mezâmînine ba'de'l-vukūf müzâkerâta başlamışlardır.

Cevâbî Nota – Saltanat-ı Osmâniyye'nin, Hilâfet-i Celîle-i İslâmiyye'nin ve dolayısıyla bütün âlem-i İslâm'ın mu-

1 "Küfür tek millettir."

2 Âl-i İmrân, 3/140.

3 Bakara, 2/154.

kadderât-ı âtiyyesine tealluk edecek olan cevâbî nota, *İfhâm* gazetesinin istihbârât-ı mahsûsasına göre, Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi tarafından tahrîr olunup Meclis-i Vükelâ'ya takdîm olunmuş, "farzımuhâl olarak Edirne verilirse mutâlebâtın arkası alınıp alınamayacağına, notada Osmanlı mâliyesine edileceği bildirilen mu'âvenetin neden ibâret olacağına" dâir süferâ-yı Osmâniyye vâsıtasıyla düvel-i muazzama indinde istifsârâtta bulunulduktan sonra Bâbıâlî cevâbî notanın metnini kararlaştırmıştır.

Meclis-i Kebîr-i Ümerâ ve Me'mûrîn – Düvel-i muazzama tarafından Bâbıâlî'ye teblîğ edilen müşterek notaya verileceği kararlaştırılan cevâb hakkında konuşulmak üzere a'yân-ı kirâm ile ulemâ ve bazı me'mûrlardan ve ümerâ-yı askeriyyeden büyük bir meclis dünkü gün sarây-ı hümâyûnda in'ikād etmiştir.

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ VÂSITASIYLA HUZÛR-I CELÎL-İ HAZRET-İ HİLÂFET-PENÂHÎ'YE

Düvel-i muazzama tarafından hükûmetimize vukū' bulan tazyîk bütün hukūk-ı düvel ve kavâid-i insâniyyete mugāyirdir. Bu sûretle i'dâma mahkûm edilmek istenilen üç yüz milyon âlem-i İslâm'dır. Her bir emrinize fermân-ber koca bir millet livâ-yı ittihâd-ı peygamberî altında Hilâfet-i muazzamanın, saltanat-ı seniyyenin, bekā-yı hayâtı için fedâ-yı câna hazırdır. Millet pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyelerini, mevcûdiyet-i milliyyemizi tehdîd eden bir sulha gayr-i râzîdır. Adalarda Rumeli'de akan mazlûm kanların hetk edilen ırzların intikāmı alınmak zamanı artık gelmiştir bu vakte kadar hükûmet-i hâzıra tarafından pek semîhâne gösterilen sulhperverlik mâdem ki düşman tarafından reddedilmiştir ârzû-yı umûmînin istihsâli husûsunun rûhâniyet-i peygamberîye istinâden Osmanlı süngülerine havâlesi fermân-ı isâbet-beyân-ı şevket-penâhîlerini, umûm millet bendeleri istirhâm eyliyor ol bâbda ve kātıbe-i ahvâlde emr ü fermân zât-ı hazret-i veliyyü'l-a'zamîlerinindir.

Kıbrıs ulemâsından Rif'at, müderrisînden Mustafa, Antalya ahâlîsi nâmına müderrisînden Ahmed Hamdi, Belediye a'zâsından İsmail Hakkı, Donanma-i Osmânî Cem'iyeti Reîsi Zeki, Müdâfaa-i Milliye Cem'iyeti Reîsi Hüsnü, eşrâfdan Hamidi, tüccârdan Abdülkadir, tüccârdan Abdülganî, Mehmed Fâik İbrahim, eşrâfdan Bahâeddîn, Şakir, Şevki Mehmed Hulûsî, Ahmed Ârif, Emin, Hüseyin Hayri, İsmail Hakkı, Mehmed Şinasi, Ahmed Muhtâr, Süleyman Fâik, Osman Nûri, Nûri, Abdülkerîm, Mehmed, Abdurrahmân, Kadîr, Ahmed, Tevfîk, Şevket, Tahsîn, Mehmed Nûri, Mazlûm, Sa'îd, Şevki, Teşvîkiye Mahallesi Muhtârı Mehmed Hulûsi, Kızılsaray Mahallesi Muhtârı Abdurrahmân, Ahî Kartama Mahallesi Muhtârı Hasan Hulûsi, meydan Mahallesi Muhtârı Bekir, Câmi'-i Atîk Mahallesi Muhtârı Mustafa, Çaykenarı Muhtârı Hasan, Âşık Doğan Mahallesi Muhtârı Tâhir, İsmail, Mehmed Hilmi, Ali Rıza, Halil, Râsim, Durmuş, Abdülkādir, Hakkı.

DERSAÂDET'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* VÂSITASIYLA MECLİS-İ UMÛMÎ-İ FEVKALÂDE HEY'ET-İ MUHTEREMESİNE

Milyonlarca müslümanın hâmîsi olan altı yüz senelik Osmanlı saltanatı İngiliz siyâsetinin kurbân-ı felâketi oluyor. hayat ve istiklâline hâtime verilmek istenilen şu öksüz milletin mukadderâtı bugünkü mukarrerâtınıza bağlıdır. Her bir müslüman kalbi ikmâl-i nâmûs için itmâm-ı enfâs ihtilâcıyla kıvranıyor. Rumeli ve Adalarda boğazlanan yüz binlerce müslümanın ve düşmanın ayakları altında ezilen ecdâd-ı izâmımızın intikāmını *Kur'ân*-ı azîm emrediyor. Yalnız Edirne'nin tahlîsi ile te'mîn edilecek hayât-ı hayâlî elbette harâmdır. Mansûb ve me'mûrîn ve mu'teberândan müteşekkil Meclis-i Âlî'de hakk-ı hayat ve kelâma mâlik müntehab a'zâ-yı milliyyenin adem-i mevcûdiyeti hasebiyle bu mes'elede mes'ûliyet-i maddiye ve ma'neviyyenin tezâyüdü pek tabî'îdir. Efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye sabırsızlıkla mukarrerât-ı şecî'âne ve namuskârânenize muntazırdır.

Edremid 9 Kânûnisânî sene 328

Osmanlı Fabrikası Sâhibi Yazıcı-zâde

Hakkı

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

DÜVEL-İ MUAZZAMA NOTASI

Dersaâdet'de mukīm düvel-i muazzama süferâsı tarafından Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi'ye i'tâ olunan fî 17 Kânûnisânî sene 913 târîhli müşterek notanın tercümesidir:

Zîrde vâzı'u'l-imzâ Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya sefîrleri zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdîşâhînin Hâriciye nâzırı efendi hazretlerine teblîgāt-ı âtiyyeyi îfâya hükûmetleri tarafından me'mûr edilmişlerdir.

Düvel-i mezkûre muhâsamâta tekrar başlanılmasının önünü almak arzusunda bulunduklarından vesâyâlarına muhâlefetle iâde-i sulha mâni' olduğu takdîrde hükûmet-i seniyye-i Osmâniyye'nin der'uhde edeceği mes'ûliyet-i vahîmeye nazar-ı dikkatini celb etmeyi vecîbeden addederler. Muhârebenin imtidâdı **[356]** pâyıtahtın mukadderâtının mevzû'-ı bahs olmasını ve belki muhâsamâtın Asya-yı Osmânî vilâyetlerine de sirâyetini intâc ederse bunun mes'ûliyeti ancak kendisine âid bulunmuş olacaktır. Böyle bir hâl hudûsünde hükûmet-i seniyye-i Osmâniyye düvel-i muazzamanın kendisini ihtirâza da'vet etmiş oldukları ve el-yevm dahi ma'rûz kalmasına mahal bırakmak istemedikleri tehlikelere karşı vikāye için mesâîlerinin muvaffakiyet-pezîr olacağına güvenemeyecektir. Herhâlde hükûmet-i seniyye-i Osmâniyye iâde-i sulhdan sonra muhârebenin mazarrâtını ta'mîr ve Dersaâdet'de mevki'ini tahkîm ve ümrân ve terakkīsi en hakīkī kuvvetini teşkîl edecek olan Asya'daki arâzî-i vâsi'adan istifâde için Avrupa düvel-i muazzamasının müzâheret-i ma'neviyye ve maddiyyesine muhtâc olacaktır. İşbu emr-i elzeme teşebbüs ve bunu hadd-i netîceye îsâl için hükûmet-i seniyye kezâlik düvel-i muazzamanın müzâheret-i hayr-hâhânelerinin müsmir olmasına ancak gerek Av-

rupa'nın ve gerek Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin vikāye-i menâfi'-i umûmiyyesi maksadıyla dermiyân ettikleri işbu vesâyâsını hüsn-i kabûl ettiği takdîrde intizâr edebilir.

Binâenaleyh düvel-i muazzama Edirne şehrinin Balkan hükûmât-ı müttefikasına terkine ve Cezâir-i Bahr-i Sefîd'in mukadderâtı hakkında ittihâz kılınacak karârın kendilerine tevdî' ve havâlesine muvâfakat eylemesi zımnında hükûmet-i seniyye-i Osmâniyye nezdinde vukū' bulan vesâyâyı müştereken tekrar etmeyi vazîfeden addeylerler ve bu müsâ'adâta mukābil düvel-i muazzama Edirne'deki menâfi'-i İslâmiyye'nin muhâfazasını ve şehr-i mezkûrda bulunan cevâmi'-i şerîfeye ve mebânî ve emlâk-i dîniyyeye ri'âyet edilmesini te'mîne mu'âvenet edecekler ve Adalar mes'elesini dahi memâlik-i Osmâniyye'nin emniyet ve mahfûziyetine hiçbir gûne tehlike îrâs edemeyecek sûrette netîcelendireceklerdir.

Dersaâdet 17 Kānûnisânî 913

Pallaviçini, Gerard Lowther,
M. Boumpard, Kirsch[?], Wangenhiem,
Camillo Garroni

ÂSÂR-I MÜNTEŞİRE

el-Hidâye

Dînî, İlmî, Edebî, Ictimâî, Aylık Mecmûa

Cihân-ı İslâm'ın her tarafında fazl ü irfânıyla kıymetdâr mücâhedâtıyla büyük bir sît ü şeref kazanan Abdülazîz Çaviş nâm-ı muhteremini kâri'lerimiz şüphesiz pek iyi der-hâtır ederler. Müşârun-ileyhin Mısır'da meşher-i mesâîsi olan *el-Hidâye* mecelle-i nefîsesini burada yine lisân-ı Arabî üzere neşre başladığını idârehânemize gönderilen 30 Muharrem 1331 târîhli cüz'-i evvelinden anladık. Bu mecmûa-i semîne, bu sûretle dördüncü sene-i intişârını idrâk etmiş oluyor.

Abdülazîz Çaviş hazretlerinin rütbe-i bülend-i fazîleti âlemin müsellemi olduğu için bu vâdîde tatvîl-i makāl eylemektense, *el-Hidâye*'nin pek mühim olan mündericâtını ber-vech-i zîr nakl etmeyi tercîh eyliyoruz:

Esrârü'l-Kur'ân – İbni Rüşd ve Te'âlîmuhû – Hakīkatü'd-Dîn – el-Âlemü'l-İslâmî – Tiyârü'l-İsti'mâr – Enbaü'l-Âlemi'l-İslâmî – Duhâya'l-Medîneti'l-Mesîhiyye – Hufûfü'l-Ümmeti'l-İslâmiyye Havle'd-Devleti'l-Aliyye – Mazârrü'l-Humûr – el-Es'iletü ve'l-Ecvibe – Trablusü'l-Garb ve'l-Âlemü'l-İslâmî – Mu'temerü'l-Londra – Cem'i[yye]tü Terbiyeti'l-İslâmiyye.

"Esrârü'l-Kur'ân" kısmı, on sekiz sahîfelik gāyet muhakkıkāne ve mu'ammikāne bir tefsîr-i şerîfi ihtivâ ediyor. Fâzıl-ı nihrîr Benî İsrâil'in i'tikād, ahlâk ve ictimâ'iyâtını hikâye buyuran nazm-ı celîli bizim için irşâdlarla mâ-lâ-mâl bir menba'-ı ibret ve hidâyet olmak üzere tefsîr eylemiştir. "İbni Rüşd ve Te'âlîmuhû" mebhasi, felsefeye karşı sû-i nazarı olan mesâlik erbâbını ve bunların nokta-i nazarlarını dermiyân ediyor. "Tiyârü'l-İsti'mâr fî Bilâdi'l-İslâm" ünvânı altında gāyet mühim bir bahis açılıyor. Bu nüshada "Garbî Fransız Afrikası" nın Fransız nüfûz-ı isti'mârına nasıl ma'rûz olduğu, Fransızların usûl-i istîlâsı, Fransa'nın ba'de'l-feth tuttuğu siyâset ve sâire uzun uzun teşrîh ediliyor.

Hâsılı bu mühim mecmûa-i İslâmiyye'nin bütün mebâhisi, pek ziyâde kıymetdâr bir mâhiyet-i tetebbu'iyyeyi hâizdir. Abdülazîz Çaviş nâmının yâdı, kendini her türlü tavsîfâtdan iğnâ eden bu fazîlet-nâmenin kâri'lerimizce de lâyık olduğu rağbet ve iltifâta mazhar olacağını kaviyyen ümîd eder ve muhterem Abdülaziz Efendi'nin sa'y-i cemîlinde mazhar-ı tevfîkāt ve teshîlât olmasını muvaffıkü'l-umûrdan istid'â eyleriz.

el-Hidâye'nin bir nüshası 5 kuruştur. Memâlik-i Osmâniyye için senelik abonesi (60) kuruştur.

REVUE DE MONDE MUSULMAN

Paris'de her ay başında *(Âlem-i İslâm Mecmûası) Revue de Monde Musulman* ünvânıyla gāyet mühim bir mecelle-i nefîse intişâr etmektedir.

Bu büyük mecmûa; İslâm'a ve âlem-i İslâm'a âid ilmî, târîhî, felsefî, şe'nî tetebbuât ile mâ-lâ-mâldir. İdârehânemize vâsıl olan son nüshasında "*Bazı Osmanlı matbûâtı*" ünvânlı kısm-ı mahsûsda *Sebîlürreşâd'a* birinci mertebe ve on sahîfe tahsîs olunarak mecmû'amız hakkında uzun uzadıya ma'lûmât verilmiş, ve muharrirlerimizden, mesleğimizden, gazetenin mündericâtından bir lisân-ı sitâyiş ve takdîr ile ber-tafsîl bahsedildikten sonra denilmiştir ki:

"Şu birkaç sahîfe bu mecmû'a-i mühimme (*Sebîlürreşâd)* hakkında bize bir fikir verebilir. *Sebîlürreşâd,* cidden şâyân-ı tedkīk ve tetebbu' mebâhis-i ilmiyyeyi muhtevî olduğu, bilcümle memâlik-i İslâmiyye'de birçok menâbi'-i istihbârâta mâlik bulunduğu için, daha ilk nüshasından i'tibâren cihân-ı İslâm'da bi-hakkın pek büyük bir şöhret ve teveccüh kazanabilmiştir."

Kâri'lerimizden Fransızcaya vâkıf olanlara garbın bu mühim semere-i feyz ve himmetini tavsiyeyi vazîfe bilir ve mecmû'amız hakkında gösterilen teveccüh ve takdîre mukābil *Revue de Monde Musulman'a* teşekkürler ederiz.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

30 Ocak 1913 | 22 Safer 1331 | Perşembe | 17 Kânûnisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 229

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا...[1]

Tercümesi

"İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurdları!..."

*
* *

Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyârından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisârından?

Evet, son inkisârından ki yoktur cebrin imkânı:
Batıp gitmiş nazarlar beklemekten fecr-i nâzânı!
Nasıl, ey yolcu, bin lâ'net gelip ezmez ki vicdânı?
Dudaklar, çâk çâk olmuş, içerken zehr-i hüsrânı,
Uzaktan baktı -koşmak nerde!- milyonlarca yârânı!

Bu ıssız âşiyanlar bir zaman gâyet muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi!
Şu kurbağlar seken vâdîde ceylânlar koşup gezdi!
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi!
Fakat, bir bâd-ı nekbet ansızın hep kırdı, hep ezdi!

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sâda yok mu?

*
* *

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil. Paylaşalım!
Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!...
Âh! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu,
Nereden başladı yükselmeye, bak, nerde ucu!
Bu ne hicrân-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübîn...
Ezilir rûh-ı semâ, parçalanır kalb-i zemîn!
Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:
Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyyeti uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
"Medeniyyet" denen alçaklığa lâ'netler eder,

[1] Neml, 27/52.

[358] *Gibi yekpâre kesilmiş de sırıtmış dişler!*
Süngüden kalbura dönmüş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!
Sonra, nâmûsuna kurbân edilen bunca hayat!
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!
Teki binlerce kesik gövdeye âid kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkāz-ı beşer!
Bakalım, yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nisvan!
İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün,
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!
Müslümanlıkları bîçârelerin öyle büyük
Bir cinâyet ki: Cezâlar ona nisbetle küçük!

Ey bu toprakta birer na'ş-ı perîşan bırakıp
Yükselen mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp,
Sanmayın: Şevk-i şehâdetle coşan bir kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!

Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!

Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin,
"Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'ın;
O da Allâh'ı bırakmakla olur" herzesini
Halka îmân gibi telkīn ile, dînin sesini
Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!...

Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün...
Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım!
Artık ey yolcu, bırak... Ben, yalınız, ağlayayım!

Mehmed Âkif

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYE'NİN ESÂSLARI

– 6 –

Dînimizin ihtiyâra müstenid olarak te'sîs ettiği mes'ûliyet mebdei işte böyledir. Bu mebdein kadere îmân mebdei ile birlikte fikrimizde câygîr olması bahsine gelince: Bu mes'ele burada münâkaşası münâsib olmayan ilm-i mâ-ba'dettabî'a mesâili idâdına dâhildir. Yalnız şu kadar diyebiliriz ki kudret-i beşeriyye fevkında bir kudret-i hâkimeye karşı inkıyâd zarûretini hissetmemiş hiçbir kavim ve hiçbir ferd, böyle bir kudretin vücûdunu inkâr etmiş hiçbir dîn, hiçbir mezheb ve felsefe yoktur. İhtilâf yalnız bu kudret-i kāhireyi ta'yîn ile ona isim vermekte tecellî ediyor. Putperest akvâmın me'âbîde, muvahhid olan ehl-i edyân ile felâsifenin kudret-i fâtıraya, illet-i ûlâya, illetü'l-ilele isnâd ettiğini diğer bazı felâsife bir mecmûa-i şurût ve ilel-i âdiyeye atf etmişlerdir. Acaba münkir-i sâni' olan "determinist"lerin netîce i'tibâriyle, yani ef'âl-i beşerin îcâdını beşere nisbet etmemekte, Fatalistlerden ne farkı vardır? Aralarındaki fark yalnız mebde-i evvelde değil midir? Deterministler yalnız bir mecmûa-i şurût ile ilel ve esbâb-ı âdiye Causes déterminantes isbât ederek orada kalıyorlar. Fatalistler ise silsile-i ilelden mebde-i evvele irtikā ederek, aradaki lâ-yu'ad vesâiti hazf ederek kudret-i fâ'iliyyeti yalnız illet-i ûlâya, zât-ı Bârî'ye kasr ediyorlar. Ulemâ-yı İslâm ise ne Deterministlerin şurût ve esbâb-ı âdiyesini, ne illet-i ûlâyı, illet-i fâ'iliyyeti inkâr etmemekle beraber, insanda bir "ihtiyâr" bir "irâde-i cüz'iyye" isbât etmişler ve işin garîbi bugünkü Rasyonalistlerin edillesine karîb edille ile ihticâc etmişlerdir. Mesâlik-i felsefiyyenin İslâm arasında intişârından sonra vâkıâ bazı mütekellîmin-i ehl-i bid'at Fatalistler gibi ihtiyâr-ı beşeri ma'dûm addettiler. Ancak bu mezheb beyne'l-İslâm makbûle geçmemiş ve mes'ûliyeti isbât edenlere karşı mağlûb olmuştur.

Müslümanlar kānûn-ı ahlâkıyyenin, mes'ûliyetin mütevekkıfün-aleyhi olmak üzere bir "irâde-i cüziyye Liberté personnelle"nin, bir de nâ-mütenâhî azamet ve kudret sâhibi bir hâlik-ı kâinâta, zât-ı ecell ü a'lâ-yı ilâhîye âid bir "irâde-i külliyye Volonté divine"nin vücûduna ve sevâb ve ikābın yani mes'ûliyetin irâde-i cüziyyeye terettüb ettiğine kāil olmuşlardır. Acaba insanda bir irâde-i cüziyyenin, –bugünkü ta'bîrât ile– bir ihtiyâr-ı **[359]** ahlâkıyyenin Liberté morale vücûduna kāil olmakla beraber nâ-mütenâhî ilim ve kudret ve irâde sâhibi bir sâni'-i kâinâtın da vücûduna kāil olan bir meslek-i felsefî tenâkuza düşmeksizin kadere îmân etmeyi takbîh edebilir mi? Bu takbîh bu sıfât-ı ilâhiyyenin ya ademine veya mahdûdiyyetine kāil olmakla beraber değil mi?

Fransa'nın sâbık Enstitü a'zâsından "Şarl Jordan"ın* âtîdeki sözlerini bir âlim-i İslâmî'nin âdetâ tercümân-ı efkârı olmak dolayısıyla buraya nakletmeyi fâideden gayr-i hâlî addediyoruz.

"İnsanın muhtâr olduğu yakīnen sâbittir. Zirâ buna vicdân şâhittir. Allâhü te'âlânın nâ-mütenâhî sıfât-ı kemâliyye sâhibi olduğu yine yakīnen sâbittir. Zirâ akıl bunu idrâk ediyor. Bu yakīn-i muzâ'af kuvve-i akliyyenin ilk devre-i

* C. Jourdain –*Dictionnaire des sciences philosophiques, "Fatalisme"*.

inkişâfında ve hattâ te'emmülü i'mâle başlamadan evvel kalbde kemâl-i metânetle râsih ve mütemekkindir. Binâenaleyh felsefe bunları tefekkürât-ı gûnâ-gûnuyla isbât etmeye muhtâc olmadığı gibi bunları safsatalarıyla da tevhîn etmeye salâhiyetdâr değildir. Felsefenin bütün himmeti bizâtihâ gayr-i kābil-i redd ü cerh iki hakîkati nazar-ı i'tibârdan dûr tutmamaya maksûr olmalıdır. Felsefenin, bu iki hakîkatin nokta-i esrâr-engîz-i ictimâ'ını keşfettiği gün âlem-i insâniyyetin en büyük günlerinden biri olup kalacaktır. Maamafîh bu iki hakîkatin keyfiyet-i te'lîfini bilmemekle bunları inkâra ve akl-ı selîmin kendisine tevdî' ettiği vazîfeden inhirâfa salâhiyet kazanamaz."

Evet, müslümanlar irâde-i ilâhiyyenin bütün hâdisât-ı kevniyyeyi ve o miyânda masnû'-ı kudret-i ilâhiyye olan ef'âl-i beşeri ihdâsda müstakil olduğuna; gerek kâinâtı tanzîm ve tedbîr eden kavânîn-i külliyyenin ve gerek bu kavânîn-i külliyye muktezâsınca tahaddüs eden cüz'iyât-ı havâdisin hâlıkı, mübdi'i zât-ı akdes-i Bârî olduğuna; yine o zât-ı ecell ü a'lânın nâ-mütenâhî bir kudret ile, nâ-mütenâhî bir irâde ile fa'âlün limâ-yürîd mu'tekiddirler. Bu i'tikādlarına muhâlefet edecek, bunu hoş görmeyecek varsa o da sâni'-i âlemi münkir olan felâsifedir. Böyle bir i'tikād ise kadere îmân ile tev'emdir. Ondan asla infikâk edemez. Zât-ı Bârî'yi böyle i'tikād etmek başka "fâ'il-i hakīkī Allah'dır" diyerek mes'ûliyet-i şahsiyyeyi yok farz etmek levâzım-ı ma'îşeti tedârikten ferâgat etmek, kendini tenbelliğe vermek, tehlikeye karşı müdâfaayı lüzûmsuz görmek başkadır. Ve beynlerinde dolmaz bir uçurum vardır.

Gāyet meşhûr felsefe lügatnâmelerinden* birinde müslümanların kadere mü'min olduklarından bahsedilirken: "Bir müslüman hükûmeti eyyâm-ı hayâtımız ma'dûd ve ecel-i müsemmâyı tebdîl edebilecek vesâil-i ihtiyâtiyye mefkūd olduğuna kāni' olduğu için tâûnun hücûmuna karşı müdâfaasız davranır." Denilmiş ki bundan daha yanlış bir söz olamaz. *Kur'ân*-ı kerîmde: (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ) = 'Ey îmân edenler! Tedâbîr-i ihtiyâtiyyenizi yapınız." (Sûre-i Nisâ âyet 71)[1] Diğer bir yerinde de: (وَلَا تُلْقُوا بِاَيْديكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) = "Kendi kendinizi tehlikeye ilkā etmeyiniz." (Sûre-i Bakara âyet 195)[2] buyurulmuştur.

Bilhâssa tâûn ve cüzzâm hakkındaki evâmir-i nebeviyye bu zann-ı bâtılı esâsından çürütür. Bir hadîs-i şerîfde: [3](فِرَّ مِنَ الْمَجْذُومِ فِرَارَكَ مِنَ الْأَسَدِ) = "Meczûmdan arslandan kaçar gibi kaç." Diğer bir hadîs-i şerîfde de: [4](اتَّقوا صاحِبَ الجُذامِ كَما يَتَّقى السَّبُعُ إِذا هَبَطَ وَاديا فاهبِطُوا غَيْرَهُ) = "Cüzzâm sâhibinden arslandan kaçar gibi kaçınız. O, bir vâdîye inerse siz başka bir vâdîye ininiz." Bir diğerinde de: [5](كَلِّمِ المَجْذُومَ وَبَيْنَكَ وَبَيْنَهُ قِيدُ رُمْحٍ) = "Meczûm ile aranızda bir mızrak boyu mesâfe olduğu hâlde konuş" buyurulmuştur. Kendi kabîleleri nâmına bey'at için huzûr-ı âlî-i risâlet-penâhîye gelen hey'et-i murahhasa miyânında bir cüzzâmlı varmış. Hepsi birer birer bey'at etmişler. Cüzzâmlıya gelince ona Hazret-i Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem elini vermeksizin: [6](ارْجِعْ فَقَدْ بَايَعْنَاكَ) = "Sen dön, seninle mübâya'amız hâsıldır." Buyurmuşlardır. Bir def'a Enes bin Mâlik ile birlikte bir yaygı üzerinde otururlarken huzûr-ı âlîlerine bir meczûm gelmiş. Hemen [7](يا أنس اثن البساط لا يطأ عليه بقدمه) = "Yâ Enes! Yaygıyı dür, ayaklarıyla üzerine basmasın." buyurmuşlardır.

Tâûn için de [8](إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ، فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ وَأَنْتُمْ بِأَرْضٍ، فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ) = "Bir yerde tâûn olduğunu haber alırsanız tâûnun üzerine gitmeyiniz. Siz bir yerde iken de tâûn olursa tâûndan kaçarak oradan çıkmayınız." Buyurmuşlardır. Nebiyy-i muhteremimiz sallallâhü aleyhi vesellem efendimiz hazretleri usûl-i tahaffuzun esâsını vaz' etmekte ulûm-ı hâzıraya takrîben on üç asır sebkat etmişler demektir.

Ahmed Naim

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

SURİYE'NİN MÂZÎSİNE BİR NAZAR

Hıristiyanlık üzerine Yehûdilik'ten sonra en çok te'sîrâtı görülen mezheb, (Gnostisizm) mesleğidir.*

* Dictionnaire des sciences philosophiques, art. "Morale".

1 Metinde âyet numarası "73" olarak yazılmıştır.

2 Metinde âyet numarası "191" olarak yazılmıştır.

3 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 9722.

4 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1139.

5 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 9744.

6 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Tıb, 44.

7 el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 10, s. 56.

8 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 21811.

* Gnostisizm (Gnosticisme) bir meslek-i felsefîdir. Bu meslek erbâbı; tabîat, kâinât ve sıfât-ı ilâhiyye hakkında, gāyet mükemmel ve yüksek bir ma'lûmâta mâlik olduklarını iddia ederlerdi. Gnostisizm aynı zamanda hem Manişeizm ve hem Platonizme karîb bir meslekdir.
Manişeizm (manichèisme) mezhebinin müessisi mîlâdın 274 târîhinde vefât eden Manes (Manes) nâmında bir İranlıdır. Bu zât iyilik ve fenâlığı îzâh için; Zerdüşt gibi, hilkati iki asla ircâ' eylemektedir. Bu iki asıldan birisi esâsen iyi olan "ma'bûd" yahud "rûh" veyahud "ziyâ"dır. Diğeri ise aslen fenâ olan "şeytan" yahud "madde" veyahud "zulmet"dir. Bu sûretle mütekābil iki prensibe, iki mebâdîye ircâ' edilebilen bilcümle mesleklere bilâhare "Manişeizm" nâmı verilmiştir. Bu mesleğe göre ziyâ, fikrî ve ahlâkî bütün iyiliklerin, zulmet ise bilcümle fenâlıkların menşei addolunur.
"Platonizm" Mezhebi'nin müessisi ise hükemâ-i kadîme-i Yunaniyye'den meşhûr Eflâtun (Platon)dur. Eflatun kable'l-mîlâd 428 senesinde Atina'da doğmuş, Sokrat'ın dershâne-i irfânında perve[ri] şyâb olmuştu. Eflatun felsefede "İdealizm" mesleğinin hakīkī bir müessisi sayılır. Tedrîsâtını Atina civârında ağaçlık bir mahalde icrâ ettiğinden buraya "Akademi" nâmı verilmiş olduğu gibi Akademi'ye devâm edenlere de "İşrâkiyyûn" denilmişti. Platonizm'in esâsı "fikir" nazariyesidir. Eflatun'a göre cihânda hakīkī olan bir şey varsa o da "âlem-i efkâr"dır. Eflatun diyor ki: "Nâsın hakīkat diye kabûl ettiği şeyler ebedî fikirlerin hayâlidir. Ulvî fikir yani iyilik fikri kâffe-i ulûm ve mevcûdâtın menba'ını teşkîl eder. İlm-i hakīkī, havâssin tevehhümâtından âzâde bir akl-ı selîme tecellî eden fikirleri bilmekden ibâretdir. insan bütün efkârını ef'âl üzerine binâ etmelidir. İnsanın rûhu iki beygirli bir arabanın sürücüsüne benzer. Arabanın beygirlerinden biri insandaki temâyülât-ı necîbâne ve diğeri de ihtirâsât-ı sefîlânedir. Akıl bunları güzelce idâre ederse menzil-i maksûda suhûletle vusûl müyesser olur. Aklın idrâk edemeyeceği şeyleri rûh idrâk edebilir, rûhun bu tecellîye mazhar olması aşk ile kāimdir." Eflatun'un bu sözleridir ki "Aşk-ı Eflatûnî", "Mesel-i Eflatûnî" gibi şeylere yol açmıştır. Eflatun rûhun bekāsına kāildi. Metafizikdeki (mâ-fevka't-tabî'iyyâtdaki) mütâla'âtı hep bu esâslar üzerine ibtinâ etmiş şeylerdir.

[360] Bu mesleğin te'sîrâtıyla Hıristiyanlık "Gnostik" bir şekil almıştır. Gnostik Hıristiyanlığı Hazret-i İsa'nın vefâtından tam bir asır sonra devre-i kemâle gelmiş ve ilk dört asır zarfında Hıristiyaniyet'e pek derin te'sîrâtta bulunmuştur.

Bu te'sîrât netîcesinde Hıristiyanlık'da yeniden yeniye ve ikinci derecede birçok mezhebler peydâ olmuştur.

Gnostik Hıristiyaniyeti (Le christianisme gnostique), Majizm (magisme)* mezhebine aşılanmış bir nevi Hıristiyanlık'tan başka bir şey değildi. Bu mezheb tarafdârânı Hazret-i İsa'yı bi-zâtihî mevcûd olan bir rûh-ı ebedîden müştak ve münteşir bir zekâ (intelligence) gibi i'tikâd ediyorlardı. Bunlara göre Hazret-i Mesîh beşer olan İsa değil bir zekâ (intelligence) idi. Gnostik Hıristiyanlığı Eldeşir-i Bâbekân zamanında İrân'da hakîkī Majizm (magisme) mezhebenin zuhûru üzerine ehemmiyetten sâkıt olmuştur. Maamafîh Gnostisizm, Hıristiyanlığa zannedildiğinden pek çok te'sîr bırakmıştır. Bugünkü Hıristiyanlık'ta bile bu te'sîrâtın derin izlerini görebiliriz.

Hıristiyanlığa üçüncü bir te'sîr daha olmuştur ki bu da Hıristiyaniyet'in Afrika'da intişârını müte'âkıb vukū'a gelmiştir. Hıristiyanlığın bu te'sîrât tahtında aldığı şekle, Afrika Hıristiyanlığı, yahud Eflatunî Hıristiyanlık nâmı verilebilir. Bu şekil İskenderiye'de tevellüd etmiştir. Teslîs ve ekānîm-i selâse gürültüleriyle bilhâssa Hıristiyanlığın bu şeklinde iştigāl edilmiştir.

Teslîs (La trinitè) kelimesine âsâr-ı kadîme-i Hıristiyaniyede tesâdüf edilmez. Bu kelimeyi ilk def'a isti'mâl eden zâtın meşhûr İskenderiye Despotu Teofil olması muhtemeldir.

Adriyen (Adrien) zamanında Hıristiyanlık bütün Mısır kıt'asına intişâr etmişti. Bu sebeble Eflatun felsefesine merbût birçok kimseler Hıristiyanlığı kabûl eylemiş oldukların-dan yeni girdikleri dîne eski meslek-i felsefîlerinden pek çok şeyler getirmişlerdi. Bunlar şemsden sudûr eden şu'ââtın yine şemse rücû' ettiği gibi kâinât da bir rûh-ı âlîden sudûr etmiş olduğu cihetle yine o rûha rücû' edebileceğini iddia ederlerdi.

Hazreti İsa, sûret-i dâimede bu rûh-ı âlînin mazhar-ı tecelliyâtı olduğundan kendisinin de bir "Allah" gibi telakkī edilebileceğini kabûl ettiklerinden şahsında birbirlerinden farklı olmak üzere rûh, cesed ve logos (Logos)** gibi üç şey bulunduğunu farz ediyorlardı.

Şu hâlde bunlar Hazret-i İsa'yı aynı zamanda hem "Allah" ve hem "insan" olmak üzere i'tikād ediyorlardı. Fakat ziyâ güneşe tâbi' olduğu cihetle "İsa"nın da "Eb"e tâbi' ve ondan muahhar olduğu kabûl ediliyordu. Milâd-ı İsâ'dan 132 sene sonra Sen Justin (Saint Justin) diyordu ki: Ziyâyı lâhûtî bir kere İsa'da karâryâb olduktan sonra bir daha ondan infikâk etmemiş olduğu gibi esâsen menba'ından da ayrılmamıştır. Justin bu sözünü şu iki misâl ile tavzîh eylemiştir.

Sen Justin diyor ki: "Bir adam kendi fikrini mu'ayyen kelimelerle diğer bir adama anlatır ve bu sûretle ona bazı efkâr ve mülâhazât telkīn eder. Fakat aynı fikirler söz söyleyen kimsede yine pâydâr kalırlar. Yani başkasına anlatılmış olduğu için fikir kendisinden zâil olmaz.

İşte bunun gibi "Eb"in logosu da kendisinde dâim ve pâydâr olmakla beraber aynı zamanda "İbn"e de intikāl edebilir.

Kezâlik bir lamba diğer bir lambayı tenvîr etmekle ziyâsından bir şey gāib etmeyeceği gibi "Eb"in ulûhiyyetinin de "İbn"e intikālinden "Eb" bir şey gāib etmez."

[361] Kostantin ve ahlâfının menâfi'-i siyâsiyye politikaları, Hıristiyanlığa putperestlik kıyafeti iksâ etmiş ve bu sûretle Nasrâniyet sanem-perest tebe'anın mazhar-ı rağbet ve teveccühü olabilecek bir şekle girmişti. Hıristiyanlığın bu sûretle bir nev' putperestlik âyîni hâline girmesine, Hazret-i İsa'nın mertebe-i risâlet fevkinde bir dereceye yani ulûhiyyete kadar çıkarılmasına, akıl ve muhâkemenin hiçbir tarzda te'vîl ve kabûl edemeyeceği "teslîs" akīdesine daha o zamanlarda mu'teriz bulunan "Ariyus", İznik Konsili'nde mahkûm ve nefy edilmişti. İmparator Kostantin bu mahkûmiyeti bizzat tervîc eylemiştir.

Mîlâdın 427 senesinde Antakya Despotluğu'ndan İstanbul Patrikliği'ne irtikā eden "Nasturiyus", âsâr-ı hikemiyye ve felsefiyye mütâlaasıyla bir fikr-i sâlim ve dakīk iktisâb etmiş olduğundan zât-ı ulûhiyyete şekl-i insânî isnâd edilmesinin şâyân-ı kabûl olamayacağını iddia etmeye cesaret etmişti. Nasturiyus, Aristo felsefesiyle pek çok iştigāl eylemiş olduğundan kilise e'âzımının mâ fevka'l-akl türrehâtlarıyla istihzâ etmekten çekinmiyordu. Bu esnâda İskenderiye Despotluğu'nda bulunan ve ta'assub-ı câhilânesiyle müştehir olan St. Cyril, Nasturiyus'un efkâr ve mütâla'âtını şiddetle redde kıyâm etmiş, rüşvet ve sâire i'tâsıyla imparatorun bendegânını da kendi tarafına çevirmişti. Bunların teşvîkıyla ihtilâfın halli için İmparator "Teodos", Efes Şehri'nde bir konsil in'ikādını emretmişti. Nasturiyus ile St. Cyril arasında zuhûr eden ihtilâfın halline me'mur olan bu konsil in'ikād etti. Fakat, St. Cyril kendi taraftarlarının gayretleriyle konsil riyâsetine geçerek aynı bir mes'elede hem mu'ârız ve hem hâkim olmak gibi garîb bir vaz'iyet almaktan çekinmedi. Böyle bir heyetin ne yolda bir karâr vermesi tahmîn olunursa konsil de o yolda bir karâr vermiştir. Yani konsil Nasturiyus'un mütâlaa ve müdâfaasını dinlemeye lüzûm bile görmeksizin kendisini mahkûm etmiş, bunu müteâkib bîçâre adam Mısır kıt'asının en hücrâ bir mahalline nefy edilmiştir. Nasturiyus'un âkıbet-i fecî'ası üzerine artık Hıristiyanlıktan akıl ve muhâkeme büsbütün kalkmış, insanlar için bilinmesi mümkün olabilen bilcümle "hakāyık-ı ilmiyye"nin yalnız ehâdîs-i kenîsâiyye vâsıtasıyla öğrenileceği akīdeleri zihinler-

* Majizm, bazı tedâbîr sâyesinde kavânîn-i tabî'iyyeye muhâlif ef'âl husûle getirilebileceği iddiasında bulunan eşhâsın mesleğine ıtlâk olunur. Kadîm Zerdüşt rüesâ-yı rûhâniyyesi bu iddiâda idiler. Bu sebebden kendilerine Maj (Mage) nâmı verilir. Majlar, nücûm ve ulûm-ı hafiyye ile uğraşırlar ve bunlar sâyesinde mâ-fevka't-tabî'a bir kudrete mâlik olduklarını, kavânîn-i tabî'iyyeyi istedikleri gibi tağyîr edebileceklerini iddia ve kuvâ-yı âliyyeyi taht-ı hükme aldıkları cihetle bunların mu'âvenetleriyle hastaları bile bir anda şifâyâb edebileceklerini i'lân ederlerdi.

** Logos (Logos) Eflatun meslek-i felsefîsine göre; menba'-ı efkâr olmak i'tibâriyle "Allah" demektir. Yeni Eflatûnîler ise bu kelimeyi evsâf ve tecelliyât-ı Rabbâniyye'den biri ma'nâsında isti'mâl ediyorlar. Kütüb-i Hıristiyaniyye'de ekānîm-i selâsenin ikincisine ıtlâk olunur.

de tekarrur etmişti. St. Cyril ve emsâli âbâ-i din telkīnâtının insanlara lâzım olan kâffe-i ma'lûmâtı câmi' olduğu iddiası üzerine fünûn ve felsefe ile uğraşanların kafalarını ezmek kilisenin en mukaddes vezâifi sırasına girmişti. İşte bu gibi efkâr netîcesinde idi ki İskenderiye Despotu "Teofil"in teşvîkıyla meşhûr İskenderiye Kütübhânesi'nin Kayser-i Rum'un tahrîbâtından kurtulmuş olan kısmı da muta'assıb ve câhil ahâlî tarafından mahv u tahrîb edilmiştir.*

Bu târîhlerde fikr-i ta'assub, zulumât-ı cehâlet Hıristiyanlığın istîlâ etmiş olduğu bilcümle memâlikte bütün şiddetiyle hüküm-fermâ idi.

M. Şemseddin

[362] FIKIH VE FETÂVÂ

Muhâvere:

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA

–dördüncü muhâvereden mâba'd–

Bunun üzerine muhakkık bir biri üstünde yerleştirmiş olduğu kutuların birini açarak içinden bir risâle çıkarıp dedi ki: (İşte şu *Keşfü'l-Hakāık* nâmı verilen bir risâledir; bu risâ-

* Despot Teofil bizzat kendisinin sebebiyet verdiği bir hâdiseden bi'l-istifâde Batlamyusların vâris-i ilm ü hikmeti olan gayr-i mutanassır ahâlîyi imparatora katliâm ettirmişti. Yunan-ı kadîm ve Batlamyusların vâris-i ilm ü hikmeti olan ve fen ve felsefe ile iştigālden başka bir kabâhatleri olmayan bîçâre İskenderiyeliler, imparator askerleriyle Teofil taraftarlarının müdhiş hücûmlarından kurtulmak üzere pür-havf ü telâş İskenderiye'nin "Serapyun" mahallesine iltică etmişlerse de burada da tahlîs-i nefse muvaffak olamamışlardır. Çünkü Teofil'in teşvîkıyla mühâcimler tarafından mahalle ihrâk ve mültecîler katliâm edildiler. İşte bu tahrîbât esnâsında idi ki vaktiyle Kayser'in dest-i kadr-nâ-şinâsından kurtulabilmiş olan bakiyye-i âsâr-ı ilmiyye mahv edilmiş, bunları câmi' olan kütübhâneler yakılmıştı. Teofil'e halef olan St. Cyril daha ziyâde ileri giderek o vakitler Mısır'da fen ve felsefe tedrîsiyle iştigāl eden Hypatia nâmında âlime bir kadını çırıl çıplak ettirerek kilise içinde papaslara parçalattırmış, Batlemyusların bu son vâris-i irfânını da bir sûret-i fecî'ada ortadan kaldırtmıştı. St. Cyril bununla da iktifâ etmeyerek Hypatia'nın kütübhanesiyle âsâr-ı ilmiyye ve hikemiyyeden ortada beride kalmış ne var ne yok kâffesini de topladıp mahv eylemiştir. İskenderiye Küçük Kütübhânesi de bu esnâda ihrâk edilmişti.

İskenderiye Kütübhânesi'nin Mısır'ın fethini müte'âkıb Hazret-i Ömer'in emriyle Mısır Fâtihi Amr bin el-Âs tarafından yakılmış olduğuna dâir Avrupa müverrihleri arasında bir şâyia vardır. Avrupa'da iştihâr eden bu şâyianın menşei hicretin 622 târîhinde "Malatya"da tevellüd ve 684 senesinde "Merağa"da vefât etmiş olan Hıristiyan rehâbînînden "Cemaleddin Ebulferec bin Taceddîn Harun" nâm zâtın "*Târîhü Muhtasarü'd-Düvel"* ismindeki eseri olması muhtemeldir. Fi'l-hakīka bu kitap hayli zaman evvel Latince'ye nakl ve tercüme edilmiş olduğu gibi mîlâdın 1663 senesinde de İngiltere'nin "Oxford" beldesinde tab' ve temsîl edildiğinden Avrupa müverrihlerinin bu rivâyeti "*Târihü Muhtasarü'd-Düvel"*e istinâden ortaya attıkları zan olunabilir. Fakat, Ebulferec'in bu husûsdaki rivâyetine bazıları mevsûk bir sened nazarıyla bakamayarak diyorlar ki: "Ebulferec"in pederi bir Yehûdi olup bilâhare tanassur etmişti. Ebulferec ise fevkalâde muta'assıb bir Hıristiyan olarak yetişmiş ve bu mezhebdeki fart-ı ta'assubuna mebnî pek çabuk terakkī ederek patrikliğin bir derece dûnundaki rütbeye kadar irtikā eylemişti. Şu hâlde Ebulferec'in İskenderiye Kütübhânesi'nin İslâmlar tarafından yakıldığı hakkındaki beyânâtının bî-tarafâne olacağına o derece i'timâd edilemez. Kütübhânenin Amr bin el-Âs tarafından yakıldığını iddia edenler de buna mukābeleten diyorlar ki: Rivâyet-i mezkûre yalnız Ebulferec'e münhasır değildir. Ebulferec'den daha evvel müellifîn-i İslâmiyye'den "*Terâcimü'l-Hükemâ"* sâhibi İbni Kıftî de böyle bir rivâyet dermiyân etmektedir. Fi'l-hakīka Cemaleddin-i Kıftî *Terâcimü'l-Hukemâ*'da, fütûhât-ı Mısriyye hengâmında ber hayat olan Yahya Gramatikī (Jean Philopon Gramairien)in tercüme-i hâlinden bahsederken aynı rivâyeti serd eylemektedir. Hattâ İbni Kıftî'nin hicretin 565 senesinde tevellüd ve 646 senesinde vefât etmiş olmasına bakılırsa Ebulferec'in bu rivâyeti *Terâcimü'l-Hukemâ*'dan almış olması ihtimâlini bile kabûl etmek îcâb eder. Demek ki rivâyet-i mezkûre bir İslâm olan Cemaleddin İbni Kıftî'ye müntehî oluyor. Şu hâlde sıhhatine i'timâd etmek için ne mâni' vardır? Buna mukābil denilebilir ki acaba İbni Kıftî bu ma'lûmâtı nereden almıştır. Çünkü kendisi rivâyet-i mezkûreyi nereden almış olduğuna dâir bir şey zikr etmediği gibi bu husûs hakkında meydanda başka hiçbir vesîka da yoktur. Fütûhât-ı İslâmiyye'den bâhis daha eski kitaplarda bu mes'eleye dâir hiçbir kayd bulunamaması İbni Kıftî'nin serd ettiği rivâyetin sıhhatinde insanı bi-hakkın şüpheye düşürmez mi? İslâm müverrihlerinin müslümanların gerek leh ve gerek aleyhlerinde olan bilcümle vukū'âtı bilâ-tahrîf kayd etmiş oldukları âsâr-ı târîhiyye-i Arabiyye'nin tedkīkıyla anlaşılmaktadır. Şu hâlde İskenderiye Kütübhânesi yaktırılmış olsaydı fütûhât-ı Mısriyye'den bahs ederken müverrihînin bu mes'eleye dâir de bir şey söylemeleri iktizâ ederdi. Ağleb-i ihtimâl İbni Kıftî bir hıristiyan olan "Yahya Gramatikī"nin tercüme-i hâlini yazmak için "İshak Errâhib" ve emsâli Hıristiyan müelliflerin âsârına mürâcaat etmiş ve oralarda bulduğu şeyi bilâ-tahkīk aynen ahz ve kayd eylemiştir. Şu hâlde asıl menşe yine garaz ve ta'assuba müntehî oluyor demektir. Muta'assıb bir Hıristiyan müellifinin Kudüs-i şerîf fâtihi Hazret-i Ömer hakkında bî-tarafâne ve karîn-i sıhhat bir hüküm ve isnâdda bulunabileceğine inanmak kabaca bir sâf-derûnluk olmaz mı? İbni Kıftî ile hem-asır olan "İbnü'llübâd Abdüllatif-i Bağdâdî"nin "*El-İfâdetü fi Ahbâri Mısır"* ünvânlı eserinde, İskenderiye'deki "Amûdü's-Süvârî"den bahs ederken Hazret-i Ömer'in emriyle yakılan kütübhânenin vaktiyle o mahalde bulunduğuna dâir bir fıkra bulunması müşârun-ileyhin de İbni Kıftî'nin rivâyetine esâs olan kitâbı mütâlaa etmiş olmasına haml edilebilir. Herhâlde bu rivâyeti ilk def'a kayd eden müellifîn-i İslâmiyyeden İbni Kıftî ve İbnü'llübâd'ın aynı bir menba'dan nakl-i ma'lûmât etmiş olduklarına hükmetmek îcâb eder. Bu menba'ın bir hıristiyan müellifin eseri olması ağleb-i ihtimâldir. Çünkü bunlardan evvel geçen müellifîn ve müverrihîn-i İslâmiyye âsârında bu rivâyete dâir bir kelime bile yoktur. Bu sebebe mebnî İbni Kıftî ve İbnüllübâd'ın eserlerinde bulunmakla beraber yine bu rivâyetin sıhhatinde tereddüd olunabilir. Maamafîh; mütâla'ât-ı sâbıkaya rağmen; Amr bin el-Âs'ın İskenderiye'de bazı kitaplar yaktığı rivâyetinin sıhhati farz edilse bile yanan âsârın Batlamyuslardan kalma kütüb-i fenniyye ve felsefiyye olmadıkları kat'iyyen şüpheden âzâdedir. Çünkü Amr bin el-Âs, Mısır'a girdiği zaman orada Batlamyusların cem' etmiş oldukları âsâr-ı fenniyye ve felsefiyye –yukarıda zikr edildiği üzere– daha İslâmiyet'in zuhûrundan evvel tevârîh-i muhtelifede kâmilen mahv edilmişlerdi. Garbın cidden munsıf ve bî-taraf müverrihleri bu hakīkati kemâl-i sûzişle i'tirâf etmektedirler.

Şu hâlde rivâyetin sıhhati farzına göre Amr bin el-Âs'ın yaktığı kitaplar olsa olsa ilim ve fen düşmanlığı ile ma'rûf mukaddes (!) despotların bilâhare yazmış oldukları türrehât mecmû'aları olabilirler. Hiçbir kıymet-i ilmiyye ve fenniyyeyi hâiz olmadıktan başka hakāyık-ı ilmiyyeyi büsbütün mahv etmek için yazılmış ve âbâ-i kenîsâiyyenin fevka'l-akl mu'cizelerine hasr edilmiş olan bu gibi hurâfât yığınlarının ortadan kaldırılmasını yine ilim ve fenne bir hizmet addedebiliriz. Halkın ezhânını atâlete mahkûm edecek olan hurâfâtın revâc ve intişârı âlem-i medeniyyet için bir felâket değil midir? Böyle bir felâkete meydan bırakmamak fen ve felsefeye bir hizmet olmaz mı?!. M. Ş.

le Dürzî Mezhebi'nin usûlü hakkında yazılmıştır.) Bundan sonra risâleden bir yaprak açıp ber-vech-i âtî kırâete başladı:* "Ben, sîret-i müstakīmede size zikr ettim ki: Âdem safa, akıldır; onun ismi "Şatnil, Şeytan'ınki de Hart" idi. Ancak bunları sûret-i beşeriyyenin vakt-i zuhûrunda zikr etmiştik, ki yetmiş devrin tamâmından ibârettir. Kezalik yine söylemiştik ki: "Hart" dört harfdir. Ebced hesâbıyla hesâb edilince "ha" sekiz, "elif" bir, "rt" altı yüzdür; altı yüz sâkıt olunca ismin mecmû'undan dokuz yani Arabca "tis'a" kalıyor; halbuki tis'a yazıldığı gibi dört harf meydana geliyor, ki onlar da "te, sin, ayın, he"den ibârettir. Hart ve İblis isimleri de hesâb olunduğu gibi dört harf kalıyor. Çünkü Hart isminin bakiyyesi dokuz, yani tis'a; İblis isminin bakiyyesi de yedi, yani seb'adır ki mecmû'u on altı eder. On iki sâkıt; kalır dört.

İblis'in ismini tûlen, arzan, müzdevicen, ferden hesâb ettiğimizde onu da dört harf olarak bulduk; hem de Hart'ın âhirinde, tis'anın evvelinde olan "ta"yı nâmûs-ı nâtıka, her asır ve zamandaki zührufuna delîl olarak bulduk. Bu da her asırda "velî"nin eksik olmaması gibidir. İşte bu sebebe binâendir, ki ehl-i şer' a'dânın hepsini severler de muvahhid olanlardan bir danesine olsun muhabbet etmezler…!

Sonra akla rücû' edecek olursak görüyoruz ki: Akılda da üç harf var, nefisde de üç harf var; lâkin ebced-i kebîr hesâbıyla yekdiğerinden ayrılıyorlar. Cehele-i şîa akıl ile nefsin her ikisine de aynı da'vet ile nazar ediyorlar. Halbuki bunlar menzil i'tibârıyla yekdiğerinden mütefâzıldır. Çünkü akıl erkek, nefis ise kadın menzilindedir; erkek müfîd, kadın müstefîddir; sonra ebced-i kebîr hesâbıyla akıl 200, nefis 130'dur. Binâenaleyh "akıl" ismi, "nefis" isminden yetmiş derece ziyâdedir ki, onlar da tevhîd ile emânetin hudûdlarıdır.

Ben size meşiyyet-i Sübhâniyye ile akılda fazla olarak bulunan yetmiş hudûdu ta'dâd ve beyân edeceğim, ki mahlûkāttan hiçbir ferd ona şirk koşmasın: Birincisi "nefis"dir. Bunun için cezîrelerde on iki hüccet; ekālîm-i seb'ada da yedi du'ât vardır. Nasıl ki "aleyhâ tis'atü aşer" buyurulmuştur. İkinci "kelime"dir ki, bu da nefsin nazîridir. Üçüncüsü "sâbık"dır; buna yalnız on iki hüccet vardır. Dördüncü "tâlî"-dir ki sâbık gibidir. Bir de dâ'î-i mutlak vardır ki mecmû'u yetmiştir; hudûd-ı ulviyye ve süfliyyenin hepsi bu yetmişten müteferri'dir. Şu hâlde bunların cümlesi Mevlânâ Sübhânehû tarafından müeyyed bir imâm olan, akıl tarafındandır. Akıl, Mevlânâ Sübhânehû ve te'âlanın te'yîdiyle istediğini dereke-i mezellete düşürür; istediğini de evc-i izzete kaldırır; nasıl ki *Kur'ân*'da [1](اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) buyuruluyor.

Zikr ettiğimiz yetmiş hudûd *Kur'ân*'ın şu âyetinde mezkûr olan zirâ' silsilesidir: [2](خُذُوهُ فَغُلُّوهُ. ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ. ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ. اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللهِ الْعَظِيمِ.)

Ma'nâsı şudur: İmâm-ı müeyyed olan aklın zıddını, gāyete bâliğ olup nazarı tamâm olduğu vakit hücec-i akliyye ile tutun da ahd ile bağlayın; **[363]** sonra da ulemâyı sumt ve tehayyürde bırakan, kāim-i zaman olan ulûmun gavâmızına bırakın!

Daha sonra da da'vet-i tevhîdde yetmiş kimse olup bazısı bazısının silsilesi olan kāimü'z-zamanın mîsâkında silk edin! Zirâ zıdd-ı rûhânî; Şatnil'in imâmet ve fazîletini ikrâr etmedi…"

Mukallid: – Elverir, bu küfriyyâttan –ki şu şibh-i hesâbiyyeden başka hiçbir esâsa müstenid değildir. Rûhum daraldı. Artık patlıyorum; hem ben görüyorum ki: Bu kitaptan nakl ettiğin şeylerin ma'nâsı gibi elfâzı da bozuktur. Bilmem ki bunların ibâresini olsun niçin tashîh etmedin? Sonra; okumuş olduğun bu şeylerde eşkâl ve suver-i hurûfu i'tibâr üzerine delâlet eden bir şey de yoktur.

Muhakkık: – Bana bu kitâb, ahîren Havran'da tahaddüs eden fitne dolayısıyla Dürzîler ile muhârebe eden asâkir-i Osmâniyye'den bazı zevât tarafından gelmişti. Bana nasıl geldi ise ben de öyle yazdım, gerek imlâsında ve gerek ibâresinde hiçbir türlü tashîhâtta bulunmadım. Zirâ işittim ki onların –Dürzîlerin– indinde bu galatlar kitabın sıhhatine, ecnebî elinde geçmediğine alâmet imiş. Onların adâd-ı (a'dâd) hurûf ile beraber eşkâl-i hurûfu i'tibâr ettiklerine gelince onu da şimdi anlayacaksın. Dinle:

(Bir yaprak daha açarak bir çok şeyler daha okudu ki hülâsası şudur): "Elif", "be", "te", "se"; hepsi birbirine müşâbihdir. Şu kadar var ki: "Elif" tûlen, diğerleri arzan yazılıyor; "elif" akla delîldir; fevkinde nokta olmadığı gibi altında alâmet de yoktur. "Be" nefse delîldir; akıl ile zıdd-ı rûhânî olan nefis arasında bir had olduğu için "Ba"nın bir noktası vardır; zıdd-ı rûhânî olan nefis emr-i ilâhîye âsî, imâmı, hâdîsi olan akla münâfakat ettiğinden noktası altına konmuştur. Eğer mutî' olaydı nokta üstüne konurdu. Nefsin zıddı daha evel bulunduğu için onun fırkası nefsinkinden çoktur.

"Te" kelimeye delîldir; fevkinde bulunan noktaları da kendisinden evvel bulunan iki had üzerine delîldir. Arzan yazılması da imâmı olan akla mutî' olduğuna işârettir…

Bundan sonra hurûfa, hurûfun ma'nâlarına rücû' ediyoruz: "Cim", "ha", "hı" sûrette bir bulunuyorlarsa da hakīkatte aralarında pek çok fark vardır. Çünkü "cim" şerîatin nutk-ı zâhirîsine delîldir; içinde olan nokta ise zâhirin tahtında gizli olan esâs-ı şerîate delîldir.

"Ha" ebced hesâbıyla sekizdir, bunun gibi kāimü'z-zamân da; hamele-i arş olan sekizin ilmini muhtevîdir. [3](وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ) bu da Cenâb-ı Hakk'ı tevhîddir. "Mim", "vav", "ra", "ze", "nun" şey'-i vâhidden ibârettir. Lakin "mim" arkasına, "vav" ön tarafına doğru müdevver bir şekil aldılar; "nun" evelki hâlini muhâfaza etti. Şu kadar ki fevkinde bir nokta var. (.) "Muhammed"e sallallâhü te'âlâ aleyhi vesellem, "vav" Muhammed (sav)'in vasîsine, bunların her

* Bu sözleri söyleyen, Dürzîlerin ulûhiyyetine kāil oldukları "Hâkim Billâh"dır.

1 Hakka, 69/30-33.

2 Yâsîn, 36/82.

3 Hakka, 69/17.

ikisinin şekli de şerîatlerine delîldir. Sonra, mimin şekli arkasına doğru müdevver olduğu gibi şerîat-i nâtık da zâhirdir. Vavın ki ön tarafa olduğu gibi şerîat-i esâs da bâtındır.

Eğer "mim" ile "vav"ın şekli olmasaydı şerîat-i zâhire ile şerîat-i bâtına bilinmezlerdi. Kezâlik Muhammed sallallâhü aleyhi vesellem ile Ali radıyallâhü anh zâhir-i şerîatle bâtın-ı te'vîl olmasalardı; bunlara nâtık ve esâs isimleri vâki' olmazdı….!"

Mukallid: – Bu gibi hezeyân sözlerle şu hurûf en büyük düşmanım oldu. Eğer bu hurûflarda olan fevâid ile bir çok insanların intifâ' ettiklerine dâir yukarıda zikr etmiş olduğum tecârib-i sahîha olmasaydı o faydanın ma'dûmiyetiyle hüküm üzerine sana tamâmen muvâfakat ederdim. "Cenâb-ı Hakk"a hamdolsun ki: Bizi ifrât ve tefrîtten münezzeh olan ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a mezhebinden kılmış.

Muhakkık: – Guluvv fi'd-dînden, ifrât ve tefrîtten sâlim olan ehl-i hak; yalnız Hulefâ-i Râşidîn -radıyallâhü anhüm- hazerâtının gittikleri yola sülûk eden selef-i sâlihînden ibârettir. Çünkü bu asırlarda kendilerine ehl-i sünnet ve'l-cemâ'ât ünvânı verenlerin pek çokları gerek Batınîlerin, gerek başkalarının ihdâs ettikleri bid'atlerden yakayı kurtaramamışlardır. Lakin şu kadar bir şey var ki: İsimler başka başkadır. Eğer Bâtinîlerin kelâmlarıyla karn-ı râbi' ve daha sonraki sûfiyyenin kelâmını mukābele edecek olursan iki kelâm arasında pek az fark bulacaksın.

Bu hurûfun fâidesi hakkında mervî olduğunu söylediğin tecâribe gelince: Bu da müsellem değildir; zirâ bazı tecrübeler netîcesinde görülen te'sîrin o hurûfdan olduğu ma'lûm olacak derecede mütehakkık, munzabıt değildir. Bunu bizzat kendi nefsimde ben de tecrübe ettim de fâide verdi. Fakat bilâhare üfürükçülüğüyle, vermiş olduğu nüsha ve hamâillerdeki te'sîrin adem-i tehallüfüyle iştihâr edenlerle görüştüm; onların yazdığı şeyler hakkında evvelce almış olduğum haberlerin doğru olduğunu kendileri de tasdîk ettiler.

Bu üfürükçülerden büyük bir şeyh vardı; civârda bulunan müslüman, hıristiyan herkes bunun yanına akın ediyorlardı: Kimi mübtelâ olduğu emrâzdan şifâyâb olmak niyetiyle, kimisi âşık olduğu kimsenin kalbini kendisine celb etmek maksadıyla, bazıları da başka garazlarla bu şeyhe hamâyil yazdırıp gidiyorlardı. Şeyh ile görüştüğüm zaman bana dedi ki: Müslüman olursa verdiğim hamâyile bir âyet, müslüman olmazsa şu ibâreyi yazıyorum: "Sütlü pirinç vücûda âfiyettir, sütlü aş ne kadar soğursa o kadar güzeldir."

[364] Hâlbuki bu sûretle yazdırıp gittikleri nüsha ve hamâyillerden pek çok menfa'at gördüklerini söylüyorlardı. Bunların sebebi ise ona olan i'tikādın ihdâs ettiği vehmdir. Ma'a hazâ bu yazılar bunların çoklarına da fâide, menfa'at nâmına hiçbir şey te'mîn etmez; fakat insanlar bunu unutuyorlar da o nüsha ve hamâyilin akībinde tehaddüs eden fâide-i matlûbeyi –velev ki o fâidenin hudûsü kendilerince gayr-i ma'lûm olan sebeb-i âhardan olsa bile– muhâfaza ediyorlar. Hattâ sebeb-i diğer zâhir olsa bile ondan te'âmî ediyorlar. Çünkü bunlar şu vesâil-i garîbe-i gaybiyyeyi ittihâz etmeleriyle beraber esbâb-ı zâhire-i tabî'iyyeye de teşebbüs ediyorlar. Ancak bunların garâibe olan hırs ve tama'ı, bunları sebebi zâhirîden gaflet ettirerek görülen te'sîri esbâb-ı tabî'iyyeye değil, vesîle-i garîbeye izâfet etmelerine haml ediyor.

Bazı insanlar da vardır ki: Bir şeye himmet-i kaviyye, azîmet-i sâdıka ile teveccüh ettiği zaman onda bir te'sîr hâsıl edecek bir isti'dâda mâlik olduğunu iddia eder; her millette bu gürûhdan bir takım kimseler bulunarak beşeriyete büyük bir fitne olmuşlardır. Şu te'sîr hakkındaki bahs "ilmü'n-nefs" mesâilinin en incelerinden olup ulûm-ı felsefe ulemâsından bir kısmı da bu te'sîri inkâr ettikleri cihetle bu mes'ele hakkında daha ziyâde itâle-i kelâm etmeye vakit müsâ'id değildir.

Mukallid: – Şimdiye kadar hiç de duymadığım birçok şeyleri bugün işittim; ben şimdi anladım ki: Târîhe muttali' olan kimseler ulûm-ı dîniyyede öyle şüpheye düşürüyorlar ki etrâflı bir sûrette târîhe vukūfu olmayanlardan başkası onların şüphelerini def'e kādir olamıyor. Artık ben öyle görüyorum ki: Târîh okumanın kerâhetine kāil olan, târîhe kesb-i ıttılâ' etmek za'f-ı akla bâdî olur; zu'munda bulunan ulemâ ve meşâyihin hepsi de herhâlde dalâl-i mübîn içindedirler. Fakat benim için şurası da tavazzuh ediyor ki "felsefe"ye "mantık"a muttali' olanlar gibi târîhe muttali' olan kimseler de karîha-i kâmileye, akīde-i râsihaya mâlik olmalı; yahud Ahdarî'nin:

ممارس السنة والكتاب ليهتدى به الى الصواب

dediği gibi Kitap ile Sünnet'e mümâresesi olmalı.

Muhakkık: – (Tebessüm ve istibşâr ederek) Cenâb-ı Allah'a hamd olsun ki ilm-i târîhin fâidesi üzerine seni iknâ' ettim. Târîh; aklın gıdâsı, ümmetlerin mürebbîsi, ulûm-ı kevniyyenin efdal ve enfa'ı olan ulûm-ı ictimâ'iyyenin de yenbû'udur. Sen târîh mütâlaa etmek murâd ettiğin vakit evvelâ *Mukaddime-i İbni Haldun*'u oku; işte bende bir tane vardır ki hediye olarak size takdîm ediyorum. Sen bu *Mukaddime*'yi im'ân ile gözden geçir; çünkü bu *Mukaddime*, ümmet-i İslâmiyye'nin ümem-i garbiyyeye karşı iftihâr edeceği âsârdandır; zirâ İbni Haldun'un *Mukaddime*si felsefe-i târîhde, ilm-i ictimâ'-ı beşerîde sosyoloji[1] usûl-i siyâsette, ilm-i terbiye ve ta'lîmde (pedagoji) Avrupa ulemâsının hoca-i evvelidir. Onun için bu *Mukaddime*, Avrupa'nın bütün lisânlarına tercüme olunmuştur. Lakin onlar bundan istifâde ettikleri ulûmu tevessü' ettirerek binâ ettiği kavâidin bazılarını hedm, tahkîm ettiği şeylerin bir çoklarını nakz ettiler.

(Muhakkık tarafından hediye olarak takdîm edilen *Mukaddime-i İbni Haldun*'u şeyh ma'a't-teşekkür kabûl ederek tekrar mübâhaseye avdet etmek, ictihâd ve taklîd bahsine dalmazdan mukaddem cifr ve zâyirce bahsini de bir muhâverede bitirmek üzere yekdiğerinden ayrıldılar.)

***

[1] Metinde (سیولوژی) şeklinde yazılmıştır.

EDEBİYÂT

RÜ'YÂ-YI İSTİKBÂL*

Sabah olmuş, güneş doğmuş. Semâ-yı ye's ü şîvende
Ne zulmet var, ne bir sis.. Bil-akis her şeyde bir hande..
Mükedder milletin muğber cebîn-i infi'âlinde
Sabâh-ı inşirâhın lem'a-i feyyâzı tâbende.

Uyanmış uykudan efrâd-ı millet, başka bir gayret,
Birer ulvî emel uğrunda koşmak istiyor, hayret!
Ne bir şahsî garaz geçmekde fikrinden, ne bir şerret:
Fenalıkdan uzak bir kitle-i sâf ü melek-sîret.

Silinmiş, kalmamış kalbinde levs-i fitne; zilletden,
Esâretden eser yok, silkinip kalkmış sefâletden,
Sarılmış dîninin ahkâmına, acz ü atâletden
Uzaklaşmış, açılmış fikri, kurtulmuş cehâletden

Hayâtı anlamış, hürriyyetin ezvâkını tatmış,
Nifâk u iftirâkı ortadan kaldırmış, hep atmış,
Ona en son felaket çünkü göstermiş ve anlatmış
Ki: Ayrı gayrılık bir millete pek çok mazarratmış.

Yemîn-i hürmet ü takdîsine almış da Kur'ân'ı,
Onun ahkâmı olmuş rehber-i âmâl ü vicdânı,
Ehâdîs-i Nebî'yi eylemiş mebnâ-yı îmânı;
Cihânı kaplamış İslâm'ın envâr-ı fürûzânı.

Cevâmi', tâ harîm-i bâba dek dolmuş cemâ'atle;
Nazarlar mün'atıf gâyet derin bir hiss-i haşyetle
O yüksek minbere; bir savt-ı bâlâ-yı mehâbetle
Gelen ulvî hitâbı dinliyor yekpâre bir kitle.

Medâris, âlem-i İslâm'a olmuş encüm-i irşâd;
Mekâtib, câ be-câ şübbâna feyz efzâ-yı isti'dâd;
Vatan, âsâr-ı Meşrûtiyyet'in feyziyle şevk-âbâd;
Hakīkī bir sa'âdetle cihan, handân; millet, şâd.

Ne müdhiş bir tehavvüldür bu!.. Ey mes'ûd millet! Sen
Atâlet, meskenet, gafletle mahkûm-ı esâretken
Nasıl olmuş da kurtulmuşsun öyle bâr-ı zilletden!?.
Bu bir rüyâ mıdır, bilmem!.. Ne hayret-bahşdır cidden!..

Bugün bu, şüphesiz bir tatlı rüyâdır evet; lakin
Sen ey millet! Emîn ol ki yarın artık senin sa'yin,
Senin irfân u fikr-i intibâhınla fakat, mümkin
Bu hülyâ-yı tesellî bir hakīkat iktisâb etsin.

Konya **İbni Hâzım Naim**

* Ne yapayım? Artık her dakika bir haber-i nekbet ve musîbet karşısında ezilen rûhuma, yanan kalbime bir reşâşe-i tesliyyet ve sükûn serpecek bu gibi rüyalarla kendimi avutmak mecbûriyet-i mecnûânesinde bulunuyorum. 5 Kânûnisânî 328.

[365] HİTÂB VE İTÂB

Bilmem ki ser-nüvişt-i milletde sır nedir, ne?
Hükmüyle gitmek üzre en son kalan Edirne!
Neydik mukaddemâ biz, sâik ne böyle olduk?
Evvel tefessüh ettik, harb eyledik bozulduk.
Nusret bize olurken vâbeste-i azîmet;
Ric'atler oldu artık hep kanlı bir hezîmet.
Dünyâyı titretirken vaktiyle Rum-eli'nden;
Dûçâr-ı lerze olduk Bulgarların elinden.
Biz bir zaman kılıçla şehrâh-ı şânı açtık..
Niçin bu def'a böyle attık tüfengi kaçtık?
Râh-güzâr-ı düşmen vahşetle zulmle yandı;
Tâ pây-ı tahta geldi cünd-i adüvv dayandı.
Oldu bütün memâlik İslâm için mehâlik
Allâhım! Ehl-i dînin olsun mu böyle hâlik!
Kandan akıp nehirler Balkan eteklerinde;
Oldu bulut buharı, yâ Rab, feleklerinde!
Yükselmeden semâya binlerce âh-ı sîne,
Etmektedir tekâsüf yağmur gibi zemîne!
Tuğyân edip Hilâl'e hep birden ehl-i Nâkūs,
Vahşîce hetk olundu estâr-ı ırz u nâmûs.
Yüzlerce ehl-i îmân kalmakla bî-tenâsur,
İşkencelerle etti mecbûr olup tanassur.
Hep kanlı çizmelerle meşhedlere basıldı;
Cây-ı ezâna yer yer yâ Rabbî! Çan asıldı!

Çıkmakda bank-i Teslîs birçok mesâcidinden;
Bıktın mı yoksa, hâşâ, sınf-ı muvahhidinden;
Ehl-i Sâlîb'i kıldın müstazhar-i cemâlin;
Ehl-i habîbi kıldın müstahkar-ı celâlin.
Milyonca müslümânı ettin muhât-ı vahşet;
Bîçâre Müslümanlık kaldı esîr-i zillet.
Küffâra hikmetinle oldun da sen müsâ'id:
Dîninle ehl-i dîni addettiler zevâid.
Lâyık mıdır Hilâl'in nûr-ı hüdâsı sönsün?
Câiz midir ufuklar leyl-i dalâle dönsün?
Kur'ân'ı çiğnesin mi pây-ı leîm-i a'dâ?
Düşsün mü indirâsa ahkâm-ı şer'-i garrâ?
Gelmez mi Kibriyâ-yı Vahdet-penâh'a pek güç,
Hakkında söylenilmek ey Ferd-i Muktedir! Üç!
Ettinse hikmetinle erbâb-ı küfrü imhâl;
Ettin mi re'fetinle ashâb-ı dîni ihmâl?
Yâ Rabbi! Lutf et artık biz büsbütün bunaldık:
Saldırdı her tarafdan düşman, zavallı kaldık.
Coşsun yemm-i terahhüm yâ Rabbî! Hakkımızda..
Garb eylemekde îkād, bî-dâdı şarkımızda,
Cebbâr u müntekımsin, adlinle ahz-i sâr et;
A'dâ-yı bed-fi'âli kahrınla hâk-sâr et,

Tarzında inliyorken kalb-i elem-figānım,
Dehşetli bir sadâyı gûş etti sem'-i cânım.

İlhâm-ı Hak mı, yoksa hâtif mi, neydi bilmem,
Lakin beyânı gāyet haklıydı, hem de muhkem.
Bir savt-ı ma'nevîydi, heybetle söylüyordu:
Kimden kime şikâyet etmektesin, ne oldu?
Bilmez misin ki kat'î düstûrdur bu hakca:
Bir kavmi bozmaz Allah, onlar bozulmayınca.
Siz ettiniz a sersem! Ahlâken istihâle.
İşte budur yegâne, bâdî olan şu hâle.
Lafzan değil mi sizde her türlü kahramanlık?
Konserde, konferansda alkışlı şaklabanlık!
Son damla çıkmak üzre gûyâ ki kan saçan siz.
İlk damla çıkmak üzre ter dökmeden kaçan siz!
Görseydi sâbıkīn-i İslâm, ederdi hayret,
Ya hû! Bu meskenet ne? Hiç yok mu sizde gayret?
Mu'tâdınız demâ dem beyhûde lâf körüklük
Ecdâdınızda yokdu bu sizdeki çürüklük!
Her ferde emr-i hakla mefrûz iken çalışmak,
Hep indinizde mendûb tenbelliğe alışmak!
Mebğūdunuz evâmir, mahbûbunuz menâhî;
Matlûbunuz menâfi', endîşeniz melâhî.
Ekser kesânınızda mervî olan hamiyyet,
Teşrîh edilse hırsın aynı çıkar hakīkat.

Bir yanda bir sınıf halk bâhnâme neşr ederler;
Gûyâ zevâl-i mülkü ta'cîl edip giderler.
Bir yanda libripansör ünvanlı bir takım var:
Ahkâm-ı dîne karşı açmakda harb-i kindar.
Bir yanda bir gürûhun sa'yi bütün nifâka;
Akvâm-ı dîne mâni' olmakda ittifâka.
Âlimlerin çoğunda vicdan denen güher yok;
Câhillerin topunda İslâm'dan haber yok.
Erbâb-ı fikrinizle, cühhâli var kıyâs et;
Sonra necât-ı mülkü git Hak'dan iltimâs et!
Hak va'd-i nusret etmiş, ammâ ki nâsırîne:
"İn tensurû!" buyurmuş Kur'ân'da ehl-i dîne.
Sa'y eylemek demektir Allâh'a yardım etmek;
Ancak bu yolda hâsıl dünyâda her bir istek.
Yalnız du'âdan olmak tevfîkı gayr-i müsmir.
Sa'y etmeden el açmak zirâ dilencilikdir.

Dûçâr olunca böyle dehşetli bir itâba:
Düşdüm hacâletimden girdâb-ı ıztırâba.
Gûşumda çınlıyordu hâlâ o savt-ı heybet..
Bitmişti bende lakin ta'kīb ü fehme kuvvet.

Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

NE VAZÎFEM!

– 1 –

Hem de istihfâfkârâne bir tavr-ı lâ-kaydî ile omuz silkerek "ne vazîfem!" deyip geçivermek hemen de –baştan aşağıya kadar– hepimize sârî olmuş müzmin bir maraz-ı ahlâkīdir; bu da umûmî denilebilecek bir ekseriyet-i azîme ile hukūk ve vezâif-i ictimâ'iyye ve ferâiz-i hayâtiyye-i dîniyye ve milliyyemize karşı lisânımızdan işitilir: "Adam sen de… ne vazîfem! Neme lâzım! Şimdi onu mu düşüneceğim!"

Emîn olalım ki, "vazîfe"nin bizden bu fecî' istikbâli, bu vicdân-sûz tahkīri görmeye başladığı gün bizim idbâr ve inhitâta doğru attığımız ilk hatve-i sükūtumuzdur; işte biz o meş'ûm dakīkadan beridir, ki ma'nen ve maddeten eziliyoruz! Küçülüyoruz! Alçalıyoruz! Fakat şayân-ı dikkat, belki sezâvâr-ı hayret değil midir ki biz "vazîfe"den menâfi'-i şahsiyyemize temâs etmeyen ahvâlde yüz çevirириz; hele o ma'bûde-i hırs u tama'ımız cemâl-i füsûnkârından ref'-i nikāb etsin de bak.. Derhâl "vazîfe" nazar-ı takdîri (!)mizde olanca kıymet ve ehemmiyetiyle büyür, gözümüz fal taşı gibi açılır! "Evet, vazîfemdir. Çünkü benim bunda menfa'atim var. Vazîfeme karşı nasıl göz yumabilirim?" Vazîfe, yalnız kendi çıkarı! Zavallı! Zavallı!...

"Vazîfe" kelimesinin tercüme-i lugaviyyesi birkaç katre midâd-ı siyâhdan ibâret ise ta'rîf-i felsefîsi bir deryâ-yı ma'nâdır.

"Elfâza sığışmıyor me'ânî - Deryâları almıyor evânî"

Sen "vazîfe"yi nâfiz bir nazar-ı irfân ile ta'mîk ve tedkīk etmiş fikr-i hikemîden sor! "Vazîfe"nin nasıl cihân-şümûl bir mâhiyeti hâiz olduğunu sana o lisân-ı hikmet söylesin!

[366] O lisân-ı hikmet, ki "vazîfe" lafzının işâret ettiği deryâ-yı ma'nânın azamet-i mehâbeti karşısında lâl ve mütehayyirdir.

Vazîfe.. O bir kānûndur; bir kānûn-ı avâlim-şumûl, ki hükmü bütün kâinâta cârî. Vazîfe.. O bir rûh-ı feyyâzdır; bir rûh, ki feyz-i hayât-bahşâsı bütün mevcûdâta, bütün zerrâta sârî.

"Vazîfe"yi o rûh-ı kavânîn-i hayâtı, o meşşâta-i arûs-ı tabîati istihfâf etmek cür'etinde bulunan herhangi bir mevcûd o anda mevki'-i hayatından düşer, mahv olur gider.

Cihân denilen şu nâ-mütenâhî fezâyı dolduran bî-add ü ihsâ kürelerin her biri bir vazîfe ile muvazzaf; mihraklerinde hayret-bahş-ı ukūl bir intizâm ile lâ-yenkatı' dönüyorlar.

Acaba – Düşünelim!– Güneş doğmasa ve ta'bîr-i sahîhle küre-i arz, bizi karanlıkta bırakacak bir noktada tevakkuf ediverse de kalsa ne olur? Ne olacak: Muhâtı bulunduğumuz havâ-yı nesîmî donar; biz de buz kütleleri içinde yeni müstehâseler vücûda getiririz!

Bak, güneş ne kadar vazîfe-perest, ki nerden gaybûbeti –kısa günlerde– nihâyet on dört buçuk saatten ziyâde sürmez; şitânın en kesîf tabakāt-ı sehâbı arkasından hayâtımızı tehdîd eden en müdhiş bürûdetler içinden bize, nûrlar gönderir, ziyâlar yağdırır, hayatlar ifâza eder.

Niçin? İnsâniyet yaşasın…

Bütün bu ecrâm-ı nâ-ma'dûdenin mütemâdiyen deverân etmesi, lâ-yenkatı' çalışması ancak insâniyetin şeref-i hayâtınadır.

Eb'âd-ı mutlaka-i avâlimi refref-i ilm ü irfânıyla en yüksek tabakātına çıkarak dolaşan, bütün bu küreleri ziyâret ederek mâhiyetlerini, vazîfelerini tetkīke çalışan, onlara isimler, ünvânlar veren, hizmetlerini takdîr, mesâîlerini tebrîk eden, zekâ-yı insâniyettir.

Hilkat-i kâinâtı –cehlen, kavlen değil– ilmen ve fennen tefekkür ederek [1](رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا) hitâb-ı vecd-âverânesiyle hâlik-ı azamet-penâhını tesbîh ve takdîs eden işte o ârâyiş-i cihân-ı nâsût olan vücûd-ı insâniyettir, en büyük, en mühim, en ulvî bir vazîfe-i ubûdiyyeti hâmilen âlem-i bâlâ-yı lâhûttan bu mihnet-geh-i nâsûta, bu ibtilâ meydanına inen, bu sefîl topraklara düşen odur. Bütün kâinât, hey'et-i mecmû'asıyla insanın şerefine yaratılmış, sultân-ı insâniyetle müftehir ve mübâhî iken ey insan –söyle!– bu derece bâlâ-terîn bir rütbe-i hilkatinle, bir meziyet-i fıtratınla beraber hayvânât ve cemâdât vazîfe-perver, sen vazîfe nâşinâs… Onlar mutî', sen serkeş.. Bu sükûtu kendine nasıl yakıştırırsın! Kendini hayvan ve cemâdın dûnunda görmeye nasıl râzı olur, nasıl tahammül edersin?

Bu ulvî hakîkati lisân-ı celîl-i *Kur'ân*'dan dinlemek için gûş-ı cânımızı şu âyet-i kerîmeye verelim: (اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) (Sûre-i celîle-i Ahzâb [âyet 72]) Evvelâ şunu bilelim, ki âyet-i celîle isti'âre-i temsîliyye üzerine şeref vârid olmuştur; binâenaleyh zâhir-i nazm-ı kerîme bakılıp da mecâz mukābili olan hakîkat-i arz, hakîkat-i ibâ ve ihtimâl, hakîkat-i işfâk ve havf zannolunmasın. Ma'kūl, mahsûse, muhayyel, muhakkaka temsîl ve teşbîh buyuruluyor. Bu dilfirîb üslûb-ı belâgat cenâb-ı *Kur'ân*-ı hakîmin murassa' ve müzehheb bir pûşîde-i beyânıdır. Asıl o bitmek, tükenmek şânından münezzeh ve müte'âlî olan cevâhir-i giran-bahâ-yı ma'ânî onun altında bulunuyor.

حرف قرأن آمد آن، كه ظاهر ست زير ظاهر باطنى هم قاهر است
زير آن باطن يكى باطن دكر حيره كردد اندر اوفكر و نظر
توز قرأن اى بسر ظاهر مبين ديو آدم را نبيند غير طين
ظاهر قرأن پوشخص آدميست كه نقوشش ظاهر وجانش خفيست

Mesnevî

(Nazm-ı celîl-i *Kur'ân* şu zâhirde gördüğün hurûf-ı mebânîde olan kelimâtdan, terâkîbden, cümel ve fıkarâttan, süver ve âyâttan ibârettir. Bu zâhirin altında bir bâtın vardır, ki işte asıl kāhir-i rûh, sehhâr-ı dil odur. Yalnız o mu?.. Onun da zîrinde bir Sultân-ı kāhir var ki fikir ve nazarı velehlere, hayretlere düşürür. Ey oğul! Sen sakın *Kur'ân*-ı hakîmin zâhirine bakıp da aldanma. Zirâ Şeytân da Cenâb-ı Ebü'l-beşer'in zâhir-i vücûduna baktı da kuru bir toprak yığınından ibâret zannetti. İşte *Kur'ân*-ı hakîmin nazm-ı hurûfu Âdem'in şahsiyet-i maddiyyesi gibidir. Nakış, zâhir; rûh ise hafîdir. Anla!)

Âyet-i celîlenin hülâsa-i meâl-i hakîmi: "Bilmiş olunuz, ki emânet-i kübrâ-yı Samedâniyyemiz siklet ve azamette o kadar tâkat-sûz, o derece tahammül-güdâzdır ki eğer göklere, yerlere, dağlara akıl ve idrâk verip kabûlünü teklîf etmiş olaydık o hıred-fersâ cesâmet-i halkıyyeleriyle, o azamet-i kuvâ-yı tabî'iyyeleriyle beraber yine korkularından titrerler ve tahammülünden –i'tirâf-ı acz ü za'f ederek– afvlarını niyâz ederlerdi. insan ise* küçücük **[367]** kāmetine, za'f-ı vücûduna, kuvvetinin azlığına bakmadı da fıtratındaki isti'dâd-ı müstesnâ ve mümtâzına güvenerek kemâl-i cür'etle meydân-ı kabûle atılıverdi. "Bu emânet-i kübrânın yegâne hâmil ve hâfızı benim" diye dûş-ı aczine yüklendi; fakat ahdinde vefâ vazîfe-i tahammülü hakkıyla edâ etmemekle pek büyük bir zulmü irtikâb etti. Vahâmet-i encâmını, şiddet-i mes'ûliyyetini düşünememekle gāyet azîm bir gaflet, muzâ'af bir cehâlet gösterdi."

Âyet-i celîledeki "emânet" nazm-ı kerîmi nedir? Evet! "Emânet", "dîn"dir; din ki kānûn-ı ilâhîdir, insanın âlem-i ervâhda "elestü birabbiküm" hitâb-ı ezelîsine karşı "belâ…!" diye secde-i icâbete kapanarak kabûl ettiği emânet-i kübrâ işte odur.

Cenâb-ı Mescûd-ı Ezel insandan bu cevâb-ı tasdîkı aldıktan sonra kānûn-ı ilâhîsini teklîf etti; insan da isti'dâdındaki kuvve-i tahammüle bakarak fart-ı aşk u sevdâ ile yed-i yemîn-i takdîsine aldı. İşte bu bir emânettir; bir emânet-i kübrâ-yı Hak'dır. Emânet ise me'mûn ve mahfûzdur. Bu emânet-i kübrâ-yı ilâhiyyenin hıfzı ise ihtivâ eylediği kâffe-i ahkâm-ı evâmir ve nevâhîsine çün u çerâsız itâ'at ve ınkıyâddan, harfiyyen îfâdan ibârettir. Meselâ: Bir hükümdâr, tebe'asına bir kānûn verir; o da merâsim-i tekrîmât ve ta'zîmât ile kabûl ederek ahkâmına ri'âyet edeceğine ma'a'l-kasem söz verir. Bu kānûn-ı emânet değil mi? Ahkâmına ri'âyet bir vâzîfe, bir farîza değil mi?

Hayât kānûnsuz olmaz olamaz. Çünkü kānûn, nâzım-ı hayâttır. Kānûn ise vazîfe ister; öyle ise vazîfe aynıyla hayâttır. Sen –bilmelisin ki– vazîfeyi istihfâf ile kendi kıymetli hayâtını, varlığını istihfâf ediyorsun da haberin yok!...

Vazîfenin aynıyla hayat olduğunu anlamak için insanın –uzağa gitmesine ne hâcet!– kendi a'zâ-yı vücûdunu tedkîk etmesi kâfîdir. Vücûdunun en büyüğünden en küçüğüne kadar –dâhilî, hâricî –her uzvu kendi mevki'ine mahsûs bir vazîfe-i hayâtiyye îfâsıyla meşgûldür. Bunlardan her hangi biri ta'tîl-i vazîfe etse hayâtın âhenk-i umûmîsi –az çok– sektedâr olur. Ya bu uzuv "kalb" olursa…? Zavallı adam sekte-i kalbden müte'essiren vefât etti. [2](اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ) Gördünüz mü? Kalbin bir an için vazîfesini terk edip duruvermesi koca bir vücûdu nasıl mevte teslîm ediyor!

Sefîne-i vücûdun başkumandanı olan dimâğa şiddetli bir darbe-i nüzûl inerse yine iş bitti. Buyurun cenaze namazına!

Göz ağrır, kulak sancırsa vay sâhibinin başına gelenler! Bir dişin çürümesi vazîfe-i mevdû'asına hitâm vermesidir. Diş, terk-i vazîfe ettiğini şiddetli tahammül-güdâz bir ağrı ile hâmiline anlatır. Sağlam iken pek kıymetdâr olan o diş

[1] Âl-i İmrân, 3/191.

* Âyet-i celîledeki "insan" lafz-ı şerîfinden murâd, umûm efrâd-ı beşer değildir; enbiyâ-yı izâm -alâ nebiyyinâ ve aleyhimüssalâtü vesselâm- hazerâtı, evliyâ ve asfiyâ-yı kirâm gibi zevât-ı ma'sûmîn ve ubbâd-ı muhlisîn bundan müstesnâdır. "İnsan" kelime-i celîlesindeki harf-i ta'rîf istiğrâk değil, cins içindir. Efrâd-ı beşer zalûm ve cehûl olmakda daima bir ekseriyyet-i azîme teşkîl edegelmekde olmalarına nazaran umûm-ı mecâz tarîkiyle tağlîb buyurulmuştur. Bu îzâhât ilm-i celîl-i tefsîre âid olmakla beraber yine ihvân-ı kāriînce istifâdeden hâlî değildir ümîdindeyim. Çünkü fünûn ve felsefeye, husûsiyle yirminci asr-ı medeniyyetin (!) avâlim-i tabîati bütün esrâr-ı hired-fersâsıyla der-âgūş etmeye çalışan felsefe-i hâzırasına intisâb ve ihtisâsı olanlar bundan –Ebu'l-Alâ' El-Maarrî gibi– türlü ma'nâlar, türlü hikmetler çıkarmağa kalkışırlar da hüsrân uçurumlarından yuvarlanıp giderler. Fakat o müdhiş sükût, ma'nevî olduğu için maddiyyât içinde boğulup kalan baygın akılları, bî-hûş vicdânları his ve idrâk edemezler.

[2] Bakara, 2/156.

çürüyüp de ağrılar, ağızda, yüzde iltihâblar îcâdına, bütün vücûdu ateşleri içinde yakmaya başlayınca sâhibine belâ-yı azîm kesilir; firâş-ı ıztırâba düşürür. Nihâyet sâhibi, çıkarıp atar da derdinden belâsından kurtulur.

Tırnak.. Onun da menâfi'ü'l-a'zâ noktasından vücûdda bir vazîfe-i mahsûsa-i hayâtiyyesi vardır; fakat etten ayrılıp yükselen zâid kısmı daima kesilip atılır.

Mehmed Fahreddin

TERÂCİM-İ AHVÂL

ŞEHÎD-İ GAYRET

– 2 –

Müdâfaalarının pek mühim bir kıymet-i tetebbu'iyyesi vardır. Bir "fâzıl Katolik dostu" ile vukū' bulan dînî münâkaşalarını hikâye eden "Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye" de müşârun-ileyhin mübeşşir-i fevz ü sa'âdeti olabilecek, rûh-ı Muhammedî'yi şâdân edecek me'âsir-i hayrâtından bir muhallede-i nefîsedir. *Nizâ'-ı İlm ü Dîn*; kendilerinden –şifâhî, tahrîrî– kemâl-i ta'zîm ile ve "üstâzım" diye bahs ettiği Musa Kazım Efendi hazretlerinin mu'âvenet-i tahrîrâneleriyle pek kıymetdâr bir mecelle-i intikādiyye mâhiyyetini iktisâb etmiştir. Merhûmun bunlardan başka *Redd-i Rönan*, *Ben Ne Yapayım?, Tağlîtât ve İlhâmât*, *Şopenhavr'ın Meslek-i Felsefîsine Reddiye* gibi eserleri de vardır ki bunlarda ta'kīb ettiği mürşidâne nokta-i nazarlar, diyânet-pesend hidemât-ı meşkûresindendir.

Bilhâssa "Şopenhavr"ın mesleğine yazdığı küçük bir reddiyede: Bununla gençleri "Beşîr Fuâd"ın âkıbet-i elîmesinden tahzîr etmek istediğini tasrîh eylemiş idi.

"Midhat"; o vesî'ü'l-enhâ sâha-i mesâîsini kaplayan mücâhedât-ı ilmiyyesinden mühim bir hisseyi de "târîhçi"liğe hasr etmiştir: Kâinâtı, hele "kurûn-ı cedîde" târîhini ihtivâ etmek üzere tertîb ve pek derin tetebbuât mahsûlü olan Osmanlı târîhinin edvâr-ı evveliyyesi ile tetvîc eylediği *Mufassal*'ı girân-kıymet birer cevher-pâre-i cidd ü himmetdir; ma'atteessüf bugün Osmanlı kütübhâne-i târîhi; bu son eserin nâ-tamâm kalmış olmasını samîmî teessürlerle yâd eylemeye mahkûmdur.

Bu büyük karîhanın zemîn-i iştigālâtı pek feyz-nâk olmuştur; müşârun-ileyh bizde san'at-ı tahkiyenin müessisi sayılabilir: "Monte Kristo"yu tanzîren yazdığı *Hasan Mellâh* , Hüseyin Fellâh* ile hemen hâtıra geliveren *Süleyman Musulî, Dünyâya İkinci Geliş, Paris'de Bir Türk*, gibi romanları her hâlde birer eser-i asîl-i tetebbu'dur. Hele *Paris'de Bir Türk*'deki vüs'at-i ihâta, bu zemînde ecnebîleri de hayret-kârı etmiştir. İnkılâbı müte'âkıb *Tercümân-ı Hakīkat*'de, *Jöntürk* ünvânlı bir romanı **[368]** daha intişâra başlamış idiyse de devâm edemedi. Müşârun-ileyhin bu vâdîde bir çok tecârîb-i kalemiyyesi vardır. Bunların en büyük meziyetlerinden biri de hoşa gitmeleri, tatlı, tatlı okunmalarıdır.

Askerliğin en harâretli sitâyişkârlarından olan Midhat'in *Nevsâl-i Askerî* de bir çoğu vâkıfâne makāleler de vardır.

* Bu romanı sekiz yaşlarında iken Yemen'de geceleri aile arasında okuyarak tatlı tatlı dinlettiğimi hatırlıyorum!

Gayretkâr-ı müşârûn-ileyh, *Mesnevî-i Şerîf*'den büyük bir tebcîl ve ihlâs ile bahseder. "Tasavvuf"un en cezbedâr bir kelîmi, bir nâtıkası olan o lâhûtî edâ-nevâ-yı feyz-bârın rütbe-i bülend-i ma'neviyyetini taşkın ve istiğrâkī bir heyecân-ı rûh ile anlatmak ve dinletmek isterdi!

Felsefede serhadd-i tasavvufa müntehî olan mebâhis-i dakīkayı *Mesnevî*'nin cûşiş-i belâgatıyla îzâh etmek müyesser olacağını söylerdi.

Midhat, inkılâbla beraber yâr-ı revânı olan hürriyet-i fikr ü amele de kavuştuğunu görünce Dârülfünûn kürsüsünün nidâ-yı istimdâdına can attı; ve çalıştı, çalıştırdı, orada da bir timsâl-i vazîfe-perverî olarak teşahhus etti: Merhûmun bu dört senelik Dârülfünûn muallimliği, hâyât-ı ilmiyyesi üzerine tetkīkāt-ı amîka icrâ olunurken fezâilnâme-i güzînine pek zîbende bir sahîfe ilâve edecektir. Fil-hakīka merhûm Dârülfunûn'da tedrîs olunmaya lâyık bir "Târîh-i Umûmî" meydana getirmek için var-ı kuvvet-i ihâta ve tetebbuuyla uğraşıyordu. Muhtelif menâbi'-i mühimmeye mürâcaat sûretiyle tedvîn etmeye başladığı bu güzîde eserin itmâmı; halefenin mesâî-i kadr-şinâsânesini bekliyor.

Midhat; yine Dârülfünûn sâha-i cihâdında kütübhâne-i irfânımıza –bizim için pek yeni– bir eser daha kazandırmakla meşgūl idi: Târîh-i edyân. Bunlardan başka Fransa müte'ahhirîn-i felâsifesinden olup geçenlerde irtihâl eden meşhûr, (fouillèe)nin *Târîh-i Felsefe*'sini de gāyet vâkıfâne ve müşerrihâne bir sûrette lisânımıza nakle başlayarak büyük bir muvaffakiyetin daha nâmzed-i iktisâbı olmuş idi. Merhûm; bu eserin mukaddemesini tercüme ederken pek büyük bir kudret-i ta'mîk ve teşrîh göstermiştir.

Fransızca'yı pek iyi bilirdi. Felsefe ıstılâhâtına lisânımızda güzel mukābiller bulmak en tatlı meşâgilinden birini teşkîl ederdi; maamafîh bu husûsda işkâl hissedilir edilmez kelimeyi aynen lisâna mal etmek taraftarı idi.

Müşârun-ileyh; Stokolm Müsteşrikîn Kongresi'ne hükûmet-i seniyye nâmına i'zâm olunduğu zaman bu Avrupa seyâhatinin hâtıra-i tetebbu' ve mütâla'âtı olmak üzere Kütübhâne-i Osmânî'ye *Avrupa'da Bir Cevelân* ünvânlı mühim bir büyük cild eser daha kazandırmıştır.

Kendine mahsûs selîs bir uslûbu vardı. Eserlerini okuyanlar, husûsiyet-i edâsıyla istînâs peydâ edenler; imzâsını görmeden okudukları şeyin kime ait olduğunu derhâl tanıyabilirler. Bu sûretle Osmanlı târîh lisân ve edebiyâtında mühim bir muslıhlik ve inkılâbcılık pâyesi ihrâz etmiş oluyor.

Merhûm, bütün bu cihân-pesend mücâhedât-ı semînesiyle kendini Avrupa âlem-i irfânına da, tanıtmış, o muhît-i ulemâdan bazı muhibler kazanmıştır; nâmı Frenk *Kâmûsü'l-A'lâm*'larına geçmek sûretiyle mazhar-ı te'bîd olmuştur; kendi milletinden gördüğü kadr-nâ-şinâslıklara mukābil Avrupa'nın gösterdiği bu eser-i teveccüh ve takdîr ile mütesellî olurdu!..

Fâzıl-ı merhûm, ihtiyârlığına rağmen dinç, pek çok gençlerden mukāvim ve çalışkan idi: Dört sene evvel bir şiddetli kar fırtınasında birçok ısrâr edilmesine mukābil şemsiye kabûl etmeyerek yakalarını kaldırdıktan sonra bir asker tavr-ı merdânesiyle ilerleyiverdiğini hâtırlıyorum!

Hâsılı muhterem üstâdımız Ahmed Midhat! bir manzûme-i fezâil ve mezâyâ idi. Bî-kes milletimiz; o büyük "eb-i ma'rifet"den daha pek çok şeyler beklerdi; (kendi de daha on sene hizmet etmek emelinde bulunduğunu söylermiş.) Merhûm, bir "hayât-ı vazîfe" yaşadı ve nihâyet vazîfesi, gayreti uğurunda, şehîd oldu; ve bu kudsî hâtimeyi kelime-i şehâdetler, tekbîrler, tehlîller ile tezyîn ederek, selîm-i kalbî, muhâsib-i vicdânî, nazarkâr-ı aklî ile mahfûf olan "nefs-i mutmainne"si; –râzî ve marzî–; Allah'ına kavuşuverdi!

– Allah, o gayûr kulundan râzî olsun, kabrini pür nûr etsin.–

Abdüllatif Nevzad

MATBÛÂT

HİLÂFET-İ İSLÂMİYYE'NİN SUKŪTU DÜNYÂNIN ZEVÂLİDİR

Muharrirîn-i İslâmiyye'den Ahmed Agayef Bey *Tasvîr-i Efkâr*'da neşr ettiği bir makâlesini şu fıkra ile bitiriyor:

"Millet-i İslâmiyye'nin şu yeni hey'et-i vükelâdan taleb edeceği yegâne şey: "Muhâfaza-i şeref ve nâmûs"dan ibârettir. Hükûmetin yegâne vazîfesi kendi haysiyet ve şerefini müdâfaayı tasmîm etmiş olan millete rehberlik etmektir.

Millet ise artık mevcûdiyetini isbât edince dîninin, namus ve şerefinin bütün ma'neviyât ve rûhâniyyetinin de ma'raz-ı tehlikede bulunduğunu elbette ki takdîr etmiştir! Bugün yalnız Edirne, Adalar değil dîn-i İslâm Şerîat-i Garrâ-yı Muhammediyye bile taht-ı tehlikededir. Biz bu kere muzafferiyyât ve istîlâ için değil, dînimizi, şerefimizi, nâmımızı müdâfaa ve muhâfaza için mücâhede edeceğiz. Biz bütün cihâna hilâfet-i İslâmiyye'nin sukūtu dünyânın da zevâli olduğunu isbât edeceğiz! Unutmayalım ki dört yüz milyon nüfûsu hâvî bulunan âlem-i İslâm'ın bütün enzârı bugün bize ma'tûfdur. Bugün göklerde rûh-ı peygamber bizim için du'â-hândır. Bizim yegâne emelimiz, şeref ve nâmûs-ı İslâmiyyet'in iâdesi olacaktır. Biz şimdiye kadar haysiyet-i İslâmiyyeye sürülmüş olan lekeleri kanımızla yıkayacağız. Lâzım olursa kadınlarımız, çocuklarımız da öleceklerdir. Canımızı; malımızı, bütün mâmelekimizi haysiyet-i İslâmiyye yolunda feda edeceğiz; muvaffak olmazsak bile millet-i Muhammediyye'nin namus ve şeref ile mahv olabileceğini bütün dünyâya isbât edeceğiz. Hiç olmazsa evlâd ve ahfâdımız yüksek nâsıye ile istikbâle **[369]** doğru bakarak babalarının İslâmiyet yolunda akıtmış oldukları kanın intikāmını almakla perverişyâb olurlar! Artık yâ ma'şera'l-İslâm, vazîfe başına! Şi'ârımız: Ya şeref, ya ölümdür!"

ENVER BEY - AVRUPA

Viyana'da münteşir *Niyoviner Jurnal Gazetesi* mühim bir makâlesini şu cümle ile bitiriyor:

"Bugün Osmanlılığın ve hattâ denilebilir ki bütün Avrupa'nın mukadderâtı Enver Bey'in yed-i iktidârındadır."

ŞUÛN

MUZAFFERİYÂT-I HARBİYYE VE SİYÂSİYYE:

Akdeniz'de:

el-Ehrâm gazetesinde okunduğuna göre Hamîdiye kruvazörü 9 Kānûnisânî-i Efrencî'de Portsaid sularına tekarrub ettiği sırada iki Yunan torpidosuna tesâdüf ederek birini batırmış ve diğerinin mühim aksâmını tahrîb eylemiştir.

§ 10 Kānûnisânî'de Beyrut'a muvâsalat ederek rıhtımda binlerce halk tarafından selâmlanmış, birkaç zâbit ve asker ihrâc ettikten sonra, on bir buçukta Beyrut Limanı'ndan müfârakat eylemiştir. Kahraman Hamîdiye'nin muvaffakiyeti ahâlînin kuvve-i ma'neviyyesi üzerinde pek mühim bir te'sîr icrâ etmiştir.

§ *Tasvîr-i Efkâr*'ın istihbârâtına göre Hamîdiye, Beyrut'dan avdeti esnâsında, Yunanlıların dört torpidosu tarafından bir hücûma ma'rûz kalmış ve gösterdiği savlet-i dilîrâne netîcesinde iki torpidoyu gark, birini de zabt eylemiştir. Diğer torpido pek ziyâde hasâra dûçâr olarak firâr edebilmiştir.

İspeçya'nın Gark Olması – "İspeçya" zırhlısı Kānûnisânî'nin beşinci Cumartesi günü Limni açıklarında vukū' bulan muhârebe-i bahriyyede Osmanlı güllelerinin isâbetiyle fena hâlde zedelenerek Mondros açıklarında batmış olduğu mevsûkan haber alınmıştır.

Arnavutluk'da:

Cavid Paşa'dan vârid olan bir telgrafa göre Osmanlı kuvveti düşmanı def' ve tenkîl etmek sûretiyle Görice'yi istirdâd eylemiştir.

§ *Sabah*'ın muhâbir-i mahsûsu Selanik'den yazıyor: "Arnavudlar Sırblılara karşı sûret-i şedîdede i'lân-ı harb ettiler. Çeteler teşkîl ediyorlar. Arnavutların topları olduğu gibi külliyetli mikdârda mitralyözleri de var. Sırblara dehşetli telefât verdiriyorlar.

Arnavutların Debre, Kumanova, Priştine'yi zabt ettikleri muhakkaktır. Dünden beri Kaçanik Boğazı'nı tuttuklarını da işitiyoruz. Bu mesmû'âtımızı iki günden beri Üsküb'den yukarı şimendüferlerin işlemedikleri te'yîd ediyor.

Haber aldığımıza göre Mitroviçe hattı üzerinde Sırbların bir askerî trenini Arnavudlar bomba ile ber-hevâ etmişler. Fakat bu haber henüz te'eyyüd etmedi."

§ "Kataro"dan Viyana'ya vâki' olan iş'ârâta nazaran kuvâ-yı Osmâniyye, İşkodra'da yeni bir hurûc hareketi yapmışlar ve Şengin'e doğru kendileri için bir yol açmaya muvaffak olmuşlardır. İşkodra kuvâ-yı askeriyyesi, Şengin'den bu sûretle bol bol erzâk almışlardır.

§ Viyana'dan *Fosişe Çaytung* gazetesine iş'âr olunuyor: "Bar"dan *Rayheşpost Gazetesi*'ne vârid olan ma'lûmâta nazaran "Matya"da Sırp asâkiri ile "Malisör"ler ve Merditalılar arasında gāyet şedîd muhârebât vukū' bulmuştur. Bu muhârebâtta yüz seksen Sırp askeri telef olmuştur. Sırp asâkirine ta'arruz eden Malisörlerin tenkîli için "Tiran" ve Kurupa'dan iki tabur Sırp asâkiri mikdâr-ı kâfî cebel topları ile i'zâm edilmiştir. Malisörler dağlara çekilip pusular kurmuştur. Sırp asâkiri "Vitali"ye ilerler iken "Merdita"lıların kuvâ-yı mütehaşşidesi tarafından ihâta edilmiş ve vukū' bu-

lan muhârebede iki tabur Sırp asâkiri ve cebel topçusundan 600 asker telef olmuş ve mütebâkīsi silâh ve mühimmâtını ve toplarının cümlesini terk edip perîşân bir hâlde firâr eylemiştir.

Avrupa'da:

Almanya'nın İslâm'a Müzâhereti – Almanya'nın Dersaadet Sefîri Baron Vangenhaym cenâbları geçen gün hükûmet-i metbû'asından âtîdeki telgrafı almıştır: "Almanya'nın Asya-yı Osmânî'deki menâfi'-i azîmesine binâen şu esnâda Rusya tarafından Bâbıâlî üzerinde tazyîkât icrâsına muvâfakat edemez. Keyfiyet Rusya kabinesine de teblîğ edilmiştir."

***Sebîlürreşâd* –** Müslümanlar, [1](وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللهُ) sırrının bil-fi'l tecellîsini görerek azm ve metânetlerini takviye ve tezyîd eylesinler.

ÂLEM-İ İSLÂM'DA TEZÂHÜRÂT:

Hindistan'ın Liknev şehri ahâlî-i İslâmiyyesi bir "miting" akdiyle Londra Kabinesi'nin Devlet-i Osmâniyye'ye aleyhdâr bir hatt-ı hareket ta'kīb eylemesini şiddetle protesto etmiştir.

§ Kalküta'dan 20 Kânûnisânî târîhiyle Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgrafnâmedir: Dünkü Royter Ajansı'nın kabine tebeddülüne dâir verdiği havâdis müslümanları tekrar ümidvâr eylemiştir. Cenâb-ı Hakk'ın sizleri İslâm'ı müdâfaaya muvaffak buyurmasını du'â eylemekteyiz. Kalküta müslümanları nâmına: Ârif."

§ Hindistan Müslüman Cem'iyyeti tarafından masârıf-ı harbiyye olarak hükûmet-i Osmâniyye'ye (16,000,000) on altı milyon Frank tevdî' ve i'tâ edilmiş olduğunu istihbârât ajansı te'mîn ediyor.

Bu meblağ Hind müslümanları tarafından her ne kadar tâ bidâyet-i muhâsamada cem' olunmuş ise de iskāt olunan kabineye i'timâd ve emniyet etmediklerinden dolayı gönderilmemiştir.

§ Rangon'dan Ahmed Davud ve Molla Efendi *Sabah Gazetesi*'ne âtîdeki husûsî telgrafnâmeyi keşîde etmiştir:

"Burma ahâlî-i İslâmiyyesi devletlerin notasına şân ve şevket-i İslâmiyye ve şeref ve haşmet-i Osmâniyye'ye münâfî bir cevâb i'tâsına meydan verilmeyip bu sûretle haysiyet-i Hilâfet'in muhtel olmasının men'i zımnında ittihâz olunan gāyet musîb, ma'kūl ve makbûl bir tedbîrden dolayı Osmanlıları tebrîk ediyorlar ve bu münâsebetle esnâ-yı muhârebede gāib edilen arâzînin de emsâlsiz ve şöhret-şi'âr Müşîr Şevket Paşa ile Gāzî Enver Bey'in sâyesinde istirdâd edileceğine, bu sûretle Osmanlı silâhlarının namus ve şerefi i'tilâ eyleyeceğine emîn ve mutmain bulunduklarını beyân ediyorlar. Bu husûsda Cenâb-ı Hakk'a dahi kemâl-i huşû' ile niyâz ve tazarru' eyliyorlar. Bütün ümmet-i İslâmiyye muhârebe devam ettiği müddetçe Dârülhilâfeti'l-aliyye'ye iâne-i nakdiyye irsâlinden asla geri durmayacak, Osmanlı Hilâl-i Ahmer'ine mu'âvenet-i lâzımeyi kat'an dirîğ etmeyeceklerdir."

Mezâlim-i Nasrâniyye:

Cebren Hıristiyan Yapmak – Cuma-i Bâlâ'ya merbût Simitli karyesinde 740 müslümanın evvelce Bulgar oldukları bahânesiyle Hıristiyanlığı kabûl ettiklerine ve Karpenik **[370]** ahâlîsinin de aynı arzuda (!) bulunmaları hasebiyle onlar için de merâsim-i mahsûsa hâzırlandığına dâir K. Pavlof imzâsıyla *Dinevink* gazetesine bir mektup yazılmıştır.

Büyük Bir Zıyâ' – Osmanlı âlem-i matbûâtına bir çok hidemât-ı hayriyye ve nefîse îfâsına muvaffak olan Ebuzziyâ Tevfîk Bey geçen gün sekte-i kalbden füc'eten vefât ederek meftûn-ı irfân ve fezâili olan bütün kalbleri dûçâr-ı hüzn ü keder eylemiştir. Cenâb-ı Hak garîk-ı rahmet-i ilâhiyyesi buyursun. Mehâdîm-i kirâmına an-samîmi'l-kalb beyân-ı ta'ziyet eyleriz.

Fas:

Fransızlara Karşı İ'lân-ı İsyân – Tanca'dan *eş-Şa'b* gazetesine yazıldığına göre Marakeş'de Şadma Kabîlesi'nin Fransızlara karşı i'lân-ı isyân etmesi üzerine Mocador ile Tanca arasında mürûr ve ubûr büsbütün munkatı' olmuştur. Zâten kabîle-i mezkûre efrâdı yolu beklemekte oldukları cihetle kimse oradan geçmeye cesaret edemiyor.

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'DA İN'İKĀD EDEN MECLİS

13 Safer 1331, 9 Kânûnisânî 1328 Çarşamba günü Dolmabahçe Sâhil Sâray-ı hümâyûnu süferâ salonunda ictimâ' eden meclisin müzâkerâtı hakkında cerâid-i yevmiyyede görülen tafsîlâtın hülâsaten iktibâsı münâsib görülmüştür:

Sadrazam Paşa'nın riyâseti irâde-i seniyye-i padişâhî mukteziyâtından bulunmakla Kamil Paşa meclise dâhil olan zevâttan müteşekkil murabba'ın saflarından birinin vasatında bir mevki'-i mahsûsda ahz-i mevki' eylemişlerdi. Sağ taraflarında şeyhülislâm, sol taraflarında sadr-ı sâbık Said Paşa bulunuyorlardı. Hâzır bulunan a'zânın mikdârı yüze karîb idi.

Müzâkerâta vasatî saat bir buçukta başlanıp evvelâ Bâbıâlî Tahrîrât Müdîri Said Bey düvel-i muazzama tarafından verilen notanın sûret-i mütercemesini kırâet etmiş ve bunu müte'âkıb Harbiye Nâzırı Nazım Paşa muhârebe-i hâzıra ve tarafeyn ordularının vaz'iyeti hakkında îzâhât i'tâ eylemiştir. Ba'dehû Mâliye Nâzırı Abdurrahmân Efendi dahi devletin ahvâl-i mâliyyesine dâir ma'lûmât vermiştir. Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi ifâdâtını kaleme almış olduğundan, tanzîm etmiş olduğu fezleke dahi müşârun-ileyh Said Bey tarafından kırâet edilmiştir. Fezleke-i mezkûre Avrupa siyâsiyyât-ı umûmiyyesinin safha-i hâzırası ve devletlerden her birinin hatt-ı hareketi ve süferâmıza vukū' bulan beyânâtı hakkında ma'lûmâtı hâvî idi.

Fezlekenin kırâeti hitâm buldukta kelâm sırasıyla ulemâdan Mustafa Âsım Efendi ve a'yândan Damad Ferid ve Müşîr Fuâd paşalar ve Defter-i Hâkānî Nâzırı Mahmûd Esad Efendi ve a'yândan Reşîd Âkif Paşa ve Logofet Bey, Sadr-ı esbak

[1] Mâide, 5/64.

Said Paşalar mes'ele-i hâzıranın bir tesviye-i i'tilâfkârânesi muvâfık olacağı tarzında beyân-ı mütâla'ât eylemişlerdir. Müte'âkıben Başmüdde'i ûmûmî İsmail Hakkı Bey devâm-ı harbi iltizâm etmiş ve bazı mesâil-i askeriyyeden dahi bahs eylemiştir; mevzû'-ı bahs edilen mevâd hakkında Harbiye Nâzırı Nazım Paşa tarafından bazı cevâblar verilmiştir.

Îrâd olunan nutukların hülâsa-i meâli düvel-i muazzamanın rızâsı dâiresinde bir tesviye-i i'tilâf-perverâneye çalışılmak cihetine ma'tûf bulunmuştur. Huzârın efkârı bu merkezde bulunduğu anlaşılması üzerine Dâhiliye Nâzırı Reşîd Bey ve Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi bazı beyânâtta daha bulunmuşlardır.

Sadr-ı esbak Said Paşa meclisin bir şekl-i resmîsi olup olmadığını suâl eylemişler, cevaben meclisin bir mâhiyet-i istişâriyyeyi hâiz bulunduğu beyân olunmuştur.

Müzâkerenin hitâmına doğru mes'elenin safha-i hâzırasında hey'et-i vükelânın muvâfık gördüğü tedbîr meclise beyân olunmuştur ki düvel-i muazzama ile bil-i'tilâf bir sûret-i tesviye bulmak esâsına müstenid idi.

Zâten huzârın ekseriyet-i azîmesinin de müşkilât-ı hâzıranın sulhen tesviyesi cihetini iltizâm eyledikleri görülmekte idi. Huzârdan birkaç zât muhâlif re'y dermiyân eylemiştir.

Müzâkerât vasatî saat dörtte hitâm bulmuş ve med'uvvîn avdet etmeye başlamışlardır.

Sadrazam Kamil Paşa ile Sadr-ı esbak Saîd Paşa el ele tutuşarak salondan çıkmışlar ve Sadrazam paşayı Saîd Paşa merdiven başına kadar teşyî' eylemişlerdir.

Meclis dağıldıktan sonra huzûr diğer salonlara dağılmışlar ve mezkûr salonlarda istihzâr edilmiş olan büfelerden Enderûn efendileri vâsıtasıyla çay ve sâire ile i'zâz ve ikrâm edilmişlerdir.

Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî meclisin devâmı müddetince cereyân-ı müzâkerâttan muntazaman ma'lûmât almakta bulunmuşlardır.

§ İşbu meclisde hâzır bulunan zevâtın esâmîsi ber-vech-i âtîdir:

Hey'et-i Vükelâ: Sadrazam Kamil Paşa, Şeyhülislâm Cemâleddîn Efendi, Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa, Hâriciye Nâzırı Noradonkyan Efendi, Dâhiliye Nâzırı Reşîd Bey, Evkāf Nâzırı Ziyâ Paşa, Mâliye Nâzırı Abdurrahmân Bey, Adliye Nâzırı Damad Ârif Hikmet Paşa, Maârif Nâzırı Damad Mehmed Şerîf Paşa, Nâfia Nâzırı Ziyâ Bey, Bahriye Nâzır Vekîli Müsteşâr Rüstem Paşa, Telgraf ve Posta Nâzırı Musurus Bey, Sadâret Müsteşârı Âdil Bey.

Heyet-i A'yân: Sadr-ı esbak Saîd, Ferîd, Gāzî Muhtâr, Reşîd Âkif, Müşîr Fuâd, Damad Ferîd, Topçu Ferîki Rıza, Ömer Rüşdü, Aristidi, Hüsnü, Saîd Halîm, Süleyman, Şerîf Cafer, Ârif Hikmet, İzzet, Muhyiddîn, Şükrü Paşalar; Ekrem, Halîm, Abdurrahmân Şeref, Şerîf Nâsır, Ali Gālib, Fâik, Logofet, Nuri Beyler; Abdülkādir, Rıza, Aram, Azaryan, Mavrokordato Efendiler.

(A'yândan Mahmud Şevket Paşa ile Musa Kâzım, Süleyman Elbistânî, Ziyâüddin Efendiler, Mehmed Tevfîk, Sadr-ı esbak Hakkı, İbrahim Paşalar, Nâil, Şerîf Ali Haydar, Prens Sabâhaddîn Beyler hâzır bulunmamışlardır.)

Diğer zevât: Defter-i Hâkānî Nâzırı Mahmûd Esad, Fetvâ Emîni Mehmed Esad, Rumeli Kazaskeri İbrahim Ethem, Anadolu Kazaskeri, Mustafa Âsım, Mâhir Saîd Efendilerle diğer bazı ulemâ.

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reîsi İzzet, Mu'âvin Hâdî, Piyade Dâiresi Reîsi Ferîd, Topçu Dâiresi Reîsi Ali Refîk, Süvari Reîsi Subhi, Birinci Ferîk Abdullah, İ'mâlât-ı Harbiyye Reîsi Nâzım, Bahriye Nâzır-ı esbakı Ferîk Hurşid, Muhâsebât Dâiresi Reîsi Ahmed Fevzi, Kıtaât Müfettişi Hüsnü, Bahriye Muhâkemât Reîsi Halil, Masârıfât Dâiresi Reîsi Râsim, Liman Dâiresi Reîsi Abdi, Bahriye Erkân-ı Harbiyye Reîs Vekîli Sıdkı, Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi Reîs-i sânîsi Ahmed Sâlim, Tanzîmât Dâiresi Reîs-i Sânîsi Said, Maliye, Nâfi'a, Maârif Dâiresi Reîs-i sânîsi Tevfîk Beyler, Adliye Nezâreti Mahkeme-i Temyîz Reîsi Ali Haydar Efendi, Cezâ Dâiresi Reîsi Osman, İstid'â Dâiresi Reîsi Rüşdü, Başmüdde'î-i Umûmî İsmail Hakkı Beyler; Şehremîni Cemil Paşa, Rusûmât Müdîr-i Umûmîsi Sırrı Bey hâzır bulunmuşlardır.

* * *

[371] BEYANNÂME-İ RESMÎ

Perşembe günü Kâmil Paşa kabinesi tarafından gazetelere teblîğ edilmiştir:

"Dün Sarây-ı hümâyûn-ı mülûkânede a'yân-ı kirâm ve bazı ricâl-i ilmiyye ve askeriyye ve mülkiyyeden müteşekkil olarak in'ikād eden Meclis-i Umûmî'de Heyet-i Vükelâ nâmına taraf-ı sâmî-i Sadâret-penâhîden ve Harbiye ve Hariciye ve Mâliye nâzırları hazerâtı taraflarından verilen îzâhât üzerine devletin hâl ve mevki'-i hâzırı arîz u amîk tezekkür ve kemâl-i safvet ü samîmiyyetle te'âtî-i enzâr ve efkâr olunarak netîcesinde Heyet-i Vükelâ'nın nokta-i nazarı tasvîb edilmiş ve düvel-i muazzamanın hissiyât-ı adâlet-kârîsine izhâr-ı i'timâd olunarak düvel-i müşârun-ileyhim tarafından beyân edilen mevâid ve muâvenetin istihsâl-i fi'liyyâtına ve memleketin selâmet-i âtiyye ve menâfi'-i iktisâdiyyesinin te'mîni esbâbının istikmâline çalışılması Heyet-i Vükelâ'nın uhde-i hamiyyet ve me'mûriyyetlerine tevdî' edilmiştir."

TEBEDDÜL-İ VÜKELÂ

Meclis-i Vükelâ'nın Edirne Vilâyeti'ni kâmilen Bulgarlara terk, Bahr-i Sefîd'i de devletlerin re'yine havâlesi hakkındaki notayı kabûle karâr vermesi, ve bu karârın Mâbeyn-i hümâyûnda in'ikād eden meclis tarafından tasvîb olunması geleyân-ı millîyi mûcib olarak ferdâsı Perşembe günü Heyet-i Vükelâ düvel-i muazzamaya i'tâ olunacak cevâbî notanın tahrîri için hâl-i ictimâ'da bulunduğu bir sırada, ba'de'z-zevâl saat üç buçuk dört râddelerinde binlerce halk Bâbıâlî pîşgâhında ictimâ' ve bazı tezâhürât-ı vatan-perverânede bulunmuşlardır. Bunun üzerine Kamil Paşa kabinesi isti'fâsını vermeye mecbûr olmuş, ve keyfiyet-i isti'fâ Mücâhid-i muhterem Enver Bey Efendi tarafından nümâyişçilere ba'de't-teblîğ hâk-i pây-ı şâhâneye arz olunmuştur. Zât-ı hazret-i pâdişâhî isti'fâyı kabûl ederek kabine teşkîline Mahmûd Şevket Paşa'yı me'mûr eylemişler ve keyfiyet Enver Beyle birlikte Bâbıâli'ye gelen Başmâbeynci Hâlid Hurşid, Serkâtib Ali Fuâd Beyler vesâtatıyle sâbık kabineye teblîğ

edilmiş, müte'âkıben müşârun-ileyhimâ Enver Bey'in refâkatinde yine Sarây-ı hümâyûna avdet eylemişlerdir. Bilâhare sâat sekiz buçukta Mahmud Şevket Paşa Bâbıâli'ye muvâsalat etmiş, müte'âkıben zîrde sûreti münderic hatt-ı hümâyûn Başkâtib Ali Fuâd Bey tarafından bülend-i âvâz ile kırâet olunmuştur.

Hatt-ı hümâyûnun kırâetini müte'âkıb sadr-ı cedîd Mahmud Şevket Paşa ahâlîye hitâben: "Pâdişâhımızın irâdesine tevfîkan Sadâreti şu müşkil zamanda kabûl ettim. Kabineyi teşkîl ettikten sonra elimizden geldiği kadar çalışacağız. Bu anda sizden de mu'âvenet bekleriz. Sükûtu muhâfaza ederek buradan çekilmenizi emir ve ricâ ederim." Buyurmuşlardır. Bunun üzerine ahâlî kemâl-i sükûn ile yerli yerine çekilmişlerdir.

Yalnız şuna teessüf olunur ki nümâyiş esnâsında Sadâret yaverlerinden Nâfiz Bey ile Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa, Harbiye Nezâreti Yaveri Yüzbaşı Tevfîk Efendi, sivil bir zât ile nümâyişçilerden Mustafa Necib Bey, tarafeynden atılan kurşunların isâbetiyle vefât etmişlerdir.

Yeni kabine ber-vech-i âtî teşekkül etmiştir: Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, Şurâ-yı Devlet Reîsi Prens Said Halim Paşa, Dâhiliye Nâzırı: Hâcı Âdil Bey, Hâriciye Nâzırı Vekîli: Atina Sefîr-i sâbıkı Muhtar Bey, Bahriye Nâzırı: Çürüksulu Mahmûd Paşa, Adliye Nâzırı: İstanbul Vâlî-i sâbıkı İbrahim Bey, Mâliye Nâzırı: Dîvân-ı Muhâsebât Reîsi Rifat Bey, Nâfi'a Nâzırı Besarya Efendi, Evkāf Nâzırı: Hayri Bey, Ticâret ve Zirâ'at Nâzırı: Aydın Vâlî-i esbakı Celâl Bey, Posta ve Telgraf Nâzırı: Uskan Efendi, Maârif Nâzırı: Saruhan Mutasarrıf-ı sâbıkı Şükrü Bey.

Mesned-i Meşîhat-i İslâmiyye de Fetvâ Emîni Mehmed Es'ad Efendi hazretlerine tevcîh edilerek ferdâsı Cuma günü Sadâret alayı merâsim-i mahsûsasıyla icrâ olunmuştur.

Bilâhare Hâriciye Nezâreti Said Halim Paşa hazretlerine tevcîh buyurularak Muhtar Bey de Hâriciye Müsteşârlığı'na ta'yîn olunmuştur. Şurâ-yı Devlet Riyâseti'nin de sadr-ı esbak Said Paşa'ya tevcîh olunacağı rivâyet ediliyor.

* * *

SÛRET-İ HATT-I HÜMÂYÛN

"Vezîr-i ma'âlî-semîrim Mahmûd Şevket Paşa. Kâmil Paşa'nın vukû'-ı isti'fâsına ve hâl ve mevki'in müstağnî-i îzâh olan ehemmiyetine binâen mesned-i Sadâret'in mücerrebü'l-iktidâr bir zât uhdesine tevcîhine lüzûm görülüp sizin iktidâr ve kifâyetiniz nezdimizde ma'lûm ve müsellem olduğundan mesned-i Sadâret rütbe-i sâmiye-i vezâret ve müşîrî ile uhdenize tevcîh kılınmış ve Meşîhat-i İslâmiyye'ye de münâsib bir zâtın intihâbı derdest bulunmuştur. Hey'et-i cedîde-i vükelânın teşkîliyle tasdîkimize arzını irâde eylerim. Hemen Cenâb-ı Hak muvaffak bil-hayr buyursun âmîn. Bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn"

Fî 15 Safer sene 1331

Fî 10 Kânûnisânî sene 1328

Mehmed Reşad

SÛRET-İ HATT-I HÜMÂYÛN

"Vezîr-i ma'âlî-semîrim Mahmûd Şevket Paşa. Dünkü hatt-ı hümâyûnumuzla bildirildiği vechile makām-ı Sadâret-i uzmâya me'mûriyetiniz icrâ olunmuş ve mesned-i meşîhat-i İslâmiyye de ehliyet ve fazîleti cihetle Anadolu pâyelilerinden Fetvâ Emîni Mehmed Es'ad Efendi uhdesine tevcîh kılınmıştır. Cenâb-ı Hak muvaffak bil-hayr buyursun âmîn."

Fî 16 Saferü'l-hayr sene 1331

Fî 11 Kânun-ı sânî sene 1328

Mehmed Reşad

* * *

BEYÂNNÂME

10 Kânûnisânî 328 Perşembe günü Bâbıâlî'de icrâ olunan nümâyiş esnâsında kabinenin isti'fâsını müte'âkıb neşr ve tevzî' olunan beyânnâmedir:

"Devletimiz Trablusgarb ve Bingazi'de İtalyanlar ile şanlı ve şerefli bir sûrette harb ettiği bir sırada Şimâlî Arnavutluk'da birkaç şerîrin hükûmete muhâlefet maksadıyla uyandırdığı nâire-i fesâd ve isyânı teskîn için gönderilen kuvve-i te'dîbiyye arasından bazı zâbitanın alenen eşkiyâya iltihâk etmesi ve Cenûbî Arnavutluk'da aynı maksatla bir takım hamiyyetsizlerin vazîfe-i askeriyyelerini terk ile müsellehan dağa firâr eylemesi muhârebe-i hâriciyyeye bir de mücâdeli-i dâhiliyye ilâve ettiği cihetle bu ahvâl üzerine Said Paşa Kabinesi mevki'-i iktidârdan çekilmeye mecbûriyet hissetmiş ve zevâhire nazaran, inân-ı idâreye vaz'-ı yed eden Ahmed Muhtâr Paşa Kabinesi'nin memlekette bir devre-i sükûn küşâd edeceğini herkes ümid eylemiş idi. Hayfâ ki bu kabine daha ilk hatvede âsîlere karşı terk-i silâh ve muhâsamayı taht-ı karâra almakla devletimizin Balkanlardaki vaz'iyet-i siyâsiyyesini takdîrden âciz olduğunu gösterecek bir hatâ irtikâb etti. Erbâb-ı isyân bu hatâdan bil-istifâde evvelâ Piriştine'ye, sonra Üsküb'e girerek me'mûrîn-i hükûmeti tard ve teb'îd gibi azgınlıklar izhâr ettiği hâlde hükûmet oralardaki kuvve-i te'dîbiyyeyi seyirci vaz'iyetinden ayırmadığından bu hâl hâricde kuvve-i askeriyyemizin za'f ve inhilâline delîl ittihâz olunmuş ve Balkan hükûmetlerinin memleketimize ma'tûf olan hırs ve iştihâlarını bir kat daha açmıştır.

Âsîlerin Üsküb'e girmek üzere bulundukları bir sırada Londra'daki Bulgar sefîrinin bizim oradaki sefîrimize söylediği şu: "Devlet-i Osmâniyye'nin birkaç **[372]** bin âsîyi te'dîbden âciz görünmesi memleketiniz için mukaddime-i felâket olur." sözü bir düşman ağzından nâdiren çıkan müessir ve mûkız bir nasîhat iken nazar-ı i'tibâra alınmadıktan başka âsîlerin Üsküb'den sonra Köprülü'ye inmelerine de ses çıkarılmamış ve netîcede usâta gālib bir devlet tebe'asına verilen müsâ'adâta müşâbih ve Kānûn-ı Esâsî ahkâmına muhâlif müsâ'adât bahş olunmuştur.

Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi'nin Kānûn-ı Esâsî'yi ihlâl etmesi bununla da kalmayarak bu âsîlerin arzu ve talebine tebe'an otuz milyon Osmanlının emn ü i'timâdını hâiz olan Meclis-i Meb'ûsân'ın sedd ü ta'tîli cihetine gidildi ve en fecî' bir darbe-i Meşrûtiyyet telakkī edilmek lâzım gelen bu hâle karşı memleketten kuvvetli bir sadâ-yı i'tirâz yükselmemiş olduğundan gurûr ve izzet-i nefs-i millî gibi fezâilin Osmanlı kalblerinden silinmiş olduğuna bu da hâricen büyük bir alâmet ittihâz olundu.

İşte Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi'nin, öteden beri Balkan devletlerine bir hiss-i hürmet ilkā eden ordumuzda za'f ve teşettüt bulunduğunu ve en mukaddes hukūk ve mü'es-

sesât-ı siyâsiyyeleri ayak altına alınsa bile Osmanlı milletinin teessür ve tehassüs âsârı göstermekten âciz olduğunu irâe ve isbât etmek istercesine ta'kīb ettiği siyâset-i sakīme Balkan İttifâkı'nı tevlîd ve te'mîn etmiştir. Ahmed Muhtâr Paşa Kabinesi o sırada –şâyed ihânet değilse– cihânda misli nâ-mesbûk bir de gaflet irâe etmiştir. Kabine Balkan hükûmetlerinin ittifâkını bildiği hâlde Rumeli'deki kıtaât-ı nizâmiyyeden yüz yirmi bin kişiyi birden terhîs ile Rumeli'yi askerden hâlî bırakmıştır. İstihsâl-i Meşrûtiyyet'den sonra en ziyâde ta'lîm ve terbiye görmüş olan bu neferât taburlarıyla harbe iştirâk etmiş olsalar idi pek çok yararlık gösterecekleri şüphe edilemezdi. Aynı zamanda hükûmet bu gafletini bir de hamâkat ile tarsîn etti. Manevra icrâsı için Rumeli redîflerini taht-ı silâha aldı. Bundan kuşkulanan Balkan hükûmetleri muhâsama kapısını açmak için isti'câl ettiler. Hattâ mütevâtiren şâyi'dir ki Rusya Çarı muhârebenin ilkbahara ta'lîkını tavsiye ettiği halde Bulgar Kralı Ferdinand "İlkbaharda Türkiye re's-i kârında bu kadar âciz bir kabine bulunacağı ma'lûm değildir" diyerek muhâsamâtı ta'cîl esbâbını ihzâr etmiştir.

Erkân-ı Harbiye'mizce Balkan hükûmetlerine karşı öteden beri bir harb planı hâzırlanmış iken Ahmed Muhtâr Paşa Kabinesi bu planı tatbîk etmediği gibi kumandanlıklara da nâ-ehilleri ta'yîn etmiş ve gālib geleceğine dünyânın her tarafında emniyet ve i'timâd edilen ordularımızı Kırkkilise ve Lüleburgaz hezîmetlerine uğratmıştır. Gerek Ahmed Muhtâr Paşa, gerek onu istihlâf eden Kâmil Paşa kabineleri mağlûbiyetlerimizin esbâb-ı hakīkıyyesini taharrî ederek onları ber-taraf etmekle meşgūl olacağına milletin mukadderâtıyla eğlenircesine pây-ı tahtta hâne basmak, erbâb-ı hamiyyeti taharrî ve tevkîf etmek gibi işleri büyük birer vazîfe bilmişlerdir.

Bu kabineler, câhil ve kābiliyetsiz kumandanlar elinde meydân-ı harbdeki ordularımızın kābiliyet-i harbiyyelerini nasıl mahv u izâle etmişler ise bu gibi ta'kībât ile de milletteki hissiyât-ı vatan-perverâne ve galeyân-ı cerî-cûyâneyi uyuttular. Âdetâ muhârebe eden askerle onun mensûb olduğu millet arasında iştirâk-i hissiyyât, menâfi'-i mütekābile mefkūd zannolunurdu. Hele Kâmil Paşa Kabinesi umûr-ı harbiyyeden ziyâde Abdülhamîd devrini ihyâ edercesine hafiye ve casus jurnalleri ile iştigāl etmiştir.

Çatalca'daki vaz'iyet-i gālibânemiz nazar-ı dikkate alınmaksızın Bulgarlara gāyet müsâ'id şerâitle akd-i mütâreke edilmiş olmasına bakılırsa Kâmil Paşa Kabinesi'nin menâfi'-i vataniyye ve milliyyeye bakmayarak herçi bâd âbâd musâlahaya karâr verdiği anlaşılıyor idi. Londra Konferansı'nın üçüncü ictimâ'ında Edirne Vilâyeti'nden mâadâ bütün Rumeli'nin düşmanlara terk edilmesi hükûmetin niyetini pek açık sûrette gösterdi. Balkan hükûmetleri bu kadar müsâadekâr olan bir kabineden Edirne ile adaları almamak bir hatâ-yı azîm olacağına hüküm ettiklerinden bu bâbda fevkalâde ısrârda bulundular ve Londra'ya gönderdikleri murahhaslarının dirâyeti sâyesinde Düvel-i Muazzama'yı da kendi emellerine iştirâk ettirebildiler. Devletler de acz ve meskenetten mürekkeb olan kabineye müşterek bir nota ile Edirne'nin terkini tavsiye ettiler, adaların hallini bize bırakın dediler. Kâmil Paşa Kabinesi'nin fikir ve mütâlaası da bu merkezde bulunduğu dünkü meclis-i meşverette cereyân eden müzâkerât ile anlaşıldı. Kâmil Paşa Edirne'nin terki mecbûrî ve ıztırârî olduğuna herkesi inandırmak için karârını bu meclis-i gayr-i mes'ûle de kabûl ve tasdîk ettirdi. Kavâid-i meşrûtiyyetle idâre olunan, Kānûn-ı Esâsî'ye mâlik bulunan devletlerde bu gibi meclislerin yeri yoktur. Kâmil Paşa Kabinesi Edirne'yi Bulgarlara, adaların âtîsini devletlere terk etmek gibi işlediği katmerli bir cinâyeti setr etmek için Kānûn-ı Esâsî'yi parçalamaktan çekinmiyor. Bu sûretle bir tarafdan Osmanlılığın ikinci pây-i tahtını, Bahr-i sefîd'deki hâkimiyet-i âtiyyesini feda ederken, diğer tarafdan da Osmanlı milletinin en âlî bir hakkına tecâvüz ediyor.

Millet-i Osmâniyye altı yedi aydır, hukūk-ı esâsiyyesine tevâliyen tecâvüze cesaret eden, Rumeli'yi bî-pervâ teslîmden çekinmeyen, memleketi müdâfaa için kuvâ-yı milliyyeyi isti'mâl ve istihdâmdan korkan bir hükûmete daha ziyâde tahammül edemezdi. Vatanın âtîsi, milletin menâfi'-i esâsiyyesi tehlikede bulunduğu sıralarda milletin hakk-ı ihtilâlini isti'mâl etmesi hukūk-ı esâsiyyenin kavâid-i asliyyesindendir. İşte millet bugün o hakkını isti'mâl ettiğinden Kâmil Paşa Kabinesi isti'fâsını vermiştir. Millet-i Osmâniyye Rumeli'deki hukūkundan vazgeçmeyecek ve bunun için her fedakarlığı ihtiyâr edecektir.

Binâenaleyh müşkilât-ı mevcûdeyi ber-taraf etmek için milletin vesâit-i müdâfaasına mürâcaattan korkmayacak ve belki bunu me'mûl ettiği muvaffakıyâta üssü'l-esâs bilecek. Hamiyyetli ve vatanperver bir heyetin re's-i kâra getirilmesi zât-ı hazret-i pâdîşâhîye arz edilmiştir.

Târîh-i âlemde şân ve şerefle yaşamaya lâyık olduklarını Osmanlılar bundan sonra göstereceklerdir. Yaşasın millet ve Kānûn-ı Esâsî."

* * *

MÜHİM BİR TELGRAF

Edirne'nin büyük ve fedakar Kumandanı Şükrü Paşa hazretleri tarafından Kâmil Paşa kabinesine hitâben sukūtu günü çekilen telgrafnâmedir:

"Edirne gibi dünyânın en müstahkem mevâkiinden ma'dûd bir şehr-i mukaddesi denî, hûnhâr bir düşmana teslîm edecek alçak bir kumandan şânlı Osmanlı târîhinde görülmemiştir. Ben de bu cinâyeti irtikâb etmeyecek ve son neferimi kendi tabancama, kendimi de son kurşunuma tevdî' edeceğim. Şehirde imkân-ı mukāvemet kalmadığını görünce muhâsara altında bulunan lâ-ekall kırk bin Bulgarı tecrîd ederek aceze-i sıbyân ve nisvânı konsolosların ellerine birer beyâz çarşaf vererek onların himâyesine tevdîan şehirden çıkaracağım. Şimdiye kadar yaptıkları gibi bunları da onların medeniyet gözleri önünde isterlerse imhâ etsinler… Ba'dehû toplarımı o meşhûr-ı âlem olan mebânî ve emâkin-i muazzezemiz ile Bulgarlar üzerine çevirecek ve şehri de ateşlere boğarak harâbe-zâra döndüreceğim. İçeride ateş, dışarıda ölüm içinde kalacak kahraman askerim işte o zaman velev ki muhâsırı bir milyon olsun, onu yaracak ve bu sûretle ya kahramanca ölecek veyahud mukaddes pây-ı taht-ı ecdâdını şânla terk edecektir."

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

6 Şubat 1913 | 29 Safer 1331 | Perşembe | 24 Kânûnisânî 1328 | Cild: 9 - Aded: 230

HUTBE VE MEVÂİZ

MEV'İZA

Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Bâyezid Kürsüsünde

(20 Kânûnisânî, Pazar ikindiden sonra)

اَعوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيم. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ .اِنَّ اللهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمَا.[1] صل اللّٰهُمَّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا ونَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وصَحْبِهِ.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ. وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ[2]

صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمْ

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُواْ...) Ey cemâat-i müslimîn, ey Allah'ın dinine iman edenler! (اسْتَجِيبُواْ) icâbet ediniz: (لِلّهِ) Allah'a, Allah'ın da'vetine; (وَلِلرَّسُولِ) Allah'ın Resûlüne, o Resûl-i Muhteremin da'vetine. (إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ) Evet, onların sizler için hayât-ı mahz olan da'vetine... Allah'ın, Resûlünün sizin hakkınızda mahz-ı hayat olacak bir çok evâmiri var; onları îfâ ederseniz, gerek bugünkü hayât-ı fâniyyenizde, gerek yarınki hayât-ı sermediyyenizde mes'ûd olur, rahatla, saâdetle yaşarsınız. (وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) Sonra bilmiş olunuz ki Cenâb-ı Hak, insanın kalbi ile kendi arasına girer; yani mahlûkunun bütün esrârına muttali' olur. (وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ) Şunu da biliniz ki yine merciiniz Allâhu Zü'lcelâl'dir.

(وَاتَّقُواْ فِتْنَةً) O musîbetten, o fitneden, o felâketten sakınınız ki: (لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً) o belâ, o felâket hiç bir zaman içinizden yalnız suçlu olanlara gelmez; belki umûmunuza birden müstevlî olur. (وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) Bir de gözlerinizi açınız; iyi biliniz ki: Allah'ın ikâbı şedîddir, müdhiştir.

Bu iki âyet Sûre-i Enfâl'dedir. Allâhu Zü'lcelâl buyuruyor ki: Benim bütün evâmirimde; evet, gerek size Kur'an ile bildirdiğim, gerek Peygamberimin lisânıyle, sünnetiyle teblîğ ettiğim emirlerin hepsinde, sizin için hayat vardır. Hem nasıl hayat? Bütün manâsıyle bir hayat. Müfessirîn-i izâm buradaki (hayat)ı yalnız ma'neviyâta hasretmiyorlar; maddiyâta da teşmîl ile âyeti ona göre tefsîr ediyorlar. Zaten ma'neviyât ile maddiyât birbirinden ayrılamaz. Bedensiz ruh olmaz, ruhsuz beden olamadığı gibi. Demek evâmir-i ilâhiyyenin kâffesinin zımnında bizim için, biz müslümanlar için hayat var. Terkinde ise helâk muhakkak.

Artık düşünmeye hâcet var mı? İşte görüyoruz. Âlem-i İslâm'ın başına gelen musîbetler, bu âyetin ne kadar kat'î, ne kadar sarih, ne kadar **[374]** doğru olduğunu gösterdi! Şimdiye kadar muzmahil olan ne kadar akvâm-ı İslâmiyye varsa hep ahkâm-ı İlâhiyyeyi îfâ etmemek yüzünden mahv oldular. Vâkıa Cenâb-ı Hak, "Mâlikü'l mülküm" diyor; bu âlemde istediği gibi tasarruf eder; dilediğinden alır, dilediğine verir; istediğini i'zâz eyler, istediğini tezlîl eder. Bunda şüphe yok. Fakat hiç bir kavim gösterilemez ki kendisi, zillete, esârete, mahkûmiyete istihkāk kesbetmeden inkırâza gitmiş olsun; hiç bir millet görülemez ki mülküne sâhib olmak isti'dâdını gāib etmeden vatan elinden çıkmış bulunsun. Cenâb-ı Hakk'ın bir takım kavânînî, kavânîn-i ezeliyyesi vardır. Evet, o kānûnlar, hem ezelîdir, hem ebedîdir. Hiç de değişmez. Cenâb-ı Hak bütün hakāyıkı, bu kānûnlarında birer birer göstermiş; müteaddid yerlerde, müteaddid şekillerde bildirmiştir.

سُنَّةَ اللهِ فى الَّذينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً[3]

قُلْ سِيرُواْ فى الأَرْضِ فَانْظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ[4]

Geziniz dünyâyı; arza, semâya bakınız; muhtelif kıt'alardaki harâbeleri görünüz; sizden evvel geçmiş milletlerin târîhini okuyunuz. Göreceksiziniz ki hepsi aynı esbâb, aynı

[1] Ahzâb, 33/56.
[2] Enfâl, 8/24-25.
[3] Ahzâb, 33/62.
[4] En'am, 6/11.

şerâit tahtında terakkī etmişler, yine aynı esbâb, aynı şerâit tahtında mahv olmuşlar. Çünkü aynı esbâb, daima aynı netâyici tevlîd eder.

Evâmir-i ilâhiyye dendi mi, hepsinin zımnında hayat var. Hatta nef'i ilk nazarda sırf âhirete âid zannolunan bir takım ibâdâtımız var ki, onları da tedkīk edersek görürüz ki her birinde bu dünya için de pek çok menafi' var. Meselâ namaz, müslümanlara farzdır. İnsan günde beş defa Hâlik'ıyla kendi arasındaki râbıtayı tecdîd ediyor. Dünyaya da tealluku büyük, fâidesi çok. Çünkü insanları bir çok münkerâttan men' ediyor; sonra aynı dine tâbi' milyonlarca beşeri aynı zamanlarda, yüzler aynı Kâ'be'ye, aynı Kıble'ye müteveccih olmak şartıyla, aynı kubbeler altında cem' ediyor. Çünkü İslâm, dîn-i tevhîddir, çünkü İslâm ekmel-i edyândır. Dîn-i İslâm kadar Allah'ın kullarını tevhîd etmiş, birbirine ısındırmış bir din yoktur.

Bilirsiniz ki: Hazret-i Peygamber'in bi'setinden evvel "Evs" ile "Hazrec" kabîleleri arasında tam yüz yirmi sene ihtilâl, kıtâl devam etmişti; Hicâz havâlîsi mezbaha haline gelmişti. İslâm geldi; nifâkı, şikākı kaldırdı.

İslâm'ın ta'yîn etmiş olduğu ibâdât ile ahkâm, ferdler arasında ittihâdı te'mîn içindir. Böyle iken maalesef görüyoruz ki: Müslümanlar kadar tefrika içinde kalmış; teşettüt içinde bunalmış bir millet yok! Demin söyledim[1] (لِمَا يُحْيِيكُمْ), Allah'ın bütün emirlerinde hayat var. Evâmir-i ilâhiyyenin işte en birincisi, ittihâddır.

وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُواْ وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَاناً وَكُنتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُمْ مِنْهَا[2]

Cenâb-ı Hak diyor ki: "Hepiniz birden habl-i ilâhîye, dine sarılınız; yani ahkâm-ı Kur'aniyyeden ayrılmayınız. Sakın tefrikaya düşmeyiniz; sonra mahv olursunuz. Allah'ın üzerinizdeki ni'metlerini hatırınıza getiriniz, biliyorsunuz ya: Hani aranızda niza'lar, ihtilâflar vardı, birbirinize düşman idiniz; İslâm sâyesinde Cenâb-ı Hak kulûbunuzu tevhîd etti; kardeş oldunuz... Hani tâ cehennem uçurumunun kenarına kadar gelmiş idiniz. Allah sizi oradan kurtardı..."

Filhakîka ırkı, lisânı, muhîti, âdâtı, elhâsıl her şeyi yekdiğerine mübâyin olan bu kadar akvâmı Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz müslümanlar bu hakîkatten gāfil olduk. Aramıza nâ-mütenâhî esbâb-ı tefrika girdi. Bırakalım memâlik-i ecnebiyyedeki müslümanları; Osmanlı memleketinde bu kadar akvâm var. Öyle ya Arnavut, Kürt, Çerkes, Boşnak, Arap, Türk, Lâz... Elhâsıl daha bir çok kavmiyetler mevcûd.

Pek a'lâ! Hepsinin beynindeki râbıta nedir? Râbıta-i diyânet! Şimdiye kadar bu râbıta sâyesinde kardeş gibi yaşadık. Türk Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu; Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Hazret-i Peygamber buyuruyor ki:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا اِلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ[3]

"Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir yani müslüman değildir; kavmiyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir; kavmiyet güderek ölenler de bizden değildir."

Vâkıa sâir milletlerde meselâ hıristiyanlarda kavmiyet var. Evet, onlar bu his ile yaşayabilirler. Fakat biz yaşayamayız. Din giderse bizim için hayat yoktur. Peygamber böyle diyor, şerîatın sâhibi böyle söylüyor. Vakāyi' de bu sözü te'yîd ediyor.

Felâket-i hâzıranın nâ-mütenâhî esbâbı var ki en birincisi kavmiyet yüzünden meydan alan tefrikadır. Yalnız dört, beş senedir bu yüzden ne hâle geldik; kavmiyet gayretiyle ayaklananları ıslâh için ordumuzu yorduk. İhtilâlden çıktık ihtilâle girdik; müşkilâttan çıktık müşkilâta düştük! Çünkü ecnebiler böyle istiyor, memleketlerimizi elimizden almak için programları bu. Bir taraftan alıyor, muttasıl alıyorlar; hem emîn olmalı ki maâzzallâh memleketimizi tamamiyle bitirmeyince rahat olmayacaklardır. Ecnebilerin kendi hesaplarına gāyet elverişli kestirme bir siyasetleri var: Hani bir zamanlar bizim akıncılarımız vardı. Fethetmek istediğimiz memleketlere ordumuzdan evvel onları gönderirdik. Bu akıncılar o memlekete girer, ahaliyi telâşa sokar birbirine düşürür, sonra da ordu girer, istîlâ eder, işini bitirirdi. Bu adetâ ordunun bir talîatü'l-ceyşi idi. İşte tıpkı bunun gibi ecnebilerin de bugün akıncıları var ki o akıncıları, o talîatü'l-ceyşleri: Tefrikadır.

[375] Avrupalılar zabt etmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahalisi arasına evvelâ tefrika sokarlar, senelerce milleti birbiriyle boğuştururlar. Sersem ahalî bu sûretle yorgun düştükten sonra gelip çullanırlar. Bugün de işte bize karşı aynı siyâset kullanıldı. Zaten her yerdeki siyâsetleri budur. Hindistan'da, daha evvel Endülüs'te, sonraları Cezayir'de, İran'da hep böyle yaptılar. Ta'kīb ettikleri siyaset hep aynı siyasettir, hiç değişmez.

Müslüman olanlar, hani, an-samîmi'1-kalb müslüman olanlar iyi bilmelidirler ki: Bu tefrika, bu kavmiyet çıkmaz yoldur. Din bununla beraber gidemez; Müslümanlık bu sûretle yaşayamaz. Sonra, din hakkında şöyle böyle diyenler, ufak tefek şüphe taşıyanlar da iyice zihinlerine yerleştirmelidir ki: Yine bu siyâsetle memleket yürümez. Buna artık bir hâtime vermelidir.

Cenâb-ı Hak[4] (وَلاَ تَفَرَّقُوا) buyuruyor; tefrikaya düşmeyin, fırkalara ayrılmayın, diyor.

– İyi ama, bütün milletlerde bir çok fırkalar var. Dünyaları da pek iyi gidiyor. Terakkī edip duruyorlar. Bu fırkalar hiç de onların izmihlâline sebep olmuyor...

Evet, lâkin onlar "fırka"yı "tefrika" manâsında telakkī etmiyorlar. Onların fırka hayatını size -lâ teşbih- şöyle temsîl edeyim: Tıpkı bizdeki mezâhib gibi. Ben Hanefîyim, sen Şâfiîsin. Sana i'tirâz ediyor muyum? İkimiz de aynı Hâlık'a ibâdet ediyoruz. İkimizin de Kur'an'ımız, Peygamberimiz aynı... İşte onlar da yekdiğerine karşı bu nazarla bakıyorlar. Bizde ise böyle mi? Heyhat! Fırkacılık tefrikacılıkta karar kılıyor. Birbirimize düşman kesiliyoruz. Her fırka diğer fırkayı vatanın düşmanı tanıyor, o nazarla bakıyor. "Maksad memleketin selâmetidir; filan fırka selâmeti şu yoldan harekette görmüş; bizim fırka da bu taraftan gitmekte" demiyor. İşte

[1] Enfâl, 8/24.
[2] Âl-i İmran, 3/103.
[3] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 7684.
[4] Âl-i İmran, 3/103.

bu tefrikalar, hep o yüzden oldu. Nihayet memleket uçurumun, helâk uçurumunun tâ kenarına kadar geldi. Yuvarlanmasına pek cüz'î bir şey kaldı. Şu son nefeste olsun aklımızı başımıza almazsak, yine böyle gidersek –maâzallâh– ümidler bitecek. Ey cemâat-i müslimîn! Artık gözünüzü açınız, aklınızı başınıza toplayınız; zîrâ taht-ı saltanat gıcırdıyor! Böyle gidersek -el iyâzü billâh- o da devrilecek. Eğer Rusya'daki müslümanlar henüz dinlerini muhâfaza ediyorlarsa; eğer Fransızların taht-ı idâresindeki dindaşlarımız hâlâ tanassur etmemişlerse; eğer İngiltere, Hintli kardeşlerimize şimdilik ses çıkarmıyorsa... İyi biliniz ki, hep çürük çarık yine bu hükümet sâyesindedir. Maâzallâh bu giderse hepsinin gittiği gündür.

Biz bu saltanatı muhâfaza edemiyorsak düşünmeliyiz ki bizim yüzümüzden o bîçâreler de mahv olacaklar. Onların bütün nazarları, bütün ümidleri buraya ma'tûf idi. Hep bizden bir hayır bekliyorlardı. Ama biz ne yapacaktık? Bütün müslümanları tevhîd ile azîm, cesîm bir müslüman hükümeti teşkîli mi? Hayır! Yalnız, biz adam olaydık, onlar da bulundukları memleketlerde daha âsûde olurlardı; ecnebilerin onlara karşı muâmelesi daha iyileşirdi. İşte Rusya'dan gelenler, işte Hindistan'dan, Çin'den, Mağrib'den gelenler.. Hangisine isterseniz sorunuz, hepsi böyle söylüyorlar. Bîçârelerin tâbi' oldukları ecnebi hükümetleri, kendilerine karşı, hep Osmanlı piyasasına bakarak muâmelede bulunuyorlar.

Biz evâmir-i diniyyeyi îfâ ediyoruz; fakat onlardaki maksadı fevt ediyoruz; meselâ ikindide şu câmie toplandık; aynı kubbenin altında, aynı imâmın arkasında namaz kıldık, fakat câmiden çıkınca yine birbirimize bî-gâne oluyoruz. Acaba bu namazlardan Hâlık'ın maksadı ne idi? Bize birbirimizi tanıtmak; müslümanlardan bir cemâat, bir cem'iyet meydana getirmek. Çünkü din cemâatle kāimdir. Cemâatsiz din yaşamaz. Dinsiz cemâat belki yaşar. İslâm'ın cemâate olan ihtiyacı cemâatin İslâm'a olan ihtiyacından ziyâdedir. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz öyle buyuruyor. Dinin bütün ahkâmındaki ruh: Cemâate, vahdete sevk etmektir. Biz bugün, ne oluyor bilmiyorum, en müteşettit millet olduk. Zâhir-i ahvâllerine bakarsan, yekpâre bir kitle. Fakat hakīkat-i hâlde kalbleri perîşân. Gûyâ ki, [1](تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ ... شَتّٰى...) ta'rîf-i ilâhîsi bizim hakkımızda! İ'tisâm bi-habli'llâh bu mu?

Sonra felâketimizin başlıca esbâbından biri de lâfçılığımız oldu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتاً عِندَ اللهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ[2]

"Ey erbâb-ı îmân, yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Bu hareketiniz indallâh fevkalâde mebgūzdur; rızâ-yı ilâhîye külliyen muhâlifdir, harâmdır."

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِهِ صَفّاً كَأَنَّهُم بُنيَانٌ مَّرْصُوصٌ.[3]

"Allah o kullarından râzı olur, o kullarını sever ki, dediklerini fiilen yaparlar; işi sözde bırakmazlar; sonra, onun sebîl-i ilâhîsinde cihâd ederler. Hem nasıl cihâd ederler? Hasmın karşısında, bütün eczâsı yekdiğerine perçin edilmiş yekpâre bir bina gibi dururlar da öyle merdâne cihâd ederler."

Acaba biz ne yaptık? Dört beş sene evveline gelinceye kadar geçen zamanımız sükûn ile geçti. Şu son dört-buçuk, beş seneyi de muttasıl söylemekle geçirdik! Bir millet ki bütün vücûdu durur da yalnız çenesi işler, elbette yaşamaz. Şunu bilmeli ki, milletlerin hayatında tevakkuf yoktur. Bir millet ne kadar ileri giderse gitsin; ne kadar yükseklere çıkarsa çıksın; olduğu yerde durdu mu mahv olur. Çünkü bütün insâniyet alabildiğine pek uzaklardaki bir noktaya, bir gāyeye doğru koşup gidiyor. Beşeriyet coşkun bir sel gibi ummân-ı terakkīye atılmak için alabildiğine akıyor. Bu selin önüne durulamaz. İşte biz de ya boğulacağız, ya o sel ile beraber **[376]** gideceğiz. Görüyorsunuz ki bütün akvâm-ı insâniyye ileriye gidiyor, yalnız biz duruyoruz. Bundan on sene, yirmi sene, hatta daha evvel bu felâketi kestirenler, görenler vardı. Söylediler, kulak vermedik, adam sen de! dedik. Ne ise şimdi: (مضى ما مضى) diyelim. Geçen geçmiştir.

Fakat şu kalan hayatı olsun kurtaralım. Olan oldu, diye ye'is getirmek, dört ucunu salıvermek akıllı işi değildir. Zaten Müslümanlık'ta bu yoktur. [4](لَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ...) İnâyet-i ilâhîden me'yûs olmayınız; sakın ümidinizi kesmeyiniz. [5](لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ...) Ye'is harâmdır. Öyle ise bundan sonrası için ne yapmak lâzım gelirse yapalım, el birliğiyle yapalım.

Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerine biri sordu: – İslâm nedir, yâ Resûlallâh?..

– [6](اَلْاِسْلَامُ حُسْنُ الْخُلُقِ) İslâm hüsn-i ahlâktan ibârettir, buyurdular. Yine sordu:

– Yâ Resûlallâh, hüsn-i huluk nedir?

Buyurdular ki (أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَ تُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوَ عَنْ مَنْ ظَلَمَكَ) yani: Sana darılan, seninle râbıtayı kat' eden adamla barışmandır; seni mahrûm bırakana bil-mukābele vermendir; sana zulm edeni de hoş görüp afvetmendir."

Artık bundan böyle ahlâklı olmaya çalışalım. Çünkü ahlâksız bir cemâat yaşamaz. Mazâ mâ mazâ diyelim, tefrikalara hâtime verelim. Çünkü âkıbetini gördük. İyi bilmeliyiz ki felâket-i hâzırada hepimizin, evet bilâ-istisnâ hepimizin bir hisse-i mes'ûliyyeti vardır. Hiç kimse kendisini daraya çıkarmasın. Şimdi herkes vicdânına karşı felâket-i hâzıradan mes'ûl olduğunu; umûmun mes'ûliyeti miyânında kendisinin de hissedâr olduğunu i'tirâf ederse, o zaman iş başkalaşır; o zaman el birliğiyle hastalığın çaresine bakılır. Hükümet, millet, ordu... Bizden bir çok fedâkârlıklar bekliyor. Biz bu fedâkârlığı dinimizi, vatanımızı, kendimizi muhâfaza için ihtiyar edeceğiz. Ulemâ ilmiyle, zenginler servetiyle, fakīrler güçleri yettiği kadarıyle, eli silâh tutanlar kuvvetiyle çalışacak. Bu bir borçtur. Bundan kaçmak harâmdır, dine hıyânettir. Her şeyi hükümetten beklememeli.

Çünkü Müslümanlığın son ümidi olan bu hükümet, bu hükûmet-i Hilâfet, artık hayata vedâ etmek üzere. Düşman merkez-i Hilâfet'ten beş altı saat ötede duruyor. Şimdiye kadar onlar nasıl çalıştılar, biz ne kadar lâkayd kaldık, hepimiz

[1] Haşir, 59/14.
[2] Saf, 61/2-3.
[3] Saf, 61/4, metinde 3. âyetin metni sehven yeniden yazılmıştır.
[4] Yûsuf, 12/87.
[5] Zümer, 39/53.
[6] Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 6, s. 242.

biliyoruz. Bununla beraber daha ümidler büsbütün münkatı' olmamıştır. Daha İslâm için hayat mev'ûddur. Çalışmalı, hükümeti, orduyu takviye etmeli.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

KONFERANS

Seyyâh-ı Şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi Hazretleri Tarafından Dârülfünûn Salonunda

21 Kânûnisânî Pazartesi akşamı

Efendiler, on beş günden beri İstanbul'da yok idim, seyâhatte bulunuyordum. Bugün geldim. Esnâ-yı seyâhatimde ahvâl-i hâzıraya dâir müşâhedâtım hakkında size biraz ma'rûzâtta bulunacağım.

Kânûnisânî'nin üçüncü günü idi, buradan Romanya vapuruyla Mısır'a hareket ettim. Çanakkale Boğazı'na gelince alelacele çıkmak üzere bize tenbîhâtta bulundular. Denize açılır açılmaz, bir buçuk saat kadar sonra, Yunan donanmasına rast geldik. O vakit isti'câlin ma'nâsı anlaşıldı.

Ertesi gün Pire'ye geldiğimiz zaman bomba gibi bir haber beynimizde patladı: Gûyâ donanmamız tamamıyla mahv olmuş! Tabîî bu haber Rumlar tarafından verilmişidi. Bu haberi işitir işitmez, vapurdaki müslümanların kâffesi ölmüş, mezara girmiş gibi bir hâle dûçâr oldular. O derece ki o gün kamarada bulunan arkadaşlardan hiçbiri yemeğe bile çıkmadı. Vapur her ne kadar Pire'de çok kalmadıysa da öğleden sonra Romanya Pire'de telsiz telgraf almış: Hayır, bizim donanmaya bir şey olmamış. Maamâfîh kalbleri istîlâ eden hüzün ve keder o kadar çok, o kadar kesîf idi ki bu haberle bile tamamen zâil olamadı.

İskenderiye'ye geldiğimiz zaman Hamîdiye'nin muvaffakiyâtını tebşîr ettiler. İhvân, ahibbâ ise görüşür görüşmez, selâm kelâmdan evvel, ahvâlden ma'lûmât almak istiyorlar, İstanbul'dan tebşîrât bekliyorlar idi. Hatta hiç tanımadığımız adamlar: – "Yâ seydî eş fî?" diye soruyorlar. Bir şey söylemek iktidârında değil idim. Maamâfîh tebşîrâtta bulunuyordum: Kat'iyyen hükûmet Edirne'den, Adalar'dan vazgeçmeyecek, diyordum. Bunu büyük tebşîrât! diye telakkî ediyordular. Çarşamba günü akşam üzeri idi, kırk elli kişiden mürekkeb bir cem'iyete da'vet edilmiştim. Bu cem'iyette de tebşîrâtta bulundum. Hep "olacak!"tan bahsediyordum. Kalbleri biraz tatmîn için böyle îcâb ediyordu. İnşâallâh hükûmet son nefese kadar Edirne ve Adalar'ın muhâfazasına çalışacaktır. Olmazsa muhârebe muhakkaktır, diyordum...

Biz böyle yükseklerden atıp tutarken saat dokuz on râddelerinde birisi bir telgraf getirdi: Hükûmet-i Osmâniyye Edirne'yi bilâ-mukāvemet teslîm etti!.. Vay, bu ne hâl? Biz ne söylüyorduk, telgraf ne diyor! Bizim sözler yalan çıktı, hem daha ağzımın suyu kurumadan. Bu haber üzerine herkesin kanadı düştü. Hele **[377]** hele başı fesli olan için sokağa çıkmak yok. Kimsenin yüzüne bakacak haysiyetimiz kalmadı. Meflûc adamlar gibi olmuş idik. Tafsîlât almak için ertesi günkü gazetelere muntazır kaldık. Orada sabahleyin gazete bulunmuyor, öğleden sonra çıkıyor. Sabahleyin telgraflar intişâr eder. Sabahki telgraflar akşamki havâdisi tasdîk ettiler. Günde üç dört defa telgraflar Mısır'a geliyor. İkindi vakti idi bir telgraf daha geldi: Mâbeyn'de bir "Meclis-i Kebîr-i Millî" teşkîl olunmuş, bu kadar erkân şu kadar ricâl ve ulemâ hâzır olmuş! Burada hükûmetin karârını tasvîb etmişler! Al sana bir yara daha. Artık bizim için Mısır'da yaşamanın hiç imkânı kalmadı. Değil yabancılara ahbâblara bile gözükmeye yüzüm kalmadı. Ne diyeceğimi şaşırdım, âdetâ hasta oldum. Büyük felâketler atlattım.

Artık yaşamadan, Osmanlılıktan, insanlıktan, her şeyden tecerrüd etmiş bir hâlde miskîn miskîn gözyaşları dökerken, Cuma gecesi yatsıdan sonra bir haber geldi, İstanbul'da bir inkılâb olmuş. Bu, ne? Ba'sü ba'de'l-mevt mi? İnanamadık. Bulunduğum hâne sâhibi telefona emniyet edemedi. Ajanslara, öteye beriye adamlar gönderdi. Vakit geç olduğu için bir türlü işin hakîkatini anlayamadık. Maamâfîh bu fısıltı bir elektrik kuvvetiyle bütün Kāhire'ye intişâr etmişti.

Sabah oldu; yevm-i Cuma, mübârek bir gün! Daha telgraflar bile çıkmadan evvel Mısır karıştı, alt üst oldu. Ahâlî sokaklara dökülmüş, akın akın gidiyor, [1](الله ينصر السلطان) diye bağırıyor. Ellerinde bayraklar, çeşit çeşit nümâyişler. Oranın elektrik tramvayları da acâibdir: Biri biri arkası sıra on dâne, on beş dâne geçer. Hepsi dolu. O kadar ki içine sığmamış da tepesine binmişler. Biri de direğine asılıp kalmış, oradan bağırıyor: (الله ينصر السلطان، الله ينصر السلطان) Bütün Mısır o gün bir düğün yeri oldu.

Öğleye yakın biz de hakîkat-i hâli anladık, fakat ahâlî daha geceden havâdisi almış. Çünkü telgraf hademeleri Mısırlı Arablar olduğu için havâdisi matbûâttan evvel Mısır'a yaymışlar. Nümâyişler onun üzerine almış yürümüş. Cuma günü bütün Arablar böyle nümâyişler icrâ ettiler. O gün öğleden akşama kadar beş, altı saat zarfında Lecne-i Ulyâ'ya* otuz altı bin İngiliz lirası iâne toplandı.

Tuhaf tesâdüf! Hamîdiye Kruvazörü Port Said'den gelmiş, o gün orada bulunuyordu. Kömürü bitmiş de kömür istemek üzere gelmiş. Fakat İngiliz me'mûrları hiç kömür verir mi? Bâhusûs ki Yunan konsolosu protesto etmiş; sonra hâtırı kalır. Arablar bunu işitince evlerinde ne kadar kömür varsa toplamışlar, kayıklara doldurmuşlar, Hamîdiye'nin etrâfını sarmışlar, muttasıl kömür veriyorlar. Ooh Yârabbî, ne samîmî manzara-i uhuvvet. Ağlamamak mümkün değil...

Öteden bir fellâh, bir köylü torbasına on bin İngiliz lirası doldurmuş, Hamîdiye'ye getirip Rauf Bey'in önüne atmış. (Sâmiîn: Allah râzî olsun, yaşasın uhuvvet-i İslâmiyye!) Rauf Bey ise:

– Efendim, teşekkür ederim, fakat bizim paraya ihtiyâcımız yok, çünkü biz ölüm için çıktık. Bu kadar çok parayı da batırmanın ma'nâsı yok.

---

[1] "Allah sultana yardım etsin."

* Devlet-i Aliyye'ye iâne toplamak için Mısır'da "Lecne-i Ulyâ" nâmıyla bir cem'iyet var. Bunun birçok şu'beleri mevcûddur. Merkezi ise İskenderiye'dedir ve Ömer Tosun Paşa'nın taht-ı riyâsetindedir. İşte asıl "Lecne-i Ulyâ" bu merkeze derler.

– Hayır, olmaz; illâ alacaksın.

Diye saatlerce adamcağız ısrâr eder ve nihâyet anlaşarak on bin lirayı Lecne-i Ulyâ'ya gönderirler. Ahâlînin galeyânı o derecededir. İngilizler hâlin ehemmiyetini takdîr ederek Süveyş'ten kömür vereceklerini va'd ederler. Haydi bütün Arablar Süveyş'e koşuşur; kimisi trene biniyor, kimisi yetiştiremiyor; kimi bilet almış, kimi alamamış... Bir galeyân ki lisân ile ta'rîf edilemez.

Rauf Bey'in bizzat kendisinden işittiğimize göre: Hamîdiye öyle, sisli havada değil, bilakis gāyet parlak, sâf berrâk havada Yunan donanması arasından geçer, doğru Şira'ya gider.

Alaturka on râddelerinde Şira'nın önüne geldiği zaman 12 bin tonluk Makedonya vapurunu orada bulur. Hem nasıl bir hâlde? İçerisi baştan başa cephane ile dolu. Hem o kadar dolu ki deniz su kesimini bile aşmış. Yanında bir İngiliz vapuru da var imiş. Bu vapurun çekilmesi için Hamîdiye işaret verir, İngiliz çekilmiyor. Hamîdiye ikinci bir işaret verir ve beş dakîka mühlet i'tâ eder. İngilizler işi anlayarak hemen bütün direklere İngiliz bayrakları doldurarak açılır. Hamîdiye de birinci gülleyi savurur. İngiliz gemisinin maksadı, Makedonya'yı kaçırmak idi. Çünkü ecnebî sefârethâneleri civârında öyle bir yer var imiş ki Makedonya vapuru oraya sokulsaymış batırılması biraz müşkilâtı mûcib olurmuş. İngiliz vapuru bu maksadı te'mîne çok çalışmış; fakat Rauf Bey'in azm ü ciddiyeti karşısında muvaffak olamamış. Hamîdiye 22 gülle atmış, yalnız ikisi suya düşmüş, yirmisi de tamamen isâbet etmiş. Daha ikinci güllede Makedonya'da yangın başlamış, Makedonya battıktan sonra Hamîdiye topların ağzını Baruthâne'ye çevirmiş; oraya da yirmi gülle savurmuş, ba'dehû denize açılmış. Yedi mil gittikten sonra, diyorlar, baktık bütün Ada tutuşmuş gibi dumanlar içinde kalmış, yanıyordu. Yolda birkaç Yunan torpidosuna rast gelip onları da püskürterek Port Said'e gelmiş.

Rauf Bey'in kendi ağzından aldığımız havâdis bu. Mısırlılar bu muvaffakiyeti de haber alınca daha ziyâde galeyâna geldiler. Mısırlıların himmetlerini ta'rîf kābil değildir. Mısır'a gittiğim zaman Balkan Muhârebesi için toplanan iânenin **[378]** yekûnu 332.000 İngiliz lirası idi. Bugün ise muhakkak yarım milyonu bulmuş, belki geçmiştir. Yani Mısır'ın her tarafında galeyân ve hamiyet fevkalâdedir.

Zaten bütün küre-i arzın müslümanları fi'len ve kalben bu muhârebeye iştirâkte kusûr etmediler. Bugün geldim ve bugün Singapur'dan bir mektup aldım. Bizim hâlimize ve Edirne'nin teslîm olunacağına dair yana yakıla yazıyorlar, beyân-ı teessüf ediyorlar. Singapur'un, Cava'nın müslümanları, buradaki müslüman kardeşlerine acıyorlar. Aldığım mektup işte bu (Mektubu okudu).

İkinci bir mektup da Japonya'dan. Mahdum köleniz oradadır, o yazıyor. Tokyo'da yedi bin dârülfünûn talebesi bilictimâ' büyük bir miting yapmışlar. Avrupa'nın barbarlığına karşı kendi hükûmetlerini Osmanlılara muzâheret etmeye da'vet ediyorlar. (Alkışlar) Ve bu talebeye elli bin kişi iştirâk ediyor. Ve hukūk-ı siyâsiyye fakültesine devam etmekte olan 101 imza ile bizim dârülfünûn talebesine mektup yazıyorlar. Ya almışsınızdır, ya almak üzere bulunuyorsunuz. Mektupta Japonların ma'nen ve maddeten Osmanlılara muâvenet ve iştirâk edeceklerini yazıyorlar. (Var olsunlar.) Demek yalnız müslümanlar değil, bütün Şark ahvâl-i hâzıramızdan müteellim olarak bize muzâhir oluyorlar.

Birâderler, bu halleri nazar-ı i'tibâra aldıktan sonra bir de kendi nefsimize mürâcaat edersek, kendi ahvâlimizi onların ahvâliyle mukāyese edersek hâlimize ağlamamak mümkün değildir. Bu hâl-i esef-iştimâle karşı acaba biz ne derece müteessiriz? Hâlâ kahveleri terk edemedik, hâlâ sigaralarımızı feda edemedik? Ne hâldeyiz. Ölüm müdür bu hâl? Hayat mıdır bu hayat? Bizim halimizden bütün dünya müteessir iken biz her şeylerden bîhaber, ne bir teessür, ne bir fedâkârlık! Keennehû biz oralarda değiliz.

Ey birâderler, ey kardeşler, size diyorum ki: Bugün söz zamanı değildir. Biz anladık ki konferanslar, bilmem neler, bol bol sözler yekdiğerimizi iğfâldir. Boş vakit geçiriyoruz. Bugün söz nümâyişi zamanı değildir. Bugün fi'liyât zamanıdır. İskenderiye'den avdetimde gördüm: Sürü sürü Rum papasları ellerinde sandık, kutu kapı kapı iâne topluyorlar. Bizim ulemâmızın ise muhârebenin gelip geçtiğinden haberi yok. Yazık değil mi? Ayıp değil mi? İskenderiye ki onlara nisbetle bir ecnebî memleketidir. Oradaki Rumlardan iâne topluyorlar, yığın yığın paralar Yunana teslîm ediyorlar. Bizim ise ne ulemâmızda böyle bir himmet görünüyor, ne câmi'lerimizde bir mev'iza söyleniyor. Bu hâlimize teessüf etmeyip de neye teessüf edelim birâderler? Ne kadar donmuşuz. Düşmanlar bizim hallerimizi müşâhede ederek buna güveniyorlar. Büyük bir felâket atlattığımız halde yine aklımız başımıza gelmiyor. Maamâfîh her ne olduysa oldu, geçen geçti, geçen için kimseyi muâhaze etmeyip yarın fi'len çalışmalı, kapı kapı gezerek para toplamalıdır.

Saray'da toplanan "Meclis-i Kebîr-i Millî" dedikleri mecliste Mâliye nâzırımız hazînemizde bir para yoktur demiş. Bu haber Mısır'da intişâr edince herkes kesesini boşalttı. Mâdem ki Hükûmet'in parası yok imiş, o halde bu muhârebeyi millet yapacaktır, dediler. Yani Hükûmet, milletin muâvenetine muzâheretine güvenerek bu muhârebeyi başa çıkaracaktır. Binâenaleyh millet bugünden i'tibâren ne olacağa bakmayıp gözünü kapayıp bütün varını feda etmeli.

Birâderler, şunu da arz edeceğim ki: Memâlik-i ecnebiyyedeki müslümanlar neden bizim için bu kadar üzülüyorlar? Mısırlıların nesine? Dünyada en rahat geçinen, en zengin bir millet Mısırlılardır. Onlar da i'tirâf ediyor ki bu zenginlik İngilizler geldikten sonra gelmiş. Bununla beraber Mısırlılarda kat'iyyen İngiliz rûhu yoktur. Bilakis Mısırlıların en büyük düşmanı İngilizlerdir.

Bugünden i'tibâren bir müslüman gidip bir hıristiyan kahvesinde bulunmuyor. Hıristiyan mağazasından bir şey almıyor. Şimdiye kadar müslüman bakkāl bulunmazmış. Bu vak'adan sonra müslüman bakkāl mağazaları açmışlar. Hıristiyanlarla alışverişi kesmişler.

Neden bunlar bu dereceye gelmişler? Birâderler; bunun sebebi nedir, biliyor musunuz? Bu, mahkûmiyetin te'sîridir. Onlar mahkûmiyetin, esâretin ecnebî istîlâsının ne olduğunu anlamışlar. Bizzat acısını duymuşlar. Mahkûmiyet, esâret ... Bunlar o kadar acı şeylerdir ki görmeyince insan

takdîr edemez. Hindistan'dan bu kadar telgraflar yağdırıyorlar. Neden? Çünkü istiklâl gittikten sonra müslümanların ne hâle uğrayacağını biliyorlar. Bizim Rusya'dan bu kadar gönüllüler geliyor. Onları sevk eden, esârettir. Bize nisbetle onların yaşayışları iyidir. Fakat ilerisini düşünüyorlar.

Siz ki Dârülfünûn talebelerisiniz, bu ni'met-i uzmânın kıymetini takdîr edemediğinizden uyuşmuş kalmışsınız. Kardeşler, artık intibâh zamanı geldi. Elbirliğiyle çalışalım. Sözden ziyâde fi'liyât ile iş görelim. İstanbul'da bu kadar insan var. Hep birden harekete gelse dünyalar yerinden oynar. Ben altmış beş yaşında bir adamım. On okka, on beş okka cephâne arkama alır, Çatalca'ya kadar götürebilirim. Ben demek isterim ki hepimiz birer iş görebiliriz. Bugün her nevi fedâkârlığı iltizâm edecek günümüzdür, kardeşler. Bunun için ricâ ederim, tekrâr edeceğim ki: Çok sözden ise az iş görelim. Bütün ihvân her tarafa dökülelim. Va'zlar verelim. Kimimiz Çatalca'ya gitsin, kimimiz iâne toplasın. Bütün millet harekete gelip dîni, vatanı, namusumuzu muhâfazaya elbirliğiyle çalışalım. [1](نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ –يا محمد!–)

(Hazret konferansı ikmâl ettikten sonra "Müdâfaa-i Milliye" Hey'eti tarafından gönderilen sandığa ilk iâneyi atmış, müteâkiben heyecâna gelen huzzâr-ı kirâm i'tâ-yı iânât husûsunda müsâbaka edercesine ibrâz-ı himmet etmişlerdir. Din ve vatan yolunda çalışanlara Allah muîn ve nasîr olsun!)

[379] # FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 7 –

Bir de hadîs kitaplarından menkūl olan şu fıkrayı dikkatle ta'kīb edelim: İkinci Halîfe Ömer bin El-Hattâb radıyallâhü anh Şam ordusuna muâvenet maksadıyla bir mikdâr askerle beraber çıkmış. Şam ordusuna o sırada vebâ girmiş imiş. "Serg" denilen mevkie varınca Ebû Ubeyde bin El-Cerrâh ile arkadaşları kendisini karşılayarak vebâyı haber verdiler. Hazret-i Ömer beraberindeki Muhâcirîn-i evvelîni yanına çağırtıp bu husûsa dair istişâre etti. Bir takımı: "Bir maksad-ı mühim için çıktık. Dönmek münâsib değil." dediler. Diğer bir takımı da: "Ashâb-ı Resûlullâh'ın bakıyyesi seninle beraberdir. Bunları vebânın üstüne götürmek münâsib değildir." re'yinde bulundular. Hazret-i Ömer bu ihtilâfı görünce: "Yanımdan savulun da Ensâr'ı çağırın." dedi. Onlarla da istişâre etti. Onlar da Muhâcirîn gibi ihtilâf ettiler. Bu hâle büsbütün canı sıkılıp: "Siz de gidin. Kable'l-feth hicret etmiş buradaki Muhâcirîn-i Kureyş'in ihtiyârlarını çağırın." dedi. Bunun üzerine şüyûh-ı Muhâcirîn da'vet olundular. Bunlar ise içlerinde hiçbir muhâlif olmamak üzere avdet etmek ve beraberlerindeki insanları vebâ üzerine götürmemek re'yinde bulundular. Bunun üzerine Hazret-i Ömer ertesi gün yola çıkacağını i'lân etti. Ve ertesi gün erkenden avdete davranıldı. İşte o sırada Ebû Ubeyde: (اَ فِراراً مِنْ قَدر الله)= "Allah'ın kaderinden firâr mı ediyorsun?" diye tevcîh-i hitâb edince Hazret-i Ömer: (او غيرك قالها يا اباعبيدة نعم فراراً من قدر الله الى قدر الله ارأيت لو كان لك ابل فهبطت وادياً له عدوتان احداهما خصبة والاخرى جدبة اليس ان رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله وان رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله)= "Yâ Ebâ Ubeyde! Bu sözü senden duymamalı idim. Evet, Allah'ın kaderinden firâr ederek yine Allah'ın kaderine ilticâ ediyoruz. Düşün ki senin bir sürü deven olsun da bir vâdîye insin. Ve bu vâdînin iki yamacından biri otlak diğeri çıplak olsun. Develerini otlak yamaçta otlatırsan senin bu amelin Allah'ın kaderiyle değil mi? Kezâlik çıplak yamaçta otlatırsan yine senin bu amelin Allah'ın kaderiyle değil midir?" cevâbını verdi. Derken o vakte kadar orada hâzır bulunmayan Abdurrahmân bin Avf çıkageldi. Ve "Bu mes'eleye dair bende ma'lûmât vardır." dedi. "Resûlullah (sallallâhu aleyhi vesellem)'den işittim. [2](إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ...) ilh. buyurdu." diye bu kıssadan evvel naklettiğimiz bâlâdaki hadîsi rivâyet etti.

Demek ki bu hadîs rivâyet edilmemiş de olsa kadere îmân ile mes'ûliyete tealluk eden âyât ve ehâdîsin mecmûundan, ta'lîm edilen dînin rûhundan istinbât edilmek lâzım gelen netîce zâten bu olacak imiş. Abdurrahmân bin Avf'ın hadîsi rivâyet etmesinden evvel İslâm'ın en büyük pîşvâları olan Hazret-i Ömer radıyallâhu te'âlâ anhu ile şüyûh-ı Muhâcirînin avdet karârını vermeleri buna delâlet ediyor. Hadîs-i şerîf sâbıkīn-i İslâm'ın dîni en çok anlayanların zübde-i ma'lûmâtlarından müstahsal olan o karârı o vak'a da yalnız te'yîd etmiş oldu.

Hem ne hâcet? Dîn-i İslâm'ın tabâbete verdiği ehemmiyet bu asrın en muazzam âsârından biri olan o *Lügatnâme*'deki bu isnâdı tamâmıyla mükezzibdir. Müslümanların tabâbete ettiği bunca hizmetler meydanda iken böyle bir iddiâ hakīkaten garîbdir. Gâh Hazret-i Peygamber'e (sallallâhu aleyhi vesellem), gâh da eâzım-ı ulemâdan bir zâta isnâd olunan: (اَلعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ الْاَبْدَان و عِلْم الاَدْيَان) = İlim ikidir: Biri ilm-i ebdân, diğeri ilm-i edyân" kelâmı beyne'l-müslimîn fevkalâde şâyi' olmuş bir sözdür. Dikkat edilmeli ki bu kelâmda ilm-i ebdân ilm-i edyâna bile takdîm edilmiştir. Ve İmâm-ı Gazzâlî'nin beyânına göre tahsîl ve icrâ-yı tabâbet furûz-ı kifâyedendir.

Biz Gazzâlî'yi bırakalım da daha sağlam bir menbaa, doğrudan doğruya menba'-ı vahye mürâcaat edelim. Âtîdeki hadîsler da'vâmızın reddolunmaz birer bürhânıdır:

– [3](يَا عِبَادَ اللهِ تدَاوَوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ دَوَاءً، غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ الْهَرَمُ) = "Ey Allah'ın kulları! Tedâvî ediniz. Zîrâ Allâhü Teâlâ hiçbir hastalık vermemiştir ki ona bir de dermân vermesin, yalnız bir hastalık bundan müstesnâdır ki o da ihtiyârlıktır."

– [4](لم يُنْزِلْ دَاء إلاّ أَنْزَلَ لهُ دَواءً عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وجَهِلهُ مَنْ جَهِلَهُ إلاّ السَّامَ) = "Allâhü Teâlâ hiçbir hastalık indirmedi ki ona mahsûs bir de devâ indirmesin. O devâyı bilen bilir, bilmeyen bilmez. Yalnız sâm yani mevt bundan müstesnâdır."

– [5](إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الدَّاءَ والدَّواءَ فَتَداوَوْا وَلَا تَتَداوَوْا بِحَرامٍ) = "Al-

[1] Saf, 61/13.

[2] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 21811.

[3] (يَا عِبَادَ اللهِ) olmaksızın, Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbü't-Tıb, 1.

[4] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2690.

[5] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2643.

lâhu Teâlâ derdi de, dermânı da yaratmıştır. Öyle ise tedâvî ediniz. Şu kadar var ki harâm ile tedâvî etmeyiniz."

– [1](إِنَّ الَّذِي جَعَلَ الدَّاءَ أَنْزَلَ الدَّواءَ فَجَعَلَ شِفاءَ مَا شاءَ فِيمَا شاءَ) = "Şübhesiz hastalığı yapan devâyı da inzâl ederek istediğinin şifâsını istediği şeyde kılmıştır."

– [2](مَا أَنْزَلَ الله دَاءً إِلاَّ أَنْزَلَ لَهُ شفاء) = "Allah hiçbir hastalık inzâl etmemiştir ki ona mahsûs bir de şifâ inzâl etmesin."

– [3](لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ برئ بِإِذن الله) = "Her hastalığın bir devâsı vardır. Hastalığın ilâcı ele geçince o hastalık Allah'ın izniyle şifâ bulur."

– [4](الدَّوَاءُ مِنَ القَدَرِ وَقَدْ يَنْفَعُ بِإِذْنِ الله) = "Devâ kaderdendir. Bazen da bi-iznillâh menfaati olur."

[380] – [5](الدَّواءُ مِنَ القَدَرِ وَهُوَ يَنْفَعُ مَنْ يَشاءُ بِما شاءَ) = "Devâ kaderdendir. Cenâb-ı Hak istediği kimseyi istediği şeyle şifâyâb edebilir."

Artık müslümanları lâyıkıyla bilmeyenler bilmelidir ki kadere olan îmânları sâik-ı atâlet ve meskenet değildir. Bütün kâinâtta hâdisâtın bir takım kavânîn-i müstemirre dairesinde cereyân ettiğini, havâdis-i kevni doğuran şeyin bir silsile-i medîd-i esbâb ve müsebbibât olduğunu müslümanlar bilirler. Ve esbâbına tevessül etmedikçe hiçbir şey elde etmeye imkân olmadığını ve tohum atmadıkça hasâd olamayacağını bilmeyen müslüman yoktur. Devesini mescid-i şerîfin dışarısında başıboş salıvererek huzûr-ı âlî-i Risâlet-penâhîye giren ma'nâ-yı tevekkülü bilmez bir A'râbîye: – [6](اعقلها وتوكل) = "Devenin ayağını bağla da ondan sonra tevekkül et." buyuruluyor. Ömer bin El-Hattâb (radiyallâhu anh) "Siz necisiniz?" diye sorduğu boşta gezen Yemenlilerden "Biz mütevekkilleriz" cevabını alınca "Hayır siz mütevekkil değil yalancısınız. Tohumunu yere atıp ondan sonra tevekkül edene mütevekkil denir." diyor.

Dîn-i İslâm'da tevekkülün şartı kavânîn-i tabîiyyenin mukteziyâtını nazar-ı basîretten dûr tutmamak, tuttuğu takdîrde de başına gelen şeylerden dolayı kendine levm edip kendi günâhını, taksîrini kadere atfetmemektir. Kavânîn-i tabîiyyeden gaflet etmek, onları hiçe saymak ya Müslümanlığı bilmemekten veya acz ü meskenetten neş'et eder. Hatta kavânîn-i tabîiyyenin lisân-ı *Kur'ân*'daki ismi "sünnetullâh"-tır. Bu dünyada ne ulûm, ne felsefe olmayaydı; yine müslümanlar kâinâtta hükümfermâ bir takım kavânînin –ta'bîr-i şer'îce sünnet-i ilâhiyyenin– mevcûd olduğunu bileceklerdi. Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm*'de – (سُنَّةَ اللهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا) = "İşte bu, öteden beri gelip duran sünnetullâhtır. Yani Allah'ın âdetidir. Sünnetullâhın ise tebdîl edildiğini göremezsin." (Sûre-i Feth âyet 23) diğer bir yerde de – (فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللهِ تَبْدِيلًا) (وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا)= Sünnetullâhın tebdîl edildiğini göremeyeceğin gibi sünnetullâhın tahvîl edildiğini de görmezsin." (Sûre-i Melâike [Fâtır] âyet 43)[7] buyurulmuştur. Hem akîde-i ehl-i İslâm'daki selâmet ve sâfiyetin, hem de *Kur'ân*'daki edâ-yı bedî' ve mu'cizin bir numûnesi olup kâinâtı idâre eden kavânîn-i tabîiyyenin mâhiyetini mübeyyin olan bu son âyet-i kerîme üzerinde enzâr-ı kāriîni istıtrâden biraz tevkîf etmek isteriz.

Akl-ı beşerin yalnız başına, vesâyet ve delâlet-i vahye muhtâc olmaksızın keşfedebileceği hakāyık-ı ilmiyye eğerçi *Kur'ân*'ın mevzû' ve gāyesinden hâric ise de kendi gāyesini tervîc için îrâd ettiği ibârâtın her hâlde yakīniyyât ile çarpışmaması, yakīniyyâtı müeyyid olacak mâhiyette olması iktizâ eder. Böyle olmasa *Kur'ân*'a îmân etmek için bir vech-i sahîh bulunamaz. İbârât-ı *Kur'ân*iyyedeki bu hâl acîbdir ki bin üç yüz seneden beri ma'lûmât-ı beşeriyye kalıptan kalıba girmiş, ulûm-ı tecrübiyye ve felsefiyye bu kadar tahavvüle uğramış iken yine akîde-i ehl-i İslâm'ı mütezelzil edecek bir sebeb-i ciddî ve ma'kūl bulunmamaktadır. Bilakis ma'lûmât-ı beşeriyye herhangi mertebede olursa olsun *Kur'ân-ı Kerîm* onları tahsîle, mümkün ise ileri götürmeye müşevvıktır.

İşte bu âyet-i kerîmedeki üslûb-ı beyân da ilim ile dîn-i hakīkī beynindeki tenâzü' ve teâruzun anlaşılmaz bir şey olduğunu gösterecek irşâdât-ı ilâhiyyedendir. Biraz teemmül edince görürüz ki:

Evvelen – Ulûm-ı tecrübiyye ve sâbitenin faraziye hâlinde olmayan kazâyâsı bu âyet-i kerîmeye nazaran şâyeste-i kabûldür. Ve semâvât ve arz hakkında ma'lûmât edinmeyi âmir olan diğer âyât-ı adîdenin delâletiyle bu ilimleri öğrenmek müslümanlara borçtur. Zîrâ âyât-ı ilâhiyyeyi tefekkür etmek farzdır. Âyât-ı ilâhiyye ise kavânîn-i kevniyyeyi –*Kur'ân*'ın tesmiyesine göre sünnetullâhı– bilmedikçe tefekkür edilemez.

Sâniyen – Âyet-i kerîme sünnetullâhta tebdîl ve tahvîl görülemeyeceğini ta'lîm ediyor ki bu da ulûm-ı tecrübiyyenin mevzûu olan kavânînin lâ-yetegayyer görünmesini ifâdeden başka bir şey değildir. Bu da keşfiyyât-ı ilmiyyeden istifâdeye müşevvıktır.

Sâlisen – Âyet-i kerîmedeki tekrârın bir ehemmiyet-i mahsûsası vardır. Bu tekrar kavânîn-i kevniyyenin ta'zîm-i şânına i'tinâdan başka bize iki hakīkat bildiriyor. Nükte ibâre-i mükerrerede değişen kelimelerin "tebdîl" ve "tahvîl" kelimeleri olmasındadır. Âyet-i kerîmenin siyâk-ı nazm-ı celîli bugünkü kavânîn-i kevniyyenin değişip de yerlerine diğer kānûnların vaz' olunmasını, tebeddül etmesini hâtırdan sildiği gibi; kavânîn-i mevcûdenin de bilâ-tahavvül, ahkâmını şaşırmadan âmil olacağına işâret etmektedir ki böyle bir i'tikād ile keşf-i hafâyâ-yı kevne koyulan bir tâlib-i hakīkatin duyacağı aşk ve iştiyâk müstağnî-i ta'rîftir.

Râbian – Âyet-i kerîmede lafz-ı müfred ile "sünnetullâh" ta'bîr ediliyor da "sünenullâh" buyurulmuyor. Bundan da ulûm-ı cedîdenin şimdiye kadar birbirinden ayrı zannolunan kavânîn-i müteferrikayı kānûn-ı vâhide ircâ' için sarfettiği mesâînin pek muhık olduğunu anlıyoruz.

Hâmisen – Mülâhazât-ı sâbıkadan daha mühim olan mülâhaza "tebdîl, tahvîl yoktur" denilmeyip de "tebdîl, tahvîl vâkı' olacağını göremeyeceksin" denilmesi hakkında vârid oluyor ki o da ulûm-ı tecrübiyyeye tealluk eden derece-i yakīne âi[d]dir. Ma'lûmdur ki bütün hakīkī erbâb-ı ilim

---

1 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 3447.
2 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 10496.
3 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 9295.
4 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 5727.
5 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 5728.
6 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1948.
7 Metinde âyet numarası "41" yazılmıştır. Ayrıca ikinci âyetin sûre ve âyet numarası verilmemiştir. Ahzâb, 33/62.

nazarında ulûm-ı tabîiyye kazâyâsı hakkındaki yakînimiz yakîn-i riyâzî kuvvetini hâiz değildir. Bil-istikrâ illet olarak tanıdığımız hâdisâtın bazıları ilel-i hakîkıyye değildir. İlel-i hakîkıyye olanlarının da zarûrî olduğuna isbât edebilecek bir tarîk-ı ilmî yoktur. Kavânîn-i tabîiyye lâ-yetegayyer i'tibâr edilmekle beraber bu akîde hiçbir vakitte zarûreten ma'lûm olan hakāyık-ı müteyakkıne kuvvetinde değildir. Binâenaleyh ulûm ve fünûn ne kadar terakkī etse,

ELVÂH-I İNTİBÂH: MÜSLÜMANLAR, BAKINIZ DA İBRET ALINIZ!

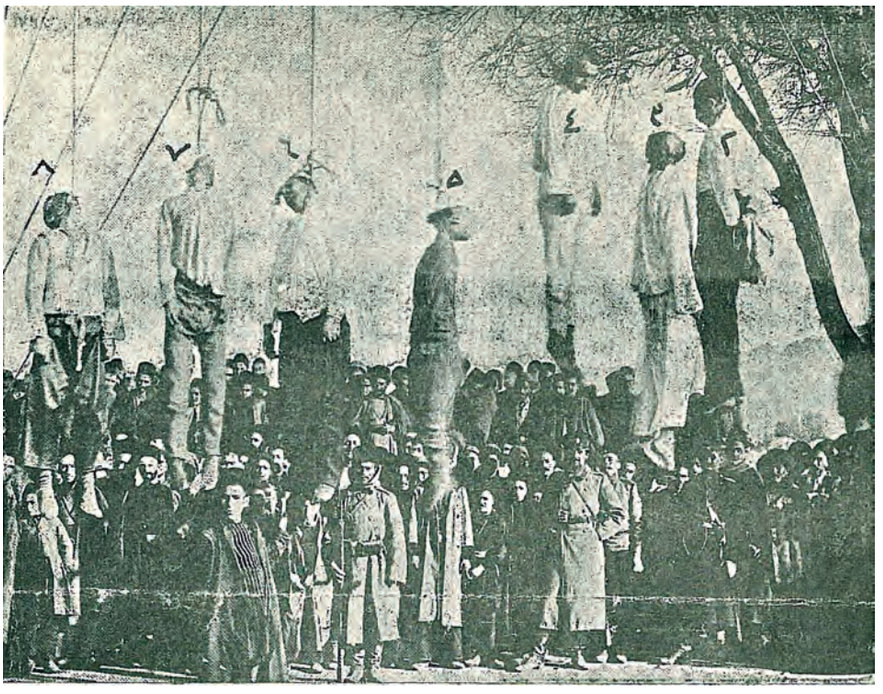

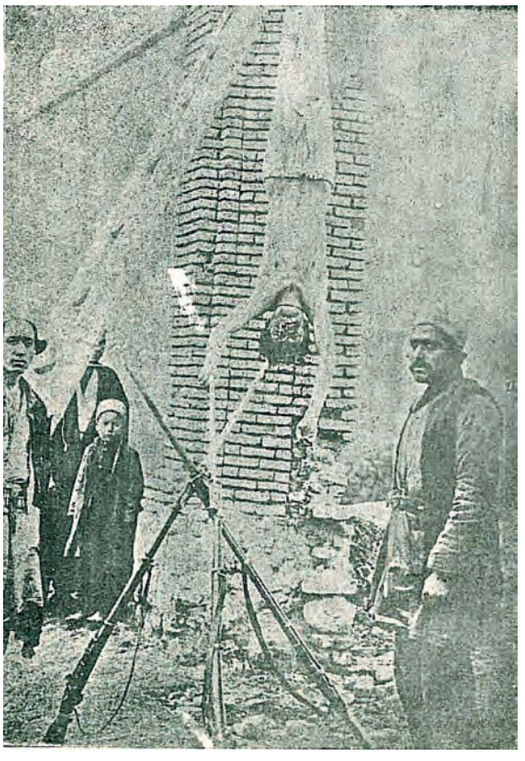

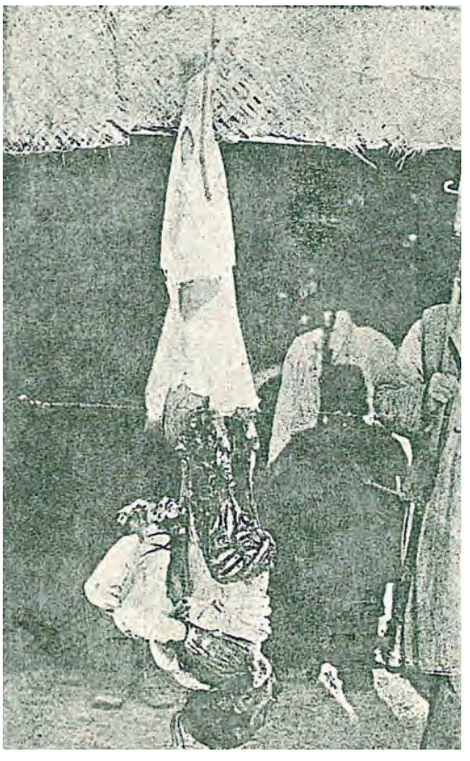

(İngiliz gazetelerinden aynen alınmıştır.)

Ecânibin kanlı çizmeleri altında inleyen bir İslâm diyârında bedbaht müslümanların ma'rûz kaldıkları dehhâş fâciaların dil-sûz nümûnesi!..

Sebîlürreşâd'ın 230'uncu numarasının ilâvesi.

[381][1] hâdisât için ma'lûm olan illetten veya illetlerden başka bir illet tasavvuruna imkân-ı zâtî daima bâkîdir. Çünkü yüzde yüz derecesindeki yakîn-i riyâzîyi hâsıl etmek gerek mecmû'-ı kevn ve gerek ezelü'l-âzâldan ebedü'l-âbâda kadar bütün hâdisât üzerinde bir istikrâ-i tâm yapmaya mütevakkıftır. Bunun da muhâl olduğu bedâheten zâhirdir. Bundan dolayıdır ki ulûm-ı tecrübiyyede illet olarak tanınmış olan hâdise-i mütekaddimenin illiyyetini mükezzib bir hâdise-i tâliyyenin zuhûr etmemesi husûl-i kanâat ve itmi'nâna kâfî addedilir. Yine bundan dolayıdır ki edyân-ı semâviyye mu'tekıdleri ulûm-ı tecrübiyyede vahiy ve mu'cize hakkındaki îmânlarını ihlâl edecek bir kazıyye, bir kâide bilmezler. Bu takdîrce âyet-i kerîme: "Siz sünnetullâhı öğrenebildiğiniz kadar bilirsiniz. O bildiğiniz mikdârda ise tagayyür bulamazsınız. Ne tebdîl, ne de tahvîl edildiğini göremezsiniz. Maamâfîh şu keşfettiğiniz sünnetin âsâr-ı zâhiresi de zarûrî değildir. Hâlık-ı kâinâtın âsâr-ı ef'âl-i ihtiyâriyyesinden ibârettir. Bu âsârın bizâtihâ tagayyür etmesine imkân vardır." gibi bir ma'nâyı mutazammın olmuş olur.

Elhâsıl ilim ile dîn-i sahîh daima barışık gider. Çünkü her ikisi de hakîkattir. İki hakîkatin ise teâruzuna imkân yoktur. Aklî esâslara hiç de dokunmaksızın vahye, mu'cizeye îmân etmenin tarîkını, imkânını dînimiz bize gösteriyor ve farazîye devresini geçmiş, tahakkuk etmiş ilmî esâsların kâffesini îmân ile te'lîf ettiği gibi vazîfe ve mes'ûliyyet, sa'y ü amel esâslarını da kadere îmân ile pek güzel te'lîf ediyor.

Ahmed Naim

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

SURİYE'NİN MÂZÎSİNE BİR NAZAR

Suriye kıt'asındaki büyük şehirler; kilisenin ilm ü irfânla mahmûl dimâğları ezmek husûsundaki gayretinden; en ziyâde zedelenmiş aksâmdan idiler. Ariyus ve Nesturiyus'un telkînâtıyla tenevvür eden erbâb-ı fikr, şehirlerde hükümrân olan mezâlimden, din nâmına icrâ edilen yolsuzluklardan, fikirleri öldürmek için tecvîz edilen i'tisâflardan bîzâr kalarak Suriye'nin en hücrâ mahallerine çekilmişler, ötede beride savmaalar inşâsıyla bir hayât-ı münzeviyâne geçirmeye mecbûr olmuşlardı.

Suriye baştan başa zulmet-i cehl ü taasub içinde kavruluyordu. Ötede beride saklanan bu savmaalar ise sönük bir kandil kadar olsun neşr-i şuâ' edemiyorlardı. Esâsen bu savmaalarda; ilim ve fenden ziyâde; hakîkī Hıristiyanlık, putperestlik te'sîrâtından âzâde bir din gizlenmişti.

Muhteşem Roma İmparatorluğu parçalanarak Şark ve Garp İmparatorluğu nâmıyla ikiye ayrıldığı zaman Suriye kıt'ası İstanbul İmparatorluğuna intikâl eylemişti. Bu esnâlarda Suriye; hıristiyanların mezheb kavgaları yüzünden; senelerce al kanlara boyanmıştır.

İhtilâfât-ı mezkûreden istifâde etmek isteyen İran mülûk-i Sâsâniyyesi defeâtle Suriye'ye hücûm ederek buraları hûnîn bir meydân-ı vegâya çevirmişlerdir.

Suriye ihtirâsât-ı siyâsiyye, mücâdelât-ı dîniyye nizâ'larıyla çırpınmakta, zulümât-ı kesîfe-i cehl ü taassub altında kıvranmakta olduğu böyle bir zamanda idi ki Arz-ı Batha'dan zuhûr eden neyyir-i İslâmiyyet; sür'at-i berkıyye ile; cihân-ı zulm ü cehâleti envâr-ı adl ü ma'rifetle tenvîre hâzırlanıyordu. Filhakîka çok geçmeden yani irtihâl-i Nebevîden dört-beş sene sonra; Hazret-i Fârûk'un zamân-ı hilâfetinde, şehâmet-i İslâmiyyenin âteşîn timsâli Hâlid bin Velîd ile Hazret-i Ömer'in en müdebbir ve en rahîm kumandanlarından Ebû Ubeyde bin Cerrâh'ın peyâmber-pesend himmetleri Suri[ye]'yi baştan başa havza-i İslâmiyâna idhâl eylemiştir.

Fikr-i tevhîd huzemât-ı nevvâresiyle Suriye'yi istîlâ ettiği zaman; kadîm bir medeniyetin mehd-i maâlîsi olan bu güzel kıt'a, –tasvîr edildiği vechile– mezâhib-i Hıristiyâniyye nizâ'larına bir ma'reke-i tesâdüm hâlinde bulunuyordu.

Hazret-i İsa'nın telkînâtından ziyâde Romalılarla, sanem-perest akvâm-ı kadîmenin mezâhib ve mu'tekadâtından, an'anât-ı hurâfe-âmîzlerinden iltikāt-ı ahkâm etmekte olan âbâ-i kenîsâiyye, halkı ribka-i esâretleri altında ezebilmek için ilim ve irfân nâmına bir şeyi bırakmamaya ahd etmişler, dîn-i Yesû'u bir mecmûa-i hurâfât ve garâib hâline sokmuşlardı. Hazret-i İsa'nın telkînâtına tâbi' olmak isteyen zevât ise rafz u ilhâd ile mahkûm ediliyorlardı.

Devr-i Fârûk'ta Dımaşk-ı Şâm Eyâleti Vâlîliği Muâviye'nin birâderi Yezîd'e tevcîh edilmişti. Yezîd dirâyetli bir zât olduğundan az zamanda Suriye'de te'sîs-i âsâyişe muvaffak olmuştu.

Dâmâd-ı Nebevî Hazret-i Haydar'ın zamân-ı hilâfetinde Şâm Vâlîsi Muâviye bin Ebî Süfyân iddiâ-yı saltanata kıyâm ederek dehâ-yı siyâsîsi sâyesinde Emeviye Hükûmeti'ni te'sîs ve Dımaşk-ı Şâm'ı merkez-i hükûmet ittihâz etmişti. Bu târîhten i'tibâren Suriye fevkalâde bir ehemmiyet kesb ederek her tarafta harâbeler yerine ma'mûreler, muntazam şehirler teessüs etmeye başlamıştı. Maamâfîh Emevîler devrinde Suriye; ilim ve fenden ziyâde; siyâseten bir şöhret-i şâyiaya mâlik olmuştur. Hükûmât-ı İslâmiyye arasında ulûm ve fünûna en az hizmet eden Emevîlerdir. Emevîler dâhilî ihtilâller, hâricî fetihler ile uğraşmaktan ulûm ve fünûnun terakkıyâtına hasr-ı himmet etmeye vakit bulamamışlardır.

Abbâsîler devrinde merkez-i hükûmet Suriye'den Irâk'a intikāl etmiş ve cürsûme-i ulûm o diyârlarda pek müsâid bir zemîn-i inkişâf bulmuştu.

Irâk'tan taşan huzemât-ı ma'rifet, Suriye'nin müstaidd-i inkişâf dimâğlarında bir nehda-i terakkī uyandırabilmesi için birkaç asır intizâr etmek lâzımdı ve filhakîka böyle olmuştur.

[382] Dördüncü asr-ı hicrîden sonradır ki Suriye'nin ulûm ve fünûn nokta-i nazarından parlak devresi başlamış, Dımaşk'ta, Haleb'de, Kudüs'de, Hama ve Humus'da binlerce dârülfünûnlar i'tilâ-nümâ-yı kemâlât olmuştur.

Bu târîhten sonra Suriye bütün ma'nâsıyla bir feyzgâh-ı kemâlât hâline gelmiştir. Bir hâlde ki ufak kasabalarda te'sîs edilen medâris ve mekâtib-i ilmiyye büyük şehirlerin dârülfünûnlarıyla rekābet edecek bir derece-i tekâmüle vâsıl olmuş, Endülüs'ten, Irâk'tan, Mısır'dan, hatta Mâverâünnehir'den alay alay vürûd eden teşnegân-ı maârif atş-ı dimâğlarını teskîn edecek zülâl-i irfânı mebzûlen bu diyârlarda bulmaya başlamışlardır.

[1] 380. sayfadan sonra gelen fotoğrafların bulunduğu sayfa ile boş olan arka yüzüne sayfa numarası verilmemiştir.

Suriye ancak on üçüncü asr-ı mîlâdîde şa'şaa-i ilmiyyece evc-i kemâle vâsıl olmuştur. Mısır'da hükümrân olan Benî Tolun Devleti Abbâsîler zamanında bir aralık Suriye'ye tecâvüz eylemişlerdi. Suriye kıt'ası bilâhare Fâtımîler'in eline geçmiştir. Âl-i Hamdân'dan meşhûr Seyfüddevle zamân-ı hükûmetinde ise Suriye bi-hakkın merkez-i maârif ve medeniyet hâlini almıştır.

Selçukîler'in zuhûrunu müteâkıb Suriye bunların zîr-i hükmüne geçmiş, bir aralık da tavâif-i mülûkten Benî Mirdâs, Benî Artuk ve mülûk-i Atabekiyye buralara tecâvüz eylemişlerdi.

Bu esnâlarda Piyer Lermit gibi meczûb bir serserinin teşvîkıyle Garbdan Şarka bir seylâbe-i taassub akmaya başlamış, Suriye kıt'ası Ehl-i Salîb barbarlarının muharrib ve hûnîn hücûmlarına ma'rûz kalmıştı. Cehl ü taassub gibi bî-emân bir sâikle ma'mûrelere tehâcüm gösteren bu barbar yığınları, binlerce erbâb-ı fikrin senelerce devâm eden semerât-ı mesâîsini bir anda mahv u harâb ederek her biri bir hızâne-i irfân olan milyonlarca kitaplarla mâlî kütübhâneleri yakmışlar, dârülfünûnları yıkmışlar, medâris-i ilmiyyeyi tahrîb, ma'mûr şehirleri hâk ile yeksân etmişlerdi. En kıymetdâr kütüb-i ilmiyye ve fenniyyeyi câmi' olarak o zamana göre dünyanın en zengin bir hazîne-i irfânı olan meşhûr Trablus Kütübhânesi de bu miyânda Ehl-i Salîb derbederleri tarafından mahv ve ihrâk edilmişti.

Trablus Kütübhânesi muhteviyâtının milyonlara bâliğ olduğunu müverrihîn kemâl-i teessür ve sûzişle i'tirâf ediyorlar.

Kudüs'te ve Suriye'nin eyâdî-i Ehl-i Salîb'e düşen diğer bilâdında yakılan, mahv edilen kitaplar arasında pek büyük birer kıymet-i ilmiyyeyi hâiz lâ-yuad kütüb-i fenniyye ve felsefiyye bulunduğu muhakkaktır.

Ehl-i Salîb seylâbesi Suriye medeniyet ve maârifi için bir felâketti. Mülûk-i Eyyûbiyye'nin ve bilhâssa şehâmet ve fazîlet-i ahlâkıyyece düşmanlarının bile mazhar-ı sitâyişi olan (Salâhuddîn)in Hudâ-pesend mesâîsi, veleh-nümâ kahramanlıkları olmasaydı Suriye'de o yanmış olan şu'le-i ma'rifet ve medeniyet Ehl-i Salîb hücûmlarıyla büsbütün ve ebediyyen muntafî olacaktı.

Suriye'de ulûm ve fünûnun şa'şaa-pâş olduğu edvârı sırası geldikçe tafsîl etmek üzere; ta'kîb ettiğimiz usûle tevfîkan; şimdi beşinci asr-ı hicrîde bu kıt'ada yetişen erbâb-ı ilm ü ma'rifete bir nazar atfedelim:

* * *

Beşinci Asr-ı Hicrîde Suriye – Suriye bu asırda gürültüsüzce, a'sâr-ı müteâkıbede ve bilhâssa altıncı ve yedinci asırlarda; mühim hâdiselere, vahîm ihtilâllere rağmen; göstereceği parlak rollerin îfâsına hâzırlanıyordu.

Bu devirde Suriye'de fen ve felsefe ile uğraşan ekâbirin büyük ve ma'rûf bir hânedâna mensûb oldukları görülüyor.

Peder, evlâd ve hafîdden ibâret olan bu âile fen ve felsefe ve bilhâssa ulûm-ı tıbbiyyede iştihâr eylemişlerdir.

En büyükleri olan Ebû Hakîm Zâfir bin Câbir Es-Sükkerî Musul'da tevellüd etmişti. Müşârun-ileyhin 482 târîhlerinde ber-hayât olduğu anlaşılıyor.

Musul'da mukaddemât-ı ulûmu tahsîl ettikten sonra o devirde merkez-i irfân ve medeniyyet olan Bağdad'a koşmuş, dârülhilâfenin muhît-ı feyyâzında zamanın en muktedir etibbâsından Ebû Ca'fer bin Tayyib'in tedrîsâtına müdâvemete başlamıştı.

Ebû Hakîm aynı zamanda felsefe tahsîline de koyulmuş, ulûm-ı hikemiyyede şöhret-şiâr eâzımın derslerine de mülâzemette bulunmuştu. Bağdad'da ikmâl-i tahsîl ettikten sonra Suriye kıt'asına çekilerek Haleb'de ihtiyâr-ı ikâmet etmiş, hayatının hıtâmına kadar bu diyârda neşriyyât-ı ilmiyyede bulunmuştur.

Ebû Hakîm bir taraftan tedrîs-i ulûm diğer taraftan icrâ-yı tabâbetle meşgûl olmuştur. Dershâne-i irfân-penâhında ikmâl-i tahsîl eden zevât miyânında pek ma'rûf sîmâlar vardır. Haleb'de te'sîs ettiği mektep pek ziyâde iştihâr etmişti. En uzak mahallerden bile birçok tâlibîn-i irfân bu dâr-ı feyzin zîr-i sakf-ı kemâlâtına koşmuşlardı. Bu mektep kendi vefâtından sonra evlâd ü ahfâdı himmetleriyle yine neşriyyâtta devâm etmiştir. İbni Ebî Usaybia on üçüncü asr-ı mîlâdîde Haleb'de bu dâr-ı irfânın bakāyâ-yı füyûzuna tesâdüf edebilmiş olduğunu söylüyor.

Ebû Hakîm, mütefennin bir tabîb olmakla beraber edebiyâta da intisâbı vardı. Hikemiyyât-ı âliyye ile meşhûn birçok manzûm parçalar bırakmıştır. Derin bir fikr-i hikmet tezâhürâtından olan şu parça müşârun-ileyhe isnâd ediliyor:

ما زلت اعلم اولاً فی اول حتی علمت باننی لا علم لی
ومن العجائب ان کونی جاهلاً من حیث کونی اننی لم اجهل

Ebû Hakîm yenilen ağdiyenin mi'de ve em'âlarda ma'rûz kaldığı hükmî ve kimyevî teâmülâtı müteâkıb ne sûretle imtisâs edilerek kana karışmakta olduğu hakkında pek mühim tedkīkāt-ı fenniyyede bulunmuştur. *Makāletün fî Enne'l-Hayvâne Yemûtü ma'a Enne Gıdâe Yahlifu İvaza mâ Yütehallelü Minhü* ünvânıyla yazmış olduğu kitap meşhûrdur.

[383] Müşârun-ileyhin pederi Câbir bin Mansûr Es-Sükkerî de Musul efâzıl-ı ulemâsından idi. Mahdûmu Ebû Mevhûb bin Zâfir Es-Sükkerî ise pederinin dershâne-i irfânında perverişyâb olmuş ve mensûb olduğu âilenin sîtine lâyık bir şöhret-i ilmiyye kazanabilmiştir.

Ebû Mevhûb tabâbette fevkalâde iştihâr etmişti. *İhtisâru Kitâbi'l-Mesâili li-Huneyn bin İshâk* nâmında bir kitap te'lîfine de muvaffak olmuştur. Ebû Mevhûm'un mahdûmu ve Ebû Hakîm Zâfir'in hafîdi Câbir bin Mevhûb Es-Sükkerî ise peder ve ecdâdının nâmlarını taşımaya bi-hakkın isbât-ı liyâkat eylemişti.

Câbir de; ecdâd-ı irfân-penâhı gibi, tabâbet ve felsefede şöhret-şiâr eâzımdandır.

Suriye beşinci asr-ı hicrîde Es-Sükkerî âilesinin neşrettikleri huzemât-ı ma'rifetle tenevvür etmiş, a'sâr-ı âtiyyede ihrâz edeceği mevki'-i bülende suûda hâzırlanmıştı. Es-Sükkerî âilesi efrâdı necâbet ve fazîletin birer timsâl-i maâlî-nümâsı hâlinde; senelerce Suriye'de sezâvâr-ı takdîr ü hayret hidemât-ı ilmiyyede bulunmuşlardır.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

MÜNÂCÂT

– 1 –

Yüksek duvarlarında eder secde gölgeler.
Mihrâblarında hasta yanar meş'al-i keder.
Dillerde bir cihân-ı muhayyel, uzak, deri...
Kandiller ince, tatlı birer hüzn-i gevherîn...
Gözlerde bir duman gibi titrer o boş hava;
Örter niyâz u hüznü ilâhî bir intihâ.
Haşyetli kubbesinde duâlar eder sükût.
Varlık derinlerinde avâlimle hem-hudûd...

Bir hutbe-i müessir eder dilde hep figān,
Titrer cebînimizde bütün safvet ü hazân;
Biz bâb-ı rahmetinde bir âsî-i nâmzed,
Ver, kalmasın bu eller açık böyle Rabbimiz.
Sen koyma burda bizleri mahzûn u dil-harâb!
Ağlar hazîresinde Resûl'ün pür-iktirâb.
Kıldın Salîb'e evc-i teâlîyi cilvegâh;
Bâri Hilâl'i yerde süründürme ey İlâh!
Beytü'l-Mutahhar'ında sanemler bulursa yer,
Çanlar öterse ma'bedin üstünde âh, eğer,
Lâyık olur mu şânına ey Rabb-i lâ-yezâl?
Bulsun mu yerde râyet-i hak zillet ü zevâl?
Mahv etme sen o râyeti, mahv etme bizleri,
Fetheylesin, Hilâl'e izin ver, denizleri!
Ey Rabb-i adl ü hak, evet ey Rabb-i âsmân,
Bir dinle: Ravzasında Resûlündür ağlayan!..

Ahmed Necmeddin

ORDUYA HİTÂB!

Hak düşmanı, din düşmanı, ırz düşmanı, alçak
Bir kelb-i akūr ordusu bir tâife-i hûn,
Ma'sûm ezerek, dul vurarak elleri mel'ûn,
Vicdanları mel'ûn, ebediyyen, bizi boğmak,
Mahv eylemek ister; bütün İslâm'ı bitirmek
Azmiyle gelir: Maksadı İstanbul'a girmek!
Ey asker-i İslâm, ulu Ka'be'n gidiyor arş!
Azminde Muhammed sana, Allah sana yoldaş.

İstanbul'a girmek... Ne yaman kasdı leîmin:
Bulgar çarığı kabr-i Süleyman'a mı bassın?
Yunan haçını minber-i Eyyûb'a mı assın?
Geçsin mi yere türbesi Fâtih'le Selîm'in?
A'dâ yüzünü zeyl-i Emânât'a mı silsin?
Pis çizmesini safha-i âyâta mı silsin?
Ey asker-i İslâm, ulu Ka'be'n gidiyor arş!
Azminde Muhammed sana, Allah sana yoldaş.

Enhâ-yı vatan zulm ile yangın yeri olmuş,
Etrâfına fışkırmadadır kanlı alevler;

Binlerce kadın, karnı deşilmiş yatar, inler;
Dağlar, ovalar na'ş-ı yetîmân ile dolmuş...
Hak vurmaya, ırz vurmaya hâlâ susamış, aç:
Hâlâ yürüyor üstümüze bir kocaman Haç!
Ey asker-i İslâm, ulu Ka'be'n gidiyor arş!
Azminde Muhammed sana, Allah sana yoldaş.

Ey asker-i İslâm, iniyor şimdi semâdan
Âvâz-ı Ömer, gulgule-i sayha-i Haydar,
Ashâb-ı kirâmın bütün ervâhı beraber,
Tekbîr alıyor rûh-ı Nebî arş-ı Hudâ'dan.
Gökler yarılıp inliyor... Ey asker-i İslâm,
Vur, kır, yürü, al... Yerlere geçsin bütün esnâm!
Ey asker-i İslâm, ulu Ka'be'n gidiyor arş!
Azminde Muhammed sana, Allah sana yoldaş.

Tanin: **Kemal-zâde Ali Ekrem**

Mensûre:

ÖKSÜZ CENÂZELER ...

Kavmimin kalbi gibi lekeli, o kadar soğuk; kavmimin haysiyeti gibi çıplak, o kadar düşkün; kavmimin yürüyüşü kadar batî, o kadar rehbersiz bir sürü tabutlar; kavmimin kābiliyyet-i ictimâiyyesi kadar nâçîz bir hey'etin, bir kemiyet-i kalîle ve alîlenin teşyî'-i derdnâkiyle –yine kavmim gibi– sallana sallana gidiyor!

Ben; bir "ümîd"e kavuşmak emeliyle, hüsrânlardan kaçarak, koşa koşa geldiğim bu kör, bu duygusuz muhîtte; kaç kereler, bu manzaranın karşısında yüreğimden kopup gelen tûfân-ı tuğyânı boğmak, ona derd anlatmak, derd dinletmek için uğraştım, kaç kereler; bu fecîanın tazyîk-ı hevl-bârıyla kavruldum; kaç kereler; hassâsiyetimin dizine başımı koyarak ağladım, ağladım, ağladım.

Evet kavmim kadar garîb, kavmim kadar ulu bir sürü cenâzeler.. Kavmimden bir farkları var: O, hayâttan bîzâr, ölüme koşuyor. Bunlar; hayâta atılıyorlar, hayat için öldüler; işte en büyük kabâhatleri de bu... Onun için, yaşamak uğrunda öldükleri için miskîn kavmim; onların arkasından koşmuyor; onları tanımıyor!

* * *

[384] Bugün; ekseriyâ akın akın muhâcirlere ve hicrânlara memer olan bir câddeden –müfekkiremle el ele vererek– akşamın etrâfa serpmek üzere olduğu sükûn-ı muzlimin pîşdârlarıyla hasbihâl ede ede, semte dönüyordum; birdenbire arkadaşlarımın hepsi kaçıştılar;.. Yapayalnız kalmıştım;

etrâfımı yokladım: Bir ben, bir de hüviyet-i hassâsem, bir de Üsküb'de iken bir Sırp mecrûhunun son nefesini vererek toprağa kavuştuğunu iblâğ eden mâtem borusu ve müteâkiben muhât-ı ihtifâl cenâzeler;.. Başbaşa kalmışız!.. Onlar niçin kaçıştılar; bunlar niçin üşüştüler? Gözüm; bu suâlimin cevâbını yaşararak veriyordu:

– Çıplak, bütün ma'nâsıyla çıplak bir tabut... Bazılarında gördüğüm buruşuk kalpaktan da mahrûm. Etrâfında bir iki boynu düşük..

Bu tabutun içinde kim var?

– Şehîd!

Âkılem; bu hâilenin huzûr-ı kibriyâsında bir daha titredi; hemen hakk-ı tasaltununu kavrayarak –şevk-ı adâletle zile basıp şâhid isteyen bir hâkim tavrıyla– a'sâbıma emir verdi; demin yanımdan kaçışan arkadaşlarım da geldi; sonrakilerle beraber hepsi toplandılar.. Şimdi bir taraftan "Fâtiha"nın rûh-ı sekînet-sâzıyla hissiyâtıma merâm anlatmaya çalışan âkılem, öbür taraftan bir hatîb tavrını takınarak haykırdı:

– Asker, yüce şehîd! Allah'ına kavuştuğun zaman kavminin kadir-şinâslığını ağlaya ağlaya, inleye inleye anlat!..

Sonra etrâfına döndü:

– Siz de şâhidsiniz ya! dedi.

Meğer kulağım da boş durmuyormuş; âkıleme şöyle bir şeyler fısıldıyorken yakaladım:

– Hayır, hayır.. O gidecek, Allah'ına kavuşacak. Fakat kavminden şekvâ mı? Aslâ!..

Nevzad Ayas

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 21 –

KERBELÂ'DA ON GÜNLÜK MUHARREM

Küre-i arzın herhangi noktasında bulunurlarsa bulunsunlar, İranîler, bilhâssa Ca'ferîler mutlakā Muharrem'in ilk on günlerinde mâtem ve ta'ziye merâsimini îfâ ederler. Muharrem ayı bütün İranîlerle Şîiyyü'l-mezheb olanlar için bir mâtem ayıdır. Hazret-i Hüseyin ile evlâd ve teallukātının bu ay içinde envâ'-ı ezâ ve cefâlarla –dâiye-i istiklâl ve saltanat için– mağdûren, mazlûmen şehîd edilmeleri keyfiyeti, târîh-i şehâdetlerinden beri âlem-i İslâm nezdinde büyük ve müdhiş, hûnrîzâne bir vak'a-i cân-sûz teşkîl etmiş ve vefât-ı âlîlerinden beri mezâr-ı şerîflerini matâf-ı sulehâ ve ebriyâ kılmıştır.

Hazret-i Seyyidü'ş-şühedânın Kerbelâ'da şehîd edilip şimdiki buk'a-i şerîfede defnolunduklarını târîh-i İslâm yâd ettiği gibi bilcümle müverrihînin –Arab müverrihlerinin– de taht-ı tasdîkindedir.

Müşârun-ileyh hazretlerinin kabr-i şerîfi İranî ve Hindîler tarafından teberruan ve teberrüken bugünkü hâle konulup fevkalâde bir sûrette tezyîn edilmiştir. On günlük Muharrem merâsim-i fevkalâdesini görmek ve şehîd-i muhterem-i müşârun-ileyhi bu esnâda ziyâret etmek için aktâr-ı baîde-i İslâmiyyeden şedd-i rihâl ve tayy-i menâzil eden binlerce mü'min, müslim sûret-i mahsûsada Kerbelâ'ya vürûd ederler.

Bu on gün içinde Kerbelâ baştan aşağı bir mâtem-serâ gibidir. Her yerde ta'ziye, mersiye, nevha okunur. Erkek, kadın çoluk çocuk ağlar, sızlar. Seyyidü'ş-şühedâ aleyhi selâmullâh hazretlerinin menkabe-i cângüdâzıyla evsâf-ı celîleleri mersiye-hânlar tarafından manzûm ve mensûr olarak gāyet hüzn-âgîn ve dil-sûz bir edâ ve âhenk ile ber-âverde-i lisân teessür edilir. Her tarafta ve her mahalde asılan siyâh bez parçaları, eyyâm-ı mezkûrenin, keder, ye's, hüzün ve teessür günleri olduklarını lisân-ı hâl ile i'lân eyler.

Bu halleri, fevkalâde ihzârâtı görenlerin kalblerinden bir inkıbâz-ı tabîî, dehşet-nümûn bir küdûret hâsıl olur ki, hâlet-i mezkûrenin ref' u izâlesi hiçbir sûretle kābil olmuyor.

Hazret-i Hüseyin radıyallâhü anh hazretlerinin kubbe-i şerîfeleri üzerinde de murabba' ve gāyet büyük bir siyâh bayrak bu ay içinde çekilir ve görenlerin âh ve tehassürlerini tezyîde yardım eder.

Kerbelâ'nın her mahallesinde muvakkat bir tekye kurulup, envâ' ve eşyâ-yı nefîse ile donatılıp mağrib ezânından sonra emkine-i mezkûrede bulundurulan rengârenk, nevi nevi lambalar, şamdanlar ve sâir âlât ü edevât-ı tenvîriyye yakılır ve ortalık gündüz gibi aydınlanır.

Tekâyâ ve zevâyâda, mersiye mahallerinde bulunan huzzâr ve müstemiîne bi'd-derecât kahve, çay, şurûb, nargile, sigara ikrâm olunduğu misillü bazen da yemek verilir.

Kerbelâ'da bulunan ulemâ, sâdât, tullâb-ı ulûm-ı dîniyye, esnâf ve kesebe, eşrâf-ı mahalliyye hep bilâ-istisnâ siyâh elbise giyip tâ Safer ayının sonuna kadar bu hallerini muhâfaza ederler.

Gündüz vakti Hazret-i Hüseyin'in medfûn bulundukları mahallin sahnında vakit vakit mersiye ve mev'iza tertîl ve tilâvet olunduğu gibi, gece vakti aynı mahalde kurulan tekâyâ-yı müteaddide tenvîr ve iş'âl olunur ve deste deste göğüs vuranlar, zencîr çalanlar gelip edâ ve îfâ-yı ta'ziye ve mâtem edip giderler.

Bu merâsime Kerbelâ'da iştirâk etmeyen hemen yok gibidir. Herkes kendi kadrince maddî olsun, ma'nevî olsun behemehâl az çok bu esâsa yardım eder. Bunu kendileri için büyük bir saâdet ve sevâb telakkī ederler. Maddeten yardım edenler, destelere lâzım olan lamba, meş'al, şamdan, sâir âlât ü edevâtı, yakmak için mum, gaz, neft ve ona mümâsil mevâdd-ı tenvîriyyeyi vermekle iştirâk ediyor. Manevî yardıma gelince, desteyi teşkîl edenlerde kalır ki, bunlar bütün gecelerini –on günlük Muharrem esnâsında– göğüslerine vurmak, nevha ve nüdbe okumak için öteye beriye, Abbâs ve Hüseyin hazerâtının sahnlarına, ulemâ evlerine, eşrâf-ı mahaliyyeyi teşkîl eden ve zevi'n-nüfûzun ikāmetgâhlarına gitmekle hâsıl olur.

Desteler, bir-iki, dört-beş desteden ibâret olmayıp yirmiyi her hâlde tecâvüz eder. Kerbelâ'da kaç mahalle varsa, her birinden bir deste teşkîl edilip, kendi kāri'leriyle, meş'alcileriyle, destebaşılarıyla, bayrakdârlarıyla birleşip göğüs vururlar. Yerliler ale'l-ekser Arab oldukları cihetle nağme ve

nevhaları Arabiyyü'l-ibâre ve müteaddid nevâ ve âhenklerle icrâ olunur.

Bundan sonra sıra Kerbelâ esnâf ve kesebelerine gelir ki, bunlar da sınıf sınıf birer deste tanzîm ederek, sahnda ve sokak ve çarşılarda kendi göğüslerine vururlar. Hele bakkāllar, attârlar desteleri her gece geç vakit ve tenhâ zamanlarda çıkar ve gāyet hazîn ve müessir sadâlarla menkabeler okuyup pek hızlı sînelerine çalarlar. Gecenin sükûneti içinde yüzlerce el şakırtısından mütehassıl olan aksisadâ dehşetli bir sûrette tarrâka-endâz olup sâmiîn ile nâzırîni mütedehhiş eyler.

[385] Desteler yine bu kadarla kalmaz, Isfahân'dan, Kirmânşâh'dan, Kâşân'dan, İran'ın hemen her tarafından berây-ı ziyâret Kerbelâ'ya, atebâta gelen züvvâr-ı İraniyye tarafından da ayrıca büyük, tantanalı, debdebeli, gösterişli, parlak çuhalar teşkîl olunur. Bu destelerin kendi kudretlerine göre de âlât ü edevâta mâlikiyyetleri vardır. Penceli bayraklar, gümüşten ma'mûl birçok cicibiciler, meş'aleler, şamdanlar, envâ'-ı edevât-ı tenvîriyye, hatta müteharrik lüksler, şallar, ipekli kumâşlar, güldânlar, saksılar, daha neler neler, hâsılı ta'dâdı nâ-kābil olan birçok destenin mâ-bihi'l-imtiyâzını teşkîl eden şeylerdir. Herhangi destenin bu gibi şeylere temellükü daha ziyâde olursa, o deste mazhar-ı takdîr ü tahsîn olur.

Kirmânşâh destesi pek tedârikli bir deste olmakla beraber, göğüslerine pek hızlı vururlar. Öylece Isfahânîler destesi de seyirden hâlî değildir. Ancak berikiler ötekiler kadar muntazam ve müzeyyen olmadığı gibi, birincisi göğüsü vurmak için sûret-i mahsûsada Kirmânşâh'tan Kerbelâ'ya gelirler.

Bu kadarla kalsa yine iyidir, fakat kalmaz. Muharrem'in yedinci gecesinden sonra bu feryâd ü enînlere, bir de ulemâ ve tullâb desteleri iştirâk eder. Ancak bu destelerin âlât ü edevâtı pek sâde ve basît ise de, sâir desteler kadar muntazam değildir. Âşûrâ gecesi (Huddâm) destesi de diğer destelerle çıkmaya başlar. Hazret-i Hüseyin ile Hazret-i Abbâs'ın sahn ve harem-i şerîflerinin hizmetiyle muvazzaf olan kiliddârlarla –ki iki kiliddârdır– hademeler, cümlesi de seyyid ve yeşil sarıklı oldukları hâlde büyük bir deste yaparlar. Bu destenin bütün destelere tefevvuk ve rüchânı vardır. Halk üzerine de daha ziyâde icrâ-yı te'sîr edip herkesi ağlatır. Seyyidler irili ufaklı küçük büyük, celîl ve vazî' hâsılı yüzlerce zevât kiliddârlardan tutup tâ harem-i şerîfin süpürücüsüne varıncaya kadar kendi küçük evlâd ve teallukātlarıyla ellerinde birer mum tutarak ortalarındaki nevha-hânlarıyla beraber yekzebân ve hem-âhenk olarak bir ağızdan okur ve elbirliğiyle göğüslerine vururlar. Merâsimin hitâmında da ileri gelenlerinden biri minbere çıkıp İslâmiyet'e, pâdişâha, millete, züvvâra hayır duâlar ettikten sonra aşağı iner.

Hemen her deste ta'ziye ve mâtem merâsimini icrâdan sonra bu gibi ed'iye-i hayriyyede bulunmaktan geri kalmıyorlar. Husûsiyle hâl-i harbde bulunduğumuz bir sırada bütün ağız dolusuyla asâkir-i nusret-meâsir-i Osmâniyye –İslâmiyye–nin muzaffer ve mansûr olmaları için duâlar ediliyor. Âsâyişi, ortalığı muhâfaza için her deste ile başlıca jandarma ve polis gezer. Fakat jandarmalarla polisler muntazam bir vaz'iyette gezmiyorlar. Bu kusûr ise tabur ağasıyla, polis komiserinde olmayıp polislerle jandarmalara âiddir. Çünkü Muharrem ayına mahsûs olmak üzere Musul'dan, Bağdâd'dan celb edildiklerinden ahvâl-i mahalliyyeye adem-i vukūflarından ileri gelir.

Benim gibi, herkesin de nazar-ı dikkat ve taaccübünü celb eden bir şey var ise kadınların oturdukları yerlerde sık sık ve bitişik bir sûrette erkeklerin gezmeleri keyfiyetidir ki, bu hâli ne polis ne de jandarma men' etmiyor. Bilakis jandarmalarla polis efendinin bizzat kadınlara, sahn-ı şerîf gibi muhterem ve mukaddes bir yerde harf-endâzlıkta bulunmaları fevkalâde çirkin bir şey teşkîl etmektedir. Hele Muharrem'in onuncu gününde, velveleli bir zamanda hükûmet devâirine mensûb küçük me'mûrlar –bazı mübeyyız ve mukayyidler– in kadınlara gözleriyle, burunlarıyla bazı işârâtta bulunmaları o kadar müstekreh ve iğrenç bir şey teşkîl ediyor ki insanın nefretini değil âdetâ la'netini celb eder. Husûsiyle herkesin kanı beynine fırlamış olduğu bir günde ki insanın ihtiyârı elinde değildir. Maâzallâh ufak bir gürültü kopsa derhâl büyük bir ihtilâle müncer olacağına şübhe yoktur. Hâsılı böyle sulu, terbiyesiz ve efendi kıyâfetinde bulunanların ahvâl-i rezîleleri Arab ve Acem, yerli ve züvvâr nazarında pek çirkin bir sûrette telakkī edileceği tabîîdir.

Desteler içinde en ziyâde câlib-i nazar-ı dikkat olan Türk destesidir. Bunlar önünde balaban boru çalınıp ellerinde birer uzun değnek bulunduğu bir vaz'iyetle hâricden sahna girerler. Evvelce ellerinde çıplak kama bulunduruluyordu. Fakat on sene evvel bu deste ile diğer bir deste arasında çarşıda münâzaa kopmuş ve her iki taraftan telefât ve mecrûhîn vukū' bulmasıyla hükûmetin müdâhalesini mûcib olarak en sonra kamasız ve yalnız kama yerine ellerine birer değnek tutmaya kendilerine müsâade verilmiştir. Muharrem'in onuncu günü sabahleyin saat dört râddelerinde Haymegâh'a –Hazret-i Hüseyin ile etbâının vaktiyle çadır rekz ve nasb eyledikleri mahaldir ki, merkad-i şerîfe pek yakındır– gidip orada kafalarını kan ile yarıp silâhlarını ellerinden aldıktan sonra sahna gelir ve bir-iki kere tavâf ettikten sonra sahn kapılarının birisinden çıkıp giderler.

Bunların da şâyân-ı tenkīd fenâ bir halleri vardır ki, gerek hükûmet-i mahalliyye gerekse mezheb reisleri bulunan rüesâ-yı rûhâniyye tarafından mümânaat edilmiyor. Bana kalırsa kusûrun büyük kısmı kendi rüesâ-yı rûhâniyyelerindedir. Şöyle ki kama vuranların başlarından kan aktığı esnâda bunlar sahna girip halk ortasından geçer elleriyle şapır şapır başlarına vurup kanları ahâlî üzerine sıçratırlar. Bu destenin bu hâlinden müteezzî olmayan kimse kalmaz. Her şeyden evvel kama çalmak dînen ve mezheben Şiîler indinde mezmûm olduğu hâlde ulemâ bunu men'e kalkışmıyorlar. Bu bâbda müdâhene ve mürâîlik ettikleri âşikârdır. Sâniyen mâdem ki bunu men' etmek istemiyorlar, hiç olmazsa dolaştıklarında kafalarına vurmamayı ihtâr eylemelidirler ki bu kadarcık olsun insanların müteneffir ve ikrâhını men' etmiş olurlar.

Âşûrâ günü sabahtan tâ mağrib ezânına kadar Hüseyin ve Abbâs hazerâtının sahn-ı şerîfleri ahalî ve züvvâr ile doludur. Desteler birer birer gelip icrâ-yı mâtem ederler. Her destenin nevha –mersiye– okuyanlarına eşrâf-ı mahalliyye ve

desteler tarafından hil'atler verilir. Fakat maatteessüf hükûmet tarafından bu muzâheretlere, mâtemlere hiçbir sûretle iştirâk olunmuyor. Kendilerine ne muâvenet-i nakdî, ne bir hil'at, mum parası nâmıyla bir iâne ve tahsîsât verilmiyor.

Beş milyon bir kitleyi teşkîl eden Osmanlı Şîîleri'ne – unsuruna– hükûmet-i Osmâniyye hiçbir şey yapmamış ve yapmak istemiyor. Bunlara daima yabancı bir nazarla bakıyor. Âdetâ bunları anâsır-ı Osmâniyyeden saymıyor. Bunlara karşı daima bîgâne ve bir nazar-ı bî-kaydî ile bakıyor. Böylelikle kendisini sevdirmiyor. Onları da kendisinden soğutuyor. Bu unsurdan ne A'yân, ne Meb'ûsân meclislerinde bir a'zâ var, ne de me'mûr ta'yîn olunmuştur. Rumlardan, Ermenilerden, Bulgarlardan A'yân Meclisi'nde müteaddid[1] a'zâlar bulunduğu hâlde nümûne için Şîîler'den bir a'zâ yoktur. Hâsılı bu noktaya hükûmetimizin pek çok dikkat etmesi îcâb eder. Burası pek ince ve mühim bir mevki'dir. Âtiyen İngiltere ve Almanya siyâseti için hıtta-i Irâkıyye en birinci bir cevelângâhtır. Bütün emeller, ümîdler buralara ma'tûftur. Şimdiden buraya atf-ı ehemmiyet lâzımdır. Sonra çoğa mal olur. Hem de iş işten geçer. Şehzâdelerimiz, vükelâmız Avrupa'da değil bana kalırsa Irâk'a seyâhat için gelip ahâlî ve aşâyir ile ihtilât ve temâs etmelidirler. Avrupa seyâhati her zaman eldedir, bir yere gitmez, kaçmaz. Fakat buraların ahvâli şâyân-ı tedkīktir. Bâbıâlî koltuklarında kurulup hıtta-i Irâkıyye ahvâlinden bahsetmek doğru değildir. Dahiliye, Evkāf, Defter-i Hâkānî, Posta ve Telgraf nâzırlarımız sıra ile birer def'a Irâk'a ihtiyâr-ı sefer edip bura ahvâlini pek yakından tedkīk etseler olmaz mı? İngiltere nâzırları, husûsiyle Müstemlekât nâzırı gibi bizim nuzzâr da seyâhatler yapsalar fenâ mı olur? Posta ve Telgraf idâreleri buralarda o kadar fenâdır ki tenkīd için bir iki sahîfe karalamak şöyle dursun başlıca bir kitap yazmak lâzımdır. Nâfia nâzırı bir defa Irâk'a varıp ahvâli görse bilmem ki kıyâmet mi kopar. Meb'ûslarımız bunu nuzzârımızdan istemeli, hem de resmen teklîf etmelidirler. Yoksa nezâret sandalyesine geçip kurulmayı herkes anlar!

[386] Evet; Kerbelâ'da on günlük Muharrem böyle tumturaklı, gürültülü, âvâzlı, edâlı geçer, bir yabancı ve ecnebînin gözüne bu manzaralar pek tuhaf ve dînî telakkī edilir. Hâlbuki dîne hiçbir tealluku yoktur. Hep demonstration nâmı altında icrâ edilen şeylerdir. Zâten İslâmiyet içine o kadar hurâfât sokulmuştur ki, esâs-ı diyânet boğulmuş gitmiştir. Ulemâ, vu'âz, zühhâd, ubbâd, tullâb bu hallerin ıslâhına himmet ve ehemmiyet göstermezler. Onlar yalnız kendi dükkânlarının revâcını düşünüp zavallı müslümanları vâdî-i dalâlette pûyân olmaktan men' etmiyorlar. Vicdânıma, Allah'ıma kasem ederim ki Şîî, Sünnî ne kadar ulemâ varsa hep vezâif-i dîniyyelerinde kusûr etmişler ve el-ân etmektedirler. Yoksa müslümanların hâli bu güne varmazdı. Cenâb-ı Hak nezdinde kıyâmet gününde bunların cümlesi mes'ûldür. Cenâb-ı Hak aldanmaz, a'delü'l-âdilîndir.

Yalnız benim nazar-ı dikkatimi celb eden daha bir şey var ise Kerbelâ'daki Hindlilerin destesidir. Bu deste hakkında ne yazsam azdır. Mektepleri hakkında evvelce ne yazdımsa, desteleri hakkında da nokta-i nazarım aynı müsâvîdir.

Hülâsa hükûmet el-ân gāfildir. Ne yapacağını bilmiyor. Hıtta-i Irâkıyye ıslâhât-ı hakīkıyye, teşkîlât, tensîkāt, büyük himmet ister, böylelikle kalırsa netîce vahîm olur. Sonradan peşîmânlığın bir fâidesi yoktur.

Kerbelâ: Muhâbir-i Mahsûsunuz
S[sin]**. M. Tevfik**

EHL-İ İSLÂM'IN NAZAR-I DİKKATİNE

Farîza-i haccı îfâ şerefine nâil olan bu abd-i âciz; bu sene Hicaz Demiryolu'nun Medîne-i Münevvere'den Şâm-ı Şerîf'e kadar icrâ eylediği hac nakliyyâtında ibrâzına muvaffak olduğu sür'at ve intizâmı dindaşlarımın pîş-i enzâr-ı dikkatine vaz'ı kendimce bir vazîfe addeylerim.

Medîne-i Münevvere'den Şâm-ı Şerîf'e kadar olan ve bundan on sene evvel kırk günden fazla bir müddet zarfında deve üzerinde nice mezâhim ü meşâkka katlanarak tehlikelere ma'rûz olarak kat' olunmakta olan mesâfenin muntazam vagonlar derûnunda elli altı saat kadar bir müddet zarfında kat'ı hakīkaten büyük bir muvaffakıyettir.

Hicâz Demiryolu İdâresi huccâc-ı kirâma bir sühûlet-i mahsûsa olmak üzere bu sefer icrâ olunan nakliyyâtta ufak istasyonlarda bilâ-tevakkuf mürûr ettirilen trenlerle müddet-i seyâhati bir kat daha tenkīsa muvaffak olmuştur.

Tebûk Karantinahânesi'nde beklenilmekte olan beş günlük karantina ise –bazı nevâkısa rağmen– her türlü esbâb-ı istirâhati te'mîne kâfî gelmektedir.

En ziyâde memnûniyetimizi mûcib olan cihâttan biri de gerek Medîne-i Münevvere'den ve gerek esnâ-yı râhda Hicaz Demiryolu me'mûrlarından gördüğümüz hüsn-i muâmele ve intizâmdır.

Millet-i necîbe-i Osmâniyye ve İslâmiyyenin muâvenet-i maddiyye ve ma'neviyyesi ile sâha-i husûle gelmiş olan bu müessesenin bu sûretle günden güne mazhar-ı tekemmül olarak ziyâret-i Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Peygamberî'nin icrâsı husûsunda teshîlât-ı külliyye icrâsına muvaffak olması her müslim için şâyân-ı iftihâr olduğundan hatt-ı mezkûr hey'et-i idâresine alenen arz-ı şükrânı vecîbeden add ile şu varaka-i âcizînin cerîde-i muhteremelerinin bir köşesine dercine müsâade buyurulmasını istirhâm eylerim.

Hayfa Bağdâdî
el-Hâc Cemil Müzlâvî

ŞUÛN

Muhârebe Başladı – Edirne vâlîsiyle kumandanından alınan telgrafnâmede Pazartesi günü akşamı zevâlî saat yedi buçukta düşman tarafından Edirne Kalesi'nin şark ve cenûb cebhelerine topçu ve piyâde âteşi icrâsına ve şehrin bombardımanına başlanılmış ve bi-avnihî teâlâ kahraman askerlerimizin şiddetle mukābeleye devâm etmekte bulunmuş olduğu ve dâhil-i memlekette sükûn ve âsâyişin ber-kemâl bulunduğu bildirilmektedir.

[1] Metinde (متعدی) şeklinde yazılmıştır.

Şengin'in İstirdâdı – Ordu-yı Osmânî tarafından vâkı' olan nâgehânî bir hücûm üzerine ordumuz Şengin'i düşman elinden istirdâd eylemiştir.

Leş'in İstirdâdı – Osmanlı askeri ile Arnavud rüesâsından İhsân Bey'in maiyetindeki gönüllüler beraberlerinde Türk zâbitânı da bulunduğu hâlde bağteten Leş'de bulunan Sırp taburunun üzerine hücûm ile şehri istirdâd eylemişlerdir. Bu mücâhidler Sırplardan hayli erzâk ve mühimmât iğtinâm ettikleri gibi düşmanın umûmunu esîr eylemişlerdir. Erzâk nakliyâtına mahsûs olmak üzere dört yüz araba da Sırplardan zabtedilmiştir. Asâkir-i Osmâniyye ve Arnavudlar Sırpların icrâ eyledikleri mezâlim ve vahşete rağmen intikām sevdâsına düşmemişler, müslümanların medeniyet ve insâniyet-perverliklerini göstermek için üserâyı terhîs eylemişlerdir.

Müdâfaa-i Milliyye Cem'iyyeti – Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin da'vetiyle Dârülfünûn Konferans salonunda 8 Kânûnisânî 328 Cuma günü memleketimizin her sınıf erbâb-ı hamiyyetinden bir cemm-i gafîr ictimâ' ederek evvelce neşr ve tevzî' edilen rûznâmede münderic kâffe-i mevâddı kabûl etmiş ve hey'et-i fa'âle ile iâne derci, gönüllü taburları teşkîli, hastahâneler te'sîsi, efkâr-ı umûmiyyenin tenvîri husûslarını deruhde eden hey'etler intihâb olunmuş, ferdâsı Cumartesi'nden i'tibâren bütün hey'etler icrâ-yı faâliyete başlamış, birçok muvaffakıyyât te'mîn eylemiştir.

Şükrü Paşa'ya Seyf-i Mefharet Takdîmi – Edirne Kumandan-ı muhteremi Şükrü Paşa hazretlerine Edirne müdâfaasından dolayı Almanya'da Sörlinyen şehrinde vâkı' "İstaminitşeron" Cem'iyeti'nin sûret-i mahsûsada bil-ictimâ' müşârun-ileyh hazretlerine karşı takdîrât ve tebcîlâtlarını göstermek üzere murassa' bir seyf-i mefharet takdîmine karâr vermiş oldukları matbûât-ı ecnebiyyede görülmüştür.

Diğer taraftan müşârun-ileyhin Fransa'da ikmâl-i tahsîl etmiş oldukları "Piritana Dö Delafleş" mektebinin eski şâkirdân cem'iyeti dahi müşârun-ileyhe bir seyf-i mefharet takdîm etmek üzere iâne cem'ine başlamışlardır.

İnegöl'de İâne-i Harbiyye – İnegöl kasabasında müteşekkil Hilâl-i Ahmer ve İâne-i Harbiyye ve Asâkir-i Şâhâne'ye Hedâyâ-yı Şitâiyye Komisyonu'nca Kasaba ve Domaniç nâhiyesi merkeziyle onlara mülhak kurâ ahâlî-i hamiyyetmendânı tarafından verilip cem' edilen elli beş bin doksan sekiz kuruş otuz beş para ile altı bin **[387]** seksen üç parça eşyâ-yı muhtelife mahâll-i âidesine gönderildiği idârehânemize gönderilen bir cedvelden anlaşılmıştır. Muhterem İnegöl ahâlîsinin hamiyyet-i İslâmiyye ve vataniyyeleri şâyân-ı takdîrdir.

Mekke-i Mükerreme Donanma-yı Osmânî İânesi – Mekke-i Mükerreme'den aldığımız husûsî haberlere göre Mekke-i Mükerreme Emîr-i muhteremi devletlü siyâdetlü Şerîf Hüseyin Paşa hazretlerinin nezâret-i Hâşimâneleri tahtında müteşekkil Donanma-yı Osmânî Mekke Şu'besi tarafından kable'l-hac 1.074.158 kuruş ba'de'l-hac dahi 123.320 [kuruş] ki cem'an 1.197.478 kuruş iâne cem' olunmuştur. İşbu mebâliğ-ı azîmenin cem'ine muvaffak olan Donanma İâne Komisyonu a'zâları zevât-ı âtiyeden mürekkebdir:

Nâzır-ı Umûmî Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Hüseyin Paşa hazretleri, Defterdâr-ı Vilâyet, Emîr-i Mekke-zâde Şerîf Ali Beyefendi hazretleri, diğer mahdûm-ı Emâret-penâhî Şerîf Faysal Beyefendi, Harem-i Şerîf Müdîri Emîn Efendi, Hanefî Müftîsi Abdullah Serrâc Efendi, Miftâhdâr-ı Beyt-i Muazzam Abdülkādir-i Şeybî Efendi, Jandarma Kumandan Vekîli Osman Bey, Komisyon Kâtibi Rûznâmçeci Ali Rıza Efendi.

Mekke-i Mükerreme'de İâne-i Harbiyye – Müşârun-ileyh Şerîf Hüseyin Paşa hazretlerinin taht-ı nezâret-i celîle-i Emâret-penâhîlerinde müteşekkil komisyon tarafından bir mâh zarfında cem' edilen harb iânesi 1.448.855 kuruşa bâliğ olmuştur. Bu iâne yalnız kıble-i âlem-i İslâm olan Mekke-i Mükerreme şehrinin olup mülhakāt buna dâhil değildir. Şimdi de hânedân-ı celîl-i Risâlet'e mensûb bilcümle şürefâ ve sâdât-ı kirâm, ulemâ, müderrisîn, ahâlî, mücâvirîn, tüccâr ve kâffe-i kabâil-i Urbân şeyhleriyle devecilere varıncaya kadar iâne-i harbiyyeye iştirâk eylemişlerdir.

***Sebîlürreşâd* –** Gayr-i kābil-i tecezzî bir vücûd-ı ma'nevî olan âlem-i İslâm'ın yaşamakta olduğu şu mâtem-engîz günlerinde mihr-i münîr-i İslâm'ın matla'-ı envâr-ı füyûzâtı olan Mekke-i Mükerreme'den bu emr-i celîl-i teâvünî, ilk teşebbüste mühim bir meblağ toplandığını istibşâr etmek bizim için bir hayât-ı nevîne nâiliyyet kadar kıymetdâr bir müjdedir. Biz lâ-yetezelzel bir emniyet, bir itmînân-ı kalb ile ümîdvârız ki, mehbit-ı vahy-i ilâhî olan Ka'betu'llâhi'l-Ulyâ'nın huzûr-ı ulviyyetinde şeref-i Hilâfet'in, nâmûs-ı Tevhîd'in pâmâl-i Salîb olmaktan muhâfazası için necl-i necîb-i Risâlet-penâhî, Emîr-i ulüvv-i şân Hüseyin Paşa hazretlerinin teşebbüs buyurdukları bu emr-i ehemm-i teâvün nûr-ı seher gibi bütün âfâk-ı İslâm'a intişâr edecek, inşâallâh az bir zamanda ümîd ve intizârın kat kat fevkında mebâliğ-ı cesîme toplanacaktır.

Hindistan:

Tezâhürât-ı İslâmiyye – Kalküta'dan 19 Kânûnisânî'de çekilen bir telgrafnâmede iş'âr olunduğuna göre: Müslümanlar, Osmanlılar lehinde bir ictimâ' yapmışlar ve bu ictimâ'da muhâsamâtın yeniden başlamasını taleb ve Avrupa'nın sükût-ı gaddârânesini ve İngiltere'nin Bulgar vahşetine karşı göstermiş olduğu lâ-kaydîyi protesto etmişler.

30 [20] Kânûnisânî târîhiyle Ajans Royter'e Delhi'den bildiriliyor:

"Lahor ahâlî-i İslâmiyyesi akdettikleri bir ictimâ'da İngiltere Hükûmeti'nden Osmanlılar aleyhinde ittihâz olunacak tedâbîr-i tazyîkıyyeye iştirâk etmemesini ve Hükûmet-i Osmâniyye'den şân-ı İslâmiyyet'i muhâfaza veyâhûd fedâ-yı cân edilmesini talebe karâr vermişlerdir. Mukarrerâtın nihâyetinde Lahor müslümanlarının Osmanlı kardeşlerine muhâlesat-ı kalbiyyeleri beyân edilmiştir.

TÂRÎH-İ İSLÂM'A ALTIN SAHÎFELER

A'yân a'zâsından Seyyid Abdülkādir Efendi hazretleri tarafından evlâd-ı Ekrâd'a hitâben yazılan da'vetnâmeden:

"Vatan tehlikededir. Düşman-ı din pek yakındadır. Maksadı makām-ı Hilâfet'e son darbeyi vurmaktır. Kalbi hubb-i

vatanla lerzân, nâsıyesi nûr-ı îmânla dırahşân, şecâat ü besâletleri ma'rûf-ı cihân olan evlâd-ı Ekrâd'ın ve sâir arzu eden vatanperverânın [1](وجَاهِدُوا...) emr-i celîline ittibâan serhadde doğru koşacaklarından emînim...."

* * *

Kürdistân eşrâfından "Bedirhânî Azbezi" hazretleri tarafından Kürdlere hitâben yazılan da'vetnâmeden:

وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ...[2]

Şecî' ve kahraman Kürdler! Biliniz ki Müslümanlığın dayandığı en metîn direklerden biri de sizsiniz. Müslümanlığın, Osmanlılığın Kürdlüğün elden gitmek üzere bulunduğu ve din düşmanlarının pâyitahtımızın etrâfını sardığı bu günlerde babayiğit, merd, arslan Kürdler rahat döşeğinde yatamazlar!... Haydi hep beraber dînin, vatanın imdâdına koşalım, düşmanlarımıza Kürdler'in ne kahraman vatan müdâfii, ne güçlü kuvvetli adamlar olduğunu gösterelim, Allah'ın emrini yerine getirelim, din ve vatan uğrunda cihâd edelim... Yiğit Kürdler, iyi biliniz ki din de, vatan da, Türk de Arab da, Kürd de tehlikededir, her şey tehlikededir, kılınçlarımız bugün de şakırdamazsa artık hiçbir zaman kınından çıkamayacaktır. Bir kere İslâmiyet mahv olursa ne Kürd kalır, ne Arab, ne Çerkes, ne de Türk!.... İslâmlık ve vatanımız bugünkü sıkıntıyı hiç görmemiş idi. Vatanı kurtarmak vatan uğrunda sevine sevine döğüşüp gāzî veya şehîd olmak hepimizin üzerine farz-ı ayndır. Haydi Kürdler! Hep birden kükremiş arslanlar gibi düşmanlarımıza hücûm edelim. Elbette böyle bir cihâdda ölmek düşmanın, ayağı altında çiğnenecek azîz ve sevgili vatanımızın düşkünlüğünü, ölümünü görmekten bin kere hayırlıdır.

* * *

Vilâyâtta Müdâfaa-i Milliyye Tezâhürâtı:

SEBÎLÜRREŞÂD GAZETESİ VÂSITASIYLA MAKĀM-I SADÂRET'E

22 Kânûnisânî, Genç – Harb beyânnâmeleriyle niyyât ve makāsıdlarını i'lâm ve Rumeli'ndeki hûn-ı pâk-i müslimîni irâka, nâmûs-ı ismeti hetk sûretiyle izhâr eden a'dânın savleti, ta'bîr-i sarîhiyle Salîb'in Hilâl'i mahv etmek emelinden ibâret olan tehâcümâtı, âlem-i İslâm için devre-i intibâhın hulûl ettiğini isbât etti. İ'tilâf-ı müsellesin muâvenetiyle İslâmlara revâ görülen mezâlime nihâyet verdirmek; dînimizi mukaddesâtımızı kurtarmak için mâlen cânen dârülharbe şitâba müheyyâyız. Teşkîlâtına müsâade buyurulursa sunûf-ı muhtelife-i askeriyyeden mâadâ Kürdistân'da dört yüz kadar gönüllü taburu ihzârı tahmîn olunuyor. Bu kütle-i şecîanın bir intizâm altına alınmak ve ihtiyâcları tehvîn edilmek için hükûmetimizin rehberliğine müftekırdır. Eğer bu'diyyet-i mesâfe ve mevsim hasebiyle derhâl nikāt-ı matlûbeye sevki şimdilik müteassir ise her vakit emr-i hükûmete müheyyâ bulunacak bir kuvve-i külliyyenin ta'lîm ve terbiyesinin âcilen ikmâlinden mütevellid fevâid-i azîme müstağnî-i arzdır. Binâenaleyh ulemâ, meşâyıh, rüesânın irşâdâtı hükûmetimizin rehberliğiyle taburların teşkîli ve ta'lîm ve nevâkıslarının ikmâli ve peyderpey irâde buyurulacak semte sevklerine dair makām-ı sâmîlerine a'yândan Seyyid Abdülkādir Efendi hazretleri vâsıtasıyla mütekaddim 20 Kânûnievvel sene 328 târîhli telgrafnâmemizi nâmûs-ı askerî ve şeref-i millînin iâde ve vikāyesi için tecdîd edilen muhârebenin i'lânı vesîlesiyle tekrâr arz, îcâb edenlerle Kürdistân vâlîlerine keyfiyetin irâdesini istirhâm eyleriz.

Genç Meb'ûs-ı sâbıkı Mehmed, Müftî Hasan, Meşâyıhtan Abdullah, Müderris Ahmed, Eşrâftan Mahmûd, Eşrâftan Mehmed, Eşrâftan Mehmed, Eşrâftan İsmail

22 Kânûnisânî, Genç – Balkan nâire-i harbinin tekrar iştiâl ede- **[388]** ceğini ajanslar haber veriyor. Harbin mebâdîsinde bin lirayı mütecâviz iâne verdiğimiz gibi bu kere de me'mûrlarımızın birer maaşlarını ahâlîmizin birer senelik tekâlîf-i emîriyyesinin bir mislini iâneye terk ve tesviyeyi taahhüd ederek te'diyâta başladık. Îcâb ederse hâk-i pâk-i vatanı a'dâya çiğnetmemek, nâmûs-ı milleti kurtarmak üzere bedenen dahi irâe-i muâvenete âmâde olduğumuzu arz eyler ve muhterem kabinenin azm-i metînâneleriyle muhârebeye mübâderet eylemesini bekleriz. Fermân.

Genç eşrâfından Meb'ûs-ı sâbık Mehmed, Eşrâftan Mahmûd, Müftî Mehmed, Belediye Reîsi Asador, Eşrâftan Mehmed; Mütehayyizândan Manuel.

20 Kânûnisânî Karakilise – Vatan-ı mukaddesimizin tasallut-ı a'dâdan muhâfaza vâcibesinin îfâsına umûm ahâlî-i aşâirimiz hâzırdır. Gönüllü taburlar teşkîli ile mevki'-i harbe hareketleri için hükûmetin emrine muntazırız. Fermân.

Bâyezîd Meb'ûsu
Süleyman Sûdî

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

CEVÂBÎ NOTA

17 Kânûnisânî sene 328 Perşembe günü ba'de'z-zuhr Hâriciye Nâzırı Said Halim Paşa hazretleri tarafından, düvel-i muazzamanın müşterek notasına cevâben süferânın en kıdemlisi olan Avusturya – Macaristan Sefîri Marki Pallaviçini hazretlerine takdîm olunan notanın sûret-i mütercemesidir:

"Zîrde vâzıu'l-imzâ Hâriciye Nâzırı, Avusturya – Macaristan, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya sefîrlerinin şehr-i hâlin on yedisi târîhinde selefine tevdî' ettikleri takrîr-i müşterek müfâdına ıttılâ' hâsıl eylemiştir.

Hükûmet-i Seniyye-i Osmâniyye akd-i sulhün âmâl ve menâfi'-i âmmeye tevâfuk ettiğini tasdîkte tereddüd etmez ve hiçbir vechile sebebiyet vermediği bir harbin mümkün mertebe sür'atle hitâma erdirilmesi münâsib olacağını teslîm eyler.

Mârru'z-zikr takrîrde devletler, hükûmet-i seniyyeye Edirne'nin Balkan düvel-i müttefikasına terki ve Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'in mukadderâtı hakkında karâr ittihâzı husûsunun kendilerine havâlesi tavsiyesinde bulunmakta fâide görmüşlerdir. Hükûmet-i Osmâniyye pek azîm fedâkârlıklar

[1] Mâide, 5/35.
[2] Bakara, 2/218.

ihtiyâr ederek fikr-i i'tilâf-perverânesinin nâ-kābil-i redd ü cerh delâilini izhâr etmiş olduğunu tebyîn etmeyi vecîbeden addeyler.

Edirne şehri esâsen bir belde-i İslâmiyye ve Türkiye'nin ikinci pâyitahtı olmak ve Devlet-i Osmâniyye'ye lâ-yezâl ravâbıt ile merbût bulunmak hasebiyle şehr-i mezbûrun terki rivâyeti bile bütün memlekette öyle bir hiss-i infiâl ve öyle bir hareket-i galeyân-mâl tevlîd etmiştir ki sâbık kabine mecbûr-ı isti'fâ olmuştur. Bununla beraber Hükûmet-i Osmâniyye efkâr-ı muslihânesinin son bir burhânını ibrâz etmiş olmak için Edirne şehrinin Meriç'in sâhil-i yesârındaki kısmını alıkoyarak sâhil-i yemîninde bulunan kısmı hakkında devletlerin re'yine havâle-i keyfiyet etmeye meyyâldir. Cevâmi' ve merâkıd ve sâir dînî ve târîhî âbidât şehrin Meriç nehrinin sâhil-i yesârındaki kısmında kâin bulunduğu cihetle bu kısmının doğrudan doğruya zîr-i hâkimiyyet-i Osmâniyye'de kalması Hükûmet-i Seniyye için öyle bir vâcibedir ki memleketi gāyet vahîm netâyic tevlîd edebilecek bir sadmeye ma'rûz bırakmaksızın bu vâcibeyi ihmâl etmek gayr-i mümkindir.

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'e gelince: Hükûmet-i Osmâniyye bu adalardan bir kısmının Çanakkale Boğazı'na mücâveretleri hasebiyle pâyitahtın müdâfaası için lâ-büd bulunduğu gibi Asyâ-yı Osmânî'nin eczâ-yı mütemmimesinden bulunan kısm-ı diğerinin de Anadolu'nun te'mîn-i selâmeti için o nisbette lâ-büd bulunduğunu tebyîne lüzûm hisseder. Hükûmet-i Osmâniyyenin bu ada üzerindeki hüküm ve nüfûzunu taklîle ma'tûf olabilecek herhangi bir sûret-i tesviye bunları, dâire-i te'sîrlerini sevâhil-i mütecâvireye tevzî' edebilecek birer kânûn-ı fesâd hâline ifrâğ eder ve bunun netîcesi olarak Avrupa'nın huzûr ve âsâyişini tehdîd edegelmiş ve hâlâ tehdîd etmekte bulunmuş olan Makedonya'nın hâl-i sâbıkına müşâbih bir hâl-i fetret-iştimâl tevellüd etmiş olur. Öyle bir sûret-i tesviyenin efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyye üzerinde hâsıl edebileceği te'sîrât-ı elîmeden kat'-ı nazar devâmlı bir müsâlemetin teessüsünü ve Devlet-i Osmâniyye'nin miknet ü umrânını arzu etmekte bulunan devletlerin emellerine de mugāyereti derkârdır. Binâenaleyh Bâbıâlî mülâhazât-ı meşrûhanın ve bir de Bâbıâlî'nin Avrupa menâfi'-i âliyesine tealluk eder bir mes'ele olmak üzere telakkī eylediği Çanakkale Boğazı'nın tamâmiyet-i mevkiiyyesine i'tinâ olunmak lüzûmunun nazar-ı dikkate alınması şartıyla Balkan devletlerinin yed-i işgālindeki adaların mukadderâtı hakkında devletlerce verilebilecek karârı kabûl edebilir.

Hükûmet-i Osmâniyye düvel-i muazzamanın şimdiye değin gösterilen fedâkârlıkların vüs'atini fikr-i nasfet ve ma'deletkârîleri iktizâsınca takdîr ve âtiyen Balkan müttefikleri taraflarından dermiyân olunabilecek her gûnâ metâlib ve müddeayât-ı cedîdeyi Bâbıâlî'nin reddetmeye hakkı olacağını teslîm edeceklerine kanâati vâsıktır.

Bâbıâlî mesâib-i harbin izâle-i te'sîrâtı ve menâbi'-i servet-i memleketin sâha-i istifâdeye vaz'ı emrindeki muzâheret-i maddiye ve ma'neviyyelerine müteallik temâyülât ve mevâîd-i hayr-hâhânelerini bir hiss-i hakīkī-i memnûniyyetle sened ittihâz eder. Bu maksada vusûl için Devlet-i Osmâniyye'nin kemâl-i serbestî ile serbest bir gümrük ta'rifesi tanzîm ve hukūk-ı hâzıra-i düvel esâsına müsteniden muâhedât-ı ticâriyye akdetmek ve tebea-i Osmâniyyenin elyevm tâbi' bulunduğu ve bulunacağı kavânîn ve nizâmât-ı rüsûmiyye-i Osmâniyyeyi ecânibe teşmîl etmek husûsundaki hakkını şimdiden teslîm ve bunların tatbîkına değin gümrük resmine yüzde dört zammına muvâfakat eylemeleri lâ-büddür.

Hükûmet-i Osmâniyye posta muamelâtı nokta-i nazarından îcâb eden esbâb-ı sür'at ve masûniyyetin ticâret-i âmmeye bahş ve te'mîni için bi's-sühûle ta'yîn olunabilecek şerâit tahtında olarak memâlik-i Osmâniyyedeki ecnebî postahânelerin ilgāsı dahi o derece lâ-büd bulunduğu ve bir de memâlik-i Osmâniyyede cârî uhûd-ı atîka usûlünü ref' eylemek ve ba'de'l-musâlaha bu maksada vusûl çârelerini müttefikan tezekkür etmek üzere müzâkerâta girişmek arzûsunda bulunduklarına dair düvel-i muazzama cânibinden beyânât vukūu mârru'z-zikr notalarında münderic mevâîdin kuvveden fi'le îsâline hâdim bir zümre-i tedâbîr teşkîl eyleyeceği fikir ve i'tikādındadır."

* * *

FESH-İ MÜTÂREKE TELGRAFNÂMESİ

Bulgar Ordusu Kumandanı Ceneral Savof'un mütârekenâmenin mefsûhiyetine dair Mahmud Şevket Paşa'ya keşîde ettiği telgrafnâme sûretidir:

Dimetoka: 17/30 Kânûnisânî 1913

Ordu-yı Osmânî-i Şâhâne Başkumandanlığı Cânib-i Âlî-si'ne:

Londra'daki müzâkerâtın munkatı' olduğunu zât-ı fahîmânelerine iş'âr ve mütâreke protokolünün dördüncü maddesine tevfîkan işbu teblîğ târîhinden i'tibâren dört gün sonra yani Rûmî 21 Kânûnisânî'ye müsâdif Pazartesi günü akşam saat yedide muhâsamâta mübâşeret edileceğini arz ile kesb-i şeref eylerim.

İmzâ: Bulgar Ordusu Başkumandanı Savof

Müşîr Mahmûd Şevket Paşa hazretleri teblîgāt-ı vâkıaya muttali' olduğunu Ceneral Savof'a cevâben iş'âr eylemiştir.

Mehmed Âkif Bey'in ikinci mev'izası: Yarın, Cuma'dan sonra Fâtih Câmi-i Şerîfi'nde.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

13 Şubat 1913 — 7 Rebîülevvel 1331 — Perşembe — 31 Kânûnisânî 1328 — Cild: 9 - Aded: 231

HUTBE VE MEVÂİZ

İKİNCİ MEV'İZA

Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Fâtih Câmi-i Şerîfinde

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى...[1]

(Kânûnisânî'nin yirmi beşinci Cuma günü, Fâtih Cami-i Şerîfi lebâleb dolmuştu. Namazı müteâkıb herkes bir tehâlükle kürsüye sokulmaya başladı. Binlerce cemâat bir vecd-i mütehassirâne ile fâzıl-ı muhteremin kürsüye çıkmasına intizâr ediyorlardı. Hazret bir müddet sonra kürsüde göründü. Bütün sîmâlar o cihete teveccüh etti.

Üstad, [2](قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ...) âyet-i celîlesini okuduktan sonra parlak ve selîs bir lisanla tercüme buyurdular. Müteâkıben âyet-i celîlenin tercümesine aid *Sebîlürreşâd*'ın 226'ncı nüshasında münderic şi'r-i güzîni tertîle başladılar. Fâtih'in sakf-ı lâhûtîsi altında, edîb-i muhteremin lisân-ı vakārından vicdân-ı ümmete sânih olan bu şi'r-i hazîn üç bini mütecâviz muvahhidîne samimî göz yaşları döktürdü. Bu manzara-i ulvî karşısında hazret-i fâzıl bir istiğrâk-ı semâvî ile coştu. Bir zaman geldi ki hurûşân bir kalbin nevehât-ı hazînine ma'kes olan Fâtih'in asır-dîde kubbeleri bile gürlemeye başladı. O anda her türlü alâik-ı süfliyyeden tecerrüd etmiş olan binlerce kalb, kubbelerde, duvarlarda mün'akis feryâd ile hem-âhenk olarak:

"İlâhî altı yüz bin müslüman birden boğazlandı..
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!"

Vâveylâsını tekrar ederken, sanki Rumeli'nin, bu ma'sûm İslâm diyarının uğradığı hûnîn manzaralar, cemâat-i muvahhidînin pîş-i enzâr-ı intibâhında tecessüm etmişti. Cemâat arasından işitilen derin derin hıçkırıklar tevâlî ederken, Hazret:

"Sabâhü'l- hayr-ı hürriyyet, ilâhî, leyl-gûn oldu!
Karanlık bir hezîmet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukūtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu!"

Nevehâtıyle hakîkati bütün çıplaklığıyle tasvîr ediyordu. Cemâat artık şehekāt-ı rûhiyyelerini zabt edemediler. Ruhlar inler, kalbler titrer, gözler hüzünlü yaşlar dökerken Hazret-i Âkif:

"Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı!
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salîb'in devr-i istîlâsı, ilhâkı,
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkākı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!"

kıt'asını okuyordu. Herkes nâsûtiyetinden tecerrüd etmiş, ma'bedin harîm-i lâhûtîsinde mecrûh ve makhûr bir vaz'-ı nedâmetle şâir-i muhteremle yek-zebân olarak:

"İlâhî, şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu."

kıt'asını tekrar ediyorlardı.

Şimdi şâirle beraber bütün kulûb-i cemâat galeyâna gelmiş; sanki gözlerinde kanlı yaşlar, ellerinde cesedleri parçalanmış mazlûm İslâmlar, karınları deşilmiş **[390]** bîçâre

[1] Necm, 53/39.
[2] Âl-i İmran, 3/26.

kadınlar, ikiye bölünmüş ma'sûm çocuklar olduğu halde bâr-gâh-ı akdese gelmişler, hep birden bağırıyor, feryâd ediyorlardı:

"Tecellî etmedin bir kerre, Allah'ım, cemâlinle;
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün, celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin -hâşâ- zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle?"

Şimdi bir sükût-i amîk... Cemâat, meclisin ruhâniyeti, şiirin füsûnkâr te'siri altında bir tavr-ı istiğrâk almışlardı. Birkaç dakîka sonra hazret-i şâirin, cemâatle beraber bârgâh-ı akdese arzettiği feryâd-ı tezallüm-kârânesine semâvî bir sadâ şu cevabı verdi:

"Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı.
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kānûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkādı!
Ne yaptın? 'Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â' vardı!"

Hazret, ma'rûz kaldığımız felâketlerin, uğradığımız musîbetlerin sebeb-i hakīkīsini tasvîr eden bu kıt'ayı, cezîl, uyandırıcı bir tavır ile tertîl ederken bütün cemâat başlarını önlerine eğmiş, bir vaz'-ı istihyâkârâne ile tefekküre dalmışlardı.

Hazret, kıt'ayı ikmâl eder etmez, âyet-i celîlenin celâlet-i ma'nâsı huzûrunda bir irtiâş-ı hudû'kârâne ile titredi; hafif ve lerze-dâr bir sesle;

"Evet, (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى.)... vardı!" hakīkatini tekrar ettikten sonra ber-vech-i âtî va'za başladılar. **Eşref Edib**)

لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى[1]

"İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi mahsûl-i sa'yinden, kendi kazancından başka bir şey yok." İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. İşte bu, fıtratın bir kānûnu, Allah'ın bir kānûnu, hem de lisân-ı Kur'an ile teblîğ edilmiş bir kānûnudur.

Demek, o deminki feryâdların hepsi beyhûde imiş! Öyle ya, kime duyuracaksın? "Yer pek, gök yüksek!" Âcizin figānına karşı bütün kâinât hissiz, bütün mevcûdât duygusuz! Ya sen ne istiyordun? Baksan a hem aczinden dem vuruyorsun, hem koca kâinâtı keyfine râm etmek ümidine düşüyorsun!

Âlem, fezâ dediğimiz şu ucu bucağı olmayan boşluk içinde dönüp duruyor; Allâhü Zü'lcelâl'in ezelde çizmiş olduğu hatt-ı hareketi ta'kīb edip gidiyor. Hiç bir zerre kendi seyrinden, faâliyetinden geri durmuyor. Yer yürüyor; gök yürüyor; dağ yürüyor, taş yürüyor. Hiç biri âtıl değil, hepsi çalışıyor, herşey çalışıyor!.. Şu câmid gördüğümüz, şu cansız dediğimiz toprak, yaradılışından beri acaba bir lahza olsun boş kalmış mı? Heyhât! Her gün, her saat, her saniye bitmez, tükenmez inkılâblar geçiriyor: Bulutlara su veriyor; bulutlardan su alıyor; sırtında otlar, ekinler, ağaçlar yetiştiriyor; karnında ma'denler besliyor, tabakalar vücûda getiriyor. Ya topraktan doğan bu mahlûkāt duruyor mu? Asla! Onlar da anaları gibi muttasıl çalışıyor. Muttasıl bir tavırdan diğer tavıra, bir halden başka hale geçiyor.

Yer, yani bizim dünyamız böyle. Ya gök? O bizim dünyamız gibi milyarlarca dünyayı göğsünde taşıyan gök nasıl acaba? Nasıl olacak! O da tıpkı yer gibi. Evet, bizim pek azını görebildiğimiz, alt tarafını da tahmîn ile bulduğumuz nâmütenâhî âlemlerin hepsi, yaradıldıkları zamandan i'tibâren faâliyete girmişler; ilâ mâşâallâh o faâliyeti muhâfaza edip gidecekler.

Biz tutmuş da mahlûkâttan bahs ediyoruz. Hâlık yok mu, Hâlık, işte o da, keyfiyetini, sûretini tasavvur edemeyeceğimiz bir faâliyetle kâinâtı idâre edip duruyor! [2](يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ) Allâhü Zü'lcelâl her an bu kâinâta hayat veriyor; her an bir şe'n, bir hâdise vücûda getiriyor. Hallâk-ı Azîmü'ş-şân, kısa, lâkin bizim tahayyül edemeyeceğimiz kadar kısa bir an için faâliyeti bıraksa bütün mevcûdât alt üst olur.

Cenâb-ı Hak, âlemi yalnız bir kere yoktan var etmedi. Onun halkı dâimîdir. Evet, Allâhü Zü'lcelâl'in iki muhtelif tecellîsi var ki biri mevcûdâtı yok etmekte; diğeri ise var etmekte. Ancak bu iki tecellî-i Sübhânî arasındaki zaman mesâfesi bizim aklımızla ölçülemeyecek kadar kısa da onun için ne oluyor, ne bitiyor, farkında olmuyoruz. Şimdi, mâdem ki yer çalışıyor; gök çalışıyor; yerleri gökleri yaratan Allâhu Azîmü'ş-şân, o Fa'âlün limâyürîd olan Allâhü Azîmü'ş-şân yaratmaktan bir an fâriğ olmuyor; sen nasıl âtıl bâtıl oturuyor da hayat umuyorsun? İşte bütün kâinâtı gördün: Hiçbir yerde, hiç bir zerrede sükûn var mı, atâlet var mı? Öyle ise sana emeksizce yaşamak, çalışmaksızın nâil-i merâm olmak hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor? Müslümanlık galiba? Belki. Öyle ya, müslümanlar Allah'ın sevgili kullarıdır! İyi ammâ işte görüyorsun ki bu âlemde, bu âlem-i fıtratta, bu âlem-i tabîatte hiç sükûn yok. Müslümanlık ise fıtratın dinidir. Belki fıtratın kendisidir. Dîn-i İslâm hâtem-i edyândır. Bu i'tibâr ile en mükemmel dindir.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ [3]

Cenâb-ı Allah Kur'an'da sarâhaten bize bildiriyor ki: Bu din, dîn-i fıtrîdir; dîn-i hakīkīdir; dîn-i tabîîdir. Lâkin insanların çoğu bilmiyorlar, çoğu gāfildirler de o pâk dinin içine kendilerinden bir takım fıtrata mugāyir ahkâm karıştırmak istiyorlar.

Hepimiz biliyoruz, bidâyet-i zuhûrunda İslâm ne halde idi. Hicaz'ın bir köşesinde parlayan o nûr-i mübîn yirmibeş sene içinde dünyaları tuttu. Misli görülmemiş olan bu sür'atin hikmeti ne idi? **[391]** Şüphesiz dîn-i hakīkī olması, dîn-i fıtrî olması. Hatta şu hakīkat bugünkü garb hükemâsının indinde bile müsellemdir. Onlar da böyle söylüyorlar. Müsteşrikler içinde bir çok namuslu adamlar var. Diyorlar ki: "Ba-

[1] Necm, 53/39.

[2] Rahman, 55/29.

[3] Rûm, 30/30.

kıyoruz, müslümanlar her tarafta âtıl, her tarafta gâfil; çalışmıyorlar. Fakat Afrika'da, Çin'de Müslümanlık alabildiğine ilerliyor. Bizim misyonerlerimiz bu kadar çalıştıkları halde yine muvaffak olamıyorlar. Düşündük, taşındık, tedkîk ettik, nihayet anladık ki: Müslümanlık gâyet fıtrî bir din imiş."

Fakat diğerleri öyle söylemiyorlar: "Müslümanlık, insâniyete, medeniyete münâfi bir dindir diyorlar. Şâhid istemez. Hakîkat meydanda. Bugün yeryüzünde 350 milyon müslüman var. Bunlar muhtelif kıt'alarda küme küme oturuyorlar. Hepsi mahkûm, hepsi esir, hepsi câhil. Üçbuçuk İngiliz Hindistan'da bu kadar milyon müslümanı taht-ı esârette tutuyor... Bu ne hâldir? Dörtbuçuk Felemenk Cava'da yirmi milyon müslümanı istediği gibi kullanıyor; içlerinden biri ses çıkarmıyor!.. Eğer dininiz hayırlı bir din olsaydı, hâliniz böyle olmazdı!.."

Acaba hangisinin dediği doğru? Ma'lûm ya bir dinin lehinde, aleyhinde söylemek için evvelâ onu tedkîk lâzım. Yoksa yalnız o dine mensûb olanların haline bakmak kâfî değil. Erbâb-ı insâf Kur'an'ı, Hadîs'i tedkîk ediyor. Bugünkü müslümanların Müslümanlık'la alâkasını gâyet gevşek buluyor. Vâkıa öyle: Müslümanlık nâmına bizde ancak birkaç tane şiâr-ı din kalmış. Alt tarafı bilerek, bilmeyerek kabûl olunmuş bir yığın bid'at!

Ey cemâat-ı müslimîn! Bu din, dîn-i irfân idi; halbuki biz bugün milletlerin en câhiliyiz. Bu din, dîn-i şehâmet idi; dîn-i gayret idi; biz ise şu zamanda milletlerin en miskîniyiz! Eğer dîn-i İslâm'ın rûhunda –maâzallâh– bugün gözüken fenâlıklardan bir danesi olsaydı, Müslümanlık bize kadar gelebilir miydi? Elbet o emânet-i kübrâ çoktan gâib olur giderdi.

فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ[1]

Biz müslümanlar, ben öyle görüyorum, Allah ile pek lâubâliyiz! Zannediyoruz ki: Cenâb-ı Hak oturduğumuz yerden isteyivermekle hatırımız için kavânîn-i ilâhiyyesini değiştirir.. Zavallı bizler! Beyhûde yere feryâd edip duruyoruz! Zaten Allah gökte, yerde değil; her yerde hâzır, her yerde nâzır. (وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ)[2] Bize şah damarımızdan daha yakın.

– Pek a'lâ. Bu duâlar nedir? Hani biraz evvel "Salâten tüncînâ" okuduk. Bunların aslı yok mu? Te'sîri yok mu?

Hay hay var. Fakat düşünmeliyiz: Duâ nedir? Duâ Allah'a rücû'dur. Yani evâmir-i ilâhiyyeye, Cenâb-ı Hakk'ın gerek Kur'an'ıyle, gerek Peygamberinin lisânıyle, sünnetiyle teblîğ ettiği evâmir-i ilâhiyyeye inkıyâd etmemek yüzünden mutazarrır olan insanlar, tekrar Allah'a rücû' ederse, Allah'ın gösterdiği yolu tutarsa duâ makbûl olur. Başka türlü kabûlüne imkân yok. (لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ)[3] Allah, niçin İslâm'ı gönderdi? Çünkü beşeriyetin saâdeti matlûb-ı ilâhî idi. Bundan evvel de bir çok edyân vardı. Fakat o zamanlar beşeriyet daha sinn-i tufûliyette idi. İnsaniyet henüz çocuktu, sinn-i kemâle ermemişti. Beşeriyet bir çok edvâr, bir çok inkılâbât geçirdi. Her devre göre din göndermek lâzım geldi. Nihayet Cenâb-ı Hak, hâtemü'l-edyân olmak üzere bu dini gönderdi ki ahkâmına tâbi' olanlar hem dünyada hayât-ı tayyibeye, hem âhirette naîm-i sermedîye mazhar olsunlar. Evet, Allah bu dîn-i mübîni bu maksadla gönderdi. İslâm, sa'y dinidir, amel dinidir, mücâhede dinidir. Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de nerede (وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ)[4] Namaz kılınız buyurmuşsa mutlaka arkasından (وَآتُوا الزَّكٰوةَ) Zekât veriniz! diye de emretmiştir. Pek a'lâ zekâtı kim verir? Elbet serveti olan. Servet ne ile kazanılır? Tabîî çalışmakla. O halde en büyük ibâdeti yerine getirmek için bile sa'y lâzım. Kur'an-ı Kerîm'in bir çok yerinde bize ittihâd ile, ittifâk ile, mücâhede ile emir buyuruluyor. Kitâbullâh, hadîs, hep bizi ittifâka, mücâhedeye, cihâda da'vet ediyor. Bu emirler nasıl, ne ile yerine gelecek? Şüphesiz hep sa'y ile. Eğer İslâmiyet'in bidâyetindekiler, sonrakiler gibi, bizler gibi olsalardı; o muvaffakiyetler, o hârikalar vücûd bulabilir miydi? Ne idi o gayretler, ne idi o himmetler? Her tarafa gittiler, fevc fevc Ashâb-ı Kirâm bütün dünyayı dolaştılar, oturmadılar, durmadılar, çalıştılar. O sâyede neler neler yaptılar!

Sonra, ne oldu da bu hale geldi âlem-i İslâm? Çin'de, Hind'de, mağribde, maşrıkta, şimâlde, cenûbda, her yerde görüyorsunuz: Müslümanlar cümûd içinde, rehâvet içinde, uyuşuk bir halde! Teârüf yok, tehâbbü[b] yok. Birbirini tanımazlar, birbirini sevmezler. Şu cemâatin içinden hiç birimiz bilmeyiz ki: Dünyanın neresinde ne kadar müslüman var? Sonra o müslümanların âdâtı, ahlâkı nedir; hatta lisânı nedir? Yazıklar olsun bize ki: Birbirimizi tanımak istediğimiz zaman bile, yine firenklere, firenk kitaplarına mürâcaat mecburiyetinde kalıyoruz! Bu ne büyük zillettir? Anlamalı!

Hani Müslümanlık bir uhuvvet husûle getirecekti? Nerede? Bugün müslümanlar kadar müteferrik, müteşettit bir millet var mı? Her tarafta Müslümanlık cehâlet, müslümanlar ise sefâlet içinde mahv olup gidiyor. İşte İngiltere'nin zîr-i idâresindeki müslümanlar! Hind'de yüzlerce milyon nüfûs var. Bir kısmı Mecûsî, bir kısmı müslüman. İkisi de aynı ırktan, ikisi de aynı muhît içinde yaşıyorlar. İngiltere hükümeti ne yapıyor bunlara? müslümanlara diyor ki: Kurban bayramında öküz kesin. Halbuki Mecûsîlerce öküz mukaddes bir hayvan. Bizim müslümanlar da İngilizin fesâdına kapılarak Mecûsîlere inâd muttasıl öküz kurbân ediyorlar. Mecûsîler bunu görünce küplere biniyorlar! **[392]** Yine aynı İngiliz tutuyor, Mecûsîleri kızdırıp camilere domuz kafası attırıyor. Böyle böyle Mecûsîleri müslümanlara, müslümanları Mecûsîlere tutuşturuyor. Sonra yok yere birbirine düşman kesilen her iki taraf hükümete, yani İngiltere'ye mürâcaat ediyor; o da koşup Mecûsînin de hakkından geliyor, müslümanın da! Bir aralık şimdiki Afgan emiri Habîbullâh Han Hindistan'a gitmiş; hali gördükten sonra müslümanlara demiş ki: – Ya hu! Ne yapıyorsunuz? Kurban!.. Evet, Hanefîlerce vâcib. Fakat mutlak öküz mü olmak lâzım? Keçi, deve, koyun kesseniz olmaz mı? Neye böyle budalalık edip de İngilizlerin ekmeğine yağ sürüyorsunuz? Emîr, Mecûsîlere de gitmiş, işin iç yüzünü anlatmış. Bir dereceye kadar iki fırkanın arasını bulmuş.

[1] Rûm, 30/30.
[2] Kaf, 50/16.
[3] Rûm, 30/30.
[4] Bakara, 2/43, 83, 110 ve muhtelif âyetlerde.

Çin'e git. Orada da aynı! Neden? Hep cehl yüzünden. Hiç başka bir şeyden değil. Çünkü Nasrâniyet ilim ile pâyidâr olmaz; Müslümanlık ise cehl ile bekā bulamaz. Öyledir: Hıristiyanlığın ilme karşı yüzü yoktur, tahammülü yoktur; Müslümanlık da cehâlete, kābil değil, dayanamaz.

Hepimiz biliyoruz ki, Müslümanlığın Asr-ı Saâdet'e yakın olan zamanlarında şeref, şan, şevket alabildiğine müterrakkī idi. O zaman ilimce, fence o kadar ileride idik ki, câhil firenkler tahsîl için ta Avrupa'dan kalkıp Bağdad'a gelirler; ulemâ-yı İslâm'dan ders alırlardı. Endülüs medreselerinde bir çok krallar, bir çok papazlar vaktiyle okumuşlardı. Öyledir, dârü'l-irfân idi orası. Sonra cehâlet yavaş yavaş taammüm etti. Nihayet, biz de bu hale geldik! Eğer elbirliğiyle bu cehâletin izâlesine çalışmazsak; mahvımız muhakkaktır. Yoksa yarım tedbîrlerle iş bitmez.

Hazret-i Mevlâna'nın şöyle bir hikâyesi var: Fakīrin birinin harâb bir evi varmış; çoluğu, çocuğunu onun içinde barındırırmış. Adamcağız her sabah işine giderken eve dermiş ki: Ey eski yurdum, sakın bana haber vermeden yıkılıp da çoluğumu çocuğumu mahv etmeyesin! Bir gün gelir, bakar ki ev yıkılmış, üç çocuğunu da ezmiş. Yıkık yurdun harâbeleri üzerine çıkar, baykuş gibi ötmeye başlar: – Bana haber vermeden neye yıkıldın da, hânümânımı söndürdün? Ben sana her sabah yalvarmamış mıydım? Bu kadar vefâsızlık olur mu?

Ev de ona der ki: – Beni azarlama, ben, sana şimdiye kadar binlerce kere bu âkıbeti anlattım. Benim artık ayakta duracak halim kalmadı, demek istedim. Lâkin ne vakit ağzımı açtımsa, sen hemen bir avuç çamur tıkadın. Duvarlarımdaki çatlaklar hep birer lisân idi. Fakat bir türlü hakīkati anlatamadı. Beni halime bırakmadın ki, sana halimi söyleyeyim!.

İşte bizim hey'et-i ictimâiyyemiz, bünyân-ı hükûmetimiz de böyledir. Neresi çatladıysa yamamaya baktık: Bir avuç çamur tıkadık; esâsa, temele hiç bakmadık. Nihayet bir gün geldi ki, ansızın yıkıldı. Teşekkür olunur ki, kâmilen yıkılmadı. Fakat yine gaflet gösterirsek alt tarafı da yıkılacaktır.

– Ne yapayım?

Yapacak şey zaman fevt etmeyip çalışmaktır; aramızdan nifâkı, şikākı kaldırmak, birbirimize sarılıp elbirliğiyle çalışmaktır. Yoksa hiç bir taraftan ümîd-i muâvenet beklemeyelim. Bir zamanlar Avrupa'dan sefirler gelirlerdi; Cuma Selâmlığı'nda padişahın üzengisini öpmek şerefine nâil olmak için aylarca İstanbul'da dolaşırlardı. Bugün ise İngiltere Hâriciye Nâzırı Meclis-i Meb'ûsan'da bizim lehimize bir kelime-i tayyibe sarf edecek mi; yahud Fransa Başvekili bize karşı olan huşûnetini biraz olsun ta'dîl edecek mi diye dört gözle bakıp ümidleniyoruz. Evvel ne idik, şimdi neyiz, anlamalı! Fakat beyhûde intizâr! Bugün cihan kuvvetten, servetten başka bir şeye boyun eğmez. Onların nazarında en haklı: En zengindir, en kavîdir. Âcizin feryâdını kimse dinlemez. Hakkına kāni' değil ki feryâdını dinlesin!

Hatta Mısır Müftîsi merhûm Şeyh Muhammed Abduh hikâye ediyor. Bir aralık İngiltere'ye gitmiş. İngiliz hükemâsından meşhûr Spenser, Mısır'dan müslümanların büyük bir adamı geldiğini haber almış. Gidip, görmek istemiş. Lâkin kendisi hasta imiş. Onun için Şeyh'i çağırmış. Şeyh Muhammed Abduh da kalkıp gitmiş. Spenser, Abduh'a çok iltifat etmiş. Biraz görüştükten sonra sormuş:

– Bizim garbı nasıl buldun?

Abduh demiş ki: – Efendim garbı bana sormayınız. Onu ben sizden öğrenmek isterim. Siz de bana şarkı sorarsanız anlatırım.

O vakit Spenser kemâl-i teessürle şu sözleri söylemiş: "Burada insâniyet maalesef hiç kalmadı. Beşeriyet, beşeriyet-i mütemeddine, hisden, insâfdan büsbütün tecerrüd etti. Ben senin hakkını gasb ediyorum, çünkü kavîyim; sen ezilip gidiyorsun, Çünkü kavî değilsin.. Âtîyi pek fena görüyorum. Biz böyle istemedikti. Fakat böyle oluyor."

Avrupa medeniyeti bir medeniyet-i fâzıla, bir medeniyet-i hakīkiye-i insâniyye değil. Fakat ne yapılır? Önüne durulamaz. Makina kesilmiş herifler: Uğraşıyorlar, çabalıyorlar, maddî nâmütenâhî terakkıyâta mazhar oluyorlar. Sonra da gelip bizi eziyorlar, parçalıyorlar.

Bin nasîhattan bir musîbet daha müessirdir, derler. Haydi verilen nasîhatleri dinlemedik.. Lâkin uğradığımız musîbetler bini bile geçti. Onun için bâri bundan böyle olsun zararımızı telâfîye çalışalım.

Evet çalışalım. Fakat nasıl çalışalım? Bu gāyet mühim bir mes'eledir. Bundan yüz sene kadar evvel aynı felâket bir milletin başına daha gelmişti. O millet de harb etmiş; pek büyük rahnelere uğramıştı. Sonra ukalâsı toplandılar; ne yapalım şu musîbetten yakayı nasıl kurtaralım? diye **[393]** müşâvere ettiler. Hükemâsı, siyâsiyyûnu, ictimâiyyûnu... Her biri birer fikir dermiyân etti. Kimisi: Düvel-i muazzamadan birinin himâyesine girelim; kimisi: İttifâk yapalım; kimisi: Ordumuzu ıslah edelim, kimisi: Ticâret-i bahriyyemizi ileri götürelim, dedi. İçlerinde ihtiyar bir adam vardı. Söz ona geldi. Sen ne dersin? dediler. "Mahalle mektepleri yapalım!" dedi. Huzzâr güldüler. Hey sersem, mahalle mektepleri mi bu felâkete çare bulacak?! diye eğlendiler. Fakat o adam söylediği sözü bilerek, düşünerek söylemiş olduğu için kalkıp maksadını îzâh etti: Efrâdı arasında maârif-i ibtidâiyye taammüm etmeyen milletin ne ordusu, ne donanması, ne ticâreti, ne serveti olamayacağını saatlerce anlattı. Fikrini de kabûl ettirdi. Çünkü başlarına gelen felâket-i mağlûbiyyetin, sırf kendi terbiye-i ilmiyyelerinin, kendi irfânlarının karşılarındaki düşmandan daha aşağı bir seviyede olmasından neş'et ettiğini, delâiliyle gösterdi. Bunun üzerine el birliğiyle çalıştılar. Bugünkü Almanya meydana geldi.

Maârif, maârif!.. Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maârife sarılmalıyız. Dünya da maârifle, din de maârifle, âhiret de maârifle... Hepsi, her şey maârifle kāim. Bizim dinin cehâlete tahammülü yok, câhiller eline geçince mahv olur.

Kur'ân'da, Hadîs-i Peygamberî'de nâmütenâhi hakāyık var. Onlar nasıl meydana çıkar? İlimle, irfânla. Bundan üç, dört yüz sene evvel hakkıyle anlaşılamayan âyât-ı celîleden, bugün nâmütenâhi hikmetler zuhûr ediyor. Ne kadar mechûl hakāyık bugün inkişâf ediyor. Eğer *Kur'ân* şu gördüğümüz milletlerin birisinin elinde olsaydı; görürdünüz ne hakāyık çıkarırlardı; bütün dünyayı Müslüman yaparlardı. Kendi bâtıl, muharref dinlerini neşr için nasıl çalışıyorlar. Sonra

biz ne yapıyoruz? Onların Nasrâniyet'i, İncil'i müdâfaa için, tervîc için sarf ettikleri himmetin onda birini biz sarfetsek bugün müslümanlar bu halde kalmazdı.

Biz "Müslümanlık" deyince dinin şekl-i sahîhini, devr-i ashâbdaki şeklini kasd ediyoruz. Şu cihân-ı medeniyyet, bırakalım Peygamber'i, acaba Ebû Bekir gibi, acaba Ömer gibi, acaba Osman, Ali gibi yahud diğer Ashâb-ı Kirâm gibi adam yetiştirdi mi? Yetiştirebildi mi? Pek a'lâ, onlar o siyaseti nerede öğrendiler? Kable'l-İslâm hepsi cehâlet içinde idiler. Dünyanın hücrâ bir köşesinde oturuyorlardı. Onları dîn-i İslâm terbiye etti. Evet, dîn-i İslâm, dîn-i İslâm'ın şekl-i sahîhi. Bugün dinin şekl-i sahîhine rücû' nasıl olur? Evet, o da maârifle, ilimle olur. Cehâletle olmaz.

Bir takımları diyor ki: Bir zaman dinler iş görebilirdi; meselâ Nasrâniyet, bundan bin, iki bin sene evvel insâniyet için belki müfîd olabilirdi; fakat artık bugün muzırdır. Sizin Müslümanlığınız da böyle. Bundan bin üç yüz sene evvel işe yarayabilirdi; fakat bugün mâni'-i terakkîdir..

Buna cevâb çok: Evet, sizin Nasrâniyetiniz hakîkaten mâni'-i terakkîdir. Nitekim siz Hıristiyanlığa vedâ etmeden terakkî edemediniz. Biz ise aksine: Müslümanlığa vedâ ettikten sonra tedennîye başladık. Git gide bugünkü hale geldik.

Müslümanlığın ahkâmı, fıtratın ahkâmıdır. Hiç değişmez, fikr-i beşerin terakkîsi âlem-i fıtratta yeni bir çok hakîkatler bulduğu gibi, aynı terakkî ile dîn-i Muhammedî içinde yeni yeni bir çok incelikler görülür, anlaşılır. Ne ile görülür, ne ile anlaşılır? İlim ile, irfân ile. Bütün ictimâiyyûn arıyorlar, tarıyorlar, bizim inhitâtımızı, inkırâzımızı hep irfânsızlığımızda, ilimsizliğimizde buluyorlar.

Bunun için artık yapacak şey: Nifâklara, şikâklara hâtime vermek, el birliğiyle çalışmaktır. Evlâdımıza evvelâ bir Müslüman terbiyesi vermeli; sonra asrın ulûm-i nâfiasını, fünûn-i sahîhasını öğretmeliyiz. Hem terbiyeye ailelerden başlamalıyız, bunun için de evvelâ kendimizi terbiye etmeliyiz. Birbirimize karşı münâsebetsiz harekâtı, gılzatı, huşûneti bırakmalıyız. Ayyâş bir herifin halkı meşrûbât-ı küûliyyeden men' etmesi, hevesâtından vazgeçmeyen bir vâizin halkı takvâya da'vet etmesi ne kadar gülünç olur, ne kadar maskara olur! Evvelâ kendimiz terbiye olmalıyız, sonra evlâdımıza din hakkında bir fikr-i sahîh vererek okutmalıyız. Nitekim bizden yüz sene evvel aynı âkıbeti geçiren millet okumak sâyesinde bugün bütün siyâsiyyât-ı âleme hâkim oldu.

Müslümanlık bize dünya için bir hayât-ı tayyibe va'd ediyordu. Neye vermedi? İşte hep bizim cehâletimiz yüzünden. Şimdiye kadar birbirimizi anlamadık, hâlâ da anlayamıyoruz. İşte bu hâl, şu menhûs felâketi başımıza getirdi. Çünkü müslümanların hepsi câhil. Arabı câhil, Türkü câhil, Kürdü câhil, Arnavudu câhil... Hepsi câhil. Hepimiz ığvââta kapılıyoruz. Asırlar geçti biz hâlâ bir araya gelip de bir iş göremedik. Bilakis ayrı ayrı hareket ederek memleketin her tarafında şûrişler, fesâdlar çıkardık. Hükümet, ordu bu fitneleri bastırmakla yoruldu, bîtâb düştü. Herifler de beynimize bindiler.

Donanma için herkes bağırdı: Bir iki gemi alalım. Almazsak Balkan hükümetleri ittifâk edecekler. Bir kaç gemi bu ittifâka mâni' olur. Yunanlılar olsun ittifâka giremez...

Adam sen de! dedik; hiç Bulgarlar Yunanlılarla bir yere gelir mi? Evet senin mantığına bakarsak gelmemek îcâb edecek... Lâkin geldi! Hem bu gelişten bütün âlem-i İslâm'ın başına bu kadar felâket geldi.

Ahvâlden her kime şikâyet etsek; cevap hâzır: –Ah ben ne yapabilirim?

[394] [1](لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا) Ben dinimin evâmirine itâat ediyorum. Namazımı kılıyorum. "İstiğfar?.. Bol bol. Zekât... Onu da işte hile-i şer'iyye ile filân yoluna koyduk. "Hac?.. Vâkıa gidemedim; fakat bizim sakayı bedel gönderdim. Gitti, geldi. Allah kabul etsin. Evin kapısını geçen gün yeşile boyattım. "Vaktim oldukça müslümanların haline acıyorum. Eh kader böyle imiş. Ölümlü dünya..."

İşte bizim sofular böyle söylüyor. Bu doğru mu? Haydi ölümlü dünya böyle gidecek; ya âhirette ne olacak? "Elbet bu sıkıntıların mükâfatını göreceğiz, yani cennete gideceğiz." Belki?.. Fakat Allah böyle söylemiyor, Kur'an böyle bir şeyden haber vermiyor, hele hadîs hiç böyle demiyor.

[2](أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُواْ الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذينَ جَاهَدُواْ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ) Cenâb-ı Hak sizi sıkı imtihanlara çekmedikçe, siz de sabr u sebât göstermedikçe cennete gireriz mi zannediyorsunuz? Yanlış. Sonra Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: [3](لَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَنْ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا)

"İman olmadıkça cennete giremezsiniz..." ma'lûm. Fakat alt tarafı var: "Birbirinizi sevmedikçe de mü'min olamazsınız." Lâkin ben bütün müslümanları seviyorum. Kalbimde din kardeşlerime karşı hiç buğz, nefret yok. İyi ammâ muhabbet, şefkat gibi şeyler hep umûr-ı bâtıniyyedendir. Vücuduna hükm olunmak için hariçte âsârı, tecelliyâtı görülmek lâzım. Yalnız hissiyât-ı kalbiyye kâfî olsaydı, Cenâb-ı Hak bu namazları, bu oruçları, bu ibadetleri emr etmezdi. Kalben beni tanıyın, bu kadar kâfî derdi. Halbuki böyle değil. Allah bile ahvâl-i kalbiyyemizi, ahvâl-i vicdâniyyemizi haricî eşkâl ile görmek istiyor.. O Allah ki âlimü's sırri ve'l hafiyyât'tır.

Nakl ettiğimiz hadîs-i şerif gösteriyor ki: Biz müslümanlar ihvân-ı dinimizi sevmezsek, imanımız tam olmaz. İmanımız tam olmayınca da cennet yok! Demek dünya olmadığı gibi, âhiret de yok. Hem burada hüsrân, hem orada hüsrân. İşte neûzubillâh hüsrân-ı mübîn budur.

Müslümanlar böyle müteferrik mi yaşayacaklardı? [4](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ...) Hani mü'minler kardeş idi? Hani müslümanlar hasma karşı bünyân-ı mersûs olacaklardı? Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz buyuruyor ki: "Dünyadaki müslümanların hepsi bir vücûdun a'zâ-yı muhtelifesi gibidir. Birisine bir elem isâbet etti mi, diğerleri de duyacaklar."[5] Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz: "Dünyanın öbür ucundaki bir müslümana diken batsa ben onun acısını kalbimde duyarım." buyuruyor.

İşte dîn-i İslâm nazarında medeniyet bu, başka değil. Biz

---

1 Bakara 2/286.
2 Âl-i İmran, 3/142.
3 Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 11, s. 181.
4 Hucurât, 49/10.
5 Buhârî, *Sahîh,* Edeb 27.

cehâletimiz yüzünden dini bu hale getirdik. Din de bizi bu hale getirdi. İslâm bir dîn-i meskenet oldu.

Kanâati, tevekkülü, sabrı... hepsini yanlış anladık. Sîret-i Resûlü, sîret-i Ashâbı gözetmez olduk. Ashâb-ı Kirâm nasıl çalışıyorlardı. İ'lâ-yı din için ne kadar mücâhededе bulunuyorlardı? Hazret-i Ömer'in İslâm'daki mevkii ma'lûm: İkinci halîfe. Hazret-i Peygamber'in o kadar iltifâtına mazhar olmuş ki: "Benden sonra peygamber gelseydi Ömer gelirdi." buyurmuşlar. İşte o hazret bir gün Medine'de dolaşırken bakmış: Bir adam yırtık pırtık elbise içinde, boynunu bir tarafa bükmüş, süklüm püklüm duruyor. Hemen kamçıyı herifin omuzuna indirmiş; demiş ki: (لاتمت علينا ديننا اماتك الله) "Miskîn herif! Bizim dinimizi böyle ölü şekline koyma, Allah seni kahretsin." Bu din, dîn-i meskenet değil, dîn-i zarûret değil, dîn-i fakr değil.

Hele tevekkül... Hiç bizim anladığımız mâhiyette mi? Tevekkül, Kur'an'ın gösterdiği, hadîsin gösterdiği tevekkül, bütün esbâba sarıldıktan sonra olan tevekküldür. Ne güzeldir Sa'dî'nin şu hikâyesi:

"Adamcağızın biri geceyi kırda geçirmek mecburiyetinde kalmış. Lâkin yırtıcı hayvanlardan korktuğu için büyük bir ağaca çıkmış. Bakmış ağacın dibinde kötürüm bir tilki yatıyor. Bu sakat tilki acaba ne yiyor ne içiyor? diye merak etmiş. Bir aralık uzaktan bir arslan gözükmüş. Ağzında bir de çakal varmış. Arslan ağacın dibine gelmiş, çakalı parçalamış, yiyeceği kadar yemiş, savuşmuş. Derken tilki de sürüne sürüne gitmiş, çakalın bakıyye-i vücûdunu yemiş; inine çekilmiş.

Ya, demek ki Cenâb-ı Hak amel-mânde bir mahlûkun bile rızkını ayağına gönderiyor. İşte kötürüm bir tilki! Fakat yine aç kalmıyor. Öyle ise artık ben de oraya buraya baş vurmaktansa bir köşeye çekilip mütevvekkil olayım... Herif ağaçtan iner, biraz gider, yolun üzerinde bir mağara bulur. İçine girer. Bir gün bekler, iki gün bekler, gelen giden yok. Üçüncü gün açlık bîçârenin iliğine, damarına kadar işlemiş, bîtâb düşmüş, uyumuş. Rüyasında biri gelmiş; demiş ki: – Ey budala, kalk! Ne yatıyorsun? Vücûdun sapsağlam iken bu meskenet ne? Nasıl oluyor da kendini sakat bir tilki menzilesine indiriyorsun? Git arslan ol da bakıyye-i şikârınla başkaları geçinsin!"

Sonra yanlış anladığımız hakāyıktan biri de: Sabır. Biz zannediyoruz ki sabır mezellete tahammüldür. Halbuki sabır, katlanmak değil, şedâid-i hayâta göğüs germektir. [1](يَا أَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُواْ اصْبِرُواْ وَصَابِرُواْ وَرَابِطُواْ وَاتَّقُواْ اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) "Sabrediniz, hem de sabırda düşmanlarınızla müsâbaka ediniz. Onlardan fazla şedâide göğüs geriniz."

Kur'an'ın bu hakāyıkını ne ile anlayacağız? İlim ile, irfân ile. Biz anlamadan gidiyoruz. Bâri çocuklarımız anlasın. Demek felâket-i hâzıranın esbâbını tefrikada bulduk. Tefrikanın esâsı ise cehâlet imiş.

Ey cemâat-ı müslimîn!

Biliyorsunuz ki, bugün harp var, hâl-i **[395]** harpteyiz; kardeşlerimiz, evlâdlarımız düşman karşısında can feda ediyorlar. Hükümetin müzâyakası ise ma'lûm. Herkes elinden geldiği kadar gāzilerimize muâvenette bulunmalı. Zenginler çok vermeye kıyamadı. Fukarâ az vermekten sıkıldı... Onun için şimdiye kadar hiç bir şey olmadı. İâneye az çok herkes iştirâk etmelidir. On para da verilir, on kuruş da verilir, on lira da verilir. Hiç kimse dirîğ etmesin. Nâmûs-ı İslâm'ı muhâfaza etmek için herkes elinden gelen fedâkârlığı yapsın. Duracak, düşünecek zamanda değiliz.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ فُرُقْ جَمْعَ الْكَافِرِين. اَللّٰهُمَّ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِين.

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مَنْ ذَا الَّذى يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[2]

Tercümesi

Kimdir o adam ki: Seve seve Allah'a ödünç versin de Allah da ona kat kat fazlasını versin? Allah hem kısar hem de bol bol bağışlar; zâten döneceğiniz yer de ancak O'dur.

* * *

İkrâz lügaten ödünç vermektir. Burada ise infâk ma'nâsına bilhâssa mücâhede ve muhârebe için sarf edilmek üzere verilen para olduğunu ecille-i müfessirînden Fahruddîn-i Râzî tasrîh etmektedir. "Karz-ı hasen" helâlinden kendi rızâsıyla seve seve vermek ma'nâsına geldiği gibi dîn, vatan uğurunda sarf edilen para olduğunu da müfessirînin en büyükleri tasrîh etmektedirler.

* * *

Âyet-i kerîme sûre-i Bakara'ya mensûbdur. İnsan bir kere bu nass-ı celîlin ihtivâ ettiği maânî-i dakīkayı teemmül edersе ne büyük bir hakīkati tazammun ettiğini bununla beraber *Kur'ân-ı Kerîm*'in ne ulvî bir düstûr-ı ictimâî olduğunu anlamakta kat'iyyen güçlük çekmez. Bu kānûn-ı ilâhînin tazammun etmiş olduğu hakīkat-i kat'iyyeyi mehmâ-emken ifâde edebilmek için âyet-i kerîmenin ne gibi bir mevki'de zikredildiğini beyân etmek kâfîdir. Evet, bundan evvel iki âyet daha zikrediliyor ki onlar da: [3](اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ خَرَجُوا مِنْ دِيارِهِمْ) [4](وَقَاتِلُوا فى سَبيلِ اللهِ) (وَهُمُ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْت... âyet-i kerîmeleridir. Birinci âyette imkânın son noktasına kadar memleketlerini müdâfaa etmeyerek bırakıp kaçan korkakların ne müdhiş bir felâkete ma'rûz kalacakları, ne kadar fecî' bir sûrette hakk-ı hayâttan mahrûm edilecekleri pek kat'î bir ifâde, gāyet müessir bir üslûb ile îzâh edildikten sonra ikinci âyet ile de böyle bir felâket-i elîmeye düşmemek için düşman ile merdâne bir sûrette muhârebe ve mücâhede edilmesi, doğrudan doğruya emrediliyor.

Fakat yalnız muhârebe ve mücâhedeyi emretmekle iş bitmiş olabilir mi idi? Kat'iyyen. Çünkü muhârebe etmek için îcâbât-ı asra göre cebhâne, mühimmât-ı harbiyye, elbi-

[1] Âl-i İmrân, 3/200.

[2] Bakara, 2/245.

[3] Bakara, 2/243.

[4] Bakara, 2/190.

se ... lâzımdır. Bunlar ise mutlakā paraya muhtâcdır. Gerek akvâm-ı bedeviyye gerek düvel-i medeniyye; bunların her birisi yaşamak, nâmûsunu, şeref ve haysiyetini müdâfaa ve muhâfaza edebilmek için kuvvetli bulunmaya, kuvvetli bulunmak için de her hâlde paraya muhtâcdır. İşte bunun içindir ki: Hakîm-i Zü'l-celâl hazretleri evvelki âyetlerle "dîn"i, "vatan"ı muhâfaza için muhârebe ve mücâhede zarûrî olduğunu beyân ettikten sonra (مَنْ ذَا الَّذى...) âyet-i kerîmesiyle de pek müessir bir üslûb ile kullarını para vermeye teşvîk ediyor. Âyetin bu sûretle vürûdu "ikrâz" kelimesinden maksûd olan ma'nâ mutlakā hayra infâk olmayıp ancak dîni, vatanı müdâfaa ve muhâfaza için verilen paralar olduğunu pek ra'nâ bir sûrette îzâh etmiş oluyor.

Hem ne hâcet! İmâm Fahruddîn-i Râzî hazretleri "ikrâz"-dan murâd bilhâssa muhârebe ve mücâhede için verilen para olduğunu tasrîh ettiği gibi Ömer bin El-Hattâb'dan menkūl olan bir tefsîre, Allâme Zemahşerî'nin beyânına göre de "karz-ı hasen" dîni, vatanı müdâfaa ve muhâfaza için verilen para olduğu tasrîh edilmiyor mu?

Binâenaleyh Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîme ile muhârebede muvaffakıyyâtı te'mîn; dîni, vatanı düşmanın tecâvüzâtından sıyânet etmek paraya mütevakkıf olduğunu bizlere pek vâzıh bir sûrette bildirmiş oluyor. Hem de öyle bir üslûb ile bildiriyor ki: Îmândan zerre kadar nasîbi olanlar bunun heybetinden heyecâna gelerek himmetleri hareket etmemek mümkün değildir; Bu kānûn-ı ezelînin tazammun etmiş olduğu hükm-i ilâhiyyeyi anladıktan sonra elinde, avucunda bulunan mal ve emlâkini dîn, vatan uğurunda fedâ etmemek için insan mutlakā dereke-i hayvâniyyetten daha dûn bir mertebede olmalıdır. Çünkü tafsîlât-ı ânifeden müstebân olduğu vechile bu âyetten maksad-ı ilâhî muhârebede düşmana gālib gelebilmek, dîni, vatanı kurtarmak için mâlen fedâkârlıkta bulunmak lâzım olduğunu anlatmak olduğu hâlde bunu doğrudan doğruya infâkı emreden [1](يَا مَثَلُ الَّذينَ يُنْفِقُون...) [3](وَاَنْفِقُوا فى سَبيلِ الله...) [2](اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا... gibi evâmir-i ilâhiyye ile teblîğ etmiyor da daha müessir bir üslûb ile bildiriyor ki o da "ikrâz" ta'bîridir.

[396] Şübhe yok ki bu sûretle paraya teşvîk; doğrudan doğruya infâk ile emretmekten daha müessir, daha belîğdir. Zîrâ "ikrâz - ödünç" denildiği gibi bir kere hâtıra gelen ma'nâ verilen paralar hiç zâyi' olmadan veren kimseyi bulacak demektir. Maamâfîh bu makāmda bu kadarla da iktifâ edilmiyor; dîn, vatan uğurunda fedâ edilen paraların; başka kimseye değil, ancak Cenâb-ı Hakk'a ödünç verildiği, bununla beraber sâhiblerine verdiklerinin misli değil belki kat kat fazlası verileceği de söyleniyor:

(فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثيرَةً)[4]، (اِنْ تُقْرِضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ)[5]، (وَاَقْرَضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا)[6]

Doğrudan doğruya infâk ile emretmeyerek bu kadar müessir bir üslûb ihtiyâr edilmesindeki hikmet-i ilâhiyyeye gelince: O da dînin, vatanın kurtarılması, millet-i İslâmiyyenin selâmet-i âtîsi için açılan mücâhede ve muhârebeye sarf edilmek üzere yapılacak fedâkârlığın kat'iyyen zâyi' olmayacağını, her kim ne verirse mutlakā verdiğinden daha fazlasına mâlik olacağını insanların zihnine yerleştirmektir.

Burada hâtıra gelen bir şey daha vardır: Acaba bu uğurda paralarını sarf edenlerin maa-ziyâdetin görecekleri mükâfât, âhirette mi yoksa dünyada mı? Bazı müfessirîn yalnız âhirette görecekler diyorlarsa da bu doğru bir şey değildir. Belki hem âhirette hem de dünyada o fedâkârlığın mükâfâtını maa-ziyâdetin göreceklerdir. Çünkü dîn, vatan uğurunda fedâkârlıkta bulunanlar aynı zamanda kendi nefislerini, kendi hayât-ı şahsiyyelerini de müdâfaa, kendi nâmûs ve haysiyetlerini de muhâfaza etmiş olurlar. Zîrâ bir milletin hey'et-i umûmiyyesine karşı vukū bulacak tecâvüzden o milleti teşkîl eden her ferd ayrı ayrı mutazarrırdır; Felâket geldiği zaman hepsine birden gelir. [7](وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصيبَنَّ الَّذينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً)

Eğer [8](سيرُوا...!) emr-i celîline ittibâ' ederek küre-i arzı dolaşır; milel-i mâziyyenin târîhlerini gözden geçirir, ümem-i hâzıranın ahvâlini tedkīk edersek; kendi milliyetini, kendi nâmûs ve şerefini muhâfaza uğurunda malını, canını fedâ etmeyen milletlerin ne kadar zelîl ve makhûr, nasıl fecî' bir âkıbete ma'rûz olduklarını yakînen bildiğimiz gibi bu uğurda malını, canını fedâ etmekten hiçbir sûretle çekinmeyen milletlerin de nâmûs ve haysiyetini muhâfaza ederek nasıl yüksek bir mevki' ihrâz eylediklerini, ne mes'ûd bir hayat geçirdiklerini elbette görürüz: Evvelkiler pek rezîlâne bir sûrette istiklâl-i millîlerini nasıl gāib etmişlerse ikinciler de o nisbette mevki'lerini tahkîm ederek yaşamak hakkına mâlik olduklarını bütün kâinâta isbât etmişlerdir. Zâten kānûn-ı fıtrat, nâmûs-ı tabîat de bunu îcâb eder; bunun bir şıkk-ı diğerini bulmak kābil değildir. [9](سُنَّةَ اللهِ الَّتى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْديلًا)

Ganiyyün ani'l-âlemîn olan Kādir-i Mutlak hazretleri kendisini "müstakrız" makāmında gösteren bir üslûb-ı vecîz ile bizleri iâneye teşvîk ettikten sonra [10](وَالله يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ) buyuruyor, Evet, ne kadar doğru! Allah fıtratın lâ-yetegayyer kānûnlarına muhâlif harekette bulunan nice milel ü akvâmın ellerinde olan mal ü emlâki alarak onlara rızık kapısını daralttığı gibi o kānûn dâhilinde hareket eden milletlere de pek çok mal ü emlâk, mülk ü devlet ihsân eylemiştir. [11](... تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ...!) Daha sonra da [12](وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) kelâm-ı belâğat-ittisâmıyla hatm-i makāl edilmesi ne kadar ma'nîdârdır. Zîrâ hepimizin döneceğimiz yer ancak O'dur. Bu rücûu Şeyh Muhammed Abduh şu yolda îzâh ediyor: Allah'a rücû' iki sûretle olur: Biri dünyada diğeri ukbâdadır. Dünyada rücû'; Allah'ın her şey hakkındaki lâ-yetegayyer olan kānûnlarına

[1] Bakara, 2/254.
[2] Bakara, 2/195.
[3] Bakara, 2/261.
[4] Bakara, 2/245.
[5] Tegabun, 64/17.
[6] Hadid, 57/18.
[7] Enfâl, 8/25.
[8] En'âm, 6/11 ve muhtelif âyetlerde "gezin, dolaşın" anlamında geçmektedir.
[9] Fetih, 48/23.
[10] Bakara, 2/245. Metinde (يَبْصُطُ) yerine sehven (يَبْسُطُ) yazılmıştır
[11] Âl-i İmrân, 3/26.
[12] Bir önceki Bakara, 2/245. âyetin sonu bu şekilde bitmektedir.

rücû' ederek sâhil-i selâmete çıkmak o kānûnlar dâhilinde hareket etmeye mütevakkıf olduğunu idrâk etmektir. Ukbâdaki rücû' ise [1](يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئاً وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ) nass-ı celîlinin sırrı zâhir olmaktır.

Hülâsa: Cenâb-ı Hak; tercüme ve tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyet-i kerîme ile dîni, vatanı kurtarmak paraya mütevakkıf olduğunu, ve bu uğurda verilen iânelerin sırf kendisine –hem de ödünç– verildiğini pek vâzıh, gāyet müessir bir sûrette beyân ediyor. Bu bizim için ne kadar bahtiyârlıktır; eğer vahdâniyet-i ilâhiyyeye i'tikādımız varsa "*Kur'ân*"ın Allah kelâmı olduğuna inanıyorsak, rızâ-yı Bârî'yi tahsîl etmek istiyorsak; dînimizi, vatanımızı kurtarmak için bugün her şeyimizi fedâ etmeliyiz. Eğer böyle yapmazsak hem dünyâda hem âhirette rezîl ü rüsvây olacağımızda kat'iyyen şüphe etmemeliyiz. [2](لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا) [3](هَا اَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِه وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا اَمْثَالَكُمْ)

Aksekili
Ahmed Hamdi

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 8 –

Vâkıâ Avrupalıların hakkımızda sû-i zannı câlib olan inhitât ve tedennîmiz, kendileriyle müsâbakadaki acz-i ârız ve muvakkatimiz zâhir-i hâlde onlara hak verdirecek gibi görünür. Ve şevket-i sâbıkamızı elden kaçırdığımızdan dolayı bizi ne kadar ta'y[î]b ederlerse i'tirâz etmek elimizden gelmez. Bu gibi i'tirâzât bizim için belki mecd-i sâbıkımıza avdet için bir tâziyâne-i **[397]** teşvîk olur. Yalnız bu tenezzül ve inhitâtı akîde-i ehl-i İslâm'dan münbais bir emr-i zâtî gibi telakkī ederlerse pek ziyâde yanıldıklarını ihtâra yine kendimizi borçlu addederiz. Zîrâ bu din ile alâ-vechi'l-kemâl âmil olanların, iyi müslümanların adedi gālib olduğu müddetçe müslümanlar terakkī etmiş ve emir ber-akis olduktan sonra bu âkıbet-i elîmeye giriftâr olmuşlardır. Müslümanlar sa'y ü ameli terk etmişler, tevekkül fazîletini sû-i isti'mâle uğratmışlarsa kabâhat dînlerinde değildir. Hazret-i Peygamber tevekkülü bize böyle öğretmemiştir. Bilakis [4](اعقلها وتوكل) buyurmuştur.

Muhakkak olan bir şey varsa o da kadere îmân akîdesinden müslümanların inkişâf-ı medenî ve siyâsî ve ilmî ve ahlâkī i'tibâriyle pek çok istifâde etmiş olmalarıdır. Devlet-i İslâmiyyenin bir asır içinde malûm olan derecede hudûd-ı istîlâsını tevsî' etmesi bu îmânın bahş ettiği azim ve metânet sâyesinde hâsıl olmuştur. Müslümanların yine bu kadar müddet içinde ümmîlik ve bedâvet âleminden en medenî akvâmın ni'met-i hadâretine nâiliyetleri yine bu sâyede olmuştur. Ulûm ve fünûnda bugünkü Avrupa ulemâsının vaktiyle üstâdlığını ihrâz etmelerinde dahi bu mebde'-i âlînin dahl-i küllîsi olduğuna şübhe yoktur. Hele sâha-i ahlâkta kadere îmânın gösterebileceği te'sîrât-ı havârık-nümâyı görmemek nüfûs-ı beşeriyyeyi pek az tetebbu' etmiş olmak demektir. Sehâ ve îsâr, şecâat-i askeriyye ve medeniyye, mesâibe karşı sabr u tahammül, menfaati ve hatta hayatı istihkār gibi hasâil-i ber-güzîdeyi mertebe-i ulyâ-yı kemâle îsâl ettirmekte böyle bir îmânın gösterebileceği fevkalâdelikleri yalnız hâtıra getirmek kâfîdir.

* * *

Felsefenin ahlâk için vaz' ettiği ikinci mebdein, yani vazîfe tasavvurunun da nazar-ı İslâm'daki mevkiini ta'yîn edelim.

Evvelâ şunu söyleyelim ki akla nazar-ı Şerîatte hâiz olduğu mevki'-i bâlâ-terîn-i ihtirâmı hiçbir din vermemiştir. Dîn-i İslâm'ın esâslarını kabûl keyfiyeti serbest münâzara ve münâkaşa netîcesi olmak onun en mühim esâslarındandır. Îmân denilen şey bir emr-i kalbî ise de her hâlde istihsân-ı aklî semeresi olmak îcâb eder. Ulemâ-yı İslâm'ın kısm-ı a'zamı mukallidin îmânına pek de o kadar hoş bir nazarla bakmazlar. *Kur'ân-ı Kerîm*'de: (لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ) = "Dîni kabûl ettirmek için zorlamak yok. Zîrâ rüşd ile gay, doğrulukla eğrilik yolları artık tamâmen tebeyyün etmiştir." (Sûre-i Bakara âyet 256)[5] Kezâlik diğer bir âyet-i kerîmede: (لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ) = "... Tâ ki içlerinden helâk olacak varsa bile bile helâk olsun, hayat bulacak da varsa bile bile hayat bulsun." (Sûre-i Enfâl âyet 42)[6] buyurulmuştur.

Usûl-i îmâniyye hakkında ukūlü iknâ' için vârid olan âyât-ı kerîmeyi Gazzâlî yedi yüz altmış üçe iblâğ ediyor. Bunları ta'dâd etmek uzun gider. Hele bir kere şu ehâdîs-i Nebeviyyeye bakalım: – [7](دِينُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَمَنْ لاَعَقْلَ لَهُ لاَ دِينَ لَهُ) = İnsanın dîni aklıdır. Aklı olmayanın dîni de yoktur."

– [8](قِوَامُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ، وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَقْلَ لَهُ) = "İnsanın kıvâmı aklıdır. Akılsızın dîni de yoktur."

– [9](أَفْلَحَ مَنْ رُزِقَ لُبًّا) = "Akıl ile merzûk olan kimse felâhı bulmuştur."

– [10](ابنَ آدَمَ أَطِعْ رَبَّكَ تُسَمَّى: عاقِلًا وَلَا تعصِهِ فَتُسمَّى: جاهِلًا) = "Ey Âdemoğlu! Rabbine itâat et ki sana âkıl denilsin. Ona isyân da etme. Yoksa câhil diye anılırsın."

– [11](إنّ الله تَعَالَى يَبْغضُ المُؤْمِنَ الَّذِي لَا زبر له) = "Allâhü Teâlâ aklı olmayan mü'mini sevmez."

– [12](مَا اكْتَسَبَ مُكْتَسِبٌ مِثْلَ فَضْلِ عِلْمٍ يَهْدِي صَاحِبَهُ إِلَى هُدًى أَوْ يَرُدُّهُ عَنْ رَدًى وَلاَ اسْتَقَامَ دِينُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ عَقْلُهُ) = "Hiçbir müktesib sâhibini hidâyete vardıracak yâhûd helâkten kurtaracak bir ziyâde-i ilm kıymetinde bir şey kazanamaz. Hiçbir kimsenin dîni de aklı müstakīm olmadıkça müstakīm olamaz."

---

1 İnfitâr, 82/19.
2 Âl-i İmrân, 3/92.
3 Muhammed, 47/38.
4 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1948.
5 Metinde âyet numarası "257" olarak yazılmıştır.
6 Metinde âyet numarası "44" olarak yazılmıştır.
7 Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6739.
8 Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 6, s. 355.
9 Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 6, s. 363.
10 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1062.
11 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 3614.
12 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 11794.

– أَنا الشاَّهِدُ على اللهِ أنْ لَا يَعْثُرَ عاقِلٌ إلاَّ رَفَعَهُ ثمَّ لَا يَعْثُرَ إلاّ رَفَعَهُ)[1] (ثمَّ لَا يَعْثُرَ إلاَّ رَفَعَهُ حَتَّى يَجْعَلَ مَصِيرَهُ إِلَى الجَنّةِ = "Allah tarafından şuna şâhidim ki ākılın son yeri cennet oluncaya kadar hiçbir defa ayağı kaymaz ki Allâhü Teâlâ onu kaldırmasın."

– (لا يعجبنكم إسلام رجل حتى تعلموا ما عقدة عقله)[2] = "Bir kimsenin müslüman olması o kimsenin ukde-i aklı yani derece-i aklı malûmunuz olmadıkça o kadar hoşunuza gitmesin."

– (الجنة مائة درجة، تسعة وتسعون لأهل العقل، ودرجة لسائر الناس)[3] (الذين هم دونهم = "Cennet yüz derecedir. Bu derecâtın doksan dokuzu ehl-i akl için, bir derece de onların dûnunda olan sâir nâs içindir."

– (يا علي إذا تقرب الناس إلى الله بأنواع البر فتقرب الى الله بانواع العقل)[4] (تسبقهم بالدرجات والزلفى، عند الناس في الدنيا وعند الله في الآخرة = "Yâ Ali! Halk Allâhü Teâlâ'ya envâ'-ı birr ile takarrüb ederse sen envâ'-ı akl ile takarrüb et ki onlara dünyada inde'n-nâs ve âhirette inda'llâh derecât-ı âliyâta sebk edesin."

– (إن لله خواص يسكنهم رفيع الدرجات، لأنهم كانوا في الدنيا)[5] أعقل الناس، كانت همتهم المسابقة إلى الطاعة، وهانت عليهم فضول الدنيا وزينتها = "Allâhü Teâlâ'nın bir takım havâssı vardır ki dünyada a'kal-i nâs oldukları için onları en yüksek derecâtta iskân edecektir. Bunların dünyadaki himmetleri tâate müsâbakat cihetine masrûf idi. Fuzûl-i dünya ile zîneti nazarlarında hakīr idi."

– (الناس يعملون بالخير، وإنما يعطون أجورهم على قدر عقولهم)[6] **[398]** = "Halk hayır işlerler. Alacakları ecir ise ancak akıllarının mikdârına göredir."

Aklın hiçbir şey ile kābil-i vezn ü kıyâs olmayan kıymet-i ulyâsını Nebiyy-i Mükerremimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) işte bu gibi sözlerle takdîr ediyor. Îmânın esâsı ve müstenedi bizde akıldır. Gerek vücûd-ı Bârî'ye ve gerek Nebiyy-i Ekrem Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risâletine ve teblîgāt-ı Nebeviyyenin taraf-ı Hak'tan vârid olduğuna îmân eden her müslüman her hâlde tarîk-ı istidlâle mürâcaatla bu hakīkatlere kāni' oluyor. İstidlâlâtın za'f u kuvveti, şekl ü sûreti mütehâlif olsa da esâs-ı îmân hiçbir vakitte bir nevi' istidlâle müstenid olmaktan hâlî kalmaz.

Kezâlik dîn-i İslâm'da akla gayr-i münkeşif esrâr-ı îmâniyye yoktur. Hiçbir kimseye "Aklın alsın almasın her hâlde îmân ile mükellefsin. Mesâil-i îmâniyyeyi münâkaşaya aklın salâhiyeti yoktur." denilmemiş ve denilemez. O derecedeki delâlet-i akl ile en kat'î istidlâlât ile erkân-ı îmân hakkında kanâat-i vicdâniyye; *Kur'ân*'ın vahiy, Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nebiyy-i mürsel olduğuna itmi'nân hâsıl olduktan sonra bile nusûs-ı şer'iyye ile delîl-i kat'î-i aklî beyninde bir teâruz mevcûd olduğu görülse daima nass-ı şer'îyi te'vîl etmek cihetine gidilir. Bu gibi ahvâlde bütün ulemâ-yı İslâm'ın ittifâkı üzere asl-ı îmân istidlâl-i aklîye istinâd ettiği için nassı te'vîl ile zâhirinden mütebâdir olan ma'nâyı terk etmek lâzım görülmüştür. Zîrâ bu takdîrce nassa i'tibâr etmek aslı fer'a fedâ etmektir diyorlar. Dîn-i İslâm'ın vazîfe-i temdîniyyesini o kadar sür'atle hüsn-i îfâ etmesindeki hikmeti; düvel ve akvâm-ı Nasrâniyyenin o muntazam ve muazzam teşkîlât ile o kadar fedâkârlıklarla Asya ve Afrika'ya sevk ettikleri duât-ı İncîl ordularının* mesâî ve meşakkatleriyle hiç de mütenâsib olmayan muvaffakıyyât-ı cüz'iyyeye mukābil dîn-i İslâm'ın teşkîlâtsız, misyonersiz, parasız, pulsuz olarak intişâr-ı serîindeki sırrı işte burada aramalıdır. Biri aklı muhâtab ediyor, diğeri hissi. Biri delâil-i mantıkıyye ile iknâa çalışıyor, diğeri esrârdan bahsediyor. Yine bundan dolayıdır ki Avrupa'da felsefe îmânı za'fa uğratmış, dîne karşı bir adâvet bile uyandırmışken Şark'ta felsefe ile iştigāl edenler yine din ulemâsı olmuş ve ilm-i kelâm felsefe ile hem-dest-i vifâk olarak hakāyık-ı îmâniyyeyi te'yîd etmiştir.

Ahmed Naim

MAKĀLÂT

HERKES KENDİ VAZÎFESİNE

Rumeli'yi, her köşesinde şehâmet-i kavmiyyemizin mübeccel bir hâtırasını, her buk'asında mukaddesât-ı dîniyyemizin lâ-yemût bir âbidesini saklayan bir dilrübâ kıt'ayı; baştan başa, bedbaht ma'sûmların göz yaşları, tâli'siz İslâmların al kanlarıyla sulayan yirminci asrın kanlı canavarları Avrupa'da bekā-yı saltanatımızın son yurdu olan Edirne'yi de çiğnemek, bu İslâm ilini de Salîb'in kâbûs-ı mezâlim-bârı altında ezmek istiyorlar.

Yâdı ebediyyen kalblerimizi pür-hûn eden fâciadâr zamanlarda Selîm'in, Fâtih'in lerzedâr rûhlarına; Hudâ-pesend hamâsetleriyle; bir nefha-i ümîd ü tesliyet ithâf eden Edirne kahramanlarının hayret-engîz mukāvemetlerine rağmen bu âhenîn kalemizi de elimizden almaya çalışıyorlar.

Edirne hârika-nümâ bir besâletle Bulgar ve Sırp cânîleriyle didişirken diğer taraftan hak ve adâlet nâmına her ne varsa ayaklar altına alan bütün bir kıt'a, bütün bir Hey'et-i Salîbiyye bu kahramanların şâyeste-i tekrîm hamâsetlerine bile hürmet etmeksizin ecdâdımızın hâtırât-ı hazînine, dînimizin âbidât-ı mukaddesesine me'men olan bu İslâm beldesini düşmana teslîm etmemizi, daha açıkçası intihâra karâr vermemizi musırrâne teklîf etmekten hayâ etmediler.

Teblîğ bundan ibâret değildi: Teklîflerine muvâfakat göstermediğimiz takdîrde; son melâz-i millîmiz olan Anadolu ve Suriye'nin de tehlikeye ma'rûz kalacağı tehdîdini de ileri sürmüşlerdi!.. Bu sûretle o vakte kadar zâhirî bir nikāb altında gizledikleri ihtirâsât-ı redîe ile levs-dâr Ehl-i Salîb taassubunun müstekreh çehresini gösterecek kadar ileri varmış oluyorlardı.

Bütün bu tarafgîrî-i taassuba karşı koca Avrupa'da ancak birkaç nâsıye-i bülend i'lân-ı isyân edebildi, maatteessüf bunların da sadâ-yı hak-gûyânesi gulgule-i ihtirâsât arasında sönüp gidiyor, medeniyet-i asriyyenin kürsî-i haşmeti ol-

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 3230.
[2] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 384.
[3] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 384.
[4] Benzer şekilde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 384.
[5] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 382.
[6] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 382.

* Son yapılan bir istatistiğe nazaran Avrupa ve Amerika misyonerlerinin neşr-i İncîl uğurunda sarf ettiği mebâliğ senevî beş buçuk milyon İngiliz lirasını mütecâvizdir.

mak iddiâsıyla çırpınan berr-i atîkın bu yosunlu kıt'ası zâlimleri alkışlayan gülbank-i şâpâş u takdîr ile doluyor. Târîh-i insâniyyet ve adâlet beşeriyeti bu derekelere sukūt ettiren muhterislere karşı ebediyyen la'netler nefretler yağdıracaktır. Fakat, efsûs ki ...

Ferdinand'ın kurûn-ı mâziyye Hunyadlarını utandıran ma'hûd i'lân-ı harb beyânnâmesinin medenî Avrupa'nın sîmâ-yı irfânında bir çîn-i cebîn, bir işmi'zâz-i istikrâh tevlîd etmesi şöyle dursun bilakis bazı mahâfilde takdîrâta bile mazhar olduğu düşünülürse şu yalancı medeniyete, bu hâli görüp dururken hâlâ saçmalayan Şarklılara bilmem ne nâm verilmelidir?

Müzâkerât-ı sulhiyyenin inkıtâını müteâkıb Ceneral Savof tarafından **[399]** Bulgar ordusuna hitâben neşredilen ve "Türkler denizin öbür tarafına koğulmalıdır" cümlesiyle hitâm bulan mülevves paçavra Bulgarların tıynetinde meknûz olan denâeti bize karşı besledikleri kîn-i lâ-yemûtu bütün cihâna i'lân etti.

Biz bu hakîkati anlamak için böyle bir i'lâna muhtâc değildik: Rumeli'nin zümürridîn ovalarını, şükûfedâr vâdîlerini, hurûşân nehirlerini, yetîm çocukların, dul kadınların, ak sakallı pîrlerin hûn-ı ma'sûmlarıyla boyayan Bulgar cânîleri şu üç-dört ay zarfında irtikâb ettikleri hûnhârlıkla bunu pek fecî' bir sûrette gösterdiler. Vâsi' bir İslâm diyârı olan Rumeli'de bugün denizin öbür tarafına koğulacak kimse kalmamış olduğunu Avrupa hâlâ bilmek istemiyorsa "Savof" pek a'lâ bilir.

Savof ma'hûd beyânnâme ile Ehl-i Salîb'i, Osmanlıları İstanbul'dan dört yüz milyon İslâm'ın ka'be-i teveccühü olan makarr-ı Hilâfet'ten tard etmeye da'vet ettiği şübhesizdir. Kalbgâhından vurulan bir vücûdun yaşayamayacağı tabiî olduğundan bizimle beraber âlem-i İslâm ve İslâmiyet de göçüp gidecek!.....

Petersburg'da intişâr eden *Reç* gazetesinin bir nüshasında Ruslar'ın istîlâ edemediği makām-ı Hilâfet, Bulgar Çarı tarafından zabt edildiği takdîrde Salîb ordusunu hangi makāma mensûb rûhânîlerin istikbâl edeceğine; Ayasofya'da ilk âyîn, rüesâ-yı rûhâniyyeden hangisi tarafından icrâ olunacağına dair makāmât-ı rûhâniyye arasında pek hafî ve mühim bir münâkaşa cereyân ettiğine dair vukū' bulan ifşââtı Savof ve Ferdinand beyânnâmelerinin mahâfil-i âidesinde ne kadar derin, ve emniyet-bahş izler bırakmış olduğunu pek güzel anlatıyor!!...

Reç gazetesinin şu ifşââtını derin derin düşünerek vatanı, nâmûs-ı milleti, dîn-i akdesi kurtarmak için ne azîm fedâkârlıklar ihtiyârına mecbûr olduğumuzu takdîr etmeliyiz.

Bugün Osmanlı ordusu kendisine teveccüh eden vazîfe-i mukaddesenin îfâsına azm etmiş, inâyet-i Sübhâniyye ile bi-hakkın da îfâ ediyor. Fakat tehlike-i azîmenin def' edilmesi, harb kazanılarak vatan ve dînin kurtarılması yalnız ordunun cânsiperâne gayretiyle te'mîn edilemez.

Ordu meydân-ı ma'rekede düşmanla çarpışarak, milletin hayâtını, vatanın istikbâlini, devletin istiklâlini, dînin kudsiyyetini sıyânete hasr-ı gayret ederken millet de her husûsda kendisine zahîr olmalıdır.

Bugünkü müdhiş felâketten bizi kurtaracak ancak yine bizim gayretimiz, bizim himmetimizdir.

Millet, [1](وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فى سَبِيلِ اللهِ)= "Malınızla, canınızla Allah yolunda cihâd ediniz." fermân-ı Yezdânîsine tevfîkan vazîfesini hakkıyla îfâ ederse emîn olmalıdır ki nusret-i ilâhiyye ordumuzun ufk-ı şehâmetinde tecellî edecektir.

Eli silâh tutabilen fedâkârân-ı millet mâder-i vatanı düşmanın kanlı pençelerinden kurtarmaya koşarken, ağniyâ-yı ümmet de keselerini açmalı, vatanın cerîhalarını sarmak için iktizâ eden mebâliği i'tâdan çekinmemelidir.

Dün taht-ı tâbiiyyetimizde iken bugün yüzümüze karşı tahammül nâ-pezîr tahkīrler, tehdîdler savuran düşmanlarımızdan olsun ibret almalıyız: Sofya'da bulunan ecnebî muhbirlerin iş'ârâtına nazaran Bulgaristan'da on yedi yaşından yukarı hiçbir ferd kalmamış, cümlesi meydân-ı harbe koşmuşlar. Zenginler, kasalarını açarak ellerinde olanı ihtiyâcât-ı askeriyyenin tesviyesi için hükûmetlerine bezl etmişler. Kadınlar, kızlar gece gündüz askere melbûsât ve sâire i'mâliyle meşgūl oluyorlarmış! Muhbirin bu iş'ârı harbin ne sûretle ve nasıl kazanılmış olduğunu bize pek güzel anlatıyor. Zenginlerimiz, titrek elleriyle keselerini açmak husûsunda tereddüd ederken dün yüz binlerce liralara mâlik oldukları hâlde bugün ekmek parası bulamayan Rumeli bedbahtlarının manzara-i fecîasını göz önüne getirmelidirler.

Drama ve Kavala cihetlerinde Bulgarların eşrâf ve mu'teberân-ı İslâmiyyeden yalnız nakid olarak cebren almış oldukları mebâliğin iki yüz altmış bin lirayı mütecâviz olduğu Selanik'ten iş'âr olunuyor. Halbuki bu bedbahtların nâmûs ve şerefleri de çiğnenmiş, evlerinde, konaklarında bulunan eşyâları yağma, emlâk-i gayr-i menkūleleri de cebren gasb edilmiş olduğu, ekserîsinin ciğerpâreleri gözleri önünde barbarcasına boğazlandığı da düşünülür ise fecâat yürekleri parçalayan bütün dehşetiyle tecellî eder.

Vaktiyle donanmaya bezl-i muâvenette buhl gösterilmemiş, millet Averof gibi iki sefîne-i harbiyye alabilecek iânâtta bulunmuş olsaydı şübhe yok ki bugün zillet ve hakāret altında ölen müslümanlar bu felâketleri görmeyeceklerdi!

Nâmûsun, dînin, vatanın, hayâtın; bî-emân müfterislerin kanlı çizmeleri altında makhûr ve zelîl çiğnendiğini görmemek, din ve nâmûsla beraber bütün servet ü sâmân da gasb edildikten sonra boğazlanmak saâdetine bile mazhar olamayarak ezân-ı Muhammedî yerine çan sesleri tanîndâr olan maâbid kapılarında sürünerek düşmanlardan rezîlâne ekmek parası dilenmek mecbûriyetinde kalmamak için bugün elimizde, avucumuzda olanı vermekte aslâ tereddüd etmemeliyiz. La'net ve makhûriyet-i ebediyyeden ancak bu sûretle kurtulabiliriz.

Ordu vazîfesini îfâ ediyor, millet de kendine teveccüh eden vezâifin hüsn-i îfâsına koşmalıdır.

M. Şemseddin

[400] SİYÂSETE MÜTEALLİK ÂSÂR-I İSLÂMİYYE

Birkaç gün evvel ezkiyâdan bir muharrir ile görüştüm. Eslâfımızın âsârı hakkında bir mecliste duyduğu şeyleri nak-

[1] Tevbe, 9/41; metinde kelimelerin yeri değiştirilerek yazılmıştır.

letti: Gûyâ âsâr-ı mezkûrenin en çoğu sarf, nahiv, mantık, maânî, kelâm, fıkıh ve buna mümâsil fenlerin usûl ve kavâidini şerh u beyândan ve kısmen de fâide-i neşriyye hilâfında iddiâ ve izhâr-ı fazîlete müteallik mebâhisten ibâret imiş! İdâreye, siyâsete ictimâiyyâta dair hiçbir eserlerine tesâdüf olunmuyormuş! İlm-i ahvâl-i kütüb ile iştigāl ettiğim cihetle bu bâbda mütâlaamı sordu: Müstahzarâtıma binâen âsâr-ı eslâf hakkındaki zann-ı vâkıın doğru olmadığını ve buna delîl-i kat'î olmak üzere netîce-i tetebbuât-ı hâzıramı hâvî bir cedvel-i müdevvenât neşredeceğimi kendisine söyledim. Vâkıâ sahhâflarda ve sâir kitâbcılarda o gibi efkâra sapanları ilzâma medâr olacak âsâra çokluk tesâdüf olunmuyor. Fakat bir kere erbâb-ı hayrın yâdigâr-ı kıymetdârı olan hazâin-i nefâis ıtlâkına şâyân bulunan umûmî ve husûsî kütübhânelere devâm ve tetebbuâta ikdâm olunsun, kavâid-i ulûm ile beraber siyâsî, idârî, ictimâî her kısımda görülecek müdevvenât, fart-ı hayreti mûcib olur. Ne çâre ki tetebbuât ve terakkıyâta hâhişger olanlar için her türlü âsârı tedârik etmek, kütübhânelerde vakit geçirmek pek de mümkün olmadığı cihetle müellefât-ı sâlifenin envâ' u ecnâsına peydâ-yı ıttılâ' bittabi' kābil olamaz; bu sebeble eslâfın ahlâfa niam-ı mevrûsesi olan âsâr-ı ber-güzîdeleri hakkında herkes için bir fikr-i vâsi' hâsıl olamıyor. Gerçi zamanımızda iktisâdî, siyâsî, ictimâî, hukūkī birçok âsârın sâha-i te'lîfâtı tezyîn etmekte olduğu görülüyorsa da bunlar erbâb-ı tetebbuu müstefîd etmekle beraber tezâyüd-i ma'lûmâta, inkişâf-ı efkâra hâdim olan o misilli müdevvenât-ı sâbıkanın mütâlaası da ayrıca tenvîr-i efkârı mûcib olur. İşte terakkī-cûyân-ı vatana bir hizmet-i nâçîzâne olmak üzere o muharrire verdiğim sözü yerine getiriyor, şimdiye kadar fünûn-ı mebhûse hakkında muttali' olabildiğim âsâr-ı eslâfın isimlerini hâvî ber-vech-i zîr bir cedvel neşrediyorum. İşbu fünûna müteallik olup dâire-i ıttılâıma vusûlü müyesser olamayan daha birçok eserlerin mevcûd olacağı da şübhesizdir. Bunu da sâir hâdimîn-i ma'rifet tedkīk ve irâe ederlerse ahlâfa bir himmet-i maârifmendâne îfâ etmiş olurlar. Cedvel-i mezkûra serlevha ittihâz ettiğim şu makālecik, Dersaâdet'te ve taşrada vücûdlarıyla iftihâr olunan hukūkıyyûn ve mütetebbiînin dâire-i mechûliyyette kalan müellefât-ı müfîdeyi muhterem *Sebîlürreşâd*'ın sahâif-i kıymetdârında istifâdegâh-ı enâma irâeye şevk ve himmetlerini tahrîk maksadına mebnîdir. Ümîd ederim ki nâçîzâne açtığımız bu çığırda maârif-perverân-ı vatanımızın mesâî-i münevvereleri mütevâliyen incilâ-pezîr olur da müştâkk-ı ilm ü irfân olanların hâlen ve istikbâlen memleketimize nâfi' olacak ma'lûmâtları bir kat daha tezâyüd ve tevessü' eder. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

Bursalı
Mehmed Tâhir

	Esâmî-i Kütüb	**Lisân**	**Esâmî-i Müellifîn**	**Mülâhazât**
1	Ârâü Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla	Arabca	Fârâbî	Mısır'da matbû'dur.
2	El-İmâmetü ve's-Siyâsetü	Arabca	İbni Kuteybe	Mısır'da matbû'dur.
3	Tercüme-i Sülûkü'l-mâlik fi-Tedbîri'l-Memâlik	Türkçe	Nusret Paşa	İstanbul'da matbû'dur.
4	Kitâbü'l-Fahrî fî-Âdâbi's-Sultâniyye	Arabca	İbni Tabâtabâ	Mısır'da matbû'dur.
5	Aynü'l-Edebi ve's-Siyâseti ve Zeynü'l-hasebi ve'r-Riyâseti	Arabca	İbni Hüzeyl	Mısır'da matbû'dur.
6	Sirâcü'l-mülûk	Arabca	Ebûbekr-i Tartûşî	Mısır'da matbû'dur.
7	Et-Turuku'l-Hikemiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye	Arabca	İbni Kayyim-i Cevziyye	Mısır'da matbû'dur.
8	Ahkâm-ı Sultâniyye	Arabca	Kādî Ebû Ya'lâ Muhammed	Yazma, Ortaköy'de Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
9	Ahkâm-ı Sultâniyye	Arabca	İmâm Mâverdî	Mısır'da matbû'dur.
10	Tercüme-i Siyâsetü'l-Mülûk	Türkçe	Sultân Hamîd-i Evvel zamanında tercüme olunmuştur.	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
11	Tercüme-i Nisâbü'l-İhtisâb	Türkçe	967'de tercüme olunmuştur.	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
12	Zînetü's-Sadâreti fî Tercüme-i Âdâbi'l-Vezâreti	Türkçe	Hasan Hüsnî-i Bosnavî	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
13	El-Minhecü's-Sülûk fî-Siyâseti'l-Mülûk	Arabca	Şeyh Abdurrahmân	Mısır'da matbû'dur.
14	Akvemü'l-Mesâlik fî-Ma'rifeti Ahvâli'l-Memâlik	Arabca	Tunuslu Hayreddin Paşa	Tunus'ta matbû'dur.
15	Tercüme-i Akvemü'l-Mesâlik	Türkçe	Süreyyâ Efendi	Mülahhas olarak İstanbul'da matbû'dur.

	Esâmî-i Kütüb	Lisân	Esâmî-i Müellifîn	Mülâhazât
16	Es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye fî-Islâhi'r-Râî ve'r-Raiyye	Arabca	İbni Teymiye	Mısır'da matbû'dur.
17	Tercüme-i Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn	Türkçe	Bergamalı Cevdet Efendi	3 cüz İstanbul'da matbû'dur.
18	Mir'âtü'l-Ukalâ	Türkçe	Nihâlî İbrâhim Efendi	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
19	Tercüme-i Risâletü'l-Firâseti ve's-Siyâseti	Türkçe	Âkif Paşa	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
20	Siyâsetü Cündi'l-Vezâreti ve Hırâseti Hısnı's-Sadâreti	Arabca	Şeyh Hasan-ı Berzencî	Şehid Ali Paşa nâmına müelleftir. Ali Paşa Kütübhânesi'nde
21	İlmü'l-firâseti li-Ecli's-Siyâseti	Arabca	Ebî Tâlib El-Ensârî Ed-Dımaşkī	Yazma, Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
22	Mîzânü'l-Mülûk	Arabca	Ca'fer bin İshâk	Yazma, Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
23	Gurretü'l-Beyzâ'	Türkçe	İbni Fîrûz	Yazma, Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
24	Siyâsetü'd-Dünyâ ve'd-Dîn	Arabca	Şeyh Saîd bin İsmâîl-i Aksarâyî	Yazma, Akşehir Kütübhânesi'nde
25	Nizâmü'l-Âlem ve'l-Ümem	Arabca	Şeyh Cevherî-i Tantâvî	Mısır'da matbû'dur.
26	İksîr-i Devlet	Türkçe	Nergisî	İstanbul'da matbû'dur.
27	Siyâsetnâme	Farsça	Vezîr Ebû Ali Hasan bin Ali	Paris'te matbû'dur.
28	Miftâhu's-Saâdeti fî-Umûri's-Siyâseti	Türkçe	Mustafâ Fidâ' Efendi	Tercüme ve tevsî'an hülâsa Nâsırî'den müntehabdır. Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
29	Mir'âtü'n-Nizâm fî-Devleti'l-Fihâm	Türkçe	Sultân Mahmûd-ı Sânî muâsırı Mehmed Nâilî Efendi	Tercüme ve tevsî'an hülâsa Nâsırî'den müntehabdır. Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
30	Tecâribü'l-İnsân	Türkçe	Vâhidî	Tercüme ve tevsî'an hülâsa Nâsırî'den müntehabdır. Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde **[401]**
31	Es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye fî-Ezmineti'l-Ahîre	Arabca	Hoca Muhyiddîn Efendi	Mısır'da matbû'dur.
32	Nizâmü'd-Devleti	Türkçe	Defterî Mehmed Paşa	Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
33	Risâletü's-Siyâseti	Arabca	Sultân Bâyezîd-i Sânî nâmına müelleftir.	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
34	Âsafnâme	Türkçe	Lütfî Paşa	İstanbul'da matbû'dur.
35	Düstûru'l-Mülki fî-Nasâyihı'l-Mülûki	Türkçe	Kadı Fazlullah Efendi	946'da müelleftir. Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
36	Tercüme-i Kābûsnâme	Türkçe	Mercimek Ahmed Efendi	Yazma. Kütübhâne-i Umûmî'de.
37	Tercüme-i Minhecü's-Sülûk fî-Siyâseti'l-Mülûk	Türkçe	Keşanlı Nahîfî Mehmed Efendi	İstanbul'da matbû'dur.
38	Usûlü'l-Hikem fî-Nizâmi'l-Âlem	Arabca ve Türkçe	Hasan Kâfî Akhisârî-i Bosnevî	İstanbul'da matbû'dur.
39	Tercüme-i Siyâsetnâme	Türkçe	Şeyhülislâm Ârif Efendi	İstanbul'da matbû'dur.
40	Tercüme-i Vâsıtatü's-Sülûk fî-Siyâseti'l-Mülûk	Türkçe	Girîdî Rahmi Efendi	İzmir'de matbû'dur.
41	Düstûru'l-amel li-Islâhi'l-Halel	Türkçe	Kâtib Çelebi	İstanbul'da matbû'dur.
42	Lâyihât	Türkçe	Koçi Bey – Koca Mustafa Bey	İstanbul'da matbû'dur.
43	Siyâsetü'ş-Şer'iyye	Arabca ve Türkçe	Kādî-ı Mısır Cemâleddîn Efendi	Mısır'da matbû'dur.
44	Tercüme-i Zahîretü'l-Mülûk	Türkçe	Gelibolulu Sürûri	Yazma, Fâtih Kütübhânesi'nde
45	Nasâyihu'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ	Türkçe	Defterî Mehmed Paşa	Yazma, Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
46	El-Burhân fî-Fazli's-Sultân	Arabca	Şihâbüddîn Ahmed El-Eşrefî	Yazma, Kütübhâne-i Umûmî'de.

	Esâmî-i Kütüb	Lisân	Esâmî-i Müellifîn	Mülâhazât
47	Usûlü'l-Hikem fî-Nizâmi'l-Ümem	Türkçe	Tâbi' İbrahim Müteferrika	İstanbul'da matbû'dur.
48	Ahlâku's-Saltana	Türkçe	Tosyalı Küçük Mustafa Çelebi	Yazma, Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
49	Tenbîhü'l-İfhâm ilâ-Metâlibi'l-Hayâti'l-İctimâiyye fi'l-İslâm	Arabca	Azm-zâde Refik Bey	Mısır'da matbû'dur.
50	En-Nâmûsü'l-Akvem li-Saâdeti'l-Ümem	Türkçe	Ömer Lütfî Bey	Bu eser "Tatbîku'd-diyâneti'l-İslâm'ıyye alâ-nevâmîsi'l-medeniyye"nin tevsîan tercümesidir. Trabzon'da matbû'dur.
51	Kitâbu'l-Ahkâmi's-Sultâniyye	Arabca	Ebi'l-Hasen Ali bin Muhammed Bağdâdî	Mısır'da matbû'dur.
52	Kitâbu Siyâseti'l-Mülûk	Arabca	Melik Eşref nâmına müelleftir.	Yazma, Halis Efendi Kütübhânesi'nde
53	Teşrîfâtü'd-Düvel	Türkçe	Sultân Abdülmecid muâsırı Şâkir Efendi	Kezâ
54	Rebîu'l-Mülk	Türkçe	Moralı Pertevî Ali Efendi	Nûruosmâniye Kütübhânesi'nde
55	Ahlâk-ı Alâî	Türkçe	Kınalı-zâde Alaaddin Ali Çelebi	İstanbul'da matbû'dur.
56	Mi'râcü'l-Eyâleti ve Minhâcü'l-Adâleti	Türkçe	Âşık Çelebi	İbni Teymiye'nin Siyâset-i Şer'iyye'sinin ilâve ve tevsî'li tercümesidir. Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde
57	Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc u Nakd	Türkçe	Âlî	Yazma, Kütübhâne-i Umûmî'de.
58	Tercüme-i Kitâbu'r-Riyâseti ve's-Siyâseti Ahlâk-ı Nevâlî	Türkçe	(Nevâlî-i Akhisârî)	Yazma, kezâ
59	Takvîmü's-Siyâseti	Arabca		Yazma, Şehid Ali Paşa Kütübhânesi'nde
60	Tuhfetü't-Türk fî-mâ Yecibü en Yu'mele fi'l-Mülk	Arabca	Kādî İbrahim Necmüddîn-i Tarsûsî	Yazma, Ayasofya Kütübhânesi'nde
61	İlmü's-Siyâseti	Türkçe	İmâm-ı Râzî	Yazma, Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde
62	Ağrâzu's-Siyâseti fî-İlmi'r-Riyâseti	Farsça	Kâtib Semerkandî	Yazma, Ayasofya Kütübhânesi'nde
63	Kitâbu's-Siyâseti fî-Tedbîri'r-Riyâseti	Arabca	Ahmed El-Yemenî	Kezâ
64	Nasîhatü's-Selâtîn	Türkçe	Âlî	Yazma, Fâtih Kütübhânesi'nde
65	Nasîhatü'l-Mülûk Terğîben li-Hüsni's-Sülûk	Türkçe	Sarı Abdullah Efendi	Veliyyüddin Efendi Kütübhânesi'nde
66	Mukaddime-i İbni Haldûn Tercümeleri	Türkçe	Pîrî-zâde Cevdet ve Subhî Paşalar	İstanbul'da matbû'dur.
67	Tercüme-i Harâc-ı Ebî Yûsuf	Türkçe	Rodosî-zâde Mehmed Efendi	Yazma, Fâtih Kütübhânesi'nde
68	Nasîhatü'l-Mülûk	Türkçe	Abdülcelîl Efendi	Kezâ.

–mâba'di var–

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

–22–

HARB-İ HÂZIRIN HİNDİSTAN'DAKİ TE'SÎRÂTI

Osmanlı-Balkan Muhârebesi tamâmıyla Hilâl ve Salîb gavgâsıdır. Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı perverde eylediği kîn ü husûmet bu muhârebe sebebiyle açıktan açığa anlaşıldı. Bu nokta-i nazarı anlamayan, bilmeyen bir tek müslüman kalmamıştır, diyebilirim. Çünkü Balkan hükûmetleri, hıristiyanları, var kuvvetlerini bâzûya vererek ellerinden geldiği kadar –Balkan memâlikinde, meydân-ı harbde bulunan– müslümanlar hakkında etmedik zulm ü vahşet bırakmadılar. Süngüleriyle, kurşunlarıyla, elleriyle, dişleriyle, dilleriyle, hâsılı bütün kuvvetleriyle İslâmları kestiler, öldürdüler; kadınlara, çocuklara, ihtiyârlara aslâ merhamet eylemediler. Papazları, daima müslümanlar aleyhinde askerlerini teşvîk ve tergîb etmekten ferâgat etmediler. Hıristi-

yanların ne derece mutaasıb olduklarını kâinâta isbât ettiler. Felâket-i hâzıramıza müteessir ve müteessif olmayan kimse kalmamıştır.

Hindistan'dan buraya gelenlerle sık sık görüşüp Hind müslümanlarının hakkımızdaki hissiyâtlarını istifsâr ve istîzâh etmekteyim. Harb-i hâzırın Hindistan'da büyük ve azîm te'sîrât icrâ eylediğini hep bir ağızdan bana söylüyorlar.

Osmanlıların mağlûbiyetini hâvî olan telgrafların Hindistan'a vürûdu bilcümle müslümanları kan ağlatmaya mecbûr etmiş ve onları câmie gidip fevz ü nusret duâsında bulunmaya muztar bırakmış olduğunu muhâtablarım beyân ediyorlar.

İâne vermeye herkes kendi arzu ve isteğiyle iştirâk ediyor. Hindistan'daki İngilizler buna aslâ mümânaat etmiyorlarmış, bunun sebebi ise Hind müslümanlarının hissiyât-ı dîniyyelerine dokunmayı kendi ittihâz ettikleri siyâset-i **[402]** hâzıraya muhâlif gördüklerinden nâşî imiş. Bilakis Hindistan'da bulunan İngilizler de müslümanlarla beraber mecrûhîn-i Osmâniyyeye iâneye kemâl-i hâhişle iştirâk eylemekte olduklarını Hindli muhâtablarım te'mîn eylediler. Bu kadarla da iktifâ etmeyip Hind Vâlî-i Umûmîsi tarafından müslümanların hissiyyât-ı dîniyyelerinin bu nâzik sırada tahrîş ve tahdîş olunmamasına be-gâyet i'tinâ edilmesi lüzûmu ekîden defeâtle bir beyânnâme-i resmî ile anlatılmıştır. Muhârebe-i hâzıranın dînî bir renk almamasına İngilizler son derece çalışıyorlar. Hindistan'da intişâr eden İngilizce gazeteler dahi kendi devletleriyle ebnâ-yı cinslerinin maksadını lâyıkıyla anladıkları cihetle daima Osmanlı askerlerinin şecâat ve merdlikleri husûsunda mufassal makâleler neşrediyorlar.

Hindistan'ın heman her tarafında –kasaba ve köylerinde bile– açılan iâne defterleriyle, teşekkül eden iâne komisyonlarına para derc ve îsâl eylemeye bilumum Hindliler can atıyorlar.

Müslümanlarla beraber Hindistan putperestleri –ki Brehmen, Hindulardan ibâretttirler– dahi iâne derc etmekten çekinmiyorlar. Hele miting, konferans, protestoların haddi, hesâbı yoktur.

Bombay'da tahsîl ile iştigāl eden ve sekiz seneden beri Hindistan'da bulunup Hindlilerin bütün etvâr ve ahlâk, örf ve âdetlerine lâyıkıyla kesb-i vukūf eden Kerbelâ eşrâfından merhûm Nizâmü'l-ulemâ-zâde "Hamîd Hân" hazretlerinin –ki şu sıralarda Kerbelâ'ya muvâsalat etmiş ve kendisiyle beraber gece gündüz buluşmaktayım– beyânâtına nazaran Hind müslümanları fevka't-tasavvur müteheyyic bulunuyorlar.

Buna delîl olmak üzere fahâmetlü "Sir Aka Hân" hazretlerinin vâlide-i âlîleri "Leydi Ali Şâh" hazretlerinin ahîren Bombay'da, Bombay a'yân ve eşrâfının bilcümle âilelerinden mürekkeb bir ictimâ'a riyâset edip îrâd-ı nutk eylemelerini bana hikâye ettiler. İctimâ'-ı mezkûr Aka Hân hazretlerinin Bombay'daki ikāmetgâh-ı âlîlerinde vukū' bularak nisvân-ı İslâmiyye ictimâ'-ı mezkûra bâ-tezkire da'vet edilmiş ve binlerce rupiye iâne derc etmeye muvaffak olmuşlardır. Leydi Ali Şâh hazretleri İran şehzâdegânından gāyet muhterem ve mütedeyyin bir hanım olup kemâl-i iffetinden bu âna kadar bu gibi teşebbüsâtta aslâ bulunmadıkları hâlde bu kere hissiyyât-ı İslâmiyyelerini yenemediklerinden ilk defa olmak üzere miting ve nutuk îrâd eylemişlerdir.

Mezkûr ictimâ'da Bombay vâlîsi bulunan zâtın –İngilizin– haremi dahi isbât-ı vücûd etmiş ve mühim bir meblağ iâne derc eylemiştir. Bu havâdis ise tumturaklı ve mufassal sûrette bütün Bombay gazetelerine derc edilmiştir.

Hindli, putperestlerin hissiyyâtı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye lehinde bulunduğunu Hamîd Hân hazretleri bana söyledi. Hatta müslümanlardan ziyâde Avrupa entrikasından, mezâliminden, istîlâ-yı cihângîrânesinden bîzâr olan Hindular, muhârebe-i hâzırayı bir Hıristiyan – İslâm muhârebesi sûretinde telakkī eylemekte olduklarını Hind gazeteleri umûmen yazıyorlar. Osmanlı – Balkan muhârebesinin bidâyetinden bu âna kadar Hindistan evzâ'-ı idâriyye ve inzibâtiyyesiyle, tarz-ı siyâsetinde büyük tahavvülât ve tebeddülât vukū' bulmuş ve ahîren Hindistan Vâlî-i Umûmîsinin bir bomba ile mecrûh olmasıyla netîcelenmiştir. Bombayı atanın kim olduğu henüz taayyün ve tahakkuk etmemiştir. Yalnız birkaç kişiyi zan ve şübhe üzerine hükûmet-i mahalliyye tevkīf eylemiştir. Mevkūfînin kısm-ı a'zamı putperestlerden bulunmakla beraber, İslâmlardan da birkaç kişi vardır.

İster İslâm, ister putperestler olsun, her hâlde bu sırada başvâlîyi katletmek için bombanın atılmasında büyük bir ma'nâ mündemicdir. Bundan birkaç ma'nâ istihrâc olunur ki, hey'et-i mecmûası i'tibâriyle bi'n-netîce İngilizler için iyiliği ihtivâ etmese gerektir. Evvelce İngilizler aleyhinde Hindistan'da vukū' bulan yâhûd daha doğrusu îkā' olunan cinâyât hep Hindulara münhasır olup müslümanlar aslâ bu gibi teşebbüsâta iştirâk etmiyorlardı. Bu vak'ada müslümanların da zî-medhal bulunmalarından İngilizler pek ziyâde endîşe ediyorlar. Çünkü Hinduların teşebbüsât-ı siyâsiyye-i fi'liyyelerine evvelce hiç bir müslüman kavlen olsun iştirâk etmediği hâlde, şimdi birden bire bu cinâyet-i azîme esnâsında Hindu ile müslümanın ittihâd etmesi cidden câlib-i nazar-ı dikkattir. müslümanlarla putperestler arasında sûret-i dâimede nifâk u şikāk ile ihtilâfâtın husûlüne çalışan ve en sonra buna umduğundan ziyâde muvaffak olan İngilizler bu vak'a-i ahîrenin sûret-i husûl ve cereyânından korkuyorlar. Zîrâ Hind müslümanlarıyla putperestleri beyninde bugün olmasa birkaç sene sonra dahi bir irtibât ve ittifâk-ı hakīkī kāim olursa artık İngilizlerin koca Hindistan'da dikiş tutturamayacakları bedîhîdir.

İki yüz on milyon Hindu ile seksen milyon İslâm'a dar zamanlarda adedce birkaç yüz binden ziyâde olmayan İngilizlerin merâm anlatabilmeleri biraz güçce görünüyor. Bu iki unsur beyninde dînen, ahlâkan cârî olan ihtilâfâttan İngilizler büyük istifâdeler te'mîn ediyorlardı. Fakat ihtilâfât-ı mebhûsenin zevâliyle yerine vifâk u ittihâdın kāim olmasından elbette İngilizler mutazarrır olacaklardır.

Şöyle ki Rusya, Almanya'nın muhâcemât-ı âtiyyesine meydan kalmaksızın İngilizler Hindistan'ı terk edip İngiltere adalarına be-tekrâr avdet etmek mecbûriyyetindedirler. İngilizlerin İngiltere Devleti'nin kavâm-ı hayâtını, saâdet-i ebediyyesini, hayât-ı siyâsiyyesini te'mîn eden Hindistan'dır.

Hindistan elde kaldıkça İngilizler müreffeh ve râhat yaşarlar, zengin gezerler, mağrûr olurlar. Hind elden giderse İngiltere Hükûmeti'nin azameti ufûl eder; ihtimâl ki Mısır'da ve Afrika'daki nüfûzunu da az müddet zarfında gâib eder. Mısır nasıl ki Hindistan'ın anahtarı gibi telakkî olunuyorsa, Hindistan'ın da Mısır için tabîî bir anahtar teşkîl ettiğini herkes teslîm eder. Hindistan'ın İngiltere idâresinden çıkması, İngiltere'nin İrân-ı Cenûbî ile İran körfezindeki nüfûzuna hâtime vermesi demektir.

Hâsılı, Hindistan'da İngiltere'nin nüfûz-ı siyâsî ve maddîsini te'mîn eden bu ihtilâf elyevm ittifâka tahavvül etmeye yüz tutmuş ve İngilizlerin enzâr-ı dikkatini câlib olmaya başlamıştır.

Hind müslümanları üzerine yalnız Osmanlıların, daha doğrusu zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhî'nin nüfûzu vardır ki, bu nüfûza Hind müslümanları kemâl-i samîmiyyet ve irtibâtla merbût bulunmaktadırlar.

Hind müslümanları yalnız Halîfe'nin evâmir-i âliyyesine mutî' u munkād bulunuyorlar. Hind İmparatoru olan Beşinci Corc'un müslümanlar üzerinde hiçbir nüfûz-ı ma'nevîsi yoktur. Bu nüfûzu dîn-i mübîn-i İslâmiyyet hulefâ-yı kirâma bahş etmiş ve hüsn-i isti'mâl olunmasını da te'mîn eylemiştir. Binâenaleyh İngiltere Devleti, İngiliz milleti daima Osmanlılarla hoş geçinip ittihâd ve ittifâk etmek mecbûriyetindedirler. Halîfe'nin bir emri şöyle dursun, ufak bir işâreti Hind müslümanlarını İngiltere lehinde bulundurabilir. Hindistan'da volkanlar, yangınlar hâsıl olsa, Halîfe'nin bir emri cümlesini söndürmeye kâfîdir. Hindliler nazarında Osmanlı Pâdişâhı, İslâm Halîfesi gāyet muhterem ve mukaddestir. Müşârun-ileyh hazretleri "vâcib-i taklîd ve'l-itâa"dir. Evâmir-i âliyyesi mutâ' ve mesmû'dur.

Bu sûretle, bu vesîleyi elde etmekle İngiltere Hükûmeti her ân ve zamanda Hindistan'a sâhib ve mâlik olmaya muktedirdir. Aksi takdîrde Hindistan İngilizlerin elinde kalamaz.

İngiltere Balkan mesâilinde biz Osmanlılara ciddî yardım ve muâvenette bulunmalıdır ki biz de mukābeleten Hind müslümanlarına merâm anlatalım.

Geçen sene İran körfezinde kâin "Ummân" sevâhilinden ma'dûd olan "Dubâ", "Şârice", "Ebû Zabî" sevâhiline asker çıkarmak isteyen İngilizlerin ne kadar büyük müşkilâta ma'rûz kalıp yüz seksen nefer İngiliz askerlerinin Arablar tarafından öldürülmelerine sebebiyet verdiklerine bakılırsa, İngilizlerin o kadar ziyâde nüfûza mâlik olmadıklarını isbât eder.

Buna ne hâcet! Birkaç ay evvel Hindistan'a berây-ı seyâhat gitmiş olan Kādirî Tarîkati'ne mensûb bir zât hakkında Hind müslümanları ne kadar fazla hürmet ettiklerini İngilizler re'ye'l-ayn gördükleri hâlde korkularından bir şey söyleye **[403]** mediler. Rivâyete nazaran bu zâtın Bombay'a muvâsalatı esnâsında Bombay'da kolera hastalığı kemâl-i faâliyetle hüküm-fermâ olduğundan, mezkûr hastalığın ref' u izâlesine medâr olmak üzere Kādiriyyü't-tarîkat olan zâtın araba ile gezdirilmesiyle kudûmundan teberrük olunmasına Bombay müslümanları son derece ihtimâm eylemişlerdi. Hâsılı bu nüfûzumuzdan gereği [gibi] elyevm istifâde edemiyoruz, ne yolda istifâde edeceğimizi de bir türlü bilemiyoruz. Bunu lâyıkıyla bilsek daima İngilizlerin muâvenetini te'mîne muvaffak oluruz.

Osmanlı mücâhid ve şühedâsı için Hindistan'da Fâtihalar okunmakta ve rûhlarına nisâr u ihdâ olunmakta olduğunu muhâtablarım ilâve eylediler. Hâsılı bizim lehimizde Hindistan'da her türlü hissiyyât-ı İslâmiyye vardır. Bizi bizim gibi seviyorlar. İslâmiyet'in terakkī ve teâlîsinden ümîdvâr olalım, me'yûs olmayalım. Aklımızı her ne zaman devşirirsek yine istikbâl bizim olacaktır. Fakat memleketimizin ıslâhât-ı maddiyye ve ma'neviyyesinden gāfil olmayalım.

Kerbelâ: Muhâbir-i Mahsûsunuz
S[sin]. **M. Tevfik**

BAZI HAKĀYIK-I MÜHİMME

İstanbul'da bulunan Mısırlı bir zâta Kāhire'deki dostlarından birisi tarafından yazılan Arabca bir mektuptan beyânât-ı âtiyye ahz ve tercüme edilerek buraya derc olundu:

"Burada hamiyet-i İslâmiyye sâhibi olanlar Suriye ve Arabistân ıslâhâtı nâmı altında İstanbul gazetelerinin birindeki fıkarâta taaccüb ve teessüfle dikkat eylemektedirler. Fıkarât-ı mezkûreyi o gazete ekseriyet üzere Beyrut'ta ve Kāhire'de hıristiyan Suriyeliler tarafından Arabca neşrolunan cerâidden alıyor ve onlar üzerine reddiyeler yazmak şöyle dursun iktibâslarında bir tarz-ı mürevvic ittihâz eyliyor. Sübhânallâh! Vahdet-i Osmâniyye aleyhinde döndürülmekte olan dolaplara sûret-i haktan görünerek vesâtat eyleyenler ne kadar da çokmuş. Devlet-i Osmâniyye'nin Balkan muhârebâtı sebebiyle dûçâr olduğu felâketlerinden istifâde etmek isteyenler yalnız Avrupa'da mevcûd değildir. Şarkta dahi âmâl-i hasîsesi uyananlar çoğaldı. Mısır bu günlerde kavm-i Arab hakkında tasavvurâtta bulunanların teşebbüsâtına cevelângâh olmaktadır. Bazı kimseler makām-ı Hilâfet'in başka yerlere nakli sözleriyle işgāl-i zihn eylemekte ve bazı kimseler de Arabistân'da istiklâliyyetler teşekkülünden ve Suriye'de adem-i merkeziyet ve daha doğrusu muhtâriyet tatbîkından bahsetmektedirler. Hakīkati lâyıkıyla öğrenebilmiş olsalar hakīkī Arablar ve hatta Suriye'nin hâlis müslümanları bile Arablık nâmına alenen ıslâhât taleb eden ve bu vesîle ile tehyîc-i efkârda bulunan bir takım sâhtekâr politikacıların teşebbüslerini hükümden iskāt edebilir. Çünkü sûret-i haktan görünen bu yaygaracıların âsâr-ı sû'-i sanîalarından yine İslâmlar mutazarrır olacaktır. Lâkin âh cehâlet ve sâflık. Cehâlet âleminde bir menfaat-perest müfsid tek başına bir milyon sâf yürekli müslümanı ustalıklı sûrette belâlara, felâketlere uğratabilir.

Mısır'ın Arabca gazetelerinin kısm-ı küllîsi Suriyelilerin taht-ı murâkabe ve tahrîrlerindedir. Alelhusûs en çok sivrilenleri Beyrutlu ve Cebel-i Lübnanlı Hıristiyanların elindedir. Bu Hıristiyan Suriyelilerin bir kısmı Fransız nüfûzuna meclûb ise de diğer bir kısmı İngiliz tarafdârıdırlar. Müslümanlık ve Arablık nâmına hareket eden Suriyeli bazı müslüman politikacılar ise İngilizlere ziyâdece meyl gösteriyorlar. Ma'lûmdur ki İngiliz ricâl-i siyâsiyyesi mukaddemleri Şark Hıristiyanlarını vikāye nâmı altında Devlet-i Aliyye'yi "ıslâhât" talebiyle

tazyîk ederlerdi. Fakat bir zamandan beri başka bir siyâset-i şarkıyye ta'kîb eyliyorlar. Şöyle ki; Arnavudlara çend sene mukaddem göstermeye başladıkları ma'hûd teveccüh gibi Suriye ve sâir yerler müslümanlarına dahi göstermek istedikleri lâ-teşbîh teveccühât o siyâset netâyicindendir. Yani âlem-i İslâm'a ve alelhusûs Hind müslümanlarına gûyâ Müslümanlık hakkında sû'-i zanları bulunmadığı ve hakîkatte Türklerin müslim ve gayrimüslim kâffe-i anâsıra şâmil olan "mezâlim ve sû'-i idârelerine" muârız olduklarını inandırmak siyâsetini iltizâm eyliyorlar.

Eğer hakîkī Arablar ile Türkler bir ân evvel elbirliği ile bu ifsâdâtı hükümden düşürmeye ciddî ve mütemâdî bir gayret göstermezler ise ümmet-i Muhammed Asyâ-yı Osmânî'de dahi büyük felâketlere uğrar.

Suriye'de adem-i merkeziyyet perdesi altında bir idâre vaz'ını tervîc edenlerin Devlet-i Osmâniyye nüfûzunu Hicâz ve Yemen'den kat' ile uğraşan bir devlete âlet oldukları anlaşıldı. Fakat anlaşılamayan bir şey varsa o da Hıdîv hazretlerinin sarayına mürevvic-i efkâr olduğu ma'lûm bulunan *el-Müeyyed* gazetesinin Türklere ve Hükûmet-i Cedîde-i Osmâniyye'ye karşı aldığı vaz'iyet-i bedhâhâne ve garazkârânedir. *el-Müeyyed*'i idâre edenler Arabız derler. Fakat damarlarında bir damla bile hâlis Arab kanı yoktur. Müslümanız derler, lâkin Devlet-i Osmâniyye'nin şu devr-i müşkilâtında gösterdikleri âsâr-ı nifâk u şikākı istiklâl-i İslâm'ın en büyük düşmanları ancak gösterebilirler. Eğer Hıdîv hazretleri gerek buradaki müfsid mürâîlerin ığvâlarına ve gerek Müslüman milletleri pâ-yı tahakküm altında bulundurmakla meşgûl olan bir Hıristiyan devletin teşvîkātına inanıp da hakîkaten iktisâb-ı istiklâliyyet ve Hilâfet'in imkânına zâhib oluyorlar ise yüz bin kere yazıklar olsun. Çünkü o gibi tasavvurâttan bir netîce çıkabilirse o da alelumûm müslümanların ve bilhâssa zât-ı fahâmet-simât-ı Hıdîvânelerinin mutazarrır ve me'yûs olacağıdır.

Hâlis Mısırlı müslümanların Devlet-i Osmâniyye hakkındaki muhabbetlerine rağmen dört-beş aydan beri muzır bir takım erbâb-ı desâisin Devlet-i Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye aleyhindeki neşriyyât ve icrâātına bir merkez ittihâz edilmiştir.

Hükûmet-i Cedîde-i Osmâniyye'nin bu hâle nazar-ı dikkati celb olunur."

ŞUÛN

İslâm'ın Bugünkü Hâl ve Mevkii – Müslümanlar inkırâz yollarını tuttular: Herşeyi bırakarak birbirine düştüler, sehâb-ı nifâk bütün âfâk-ı memleketi sardı; muhît-ı Hilâfet ezici, boğucu bir zulmet içinde kaldı; **[404]** mahmûl-i şerâre bulutlar beynimize ateş yağdırmak için küçük bir sadmeye müterakkıb kaldı. Nihâyet bir gün semâ-yı İslâm'da bir bomba patladı; Rumeli'deki bütün diyâr-ı tevhîd ateşler içinde kaldı; bu sâikanın dehşetinden taht-ı Hilâfet bile gıcırdadı ... Ancak o vakit müslümanlar hakāyık-ı ahvâli idrâk edebildiler; fitneden, nifâktan tevbe ederek kucak kucağa sarıldılar, el ele verdiler, samîmiyyet-i kalb ile Allah'a teveccüh ettiler, yalvardılar; Allah da duâlarını kabûl buyurdu, kulûb-ı İslâm'a sekînet ve kuvve-i ma'neviyye bahş etti; bunun üzerine İslâmlar mallarıyla, canlarıyla ortaya çıktılar, meydân-ı cihâda koşarak taraf taraf muzafferiyetler te'mîn etmeye başladılar. Şimdi avn-i Hak'la her tarafta İslâm orduları ilerliyor, zulmetleri yırtarak nûr-ı tevhîdi neşrediyorlar.[1] (اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ...)

Vaz'iyet-i Hâzıra-i Harbiyye – Teblîgāt-ı resmiyyeye nazaran: Çatalca'da vaz'iyet-i harbiyyemiz pek iyidir. Kânûnisânî'nin yirmi yedinci günü sağ cenâhımızda tebeddül olmamıştır. Fakat hatt-ı müdâfaanın nikāt-ı sâiresinde askerlerimiz muhâcemât-ı dilîrânede bulunarak Bulgarları makhûren ric'ate mecbûr etmişlerdir. Kahraman askerlerimiz Bulgarların terk ettikleri mevâkıı zabt etmişlerdir. Bir müfrezemiz Çatalca kasabasını işgāl etmiştir. Papas Burgaz'ın garbındaki sırtlar askerimizin süngü hücûmuyla zabt edilmiş, Bulgarlardan yalnız on kişi kurtulabilmiştir. Bu esnâda bir Bulgar zâbiti de esîr düşmüştür. Bigados ve daha bazı mevâkı'-ı mühimme de düşmandan alınmıştır. Tekfurdağı taraflarında Bulgarlar artık dikiş tutturamayarak Muradlı'ya doğru firâr etmişlerdir. Bolayır'da gāyet şiddetli muhârebât vukūa gelmiş ve askerimizin muzafferiyetiyle netîcelenmiştir. Edirne'de kahraman Şükrü Paşa bir hurûc hareketi yaparak Bulgarlara dehşetli telefât verdirmiştir. İşkodra ve Yanya kahramanları da dilîrâne mukāvemetlerinde devâm ediyor. Cenâb-ı Hak nusretini ordu-yı İslâm'a refîk etsin.

Beyânnâme-i Meşîhat-penâhî – Ahâlî-i İslâmiyyenin kahvehânelerde lu'biyyât ile ifâte-i evkāt ve sâir menhiyyât ile iştigāl eylemeleri şer'an hiçbir vakit câiz olmadığı gibi hayli müddetten beri gavâil-i harbiyye ile meşgūl ve mütefekkir ve Rumeli'deki din kardeşlerimizin dûçâr oldukları mezâlim ve taaddiyât-ı mütenevvianın istimâ' ve müşâhede-i âsârıyla pek ziyâde müteellim ve müteessir olduğumuz şu sırada bu gibi mübâlâtsızlıkta bulunanlar hissiyât-ı insâniyye ve vataniyyeden de mahrûmiyetlerini isbât eylemiş olurlar.

Bizim için dünya ve âhirette fevz ü felâh ancak nefsimizi ıslâh ile hâsıl olacağından zükûr ve inâs kâffe-i ahâlînin daima tevbe ve istiğfâra mülâzim ve ferâiz-i dîniyyenin tamâmî-i muhâfazasına hâzim ü câzim olarak ibâdât ü tâât ve tertîl-i daavât ile imdâd-ı Bârî ve rûhâniyet-i Hazret-i Peygamberî'nin isticlâbına ve bezl-i iânât ile de asâkir-i Osmâniyye'nin her nevi' ihtiyâcâtının def' u ref'ine himmet ü gayret eylemeleri vâcibâttandır. Zât-ı Akdes-i Hazret-i Hilâfet-penâhî geceyi gündüze katarak bu yolda ibzâl-i mesâîden hâlî kalmadıkları cihetle bizim de evâmir-i ilâhiyyeye imtisâlen ve o isr-i âlîye ıktifâen vezâif-i mebsûta-i dîniyye ve vataniyyemizi hüsn-i îfâya i'tinâ ve ondan sonra da min-indillâh mev'ûd olan nusret ve muzafferiyet-i azîmenin zuhûr ve tecellî-i âsârına intizâr etmekliğimiz iktizâ eyler.[2] (وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ)

Zıyâ'-ı Azîm – Zekâ-yı fıtrîsi, tedkīkāt-ı ilmiyyesi, talâ-

[1] Muhammed, 47/7.

[2] Âl-i İmrân, 3/126; Enfâl, 8/10; metinde (مَا النَّصْر) yerine (من نصر) yazılmıştır.

kat-i beyânı ile beyne'l-ulemâ pek büyük bir şöhret kazanan Fâtih Dersiâm-i mücîzlerinden Tokat Meb'ûsu Tokatlı Şâkir Efendi hazretleri füc'eten irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiştir. Merhûm-ı müşârun-ileyh bundan dört sene mukaddem üç yüzden fazla talebeye icâzet verdiği gibi Dârülfünûn ve Mekteb-i Kuzât'ta dahi muallim bulunuyordu. Merhûm-ı mağfûr bi-hakkın verese-i enbiyâ ıtlâkına sezâ ulemâ'-i mütebahhirînden olduğu cihetle zıyâ'-ı ebedîsinden dolayı âlem-i İslâm'a, bilhâssa halka-i tedrîsinde feyzyâb olanlarla âile-i keder-dîdesine beyân-ı ta'ziyet eyleriz.

Mevlâ rahmet eylesin.

Tezâhürât-ı İslâmiyye:

Valparesu Dârülfünûnu Müslüman talebeleri tarafından Amerika Reîs-i Cumhûru Mösyö Taft'a âtîdeki telgrafnâme gönderilmiştir:

Valparesu 6 Kânûnisânî sene 1913

Valparesu Daily Videt gazetesinden:

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin Amerika Sefîri Yusuf Ziyâ Paşa hazretleri vâsıtasıyla Amerika Reîsi Mösyö Taft cenâblarına

Amerika'da bulunan bütün Müslüman talebeleri tarafından Arnavudluk'da Selanik'te ve Makedonya'da Balkan düvel-i müttefikasının asâkir-i gayr-i muntazaması tarafından İslâm ve Yahûdîlere karşı yapılan katl-i âmmı ve bu gibi yapılan fenâlıkların önünü almaya lutfen vesâtat buyurmaları insâniyet nâmına ricâ olunur.

Valparesu Dârülfünûnu Talebeleri nâmına İrânî
M. S. Hüseyin Hân

Mostar Ahâlî-i İslâmiyyesinin Muâveneti – Mostar ahâlî-i İslâmiyyesi Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti nâmına aralarında 29.390 kron, yani 1.330 Osmanlı lirası iâne derc etmişler ve mücâhid-i muhterem Enver Beyefendi vesâtatıyla merciine irsâl eylemişlerdir.

Hindistan Müslümanlarının Muâveneti – Mevsûk bir menba'dan istihsâl edilen ma'lûmâta göre Hindistan müslümanları Hükûmet-i Seniyye'nin ihrâc eylediği Hazîne tahvîlâtından bir milyon liralığını satın almaya karâr vermişlerdir.

Balkan Mezâlimi:

Neşr-i Vesâik Cem'iyeti tarafından İngiltere Hâriciye Nâzırı Sir Edward Grey'e keşîde edilen telgrafnâme sûretidir:

"Balkan mezâlimini vesâikıyla neşretmek üzere teessüs eden cem'iyetimizin idârehânesine tevdî' edilen şehâdât ve vesâikı isbât ediyor ki binlerle silâhsız, müdâfaasız insanlar işkencelerle katledilmiş, diri diri gömülmüş veya cebren tanassur ettirilmiştir. Avrupa'nın bu fecâyi' hakkında muhâfaza ettiği [sükûnet] barbarları tekmîl bir milletin imhâsına teşvîk ediyor. Avrupa medeniyetini ve Hıristiyanlığı lekeliyor. İngiltere'nin sükûtu ise Şarkta büyük İngiliz milletinin adâleti hakkında münteşir bulunan fikr-i adâletle bir tezâd teşkîl ediyor. Bu sebeble İngiltere millet-i muazzamasının mümessili sıfatıyla zât-ı âlîlerine mürâcaatla Balkan müttefiklerinin mezâlimini takbîh ve meydân-ı alâniyyete vaz' buyurmanızı ve bu sûretle ahâlî-i mağdûrenin hukūk-ı mukaddese ve hayâtiyyesini mazhar-ı riâyet ettirmenizi ricâ eyleriz."

Çin:

Çin Müslümanlarının Teşebbüsâtı – *eş-Şa'b* gazetesine yazıldığına göre:

Çin'de ehl-i İslâm nâmına vilâyât-ı sâireden müntehab murahhaslardan mürekkeb olmak üzere büyük bir hey'et teşekkül ederek hükûmetten Çin müslümanlarının umûr-ı dîniyye ve husûsât-ı şer'iyyelerini rü'yet etmek üzere Çin pâyitahtında Meşîhat-i İslâmiyye te'sîsi ile Şeyhülislâm'ın maiyyetinde bir fetvâ emîni ve bir de Meclis-i Tedkīkāt-ı Şer'iyye ve bütün vilâyât merkezlerinde azl ü nasbları şeyhülislâm'a âid olmak üzere birer hâkim-i şer'î istihdâmı ve müslümanlara bütün ma'nâsıyla hürriyet-i dîniyye bahş u i'tâsı gibi birçok mevâdd-ı ıslâhiyyenin tatbîkını taleb eylemiştir.

Yarın, Cuma'dan sonra, Süleymâniye Câmi-i Şerîfi'nde, Mehmed Âkif Bey ve Abdürreşid İbrahim Efendiler tarafından mev'iza verilecektir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

20 Şubat 1913 | 14 Rebîülevvel 1331 | Perşembe | 7 Şubat 1328 | Cild: 9 - Aded: 232

PEYGAMBERİMİZ ALEYHİSSALÂTÜ VESSELÂM EFENDİMİZİN DOĞDUĞU GECE

Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvâh, o da leyl-i mâtem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:

Çiğnendi harîm-i pâki Şer'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu!
Allah için, ey Nebiyy-i ma'sûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

HUTBE VE MEVÂİZ

ÜÇÜNCÜ MEV'İZA

Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Süleymâniye Kürsüsünde

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ[1]

Allah Celle celâluhu buyuruyor ki: (وَالَّذِينَ) O kimseler ki (جَاهَدُوا) mücâhede ederler, çalışırlar, çabalarlar... (فِينَا) Bizim uğrumuzda. Allâhü Zü'lcelâl öyle söylüyor: Benim uğrumda çalışanlar, benim için çalışan, çabalayan, mücâhedede bulunanlar... Ne olacak? (لَنَهْدِيَنَّهُمْ) Biz onları mutlaka mazhar-ı hidâyet edeceğiz; hiç şüphe yok edeceğiz. (سُبُلَنَا) kendi sübül-i ilâhiyyemize, kendi yollarımıza. Yani benim için çalışanları, benim uğrumda mücâhede edenleri ben mutlaka mazhar-ı tevfîk edeceğim. Hem (لَنَهْدِيَنَّهُمْ) sîgası te'kîddir: Mutlak edeceğim, şüphe yok. O mücâhid kullarımı hiç bir zaman mahrûmiyet içinde öldürmeyeceğim. (وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ) Ey müslümanlar, bunu bilmiş olunuz ki: Allah iyilerle beraberdir. "Muhsin" yalnız, ihsân eden, para veren demek değildir; iyi demektir, iyilik eden demektir. Yani "müsî'"in zıddı.

İşte âyet-i celîledeki va'd-i ilâhî kat'îdir, sarîhdir, şüpheye asla mahal yok. Cenâb-ı Hakk'ın va'd-i ilâhîsi hulf kabul etmez.[2] (لَا يُخْلِفُ اللهُ وَعْدَهُ), [3](لَنْ يُخْلِفَ اللهُ وَعْدَهُ) Kur'an'ın bir çok yerlerinde musarrah. Cenâb-ı Hakk'ın va'dinde hiç hulf yoktur. (يَا مَنْ إِذَا وَعَدَ وَفَى وَإِذَا أَوْعَدَ تَجَاوَزَ وَعَفَا) Allah'ın va'di, va'd-i lütfu hiç hulf kabul etmez; vaîdi yani va'd-i kahrı böyle değil; dilerse, belki afveder; fakat va'dini her halde îfâ buyurur.

Pek a'lâ! Mâdem öyledir, mâdem âyet-i kerîme hak yolunda çalışanların Allâhü Zü'lcelâl tarafından hiç bir zaman mahrûm bırakılmayacağını bildiriyor; o halde nedir müslümanların bu hali?

[1] Ankebût, 29/69.

[2] Rûm, 30/6.

[3] Hac, 22/47.

350 milyon mu, 400 milyon mu, cihanda bu kadar Müslüman var; şarkta var, garpta var... Şimalde var, cenupta var... Hepsi hirmân içinde yaşıyorlar. Nereye gitti Cenâb-ı Hakk'ın va'd-i Sübhânîsi? (لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا) ne oldu? Hemen hemen müslümanlar bu va'd-i ilâhînin tahakkukundan ümidi kesecekler. Hatta bir kısmı kestiler! Nedir âlem-i İslâm'ın başında dönen bu felâketler?

Hani sen Allah va'dinde hulf etmez diyordun? Pek a'lâ Allah ne buyuruyor: (وَالَّذينَ جَاهَدُوا فينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا) Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri biz mazhar-ı tevfîk edeceğiz. Şimdi şu 350 yahud 400 milyon müslümanın hepsinin vicdanına dehâletle sorarım: Hangisi böyle bir mücâhededе bulundu? Müslümanlık yalnız Kelime-i Şehâdet ile, yalnız beş vakit namaz ile, yalnız ibâdât-ı bedeniyye ile değildir. Ben bu sözü aklımdan, **[406]** cebimden söylemiyorum; bakınız, Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ne buyuruyor: [1](مَنْ اَصْبَحَ لاَيَهْتَمُّ بِالْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ) Bir adam ki müslümanların derdiyle derdlenmez; müslümanların felâketinden müteessir olmaz; onların imdadına koşmaz; o adam hiç bir vakit müslüman olamaz. Müslümanlık yalnız lafz ile değildir. Sorarım: Şarktaki müslüman garptakinin imdadına koştu mu? Şimaldeki müslüman cenuptaki din kardeşinin halinden müteessir oldu mu? Lâ vallâhi, olmadı. Öyle ise âlem-i İslâm felâket üstüne felâket göreceğine, birinden kurtulur kurtulmaz başkasına uğrayacağına şüphe etmesin.

Geçende de söyledim, biz müslümanlar birbirimizi, birbirimizin ahlâkını, âdâtını Firenk kitaplarından öğreniyoruz; birbirimizden ancak bu vasıta ile haberdar olabiliyoruz. Demek Firenklerin himmeti olmasa, bir iklimdeki müslümanlar öbür iklimdeki müslümanlar için yok hükmünde kalacak! Bakınız şu bizdeki himmetsizliğe, şu bizdeki gayretsizliğe! Sonra da utanmadan, sıkılmadan Allah'dan tevfîk istiyoruz? Acaba böyle bir taleb için yüzümüz var mı? Biz diyoruz ki: Müslümanız, o halde Allah bize tevfîk vermelidir! Demek sen Müslümanlığınla Allah'ı minnet altında bırakmak istiyorsun? Ne kadar cür'et, ne kadar hamâkat! Bak Allâhü Zü'lcelâl ne buyuruyor: Esteîzübillâh [2](يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا) Ya Muhammed, geliyorlar, bir takımları: "Müslümanız!" diye seni minnet altında bırakmak istiyorlar. Öyle mi! [3](قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ) Habîbim, onlara de ki: Hey sersemler, "Biz Müslüman olduk" diye bana minnet yüklemeye kalkışmayınız. [4](بَلِ اللهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ) Bilakis siz, Allah'a karşı minnetdarsınız. Zîrâ bu ni'meti, bu ni'met-i İslâm'ı size vermiş. Öyle ya! Bir ni'meti veren mi minnet altında kalır, yoksa o ni'mete mazhar olan mı?

Ye'se düşmeye kimin hakkı var? Kim ne yapmış ki mükâfatını bekliyor? Hangimiz ne yaptı? Karşımızdaki akvâm, vazife hissinden başka bir de fedâkârlık hissiyle mütehassis oldular. Gece gündüz çalıştılar; hem de cansiperâne çalıştılar. Bizde hani sa'y, hani mücâhede, hani azim? Hiç biri yok; hiç bir şey yok! Dünya durmuyor, beşeriyet durmuyor, bütün milletler alabildiğine gidiyor! Biz uyurken onlar uyanıktılar; biz otururken onlar geceli gündüzlü çalışıyordular.

Başımıza gelen bu felâketler evvelce görülmez bir şey miydi? Vallahi değildi.. Vallahi hepimiz biliyorduk. O kadar bağırdık, çağırdık: Din gidiyor, vatan gidiyor, dedik.. Kim dinledi? Hiç birimiz aman gitmesin, tutalım, diye el uzattık mı? Vallahi uzatmadık. Felâket-i hâzıradan hepimiz mes'ûlüz; evet, hem indallâh, hem indennâs mes'ûlüz. İçimizde mes'ûl olmayacak ferd yok. Başkalarını muâheze ile kendimizi kurtarmış olmayız. Cenâb-ı Hak: [5](يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ) buyuruyor. Başkalarını muâhezeden ne çıkar?

Herkes kendini, nefsini muâheze etsin; herkes kendi nefsini murâkabe altında bulundursun. Herkes kendinden mes'ûl. Doğrusu hiç birimiz vazifesini bi-hakkın îfâ edemedi. Eğer herkes çalışsa idi, vazifesini îfâ etse idi vatan-ı İslâm böyle perişan mı olurdu? Biz aklın hükmünü ta'tîl ettik; biz şerîatın sözünü tutmadık... Zaten akıl ile şerîat başka başka şeyler değil ki. İlmihâlde bile öyle denmiyor mu? Ef'âl-i mükellefîn "âkıl bâliğ" olanlar için değil midir? Tekâlif-i ilâhiyye, bütün aklı başında olanlaradır. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz buyuruyorlar ki: [6](دِينُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَمَنْ لاَعَقْلَ لَهُ لاَ دِينَ لَهُ) "İnsanın dini aklından ibarettir; aklı olmayanın dini de yoktur" hadîs-i sahih bu. [7](لاَيَعْجَبَنَّكُمْ اِسْلاَمُ الْمَرْءِ حَتَّى تَعْلَمُوا مَا عقْدَة عَقْلَه) Bir adamın Müslümanlığını sakın ceffe'l-kalem beğeni vermeyiniz; evvelâ derece-i aklını yoklayınız bakalım. Daha bir kaç hadîs-i şerîf var ki ibâre-i şerîfesini aynen nakl edemeyeceğim. Meâllerini söyleyeyim: "Kıyamet günü herkesin nezd-i ilahîdeki mertebesi, aklı mikdarında olacaktır." "Halk amel-i hayrda bulunur; lâkin Cenâb-ı Hak sevâbı kullarının aklına göre verir." İyi ammâ akla bu kadar hürmet neden? Çünkü erbâb-ı aklın imanıyla senin, benim imanım bir mi ya? Sen, ben babamızdan gördük; yani hazır dine konduk. Ukalâ ise böyle değil; kafalarında her gün binlerce kıyamet kopuyor. Şüpheler zavallıların bünyân-ı îmânına muttasıl hücum ediyor. Uğraşıyor, birisini deviriyor, biri daha peydâ oluyor. Onu da yıkıyor üçüncüsü çıkıyor. Hâsılı bîçârenin ömrü mücâhede ile geçiyor, hepsini yıkıp, yani herif alnının teriyle Müslüman oluyor. Tabiîdir ki ferdâ-yı kıyâmette onun, Allah indindeki, Peygamberimiz indindeki mevkii senden, benden çok yüksek olacak. Hiç benim imanım ile meselâ Gazzâlî'nin imanı bir olur mu? Elbette olmaz. Ben hazıra konmuşum. O hazret ise, ömrünü mücâhede ile geçirmiş.

İşte bizim şerîatımız akıl şerîatıdır. Dinimiz akıl dinidir. Biz ise aklın hükmünü bile ta'tîl ettik. Hayrımıza bir teklif vâki' olsa bakarız: Şerîata muvâfık mı, muhâlif mi? Neûzubillah: Bu hâl şerîata ne büyük bühtândır! Şerîatın içinde ma'kūl olmayan ne var? Şerîat yalnız âhiret için mi? Öyle olsaydı, Allah müslümanları hiç dünyaya göndermez; elestü birabbiküm imtihanını atlatanları doğrudan doğruya cennete geçirirdi! Zaten en birinci felâketimiz buradan başlıyor:

---

1 Suyûtî, *el-Câmi'u's-Sağir,* 8453.

2 Hucurât, 49/17.

3 Hucurât, 49/17.

4 Hucurât, 49/17.

5 Mâide, 5/105.

6 Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6739.

7 "Bir kişinin müslümanlığı, aklının derecesini bilmedikçe, sizi şaşırtmasın." anlamındadır.

Din ile dünyayı birbirinden ayırmışız. Halbuki bunlar başka başka şeyler değil. İşte Kur'an elimizde; işte aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin bütün sözleri meydanda! Hepimiz görüyoruz, dini dünyadan ayırmışlar mı? [1](وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا), [2](اِحْرُثْ لِدُنْيَاكَ كَاَنَّكَ تَعِيشُ اَبَدًا وَاِحْرُثْ لِآخِرَتِكَ كَاَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا) Dünya için hiç ölmeyecek gibi; âhiret için de yarın ölecek gibi çalış. Sonra namazda her zaman okuyoruz. [3](رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً) Yarab, hem dünyada iyilik **[407]** ver, hem âhirette iyilik ver. Din, dünyadan ayrı bir şey değil. Dünyasız din durmaz. Hangi milletin dünyası elinden gitmiş ise dini de gitmiştir. Zîrâ gelen millet erkân-ı dini de ta'tîl eder.

İşte Rumeli'nin hali! Düşman gālib geldi, camileri kilise yaptı, ahır yaptı. Mescid bul da namaz kıl; minare bul da ezan oku! Bununla beraber olacağa nisbetle bu olmuşlar bir şey değil! Eğer biz gözümüzü açmazsak -neûzubillah- İslâm'ın dünyada nâmı bile kalmayacaktır.

(Hazret, bu cümleyi o kadar galeyânla, o kadar teessürle söyledi ki, Süleymaniye'nin dalgın kubbelerini cûşa getiren sesi bütün kalblerde pek hazîn in'ikâslar uyandırdı. O aralık bir dakika kadar sükût etti; baktım, gözünden önündeki tahtanın üzerine yaşlar dökülüyordu. Artık girye ile boğulmuş bir sesle devam ederek dedi ki:) İslâm'ın son penâhı bu hükümettir; dinin son yurdu burasıdır. Ah, ya Rabbi sen o günleri gösterme, bu da giderse Müslümanlığın hali ne olur? O zaman ne namaz kalır, ne cami; ne namus kalır, ne aile; ne Hac kalır, ne Beytullâh!. Vallahi hepsini çiğnerler, yıkarlar... Vallahi yıkarlar!.. Yüzlerce milyon İslâm'ı taht-ı esâretlerinde tutan o hükümetler şimdilik hep bu hükümetten biliyorlar; diyorlar ki: "Müslümanların meydanda bir hükümetleri var. Şâyed dinlerine, Ka'belerine hücuma kalkışırsak hepsi onun etrafına toplanırlar, neticesi bizim için hoş gelmez." Hilafet'i de devirdikten sonra görürsünüz: Şiâr-ı dînden bir şey bırakırlar mı? O zaman haddine düşsün de Hind, Mısır müslümanları, Rus müslümanları yahud Fas, Cezayir müslümanları "İslâm" kelimesini ağızlarına alabilsinler: O anda dillerini koparırlar. Muhakkak bu! Bunları bilmeliyiz, düşünmeliyiz de ne yapmak lâzımsa, şimdiden yapmalıyız. Böyle yalnız "Vatan tehlikede!..", "Din tehlikede!.." demekle iş bitmez. O tehlikenin evvelâ dâiresini, sonra da çaresini düşünmeli, felâketi adam akıllı hissetmeli.

Fakat bizde his kalmamış. Bizde duygu kalmamış! Hani herifin kıçına vurmuşlar, aşağı mahallede davul çalıyorlar demiş; sonra kafasına vurmuşlar, davul galiba bizim mahalleye geldi demiş. Biz de şimdi tıpkı böyleyiz! Yangın bacamıza sardı, biz hâlâ uyuyoruz! Sa'dî'nin ne güzel bir hikâyesi var:

"Bir gece kervan halkına katışmış, gāyet vâsi' bir çölden geçiyordum. Pek yorgun olduğum için bir kenarda yattım, uyudum. Deveci geldi: Kalk, dedi, kervan geçti, gitti. Sen ne yapıyorsun? Benim de senin gibi uykum var; ben de senin gibi yorgunum. Kaç gecedir gözüme uyku girdiği yok. Fakat, nasıl yatarım? Çöl hatarlı. Sağda, solda, arkada nâmütenâhî mehâlik var. Kalk gözünü aç, bak: Yolda kervandan eser var mı?...

"Sonra kalktım, koşarak kervana yetiştim..."

Sonra Hazret-i Sa'dî diyor ki:

بره خفتکان تابر آرندسر
نه بینند ره رفتکانرا اثر!

"Yolda uyuyanlar gözlerini açtıkları zaman kervanı göçmüş bulurlar; yolda kimseyi görmezler!"

Hikâyeyi bizim halimize tatbîk edersek görürüz ki: Kervan: Akvâm-ı insâniyye, çöl de: Bu mâzî-i atâlettir. Mâdem ki dünyada bulunuyoruz, bu çölü geçip gitmek mecburiyetindeyiz. Sıkıntıya katlanacağız. Katlanmazsak arkadan gelenler yolda uyuyanları ezer, geçerler. Kānûn-ı hayat böyledir: Duranlar için hakk-ı hayat yok. Beşeriyet durmuyor. Durursan muhakkak ezilirsin!

Târîhten misal aramaya hâcet var mı? Dünkü çoban Bulgarlar adam oldular da bizi ezdiler. Bu herifler otuz sene evvel sayı bilmezlerdi! Otuza kadar, o da parmakla güç sayabilirlerdi. Hesabı yüze kadar hiç biri çıkaramazdı! Fakat bugün bakın ne hale geldiler! Askeri askerimizi perişan etti; siyâsiyyûnu siyâsiyyûnumuzu bastırdı. Muallimleri bizim muallimlerimizden fazla yararlık gösterdi. Mağlûb olan yalnız ordumuz değil. Evet, sen bu memlekette hangi mevki'de isen, kendi memleketinde senin mevkiini işgāl eden Bulgar, sana gālib! Bakın, bunlar otuz sene içinde bu hale geldiler. Dün bir vilâyet iken bugün kral oldular; yarın imparator olacaklar! Metbû'larını çiğnediler, geçtiler. Çünkü çalıştılar. O sayede insâniyete katıldılar. Biz ise etrafı görmedik, uyumak istedik, onun için çiğnendik.

Bizde vazife hissi yok. Onlar ise vazifelerini îfâ ettikten başka fedâkârlık da gösterdiler. Benim evvelce Edirne vilâyeti dahilinde me'mûriyetim vardı. Ara sıra Bulgaristan'a geçerdim; köylerde heriflerin ne kadar çalıştıklarını gözümle gördüm. Hatta bir kere köyün birinde çarıklı, kepeli bir Bulgar gördüm. Çoban zannettim, lâkin azıcık konuştuktan sonra herifi pek yaman buldum. Sonra bir münasebetle dârülfünûn me'zûnu olduğunu öğrendim. Bakınız tahsîl-i âlî görmüş bir herif çoban kıyafetine giriyor da, köylüleri irşâd ediyor!

İşte düşmanlarımız böyle çalıştılar. Biz ne yaptık? Hiç bir şey. Bundan sonra da yapmazsak yaşamak yok.

Bizi kurtaracak yegâne çare –geçende de söylemiştim– maâriftir; maârif-i sahîhadır, maârif-i hakīkıyyedir. Memlekete bunu sokarsak kurtuluruz. Maârif-i nâfiâ hâlâ memlekete girmedi. Avâm kısmı hiç okumuyor, yazmıyor. Okuyup yazanlar ise ne dünyaya, ne âhirete yarar bir yığın nazariyyât ile uğraşıyorlar. Eğer el birliğiyle çalışılırsa **[408]** eminim ki kurtulacağız, yoksa kurtulmak imkânı yok.

Evet, din de maârifle kāim, dünya da. Dünyanın maârifle kāim olduğu anlaşılır. Fakat din nasıl maârifle kāim olabilir? O da pek tabiî. Çünkü, insâniyet durmuyor. Günden

[1] Kasas, 28/77.
[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1201.
[3] Bakara, 2/201.

güne teâlî edip gidiyor. Hatta Müslümanlık'tan evvel bir çok edyân vardı. Bugün onlar mensûhdur. Fakat nâzil oldukları zaman o vakitki insanlar için kâfi idi. Sonra edvâr değişti. İnsanlar terakkī etti. Onun için her din yerini kendisinden daha mükemmel bir dine bıraktı, çekildi. Ta Müslümanlığa kadar hal böyle idi. Müslümanlık hâtemü'l-edyândır. Bundan sonra bir dîn-i ilâhî daha gelmeyecektir.

Pek a'lâ! Nasıl olur da Müslümanlık kıyamete kadar gelip gidecek insanların ihtiyacına kâfî gelebilecek? Elbet. Çünkü Kitâbullâh'ın, Ehâdîs-i Resûlullâh'ın içinde her devirde yaşayacak insanların ihtiyacını te'mîne kâfî hakāyık var. Yalnız o hakīkatler ilimle meydana çıkar. Kur'an âyetullâh değil mi? Arz, sema da birer âyetullâh'dır. Bizim gibi akvâm-ı ibtidâiyye topraktan sade ekin alır; biraz daha gayret ederse su çıkarır. Akvâm-ı mütemeddine ise ma'den çıkarır. Biz sudan yalnız değirmen yapıyoruz. Onlar elektrik istihsâl ediyor. Biz buluttan yağmur topluyoruz; onlar yıldırım bile avlıyor.

Maddiyât böyle olduğu gibi ma'neviyât da böyle. Müterakkī milletler nasıl bu âlem-i hilkatte bizden çok, hem kıyâs kabul etmeyecek kadar çok müstefîd oluyorlarsa, âlim bir cemâat-ı İslâmiyye de Kitâbullâh'dan, Ehâdîs-i Nebeviyye'den şimdiki cahil müslümanlara nisbetle, nâmütenâhî hakāık çıkarabilir. Yoksa, vaktiyle îcâbı kadar tefsîr yazılmış, elverir diyemeyeceğiz. Eslâf çalışmışlar, Allah kendilerinden razı olsun, bir çok âsâr vücûda getirmişler, fakat dememişler ki: "Bu âsârımız ilâ yevmi'l-kıyâm size elverir. Siz artık çalışmayın da yalnız bizim kitapları okuyunuz.."

Bilakis demişler ki: "Siz de çalışacaksınız. Hem bunları okuyacaksınız, hem de kendi fikrinizi ilâve ederek zamanınıza göre yeni yeni eserler vücûda getireceksiniz. Böyle böyle sonuna kadar gidecek."

Halk, hayrını, şerrini bilmiyor. Çünkü büsbütün câhil. Biz okur yazar tabaka da zavallıları büsbütün ma'kûs yollara sevk edip duruyoruz! Dört senedir ayaklanan, nihayet başımıza bu felâketi getiren akvâmın sebeb-i isyânı ne idi?

Hep cehaletleri! Kışkırttılar. Onlar da ne yapsın, hakīkat-i hâli fark edemedikleri için, her fesada kapıldılar. İşte Arnavutlar! Bakınız ne hale geldiler! Bizi de ne hale getirdiler! Bu da pek tabiîdir. Böyle gidersek, el-iyâzübillâh, akvâm-ı sâire de aynı hale gelecek. Herkes felâketi görsün, âkıbeti düşünsün de ona göre çalışsın. Artık nifâkları, şikākları gömelim. Eski yaraları bir daha deşmeyelim. Örttüğümüz mezarları tekrar eşmeyelim. İstikbalden kat'-ı ümîd etmeyelim. Me'yûs olmayalım. Zîrâ ye's harâmdır; zîrâ ye's en büyük ölümdür.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِين. اَللّٰهُمَّ فُرِقْ جَمْعَ الْكَافِرِين. رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّار.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِى عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ[1]

Meâl-i Hakîmi

İnsanların kendi öz elleriyle yaptıkları fenâlıklar yüzünden karalarda, denizlerde fesâd zâhir oldu, kahr u celâl sâhibi olan Allâhü Teâlâ onların saâdet-i hayâtlarını bu sûretle ifsâd etti. Tâ ki cezâ-yı amellerinden bazısını tatsınlar; belki isyânlarına nedâmet, Allah'ın bârgâh-ı rahmet ve mağfiretine dehâlet ederler.

* * *

Ezmine ve emkinenin te'sîrâtından şânı münezzeh ve müteâlî olan hazret-i *Kur'ân*-ı Hakîm, cihân-ı tevhîdin o ezelî ve ebedî kānûnu bak ne diyor? İslâmiyet'le o hakīkī insâniyet ve medeniyetle fahr eden her akl-ı selîm sâhibi bedbaht vatan-ı Hilâfeti, belki bütün âlem-i İslâm'ı kaplayan âteş-i fitne ve fesâd içinde cayır cayır yanarken Kitâbullâh'ı açıp da şu âyet-i celîleyi derin bir im'ân-ı nazarla okuyunca ne der? Sanki şimdi celâlet-bahş-ı nüzûl olmuş sanır da karşısında tir tir titrer.

Evet, evet! Şimdi mehâbet-bahş-ı nüzûl oldu. İşte sana hitâb, işte sana tevcîh-i itâb ediyor. Aklın varsa dinle! Fikrin varsa düşün! Rûhun varsa titre! Lisân-ı hakīkat "fesâd" nazm-ı kerîmini kaht u galâ ile, vebâ ve tâûn ile, mütemâdî harîk ile, zelzele ile, a'dâ-yı dîn-i vatanın galebe ve istîlâsı, katl-i âmmı, nisvânın nâmûs ve ismeti pâmâl olunmasıyla tefsîr ediyor. İşte yangınlar mütemâdî! İşte zelzeleler mütevâlî! İşte Trablusgarb gibi koca bir vatan-ı İslâm elden gitti! İşte Rumeli gibi kişverler, hükûmetler vücûda getirecek kadar büyük bir mülk-i İslâm, a'dânın pâ-yı istîlâsı altında inliyor, nâmûs-ı İslâm tâ can evinden hançer-i zulm ile vurulmuş, sînesinden kanlar fışkırıyor. Muhadderâtımızın, binlerce zevcelerimizin, kızlarımızın, gelinlerimizin nikāb-ı iffet ü ismetleri kanlar içinde yüzüyor. Kendileri nâsıye-i felâketlerine basılan Salîb damgasıyla cebren ve kahren sürüklenerek kiliselere götürülüyor. Esnâma secde **[409]** ettiriliyor. İşte âyet-i kerîme! İşte bu mazlûm kanlardan vücûda gelen denizler. İşte bedbaht vatan-ı İslâm'ı kaplayan cehennemî tûfân-ı fesâdlar!

Bunların hepsi mesâvî-i ef'âl ü a'mâlimizin cezâ-yı dünyevîsidir. Bu, bir hızy-i ilâhîdir. Bunun bir de azâb-ı uhrevîsi var. Cenâb-ı Hak zulümden, zulmün zerresinden münezzeh ve müberrâdır. Bize bir kānûn-ı insâniyyet, bir düstûr-ı uhuvvet ve medeniyyet ihsân buyurmuş; buna iktidâ eden lâ-cerem minhâc-ı selâmet ve sebîlürreşâd-ı saâdete ihtidâ eder. Bundan yüz çeviren de işte bizim gibi böyle zelzele içinde batar! Yangınlar içinde yanıp hâkistere döner. Düşman kılıncıyla parçalanır, kanından bahr-i ahmerler îcâd eder.

[1] Rûm, 30/41.

Sübhânallâh! Düşmanlarımız arasında bazı ulüvv-i rûh ve vicdân ashâbı bize acıyor, zâlimlerimize la'net-hân oluyor da biz kendi hayât-ı dîniyyemize kendi nâmûs-ı istiklâlimize karşı lâkaydlığımızı muhâfazada devâm edip gidiyoruz. Nereye? Makbere-i ademe! Mezâr-ı inkırâza! Derk-i esfel-i zillet ü esârete! Yine o sefâhet! Yine o rezâlet! Yine o ahlâksızlık! Yekdiğerimize karşı zerre kadar şefkat ve merhametimiz yok. Birbirimizin gözünü çıkarmaya, canını almaya çalışıyoruz! Tıbkı Endülüs! Aynı Gırnata! İşte bu âyet-i celîle onlara da itâb ediyor. Hakka rücûu tavsiye eyliyordu. Fakat dinlemediler. Nihâyet mahv oldular gittiler. Efrâdı yekdiğerini sevmeyen, birbirine acımayan, insâniyetlerini terzîl, hayatlarını tahkîr eden bir millete Cenâb-ı Hak nasıl merhamet eder? [1](مَنْ لَمْ يَرحَمْ لم يُرْحم) = Acımayana acınmaz, hadîs-i şerîf." Ey İslâmiyet da'vâsında bulunan zavallı! Bunca felâketlerden ibret alıp da azgınlıklarına, şımarıklıklarına nedâmet, Allah'ın bârgâh-ı afv u merhametine dehâlet eder misin, yoksa bu mesâib sana az geldi de dahasını mı istersin? Henüz rücû' imkânı varken bu fırsatı olsun kaçırmazsan yine akıllılık etmiş olursun. Bak! Yine sen bilirsin. Cenâb-ı Allah'ın kahr u celâli azgınlıklarında ısrâr eden insan şeytânlarına şihâb-ı sâkıblar da yağdırır. Dünyaya gelmemişe döndürür.

Mehmed Fahreddin

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 9 –

Bu mukaddemâtı serd etmekten maksadımız müslümanlarca vazîfe-i ahlâkıyyenin istinâdgâhı vahiy olmakla mâhiyyet-i akliyyesinden bir şey gâib etmediğini anlatmaktır. Evet, bizde vâcibât-ı ahlâkıyyenin menbaı dîndir, vahiydir. Müfredât-ı vezâife tealluk eden evâmir ü nevâhî ta'dâd edilemeyecek kadar çoktur. Fakat bir müslümana göre zâhir-i hâlde kendinden hâric bir menba'dan sâdır olan bu evâmir ü nevâhîye mütâbaat etmek hakîkatte yine vazîfe tasavvurunu mebde'-i aslîsi olan akıldan iktibâs etmek demektir. Çünkü onun fi'l-asl Müslüman oluşu, îmân etmesi zâten istidlâl-i aklî netîcesi idi. Her Müslüman vücûduna îmân ettiği zât-ı ecell ü a'lânın alîm olduğunu, hâlık-ı kâinât olmak dolayısıyla fıtrat-ı beşeriyyenin kâffe-i serâirine muttali' olduğunu, gâyât-ı kemâliyyesine vusûle medâr olacak terbiye-i irâdiyyenin keyfiyetine de kendisinden ziyâde muttali' olduğunu, ganiyyün ani'l-âlemîn olmak hasebiyle evâmirinin daima hayra, nevâhîsinin daima şerre müteallik olduğunu biliyor.

İş bununla da kalmıyor. Taraf-ı şâri'den teblîğ olunan bu evâmir ü nevâhînin fevâid ü mazarrâtı da ta'dâd edilerek gâye-i kemâle keyfiyet-i vusûl hakkında ekseriyâ îzâhât ve işârât ile şehrâh-ı kavîm-i ihtidâsı tenvîr ediliyor. Ta'bîr-i diğerle şerîat-i mutahhara teklîfâtını serd ederken o teklîfâta inkıyâddaki saâdet-i mahza edille ve berâhînini de birlikte serd etmekten, yani aklın delâletini isti'mâlden hâlî kalmıyor. Müslim-i mükellef daima vâcibâtın vesâil-i hayr, mahzûrâtın ise vesâil-i şer olduğuna aklen kanâat ediyor. Mâdem ki insana nûr-ı aklı veren; hayır ve şer, saâdet ve şakâvet, hak ve bâtıl, vazîfe gibi mebâdî-i evvel ile aklı techîz eden zât-ı Bârî'dir. Yine o zât-ı Bârî'nin bazı evâmir ü nevâhî ile vâcibât-ı insâniyyenin tefâsîlini kemâl-i lutf u kereminden bildirmesi, aklın hizmet-i irşâdiyyesini teshîl etmesi neden aklı hâiz olduğu pâye-i i'tilâdan tenzîl etsin? Bu kabîlden bir i'tirâzın vech-i vürûdunu ta'yînde insan şübhesiz müşkil bir mevki'de kalır.

Dîn-i İslâm'da vâkıâ gâye-i ahlâkînin, ta'bîr-i diğerle kānûn-ı ahlâkînin, bedreka-i saâdet olacak kāide-i külliyyenin; noksân ve istisnâ kabûl etmez küllî ve zarûrî bir kānûnun menşei vahy-i münzeldir. Fakat bunun böyle olması [2](الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ) = Hikmet mü'minin gâib olmuş malıdır. Onu nerede bulsa alır." hadîs-i şerîfindeki irşâd-ı ulvîye tebean Kant'ın umûmen kabûl olunan: "Öyle hareket et ki irâdenin tâbi' olduğu kāide-i külliyye yani itâat ettiğin kānûn bir kānûn-ı küllî mebdei sûretinde olsun." kāide-i meşhûresini kabûl etmemize hiç de mâni' değildir. Mâni' olmak şöyle dursun bizim tâbi' olduğumuz kānûn-ı ahlâkī de zâten bundan ibârettir diyebiliriz. Vâcibât-ı ahlâkıyyemizin teferruât ve tatbîkātına dair olan cüz'iyyât-ı evâmir ve nevâhîyi bir tarafa bırakarak nusûs-ı şer'iyyeden asıl kānûn-ı küllîyi taharrî edersek bu kānûnun taraf-ı şâri'den ukūl-i nâsa daha kolay nüfûz edebilecek bir tarz-ı ekmelde ifâde edildiğini görürüz. Bir hadîs-i şerîfte: [3](الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَإِنْ أَفْتوكَ وَإِنْ أَفْتوكَ) = "Birr, yani iyilik, kalbin mutmain olduğu şeydir. Sana fetvâ verseler de hilâfına aldırma, tekrâr ederim ki sana fetvâ verseler de hilâfına aldırma." buyuruluyor. Ma'lûmdur ki bir fi'lin hayır olduğuna kalbin mutmain olması her hâlde aklın delâletine, nûr-ı irşâdına **[410]** vâbestedir. Diğer bir hadîs-i şerîfte: [4](الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ، وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ) = "Birr, yani iyilik, hüsn-i ahlâktır. Günâh da kalbinde yerleşip de nâsın ona muttali' olduğunu istemediğin şeydir.", diğer bir hadîs-i şerîfte: [5](مَا كَرِهْتَ أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مِنْكَ فَلاَ تَفْعَلْهُ بِنَفْسِكَ إِذَا خَلَوْتَ) = "Senden sudûrunu halkın gördüğünü istemediğin şeyi yalnız iken de kendi kendine yapma." buyuruluyor.

Bir kere düşünelim. Nâsın muttali' olduğunu istemeyeceğimiz şey aklın bir kāide-i külliyye olarak tanımak istemediği, beğenmediği şeyden başkası olabilir mi? Birr ve ma'siyetin mâhiyetlerini ta'yîn eden bu kāidelerin Kant'ın kānûn-ı ahlâkīsine de râcih olduğunu yine aklımız bize söylüyor. Zîrâ Kant'ın sâlifü'z-zikr kānûnu yalnız ef'âlimize yani a'mâl-i cevârihimize şâmil gibi görünüyor. Bu kānûn niyyât u makāsıdımızı yani a'mâl-i kalbi ihmâl ediyor. Kuvvede kalmış, ketm-i nevâyâdan sâha-i tatbîka çıkmamış a'mâle mes'ûliyet terettüb ettiğini o kadar açık göstermiyor. Kant'ın kānûnundaki "hareket et" sîga-i emrinin mutazammın olduğu ma'nâyı niyyâtımıza da teşmîl etsek bile hadîs-i şerîfin tarz-ı beyânındaki rüchân ve kemâle yine halel gelmez.

[1] (مَنْ لَمْ يَرحَمْ لا يُرْحم) şeklinde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 163.

[2] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'z-Zühd, 15.

[3] (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ) şeklinde Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 18001.

[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 5.

[5] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 10596.

Zîrâ bütün insanları yekdiğerine karşı fenâlık etmek kasdıyla meşbû' farz etsek irâde-i şer a'mâl-i cevârih vâsıtasıyla fi'len hâricde tecellî etmedikçe kimseye bir zarar terettüb etmeyeceğinden bu hükmün kānûn-ı ahlâkīyi, vazîfeyi yalnız a'mâl-i cevârihin hüsn-i isti'mâline kasr ettiği anlaşılıyor. Hadîs-i şerîfte ise hayır olsun, şer olsun niyyâtımızın kâffesinden mes'ûlü olduğumuz sarâhaten tebeyyün ediyor. Binâenaleyh kānûn-ı şer'îye göre biz sâha-i fi'le çıkmamış niyyâtımızdan da mes'ûlüz. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de: (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ) = "Nefsinizde olanı izhâr da etseniz, ihfâ da etseniz Allâhü Teâlâ sizden hesâbını soracaktır." (Sûre-i Bakara âyet 284.) Diğer bir âyet-i kerîmede de: [1](اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا) = Şübhesiz, sem', basar, kalb, bunların hepsinden dolayı suâl vâkı' olacaktır." (Sûre-i İsrâ âyet 36) diye vârid olmuştur.

Bizce insanın kıymet-i ahlâkıyyesi a'mâlinden ziyâde niyetiyledir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) efendimiz a'mâlimizin kıymeti niyyât ile ölçüleceğini ifhâm için: [2](إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) = "Amellerin kadri ancak niyyât iledir." buyurdukları gibi diğer bir hadîs-i şerîfte: [3](إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ) = "Allâhü Teâlâ sizin sûretlerinize, amellerinize bakmaz. Kalblerinize, niyetlerinize bakar." Diğer bir hadîste de: [4](نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ) = "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır." buyuruyor. Kant'ın kāidesi ise demin söylediğimiz asıl kāide-i külliyye-i şer'iyyenin bir fer'i olup: [5](ما أحببت أن يفعل بك الناس فافعله بهم وما كرهت أن يفعله الناس بك فدع الناس منه) = "Her neyi ki halk tarafından sana yapıldığını istersen onu yap. Her neyi ki halk tarafından sana yapıldığını istemezsen onunla halkı iz'âc etme." hadîs-i şerîfine nâzırdır.

Ahmed Naim

İSLÂM'DA FEN FELSEFE

BEŞİNCİ ASR-I HİCRÎDE MISIR

Mısır'ın beşinci asr-ı hicrîde; baştan başa; vüzerâ ve ümerânın ihtirâsât-ı sefîlelerine bir cidâlgâh-ı tesâdüm olduğunu görüyoruz. Filhakīka bu asırda şahsî nizâ'lar, mevki' mücâdeleleri, post gavgâları memleketi yakıp kavurmuş, insâfsızca ezmiştir. Maamâfîh yine şâyân-ı şükrândır ki vüzerânın mücâdelât-ı ihtirâskârâneleri ulûm ve fünûnun inkişâf ve terakkīsine hâil olamamıştır.

Siyâsî ihtirâslar Mısır'da kuvvetli ve metîn bir hükûmet teessüsüne mâni' olmuş ise de inkişâfât-ı ilmiyyeyi te'hîr edememiştir.

Mustansır'ın uzun ve fakat vak'a-âlûd olan devr-i hükûmetinde makām-ı vezârete irtikā edenler miyânında fünûn ve sanâyii cidden himâye etmiş âlî sîmâlar da vardır.

Nâm-ı maâlî-ittisâmı târîhin ebed-nümûn sahâyifine zînet-bahş olan meşhûr "Bedruddîn-i Cemâlî" bu vezîrler arasında mümtâz bir pâye-i âlü'l-âl ihrâz etmiş eâzımdandır.

Mısır, herc ü merc içinde pûyân, ihtirâsât-ı şahsiyyenin âciz bir bâzîçesi hâline gelmiş olan hükûmet bî-tâb u tüvân kaldığı bir hengâmda Mustansır, Bedruddîn'i "Müdebbir-i Devlet" ünvânıyla makām-ı vezârete geçirmişti. Bedruddîn hârika-nümâ bir dehâ-yı siyâsî ile az müddet zarfında gerdûne-i devleti seyr-i tabîîsine ircâ' ve âsâyiş ve intizâmı iâdeye muvaffak olduktan mâadâ Mısır'ı bir gülzâr-ı ma'rifet hâline getirmiştir.

Bedruddîn, târîh-i vefâtını iş'âr eden 487 senesine kadar bütün gayretini ulûm ve fünûn, sanâyi' ve edebiyyâtın terakkīsine hasr etmiştir. Ulemâ ve fuzalâyı himâye, memâlik-i baîdede ilm ü irfânlarıyla iştihâr etmiş olan zevâtı Mısır'a celb ü da'vetle kendilerini envâ'-ı iltifât u ikrâma mazhar ederdi.

El-Ezher Medresesi daha bu devirde semere-i füyûzâtını yetiştirmeye başlamıştı. Filhakīka âlem-i İslâm'ın en büyük ve en mütebahhir riyâziyyûnundan ma'dûd olan İbni Heysem "El-Hâzin" bu asırda Ezher'in zîr-i sakf-ı irfân-penâhında neşriyât-ı fenniyeye çalışmakta idi.

İbni Heysem'den sonra Ali bin Rıdvân da Ezher'in şânını i'lâ eden efâzıldan sayılabilir. Gerçi müşârun-ileyh İbni Heysem derecesinde bir şöhret iktisâb edememiş ise de hayât-ı münzeviyânesini tetebbuât ve tedkīkāt-ı ilmiyyeye hasr etmiş mütebahhirîn-i ulemâdandır. Ezher'in bi-hakkın medâr-ı mübâhâtı olan **[411]** bu iki muhterem sîmâ, zevk-ı tetebbu', hırs-ı mütâlaanın sebâtkâr birer nümûnesi gibi gösterilebilir.

Ulûm-ı tabîiyye mütehassısları miyânında Ömer bin Ali nâmında bir zâtı da zikredebiliriz. Ömer, Halîfe Hâkim Bi-emrillâh nâmına ithâf etmiş olduğu fenn-i kehhâlîye aid bir eseriyle iştihâr eylemiştir.

Bu asırda Mısır'da neşr u te'lîf edilen âsâr ve müellefât-ı muhallede, ümm-i dünyânın semâ-yı irfânını rengârenk şuââta gark eylemekte idi. Bu gibi kıymetdâr kitaplarla mâlî olan kütübhâneler ise Mısır'a ebedî bir şöhret bahş eylemiştir.

Fâtımîler'in Kāhire'de te'sîs ettikleri büyük kütübhâne, her biri binlerce müellefât-ı âliyye ile mâlî on sekiz kadar cesîm salondan mürekkeb bir müessese-i azîme idi.

Ma'rûf zevâtın husûsî dârülkütübleri ise resmî ve umûmî kütübhânelerden hiç de aşağı kalmıyordu. Bedruddîn-i Cemâlî'nin mahdûm ve halefi Vezîr "Efdal"in vefâtında kütübhânesinde beş yüz bin cild kitap bulunmuştu. Şâyân-ı teessüftür ki bu kıymetdâr kitaplar, bu muazzam kütübhâneler eyâdî-i tahrîbden kurtulamamış, ahlâfa bunlardan pek az bir mikdârı intikāl edebilmiştir. Vüzerâ'-i Mısriyyeden birisi büyük kütübhâneden bir defada yirmi beş deve yükü kitap kaldırmıştı. Bu kütübhânelerin bir kısmı da Berberîler tarafından yağmâ ve tahrîb edilmiştir. Berberîler kütübhânelerden topladıkları kitapların müzehheb ve müzeyyen cildlerini sökerek almışlar ve kitapları bir ovaya atmışlardı. Rûzgârlar atılan kitapların üzerlerini kumlarla setr ederek birer tepe hâsıl etmiş olduğundan bu sûretle teşekkül eden tepelere "Tellü'l-kütüb" nâmı verilmişti.

Zengin dârülkütübler arasında birinciliği ihrâz eden

---

[1] Metinde âyet numarası "38" olarak yazılmıştır.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Bâbu Bedu'l-Vahy, 1.

[3] (إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ) şekilde, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 10.

[4] Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* c. 9, s. 176.

[5] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 284.

"Emîr Mübâşir"in kütübhânesi de bilâhare tahrîb edilmiş olan müessesât miyânındadır.

Beşinci asırda Mısır'da fenn-i tıb da pek ziyâde mazhar-ı terakkī olmuştu. Reîsü'l-etibbâ makāmında Ali bin Rıdvân gibi âbâ'-i tıbdan muktedir ve hâzık bir zât bulunuyordu.

İbnü'l-Heysem

Ebû Ali Muhammed bin Hasen bin El-Heysem, İbni Sînâ'dan sonra on birinci asr-ı mîlâdîde âfâk-ı şarkta zuhûr eden parlak, en şa'şaadâr bir sîmâ-yı maâlî-nisârdır.

İbni Sînâ'nın henüz pek genç denilecek bir sinninde iken göstermiş olduğu dehâ-yı hârika-nümâsı ile *Kānûn*, *Şifâ'* ve *Necât* gibi müellefât-ı muhalledesi bertaraf edilirse, İbni Heysem'i Şarkın fünûn-ı şettâda en mütebahhir bir dâhîsi gibi telakkī edebiliriz.

Filhakīka İbni Heysem, en yüksek mevzû'ları tedkīk etmiş, en gāmız mesâili kurcalamış, en muğlak mebâhisle dûrâdûr meşgūl olmuş bir hârika-i fenn ü hikmettir. Ulûm-ı riyâziyyede en yüksek pâyeyi ihrâz etmiştir. Ulûm-i hikemiyye, felsefiyye ve tabîiyyedeki derece-i tebahhuru ise rukabâsının bile taht-ı i'tirâfında idi. Bütün bu fenlere dair yazmış olduğu kitapların adedi iki yüzü tecâvüz ediyor.

Hikmet-i tabîiyyeden mebhas-i ziyâ hakkındaki kitâbı, bütün Avrupa ulemâsının hayret ve takdîrini celb etmiş ve erbâb-ı fenni kendisine medyûn ve minnetdâr bırakmıştır.

Bu nokta-i nazardan İbni Heysem; bir hârika-i fıtrat olduğunda şübhe edilemeyen İbni Sînâ gibi; âlem-i İslâm'ın bi-hakkın medâr-ı fahr u mübâhâtı olan mütebahhir, cevvâl ve zengin dimâğlar arasında; daima en âlî ve en yüksek derecede ta'dâd olunmalıdır.

İbni Heysem, bütün şuabât-ı ma'rifeti muhît bir dehâ idi. Fakat nazariyât-ı tıbbiyyedeki vukūf-ı kâmiline rağmen bilfi'l icrâ-yı tabâbette bulunmamış olduğundan ameliyyâtta İbni Sînâ derecesinde bir mahâret iktisâb edememiştir.

İbni Heysem, bir feylesof, bir hikmet-şinâs, bir tabîat âlimi ve her şeyden evvel bir riyâzî idi. Müşârun-ileyhin derece-i tebahhur ve pâye-i kemâlini lâyık olduğu derecede takdîr ve tebcîl edebilmek için bütün bu fenlere dair yazmış olduğu kitapları tedkīk etmek îcâb eder.

İbni Heysem, maârif-i İslâmiyye için ebedî bir şân, muhalled bir şeref olduğu gibi târîh-i fünûn nokta-i nazarından da şâyân-ı tetebbu' bir dehâ-yı bî-pâyândır. Bu dehâ' son zamanda Garb'da; Şark'tan daha iyi takdîr, daha ziyâde tedkīk edilmiştir. Oldukça uzak bir devirden beri İbni Heysem Avrupa erbâb-ı ulûmunun nazar-ı dikkatini celb eylemişti. Mebhas-i ziyâya aid olan kitâbı Latince'ye nakl ü tercüme edildikten sonra İbni Heysem'in Avrupa'daki şöhreti büsbütün artmış ve nâm-ı ebed-ittisâmı târîh-i fünûnun en mühim sahâyifini işgāl eylemiştir.

Fakat bu kitabın Latince tercümesi "El-Hâzin" nâmı altında neşredilmiş olduğundan; birçok zamanlar; Avrupa erbâb-ı fünûnu İbni Heysem'in El-Hâzin'den başka bir zât olduğu zehâbında bulunmuşlardı. Son zamanlarda *Kitâbü'l-Menâzır* müellifi olan el-Hâzin'in İbni Heysem'den başka bir zât olmadığı sûret-i kat'iyyede anlaşılmış ve bu hatâ tashîh edilmiştir. Müdekkık-ı şehîr Mösyö Chasles bile bu hatâya düşmekten kurtulamamıştır.

İbni Heysem hicretin 354'üncü senesinde Basra'da tevellüd etmiştir. *Kitâbun fî-Takvîmi Sanâati't-Tıbbiyye* ünvânlı eserinde hicretin 417'nci senesinde altmış üç yaşında olduğunu tasrîh ediyor. Müşârun-ileyhin Mısır'a hicreti esbâbına dair muhtelif rivâyât serd edilmektedir:

Deniliyor ki: İbni Heysem Basra'da iken vâlîliğe kadar irtikā etmişti. Fakat, mütâlaa ve tetebbuât-ı fenniyyeye olan fart-ı inhimâkine galebe edemeyerek tevsî'-i ma'lûmât ve tedkīk-ı kâinât fikriyle me'mûriyetten bil-isti'fâ seyâhate çıkmış ve bu sûretle Mısır'a giderek orada ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir.

[412] Diğer bir rivâyete göre İbni Heysem, Basra'da bulunduğu esnâda ulûm-ı riyâziyye sâyesinde Nil'in feyezânından istifâde olunabilecek bir tarîk bulmaya muktedir olduğunu iddiâ ve i'lân etmiş olduğundan o zaman Mısır'da hükümrân olan hulefâ-i Fâtımiyye'den "Hâkim Bi-emrillâh" kendisini Mısır'a da'vet etmiş ve o da bu da'vete icâbetle Kāhire'ye hicret ederek orada yerleşmiştir.

Rivâyetler her ne olursa olsun târîhen muhakkak olan nokta İbni Heysem'in hulefâ-i Fâtımiyye'den Hâkim Bi-emrillâh'ın ilk senelerinde (takrîben 996 sene-i mîlâdîsinde) Kāhire'ye muvâsalat etmiş olması keyfiyetidir. Bu târîhten i'tibâren İbni Heysem hayâtını büsbütün mütâlaât, te'lîfât ve tedrîsâta hasr ederek Ezher'i füyûzât-ı irfânıyla bir lâlezâr-ı kemâlâta çevirmiştir.

Câmiülezher bu asırda İbni Heysem, İbni Yunus gibi dühât-ı fen sâyesinde cihân-ı ma'rifetin yegâne bir dârülfünûn-ı irfân-nisârı hâlini almıştı. Her taraftan binlerce şübbân-ı ma'rifet İbni Heysem'in füyûzât-ı ilmiyyesinden istifâza maksadıyla Ezher'in âgūş-ı irfân-penâhına koşuyorlardı. İbni Heysem fazîlet-i ilmiyyesi nisbetinde kanâatkâr, dehâ'-i fıtrîsi kadar gınâ-i kalbe mâlik efâzıldan idi. Gāyet güzel hüsn-i hattı olduğu cihetle, tedrîsât ve te'lîfâttan âzâde kaldığı zamanlarda *Öklid* ve *el-Mecisti*'yi istinsâh eder ve bunları satarak mukābilinde aldığı 300 altın ile te'mîn-i maîşete çalışırdı.

İbni Heysem'in Arab lisân ve edebiyâtına da vukūf-ı tâmmı vardı. Lütufkâr, mün'im, mültefit ve şefîk bir zât olduğundan kedd-i yemîniyle kazandığı mebâliğin kısm-ı küllîsini bîçâregâna dağıtır ve bununla zevkyâb olurdu.

Kitâbun fî-Takvîmi's-Sanâati't-Tıbbiyye ünvânlı eserinde hicretin 417 târîhine kadar te'lîf etmiş olduğu âsârın esâmîsini ta'dâd etmektedir.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

MÜNÂCÂT

– 2 –

Her taşta bir buhûr, mütevekkil yanar, uzar;
Bir ıtr-ı pür-duâ dağılır lâl ü muhtazar.
Yüksekte bir sadâ-yı hazîn eyler ihtizâz.
Umkunda kubbenin duyulur hasta bir niyâz.

Îkāz eder kulakları muhrık bir ibtihâl;
Bir çeşme-i hafâdan akar köhne bir melâl.
Bir uhrevî teemmül eder kalbi hep tavâf,
Âvâre gaşy eder dili bir hüzn-i pâk ü sâf...
Bir cevv-i arş ü ferş açılır rûha müntehî;
Bir âlem-i havârık u ferdâ, geniş, tehî...
Gözler dolar sirişk-i teessürle nâgehân.
Bizler, zemîn-i ecre birer sâye-i hazân
Geldik huzûr-ı lutfuna yâ Rabbî işte biz,
Bizler bahârı görmemiş evlâd-ı mâtemiz.
Dünyâda sâde gurbet ü hasretle ağladık;
Yıllarca kalbimizde felâket kucakladık.

Biz ağladık ve rûh-ı Resûl'ün hep ağladı
Akşamların gözünde güneş kanla çağladı
Artık yeter bu zulm ü teaddî, bu i'tisâf!
Artık yeter Hilâl'e bu yeldâ-yı inhisâf!
Ey Rabb-i müntakım, yeter artık yeter bu zül.
Karşımda ey Salîb-i muhakkar ezil, küçül!
Sus ey kenîselerdeki nâkūs-ı şirk ü dâll!
Sustur o velvelâtı sen ey Rabb-i Zülcelâl.
Göklerde necm ü mâhı muzaffer kıl ey Celîl,
Yüksel ve çık erîkene ey bedr-i mün'azil!
Artık ser-i melâline koy tâc-ı nûrunu.
Göm merkad-i zalâma Salîb'in gurûrunu!

Ahmed Necmeddin

EY ŞARK!

– Fikir kardeşim M. Şemseddin Bey'e–

Gök, yer, güneş, düşünceli yıldızların bütün
Mağmûm u muğterib seni bak dinliyor bugün.
Sen onların harîm-i kebûdunda çok zaman,
Çok uykularla çokça yoruldun biraz uyan!
Herkes uyandı, sen de uyan, sen de titre bir,
Dünyada yoksa bir dileğin koş mezâra gir!
Herkes düşündü, sen de düşün, sen de şekki at;
Ukbâda varsa beklediğin durma, haydi, bat!
Bat, bir de orda mashara ol, şâd ü hurrem ol,
Batmak, esâret... İşte nasîbin ne şânlı yol!
Çıkmaz fakat sonunda ne dünya, ne âhiret;
"Kahrolmadır." önünde coşan kanlı âkıbet!
Bak, başların ucunda dönen "mekr-i dehr"e bak,
Tut sonra, cehli, zulmü cehennemde iyice yak!

Abdüllatif Nevzad

[413] Mensûre:

VARDAR'LA ARAMIZDA...

Kardeşim "Talha" Bey pek iyi hâtırlar; geçen yaz beraberce İstanbul'a gelir iken yol arkadaşlarımızdan biri de "Vardar" idi... Trenin penceresine dikilip, ben ona Vardar'ın menâkıb-ı şi'r ü felsefesini dinletirken o, ara sıra coşar, birden bire cereyân-ı kelâmımı; benim ikide birde Vardar'ın muhassala-i evsâfı olmak üzere pencereden dışarıya itâre ettiğim:

– Şanlı Vardar!

Nidâsıyla kesiverirdi; müteâkıben ben de haykırırdım:

– Şanlı Vardar!

Sonra, bizim alkışlarımıza kasîdelerimize vâzıh ve nermîn âhenklerle, mülâyim iltivâlarla, berrâk ve zerrîn bir edâ-yı talîk ile cevâblar vererek hırâmân olan Vardar'a –kim bilir trenin hareketinden sonra kaçıncı defadır– pencereden elimi uzatır,

– Allahaısmarladık Vardar; sene başına bizi karşıla!

Diyerek vedâ' musâfahaları ithâf ederdim.

Gitgide "Şanlı Vardar" ta'bîri, Talha ile aramızda bir timsâl-i tehassüs mâhiyetine büründü. Ben, ona ne zaman Üsküb'den bahsetsem o:

– Şanlı Vardar!

Cümle-i cevâbıyla bütün istediklerini anlatmış olduğuna kāni' bir tavır alır; ben de aynı zemzemenin tekrârı için umk-ı kalbimden bir ihtiyâcın kaynamakta olduğunu hissederek:

– Evet âh Şanlı Vardar!

diye başımı sallardım; bazen bu iki ter-edâ-yı mütenâzır, bütün hatt-ı muhâvereyi tatmîn ediverirdi!

Talha, ta'tîlin son haftalarıyla beraber Üsküb'e avdet ediyordu; kompartımana girmiş, onu uğurluyo[r]duk; çan ikinci defa çalınırken trenin hareketiyle yüreğimde kalıvermesinden korktuğum bir vedîayı teslîm etmek için arkadaşımın elinden tuttum:

– Talha dedim; yalnız gidiyorsun; lâkin darılmasın, ona çok selâm çok.. Benim hesâbıma musâfahayı unutma. Şanlı Vardar!..

Bir iki hafta sonra biz de Vardar'ın rehberî-i şâtır u şehvârına kavuşmuş, onun safvet-bâr ve dil-şikâr havasının buharlı kanatları üzerinde Üsküb'e doğru uçmuştuk. Vardar'ı bu sefer daha ketûm ve daha belîğ buldum. O; bana birçok şeyler anlatmak istiyorken zaman ve hâdisâtın muzlim ve i'timâd-hırâş te'sîrâtı altında bir takallus-ı reyb ile kıvranıyor, kıvranıyor ve nihâyet bütün ibhâmlarını, bütün şeklerini bir ümîd-i ketûmânenin lifâfe-i billûrîniyle örtmek istiyordu. O zaman ben, artık fazla ısrâr etmiyor, onu:

Vardar, sen şanlı değil misin?

Hitâbı ile güldürmek istiyordum! Çünkü istemediğim şey, onun durgunluğu, onun solukluğu idi.. Ben, Vardar'ın memnûn bir medyûnu idim. Üsküb'de hayret-zedesi olduğum manzûme-i bedâyi' arasında ilk bana elini uzatan, ilk sermâye-i tehassüs ve heyecânı sunan o olmuştu. Ben her akşam üstü onun zeyl-i pâki üzerinde dolaşır; bütün muhîtâtın, gurûbun reng-i âteşîniyle boyanmış cevâhir-i şi'r ü bedâatini, yine onun, dest-i şeb ile müstahzar âb u nûr u ziyâdan mürekkeb sıbğ-ı semâvîsi ile yıkadıktan sonra temellük ederdim. Âh onun ne kadar nezîh ve lâhûtî bir lisânı vardı; bazen yalnız üçümüz kalırdık: Vardar, kamer ve ben. O zaman ben onların yanında üçüncülüğümü anlar ve ikisinin arasında bir sâmi' vaz'iyetinde bulunmayı tercîh ederdim. Asırların murâkıb-ı semâvî ve arzîsi olan bu iki varlık; birbirlerine ka'r-ı dühûrdan kopma hâtıralar takdîm eder-

ken ben âmâde-i hatf u ısgā bir tavır alırdım; birgün kamer İskender'in menkabe-i fâtihiyyetini dinletir, öbür gün "Vardar", Filib'in nâkıl-i sergüzeşti olur idi; fakat onların en tatlı zemîn-i tahkiyelerini Osmanlı[lı]ğa aid nuût-ı feth u zafer teşkîl ederdi. Bir gece "Kosova" Muhârebesini dinletirken şehâdet-i Hudâvendigâr'a gelince kamerin bir lerziş-i telehhüfü müteâkıb Vardar'a iki damla gözyaşı tevdî' ettiğini görür gibi oldum. O zaman Vardar da, ben de hep ağlaşmaya başlamıştık!.;

Teşrînievvel'in ikinci haftası içinde idik; Vardar'ın yüzü şiddetli yağmurlarla sarardı...

Yine o hafta içinde: Kamerin güneşle müsâbaka edercesine îsâr-ı nûr ettiği bir leyl-i nehâr-pesend.. Vardar; şehîk u zefîrlerini tâbiş-i envâr ile yıkıyor. Hava, serin bir rükûdet ile nâzân. Âfâk, mütefekkir ü handân bir sîmâ ile kalb-i muhîtteki ihtilâc ve nâ-şekîbîyi tercüme ediyor. Enfüs; bütün bu ma'nâ-yı sumt u istiğrâkı; bir cümle-i idr[â]k ile yutmak istiyor. Gözler, kulaklar; "Kumanova" tarafında bir şeyler görüyor, oradan bir şeyler bekliyor.

Bu müstesnâ gecede Vardar'la buluşmuştuk: Ben, onun bir kenarında –senelerden beri bu günler, bu geceler için çalıştığını nihâyet anlatabilen– Bulgar mektebine doldurulan, serilen mecrûhlarımızın başında dolaşıyor, havsala-sûz, fecâat-mâl manzaralarıyla onlar için hâzırlanan yoksulluklarla yaralanıyor ve imdâd, tedbîr, nâmına mürâcaat ettiğim vesâilin akāmet ve hüsrânı ile boğulup kaldıkça o, Vardar; havaya serptiği tesliyetkâr reşâşelerle a'sâbıma ifâza-i kuvvet ederek daha ümîdli, daha metîn ve emîn kıvranmaya başlıyordum.

Meğer bu gece, Vardar'la son hürriyet-i müşâfehemizi mühürlüyormuş! Sırplar geldikten sonra onun her gün daha ziyâde sarı bir renk bağladığını, fakat bu sarılığın coşkunluk, taşkınlık ile çenberlenmiş olduğunu görüyor ve artık ona bir şey sormaktan cidden korkuyordum. Yalnız diyorlardı ki:

– Geceleri, sabahları erkenden Vardar'a adam atıyorlarmış. Bunların gündüzün çıkarıldığını gözleriyle görenler var!

Teşrînisânî'nin ilk haftaları Üsküb'den mâtemîn bir vedâ' ile dağlanarak çıkıyordum. Tren bizi "Mahmud Şevket Paşa" Köprüsü'nden geçirirken hemen pencereye atılmak, elimi uzatarak:

Allahaısmarladık, Şanlı Vardar!

Demek için rûhumun kaynar gibi olduğunu duydum; gözlerim, bu arzuyu dondurmuştu: Sırp askeriyle Sırp mecrûhlarıyla, düşmanlarımızla dolu bir vagonda idik ve Sırbistan'a gidiyorduk! Vardar, rûhumu mükâfâtsız bırakmadı, hayâlini iâre etti, artık onunla konuşa konuşa gidiyorduk. Yine o, bana menâkıb-ı evvelîni anlatmaya başlamıştı. Beni o kadar daldırdı ki... Nihâyet,

– Asırlar; yükünün mâtemini bana yüklememişti! diye haykırırken titredim; o bir hatîb tavrıyla sözünde devâm ediyordu; ben yine vecd ü istiğrâk ile dinliyordum. Birdenbire bir homurdanma kalb kulağımı ısırıverdi, meğer bir Sırp me'mûru:

– İçinizde "Fâzıl" var mı?

demek istiyormuş. Ben, bunun acısıyla uğraşırken, gözüm Vardar'ın hayâlinin arkasından koşuyor, onu kurtarmak istiyordu; nihâyet Şanlı Vardar'ım başını çevirerek bağırdı:

– Aramızda o hâin homurdanma var!

Abdüllatif Nevzad

[414] **FIKIH VE FETÂVÂ**

Muhâvere:

BİR MUHAKKIK İLE MUKALLİD ARASINDA

– 5 –

CİFR – ASLI VE MA'NÂSINA DÂİR

Cifrin Aslı ve Ma'nâsı – Cifrin Şîa'ya İzâfeti – Ca'fer-i Sâdık'a Nisbetini İnkâr – Rivâyet ve Mervî – Bâtıniyye Tâifesi – Âl-i Beyt'in İsmeti ve Bunlara İbâdet – "Hâkim"in Ulûhiyyet İddiâ Etmesi ve Esbâbı – Mütekellimîn ve Bunların Mu'tezilî'yi Reddederek Bâtıniyye ve Sâir Fırkaları Bırakmalarının Esbâbı – Fukahâ Arasındaki Cedelin Sebebi – *el-Menâr* Mecellesi ve Bu Mecellenin İndinde Ulemâ ve Evliyânın Kıymeti Ne Nisbette Olduğu - Cifri Hazret-i Ali'ye İsnâd ve Bu İsnâdın Reddi – Cifrin Ma'nâ ve Mevzii – İbni Arabî'nin Melhamesi – Tasvîr ve Sûret – Cifr ve Melâhimin Sıdk u Kizbi – Ümerâ' ve Mülûk İndinde Cifrin Ehemmiyyet-i Mevkiiyyesi – Zâyirce, Remel, Menzil, Bürûc.

İhtiyâr vâiz ile genç muhakkık muhâvereye, bahs-i sâbıkın mâba'dini tamamlamak için mübâhase ve münâzaraya tekrâr avdet ettiler. İhtiyâr vâiz bir gün evvelki muhâverede kendisine hediye olarak takdîm etmiş olduğu *Mukaddime-i İbni Haldûn*'dan dolayı genç muhakkike karşı tekrâr teşekkürât-ı mahsûsasını iâde ve fevkalâde bir i'tibâr izhâr ederek ber-vech-i âtî muhâvereyi küşâd eyledi:

Mukallid: – Hediye olarak vermiş olduğun *Mukaddime-i İbni Haldûn*'u mütâlaa etmezden evvel bir kere fihristine baktım, bir de gördüm ki cifr ile zâyirceyi o da zikrediyor. İmdi sendeki esâsların, makām-ı istidlâlde öne sürdüğün maddelerin cinsinden bende de bulunmak ve onunla sana karşı münâzara etmek için bu *Mukaddime*'de okumuş olduğum şeylerin en birincisi şu iki bahis –cifr, zâyirce– oldu. Görüyorum ki: Bu kitabın müellifi ilm-i cifri inkâra meylederek kitâb-ı cifri Ca'fer-i Sâdık (ra)'den Mezheb-i Zeydiyye'nin – ki Şîa'dan bir fırkadır– Reîsi olan Hârûn ibni Saîd El-İclî'nin rivâyet ettiğini zikrediyor; gûyâ Ca'fer-i Sâdık (ra) evliyâya vukū bulan mükâşefe tarîkıyla ilm-i gayba muttali' olarak umûm Ehl-i Beyt'e alelhusûs onlardan da bazı eşhâsa yakın bir zamanda vukū bulacak şeyleri beyân ediyormuş. İşte şu sözler İbni Haldûn'undur: "Bu ulûm; ufak bir sığır derisinde yazılmış olduğu hâlde Ca'fer-i Sâdık'ın yanında bulunuyordu; Hârûn-i İclî bunu Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet ederek yazdı ve ismini de o derinin ismiyle tesmiye edip "cifr" nâmı verdi. Çünkü cifr, lugatte ufak şeylere ıtlâk olunur. Binâenaleyh cifr onların indinde bu kitâba alem olmuştur. Bu kitapta Ca'fer-i

Sâdık'tan mervî tefsîr-i *Kur'ân* ile *Kur'ân*'ın bâtınında olan maânî-i garîbe de vardı." İbni Haldûn bunu böyle söyledikten sonra bu bâbdaki rivâyetin sıhhatini inkâr ediyor. Bununla beraber İbni Haldûn; Ca'fer-i Sâdık ile Âl-i Beyti'ne (rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim) kerâmet de isbât ediyor. Binâenaleyh ben anlıyorum ki: "İlm-i cifr"i inkâr etmek husûsunda sen de İbni Haldûn'a tebaiyyet ediyorsun; maahâzâ rivâyetin adem-i sıhhati, vâki' ve nefsü'l-emrde mervînin de sahîh olmamasını iktizâ etmez. "İbni Haldûn"un zâyirce hakkındaki kelâmına gelince: Senden saklayacak hâlim yok ya; ben orasını anlayamadım.

Muhakkik: – Ben ne kadar arzu ediyorum ki: Mübâhase ettiğimiz mesâile dair benim muttali' olduğum şeylerin hepsini sen de görüp muttali' olasın. Çünkü böyle olursa hem vakit zâyi' etmeyiz, hem de iknâ' ve iktinâ' kolay olur. Bir de söylemiş olduğum şeylerde İbni Haldûn'u, yahud başka birisini taklîd ediyorum zannıyla sakın nefsini şübhe ve halecâna düşürme. Zîrâ ben yalnız onların naklettikleri şeylere bakarak uzun müddet nazar-ı tedkîk ve tefahhustan geçirdikten sonra kendimce müreccah olduğuna kanâat hâsıl ettiğim şeyleri i'tikād ederim. Rivâyetin adem-i sıhhati, mervînin adem-i sıhhatini iktizâ etmez, sözüne gelince; zannedersem bundan maksadın şu demektir: "Rivâyetin sıhhatini adem-i ilm, mervînin vâki' ve nefsü'l-emrde sahîh olmadığını iktizâ etmez. Zîrâ vâki' ve nefsü'l-emrde doğru olmasıyla beraber şâyân-ı i'timâd bir zât tarafından onu nakl ve rivâyet etmeye tasaddî edilmemesi de câizdir."

Haydi teslîm edelim ki böyledir; fakat ancak nakil tarîkıyla ma'lûm olan şeyler hakkında rivâyet-i sahîha bulunmadıkça onların sübûtuyla hükmedebilmek mümkün olmadığı da gayr-i kābil-i inkâr bir hakîkattir; zannedersem bu hakîkati sen de inkâr edemezsin; binâenlayeh hakkında rivâyet-i sahîha bulunmayan şeylerin sübûtuna kāil olmak için bize ne "dîn" ve ne de "akıl" hiçbir sûretle müsâade etmiyorlar. Mâdem ki böyle; "Aslolan ademdir." kāidesine binâen bu gibi şeyleri inkâr ettiğimizden dolayı müstahıkk-ı levm olmayız.

Levm ve itâba kesb-i istihkāk etmek de şöyle dursun bu gibi şeyleri inkârı mûcib töhmetler de vardır ki o da şu bida' u hurâfâtı îcâd ve onlara intisâb eden fırak-ı Şîiyye'nin seyrine dair târihin bize hikâye ettiği şeyler; bilhâssa mezheb-i Bâtıniyye'yi tervîc eden Ubeydiyyîn zamanındaki vakāyi'-ı müdhişedir.

O mezheb-i Bâtıniyye ki: Dîn-i İslâm'ı pek müdhiş bir sûrette sarsmış, Şîa müslümanlarını Âl-i Beyt'in ismetine, onları bu ma'sûmiyette enbiyâya ilhâk etmeleri i'tikādından bile çıkarıp da ulûhiyetlerine, onlara karşı ibâdet ettirmeye kadar vardırmıştır; evet o mezheb-i Bâtınî'dir ki: Şâir Muizz'e şu beyitleri söyletmiştir.

أمديرها من حيث دارلشدما زاحمت تحت ركابه جبريلا.
ماشئت لاما شائت الاقدار فاحكم فانت الواحد القهار.

Bakınız ki: Bugüne gelinceye kadar "Hâkim" ma'bûd sayılarak daima kendisine ibâdet olunuyor. Geçen muhâveremizde "Dürzî" dîni hakkındaki **[415]** risâleden "Allah"ın vasfı hakkında sana okuduğum şeyler ile de onlar bizim ma'bûdun bil-hak taptığımız "Allah"ı değil Hâkim-i Ubeydî'yi kasdediyorlar; kezâlik Nusayriyye tâifesi de ona ibâdet ediyor. İşte adamlar, cifr ile nücûm vâsıtasıyla mugayyebâta dair ihbârâtta bulunan ve buna da ihtimâm edenlerin en şiddetlilerindendir.

Mukallid: – Hem dâll hem de mudill olan bu habîslerin habâsetlerine karşı ulemâ'-i mütekellimîn ile fukahânın sükût etmelerine doğrusu ben ne kadar taaccüb ediyorum; mütekellimîn daima ehl-i i'tizâli reddedip onlara karşı dehşetli mukāvemet göstermişlerdi. Bunun için Mu'tezilîler mezhebleriyle beraber munkarız olup gittiler. Hâlbuki fukahânın hepsi de Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat'ten oldukları hâlde daima yekdiğeriyle boğuşup duruyorlar.

Muhakkik: – Yekdiğerine karşı ulemâda görmüş olduğun mücâdele, red ve inkârın ekserîsi; atıp tutmaktan neş'et etmiştir. Zîrâ ilm-i Kelâmın vücûduna başlıca sebeb Mu'tezile fırkası olmuştur. Bunlar selef-i sâlihin dalmadıkları gavâmız-ı umûrun hakîkatine giriştiler, diğerleri de bunların attıkları sehm-i i'tirâza karşı mu'teriz olarak karşılarına çıktılar.

Bundan sonra ehl-i ilmin, nazar ve istidlâl erbâbı olan ulemâ'-i izâm hazerâtının birer birer ortadan çekilmesiyle sonra gelen mukallidler için evvelkilerin söylediği kelâmların yalnız elfâzını hikâye etmekten başka bir şey kalmıyordu; maahâzâ vaktin geçmesiyle onların fâidesi de kalmamıştı. Bu mukallidler, İmâm-ı Eş'arî ve ashâbı gibi zevât-ı kirâmdan sonra ortaya çıkan bida' u dalâlete karşı sükût, bunlardan suâl edenleri tekfîr, tadlîl etmekle iktifâ ediyorlardı. Fakat bu bida' u dalâlet, kisve-i diyâneti bürünerek neşrolunur; kendisinin etbâı, a'vânı bulunursa –ehl-i tarîkın bid'atleri gibi– o zaman onun hakkında söz atmakta ma'zûr olduklarını söyleyerek onu tahrîf ve te'vîl ile müdâfaaya kıyâm ederlerdi, bu defa hüküm ber-akis olarak bu bida' u hurâfâtı inkâr edenleri küfr ile tadlîl ile remy ederlerdi. Nasıl ki bu her sınıf ve her kabîlede müşâhede olunmuştur.

–mâba'di gelecek haftaya–

TERÂCİM-İ AHVÂL

SENETÜ'Z-ZÂYİÂT

ÜSTÂD-I MUHTEREM TOKATLI ES-SEYYİD MEHMED ŞÂKİR EFENDİ'NİN ZIYÂ'-I DİL-SÛZU

Fitne-i harbin iltihâbından mütevellid felâketin te'sîriyle her katre-i hûnum birer hücre-i dil-sûz kesilmiş, lehîb-i ıztırâb dimâğıma kadar yükselmiş olduğu bir zamanda üstâd-ı nâdirü'l-emsâl Tokadlı Şâkir Efendi hazretlerinin zıyâ'-ı ânîsi şiddetle vezân olan bir rûzgâr-ı şerâre-efşân te'sîrini icrâ eyledi. Seleften açılan boşluğu doldurabilecek halef yetiştirmemek için ahd ü peymân etmiş bir asr-ı bahîlde şeyh-i pür-feyzimin sâha-i ilimden çekilmesi, bütün âlem-i İslâmiyyet için zâyiât-ı azîmedendir. Mürebbî-i rûhum hazret-i üstâz ile beraber birçok esâtize-i mümtâzenin hâdise-i hicretlerine zarf olan şu seneye "senetü'z-zâyiât" ünvân-ı meş'ûmunu vermekten kendimi alamadım. Az zaman içinde bu fezâ-yı harâbezârdan o ma'mûre-i dil-rübâya hicret eden eâzım-ı ulemânın her biri riyâzu'l-ulûmun en meyvedâr eşcârından

idi. Hele üstâz-ı sâhib-kemâlim kadar fürû' u cüzûu bulunan bir şecer-i amîmü'l-esmâra az tesâdüf olunur. Silsile-i esâtizede gerçi merhûma muâdil veya daha muktedir ricâl-i ilmiyye yok değilse de, hiçbiri onun kadar neşr-i feyze muvaffak olamamıştır. Merhûmun halka-i tedrîsinde dört yüze karîb talebe-i ulûm feyzyâb olmuştur ki elyevm birçokları müftîlik, hâkimlik, müderrislik, muallimlik gibi vezâif-i mühimme ile muvazzaf bulunmaktadır. Yalnız Dersaâdet'te yirmiyi mütecâviz dersiâm tilmîzi bulunduğunu söylemekle üstâz-ı celîlü'l-kadrin nasıl bir yenbû'-ı feyz olduğunu anlatmak isterim. Tilmîzlerinin telâmîzi de dâhil-i hesâb edilirse daha bir batın geçmeden merhûmun mikdâr-ı fürûu bine vardığı görülür. Bu silsile-i fürû' batnen ba'de-batnin tezâyüd ve tevessü' edecek ve bu sûretle "üstâzü'l-beşer" nâm-ı mübeccelini almaya lâyık ecille-i esâtize idâdına girecektir. Din ve millete bu kadar hâdimler yetiştiren ve fîmâ-ba'd de yetiştirecek olan böyle bir âlim-i dînin revân-ı ulviyyet-nişânına daima Fâtiha okumak bütün milletin vezâif-i vicdâniyyesindendir.

Merhûm meslek-i tedrîsinin en mes'ûd sâliklerinden idi. İktidâr-ı ilmîsine herkes meftûn, talâkat-i lisâniyyesine her ferd meczûb, hülâsa bir üstâz için lâzım gelen bütün şerâiti câmi' bir mürşid-i kâmil idi.

Hazz-ı ilmî-i ezelîsinin gāyetle vâsi' olduğuna delîl olmak üzere bulunduğu asrı, mütekaddim usûr-ı eâzım-meşhûn muvâcehesinde mahcûbiyetten kurtaran İstanbullu Es-Seyyid Hâfız Şükrü Efendi hazretlerinin ehass-ı telâmîzinden bulunmasını söylemek kâfîdir i'tikādındayım. Tâli'-i ezelîsi üstâz-ı sâye-sâzımı öyle bir üstâz-ı ekberin cevâhir-i ulûmuna vâris-i yegâne kılmıştır. [1](ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ)

Bu saâdetli tâli'lerine mukābil bir de tâli'sizliği var idi ki zıyâ'-ı dil-sûzu kadar cân-hırâş ve ciger-sûzdur. Gerdiş-i felek, üstâz-ı fâzılımı ilâ-âhıri'l-ömr fakr u zarûret içinde yaşattı, eyyâm-ı tahsîl ve şühûr-ı tedrîsi hep dıyk-ı maîşetin bâr-ı sakîli altında güzerân etti. Sicn-i zarûretten bir menfez-i teneffüs açılmak üzere iken melekü'l-mevt binâ-yı hayâtını da yıktı. Bî-kes ü bî-vâye kalan üç-dört dâne şîr-hâr yâdigâr-ı hayâtını şeyhülislâm efendi hazretlerinin nazar-ı dikkat ve hamiyyetine arz ile (فریاد ازین نوع وجود عدم آلود) âvâze-i tahassür-bârını tekrâr eylerim.

Merhûmun Mahsûl-i Fazîleti Fâtih Dersiâmlarından
Ahmed Şîrânî

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLIK MÂNİ'-İ TEFRİKADIR

Kur'ân-ı Kerîm'de de hikâye buyurulan "Seylü'l-arim"in tuğyânıyla belde-i Me'rib'in harâb olmasından evvel, bu âfetin zuhûra geleceğini keşfeden Amr Muzaykıyâ kabîlesi halkıyla Hicâz'a doğru yürüyüp yanındakilerin bir kısmı Mekke'de yerleşmiş, bir kısmı da oranın vahâmet-i havâsına tahammül edemeyerek –o zamanlar "Yesrib" de denilen– Medîne-i Münevvere havâlîsine kadar ilerlemişti.

Bu ikinci kısmın riyâsetinde Sa'lebe bin Amr bulunuyordu ki Amr-ı **[416]** Muzaykıyâ'nın torunu Amr bin Cefne'nin dâmâdı, yani Kayle binti Amr bin Cefne bin Amr-ı Muzaykıyâ'nın zevci idi.

Sa'lebe'nin vefâtında makāmı "Hârise" nâmındaki oğluna, onun da irtihâlinde yeri Evs ve Hazrec ismindeki oğullarına kaldı.

Evs ile Hazrec o vakte kadar epeyce çoğalan maiyyetlerini alıp Yesrib'e yaklaştılar ve sükkân-ı belde olan Yahûdîler arasında Ebnâ'ü Kayle ünvânıyla yâd olunmaya başladılar.

Ba'de-ba'din bunların kesret ve kuvvet peydâ etmesinden kuşkulanan Yahûdîler, kendilerinden hubb u vidâdı, hatta dâd ü sitâdı kestiler ve zarûret ü ihtiyâc sevkıyle zebûn düşürdükleri Benî Sa'lebe hakkında rezâlet ü şenâat icrâsına bile vardılar.

Nihâyet Mâlik bin Aclân nâmında bir zâtın fedâkârlığı ve Ebû Cübeyle isminde bir kabîle şeyhinin tarafdârlığı sâyesinde rüesâ-yı Yehûd'un enf-i tekebbürü kırılıp re's-i tecebbürü ezildi.

Bunun üzerine Benî Sa'lebe mazîk-ı ıztırâbdan kurtulup geniş nefes aldığı gibi günden güne kuvvet ve satveti arttı. Mahkûm iken hâkim, fakat [2](اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى) hükm-i celîlince mazlûm iken zâlim oldular. Aralarında bağy ü tuğyân gösterenler zuhûr eyledi. Evvelce müttefikāne davranıp Yahûdîlere karşı muhâfaza-i mevcûdiyyete çalışırken, o ittifâkı tefrikaya tebdîl ettiler ve birbirlerinin amca-zâdeleri iken yekdiğeriyle uğraşmaya kalkıştılar.

Netîce-i tefrika olmak üzere ettikleri kanlı mücâdelât senelerce sürdü ve kadınlarını dul, çocuklarını yetîm, cem'iyetlerini zaîf düşürdü.

Peder-cüdâ yetîmlerinin, hâne-harâb zevcelerinin enîn-i nevehâtı dağları, taşları inletirken düşman-ı kadîmleri bulunan Yahûdîlerin kahkahât-ı meserrâtı vâdî vü bevâdîyi çın çın öttürdü.

Şu hâl, necât-ı kâinâtın mebde'-i feyzi olan bi'set-i peygamberî devr-i mes'ûduna kadar devam etti.

Bi'setin on birinci senesinde Hazrecîlerden Ebû Ümâme Es'ad bin Zürâre, Râfi' bin Mâlik, Avf bin Hâris, Kutbe bin Âmir, Ukbe bin Âmir, Hâris bin Abdullah bin Rebâb nâmında altı kişi berây-ı hac Mekke'ye geldi. Ba'de'l-Arafât Minâ civârında ve Akabe mevkiinde Hâdî-i halâık aleyhi ve âlihî salavâtu'l-hâlık efendimizle görüşüp ihtidâ etti ve sâbıkīn-ı Ensâr olmak şerefini kazandı.

Ertesi yıl; ikisi Evsîlerden onu Hazrecîlerden olmak üzere Benî Sa'lebe'den on iki zât Mekke'ye geldi ve yine Akabe mevkiinde bey'at-i meşhûre vukū' buldu.

Daha ertesi yıl her iki kabîleden yetmiş beş nüfûs vürûd etti ki içlerinde iki de kadın vardı.

Bunlar, Resûl-i Ekrem efendimizi Medîne'ye da'vet ve zât-ı akdes-i Peygamberîyi nefisleri ve evlâd ü ıyâlleri gibi muhâfazaya çalışacaklarını va'd eylediler.

Vaktâ ki hicret-i seniyye şeref-vâki' ve belde-i tayyibe matla'u'l-envâr-ı bedâyi' oldu. Nebiyy-i hakîm efendimiz müslümanların kardeşçe geçinmesi lâzım geldiğini bilfiil

[1] Cuma, 62/4.

[2] Alak, 96/7.

göstermek için [1](تَآخَوْا فِي اللهِ أَخَوَيْنِ أَخَوَيْنِ) emr-i kerîmiyle Muhâcirîn-i kirâm ve Ensâr-ı ızâm arasında li'llâh, fi'llâh bir uhuvvet-i dîniyye te'sîs buyurdu ki hükmü [2](وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ) âyet-i celîlesinin nüzûlüne kadar tevârüsde bile cârî idi.

Bu kardeşlik muhabbetiyle Ensârîler; hayret-efzâ fedâkârlıkta bulundular, Muhâcirler de veleh-resân bir sûrette gınâ-yı kalb izhâr ettiler. Ezcümle: Ensâr-ı kirâmdan Sa'd bin Er-Rebî' hazretleri, din kardeşi bulunan Abdurrahmân bin Avf'a:

– Birâder! Ben Medîne ağniyâsındanım. Pek çok malım olduğu gibi iki dâne de zevcem var. Malı paylaşalım. Haremlerimden birini tatlîk edeyim, iddeti bittiği gibi sen al. Teklîfinde bulundu. Abdurrahmân ise:

– Kardeşim! Allah malını da, ehlini de sana mübârek etsin. Hiçbirini istemem. Sen, bana pazar yerini göster, ben, orada ticâret eder ve geçinir giderim. cevâbını verdi.

Asr-ı hâzır ictimâiyyûnunun da parmağını ağzında bıra[-ka]cak derecede olan şu maîşet-i dâderâne, bu tarz-ı insâniyyetkârânede devâm ediyordu. Tefrikayı îcâb eden hırs ve menfaat hisleri ölmüş, asabiyet –şimdiki ta'bîriyle milliyyet– gayretleri gömülmüş, fahr u mübâhât yalnız İslâm'a münhasır kalmıştı.

Bu ise bir takım münâfıkların, bir takım menfaat-perestlerin, bir takım din düşmanlarının, bir takım insâniyet haydudlarının gayz u adâvetini mûcib oluyor, her biri irtibât-ı İslâm'ı kesmek "bünyân-ı marsûs" hâlinde bulunan müslümanları yekdiğerinden ayırmak ve bin-netîce binâ-yı dîni indirâsa uğratmak hıyânetine çalışıyordu.

Bu alçaklardan biri de "Şâs bin Kays" isminde bir Yahûdî idi ki zamanını bu emel-i hâinânenin kuvveden fi'le çıkmasına tahsîs etmiş ve düşüncesini sırf bu mel'anetin husûle gelmesine hasr eylemişti.

Bir gün geçtiği bir yerde Ensâr-ı kirâmdan müteşekkil bir cem'iyetin oturup yekdilâne muhabbet ettiğini görmesi üzerine bütün çıfıtlık damarları titredi, tüyleri ürperip gözleri döndü. Velev ki kan akıtmak sûretiyle olsun bu hey'et-i müttehideyi dağıtmak istedi.

Şeytân-pesendâne bir fikir ile koştu. Fitne ocağında büyümüş çekirdekten yetişme genç bir Yahûdî buldu. Bazı telbîsât-ı iblîsâneyi kulağına fısladıktan sonra o mecma'-ı vifâka yolladı.

[417] Bu küçük şeytân büyüğünden aldığı derse tebean geldi, efkâr-ı fâside gibi oradaki zevâtın beynine sokuldu, bir münâsebet düşürüp Evsîlerle Hazrecîler arasında vaktiyle cereyân etmiş olan mukātelât esnâsında her iki taraftan söylenilen şiirlerinden okumaya başladı.

Ensârîler nasılsa boş bulundular. Küller altında kalmış kıvılcımlar gibi sahâif-i târîhe defnettikleri nâr-ı gayret, Yahûdînin eşelemesiyle parladı, nefes-i habîsiyle körüklemesi üzerine de alevi saçağı sardı.

Evsîlerden biri: – Yâ li'l-Evs!

Hazrecîlerden biri de: – Yâ li'l-Hazrec!

feryâdını edince tarîk-ı tevhîdin sâliki olan o yekdil müslümanlar, birden bire ikiye ayrıldılar ve silâhlarını kuşanıp saflar teşkîl ederek fecâyi'-i sâbıkanın iâdesine mübâderet eylediler.

Yahûdînin emeli hâsıl olmuştu. Biraz sonra oklar atılacak, kılıçlar sallanacak müslüman kanı dökülüp Müslümanlık zaîflayacak idi!

Fakat merhamet-i Rabbâniyye buna mâni' oldu. Rahmeten li'l-âlemîn efendimiz hidâyet-i îmân gibi yetişti ve maiyyet-i risâletlerindeki Muhâcirîn ile sufûf-ı mütekābile arasına girip:

– [3](يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، اللهَ اللهَ، أَبِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ بَعْدَ أَنْ هَدَاكُمُ اللهُ لِلْإِسْلَامِ، وَأَكْرَمَكُمْ بِهِ، وَقَطَعَ بِهِ عَنْكُمْ أَمْرَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَاسْتَنْقَذَكُمْ بِهِ مِنَ الْكُفْرِ، وَأَلَّفَ بِهِ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ) hitâbe-i ıtâb-âmîzini îrâd buyurdu.

Mutasaddîler şeytâna kapıldıklarını ve yanlış bir yola saptıklarını anladılar. Silâhlarını atıp kemâl-i nedâmetle ağlaştıktan sonra birbirine atılıp sıdk u muhâlesatla kucaklaştılar.

Bu hâdiseyi müteâkıb Şâs bin Kays ile emsâli ehl-i telbîs hakkında [4](يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا) âyet-i celîlesi nâzil olduğu gibi taraf-ı risâletten de [5](إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَزَّى بِعَزَاءِ الجاهِلِيَّةِ فأعِضُّوهُ بِهَنِ أَبِيهِ وَلَا تَكْنُوا) tenbîhi vürûd etti. Bu hadîs-i şerîf fâzıl-ı muhterem Ahmed Naîm Beyefendi tarafından ber-vech-i âtî tercüme ve beyân-ı mütâlaa olunmuştur:

"Bir kimsenin câhiliyet âdeti üzere 'Yâ li-fülânin' diyerek kavm u kabîlesine intisâb ederek istimdâd eylediğini görürseniz ona: 'Babanın bilmem nesini ısır.' deyiniz ve bu sözü açık açık söyleyerek kinâye tarîkına sapmayınız."

Hayâ ve nezâhette muallim-i âlem olan Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizce İslâm'a intisâbı bırakıp da kavm u kabîleye intisâb etmenin ne kadar çirkin olduğunu anlayınız ki böyle yapan herîfe karşı kinâye ile de ifâde-i merâmdan bile bizi nehyetmiş ve hatta âbâ vü ecdâdını makām-ı tefâhurda ta'dâd eden bir kimse hakkında kinâyesiz olarak bu ta'bîri aynen isti'mâl buyurmuşlardır.

–mâba'di ve netîcesi gelecek hafta–

Tâhirü'l-Mevlevî

MERCİİNİN NAZAR-I DİKKATİNE

Bir müddetten beridir gazetelerde, konferanslarda –eşhâs-ı ma'dûde ve muayyene tarafından– anâsır-ı Osmâniyye arasında infiâli mûcib olacak ta'bîrler kullanılıyor, saygısızlıklar yapılıyor: Türk kavminin menâfi'-i hakîkıyyesini düşünmekten ziyâde sırf bir taklîd ve belki bir hiss-i iştihâr ile temcîd pilavı gibi "Türk hükûmeti, Türk ordusu, büyük Türk yurdu, Türk hâkānı ..." sözleri tekrâr edilip duruyor. Bunlar niçin yapılıyor, bu iltizâmî hareketler neden tevâlî edip duruyor? Tabîîdir ki bu gibi sözlerin anâsır-ı İslâmiyye arasında vücûda getireceği nâhoş te'sîrâtı muharrir beylerin takdîr etmeleri iktizâ eder; yoksa umûmî şeylere karışmamaları muk-

[1] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dârülfikr, 1986, c. 3, s. 226.

[2] Enfâl, 8/75; Ahzâb, 33/6.

[3] İbn Hişâm, *Siretü'n-Nebevî,* Mısır, 1955, c. 1, s. 556.

[4] Âl-i İmrân, 3/99.

[5] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 568.

tezâ-yı hamiyyettir. Herkes aklına esen herhangi bir fikri, bir sözü –bilâ-teemmül, bilâ-muhâkeme– savururse cem'iyet, millet yaşayamaz; fitneler zuhûr eder, bünyân-ı memleket sarsılır, vücûd-ı vatan inkısâma uğrar. Herkes kendi hakkına başkasının tecâvüzünü istemediği gibi kendisi de başkasının hukûkuna tecâvüz etmemelidir. "Türk" nedir? Türk, "Saltanat-ı Osmâniyye, Hilâfet-i İslâmiyye" ünvânı altında teşekkül eden şirket-i siyâsiyyenin bir uzvudur. Hiçbir şerîkin –velev ki müdîr olsa da– fuzûlî olarak şirketin ünvânını değiştirmeye, şirketi kendi nâmına izâfe etmeye hakkı yoktur; hiçbir kāide-i hukūkıyye bunu tecvîz etmemiştir. Öyle ise şirketin mührünü sûistimâl etmemek muktezâ-yı hukūk ve istikāmettir. Hilâfında hareket de –hiç şübhesiz– şirkete hıyânettir. Her kim isterse: "Ben bir Türk'üm." diyebilir, şahsiyyetine dilediği şekli verebilir, buna kimse bir şey diyemez. Fakat diğer anâsırın da alâkası olan müşterek şeylere, meselâ "hükûmet"e, "ordu"ya, "yurd"a, "vatan"a Türklüğü izâfe edemez; etmemesi iktizâ eder. Çünkü muktezâ-yı hukūk ve muâşeret budur. Hem bu, hilâf-ı vâki' olduğu için kizb-i sarîhtir. Zîrâ nefsü'l-emrde böyle bir şey yoktur. Türk hükûmeti deniyor. Hâlbuki hükûmeti temsîl eden zevât muhtelif unsurlara mensûb kimseler. Sonra "Türk ordusu" deniyor. Bu da doğru değil. Lazları, Kürdleri, Arabları ... biz ihmâl etmek istiyorsak düşman bunların dehşetlerinden titriyor. Sonra "büyük Türk yurdu" deniliyor. Bunun da doğru olmadığı meydanda. Çünkü Arabı, Türkü, Lazı ve sâireyi hâric bırakacak bir hudûd çiz bakalım! denilecek olsa; o zaman "yurd"un büyüklüğü, küçüklüğü anlaşılır. Meğer ki harita tahrîf oluna, yahud hayâle kapıla. Sonra Osmanlı Pâdişâhı gibi, İslâm Halîfesi gibi **[418]** büyük ve hakīkī ünvânlar bırakılarak "Türk hâkānı" deniliyor. Bilmem ki Çince olan bu kelimenin Türklükle ne münâsebeti var? Üç yüz elli milyon bir kitleyi cenâh-ı tevhîdi altına almış olan bir ünvân-ı mübecceli, bu ünvânın te'mîn ettiği –her gün binlerce misâllerini gördüğümüz– menâfi'-i azîmeyi bırakarak Altay mâverâsının kumlu çölleri kadar rûhsuz ve mahkûm-ı akāmet bir isme arz-ı iftikār, taklîdde menâfi'-i hakīkıyyeyi göremeyecek kadar kûteh-bîn olmak demek değil midir?

O hâlde hükûmetin, ordunun, yurdun kuyruğuna bir de "Türk"lük takmak –Allah aşkına olsun söyleyiniz– hukūka, muâşerete, insâfa, siyâsete muvâfık düşer mi?

– Olsun, olmasın gazete benim değil mi, kürsîde söz söyleyen ben değil miyim? İstediğimi yazar, istediğimi söylerim ...

O da câiz; fakat sonra öteden biri çıkar: – Mâdem ki herkes istediğini söyleyebilir, ben de istediğimi söylerim ... filân adam çılgındır, yahud hâin ve müfsiddir, der.

Böyle herkes istediğini söylerse sonra o hey'et-i ictimâiyyenin hâli ne olur? Olacağı işte meydanda: Boğaz boğaza tutuşur, zaîf düşer, ecnebî gelir, yurdu istîlâ eder. O zaman apışır kalırsın.

Onun için gazete müdîrlerinden, konferans reislerinden, Müdâfaa-i Milliyye Hey'etlerinden, böyle şeylere en ziyâde dikkat etmesi lâzım gelen ve anâsır-ı muhtelifeden mürekkeb olan milletin timsâli diye re's-i kâra gelen hükûmetten kardeşlik nâmına, bekā-yı saltanat ve Hilâfet nâmına, insâf ve merhamet nâmına, hatta Türklerin menâfi'-i hayâtiyyesi nâmına ricâ ederiz ki: Milletin yek-dest-i vifâk olması lâzım geleceği bir sırada infiâli mûcib hareketlerden, ta'bîrlerden tevakkī edilmek için lâzım gelenlere tenbîhât-ı ekîdede bulunulsun. Zîrâ yine nâhoş cereyânlar başladı. Allah cümlemize insâf ve merhamet versin, aramızdaki fitne ve fesâdları ülfet ve muhabbete tahvîl eylesin, âmîn.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 23 –

MÜDÂFAA-İ İSLÂMİYYET HAKKINDA MÜHİM BİR ESER

Avrupa ile bazı Avrupalıların örf ve âdâtını, mişvâr u etvârını, felsefe –daha doğrusu– safsatalarını, kirli, kâsid, hânümân-sûz metâ'larını yaldızlarıyla, şa'şaa-i zâhirânesiyle bize –zavâllı câhil, akılsız müslümanlara– satanların hadd ü hesâbı yoktur. Avrupa'nın bu gibi muharrib-i akāyid ve fesâd-ı ahlâkı câlib olan efkâr-ı sehîfelerini bize tercüme ve takrîz edenlerin yegâne maksadları, te'lîf ve telfîk ettikleri kitapları, sözleri beş on paralık bir menfaat-i hasîse mukābilinde sattırıp, te'mîn-i şân u şöhret etmekten başka bir şeye ma'tûf olamaz.

Bu felâket dellâllerinin çoğu daima ötede beride yayılı çekirge ve münteşir mikrop gibi gezip durmakta ve ellerine geçen her müzahrafla, hazef-pâreyi, bize som altun ve zer-i hâlis-ayâr misillü satmaktadırlar.

Bu gibi âsâr-ı muzırranın tercümesiyle mütâlaası yüzünden basît fikirli gençlerimizin çarçabuk aldandıklarına şübhe yoktur. Husûsiyle daha lâyıkıyla kendi diyânet ve mezhebinin kavâid ve usûl-i şer'iyyesine, hikemiyyât ve ledünniyâtına, felsefe ve avâmiline vâkıf olmayanların aklını daha serî' bir sûrette çelerler.

Bu hallerin vukūu yeni bir şey olmayıp tâ hulefâ-yı Benî Abbâs zamanından beri başlanmış ve Yunan feylesoflarının âsârının gitgide tercümesi sâyesinde hâsıl olan cereyân herkesin zihin ve fikrini çelmiştir. Bereket versin ki o zamanlarda mevcûd ve neşr-i ulûm ve tenvîr-i efkâra hizmet eden ulemâ-yı İslâm'ın âsâr-ı bâhireleriyle mevâız ve nasâyıh-ı müessireleri sâyesinde diyânet ve mu'tekadât-ı İslâmiyye hilâfına olan âsâr ve efkâr-ı muzırranın intişâr u sirâyetine büyük bir sed çekilip, bazı sâde-dillerin dâm-ı gafletine düşmelerine mümânaaat edilmiş ve âsâr-ı mezkûrenin İslâmiyyet kavâidine tatbîkan neşr-i revâcına himmet olunmuştur.

Şu son senelerde ise Avrupa müelliflerinin her türlü muzır ve münâsebetsiz eserleri elsine-i şarkıyyeye tercüme ve nakl edildiğinden, dîn-i İslâm'a min-külli'l-vücûh muhâlif olan ârâ' ve efkâr-ı sakīmenin, bîçâre müslümanlara kabûl ettirilmeye bazı bedbaht sefîhler –ki âsâr-ı mezkûrenin mütercim ve nâkılleridir– kör âlet olmuşlardır.

Ezcümle bu gibi kalp metâ'ları bize satıp, bizi tadlîl ü iğvâya çalışanlardan biri de Mısır'daki mütefelsif "Doktor Şiblî Şumeyl" cenâblarıdır. Bu adamın kim olduğunu kāri'lere ta'rîf ve tavsîf etmeyi bir vazîfe addeylediğimden ahvâl-i rûhiyye ve husûsiyyesiyle mebde' ve mesleği hakkında bir iki söz sarf eylemeyi fâideden hâlî görmüyorum.

Doktor Şiblî Şumeyl an-asıl Suriyeli ve Hıristiyan bir kimse olup geçinmek için devr-i sâbıkta Mısır'a gidip hikmet ve felsefe dâiyesiyle kendisini doktor ve feylesof tanıttırarak Avrupa felâsifesinin efkârını Arabcaya nakl ve tercüme ile Mısır'da üsbûî ve şehrî olarak intişâr eden mecellât-ı ilmiyye ve fenniyyeye derc etmekle gitgide bir nâm ve şöhret ihrâzına muvaffak olmuştur. Şiblî Şumeyl hiçbir diyânetle –hatta ana ve babalarının mütemessik oldukları Nasrâniyetle bile– mütedeyyin ve merbût değildir. Mûmâ-ileyhin bir kiliseye gittiğini hiçbir kimse görmediği gibi, edyân ile ulemâ-yı din –husûsiyle İslâm– lehinde gerek ağzından, gerek kaleminden tek bir harf çıktığını da kimse işitmemiştir.

Şumeyl hiçbir kaydla mukayyed olmadığından, gâh Mûsevîlik ve Îsevîlik, gâh İslâmiyyet aleyhinde alabildiğine neşriyâtta bulunmakla müştehirdir. Sosyalistlik iddiâsında bulunan bu adam alenen dinsizlikle iftihâr eder ve kendi mu'tekadâtını da herkese kabûl ettirmeye çalışır bir herîftir. "Hâlif taarrüf" düstûruna tamamıyla riâyet eden Şiblî Şumeyl gitgide dinsizlikle değil yalnız Mısır'da ve Suriye'de, ihtimâl ki bütün memâlik-i şarkıyyede iştihâr etmiştir.

İnkılâb-ı Osmânî akîbinde bunun A'yân a'zâlığına intihâb ve ta'yîni için bazı meslektaşları tarafından teşebbüs edilmiş ise de hamden sümme hamden Hükûmet-i Osmâniyye ricâlinin iğfâline imkân kalmaksızın Doktor'un foyası meydana çıkarak ta'yîninden sarf-ı nazar olunmuştur.

Doktor Şiblî Şumeyl'in kim olduğunu bu sûretle öğrendikten sonra biraz da ahlâk ve âsârını tedkîk edecek olursak, bunun nasıl bir kimse olduğunu kendisiyle buluşup görüşenlerle âsâr ve te'lîfinden anlayabiliriz. **[419]** Şiblî Şumeyl âhirete, cennet ve cehenneme, sevâb ve ıkāba, mücâzât ve mükâfâta inanmaz; bugün peygamberleri, evliyâ ve ulemâyı yalancı telakkī eder.

Vefâtından sonra kendisini tefessüh edinceye kadar gömmemelerini yalnız tavsiye etmekle iktifâ eden ve bunu açıktan açığa kendi kitaplarıyla, âsâr-ı kalemiyyesiyle söyleyen bir adamın sözlerinden, fikrinden, yazılarından istifâde mümkün müdür? Hâşâ ve kellâ!..

Son âsârından biri de *Felsefetü'n-Neşv ve'l-İrtikā'* kitâbıdır. Bu kitabın müellifi, meşhûr Darwin olup insanların, nev'-i beşerin maymun sülâlesinden olduklarını edille ve berâhîn ile isbât etmek istemiştir. Böylece "halka-i mefkūde"ye insanların mensûbiyetini iddiâ eden bu herîf birçok vâhî ve hilâf-ı akıl ve mantık Sofistâî delîl ve bürhân ikāme eylemiştir ki tedkīk ve ta'mîka bile değmez. İngiltere ve Avrupa'da bile ta'n u teşnîa müstahık olmuştur.

Zendaka ve ilhâd, cahd ü inkârla Sâni'-i hakīkī ve Hallâk-ı kâinâtı, edyân ve şerâyii, enbiyâ ve evliyâyı büsbütün reddeden "Darwin"in efkâr-ı sakīmesine bizzat iştirâk eden Doktor Şiblî Şumeyl cenâbları bu kadarla iktifâ etmeyerek asıl Darwin'den ziyâde bu felsefenin künhünü, hakīkatini, doğruluğunu isbâta ve halkı ığvâ ve ıdlâle yeltenmiştir.

el-Muktetaf gibi on beş günde bir Mısır'da intişâr eden ve yine sâhibleri Hıristiyan olan bir mecellede dahi Şiblî Şumeyl bu ve buna benzer efkârını neşr ile ulemâ-yı İslâm'a söylemedik hezeyân bırakmamıştır. Ulemâ-yı İslâm'ı tahmîk ve onları muharrib-i insâniyyet, mudıll-i beşer, mürâî ve dükkâncılar gibi her birinin bir dükkân sâhibi olduklarını beyân ile medeniyet ve insâniyetin neşr-i envârına haylû[le] t teşkîl ettiklerini utanmayarak îrâd eylemiştir.

Bu herîfin âsârıyla makālâtını görüp okuyanlar maatteessüf kendisini redde teşebbüs etmedikleri cihetle günden güne küstâhlığıyla cesâreti artmış ve ulemâ-yı İslâm hakkında kalemine, ağzına geldiğini yazıp söylemiştir.

Hamden sümme hamden şu son günlerde Darwin ile Şiblî Şumeyl gibi melâhide ve zenâdıkanın cevâbını pek mufassal bir sûrette verebilecek ulemâ-yı kirâm zuhûr etmiştir ki bunlardan biri de eben an-ced hilye-i ilm ü fazîlet, zühd ü takvâ ile mütehallî ve sinîn-i vefîreden beri burada neşr-i ifâdât-ı ilmiyye ve dînîyyede bulunan "Ebü'l-mecd Muhammed Rızâ El-Isfahânî En-Necefî" hazretleridir ki şeref-i baht u tâli' bana her cihetce yâver olduğundan huzûr ve mülâkātları saâdetine nâil oldum. Müşârun-ileyh hazretleri bana Şiblî Şumeyl ile Selâm Mûsâ nâm eşhâsa karşı silk-i tahrîre keşîde edip *el-Muktetaf* mecellesine gönderdikleri beyânât-ı âlîlerini bana irâe ettikten sonra *Nakdu Felsefeti Dârvînî ve Reddu Şübühâti'l-Muattılîn* nâmıyla Darwin'in neşr ve irtikā felsefesinin reddi hakkında te'lîf ettikleri kitâbı gösterip mukaddimesini de lutf ve inâyet ettiler. Kitâb-ı müstetâb-ı mezkûr yakında lisân-ı azbü'l-beyân-ı Arabî ile sâha-i intişâra çıkacaktır. Kitâb-ı mezkûrun intişârından evvel muhteviyâtını ehl-i İslâm ve ihvân-ı dîne tebşîr etmek lâzım geldiğine binâen *Sebîlürreşâd* mecelle-i dînîyyesinde i'lân sûretiyle derc olunmasını münâsib gördükten başka takrîzi muhtevî olan işbu makāle-i âcizânemin de cerîdemizle neşrolunmasını ayrıca âcizâne tasvîb eyledim.

Kitâb-ı mezkûr iki kısma taksîm edilerek birinci kısmı Darwin'in, Neşv ve İrtikā felsefesinin dînen ve ilmen intikādâtını; ikinci kısmı ise isbât-ı sanâyi'le, mütefelsiflerin iddiâsını, delâil-i akliyye ve fenniyye ile pek münşiyâne bir tarzda aklen ve fennen reddini muhtevîdir. Kāri'lerin fikrini yormamak için kitâb-ı mezkûr fusûl ve makālâta tevzî' olunup akıl ve mantıkın, nakliyyât ve hikemiyyâtın kavâid-i münbasitasıyla Darwin'in, Şiblî Şumeyl ve emsâlinin ârâ'-i sakīme ve efkâr-ı sehîfeleri bir lisân-ı edeb ü nezâketle birer birer red ve tenkīd olunmuş ve kāriînin tenvîr-i efkârına son derece hizmet ve yardım edilmiştir. Kitâb-ı mezkûr Arabiyyü'l-ibâre olduğu hâlde herkesin anlayabileceği bir sûrette elfâz-ı fasîha ve ibârât-ı belîğa ile tahrîr olunmuş ve pek açık, haşvden ârî olarak metâlib ve gavâmızın tahkīkātına girişilmiştir. Kitabın tab'ından sonra işbu eser-i kıymetdârın Türkçe'ye tercüme edilmesini İstanbul'daki ulemâ-yı kirâm ile diyânet-i İslâmiyyeye hizmet etmeyi vazîfe bilenlere tavsiye ederim.

Müslümanlığın i'lâ-yı şân ve ihyâ-yı şerefi uğurunda kılıç sallayanlar kadar, kalem oynatanların da her hâlde nâil-i ecr u mesûbât olacakları şübheden vârestedir.

İşbu kitâb-ı şerîfte, Darwin'le Şiblî Şumeyl'in vâhî müddeayât ve edillesi, âyât-ı kerîme, ehâdîs-i şerîfe-i Nebeviyye, edille-i akliyye ve mantıkıyye, berâhîn-i felsefiyye ve hike-

miyye ile reddedilmesi husûsunda, müellif ve muharrir-i muhterem-i âlîsi büyük bir eser-i dehâ'-i "ilmî ve felsefî" göstermiştir. Bu gibi ciddî ve dînî, felsefî âsârın tercümesiyle Türkçe'ye nakline ve bütün Osmanlıları vâyedâr-ı istifâde etmeye elbette İslâm-perest olan muharrirîn-i muktediremizin sa'y ü gayret ibrâz edeceklerine şimdiden emînim.

Eser-i mezkûr daha şimdiden Beyrut'ta münteşir *el-Belâğ* gibi bazı cerâid-i Arabiyye ve dîniyye ile Mısır'da münteşir *el-Hilâl* mecelle-i ilmiyye ve fenniyyesi tarafından i'lân olunduğu gibi Hindistan'da, İran'da, bütün aktâr-ı İslâmiyyede neşrolunan sâir cerâid ve mecâmî'-i ilmiyye tarafından da i'lân ve takrîz olunması mukarrerdir.

Hülâsa-i kelâm işbu eser-i kıymetdârın müellif ve muharrir-i muhteremi olan Ebü'l-Mecd Muhammed Rızâ el-Isfahânî En-Necefî hazretlerinin mesâî-i âlîsini bir cerîde-i dînîyye ve İslâmiyye muharrir ve muhâbiri sıfatıyla ansamîmi'l-kalb tebrîk eder ve kendileri gibi ulemâ-yı be-nâm ve fudalâ-yı İslâmiyyenin tekessür ve tezâyüd eylemelerini cenâb-ı Vâhibü'l-atâyâ hazretlerinden tazarru' u niyâz eylerim.

Kerbelâ: Muhâbir-i Mahsûsunuz

S[sin]**. M. Tevfik**

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Balkan muhârebâtının zuhûru üzerine kazâmız ahâlî-i hamiyyetmendânı taraflarından verilen iânâtın mecmûu 66.640 guruşa bâliğ olunup bundan üç yüz lirası Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne ve iki yüz lirası da ızdırâbât-ı beşeriyyenin tahfîf-i âlâmına hâdim-i yegâne bulunan "Hilâl-i Ahmer" müessese-i hayriyyesine irsâl olunmuş ve mütebâkîsi de derdest-i takdîm bulunmuştur. Bundan başka kar ve kışta sîneleri bir âhenîn[1] gibi düşman kurşunlarına gerilmiş olan kıymetli askerlerimize 955 aded pamuklu hırka 66 don 85 gömlek 20 çift çorap mecrûhîn-i guzât-ı muhterememiz için de Anadolu hediyesi olarak kadınlarımız tarafından i'mâl edilen 140 aded çevre mendîl 70 aded takke de mahallerine gönderilmiştir. Osmanlıların bu ma'lûm ve ganiyyü'l-kalb ahâlîsi Osmanlı Saltanatı[nı]n târîh ve sahîfe-i zafer ve gālibiyyetini tezyîn edecek muvaffakıyyât-ı âtiye için ellerinde bulunan mâllarını bir iğneye varıncaya kadar sarf ederek bu devleti ma'rûz kaldığı tehlikeden kurtarmaya erbâb-ı cehd ü gayret ü hamiyyet bütün mevcûdiyetleriyle çalışacaklarına zerre kadar şübhe edilmez. Derc ve i'tâ-yı iânât husûsunda Kāimmakām-ı Kazâ Mustafa Fevzi Bey'le me'mûrîn-i sâire ve eşrâf-ı mahalliyyenin izhâr ettikleri hamiyet ve muhabbet-i İslâmiyye ve vataniyyenin fevka'l-emsâl bulunduğunu kemâl-i fahr ile arz eylerim.

Ermenek Belediye Reîsi
Mehmed Reşid

Sebîlürreşâd – Ermenek ahâlî-i muhteremesinin gösterdikleri şu hamiyet-i diyânet-perverâne cidden şâyân-ı takdîrdir. Muhterem kardeşlerimiz var olsunlar.

[1] Metinde (آهين) şeklinde yazılmıştır.

[420]

ŞUÛN

Vaz'iyet-i Harbiyye – Bu hafta havalar gayr-i müsâid gittiği cihetle mühim harekât-ı askeriyye vukū bulamamıştır. Çatalca'daki Ordu-yı Osmânî yavaş yavaş ilerliyor ve işgāl ettiği mevâki'de tahkîmât icrâ ediyor. Bolayır cihetinde de ufak müsâdemeler tevâlî ederek havaların düzelmesine intizâr olunuyor. Edirne'de ise düşmanın oldukça mühim olan bir hücûmu kırıldıktan ve hayli telefâta dûçâr edildikten sonra fâsılalı bombardımanlara devâm ile iktifâ etmekte, kat'î hücûma cesâret edememektedir. Fakat hâin düşman merdlikle bir şey yapamayacağını anlayınca yine ehl-i salîb zulüm ve hûnhârlığı tutarak şehri, ma'sûmların, çoluk çocuk, kadın gibi âcizlerin sığındığı mahalleri bombardımana başlamış, müteaddid yangınlar îkā' etmiştir. Bunun üzerine ecnebîler İstanbul'daki sefâretlerine mürâcaat ederek şehirden çıkmak istediklerini bildirdiler. Mensûb oldukları devletler tarafından Sofya'da teşebbüsât-ı lâzimede bulunuldu, Bulgarlar ilk önce imtinâ' ettikleri hâlde bilâhare düvel-i mütemeddine(!) biraz sesini yükseltince müsâade etmek mecbûriyetinde kaldılar. Bize gelince, ki bu bâbda asıl alâkadâr olan biziz, istihsâl-i müsâadeye hâcet yok, sırası gelince bir teblîgātta bulunacaklar, olup bitecek. Bakalım bu husûsta "Müdâfaa-i Milliyye Hükûmeti"miz haysiyet-i milliyyeyi nasıl muhâfaza edecek? Ecnebîler için bî-taraf bir mıntıka teşkîl olunup orada kalmaları mümkün olamadığı takdîrde bâri kadınların, âcizlerin de birlikte çıkmaları te'mîn edilse. Yanya ve İşkodra'da avn-i Hak'la mühim muvaffakıyetler istihsâl edilmiştir. Yunanlılar hücûmlarında müdhiş zâyiâta dûçâr oldukları gibi, Karadağlılar da adamakıllı harbe devâm edemeyecek derecede bozulmuşlardır. Câvid Paşa ordusu Görice'yi istirdâddan sonra şimdi Manastır'ı taht-ı tehdîd ve tazyîka almıştır. Arnavudlar her tarafta kıyâm ederek çetelerle Sırpları meşgūl etmektedirler. Hâsılı Rumeli'nin her tarafı ateşler içinde, müslümanlar her yerde Ehl-i Salîb ordularıyla çarpışmaktadır. Allah muînimiz olsun.

Hamîdiye'nin Akdeniz'de Cevelânı – Kahraman Hamîdiye Kruvazörü Mısır Arabları tarafından kömür ve erzâk-ı lâzimeyi aldıktan sonra Akdeniz'e açılmış, fırtına dolayısıyla muvakkaten Malta Limanı'na iltica eylemiştir. Hamîdiye'nin ansızın muvâsalatı Malta'daki Yunanlılar beyninde şedîd bir heyecânı mûcib olmuş, Osmanlı kruvazörünü bir defa görmek üzere fevc fevc sâhile koşmuşlar ... Telgraflar dört Yunan torpidosunun Malta açıklarında dolaştığını bildirmişlerdi. Kahraman kruvazör efrencî 17 Şubat sabahı saat birde Malta'dan mufârakat etmiştir. Yardımcıları Allah olsun.

Girit:

İngiltere'nin Tecâvüz-i Hukūk-şikenânesi – İngiliz zırhlısının kumandanı, bütün düvel-i muazzama nâmına hareket ederek Osmanlı bayrağı da dâhil olduğu hâlde bütün bayrakları indirmiştir. Bunların yerine Yunan bayrağı çekilmiştir. Hanya, 14 Şubat.

§ Atina telgraf ajansına Hanya'dan iş'âr olunuyor: "Parmot ismindeki İngiliz sefîne-i harbiyyesinin kapudânı Suda'yı terk etmeden evvel maiyyetine bir müfreze-i askeriyye alarak liman pîşgâhındaki küçük cezîreye gitmiş ve

merâsim-i askeriyye ile düvel-i hâmiye nâmına oradaki düvel-i mezkûre sancaklarıyla Osmanlı sancağını indirmiştir. Kumandan mezkûr sancakları mensûb oldukları devletler konsoloshânelerine vermiş ve Osmanlı sancağını da Alman Konsoloshânesi'ne tevdî' eylemiştir. Osmanlı sancağının mevcedâr olduğu flamaya derhâl Yunan bayrağı rekz edildi. Girit Vâlî-i Umûmîsi Mösyö Dragomis ve bir gürûh halk Suda'ya gelmiştir. Girit ahâlîsi düvel-i hâmiyye ve Yunanistan lehinde şedîd ve nâ-kābil-i ta'rîf nümâyişler icrâ ediyorlar."

Atina, 15 Şubat.

Suriye:

Müslümanların Fransızlara Karşı Nefret ve Husûmeti – Şark Hey'et-i Rûhâniyyesi Kâtib-i Umûmîsi olup da Suriye ve Mısır'daki Fransız hey'etlerini teftîş eden Mösyö Benar (Fransız Nâfia Nâzırı) hâtırâtını neşrediyor ve Fransız nüfûzunun Fransızlar için gayr-i müsâid olduğunu söylüyor. Şam ve Beyrut'taki seyâhatinden Mösyö Benar müslümanların Fransız usûl-i terbiyesini takdîr ettiklerini(!), fakat Fransızlara karşı efkâr-ı hasmânede bulundukları, Fransa tâbiiyyetinde bulunmak istemedikleri kanâatini ahz eylemiştir. Buna sebeb de Cezâyir'deki müslümanlara karşı tatbîk olunan tarz-ı harekettir. Çünkü Cezâyirliler her türlü vergiye iştirâk ettikleri hâlde cumhûriyet fikrindeki esâsın aksi bir muâmele görmektedirler.

Paris, 13 Şubat – *Osmanischer Lloyd*'in husûsî telgrafı

Afrika:

Trablusgarb Hükûmet-i İslâmiyyesi'nin İtalyanlara İ'lân-ı Harbi – Düheybât'tan *Times* gazetesine iş'âr olunuyor: "Trablus Müstakil Hükûmet-i İslâmiyyesi İtalyanlar'a karşı muhâsamâta başlamıştır. Şeyh Seyfünnasr mükemmel mücehhez dört bin asker ile "Fîzân"dan "Mısrata" Burnu'nun cenûbunda "Urfellâ" kabîlesi arâzîsine vâsıl olmuştur. "Zuvâra" ve "Aceylât" önüne dahi "Tevârık" memâlikinden iki bin müsellah Arab gelmiştir. Hükûmet-i Arabiyye asâkiri İtalyanlar'ın mevâkiine mükerreren muhâcemâtta bulunup ihrâz-ı zafer eylemiş ve İtalyanlara zâyiât-ı azîme verdirmiştir."

Aden:

Kutba Arablarının İntibâh ve Kıyâmı – Ajans Royter San'â'dan istihbâr ediyor: "İngiltere'nin Aden arâzîsi civârındaki Kutba Arabları isyân etmiş, vâlî vekîlini katl ve birçok me'mûrîni cerh eylemişlerdir. İsyân Gümrük idâreleri te'sîsine atfolunuyor."

Londra, 14 Şubat - Kostantinopol

Fas:

Tanca'nın Vaz'iyet-i Beynelmileliyyesi – *Times* Paris'ten istihbâr ediyor: "İngiltere Hükûmeti, Tanca'nın vaz'iyet-i beynelmileliyyesine dair olan mes'elenin yalnız İngiltere, Fransa ve İspanya hükûmetleri arasında hallolunmasına râzî olmayacaktır. Bu mes'eleye dair olan mukāvelenâme El-Cezîre Muâhedesi'ne vâzıu'l-imzâ olanların kâffesinin nazar-ı tasdîkına arz edilecektir. İngiltere, Fransa'nın Fas'ı himâye etmesine de ancak Tanca mes'elesinin hallinden sonra muvâfakat edecektir."

Londra, 14 Şubat - Kostantinopol

RİCÂ-YI MAHSÛS

Avn-i Hak'la iki hafta sonra dokuzuncu cildin ikmâliyle *Sebîlürreşâd*'ın birinci senesi tamam oluyor. Zâten sene nihâyeti olmakla hesâbâtı kapatmak lâzım geleceği tabîîdir. Diğer taraftan zaman buhrânlı olduğu cihetle bütün alışverişlerin peşîn para ile görülmek mecbûriyeti var, veresiye ile tedvîr-i muâmelât mümkün olmuyor. Onun için henüz tesviye-i hesâb etmeyen bâyi'lerle, sipâriş olunan kitap ve abone bedellerini te'diye etmeyen muhterem abonmanlarımızın bu hafta zarfında her hâlde hesâblarını tamamen tesviye etmeleri, abone bedellerini göndermeleri uhuvvet-i İslâmiyye nâmına kemâl-i ehemmiyyetle hâssaten ricâ olunur.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

27 Şubat 1913 | 21 Rebîülevvel 1331 | Perşembe | 14 Şubat 1328 | Cild: 9 - Aded: 233

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 10 –

Müslümanların hakīkatte tâbi' oldukları düstûr-ı ahlâkī işte budur. Rasyonalistlerce "Vazîfe için îfâ-yı vazîfe"den ma'nâ-yı ahlâkī ve amelî ne ise müslümanlarca da "Bir vâcibi Allah'ın emri olduğu için icrâ etmek"teki ma'nâ da meâl i'tibâriyle odur. Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) gece el ayak çekildikten, herkes uykuya vardıktan sonra namâzda o kadar dururlarmış ki ayakları şişermiş. Zevcesi Âyişe (radıyallâhu anhâ) bir defasında "Yâ Resûlallah! Kendini neye bu kadar yorarsın? Olmuş olacak günâhların mağfûr olmamış mıdır?" diye izhâr-ı âsâr-ı şefekat etmiş de [1](أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا) = "Bir abd-i şekûr da olmayayım mı?" cevâbını almış. A'mâl ü ef'âlimizin rızâ-yı Bârî için yapılmak lâzım geleceği müslümanların havâss u avâmınca ma'lûm bir fikr-i müşterektir. Zîrâ *Kur'ân*'da saâdât-ı dünyeviyye ve uhreviyyenin envâı ta'dâd edildikten sonra (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) = "Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı bunların hepsinden büyüktür. Fevz-i azîm işte bu rıdvândır." (Sûre-i Tevbe âyet 72)[2] buyuruluyor. Rıdvân-ı ilâhî ise hiç şübhe yoktur ki me'mûrun-bih olan, ta'bîr-i diğerle insanı sırr-ı menzil-i saâdete îsâl edecek olan a'mâl ü ef'âle ve hatta ve hatta hatarât-ı kalbe terettüb eder. Herhangi bir amel hâlis olmak için "li-vechi'llâh" olmak lâzım geleceğini bilmeyen Müslüman yoktur. Hazret-i Ömer bin el-Hattâb ashâb-ı kirâmdan Suheyb-i Rûmî hakkında: [3](رحم الله صهيبا لو لم يخف الله لم يعصه) = "Allâhü Teâlâ Suheyb'e rahmet etsin, îmânı o kadar kavîdir ki Allah'tan korkusu olmasa da, kendisine azâbdan emân nâzil olsa da yine ona isyân etmez." buyuruyor. Anlaşılıyor ki Suheyb'in itâati, adem-i isyânı sırf vâcibü'l-ittibâ' bildiği makām-ı a'lâ-yı ulûhiyyetin celâlet-i kadrine ihtirâmdan neş'et ediyormuş. İmâm Şâfiî: "Hiçbir münâzaraya giriştiğimi bilmem ki hakkın hasmımın yedinde zuhûr ettiğini temennî etmeyeyim." diyor. Görülüyor ki İmâm-ı müşârun-ileyhin münâzaradan maksadı hasmı ilzâmdan ziyâde hakīkatin tebeyyün ve zuhûru imiş ve hak yedinde zâhir olsa nefsü'l-emrde garaz-ı matlûb ile alâkadâr olmayan tatmîn-i nefs, ucb, hasma tefevvuk gibi şevâibin araya karışmasından ihtirâz ediyormuş. Kezâlik meşhûr Sa'dî-i Şirâzî'nin nakline göre şeyhi Sühreverdî gece yarısındaki ibâdât ve münâcâtında: "Yârab! Benim cesedimi cehenneme at ve o kadar büyüt ki kullarından kimseye orada yer kalmasın." niyâzında bulunurmuş. Sırrî-i Sakatî dermiş ki: "Vaktiyle bir kere elhamdülillâh dediğim için otuz senedir istiğfâr ediyorum. Bağdad'da bir yangın oldu idi. Biri bana tesâdüf edip senin dükkânın kurtuldu dedi. Ben de elhamdülillâh dedim. İşte otuz senedir bu hamdime nâdimim. Çünkü o ânda başkasını unutup kendi hayrımı düşünmüştüm." Süfyân-ı Sevrî Râbia-i Adeviyye'ye: "Îmânının hakīkati nedir?" diye sorunca o: "Allah'ın ne cehenneminden korktuğum, ne de cennetini sevdiğim için ibâdet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetkârdan ne farkım kalır? Ben ona muhabbetimden, iştiyâkımdan dolayı ibâdet ederim." cevâbını veriyor. Ebû Süleymân-ı Dârânî diyor ki: "Allah'ın öyle kulları vardır ki onları ne cehennem korkusu, ne cennet ümîdi Allah'tan gāfil bırakmaz. Yani Allah'ı tefekkür bu gibi şeyleri akıllarına getirmez. Nerede **[422]** kaldı ki dünyayı!" Ma'rûf-ı Kerhî'ye ihvânından biri: "Yâ Ebâ Mahfûz! Seni bu derece ibâdete sevk eden şey nedir?" diye sormuş. O sükût etmiş. O zât yine ısrâr ederek sormuş: "Zikr-i mevt mi? – Mevt dediğin nedir ki?! – Kabir ve berzah zikri mi? – Kabir dediğin nedir ki?! – Cehennem korkusuyla cennet ümîdi mi?! – Bu dediğin ne imiş? Bu saydığın şeylerin kâffesi yed-i kudretinde olan Melik-i Kādir öyle bir zât-ı ecell ü a'lâdır ki eğer onu seversen şu dediklerinin hepsini sana unutturur.

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü Sıfatü'l-Kıyâme, 18.

[2] Metinde âyet numarası "73" olarak yazılmıştır.

[3] İbn Atiyye el-Endülüsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 1422, Beyrut, c. 1, s. 510.

Kendisiyle aranda bir ma'rifet, bir bilgi, bir tanışma olursa bunların hepsinden seni kurtarır." cevâbını vermiş.

İnsanların vahye îmân etmeden, yalnız "vazîfeyi vazîfe olduğu için îfâ" nazariyye-i ahlâkıyyesi aşkıyla bu râddeye kadar tehzîb-i nefse muktedir olup olamayacaklarını münâkaşa etmeksizin bunun âlem-i İslâm'da emsâlini ta'dâd ile bitiremeyeceğimizi söyleyebiliriz. İşin en mühim ciheti îsârın bu türlüsünde ihrâz-ı şân ü şeref, ibkā-yı nîk-i nâm etmek gāyesi bile yoktur. Zîrâ müslümanların muktedâ-bihi olan hazret-i Resûl (sallalâhu aleyhi ve sellem) ihlâsı emretmiş ve [1](يا أيها الناس أخلصوا أعمالكم لله، فإن الله لا يقبل من الأعمال إلا ما خلص له) = Ey nâs! A'mâlinizin li-vechi'llâh olmasına, ona başka hiçbir niyet karışmamasına dikkat ediniz. Zîrâ Allâhü Teâlâ a'mâl içinde hâlis olarak kendi rızâsı için yapılmış olanlarından başkasını kabûl etmez." ve [2](إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا، وَابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ) = "Cenâb-ı Allah amelin yalnız hâlis olanını ve vech-i Zülcelâli taleb edilerek yapılanını kabûl eder." buyurmuştur.

Bu sebebden dolayıdır ki a'mâl-i sâlihanın hafî olanı açık olanına tercîh edilegelmiştir. Zîrâ amel-i sır riyâ ve tasannu'dan âzâde olabilir. Ve derece-i kemâl-i hâlisiyyete daha yakın olur. Sağ elin verdiğinden sol elin haberdâr olmamasındaki zevk-ı vicdânî lezzetini bilmeyen Şarklı yoktur diyebiliriz. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de: (إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) = "Eğer sadakātı açıklarsanız ne a'lâ! Eğer gizleyip de fukarâya verirseniz sizin için daha hayırlıdır." (Sûre-i Bakara âyet 171)[3] diye vârid olmuştur. Kezâlik ihlâsın en birinci alâmeti sır ve alâniyyetin bir olmasıdır denilmiştir. Nitekim hadîs-i şerîfte: [4](تَمَامُ الْبِرِّ أَنْ تَعْمَلَ فِي السِّرِّ عَمَلَ الْعَلَانِيَةِ) = "Birrin tamam olması açıktaki amelini gizli de yapmaklığına vâbestedir." Diğer bir hadîs-i şerîfte de: [5](مَنْ أَحْسَنَ فِيما بَيْنَهُ وَبَيْنَ الله كَفَاهُ الله مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ أَصْلَحَ سريرته أصلح الله علانيته) = "Her kim kendisi ile Allah arasındaki hâli yani gizli amellerini düzeltirse Allâhü Teâlâ da o kimse ile halk arasındaki muâmeleden yani açık amellerinden mütevellid fenâlığa mahal bırakmaz. Her kim bâtınını, sırrını ıslâh ederse Cenâb-ı Hak zâhirini, alâniyyetini güzelleştirir." buyurulmuştur.

Ahmed Naim

* * *

İSLÂM'DA FEN FELSEFE

BEŞİNCİ ASR-I HİCRÎDE MISIR İBNİ HEYSEM

İbni Heysem fünûn-ı felsefiyyeyi, riyâziyyât, hikemiyyât (fizik) ve ilâhiyyâta (metafizik) taksîm etmiş, müellefâtını bu fenlere hasr u tahsîs eylemiştir. İbni Heysem *Kitâbun fî-Takvîmi's-Sanâati't-Tıbbiyye* eserinde diyor ki: "Esâmîsini bu kitâba derc etmiş olduğum âsârdan başka daha birçok resâil ve kitap te'lîf ettim. Daha ziyâde de te'lîf edebilirdim. Fakat bir vakitler deruhde etmiş olduğum ağır vezâif daha sonra da mecbûr olduğum uzun seyâhat kitap te'lîfine müsâid vakit bırakmadı. Ömrüm kifâyet ederse fünûn-ı riyâziyye, tabîiyye ve hikemiyyeye dair daha birçok âsâr te'lîfine çalışacağım.*

"Bu kitapların te'lîfinden maksad, erbâb-ı fenn ü hikmet arasında bir hâtıra bırakmaktan başka bir şey değildir. Çünkü erbâb-ı ilm ü te'lîf neşriyyât-ı ilmiyyeleriyle bir hayât-ı câvidânî kazanırlar. Maddeten vefât etseler bile eserleri nâmlarını elsine-i ahlâfta müebbeden yaşatırlar. Hâlbuki bir câhil öldüğü günden i'tibâren nisyân-ı ebedîye mahkûm olur." Filhakîka İbni Heysem cihân-ı ma'rifete, fünûn-ı şettâya aid bir kütübhâne-i irfân bırakarak nâmını ebediyyen yaşatmaya muvaffak olmuştur.

Te'lîf ettiği kitapların yalnız isim ve ünvânlarının tedkīkı, müellifin fezâ-yı fazl ü irfânının derece-i vüs'ati hakkında bize bir fikir verebilir. Yine bu esâmînin tedkīkı, sekiz asır evvel âlem-i İslâm'da fen ve felsefenin derece-i terakkıyâtıyla bugünkü dereke-i izmihlâli arasında bir mukāyese yapmak için pek zengin bir mevzû' teşkîl eder.

İnsan bir kere bu isimlerin delâlet ettiği mebâhis-i âliyye ve fünûn-ı mütenevviayı, bir kere de elyevm âlem-i İslâm'ı baştan başa kaplayan kâbûs-ı cehâletin derece-i kesâfetini düşündükçe; süveydâ-yı kalbden kopan eşkâbe-i hûnîni mümkün değil zabta muvaffak olamıyor!...

Kitâbü'l-Hukemâ' İbni Heysem'in altmış kadar eserini ta'dâd etmekte ise de İbni Ebî Usaybia *Kitâbü'l-Hukemâ'*da münderic olmayan daha birçok esâmî-i kütüb kayd etmiş ve İbni Heysem'in kaydolunanlardan başka bir takım eserleri daha olduğunu ihtâr etmeyi de unutmamıştır.

İbni Heysem'in te'lîfine muvaffak olduğu âsârdan bazılarının esâmîsini ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

1- *Şerhu Usûli Öklidus*
2- *Tenkīdu Usûli Öklidus ve Apollonius* **[423]**
3- *Şerhu'l-Mecestî ve Telhîsuhû*
4- *El-Câmi'u fî-Usûli'l-Hisâb*
5- *Kitâbu İlmi'l-Menâzır min-Kitâbeyi Öklidus ve Batlamyus (Pétoléméo)*
6- *Kitâbun fî-Tahlîli'l-Mesâili'l-Hendesiyyeti*
7- *Kitâbun fî Tahlîli'l-Mesâili'l-Adediyyeti bi-Ciheti'l-Cebri ve'l-Mukābeleti*
8- *Kitâbun fî-Tahlîli'l-Mesâili'l-Hendesiyyeti ve'l-Adediyyeti*
9- *Kitâbun fi'l-Mesâhati alâ-Ciheti'l-Usûl*
10- *Kitâbun fî-Hisâbi'l-Muâmelât*
11- *Telhîsu Makālâtı Apolloniyus fî-Kutû'i'l-Mahrûtât*
12- *El-Hisâbâtü'l-Hindiyyeti*
13- *Makāletün fî-İstihrâci's-Semti'l-Kıbleti*
14- *Risâletün ilâ-Ba'zı'r-Rüesâ fi'l-Hassi alâ-Ameli'r-Rasadi'n-Nücûmî*
15- *Mecmûatü Mesâili Hendesiyyetin ve Adediyyetin*

---

[1] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 26.
[2] Nesâî, *Sünen,* Kitâbü'l-Cihâd, 24.
[3] Metinde âyet numarası "173" olarak yazılmıştır.
[4] Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, Kahire, 1994, c. 3, s. 283.
[5] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 12135.

* İbni Heysem bu satırları hicretin 417'nci senesinde yazmış ve filhakīka söylediği vechile bu târîhten sonra da müteaddid âsâr daha te'lîf etmeye muvaffak olmuştur. Terâcim-i ahvâl müelliflerinin beyânâtına nazaran müşârun-ileyh târîh-i vefâtına tesâdüf eden hicretin 430'uncu senesine kadar neşr u te'lîfe devâm eylemiştir.)

16- *Kitâbun fî-Âleti'z-Zıll*

17- *Makāletün fî-İstihrâci Mâ-beyne'l-Beledeyni fi'l-Bu'di bi-Ciheti'l-Umûri'l-Hendesiyyeti*

18- *Medhalün fî-İlmi'l-Aded*

19- *Makāletün fi'r-Rasadâti'l-Hey'iyye*

20- *Risâletün fî-Burhâni'ş-Şekli'llezî Kaddemehû Arşimed fî-Kısmeti'z-Zâviyeti Selâsete Aksâm*

21- *Risâletün fî-Ecvibeti'l-Mesâili'n-Nazariyyeti*

22- *Kitâbun fi't-Terkîbi ve't-Tahlîli'l-Adediyyeti li't-Tâlibîn*

23- *Hülâsatün min-Kitâbi İbrahim bin Semnân*

24- *Makāletün fî-Halli'l-Aksâmi'l-Muzlimeti min-Kitâbi Öklidus*

25- *Telhîsu Medhali Forfiryus (Porphyre) ve Kütübi Aristo Talisi'l-Erbaati'l-Mantıkıyyeti*

26- *Risâletun fî-Mukāyeseti'l-Âlemi'l-Ekberi ve'l-Asgar*

27- *Kitâbun fi'l-Kıyâsât*

28- *Makāletun fî-Müşâkeleti'l-Âlemi'l-Cüz'î ve Hevvi'l-İnsân*

29- *Makāletun fi'l-Âlemi min-Ciheti Mebde'ihî ve Tabîatihî ve Kemâlihî*

30- *Makāletun fi'l-Bâdî ve'l-Mevcûdât*

31- *Makāletun fî-Hey'eti'l-Âlem*

32- *Makāletun fi'l-Cevâbi alâ-İ'tirâzâti Yahyâ (Jan) Gramatikos li-Aristo Talis fî-Hakkı's-Semâ'i ve'l-Âlem*

33- *Makāletun fi'l-Cevâbi li-Ebi'l-Hasen Ali bin El-Abbâs alâ-Efkâri'r-Râsıdîn*

34- *Telhîsu Kitâbi'n-Nefs li-Aristo Talis*

35- *Makāletun fî-Butlâni Mâ-Yerâhü'l-Mütekellimûne mina'llâhi lem-Yezel Gayra Fâilin Sümme Faale*

36- *Makāletun fî-Enne Hârice's-Semâ'i lâ-Ferâğun ve lâ-Melâ'ün*

37- *Risâletun fî-Tafdîli'l-Ehvâzi alâ-Bağdâd min-Ciheti'l-Umûri't-Tabîiyyeti*

38- *Makāletun fi'l-Cevâbi alâ-İ'tirâzâti Ebi'l-Heysem li-Kitâbi Aristo Talis fi'l-Âlemi ve fi's-Semâ'i*

39- *Makāletun fî-Enne Cihete İdrâki'l-Hakāyıkı Cihetün Vâhidetün*

40- *Makāletun fî-Tabîateyi'l-Elemi ve'l-Lezzeti*

41- *Kitâbun fî-Tesbîti Ahkâmi'n-Nücûmi bi-Ciheti'l-Burhân*

42- *Risâletun fi'l-A'mâli ve'l-Âcâli'l-Kevniyyeti*

43- *Risâletun fî-Tabîati'l-Akli*

44- *Risâletun fî-Tabîati'l-Lezzâti's-Selâs*

45- *Risâletun fî-İsbâti'l-Hılkati*

46- *Kitâbun fî-Sınâati'l-Kitâbeti alâ-Evzâ'i'l-Evâili ve Usûlihim*

47- *Makāletun fî-Enne Fâile Hâze'l-âlemi ennemâ Yu'rafu Zâtühû min-Ciheti Fi'lihî*

48- *Risâletun fî-Telhîsı Cevâhiri'n-Nefsi'l-Külliyyeti*

49- *Makāletun fî-Tahkīkı Re'yi Aristo Talis Enne'l-Kuvvete'l-Müdebbirate Hel min-Bedeni'l-İnsâni fi'l-Kalbi minhu*

50- *Kitâbun fî-Takvîmi's-Sanâati't-Tıbbiyyeti*

51- *Makāletun fi'l-Cevâbi alâ-Ahadin mine'l-Mu'tezileti'l-Basra*

52- *Makāletun fi'l-Vesâyâ ale'l-Küttâb*

53- *Makāletun fî-Enne Hâlika'l-Âlemi Yu'lemu bi-Eserihî*

54- *Telhîsu's-Simâ'i't-Tabîiyyi li-Aristo Talis*

55- *Makāletun fî-Ameli'r-Rasadi min-Dâireti Ufkı Beledin Ma'lûmi'l-Arz*

56- *Makāletun fî-Te'sîrâti'l-Luhûni'l-Mûsîkıyyeti fi'n-Nukūsi'l-Hayvâniyyeti*

57- *Makāletun fî-Eb'âdi'l-Ecrâmi's-Semâviyyeti ve Kudâri İ'zâmihâ*

58- *Telhîsu'l-Âsâri'l-Ulviyyeti li-Aristo Talis*

59- *Telhîsu Kitâbi Aristo Talis fi'l-Hayevân*

60- *Makāletun fi'l-Merâyâ'l-Muhrikati*

61- *Makāletun fî-Cevheri'l-Basari ve Keyfiyyeti Vukū'i'l-İbsâr bihî*

62- *Makāletun fî-Hey'eti'l-Âlem*

63- *Kitâbun fil-Menâzır*

64- *Makāletun fî-Keyfiyyeti'l-İrsâd*

65- *Makāletun fi'l-Kevâkibi'l-Hâdiseti fi'l-Cevvi*

66- *Makāletun fî-Dav'i'l-Kameri*

67- *Makāletun fî-Kavsi'l-Karhı ve'l-Hâleti*

68 [Metinde 67 mükerrer, 68 atlanmış]- *Makāletun fîmâ Yu'razu mine'l-İhtilâfi fî-İrtifââti'l-Kevâkibi*

69- *Makāletun fi'r-Ruhâmeti'l-Ufkıyyeti*

70- *Makāletun fî-Ru'yeti'l-Kevâkib*

71- *Kitâbun fî-Berkâli'l-Kutû'*

72- *Makāletun fî-Merâkizi'l-Eskāl*

73- *Makāletun fî-Ahvâli'l-Mesâhati*

74- *Makāletun fî-Mesâhati'l-Küreti*

75- *Makāletun fî-Mesâhati'l-Mücessemi'l-Mükâfî*

76- *Makāletun fi'l-Merâyâ'l-Muhrikati bi'd-Devâir*

77- *Makāletun fi'l-Merâyâ'l-Muhrikati bi'l-Kutû'*

78- *Makāletun fi'l-Eşkâli'l-Hilâl*

79- *Makāletun fi's-Semti*

80- *Makāletun fi't-Tenbîhi alâ-Mevâzı'ı'l-Galati fî-Keyfiyyeti'r-Rasadi*

81- *Makāletun fî-İstihrâci Hattı Nısfı'n-Nehâri alâ-Gāyeti't-Tahkīk*

82- *Makāletun fî-Keyfiyyeti'l-Azlâl*

83- *Makāletun fî-Enne Mâ-Yurâ mine's-Semâ'i Eksere min-Nısfihâ*

84- *Makāletun fî-Advâ'i'l-Kevâkib*

85- *Makāletun fi'l-Eseri'llezî fi'l-Kamer*

86- *Makāletun fi'd-Dav'i*

87- *Makāletun fî-Hutûtı's-Sâât*

88- *Makāletun fî-İstihrâci İrtikā'i'l-Kutbi alâ-Gāyeti't-Tahkīk*

89- *Makāletun fî-Sûreti'l-Küsûf*

90- *Makāletun fî-Hareketi'l-Kamer*

91- *Kitâbun fi's-Siyâseti*

92- *Risâletun fi'l-Efkâri li-Eflâtun ve Bokrat*

93- *Makāletun fi'n-Nutfeti*

94- *Risâletun fi's-Savti*

95- *Makāletun fî-Vasfi'l-Edviyeti*

96- *Makāletun fi'l-Keymûsi'n-Nâfi'ı ve'l-Muzırri*

97- *Şerhu Kitâbi't-Tabîiyyât li-Aristo Talis*

98- *Makāletun fi'z-Zemâni ve'l-Mekâni alâ-Mezhebi Aristo Talis*

99- *Makāletun fî-Tatbîkāti'r-Rasadiyyeti*

100- *Risâletun fî-İsbâti'n-Nübüvveti* **[424]**
101- Risâletun alâ-Kütübi'r-Râvendî
102- *Ecvibetun ale'l-Mu'tezileti fî-Sıfâti'llâhi Teâlâ*
103- *Risâletun fi'l-Eb'âdi ve'l-Cesâmeti'l-Ecrâmi's-Semâviyyeti*
104- *Risâletun fî-İhtilâfi İrtifâ'i'l-Kevâkib*
105- [Bu Numara Atlanmış]
106- *Makāletun fî-Usûli'l-Hendeseti's-Sathiyyeti*
107- *Makāletun fi'l-Basîtati'l-Ufkıyyeti*
108- *Risâletun fî-Havâssı'l-Kıta'i'l-Mükâfî*
109- *Makāletun [fî-]Havâssı'l-Kıta'i'z-Zâid*
110- *Makāletun fi'l-Fecri ve'ş-Şafakı*
111- *Makāletun fî-Tahavvülâti'l-Manzariyyeti*
112- *Makāletun fi'l-Mecerreti (Kehkeşân)*
113- *Risâletun fi'l-Mîzân*
114- *Risâletun fi'l-Mekân*
115- [Metinde 215]- *Makāletun fî-Havâssı'd-Dâireti*
116- *Makāletun fî-Ta'yîni İrtifâ'i'l-Kutbi*
117- *Risâletun fi'l-Kıta'i'n-Nâkıs*

* * *

Şu uzun cedvel, İbni Heysem'in müellefâtından ancak bir kısmını câmi'dir. Müşârun-ileyhin bu cedvelde mevcûd olan kitapların birkaç misli nisbetinde daha bir takım müellefâtı bulunduğu tercüme-i hâlini yazan müverrihînin beyânâtından anlaşılıyor.

Filhakîka İbni Heysem; bu kitaplardan başka; mütekellimîn, Mu'tezile ve mantıkıyyûna cevâben birçok resâil yazmış olduğu gibi kendisine îrâd edilen es'ilenin hallini mübeyyin de bazı âsâr bırakmıştır. Yukarıki cedvel tedkîk olunursa İbni Heysem'in tabâbetle bi'n-nisbe pek az uğraşmış olduğu anlaşılıyor. İbni Heysem en çok riyâziyyât ve felsefe ile meşgûl olmuştur. Hikmet-i tabîiyyedeki vukûf u iktidârı ise bir lisân-ı tebcîl ü sitâyişle yâd edilmeye sezâdır.

Garb müelliflerinden Mösyö Kaziri (Casiri) ve Mösyö Sedillo (Sedillot) İbni Heysem'in âsârına dair hayli tedkīkātta bulunmuşlardır. Müşârun-ileyhin *Şerhu Usûli Öklidus* ünvânlı kitabından birer nüsha Bodleyn (Bodleienne) ve Layd (Leyde) Kütübhânelerinde mevcûd ve mahfûzdur. Layd Kütübhânesi'nde bundan başka İbni Heysem'in birkaç kitâbı daha vardır.

Avrupa'da en ziyâde bâdî-i iştihârı olan eseri mebhas-i ziyâ hakkındaki *Kitâbu'l-Menâzır* ünvânlı te'lîf-i güzînidir. Bu kitap vaktiyle Latinceye el-Hâzin nâmı altında tercüme edilmiş olduğundan İbni Heysem Avrupa erbâb-ı fenni arasında bu isimle iştihâr eylemiştir. Hatta bazı müellifler el-Hâzin ile "İbni Heysem'in ayrı ayrı kimseler olduğuna zâhib olmuşlardır. Mösyö Jorden (Jourdain) *Kitâbu'l-Menâzır*'ın Latinceye ilk defa Jerar Dö Kremon (Gerard de Cremon) tarafından tercüme edilmiş olduğunu iddiâ etmektedir. Jerar Dö Kremon İbni Heysem'in fecr ve şafak hakkındaki risâlesini de *Le Crepuscule* nâmı altında Latinceye nakl ve tercüme eylemiştir. Meşâhîr-i müellifînden Rozer Bakon (Roger Bacon) *Kitâbu'l-Menâzır*'ı dûr u dırâz tedkīk etmiş olduğundan müellifine karşı hürmet ve takdîr îsârından kendini alamıyor.

Bakon'un (Bacon) muâsırlarından Polonyalı Vitello (Vitellot) nâm zâtın *Le Crepuscula* ünvânlı eser-i meşhûrunu İbni Heysem'in kitabından istifâde ederek yazmış olduğu Avrupalı tarîh-i fünûn müelliflerinin taht-ı i'tirâfındadır.

İbni Heysem'in *Kitâbu'l-Menâzır*'ı on altıncı asr-ı mîlâdîde Ramus ve Risner nâmında iki zât tarafından tab' ve temsîl edilmişidi. Mösyö Montukla (Montucla) ve Mösyö Brisson İbni Heysem'in bu kitabından bahsederken diyorlar ki "Mebhas-i ziyânın in'ikâs ve inkisâr gibi mebâhis-i esâsiyyesini en evvel keşf ve îzâh etmek şerefi Vitello'ya değil, mütebahhirîn-i riyâziyyûn-ı İslâmiyyeden İbni Heysem'e aiddir. Vitello kendisinden iki asır evvel gelmiş olan bir İslâm müellifinin (İbni Heysem'in) eserini Avrupa lisânına nakl ve îzâh etmekten başka bir şey yapmamıştır."

Avrupalı hakîkat-perest müelliflerden hemen kâffesi İbni Heysem'in bu eserini lâyık olduğu derecede takdîr ü tebcîlden kendilerini alamıyorlar.

Mösyö Şasil (Chasles) târîh-i terakkıyât-ı fenniyyeden bahsederken diyor ki: "Mebhas-i ziyâya dair ulemâ-yı İslâmiyyeden pek çok zevât tetebbuât ve tedkīkāt-ı amîkada bulunmuşlar, bu mebhase dair birçok eserler te'lîf etmişlerdir. Bunlar miyânında El-Hâzin (İbnü'l-Heysem) en meşhûr ve en mümtâz eâzımdandır. Nazar-ı tedkīkımızden geçen eseri müellifinin ilm-i hendese ve riyâziyâtta yed-i tûlâ sâhibi olduğunu isbât ediyor. Bu kitapta en ziyâde nazar-ı hayreti celb eden cihet râsıdın gözüyle, rü'yet edilen şey'in mevki'leri ma'lûm olduğuna göre kürevî bir aynada nokta-i in'ikâsın ta'yîni mes'elesinin El-Hâzin tarafından halledilebilmiş olmasıdır. Çünkü lede't-tahlîl bu mes'ele dördüncü dereceden bir muâdilenin halline tevakkuf eder. Demek ki daha o vakitlerde riyâziyyûn-ı İslâmiyye ilm-i cebir ve hendesede pek ileri gitmişlerdi. El-Hâzin'in bu eseri âlem-i İslâm için şeref-bahş bir âbide-i fenniyyedir. Biz Garblılar için de mebhas-i ziyâ hakkındaki vukûf ve ma'lûmâtımızın en kadîm bir menba'-ı esâsîsi demektir. (Meşhûr Vitello *Le Crepuscule* ünvânlı kitabını te'lîf etmek için El-Hâzin'in bu eserinden pek çok istifâde etmiştir.

El-Hâzin yani İbni Heysem'in mebhas-i ziyâdaki keşfiyyât ve tedkīkātına dair daha evvel* uzun uzadıya ma'lûmât vermiş ve *Kitâbu'l-Menâzır*'ın muhteviyâtından lüzûmu derecesinde bahsetmiş olduğumuzdan burada tekrâr îzâhât i'tâsına hâcet görmüyoruz. İbni Heysem ilk defa olarak kavâid-i hendesiyyeyi kıyâsât-ı mantıkıyyeye tatbîk etmek usûlünü ihtirâ' eylemiştir. Eserlerinde usûl-i hendesiyye ve adediyyeyi cem' ederek bir takım envâ' u aksâma ayırmış olduğu **[425]** gibi riyâziyyûn-ı kadîmeden Öklidus ve Apolloniyus gibi meşâhîrin usûllerini tenkīd, hatâlarını meydana çıkarmak gibi bir dehâ'-i hârika-nümâ da göstermiştir. Müşârun-ileyh usûl-i hendesiyye ve adediyyeyi ayırmış olduğu aksâm u envâ'ı kıyâsât-ı mantıkıyye, ta'lîmiyye ve hissiyye ile isbâta muvaffak olmuştur.

Mesâil-i Hisâbiyye ve hendesiyyenin hall ü istihrâcı için cebir ve hisâb kavâidine bir takım yeni usûller îcâd eden yine İbni Heysem'dir.

---

* *Sırâtımüstakīm*'in 161 ve 162 numaralı nüshalarına mürâcaat.

Mütefekkirîn-i İslâmiyyeden İbni Heysem gibi eâzımın ulûm-ı riyâziyyenin teessüs ve terakkīsi husûsunda ibrâz etmiş oldukları hidemât, gösterdikleri muvaffakıyyât târîh-i fünûnun en parlak sahâyifine şeref-bahş olmaktadır. Filhakīka Hind usûl-i hisâbîsi ile erkām-ı Hindiyyeyi Avrupalılara tanıttıran ulemâ'-i İslâmiyyedir. (Ebû Ca'fer Muhammed bin Mûsâ El-Hârizmî) erkām-ı Hindiyyeyi âlem-i İslâm'a ilk defa tanıttırmakla mümtâzdır. Müşârun-ileyhin *Kitâbu'l-Cebr ve'l-Mukābele* ünvânlı eseri de ilm-i cebirdeki vukūf-ı hayret-nümâsının pâyidâr bir şâhididir. Hârizmî'den sonra ulûm-ı riyâziyyede iştihâr eden efâzıl arasında Ebû Kâmil Şücâ' bin Eslem, Ebu'l-Vefâ'-i Bûzcânî, Ebû Hanîfe Ed-Dîneverî, Ebu'l-Abbâs-ı Serahsî gibi eâzım, bülend bir nâsıye-i irfân arz ederler. Mûsâ birâderlerle Endülüslü Mesleme'nin dehâları da sükût ile geçiştirilemeyecek kadar parlaktır. Fakat riyâziyyûn-ı İslâmiyyenin ser-nâme-i mübâhât ve iftihârı İbni Heysem hazretleridir.

M. Şemseddin

FIKIH VE FETÂVÂ

Muhâvere:

BİR MUHAKKİK İLE MUKALLİD ARASINDA

–beşinci Muhâvereden mâba'd–

Fukahâya gelince onları da Gazzâlî'den dinleyelim: Huccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazzâlî hazretleri *İhyâ'ü'l-Ulûm*'un "Kitâbu'l-ilm" bahsinde diyor ki: Fukahânın yekdiğeriyle atışmalarının, mücâdele etmelerinin sebebi ümerâyâ, hulefâya kurbiyyet peydâ ederek pâye kapmak, mansıb-ı kazâya hücûm etmektir. Onun için dikkat edilirse muhârebâtın en şiddetlisi Hanefiyye ile Şâfiiyye arasında olduğu görülür. Çünkü rütbe, mansıb bu ikisinin arasında mahsûr idi.

Bununla beraber fukahânın hepsine karşı hakīkati sükût ile geçiştirdiler diye hükmetmek de doğru olamaz; çünkü her asırda şübhesiz hakkı i'lâ, bâtılı mahv etmek için çalışanlar da eksik değildi. Lâkin ne çâre ki ümmetin üzerine çöken cehâlet kendilerine bâtılı tesvîl ve tezyîn ediyor, onlar da haktan teâmî ederek onu görmüyorlardı. Bakınız! Size bir şey hikâye edeyim: Ma'lûmdur ki çok zamanlardan beri Mısır'da mâhiyye olarak *el-Menâr* isminde bir mecelle-i İslâmiyye intişâr ediyor. Ben bu mecelleye abone olmuştum; zîrâ hakāık-ı İslâmiyyeye aid pek mühim neşriyâtta bulunuyordu. Hatta bir nüshasında mühim bir makāleye tesâdüf ettim. Haniya bazı kimseler görüyoruz: Yollarda sokaklarda gezerler de bazı kere kendi kafasını kesiyor, kestikten sonra da hâlâ ölmeyip vücûddan ayrılan o kafa kendi kendine söz söyler, sonra kafayı tekrâr vücûduna iâde ederek yine eskisi gibi gösterir; bazen ağzının içine, göğsüne, karnına gözümüzün önünde hançer sapladığı hâlde bir damla kan bile çıkmaz değil mi? Sonra bir takım cinci hocalar bazı hastaların şifâ-yâb olması için afsûn yaparlar, kendi zu'mlarınca şeytânlara, cinlere, rûhâniyyûna yemîn verirler; sâri'a iyi etmek, kadını erkekten ayırmak, yahud erkeği kadına meylettirmek için bir takım şeyler okurlar, nüshalar, vefkler, tılsımlar yaparlar. İşte *el-Menâr* mecellesi bunların hepsini sihir nev'inden harâm şeyler olduğunu zikrederek bu bâbda Fakīh İbni Hacer El-Heytemî'den şöyle bir fetvâ da naklediyordu: "Rûhâniyyât ile hademe-i mülûk-i cânn ile iştigāl etmek sahîh olan kavle göre sihirdir. "Hâkim-i Ubeydî" –la'netullâhi aleyh–'yi yoldan sapıtarak ulûhiyyet iddiâ ettiren şey de rûhâniyyât ile, okumak, yazmak, afsûn yapmak ile iştigāl etmesi olmuştur."

İşte görüyorsun ya! Bizim avâmın kerâmet zannettikleri birçok şeyler vardır ki onların hepsi sihirdir. Mütâlaa etmiş olduğum *el-Menâr* mecelle-i İslâmiyyesi bu bâbda pek ziyâde ma'lûmât veriyordu. İsterim ki o nüshayı behemehâl bulup bu mesâilin hakīkatine muttali' olasın!

Mukallid: – Birâder; sen ne söylüyorsun! *el-Menâr* dediğin cerîde muzır bir cerîdedir; o daima ulemâyı zemmediyor, onlara hiç ehemmiyet vermiyor; kezâlik evliyâyı da inkâr ediyormuş. Binâenaleyh ben o gibi muzır şeyleri görmek istemem; Allah'a hamd ve şükür olsun ki şimdiye kadar bir defa olsun o cerîdeyi ne elime aldım, ne de gördüm.

Muhakkik: – Sübhânallâh! Azîzim sen görmediğin bir şeyin fenâlığına nasıl hükmediyorsun? Hâlbuki sen ulemâyı "dîn"den bulunuyorsun. Sen bilmiyor musun ki Cenâb-ı Hak insanları gıybet eden onların arasında nemmâmcılık koğuculuk ile gezen feseka-i fecerenin söyledikleri şeyi tahkîk etmeksizin inanmak câiz olmadığını, bu gibi haberlerde tevakkuf lâzım geldiğini *Kur'ân*'da haber veriyor: (إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا...) Ben zannederim ki *el-Menâr* cerîdesi gibi ulemânın kadrini i'lâ edecek bir cerîde daha bulunmaz; çünkü bu cerîde ümmetin zimâm-ı idâresini ulemânın eline bırakıyor; ümmetin emr-i ıslâhını ta'lîm ve terbiyesini ıslâh ederek İslâmiyet'i mecd-i sâbıkına ircâ' etmeyi onlara havâle ediyor. Onun zemmettiği ulemâ kendilerinin bu ıslâhâta ehil olmadıklarını söyleyenlerdir.

[426] Evliyâyı inkâr etmesine gelince bu hiçbir vakit doğru olamaz. Zîrâ o evliyâyı inkâr etmiyor. Belki onların medh u senâsında mübâlağa ederek gulüvv derecesine varmaktan onların Allah ile beraber olduğunu iddiâ ederek Allah'tan başkasından istenilmesi câiz olmayan şeyleri onlardan istemekten nehyediyor. Eğer mevzû'dan çıkmak korkusu olmasaydı *el-Menâr* mecellesinin bu husûstaki bazı fıkralarını sana okurdum.

Mukallid: – Ben işitiyordum ki: "Cifr" Seyyidünâ Ali kerremallâhu vechehu hazretlerinden alınmış; şu hâlde ilm-i cifrin vâzıı Hazret-i Ali'dir. Hâlbuki Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn ibni Arabî hazretlerine de *Şecere-i Nu'mâniyye* isminde bir cifr nisbet ediyorlar. Hem de diyorlar ki: Hazret-i Muhyiddîn'e nisbet edilen cifr kitâbı kıyâmete kadar tahaddüs edecek olan vekāyi'-i azîmenin hepsini muhtevî imiş!

Muhakkik: – Evet, insanlar içinden bazı kimseler de –meselâ Cürcânî gibi– var ki senin söylediğin gibi zu'm ediyorlar. İbni Talha da şöyle diyor: *Cifr* ile *Câmia* iki kitâb-ı celîldir; evvelkisini Hazret-i Ali (ra) Kûfe'de minber üstünde hutbe okurken zikretti; ikincisini de Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) efendimiz Ali'ye (ra) gizlice olarak söyleyip tedvîn edilmesiyle emretti. Bunun üzerine Ali

(ra) onu hurûf-ı müteferrika ile yazdı ve bilâhare bu kitap beyne'n-nâs iştihâr eyledi; çünkü evvelîn ü âhırîn için cereyân etmiş ve edecek olan vekāyi'-ı mühimme bu kitapta bulunuyordu."

Ben de diyorum: Bunlar öyle zu'm ediyorlardı ki: Cifr demek sarâhaten yahud rumûz tarîkıyla mugayyebâttan haber vermek demektir; vaktâ ki bu adamlar cifri ilim sırasına koymaya kalkıştılar, bu ilmi mertebe i'tibâriyle rûhâniyyâttan sonra bulunan ilm-i hurûf ve ilm-i adedin içine kattılar. Maahâzâ vaz' ve teksîrinde ihtilâfa düşerek kimi teksîr-i sagīr ile kesr edip cifr "cifr-i sâdık" ma'nâsına olduğu zu'm-ı fâsidinde bulundular. Bazıları da kendisiyle "vefk"ler vaz' olunan teksîr-i mutavassıt ile diğer bir kısmı da terkîb-i harfî yahud terkîb-i adedî tarîkıyla vaz' ettiler. Bazıları da cifr ile müneccimliği karıştırarak "melâhim" ve "hidsân"da yazılanların hepsine "cifr" nâmı verdiler.

Bu gürûhtan bir kısım halk da cifrin ancak keşf-i istikbâl için olduğunu, rumûz-ı harfiyye, adediyye ve gayrilerini de Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî'nin kendine mensûb olan cifrinde yazdığını, fakat insanlar gaybe muttali' olarak kendi şuûnlarını ifsâd etmesinler diye yalnız hâl-i ibhâmda bırakıp ne olduğunu bildirmeyerek vaz' ettiğini i'tikād ediyorlar. Hakîkaten *Şecere-i Nu'mâniyye*'yi ben de gördüm; içi rumûz ile dopdolu; hiçbir şey anlaşılmıyor.

Velhâsıl bunların hepsi asılsız şeylerdir; zîrâ şu cifr denilen şeye mahsûs ma'rifet-i gayb husûsunda kendisine mürâcaat olunacak ilme müstenid bir asıl isbât olunmamıştır. Eğer buna mahsûs ilmî bir asıl olsa idi elbette terakkī eder de herkes için ilm-i cifri tahsîl etmek müyesser olurdu. Ne hâcet! Zâten Cenâb-ı Hak hiçbir kimseye gaybden haber vermek gibi bir ilim bahşetmemiştir, Yalnız bazı enbiyâ-yı kirâmın ahvâl-i âhirete, melâikeye, cinne dair verdikleri haberler vardır ki bunlar vahy ile sâbit oldukları cihetle yalnız bunları sûret-i kat'iyyede tasdîk ve îmân ederiz.

Evet şurasını da inkâr etmem ki: Bazen ilhâm sûretiyle ihbârâtta bulunanlar da vardır; bunlar bir şeyin an-karîb vukū' bulacağını haber veriyorlar da bilâhare söyledikleri gibi zuhûr ediyor. Lâkin, bu pek nâdir ve cüz'iyyâta mahsûstur. İşte: [1](عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖ اَحَدًا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُول...!) âyet-i kerîmesi bu bâbda en kuvvetli bir delîldir.

Mukallid: – *Mukaddime-i* İbni Haldûn'da gördüm ki: İbni Haldûn; Şeyhü'l-ekber İbni Arabî Hâtemî'ye mensûb olup içinde "vefk-ı" adediyye, rumûz-ı melgūze, eşkâl-i hayvâniyye, vücûddan ayrılmış kafalar, garîb garîb temâsîl-i hayvâniyye olan bir melhameye vâkıf olmuş. Sonra da İbni Haldûn bu melhameyi inkâr ederek şöyle diyor: "Ağleb-i ihtimâle göre Şeyhü'l-Ekber'e nisbet edilen bu cifr kitâbı sahîh değildir; çünkü bu, ilme müstenid bir asıldan neş'et etmemiştir."

Bana kalırsa, –mâdem ki bu kitapta sûret, temâsîl gibi şeyler bulunuyormuş– İbni Haldûn böyle diyeceğine doğrudan doğruya bunun Şeyhü'l-Ekber'e nisbetini inkâr etmeli idi. Zîrâ tasvîr harâm olduğu cihetle ekâbir-i evliyâdan olan bir zâtı ondan tebrie edip kurtarmak lâzımdır.

Muhakkik: – Muhyiddîn ibni Arabî ile İbni Haldûn'un harâm olduğunu i'tikād ettikleri sûretler –enbiyâ, evliyânın sûretleri gibi– din ile alâkadâr olanlardır; çünkü bunlar çok defalar ta'zîm-i dînî ile ta'zîm olunarak gitgide ibâdât olunmak maksadıyla "vesen, büt" ittihâz olunur; halbuki Cenâb-ı Hak kendisinden başkasına ibâdet etmekten nehyetmiştir. Binâenaleyh tasvîr hakkında vârid olan nehy; binâ ve ziyâret-i kubûr; kezâlik kabirlerin üzerine, bilhâssa enbiyâ ve sulehânın kabirlerine mescid yapmak husûsunda vârid olan nehy gibidir, bunların da din ile alâkası olduğu cihetle yapan kimselere Peygamber la'net etmiştir.

"Dîn" ile alâkası bulunmayıp mazınna-i ta'zîm olmayan sûretlere gelince: Bunlar illet-i nehyde dâhil değildir. *Sahîh-i Buhârî* ve sâir kütüb-i ehâdîsde hadîs-i "kırâm"ı okumadın mı? Eğer okumamış isen ben sana hikâye edeyim de dinle! Birgün cenâb-ı Peygamber Hazret-i Âişe'nin **[427]** yanına gelmişti; bir de baktı ki Hazret-i Âişe'nin yanında resimli bir perde bulunuyordu; hem de Ka'be'de ibâdet olunan sûretler gibi dikili olarak bulunuyor. Cenâb-ı Peygamber bunu yırtıp atmasıyla emretti. Bilâhare Hazret-i Âişe bunu yastık yapmıştı. Bunun üzerine sıfat-ı ta'zîm zâil olduğundan sûretler bâkī olduğu hâlde yine cenâb-ı Peygamber onun üstüne dayanıyordu da hiçbir şey söylemiyordu.

Mukallid: – Bu, kelâm-ı fukahâya muhâlif bir ta'lîldir ki Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn ibni Arabî hazretleri bunu söylemekten pek müteâlîdir.

Muhakkik: – Sen bilmiyor musun? ki: Şeyhü'l-Ekber ... ne fukahâya, ne de başka bir kimseye taklîd etmiyor! Sen onun *Fütûhât*'ını hiç mütâlaa etmedin mi? Muhyiddîn, *Fütûhât*'ının baş tarafında gerek Mu'tezilî, gerek Sünnî, ve gerek mezâhib-i sâireden hiçbirisiyle mukayyed olmadığını tasrîh ettiği gibi Mu'tezilîlerin her söyledikleri bâtıl olmadığını da tasrîh ediyor; hatta bazı kimselerin kendisini "İbni Hazm-ı" Zâhirî'nin mezhebine nisbet ettiklerini haber alınca bunu inkâr zımnında şu beyti inşâd eylemişti:

ويعزونى الى قول ابن حزم ولست اقول ما قال ابن حزم

Mukallid: – İlm-i cifr vâsıtasıyla haber verilen şeylerin pek çokları sahîh olarak çıkmıştır; meselâ: Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn hazretlerinin *Şecere-i Nu'mâniyye*'sinde (اذا دخل «س» فى «ش»؛ ظهر محى الدين) = "Sin, Şın'a girdiği zaman Muhyiddîn'in kabri meydana çıkar." diye söylemiş olduğu şeyin sıhhati de bilâhare anlaşılmıştır. Çünkü Sultân Selîm hazretleri Şâm'a girdiği zaman Muhyiddîn-i Arabî'nin kabrini meydana çıkarıp onu güzel bir sûrette yaptırarak ona mahsûs vakıflar koymuştur. Binâenaleyh ortada bu kadar şey var iken ilm-i cifri inkâr etmek nasıl doğru olabilir? ve sen ne cesâretle inkâr ediyorsun?

–muhakkik'in cevâbı ve beşinci muhâverenin netîcesi gelecek hafta–

[1] Cin, 22/27.

EDEBİYÂT

Mensûre:

MÜSLÜMANLARIN BAYRAĞI

– Din kardeşlerime–

Semânın ıssız genişliklerinde onu hayretle seyrediyordum: Boşluğun bucağında nûrdan yapılmış hançer gibi pa-

rıldıyordu. Yıldızlar, ona beyâz ışıklarıyla hürmetli selâmlar gönderiyor; denizler, ağaçlar, dağlar ... önünde sessiz, sessiz düşünüyorlardı. Yurdumuzun cennet gibi yeşil ovalarında kuşlar sevinçlerle ötüşmekte idi.

Göğün bu nazlı gelinini hayrân hayrân seyre dalmıştım. Pek mahzûn duruyor idi. Onu öpmek, kucaklamak, hürmetlerimle, muhabbetlerimle kucaklamak istiyor idim... Şânlı duruşu rûhumu okşar; benim derd ortağımdır; hüzünlerimi, kederlerimi yüzüne bakmakla unuturdum; ışıklarıyla bizi aydınlatan, çiçeklerimizi, bayraklarımızı gümüşleyen, duygularımızı süsleyen odur...

Ben böyle düşünürken birden bire göğün her bucağından küme küme siyâh bulutlar peydâ olmuştu; yıldızlar birer birer söndü, ortalık yavaş yavaş kararmaya başladı; siyâh bulutlar semânın bu güzel gelinini karanlığın mezârına gömmüşidi!.. Artık kuşlar ötmüyordu, yeşil ovalar, zümrüd ağaçlar saman gibi sararmış, nâzik veremli tazeler gibi solmuşidi. Şimdi onun mâteminden şimşekler sönmüş, gök homurdanarak ağlıyor, hiddetinden dalgalar coşuyor, rûzgârlar inliyordu. Yer karanlık.. gök karanlık.. Her yer mahzûn.. Her taraf ağlıyor.. Ben de ağlıyordum..

Âh!.. O zamandan beri seneler geçti. Bulutların sıyırılmasını, sevgili ayın elmas yüzünü tekrâr görmeyi, daha yüce göklere yükselmesini görmeyi istiyor, ve bunu bekliyorum.....

Ey Hilâl!.. Ey müslümanların kimsesiz kalmış, ulu bayrağı!.. İşte bu sensin!.. Kalk!.. Yerlerde sürünme!.. O siyâh bulutları yırt!.. Göklere çık! Yıldızlara kadar yüksel!.. Senin üç yüz elli milyon evlâdın var!...

M. V.

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLIK MÂNİ'-İ TEFRİKADIR

– 2 –

Yukarıki hâdise Ensâr beyninde zuhûr etmişti ki kanlı mâzîlerinin tezkârı muvakkat bir tefrikayı mûcib olmuştu. Hengâme-i âtî ise Muhâcirîn ile Ensâr arasında vukūa geldi ki bunların mâzî-i Câhiliyyette bir vazgeçdisi olmamakla beraber hâl-i İslâm'da uhuvvet-i dîniyyeleri vardı:

Hicretin beşinci senesi Şa'bân'ında Huzâ'a kabîlesinin Benî El-Mustalik şu'besi üzerine yürünülmüş, muzaffer ve muğtenim olarak dönülmüştü.

Birçok umûr-ı acîbenin ân-ı zuhûru olması i'tibâriyle Gazvetü'l-E'âcîb denilen ve Benî El-Mustalik'ın soyuna nisbet edilerek Gazvetü'l-Müreysî' nâmı verilen bu muhârebenin gālibiyyetini müteâkıb mücâhidîn-i İslâmdan bazıları istirâhat ediyor, bazıları da hidemât-ı lâzimenin îfâsına çalışıyordu.

Hazret-i Ömer'in hâdimi olan Cehcâh-ı Gıfârî* bu sırada su getirmek için kuyu başına gitmiş, orada Sinân bin Ferve nâmında biriyle asılsız bir gavgâ çıkarmıştı.

– Ben evvel çekeceğim! gibi ehemmiyetsiz bir şeyden neş'et edin bu gavgâ, ağız dalaşıyla bitip kapanmadı. Cehcâh, hiddetlenip Sinân'ın yüzüne bir tokat indirdi ve burnundan kan boşanmasına sebeb oldu.

Sinân'ın, Resûlullâh efendimize arz-ı şikâyetle ihkāk-ı hak ettirmesi lâzım gelirken dûçâr olduğu haksızlığa yine haksızlıkla mukābele etti ve:

[428] – Yâ li'l-Hazrec, yâ ma'şera'l-Ensâr! diye bağırdı. Hazrecîler'in koşup geldiğini gören Cehcâh da:

– Yâ li-Kinâne, yâ li-Kureyş, yâ ma'şera'l-Muhâcirîn! feryâdını edince Muhâcirîn'den bazıları da oraya şitâb etti.

Bir ân oldu ki vahdet-i İslâmiyye unutuldu. Ensârlık, Muhâcirlik; Hazrecîlik, Kureyşîlik; Kahtânîlik, Adnânîlik hamiyyet-i câhiliyyesi meydan aldı. Bu mühlik duman gözleri bürüyünce saflar dizilip silâhlar çekildi. Tamam çarpışılacağı esnâda fecr-i sâdık-ı hüdâ aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât efendimiz nûr-ı seher gibi tulû' ederek ortadaki zulmet-i dalâli izâle eyledi ve:

– Yine mi da'vâ-yı câhiliyyet? tevbîhinde bulundu.

– Muhâcirîn'den biri, bir Ensârî'yi döğmüş, o da yâ li'l-Hazrec! diye haykırmış. dediler. Cenâb-ı Resûlullah:

– Bırakın şu murdâr kelimeyi! dedikten sonra [1](من دعا دعوى الجاهلية كان من محشي جهنم) tehdîd-i şedîdiyle bu da'vet ve gayrette bulunanların cehennemi dolduranlardan olacağını beyân buyurdu. Ashâbdan bazılarının:

– Yâ Resûlallâh! O adam müslümansa, namaz kılıp oruç tutuyorsa?... suâline de:

– Müslümansa da, namaz kılıp oruç tutuyorsa da.

cevâbını verdi.

İrşâd-ı Nebevî üzerine ashâb-ı kirâm mütenebbih oldu Sinân bin Ferve de hakkını bağışladığı cihetle fitne kapanıp nâire-i harb basıldı. Fakat ayrıca bir münâsebetsizlik şüyû' ve kalb-i Nebevî'nin inkisârını bâdî oldu.

Şöyle ki:

Sinân bin Ferve Amr bin Amr'ın yahud Abdullah bin Übey bin Selûl'ün veyahud her ikisinin birden hizmetinde bulunuyordu.

Abdullah bin Übeyy eşrâf-ı Medîne'den olup münâfıkların riyâsetine geçmiş müteazzım bir herîf olduğu için hizmetkârının bir muhâcir tarafından dayak yemesini bir türlü hazm edemedi. Bastırılan fitneyi yeniden uyandırıp müslümanlardan intikām almaya ve netîce-i esâs İslâm'ı baltalamaya kalkıştı.

Yanında bulunan hem-meşreblerine:

– Bugünkü kadar zillete uğradığımızı görmemiştim. Şu bir avuç Muhâcirler, memleketimizde sıkıntı olduklarını unutup bizi tahkīr u tezlîl ettiler. Tevekkeli "Köpeğini besle, seni yesin" ve "Köpeğini bırak, arkandan gelsin" dememişler. Siz, bu mesellere ittibâ' eylemediniz. Onları beldenize

---

* Cehcâh-ı Gıfârî, pek de hayırlı bir adam değildi. Asr-ı Saâdet'te böyle bir fitne hudûsüne bâdî olduğu gibi Emîru'l-mü'minîn Osmân bin Affân hazretlerinin devr-i hilâfetinde ihtilâlciler miyânında bulunmuş, hatta Halîfe-i müşârun-ileyhin elindeki asâ-yı Peygamberî'yi çekip aldıktan sonra dizinin üstünde kırmak gibi bir küstâhlık göstermişti. Bilâhare asânın kırıldığı dizinde "ekile" illeti peydâ olup kendisini dâru'l-cezâya götürdü.

[1] el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye,* Beyrut, 1427, c. 2, s. 387.

aldınız, malınızı paylaştınız, hâtırları için muhârebelere gidip çocuklarınızı yetîm bıraktınız. Nihâyet siz azaldınız, onlar çoğaldı. Bâri şimden sonra onları infâk ve iâne etmeyiniz ki Muhammed'in başından dağılsınlar. Bir de Medîne'ye gider gitmez; azîz olanlar zelîl bulunanları tutup dışarı atsın! hezeyânında bulunmaya başladı.

Habîs herîf, "Azîz olanlar"la nefsini "Zelîl bulunanlar"la hâşâ zât-ı akdes-i Risâleti kasdediyor ve bunu tarafdârlarına söyleyip duruyordu.

Şübbân-ı sahâbeden Zeyd ibni Erkam hazretleri işittiği bu tahkīr-âmîz sözlere tahammül edemedi. İbni Übeyy'in boğazına sarılmak, ağzını yırtmak istedi. Lâkin herîf kavmi arasında mu'teber bulunduğu cihetle bir şey yapamadığı için mesmûâtını kemâl-i teessürle Resûlullâh efendimize ismâ' eyledi.

O esnâda Peygamberimiz Hazret-i Ömer'le bir ağaç altında oturuyordu. Cenâb-ı Fârûk, bu edebsizliği işitince:

– Yâ Resûlallâh! İzin ver, şu herîfin boynunu vurayım. dedi. Nebiyy-i Hakîm efendimiz:

– Nasıl olur yâ Ömer? Sonra herkes "Muhammed ashâbını öldürüyor." demeye başlar. buyurdu. Hazret-i Ömer:

– Yâ Nebiyyallâh! Şâyet onu Muhâcirîn'den birinin öldürmesini kerîh görüyorsan bir Ensârî'ye emir buyur, kafasını kessin, teklîfinde bulundu.

Cenâb-ı Peygamber, buna da müsâade etmedi. Parlamaya isti'dâd gösteren fitne ateşini bastırmak için gündüzün şiddetli sıcağında ordunun hareketine emir verdi ve kemâl-i sür'atle yola çıkıp ertesi sabaha kadar devesini sürdü.

İbni Übeyy'in – [1](وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ) hükmünü temsîl eder gibi– mü'min-i muhlis bir oğlu vardı. "Habbâb" ismindeki bu genç, babasının hezeyânâtı inkisâr-ı Peygamberî'yi mûcib olduğunu sabahleyin konak yerinde öğrenince huzûr-ı Nebevî'ye geldi ve:

– Yâ Resûlallâh! Babamın ettiği küstâhlıktan dolayı onu öldürtmek istediğini işittim. Öyle bir niyetin varsa bana emret. Yerinden kalkmazdan evvel başını kesip nezdine getireyim. Yalnız bu işe başkasını me'mûr etme ki gayret-i bünüvvetle ihtimâl ki ben de pederimin kātilini öldürür ve cehenneme girmeye müstahık olurum, dedi. Resûlulllâh efendimiz ise:

– Ne öyle bir niyetim var, ne de bunun için kimseye emir verdim. Pederin aramızda bulundukça bizden rıfk u ikrâm görecektir, cevâbını vermekle beraber babasına hüsn-i muâmelede bulunmasını Habbâb'a tavsiye eyledi.

Habbâb, nezd-i Risâletten çekildi, lâkin Medîne kurbündeki Vâdî'l-Akīk mevkiine gelince ilerleyip önde bulunan babasının devesini tuttu ve:

– Allah hakkı için Peygamber izin vermedikçe Medîne'ye giremeyeceksin, sonra da Resûlullâh'ın eazz olup kendinin ezell bulunduğunu i'tirâf etmedikçe elimden kurtulamayacaksın. dedi.

[429] İbni Übeyy, bunu evvelâ latîfe sandıysa da oğlunun yüzündeki ciddiyyeti görünce:

– (أشهد أن العزة لله ولرسوله وللمؤمنين) demeye mecbûr oldu. Habbâb'ın hareketi (جزاك الله خيراً) duâsıyla taraf-ı Peygamberî'den takdîr buyuruldu.

* * *

Ber-vech-i bâlâ nakleylediğim vekāyiin dikkatle mütâlaası, gerek ihtirâs ve menfaat sevkiyle, gerek asabiyyet ve milliyyet gayretiyle beyne'l-İslâm tefrikayı mûcib olacak her türlü hissiyyât ve harekâttan müslümanların sakınmaları lâzım geldiğini bize oldukça öğretecek, yahud unutmuşsak hâtırımıza getirecek kadar te'sîr gösterecektir sanırım.

Binâenaleyh dûr u dırâz mütâlaât ile makālemi bir kat daha uzatıp baş ağrıtmaktansa "Vekāyi'-i mesrûdeyi nazar-ı dikkate ve tenbîhât-ı Peygamberî'yi gûş-i intibâha alalım da şu sırada olsun fırka ve kavmiyyet tefrikalarına düşmekten sakınalım." diyerek sözü kesmeyi münâsib buluyorum.

Yalnız şunu söylemeden susamayacağım ki ben, şimdi siyâsî hiçbir fırka ve cem'iyete müntesib olmadığım gibi âtiyen de olmak emelinde bulunmadığımdan yazdığım şu satırlar, bir cem'iyetin lehinde yahud bir fırkanın aleyhinde yazılmış zannedilmesin. Ancak felâket-i hâzıra dolayısıyla kırılmış bir kalbin, yaralanmış bir rûhun umk-ı teessüründen fırlamış nevahât-ı ızdırâb telakkī olunsun.

Nîk-hâh-ı vatanı her kim olursa yâ Rab!
Avn ü tevfîk-ı mededkârına mazhar eyle.
Nef'-i şahsîsine gayret eden alçak var ise,
Onu da kahr-ı nekâlinle müdemmer eyle.

Tâhirü'l-Mevlevî

İ'TİRÂF VE İŞHÂD

Haftalık risâlelerden birinde neşrolunan bir makālede mesleğimize tealluk eden şu:

"Müfessirîn-i izâm ve fukahâ-yı kirâmın kisve-i ilmiyyelerini telebbüs ederek şurada burada tohm-ı cehâlet saçan..."

Fıkrasının bizde uyandırdığı bazı mütâlaâtı enzâr-ı umûmiyyeye arz etmek istiyoruz.

Makālenin muharriri ile beraber hepimizin şikâyet ettiğimiz cehâlet-i umûmiyyenin mesleğimizdeki esbâbına ircâ'-ı nazar edilince görülür ki bizde meslek-i tedrîsin te'sîs edildiği vakitler Arablarda, Acemlerde ulemâ'-i muhakkıkīn ile beraber ulûm ve fünûnun inkırâz bulduğu edvâr-ı fetret ve inhıtâta tesâdüf etmiş ve bunun netâyic-i tabîiyyesinden olarak vücûda gelen mahdûdiyet-i ilmiyye, tahsîlde intizâmsızlık, her fenne hevesle beraber taklîde kanâat gibi bir takım avâmil-i tedennî esâsa sokularak âsâr-ı muharribesi mesleğin ilk günlerindeki neşve-i hayat ve zindegî-i şebâbıyla bir dereceye kadar mestûr kalabilmiş, fakat zamanlar geçtikçe pek bâriz sûrette alâimini gösteren bu hâl-i gayr-i aslî nesilden nesile intikāl ettikçe asâlet kesb ederek âdet hükmünü almıştır.

Bu i'tiyâd sâikasıyladır ki son asırların bize pek elîm sûretlerde kendini ihsâs ve iktizâ ettiren ihtiyâcât-ı mübreme ve teceddüdât-ı mühimmesinden ilmiye zümresi hâlâ haberdâr olmak istemiyor gibi duruyor ve hayât-ı hâzıranın şerâitını istikmâl ile bulundukları meslek-i celîle şâyân bir

[1] Âl-i İmrân, 3/27.

inkılâb-ı ilmî husûle getirerek âtî için istihkāk-ı hayat etmeyi kıyâmet gibi bir felâket addediyor.

Meslek ve milletin hayatına sûikasd demek olan bu hâl mültezimlerinin en şiddetli sûrette mes'ûliyetini (ve muharririn hükmünce i'dâma mahkûmiyetini) mûcib ise de bir sınıfın tekmîl efrâdını bu hâlde zannetmek büyük bir haksızlık veya vukūfsuzluk demek olacağından bu zandan ebnâ-yı cinsimizi esirgeriz.

(الناس بازمانهم اشبه منهم بآبائهم) = "İnsanlar pederlerinden ziyâde zamanlarına benzerler" kelâm-ı hakîmânesi fehvâsınca insanlar her ne kadar âdât ve teâmülâtın te'sîrât-ı mütevâliyyesi altında ahlâk ve etvârda eslâfına benzerlerse de zaman dediğimiz bir takım te'sîrât-ı mütehavvileye de ma'rûz bulunduklarından bi'z-zarûre ahlâfta başka âsâr, başka isti'dâdlar nümâyân olur.

İşte biz, milletin selâmeti kendilerine rehnümâ-yı saâdet olan bütün erbâb-ı hamiyyetle beraber i'tirâf ve işhâd ediyoruz ki: Bugün yaşamak için lâzım olan ma'lûmâtı her sınıf gibi biz de bilmiyoruz, dünyada bekā bulmak için ancak ulûm ve fünûn, sanâyi', ticâret, zirâat, siyâset, askerlik gibi birçok eşkâlde varlık göstermekle mümkün olduğu hâlde biz hissemize düşen mevcûdiyet-i ilmiyyeyi gösteremiyoruz; fakat o ma'lûmâtı istihsâl ederek bu mevcûdiyeti göstermeyi iki yüzü mütecâviz bulunan muâsırlarımızdan hemen hiçbiri geri kalmaksızın hepimiz istiyoruz. Ikrâr ediyoruz ki: Okuyup okuttuğumuz ilimler her nedense kendilerine verilen emeklerle mütenâsib semereler vermediği cihetle milletin şu buhrânlı zamanlarda mühim hizmetlerde bulunamıyoruz; fakat şuna da işhâd ediyoruz ki: Bu hâlden müteellim ve mahcûb olmakla beraber mesâîmizin müsmir bir tarza ifrâğ edilmesine de sed çekmiyoruz. Evet i'tirâf ediyoruz ki: Ta'kībine mecbûr tutulduğumuz kurûn-ı vüstâ mahsûlü usûllerle hiçbir vakit müfessirîn-i ızâm, fukahâ-yı kirâm ve sâir ulemâ-yı a'lâmın derecelerine yetişemeyeceğiz; fakat şuraya da işhâd ediyoruz ki: Kendimizin de memnûn olmadığımız bu haller sa'yimizin noksânından, isti'dâdımızın fıkdânından neş'et etmeyip her türlü salâhiyetin fikr-i teceddüd ve rûh-ı teşebbüsten âzâde uhdelere **[430]** tefvîz edilmesi yüzünden ellerimiz bağlanarak beslediğimiz âmâl-i terakkī ve ıslâhın her vakit akāmete dûçâr edilmesinden ileri gelmektedir. İ'tirâf ederiz ki: Medreselerden yetişenler ne lisâna, ne ulûm-ı İslâmiyyeye, ne de sâir fünûna lâyıkıyla vâkıf olamıyorlar; fakat şu husûsa da işhâd ederiz ki: Şimdiki program mûcebince biraz sarf ve nahiv okumakla lisân öğrenmek, biraz metin ve şerh görmekle âlî derecede ulûm-ı İslâm tahsîl etmek, senede yedi ay ve haftada birer gün okunmak üzere ulûm-ı riyâziyye ve tabîiyye ve sâireye velev mebâdî derecesinde vukūf peydâ etmek, sonra da bunların hepsini on on iki seneye sığıştırmak dünyanın hiçbir tarafında müterakkī akvâmın hiçbirinde görülmedik gülünç işlerdendir. İ'tirâf ediyoruz ki: Şu bîçâre millet bu zarûretiyle beraber yalnız İstanbul medreselerinde fünûn-ı hâzıra tahsîli için ayda 40.000 guruş vermekten çekinmiyor; fakat bu paralarla milletin arzusu vechile talebe-i ulûma en müstahsen tarzda ta'lîm-i fünûn mümkün iken vâ esefâ ki çâresi bulunamayıp talebe tahsîlinden, millet arzusundan mahrûm bırakılıyor. İ'tirâf edelim ki: Millet bizden şu devr-i hürriyyette pek çok fedâkârlıklar, yararlıklar beklerdi; lâkin şurasına işhâd edelim ki: Biz düştüğümüz girdâb-ı akāmetten, şu kurûn-ı vüstâ programını ta'kībden bir kere kurtarılalım, o vakit milletin kalbinin en derin köşelerinde ne kadar ârzû-yı dîndârâne, ne kadar âmâl-i terakkī-perverâne var ise hepsinin istihsâline kudret-i Samedâniyye'nin bize bahşettiği kuvvetin müsâid olduğu hudûdun son derecesine kadar çalışırız.

Muharrir efendi şuralarını da kendilerine ihtâr etmekliğimize müsâade buyursunlar ki her milletin ricâl-i diyâneti askerleri, âlimleri, hâkimleri gibi o milletin hisâbına yaşarlar ve o millete bâr-ı girân gelmezler, çünkü mevcûdiyetleri o milletin vahdet ve mevcûdiyetine vakfedilmiştir; ve hiçbir hoca askerliği kendilerinin telakkī ettiği gibi i'dâma mahkûm olmuş kimselerin siyâsetgâhı addetmez; belki askerlik hocalar nazarında idâme-i mevcûdiyyet için hâricî tecâvüze karşı mukāvemet ibrâz etmek ve beşeriyeti isti'dâdında merkûz olan tekemmülât-ı rûhâniyyeye mazhar eylemek için i'lâ-yı kelimetullâh uğurunda fedâ-yı nefs etmektir.

Asker nedir? Din ü devlet, mülk ü millet yolunda hem kanını, hem cânını fedâ eden bir insan!

Bâyezîd Dersiâm Müderrislerinden:

Dârendeli **Mehmed Seyyid**	Sofululu **Ahmed Hulûsî**
Ayaşlı **Ahmed Hamdi**	Darendeli **Hâlid**
Eşref Efendi-zâde **Şevketî**	Karahisârlı **Ârif**
Ermenekli **Mustafa Safvetî**	Elmalılı **Mehmed Fahri**
Kazanlı **Harrâs Hâmid**	İspirli **İdris Seyyid**

BİR KATOLİĞİN TECÂVÜZ-İ BÎ-EDEBÂNESİ

Osmanlı Matbûât ve Talebesinin Galeyânı

Fransa'da ikmâl-i tahsîl etmekte bulunan Osmanlı talebesinden Ahmed Servet Bey *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine bir mektup gönderiyor; bu mektupta 7 Şubat 1913 de Fransa'nın "Klermon - Ferran" (Clermont-Ferrand) Dârülfünûnu'nda Edebiyyât Şu'besi Müdîri "Deduyis du dejer = Desseusise du deger"in Balkanlar harbine dair verdiği bir konferansta Türkler ve İslâmlar aleyhindeki tecâvüzât-ı bî-edebânesinden şu fıkraları naklediyor:

"Hayret edelim, takdîr edelim. İnsâniyet şimdiye kadar bu derece ulvî, mukaddes, şânlı ve millî bir harb; Hıristiyanlık âlem-i medeniyyeti(!) bu kadar ilâhî, fedâkâr ve muazzez bir Ehl-i Salîb harbi görmedi. Salîb'in Hilâl'i bu kadar şânlı bir muvaffakıyetle ezip çiğnediğini henüz beşeriyet seyretmemişti!...

Medenî Avrupa'nın, bilhâssa medenî Fransa'nın (vazîfe)si; –Türkler gālib gelseler de, mağlûb olsalar da– Balkan düvel-i müttefikası ile tevhîd-i mesâî etmek, onlarla beraber Türkler üzerine yürümek, bu Asyâî vahşî kātilleri Avrupa'dan koğup def' eylemek idi. Avrupa diplomasisi son zamanda bu vazîfesini takdîr etti, fakat medenî Avrupa'da yaşayan bazı barbarların (Hatîb bu cümle ile Almanları murâd ediyor.) mümânaatıyla İstanbul'daki müdâhalesini

fi'lî bir sûrette netîceledirmedi, pek yumuşak ve beceriksiz davrandı!..

Yunanlılar –Selanik'e, Balkanlardaki son Genç Türk mezâlimine menba' olan bu şehre kadar kemâl-i şân ve şerefle Türkleri *eze eze*(!) yürüdüler. Şimdi orada Salîb temevvüc ediyor. Bulgarlar "Edirne"; Avrupa kıt'asında Türklüğün ve İslâmlığın son enkāzı olan bu şehir önünde hârika(!) lar gösteriyorlar..

Eski Türk; echel, tenbel, miskîn, pis, şehvet-perest ve hırsızdır. Genç Türk ise echel, tenbel, miskîn, kibirli, hırsız, şehvet-perest ve fazla olarak sarhoştur.

Türk; Asyâî fıtratıyla vahşî ve kātildir.

Türk; edyân-ı mevcûdenin en aşağılık, en âdî bir şekli olan dîn-i İslâm ile mütedeyyindir.

Türkün birçok karısı vardır. Türk karıyı köpek gibi kullanır, Türkte âile fikri, âile hissi yoktur.

Türk; evvelâ Türk ve sonra İslâm olması i'tibâriyle; memleketini idâre etmek, medeniyetin en aşağı mertebesine yetişmek, insan olmak kābiliyet ve isti'dâdından kat'iyyen mahrûmdur.

Türk; düşünebileceğiniz bütün fenâlıkları câmi'dir.

Bulgarların, Sırpların, Yunanlıların ve Karadağlıların muhârebe esnâsında yaptıkları iddiâ edilen mezâlim doğru ve haklıdır. Onlar asırlarca boyunduruğu altında inledikleri Türklere.. çocuklarını, kardeşlerini, hemşîrelerini kesen Asya vahşîlerine.. Niş'te Sırp kellesinden müdhiş bir kale vücûda getiren kātillere eski zulüm vahşetlerini iâde etmekten başka bir şey yapmıyorlar!"

* * *

Bu mektubun intişârı matbûât-ı Osmâniyyede fevkalâde galeyânı mûcib oldu. Gazetelerde müteaddid makāleler yazıldı, herkes birçok sözler söyledi. Fakat bu derece edebden mahrûm bir herîfe karşı sözle mukābelede bulunmayı ma'nâsız ve küçüklük addeden Abdürreşid İbrahim Efendi hazretleri *Tasvîr-i* **[431]** *Efkâr*'a şu kısa mektubu gönderdi ve ber-vech-i âtî teklîfâtta bulundu:

Milliyyeti Terzîl, Dîni Tahkīr Olunan Türk ve İslâmlara

Fransa'nın resmî bir me'mûru, Klermon – Ferran Dârülfünûnu Edebiyât Şu'besi Müdîri Deduyis du dejer resmî bir mevki'de Türklük ve Müslümanlık aleyhinde ağıza alınmayacak derecede bazı tefevvühât-ı bî-edebânede bulunduğunu muhterem *Tasvîr-i Efkâr*'a gönderilen bir mektupta okudum. Herkes gibi bittab' ben de müteessir oldum.

Fakat öyle sarhoş bir Fransız külhanbeyine karşı sözle cevâb verilişini küçüklük buldum. Eğer biz adam isek (yani hayvan değil isek) o resmî bir me'mûrun resmî bir mevki'deki tecâvüzüne karşı:

Evvelâ – Fransa'daki talebelerimiz Fransa'yı hemen terk ederler;

Sâniyen – Umûm memâlik-i Osmâniyye ve İslâmiyye mekteplerinden Fransızca dersleri kaldırılır. (Yerine İngiliz veya Alman lisânları gibi milleti daha ziyâde metânet-i fikriyye ve necâbet-i hılkıyyeye alıştıracak lisânlar ikāme olunur.)

Sâlisen – Cerâid-i münteşire gibi memleketimizin en hücrâ noktalarına kadar sokularak urûk-ı hayâtımızı emen Fransız mekteplerindeki talebelerimiz hemen alınır ve fîmâba'd hiçbir Türk ve İslâm bir Fransız mektebine gönderilmez;

Râbian – Fransızca bilen hiçbir Türk ve İslâm ba'demâ Fransızca konuşmamayı ahdeder;

Hâmisen – Ba'demâ gazetelerimiz Deduyis gibi külhanbeylerin ecdâdı olan Napolyonların veya bilmem kimlerin meziyyâtından, bilmem nesinden bahsetmekten sıkılır.

İzzet-i nefsi, mülevves çamurlar içerisine atılmak istenilen bir millet, eğer yaşamak azminde, hakārete müstehık olmamak fikrinde ise medenî milletlerin en aşağı tabakasında bulunduğu farz edilen Çinlilerden olsun ders-i ibret alır.

Dört sene mukaddem Tokyo'da iken şâhidi olduğum bir vak'ayı burada hamiyet dersi olmak üzere Türk ve İslâmların uyuşmuş kafalarına çarpıyorum:

Birgün Tokyo gazetelerinden *Yamata* cerîdesi Formoz adası mes'elesi münâsebetiyle Çinliler hakkında tahkīr-âmîz bir ibâre kullanmışidi. Ertesi gün Tokyo dârülfünûnlarında mevcûd olan on bin Çin talebesi protesto olmak üzere bir günün içinde kâmilen şimendüferlere dolarak Nagazaki tarîkıyla Çin'e müteveccihen hareket ettiler. Şimendüfer hareket ederken binlerce Çinlilerin ağzından çıkan "Yaşasın Çin, Kahrolsun Japonya" sadâ-yı gulguledârı Mikado cenâblarının sarayını bile titretmişti. İşin vahâmetini hisseden Japonya Hükûmeti gazeteyi mahkemeye tevdî' etmiş, der-akab Çinli talebeye resmen tarziye vermiş, Nagazaki'ye toplanan talebenin bilcümle masârifini deruhde ederek hepsini muazzezen tekrâr Tokyo'ya getirmişti.

İşte yaşamak isteyen milletler mevcûdiyetlerini böyle gösterirler. Yoksa sözle değil.

Abdürreşid İbrahim

* * *

Bunun üzerine Osmanlı dârülfünûn talebeleri konferans salonunda bir ictimâ' akdederek müteaddid nutuklar îrâd eylediler; netîcede "gerek hatîbin izzet-i nefsimizi tahkīr eden beyânâtından, gerekse Fransız efkâr-ı umûmiyyesinin son zamanlarda Türklüğün ve Müslümanlığın aleyhine müteveccih esefe şâyân tecelliyâtından dolayı fîmâ-ba'd bilumûm mekâtib-i resmiyyemizde tedrîs edilen Fransızca'nın ref' u ilgāsı ve Fransa'nın merkez ve vilâyâtında tahsîlde bulunan talebe-i Osmâniyyenin oradan başka diyâra nakledilmesi ve resmî mekteplerimizde muallimlik eden Fransızlara yol verilmesi" husûsu Osmanlı Maârif Nezâreti'nden ricâ olunduğu gibi, "mühim bir ilim müessesesinin müdîri olan böyle câhil ve nezâketsiz bir adamı resmî sâhasında el-ân muhâfaza etmiş olmasından dolayı da Fransa Maârif Nezâreti'ne karşı büyük teessüfler beyân edildi. Deduyis du dejere'ye de "nezâket, edeb-i Şark hakkında tetebbu' etmek lüzûmu" tavsiye olundu.

Fakat acaba bunların hepsi sabun köpüğü gibi Şark'ın kubbe-i lâ-kaydîsinde bir ân için yükselip ve sonra ber-vech-i mu'tâd sönecek mi? Bunu Maârif Nezâreti'nin vereceği karar ve talebenin tutacağı meslek gösterecektir!

MEKÂTÎB

TOPRAĞIMIZDA ECNEBÎ MEKTEPLERİ

Muhterem *Sebîlürreşâd*'ın son nüshaları en gür gazabıyla vatanımızın takdîr ve belki de teşhîs edilememiş bir cerîhasını teşrîh ediyordu.

İslâm Diyârında Ecnebî Mekteplerinin Te'sîrât-ı Mefsedet-kârânesi ünvânlı makāleyi okuduğum zaman rûhumda uyanan intikām ve nefret duygularını ta'kīb eden şey: Milletdaşlarıma bu müesseselerin elemli sahnelerini göstermek, o levhaların üzerinde oynanmış şeytanet rollerini, mefsedet-engîz[1] emellerini teşrîh ve teşhîr etmek fikri oldu.

Rüşdî tahsîlimi bitirdikten sonra kazâmızın feyz alacak başka bir menba'ı bulunmadığından –âvâre gezmemekliğim için– beni Frerler Mektebi'ne vermişlerdi. Altı, yedi yaşlarında Hıristiyan arkadaşlarım bulunan sınıfımın tek feslisi bulunduğum zaman kalbimin verîdü'l-hayâtını kemiren endîşe İslâmiyet'imin, milliyetimin mensî kalması idi. Dört tarafımın Fransa harîtasıyla kaplı, gözlerimin, kulaklarımın Fransız menkabeleriyle dolu olduğu bütün ders vakitlerimde bile zavallı milliyetimi, düşünmek için şiddetli bir ihtiyâc duyar, bu ihtiyâcın altında ezilirdim. Teneffüs için dershâneden çıkıp yine girdikçe tekrâr edilen "duâ"ları esnâsında ben yapyalnız, sıramın üzerine yaslanır, gözlerimin önünde kulaklarımın yanında yapılan "merâsim"le hiçbir alâkam bulunmadığını kendime ihtâr ve telkīn etmeye çalışırdım. Bu mücâdeleler, benim için bir ihtiyâc hâlini almıştı.

Yine birgün muallim, "– İbâdetler, Allah'a mahsûs olduğundan mukaddes ve hürmete şâyândır; işte bunun için biz duâ ederken, sen huşû' ile dinlemeli ve bu huşûunu gösterecek bir tarz almalısın." diyerek kendi eliyle kollarıma çaprazvâri bir vaz'iyet verince kalbime, rûhuma hükmeden İslâmiyet'in ağladığını duydum.

Artık bu hallere yavaş yavaş isyân ediyordum:

Okuduğumuz kurûn-ı vüstâ* târihinde Peygamberimiz efendimiz hazretlerini yalnız kuru bir Mahome = Mahomes tarzında gördükçe bayağı rûhum sıkılır ve o dersimizi iâde ederken Notr Sinyor Mahome = Notre-Signeur Mahomes şeklinde okumaya kadar varırdım. Bu sarîh bir hakkım iken her taraftan kopan müstehzî kahkahlar, beni, ikinci defasında sükûta mecbûr ederdi.

[432] İşte böyle senelerce didiştim. Bir Müslüman çocuğunun İslâmiyet ve milliyetini boğacak dar ve karanlık dolambaçlara rehberlik ettikleri hâlde onlara yabancı kalmak istedim. Bunların bir târîhçesini karalamaya zemîn ü zaman müsâid değil

* * *

Hiç şübhe yok ki, vahîm bir felâket geçirmekteyiz. Bir dâne değil belki felâketlerin envâını sürüklüyoruz da biz yine bir sayıyoruz. İşte birinci ve hele de göze çarpmayan ve fakat bir gün bu milleti kullanacak ve temsîl edecek ma'sûm dimâğlarda zehirli izler bırakmaya çalışan ve ekseriyetle de muvaffak olan bu ecnebî mektepleri, bu ecnebî kumpanyaları sürüklemekte olduğumuz felâketlerimizin başında sayılmaya lâyıktır. Rumeli'de ve daha bilmem nerelerde kanlar dökülüyor; oralarda sefâletler teşhîr olunuyor; toprağımıza istîlâ ediyorlar. Bu, felâket sayılıyor ve îcâbında her türlü mukāvemet gösteriliyor. Hâlbuki buralarda en küçük şehirlerimize, kazâlarımıza kadar kök salmış olan bu ecnebî mekteplerinde dimâğlar, fikirler hedef i'tibâr olunuyor; zehirli mermîlerle hayâtına son veriliyor; buna karşı ne bir teşekkî, ne de bir mukāvemet, hiçbir şey yükselmiyor.. Âh! Milletimizin bu tegāfüllerini gördükçe ye'simi uyutmak kābil olamıyor...

Mâdem ki bu lisân ve fikir istîlâları, dinimizin, milliyyetimizin aleyhine kurulmuş birer Salîbî tuzaktır; buna karşı koymak bunu bozup yıkmak, bu din sâliklerine, bu milletin her ferdine farzdır. Düşünüyorum ki: Bu lisân ve fikir istîlâlarının ma'rûz kalan mevcûdiyetimizi birgün korumak kaygısında bulunacak olursak şecâatimizin fâidesiz, kahramanlığımızın abes kalacağını anlayacağız; topumuzu, süngülerimizi düşmana karşı değil kendi göğsümüze saplamış olacağız.

Dinimiz, en celî hikmetiyle bize düşmanlarımızın kullandığı silâhlarla –ve hattâ fevkalâdeliğiyle– mücehhez bulunmamızı emrediyor. Şimdi düşmanlarımız dimâğımıza, rûhumuza Çelipa'lı maârif ordularıyla hücûm etmekte biz de onlara maârif müdâfaa ve mukātele etmeliyiz. Böylece ecnebî mekteplerinin karşısında mekâtib-i dîniyye ve milliyyemizle kaleler kadar rasîn Müslüman mektepleri fennî ve sınâî her nevi müessesât-ı medeniyye bulundurduğumuz zaman onların ezici te'sîrlerinden vatanımızı kurtarmış olacağız.

O vakit tabîîdir ki bu din ve fikir muhârebesinde biz gālib gelmiş oluruz. Eğer bizim için Fransız dilini öğrenmek lâzımsa, onu kendi mekteplerimizde ta'lîm etmeliyiz. Veyâhûd demincek ta'rîf ettiğim müslüman mekteplerimizde de din ve milliyet fikri telakkī edildikten sonra ecnebî –misyoner mekteplerine değil– dârülfünûnlarına devâm ve gayretli bir ihtimâm sâyesinde esâs duygular muhâfaza o[lu]nabilir.

Bazen ancak zarâfet modasına kapılarak veyahud yanlış bir düşünüşle mini mini yavrucakların ilk terbiyelerini böyle ecnebî misyoner mekteplerinden bekleyen pederlere tesâdüf olunuyor ki, az zaman zarfında evlâdlarını kendilerine (tekemmül etmiş bir babanın din ve milliyet hislerine) düşman görecek olan bu zavallılar, cidden bedbahttırlar.

Böyle yanlış bir düşüncenin kurbânı olan pederler, mensûb olduğu âile, ve öyle bir millet hüsrânına ağlasın!.

Uşak: Hendese-i Mülkiyye'den

M. Şadi

DİNE KARŞI İHMÂL VE TEKÂSÜLÜMÜZ

Tasvîr-i Efkâr'ın Romanya muhâbir-i mahsûsu Ömer Vasfî Bey'in gönderdiği mektuptan:

" ... Köstence'yi terk etmeden evvel bir de Romanya Kralı "Karol" tarafından geçen sene inşâsına başlattırılan câmii ziyâret etmek istedim. Câmi hitâm bulmuş. İçinin tezyînâtı da cidden dil-firîb. Fakat hâricen şekl-i mi'mârîsi Rus üslûbundaki kiliseleri andırıyor. Zâten geçen sene yapılırken de

[1] Metinde (مسعدت انكيز) şeklinde yazılmıştır.

* Petis oours d'histoire; histoire du moyen age: por Ambroise Rendu Fils.

buna dikkat etmiştim. Fakat şurası sad-hezâr teessüfe şâyân ki câmiin içinde ferd-i vâhid yok. Biz müslümanlar da bir zamanlardan beri namaz ve niyâza karşı bir lâ-kaydî var ki nereye gidilse, hatta memâlik-i ecnebiyyede bile bu hazîn hâl kemâl-i teessüfle görülüyor. Acaba dinin kuvve-i rûhâniyyesi, ahlâk ve ma'neviyât üzerindeki te'sîrâtı her zamandan ziyâde takdîr edilmekte olduğu bu asırda bize ne oldu ki vezâif-i dînîyyemize karşı bu derece mübâlâtsızlıklar gösteriyoruz? İslâmiyet'in ulviyetini, bütün mü'minîni bir millet-i vâhide dest be-dest-i vifâk u ittifâk ettirmekteki kuvve-i müessiresini fezâil-i siyâsiyye ve ictimâiyyesini hıristiyanlar bile takdîr edip gâh sitâyiş ile gâh da havf u endîşe ile ber-âverde-i lisân ettikleri hâlde bizim din ve milli[ye]timize karşı bu gafletimiz, bu ihmâl ve tekâsülümüzün hikmeti nedir? İki üç senedir Avrupa'da dolaşıyorum. Nereye gittimse hürriyyet-i efkâr kemâl-i intişârda bulunduğu cihetle bir hayli nâ-dînlere tesâdüf ettim. Fakat her yerde, en mütemeddin olan pâyitahtlarda bile dîne ehemmiyet verenleri, dîndâr olanları ve gûyâ görünenleri daima ekseriyette buldum. Hele hrandişliğin en büyük mekân ve zemîni olmakla ma'rûf bulunan Paris'te Pazar günleri halkın fevc fevc kiliselerden çıktığını gördükçe ve bilhâssa bu ibâdet-perverdeler miyânında birçok temiz giyinmiş mümtâz etvârlı gençler bulunduğunu müşâhede ettikçe ne derecelerde hayrette kaldığımı ve aynı zamanda bizim İstanbul'un gāfil gençlerinin son senelerdeki ahvâl-i mahsûsalarını göz önüne getirerek ne derin teessüfler duyduğumu ta'rîf edemem. Her ne hâl ise; sözü uzatıyorum. Fakat bu din mes'elesi benim dört senelik hayât-ı meşrûtiyyetimde efkâr ve mütâlaâtıma en ziyâde hâkim olan, tutulan yanlış yollardan dolayı beni en ziyâde me'yûs eden bir mes'ele olduğu cihetle böyle münâsebet düştükçe o bâbdaki derdlerimi dökmekten, müteellimâne biraz söylenmekten men'-i nefs edemem..."

MATBÛÂT

EVLERİNİ KENDİ ELLERİYLE YIKANLAR

"Fitne, uyuyor; uyandırana Allah la'netler etsin."

Türklük ve Arablık cereyânlarına karşı hakīkī Müslüman Arab kardeşlerimiz ne düşünüyorlar:

Bugün Yunan ile Bulgar arasında târîhte misli nâ-mesbûk bir ittihâd görüyoruz. Bugünün bu iki müttehid milleti nefislerine musallat olan hevâ-yı udvânı ezdiler, eski kînleri unutmak, eski gayzları gömmek istediler ve yaptılar, şimdi bu musâfâtı te'yîd etmek için uğraşıyorlar.

Yunan, Bulgar ... yalnız mezheb ve akīdede değil ahlâk ve âdâtta da mütehâsım bulunagelmiş iki millet. Öyle iken bugün geçmişi unutmak sâyesinde merâmlarına erdiler; evet, onlar her şeyi, her şeyi unuttular, yalnız bir şeyi, önlerine koydular, andılar: "Salîb"i; o, Ortodoksun, Katoliğin, Protestanın sînesinde dalgalanan, hepsini huzûrunda eğilten "büyük remz"i!

İşte bu remz, bu Timsâl-i Teslîs kendi başına Yunan, Bulgar, Karadağ, Sırp kavimlerini birbirlerine düğümledi. Papaslar; kendi başlarına ördükleri bu kördüğümün seyr-i udvânını yalnız –bir hükûmet-i medeniyye olmak i'tibâriyle– Osmanlı Hükûmeti'ne tevcîh etmediler, onların hedef-i teaddîsi; Türkün, Kürdün, Arnavudun, Makedonyalının, Rusyalının, Arabın, Mısırlının, Sudanlının, Çinlinin, Hindlinin ... ilh., îkān-ı müştereki bulunan "Vahdâniyyet"in hâmil ü hâzini olan bütün Müslüman göğüsleri oldu. Çünkü "Vahdâniyyet", bütün ehl-i İslâm'ın bir câmia-i kudsiyyesidir; nasıl ki Nasârâ, remz-i ekberin "Salîb" etrâfında akd-i ittifâk u i'tilâf ediyorlar.

[433] "Balkan İttihâdı" İstanbul Hükûmet-i medeniyyesine değil doğrudan doğruya Hilâfet-i İslâmiyyeye ve bu hükûmetin dinine sâlik olanlara karşı tertîb edildi. İşte bunun için müttehidler, kılınçlarını rastgeldikleri Müslümanın göğsüne sapladılar. Mütemeddinlik da'vâsında olanların hukūk-ı harbi kavâid-i mustalahasından olan muhârib ve gayr-i muhârib tefrîk etmediler. Öldürülmek için yalnız müslüman olmak kâfî idi. müslüman ister, bîçâre bir kadın, ister düşkün bir ihtiyâr, isterse beşikte süd emen dünyadan habersiz bir çocuk olsun. Müslüman, işte o kadar... Çünkü maksad; nizâmî ve usûlî bir harb değil, bir ümmetin kahr u imhâsı idi: Ekinlere musallat olan haşereler, çekirgeler gibi.

İşte Balkan İttihâdı; bunun için bazı düvel-i Mesîhiyyenin meyl ü âtıfetine mazhar oldu, onlardan gizli, açık yardım gördü.

Bu ittihâd-ı salîbîye karşı bir ittihâd-ı İslâmî ile mukābele olunması mantıkın îcâbâtından ve kavânîn-i adâletin istihsân edeceği mevâddan idi. Çünkü bundan maksad, bir müdâfaa-i meşrûa olacaktı, memleketlerinde emniyetle yaşayan halka taarruz değil.

Yunanlılar, Bulgarlar eski kînlerini unutmaktan geldikleri hâlde bazı Suriyeliler –muvakkaten olsun– "Türk-Arab" kelimelerinden vaz geçmek istemediler; daha garîbi, Türklerden bile bir menşe'i, aslı astarı olmayan –olsa olsa her gönlün istediğini vermemek bir menşe'-i hıkd olabilir– buğzlardan dem vuranın bulunmasıdır. Hâlbuki biz öbür taraftan görüyoruz ki: Senelerden beri Mısır'ı yurd edinerek burada ceyblerini dolduran, zenginleşen bir sürü Yunanlılar, Bulgarlar; bugün o dün kendilerini kapı dışarı ederek aç susuz, çırçıplak gurbet ellerine atan memleketlerine altunlarla, gümüşlerle yüklü avdet ve haksız, mütecâviz olduğunu pek a'lâ bildikleri kendi ordularına iltihâk ediyorlar!

Evet biz bunları gözümüzle görüp dururken diğer taraftan da Türklerden, Suriyelilerden bazılarını görüyoruz ki Osmanlı vatanının bu hatarlı, bu her vakitten ziyâde çocuklarının yardımına, imdâdına muhtâc bulunduğu bir zamanda onu terk ile başka yerlere hicret ediyorlar. O Osmanlı vatanını ki: Bugün bütün hayırlı çocuklarının yardım için başına üşüştükleri Yunan memleketi gibi vaktiyle o hayırsız evlâdlarını reddetmemişti, onları birçok âtıfetlere, ni'metlere gark etmişti. Fakat kâşki bu vefâsız Osmanlıların vatanlarını –gûyâ başlarına bir felâket gelecekmiş, bir bâdireye kapılacaklarmış da nişâne-i zillet de olsa nefislerinden başka bir şey düşünmeyen za'f-ı kalb sâhiblerinin yaptıkları gibi canlarını kurtarmak için uzaklaşmaktan başka çâre bulamamaları gibi– bırakıp kaçmış olmalarıyla musîbet tamam

olsaydı, iş bununla kalsaydı yine o kadar güce gitmezdi; bu mütehecciriin garazları, o mübârek, o derdli Osmanlı vatanı aleyhinde ictimâ'lar, kongreler teşkîl edenlerle teşrîk-i amel, onun gizli, âşikâr düşmanlarına; fitneler uyandırmak, bilâd-ı garbiyyede, Suriye'de Basra'da bugün Yunanlıların, Bulgarların unutabildikleri "kavmiyyet" da'vâsı nâmına yangınlar çıkarmak husûsunda yardım etmek oluyor, iş bu sefîl derekeye kadar varıyor.

Bu hâl, içinde oturduğu evini, içindekilerden biriyle ehemmiyetsiz bir ihtilâfa düşmek yüzünden kendi eliyle kendi başına yıkmaya kalkışmaktan başka bir şey midir?

İnsâf edelim, acaba ikisi de Müslüman olan Türk ile Suriyeli mi, yoksa Yunanlı ile Bulgar mı birbirlerine daha yakın düşer? Bazı Hıristiyan Suriyeliler "Türk", "Arab" kelimelerini dillerine dolayıp duruyorlar; bundan maksadları ekseriyeti hâiz oldukları için her türlü âmâl-i salîbiyyenin husûlü nüfûzlarının kazanılmasına vâbeste olan Müslüman Suriyelileri de kendi taraflarına çekmekten başka bir şey değildir. Yazık ki bazı Suriyeli müslümanlar, bunların yaldızlı sözlerine aldanıyorlar, bu zavallılar böylelikle Allah'ın [1](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) kānûn-ı necâtkârîsinden gaflete düşmüş oluyorlar. Acaba bunlar, Balkanlar'da müslümanların başına getirilen felâketleri duymadılar mı, acaba bunların Prens Aziz Paşa'nın kumandasında muhârebe edip durmakta iken saflarını bırakıp da düşmana iltihâk edenlerin (Hıristiyanların) hâinliklerinden haberleri yok mu? Yoksa devletlerin –Osmanlıların muzaffer olacağına yakînları olduğu müddetçe– bu muhârebede gālib gelene bir kazanç yoktur, Balkan harîtası değişmeyecektir deyip dururken galebenin müttehidlere teveccüh ettiğini görür görmez eski karârlarından nükûl ile "Gālibin her hâlde bir kârı olmalıdır." demeye başladıklarını, fakat bu son kāidelerini tatbîkten "Edirne, İşkodra, Yanya" gibi arslanca müdâfaa edip durmakta olan Osmanlı kalelerini bile mahrûm etmek istediklerini işitmediler mi?

O hâlde meydanda bu kadar delâil-i intibâh varken bu gaflet, bu gurûr ne oluyor? Menfaat-i şahsiyyeyi Türklük, Arablık nâmına menfaat-i vataniyyeye takdîm ve tercîh ne oluyor?

Artık memleketlerinin üzerine doğru savlet etmekte bulunan bu hatar-ı azîmi idrâk ederek ecnebîlerin vesâit-i ifsâd ve hulûlü olan erbâb-ı tama'ın yüzünden vatanlarının muzmahil ve perîşân olmasına meydan vermemek, kendi evlerini kendi başlarına yıkmamak için gözlerini dört açmak bugün İslâm ümmetinin ukalâsına terettüb eden en mühim ve en mukaddes bir vazîfedir.

Mısır: *(eş-Şa'b)*

İ'TİRÂF

Biz öteden beri Garb medeniyetinin bir medeniyet-i fâzıla olmadığını, bilakis vahşet ve sefâhetten ibâret bulunduğunu söylerken bazı muharrirlerimiz bizi taassubla ithâm ederlerdi. Biz, Garbın çehresindeki maskeye bakarak değil, asıl vech-i hakîkīsine atf-ı nazar ederek o hükmümüzü vermiştik. Bugün o medeniyet-i fâsidenin bir uzvu olan Fransa'ya mensûb bir buruşuk yüzlü Katolik çehresindeki nikābın ucunu biraz kaldırdı; bize mu'terız olanların hemen hepsi o müstekreh çehreden o derece nefret ve istikrâh ettiler ki bizden daha şedîd bir lisân isti'mâline mecbûr oldular. Mürûr-ı zamanla bütün hakîkatlerin tecellî edeceğine i'tirâf olunacağına bizim i'tikād-ı tâmmımız vardır. İşte birkaç parça nümûne:

"Fransa, hakîkaten sitâyiş olunduğu gibi temelleri sağlam ve muazzam bir heykel midir? Aslâ!... Sathının revnak u cilâsı, onda çelik rasânetini vehm ettiren bu heykel, vaz'-ı gurûrunun a'mâkında bir takım emrâz-ı kādımanın kırılmayacak sert dişleriyle kof bir ağaç kütüğü gibi hergün içerden kemirilmektedir. Bunu nâdir ve yüksek zekâlar bugün re'ye'l-ayn görüyor ve istimdâd ediyorlar: Fransa bir âtî-i karîbde mahv olacak!

Dinsizliğin rûhlarda açtığı bî-pâyân bir boşluk içinde tabîat ve muhîtin merhametsizliğine, mutlak tahakkümüne ve her şeye mukābil onlar kendilerinde za'ftan, inkıyâddan başka bir şey görmüyorlar. Yüksek ve ma'nevî bir idealden mahrûm, hayattan gayr-i memnûn, hummâlı ve muztarib dimâğların hudûd-ı tefekkürü günden güne alçalıyor, daralıyor, Fransa günden güne daha fazla hodkâm oluyor, menfaat ve emel-i şahsî, infiâlât-ı nefsâniyyenin her türlü tezâhürünü dâire-i inhisârına alıyor. Tesliyet-sâz bir ma'bûdun, rûhu zevk ve ümîd ile dolduran sâye-i şefkatinden mehcûr, hayattan gayr-i memnûn ve muztarib dimâğlar, dâimî bir heyecân ve buhrân ile hercümerc oluyor. Fransa'da hayât-ı âilenin intizâm u âhengine **[434]** ne kadar çok halel geldiğini muttasıl şikâyet ettikleri tenâkus-ı nüfûs, Fransa'da fuhşun, sefâhetin bir mi'yârı, alenî bir isbâtıdır. Anarşizm, Sosyalizm tohm-ı muharribi, tenemmüv ve infilâk için Fransa hüviyetinden daha müsâid bir zemîn bulamaz, ve bulamadı.

Milletlerin hiçbir zaman Allah'sız yaşayamayacağını bundan birkaç gün evvel haykıran Giyom'un tebeası, ve kudret-i şahsiyyenin cihânda kemâline misâl olan İngilizler için de Sosyalizm, bir tehlike olabilir; lâkin efkâr-ı beşeriyyenin esâsât-ı ictimâiyye için hazırladığı inkılâb, mehîb aksisadâlar yapacak azîm inhidâmlarla her şeyden evvel dinsiz ve ahlâksız Fransa'nın temelini yıkacaktır.

Sahne-i hayâtta insâniyeti bir fazîlet gāyesine en iyi sevk eden "dîn"in ilâhî nağmelerine rûhunu kapılmış, ve hodkâm nefsinin bütün infiâlâtına terk-i inân eden bir memleketten, Fransa'dan fazîlet beklemek bir hakîkatin bir ân içinde istihâlesini mümkün görmek kabîlinden olur.

Balkanlarda hıristiyanların müslümanları katl-i âmm etmesi, Müslüman kadınlarının nâmûsuna Fransa'nın zevk-ı hayvânîsini cidden okşuyor, çünkü Fransa bu zevki Afrika'da pek çok tecrübe etti! Hıristiyan zulmüne Hıristiyan intikāmı diyenlerin varlığında fazîlet ve nâmûs görmeye elbette hakkımız yoktur.

Fransa tahkīrâtını bize ibzâl etsin, ve emîn olsun ki, bu, Fransa süngüsüyle her gün Afrika'da parçalanan Arabların giryân sadâlarından daha fazla bizim için müessirdir, Fransa zulüm ve adâvetin rûhumuzda medîd aks-i sadâlarını işitmek için hakîkaten buna ihtiyâcımız vardı."

Tasvîr-i Efkâr: Hâşim Nâhid

[1] Hucurât, 49/10.

Maârif nâzırına hitâben yazılan açık mektuptan:

"Nâzır Beyefendi, lisânı ve terbiyesi taht-ı te'sîrinde Fransızlığın âmâl ve menâfiine şimdiye kadar fuzûlî hâdim olduk.. Acaba bundan ettiğimiz istifâdenin mâhiyeti nedir? Burasının teemmüle şâyân olduğunu zannediyorum.

Yeni doğan çocuklarımıza Türkçe ile beraber belki ondan evvel Fransızca öğrettik, Fransız terbiyesi vermek istedik.. Mekteplerimizin programlarına resmen Fransızca'yı idhâl ve ne kadar zamandan beri tedrîs ve ta'lîm ettik.. Fransız dili ve Fransız terbiyesi tahsîl edilen müesseseler açtık ve nihâyet bütün ferdî ve ictimâî hayatımızda Fransızlığı kendimize pîşvâ addetmek istedik. Fakat acaba fâidesi ne olur?"

Türk Ocağı: – Hüseyin Râgıb

Sebîlürreşâd – Hakîkatin şimdi olsun anlaşılması yine şâyân-ı şükrândır.

ŞUÛN

Vaz'iyet-i Harbiyye – Bu hafta zarfında havaların iyi gitmemesi harekât-ı harbiyye icrâsına mâni' olmuştur. Bu sebeble Şarkta vaz'iyet tebeddül etmemiştir. Yalnız Çatalca'nın sağ cenâh pîşdârları biraz daha ilerlemişlerdir. Garb ordularına gelince İstihbârât Kalemi'nin teblîğine göre: Şubat-ı Efrencî'nin yedi ve sekizinde Karadağlılarla Sırplıların Pardanpol'de yaptıkları hücûmda Karadağlılar altı bin, Sırplılar dört bin mecrûh ve maktûl bırakarak püskürtülmüşlerdir. Parvanpol asâkir-i Osmâniyye tarafından istirdâd olunduğu gibi hezîmet netîcesinde Karadağlılar artık harb edemeyecek bir hâle gelmişlerdir.

Câvid Paşa ordusunun Görice Filorina'yı istirdâdı, Prespe kasabasını işgāl ile Manastır'a yürüdüğü de teeyyüd etmiştir. Kahraman Bekir Bey'in Kozana'yı istirdâd ile Yunanlıları dehşet içinde bıraktığı gazeteler tarafından yazılmıştır.

Yanya müdâfaa-i kahramanânesinde devâm ediyor, Yunanlılar acezeden, perîşânlıktan ne yapacağını şaşırmışlardır. Hamîdiye Malta'dan mufârakat ile Akdeniz'de cevelân ediyor; yakında muvaffakıyyete intizâr olunuyor. Karada, denizde Cenâb-ı Hak muînimiz olsun.

Dârülhilâfe:

Rus Gemici efrâdının Rezâletleri – *Jöntürk* gazetesinde okunduğuna göre: Tophâne'de geçen hafta Cumartesi günü Rus gemici efrâdı zilzurna sarhoş olarak sokaktan geçmekte olan iki İslâm hanımına tecâvüz etmişlerdir. Oradan geçmekte olan bir zâtın müdâhalesi üzerine gemiciler zavallının üzerine de çullanmışlardır. Bunun üzerine adamcağız bir dükkâna iltică etmiştir. Ruslar onu ta'kîb ederek orada da dayak atmakta devâm etmişlerdir. Camlar kırılmış, bir kişi de yaralanmış, nihâyet Rus zâbitlerinin müdâhalesi bu rezâlete nihâyet vermiştir.

"Ertesi Pazar günü Rus gemicileri aynı rezâleti tekrâr etmişlerdir. Bu defa hâdise Beyoğlu'nda Galata Sarayı karşısında vukū' bulmuştur. Sekiz Rus gemicisi iki kişiye taarruz etmişlerdir. Zavallıları döğmeye başlamışlar. Polisler görününce karârı firâra tebdîl eylemişlerdir."

Hilâl-i Ahmer'e iâne toplamak maksadıyla Beyoğullarında dolaşan, etvâr-ı gayr-i lâyıka ile ecânibe karşı haysiyet-i İslâmiyyeyi tezlîl eden iki çarşaflı(!) kadının polis tarafından bi-hakkın men' olunması üzerine tâ Kazan'dan buraya kadar protesto yetiştiren "Rusyalı müslime – Türk kızlarının" Çar nezdinde protestoda bulunmaları ümîdiyle bu havâdisi kayd ve nazar-ı dikkatlerine arz ediyoruz.

Irak:

Irak'ta Galeyân-ı Hamiyyet – Bağdad'dan *Osmanischer Lloyd*'e bildirildiğine göre: Bulgarların Edirne'nin kendilerine terkinde ısrâr eylemeleri ahâlî-i Irâkıyye nezdinde mûcib-i hiddet ü heyecân olmuştur. Ulemâ, kabîleler meşâyihi, Kürdler, redîf ve nizâmiye efrâdı Kumandan Zeki Paşa'dan zât-ı hazret-i Pâdişâhî'den kendilerinin de Çatalca'ya i'zâmları müsâadesini istihsâl eylemesini ricâ etmişlerdir."

Bahreyn'de İânât-ı Harbiyye – Bahreyn'de harb iânesi olarak bu âna kadar toplanan iânâtın mikdârı yüz bin rubiyeyi tecâvüz etmiştir. Diğer taraftan her gün yeniden iâne dercine hamiyet-mendân-ı İslâm gayret ediyor. Kavm-i necîb-i Arabın Devlet-i Aliyye'ye ne kadar merbût oldukları bu hamiyyet ve gayretlerinden anlaşılabilir.

(S[sin]. M. Tevfik)

Maskat:

Maskat'ta İngiliz Harb Gemileri – Acem körfezi dâhilinde vâki' olan "Maskat" limanında elyevm elli harb gemisi bulunmaktadır. Fransa'nın da bir filosunun vürûduna intizâr olunuyor. Fransa tebeasıyla Maskat ahâlîsi beyninde silâh mübâyaasından dolayı hâsıl olan nizâın hall ü faslı için bu zahmetlerin ihtiyâr olunduğu her ne kadar rivâyet ediliyor ise de, hakîkat Devlet-i Aliyye'nin nazar-ı dikkatini câlib olsa gerektir. Yoksa İngiltere ve Fransa filolarının bir araya getirilmesine bu küçük mes'ele sebeb olamaz.

(S[sin]. M. Tevfik)

Suriye:

Arab Kardeşlerimizin Sadâkat-i Uhuvvetkârâneleri – Beyrut'tan yüz altmış iki imzâ ile çekilen telgraftır: "Beyrut ahâlîsi hükûmet-i metbûasına karşı muhtâc-ı arz olmayan merbûtiyetlerini böyle bir zamanda dahi te'yîden bazı sebük-mağzân tarafından vesîle edinen ıslâhât mes'elesini umûm Memâlik-i Osmâniyye'ye tatbîk olunacak vechile vakt-i münâsibine intizâr sûretiyle hükûmet-i mezkûrenin re'y ve tasvîbine havâle ederek mal ve canlarıyla son nefese kadar her türlü fedâkârlıktan çekinmeyeceklerini lisân-ı sıdk-ı mefharetle umûm nâmına arz eyleriz."

[435] *Osmanischer Lloyd*'e Irak'tan yazılıyor: "Suriye ve Irâk matbûâtı Fransa ve İngiltere'nin Suriye hakkındaki müddeayâtı ile meşgūl bulunuyorlar. Efkâr-ı umûmiyye bunların aleyhindedir."

Fransızlar Çatmak İstiyor – Beyrut'tan *el-Müeyyed* gazetesine yazıldığına göre Beyrut'ta bulunan iki Fransız zırhlısındaki askerler mest-i lâ-ya'kıl olarak karaya çıkıp pek münâsebetsiz sûrette sokakları dolaşmakta, ahâlîyi iz'âc etmektedirler. Ahâlî bundan son derece şikâyet ediyorlar.

Duduyis Dudejere, kendi milletinin rezâletini görsün de başka milletlere isnâd ve iftirâdan utansın. Fakat böyleleri için hayâ nedir?..

Yemen:

Seyyid İdrîs'in Top ve Eslihayı Teslîmden İmtinâ'ı – Devlet-i Aliyye ile İtalya hükûmeti arasında akd-i musâlaha olunmasını müteâkıb nezdindeki üserâ ile, bütün esliha ve topları hükûmete teslîm etmek şartıyla afv-ı şâhâneye nâil olan Seyyid İdrîs gerçi üserâyı teslîme muvâfakat eylemiş ise de esliha ve mühimmât-ı harbiyyeyi İmâm Yahyâ'nın nezdinde dahi bu gibi top ve esliha mevcûd olduğu dâiyesiyle vermekten imtinâ' etmiş ve ne vakit İmâm Yahyâ yanındaki top ve eslihaları teslîm ederse kendisinin o isre ıktifâ edeceğini beyân eylemiştir.

Trablus ve Bingâzi:

Bingâzi Sahrâsı'nda Emn ü Âsâyiş – Bingâzi'de Senûsî meşâyihi tarafından Bukbuk İstasyonu tarîkıyla Mısır tüccârân ve mu'teberânına hitâben keşîde olunup Mısır gazetelerinde derc olunan telgrafnâmede Bingâzi Sahrâsı'nda emn ü âsâyişin fevkalâde şâyân-ı memnûniyyet olduğu ve bilumûm ahâlînin nusret-i din için müttefik bulundukları ve Bingâzi Sahrâsı'nda emniyetin münselib olduğuna dair deverân eden şâyiâtın düşmanlar tarafından ortaya sürülmüş bir takım erâcîften ibâret bulunduğu gösterilmiştir.

Bingâzi Hükûmet-i İslâmiyyesi ve Son Nefese Kadar Müdâfaa – Derne Ordugâhı'ndan *el-Müeyyed* gazetesine yazıldığına nazaran Berka'nın bil-umûm meşâyih u a'yân u vücûhu Derne'de kumandan Aziz Bey'in nezdlerinde ictimâ' ederek memleketlerini son nefese kadar müdâfaa edeceklerine dair olan ahd ü mîsâklarını tecdîd etmişlerdir. Muhâbir bu havâdisi verdikten sonra diyor ki: "İtalyanlar vaktiyle filolarının himâyesi altında işgāl eyledikleri sevâhilden başka şimdiye kadar Berka arâzîsinden bir karışa bile istîlâ etmediler. Aziz Bey'in te'sîs ettiği hükûmet-i İslâmiyye gittikçe tevessü' ediyor. Berka'nın her tarafına ekâbir-i Arab'dan birer me'mûr ve Senûsî ulemâsından birer şeyh ta'yîn olundu. Bütün ahâlî kuvvetlerine son derece i'timâd ediyorlar. Cümlesi bir kumandanın kumandası altında müttefikan hareket ediliyorlar. Aralarında ihtilâf ve münâzaadan kat'iyyen eser yoktur."

Yeni İslâm Hükûmetinin Fîzân'da Teşkîlâtı – Senûsî meşâyıhından bir zât bir mes'ele-i mühimme için Fîzân'a gitmiş ve orada pek parlak bir sûrette istikbâl olunduktan sonra dâire-i hükûmete inerek cem' ettiği kabâil meşâyihi ile livânın idâresi için îcâb eden teşkîlât hakkında müzâkerâtta bulunmuştur. Müzâkerât netîcesinde Jandarma kumandanı Hacı Senûsî Efendi'nin kumandası altında "Kuvâyde", "Mekâriha", "Tevârik" kabîlelerinden bir alay teşkîli ile "Sirt" cihetlerine i'zâmı karârlaştırılmıştır.

İtalya Hükûmeti'nin Beş Yüz Develik Hedâyâsı – İtalya Hükûmeti Mısır'a urbânın temâyülünü te'mîn esbâbını istikmâl etmek vazîfesiyle bir müsteşrik gönderdi. Bu me'mûr Mısır'a muvâsalet etmiş ve "Feyyûm" cihetindeki kabâili dolaşıp urbânın ileri gelenleriyle görüştükten sonra aynı maksadı ta'kīb etmek üzere cenûb cihetine azîmet etmiştir. Maksadı Mısır urbânından bir hey'et teşkîl etmek ve bu hey'etle beş yüz deveye tahmîl edeceği hedâyâyı müstashiben Şeyh Senûsî hazretlerinin nezdine azîmet eylemektir. Bu hey'et hedâyâ-yı mezkûreyi müşârun-ileyhe İtalya Hükûmeti nâmına takdîm ve artık harbden vazgeçmeleri hakkında urbâna evâmir-i mukteziye ısdârını iltimâs edecektir. Buna mukābil İtalya Hükûmeti'nin her sene Şeyh Senûsî hazretlerine büyük bir cizye te'diyesini taahhüd edeceği söyleniyor.

İtalyanların Ümîdsizlik ve Hezîmetleri – *el-Müeyyed* gazetesinin Derne'de bulunan muhâbiri Ebu'l-Mehdevî 7 Şubat'ta Bukbuk tarîkıyla çektiği telgrafnâmede diyor ki: "İtalyanların hezîmetleri yekdiğerini vely ediyor. Bunlar artık bir iş görmeyeceklerini anladılar ve ümîdlerini kestiler. Su yollarını ta'mîr için Arablara hulûs çakmaktan başka bir çâre bulamıyorlar. Fakat Arablar bunların izhâr ettikleri âsâr-ı mülâyemete ehemmiyet vermeyerek geçen gün sabaha karşı "Guzâye" nâmındaki istihkâmlarına hücûm ile beş nefer katlettikten sonra kendileriyle istihkâm içindeki askerler arasında bir müsâdeme vukū' buldu. Bu müsâdemede İtalyan askerleri mağlûb olup firâr ettiler. Arablar istihkâma girip İtalyan bayrağını aldıktan sonra karşılarına büyük bir kuvvet geldiğinden hemen ihtifâ ettiler ve İtalyanlar istihkâma girdikten sonra üzerlerine ateş açarak on beş neferlerini katl ve İtalyan bayrağını hâmil oldukları hâlde yerlerine avdet etmişlerdir."

Mısır:

Şükrü Paşa'ya Seyf-i Murassa' Takdîmi – Kāhire'den *Osmanischer Lloyd*'e keşîde olunan bir telgrafnâmede âile-i Hıdîvî prenslerinin Edirne müdâfii Kahramanı Şükrü Paşa hazretlerine murassa' bir seyf-i mefharet takdîmine karâr verdikleri bildirilmektedir. Bu uğurda prenslerden biri 80.000 mark kıymetinde gāyet büyük ve kıymetdâr bir taş ihdâ etmiştir.

Kāhire'de Nümâyişler – Ordu-yı Osmânînin muvaffakkıyyetlerle ilerlemekte olması Mısırlı kardeşlerimizin hissiyyât-ı hamiyyet ve muhabbetkârânelerinin galeyânını mûcib olduğundan Mısır'ın münevveru'l-fikr şebâbından bir kütle-i muazzama, önde muzika ve ordumuzun muhterem kumandanlarının resimleri olduğu hâlde sokakları dolaşarak tezâhürât-ı vatan-perverânede bulunmuşlardır. Nümâyişçiler "Mehmed Ali" meydanına vâsıl olduğu vakit polis dağılmalarını ihtâr etmiş ve hey'et hiçbir hâdise vukū' bulmadan dağılmıştır.

Kāhire'de Bir Fırka-i Siyâsiyye – 21 Şubat Kāhire'den çekilen bir telgraf: "Burada 'Adem-i Merkeziyyet-i İdâriyye-i Osmâniyye' nâmı tahtında yeni bir Türk fırka-i siyâsiyyesi teşkîl edilmiştir. Fırkanın gāye-i emeli adem-i merkeziyyet-i idâriyye esâsına ma'tûftur. Asıl komite 'Refîk Bey El-Azm'ın taht-ı riyâsetindedir. Biri mâlî diğeri icrâî olmak üzere ayrıca iki komite teşekkül eylemiştir."

Mâşâallâh Türklerin fırka teşkîlinde tefrika îkā'ındaki mahâretlerine, gayretlerine diyecek yok!..

Mısır İşgāl Ordusunun Takviyesi – Kāhire'den *Neue Freie Presse* gazetesine vârid olan ma'lûmâta nazaran: İngiltere Hükûmeti Mısır'daki kuvve-i işgāliyyeyi karîben takviye edecektir. İngiltere Harbiye Nezâreti şimdiden istihzârât-ı lâzimede bulunmuştur. Abbâsiyye'de cesîm kışlalar inşâ edilmektedir.

Trablus – Mısır Şimendüfer Hattı – Kāhire'de Mısır ve İtalya sermâyedârânından mürekkeb olan bir hey'et Trablus'tan Mısır'a kadar bir şimendüfer hattı inşâsına teşebbüs etmiştir. Yüz altmış milyon mark masraf ile vücûda **[436]** gelecek olan bu hattın inşââtı dört sene imtidâd edecektir, Londra, 2 Şubat.

Fransa:

Cezâir ve Tunus'ta Ahz-i Asker Muâmelâtının Tevsîi – Paris'ten iş'âr olunuyor. "Gelecek hafta Harbiye Nâzırı Cezâir ve Tunus kıtaât-ı askeriyyesinin, görülen mübremiyyet üzerine tezyîdi ve yerli ahâlîden ahz-i asker muâmelâtının tevsîi hakkındaki tasavvurunu hâvî bir program tanzîm edip hey'et-i vükelânın tasvîbine arz edecektir."

Hindistan:

Hindistan'da Galeyân-ı Hissiyyât – Balkanlarda muhâsamâtın tecdîd olunması hasebiyle Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi miyânında yeniden şiddetli bir galeyân-ı hissiyyât husûle gelmiş, bütün enzâr-ı dikkat Dârülhilâfeti'l-Aliyye'ye teveccüh eylemiştir. Hatta Hindistan'ın her tarafında, en hücrâ köşelerinde bile Balkanlarda Osmanlı silâhlarının muvaffak olması için câmi'lerde duâlar okunmaktadır. Bundan başka zengin fakīr, erkek kadın herkes kemâl-i hâhişle harb iânelerine iştirâk eylemekte ve böylece mebâliğ-ı cesîme toplanmaktadır. Bu cümleden olmak üzere Medâris Hilâl-i Ahmer hey'etine birkaç gün zarfında 16.767 rupiye iâne verilmiş ve bu meblağın bir kısmı derhâl Dersaâdet'e gönderilmiştir.

Hindistan'da Galeyân-ı Efkâr – Kalküta'dan *Neue Freie Presse* gazetesine iş'âr olunduğuna göre: Balkan Muhârebesi'nin ibtidâsından beri Hindistan İslâmları arasında mevcûd olan galeyân el-ân devâm etmektedir. Bengale'de İngiliz gazetelerinden birisi harb hakkında müzâkere maksadıyla vukū' bulan ictimââtın men' edilmesini ve aksi takdîrde Hindistan İslâmları arasında İngiltere aleyhine şiddetli cereyânlar husûle geleceğini yazıyor. Ağa Hân nâmında sâhib-i nüfûz bir zât, efkâr-ı umûmiyyeyi teskîn etmeye çalışmış ise de mûmâ-ileyhin mesâîsi ictimâ'ların adedini tezyîd etmekten başka bir şeye yaramamıştır.

Geylânî-zâde ve Hind Müslümanları – Bağdâd Nakībü'l-eşrâfı hazretlerinin akrabâ ve teallukātından olup berây-ı seyâhat Hindistan'a giden Geylânî-zâde Seyyid İbrahim Seyfüddîn Efendi hazretleri gerek Bombay'da ve gerek Hindistan'ın nikāt-ı sâiresinde fevkalâde bir sûrette mazhar-ı hürmet ve riâyet olmuştur.

(S[sin]. M. Tevfik)

Hind Müslümanları ve İngiltere Hükûmeti – Hind müslümanlarının Devlet-i Aliyye lehindeki müzâheretlerinden endîşe eden Hindistan Vâlî-i Umûmîsi kendi devlet-i metbûasına gönderdiği gāyet hafî bir telgrafta Rusya'nın Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz etmemesi esbâbının istikmâlini taleb eylemiştir. Aksi takdîrde Hindistan müslümanlarının yüzünden ileride vukū' bulacak olan harekât-ı âsâyiş-şikenânelerinden mes'ûl tutulamayacağını beyân eylemiştir.

(S[sin]. M. Tevfik)

Somal:

Somal'de Hareket-i İslâmiyye – Somal eyâletinde kâin Vasenkāl Sultânı Balkan hükûmetlerinin Devlet-i Aliyye'ye karşı olan tecâvüzlerinden haberdâr olmuş ve bilmukābele Aden'deki İngilizlere hücûm etmeyi kurmuştur. Mûmâ-ileyhin bu tasavvurunu haber alan İngilizler Aden'de bulundurdukları "Foks" nâmındaki bir harb gemileriyle Vasenkāli'yi bombardıman etmişlerdir.

(S[sin]. M. Tevfik)

Japonya

Tokyo'da *el-İslâm* Gazetesi – Japonya'da dîn-i mübîn-i İslâm'ın intişârına ve bütün âlemde mevcûd İslâmlar arasında revâbıt ve münâsebât-ı uhuvvetkârânenin takviyesine hâdim olmak maksadıyla Hasen Hatano nâmında Japonlu bir din kardeşimiz tarafından Japonya'nın pâyitahtı olan Tokyo şehrinde *el-İslâm* nâmıyla İngilizce ve Japonca aylık bir gazete neşrine ibtidâr olunmuş ve idârehânemize gönderilen müteaddid nüshaları matbûâta ve lâzım gelen sâir yerlere dağıtılmıştır.

Rusya:

Çarın Sâdık Tebeası Sıfatıyla – *Türk Yurdu* ünvânlı mecmûada okunduğuna göre: "Bu sene Romanof hânedânının Rusya taht-ı saltanatına kuûdunun 300'üncü sene-i devriyyesi münâsebetiyle Şubat'ın nihâyetlerine doğru Rusya'da yapılacak büyük şenliklere, bayramlara Rusya'da sâkin Türkler de çarın sâdık tebeası sıfatıyla iştirâk edeceklermiş!"

ÂSÂR-I MÜNTEŞİRE

Asya Tehlikede

Önde vahşî pîşdârlarıyla Avrupa Ehl-i Salîb'inin Rumeli'yi ateşlere, yangınlara vererek şarka doğru savlet ve muhâcemât kumandasını çalan nâkūs-ı mezâliminin aksisadâları [i]ntibâhkâr mevcelerle tâ Japonya'ya kadar yayıldı; Japonya'nın, şarkın bu büyük hagarının da ulemâsını, siyâsiyyûnunu tefekküre, istikbâl hakkında, Avrupa istîlâsına karşı ittihâz-ı tedâbîre mecbûr etti. Japonlar, müdâvele-i efkâr ettiler; nihâyet "Asya İttihâdı"nı vücûda getirmeyi kurdular. Bunun üzerine Japon mütefekkirîn-i siyâsiyyesinden "Hatano"nun bâlâdaki ünvân ile bir kitâbı intişâr etti; yüz binlerce nüshası etrâfa dağıldı, birkaç nüshası da Japonya'da bulunan Abdürreşid Efendi-zâde Münîr Bey tarafından bize gönderildi.

Eserin mündericâtına vâkıf olduktan sonra ehemmiyeti nazarımızda bir kat daha büyüdü. Hacmen küçük, kıymeten büyük olan şu eserden Osmanlıları da haberdâr etmeyi bir vazîfe addederek tercümesini burada bulunan Japonyalı Muhammed Hilmî Takava ile seyyâh-ı şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi hazerâtından ricâ ettik. Ricâmızı is'âf ettiler, eser tercüme ve tab' olundu, bugün de avn-i Hak'la sâha-i intişâra çıktı.

Siyâsî-i şehîr Hatano, bu eserinde Asyalıların hukûkuna ne sûretle tecâvüz edildiğini, âtiyen vukûu melhûz tehlikeleri bütün vuzûhuyla gösterdikten sonra bu tehlikeleri bertaraf için ne yapmak lâzım geleceğine dair esâslı yollar da irâe ediyor. Bilhâssa Avrupa muhâcemâtına karşı Asya'nın iki ucunda birer sedd-i âhenîn olan Japonlarla Osmanlıların ittihâdı lüzûmunu ileri sürüyor ve Japonya hükûmetini şimdiye kadar Osmanlılarla münâsebât-ı siyâsiyyede bulunmadıklarından dolayı tenkîd ediyor. Filhakîka şems-i tâli'le hilâl-i şa'şaadârın, Şarkın şu iki neyyir-i tâbdârının semâyı şehâmetinde toplanacak –Hindistan, Afganistan, Çin, Acemistân, Hind-i Çînî, Siyam, Cava, Türkistân gibi– Asya akvâm-ı asîlesi birer necm-i dırahşân hâlinde Avrupa'nın hayât-ı zâlimânesini, zulmetler içinde idâme eden muhteris yarasalarının gözlerini kamaştıracak, Asyalılara kendi vatanlarında hür ve mes'ûd bir sâha-i saâdet ve terakkī açacaktır. Muharrir-i muhteremle beraber biz de bunu temennî ederiz.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

السبيل الرشاد ١٣٣٠

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

6 Mart 1913 | 28 Rebîülevvel 1331 | Perşembe | 21 Şubat 1328 | Cild: 9 - Aded: 234

HADÎS-İ ŞERÎF

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلىّ الله عَلَيْهِ وَسَلّم إِذَا قَالَتْ نِزَارُ: يَا نِزَارُ، وَقَالَتْ أَهْلُ الْيَمَنِ: يَا قَحْطَانُ، نَزَلَ الضَّرَرُ، وَرُفِعَ النَّصْرُ، وَسُلِّطَ عَلَيْهِمُ الْحَدِيدُ[1]

Tercümesi:

"Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felâket iner; hemen Allah'ın nusreti üzerlerinden kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur."

* * *

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
*Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!**
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!
Tek kıvılcım kabarıp öyle cehennem kustu:
Ki hemen kol kol olup sardı bütün bir yurdu.
O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!
O ne tûfan ki: Yakıp yıktı bütün vâdîyi!
Âşinâ çehre arandım... O, meğer, hiç yokmuş...
Yalınız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmûş!
Âşinâ çehre de yok, hiçbirinin yâdı da yok;
Yakılan bunca hayâtın, hani, ecsâdı da yok!
Yoklasan külleri, altından, emînim, ancak
Kömür olmuş iki üç parça kemiktir çıkacak!
Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
"Meşhed"in beynine haç saplanacak mıydı baba!
Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!
Bâri bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş şühedâ türbeleri!
Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova!
Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?
Hani sînende yarıp geçtiği yol "Yıldırım"ın?
[438] *Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehîd?*
Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün? Nerde o iyd?
Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını:
Yok mudur sende Murâd'ın iki üç damla kanı?
Âh Meşhed! O ne? Sâhandaki meyhâne midir?
Kandilin, görmüyorum, nerde? Şu peymâne midir?
Ya harîminde yatan şapkalı sarhoşlar kim?
Yoksa yanlış mı? Hayır, söyleme, bildim... Bildim!
Basacak mıydı, fakat göğsüne Sırb'ın çarığı?
Serilip yerlere binlerce şehîdin sarığı,
Silecek miydi en alçak neferin çizmesini?
Dürtecek miydi geçen, leş gibi her lîmesini?
Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,
Neye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne?

Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necib?
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garib!
Hani, haysiyyetinin gölgesi çiğnense eğer,
– Olmadan üç kişinin, beş kişinin hûnu heder–
Kahraman gayzı yatışmaz, kanı coşkun efrâd?
İşte haysiyyet-i kavmiyye muhakkar, berbâd!
Hani "Nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın,
Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!"
Diye, tahrîr-i nüfûs istemeyen er kişiler!
Hani, göstermediler eski celâdetten eser,
Fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,
Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!

Hani, ey kavm-i esâret-zede, muhtâriyyet?
Korkarım, şimdi nasîbin mütemâdî haybet!

[1] Nuaym bin Hammad, *Fiten,* Kahire, 1412, c. 1, s. 397.

* Babam Fâtih müderrislerinden İpekli Hoca Tâhir Efendi merhûmdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim. Şiirin kolay anlaşılmasına, merhûmun da rahmetle anılmasına vesile olur, diye şu hâşiyeyi yazmaya mecbur oldum.

Hani, ey unsur-i bî-râbıta, istiklâlin?
Ebediyyen, sanırım, söndü bütün âmâlin!
Hani "Başkım"cıların kurduğu yüksek hülyâ?
Seni yıllarca avutmuş da o mel'un rü'yâ
Uyumuştun... Ya uyansaydın eder miydi tebâh,
Mülkü, birdenbire âfâka çöken kanlı sabah?

Karadağ haydudu, Sırp eşşeği, Bulgar yılanı,
Sonra Yûnân iti, çepçevre kuşatsın vatanı...
Târumâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,
Bizi kovsun elimizden alarak yurdumuzu...
Kimsesiz âilelerden kimi gitsin bıçağa;
Kimi bin türlü fecâ'atle çekilsin kucağa...
Birinin ırzı heder, dîgerinin hûnu helâl...
.....

İşte, ey unsur-i isyân, bu elîm izmihlâl:
Seni tahrîk eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezîl âkıbeti?
Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin âkıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?

* * *

Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zîşân'ın İlâhî sözünü.
Türk Arapsız yaşamaz. Kim ki "yaşar" der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.
Veriniz başbaşa... Zîrâ sonu hüsrân-ı mübîn:
Ne Hilâfet kalıyor ortada billâhi, ne din!
"Medeniyyet!" size çoktan beridir diş biliyor;
Evvelâ parçalamak sonra da yutmak diliyor.
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid da'vâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum...
Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!...

Mehmed Âkif

[439]

FELSEFE

AHLÂK-I İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

– 11 –

Görülüyor ki Şerîat-i İslâmiyye vâcibât-ı ahlâkıyyeyi mişkât-i nübüvvetten iktibâs etmekle bu mebâdînin aklî olmasına zerrece halel getirmemiş, akla müstahık olduğu menzil-i şeref ve imtiyâzın zerresini fedâ etmemiş oluyor. Mes'elenin cihet-i nazariyyesi böyle olduğu gibi dîn-i İslâm bunun cihet-i ameliyye ve tatbîkıyyesinde yani vazîfe fikrinin tabakāt-ı muhtelife-i halk arasında intişâr etmesinde de emsâlsiz bir muvaffakıyet izhâr etmiştir. Bâlâda bahsettiğimiz Suheyb-i Rûmî, Şâfiî, Sühreverdî, Sırrî-i Sakatî, Ebû Süleymân-ı Dârânî, Ma'rûf-ı Kerhî, Râbia-i Adeviyye gibi eâzım-ı ricâl ü nisvânın emsâli çok olmakla beraber bunlar müslümanların ekseriyyet-i uzmâsını teşkîl etmezler bu mertebe-i ulyâ-yı ahlâkıyyeye varmak için ne kadar metîn bir mücâhedeye, ne kadar âlî bir terbiye-i fikriyye ve rûhiyyeye ihtiyâc olduğunu îzâh etmek zâiddir. Halkın ekseri bu gāye-i kemâlîyi yalnız tasavvur etmekle iktifâ eder. Daha dûn tabakadaki avâm-ı nâsın fi'liyyâtta sâikı, ne kadar olsa rûz-ı cezâdaki sevâb ve ıkāb tasavvurudur, yani açıkçası fikr-i menfaattir.

Ancak şurası kemâl-i ehemmiyyetle ihtâra sezâdır ki bir kemâl-i mücerredi kendilerine gāye-i amel ittihâz edecek kadar yükselemeyen bu avâm zümresi bile a'mâlde ihlâsın vücûb ve ehemmiyyetini takdîr etmiyor değildir. Onlar da şevk-ı sevâb veya havf-ı azâb –sırf noksân-ı terbiye olarak– vazîfe-i hakīkıyye fikrine karıştırmaktan men'-i nefs edemedikleri bir sâik-ı hafîden başka bir şey değildir. Evâmir-i dîniyye umûma şâmil yani vazîfe-i küllî olduğu için hepsinde ihlâsa bir temâyül var. Gāyeti bu ihlâs hepsinde bilfi'l mevcûd olamıyor. Şerîat-i Mutahhara ekser nüfûs-ı beşeriyyeye göre hakāyık-ı mücerredeyi telkīn etmenin terbiye ve tashîh-i ahlâk için devâ-yı kâfî olmadığını nazar-ı i'tibâra alarak tergībât ve terhîbât-ı müşahhasaya (concret) saâdet ve şakāvet-i uhreviyyenin tafsîl-i ahvâline pek ziyâde i'tinâ etmiştir. Vâkıâ da nüfûs-ı beşeriyyenin kemâlât-ı ahlâkıyyeye vusûl için tergīb ve terhîb-i maddîye olan ihtiyâcı münker değildir. Zîrâ bidâyet-i emrde insanın kendisinden fikr-i menfaati söküp atması imkânsızdır. Diğer taraftan da fikr-i menfaat neş'e-i ûlâ-yı beşeriyyede terbiye-i fikriyye ve rûhiyyeyi teshîl ediyor. İrâdenin bir gāye-i kıymetdâra kolayca teveccüh etmesine yardım ediyor. İlim ve irfân arttıkça akıl ve dirâyet tevessü' ve teâlî ettikçe gāye de yükselir. Gāyetü'l-gāyât ise nihâyet kâffe-i saâdâtı mutazammın olan rızâ-yı Bârî'ye müncerr olur ve hakīkī fikr-i vazîfe de işte o zaman tamam ve kemâli üzere bilfi'l hâsıl olur. Yoksa felsefenin bize öğrettiği tarzda vazîfe fikri sırf nazarî bir mâhiyeti hâiz olarak kalır ve bilfi'l kalblerde yer etmez ve ahlâkıyyûnun gāye-i hayâllerini ta'yîn eden bir temennî-i sırf mertebesinden öteye geçemez.

Bundan dolayıdır ki Şerîat-i Ahmediyye'nin nâsı tarîk-ı hayr u salâha sevk için ettiği hitâbların mevzûu biri saâdet-i mahzadan, rızâ-yı Hak'tan; diğeri sevâb u ıkābdan ibâret olmak üzere iki derecelidir. Bidâyet hâlinde ikinci derecedeki hitâba müstahık olmayan yoktur. Birinci dereceden hitâba mazhar olabilmek her hâlde büyük bir mertebe-i kemâli ihrâza mütevakkıftır. [1](الدُّنْيا حَرَامٌ على أَهْلِ الآخِرَةِ والآخِرَةُ حَرَامٌ عَلى أَهْلِ الدُّنْيا والدُّنْيا والآخِرَةُ حَرَامٌ على أهل الله) = "Dünya ehl-i âhirete, âhiret ehl-i dünyaya dünya ile âhiretin her ikisi de ehlu'llâha

[1] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6754.

harâmdır.” hadîs-i şerîfi mü’minleri gāye-i ahlâkīlerine göre üçe ayırmıştır. “Ehl-i dünya” tesmiye edilen birinci mertebedeki insanların kıymet-i ahlâkıyyesi olmadığına dâll olan âyât ve ehâdîsin adedi sayılamayacak kadar çoktur. Nazar-ı Şer’-i şerîfte kıymet-i ahlâkıyyeyi hâiz olanlar “ehl-i âhiret” ile “ehlu’llâh”tır. Ehl-i âhiret ikinci dereceden müstahıkk-ı hitâbdır. Asıl ehl-i kemâl ise birinci derecedeki hitâbâta müstahık olan ehlu’llâhtır ki ehl-i âhiret ile beynlerinde; [1](حسنات الأبرار سيئات المقربين) = Ebrârın hasenâtı [mukarrabînin] seyyiâtıdır.” mısdâkınca fark-ı azîm vardır.

“Ehlu’llâh” ve “Mukarrabîn” zümre-i celîlesini teşkîl eden bahtiyârlar îmân ve ma’rifette, salâh u hayrda terakkī için hiçbir hadd ü pâyân olmadığını düşünmekten bir ân hâlî kalmayan, dîde-i himmeti ihrâz-ı kemâlât-ı bî-nihâyeye kasr eden zevât-ı âliyedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de haklarında: [2](اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) = “Haberiniz olsun! Evliyâu’llâh için hiçbir havf yoktur. Hüzün de nedir bilmezler.” âyet-i kerîmesi vârid olan bu zevât-ı kerîmenin düstûr-ı harekâtı [3](مَنِ اسْتَوَى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ) = “İki ânı birbirine müsâvî olan kimse aldanmıştır, mağbûndur.” eseridir. Bunlar mağbûnlar zümresinden kurtulmak için daima murâkabe ve muhâsebe-i nefsten gaflet etmezler ve her ân-ı hayatlarında evvelki ândan daha kâmil ve daha müterakkī olmaya çalışırlar. Öyle bir hırs-ı tekemmülleri vardır ki bî-nihâye bildikleri merâtib-i kemâlâtın hiçbiriyle kāni’ olmazlar. *Kur’ân-ı Kerîm*’de kıyâmet gününe “Yevm-i Tegābun” nâmı verilmesi işte bundan neş’et ediyor. Zîrâ orada kâfir, mü’min, berr u fâcir, velî ve sıddîk hiçbir kimse yoktur ki kendisini aldanmış görmesin. Herkes kendi bulunduğu mertebeden a’lâ ve erkā bir mertebe mevcûd olduğunu görecek ve bu cihetten aldanmış olduğunu anlayacaktır.

Ancak şurası da câ-yı teemmüldür ki hasenâtta sâik-ı amelleri sevâb u ıkāb olan [ehl-i] âhiretin mebde’-i ahlâkīleri de –mukarrabînin mebde’i kadar yükselemese bile– her hâlde bazı mezâhib-i felsefiyyenin telkīn ettiği mebde’-i menfaatten çok daha yüksektir. Onlarla âdetâ hiçbir alâkası **[440]** yoktur. Bu yine Rasyonalistlerin beğenebileceği bir vazîfe mebdeinden başka bir şey değildir. Menfaat mebdeini kabûl edenlerin sâik-ı a’mâli menfaat-i âcile olduğu için onlarca me’mûnü’l-gāile olmak şartıyla her menfaat-i âcile makbûldür ve hayr-ı matlûbdur. Menfaat-i uhreviyye sevdâsında bulunan –terbiye-i rûhiyyesi eksik dediğimiz– bu müslümanlar ise bu menfaat-i uhreviyye mülâhazasıyla beraber bütün kâinâtı bir nizâm-ı bedî’-i ekmel üzere yaradan ve bu miyânda nev’-i beşer için de saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyesini kâfil ve fıtrat-ı asliyyesine en muvâfık olan kavânîni vaz’ eden Zât-ı Ecell ü A’lâ’nın emrine inkıyâdı düşünürler ki netîcetü’l-emr yine amellerinin muktezâsı bir hayr-ı mahz olmuş olur. Ve Rasyonalistlerin insanları mükellef tutmak istedikleri meşhûr kāide-i külliyyeye tamamıyla muvâfık harekette bulunmuş olurlar.

Ahmed Naim

[1] Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ,* c. 1, s. 357, nu: 1137.
[2] Yûnus, 10/62.
[3] Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ,* c. 2, s. 233, nu: 2406.

İSLÂM’DA FEN VE FELSEFE

BEŞİNCİ ASR-I HİCRÎDE MISIR

İbni Yûnus – Beşinci asr-ı hicrîde Mısır’da zuhûr eden meşâhîr-i erbâb-ı fenden biri de “Ebu’l-Hasen Ali bin Saîd Es-Sadefî”dir. Müşârunileyh târîh-i fünûnda İbni Yûnus ünvânıyla iştihâr eylemiştir. Fenn-i Hey’et İbni Yûnus’un ta’b nâ-pezîr mesâî ve rasadâtına ebediyyen medyûndur. İbni Yûnus hicret-i Nebeviyye’nin 385’inci senesinde makām-ı hükûmete geçen mülûk-i Fâtımiyyeden Hâkim Bi-Emrillâh zamanında Mısır’da pek ziyâde şöhret kazanmıştı. Hâkim nâmına ithâf etmiş olduğu *Zîc-i Hâkimî* ünvânlı eseri hey’et-şinâsân-ı cihân arasında pek ma’rûf, pek kıymetdâr âsâr-ı muhallededendir.

Zîc-i Hâkimî dört büyük cildden mürekkeb bir eser-i muazzam olup ma’lûm olan zîclerin en sahîh ve en mükemmeli olduğu Avrupa hey’et-şinâsânı tarafından i’tirâf edilmektedir. Ulûm-ı riyâziyyedeki mahâret ve melekesi de zamanındaki riyâziyyûnun taht-ı tasdîkında idi. Esâsen asrımıza kadar intikāl edebilen ve iktidâr ve dehâsının ebed-nümûn birer âbide-i kıymetdârı olan âsârı bu hakīkatin pâyidâr şâhidleridir.

İbni Yûnus, Avrupa’da en ziyâde şöhretgîr olan eâzım-ı fuzalâ-yı İslâmiyyeden biridir. *Zîc*’i Avrupa kütübhânelerinin hemen ekserîsinde bir mevki’-i ihtirâm işgāl ediyor. İbni Yûnus hayatını terakkıyât-ı fenniyyeye vakfetmiş ecille-i fuzalâdan sayılır. Ömrünü kâmilen rasadhânelerde geçirmiştir. Gece gündüz “Cebel-i Mukattam”da harekât-ı kevâkibi rasad etmekle meşgūl olurdu. Birçok âsâr te’lîfine muvaffak olmuş ise de bu kitaplardan ahlâfa –maatteessüf– ancak birkaç adedi intikāl edebilmiştir. Çünkü vefâtında âsârını tevârüs eden oğlu, ilm ü irfândan bî-nasîb, sefîh ve derbeder bir haylaz çıktığından pederinin cihânlar değen kitaplarını birkaç mangır mukābilinde sabunculara satmış ve bu sûretle erbâb-ı fen nazarında bi-pâyân bir kıymeti hâiz olan bu kitaplar, kadr-nâ-şinâs ellerde mahv u telef olmuştur. İbni Yûnus hicretin 399 senesinde irtihâl eylemiştir. Hayatını kâmilen mütâlaât, rasadât ve te’lîfâta hasr etmiş olduğundan kıyâfetine o derece i’tinâ göstermezdi. *Zîc*’i Avrupa erbâb-ı hey’etinden Arago, Dalamber ve Flamaryon gibi eâzımın mazhar-ı takdîr ve sitâyişi olmuştur.

İbni Yûnus, “Dırâr” nâmında mülhid bir serserinin telkīnâtıyla evvelâ da’vâ-yı nübüvvet ve bilâhare daha ziyâde ileri giderek iddiâ-yı ulûhiyyet edecek derecelerde âsâr-ı cinnet göstermiş olan “Hâkim Bi-Emrillâh” zamanında gelmeyip de kadr-şinâs hâmî-i fenn ü maârif bir hükümdâr-ı ârif zamanında zuhûr etmiş olsaydı; müellefât-ı mevcûdesine nazaran; cihân-ı ma’rifete daha pek çok ve pek kıymetli âsâr-ı ilmiyye bırakacağı şübhesizdi. Ne çâre ki bu zengin dehâ’, çorak bir muhîte düşmüş, akīm bir zamanda yetişmiş olduğundan müstaid olduğu derecede inkişâf edememiştir.

* * *

İbni Rıdvân – Sâha-i fende sebât ü metânet, azm ü himmet gibi tezelzül nâ-pezîr seciyelerle ilerleyen zevâtın ne kadar hârika-nümâ muvaffakıyyâta mazhar olabildiklerini İbni

Heysem tarafından kütübhâne-i cihâna yâdigâr bırakılmış olan kıymetdâr müellefât-ı adîde pek güzel isbât eder.

Beşinci asr-ı hicrîde Nîl'in sâhil-i rengîninde tulû' eden İbni Rıdvân da, bu seciyeleri hâiz diğer bir nümûne gibi gösterilebilir. Şübhesiz İbni Rıdvân'ın İbni Heysem derecesinde bir vüs'at-i irfâna mâlik olduğunu iddiâ edecek değiliz. Çünkü İbni Heysem, fart-ı zekâsı, rasânet-i muhâkemesi, her fendeki vüs'at-i vukūfuyla bir hârika-i fen idi. İbni Rıdvân için; bu husûsta; İbni Heysem hiçbir sûretle mikyâs addedilemez. Fakat, İbni Rıdvân'ın da fakr u sefâlet gibi ezici ihtiyâclar, yıprandırıcı yoksulluklar altında; azm ü metânetine bir ân halel gelmeksizin; mütemâdiyen çalışarak; nihâyet asrının en hâzık bir tabîbi olacak derecelere irtikā etmesi; elbette şâyân-ı takdîr meziyetlerdendir. İbni Rıdvân târîh-i tabâbetin arz ettiği sîmâların en necîb, en azimkâr nümûnelerinden biridir. Dördüncü karn-ı hicrî evâhırinde yani takrîben mîlâdın 980 târîhlerine doğru Mısır'da kâin "Cîze" kasabasında tevellüd eylemiştir.

Târîh-i irtihâli hicret-i Nebeviyyenin 453'üncü senesine tesâdüf eder. Müşârun-ileyh târîh-i tıbda İbni Rıdvân künyesiyle iştihâr etmiş ise de asıl ismi "Ebu'l-Hasen Ali bin Rıdvân bin Ali bin Ca'fer"dir.

İbni Rıdvân, bizzat yazdığı tercüme-i hâlinde sergüzeşt-i hayâtına dair oldukça tafsîlât vermiştir. İlm-i nücûmda ihtisâs-ı **[441]** fevkalâdesi olduğu cihetle doğduğu esnâda nücûmun sûret-i kırânı hakkında; bilâhare tedkīkātta bulunarak tevellüdü zamanında güneşin delv burcunda kamerin akreb, zühalin kavs, utaridin cedy, merih ve müşterinin delv, zührenin ise yine cedy burclarında olduklarını hesâb etmiştir. İbni Rıdvân'ın sergüzeşt-i garîbine kendi yazılarından kesb-i ıttılâ' ediyoruz.

Müşârun-ileyhin pederi fırıncılıkla meşgūl fakīr bir adam imiş. On yaşına kadar "Cîze"de pederinin nezdinde kırâet ve kitâbeti öğrendikten sonra Kāhire'ye hicret etmiş ve on altı yaşından i'tibâren burada ulûm-ı tıbbiyye ve felsefiyye tahsîline başlamış. İbni Rıdvân evvelce ilm-i nücûm ile uğraşırmış. Bizzât yazmış olduğu tercüme-i hâlinde diyor ki: "Her insanın bir san'atı, bir mesleği olmak îcâb eder. Tabâbet, hem insanın kendi şahsı, hem de ebnâ-yı cinsi için fâideli bir meslek olduğundan ben de tabâbete intisâbı karârlaştırarak ulûm-ı tıbbiyye mütâlaa ve tahsîline koyuldum. Esâsen vilâdetim esnâsında kevâkibin tarz-ı kırânı da bu mesleğe intisâb edeceğime delâlet ediyordu. Fakat son derece fakīr ve cidden bî-kes olduğumdan tahsîl ve mütâlaaya devâm edebilmek için iktihâmı müşkil mevânia ma'rûz kalıyordum. İlm-i nücûm tedrîsiyle medâr-ı maîşetimi te'mîn etmek çâresini düşündüm. Bu sâyede mümkün mertebe geçinebilecek kadar bir şey kazanıyordum. Otuz iki yaşıma kadar gece gündüz bu sûretle tetebbu' ve mütâlaaya devâm ettim. Bu târîhten i'tibâren maişet husûsunda artık müşkilâta ma'rûz kalmadım. Tabâbet sâyesinde her türlü refâha mazhar olmuştum. Kazancımla bol bol te'mîn-i maîşet ettikten mâadâ fazla param bile kalıyordu. Masârıf-ı zarûriyye-i hayâtiyyemi tanzîm ederek iâşemden fazla kalan mebâliğin bir kısmını fukarâ ve acezeye tahsîs ve bir kısmını da âtiyen muhtemelü'z-zuhûr olan ahvâl-i fevkalâde için bir tarafta hıfz ettim. Her günkü işlerimi tesviye ve hastalarımı tedâvî ettikten sonra tarz-ı tedâvî verdiğim ilâcları düşünür ve netâyicine intizâr ederdim. O günkü tedâvîmin hüsn-i te'sîrini görürsem memnûn olur, yanlış bir şey olmuş ise bir daha böyle bir hatâya düşmemek için gözümü açardım. Hukemâ'-i kadîmenin ilm-i ahlâk hakkındaki eserlerini tedkīk ve hülâsa ederek beş cild kitap yazdım. Bunlardan başka Bokrat (Hypocrate), Calinus (Galiene), Diyoskorides (Dioscorides), Rufus (Rufus), Orbiyas (Orbiase), Pol Dejin (Paule d'egine) ve Râzî gibi zevâtın eserlerini de tedkīk ve tetebbu' ederek bunlar hakkında da birçok şerhler te'lîf e[t]tim.

Batlamyus (Petolemeo), Eflatun (Platon), Aristotalis (Arestote), Afrodisiyas (Aphrodisias), Temistiyus (Themistius) ve Fârâbî gibi eâzımın kitaplarına dair de te'lîfâtta bulundum. Yazdığım kitapların bazılarını satıyor bazılarını da hıfz ediyordum."

İbni Rıdvân'ın fenn-i tıbbı kimden tahsîl etmiş olduğu ma'lûm değildir. İbni Ebî Usaybia bile bu bâbda ma'lûmât-ı muknia veremiyor.

İbni Rıdvân tetebbu' ve mütâlaanın tederrüsten ziyâde fâidedâr olduğu i'tikādında bulunduğundan müşârun-ileyhin mebâdî-i tıbbı teallüm ettikten sonra bilâhare mütâlaât ve tetebbuât-ı zâtiyyesiyle o dereceye vâsıl olabilmiş olduğunu kabûl etmek mecbûriyetindeyiz. Münâzarât ve reddiyelerinde gösterdiği emânsızlık, Râzî, Huneyn ve Ebu'l-ferec Tayyib gibi âbâ'-i tıbba karşı ettiği hücûmlardaki şiddet, sırf zâtî olan tetebbuât ve mütâlaât-ı münzeviyânesinin îcâbât-ı tabîiyyesinden olması muhtemeldir.

İbni Rıdvân, muâsırı bulunan hukemâ ve etibbâya her husûsta muârız olduğundan sûret-i dâimede kendileriyle mübâhasât ve münâzarâtta bulunurdu. Muâsırlarından ve meşâhîr-i etibbâdan İbni Butlân ile aralarında birçok münâkaşalar geçmiştir. Münâzarât-ı mezkûreye dair bir iki de risâle yazmıştır.

İbni Rıdvân Halîfe Hâkim'e intisâb etmiş olduğundan müşârun-ileyh tarafından uhdesine Reîsü'l-Etıbbâ ünvânı tevcîh edilmişti. Kendisi Eski Kāhire civârında bir hânede ikāmet edermiş. İbni Ebî Usaybia; on üçüncü asr-ı mîlâdîde İbni Rıdvân'ın vaktiyle oturmuş olduğu bu hânenin âsâr-ı bâkıyesini ziyâret ettiğini rivâyet ediyor.

İbni Rıdvân'ın eyyâm-ı hayâtiyyesine âid son devirler müşârun-ileyhin metânet ve kuvve-i dimâğıyyesini sarsacak bir hâdise ile teşevvüş etmiştir. Şöyle ki:

Hicret-i Nebeviyyenin 445'inci senesinde Mısır'da büyük bir kaht zuhûr etmiş ve müteâkiben meydana çıkan vebâ hastalığı ortalığı dehşet içinde bırakmıştı. Bu korkunç ve sârî illet ertesi seneye kadar devâm ederek pek çok nüfûsun ka'r-ı ademe yuvarlanmasına sebeb olmuştu. Bir hâlde ki bilâ-vâris vefât ettikleri cihetle servetleri Beytülmâl'e kalan eşhâsın adedi seksen bine bâliğ olmuş ve mîrâslarına konan Halîfe Mustansır pek ziyâde servet ü sâmân iktisâb eylemişti. Bu müdhiş kaht birkaç sene devâm ettiğinden bir ekmeğin elli altuna çıkmış olduğu ve insanların birbirlerini yedikleri müverrihînin cümle-i beyânâtındandır.

Bu felâket esnâsında idi ki İbni Rıdvân da yetîm ve bîkes bir çocuğu taht-ı himâyesine alarak onu âgūş-ı sefâlete

düşmekten kurtarmıştı. Ne çâre ki fıtratan sefîl, ahlâkan rezîl olan bu çocuk, hakkında gösterilen lutfa ihânetle mukābele ederek İbni Rıdvân'ın o vakte kadar biriktirmiş olduğu yirmi bin dînârı çalarak firâr etmiş ve bir daha görünmemişti. İbni Rıdvân bu vak'a üzerine fart-ı teessüründen aklını gāib etmiş ve az bir müddet sonra seksen yaşına karîb olduğu hâlde vefât eylemiştir. İbni Rıdvân'ın İbni Sînâ, Râzî, Ali bin Îsâ derecesinde hazâkat-i tıbbiyyesi yoktur. İbni Rıdvân bunlara kıyâsen ikinci derecede bir hekîm **[442]** addolunabilir. Meslektaşlarına birçok nesâyihde bulunmuştur. İbni Rıdvân tıb ile iştigāl eden zevâtta evsâf-ı âtiyenin bulunması lâzım olduğunu söylüyor:

1- Tabîb fikren ve bedenen sağlam ve zinde olmalı

2- Bedenini ve elbisesini temiz tutmalı. Vakūr ve nezâfete i'tinâkâr bulunmalı.

3- Hastalarının esrârını ketme ihtimâm göstermeli ve hastalıklarına dair ötede beride ifşââtta bulunmaktan hazer etmeli.

4- Alacağı ücreti değil münhasıran hastalarının şifâyâb olmaları çâresini düşünmeli ve fukarânın tedâvîsi husûsunda da zenginler kadar belki daha ziyâde i'tinâkâr davranmalı.

5- Tabîb mütemâdiyen tetebbuât ve mütâlaaya devâm ederek mümkün olduğu kadar çok âlim, mümkün olduğu nisbetinde hemcinsine çok fâideli olmaya çalışmalı.

6- Hekîmin kalbi temiz ve her türlü ihtirâsât-ı âdiyeden ârî olmalı. Girdiği hânelerde kadınlara, müzeyyenât ve tecemmülât-ı beytiyyeye karşı enzâr-ı harîsâne fırlatmaktan son derece ictinâb etmeli ve ihtirâsât-ı sefîleye mağlûb olmamaya çalışmalı.

7- Tabîb emîn ve sâdık olmalı. Para ve ihtirâsâta mağlûb olarak hiçbir sûretle hiçbir kimseye zehirli muâlecât vermemeli ve bu gibi ilâcların terkîb ve sûret-i tertîbini halka söylememeli, iskāt-ı cenîn teşebbüsünden tevakkī etmeli, düşmanlarının tedâvîsinde bile dostları kadar ihtimâm göstermelidir.

İbni Rıdvân bedeni teşkîl eden uzuvlardan, cihâzlardan her biri vazîfesini hüsn-i îfâ ederse bedenin hâli sıhhatte olacağını beyândan sonra vücûdun her türlü emrâzdan masûn olup olmadığını anlayabilmek için ne sûretle muâyene îcâb edeceğine dair uzun uzadıya teşrîhâta girişmektedir.

İbni Rıdvân'ın tavsiye ettiği tarz-ı muâyene tıbbın bugünkü terakkıyâtına nazaran elyevm etibbânın icrâ ettikleri usûl-i muâyenenin hemen aynı olduğu gö[r]ülüyor. Müşârun-ileyhin yetmiş kadar te'lîfâtı vardır. Te'lîfât-ı mezkûrenin kısm-ı a'zamı felsefe ve tabâbete aiddir. Hukemâ'-i kadîmeden Bokrat ve bilhâssa Calinus'un kitaplarına birçok şerhler yazmıştır. Bu kitaplardan bazıları zamanımıza kadar intikāl edebilmiştir. Mezâhib, edyân ve mesâlik-i felsefiyye hakkında da müteaddid eserleri vardır. Müellefâtından bazılarının isimlerini ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

1- *Şerhu Kitâbi'l-Fark li-Calinus*

2- *Ta'lîk min-Kitâbi't-Temîmî fi'l-Agdiyeti ve'l-Edviye*

3- *Şerhu Kitâbi's-Sanâati's-Sagīre li-Calinus*

4- *Şerhu Kitâbi'n-Nabzı's-Sagīr li-Calinus*

4- *Şerhu Kitâbi Calinus ilâ-Uglûten fi't-Teennî li-Şifâ'i'l-Emrâz*

5- *Şerhu Kitâbi'l-İstifsât li-Calinus*

6- *Şerhu Ba'zı Kitâbi'l-Mizâc li-Calinus*

7- *Kitâbu'l-Usûl fi't-Tıb*

8- *Risâletun fi-İlâci'l-Cüzzâm*

9- *Kitâbü't-Tetebbu' li-Mesâili Huneyn*

10- *En-Nâfi' fi-Keyfiyyeti Ta'lîmi Sanâati't-Tıb*

11- *Tefsîru Makāleti'l-Hakîm Fitagores fi'l-Fazîleti*

12- *Makāletün fi'r-Reddi alâ-Efrâîm ve İbni Zür'a fi'l-İhtilâfi fi'l-Milel*

13- *Makāletün fi-Def'i'l-Mazârr ani'l-Ebdâni bi-Mısr*

14- *İntizââtü Şurûhı Calinus li-Kütübi Bokrat*

15- *Kitâbu'l-İntisâr li-Aristotalis*

16- *Tefsîru Nâmûsi't-Tıbb li-Bokrat*

17- *Tefsîru Vasiyyeti Bokrati'l-Ma'rûfeti bi-Tertîbi't-Tıbb*

18- *Kelâmun fi'l-Edviyeti'l-Müshileti*

19- *Kelâmun fi-Ameli'l-Eşribeti ve'l-Maâcîn*

20- *Et-Taâlîku't-Tıbbiyye*

21- *Taâliku fi-Saydaleti't-Tıbb*

22- *Ta'lîkun min-Kitâbi Fosidonyus fi-Eşribetin Lezîzetin li'l-Esıhhâ'*

23- *Fevâidün min-Kitâbi Filigriyus fi'l-Eşribeti'n-Nâfiati'l-Lezîzeti fi-Evkāti'l-Emrâz*

24- *Makāletun fi'l-Bâh*

25- *Makāletun fi-Mezhebi Bokrat fi-Ta'lîmi't-Tıbb*

26- *Makāletun fi't-Tarîkı ilâ-İhsâ'i Adedi'l-Hummeyât*

27- *Makāletun fi-İlâci Sabî Esâbehu'l-Marazu'l-Müsemmâ bi-Dâ'i'l-Fîl ve Dâ'i'l-Esed*

28- *Kitâbun fi-Halli Şükûki'r-Râzî alâ-Kütübi Calinus*

29- *Risâletun fi-Ezmineti'l-Emrâz*

30- *Makāletun fi'l-Evrâm*

31- *Kitâbun fi'l-Edviyeti'l-Müfredeti*

32- *Makāletun fi-Şerefi't-Tıbb*

33- *Risâletun fi'l-Kevni ve'l-Fesâd*

34- *Makāletun fi-Sebîli's-Saâdet*

35- *Risâletun fi-Bekā'i'n-Nefsi Ba'de'l-Mevt*

36- *Makāletun fi-Fazîleti'l-Felsefe*

37- *Makāletun fi-Bekā'i'n-Nefsi alâ-Mezhebi Eflatun ve Aristotalis*

38- *Makāletun fi-Halli Şükûki Yahya İbni Adiyy el-Müsemmâti bi'l-Mahresât*

39- *Makāletun fi'l-Harr*

40- *Makāletun fi-Ba'si Nübüvveti Muhammed mine't-Tevâret ve'l-Felsefe*

41- *Makāletun fi-Enne fi'l-Vücûdi Nukatun ve Hutûtun Tabî'iyyetün*

42- *Makāletun fi-Hadîsi'l-Âlem*

43- *Makāletun fi-İktisâbi'l-Halâl mine'l-Mâl*

44- *Makāletun fi'l-Firâkı Beyne'l-Fâzıli mine'n-Nâsi ve's-Sedîdi ve'l-Atab*

45- *Makāletun fi-Külli's-Siyâseti*

46- *Risâletun fi's-Saâdet*

47- *Makāletun fi'l-İ'tizâri ammâ Nâkaza bihi'l-Muhdesîn*

48- *Makāletun fi-Tevhîdi'l-Felâsifeti ve İbâdetihim*

49- *Kitâbun fi'r-Reddi ale'r-Râzî fi'l-İlmi'l-İlâhî ve İsbâti'r-Rusül*

50- *Kitâbu'l-Müsta'mel mine'l-Mantık fi'l-Ulûmi ve's-Sanâyi'*

51- *Risâletun fi'l-Heyûlâ'*

52- *Kemâlü'l-Kâmil*

53- *Es-Saâdetü'l-Kusvâ Nâkısa*

54- *Kitâbun fîmâ Yenbagī en-Yekûne fî-Nâhûti't-Tıbb*

54- *Makāletun fî-Hevâ'i'l-Mısr*

56- *Makāletun fî-Mizâci's-Sükker*

[443] Ta'dâd edilen şu kitaplardan başka İbni Rıdvân'ın ufak tefek bazı resâil-i fenniyyesi ve hukemâ'-i kadîmeden bazılarının müellefâtına yazdığı ta'lîkāt ve reddiyelerle âsâr-ı müteferrikası olduğu terâcim-i ahvâl müellifleri tarafından beyân ediliyor.

Ali bin Süleymân – Beşinci asr-ı hicrîde hulefâ'-i Fâtımiyye devrinde Mısır'da yetişen ekâbir-i erbâb-ı fenden birisi de Ali bin Süleymân nâm zâttır. Müşârun-ileyh hey'et, felsefe, riyâziyyât ve tabâbette pek ziyâde meşhûrdur. Hulefâ'-i Fâtımiyye'den Azîz, Hâkim, Ez-Zâhir zamanlarında pek ziyâde şöhret kazanmıştı. Ahlâfa yâdigâr bıraktığı müellefâtı miyânında meşhûr olanları ber-vech-i âtîdir:

1- *İhtisâru Kitâbi'l-Hâvî fi't-Tıbb*

2- *El-Havâssu't-Tıbbiyyetü'l-Münteziatü min-Kütübi Bokrat ve Calinus ve Gayrihâ*

3- *Kitâbu't-Taâlîkı'l-Felsefiyye*

4- *Makāletun fî-Enne Kabûle'l-Cismi't-Tecezzü'ü Lâ-Yakıfu ve Lâ-Yentehî ilâ-mâ Yetecezze'ü*

5- *Ta'dîdu Şükûkin Telzimü Makālete Aristotalis fi'l-İbsâri ve Ta'dîdu Şükûkin fî-Kevâkibi'z-Zeneb*

İbni Ebî Usaybia Ali bin Süleyman'ın *Kitâbu't-Taâlîkı'l-Felsefiyye* ünvânlı eserini 411 târîhinde Haleb'de yazmış olduğunu müellifin hatt-ı destiyle muharrer bir nüshasının mütâlaasına istinâden beyân etmektedir.

Yine İbni Ebî Usaybia'nın rivâyetine nazaran *El-Havâssu't-Tıbbiyyetü'l-Münteziatü min-Kütübi Bokrat ve Calinus ve Gayrihâ* ünvânlı kitap dört büyük cildden mürekkeb imiş. İbni [Ebî] Usaybia bu kitabın müellifin hatt-ı destiyle muharrer nüshalarını bizzat görmüş olduğunu iddiâ ediyor.

Emîr Mahmûdü'd-Devle Ebu'l-Vefâ' Mübeşşir bin Fâtik – Ebu'l-Vefâ' mensûb olduğu ümerâ'-i Mısriyye arasında ilm ü irfânıyla iştihâr etmiş bir sîmâ-yı necâbet-penâhtır. Hikmet, felsefe, tıb, ulûm-ı riyâziyye ve mantıkta hayret-bahşâ bir iktidâra mâlikti. Meclis-i irfânı urefâ ve fuzalâ-yı asrın mülâzemetgâhı idi. Müşârun-ileyh erbâb-ı ilm ü irfânı, ashâb-ı hüner ve sanâyii himâye ve teşvîk sûretiyle fünûn ve sanâyiin terakkıyâtına pek çok hizmet etmiştir. Kendisi de bizzat ulûm-ı hikemiyye ve felsefiyye tedrîs ederdi. Dershâne-i irfânında pek çok zevât iktisâb-ı fazl ü ma'rifet etmiştir. Meşâhîr-i etibbâdan "Ebu'l-Hayr Selâme bin Hamûn" İbni Fâtik'in yetiştirmiş olduğu fuzalâdan biridir.

Yazısı pek güzel olduğu için hukemâ'-i kadîmenin eserlerini istinsâh ederek kütübhânesine doldurdu. İbni Fâtik kütübhânesi o zamanda dârülkütübleri pek zengin olan Mısır'ın en meşhûr kütübhânelerinden birisi idi.

Vâsi' salonlar, müteaddid odalardan mürekkeb olan bu kütübhâne en nâdir, en kıymetdâr âsâr ile mâlâmâl olduğundan erbâb-ı tetebbu' hall-i müşkilât için her vakit buraya mürâcaat ederlerdi. Kendisi bütün evkātını bu kütübhânede mütâlaa ve tahrîr-i âsâr ile imrâr eder, gece gündüz buraya kapanarak âilesiyle bile pek az meşgūl olurmuş. Müşârun-ileyhin zevcesi bu hâlinden pek ziyâde müteessir olarak kitaplara karşı derin bir kıskançlık, intıfâ nâ-pezîr bir kîn beslermiş. Bu kîn sevkıyle zevcinin vefâtında bütün kitaplarını derleyip toplayarak havuza atmış ve bu sûretle kitaplardan ahz-i intikām etmiş imiş?!...

İbni Ebî Usaybia *Kitâbu'l-Enbâ'* ünvânlı eserinde bu rivâyeti tasdîk ve havuza atılarak bozulmuş olan bu kitaplardan bazılarını bizzat görmüş olduğunu beyân ediyor. İbni- Fâtik'in kıymetdâr eserlerinden ekserîsinin bu hırs-ı câhilâne yüzünden mahv u zâyi' olduğu şübhesizdir. Âsâr-ı mütebâkıyesinden meşhûr olarak ber-vech-i âtî beş kadar müellefâtı vardır:

1- *Kitâbu'l-Vasâyâ ve'l-Emsâl*

2- *El-Mûcez min-Muhkemi'l-Akvâl*

3- *Kitâbu Muhtâri'l-Hikem ve Mehâsini'l-kelim*

4- *Kitâbu'l-Bidâye fi'l-Mantık*

5- *Kitâbun fi't-Tıbb*

Beşinci asr-ı hicrîde Mısır erbâb-ı fenn ü hikmeti arasında "İshâk bin Yûnus"un da meşhûr sîmâlardan olduğu anlaşılıyor. Müşârun-ileyh ulûm-ı hikemiyye, tabîiyye, felsefiyye ve tıbbiyyede pek ziyâde iştihâr eylemişti. Tıbbın cihet-i ameliyyesinde pek çok mahâret ü hazâkati bulunduğu mervîdir.

* * *

Ebu'l-Kāsım Ammar[1] **bin Ali El-Mevsılî** – İbni Ebî Usaybia Ammar bin Ali El-Mevsılî'den bahsederken diyor ki: Müşârun-ileyh Musul'da tevellüd etmiş meşâhîr-i kehhâlîn-i İslâmiyyedendir. Ameliyyât-ı tıbbiyyede hazâkat ü mahâretiyle ma'rûf idi. Daha Musul'da iken tabâbetle iştihâr eylemişti. Bilâhare Mısır'a hicretle orada ihtiyâr-ı ikāmet eylemiştir. Ammar, Halîfe Hakem nâmına *el-Müntehab* ünvânlı bir eser ithâf eylemiştir. Bu kitapta emrâz-ı ayniyyenin sûret-i tedâvîsinden bahsetmiş ve bu husûsta isti'mâl olunacak âlât ve muâlecâta dair uzun uzadıya teşrîhâta girişmiştir.

Ammar bin Ali'nin perde inmiş olan gözlerde operasyon yaparak perdeleri alabildiği muhakkaktır. On dördüncü asr-ı mîlâdî eâzımından *Nûru'l-Uyûn* müellifi kehhâl-i şehîr Salâhuddîn perde inen gözlerde icrâ olunacak ameliyyât hakkındaki ma'lûmâtı Ammar bin Ali Mevsılî'nin *el-Müntehab*'ından iktitâf etmiş olduğu muhakkaktır.

Ammar Mısır'da birçok eşhâsın gözlerinde ameliyyât yapmış ve kâffesinde muvaffak olmuştu. *el-Müntehab*'da operasyon (ameliyyât) için îcâd ve tatbîk etmiş olduğu usûl hakkında ve isti'mâl ettiği âlâta dair pek mühim îzâhât verilmiştir. İspanya'nın İskuryal Kütübhânesi'nde *el-Müntehab*'ın bir nüshası mevcûd ve 889'uncu numarada mukayyed ve mahfûzdur.

M. Şemseddin

[1] Metinde "Ömer" olarak yazılmıştır.

[444]

EDEBİYÂT

ALLAH!

Hak ağladı, kan çağladı, zulmün yüzü güldü,
Canlardaki en nazlı, en âzâde, mukaddes
Hisler de birer can gibi süngüyle söküldü,
Dil-haste[1] ezânlar gibi yumruk yedi her ses!

"İslâm mı, sakın durma, sakın vurma, hemen kes"
Fermân-ı vuhûşânesi çok bekledi ma'kes!

Lâkin ne duyan oldu, ne bir göz yaşı aktı,
Gûyâ ki cehennem bizi dünyada da yaktı!
Bir adl ü hakīkat var ise –var diyoruz ya–
Yansın şu beşer kātili, feccâre-i dünyâ,
Batsın "medeniyyet" denilen kirli muammâ,
*Gelsin ne uzak yerde ise Hâkim-i ukbâ**

Yahud ne kadar adl ü terahhum, ne kadar hak
Kahrolmuş ise, hakkını ey Kādir-i Mutlak
Al, gözlerimizle görelim, biz görelim âh,
Ya ver bize bir Avrupalı vahşeti, Allâh!

Abdüllatif Nevzad

SABAHA KARŞI ...

Sabaha karşı yaman bir gırîv-i dûr-â-dûr
Kopunca eyledim artık vedâ'-ı hâb u huzûr.
Sobam henüz yanıyormuş, odam sıcakça idi;
Fakat dışarda şitânın sadâ-yı müncemidi,
Tanîn-i serdi ile dondurup müfekkireyi,
Akûs-i hevli ile sarsıyordu pencereyi.
Şubat içindeki bir girdbâd-ı berf-âlûd,
Cihân-ı sâkin ü lerzâna karşı hışm-efzûd,
Koparmadaydı demâdem mehîb bir çığlık!
Peyinde çığlığının eyliyordu çılgınlık!
Yetişmiyor gibi müdhiş sesiyle haykırmak;
Dilerdi muşt-i sitemle şu halkı hep kırmak!
Kökünden oynatarak sallı, köhne evlerini,
Sanırsın ölmeden evvel kazardı makberini.
Hazîn gıcırtıları sallanan bizim dârın,
Sımâh-ı vehmine nâhoş gelince deyyârın,
Dedim ki: Tâ temelinden ev oynamakta bütün,
Ne yapmalı acaba men'-i indirâsı için?
Başım önümde, elim lihye-i tefekkürde,
Durup da çâre ararken dem-i tehayyürde;
Kuruldu pîş-i temâşâya bir cesîm ordu:
Ki dâhili bütün akvâm-ı müslimeyle dolu.
Arabla, Türk ile, Çerkesle, Lazla, Ekrâdın,
Nesebce ayrı bu bir çok sunûf-ı ecnâdın,
Şu ictimâ'-ı celîli hakīkaten şanlı;
Bu cem'-i müttehidin hep kulûbu Osmanlı.
Vatan ki fırtınalardan gıcırdayıp duruyor;
Süyûl-i kahr u felâkette dest ü pâ vuruyor;
Bu cem'-i müttehid işte, bu leşker-i İslâm
Bekā-yı mülke metîn müttekâ-yı istihkâm,
Olup da uğraşıyordu Salîb-i udvânla..
Hilâli andırıyordu akıttığı kanla.
Ateş içinde olurken adûya dehşet-zâ,
Çamurlu seller içinde yatardı bî-pervâ.
Gözünde yoktu şu süflî hayâta bir kıymet:
Şehâdet onca gazâda ne mutlu bir ni'met!
İyâl ü mülkü bırakmış uzaktaki yurda;
Çekip meşakkat-i bî-had uzun uzun yolda;
Fedâ-yı câna tehâlük ile atılmıştı...
O azme karşı adûnun uyûnu yılmıştı.

Ulüvv-i manzara re's-i hayâli döndürdü;
Şu sahn-ı âlî-i vahdet, beni düşündürdü:
Bu ayrı ayrı nesilden zuhûr eden efrâd,
Neden bu kışta, kıyâmette bin yaman bîdâd
Önünde yek-dil ü yek-dest olup sebât ediyor?
Yolunda bir emelin hepsi uğraşıp gidiyor.
Neden çıkıp da çölünden mücâhidîn-i Arab
Bu karlı sâhada olmuş esîr-i derd ü ta'ab?
Neden sevâhil-i Bahr-i Siyâh'tan bir Laz
Gelip de Akdeniz'in sâhilinde ma'reke-sâz?
Neden koşup da yetişmiş süvârî-i Ekrâd?
Neden Çerâkise olmuş bu gayrete mu'tâd?
Bu yurdu saklamak ancak düşer ise Türk'e;
Neden öbürleri gelmiş atılmada merge?

Neden? deyip duruyorken, işitti gûş-ı semî',
Cihâna lerze verir bir sadâ-yı pâk ü bedî':
Minârenin üzerinden müezzin-i âgâh
Diyordu: Eşhedü en lâ ilâhe illa'llâh.
Nidâ-yı da'veti dînin kulûba aksetti;
Neden? Suâlimi bir sözle halledip gitti.

Tâhirü'l-Mevlevî

* (وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا)
[1] Metinde (ولحسته) şeklindedir.

Mensûre:

BEYAZ BAYRAK ÇEKİLİRKEN ...

–Ka'r-ı hâfızamdan–

Son günlerde zinde ve pür-ümîd şehîk u zefîrlerle inip kabaran göğsü, senelerin feverân-ı intikāmıyla fıkırdayan yüreği; birden bire hareketindeki ıttırâd-ı manzûmu şaşırıvermişti. O akşam ve ferdâsı bu tahavvül-i ânîden ürkerek hasta bir tabîb şefkat-i bî-riyâsıyla öteye beriye baş vurdum: Nabzı bütün meleke-i dikkat ü idrâkimle dinledim, göğsü vâzıh cevâblar almak için istintâk ettim, a'sâbı türlü türlü tecrübelerle yokladım, a'zânın vazîfe ile derece-i takayyüdlerini sordum ... Ve nihâyet "kalb" ile samîmî bir hasbihâlden sonra bütün öğrendiklerimi; dâm-ı şuûr u taakkulden bir müddet korumak hassâsiyetimi muvakkaten lâkayd bir

temâşâger vaz'iyetine mahkûm etmek için hâfızamın kehf-i emânına gömdüm!...

* * *

Muhîtin bedbîn heyecânlarına rağmen son müsbet dakīkalara kadar ümîdsizlikle pençeleştim. Nihâyet bütün nîkbînliklerim, hâdisâtın son ve müfteris bir hamlesiyle mağlûb oldu. Artık sinirlerin, damarların içinden bütün usâre-i hayâtın nasıl bir perîşânî-i nâ-şuûr içinde kayıp gittiğini gören gözlerim; her türlü tesliyetlere, her türlü telkīnât-ı hayâl-pesendâneye karşı tuğyân etmiş, bir müddet evvel gömdüğüm âsâr-ı hüzâl ile birleşerek âkıle ve hassâsiyetime saldırmıştı. Ben, sübûtun bu kadarına da kāni' olmuyor, hâlâ ümîdlerin pîş ü peyinde dolaşıyor; ve bu hâlimle doğrusu, ân be-ân ilerlemekte olan müdhiş hakīkate karşı bir muğfel tavrını almış oluyordum. Fakat bu iğfâl ü tegāfül, o dakīkada büyük bir ihtiyâc idi; nihâyet bu ihtiyâcın da muhîtin hastalıklı mizâcından doğma bir dalâl olduğunu düşünerek hakīkat ile doğrudan doğruya anlaşmaya, onu bir bî-tarafî-i tâm ile tedkīk u tetebbu' etmeye karâr verdim, her ân; bizi hissiyâtımızı cehennemî acılarla kavuran, fakat âkılemize intibâh ü metânet tavsiye eden bir âkıbete doğru koşturuyordu!

* * *

Füc'e tahakkuk etti: Hınçkırıklar, kahkahalarlar göz yaşları rahîk-ı neşve ile enînler; istihzâlarla ve nihâyet Rumeli'nin bu Müslüman şehrindeki mâtem-i sâmit dünkü vatandaşların silâh sesleriyle muzafferleri istikbâl için tertîb edilen alayların gamgame-i şâpâş u takdîriyle boğuluyordu. Zavallı Üsküb! Sen ne hazîn bir âkıbete nâmzed imişsin; fakat sen korkma, ümîdsiz olma, asırların rûh-ı terbiye ve tenmiyesiyle besilenecek olan bir satvet-i müntakıme; bir gün yine sana kavuşacak, bir gün yine senin olacaktır.

[445] Bu her taraftan kaynayan avâmil-i ye's ü şetâret; her taraftan dişlerini gösteren azgın vahşetler; beni bir zümre-i rufekā ile beraber menhûs bir ilticâgâha çekmiş götürmüştü.

Muhîtin yağdırdığı ducret ü kasvetle bî-karâr olan zavallı arkadaşlarım bağçenin ortasında uzak bir noktaya bahş-ı dikkat ederek elleriyle işâretler yaparlarken ben de merakla yanlarına sokuldum:

– Teslîm bayrağı çekilmiş.

– Eyvâh, yüreğim parça parça oluyor.

– Aman Yârabbi, bu ne hâl, gözüme inanamıyorum.

– Çıldırmamak için ne yapmalı?

– Ya gülmeli, ya ağlamalı!

Ben bu girdbâd-ı hayat arasında kendimi toplamaya çabalayarak gözümü, bütün kuvvet-i basarıyla o insıbâbgâh-ı mesâibe tevcîh ettim ve onu uzun bir mesâfenin müntehâsında, dün nûr-ı Hilâl'in telâtum ettiği bir sütûn-ı münhasif üzerinde ademlere doğru titreyen timsâl-i hübûtu görmek için epeyce hırpaladıktan sonra heyecânkâr bir şehka-i teellüm ile inledim:

– Arkadaşlar ben de görüyorum, kocaman, beyaz bir leke!...

Abdüllatif Nevzad

HUTBE VE MEVÂİZ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فى سَبِيلِ اللهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ[1]

* * *

Ey mü'minler! Genciniz, ihtiyârınız, zengininiz, fakīriniz umûmen düşmanınıza karşı çıkınız ve malınızla, canınızla Allah yolunda mücâhede ediniz! Size söylüyorum ey mü'minler, bu cihâd-ı umûmî sizin için her şeyden hayırlıdır. Eğer siz hayrı biliyor ve onu şerden tefrîk u temyîz etmek idrâk ü iz'ânına mâlik bulunuyorsanız.

Meâl-i hakîmi beyân olunan bu nazm-ı celîl hayru'l-kurûn olan ahd-i celîl-i cenâb-ı Hâtemü'l-enbiyâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) efendimiz hazretlerinin altın kalemlerle yazılmaya elhak sezâ olan menâkıb-ı celîle-i gazevâtından, mefâhir-i ulviyye-i mücâhedâtından, husûsiyle –gazâ-yı Bedr-i Kübrâ ve feth-i mübîn-i Bathâ gibi– *Kur'ân*-ı Hakîm'de âdetâ tafsîl derecesinde mezkûr olan Tebûk Gazâsını âmir olarak celâlet-bahş-ı nüzûl olan âyât-ı kerîmeden biridir.

Vaktâ ki hicret-i seniyyenin dokuzuncu sâli idrâk olundu, li-hikmetin Cezîretü'l-Arab'ı baştan başa[2] (نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ) vasfına şâyân bir âteşîn, hânümân-sûz kaht istîlâ etti.

O zaman Şâm'da Rum Kayseri bulunmuş olan Hirakl Cezîretü'l-Arab'ın üzerine çöken bu hevl-engîz kazâ-yı âsmânîyi[3] (مصائب قوم عند قوم فوائد) düstûr-ı tabîîsince fırsat addederek büyük bir kuvvetle mehcer-i İslâmiyet'e yüklenmeyi tasmîm etti. Kayser, aklınca nûr-ı Tevhîd'i söndürecek cihân-ı insâniyyeti baştan başa Teslîs'in bir kişver-i muzlimi görecek, nâkūsların tanîn-i velveledârı arasında i'lân-ı şâdmânî edecekti.

كى بود دريا زپوزسك نجس كى بود خورشيد ازپف منطمس

Zavallı Hirakl! Hiç –kuvve-i kudsiyye-i Teslîs'iyle(!?)– keşf edemiyordu ki Şâm'da üç senelikten ibâret bir ömr-i vâpesîn-i saltanatı kalmıştı! Hiç ihtimâl ve imkân vermiyordu ki pek yakın bir zamanda o vesîu'l-enhâ mülkünü bütün hazâiniyle emînü'l-ümme Ebû Ubeydetü'l-Cerrâh ile seyf-i meslûl-i İslâmiyyet Hâlid bin Velîd'e (radıyallâhu anhumâ) terk ederek âteşîn yaşlar, boğucu hıçkırıklar içinde kaçacak, Toros dağlarından aşarken o dünya cenneti addettiği kişver-i bî-vefâsını son defa görebilmek hûlyâsıyla dönüp hazîn hazîn ağlayarak bir müddet bakakalacak!

Hirakl, o cesîm(!) ordusunun teşkîliyle uğraşırken bir kāfile-i ticâret –sanki bu fecî' sû'-i kasdı vaktinden evvel haber vermek için– Şâm'dan Medîne-i Münevvere'ye gidiyordu.

Sükkân-ı dâru'l-îmân, Kayser'in hazırlanmakta olduğu bu mühînâne tecâvüzünü istihbâr edince kükrediler; Kayser, bu rûbâh-pesendâne teşebbüsüyle gûyâ bir arslan sürüsüne karşı bıyık büktü! Kılıç salladı! Hepsini birden pür-gazab ayaklandırıp üzerine indirdi.

اعباد المسيح يكون صحبى؟ ونحن عبيد من خلق المسيحا

[1] Tevbe, 9/41.

[2] Hümeze, 104/6.

[3] "Bir kavmin musibetleri, menfaatlerinin yanındadır."

Kāfileden tereşşuh eden bu haber dâru's-selâma yayıldı; sem'-i hümâyûn-ı cenâb-ı Risâlet-penâhî'ye (aleyhi's-salâtu vesselâm) vâsıl oldu. Yârân-ı tevhîd Harem-i Şerîf'e da'vet buyuruldu. Cenâb-ı eşcau'r-rusül efendimiz hazretleri kemâl-i vakār u sekînetle doğruca minber-i hümâyûnlarını teşrîf buyurdular. Îrâdına başladıkları belîğ-ı hûş-rübâ bir hutbeleriyle bütün sahâbe-i güzîn gaşy oldu. İşte bu hutbe-i celîlenin [1](مَنْ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَلَهُ الجَنَّةُ) müjde-i lâhûtîsi idi. Türkçe meâl-i münîfi: "Her kim bugün hüküm-fermâ olan şu kaht-ı elîm içinde, şu kâbûs-ı usret altında nâgehânî başgösteren harb için asker techîz ederse onun için cennet vardır. Onun için Hakk'a vuslat vardır. Onun için ebedî saâdet vardır. İşte bu ni'met-i uzmâyı lisân-ı Hak'tan şimdiden tebşîr ederim." demektir. Bu müjde-i risâletten –cümleden ziyâde– sermest olan Yâr-ı gār-ı vefâdârları hemen hânesine koştu. Bütün mevcûdu olan **[446]** dört bin dirhem gümüşü kapıp hâk-i pây-i Rahmeten li'l-âlemîn'e arz u takdîm etti. Zât-ı akdes-i Risâlet-penâhî henüz minberde idiler.

Fedâkâr ma'şûklarına sordular: (هل ابقيت لاهلك شيئاً؟) = "Âilen için bir şey ayırdın mı?" O dünya hazînelerine nazar-ı istihkār ile bakmayı bile tenezzül addeden Sıddîk rûhu bir lisân-ı istiğnâ ile: (ابقيت لهم الله ورسوله) = "Onlar için Allah'ın lutfunu, Resûl-i zîşânının âtıfetini ibkā ettim." cevâbını verdi. Her biri birer canlı tevhîd-i ilâhî olan o sâbıkīn-ı îmân, o müessisîn-i bünyân-ı İslâm ne kahtın tehdîdine, ne de zarûretin şiddetine aslâ ehemmiyyet vermediler, mâ-meleklerini fedâ ederek birkaç gün içinde bütün techîzâtıyla kırk bin –bir rivâyette yetmiş bin kişilik– bir mükemmel bir orduyu cenâb-ı Kumandân-ı A'zam (sallallâhu aleyhi ve sellem) efendimiz hazretlerine arz ettiler. Ordu-yı Hümâyûn Dâru's-selâm'dan hareket ettiği esnâda Cenâb-ı Hak Şâmîler üzerine nikāb-ı kahr u celâlini ref' buyurdu. Hirakl'in o cesîm ordusuna müdhiş bir tâûn musallat oldu. Maksadlarını unuttular. Kendi derdlerine düştüler. Ordu-yı Hümâyûn "Tebûk"e kadar geldi. Rumların Şâm'da dûçâr oldukları tâûn, kahr-ı ilâhî haber alındı. Cenâb-ı Hakîmü'r-rusül efendimiz hazretleri bu müstevlî marazın tahrîbâtı esnâsında Şâm üzerine yürümenin hasma temâsın câiz olamayacağı beyânıyla "Tebûk"de birkaç gün ârâm u istirâhatten sonra avdet emrini verdiler.

Sahâbe-i güzînden birkaç zât Ordu-yı Hümâyûn'un hîn-i azîmetinde bilâ-ma'zeret istibtā etmişler, geri kalmışlardı; Ordu-yı Hümâyûn Medîne-i Münevvere'ye girerken bunlar rehgüzârında saf-beste-i ta'zîm olarak iltifât-ı cihân-kıymet-i Resûl-i Kibriyâ'ya muntazır kaldılar.

Zât-ı hazret-i Risâlet-penâhî tam bunların hizâlarına gelince mukaddes yüzlerini çevirdiler; selâm vermediler, müşârun-ileyhim oracıkta yıldırımla vurulmuşa döndüler, derhâl ileri koşup yeni bir mevki'-i intizârı tuttular. Yine selâm yok! Eyvâh!... Üçüncü bir mevki'-i intizâr.. Yine nâfile! Bunlara hiçbir kimsenin selâm vermemesi, yüzüne bakmaması lüzûmu fermân buyuruldu. Sükkân-ı Dâru's-selâm bunlardan yüz çevirdi.

Bu mukātaa-i uhuvvet ve cem'iyyet tam elli gün sürdü. Kırkıncı günü idi ki taraf-ı celîl-i Risâlet'ten "Âileleriyle hemfirâş olmamaları" emr-i âlîsi hikmet-efzâ-yı sudûr oldu. Artık dünya o vüs'atiyle beraber başlarına dar gelmeye başladı. Nihâyet çile doldu, tevbelerinin nezd-i Hak'ta mazhar-ı kabûl olduğuna dair [2](وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحيمُ) = "Bilâ-ma'zeret geriye kalıp da Tebûk Gazâsı'na gitmeyen üç zâtın da Allah tevbelerini kabûl etti. Onlar geriye kalmalarından ve husûsiyle Resûlüm'ün ve ümmetinin selâmı, iltifâtı her türlü alâka ve münâsebeti kesmelerinden o derece müteessir ü muztarib oldular ki dünya o vüs'atiyle beraber başlarına dar geldi; karanlık, zindân kesildi; kalbleri hümûm u gumûmun şiddetinden bunaldı. Artık tamamıyla anladılar, kanâat getirdiler ki Allah'ın kahr u gazabından sığınacak yine Allah'ın bâb-ı merhametinden başka hiçbir melce' yok. Sonra ihlâs-ı tâm ile Allah'a tevbe ettiler, Allah da onları –tevbelerinde ihlâslarını muhâfaza etmek, sâbit-kadem olmak üzere– afv u safh buyurdu. Bilmiş olunuz ki Allah günâhlarına nedâmet ve bâb-ı merhametine inâbet edenlerin tevbelerini kabûlde lutfu pek mebzûldür. Merhameti bî-nihâyedir." beşâret-i ilâhiyyesi inâyet-bahş-ı nüzûl oldu. Ma'rûz kaldıkları o müdhiş mahkûmiyetten kurtuldular da âdetâ yeniden hayat bulmuşa döndüler.

İnsan için –düşünmeli!– içinde yaşadığı hey'et-i ictimâiyye efrâdının –tâ âilesine varıncaya kadar–kendisinden yüz çevirmesi kemâl-i nefretle yanından kaçması kadar felâket mi olur?

Ölüm, bu musîbet-i hâileye nisbet, pek ehven kalır. Sen böyle bir nefret-i umûmînin içinde bulun, böyle binlerce ihvân-ı cem'iyyetin darabât-ı tahkīr u tel'înî altında ezil de sonra yine huzûr ve râhat içinde yaşa! İşte İslâmiyet'in te'sîs ettiği bünyân-ı marsûs cem'iyet ve milliyet! İşte İslâmiyet'in emrettiği hamiyet! İstihkār-ı mâl ü cân! Sâbıkīn-ı evvelîn İslâmiyet'e böyle mâl ü cânlarıyla hizmet ettiler. Bu muzâaf ulviyetleridir ki hakīkī insaniyeti meydana çıkardı. Bu tâkat ber-endâzâne gayretleridir ki efrâdı yüzlerce milyona bâliğ olan koca bir millet-i İslâmiyye ve medeniyye vücûda getirdi. Müşârun-ileyhim hazerâtı her biri –hâfıza-i enâmda ilâ-yevmi'l-kıyâme bâkī kalacak– bir menkabe-i maâlî, bir dâstân-ı mefâhir teşkîl eden bu mâl ü cân fedâkârlıklarına mukābil şahsiyetleri nâmına zerre kadar bir menfaat istemediler. İstemek şöyle dursun hâtırlarına bile getirmediler. Onların sultân-ı âmâli i'lâ'-i kelimetullâh idi. İslâmiyet'in intişârı bütün ihvân-ı insâniyyeti âgūş-ı tevhîdine alarak zalâm-ı şirk ü dalâlin mahvı idi. Cem'iyet-i medeniyye-i İslâmiyye sâye-i celâdetlerinde büyüdükçe büyüyor, insanlar için en mes'ûd bir melce'-i hayât, en cân-perver bir sâye-i emn ü emân oluyordu.

İşte İslâmiyet mühtedî ve mü'minlerinden daima bunu istiyor, daima bunu emrediyor.

Onların muhâtab oldukları *Kur'ân-ı Kerîm*'e aynıyla biz de muhâtabız. Onların me'mûr oldukları ahkâm-ı celîle-i ilâ-

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Vasâyâ, 34.

[2] Tevbe, 9/118.

hiyye ile bilâ-fark biz de me'mûr u mükellefiz. Bir onların İslâmiyet'e ne kadar sarıldıklarını, itâat ü inkıyâdlarını ne dereceye kadar götürdüklerini, bir de bizim o mukaddes kānûn-ı ilâhîye karşı ne kadar lâ-kayd, ne kadar mütebâid bulunduğumuzu bî-tarafâne, munsıfâne düşünürsek iddiâ etmekte olduğumuz îmân u İslâm'dan ne kadar hazz u nasîbimiz olduğunu anlar ve kendimize müslüman demeye utanırız!

[447] Her mü'min İslâmiyet'in hıfz-ı ulviyyeti, ihvân-ı dîninin sıyânet-i hayâtı için mâl ü cânını fedâ ile mükelleftir.

İmtinâi hâlinde ondan âşinâlığı kesmek, yüz çevirmek, hastalığında ziyâretine gitmemek, vefâtında cenâzede bulunmamak hâsılı ona bütün ma'nâsıyla "boykotaj" yapmak her mü'mine farz olur. O nasıl hayât-ı İslâm'a, milyonlarca ihvân-ı dînin felâketine ehemmiyet vermez, mâlen ve bedenen muâveneti dirîğ ederse o ihvân-ı dîni de onun hey'et-i ictimâiyyeleri içinde mevcûdiyetine ehemmiyet vermezler; onu adem menzilesine tenzîl ederler; tâ ki âgūş-ı himâyesinde yaşadığı hey'et-i ictimâiyyeyi istihfâf etmemek ma'nâsını anlasın! Malını, canını o cem'iyete medyûn olduğunu takdîr etsin! Bir ümmet bunu yapmaz, cem'iyet bu vazîfe-i mühimmesini mühimsemez de herkes istediği gibi yapmaya kendinde salâhiyet görürse o cem'iyet yaşamaz. Berât-ı inkırâz u izmihlâlini kendi öz eliyle yazmış, intihâr etmiş olur. Avrupa akvâm-ı medeniyyesinin üssü'l-esâs-ı terakkī ve teâmülü işte bu düstûr-ı ictimâî ve millîdir.

Balkan milletleri bizden bu mühim düstûra tevessül sâyesinde ayrıldılar. Evvelâ ufacık bir kuvvet husûle getirmekten işe başladılar. Fedâkârlığın aksâ-yı emâkininde çalıştılar. Gözlerimizin önünde neler yapmadılar. Nihâyet muvaffak da oldular. Yaşamak fakat –öyle esîr ve zelîl değil!– hür, müstakil bir millet olarak yaşamak hukūk-ı tabîiyye-i beşeriyyenin en mukaddesidir. Bu hakkı istihsâl için insana her şey mübâh olur. Hatta İslâmiyet bunun için [1](اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ) cümle-i celîle-i istisnâiyyesiyle îmân lafzının fedâsına kadar müsâade ediyor. Bu müsâade-i ilâhiyyedeki hikmetin büyüklüğünü ancak erbâb-ı irfân takdîr eder.

Bakınız! Bugün bizim hayât-ı hakīkīmiz olan nâmûs-ı istiklâlimiz, istiklâl-i dînî ve millîmiz tehlikede, düşman hançeri tâ kalbine girmiş, sînesinden kanlar fışkırıyor, can alıp can veriyor. Yüz binlerce evlâd-ı İslâmiyyet her türlü mahrûmiyete katlanmış; karlar, buzlar, çamurlar, ölümler içinde din ve *Kur'ân* [uğurunda] düşmana göğüs germişler, her lahza şehâdete muntazır bulunuyorlar da beriden sıcacık odalarında her türlü zevk-ı naîm içinde, âilelerin yanında kemâl-i huzûr u râhatla yaşamakta, ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmayı büyük bir ıztırâb addetmekte olan zenginler gûyâ *Kur'ân-ı Kerîm*'in ahkâm-ı evâmir ü nevâhîsinden müstesnâ imişler gibi bilfiil harbe gitmedikten mâadâ beş parasını bile kıskanıyorlar. Düğüm üstüne düğüm vuruyorlar. Bugün on paraya avuç açmakta olan Rumeli'nin dünkü on, yirmi, otuz, kırk bin liralık zenginlerinden olsun ibret almıyorlar. Hele bunlar miyânında müteşerri', mütedeyyin geçinenlere bilmem ne demeli! Bunlar emîn olsunlar ki Cenâb-ı Hak ve rûh-ı Resûlü kendilerinden tamamıyla yüz çevirmişler, isimlerini defter-i süadâdan silmişlerdir. Bu gibilerden selâmı kesmek, tamamıyla yüz çevirmek Allah ve Resûlü'nün, ümmet –fakat bilmem hangi ümmet?!– üzerinde en büyük hukūktandır.

Her zengin mü'min için maîşetinden fazla servetini vermek farzdır. Vermezse İslâmiyet'e –tevhîde– a'dâsından ziyâde düşmanlık etmiş olur. Nâmûs-ı İslâmiyet'in lekedâr olmasına râzî olmak muktezâ-yı İslâmiyyet midir. Bir hükûmet-i İslâmiyyenin milletinden istikrâza mecbûr olması kadar ağnîyâ-yı İslâm için yüz karası olamaz. Bu parayı ikrâz sûretiyle değil, en mühim bir farz-ı ilâhî olarak vermeye mecbûr iken hatta o ikrâzı da dirîğ etmek, sonra yine kendilerine İslâm süsü vermek ....!

سوف ترى اذا انجلى الغبار افرس تحتك ام حمار

İslâmiyet ne kadar âlî ise biz şu zamanın müslümanları da o nisbet-i ma'kûsede sâfiliz. Tahta bitleri gibi düşman ayağı altında çiğneniyor, her türlü zillete, hakārete, her nevi namussuzluğa, hatta irtidâda bile katlanıyoruz.

Biz tam ma'nâ-yı ulviyyetiyle mü'min-i kâmil olsak elimizden çıkan koca Rumeli'yi bir günde istirdâd edebiliriz. O da Allah'ın emrettiği gibi bütün istitâat-i mâliyye ve nakdiyyemizi derhâl meydân-ı hamiyyete yığmak, bir altın dağı vücûda getirmekle olur.

İşte bizim Kitâbullâh'a delîl-i i'tisâmımız, şâhid-i intibâhımız budur. Bugün hakīkī mü'minler için en mühim farîza-i *Kur'ân*iyye işte budur. Fakat efsûs ki bir gayr-i müslim İslâmiyet şerefine yirmi bin 20.000 lirayı birden fedâ ediyor da İslâmiyet'i kimseye vermeyen kuru adlı müslümanlar yüzüne bile bakmıyor.

Ta'ziyet sana ey İslâmiyet! Tesliyet sana ey insâniyet! Ey hakīkī medeniyet!

Mehmed Fahruddin

MAKĀLÂT

İ'tirâf ve İşhâd Makālesi Münâsebetiyle

Diyâr-ı târümâr-ı Osmânî'nin birkaç asırdan beri ma'rûz kaldığı hûnîn felâketlerin, dilhırâş sefâletlerin, pek insâfsız kat'-ı uzv ameliyyelerinin birinci derecede mes'ûliyeti eski, yeni bu memlekette mütefekkir geçinen tabakaya aid olduğu şübhesizdir.

Bir memleket erbâb-ı ilm ü irfânıyladır ki hazîz-ı sefâletten evc-i kemâle suûd eder. Yine bu feyyâz ve hakīkat-bîn zekâların mevecât-ı telkīnâtıdır ki uyumuş dimâğları bir suver-i intibâhla diriltir, ölümden, inkırâzın korkunç ve bî-emân dişleri arasında kemirilmekten kurtarır.

Bir millet eâzımıyla yaşar diyorlar. Ne doğru söz!. Bir milleti **[448]** siyâsette, ma'rifette, sanâat ve ticârette, hatta hamâset-i askeriyyede yükselten, şa'şaadâr maâlîye mazhar eden o milletin mürebbîleri, mevkian küçük fakat hakīkat-i hâlde bütün ma'nâsıyla büyük olan mürebbîleri, mürebbî-i fikrîleridir.

Târîhin mensî sahîfelerinde ebed-nümûn bir mefharet hâlinde pâyidâr olan edvâr-ı mâziyye-i İslâmiyyeye aid şânlar, şerefler, bedîa-nümâ âbideler, muhalled müesseseler,

[1] Nahl, 16/106.

veleh-bahş hamâset ü siyâsetler hep onların, millet-i İslâmiyyeye bedraka-i irfân olan o fuzalânın eser-i himmetidir.

Saltanat-ı Osmâniyyenin müessis-i âlî-tebârı Osmân Gāzî, Edebâlî gibi bir fâzılın irşâdâtıyla tenevvür etmemiş midir?

Ufak bir derebeyliğini bir hükûmet-i muazzama esâsları üzerine kuran Murâd-ı Hudâvendigâr'ın mülhim-i efkârı Kara Halil gibi bir dâhî-i kemâlât değil midir? Asrının eâzım-ı ulemâsından belki de mühre-i siyâsiyyûnundan olan Kara Halil merhûm, bünyâd-ı saltanatı hayret-bahş bir dest-i mahâretle o kadar metîn, o derece rasîn esâslar üzerine binâ eylemişti ki Selîm-i Sânî devrinden i'tibâren binlerce uzv-ı mühîn dâhilen, hâricen o esâsları yıkmaya çalıştıkları hâlde bu kimsesiz yurd büsbütün çökmeden zamanımıza kadar Osmanlılık damgasını muhâfaza ederek gelebilmiştir.

Fâtih'e tezelzül nâ-pezîr o rûh-ı cevvâli, o metânet-i hârika-nümâyı nefh eden Molla Gûrânîler, Molla Hüsrevler değil midir?

Hatta Osmanlı pâdişâhları içinde âtîyi düşünür basîretkâr bir dimâğ, mâzîden ibret-bîn nâfiz bir nazara mâlikiyyetle mümtâz olan fakat –maatteessüf– şems-i asr kadar bile pâyidâr olmadan ufûl eden Selîm-i Evvel'e, o ulvî fikri, ittihâd-ı İslâm ruhûnu akıtan menbaı, İbni Kemâllerin dehâ-yı fazîletlerinden başka nerede aramalıdır?

Daha çok zaman evvel bugünkü makhûriyete meydan açacağı muhakkak olan Eğri melhame-i kübrâsında Sultân Mehmed-i Râbi'a sebât ü metânet fikrini ilkā eden Hoca Sa'deddîn değil midir? Hoca'nın azm ü nüfûzu olmasaydı Osmanlı ordusu telâfîsi nâ-kābil bir mağlûbiyyete dûçâr olarak Rumeli daha o zaman istîlâ-yı a'dâya uğramayacak mıydı!

Ümmet-i İslâmiyye gerek Osmanlılar devrinde gerek edvâr-ı evveliyyede bu gibi mümtâz sîmâların huzemât-ı feyyâzâneleriyle teâlî etmiş, bunların yerini bir takım muzlim ve câhil türedilerin istîlâ etmesi üzerine inkırâza yüz tutmuştur.

Osmanlı Saltanatı'nın târîhçe-i inkırâzından uzun uzadıya bahsedecek değiliz. Yalnız şunu söyleyelim ki bizde hakīkī âlimlerin zevâliyle devre-i inkırâz da başlamış, milleti ağır ve kesîf bir kâbûs-ı cehl ü atâlet basmıştır.

Beşikte çocuklara, ma'tûh ve mutabasbıslara büyük büyük rüteb-i ilmiyye tevcîh edildiğini kaydeden sahâif-i târîh aynı sütûnlarda inkırâz-ı devleti hazırlayan meş'ûm vak'aların hutût-ı asliyyesini de çizmiştir. Vazîfe-i mukaddeseleri milleti tenvîr, halkı irşâd olduğu hâlde şahıslarına aid sefîl menfaatler, bayağı ihtirâsları te'mîn için:

هر كار كه سلطان بپسندد هنرست

diyerek Şerîat'ı müstebidlerin bâzîçe-i âmâli, milleti cehl ü atâletin canlı bir timsâli hâline getirenlerin seyyiât-ı ef'âli bugünkü neslin dûş-ı zaîfini ezmiyor mu?

Fikirleri öldüren, rûhları söndüren menfûr devirleri şerhe hiç de hâcet yok. İlim nâmına türrehât, din nâmına hurâfelerle her dimâğı uyuşturarak memleketi baştan başa bir şûrezâr-ı cehâlete döndürenleri biz, unutmak istesek bile târîh ve ahlâf la'netle yâd edecektir! Târîh-i İslâm ve Osmânîde sunûf-ı ilmiyyenin evvelki feyz u irfânlarını musavvir sahîfelerle bugünkü hâlini mukāyese eden her mütefekkirin istikbâlin hayâl-i hevl-engîzi karşısında titrememesi mümkün değildir.

Milletin mesâibiyle alâkadâr ve ondan mes'ûl olan sunûf-ı mütefekkire arasında ilmiye sınıfının kendilerine tevcîh edilen ithâmlardan bilfiil sıyrılıp çıkmaları îcâb ederken sâkit ve lâ-kayd tarîk-ı sâbıkı ta'kīb etmelerini görmek ümîdsizliği artıran pek fecî' bir hâl oluyordu.

Bu sükût mensûbîn-i ilmiyyenin, medârisin bugünkü hâlini en iyi bir hâl, bugünkü tarz-ı tedrîsini en ma'kūl, en doğru bir usûl zannında bulundukları kanâatini veriyordu.

Çünkü noksânını bilmemek, kusûru i'tirâf etmemek, fâidesiz şeylerle uğraşıldığını tasdîkten istinkâf etmek bütün ümîdleri yıkacak, müntesibîn-i ilmiyyenin ihtiyâcât-ı asriyyeyi takdîr edecek bir seviyede olmadıkları zannını tevlîd edecekti.

Sebîlürreşâd'ın geçen hafta intişâr eden nüshasında münderic genç, mütefekkir ve ihtiyâcât-ı asriyyeyi bi-hakkın müdrik bir kısım müderrisîn-i kirâmın imzâlarını hâvî bir makāle, bütün bu zan ve kanâatleri çürütüyor, me'yûs kalblere nûşîn bir nefha-i ümîd saçıyor.

Filhakīka, Bâyezîd dersiâmlarından münevver bir kitle-i ilmiyyenin göndermiş olduğu "İ'tirâf ve İşhâd" ünvânlı bu makāle hây u hûy-ı zaman arasında sönüp gitmesi câiz olamayacak mühim bir ihtiyâc-ı millîye müteallik bulunuyordu.

Müderris efendiler bu makālede mesleklerinin ne sûretle yâbis ü akīm bir hâle gelmiş olduğuna dair göze çarpan avâmile temâs ettikten sonra diyorlar ki:

"Bu i'tiyâd sâikasıyladır ki son asırların bize pek elîm sûretlerde kendisini ihsâs ve iktizâ ettiren ihtiyâcât-ı mübreme ve teceddüdât-ı mühimmesinden ilmiye zümresi hâlâ haberdâr olmak istemiyor gibi duruyor ve hayât-ı hâzıranın şerâitını istikmâl ile bulundukları meslek-i celîle şâyân bir inkılâb-ı ilmî husûle getirerek âtî için istihkāk-ı hayat etmeyi kıyâmet gibi bir felâket addediyor. Meslek ve milletin hayatına sû'-i kasd demek olan bu hâl, mültezimlerinin en şiddetli **[449]** sûrette mes'ûliyetini mûcib ise de bir sınıfın tekmîl efrâdını bu hâlde zannetmek büyük bir haksızlık veya vukūfsuzluk demek olacağından bu zandan ebnâ-yı cinsimizi esirgeriz."

Vatanın ihtiyâcâtını, vazîfenin kudsiyyetini, mevki'-i ictimâînin uhdelerine tevdî' ettiği ulvî fakat ağır mes'ûliyetin sıkletini, istikbâlin vahâmetini, hâlin sille-i töhmetini, mâzînin mevrûsât-ı nekbetini bi-hakkın his ve takdîr ederek dırahşân bir cebhe-i necîbe ile i'tirâf-ı hakīkatten çekinmeyen bu muhterem sîmâları hürmetle selâmlarız.

Meşâhîr-i riyâziyyûndan bir zât "Mes'eleyi anlamak yarı halletmek demektir." sözünü muttasıl tekrâr eder dururmuş. Ne doğru bir hakīkat! Bugünkü sukūtun dehşetini, timsâl-i irfân olması îcâb eden medreselerin hâl-i esef-engîzini, iktisâb-ı ilm ü kemâl ârzû-yı Hudâ-pesendiyle köylerini, yurdlarını terk ederek buralara koşan ma'sûm ve mağdûr bîçârelerin yosunlu yuvalarda küflü hurâfelerle nasıl uyutulduklarını gören, her gün bu fecî' manzaraların hassâs bir temâşâgeri ve belki –istemeyerek– fa'âl bir âmili makāmında bulunan zinde bir rûh, dîndâr bir vicdân, münevver bir

dimâğ tasavvur edilemez ki –müderris efendiler gibi– sadâ-yı iştikâ ve îkāzı i'lâ etmesin; bu hakīkatlerin i'tirâfı lüzûmunu duymasın! Genç ve muhterem müderrislerin sevdâ-yı feyz u terakkī ile titreyen kalbleri, şübhe yok ki; teşnîât ve ithâmâta daha fazla tahammül edemezdi. Esâsen tahammül göstermek de bu hâli tahsîn demek olacaktı. Bütün bu yanlış zanları esâsından yıkarak zamanın îcâbât ve ihtiyâcâtına göre medârisin ıslâh ve tanzîmini, derslerin tensîkını, müderrislerin tefrîkını, talebenin âtiyen millete rehber-i kemâlât olabilecek esâsât-ı ilmiyye ile mücehhez olmasını istemek kadar selâmet-i âtiyye için berâat-i istihlâl olur mu? Son asırlarda milletin felâket ve cehâletinden mes'ûl olanlar: "Ne yapalım efendim; terakkī nâmına atılmak istenilen her hatve-i teceddüd, ulemânın mümânaatına uğruyor!.." sözleriyle bâr-ı mes'ûliyyetten kurtulmak istiyorlardı. Bu sözler o kadar taammüm etmiştir ki el-ân Avrupalılar sunûf-ı ilmiyyeyi bütün ma'nâsıyla [1](إِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا) tarîkına sâlik bir kitle-i taassub, her nevi teceddüd ve terakkīye hâil bir heyûlâ-yı mahûf hâlinde tasavvur ediyorlar.

Müderris efendilerin şu haksız ithâmâtı reddederek sâha-i terakkīde metîn adımlarla ilerlemek azminde olduklarını bütün cihâna karşı i'lân eden *İ'tirâf ve İşhâd* makālelerini mu'teriz ve bedbînlerin nazar-ı insâflarına arz ederiz. Bir de müderris efendilerin şu i'tirâflarını okuyalım:

"İşte biz, milletin selâmeti kendilerine rehnümâ-yı saâdet olan bütün erbâb-ı hamiyyetle beraber i'tirâf ve işhâd ediyoruz ki: Bugün yaşamak için lâzım olan ma'lûmâtı her sınıf gibi biz de bilmiyoruz. Dünyada bekā bulmak için ancak ulûm ve fünûn, sanâyi' ve ticâret, zirâat, siyâset ve askerlik gibi birçok eşkâlde varlık göstermekle mümkün olduğu hâlde biz hissemize düşen mevcûdiyet-i ilmiyyeyi gösteremiyoruz. Fakat o ma'lûmâtı istihsâl ederek bu mevcûdiyeti göstermeyi iki yüzü mütecâviz bulunan muâsırlarımızdan hemen hiçbiri geri kalmaksızın hepimiz istiyoruz. İkrâr ediyoruz ki: Okuyup okuttuğumuz ilimler her ne[de]nse kendilerine verilen emeklerle mütenâsib semereler vermediği cihetle milletin şu buhrânlı zamanlarında mühim hizmetlerde bulunamıyoruz."

Kalbleri ümîdsizlik ve ye's gibi kemirici teessürât altında ezilen vicdânlara şu i'tirâf ne kadar nûşîn bir reşâşe-i emniyyet saçıyor.

Hisselerine düşen mevcûdiyet-i ilmiyyeyi gösterememekle muazzeb olan bu dimâğlar; şübhe yok ki; ilmiyyenin esbâb-ı inkırâzını da düşünmüşler, medârisin ahvâl-i pür-sefâletini hissetmişler, ıslâh ve terakkī çârelerini taharrî eylemişlerdir. Okuyup okuttukları ilimlerin fâidesiz olduğunu acı tecrübelerle takdîr eden müderris efendilerin artık bu çıkmaz yolu ta'kībden vazgeçecekleri, Hudâ-pesend bir emel, necîb bir arzu ile yurdlarının hârr ve nûşîn obalarını terk ederek medârise koşan ma'sûm bir sürü vatan evlâdlarının bundan böyle ilim nâmına vehmiyyât ve dedikodularla, heder olmasına rızâ göstermeyeceklerini ümîd ederiz.

Elyevm vazîfe-i tedrîs ile meşgūl olan iki yüzü mütecâviz müderrisîn-i kirâm, usûl-i kadîmenin akāmetini, asr-ı hâzırın ihtiyâcâtını takdîr etmişlerse –ki bunda şübhe etmeye mahal yok– mes'elenin en mühim ve en güç kısmı halledilmiş demektir. Böyle olduğu hâlde el-ân bu sakīm ve köhne usûlün ta'kībine sebeb ne? Buna yine müderris efendiler cevâb veriyorlar:

"Evet, i'tirâf ediyoruz ki: Ta'kībine mecbûr tutulduğumuz kurûn-ı vüstâ mahsûlü usûllerle hiç bir vakit müfessirîn-i ızâm, fukahâ-yı kirâm ve sâir ulemâ-yı a'lâmın derecelerine yetişemeyeceğiz; fakat, şuraya da işhâd ediyoruz ki: Kendimizin de memnûn olmadığımız bu haller sa'yimizin noksânından, isti'dâdımızın fıkdânından neş'et etmeyip her türlü salâhiyetin fikr-i teceddüd ve rûh-ı teşebbüsten âzâde uhdelere tefvîz edilmesi yüzünden ellerimiz bağlanarak beslediğimiz âmâl-i terakkī ve ıslâhın her vakit akāmete dûçâr edilmesinden ileri gelmektedir."

* * *

Salâhiyetin her türlü rûh-ı teşebbüsten âzâde herem-dîde, gayr-i mütecânîs, uyuşuk dimâğlara tefvîz edilmesinden ne kadar şikâyet edilse becâdır.

Millet-i İslâmiyye kürsî-i şehâmetiyle inhidâma yüz tutmuşken Bâb-ı Meşîhat'te bir rûh-ı fa'âliyyet, bir nehda-i teceddüd ü intibâh görülememesi âkıbet-bîn vicdânlarda ne elîm buhrânlar, ne hüsrân-engîz nevmîdîler tevlîd ediyor.

Vatandaş unsurlara rehber olan makāmların faâliyetiyle, millet-i İslâmiyyenin bedraka-i teâlîsi olması îcâb eden makām-ı âlînin lâ-kaydîsi göz önüne getirilirse için için eşkâbe-i teessür dökmemek kābil olur mu? Yârab! Acaba bu zavallı millet, sâha-i terakkīde kendilerine fa'âl, müteşebbis, hakīkat-i İslâmiyye ve ulûm-ı hâzıraya vâkıf ihtiyâcât-ı asriyyeyi müdrik büyük dimâğlı zevâtın rehber olduklarını göremeyecek midir?

Ne yapacağını bilen, bildiğini tatbîka muktedir olan, çalışmadan yılgınlık göstermeyen zevâtın hâricde bırakılması acaba memleketin menâfiiyle kābil-i tevfîk midir?!

[450] Müderris efendilerin kendilerine aid bir işte salâhiyetdâr tutulmamaları da buna mümâsil ve bize mahsûs u'cûbelerdendir.

Fakat mes'ûliyetin büyük bir kısmının salâhiyetdâr mercie aid olması müderris efendileri tamamen kurtarır mı? Müderris efendiler müttehiden ihtiyâcât-ı hâzıraya göre bir program tertîb ve îcâb eden kitapları intihâb ederek tedrîsâta başladılar da rûh-ı teşebbüsten âzâde salâhiyetdâr makāmâttan mümânaat mı gördüler?

Gerçi ferdî teşebbüslere dair matbûât sütûnlarında bazı mülâhazâta tesâdüf edildi. Fakat bütün müderrisîn-i kirâmın müttehiden bu işi düşündüklerine dair maatteessüf hiçbir şey işitilmedi.

Her husûsta millete rehber olmaları îcâb eden müderrisîn-i kirâm, acaba niçin elbirliğiyle medâ[ri]sin ıslâhı esâslarını ve ders programlarını kararlaştırarak esbâb-ı mûcibeli bir lâyihaya leffen Ders Vekâleti'ne takdîm ve tatbîkını taleb etmediler ve etmiyorlar?!

Bir milletin felâketinden, o millete mensûb olan her ferd mevki'-i ictimâîsi nisbetinde mes'ûldür.

Kendi dimâğlarını –bilmeyerek– ilim nâmına senelerce vehmiyyâtla uyuşturanlardan bugün acı acı şikâyet edenler; vahâmeti bilerek; aynı yolu ta'kīb ederlerse nesl-i müstakbel huzûrunda daha ağır ithâmlarla mahkûm olmazlar mı?

[1] Metinde (نَحْنُ وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا) şeklinde yazılmıştır. Zuhruf, 43/23.

Kendilerine vedîa-i Sübhânî olan ma'sûm bir kitlenin –velev bil-vâsıta olsun– ma'nen, maddeten inkırâz u felâketine sebeb olmak havfıyla vicdân azâbları çeken hey'et-i mütefekkirenin; daha vakit geçmemişken; müttehiden ihtiyâcât-ı asriyye ile mütevâfık bir program tanzîm ederek merci'-i âidine takdîm ve teşebbüslerinden matbûât vâsıtasıyla milleti de haberdâr etmeleri îcâb etmez mi? Ağır ithâmlardan kurtulmak için bundan başka çâre var mıdır?

M. Şemseddin

MEKÂTÎB

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

JAPONYA'DA DÂRÜLFÜNÛN TALEBESİNDEN OSMANLI DÂRÜLFÜNÛN TALEBESİNE MEKTUB

Birkaç vakitten beri vatan-ı mukaddesimizden gelen cerâidi Japon arkadaşlarım efendilere tercüme edip Memâlik-i Osmâniyyenin ahvâl-i hâzırası hakkında hakîkī havâdis neşretmeye çalışıyorum. Bundan birkaç vakit mukaddem de Dersaâdet cerâidinde Dârülfünûn-ı Osmânî'nin hastahâne hâline ifrâğ olunduğunu, talebe efendilerin de bir kısm-ı mühimminin meydân-ı gazâya gittiklerini okumuştum; bunu da havâdis sırasında söylediğim gibi bundan bir hafta kadar akdem Bombay'da münteşir İngilizce bir gazetede telgraf havâdisi miyânında meydân-ı harbe giden dârülfünûn talebesi efendilerden bir kısmının meydân-ı harbde şehîd olduklarını okuyup müteessir olarak yine arkadaşlarıma nakletmiştim.

Tab'an vatan-perver yaradılmış genç Japonyalı arkadaşlarım birkaç vakitten beri bendenizden Osmanlıların dilâverliklerine dair haberler işitip tamamen bir Osmanlı gibi meydân-ı harb haberlerini merâkla okumaktadırlar. Vatandan bir muvaffakıyet haberi geldiği zaman cümlesi beni tebrîke şitâb ediyor; kezâlik esef-engîz bir haber gelse yine benim gibi onları müteessif ediyor. Husûsan dârülfünûn talebesinden bir kısm-ı mühimminin meydân-ı gazâda şehâdeti onları cidden mükedder etmişti. Osmanlıların bir muvaffakıyyeti mektebimizde âdetâ bir ıyd oluyor.

Böyle hissiyâtla meşhûn arkadaşlarımı bundan birkaç gün mukaddem meydân-ı harbe gönüllü olarak gitmeye da'vet ettim. Benimle beraber gitmeye kadar râzî oldular; lâkin o esnâda sulh haberlerinin şüyûu bizi yolumuzdan alıkoydu. Lâkin bu asîl efendiler vatan-ı mukaddesimize olan muhabbetlerini izhâr husûsunda başka yollara tevessül ettiler:

Mektebimizin umûr-ı idâresini deruhde etmiş talebe miyânında büyük bir şerefi hâiz ve mektebin Şûrâsı makāmında olan yine talebe arasında müntehab "**Yüzbirler**" nâm yüz bir a'zâdan mürekkeb cem'iyetimize bir istid'â takdîm ettiler ve Osmanlı Dârülfünûnu'nun vatanlarını himâye yolunda meydân-ı gazâya atılmalarını tebrîk ve şühedâsını ta'ziye için bir miting yapmaya ve mitingin mukarrerâtını bâ-telgraf veya bâ-posta İstanbul Dârülfünûnu'na teblîğ etmeye karâr verdiler.

Teblîğleri cem'iyetimizde memnûniyetle kabûl olundu, mektebin her on beş günde bir defa in'ikād eden umûmî mitinginde Yüzbirler Cem'iyeti bunu umûma arz etti; alkışlarla karşıladılar.

Gāyet muhabbet ve samîmiyetle birkaç efendi îrâd-ı nutk etti, nihâyet bir komisyon intihâbı ile Vaside Dârülfünûnu nâmına Dersaâdet Dârülfünûnu'na zîrde ma'rûz mektubu takdîme karâr verdiler.

Mitingin nihâyetinde ben de müsâade alıp: Bütün Avrupa şu son muhârebede Osmanlılığa karşı sihâm-ı belâ yağdırdığı hâlde muhterem Japonlar ve husûsan Vaside Dârülfünûnu tarafından vatanıma karşı böyle bir samîmiyet ibrâzı benim için en büyük meserret olduğunu arz ve burada bulunduğum müddetçe Devlet-i Aliyye'ye karşı bu nevi tezâhürâta tesâdüf ettikçe kendimi vatanımda gibi hisseder olduğumu beyân ettim. Husûsan lâbis bulunduğum kırmızı fes Osmanlılık alâmeti olarak telakkī olunduğundan arkadaşlarım fesimi alıp yukarı kaldırarak onu takdîs ile Japon milleti marşını terennüm ederek dağıldılar.

İki gün akdem Yüzbirler Cem'iyeti idâresinden komisyonun tertîb ettiği ve cümle a'zâların yüz bir imzâsı ile tezyîn olunmuş mektubu aldım, okudum; bir daha, bir daha okudum. Meserretimden gözlerimden damla damla yaşlar akıyordu. Hemen kopyasını alıp takdîme şitâb ettim. Emînim ki benim gibi bütün Müslüman vatandaşlar ve dindaşlarım da mesrûr olacaklardır. İşte mektubun aynen tercümesi:

* * *

"Azîz İstanbul Dârülfünûnu Talebesi Arkadaşlarımız!

1912 senesi dahi 1911 senesinin müntehâsı gibi Devlet-i Aliyye için yine muhârebe ile nihâyet buluyor. Vatanınızın toprağı yine dolu gibi kurşunlar, sel gibi kanlarla sulanıyor. Müttefik Balkan ordularının zulmü âlem-i medeniyyeti inletiyor.

Tarafdârlıkla meşhûn bazı telgraf idârelerinin getirdiği haberlerin ne maksadla neşrolunduğunu biz anladık. Çünkü hakîkat mestûr kalmaz.

Asırlardan beri dilâverâne muhârebe eden siz Osmanlıların yalnız bugün **[451]** mağlûbiyete dûçâr olacaklarına ve husûsan aralarında dârülfünûnlu arkadaşlarımız gibi âlî bir milletin tabakāt-ı münevveresine aid efrâdın bulunduğu bir ordunun inhizâma uğrayacağına bizi kimse iknâ' edemez.

Havâdis-i sahîhadan olarak vatandaşlarınızdan Vaside Dârülfünûnu rahlelerinde bizimle beraber bulunan Ahmed Münîr İbrahim Efendi'den aldığımız haberlerden dârülfünûnunuzun vatanınızı himâye yolunda kanını fedâ eden Osmanlılar için hastahâneye ifrâğ olunduğunu, sizin ise meydân-ı harbe koştuğunuzu anlamıştık.

Bu fedâkârane harekâtınız sizin "mukaddes vatan" kelimesini ne kadar amîk ma'nâları ile derk ettiğinizi bize isbât etti, toprağı kanla yo[ğ]rulmuş vatanımız Yamatu'nun* oğulları olan bizler dahi sizin vatan-perverliğinize âşıkız; kahraman Osmanlı ordusunun kahraman oğulları, her nevi tebrîke şâyânsınız.

* Japonya'nın kadîm ve asîl ismidir.

Maatteessüf bu son günlerde gelen bazı haberler Osmanlı Dârülfünûn talebesinden meydân-ı harbe gidenlerden bir kısmının orada şehîd düştüğünü iş'âr ediyordu. Cenâb-ı Hak onların rûhunu şâd etsin. Maamâfîh bundan sizin müteessir olmayacağınıza emîniz. Zîrâ siz vatan-ı mukaddesinizi himâye için her adımda yüzlerce şühedâyı esirgemez bir milletin oğullarısınız. Zîrâ a'sâbınızdaki asîl kan yine o Plevne kahramanı Asyalı Osman Paşa kanıdır!

Ey dârülfünûn ordusu, vatanı harbde himâye, sulhda nûr-ı irfân ile tenvîr etmek gibi iki büyük şerefi hâizsiniz. Size muhabbetimizi, samîmî ihtirâmımızı izhâr ile sizi cihâdınızda tebrîk ile iftihâr eyleriz.

Cihâd ediniz! Cihâd ediniz! Çünkü sâyenizde büyük bir millet mes'ûd olacak; dağları, taşları takdîr olunamaz güzel vatanınız mes'ûd olacak; siz de kesb-i hürriyet edeceksiniz. Esâret başkalarına yakışır!

Cihâd ediniz! Cihâd ediniz! Nâmınızı serhadlerinizde altınlarla yazıp düşmana karşı koysunlar. Cümlemiz kalben sizinle beraberiz.

Mücâhidlerin hâmîsi Cenâb-ı Hak'tır, cihâd ediniz!

Samîmî muhabbet ve ihtirâmlarımızı takdîm ederiz kardeşler!

Vaside Dârülfünûnu nâmına "Yüzbirler"

* * *

Şu samîmî mektubu yüz bir imzâ tezyîn ediyor. Bütün ecânib bizi sihâm-ı belâsı ile ezerken yalnız Japonya'dan böyle muhabbet-âver bir mektubun gāzî ve mücâhidlerimize vereceği kuvvet ve rûhu düşündükçe meserretlere gark oluyorum.

Tokyo **Ahmed Münir**

Aynen:

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛA-İ İSLÂMİYYESİNE

Efendim,

Sebîlürreşâd mecmûa-i İslâmiyyesinin 51'inci nüshasındaki *İ'tirâf* ser-levhalı fıkraya nazar-ı dikkatinizi celb ederim: *Tasvîr-i Efkâr*'da neşrolunan *Şimdiki Fransa* ünvânlı makālemin bazı parçalarını, –vaktiyle *Sebîlürreşâd*'ı taasubla ithâm ederken şimdi bundan peşîmân olmuş, Garb medeniyetinin çirkinliklerini görmeye başlamış bir adamın sözü gibi– nakliyorsunuz!

Evvelâ hakāyık-ı dîniyyeyi neşre sa'y etmekte olduğunu gördüğüm yegâne Müslüman mecmûası *Sebîlürreşâd*'ı takdîr edenlerdenim,

Sâniyen, ne *Sebîlürreşâd*'a taassub isnâd ettiğime delâlet eder, ne de Garb medeniyetini mutlak sûrette taklîd tarafdârı olduğumu gösterir hiçbir neşriyâtta bulunmadım. Ben yalnız "Türkiye"nin değil baştan başa Şarkın bir husûsiyeti olduğuna, binâenaleyh medeniyeti kendi şahsiyet-i ma'neviyyesine göre temsîl etmesi zarûrî bulunduğuna da kāilim. Zaman müsâid olur da bilhâssa memleketim hakkındaki efkârımı toplu bir sûrette göstermeye muvaffak olursam bendeki tarz-ı telakkī daha ziyâde kesb-i vuzûh eder. Bahsettiğim fıkradaki telmîhın ilk nüshada tashîh buyurulması ricâsıyla takdîm-i selâm ve ihtirâm eylerim efendim.

Hâşim Nâhid

Sebîlürreşâd – O sözlerimizle bir şahsiyet-i muayyene kasdolunmamıştır. Memleketin menfaat ve mazarratını pek güzel takdîr eden genç muharrirlerimizle bizim de iftihâr edeceğimiz tabîîdir.

Telgraf:

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Kunaytıra, 17 Şubat – Şâm vücûhundan bazıları iltimâsıyla üç yüz yirmi beşte Şâm Tensîk Komisyonu tarafından Kunaytıra Müftîliği'ne ta'yîn edilen 303 tevellüdlü Kunaytıralı Bedruddîn Efendi bugüne kadar hiçbir medresede tahsîli, icâzeti olmadığı gibi husûsî tahsîli de yoktur. Hatta bir köy imâmı gibi bir Cum'a namâzını kıldırmaya, Arabiyyü'l-ibâre bir satırı doğru okumaya iktidârı olmadığı bütün vilâyetçe ma'lûm ve darb-ı mesel hükmüne geçmiştir. Böyle echel-i nâsın dînen, siyâseten ehemmiyyeti derkâr olan kazâ makām-ı fetvâ-yı Müslimîni işgāl ettirilmesi doğrusu istinâdgâh-ı diyânetimizi esâsından hedm etmek demek olduğundan ve zâten bugün çektiğimiz çileler hep diyânete adem-i i'tinâdan ileri geldiğinden, bu hâlin devâmını kat'iyyen kabûl edemeyiz. Arz u beyândan müstağnî olduğu üzere makām-ı fetvâ, merci'-i umûr-ı diyânettir, me'kel-i cühelâ-yı zaman değildir. Hiçbir zaman umûr-ı dîniyyemizin ayakta kaldığını görmeye a'sâbımızın tahammülü olmadığından lütfen müftîlerin usûl ve teâmül-i kadîmi dairesinde eşrâf ve ulemâyı mahalliyyenin intihâbıyla ta'yîn edilmesine dair Meclis-i Vükelâ karârıyla ta'mîm ve Suriye Vilâyeti'ne cevâben Dâhiliye Nezâreti'nden teblîğ buyurulan 27 Teşrînievvel 326 ve 707 numaralı emirnâme mûcebince emsâli misillü kazâmız müftîliğine ulemâdan, mürşid-i kâmilden birinin intihâbıyla ta'yîn ettirilmesi esbâbının istikmâliyle umûr-ı dîniyyemizin ayak altından kurtarılmasını biz umûm kazâ ahâlîsi istirhâm ve taleb eyleriz. Fermân.

Vücûhtan Belediye Reîsi Hacı Süleyman, vücûhtan: Süleyman, Ömer Fevzi, Cemâleddîn, Abdülmecid, Hacı Hasan, Ahmed Hamdi, Ya'kūb, Arslan Osmân, Aynzivânlı Hacı Ya'kūb, Merzere Ahmed Muhammed, Muhammed İslâm, Hacı İsmail, Hasan, Hacı Sâlih, Saîd, Mansûre'den Zekeriyyâ, Abdülkādir, İdrîs.

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ İDÂRESİNE

Kunaytıra, 18 Şubat. – Kunaytıra Müftîsi hakkında Sadâret'e, Meşîhat'e, **[452]** Dâhiliye'ye bir sûretini de idârenize yazdığımız mazbata-i telgrafiyyemizin ale'l-imzâ aynen cerîdenize dercini hamiyyet-i dîniyyenizden ricâ eyleriz.

Abdülmecid Ya'kūb Ömer Fevzi

Sebîlürreşâd – Mes'elenin ehemmiyyeti derkârdır. Müftîlerin vezâif-i resmiyyeden başka aynı zamanda bu zavallı

milletin emîn ve dirâyetli rehberleri olması îcâb eder. Merciinin şu şikâyeti kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alarak icrâ-yı tahkīkātta bulunacağını ümîd ederiz.

MATBÛÂT

BALKAN MEZÂLİMİ MES'ELESİ

İngiltere Parlementosu'nda

Balkanlarda icrâ kılınan vahşet ve mezâlim gerek Lordlar Kamarası'nda ve gerek Avâm Kamarası'nda dûr u dırâz mevzû'-ı bahs olmuş bu bâbda vukū' bulan ve istîzâhlara hükûmet nâmına îzâhât verilmiştir. Bu istîzâh ve îzâhâttan şâyân-ı dikkat bazı fıkraların nakli muvâfık görülmüştür.

Lord Lamington'un ifâdesinden: – ... Türkiye'ye hiç de tarafdâr olmayan gazetelerden biri birçok mahallerde hiç kimsenin berhayât bırakılmadığı rivâyetlerinin menâbi'-i muhtelifeden te'yîd olunduğunu yazmıştır. Dersaâdet hastahânelerinden birinde îfâ-yı hizmet eden bir kadın şöyle yazıyor:

Havâlî-i dâhiliyyede icrâ kılınan gasb u gāret, şenâat ü cinâyetlere dair olan tüyleri ürpertici hikâyât hep sahîhtir. Bir âile a'zâsından birkaç kişi firâra muvaffak edildiği hâlde diğerleri Rumların ve Bulgarların pençe-i zulmüne kurbân düşmüşlerdir. Müttefikler tarafından kendi dindaşları nâmına icrâ kılındığı iddiâ olunan bu muhârebe zabt-ı arâzî ve arâzîde sâkin olanların imhâ-yı vücûdu maksadıyla icrâ olunduğu sûret-i cereyân-ı harbden anlaşılmıştır. Binâenaleyh hakīkat-i hâlin ma'lûm olması için hükûmet tarafından konsolos raporlarının neşredilmesi arzu olunur. Ben bu vekāyi'-ı vahşetkârânenin Hindistan'daki İslâmlar üzerine icrâ edeceği te'sîri nazar-ı dikkate alarak mes'eleyi mevzû'-ı bahs ediyorum. Teessüf ederim ki bizim ricâl-i hükûmetimiz tarafından şu kara günlerinde Türkiye'ye karşı hiçbir hüsn-i teveccüh izhâr edilmemiştir.

Hükûmet nâmına cevâb veren Vikont Morley'nin ifâdesinden: – ... Meşhûdâta müstenid olmayan rivâyet tahkīkāta lâyık olabilir ise de muhterem Lord'un bu bâbda şiddetle beyân-ı efkâr etmesi tarzındaki hareketini ma'zûr gösteremez.

Mezâlim mes'elesinde Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinin İngiltere'ye kayıdsızlık isnâd ettikleri maddesine gelince İngiltere Hükûmeti Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinin Trablus muhârebesini, Fas işlerini ve Balkan muhârebesini kendi dindaşlarına tealluku cihetiyle pek büyük bir dikkat ve merâkı ve ehemmiyyet-i mahsûsa ile ta'kīb etmekte olduklarını pek a'lâ bilir ve bundan dolayı bittab' hiçbir şikâyette bulunamaz.

Lord Kromer'in ifâdesinden: – Harbin netîcesi her ne olursa olsun korkarım ki Makedonya mes'elesi hallolunmayıp daima bizi işgāl edecektir. İdâre-i Osmâniyyeye nihâyet verilen yerlerde bu katl-i âmların da nihâyet bulmuş olacağı ümîd olunuyor idi. Fakat hâl ber-akis olmuştur. Terakkī ve insaniyet da'vâsını Hıristiyanlık da'vâsıyla bir tutmak isteyenlerin ümîdleri büsbütün boşa çıkmıştır. Ben bu mes'elede İngiltere hükûmetini kayıdsızlıkla ithâm etmek istemem, lâkin memleketimizin bazı sınıfları arasında Hıristiyanların İslâmlar tarafından katl-i âm edildiği mevzû'-ı bahs olduğu zaman son derece âsâr-ı infiâl ibrâz olunduğu hâlde Hıristiyanların İslâmları katl-i âm ettikleri söylendiği zaman son derece kayıdsızlık izhâr olunduğunu beyândan zabt-ı nefs edemem.

Lord Nivton'un ifâdesinden: – "1878 senesinde İslâm muhâcirlerinin dûçâr olduğu muâmelâta şimdikilerin de dûçâr olmalarına müsâade etmek düvel-i mütemeddine için hıyânet, âr ve hacâlet, şeyn ve leke teşkîl eder."

ŞUÛN

Dârülhilâfe:

Kahvehânelerde Lu'biyyâtın Men'i Teşebbüsü – Mesâib-i harbiyyeden bütün Osmanlıların müteessir ve müteellim bulundukları sırada ahâlîden bazılarının kahvehânelerde lu'biyyât ile iştigāl etmekte olduklarından ve bu hâlin âdâb-ı dîniyye ve terbiye-i milliyyemize muhâlif ve beyne'n-nâs sû'-i te'sîri mûcib olacağı derkâr bulunmuş olduğundan bil-bahs men'i esbâbına hemen teşebbüs edilmesi lüzûmu makām-ı Meşîhat-i Ulyâ'dan Dâhiliye Nezâreti'ne iş'âr kılınmıştır.

Irak:

Nifâktan Tevakkī – Irâk'tan Beyrut'ta çıkan *el-Hakīka* gazetesine yazıldığına göre Balkan muhârebesinde müslümanların ne gibi hallere giriftâr olduğunu gören İbnü'r-Reşîd ile İbnü's-Suûd artık bundan sonra ittihâd u ittifâka lüzûm görerek her iki tarafa aid kabâilin nezdine nesâyih-i ittifâk-cûyânede bulunmak üzere müteaddid hey'etler göndermişlerdir.

Mısır:

Misyonerler İfsâdâtı – Son gelen Mısır gazetelerinde okunduğuna göre misyonerler Mısır'da, ahâlî-i İslâmiyyenin galeyânını mûcib olacak sûrette neşriyâtta bulunmaya, propagandalar yapmaya başlamışlardır. Bu hâl Mısır İslâm mu'teberânınca kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınmış ve merciinin de nazar-ı dikkatini celb eylemek üzere lâzım gelen vesâit ve tedâbîre mürâcaat olunmuştur.

Rusya:

Osmanlı Mecrûhîn, İâne Komisyonu'na Adem-i Müsâade – Şimâlî Rusya vilâyâtından olan Orenburg tâcirlerinden bir hey'et, Rusya Dâhiliye Nezâreti'ne mürâcaat ederek Osmanlı guzât-ı mecrûhîni için beyne'l-ahâlî iâne dercine müsâade olunmasını taleb ve istirhâm eylemişlerdir. Dâhiliye Nezâreti bu mürâcaattan ancak bir ay sonra verdiği cevâbda: Rusya dâhilindeki Osmanlı konsülatolarının, Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i nâmına iâne derc eylemelerine mesâğ bulunduğundan dindaşlarına muâvenet etmek isteyenlerin iânelerini konsülatolara tevdî' edebileceklerini, ayrıca iâne komisyonları teşkîlâtına lüzûm olmadığını beyân etmiştir.

Rusya'nın İslâmlarla meskûn vilâyât memâlikinin kısm-ı a'zamı ile Orenburg'da Osmanlı konsoloshânesi bulunmadığı nazar-ı i'tibâra alınırsa şu cevâbın nâzikâne bir redden başka bir şey olmadığı tezâhür eder. Zâten Rusya dostumuzdan başka şey beklenmezdi.

Cebren Ta'tîl – Rus Duması iki sene evvel bütün Rusya müslümanlarının protestolarına rağmen Pazar günleri bilâtefrîk-ı din ü mezheb umûm Rusyalıların dükkânları kapamak mecbûriyetinde bulunduklarına dair bir kānûn neşretmiş idi. Rusya müslümanları o zamandan beri her vesîleden bil-istifâde kānûn-ı mezkûru bilfiil de protesto etmekten hâlî kalmıyorlar. Bu cümleden olarak Kazan müslümanları geçenlerde Pazar günü dükkânları memnûiyet-i kānûniyyeye rağmen açmışlardır. Bunun üzerine Kazan zâbıtası bu müslümanlar aleyhinde bir rapor tanzîm eylemiştir. Kafkasya'da münteşir Türkçe rufekāmızda mütâlaa olunduğuna göre dükkânlarını Pazar günleri hilâf-ı kānûn olarak kapamamakta ısrâr eden müslümanlar taht-ı muhâkemeye alınacaklardır.

[453] VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

TAKLÎB-İ HÜKÛMET TASAVVURÂT VE TEŞEBBÜSÂTI

Hakkında Neşrolunan Beyânnâme-i Resmî

En tehlikeli zamanlarını geçirmekte olan vatanın selâmet-i âtiyyesi, nâmûs-ı milleti muhâfaza için son hadde kadar sarf-ı mesâîyi üss-i maksad ittihâz etmiş olan hükûmete bütün evlâd-ı memleketin müzâheret etmesine mütevakkıf olduğu hakīkati fedâkâr ve hamiyet-perver ebnâ-yı vatan indinde tasdîk edilerek herkesin bu meslek-i müstakīme sâlik olduğu bir sırada selâmet-i hakīkıyye-i vatanı idrâk ve tefrîkden âciz birkaç şahsın el altından bazı gûne tasavvurât ve teşebbüsât-ı şûrişkârîye tevessül eylemekte bulunduğu beş on günden beri hükûmetçe istihbâr olunmakta idi. Ta'kībât ve tefahhusât-ı mahsûsa netîcesinde hükûmet teşebbüsât-ı mezkûreyi zâhire ihrâc etmiş ve müteşebbislerini bit-ta'yîn ekserîsini derdest eylemiş olduğundan mâhiyet-i vak'a ber-vech-i âtî enzâr-ı umûmiyyeye vaz' olunur:

Tahkīkātın verdiği kanâate nazaran Prens Sabâhaddîn Beyefendi hazretlerinin Kâtib-i Husûsîliğini îfâ etmekte bulunduğu haber verilen Lutfî Bey nâm zât müşârun-ileyhin sâhilhânesindeki yazıhânesinde Erzurumlu Sıdkī, Muş eşrâfından bir zâtın mahdûmu olan Saîd, Aksaray'da Horhor'da sâkin Hasan nâmındaki zevât ile isimleri anlaşılamayan diğer birkaç zevâttan mürekkeb teşkîl eylediği hey'et-i fa'âle ile hükûmet-i hâzırayı devirmek için bazı gûne teşebbüsât-ı ihtilâliyyede bulunmayı tasavvur ederler. Akdeyledikleri mecâlis-i istişâreden birinde memleketi kurtarmak için hükûmeti adem-i merkeziyyet fikrinde bulunan bir kabineye tevdî' etmekten başka çâre olmadığı ve şâyed böyle bir kabine teşkîl edilecek olursa maâzallâhi Teâlâ Edirne sukūt etmiş olsa bile Edirne ve civârı bir mıntıka-i bî-tarafî addolunmak üzere akd-i sulh edilmek ve hükûmet-i Osmâniyyeye elli milyon lira ikrâz olunmak ve otuz sene müddetle umûr-ı dâhiliyye-i memlekete düvel-i muazzama tarafından müdâhale edilmemek keyfiyetlerinin te'mîn olunduğu ve binâenaleyh menâfi'-i memlekete evfak olan bu siyâseti ta'kīb için hemen hükûmet-i hâzırayı devirmek eslem-i mesâlik olduğunu hâzırûna karşı Lutfî Bey tarafından dermiyân edilir, bu maksada vusûl için Bâbıâlî civârında büyük bir ictimâ' akdi ve kabinenin meslek-i siyâsîsinin alenen takbîhı ve oradan da bir cemm-i gafîr ile Saray-ı Hümâyûn'a azîmet edilerek kabinenin azliyle Dîvân-ı Âlî'ye sevkı ve adem-i merkeziyyet-i idârî meslek-i siyâsîsini ihtiyâr etmiş bir kabinenin mevki'-i iktidâra getirilmesi husûslarının zât-ı hazret-i Pâdişâhî'den taleb olunması ve bu sırada bilumum erkân-ı hükûmetle ne kadar rufekā-yı meslek ve mesâîsi mevcûdsa kâffesinin tevkīfiyle evvelden ihzâr edilecek bir vapura irkâbları husûsları takarrur ettirilir. Yevm-i ihtilâlde tevzî' edilmek üzere *Osmanlı Milletine ve Ordusuna Hitâb* ünvânlı bir beyânnâmenin tahrîr ve tab' ve fırsat bulundukça şimdiden neşri keyfiyetleri de cümle-i mukarrerâta idhâl edilir. Hâzırûndan Muşlu Saîd Bey ile Hasan Efendi'nin hîn-i derdestlerinde ceblerinde ve ikāmetgâhlarında zuhûr eden ve Bâbıâlî ve civârını gösteren kroki mûmâ-ileyhimânın nümâyiş-i ihtilâlkârî tertîbâtının teferruâtını karârlaştırmaya me'mûr olduklarını irâe etmektedir. Yine hâzırûndan olup mevkūf bulunan Erzurum Hürriyet ve İ'tilâf Kulübü a'zâsından olan Sıdkī Efendi ile kısarak boylu, tıknazca, mütenâsibü'l-endâm, kırpık, sarı bıyıklı, güzel Fransızca tekellüm eder kibâr tavırlı ve elyevm gayr-i mevkūf bulunan bir zât dahi beyânnâmelerin tab'ı ile iştigāl ederler. Beyânnâmeler Beyoğlu'nda Tünel'in üst başında sâkin ve esâsen Yunan tebeasından Mösyö Fantazi'nin mutasarrıf olduğu Anadolu Matbaası'nda tab' ettirilir. Beyânnâmenin tab'ı Cum'a günü akşamı hitâm bulur ve o gün akşama kadar matbaada bulunan Sıdkī Efendi Kuruçeşme'de Prens hazretlerinin sâhilhânelerine geç vakit azîmet eder beyânnâmelerin tab'ından o sırada haberdâr olan hükûmet Cumartesi günü sûret-i hafiyyede matbaalarca tedkīkāta tevessül etmiş olduğundan bu tedkīkāttan kuşkulanan matbaa sâhibi Pazartesi günü ale's-sabâh nüsah-ı matbûanın kısm-ı küllîsini Beyoğlu'nda Martı Apartmanı'ndaki ikāmetgâhına nakleder. Sıdkī Efendi'nin rufekāsından olup Pazartesi günü hareketi musammem bulunan Erzurum Jandarma Mülâzimliği'nden mütekāid Mustafa Vasfî Efendi'ye de mûmâ-ileyh Sıdkī Efendi tarafından sekiz yüz kadar beyânnâme matbaada teslîm olunur. İşte hükûmet Mustafa Vasfî Efendi yedindeki beyânnâmeleri elde etmek ve mûmâ-ileyh Mustafa Efendi'nin hükûmete berây-ı hizmet vukū' bulan i'tirâfâtını dinlemek sâyesinde teşebbüsât-ı ihtilâliyyeyi zâhire çıkarmış ve Pazartesi günü akşamı yani Salı gecesi teşebbüsün en fa'âl a'zâsından olduğu anlaşılan ve hatta inde'l-îcâb Sadrazam Paşa hazretleri ve daha sâir bazı zevât aleyhinde isti'mâl edilmek üzere İran ihtilâlcilerinden birine bombalar sipâriş etmek teşebbüsünde bulunan Sıdkī Efendi merkūm İran ihtilâlcisi Muhammed Ali ile beraber tevkīf ve Muşlu Saîd ve Horhorlu Hasan Beyleri dahi elde etmiştir. Bâlâda beyân olunan matbaada leyle-i mezkûrede icrâ kılınan taharriyâtta beyânnâmenin Sıdkī Efendi'nin hatt-ı destiyle musahhah provaları ve birkaç nüs-

ha beyânnâme elde edilmiş ve i'lân-ı harbden beri mezkûr matbaanın muvâzaaten mutasarrıfı olduğunu iddiâ eden ve fakat nazar-ı kānûnda matbaanın sâhib-i hakīkīsi bulunan tebea-i Osmâniyyeden Nikola Leodidi ve matbaada tab' olunan beyânnâmeleri bilerek Mösyö Fantazi'nin hânesine nakleden matbaa hammâlı Saîd dahi derdest olunmuştur. Maatteessüf asıl matbaanın sâhibi bulunan merkūm Fantazi ihtifâya muvaffak olduğundan tevkīf olunamamıştır. Elde edilen delâil-i maddiyyeye karşı mevkūfîn i'tirâf-ı cürmden başka bir çâre bulamamışlar ve yalnız Saîd ve Hasan Beyler tasavvurât-ı ihtilâliyyede Sıdkī Efendi'nin dahi müşterik olduğunu ve Lutfî Bey'in yazıhânesindeki mecâlis-i meşverete dâhil bulunduğunu i'tirâf eylediği hâlde beyânnâmenin tab'ından haberdâr olmadıklarını iddiâ eylemişler, Sıdkī Efendi ise beyânnâmeleri tab' ettirdiğini i'tirâf eylemekle beraber tasavvurât-ı ihtilâliyyeye iştirâkini ve bomba sipârişi keyfiyyetini bil-külliyye inkâr eylemiştir. Mûmâ-ileyh Sıdkī Efendi'nin Hâfız Sâmî Efendi nâmındaki zâttan İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'ne mensûb zevâttan ileri gelenlerinin esâmîsini hâvî bir defter taleb eylediği Mustafa Vasfî Efendi tarafından ihbâr edildiği ve üç sene mukaddem Cem'iyet-i Hafiyye mes'elesinden dolayı mahkûm olup geçen cülûs-ı hümâyûnda afv-ı âlîye mazhar olan mûmâ-ileyh Hâfız Sâmî Efendi kendisinden böyle bir defterin taleb olunduğu[n]u iddiâ ettiği hâlde Sıdkī Efendi bunu dahi külliyyen inkâr ve hatta Hâfız Sâmî Efendi'yi tanımadığını iddiâ eylemiştir. Lutfî Bey'in bu teşebbüsât-ı ihtilâliyyeye reis olduğunu bu derece vuzûh ile meydana çıkaran bu delâil mûmâ-ileyhi tevkīf için ikāmetgâh-ı dâimîsi bulunan Prens hazretlerinin sâhil-hânelerinde taharriyât icrâsına hükûmeti mecbûr etmiş ve Şubat'ın on dördüncü Perşembe günü ta'rîfât-ı kānûniyyesi dâhilinde taharriyât icrâ kılınmıştır. Bâlâdaki îzâhâta nazaran elyevm müteşebbislerden Erzurumlu Sıdkī, Müftî Saîd, Horhorlu Hasan, Matbaa Sâhibi Leodidi Efendilerle matbaa hammâlı Saîd ve bomba i'mâli müzâkerâtına girişmiş olan İranlı Muhammed Ali mevkūf olup şahsı ma'lûm olan Lutfî Bey'le isimleri ve hüviyetleri anlaşılamayan diğer birkaçı hâl-i firârdadırlar. Mevkūfîn haklarındaki evrâk-ı tahkīkıyye ile maan bugün Dîvân-ı Harb'e tevdî' edilecekler ve kemâl-i sür'atle muhâkemeleri bil-icrâ haklarında hükm-i kānûn îfâ olunacaktır. Garazkârâne kīl ü kāllere ve bî-vukūfâne mübâlağalara mahal kalmamak üzere bütün tafsîlâtıyla enzâr-ı umûmiyyeye arz olunan mâhiyet-i vak'anın bir fikr-i sakīm etrâfında toplanmış üç beş kişinin bî-mağzâne denebilecek teşebbüsâtından başka bir şey olmadığı Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nden tevdî' olunan fezleke-i tahkīkıyyenin tedkīkından anlaşıldığı beyân olunur. 17 Şubat 328

9'uncu Cildin Sonu

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd
Yayınlanan ciltlerin tamamı
PDF olarak internette aşağıdaki adresten okunabilir ve indirilebilir:
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

YAZAR İNDEKSİ[1]

***, Mitroviçe: 40

***: 143, 200, 214, 231, 248, 263, 282, 309, 315, 329, 334, 357, 411, 423

A[ayın]. Ferid: 336

A[ayın]. Nevzad Ayas: bkz. Abdüllatif Nevzad

A[ayın]. Z[zel]., Üsküb: 136

A[elif]. N., İstanbul Sultânîsi Muallimi: 131

Abdullah Quilliam [William Henry]: 10, 29, 49, 87, 171, 234, 262, 277, 295

Abdülhak, Bakü: 237

Abdüllatif Nevzad: 12, 51, 265, 284, 300, 312, 341, 363, 379, 410, 442

Abdülmecid, Kunaytıra: 449

Abdürreşid İbrahim: 135, 145, 167, 299, 301, 372, 427

Ahmed Cevdet, *Âşiyân* sâhibi: 246

Ahmed Hamdi, Aksekili, *Sebîlürreşâd* Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsu: 17, 38, 55, 57, 58, 72, 96, 114, 124, 163, 165, 197, 202, 213, 231, 234, 248, 262, 263, 277, 282, 295, 309, 329, 331, 338, 357, 391, 411, 423

Ahmed Münir bin Abdürreşid İbrahim, Japonya'da Osmanlı Talebesinden, Tokyo: 97, 449

Ahmed Naim, Baban-zâde, Meclis-i Maârif A'zâsından, Dârülfünûn Muallimlerinden: 65, 104, 230, 276, 276, 293, 308, 324, 340, 354, 374, 393, 407, 419, 437

Ahmed Necmeddin: 379, 409

Ahmed Şîrânî, Fâtih Dersiâmlarından: 412

Ali Rıza Seyfi, Göztepe: 10, 29, 49, 87, 109, 149, 171

Ali Salahaddin: 9, 148

Ali Şeyhü'l-Arab: 215, 279, 332

Anadolu Sesleri: 208

Bâyezid Dersiâm Müderrisleri: 426

Beylerbeyili İbrahim, Sâbık Etfâl Hastahânesi Sertabîbi: 133

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at: 11, 31, 50, 88, 166, 343, 395

Camillo Garroni, İtalya Büyükelçisi: 351

Cevdet Fahri, Kanlıca: 91

Ç - Ş - Z [ze]: 3

D., Sofya: 117

Ebu'l-Fütûh: 253

Edhem Nejad, Manastır: 150

Emin Hâkî: 169, 262, 342

Emîr Abdurrahmân Hân: 11, 29, 48, 86, 111, 128, 332

Fahreddin: bk. Mehmed Fahreddin

Ferid, Hariciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi, Dârülfünûn Muallimlerinden: 67

Gerard Lowther, İngiliz Büyükelçi: 351

Göriceli Hâfız Ali: 168

H. Feyzi, Talebeden, Ödemişli: 90

H. Mehmed Şevket: 44

el-Hâc Cemil Müzlâvî, Bağdad, Hayfa: 382

el-Hâc Hâfız Dâvud, Manastırlı, İştib Sâbık Kumandanı, Mütekâid Erkân-ı Harb Mirlivâsı: 268

Hacı Mehmed, Ahâlîden, Konya, Taşucu: 219

Hacı Süleyman, Kunaytıra Belediye Reisi: 449

Halil Fahreddin, Şâir Ziya Paşa Hafîdi: 32

Hâmid, Belediye Reisi, Siird: 336

Hasan Rûhî, Samsun'da Muallim: 76

Hasan Tahsin: 188

Hâşim Nâhid, *Tasvîr-i Efkâr*: 431, 449

Hayreddin, Beyrut Muhâbir-i Mahsûsu: 58

Hilâl-i Ahmer: 207

Hüdâvendigâr: 267

Hüseyin Râgıb, Türk Ocağı: 432

İbni Hâzım Naim, Fethiye Müderrisi, Konya: 215, 248, 261, 281, 311, 328, 360

İkdâm: 239, 247, 288

İsmail Zühdü: 215

Kâdî Paşa-zâde Sezâî: 31, 147, 190

Kirsch[?]: 351

Kemal-zâde Ali Ekrem: 379

Kolinoviç Hidâyet, Bosna-Hersek Muhâbir-i Mahsûsu: 118, 78

M. Bompard, Fransız Büyükelçisi: 351

M. Fahreddin: bk. Mehmed Fahreddin

M. Şadi, Hendese-i Mülkiyye'den, Uşak: 429

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

M. Şemseddin, Midilli İ'dâdîsi Müdürü: 6, 24, 28, 46, 70, 71, 84, 109, 125, 126, 146, 187, 198, 326, 355, 377, 394, 408, 420, 438, 445

M. V.: 424

Maârif Nezâreti: 296

Matin: 219, 288

el-Mehdevî, Derne: 320

Mehmed Âkif, Darülfünûn Muallimlerinden: 6, 7, 21, 23, 25, 64, 83, 103, 123, 184, 212, 231, 247, 260, 275, 298, 307, 333, 343, 353, 369, 386, 403, 403, 436

Mehmed Fahreddin, Alay Müftüsü: 43, 63, 182, 228, 291, 297, 313, 323, 361, 406, 443

Mehmed Hayreddin, Anadoluhisarlı, Stuttgart: 33, 235, 270, 320

Mehmed Nâdir, Mut Kazâsı Müftüsü: 271

Mehmed Nuri el-Mardinî: 268

Mehmed Reşid, Ermenek Belediye Reisi: 417

Mehmed Tâhir, Esbak Bursa Meb'ûsu: 186, 201, 265

Midhat Cemal: 26, 51, 89, 245

Misbâh, Bosna: 217, 303

Muhyiddin, Mütekāidînden: 208

Mustafa Safvet, Şehrî, Fâtih Dersiâmı, Fetvâhâne-i Âlî Müsevvidi: 281

Mustafa Satvet, Müntesibîn-i İlmiyyeden, Ödemiş: 54

Namık Kemal, Deli Hikmet: 279

Nâzım: 267

Nazmi, Yüzbaşı, Haleb: 19

Nevzad Ayas: bkz. Abdüllatif Nevzad

Nüzhet, Muhiddin'in Refîkası: 208

Ömer Fevzi, Kunaytıra: 449

Pallaviçini, Avusturya-Macaristan Büyükelçisi: 351

Resûl-zâde Mehmed Emin: 54, 76, 93, 99, 105, 129, 152, 170, 191, 250

Reşid Rızâ: 231, 248, 263, 282, 309, 329, 357, 411, 423

Rif'at, Kıbrıs ulemâsından: 51

S., Romanya, Hırsova: 272

S[sin]. M. Tevfik, Bağdad Muhâbir-i Mahsûsu: 14, 36, 75, 94, 112, 154, 172, 220, 253, 269, 286, 301, 317, 334, 380, 398, 415

Sabah: 247

Safvetî Kemal, Kırımlı: 92

Said, Müsteşâr-ı Meşîhat-ı Ulyâ: 244

Said Halim Paşa, Hariciye Nâzırı: 384

Sebîlürreşâd: 3, 19, 19, 19, 22, 23, 40, 62, 93, 174, 175, 192, 219, 220, 226, 240, 241, 247, 256, 267, 271, 273, 288, 289, 297, 322, 344, 348, 352, 352, 364, 364, 382, 383, 385, 400, 414, 417, 418, 429, 432, 434, 450, 451

Semiz-zâde el-Hâc Mehmed, Saraybosnalı: 19

Servet-i Fünûn: 239

Süleyman Belediye Reisi, Mut: 219

Süleyman Sûdî, Bâyezid Meb'ûsu: 384

eş-Şa'b, Mısır: 430

Şeyh Şiblî en-Nu'mânî: 21

Taha el-Müdevver, Beyrut'ta *er-Re'yü'l-âm* gazetesi sâhibi: 216

Tâhirü'l-Mevlevî: 11, 29, 48, 53, 86, 107, 111, 128, 312, 332, 360, 413, 425, 442

Tan: 302

Tasvîr-i Efkâr: 238, 247, 287

Tercümân: 240

Tercümân-ı Hakîkat: 247

Teşrîh: 247

Times: 288

Tunca gazetesi, Filibe: 336

Türk Yurdu: 239

Uhuvvet-i İslâmiyye, Tokyo: 337

Yüzbirler, Vaside Dârülfünûnu nâmına: 448

Vicdânî: 285

Wangenhiem, Almanya Büyükelçisi: 351

Ya'kūb, Kunaytıra: 449

Yazıcı-zâde Hakkı, Osmanlı Fabrikası Sâhibi, Edremid: 351

Yeni Asır: 218